IO. GOTTLIEB
HEINECCII,

POTENTISS. PRVSSORVM REGIS
quondam a Consil. Sanctior., Iur. ac Philosoph.
in ill. Academ. Frideric. Professoris publ. ord.

OPERVM

AD

VNIVERSAM IVRIS PRVDENTIAM,
PHILOSOPHIAM ET LITTERAS HVMANIORES

Pertinentium,

TOMVS SEPTIMVS:

Continens,

I. COMMENTARIVM AD LEGEM IVLIAM ET PAPIAM POPPAEAM.
II. OPVSCVLA POSTVMA.

GENEVAE,
Impensis FRATR. CRAMER, ET CL. PHILIBERT.

cIↃIↃCCXXXXVIIII.

IO. GOTTLIEB HEINECCII,

IC. ET ANTECESSORIS,

AD

LEGEM IVLIAM ET PAPIAM POPPAEAM COMMENTARIVS,

QVO

MVLTA IVRIS ROMANI, AVCTORVMQVE VETERVM LOCA EXPLICANTVR, VINDICANTVR, EMENDANTVR, ATQVE ILLVSTRANTVR.

EDITIO TERTIA, AVCTIOR ET EMENDATIOR.

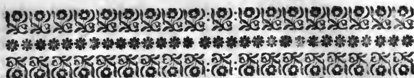

GENEVAE,
Impensis HERED. CRAMER, ET FRATR. PHILIBERT.

---

cIↄIↄCCXXXVII.

PRAEFATIO
AD
LECTOREM.

VGVSTVM, saeculis omnibus memorandum principem, *maximis omnium gentium viris magnitudine sua caliginem induxisse*, loue non iniquo olim iudicauit VELLEIVS PATERCVLVS (a), assentator ille quidem maximus, et cui omnia principum honesta atque inhonesta laudare mos fuit, sed cuius tamen adulationi in vno Augusto materiam defuisse dixeris. Nam vt alias, quibus hic princeps pace belloque enituit, virtutes praetermittam: vel illa, quae in legibus ferendis elucet, prudentia tam admirabilis in eo fuit, vt vix gentes vniuersae in annalibus suis reperturae videantur principem, quem alteri isti rei publicae Romanae conditori ac parenti sine rubore opponant. Inciderat ille in ea tempora, quibus procax libertas ciuitatem miscuerat. Bellorum ciuilium, quae aemulatio inter Caesarem et Pompeium conflauerat, exitus sane tristissimus ex altera parte caedem, ex altera produxerat dominatum, quem nec parari, nec retineri bonis artibus posse, inter omnes constat. Hinc ipse Caesar, quamuis animi vigore acer-

 rimus,

(a) *Lib. II. cap.* 85.

rimus, quamuis manu fortiſſimus, et magnitudine cogitationum, celeritate bellandi, patientiaque periculorum Alexandro, ſed ſobrio, nec irato, ſimillimus, tamen quum et malis artibus vti nollet, nec bonis poſſet, partum tot ſudoribus imperium vix in quintum menſem tuebatur, fato ſuo documento futurus poſteris, facilius parari, quam retineri imperium. Eo interemto, tantum abeſt, vt fluctus illi ciuiles conſederint, vt ex Charybdi in Scyllam incidiſſe videretur res publica. Noua enim illico bella, quorum exitus ciuibus praeſtantiſſimis proſcriptionem et caedem, libertati et legibus interitum, aerario eluuionem, ipſique principi terrarum rei publicae deteriorem omni tyrannide triumuiratum adferebat. Ita vero actum fuiſſet de maieſtate Romana, et ne ipſa quidem ſalus populum, in ſua viſcera per tot annos saeuientem ſeruare potuiſſet, niſi Auguſti illuxiſſet ingenium ſine exemplo maximum, iſque vir prudentiſſimus, remotis aemulis, ſubuerſo Lepido, Antonio ad Actium deuicto, cuncta diſcordiis ciuilibus feſſa nomine principis ſub imperium accepiſſet.

Is enim rerum potitus primo omnium de republica conſtituenda cogitabat, et quum facile intelligeret, ſtare non poſſe principatum, qui magis armis et terrore, quam legibus et iuſtitia, niteretur: a ſexto conſulatu potentiae ſecurus animum ad ciuitatem legibus temperandam adiiciebat, et TACITO (a) teſte, *dabat iura, quibus pace et principe vterentur.* Quam arduum hoc fuerit et difficile, quantiſque cum impedimentis ipſi fuerit colluctandum, primum ex temporum illorum perturbatione, et populi Romani ingenio colligas. Rem publicam ſane acceperat non modo diſcordiis ciuilibus feſſam, ac prope enectam, non ſolum ciuibus, viribus opibuſque exhauſtam, verum etiam ita comparatam, vt nec libertatem ferre poſſet, nec ſeruitutem. Intolerabile erat ciuibus Romanis regium nomen, quod ante tot ſaecula ſerio eiurauerant: et tamen diſcordanti ciuitati non aliud ſupererat remedium, quam vt ab vno regeretur. Confugiſſe in Auguſti

(a) *Annal. Lib. III. cap.* 28.

Augusti sinum videbatur res publica; sed eadem tamen quidquid dominatum redoleret, auersabatur quam maxime, aegrotis illis simillima, qui nec morbum pati possunt, nec remedia. Talis erat Romanae rei publicae facies, quum Augustum acciperet principem. Quod si itaque vere cecinit PINDARVS(b):

Ῥάδιον μὲν γὰρ πόλιν σεί-
σαι καὶ ἀφαυροτέροις. ἀλλ᾽ ἐπὶ χώ-
ρας αὖθις ἕσσαι, δυσπαλὲς
Δὴ γίνεται ἐξαπίνας,
Εἰ μὴ θεὸς ἀγεμόνεσσι κυβερ-
νάτηρ γένηται.

Facile quippe est, ciuitatem concu-
tere, etiam imbecillioribus: at in se-
dem iterum collocare, difficile
Vtique est, repente
Nisi deus principibus guber-
nator fuerit.

quis quaeso in constituenda ciuitate Romulo plus negotii fuisse dixerit, quam Augusto in eadem instauranda? Quisue eum suffecturum fuisse crediderit tot morbis sanandis, nisi ei diuinitus concessa regnatrix prudentia adfuisset? Hac vero fretus, ita instruebat scenam, vt sensim mutaretur res publica, nec tamen mutari illam populus sentiret, sexcentis libertatis simulacris delusus. Hinc nec *regem* se vocari patiebatur, quum esset *παμβασιλεὺς*, nec *dictatorem*, quum esset sine prouocatione, nec *dominum*, quum ei omnes seruirent. *Principis*, *pontificis maximi*, et similia vocabula, liberae quoque Romae non ignota, imperio praetexens, diuina humanaque omnia suo arbitrio moderabatur, et solo clementiae auctoramento senatum populumque non minus sibi habebat obnoxium, quam si triste Tarquinii Superbi exem-

(a) *Pyth. IIII.*

exemplum sequutus illum exhausisset caedibus, hunc terrore, metu, et laboribus oppressisset. Primum hoc est et praecipuum, in quo Augusti prudentia eluxit, cui et alterum non minus admiratione dignum accedit. In rerum publicarum conuersionibus id quoque euenire solet, vt veteris rei publicae leges nouo statui non magis plerumque conueniant, quam puero Herculis cothurni. Nam, ut recte vidit ARISTOTELES (a), aliae sunt leges, quae statum popularem conseruant, aliae, quibus principatus vel imperium optimatium continetur, nec fieri potest, ut eaedem prosint et imperio paucorum, et statui multitudinis. Et tamen quum nullam mutationem aegrius ferant homines, quam legum, quibus ab incunabulis innutriti sunt: quis dubitet, quin Romanis ea mutatio accidere debuerit molestissima? Nihil erat iure Quiritium praestabilius. Vnusquisque paterfamilias domi erat familiae princeps, et iure vitae et necis in omnes, qui potestati eius subiecti erant, vtebatur. Idem in ciuitate erat veluti sacrosanctus, a cuius capite et tergo leges Valeriae et Porcia omne supplicium omnemque iniuriam remouerant. In foro et comitio non minore auctoritate, ac summi magistratus, vna cum ciuibus reliquis de pace, bello, foederibus, suffragia ferebat, leges figebat refigebatque, quin et de capite et fortunis summorum virorum iudicabat. Particeps erat honorum et sacerdotiorum omnium, quin saepe, qui hodie aratrum tenens agellum suum colebat, perendie ciuium iussu paludatus exibat in prouinciam, et maximis exercitibus summo cum imperio praeficiebatur. An ea iura tam facile dimisissent Romani? an non quodcumque pro iis certamen subiissent? Quid vero Augustus? Quum animaduerteret, ea omnia parum conuenire principatui, cuius ex TACITI (b) sententia *ea conditio est, vt non aliter constet ratio, quam si vni reddatur*: primum constituto praefecto vrbi negotium dabat, vt et seruitia et saeuitiam dominorum coërceret, id est imperium

(a) *Polit. Lib. III. cap. 7. Lib. IIII. cap. 1. Lib. V. cap. 9.*
(b) *Annal. Lib. I. cap. 6.*

perium illud domesticum paullatim intra fines coërceret; deinde honores quidem a populo deferri patiebatur, sed non nisi a se electis. Prouinciarum porro potentissimarum curam sibi ob potestatem proconsularem vindicabat, eoque mittebat, quorum perspectam exploratamque habebat fidem et promtum ad quaeuis obsequium. Denique et nouas leges ferebat, οὐ μέντοι πάντα ἰδιολογουμένων νομοθετῶν, ἀλλά τινα καὶ ἐς δημόσιον προτιθείς, ὅπως ἄν τι μὴ ἀρέσῃ ἐπανορθώσῃ, *non omnia suo sanciens arbitrio, sed plura etiam populo promulgans, vt is, si quid minus placeret, emendaret*, vti refert ZONARAS (a): sed non erat, quod suffragia populi metueret, annona et congiariis prius deliniti. Ita plures pertulit leges, etiam seuerissimas, et ad principatum stabiliendum comparatas, nec vllam promulgatam ab eo antiquatam nouimus, praeter Iuliam nostram de maritandis ordinibus, quam et ipsam tamen postea non solum pertulit, sed et frementc nequidquam equestri ordine acrioribus vinculis altera rogatione Papia Poppaea muniuit. Erat et aliud, quod Augustum poterat sollicitum habere. Libera re publica regnum forense penes praetores et aediles erat, qui non modo iura reddebant, verum etiam edictis suis illa suo fere arbitrio mutabant. Quamuis enim negarent se legislatores esse, et quidquid agerent, *adiuuandi, supplendi, corrigendique iuris ciuilis gratia* facere fingerent (b): vere tamen augustam illam potestatem νομοθετικὴν sibi arrogabant, οὔτε πάντα δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διαπεπτωγμένα, οὔτε τὰ γραφέντα τηροῦντες, ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μεταγράφοντες, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν ἢ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰκὸς, ποιοῦντες; *neque id ius, quod ad contractus dirigendos positum erat, obseruantes, neque scripto iuri stantes, sed saepenumero ea variantes, crebroque per gratiam vel odium certorum hominum, vt fieri adsolet, multa statuentes* (c). Vnde et *legislatores* eos vocare non dubitat IVSTINIANVS

(a) *Tom. I. Annal. Lib. X. p. 533. edit. Cang.*
(b) L. 7. §. 1. *D. de iust. et iur.*
(c) DIO CASS. *Lib. XXXVI. pag. 21.*

NIANVS noster (a). Atqui principatus ea conditio est, vt nullam partem legislatoriae potestatis magistratibus possit concedere. Viuas hos esse oportet leges, non legum auctores et arbitros: eorum est, reddere iura, non ea constituere, et mutare pro lubitu; ita denique fungi munere suo, vt qui se principi rationem reddituros sciant. Quid hic Augustus? Tarquinius sane aliquis magistratus omnes vno edicto abolere, praetorem et aediles tribunali et sella curuli depellere, eorum edicta albo detrahere, et vna spongia delere non dubitasset: at dubitabat Augustus, vt qui non euertere, sed restituere velle rem publicam videri cuperet. Procedebant ergo more maiorum consules, iisdem, ac olim, dignitatis suae insignibus conspicui: sublimes, vti antea, e tribunali ius dicebant praetores, e sella curuli aediles de redhibendo et euictionibus praestandis non secus, ac libera adhuc re publica, pronunciabant. Quaestorum quoque, immo et censorum, et tribunorum plebis, audiebantur nomina, et insignia, si qua antea habuerant, conspiciebantur: sed simulacra haec tantum veteris rei publicae erant, non eadem, quae olim, res publica, vel, vt eleganter ait TACITVS (b), *eadem magistratuum vocabula: nihil vsquam prisci et integri moris, quum omnes, exuta aequalitate, iussa principis adspectarent.* Nam primo, quo plures partem administrandae rei publicae caperent, noua officia excogitabat, curam operum publicorum, viarum, aquarum, aluei Tiberis, frumenti populo diuidundi, et, quae maxime euertendo praetoris regno excogitata fuerat, praefecturam vrbis (c). Deinde et iureconsultis, non Labeonibus, incorruptae libertatis viris, sed aliis sibi obnoxiis, et quorum obsequium dominantibus magis probaretur, facultatem de iure respondendi dabat; in speciem quidem, vt eo maior esset iuris auctoritas, sed re vera, vt et leges antiquas

(a) *Nouell. XXV. praef. et Nou. XXVI. cap. 1.*
(b) *Annal. Lib. I. cap. 3.*
(c) SVETON. *Aug. cap. 37.*

quas interpretationibus ſuis ad praeſentem ſtatum paullatim detorquerent, et formulario praetorum iuri obicem ponerent, quippe illam quoque nacti praerogatiuam, vt iudices, olim, formulae praetoris, tamquam glebae, adſcripti, *ab eorum reſponſis iam diſcedere non poſſent* (a). Nec minus callidum hoc erat inuentum, quod magiſtratibus ſub ſpecie honoris alia plane munera demandaret, veluti curam aerarii, ludorum, et ſpectaculorum publicorum, orationum, et epiſtolarum in ſenatu legendarum. Ita enim fiebat, vt, quum his nouis inhiarent, vetera amitterent, ſolo vocabulo conſules, praetores, aediles, quaeſtores, et principi non magis, quam vmbrae, metuendi. Periculoſiſſimi denique, qui rei publicae incubuerant, morbi erant vitia publice gliſcentia, et res anguſta aerarii. Vtramque peſtem vel maxime aduexerat bellorum ciuilium furor. Quotidiana per vrbem et prouincias erant furta, rapinae, adulteria, ſtupra, caedes, et vt paucis dicamus, tanta vbique peccandi licentia, vt corrumpere et corrumpi ſaeculum vocaretur. Nulla iam amplius matrimonii religio, nullus lecti genialis honor, nullum liberos tollendi educandique ſtudium, ſed promiſcua et nefanda Venus, ſimulatae adoptiones, et maxima orbitatis pretia. Cum his monſtris conflictandum erat nouo Herculi, et quidem non gladio et ſecuribus, (quam ſane ſeueritatem in nouo domino populus vix tuliſſet,) ſed iis virtutibus, quae quidem in Auguſto ſummae erant, iuſtitia, et prudentia. Sed quid efficeret prudentia, quantumuis magna, pecunia tamquam neruis deſtituta? Videbat Auguſtus, non poſſe diuturnum eſſe, quod terrore et truculento ſatellitum vultu contineatur, imperium. Ipſe aliam viam ingreſſus, eos, qui ingenio et virtute eminerent, ſpe honorum atque opum; militem donis; populum annona et congiariis; cunctos dulcedine otii pellicere decreuerat. At ſic verum eſſe experiebatur, quod ait DEMOSTHENES (b):

(a) §. 8. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciuil.* L. 2. §. *vlt. D. de orig. iur.*
(b) *Olynth. I.*

Δεῖ δὴ χρημάτων, καὶ ἄνευ τούτων οὐδὲν ἐστι γενέσθαι τῶν δεόντων: opus est opibus, nec sine iis quidquam fiet, quod opus erit. Tot sane largitionibus, quas populus a principe flagitabat, vix Croesi opes sufficere videbantur, nedum aerarium, tot Pompeii, Caesaris, Bruti, Cassii, Antonii, aliorumque turbulentorum ciuium rapinis exhaustum. Et tamen ciues, quorum animis atrox pristinae libertatis memoria insederat, tributis et vectigalibus ad mendicitatem redigere, prouincias exactionibus et rapinis vexare, aerarium calumniis, delationibus, et crimine eorum, qui crimine vacarent, locupletare, inciuile, nec sui saeculi esse intelligebat. At nec hic defecisse videmus Augusti prudentiam. Vitiis in dedecus publicum gliscentibus partim exemplo, partim legibus saluberrimis de iudiciis publicis, medicinam parabat. Et sane quum ipse clementia, benignitate, disciplina domus, temperantia omnibus praeiret exemplum: quem ciuium fuisse existimes tam improbum, vt non pudore saltim in officio contineretur? *Flexibiles in quamcumque partem*, inquit Plinius (a), *ducimur a principe, atque, vt ita dicam, sequaces sumus. Huic enim cari, huic probati esse cupimus, quod frustra sperauerint dissimiles: eoque obsequii continuatione peruenimus, vt prope omnes homines vnius moribus viuamus.* Quis deinde sublata spe impunitatis, vitia non horreat, nisi ad omne scelus profligatus? Denique de aerario quid dicamus, quod bonis artibus ita explebat Augustus, vt iam non spoliarium esset, sed aerarium, sed templum, et immensarum tamen opum receptaculum? Inuenerat iam ante se institutum vectigal centesimarum rerum venalium; ipse vicesimas hereditatum addiderat, *tributum*, vt Plinius (b) vocat, *tolerabile, et facile heredibus, dumtaxat extraneis.* Quae antea magistratuum largitionibus interierant, praedas, agrorum publicorum pensiones, metalli fodinarum reditus, ipse in publicum istum thesaurum

(a) Paneg. cap. 45.
(b) Ibid. cap. 37.

ſaurum conferebat. Legibus, Aelia Sentia et Fuſia Caninia libertatibus modum ponebat, vt eo locupletiores eſſent domini et patroni, tantoque plus viceſimarum nomine aerario penderent. Pleraque crimina, quae alioquin legiſlatores vltore ferro perſequuntur, ipſe ſaltim in opulentioribus deportatione in inſulam expiari iuſſerat, vt eadem opera et clementiae daret exemplum, et opes ſceleratorum hominum in aerarium influerent. (a) His artibus Auguſtus opes immenſas congeſſit, his et tot ſuffecit largitionibus, quae fere fidem hodie ſuperant, et tot magnificis operibus exſtruendis, quibus marmoream ex lateritia Romam reddebat, et tot alendis legionibus, quae pace belloque pro rei publicae ſalute excubarent, et iis demum gerendis rebus, quibus omnibus omnium gentium viris induceret caliginem (b).

Cum omnes autem Auguſti leges admiratione digniſſimae ſunt, tum inprimis LEX PAPIA POPPAEA, quam iam ſenior incitandis caelibum poenis, augendoque aerario poſt Iulias rogationes ſanxit. Nihil illa lege Roma vidit prudentius ſcriptum, nihil, vt ita dicam, πολιτικώτερον, nec errare eum dixerim, qui eam rogationem praecipuum fuiſſe cenſeat principatus ab Auguſto inſtituti firmamentum. Cauſſa ferendae legis honeſtiſſima, vt Romani adulteriis et vagae Veneri adſueti praemiis et poenis ad ducendas vxores, et prole locupletandam rempublicam adducerentur. Et eo tamen obtentu et auctoritatis ſuae edebat ſpecimen, et ius antiquum maximam partem ad ſtatum praeſentem inflectebat, et aerarium, praecipuum illud dominatus ſubſidium, in immenſum locupletabat. Auctoritatis ſuae numquam dedit experimentum luculentius, quam quum legem ſemel antiquatam, et vix auctis praemiis, lenitaque parte poenarum perlatam (c), fremente necquidquam ordine

(a) L. 1. *pr. D. de bon. damnat.*
(b) TACIT. *Annal. Lib. III. cap.* 17.
(c) SVET. *Aug. cap.* 34.

dine equeſtri (a), multo, quam antea, ſeueriorem ſuffragiis populi ſubmitteret. Non placuerat ea lex ſenatui (b): equites eius abolitionem flagitantes parum a tumultu abſuerant (c): ipſi conſules, legem aduerſus caelibes et orbos rogaturi, nec mariti, nec parentes erant (d), adeoque, quod facile eſt ad intelligendum, ita rogabant, vt diſſuadere malle viderentur, ſi per ſaeculum licuiſſet. Et tamen ea omnia perrupit Auguſti conſtantia et prudentia plane ſingularis, effecitque non vi, ſed auctoritate, vt lex omnibus exoſa omne tamen punctum ferret. Et quaenam vero lex? Non ſane illis antiquis ſimilis, quae ciuium Romanorum iura adaugeret, non tribunicia, quae plebi aduerſus magiſtratuum potentiam praeſidia circumponeret: ſed iuris antiqui expultrix, noui auctor, et, vt paucis dicam, vere *μοναρχικήν*. Arctiſſimis limitibus circumſcribebat matrimonia, vt eo plures dotes publicarentur. In petendis gerendiſque magiſtratibus eos, quibus plures liberi eſſent, praeferri iuſſerat, vt ſemper eſſet in manu principis, quos vellet magiſtratus creari. Si enim duos caelibes et vnum maritum, vel duos orbos et vnum parentem, vel duos pauciorum vnumque plurium liberorum parentem commendaſſet populo: quis dubitet, quin iam praeſcire potuerit, quem reliquis praeferri oporteret? Dum porro haec lex coniuges, niſi certis caſibus, inter ſe capere vetuit, dumque quoſdam nihil, alios ſolidum non capere paſſa eſt: permultum derogauit veteri illi ciuium Romanorum priuilegio: PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT DE PECVNIA TVTELAVE SVAE REI, ITA IVS ESTO. Nec minus veteri connubiorum iuri multum deceſſit circumſcripta diuortiorum licentia; patriae poteſtati iniuncta parentibus neceſſitate elocandi liberos: iuri libertinorum auctis patronatus iuribus.

(a) Dio *Lib. LVI. pag.* 572.
(b) Dio *Lib. LIIII. pag.* 532.
(c) Dio *Lib. LVI. pag.* 572.
(d) Dio *Lib. LVI. pag.* 573.

tribus. Sic nulla fere lex per plures iuris vniuersi articulos se diffudit, nulla plura nouauit, et ad statum monarchicum inflexit, quam PAPIA POPPAEA. Quid dicam de aerario, in quod maximam priuatarum facultatum partem migrare oportebat, tot publicatis dotibus, tot constitutis bonorum generibus, quasi caducis, caducis, ereptitiis, vacantibus: tot denique praemiis curiositati delatorum propositis. Et tamen nulli vis fiebat, nulli innoxio struebantur insidiae, sed lasciuis, qui vagam Venerem honestae coniunctioni anteferrent, sed stolidis et malis ciuibus, qui parere nollent legi saluberrimae. Quae, tantum abest, vt iniqua visa sint viris bonis, vt hoc inter bonos malosque principes discrimen statuerit PLINIVS (a), quod sub illis *fiscum et aerarium Voconiae et Iuliae leges;* sub his *singulare maiestatis, et vnicum crimen eorum, qui crimine vacant, locupletare soleant.*

Talis est lex illa, quam illustrare conati sumus, celeberrima. Et quamuis praestantia eius vel sola me mouere potuisset, vt in ea exercerem ingenium: fuere tamen et alia, quae currenti calcar adderent. Obseruaueram, praeter CELSVM, qui obiter hanc legem septem Pandectarum libris exposuerat, sex iureconsultos, TER. CLEMENTEM, IVNIVM MAVRICIANVM, MARCELLVM, CAIVM, VLPIANVM, et PAVLLVM iustos ad illam commentarios scripsisse. Videram, ex istis operibus centum nonaginta nouem in Digestis superesse fragmenta, per omnia fere iuris capita dispersa. Intelligebam, ante IACOBVM GOTHOFREDVM, qui primus legem hanc ordini integritatique suae restituere conatus erat, plerosque interpretes istos textus vel plane non intellexisse, vel saltim ad species genuinas fere numquam retulisse, adeo, vt aliquando tribus quatuorue adhibitis in consilium, repetere cogaris illud Demiphontis apud TERENTIVM (b):

 Fecistis

(a) *Paneg. cap.* 42.
(b) *Phorm. act. II. scen.* 4. *v.* 18.

Fecistis probe:
Incertior sum multo, quam dudum.

Non ignorabam porro, potissimum interpretationis momentum in iis, quae antecedunt, quaeque consequuntur, locisque similibus, vel, vti HVGO GROTIVS adpellare solet, in coniunctis re et loco, positum esse, nec accurate intelligi posse verba ex medio textu decerpta, nisi in suam quaeque sedem locumque restituantur. Postremo noueram equidem, virum eximium, et huius mysterii probe gnarum, IAC. GOTHOFREDVM, legi nostrae hanc operam nauasse, vt singulos iuris textus suo quosque capiti aptaret: sed experiundo tamen deinde didicisse mihi videbar, eumdem in multis haud leuiter alucinatum. Dum enim varias leges Papias confudit: dum aliqua ex legibus Iuliis de adulteriis et iudiciorum publicorum Papiae Poppaeae adsuit: dum quaedam maximi momenti capita praetermisit, quaedam in sensum plane alienum detorsit: dum SCta atque interpretamenta ICtorum veterum ab ipsa lege non satis accurate secreuit: dum denique sibi omnia indulsit in emendandis, fingendis, refingendisque legum inscriptionibus: fieri profecto non potuit, quin post messem eius magnum aliis idem saxum voluturis spicilegium superesset. Quae quum ita sint, operae pretium mihi videbar facturus, si pulcherrimae legi aliquid temporis darem, et hunc commentarium conficerem, non verbosum illum quidem et diffusum, sed tamen non inutilem, vti spero, verae iuris prudentiae studiosis futurum.

Ne autem, quid a me praestitum sit, ignores, primo non GOTHOFREDI hic repeto commentarium, aut eumdem obseruationibus quibusdam ex aduersariis meis augeo: sed primo LEGIS nostrae historiam prioribus libri primi capitibus quam accuratissime expono, in eam semper ingressus sententiam, esse hoc in vniuersa iuris prudentia addiscenda inprimis vtile ac frugi-

frugiferum, legum iuriumque cauſſas et origines perſpectas habere, vt inde, quid rei publicae noſtrae rationibus conueniat, quidue extra vſum ſit, colligamus. Quod et laudatiſſimo IAC. GOTHOFREDO ita viſum, qui in *praefatione* eruditiſſimae *diſſertationis ad L. Quiſquis C. ad leg. Iul. maieſt.* non abs re optat, *vt iurium politicae et hiſtoricae rationes ex imperii Romani ſtatu diligentius eruantur, vnde iudicium facile fieri poſſit, an et quatenus ea in vſus hodie deriuari queant.*

Deinde oſſa huius legis, vt ita dicam, cum cura legi, adhibitiſque veterum teſtimoniis omnibus, et maxime ICtorum fragmentis, nec non in parte poſteriore *lege vnica C. de caduc. toll.* capita iſtius ordini integritatique ſuae reſtitui. Qua in re quam taedioſum deuorarim laborem, ii demum intelligent, qui vmquam ſimili in argumento exercuerunt ingenium. Nimirum quum iuuenis, factis primis iuris prudentiae ſtipendiis, legendo meditandoque me interiori et acroamaticae artis noſtrae intelligentiae praeparare coepiſſem: illico ſane deprehendi, fundos iuris prudentiae noſtrae praecipuos eſſe EDICTVM PRAETORIS et AEDILITIVM, variaſque leges, veluti IVLIAM et PAPIAM POPPAEAM, AELIAM SENTIAM, FALCIDIAM, AQVILLIAM, IVNIAM NORBANAM, IVNIAM VELLEIAM, CORNELIAS item, POMPEIAS, IVLIAS, et FABIAS de iudiciis publicis, praeterea SCta quaedam celebriora, veluti MACEDONIANVM, VELLEIANVM, SILANIANVM, TREBELLIANVM, TERTVLLIANVM, ORFITIANVM, et ſimilia: poſtremo libros quoſdam veterum ICtorum, puta SABINI, LABEONIS, ALFENI, PLAVTII, VITELLII, MINVCII, IVLIANI, CELSI, PAPINIANI. Hos, inquam, videbam iuris prudentiae noſtrae fundos eſſe, quia veteres iuris conditores ea ſcripta omnia certatim ſuis commentariis illuſtrarunt, ex iiſque maxima pars legum in Pandectis ſuperſti-

tum

tum decerpta est. Coepi itaque de restituendo eorum monimentorum ordine cogitare, considerataque textuum ex eodem libro superstitum ἀλληλεγγύα fragmenta ad suam quaeque speciem, suumque locum et titulum referre. Quumque iam pridem in scriniis meis latitarint *edictum perpetuum*, *edictum aedilitium*, *leges Iulia et Papia*, *Aelia Sentia*, *Iulia de adulteriis*, itemque *libri Sabini*, *Alfeni*, *Plautii*, *Celsi*, *Iuliani*, *Vlpiani*, *Marciani*, ita dispofita, vt, quae singulis libris capitibusque doctrinae pertractatae, quaeque fragmenta inter se coniungenda coassandaque sint, paucis notarim: specimen huius industriae meae iam dare decreui LEGEM PAPIAM POPPAEAM, tum quod plura ad eam monda viderentur, tum quod eam paullo pleniorem fuisse existimarem, quam a IAC. GOTHOFREDO datam memineram.

Hinc porro dedi operam, vt, ad quae legis capita, quin et verba capitum, singuli veterum textus, ex eorum commentariis ad hanc legem in Pandectis superstites pertinuerint, quaeque ipsis species subiicienda sit, breuiter ostenderem.

Praeterea singula legis capita ita exposui, vt non modo iura traderem, sed et iis, quae alioquin obscura essent, ex philologia et antiquitatibus Romanis lucis aliquid accenderem, imitatus magna in arte nostra nomina, ALCIATOS, CVIACIOS, BRISSONIOS, BALDVINOS, HOTOMANOS, MERILLIOS, GOTHOFREDOS, HVBEROS, NOODTIOS, et qui etiamnum masculae istius atque elegantioris iuris prudentiae laudem in Belgio nostro tuentur, BINKERHOEKIOS, SCHVLTINGIOS, ECKIOS, OTTONES, WIELINGIOS,

Nulla dies vmquam memori quos eximet aeuo.

Non solent haec ad palatum esse iis, qui solius Bartoli deliciis pascuntur: meminique, quum *Antiquitatum Romanarum syntagma*

syntagma in vsum auditorum edidissem, caussidicum veteranum, *καλαμοβόαντα*, omniaque specula ob faciem Silenianam, praeter illud Durandi, perosum, hunc libellum ferre non potuisse. Sed non inuideo istis labellis suas lactucas, quibus recreatus ipse ne Ioui quidem ambrosiam suam inuidere solet. Abundare illum patior iudicio suo, tam a reliquorum hominum sensu abhorrente, vt quum libellum, quem edidit, lepidissimum ad piper et thus damnarit saeculum hoc fastidiosissimum, meus, quem ad Garamantas relegandum putabat, emtorem vbique repererit, vt iure dicere possim cum MARTIALE (a):

> *Sunt quidam, qui me dicunt non esse poëtam:*
> *Sed, qui me vendit, bibliopola putat.*

Denique, tantum abest, vt belli istius Sabelli irae succenseam, (nec enim ignoro, quantae sint animis caelestibus irae,) vt potius ipsi apprecer bonam mentem, clientesque multos, diuites, quin et, si ita mereantur, tam stolidos et litigiosos, vt ei velint capita et fortunas credere, cui forte nemo calceandos commisisset pedes.

Ad institutum nostrum vt redeamus, in legum interpretatione ita versati sumus, vt ab emendationibus, nisi res ipsa postulare videretur, abstineremus, saepius eas ab aliorum vi maiore defenderemus. Aliquando tamen et ipsi aliquid ausi sumus, non criticum adfectantes acumen, sed veniam sperantes coniecturis, quos et modestia plerumque commendabit, et excusabit necessitas.

Idem et in aliorum auctorum locis aliquando fecimus, parum veriti, ne falcem in alienam messem immitteremus. Publica enim sunt haec sacra, non eorum propria, qui mystarum in illis munere funguntur, iniuriae merito postulandi, si alios,

(a) *Epigr. XVIIII. 194.*

qui ſplendidum criticorum nomen nec adfectant, nec ferunt, abſtentos reddere, et ſibi ſolis haec myſteria vindicare auderent.

Haec ſunt, LECTOR CANDIDE, quae te volui. Tu faue, ſis, adeſtoque animo, et rem cognoſce, vt pernoſcas, ecquid ſpei ſit reliquum, et poſthac, ſi quos fecero de integro commentarios, legendi, an exigendi tibi ſint prius. VALE.
Franequerae Friſior. Kal. Octobrib. clɔlɔccxxv.

NB. Dedicatio inter alteras Dedicationes in Sylloge IIII. reperietur.

INDEX

INDEX CAPITVM.

LIB. I.

De Legis Iuliae et Papiae historia.

Cap. I. *De variis Legibus Papiis, a Papia Poppaea discernendis.* pag. 1
Cap. II. *De variis variarum gentium, in primis Romanorum, institutis, quibus πολυπαιδίαν promotum iuere.* - - - 17
Cap. III. *De occasione legum Iuliae et Papiae, totiusque illius legislationis historia.* - - - - - - 38
Cap. IIII. *De M. Papio Mutilo, et Q. Poppaeo secundo coss. et utriusque gentibus et familiis.* - - - - - 52
Cap. V. *De legis Papiae Poppaeae partibus et capitibus, et quomodo ea ordini suo restituenda sint.* - - - - 61

LIB. II.

Ad legem de maritandis ordinibus.

Cap. I. *De senatorum, eorumque liberorum et reliquorum ingenuorum, nuptiis.* - - - - - - - 103
Cap. II. *De iisdem.* - - - - - - - 135
Cap. III. *De sexagenariis, quinquagenariis et spadonibus.* 151
Cap. IIII. *De concubinatu.* - - - - - 164
Cap. V. *De sponsalibus.* - - - - - - 175
Cap. VI. *De poenis iniustarum nuptiarum.* - - - 187
Cap. VII. *De priuilegiis maritorum et parentum in gerendis petendisque honoribus.* - - - - - - - 194
Cap. VIII. *De immunitate ob liberorum numerum.* - - 206
Cap. VIIII. *De iure Quiritium ob liberos consequendo.* - 215
Cap. X. *De liberti liberatione ab operis ob numerum liberorum.* 227
Cap. XI. *De liberatione mulierum a tutela ob numerum liberorum.* 223
Cap. XII. *De diuortio libertae prohibito.* - - - 244
Cap. XIII. *De tutore mulieri dotis caussa dando.* - - 253
Cap. XIIII. *Ad leges decimarias.* - - - - - 259
Cap. XV. *De solidi capacitate.* - - - - - - 275
Cap. XVI. *De legatis et libertate data sub conditione caelibatus.* 295

Cap. XVII.

Cap. XVII. *De iure adfinitatis inter vitricum vel nouercam et priuignos, soceros item et generum vel nurum.* - - - - 307
Cap. XVIII. *De priuilegiis absentium reip. caussa, et indulgentia senatus.* - - - - - - pag. 316
Cap. XVIIII. *De diuortii modo et poena.* - - - 323
Cap. XX. *De cogendis parentibus vt liberos elocent.* - - 333
Cap. XXI. *De poenis caelibatus et orbitatis.* - - - 339
Cap. XXII. *De iuribus patronatus.* - - - - 346

LIB. III.

Ad legem caducariam, vel de caducis.

Cap. I. *De nomine, fine et capitibus legis caducariae.* - - 359
Cap. II. *De aditione hereditatis, et quando dies legatorum cedat.* 375
Cap. III. *De iis, quibus caduca deferuntur.* - - - 383
Cap. IIII. *De his, quae pro non scriptis habentur.* - - 389
Cap. V. *De caussa caduci.* - - - - - - 395
Cap. VI. *De caducis.* - - - - - - - 402
Cap. VII. *De bonis ereptitiis et vacantibus.* - - - 414
Cap. VIII. *De fraudibus aduersus h. l. admissis.* - - 423
Cap. VIIII. *De iure adcrescendi, transmittendi, et de tacitis fideicommissis.* - - - - - - - 430
Cap. X. *De praemiis delatorum et oneribus fisci.* - - 443

IO. GOTTLIEB HEINECCII
AD LEGEM IVLIAM
ET PAPIAM POPPAEAM
COMMENTARIVS.

LIBER I.

DE LEGIS IVLIAE ET PAPIAE HISTORIA.

CAPVT I.

DE VARIIS LEGIBVS PAPIIS, A PAPIA POPPAEA DISCERNENDIS.

I*Nstituti ratio.* I. *Lex* Papia *de virginibus Vestalibus. Mos capiendi virgines antiquissimus. Capiebantur initio a regibus, deinde a pontificibus maximis. Quid noui inuectum sit lege Papia ? Olim virgines Vestales e solis patriciis puellis lectae, post legem Papiam etiam e plebeiis. An Vestale sacerdotium semper manserit in possessione patriciarum ?* Paullus Merula *notatus. Virginum electio et sortitio a Papio inuenta. An eius lex sit pars Papiae Poppaeae ?* Paulli Merulae, Iac. Gothofredi, *et* Iani Vinc. Grauinae, *sententia expensa. Lex Papia anterior Augusti imperio, et lege Ogulnia de sacerdotiis non multo*

 posterior

posterior est. II. *Lex* PAPIA *de sociis nominis Latini in suas ciuitates remittendis. Latini saepe irrepere conabantur in tabulas censuales. Latinorum magistratuum querelae. Lex* CLAVDIA *ea de re lata, nec non lex* LICINIA *et* MVCIA. *Caussa belli Marsici et socialis. Lex haec Papia perperam explosa a* Steph. Vin. Pighio. *Ab aliis cum lege Papia de peregrinis perperam confusa. Quando illa lata sit ?* III. *Lex* PAPIA *de peregrinis. Eius historia, et caussae. Iniquum de illa Ciceronis iudicium. Saepe peregrini ob intestinos tumultus vel annonae grauitatem vrbe exesse iussi. Lex* IVNIA *Penni.* IIII. *Lex* PAPIA POPPAEA. *Varia eius nomina.* Κατ' ἐξοχὴν *veteribus dicitur* LEX, ΝΟΜΟΣ, vel ΝΟΜΟΙ. *Ea per multa saecula recitata in sponsalibus.* Terentius, Clemens, Caius, Vlpianus, Marcellus, Mauricianus, Paullus, *eam commentariis illustrarunt. An et* Octauenus *?* Torrentii, Lipsii, Fr. Balduini, Io. de Pareia, Ramez de Manzano, Iac. Gothofredi, M. Vertranii Mauri, Ferd. Paez, Ian. Vinc. Grauinae, *aliorumque commentarii ad illustrandam hanc legem comparati. Huius legis capita ius tantum non vniuersum peruadunt. Tractationis ordo et partitio.*

EGEM PAPIAM POPPAEAM, qua vix vlla in principe terrarum ciuitate celebrior exstitit, paullo accuratius expendere, consilium est. Ad id vero priusquam accingar, facturum me arbitror operae pretium, si hoc capite de aliis, quibus gens PAPIA nomen fecit, legibus, quaedam praemittam, maxime quum diuersas illas Papiorum rogationes non satis segregare ac distinguere soleant viri ceteroquin eruditissimi, sed eas aliquando cum ipsa lege PAPIA POPPAEA perperam confundant. Quare magnopere nostra refert, leges, quarum veteres passim meminerunt, PAPIAS accurate secerni, expendique, quantum fieri potest, diligentissime.

I. Vetustissima omnium, ex mea quidem sententia, est lex PAPIA DE VIRGINIBVS VESTALIBVS, de qua luculentum hoc exstat A. GELLII (a) testimonium : *sed* PAPIAM LEGEM *inuenimus, qua cauetur, vt pontificis maximi arbitratu viginti e populo virgines legantur, sortitioque in concione ex eo numero fiat, et cuius virgo ducta erit, vt eam pontifex maximus capiat, eaque Vestae fiat.* Quibus GELLII verbis vt aliquantulum lucis adfundamus, primum, quid sancitum cautumque ea lege fuerit, ac deinde cuius illa aetatis sit, paucis dispiciemus.

Errore

(a) *Lib. I. cap.* 12.

Errore procul dubio grauissimo sese obstringeret, qui ipsum sacerdotes Vestales capiundi ritum ex hac demum lege Papia arcessere non dubitaret. Morem enim illum saltim a Numae temporibus constanter viguisse, inter omnes constat. Quemadmodum enim alii sacerdotes in comitiis CREARI, alii ab ipso collegio COOPTARI, alii PRODI solebant: ita flamines diales, (a) augures, (b) et virgines Vestales, ex Numae instituto, CAPI, id est, vti GELLIVS (c) interpretatur, *manu prehensos prehensasue, ab iis parentibus, quorum in potestate erant, veluti* BELLO CAPTOS CAPTASVE ABDVCI, oportebat. Quem ritum a Numa posteris veluti per manus traditum esse, vel inde patet, quod illum religiosissimum principem quatuor puellas Vestae cepisse tradunt auctores grauissimi, PLVTARCHVS, (d) et DIONYSIVS HALICARNASSEVS (e).

Neque existimandum porro ius istud capiundi Vestales hac demum lege ad pontifices maximos fuisse deuolutum. Tametsi enim Numa ipse illam sacrorum Vestae procurationem puellis mandabat, eodemque exemplo et successoribus suis ius virgines legendi esse cupiebat, et hinc diserte scribit DIONYSIVS (f): Αἱ δὲ θεραπεύουσαι τὴν θεὸν παρθένοι τέτταρες μὲν ἦσαν κατ᾽ ἀρχάς, ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ αὐτὰς ΑΙΡΟΥΜΕΝΩΝ, ἐν οἷς κατεστήσατο δίκαιον ὁ Νομᾶς: *virgines autem, quae Vestae deae sacris operabantur, quatuor erant ab initio, et ius eas* CAPIVNDI, (ita vertendum illud αἱρουμένων, non vti a FRIDR. SYLBVRGIO factum, OPTANDI,) PENES REGES *esse Numa voluit:* abrogato tamen regibus imperio, hunc morem ipsa soluit necessitas, eaque cura statim penes pontificem maximum esse occoepit. Sane iam circa a. v. c. 336. nondum centum annis ab eiecto Tarquinio elapsis, pontificem maximum, tamquam Vestalium antistitem, caussas earum cognouisse, animaduertisse in sontes, innoxias absoluisse, easque ad digniores sacerdotio mores cohortatum esse, vel Postumiae, sacerdotis Vestae, exemplum apud LIVIVM (g), satis superque euincit.

Quae quum ita sint, duo in primis supersunt, quae antiquo iuri surrogauit lex Papia, quorum alterum ad virginum capiendarum personam, alterum ad ipsum capiundi ritum videtur pertinuisse. De illa permulta veteri iure pontificio, GELLIO (h) teste, prodita fuerant, veluti ne caperetur minor annis sex, maior annis decem, nec quae non sit patrima et matrima, vel quae lingua debilis, vel sensu aurium

A 2 deminuta,

(a) LIV. *Lib. XXVII. cap. 8.*
(b) *Ibid.* (c) *Ibid.*
(d) In *Numa pag. 66.*
(e) *Lib. II. cap. 68.* (f) *Ibid.*
(g) *Lib. IIII. cap. 44.*
(h) *Lib. I. cap. 19.*

deminuta, aliaue quauis corporis labe inſignita, vel quae denique ipſa, cuiuſue pater emancipatus eſſet, vel cuius parentes ambo alterue ſeruiiſſent, aut in ſordidis verſati eſſent negotiis. Enim vero et haec omnia e Numae regis commentariis videntur promanaſſe. Hunc enim creato a ſe pontifici maximo talia exſcripta exſignataque attribuiſſe, tradit LIVIVS, (a) additque DIONYSIVS HALICARNASSEVS, (b) multa in his ſacris Numae commentariis περὶ τοὺς ἐπιμελησομένους, ἱερῶν ἱερεῖς, ἁγνείας τε καὶ θρησκείας, καὶ καθαρμοὺς, καὶ τὰς ἄλλας θεραπείας καὶ τιμὰς, *ad ſacerdotes, qui ſacra curarent, eorum ſanctimoniam, caerimonias, luſtrationes, alioſque deorum cultus* pertinuiſſe. Nihil itaque hactenus noui ex lege Papia manauit. Id vero initio dubium atque ambiguum videbatur Romanis, poſſetne ſaluo iure pontificio et plebeii ſanguinis puella Veſtae capi? quandoquidem in vniuerſum voluerat Romulus apud DIONYSIVM, (c) ΙΕΡΑΣΘΑΙ τοὺς εὐπατρίδας, καὶ ἄρχειν, *vt* SACRA CVRARENT *magiſtratuſque gererent patricii.* Quare nec ſacra Veſtae obibant puellae, niſi patricia nobilitate inſignes. Anno ſane ab v. c. 453. *Q. Appuleio Panſa* et *M. Valerio Coruo coſſ.* diſcorde ſecum ipſa ciuitate, et inteſtino inter patres plebemque flagrante odio, P. Decius Mus, tribunus plebis, ſacerdotia communicaturus cum plebe, graui oratione vrget, *plebem iam in poſſeſſione eſſe* VNIVS *ampliſſimi* SACERDOTII, *decemuiroſque ſacris faciundis carminum Sibyllae, et fatorum populi Romani interpretes, antiſtites Apollinaris ſacri, caerimoniarumque aliarum etiam e plebe legi* (d). De ſacerdotio Veſtae nihil addit Decius, tanto minus illud, ſi iam promiſcuum fuiſſet, omiſſurus, quanto illud Romae erat honorificentius. Itaque ſaltim ad illum annum 453. nondum ſibi plebeiae viam in Veſtae atrium emuniuerant. Nec deinde lege Ogulnia, quae eodem tempore perferebatur, aliud cum plebe ſacerdotium communicatum legimus, quam pontificatum et auguratum (e). De virginibus Veſtae tum e plebe captis, nec LIVIVS, nec quiſquam veterum aliquid memoriae prodidit. Fortaſſis nec ea de re magnopere laborabant plebeii, quum ſplendidum iſtud Veſtae ſacerdotium cum maximo puellarum taedio, et cum incredibili parentum dolore coniunctum videretur.

Verum operoſa illa ignis perpetui cuſtodia, qua defungendum erat Veſtalibus, plebeiis demum cum patriciis communis eſſe coepit per hanc ipſam LEGEM PAPIAM, qua cautum fuiſſe ait GELLIVS, *vt pontificis*

(a) *Lib. I. cap.* 20.
(b) *Lib. II. cap.* 65.
(c) *Lib. II. pag.* 83.
(d) LIV. *Lib. X. cap.* 8.
(e) *Ibid. cap.* 9.

tificis maximi arbitratu viginti virgines E POPVLO *legerentur. Populi* autem adpellatione *vniuerſos ciues ſignificari*, CONNVMERATIS *etiam* PLEBEIIS, nec dupondii ignorant (a). Quae quum ita ſint, alucinari merito dixero PAVLLVM MERVLAM, (b) et, qui illum ſequuti ſunt, alios, dum ex plebe vmquam aut Potitos, aut Pinarios, aut Lupercos, aut fratres aruales, aut curiones, aut virgines Veſtales fuiſſe negant, eaque ſacerdotia ſemper in poſſeſſione patriciarum gentium permanſiſſe, magna adſeueratione contendunt. Quos ſane vel lapides in viam potuiſſent reducere, in quibus laudantur FL. MANILIA, V. V. MAX. (c) TERENTIA RVFILLA, V. V. MAX. (d) COELIA CLAVDIA V. V. MAX. (e) Gentes autem *Maniliam*, *Terentiam*, *Coeliam* plebeias fuiſſe, inter omnes conſtat, et pluribus probatum eſt a V. C. FVLVIO VRSINO (f). Accedit, quod circa Auguſti tempora ſancitum fuiſſe refert DIO CASSIVS, (g) καὶ ἐξ ἀπελευθέρων γεγεννημένας ἱερᾶσθαι, *vt eo Veſtae ſacerdotio et ex* LIBERTINIS *natis fungi liceret.* Quis vero non gradu, ſed praecipiti curſu ad hunc infimum ordinem itum eſſe, ac Romanos prius libertinas, quam plebeias ingenuas & honeſtiore loco natas ad focum vrbis vigilemque pro imperio flammam cuſtodiendam admiſiſſe, ſibi perſuaſerit?

Primum hoc eſt, quod de perſona Veſtalium ſanxerat lex PAPIA: alterum ad ipſum capiundi modum pertinuiſſe diximus. Iam inde ab vrbis incunabulis virgines impuberes, etiam inuitae, capi, et e parentum ſinu atque amplexibus in Veſtae atrium, tamquam ad ſupplicium, abripi conſueuerant. Flebile hoc ſpectaculum parentibus, quibus cariſſima pignora religionis obtentu inuitis extorquebantur: multoque flebilius ipſis puellis, quibus intercepta propemodum nuptiarum ſpe, Veſtae delubrum viuis loco ſepulcri erat futurum, quibuſque grauiſſimus imminebat diri ſupplicii horror, ſi vlla in re defuiſſent officio, vel cum viro, tam lubrica et procliui ad peccandum aetate, conſueſſent. Quare procul dubio ipſi parentes ſolliciti de ſuarum ſalute quam maxime abhorrebant ab hoc ſacerdotio, manibuſque et pedibus obnixe omnia faciebant, ne qua filiarum ſuarum Veſtae caperetur a pontifice. Diſerte ſane ſcribit DIO; (h) Οὐ ῥαδίως οἱ πάνυ εὐγενεῖς τὰς θυγατέρας ἐς τὴν τῆς Ἑστίας ἱερατείαν ἐπιδίδωσαν: *ingenui*, (male XYLANDER, iam a LIPSIO notatus, vertit *nobiles*,) AEGRE *ſuas filias ad ſacer-*

A 3 *dotium*

(a) *§. 4. Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.*
(b) *De leg. Rom. Lib. II. cap. 11.*
(c) GRVT. *pag. 310. n. 5.*
(d) *Ibid. pag. 312. n. 3.*
(e) *Ib. pag. 310. n. 2.*
(f) *De famil. Rom. p. 79. & 273.*
(g) *Lib. LV. p. 643.*
(h) *Lib. LV. p. 563.*

dotium Vestae dabant. Et SVETONIVS (a) refert, quum Augusti temporibus in demortuae Vestalis locum alia capienda esset, AMBIISSE *multos*, NE *filias in sortem darent.* Ne itaque Vestae sacra destituerentur, ipsaque Vestalium electio paullo molestior parentibus accideret: prudenter hac lege sanxerat PAPIVS, primum, VT VIGINTI E POPVLO VIRGINES LEGERENTVR, quo sors ita per plures sparsa eo leuior accideret: deinde vt ea electio PONTIFICIS MAX. ARBITRATV fieret, ne forte virgo, cui per ius pontificium Vestae sacra facere, flammamque peruigilem nutrire haud liceret, istud contaminaret sacerdotium: tum porro, VT EX VIGINTI ILLIS SORTITIO IN CONCIONE FIERET, quo virgo, cui sacerdotium forte euenisset, quasi diuinitus lecta crederetur: denique, VT CVIVS VIRGO SORTE DVCTA ESSET, EA CAPERETVR A PONTIFICE, ET VESTAE FIERET, ne quid antiqui moris et institutorum ab ipso Numa rituum temere omitteretur. Ita fere legis PAPIAE rationes acute exposuit IVSTVS LIPSIVS (b) cuius obseruationibus hoc addo, ob hanc ipsam sortitionem Coeliam Claudianam, virginem Vestalem maximam, in marmore Romano apud GRVTERVM (c) vocari A DIIS ELECTAM, ET QVAM MERITO SIBI TALEM ANTISTITEM NVMEN VESTAE RESERVARE VOLVERIT.

Haec de ipsa lege. At obscurior crassissimisque inuoluta tenebris est quaestio, quo tempore, et a quonam PAPIO ea perlata fuerit? PAVLLVS MERVLA (d) inter primos coniecisse videtur, eam non tam singularem quamdam legem, quam celeberrimae illius legis Papiae Poppaeae caput fuisse, idemque postea, quod mireris, in mentem venit iureconsulto eximio, IACOBO GOTHOFREDO, (e) et elegantissimi ingenii viro, IANO VINCENTIO GRAVINAE (f). Qui si rem acu tetigissent, nemini profecto obscura videri posset huius rogationis aetas. Sed subuereor, ne quid humani passi sint viri doctissimi, neque possum ego a me impetrare, vt iis ea in re adsentiar. Nam primo GELLIVS non de celebri aliqua lege, et quae tum omnium oculis vsurpabatur, qualis PAPIA POPPAEA erat, sed de antiqua, obscura, et plerisque ignota loquitur, quumque paullo ante de ritu capiendi virgines Vestales litteras quasdam antiquiores exstare negasset, mox veluti exceptionem additurus: *sed* PAPIAM *legem*, inquit, *inuenimus.* Itane vero scribunt, qui monimentum aliquod celeberrimum, et in vulgus notum excitant? Deinde ipsa legis Papiae sanctio euincit, eam a Papia Poppaea esse diuersissimam. Praeterquam enim, quod modus capiundi virgines

(a) *August. cap.* 31.
(b) *De Vesta et Vestal. cap.* 6.
(c) *Inscr. pag.* 310. *n.* 2.
(d) *De leg. Rom. pag.* 275.
(e) *Leg. Pap. Popp. cap.* 3.
(f) *De legib. et SCtis*, §. 44.

virgines Veſtales nihil facit ad amplificandam ciuium Romanorum multitudinem, aerariumque augendum, ad quem duplicem finem legem Papiam Poppaeam comparatam fuiſſe, paullo poſt demonſtrabimus: etiam hac lege noſtra cauetur, vt Veſtalis e numero viginti virginum a pontifice maximo e populo lectarum ſorte ducatur. Atqui multo ante ea tempora, quibus legem Papiam Poppaeam perlatam conſtat, Veſtales e plebe et patriciis promiſcue legebantur, multoque ante adhibita fuit ſortitio. Vtrumque ex laudato DIONIS teſtimonio diſcimus, qui quum legem de ſacerdotio cum ipſis libertinis communicando retuliſſet, addit, facta ſortitione (*καὶ ὁ μὲν κλῆρος αὐτῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐγένετο*,) nullam tunc libertinam exiiſſe. Accedit, quod GELLIVS, laudata lege PAPIA, pergit: (a) *ſed ea ſortitio ex lege Papia non neceſſaria nunc videri ſolet. Nam ſi quis, honeſto loco natus, adeat pontificem maximum, atque* OFFERAT *ad ſacerdotium filiam ſuam, cuius dumtaxat, ſaluis religionum obſeruationibus, ratio haberi poſſit, gratia Papiae legis per ſenatum fit.* Lex itaque PAPIA ſenſim obſoleuit, inuecto more offerendi filias. At multo ante, quam lex Papia Poppaea lata eſt, rationem habitam fuiſſe virginum, a parentibus Veſtae oblatarum, cum e DIONE (b) patet, qui libertinas vel ideo ad hoc admiſſas ſacerdotium teſtatur, *ὅτι οὐ ῥᾳδίως οἱ πάνυ εὐγενεῖς θυγατέρας ἐς τὴν τῆς ἑστίας ἱερατείαν* ΕΔΙΔΩΣΑΝ, *quod ingenui filias haud prompte ad hoc ſacerdotium* OFFERRENT: tum ex loco SVETONII, (c) apud quem adfirmat Auguſtus, *ſi neptium ſuarum competeret aetas*, OBLATVRVM *ſe fuiſſe eas.* Quum ergo tum nondum neptium competeret aetas, eaeque vel ſex annis minores, vel decennibus non multo maiores, ſaltim adhuc innuptae, eſſent: conſequens eſt, vt haec diu ante latam legem Poppaeam acta ſint, adeoque iam ineunte Auguſti imperio ratio habita fuerit virginum, quas parentes Veſtae obtuliſſent.

Quamuis itaque certiſſimum videatur, legem hanc de virginibus Veſtalibus a Papia Poppaea diuerſam, eaque multo antiquiorem eſſe: non auſim tamen de anno, quo lata eſt, quidquam pro certo adfirmare. STEPH. VIN. PIGHIVS, (d) qui Papium quemdam tribunum plebis ad a. v. c. 504. in faſtos ſuos retulit, eodem anno et legem hanc conditam eſſe, ſuſpicatur. Sed mallem, ille auctorem, cui Papii iſtius notitiam debeat, laudaſſet. Si enim tunc vere tribunus fuerit Papius; vel ideo veroſimile eſt, hac de lege tunc eſſe cogitatum, quod eo ipſo tempore de communicandis cum plebe ſacerdotiis magno animorum motu ageretur. Quemadmodum ergo quadriennio ante ipſum pontifica-

(a) *Lib. I. cap. 12.*
(b) *Ibidem pag. 563.*
(c) *Auguſt. cap. 31.*
(d) *Annal. Tom. II. pag. 51.*

pontificatum maximum, turbata patrum possessione, primus e plebe gesserat Tiberius Coruncanus: ita non mirum esset, noua rogatione tribunicia paullo post et Vestae sacerdotium esse plebi vindicatum. Sed haec, quantumuis speciosa, nemini ego pro certis temere obtruserim, nisi Papii tribunatus huius anni e veteris aeui monimentis liquido a viris doctis demonstretur.

II. Altera lex, cui eadem gens plebeia nomen indidit, est PAPIA *de sociis et nomine Latino.* Meminit illius CICERO: (a) meminit et VALERIVS MAXIMVS, (b) quorum ille M. Crassum a Mamertinis, hic M. Perpernam a Sabellis iudicio publico ex hac lege repetitum esse, memoriae prodidit. Ex vtroque loco, quid hac lege cautum fuerit, satis adparet, puta, vt ne socii et nominis Latini iura ciuium Romanorum furtim vsurparent, et vt vrbibus in Latio ius esset, ciues, qui Romam commigrantes in censum irrepserant, tamquam fugitiuos, et patriae desertores, publico iudicio repetere. Origo rei paullo altius repetenda. Iam antiquitus miro ciuitatis Romanae desiderio flagrabant Latini. Hinc si quorum paullo lautior erat fortuna, ii scenam ita instruere solebant, vt largitionibus, aliisque artibus, in censuales Romanorum tabulas irreperent, ciuitatisque iuribus quocumque modo potirentur. Quo facto, commigrare Romam, gerere se pro ciuibus, quin et honores petere conabantur. Verum cum ipsorum Romanorum interesat, iura Quiritium non promiscue ab omnibus inuadi, tum maxime ipsarum per Latium ciuitatum, quippe quae delibato ciuium suorum flore orbatae, vix necessarium militem, quem ex foedere debebant Romanis, inueniebant. Hinc iam a. v. c. 564. *M. Aemilio* et *C. Flaminio* coss. legatis sociorum Latini nominis, qui toto undique frequentes ex Latio conuenerant, senatus datus est, his LIVIO (c) teste querentibus, *magnam multitudinem ciuium suorum Romam commigrasse, et ibi censos esse. Q. ergo Terentio Culleoni, praetori, tum negotium datum, vt eos conquireret, et quem C. Claudio et M. Liuio censoribus, postue eos censores, ipsum parentemue eius, apud se censum esse probassent, vt redire eo cogeret, vbi censi essent.* Qua conquisitione tum duodecim millia Latinorum domos redierunt. Verum id non absterruit Latinos, quo minus Romanæ ciuitatis iura inuaderent: Idem enim auctor est LIVIVS, (d) anno ab v. c. 576. iterum auditas Romae esse legationes sociorum et Latini nominis, conquerentium, *ciues suos*, ROMAE CENSOS, *plerosque eo demigrare: quod si permittatur, perpaucis lustris futurum, vt deserta oppida, deserti agri, nullum militem*

(a) *Orat. pro L. Cornel. cap.* 23.
(b) *Lib. III. cap.* 4. §. 5.
(c) *Lib. XXXVIIII. cap.* 3.
(d) *Lib. XXXXI. cap.* 12.

tem dare possent. Addit, paucis interiectis, LIVIVS, (a) re expensa accuratius, a C. Claudio Pulchro latam esse legem CLAVDIAM, *qui socii ac Latini nominis ipsi, maioresque ipsorum, M. Claudio T. Quinctio censoribus, posteaque apud socios ac nominis Latini censi essent, vt omnes in suam quisque ciuitatem ante Kalendas Nouembres redirent.* Genera nimirum fraudis duo mutandae viritim ciuitatis inducta erant. Lex sociis ac nomini Latino, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat, vt ciues Romani fierent. Ea lege male vtendo, alii sociis, alii populo Romano, iniuriam faciebant. Nam et ne stirpem domi relinquerent, liberos suos, quibus quibus Romanis, in eam conditionem, vt manumitterentur, libertinique ciues essent, mancipio dabant, et quibus stirps ita deesset, quam relinquerent, ii ciues Romani fiebant. Postea his quoque imaginibus iuris spretis, promiscue sine lege, sine stirpe in ciuitatem Romanam per migrationem et censum transibant. (b) Hisce ergo fraudibus obiecta lex CLAVDIA, et ne, si poena haud sequeretur, contemtui esset Latinis, quaestio de iis, qui ex lege non rediissent in patriam, L. Mummio, praetori, decreta est, et ad legem ex SC. additum consulis edictum, *vt dictator, consul, interrex, censor, praetor, qui tunc esset apud forum, quem manumitterent, in libertatem vindicaret, si iusiurandum daret, qui eum manumitteret, ciuitatis mutandae caussa manu non mittere: qui id non iuraret, eum manumittendum non censuerunt.* Ea lex aliquamdiu viguit, adeo vt proximo lustro, a. v. c. 580. paullo minus capitum censeretur, quia *L. Postumius* cos. teste eodem LIVIO (c) *pro concione edixerat, vt qui sociûm Latini nominis ex edicto C. Claudii consulis redire in ciuitates suas debuissent, ne quis eorum Romae, sed omnes in ciuitatibus suis, censerentur.* Tantum vero abest, vt lex illa Claudia sitim desideriumque ciuitatis Romanae in Latinis exstingueret, vt potius ex eo tempore, Gracchorum, Appuleii, et Drusi furoribus tribuniciis instincti, tanto obnixius omnia agerent, ne exsortes essent tam luculenti Quiritium iuris. Nouis itaque subinde opus erat rogationibus, qualis, praeter PAPIAM, etiam fuit celeberrima illa lex LICINIA et MVCIA, a duobus sapientissimis consulibus, *L. Licinio Crasso* et *Q. Mucio Scaeuola*, lata anno ab v. c. 658. (d) Vtraque actum de regundis ciuibus, cautumque, vt quotquot sociûm Latini nominis se pro ciuibus Romanis gererent, in suas quique ciuitates remitterentur. Ita enim huius legis sanctionem describit ASCONIVS PAEDIANVS, (e) qui et obseruat, legem hanc, quamuis iustam

(a) *Lib.* XXXXI. *cap.* 13.
(b) *Ibid. cap.* 12.
(c) *Lib. XXXXII. cap.* 10.
(d) CIC. *pro L. Corn. cap.* 21. *de offic. Lib. III. cap.* 11.
(e) *Ad orat. pro L. Cornel. p.* 1309.

et ſapienter ſcriptam, admodum tamen perniciosſam fuiſſe rei publicae, et vel praecipue conflaſſe funeſtiſſimum iſtud bellum ſociale vel Marſicum, quod vniuerſam paene Italiam vna veluti ruina inuoluit, nec prius exſtingui potuit, quam a. v. c. 654. lege Iulia cum ſociis, qui in fide manſerant; et proxime inſequente lege Plautia cum reliquis Latinis ac Italis ius ciuitatis Romanae, vti ex CICERONIS, (a) VELLEII PATERCVLI, (b) et APPIANI (c) teſtimoniis conſtat, communicaretur.

Eiuſdem generis cum *Claudia* et *Licinia Mucia* etiam lex PAPIA fuit, ex qua M. Perpernam Sabelli; M. Craſſum Mamertini iudicio publico repetierunt. De eius aetate, vt fit, in diuerſa ire videas viros doctiſſimos, quum tamen res quodammodo expediri poſſe videatur. STEPH. VIN. PIGHIVS (d) eam legem Papiam plane explodit, nullamque vmquam legem de ſociis Latini nominis, cui gens Papia fecerit nomen, exſtitiſſe exiſtimat. Contra FRANC. SYLVIVS, (e) cuius non poenitendi in CICERONIS orationes exſtant commentarii, eamdem legem Papiam de ſociis Latinoque nomine cum altera de peregrinis confundit. Nec deſunt denique, qui hanc et ab altera de peregrinis ſeiungendam, et eamdem lege Claudia non multum poſteriorem eſſe, cum CAROLO SIGONIO (f) contendunt.

Prima illa PIGHII ſententia nullum, niſi in fingentis auctoritate, reperit præſidium. Coniicit enim vir doctus, apud VALERIVM MAX. lituram inducendam eſſe *legi Papiae*, ſubſtituendamque *legem Penni*. Sed nec codices addicunt, nec ipſum legis Iuniae Penni argumentum ei emendationi fauet. Neque enim ex hac lege ſocii ac Latini nominis iudicio publico a ciuitatum ſuarum magiſtratibus repetiti, ſed peregrini omnes, etſi iura ciuitatis haud affectabant, vrbe exceſſe iuſſi ſunt, vti paullo poſt erit dicendi locus. Multo minus FR. SYLVIVS videtur rem tetigiſſe. Praeterquam enim, quod lex Papia de peregrinis a. v. c. 688. lata, ad ſocios Latini nominis viginti tribus annis ante ciuitate donatos pertinere non potuit: ei ſententiae quam maxime etiam aduerſatur VALERII MAXIMI auctoritas, qui M. Perpernae coſ. patrem mortuo filio, ex hac lege a Sabellis repetitum eſſe, memoriae prodidit. Iam certum eſt, M. Perpernam in ipſo conſulatu obiiſſe a. v. c. 623. victo Ariſtonico, decedentem prouincia. Certum quoque, legem Papiam de peregrinis latam eſſe a. v. c. 678. Iam ſi per leges annales

(a) *Pro Archia, cap. 7.*
(b) *Lib. II. cap. 16.*
(c) *De bello ciuil. Lib. I. pag. 379.*
(d) *Ad Valer. Max. Lib. III. cap. 4. et Annal. Tom. III. p. 18. 35.*
(e) *Ad orat. pro L. Cornel. pag. 1264.*
(f) *De antiqu. iur. Ital. Lib. III. cap. 1.*

les M. Perperna conſulatum ante annum aetatis 43. petere non potuit: patrem eius anno 623, quo filius, turbato naturae ordine, deceſſit, ſaltim annorum 60. fuiſſe oportet, ſi vel plena tantum pubertate filium anteceſſerit. Anno itaque 688. quo lex Papia de peregrinis lata eſt, habuiſſe eum oporteret annos 126. An vero credibile videtur, tum demum iſtud ſilicernium ſtatus controuerſiam a Sabellis paſſum eſſe?

Quae quum ita ſint, Ioue profecto aequo iudicauit Car. Sigonivs, dum hanc legem Papiam Clavdia paullo poſteriorem eſſe cenſuit. Nos addimus, eamdem anteriorem eſſe lege Licinia Mvcia. Quum enim biennio poſt hanc bellum ſociale conflagrarit: nemo ſibi temere perſuaſerit, eo adhuc feruente, Romanos lege lata Latinos vrbe expellere, eaque multitudine hoſtium vires firmare voluiſſe. Nec exſtincto eo bello locus fuit legi Papiae, quum, communicata cum Latinis ac Italis ciuitate, ipſum fere ſociorum ac Latinum nomen obſoleuiſſet. Quamuis enim Strabo (a) Nemauſenſibus, Appianvs (b) Nouocomenſibus, Asconivs (c) Gallis tranſpadanis, alii aliis populis ciuitatibuſque ius Latii etiam poſt legem illam Iuliam conceſſum eſſe ſcribant: ii tamen noui Latini non magis *ſocii et Latinum nomen* dicti ſunt, ac iſtud libertinorum genus, quod lex Iunia Norbana ciuitate Romana excluſos ad Latinorum colonariorum conditionem depreſſit. Ex quibus omnibus conſequitur, vt lex Papia lata ſit inter annum ab v. c. 576, quo Claudia condita, et annum 658, quo lata Licinia Mucia. Quum vero poſt annum 623. non ex Claudia, ſed ex hac lege iudicio publico a Sabellis repetitus ſit pater M. Perpernae conſulis: veroſimile eſt, non multo ante hoc tempus legem Papiam a plebe ſcitam eſſe, quamuis ipſe annus, ob faſtorum de Papio tribuno plebis ſilentium, non tam facile ab vllo definiri poſſe videatur.

III. Proxima eſt lex Papia *de peregrinis*, cuius multo certior, quam ſuperiorum, eſt hiſtoria. Tulit enim illam C. Papivs Celsvs, tribunus plebis, a. v. c. 688. *L. Cotta* et *L. Torquato* coſſ. eaque cauit, vt omnes peregrini, illis tantum, qui Italiam incolebant, nec non Glaucippo, neſcio quo, exceptis, vrbe expellerentur. De Glaucippo teſtis eſt Cicero, (d) idque ſingulare fuit priuilegii exemplum, ſimillimum illis, quod Menandro (e) et Hoſtilio Mancino (f) legibus latis conceſſum eſſe, in iure noſtro legimus. Reliqua ita narrat Dio Cassivs: (g) Κἂν τούτῳ πάντες οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ διατρίβοντες, πλὴν τῶν τὴν νῦν Ἰταλίαν οἰκούντων ἐξέπεσον, Γαΐου τινὸς Παπίου δημάρχου γνώμῃ, ἐπειδὴ ἐπεπόλαζον,

(a) *Lib. IIII. pag. 157.*
(b) *Lib. XI. pag. 443.*
(c) *Ad orat. in Piſon. pag. 2062.*
(d) *De lege et grat. orat. 1. cap. 4.*
(e) *L. 5. §. vlt. D. de capt. et poſtlim.*
(f) *L. vlt. D. de legation.*
(g) *Lib. XXXVII. pag. 33.*

πόλαζον, καὶ οὐκ ἐδόκων ἐπιτήδειοι σφίσιν εἶναι συνοικεῖν: *interim omnes, qui Romae commorabantur, peregrini, exceptis iis, qui eam, quae nunc vocatur Italia, incolunt, ciuitate expulsi sunt, lata lege a* C. PAPIO, *tribuno plebis, qui eos per vrbem vagari cernens, non idoneos esse iudicauit, qui cum Romanis habitarent.* Eiusdem legis insigne superest monimentum, denarius gentis Papiae antiquus, a FVLVIO VRSINO (a) et Ez. SPANHEMIO (b) delineatus, cuius in antica parte Iuno Sispita cum tabella, cui inscriptum PAPI; in postica L. PAPIVS CELSVS, ex eadem, qua Caius ille Papius, legis auctor, familia prognatus, exhibetur. Tabella ista ipsam designat legem Papiam de peregrinis. Legum enim a maioribus latarum memoriam a gentibus Romanis in numis conseruari solitam, vel Cassiorum et Porciorum denarii euincunt.

Ceterum grauiter in hanc legem inuectus CICERO: (c) *male etiam*, inquit, *qui peregrinos vrbibus vti prohibent, eosque exterminant, vti* PENNVS *apud patres nostros, et* PAPIVS *nuper.* Sed profecto nec noua atque inusitata fuit illa Papii rogatio, nec ei ratio idonea defuit, plebem ea de re mittendi in suffragia. Quotiescumque caetus occulti coniurationesque imminebant, vel periculum erat, ne arctior annona plebem ad seditionem consternaret, toties peregrinos vrbe summoueri, e re publica videbatur. Sic quum Sp. Cassius, legem agrariam laturus, ea largitione libertati insidias struere videretur: Proculus Virginius, Cassii collega, ipsos Latinos vrbe excedere, edicto consulari iussit. (d) Id vero et postea factum esse, testatur CICERO, (e) *nihil*, inquiens, *acerbius socii Latini ferre soliti sunt, quam id, quod perraro accidit, a consulibus iuberi* EX VRBE EXIRE. In primis celebratur lex IVNIA PENNI, qua a. v. c. 627. peregrinos ideo vrbe eiectos constat, quod tum inter tribunicios C. Cornelii Gracchi furores periclitaretur res publica, isque in illa peregrinorum turba collocasse videretur fiduciam. Qua de re CICERO, (f) qui alibi hanc legem inhumanam iudicauerat, veluti sui oblitus: *tuus etiam gentilis*, inquit, *Brute*, M. PENNVS *facete agitauit in tribunatu C. Gracchum, paullum aetate antecedens.* Quo ipso CICERO turbulenta Gracchi consilia a Iunio Penno illa arte prudenter disiecta esse, fatetur. Sed et extremis rei publicae temporibus saepe principes vrbis vsu prohibuere peregrinos. Ipse Augustus, qui natura ad humanitatem ferebatur, nihilque faciebat reliqui, ne quem Romae noui status poeniteret, *magna* tamen *sterilitate, ac difficili remedio, venalitias et lanista-*

(a) *De famil. Rom. pag.* 196.
(b) *De vsu numism. et praest. Diss. X. p.* 200. *Tom. II.*
(c) *De offic. Lib. III. cap.* 11.
(d) DIONYS. HALIC. *Lib. VIII. cap.* 84.
(e) *Pro P. Sext. cap.* 13.
(f) *Brut. cap.* 28.

lanistarum familias, PEREGRINOSQVE OMNES. *exceptis medicis et praeceptoribus, partemque seruitiorum*, teste SVETONIO, (a) *vrbe expulit.* Idem et sua aetate ob annonae caritatem difficultatemque commeatuum factum esse, refert AMBROSIVS, (b) vt alia huius generis exempla praetermittam.

Ita nec PAPIO defuere rationes, quamobrem ab vrbe tunc facessere iuberet peregrinos. C. Iulius Caesar eo tempore non cuniculis, sed machinis petere coeperat rempublicam. Eo ipso anno tam splendida aedilitate fungebatur, vt, SVETONIO (c) teste, praeter comitium ac forum, basilicasque, etiam Capitolium porticibus ad tempus exstructis ornaret, in quibus, abundante rerum copia, pars adparatus exponeretur. Venationes ludosque et cum collega, et separatim inusitata munificentia edebat. Tropaea C. Marii de Iugurtha, deque Cimbris et Teutonis, olim a Sulla disiecta, restituebat. In primis multiplici comparata familia adeo exterruerat inimicos, vt SCtum de finiendo gladiatorum numero fieret. Praeter haec omnia, teste DIONE, tot peregrini per vrbem oberrabant, vt non possent non vereri ciues, ne Caesaris factio eorum opera ad res nouas moliendas abuteretur. (d) Quare nihil profecto nouum aut iniquum molitum esse dixeris Papium, dum fluctuante inter optimatium discordias re publica, turbam peregrinam, qua fortuna rem daret, vires inclinaturam, vrbe exesse more maiorum iussit.

IIII. Omnium denique celeberrima est LEX PAPIA POPPAEA, in qua enucleanda illustrandaque praecipue iam exercere iuuabit ingenium. Multis ea nominibus adpellatur a veteribus. PAPIAE POPPAEAE nomen ab vtroque consule, qui populum rogauit, (e) PAPIAE *legis*, (f) *et* πληθυντικῶς PAPIARVM LEGVM, (g) a consule maiore, quem penes tunc fasces erant, traxit. Frequens etiam in iure nostro LEGVM IVLIARVM, nec non LEGIS IVLIAE et PAPIAE vocabulum, quia *lex Iulia de maritandis ordinibus*, quamuis a Papia Poppaea diuersa, maximam tamen partem in hanc migrauit. Ob insignem celebritatem saepe illi ἁπλῶς LEGVM nomen inditum esse, comperio, non solum in indice vetere Pandectis Florentinis praemisso, qui MAVRICIANI, TERENTII CLEMENTIS, aliorumque veterum iureconsultorum βιβλία *ad* LEGES recensens, obseruante iam LIPSIO, (h) de lege Papia Poppaea loquitur: verum etiam in ipsis iuris nostri libris. Nam in §. 1. *Instit. de nupt.* ait impera-

(a) *Augusti. cap.* 42.
(b) *De offic. Lib. III. cap.* 7.
(c) *Iul. cap.* 10.
(d) *Lib. XXXVII. pag.* 33.
(e) *Tacit. Annal. Lib. III. cap.* 25.
(f) SVET. *Ner. cap.* 10.
(g) TERTVLL. *Apol. cap.* 4.
(h) *Excurs. ad Tacit. Annal. Lib. III.*

imperator: *qui secundum praecepta* LEGVM *coëunt*, id est, legum Iuliae et Papiae. Similiter POMPONIVS: (a) *nemo potest in testamento suo cauere, ne* LEGES *in testamento suo locum habeant.* Et PROCVLVS: (b) *itaque si cautum est, vt propiore tempore, quam* LEGIBVS *constitutum est, reddatur, stari eo debere existimo.* Plura huius generis loca iam collegit vir eximius, EMVNDVS MERILLIVS, (c) quae hic accumulare nolumus.

Eo quoque haud parum celebritatis haec lex consequuta est, quod auctoritatem suam, et senescente iam imperio, quum abundantes voluptates libidinem pereundi perdendique omnia inuexissent, diutissime retinuit. Quamuis enim principes, Augustum insequuti, vt fit, ei variis SCtis ac constitutionibus vel obrogarent vel derogarent: ipsa tamen lex fere ad Iustiniani tempora inter Romanos viguit, vt non temere signarentur tabulae, quin simul lex ista nuptialis recitaretur. Ad quem ritum adludens MARCIANVS CAPELLA: (d) *tunc*, inquit, *mater poposcit de Ioue, superisque cunctis, vti sub conspectu omnium, quidquid sponsalium nomine praeparauerat Maiugena, traderetur, ac demum dos a virgine non deesset, tumque tabulas ac* PAPIAM POPPAEAMQVE *legem sinerent* RECITARI.

Quamobrem nemini videbitur mirum, tam multos eruditissimosque viros et olim, et post felicem illam temporum reparationem, de lege PAPIA POPPAEA bene mereri conatos esse. Sub Hadriano et Antonino Pio, Augustis, in eam *libros viginti* scripsit TERENTIVS CLEMENS, *libros sex* IVNIVS MAVRICIANVS, et VLPIVS MARCELLVS, *libros quindecim* CAIVS. Sub Seuero et sequentibus DOMITIVS VLPIANVS et IVLIVS PAVLLVS, ille *libris viginti*, hic decem eamdem interpretatus est, e quibus omnibus fragmenta satis multa exstant in Pandectis. Addidit his GVIL. GROTIVS (e), OCTAVENVM, Traiano fere æqualem, cuius quaedam in hanc legem exstitisse, ex TERENTII CLEMENTIS fragmento (f) colligi posse videtur. Verum quum huius ICti scripta non modo interciderint omnia, verum etiam ea in Pandectis non nisi obiter laudentur, de commentariis eius in legem Papiam Poppaeam res non adeo expedita videtur.

Renatis litteris, tenebrisque, quae diutissime orbi litterario incubuerant, felici sidere discussis, haud pauci de restituenda explicandaque hac lege cogitarunt. LAEV. TORRENTII *excursus* inter eius lucubratio-

(a) *L. 55. D. de legat. 1.*
(b) *L. 17. D. de pact. dotal.*
(c) *Obseru. Lib. V. cap. 10.*
(d) *De philolog. et Merc. nupt. Lib. II. extremo.*
(e) *De vet. ICtis, Lib. II. cap. 5.*
(f) *L. 32. D. qui et a quib. manumiss.*

brationes ad HORATIVM ; IVSTI LIPSII *commentatio*, quam MVRETVS numeris omnibus absolutam censet, inter *excursus* ad TACITI *annales* comparet. Exstat et FRANC. BALDVINI *liber singularis*, quo non modo de lege PAPIA POPPAEA, verum etiam de *Falcidia*, *Voconia*, et *Rhodia* suo more erudite egit, excusus *Basileae*, anno erae Christianae 1559. Similes sunt commentarii IOANNIS DE PAREIA et RAMEZ DEL MANZANO, quorum illius lucubrationes anno 1591. *Salmurii*, vna cum eiusdem auctoris *Otio quadrimestri* prodierunt, huius vero opus in tabernis librariis aeque ac bibliothecis harum regionum paene disparuit, saltim a me, omni adhibita industria, nusquam potuit inuestigari. Sed procul dubio reliquorum omnium luminibus offecit iureconsultus facile princeps, IAC. GOTHOFREDVS, qui omnia huius legis capita et fragmenta non solum colligere, breuique, sed luculento, illustrare commentario, verum etiam, quoad eius fieri potuit, ad pristinum reuocare ordinem primus omnium ausus est. Quod quantiuis pretii opusculum vna cum restitutis ab eo XII. *tabulis*, *edicti perpetui ordine*, et *fragmentis librorum* SABINI sub titulo QVATVOR FONTIVM IVRIS CIVILIS praelo exiit *Coloniae Allobrogum* anno superioris saeculi 53. Obiter huius legis capita quaedam illustrarunt BARN. BRISSONIVS, doctissimo *de iure connubiorum* opere, FERDINANDVS PAEZ Vlyssiponensis, libello *de numero liberorum excusante a muneribus publicis*, et hoc multo doctior M. VERTRANIVS MAVRVS eleganti commentatione *de iure liberorum*, qui posteriores libri in *tomo octauo Tractatus tractatuum* locum inuenerunt, ut mirum sit, FRID. BRVMMERVM (a) de insigni libelli raritate tam grauiter esse conquestum. Non iam his addo KIRCHMAIERI, MVLLERI, FICHTNERI, aliorumque de hac lege et praemiis παιδοποιΐας dissertationes, ita quippe comparatas, vt ex iis parum ad rei summam proficias.

Tot ergo eruditissimi viri ad restituendam et illustrandam legem PAPIAM POPPAEAM omnem operam industriamque contulerunt, idque non immerito, quum, vti recte iudicat IAN. VINC. GRAVINA, (b) *tam multa huic legi iureconsultorum responsa et fragmenta veterum sint implicata, vt, qui hac luce careat, eum in cursu iuris passim offendere oporteat, et prolabi.*

Quare et nos huic nobilissimo argumento, quod felix faustumque sit, animum calamumque adiicere decreuimus, parum veriti, ne cui Iliada post tot Homeros scribere videamur. Saepe enim, qui id argumentum occuparunt, humani quid passi sunt: saepe seueriore vsi critica

(a) *De lege Cinc. cap.* 14.

(b) *De legib. et SCtis* §. 36.

tica intelligendo fecerunt, vt intelligamus nihil. Saepe, quae maxime ad rem faciunt, praeteruiderunt, aliaque, haud germana, pro legis nostrae capitibus obtruserunt, adeoque post tantam messem maximum aliis reliquerunt spicilegium. Otium fortassis nobis fecisset ὁ πάνυ GOTHOFREDVS, si incredibilem illam, quam procedente aetate sibi pepererat, variae eruditionis copiam in illustranda hac lege voluisset expromere. Sed ei adhuc iuueni, sub ipsa studii iuridici tirocinia, hoc opusculum exciderat, vti ipse refert in *commentario ad regulas iuris:* (a) *nos dudum* PRIMIS IVRIS STIPENDIIS, *fragmenta legis Iuliae et Papiae collegimus, suoque ordini restituimus, veterum iureconsultorum illorum notas ad singula capita verbaque aptauimus, notis tandem et ipsi illustrauimus.* Accedit, quod non ipse viuus ei libello in lucem ituro obstetricatus est, sed vasa conclamans et ad aeternitatem se componens eam curam demandauit ESAIAE COLLADONI, viro quidem doctissimo, sed qui merito a deformando alieno foetu abstinuit manus. Quare et GOTHOFREDI libello non accessit auctoris lima, multique hinc in eo haeserunt naeui, quos facile deprehendet, qui nostra haec contulerit.

Ceterum industriae nostrae eam ipsi legem tulimus, vt praemissa accuratiore legis historia, (b) capita eiusdem, quorum memoria superest, omnia de nouo cum cura colligamus, eaque, quantum pote, ad pristinum reuocemus ordinem, (c) ac denique singula, et *secundo* quidem libro ea, quae ad partem capitis de nuptiis et liberorum procreatione; (d) *postremo*, quae ad bona caduca atque ereptitia pertinent, (e) seorsum expendamus, mutationibus, quas subierunt, fraudibusque, quibus legem rei publicae vtilissimam ingeniosa ciuium improbitas elusit, simul diligenter obseruatis. His enim omnibus rite pertractatis, nihil, quod ad huius legis intelligentiam pertinere vllo modo videatur, desiderari posse arbitramur.

(a) *Comment. ad regul. iur. collect.* 18. pag. 794.

(b) *Cap.* 2. 3. 4.

(c) *Cap.* 5.

(d) *Lib. II. cap.* 1. *sequ.*

(e) *Lib. III. toto.*

CAPVT

CAPVT II.

DE VARIIS VARIARVM GENTIVM, IN PRIMIS ROMANORVM, INSTITVTIS, QVIBVS ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΝ PROMOTVM IVERE.

P*Rior legis* PAPIAE POPPAEAE *pars ad πολυπαιδίαν fuit comparata.* I. *Eius studiosissimi fuere populi plerique, in primis Hebraei. Qua ratione illi exponant praeceptum diuinum* Genes. I. 28 ? *Caelibum et orborum apud eos ignominia.* II. *Persae numerosae proli praemia constituerunt.* III. *Graecorum, quae huc pertinent, instituta, in primis Atheniensium.* IIII. *Lacedaemonii faecunditatem ornabant praemiis. Poenae ἀγαμίου, ὀψιγαμίου, et κακογαμίου.* LANGLAEVS *notatus.* V. *Thebanis ignominiosum videbatur, sine prole mori.* VI. *Germani absque spe praemiorum numerosae proli studebant. Locus* TACITI *explicatus. Quid Germanis medii aeui* das Hagestoltzen-Recht ? VII. *Romani iam ab origine vrbis ciuitatem quam numerosissimam esse cupiebant. Cur Romulus tam amplam potestatem maritis et parentibus concesserit ?* VIII. *An Numa Pompilius vel Tullus Hostilius auctor iuris trium liberorum ? Locus* PLUTARCHI *vna mutata littera emendatus. Eiusdem Numae lex de pellicatu, nec non de filio, qui vxorem duxerit, non venumdando.* VIIII. *An libera re publica leges de caelibatu latae ? Censorum circa caelibes et orbos officium. Aes vxorium. Praemia parentibus a censoribus decreta. Adoptiones veterum fraudulentae. Praemia censorum qualia ? Metelli oratio censoria ab Augusto repetita.* X. *Iulii Caesaris liberalitas erga parentes.* XI. *Romani et extra ordinem benefici in eos, qui liberos sustulerant. Serui ob numerum liberorum manumissi. Bona ob liberorum numerum haud publicata. Status liberorum ex incestis nuptiis editorum confirmatus ob parentum faecunditatem. Ad προεδρίαν in ordine decurionum profuit numerosa proles.* XII. *Cur Romani tot praemia πολυπαιδίας et poenas caelibatus et orbitatis inuenerint ? Expediatne rei publicae, ciuitates esse quam numerosissimas ? Romana res publica ad bellicam potentiam comparata. Eadem vtebatur milite lecto. Romani a nuptiis abhorrebant, partim ob mores feminarum perditissimos, partim ob vagas, quibus delectabantur, libidines, partim ob pinguissima orbitatis praemia. Haec caussa latae etiam legis* PAPIAE POPPAEAE.

Finis legis Papiae Poppaeae de maritandis ordinibus is praecipue fuit, vt faecunda essent ciuium Romanorum matrimonia, et vrbs tot bellis exhausta ciuilibus maxima ciuium multitudine in posterum adflueret. Id consilium non solum Augustus prae se tulit, sed et complura veterum testimonia produnt. Celsvs (a) sane noster hanc *legem* SOBOLIS PROCREANDAE CAVSSA *institutam, atque hinc vtilem esse* ait *rei publicae.* Eumdem finem indicat Horativs, (b) dum de lege Iulia, paullo post in Papiam Poppaeam transfusa, canit:

Diua, producas sobolem, patrumque
Prosperes decreta super iugandis
Feminis, PROLISQVE NOVAE FERACI
Lege marita.

Et paucis interiectis: (c)

Di probos mores docili iuuentae
Di senectuti placidam quietem,
Romulae genti date rem PROLEMQVE,
Et decus omne.

Denique Sozomenvs, (d) incidens in legem Papiam Poppaeam: Ἔθεντο, inquit, τοῦτον τὸν νόμον οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι, ΠΟΛΥΑΝΘΡΩΠΟΝ ἔσεσθαι τὴν Ῥώμην καὶ τὸ ὑπήκοον οἰόμενοι: *tulerant istam legem veteres Romani,* POPVLOSAM *et* HOMINIBVS ADFLVENTEM *esse cupientes vrbem, subiectasque prouincias.* Quae quum ita sint, paullo altius repetendae sunt prolificae huius legis rationes, et, cur cum aliae res publicae florentissimae, tum Romana in primis de amplificando ciuium numero tam sollicitae semper fuerint, accuratius hoc capite explicandum.

I. Gentibus tantum non omnibus, quarum ciuitates vel ad bellum ac militiae gloriam, vel ad proferendos imperii fines, vel ad opes quam maximas accumulandas erant comparatae, antiquissimum fuisse animaduerto, vt vrbes ac prouincias quam populosissimas haberent. Quin et Ebraei, ab his olim studiis alienissimi, nihil reliqui faciebant, vt gens sua aliis vicinis multitudine antecelleret, exitusque comprobaret diuinum oraculum, quod Abrahami posteros et stellas et arenam maris numero superaturos praedixerat (e). Eum in finem multa sanxerunt, ab

(a) *L. 64. D. de condit. et demonstr.*
(b) *Epod. XVIII. v. 17.*
(c) *Ibid. V. 45.*
(d) *Hist. eccl. Lib. I. cap. 9.*
(e) *Genes. XIII. 16. XV. 5.*

ab aliarum gentium institutis alienissima. Primo enim quum ipsa recta ratio doceat, obligari quidem homines ad ineundum matrimonium, sed per modum praecepti aientis, quod nec singulos necessario, nec quouis tempore, sed eos, quibus commodae conditionis sit copia, obstringat: Ebraei, teste IOANNE SELDENO, (a) longe aliter composuere rationes, suisque serio inculcarunt, praecepto illo diuino: (b) פרו ורבו: *crescite ac multiplicamini*; omnes masculos teneri, nec quemquam, qui ante annum vigesimum vxorem non duxerit, excusari, nisi aut assiduo rerum diuinarum studio acrioris libidinis stimulos retundat, aut naturae errore impar sit procreationi liberorum. Addebant, qui vxori superstes, prolem vtriusque sexus, eiusque integri, (siquidem spado aut filia sterilis non proderant,) nondum sustulisset, eum diuino isti praecepto non videri satisfecisse. Quin semper, nondum effoeta aetate, vnumquemque hac lege teneri existimabant, quamdiu in prole sexus alteruter deesset, neque excusari, qui vetulam, aut sterilem, eamue, quae per aetatem muliebris patientiae legem accipere non posset, domum duxerit, nisi superinducat foecundam. Alii Ebraeorum magistri, vti refert LEO MVTINENSIS, (c) tam late interpretabantur diuinam istam sanctionem, vt nec ei, cui vtriusque sexus proles domi erat, vacationem concederent; si per aetatem corporisque vires cum femina consuescere posset. Quare et hoc in veterum scitis esse ait R. ELIEZER: (d) כל אדם שאין לו אשה אינו אדם: *quemlibet hominem, cui non sit vxor, non esse hominem*: itemque: (e) כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים: *quicumque negligat praeceptum de multiplicando humano genere, habendum esse veluti homicidam.* His ergo doctrinis imbuebant docilem iuuentutem, has illi inculcabant regulas, non alio profecto consilio, quam vt ciuibus ad matrimonium incitatis, quam populosissimam haberent rem publicam.

Ne vero id officium soli cuiusque virtuti ac pudori relictum videretur: illis quamdam veluti ignominiae notam inurere haud dubitabant, qui vel a nuptiis abhorrebant, vel numquam prole locupletauerant rem publicam. Caelibes sane et ἄγαμοι omnes illis ex magistrorum scitis homicidarum loco fuisse, modo vidimus. Ex ipsis vero sacris litteris constat, maximum e sterilitate sua dolorem cepisse feminas sanctissimas,

 Saram,

(a) *De iur. nat et gent. secundum discipl. Ebr. Lib. V. cap. 6.*

(b) *Genes. I. 28.*

(c) *De ritib. Ebraeor. Part. IIII. cap. 2.*

(d) *Gemara Bab. ad tit. Iabimoth. col. 6. f. 63.*

(e) *Beresch. rabba par. 34.*

Saram, (a) Rebeccam, (b) Rachelem, (c) Hannam; (d) laetas autem laetitiis omnibus veluti triumphasse, quum enixae essent liberos. Ipsa Elisabeth, quum iam grandis natu vterum singulari atque inusitato Dei beneficio intumescere sentiret, quamdam inde capiebat voluptatem! quam laetabunda exclamabat venerabilis canitie puerpera: *(e) ὅυτωμοι πεποίηκεν ὁ Κύριος ἐν ἡμέραις, αἷς ἐπεῖδεν ἀφελεῖν τὸ ὄνειδός μου ἐν ἀνθρώποις: ita mihi fecit dominus hoc tempore, quo ad me respexit, ad tollendam ignominiam meam inter homines.* Tanta videlicet erat sterilium, orborum, caelibum ignominia, vt ipse Deus maximam Israelitis minatus temporum calamitatem, futurum tunc esse praedicat, vt septenae feminae viri vnius ambientes nuptias, nec alimenta sibi nec vestes stipulentur, tantum ne maximam illam caelibum steriliumque ignominiam sustineant diutius (f).

Quemadmodum ergo haec omnia eo comparata erant, vt eo magis a caelibatu ac orbitate abhorrerent Ebraei: ita et praemia quaedam nouellis maritis proposuerat summus legislator, annuam nimirum munerum militarium vacationem. (g) Accedebat, quod magno in honore essent numerosae prolis parentes, laudibusque ornarentur a popularibus suis, quibus subinde in ore erat vetus, quod MOSES MAIMONIDES (h) seruauit, adagium: כאילו בנה עולםהסוסין נבש אחד בישראל: *quicumque adiecerit animam vnam Israeli, quasi mundum aedificat.*

II. Sed et aliis per orientem gentibus curae cordique fuit πολυτεκνία: in primis autem Persis, qui quum de amplificando regno, proferendisque imperii finibus assidue cogitarent, satis animaduertebant, numquam se potituros oriente, nisi quam numerosissimos educerent exercitus. Hinc et omnes, qui prole locupletauerant rem publicam, multis luculentisque praemiis ornabant. Testis est NICOLAVS DAMASCENVS: (i) ἆθλα, inquiens, λαμβάνουσι περὶ βασιλέως ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ: *quibus* NVMEROSA PROLES *est, ii* PRAEMIVM *eo nomine a rege ferunt.* Et paullo plenius STRABO: (k) Γαμοῦσι δὲ πολλὰς καὶ ἅμα παλλακὰς τρέφουσι πλείους, ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ χάριν. Τιθέασι δὲ καὶ οἱ βασιλεῖς ΑΘΛΑ ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ κατ' ἔτος: *Ducunt vxores complures, et multas pellices alunt,* MULTIPLICANDAE SOBOLIS *gratia. Reges quotannis* PRAEMIA *proponunt iis,* qui plures filios progenuerint. Similia iam obseruauit HERODOTUS, *qui plures filios progenuerint*, non adscribo.

III.

(a) *Genes. XVI. 1. 2.*
(b) *Genes. XXV. 21.*
(c) *Genes. XXX. 1. 23.*
(d) *I. Sam. I. 6. 10. 11.*
(e) *Luc. I. 25.*
(f) *Ies. IIII. 1.*
(g) *Deut. XX. 7. XXV. 5.*
(h) *Halach. ischoth. cap. 15.*
(i) *Excerpta Peiresc. pag. 522.*
(k) *Lib. XV. p. 733.*
(l) *Lib. I. cap. 135.*

III. Haud abſimile Graecorum inſtitutum fuit, de quibus MVSONIVS apud STOBAEVM : (a) Νομοθέται ΠΟΛΥΠΑΙΔΙΑΣ ἔταξαν γέρα καὶ ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ, καὶ τὴν ἀπαιδίαν ΕΠΙΖΗΜΙΟΝ κατέστησαν : *legumlatores vtrique ſexui numeroſae prolis* PRAEMIA, POENAM*que ſterilitatis ſtatuerunt.* Saltim Athenienſes, quantum fuerint πολυπαιδίας ſtudioſi, vel inde patet, quod ſi quando ob cladem bello acceptam luemue peſtiferam iuſto minor videretur ciuium numerus, πολυγυνίαν imperare ciuibus non dubitarint. Quamuis enim a Cecropis temporibus inualuiſſet, vt nemo Athenis binas eodem tempore vxores haberet : non tamen ignotum eſt pſephiſma extra ordinem factum : διὰ τὸ λειπανδρεῖν συναυξῆσαι τὸ πλῆθος, γαμεῖν μὲν τὴν ἀστὴν, παιδοποιεῖσθαι δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας : *ne homines deficerent, atque vt multitudo ſuccreſceret, vnam quidem et legitimam vxorem ducendam, liberos vero etiam ex alia ſuſcipiendos.* (b) Hinc fama tenet, ipſum Socratem, virum continentiſſimum, praeter Xanthippen, et cum Myrthu conſueſſe, ὅτι συγκεχωρημένον κατὰ ψήφισμα τοῦτο ἐγένετο τότε, διὰ σπάνιν ἀνθρώπων, *quod plebiſcito id tum conceſſum fuerit ob ciuium raritatem.* (c) Idem memoriae proditum de Euripide, quod, quamuis muliebre genus omne peroſus, duas tamen ſimul vxores duxerit, *quia id decreto, ab Athenienſibus facto, ius eſſet.* (d) Idem Athenienſes et poenis coërcebant caelibatus orbitatiſque ſtudium, et DINARCHO (e) teſte, nec oratores, nec belli duces capeſſere patiebantur rem publicam, niſi liberos ſuſtuliſſent. Quin et ſingularem aduerſus caelibes inuenerant γραφὴν, vel accuſationem publicam, quam τὴν ἀγαμίου γραφὴν adpellatam eſſe, tradit in onomaſtico IVLIVS POLLVX. (f)

IIII. Lacaedaemonii quoque, bellicae virtutis ſtudioſiſſimi, et praemia numeroſae prolis, et poenas caelibatus inuenerant. De illis AELIANVS : (g) Νόμος ἐστὶ τοῖς Σπαρτιάταις, τὸν παρασχόμενον υἱοὺς τρεῖς, ἀτέλειαν ἔχειν φρουρᾶς, τὸν δὲ πέντε, πασῶν τῶν λειτουργιῶν ἀφεῖσθαι : *lex eſt Spartanis, vt qui tres filios ſuppeditarit rei publicae, ab excubiis liber eſſet ; qui vero quinque, ab omnibus muneribus publicis vacationem haberet.* Idem fere refert ARISTOTELES, (h) niſi quod hic immunitatem etiam quatuor liberorum parentibus conceſſam eſſe ſcribit. En eius verba : Ἔστι αὐτοῖς νόμος τὸν μὲν γεννήσαντα τρεῖς υἱοὺς ἄφρουρον εἶναι, τὸν δὲ τέτταρας ἀτελῆ : *lex illis eſt, vt qui tres genuerit liberos, ab*

 excubiis;

(a) *Serm. LXXIII.*
(b) PETIT. *Leg. Att. Lib. VI. tit. 1.*
(c) ATHEN. *Lib. XIII. p. 556.*
(d) GELL. *Lib. XV. cap. 20.*
(e) *Inuectiu. in Demoſthen.*
(f) *Lib. VIII. cap. 6.*
(g) *Hiſt. var. Lib. VI. cap. 6.*
(h) *Polit. Lib. II. cap. 9.*

excubiis ; *qui* QVATVOR , *penitus immunis sit.* At tanto grauius animaduertebant in eos, qui vel numquam duxiſſent vxorem, vel iuſto tardius, vel indignam eo vitae conſortio duxiſſent. Hinc quum IVL. POLLVX (a) paullo ante laudatus, inter reliquas Athenienſium accuſationes etiam τῆς ἀγαμίου γραφῆς meminiſſet : ſtatim ſubiicit : Παρὰ δὲ Λακεδαιμονίοις καὶ ΟΨΙΓΑΜΙΟΥ, καὶ ΚΑΚΟΓΑΜΙΟΥ : *apud Lacedaemonios autem et ſero initi matrimonii, et male conciliati*, accuſationes proditae ſunt. Et ARISTON apud STOBAEVM : (b) Σπαρτιατῶν νόμος τίττει ζημίας, τὴν μὲν πρώτην ΑΓΑΜΙΟΥ, τὴν δευτέραν ΟΨΙΓΑΜΙΟΥ, τὴν τρίτην καὶ μεγίστην ΚΑΚΟΓΑΜΙΟΥ : *Spartanorum lex poenam ſtatuit, primam* NON DVCENTI *vxorem* , *alteram* SERO DVCENTI , *tertiam denique ac grauiſſimam* MALE DVCENTI. Qualia fere et apud PLVTARCHVM (c) legimus.

At quales illae ἀγαμίου, ὀψιγαμίου, et κακογαμίου poenae ? et quo iure animaduerti potuit in eos, qui malis auibus inierant matrimonia? *Hoccine cuiquam vitio dabitur*, inquit ZACH. HVBERVS, (d) *quod a fato pendet, et prudentiſſimum quemque fallit ? cuius lege immobilis rerum humanarum ordo feritur ?* Quare coniicit cum PLVTARCHO, κακογαμίου poenam viguiſſe potiſſimum aduerſus illos, quibus in conditione quaerenda virtus poſtponeretur numis, quique mallent beatam, hoc eſt, bene dotatam et nummatam ducere vxorem, quam ingenuam, liberalem, ſine mala fama, bonam, bonis prognatam: idque illuſtrat egregio ſeueritatis publicae exemplo, quod eodem loco, quo κακογαμίου poenae meminit,, refert PLVTARCHVS. Lyſandri filiae, patre ſuperſtite, multorum fuerant ſpes inuidioſa procorum. Sed hi, quum Lyſander decedens pauperes reliquiſſet, turpiter eluſerant ſperatas virginum nuptias, pecunia ideo mulctati a Lacedaemoniis, quod dotem virtuti praetuliſſent, et quem diuitem rati coluerant, eum virum bonum, paupertatis argumento compertum, deſeruiſſent. Enimuero ſi mulctam his dixerunt Lacedaemonii, egregie falſi ſunt ARISTON et PLVTARCHVS ipſe, dum poenam κακογαμίου, μεγίστην, id eſt, maximam et poenis ἀγαμίου et ὀψιγαμίου acerbiorem fuiſſe, tradiderunt. Caelibes enim PLVTARCHVS (e) refert, in gymnicis ludis ſpectaculo excluſos, per hiemem vero nudos circumire iuſſos forum, carmenque in ſe compoſitum canere. De iis vero qui ſerius animum adiecerant nuptiis, ATHENAEO (f) teſte, ita decreuerant Lacedaemonii, vt feſto

(a) *Onomaſt. ibid.*
(b) *Serm. LXXIII.*
(c) *Lyſand. ſub fin.*
(d) *Diſſert. iurid. philol. Part. II. diſſ. IIII. cap. 1.*
(e) *Lycurg. extr.*
(f) *Lib. XIII. pag. 555.*

ſto quodam die a mulieribus circa aram tracti verberibus caederentur. Quem locum ATHENAEI, quod obiter moneo, perperam cum PLVTARCHI teſtimonio committit vir doctiſſimus, IAN. LANGLAEVS, (a) quaſi iis auctoribus parum inter ſe conueniret, quum tamen alter de ἀγαμίου, alter de ὀψιγαμίου poena manifeſto loquatur, et hinc rationem ſubnectat ATHENAEVS, ἵνα τὴν ἐκ τοῦ πράγματος ὕβριν φεύγοντες, φιλοστοργῶσι τε καὶ ΕΝ ΩΡΑΙ προσίωσι τοῖς γάμοις: *vt indignitatem eius contumeliae peroſi liberos ac prolem tollere cuperent, et* TEMPESTIVE *ſeſe adiungerent vxoribus.* Quis vero non quantamcumque maluiſſet exſoluere mulctam, quam tantam ignominiam ſubire! Quare κακογαμίου poena locum videtur habuiſſe, non ſolum ſi quis dotem praetuliſſet virtuti, ſed quotieſcumque quis contra leges nuptiales Lycurgi, quem curioſiſſime περὶ τεκνοποιίας egiſſe XENOPHON (b) obſeruat, vxorem duxiſſet, nec corpore robuſtam, nec aetate florentem, nec indole generoſam. Harum enim in primis rationem haberi voluit ab iis, qui Spartae vxores eſſent ducturi, vti latius expoſuit laudatus XENOPHON. Quicumque ergo vel puſillas et tenues, vel vetulas, vel vitiis omnibus contaminatas ſibi iunxerant, κακογαμίου incurrebant poenas, quae quales fuerint, veteres quantum memini, non referunt.

V. Thebanorum inſtituta non admodum nota ſunt. Apud eos tamen nōn minus, ac apud reliquos Graecos ignominioſum fuiſſe, nullos ex ſe relinquere liberos, argumento eſt dictum Pelopidae obiurgantis Epaminondam, *tamquam male in eo conſulentem patriae, quod liberos non relinqueret.* (c) Quin quum idem vir fortiſſimus apud Mantineam ex vulnere occumberet, lacrymabundus adſtans amicus, teſte DIODORO SICVLO, (d) dixit: ὅτι ἄπαις τελευτᾷς: *itane ſine liberis decedis?* Quamuis autem et Pelopidae, et amico reſponderet Epaminondas: Μὰ Δία μὲν, ἀλλὰ καταλείπω δύο θυγατέρας, τήν τε ἐν Λεύκτροις νίκην, καὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ: *non per Iouem, ſed filias duas; victoriam Leuctricam et Mantinenſem, poſt me relinquo:* ſatis tamen vel inde adparet, parum honorificam Thebis fuiſſe orbitatem, maleque illum conſulere viſum eſſe rei publicae, qui liberis ex ſe natis ciuitatem non reddidiſſet frequentiorem. Obiter moneo, Pythagoram quoque videri poſſe caelibatum damnaſſe, ſiquidem ei inter alia ab aduerſariis obiectum eſſe ait IAMBLICHVS, (e) ſtatuiſſe illum τοῖς ἀγάμοις πολεμεῖν, *caelibes eſſe odio proſequendos.* Sed verba: ὡς ἀρχηγοὺς γεγονότι τοῦ κλήρου,.

(a) *Ot. ſemeſtr. Lib. X. cap. 1.*
(b) *De re publ. Laced. cap. 1.*
(c) NEP. *Epamin. cap. 10.*
(d) *Lib. XV. cap. 87.*
(e) *De vit. Pythag. ſegm. 260.*

κλήειν, ſatis oſtendunt, legendum eſſe τοῖς κυάμοις πολεμεῖν, *cum fabis bellum gerendum eſſe*, vti acutius ARCERIO vidit doctiſſimus KVSTERVS.

VI. Germanis quoque curæ fuit numeroſa proles, quamuis nulla ſpe praemiorum ad faciendas nuptias, procreandamque ſobolem pellectis. Et ita intelligendus TACITI (a) locus, quem vulgo non ſatis capiunt interpretes: *numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur: pluſque ibi* BONI MORES *valent, quam alibi* BONAE LEGES. Contendit inter ſe auctor praeſtantiſſimus Germanorum Romanorumque mores, et vti toto fere illo libello ea potiſſimum, in quibus a perditiſſimis Romanorum moribus Germanici diſcrepabant, eleganter exponit: ita et hic ſimilis plane occurrit σύγκρισις. Solebant Romani liberorum numerum finire. Vel uno ſuſcepto filio, repudiabant vxorem, ne plures naſcerentur. Si ob rem domi anguſtam incommodum videretur, plures tollere, vel recens natos exponere, vel antequam naſcerentur, ipſum faetum, propinata vxori potione, nefarie elidere, nulli erat religio. Quum porro maximum Romae eſſet orbitatis pretium: etiam *ſingulos* ſaepe *filios*, vti PLINIVS (b) conqueritur, *graues faciebant illa orbitatis praemia*; nec dubitabant quidam, odia filiorum ſimulare, eiurare liberos, et orbitatem manu facere, (c) tantum vt multa ſecuritate, nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta, promta et obuia haberent. (d) Sic Romani: an et apud Germanos huius modi quid auditum? Minime vero, *numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare flagitium habebatur.* Liberos quaerebant, ſolis incitati naturae ſtimulis, non quot volebant, ſed quot ex iuſto ſequebantur matrimonio. Quo numeroſior ſoboles, quo plus propinquorum, et affinium: eo gratior ſenectus, nec vlla ibi orbitatis pretia. (e) Tantum ergo abeſt, vt eos liberorum taeduerit frequentiae, aut ſolitudinem domi facere voluerint, vt potius praeclarum pulcrumque viſum ſit, ciues, ſui ſimiles atque ex ſe natos, quamplurimos, relinquere rei publicae. Primum hoc inter Romanorum Germanorumque mores diſcrimen: iam et alterum ſequitur. Labente paullatim Romanorum diſciplina, ipſi mores deſidentes primo, deinde magis magiſque lapſi, poſtremo ita ire coeperant praecipites, vt nec vitia ſua, nec remedia pati poſſent. Quare et lege Iulia et Papia, totque propoſitis poenis et praemiis vix eo poterant adduci, vt vxores liberorum quaerendorum cauſſa ducerent. Contra Germani, non peregrinis artibus, ſed

(a) *De morib. Germ. cap.* 19.
(b) *Lib. IIII. epiſt.* 15.
(c) SENECA *conſolat. ad Marc. cap.* 19.
(d) TACIT. *Annal. Lib. XV. cap.* 19.
(e) *Id. de moribus Germ. cap.* 20.

ſed tetrica ac triſti maiorum diſciplina inſtructi, ſuopte ingenio animum temperabant virtutibus, ſuaque ſponte liberis procreandis operam dabant. Ita *plus apud eos valebant* BONI MORES, nulla libidine ac luxu polluti, *quam alibi*, puta Romae, BONAE LEGES, id eſt, Iulia et Papia, quantumuis ſapienter ſcriptae, quantumuis neceſſariae rei publicae. Vere ergo TACITVS, quod ab aliis non video ſatis obſeruatum, legem Papiam Poppaeam in mente habuit, oſtenditque, Germanos, quamuis nulla lege nouae feraci prolis inſtinctos, numeroſae tamen ſobolis ſtudioſiſſimos fuiſſe.

Medio tamen aeuo et de caelibatus poenis cogitare coeperunt Germani, inualuitque conſuetudo, vt maſculis, qui caelibes vel ad ſexageſimum, vel ad quinquageſimum aetatis annum, (neque enim ea in re prouinciae omnes iiſdem moribus vtuntur,) perueniſſent, vel amiſſa vxore vota ſecunda per triginta annos diſtuliſſent, nec non feminis, quae quaſuis nubendi conditiones adſpernatae, virgines vel viduae permanſiſſent ad ſenilem aetatem, nec teſtamentum condere, nec bona a ſe adquiſita inter viuos mortiſue cauſſa donare, ius eſſet, ſed ea poſt eorum exceſſum caduca fierent, et a fiſco occuparentur. Quod ius in prouinciis Brunſuicenſibus, Palatinis, aliiſque quibuſdam etiamnum viget, vocaturque Germanis *das Hageſtoltzen-Recht.* (a) Sed quum de eius iuris origine atque indole copioſius egerimus in ANTIQVITATIBVS IVRIS GERMANICI, quas propediem in Germania praelo exituras confidimus: plura hic addere nihil attinet.

VII. Vt ergo demum ad ipſos Romanos progrediamur, etiam hi, quum ſibi nulla re magis, quam exuberante ciuium multitudine, opus eſſe intelligerent, nihil fecerunt reliqui, vt ciues ad ducendas vxores procreandoſque liberos praemiis poeniſque propoſitis adducerent. Ipſi Romulo, conditori vrbis, eam rem curae fuiſſe, his verbis indicare videtur apud DIONEM (b) Auguſtus: Ἦν μὲν γὰρ οὐδὲ πρόσθεν ἐξὸν ἀμελεῖν περὶ παιδοποιίας καὶ γάμων· καὶ γὰρ ἈΠ' ἈΡΧΗΣ εὐθὺς ἅμα τῇ πρώτῃ τῆς πολιτείας κατασάσει ἀκριβῶς περὶ αὐτῶν ΕΝΟΜΟΘΕΤΗΘΗ: *et quidem neque ante me cuiquam permiſſum erat, coniugium ac ſobolem negligere, quum* INITIO, *ſub primam rei publicae conſtitutionem, ea de re diligenter ſit* LEGIBVS CAVTVM. Sed quum ſingularis cuiuſdam legis, qua Romulus aut praemia conſtituerit parentibus, aut poenis caelibatum orbitatemque coërcuerit, nec vola, nec veſtigium apud veteres exſtet: procul omni dubio Auguſtus reliquas Romuli leges, quibus veluti aliud agens ciues

(a) SCHOTTEL. *de var. iur. Germ. cap.* 1. BESOLD. *Theſaur. pract. pag.* 352.

(b) *Lib. III. pag.* 576.

ciues ab orbitatis ſtudio auertit, in animo habuit. Dum enim iſte vrbis conditor maritis omnem in vxores poteſtatem conceſſit, haſque in eorum manu ac mancipio eſſe iuſſit, (a) dum penes viros non ſolum imperium domeſticum, ſed et ipſum ius vitae ac necis eſſe voluit, (b) dum denique et patrum Romanorum poteſtatem in liberos maiorem, quam vſquam terrarum, eſſe permiſit: (c) procul dubio id egit praecipue, vt ciuibus ſuis, tanto cum imperio præfuturis familiae, eo minus moleſtum videretur, ducere vxores, liberoſque quam plurimos procreare.

[Nec alium ſibi propoſuerat vrbis aeternae parens, quum, teſte Dionys. Halicarn. *Lib. II. cap.* 15. neceſſitatem ciuibus imponeret educandi omnem virilem prolem, et e filiabus primogenitas, vetaretque vllum foetum trienni maiorem necare, niſi ſi quis infans mutilus aut prodigioſus in ipſo ſtatim partu adparuiſſet. Hunc enim ſolum exponere licebat per legem Romuli, dummodo eum inſignitum et monſtroſum iudicaſſent quinque vicini proximi. Quumque Romulus reliquas femellas exponi concederet, et contra mulctam, immo et dimidiae bonorum partis publicationem interminaretur eis, qui maſculum expoſuiſſent: quis dubitet quaeſo, quin ea lex ad locupletandam ciuibus vrbem cum maxime fuerit comparata?]

VIII. Succeſſores Romuli, quemadmodum non vnum ſibi omnes eumdemque imperii finem propoſuerant: ita nec eodem ſtudio de amplificando ciuium numero laborabant. Ad Numam Pompilium iuris trium liberorum originem referre videtur Plvtarchvs: (d) ſed videtur tantum. Ait equidem: Τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκεν ἱεραῖς παρθένοις, ὧν ἐςι καὶ τὸ διαθέσθαι ζῶντος ξεῖναι ἐπατρὸς, καὶ τἄλλα πράττειν ἄνευ προςάτε διάγουσας, ὥσπερ ΑΙ ΤΡΙΠΑΙΔΕΣ: *tribuit virginibus Veſtalibus ingentes honores, inter quos teſtamenta vel ſuperſtite patre nuncupandi ius, et ſine tutore liberum ſuarum rerum arbitrium, vt quibus* TRES SVNT LIBERI. Sed caue credas, haec omnia a Numa eſſe. Multa, quae ibi priuilegiis virginum Veſtalium accenſet Plvtarchvs, iis poſtremis demum rei publicae temporibus conceſſa ſunt, veluti ius lictore vtendi ſub triumuiris, (e) ius ſine tutoribus res ſuas adminiſtrandi, vel, vti Plvtarchvs vocat, ius trium liberorum ſub Auguſto. (f) Quare aut Io. Rvaldo (g) credendum, Plutarchum in re, tunc omnibus notiſſima erraſſe, aut, quod creditu facilius, locum illum in mendo cubare oportet,

(a) Gell. *Lib. XVII. cap.* 6.
(b) Dionys. Halic. *Lib. II. cap.* 26.
(c) *§. 2. Inſt. de patr. poteſt.*
(d) *Num. pag.* 66.
(e) Dio. *Lib. XXXXVII. pag.* 338.
(f) *Idem Lib. LVI. pag.* 578.
(g) *Animaduerſ. in Plutarch. V. p.* 74.

tet, vel vna mutata littera, facile integritati suae restituendum, si pro *ἀπέδωκεν* legas *ἀπέδωκαν*, vt sensus sit: *τιμὰς δὲ μεγάλας, ἀπέδωκαν ἱεραῖς παρθένοις: tribuerunt vero* (Romani) *multos honores virginibus sacris.* Sollemne enim est PLVTARCHO, hoc modo narrationibus suis subiungere, quae posteri circa eam rem instituerint. Sic quum retulisset, (a) Camillo vadimonium deferenti irrogatam esse mulctam quindenûm millium aeris, statim addit: *ὁ γὰρ πρὸς ἀργυρίου λόγον χίλιαι δραχμαὶ καὶ πεντακόσιαι. ἀσσαρίων γὰρ ἦν τὸ ἀργύριον, καὶ τὸ δεκάχαλκον οὕτως ἐκαλεῖτο δηνάριον: qua summa* (nunc, posteris temporibus) *nummi argentei facit denarios sesquimillenos. Asses enim* X. *efficiebant argenteum*, *et deni aeris denarius vocabantur.* Camilli enim aetate nummum argenteum nondum signatum fuisse, non ignorasse videtur PLVTARCHVS. Immo et in ipsa Numae vita, (b) enarrata pontificis maximi origine, *ἦν δὲ*, inquit, *καὶ τῶν ἱερῶν παρθένων ἐπίσκοπος: insuper virginum Vestalium custos erat*; non tempore regum videlicet, sed iis iam exactis, vti iam capite primo docuimus. Quibus obseruatis, multorum profecto errorum absolues PLVTARCHVM, quorum passim eum coarguunt viri docti. Quemadmodum ergo, vt e diuerticulo in viam redeamus, ius trium liberorum Numae tribui non potest: ita et illos sua opinione falli dixeris, qui eiusdem originem a Tulli Hostilii lege, de tergeminis lata, cum KIRCHMAYERO (c) et IANO VINC. GRAVINA (d) repetunt. Quamuis enim auctor sit DIONYSIVS HALICARNASSENSIS, (e) regem illum ob memorabile Horatiorum tergeminorum facinus ad populum tulisse, *οἷς γίνονται τρίδυμοι παῖδες, ἐκ τοῦ δημοσίου τὰς τροφὰς παίδων χορηγεῖσθαι μέχρις ἥβης, vt nati tergemini, donicum puberes sunt, de publico alerentur:* ius tamen liberorum non ad tergeminos, sed ad trium liberorum parentes pertinuit, nec facultatem his dedit, alimenta e publico petendi, sed cum aliis priuilegiis ac commodis, quae infra recensebimus, fuit coniunctum. Denique illa Tulli Hostilii lex necquidquam sancit, quod ad amplificandum ciuium numerum vllo modo pertinere videatur.

Potius huc referenda videntur, quae Numa de pellicibus ab ara Iunonis arcendis, deque filiis, qui iussu patrum vxores duxerant, non vendundis sanxisse dicitur. Prior lex, quam FESTVS (f) seruauit, talis fuit: PELLEX ASAM IVNONIS NE TAGITO, SEI TAGIT, IVNONEI CRENEBIS DEMI-SEIS ACNOM FEMINAM CAEDITO. De posteriore agunt PLVTARCHVS (g) et DIONYSIVS HALICARNASSEVS, (h) quorum hic

D 2 verba

(a) *Camill. pag.* 135.
(b) *Num. p.* 66.
(c) *Diss. de lege Papia Popp.* §. 19.
(d) *De legib. et SCtis*, §. 48.
(e) *Lib. III. cap.* 28.
(f) FEST. *voce* pellex.
(g) *Num. pag.* 71.
(h) *Lib. II. cap.* 28.

verba ipſa legitima ita Graece expreſſit : ἐὰν πατὴρ υἱῷ συγχωρήσει γυναῖκα ἀγάγεσθαι, κοινωνὸν ἐσομένην ἱερῶν τε καὶ χρημάτων κατὰ τὺς νόμυς, μηκέτι τὴν ἐξυσίαν εἶναι τῷ πατρὶ, ΠΩΛΕΙΝ τὸν υἱὸν : *ſi pater filio conceſſerit vxorem ducere, quacum ſacra et bona ſecundum leges communicet, patri poſthac filium* VENVMDANDI *ius ne eſto.* Vtraque lex ad commendandas nuptias, iniiciendumque ciuibus liberos quærendi ſtudium comparata fuiſſe videtur. Quod enim ad priorem attinet, ea pellices aram Iunonis tangere vetuit, eidemque, ſi tetigiſſet, impoſuit neceſſitatem, ſacrificium διαλλακτικὸν Iunoni offerendi, quo et leues mulierculae iſtius ignominiae periculo a maritorum alienorum amplexibus cohiberentur, et feminae honeſtae, hoc pellicum metu liberatae, tanto lubentius nuberent, vitamque cum viris eo iucundiorem tranſigerent. Iuno nuptiis praeeſſe credebatur, eoque DOMIDVCAE, ITERDVCAE, IVGAE, ΖΥΓΙΑΣ, CINXIAE, LVCINAE, PATVLCAE, et aliis huius modi cognominibus celebrata, de quibus erudite THOM. REINESIVS. (a) Cui quum rem diuinam facere nouae nuptae, interque ſacrificandum, more maiorum, aram tangere ſolerent: *tangere aram Iunonis*, idem eſt, ac nubere vel conuenire in manum. Itaque Numa nuptiarum ſpem omnem incidit feminis, quae ſemel viro alieno ſuccubuerant, niſi Iunoni loco laeti iſtius ac nuptialis ſacrificii, *crinibus demiſſis*, et compoſito ad luctum habitu, διαλλακτικὸν offerrent, a quo forſan feminae, quibus adhuc pudoris quidquam inerat, non minus abhorrebant, quam ab alia quacumque ignominia.

Eum ſibi finem Numa, quum alteram legem ferret, propoſuerat. Solebant adoleſcentes vel ideo abhorrere a nuptiis, vt, dum ferret aetas, vaga Venere animum oblectarent. Quam in rem notum illud TERENTII : (b)

Omnes, qui AMANT, *grauiter, ſibi dari vxorem ferunt.*

Vt ergo filii familias ex meretricum depulſi amplexibus, eo lubentius vxores ducerent : hoc priuilegio eos pellexit Numa, certo perſuaſus, eos libidini antelaturos honeſtas nuptias, quibus magno illo ſeruitutis periculo, in quod eos tetrica lex Romuli coniecerat, liberatum iri intelligerent.

VIIII. Abrogato regibus imperio, idem egiſſe ſenatum populumque Romanum, vt matrimonia quam faecundiſſima eſſent, teſtis iterum eſt apud DIONEM (c) Auguſtus. Commendaturus enim ordini equeſtri nuptias :

(a) *Inſcript. Claſſ. I.* 33. 34.
(b) *Andr. act.* 1. *ſcen.* II. *v.* 20.
(c) *Lib. LVI. pag.* 576.

nuptias: Καὶ μετὰ τοῦτο, inquit, πολλὰ καὶ τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἔδοξεν, ἃ περιττὸν ἂν εἴη καταλέγειν: *multa deinde eadem de re senatus populusque statuit, quae recensere supervacuum esset.* Vtinam vero ea maiorum instituta retulisset. Omnium enim illorum legum et senatus consultorum ipsa quoque memoria euanuit: [Nisi quod earumdem legum meminisse etiam videtur DIONYS. HALIC. *Lib. VIIII. cap.* 27. Dum enim fabulam de tot Fabiis semel occisis erudite refellit, hoc inter alia argumenta vtitur: ὁ γὰρ ἀρχαῖος αὐτῶν νόμος γαμεῖν τε ἠνάγκαζε τοὺς ἐν ἡλικίᾳ, καὶ τὰ γεννώμενα ἅπαντα ἐπάναγκες, τρέφειν. ὃν οὐκ ἂν δή που κατέλυσαν οἱ Φάβιοι μόνοι, πεφυλαγμένον ἄχρι τῆς ἑαυτῶν ἡλικίας ὑπὸ τῶν πατέρων: *nam prisca lex cogebat eos, qui per aetatem possent, vxores ducere, et, vt omnes liberos susceptos educarent, necesse erat. Quam legem diligenter vsque ad aetatem suam a maioribus seruatam, haud quaquam soli Fabii contempsissent.*] LIVIVS (a) inter reliqua blandimenta, quibus, imminente cum Porsenna bello, patres plebem in officio continuerint, et hoc refert: *portoriis quoque et tributis plebe liberata, vt diuites conferrent, qui oneri ferendo essent: pauperes satis stipendii pendere, si* LIBEROS EDVCARENT. Ex quo loco colligas, iis immunitatem a censu datam, qui prole rem publicam locupletassent, adeoque errare, qui verbis PLVTARCHI (b) idem referentis in contrarium sensum deflexis, illo patrum decreto orbos et viduos tributi onere leuatos, scribunt. Ipse enim PLVTARCHVS de pupillis et viduis feminis loquitur: ὀρφαναῖς παισὶ καὶ χήραις γυναιξὶν ἀτέλειαν τῆς εἰσφορᾶς: *pupillis feminisque viduis gratia facta tributi pendendi.* Quae quidem non pugnant cum verbis LIVII.

Postea censoribus id datum negotii, ne caelibes esse paterentur: eoque pertinet sollemnis illa censorum quaestio: EX ANIMI TVI SENTENTIA, TV VXOREM HABES? cuius CICERO (c) et GELLIVS (d) meminerunt. Si quem ergo a nuptiis abhorrere animaduerterent, eum notabant, mulctamque inferre iubebant aerario, quam AES VXORIVM dictam fuisse, FESTVS (e) obseruat. Iam anno ab V. C. 400. *M. Furius Camillus* et *M. Postumius Albinus*, censores, PLVTARCHO (f) teste, partim blande adpellando, partim ζημίαις ἀπειλοῦντες, MVLCTAM *denunciando*, viduis, quarum plurimas bella cum Volscis gesta fecerant, copularunt.

(a) *Lib. II. cap.* 9.
(b) *Poplicol. pag.* 103.
(c) *De oratore, Lib. II. cap.* 259.
(d) *Lib. X. cap.* 10.
(e) *Voce*: vxorium.
(f) *in Camillo p.* 129.

pularunt. Et VALERIVS MAXIMVS (a) addit, censores *illos omnes, qui ad senectutem caelibes peruenerant*, AERA, *poenae nomine in aerarium deferre iussisse.* Istam seueritatem, quam *καλὸν ἔργον*, *eximium facinus* vocat PLVTARCHVS, quin et alii censores imitati sint, vix dubitandum videtur, maxime quum eam illis veluti primam legem ex veteri Romanorum disciplina scripserit TVLLIVS: (b) CAELIBES ESSE PROHIBENTO; et PLVTARCHVS (c) ex instituto describens censorum officia diserte et hoc adiiciat: *οὔτε γὰρ* ΓΑΜΟΝ, *οὔτε* ΠΑΙΔΟΠΟΙΙΑΝ *τινὸς*, *οὔτε δίαιταν*, *οὔτε συμπόσιον ᾤοντο δεῖν ἄκριτον καὶ ἀνεξέταστον*, *ὡς ἕκαστος ἐπιθυμίας ἔχοι*, *καὶ προαιρέσεως*: *neque enim vel* MATRIMONIVM, *vel* SOBOLIS PROCREATIONEM, *vel quotidianum victum*, *vel conuiuium*, *solutum ac liberum indagine*, *quae cuiusque libido et institutum sit*, *arbitrabantur praetermittendum.*

Nec poenis modo, verum etiam praemiis propositis ciuibus liberorum quaerendorum studium iniicere studebant censores. Id enim clarissime adparet ex *P. Scipionis Africani*, censoris, habita ad populum oratione, ex qua hoc fragmentum seruauit GELLIVS: (d) *animaduertimus, in oratione P. Scipionis, quam censor habuit ad populum, inter ea, quae reprehendebat, quod contra maiorum instituta fierent, id etiam eum culpasse, quod filius adoptiuus patri adoptatori* INTER PRAEMIA PATRVM *prodesset.* Fuere ergo tum quaedam faecunditatis praemia, quae et orbi ac steriles captantes, aliorum liberos, in fraudem legum adoptabant. Quod quamuis et iniquissimum esset, & maiorum institutis aduersaretur, eo tempore tamen lege aliqua haud videtur emendatum, siquidem ex TACITO (e) discimus, demum Nerone imperante, cautum esse SCto, ne simulata adoptio in vlla parte muneris publici iuuaret. Quare ex eo demum sic est, quod tradit VLPIANVS: (f) *adoptiui filii in numerum non proficiunt eorum liberorum, qui excusare parentes solent.* Ceterum qualia fuerint illa parentum praemia, hodie vix licet expiscari, nisi quod verosimile est, sicuti NOTARE dicebantur censores, quum senatorem ordine mouerent, equiti adimerent equum publicum, plebeios vel in Caeritum tabulas referrent, vel eosdem facerent aerarios: ita praemia, ab iis decreta parentibus, in eo constitisse, quod alios honoratiori tribui adscriberent, alios donarent equo publico, alios in senatum adlegerent. Id enim colligere mihi videor ex LIVIO, (g) qui *L. Aemilium Paullum* et *Q. Marcium Philippum*: censores, libertinos *in quatuor vrba-*

(a) *Lib. II. cap. 9.*
(b) *De legib. Lib. III. cap. 3.*
(c) *in M. Porcio Cat. pag. 345.*
(d) *Lib. V. cap. 19.*
(e) *Annal. Lib. XV. cap. 19.*
(f) *L. 2. §. 2. D. de vacat. et excusat. muner.*
(g) *Lib. XXXXV. cap. 15.*

vrbanas tribus descripsisse ait, *praeter eos, quibus* FILIVS QVINQVENNI MAIOR *ex senatus consulto esset.* Inde enim palam est, censores in supplendis tribubus rusticis, vtpote honoratioribus, eorum potissimum, qui, procreatis liberis, bene de re publica meruerant, rationem habuisse.

Magna ac vere censoria fuit *Q. Metelli* seueritas. Is enim anno ab v. c. 622, vti est apud *Epitomatorem* LIVII, (a) *censuit, vt omnes cogerentur ducere vxores liberorum quaerendorum caussa, exstititque oratio eius, quam Augustus Caesar, quum de maritandis ordinibus ageret, velut in haec tempora scriptam, in senatu recitauit.* CENSERE alioquin est vocabulum senatorium. Rogati enim a consule vtebantur formula: QVOD C. PANSA VERBA FECIT DE -- DE EA RE ITA CENSEO, uti pluribus exemplis demonstrauit BARN. BRISSONIVS. (b) Neque tamen ea Metelli oratio in senatu, sed ad populum habita est, siquidem in fragmento elegante, quod exstat apud GELLIVM (c) non *patres scriptos*, sed *Quirites* adloquitur. Consueuisse autem censores sub auspicium magistratus ad populum de moribus concionari, paullo ante P. Scipionis exemplum ostendit. Ecquid vero profecerit Metellus, praeualido iam tum orbitatis studio, non liquet ex eorum temporum monimentis.

X. Hactenus censoribus ea res curae fuit. At C. Iulius Caesar, et consul, de ea cogitauit. Auctor enim est SVETONIVS (d) eum *agrum Campanum diuisisse extra sortem* XX. *millibus ciuium, quibus* TERNI PLVRESVE LIBERI *essent.* Postea iam dictator, quum solitudinem vrbis, ciuiumque raritatem ex vltimo censu intellexisset, denuo, teste DIONE, (e) πολυπαιδίας ΑΘΛΑ ἐπέθηκεν, *iis, qui plures liberos sustulissent,* PRAEMIA *constituit.* Sed de iis Iulii Caesaris atque Augusti consiliis, proximo capite commodior erit dicendi occasio.

XI. Iam id obseruare iuuabit, adeo faecunditati fauisse Romanos, vt iis, quibus numerosa proles obtigerat, praemia quaedam, tametsi nulla lege constituta, extra ordinem decernerent. Primo enim, quum nulla lex seruos, quantumuis bene de dominis meritos, his inuitis, liberaret, inualuisse tamen vsu videtur, vt ancillae, saepius enixae, in praemium faecunditatis manumitterentur. Saltim COLVMELLA (f) id inter praecepta rei rusticae inculcat, loco hoc elegante, cuius mihi indicium a collega iunctissimo, PETRO WESSELINGIO, factum esse, gratus

(a) *Lib.* LVIIII.
(b) *De formul. Lib. II. pag.* 196.
(c) *Lib. I. cap.* 6.
(d) *Iul. cap.* 20. APPIAN. *de bell. ciuil. Lib. II. pag.* 433.
(e) *Lib. XXXXIII. pag.* 226.
(f) *Lib. I. cap.* 8.

tus profiteor : *nos quidem aliquando iuste dolentes, tam vindicamus, quam animaduertimus in eos, qui seditionibus familiam concitant, qui calumniantur magistros suos : ac rursus praemio prosequimur eos, qui strenue atque industrie se gerunt. Feminis quoque* FOECVNDIORIBVS, *quarum in sobole* CERTVS NVMERVS *honorari debet, otium non numquam et libertatem dedimus, quum complures natos educassent. Nam cui* TRES *erant* FILII, *vacatio; cui* PLVRES, *libertas quoque contingebat. Haec enim iustitia et cura patrisfamilias multum confert augendo patrimonio.* [Et hinc fortassis tam frequenter libertatem ancillis datam legimus sub conditione, si ter peperissent. Exemplum Arethusae est in *L. 15. et L. 16. D. de stat. hom.* nec non in *L. 3. §. 16. D. de statu liber.*]

Deinde boni principes, si quando in facinorosos paullo seuerius animaduerterent, liberorum tamen numero inflexi ad misericordiam, vel mitiorem irrogabant poenam, vel pupillis certe partem substantiae paternae, more maiorum publicandae, condonabant. De Hadriano sane refert DIO : (a) Εἴ τέ τινα τῶν τέκνα ἐχόντων ὀφλῆσαι πάντως τι ἔδει, ἀλλ' οὖν πρός γε τὸν ἀριθμὸν τῶν παίδων καὶ τὰς τιμωρίας αὐτῶν ἐπεκούφιζεν : *ac si forte ii, quibus plures liberi suppeterent, condemnati erant : poenas eorum* PRO FILIORVM NVMERO *mitigabat.* Quae DIONIS verba egregie illustrat dignum Hadriano rescriptum, quod seraauit PAVLLVS : (b) *si* PLVRES FILIOS *damnatus habeat, feruntur exempla, per quae pluribus liberis omnia bona damnati concessa sunt. Sed et diuus* HADRIANVS *in hanc sententiam rescripsit : fauorabilem apud me caussam liberorum Albini* FILIORVM NVMERVS *facit, quum ampliari imperium hominum adiectione potius, quam pecuniarum copia malim. Ideoque illis paterna sua concedi volo, quae manifestabunt tot possessores, etiamsi acceperint vniuersa.* Quare dum SPARTIANVS (c) scribit : *liberis proscriptorum duodecimas bonorum concessit :* id de singulis liberis intelligendum erit. Plus vncia enim, immo aliquando vniuersum bonorum assem πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν παίδων eum liberis reliquisse, vel exemplum liberorum Albini euincit. [Ceterum ad bellissimam hanc *L. 7. §. 3. D. de bon. damnat.* duo adhuc obseruasse iuuabit. Alterum, quod iam a viro summo, CORNEL. *van* BYNKERSHOEK, *Obseruat. Lib. II. cap.* 16. animaduersum est, hanc benignitatem Hadriani adscribendam non esse legi Iuliae et Papiae, cui illam LIPSIVS *Exc. ad* TACIT. *Annal. Lib. III. cap.* 25. adscripserat, nec vlli alii iuri ordinario, quod semper et vbique viguerit, sed priuilegio principis humanissimi, quod ad exemplum trahi non solet. Alterum ad postrema istius legis verba, haud parum obscura, pertinet. Quid enim sibi volunt

(a) *Excerpta Peiresc. pag. 715.*
(b) *L. 7. §. 3. D. de bon. damnat.*
(c) *Hadrian. Lib. IV.*

volunt illa: *quae manifestabunt tot possessores, etiamsi acceperint vniuersa?* Vir summus, quem laudaui, illa emendat, sed, quae est eius modestia, timidiuscule: *quae manifeste dabunt tot possessores, etiamsi acceperint vniuersa.* Quid vero si retineamus lectionem et notionem verbi *manifestare* vulgarem? Quid si ponamus, fiscum iam Albini bona occupasse, eaque vendidisse sub hasta: liberorum autem misertum Hadrianum ea restitui iussisse? Videtur tunc sane rescribere potuisse: *ideoque illis* (liberis Albini damnati) *paterna sua* (sub hasta vendita) *concedi volo: quae manifestabunt* (i. e. fisco indicabunt) *tot possessores*, (qui a fisco illa emerunt,) *etiamsi acceperint vniuersa*, (i. e. licet illa vniuersa per modum sectionis emerint, traditaque iam distraxerint.) Atqui durum est, eas a fisco semel venditas retrahi, atque emtoribus iterum extorqueri. Durum omnino, sed quod facile fauor liberorum excusabat, maxime quum emtores pretium reciperent. Neque huius generis decreta principum insolita esse, vel pax, quae nuper inter Carolum, augustissimum imperatorem, et regem Hispaniae coaluit, satis superque euincit. Ceterum et aliam Hadriani liberalitatem memorat SPARTIAN. in *Vit. Hadr. cap.* 7. ad quam ipsam quoque numero liberorum prouocatus est: siquidem *senatoribus, qui non vitio suo decoxerant, patrimonium pro* LIBERORVM MODO *expleuit.* Sed et ad excitandam principum liberalitatem proderat numerosa proles. Auctor enim est PLINIVS, (a) *aduentante congiarii die laborem parentibus fuisse, ostentare paruulos, impositosque ceruicibus adulantia verba blandasque voces edocere.* Quod eo fine factitatum, vt princeps numerosae sobolis conspectu admonitus rationem haberet parentum, eorumque nomina in tabulas referri iuberet.

Quum porro liberi ex incestu nati ne ex recentioribus quidem Constantini M. Theodosii iunioris, et Iustiniani legibus legitimari possint, Marci autem imperatoris temporibus plane ignota esset legitimatio: optimus tamen ille princeps cum fratre liberos Flauiae Tertullae, quae auunculo nupserat, lege soluit, eosque legitimorum iuribus perfrui iussit, motus praecipue numero liberorum. Rescriptum, a MARCIANO (b) seruatum, tale est: *mouemur et temporis diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio auunculi tui fuisti, et quod ab auia tua collocata es; et* NVMERO LIBERORVM VESTRORVM. *Idcircoque, quum haec omnia in vnum concurrant; confirmamus statum liberorum vestrorum, in eo matrimonio quaesitorum, quod ante annos quadraginta contractum est, perinde atque si legitime concepti fuissent.* Quod exemplum imitatus IVSTINIANVS imperator (c) incolis Syndios pagi, et Hebraeis Tyri insulam incolentibus,

(a) *Panegyr. cap.* 26.
(b) *L.* 57. §. 1. *D. de rit. nupt.*
(c) *Nouell.* CXXXVIIII. *praef.*

qui illicitis nuptiis sese polluerant, ideo potissimum gratiam facit publicationis bonorum, *quia iam* FILIORVM PATRES *essent*. Saepe et vacationem extra ordinem merebantur liberi. Claudius sane imp. quum essedario, pro quo quatuor filii deprecabantur, magno omnium fauore indulsisset rudem, tabulam, teste SVETONIO (a) illico misit, admonens populum, *quantopere liberos suscipere deberet, quos videret et gladiatori praesidio gratiaeque esse.*

Denique et in deferendis honoribus plurium liberorum parentes innuptis atque orbis anteferri solebant, non solum Romae, vbi id priuilegium ex lege Papia Poppaea valuit, verum etiam in coloniis et municipiis, in quibus parentibus et in decurionum albo, (b) et in dicendis sententiis (c) praerogatiua concedebatur.

XII. Tantum sua interesse existimabant Romani, faecunda esse ciuium suorum matrimonia. Tot praemiis poenisque efficere studebant, vt numerosa *procrearetur soboles, ciuitasque* LIBERIS REPLERETVR, ceu alicubi loquitur POMPONIVS. (d) Cuius consilii caussae partim e fine statuque Romanae rei publicae, partim e moribus Romanorum paullatim in deterius prolapsis arcessendae sunt.

Diu multumque disceptatum est inter ciuilis prudentiae doctores, expediatne rei publicae, vt in immensum ciuium numerus excrescat? ARISTOTELES, (e) expensis, quae huc facere videbantur, vniuersis, rationibusque subductis hanc facit cogitationum suarum summam, eum demum populum beatum esse, qui sit iustae magnitudinis: talem vero videri, qui sibi ipsi sufficiat, qui sit cognitu facilis, adeoque commode possit regi, vbi denique ciues ipsi sibi inuicem noti sint ad colendam amicitiam. Quare tantum abest, vt rebus publicis omnibus expetenda sit numerosa ciuitas; vt saepe praeualentis populi vires se ipsae paullatim confecerint. Quare non defuerunt res publicae, quae vel ob insolentiam plebis, vel agri angustiam aut sterilitatem, de regundo potius coercendoque, quam amplificando ciuium numero cogitarunt. Saltim ea caussa Germanis ad tot migrationes; aliisque ciuitatibus ad deducendas tot colonias incitamento fuit; vt hoc modo vel vrbium sentinam exhaurirent, vel domi manentibus annonam redderent leuiorem.

Enimuero aliter multo Romani componebant rationes. Ab ipsa vrbis origine omne illis consilium in armis positum fuerat, eumque solum sibi finem proposuerant in constituenda re publica, vt virtute sibi imperium quaererent amplissimum, limitesque, quam possent, latissime

(a) *Claud. cap.* 21.
(b) *L.* 6. §. 5. *D. de decurion.*
(c) *L.* 9. *C. eod.*
(d) *L.* 1. *de solut. matr.*
(e) *Polit. Lib. VII. cap.* 4.

tiſſime proferrent. Hunc rei publicae finem illis commendauerat Romulus, quem ideo DIONYSIVS HALICARNASSAEVS (a) ita fingit ad populum de inſtituenda re publica concionantem, vt ciuibus praeter iuſtitiam vnice commendaret ἐν τοῖς ὀθνείοις πολέμοις τὸ διὰ τῶν ὅπλων κράτος, *armorum in extraneis bellis potentiam.* Quum ergo ciuitas Romana plane eſſet ad potentiam bellicam comparata, et tamen aduerſus hoſtes non legiones vndequaque mercede conſcriptas, ſed lectum e ciuibus militem educeret: nulla profecto re ei magis opus erat, quam ciue numeroſiſſimo, qui et delegendo nouo militi, et ſupplendis legionibus, et firmandae praeſidiis in re trepida vrbi ſufficeret.

Contra nullus fere populus magis a nuptiis procreandiſque liberis abhorrebat, quam Romanus, partim, quod Italorum ingenia ad omnem profligata libidinem alia ex aliis adpetunt, amata contemnunt, contemta amant, adeoque vagas libidines matrimonio anteferendas facile exiſtimant, partim quod, ob luxum feminarum incredibilem, nollent Romani domi alere reginas, patrimonii voragines, certiſſimaſque fundi calamitates futuras. Prioris cauſſae ipſe meminit apud DIONEM (b) Auguſtus, ita, alloquutus equites, legi noſtrae aduerſantes: ὀυ γὰρ δὴ δήπε μοναυλίᾳ χαίρετε, ἵν' ἄνευ γυναικῶν διάγητε· ὄυτε ἔςιν ὅςις ὑμῶν ἢ σιτεῖται μόνος, ἢ καθεύδει μόνος, ἀλλ' ΕΞΟΥΣΙΑΝ ΚΑΙ ΥΒΡΙΖΕΙΝ ΚΑΙ ΑΣΕΛΓΑΙΝΕΙΝ ἔχειν ἐθέλετε: *neque enim adeo ſolitudo vos capit, vt abſque mulieribus degatis, ac non quilibet veſtrum menſae ac lecti ſociam habeat: ſed* LICENTIAM LIBIDINIS AC LASCIVIAE *veſtrae exercendae quaeritis.* Et paullo ante idem imperator, τὸν ΕΥΖΩΝΟΝ καὶ ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΙΟΝ, τὸν ἄγυνον, καὶ ἄτεκνον, EXPEDITAM *illam ac* LIBERRIMAM VITAM *extra matrimonium et ſine ſobole* praecipue corrumpere ait Romanos, vt legi ſaluberrimae parere nolint.

Nec altera cauſſa pauciores abſterrebat a matrimonio. Non enim, vti olim quum dos eſſet

- - - Magna parentium
Virtus, et metuens alterius viri
Certo foedere caſtitas,

mulieres id agebant, vt viris ſuis placerent, ſed vt tanto tutius ſuccumberent viris, eorumque impenſis auro gemmiſque fulgentes moechos in ſui amorem pellicerent. Haec tropica inſtituerat abrogatio legis Oppiae. Quam vero moleſtum erat Romano ciui domi alere vxo-

 rem,

(a) *Lib. II. cap. 3.* (b) *Lib. LVI. pag. 576.*

rem, otio deditam, et, PLVTARCHO (a) teste, nec molere, nec coquere doctam, sed ad solum luxum ac voluptatem veluti a natura factam? Quam molestum, reginam illam instruere seruis, eunuchis, ancillis, ornatricibus, vestiplicis, cinistonibus, picatricibus, psecadibus, textricibus, vnctricibus, praeterea auro, purpura, gemmis, vnionibus, et mille luxuriae instrumentis? Quam molestum denique viris suspicacissimis, domi tantis sumtibus habere adulteras, sexcentis artibus litterarumque secretis viros pellicientes, quaeque carpento festis profestisque diebus, veluti triumphantes de virorum patientia, vectarentur, et nec libidini, nec luxuriae facerent modum? Malebant ergo Romanorum plerique, insigni rei familiaris compendio, vel meretricum frui amplexibus, vel cum concubina frugali et modesta aetatem agere, quam quotidianam illam deuorare aegritudinem. Hinc DIO (b) obseruat, Augusto de lege maritali primum ad senatum referente, patres grauiter conquestos esse de mulierum iuuenumque immodestia, hancque prius emendandam, non sine conuicio censuisse. Rem sane acu tetigerat senatus, siquidem ea ipsa caussa iam a belli Punici II. temporibus permultos a nuptiis cohibuerat, quam ita eleganter expressit apud PLAVTVM (c) Periplectomenes senex:

- - - Verum egone eam ducam domum,
Quae mihi numquam hoc dicat: eme, mi vir, lanam, vnde tibi pallium
Malacum et calidum conficiatur, tunicaeque hibernae bonae,
Ne algeas hac hieme? Hoc numquam verbum ex vxore audias,
Verum priusquam galli cantent, quae me somno suscitet,
Dicat: da mihi, vir, calendis meam quod matrem iuuerit,
Da, qui farciat, da, qui condiat, da, quod dem Quinquatribus,
Praecantatrici, coniectrici, hariolae atque aruspicae:
Flagitium est, si nihil mittetur, quo supercilio spicit!
Tum piatricem clementer, non potest, quin munerem.
Iampridem, quia nihil abstulerit, succenset geraria.
Tum obstetrix expostulauit mecum, parum missum sibi.
Quid nutrici non missuras quidquam, quae vernas alit?
Haec atque huius similia alia damna multa mulierum
Me VXORE PROHIBENT, *mihi quae huius similes sermones ferat.*

Adhaec Romae, et coniugii suauitatem, et voluptatem, quae e liberis

(a) *Quaest. Rom. pag. 284.*
(b) *Lib. LIIII. pag. 531.*
(c) *Mil. gloriof. act. III. scen. I. v. 92. sequ.*

beris capi solet, omnem maxima illa orbitatis praemia longissime superabant. Colebantur caelibes et orbi ab omnibus, non secus, ac idem apud comicum Periplectomenes, qui ista orbitatis praemia descripturus: (a)

Quando, inquit, *habeo multos cognatos, quid opus mihi sit liberis?*
Nunc bene viuo, et fortunate, atque vt volo, atque animo vt lubet.
Mea bona morte cognatis dicam, inter eos partiar.
Illi apud me edunt, me curant, visunt, quid agam? ecquid velim?
Priusquam lucet, adsunt, rogitant noctu vt somnum ceperim?
Eos pro liberis habeo: quin mihi mittunt munera,
Sacrificant: dant inde partem maiorem mihi, quam sibi.
Adducunt ad exta, me ad se ad prandium, ad coenam vocant,
Ille miserrimum se retur, minumum qui misit mihi.
Illi inter se certant donis: ego hoc mussito mecum:
Bona mea inhiant, certatim mittunt dona et munera.

Nec priuatim tantum unusquisque obseruabat caelibem orbamque senectam, sed et PVBLICE, vt verbis TACITI (b) vtar, *multa securitate, nullis oneribus, gratiam, honores, illa cuncta, promta et obuia habebat*, nemine quippe orbis negante suffragium, ob hereditatem, quam iam vnusquisque spe sua deuorauerat, pinguissimam. Hi mores et postremis rei publicae temporibus obtinebant, adeo vt et de sua aetate scribat AMMIANVS, (c) *vile tunc Romae existimatum, quidquid extra vrbis pomaeria natum fuisset, praeter* ORBOS, *et* CAELIBES, *nec credi posse, qua obsequiorum diuersitate culti sint homines sine liberis, vt his, qui patres fuerint, tamquam in capita mendicorum,* CAELIBES *dominarentur.* His publicis moribus, tantum profecto abest, vt liberos libenter quaererent Romani, vt quidam inducti praemiis orbitatis filiorum odia simularent, et liberos eiurarent, et orbitatem manu facerent. Fuerunt denique, quos sapientiae studium et vitae perfectioris amor ad caelibatum incitaret. Mature enim et inter philosophos inualuit persuasio, μήτ' ἂν γῆμαι, μήτ' ἂν εἰς ὁμιλίαν ἀφικέσθαι ποτὲ ἀφροδισίων, vti de Apollonio Tyanensi refert PHILOSTRATVS. (d) Hinc vti olim Thales, Pythagoras, Democritus, Plato, Zeno Cittieus, Epicurus caelibatum sapientiae studio amicissimum iudicabant: ita eamdem sententiam, lata lege Iulia, mordicus tenuere Epictetus, Apollonius Tyanensis, Plotinus

(a) *Ibid. v. 3. sequ.*
(b) *Annal. Lib. XV. cap. 19.*
(c) *Lib. XIIII. cap. 19.*
(d) *Vit. Apollon. Lib. I. cap. 10.*

nus, Porphyrius, Proclus, cuius in virtutibus et hoc refert MARINVS: (a) quod fuerit *γάμων τε ἢ παίδων οὐδέποτε πεῖραν λαβὼν, διὰ τὸ μηδὲ αὐτὸς ἑλέσθαι*, *inexpertus coniugii, et liberorum, nec haec desiderarit.* Quamobrem nec mirum est, Romanos tot poenas caelibatui atque orbitati, totque praemia nuptis ac parentibus constituisse. Quod quum praecipue legibus IVLIA et PAPIA POPPAEA factum esse, nemo ignoret: de harum legum occasione historiaque capite proxime insequente agemus accuratius.

(a) *Vit. Procli, cap. 17. pag. 39.*

* * * * * * * * * *

CAPVT III.

DE OCCASIONE LEGVM IVLIAE ET PAPIAE, TOTIVSQVE ILLIVS LEGISLATIONIS HISTORIA.

I. *Caesar dictator faecunditatis praemia constituit. Census a Caesare non actus, sed recensio. Ea recensione paucitas ciuium adparuit. Qualia fuerint parentibus proposita praemia.* II. *Augustus legem de maritandis ordinibus poenisque caelibatus ac orbitatis nondum tertio consulatu rogauit. Primum a. 736. id egit. Quid apud* DIONEM *sit* ἔμπαλιν ἔθηκεν; *Augusti acta in senatu. SC. de ferenda hac lege factum. Marmor, in quo legis de maritandis ord. mentio fit, illustratum. Lex tum non perlata. Locus* SVETONII *leuiter emendatus. Locus* PROPERTII *explicatus. Augustus emendata lege, detractaque parte poenarum legem pertulit a. 735. Vacatio initio biennii, postea triennium additum. Equites a.* v. c. *761. legem abrogatam volebant. Augusti orationes tunc habitae.* III. *Denique a.* v. c. *762. lata lex Papia Poppaea. Ea rogata a consulibus suffectis. Non fuit haec lex SCtum.* LIPSII *alucinatio. Principium legis a* GOTHOFREDO *fictum.* IIII. *Quomodo differant lex Iulia de maritandis ordinibus et lex Papia Poppaea?*

Libera adhuc re publica, nihil reliqui fecisse Romanos, vt pertinax illa, tamque perniciosa rei publicae nuptiarum fuga variis praemiis ac poenis sisteretur, superiore capite ostendimus. Quum vero Augustus in his maiorum institutis haud adquieuerit, sed tot rogationibus nouas seuerioresque poenas orbitati, nouaque praemia τῇ πολυπαιδίᾳ propo-

propoſuerit : huius conſilii rationes, ſequutoſque illud vſque ad legem PAPIAM POPPAEAM euentus varios capite hoc exponere viſum eſt.

I. Iam ante Auguſtum C. Iulium Caeſarem noua parentibus praemia conſtituiſſe, ſuperiore capite monuimus. Id vero tum factum eſt, quum dictator iam perpetuus, acta recenſione ciuium inſignem vrbis infrequentiam deprehendiſſet. Ita enim rem refert DIO : (a) Ἐπειδή τε δεινὴ ὀλιγανθρωπία διὰ τὸ τῶν ἀπολωλότων πλῆθος, ὡς ἔκ τε τῶν ἀπογραφῶν, (καὶ γὰρ ἐκείνας, τά τε ἄλλα ὥσπερ τις τιμητὴς, ἐποίησε,) καὶ ἐκ τῆς ὄψεως αὐτῆς ἠλέγχετο, ἦν, ΠΟΛΥΠΑΙΔΙΑΣ ἆθλα ἐπέθηκεν: *et quoniam infrequens admodum vrbs erat propter caeſorum multitudinem, quod ex recenſu, (eum enim et reliqua perinde, ac ſi cenſor eſſet, faciebat) , et ex ipſo adſpectu adparebat : iis, qui multos liberos haberent,* PRAEMIA *propoſuit.* Verba ὥσπερ τις τιμητὴς Latine reddidi *perinde ac ſi cenſor eſſet, vt* ὥσπερ ſit pro ὡσπερεί : quemadmodum apud ZOSIMVM : (b) παραμυθούμενος ΩΣΠΕΡ αὐτὴν ὁ Κωνσταντῖνος κακῷ τὸ κακὸν ἰάσατο μείζονι : *Conſtantinus, perinde ac ſi eam conſolari vellet, malum malo maiore ſanauit.* Cenſum ſane hunc Caeſar a. v. c. 708. poſt bellum Africanum egit, non tamquam cenſor, ſed vti dictator. Vnde et SVETONIVS (c) non *cenſum* vocat, ſed *recenſum*, eumque *nec more, nec loco ſolito, ſed vicatim, per dominos inſularum, actum eſſe*, obſeruat. Quum vero bella ciuilia per Hiſpaniam, Italiam, Graeciam, Aegyptum, ipſamque Africam diffuſa multa hominum millia abſumſiſſent, et octoginta praeterea millia ipſe Caeſar, teſte SVETONIO, (d) in colonias tranſmarinas diſtribuiſſet : in tantum deminutus fuerat ciuium numerus, vt APPIANVS (e) ſcribat : Τὸ δὲ τοῦ δήμου πλῆθος ἀναγραψάμενος ἐς ΗΜΙΣΥ λέγεται τῶν πρὸ τοῦδε τοῦ πολέμου γενομένων εὑρεῖν : *cenſu deinde acto, ferme* DIMIDIO MINVS *capitum cenſum eſt, quam ante huius belli ciuilis initium.* Non male autem rationes ſubduxit APPIANVS. Quum enim a. v. c. 682. quadringenta quinquaginta ciuium millia, (f) et a. 703. dein 320. capitum millia cenſa eſſent : (g) Caeſare dictatore non vltra 125. millia, vti numerum iniit PLVTARCHVS, (h) vel, vti LIVII *Epitomator*, (i) 150. millia ciuium reperta ſunt. In tantum rem publicam exhauſerat duorum ciuium, quorum alter parem, alter ſuperiorem ferre non poterat, aemulatio.

Animad-

(a) *Lib. XXXXIII. pag. 226.*
(b) *Lib. II. cap. 29.*
(c) *Iul. cap. 41.*
(d) *Ibid. cap. 42.*
(e) *De bell. ciu. Lib. II. pag. 492.*
(f) *Epit. Liuii Lib. LXXXXVIII.*
(g) PLVTARCH. *Caeſar. pag. 733.*
(h) *Caeſar, pag. 733.*
(i) *Lib. CXV.*

Animaduersa hac patriae solitudine raritateque ciuium, varia constituit Caesar, vt exhaustam vrbem noua sobole expleret, veluti, *ne quis ciuis maior viginti annis, minorue 40. qui sacramento non teneretur, plus triennio continuo Italia abesset: neu quis senatorum, nisi contubernalis aut comes magistratus, peregre proficisceretur, neue hi, qui pecuariam facerent, minus tertia parte puberum ingenuorum inter pastores haberent.* (a) Verum haec vix retuleris ad praemia πολυπαιδίας, quae constituta ab eo fuisse, DIO ait. Quare qualia ea fuerint, ignoramus, nisi dixeris, eum peregrinos quosdam Romae commorantes ob numerosam prolem ciuitate donasse. Eo enim refero, quod statim sequitur apud SVETONIVM: *omnes, medicinam Romae professos, et liberalium artium doctores, quo libentius et ipsi vrbem incolerent, et ceteri adpeterent*, CIVITATE DONAVIT. Nam haec omnia ideo sanxisse Caesarem, vt exhaustae vrbi frequentia suppeteret, ipse TRANQVILLVS adfirmat.

II. Interfecto Caesare, ista frequentandae amplificandaeque ciuitatis consilia etiam Augustus cura multo maiore exsequutus est. Quum enim Caesar, tamquam dictator, edictis tantum rem videatur egisse: Augustus parum se ad summam rei profecisse arbitratus est, nisi et seueriore lege caelibatum poenis damnasset, et faecunditatem parentum luculentioribus extulisset praemiis. Sed, praeualido caelibatus orbitatisque studio, frustra aliquamdiu fuit, legemque, subinde relatam, vix pertulit. Id enim innuit TACITVS, (b) dum *legem Papiam Poppaeam, post* IVLIAS ROGATIONES, *latam esse*, scribit. Quare operae pretium facturi videbimur, si Iulias istas rogationes contemplemur paullo distinctius.

IVSTO LIPSIO, viro eximio, (c) primum Augustus ea de re cogitasse videtur a V. C. 725. sexto consulatu. Quam in sententiam adductus est primo auctoritate TACITI, (d) qui, SEXTO *demum* CONSVLATV *Caesarem, potentiae securum quae triumuiratu iusserat, aboleuisse, et dedisse iura* ait, *queis pace et principe vterentur: arctiora ex eo tempore vincula, inditos custodes*, et LEGE PAPIA POPPAEA *praemiis inductos.* Sane quum lex PAPIA Poppaea multo serius lata sit: colligi inde posse existimabat LIPSIVS, eo sexto Augusti consulatu veluti fundamenta iacta esse rogationis istius celeberrimae. Deinde idem consequi videbatur ex loco DIONIS, (e) qui, a. V. C. 736. Augustum ΕΜΠΑΛΙΝ *iterum* nuptiis ac parentibus praemia constituisse, memoriae prodidit. Quare simile quid iam ante ab Augusto esse tentatum, vero simili-

(a) SVETON. *Iul. cap.* 42.
(b) *Annal. Lib. III. cap.* 25.
(c) *Exc. ad* TACIT. *Annal. Lib. III. litt. c.*
(d) *Ibid. cap.* 28.
(e) *Lib. LIIII. pag.* 531.

ſimillimum videri poſſet. Enim vero non ait TACITVS, ſexto illo conſulatu legem aliquam, Iuliae vel Papiae ſimilem, eſſe latam, ſed ab illo conſulatu Caeſarem, remotis aemulis, potentiae ſecurum, varia, quae e re publica viderentur, inſtituiſſe: adeoque ex TACITI teſtimonio nihil intuleris aliud, quam rogationem PAPIAM POPPAEAM aeque, ac alias leges Iulias, ab Auguſto latas, ſexto illo conſulatu eſſe poſteriores. Deinde DIO quidem anno 736. Auguſtum dicit ΕΜΠΑΛΙΝ τοῦ τε γάμου καὶ τῆς παιδοποιΐας ἆθλα τεθεικέναι, DENVO *nuptiis, liberorumque procreationi praemia propoſuiſſe*: verum nec ipſe DIO, *libro LIII*, quo acta Auguſti, ſextum conſulis, exſequutus eſt, nec vllus veterum legis cuiuſdam, qua praemia parentibus ac nuptis tum conſtituerit, vel verbo meminit. Quare cum potius illa quae a Caeſare dictatore facta, *libro XXXXIII.* retulerat, in animo habuiſſe, crediderim, vt, quum ille prior praemia πολυπαιδίας propoſuerit, recte de Auguſto dixerit DIO, illum ΕΜΠΑΛΙΝ τοῦ τε γάμου καὶ τῆς παιδοποιΐας ἆθλα τεθεικέναι.

Primum ergo a. V. C. 736. Auguſtus legis de maritandis ordinibus ferendae curam ſuſcepiſſe videtur. Tunc demum enim, *duobus Lentulis* coſſ. teſte eodem DIONE, (a) τοῖς τε ἀγάμοις καὶ ταῖς ἀνάνδροις βαρύτερα τὰ ἐπιτίμια ἐπέταξε, καὶ ἔμπαλιν τοῦ τε γάμου καὶ τῆς παιδοποιΐας ἆθλα ἔθηκεν: *grauiorem poenam innuptis vtriuſque ſexus impoſuit, contraque nuptiarum et multitudinis liberorum praemia iterum conſtituit.* Neque tamen exiſtimandum, illum eodem anno legem pertuliſſe, ceu ſibi perſuaſiſſe videtur vir doctus, TILLEMONTIVS, (b) ſiquidem hoc anno tantum rem ad ſenatum retulit. Nam, quum more maiorum hanc legem perferre cuperet princeps quam maxime popularis: primo omnium operam dedit, vt ſenatus fieret auctor, idque, quod mireris, aegre impetrauit. DIO enim, paullo ante laudatus, narrat prolixius, referenti ea de re ad ſenatum principi, non ſine conuicio occlamatum eſſe a patribus, multa de iuuenum mulierumque immodeſtia conqueſtis, qua fieri aiebant, vt aegre ciues contrahant matrimonium. Quae καταβόησις, vti ait DIO, (c) tanta fuit, vt non obſcure viderentur id omne agere χλευασμῷ, ὅτι πολλαῖς γυναιξὶν ἐχρῆτο: *ſubſannantes* Auguſtum, *qui cum multis mulieribus rem haberet.* Reſpondebat tum Auguſtus, ea, quae maxime neceſſaria, et e re ciuitatis eſſent, ſe conſtituiſſe: reliqua non aeque facile ſanari: ipſorum maritorum officium eſſe, regere vxorum mores, eoſque praeceptis, admonitio-

(a) *Lib. LIIII. pag. 531.*
(b) *Hiſtoire des Empereurs, Tom. I. p. 34.*
(c) *Ibid. pag. 532.*

nitionibusque ad modestiam componere, quod se quoque domi suae facere solere. Tum vero multo magis obniti patres, et quaerere, quales sint quibus Liuiam suam regat, admonitiones? Quamobrem Augustus, etsi perinuitus, quaedam de vestitu mundoque muliebri, de progressu in publicum, mulierumque modestia dixit, parum sollicitus, an ea apud gnaros fidem essent habitura. Saepius tunc eamdem rem videtur egisse in senatu, eaque potissimum occasione recitasse egregiam illam Metelli censoris orationem, cuius hoc fragmentum exstat apud GELLIVM: (a) *si sine vxore*, QVIRITES, *possemus esse; omnes ea molestia careremus. Sed quoniam ita natura tradidit, vt nec cum illis satis commode, nec sine illis vllo modo viui possit: saluti perpetuae potius, quam breui voluptati, consulendum.* Hanc enim orationem, perinde ac si in illa tempora scripta esset, in senatu recitasse Augustum, cum LIVII *Epitomator*, (b) tum SVETONIVS (c) testantur. Atque ita demum post tot molimina Sc. de lege Iulia ferenda prodiit, de quo HORATIVS (d) in carmine saeculari, anno insequente 737. *C. Furnio* et *C. Silano* coss. ante messem scripto: (e)

Diua, producas sobolem, PATRVM*que*
Prosperes decreta, super iugandis
Feminis, prolisque nouae feraci
Lege marita.

Laudat ergo Horatius non ipsam legem de maritandis ordinibus, tum quippe nondum latam, sed *decreta patrum super illa lege*, id est, (vti recte a *scholiasta Crucquiano* et in MSStis ad Horatium *scholiis*, quae bibliotheca Franequerana seruat, explicatur,) SCtum, de illa ad populum ferenda confectum, cui prosperos successus precatur a Diana, tamquam singularem ciuitati adlaturae vtilitatem.

Quantam spem perferendae legis ex hoc SC. conceperit Augustus, vel inde patet, quod eius, iam ante ludos saeculares, perinde ac si lata esset, meminerit in veteri inscriptione apud GRVTERVM, (f) quae quum adhuc non nisi mutila legatur: licebit facere periculum, an incomparabile istud monimentum ex ingenio quodammodo possit suppleri. Et quidem eam nobis diximus legem, vt et historiae et lacunarum spatii haberemus rationem, nec vlla linea altera esset prolixior

SC. *aucto-*

(a) *Lib. I. cap. 6.*
(b) *Lib. LVIIII.*
(c) *Aug. Cap. 89.*
(d) *Epod. XVIII. v. 17.*
(e) ANT. PAGI *Crit. Baron. Adpar.* §. 124. *pag.* 29.
(f) *Inscript. pag.* 328. *n.* 1.

SC. *auctoritas. a. d.* - - - - *in. aede* - - - - *scribundo adfu-
er.* - - - - - - - - -
- - - - S. L. CESTIVS. L. PETRONIVS *Rufus* - - -
- - - - - - - - - - - - -

Quod. coss. V. F. (*) LVDOS. SAECVLARIS. POST. COMPLVRA. *lustra.
more. maiorum. curantibus. Caesare. et*
*M. Vips. agri*PPA. TRIBVNIC. POTESTATE. FVTVROS. QVO*modo.
illos. rite. fieri. oporteat. d. e. r. i. c.* (**)
*quoniam. anti*QVI. ETIAM. QVOD. TALE. SPECTACVLVM. *tribus.
noctibus. fieri. debeat. instituerunt.*
ne. cui. ex his. QUI NONDVM. SVNT. MARITALI. (†) *specta-
culo. nisi. arbitrio. propinqui. maioris. natu.*
*custodisue. ieis. cons*TITVTI. NEQVE. VLTRA. QVAM. SEMEL. VLLI. MO
re. maiorum. s. f. s. (§). *interesse. liceat.*
vtiq. innuptis. SENI*b*. S. F. S. SPECTARE. LICEAT. IEIS. QVI. LEGE.
DE MARITA*nd. ord. vacation. habent.*
a. d. - - - - *scrib. iid*EM. ADFVER. ET. SENATVSCONSVLTVM. FACTVM.
EST. *quod. cos.* V. F. *videri. e republ.*
*haec. omnia. ma*NERE. AD. CONSERVANDAM. MEMORIAM. TANTAE.
Rei. et sc. de. ludis. saecularib. facta.
*publ. in colum*NAM. AENEAM. ET MARMOREAM. INSCRIBI. *Scri-
ptaq. in. foro. comitio. alioue. loco*
*publico. propo*NI. Q. D. E. RE. V. D. E. R. I. C. (‡) VTI. COS. A. A.
VE. (††) ADHI*bitis praetorib. qui. aerario. praesunt.*
*column. aen. et ma*RMOREAM. IN. QVIBVS. COMMENTARII. *diur-
ni. senatus. decretaque. de. ludis. saecul.*
inscribantur. P. (§§) INPERENT. VTIQ. REDEMTORIBVS. EAS.
columnas. quam. primum. faciundas. locent.
a. d. - - - - *quum edict*VM PROPOSITVM ES*set* XV. VI*r. ludis saeculari-
bus faciundis* - - - - - - - -
S. EXISTVMAVIMVS. VT. OMNES. LIB.
EI. CONIVGESQVE.

Interiectis multis, quae vetustas detriuit, haec paullo integriora sequuntur:

F 2 *Quod.*

(*) Verba fecerunt.
(**) De ea re ita censuerunt.
(†) Lege, maritati.
(§) sine fraude sua.

(‡) Quid de ea re videatur, de ea re ita censuerunt.
(††) ambo, alterue.
(§§) poni.

Quod. C. Silanus. et C. Furnius. COS. V. F. DE LVCARI. LVDORVM. SA*ecularium. vnde. id. sumi. placeat.*
quo. hi. ludi. saecular. rite. FIERENT. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. VTI. QVONIAM ANTI*quitus. lucorum.*
reditus. ad. faciundos. ludos. SAECVLARES. XV. VIR. SACR. FACIVND. IN. SVMMA. CONSTITVTI. *sunt. eosq.*
ieis. et. ad. ludos. QVOS. PRO. SALVTE. CAESARIS. FECERVNT. LVCARIS. NOMINE. CON*stituit. senatus.*
*coss. simi*LIT. INFERENT. VII. EAM. PECVNIAM. DANDAM. AD TRIBVENDAM *possessores. lucorum conferant.*
Eodem. (a) INNO. (*) C. SILANO. C. FVRNIO. COS. A. D. XIII. K. MART. SENATIS. *censuit. vti. treis. arae.*
*ad. sa*CREFICIVM. SAECVLARE. LOCARENTVR. IN. EA. VERBA. QVI*bus. id. pontificibus. facere. ius. est.*
in. curia. IVLLA (**) SCRIBVNDO ADFVER. M. IVNIVS. M. F. *Silanus. C. Furnius. c. f. coss.*
*C. Sentius. Saturn*INVS. C. ASINIVS. CN. F. *Pollio.*

\- - - - - - - - - - - -

Ita ego restituendum censeo monimentum egregium. Vnus quisque intelligit, illud complexum esse SCta complura de ludis saecularibus proxime imminentibus facta a. v. c. 737. *C. Furnio* et *C. Silano* coss. Primum senatum censuisse arbitror, ne caelibes pueri puellaeue spectaculis nocturnis, nisi semel et comite propinquo maiore natu, interessent. Ludorum enim παννυχίδων, seu *nocturnorum*, seu tribus noctibus factorum ZOSIMVS (a) meminit: et de Augusto diserte refert SVETONIVS, (b) *eum saecularibus ludis iuuenes vtriusque sexus prohibuisse, vllum nocturnum spectaculum frequentare, nisi cum aliquo maiore natu propinquorum.* Deinde ne quis et ad senes caelibes iam legem pertinere existimaret: additum videtur, iis sine fraude sua ludos nocturnos spectare licere, *si lege de maritandis ordinibus vacationem habeant*, id est, vti infra *libri II. capite* 3. patebit, masculis sexagenariis, feminis quinquagenariis. Hinc porro litterarum reliquiae clarissime indicant, censuisse senatum, vt in rei tantae, quam nemo mortalium, nisi semel videre soleat, memoriam binae columnae, aenea et marmorea ponerentur, quibus inscriberentur SC. decretaque patrum de caerimoniis istis saecularibus, ne et posteri, quo ritu isti ludi facti sint, ignorarent. Et forsan haec ipsa tabula, Romae superstes, cui istud epigramma insculptum,

(*) *Lego*, anno.
(**) *Lego*, Iulia.

(a) *Lib. II. cap.* 5.
(b) *Aug. cap.* 31.

ptum, ex alterutra columna detracta est. Quae sequuntur verba, a me haud suppleta, vix sensum idoneum fundunt: attamen iis, nisi me omnia fallunt, cautum est, vt soli liberi et coniuges spectaculis interessent. Nam de ludis saecularibus ZOSIMVS (a) diserte scribit: Δοῦλοι δὲ τούτων οὐ μετέχουσιν, ἀλλὰ ἐλεύθεροι μόνοι: *nec participes horum serui sunt, sed* LIBERI *dumtaxat homines.* Alio SCto cautum est de lucari, idque ego suppleui FESTI (b) auctoritate: *lucar vocatur aes, quod ex lucis captatur.* Quumque mentio fiat PECVNIAE IMPERATAE, DANDAE, ATTRIBVENDAE, ea omnia de nulla re commodius explicari posse visa sunt, quam de pecunia collatitia, quam possessores lucorum contribuere tenebantur. Denique quae de aris ponendis adiecimus, partim optime quadrant ruderibus vocabuli REFICIVM SAECVLARE, id est, *sacrificium saeculare*, partim testimonio ZOSIMI, (c) qui in describendo ludorum saecularium adparatu mentionem etiam facit τριῶν παρασκευασθέντων βωμῶν ἐπὶ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, *trium* ARARVM *in ripa fluminis constitutarum.* Nomen Sentii Saturnini reposuimus, non solum quod vltimae litterae INVS huius modi quid postularent; sed et, quod illum his ludis tamquam MAGISTRVM XV. VIR. praefedisse, ex alio marmore docuit vir eminentissimus, HENR. NORISIVS. (d)

Haec de ipso marmore. Ad legem nostram vt reuertamur, de ea, vti ex hoc marmore discimus, spem certissimam conceperat Augustus, fore, ut tribuum suffragia ferret, maxime quod eam iam senatus SCto probasset.

Sed non respondit votis euentus. Neque enim ea lex tum populi suffragia tulit, cupidissime legem antiquantis, ob multitudinem periclitantium, poenarumque grauitatem. Quo pertinent illa SVETONII: (e) *legem de maritandis ordinibus, quum aliquanto, quam ceteras, seuerius emendasset, prae tumultu recusantium* PERFERRE NON POTVIT. Ita editiones omnes. Sed quo modo lex dici potuit *seuerius emendata*, quam tum primum rogabat Augustus? Videre hoc Is. CASAVBONVS et MATTH. BERNEGGERVS: sed scrupulum sibi iniectum eximere aliter non potuere quam aliquid negando, quod nemo vnquam negare ausus est. Ita enim scribunt ad hunc SVETONII locum: *Augustus igitur legem de maritandis ordinibus* EMENDAVIT, *non autem* PRIMVS TVLIT, *quod video doctos viros adfirmare.* Sed recte viri docti adfirmant: quod negant viri clarissimi, nec quidquam ad legem aliquam de maritandis ordinibus, ante Augustum latam, pertinent locus DIONYSII, (f) de prohibito,

F 3

(a) *Lib. II. cap.* 5.
(b) *Voce*: lucar.
(c) *Ibid.*
(d) *Cenotaph. Pisan. Diss. II. pag.* 305.
(e) *August. cap.* 34.
(f) *Antiquit. Rom. Lib. VIIII. cap.* 17.

bito caelibatu, et Metelli cenſoris oratio: ceu ex iis, quae de vtroque hoc argumento ſuperiore capite diſſeruimus, ſatis adparet. Et cur Romani tam pertinaciter recuſaſſent legem, ſeuerius ceteris emendatam? Videtur mihi una extrita litterula, alteraque leuiter inflexa legendum: *quum aliquanto, quam ceteras*, SEVERIVS MANDASSET. ROGARE alias dicebantur, qui leges ferebant ad populum, ob formulam: VELITIS IVBEATIS QVIRITES, qua magiſtratus in comitiis vtebantur. Auguſtus vero, potentiae ſecurus, tanta procul dubio animi contentione hanc legem tulit, tamque grauiter in caelibes atque orbos inuectus eſt, vt non tam *rogare*, quam *mandare* videretur, ſecus ac alias conſueuerat: adeoque tunc *eam legem, quam aliquanto, quam ceteras, ſeuerius mandaſſet, prae tumultu recuſantium perferre non potuit.*

Quidquid ſit de genuina SVETONII lectione: (vulgata enim, an noſtra praeferenda videatur, haud equidem magno in diſcrimine poſuerim), illud certum, tum quidem re infecta populum diffluxiſſe. Quantum inde voluptatis ceperint, quotquot adhuc vagae libidini fuerant adſueti, vel ex his PROPERTII (a) verbis patet, quae ad hanc legem pertinere, iam IVSTVS LIPSIVS vidit:

Gauiſa eſt certe, SVBLATAM, *Cynthia*, LEGEM,
Qua quondam EDICTA, *flemus vterque diu*,
Ne nos DIVIDERET.

Furtiui erant poëtae ac Cynthiae amores, eoſque vterque iuſtis praeferebat nuptiis. *Edicta* ergo *lege*, id eſt, more maiorum per trinundinum promulgata, grauiter dolebant, veriti, ne diuellerentur, ſi Propertio ſecundum legem ineundum eſſet matrimonium. Tanto magis vero gaudebant, quum eam intelligerent *ſublatam*. Quantum enim abhorruerit poeta a nuptiis, vel haec, quae ſtatim ſequuntur, docent:

Nam citius paterer caput hoc diſcedere collo,
Quam poſſem nuptae perdere amore faces.

Rationem tanti odii, paucis interiectis, ita peracute reddit:

Tu mihi ſola places, placeam tibi, Cynthia, ſolus.
Hic erit et patrio ſanguine pluris amor.
Vxor me numquam, numquam me DVCET *amica:*
Semper amica mihi, ſemper et. vxor eris.

DVCERE

(a) *Lib. II. eleg. 7.*

DVCERE alioquin virorum eſt: lepide vero PROPERTIVS id vxoribus attribuit, innuens eo ipſo, id eſſe ſaeculum, quo non vxores a maritis, ſed mariti ab vxoribus DVCANTVR, non tamquam mariti, qui non ducuntur, ſed ducunt, ſed tamquam nexi, et quamuis ſubituri ſeruitutis triſtiſſimæ legem. Quare non ſatis haec verba capere videntur, qui cum LIVINEIO (a) ea non ad legem Iuliam de maritandis ordinibus, ſed ad alteram de adulteriis pertinere arbitrantur, quum tamen hanc aliquando editam ſublatamque eſſe, nullo veterum teſtimonio poſſit demonſtrari.

Sed vt ad legem IVLIAM veluti e diuerticulo in viam redeamus, quamuis tum ea rogatio non procederet, eoque potiſſimum pertinere videantur, quae per περίληψιν narrat DIO CASSIVS, (b) quod permulti Auguſto, πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῶν αὐτῶν νομοθετημάτων, *ob rigorem latarum ab eo legum*, ſuccenſuerint: denuo tamen rem adgreſſus, emendata lege, lenitaue parte poenarum, obtinuit, vt perferretur. Ait enim SVETONIVS, (c) eum *legem præ tumultu recuſantium perferre non potuiſſe, niſi adempta demum lenitaue parte poenarum, et vacatione triennii data, auctiſque praemiis.* Perlatam ergo ait legem: ſed tribus a principe obſeruatis cautionibus. Primo enim acriores caelibatus orbitatiſque poenas partim ſuſtulit, partim aliquantulum mitigauit: deinde vacationem triennii conceſſit ciuibus, id eſt, ſpatium tot annorum, intra quod ſe ad obſequium componere, et vxores ducendo ſanctiones poenales effugere poſſent: denique praemia parentibus coniugibuſque promiſſa auxit, vt vel iſtis pellecti ciues eo minus Auguſto negarent ſuffragia. De vacatione ipſe etiam apud DIONEM (d) teſtatur Auguſtus, addens, triennio illo circumacto, nouam biennii vacationem datam eſſe ciuibus. Ita enim imperator loquutus fertur: Καὶ οὐδὲ ἐς ταῦτα μέντοι κατήπειξα ὑμᾶς, ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον ΤΡΙΑ ΕΤΗ ὅλα πρὸς παρασκευὴν ὑμῖν ἔδωκα, τὸ δὲ δεύτερον ΔΥΟ: *neque feſtinare vos quidquam coëgi, primum* TRIENNIO, *deinde* BIENNIO *ad parandam rem dato.* Hi anni vacationis nos ad veram legis perlatae epocham deducunt: quinquennium enim iſtud elapſum eſt a. v. c. 762. *Q. Sulpicio Camerino* et *C. Poppaeo Sab.* coſſ. quo equites nihil faciebant reliqui, vt lex vtiliſſima aboleretur: ex eoque conſequitur, vt lex Iulia de maritandis ordinibus demum anno 757. *Sex. Aelio Cato* et *C. Sentio Saturnino* coſſ. populi ſuffragiis probata fuerit, eodem fere tempore, quo altera lex non multo minoris momenti, Aelia Sentia populi ſuffragia tulit.

Enimuero ne ſic quidem res in vado erat. Tam exoſa enim pleriſque

(a) *Ad Propert. ibid.*
(b) *Lib. LIIII. pag.* 533.
(c) *Aug. cap.* 34.
(d) *Lib. LVI. pag.* 577.

riſque illa lex etiam perlata manſit, vt Auguſto non plus laboris in ferenda, quam tuenda illa, fuerit ſubeundum. Inprimis illo anno v. c. 762. *Q. Sulpicio Camerino* et *C. Poppaeo Sabino* coſſ. ludos ob reportatam a Pannoniis et Dalmatis victoriam magnifice edente Caeſare, enixe petebant equites, vt lex illa tolleretur. At Auguſtus, ceu prolixe narrat Dio, (a) vetere illa imperantium arte vſus, equites, legem infectantes, primum diuiſit: deinde caelibes ſeorſum, ſeorſumque maritos in forum ac concionem euocauit, quumque illorum numerum etiamnum ſuperiorem eſſe animaduerteret, grauiter commotus, conuerſuſque ad eos, qui legi paruiſſent, ornata ac compoſita oratione eorum obſequium collaudauit, mactoſque virtute eſſe iuſſit, qui maiores, quin ipſos deos imitati immortales, coniugii ſuauitate, quam impudicis amoribus, perfrui mallent, et rei publicae ciues ex ſe natos, ſuique ſimiles quamplurimos relinquere induxiſſent animum: quibus ſub finem blanda hac adloquutione digna iſto obſequio praemia pollicitus: (b) Ὑμᾶς μὲν οὖν, inquit, ὦ ἄνδρες· (μόνοι γὰρ ἄνδρες δικαίως ὀνομάζεσθε,) καὶ ὦ πατέρες, (καὶ γὰρ ταύτην ἄξιοι τὴν ἐπωνυμίαν ὁμοίως ἐμοὶ ἔχειν ἐστέ) καὶ φιλῶ διὰ ταῦτα, καὶ ἐπαινῶ, καὶ τούτοις, οὓς τέθηκα ἄθλοις ἀγάλλω καὶ προσέτι, καὶ ἄλλαις καὶ τιμαῖς καὶ ἀρχαῖς ἐπιγαυρώσω, ὡς αὐτούς τε μεγάλα καρπώσασθαι, καὶ τοῖς παισὶ μὴ ἐλάττω καταλιπεῖν: *vos itaque ego, o viri, (ſoli enim hoc nomen meremini,) et o patres, (nam et haec vobis mecum merito communis eſt adpellatio,) hac de cauſſa et amo, et laudo, praemiiſque, quae conſtitui, vos orno, ac aliis praeterea honoribus magiſtratibuſque decorabo, vt et vos magnos inde fructus percipiatis, et non minora bona veſtris liberis relinquatis.* Quae loquutus, eorum nonnullis certa praemia confeſtim elargitus, reliqua liberaliter promiſit. Inde vero conuerſus ad caelibes, dubitare ſe ait, quo eos potiſſimum nomine compellari oporteat: nam nec virorum in eos, quibus nihil virile inſit, nec Romanorum adpellationem in illos, per quos, quantum in ipſis ſit, ciuitas pereat, vllo modo videri cadere. Grauiter deinde eoſdem obiurgat, quod genus ſuum abolere, Romanumque nomen funditus perdere non erubeſcant. Addit, tam abominandum hoc caelibatus ſtudium eſſe, vt ſingula flagitia complectatur, vniuerſa ſuperet. Sicarios eſſe, qui eos ne gignant quidem, quos naſci oportebat; impios, qui gentes a diis immortalibus ortas exſtinguant; ſacrilegos, qui imagines ac nomina maiorum perire patiantur; proditores, qui patriae inferant ſolitudinem, eamque incolis

(a) *Ibid. pag. 572. ſequ.*

(b) *Ibid. pag. 574.*

lis orbent. Dignoſne ſe credant iis maioribus, qui poſteritatis numeroſae cupidi matrimonia manu ceperint, qui ab origine aeternae vrbis orbitatis ſtudio leges oppoſuerint ſaluberrimas, quum ipſi belluarum ritu vaga libidine ſe polluant, et ne partis quidem maiorum virtute bonis frui velint? Quam diu ſuperfuturam rem publicam, ſi tot ciuibus bellis, aut lue peſtifera abſumtis, ipſis, quorum tantus ſit numerus, ſine prole decedentibus, vrbs veteri Romana gente vacua extraneis Graecis barbariſue tradenda ſit? Cuius patriae ſe futurum patrem, ſi quibus conſulat, defuturi ſint? Quamobrem poſtremo addit: (a) Εἴπερ ὄντως τά τε ἀγαπᾶτέ με, καὶ ταύτην μοι προσηγορίαν ὐχ ὡς κολακεύοντες, ἀλλ᾽ ὡς τιμῶντες, ἐδώκατε ἐπιθυμήσατε καὶ ἄνδρες καὶ πατέρες γένεσθαι· ἵνα καὶ αὐτοὶ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης μεταλάβητε, καὶ ἐμὲ φερώνυμον αὐτῆς ποιήσητε: *ſi vere me diligitis, ac nomen mihi patris non adulationis, ſed honoris gratia dediſtis, date, quaeſo, operam, vt mariti patreſque ſitis, quo et ipſi participes eius reddamini, et ego id merito gerere videar.* Quin non verbis ſolum lectiſſimis tum vſus, ſed et ipſis geſtibus equites, caelibatus amore inſanientes, in ruborem dedit. Qua de re SVETONIVS: (b) *Sic quoque abolitionem legis de maritandis ordinibus publico ſpectaculo pertinaciter poſtulante equite, accitos Germanici liberos, receptoſque partim ad ſe, partim in patris gremium, oſtentauit, manu vultuque ſignificans, ne grauarentur imitari iuuenis exemplum.* Quem locum praeclare illuſtrare videtur nummus argenteus a LAEV. TORRENTIO exhibitus, in quo Auguſto ſedenti in ſella curuli ab alio puer offertur, additis infra litteris: IMP. XIIII.

III. His dictis, quemadmodum parentes praemiis ornauit, ita caelibes et orbos poenis affecit, annuaque tertium vacatione conceſſa, ἐς τὸ τὲς πειθαρχήσαντας ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀναιτίους γενέσθαι, vt *intra hoc tempus lege pariturí culpa vacarent.* Adulto denique iam anno 762. partim legem Iuliam tanto magis firmaturus, partim aerarium tot bellis ac largitionibus exhauſtum caducis, vacantibus atque ereptitiis priuatorum bonis expleturus, legem Papiam Poppaeam ferre iuſſit conſules ſuffectos *M. Papium Mutilum* et *Q. Poppaeum ſecundum.* (c) Hos enim conſules a Kalendis demum Iuliis faſces ſumſiſſe conſtat. Lata itaque ea lex eſt vetere ritu, conſulibus populum iure rogantibus, populoque ſiue per centurias, ſiue per tribus, (qualia enim comitia illius legis cauſſa indicta ſint, non conſtat), iure ſciſcente. Nam quamuis

(a) *Ibid. pag.* 578.
(b) *Auguſt. cap.* 35.
(c) DIO *Lib. LVI. pag.* 578.

Auguſtus, tum potentiae ſecurus, *munia ſenatus, magiſtratuum, legum; in ſe traxiſſet, nullo*, vt loquitur TACITVS, (a) *aduerſante*: callide tamen ei ſuaſerat Maecenas, vt ciues in perſuaſionem libertatis, veteriſque ſuperſtitis rei publicae adduceret. (b) Quod conſilium ſequutus Auguſtus, veterem leges ferendi morem retinuit, et, vt ZONARAS (c) loquitur, οὐ μέντοι πάντα ἰδιογνωμόνων ἐνομοθέτει, ἀλλ᾽, ἢ ἂν καὶ ἐς τὸ ΔΗΜΟΣΙΟΝ προετίθει, ὅπως ἄν τι μὴ ἀρέσῃ, ἐπανορθώσῃ, καὶ προετρέπετο πάντας συμβουλεύειν αὐτῷ, εἴ τι ἄμεινον γνοίη αὐτοῦ: *non omnia ſuo arbitrio ſanxit, ſed plura etiam* POPVLO PROMVLGAVIT, *vt is, ſi quid minus placeret, emendaret, hortatuſque et omnes, vt, ſi quid haberent, id conſulerent in medium.*

Procul dubio ergo et hanc legem anteceſſit SCtum de rogando populo. Nec tamen ideo cum LIPSIO (d) exiſtimandum, ipſam rogationem Iuliam et Papiam non legem a populo, rogante ſenatorio magiſtratu, latam, ſed SCtum eſſe: neque id inferendum ex verbis TER. CLEMENTIS, (e) quippe quem non de ipſa lege Papia Poppaea, ſed de SCto ad illam legem facto agere, infra adparebit. Similis itaque error LIPSIO illuſit, ac Io. BERTRANDO, (f) qui et ipſe non modo legem *Cinciam* muneralem, ſed et legem *Aeliam Sentiam* SCta fuiſſe, ex TACITI (g) et iureconſultorum veterum (h) locis, quibus SCta ad has leges facta laudantur, perperam et ſatis inepte colligit. Leges hae omnes ſunt, non SCta, quippe non ſenatorum ſententiis, ſed vel tribuum, vel centuriarum ſuffragiis firmatae. Idem de lege Papia Poppaea dicendum, cuius hiſtoriam hactenus explicatam hoc ſchemate chronologico complectimur.

A. V. C. 736. *Cn. Cornelio et P. Cornelio Lentulo* coſſ. Auguſtus de LEGE IVLIA ferenda ad ſenatum retulit, et aegre obtinuit SC.

A. V. C. 737. *C. Furnio* et *C. Silano* coſſ. ante meſſem ludi ſaeculares facti, quo tempore nondum perlata fuerat lex Iulia, ſed iam tum, vti videtur, promulgata.

Sub finem huius anni rogata lex, ſed antiquata.

A. V. C. 757. *Sexto Aelio Cato* et *C. Sentio Saturnino*; coſſ. perfertur lex Iulia, ſed detracta parte poenarum, auctis praemiis, et vacatione data triennii.

A. V. C.

(a) *Annal. Lib. I. cap.* 1.
(b) DIO *Lib. LII. pag.* 477.
(c) *Annal. Tom. I. Lib. X. p.* 533. *edit.* CANGII.
(d) *Exc. ad* TACIT. *Annal. Lib. III. litt.* C.
(e) *L.* 48. *D. de ritu nupt.*
(f) *De iurisperit. Lib. I.*
(g) *Annal. Lib. XIII. cap.* 42.
(h) *L.* 1. *D. de offic. coſ.*

A. V. C. 760. *Q. Caecilio Metello Cretico Silano*, et *A. Licinio Nerua Siliano* coss. noua biennii vacatio data est, circumacto priore triennio.

A. V. C. 762. *Q. Sulpitio Camerino* et *C. Poppaeo Sabino* coss. equites abrogationem legis, ineunte anno, frustra vrgent, Augustus denuo anni vacationem concedit.

Sub finem anni *M. Papio Mutilo Q. Poppaeo Secundo* coss. suffectis, fertur lex PAPIA POPPAEA.

Quare recte huius legis principium ex ingenio restituit IAC. GOTHOFREDVS, (a) nisi quod, vti dixi, non adeo certum sit, per tribusne, an per centurias suffragia tulerit populus. Quare illud ita supplendum duximus, vt quaedam, quae vel addenda, vel incerta videbantur, per modum παρενθέσεως insereremus.

M. PAPIVS [M. F. M. N.] MVTILVS. ET. Q. POPPAEVS. [Q. F. Q. N.] SECVNDVS. COSS. POPVLVM. IVRE. ROGAVERVNT. POPVLVSQVE IVRE SCIVIT. IN. FORO. PRO. ROSTRIS. [vel IN. CAMPO. MARTIO.] - - - TRIBVS. [vel CENTVRIA.] PRINCIPIVM. FVIT. - - - PRO. TRIBV. [vel CENTVRIA.] PRIMVS. SCIVIT.

IIII. Ceterum quamuis Iuliae rogationes in legem PAPIAM POPPAEAM pleraeque immigrarint: non vnum tamen inter Iuliam Papiamque leges discrimen fuisse, fatendum est: non illud quidem, quod sibi ex TERTVLLIANI (b) loco eruisse videtur vir summus, IAC. CVIACIVS, (c) quasi Iulia ad contrahendum matrimonium; Papia Poppaea ad liberorum procreationem pertinuerit: (id enim ex loco TERTVLLIANI, infra explicando, non adparet), sed quod alias plures vtriusque legis sanctiones discreparent. Poenas orbis et innuptis in lege Iulia decretas, lege Papia Augustus partim auxisse, partim minuisse videtur. Aetatem ineundo matrimonio procreandisque liberis longe minorem definiuit lex Papia Poppaea, quam Iulia de maritandis ordinibus. Denique posterior legis Papiae Poppaeae pars de caducis fere de nouo accessisse, nec e lege Iulia de maritandis ordinibus translata videtur, nisi dicere malis, aliam ante Papiam Poppaeam exstitisse legem, caducariam, eamque et VLPIANO (d) *legis Iuliae caducariae et* IVLIANO (e) *legis Iuliae de bonis vacantibus, ad fiscum pertinentibus*, nomine

(a) *Leg. Pap. Popp. pag. 169.*
(b) *Apologet. cap. 4.*
(c) *Ad* VLPIAN. *Fragm. tit. XVI.* §. 3.
(d) *Fragm. tit. XXVIII.* §. 7.
(e) *L. 96.* §. 1. *D. de legat.* 1.

ne venire: quod tamen pro certo adfirmare ego non aufim. Reliquas, quae fe offerent, vtriufque legis differentias infra fuo quamque loco exponemus.

* * * * * * * * * *

CAPVT IIII.

DE M. PAPIO MVTILO, ET Q. POPPAEO SECVNDO COSS. ET VTRIVSQVE GENTIBVS ET FAMILIIS.

I. *Coff. anni* 762. *ab* v. c. *varie in faftis fignati. Tum ordinariorum, tum fuffectorum nomina reftituta ex tabula Capitolina. Vterque cof. caelebs aduerfus caelibes et orbos legem tulit. Ipfis, qui ferebant leges, illae aliquando difplicebant.* II. *Papii propraetura ex nummo* GOLZII. *Ingenium eius ad adulationem procliue.* III. Poppaeus Secundinus *dicitur in nummo* GOLZII. *Eius duumuiratus.* IIII. *Papia gens plebeia. Variae eius familiae. Index* PATINI, *qui Papiis* Milonum *et* Triumporum *cognomina tribuit, notatus.* Papii Celli, *origine Lanuuini.* Iuno Sifpita, *aquila cum lupa, Draco a virgine paftus in denariis gentis Papiae. Papios Mutilos gente Samnites fuiffe oftenditur.* C. Papius Mutilus *dux Samnitum in bello fociali. Locus* LIVII *tentatus, in quo pro* Brutulus Papius *legendum videtur* Mutilus Papius. *Papiorum, qui a veteribus recenfentur, feries.* V. *Gens Poppaea, Sabina origine. Anno eodem duo Poppaei confules, alter Sabinus ordinarius, alter Secundus fuffectus. Sabini aedilitas, praefidatus Macedoniae et Moefiae, triumphalia ornamenta. Stemma Poppaeorum.* Poppaea Sabina *et* Sabina Poppaea, *Rufino Crifpino, Othoni et Neroni nupta. Aliorum Poppaeorum fylloge. Pro* Poppaeo Syluano *apud* TACITVM *legendum* Pompeius Syluanus.

I. Qvum legi noftrae nomen inditum fuerit a M. PAPIO MVTILO et Q. POPPAEO SECVNDO coff. de iis, eorumque familiis quaedam hoc capite differere iuuabit. In plerifque faftis, praeterquam apud DIONEM, confules illi plane omittuntur, et ordinarii anno 762. occurrunt apud DIONEM (a) Κυΐντος Συλπίκιος καὶ Γαΐος Σαβῖνος, apud CASSIODO-

(a) *Lib. LVI. pag.* 572.

SIODORVM et MARIANVM SCOTVM *Q. Sulpicius et C. Pompeius*, apud PLINIVM (b) in editionibus plerisque, praeter illam HARDVINI, *Cn. Pompeius et Q. Sulpicius*, in FASTIS OXONIENSIBVS a PETRO RELANDO (c) editis *Sulpicius* et *Poppaeus*, in VINDEBONENSIBVS apud HENR. NORISIVM (d) *Camerinus* et *Sabinus*. Alibi aliter. Suffectorum quum ab his fastorum scriptoribus ratio haberi non soleat: nec Papii et Poppaei nostri in illis mentionem fieri animaduertimus. Verum rem expedit fragmentum fastorum Capitolinorum apud GRVTERVM (e) et STEPH. VIN. PIGHIVM, (f) in quo ita signantur eius anni consules:

C. POPPAEVS. Q. F. Q. N. SABINVS.	Q. SVLPICIVS. Q. F. Q. N. CAMERINVS.
EX K. IVL. M. PAPIVS M. F. M. N.	MVTILVS.
Q. POPPAEVS. Q. F. Q. N.	SECVNDVS.

Habes hic ergo *M. Papium Mutilum* et *Q. Poppaeum Secundum*, consules, suffectos ex Kalendis Iuliis, anni ab v. c. 762. Et quidem quum vterque Augusti auctoritate legem seuerissimam contra caelibatum orbitatemque tulerit: id omnino notatu videtur dignissimum, quod neuter horum vixerit in matrimonio. Id enim DIO (g) obseruat, diserte scribens: Κἀκ τύτυ ὅ τε Πάπιος καὶ ὁ Ποππαῖος νόμος ὑπό τε Μάρκυ Παππίυ Μυτίλυ, καὶ ὑπὸ Κυΐντυ Ποππαίυ Σεκύνδυ, τῶν τότε ἐν μέρει τοῦ ἔτυς ὑπατευόντων ἐτέθησαν, καὶ συνέβη γὰρ ἀμφοτέρυς σφᾶς μὴ ὅτι παῖδας, ἀλλὰ μηδὲ γυναῖκας ἔχειν· καὶ ἀπ' αὐτοῦ τούτου ἡ ἀνάγκη τοῦ νόμυ κατεφωράθη: *inde lex quoque Papia Poppaea a M. Papio Mutilo et Q. Poppaeo secundo lata est, qui parte eius anni consules, vterque* NEC VXORES, NEC LIBEROS *habebant. Quo ipso deprehendi potuit, quam ea lex fuerit necessaria.* Vnde facile est ad intelligendum, ipsis his consulibus, more maiorum rogantibus populum, parum ad palatum fuisse legem, quam aduersus caelibes et orbos ferebant, acerbissimam. Eninuero id saepe Romae contigisse animaduertimus, vt legem haud probarent ipsi, a quibus populus rogabatur, magistratus, quin immo vt, qui ex senatus sententia sollemne carmen: VELITIS IVBEATIS, QVIRITES recitabant, iidem legem composita oratione dissuaderent. Quale quid de Pisone cos. referens CICERO: (h) *Piso*, in-

 quit,

(b) *Hist. nat. cap. 48.*
(c) *Fast. coss. adpend. pag. 792.*
(d) *Adpend. Epoch. Syromaced. pag. 18.*
(e) *pag. 295.*
(f) *Annal. Tom. I. pag. 19.*
(g) *Lib. VI. pag. 573.*
(h) *Ad Attic. Lib. I. epist. 14.*

quit, *consul*, *lator rogationis*, *idem erat* DISSVASOR. Eodem exemplo et consules nostri, ἰαυτοὺς τιμωρούμενοι, caelibes rogationem tulerunt aduersus caelibes, orbi aduersus orbos: non quod legem probarent, sed quod hanc illis prouinciam imposuisset Augusti ac senatus auctoritas.

II. M. PAPIVS MVTILVS non solum consul ea parte anni fuit, verum etiam paullo post propraetor. Id enim discimus ex nummo vetere apud GOLZIVM, (a) cuius in altera parte elephas conspicitur cum litteris: C. APRONI. IMP. et infra M. MVTILVS PR. P. in altera caput Herculis, cum litteris S. C. Quum Tiberius, teste TACITO (b) imperatoris vocabulum priuato postremum concesserit Iunio Blæso, idque anno ab v. c. 774. *C. Sulpicio*, *D. Haterio* coss. facile patet, eum nummum, in quo C. APRONIVS IMP. occurrit, iis temporibus esse anteriorem. Deinde quum et elephas et Hercules Africae symbola esse soleant: non dubitandum videtur, hunc nummum ad Africanum bellum pertinere. Iam L. Apronii quidem res aduersus Tacfarinatem in Africa gestae latius describuntur a TACITO: (c) sed nec *Lucius* in nummo vocatur ille *Apronius*, nec procos. Quare verosimile est, *C. Apronium imp.* non alium esse, quam *Apronium Caesianum*, L. filium, de quo idem TACITVS: *missu patris* APRONIVS CAESIANVS *cum equite et cohortibus auxiliariis, queis velocissimos legionum addiderat, prosperam aduersum Numidas pugnam facit, pellitque in deserta.* Fortassis ille demum imperatoria ornamenta obtinuit, et parti prouinciae Numidicae legatus pro praetore tum praefuit *M. Papius Mutilus.* Mauritaniam enim tum adhuc Iubae regi paruisse, satis constat.

Ingenio hunc Papium fuisse ad foedam adulationem et seruile plane obsequium demisso, vel dicta aduersus Libonem Drusum sententia ostendit. Quum enim miser iste, oppressus ab accusatoribus, manus sibi ipse intulisset: M. Mutilus, teste TACITO, (d) censuit, vt dona decernerentur Ioui, Marti, Concordiae, vtque dies iduum Septembrium, quo se Libo interfecerat, festus haberetur. Qua de sententia ipse TACITVS: *horum auctoritates adulationesque retuli, vt sciretur, vetus id in re publica malum.*

III. Q. POPPAEVS SECVNDVS in nummo elegante apud eumdem GOLZIVM (e) SECVNDINVS cognominatur, ex eoque adparet, illum cum Sex. Cethego fuisse duumuirum coloniae. In altera enim nummi parte Augusti caput conspicitur cum verbis: AVGVSTVS C. VI. CELSO, in altera taurus cum inscriptione: SEX. CETHEGO Q. POPPAEO SECVNDINO

(a) *Fast. consul. et triumph. pag.* 229.
(b) *Annal. Lib. III. cap.* 74.
(c) *Ibid. cap.* 21.
(d) *Annal. Lib. II. cap.* 32.
(e) *Fast. consul. et triumph. pag.* 230.

DINO IIVIR. Nummus videri poſſet pertinere ad vrbem Vibonam in Brutiis, quo coloniam ab Auguſto deductam fuiſſe APPIANVS teſtatur. (a) Quamobrem et anteriorem epigraphen interpretari liceret *Colonia* VIBONA. Eamdem et *Valentiam*, ſeu *Vibonem Valentiam*, et olim *Hipponem* dictam tradit PLINIVS. (b) Quo vero illud CELSO referendum ſit, et an ipſi Vibonae huius modi cognomen fuerit, tunc plane obſcurum erit. Sed vere nummus referendus eſt ad *coloniam Vilillam* in Hiſpania, ad Iberum, cuius et alio in nummo apud GOLZIVM (c) ita fit mentio: COL. VI. IVL. CELS. Dicta ergo et *Vililla*, et *Iulia Celſa*, et ita procul dubio et in nummo noſtro erit legendum: *Colonia* VI*lilla* CELSA.

IIII. Verum nec ipſae gentes PAPIA et POPPAEA, ex quibus hi conſules prodierunt, hic videntur praetereundae. PAPIA gens plebeia fuit, idque vel inde patet, quod ex ea tot tribuni plebis memorantur. Diuiſam illam fuiſſe comperio in plures familias, quarum celebriores CELSI et MVTILI, quibus neſcio an addam POLLIONES. Is, qui indicem ad FVLV. VRSINI praeſtantiſſimum opus *de familiis Romanorum*, a CAR. PATINO recognitum confecit, Papiis etiam MILONVM et TRIVMPORVM cognomina tribuit: ſequutus, vti videtur, *indicem Annalium* STEPH. VIN. PIGHII, vbi idem cognomen tribuitur Papiis. Sed vti Papio vnico ideo *Milonis* cognomen haeſit, quia per adoptionem in gentem Anniam tranſierat: ita alterum *Triumpi* plane fictitium eſt, et ex male intellecto L. PAPII CELSI triumuiri nummo, cuius in poſtica parte capiti laureato ſubſcriptum: TRIVMPVS, abſurde exſculptum. (d) Verum ita ineptire ſollemne eſt indocto iſti, quiſquis ſit, indicis Patiniani conſarcinatori: vti iam pridem oſtendit vir doctiſſimus, IAC. PERIZONIVS. (e) Sane qui Vipſanios PLATORINOS; Calpurnios et Pompeios NVMAS; Domitios OSCAS cognominatos fuiſſe, ſcribere potuit, eum non mirum eſt, Papiis adfingere potuiſſe cognomen TRIVMPORVM.

Duplex autem Papiorum origo fuiſſe videtur. Celſos enim domo Lanuuinos, Mutilos Samnites fuiſſe arbitror. Lanuuinam Celſorum originem produnt Papiorum Celſorum denarii apud VRSINVM et VAILLANTIVM, in quibus modo Iuno Siſpita, modo lupa cum aquila, modo draco a virgine paſtus conſpicitur. Ea vero omnia ad Lanuuium pertinere, iam viri illi docti, qui gentium Rom. denarios explicant, obſeruarunt. Iunonem *Soſpitam*, vel, vti in marmoribus et apud

(a) *De bell. ciu. Lib. IIII. cap. 591.*
(b) *Hiſt. nat. Lib. III. cap. 10.*
(c) *Ibid. pag. 142.*
(d) PATIN. *de famil. Rom. pag. 196.*
(e) *Diſſ. de var. antiqu. numm. pag. 256.*

apud FESTVM (a) vocatur, *Sispitam*, praecipue colebant Lanuuini; adeo vt OVIDIVS (b) a Iunone Lanuuium *suum* vocari finxerit, cecineritque :

Inspice quos habeat nemoralis Aricia fastos ;
Et populus Laurens , LANVVIVM*que* MEVM.

Similiter Iuno Sispita LANVMVIANA cognominatur in marmore hoc apud REINESIVM : (c)

M. AMPIVS M. F. PAL. BALBVS.
SACERDOS. IVNONIS. REG. SISPI
TAE. LANVMVIANAE. FECIT.
VIVENS. ET. AMPIO. IVNIO. FI
LIO. SACERDOTE. IOVI. SISP.
ET. AMPIAE. MATRI. PIIssIM.
IN. FR. P. XIIX. IN. AGR. PED. XXVI.

Templum tamen istud, sacraque Iunonis et lucum consecratum populo Romano cum municipibus Lanuuinis communia fuisse, LIVIVS (d) docet, qui et alibi passim horum sacrorum facit mentionem. Quemadmodum ergo eamdem Iunonem Sispitam in denariis suis exhibent gentes CORNVFICIA, METTIA, PROCILIA, ROSCIA, THORIA, vt se eiusdem municipii traduces ostenderent, quemadmodum eadem de caussa de Annii Milonis origine canit SILIVS ITALICVS : (e)

LANVVIO *generate, inquit, quem* SISPITA IVNO
Dat nobis, Milo, Gradiui cape victor honorem
Tempora murali cinctus turrita corona.

(vbi perperam veteres editiones praeferunt *Laeuino generate*) : ita eiusdem originis indicem Iunonem Sispitam in denariis suis exstare voluerunt PAPII CELSI, vt se Lanuuio oriundos esse ostenderent.

Nec minus lupa cum aquila proprium huic municipio δεῖγμα fuit. Fama enim tenebat, Troianis, hoc municipium conditüris, oblatum fuisse prodigium, dum, orto sua sponte in proximo nemore incendio, lupam viderint suo ore adgerentem fomitem aridum, aquilam flammas alarum

(a) *Voce : sispita.*
(b) *Fastor. Lib. VI. vers. 59. 60.*
(c) *Inscript. pag. 383.*
(d) *Lib. VIII. cap. 14.*
(e) *Lib. XIII. vers. 364. seqq.*

alarum agitatione excitantem, vulpem denique demersa in proximum flumen cauda ignem conatam exstinguere: ferturque Aeneas, quum ancipiti aliquamdiu certaminis euentu, demum lupa et aquila victrices abiissent, augurium inde cepisse, quod illustris et admiranda futura sit ea colonia, sed exosa vicinis, exterisque molesta, quos tamen demum fauore Deum sit superatura. Addit, qui fusius haec refert, DIONYSIVS HALICARNASSEVS: (a) *Καὶ ἔστιν αὐτῶν μνημεῖον ἐν τῇ Λανυϊατῶν ἀγορᾷ χάλκεα εἴδωλα τῶν ζώων ἐκ πολλοῦ πάνυ χρόνου διατηρούμενα: exstant rei monimenta in foro Lanuuiensium*, EFFIGIES AENEAE *horum animalium, a longissimo tempore superstites.* Denique et in vulgus notum, Lanuuii nutritum annosum draconem, cui quotannis prodeunti e specu, a virgine porrigendum erat pabulum. Rem fuse refert PROPERTIVS, (b) cuius verba paullo prolixiora hic non adscribimus.

Certissima ergo, e tot denariis est Lanuuina Papiorum Celsorum origo, quam praeter praeclaros de familiis Romanorum scriptores etiam vir incomparabilis, Ez. SPANHEMIVS (c) agnoscit. Mutilos autem Samnio fuisse oriundos, non perinde ab aliis animaduersum est. Et tamen res videtur extra omnem dubitationis aleam posita. Circa annum enim 688. Samnitibus, sociali bello, ducem se praebuit C. PAPIVS MVTILVS, quem APPIANVS, (d) capta Nola, aliisque Italiae ciuitatibus ad belli societatem pellectis, per totam Campaniam arma victricia circumtulisse, Acerras graui obsidione pressisse, victumque aliquoties a L. Iulio Caesare et a L. Sulla multis vulneribus confossum aegre Aeserniam cum paucis peruenisse, scribit. Quin ab antiquissimis temporibus apud Samnites floruisse Papiorum familiam, ex LIVIO (e) colligas, a quo circa annum v. c. 432. celebratur BRVTVLVS PAPIVS, *vir nobilis, potensque inter Samnites, haud dubie factarum cum Romanis induciarum ruptor.* Vnde et victi Samnites corpus Brutuli exanime, (ipse enim se ignominiae ac supplicio morte voluntaria subtraxerat), eiusque bona Romanis per faeciales obtulerunt. Nemo veterum, quantum memini, hunc *Brutulum* laudat, praeter LIVIVM. Quare, si quid ingenio indulgere liceret, non dubitarem pro *Brutulus*, rescribere *Mutilus*, quod cognomen Papiis inter Samnites diutissime haesisse, modo demonstrauimus.

Ceterum e MVTILORVM familia praeter illum, siue BRVTVLVM, siue MVTILVM PAPIVM, quem Samnites mortuum dedebant, et C.

(a) *Lib. I. cap. 59.*
(b) *Lib. IIII. eleg. 18. v. 3. seqq.*
(c) *De vsu et praest. num. Diss. X. pag. 15. Tomo II.*
(d) *De bell. ciuil. Lib. I. pag. 375.*
(e) *Lib. VIII. cap. 39.*

Papium Mutilum, quem Samnitum exercitui aduersus Romanos praefuisse diximus, inclaruerunt etiam C. Papius, Caii filius, Mutilus, quem Pighius (a) aedilem plebis fuisse anno v. c. 691. tradit, et M. Papius M. f. duumuir iuri dicundo circa annum 713. Eius enim eo anno mentio fit in marmore hoc Casinate apud Gruterum: (b)

M. PAPIVS M. F. L. MATRIVS. L. F.
DVO. VIRI. I. D.
SIGNVM. CONCORDIAE. EX. SC. RESTITVENDVM
COERAVERVNT. EIDEMQ. DEDICARVNT.
ET. BASIM. GRADVM. ARAM. SVA. PECVNIA.
FACIVNDA COER. EIDEMQ. PROBAVER.
A. D. IIII. EID. OCT. CN. DOMIT. C. ASINIO COS.

Porro, qui primus fasces consulares ex ea gente tenuisse videtur M. Papius M. f. M. n. Mutilus, de quo supra actum est accuratius.

E Celsorum familia fuisse arbitror Papium, Cnaei Nepotem, legis Papiae de virginibus Vestalibus auctorem, quem anno v. c. 504. tribunum plebis fuisse, refert Pighius; (c) Papium alterum, itidem tribunum plebis, auctorem legis Papiae de sociis et Latini nominis: C. Papium Celsum, tribunum plebis, lata lege Papia de peregrinis celebrem: C. Papium C. f. quem in gentem Anniam transiisse, nomenque T. Anni Milonis adsumsisse, tradit Glandorpius. (d) Papiam, quam Oppianico nuptam fuisse docet Cicero, (e) et aliam, cuius in *Epistolis* meminit. (f) L. Papium Celsum, qui temporibus Augusti floruit, cuiusque tot denarii exstant apud Fulv. Ursinum. (g)

E Pollionum stirpe mihi innotuit L. Papius L. f. Ter. Pollio, cuius mentio fit in marmore vetere apud Gruterum. (h) Nisi dicere malis, Terentium Pollionem a L. Papio diuersum esse. Confusis sub insequentibus principibus gentium nominibus, passim quidam Papii occurrunt, sed quos incertae fere originis dixeris: veluti Papius Faustus, vir nobilis, ac summus, quem cum aliis, indicta caussa, occisum a Seuero ait Ael. Spartianus: (i) Papia, cui Alexander

(a) *Annal. Tom. III. pag.* 330.
(b) *Inscript. pag.* 100. *n.* 8.
(c) *Annal. Tom. II. pag.* 51.
(d) *Onomast. p.* 57. 656.
(e) *Pro Cluent. cap.* 9.
(f) *Lib. XVI. epist.* 24.
(g) *Ibid. edit.* Patini.
(h) *Inscript. pag.* 448. *n.* 4.
(i) *In Seuero, cap.* 13.

DER imperator; (a) PAPIVS, cui DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS Augusti (b), et PAPIVS denique, cui IVSTINIANVS (c) rescripserunt.
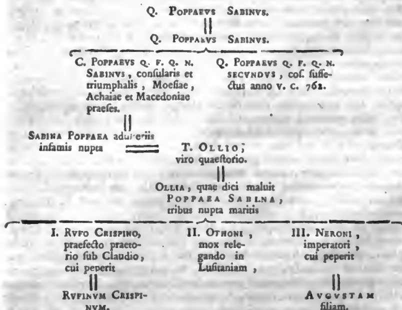
V. Prouehimur ad gentem POPPAEAM, origine, vti ex cognomine illi cum gentibus CLAVDIA, MINATIA, TITVRIA, et CALVISIA communi, adparet, Sabinam. (d) Ea libera adhuc re publica, satis obscura, nullis maiorum imaginibus inclaruit, ante Augusti aetatem, qua duo Poppaei ad honores maximos adspirare coeperunt. Alter C. POPPAEVS SABINVS, modicus originis, qui principum amicitia consulatum aliosque honores, quos TACITVS (e) memorat, obtinuit. Alter Q. Poppaeus Secundus, sub quo consule lata est lex Poppaea. Aedilitatem illius prodit nummus apud GOLZIVM. (f) Consul idem ordinarius fuit cum Sulpicio Camerino anno v. c. 762. Hinc contra Thracas missus, triumphale decus obtinuit. Maximis ex eo prouinciis, Moesiae, Achaiae, et Macedoniae per quatuor et viginti annos, nullam ob eximiam artem, sed quod par negotiis, nec supra esset, impositus, senex admodum, testibus TACITO (g) et DIONE, (h) voluntaria morte decessit. Alter Q. POPPAEVS SECVNDVS non modo consulatum gessit, sed et coloniam cum Sex. Cethego, tamquam duumuir, deduxit, nulla praeterea re memorabilis. Eum Sabini ex eodem auo patruelem fuisse inde arguit GLANDORPIVS, (i) quod vterque Q. F. Q. N. dicatur: sed id vel ideo a veri specie abludit, quod non fit verosimile, duos fratres eodem praenomine Quinti vsos esse. Vnde eos fratres fuisse suspicor, neque enim inauditum fuit iis temporibus, fratres diuersis cognominibus vti. Poppaeo Sabino filia fuit POPPAEA SABINA, lasciua mulier, omnique probro infamis, nupta demum T. OLLIO, viro quaestorio, (k) nullisque praeterea functo honoribus, quod eum Seiani amicitia peruerterat. (l) Huic Ollio Sabina enixa est filiam, quae adspernata paternum nomen, ab auo materno, consulari et triumphali, pro Ollia SABINA POPPAEA dici maluit. (m) Nihil haec matri libidine concessit, quin eamdem, vti pulchritudine eximia, ita omni lasciuiae ac probrorum genere facile superauit. Nupserat primum Rufo Crispino, initio praefecto praetorio sub Claudio, (n) deinde ab eodem principe praeturae insignibus ornato, (o) mox ab Agrip-

 pina

(a) *L. 4. C. si seru. exp. ven.*
(b) *L. 10. C. mandat.*
(c) *Nou. CLX.*
(d) Ez. SPANH. *Diss. p. 48. Tom. II.*
(e) *Annal. Lib. IIII. cap. 46.*
(f) *Fast. cons. pag. 229.*
(g) *Annal. Lib. VI. cap. 39.*
(h) *Lib. LVIII. pag. 637.*
(i) *Onomast. pag. 714.*
(k) *Suet. Ner. cap. 35.*
(l) *Tacit. Annal. Lib. XIII. cap. 46.*
(m) *Ibid.*
(n) *Id. Lib. XI. cap. 1.*
(o) *Ibid. cap. 4.*

pina subuerso, (a) ac demum ob solam matrimonii cum Poppaea memoriam a Nerone eiecto in exsilium, (b) cui etiam filium pepererat RVFINVM CRISPINVM. (c) Hinc ab Othone ad stuprum pellecta, eius amplexus Crispini nuptiis praetulit. Demum ipsum Neronem ita inflammauit, vti eam adpeteret, duceretque vxorem, et aliquamdiu vnice amaret, pater ex ea factus filiae, quam aeque ac matrem AVGVSTAM vocauit. (d).

Omnia, quae diximus, veterumque demonstrauimus testimoniis, hoc stemma illustrabit:

Praeter hos et aliorum quorumdam ex hac gente superest memoria. Sic C. POPPAEVS IANVARIVS, et POPPAEA C. F. PROCLA in marmoribus apud REINESIVM (e) memorantur. In GRVTERIANIS (f) passim

(a) *Tacit. Annal. Lib. XII. cap.* 42.
(b) *Id. Lib. XV. cap.* 71.
(c) SVET. *ibid.*
(d) TACIT. *Annal. Lib. XV. cap.* 23.
(e) *Inscript. pag.* 580. *et* 844.
(f) *Inscr. pag.* 659. *n.* 1. 885. *n.* 10. 783. *n.* 5. 851. *n.* 4. 179. *n.* 6.

sim occurrunt POPPAEA DEMETRIA, POPPAEA FAVSTA, POPPAEA VENERIA, C. POPPAEVS APTOR, C. POPPAEVS PARAMON, et C. POPPAEVS CLAMBYSSVS, nullis tamen honoribus insignes. Non vero eo pertinet, qui saepe apud TACITVM (a) laudatur, POPPAEVS SYLVANVS, vir consularis, et Dalmatiae praeses. Quamuis enim ita virum adpellent optimi TACITI codices, et in his Mediceus vetustissimus: certissimum tamen est, illum, qui tot locis a TACITO vocatur POPPAEVS SYLVANVS, alio loco ab eodem adpellari POPPAEVM VOPISCVM. (b) Atqui verum eius nomen fuit VOPISCVS POMPEIVS SYLVANVS, quem adhuc sub Vespasiano aquae ductibus praefuisse, FRONTINVS notat. (c) Quare eum genti POPPAEAE inserere vix ausim, quum tam frequenter confundi soleant Pompeii et Poppaei, vt non solum C. Poppaeus Sabinus apud PLINIVM (d) et MARIANVM (e) *Pompeius*, sed et ipsa lex nostra ISIDORO (f) et GRATIANO (g) *Papia* et *Pompeia* perperam adpelletur.

(a) *Histor. Lib. II. cap.* 86. *Lib. III. cap.* 90. *Lib. VIIII. cap.* 47.
(b) *Histor. Lib. I. cap.* 77.
(c) *De aquae duct. pag.* 119. *edit.* PLANTIN.
(d) *Hist. nat. Lib. VII. cap.* 48.
(e) *Chron. ad ann. Chr.* 761.
(f) *Orig. Lib. V. cap.* 15.
(g) *c. quaedam dist.* 1.

* * * * * * * * * * *

CAPVT V.

DE LEGIS PAPIAE POPPAEAE PARTIBVS ET CAPITIBVS, ET QVOMODO EA ORDINI SVO RESTITVENDA SINT.

I. D*Vplex legis* PAPIAE POPPAEAE *finis, totidemque partes. Altera de maritandis ordinibus, praemiis nuptorum et parentum, poenisque caelibum et orborum; altera de caducis, vacantibus et ereptitiis bonis egit.* II. *Vtraque pars pluribus constitit capitibus. Marcianus in* L. 19. D. de ritu nupt. *caput* 35. *allegat. Textum illum de lege Iulia et Papia videri loqui. Idem a* IAC. GOTHOFREDI *emendatione vindicatus. An lex Papia Poppaea Satura fuerit?* III. *Quomodo ordini suo restitui possint legis Papiae Poppaeae capita?* GOTHOFREDVS *facilis in emendatione inscriptionum, quae in Pandectis legibus praemissae. Idem capita quaedam commentus est, quae ad hanc legem non*

 perti-

pertinent. Aliquando et SCta ad hanc legem facta, vel interpretationes ICtorum cum ipsa lege confudit. IIII. *Quid obseruatum sit in noua legis restitutione?* V. FRAGMENTA EX COMMENTARIIS VETERVM ICTORVM AD PRIOREM PARTEM LEGIS PAPIAE POPPAEAE, SECVNDVM LIBRORVM ORDINEM DISPOSITA. VI. *Ipsa pars prior legis Papiae Poppaeae, adlegationibus, et notis illustrata, et cum* GOTHOFREDI *textu collata.*

EXposita LEGIS IVLIAE et PAPIAE historia, proximum est, vt, quibus illa capitibus constiterit, quoque ordine singula capita collocata fuisse videantur, eadem industria inuestigemus. Tametsi enim idem iam egerit vir summus, IAC. GOTHOFREDVS, isque ea in re aliis omnibus ingenii atque industriae palmam praeripuerit: non tamen vbique rem acu ita tetigisse videtur vir acutissimus, vt nomini eius officere velle censendus sit, qui et post illius industriam bene ea de lege mereri conetur.

I. Primo ergo cum Iac. GOTHOFREDO ponimus, duas fuisse huius legis partes, quarum altera ad amplificandum ciuium numerum, altera ad lucra quaedam priuatis praeripienda, locupletandumque aerarium, pertinuerit. Vtrumque enim finem sibi proposuerat Augustus, de quo CORNELIVS TACITVS: (a) PAPIAM POPPAEAM *senior Augustus post Iulias rogationes* INCITANDIS CAELIBVM POENIS AVGENDO AERARIO *sanxerat.*

Prior itaque legis pars agebat de maritandis ordinibus, de praemiis coniugum et parentum, et de caelibum atque orborum poenis. Vnde passim vocatur LEX MARITA, (b) LEX NVPTIALIS, (c) LEX DE MARITANDIS ORDINIBVS, (d) LEX SOBOLIS PROCREANDAE CAVSSA LATA. (e) Posterior de caducis tractabat, atque hinc lex CADVCARIA dicitur ab VLPIANO. (f) Illa a veteribus laudatur, tamquam vtilissima rei publicae: nec quidquam est magnificentius elogio veteris PANEGYRISTAE: (g) *leges hae, quae mulcta caelibes notauerunt, parentes praemiis honorarunt, vere dicuntur esse* FVNDAMENTA REIP. *quia seminarium iuuentutis, et quasi fontem humani corporis semper Romanis exercitibus ministrarunt.* Haec reprehenditur a plerisque, et ab ipso IVSTINIANO (h) exagitatur, qui *et nomen et materiam caducorum ex bellis ciuilibus,* quae

(a) *Annal. Lib. III. cap. 27.*
(b) *Horat. Epod. XVIII.*
(c) *Schol. ad Horat. ibid.*
(d) *L. 6. C. de op. lib.*
(e) *L. 64. D. de condit. et demonstr.*
(f) *Fragm. tit. XXXVIII. §. 7.*
(g) *Paneg. Maxim. et Constant. dict. cap. 2.*
(h) *L. vn. pr. C. de caduc. toll.*

quae in se populus Romanus mouerat, *ortum auctumque*, INVIDIOSVM *habuisse* VIGOREM, *multisque prudentissimis viris* DISPLICVISSE, ait. Illam plerumque veteres interpretatione adiuuant, explicantque quam latissime: huius tamquam exosae vires saepe interpretatione frangunt atque incidunt, ne omnes priuatorum fortunae, publici egregio obtentu, in aerarium aut fiscum principis paullatim defluerent.

II. Vtraque legis pars complura denuo capita complexa est. *Septimum* enim allegat Gellivs; (a) *trigesimum quintum* Marcianvs. (b) Sed de posteriore loco nondum res extra omnem posita est dubitationis aleam. Lipsivs et Ant. Avgvstinvs (c) in eo trigesimum quintum legis Iuliae et Papiae caput vere sibi reperisse visi sunt. Iac. Gothofredvs (d) contra pro xxxv. rescribi iussit xv. Vir denique summus, et iuris prudentiae bono natus, non modo Gothofredum, sed et Lipsium aliquid humani passum, et nec caput legis Papiae Poppaeae in illo Marciani textu exstare, nec ipsum illud fragmentum ex capite xxxv. legis Iuliae, sed ex *capite* xxxv. *libri* xii. Institutionum Marciani, vbi *ad legem* quamdam *Iuliam* scripserit, desumtum esse acute statuit, idque vel inde colligi posse censet, quod in eodem fragmento diserte mentio fiat constitutionis Severi et Antonini, vt ex hac potius, quam ex lege Iulia et Papia aliquid ibi decerpserit Marcianvs, et hinc superuacua, ac paene temeraria sit a Gothofredo tentata circa numerum capitis emendatio. Enimuero, quemadmodum nec mihi se probat Gothofredi κρίσις, atque idcirco, vtcumque illa accipiatur, haud in magno equidem discrimine pono: ita vix negare ausim, caput aliquod legis Iuliae et Papiae in isto Marciani fragmento latere. *Lex* enim illa 19. *D. de ritu nuptiarum* talis est: CAPITE TRIGESIMO QVINTO LEGIS IVLIAE: *qui liberos*, *quos habent in potestate*, *iniuria prohibuerint ducere vxores*, *vel nubere*, *vel qui dotem dare non volunt*, *ex constitutione diuorum* Severi *et* Antonini *per proconsules praesidesque prouinciarum coguntur in matrimonium collocare et dotare.* Hic primo manifestum videtur, non a Pandectarum collectoribus titulum vel caput xxxv. ex libro xii. *Institutionum* Marciani, sed ab ipso Marciano *caput* xxxv. *legis Iuliae* allegari, si quidem priore casu non scribendum fuisset CAPITE XXXV. LEGIS IVLIAE, sed *capite* xxxv. *de lege Iulia*, vel, *ad legem Iuliam*. Deinde sollemne est Marciano allegare in Institutionibus non solum aliorum libros, sed et librorum segmenta

(a) *Lib. II. cap.* 15.
(b) *L.* 19. *D. de ritu nupt.*
(c) *De Legib. et SCtis p.* 1214. *Tom. II.* *Thesaur. Graeu.*
(d) *Leg. Pap. Popp. cap.* 15.

ſegmenta et capita, addito eorum numero, quem ſaepius alii veteres ICti omittere ſolent. Nam modo Chryſippi *librum περὶ νόμου* (a) modo Papiniani *librum* II. *de adulteriis*, (b) modo Iuliani *librum* XXVII. *Digeſtorum*, (c) modo alios aliorum libros laudat, numero fere ſemper expreſſo. Quare nihil ſane fecit a more ſuo alienum, ſi et *caput* XXXV. *legis Iuliae* nominatim adduxerit. Legem vero Iuliam, quum de nuptiis, remouendiſque earum impedimentis, egerit, vix aliam accipere licebit, quam illam de maritandis ordinibus. De hac enim diſerte ſcripſit PAPINIANVS: (d) *ea legis huius ſententia fuit, ne quod omnino* NVPTIIS IMPEDIMENTVM *inferretur*. Quod ſi quis porro obuertat, fieri non potuiſſe, vt in lege Iulia diuorum Seueri et Antonini conſtitutio laudaretur, id quidem ego facile conceſſerim, ſed nec vmquam id factum eſſe arbitror. Auguſtus in lege Iulia nihil ſanxiſſe videtur amplius, *quam vt parentes, qui liberos* INIVRIA *prohibuerint vxores ducere, vel nubere, a praetore cogerentur eos in matrimonium collocare*. Quum vero et dotis denegatio multis nuptiis impedimento eſſet, quandoquidem puellae Romanae dote caſſae, fere inelocabiles videbantur, et conditionem non facile reperiebant: quaeſtio incidebat, an et ii parentes videantur iniuria prohibere, qui dotem negent? idque vel ideo dici non poſſe videbatur, quod iure veteri filiabus non abſciſſe dos deberetur, ſed ea neceſſitas demum nouis legibus, de quibus IVSTINIANVS (e) loqui videtur, impoſita eſſet parentibus. At SEVERVS et ANTONINVS, intelligentes, et hoc modo multos liberos prohiberi a nuptiis, legem Iuliam ita interpretati ſunt, vt parentes et dotare filias cogerentur, *quia prohibere videatur, et qui conditionem non quaerit*, vti ſtatim legi noſtrae ſubiicit MARCIANVS. Deinde quum lex Iulia in primis ad frequentandam vrbem eſſet comparata, adeoque ea magiſtratibus tantum vrbanis poteſtatem feciſſet, parentes dotem negantes in ordinem cogendi: principes etiam praeſidibus prouinciarum id dederunt negotii, vt parentes elocare et dotare cogerent liberos. Omnia haec, ſuo more, iungit MARCIANVS, ita vt legitimis verbis per μεταξυλογίαν ſtatim interſerat, quid legi acceſſerit ex celebri illa SEVERI atque ANTONINI conſtitutione. Totum ergo textum, ſola interpunctione parentheſibuſque rite adpoſitis, et vocabulo PROCONSVLIS, quod ex litteris PR. male intellectis irrepere potuit, in alterum *Praetoris* mutato: ita clariſſimum futurum arbitror: CAPITE TRIGESIMO QVINTO LEGIS

(a) *L.* 2. *D. de Legib.*
(b) *L.* 7. §. 1. *D. ad leg. Iul. de adult.*
(c) *L.* 22. *D. de bon. libert.*
(d) *L.* 72. §. 2. *D. de condit. et demonſtr.*
(e) *L.* 7. *C. de dote promiſſ.*

LEGIS IVLIAE [ſcilicet cautum eſt :] QVI LIBEROS , QVOS HABENT IN POTESTATE , INIVRIA PROHIBVERINT DVCERE VXORES VEL NVBERE , *(vel , qui dotem dare non volunt , ex conſtitutione diuorum Seueri et Antonini* , PER PRaetorem , *(praeſideſque prouinciarum* ,) COGVNTVR IN MATRIMONIVM COLLOCARE, *(et dotare.*) Sic certe ſolet MARCIANVS in inſtitutionibus ſuis vna manu duos dealbare parietes , et ius recentius per modum παρενθέσεως inſerere veteri , ceu vel ex hoc eius fragmento (a) patet : *Si quis dicat , ſe ſuis numis emtum , poteſt conſiſtere cum domino ſuo , cuius in fidem confugit , et queri , quod ab eo non manumittatur , Romae quidem apud praefectum vrbi , (in prouinciis vero apud praeſides ex ſacris conſtitutionibus diuorum fratrum) ſub ea tamen denunciatione , vt is ſeruus , qui hoc intenderit , nec impleuerit , in opus metalli detur.* Eodem ergo modo et hic MARCIANVS caput legis IVLIAE XXXV. intermixta tamen ex iure nouo conſtitutione Seueri et Antonini, propoſuiſſe videtur. Ipſa ſane verba et legitima , et ita comparata videntur , vt nulli legi magis , quam Iuliae et Papiae conuenire videantur.

Quum ergo ex tam multis et diuerſis capitibus conflata fuerit lex Papia Poppaea, eam ego LEGEM SATVRAM iure vocari arbitror. Quamuis enim id negare videatur vir in his litteris incomparabilis , IO. FRID. GRONOVIVS , (b) dum ſcribit : *Lex Iulia de maritandis ordinibus plura quidem capita continet , nec tamen* SATVRA *eſt :* attamen vix dubito , quin eam ſententiam ſua definitione ipſe euertat vir doctiſſimus. Ait enim : LEX SATYRA *vel* SATVRA , *erat quae vna rogatione multa et varia complectebatur* , νόμος πολὺ πλέκων , *vti eſt in gloſſis , non quaecunque plura capita continet , vt fallitur vir candidus et optime de ſtudiis communibus meritus in obſeruationibus humanis. Variarum rerum capita dixiſſet , rem attigiſſet.* Et paucis interiectis : *Lex Satura res diuerſiſſimas miſcet , quarum aliae capita plurima habent , aliae non : prout exigunt res ipſae , aut voluntas latoris.* Quae ſi vera ſunt , (ſunt autem veriſſima ,) non poteſt non lex noſtra SATVRA fuiſſe , quandoquidem non ſolum ex multis , ſed et ex variis diuerſiſſimiſque capitibus erat conflata. Alia enim capita ad nuptias , alia ad iura patronatus, alia ad bona caduca , vacantia , ereptitia pertinebant, nec ad eumdem omnia finem , vti iam diximus , fuere comparata. Capita ſane , quibus iura patronatus ſine diſcrimine , caelibes , an mariti ſint patroni , augentur , nec non ea , quibus quaedam bona pro non ſcriptis haberi , quaedam tanquam caduca, quaedam vt ereptitia fiſco vindicari iubentur, nihil faciunt

(a) *L. 5. pr. ff. de manumiſſ.* (b) *Diatrib. ad Papin. Statium pag. 64.*

ad nuptias et maritandos ordines, nec ad maritorum parentumque praemia. Vnde V. C. AND. DACERIVS (a) legem nostram, tamquam Saturae exemplum proponit. Equidem si cui mirum videatur, Augustum contra legem Caeciliam Didiam (b) pluribus de rebus vno sortitu retulisse: eum meminisse velim, facile sub principatu negligi potuisse legem, quae et libera republica non raro negligebatur ab ipsis tribunis plebis, rogationibus suis, tamquam veneno, agitantibus populum.

III. Quamuis autem tam multa diuersaque capita pristino ordini restitui posse, neget IVST. LIPSIVS, (c) idque *a se homine neminem exacturum hominem*, scribat: *ἐκ τῶν ἀδυνάτων* tamen id non esse, experimento luculentissimo docuit IAC. GOTHOFREDVS. Et sane homini, rem serio acturo, non pauca suppetere videntur adminicula. Nam primo capitum quorundam ipsa verba legitima supersunt, non solum duobus illis locis, quae BARN. BRISSONIVS, (d) nec quinque, quae GOTHOFREDVS et IVST. LIPSIVS obseruarunt, verum etiam, vt mihi videtur, in tribus aliis, puta in *L.* 19. *ff. de ritu nupt. L.* 23. *ff. eod.* et *L.* 2. *ff. de minor. vig. quinq. ann.* Deinde etsi reliquorum capitum verba legitima interciderunt: eorum tamen argumenta maximam partem seruarunt DIO CASSIVS, SVETONIVS, aliique auctores fide digni, et in primis sex illi, qui hanc legem nostram commentariis illustrarunt, iure consulti celeberrimi, VLPIANVS, TER. CLEMENS, CAIVS, PAVLLVS, MARCELLVS et IVN. MAVRICIANVS. Iis addimus P. IVVENTIVM CELSVM, his omnibus antiquiorem, quippe qui Hadriani temporibus legem Iuliam et Papiam Poppaeam vtramque interpretatus est septem libris Digestorum suorum, nempe *libris* XXX. XXXI. XXXII. XXXIII. XXXIIII. XXXV. XXXVI. ceu recte vidit IAC. GOTHOFREDVS, (e) quamuis ille ex egregia hac obseruatione fructum nullum ceperit, dum Celsi fragmenta in restituenda ordini suo hac lege, praeter pauca, insuper habuit. Denique hi septem auctores filum veluti Ariadneum nobis suppeditant, quo prehenso exitum in isto labyrintho reperire liceat, atque intelligere, quo quodque caput ordine, quoque loco fuerit collocatum.

Et hac quidem via primus incessit vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, sed tum quidem adhuc iuuenis. Quo factum etiam arbitror, vt aetatis aestu abreptus, plus iusto indulsisse ingenio videatur. Primo enim pro lubitu fingit refingitque numeros librorum, in Pandectis nostris

(a) *Ad Horat. Praef. Tom. VI. pag.* 5.
(b) *Cic. pro domo cap.* 20.
(c) *Exc. ad Tacit. Annal. Lib. III. lit. C.*
(d) *De Form. Rom. Lib. II. pag.* 160.
(e) *Comm. ad reg. iur. L.* 191. *pag.* 748.

ſtris occurrentes, nulla licet auctoritate codicum adiutus. Sic quamuis et VLPIANO et TER. CLEMENTI index Florentinus *Commentariorum ad leges* βιϐλία εἴκοσι tribuat; quamuis ex libro VLPIANI XVIIII. (a) et XX. (b) fragmenta duo ſuperſint: ab vtroque tamen XVIII. tantum libros conſcriptos eſſe contendit, et hinc vtrumque fragmentum ex *libro* III. decerptum eſſe coniicit. Multo facilius vir eximius alias legum inſcriptiones mutat. Nam pro VLPIANI *libro* I. reſcribi aliquando iubet *librum* III. (c), pro eiuſdem *libro* II. *librum* III. (d) pro *libro* VIIII. *librum* III. (e) pro libro denique XV. *librum* XVI. (f) Eadem ſeueritate numeros librorum TER. CLEMENTIS refingit, pro cuius *libro* II. ſuo periculo reponi iubet *librum* III. (g) pro *libro* III. *librum* XIII. (h) pro *libro* V. *librum* IIII. (i) pro *libro* VIII. *librum* III. (k) Nec magis PAVLLO parcit, pro *libro* eius III. reponens *librum* II. (l) Enimuero in his codicum optimorum auctoritatem inſuper habere, numeroſque, Florentiæ non notis, ſed integris vocabulis expreſſos, pro lubitu immutare, religioni nobis duximus, niſi emendationem ſumma vrgeat atque excuſet neceſſitas.

Deinde idem vir eximius, dum omnia, quae materiam aedificio ſuo praebitura videbantur, diligenter vndique congerit, quaedam etiam tigna aliena arripuiſſe, ac bona fide ſuis iunxiſſe aedibus videtur. Saltim, quae *capite* III. de virginibus Veſtalibus proponit, ea ex alia lege Papia eſſe, capite primo demonſtrauimus. Quae *capite* VI. de teſtimonio generi et ſoceri tractat, ea manifeſto depromta ſunt ex *lege Iulia Iudiciorum publicorum. Caput* XX. de fundo dotali Italico legi Iuliae de adulteriis, non legi Papiae Poppaeae, debetur. *Caput nonum* de Latinis, vti a IAC. GOTHOFREDO explicatur, partim ex lege Iunia Norbana, partim ex SCto quodam eſſe, ſuo loco docebimus. Contra ea quaedam, quae ad legem hanc referunt veteres, praetermiſiſſe videtur vir doctiſſimus. Nam nec de cogendis puberibus, vt nuptias liberorum quaerendorum cauſſa contrahant, quidquam habet, nec de concubinatu, nec de adfinitatis iure, nec de die legatorum ab apertis tabulis cedente, eorumque tranſmiſſione, de quibus omnibus legem noſtram egiſſe argumentis haud obſcuris liquet.

I 2 Denique

(a) *L.* 2. *D. de min.*
(b) *L.* 18. *D. de excuſ. L.* 14. *D. de off. proconſ.*
(c) *L.* 62. *D. ad. leg. Falc.*
(d) *L.* 1. *D. de concubin.*
(e) *L.* 4. *D. de tut. dat.*
(f) *L.* 37. *D. de mort. cauſſ. donat.*
(g) *L.* 146. *D. de verb. ſign.*
(h) *L.* 52. *D. de legat.* 2.
(i) *L.* 25. *D. de donat. inter vir. et vxor.*
(k) *L.* 47. *D. de ritu nupt. L. fin. D. de oper. ſeru. L.* 14. *D. de oper. libert.*
(l) *L.* 132. *D. de verb. ſignif.*

Denique et in eo humani quid passus videtur vir eximius, quod vel SCta posteris temporibus ad hanc legem facta, vel ICtorum interpretationes ab ipsa lege non satis accurate distinxit, et hinc quaedam plane alio sensu extulit, quam in lege nostra posita fuerant, quaedam etiam ex ingenio confinxit, de quibus dubito an vnquam cogitauerint legis auctores.

IIII. Quae quum ita sint, post GOTHOFREDI industriam ossa legis celeberrimae lecturis, ipsi nobis eas diximus leges, quas ad euitanda haec praecipitia iudicauimus fore vtilissimas. Primum enim non solum VLPIANVM et TER. CLEMENTEM, sed et reliquos legis nostrae interpretes, immo et CELSVM e vestigio sequemur, priorum tamen vel ideo praecipue habituri rationem, quod non solum plurima eorum fragmenta in Pandectis allegantur, sed et maior fuit librorum ab iis conscriptorum numerus. Viginti nimirum libros vterque elucubrauerat: quamuis postremi duo non nisi quaedam hypomnemata et obseruationes miscellas complexi videantur. Id quod etiam de PAVLLI *Commentariorum libris* tribus postremis suspicor, qui vti ex fragmentis *L. 15. D. de iur. patr. L. 5. D. de iur. aur. annul. L. 13. D. si quid in fraud. patr.* et *L. 144. D. de verb. sign.* colligere mihi videor, complexi sunt vnum tractatum iam ante a PAVLLO editum, *de iure patronatus, quod ex lege Iulia et Papia venit*, ex quo etiam ideo nullam legem in Pandectis nostris allegari animaduertimus.

Deinde cauendum duximus, ne inscriptiones legum, librorumque, ex quibus desumtae sunt, numerum, temere mutaremus. Temere, inquam. Nam aliquando emendationem ipsa excusat necessitas, si vel codices editionesque dissentiunt, vel numerus manifesto in mendo cubat. Sic CAII (a) occurrit fragmentum, quod in aliis editionibus ex *libro* XVI. in aliis, notante IVLIO PACIO, ex *libro* XII. in aliis ex *libro* XIII. desumtum dicitur. Quum vero CAIVS quindecim tantum libros ad leges scripserit: primum numerum mendosum esse, nemo facile negauerit. Aliud eiusdem (b) fragmentum in aliis editionibus ex *libro* XII. in aliis ex *libro* X. citatur. Immo et PAVLLI (c) aliquando allegatur *liber* XII. *ad legem Iuliam et Papiam*, quum index Florentinus decem tantum commentariorum libros Paullo tribuat. In his aliquid indulgere ingenio, nemini existimauimus non licere.

Tertio operam dedimus, vt et numeris capitum, a GELLIO et MARCIANO allegatorum, suus constaret locus, adeoque et *caput* a priore

(a) *L. 73. D. de her. inst.*
(b) *L. 55. D. de legat. 2.*
(c) *L. 2. D. de concub.*

priore laudatum *septimum*; et a posteriore XXXV. locum occuparet, quod in sua oeconomia haud praestitit, nec praestare potuit vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS.

Denique quantum fieri potuit, id egimus diligenter, vt vetera SCta et iureconsultorum interpretationes ab ipsis legis sanctionibus, quam accuratissime seiungeremus, nihilque temere admitteremus in textum, quod non veterum niteretur testimonio. Quae quomodo a nobis praestita sint, ita intellectum iri quam facillime arbitramur, si, quae ad partem legis priorem pertinent veterum fragmenta, in iure nostro obuia, per laterculos disposita, secundum librorum numerum sistamus, iisque deinde ipsum subiiciamus textum legis, a nobis de nouo restitutum, allegatis auctorum, quibus nitimur, testimoniis, et iis, in quibus a IAC. GOTHOFREDO dissentiamus, diligenter notatis.

FRAGMENTA EX VET. ICT. COMMENTARIIS SECVNDVM LIBRORVM ORDINEM DISPOSITA.

CAPITA LEGIS et Fragm. CELSI.	VLPIANVS LIB. I.	TER. CLEM. LIB. I. ex quo nullae leges desumtae sunt.	CAIVS LIB. I.	PAVLLVS LIB. I.	MARCELL. LIB. I.	MAVRICIANI fragmentum ex libro I. nullum exstat, quod ad priorem hanc legis partem pertineat.
CAP. I. de senatorum, eorumque liberorum, nuptiis. CELSVS LIB. XXX. ———	*L. 62. D. ad leg. Falc.* *L. 5. et 7. D. de senat.* *L. 25. D. de stat. hom.* *L. 207. D. de reg. iur.* *L. 4. D. de collus. deteg.* *L. 6. D. de iure aur. ann.*		———	*L. 44. D. de rit. nupt.* *L. 129. D. de verb. signif.* LIB. II. *L. 47. D. de rit. nupt.* *L. 6. D. de senat.*	*L. 32. et 49. D. de rit. nupt.* *L. 8. D. de agn. et alend. lib.*	
CAP. II. de reliquorum ingenuorum nuptiis. CELS. LIB. XXX. *L. 23. D. de rit. nupt.*	*L. 43. D. de rit. nupt.* *L. 4. D. de collus. deteg.*	———	———	———	———	
CAP. III. de sexagenariis, quinquagenariis, spadonibus. CELS. IB. *L. 13. D. de probat.*	*L. 128. D. de verb. sign.* LIB. II.	——— LIB. II.	———	———	———	
CAP. IIII. de concubinis. CELS. IB. ———	*L. 1. D. de concubin.*	———	———	———	———	
CAP. V. de sponsalibus. CELS. IB. ———	———	———	*L. 17. D. de sponsal.* *L. 29. D. de poen.*	———	———	

CAP.

CAP. LEG.	VLPIAN.	TER. CLEM.	CAIVS	PAVLLVS	MARCELL.
CAP. VI. de poenis iniustarum nuptiarum. CELS. IB. ——	L. 130. D. de verb. signif. L. 79. D. de adquir. hered.	L. 5. D. de iur. et facti ignor. L. 146. D. de verb. signif.	——	L. 4. D. de test. L. 37. D. de oper. libert.	L. 38. D. de mort. causs. donat.
CAP. VII. de priuilegiis maritorum et parentum in gerendis honoribus.	LIB. III. L. 16. D. de sponsal.	LIB. III. ——	LIB. II. L. 30. D. de rit. nupt.	——	——
Ex CELSI libro XXXI. nihil superest.	——	——	——	LIB. II.	LIB. II. ex quo nullae leges desumtae sunt.
CAP. VIII. de eorumdem priuilegiis in petendis honoribus. CELS. IB. ——	L. 131. D. de verb. sign.	——	——	——	
CAP. VIIII. de immunitate ob liberorum numerum. CELS. IB. ——	——	L. 16. D. de probat. L. 147. D. de verb. signif. L. 21. D. de rit. nupt.	——	——	——
CAP. X. de iure Quiritium ob liberos consequendo. CELS. IB. ——	——	L. 52. D. de legat. 2.	——	L. 134. D. de verb. signif.	——

CA-

Capita legis.	Vlpian. lib. III.	Ter. Clem. lib. III.	Caivs lib. II.	Pavll. lib. II.	Marcell. lib. II.
Cap. xi. De liberti liberatione ab operis ob numerum liberorum. Cels. lib. —	—	—	—	*L. 35. D. de op. lib.*	—
Cap. xii. De liberatione mulierum a tutela ob numerum liberorum. Cels. lib. —	—	—	—	*L. 137. D. de verb. signif.*	—
					lib. III.
Cap. xiii. De diuortio libertae prohibito. Cels. lib. —	*L. vlt. D. de diuort. L. 45. L. 29. L. 27. D. de rit. nupt. L. 4. D. de iur. aur. ann.*	—	—	*L. 1. D. de concubin. L. 63. D. solut. matr.*	*L. 50. D. de rit. nupt.*
Cap. xiiii. De tutore mulieri dotis caussa dando. Cels. lib. —	—	*L. 61. D. de iure dot.*	—	—	—
	lib. iiii.	lib. iiii.			
Cap. xv. De iure decimam matrimonii nomine capiundi. Cels. lib. —	*L. 23. D. quando dies legat. ced.*	*L. 67. ad L. Falc.*	—	*L. 63. D. ad leg. Falc.*	—

Ca-

CAPITA LEGIS.	VLPIAN. LIB. IIII.	TER. CLEM. LIB. IIII.	CAIVS LIB. II.	PAVLL. LIB. II.	MARCELL. LIB. III.
CAP. XVI. De decimis pro liberorum numero adiiciendis. CELS. IB.	——	*L. 62. D. de condit. et demonstrat.*	——	——	——
——				LIB. III.	
CAP. XVII. De decimae capacitate ob communem filium. CELS. IB.	*L. 135. D. de verb. sign. L. 9. D. de captiu. et postlim. L. 209. D. de reg. iur. L. 10. D. de his, qui sui vel al. iur. L. vlt. D. de adopt.*	——	——	*L. 208. D. de reg. iur.*	——
——					
CAP. XVIII. De vsufructu et parte proprietatis legalis. CELS. LIB. XXXII. *L. 29. D. de vsufr.*	——	——	——	——	——
CAP. XVIIII. De praelegato dotis. CELS. IB.	——	*L. 53. D. de legat. 2.*	——	——	——
——					
CAP. XX. De solidi capacitate inter coniuges ob aetatem. CELS. IB.	——	——	——	——	——
——					

Capita legis.	Vlpian. lib. IIII.	Ter. Clem. lib. IIII.	Caivs lib. II.	Pavli. lib. III.	Marcell. lib. III.
Cap. xxi. De solidi capacitate ob diuturnitatem matrimonii. Cels. lib. ———	———	———	———	———	———
Cap. xxii. De solidi capacitate ob cognationem. Cels. lib. ———	———	———	———	———	———
Cap. xxiii. De solidi capacitate ob absentiam reip. caussa. Cels. lib. ———	———	———	——— lib. III.	———	———
Cap. xxiiii. De solidi capacitate ob liberos. Cels. lib. ———	———	*L. 6. D. de vulg. et pupill. substit.*	L. 5. *D. de vulg. et pupill. substit.*	*L. 132. D. de verb. signif.*	———
Cap. xxv. De solidi capacitate ob postumum. Cels. lib. ———	*L. 133. D. de verb. signif.*	———	———	———	———
Cap. xxvi. De solidi capacitate ob ius liberorum. Cels. lib. ———	———	———	———	———	———

Cap.

CAPITA LEGIS.	VLPIAN. LIB. IIII.	TER. CLEM. LIB. IIII.	CAIVS LIB. III.	PAVLLVS LIB. III.	MARCELL. LIB. III.
CAP. XXVII. de solidi capacitate patris solitarii ex aliorum testamentis. CELS. IB.	—	*L. 72. D. de hered. instit.*	—	—	—
CAP. XXVIII. de solidi capacitate feminae ob tres liberos. CELS. IB.	— LIB. V.	— LIB. V.	—	—	—
CAP. XXVIIII. de legato sub conditione caelibatus relicto. CELS. IB.	—	*L. 151. D. de verb. signif. L. 64. D. de cond. et dem. L. 25. D. de donat. inter vir. et uxor.*	*L. 63. D. de condit. et demonstr.*	—	—
CAP. XXX. de iure iurando libertis remittendo. CELS. IB.	*L. 14. D. de iure patr.*	*L. 31. D. qui et a quib. manumiss.*	—	—	—
CAP. XXXI. de iure adfin. inter vitricum vel nouercam et priuignos, nec non soceros et generum vel nurum. CELS. IB.	*L. 5. D. de grad. et adfin. L. 136. D. de verb. sign.*	—	LIB. IIII. *L. 5. D. de test.*	—	—

CAP.

Capita legis.	Vlpianvs lib. vi.	Ter. Clem. lib. vi. et vii.	Caivs lib. v.	Pavllvs lib. iii.	Marcell. lib. iii.
Cap. xxxii. de privilegiis absentium reip. caussa. Cels. ib.	*L.36.L.38. D. ex quib. causs. maior.*	ex quibus nullae leges desumtae sunt.	*L.23. D. de reb. dub. L. 8. D. de ann. legat.*	*L.35. et 37. D. ex quibus causs. mai. in integr. restit.*	—
Cap. xxxiii. de indulgentia senatus. Cels. ib.	*L. 31. D. de rit. nupt.*	—	—	—	—
—	lib. vii.	lib. viii.	Lib. vi.		
Cap. xxxiiii. de diuortii modo et poena. Cels. ib. *L. 97. D. de verb. signif.*	*L.64. D. solut. matr. dos quemadm. pet. L. 139. D. de verb. signif.*	*L. 48. D. de ritu nupt.*	*L. 7. D. de cens.*	*L. 8. D. de captiu. et postlim.*	*L. 33. D. de rit. nupt.*
Cap. xxxv. de cogendis parentibus, vt liberos elocent.	—	—	—	*L. 45. D. de adoption.*	—
Cels. ib.	lib. viii.		lib. vii.	lib. iiii.	lib. iiii.
Cap. xxxvi. de poenis caelibatus. Cels. ib.	*L.3. D. de castr. pecul. L.15. D. ad leg. Cornel. de sicar.*	—	ex quo leges nullae desumtae sunt.	*L.138. D. de verb. signif. L.87. D. de legat. 3.*	ex quo et reliquis nullum fragmentum superest.
Cap. xxxvii. de poenis orbitatis. Cels. ib.	*L.51. D. de legat. 2. L.141. D. de verb. signif. L. 36. D. de mort. causs. donat. L.61. D. de cond. et demonstr.*	—	—	—	—

CAP. LEG.	VLPIAN.	TER. CLEM.	CAIVS	PAVLLVS	MARCELL.
CAP. XXXVIII. de liberta ob nuptias ab operis liberanda. CELS. IB. ——	LIB. VIII. ——	LIB. VI. *L. 32. D. qui et a quib. manumiss. L. 14. D. de oper. libert.*	LIB. VII. ——	LIB. IIII. ——	LIB. IIII. ——
CAP. XXXVIIII. de liberto centenario minore. CELS. IB. ——	LIB. VIIII. *L. 143. D. de verb. signif. L. 4. D. de tut. et curat. dat. L. 5. D. de iur. aur. ann.*	LIB. VIIII. *L. 24. D. qui et a quib. manum. L. 38. D. de bon. libert. L. 10. D. de iur. patr.*	LIB. VIII. *L. 4. D. de bon. possess. L. 148. D. de verb. signif.*	——	——
CAP. XXXX. de liberto centenario. CELS. IB. ——	LIB. X. *L. 16. D. de iur. patr. L. 11. D. eod. L. 145. D. de verb. signif.*	LIB. X. ——	LIB. VIII. ——	——	——
CAP. XXXXI. de filia patroni. CELS. IB.	——	*L. 49. D. de bon. libert.*	——	——	——
CAP. XXXXII. de libertae bonis. CELS. IB.	LIB. XI. *L. 37. D. de bon. libert. L. 36. D. de oper. libert. L. 17. D. de iure patron.*	LIB. XI. *L. 153. D. de verb. signif.*	*L. 46. D. de rit. nupt.*	——	——
CAP. XXXXIII. de patronae successione. CELS. IB. ——	LIB. XII. ex quo nullae leges exstant.	LIB. VIIII.	—— *L. 150. D. de verb. signif.*	LIB. VIIII.	——
CAP. XXXXIIII. de patronae liberis, CELS. IB. ——	——	——	——	——	——

Ex hac tabula adparet, VLPIANVM priori legis parti interpretandae libros duodecim, TERENTIVM CLEMENTEM vndecim, CAIVM nouem, PAVLLVM quatuor, MAVRICIANVM vnum, ex quo nihil superest, destinasse. De MARCELLO res vel ideo videtur dubia, quod ex libris postremis nullum fragmentum commune naufragium euasit.

Reliquum est, vt horum fragmentorum, aliorumque bonorum auctorum ductu ipsa prioris partis capita restituere conemur, quod ita faciemus, vt ex quo quidque fonte fluat, subiectis textui annotationibus, GOTHOFREDI exemplo, ostendamus.

---

* CAPVT I.

De Senatorum, eorumque liberorum nuptiis.

(a) QVI (b) SENATOR EST, (c) QVIVE FILIVS (d) NEPOSVE (e) EX FILIO (f) PRONEPOSVE EX FILIO NATO, CVIVS EORVM EST, ERIT, NE QVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO (g) LIBERTINAM, AVT EAM, QVAE IPSA (h), CVIVSVE PATER (i) MATERVE (l) ARTEM LVDICRAM FECIT, FECERIT, (Gothofr. addit: (m) *item eam, quae palam corpore quaestum facit, fecerit.*)

(n) NEVE SENATORIS FILIA NEPTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATA, (o) LIBERTINO, EIVE, QVI IPSE, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT, SPONSA NVPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO, NEVE QVIS EORVM DOLO MALO SCIENS (p) SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO.

(*) CAPVT hoc primum fuisse inde colligendum, quod tota lex ab eo dicta est *lex Iulia de maritandis ordinibus.* Pro capite haec venditat PAVLL. *Lib.* I. L. 44. *D. de ritu nupt.* Vnde non ausi sumus ei caput sequens cum *Iac. Gothofredo* annectere.

(a) Capitis legitima verba exstant apud PAVLL. *Lib.* I. L. 44. *D. de rit. nupt.* de sententia testatur DIO *Lib.* LIIII. *pag.* 531.

(b) SENATOR esse potest, cui est census senatorius, ad cuius computationem facit VLP. *Lib.* I. L. 62. *D. ad leg. Falcid.*

(c) *Filius senatoris* est cum naturalis, tum adoptiuus. VLP. *Lib.* I. L. 5. *D. de senat.* PAVLL. *Lib.* II. L. 6. *D. eod.* Emancipatus a senatore naturalis, *quasi senatoris filius* est. *Ibid.* L. 7. *pr. D. de senat.* quemadmodum est postumus. VLP. *Lib.* I. L. 7. §. 1. *D. eod.*

(d) Licet ex filio, senatu moto, conceptus. VLP. *Lib.* I. L. 7. §. *vlt. D. de senat.*

(e) Non ex filia. Eoque referri potest fragmentum MARCELLI *Lib.* I. L. 8. *D. de agn. lib.*

(f) Disputasse hac occasione videtur PAVLLVS

PAVLLVS *Lib.* I. L. 129. *D. de verb. sign.* an iis, qui mortui vtero exierunt, tamquam liberis senatorum funus senatorium ducendum sit?

(g) Libertina non est, quae iudicata ingenua. VLP. *Lib.* I. L. 25. *D. de statu hom.* L. 207. *D. de reg. iur.* nec quae ius aureorum annulorum consequuta. VLP. *Lib.* I. L. 6. *D. de iur. aur. annul.*

(h) Etiamsi in huius modi patris potestate non sit. PAVLL. *Lib.* I. L. 44. *pr. D. de rit. nupt.* etsi pater est adoptiuus. *Ib.* L. 44. §. 4. non autem si auus. *Ib.* L. 44. §. 2. *D. eod.*

(i) Etiam quae vulgo concepit. PAVLL. *Lib.* I. L. 44. §. 3. *D. eod.*

(l) Non autem fraudi erat filiae, parentes, vel eorum alterutrum post nuptias artem ludicram facere coepisse. PAVLL. *Lib.* I. L. 44. §. 6. Aliud si ipsa vxor hunc quaestum instituerit. *Ibid.* L. 44. §. 7.

(m) Hanc laciniam iure reiecimus, quia L. 43. pertinet ad caput sequens. Nec opus erat, monere, has ducere non posse senatores ob ea, quae notat MARCELL. *Lib.* I. L. 49. *D. de rit. nupt.* et PAVLL. *Lib.* I. L. 44. §. 8. *D. eod.*

(n) Eadem verba legitima seruauit PAVLL. *Lib.* I. L. 44. *D. eod.*

(o) Quamuis adrogatus sit ab ingenuo MARCELL. *Lib.* I. L. 32. *D. de rit. nupt.*

(p) Nisi et ipsa quaestum corpore, vel artem ludicram fecerit. PAVLL. *Lib.* II. L. 47. *D. de rit. nupt.*

---

* CAPVT II. (Gothofr. *cap.* I.)

De ingenuorum nuptiis.

(a) OMNIBVS reliquis INGENVIS, PRAETER SENATORES EORVMQVE LIBEROS LIBERTINAM VXOREM HABERE LICETO, (b) neue quid eis qui duxerint (c) liberisue ex eo matrimonio natis, fraudi ignominiaeue esto. (Gothofr. *ceteris ingenuis libertinas vxores ducere ius esto, neue quid eis, qui eos duxerint, fraudi ignominiaeue esto, liberiue eorum legitimi sunto.*)

(d) At ne quis ingenuus EAM QVAE (e) PALAM QVAESTVM CORPORE FACIT FECERIT (Gothofredus (f) *haec superiori capiti intexuit.*) LENAM, A LENONE MANVMISSAM, AVT (g) IVDICIO PVBLICO DAMNATAM, AVT (h) IN ADVLTERIO DEPREHENSAM, ET QVAEVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT, sponsam vxoremue sciens dolo malo habeto.

(*) Quum caput primum constituerit illud, quod integrum extulit Paull. L. 44. *D. de rit. nupt.* hoc alterum a primo seiungendum duximus, vt fuerit secundum.

(a) De capitis huius sententia testatur DIO *Lib.* LIIII. *p.* 531. Quin verba legitima maximam partem seruasse videtur CELSVS *Lib.* XXX. L. 23. *D. de rit. nupt.*

(b) Formulam hanc, tamquam sollemnem, cum Gothofredo retinuimus ex LIV. *Lib.* XXXVIIII. *cap.* 19.

(c) Diserte

(c) Diserte hoc lege nostra cautum fuisse, docet DIO CASS. *Lib.* LIIII. *p.* 531.

(d) Huius periochae legitima verba maxima ex parte seruauit VLPIANVS *Lib.* I L. 43. *D. de rit. nupt.* Ingenuus vero quis? VLP. *Lib.* I. L. 4. *D. de collus. deteg.*

(e) Quid vero *palam quaestum corpore facere?* Exponit id VLP. *Lib. I.* L. 43. *pr. et* §. 1. *D. de rit. nupt.*

(f) Verba haec ad superius caput ideo retulit Gothofredus, quod Vlpianus *Fragm. tit.* XIII. §. 1. senatorem eam, quae quaestum corpore fecerit, vxorem habere posse negat. Sed quamuis recte id neget Vlpianus: non tamen inde sequitur, vt hoc κατὰ τὸ ῥητὸν prohibitum fuerit capite primo. Paullus sane L. 44. *D. de rit. nupt.* id caput omittit. Vlpianus L. 43. agit de nuptiis ingenuorum. Et ratio ipsa iam docebat, quam ingenuus ducere non potest, eam nec ducere posse senatorem. L. 44. §. 8. L. 49. *D. de rit. nupt.*

(g) VLP. *Lib.* 1. L. 43. §. 10. *D. de rit. nupt.*

(h) A quocumque deprehensam. Qua in re differunt lex Iulia de adulteriis et lex nostra. Immo, si deprehensa, parum ei prodest, fuisse absolutam, aut ne in ius quidem vocatam. VLP. *Lib.* 1. L. 43. §. 12. *D. eod.*

CAPVT III. (Gothofr. *cap.* 11.)

De sexagenariis, quinquagenariis, spadonibus.

(a) OMnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quaesundorum caussa inire tenentor. (Gothofr. *haec omisit* (b) *sexagenarii masculi*, (c) quinquagenariae feminae et (d) SPADONES a poenis huius legis liberi sunto. (Gothofredus: *sexagenario masculo, quinquagenariae feminae nuptias contrahere ius ne esto: post eos tantum annos coniuges poenis huius legis soluuntor.* SPADONIBVS *item nuptias contrahere ius ne esto.*)

(a) Testis est *Commentator* vetus a CRVCQVIO editus ad Horat. *Epod.* XVIII. Hinc etiam est, quod lex Papia certis annis nuptias, aliis liberos exigere dicitur Vlpiano *Fragm. tit.* XVI. §. 1. et *Tertulliano Apolog. cap.* 4.

(b) Hanc legis sententiam suggerit *Vlpian. Fragm. tit.* XVI. §. 1. Postea huic capiti aliquid addidit Tiberius, teste SVET. *Claud. cap.* 23. idque est ipsum SC. Persicianum, quo cautum, *vt sexagenarii et quinquagenariae, licet inierint matrimonium, poenis tamen caelibatus subsint perpetuo.* Hinc et Claudius ei capiti obrogauit cauitque, *vt qui maior* LX. *annis minorem quinquagenaria duxerit, perinde habeatur, ac si minor sexagenario vxorem duxisset.* Denique et SC. Caluisianum prodiit, quo cautum, *vt quae quinquagenaria maior minori sexagenario nupserit, quiue minor sexagenario maiorem quinquagenaria duxerit, eis impar illud matrimonium ne prodesset, sed dos caduca fieret.* Omnia haec narrat VLP. *tit.* XVI. §. 1. quem locum primus in luce posuit IAC. PERIZONIVS *de lege Vocon. p.* 153. Ex quibus patet, male id caput extulisse LIPSIVM,

psium, Brissonium, et, qui eos sequutus est, Iac. Gothofredum. Ceterum illud vna cum SC. ad illud factis sustulit Iustinianus L. 27. C. *de nupt.*

(c) Aetas quomodo probanda. Cels. *Lib.* xxx. L. 13. *D. de probat.*

(d) Vocem hanc explicat Vlp. *Lib.* 1. L. 128. *D. de verb. signif.*

CAPVT IIII. (Gothofr. omisit.)

(*) *De Concubinatu.*

(a) QVas personas per hanc legem vxores habere non licet, eas concubinas habere ius esto: (b) ingenuam honestam in concubinatu habere ius ne esto.

(*) Caput de concubinatu in lege Papia Poppaea fuisse adparet ex L. 3. *D. de concub.* vbi Marcianus *concubinatum per leges nomen adsumsisse* ait, id est, per leges Iuliam et Papiam. Merill. *Obs. Lib.* v. *cap.* 10.

(a) Quaenam illae personae, in quas stuprum non committitur? Vid. Vlp. *Lib.* 11. L. 1. §. 1. 2. *D. de concub.* Modo nec in his vel adfinitatis ratio, vel aetas obstet. *Ibid.* L. 1. §. 3. 4. *D. eod.*

(b) Quia cum ea stuprum committeretur. Atilicinus apud Vlp. *Lib.* 1. L. 1. §. 1. *D. de concub.* Stuprum vero committitur in ingenuam virginem vel viduam, honeste viuentem, *L.* 34. *pr. D. ad leg. Iul. de adult.* non in eam quae obscuro loco nata, aut quaestum corpore fecit. L. 3. *pr. D. de concub.* Ingenuam honestae vitae atque originis necesse erat vel vxorem habere, vel recusantem stuprum cum ea committere, *d.* L. 3. cui legi non aduersantur L. 24. *D. de rit. nupt. et* L. 31. *pr. D. de donat.*

CAPVT V. (Gothofr. *cap.* III.)

De Sponsalibus.

(a) SPonsam post H. L. decenni minorem nemo habeto, desponsam (b) intra biennium domum ducito; ni duxerit, praemiis maritorum ne fruitor. Gothofr: *quicumque sponsam habebit, vltra biennium eam ne habeto, qui vltra biennium habuerit, praemiis maritorum ne fruitor. Decenni minorem sponsam ne habeto.* (c) Feminis a morte viri biennii, a repudio anni et sex mensium vacatio esto. (Addit Gothofredus: (d) *pontifex max. arbitratu suo virgines* xx. *non maiores, quam* x. *annos natas, e populo legat, sortitioque in concione ex eo numero fiat,*

et cuius virgo ducta erit, eam pontifex max. capiat, eaque Vestae fiat.

(a) Caput hoc ſuppeditat Dio *Lib.* LIIII. SVETON. *Octau. cap.* 34.

(b) Niſi iuſtae cauſſae impediant. Eas deſcribit CAIVS *Lib.* I. L. 17. *D. de ſponſal.*

(c) Hanc ſententiam legis ſeruauit VLPIANVS *Fragm. tit.* XIIII. §. 1. Eodemque referendum fragmentum CAII *Lib.* I. L. 29. *D. de poen.* vti recte vidit IACOBVS GOTHOFREDVS.

(d) Sunt quidem haec apud GELLIVM *Lib.* I. *cap.* 12. Sed nihil illa ad ſponſalia, nihil ad finem legis Papiae Poppaeae. Aliam, et noſtra multo antiquiorem, legem Papiam ob oculos habuiſſe Gellium, ſupra demonſtrauimus *Lib.* I. *Commentarii noſtri, cap.* 1.

CAPVT VI. (Gothofr. *cap.* IIII.)

De poenis iniuſtarum nuptiarum.

(a) SI qui (b) ſcientes dolo malo aduerſus hanc legem coierint, (Gothofr. *ſi qui ſciens* D. M. *contra hanc legem* (c) *impares, vti ſupra dictum, nuptias contraxerit,*) (d) nec vir, nec vxor, nec (e) ſocer ſocruſue, nec gener nuruſue intelliguntor: (Gothofredus *haec omittit.*) liberi quaeſiti natiue legitime et (f) heredes ſui ne ſunto, neue parentibus (g) proſunto: neque (h) HEREDITATEM, QVAE EIS LEGE OBVENERIT, legatumue ipſi coniuges neque inter ſe quidquam (i) capiunto: (l) mortuaque muliere dos caduca eſto.

(a) Caput hoc expreſſiſſe IVSTINIANVM §. 12. *Inſt. de nupt.* obſeruant MERILL. *Obſ.* Lib. v. *cap.* 11. et GOTHOFRED. *ad leg. Pap. cap.* 4. *p.* 275.

(b) Non ſi bona fide vel per errorem alteruter nuptias fecerit. TER. CLEM. *Lib.* II. L. 5. *D. de iur. et fact. ignor.*

(c) Impares nuptiae dictae tantum, quas quis contra SC. Caluitianum inierat, IVSTIN. L. 12. C. *de legit. her.* Conf. SCHVLTING. *Iuriſpr. anteiuſtin.* *pag.* 615. Hoc vero caput ad omnes reliquas prohibitiones pertinuit.

(d) Haec ſunt ex §. 12. *Inſt. de nupt.*

(e) Itaque nec priuilegio, ex quo ſoceri, generi, et nurus ex lege Iulia publicorum iudiciorum teſtimonium inter ſe non dicebant, fruebantur. Et huc pertinent fragmenta PAVLLI, *Lib.* II. *L.* 4. *D. de teſt.* et TER. CLEM. *Lib.* II. L. 146. *D. de verb. ſign.* ex quibus Gothofredus perperam deſumſit verba capiti ſuo ſexto adſuta: GENER SOCERVE *inuiti in reos teſtimonium ne dicunto.*

(f) *Collat. legg. Moſ. et Rom. tit.* XVI. §. 3.

(g) PAVLL. Lib. II. L. 37. *§.* 7. *D. de oper. libert.*

(h) Erant enim veluti caelibes, qui nihil capiebant. VLP. *Fragm. tit.* XVII. §. 1. *tit.* XXII. §. 3. Hereditas vero cum ex teſtamento, tum ab inteſtato delata, lege dicebatur obuenire. VLP. *Lib.* II. L. 130. *D. de verb. ſign.* Hic agitur de ea, quae

quae testamento delata.

(i) Neque per se, nec per alium in potestate sua constitutum, VLP. *Lib.* II. L. 79. *D. de adquir. hered.* immo ne mortis quidem caussa. MARCELL. *Lib.* I. L. 38. *D. de mort. causs. donat.*

(l) Ita VLPIAN. *tit.* XVI. §. *vlt.* Non ergo rescindebatur huius modi matrimonium, sed non erant iustae nuptiae. Vnde nec dotem intelligi ait IVSTINIANVS §. 12. *de nupt.*

(*) CAPVT VII.

De priuilegiis maritorum et parentum in gerendis honoribus.

QVi (Gothofr. *hic praemittit caput sequens, et illud huic septimo iungit*) plures liberos, quam collega, aut in sua potestate habebit, aut bello amisit, ei priori ex consulibus fasces sumendi potestas esto: si par vtrique numerus liberorum erit, (a) maritus, aut (b) qui in numero maritorum est, praefertor: sin omnes et (c) mariti, et patres erunt, tum, qui maior natu erit, fasces prior capito.

(*) Caput hoc septimum legis Papiae Poppaeae fuisse, testatur GELLIVS *Lib.* II. *cap.* 15. cui et capitis sententiam debemus.

(a) Modo ne simulatae sint nuptiae quas nullius momenti esse, tradit CAIVS *Lib.* I. L. 30. *D. de rit. nupt.*

(b) Veluti sponsus, nondum elapso a sponsalibus biennio: modo ne quis cum persona, quae per leges senatori nubere non poterat, fecisset sponsalia. VLP. *Lib.* III. L. 16. *D. de sponsal.* Sed et ii maritorum numero erant, qui obtinuerant τὰ τῶν γεγαμηκότων δικαιώματα, *iura maritorum*, de quibus DIO *Lib.* LX. *p.* 681.

(c) De casibus, si ambo sint mariti, sed improles, vel caelibes, sed totidem liberorum patres, nihil in hac lege scriptum fuisse, ait GELLIVS *Lib.* II. *cap.* 15. Iis casibus tamen aetatis habitam esse rationem, existimat.

CAPVT VIII. (Gothofr. *cap.* VII.)

De eorumdem priuilegiis in petendis honoribus.

(a) QVi candidatorum plures liberos secundum H. L. habebit, praefertor: petentibusque honores (b) SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTVNTOR, eisque honores citius, quam per leges annarias licet, petere sine (c) FRAVDE SVA liceto. (Gothofr. *hoc postremum comma omisit.*)

 (a) Hanc

(a) Hanc de candidatis sententiam suppeditant TACIT. *Annal. Lib.* XV. *cap.* 19. qui et adoptionibus huic legi fraudem factam esse memorat. Conf. DIO. *Lib.* LIII. et PLIN. *Lib.* VII. *epist.* 16.

(b) Verba haec seruauit VLPIANVS *Lib.* XVIII. L. 2. *D. de minor.* quae ad honorum petitionem, non ad maiorennitatem citius finiendam pertinere, rescripto principis declaratum est.

(c) Ad haec verba differentiam FRAVDIS et POENAE exposuisse videtur VLPIANVS *Lib.* III. L. 131. *D. de verb. signif.*

CAPVT VIIII. (Gothofred. *cap.* VIII.)

De immunitate ob liberorum numerum.

(a) QVi secundum H. L. (b) liberos tres (c) ROMAE NATOS (d) INCOLVMES, (Gothofr. *superstites*) qui quatuor in Italia, quinque in prouinciis habebit, omnium munerum personalium immunitatem habeto.

(a) De hoc capite *pr. Inst. de excus. tut.* L. 1. 2. *D. de vacat. et excus. mun.* L. 1. *et vlt. C. qui num. liber.* L. *vn. C. Th. eod.* Proderant vero liberi vtrique parenti. L. 5. *C. eod.*

(b) Naturales vriusque sexus, L. *vn. C. Th. eod.* non adoptiuos. L. 2. §. 7. *D. de vac. et excus. muner.*

(c) Legitima haec verba exponit TER. CLEM. *Lib.* III. L. 147. *D. de verb. signif.* Probanda vero erat natiuitas liberorum tabulis ex aerario petitis, ad quod parentes liberos recens natos profitebantur, quod facere et matres et auos potuisse, ad hanc legem docet TER. CLEM. *Lib.* III. L. 16. *D. de probat.*

(d) L. 1. §. *vlt.* L. 5. §. 5. *D. de vacat. mun.* L. 1. *C. qui num. liberorum.* Per gloriam viuere intelligebantur etiam bello amissi. L. *vlt. D. de vacat. et excus. muner.* §. 2. *Inst. de excus. tut.* L. 18. *D. eod.* eoque casu et auo nepotes, inprimis bello amisso filio proderant. L. 3. *C. de his, qui num. lib.* Quid vero si pater filium coëgisset ad ducendam vxorem, procreandosque liberos, an et tunc proderant auo nepotes? Profuerunt, nisi fallor, eumque casum tractasse videtur TER. CLEM. *Lib.* III. L. 21. *D. de rit. nupt.*

CAPVT X. (Gothofred. *cap.* VIIII.)

De iure Quiritium ob liberos consequendo.

(a) LAtinus, cui ex Latina filius filiaue natus nataue, et (b) ANNICVLVS ANNICVLAVE factus factaue erit, (Gothofr. addit: (c) *at Latina, si* TER ENIXA FVERIT.) (d) iura Quiritium consequitor.

(a) Non

(a) Non Latinus Iunianus, cui demum lex Iunia Norbana hoc beneficium tribuit. VLP. *Fragm. tit.* III. §. 1. *et* 3. sed Latinus colonarius. Latini etiam nominis sociis simile fere priuilegium olim concessum esse, obseruat LIV. *Lib.* XXXXI. *cap.* 8.

(b) Explicat haec verba legitima PAVLLVS *Lib.* II. L. 134. *D. de verb. sign.*

(c) Atqui hoc ius non ex lege nostra, sed ex SC. esse, diserte docet VLPIAN. *Fragm. tit.* III. §. 1.

(d) Hinc iura connubii, contractuum, et testamenti factionis consequebatur, adeoque et testari, et heres esse poterat. Quid si de Latini instituti statu dubitaretur? Vid. TER. CLEM. *Lib.* III. L. 52. *D. de legat.* 2.

CAPVT XI. (Gothofr. *cap.* X.)

De liberatione liberti ab operis ob liberos.

(a) QVI (b) LIBERTINVS DVOS PLVRESVE LIBEROS A SE GENITOS NATOSVE IN SVA POTESTATE HABEBIT, PRAETER EVM, QVI ARTEM LVDICRAM FECERIT, QVIVE OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARET, LOCAVERIT, NE QVIS EORVM OPERAS, (Gothofr. omittit *operas*) DONI, MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACERE, PRAESTARE DEBETO. ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABEBIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATOR.

(a) Integrum hoc caput, ipsaque eius legitima verba seruauit PAVLLVS *Lib.* II. L. 37. *D. de operis libert.* Conf. L. 6. C. *de oper. libert.* vbi eiusdem mentio fit priuilegii.

(b) An et liberta? Immo ea, per nuptias, etiamsi liberos non haberet, operarum obligatione liberabatur, quia in officio mariti esse debebat. Vide infra caput legis nostrae XXXVIII. Quid si nupta haud esset? Tunc vero debebat operas, nec iis liberabatur, nisi ob aetatem, si maior esset quinquaginta annis. Et huc pertinet fragmentum PAVLLI, *Lib.* II. L. 35. *D. de oper. libert.*

CAPVT XII. (Gothofr. *cap.* XI.)

De mulierum liberatione a tutela ob numerum liberorum.

(a) INgenua (b) TER ENIXA, vel ius trium liberorum consequuta, (c) libertina quatuor liberorum iure tutela liberator. Eidem

fine patroni auctoritate, (d) dum pro numero liberorum fibi fuperstitum virilem partem ei relinquant, testari fas esto. (Paullo aliter Gothofredus: *ingenua trium liberorum iure legitima tutela, libertina quatuor liberorum iure tutela patroni liberantor, ideoque iam absque tutorum auctoritate testari eis, resque suas administrare liceto, eisque, quibus quid ita datum legatumue, eam pecuniam sine fraude sua capere liceto.*)

(a) Capitis huius meminere PLVTARCHVS in *Numa p. 66.* DIO *Lib.* LVI. *p.* 578. *Fragm. regularum ex vetere ICto*, §. 6. et in primis VLP. *Fragm. tit.* XXVIIII. §. 2. 3. quem fequuti fumus.

(b) Haec verba, quae Gothofredus ad caput fuperius perperam retulerat, huc potius pertinent, eaque interpretatur PAVLVS, *Lib.* II. L. 137. *D. de verb. fignif.*

(c) VLPIAN. *Fragm. tit.* XXVIIII. §. 2. 3.

(d) Eam limitationem, ab Vlpiano difertis adiectam verbis, omifit vir eximius, Iac. Gothofredus.

CAPVT XIII. (Gothofr. *cap.* VI.)

De diuortio libertae prohibito.

(a) NE DIVORTII FACIVNDI POTESTAS (b) LIBERTAE, QVAE (c) NVPTA EST PATRONO, QVAMDIV IS EAM (d) VXOREM ESSE VOLET, NEVE INVITO ILLO ALII NVBENDI POTESTAS ESTO. (Longe aliter Iac. Gothofredus: *fi fecundum H. L. nuptiae contractae fuerint*, DIVORTII FACIENDI POTESTAS LIBERTAE, QVAE PATRONO NVPTA EST INVITO PATRONO *cumque altero connubii ius*, QVAMDIV PATRONVS VXOREM EAM ESSE VOLET, NE ESTO. (e) GENER SOCERVE *inuiti in reos testimonium ne dicunto.* (f) *Liberta, quae patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator. Quae in concubinatu patroni erit, ab inuito eo difcedere, alterique fe in matrimonium vel concubinatum dare ius esto.*

(a) Caput hoc, eiusque legitima verba feruauit VLP. *Lib.* III. L. II. *D. de diuort.* et L. 45. *D. de rit. nupt.*

(b) An et ea, quae contra legem nupferat fenatori, fi is poftea fenator effe defierat? vid. VLP. *Lib.* III. L. 27. *D. de rit. nupt.* Quid fi ius aureorum annulorum confequuta? vid. VLP. *Lib.* III. L. 4. *D. de iur. aur. annul.* Quid fi ex fideicommiffo manumiffa? MARCELL. *Lib.* III. L. 50. *D. de rit. nupt.*

(c) Non vero nubere ei cogitur, nifi ea de cauffa manumiffa fit. VLP. *Lib.* III. L. 29. *D. de rit. nupt.* Nec repudium mittere prohibetur fponfa, VLP. *ibid. L.* 45. §. 4. immo nec concubina. PAVLL. *Lib.* II. L. 2. *D. de concub.*

(d) Si velle, eum vel ex fignis quibufdam

dam constat, recte liberta nubit, et tunc dos quoque ei restituenda. Eo pertinet fragmentum PAVLLI *Lib.* II. L. 63. *D. soluto matr. dos quemadmod. pet.*

(e) Id ius ex lege Iulia publicorum iudiciorum esse, nec huc pertinere, iam monuimus ad caput huius legis sextum.

(f) Haec non ex lege, sed ex interpretatione prudentum sunt. Nec lex VLP. *Lib.* II. L. I. *D. de concub.* cuius inscriptionem suo more refingit Gothofredus, huc pertinet, sed ad caput de concubinatu, quod ille omisit. Quin perperam vir eximius expressit Vlpiani sententiam. Neque enim is dicit, concubinam alteri nubere, sed tantum, illam se alii in concubinatum dare posse.

C A P V T XIIII. (Gothofr. v.)

De tutore mulieri dotis caussa dando.

(a) EI mulieri virginiue, quam ex H. L. nubere oportebit, tutor ad DOTEM DANDAM, DICENDAM, PROMITTENDAMVE, (b) si legitimum tutorem pupillum habeat (Gothofredus : *si legitimum tutorem non habeat*) (c) a praetore vrbano dator.

(a) Caput hoc suppeditat VLPIAN. *Fragm. tit.* XI. §. 20. et ad illud pertinet fragmentum TER. CLEM. *Lib.* III. L. 61. *D. de iure dot.*

(b) Ita VLPIANVS *tit.* XI. §. 20.

(c) Itaque hoc caput ad solas vrbanas virgines viduasque pertinuit. Postea, vt et in prouinciis tutores darent praesides, SCto cautum est. VLPIAN. *ibid.* Saepe enim, quod ad vrbem pertinuit, etiam ad prouincias prolatum est. Vid. L. 5. *pr. D. de manumiss.*

(*) C A P V T XV. (Gothofr. XII.)

De iure decimam capiundi nomine matrimonii.

VIro et vxori inter se matrimonii nomine (a) decimam capere ius esto.

(*) Vocantur hae leges *decimariae.* L. 2. *C. Th. de iur. lib.* Vnde eas cum Gothofredo non putauimus in vnum caput compingendas. Seruauit eas VLPIANVS *Fragm. tit.* XV.

(a) Ea decima computanda erat, deducta quarta Falcidia, si deberetur, TER. CLEM. *Lib.* IIII. L. 67. *D. ad leg. Falcid.* neque habebatur ratio pretii affectionis. PAVLL. *Lib.* II. *L.* 63. *D. eod.* Si in annos singulos relictum fuerat legatum, per annos singulos inspiciendum erat, quantum superstes posset capere. VLP. *Lib.* IIII. *L.* 23. *D. quando dies leg. ced.*

C A-

CAPVT XVI. (Gothofr. XII.)

De decimis pro liberorum numero adiiciendis.

(a) SI ex (b) alio matrimonio liberos superstites habebunt, praeter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, (*omittit hoc comma* Iac. Gothofredus,) (c) totidem decimas pro numero liberorum capiunto.

(a) VLPIAN. *tit.* XV.

(b) An etiam post mortem testatoris procreatos? TER. CLEM. *Lib.* IIII. L. 62. *pr. D. de condit. et demonstr.* Quid si coniux coniugem instituerit cum conditione: *si a liberis non nupserit*, vel *si a liberis impuberibus non nupserit? Id. ibid.* L. 62. §. 2.

(c) Non plus, si amplius relictum fuerat, addere solebant, *vt heredi aliquid daret*, de qua conditione vid. TER. CLEM. *ibid.* §. 1.

CAPVT XVII. (Gothofr. XII.)

De decimae capacitate ob communem filium amissum.

(a) IDem (b) communis filius filiaue post (c) nominum diem, (Gothofredus *nonum diem*) (d) amissus amissaue decimam adiicito, duo post nominum (Goth. *nonum*) diem amissi duas decimas adiiciunto.

(a) VLP. *Fragm. tit.* XV.

(b) Non tamen qui ali iussus. VLP. *Lib.* IIII. L. 10. *D. de his, qui sui vel al. iur.* Proderat autem portentosus. VLP. *Lib.* IIII. L. 135. *D. de verb. signif.* apud hostes susceptus et reuersus. VLP. *Lib.* IIII. L. 4. *D. de capt.* in seruitute quaesitus et dein arrogatus. VLP. *Lib.* IIII. L. *vlt. D. de adopt.*

(c) Conf. MERILL. *Obs. Lib.* II. *cap.* 33.

(d) Amissus vero quis? VLP. *Lib.* IIII. L. 209. *D. de reg. iur.* PAVLL. L. 208. *D. de reg. iur.*

CAPVT XVIII. (Gothofr. *cap.* XII.)

De vsufructu et parte proprietatis legatis.

(a) PRaeter decimam etiam vsumfructum tertiae partis bonorum (b) coniugis praemortui (Gothofr. *partis bonorum eis*) (c) et quotcumque

eumque liberos habuerint, eiusdem partis proprietatem capere ius esto.

(a) VLPIAN. *Fragm. tit.* XV. Alias vsusfructus bonorum omnium legari potest. CELS. *Lib.* XXXII. L. 29. *D. de vsufr.*

(b) Apud VLPIANVM est *bonorum eius*, id est, coniugis praemortui, non *bonorum eis*, vti extulit Gothofredus.

CAPVT XVIIII. (Gothofr. XII.)

De praelegato dotis.

(a) HOc amplius mulieri, praeter decimam, (b) dotem legatam sibi petere, ius esto.

(a) VLPIAN. *ibid.*
(b) Dos praelegata extra rationem legis Papiae decimariae est, immo et vice dotis legatum. TER. CLEM. *Lib.* IIII. L. 53. *D. de legat.* 2.

CAPVT XX. (Gothofr. *cap.* XIII.)

De solidi capacitate inter coniuges ob aetatem.

(a) VIro et (b) vxori solidum inter se capiundi ius esto, si vterque vel alteruter nondum eius aetatis sit, qua liberi ex hac lege exiguntur.

(a) Solidum vel inter se capiebant coniuges, vel alius ex alterius testamento. De priore casu agunt *capita* XX. vsque ad XXVI. De posteriore *capita* XXVII. et XXVIII. Seruauit capita priora VLPIANVS *Fragm. tit.* XVI.

(b) Etiamsi breuissimum fuerit matrimonium. *L.* 19. *C. de legat.* CVIAC. *Obs. Lib.* XVIII. *cap.* 9.

CAPVT XXI. (Gothofr. *cap.* XIII.)

De solidi capacitate ob diuturnitatem matrimonii.

(a) ITem si vtrique finitos H. L. annos in matrimonio excesserint, solidum inter se capiundi ius esto.

(a) Annum sexagesimum maritus, quinquagesimum vxor. Vide supra caput legis III.

CAPVT XXII. (Gothofr. XIII.)

De solidi capacitate ob cognationem.

(a) ITem si cognati inter se coierint, vsque ad sextum gradum, eis solidum inter se capiundi ius esto.

(a) VLPIAN. *tit.* XVI. *§.* I.

CAPVT XXIII. (Gothofr. XVIII.)

De solidi capacitate ob absentiam reip. caussa.

(a) SI vir abest reip. caussa, donec abest, et intra annum, postquam abesse desiit, libera inter eum et vxorem testamentifactio esto. (Gothofred. *si vir commodi sui caussa absit, ex bonis vxoris suae solidum ne capito. At si sine detrectatione reip. caussa aberit*, κ. τ. λ.)

(a) VLPIAN. *tit.* XVI. §. I. Gothofredus haec seiungit a legibus de solidi capacitate, et inde nouum caput exstruit, quod ipsi est XVIII. Sed quo pertineant illa fragmenta de absentia reip. caussa L. 35. L. 36. L. 37. L. 38. *D. ex quibus causs. mai.* infra docebimus ad caput nostrum XXXII.

CAPVT XXIIII. Gothofr. XIII.)

De solidi capacitate ob liberos.

(a) ITem qui filium filiamue communem superstitem habebunt, aut quatuordecim annorum filium vel filiam duodecim, vel qui duos trimos, vel tres post nominum diem, aut qui (b) intra annum et sex menses etiam vnum cuiuscumque aetatis impuberem amiserint: eis (c) solidum inter se capiundi ius esto. (Gothofredus alio plane sensu: (d) *vel si tres post nonum diem amiserint, intra annum tamen et sex menses. Etiam vnus cuiuscumque aetatis impubes amissus solidi capiundi ius praestato.*)

(a) VLPIAN.

(a) VLPIAN. *tit.* XVI. §. I. L. 7. C. *Th. de nauicul.*
(b) Annus quomodo computandus? Vid. PAVLL. *Lib.* II. L. 134. *D. de verb. sign.*
(c) Alias quod vltra relictum erat, aerarium vel fiscus occupabat: nisi substitutione id ius eluderetur. TER. CLEM. *Lib.* IIII. L. 6. *D. de vulg. et pupill. substit.* CAIVS *Lib.* III. L. 5. *D. eod.* Has enim substitutiones ad caducariam legem excludendam valuisse, testatur Iustinianus L. *vn. pr. D. de caduc. toll.*
(d) Conf. VLPIAN. *ibid.* et ibi virorum doctorum scholia.

CAPVT XXV. (Gothofr. XIII.)

De solidi capacitate ob postumum.

(a) ITem vxori, quae post mortem viri intra (b) decem menses ex eo peperit, solidum ex bonis eius capiundi ius esto.

(a) VLPIAN. *tit.* XVI. §. I.
(b) Hi vero quomodo computandi? Vid. VLP. *Lib.* IIII. L. 133. *D. de verb. sign.*

CAPVT XXVI. (Gothofr. XIII.)

De solidi capacitate ob ius liberorum.

(a) ITem qui quaeue ius liberorum (Gothofr. *communium liberorum*) (b) a senatu (Gothofr. *a populo*) impetrauerint, solidum inter se capiunto.

(a) VLPIAN. *ibid.*
(b) Senatum, non populum, hoc ius tribuisse, vel ex DIONIS *Lib.* LV. p. 549. quem ipse Gothofredus allegat, discimus.

CAPVT XXVII. (Gothofr. XIIII.)

De solidi capacitate patris solitarii ex alterius testamento.

(a) EX aliorum testamentis (b) PATER SOLITARIVS (c) solidum capito.

(a) IVVENAL. *Sat.* VIIII. *v.* 86.
(b) Seruauit haec verba legitima VLPIANVS in rubrica tituli XIII. *De caelibe, orbo, et solitario patre.*
(c) Si quis solitarius pater non erat, eique tamen quod per legem capere non posset, id est, solidum relictum fuerat: id occupabat fiscus, tamquam caducum, nisi

nisi ex asse institutus esset ab eo, qui soluendo non erat. TER. CLEM. Lib. IIII. L. 72. D. de hered. inst.

CAPVT XXVIII. (Gothofr. XIV.)

(a) ITem femina ingenua, si tres liberos habebit, et libertina, (b) si quatuor, solidum ex aliorum testamentis capiunto.

(a) Hoc caput suggerunt DIO Lib. LV. LVI. L. 8. 9. C. Th. de bon. proscript.
(b) Plerumque vbi tres liberi sufficiebant, ingenuae ibi libertinae opus erat liberis quatuor.

CAPVT XXVIIII. (Gothofr. cap. XVII.)

De legato sub conditione caelibatus relicto.

(a) SI quis caelibatus aut (b) viduitatis conditionem heredi legatarioue iniunxerit: heres legatariusue ea conditione liberi sunto, neque eo minus (c) DELATAM HEREDITATEM legatumue ex H. L. consequuntor.

(a) De hoc capite L. 92. L. 74. L. 79. D. de cond. et dem. PAVLL. Sent. rec. Lib. III. tit. 4. et in primis TER. CLEMENS Lib. V. L. 64. D. de cond. et dem. et CAIVS Lib. L. 63. D. eod.
(b) Id vero, quod ad viduas, mutatum SCto. Vnde ius ex hoc capite legis Papiae SCto et cautione Mutiana conflatum dici consueuit LEX IVLIA MISCELLA. Vid. tit. C. de indict. Vid. et Nou. XXII. cap. 43.
(c) Explicat haec verba legitima TER. CLEM. Lib. V. L. 151. D. de verb. sign.

CAPVT XXX. (Gothofred. XVI.)

De iure iurando libertis remittendo.

(a) SI (b) patronus ius iurandum liberto in hoc imposuerit, ne vxorem ducat, vel libertae, ne nubat: ius iurandum illud (c) permittitor, nuptiasque ex H. L. contrahendi, liberto libertaeue ius (Gothofr. *et potestas*) esto.

(a) Agitur de hoc capite L. 6. in fin. D. de iure patr. et TER. CLEM. Lib. V. L. 31. D. qui et a quibus man umiss. lib. non fiant.

(b) Quis

(b) Quis vero patronus? Vid. VLP. *Lib.* v. L. 14. *D. d. iure patron.*

(c) Ita legitur apud PAVLLVM L. 6. §. 4. *D. de iur. patr.* neque opus est, vt vocabulum antiquum, et fortassis legitimum mutemus in *remittitor*. Probum illud esse, docebimus infra, vbi et ostendemus, quomodo hac in re differant leges, Aelia Sentia et Papia Poppaea. Illa enim patronum liberto hoc ius iurandum iniungentem iuribus patronatus priuauit; haec liberto iuris iurandi gratiam fecit.

CAPVT XXXI. (Gothofr. omisit.)

De iure adfinitatis inter vitricum cet.

(a) ADfinitas, praeterquam inter (b) nouercam et priuignum, vitricum et priuignam, nec non (c) SOCERVM SOCRVMVE et GENERVM NVRVMVE, (d) morte diuortioque soluitor.

(a) *Licitum veteres credidisse, nuptiis fratris solutis, viduam eius a fratre vxorem duci*, aiunt CONSTANTINVS, CONSTANS, et IVLIANVS L. 2. *C. Th. de inc. nupt.* Id ius *Romanis legibus* tribuunt DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Coll. legg. Mos. et Rom. tit.* VI. §. 4. At quibus legibus? Ab Augusto latis. L. 14. §. *vlt. D. de rit. nupt.* Procul dubio ergo legi Papiae Poppaeae.

(b) VLPIAN. *tit.* XI. §. 6. PAVLL. *Sent. recept. Lib.* II. *tit.* 19. §. 5.

(c) Qui soceri, generi, nurus? Vid. VLP. *Lib.* V. L. 136. *D. de verb. sign.* L. 6. *D. de grad. affin.* CAI. *Lib.* IIII. L. 5. *D. de test.*

(d) Morte olim solutam esse adfinitatem, recte docuere VINN. ad §. 6. *Inst. de nupt.* REINOLD. *Var. cap.* 16. Sed sublatum id ius L. 2. *C. Th. de incest. nuptiis.*

CAPVT XXXII. (Gothofr. *cap.* XVIII.)

De priuilegiis absentium reip. caussa.

(a) QVi REIP. CAVSSA sine detrectatione absunt, donec absunt, et intra annum, postquam abesse desierunt, vacationem legis habento: reliqui qui sui commodi caussa absunt, (b) poenis ex hac lege tenentor. (Gothofredus *hic demum locum fuisse putat capiti, quod supra dedimus*, XXIIII.)

(a) Huc pertinent VLPIANVS *Lib.* VI. L. 36. et L. 38. *D. quib. ex causs. maior.*

(b) Ideoque nec solidum, vt supra diximus, inter se capere poterant. Quid si annuum legatum sibi reliquerunt? CAIVS *Lib.* V. L. 8. *D. de ann. legat.* Quid si mulier cum viro absens cum filio impubere perierit? Ita CAIVS L. 23. *D. de reb. dub.*

CAPVT XXXIII. (Gothofr. *cap.* XVIIII.)

De indulgentia senatus.

SI cui (a) senatus (b) gratiam huius legis faciet, ei nuptiae iustae; liberique legitimi sunto, et omnia praemia ex H. L. capere ius esto. (Gothofr. *si cui populus prohibitas H. L. nuptias contrahere permiserit: nuptiae legitimae sunto, neue quid ei, qui huiuscemodi nuptias contraxerit, fraudi ignominiaeue esto.*)

(a) Non populus. LIV. *Lib.* XXXVIIII. *cap.* 19. DIO *Lib.* LVIIII. *p.* 747.

(b) Veluti senatori concedendo nuptias cum libertina. Quod exemplum habet VLP. *Lib.* VI. L. 31. *D. de rit. nupt.*

CAPVT XXXIIII. (Gothofr. *cap.* XX. XXI. XXII.)

De diuortii modo et poena.

(a) SOluto (b) citra culpam vxoris matrimonio, si mulier ob mores viri diuortit, vir eam dotem, quae annua bima trima die reddi debet, ob maiores mores praesentem; propter minores senum mensium die reddito. Quod ad eam dotem, quae praesens reddi solet, (c) dotale praedium Italicum, et (d) QVIDQVID EX BONIS VXORIS vel libertorum eius AD EVM PERVENIT, VT ET, SI DOLO MALO FACTVM ERIT, QVO MINVS PERVENIRET, QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM ipse, eiusue heredes, (e) PECVNIAM DATO, et vir simul fructum quadriennii praestato. (f) Sin mulieris culpa discidium factum: morum quidem nomine maritus grauiorum quidem sextam; leuiorum octauam dotis partem retineto. (Gothofredus plane aliter: Cap. XX. (g) *Fundum dotalem Italicum maritus inuita vxore ne alienato, neue, consentiente ea, obligato.* Cap. XXI. (h) *soluto citra culpam vxoris matrimonio, vir quidquid ex vxoris eiusue libertorum bonis ad* EVM PERVENIT, AVT DOLO MALO EIVS FACTVM ERIT, QVO MINVS PERVENIRET *tam ipse, quam heres eius*, QVANTA PECVNIA ERIT TANTAM PECVNIAM *vxori* DATO. Cap. XXII. *De dotis repetitione et retentionibus, vt existimo.*

(a) Augustus *diuortiis modum imposuit*, SVETON. *Aug. cap.* 24. id est, *poenas dissidii sanxit*. PAVLL. *Lib.* III. L. 8. *D. de capt. et postlim.* Eas poenas in modo reddendi

dendi dotem constituisse, patet ex VLP. *Lib.* VII. L. 64. §. 6. 10. *D. solut. matr.* Hunc vero modum dotem reddendi, si vel vir vel vxor caussam diuortio dederit, describit accurate VLPIAN. *Fragm. tit.* VI. §. 10. et 13. Vnde verosimillimum, haec ex ipsa lege Papia Poppaea esse.

(b) Vt pateret, quem penes culpa sit, opus erat caussae cognitione. Eoque comparatum erat iudicium malae tractationis, de quo ANT. SCHVLTING. *ad* VLP. *tit.* VI. §. 13.

(c) Tale non solum, quod Romae erat, VLP. *Lib.* VII. *L.* 139. *D. de verb. sign.* et in Italia: verum etiam in coloniis iuris Italici, de quibus CAIVS *Lib.* VI. L. *vlt. D. de cens.*

(d) Verba haec legitima sunt apud VLP. *Lib.* VII. L. 64. *D. sol. matr.* Eodem pertinet fragm. CELSI *Lib.* XXXII. L. 97. *D. de verb. sign.*

(e) Exceptus videtur patronus, a quo inuito, vti supra *cap.* 13. docuimus, liberta diuertere non poterat. Eoque pertinet fragmentum TER. CLEMENTIS *Lib.* VIII. L. 48. *D. de rit. nupt.* Nec minus id ius cessauit, si mulier ad eumdem virum redibat. MARCELL. *Lib.* III. L. 33. *D. de rit. nupt.*

(f) Quid si mulier capta? An et tunc culpa penes eam? Vid. PAVLL. *Lib.* IIII. L. 8. *D. de capt. et postl.*

(g) Atqui hoc non ex lege Iulia et Papia, sed ex Iulia de adulteriis esse, diserte docet PAVLL. *Sent. rec. Lib.* I. *tit.* 21. et ipse in *Notis pag.* 335. agnoscit vir eximius, vbi fragmenta Vlpiani et Caii, quae allegauimus, ad morem septem testes diuortiis adhibendi refert. Sed et hic ritus non lege Papia Poppaea, verum lege Iulia de adulteriis inuectus est, idque patet ex *L. 9. D. de diuort. et L. vn. D. vnd. vir. et vxor.*

(h) Si ita conceptum fuit hoc caput, nihil in eo fuit noui, nihil, quod ad poenam discidii pertineret. Hac lege saltim vix dixeris modum diuortiis imposuisse Augustum.

(*) CAPVT XXXV. (Gothofred. xv.)

De cogendis parentibus, vt liberos elocent.

QVI (a) LIBEROS (b), QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBEBVNT DVCERE VXORES VEL NVBERE, (Gothofred. (c) *vel qui dotem dare nolunt*) in matrimonium EOS (Gothofr. addit: GENERO NVRVIVE) COLLOCARE, (d) PER PRAETOREM VRBANVM COGVNTOR.

(*) Caput hoc fuisse XXXV, testatur MARCIANVS L. 19. *D. de rit. nupt.* qui et ipsa verba legitima, intermixtis quibusdam, quae ex constitutionibus Seueri et Antonini accesserunt, seruauit.

(a) Adoptiuos aeque ac naturales. Onus enim hoc ad adoptantem deuoluitur. PAVLL. *Lib.* III. L. 45. *D. de adopt.*

(b) Non ergo tenentur aui materni. L. 8. *D. de agnosc. et alend. liber.*

(c) Haec non ex lege, sed ex constitutione Seueri et Antonini sunt, L. 19. *D. de rit. nupt.* eamque constitutionem in animo habuisse videtur IVSTINIANVS L. 7. *C. de dot. promiss.*

(d) Quod constitutione Seueri et Antonini etiam ad praesides prolatum. L. 19. *D. de rit. nupt.* Simile exemplum vidimus *capite* 14. vbi vide *notas*.

CAPVT

CAPVT XXXVI. (Gothofr. XXIII.)

De poenis caelibatus.

(a) CAelibes nisi intra centum dies huic legi paruerint, neque (b) HEREDITATEM, neque (c) LEGATVM ex testamento (d), nisi proximorum genere (e) capiunto. (Gothofred. *legatum testamento relictum capiunto.*)

(a) De poenis caelibatus vid. TERTVLL. *de monogam. p.* 583. VLP. *Fragm. tit.* XVII. §. I. SOZOM. *Hist. eccles. Lib.* I. *cap.* 9.

(b) Qua adpellatione et bonorum possessio continetur. PAVLL. *Lib.* IIII. L. 138. *D. de verb. signif.*

(c) Immo nec fideicommissum, nec mortis caussa donationem. *Idem Lib.* IIII. L. 87. *D. de legat.* 3.

(d) VLP. *tit.* XVI. §. I. nisi caussam morti testatoris dedissent. VLP. *Lib.* VIII. L. 15. *D. ad leg. Cornel. de sicar.*

(e) Nec per se, nec per eum, quem quis in potestate habet. Id enim omne fiscus eripiebat, nisi filio familias aliquid donatum esset ad militiam. VLP. *Lib.* VIII. L. 3. *D. de castr. pecul.*

CAPVT XXXVII. (Gothofr. *cap.* XXIII.)

De poenis orbitatis.

(a) SI qui coniugum masculus (vltra XXV. annum,) femina (vltra vicesimum, (b) orbi erunt, semissem (c) relictorum tantum capiunto. (d) Qui genere proximi erunt, vsque ad gradum sextum, quod relictum est, iure antiquo capiunto. (Gothofr. *at quo minus qui genere proximi erunt vsque ad sextum gradum relictum iure antiquo capere possint*, (*) E. H. L. N. R.)

(a) Lex Papia citius liberos exegerat, quam Iulia matrimonium. Quare laxiore tempore orbis dato, huic legis capiti derogauit Seuerus. TERTVLL. *Apologet. cap.* 4. Videtur ergo id tempus, cuius et VLPIAN. *tit.* XVI. §. I. meminit, non ex lege Papia Poppaea, sed ex Iulia de maritandis ordinibus esse, idque in vsum fortassis reuocatum a Seuero.

(b) Orbi qui liberos non susceperant. Non enim proderant adoptiui, VLP. *Lib.* VIII. L. 51. §. I. D. *de legat.* 2. at proderant tamen excisi vtero, et filii ab hostibus reuersi. VLP. *Lib.* VIII. L. 141. *D. de verb. sign.*

(c) Quid si in tempus liberorum aliquid relictum? VLP. *Lib.* VIII. L. 51. §. I. *D. de legat.* 2. L. 61. *D. de cond. et dem.* L. 36. *D. de mort. causs. donat.*

(d) SOZOM. *Hist. eccles. Lib.* I. *cap.* 9. Conf. VLPIAN. *tit.* XVI. §. I.

(*) *ex hac lege nihil rogatur.*

CAPVT

CAPVT XXXVIII. (Gothofr. *cap.* VI.)

De liberta ob nuptias ab operis liberanda.

(a) Liberta, quae patroni voluntate (b) nupta erit, operarum obligatione liberator.

(a) Meminit huius capitis ALEXANDER imperator *L.* 1. *C. de obsequ. par. et patr.* et HERMOGENIANVS L. 48. *D. de oper. lib.* Quales operas liberti libertaeque debuerint, explicasse videtur TER. CLEM. *Lib.* VIII. L. 32. §. 1. 2. *D. qui et a quib. manumiss. liber. non fiant.*

(b) Non ergo si nuptiae non essent sequutae. *d.* L. 48. §. 1. Hinc et reuiuiscebat obligatio, quum liberta nupta esse desierat. TER. CLEM. *Lib.* VIII. L. 14. *D. eod.*

CAPVT XXXVIIII. (Gothofr. *cap.* XXIIII.)

De liberto centenario minore.

IN bonis (a) liberti (b) centenario minoris patronus patronique liberi masculi, si libertus (c) liberos non habebit; (d) ius antiquum habento. Sin (e) liberos habebit, (f) ius nullum in bonis liberti habento.

(a) Etiamsi ius aureorum annulorum impetrarit. VLP. *Lib.* VIIII. L. 5. *de iur. aur. annulor.*

(b) Rem centum habentis, L. 16. *D. de bon. libert.* id est, patrimonium centum sestertium millium, pro qua summa IVSTINIANVS centum aureos posuit. §. 2. *Inst. de success. libert.* Centenarius vero intelligebatur deducto aere alieno, TER. CLEM. *Lib.* VIIII. L. 24. *D. qui et a quib. manumiss.* computatoque eo, quod in actionibus erat. VLPIANVS *Lib.* VIIII. L. 143. *D. de verb. signif.*

(c) Non est autem sine liberis, qui vel vnum habet. CAIVS *Lib.* VIII. L. 148. *D. de verb. signif.* Conf. TER. CLEM. *Lib.* VIIII. L. 38. *D. de bon. libertor.*

(d) Nisi libertum capitis accusarit. TER. CLEM. *Lib.* VIIII. L. 10. *D. de iur. patron.*

(e) Nisi filius liberti hereditatem paternam repudiauerit. CAIVS *Lib.* VIII. L. 4. *D. de bon. poss.*

(f) Attamen tutores esse cogebantur eius liberorum: si excusabantur, tunc praetor tutorem dabat: non vero se ipsum. VLP. *Lib.* VIIII. L. 4. *D. de tut. et curat. dat.*

CAPVT XXXX. (Gothofr. *cap.* XXV.)

De liberto centenario.

(a) IN centenarii liberti bonis, qui vnum duosue liberos habebit, siue is testamento facto, siue intestatus decedat, patrono patroniue liberis masculis (b) VIRILIS PARS (c) seruator: sin tres liberos habebit, patronus, patroniue liberi masculi nihil iuris in bonis liberti habento.

(a) Quid si in fraudem vel patroni, vel legis libertus alienauerit? VLP. *Lib.* X. L. 16. *D. de iur. patr.*

(b) Sed ea non numquam totam hereditatem continebat. VLP. *Lib.* X. L. 145. *D. de verb. signif.*

(c) Nisi capitis libertum accusasset. VLP. *Lib.* X. L. 11. *D. de iure patr.*

CAPVT XXXXI. (Gothofr. XXVI.)

De filia patroni.

(a) PAtroni (b) filia si ius trium liberorum habebit, eadem iura, (c) quae et ipse patronus patronique filii edicto praetoris habent, habento.

(a) Caput hoc suggerit VLP. *Fragm. tit.* XXVIIII. §. 4.

(b) Quamuis in adoptiua familia esset, tamen ei ipsi ad bona libertorum paternorum admittebatur. TER. CLEM. *Lib.* X. L. 39. *D. de bon. libert.*

(c) Vt dimidiae bonorum partis possessionem impetrarent, si vel testatus decessisset libertus, iisque minus parte dimidia reliquisset, vel intestatus heredem suum, sed adoptiuum, haberet superstitem. §. 1. *Inst. de success. libert.*

CAPVT

CAPVT XXXXII. (Gothofr. XXVII.)

De libertae bonis.

(a) IN bonis libertae etiam quatuor liberorum iure subnixae, (b) pro numero liberorum libertae mortis eius tempore superstitum (c) VIRILIS PARS (d) patrono patronique liberis masculis debetor.

(a) VLP. *Fragm. tit.* XXVIIII. §. 3. TER. CLEM.

(b) Numerabantur liberi omnes, etiam in vtero relicti, quia et ii tempore mortis libertae fuisse intelligebantur. TER. CLEM. *Lib.* XI. L. 153. *D. de verb. signif.*

(c) Eo tamen beneficio priuantur, qui libertam capitis accusarunt, non vero accusatoris patroni liberi. VLP. *Lib.* XI. L. 17. *D. de iur. patr.* Eodem priuantur, qui libertatis caussa imposita liberto reuendiderunt, VLPIAN. *Lib.* XI. L. 37. *D. de bon. libert.* quamuis libertatis caussa societatem cum liberta inierint. VLP. *Lib.* XI. L. 36. *D. de oper. libert.*

(d) An et patrono, cuius liberta communis alteri patrono nupserat? Hanc speciem tractasse videtur CAIVS *Lib.* VIII. L. 46. *D. de rit. nupt.*

CAPVT XXXXIII. (Gothofr. XXVIII.)

De patronae successione.

(a) PAtrona ingenua duobus liberis honorata, libertina tribus, (b) idem ius, quod patronus ex edicto praetoris habet, habento.

(a) Caput hoc suppeditat VLPIAN. *Fragm. tit. vlt.* §. 6.

(b) Videntur itaque patronae liberorum iure haud subnixae, partem sibi bonorum a libertis stipulatae, eoque nomine fideiussores accepisse. Quo pertinere arbitramur fragmentum CAII *Lib.* VIIII. L. 150. *D. de verb. signif.*

N 2 CAPVT

* * * * * * * * * * *

LIBER II.

AD LEGEM DE MARITANDIS ORDINIBVS.

* * * * * * * * * * *

CAPVT I.

AD CAPITA LEGIS PRIMVM ET SECVNDVM.

DE SENATORVM, EORVMQVE LIBERORVM ET RELIQVORVM INGENVORVM, NVPTIIS.

I. PRima legis capita qualia fuerint? Leges aeque, ac alia scripta, a primis capitibus nomen acceperunt. Lex Cornelia de ficariis etiam de parricidiis egit. L. 1. pr. D. ad leg. Corn. de ficar. *explicata*, *et ab emendatione vindicata.* II. *Senatorum primus in republica ordo. Cenfus fenatorius. Senatorum praerogatiuae. An et eas, quae quaestum corpore faciebant, vxores ducere, fenatoribus nominatim prohibitum fuerit?* L. 43. D. de fenat. *ad reliquos ingenuos pertinet. Quas hi ducere prohibebantur, eas nec fenatores ducere poterant.* L. 16. D. de his, quae vt indign. *explicata.* III. *Explicatio verborum:* QVI SENATOR EST. IIII. *Senatorum quoque liberi infignibus fenatoriis vfi. Quafi fenatorum filii. Patricia nobilitas adoptione adquiri et amitti poterat: fenatoria dignitas adquiri, fed non amitti. An et poftumus fenatoris filius?* L. 7. §. 1. D. de Senat. *expofita. Senatorum nepotes et pronepotes.* V: *Nuptiae putatiuae nemini fraudi erant.* VI. *Hiftoria*

iuris connubii cum libertinis. Quaenam libertinae? L. 25. D. de ſtat. hom. *et* L. 207. D. de reg. iur. *explicatae.* VII. *Ars ludicra. Qualem artem ludicram infamia notarint Romani? Cur ludiones Romanis tam viles?* VIII. *Nuptiae ſenatorum filiabus et neptibus prohibitae. Dignitas clariſſimatus et feminis competebat. Ornamenta coniugii ſenatorii, conſularis vel principalis a principe impetrata.* VIIII. *Perſonae a quarum nuptiis ſenatoris filiabus, neptibus, proneptibus erat abſtinendum.* X. *Caput II. de reliquorum ingenuorum nuptiis. Manumiſſiones matrimonii cauſſa non ſunt ex lege Aelia Sentia, ſed ex SCto. Libertus ducere non poterat patronam, niſi tenuioris conditionis. Exemplum huius modi nuptiarum ex* FABRETTO. SCALIGERI *coniectura expenſa.* XI. *Quaeſtum corpore facientes ingenuo nubere non poterant. Meretricum profeſſio, toga ab iis ſumta, nomina mutata.* XII. *Nec ingenuus iure ducebat lenam, vel a lenone manumiſſam.* XIII. *Nec damnatam iudicio publico, vel in adulterio deprehenſam.* XIIII. *Nec eam, quae artem ludicram fecerat.*

I. PRimis legis Papiae Poppaeae capitibus de ſenatorum atque ingenuorum reliquorum nuptiis actum fuiſſe, partim inde colligimus, quod VLPIANVS, PAVLLVS, et MARCELLVS primo ſtatim libro de iis diſputarunt: partim quod lex IVLIA, Papiae Poppaeae mater, cognomen adepta eſt *de maritandis ordinibus.* Titulos autem libris ac ſcriptionibus ſuis a primis tractationis capitibus arceſſere, ſollemne erat veteribus tantum non omnibus. Sic libris Moſis a primo cuiuſque capite nomina Γενέσεως, Ἔξοδος, Λευϊτικὸν, Ἀριθμῶν καὶ Δευτερονομίου indita eſſe, nemo ignorat: nec pauci ſunt, qui Matthaeum Euangeliſtam euangelium inſcripſiſſe putant βίβλον γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. (a) quamuis ego cum his non faciam, exiſtimemque potius βίβλον γενέσεως ſignificare *genealogiam*, (b) adeoque hanc eſſe inſcriptionem primae partis capitis primi, non totius operis euangelici. Idem a Graecis aeque ac Romanis factitatum. Terentius ſane comoediam, Graecorum more, inſcripſit HEAVTONTIMORVMENON a ſcena prima, in qua ſe ipſum reprehendere et laboribus duriſſimis ruri excruciare fingitur Menedemus, quamuis poſtea nihil ſimile amplius in tota illa comoedia occurrat. Ne autem ad alia delabamur, in ipſis legibus cognominandis id frequenter videmus obſeruatum. Lex Iulia, quae praeter adulterium reliqua etiam probra nefandaſque commixtiones perſequebatur, a primis tamen capitibus dicitur

(a) *Math. I. 1.* (b) *Gen. V. 1.*

tur *lex Iulia de adulteriis.* Lex Cincia non solum ad munera et dona, quibus clientes patronos locupletabant, sed et ad alias donationes pertinuit: et tamen illam *muneralem* a primo capite adpellat apud FESTVM (a) PLAVTVS qui et alibi legem Laetoriam, procul dubio a primo capite, vocat *quinamvicennariam*, quum tamen non solum maiorennitatis anni, *anni legis Laetoriae* dicti CONSTANTINO, (b) ea lege finirentur: verum etiam alia, quae ad contractus, et curationem minorum pertinent, accurate cauta sancitaque fuerint. Praecipue id liquet ex lege Cornelia de sicariis, quae non solum sicarios et veneficos, verum etiam parricidas, teste MARCIANO (c) vltore ferro persequuta est, quemadmodum Iul. Caesar lata lege *de parricidiis*, cuius SVETONIVS (d) meminit, etiam veneficia coercuit, vti ex eodem SVETONIO (e) collegit, et erudite demonstrauit ZACH. HVBERVS. (f) Et tamen vtraque lex a prioribus capitibus, illa *legis Corneliae de sicariis et veneficis:* haec *legis Iuliae de parricidiis* nomen accepit. Quibus obseruatis, quod obiter moneo, facile carebimus doctorum virorum emendatione, in *L. 1. pr. D. ad leg. Pompei. de parric.* pro *lege Cornelia de sicariis*, rescribentium *leg. Cornelia de parricidis.* Quae quum ita sint: verosimillimum profecto videtur, prima legis Papiae Poppaeae capita de ordinum nuptiis egisse, atque inde totam illam legem cognomen tulisse *de maritandis ordinibus.*

II. Primus in ciuitate ordo erat senatorius, reliquis honoratior, quippe ad publicum consilium admissus, magnamque ab ipsa vrbis origine adeptus auctoritatem, quam et sub prioribus imperatoribus aliquamdiu tenuit. Initio natales, deinde prudentia et spectata rebus in omnibus virtus, postremo et census senatores fecit, quod maxime deplorant PLINIVS (g) et M. SENECA. (h) Census vero iste Senatorius principio erat octingentorum millium; postea Augustus, teste SVETONIO (i) *censum senatorium ampliauit, et pro octingentorum millium summa duodecies HS. taxauit; suppleuitque non habentibus.* Quin insequente saeculo, sub Traiano haud paullo ampliorem fuisse oportet censum senatorium, si recte cum IO. FR. GRONOVIO (l) apud PLINIVM (m) legimus,

(a) *Voce:* muneralis.
(b) *L. 2. C. Th. de donat.* et ibi IAC. GOTHOFR. *pag. 615. Tomo II.*
(c) *L. 1. pr. D. ad leg. Pomp. de parric.*
(d) *Iul. cap. 42.*
(e) *Ner. cap. 33.*
(f) *Diss. philol. iurid. Lib. II. diss. 1. cap. 1.*
(g) *Hist. nat. Lib. XIIII. cap. 1.*
(h) *Declam. XI.*
(i) *August. cap. 41.*
(l) *De pecun. vet. Lib. II. cap. 3. pag. 69.*
(m) *Lib. VIIII. epist. 3.*

legimus, *quaterdecies* HS. a matre Voconii filio collatum fuiſſe, vt in ampliſſimum ordinem, beneficio principis promoueretur. Haec iam ab aliis expoſita, vel ideo hic tangere viſum eſt, vt adpareat, cur primo ſtatim commentariorum libro VLPIANVS (a) agat de aeſtimatione bonorum, deducendaque quarta Falcidia. Quum enim ab eo, qui latum clauum ambibat, exigeretur cenſus duodecies vel quaterdecies HS; omnino incidere poterat quaeſtio, quid in bona computari, quidque ex iis deduci oporteat, antequam adpareret, an filio ſenatoris ſuperſit cenſus ſenatorius, vel *an res eius*, vt IVVENALIS *Sat.* III. *v.* 155. loquitur, *ſufficere legi* videatur? Hinc ſi qui rei ſtipulandi erant, veluti ſenatoris filius et alius: diuidebatur inter eos obligatio, ſi ſocii eſſent: alias in pendenti erat, in vtrius bonis computari oporteret, id quod deberetur, quia alterutri debebatur ſolidum. Idem obtinebat, ſi ſenatoris filius et alius erant correi promittendi. Tunc enim ſi inter eos ſocietas eſſet, ita diuidebatur ſtipulatio, ac ſi ſinguli partem promiſiſſent: alias in pendenti erat, cuius ex bonis id detrahi oporteret. Ita et corpora, ſi qua eſſent in bonis defuncti, ſecundum rei veritatem et praeſens pretium erant aeſtimanda. Quae omnia Tribonianus interpolata ad quartam Falcidiam retulit, vti alia permulta, quae ad aeſtimationem bonorum pertinebant. Ita commode ea lex referri poteſt ad caput legis primum, nec opus eſt, vt cum IAC. GOTHOFREDO mutata inſcriptione, in locum *libri primi ad legem Iuliam et Papiam*, ſubſtituamus *tertium*.

Ceterum non ſolum libera re publica, ſed et ſub bonis principibus magnae erant huius ordinis praerogatiuae. Sententiam ſenatores dicebant de ſumma rei publicae: penes illos ſolos erat ius comitiorum, eorumque decreta ſatis diu pro legibus erant: quin et hoſtes rei publicae renunciabant, bella decernebant; (b) iudicia maioris momenti, veluti maieſtatis, vis publicae et priuatae, veneficii, exercebant: (c) quin et honores, ornamenta triumphalia, prouincias decernebant, legibus ſoluebant, omniaque agebant, quae olim poterat populus: niſi quod plerumque vel principum dominandi libido eorum infringeret potentiam, vel adulatio, vetus in re publica malum, has partes rei publicae principis arbitrio ſubiiceret. Hinc et maximus honor ſenatorii ordinis viris haberi ſolebat. Adſurgebatur iis a viris maximis, adeo, vt et Caeſari, iam perpetuum dictatori, vitio verteretur, quod

(a) VLP. *Lib.* I. *L.* 62. *D. ad leg. Falcid.*

(b) GOTHOFR. *ad L. Quiſquis cap.* 12. *pag.* 55.

(c) TACIT. *Annal. Lib.* IIII. *cap.* 26.

teretur, quod adeuntes se cum plurimis decretis vniuersos patres, SEDENS *pro aede Veneris Genitricis excepisset:* (a) laudaretur contra Hadrianus, qui ad conuiuium venientes stans excipiebat. (b) Porro iidem lato clauo incincti, et titulo VIRORVM CLARISSIMORVM honorati discernebantur ab ordinibus reliquis. Gaudebant priuilegio fori, (c) et nec diris quaestionibus, nec iisdem, quibus alii e plebe, suppliciis subiiciebantur (d). Vnde et Antoninus Pius senatorem parricidam non ausus est occidere, (e) et extremis *reipublicae* temporibus nihil maiorem inuidiam conflasse animaduertimus Imperatoribus, quam si senatorii ordinis virum etiam criminis reum, occidissent. Nihil iam dicam de immunitate a muneribus sordidis, et maxime a necessitate temonaria, id est, auro tironico, qua eorum patrimonia gaudebant, (f) nihil de aliis istius ordinis priuilegiis atque ornamentis quam plurimis. Id modo addam, quod maxime ad illustrandam senatoriam dignitatem facit, eam ipsos Imperatores abs se haud existimasse alienam. Hinc IVLIANVS imp. rescribit: (g) *ius senatorum et auctoritatem eius ordinis*, IN QVO NOS QVOQVE IPSOS NVMERAMVS, *necesse est ab omni iniuria defendere.* Similiter ARCADIVS et HONORIVS, (h) senatores PARTEM CORPORIS SVI vocant, tanquam cuius ipsi capita habeantur. Quo sensu et CORIPPVS (i) Iustinum imperatorem ita loquentem inducit:

- - - Vos, o mihi proxima membra,
Conscripti patres, nostri spes maxima regni:
Vos estis PECTVS, *vos* BRACHIA VERTICIS HVIVS.

Quae quum ita sint, indignas merito ordine tam splendido Augustus iudicabat nuptias cum libertinis aliisque vilioris conditionis mulieribus. Atque hinc ita sanxerat capite huius legis primo:

QVI SENATOR EST, QVIVE FILIVS NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST ERIT, NEQVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO LIBERTINAM, AVT EAM, QVAE IPSA CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT.

(a) SVETON. *Iul. cap.* 22.
(b) SPART. *Hadr. cap.* 22.
(c) L. 1. L. 2. C. *vbi senat. vel clar.*
(d) L. 11. C. *de quaest.* L. 16. C. *de dignitat.*
(e) IVL. CAPITOL. *Vit. Anton. cap.* 8.
(f) *L.* 4. *L.* 5. *L.* 14. *C. de dignit.*
(g) *L.* 8. *C. de dignitat.*
(h) *L.* 5. *pr. C. ad leg. Iul. maiest.*
(i) *Lib. II.*

NEVE SENATORIS FILIA NEPTISVE EX FILIO PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATA LIBERTINO EIVE, QVI IPSE CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT, SPONSA NVPTAVE, SCIENS D. M. ESTO. NEVE QVIS EORVM D. M. SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO.

Haec enim verba huius capitis legitima nobis seruauit PAVLLVS. (a) Equidem vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, vtrimque interserit verba: ITEM EAM, QVAE PALAM CORPORE QVAESTVM FACIT, FECERIT, quae ex VLPIANI (b) fragmento mutuauerat. Verum nos illa eiicienda putauimus, partim quod PAVLLVS, qui legitima huius capitis verba extulit, ea omisit: partim quod ille VLPIANI textus non ad senatorum, sed reliquorum ingenuorum nuptias pertinet, vtpote in quo et cum lena, iudicio publico damnata, deprehensaque in adulterio connubium prohibetur. Fefellisse virum celeberrimum videtur alius VLPIANI (c) locus, vbi iste senatores etiam cum mulieribus quaestum corpore facientibus nuptias contrahere posse negat. Sed inde non sequitur, vt ea verba in capite primo expressa fuerint. Potius, quae cauta fuerant de ingenuis: ea vel senatus, vel ICti etiam ad senatores proferebant, absurdum esse rati, senatorium sanguinem iis commixtionibus, quibus ipsi plebi esset interdictum, impune contaminari. Hinc MARCELLVS: (d) *obseruandum est*, inquit, *vt inferioris gradus homines ducant vxores eas, quas hi, qui altioris dignitatis sunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur: ac contra antecedentis gradus homines non possunt eas ducere, quas his, qui inferioris dignitatis sunt, ducere non licet:* vbi res ipsa docet, pro *ac contra*, cum vetustis editionibus legendum esse *at contra*, vt respondeat particulae concessiuae *vt*, quae in priore colo occurrit: forsan etiam pro *possunt*, *posse*, vt rotundior sit oratio. Sed id non vrgeo. Simili sensu PAVLLVS: (e) *eas, quas ingenui ceteri prohibentur ducere vxores*, SENATORES *non ducunt.*

Omnia itaque, quae ingenuis ademta fuerant, connubia multo magis etiam senatoribus indigna videbantur. Sic quum reliquis ingenuis interdictum esset nuptiis earum, quae iudicio publico fuerant damnatae, SCto id etiam ad senatores prolatum est. (f) Vnde facile patet, cur nec eas, quae quaestum corpore fecissent, domum ducere possent senatores,

(a) *Lib. I. L. 44. pr. D. de rit. nupt.*
(b) *Lib. I. L. 43. D. eod.*
(c) *Fragm. tit. 13. §. 1.*
(d) *Lib. I. L. 49. D. de rit. nupt.*
(e) *Lib. I. L. 44. §. 8. D. eod.*
(f) VLP. *Lib. I. L. 43. §. 10. D. eod.*

natores, quamuis earum lex propalam non meminisset. Elegans eam in rem species est apud PAPINIANVM, (a) cuius haec verba sunt: *quoniam stuprum in ea contrahi non placuit, quae se non patroni concubinam esse patitur, eius, qui concubinam habuit, quod testamento relictum est, actio non denegabitur, idque in testamento Coccei Cassiani, clarissimi viri, qui Rufinam, ingenuam pleno honore dilexerat, optimi maximique principes nostri iudicauerunt, cuius filiam, quam alumnam testamento Cassianus nepti coheredem datam adpellauerat, vulgo quaesitam adparuit.* Multi hic haerent, nec se expedire possunt. ANT. FABER (b) verba vltima transponit, legitque: *quam alumnam testamento Cassianus nepti coheredem datam adpellauerat, cuius filiam vulgo quaesitam adparuit.* Sed haec coniectura paullo audacior non multum extricat. Similiter vir summus, IAC. CVIACIVS, (c) hanc legem et paullo audentius emendasse, et ipsam speciem non satis peruidisse videtur. Nam primo verba vltima ita mutat: *vulgo quaestum fecisse adparuit.* Deinde Cocceium Cassianum fingit primum Rufinam habuisse in matrimonio, ac deinde, ea mortua, eius filiam, priuignam suam, concubinam adsciuisse. Quum vero liberta patrono, non vero ingenua extraneo, concubina esse potuerit, nisi vel obscuro loco nata, vel quaestu meretricio infamis esset: dubitatum ait CVIACIVS, an concubinam Cocceius habere potuerit ingenuam, Rufinae, vxoris suae, filiam, et an haec coheres esse potuerit nepti ex Cassiani testamento? Principes tamen iudicasse, eam admittendam ad hereditatem, quia adparuerit, eam quaestum fecisse corpore, ac proinde, licet ingenua esset, tamen in concubinatu esse potuisse. Haec laudatissimus IAC. CVIACIVS, cuius nec emendationi, nec interpretationi videtur suffragandum. Quis enim credat, licuisse Cassiano priuignam concubinam habere? Omnino id licuisse adseuerat CVIACIVS, quia, quae vxores esse non potuerint, concubinae tamen esse quiuerint. Verum ea regula frustra adplicatur coniunctionibus nefariis, quas Romanos iuris et pudoris naturalis studiosissimos, et in concubinatu damnasse, testes sunt VLPIANVS, (d) PAVLVS, (e) et SCAEVOLA. (f) Deinde nec emendationi CVIACII fauent editiones, in quibus omnibus, quas consului, verba postrema ita sistuntur: *vulgo quaesitum adparuit*, vel, *vulgo quaesitam adparuit*, qua posteriore lectione nihil profecto est sincerius. Sic enim tota res clara est, legique egregie quadrat species non quidem illa ab ACCVRSIO,

O 2 sed

(a) *L. 16. D. de his, quae vt indign.*
(b) *Coniect. Lib. III. cap. 14.*
(c) *Obs. Lib. V. cap. 6.*
(d) *L. 1. §. 1. D. de concubin.*
(e) *L. 14. §. 2. D. de rit. nupt.*
(f) *L. 54. D. eod.*

ſed altera ab Em. Merillio (a) conſtituta. Cocceius Caſſianus erat *vir clariſſimus*, id eſt, ſenatorio ordini adſcriptus. Duxerat is *Rufinam ingenuam*, eamque *pleno honore dilexerat*, adeoque vxoris loco habuerat. Moriens Caſſianus, Rufinae filiam, vulgo quaeſitam, quam ipſe alumnam adpellabat, teſtamento nepti coheredem dederat. At ei controuerſiam mouebat fiſcus, tamquam indignae, et cui non magis a Caſſiano aliquid relinqui potuerit, quam ipſi Rufinae. Hanc enim, quod quaeſtum corpore fecerit, non poſſe ſenatoris vxorem eſſe: filiam vero in fraudem legis videri inſtitutam, vt quod mater non poſſet, filia, tacito fortaſſis fideicommiſſo obſtricta, caperet. Sed admittebatur tamen filia a principibus, quia non erat ex Caſſiano et Rufina nata, (vnde et ille *alumnam* eam, non filiam in teſtamento adpellauerat,) ſed *vulgo quaeſita*, antequam mater cum Caſſiano habuiſſet conſuetudinem. Non itaque Rufina erat Caſſiani vxor, quamuis pleno ab eo honore dilecta, quia inter ſenatorem et mulierem vulgarem non erat connubium. Nec tamen Caſſianus in eam ſtuprum commiſerat, quia in ingenuam, quae corpus vulgauerat, ſtuprum haud committebatur. (b) Erat itaque concubina Caſſiano, ſiquidem et ingenua, in quam ſtuprum non committebatur, concubina haberi poterat. (c) Concubinae autem quum per leges et fideicommiſſa (d), et donationem capere poſſent, (e) nihil videbatur cauſſae, cur tamquam indigna repellenda eſſet ingenuae concubinae filia, ante eum concubinatum vulgo quaeſita. Hinc principes actionem illi denegandam haud cenſebant, eorum ratio decidendi in hoc vno ſita erat, quod *Rufina vulgo quaeſiſſet filiam*, ac proinde tamquam quaeſtuaria mulier, ſaluo iure, in concubinatu Caſſiani eſſe potuiſſet. [Quibus fere gemina ſunt, quae ad illam differunt viri docti, Detlev. Langebek. *Annotat. cap.* 31. et Petr. Perrenon. *Animaduerſion. Lib. II. cap.* 25. *Tom. I. Theſaur. iur. Rom.* quamuis hic, dum in eadem lege verba quaedam ita mutat: *qui Rufinam ingenuam non honore pleno dilexerat*, textum praeter neceſſitatem ſollicitare videatur. Non enim ideo Rufina vxor erat, quia eam pleno honore dilexerat Caſſianus: ſed ideo erat concubina, quia quaeſtum corpore fecerat, quamuis pleno honore eam Caſſianus dilexiſſet. Nec enim per legem noſtram ſenatoris vxor eſſe poterat mulier quaeſtuaria, quantumuis pleno honore dilecta; poterat tamen concubina eſſe, quia in quaeſtuariam ingenuam ſtuprum non

(a) *Obſ. Lib. III. cap.* 17.
(b) *L.* 1. *D. de concub.*
(c) *L.* 3. §. 1. *D. de donat. inter vir. et vxor.*
(d) *L.* 29. *pr. D. de legat.* 2.
(e) *L.* 31. *pr. D. de donat.*

non committebatur.] Sed haec hactenus de lege paullo obscuriore. Iam ad ipsa capitis verba interpretanda progredimur.

III. Ait lex: QVI SENATOR EST. Tales vero erant, qui olim a censoribus, ac deinde a principibus, (a) immo aliquando ab ipso senatu (b) legebantur, quibusque ea dignitas adhuc salua erat atque illibata. Vnde lex non pertinet ad eos, qui propter vitae turpitudinem senatu moti, nec vmquam restituti fuerant. His enim vix integra erat existimatio, etiamsi Romae manendi ius esset. (c) *Quid enim*, inquit PLINIVS, (d) *miserius, quam exutum et exemtum honoribus senatoriis, labore et molestia non carere? Quid grauius, quam tanta* IGNOMINIA *adfectum, non in solitudine, sed in hac altissima specula conspiciendum se monstrandumque praebere*? Quemadmodum ergo hi dignitate omni spoliati, nec iudicare, nec testimonium dicere poterant per legem Iuliam repetundarum: (e) ita tantum abest, vt a personarum viliorum nuptiis illis esset abstinendum, vt potius, si quis ante senatoriam dignitatem huius modi vxorem duxisset, eaque ob superuenientem mariti dignitatem vxor esse desiisset, illa postea iterum vxor esse inciperet, simulac maritus amisisset senatoriam dignitatem. (f) Ex eadem ratione huius modi nuptiae illi tantum fraudi erant, qui iam in senatum adlectus, in libertinae vel scenicae mulieris amplexus ruebat. Quare si quis, antequam eam dignitatem esset consequutus, ancillam matrimonii caussa manumisisset, repudio erat locus, quin ipso iure irrita erant sponsalia, quae exitum habere non poterant. De qua specie THEOPHILVS, (g) vnum e veteribus procul dubio sequutus: *is autem*, inquit, *qui matrimonii caussa manumittit, intra sex menses vxorem eam debet ducere, nisi iusta caussa impedierit: veluti, quia manumissor* SENATOR *factus est. Nam senator libertinam vxorem ducere non potest*. Sed quid, si quis ducta iam libertina in senatum cooptaretur? Ne tunc quidem subsistebat matrimonium, quia in eum casum res ceciderat, vnde incipere non posset, adeoque lex PAPIA, vt ait IVSTINIANVS, (h) *inter senatores et libertas stare connubia non patiebatur*. At legi illi derogans idem laudatissimus imperator *firmum manere huius modi matrimonium, vxoremque marito concrescere, et eius fulgorem sentire iussit*.

O 3 IIII. Nec

(a) PLIN. *Lib. X. epist.* 3.
(b) *L.* 4. *C. Th. de infirm. his, quae sub tyr.*
(c) *L.* 4. *D. de senat.*
(d) *Lib. II. epist.* 12.
(e) *L.* 2. *D. eod.*
(f) *L.* 27. *D. de rit. nupt.*
(g) §. 5. *Inst. qui et ex quib. causs. manum. non poss.*
(h) *L.* 28. *C. de nupt.*

IIII. Nec ſenatores tantum, verum etiam eorum poſteros lex PAPIA POPPAEA tenuit. Sequuntur enim verba: QVIVE FILIVS SENATORIS, NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST ERIT. Quamuis enim ſenatorum poſteri non eſſent in ordine ſenatorum: ſpes tamen erat, eos participes fore paternae dignitatis, atque hinc nefas arbitrabatur Auguſtus, ſenatoriam gentem indecoris huius modi nuptiis contaminari. Auctor ſane eſt SVETONIVS, (a) Auguſtum *liberis ſenatorum, quo celerius rei publicae adſueſcerent, protinus virilem togam*, LATVM CLAVVM *inducere, et curiae intereſſe permiſiſſe.* Ab eo tempore et *filii ſenatorum* ante, quam in hunc ordinem promouerentur inſignibus ſenatoriis vtebantur, quum antea, teſte ISIDORO, (b) et rem latius explicante HENR. NORISIO (c) tantum equites eſſent, vſque ad legitimos quibus honores paterent, annos. Ex quo ſimul intelligas, quodnam diſcrimen ſit inter ſenatores IVVENES et HONORIBVS PERFVNCTOS, de quibus quaedam Is. CASAVBONVS ad laudatum Suetonii locum. Participes autem huius decoris erant non ſolum naturales ſenatorum filii, verum etiam adoptiui, (d) ſed hi, quamdiu in familia manebant: emancipati enim nomen filiorum ſenatoris emancipatione amittebant. (e) Neque intererat, iudice VLPIANO, (f) in adoptiuo *a quo*, (id eſt, vti eam phraſin recte interpretatur IAC. PERIZONIVS, (g) ex qua familia, quantumuis humili,) *vel qualiter adoptatus quis eſſet*, neque in naturali, *vtrum, eum pater, iam in ſenatoria dignitate conſtitutus, ſuſceperit, an ante dignitatem ſenatoriam.* Quamuis enim haud raro olim controuerſia inter filios regum ante hanc fortunam et poſtea demum ſuſceptos inciderat, aetatiſne priuilegium, an naſcendi felicitas in ſucceſſore ſpectari debeat: qualem litem apud Perſas inter Xerxem et Arthemenem, Darii filios, (h) nec non Artaxerxem Mnemonem et Cyrum (i) in ipſa denique Germania inter Ottonem M. et Henricum (l) agitatam eſſe, iam a GROTIO (m) obſeruatum eſt: aequius tamen eſt, et ante dignitatem natos ad paternam ſortem adſpirare. Quod principium ſequuti ICti noſtri etiam ante ſenatoriam dignitatem ſuſceptos ſenatorum filios eſſe iudicant. Refragari quidem videtur VALENTIS et GRATIANI conſtitutio, (n) quae mire torſit interpretes acutiſſimos: ſed rem iam expediuit vir eximius, IAC. GOTHO-

(a) *Aug. cap.* 38.
(b) *Orig. Lib. VIII. cap.* 4.
(c) *Cenotaph. Piſan. diſſ.* 11. *cap.* 3. *pag.* 106.
(d) VLP. *Lib. I. L.* 5. *D. de ſenator.*
(e) *L.* 6. *D. de ſenator.*
(f) *Lib. I. L.* 5. *D. eod.*
(g) *Diſſ. de lege Vocon. pag.* 87.
(h) IVSTIN. *Lib. II. cap.* 10.
(i) PLVTARCH. *in Artax. cap.* 2.
(l) *Vita Mathild. cap.* 2.
(m) *De iure bell. et pac. Lib. II. cap.* 7. §. 28.
(n) *L. II. C. de dign.*

GOTHOFREDVS, (a) docuitque, legem VLPIANI de honore cum ſenatorum liberis communicando; conſtitutionem autem Valentis et Gratiani de oneribus, quae ſenatorio ordini incumbebant, agere. Quum enim ſumtuoſus haberetur ordo ſenatorius, (b) et glebae collatione vel folle, itemque auri oblatitii obligatione premeretur: noluerunt principes hiſce oneribus teneri filios ſenatorum ante dignitatem ſuſceptos, eoque pertinet vexatiſſima iſta *lex* 11. *C. de dignitatibus.* At honores clariſſimatus iis non magis inuiderunt, quam Vlpianus, cuius ſententiam poſterior pars conſtitutionis diſerte confirmat. Vnde nec FR. DVARENVS, (c) nec alii, qui hanc legem interiecta parentheſi interpretati ſunt, rem acu tetigiſſe videntur. Quamuis vero adoptiui ſenatorum filii per emancipationem, vti diximus, ea patris dignitate exciderent: ſecus tamen ſe res habebat, quod ad naturales attinet, qui ſiue emancipati, ſiue aliis in adoptionem dati, id decus retinebant, et ſaltim QVASI SENATORVM FILII cenſebantur. De emancipatis VLPIANVS: (d) *emancipatum a patre ſenatore*, QVASI SENATORIS FILIVM, *haberi placet.* Similiter de filio in adoptionem alteri dato PAVLLVS: (e) *a ſenatore in adoptionem filius datus ei, qui inferioris dignitatis eſt*, QVASI SENATORIS FILIVS *videtur, quia non amittitur ſenatoria dignitas adoptione inferioris dignitatis, non magis, quam vt conſularis deſinat eſſe.* Huius autem diſcriminis inter filios ſenatoris naturales et adoptiuos emancipatos conſultiſſimam hanc habebant rationem, quod ciuile vinculum contrario actu ciuili et legitimo facilius, quam naturale illud ius natalium, diſſoluitur. Vere tamen et κυρίως ſenatoris filium dici haud potuiſſe naturalem emancipatum, ſubinnuit VLPIANVS, dum addit ſollemne illud iureconſultis QVASI, Stoicis etiam frequentiſſimum, qui, vbi rei cuidam definitionem nominis vere haud competere intelligebant, illud ΩΣΑΝΕΙ vel QVASI ſolebant adiicere. Quemadmodum ergo Stoici bruta animantia ὡσανεὶ θυμοῦσθαι, ὡσανεὶ φοβεῖσθαι, ὡσανεὶ βλέπειν, ὡσανεὶ ἀκούειν, ὡσανεὶ φωνεῖν, quin et ὡσανεὶ ζῆν, QVASI *iraſci*, QVASI *metuere*, QVASI *videre*, QVASI *audire*, QVASI *vocem edere*, et QVASI *viuere* dicebant, vti eſt apud PLVTARCHVM: (f) ita apud iureconſultos, Stoae fere addictos, frequentiſſima ſunt *obligationes* QVASI *ex contractu*, vel QVASI *ex delicto*, QVASI *poſſeſſio* (g) QVASI *publicae accuſationes*, (h) *interdicta* VELVTI *poſſeſſoria*, (i) res QVASI *conſecratae*

QVASI

(a) *Ad Cod. Th. Tom. II. pag.* 9.
(b) *L.* 58. *C. Th. de decurion.*
(c) *Diſp. anniuerſ. Lib. II. cap.* 29.
(d) *Lib. I. L. 7. pr. D. de ſenat.*
(e) *L.* 6. §. 2. *D. de ſenat.*
(f) *De ſollert. animal.*
(g) *L.* 10. *pr. D. ſi ſeru. vindic.*
(h) *L.* 1. §. 6. *D. de ſuſp. tut.*
(i) *L.* 20. *D. de ſeruit.*

(a) QVASI SENATORIS FILIVS, FILIA, NEPOS aliaque huius generis quam plurima.

Ceterum quamuis ex loco PAVLLI non multo ante allegato satis adpareat, senatorio decori, quod tribuebant natales, non offecisse adoptionem: inde tamen colligere non debuerunt Io. CORASIVS (b) et BARN. BRISSONIVS, (c) nec nobilitatem patriciam adoptione fuisse peremtam. Alia enim erat ordinis ac dignitatis praerogatiua, etiam in adoptionem datis salua, aliud ius gentis atque originis, quod vti exspirabat, vbi patricius a plebeio adoptabatur, ita et in plebeios transibat, adoptatos a patriciis. Luculenter id exemplis Cn. Cornelii Cossi et P. Clodii demonstrauit laudatissimus PERIZONIVS. (d) Nam vt ille per adoptionem ad patres transiit, summumque Romae magistratum eo tempore, quo ad illum plebeii sibi viam nondum emuniuissent, obtinuit: ita hic e gente patricia prognatus, et a plebeio adrogatus, tribunus plebis euasit, quem magistratum per legem sacratam nemini patrum capere licebat. (e) Idem euincunt exempla Liuiae et Dolabellae, quorum illa per adoptionem duplicis nobilitatis facta est particeps: hic per eamdem, teste DIONE (f), ad plebem transiit. De Liuia eleganter TACITVS: (g) *Iulia Augusta mortem obiit, aetate extrema*, NOBILITATIS per *Claudiam familiam, et* ADOPTIONE *in* LIVIORVM IVLIORVMQVE *clarissimae*. Erat Liuia ex gente Claudia, et quidem patricia, nec tamen ipsa amplius patricia, sed plebeia, quia pater Claudius per adoptionem in gentem Liuiam plebeiam transierat, VELLEIO ideo dictus *Liuius Drusus Claudianus*. Quum vero haec Liuiorum familia, quamuis plebeia, tamen et ipsa, vti SVETONIVS, (h) scribit, *admodum floreret, octo quippe consulatibus, censuris duabus, triumphis tribus, dictatura etiam et magisterio et equitum honorata*: hac adoptione patris ei nobilitatem accessisse ait TACITVS, nobilitatem puta imaginum, ob quas *κυρίως* Romani dicebantur nobiles. Denique et altera adoptione; qua eam genti Iuliae inseuit Augustus, eius nobilitati veluti apicem accessisse innuit TACITVS, dum iam non solum veteres Iuliorum imagines, et fumosas per atria ceras ostentare posset, verum etiam patriciam nobilitatem veluti postliminio recuperaret. Similiter et OVIDIVS, (i) ad Augustum:

Hic

(a) CIC. *ad Attic. Lib. XII. epist.* 30. *et* 35.
(b) *Ad L.* 35. *D. de senat.*
(c) *De iure connub. p.* 245.
(d) *Diss. de constitut. diuin. pag.* 84.
(e) LIV. *Lib. II. cap.* 33.
(f) *Lib. XXXXII. pag.* 198.
(g) *Annal. Lib. V. cap.* 1.
(h) *Tiber. cap.* 3.
(i) *Fast. Lib. IIII. v.* 21.

Hic ad te magna descendit origine mensis,
Et fit ADOPTIVA NOBILITATE *tuus.*

Per adoptionem enim Augustus insertus erat familiae Iuliae et patriciae et nobilissimae. Haec occasione *legis 6. §. 1. de senatoribus*, quorum summa eo redit, quod quidem sanguinis aeque, ac imaginum nobilitas per adoptionem et adquisita sit, et exspirabit: non autem dignitas senatoria, siquidem senatoris filius inferioris dignitatis viro in adoptionem datus, non quidem vere, sed QVASI senatoris filius manere intelligebatur.

An et postumus sit senatoris filius? quaestio pene Domitiana erat. Adfirmabant omnes, si discesseris a LABEONE, (a) qui et hunc QVASI *senatoris filium* adpellare malebat, quippe natum, quum pater, mortalitate interceptus, iam senator esse desiisset. Neque, vti iam dixi, dubitabatur, quin natus ante senatoriam dignitatem, senatoris filius sit, et superueniens patri dignitas etiam in liberos iam ante procreatos transfundatur. (b) Magis vero videbatur ambiguum, an et illi ea dignitas salua sit, qui ex patre senatore conceptus, eodem iam senatu moto, in lucem prodiisset? Respondet VLPIANVS: (c) *sed eum, qui postea, quam pater eius de senatu motus est, concipitur et nascitur, Proculus et Pegasus opinantur,* NON ESSE QVASI *senatoris filium: quorum sententia vera est. Nec enim* PROPRIE *senatoris filius dicetur is, cuius pater senatu motus est, antequam iste nasceretur. Si quis conceptus quidem sit, antequam pater eius senatu moueatur, natus autem post patris amissam dignitatem, magis est, vt* QVASI *senatoris filius intelligatur. Tempus enim conceptionis spectandum, plerisque placuit.* Paullo frigidior, et fere indigna VLPIANI iudicio videri posset ratio, qua Proculi et Pegasi sententiam confirmat. Negarant illi, filium, post amissam dignitatem conceptum et natum, quasi senatoris filium esse. Vlpianus iis adsentitur, addita ratione: *nec enim proprie senatoris filius dicetur is, cuius pater senatu motus est antequam nasceretur.* Siccine ergo ideo non est quasi senatoris filius, quia non proprie senatoris filius est? Sed nihil mutandum, et ratio VLPIANI rectissime se habet. Argumento enim a maiore ad minus ducto, infert: si nec is proprie est senatoris filius, qui post amissam patris dignitatem natus est, tametsi ex senatore conceptus, sed ob conceptionis tempus ille tantum *quasi senatoris filius* intelligitur: quanto minus vlla, vel imaginaria dignitas, concedi potest illi, qui, patre iam senatu moto, et conceptus, et in lucem editus est. Cete- rum

(a) VLP. *Lib. I. L. 7. §. 1. D. de senat.*
(b) *L. 2. §. 2. D. de decur.*
(c) *Ibid. L. 7. §. 1. D. de senat.*

rum eamdem decisionem VLPIANVS (a) etiam ad decurionum filios protulit, et hos quoque decurionum filios intelligi existimauit, quorum patres dignitatem post conceptionem demum amisissent, quamuis extremis rei publicae temporibus adeo non aegre ferrent filii decurionum, si ea conditione excidisse iudicarentur, vt parentes potius ipsi ob curiarum onera ea lege sese offerrent saepiuscule, *vt a se descendentes tali fortuna liberi permanerent.* (b)

Additur in capite nostro: QVIVE NEPOS EX FILIO PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST ERIT. Quamuis enim et alioquin in iure *filiorum* adpellatione omnes liberi, (c) et speciatim nepotes ex filiis, (d) comprehendantur: id tamen iustam rationem tantum habet, vbi de eorum commodo quaeritur, veluti in tutelis testamentariis, vltimisque voluntatibus, non in legibus prohibitiuis ac poenalibus, qualis est PAPIA POPPAEA. Quare eorum diserte mentionem fecere legislatores. Omittunt autem nepotes ex filia, proneptesque ex nepte senatoris natos, quia feminis per nuptias in aliam transeuntibus familiam, liberi earum non auitam, sed paternam dignitatem sortiebantur. Idque innuit VLPIANVS, (e) dum scribit: *sed si* EX FILIA *senatoris natus sit, spectare debemus* PATRIS *eius conditionem.* Multo minus ea prohibitio ad senatorum matres, sorores, ex sororibus neptes, aliasque necessitudines pertinuit. Quamuis enim Augustorum matres, sorores, aliasque cognatas, Augustarum nomine condecoratas fuisse, praeter PAVLLVM ALEX. MAFFEVM (f) ex nummis obseruarit vir summus, EZ. SPANHEMIVS, (g) et simile quid de imperatorum vxoribus repudiatis demonstrarit PHIL. A TVRRE: (h) id tamen fieri non solebat in senatorum necessitudinibus, de quibus contra Saturninum diserte scribit VLPIANVS: (i) *consulares autem feminas dicimus consularium vxores: adiicit Saturninus etiam matres: quod nec vsquam relatum est*, NEC VMQVAM RECEPTVM. Si quis et patrem et auum habuerat senatores: simul et *quasi* filius, et *quasi nepos* senatoris censebatur, atque hinc si pater amisisset dignitatem, ante conceptionem filii, non *quasi filius* quidem, sed tamen *quasi nepos* intelligebatur senatoris, vti idem tradit VLPIANVS (l).

V. Haec de personis, ad quas lex nostra pertinebat. Sequuntur iam

(a) *L.* 2. §. 3. *D. de decurion.*
(b) *L. vlt. C. de his, qui sponte muner. publ sub.*
(c) *L.* 84. *D. de verb. sign.*
(d) *L.* 220. §. 1. *et* 3. *D. eod.*
(e) *L.* 10. *D. de senator.*
(f) *Gemm. antiqu. pag.* 43.
(g) *De vsu et praest. num. Diss. XI. pag.* 270. *Tom. II.*
(h) *De annis imper. M. Aur. Ant.*
(i) *L.* 1. §. 1. *D. de senat.*
(l) *Lib. I. L.* 7. §. 2. *D. eod.*

iam verba : NE QVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO. Non ſolum ergo nuptias , ſed et ſponſalia cum mulieribus vilioris conditionis facere nefas videbatur. Regulam enim illam iuris omnes probabant , quod quibuſcum nullum ſit connubium, eas nec ſponſas habere liceat. (a) Hinc MODESTINVS : (b) *ſcias tamen, quod de nuptiis tractamus , et ad* SPONSALIA *pertinere.* Et VLPIANVS (c) fere ſimilia monet de SC. ad legem Papiam Poppaeam facto, quod licet de nuptiis tantum loquatur , tamen et ad ſponſalia ſit proferendum.

Nec ſine ratione additur : SCIENS DOLO MALO. Si quis enim ſenator bona fide ac per errorem ſeſe huius modi nuptiis polluiſſet, nihil admiſiſſe videbatur contra legem , ſed ex tali matrimonio , quod putatiuum vocant doctores, iuſti naſcebantur liberi. Quam in rem eleganter VLPIANVS : (d) *in poteſtate parentum ſunt etiam ii liberi , quorum cauſſa probata eſt ,* PER ERROREM *contracto matrimonio , inter* DISPARES *conditione perſonas.* Quo et alii pertinent iuris noſtri textus, (e) ex quibus recte colligunt prudentes , veniam huius modi nuptias per errorem contractas mereri : quamuis , detecto errore , nuncium mitti oportuiſſe mulieri , quam per hanc legem ſenatori vxor eſſe non poterat, facile eſt ad intelligendum. Quin ab Antonino Pio , teſte MARCIANO (f) reſcriptum fuerat , *ſi libertina ſenatorem deceperit , quaſi ingenua , et ei nupta ſit , ad exemplum praetoris edicti , dandam in eam actionem , quia ex dote nullum lucrum habeat , quae nulla eſt.*

VI. Vt vero ipſas feminas , quarum a nuptiis abſtinendum erat ſenatoribus , ſenatorumque filiis et nepotibus , paullo adcuratius contemplemur : lex primo nominatim ab eorum thalamis arcet LIBERTINAS ; idque et a CELSO , (g) et DIONE CASSIO (h) eſt obſeruatum. Rei origo paullo altius repetenda. Antiquiſſimis temporibus in ſenatum non niſi patricii generis viri adlegebantur , et his nefas videbatur , vxores ducere plebeias , vel filias ciuibus plebeiis nuptum collocare , quamuis honeſtiſſimis. Vnde et in vndecimam tabulam decemuiralem lex immigrauerat ; *μὴ ἐξεῖναι τοῖς πατρικίοις πρὸς τοὺς δημοτικοὺς ἐπιγαμίας συνάψαι* , *ne connubii patribus cum plebe ius eſſet.* (i) Et eo iure vtebantur Romani , quamdiu inter patres et plebeios fluctuabat res publica , et quamuis ea lex , vti obſeruat DIONYSIVS , eum in finem po-

 tiſſimum

(a) *L. 60. §. 5. D. de rit. nupt.*
(b) *L. 15. D. de ſponſ.*
(c) *L. 16. D. eod.*
(d) *Fragm. tit. 7. §. 4.*
(e) *L. 22. §. 13. D. ſol. matr. L. 3. C. eod.*
(f) *L. 58. D. de rit. nupt.*
(g) *L. 22. D. de rit. nupt.*
(h) *Lib. LIIII. pag. 531.*
(i) DIONYS. HAL. *Lib. X. cap. 69.*

tiſſimum lata eſſet, *ne familiis coniugii atque adfinitatis vinculo conſociatis, ordines in concordiam coirent:* cauſſam tamen interſerebant patricii, nefas eſſe ac ſacrilegio proximum, ſacra gentium, quorum κοινωνοὺς, ex Romuli inſtituto, vxores, in manum conuenientes, fieri oportebat, plebeiis euulgari, et fieri promiſcua. Hinc apud LIVIVM (a) Canuleio, abrogaturo illam legem decemuiralem, occlamant patres: *quas quantaſque res Canuleium adgreſſum? colluuionem gentium,* PERTVRBATIONEM AVSPICIORVM *publicorum priuatorumque adferre. Quam enim aliam vim connubia promiſcua habere, niſi vt ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis patrumque? vt qui natus ſit, ignoret, cuius ſanguinis,* QVORVM SACRORVM *ſit, dimidius patrum ſit, dimidius plebis, nec ſecum quidem ipſe concors.* Nec ignotum eſt factum Virginiae, quam, licet mutato iſto iure, matronae tamen arcebant ſacris, quod, patricia quum eſſet, gente enupta in manum conueniſſet plebeio conſuli, Volumnio. (b) Sic aliquamdiu nulla erant inter patres plebemque connubia, donec haec, pertaeſa huius contemtus, et, tribuniciis inſtincta furoribus, fremere, et legem illam abrogatam velle coepit. Et peruicit demum anno v. c. 310. Canuleius, tribunus plebis, qui non prius miſcere omnia ac turbare deſiit, quam patribus hanc extorſiſſet victoriam, legemque de promiſcuis patrum plebeiorumque nuptiis, illis nec quidquam frendentibus, pertuliſſet. (c)

Ex eo ergo tempore nec patricii plebeiarum, nec plebeii patriciarum nuptias adſpernabantur, idque vtroſque poſtea minus piguit, quum paullatim etiam conſulatus, praetura, ſenatoria dignitas, ipſaque ſacerdotia cum plebe communicarentur. Hinc, quamuis ex eo tempore nouum naſceretur diſcrimen inter ordines, ſenatorium, equeſtrem, et plebeium: nullum tamen inter hos certamen ob connubia vmquam coortum eſt. Omnes tamen ordines vltro, et veluti ex compacto a libertinarum nuptiis abſtinebant, neque eas dignas ciuium Romanorum amplexibus iudicabant, quae vix e ſeruili conditione, ad quam eas vel belli, vel natalium fortuna depreſſerat, emerſiſſent. Hinc anno v. c. 566. Hiſpalae Fecenniae libertinae, id extra ordinem, et per modum priuilegii, SCto conceſſum eſſe, refert LIVIVS, (d) *vti ei* INGENVO NVBERE *liceret, neu quid ei, qui eam duxiſſet, ob id fraudi ignominiaeue eſſet.* Libertinae autem non intelligebantur ex manumiſſis natae, ſed ipſae manumiſſae. Illae enim tamquam ingenuae ingenuis impune nubebant, nec, qui eas duxerant, aliquid admiſiſſe videbantur contra

(a) *Lib. IIII. cap.* 51.
(b) LIV. *Lib. X. cap.* 23.
(c) LIV. *Lib. IIII. cap.* 5.
(d) *Lib. XXXVIIII. cap.* 19.

contra bonos mores. Quod adeo verum eſt, vt M. Porcius Cato, vir recti exempli, *coloni ſui filiam, ſed ingenuam*, ducere non dubitarit, ſi fides eſt M. SENECAE. (a) Quare adfectui, vt ſolebat, indulſiſſe dixeris CICERONEM, (b) dum M. Antonio tam grauiter exprobrat matrimonium cum libertini filia contractum. *Sed hoc*, inquit, *idcirco a te commemoratum puto, vt te infimo ordini commendares, quum te omnes recordentur* LIBERTINI GENERVM, *et liberos tuos nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuiſſe.* Quaſi enim turpius fuerit Antonio, quam Catoni, libertino natam in torum adſciſcere: aut quaſi ignominia vlla comitata ſit nuptias, quas Antonius exemplo tam illuſtri tueri potuiſſet.

Ad extrema ergo liberae rei publicae tempora nec ſenatores, nec reliqui ingenui, libertinarum commixtione contaminare auſi fuerant ingenuum ſanguinem. Auguſtus vero primus plebeiis quidem eas nuptias, vti paullo poſt dicemus, permiſit, ἐπειδὴ πολὺ πλεῖον τὸ ἄῤῥεν τοῦ θήλεως τοῦ εὐγενοῦς ἦν, *quoniam maſculi ingenui numerum ingenuarum feminarum multum anteibant*, vti ait DIO CASSIVS: (c) non autem ſenatoribus, ſenatorumque liberis, ne ampliſſimus iſte ordo infimae huius colluuiei conſortio vileſceret. Quod adeo verum eſt, vt Nero, (d) quem nullius probri pudebat, non putaret tamen, ſe Acten, libertam, ſine infamia ducere poſſe, niſi aliquot conſulares viros ſummitteret, qui eam regio genere ortam peierarent.

Neque tamen LIBERTINA videbatur, quae vel natalium reſtitutionem, vel ius ſaltim aureorum annulorum beneficio principis fuerat conſequuta: (e) ſiquidem tunc cenſebatur ingenua, adeo vt reſtitutio natalium etiam iura patronatus exſtingueret, παλιγγενεσία ideo dicta imperatori noſtro IVSTINIANO. (f) Sed et ea, iudice VLPIANO, (g) *accipiebatur ingenua, de qua ſententia lata fuerat, quamuis eſſet libertina, quia res iudicata pro veritate accipitur.* Quod tamen caue ita intelligas, ac ſi, etiam pellucente dolo, in perpetuum valuerit ſententia, conſtiteritque ſenatoris cum libertina, quam ingenuam autumauerat, matrimonium. Alia omnia enim ex iis legibus diſcimus, in quibus *libertus, iudicatus ingenuus, colluſione detecta, conditioni ſuae reddi, et beneficium aureorum annulorum* AMITTERE, (h) *colluſio poſt ſententiam intra quinquennium* RETRACTARI, (i) *quin decretum, quo, non iuſto*

 contra-

(a) *Controu. Lib. III. cap. 21.*
(b) *Philipp. II. cap. 2.*
(c) *Lib. LIIII. pag. 531.*
(d) SVETON. *Ner. cap. 28.*
(e) *L. 4. D. de iur. aur. annulor.*
(f) *Nou. LXXVIII. cap. 1.*
(g) *Lib. I. L. 25. D. de ſtat. hom. L. 207. D. de reg. iur.*
(h) *L. 1. §. 1. D. de iur. aur. annulor.*
(i) *L. 2. pr. et §. 2. D. de coll. det.*

contradictore, quis ingenuus pronunciatus est, perinde INEFFICAX *esse*, dicitur, *ac si nulla iudicata res interuenisset.* (a) Rem ergo omnem alio loco ita explicat VLPIANVS: (b) *si libertinus per collusionem fuerit pronunciatus ingenuus, collusione detecta, in quibusdam caussis, quasi libertinus incipit esse:* MEDIO *tamen* TEMPORE, *antequam collusio detegatur, et post sententiam de ingenuitate latam, vtique* QVASI INGENVVS *accipitur.* Itaque et libertina, pronunciata ingenua, a tempore latae sententiae, vsque dum collusio detegeretur, habebatur quasi ingenua, adeoque nuptiae cum ea contractae eatenus ratae erant, vt nec senatori, qui eam duxerat, nec liberis, ante detectam collusionem eo ex matrimonio natis id fraudi esset: attamen non subsistebat matrimonium in posterum, sed statim, tamquam illegitimum, erat rescindendum, simulac de vera mulieris conditione constaret. Accurate hoc modo rem exposuit vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, (c) quum vulgus interpretum ad has leges longissimum tractatum instituere soleat, de perpetua rei iudicatae auctoritate, ad quam tamen, tametsi nemo rem ipsam vocet in dubium, non pertinet illud ex VLPIANI commentariis superstes fragmentum.

VII. Praeter libertinam nec eam sponsam vxoremue habere poterat senator, QVAE IPSA, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACERET, FECERIT. Nefas ergo erat, senatoris thorum inscendere mulierem, quae mercede conducta in scenam iuerat, parumque interesse videbatur, siue ante istud matrimonium, siue iam sponsa vxorue senatoris, artem illam ludicram fecisset. Nam et hoc casu eam dimittendam esse, docet PAVLLVS. (d) Quod ita procul dubio intelligendum, si in scenam vere prodiisset: alias enim sola locatio operarum non perimebat famam, (e) praeterquam si quis ad bestias depugnandas animam locasset, quo casu et voluntas sine facto adprehendebatur. (f) Nec ipsius tantum mulieris quaestus hasce nuptias impediebat, verum etiam parentum turpitudo fraudi erat filiabus, si pater materue eam artem fecisset, siue naturalis pater, siue adoptiuus, (g) siue filia adhuc in eius potestate esset, siue emancipata, dummodo pater esset legitimus, quod non exigebatur in matre, cuius ars ludicra filiae etiam vulgo conceptae oberat ex sententia OCTAVENI. (h) Quin si vel maxime pater materue artem illam, olim factam, facere iam dudum desiissent: tamen et pristinae turpitudinis memoria fraudi erat

(a) *L.* 3. *D. eod.*
(b) *Lib. I. L.* 4. *D. eod.*
(c) *Ad L.* 107. *D. de reg. iur.*
(d) *Lib. I. L.* 44. §. 7. *D. de rit. nupt.*
(e) *L.* 3. *D. de his, qui not. infam.*
(f) *L.* 1. §. 6. *D. de postul.*
(g) *Ibid. L.* 44. §. 4. *D. eod.*
(h) *Ibid.* §. 3.

erat filiae nupturae ſenatori vel ſenatoris filio. Neque enim aboleri videbatur turpitudo poſtea intermiſſa, (a) idque ſibi volunt verba: FACIT, FECERIT. Contraria tamen eſſe videbatur legis ſententia de ea, cuius pater adoptiuus ante adoptionem, vel cuius pater naturalis ante filiae natiuitatem artem ludicram feciſſet, vel quae ab eius modi ludione adoptata, per emancipationem deinde eius familia exceſſiſſet. (b) Tam rigida enim ſanctio interpretatione adiuuanda haud videbatur. Vnde iureconſulti nec nepti id fraudi eſſe iudicabant, ſi auus mercede conductus prodiiſſet in ſcenam, (c) quamuis alioquin in iis, quae benigne conſtituuntur, patris nomine etiam auum demonſtrari, recte IVLIANVS (d) obſeruet. Quin ob eamdem rationem iniquiſſimum putabant, ſenatorem cogi dimittere vxorem ingenuam, cuius pater materue, contracto iam inter filiam et ſenatorem matrimonio, populo ſpectaculo eſſe coepiſſent, quum nuptiae honeſte contractae, et iam fortaſſe liberi eſſent procreati. (e) Ita haec legis verba interpretantur veteres iureconſulti.

At quaenam eſt illa ARS LVDICRA, quam tanta cum ignominia coniunctam eſſe Romani exiſtimabant? Id patet ex edicto praetoris, quo iam pridem de huius modi ludionibus ita cautum fuerat: (f) INFAMIA NOTATVR, QVI ARTIS LVDICRAE PRONVNCIANDIVE CAVSSA IN SCENAM PRODIERIT. Infamiae ergo nota haerebat omnibus, quicumque ſaltandi, geſticulandi, pronunciandiue cauſſa operas ſuas in ſcenam locauerant. Scena vero, definiente LABEONE (g) eſt, *quae ludorum faciendorum cauſſa, quolibet loco, vti quis conſiſtat, moueaturque ſpectaculum ſui praebiturus, poſita ſit in publico priuatoue, vel in vico, quo tamen paſſim homines ſpectaculi cauſſa admittantur.* Nec ſine ratione additur: QVI OPERAS LOCASSENT. Nam hos demum, qui quaeſtus cauſſa in certamina deſcendebant, quique propter praemium in ſcenam prodibant, famoſos eſſe, non ſolum PROCVLVS et NERVA reſponderunt, (h) ſed et iam olim obſeruauit CORNELIVS NEPOS, (i) dum diuerſos Graecorum Romanorumque mores miratus: *nulla*, inquit, *Lacedaemoni tam eſt nobilis vidua, quae non in ſcenam eat, mercede conducta. Magnis in laudibus fuit tota Graecia, victorem Olympiae citari: in ſcenam vero prodire, et populo eſſe ſpectaculo, nemini in iiſdem gentibus fuit turpitudini. Quae omnia apud nos, partim* INFAMIA, *partim humilia*

(a) VLP. *Lib. I. arg. L.* 43. *D. eod.*
(b) PAVLL. *d. L.* 44. §. 5. *D. eod.*
(c) *Ibid.* §. 2. *D. eod.*
(d) L. 20. *D. de verb. ſignif.*
(e) PAVLL. *d. L.* 44. §. 6. *D. de rit. nupt.*
(f) L. 1. *D. de his, qui not. inf.*
(g) L. 2. §. 5. *D. eod.*
(h) *d. L.* 2. §. 5.
(i) *Prooem.* §. 4. 5.

lia atque ab honestate remota ponuntur. Mercenarii huius modi ludiones erant *mimi*, *pantomimi*, *histriones*, ὀρχησταὶ, omniumque vilissimi *gladiatores*, et *bestiarii* vel *arenarii*, qui leui auctoramento animam gladio vel bestiis addixerant; non autem *athletae*, qui virtutis caussa exercebantur; nec *thymelici*, qui musicae scenicae praefecti lyris tibiisue praecinebant; nec *xystici*, qui in xysto, id est, in porticu, per hiemem, tectis spatiis, exercebantur, (a) nec *agitatores*, id est, aurigae, qui se in ludis Circensibus curuli certamine exercebant, quique equis aquam, non refocillandorum, sed lustrandorum eorum caussa, spargebant, vti ex CHARISIO et HIERONYMO praeclare docuerunt PHIL. RVBENIVS (b) et GER. NOODT (c), nec *designatores*, qui ludis funebribus praeerant, nec βραβευταὶ, nec vlli denique, qui *certaminibus sacris* deseruiebant. (d) Omnia haec iam ab aliis explicata sunt satis. Nos iam id monemus tantum, *certamina sacra* vel ἱεροὺς ἀγῶνας adpellari, teste IVLIO POLLVCE, (e) ὧν τὰ ἆθλα ἐν στεφάνῳ μόνῳ, *quorum praemium in sola corona consistit*, qualia apud Graecos erant Olympica, Pythia, Nemea, Isthmia; Neapoli ὁ πενταετηρικὸς ἱερὸς ἀγὼν, in honorem Augusti institutus: (f) quod certamen deinde et Romae sub nomine certaminis quinquennalis instituit Nero, (g) a Gordiano deinde, teste AVRELIO VICTORE (h) instauratum. Quum ergo his certaminibus et ingenui ciues interessent, iisque pantomimi, aliique famosi ludiones prohiberentur, (i) nec denique, ea homines mercede conducti, sed corona contenti, virtutis caussa, et in honorem deorum, subirent: factum est, vt eos, qui certaminibus his interfuissent, ab infamiae nota immunes esse statuerent iureconsulti: quamuis postea, quum ob Christianam doctrinam euiluisset illa ludorum ac certaminum religio, (l) etiam thymelici, et agitatores infamia notari coeperint. (m) Sed et Atellanorum actores artem ludicram facere non videbantur, siquidem et id ludorum genus, ab Oscis acceptum, iuuentus ingenua tenuerat, non passa illud ab histrionibus pollui. (n) Hinc notae vacui eorum actores, nec tribu mouebantur, neque repellebantur a stipendiis militaribus: quum alioquin omnes histriones, testibus TERTVLLIANO et

(a) COEL. RHOD. *Lect. ant. Lib. XI. cap.* 52.

(b) *Elect. Lib. II. cap.* 18.

(c) *Comment. ad D. Lib. III. tit.* 2. *p.* 76.

(d) L. 4. *pr. et* §. 1. *D. de his, qui not. infam.*

(e) *Onomast. Lib. III. cap.* 30. *n.* 8.

(f) SVET. *Aug. cap.* 98. *Claud. cap.* 11.

(g) TACIT. *Annal. Lib. XV. cap.* 20.

(h) *In Gordian.*

(i) TACIT. *ibid. cap.* 21.

(l) SALVIAN. *de gubern. Dei*, *Lib. VI. pag.* 105.

(m) L. 4. *C. de spectac.*

(n) LIV. *Lib. VII. cap.* 2. VAL. MAX. *Lib. II. cap.* 1.

(a) et AVGVSTINO, (b) tribu exesse iuberentur, et milites plane capitis subirent discrimen, qui operas in scenam locassent. (c)

Tantus artis ludicrae contemptus ab ipsa eius origine repetendus est. Non Romanum hoc erat institutum, sed peregrinum, et semper initio in vrbe ludis locare operas solebant Graeculi, Osci, Thusci, aliique aduenae. Primum illud scenicum ludicrum ex Hetruria accitum fuerat Romam anno v. c. 340. quum pestilentia vrbem populante, inter coelestis irae placamenta illud vouissent magistratus (d): obseruatque LIVIVS, (e) *nouam tunc rem bellicoso populo visam, quia* CIRCI *modo spectaculum antebac fuerit*. Omnia vero peregrina instituta, quantumuis in vrbem accita, vilia semper visa sunt genti togatae, veluti Gallorum matris deum, quos Mamercus Aemilius Lepidus consul vix iure communi frui patiebatur, item sacrorum Isidis, Anubis, fanatici Bellonae cultus (f), et similium. Eadem de caussa Romani ita adspernabantur peregrinos istos ludiones, vt nemo ciuium tam vili arte quaestum facere auderet, ad tempora vsque Neronis, quibus senatores apud TACITVM: (g) *maiores quoque non abborruisse spectaculorum oblectamentis, pro fortuna, quae tum erat: eoque a Tuscis accitos histriones, a Thuriis equorum certamina, et possessa Achaia Asiaque, ludos curatius editos, nec quemquam Romae, honesto loco ortum, ad* THEATRALES ARTES DEGENERAVISSE. Hinc, quamuis his spectaculis, instructius exhibitis, oculos pascere solerent Romani: tamen, quia vix aliorum, quam peregrinorum, libertinorum, quin et seruorum (h) et meretricum (i) opera ad ea exhibenda vtebantur, ipsos actores contemnebant, quin et infamia notabant conductitiam illam, quae sui spectaculum praebebat, colluuiem. Cicero sane laudans Roscium histrionem, eum, teste AVGVSTINO (l), *tam peritum* dicit, *vt solus esset dignus, qui in scenam deberet intrare, ita virum bonum, vt solus esset dignus, qui* EO NON DEBERET ACCEDERE: ostendens sane hoc ipso, scenam esse tam turpem, *vt tanto minus ibi esse homo debeat, quanto magis sit vir bonus*. Quum paullatim ita degenerare coepisset Romanorum virtus, vt histriones, trigarios, pantomimos, etiam principes in re publica viri domi salutare, exeuntesque comitari ac deducere non dubitarent: decretum sub Tiberio a senatu est, *ne domos pantomimorum senator*

(a) *De spectac. pag.* 699.
(b) *De ciu. Dei, Lib. II. cap.* 27.
(c) L. 14. *D. de poen.*
(d) VALER. MAXIM. *Lib. VII. cap.* 7. §. 6.
(e) *Lib. VII. cap.* 2.
(f) LAMPRID. *Commod. cap.* 9.
(g) *Annal. Lib. XV. cap.* 21.
(h) L. 34. *D. ad edict. aedilit.*
(i) LIPS. *Elector. Lib. I. cap.* 2.
(l) *De consensu euang. Lib. I. cap.* 33.

ſenator introiret, neue egredientes in publicum equites Romani cingerent. (a) Nondum enim eo licentiae delapſus fuerat princeps terrarum populus, vt et equites Romani, quin ipſi ſenatores, ſenatorumque filii operas non ſcenae tantum, verum et arenae promitterent, quod ſub Nerone factum eſſe, refert TACITVS. (b) Quum ergo leges ipſo congreſſu ludionum ſenatores arcerent: nemini profecto videbitur mirum, multo minus Auguſtum dignos illos habere potuiſſe ſenatorum adfinitate: maxime quum in eo cum lenis et proſtibulis pari conditione vterentur ludicram artem facientes feminae, quod cum iis ſtuprum non committeretur, multaeque vel ideo operas in ſcenam locarent, vt ne adulterii accuſari poſſent: quarum tamen fraudem SCto repreſſam eſſe, teſtatur PAPINIANVS. (c)

VIII. Hactenus de ſenatorum, filiorum, nepotumque, ſenatorii ordinis parentibus vel auis prognatorum, nuptiis. Iam ad eorumdem filias, neptes, proneptesque progrediuntur legiſlatores, eodemque primo capite, (totam enim hanc periocham CAPVT legis Iuliae vocat PAVLLVS,) ita pergunt: NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATO NATA. Ita filiarum quoque ſenatorum ordinis virorum rationem habebat lex PAPIA POPPAEA. Liberos enim ſenatorum auctores noſtri non tantum accipiebant ſenatorum filios, verum etiam omnes, qui geniti ex ipſis, exque liberis eorum dicebantur, ſiue naturales eſſent, ſiue adoptiui liberi ſenatorum, ex quibus nati dicerentur. (d) Vnde et ſenatorum filiae, neptes ac proneptes feminae clariſſimae erant, dignitateque paterna ac auita perfruebantur, ſed non niſi innuptae. Qua de re VLPIANVS: (e) *clariſſimarum feminarum nomine ſenatorum filiae, niſi quae viros clariſſimos ſortitae ſunt, non habentur. Feminis enim dignitatem clariſſimam mariti tribuunt: parentes vero, donec plebei nuptiis fuerint copulatae. Tamdiu igitur clariſſima femina erit, quamdiu ſenatori nupta eſt, vel clariſſimo: aut ſeparata ab eo, alii inferioris dignitatis non nupſerit.* Nonnumquam tamen et e plebeio natae, vel et ſenatoris filiae, plebeiis nuptae, vel denique primum nuptae viris clariſſimis, ſed, iis mortuis, plebeiis in manum conuenientes, conſularis vel ſenatorii coniugii ornamenta a principe impetrabant. Quemadmodum enim ſub imperatoribus ii etiam, qui numquam faſces tenuerant, CONSVLARIBVS vel PRAETORIIS ORNAMENTIS,

(a) TACIT. *Annal. Lib. I. cap.* 77.
(b) *Annal. Lib. XIIII. cap.* 14. *et Lib. XV. cap.* 32.
(c) L. 10. §. 2. *D. ad leg. Iul. de adult.*
(d) L. 10. *D. de ſenat.*
(e) L. 8. *D. eod.*

MENTIS, qui numquam triumpharant, TRIVMPHALIBVS INSIGNIBVS condecorari, immo et ornamenta AEDILITIA, DVVMVIRALIA, QVATVORVIRALIA, DECVRIONALIA, vti ex marmoribus liquet, permultis tribui coeperant: ita demum inualuit, vt et feminae, quae ob imparem mariti dignitatem senatorii decoris exsortes per leges erant, CONIVGII SENATORII, immo et consularis, et principalis ORNAMENTA consequerentur. Quae LAMPRIDIVS (a) etiam obseruat ab antiquis Imp. adfinibus data. Vnde VLPIANVS (b) *speciosas personas* non solum vocat *clarissimas* VTRIVSQVE SEXVS, *verum et eos, qui* ORNAMENTIS SENATORIIS *vtuntur.* Ea non numquam et vilissimis personis dedisse Elagabalum, LAMPRIDIVS, (c) et in excerptis Peirescianis (d) DIO CASSIVS testantur. Sed et VLPIANVS: (e) *nuptae prius*, inquit, *consulari viro, impetrare solent a principe, quamuis perraro, vt nuptae iterum minoris dignitatis viro, nihilominus* IN CONSVLARI MANEANT DIGNITATE: *vt scio Antoninum, Augustum, Iuliae Mammaeae, consobrinae suae, indulsisse.* Quo et Lucillae, L. Veri viduae, pertinet exemplum, quae HERODIANO, (f) referente, amisso viro principe, Pomponio, priuato, nupta sellam imperatoriam, aliosque honores, Commodi imperatoris indulgentia, retinuit.

Contra lex non pertinebat ad eas senatorum filias, quae ipsae corpore quaestum fecerant, aut iudicio publico fuerant damnatae. Hae enim impune nubebant libertinis, *nec honos*, vt ait PAVLLVS, (g) *seruatur ei, quae se in tantum foedus deduxerat.* Quae alii de his verbis disputent, iam notauit CAR. ANDR. DVKERVS (h). Ego aliquando legendum putaui: *quae se in tantum foede* (vel, vt in CHARONDAE codice quodam fuit: *foedius*) *deduxit. In tantum* enim scriptoribus horum temporum est frequentissimum pro *adeo*, vti exemplis docuit PET. BVRMANNVS, (i) nec iureconsultis nostris hanc loquutionem ignotam esse, iam ERASMVS VNGEPAVERVS (l) obseruauit. *Deducere* vero hic item, quod demittere, vt sensus sit, non seruari honorem filiae senatoris, quae se ad tantum probrum demiserit, vt quaestum corpore faceret, vel adulterio sese pollueret. Et quid facilius, quam vt librarius geminatione deceptus pro *foe DEduxit*, scriberet *in tantum foede deduxit*, et corrector ineptus pro *foede* reponeret *foedus*, quod antecedens *in tantum* postulare videbatur? Similes sane correctiones in ipso Floren-

Q 2

(a) *Elagab. cap.* 4.
(b) *L.* 101. *D. de verb. signif.*
(c) *Elagab. cap.* 4.
(d) *pag.* 766.
(e) *L.* 12. *D. de senat.*
(f) *Lib. I. cap.* 20.
(g) *Lib. II. L.* 47. *D. de rit. nupt.*
(h) *De Latinis. vet. ICt. p.* 345.
(i) *Ad* VELLEI *Lib. I. cap.* 13. *n.* 5.
(l) *Exerc. iust.* III. *quaest.* 6.

Florentino codice haud paucas obseruauit vir eximius, HENR. BRENCMANNVS (a) non ad neptes e filia senatoris, nec ad proneptes e nepte senatoris natas, sed ad NEPTES E FILIO PRONEPTESVE EX NEPOTE FILIO NATO NATAS. Quum enim dignitas illa filiarum per nuptias, cum inferioris dignitatis viris contractas, exspiraret: (b) non poterat sane ea ad natas ex filiabus neptes proneptesque propagari. Vnde contra morem maiorum egit T. Ollii filia, dum, vt supra narrauimus, pertaesa paternae conditionis, consulare ac triumphale aui materni decus adfectauit, et Poppaea Sabina, quam Ollia, dici maluit, (c) vt consulare ac triumphale aui decus ad se raperet.

VIIII. Primo ergo non poterat harum vlla LIBERTINO SPONSA NVPTAVE DOLO MALO ESSE. *Libertinos* vero lex vocat, non sensu vetere, quem SVETONIVS (d) notauit, ingenuos ex libertis procreatos, sed ipsos manumissos. Hos enim indignos senatorum adfinitate vel ipsa reddebat pristinae seruitutis memoria. Vnde nec adrogatio ipsis proderat, qua in familiam ingenui transiissent, (e) quia et ita non exstinguebatur memoria pristinae conditionis. Quin nec facile permittendas eius modi adrogationes censebat MASVRIVS SABINVS apud GELLIVM, (f) quibus libertini ordinis homines iura ingenuorum inuaderent. Quare et Claudium imp. non effugisse reprehensionem, SVETONIVS refert, (g) *quum libertini filio latum clauum tribuisset, quamuis ab* EQVITE ROMANO *prius* ADOPTATO. Quod si tamen libertus vel ius aureorum annulorum, (h) vel restitutionem natalium impetrasset, vel de eius ingenuitate lata fuisset sententia: tunc vero idem obtinebat, quod supra de libertinis feminis obseruauimus, quaeque hic repeti nihil attinet. Neque opus est interpretatione verborum: EIVE, QVI IPSE, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT: quum eadem iam ad priorem capitis partem fuerint explicata. Illud vero nouum huic periochae accedit, quod mutua ac reciproca est haec prohibitio, et hinc postremo additur: NEVE QVIS EORVM DOLO MALO SCIENS SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO. Nimirum dignus animaduersione erat senator, senatorisue filius vel nepos pronepósue, quem in libertinae aut alterius vilissimae feminae amplexus ruere non puduisset: at ignoscendum quodammodo videbatur feminae, quae spe melioris

(a) *Hist. Pand. Flor. Lib. II. cap. 6. pag.* 164.
(b) MARCELL. *Lib. I.* L. 8. *D. de agn. liber.*
(c) TACIT. *Annal. Lib. XIII. cap.* 45.
(d) *Claud. cap.* 24.
(e) MARCELL. *Lib. I.* L. 32. *D. de ritu nupt.*
(f) *Lib. V. cap.* 19.
(g) *Claud. cap.* 24.
(h) VLP. *Lib. I.* L. 6. *D. de iur. aur. ann.*

melioris conditionis pellecta, tam honorificas sibi nuptias conditionemque pinguissimam haud repudiasset. Contra vbi libertinus duxerat filiam senatoris, vtriusque dolus atque impudentia poenam merebatur: illius, quod, quum contractus hic a sponso incipere soleat, huius modi nuptias adfectasset; huius, quod, immemor natalium, senatorium sanguinem libertini consortio non dubitasset polluere.

X. Periocham hactenus explicatam CAPVT legis Iuliae vocat PAVLLVS: (a) atque inde colligo, de reliquis ingenuis non eodem capite, vti GOTHOFREDO visum, sed secundo fuisse actum. Et quidem ita de iis sanxerat Augustus, vt primum de nuptiis ingenuo permissis, ac deinde de matrimonio, eidem prohibito, caueret. Prior ergo capitis secundi pars talis fuisse videtur:

> OMNIBVS *reliquis* INGENVIS PRAETER SENATORES, EORVMVE LIBEROS, LIBERTINAM VXOREM HABERE LICETO, *neue quid eis, qui duxerint, liberisue ex eo matrimonio natis fraudi ignominiaene esto.*

Ita sane huius sanctionis argumentum DIO expressit: (b) ἐπειδὴ δὲ πολὺ πλεῖον τὸ ἄρρεν τοῦ θήλεος τοῦ εὐγενοῦς ἦν, ἐπέτρεψε καὶ ἘΞΕΛΕΥΘΈΡΑΣ τοῖς ἐθέλουσι, πλὴν τῶν βουλευόντων ἌΓΕΣΘΑΙ, ἔννομον τὴν τεκνοποιίαν αὐτῶν εἶναι κελεύσας: *ac quoniam masculi ingenui numerum ingenuarum feminarum multum superabant; liberum fecit, vt qui vellent, modo senatores non essent,* LIBERTINAS DVCERE *possent, eorumque liberos legitimos esse iussit.* Et breuius CELSVS noster: (c) LEGE PAPIA *cauetur, omnibus ingenuis, praeter senatores, eorumque liberos,* LIBERTINAM *vxorem habere licere.* Libertinas olim vxores ne quidem a plebeiis ingenuis duci potuisse, iam supra ostendimus. At ab Augusti temporibus licita haec matrimonia fuere, non modo inter ingenuum et libertam alienam, (hanc enim, si honeste viueret, vxorem quidem, sed non concubinam quis habere poterat, nisi testatione ea de re diserte interposita, (d) modo patronus, tamquam tutor legitimus, auctor fieret: verum etiam inter patronum et libertam, ab eo manumissam. Quamuis enim honestius VLPIANO (e) videatur, libertam concubinam, quam matrem familias habere: id tamen non ita intelligendum est, vti vulgo interpretantur, ac si infamiae vel ignominiae quid habuissent patroni cum liberta nuptiae, sed sensus est, si liberta, diuortens a pa-

 trono,

(a) *Lib. I. L. 24. pr. D. de rit. nupt.*
(b) *Lib. LIIII. pag. 531.*
(c) *Lib. XXX. L. 23. D. de ritu nupt.*
(d) L. 3. *pr. D. de concub.*
(e) L. 1. *pr. D. eod.*

trono, alteri esset nuptura, et alteram conditionem praelatura patroni nuptiis: id non esse concedendum, quum honestius sit patrono, eius libertam alteri se in concubinatum dare, quam inuito illo nubere. Quare nec illegitimum, nec indecorum erat patroni cum liberta connubium, postquam id ratum esse iusserat lex Papia Poppaea. Et hinc tot exstant marmora, in quibus laudantur LIBERTAE ET CONIVGES OPTIMAE BENEQVE MERENTES, (a) CONIVGES ET LIBERTAE KARISSIMAE, (b) FIDELISSIMAE ET BENE MERENTES, (c) DVLCISSIMAE, (d) AMANTISSIMAE, (e) INCOMPARABILES. (f)

Equidem existimare quis posset, ius hoc libertas ducendi vxores, non ex lege Papia, esse, sed iam anno V. C. 755. quo et legem Iuliam perlatam diximus, per legem AELIAM SENTIAM patronis concessum? Eo enim referri posse videntur verba IVSTINIANI: (g) *eadem lege* AELIA SENTIA *domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam si vindicta, apud consilium, iusta caussa manumissionis adprobata, fuerint manumissi. Iustae autem manumissionis caussae haec sunt, veluti si quis ancillam* MATRIMONII CAVSSA *manumittat, dum tamen intra sex menses in vxorem ducat, nisi iusta caussa impediat.* Enimuero nec dicit IVSTINIANVS, hanc iustam manumissionis caussam e lege Aelia Sentia esse, et SCto ad legem Aeliam Sentiam facto: illam diserte tribuit VLPIANVS, (h) cuius verba sic audi: *item si matrimonii caussa virgo vel mulier manumittatur, exacto prius iureiurando, vt intra sex menses eam ducere oporteat. Ita enim* SENATVS CENSVIT.

Quamuis autem post hanc legem haud amplius illicitae iudicarentur patronorum cum libertabus nuptiae: non tamen contra licebat liberto, patronae patroniue vxoris vel filiae nuptias adfectare. Turbari enim videbantur respectus iuris patronatus et officii coniugalis, neque conueniens erat, eam in liberti, tamquam viri, officio atque obsequio esse, quam ille, teste GELLIO (i), parentis loco habere tenebatur. Qua de re PAVLLVS: (l) *libertum, qui* NVPTIAS PATRONAE *vel* VXORIS FILIAEVE PATRONI *adfectauerit, pro dignitate personae, metalli poena, vel operis publicis, coërceri placuit.* Pro personae dignitate, ait. Multum enim intererat, honestiorisne conditionis esset patrona, an vilioris et abiectae. Nam *si tam* IGNOBILIS *esset, vt ei honestae viderentur liberti sui*

(a) REINES. *p.* 759.
(b) *Id. pag.* 760. GRVT. *p.* 567. *num.* 8.
(c) GRVT. *pag.* 943. *num.* 12.
(d) *Id. pag.* 935. *num.* 4.
(e) *Id. pag.* 940. *num.* 3.
(f) *Id. pag.* 957. *num.* 7.
(g) §. 4. *et* 5. *Inst. qui et ex quib. causs. manum.*
(h) L. 13. *D. de manumiss. vind.*
(i) *Lib. V. cap.* 13.
(l) *Sent. rec. Lib. II. cap.* 19. §. 9.

sui nuptiae : *officio iudicis*, *super hoc cognoscentis*, *illae prohiberi non debebant*, ex sententia VLPIANI. (a) Ex iisdem principiis ne liberta quidem, olim patrono nupta, eiusdem postea liberto, soluto priore matrimonio, coniungi poterat, quia et sic libertus adfectasset nuptias vxoris patroni. (b) Quare rarissima est inscriptio apud FABRETTVM : (c)

IVNIAE. FESTIVAE.
PATRONAE. ET. VXORI. KARISS.
C. IVNIVS. MERCVRIVS.

Inscriptionem esse e saeculo Christiano secundo, ex alio marmore apud REINESIVM (d) liquet, in quo idem C. IVNIVS MERCVRIVS occurrit *Macilio* et *Omollo Veriano* coss. anno v. c. 905. Ex eodem vero lapide discimus, eum interfuisse collegio DENDROPHORORVM EX SC. CREATORVM, QVI ERANT SVB CVRA XV. VIR. S. F. CC. VV. id est, *quindecimuirorum sacris faciundis*, *clarissimorum virorum*. Quum vero sub Antoninis adhuc magna seueritate lex Papia Poppaea exerceretur: verosimile est, Iuniam istam Festiuam infimae conditionis mulierem fuisse, quum nec eius liberto, nuptias illius adfectare fraudi, nec haec conditio ignominiae esset. Aliud exemplum huius modi nuptiarum in hoc marmore Mediolanensi (e) inuenire sibi visus est vir maximus, IVST. IOS. SCALIGER:

D. M.
SECVNDI. NVNDINI.
PRIMITIVI.
CELLIONIS.
POMP. PRIMITIVA. LIB.
ET CONI. OBSEQV.

Postrema enim verba in *Indice nominum adpellatiuorum*, *affectuum*, *cognationum*, cet. ita interpretatur: LIBERTO ET CONIVGI OBSEQVENTISSIMO. Sed res ipsa docet, ipsam potius vxorem Pomponiam vocari LIBERTAM Secundi Nundini Primitiui, et eiusdem CONIVGEM OBSEQVENTISSIMAM: vnde et patroni nomen gessit, vocataque est Pomponia PRIMITIVA. Vt adeo hoc vetus epigramma huc non videatur referendum.

Alio-

(a) L. 13. *D. de ritu nupt.*
(b) L. 45. *pr. D. de rit. nupt. L. penult. et vlt. D. de diuort.*
(c) *Pag.* 289.
(d) *Pag.* 371.
(e) GRVT. *pag.* 582. *num.* 10.

Alioquin non solum patroni cum libertina nuptiae ratae erant, sed et liberis ex eo matrimonio natis nulla haerebat macula. Augustus enim, teste DIONE, (a) ἔννομον τὴν παιδοποιΐαν αὐτῶν εἶναι, *liberos ex his nuptiis procreatos* LEGITIMOS *esse*, iusserat. Idque deinde repetierant DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS augusti, (b) Tatiano hunc in modum rescribentes: *vxorem libertam suam manumissori, si non sit ex his personis, quae specialiter prohibentur, ducere, non est interdictum, et ex eo matrimonio* IVSTOS PATRI FILIOS NASCI, *certissimum est.* Et hinc est, quod huic capiti cum GOTHOFREDO inseruimus formulam: NEVE QVID EIS, QVI ILLAS DVXERINT, LIBERISQVE EX EO MATRIMONIO NATIS, FRAVDI IGNOMINIAEVE ESTO. Eadem enim in simili specie, quum Hispalae Fecenniae, libertinae, nuptiae cum viro ingenuo permitterentur, adhibitam a senatu fuisse, iam laudatus GOTHOFREDVS ex LIVIO (c) docuit.

XI. Sequitur pars huius capitis posterior, cuius legitima verba maximam partem seruauit VLPIANVS: (d)

> *at ne quis ingenuus* EAM, QVAE PALAM QVAESTVM CORPORE FACIT, FECERIT, LENAM, A LENONE MANVMISSAM, AVT IVDICIO PVBLICO DAMNATAM, AVT IN ADVLTERIO DEPREHENSAM, ET QVAEVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT, *sponsam vxoremue sciens, dolo malo, habeto.*

Indigna ergo ingenui ciuis Romani, vtut plebeii, connubio iudicatur ET, QVAE PALAM QVAESTVM CORPORE FACIT, FECERIT. Quaestum autem palam corpore facere dicebantur meretrices, siue se in lupanari prostituerent, siue in taberna cauponaria passim et sine delectu adulteris vel stupratoribus se committerent, siue gratis id palam facerent, siue pactae sibi turpissimam mercedem. Sufficere enim videbatur ad muliercularum huius modi infamiam, quod vulgassent corpus, seque ipsae ad lupanaria, tamquam ad harenam, damnassent. Neque abstergebatur turpitudo, quaestu illo intermisso: multoque minus videbatur ferenda, quae paupertatis obtentu se pudicitiam prostrasse caussaretur, licet postea rediisset ad frugem. Ita enim haec verba latissime interpretatur iureconsultus castissimus, VLPIANVS. (e)

Vt autem quaestus illius ratio inter Romanos eo rectius intelligatur: id quidem neminem ignorare existimo, Romae extra legum ciuilium

(a) *Lib. LIIII. pag. 531.*
(b) L. 15. C. *de nupt.*
(c) *Lib. XXXVIIII. cap. 19.*
(d) *Lib. I. L. 43. §. 1. D. de rit. nupt.*
(e) *Lib. I. L. 43. pr. §. 1. seq. D. de rit. nupt.*

lium poenam fuiſſe id crimen, modo, quae id facturae erant, mulierculae quaeſtus illius turpitudinem profiterentur apud aediles, quorum curae et fornices, popinas, cauponas, aliaſque Bacchi ac Veneris palaeſtras commendatas fuiſſe, iam pridem obſeruauit LIPSIVS. (a) Hinc TACITVS (b) memoriae prodidit, *Viſtiliam, praetoria familia genitam, licentiam ſtupri apud aediles vulgaſſe*, MORE INTER VETERES RECEPTO, *qui ſatis poenarum aduerſus impudicas, in ipſa* PROFESSIONE *flagitii credebant.* Et ita quoque intelligendus PAPINIANVS, (c) dum meminit *mulieris, quae euitandae poenae adulterii gratia lenocinium fecit.* Si qua ergo Romae corpus venale haberet, cuius nomen in albo aedilium non legeretur: horum erat, iſtas mulcta, immo et exſilio, aliiſque grauioribus poenis coërcere: cuius aedilitiae ſeueritatis exemplum iam ab aliis adlatum video ex LIVIO. (d) Quamuis vero ſtupri profeſſae licentiam, quaeſtum impune facerent: non tamen euitabant grauiſſimam, quae eas apud bonos omnes manebat, ignominiam. Hinc *iure et dignitate matronali exſolutae*, vti eleganter loquitur SVETONIVS, (e) togam loco tunicae ſumebant, (quam et VLPIANVS (f) noſter *veſtem meretriciam* vocat,) omnium, quibus aliquis honeſtatis ſenſus erat, expoſitae ludibrio, et tributo turpi iam a Caligulae temporibus obnoxiae. (g) Quae quum a LIPSIO, BRISSONIO aliiſque latius exponantur, hic repetere nolumus. Vel haec pauca enim ſatis oſtendunt rationem, cur Auguſtus indignum ſuorum temporum felicitate exiſtimarit, ingenuum ſanguinem iſtorum proſtibulorum contagione impune contaminari.

XII. Nefas porro erat ingenuo, ſponſam nuptamue eſſe LENAM vel A LENONE MANVMISSAM, quod in fragmentis teſtatur VLPIANVS. (h) Lenarum enim non magis integra erat fama atque exiſtimatio, quam ipſarum meretricum, ſiquidem, VLPIANO (i) iudice, *lenocinium facere* NON MINVS EST, *quam corpore quaeſtum facere.* Sunt autem lenones et lenae, qui quaeue mulieres quaeſtuarias proſtituunt, ſiue ſuo id nomine faciant, ſiue alterius. Quin et ſi cauponam exercens, in ea corpora quaeſtuaria habeat, (vti multae adſolent ſub praetextu inſtrumenti cauponii proſtitutas mulieres habere,) dicendum videtur, hanc quoque lenae adpellatione contineri. (l)

(a) *Exc. ad* TACIT. *Annal. Lib. II. litt.* C.
(b) *Annal. Lib. II. cap.* 85.
(c) L. 10. *D. ad leg. Iul. de adult.*
(d) *Lib.* 10. *cap.* 31.
(e) *Tiber. cap.* 32.
(f) *L.* 15. §. 1. *D. de iniur.*
(g) *Suet. Calig. cap.* 40.
(h) *Tit. XIII.* §. 2.
(i) *Lib. I. L.* 43. §. 6. *D. de rit. nupt.*
(l) *Idem d. L.* 43. §. 7. 8. 9. *D. eod.*

Quid vero his mulieribus turpius? quid ad omne ſcelus procliuius? quae comicis iure meritoque *periurae*, *peſtes*, *pellecebrae*, *pernicies*, *adoleſcentium exitium*, *legirupae*, *dicuntur*? quas infamia notabant leges, et accuſandi dicendique teſtimonii iure priuabant? (a) quibus praetores Romani, vti ex notabili exemplo apud VALERIVM MAXIMVM (b) conſtat, fere iura communia negabant? a quibus denique ita abhorrebant omnes, quibus quid honeſti ſanguinis erat, vt PLAVTVS (c), ſcribere non dubitet:

> *Idem genus eſt lenonium inter homines, meo quidem animo,*
> *Vti muſcaeque, culiceſque, pedeſque, puliceſque,*
> *Odio, et malo, et moleſtiae; bono vſui eſtis nulli.*
> *Nec vobiſcum quiſquam in foro frugi conſiſtere audet.*
> *Qui conſtitit, culpant eum, conſpuitur, vituperatur,*
> *Eum* REM FIDEMQVE PERDERE, *tametſi nihil fecit, aiunt.*

An ergo Auguſtus, monſtra huius modi in vllius ciuis ingenui torum admitti paſſus eſſet?

Iunguntur lenis A LENONE MANVMISSAE, quia et hae ſuſpectae erant proſtratae pudicitiae. Solebant enim lenones ac lenae furtim emere virgines ingenuas, eaſque vel proſtituere in lupanari, vel aliis in concubinatum vendere pretio. Vnde denuo apud PLAVTVM (d) *Curculio:*

> - - - - - - - - - - *Alienas mancupatis,*
> *Alienas manumittitis, alieniſque imperatis,*
> *Nec vobis auctor vllus eſt, nec voſmet eſtis vlli.*

Ita enim *alienas* lego, pro *alienos*, quam ſcripturam ipſa reſpicit orationis ſeries. Quin videtur Auguſtus hac lege ſimul obicem ponere voluiſſe inueterato mori adoleſcentum, etiam a lenonibus abducentium amicas, quas vel manumittebant deinde, vel ſubornatis teſtibus plane pro ingenuis venditabant, vt eas vxores ducere ſine fraude ſua poſſent. Multae ſane huius modi fraudes deſcribuntur a comicis, quos publica, quae in ciuitate gliſcebant, probra in ſcena exagitaſſe, nemo ignorat. Quin eo adoleſcentum facinora tam ſaepe audiebantur in comoediis, vt PLAVTVS (e) aliquando ita adloquatur ſpectatores:

Specta-

(a) *L. 1. L. 4. §. 2. D. de his, qui not. inf. L. 4. D. de accuſ.*
(b) *Lib. VII. cap. 7. §. 7.*
(c) *Curcul. Act. IIII. ſcen. 2. v. 13. ſeqq.*
(d) *Ibid. v. 10. ſeqq.*
(e) *Captiu. extr.*

Spectatores, ad pudicos mores facta haec fabula est.
Neque in hac subagitationes sunt, vllaue amatio.
Nec pueri suppositio, nec argenti circumductio,
Neque vbi amans adolescens SCORTVM LIBERAT *clam suum patrem.*
Huius modi paucas poetae reperiunt comoedias.

His vero dolis non rectius vires omnes incidisse potuisset Augustus, quam dum et a lenone lenaue manumissas cum ingenuis in matrimonio viuere vetuit.

XIII. Porro et IVDICIO PVBLICO DAMNATAM, aut IN ADVLTERIO DEPREHENSAM ingenuorum lecto geniali exclusit, ceu VLPIANVS binis locis testatur. (a) Praecipue ea verba pertinent ad adulterii damnatas, quas duci iam prohibuerat lex Iulia de adulteriis, ipsam adulterii poenam interminata iis, qui eos scientes dolo malo duxissent. (b) Attamen nec alia hic excipiuntur iudicia publica, talia puta, *quibus vnicuique e populo experiri licebat, nisi si cui lege accusandi non esset potestas.* (c) Quare ea lex non officiebat damnatis ob calumniam vel praeuaricationem ex caussa publici iudicii, quia non publico iudicio fuerant damnatae. (d) Denique quum sub Tiberio et successoribus, has cognitiones, vti ex TACITO (e) patet, frequenter sibi vindicaret senatus: etiam ad eas, quae a senatu damnatae fuerant, id prolatum esse, VLPIANVS (f) scribit.

Damnatis IN ADVLTERIO DEPREHENSAS lex subiungit. Quamuis enim et ea de re quaedam cauta fuissent lege Iulia de adulteriis: haec tamen speciatim notabat eas, quae vel a marito domi suae, vel a patre domi siue suae, siue generi fuissent deprehensae. Quo casu et vtrique fas erat vindictam sumere priuatim, ita, vt patri filiam cum adultero, marito adulterum, in tam nefando facinore oppressum, occidere liceret. (g) Verum in lege PAPIA POPPAEA, vbi non de occidenda, sed ducenda adultera agebatur, nihil intererat, a quo, vel vbi esset deprehensa. Proinde siue maritus, siue quis alius, siue domi suae, siue alibi eam deprehendisse proponeretur: notata videbatur eius modi mulier, indignaque ciuis ingenui connubio. (h) Illud

R 2 quoque

(a) *Lib. I. L. 43. §. 10. D. de ritu nupt. et Fragm. tit. 13. §. 2.*
(b) *L. 29. §. 1. D. de adult.*
(c) VLP. *Lib. I. d. L. 43. §. 10. D. eod.*
(d) *Ib. L. 43. §. 11. D. eod.*
(e) *Annal. Lib. II. cap. 85. et Lib. III. cap. 10.*
(f) *Tit. XIII. §. 2.*
(g) PAVLL. *Sent. rec. Lib. II. tit. 26. §. 2.*
(h) VLP. *Lib. I. L. 43. §. 13. D. de rit. nupt.*

quoque obseruandum, solam suffecisse deprehensionem, quamuis nec accusata postea mulier fuisset, nec iudicum damnata sententiis, vel accusata quidem, postquam deprehensa fuerat, sed absoluta tamen: *quia verum est*, inquit VLPIANVS, (a) *eam in adulterio deprehensam, et factum lex, non sententiam notauerit.* Quemadmodum itaque in sensu diuiso, vti in scholis loquuntur, accipienda sunt verba: IVDICIO PVBLICO DAMNATAM, AVT IN ADVLTERIO DEPREHENSAM: ita veteres iuris interpretes legis verba et ad eam speciem protulerunt, si quis in adulterio Semproniae damnatus eam adulteram non damnatam vxorem duxisset. Nam et haec duci non poterat, quamuis par esset vtriusque turpitudo. Sane huius modi quaestio incidebat de Maeuio, cuius nomine Claudius quidam Seleucus ita consuluerat PAPINIANVM: (b) *Claudius Seleucus Papiniano S. salutem. Maeuius in adulterio Semproniae damnatus, eamdem Semproniam*, NON DAMNATAM, *duxit vxorem, qui moriens heredem eam reliquit: quaero, an iustum matrimonium fuerit, et an mulier ad hereditatem admittatur?* cui PAPINIANVS respondit, *neque tale matrimonium stare, neque hereditatis lucrum ad mulierem, sed quod relictum est, ad fiscum peruenire. Sed etsi talis mulier virum instituisset, et ab eo, quasi ab indigno, hereditatem esse auferendam.*

XIIII. Denique et cum ea prohibentur nuptiae, QVAE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT. (c) Haec vero quum iam ad primum caput fuerint explicata: nihil est, quod hic addendum arbitremur, praeter id vnum, quod lex circa ingenuorum nuptias aliquantulum remiserit a rigore suo, nihilque addiderit de patre matreue, artem ludicram facientibus, quorum tamen opera in scenam vel arenam locata senatorum nuptias non minus turbabat, ac si ipsa femina in scenam prodiisset. Ingenuis tantum ab ipsis mulieribus scenicis abstinendum, neque filiabus fraudi erat quaestus, quem parentes in scena vel fecerant olim, vel tum adhuc, quum filiae ingenuis nuberent, faciebant.

(a) *Ibid. d. L. 43. §. 12. D. eod.*
(b) *L. 13. D. de his, quae vt indign.*
(c) VLPIAN. *Fragm. tit. 13. §. 2.*

CAPVT

* * * * * * * * * *

CAPVT II.

Prima illa capita variis mutationibus obnoxia. I. *Lex illa minus, quam perfecta. Ex imperfecta perfectam reddidere Antoninus et Commodus imperatores. SC. hoc cur soli Antonino tribuatur? Quale illud fuerit?* II. *Constantinus M. legem etiam ad alias personas perfectissimas protulit. Eius constitutio* L. 1. C. de natur. lib. *explicata. Qualis dignitas* πλειότητος *vel perfectissimatus? Duumuiri etiam non nulli viri perfectissimi dicti. Phoeniciarchae et Syriarchae. Constantinus etiam libertinarum filias nuptiis virorum perfectissimorum prohibuit. Vt et tabernarias, tabernariarumque filias, et eas, quae mercibus publice praefuerint. Poenam quoque auxit Constantinus.* III. *Valentiniani et Marciani augustorum constitutio Constantinianeae similis.* IIII. *Iustinus totum caput de senatorum nuptiis abrogauit. Caussa fuere Iustiniani cum Theodora nuptiae,* L. 23. C. de nuptiis, *non Iustiniani, sed Iustini est. Absonae ratiocinationes Iustini.* V. *Postea et Iustinianus saepe hoc caput explosit, primum anno* 527. *vt ex* L. 33. pr. C. de episc. aud. *colligitur, deinde anno* 534. L. 33. §. 1. C. de episc. aud. *postea anno* 539. Nou. LXXXVIIII, cap. 15. *ac denique anno* 541. Nou. CXVII.

Prima illa, quae coniunximus, LEGIS PAPIAE POPPAEAE capita tot obnoxia fuere mutationibus, quot nescio, an vllum. Quare operae pretium fuerit, quid post Augusti tempora ei legi vel obrogatum, vel surrogatum, vel derogatum sit, quibus denique gradibus illa capita de maritandis ordinibus plane fuerint antiquata, paullo accuratius enarrare.

I. Capita illa minus, quam perfectis legibus fuisse accensenda, recte vidit IAC. GOTHOFREDVS. (a) Prohibuerant enim senatorum atque ingenuorum cum personis vilioribus nuptias: verum contractas non resciderant, poenam iis, qui contra legem vxores duxissent, irrogasse contenta. Quae ipsa est *legis minus quam perfectae* definitio apud VLPIANVM. (b) Non rescidisse vero legem Papiam nuptias illegitimas, vel inde colligas, quod *mortua* demum *vxore dos caduca fieret*, (c) et matri-

R 3

(a) *Not. ad leg. Pap. Popp. cap.* 1. *pag.* 313.

(b) *Fragm. tit.* 1. §. 2.

(c) *Ibid. tit.* 16. §. 14.

matrimonio licet contra leges contracto; vxor tamen a marito adulterii posset accusari. (a) Vnde non potuit non inferre vir eximius, huius modi nuptias, quamuis iniustas atque illegitimas, tamen non irritas fecisse Augustum, adeoque nec per legem Papiam illas fuisse rescissas.

Enimuero perfectam ex imperfecta hanc legem fecerunt Marcus et Commodus imperatores, de quibus VLPIANVS: (b) *oratio imperatorum* ANTONINI et COMMODI, *quae quasdam nuptias in personam senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil loquuta est.* ORATIONIS *imperatorum* meminit. Solebant enim principes, quae a senatu decerni vellent, antequam patres rogarent sententias, oratione complecti, eamque vel ipsi in senatu habere, vel recitandam dare quaestoribus candidatis, quorum praecipue erat, *orationibus, epistolis, librisque principum in senatu legendis vacare.* (c) Quare si quid oratione principis vel cautum dicitur, vel prohibitum, perinde est, ac si SC. constitutum fuisse diceretur, non quod sola principis oratio ius faceret, (nondum enim legislatoriam illam potestatem sibi arrogarant boni principes,) sed quod deinde pedibus plerumque iri soleret in principis sententiam, fieretque in eam senatusconsultum, quod saltim a Tiberii temporibus ita pro lege erat, vt scribere non dubitet VLPIANVS: (d) *non ambigitur, senatum* IVS FACERE *posse.*

Tale SC. etiam hanc principum orationem insequutum esse, simulque, quid eo cautum fuerit, perspicue his verbis docet PAVLLVS: (e) *oratione* D. MARCI *cauetur, vt, si senatoris filia libertino nupsisset*, NEC NVPTIAE *essent. Quam et* SENATVSCONSVLTVM *sequutum est.* D. Marco eam orationem tribuit Paullus, quam ei et Commodo communem fuisse Vlpianus scripserat, quia sollemne est iuris auctoribus, vni ac praecipuo collegarum tribuere, quod ab iis communiter fuerat constitutum. Id quod praecipue faciebant, si pater cum filio communicauerat imperium, aut si tanta collegae vnius prae altero erat auctoritas, vt contingeret, quod, teste SVETONIO (f) de Caesaris et Bibuli consulatu ferebatur:

Non Bibulo quidquam nuper, sed Caesare factum est,
Nam Bibulo, fieri, consule, nil memini.

Qua

(a) L. 13. §. 1. *D. ad leg. Iul. de adult.*
(b) L. 16. *D. de sponsal.*
(c) L. *vn.* §. 2. et 4. *D. de offic. quaest.*
(d) L. 9. *D. de legib.*
(e) L. 16. *pr. D. de rit. nupt.*
(f) *Iul. cap.* 20.

Qua de cauſſa et ſoli Marco Antonino tribui animaduertimus SC. Orphitianum, (a) quod Marci et Commodi imperatorum orationi originem debere, idem VLPIANVS (b) tradit.

Deinde, quod ad ipſum attinet huius SC. argumentum: cautum illo ait PAVLLVS, *vt ſi ſenatoris filia libertino nupſiſſet*, NEC NVPTIAE *eſſent:* idque etiam teſtatur VLPIANVS. (c) Sed caue tamen exiſtimes, id ſolum tunc principes ſanxiſſe. Neque enim de ſenatorum tantum filiabus, ſed de ipſis etiam ſenatoribus eo SC. actum, in eorumque perſonam nuptias quaſdam fuiſſe inhibitas, paullo ante vidimus ex fragmento VLPIANI, qui et alibi (d) videtur hoc SC. in animo habuiſſe, dum ſcribit: SENATVS *cenſuit, non conueniens eſſe vlli ſenatori, vxorem ducere aut retinere, damnatam publico iudicio.* Quumque eadem ratio, quae in ſenatorum liberorumque eorum perſonas nuptias inhibere ſuaſit, etiam in ingenuorum perſonam cadere videatur: perquam profecto veroſimile eſt, de his quoque egiſſe illud SCtum, adeoque illud vtrumque caput integrum repetiiſſe, eique addidiſſe ſanctionem: SI QVI ERVNT, QVI ADVERSVM EA FECERINT, QVAM SVPRA SCRIPTVM EST, INTER EOS NEC NVPTIAS ESSE CENSVERE. Generatim enim nuptias contra legem Iuliam et Papiam contractas poſt iſtud SC. irritas fuiſſe, ſatis adparet ex tot legibus, quae *nec ſponſalia*, (ad quae interpretando hoc SC. protulerunt veteres,) *huius modi vllius eſſe momenti*, (e) *nec ſtare tale matrimonium*, (f) *nec nuptias eſſe*, (g) *nec eam*, quae contra hanc legem nubat, *vxorem fieri*, (h) adeoque *nec retineri poſſe*, (i) ſed *ſtatim eſſe dimittendam*, (l) dicunt. Quae omnia non, vti EM. MERILLIO (m) viſum, ex ipſa lege PAPIA POPPAEA, ſed ex hoc SC. eſſe, ſatis conſtat.

II. De reuocando horum capitum vſu cogitauit etiam CONSTANTINVS M. imperator, ante cuius tempora illa videntur ſenſim euiluiſſe, poſtquam et e turba viliſſimorum hominum haud pauci ſibi viam in ſenatum emuniuerant. Iam ſub Marco Antonino, bono principe, honores petere ſuſtinebat Vetraſinus quidam, qui monitus ab imperatore, vt ſe ab opinionibus populi vindicaret, reſpondit, *multos, qui ſecum* IN ARENA *pugnaſſent, ſe praetores videre.* (n) Commodus imp. vti

(a) *Pr. Inſt. de SC. Orphit.*

(b) *Fragm. tit. 26. §. 7.*

(c) *L. 3. §. 1. D. de don. inter vir. et vxor.*

(d) VLP. *Lib. I. L. 43. §. 10. D. de rit. nupt.*

(e) *L. 16. D. de ſponſ.*

(f) *L. 18. D. de his, quae vt indign.*

(g) *L. 16. D. de rit. nupt.*

(h) *L. 34. §. vlt. D. eod.*

(i) *L. 43. §. 10. D. eod.*

(l) *L. 44. §. 7. D. eod.*

(m) *Lib. V. Obſ. cap. 11.*

(n) IVL. CAPITOLIN. *in M. Ant. cap. 12.*

vti refert LAMPRIDIVS, (a) libertinos in Senatum et inter patricios legi passus erat. Postea Elagabalus ad praefecturam praetorii saltatorem, qui histrioniam Romae fecerat, adsciuit, praefectum vigilum Gordium aurigam fecit, ad reliquos honores promouit, *commendatos sibi*, vt LAMPRIDIVS (b) ait, *pudibilium enormitate membrorum.* Sed et Carinus, teste VOPISCO, (c) *praefectum vrbi fecit cancellarium suum, quo nihil foedius nec cogitari potuit aliquando, nec dici, praefectumque praetorii, quem habebat, occidit, in eius locum Matronianum, veterem conciliatorem, fecit. Vnum ex his notarium, quem stuprorum et libidinum conscium semper atque adiutorem habuerat, inuito patre consulem fecit.* Nec ignotum est, ipsis Constantini M. temporibus, Licinium multos senatores ad nauiculariorum conditionem detrusisse, (d) non ob aliam procul dubio caussam, quam quod eos indignos amplissimo ordine existimaret, quamuis eius factum Constantinus, vt solet, verbis satis inuidiosis exagitet. Monstra huius modi quum irruerent in senatum, qualia eorum credamus fuisse matrimonia? Ne ergo ista nuptiarum licentia in saeculi dedecus vergeret, CONSTANTINVS *Flauio Popilio Nepotiano* et *Facundo* coss. id est, anno erae Christianae 336. XII. Kal. Aug. constitutionem hanc (e) Carthaginem misit ad Gregorium, praefectum praetorio: *senatores, seu praefectos, seu quos in ciuitatibus duumuiralitas, vel sacerdotii, id est Phoeniciarchiae, vel Syriarchiae ornamenta condecorant, placet maculam subire infamiae, et alienos a Romanis legibus fieri, si ex ancillis vel ancillae filia, vel liberta vel libertae filia, vel scenica vel scenicae filia, vel tabernaria vel tabernariae filia, vel humili vel abiecta persona, vel lenonis aut arenarii filia, vel quae mercimoniis publice praefuit, susceptos filios in numero legitimorum habere voluerint, aut proprio iudicio, aut nostri praerogatiua rescripti, ita, vt, quidquid talibus liberis pater donauerit, (seu illos legitimos, seu naturales dixerit,) totum retractum legitimae soboli reddatur, aut fratri, aut sorori, aut patri, aut matri. Sed et si vxori tali quodcumque datum quolibet genere fuerit, vel emtione collatum, etiam hoc retractum reddi praecipimus. Ipsas etiam, quarum venenis inficiuntur animi perditorum, (si quid quaeritur, vel commendatum dicitur, quod his reddendum est, quibus iussimus, aut fisco nostro,) tormentis subiici iubemus. Siue itaque per ipsum datum est, qui pater dicitur, vel per alium, siue per interpositam personam, siue ab eo emtum, siue ab alio, siue ipsorum nomine comparatum: statim*

(a) *Vit. Commodi cap.* 6.
(b) *Elagab. cap.* 12.
(c) *Vit. Carin. cap.* 16.
(d) L. 4. C. *Th. de infirm. his, quae a tyrann.*
(e) L. 1. C. *de natural. liber.*

ſtatim retractum reddatur, quibus iuſſimus, aut, ſi non exſiſtant, fiſci iuribus vindicetur. Quibus tacentibus et diſſimulantibus ad defenſionem fiſcalem duorum menſium tempora limitentur: intra quae ſi non retraxerint, vel propter retrahendum rectorem prouinciarum interpellauerint, quidquid talibus filiis vel vxoribus liberalitas impura contulerit, fiſcus noſter inuadat, donatas vel commodatas res ſub poena quadrupli ſeuera quaeſtione perquirens.

Hac ergo conſtitutione admodum ſeuera tripliciter primum legis noſtrae caput mutauit Conſtantinus. Nam primo nuptias olim ſenatoribus, eorumque filiis, nepotibus pronepotibuſque prohibitas, etiam in minoris dignitatis perſonas quaſdam inhibuit: deinde et mulierculas ab eius modi virorum nuptiis cohibuit, quarum haud meminerat lex PAPIA POPPAEA. Denique et poenas quaſdam multo ſeueriores aduerſus eos, qui ſe huius modi nuptiis commaculauerant, ſtatuit.

Ad eos quod attinet, quorum in perſonam nuptias cum quibuſdam feminis inhibuit, quaſdam quidem, quarum lex PAPIA POPPAEA rationem habuerat, omiſit, alias autem, quarum non habuerat, adiecit. Lex non ſolum de ſenatoribus agit, verum etiam de eorum filiis et filiabus, nepotibus neptibuſque ex filio, pronepotibus ac proneptibus ex nepote, filio nato natis. Conſtantinus nihil de his omnibus ſancit, forſan quod ita ſenſim euiluerat dignitas liberorum e ſenatoribus genitorum, vt eorum vix habenda videretur ratio. Sane iam ſub ALEXANDRO SEVERO coepiſſe dubitari, an filia et neptis ſenatoris claritatem generis retineat, ſatis ex huius principis reſcripto ad Seuerinam adparet. (a) Nec opus fuiſſet noua illa VALENTIS, GRATIANI, et VALENTINIANI imperatorum conſtitutione, (b) qua liberis ſenatorum dignitas clariſſimatus confirmaretur, ſi ea ab Auguſti temporibus illis ſalua ac illibata ſemper manſiſſet. Quemadmodum ergo horum rationem nominatim non habuit CONSTANTINVS, niſi eos κατὰ διάνοιαν inter viros perfectos latere dixeris: ita contra eam legem producit ad alios, quorum haud meminit lex PAPIA POPPAEA. Primo enim ſenatoribus iungit PRAEFECTOS. Sed quoſnam? Praefectoſne praetorio, aut vrbi? Hos nominari non erat opus, quum et hi non ſolum iam pridem virorum clariſſimorum (c) et amicorum imperatoris titulum, (d) immo et ſenatoriam dignitatem, teſte LAMPRIDIO (e) obtinuiſſent, verum etiam ſenatores poſtremis temporibus longe anteirent, in ipſo ILLVSTRIVM

(a) L. 1. C. *de dign.*
(b) L. 11. C. *eod.*
(c) *Cod. Greg. Lib. II. tit.* 11.
(d) L. 1. §. 3. *D. de adpell.* L. 1. *C. ſi mancip.* L. *vlt. D. de offic. praef. vigil.* L. 1. *D. de ſent. paſſis.*
(e) *Alex. cap.* 21.

STRIVM virorum ordine constituti. (a) An praefectos augustales aut aerario? Id vero addendum fuisset omnino, quia non vnius generis erant praefecti, iique dignitate magnopere differrent. Sed textum hic in mendo cubare constat: et facilis error ex nota. Praefecti vrbi litteris P. V. notari solebant, iisdemque litteris designabantur, *viri perfectissimi*. Hinc tam saepe confunduntur *perfecti* et *praefecti*, vt exempla eius erroris hic conuasare taediosum futurum sit, maxime quum nobis otium fecerit V. C. IVRETVS (b). Quamobrem nihil verius est, quam quod suspicati sunt HALOANDER, ANT. AVGVSTINVS, et IAC. CVIACIVS, pro *praefectos* rescribendum esse *perfectos*, quippe quam lectionem et Marciani (c) et ipsius IVSTINIANI (d) Nouella confirmat: siquidem in hac *insignes*, non alii sunt, quam διασημότατοι, id est, *perfecti*, vti alias vocantur (e). Sunt vero viri *perfectissimi*, vel πλειότατοι proximi a *clarissimis*, vel senatoribus, ipsis equitibus praelati, quippe non proximum, sed secundum a senatoribus gradum obtinentibus (f). Constantini saeculo *perfectissimatus* honor adhuc tribuebatur *ducibus*, (g) postea in spectabilium ordinem euectis, (h) *Praesidibus* item Arabiae, Dalmatiae, Hispaniae Tarraconensis, *Correctoribus*, (inter quos tamen vnum *virum clarissimum atque amicum suum* iam vocant DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS, (i) *praefectis annonae*, *praefectis vigilum*, *magistro cursus*, *Nationali summae rei* seu καθολικῷ, *Magistris et primiceriis scriniorum*, *Tribunis notariorum*, aliisque, quorum recensum ex vtriusque codicis legibus ipsisque marmoribus vetustis instituerunt IAC. GVTHERIVS (l), IAC. GOTHOFREDVS, (m) et THOM. REINESIVS (n). Quorum obseruationibus iam id adiicimus, quod sub eadem tempora, vti paullo post demonstrabimus, et duumuiri *perfectissimatus* vel πλειότητος dignitatem adfectare coeperint, quae demum ita euiluit, vt IVSTINIANI beneficio illa fruerentur promiscue, quicumque ea de re principis codicillos impetrassent, dum non essent seruilis conditionis, vel fisco aut curiae obnoxii, vel pistores, vel institores, vel procuratores, vel denique illum sibi honorem venali suffragio non emissent (o). Eos itaque omnes, qui suo tempore inter viros *perfectissimos* πλειοτάτους vel διασημοτάτους referebantur, a nuptiis indecoris abstinere

(a) L. 4. *C. de mod. mulct.*
(b) *Ad Symmach. epist.* 40.
(c) *Nouell. Marcian. tit.* 4.
(d) *Nou.* LXXXVIIII. *cap.* 15.
(e) GREG. NAZ. *epist.* 128.
(f) L. 1. C. *de equestr. dign.*
(g) AMMIAN. *Lib. XXI. pag.* 216.
(h) L. 30. C. *Theod. de erog. milit. ann.*
(i) L. 4. C. *de iur. et facti ign.*
(l) *De offic. Dom. Aug. Lib. I. cap.* 4.
(m) *Ad C. Theod. Tom. II. p.* 248. *sequ.*
(n) *Inscript. class.* 6. *num.* 38.
(o) L. 1. C. *de perfectiss. dign.*

nere iussit CONSTANTINVS, legem Papiam Poppaeam, de solis senatoribus eorumque liberis scriptas, ad eos quoque proferens, qui proximum a senatoria dignitate gradum obtinebant.

Iungit his CONSTANTINVS eos, *quos in ciuitatibus Duumuiralitas condecorabat.* Nam et hi, vti iam diximus, olim in egregiorum constituti ordine, iis temporibus ad perfectissimatus vel πλακότητος gradum, saltim si celebrioribus ciuitatibus praeessent, adspirare coeperant. Sane qui circa ea tempora scripsit, LACTANTIVS, vel quisquis libelli *de mortibus persequutorum* auctor est, (a) vbi de Christianorum laniena sub Maximiano agit: *Torquebantur*, inquit, *ab eo non modo decuriones, sed primores etiam ciuitatum, egregii* ac PERFECTISSIMI VIRI. Vbi manifesto decuriones *viri egregii*; primores ciuitatum vel duumuiri *perfectissimi* adpellantur. Ita et in vetusto marmore saeculi Christiani quarti apud GRVTERVM (b) *L. Aradio Valerio Proculo* v. c. plurimisque functo dignitatibus monimentum exigunt

VIRI, PERFECTISSIMI. ET. PRIN
CIPALES. ET. SPLENDIDISSIMVS. OR-
DO. ET. POPVLVS. PVTEOLANORVM.

Quare non mirum, et in horum personam easdem nuptias inhibuisse Constantinum, a quibus reliquos viros perfectissimos abstinere iusserat.

Sed et *Sacerdotii, id est* PHOENICIARCHIAE et SYRIARCHIAE *ornamentis decoratos*, ab iisdem nuptiis prohibuit. In singulis enim per orientem prouinciis sacris prouincialium communibus praeerant pontifices, qui sacra, templa, certamina, ludos festosque dies curarent. (c) Hinc passim apud veteres occurrunt Asiarchae, (d) Galatarchae, (e) Bithyniarchae, (f) Cappadociarchae, (g) Lyciarchae, (h) qui omnes aeque ac Syriarchae in communi cuiusque prouinciae concilio creati, (vti ex STRABONE, (i) qui Lyciarcham ἐν τῷ συνεδρίῳ electum scribit, contra Harduinum accurate demonstrat NORISIVS (l), tanta plerumque profusione ludos edebant, vt in iure nostro proditae sint excusationes, quibus molestissima ista sacerdotia declinarentur.

S 2 Etiam

(a) *De mort. persequ. cap.* 21.
(b) *Inscr. pag.* 363. 2.
(c) VALES. *ad Euseb. H. E. Lib. IIII. cap.* 15.
(d) *Act. XVIIII.* 31. 35.
(e) MONTFAVC. *Palaeogr. Gr. p.* 161.
(f) L. 6. §. 14. *D. de excus.*
(g) *d. L.* 6. §. 14. *eod.*
(h) *L.* 1. *C. de offic. com. orient.*
(i) STRABO *Lib. XIIII. p.* 665.
(l) *Diss. III. de Epoch. Syro-Maced. cap.* 7. *pag.* 157.

(a) Etiam hos ergo CONSTANTINVS, tamquam sacerdotalibus decoratos ornamentis, a vilioris conditionis feminarum nuptiis cohibuit, idque adeo in principe Christiano miratus est IVSTINIANVS, (b) vt ideo exagitare eum videatur. Sed non defuisse videntur CONSTANTINO rationes, quamobrem et ad hos legem Papiam Poppaeam proferret. Magna isti homines in vniuersa prouincia dignitate eminebant. Eorum enim erat, *ἄρχειν τῶν περὶ γῆν ἱερῶν ἁπάντων, ἄρχειν τῆς χώρας καὶ τῶν πόλεων ἱερέων, καὶ ἀπονέμειν, τὶ τὸ πρέπον ἑκάστῳ*, *praeesse omnibus per prouinciam sacris, imperare omnibus et regionis et vrbium sacerdotibus, et vnicuique, quod convenit, iniungere* (c): quin et deorum cultui parum deditos *τῆς ἱερατικῆς λειτουργίας ἀποστῆναι*, *sacerdotali functione abdicare*, quippe quam potestatem iis veluti iure postliminii deinde restituit IVLIANVS (d). Hinc passim dicuntur *ἱερεῖς, ἀρχιερεῖς, ἀρχιερεῖς πρῶτοι, ἀρχιερεῖς μεγάλοι ἢ μέγιστοι* (e), quemadmodum ipsum illud splendidissimum sacerdotium *ἔθνους ἱερωσύνη*, *praesidatus gentis* (f) et *sacerdotium prouinciae* (g) in ipso iure nostro adpellatur. Quare et nihil est honoris, quod non hisce sacerdotibus fuerit habitum. MAXIMIANVS Imperator, teste EVSEBIO (h), illis honoris caussa dederat militare satellitium: ipsi prouinciales annos saepe non consulum, sed horum sacerdotum nominibus signabant, ceu et ex epistola Smyrnensium de martyrio Polycarpi (i), et ipsis nummis antiquis apud Ez. SPANHEMIVM (l) patet. Saepe etiam maximas simul vrbium ac prouinciarum dignitates cum isto sacerdotio coniunctas fuisse animaduertimus. Sic *χαιλιδήμου, ἀρχιερέως στρατηγοῦντος* mentio fit in marmore Arundelliano (m): *ἀρχιερέως τῆς Ἀσίας ναῶν καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τῆς πατρίδος διὰ βίου συλάρχου* in alio marmore apud SPONIVM (n), *ἀρχιερέως καὶ δικαστοῦ* apud THOM. SMITHIVM (o). Quin ipsa sacerdotalis ista dignitas in se tanti visa est eorum temporum hominibus, vt eam ΣΤΕΦΑΝΟΝ *ὑπὲρ πολλῶν χρημάτων*, CORONAM *omnibus cariorem opibus* vocare non dubitet PHILOSTRATVS (p). Quae quum ita sint, facile est ad existimandum, non in spectabilium, clarissimorum, perfectissimorum aut egregiorum ordinibus substitisse illos prouinciarum pontifices, sed ad ipsam

(a) *L. 8. pr. D. de vac. et excus. mun.*
(b) *Nou. LXXXVIIII. cap. 15.*
(c) IVLIAN. *epist. 63. pag. 452.*
(d) *Epist. XXXXVIIII. pag. 431.*
(e) EZ. SPANHEM. *de vsu numism. Diss. XII. pag. 418. Tom. II.*
(f) *L. 6. §. 14. D. de excus.*
(g) *L. 17. D. de muner. L. 8. pr. D. de vacat. et exc. mun.*
(h) *Lib. VIII. Hist. Eccl. cap. 14.*
(i) EVSEB. *Lib. IIII. Hist. Eccl. cap. 15.*
(l) *Ibid. pag. 417.*
(m) *Marm. Ox. pag. 294. P. 11.*
(n) *Misc. Tom. III. pag. 114.*
(o) *Notit. sept. eccl. As. pag. 30.*
(p) *De vit. sophist. Lib. II. segm. 21.*

ipſam adſpiraſſe *illuſtrium* dignitatem. Saltim id indicat marmor, quod Sardibus deſcripſit THO. SMITHIVS (a):

ΕΞΟΡΙΣΘΕΝΤΩΝ ΑΝΟΣΙΩΝ
ΚΑΜΥΣΑΡΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΡΑ
ΥΠΕΡΕΧΙΟΥ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΟΥ.

Vbi ὑπερέχιος καὶ ἐνδοξότατος, *ſublimis et glorioſiſſimus* adpellatur pontifex prouinciae. Eos vero titulos non niſi illuſtribus attributos eſſe, vel inde patet, quod praefecti praetorio in nouellis paſſim vocantur ἐνδοξότατοι vel in abſtracto, ἡ σὴ ἐνδοξότης, *tua gloria* (b) item *tua ſublimitas* (c), *tua celſitudo* (d), *amplitudo tua* (e), & ſic porro. Quae quum ita ſint, fuere omnino CONSTANTINO rationes, cur et Phoeniciarchas et Syriarchas (reliquorum enim nomina fortaſſis cum ipſa religione euanuerant,) a viliſſimarum feminarum nuptiis abſtinere vellet. Quia enim ab illuſtribus, in quibus et hi pontifices cenſebantur, ad perfectiſſimos vſque legem Papiam Poppaeam valere ſemel voluerat: non poterat ſane, quin et horum ſacerdotum haberet rationem. Neque id ſacerdotii vel religionis honori tribuit: ſed quia lex in ſe viris eximiis exoſa erat, ideo nec iſtos ſibi exoſos homines, qui fortaſſis quam maxime huiuſmodi nuptiis ſeſe polluerant, exſortes eius oneris eſſe patiebatur.

Vt et ad feminas, quarum a nuptiis viros perfectiſſimos abſtinere iuſſit imperator, progrediamur: fruſtra meminiſſe videri poterat *ancillarum*, *earumque filiarum*, quum per legem Papiam Poppaeam ne libertinas quidem ducere poſſent ſenatores. Sed quum non ſolum a nuptiis, verum etiam a concubinatu vilium perſonarum cohibuerit ſenatores et perfectiſſimos, nec rarum iis temporibus fuerit, viros in republica principes etiam in ancillarum ruere amplexus (f): non abs re fore exiſtimauit, et earum meminiſſe diſerte. Sed et in eo ipſo Auguſto ſeuerior fuit CONSTANTINVS, quod non ſolum *libertinis*, ſed etiam *libertinarum filiabus* ingenuis, ſpem omnem ſenatorii matrimonii incidit. Quae de *ſcenicis ſcenicarumque filiabus*, itemque *lenonum et arenariorum filiabus*, praecipit, ſatis congruunt legis Papiae Poppaeae rationibus. Scenicae enim et arenarii artem ludicram faciebant. Hos autem aeque ac eorum filias lex Papia Poppaea ſenatoribus ſenatorumque filiis ſponſas nuptasque eſſe vetuerat. In lenonum filias autem non

S 3 minus

(a) *Not. ſept. eccleſ. Aſ. pag.* 30.
(b) *Nou. LXXXXIII. cap.* 1.
(c) L. 7. *C. de numer. rar.* L. *vlt. C. de fabric.*
(d) L. *vlt. C. de numer.*
(e) L. 3. *C. de diuerſ. offic.*
(f) L. *vn. C. Theod. de concub.* L. 1. *C. Th. de mul. quae ſe ſeru.*

minus ac in eas, quae manumiſſae a lenone fuerant, proſtratae pudicitiae cadebat ſuſpicio. De nouo vero Conſtantinus addit *tabernarias*, *earumque filias*, id eſt, mulierculas, quae exercentes cauponariam, eſculenta potulentaque vendebant pretio minimo. Hinc NONIO MARCELLO (a) *taberna* praecipue dicitur οἰνών vel *vinaria*, quo faex ciuitatis potandi cauſſa confluebat. Has vero perſonas ipſa vilitas quaeſtus indignas reddebat ſenatorum et perfectiſſimorum virorum nuptiis. Semper enim tam abiecta viſa eſt tabernariorum conditio, vt ſi cui ſordidum quid ac vile oſtendere vellent, eum veteres cum HORATIO (b) remitterent ad

- - - - - - - Forum Appi,
Differtum nautis, CAVPONIBVS *atque malignis.*

Vnde et alibi idem poeta Venuſinus: (c)

Nulla TABERNA *meos habeat neque pila libellos.*

Accedit, quod, vt ſupra ex VLPIANO (d) notauimus, plerumque *exercentes cauponariam, ſub praetextu inſtrumenti cauponii, proſtitutas mulieres habere ſolerent*, et hinc CATVLLO taberna dicatur *ſalax*, dum ſcribit:

SALAX TABERNA *voſque contubernales*
A pileatis nona fratribus pila.

Quum itaque lenis non multo meliores eſſent tabernariae: cum iis quoque earumque filiabus Senatores ex rationibus legis Papiae Poppaeae rem habere nolebat CONSTANTINVS. Poſtremo et vitari iubet, *quae mercibus publice praefuerunt*. Quamuis enim mercatura nihil habeat, quod vituperes: Romanis tamen ſemper ſorduerat tabernaria illa eorum negotiatio, *qui mercabantur a mercatoribus, quod ſtatim venderent, quoſque nihil proficere exiſtimabant, niſi admodum mentirentur* (e). Hinc et alibi CONSTANTINVS (f) edixit, *ne quis* EX VLTIMIS NEGOTIATORIBVS *aliqua frui dignitate pertentaret*. Et IVSTINIANVS (g) iis, *qui in* ALIQVO NEGOTIO *conſtiterint*, omnem ſpem ademit *fruendi codicillis perfe-*

(a) *Cap.* 12. §. 55.
(b) *Serm. lib.* 1. *Sat. V. v.* 4.
(c) *Serm. lib.* 1. *Sat. IIII. v.* 7.
(d) *L.* 43. §. 9. *ff. de Ru. Nupt.*
(e) CIC. *lib.* 1. *de offic. cap.* 42.
(f) *L.* 6. *C. de dign.*
(g) *L. vn. C. de perfect. dign.*

perfectissimatus. Vnde facile reddi poterit ratio, cur et perfectissimorum connubio eas indignas habuerit CONSTANTINVS.

Denique et, quod ad poenas attinet, quaedam in lege Papia Poppaea Princeps iste innouauit. Lex Papia Poppaea nuptias has non rescindebat, sed poenis quibusdam coërcebat, qui aduersus legem iniissent Matrimonium. Ex oratione quidem Marci et Commodi, imperatorum, inter personas, in quas lex illa nuptias inhibuerat, *nec nuptiae erant:* nec tamen, qui eius modi matrimonium contrahere constituerant, infames habebantur, multo minus ea ignominia notabantur Senatores, qui libertinam aliamque personam vilem non vxorem, sed concubinam habuissent. Qualia exempla Romae non defuisse, vel ex VLPIANO (a) patet, qui Seuerum Imp. in liberta Pontii Paulini senatoris statuisse ait, vt donationes ei factae ratae essent: *quia non fuerit adfectione vxoris habita, sed magis* CONCVBINAE. Quamuis etiam lex Papia Poppaea liberos, ex huius modi matrimonio susceptos, teste PAVLLO (b), exsortes esse iuberet paternae hereditatis: poterat tamen pater naturalis iis donare, inter viuos et mortis caussa, poterat iisdem legare et vendere, immo et ipsam hoc modo locupletare concubinam. Ast multo seuerior CONSTANTINVS primo senatores et perfectissimos, qui ex his personis liberos susceperint, infamia notat, quin indignos iudicat Romana ciuitate, si recte capio verba: *Placet maculam subire infamiae, et* ALIENOS A ROMANIS LEGIBVS *fieri*. Deinde non solum, qui nuptias cum his mulierculis contraxerint, notat, sed et, qui easdem in concubinatu habuerint. Neque enim distingui patitur imperator, *legitimosne pater hos liberos dixerit, an naturales*. Praeterea non solum cum Marco Imp. has nuptias nullas esse iubet, verum etiam omnia, quae vel huiusmodi vxori, vel concubinae, vel liberis ex eo matrimonio natis, a viro patreue viuo donata vel dicis caussa et in fraudem legis vendita fuerint, legitimae soboli vel propinquis restitui, aut his deficientibus, vel intra bimestre spatium non retrahentibus, a fisco occupari iubet. Haec CONSTANTINVS aduersus eos, qui latum clauum et perfectissimatus ornamenta tam abiectarum personarum consortio contaminassent, constituit. Cuius rei quas caussas ille habuerit, infra, vbi de concubinatu agemus, dicendi erit occasio.

III. Eamdem viam ingressi sunt VALENT. et MARCIANVS AVGVSTI qui prid. non. Apriles Altio et Asterio coss. id est anno aerae vulgaris 354. singulari nouella (c), ex qua quaedam in codice nostro repetun-

(a) *L. 3. §. 1. D. de Don. inter vir. et ux.*

(b) *Lib. IIII. recept. sent. tit. 8. §. 4.*

(c) *Nou. Marcian. tit. IIII.*

repetuntur, (a) easdem nuptias *senatorum perfectissimorum*, *duumuirorum*, *flaminum municipalium*, *et sacerdotum prouinciae* cum ancillis, ancillarum filiabus, libertabus, earumque filiabus siue ciuibus siue Latinis, scenicis, earumque filiabus, tabernariis, earumque filiabus aliisque abiectis personis denuo prohibent, addita interpretatione, *humilem vel abiectam personam minime eam intelligi, quae licet pauper, ab ingenuis tamen parentibus nata sit.* Id quod ideo monendum putabant Imperatores, quod Constantinus M. in sua constitutione addiderat: *Vel tabernaria, vel tabernariae filia, vel humili vel abiecta persona.* Quae verba iusto latiorem admittere potuissent interpretationem, nisi eam suis limitibus circumscripsissent Valent. et Marcianus. Mansit ergo lex Constantini, vsque ad tempora Iustini senioris, idque liquet ex CASSIODORI (b) formula, qua matrimonium huiusmodi confirmatur, et liberi inde nati legitimi esse iubentur. Ad quod CASSIODORI caput recte obseruauit GVIL. FORNERIVS (c), eatenus tantum ab vsu recessisse constitutionem Constantini, quod confirmatio huiusmodi nuptiarum peti posset a principibus, quod tamen fieri vetuerat Constantinus.

IIII. Sed illi capiti de senatorum nuptiis primum derogauit IVSTINVS; postea IVSTINIANVS Imperator illud penitus aboleuit. Et ille quidem huius iam nobilissimi Caesaris instigationibus ad id commotus, viris summis nuptias cum scenicis mulieribus permisit. Quum enim IVSTINIANVS, a Iustino adoptatus, deperiret Theodoram, scenicam et parum integrae existimationis feminam, quippe *embolariam*, vti demonstrauit ALEMANNVS (d): neque cum ea sine dedecore, salua lege Papia Poppaea et Constantini M. constitutione, nuptiae fieri possent: facile persuasit IVSTINO, seni decrepito, vt edita constitutione illud Constantini M. edictum tolleret, et non modo clarissimis ac perfectissimis viris, sed illustribus etiam indecoras cum mulieribus scenicis nuptias concederet. Rem ita refert PROCOPIVS (e): *Τότε δὴ τὴν ἐγγύην πρὸς τὴν Θεοδώραν ἐνεχείρει ποιεῖν· ἀδύνατον δὲ ὂν, ἄνδρα ἐς ἀξίωμα βουλῆς ἥκοντα ἑταίρᾳ γυναικὶ ξυνοικίζεσθαι, νόμοις ἄνωθεν τοῖς παλαιοτάτοις ἀποῤῥηθὲν, λῦσαι τε τοὺς νόμους τὸν βασιλέα νόμῳ ἑτέρῳ ἠνάγκασε· καὶ τοὐνθένδε ἅτε γαμετῇ τῇ Θεοδώρᾳ ξυνῴκισε, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι βάσιμον κατεστήσατο τὴν πρὸς ἑταίρας ἐγγύην.* Tum

(a) *L. 7. C. de incest. nupt.*
(b) *Lib. VII. Var. cap. 40.*
(c) *Not. ad Cassiod. l. c. pag. 318.*
(d) *Ad Procop. pag. 33.*
(e) *Anecdot. pag. 45.*

Tum IVSTINIANVS *cum Theodora moliri nuptias adgreditur. Nam quum viris senatoriis, (quod prisca lege cautum est,) vxorem ducere meretricem non liceat: ille principem,* (IVSTINVM,) *adigit ad legem noua constitutione euertendam. Et exinde Theodorae matrimonio iungitur, aditu reliquis ad meretricia connubia facto.*

Exstat etiamnum haec IVSTINI constitutio in codice nostro. (a) Quamuis enim illa IVSTINIANO tribui soleat, neque adnotati sint consules, quibus illa prodierit in lucem: non IVSTINIANI tamen: sed IVSTINI illam esse, partim inde inferri potest, quod NIC. ALEMANNVS (b) in vetere codice MSC. reperit IVST. quibus quatuor litteris Iustinum ἀναλφάβητον nomen suum exprimere solitum esse, tradit PROCOPIVS (c): partim quod illa scripta sit ad DEMOSTHENEM *praefectum praetorio*, quem sub IVSTINO seniore annis aerae Christianae 521. 522. et 523. splendidissimo illo munere perfunctum esse, ex alia constitutione eiusdem Iustini discimus. Et quid saepius contigit, quam vt IVSTINI constitutiones viri etiam eruditi, nominum similitudine decepti, Iustiniano tribuant? Exemplis sane compluribus id euicerunt NIC. ALEMANNVS (d) et PETR. RELANDVS (e), quos consuluisse non poenitebit.

Ipsa IVSTINI constitutio perquam lepida est, et de qua vere vsurpaueris illud SENECAE (f): *Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quam* LEX CVM PROLOGO. Primo enim Imperator, rationem redditurus nouae legis: *Imperialis beneuolentiae proprium hoc esse*, ait, *vt omni tempore subditorum commoda tam inuestigare, quam eis mederi procuret.* Recte et sapienter. Sed dum statim ad curam illam imperialem et prouidentiam etiam id pertinere arbitratur, *vt lapsus mulierum, per quos indignam honore conuersationem elegerint, competente moderatione subleuentur*, id est, vt vilissimis scortis, et mulieribus scenicis via ad virorum perfectissimorum, senatorum, quin ipsorum principum lectos geniales emuniatur: id sane ille non tam facile persuadebit prudentioribus. Interest enim reipublicae, vt ista prostibula, quae verecundia sexus a turpissimo vitae genere non cohibuit, poenis potius coërceantur, quam vt eorum lapsus competente moderatione subleuentur. Multo minus publici saporis est illa Iustini philosophia: *Non debere iis spem melioris conditionis adimi, vt ad eam respicientes improuidam et minus honestam electionem facilius derelinquant.* Quasi vero proposita

(a) *L.* 23. *C. de nupt.*
(b) *Ad Procop. anecd. pag.* 38. *sequ.*
(c) *Anecdot. pag.* 28.
(d) *Ad Procop. pag.* 116.
(e) *Fast. consular. pag.* 691.
(f) *Epist.* 94.

ſpes impunitatis magis a libidine reuocet mulierculas, turpiſſimo quaeſtui deditas, quam metus infamiae ac publicae animaduerſionis. Quaſi non tanto procliuiores futurae ſint ad quaeuis probra, ſi ad ſpem huiusmodi altioris fortunae erigantur. Quanto rectius de vulgi ingenio ARISTOTELES (a): *Οὐ γὰρ πεφύκασιν αἰδοῖ πειθαρχεῖν, ἀλλὰ φόβῳ· οὐδ' ἀπέχεσθαι τῶν φαύλων διὰ τὸ αἰσχρὸν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας. Non enim ita nati ſunt homines, vt pudori obſequantur, ſed vt* METVI *: nec vt abſtineant a prauis ob turpitudinem, ſed ob* SVPPLICIA et POENAS. Quare neſcio an non paene improba ſint, quae ſequuntur : *Nam ita credimus, Dei beneuolentiam, et circa genus humanum nimiam clementiam, quantum noſtrae naturae poſſibile eſt, imitari, qui quotidianis hominum peccatis ſemper ignoſcere dignatur, et poenitentiam ſuſcipere noſtram, et ad meliorem eam ſtatum deducere.* Id ſcilicet erat Deum imitari, impuros Iuſtiniani amores lege iuuare, et mulieri ſcenicae et ſtupris infami viam pandere ad ſupremum inter homines faſtigium. Ipſa porro lex prologo non admodum diſſimilis eſt. Porro enim rhetoricatur IVSTINVS : *Itaque quum iniuſtum ſit, ſeruos quidem libertate donatos poſſe per diuinam indulgentiam natalibus ſuis reſtitui, poſtque huiusmodi principale beneficium ita degere, quaſi numquam ſeruiſſent, ſed ingenui nati eſſent ; mulieres autem, quae ſcenicis quidem ludis ſeſe antea immiſcuerunt, poſtea vero ſpreta mala conditione, ad meliorem migrarunt ſententiam, et inhoneſtam profeſſionem effugerunt, nullam ſpem habere principalis beneficii, quod eas ad illum ſtatum reduceret, in quo ſi nihil inhoneſti peccatum,* (fortaſſe *patratum,*) *eſſet, commorari potuerunt : praeſente ſanctione clementiſſima principale beneficium eis ſub hac lege condonamus.* Sed vide tu mihi ratiocinandi acumen. Libertini poſſunt natalibus reſtitui: proinde et ſcenicae mulieres et corpora quaeſtuaria a ſenatoriis nuptiis non ſunt arcenda. Seruilis conditio in ſe non turpis, ſed miſerrima eſt, et hinc, quum in eam inuitos plerumque fortuna demergat, commiſeratione digna : at mulieres iſtae ſua ſponte in vitae genus turpiſſimum ruunt, odio hinc et poenis, quam commiſeratione, digniores. IVSTINVS tamen et his permittit, *vt, ſi derelicta mala et inhoneſta conuerſatione, commodiorem vitam amplexae fuerint, honeſtatique ſe dederint : liceat eis ſupplicare Numini,* (IVSTINO) *vt diuinos adflatus,* (reſcriptum principale,) *ſine dubio mereantur, et tunc ad matrimonium venire* poſſint *legitimum, his, qui eis iungendi ſint, nullo timore tenendis, ne ſcitis praeteritarum legum infirmum eſſe videatur tale coniugium, ſed ita validum permanere tale matrimonium, confidentibus, quaſi nulla prae-*

(a) *Ethic. Lib. X. cap. vii.*

praecedente inhonesta vita, vxores eas duxerint, siue dignitate praediti sint, siue alio modo scenicas in matrimonium ducere prohibeantur, dum tamen dotalibus omnino instrumentis non sine scriptis tale probetur coniugium. Accedunt et alia, quae ad destruendam legem Papiam Poppaeam et Constantini M. constitutionem pertinent: veluti, quod et *liberos ex tali matrimonio procreandos, suos et legitimos patri esse, licet alios ex priore matrimonio legitimos habeat*, iubet, quodque mulieribus huiusmodi, etiamsi post diuinum rescriptum, ad matrimonium venire distulerint, *salua nihilominus esse debeat existimatio, tam in aliis omnibus, quam ad transmittendam, quibus voluerint, suam substantiam, et suscipiendam competentem sibi legibus ab aliis relictam, vel ab intestato delatam hereditatem.* Talis est IVSTINI constitutio, in qua et id notatu dignum videtur, quod quum Constantinus etiam ancillas, libertas, tabernarias, earumque et lenonum ac arenariorum filias, nec non, quae mercimoniis publice praefuerint, constitutione sua notasset: IVSTINVS non nisi mulierum scenicarum meminerit, vt eo minus posset dubitari, in solius Theodorae gratiam, quae ex illa faece hominum erat, totam hanc legem conditam fuisse.

V. Neque tamen hic substitit IVSTINIANI in euertenda hac lege industria. Ducta enim Theodora, paullo post rerum potitus, ab hac insigni cura auspicatus est imperium, nouamque *ad omnes magistratus* constitutionem misit, qua denuo ratas esse iussit senatorum cum scenicis mulieribus nuptias, addiditque, ad eiusmodi matrimonium ne diuino quidem illo adflatu, seu rescripto principali, quod IVSTINVS exegerat, in posterum opus fore mulierculis, sed suffecturas ipsis dotales tabulas. Non exstat integra illa constitutio, sed ipse tamen eam collaudat et fusius recenset IVSTINIANVS (a), cuius ex verbis simul quodammodo tempus, quo edita est, diuinare licet. Ait enim, *constitutionem hanc positam esse in quinto libro omnium constitutionum, suae pietati cognominis libri.* Manifesto vero loquitur de codice Iustinianeo, quem scribi coeptum anno 528. idibus Februariis, palam est (b). Ipse vero Iustinianus quum imperare coeperit mense Augusto anni 527. inter quos temporis characteres non nisi semestre intercedit spatium: consequens est, vt primo statim imperii anno constitutionem illam ediderit, quum recentissima adhuc esset nuptiarum cum scenica muliere contractarum memoria.

Sexennio post, anno 534. similem iterum promulgauit constitutionem,

(a) *L.* 33. *pr. C. de episc. aud. L.* 29. *C. de nupt.*

(b) *Const.* Haec quae necessario *de nouo cod. fac.*

nem, eamque *ad omnes vbique terrarum episcopos* misit, quasi et ecclesiae interesset, scenicas mulieres nubere senatoribus, et quasi immineret periculum, ne si eorum thalamis excluderentur, aliquid detrimenti caperet Christiana respublica. Ita enim fere Imperator in illa constitutione (a), quam et Graece edidit ALEMANNVS (b), loquitur: *Quoniam enim oportebat, per praesentem sanctionem, et vobis vbique terrarum positis religiosissimis episcopis haec facere manifesta: quare congregantes, quae ad ipsam pertinent, expositione latiore sancita, etiam eamdem diuinam constitutionem fecimus ad vos*, ὅπως τὴν ἱερατικὴν διασώζοντες σεμνότητα καὶ ΣΩΦΡΟΣΥΝΗΣ ἀντεχόμενοι ταῦτα φυλάττοιτε τόν τε ἐκ τοῦ μεγάλου θεοῦ δέος καὶ βασιλικὴν ἀγανάκτησιν εἴπερ τούτων παραβαίνοιτε λογιζόμενοι *vt sacerdotalem conseruantes reuerentiam*, *et* CONTINENTIAE *studiosi, haec custodiatis, tam* MAGNI DEI METVM, *quam imperialem indignationem, si quid horum praetermiseritis, considerantes.* Ceterum hac constitutione non solum vetuit inuitam mulierem, aut ancillam aut libertam in scenam vel orchestram protrahi, iis, qui eam conuerti volentem prohibuerint, eiusue fideiussores ad certum auri modum redigerent, publicationem bonorum et relegationem interminatus: verum etiam *licentiam dedit, conuersis huiusmodi mulieribus, liberis et ingenuis exsistentibus, ad matrimonium transire legitimum, etiamsi contigerint honestissimis dignitatibus, qui illas duxerint, decorati, non amplius indigentibus imperialibus rescriptis, sed sua potestate nuptias celebrantibus, nuptialibus instrumentis omnimodo inter ipsos factis.* Quae eadem et de filiabus scenicarum intelligi iubet.

Hucusque scenicis tantum mulieribus consuluerant IVSTINVS et IVSTINIANVS, nec dum eius priuilegii participes erant ancillae, ancillarumque filiae, libertinae aliaeque, quas Constantinus indignas iudicauerat senatorum connubio. Ast quinquennio post, anno 539. totam illam Constantini M. constitutionem vna veluti litura inducens: (c) *Etsi*, inquit, *certa a Constantino piae memoriae, in constitutione ad Gregorium scripta, quaedam de talibus dicta sunt filiis, haec non recipimus: quoniam et non vtendo peremta est. Phoeniciarcharum enim et Syriarcharum, et magistratuum, et insignium meminit, et clarissimorum, et neque naturales esse vult ex his procedentes, amouens eis etiam imperialis munificentiae mansuetudinem. Quam videlicet constitutionem* OMNINO PERIMIMVS. Ita euanuit hoc primum, multoque magis secundum legis Papiae Poppaeae caput: quamuis caussa, quam interserit imperator, ac si non

(a) *L. 33. §. 1. C. de episc. aud.*
(b) *Not. ad Procop. anecdot. pag. 41.*
(c) *Nou. LXXXVIIII. cap. 15.*

ſi non vtendo peremta eſſet Conſtantini conſtitutio, plane falſa ſit. Praeterquam enim, quod non ſequitur, vt, ſi Phoeniciarcharum et Syriarcharum nomina Iuſtiniani temporibus non amplius audiebantur, conſtitutio illa, quae etiam de viris perfectiſſimis et ſenatoribus agit, ab vſu receſſerit: ipſe etiam PROCOPIVS (a) teſtatur, conſtitutionem illam ante IVSTINIANI tempora tam religioſe fuiſſe obſeruatam, vt ἀδύνατον viſum fuerit, ἄνδρα ἐς ἀξίωμα βουλῆς ἥκοντα ἑταίρᾳ γυναικὶ ξυνοικίζεσθαι, quandoquidem id fuerit *virum ad ſenatoriam dignitatem euectum meretricem vxorem ducere:* νόμοις τοῖς παλαιοτάτοις ἀποῤῥηθέν, *legibus antiquiſſimis prohibitum.*

Vix biennio circumacto denuo hanc Conſtantini conſtitutionem, ſibi tam exoſam, tollit IVSTINIANVS (b) qui et alibi (c) toties eamdem rem agit, vt nihil enixius voluiſſe videatur, quam vt ſublata e republica legis Papiae Poppaeae, et Conſtantinianeae conſtitutionis memoria matrimonii cum Theodora contracti ignominia minueretur, aliorumque ſaltim imitatione ei exemplo color aliquis paullatim accederet.

(a) *Anecdot. pag.* 45.
(b) *Nou. CXVII. cap.* 6.
(c) *Nou. LXXVIII. cap.* 3. *et Nou. LI.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT III.

AD CAPVT III. LEGIS PAPIAE POPP.

DE SEXAGENARIIS, QVINQVAGENARIIS ET SPADONIBVS.

I. P*Roximum fuiſſe videtur caput de ſexagenariis, quinquagenariis et ſpadonibus.* II. *An lex Papia Poppaea inter ſexagenarios et quinquagenarias nec non cum ſpadonibus nuptias eſſe vetuerit?* Iac. Perizonius *laudatus. Sexagenarios et quinquagenarias lex Papia Poppaea poenis potius ſoluit. Argumenta, quibus vulgo probant ſententiam priorem. Locus* Suetonii *et* Vlpiani *explicatus. Diſtincte proponuntur caput legis tertium et SCtum ſub Tiberio et Claudio facta.* III. *Legis caput expoſitum. Homines quamdiu generare et parere poſſint?* IIII. *Spadones quinam? Locus* Nonii *emendatus. Lex*

 Maenia

Maenia quando lata? V. *SCum non Pernicianum, sed Persicianum dicendum.* Iac. Perizonius *laudatus. Ex eo senatusconsulto senum nuptiae haud rescindebantur. Spadonibus saepe nuptae mulieres.* L. 39. D. de iure dotium L. 10. C. de repudiis *explicatae.* VI. *SC. Claudianum.* VII. *SCum Caluisianum. An dicendum Caluitianum? An idem cum Claudiano? Impar matrimonium.* VIII. *Quando hoc caput vna cum SCtis illis abrogatum. Spadonum nuptias primus inhibuit Leo.* Petrus Gregorius *defensus.*

I. PRoximum procul dubio fuit caput de SEXAGENARIIS, QVINQVAGENARIIS et SPADONIBVS. Eodem enim libro primo commentariorum, quo de senatoriis nuptiis egerat, etiam quis SPADO sit, explicauit VLPIANVS (a). Vnde acute colligit IAC. GOTHOFREDVS, de *spadonibus*, et aliis fortasse, qui procreandis liberis sufficere haud videbantur, capite statim proximo legis Papiae Poppaeae sancitum aliquid fuisse.

II. Quamuis autem id vero videatur simillimum: quale tamen illud caput fuerit, paullo videtur obscurius. Plerique Augustum nuptias sexagenariorum et quinquagenariarum prohibuisse existimant, quippe quae nupturientium aetas fini legis Papiae Poppaeae quam maxime aduersetur. Et ita veluti ex compacto scripserunt ANT. AVGVSTINVS (b), IVSTVS LIPSIVS (c), BARN. BRISSONIVS (d), FR. HOTOMANVS (e), IANVS VINC. GRAVINA (f), et IAC. GOTHOFREDVS (g), qui hoc legis caput tale fuisse suspicatur: *Sexagenario masculo, quinquagenariae feminae nuptias contrahere, ius ne esto; post eos tantum annos coniuges poenis huius legis soluuntor: Spadonibus item nuptias contrahere ius ne esto.*

Et non desunt quidem, quae hanc sententiam stabilire videntur, testimonia. Primo enim SENECA in insigni apud LACTANTIVM (h) fragmento: *Quare*, inquit, *apud poëtas salacissimus Iupiter desierit liberos tollere? vtrum* SEXAGENARIVS *factus est, et illi* LEX PAPIA *fibulam imposuit? an impetrauit ius trium liberorum?* Decerptus hic locus est ex SENECAE libris philosophiae moralis, in quibus poëtarum θεογονίας exagitasse videtur philosophus. Quaerit igitur, si verae sint illae a poëtis

(a) VLP. *Lib. I. L.* 128. *D. de Verb. Sign.*
(b) *De Legib. et SC. pag.* 1213. *Tom. II. Thesaur. Graeu.*
(c) *Exc. ad Tacit. Ann. Lib. III. C.*
(d) *De iure connub. pag.* 160.
(e) *De legib. pag.* 87.
(f) *De leg. et SC.* §. 37.
(g) *Leg. Pap. Popp. cap.* 2.
(h) *Lib. I. Inst. diu. cap.* 16.

poëtis celebratae deorum generationes: cur desierit iam Iupiter liberos tollere, quum fingatur salacissimus, quique se olim in omnes paene formas composuerit, vt amoribus furtiuis potiretur? *An*, inquit, *sexagenarius* factus est, quo aetatis anno non amplius licet vxorem ducere, liberorum quaerendorum caussa? *An* LEX PAPIA *fibulam imposuit?* Fibula vero, teste CORNELIO CELSO (a), erat circulus, quo verenda constringebant comoedi et cantores, qui vocem seruare, acutioremque reddere cuperent. Qua de re IVVENALIS (b):

Soluitur his magno comoedi FIBVLA, *sunt quae*
Chrysogonum cantare vetent.

Et MARTIALIS (c):

Dic mihi simpliciter; comoedis et citharoedis
FIBVLA, *quid praestas?*

Quum ergo infibulati isti nebulones non possent non ad Venerem tardiores esse: facile patet, quid sibi velit SENECA, dum Ioui lege PAPIA fibulam impositam esse, acute scribit.

Eodem quibusdam pertinere videtur locus VLPIANI: (d) *Aliquando vir et vxor solidum inter se capere possunt, si vtrique lege Papia Poppaea* FINITOS ANNOS *in matrimonio excesserint.* Eo enim confirmari videtur, quod visum est GOTHOFREDO ad sexagesimum vsque annum viris; ad quinquagesimum feminis permissas fuisse nuptias, eosque coniuges, qui illam aetatem in matrimonio excesserint, immunes fuisse a poenis orbitatis. Clarissimus porro videtur locus IVSTINIANI (e): *Nuptiae, quae inter masculos et feminas maiores vel minores sexagenariis vel quinquagenariis* LEGE IVLIA et PAPIA *prohibitae sunt, homines volentes contrahere, ex nullo modo vel ex nulla parte prohibeantur.*

Denique et spadonibus non magis, quam senibus licuisse per hanc legem nuptias contrahere, non solum ex *lege* 128. *D. de* Verb. Sign. colligi posse videtur; verum etiam ex hoc loco MARTIALIS (f):

Spadone

(a) *Lib. VII. cap.* 25.
(b) *Sat. VI. v.* 73.
(c) *Lib. XI. Epigr.* 17.
(d) *Fragm. tit.* 16. §. 1.
(e) *L.* 27. *C. de nupt.*
(f) *Lib. V. Epigr.* 42.

Spadone quum sis euiratior fluxo,
Sedere in equitum an liceat tibi scamnis,
Videbo, Didyme: NON LICET MARITORUM.

Lege ergo aliqua spadonibus interdictum fuisse oportet, ne ducerent vxores, eaque non alia esse potuit, ac Papia Poppaea *de maritandis ordinibus.*

Sed quamtumuis haec speciosa videantur: luculenter tamen, rem aliter se habere, docuit V. C. IAC. PERIZONIVS (a). Nam qui hujus capitis mentionem facit, SVETONIVS (b), tres eiusdem veluti periodos distinguit, dum de Claudio refert, *cum* CAPITI PAPIAE LEGIS, *a Tiberio Caesare, quasi sexagenarii generare non possint*, ADDITO, OBROGASSE. Ex hoc vero quantiuis pretii loco, quem a vi priuata criticorum, et ipsius IAC. GOTHOFREDI iam vindicauit IAC. PERIZONIVS, clarissime patet, primo nihil de sexagenariorum et quinquagenariarum nuptiis prohibendis lege Papia Poppaea cautum fuisse: deinde illud caput ADDITVM fuisse a Tiberio Imperatore: ac denique ei capiti a Tiberio addito obrogasse Claudium. *Obrogare* autem *est aliquid mutare ex prima lege*, vti id vocabulum interpretatur VLPIANVS (c).

Quae ita paullo obscurius notauit SVETONIVS, ea distinctius exponit VLPIANVS (d), cuius ipsa verba vt vt paullo prolixiora adscribere iuuabit: *Qui intra sexagesimum, vel quae intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit, licet* IPSIS LEGIBVS *post hanc aetatem liberatus esset, perpetuis tamen poenis tenebitur* EX SC. PERNICIANO. *Sed* CLAVDIANO SC. *maior sexagenario, si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum duxisset vxorem. - - Quod si major quinquagenaria minori sexagenario nupserit, impar matrimonium adpellatur, et* SC. CALVITIANO *cauetur, non proficere ad capiendas hereditates et legatas dotes. Itaque mortua muliere dos caduca erit.*

Ex hoc demum loco intelligimus, primo quale fuerit illud legis Papiae Poppaeae caput, cui SC. nouum quid adiecerit Tiberius. Augustus nimirum poenis caelibatus exemerat sexagenarios et quinquagenarias, quibus ipsa effaeta senectute natura vacationem dedisse videbatur praestandae rei publicae prolis. Idemque credere par est de spadonibus, qui, ne si vellent quidem, liberis locupletare poterant rem publicam. Vnde tale fuisse crediderim legis Papiae Poppaeae caput tertium:

Omnes

(a) *Diss. de lege Vocon. pag.* 153. *seq.*
(b) *Claud. cap.* 23.
(c) *Fragm. tit.* 1. §. 3.
(d) *Ibid. tit.* 16. §. 3.

Omnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quaerundorum caussa inire teneutor. Sexagenarii masculi et quinquagenariae feminae, nec non SPADONES *a poenis huius legis liberi sunto.*

Deinde idem VLPIANI locus argumento est, Tiberium, quum animaduerteret, multos, qui neutri legi paruissent, ad eam aetatem peruenire, auctorem fuisse senatusconsulti, quod *Pernicianum* vocat Vlpianus, quo patres conscripti sexagenariis masculis et quinquagenariis feminis nuptias ad euitandas caelibatus poenas prodesse vetarent. Quare tale procul dubio fuit hoc SC.

Vti sexagenariorum et quinquagenariarum nec non Spadonum, nuptiae ne fient: siue fient, vir et vxor poenis caelibatus perpetuo teneantur.

Tertio et qua in re Claudius Imperator capiti isti, a Tiberio addito, obrogarit, ex eodem VLPIANI loco adparet. Perpetuis enim caelibatus poenis exemit sexagenarios, dummodo non effoetas, et quibus vterus iam exaruisset, sed quinquagenaria minores vxores duxissent, siquidem ex eo matrimonio adhuc proles quodammodo sperari posse videbatur. Senatus consultum ergo Claudianum ita se procul omni dubio habuit.

Vti qui maior sexagenario minorem quinquagenaria duxerit, perinde habeatur, ac si minor sexaginta annorum vxorem duxisset.

Haec omnia SVETONIVS obseruauerat: VLPIANVS vero et id postremo addit, prodiisse demum SC, quod Caluitianum vocat, quo cautum, vt, quod seni masculo, ducenti iuuenculam indulsisset Claudius, non procederet in nuptiis vetulae cum viro iuuene, ex quibus nulla spes esset proditurae sobolis. Quamobrem tale fuisse oportet SC. Caluitianum:

Vti quae quinquagenaria maior minori sexagenario nupserit, quiue minor sexagenario maiorem quinquagenaria duxerit, eis impar illud matrimonium ad capiendas hereditates dotesue legatas ne proficiat, sed dos, mortua muliere, caduca fiet.

Hoc ergo est tertium legis Papiae Poppaeae caput: hae mutationes, quas illud paullatim subiit. Quibus obseruatis, facile patet, quid de argumentis supra allatis sentiendum sit. SENECAE et IVSTINIANI testimonia, quamuis legis Iuliae et Papiae faciant mentionem, non tamen

de ipsa lege, sed de SCtis ad illam factis agunt. *Quae vero SCta ad leges sequuta, ea ipsis legibus saepe tribui solent*, vti ipse obseruat vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS (a), qui, quum id fateatur circa legem Iustiniani, idem facile procul dubio subolfecisset de loco SENECAE, si illum cum VLPIANO contendere voluisset paullo attentius. Quod vero ex eiusdem VLPIANI fragmento ducitur argumentum, plane est ἀπροσδιόνυσον, quippe quo non demonstratur, legem Papiam Poppaeam inter sexagenarios et quinquagenarias nuptias prohibuisse, sed solidum inter se capere potuisse coniuges, tametsi orbos, dummodo illos annos in matrimonio excessissent. Qua de re infra, vbi de solidi capacitate erit agendum, plura monebimus.

III. Quum ergo quale fuerit tertium legis PAPIAE POPPAEAE caput, quaeque illi subinde SCta accesserint, satis adhuc fuerit demonstratum: proximum est, vt de singulis iam vberius agamus.

Diximus, Augustum poenis caelibatus soluisse eos easque, qui quaeue caelibes ad senectutem peruenissent. Ita enim diserte VLPIANVS: *Qui intra sexagesimum, vel quae intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit*, IPSIS LEGIBVS *post hanc legem liberatus erat*. Itaque haec procul dubio exceptio fuit a regula, quam lex praescripserat, vt omnes puberes ac viri potentes inirent matrimonium, si poenas effugere coelibatus vellent. Hinc caput istud ita restituimus: *Omnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quaerundorum caussa inire tenentor. Sexagenarii masculi, quinquagenariae feminae, a poenis huius legis liberi sunto.*

Iussit ergo Augustus, VT OMNES PVBERES VIRIQVE POTENTES LIBERORVM QVAERVNDORVM CAVSSA INIRENT MATRIMONIVM. Nam huius modi quid hac lege cautum fuisse, non ipse tantum finis, qui Augusto obuersabatur, indicat, sed et ex veterum testimoniis idem clarissime intelligitur. Saltim TERTVLLIANVS (b) auctor est leges Papiam & Iuliam, quas ideo *vanissimas* vocat, COEGISSE *matrimonium contrahi, et liberos suscipi*. Et SCHOLIASTES HORATII a CRVCQVIO editus (c): *Lex marita*, inquit, *dicitur*, *quae de maritandis ordinibus lata erat, quae et Iulia dicta est. Caesar enim post bellum legem tulit, ne quis aut* CAELEBS *esset, aut vidua* NVBILIS, *quo posset iactura iuuenum reparari, quae bellis ciuilibus contigerat*. Hinc etiam ii, qui vxores duxerant, *liberorum quaerendorum caussa* dicebantur paruisse legi Iuliae et Papiae, veluti apud IVVENALEM (d) Vrsidius, de quo poeta:

Sed

(a) *Not. ad Leg. Pap. Popp. pag.* 332.
(b) *Apologet. cap.* 4.
(c) *Schol. ad Horat. Epod. XVIII.*
(d) *Sat. VI. v.* 38. *seqq.*

Sed placet Vrsidio LEX IVLIA, TOLLERE *dulcem*
Cogitat HEREDEM, *cariturus turture magno*
Mullorumque iubis et captatore Macello.

Et hinc legis iussu nubere dicebantur, qui iustum inibant matrimonium. MARTIAL. *Epigr. Lib. V. epigr.* 76.

Quae LEGIS IVSSV *nupsit tibi, Laelia, Quinte,*
Vxorem potes hanc dicere legitimam.

Et OVID. *de art. amand. Lib. II. vers.* 157 *sequ.*

Non LEGIS IVSSV *lectum vexistis in vnum,*
Fungitur in vobis munere legis amor.

APVLEI. *Apolog. II.* sub finem: *vxorem ducis, leges iubent.* Quae omnia docent, legem Papiam, (etenim de hac loca ista loquuntur), praeceptum hoc complexum esse, vt omnes ingenui puberes vxores ducerent, ceu et vir doctissimus, PETR. PERRENON. *Animaduersion. Lib. I. cap.* 9. obseruauit.

Voluerat igitur Augustus omnes puberes et nubiles contrahere matrimonium: eique capiti commode subiunxit exceptionem: SEXAGENARII MASCVLI, QVINQVAGENARIAE FEMINAE A POENIS HVIVS LEGIS LIBERI SVNTO. Vulgo sexagenaria aetas credebatur generandi vires exstinguere. Quamuis enim, ARISTOTELE (a) iudice, ad septuagesimum annum veneri sufficiant masculi: neque desint eorum exempla, qui multo prouectiore aetate liberos dicuntur procreasse (b): tamen, quum, vti recte apud PAVLLVM (c) nostrum THEOPHRASTVS docet, τὸ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται: sexagenarios procreandis liberis haud sufficere lex nostra statuit, qua aetate et arrogare demum licebat Romanis, quia antea magis liberorum creationi studere debent patres familias (d). De femina vero inter omnes constabat, eam post quinquagesimum aetatis annum haud parere, idque et PAVLLVS (e) agnoscit, dum ad edictum scribit: *si sterilis ancilla sit, cuius partus venit, vel* MAIOR ANNIS QVINQVAGINTA, *quum id emtor ignorauerit, ex emto tenetur venditor:* nec non ipse IVSTINIANVS (f), qui consultus ab aduocatione Caesariana, *an si maior quinquagenaria partum ediderit, huius modi soboles patri succedere debeat?* respondet, *licet mirabilis huius modi partus inueniatur, et raro contingat: nihil tamen eorum, quae probabiliter a natura noscuntur esse producta, respui.* Quum ergo hos senes vel ad matrimonium adigere, vel eo tempore, quo generare & parere haud poterant, poe-

(a) *Hist. animal. Lib. V.*
(b) *Plin. Hist. nat. Lib. VII. cap.* 14.
(c) *L.* 6. *D. de legib.*
(d) *L.* 15. §. 2. *D. de adopt. et emancip.*
(e) *L.* 21. *pr. D. de act. emt.*
(f) *L.* 12. *C. de legit. her.*

nis caelibatus ac orbitatis adficere, abſonum videretur: Auguſtus eos ab illo tempore immunes eſſe iuſſit a poenis caelibatus, eatenus, vt poſt ſexageſimum annum maſculi, poſt quinquageſimum feminae, qui quaeue legi haud paruerant, poenis his non amplius ſubiicerentur, eaeque ab iis annis ceſſarent, quibus ipſa natura ſenibus vacationem huius muneris dediſſet.

IIII. Eadem benignitate et SPADONIBVS gratiam legis Papiae Poppaeae fecit. Quum vero et alias ſpeciatim ſpadones dicantur, οἱ βάκηλοι, qui valetudine praepediti, aut vitio corporali, liberis operam dare nequeunt, et ita opponantur caſtratis et eunuchis, quibus neceſſaria ad generandum pars corporis deeſt (a): hic tamen tam *generalis eſt ſpadonum adpellatio: vt eo nomine et hi, qui natura ſpadones ſunt, item thlibiae, et thlaſiae, et ſi quod aliud ſpadonum genus eſt, contineantur* (b). Siue enim natura quis ad Venerem inhabilis, ſiue hominum aliorum ſcelere exſectus, euiratuſque eſſet: nulla eius culpa erat, quae mereri videretur animaduerſionem: nec magis exſectus liberorum procreationi ſtudere poterat, quam quos morbus aut valetudo impediebat (c). Aliud ſtatuendum de eo, qui ſe ipſum exſciderat. *Qui enim*, vti apud NONIVM (d) ait VARRO, *patriam, maiorem parentem, exſtinguit, in eo eſt culpa: quod facit pro ſua parte is, qui ſe* EVNVCHAT, *ut ne aliquando liberos producat.* Ita enim reſtituenda exiſtimo verba extrema, *aut aliqua liberos producit.* Vbi et obiter moneo, legem *Maeniam* dictam fuiſſe, ad quam haec ſcripſit VARRO, non, uti alii vocant, *Maniam*, vel *Miniam*. Nota enim eſt gens MAENIA vel MAINIA, PATINO (e) etiam MAIANIA, cuius permulti denarii exſtant apud VAILLANTIVM. Legem illam Io. FREINSHEMIVS (f) latam exiſtimat anno v. c. 466. *M. Valerio Potito* et *C. Aelio Paeto* coſſ. Sed compertum mihi eſt, rogationi iſti nomen eſſe inditum a *C. Maenio Nepote*, qui vna cum *L. Furio Camillo* conſul fuit anno v. c. 416. Anno enim praecedente lex, teſte LIVIO (g), lata eſt, *vt legum, quae centuriatis comitiis ferrentur, ante initum ſuffragium patres auctores fierent.* Et quamuis eam legem tribuere videatur Q. Publilio, dictatori: facile tamen fieri potuit, ut Publilius C. Maenium, conſulem ex plebe deſſignatum rogationem plebi ſecundiſſimam ad populum ferre iuſſerit, ab

eo-

(a) *L. 6. L. 7. D. de aedil. edict. L. 14. D. de manumiſſ. vind. L. 6. D. de liber. et poſtum.*

(b) VLP. *Lib. 1. L. 128. D. de verb. ſignif.*

(c) *L. 15. §. 2. D. de adopt.*

(d) *De verb. ſign. cap. 2. n. 189.*

(e) *De famil. Rom. p. 163.*

(f) *Suppl. Liu. Lib. XI. cap. 27. ſeqq.*

(g) *Lib. VIII. cap. 12.*

eoque lex dicta sit Maenia, quemadmodum eam binis locis NONIVS (a), et CICERO (b) ita vocant.

Tale fuit caput tertium legis PAPIAE POPPAEAE. Caue itaque credas, Augustum viris sexagenariis et mulieribus quinquagenariis nuptiis interdixisse. Saepe eius modi nuptias contrahebant Romani, non tantum ante legem Papiam, verum et illa iam lata. Notus est Ciceronis iocus, cuius meminit QVINCTILIANVS (c). Obiurgatus enim ab amicis, quod annos 62. natus Publiliam puellam duceret, respondisse fertur: *cras mulier erit.* Nec ignotum est Apuleii matrimonium cum Pudentilla, de quo mox plura dicemus. Equidem non videbatur id matrimonium honestum, quia LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA non contrahebatur, et hinc Augustus Septiciae, quae filiis irata cum iam parere non posset, Publicio seni admodum nupserat, et nuptias, et suprema iudicia, teste VAL. MAX. (d) improbauit, quin et dotem virum retinere vetuit, non autem ideo prohibitum erat inter senes matrimonium, eaque extraordinaria fuit Augusti seueritas, non tam nuptiis senilibus, quam defraudatione liberorum prouocata. Maneat itaque, primum hoc caput legi Papiae Poppaeae addidisse Tiberium, persuasum, generare non posse sexagenarios, vti iam e Suetonio vidimus.

V. Factum id est SCto, quod PERNICIANVM vocat VLPIANVS, sed perperam, quum Pernicius, qui illi SCto nomen facere potuerit, nullus in fastis monimentisque vetustis occurrat. Hinc ingeniose laudatissimus PERIZONIVS (e) conditum illud esse suspicatur sub consulatu PAVLLI FABII PERSICI, qui vna cum *L. Vitellio* fasces consulares tenuit, tertio ante excessum Tiberii anno. Fabios enim illos a solo plerumque cognomine Persicos adpellatos fuisse, cum e SENECA (f), tum ex illa Claudii imp. oratione apud GRVTERVM (g), vbi PERSICVS, NOB. VIR AMICVS CAES. memoratur, discimus. Vnde vix dubitandum, quin istud SC. non *Pernicianum*, sed *Persicianum* dicendum sit, ejusque natalis incidat in annum ab v. c. 786.

Ceterum eo cautum fuisse diximus, VTI SEXAGENARIORVM ET QVINQVAGENARIARVM NEC NON SPADONVM NVPTIAE NE SIENT. Opus itaque saepe numero erat probatione aetatis, quae ex tabulariis publicis petebatur, ita tamen vt si diuersae professiones proferrentur, non *ea potissimum staretur, quae noceret, sed caussa cognita veritas excuteretur, et ex eo potissimum anni computarentur, ex quo praecipuam fidem ea in* re

V 3

(a) *Ibid. et num.* 785.
(b) *Brut. cap.* 14.
(c) *Inst. orat. Lib. VI. cap.* 4.
(d) *Lib. VII. cap.* 7. §. 4.
(e) *De leg. Vocon. pag.* 156.
(f) *De benefic. Lib. II. cap.* 21.
(g) *Inscr. pag.* 502.

re constare credibilius videretur, vti eleganter rescripsit Traianus vel Hadrianus apud CELSVM (a). Ceterum plerique, qui vel in hoc SC. incidunt, vel istud ius ipsa lege Papia Poppaea stabilitum esse contendunt, illud parum recte videntur intellexisse. Irritas enim ac rescindendas fuisse huiusmodi nuptias, tantum non omnes putant, perperam intelligentes IAC. GOTHOFREDVM (b), qui *eas nuptias* ait *in totum fuisse probibitas: item post hos annos contrahere nuptias nulli licuisse: senibus ademtam nuptiarum contrahendarum potestatem, et veluti fibulam fuisse impositam: denique nuptias has, veluti vero coniugii fine destitutas, probibitas hac lege indefinite fuisse:* et quae sunt huius generis alia. Sed non magis has nuptias SCtum Persicianum rescindebat, quam lex Papia Poppaea matrimonium senatoris cum libertina. Iniustae erant istae senum nuptiae, quia contra SCtum fuerant contractae, unde et a poenis caelibatus haud amplius liberabant: attamen ideo non erant rescindendae. Iniustae enim nuptiae constabant, quamuis ciuili effectu destitutae, adeo, vt vir accusare huiusmodi vxorem posset adulterii (c), quod non poterat, si nullum esset inter virum et adulteram matrimonium (d). Hinc quum Pudentillam, quam sexagenariam ferebant accusatores, vxorem duxisset Apuleius: non id agebant tamen eius aduersarii, vt rescinderetur matrimonium, sed poenam irrogatam volebant marito, quod feminam carminibus ac veneficio ad has nuptias pellexisset (e). Immo, quis sibi persuaserit, senum nuptias rescissas fuisse post illud SCtum, quum ne spadonum quidem matrimonia rescinderentur? Vulgo equidem docent, matrimonium eos contrahere non potuisse, *L.* 39. *D. de iure dot.* adeoque nec ancillam matrimonii caussa manumittere, *l.* 14. *fin. D. de manum. vind.* neque illis dotem fuisse, neque dotis actionem, *d. l.* 39. sed vinculum illud oportuisse dissolui, *l.* 60. *seq. de donat. inter vir. et vx. l.* 10. *C. de repud. Nouell.* XXXII. *cap.* 6. Enimuero constitisse etiam cum spadonibus matrimonium, facile demonstrabitur. VLPIANVS (f) disputans, an dotis actio locum habeat, si mulier spadoni nupserit? Distinguendum arbitratur, castratus fuerit, nec ne, et in castrato quidem dotem esse negat, at in eo, qui non sit castratus, quia sit matrimonium, et dotem et dotis actionem esse adfirmat. Si castratorum nuptias stare non passae sunt leges, qui potuit quaestio nasci de dote? Sic et alibi quaerit iureconsultus, possitne spado postumum heredem scribere? Eamque quaestionem

(a) CELS. *Lib.* XXX. *L.* 13. *D. de probat.*
(b) *Not. ad Leg. Pap. Popp. pag.* 318.
(c) *L.* 13. §. 1. *D. ad Leg. Iul. de adult.*
(d) L. 13. §. 4. *eod.*
(e) APVLEI. *Apol.* 11. *p.* 317.
(f) L. 39. *D. de iure dot.*

nem simili distinctione expedit (a). Quî potuisset huiusmodi quaestio incidere, si non constitissent spadonum matrimonia? Subsistebant ergo eatenus, vt non rescinderentur, quamuis iura maritorum ipsis negarent leges. Quin Romae huiusmodi nuptiae erant frequentissimae, postquam a virtute descitum, et ad vitia transcursum fuerat. Notat huiusmodi coniunctionem IVVENALIS (b):

Quum tener VXOREM DVCAT SPADO; *Maeuia Tuscum*
Figat aprum, — —
Difficile est Satyram non scribere.

Idemque alio loco (c) hanc eiusmodi impurorum complexuum rationem reddit, quod sic *abortiuo non sit opus*: quae ratio facile etiam inducere potuit feminas, vt tabulas cum spadonibus signarent: quemadmodum saeculo adhuc quarto nuptias celebrauit Eutropius spado, de quo CLAVDIANVS (d):

At soror, et si quid portentis creditur, VXOR
Mulcebat matres epulis, et more pudicae
Coniugis EVNVCHI *celebrabat vota* MARITI.

Non ergo huiusmodi nuptiae a Romanis rescindebantur, quamuis ipsi rectae rationi aduersarentur. Neque id probant leges, quas vulgo eam in rem allegant. De *l. 39. D. de iure dot.* iam egimus, vidimusque, vix potuisse incidere quaestionem de dote dotisque actione, si leges non passae essent stare huiusmodi matrimonium. Neque CAIVS et HERMOGENIANVS in *l. 60. et sequ. de donat. inter vir. et vxor.* de dissolutione huius matrimonii loquuntur, sed de iis, qui bona gratia ob sacerdotium vel sterilitatem, vel senectutem, vel valetudinem, vel militiam discedunt. Denique *L. 10. C. de repud.* mulieri quidem IVSTINIANVS concedit, vt viro mittat repudium, si intra biennium virum se haud praestitisset, idque repetit in *Nouella* XXII. *cap. 6. et Nou.* CXVII. *cap.* 12. nisi quod in priore ad triennium id spatium extendit; sed de matrimonio inter spadonem et mulierem, a magistratu rescisso, nihil vel in his, vel in aliis legibus memoratur.

Vnde multo minus senum nuptias hoc SCto rescissas fuisse dixeris, quamuis eodem cautum esset, VT VIR ET VXOR POENIS CAE-LI-

(a) *L. 6. pr. et §. 1. D. de lib. et postum.*
(b) *Sat. 1. v. 22.*
(c) *Satyr. VI. v. 367.*
(d) *Aduerss. Eutrop. Lib. II. v. 83.*

LIBATVS PERPETVO TENERENTVR. Quum itaque ex lege PAPIA POPPAEA et caelibes immunes ab his poenis essent, si ad eam aetatem peruenissent: Senatusconsultum ne iis quidem pepercit, qui senes demum legi parere et inire matrimonium induxerant animum. Et haec quidem ratio est, cur senibus matrimonio interdixisse dicatur Tiberius.

VI. Sequitur SCtum Claudianum, quo capiti illi a Tiberio addito obrogatum fuisse refert SVETONIVS. Neque enim Claudius id caput *abrogauit*, vti IAC. GOTHOFREDVS rescribit, sed illud mutauit paullulum et mitigauit, sanciens, VT QVI MAIOR SEXAGENARIO MINOREM QVINQVAGENARIA DVXERIT, PERINDE HABEATVR, AC SI MINOR SEXAGINTA ANNORVM DVXISSET VXOREM. Multum referre putabat Claudius, vtrum senex iuuenculam, an aeque senem vetulamque duxisset. Occurrebant Catonis et Masinissae exempla, qui grandes natu liberos e puellis sustulerant (a). Hinc SCtum Persicianum non quidem sustulit: eidem tamen eatenus obrogauit, vt si sexagenario maior vxorem in viridi aetate constitutam duxisset, coniuges illi iisdem iuribus fruerentur, ac si ea vtriusque esset aetas, quae procreandis liberis sufficere videretur. Et hinc apud PLINIVM (b) Domitii Tulli vxor, quamuis diu vidua parum decore sequuta esset matrimonium diuitis senis, et ita perditi morbo, vt esse taedio posset vxori, quam iuuenis sanusque duxisset: tamen matrimonii nomine amplissimam bonorum partem ab eo iure capiebat, quia huiusmodi matrimonium ex SCto Claudiano non erat irritum.

VII. Quum vero id a quibusdam ad eum casum extenderetur, si quinquagenaria maior iuueni nupsisset: id occasionem dedit nouo SCto quod *Caluitianum* vocat VLPIANVS. Ast idem vir eximius IAC. PERIZONIVS, (c) illud *Caluisianum* potius vocandum esse monet, quum *Caluisiorum* cognomen sub Nerone et eius successoribus sit frequentissimum: *Caluitiorum* autem nusquam apud veteres fiat mentio. Quocumque tempore illud conditum sit, saltim cum CVIACIO (d) non rescribendum est *Claudianum*, a quo illud diserte VLPIANVS distinguit. Claudianum enim sexagenariis quinquagenaria minores ducentibus iura iusti connubii dedit: Caluisiano autem cautum, VT QVAE QVINQVAGENARIA MAIOR MINORI SEXAGENARIO NVPSERIT, QVIQVE MINOR SEXAGENARIO MAIOREM QVINQVAGENARIA DVXISSET, EIS IMPAR ILLVD MATRIMONIVM AD CAPIENDAS HEREDITATES DOTESVE LEGATAS NE PRO-

(a) PLIN. *Hist. Nat. Lib. VII. cap.* 13. *et X.* 5.

(b) *Lib. VIII. Epist.* 18.

(c) *De lege Voc. pag.* 63.

(d) *Ad Vlp. fragm. tit.* 16. §. 4.

PROFICIAT, SED DOS, MORTVA MVLIERE, CADVCA FIAT. Impar ergo dicitur matrimonium, quod cum imberbe contraxerat vetula; eamque adpellationem IVSTINIANVS (a) demum vna cum hoc ipso iure aboleuit. Vnde errare dixeris, IAC. GOTHOFREDVM, qui omnes nuptias, contra legem PAPIAM POPPAEAM contractas, *impares* vocatas esse suspicatur, notatus ideo a viro consultissimo ANT. SCHVLTINGIO (b). Verum nec impar istud matrimonium rescissum est, sed dos, quae constante illo fungebatur, mortua demum muliere, caduca fiebat, saluis tamen, vti credere par est, impensis a marito in rem dotalem factis. Generatim enim PAPINIANVS: (c) *Dote propter illicitum matrimonium caduca facta, exceptis impensis necessariis, quae dotem ipso iure minuere solent, quod iudicio de dote redditurus esset, maritus soluere debet.*

VIII. Enimuero haec omnia statim ex eo tempore corruisse videntur, quo CONSTANTINVS M. omnes caelibatus orbitatisque poenas sustulerat (d). Noua tamen constitutione Persicianum et Caluisianum SCta sustulit IVSTINIANVS, (e) ita rescribens ad Ioannem, praefectum praetorio: *Sancimus, nuptias, quae inter masculos et feminas maiores vel minores sexagenariis vel quinquagenariis, lege Iulia vel Papia prohibitae sunt, homines volentes contrahere, et ex nullo modo, vel ex nulla parte tales nuptias impediri.* In qua lege FR. BALDVINVS (f) frustra expungi iubet verba: *vel minores.* Non tam enim de lege Papia Poppaea loquitur imperator, quam de SCtis ad legem Papiam Poppaeam factis, Persiciano et Caluisiano, quae inprimis sublata volebat.

Denique quod ad spadonum nuptias attinet, eas ne sub Christianis quidem principibus rescindi consueuisse, paullo ante Eutropii eunuchi exemplo ex CLAVDIANO demonstrauimus. At primus eas, vti recte a PETRO GREGORIO (g) obseruatum est, sustulit LEO imperator, singulari eam in rem scripta constitutione, (h) cuius sub finem sanciuit, *vt si quis eunuchorum ad matrimonium procedere comperiatur, et ipse stupri poenae obnoxius sit, et, qui sacerdos huiusmodi coniunctionem profanato sacrificio perficere ausus fuerit, sacerdotali dignitate denudetur.* Quare qui GREGORIVM erroris arguunt, non satis accurate discernere videntur nuptias illicitas ab iis, quas stare leges haud patiebantur.

(a) *L. 12. C. de legit. her.*
(b) *Iurisp. vet. anteiust. pag. 615.*
(c) *L. 61. D. de ritu nupt.*
(d) *L. vn. C. Theod. de infirm. poen. caelib.*
(e) *L. 27. C. de nupt.*
(f) *Iustinian. Lib. III.*
(g) *Lib. VII. Syntagm. cap. 2.*
(h) *Nouell. Leon. LXXXXVIII.*

Quamuis enim iniuſtae ſemper viſae ſint ſpadonum nuptiae: eas tamen non diremtas fuiſſe, ſemel initas, iam ſupra demonſtrauimus.

* * * * * * * * * * *

CAPVT IIII.

AD CAP. IIII. LEGIS PAP. POPP. DE CONCVBINATV.

I. *IN lege Papia Poppaea etiam de concubinatu actum, idque capite quarto factum videtur.* II. *Quale hoc caput fuerit?* III. *Ante legem Papiam Poppaeam concubinatus parum honeſtus videbatur. Pellex, concubina, amica quae dictae ſint ante et poſt hanc legem? Concubinatus ex hac lege honeſtus. An quis ſimul vxorem et concubinam habere potuerit?* IIII. *Concubinae eſſe poterant, quae vxores per has leges eſſe non poterant. An et propinquae et adfines? Concubinae et vxoris differentia.* L. 1. pr. D. de concub. *explicata. An coniunctio legitima dici poſſit concubinatus? Cur et viri nobiles concubinas adſumſerint? Ingenua, in quam ſtuprum committebatur, in concubinatu haberi non poterat. An* ἀντινομία *ſit inter* L. 3. pr. D. de concubin. L. 24. D. de rit. nupt. et L. 31. pr. D. de donat. V. *Conſtantinus M. primus indirecte tollere voluit concubinatum. Legitimatio per ſubſequens matrimonium cur inuenta?* VI. *Succeſſores Conſtantini legitimationem illam indulgentes tanquam beneficium ordinarium, concubinatum firmarunt. Leo ſuſtulit concubinatum tantum in oriente. In occidente ille diutiſſime viguit.*

I. DE concubinatu caput exſtitiſſe in lege Papia Poppaea, nec IAC. GOTHOFREDVS nec VINC. GRAVINA vidit: et tamen id videtur certiſſimum. Nam primo MARCIANVS (a) diſerte ſcribit, *concubinatum* PER LEGES *nomen adſumſiſſe*, id eſt per leges Iuliam et Papiam, κατ᾽ ἐξοχὴν dictas νόμους vel *leges*, vti recte haec verba interpretatur EM. MERILLIVS (b). Deinde VLPIANVM (c) in commentario ad hanc

(a) *L. 3. §. 1. D. de concub.*
(b) *Lib. III. Obſ. cap. 25. et Lib. I. Variant. Cuiac. cap. 34.*
(c) VLP. *Lib. II. L. 1. D. de concub.*

hanc legem etiam de concubinatu egisse, argumento est fragmentum bene longum ex libro II. ex quo numero inferimus, illud fragmentum non ad caput de diuortio libertinae, de quo VLPIANVS demum libro III. egerat, sed ad hunc ipsum locum pertinere, adeoque de concubinatu praecepisse caput huius legis quartum.

II. Id vero, vti ex laudato VLPIANI fragmento liquet, tale fuisse videtur:

> *Quas personas per hanc legem vxores habere non licet, eas concubinas habere ius esto. Ingenuam honestam in concubinatu habere ius ne esto.*

III. Quae priusquam more nostro interpretemur, paucis obseruandum videtur, ante hanc legem parum honestum visum fuisse concubinatum, nec quidquam inter *amicam*, *pellicem*, *concubinam*, interfuisse: postea vero hanc coniunctionem diserte permissam esse lege Papia Poppaea, ex eoque tempore simul CONCVBINATVS et CONCVBINAE vocabula sensu paullo honestiore accipi consueuisse, et id ipsum innuere MARCIANVM, dum *concubinatum* NOMEN *per leges adsumsisse*, scribit: nec non CLEMENTEM ALEXANDRINVM, (a) dum saepe conqueritur: καὶ τὸ λάγνον πᾶν ἐπικέχυται ταῖς πόλεσι, νόμος γενόμενον. *At nunc, quidquid est impudicum et libidinosum, diffusum est in ciuitatibus, et iam* PRO LEGE *habetur:* et paucis interiectis: Ταῦτα οἱ σοφοὶ τῶν νόμων ἐπιτρέπουσιν. *Haec sapientes leges permittunt.* Hinc MASVRIVS SABINVS apud PAVLLVM (b) refert, PELLICEM *apud* ANTIQVOS *eam habitam, quae quum vxor non esset, cum aliquo tamen viuebat, quam nunc vero nomine amicam*, PAVLLO HONESTIORE *concubinam adpellari.* Addit PAVLLVS, GRANIVM FLACCVM *in libro de iure Papiriano scribere, pellicem nunc vulgo vocari, quae cum eo, cui vxor sit, corpus misceat, quondam*, (ita enim rescribendum puto pro *quosdam*, addicentibus etiam quibusdam codicibus,) *eam, quae vxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam* παλλακὴν *Graeci vocant.* Ex hoc loco patet, vocabula *amica*, *concubina*, *pellex* ante legem Iuliam promiscue accepta fuisse, quia non magis caelibis, quam mariti, consuetudo cum muliercula, aqua et igni non accepta, honesta iudicabatur. Tempore autem Masurii Sabini, et Granii Flacci, (quem sub Caesare floruisse, et hinc in Augusti tempora vitam producere potuisse, ex CENSORINO (c) docet CAR. ANDR. DVKE-

X 2

(a) *Paedagog. Lib. III. cap. 3.*
(b) L. 144. *D. de Verb. Sign.*
(c) *De die natali cap. 3.*

DVKERVS,) (a), ea dici coepit *pellex*, quae cum eo, cui vxor erat, miſcebat corpus, illa autem *concubina* vel *amica*, quae vxoris loco ſine nuptiis in domo erat. Quum enim pellicis vocabulum, teſte GELLIO, (b) probroſum haberetur: non videbatur conuenire coniunctioni, quae per legem nomen adſumſerat: adeoque iſtud vocabulum tantum haeſit iis, quae alieno marito ſuccubuerant, reliquae concubinae dici malebant. Haec, vt paucis demonſtremus, palam eſt, veteres, qui ante Auguſtum floruerunt, auctores promiſcue vſurpaſſe *pellicis* et *concubinae* vocabula. *Pellex* Iunonis vocatur Alcumena apud PLAVTVM (c), quia cum Ioue, Iunonis marito, corpus miſcuerat:

- - - I hac mecum, vt videas ſimul
Tuam Alcumenam, PELLICEM, *Iuno mea.*

Et tamen Alexandro M. quoque, licet nondum marito *pellices* fuiſſe ſcribunt PLINIVS (d), DIODORVS SICVLVS, (e) et ex eo CVRTIVS (f): et apud OVIDIVM (g), Deianira Herculis vxor, Omphalem pellicem vocat quae marito ſuo ſuccumberet, ſe expulſa, dum canit:

Forſitan expulſa me Aetolide Deïanira,
Nomine depoſito PELLICIS, *vxor erit.*

Ita aeque promiſcue veteres accipiunt vocabulum concubinae. PLAVTO (h) concubina eſt meretrix pecunia a caelibe emta, vbi ſcribit:

Illam minorem in CONCVBINATVM *ſibi*
Volt emere miles quidam, qui illam deperit.

At CICERO (i) et eam concubinam vocat, quae ducta fuerat a patre familias Romae, vxorem habente in Hiſpania.

Ita ante legem Papiam Poppaeam pellices et concubinae pari paſſu ambulabant, neque melior erat harum, quam illarum, conditio: quam in rem multa egregia diſſeruit CHRISTFR. WAECHTLERVS, (k) dum magno adparatu docet, huius modi concubinatum, qualem in iure noſtro

(a) *De Latinis. ICt. pag.* 157.
(b) *Lib. IIII. cap.* 3.
(c) *Merc. act. IIII. Scen.* 1. *v.* 23.
(d) *Hiſt. Nat. Lib. XXXV. cap.* 10.
(e) *Lib. XVII. cap.* 77.
(f) *Lib. VI. cap.* 6.
(g) *Epiſt. VIIII. v.* 121.
(h) *Poen. prolog. v.* 102.
(i) *De orator. Lib. I. cap.* 40.
(k) *Act. Erud. anni* 1714. *p.* 378.

ſtro deſcribi videmus, nec apud Graecos, nec apud veteres Romanos receptum fuiſſe, ſed improbitatem ſub imperatoribus hoc augmentum accepiſſe. Poſteaquam vero concubinatus per leges nomen adſumſit, numquam concubina adpellata eſt *pellex*, ſed CONVICTRIX (a), ΓΑΥΚΥΤΑΤΗ ΣΥΜΒΙΟΣ (b), VXOR GRATVITA (c), id eſt, quae per coëmtionem haud conuenerat in manum, vti eleganter ea vocabula exponit Em. Merillivs (d), item SODALITIARIA, (e) AMICA, (quod vocabulum etiam in iure noſtro concubinam notat in illis: (f) *Titiae*, AMICAE *meae*, *cum qua ſine mendacio* (id eſt, ſine amoris diſſimulatione, *vixi*,) et quae ſunt aliae honeſtiores huius generis adpellationes. Pellicatus autem non fuit honeſta licitaque coniunctio, quum eo tempore, quo quis vxorem vel concubinam habebat, aliam concubinam habere non poſſet (g). Nec puto inſcriptiones, in quibus quidam profitentur, ſe monimentum fieri iuſſiſſe SIBI ET VXORI CONCVBINAE (h), ita interpretandas eſſe, ac ſi, qui monimentum fieri iuſſerant, eodem tempore et vxores, et concubinas habuerint, (neque enim id flagitium palam profeſſi eſſent homines, niſi quos omni pudori decoxiſſe dixeris,) ſed intelligenda arbitror de concubinis a morte vxorum ductis. Saepe enim Romanos vxoribus, vel vxores maritis, antea defunctis commune ſepulcrum fieri iuſſiſſe, in vulgus notum eſt. Exemplo eſſe poterit inſcriptio apud Reinesivm (i):

AELIO ATHENA
M. AELIO CHRISER
M. AELIO POLIBIO
ET M. AEMILIO MARITO PRIMIGENIO.
ET AELIOPO LIBERTIS
LIBERTABVSQ. POSS.

Ex qua quis profecto fruſtra colligeret, Aeliam Athenaidem vno tempore tot maritos habuiſſe.

(a) Grvter. *pag.* 795. *num.* 8.
(b) *Id. ibid. num.* 9.
(c) *Id. pag.* 800. *num.* 21.
(d) *Obſ. Lib. II. cap.* 15.
(e) Grvt. *pag.* 602. *num.* 5.
(f) L. 35. *D. de aur. arg. aer. leg.*
(g) Pavli. *Sent. Lib. II. tit.* 20. §. 1. L. *vlt.* §. 2. *D. de diuort.*
(h) Grvt. *pag.* 631. *num.* 5. *et pag.* 938. *num.* 2. Reines. *claſſ. XIIII. num.* 183.
(i) *Inſcript. claſſ. XIIII. num.*

IIII. Ad ipſum legis caput, quod attinet, eas tantum concubinas habere ius erat, QVAS PER HANC LEGEM VXORES HABERE NON LICEBAT. Hinc et ingenuus per hanc legem concubinam poterat habere iudicio publico damnatam (a), quaeſtu meretricio infamem (b), obſcuro loco natam (c), ancillam (d), mulierem ex ea prouincia, in qua quis officium adminiſtrabat (e), quas omnes vxores duci non potuiſſe, iam ſupra obſeruauimus. Quum etiam ex SCto Perſiciano, de quo antecedente capite egimus, non eſſet iuſtum inter ſenes matrimonium: licebat contra cuiuſcumque aetatis concubinam habere, dum ne minor eſſet annis duodecim (f).

Non abs re autem addidimus: PER HANC LEGEM. De ſolis enim legibus ciuilibus id erat intelligendum. Quare ſi coniunctioni vel naturalis verecundia, vel ipſa honeſtas obſtabat: non magis concubinatui locus erat, quam nuptiis. Quemadmodum ergo nefas erat, duas ſimul habere vxores: ita et vnica habenda concubina: (g) ſemperque turpis ac infamis viſa eſt vita, *inter ſtupra concubinarum, et oſcula*, vel *mollia concubinarum et ſpadonum agmina* tranſacta, qualem in Sophonio Tigellino et Fabio Valente TACITVS, (h) in Commodo AEL. LAMPRIDIVS (i) reprehendit. Quin ipſe IVSTINIANVS (l) eas, quae cum pluribus aliis uni viro corpora praebent, non concubinas, ſed *πορνευομένας fornicantes* dicendas eſſe ait, nec eas aliarum concubinarum iuribus frui patitur. Quemadmodum deinde inceſtae erant nuptiae inter proximos cognatos et adfines: ita et nefandus erat inter has perſonas concubinatus. Saltim VLPIANO (m) prope nefaria videtur coniunctio, *ſi quae in patroni fuit concubinatu, deinde in filii eſſe coeperit, vel in nepotis, vel contra*. Et alibi idem iureconſultus, (n) verecundiae ſtudioſiſſimus, eum *inceſtum committere ait, qui concubinam habuerit, ſororis filiam*, licet libertinam. Vt adeo non iniuria CVIACIVM (o) erroris coarguat EM. MERILLIVS, (p) priuignam a Cocceio Caſſiano in concubinatu haberi potuiſſe ex ea ratione exiſtimantem,

(a) *L. 1. §. 2. D. de concubin.*
(b) *L. 16. D. de his quae vt indign. L. 3. pr. D. de concub.*
(c) *L. 3. pr. D. eod.*
(d) *L. 38. pr. D. de reb. auct. iud. poſſ.*
(e) *L. 5. D. de concub.*
(f) *L. 4. §. 4. D. eod.*
(g) *Nou. XVIII. cap. 5.*
(h) *Lib. I. Hiſt. cap. 72. Lib. III. cap. 11.*
(i) *Vit. Commod. cap. 15.*
(l) *Nou. XVIII. cap. 5.*
(m) VLP. *Lib. II. L. 1. §. 3. D. de concub.*
(n) *L. 56. D. de ritu nupt.*
(o) *Lib. V. obſ. cap. 6.*
(p) *Lib. III. obſ. cap. 17.*

tem, quia, quae vxores esse nequiuerint, in concubinatu tamen haberi omnino potuerint.

Eas itaque mulieres CONCVBINAS HABERE IVS ERAT. Nam non solum honestum erat concubinae nomen, (a) verum etiam LICITA *cum ea consuetudo* (b). Quamuis enim effectibus nuptiarum, qui ex iure ciuili sunt priuaretur, aut etiam effectus quosdam naturales legum impedimento amitteret ista coniunctio, atque hinc nec amica matronali ornamento fulgeret, nec liberi ex ea procreati in potestate patris essent: ab vxore tamen solo delectu et animi destinatione differebat, (c) nec quidquam inter eas, nisi dignitate, intererat (d). Hinc vxoris loco esse dicebatur, (e) liberique eius tametsi naturales vel nothi dicerentur, et nec heredes essent patri, nec eius nomen ferrent, sed vel maternum nomen retinerent, vel ei adderent cognomen patris: non tamen erant spurii, nec infamia, aut leuis notae macula notati credebantur, vti vulgo quaesiti, quamuis non essent pars familiae paternae. Quae omnia egregie illustrat marmor apud GRVTERVM (f):

C. MAMERCIO SP. F.
IANVARIO Q. AED. PRAET.
IIVIR. Q. ET.
P. PACCIVS IANVARIVS
FILIO NATVRALI ET
MAMERCIA GRAPTE
MATER INFELICISS. FILIO
ET COGNATAE PIISSIMIS
FECERVNT.

Positum est monimentum *C. Mamercio Ianuario*, et *Cognatae*, piissimis. *Cognata* enim hic non adpellatiuum videtur, sed nomen proprium feminae, vxoris forsan *C. Mamerci Ianuarii*. Nam et alibi *L. Cognatae* (g) et *Primigenii Cognati* (h) mentionem faciunt lapides. Is *C. Mamercius Ianuarius* erat filius naturalis *P. Paccii Ianuarii*, ex *Mamercia Grapta*. Vnde illud SP. F. non est *spurius filius*, vti in indice interpretatur

(a) *L.* 144. *D. ubi supra.*
(b) *L.* 5. *C. ad SC. Orphit.*
(c) PAVLL. *lib.* 11. *sent. tit.* 20. §. 1.
(d) *L.* 49. §. 4. *D. de Legat.* 3.
(e) *L.* 144. *D. de V. S.*
(f) *Inscr. pag.* 434. *num.* 4.
(g) *Ib. pag.* 601. n. 4.
(h) *Ib. pag.* 952. n. 3.

pretatur SCALIGER, fed antiqua formula: SINE PATRE FILIVS, quam liberorum extra matrimonium quaesitorum nominibus fubiici confueuiffe docet PLVTARCHVS (a). Neque enim fpuriorum nomen inditum naturalibus vel ex concubina natis, fed *vulgo conceptis, qui patrem demonftrare non poterant, vel poterant quidem, fed eum habebant; quem habere non licebat*, vti ait MODESTINVS (b). Nec credibile eft, parentes filium, tot honoribus in colonia functum, fpurium vocare voluiffe, quum nec vulgo, nec ex iniuftis nuptiis conceptus effet, fed ex concubinatu. Fuerat enim Q. AED. PRAET. IIVIR Q. ET. id eft, *Quaeftor, Aedilis praetor, et Duumuir quinquennalis iterum*, ita enim IT pro ET refcribendum effe monet MARQV. GVDIVS. Ex quo fimul patet, ne vllam quidem notam haefiffe liberis naturalibus, fiquidem ad maximos aliquando honores adfpirabant, nec fibi ignominiae ducebant, nominibus fuis adfcribere hanc natalium conditionem. Sic et qui lapidem Praeneftinum Fortunae Iouis pueri primigeniae dedicauit apud GRVTERVM, (c) adpellare fe non dubitat NOTVM RVFICANAE L. F. PLOTILLAE. Et *Epipodius* quidam, (d) qui patri naturali monimentum ponit, fub finem addit

EPIPODIVS. FILIVS. NA.
PATRI PIENTISS.

In primis notandum, hunc *C. Mamercium* matris *Mamerciae* nomen retinuiffe, quia ratione matris omnes liberi tam naturales, quam legitimi eiufdem iuris funt: (e) eidem vero addidiffe cognomen paternum *Ianuarii*: quemadmodum et *C. Modius Felix* apud GRVTERVM (f) quum ex Siluia et legitimum et naturalem filium habuiffet: illum fuo, hunc matris nomine *Siluianum* vocat. Infcriptio ita fe habet:

C. MODIVS. FELIX.
ET. C. MODIO. FELICI. FIL.
ET. COCCEIO. SILVINO. FIL.
NATVR. ET. MODIO. RENATO.
LIB. ET. SATTIAE. SILVIAE.
VXORI. V. V. S. S. F.

Apud

(a) *Quaeft. Rom. pag.* 316.
(b) *L.* 23. *D. de ftatu hom.*
(c) *Grut. pag.* 76. *num.* 7.
(d) *Ib. pag.* 547. *num.* 8.
(e) §. *pen. Inft. de SC. Orphit.*
(f) *Infcr. pag.* 696. *num.* 9.

Apud eumdem (a) *L. Oppii Valeriani* filius naturalis non Oppius vocatur, sed A. FVLVIVS A. F. CELER, procul dubio ab A. FVLVIA CELERE matre. Equidem *Q. Lollii Felicis* filia naturalis, *Lollia Ionis*, nomen gentile patris naturalis fert in marmore: (b) sed eadem et liberta erat patris naturalis. Libertos autem et libertas patroni nomen gentile adsumsisse, tralatitium est. Alias si vel maxime patres agnoscerent liberos naturales vel extra matrimonium quaesitos: non tamen gentile nomen suum ab illis ferri patiebantur, sed nonnunquam cognomen tantum. Quemadmodum quum Iul. Caesar, teste SVETONIO, (c) *filium ex Cleopatra natum suo nomine adpellari pateretur*, is tamen non Iulius, sed *Caesario* dictus est, vti ex SVETONIO (d) et DIONE (e) discimus. Antonii vero liberorum ex Cleopatra natorum nemo Antonii nomen tulit, sed omnibus nomina Ptolemaeorum familiae familiaria indita sunt. Vnum enim *Ptolemaeum Philadelphum*, alterum *Alexandrum*, filiam *Cleopatram* dictos esse, scribit DIO CASSIVS (f).

Sed vt e diuerticulo in viam redeamus, quamuis nec inhonestus nec illicitus esset concubinatus, sed veluti inaequale matrimonium (g): non tamen, vti recte contra CVIACIVM docuit MERILLIVS, *coniunctio legitima* dici potest. Id enim nomen soli matrimonio competit, non concubinatui, ob quem etiam nemo poenas caelibatus orbitatisque effugiebat. Quare et ii fere, qui iam e iusto matrimonio liberos procreauerant, patriaeque et Priamo fecerant satis, concubinam postea solebant adsciscere, ne liberis inducerent nouercam, hereditatemque speratam iis interuerterent. Sic SVETONIVS (h) refert, ipsum *Vespasianum*, *Imperatorem*, *post vxoris excessum Caenidem*, *Antoniae libertam*, *et a manu*, *dilectam quondam sibi*, *reuocasse* IN CONTVBERNIVM, *et habuisse*, *etiam Imperatorem*, PAENE IVSTAE VXORIS LOCO, id est, tanquam concubinam, quam vxoris loco esse, et iureconsulti dicere solebant (i). Sed et Antonius Pius amissa Faustina, concubinam habuit (l). Et M. Aurelius Antoninus, recti exempli imperator, concubinam sibi adsciuit, procuratoris vxoris suae filiam, *ne tot liberis* NOVERCAM *superduceret* (m). Denique præsidibus, qui vxores non habebant, singulas concubinas, quod sine his esse non possent, Alexander Imp. concessit: (n) procul dubio respiciens ad eos, qui vxores amise-

(a) *Ib. pag.* 684.
(b) *Ib. pag.* 945.
(c) *Iul. cap.* 52.
(d) *Aug. cap.* 17.
(e) *Lib. XXXX.*
(f) *Lib. XXXXVIIII. pag.* 416.
(g) *L.* 3. *C. de natur. liber.*
(h) *Vesp. cap.* 3.
(i) *L.* 144. *D. de V. S.*
(l) IVL. CAPIT. *vit. Anton. cap.* 8.
(m) IVL. CAPITOL. *in vita Marci cap.* 29.
(n) LAMPRID. *Alex. cap.* 13.

amiſerant. Idem et priuati facere ſolebant frequenter: eaque fortaſſis ratio fuit, quam ob rem Auguſtus concubinatum Romanis primum conceſſerat.

Adiecimus denique: INGENVAM HONESTAM IN CONCVBINATV HABERE IVS NE ESTO. Honeſta vero erat ingenua, in quam ſtuprum committebatur. Eam enim regulam probat VLPIANVS (a), quod *ſolae illae in concubinatu haberi poſſunt, ſine metu criminis, in quas ſtuprum non committatur.* Stuprum vero committitur in virginem vel viduam ingenuam, et honeſte viuentem (b). Non itaque in obſcuro loco natam, ludionis, lenonis, arenarii filiam, vel eam quae quaeſtum fecerit corpore (c). In has, inquam, non committebatur ſtuprum, id eſt non erat is ſtupri ex lege Iulia de adulteriis reus, qui cum huiuſmodi muliercula rem habuerat. Vnde et OVIDIVS (d) hos amplexus vocat *Venerem tutam*, et *conceſſa furta*, dum canit:

Eſte procul vittae tenues, inſigne pudoris,
Quaeque tegis medios, inſtita longa, pedes.
Nos VENEREM TVTAM, CONCESSAQVE FVRTA *canemus:*
Inque meo nullum carmine crimen erit:

Senſus eſt, non ſe profiteri artem amandi ingenuas, vel inſidias pudicis ſtruendi, ſed iis, in quas non admittatur ſtuprum. Et HORATIVS (e):

- - Me libertina, neque vno
Contenta Phryne macerat.

Et has proinde etiam concubinas licebat habere. Alioquin, ſi quis honeſtae vitae et ingenuam mulierem in concubinatum habere mallet, *id ſine teſtatione, hoc manifeſtum faciente, non concedebatur*, vti eodem loco docet MARCIANVS (f), qui etiam addit, *neceſſe eſſe viro vel vxorem ingenuam habere, vel recuſantem ſtuprum cum ea committere.* Sunt, qui poſtrema haec verba committunt cum iis, quae alio loco MODESTINVS et PAPINIANVS inculcant, et ἀντινομίαν manifeſtam in his ſibi videntur deprehendere. Quum enim MARCIANVS eum, qui honeſtae vitae atque ingenuam mulierem in torum recepit, neque eam iuſtam vxorem

(a) VLP. *Lib. I. L. 1. §. 1. D. de concubin.*
(b) *L. 34. pr. D. ad L. Iul. de adult.*
(c) *L. 3. pr. D. de concub.*
(d) *De arte amandi Lib. I. v. 30.*
(e) *Epod. XIIII. v. 15.*
(f) *d. L. 3. pr.*

vxorem esse vult, stuprum committere dicat: MODESTINVS (a) contra ait: *In liberae mulieris consuetudine non concubinatus, sed* NVPTIAE *intelligendae sunt, si non corpore quaestum fecerit*, et in eumdem sensum PAPINIANVS (b): *An maritalis honor vel affectio pridem praecesserit*, PERSONIS COMPARATIS, *vitae coniunctione considerata, perpendendum esse, respondi: neque enim tabulas facere matrimonium.* Sed salua res est. In dubio omnino praesumebatur ingenuam, quae cum viro miscuerat corpus, non esse concubinam, sed vxorem, nisi vel obscuro loco nata, vel vulgaris, vel iudicio publico damnata fuisset, vel testatio exstaret, quae mulierem sese in concubinatum dedisse faceret manifestum. Et ea est sententia MODESTINI. Ast si mulier, quantumuis ingenua, prostrauisset pudicitiam, vel artem ludicram fecisset: non censebatur vxor, sed concubina, etiamsi dotalia instrumenta exstarent, et vir eam pleno honore dilexisset: quale exemplum supra in Coccei Cassiani V. C. concubina (c) vidimus. Tabulae enim non faciunt matrimonium inter eas personas, inter quas per leges non est ius connubii. Et haec est sententia PAPINIANI. Denique si vir ingenuam honeste viuentem, quacum consuetudinem habuerat, vxorem habere recusaret: praesumtio quidem militabat pro muliere, quod non in concubinatu, sed matrimonio vixerit, adeoque et illa vxoris iuribus fruebatur: sed maritus, qui eam vxorem habere recusabat, et concubinam tamen habere non poterat, tamquam stuprator merito habebatur. Et haec est sententia MARCIANI, inter quam et reliquas nihil omnino pugnae est.

V. Talis erat veterum Romanorum concubinatus, qui ex lege PAPIA POPPAEA nomen adsumserat. Eum quis primus subruerit, nondum inter omnes constat. Alii enim a LEONE eum putant sublatum, alii multo prius ab vsu recessisse contendunt. Sed reuera de eo profligando primus cogitauit CONSTANTINVS M. ita tamen vt quum imparem se fere esse intelligeret abolendae consuetudini tam inolitae, obliqua quasi via procederet, idque ageret potissimum, vt ciues, quas hactenus concubinas habuerant, eas in posterum vxores habere mallent. Primo itaque, quum obseruaret, et concubinis et liberis naturalibus donari legarique posse: non abs re suspicabatur, facilius tabulas signaturos ciues, si sibi eam facultatem ereptam viderent. Id vero factum esse a CONSTANTINO, discimus ex constitutione VALENTINIANI, (d) qua Constantini legem temperaturus, liberis naturalibus, si legiti-

 mi

(a) *L. 24. D. de ritu nupt.*
(b) *L. 31. pr. D. de donat.*
(c) *L. 16. D. de his quae vt indign.*
(d) *L. 1. C. Th. de natur. lib.*

mi liberi vel parentes exſtent, vnciam; his vero non exſtantibus, tres vncias teſtamento relinqui poſſe ſtatuit, adeoque ſatis aperte innuit, Conſtantinum M. multo minus relinqui paſſum eſſe liberis naturalibus. Praeuidebat enim Imperator, parentes aegre laturos hanc liberorum conditionem, et cum concubina potius facturos iuſtas nuptias, quam vt eam liberoſque ex ſe natos ſe mortuis in mendicitate viuere paterentur. Deinde eodem conſilio et legitimationem per ſubſequens matrimonium inuexit, non vt ea perpetuus eſſet patriam poteſtatem conſequendi modus, ſed vt, quod recte obſeruauit DES. HERALDVS, (a) liberi, qui ante id tempus ex concubinis nati fuerant, huius beneficii, in poſterum naſcituris haud profuturi, fierent participes, parenteſque, eo inuitati, tanto aequiore animo iuſtas nuptias illegitimae conſuetudini anteferrent. Equidem nec ea CONSTANTINI de legitimatione conſtitutio exſtat: ex ZENONIS (b) tamen epiſtola, quae illius mentionem facit, ſatis adparet, eum legitimationem non niſi iis liberis, qui antehac ex concubinis editi fuerant, prodeſſe voluiſſe. Vnde et ZENO eam legitimationem quidem renouat, ſed itidem non in poſterum valituram. Idem poſtea fecerunt ANASTASIVS (c) et IVSTINVS, (d) quorum hic non minus, ac anteceſſores, conſtitutionem ſuam ad caſus poſtea exſtituros proferri vetuit. Poſtremo IVSTINIANVS, (e) vel ignarus ſcopi, quem ſibi in his conſtitutionibus propoſuerant anteriores principes, vel concubinatui non admodum infenſus, conſtituit, vt ſubſequens inter virum et concubinam matrimonium ordinarius ac perpetuus eſſet legitimandi modus. Tertio ne viri in dignitatibus conſtituti, alios exemplo corrumperent: idem CONSTANTINVS (f) duriſſimam illam, quam capite II. huius libri explicauimus, conſtitutionem edidit, et nec concubinas quidem viliores a viris perfectiſſimis haberi paſſus eſt. Quae itidem ad euertendum concubinatum comparata fuiſſe, facile eſt ad intelligendum, quum vix veroſimile eſſet, mulierem ingenuam quantumuis obſcuro loco natam viro etiam clariſſimo perfectiſſimoue ſe daturam eſſe in concubinatum, quum nec ſibi nec liberis inde quidquam ſperare poſſet emolumenti.

VI. Nec forſan effectu caritura fuiſſent illa CONSTANTINI conſilia, ſi eadem ſeueritate rem agere voluiſſent ſucceſſores. Sed his rem parum curae fuiſſe, vel inde patet, quod non ſolum nullam, quae eo

(a) *Lib. I. Rer. et Quaeſt. quotid. cap.* 4. §. 11.
(b) *L.* 5. *C. de natur. lib.*
(c) *L.* 6. *C. eod.*
(d) *L.* 7. *C. eod.*
(e) *L.* 10. *C. eod. Nou. XII. cap.* 4. *Nou. XVIII. cap.* 11. *Nou. XVIIII.*
(f) *L.* 1. *C. de nat. lib.*

eo pertineat, constitutionem, praeter vnicam illam de pellicatu (a) codicibus inseri iusserint, verum etiam pleraque a Constantino sancita nouis legibus et constitutionibus suis subuerterint. Nam iam obseruauimus, vel naturalibus liberis aliquid relinqui passum esse Valentinianum, et Iustinianum legitimationem per subsequens matrimonium omnibus promiscue indulsisse. Hinc adhuc Ivstiniani temporibus concubinatus erat *licita consuetudo* (b), in qua quis caste viuere posset (c); nec prius ille publica lege sublatus est, quam temporibus Leonis (d), cuius tamen constitutio non nisi in oriente valuit. In occidente concubinatu nihil erat frequentius, inter Francos, Langobardos et Germanos reliquos: eumque ipsi clerici exemplo suo probabant, donec sub purioris religionis exortum publica lege vbique inter Christianos aboleretur. Qua de re in antiqvitatibvs ivris Germanici a nobis fusius actum esse meminimus, vt non opus sit plura hic addere, vel nostra ipsorummet expilare scrinia.

(a) *L. vn. C. de concub.*
(b) *L. 5. C. ad SC. Orphit.*
(c) *Nouell. XVIII. cap. 5.*
(d) *Nou. Leon. LXXXXI.*

* * * * * * * * * *

CAPVT V.

AD CAP. LEGIS PAP. POPP. V. DE SPONSALIBVS.

I. Proximum *caput de sponsalibus egit. Suetonii locus explicatus. Quid eo capite sancitum? Vlpiani locus vindicatus et expositus.* II. *Verba capitis V. Aliae gentes seram Venerem laudabant. Romani puellas vix viri potentes ducebant. An irrita fuerint sponsalia cum puella decenni minore? Intra biennium sponsa erat domum ducenda.* L. 17. D. de sponsal. *a* Cviacii *et* Gothofredi *emendationibus vindicata. Quaenam iustae caussae sponsalia vltra biennium trahendi?* L. 2. C. de sponsalibus *exposita. Sponsae saepe adhuc infantes. Augustus an Iustinianus pubertatis terminum in feminis definiuerit. Impubes domum ducta non erat vxor, nisi ab anno aetatis duodecimo. Nuptiae aliquando inter pueros et puellas celebratae.* III. *Vacatio a morte viri vel diuortio data. Vacatio quid? An et viris vacatio huiusmodi data?* IIII. *A* Gothofredo *adsuta*

 lacinia

lacinia de virginibus Vestalibus ad hanc legem non pertinet. V. *Vsus legis hodiernus.*

I. PRoximum legis Papiae Poppaeae caput de sponsalibus egisse videtur. Inter prima saltim capita et hoc fuisse, vel inde patet, quod primo statim commentariorum libro de eo dixerit Caivs, iureconsultus (a).

Vt vero, quid hoc capite Augustus sanxerit, paullo inquiramus accuratius: breuiter illud, sed eleganter, describitur a Svetonio (b), qui, vbi de lege Iulia de maritandis ordinibus loquitur: *quum etiam*, inquit, *immaturitate sponsarum et matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi sentiret*, TEMPVS *sponsas habendi* COARCTAVIT, *diuortiis modum imposuit.* Nimirum, lata lege Iulia, nullum inter maritos et sponsos discrimen statuerat Augustus, sed hos aeque ac illos a poenis caelibatus immunes esse iusserat. Quemadmodum vero ingeniosa aduersus leges esse solet improbitas: ita inde occasionem arripiebant Romani, vim legis Papiae Poppaeae immaturitate sponsarum eludendi. Stipulabantur enim sibi puellas, nondum viri potentes, eoque obtentu, nuptias diutissime trahebant, donec potiti maritorum praemiis, sponsas repudiarent, fraudem hoc modo legi facientes impudentissime.

Quum itaque eo fieret, vt ex lege sapienter scripta haud magna ad rem publicam vtilitas redundaret: consultum visum est principi prudentissimo, tempus sponsas habendi coarctari, certosque definiri annos, intra quos eae domum ducendae essent, si quis sponsalia sibi prodesse vellet ad euitandas caelibatus poenas, praemiaque nuptiarum capienda. Rem omnem accuratius exponit Dio Cassivs (c), cuius ipsa verba adscribemus: *Ὡς δὲ οὖν βρέφη τινὲς ἐγγυώμεναι τὰς μὲν τιμὰς γεγαμηκότων ἐκαρποῦντο, τὸ δὲ ἔργον αὐτῶν οὐ παρείχοντο, προσέταξε μηδεμίαν ἐγγύην ἰσχύειν, μεθ᾽ ἣν οὐ δὲ* ΔΥΟΙΝ ἘΤΟΙΝ *διελθόντων γαμήσει τις· τοῦτ᾽ ἐστι* ΔΕΚΕΤΙΝ *πάντως ἐγγυᾶσθαι τήν γέ τι ἀπ᾽ αὐτῆς ἀπολαύσοντα· δώδεκα γὰρ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται: at quum quidam puellas desponderent, et praemia nihilominus ferrent maritorum, rem opusque mariti non praestarent: statuit, nulla sponsalia firma esse, quae*, BIENNIO EXACTO, *nuptiae non sequerentur: hoc est, vt omnino* DECENNEM *despondere opus esset, si quis sponsionis eius fructum vellet percipere. Puellis enim duodecimus annus plenus ad nuptias definita aetas censetur.* Ex eo autem loco discimus, primo, sponsalia vltra bien-

(a) *Lib. I. L. 17. D. de sponsal.*
(b) *Aug. cap. 34.*
(c) *Lib. LIIII. pag. 531.*

biennium trahi non potuiſſe per legem Papiam Poppaeam: deinde deſponderi non potuiſſe puellas decenni minores: poſtremo, duodecennes viris potentes iam eo tempore habitas eſſe.

Nec tantum de tempore ſponſas habendi, hoc capite actum videtur, verum etiam de ſpatio, intra quod poſt coniugis mortem vel repudium ad ſecunda vota tranſeundum eſſet. Nam prioribus verbis ſtatim ſubiungit SVETONIVS: *Diuortiis modum impoſuit.* Quod non modo ita intelligendum, quod Auguſtus ea lege licentiae repudiandi vxores modum impoſuerit, verum etiam, quod praecipue vitae caelibi poſt diuortium certos annos praefiniuerit, intra quos nuptiae rurſum fieri deberent. Quam legis Papiae Poppaeae ſanctionem ita deſcribit VLPIANVS: (a) *Feminis lex* IVLIA *a* MORTE VIRI *anni tribuit vacationem, a* DIVORTIO *ſex menſium: lex autem Papia a morte viri* BIENNII, *a repudio* ANNI ET SEX MENSIVM. Equidem primus hunc locum ſollicitauit vir ſummus, IAC. CVIACIVS, qui pro *biennii* reſcribi iuſſit *triennii*, quia ex SVETONIO (b), triennii vacationem ab Auguſto datam eſſe, conſtet. Sed et τῷ πάνυ CVIACIO, et qui eius emendationem probauit, IS. CASAVBONO fraudi fuit male intellectus SVETONII locus, qui non de vacatione feminae a morte mariti, ſed de vacatione ipſius non quidem Papiae ſed Iuliae legis, ciuibus conceſſa, loquitur. Neque enim prius lex Iulia de maritandis ordinibus perlata eſt, quam vacatione triennii data, id eſt conceſſo iis, qui nondum vxores duxerant trium annorum ſpatio, πρὸς παρασκευήν, vti loquitur DIO, (c) id eſt, vt interea ſe praepararent ad ducendas vxores, procreandoſque liberos. Quare et eximius vir IAC. GOTHOFREDVS, (d) et celeberrimus SCHVLTINGIVS (e) recte negarunt, mutandum aliquid eſſe in loco VLPIANI, quo, quid lege Iulia ea de re cautum ſit, quidque poſtea mutauerit lex Papia Poppaea, tam diſtincte exponitur.

II. Ex his ergo adparet, tale fere fuiſſe legis PAPIAE POPPAEAE caput quintum:

> *Sponſam poſt hanc legem decenni minorem nemo habeto, deſponſam intra biennium domum ducito: ni duxerit, praemiis maritorum ne fruitor. Feminis a morte viri biennii; a repudio anni et ſex menſium vacatio eſto.*

SPON-

(a) *Fragm. tit.* 14. §. 1.
(b) *Aug. cap.* 34.
(c) *Lib. LVI. pag.* 577.
(d) *Not. ad leg. Pap. Popp. pag.* 320.
(e) *Ad Vlpian. pag.* 609.

SPONSAM, ait lex, POST HANC LEGEM DECENNI MINOREM NEMO HABETO. Aliae gentes laudandos existimabant, qui sero animum adpellerent ad nuptias, rati, id quod res est, properatam Venerem robori et maturitati liberorum aeque ac ipsorum parentum officere. Hinc ARISTOTELES (a) expedire iudicat reipublicae, si mares circiter anno aetatis trigesimo septimo, feminae duodeuicesimo inirent matrimonium. Lycurgus, teste PLVTARCHO, (b) non quidem certos finiuit annos, sed tamen non nisi robustas et grandes virgines elocari voluit. Eamdem ob caussam non abs re maiores nostros collaudauit TACITUS, (c) *quod* SERA *apud illos fuerit iuuenum* VENVS, *et hinc inexhausta pubertas.* Eum enim morem patrium permultum contulisse ad inusitatum illud corporum Germanorum robur, singulari eaque pererudita diatriba eleganter suo more vir doctissimus, HERM. CONRINGIVS, demonstrauit. Denique, vt alia omittamus, de Africanis quibusdam memoriae prodidit NIC. DAMASCENVS, *ἐπὶ τῶν θυγατέρων ἀρίστας κρίνουσι τὰς πλεῖστον χρόνον μεμενηκυίας παρθένους*, *eas filias ab illis iudicari optimas, quae quam diutissime virgines manserint.*

At aliter rationes componebant Romani, quos PLVTARCHVS (d) teneras admodum puellas non modo despondere, verum etiam elocare et ducere consueuisse refert, ea huius consuetudinis reddita ratione, quod magna sit huius aetatis simplicitas, et sub institutione mariti vxor tam tenera illius mores facilius imbibat, atque ita publicae res priuataeque eo tranquilliores esse soleant. Hinc factum, vt saepe puellae adhuc infantes desponderentur pueris, ceu vel exemplo Caesaris patet, cui Cossutia, teste SVETONIO, (e) *adhuc tum praetextato desponsa fuerat.*

Quum vero ita legi Iuliae de maritandis ordinibus haud satisfieret, eaque sponsalia repudiis et diuortiis occasionem frequentissime darent: lege demum Papia Poppaea cautum est, ne quis sponsam decenni minorem in posterum haberet. Quod vero non ita intelligendum, ac si ex eo tempore nefas visum esset, stipulari sibi puellam decenni minorem. Id enim et sub Augusto, et post eius tempora frequentissime factum esse constat. Ipse enim Augustus natam ex filia Attici Agrippae filiam *vix* ANNICVLAM *Tiberio Claudio Neroni, Drusilla nato, priuigno suo* DESPONDIT, teste CORNELIO NEPOTE (f). Aliud exemplum marmor hoc apud GRVTERVM (g) memorat:

DIIS

(a) *Lib. VII. Polit. cap. 16.*
(b) *Compar. Lycurgi et Numae pag. 76.*
(c) *De mor. Germ. cap. 20.*
(d) *Ibid.*
(e) *Iul. cap. 1.*
(f) *Vit. Attic. cap. 19.*
(g) *Inscr. pag. 837. num. 2.*

DIIS. MANIBVS.
VALERIAE. M. F.
FORTVNATAE.
VIXIT. ANNOS. VIII.
MENSES. VIII. DIES. XVIII.
M. VALERIVS. ANICETVS.
VIX. ANN. XX. QVI. FVIT.
SPON.
EIVS.

Sed ſenſus legis eſt, ſponſalia cum decenni minore, non futura legitima. Subſiſtebant ergo, ſed ita, vt is, cui deſponſa eſſet, ſponſi iure non perfrueretur, quia eam ſecundum legem intra biennium domum ducere non poſſet. Hinc MODESTINVS (a), quem poſt hanc legem vixiſſe, nemo dubitat: *In ſponſalibus*, inquit, *contrahendis*, AETAS *contrahentium* DEFINITA NON EST, *vt in matrimoniis.* (Eatenus nimirum, vt immatura ſponſalia nulla vel irrita ſint,) *Quapropter* A PRIMORDIO AETATIS *ſponſalia effici poſſunt, ſi modo id fieri ab vtraque perſona intelligatur, id eſt, ſi non ſint minores ſeptem annis.*

Hinc porro ſponſo lex iniungit, VT DESPONSAM INTRA BIENNIVM DOMVM DVCAT, non quod lex inuitum cogeret facere nuptias, ſed quod, ſi non duceret, praemiis maritorum non frueretur. Ea tamen neceſſitate ſponſos eximebant iuſtae cauſſae, de quibus CAIVS (b): *ſaepe iuſtae ac neceſſariae cauſſae, non ſolum annum, vel biennium, ſed etiam triennium vel quadriennium, et vlterius trahunt ſponſalia, veluti valetudo ſponſi ſponſaeue, vel mortes parentium, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes, quae ex neceſſitate fiunt.* In hoc textu IAC. CVIACIO (c) abundare videntur verba *annum vel. Nuſquam enim*, inquit, *huic rei annum fuiſſe praeſcriptum, legimus, ſed biennium, vt conſequens ſit, Caium ſcripſiſſe: Saepe iuſtae ac neceſſariae cauſſae non ſolum biennium, ſed etiam triennium, quadriennium et vlterius trahunt ſponſalia.* Poſtea tamen verba iſta retineri poſſe concedit, ſi dicamus, his, qui ſibi deſpondiſſent puellam XI. annorum, legibus fuiſſe praeſcriptum annum, ad contrahendas nuptias. Enimuero nec de hac legis ſanctione vel apud DIONEM vel apud quemquam veterum aut vola aut veſtigium occurrit. Vnde IAC. GOTHOFREDVS (d) vel ſcriptum fuiſſe

(a) L. 14. D. de ſponſal.
(b) CAI. Lib. I. L. 17. D. de ſponſ.
(c) Lib. XVI. obſ. cap. 35.
(d) Not. ad leg. Pap. pag. 320.

fuiſſe ſuſpicatur *annu. M. VI.* id eſt, *annum*, *menſes VI.* vel ſtatuendum eſſe, Caium non de lege Papia Poppaea, ſed de Iulia loqui, quae per annum tantum trahi ſponſalia conceſſerit. Enimuero vti prius paullo argutius eſt: ita poſterius plane non videtur veroſimile. Diſerte enim Dio et Svetonivs obſeruant, legem Iuliam ſponſis praemia maritorum indiſtincte indulſiſſe, et poſtea demum ob fraudem legi factam biennium, intra quod ſponſae domum ducendae eſſent, praefinitum eſſe lege Papia Poppaea. Quid vero opus fuiſſet noua illa legis Papiae Poppaeae ſanctione, ſi lex Iulia iam tempus, et quidem multo breuius, praefiniuiſſet, intra quod ſponſi nuptias facere tenerentur? Neutra virorum ſummorum coniectura opus videtur. Rectiſſime enim ſe habent Caii verba, ſi ea de ſpatio temporis, ad quod vltra iſtud biennium ob iuſtam et neceſſariam cauſſam ſponſalia trahi poſſint, intelligas, vt ſenſus ſit: *Saepe iuſtae ac neceſſariae cauſſae* (vltra iſtud biennium, quod lex Papia Poppaea finiuit,) *non ſolum annum vel biennium, ſed etiam triennium, et quadriennium, et vlterius trahunt ſponſalia.*

Ceterum iuſtae illae ac neceſſariae cauſſae non omnes quidem, ſed quaedam tantum exempli cauſſa a Caio adferuntur. In his eſt primo *valetudo ſponſi ſponſaeue*, puta diuturna, et talis, quae impedimento eſſe poſſit nuptiis. Deinde *mors parentium*, ob luctum, intra cuius tempus nuptias celebrare indecorum atque inauſpicatum videbatur, adeo, vt ne exacto quidem luctus tempore, nuptias celebrare liceret menſe Februario, quo Manibus parentum ſacra piacularia fiebant. Qua de re Ovidivs (a):

Dum tamen haec fient, viduae ceſſate puellae,
Exſpectet puros pinea taeda dies.
Nec tibi quae cupidae matura videbere matri
Comat virgineas haſta recurua comas.
Conde tuas, Hymenaee, faces, et ab ignibus atris
Aufer: habent alias moeſta ſepulcra faces.

Excuſabant porro *capitalia crimina.* Siue enim ſponſus, ſiue ſponſa, ſiue eorum parentes rei poſtulati eſſent criminis capitalis: induciae merito poſcebantur nuptiis, ne, ſi alteruter ſponſorum capitis damnaretur, alterum participem fieri oporteret iſtius calamitatis. Praeterea in parentum periculo liberi in tanto luctu ac ſquallore erant (b), vt non poſſent

(a) *Faſtor. Lib. II. v. 557. ſeqq.*

(b) *Liu. Lib. VI. cap. 20. Lib. XXXXIII. cap. 16.*

poſſent ſine ignominia de nuptiis cogitare. Denique et *longas peregrinationes, quae ex neceſſitate ſiunt*, iuſtis illis cauſſis accenſet CAIVS: quod procul dubio de abſentia rei publicae cauſſa intelligendum eſt, cuius ſolius rationem habuiſſe legem Papiam Poppaeam, ex VLPIANI (a) et PAVLLI (b) teſtimoniis, infra explicandis, patebit.

Quid vero ſi nulla vrgente huius modi cauſſa ſponſalia traherentur? Tunc ſponſus PRAEMIIS MARITORVM NON FRVEBATVR. Sed ea poena non ſufficiebat poſteris. CONSTANTINVS (c) enim praeterea ſponſae militis, (paganum enim, qui rei publicae cauſſa non aberat, ſponſa, niſi duodecenni minor, exſpectare non tenebatur,) permiſit, vt circumacto a ſponſalibus biennio, impune ſibi aliam conditionem quaereret. Quin et idem facere licebat patri, tutori vel curatori puellae ſi culpa penes ſponſum eſſet, per eumque ſtaret, quo minus puella domum duceretur (d). Nam ſi propter aetatem duci non poſſet: non licebat quidem ſponſae, circumacto a ſponſalibus biennio, aliam conditionem quaerere: at ſponſus interea praemiis mariti non fruebatur, quia contra legem immaturam et decenni minorem ſibi fuerat ſtipulatus (e).

Quum itaque Auguſtus puellas anno aetatis duodecimo virilis patientiae legem accipere poſſe ſtatuerit: non abs re quaeri poſſet, an non vana ſit IVSTINIANI (f) gloriatio, qua ſibi id tribuere videtur, quod pubertatis annos definiuerit, quum ſaltim, quod ad feminas attinet, id pridem fecerit Auguſtus? Sed facile vnus quiſque animaduertet, nec Iuſtinianum iure reprehendi, nec ad Auguſtum referri poſſe inuenti pubertatis termini originem. Nuſquam id ſibi tribuit IVSTINIANVS, quod pubertatis annos primus definiuerit, ſed quod, quum Caſſiani habitu corporis; Proculeiani annis; Priſcus Iauolenus vtriſque pubertatem aeſtimarent, ipſe Proculeianorum ſententia firmata, liti iſti finem impoſuerit. Nec Auguſtus primus dici poteſt ſtatuiſſe, quo aetatis anno puberes cenſeantur feminae. Nam, vti recte CONTIVS (g) et VVLTEIVS (h) obſeruarunt, de earum pubertate apud veteres non quaerebatur, quia non aetate tutela liberabantur, ſed conuentione in manum. Si vero nubere vellent, non de pubertate quaeſtio erat, ſed de

Z 2

(a) *Fragm. tit. 16. §. 1. L. 36. et L. 38. D. ex quib. cauſſ. maior.*

(b) *L. 35. et L. 37. D. eod.*

(c) *L. 2. C. de ſponſal.*

(d) *L. 4. C. Th. eod.*

(e) *L. 6. C. Th. eod.*

(f) *L. vlt. C. quando tut. eſſe deſ.*

(g) *Lection. ſubſeciu. Lib. II. cap. 13. §. 5.*

(h) *Ad pr. Inſt. quib. mod. tut. fin.*

de viri potentia, quae, vti amplissimus BYNKERSHOEKIVS (a) coniecit, ex eo iudicari poterat, quod iam tributum menstruum naturae soluere coepissent. Ex quo etiam patet, cur non vti in maribus, ita in feminis, inspectione corporis opus esse crederent veteres. Vix enim matri vel nutrici poterat ignotum esse, quando id accidat puellae, ex quo matura viro et plenis nubilis annis iudicaretur. Quum vero id plerumque anno aetatis duodecimo contingat, legem Augustus tulit de eo, quod fit ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Postquam autem discrimen inter pupillarum et perpetuam feminarum tutelam inualuit, et puellae primum pupillari, ac ea aetate exacta, perpetuae et legitimae tutelae subesse coeperunt, ac demum perpetua mulierum tutela sensim ab vsu recessit: etiam de puellarum pubertate quaesitum, quam ipsam quoque anno duodecimo impleto incipere, e veteribus VLPIANVS (b) et MACROBIVS (c) obseruarunt.

Vt autem ad legem nostram reuertamur, diximus, sponsam saltim duodecennem fuisse domum ducendam, quia tunc matura viro videbatur. Quid ergo, si quis eas inducias anteuertisset, et, puellam nondum viri potentem deduxisset domum? Tunc vero non prius iusta vxor videbatur, quam legitimam illam aetatem attigisset. Hinc et dotem vir petere non poterat, antequam duodecimum aetatis annum implesset, quia nuptiae nondum vtiliter fuerant consequutae (d). Ex eadem ratione ante eum annum, repudiata conditione discedens, rei vxoriae actione experiri non poterat, quia pecunia in caussam dotis numerata dos facta non fuerat: quamuis eidem liceret pecuniam condicere, eique condictioni dotis priuilegium daretur ex sententia VLPIANI (e) et HERMOGENIANI (f). Sed et legatum cum conditione: *filiae meae*, QVVM NVPSERIT, *do lego*, peti non poterat ab ea, quae nondum nubilis in domum mariti deducta fuerat (g). Denique et vitium puellae immaturae, licet domum ductae, illatum vir non tamquam maritus, sed tamquam sponsus ex rescripto D. Seueri persequebatur (h): modo sponsalia antecessissent: si quidem alias immatura domum ducta ne sponsae quidem loco erat (i). Quae omnia breuiter complexus POMPONIVS (l): *minor*, inquit, *annis duodecim nupta tunc legitima vxor fit, cum apud virum expleuit duodecim annos.*

Non

(a) *Obseruat. Lib. III. cap.* 24.
(b) *Fragm. tit. XI.* §. 1.
(c) *Saturnal. Lib. VII. cap.* 7. *et Somn. Scip. Lib. I. cap.* 6.
(d) *L.* 68. *D. de iure dot.*
(e) *L.* 17. §. 1. *D. de reb. auctor. iud. possid.*
(f) *L.* 74. *D. de iur. dot.*
(g) *L.* 10. *pr. D. de condit. et demonstr.*
(h) *L.* 13. §. 3. *et* §. 8. *D. ad leg. Iul. de adulter.*
(i) L. 9. *D. de sponsal.*
(l) *L.* 4. *D. de ritu nupt.*

Non ergo si duodecenni minor nupsisset, nuptiae rescindebantur, nec in patrem, qui filiam minorem duodecim annis nuptum dederat, dabatur actio in factum, *quia ignoscendum videbatur ei, qui filiam suam maturius in familiam sponsi perducere voluerit, quum id adfectu propensiore magis, quam dolo malo crederetur fecisse* (a): sed tamen hoc non censebatur matrimonium. Hinc et post legem Papiam Poppaeam saepe vel impuberibus nupsisse, vel domum deductas videmus virgines immaturas: In marmore Romano apud GRVTERVM (b), legimus:

HERACLAE. QVI. VIX.
ANN. XI. MENS. V. AVR.
PATRONA CONIVGI.
BEN. MER. FEC.

En maritum impuberem annorum XI. et V. mensium, quum diem supremum obiret. Vxoris ipso anno XII. defunctae elogium hoc exstat Baiis (c):

DIS. MANIBVS.
POBLICIAE. ALBANAE.
C. CANVLEIVS. L. F.
CON. B. M. V.
A. XII.

Octennem vxorem reperies in marmore apud eumdem (d):

SABINVS. REGVL.
V. F.
SIBI. ET.
FLORENTI. CONIVGI.
SEROTINAE.
AN. VIII.

Septennem denique in epigrammate quod post GRVTERVM (e) emendatius extulit FABRETTVS (f), in quo et haec legimus:

SEPTEM. ME. NATAM.
ANNORVM. GREMIO.
IPSE. RECEPIT. XXXX.
ANNOS. NATA. NECIS. POTIOR.

Z 3 Adde-

(a) *L.* 11. §. 3. *D. quod falso tutor. auctore.*
(b) *Inscript. pag.* 788. *num.* 8.
(c) *Ib. pag.* 815. *num.* 13.
(d) *Ib. pag.* 824. *n.* 1.
(e) *Ib. pag.* 1046. *n.* 6.
(f) *Inscr. cap.* 5. *pag.* 421.

Adderem exemplum impuriſſimarum nuptiarum Gytonis cum puella immatura apud PETRONIVM, (a) niſi ibi laſciuiam potius quam conſilium deprehenderem. Satis enim demonſtratum arbitror, deduci domum potuiſſe ſponſas etiam immaturas, quamuis tunc nec vir, nec vxor, nec dos, nec nuptiae intelligerentur, priusquam nupta duodecimum aetatis annum in domo mariti expleuiſſet.

III. Altera huius capitis parte de vacatione feminis ſoluto matrimonio conceſſa agitur. Et huc pertinent verba: FEMINIS A MORTE VIRI BIENNII, A REPVDIO ANNI ET SEX MENSIVM VACATIO ESTO. *Vacatio*, vti a GOTHOFREDO obſeruatur, modo pro ſpatio temporis a lege πρὸς παρασκευὴν conceſſo accipitur, modo pro indulgentia ac lege ſolutione, quo ſenſu SVETONIVS (b) Claudium *ciuibus*, *naues mercaturae cauſſa fabricantibus*, VACATIONEM *legis Papiae Poppaeae dediſſe*, refert. Hic vero *vacatio* eſt ſpatium, intra quod viduae et repudiatae, quamuis maritum non haberent, immunes tamen erant a poenis caelibatus. Et viduis quidem a morte mariti biennii; repudiatis anni et ſex menſium, Auguſtus indulſerat, fortaſſis, quia viduis ob tempus luctus non tam cito liceret admittere procos, quam repudiatis, quae plerumque iam de conditione tranſegerant cum aliis, quando a viris diuertebant. Iureconſulti tamen et illis feminis biennii vacationem tribuiſſe videntur, quarum mariti non quidem naturalem, ſed ciuilem, mortem obierant, veluti qui ſerui poenae facti, vel quibus aqua et igni interdictum, vel qui deportati fuerant in inſulam. Haec enim coniugis calamitas ſtatim ſoluebat nuptias, et hinc proculdubio illico tanquam caelibes vel viduae habebantur vxores, quanquam hic caſus praeoccuparet mortem, et nonnunquam longum tempus occuparet. Nec tamen ſtatim caelibatus poenis ſuberant vxores deportatorum: ſed idem illis concedebatur ſpatium, quod viduis Auguſtus hac lege indulſerat. Id enim ex CAII (c) fragmento colligo, quod huc pertinere recte vidit IAC. GOTHOFREDVS (d).

Quando vero feminis tantum huiuſmodi vacationem datam eſſe teſtatur VLPIANVS: quid cauſſae eſſe dixeris, cur lex non et viris ſe aeque benignam praebuerit? IAC. CVIACIVS, (e) in hanc quaeſtionem incidens: *A die diuortii*, inquit, *vel mortis vxoris, cuius temporis vacatio data ſit maribus lege Iulia vel Papia, ignoro. Forſitan nulla: quoniam de feminis tantum Vlpianus ſcribit, in quas mitiores, quam in viros,*

(a) *Satyr. pag.* 25.
(b) *Claud. cap.* 18.
(c) CAI. *Lib. I. L.* 29. *D. de poen.*
(d) *Ad leg. Pap. Popp. pag.* 275.
(e) *Lib. VI. obſ. cap.* 37.

ros, leges fuere ſemper. Recte ſuſpicatur CVIACIVS, nullam vacationem datam eſſe maribus; ſed cauſſam non videtur peruidiſſe. Neque enim de ſola legiſlatoris benignitate erga ſexum infirmiorem hic cogitandum videtur, ſed vel praecipue eum mouit, quod maribus ſemper in procliui ſit, nouam quaerere conditionem, non item feminis, quas et luctus et ipſa ſexus verecundia ad noua vota feſtinare, multoque magis ſibi nouos maritos quaerere vetat. Vidua ſaltim x menſes, lugere tenebatur maritum (a), et ſi ſui iuris facta, antequam eluxerat, nuberet, infamia notabatur, (b) eandemque ignominiam ſubibant pater et mater, qui eam nuptum collocauerant, maritus, qui eamdem duxerat, et qui filium ducere iuſſerat, ſocer (c). Vnde haud parum mirati homines ſunt Marci Imp. filiam, Lucii Veri viduam nondum decurſo luctus tempore Claudio Pompeio nubentem (d). Deinde quomodo repudiatae ſtatim reperiſſent maritum, quum huic verendum eſſet, ne grauidam in torum reciperet, quod in ipſo Auguſto reprehenſum eſſe, docet ACRON ad HORAT. *Carm. Lib. III. od. 6.* Nihil horum imminebat maritis ad ſecunda vota tranſituris, quippe qui neque vxorem lugere, teſte PAVLLO (e), neque a diuortio exſpectare aliquamdiu, antequam nouas ſignarent tabulas, compellebantur. Quin tantum abeſt, vt eis ſpatium aliquod πρὸς παρεγκυὴν videretur indulgendum, vt plerumque iam cum noua nupta fuerit tranſactum, quando vxori priori dabatur repudium. Et id ipſum eſt, quod notat IVVENALIS (f):

Tres rugae ſubeant, et ſe cutis arida laxet:
Fiant obſcuri dentes, oculique minores:
Collige ſarcinulas, dicit libertus, et exi:
Iam grauis es nobis, et ſaepe emungeris, exi
Ocyus, et PROPERA, *ſicco* VENIT ALTERA *naſo.*

Quae ſi expendas paullo accuratius, non mirum videbitur, feminis, et marito orbatae, et repudiatae, vacationem aliquam conceſſam fuiſſe lege Papia Poppaea, quae conceſſa non fuerat maritis, qui vxores vel inuiti amiſerant, vel vltro repudiarant.

IIII. Tale fuit quintum legis Papiae Poppaeae caput. Adſuit illi GOTHOFREDVS laciniam bene longam de virginibus Veſtalibus e populo

(a) SEN. *Epiſt. LXV.* APVLEI. *Metam. Lib. VIII.*
(b) *L. 2. C. de ſecund. nupt.*
(c) *L. 1. L. 8. L. 11. D. de his qui not. infam.*
(d) *Iul. Capitolin. Marc. cap. 20.*
(e) L. 9. *pr. D. eod.*
(f) *Sat. VI. verſ. 143. ſeqq.*

pulo legendis, forte ducendis, et more maiorum capiendis a pontifice maximo. Sed ipsum GELLII locum, ex quo sua hausit, et capite primo huius commentarii interpretati sumus, et eum non ad legem PAPIAM POPPAEAM, sed ad aliam, ab hac diuersam, legem PAPIAM pertinuisse, fusius demonstrauimus.

V. Ceterum quum hodie vix vlla sint maritorum, multo minus sponsorum praemia: superuacua videri posset quaestio, an et nostris temporibus id caput obtineat? Sed non inutiliter tamen quaeri potest, an, quae de viripotentiae termino, nec non de vacatione a soluti matrimonii tempore concessa lex praecipit, nostris temporibus obseruentur? Paucis ergo respondemus, quum pubertatem et viripotentiam in coniugibus ipse exigat matrimonii finis, eam etiamnum merito requiri in iis, qui de nuptiis cogitant. Equidem ius pontificium, quod in quaestionibus de matrimonio maximam vbique auctoritatem obtinuit, etiam impuberes duodecenni minoribus iungi patitur, si malitia, vti lepide pontifex loquitur, aetatem suppleat; (a) (quamuis ne id quidem ob NICOLAI PAPAE (b) prohibitionem sine dispensatione fieri posse putet AVG. BARBOSA. (c). At vix tamen vtiquam nuptiae huius modi conceduntur priuatis. Quin et ante plenam pubertatem masculis aegre indulgentur in Saxonia, quum parum prudentiae ad regendam vxorem et familiam inesse credatur imberbi iuueni, qui, vt ait HORATIVS, (d)

Gaudet equis, canibusque et aprico gramine campi,
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Vtilium tardus prouisor, prodigus aeris,
Sublimis, cupidusque et amata relinquere pernix.

Attamen si meliora suadentes audire nolint, vel si iam benedictio sacerdotalis aut coitus accesserit: priore casu non impediunt nuptias, dummodo sponsi non sint impuberes: posteriore ne quidem impuberes, inter se coëuntes disiungunt, dummodo sint pubertati proximi. Quam in rem et CARPZOVIVS (e) quaedam notauit. Ita et soluto morte matrimonio feminis ob periculum impraegnationis ne conceditur quidem intra annum luctus nubere, tantumque abest, vt vacatio quaedam

(a) *Cap. impuberes 3. cap. de illis 9. et cap. vlt. X. de sponsal. imp.*
(b) *Cap. 2. X. eod.*
(c) *Ad c. 24. X. de sponsal.*
(d) *Art. poët. vers. 162. seqq.*
(e) *Iurisprud. consist. Lib. II. tit. 1. defin. 12.*

dam denegetur, vt ei impune per omnem vitam in viduitate permanere liceat. Sin vero vir vxorue caussam diuortio dedit, illi non intra quinquennium, quod THEODOSIVS et VALENTINIANVS (a) constituerunt, sed aliquando in perpetuum nuptiis interdici solet. In hoc vero vsus hodiernus a iure antiquo facit diuortium, quod et vir amissam vxorem elugere teneatur sex mensibus. Qui mos quamuis et honestus sit, et fere vbique, teste CYPRAEO, (b) receptus, facilius tamen masculis gratia legis sit, quam feminis, quarum impraegnatio semper videtur metuenda.

(a) *L. 8. §. 4. C. de repud.* (b) *Cap. 13. de sponsal. §. 96.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT VI.

AD CAPVT LEGIS VI.

DE POENIS INIVSTARVM NVPTIARVM.

I. *Caput VI. legis Papiae Poppaeae de poenis iniustarum nuptiarum egit. Verba capitis.* II. *In poenam incidebant, qui scientes dolo malo aduersus legem coibant.* III. *Liberi quaesiti contra legem non erant heredes sui.* IIII. *Iidem non proderant parentibus.* V. *Nihil hi capiebant ex testamento.* VI. *Nec inter se quidquam capiebant. Aliquando in fraudem legis liberis relinquebatur, quod parentibus relinqui non poterat. In fraudem eiusdem legis fiebant fideicommissa tacita. SC. Plancianum.* VII. *Dos quomodo caduca facta?*

I. QVae adhuc exposuimus legis Papiae Poppaeae capita ab VLPIANO, CLEM. TERENTIO, et PAVLLO duobus primis, a CAIO et MARCELLO libro primo commentariorum explicata sunt. Quum vero eodem libro II. VLPIANVS, TER. CLEMENS, et PAVLLVS, nec non eodem libro primo MARCELLVS de poenis iniustarum nuptiarum agant, septimum autem legis caput, teste GELLIO (c), iam ad praemia parentum et nuptorum pertinuerit: non possumus non

 existi-

(c) *Lib. III. cap. 15.*

existimare, sexto hoc capite de poenis iniustarum nuptiarum actum esse.

Et supra quidem ostendimus, legem hanc fuisse minus quam perfectam, quippe quae matrimonia in quasdam personas inhibuit, sed inita tamen et contracta non rescidit: idque primum mutatum esse diximus SCto vel oratione Marci Aurelii et Commodi Imperatorum. Nec tamen ideo extra poenas erant huiusmodi nuptiae: siquidem qui contra leges coierant, coniugum vel nuptorum iuribus haud perfruebantur, quamuis, vti diximus, non diuellerentur coniuges tam male conciliati. Recte itaque EM. MERILLIVS (a) obseruauit, sanctionem poenalem, quam titulo Institutionum de nuptiis inseruit IVSTINIANVS (b), maximam partem ex lege Papia Poppaea esse descriptam. Vnde ex ea, aliisque veterum Prudentum fragmentis ita restituendum erit hoc caput:

Si qui scientes, dolo malo, aduersus hanc legem coierint: nec vir, nec vxor, nec socer socrusue nec gener nurusue intelliguntor: liberi quaesiti natiue legitimi et heredes sui ne sunto, neue parentibus prosunto: neue HEREDITATEM, QVAE EIS LEGE OBVENERIT, *legatumue ipsi coniuges, neque inter se quidquam capiunto: mortuaque muliere dos caduca esto.*

II. Poena ergo proponebatur non omnibus, qui aduersus legem inierant matrimonium, sed QVI SCIENTES DOLO MALO ADVERSVS LEGEM COIERANT. Oportebat nimirum eos, qui coierant, sciuisse, cuius conditionis vel viro nubant, vel vxorem ducant. Sine scientia enim dolus vel improbum consilium haud intelligitur. Per eam autem scientiam et hic legislatores non delatoriam curiositatem, sed talem notitiam, quae supinam ignorantiam excludit, intelligunt. Id quod ita eleganter explicat VLPIANVS (c): *Nec* SVPINA IGNORANTIA *ferenda est, factum ignorantis, vt nec* SCRVPVLOSA INQVISITIO *exigenda. Scientia enim hoc modo aestimanda est, vt neque negligentia crassa, aut nimia securitas satis expedita sit, neque delatoria curiositas exigatur.* Hinc si forte senatoris filia nupsisset Barbario Philippo, quem ingenuum, ciuem, et senatorem esse credebat, quum deinde seruus adpareret: vel si senator bona fide duxisset libertinam, ab omnibus pro ingenua habitam: ii sane a poena fuissent immunes, quia nec scientes, nec dolo malo aduersus leges coierant. Neque alteri coniugi alterius

(a) *Lib. V. obs. cap.* 11.
(b) §. 12. *Inst. de nupt.*
(c) *L.* 6. *D. de iur. et facti ign.*

alterius scientia fraudi erat. Quo pertinet fragmentum TERENTII CLEMENTIS (a): *iniquissimum videtur, cuique* SCIENTIAM ALTERIVS, *quam suam, nocere, vel* IGNORANTIAM ALTERIVS *alii profuturam.* Quo ipso innuit, si Barbarius Philippus feminam ingenuam, conditionis mariti ignaram duxerit, tunc nec scientiam mariti vxori fraudi, nec vxoris ignorantiam illi emolumento futuram. Hanc enim ob illius scientiam non incurrere poenas iniusti matrimonii, illum autem ob huius ignorantiam non fieri iustum maritum. Haec est vera ac genuina harum legum sententia, quam adsequuti non videntur interpretes, qui has leges de scientia vel ignorantia procuratorum accipiunt, de qua specie non cogitasse iureconsultos, vel inscriptio eos docere poterat.

III. Ad poenas ipsas illegitimi concubitus quod attinet, primo NEC VIR, NEC VXOR, NEC SOCER SOCRVSVE, NEC GENER NVRVSVE INTELLIGEBANTVR. Quamuis enim non rescinderetur eiusmodi matrimonium: effectibus tamen eiusdem ciuilibus plane destituebatur. Hinc nec iura mariti viro, nec iura vxoris mulieri competebant, sed vterque poenis caelibatus et orbitatis suberat: qua de re iam supra quaedam obseruare me memini, quum de oratione Marci et Commodi dissererem. Quare nec inter socerum vel socrum et generum vel nurum ea intercedebant iura mutua et reciproca, quae alias secundum leges intercedebant. Sane quum lege Iulia *iudiciorum publicorum* cautum esset, *ne eni inuito denuncietur testimonium aduersus socerum vel generum:* id procul dubio cessauit in matrimonio iniusto et contra leges Iuliam et Papiam contracto. Eoque pertinet fragmentum PAVLLI (b), quo legem illam Iuliam iudiciorum publicorum recenset, nec non TERENTII CLEMENTIS (c) quo *soceri* et *socrus* vocabula interpretatur: ex quibus vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS (d) perperam exsculpere voluit hoc legis nostrae caput: *Gener socerue inuiti in reos testimonium ne dicunto.* Haec enim repetita fuisse lege Papia, quum iam Iulia de iudiciis publicis ea satis inculcasset, vix verosimile, nec legis nostrae scopo consentaneum est. Ex eo vero porro consequebatur, VT LIBERI QVAESITI NATIVE LEGITIMI ET HEREDES SVI NON ESSENT. Pertinet huc locus IVLII PAVLLI: (e) *sui heredes sunt primo loco filius, filia, in potestate patris constituti, nec interest, adoptiui sint,* an

(a) TER. CLEM. *Lib. II. L. 5. D. eod.*
(b) PAVLL. *Lib. II. L. 4. D. de testib.*
(c) TER. CLEM. *Lib. II. L. 146. D. de Verb. Sign.*
(d) *Leg. Pap. Popp. cap. 6.*
(e) *Lib. IIII. Sent. tit. 8. §. 4.*

an naturales, *et* SECVNDVM LEGEM IVLIAM PAPIAMVE QVAESITI, *modo maneant in potestate.* Seruauit id PAVLLI fragmentum Pariator legum Mosaicarum et Romanarum, (a) quod interpretaturus PETRVS PITHOEVS, speciem ponit, quod mulier manumissa ea conditione, ne nuberet, intra annum praestiterit iusiurandum, se liberorum quaerendorum caussa nubere. Hos enim *liberos secundum legem Iuliam Papiamue quaesitos* dici eo loco existimat vir doctissimus. Sed vereor, vt recte PAVLLVM intellexerit. Describit ille heredes suos, talesque esse ait primo loco filios filiasue, in patria potestate constitutos: secundo loco nepotes, neptes, pronepotes, proneptes, dummodo et ipsi in potestate aui proauiue sint, nec mortuo illo in alterius recidant potestatem. Addit iureconsultus, nihil interesse, naturales sint, an adoptiui, modo, si naturales, secundum legem Papiam Poppaeam quaesiti adeoque ex iustis nuptiis nati sint. Vt adeo particulae ET declaratiua hic sit significatio, qualem in pluribus iuris nostri locis notant IVL. PACIVS (b) et IO. STRAVCHIVS, (c) adeoque sensus emergat naturales licet liberos non esse heredes suos, si contra praecepta legum quaesiti sint. Hinc DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. (d) quaesiti per epistolam, an liberi ex ingenua et liberta procreati iusti patri filii nascantur? id adfirmabant, quia erant secundum legem Iuliam et Papiam quaesiti. Contra si Cocceius Cassianus V. C. de quo supra egimus ex Rufina vulgari muliere suscepisset liberos, illi tanquam contra legem quaesiti, illegitimi procul dubio fuissent: quum non possint iusti liberi, nisi ex iusto nasci matrimonio.

IV. Addidimus in lege: NEVE PROSVNTO, quibus verbis tertia iniustarum nuptiarum poena continetur. Diserte PAVLLVS (e): *Ex lege autem nati prosunt.* Ex lege nimirum Papia Poppaea, quam eo loco interpretatur iureconsultus, et quam κατ' ἐξοχὴν dictam esse legem, obseruauimus. Ita recte inde colligas, aduersus legem natos quaesitosque non profuisse parentibus ad capienda foecunditatis praemia, quum absurdum videretur, praemia a lege constituta illis attribui, qui contra legis praecepta coierant.

V. Quarta poena est: NEVE HEREDITATEM, QVAE EIS OBVENERIT, LEGATVMVE IPSI CONIVGES CAPIVNTO. Qui enim contra leges inierant matrimonium, non erant coniuges, adeoque eiusdem conditionis

(a) *Tit. XVI.* §. 3.

(b) *Ad* §. 1. *Inst. de tutel. et* §. 3. *Inst. de interdict.*

(c) *Lexic. partic. iur. pag.* 61.

(d) *L.* 15. *C. de nupt.*

(e) PAVLL. *Lib. II. L.* 37. §. 7. *D. de op. libert.*

ditionis habebantur ac si in caelibatu permansissent. His vero quae quauis vltima voluntate destinata fuerant, ea vel aerario populi, vel principis fisco cedebant, nisi intra centum dies legi parerent (a). Primo ergo non capiebant HEREDITATEM LEGE OBVENIENTEM. Verba enim haec fuisse legitima, ex VLPIANI (b) fragmento, quo ista interpretatur, adparet. Et quamuis alias ea loquutio ad hereditatem legitimam vel successionem intestatorum pertineat: eo tamen sensu hic non accipitur in lege Papia Poppaea, quae innuptis non hereditatem legitimam, sed testamento relictam eripi iusserat. Vnde laudatus modo VLPIANVS: LEGE OBVENIRE *hereditatem non improprie quis dixerit et eam, quae ex testamento defertur, quia lege* XII. *tabularum testamentariae hereditates confirmantur.* Deinde nec legatum capiebant, immo nec mortis caussa donata, quia et mortis caussa donationem hereditati, quae ex testamento venit, et legatis senatus consulto adsimilatam esse, PAVLLVS (c) obseruat. Et hinc patet, cur quid inter mortis caussa donationem et omnia, quae mortis caussa quis ceperit, intersit, tam prolixe ad hoc caput explicet MARCELLVS (d). Enimuero postquam et caelibes capere aliquid ex testamento potuerunt ob constitutionem Constantini M. a SOZOMENO (e) etiam memoratam: procul dubio etiam haec poena iniustarum nuptiarum ab vsu recessit.

VI. Praeterea nec INTER SE QVIDQVAM CAPIEBANT. Cuius poenae testem locupletissimum habemus VLPIANVM (f), diserte scribentem: *Aliquando nihil inter se capiunt coniuges, id est, si* CONTRA LEGEM *Iuliam Papiamque Poppaeam contraxerint matrimonium, verbi gratia, si famosam quis vxorem duxerit, aut libertinam senator.* Nec intererat, per se, an per alios inuicem capturi essent coniuges. Omnibus enim institutionibus in fraudem legum inuentis, iura obstabant. Multa in fraudem legis excogitauerat improbitas, quae, tamen si palam fiebant, irrita erant, ac frustranea. Primo enim aliquando iniusta vxor, quia maritus capere per leges non poterat, vnum ex priuignis suis in patria potestate mariti constitutum scribebat heredem, non ignorans, sic hereditatem nihilominus adquisitum iri patri, cuius iussu filius eam aditurus esset. Et huc pertinet fragmentum VLPIANI (g): quo ea specie tractata fuisse videtur, quamuis Tribonianus, abolitis iam caelibatus poenis, non integram legem, sed rationem decidendi tantum,

 omissa

(a) VLPIAN. *tit.* 17. §. 1. *tit.* 22. §. 3.
(b) VLP. *Lib.* II. L. 130. *D. de V. S.*
(c) L. 35. *D. de mort. causs. donat.*
(d) MARCELL. *Lib.* I. L. 38. *D. eod.*
(e) *Lib.* I. *Hist. Eccl. cap.* 9.
(f) *Fragm. tit.* 16. §. 2.
(g) VLP. *Lib.* II. L. 79. *D. de adquir. vel omitt. her.*

omiſſa ipſa deciſione, in pandectas retuliſſe videatur. Deinde et fideicommittere ſolebant coniuges in fraudem legis. Coniux enim dicis cauſſa ſcribebat heredem extraneum, addito fideicommiſſo tacito, vt hereditatem reſtitueret coniugi. Quam in rem et chirographum aliquando dabat heres ſcriptus, vt ſuperſtes coniux hereditatem quaſi creditum condicere poſſet. Cuiuſmodi ſpecies eſt apud QVINCTILIANVM (a), qui refert, vxorem, quae per leges inſtitui non potuerit, teſtamentum ſubieciſſe marito, et ab inſtitutis heredibus exegiſſe chirographum, quo bona, tacito fideicommiſſo in fraudem legum obligata, ad ſe peruenirent. Similem fraudem refert CAIVS (b): *in fraudem*, inquiens, *iuris fidem accommodat, qui vel id, quod relinquitur, vel aliud tacite promittit reſtituturum ſe perſonae, quae legibus ex teſtamento capere prohibetur, ſiue chirographum eo nomine dederit, ſiue nuda pollicitatione repromiſerit.* Formulam taciti huius modi fideicommiſſi reperies apud CALLISTRATVM (c), apud quem teſtator ad heredes ſcripſerat: VOS ROGO, VT IN EO, QVOD A VOBIS PETII, FIDEM PRAESTETIS, PERQVE DEVM, VT FACIATIS, ROGO. Quaeſitus ergo CALLISTRATVS, an id fideicommiſſum ſubſiſtat? negat, additque, *fere eo iam decurſum eſſe, vt* FRAVS *legi fieri videatur, quoties quis neque teſtamento, neque codicillis rogaretur, ſed domeſtica cautione et chirographo obligaret ſe ad praeſtandum ei, qui capere non poteſt.* Similis denique ſpecies eſt apud PAVLLVM (d): vt ſatis adpareat, nihil ea fraude, de qua infra capite libri III. vltimo erit dicendi locus, fuiſſe frequentius.

Et aliquamdiu quidem haec fideicommiſſa vtilia fuiſſe videntur. Diſerte enim IVSTINIANVS (e): *quibus*, inquit, *non poterant hereditatem vel legata relinquere, ſi relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex teſtamento poterant.* Sed poſtea, non modo lex Papia Poppaea haec fideicommiſſa, ſed et, vt auctor eſt VLPIANVS (f), ſenatus irrita eſſe iuſſit fideicommiſſa omnia in fraudem legum facta, adeo, vt quod huius modi fideicommiſſo relictum eſſet, cederet fiſco, et ne quarta quidem maneret penes heredem fiduciarium, ſed et ea fiſco, ex reſcripto Antonini Pii occuparetur. Eſt id SC. PLANCIANVM, de quo MODESTINVS (g): *praeterea qui non capienti rogatus eſt reſtituere hereditatem, SC. Planciano non conceditur, quartam retinere, ſed ea quarta, quam non retinuit, ad fiſcum pertinet, ex reſcripto D. Pii.* Quum ergo hoc

(a) *Lib. VIIII. Inſt. Orat. cap. 2.*
(b) L. 10. *D. de his, quae vt indign.*
(c) L. 3. *pr. D. de iure fiſci.*
(d) L. 48. *pr. D. eod.*
(e) §. 1. *Inſt. de fideic. hered.*
(f) *Fragm. tit. 25.* §. 17.
(g) L. 59. §. 1. *D. ad leg. Falcid.*

hoc SCtum Antoninus Pius rescripto suo illustrasse dicatur eatenus vt quarta heredi fiduciario erepta non in aerarium populi, sed fiscum principis deferretur: consequens est, vt illud ante imperium Antonini factum sit. Deinde quum eiusdem nominis celebretur SCtum de agnoscendis liberis, et post id tempore Hadriani nouum SCtum factum esse dicatur (a): consequens est, vt et Hadriani temporibus anterior fit ille Plancius consul a quo ista SCta adpellantur. Quare non dubito, quin vtrumque SC. factum sit temporibus Vespasiani, sub cuius imperio M. Plancius Varus, praetura functus laudatur a TACITO (b), et in nummo Claudiopolitano apud IAC. SPONIVM (c) vocatur ΜΑΡΚΟΣ ΠΛΑΝΚΙΟΣ ΟΥΑΡΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ. Is ergo procul dubio et consul suffectus aliquamdiu fuit, vt facile potuerit auctor huius SC. Planciani esse.

VII. Denique et ultima accedit poena: MORTVAQVE MVLIERE DOS CADVCA ESTO. Ita enim loquitur VLPIANVS (d), sed de nuptiis tantum quinquagenariis maiorum. Verum et ad alia iniusta matrimonia pertinuisse hanc poenam, PAVLLI (e) et PAPINIANI (f) loca persuadent, quorum prior id etiam in matrimonio eorum, qui officium in prouincia gerebant, cum muliere prouinciali obtinuisse ait, alter generatim de quouis matrimonio illicito: *dote*, inquit, *propter* ILLICITVM MATRIMONIVM *caduca facta*, *exceptis impensis necessariis*, *quae dotem ipso iure minuere solent*, *quod iudicio de dote*, *redditurus esset*, *maritus soluere debet*. Immo et ad nuptias contra mandata contractas id protulit ALEXANDER imp. in *epistola ad rationales*, quae etiamnum inter codicis GREGORIANI (g) fragmenta exstat. Caduca itaque dos non statim fiebat, inito matrimonio, (id enim, vti saepe dictum, leges non rescindebant,) nec dissoluto statim tali coitu, vti colligere quis posset ex verbis IVSTINIANI (h), quae tamen, obseruante eruditissimo SCHVLTINGIO (i), non ad quasuis nuptias contra legem Papiam Poppaeam initas, sed ad eas, quas nullas esse iusserat Marci imperatoris oratio, pertinent: sed demum mortua muliere, siue viduum relinqueret superstitem, siue ipsa vel soluto matrimonio vel vidua obiisset. Tunc vero dos occupabatur a fisco: quod cur BARN. BRISSONIVS (l) neget, et de

(a) L. 3. §. 1. *D. de agn. et al. lib.*
(b) *Lib. II. Hist. cap.* 63.
(c) *Itinerar. extr.*
(d) *Fragm. tit.* 16. §. 4.
(e) L. 38. §. 1. *D. de rit. nupt.*
(f) L. 61. *D. de ritu nupt.*
(g) *Lib.* 5. *tit.* 1. §. 1.
(h) §. 12. *Inst. de nupt.*
(i) *Iurispr. antiqu. Anteiustin. pag.* 625.
(l) *De iure connub. pag.* 147.

de sola dote, quae incestis nuptiis accesserit, accipiat, ego quidem rationem nullam video.

* * * * * * * * * * *

CAPVT VII.

AD CAPITA LEGIS VII. & VIII.

DE PRIVILEGIIS MARITORVM ET PARENTVM IN GERENDIS PETENDIS QVE HONORIBVS.

I. *Caput septimum et octauum de priuilegiis maritorum et parentum in gerendis petendisque honoribus egerunt.* II. *Verba capitis septimi restituta ex Gellio. Fasces quomodo alternis vicibus habuerint coss. An ad obtinendam praerogatiuam hanc profuerint liberi adoptiui? An auo nepotes? An bello amissi? Simulatae nuptiae. Quibusdam iura maritorum concessa.* III. *Candidati* πολύπαιδες *reliquis anteferebantur. Proderant etiam liberi, in potestate patria non constituti. Singuli anni per singulos liberos demissi. Leges annariae. Locus Liuii explicatus. Qui anni finiti singulis magistratibus?* IIII. *SCtum sub Nerone factum de liberis adoptiuis non profuturis.* V. *Ea priuilegia etiam ad decuriones producta.*

I. HActenus de iniustarum nuptiarum poenis: proxima capita de praemiis parentum egisse videntur. Septimum certe, teste GELLIO (a), ad priuilegia maritorum et parentum in gerendis honoribus pertinuit. Ait enim GELLIVS: *postquam soboles ciuitati necessaria visa est, et ad prolem populi frequentandam praemiis atque inuitamentis usus fuit: tum antelati in quibusdam rebus, qui vxorem, quique liberos haberent, senioribus, neque liberos, neque vxores habentibus: sic vti* CAPITE SEPTIMO LEGIS IVLIAE *priori ex consulibus fasces sumendi potestas sit, non qui plures annos natus est, sed, qui plures liberos, quam collega, aut in potestate habet, aut bello amisit. Sed si par vtrique numerus liberorum*

(a) *Lib. II. cap. 15.*

rorum eſt ; maritus , aut qui in numero maritorum eſt , praefertur. Si vero ambo et mariti et patres totidem liberorum ſunt : tum ille priſtinus bonos inſtauratur , et qui maior natu eſt , prior faſces ſumit. Super his autem , qui aut caelibes ambo ſunt , aut parem numerum filiorum habent , aut (lego *et*) *mariti ſunt , et liberos non habent , nihil ſcriptum in lege de aetate eſt. Solitos tamen audio , qui lege potiores eſſent , faſces primi menſis collegis concedere , aut longe aetate prioribus , aut nobilioribus multo , aut ſecundum conſulatum ineuntibus.*

II. Haec GELLIVS , ex quo patet ſeptimum legis Iuliae et Papiae Poppaeae caput tale fuiſſe :

> *Qui plures liberos , quam collega , aut in ſua poteſtate habet , aut bello amiſit : ei priori ex conſulibus faſces ſumendi poteſtas eſto. Si par vtrique numerus liberorum erit , maritus , aut , qui in numero maritorum eſt , praefertor. Sin omnes et mariti et patres totidem liberorum erunt , tum , qui maior natu erit , faſces prior ſumito.*

Quum itaque e duobus collegis ſemper priori faſces darentur illi , qui collegam liberorum numero ſuperaret : primo omnium diſpiciendum , quid ante legem Papiam Poppaeam obtinuerit. Initio libertatis vtrique conſuli faſces praeferebantur. DIONYSIVS enim HALICARNASSEVS (a) diſerte: *Ὡς δὲ κατεστήσαντο ταῦτα , δείσαντες , ὡς ἐμοὶ δοκεῖ , μὴ δόξα τοῖς πολλοῖς ἐγγένηται περὶ τῆς καινῆς πολιτείας οὐκ ἀληθὴς , ὅτι δύο βασιλεῖς κύριοι γεγόνασι τῆς πόλεως ἀνθ' ἑνὸς , ἑκατέρου τῶν ὑπάτων τοὺς δώδεκα πελέκεις ἔχοντος , ὥσπερ εἶχον οἱ βασιλεῖς , ἐκρίναντο τὸ δέος ἀφελέσθαι τῶν πολιτῶν. His ita conſtitutis , veriti , vt mihi videtur , ne falſam vulgus de immutata republica conciperet opinionem , quaſi duos pro vno vrbi reges praefeciſſent , quia* VTRIQVE CONSVLI , *vti ante regibus*, DVODECIM SECVRES PRAEFEREBANTVR , *decreuerunt ciuibus terrorem eximere.* Brutus itaque et collega , a quibus libertatem auſpicata fuerat ciuitas , iisdem , ac reges , inſignibus aliquamdiu vtebantur , duodecim ſingulis faſcibus ac ſecuribus praelatis. Quum vero deinde animaduerterent , haec inſignia terrori eſſe ciuibus , ſeque in duplicatae tyrannidis ſuſpicionem venire , minuere decreuerunt poteſtatis inuidiam, inſtituentes, *τοῦ μὲν ἑτέρου ὑπάτου τοὺς δώδεκα ἡγεῖσθαι πελέκεις , τοῦ δ' ἑτέρου δώδεκα ὑπηρέας ῥάβδους ἔχοντας μόνον , ὡς δέ τινες ἱστοροῦσι , καὶ κορύνας. Γίνεσθαι δὲ τῶν πελεκέων τὴν παράληψιν ἐν περιτροπῇς ἕνα μῆνα* ka-

(a) *Lib. V. init. pag. 270.*

κατέχοντος αὐτοὺς παράλλαξ ἑκατέρου. *Vt alterum consulem* DVODECIM SECVRES *praecederent*, *alterum duodecim lictores* CVM SOLIS FASCIBVS, *atque etiam cum coronis*, *vt a quibusdam est proditum : collegaeque secures singulis mensibus sibi inuicem traderent.* Ita nimirum vertendus locus; non *furcae*, vti vulgo fit, in locum coronarum substituendae. Latina enim voce hic vti DIONYSIVM, vel denarius Pisonis apud EZ. SPANHEMIVM (a) euincit, in quo fasces, coronis ornati exhibentur. Non satis distincte ergo rem retulit LIVIVS, (b) *id modo cautum esse*, scribens, a primis istis consulibus, *ne si ambo fasces haberent*, *duplicatus terror videretur.* Nam non tam fasces horrebant Romani, quam secures : ideoque et has non vtrique, sed singulis, alternis mensibus praeferri volebant.

Postea P. Valerius Poplicola non solum numerum fascium ad dimidiam partem minuit, sed et secures iis plane exemit, instituitque, teste DIONYSIO (c), vt consules securibus non in vrbe, sed extra illam duntaxat, vterentur. Quem morem ad suam aetatem seruatum esse, scribit DIONYSIVS. Ex eo tempore fasces alternis mensibus singulis praeferebantur, alterum anteibat accensus, lictores cum virgis et bacillis pone sequebantur, eoque mense, quo quisque fasces tenebat, CONSVL MAIOR, vti a FESTO (d) traditum est, vocabatur. Sed nec id institutum perpetuo valuit. Mos enim iam anno 585. inualuerat, vt alternis non mensibus, sed diebus fasces mutarentur inter consules : idque discimus ex antiquissimo actorum diurnorum fragmento a LVDOVICO VIVE descripto, et postea edito a STEPH. VIN. PIGHIO (e):

V. K.

(a) *Diss. X. de vsu et praest. num. pag.* 88. *Tom. II.*

(b) *Lib. II. cap.* 1.

(c) *Lib. V. p.* 292.

(d) Voce *maiorem.*

(e) *Annal. Rom. Tom. II. p.* 376.

V. K. APRILEIS.
FASCES. PENES. AEMILIVM.
- - - - - - - -
IV. K. APRILEIS.
FASCES. PENES. LICINIVM.
- - - - - - - -
III. K. APRILEIS.
FASCES PENES AEMILIVM.
- - - - - - - -
PRID. K. APRILEIS
FASCES PENES LICINIVM.

Antiquum denique morem retulit Iul. Caesar, vt pote quem SVETONIVS (a) instituisse tradit, *vt* QVO MENSE *fasces non haberet consul, accensus ante eum iret, lictores pone sequerentur.* Sed vter tunc prior fasces sumsit? Aut fallor ego, aut aetatis habita est ratio, vel rerum gestarum. *M. Iunius Brutus*, vt est apud LIVIVM (b), *prior*, CONCEDENTE COLLEGA, *fasces habuit. Valerius Poplicola* ad Sp. Lucretium collegam adsumtum, *quia* MAIOR NATV *erat, priores fasces transferri iussit*, vti scribit VALERIVS MAXIMVS (c). Quin GELLIVS, loco supra laudato, et post legem Papiam Poppaeam aliquando aetatis rationem habitam esse testatur, atque inde vix dubito, quin et ante illam aetas praecipue valuerit ad concedendam collegae praerogatiuam.

Eodem modo fasces iam sub regno mutabant Decemuiri, interregni caussa constituti. *Vnus enim*, teste LIVIO (d), *cum insignibus imperii et lictoribus erat: quinque dierum spatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annuumque interuallum regni fuit.* Nec aliter, libera iam republica, Decemuiri, legum ferendarum caussa constituti: qui primo anno id seruabant, vt vnus fasces haberet, et hoc insigne regium in orbem, suam cuiusque vicem, per omnes iret (e). Quod quanto erat ciuilius, tanto maior ciuitatem pauor occupabat, quum altero anno, primum honoris diem denunciatione ingentis terroris insignem facerent, centumque et viginti lictores, secures fascibus illigatas praeferentes, forum implerent. Idem forsan de tribunis militum consulari potestate obseruandum, quos lictoribus et fascibus vsos esse, ex LIVIO (f); eosdem fasces alternis mensibus sumsisse, vel ex eorum numero colligas. Quamuis enim *interdum viginti* creatos fuisse, *interdum plu-*

(a) *Iul. cap.* 20.
(b) *Lib. II. cap.* 1.
(c) *Lib. III. cap.* 1. §. 1.
(d) *Lib. I. cap.* 17.
(e) LIV. *Lib. III. cap.* 36.
(f) *Lib. IV. cap.* 50.

plures, *nonnumquam pauciores*, non temere credam POMPONIO (a), ſed ex VI factos a librariis eſſe *viginti*, et ipſe cum BVDAEO, CVIACIO et MVRETO exiſtimem : octenos tamen aliquando creatos fuiſſe, ex LIVIO (b), DIODORO SICVLO (c), ipſisque marmoribus apud GRVTERVM (d) videtur certiſſimum, et iam pridem demonſtratum eſt a V. C. IACOBO PERIZONIO (e).

Ita ſe res ante legem Papiam Poppaeam habuit. Hac vero poſtea cautum, vti liberorum et coniugii haberetur ratio, isque prior ſumeret faſces, qui PLVRES LIBEROS, QVAM COLLEGA, IN POTESTATE HABERET. In poteſtate autem quum non modo naturales, ſed et adoptiui eſſent : hos quoque olim parentibus ad conſequendam illam praerogatiuam profuiſſe, vel inde facile adparet; quod id primum mutatum ſub Nerone, vti infra ad hoc caput notabimus. Quin etiamſi nepotes neptesque ex filio vna cum patre in aui poteſtate eſſent : tamen et hi patri petenti honores profuiſſe videntur. *Quod* enim AD HONORES *pertinet*, inquit VLPIANVS (f), *creditur in poteſtate filium habere etiam is*, *qui in patris poteſtate eſt*. Denique quum BELLO AMISSI *in perpetuum per gloriam viuere intelligantur* (g); etiam hi proderant parentibus, tum ad excuſationem munerum publicorum, tum ad capeſſendos honores et προεδρίαν ante collegas obtinendam. Quamuis quum alias ſecundum legem Papiam Poppaeam bello amiſſos non omnes prodeſſe parentibus conſtet, ſed eos tantum, qui in acie ceciderint (h); et hic eosdem duntaxat intelligendos eſſe, non dubitem.

Pergit lex : SI PAR VTRIQVE NVMERVS LIBERORVM ERIT, MARITVS, AVT QVI IN NVMERO MARITORVM ERIT, PRAEFERTOR. Pari ergo liberorum numero, maritus viduo, eiue qui vxorem repudiauerat, praeferebatur. Neque enim conſuetudo cum concubina cuiquam proderat, neque ſimulatae nuptiae, de quibus CAIVS (i) : SIMVLATAE NVPTIAE *nullius momenti ſunt*. Vbi *ſimulatae nuptiae* accipiuntur eo ſenſu, quo TERENTIANVS ille ſenex ait (k) :

- - *Hoc*

(a) *L.* 2. §. 25. *D. de orig. iur.*
(b) *Lib. VI. cap.* 37.
(c) *Lib. XV. p.* 365.
(d) *Inſcr. p.* 502.
(e) *Animadu. Hiſt. cap.* 2. *p.* 45.
(f) *L.* 2. *D. de munerib.*
(g) *Princ. Inſt. de excuſ. tut.*
(h) *L.* 18. *D. de excuſat.*
(i) CAI. *Lib. I. L.* 30. *D. de rit. nupt.*
(k) *Andr. act.* 1. *ſcen.* 1. *v.* 19. *ſequ.*

- - Hoc primum in re hac praedico tibi ,
Quas credis esse has , non sunt verae nuptiae.
So. *Cur* SIMVLAS *igitur ?*

Simulabantur autem saepe nuptiae , quando dicis caussa tabulae signabantur ab iis, quibus nunquam esset animus , sponsas domum ducere, sed eas statim, si maritorum praemia abstulissent, repudiare. Qualis est species, de qua DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS , Augusti (a) , hunc in modum rescribunt : *Neque sine nuptiis* INSTRVMENTA FACTA *ad probationem matrimonii sunt idonea* , DIVERSVM VERITATE CONTINENTE : *neque non interpositis instrumentis, iure contractum matrimonium irritum est , quum omissa quoque scriptura , cetera nuptiarum indicia non sint irrita.* Neque ergo ad auferenda maritorum praemia proderant fictae simulataeque nuptiae, si *fraus* pelluceret.

Nec maritus tantum , verum etiam, qui IN MARITORVM NVMERO ERAT , praeferebatur collegae. In maritorum vero numero erant partim sponsi, nondum elapso a sponsalibus biennio , quippe quos praemiis maritorum gauisos , iam supra diximus , dummodo feminas lege hac prohibitas sibi non essent stipulati (b) : partim qui principum benignitate τὰ τῶν Γεγαμηκότων δικαιώματα , vt DIO CASSIVS (c) vocat , id est, *iura maritorum* impetrauerant. Quemadmodum enim supra obseruauimus , mulieres maritis vilioribus nuptas aliquando *ornamenta consularis vel senatorii matrimonii* ab Imperatoribus obtinuisse : ita et ipsi caelibes saepe ab iisdem impetrabant *iura maritorum* , id est priuilegium aeque fruendi maritorum praemiis, ac si vxores liberorum quaerendorum caussa duxissent. Maxime militibus, vti DIO obseruat , id beneficium concessum , quippe quibus vel vxores habere, vel easdem in castra et hiberna secum ducere nefas erat. Locum adfero , quia eum nuper male intellectum video a viro docto. Ait DIO : Τοῖς τε στρατευομένοις, ἐπειδὴ γυναῖκας οὐκ ἐδύναντο ἔκ γε τῶν νόμων ἔχειν, τὰ ΤΩΝ ΓΕΓΑΜΗΚΟΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ἔδωκε. *Militibus , quia ex lege vxores habere non possent* , IVRA MARITORVM *dedit.* Quae verba non ita accipienda, vti accepit vir doctus, ac si Claudius primus militibus concesserit ius vxores ducendi, sed quod et iis, qui non duxerant , nec per leges ducere poterant , *iura maritorum* , id est eadem iura , quibus mariti gaudebant , indulserit. Vt adeo *ius maritorum* eodem sensu accipiatur , quo *ius liberorum* , orbis etiam, vti nemo ignorat , concessum. Eodem modo intelligenda , quae

(a) *L.* 13. C. *de nupt.*
(b) VLP. *Lib.* III. *L.* 16. *D. de sponsal.*
(c) Lib. *IX. p.* 682.

de Nerone idem DIO (a) refert. Addit enim, eadem illum concessisse, ὅσα ὁ Κλαύδιος ἐδεδώκει, *quae Claudius concesserat.* Nondum enim eo tempore licuisse militibus vxores ducere, patet ex TACITO (b), qui milites *neque coniugiis suscipiendis, neque alendis liberis suetos*, ORBAS *sine posteris* DOMOS *relinquere* ait: patet ex TERTVLLIANO (c); qui *perire* scribit *caelibum familias, spadonum, et* MILITVM: patet denique ex testimonio CAII nostri (d), qui et militiam accenset caussis, *ob quas commode retineri matrimonium non possit.* Non quidem a Venere milites prohibebant leges veteres, sed a Iunone, vti eleganter alicubi scribit LIPSIVS. Quamuis enim iis concederentur *mulieres focariae*, de quibus ANTONINVS in *L. 2. C. de don. inter vir. et vxor.* non tamen concedebantur iustae vxores, ante tempora SEVERI, quem recte HERODIANVS (e) obseruat militibus primum permisisse, γυναιξὶ τε συνοικεῖν, *cohabitare vxoribus.* A quibus temporibus et milites potuisse vxores ducere, ex CONSTANTINI (f), nec non VALENTINIANI, VALENTIS, et GRATIANI (g) constitutionibus adparet. At eas tamen vxores et liberos in ea loca, vbi militabant, deducere nefas erat, nisi imperatoris auctoritate, vti non modo lex CONSTANTII (h), verum etiam exempla huiusmodi concessionis apud AMMIANVM MARCELLINVM (i) et LIBANIVM (k) satis euincunt. Quum itaque non dolo malo et vagae libidinis caussa, sed ob sanctiones legum militibus abstinendum esset ab vxoribus: non adeo mirum est, iis imperatores iura maritorum extra ordinem indulsisse, adeoque et eos ad dignitates euectos, collegis in caelibatu viuentibus non secus fuisse antelatos, ac si ipsi legi Papiae Poppaeae paruissent.

Quid vero si collegae ambo et mariti, et totidem liberorum parentes essent? Tunc, inquit lex, QVI MAIOR NATV, PRIOR FASCES SVMITO. Aetati ergo hoc casu perinde, ac ante legem Papiam Poppaeam, honor habebatur, vt natu maior minorem anteiret. Quod et fuisse obseruatum scribit GELLIVS (l), *si ambo caelibes essent, et parem numerum filiorum haberent; aut ambo essent mariti, et liberos non haberent. Tunc enim audiuisse se ait, qui lege potiores essent, fasces primi mensis collegis concedere solitos esse, aut longe aetate prioribus, aut nobilioribus*

(a) *Lib. LXI. p. 690.*
(b) *Annal. Lib. XIII. cap. 27.*
(c) *Exhort. ad castitatem, p. 565. edit. B. Rhenani.*
(d) *L. 60. D. de donat. inter vir. et vxor.*
(e) *Lib. III. cap. VIII.*
(f) *L. 7. C. de repud.*
(g) *L. 6. 7. C. Th. de tiron. Lib. VII. tit. 13.*
(h) *L. 10. C. de re milit. L. 3. C. Th. eod. Lib. VII. tit. 1.*
(i) *Lib. XX.*
(k) *In Iuliani Imp. necem, pag. 284.*
(l) *Lib. II. cap. 15.*

ribus multo, aut secundum consulatum ineuntibus. Audiuisse se hoc scribit GELLIVS, eoque satis aperte indicat, temporibus Antonini Pii, quibus vixit, eam legem iam ab vsu recessisse. Siquidem imperatores fere suo lubitu consulatum per insequentium aliquot annorum menses fere singulos, quibuscumque lubebat, decernere, nec ea in re vel aetatis, vel nobilitatis, vel coniugii aut liberorum habere rationem solebant.

III. Caput octauum ex TACITO (a) et VLPIANO (b) restituendum, non minus, ac septimum, ad priuilegia circa honores, non capessendos quidem, sed petendos, comparatum, tale fuisse arbitramur:

> *Qui candidatorum plures liberos, secundum hanc legem, habebit, praefertor: petentibus honores* SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTVNTOR *: eisque honores citius, quam per leges annarias licet, petere sine* FRAVDE *sua liceto.*

Vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, haec capiti septimo iungit. Sed GELLIVS horum priuilegiorum plane non meminit, nec illius in capite VII. legis Iuliae vestigium deprehendit. Vnde magis est, vt octauum, et a superiore distinctum fuisse hoc caput, existimemus. Prioris partis meminit TACITVS. Quum enim de praetore in locum Vipsanii Galli, quem mors abstulerat, surrogando certamen intercessisset, et Germanicus ac Drusus Haterium Agrippam, propinquum suum, fouerent: *contra plerique nitebantur, vt numerus liberorum in candidatis praepolleret, quod* LEX *iubebat.* Lex ergo eos, quibus numerosa proles esset, orbis vel pauciorum liberorum parentibus praeferebat: et quaenam vero, nisi Papia Poppaea, quae sola τῇ πολυπαιδίᾳ praemia constituit?

Ait vero lex: QVI CANDIDATORVM. Siue quis enim consulatum, siue praeturam, siue magistratum peteret: numerus liberorum praeualebat. De praetura iam vidimus exemplum ex TACITO. De tribunatu PLINIVS (c): *Calestrium Tironem familiarissime diligo. Ille me in tribunatu* LIBERORVM IVRE PRAECESSIT. Quin in ipsis imperatoribus deligendis aliquando liberorum non plane nullam habitam esse rationem, ex IOSEPHO (d) colligere licet, qui comparatis inter se Vitellio et Vespasiano, Οὐδὲ, inquit, ἀντὶ τοῦ ἡγεμόνος ἀγαθοῦ, τύραννον ὠμότατον, ΑΠΑΙΔΑ δὲ ἀντὶ ΠΑΤΡΟΣ αἱρεῖσθαι πρὸς ταύτην. *Neque enim pro bono Imperatore crudelissimum tyrannum,* NVLLOS *autem habentem* LIBEROS *prae* PA-

(a) *Annal. Lib. II. cap. 51.*
(b) *L. 2. D. de minor.*
(c) *Lib. VII. epist. 16.*
(d) *De Bell. Iud. Lib. V. cap. 10.*

PATRE *optaturos principem.* Qua in re quamuis falſus ſit IOSEPHVS, et Vitellio liberos fuiſſe, cum ex nummo vetere, tum ex SVETONII (a) TACITIQVE (b) teſtimoniis, ſatis demonſtrarit Ez. SPANHEMIVS: (c) ſaltim id tamen inde diſcimus, et in principibus optandis haud parum ponderis habuiſſe liberorum numerum. Vt autem ad magiſtratus redeamus, liberi candidatis proderant, ſiue quis vrbanum, ſiue prouincialem magiſtratum peteret. Nam quamuis praeſides iuſſu Auguſti ſorte legerentur: ea tamen ſortitione, teſte DIONE (d) non erat opus, *εἴτῳ πολυπαιδίας, ἢ γάμων προνομία προσείη*, *ſi cui* MVLTITVDINIS LIBERORVM *aut* NVPTIARVM *cauſſa faceret priuilegium.* Vnde et *propinqua ſorte prouinciarum pleroſque orbos fictis adoptionibus* ADSCIVISSE FILIOS, *eoſque ſortitos prouincias ſtatim dimiſiſſe*, TACITVS (e) refert. Sequitur in lege: PLVRES LIBEROS HABEBIT. Ita enim potius reſtituenda verba viſa ſunt: quam, vti in ſuperiore capite: *qui plures liberos in poteſtate habuerit, aut bello amiſerit*: quia et ei liberi in petendis honoribus, proderant, qui ipſe erat in patria poteſtate. (f) Sed et adoptiuos profuiſſe, vel inde colligimus, quod vel ideo tot fictitiae adoptiones, teſte TACITO, (g) celebrarentur, vt, quibus natura liberi non eſſent, ii tamen adoptiuorum ope illa parentum praemia auferrent.

Poſteriorem capitis partem VLPIANVS (h) ſeruauit, qui obiter libro 19. commentariorum ad hanc legem noſtram ſcribit: *Quod enim legibus cauetur*, VT SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTANTVR, *ad honores pertinere D. Seuerus ait, non ad rem ſuam recipiendam.* Nimirum quum legibus Iulia et Papia cautum eſſet, vt ſinguli anni per ſingulos liberos demitterentur: erant, vt fieri ſolet, qui eam regulam inepte traherent ad curationem minorum, exiſtimarentque, et hos rem ſuam maturius recipere a curatoribus, ſi liberos ſuſtuliſſent, ita vt vnius filii vel filiae parens anno aetatis 24. duorum, anno 23. trium, anno 22. maiorennes cenſendi ſint. Sed interceſſit Seuerus Imperator, idque priuilegium ad honores tantum pertinere, reſcripſit.

Habebant Romani leges *annales*, vel vti FESTVS vocat, *annarias*, quibus certa aetas definiebatur eorum, qui magiſtratus eſſent petituri. Eae, vti eſt apud LIVIVM (i), primum latae a L. Villio, tribuno plebis, anno V. C. 573. vnde et ille *Annalium* cognomen reliquit genti Villiae. Ante hanc legem nullis annis adligata erat honorum petitio. Vnde

(a) *Vitell. cap. 6. Veſp. cap.* 14.
(b) *Hiſt. Lib. II. cap.* 59.
(c) *Diſſ. XI. de Vſu et praeſt. Num. pag.* 327.
(d) *Lib.* 53.
(e) *Lib. XV. Ann. cap.* 19.
(f) *L.* 2. *D. de muner.*
(g) *Lib. XV. Ann. cap.* 19.
(h) *L.* 2. *D. de min.*
(i) *Lib. XL. cap.* 44.

Vnde CICERO: (a) *itaque maiores nostri, veteres illi admodum antiqui*, LEGES ANNALES NON HABEBANT: *quas multis post annis attulit ambitio, vt gradus essent petitionis inter aequales.* Et TACITVS: (b) *apud maiores virtutis id praemium fuerat, cunctisque ciuium, si bonis artibus fiderent, licitum, petere magistratus: ac* NE AETAS QVIDEM DISTINGVEBATVR, *quin prima iuuenta consulatum ac dictaturas inirent.* Quum vero legem annariam primum a L. Villio latam esse, ipse LIVIVS fateatur: mireris sane, eumdem, quasi sui oblitum, alibi referre, (c) iam multo ante tribunos plebis P. Scipioni, petenti aedilitatem, obstitisse, *quod nondum* LEGITIMA *ad petendum* AETAS *esset.* Sunt qui ideo ante L. Villium annalem legem exstitisse, cum IANO LANGLAEO (d) existimant, nixi testimonio CICERONIS, (e) legem eiusmodi annalem etiam a Pinario Rusca, dissuadente Seruilio, latam esse, tradentis. Enimuero, nec certum est, Ruscam illum et Seruilium ante Villium vixisse: et LIVII locus alia ratione commode potest explicari. Nam quum P. Scipio tum vix XXII. annorum esset adolescens: per legitimam ad petendum aetatem tribuni plebis procul dubio intellexerunt maiorennitatem, indignum fore existimantes Romanorum prudentia, quod iuueni rempublicam crederent, quem lex Laetoria, paullo ante a M. Laetorio Planciano lata, ne maiorennem quidem habeat. Annos aetatis, quibus singuli magistratus peti possent ex lege Villia, nec LIVIVS, nec quisquam veterum, finiuit. Quum tamen subinde glorietur CICERO, se magistratus, quos gesserit, omnes anno suo, hoc est, per leges finito, obtinuisse: acute inde collegit STEPH. VIN. PIGHIVS, (f) quaesturae annum legitimum fuisse *trigesimum primum*; aedilitatis *trigesimum septimum*; praeturae *quadragesimum*; consulatus *quadragesimum tertium.* His enim annis aetatis suae singulos istos honores gessisse Ciceronem, ex historia eiusdem satis liquet. Confirmat eam coniecturam, quod ad consulatum attinet, ipse CICERO, (g) dum scribit: *quid Macedo Alexander? Quum ab ineunte aetate res maximas gerere coepisset, nonne tertio tricesimo anno mortem obiit? Quae est aetas, legibus nostris, decem annis minor, quam consularis.*

(a) *Philipp. V. cap. 17.*
(b) *Lib. XI. Ann. cap. 22.*
(c) *Lib. XXV. cap. 2.*
(d) *Otii Semestr. Lib. VII. cap. 10. pag. 877.*
(e) *De Orat. Lib. II. cap. 66.*
(f) *Lib. II. Annal. Rom. p. 334.*
(g) *Philipp. V. cap. 17.*

Ante hos annos nemini licebat petere magistratus, nisi ob praecox ingenium et edita maturae virtutis specimina lege solueretur a senatu. Ita sane lege solutos reperio P. Scipionem Aemilianum, apud EPITOMATOREM LIVII, (a) et in primis Cn. Pompeium Magnum, quem CICERO (b) ait, *senatusconsulto legibus solutum, consulem ante factum, quam vllum alium magistratum per leges capere licuisset.* Postea et imperatores eodem exemplo lege quosdam soluebant, veluti Traianus Plinium, qui ipse se Calestrium Tironem in praetura consequutum esse scribit, *quum sibi Caesar annum remisisset.* (c)

Ab his itaque annariis legibus aliquid remiserat lex Papia Poppaea ob numerum liberorum, quippe qua cautum fuerat, vt SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTERENTVR. Hinc quum praeturam petere nemo posset, quadragenario minor: legitima tamen aetas videbatur annorum triginta quinque, si quis quinque liberorum parens esset. Ita enim intelligendum verbum *demittere*, quod hic nihil aliud significat, ac gratiam facere aliquot annorum, vt non opus sit mutare textum, et pro *demittere* rescribere *remittere.* Demissis ex lege annis honores CITIVS, QVAM PER ANNARIAS LEGES LICEBAT, PETI SINE FRAVDE *poterant.* Hanc enim formulam legislatoribus sollemnem additam huic capiti fuisse, vel inde liquet, quod VLPIANVS (d) eodem libro III. quid inter *poenam* et fraudem *intersit* diligenter explicet.

IIII. Hactenus ipsa legis capita, sed variis obnoxia fraudibus. Nam primo quum mariti in petendis honoribus et sortitione prouinciarum ἀγάμοις praeferrentur: candidati adhuc caelibes, imminentibus comitiis, vel propinqua sortitione, vxores ducebant, quas, honore vel prouincia potiti, statim repudiabant. Huiusmodi sane fraudem in quaestore vltus et Tiberius, quem *quaestura remouit, quod vxorem pridie sortitionem ductam, postridie repudiasset.* (e) Deinde quum, vti diximus, olim et adoptiui liberi parentibus prodessent ad capiendos honores: occasionem inde captabant ciues, fictis adoptionibus legem in ludibrium vertendi, auferendique prolis numerosae praemia. Rem ita refert

(a) *Lib. L.*
(b) *Pro lege Manil. cap.* 21.
(c) *Lib. VII. Epist.* 16.
(d) *Lib. III. L.* 131. *D. de verb. sign.*
(e) SVET. *Tiber. cap.* 35.

fert TACITVS: (a) *Percrebuerat ea tempestate prauissimus mos, cum propinquis comitiis aut sorte prouinciarum, plerique orbi* FICTIS ADOPTIONIBVS *adsciscerent filios, praeturasque et prouincias inter patres sortiti, statim emitterent manu, quos adoptauerant.* Haec quum manifesto in fraudem legum Iuliae et Papiae essent inuenta, eo adegerunt patres, vt SCto cauerent, NE SIMVLATA ADOPTIO IN VLLA PARTE MVNERIS PVBLICI IVVARET, ET NE VSVRPANDIS QVIDEM HEREDITATIBVS PRODESSET. Quae omnia acta sunt, *C. Memmio Regulo* et *Verginio Rufo* coss. anno V. C. 815.

Ex eo tempore in nulla parte muneris publici adiuuit adoptio: id est, nec in petendis honoribus, nec in amoliendis muneribus publicis, profuerunt liberi adoptiui. Quin nec ad alia capienda πλουτικίας praemia. Nam et is, cui *in tempus liberorum* tertia pars relicta erat, vtique non poterat adoptando illam tertiam partem consequi, iudice VLPIANO. (b) Nec conditio fideicommissi, SI SINE LIBERIS DECESSERIT, deficiebat liberis per adoptionem quaesitis, vti PAPINIANVS (c) respondit.

V. Quemadmodum vero sub Nerone haec legis capita quodammodo restricta sunt: ita postea illa et ad magistratus municipales porrecta esse animaduertimus. Nam et PAPINIANI (d) temporibus iam inualuerat, *vt, qui* PLVRES LIBEROS *haberet in suo collegio, primus rogaretur sententiam, ceterosque honoris ordine praecelleret.* Et DIOCLETIANVS cum MAXIMIANO (e) rescripsit: *In albo decurionum praescriptis* PATREM *non habenti filios anteferri constat.* Eodem pertinet *l.* 2. *D. de munerib.* quam paullo ante explicauimus, quamque hic non arbitramur repetendam.

(a) *Lib. XV. Ann. cap.* 19.
(b) L. 51. §. 1. *D. de legat.* 2.
(c) L. 76. *D. de cond. et dem.*
(d) L. 2. §. 5. *D. de decurion.*
(e) L. 9. C. *eod.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT VIII.

AD CAPVT LEGIS NONVM.

DE IMMVNITATE OB LIBERORVM NVMERVM.

I. *Proximum caput de immunitate ob numerum liberorum egit. Capitis verba. Munera quid? Excusationes tantum ad munera personalia pertinebant. Quid potiorem nominare? Liberi Romae nati tres excusabant. Quid Romae continentia? Pomoeria subinde prolata. Proconsules porta egressi, cum imperio erant. Triumphaturis extra vrbem senatus dabatur.* II. *In Italia nati quatuor excusabant. Italiae termini temporibus diuersis. Solum Italicum ab Italia diuersum. An Augustus imitatus sit Spartanos?* III. *Quinque in prouinciis nati excusabant. Liberi excusabant naturales, non adoptiui; legitimi, non illegitimi; superstites, non defuncti; nisi bello amissi. An et bello capti? Explicata* L. 2. C. de his, qui num. lib. excus. *Cur Romani captiuos non redemerint?* IIII. *Munera intelliguntur personalia.* Lex 5. §. 2. D. de iur. immunit. *priuilegium complectitur.* V. *Fraus legi facta per oblationem liberorum alienorum. Hinc professio liberorum ad acta publica. Eius moris vetustas. Locus* Ivlii Capitolini *explicatus.*

I. Postquam lex nostra de iis parentum priuilegiis, quae ad honores capessendos petendosque pertinent, egit: sequente capite proculdubio simile praemium, quod ad excusationem a muneribus publicis pertineret, proposuit. Argumento est non solum materiae similitudo, verum etiam, quod quum de prioribus capitibus omnibus ab Vlpiano et Ter. Clemente actum fuerit libris commentariorum primo, secundo, et tertio: posterior hic de excusatione a muneribus publicis eodem *libro* III. differat. (a) Ex quo consequitur, vt hoc loco quaedam huiusmodi priuilegia a lege Papia Poppaea fuerint proposita.

Cete-

(a) *Lib. III.* L. 147. *D. de verb. sign.* L. 16. *D. de prob.* L. 21. *D. de rit. nupt.*

Ceterum huius priuilegii tot exſtant in iure noſtro veſtigia, vt de eius genuina ſententia parum laborare debeamus. Neque enim eſt dubium, quin tale fuerit hoc legis caput:

> *Qui ſecundum hanc legem liberos tres*, ROMAE NATOS, INCOLVMES, *qui quatuor in Italia, quinque in prouinciis habebit, omnium munerum perſonalium immunitatem habeto.*

MVNERA quae fuerint apud veteres, ſatis e iure noſtro conſtat. Quemadmodum enim *honores* gerebant, qui cum dignitate adminiſtrabant rem publicam, ſiue ſumtus eſſent faciendi, ſiue ſine erogatione dignitate perfruerentur (a): ita *munera* erant onera, ſeiuncta a dignitate, ſubeunda ab omnibus, lege, more, imperioue eius, qui iubendi habebat poteſtatem (b): et haec prout vel animi corporiſue laboribus, vel patrimonii ſumtibus et damno, vel vtriſque expediebantur, ita vel *perſonalia*, vel *patrimonialia*, vel *mixta* vocari ſolebant (c). A patrimonialibus et mixtis nulla priuilegia praeſtabant vacationem (d). Vnde et excuſatio ob numerum liberorum ad ſola perſonalia pertinet, qualia erant tutela, curatio calendarii, (cuius ſaepe et in marmoribus, et in ipſo iure noſtro mentio fit,) item productio tironum, equorumque, curſus vehicularis ſollicitudo, emendi frumenti atque olei cura, calefactio balnei publici, aliaque ab ARCADIO CHARISIO (e) prolixius recenſita.

Quum ergo haec munera nulla cum dignitate, multiſque cum moleſtiis eſſent coniuncta: antiquitus prodita erant quaedam vacationum atque excuſationum cauſſae, quibus munera non quidem patrimonialia et mixta, ſed perſonalia tamen auerti poſſent. Nam aut *excuſare* ſe poterant vocati ad munera publica, aut *nominare potiorem*, id eſt, alium indicare, iuſtamque exprimere cauſſam, cur is potius munus obire teneatur, verbi gratia, quia ſit locupletior (f). Inter haec magnum intererat diſcrimen. *Excuſati* enim omnino vacationem impetrabant. *Nominatores* ab onere quidem ſuſcipiendi munus liberabantur, ſed periculo tamen ſuo, ſi alius ſuſcepiſſet, pro quo ipſi fideiuſſiſſe cenſebantur (g). Illis vero excuſationum cauſſis antiquitus proditis, Auguſtus etiam numerum liberorum addidit, hac ipſa lege Papia Poppaea.

 Excu-

(a) L. 14. *pr. et* §. 1. *D. de mun. et honor.*

(b) L. 214. *D. de verb. ſign.*

(c) L. 18. §. 1. *ſequ.* L. 16. L. 26. L. 27. *D. de mun. et honor.*

(d) L. 10. L. 11. *D. de excuſ.* L. 6. §. *penult.* L. *vlt.* §. 22. *D. de muner. et honor.*

(e) L. 18. §. 2. *D. de muner. et honor.*

(f) PAVLL. *Sent. rec. Lib. II. tit.* 28. §. 1. 2. *L.* 1. *C. de pot. ad mun.*

(g) *L.* 2. *D. de fideiuſſ.*

Excusabant vero liberi SECVNDVM HANC LEGEM SVSCEPTI, TRES ROMAE NATI. Legitima fuisse verba illa postrema, patet ex fragmento TER. CLEMENTIS (a), in quo illa hunc in modum explicantur: *Qui in continentibus vrbis nati sunt*, ROMAE NATI *intelliguntur.* Quamuis enim alias vrbis adpellatio muris finiretur (b), et certa eius essent pomoeria, tam libera adhuc republica a L. Cornelio Sulla, quam sub Imperatoribus a Iulio Caesare (c), Augusto (d), Claudio (e), Nerone, Traiano, non autem ab Aureliano (f) prolata: tam longe lateque tamen circa vrbem omnia occupata erant aedificiis, ut iam DIONYSIVS HALICARNASSEVS (g) scribat, si quis velit Romae magnitudinem exquirere, eum nullum habiturum signum, certum, quo dignoscatur, quousque sit haec vrbs progressa, aut vbi vrbs esse desinat. Cum vrbanis enim aedificiis ipsa suburbia nexu quodam perpetuo cohaerere, eaque spectantibus vrbis in infinitam longitudinem porrectae speciem praebere. Et ARISTIDES (h), eamdem ostendens Romae magnitudinem: *descendit*, inquit, *vsque ad mare, vbi commune emporium, communisque omnium, quae terra proueniunt, dispensatio. Quacunque in parte vrbis constiterit quis, nihil prohibet, quo minus sit pariter et in medio. Quidquid nunc Italiae restat, completum iri vniuersa mihi videtur, vnaque futura vrbs perpetua in Ionium mare protensa.* Quidquid ergo in continentibus illis Romae natum fuerat, Romae intelligebatur natum: quia VRBIS *adpellatio muris*; ROMAE *autem continentibus aedificiis finiebatur* (i). Quam distinctionem receptam fuisse, etiam ex his MARCELLI verbis (l) patet: VRBS *est Roma, quae muro cingeretur:* ROMA *est etiam, qua continenti* (lego continentia) *aedificia essent. Nam Romam non muro tenus aestimari, ex consuetudine quotidiana potest intelligi, quum dicamus, Romam nos ire, etiamsi extra vrbem habitaremus.* Et sane *vrbem* ab *vrbo* adpellatam esse, iam e veteribus obseruarunt VARRO (m) et POMPONIVS (n), *Vrbare* vero, iisdem testibus, est aratro definire. Quum ergo designaturi moenia aratro aptarent aeneum vomerem, iunctisque bobus, mare et femina, circum lineamenta, quibus futura moenia designauerant, sulcum profundum ducerent (o), idque illis *vrbare* diceretur:

(a) TER. CLEM. *Lib.* III. *L.* 147. *D. de verb. sign.*
(b) *L.* 2. *D. eod.*
(c) GELL. *Lib. XIII. cap.* 14.
(d) TAC. *Annal. Lib. XII. cap.* 23.
(e) *Idem ibid.*
(f) VOPISC. *Aurelian. cap.* 21.
(g) *Lib. IIII. pag.* 219.
(h) *Orat. in Rom. Tom. I. pag.* 345. *seq.*
(i) *L.* 2. *pr. D. de verb. sign.*
(l) *L.* 87. *D. de verb. sign.*
(m) *Lib. IIII. de Ling. Lat. cap.* 32.
(n) *L.* 239. *D. de verb. sign.*
(o) PLVT. *Rom. Quaest.* 24. DIONYS. HAL. *Lib. I. pag.* 75.

diceretur: facile eſt ad exiſtimandum, vrbem moenibus vel pomoeriis fuiſſe finitam. Hinc quando ex veteri iure publico negabatur, licere proconſuli in vrbe cum imperio eſſe: extra vrbem is eſſe intelligebatur, ſimul ac paludatus pedem porta extuliſſet (a). Ex eadem ratione triumphaturis extra portam in ſuburbiis, vel *ad vrbem* ſenatus dabatur, ne portam ingreſſi priuati fierent (b). Aſt vbi non de vrbe, ſed de Roma erat ſermo, id eſt, quoties de priuilegiis eorum, qui Romae habitarent, quaerebatur: Roma erat, qua continentia erant aedificia. Vnde et in vetere lege apud FRONTINVM *lib. II. de aquaeductibus* iunguntur VRBS ROMA, ET HAEC AEDIFICIA, QVAE VRBI CONTINENTIA SVNT. Quod ſpatium poſtremis temporibus centum ab vrbe lapidibus definitum videtur. Haec enim Romae dioeceſis ſaepe Italiae et prouinciis opponitur, veluti in conſtitutione CONSTANTINI (c), aliiſque locis quamplurimis, iam a IAC. GOTHOFREDO (d) collectis, qui et alio loco *(e) regiones ſuburbicarias*, toties memoratas imperatoribus et ſcriptoribus medii aeui, de hoc ipſo ſpatio, intra centeſimum circa vrbem lapidem concluſo, exponit, quod et facit vir ſummus, CL. SALMASIVS (f). Id ſaltim certum, has ſuburbicarias regiones, partes, vel prouincias, vocari etiam *vrbicarias* (g), quaſi quae ad ipſam vrbem referrentur, itemque *vicinas* et *quatuor prouincias* (h), eaſque a reliqua Italia diſtinctas (i), et praefecto Vrbi, aliquando et conſulari, ſubfuiſſe (l). Vnde ſane recte colligas, eaſdem fuiſſe has regiones ſuburbicarias cum ſpatio illo centum ab vrbe lapidum, quod ſaeculis poſterioribus pro Roma habitum, eoſque egregie falli, qui, vt Pontifici Romano, ex vetuſtis canonibus ſuburbicariarum regionum Epiſcopo, dioeceſim ampliſſimam vindicent, complures prouincias huic regioni ſuburbicariae adiiciunt. Quod ſane facit EM. SCHELSTRATENVS (m), qui illum canonem 6. concilii Nicaeni non ſolum de Tuſcia, ſed et de Vmbria et reliquis Italiae regionibus ad Siciliam vſque exponere, eaſque regiones pontifici, tanquam metropolitae, totum occidentem, tanquam patriarchae, vniuerſum orbem Chriſtianum, tanquam capiti et Chriſti vicario patuiſſe, contendit.

Romae

(a) *Liu. lib. XXXXII. cap. 49.*
(b) SEN. *de Benef. cap. 14.*
(c) *L. 2. C. Theod. de in integr. reſtit. Lib. II. tit. 16.*
(d) *Ad Cod. Th. Tom. I. pag. 162.*
(e) *Diſſ. de ſuburbicar. region. cap. 4. et 5.*
(f) *Ad Trebell. Poll. de XXX. tyr. cap. 24.*
(g) *L. 9. C. Th. de extraord. cogn.*
(h) *L. 1. C. Th. de calc. coctor.*
(i) *L. 9. C. Th. de extraord. cogn.*
(l) *L. 9. C. Th. de annona.*
(m) *Antiquit. eccl. illuſtr. Tom. II. Diſſ. VI.*

Romae igitur, et qua continentia aedificia erant, immo, vt suspicor, postea in suburbicariis quoque regionibus, tres liberi excusabant. In huiusmodi enim priuilegiis, in quibus Roma ab Italia distinguitur, etiam suburbicarios melioris fuisse conditionis, quam reliquos Italos, quam plurimis exemplis constat. Vt vel vno rem illustrem: beneficium restitutionis in integrum in minori aetate laesis Romae olim, et intra centesimum vrbis milliarium, ad expletum vsque annum trigesimum; in Italia ad annum vigesimum nonum, in ceteris prouinciis ad annum vicesimum octauum dabatur (a). An dubitemus, quin eodem modo et tres liberi suffecerint Romae et in suburbicariis, quum plures in Italia et prouinciis exigerentur?

II. Nimirum, SI QVATVOR IN ITALIA quis sustulisset, vacationem munerum impetrabat. Et Italia quidem diuersimode accipitur. Antiquissimis temporibus ea non ab Alpibus, sed ab Audenna et Rubicone fluminibus et Apennino in Bruttios vsque et Lucanos porrigebatur. Reliquum enim tractum vltra et cis Padum ad Alpes vsque, Galli, Veneti, Histri, Ligures insederant. Quum vero Galli etiam, et reliqui populi inalpini, ciuitate donarentur: Italia ab Augusti temporibus vniuersa illa terra inter Alpes et vtrumque mare interiecta dici coepit. Et ea quidem vocis significatio obtinet, quoties opponuntur sibi inuicem *Italici* et *prouinciales*, quod saepe fit apud SVETONIVM (b), PLINIVM (c), et IVL. CAPITOLINVM (d). Quin et eundem tractum in animo habuit DIO CASSIVS (e), vbi τῶν ΤΗΝ ΝΥΝ ΙΤΑΛΙΑΝ οἰκούντων meminit. Denique quum vniuersa Italia ciuitate donata, multis etiam colonis atque vrbibus per prouincias ius Italicum dari soleret ab imperatoribus: et illa loca omnia dici coeperunt *solum Italicum*, veluti apud VLPIANVM (f), ad quem quaedam egregia suo more notauit V. C. ANT. SCHVLTINGIVS (g). Quemadmodum vero prima capitis nostri pars non de ciuibus Romanis vbique, sed de Romae habitantibus: ita nec altera de iis, qui iuris Italici erant, sed qui Italiam incolebant, loquitur, adeoque altera vocis notio hic locum inuenit, et Italia ab Alpibus ad Siciliam vsque procurrit, exclusa tamen vrbe, et postea etiam prouinciis suburbicariis, vti paullo ante ostendimus. Et in hoc tractu quatuor liberi a muneribus personalibus excusabant. Qua in re quidem Spartanos imitatum esse Augustum, existimat IAC. GOTHOFREDVS (h): apud quos quatuor liberorum parentes ab omnibus muneribus

(a) *L. 2. C. Th. de in integr. rest.*
(b) *Vesp. cap. 9.*
(c) *Lib. VIIII. Epist. XXIII.*
(d) *Vit. Antonin. cap. 4.*
(e) *Lib. XXXVII. pag. 37.*
(f) *Fragm. tit. XVIIII.* §. 1.
(g) *Iurispr. antiqu. Anteiust. pag. 619.*
(h) *Not. ad leg. Pap. Popp. pag. 283.*

bus publicis excusatos fuisse, iam supra ex ARISTOTELE (a), et AELIANO (b) obseruauimus. Sed vix est, vt ea in re viro eximio adsentiamur. Neque enim tum ea erant tempora, quibus Romani a Graecis peterent leges: et ipsi Spartani a Lycurgi disciplina iam pridem desciuerant, adeoque non verosimilius est, Augustum ea in re Lacedaemonios, potius quam Persas esse imitatum; apud quos itidem quaedam πολυπαιδίας praemia obtinuisse, eodem loco monuimus.

III. Sequuntur prouincialium priuilegia. Hos QVINQVE LIBERI excusabant. Aequum enim videbatur, Romam incolentibus plus indulgeri, quam habitantibus Italiam, et hos denique melioris esse conditionis, quam qui in prouinciis degerent. Sicuti autem per Romam habitantes non ciues; per Italos non, qui Italici iuris erant, intelligi diximus: ita nec in prouinciis quidquam interérat, vtrum quis origine Romanus an in Italia, vel prouincia natus esset. Ad locum enim habitationis, non ad cuiusque originem attendebatur. Hinc e. g. Romanum in Cilicia habitantem, non nisi quinque liberi excusabant, quum contra ciui Romano, domo Cilici, sed Romae habitanti tres ibidem nati prodessent. Ex quo simul intelligitur, cur sublato licet ab Antonino Caracalla per orbem Romanum inter ciues et peregrinos discrimine (c), hoc tamen discrimen inter Romae, Italiae et prouinciarum incolas ad tempora vsque Iustiniani obtinuerit, quibus tres Romae natos; quatuor in Italia, quinque in prouinciis ad excusandos parentes profuisse vel ex institutionum libello (d) notum est.

IV. Excusabant porro liberi vtriusque sexus, tam naturales, quam adoptiui, antequam hi ob SC. sub Nerone factum prodesse desierunt (e). Excusabant deinde nati ex iustis nuptiis vel secundum legem Papiam Poppaeam quaesiti, postea et legitimati, non autem illegitimi (f), de quibus superiore capite VI. actum, nec imperfecti. Quod adeo verum est, vt GELLIVS (g) referat, accurate ac sollicite quaesitum esse Romae, an octauo mense ex vtero viuus editus infans, et statim mortuus, ius trium liberorum suppleret? Multa enim veteribus opinio erat, et tantum non vbique pro vera recepta, postquam mulieris vterus receperit semen, gigni hominem, mense septimo rariter, nunquam octauo, saepe nono, saepius decimo. Et hinc *abortio quibusdam, non partus videbatur mensis octaui intempestiuitas.* Immo ne e legitimis quidem et perfectis omnes proderant, sed SVPERSTITES tantum ET INCOLVMES.

(a) *Lib. II. Polit. cap. 9.*
(b) *Lib. VI. Var. Hist. cap. 6.*
(c) *L. 17. D. de statu hom.*
(d) *pr. Inst. de excus. tut.*
(e) *L. 2. §. 7. D. de vacat.*
(f) *L. 2. §. 3. D. de excus.*
(g) *Lib. III. cap. 16.*

MES. Sine liberis enim esse dicebantur, non solum qui nullos vmquam procreauerant, sed et qui amiserant procreatos: quemadmodum et apud Graecos, obseruante viro summo Ez. SPANHEMIO, liberis orbati saepe adpellantur ἄπαιδες vel ἄτεκνοι, veluti apud AESCHYLVM, a quo Persae (a) ob liberos in praelio Salaminio amissos τοκῆες ἄπαιδες, *parentes* SINE LIBERIS dicuntur: qui et alibi ἀτέκνους πολεμάρχας deflet. (b) Eodem modo et Romani *orbos* vocabant promiscue, et qui numquam liberos sustulerant, et qui iis erant superstites. Qui itaque liberi turbato naturae ordine fata parentum praeuerterant, non excusabant, nisi acie cecidissent pro republica (c). Quo casu et nepotes ex filiis bello amissis superstites numerum liberorum supplere solere, PHILIPPI imperatores (d) statuunt. Contra iidem filium ab hostibus captum parenti prodesse negant, dum Seuero rescribunt (e): *Filium ab hostibus captum ac necdum reuersum ad excusationem munerum personalium patri proficere non posse, magis placuit.* Formula, qua Imperatores vtuntur, dubitatum ea de re esse, indicio est. Sed sane ex principiis Romanorum consultissima ratione nititur Philipporum decisio. Liberi enim ex lege nostra prosunt tantum SVPERSTITES atque INCOLVMES. Capitis vero deminutio maxima et media morti aequiparanda videbatur Romanis. Vnde, quam rationem vulgo allegant ex TRYPHONINO (f), *ac si Romani ciues bellica potius virtute, quam clementia hostium niti voluerint*, ea recte quidem se habet, si quaeritur, cur Romani captiuos non redemerint? Sed ad *legem illam* 2. *C. de his qui num. lib. vel paup. se excus.* explicandam, nihil omnino facit. Id potius monendum, ex filio bello amisso, nepotes in locum patris sui successisse, etiamsi hic inuitus vxorem duxerit (g). Quamuis enim pater filium iure cogere non posset ad vxorem ducendam, vti ad hoc caput scribit TER. CLEMENS (h); inito tamen semel matrimonio, etiam si id inuitus fecisset filius, nepotes auo proderant.

V. Verba postrema AB OMNIBVS MVNERIBVS PVBLICIS EXCVSANTOR, vti iam supra occupauimus, non ad munera *patrimonialia*, aut *mixta*, sed ad *personalia* tantum pertinent. A prioribus enim nec aetatem, nec numerum liberorum excusare, notat VLPIANVS (i). Priuilegium ergo

(a) PERS. *v.* 581.
(b) *Sept. Theb. pag.* 834.
(c) *L.* 1. §. *vlt.* L. 2. §. 3. L. 5. §. 5. *D. de vacat.*
(d) *L.* 3. *C. de his qui num. lib.*
(e) *L.* 2. *C. eod.*
(f) *L.* 12. *princ. D. de capt. et postlim.*
(g) *pr. Inst. de excus.*
(h) TER. CLEM. *Lib. III.* L. 21. *D. de rit. nupt.*
(i) *L.* 2. §. 4. *D. de vacat.*

go fuit, quando ad Syluium Candidum rescribit Eluius Pertinax (a): Εἰ καὶ μὴ πασῶν λειτουργιῶν ἀφίησιν τοὺς πατέρας ὁ τῶν τέκνων ἀριθμός· ἀλλ' οὖν ἐπειδὴ ἑκκαίδεκα παῖδας ἔχειν διὰ τοῦ βιβλίου ἐδήλωσας, οὐκ ἐστὶν ἄλογον, ὥστε συγχωρῆσαι σχολάζειν τῇ παιδοτροφίᾳ καὶ ἀνεῖσθαι σε τῶν λειτουργιῶν. *Etsi* NON AB OMNIBVS *muneribus excusat patrem liberorum numerus; tamen, quia sedecim filios habere te per libellum retulisti, non est absurdum, vt concedamus tibi vacare filiorum educationi, et hinc tibi remittamus munera.* Sed quamuis alioquin ad exemplum non trahantur huiusmodi constitutiones: hanc tamen pro lege etiam post Iustiniani tempora valuisse, ex his CONSTANTINI HARMENOPVLI (b) verbis discimus: ὁ ἔχων ΔΕΚΑΕΞ ΠΑΙΔΑΣ, πάντων λειτουργημάτων ἀπαλλάττεται. *Qui* SEDECIM *habet* LIBEROS, *ab omnibus muneribus eximitur.*

VI. Quemadmodum vero nullum prope huius legis caput a fraudibus immune fuit: ita et in hoc ingeniosa admodum fuit improbitas. Nam excusationem merituri saepe liberos alienos pro suis offerebant: de qua fraude adhuc conqueritur CONSTANTINVS M. (c) Ne itaque improles etiam ea priuilegia parentum inuaderent, prudenter sanxit imperator, vt, si fraus pateneret, isti immunitate priuarentur. Quo itaque certo constaret, liberos quemque suos, non alienos offerre principi: institutum iam olim fuerat, vt parentes liberorum recens natorum nomina in tabulas publicas referenda curarent. Quae dicitur *natalis professio,* (d) et a *professione censuali* in iure nostro (e) discernitur, nec non παιδογραφία, vel *natiuitatis scriptura.* (f) Hic mos vel paullo ante, vel statim post legem nostram inualuerat. Nam iam Caii Caligulae natiuitatem in acta relatam esse, SVETONIVS (g) refert. Eum autem *Germanico* patre et *C. Fonteio Capitone* coss. anno post legem Papiam Poppaeam tertio natum esse, satis constat. Sed fortassis eo tempore filii tantum illustrium actis inscribebantur. Postea vero omnibus parentibus imposita necessitas, liberos recens natos profitendi. Saltim id necessarium visum est tempore TERENTII CLEMENTIS, (h) qui in suis ad legem nostram commentariis disquirit, an et a matre vel auo facta professio filiorum vel nepotum recipienda sit; idque adfirmat. Quin ante TER. CLEM. aetatem sub Domitiano vel Traiano eius professionis vsum vulgarem fuisse, docet IVVENALIS, (i) ita loquentem inducens adulterum:

(a) *L. 5. §. 2. de iur. immun.*
(b) *Lib. II. tit. 5. §. 7.*
(c) *L. vn. C. Theod. de his qui num. lib. Lib. XXII. tit. 17.*
(d) *L. 6. C. de fide instr.*
(e) *L. vlt. C. sine censu vel reliqu.*
(f) *L. 2. §. 1. D. de excusat.*
(g) *Calig. cap. 8.*
(h) TER. CLEM. *Lib. III. L. 16. D. de probat.*
(i) *Sat. VIIII. v. 82.*

Nullum ergo meritum est, ingrate ac perfide? nullum?
Quod tibi filiolus vel filia nascitur ex me.
Tollis enim, et LIBRIS ACTORVM *spargere gaudes*
Argumenta viri: foribus suspende coronas.
Iam pater es: dedimus, quod famae opponere possis.
Iura parentis habes.

Falluntur itaque, qui Marcum Antoninum Imp. primum vel professionem hanc inuenisse, vel tabulariorum publicorum vsum ideo in prouinciis instituisse, sibi persuadent, decepti verbis IVLII CAPITOLINI: (a) *inter haec liberales caussas ita muniuit, vt primus iuberet apud praefectos aerarii Saturni vnumquemque ciuium natos* LIBEROS *profiteri intra trigesimum diem, nomine imposito. Per prouincias tabulariorum publicorum vsum instituit, apud quos idem de originibus fieret, quod Romae apud praefectos aerarii: vt si forte aliquis in prouincia natus caussam liberalem diceret, testationes inde faceret.* Sane non inuenisse Marcum professionem, ex Iuuenalis testimonio patet. Nec tabulariorum vsum eum per prouincias instituisse, discimus ex lapide vetere apud GRVTERVM: (b)

SILVANO. AVG.
SACRVM.
PRO SALVTE. IMP.
CAES. HADRIANI
ANTONINI. AVG. PII. P. P.
ET. LIBERORVM. EIVS.

ATIMETVS. LIB.
TABVL. P. H. C.

Si itaque Antonini Pii temporibus tabulariis per prouinciam Hispaniae citerioris praefuit Atimetus, Caesaris libertus, eodemque circiter tempore *patrem filiam Pudentillam sibi natam* MORE CETERORVM *professum esse*, APVLEIVS (c) scribit: quo pacto id institutum eius demum successori tribui posset? Quid ergo? An errasse dicemus Iulium Capitolinum? Neque id ego dixerim. Omnino M. Antoninus eam professionem primus *liberalium caussarum gratia* fieri voluit: omnino tabulariorum prouincialium vsum ad eas caussas primus produxit, quum antea

(a) *In vita Marci cap. 9.*
(b) *Inscr. pag. 63. num. 10.*
(c) *Apolog. II. pag. 539.*

antea ad id potissimum comparatum esset hoc institutum, vt liberorum numerus et aetas inde probaretur, nec improles parentum iura ac priuilegia inuaderent. Ex his ergo actis constabat, quot cuique essent liberi, quaeque eorum sit conditio. Ast quum et hic non raro fraudes admitterentur, et maxime quod ad liberales caussas attinet, aliquando parentes dominis, vel hi parentibus facerent praeiudicium: non nisi praesumtio ex tabulariis petebatur, quam probationibus excludere liquidis cuiuis licere saepe rescripserunt Principes: (a) idemque iam olim senserat SCAEVOLA, (b) quum mulier grauida repudiata, filium enixa, absente marito, eum, vt spurium, in actis esset professa. Quia enim quaerebatur, vtrum is in potestate patris sit, et matre intestata mortua iussu patris hereditatem matris adire possit, an obsit patri professio a matre irata facta: veritati locum superfore, SCAEVOLA respondit.

(a) *L.* 14. *C. de probat. L.* 15. *L.* 22. *L.* 24. *L.* 39. *C. de liberali caussa.*

(b) *L.* 29. §. 1. *D. de probat.*

* * * * * * * * * *

CAPVT VIIII.

AD CAPVT LEGIS DECIMVM.

DE IVRE QVIRITIVM OB LIBEROS CONSEQVENDO.

I. *DEcimum legis caput egit de iure Quiritium ob liberos consequendo. Capitis sententia. Verba* TER ENIXA *ex SC. sunt. Legis Papiae Poppaeae capita nec non SCta a Iac. Gothofredo confusa distincte proponuntur.* II. *Legis caput non de Latinis Iunianis, sed colonariis egit. Anniculus et annicula quis quaeue?* Lex 132. D. de verb. sign. *exposita. Henr. Norisius laudatus. Ius Quiritium quale? An idem ac ius Latii? Buchnerus notatus. Iura Quiritium et ciuitatis non semper dicuntur promiscue. Illa ad iura priuata, haec ad publica pertinent. Cur in Inscriptionibus infantes etiam dicantur* BENE MERENTES. *Reinesii inscriptio explicata.* III. *Lex Iunia Norbana hoc priuilegium etiam ad libertinos Latinae conditionis protulit, sed non ad omnes. Minor* 30. *annis testamento manumissus an ex le-*

 ge

ge Aelia Sentia fuerit Latinus? Is ciuis fiebat, 1. *si duxisset vxorem liberorum quaerendorum caussa. An et cum ciue Romana Latino fuerit matrimonium? Formula antiqua:* LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA. 2. *Si filium filiamue anniculum vel anniculam haberet.* 3. *Si caussam magistratui probasset. Hoc beneficium SC. etiam Latinis per epistolam vel inter amicos manumissis concessum.* IV. *SCtum incertae aetatis de Latina. Ea ter enixa iura Quiritium consequebatur. Hoc SCtum non esse Tertullianum, contra Gothofredum demonstratur.* V. *SCtum de liberis ciuis Romanae Latino nuptae, vt matris conditionem sequerentur. Lex Mensia, cui hoc SCto derogatum. Latini an peregrini? Id demonstratum contra M. Vertranium Maurum et alios. SCti huius aetas. Lex Mensia incertae aetatis atque originis.*

I. QVum semel de parentum priuilegiis agere coepisset lex PAPIA POPPAEA: procul dubio et illud, quod ad consequenda iura Quiritium pertinuit, reliquis, de quibus adhuc diximus, praemiis subiunxit: idque vel inde patet, quod de ea re libro commentariorum secundo PAVLLVS; (a) tertio TER. CLEMENS (b) disseruerunt.

Caput illud, quod nobis decimum est, ita restituit IAC. GOTHOFREDVS: *Latinus, cui filius filiaue natus nataue, et anniculus anniculaue factus factaue erit, et Latina, si ter enixa fuerit, ius Quiritium consequitor.* Sed vereor, vt rem acu tetigerit vir eximius. Scrupulum enim haud leuem iniicit VLPIANVS, (c) cuius ipsa verba adscribo: *Latini*, inquit, *ius Quiritium consequuntur his modis: beneficio principali*, LIBERIS, *iteratione, militia, naue, aedificio, pistrino, praeterea* EX SCto *veluti quae sit ter enixa.* Et paucis interiectis: LIBERIS *Latinus ius Quiritium consequitur, qui minor triginta annorum manumissionis tempore fuit. Nam* LEGE IVNIA *cautum est, vt si ciuem Romanum vel Latinam vxorem duxerit, testatione interposita, quod liberorum quaerendorum caussa vxorem duxerit, postea filio filiaue nato nataue, et anniculo facto possit apud Praetorem vel Praesidem prouinciae caussam probare, et fieri ciuis Romanus, tam ipse, quam filius filiaue eius, et vxor, scilicet, si et ipsa Latina sit. Nam si vxor ciuis Romana sit, partus quoque ciuis Romanus est* EX SENATVSCONSVLTO, *quod auctore D. Hadriano factum est.*

Ex

(a) PAVLL. *Lib. II. L.* 134. *de verb. sign.*

(b) TER. CLEM. *Lib. III. L.* 52. *D. de legat.* 2.

(c) VLPIAN. *Fragm. tit.* 3. §. 1. *et* 111.

Ex his ergo VLPIANI fragmentis tria colligimus. Primum, quod Latina ter enixa iura Quiritium non sit consequuta ex lege Papia Poppaea, sed ex SCto quodam, fortassis ad illustrandam legem Papiam Poppaeam facto. Alterum, quod quidem Latinus, ducta sollemniter vxore, interpositaque testatione, se id liberûm quaerundorum caussa facere, et sibi, et liberis, et vxori meruerit iura Quiritium, simul ac anniculum anniculamue ex eo matrimonio habuerit; verum id ius non sit ex lege Iulia et Papia, sed ex IVNIA NORBANA, quae fere tota de libertinis Latinis egit, vt opus non sit textum sollicitare, et cum PETRO PITHOEO (a) rescribere: *lege Iulia*. Tertium, quod SC. aliquod factum sit auctore Hadriano Imp. quo ex patre Latino et vxore ciue Romana natus ciuis esse iuberetur, quum antea res secus se haberet per LEGEM MENSIAM. Omnia tamen haec legi Papiae Poppaeae adscribere non dubitat IAC. GOTHOFREDVS, quum sint originis diuersissimae.

Simile tamen quid etiam lege nostra cautum esse, vel ex laudata *L. 134. D. de verb. sign.* colligas, vbi PAVLLVS in commentariis ad legem Iuliam et Papiam, quid ANNICVLVS ANNICVLAVE sit, latius interpretatur. Quid vero opus fuisset eo excessu, si nec in lege id occurrisset vocabulum, nec SCtum in quo illud exstitisse nouimus, ad legem nostram pertinuisset? Res tamen satis clara videtur. VLPIANVS loquitur de Latinis per manumissionem ad hanc conditionem redactis. Tales vero non erant iis temporibus, quibus lex Iulia et Papia ferebatur. Quamuis enim et ex lege AELIA SENTIA quidam videri possent Latini facti, quum VLPIANVS (b) scribat: *testamento manumissum minorem triginta annis* LEX AELIA SENTIA *perinde haberi iubet, atque si domini voluntate in libertate esset, ideoque* LATINVS *sit*, similiaque etiam in fragmento veteris ICti a PETRO PITHOEO edito (c) legantur: nihil tamen certius est, quam Latinos hos factos esse, non ex lege Aelia Sentia, sed ex Iunia Norbana, quae omnes, non iuste manumissos, Latinae conditionis esse iubebat. Ex lege Aelia Sentia illi domini voluntate *in libertate* erant, quod facti est: sed non *erant liberi*, quod iuris. Dubiae itaque videbantur conditionis, donec lex Iunia Norbana omnes Latinos fieri voluit, non iuste manumissos, ceu iam IAC. CVIACIVS, (d) et ANTONIVS SCHVLTINGIVS (e) docuerunt. Quum itaque nulli sub Augusto essent Latini libertinae conditio-

(a) *Not. ad Pariator. Leg. Mos. et Rom. tit. XVI. §. 6. pag.* 798.

(b) *Fragm. tit.* 1. §. 12.

(c) §. 16. *apud* SCHVLTING. *p.* 807.

(d) *Obs. Lib. XVII. cap.* 20.

(e) *Not. ad* VLPIAN. *pag.* 560.

ditionis, sed ii demum a tempore latae legis Iuniae Norbanae, id est, ab anno V. C. 771. innotuerint: de iis sane agere non potuit legis nostrae caput. At multae tunc passim erant coloniae Latini iuris, de quibus accurate vir summus EZ. SPANHEMIVS. (a) His vero Latinis colonariis id priuilegium indulsisse videtur lex Papia Poppaea, vt si anniculum anniculamue filium filiamue sustulissent, iura Quiritium consequerentur. Quum enim iam olim, teste LIVIO, (b) lex fuisset sociis ac Latini nominis, *qui* STIRPEM *ex se domi relinquerent, vt ciues Romani fierent*: hoc priuilegium et renouasse, et magis perpoliuisse videtur Augustus, sanciens primum, vt illud et ad Latinos colonarios pertineret: deinde, vt ii, filio vel filia suscepto susceptaue, ciues fierent, quamuis non migrarent Romam, sed in coloniis suis manerent: denique, vt id beneficium consequerentur, non qui stirpem domi reliquissent, sed quibus anniculus anniculaue esset. Quae quum ita sint, tale omnino fuisse videtur legis nostrae caput:

> *Latinus, cui ex Latina filius filiaue natus nataue, et* ANNICVLVS ANNICVLAVE, *factus factaue erit, iura Quiritium consequitor.*

Quum deinde sub Tiberio ferretur lex IVNIA NORBANA, eaque sanciretur, vt non iuste manumissi iure Latinorum in colonias deductorum fruerentur: etiam ad hos libertinos vel Latinos Iunianos prolatum est hoc priuilegium, additis quibusdam conditionibus. Caput itaque istud legis Iuniae Norbanae ita restituimus ex Vlpiano:

> *Latinus, qui minor triginta annorum testamento manumissus, ciuem Romanam Latinamue duxerit, testatione interposita, quod liberorum quaerendorum caussa vxorem duxerit, postea filio filiaue nato nataue et anniculo anniculaue facto factaue, apud praetorem vel praesidem prouinciae caussam probato, et tum ipse et filius filiaue, tum et vxor, si Latina fuerit, iura Quiritium consequitor.*

Quum vero paullo liberalius hac lege actum videretur cum vxoribus Latinorum, quae aeque ac mariti, vno edito partu, iura Quiritium consequebantur porro: SCtum hoc nouum accedit:

Vti

(a) *Orb. Rom. Exerc. I. cap. 9.*

(b) *Lib. XLI. cap. 8.*

Vti Latina ter enixa ius Quiritium consequeretur.

Denique quia frequentia esse coeperant Latinorum ciuiumque matrimonia, parumque dignum videbatur praerogatiua ciuium, vt liberi ex eo nati matrimonio patri potius Latino, quam matri, ciui Romanae, iura Quiritium deberent: sub Hadriano, eoque auctore, censuit Senatus,

Vt si ciuis Romana Latino nupserit, liberi, qui ex ea nascantur, matris sequerentur conditionem, et iura Quiritium consequerentur.

Ita discernendas existimamus sanctiones diuersissimas, quas eximius vir, IAC. GOTHOFREDVS, vti ex eius commentario patet, perperam confudit. Iam vero de singulis seorsum.

II. Ipsa Lex Papia Poppaea ait: LATINVS, CVI EX LATINA FILIVS FILIAVE NATVS NATAVE. Loquitur vero non de Latii incolis, vel sociis nominis Latini, qui multo ante Augustum legibus Iulia et Plotia ciuitatis iura consequuti fuerant, vti supra capite I. demonstrauimus; nec de Latinis Iunianis, quorum nomen demum sub Tiberio audiri coepit: sed de iis, qui extra Latium iuris Latini erant. Sic Nemausiensibus ius Latii datum esse, STRABO (a) docet. Nouocomensibus idem ius concesserat vel Iul. Caesar, vel Pompeius Strabo (b), qui et omnes Gallos Transpadanos iure Latii donauerat (c). Omitto alias eius iuris colonias, quarum nummos iusto opere explicauit IO. FOY VAILLANTIVS. His Latinis non erat cum ciue Romana ius connubii, nisi id concessum esset a principe, vti testatur VLPIANVS (d). Hinc si inconsulto principe, duxissent ciuem: liberi inde nati non erant patris, sed tanquam extra nuptias quaesiti habebantur, adeoque nec vllo modo prodesse poterant parentibus. Hinc in lege nostra scriptum fuisse videtur, LATINVS, CVI EX LATINA FILIVS FILIAVE NATVS NATAVE: quia, vti dixi, cum ciue Romana Latino non erat ius connubii. Sequitur: ET ANNICVLVS ANNICVLAVE FACTVS FACTAVE ERIT. Talis, interprete PAVLLO (e), *non est infans, statim vt natus est, sed trecentesimo sexagesimo quinto die incipiente plane, non exacto, quia annum ciuiliter, non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.* Ergo dies

(a) *Lib. IIII. pag. 157.*
(b) EZ. SPANH. *Orb. Rom. Exerc. I.* §. 9. *pag.* 19.
(c) ASC. PAEDIAN. *ad Cic. in Pison. pag.* 2062.
(d) *Fragm. tit. V.* §. 4.
(e) PAVLL. *Lib. II. L.* 134. *D. de verb. sign.*

vltimus coeptus habebatur pro completo, quia hic de commodo aliquo vel priuilegio quaerebatur: eodem modo, quo minorum annus XXV. coeptus pro expleto accipitur, in petendis honoribus (a). Inde et amissus dicebatur anniculus, qui trecentesimo sexagesimo quinto die nondum elapso decesserat. Idem enim PAVLLVS ad aliud caput scribit (b): ANNICVLVS *amittitur, qui extremo anni die moritur. Et consuetudo loquendi id ita esse declarat: Ante diem decimum Kalendarum: post diem decimum Kalendarum: neque vtro enim sermone vndecim dies significantur.* Vexauit hic locus interpretes etiam maximos, qui quum existimarent, *Ante diem decimum Kal.* idem esse ac XI. Kal. deprehendere vix potuerunt, quomodo haec loquendi formula quidquam faciat ad eius iuris, quod Paullus explicat, illustrationem. Hinc LAVR. VALLA (c) et ALCIATVS (d) rescribi iubent: *Vtroque sermone vndecima dies significatur.* Rectius ANTONIVS AVGVSTINVS (e) legere mauult: *neutro sermone*, et ita Florentiae scriptum esse adseuerat. Sed eum hac in re omnino falsum esse existimat eminentissimus vir HENR. NORISIVS (f). Florentiae enim, vti se αὐτόπτης obseruasse ait, non legi, *vtroque sermone*, nec *neutro sermone*; sed *neque vtro enim sermone.* Sed amplissimus BRENCMANNVS (g) vtrumque Florentiae esse testatur, alterum a prima, alterum a secunda manu, id est, a librario alterum, alterum a correctore, vti etiam exhibuit TAVRELLIVS. Eaque lectione alterutra nihil est verius. Ait enim Paullus, anniculum dici die trecentesimo quinto, incipiente plane, adeoque illo die vltimo amissum, anniculum decessisse videri. Id vero non absurdum esse probat argumento a vulgari loquendi consuetudine ducto, quae si quid *ante* x. *Kal.* factum dicitur, ipsum diem termini, nempe primas sequentes Kalendas computari iubet, non autem diem vndecimum, qui Kalendas sequitur, nempe diem mensis II. Vulgata enim formula ANTE DIEM DECIMVM KAL. vel POST DIEM DECIMVM KAL. non significari vndecimum diem, sed decimum Kalendarum, tot exemplis veterum demonstrauit laudatus modo HENRICVS NORISIVS (h), vt alia addere, idem videatur, ac actum agere.

Ipsum priuilegium Latinis, anniculi parentibus, concessum, qua in re constiterit, patet ex verbis insequentibus: IVRA QVIRITIVM CONSEQVITOR. *Iura Quiritium* latius accepta omnia iura et priuilegia, quibus

(a) L. 8. D. *de munerib.*
(b) L. 132. *D. de verb. sign.*
(c) *Elegant. Lib. IIII. cap.* 80.
(d) *Comment. ad* L. 132. *D. de verb. sign.*
(e) *Emendat. Lib. IIII. cap.* 6.
(f) *Cenotaph. Pisan. Diss. II. cap.* 17. *p.* 345.
(g) *Hist. Pand. lib. IIII. cap.* 4. *p.* 345.
(h) *Ibid. pag.* 342.

bus ciues Romani pollebant, complectuntur. Ast strictius intellecta opponuntur *ciuitati Romanae*, vel eiusdem iuribus. Posterioris notionis exemplum non vnum est apud PLINIVM (a), qui subinde aliis *iura Quiritium*, aliis *iura ciuitatis* petit a Traiano Imperatore. Vbi quidem AVG. BVCHNERVS per ius Quiritium intelligendum esse monet ius Latii: contra V. C. IO. FR. GRONOVIVS *iura Quiritium* et *ciuitatem Romanam* promiscue accipi existimat, cui et CHRISTOPHORVS CELLARIVS V. C. suum adiungit suffragium. Enimuero, quamuis negari nequeat, ius Quiritium et ius ciuitatis aliquando promiscue dici, tamen in illo PLINII loco, quod pace tantorum Manium dixerim, neuter mihi rem acu videtur tetigisse. *Iura* enim *Quiritium* PLINIO sunt iura ciuium Romanorum priuata, quae in iure libertatis, gentis, connubiorum, testamenti factionis, hereditatis atque vsucapionis consistebant. *Ciuitas* vero *Romana* iura publica, veluti census, militiae, tributorum, honorum, suffragiorum, sacrorum, similiaque complectebantur, vti post CAR. SIGONIVM (b) accuratius docuit vir summus, EZ. SPANHEMIVS (c). Sed legem nostram latius accepisse arbitror iura Quiritium, siquidem VLPIANVS (d), cui eius notitiam debemus, vbi *Latinos* IVS QVIRITIVM *beneficio principis, liberis, iteratione, militia, naue, aedificio vel pistrino ait consequi*, statim subiicit: *Beneficio principali Latinus* CIVITATEM ROMANAM *accipit, si ab Imperatore* IVS QVIRITIVM *impetrauerit.* Promiscue ergo VLPIANVS in hoc capite sumit *iura Quiritium* et *ciuitatis*, atque inde effici arbitror, Latinum, anniculi anniculaeue parentem, non modo iurium priuatorum, sed publicorum quoque factum esse participem. Inprimis vero Latinis gratissimum erat hoc ius Quiritium, quia iam et capere poterant ex aliorum testamentis, et ipsi testamenta condere. Idque ius ipsis erat, etiamsi dubia tempore conditi testamenti fuisset eorum conditio: quo pertinet locus TERENTII CLEMENTIS (e): *Non oportet* PRIVS *de* CONDITIONE *cuiusquam quaeri, quam hereditas legatumue ad eum pertineat.*

Haec lucem adfundere arbitror tot marmoribus vetustis, in quibus parentes liberos, etiam infantes, *bene de se meritos*, esse, profitentur. Sane apud GRVTERVM (f) legimus:

E e 2 DIS.

(a) *Lib. X. Epist. 4. et 32.*
(b) *De antiquo iure ciu. Rom. Lib. I. cap. 6.*
(c) *Orb. Rom. Exerc. I. §. 12.*
(d) *Fragm. tit. III. §. 1. 2.*
(e) TER. CLEM. *Lib. III. L. 52. D. de legat. 2.*
(f) *Inscr. pag. 673. num. 5.*

DIS. MAN.
BLOSSIA. ONOMASTE.
MATER.
FILIO. BENEMERENTI.
FECIT.
BLOSSIO. VALENTI.
VIXIT ANNIS. II.
MENSIBVS. VII.

Hic ſane mater puerum nondum triennem vocat filium *bene merentem.* Multo liberalius apud REINESIVM (a) mater:

FILIO. MEGETHO. BENE
MERENTI. DVLCISSIMO.
QVI. BIXIT. PLENOS. ANNO.

Vbi procul dubio lapicida pro PLENO ſculpſit PLENOS nullo ſenſu. Non alio enimuero beneficio parentes demereri potuerunt filii biennes et anniculi, niſi hoc vnico, quod horum cauſſa illi iura Quiritium conſequuti ſunt, vel quod iiſdem infantes illis ad ſolidi capacitatem profuerunt. Vnde ἐμφατικῶς in marmore poſteriore additur: QVI BIXIT PLENO ANNO, vt viator eum ſciret *anniculum* fuiſſe, et parentibus ad priuilegia quaedam legis Papiae Poppaeae conſequenda profuiſſe.

III. Haec de legis noſtrae capite. Illud vero ad libertos Latinos protulit lex IVNIA NORBANA, quam anno V. C. 772. M. Iunio Silano et L. Iunio Norbano coſſ. latam nouimus. Haec praeter libertinos *ciues* quibus Ser. Tullius; et *dedititios*, quibus lex Aelia Sentia hanc conditionem impoſuerat, tertium reperit libertinorum genus, *Latinorum Iunianorum*, quales fiebant omnes non iuſte manumiſſi, praeter tortos, vinctos, ſtigmate vſtos, alioque adfectos ſupplicio (b). Eadem tamen lege prodita erant media quaedam, quibus Latini Iuniani ad iuſtam libertatem ciuitatemque Romanam peruenirent: quo et illud caput, quod paullo ante protulimus, pertinet.

LATINVS, lex inquit. Aſt non loquitur de Latinis coloniariis, quibus iam lege Papia Poppaea abunde proſpectum fuerat, ſed de Iuniano, *eo* QVI MINOR TRIGINTA ANNORVM TESTAMENTO MANVMISSVS. Cautum enim fuerat lege Aelia Sentia, vt minor triginta annorum ſeruus ne manumitteretur, niſi cauſſa apud conſilium probata. Hinc ſine

(a) *Inſcr. Claſſ. XX. n.* 128.

(b) CAI. *Inſt. Lib. I. tit.* 1. §. 2.

fine consilio, licet *vindicta*, manumissus seruus manebat: *Testamento* vero *manumissus*, inquit VLPIANVS (a), *perinde habebatur, atque si domini voluntate in libertate esset*: id est, uti supra id exposuimus, in libertate erat, quod facti est, non liber tamen, quod iuris. Ast quia lex Iunia Norbana omnes non iuste manumissos et dominorum tamen voluntate in libertate commorantes, Latinos esse iusserat, Vlpianus porro addit: *ideoque Latinus fiebat*, ex lege non Aelia Sentia, sed vti dixi, ex Iunia Norbana. Idcirco testatores cupientes seruos suos ante iustam aetatem manumissos ad ciuitatem perduci, in testamento suo datis libertatibus adscribebant formulam: LIBERI SVNTO, QVVM ANNORVM ERVNT XXX. (b) item: QVVM PER LEGES LICEBIT, LIBERI SVNTO (c). Vti iam ab aliis viris doctis post IAC. CVIACIVM (d) obseruatum est. Ita vero manumissus, interea, dum annum trigesimum nondum expleuerat, ex lege Aelia Sentia erat statu liber: adeoque sperare poterat libertatem plenam iuraque Quiritium, simulac illam aetatem legitimam attigisset. Contra si, conditione hac non adiecta, libertate esset donatus, liber quidem fiebat, sed Latinae conditionis, et licet iustam aetatem superasset, iurium tamen Quiritium exsors manebat.

Poterant autem et statu liberi, et sine conditione ante annum aetatis trigesimum manumissi, si anniculum anniculamque suscepissent, iura Quiritium consequi, certis conditionibus, quarum primam prae se ferunt verba: QVI CIVEM ROMANAM LATINAMVE DVXERIT, TESTATIONE INTERPOSITA, QVOD LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA VXOREM DVXERIT. Requirebatur itaque matrimonium. Quamuis enim Latinis Iunianis ius connubii neque cum ciuibus Romanis, neque cum Latinis esset, erat tamen ius matrimonii, id est, ius gentibus omnibus commune, cum muliere indiuiduam vitae consuetudinem ineundi, ex eaque procreandi liberos, quod saepe *matrimonium*, (e) nec non *matrimonium sine connubio* (f) vocant veteres, quemadmodum contra iis, qui loquebantur accuratius, sola coniunctio legitima ciuium NVPTIARVM et CONNVBII nomine veniebat. Quo autem adpareret, matrimonium inire libertinum, non in concubinatum feminam liberam adsumere, testatio initio ad acta publica, vti videtur, postea tabulis dotalibus interponenda erat, matrimonium iniri LIBERORVM

(a) *Fragm. tit. I. §. 12.*
(b) *L. 39. §. 2. D. fam. erc. L. 46. D. de manum. testam. L. vlt. D. de reb. dub. L. 13. §. vel. D. de statu lib.*
(c) *L. 38. D. de manumiss. test.*
(d) *Ad Vlpian. tit. 1. §. 12.*
(e) *L. 13. §. 1. D. ad L. Iul. de adult.*
(f) *Collat. Leg. Mos. et Rom. tit. 4. §. 5.*

QVAERENDORVM CAVSSA. Antiqua formula, qua iam Censores vsos nouimus, quibus teste GELLIO, (a) ius iurandum praestabant ciues, se vxorem liberûm quaesundorum caussa habere. Hinc apud ENNIVM (b) matrona: *Duxit me*, inquit, *vxorem*, *liberorum sibi quaesundûm caussa.* Postremis vero temporibus ob caput legis nostrae tertium hanc formulam tabulis matrimonialibus insertam fuisse, binis locis testatur AVGVSTINVS, (c) cuius verba iam alii exscripserunt.

Alteram conditionem exprimunt verba: POSTEA FILIO FILIAVE NATO NATAVE ET ANNICVLO ANNICVLAVE FACTO FACTAVE. Exigebat enim lex non solum matrimonium liberorum quaerendorum caussa initum, verum etiam prolem ex eo matrimonio susceptam, nec hanc tantum, sed vt filius filiaue ex eo matrimonio natus nataue annum plenum vixisset. Quod quo pacto intelligendum sit, paullo ante explicauimus. Addit lex et tertiam conditionem: CAVSSA APVD PRAETOREM VEL PRAESIDEM PROVINCIAE PROBATA. Vnde non ipso iure ciuis erat Latinus, anniculi pater, sed caussa demum probata, id est productis tabulis, quibus, se matrimonium liberorum quaerendorum caussa inire, testationem interposuerat, exhibito testimonio publico magistratus, apud quem infantis recens editi nomen professus fuerat, testibus denique productis, qui infantem illum anniculum factum esse, confirmarent. His factis, TVM IPSE ET FILIVS FILIAVE, TVM ET VXOR, SI LATINA ESSET, (ciuis enim eo legis beneficio non indigebat) IVRA QVIRITIVM CONSEQVEBATVR.

Tale fuit legis Iuniae Norbanae priuilegium: quod tamen ad eos tantum qui testamento manumissi fuerant, pertinuisse iam monuimus. Nam minores triginta annis inter viuos, sed minus sollemniter manumissi, iteratione aliisque modis, supra explicatis iura Quiritium consequebantur. Postea tamen prodiit SCtum *ex quo et his*, teste VLPIANO, (d) *concessum est, etiam* LIBERIS *ius Quiritium consequi.* Sctum Largianum hic in animo habuisse VLPIANVM, suspicatur M. VERTRANIVS MAVRVS, (e) sed suspicatur tantum. Nam tale quid eo SCto inductum fuisse, nemo veterum prodidit memoriae.

IV. Hanc legem Iuniam et aliud SC. sequutum est, aeque incertae aetatis, quo cautum, VTI LATINA, SI TER ENIXA FVERIT, IVRA QVIRITIVM CONSEQVERETVR. Eo ergo legi Iuniae Norbanae eatenus

(a) *Lib. IIII. cap.* 3.
(b) FEST. *in voce* quaeso.
(c) *Adu. Iulian. Lib. III. et Serm. XLIV.*
(d) *Fragm. tit. III.* §. 4.
(e) *De iure liber. cap.* 29.

tenus derogatum est, vt Latinae non amplius in posterum anniculus anniculaue ad iura Quiritium consequenda sufficeret, sed SI TER ENIXA esset, tunc demum eius beneficii fieret particeps. Ter autem enixa videbatur, non solum, quae ter peperisset per interualla, sed et quae intra breuissimum temporis spatium tergeminos fudisset, vti rem ad caput legis XII. exponit PAVLLVS. (a) Neque enim exempla desunt, quod mulieres et quaternos et quinos enixae sint, etiam post quadragesimum a primo partu diem. (b) Quum vero idem PAVLLVS (c) vtero exsectos matri ad hoc beneficium consequendum profuisse neget: multo minus credibile est, ei profuisse partum monstrosum, quem alias profuisse in hac lege testatur VLPIANVS. (d)

Aetas huius SCti, vti aliorum plerorumque incerta est: nec magis expeditum, an de SCto Tertylliano loquatur Vlpianus, quod viro summo IAC. CVIACIO visum est. Saltim ex hoc SCto nostro profuisse videntur tres ex interuallo in lucem prodeuntes, vti paullo ante vidimus. In Tertulliano hi non profuerunt. (e) Senatus ita censuit: quo autem tempore id contigerit, nec Vlpianus addit, nec vllus veterum, quantum memini, prodidit memoriae.

V. Idem denique senatus censuit, VT SI CIVIS ROMANA LATINO NVPSERIT, LIBERI, QVI EX EA NASCANTVR, MATRIS SEQVERENTVR CONDITIONEM, ET IVRA QVIRITIVM CONSEQVERENTVR. Superuacuum hoc SC. videri poterat. Quum enim inter Latinum et ciuem non sit ius connubii: existimari posset, liberos non potuisse non conditionem matris sequi, aeque ac naturales et vulgo quaesitos, siquidem VLPIANO (f) *haec* LEX NATVRAE *videtur, vt qui nascitur sine legitimo matrimonio,* MATREM SEQVATVR. Sed addit eodem loco VLPIANVS: *nisi* LEX SPECIALIS *aliud inducit.* Qualis autem circa ius Quiritium lex specialis aliud induxerit, idem VLPIANVS (g) alibi ita ostendit: *Excepto eo, qui ex peregrino et ciue Romana peregrinus nascitur, quoniam* LEX MENSIA *ex alterutro peregrino natum* DETERIORIS PARENTIS *conditionem sequi iubet.* Non male ergo coniecit vir summus IAC. CVIACIVS, (h) SCto nostro derogatum esse LEGI MENSIAE. Et quamuis

(a) L. 137. *D. de verb. sign.*

(b) L. 3. *D. si pars her. pet. Plin. hist. nat. Lib. VII. cap.* 11.

(c) L. 132. §. 1. *D. de verb. sign.*

(d) L. 135. *D. de verb. sign.*

(e) PAVLL. *Rec. Sent. Lib. IIII. tit.* 9. §. 2.

(f) L. 24. *D. de statu hom.*

(g) *Fragm. tit. V.* §. 8.

(h) *Not. ad Vlpian. Fragm. tit. III.* §. 3. *et Obs. Lib. XV. cap.* 13.

quamuis M. VERTRANIVS MAVRVS intercedat, negetque legem Mensiam ad Latinos pertinuisse, quum peregrinorum tantum, non Latinorum, meminerit: nemo tamen ignorat, ratione status homines diuidi in ciues et peregrinos, adeoque omnes, qui ciues non erant, peregrinos fuisse. Equidem *peregrinos* aliquando a *Latinis* seiungi animaduertimus ab VLPIANO (a) et MARCIANO (b): sed accuratius qui loquuntur, et Latinos peregrinis accensent. Refert APPIANVS (c) Nouocomensem, qui et magistratum in patria gesserat et iura Quiritium fuerat consequutus, virgis a Marcello caesum esse in contumeliam Caesaris, additque: καὶ τὸν νοῦν ὑπὸ ὀργῆς ἀνεκάλυπτε, τὰς ΞΕΝΙΑΣ σύμβολον καὶ φέρειν αὐτὰς ἐκέλευε, καὶ δεικνῦναι τῷ καίσαρι. *Sic ille mentem suam iratus aperuit, atque pro* PEREGRINO *tractatum, ire, et notas ostendere Caesari iussit.* Non sane hic Marcellus Nouocomensi status mouit controuersiam, tanquam Latino, quod ius iam ante Caesarem omnes transpadani acceperant (d): sed tanquam ciui. Vnde ipse APPIANVS addit: ὃ πασχόντων τῶν Ῥωμαίων; *quae alias pati non solent ciues Romani.* Latinum itaque pro peregrino tractauit Marcellus, eumque virgis lacerauit, vt se non ciuem, sed Latinum, id est, peregrinum esse intelligeret. Latinos enim, vti alios peregrinos, virgis caedi potuisse, docet DIODORVS SICVLVS (e), vbi de Clodio: Τὺς μὲν πολιτικὺς τοῖς πατρίοις ἔθεσιν ἐκόλαζεν ἀπαραιτήτως, τὺς δὲ συμμάχυς ῥαβδίοις ἱμασίγυ. *In Romanos quidem more maiorum animaduertit citra spem veniae:* SOCIOS *autem* NOMINIS LATINI VIRGIS CECIDIT. Sed & SALLVSTIVS (f) referens Turpillium praefectum Vaccae oppido impositum a Metello VERBERATVM *capitis poenas soluisse*: ne cui id mirum videatur, statim subiungit: *nam is ciuis* EX LATIO *erat.* Peregrini itaque erant, quia ciuitatis exsortes, quamuis melioris, quam prouinciales, conditionis. Quae quum ita sint, nihil omnino impedit, quo minus legi Mensiae hoc SCto derogatum esse cum CVIACIO dicamus.

Ipsius SCti originem ad Hadrianum refert VLPIANVS, et ita quidem, vt illud *eo auctore* factum esse testetur: id est eo vel consule, vel certe ad senatum referente. Quare, quum maximam partem imperii extra Romam fuerit: paene adducor, vt illius epocham in consulatum Hadriani II. et Salinatoris incidere existimem. Sed existimo tantum, ne quis sibi id praedictum neget.

Ast

(a) *Fragm. tit.* 5. §. 4. *tit.* 19. §. 4.
(b) L. 17. §. 1. *D. de poen.*
(c) *De bello ciu. Lib. II. p.* 443.
(d) ASCON. PAEDIAN. *in Cic. adu. Pison. pag.* 1062.
(e) *Exc. Peiresc.* 273.
(f) *Bell. Iugurth.*

Aſt quando lata ſit LEX MENSIA tam obſcurum eſt, vt ne familia quidem Menſia apud veteres celebretur. Non ignoti ſunt METTII, MESTRII, quos et MENSTRIOS dictos eſſe, REINESIVS (a) obſeruat, ac denique MESSII. Sed Menſiae familiae vix vola vel veſtigium occurrit, idque permouit, ni fallor, ANT. AVGVSTINVM (b) vt hanc legem non *Menſiam*, ſed *Meſſiam* adpellandam exiſtimaret. Rem tamen vtpote incertam ego aliorum indagini relinquere malim.

(a) *Inſcr. Claſſ. XV. num.* 24.

(b) *De legibus et SCtis pag.* 1239. *Tom. II. Theſaur. Graeu.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT X.

AD CAPVT LEGIS VNDECIMVM.

DE LIBERTI LIBERATIONE AB OPERIS OB NVMERVM LIBERORVM.

Vndecimum legis caput quale fuerit? Eius legitima verba. I. *Ad quos libertinos hoc priuilegium pertinuerit? Operarum locatio ad beſtias depugnandas. Ludus beſtiarius, venatorius, matutinus, ſpoliarius.* II. *Liberti patrono debebant operas, dona, munera. Dona, munera et operae fabriles quomodo promiſſae. Serui initio vrbis opificiis paene ſoli vacabant. Donorum et munerum diſcrimen. Merces manumiſſionis non poterat promitti ſed dari. Alia, quae a libertis ſibi ſtipulabantur patroni.* III. *Liberatio ab his oneribus per duos liberos vel vnum quinquennem. Quinquennis filius iam olim libertinis aliquando profuit. Sc. apud* LIV. Lib. XLV. cap. 15.

Nihil veroſimilius eſt, quam priuilegia, ciuibus et Latinis colonariis conceſſa ſequutum eſſe multiplex illud πολυπαιδίας praemium, quod in liberatione ab operis conſtitit. Saltim eodem libro II. commentariorum PAVLLVS (a) egit de liberatione libertorum ab operis, et ipſa nobis ſeruauit legitima eius capitis verba, quae talia ſunt:

(a) PAVLL. *Lib. II. L.* 35. *L.* 37. *D. de op. libert.*

QVI LIBERTINVS DVO PLVRESVE A SE GENITOS NATASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT, PRAETER EVM, QVI ARTEM LVDICRAM FECERIT, QVIVE OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARET, LOCAVERIT, NE QVIS EORVM OPERAS DONI MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO PATRONAE LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACERE, PRAESTARE DEBETO. ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABVERIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATOR.

I. Hoc itaque priuilegium pertinet ad LIBERTINOS, sed non ad *Latinos Iunianos*, quales eo tempore nullos fuisse diximus, nec ad *dedititios*, quibus parum fauebat nullamque spem melioris conditionis reliquerat Augustus, verum ad eos, qui iustam consequuti libertatem ciues Romani facti fuerant. Argumento est, quod in lege exstant verba: QVI LIBERTINVS A SE GENITOS NATASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT. In potestate vero liberos non habebant, nisi ciues Romani. Ex quo etiam colligas, non id caput pertinuisse ad libertas. Eae solis nuptiis operarum obligatione liberabantur, vti infra ad caput XXXVIII. demonstrabimus. Innuptae vero non liberabantur, nisi essent maiores quinquaginta annis. (a) Quum vero lex non dicat, *qui libertinus duo pluresve* SIMVL *in potestate habebit*: non abs re PAVLLVS (b), liberos etiam amissos non solum ad operas quae imponuntur postea, sed et ad eas, quae amisso vno et sequente paullo post alterius natiuitate, promittuntur, amolienda profuisse, docet. Quod ita breuiter eloquitur ALEXANDER Imp. (c) *Qui autem duos filios in potestate vel* DIVERSIS TEMPORIBVS *habuit, lege Iulia de maritandis ordinibus obligatione operarum liberatur.* Proderant etiam hi liberi non solum parentibus, verum etiam fideiussoribus, quos libertus operarum caussa dederat, immo et expromissoribus (d). Non autem heredes liberti liberabantur, si ex eo postumi fuissent nati, quippe quos defunctus numquam in potestate habuerat (e).

Exceperat lex ab hoc beneficio EOS, QVI ARTEM LVDICRAM FECERANT, de quibus iam ad capita legis prima: nec non QVI OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARENT, LOCAVERANT. Cur enim operis

(a) PAVLL. *Lib. II.* L. 35. *D. de op. liberti.*

(b) PAVLL. *Lib. II.* L. 37. §. 1. 2. *eod.*

(c) L. 6. §. 1. *C. eod.*

(d) PAVLL. *Lib. II.* L. 37. §. *vlt. D. eod.*

(e) PAVLL. *Ibid.* L. 37. §. 7. *D. eod.*

ris honestioribus liberantur homines, qui se ipsi longe vilioribus addixerant, leuissimoque pretio *sua vendiderant funera*, vti eleganter ait IVVENALIS (a)? Equidem Romani non modo e gladiatorum pugnis voluptatem capiebant, sed et cum bestiis committebant homines, et immani isto spectaculo oculos pascebant. Vnde gladiatores et bestiarios coniungens SENECA (b), dubitare ait homines istos vilissimi pretii, *vtrum se ad* GLADIVM *locent, an ad* CVLTRVM. Vocantur hi alias *bestiarii* (c), *arenarii* (d), *καταικοντιζόμενοι* (e), *venatores*, vel *familia venatoria* (f), quemadmodum et ipsum immane spectaculum *venatio* (g) *ludus venatorius* (h), *κυνηγέσια* vel *κυνηγεσία* (i) itemque *ludus bestiarum* (l) dicebatur. Et olim quidem plerumque serui a dominis in poenam addicebantur venationi: posteaquam vero id vetuit lex non *Paetinia*, vti PETRVS FABER (m) credit, sed *Petronia*, lata A. V. C. 813. C. Petronio Turpilliano et C. Caesonio Paeto coss. (n) non defuerunt ex libertinis, ipsisque ingenuis vilissimae animae, qui operas ad id munus vltro locarent, quique aliquamdiu saginati in spoliario, postea cum bestiis committebantur, et quidem mane, vti meridie gladiatores inter se conferebant manus, vnde et hi *meridiani*, illi *matutini* vocantur (o). LVDI sane MATVTINI occurrunt in marmoribus (p) vti et LVDI SPOLIARII (q). Quamuis vero genti togatae, vti diximus, in deliciis esset immane istud spectaculum; infames tamen illis erant, qui mercede conducti, tam leui auctoramento se ad hanc feralem pugnam patiebantur saginari. Vnde nec mirandum, eosdem etiam eo beneficio indignos visos esse Imperatori optimo, quod aliis honestioris vitae libertinis, duorum liberorum parentibus hac lege nostra indulserat.

II. Quanam vero in re constiterit illud priuilegium, ex sequentibus legis verbis adparet: NE QVIS EORVM OPERAS, DONI MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE FACERE PRAESTARE DEBETO. Patronum iuribus quibusdam pinguissimis gauisum esse in libertum, tralatitium est. Inter

Ff 2 haec

(a) *Satyr. VIII. v.* 192.
(b) *Epist. LXXXVII.*
(c) SVET. *Claud. cap.* 34.
(d) GRVT. *pag.* 484. *num.* 6.
(e) XIPHIL. *Lib. LVIII.*
(f) GRVT. *pag.* 334. *num.* 11.
(g) SVET. *Ner. cap.* 4.
(h) L. 8. L. 11. *D. de poen.*
(i) REINES. *Inscr. class. V. num.* 65.
(l) SEN. *Ep. CXXI. et libro III. de ira, cap. vlt.*
(m) *Semestr. Lib. II. cap.* 11.
(n) L. 11. *D. ad* L. *Corn. de sicar.*
(o) PET. FAB. *Lib. I. Semestr. cap.* 6.
(p) GRVT. *p.* 41. *nu.* 10. *p.* 335. *n.* 1. 2. *pag.* 411. *nu.* 1. REINES. *Class. I. num.* 157.
(q) GRVT. *pag.* 489. *num.* 12.

haec etiam erant *operae*, *dona* et *munera*, quae patronus a liberto iure exigebat. *Operae* erant diurna officia, (a) et in *officiales* et *fabriles* diuidebantur. Illae in officio perſonae; hae in artificio conſiſtebant. Illas libertus ipſo iure: (b) has tunc demum debebat, ſi promiſiſſet. (c) Illae ſoli patrono; (d) hae et aliis, quibus ille eas praeſtitas vellet, (e) immo et heredibus patroni (f) erant praeſtandae. Promittebant vero operas fabriles non ſerui ante manumiſſionem: (hi enim nihil promittere poterant domino,) ſed iam manumiſſi, (g) et ita quidem, vt non ſolum ſtipulatio intercederet, ſed et liberti iurarent, ſe illas patrono praeſtituros. Quod iuſiurandum aeque, ac alias verborum obligationes, ratum fuiſſe, CAIVS (h) teſtatur, dum ſcribit: *Item et alio caſu, vno loquente, et ſine interrogatione alio promittente, contrahitur obligatio, id eſt, ſi libertus patrono aut donum, aut munus, aut operas ſe daturum*, IVRAVERIT. Ne autem fidem falleret libertus, et iurato promittere detrectaret manumiſſus, quod ſeruus ſeſe iuraturum pollicitus fuerat: ita ſibi proſpiciebant domini, vt aut fideiuſſores ſibi dari iuberent, aut expromiſſores. (i) Immo etiamſi hac cautione non vſus eſſet patronus: deprehenſo tamen dolo libertatem praetor negabat liberto, qui iurare nollet ſuper iis, quae ſeruus pollicitus fuerat. Eo pertinent illa CICERONIS: (l) *Itaque vſurpaui vetus illud Druſi, vt ferunt, Praetoris, in eo, qui eadem liber non iuraret, me iſtos* LIBEROS NON ADDIXISSE. Scilicet quamuis dominus circumacto in gyrum homine, illud ſollemne: HVNC EGO HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO eſſet proloquutus: nondum tamen erat liber, niſi lictor vindicta eum tetigiſſet, et praetor addixiſſet liberum. Non vero addicebat Praetor, niſi ſeruus liberaſſet fidem, et iuraſſet, quae antea promiſerat. Ceterum operae hae fabriles ad lucrum pertinebant; earumque praeſtatio pecuniaria vtilitate conſtabat. (m) Romulus enim, artes manuarias et ſellularias parum conuenire nouae reip. ſuae exiſtimans, iſtis operam dare vetuit ciues, et *δούλοις τε καὶ ξένοις ἀπέδωκε μεθοδεύειν*, *ſeruis ac peregrinis eas exercendas dedit.* Id quod diu Romae obſeruatum eſſe teſtatur DIONYSIVS HALICARNASSEVS. (n) Artes ergo manuarias et opificia plerumque exercebant ſerui, eaque ratio

(a) L. 1. *D. de op. lib.*
(b) L. 26. §. 12. *D. de condict. inde.*
(c) L. 3. *pr.* L. 5. L. 7. *pr. D. de op. lib.*
(d) L. 9. §. 1. *D. de op. libert.*
(e) *d.* L. 9. §. 1.
(f) L. 6. *D. eod.*
(g) L. 7. §. 2. *D. eod.*
(h) *Lib. IIII. Inſt. cap.* 9. §. 4.
(i) PAVLL. *Lib. II.* L. 37. §. *vlt. D. eod.*
(l) *Ad Attic. Lib. VII. Epiſt.* 11.
(m) L. 6. *D. de op. libert.*
(n) *Lib. II. pag.* 98.

tio est, cur illas *illiberales* adpellarent, tanquam indignas homine ingenuo. Praeterea et litteris imbuebantur serui, interque illos erant grammatici, litteratores, philosophi, medici, anagnostae, aliique eius generis viri docti. Quantum ex vtrisque operis lucri domini ceperint, facile est ad existimandum, idque vel exemplum Crassi illius diuitis docet, quem integras fabrorum familias habuisse, ex eorumque operis maximum lucrum fecisse, refert PLVTARCHVS. (a) Ne vero tanto lucro plane exciderent domini; a seruis quos manumissuri erant, certas sibi operas fabriles stipulabantur, quae aliquando etiam pecunia vel pensione annua solebant aestimari. (b) Id enim facere eis licebat, dummodo patronus operas liberti non locaret aliis, quibus ipse vti posset. (c) Si plus exigeret patronus, quam promissum erat, ei non adsistebat Praetor, eoque pertinet elegans species apud DOSITHEVM. (d) Conquerebatur patronus se a libertis circumuentum, qui tabernas suas exercentes, sibi nihil darent. Respondebat aduocatus a multo tempore libertos singulos patrono praestitisse denarium, eumque illos in posterum quoque praestituros pollicebatur, si eos pateretur negotiari. Dixit itaque Hadrianus Augustus: Φροντίσατε οὖν, μὴ πάλιν μέμφηται· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς νοῦν κοινὸν ἔχῃ. *Curate igitur, ne iterum queratur, sed et ipse* SENSVM COMMVNEM HABEAT.

Denique et DONA et MVNERA debebant liberti, si promisissent. Clare enim VLPIANVS: (e) *Iurare autem debet, operas, donum, munus se praestiturum.* Hinc libertus apud QVINCTILIANVM: (f) *Huic*, inquit, *debeo* MVNVS, *operas*, *testamentum.* Et CAIVS: (g) *exponendum hic, quid sit* DONVM, MVNVS, *aut operae.* Quam particulam, a reliquo corpore auulsam seruauit ANIANVS, sed ita, vt per eius industriam nihilo hodie simus instructiores, quam per alterum fragmentum PAVLLI: (h) *Egentem patronum libertus, obligatione* DONI, MVNERIS, *et operarum solutus alere cogendus est, pro modo facultatum suarum.* Quantum autem ex aliis iureconsultorum fragmentis intelligimus, (i) istud inter dona muneraque discrimen intercrat, quod illa sponte; haec ob certam caussam praestarentur. Hinc veteres GLOSSAE NOMICAE: Μοῦνους τὸ μετ' αἰτίας δῶρον, ὡς τὸ γενεθλιακὸν ἢ γαμικόν. MVNVS, *quod ob caussam donatur, veluti natalitium, vel nuptiale.* Et FRONTO: MVNVS, *quod amicus, vel cliens, vel libertus* OFFICII CAVSSA *mittunt.* Ad *dona* itaque

(a) *In vita Crassi.*
(b) L. 39. *pr. et* §. 1. *D. de op. libert.*
(c) L. 25. §. 1. *sequ. D. eod.*
(d) *Lib. III. Sentent. Hadr. Lib. III.* §. 8. *pag.* 866.
(e) L. 7. §. 3. *D. eod.*
(f) *Declam. vlt.*
(g) *Inst. Lib. II. tit.* 9. §. 4.
(h) *Sent. rec. Lib. II. tit.* 32. §. 1.
(i) L. 214. *D. de verb. sign.*

que referenda ſtrenae, xeniola, miſſio partis extorum; ad *munera* donationes nuptiales, natalitiae, luſtricae, Saturnales, ac ſimiles, quas, vti ex elegante TERENTII (a) loco conſtat, etiam a ſeruis domini ad rem attentiores flagitabant.

Horum omnium gratia fiebat libertis, qui liberos ſuſtulerant. Quin et ſi ALIVM QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE EORVM ſe praeſtituras, IVRAVERINT vel PROMISERINT, eo omni ob liberos liberabantur ex lege noſtra. Solebant enim patroni ſibi mercedem manumiſſionis ſtipulari, idque inhibuerat lex Aelia Sentia, qua tamen non prohibebantur *patroni, a libertis mercedes capere, ſed obligare eos, itaque ſi ſponte ſua libertus patrono mercedem praeſtitiſſet, nullum libertus legis praemium conſequebatur*, vti loquitur TER. CLEMENS. (b) Poterat ergo per legem Aeliam Sentiam patronus mercedem ſponte oblatam capere, ſed non ſibi eandem ſtipulari. Sed et alia multa ſibi clam ſtipulabantur patroni ad rem attentiores, veluti, *ἵνα τὸν δημοσίως διδόμενον σῖτον λαμβάνοντες κατὰ μῆνα, καὶ εἴ τις ἄλλη παρὰ τῶν ἡγεμόνων γίγνοιτο τοῖς ἀπόροις τῶν πολιτῶν φιλανθρωπία, φέρωσι τοῖς δεδωκόσι τὴν ἐλευθερίαν. Vt acceptum e publico frumentum menſtruum, et ſi qua alia liberalitate principum in egenos ciues conferuntur, patronis relinquant*, qualia exempla αὐτόπτης refert DIONYSIVS HALICARNASSEVS (c). Quin et liberis patronorum liberti aliquid promittebant, quo caſu *nihil intereſſe* cenſebatur, teſte PAVLLO, (d) *vtrum ipſi promiſerint patrono, an* EIS *qui* IN POTESTATE EIVS *erant*.

Horum nihil praeſtare cogebatur libertus, qui duos pluresue filios filiasue ex ſe genitos natasue in poteſtate ſua habuerat. Quo pertinent verba legis: NE QVIS EORVM DARE, FACERE PRAESTARE DEBETO. Liberabantur vero ab operis, muneribus, donis non ſolum futuris, ſed et praeteritis (e), quin etiamſi operae iam petitae eſſent, abſolutio videbatur facienda: niſi libertus operarum nomine condemnatus erat, quia iam pecuniam quaſi ex contractu debere coeperat (f). Quid vero ſi creditori ſuo libertum delegaſſet patronus? Tunc operis praeteritis non liberabatur libertus numero liberorum. Solutionis enim vicem continebat haec delegatio. *Poteſt tamen dici*, inquit PAVLLVS (g), *ſi in*

(a) *Phorm. act. 1. ſcen. 1. v. 51. ſequ.*
(b) L. 32. §. 1. *D. qui et a quib. manum.*
(c) *Lib. IIII. pag. 228.*
(d) PAVLL. *Lib. II.* L. 37. §. 3. *D. de op. libert.*
(e) IB. L. 37. §. 5. *D. eod.*
(f) IB. *d.* L. 37. §. 6. *eod.*
(g) IB. L. 37. §. 4. *D. eod.*

si, in id, quod patrono promisit, alii postea delegatus sit, posse eum liberari ex hac lege: nam verum est, eum patrono expromisisse, quamuis patrono nunc non debeat. Quod si ab initio delegante patrono libertus promiserit, non liberari eum.

III. Additur postremo: ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABVERIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATOR. Quibus verbis duo indulgentur libertis. Alterum, vt liberarentur, quamuis non eodem tempore duos in potestate habuerint: alterum, vt et vnus filius quinquennis sufficeret ad liberandum ab operis libertum. Non additur *vnus vnaue* quinquennis: vti alias lex accurate vtrumque sexum coniungit. Ex quo efficitur, filiam vnam quinquennem patri libertino non profuisse. Nec, vt antea mentio fit donorum et munerum, sed operarum tantum. Ex quo colligo, ab his quoque solis, non ab illis filium quinquennem liberasse. Quod vero quinque annorum aetatem exigit lex Papia Poppaea, id ad veteris iuris rationem videtur pertinere. Iam olim enim, teste LIVIO (a), libertinis ex SCtó filius quinquenni maior profuit, vt in tribus rusticas describerentur, quum alias omnes libertini in quatuor tribus vrbanas, tanquam minus honorificas, referrentur.

(a) *Lib. XXXXV. cap. 15.*

* * * * * * * * * *

CAPVT XI.

AD CAPVT LEGIS DVODECIMVM.

DE LIBERATIONE MVLIERVM A TVTELA OB NVMERVM LIBERORVM.

I. *Legis nostrae caput* XII. *de mulierum liberatione a tutela egit, eoque pertinent verba* TER ENIXA *ex* L. 137. ff. de V. S. II. *Testimoniis probatum, mulieres ingenuas trium, libertinas quatuor liberorum matres a tutela liberatas. Caput nostrum quale fuerit?* III. *Ingenua ter enixa. Ius trium liberorum. Tutela mulierum perpetua. Horum tutorum potestas. Tutela haec vel testamentaria vel legitima vel datiua. Tutores a maritis testamento dati, et a feminis libera optione electi. Quaenam tutela cessitia? Cur conuentione in manum finita? Potestas mariti in vxorem, accuratius demonstrata. An et maritus*

maritus vxoris tutor fuerit? Ingenuae trium liberorum matres et inter viuos et per testamentum de rebus suis libere disponebant. Contra Em. Merillium ostensum, mulieres et in scriptis testari potuisse. L. 77. §. 24. ff. de leg. 2. *exposita.* IIII. *Libertinae quatuor liberorum iure liberatae tutela patronorum. Hinc et testamentum condere poterant, relicta patrono superstiti portione virili. Cur patrono in libertae bonis nihil iuris ex edicto datum? Quamdiu tutela mulierum durarit?*

I. DE praemiis parentum dum egit LEX PAPIA POPPAEA, verosimile est, eodem loco de liberatione a tutela, quae mulieribus ob numerum liberorum contingebat, actum esse. PAVLLVS (a) sane, dum eodem *libro II. commentariorum* explicauit verba TER ENIXA, non respexit ad caput x. vti visum GOTHOFREDO, in quo illa locum habere non potuisse, iam supra demonstrauimus, sed ad hoc ipsum caput duodecimum. Quod vero nullum praeterea in toto pandectarum opere occurrit fragmentum, quocum ista verba TER ENIXA coaptari queant, id haud leui argumento esse poterit, verba haec pertinuisse ad ius, temporibus Iustiniani, paene abolitum. Quale profecto est tutela, cui mulieres suberant, perpetua, cui etiam verba PAVLLI accurate conuenire, paullo post res ipsa docebit.

II. Primo itaque veteres auctores veluti ex compacto testantur, feminas ingenuas, ter enixas, a tutela liberatas fuisse. PLVTARCHVS (b), vbi de virginibus Vestalibus, earumque priuilegiis scribit, inter alios honores indultum iis fuisse ait, διατίθεσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς, καὶ τἆλλα πράττειν ἄνευ προστάτου διάγουσας, ὥσπερ ΑΙ ΤΡΙΠΑΙΔΕΣ, *vt vel superstite patre iis testari liceret, et sine tutore libere administrare res suas, non secus, ac si* TRES ESSENT LIBERI. Ex quo loco, quem iam supra capite II. libri primi exposuimus, iam id duntaxat colligimus, trium liberorum matres non quidem tempore Numae, sed aetate PLVTARCHI, de rebus suis potuisse disponere ἄνευ προστάτου, sine tutore. Id vero et DIO (c) confirmat, dum iisdem Vestalibus ab Augusto concessa ait, ὥσπερ ΑΙ ΤΕΚΟΥΣΟΙ εἶχον, vel, vt iam SCIPIO GENTILIS (d) et V. C. ANT. SCHVLTINGIVS (e) legendum esse monuerunt, ὅσα περ ΑΙ ΤΡΙΣ ΤΕΚΟΥΣΑΙ εἶχον, *quaecumque habebant, quae* TER PEPERISSENT. Denique in fragmento regularum ex vetere iureconsulto superstite, et cum Pariatore legum Mosaicarum et Romanarum edito a PETRO PITHOEO legimus,

(a) PAVLL. *Lib. II.* L. 137. *D. de verb. sign.*
(b) *In Numa pag. 66.*
(c) *Lib. LVI. pag. 578.*
(d) *Ad Apulei. Apol. n. 1021.*
(e) *Iurispr. vet. anteiustin. pag. 605.*

(a) legimus: *mulier ſine tutoris auctoritate libertatem dare non poteſt, niſi* LIBERORVM IVS HABEAT; *tunc enim ex vindicta ſine tutore poteſt manumittere.* Quae omnia quin ex lege Papia Poppaea ſint, vel inde colligas, quod illa et libertinas quatuor liberorum iure a tutela patronorum liberas eſſe iuſſit. En verba VLPIANI (b): *in bonis libertae patrono nihil iuris ex edicto datur, itaque, ſi inteſtata moritur liberta, ſemper ad eum hereditas pertinet. Licet liberi ſint libertae, quoniam non ſunt ſui heredes matri, non obſtant patrono. Lex Papia Poppaea enim poſtea libertas* QVATVOR LIBERORVM IVRE *tutela patronorum liberauit, et quum intulerit, iam poſſe eas ſine auctoritate patronorum teſtari, proſpexit, vt pro numero liberorum libertae ſuperſtitum virilis pars patrono debeatur.* Quae quum ita ſint, vix dubitandum videtur, quin tale fuerit duodecimum hoc legis PAPIAE POPPAEAE caput:

> *Ingenua* TER ENIXA, *vel ius trium liberorum conſequuta; libertina, quatuor liberorum iure, tutela liberator. Eidem ſine patroni auctoritate, dum pro numero liberorum ſibi ſuperſtitum virilem partem ei relinquit, teſtari fas eſto.*

III. Prior itaque huius capitis pars ad mulieres ingenuas pertinet, et quidem TER ENIXAS, quae verba quemadmodum in hac lege accipiantur, iam ſupra ex PAVLLO (c) docuimus. Trium enim liberorum matres tantum a tutela liberabantur, niſi lege ſolutae ius trium liberorum ſenatus, vel poſtea principis beneficio, conſequerentur. Vnde additum fuiſſe videtur: VEL IVS TRIVM LIBERORVM CONSEQVVTA. Sic ipſa Liuia Auguſti vxor, tametſi bis enixa, tutela tamen non liberabatur, niſi lege ſoluta. (d) Et Statia Irene apud GRVTERVM (e) monimentum donationis mancipationiſque cauſſa tradens, quoties nomen ſuum repetit, addit IVS LIBERORVM HABENS, vel per ſigla: I. L. H. vt intelligerent lectores, cur nulla adhibita tutoris auctoritate donare et mancipare res ſuas potuerit. Quo de iure trium liberorum plura infra adſpergemus. Iam vt caput vniuerſum rectius intelligatur, quaedam de tutela mulierum delibanda ſunt.

Romae ab antiquiſſimis temporibus feminae non modo impuberes, ſed et adultae et nubiles et ad ſenectutem decliues ſui iuris ob ſexus lubri-

(a) *Fragm. Reg. ex vetere ICto* §. 15.

(b) *Fragm. tit. XXVIIII.* §. 2. 3.

(c) PAVLL. *Lib. II. L.* 137. *D. de verb. ſign.*

(d) DIO *Lib. XXXXVIIII. pag.* 414.

(e) *Inſcript. pag.* 1081.

lubricitatem in perpetua tutela erant. *Maiores* enim, inquit Cato apud LIVIVM (a) *nullam, ne priuatam quidem rem, agere feminas sine* AVCTORE *voluerunt, in* MANV *esse parentum, fratrum, virorum.* Erant ergo mulieres *in manu parentum*, quamdiu durabat patria potestas: *in manu fratrum* aliorumque agnatorum, tamquam legitimorum tutorum, si essent sui iuris, ac denique *in manu virorum*, quibus cum in manum conuenerant. Sic et CICERO: (b) *Mulieres omnes propter infirmitatem consilii maiores nostri in* TVTORVM POTESTATE *esse voluerunt. Mulieres omnes*, inquit, puta quae nec in patria potestate, nec in maritorum manu erant.

Ceterum ea mulierum tutela vel *pupillaris* erat, vel *perpetua*. Illa finiebatur anno XII: hac et puberes vel viri potentes tenebantur. Tutor impuberis et gerebat, et interponebat auctoritatem: puberis auctor quidem fiebat, quoties mulier vel lege aut legitimo iudicio agere, vel se obligare, vel ciuile negotium gerere, vel rem mancipi alienare, vel denique libertae permittere vellet, vt in alieni serui contubernio moraretur: sed non gerebat, vti obseruat VLPIANVS (c). Hinc et recte illi sine tutoris auctoritate soluebatur: (d) recte illa alienabat res, nec mancipi, (e) aliaque huius generis negotia explicabat, quae pupillae non nisi tutore auctore peragunt. Porro tutela haec vel TESTAMENTARIA erat, vel *legitima*, vel *datiua*. *Testamentariam* plerumque omittunt. Vnde de ea agendum paullo accuratius. Paullo post a nobis demonstrabitur, vxores, quae in manum conuenerant, in potestate fuisse maritorum, tamquam filiasfamilias. Quemadmodum itaque paterfamilias liberis pupillis poterat tutores testamento dare: ita maritus morti proximus testamento tutorem dabat vxori, tamquam filiaefamilias. Quod eo frequentius fiebat, quo minus aliquando feminae proximorum agnatorum tutelae subesse vellent. Quin saepe factum nouimus, vt mariti de tutela quidem vxorum testarentur, tantum vt excluderent legitimos, sed ita vt plures nominarent, adiicerentque conditionem, si vxor hunc vel illum sibi elegerit. Quamuis enim persona incerta tutor dari iure non possit: (f) potest tamen tutor sub conditione dari; (g) possunt et plures alternatiue testamento institui. Nam quod AFRICANVS (h) negat, ita recte tutorem dari: *illi aut illi*

(a) *Lib. XXXIIII. cap. 9.*
(b) *Pro Muraena cap. 12.*
(c) *Fragm. tit. XI. §. 25. 27.*
(d) CIC. *Topp. cap. 11.*
(e) VLPIAN. *ibid.*
(f) L. 20. *pr.* L. 30. *D. qui test. tut.*
(g) L. 28. §. 2. *D. eod.*
(h) L. 23. *pr. D. eod.*

illi filiis meis, vtri eorum volet, Titius tutor esto: id tantum ideo fit, quod Titius forte constituere nolit, vtri ex filiis tutor esse velit. Id vero non verendum erat, de muliere, cui relicta fuerat optio, quae facile constituebat, vtri ex tutoribus sibi testamento datis subesse mallet. Ne vero hanc testamentariam mulierum tutelam fingere videamur: vades dabimus locupletes, et primo quidem CICERONEM, (a) a nullo fere interpretum recte intellectum. De fictionibus enim et interpretationibus ICtorum agens: *Quum*, inquit, *permulta praeclare legibus essent constituta, ea iureconsultorum ingeniis pleraque corrupta sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii maiores in tutorum potestate esse voluerunt; hi inuenerunt genera tutorum, quae* POTESTATE MVLIERVM *contineantur.* Habemus tutores qui mulierum potestate continentur, qui non alii sunt, quam hac lege testamento mariti dati vt optio penes mulieres esset. Multo dilucidior est locus LIVII, (b) qui inter praemia Hispalae Fecenniae ob prodita Bacchanalia a senatu decreta et hoc fuisse refert, *vt Fecenniae Hispalae datio, diminutio, gentis enuptio,* TVTORIS OPTIO *item esset, quasi ei* VIR TESTAMENTO *dedisset.* Sequitur tutela mulierum LEGITIMA, quae ita continebatur potestate agnatorum, vt quodammodo in bonis esse videretur. Hinc non solum de legitima hac tutela nihil sine omnium tutorum auctoritate poterat deminui, (c) vel vsucapi, (d) verum etiam ipsa haec tutela recte in iure cedebatur aliis. (e) Agnati enim eam poterant transcribere in extraneum, tamdiu futurum tutorem, quamdiu illibatum esset ius cedentium. Hinc cedentibus mortuis vel capite minutis, ius cessionarii exspirabat: et cessionario mortuo vel deportato, tutela ad cedentem redibat, cui ab ipsa lege vocato, alius non poterat anteferri (f). Ceterum tutelam hanc *cessitiam* lex Claudia quodammodo coarctauit, de qua idem VLPIANVS: (g) *Feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sustinet, excepta tutela patronorum.* Ita enim lego cum v. c. ANT. SCHVLTINGIO, et vocabulum SVSTINET interpretor *conseruat*, vt sensus sit, legem Claudiam legitimas tutelas conseruare, dum eas non patiatur cedi extraneis, praeterquam tutelas legitimas patronorum. Quare dum CONSTANTINVS (h) scribit: *In feminis* TVTELAM *legitimam consanguineus vel patronus non recuset*, non ille sustulit legem Claudiam, vti visum viro summo IAC. CVIACIO, sed eam ad patronos

 quo-

(a) *Pro Muraena cap. 12.*
(b) *Lib. XXXVIIII. cap. 19.*
(c) CIC. *pro Flacco cap. 34.*
(d) *Id. ad Attic. Lib. I. Epist. V.*
(e) VLP. *tit. XI. §. 6.*
(f) *Id. ibid.* §. 7.
(g) *Ibid. §. 8.*
(h) *L. 2. C. Th. de tut. et curat.*

quoque protulit, et ne ab his quidem tutelas libertarum legitimas extraneis cedi passus est. Denique et DATIVAE tutelae erat locus, si vel maritus, quod ad tutelam vxoris, intestatus decessisset, vel non esset; cui deberetur tutela legitima, vel agnatus tutor impubes esset. Tunc vero in vrbe praetor cum maiore parte tribunorum plebis ex lege Attilia: in prouinciis Praesides ex lege Iulia et Titia tutorem mulieri dabant, veluti ad dotem dandam dicendam promittendamue. Quod et exemplum Hispalae Fecenniae et caput legis nostrae 14. confirmat, de quo infra erit disserendi locus.

Talis erat mulierum tutela, quae variis modis finiebatur, veluti sacerdotio Vestali, morte, et capitis deminutione, cuius et in manum conuentio erat species. Vxores enim Romanorum, teste GELLIO (a) vel *in manum* conueniebant, vel *in matrimonium*. In manum conueniebant *confarreatione*, *coemtione* et *vsu*. In matrimonium solo consensu, cuius sequiore aeuo signum erant tabulae vel instrumenta dotalia. Confarreatae, coemtae vel vsucaptae erant in *manu maritorum*, (b) adeoque in eorundem potestate, quum *manum* in iure potestatem notare, tralatitium sit. Eaedem, teste GELLIO, (c) erant *in mancipio*, id est in dominio iuris Quiritium, unde non solum coemi, et vsucapi, verum etiam remancipari (d) et interrumpi earum vsus poterat. Inde etiam est, quod in manum conuentionem capitis deminutionem vocat VLPIANVS, (e) quod intelligi non potest, nisi vxorem sui iuris esse desiisse, fatearis. Redigebatur ergo vxor in manum conuentione in potestatem mariti, adeo vt loco filiae familias, et heredis sui DIONYS. HALICARNASSEO (f) et GELLIO (g) testibus, esset, nullusque sit effectus patriae potestatis, quin se huiusmodi matrimonio exsereret. Hinc maritus animaduertebat in vxores vinosas, adulteras, aliisque vitiis pollutas, ceu alibi exemplis demonstratur. Nec ignotum est iudicium de moribus, ob quos maritus vxorem vel dote vniuersa, vel eius parte mulctatam domo expellere poterat; (h) tam libere, vt quidam data opera vxores male moratas, sed beatas dote, quaererent, tantum vt hanc dotem lucrarentur. Cuius rei exemplum est apud PLVTARCHVM (i) et VALER. MAXIMVM. (l) Vti porro pater adquirebat per

(a) *Lib. XVIII. cap. 6.*
(b) VLP. *tit. 9. rubr.* LIV. *lib. XXXIIII. cap. 3.*
(c) *Lib. IIII. cap. 3.*
(d) RAEVARD. *ad XII. Tab. pag. 98.*
(e) *Fragm. tit. XI. §. 13.*
(f) *Lib. II. pag. 95.*
(g) GELL. *Lib. XVIII. cap. 6.*
(h) L. 1. C. Th. *de iure dot. et ibi* IAC. GOTHOFRED.
(i) *In Mario pag. 247.*
(l) *Lib. VIII. cap. 2. §. 3.*

per filium: ita vxoris bona omnia dotis nomine marito esse adquisita, docet CICERO. (a) Quin dum VLPIANVS (b) scribit: *adquiritur nobis etiam per eas personas, quas in potestate, manu, mancipioue habemus*, procul dubio etiam de vxoribus loquitur, quas in manu mancipioque fuisse paullo ante vidimus. Sicuti porro patri liberos aliis venumdare, mancipare et in adoptionem dare iure licebat: ita et Romanos vxores aliis cessisse ac veluti vendidisse legimus. Nam Catonem Vticensem vxorem Marciam praesentem despondisse Hortensio: Augusto vero Tiberium Neronem Liuiam vxorem, etiam praegnantem cessisse, auctores locupletissimos PLVTARCHVM, (c) TACITVM, (d) DIONEM (e) habemus. Denique vti liberi patri erant heredes sui, et pater contra liberis, si quod peculium haberent, iure succedebat: ita idem obtinebat in vxoribus, quae maritis, quibusque mariti heredes legitimi erant. Hinc GELLIVS (f) eas in familiam maritorum et in sui heredis locum venisse ait, et SERVIVS ad illa VIRGILII: (g)

Quaesitas sanguine DOTES,
Abnegat, externusque in regnum quaeritur HERES:

De IVRE, inquit, *traxit, vt non generum, sed* HEREDEM *diceret. Nam per coëmtionem facto matrimonio coniuges sibi inuicem succedebant.* Quae quum ita sint, manifestum profecto videtur, vxores conuenientes in manum redactas esse in potestatem maritorum, adeoque tanquam capite minutas in tutorum potestate esse desiisse.

Ex eo vero etiam patet, maritum non fuisse tutorem vxoris. Aut enim in manum conuenerat, aut in matrimonium. Si prius: non magis ei tutore opus erat, quam filio familias, in patria constituto potestate. Sin posterius: matrimonio nihil diminuebatur de tutela legitima, iidemque, qui antea, manebant tutores. Et ita intelligendum marmor apud GRVTERVM (h): vbi *Furfannia*, L. F. *Saturnina* monimentum se fecisse profitetur SIBI CONIVGI ET TVTORI SVO. Furfannia enim ista non conuenerat in manum, nec tutorem habebat coniugem, sed alium, qui ante matrimonium eius tutor fuerat. Illum enim vocat M. VALERIVM ISAVRVM; hunc L. ISYCHIVM: vt mirum videatur, quemquam eruditorum ex hoc marmore inferre potuisse, maritos olim fuisse vxorum suarum tutores.

(a) *Top. cap. 3.*
(b) *Fragm. tit. 19. §. 18.*
(c) *In Catone.*
(d) *Annal. Lib. V. cap. 1.*
(e) *Lib. XXXXVIII. pag. 384.*
(f) *Ibid.*
(g) *Aen. Lib. VII. v. 423. sequ.*
(h) *Inscript. pag. 552. num. 2.*

Hisce modis quibus mulieris finiebatur tutela, alium adiecit lex Papia Poppaea, ius trium liberorum. Et hinc facile intelliguntur legis verba: INGENVA, TER ENIXA, VEL IVS TRIVM LIBERORVM CONSEQVVTA, TVTELA LIBERATOR. Tutela, ait lex, adeoque non tantum *legitima*, de qua haec capit IAC. GOTHOFREDVS, sed omni, siue testamentaria, siue datiua, vt posset libere res suas administrare, et de iisdem vel inter viuos, vel mortis caussa disponere.

Ex quo facem allucere licebit verbis PAPINIANI (a), quae ICtum eximium, EM. MERILLIVM (b) in sententiam admodum paradoxam deduxerunt. Profert ibi PAPINIANVS elegantem hanc e testamento paterno formulam: *Mando filiae meae, pro salute sollicitus ipsius, vt*, QVOAD LIBEROS TOLLAT, *testamentum non faciat. Ita enim poterit* SINE PERICVLO *viuere*. Inde vir laudatus colligit, non licuisse olim mulieribus testari nisi per nuncupationem, quia alioquin vix excogitari possit ratio, cur pater saluti filiae testamentum conditurae metuerit, nisi quod mulieres semper oportuerit testari per nuncupationem, adeoque nunquam occulta fuerit suprema earum voluntas. Addit testimonia Graecorum, HARMENOPVLI (c) et ATTALIOTAE (d), qui non magis mulieres aiunt testari posse μυστικῶς, quam ἀναλφαβήτους. Denique multa disserit de Zelotypia maritorum, ob quam non passi sint Romani feminas scribere occulta, ne forte eo obtentu ad moechos exararent.

Arcana verba notata manu.

Sed falli hic virum eximium, vel inde patet, quod multa apud veteres commemorentur *scripta* feminarum testamenta. *Tabularum* Aebutiae, *plenarum furoris* meminit VAL. MAXIMVS (e). Galba quum e Liuiae Augustae testamento HS quingenties praecipuum habuisset, *quia* NOTATA *non* PERSCRIPTA *erat summa, Tiberio legatum ad quingenta reuocante, ne haec quidem accepit*, ait SVETONIVS (f). In scriptis ergo testata fuerat Liuia; alias locus non fuisset errori circa notas numerorum. Ne vero, quod Liuiae licuit, aliis feminis haud licuisse existimes, de Verania refert PLINIVS (g) eam, vt in periculo credulam, *poposcisse codicillos, et legatum Regulo* SCRIPSISSE: et paucis interiectis de Aurelia, ornata femina: *Aurelia* SIGNATVRA *testamentum sumserat pulcher-*

(a) L. 77. §. 24. D. *de legat.* 2.
(b) *Obs. Lib. II. cap.* 1. *et Lib. IIII. cap.* 39.
(c) *Lib. V. tit.* 1. §. 32.
(d) *Synops. tit.* 32.
(e) *Lib. VII. cap.* 8. §. 2.
(f) *Galb. cap.* 5.
(g) *Lib. II. Epist. XX.*

pulcherrimas tunicas, Regulus quum venisset ad signandum: Rogo, inquit, has mihi leges. Aurelia ludere hominem putabat, ille serio instabat. Nec multa: coëgit mulierem, aperire tabulas, et sibi tunicas, quas erat induta legare. Obseruauit SCRIBENTEM, *inspexit an* SCRIPSERIT. Ita et in ipso iure nostro mentio fit *filiae a matre* SCRIPTAE *heredis* (a), *testamenti a Titia facti, in quo* MANV SVA *quaedam cauisset* (b), *heredum a femina* SCRIPTORVM (c) TABVLARVM *pupillarium, a matre factarum* (d), et similium: vbi frustra MERILLIVS intelligit testamenta nuncupatiua, quum et in scripturam redacta nuncupatione, natura tamen testamenti haud mutetur, nec ideo heres esse incipiat *scriptus*, qui *nuncupatus* ante fuerat, quum hic *scripto* in iure nostro opponitur (e). Quidquid ergo sit de Graecorum sequioris aeui moribus, quantamcumque curam adhibuerint Romani, ne occulta scriberent mulieres: certissimum saltim est, eas omnino in scriptis condere potuisse testamenta. Quid ergo de loco PAPINIANI? Is, si quid video, ad legem nostram pertinet. Femina, siue in scriptis testaretur, siue per nuncupationem, nunquam poterat testari tam occulte, vt heredis nomen euulgatum non iri certo posset confidere. Testamentum enim condere haud poterat, nisi auctore tutore, quamdiu erat in tutela (f). Siue ergo tutorem praeteriisset, siue eum instituisset heredem, siue per eumdem heredes scripti legitimiue praeteriti resciscerent, sibi vel destinatam vel ademtam esse hereditatem: testamentum facile fiebat internecinum. Quare optimum pro filia consilium capiebat pater, dum ei mandabat, ne testamentum faceret, *donec sustulisset liberos.* Trium enim liberorum matres a tutela liberabantur, et ex eo tempore occulte iis testari licebat, adeoque sine periculo viuere. Ita lex perspicua videtur, et intellectu facillima.

IIII. Haec de ingenuarum tutela. Libertinae eodem fruebantur priuilegio, si quatuor enixae essent liberos, vel ius quatuor liberorum impetrassent. Hinc in lege nostra porro sequitur: LIBERTINA QVATVOR LIBERORVM IVRE TVTELA LIBERATOR. Libertinae, ciuitatem Romanam consequutae, id est manumissae testamento, censu vel vindicta, aeque ac ingenuae, in tutela perpetua erant, vel patroni, si superstes esset, vel eius filiorum, nepotumue, si ad plures abiisset. Eius tutelae ratio erat consultissima. Patroni enim libertis quasi agnati erant. Eorum hi adoptabant nomina, iis tamquam agnatis hereditatem intestati

(a) L. 19. D. de inoff. test.
(b) L. 37. §. 6. D. de legat. 3.
(c) L. 3. C. de inoff. test.
(d) L. 33. D. de vulg. et pupill. subst.
(e) L. 21. pr. D. qui test. fac. poss.
(f) VLPIAN. tit. 20. §. 15.

ſtati relinquebant, ſi ipſis non eſſent liberi et heredes ſui. Vnde IVSTINIANVS in conſtitutione Graeca, quam e baſilicis exſcripſit CVIACIVS (a), redditurus huius ſucceſſionis rationem, ait: ἐπειδὴ δὲ δοκοῦσι ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ εἶναι τῶν ἐλευθερωμένων οἱ ἐλευθερῶντες αὐτούς. *Siquidem* AGNATI *libertorum videntur, qui illos manumiſerunt.* Quum itaque libertis tamquam agnati ſuccedant patroni: credebant veteres, *voluiſſe legem, etiam tutelas ad eos pertinere, quum et agnatos, quos ad hereditatem lex vocat, eoſdem et tutores eſſe iuſſiſſet: quia plerumque, vbi ſucceſſionis eſt emolumentum, ibi et tutelae onus eſſe debet* (b). Ex quo conſequebatur, vt et libertae in perpetua eſſent patronorum tutela, eaeque nec omnino teſtari, nec alienare, nec quidquam agere poſſent ſine eorum auctoritate.

Aſt ea tutela libertae liberabantur quatuor liberorum iure, ſiue totidem liberos eſſent enixae, ſiue id ius impetraſſent vel priuilegio vel beneficio Principis. Beneficio ſane principis id ius nonnumquam datum eſſe exemplo Corneliae Zozimae patet, cui dedicatum marmor apud GRVTERVM (c), HABENT IVS QVATTVOR LIBER. BENEFICIO CAESAR. Priuilegio contra feminis naues mercaturae cauſſa fabricantibus ius quatuor liberorum dederat Claudius Imp. teſte SVETONIO (d).

Additum in lege noſtra fuerat: EIDEM SINE AVCTORITATE PATRONI TESTARI FAS ESTO, DVM PRO NVMERO LIBERORVM SIBI SVPERSTITVM VIRILEM PARTEM PATRONO RELINQVAT. Ita enim legem et *intuliſſe* et *patrono proſpexiſſe* ait VLPIANVS (e), vt mirum ſit, poſtrema haec verba omiſſa eſſe a IAC. GOTHOFREDO, et contra ex lege Falcidia huic capiti ab eo adſutam eſſe laciniam: *eique, quibus quid ita datum legatumue ſit, eam pecuniam ſine fraude ſua capere liceto*, vt huc referre poſſet *L.* 131. *pr. D. de verb. ſign.* vbi quid fraus ſit exponit VLPIANVS, cuius tamen alio pertinuiſſe fragmentum iam ſupra ad caput legis octauum oſtendimus. Quater ergo enixa, vel ius totidem liberorum conſequuta, libere teſtabatur. Videtur quidem liberta, et cum in tutela erat, teſtari potuiſſe, ſed eodem fere iure, ac prodigus, quia patrono hereditatem nullo modo poterat interuertere. Non ei erant liberi et heredes ſui, qui excluderent patronum. Si vel liberos vel alium quemcumque heredem inſtituere vellet liberta: patronus non fiebat auctor. Idem, ne tutela ſolueretur, et ipſe hereditate excideret, illam in manum conuenire non patiebatur. Ergo non erat, quod patronus hereditatis

(a) *Obſ. Lib. XX. cap.* 34.
(b) §. 7. *Inſt. de legit. patr. tut.*
(c) *Inſcr. pag.* 631. *num.* 2.
(d) *Claud. cap.* 19.
(e) *Tit. XXVIIII.* §. 3.

reditatis iacturam metueret: et inde facile patet ratio, cur VLPIANVS (a) scribat: *in bonis libertae patrono nihil iuris ex edicto datur.* (Quid enim ei opus erat auxilio praetoris, quum ipse sibi posset consulere?) *Itaque si intestata moriatur liberta, semper ad eum hereditas pertinet.* Testari itaque, vti dixi, aliter non poterat, quam auctore tutore. Liberata vero tutela, heredem quemcumque iure instituebat. Ne tamen omni lucro excideret patronus, ei pro numero liberorum superstitum vel heredum relinquenda erat PORTIO VIRILIS. Melior ergo ex hac lege erat conditio libertorum, quam libertarum. Illi si non haberent C. sestertiûm, libere testabantur, et patronum iure excludebant: sin centenarii, et vel ἄπαιδες, vel vnius filii filiaeue parentes essent: dimidiam, sin duo essent liberi, portionem virilem, sin tres, nihil patronis relinquere cogebantur (b). Hae semper patrono debebant portionem virilem, siue vnum siue plures liberos haberent superstites, donec IVSTINIANVS libertos libertasque ad eamdem conditionem redegit (c).

Ceterum id priuilegium tamdiu viguit, quamdiu ipsa feminarum tutela. Ea vero mansit ad tempora saltim LEONIS Magni, qui ad Erythrium Praefectum praetorio rescripsit: (d) *constitutione diuae memoriae Constantini, lege Claudia sublata, pro antiqui iuris auctoritate, saluo manente agnationis iure, tam consanguineus, id est frater, quam patruus, ceterique legitimi ad pupillarum feminarum tutelam vocantur.* Interpolatam esse hanc Leonis constitutionem, additumque epitheton *pupillarum*, vel inde patet, quod ad legem Claudiam prouocauerat LEO, quam non ad pupillarem, sed perpetuam feminarum tutelam pertinuisse iam supra monuimus. Post Leonem tamen paullatim ab vsu recessisse videtur haec tutela, idque vel inde colligas, quod Iustinianus nullam eius volam vel vestigium in tota iuris digestione exstare passus est.

(a) *Ibid.* §. 2.
(b) §. 2. *Inst. de success. libert.*
(c) §. 3. *Inst. eod.*
(d) L. 3. *C. de legit. tut.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT XII.

AD CAPVT LEGIS DECIMVM TERTIUM.

DE DIVORTIO LIBERTAE PROHIBITO.

I. *Caput* XIII. *de diuortio libertae egit.* II. *Gothofredus illud multis laciniis auxit. Eius legitima verba.* III. *Diuortia initio permissa viris, non vxoribus. Hae quando a viris diuertere coeperint? Locus Martialis expositus. Libertae non licebat a patrono diuertere. Quaenam libertae, et qui patroni intelligantur? An desponsatae patronis repudium dare potuerint? an concubinae recte a patrono discesserint?* L. I. pr. D. de concub. exposita. *An de concubina aliquid in lege fuerit? Quando cesserit hoc ius patronorum?* IIII. *Lacinia de genero ac socero a Gothofredo adsuta quo pertineat?*

I. Superiori capiti illud proxime subiunctum fuisse videtur, quod itidem ad libertinas, et quidem patronis nuptas pertinuit, easque a viris prohibuit diuertere. Quamuis enim vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS id ipsi capiti septimo praemittat, huc tamen potius illud pertinere vel ideo arbitramur, quod VLPIANVS (a) et MARCELLVS (b) libro demum tertio, PAVLLVS (c) libro II. commentariorum de hoc patronorum priuilegio egerunt.

II. Et GOTHOFREDVS quidem, quamuis legitima huius capitis verba exstent, illis tamen varias lacinias adsuere non dubitauit, ipsumque caput tale fuisse fingit:

> *Si secundum H. L. nuptiae contractae fuerint*, DIVORTII FACIVNDI POTESTAS LIBERTAE, QVAE PATRONO NVPTA EST, INVITO PATRONO, *cumque altero connubii ius*, QVAMDIV PATRONVS VXOREM EAM ESSE VOLET NE ESTO. GENER SOCERVE *inuiti in reos testimonium ne dicunto. Liberta quae patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator. Quae in concubinatu patroni erit*, ab

(a) VLP. *Lib. III. L. vlt. D. de diuort.* L. 27. L. 29. L. 48. *D. de rit. nupt.*

(b) MARCELL. *Lib. III. L. 50. D. de rit. nupt.*

(c) PAVLL. *Lib. II. L. 2. D. de concub.* L. 63. *D. sol. matr.*

ab inuito eo discedere, alterique se in matrimonium vel concubinatum dare ius esto.

Enimuero eum rem acu tetigisse vix arbitror. Quamuis enim primo hanc formulam: *Si secundum* H. L. *nuptiae contractae fuerint*, sollemnem fuisse largiamur legi Papiae Poppaeae, non tamen est, cur eam hic locum habuisse existimemus, quum statim sequatur: QVAE PATRONO NVPTA EST. Deinde nemo temere crediderit, ei capiti aliquid de generi soceriue priuilegio in dicendo testimonio additum fuisse, quum et ex alia lege Iulia id priuilegium descendat, et cum capite nostro vix quidquam habeat commercii. De liberta porro ab operis liberanda non hoc caput egit: sed longe posterius, quod nobis XXXVIIII. vti suo loco demonstrabimus. Denique quae de liberta concubina addidit GOTHOFREDVS, ea et parum accurate expressa, et non tam ex ipsa lege, quam eiusdem interpretatione esse, paullo post adparebit. Quae quum ita sint, collatis inter se fragmentis VLPIANI, (a) ita potius restituenda arbitramur legitima huius capitis verba:

NE DIVORTII FACIVNDI POTESTAS LIBERTAE, QVAE NVPTA EST PATRONO, QVAMDIV IS EAM VXOREM ESSE VOLET, NEVE INVITO ILLO ALII NVBENDI POTESTAS ESTO.

Sic ergo id vnum hoc capite cauetur, ne liberta, patrono nupta, ab illo inuito diuortat, aliique se det in matrimonium.

III. De ea re lex ait: NE DIVORTII FACIVNDI POTESTAS LIBERTAE ESTO. Diuortiorum, vti in vulgus notum, magna erat apud Romanos licentia, maxime, ex quo vxores in manum conuenire coeperant paullo rarius. Saltim olim maritis non sine caussa sontica: vxoribus nullo modo diuortia permiserat Romulus, vti iam PLVTARCHVS (b) obseruauit. Quam legem et in XII tabulas migrasse, e loco CICERONIS (c) colligunt. Sed et PLAVTI (d) temporibus nondum vxoribus ius videtur fuisse diuortendi a maritis. Apud illum enim grauiter conqueritur Syra:

Ecastor, lege dura viuunt mulieres,
Multoque iniquiore miserae, quam viri.

Hh 2 Nam

(a) VLP. *Lib. III. L. vlt. pr. D. de divort.* L. 45. *pr. D. de rit. nupt.*
(b) *In Romulo pag. 39.*
(c) *Philipp. II. cap. 28.*
(d) *Mercat. Act. IIII. Scen. 6. v. 1. sequ.*

Nam si vir scortum duxit, clam vxorem suam,
Id si rescivit vxor, impune est viro:
Vxor viro si clam domo egressa est foras,
Viro fit CAVSSA, *exigitur matrimonio.*
Vtinam lex esset EADEM, *quae* VXORI *est, viro!*

Et paucis interiectis: (a)

Ecastor faxim, si itidem plectantur viri,
Vti ILLAE EXIGVNTVR, *quae in se culpam commerent,*
Plures viri sint VIDVI, *quam nunc mulieres.*

Tantum ergo abest, vt primis reip. temporibus a maritis diuortere potuerint vxores, vt Sp. Caruilium mirarentur Romani, anno ab v. c. circiter quadringentesimo, vxorem primum repudiantem, ceu DIONYSIVS HALICARN. (b) PLVTARCHVS (c) et VALER. MAXIMVS (d) referunt. Ast posteaquam rarius, vti dixi, vxores conuenire coeperunt in manum; hae quoque maritis repudium mittere, aliisque nubere religioni sibi non ducebant. Exemplum Paullae Valeriae est apud CICERONEM, (e) quae *diuortium sine caussa fecerat, quo die vir e prouincia venturus erat, nuptura D. Bruto.* Similia repudia tam frequenter paullatim mitti coeperant, vt in ea passim inuehantur auctores grauissimi. SENECA (f) sane: *Numquid iam*, inquit, *vlla repudio erubescit, postquam illustres feminae non consulum numero, sed* MARITORVM, *annos suos computant, et exeunt matrimonii caussa, nubunt repudii?* Et IVVENALIS: (g)

- - - *Sic fiunt* OCTO MARITI
Quinque per auctumnos. - - -

Denique MARTIALIS: (h)

- - - *Toties quae nubit, adultera* LEGE *est,*
Offendar moecha simpliciore minus.

Qui postremus locus ex ipsa lege nostra videtur interpretandus, qua Augustum

(a) *Ibid. v. 10. sequ.*
(b) *Lib. II. pag. 96.*
(c) *In Romulo p. 39. et in Numa p. 77.*
(d) *Lib. II. cap. 1.*
(e) *Lib. VIII. ad Famil. Epist. 7.*
(f) *Lib. III. de Benef. cap. 16.*
(g) *Sat. VI. v. 20.*
(h) *Lib. VI. Epigr. 7.*

Augustum diuortiis modum imposuisse, testis locupletissimus est SVETONIVS. (a) Si qua ergo mulier sine iusta ac legitima caussa, viro misisset repudium, aliique nupsisset: adultera habebatur, quia nec prius matrimonium iuste solutum, nec posterius ratum erat. Id si vxor fecisset saepius, non simplex erat adultera, sed quauis moecha deterior, pluribusque probris inquinata.

Quamuis vero iste mos inualuisset, vt frequenter vxores a viris diuorterent: non tamen DIVORTII FACIVNDI POTESTAS *erat* LIBERTAE, QVAE PATRONO NVPTA ERAT. Loquitur lex de LIBERTA, et quidem de ciue Romana per censum vel vindictam manumissa. Cum ea sola enim connubii ius erat, non cum Latina vel dedititia. Loquitur porro de ea, quae ius aureorum annulorum non fuerat consequuta. Licet enim et id beneficium iura patronatus nemini adimeret: ex libertina tamen faciebat ingenuam, (b) et quum nuptiae ad ius patronatus non pertineant, vix videbatur ad eam porrigendum, quod de sola liberta lege cautum fuerat. Et huc procul dubio pertinet fragmentum VLPIANI: (c) *Etiam* FEMINAE *ius annulorum aureorum impetrare, et natalibus restitui poterunt.* Nec deinde ad eam libertam pertinebat hoc priuilegium, quae libertatem ex fideicommisso fuerat consequuta. Ita enim a principe rescriptum esse testatur MARCELLVS, (d) cuius haec verba sunt: *Proxime constitutum dicitur, vt quum quis libertam suam duxerit vxorem, quam* EX FIDEICOMMISSI CAVSSA *manumiserit, liceat libertae inuito eo nuptias contrahere: puto, quia non ferendus, (* forsan *praeferendus) is, qui ex necessitate manumisit, non suo arbitrio: magis enim debitam libertatem praestitit, quam vllum beneficium in mulierem contulit.* Hactenus MARCELLVS, qui quum Antonini Pii aetate potissimum floruerit, ab eoque Imperatore, teste IVLIO CAPITOLINO in sanciendo iure adhibitus fuerit in consilium, et tamen de constitutione ista, tanquam sibi non nisi ex fama nota scribat: *Proxime constitutum dicitur*: verosimile est, auctorem illius esse Hadrianum. Meminit eiusdem exceptionis MODESTINVS, (e) vbi patrono inuito libertam ab eo discedere posse negat, *nisi* EX CAVSSA FIDEICOMMISSI *manumissa sit: tunc enim posse, licet eius sit liberta.* Contra non licebat libertae communi ab alterutro, cui nupserat patrono discedere. Quamuis enim ei id ius vindicasset Priscus Iauolenus: plerique tamen, teste CAIO, (f) recte probarunt, libertam eo casu ad hoc

(a) *Aug. cap.* 34.
(b) L. *pen. et vlt. D. de iur. aur. ann.*
(c) VLP. *Lib.* III. L. 4. *D. eod.*
(d) MARCELL. *Lib.* III. L. 50. *D. de rit. nupt.*
(e) L. 10. *D. de diuort.*
(f) L. 46. *D. de rit. nupt.*

hoc ius non esse admittendam, *quia libertam eius esse, negari non possit, licet alterius quoque sit liberta.*

Addit lex: QVAE PATRONO NVPTA ERIT. Patronus est, qui manumisit eum eamue, quem quamue in iusta seruitute habuerat. Nec interest, diuturna fuerit haec seruitus, an momentanea. Vnde et is patronus erat, *qui hac lege emerat, vt manumitteret.* (a) Quod ius quidem VLPIANVS ex rescripto Imperatoris sui et diui patris eius, id est, ex constitutione Antonini Caracallae et Seueri esse ait: sed simile quid iam olim a Marco Aurelio Antonino et Commodo constitutum esse, ex aliis VLPIANI fragmentis, (b) et rescripto ALEXANDRI (c) patet. Vnde malim existimare, Seuerum, et Caracallam hoc ius nouis constitutionibus renouasse, quam sollicitare textum, et cum HALOANDRO in *d. L. 45. D. de rit. nupt.* legere *D. Marci* pro *D. patris.*

Deinde et filius familias hoc iure gaudebat, si castrensis peculii ancillam matrimonii caussa manumisisset. Erat enim et hic, patronus secundum constitutiones, nec patri eius vllum ius in libertam competebat, vti censet VLPIANVS. (d) Quaerit idem, an pari iure fruatur, qui iurauerit, se patronum esse? idque negat, (e) quum alibi id videatur diserte adfirmare. (f) Sed omnino arbitror veteres discreuisse iura patronatus, quae in sola reuerentia consistunt, ab iis, quae cum praestationibus quibusdam essent coniuncta. Quorum illa et ei, qui sese patronum esse iurauerat, concedenda; haec eidem deneganda existimabant. Hinc nolebant quidem eum, qui se patronum esse iurauerat, in ius vocari; at minime illi concesserunt ius succedendi ab intestato, (g) nec passi sunt ab eo impediri libertam, meditantem diuortium, et in alterius torum concessuram.

Negat praeterea VLPIANVS, eum hoc iure frui, qui non suis nummis compararit ancillam, quam manumisit, (h) vel ab alio, vt manumitteret, pecuniam acceperit. (i) Ast in diuersa itum video circa quaestionem, an et captiuo patrono ius sit, intercedere secundis nuptiis libertae, sibi nuptae? De ea enim specie ita differit VLPIANVS: (l) *si ab hostibus patronus captus esse proponatur, vereor, ne possit ista connu-*

(a) VLP. *Lib. III.* L. 45. *pr. D. de rit. nupt.*
(b) L. 3. §. 3. *D. de suis et legit.* L. 10. *pr. D. de in ius voc.*
(c) L. 3. *C. si mancip. ita fuerit alien.*
(d) VLP. *Lib. III.* L. 45. §. 3. *D. de rit. nupt.*
(e) IB. L. 43. §. 1. *D. eod.*
(f) L. 8. §. 1. *D. de in ius voc.*
(g) L. 14. *D. de iure patr.*
(h) VLP. *Lib. III.* L. 45. §. 2. *D. de rit. nupt.*
(i) L. 3. §. 4. *D. de oper. libert.*
(l) VLP. *Lib. III.* L. 45. §. *vlt. D. de rit. nupt.*

connubium habere nubendo, quemadmodum haberet, si mortuus esset. Et, qui IVLIANI *sententiam probarent, dicerent, non habituram connubium, putat enim* IVLIANVS, *durare eius libertae matrimonium etiam in captiuitate propter patroni reuerentiam. Certe si in aliam seruitutem patronus sit deductus, procul dubio dissolutum erit matrimonium.* Fuere itaque qui id ius patrono esse cum Iuliano concederent: fuere, qui illud eidem negarent. VLPIANVS, qua erat modestia, timidiuscule Iuliani sententiam deserit, vsus formula: *vereor ne possit*, qua vsos esse veteres, qui inter dissentientes proferebant sententiam, exemplis ostendit FR. DVARENVS. (a) Existimat itaque, ex principiis iuris omnino exspirasse captiui patroni ius in libertam, eamque impediri non posse, quo minus sibi nouam conditionem quaerat: saltim id certum esse, si Patronus in aliam seruitutem fuerit ductus, veluti si seruus poenae factus atrocitate sententiae, vel si pretii participandi caussa se passus sit venumdari. Denique quum ius patronatus non solum ad manumissorem, sed et ad eiusdem liberos pertineret: consequens erat, vt et filius familias ancillam a patre manumissam, quam vxorem duxerat, posset impedire, quo minus a se discederet, aliamque conditionem matrimonio suo anteferret. Idemque dicendum videbatur, si alterius patroni filius, viuo altero, communem libertam duxisset (b). Si filiusfamilias iussu patris ancillam matrimonii caussa manumiserat, eamque deinde duxerat pater: ea liberta, IVLIANO (c) iudice, perinde habebatur, atque si ab ipso patre esset manumissa, et proinde, pater qui eam vxorem duxerat, hoc beneficio legis Papiae Poppaeae aduersus illam recte vtebatur. Denique id ius non erat illi, qui libertam fratri adsignatam a patre vxorem duxerat, quia omne ius libertorum adsignatorum in eum transtulerat, senatus, cui id pater tribuisset. (d)

Non abs re lex nostra porro addit QVAE PATRONO NVPTA EST. Vbi enim iustae nuptiae non interuenerant, nec beneficio huic locus esse videbatur. Hinc non impediebat lex, quo minus desponsa liberta patrono mitteret repudium (e), aliique nuberet. Inuitam enim patronus ducere non poterat, neque eousque porrigenda videbatur debita patrono reuerentia, vt liberta inuita cum eo indiuiduam vitae consuetudinem inauspicato inire cogeretur (f), nisi ea lege manumissa esset, vt patrono nuberet (g). Quid vero si is, cui per leges libertam ducere nefas erat, eandem tamen pleno adfectu diligeret, ac pro vxore [illegible] haberet?

(a) *Disp. anniuers. Lib. II. Disp. XI.*
(b) L. 48. *pr. D. de rit. nupt.*
(c) L. 51. §. 1. *D. eod.*
(d) L. 48. §. 2. *D. eod.*
(e) VLP. *Lib. III.* L. 45. §. 4. *D. eod.*
(f) L. 28. *D. de rit. nupt.*
(g) VLP. *Lib. III.* L. 29. *D. eod.*

haberet? Ea tantum abeſt, vt a patrono diſcedere non poſſet, vt ne liceret quidem patrono, eamdem habere in matrimonio, quamdiu id maneret impedimentum. Sin autem patronus v. c. ſenator, libertinae iunctus eam dignitatem amiſerat: in ea conditione erat liberta, vt vxor eſſe inciperet, ex eoque ſequebatur, vt iam ab eo tempore patronus, ſenatu motus, eam meditantem diuortium iure prohiberet. Et haec ipſa ſpecies eſt, quam ad hoc legis caput tractauit VLPIANVS (a), dum ſcribit: *ſi quis in ſenatorio ordine agens libertinam habuerit vxorem, quamuis interim vxor non ſit, attamen in ea conditione eſt, vt, ſi amiſerit dignitatem*, VXOR ESSE INCIPIAT.

Ob eamdem rationem patrono denegabatur id beneficium, ſi contra legis praeſcriptum feciſſet nuptias cum liberta, quae artem ludicram, aut quaeſtum corpore feciſſet (b). Sed quid de liberta concubina dicamus? IAC. GOTHOFREDVS, vti ſupra vidimus, eam quoque a patrono diſcedere, et alii vel nubere vel ſeſe in concubinatum dare potuiſſe ſtatuit. Sed falſum primo eſt, ea de re legem noſtram quidquam cauiſſe: nec magis deinde verum videtur, libertae ex concubinatu patroni in alterius cuiuſdam matrimonium tranſire fuiſſe integrum. Fraudi viro eximio fuit locus hic vexatiſſimus VLPIANI (c), quem expendere iuuabit paullo accuratius. *Quae in concubinatu eſt, ab inuito patrono poterit diſcedere, et alteri ſe in matrimonium aut in concubinatum dare. Ego quidem probo in concubina, adimendum ei connubium, ſi patronum inuitum deſerat, quippe quum honeſtius ſit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere.* Verba haec paene perplexa quibuſdam et ἀντιλεγόμενα videntur. Initio enim legis VLPIANVS concubinam ab inuito patrono diſcedere, aliique aut nubere aut ſe in concubinatum dare poſſe concedit: deinde vero ſtatim ſubiungit contrarium, adimendum eſſe libertae connubium, ſi patronum inuitum deſerat. Id quod adeo torſit interpretes quoſdam, vt prius comma plane expungere non dubitarent (d). Accedit, quod VLPIANVS in hac lege concubinae patronum inuitum deſerenti concedat, vt alii ſe poſſit in concubinatum dare, quum tamen alibi (e) cum IVLIANO diſerte ſcribat, *eam nec* IN CONCVBINATV *alterius patroni*, (*vel* vti HALOANDER reſcribi iubet, *alterius, quam patroni*,) *eſſe poſſe.* Denique vix adparet, quomodo huic deciſioni VLPIANI quadret addita ratio: *Quippe quum honeſtius ſit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere.* Enimvero vix eſt, quod nodum in ſcirpo quaeramus. Pleriſque, ſi quid video, vna

(a) VLP. *Lib. III.* L. 25. *D. de rit. nupt.*
(b) L. 48. §. 1. *D. eod.*
(c) L. 1. *pr. D. de concubin.*
(d) SCHARD. *Lex. iurid. voce* concubina.
(e) VLP. *Lib. III.* L. 11. *pr. D. de diuort.*

vna littera perperam posita illusit. Prima periodus nec adulterina est, nec, quod IAC. GOTHOFREDO visum, VLPIANI complectitur sententiam: sed est ipsa quaestio, quam proponit iureconsultus. Quaerit VLPIANVS: *quae in concubinatu est*, AN (ita lego pro AB) *inuito patrono poterit discedere, et alteri se aut in matrimonium, aut in concubinatum dare?* Dissensisse enim circa hanc quaestionem veteres, vel ex IVLIANI sententia patet, qui libertae ne concubinatum quidem, nedum matrimonium cum alio, quam cum patrono, concedit (a). Quid vero VLPIANVS? *Ego quidem*, inquit, *probo in concubina, adimendum ei connubium, si patronum inuitum deserat.* Negat ergo, concubinam, patrono deserto, alii nubere posse, ast non, vti IVLIANVS, negat, eamdem se alii in concubinatum dare posse, addita ratione, *quippe quum honestius sit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere.* Quorum verborum non is sensus est, quem ei vulgo adfingunt interpretes, et in his vir eximius, BARN. BRISSONIVS (b), ac si honestius sit patrono, libertinam in concubinatu habere, quam in matrimonio: (ea enim ratio ἀπροσδιόνυσος esset, nec quadraret decisioni VLPIANI,) sed id innuit VLPIANVS, honestius esse patrono, concubinam quae ab eo inuito discesserit, alterius concubinam esse, quam ad dignitatem matrisfamilias adspirare, eumque fructum capere illatae patrono iniuriae, vt melioris apud virum alterum conditionis sit, quam apud patronum.

Ita textus VLPIANI nihil habet, quod offendere possit. Iam id addo, libertam concubinam ne tunc quidem in concubinatum se dare potuisse alii, si patronus furere coeperit. Ita enim PAVLLVS (c) non in libro XII. ad legem Iul. et Papiam, (quum decem tantum scripserit,) sed in libro II. *si patronus libertam concubinam habens furere coeperit: in concubinatu eam esse*, (id est concubinatum furore non solui, nec libertam se alii vel in matrimonium, vel in concubinatum dare posse) *humanius dicitur.* Cuius decisionis hanc rationem reddit VLPIANVS (d), quod *inuitus accipiatur non solum, qui dissentit, verum etiam, qui non consentit*, adeoque et ignorans et furiosus.

Ceterum libertae tamdium non licebat a patrono discedere, QVAMDIV PATRONVS EAM VXOREM ESSE VELLET. Quare patronus hoc excidebat beneficio, simul ac vel patronus esse, aut cum liberta in

(a) L. 11. *pr. D. de diuort.*
(b) *De iure connub. pag.* 260.
(c) PAVLL. *Lib.* II. L. 2. *D. de concubin.*
(d) VLP. *Lib.* III. L. 45. §. 5. *D. de rit. nupt.*

matrimonio viuere velle desiisset (a). Velle autem desiisse videbatur; non solum qui libertae diuortium diserte concessisset, verum etiam, qui quidquam fecisset, ex quo posset colligi, eum a libertae nuptiis abhorrere: veluti qui contra discedentem actionem rerum amotarum instituisset, vel eamdem accusasset adulterii, vel noua fecisset sponsalia, vel concubinam aliam sibi adhibuisset (b).

Denique in lege sequitur, *libertae* NEC ALII, PATRONO INVITO, NVBENDI POTESTATEM *esse*. Quod si itaque in alterius torum concesserat: cuicumque nupsisset, pro non nupta habebatur, et nec dos, nec nuptiae intelligebantur. Hinc etiam, soluta altera coniunctione illegitima, denegabatur ei dotis actio (c). Et ex eadem ratione liberos ex isto coitu natos legitimos haud fuisse, facile est ad intelligendum. Quamuis autem liberta, discedens a patrono inuita maneret vxor, diuortiumque ipso iure nullum esset: in poenam tamen illatae patrono iniuriae eorum commodorum faciebat iacturam, quae alioquin vxoribus competunt. Hinc negabatur ei bonorum possessio ex edicto VNDE VIR ET VXOR. De qua VLPIANVS (d): *si diuortium quidem sequutum sit, veruntamen iure durat matrimonium: haec successio locum non habet. Hoc autem in huiusmodi speciebus procedit; Liberta ab inuito patrono diuortit:* LEX IVLIA *de maritandis ordinibus retinet istam in matrimonio, dum eam probibet alii nubere inuito patrono. Item Iulia de adulteriis, nisi certo modo* (adhibitis praeter libertum septem testibus,) *diuortium factum sit, pro infecto habet.* Nec dubito, quin huius modi libertae, tamquam indignae eripuerit fiscus, quidquid ante isthoc diuortium ei patronus secundum leges decimarias testamento destinauerat.

IIII. Addit huic capiti GOTHOFREDVS verba: GENER SOCERVE *inuiti in reos testimonium ne dicunto.* Sed ab ea hoc loco aliena esse et ad caput VI. pertinere, iam supra obseruauimus. Explicat quidem TER. CLEMENS in *lib. II. commentariorum* (e) vocabula SOCER et SOCRVS: sed legem eis id dedisse vt aduersus se inuicem soceri et generi nurusue testimonium dicere non cogerentur, id vero non addit. Nec id priuilegium ex lege PAPIA POPPAEA est, sed, vti ex PAVLLI (f) et CAII (g) commentariis, aliisque locis (h) constat, ex lege Iulia de iudiciis publicis. Qua occasione vero iureconsulti huius iuris meminerint, iam ad caput sextum ostendimus.

CAPVT

(a) VLP. *Lib. III.* L. 11. §. 1. *D. de diuort.*
(b) IB. L. 11. §. 2. *D. de diuort.*
(c) IB. L. 11. *pr. D.*
(d) L. 1. §. 1. *D. unde vir et vxor.*
(e) L. 146. *D. de verb. sign.*
(f) L. 4. *D. de testib.*
(g) L. 5. *D. eod.*
(h) L. 10. *pr. D. de grad. et adfin.*

* * * * * * * * * *

CAPVT XIII.

AD CAPVT LEGIS DECIMVM QVARTVM. DE TVTORE MVLIERI DOTIS CAVSSA DANDO.

I. *Caput decimum quartum quale fuerit?* II. *Dotis apud Romanos ratio. Quid dotem dare, dicere, promittere? Tutoris ad id datio. Cur praetori, et non simul tribunis plebis id negotium datum?* III. *Tria SCta, quae ad hanc legem accesserunt. Eiusdem abrogatio.*

I. Quaecumque hactenus expendimus legis Papiae Poppaeae capita, ea omnia in tribus prioribus VLPIANI et TER. CLEMENTIS commentariis locum habuerunt. Quum vero adhuc vnicum ex libro III. supersit TER. CLEMENTIS (a) fragmentum, quod de tutore dotis caussa dato agit: de sequentibus autem capitibus omnibus aliis libris agatur: non abs re suspicamur, decimum quartum legis caput egisse de tutore ad dotem dandam, dicendam, promittendamue dato. Et quia ex nullo fragmento Pandectarum, quale id fuerit, suspicari licet: verosimile sane est, illud fragmentum TERENTII ad ius, Iustiniani temporibus abrogatum, pertinuisse. Tale vero est, quod nobis ita describit VLPIANVS (b): *ex lege* IVLIA *de maritandis ordinibus tutor datur a praetore vrbis ei mulieri virginiue, quam ex hac ipsa lege nubere oportet, ad dotem dandam, dicendam, promittendamue, si legitimum tutorem pupillum habeat.* Ex his ergo verbis, quibus TER. CLEM. fragmentum accurate quadrat, tale fuisse patet hoc decimum quartum legis nostrae caput:

> *Ei mulieri virginiue, quam ex H. L. nubere oportebit, tutor ad* DOTEM DANDAM, DICENDAM PROMITTENDAMVE, *si legitimum tutorem pupillum habeat, a praetore vrbano dator.*

Eodem modo hoc caput, quod ipsi quintum est, extulit IAC. GOTHOFREDVS, nisi quod vltima verba, CHARONDAM sequutus ita sistit: *si le-*

I i 2

(a) *Lib. III. L. 61. D. de iur. dot.* (b) *Fragm. tit. XI. §. 20.*

si legitimum tutorem non habeat: quae tamen lectio, et codici TILIANO, in quo nostra occurrit (a), plane aduersatur.

II. Dabatur ergo ex hac lege tutor MVLIERI VIRGINIVE QVAM EX H. L. NVBERE OPORTEBAT, adeoque tam impuberi quam viri potenti. Quamuis enim legitimus annus, quo femina nubere posset, ex capite huius legis quinto esset duodecimus: eodem tamen loco monuimus, etiam infantia maiores potuisse desponderi, et saepe desponsas esse, adeoque et dotem procul dubio recte ab iis datam, dictam promissamue esse. Quorum nihil explicari ab iis poterat, sine auctoritate tutorum. Ad feminas vero adultas et maiores id caput pertinuisse, vel ideo nemo negauerit, quod eas in perpetua vixisse tutela, nec quidquam sine tutorum auctoritate promittere aut alienare potuisse, iam supra ostendimus.

Hic porro in lege sequitur: TVTOR AD DOTEM DANDAM, DICENDAM PROMITTENDAMVE DATOR. Dotis apud Romanos longe alia ratio erat, ac apud alias gentes. Pleraeque olim nationes iis moribus vtebantur, vt maritus sibi coëmeret vxorem. De Hebraeis, Syris, aliisque gentibus orientalibus res clara est. Sane Saul pro filia Michol poposcit centum Philistaeorum praeputia (b). Calebus filiam Axam ei promisit, qui capturus esset Cariath Sepher (c): quam operam pro pretio sponsae fuisse obseruat V. C. IO. DOVGHTAEVS (d). Ita et Iacobi vxores se a Labane patre venditas, id est, pro opera quatuordecim annorum marito addictas conqueruntur (e). Apud Assyrios patres mercatum filiarum instituisse, docet AELIANVS (f), idemque de Armeniis IVSTINIANVS (g) tradit. Similia de Germanis nostris obseruat TACITVS (h) ex quo, nec non ex legibus, a Lindenbrogio editis, constat, plerasque originis Germanicae gentes hunc morem seruasse quam diutissime, vt vxores sibi pretio coemerent, et dotem non vxor marito, sed maritus vxori adferret (i).

Dotem itaque apud plerasque gentes non vxor marito, sed maritus vxori constituebat: Haec vero si quid adferret ad maritum, id ideo fiebat, quia moribus antiquis non filiae sed filii parentum hereditatem cerne-

(a) CVIAC. *ad Vlp. eod. et Lib.* XXVII. *Obs. cap.* 28.
(b) 1. *Sam.* XVIII. 25.
(c) *Ios.* XV. 16.
(d) *Annal. S. ad* 1. *Sam.* XVIII. 25.
(e) *Gen.* XXXI. 14.
(f) *Hist. var. Lib.* IIII. *cap.* 1.
(g) *Nou.* XXXI.
(h) *de Mor. Germ. cap.* 18.
(i) *V. C.* NIC. HIER. GVNDH. *de emt. vx. cap.* 1.

cernerent, ceu praeclare docuit V. C. IAC. PERIZONIVS (a). Hinc aliquid dabatur filiabus, quo augerent virorum patrimonium, ne plane exfortes essent bonorum paternorum, quale quid etiamnum inter principes passim obtinere nouimus.

Ast apud Romanos alia erat dotis natura et indoles. Ii enim ante legem Voconiam, et postea, quum eam ciuitatis opulentia peruertisset, filias aeque ac filios ad successionem in bona paterna vocabant, et nihilominus illis dabant dotes, quas ad sustinenda matrimonii onera ad virum adferrent. Nimirum apud Romanos et vxor maritum, et maritus vxorem coëmebat. De coëmtione mariti praeclarus locus VARRONIS exstat apud NONIVM (b), vbi *nubentes, veteri lege Romana, tres asses ad maritum venientes ferre solitas*, ait, *quorum unum, quem in manu tulerint* EMENDI CAVSSA, *marito dederint; alterum, quem in pede habuerint, in foro larium familiarium posuerint, tertium, in sacciperione conditum, in compito vicinali consueuerint resignare.* De vxoris vero coëmtione et marmora testimonium perhibent, et in illis Patauinum, in quo legimus:

PVBL. CLAVD. QVAEST.
AER.
ANTONINAM. VOLVMNIAM.
VIRGINEM.
VOLENT. AVSPIC.
A. PARENTIBVS. SVIS. COEMIT.
ET. FAC. IIII. IN. DOM.
DVXIT.

Quemadmodum vero illi tres asses, quos secum noua nupta adferebat, quasi arrha erant emtionis: ita dos veluti iustum pretium habebatur: eoque fiebat, vt, quamdiu iste coëmtionis ritus Romae vigebat, vix maritum reperiret virgo indotata. Hinc apud PLAVTVM (c) Euclio:

Virginem habeo grandem; DOTE CASSAM *atque* ILLOCABILEM,
Neque eam queo locare cuiquam.

I i. 3 Quin

(a) *De lege Voc. pag.* 87.
(b) *Cap.* 12. *num.* 1.
(c) *Aulul. Act. Scen. II. v.* 14.

Quin et poſtea vix virum inueniebat indotata, adeo vt PAVLLVS (a) noſter ſcribat: *Reipublicae noſtrae intereſt, mulieres dotes ſaluas habere*, PROPTER QVAS *nubere poſſunt*. Si qua vero indotata reciperetur in torum: ea magis concubina videbatur, quam materfamilias. Et ita intelligenda illa Lesbonici apud PLAVTVM (b):

Nolo ego mihi te tam proſpicere, qui meam egeſtatem leues,
Sed vt inops, infamis ne ſim, ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam ſororem in CONCVBINATVM *tibi*
Sic SINE DOTE *dediſſe magis, quam in matrimonium.*

Hinc quamuis nec dos nec domum deductio faceret nuptias: plerumque tamen illae e dotalibus inſtrumentis iudicabantur, non ſecus ac hodie ex ἱερολογίᾳ eccleſiaſtica. Quod pluribus demonſtrare non opus eſt.

Dos illa vel DABATVR, vel DICEBATVR, vel PROMITTEBATVR. *Dabatur* et *promittebatur* a quocumque: *Dicebatur* a muliere nuptura, eiuſue debitore, itemque patre vel auo paterno (c). DABATVR ita, vt pecunia dotalis conſignata pridie nuptias apud auſpices deponeretur, in craſtino nuptiarum viro tradenda: quemadmodum Meſſalina ſuper flagitia cetera atque dedecora etiam C. Silio nupſiſſe dicebatur, DOTE *inter auſpices* CONSIGNATA (d): quod et TACITVS (e) confirmat, et IVVENALIS (f), qui plane iuridice:

- - - *Dudum*, inquit, *ſedet illa parato*
Flammeolo, Tyriuſque palam genialis in hortis
Sternitur, et RITV *decies centena* DABVNTVR.
ANTIQVO, *veniet cum* SIGNATORIBVS AVSPEX.

DICTIO DOTIS fiebat verbis ſollemnibus (g), nulla tamen praecedente hanc obligationem interrogatione, vti obſeruauit CAIVS (h). Quamuis enim haec conciliare ſibi non poſſe videatur vir ſummus, CL. SALMASIVS (i), et ideo, ſollemnia verba vel ideo interceſſiſſe neget, quod ſtipulatio non fuerit adhibita: eum tamen hic fugit ratio, parum quippe cogitantem, non ſola ſtipulatione verborum obligationem conſtitiſſe,

(a) L. 2. *D. de iure dot.*
(b) *Trin. Act. III. Scen. II. v. 62.*
(c) VLPIAN. *Tit. VI. §. 1. 11.*
(d) SVET. *Claud. cap. 26.*
(e) *Annal. Lib. XI. cap. 27.*
(f) *Sat. X. v. 329.*
(g) L. 3. C. *Theod. de inc. nupt.*
(h) *Inſt. Lib. II. tit. 9. §. 3.*
(i) *de Modo vſur. cap. 16.*

constitisse, sed et aliis modis, veluti dotis dictione, et promissione operarum iurata, de quibus modis, quos Tribonianus silentio transmittit, CAIVS (a) agit paullo accuratius. Credibile autem est, dotem dicturum expressisse summam, eamdemque acceptasse sponsum, quemadmodum apud TERENTIVM (b) Chremes:

- - - *Dos*, inquit, *Pamphile est*
Talenta quindecim.

Cui Pamphilus statim respondet: *Accipio.* Similes fere formulae in iure nostro (c) passim occurrunt.

PROMITTI denique dos solebat a quocumque, dum promittens interrogatus responderet et stipulato promitteret. Cuiusmodi promissionis exemplum est apud PLAVTVM (d):

LY. *Isthac lege, cum ista dote, filiam tuam sponden' mihi vxorem dare?*
CA. *Spondeo.*

Nihil vero horum sine auctoritate tutoris explicari potuisse ab ipsa muliere, iam supra monuimus: idemque confirmat CICERO (e): *Dotem Valeria pecuniam omnem suam dixerat. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis illam in tutela Flacci non fuisse. Si fuit, quaecumque* SINE HOC AVCTORE *est dicta* DOS, *nulla est.* Quum vero contingere posset, vt legitimus tutor quem habebat nuptura mulier, adhuc esset impubes: eo casu tutor ei ex hac lege dabatur ad dotem *dandam, dicendam, promittendamue.* Nullum huius tutoris in pandectis nostris exstat vestigium, sed cum fere vbique expunxit Tribonianus, quia eius temporibus illa mulierum tutela plane ab vsu recesserat. Seruauit tamen nobis nescio quo fato fragmentum TER. CLEMENTIS (f), sed interpolatum, siquidem in eo *curatoris dotis dandae caussa constituti* meminit, loco *tutoris.* Ex eo autem primo discimus, vanam fuisse dotis promissionem, licet auctore tutore factam, si amplius doti promissum esset, quam facultates mulieris valerent, siquidem quod amplius erat promissum, quam promitti oportuerat, infirmari solebat. Deinde ex eodem textu patet (g), tutorem huiusmodi res quidem mulieris dotis nomine tradere, non autem easdem in id vendere potuisse,

(a) *Ibid.* §. 3. 4.
(b) *And. Act. V. scen. IV. v.* 47.
(c) L. 25. L. 44. §. 1. L. 46. L. 57. L. 59. *D. de iur. dot.*
(d) *Trinum. Act. V. Scen.* II. v. 3?.
(e) *Pro Flacc. cap.* 34. *sequ.*
(f) TER. CLEM. *Lib. III.* L. 61. *pr. D. de iur. dot.*
(g) *d.* L. 61. §. 1. *D. eod.*

tuisse, vt pretium in dotem daretur. Quod si tamen aliter honeste nubere non posset mulier, tutor huiusmodi intrabat apud iudicem, qui eum constituerat, eumque rogabat, vt caussa cognita ei dotem, rerum venditione celebrata, constituere permitteret.

Ait porro lex, tutorem hunc dari oportere a PRAETORE *vrbano:* quum tamen alioquin tutores mulieribus ex lege Atilia non a solis praetoribus, verum etiam a maiore parte tribunorum plebis darentur, ab iisque etiam tutorem acceperit Hispala Fecennia. Ast Augustus, qui tribuniciam potestatem aeque ac alia munia ad se traxerat, nihil opus esse iudicabat, tribunis, quibus tum vix vmbra pristinae potestatis supererat, hanc potestatem dandi tutores deferri. Hinc soli praetori id dabat negotii, vnde et huiusmodi tutor, aeque ac ille, qui mulieri pupilloue, cum tutore suo lege aut legitimo iudicio acturis, dabatur, PRAETORIANVS vel PRAETORIVS dictus videtur (a), pro quo Tribonianum vbique in pandectis scripsisse *curatorem*, iam ab aliis (b) recte obseruatum est.

III. Accesserunt ad hoc legis nostrae caput tria SCta. Nam quum primo eum casum expressissent legislatores, SI MVLIER TVTOREM LEGITIMVM PVPILLVM HABERET: senatus, teste VLPIANO (c), censuit, *vt et in locum* MVTI, FVRIOSIVE *tutoris alius daretur ad dotem constituendam.* Parum enim interesse videbatur, pupillumne tutorem haberet mulier nuptura, an mutum, vel furiosum. Deinde altero SCto fuerat cautum, *vt et tutor daretur mulieri, cuius* TVTOR ABESSET (d), et quidem *in omnem rem*, vti PAVLLVS (e) loquitur, id est, non solum ad dotem constituendam, sed omnia alia negotia eius auctoritate explicanda, excepta tamen liberta, quae absente patrono tutorem non petebat, nisi *ad hereditatem adeundam, et contrahendas nuptias* (f). Vbi frustra M. VERTR. MAVRVS (g) fingit, hunc quoque tutorem datum esse ad constituendam dotem. Denique quum lex solis vrbanis mulieribus prospexisset; tertium quoque accessit SCtum, *vt etiam* IN PROVINCIA *similiter a praesidibus earum, ex eadem caussa tutores darentur* (h). Quale quid et ad caput legis XXXV. constitutum esse, infra ostendemus. Sed de horum SCtorum aetate nihil certi constat, eaque tam facilia sunt, vt interpretatione prolixiore indigere haud videantur.

(a) VLP. *Fragm. tit. XI.* §. 24.
(b) *Ob. Giphan. ad* §. *vlt. Inst. de auct. tut.*
(c) *Fragm. tit.* XI. §. 21.
(d) VLP. *ibid.* §. 22.
(e) L. 15. *D. de tut. et cur. dat.*
(f) VLP. *ibid.*
(g) *De iure liber. cap.* 31.
(h) VLP. *Fragm. tit.* XI. §. 20.

CAPVT

* * * * * * * * * * *

CAPVT XIIII.

AD CAPITA LEGIS XV. XVI. XVII. XVIII. XVIIII. SIVE LEGES DECIMARIAS.

I. *Proxima capita leges decimarias complexa sunt, quarum plures fuerunt. Eae ex Vlpiano recensitae. Cur decimariae leges inuentae?* II. *Decima nomine matrimonii percepta. Quid* CAPERE? *Decima quo modo computata?* III. *Decimae ob liberos ex alio matrimonio superstites captae. Liuia lege hac soluta.* IIII. *Decimae ob communes filios filiasque praemortuos. Quales liberi profuerint? Nominum dies. Primordia. Marmora liberis* ἀνωνύμοις *posita. Nomina aliquando infantibus statim a natiuitate data.* V. *Vsusfructus vel proprietas tertiae partis bonorum legata.* L. 10. D. de praescr. verb. et L. 43. D. de vsufr. leg. *explicatae. Cur tam frequenter coniuges sibi inuicem legarint sub conditione liberorum?* VI. *Dotis praelegatum.* L. 53. D. de leg. 2. *explicata.* VII. *Fraus his legibus facta. Dotalia pacta. Donationes inter viuos. Tacita fideicommissa.* L. 25. pr. D. de his quae vt indign. *et verba Tertulliani illustrata.* VIII. *Priuilegia contra has leges decimarias concessa. An Constantinus eas sustulerit? Primi eas abrogarunt Honorius et Theodosius iunior.*

I. QVae adhuc expendimus, legum capita, ea VLPIANVS et TER. CLEM. libris commentariorum tribus: CAIVS et PAVLLVS duobus exposuerunt. E sequente VLPIANI et TER. CL. libro ea tantum supersunt fragmenta, quae manifesto ad leges decimarias pertinent. Vnde has iam ordine sequi verosimile est. Quum vero haec legis pars non solum *lex decimaria* vocetur THALELAEO (a); sed et πληθυντικῶς *leges decimariae* ab ipso IVSTINIANO (b) memorentur: non abs re existimare nobis videmur, non vnum fuisse huiusmodi caput, vti IAC. GOTHOFREDO visum, sed plura, quae nobis VLPIANVS seruauit (c). Ex eo itaque illa hunc in modum restituimus:

(a) *Ad Libr. Basil. XLV. tit.* 1.
(b) *Rubr. C. de infirm. poen. caelib. et orbit. et decimar. leg. sublat.*
(c) *Fragm. tit.* 15.

CAP. XV. *Viro et vxori inter se matrimonii nomine decimam capere ius esto.*

CAP. XVI. *Si ex alio matrimonio liberos superstites habebunt, praeter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum capiunto.*

CAP. XVII. *Item communis filius filiaue, post nominum diem amissus amissaue, decimam adiicito. Duo, post nominum diem amissi, duas decimas adiiciunto.*

CAP. XVIII. *Praeter decimam etiam vsumfructum tertiae partis bonorum coniugis praemortui, et quotcunque liberos habebunt, eiusdem partis proprietatem capere ius esto.*

CAP. XVIIII. *Hoc amplius mulieri praeter decimam dotem legatam sibi petere ius esto.*

Quamuis itaque praemia plurima Augustus adhuc proposuisset iis, qui liberorum quaerendorum caussa iniissent matrimonium: ea tamen quodammodo hisce legibus decimariis temperauit, quarum hanc rationem reddit CONSTANTINVS Imp. (a) *quod coniugum* FALLACES BLANDITIAE *ita visae sint cohibendae.* Nimirum finis legis Papiae Poppaeae praecipuus is erat, vt ciues ad ineunda matrimonia procreandosque liberos incitarentur. Ast periculum erat, ne id cum graui Romanarum gentium et familiarum detrimento esset coniunctum. Facile enim coniux a coniuge poterat hereditatem eblandiri, eoque efficere, vt nullis licet exstantibus liberis, demortui tamen coniugis propinqui bonis auitis spoliarentur. Quod ne contingeret, prudenter sanxerat Augustus, vt coniuges non nisi quibusdam casibus solidum; aliis vnam vel alteram decimam: aliquando etiam ne hanc quidem inter se capere possent.

II. Vt vero iam ad ipsas leges decimarias progrediamur: caput xv. ita se habuisse diximus: VIRO ET VXORI INTER SE MATRIMONII NOMINE DECIMAM CAPERE IVS ESTO. VIRO et VXORI id concedebatur priuilegium, id est iis, qui iustum inierant matrimonium, non concubinariis et concubinis. Quumque, si liberi essent superstites, coniuges inter se solidum capere possent, vti sequente capite adparebit: facile patet, legem nostram loqui de iis, qui liberos communes non sustulerant, vel certe sublatos pridem amiserant. Paullo iniquior itaque ea in re visa est haec lex decimaria. Nam concubinae quantumcunque legari ac relinqui poterat, et milites, qui stupro cognitas heredes habere non pote-

(a) *L. vn. C. Theod. de infirm. poen. caelib.*

poterant (a), recte tamen instituebant concubinas vel focarias, ceu exemplum docet in marmore Rauennatensi:

D. M. M. AVRELII VITALIS
MILITIS VALERIA FAVSTI-
NA FOCARIA ET HERES
EIVS BENE MERENTI PO-
SVIT.

Ast coniux coniugi, quantum vellet, relinquere non poterat, atque ita accidebat, vt reuera melior esset concubinae, quam iustae vxoris, conditio. Quod exagitans Trachallus apud QVINCTILIANVM (b): *Placet hoc ergo*, inquit, *o leges diligentissimae pudoris custodes* DECIMAS *vxoribus dari*, QVARTAS *meretricibus?*

CAPIEBANT inter se coniuges MATRIMONII NOMINE, quantumuis sterilis, modo iusti et legitimi. *Capere* autem generale vocabulum est, quod omnes denotat modos, quibus quid ex vltima voluntate ad alterum peruenit. De iis enim proprie hoc verbum accipitur, veluti apud MANILIVM:

Ille patri natisue reus, quas CEPERAT *ipse*,
Non legabit opes, censumque immerget in ipso.

Et apud IVVENALEM (c)

\- - - - - - - *Si* CAPIENDI
Ius nullum vxori.

Vnde coniux coniugem nec heredem, nisi in sola decima, instituere, nec eidem plus legare, aut per fideicommissum relinquere poterat. Quin et ad mortis caussa capiones (d), et ad donationes inter viuos, morte donatoris confirmatas (e), legem illam animaduertimus porrectam, catenus, vt quod vltra donatum esset, non valeret, nisi donata res aliena, quaeque posset vsucapi (f). Denique et ad ipsa pacta dotalia, qui-

Kk 2 bus

(a) *L. 14. D. de his quae vt indign.*
(b) *Lib. VIII. Inst. cap. 5.*
(c) *Sat. I. v. 55.*
(d) *L. 38. D. de mort. causs. don.*
(e) *L. 1. C. de bon. proscr.*
(f) *L. 25. D. de don. inter vir. et vx.*

bus conuenerat, vt mortua vxore maritus dotem retineret, ea lex pertinebat (a), ſiquidem et tunc ita aliquando ſcena inſtruebatur, vt dotis nomine plus caperet maritus, quam decimam.

Capiebat itaque coniux a coniuge DECIMAM omnium defuncti bonorum. Quapropter, ne quid in fraudem legis fieret; opus erat bonorum aeſtimatione, de qua ex inſtituto ad hoc caput in commentariis ſuis egerunt PAVLLVS (b) et TER. CLEMENS (c), quorum tamen verba TRIBONIANVS, vti acute coniecit IAC. GOTHOFREDVS, in titulum de lege Falcidia tranſtulit, quia abrogatis legibus decimariis, aeſtimationi bonorum ob quartam Falcidiam commode poterant adplicari. Ex his vero fragmentis diſcimus, pretia rerum in aeſtimandis bonis non ex affectu, nec ex vtilitate ſingulorum, ſed communiter functa eſſe, adeoque nec filium proprium nec alienum aliter aeſtimatum quam hominem, nec ſeruum ob noxam quam nocuit, vel ob inſtitutionem nondum adita hereditate, neque bona ob nomina mala maioris aeſtimata fuiſſe: habitam tamen fuiſſe rationem loci temporumque, quae nonnullam pretio adferre ſolent varietatem: denique et ſubduci conſueuiſſe, quod lex Falcidia exceperit, vt quod reliquum eſſet, ſi non excederet portionem lege ſtatutam, id demum coniugi ſuperſtiti deberetur. Haec PAVLLVS et TER. CLEMENS, quibus VLPIANVS (d) addit, legato annuo relicto, per annos ſingulos inſpecta conditione legatarii, et ſi plurium ſeruo legatum, ſingulorum dominorum ſpectatis perſonis, definiendum eſſe, quantum quiſque capere poſſet. Vnde in cenſum aeſtimationemque haud veniebant, quae legatario ex alia cauſſa, veluti depoſiti, crediti, aut mercedis debebantur, dum modo a legatario doceretur, omnem legis fraudem abeſſe (e). Quod ultra decimam coniugi fuerat relictum, id fiſcus, tanquam caducum occupabat (f), puta, ſi ita relictum eſſet, vt penes coniugem permaneret. Nam ſi coniugem rogaſſet coniux, vt, quod ex teſtamento ad eam peruenerat, reſtitueret alii: etiam plus quam decimam, immo et ſolidum, capere poterat, teſtibus IAVOLENO (g), PAVLLO (h) et SCAEVOLA (i). *Aliud* enim, inquit VLPIANVS (l), *eſt* CAPERE, *aliud* ACCIPERE. *Capere cum effectu accipitur. Accipere, etſi quis non accepit, vt habeat: ideoque non videtur quis capere, quod erit reſtituturus: ſicut perueniſſe illud proprie dicitur, quod eſt remanſurum.*

III. Sic

(a) *L. vlt. C. Th. de inoff. dot.*
(b) PAVLL. *Lib. II. L. 63. D. ad L. Falc.*
(c) TER. CLEM. *Lib. IV. L. 67. D. eod.*
(d) VLP. *Lib. IV. L. 23. D. quando dies leg. cedat.*
(e) *L. 27. D. de prob. L. 37. §. 5. 6. D. de legat. 3.*
(f) VLP. *tit. 17. §. 1.*
(g) *L. 42. D. de legat. 2.*
(h) *L. 28. D. de legat. 3.*
(i) *L. 68. pr. D. de aur. arg. mund. leg.*
(l) *L. 71. pr. D. de verb. ſign.*

III. Sic ordinarie decimam inter ſe capiebant coniuges. Aliae inſuper decimae adiiciebantur pro numero liberorum ex alio matrimonio ſuperſtitum, de quibus ſequente capite decimo ſexto: SI EX ALIO MATRIMONIO LIBEROS SVPERSTITES HABEBVNT, PRAETER DECIMAM, QVAM MATRIMONII NOMINE CAPIVNT, TOTIDEM DECIMAS PRO NVMERO LIBERORVM ACCIPIVNTO. Proderant ergo ad has decimas capiendas liberi, ſinguli etiam ex alio ſuſcepti matrimonio, ſed ſuperſtites tantum non amiſſi: naturales, non adoptiui, de his enim SCto ſupra explicato, ſub Nerone fuerat cautum, vt non modo in nulla parte muneris publici, ſed *ne quidem ad hereditates* capiendas prodeſſent (a). Hinc vnus vnam, duo binas, tres trinas adiiciebant decimas, adeoque ſi quis nouem ex priore matrimonio liberos habebat ſuperſtites, ſolidum capere poterat, quia vnius decimae matrimonii nomine, reliquarum ob liberos capax videbatur. Ita Domitius Tullus homo pecunioſus vxori, quam ſenex duxerat, amoeniſſimas villas et magnam pecuniam reliquerat, teſte PLINIO (b), quum tamen nullus exſtaret communis filius filiaue. Sed addit PLINIVS eam *diu viduam*, MATREM *olim fuiſſe.* Siue autem ex priore matrimonio ſupereſſent liberi, ſiue poſt teſtamentum vel ex hoc vel ex nouo matrimonio nati eſſent, decimas pro eorum numero capere poterat coniux ſuperſtes, ſi *in tempus liberorum* eſſet legatum (c). Hinc etiamſi ſpecialiter id expreſſiſſet teſtator, quod has decimas legauerit in eam conditionem, ſi vxor ex ſe poſt teſtamentum liberos enixa fuerit: nihilominus ea iudice TER. CLEMENTE (d) admittenda eſt ad legatum, etiamſi ex alio poſt mortem mariti liberos enixa ſit. Quid vero ſi viuo teſtatore, factoque diuortio, mulier ex alio pepererit? De his ſane ſenſiſſe teſtatorem non erat veroſimile, etiamſi poſtea ſoluto matrimonio ad priorem maritum rediiſſet. Et huc pertinet ſpecies apud IVLIANVM (e): *Quum vir vxori*, QVANDOQVE LIBEROS HABVERIT: (*quandoque* poſito pro quandocunque (f), vti in L. 2. D. ſoluto matr. L. 13. D. de reb. cor. qui ſub tut. L. 13. D. de acceptil.) *fundum legat: ſi mulier* DIVORTIO FACTO LIBEROS EX ALIO *procreauerit, deinde ſoluto ſecundo matrimonio ad priorem maritum redierit, non intelligitur expleta conditio, quod teſtatorem veroſimile non eſt de liberis ſenſiſſe, qui* SE VIVO EX ALIO *ſuſcepti fuiſſent.*

 Cete-

(a) TACIT. *Annal. Lib. XV. cap.* 19.
(b) *Lib. VIII. Epiſt. XVIII.*
(c) L. 61. D. *de cond. et dem.*
(d) TER. CLEM. *Lib. IV.* L. 61. *pr. D. eod.*
(e) L. 25. *D. eod.*
(f) SANCT. MINERV. *Lib. III. pag.* 359.

Ceterum, quod recte a v. c. ANT. SCHVLTINGIO (a) obseruatum est, insignem inde lucem capit locus DIONIS (b). Quum enim, teste SVETONIO (c), Augustus Tiberium inter primos heredes ex parte dimidia et sextante, id est ex besse: Liuiam ex tertia parte instituisset: DIO CASSIVS addit, petiisse eum a Senatu, *αὐτῇ καὶ παρὰ τὸν νόμον καταλιπεῖν δυνηθῆναι*, *vt tantum sibi liceret Liuiae* PRAETER LEGEM *relinquere*. Quaerunt, quae lex Liuiae quominus tertiam capere posset obstiterit? et vulgo cum CVIACIO (d) respondent, ob legem Voconiam ad illam tantum peruenire haud potuisse. Sed rem eos acu non tangere, vel inde patet, quod legi Voconiae iam tum fuisset lege Papia Poppaea derogatum, permissumque feminis nuptis, vt possent aliquid ex maritorum testamentis capere. Quare nihil erat, cur ea lege Liuiam solutam vellet Augustus. Verum ex lege Papia non nisi duas decimas capere potuisset Liuia: alteram nomine matrimonii, alteram ob Tiberium filium, ex prisco susceptum matrimonio. Communis enim, quem ex Augusto immaturum enixa fuerat, vel ideo non proderat Liuiae, quod ad nominum diem non aduixisset. Vt igitur trientis esset capax, lege hac decimaria erat soluenda, ne, quod vltra duas decimas legatum fuerat, aerarium occuparet. Et haec ipsa lege solutio est, quam iam libro LV. notauerat DIO, dum Liuiae ius trium liberorum datum obseruarat.

IIII. Filius filiaue ex alio suscepti matrimonio non nisi superstites adiiciebant decimam. Ast sequente capite XVII. cautum fuerat, VT COMMVNIS FILIVS FILIAVE POST NOMINVM DIEM AMISSVS AMISSAVE DECIMAM ADIICERET. Communis filius filiaue superstes ad solidi, post nominum diem amissus amissaue ad decimae capacitatem proderat. Quum autem haec lex ad cohibendam testandi libertatem comparata odiosa quodammodo videretur: non tam curiose in conditionem liberorum, vti alias in hac lege fiebat, videbatur inquirendum. Hinc prodesse etiam censebatur partus monstrosus (e), etiam apud hostes susceptus reuersusque postliminio (f), apud hostes enim exstinctus nunquam videbatur fuisse, adeoque nec intelligebantur parentes eum habere desiisse, quem nunquam habuerant (g): immo et, qui post nominum diem in seruitutem fuisset redactus (h). Neque tamen filius dubiae originis proderat, quantumuis eum Praetor nutriri vel ali oportere decreuisset: quia

(a) *Ad Vlpian. p. 610.*

(b) *Lib. LVI. pag. 590.*

(c) *August. cap. 101.*

(d) *Ad pr. Inst. de lege Falc.*

(e) VLP. *Lib. IV.* L. 135. *D. de verb. sign.*

(f) VLP. *Lib. IV.* L. 9. *D. de capt. et postlim.*

(g) PAVLL. *Lib. III.* L. 208. *D. de reg. iur.*

(h) VLP. *Lib. IV.* L. 209. *D. de reg. iur.*

quia quaestioni de veritate, an quis sit filius? praeiudicium facere non debebat caussa alimentorum (a). Multo minus ratio parentum habebatur ob filium in seruitute quaesitum, nisi in patriam potestatem postea redigeretur beneficio principis (b), id est, ceu ex ipsa tituli rubrica adparet, nisi fuisset per rescriptum principis arrogatus. Omnia enim haec fragmenta ad leges decimarias pertinere praeclare docuit IAC. GOTHOFREDVS, cum in commentario ad legem nostram (c), tum in praestantissima interpretatione regularum iuris (d).

Quamuis vero et amissus amissaue prodesset: amissos tamen eos esse oportebat non statim a natiuitate, sed POST NOMINVM DIEM. Ita enim VLPIANI textum ex codice Tiliano omnium praestantissimo restituit EM. MERILLIVS (e), quum in plerisque editionibus legatur: *post nonum diem. Nominum* autem *dies* erat, quo nomen dabatur infanti recens nato, vt postea id nomen, vt supra dixi, referretur in acta publica: id quod apud Graecos die quinto (f); vel decimo (g), apud Romanos vel octauo, si puella; vel nono, si puer natus esset, fiebat, ceu praeclare docent FESTVS (h), MACROBIVS (i), et PLVTARCHVS, (l) qui et rationem huius ritus suo more reddere conatur. Dicebatur iste dies etiam *lustricus*, quia infans non solum nomen tunc accipiebat, verum etiam *lustrabatur*, vel, vti TERENTIVS (m) loquitur, *initiabatur*. Quo de ritu PERSIVS (n):

Ecce auia, aut metuens diuûm matertera cunis
Exemit puerum, frontemque atque vda labella
Infami digito et LVSTRALIBVS *ante saliuis*
Expiat, vrentes oculos inhibere perita.
Tunc manibus quatit, et spem macram supplice voto
Nunc Licini in campos, nunc Crassi mittit in aedes:
Hunc optent generum rex et regina: puellae
Hunc rapiant, quidquid calcauerit hic, rosa fiat.

SVETONIVS in Caligula (o): *Infantem autem Iuliam Drusillam adpellatam* PER OMNIVM DEARVM *templa circumferens, Mineruae gremio imposuit,*

(a) VLP. *Lib. IIII.* L. 10. *D. de his qui sui vel al. iur.*

(b) VLP. *Lib. IIII. L. vlt. D. de adopt.*

(c) *Cap.* 12.

(d) *Ad L.* 209. *pag.* 797. *sequ.*

(e) *Obs. Lib. II. cap.* 23.

(f) HESYCH. *voce* ἀμφιδρόμια: ATHEN. *Lib. II. cap.* 24. *et Lib. IIII. cap.* 2.

(g) SVID. voce ἀμφιδρόμια. POLLVX *Lib. I. cap.* 1. *num.* 24.

(h) *Voce* Lustrici.

(i) *Saturn. Lib. I. cap.* 16.

(l) *Quaest. Rom. p.* 288.

(m) *Phorm. Act. I. Sc.* 1.

(n) *Sat. II. v.* 31.

(o) *Cap.* 25.

fuit, alendamque et instituendam commendauit. Et in Nerone (a): *Eiusdem futurae infelicitatis signum euidens* DIE LVSTRICO *exstitit. Nam C. Caesar, rogante sorore, vt infanti, quod vellet, nomen daret, intuens Claudium, eius se dixit dare.* Denique IVL. CAPITOLINVS (b): *quum rarum esset, aquilas in his locis videri, in quibus natus est Albinus, septimo eius die, hora conuiuii, quod* CELEBRITATI PVERI *deputabatur, quum ei fierent nomina, septem aquilae paruae de nido allatae sunt.* Ex quo loco simul discimus, septimum etiam diem non nunquam fuisse lustricum. Quod vero non nulli ex eodem IVLIO CAPITOLINO (c) colligunt, tricesimo circiter die nomen liberis impositum: is error est, ex male interpuncto eius loco natus. Dum enim scribit: *inter haec liberales caussas ita muniuit, vt primus iuberet apud praefectos aerarii Saturni vnumquemque ciuium natos Liberos profiteri* INTRA TRIGESIMVM DIEM, *nomine imposito:* non sane sensus est, nomen impositum esse trigesimo die, nec, vti SALMASIVS emendat, professionem factam esse *intra trigesimum a nomine imposito diem*, sed professionem non prius fieri potuisse, quam imposito iam nomine, non tardius quam intra trigesimum a natiuitate diem. Nomen itaque imponebatur die lustrico: postea professio fiebat, intra trigesimum a natiuitate diem, paullo laxiore spatio professioni, quam impositioni nominum, dato. Ante diem lustricum *primordia* erant, de quibus SERVIVS (d): *nam ipsum puerum inter ipsa* PRIMORDIA, *id est, nono die periisse, manifestum est.* Vnde intra primordia exstinctos crediderim liberos, quibus in vetustis lapidibus nulla imposita sunt nomina. Ita apud GRVTERVM (e) legimus:

D. M.
D. AEMILIVS. P. F. FELIX.
FILIAE. SVAE. FECIT.

Apud eumdem (f):

CALPVRNIA. C. F.
MAXIMA. MATER.
DOLENS. ET. MERENS.
FILIEIS. FECIT. SVEIS.

Et

(a) *Cap. 6.*
(b) *Albin. cap. 4.*
(c) *In Marco cap. 9.*
(d) *Ad Virgil. Ecl. IV.*
(e) *Inscr. pag. 666. num. 2.*
(f) *Ib. pag. 674. num. 11.*

Et denuo (a):

DIDIA. T. F. FABIA.
MATER. IN. MEO. DOLORE.
IN. HOC. SEPVLCRO.
NOMEN. IN HIS. ADSCRIPSI. MEVM.
HIC. EST. DOMVS. MEA. CVM. MEIS.

Attamen et ſtatim poſt natiuitatem aliquando nomina impoſita fuiſſe infantibus, argumento eſt inſcriptio elegans apud eundem (b):

D. M.
IVLIO. DIADVMENO.
FILIO.
IVLIVS. CORVNCANIVS.
VIX. HOR. IV.
HORA. BREVIS. VITAE.
LETVM FVIT.

Soli itaque, qui ad hunc nominum diem aduixerant, DECIMAM ADIICIEBANT. Infantes enim intra primordia exſtincti, dicti *ſanguinolenti*, *ἀπεγνώσμενοι*, *neglecti*, et non magis pro natis habebantur, ac ſi numquam fruiti eſſent lucis vſura. (c) Additur in lege: DVO POST DIEM NOMINVM AMISSI DVAS DECIMAS ADIICIVNTO. Quod procul dubio de gemellis aeque ac liberis diuerſo tempore procreatis intelligendum. Sufficiebat enim, duos exſtitiſſe liberos communes, qui impoſitis nominibus ſpes parentum morte immatura deſtituiſſent. De tribus liberis communibus nihil hoc capite dicitur. Tres enim poſt nominum diem amiſſi non decimas tres adiiciebant, ſed ad ſolidi capacitatem proderant parentibus (d), adeoque ad aliud caput haec ſpecies pertinebat.

V. Nouum coniugibus beneficium indulget caput legis XVIII. quo cautum, VT PRAETER DECIMAM ETIAM VSVMFRVCTVM TERTIAE PARTIS, ET, QVANDOQVE LIBEROS HABVERINT, EIVSDEM PARTIS PROPRIETATEM CAPERE IVS ESSET. Ita ſe verba habent apud

(a) *Ib. pag.* 680. *num.* 5.
(b) *Ib. pag.* 688. *num.* 8.
(c) CVIAC. *Paratitl. ad tit.* C. *de infirm. poen. caelib.*
(d) VLP. *Fragm. tit.* XVI. §. 1.

VLPIANVM; nec eſt, quod in iis quidquam mutatum velimus. Alias per leges teſte apud VLPIANVM CELSO (a) omnium bonorum vſusfructus legari poterat, modo ne excederet dodrantis aeſtimationem. Aſt ea libertas legandi haud parum adſtricta inter coniuges. Diſtinguit enim lex, purene coniux coniugi leget, an ſub conditione, QVANDOQVE LIBEROS HABVERIT: quale exemplum vidimus ad caput XVI. Si pure legaſſet, non ſolum decima matrimonii nomine, ſed et vſusfructus tertiae partis bonorum; ſin ſub conditione liberorum, praeter decimam illam et tertiae partis bonorum proprietas legari poterat. Plura paſſim in iure noſtro occurrunt huius rei veſtigia, quae paullo curioſius legere iuuabit. Ait IAVOLENVS (b): PARTIS TERTIAE VSVMFRVCTVM *legauit: heredis bona ab eius creditoribus diſtracta ſunt: et pecuniam, quae ex aeſtimatione partis tertiae fiebat, mulier accepit fruendi cauſſa: et per ignorantiam ſtipulatio praetermiſſa eſt: Quaero an ab herede mulieris pecunia, quae fruendi cauſſa data eſt, repeti poſſit, et qua actione? reſpondi in factum actionem dari deberi.* Species clara eſt. Maritus vxori legauerat vſumfructum tertiae partis bonorum, quod licebat per leges decimarias, etiamſi nulli exſtarent liberi. Aeſtimatione bonorum facta, quam fieri debuiſſe, ſupra docuimus, heredis bona a creditoribus vendebantur, et ne legato excideret vidua, ei pecunia ex tertia bonorum parte redacta quaſi vtenda fruenda dabatur. Heres autem ex ignorantia iuris non interpoſuerat ſtipulationem de reſtituenda pecunia, nec ſatiſdationem exegerat, quam alioquin in vſufructu quantitatum rerumque fungibilium oportebat interponi. Mortua muliere finitoque quaſi vſufructu, quaerebat heres, an pecuniam datam et qua actione a mulieris heredibus repetere poſſet: Actionem dari manifeſtum videbatur, quia mortua muliere quaſi vſusfructus fuerat finitus. Aſt non poterat ex ſtipulatu agi, quia ſtipulatio non fuerat interpoſita: nec vindicari, quia non ſpecies, ſed quantitas fuerat data, nec condictio ſine cauſſa inſtitui, quia non inter heredem et mulierem, ſed inter hanc et creditores hoc interceſſerat negotium. Ergo ſupererat actio *praeſcriptis verbis*, vel *in factum*, cui locus eſt, quotieſcunque ex ſtricta iuris ratione omnis agendi via praecluſa videtur, et pro acturo tamen militat aequitas. (c)

Ad eandem legem pertinet lex SCAEVOLAE (d): *maritus vxori ſuae* VSVMFRVCTVM TERTIAE PARTIS, ET, QVVM LIBEROS HABVISSET,

(a) CELS. *Lib. XXXII. L.29.D.de vſufr.*
(b) *L. 10. D. de praeſcr. verb.*
(c) *L. 11.D. de praeſcr. verb.*
(d) *L. 48. D. de vſur.*

BVISSET, PROPRIETATEM *legauit: eam vxorem heredes falsi testamenti, et aliorum criminum accusarunt, qua re impedita est legatorum petitio: interea et filius ei mulieri natus est, eoque* CONDITIO LEGATI EXSTITIT. *Quaesitum est, quum testamentum falsum esse non adparuerit, an fructus etiam mulieri praestari debeant? Respondi praestandos.* Species plane ad hanc legem decimariam attemperata est. Legata fuerat vxori tertia pars vsusfructus, et si liberos sustulisset, eiusdem partis proprietas. Interea dum heredes testamentum tanquam falsum impugnant, conditio exstitit et testamentum falsum esse, non adparuit. Itaque mulier finita lite non solum legatum petit, sed et fructus, nimirum a tempore aditae hereditatis, a quo dies legati vsusfructus cedit. Obiecisse videntur heredes, diem legati conditionati a momento demum, quo exstitit conditio, cedere (a), adeoque et ex eo tempore tantum peti posse fructus. Ast SCAEVOLA respondet praestari debere a tempore aditae hereditatis, quia et antequam exsisteret conditio, vsusfructus, pure legatus, debebatur, idque legatum a momento aditae hereditatis deberi, iuris erat expeditissimi. (b) Auxilio etiam mulieri esse potuisset Seueri et Antonini constitutio. Nam ex horum rescriptis vsuras praestare tenebantur, quicumque frustrationis caussa beneficium legum implorabant (c). Sed hanc Seueri et Antonini constitutionem per aetatem Scaeuola Ceruidius videre non potuit.

Denique ad idem caput referenda sunt verba vexatissima VENVLEII (d): *nihil interest, vtrum* BONORVM *quis, an* RERVM TERTIAE PARTIS VSVMFRVCTVM *legauerit. Nam si bonorum vsusfructus legabitur, etiam aes alienum ex bonis deducitur, et quod in actionibus est computabitur: at si certarum rerum vsusfructus legatus erit, non idem obseruabitur.* Dici non potest, quam difficile hoc fragmentum visum fuerit interpretibus: ex quibus alii cum HALOANDRO legunt: *Nonnihil interest*: alii ex vulgata: *multum interest* rescribi iubent. ANT. FABER, (e) in emendando parum modestus, non modo τὸ *multum interest* probat, sed et pro verbis: *rerum tertiae partis* rescribit: *rerum certarum*, HERALDVS (f) et HVGO GROTIVS: (g) *rerum certae partis.* Denique vir eximius GER. NOODT (h) hac postrema quidem emendatione nihil opus esse recte censet, siquidem cur tertiae partis bonorum meminerit

(a) *L. 5. §. 2. D. quando dies leg.*
(b) *L. vn. §. 2. D. quand. dies vsusfr. leg. ced.*
(c) *L. 89. §. 1. D. ad L. Falc.*
(d) *L. 43. D. de vsufr. leg.*
(e) *Coniect. Lib. I. cap. 14.*
(f) *Rer. iudic. Lib. II. cap. 3.*
(g) *Flor. Sparf. ad h. l.*
(h) *Lib. I. Obs. cap. 12. et de vsufr. Lib. I. cap. 33.*

minerit VENVLEIVS, ex legibus decimariis ratio ſatis commode reddi poteſt: aſt ipſe quaedam textu excidiſſe cenſet, legitque: *ſi rerum*, *et quod in actionibus erit computabitur.* Enimuero etiamſi admiſſa hac viri clariſſimi emendatione recte ſe habere videantur omnia: ego tamen religioni mihi duco, auctoritatem codicis Florentini deſerere, vbi nulla adigit neceſſitas. Tres inter ſe ſpecies, vti vir ſummus CORN. VAN BYNKERSHOEK docet, contendit Venuleius. Titius vxori legauerat *vſumfructum tertiae partis bonorum*: Caius *tertiae partis rerum*: IAVOLENVS vſumfructum *tertiae partis certarum rerum.* Quaeritur, an omnes hae vſufructuariae ſint eiuſdem conditionis, eatenus, vt aes alienum ſit deducendum, et quod in actionibus eſt computandum, ante quam tertiae illius partis ponatur ratio? Reſpondet VENVLEIVS, *nihil intereſſe* inter duas ſpecies priores. Siue enim legatus ſit vſuſfructus *partis tertiae bonorum*, ſiue *tertiae partis rerum*, et aes alienum deduci oportere, et id quod in actionibus eſt, computari. Expediti enim iuris eſt, *res* et *bona* hic dici promiſcue, actioneſque etiam res incorporales, et in bonis eſſe (a). Aſt in tertia ſpecie, *ſi vſusfructus tertiae partis certarum rerum legatus ſit*, idem obſeruari negat VENVLEIVS, et recte negat, quum nec aes alienum certam rem ſingularem afficiat, et actiones ad ipſam bonorum vel rerum vniuerſitatem pertineant. Quae omnia tam luculenter expendit vir quem laudaui, illuſtris, CORN. VAN BYNKERSHOEK (b), vt vel verbum addere ſuperuacuum videatur.

Denique eodem pertinent omnia illa veterum artis noſtrae conditorum fragmenta, in quibus mariti vxoribus legaſſe dicuntur ſub conditione: SVBLATIS LIBERIS (c), QVANDOQVE LIBEROS HABEBVNT (d), QVVM LIBEROS HABVERINT (e). Qui vero liberi tunc profuerint, iam paullo ante ex *L. 25. D. de condit. et demonſtr.* expoſuimus.

VI. Poſtremum inter leges decimarias, id eſt vndevigeſimum PAPIAE POPPAEAE caput id quoque lucrum concedit vxoribus, vt HOC AMPLIVS PRAETER DECIMAM DOTEM LEGATAM SIBI PETERE poſſent. Dos itaque non computabatur in decimam, quam matrimonii nomine vxor capiebat, quia illa eſt proprium patrimonium vxoris, adeoque nec ei legatur a marito, ſed relegatur, vel praelegatur, tanquam res vxoris iam propria (f). Praecipue huc referenda eſt ſpecies, quam

(a) *L. 49. D. de verb. ſign.*
(b) *Obſ. Lib. II. cap. 24.*
(c) *L. 24. D. de adim. vel transf. leg.*
(d) *L. 25. D. eod.*
(e) *L. 62. pr. D. de cond. et dem. L. 4. C. quand. dies leg. vel fideic. ced.*
(f) CVIAC. *Obſ. Lib. IIII. cap. 23.*

quam tractat TERENTIVS CLEMENS (a). *Quum ab vno herede mulieri* PRO DOTE *compensandi animo legatum esset, eaque dotem suam ferre, quam legatum maluerit: vtrum in omnes heredes, an in eum solum, a quo legatum est, actio ei de dote dari debeat? quaeritur.* Maritus qui v. c. mille Philippûm dotis loco ab vxore acceperat, huic moriens non ipsam hanc summam relegauerat, sed certum fundum, ab vno coheredum praestandum in compensationem dotis. Non quaerebatur, an subsisteret legatum? (subsistebat enim per legem nostram decimariam:) nec, an mulier legato repudiato, ipsam dotem repetere posset: (Neque enim id dubium erat ob ambiguam fundi aestimationem.) Sed id quaerebatur, si dotem mallet, vtrum aduersus omnes heredes, an aduersus eum, a quo ipsi fundus in compensationem dotis legatus fuerat, haberet actionem? *Et Iulianus quidem in eum primum, a quo legatum sit, actionem dandam putat: nam quum aut suo iure, aut iudicio mariti contenta esse debeat, aequum esse, eum, a quo ei maritus aliquid pro dote legauerat, vsque ad quantitatem legationis huius aeris alieni sustinere, reliqua parte dotis ab herede ei praestanda.* Liquida est decisio. Non ab omnibus heredibus fundum illum legauerat maritus, sed ab vno: nec tamen illi plus oneris imposuerat, testator, quam vt fundum loco dotis praestaret. Ex eo ergo consequebatur, vt actio primum instituenda esset aduersus heredem, a quo legatum erat, vt tantum solueret, quanti esset fundus, et si istud pretium mille Philippûm non conficeret, in subsidium reliqui coheredes tenerentur, quia dos facit partem aeris alieni, ab omnibus exsoluendi heredibus.

Sequitur altera apud CLEMENTEM species (b): Maritus dotis compensandae caussa vxorem cum aliis instituerat heredem, eique Titium coheredem substituerat. Illa, repudiata hereditate, dotem praeferebat. Quaerebatur, vtrum ab omnibus heredibus, an a solo Titio sibi substituto eam petere debeat? Respondet ICtus: *Eadem*, (quae videlicet de superiore specie dixerat,) *erunt dicenda, si* (vxor) *heres instituta pro dote, omiserit hereditatem: vt in substitutum* (primum) *actio detur*, (reliqui coheredes teneantur in subsidium,) *et hoc verum est.*

Denique et tertiam speciem adiicit (c). Maritus vxori legat dotem ab vno coheredum, Titio, eumque et aliis legatis onerat. Posita ratione Titius deprehendit, quum ex dote relegata quarta Falcidia detra-

 hi

(a) TER. CLEM. *Lib.* IIII. *L.* 53. *D. de leg.* 2.

(b) TER. CLEM. IB. L. 53. §. 1. *D. de leg.* 2.

(c) ID. IB. L. 53. §. 2. *eod.*

hi nequeat (a), ea exsoluta sibi vel nihil vel parum superfore. Quaeritur, idne damnum solus Titius sentiat, an illud ad omnes coheredes pertineat? Respondet TER. CLEMENS, aequum esse, vt damnum ad omnes pertineat, ex eadem puta ratione, quod dos facit partem aeris alieni. Et ita intelligenda postrema TER. CLEMENTIS verba: *sed de legatis, et legis Falcidiae ratione belle dubitatur, vtrum is, in quem solum dotis actio detur, legata integra ex persona sua debeat, perinde ac si omnes heredes dotem praestarent*, (id est vtrum coheres solus perinde omne damnum ferat, ac ferre deberent omnes, si ab omnibus legata fuisset,) *an dotem totam in aere alieno computare*, (adeoque is quartae suae supplementum a coheredibus petere possit,) *quia in eum solum actio detur? Quod sane* (posterius) *magis rationem habere videtur.*

VII. Quemadmodum vero leges istae haud parum odiosae semper visae sunt ciuibus Romanis: ita hi varias excogitarunt artes, quibus fraus illis vtcumque fieret. Primum enim saepe huiusmodi pacta dotalia fiebant, vt dos, etiam quae vniuersa mulieris bona exhauriebat, mortua vxore penes maritum maneret. Sed hanc in fraudem legis constitutam dotem irritam esse iubebat CONSTANTIVS (b). Nec est quod cum CVIACIO *ad hanc legem* existimemus, legem Papiam certam quantitatem praestituisse dotibus. In fraudem enim legis Papiae constituta dos non est, quae vltra decies centena datur, sed quae ita datur, vt plus, quam per leges decimarias liceat, ad coniugem superstitem perueniat, ceu recte in commentario docet vir eximius IAC. GOTHOFREDVS, et ante eum EM. MERILLIVS *Obs. lib.* III. *cap.* VI. Nam si lege Papia modus praestitutus fuisset dotibus, et plus in dotem dedisset mulier, id non in fraudem legis, sed contra ipsam legem factum fuisset. Vnde palam est, de ea fraude loqui legem, qua coniux coniugi titulo dotis daret, quod per leges capere non posset.

Deinde quum *capere* sit aliquid ex testamento lucrari: leges decimarias commode eludebant donationibus inter viuos, quia Seuerus et Antoninus anno v. c. 959. Fuluio Aemiliano et Numio Albino coss. auctores fuerant senatui, vt et inter coniuges donationes ratas esse censeret, si morte donatoris vel donatricis confirmarentur (c). Verum et huic fraudi legibus recentioribus (d) obuiam itum esse, iam supra notauimus.

Denique

(a) L. 81. §. 1. 2. *D. ad L. Falc.*
(b) L. *vlt.* C. *Th. de inoff. dot.*
(c) L. 32. §. 1. *D. de don. int. vir. et vxor.*
(d) L. 1. *C. Theod. de bon. proscr.*

Denique quam maxime huc faciebant tacita fideicommiſſa. Si quis enim plus, quam per leges licebat, coniugi vellet relictum: is tunc in ſpeciem alios inſtituebat heredes, ſed tacito fideicommiſſo obſtrictos, vt vel omnia bona, vel maximam eorum partem reſtituerent coniugi ſuperſtiti. Vnde lucem capiunt duo praeclara fragmenta, PAPINIANI alterum, alterum TERTVLLIANI. Ille ait (a): *ſi gener ſocerum heredem reliquerit*, TACITI FIDEICOMMISSI *ſuſpicionem ſola ratio paternae adfectionis non admittit.* Manifeſto Papiniano propoſita fuerat haec ſpecies. Titius moriens reliquerat coniugem, quae praeter decimam matrimonii nomine, et vſumfructum tertiae partis bonorum, per legem nihil capere poterat. Heredem ergo inſtituerat eius patrem, idque ſuſpicionem iniecerat heredibus ab inteſtato, teſtamentum hoc conditum eſſe in fraudem legis decimariae, tacitoque fideicommiſſo obſtrictum eſſe ſocerum, vt hereditatem filiae, Titii viduae, reſtitueret. Quaerebant ex *Papiniano*, an iuſta ſit illa ſuſpicio? idque negabat ICtus, et, ſi alia deeſſent rei teſtimonia, hanc ſolam affectionis paternae rationem eam ſuſpicionem non admittere, reſpondebat.

Alter locus TERTVLLIANI (b) talis eſt: *Tu modo, vt* SOLIDVM CAPERE *poſſis, hoc meae admonitionis* FIDEICOMMISSVM *Deus faciat.* Manifeſto ille patrum iuris conſultiſſimus in animo habuit leges decimarias. Quemadmodum lex Papia multa nuptis praemia pollicebatur: ita TERTVLLIANVS vxori, ſi ſanctae viduitatis propoſitum ſeruaſſet, non pauciora praemia, quae partim ad praeſentem vitam, partim ad futuram et ſempiternam pertinent, proponit. Ea vt in ſolidum vxor capiat, optat, fingitque eleganter, tacito fideicommiſſo, id eſt, precibus ſe rem commiſiſſe Deo, quemadmodum mariti fideicommittere ſoleant heredibus, quod ad vxores contra leges decimarias peruenire vellent. Enimuero huic quoque fraudi obicem poſiturus CONSTANTINVS M. (c) (non, vti in quibuſdam editionibus eſt, Conſtantius,) ad Maximum, Rationalem Hiſpaniae reſcribit, tacita huiuſmodi fideicommiſſa praemiis propoſitis eſſe detegenda. Et quidem, ſi ipſe cuius fideicommiſſum fuerit, rem enunciet, tertiam bonorum partem ei praemium futuram. Sin vxor rem deferat, eam dimidiam hereditatem cum optione habituram: occultatorem contra, omni patrimonio exutum, in inſulam deportatum iri. Seuera iſta conſtitutio paullo incautius in codicem Iuſtinianeum tranſlata eſt a Triboniano eiuſque ſociis, ſiquidem Iuſtiniani temporibus,

(a) L. 25. *pr. D. de his quae vt indign.*
(b) *Ad vxor. Lib. I. cap. 1.*
(c) L. *vn. C. de his qui ſe defer.*

bus, abolitis, vti mox demonſtrabimus, legibus decimariis, vix iſtis fideicommiſſis tacitis amplius erat opus.

VIII. Ceterum leges illae decimariae paullatim ab vſu receſſerunt: ac denique in vniuerſum abrogatae ſunt. Quod, quibus gradibus ſit factum, diligentius iam inueſtigandum eſt. Primum Claudius Imp. teſte SVETONIO (a) ciuibus, naues mercaturae cauſſa fabricantibus, vacationem legis Papiae Poppaeae conceſſit. Quod quamuis de legibus decimariis praecipue intelligendum ſit, ipſae tamen illae leges per ſaecula inſequentia conſtanti vſu viguerunt: ſiquidem ſub Veſpaſianorum tempora eorum meminit QVINCTILIANVS; ſub Antoninis SCAEVOLA, ſub Seuero TERTVLLIANVS, ſub Caracalla PAPINIANVS et VLPIANVS, ſub Alexandro VENVLEIVS, quorum loca hoc capite paſſim allegauimus. Quin quarto adhuc ſaeculo Chriſtiano, quamuis CONSTANTINVS M. poenas caelibatus ac orbitatis ſuſtuliſſet, ipſae tamen leges decimariae ab eo intactae ſeruatae ſunt, ceu ex conſtitutione in codice Iuſtinianeo mutila (b), in Theodoſiano (c) integriore, adparet, vbi CONSTANTINVS, abolitis coelibatus poenis; *Verum huius beneficii*, inquit, *maritis et vxoribus inter ſe vſurpatio non patebit, quorum fallaces plerumque blanditiae vix etiam oppoſito iuris rigore cohibentur, ſed maneat inter iſtas perſonas* LEGVM PRISCA AVCTORITAS. Manſiſſe ergo ſub Conſtantino leges decimarias, cum ex his verbis, tum et ex ſeuera illa epiſtola ad Rationalem Hiſpaniae, paullo ante allegata, adparet. Confirmauit tamen idem Imperator nauiculariis priuilegium, a Claudio Imp. olim conceſſum, vt ex conſtitutione in codice Theodoſiano ſuperſtite (d) diſcimus.

Sub Conſtantini M. filiis, proximiſque ſucceſſoribus, manſiſſe leges decimarias, vel inde patet, quod eae adhuc ſub Theodoſio M. viguerunt, qui et ipſe tamen decurionibus et curialibus legum iſtarum gratiam fecit, eoſque ſingulari conſtitutione (e) ſolidi capaces eſſe iuſſit.

Primi anno erae Chriſtianae 410. has leges penitus ſuſtulerunt HONORIVS et THEODOSIVS (f), in perpetuum valitura lege decernentes, vt *inter virum et vxorem ratio ceſſet ex lege Papia* DECIMARVM, *et, quamuis non interueniant liberi, ex ſuis tamen in* SOLIDVM *capiant teſtamentis, niſi forte lex alia imminuerit, derelicta*: quin *vt tantum poſthac maritus et vxor ſibi inuicem relinquere poſſint, quantum ſuperſtes amor exegerit.*

(a) *Claud. cap.* 18.
(b) L. 1. C. *de infirm. caelib. poen.*
(c) L. 1. C. *Theod. eod.*
(d) L. 7. C. *Theod. de nauicul.*
(e) L. 124. C. *Theod. de decur.*
(f) L. 2. C. *Th. de iur. lib.* L. 2. C. *de inf. poen. caelib.*

exegerit. Ceterum, quamuis hac constitutione leges decimariae sublatae sint: non tamen simul omne orborum et parentum discrimen, sublatum est, vti ALCIATVS (a) ideo a DVARENO (b) notatus, existimat. Hoc enim discrimen primus plane sustulit Iustinianus. Verba autem in constitutione HONORII et THEODOSII: *Nisi forte alia lex imminnerit*, ad legem Falcidiam et eas, quae de inofficioso testamento scriptae sunt, respicere, recte obseruauit IAC. GOTHOFREDVS (c). Quum vero nec parentes et liberi legitima portione fraudari, nec heredes coniugis caussa vltra dodrantem onerari possent: tamen post hanc legem, quod vltra modum coniux coniugi reliquerat, non amplius occupabat fiscus, sed ii, quorum interesat, vel actione in factum, vel querela inofficiosi experiebantur, vt, quod sibi deerat, iis actionibus consequerentur.

(a) *Ad* L. 137. *D. de verb. sign.*
(b) *Disp. Anniuers. Lib. I. cap.* 40.
(c) *Ad Cod. Theod. Tom. II. pag.* 640.

* * * * * * * * * * *

CAPVT XV.

AD CAPITA LEGIS XX. XXI. XXII. XXIII. XXIIII. XXV. XXVI. XXVII. ET XXVIII. DE SOLIDI CAPACITATE.

I. *Roximae fuerunt leges de solidi capacitate. Eae quotuplices? Illarum restitutio.* II. *Solidum inter se capiebant coniuges ob aetatem. Breuitas matrimonii an obstiterit? Aetas, qua liberi exigebantur. Locus Tertulliani explicatus. Fr. Connanus notatus.* III. *Solidum inter se capiebant coniuges ob diuturnitatem matrimonii. Maritus annorum sexaginta, vxor quinquaginta lege hac soluti.* IV. *Ob cognationem qui inter se solidum capere potuerint? Cuiacii et Grauinae lapsus.* V. *Solidi capaces erant absentes reip. caussa. Iac. Gothofredus notatus. Quinam absentes reip. caussa? Mulieres in prouincias duci non poterant.* VI. *Solidi capacitas ob liberos, vel vnum communem superstitem, vel puberem amissum. Aetas legitima. Duo quoque trimi proderant parentibus. Quando infantes mamma fuerint depulsi? Proderant et tres post nominum diem vel vnus intra annum et sex*

et sex menses amissus. Iac. Gothofredus notatus. Substitutiones, in fraudem legis inuentae. L. 6. D. de vulg. et pup. subst. *explicata.* VII. *Solidi capacitas ob postumum.* VIII. *Solidi capacitas ob ius liberorum impetratum. Quis illud concesserit? An in capite nostro id concedendi facultas populo data?* IX. *Solidi capacitas ex testamento extranei. Pater solitarius. Marmor Viennense expositum contra Ios. Scaligerum.* L. 72. D. de her. inst. *exposita.* X. *Quando femina solidum ceperit ex testamento extranei?* XI. *Priuilegia aduersus leges has concessa. Ius trium liberorum.* L. 2. et 3. C. Th. de iur. lib. *explicatae. Quando ea constitutio in Occidente valere coeperit? An hae leges* L. vlt. C. de iur. lib. *abrogatae sint?*

I. QVando vnam vel alteram decimam inter se capere potuerint coniuges, superiore capite ostendimus: Has leges decimarias excepisse capita *de solidi capacitate*, cum ex argumenti similitudine, tum ex fragmentis TERENTII CLEMENTIS et VLPIANI colligi potest, quippe quos eodem libro commentariorum quarto de solidi capacitate egisse animaduertimus. Ceterum solidum vel inter se capiebant coniuges, vel quicumque alii ex testamentis quorumcumque. Quibus casibus inter se ceperint coniuges, ostendit VLPIANVS (a), ex quo septem haec capita, a viro eximio, IAC. GOTHOFREDO, excepto illo de absentibus reip. caussa, in vnum conflata, ita restituimus:

CAP. XX. *Viro et vxori solidum inter se capiundi ius esto, si vterque vel alteruter nondum eius aetatis sit, qua liberi ex hac lege exiguntur.*

CAP. XXI. *Item si vtrique finitos hac lege annos in matrimonio excesserint, solidum capiundi ius esto.*

CAP. XXII. *Item si cognati inter se coierint, vsque ad sextum gradum, eis solidum inter se capiundi ius esto.*

CAP. XXIII. *Si vir abest reip. caussa, donec abest, et intra annum, postquam abesse desiit, libera inter eum et vxorem testamentifactio esto.*

CAP. XXIIII. *Item qui filium filiamue communem superstitem habebunt aut quatuordecim annorum filium, vel filiam duodecim, vel qui duos trimos vel tres post nominum diem, aut qui intra annum et sex menses etiam vnum cuiuscunque aetatis impuberem amiserunt, eis solidum inter se capiundi ius esto.*

CAP. XXV.

(a) *Fragm. tit. XVI. §. 1.*

CAP. XXV. *Item vxori, quae post mortem viri intra decem menses ex eo pepererit, solidum ex bonis eius capiundi ius esto.*

CAP. XXVI. *Item, qui quaeue ius liberorum a senatu impetrauerint; solidum inter se capiunto.*

Quando vero ex testamentis aliorum quisque capere potuerit, duo sequentia ostendunt capita, quae itidem ex VLPIANI rubrica tituli XIII, nec non ex IVVENALE (a) et *L.* 8. *et L.* 9. *C. Th. de bon. proscriptorum* ita restituimus:

CAP. XXVII. *Ex aliorum testamentis* PATER SOLITARIVS *solidum capito.*

CAP. XXVIII. *Item femina ingenua, si tres liberos habebit, et libertina, si quatuor, solidum ex testamento capiunto.*

II. Primum casum, quo solidum inter se capiebant coniuges, ita lex describit: VIRO ET VXORI SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO, SI VTERQVE VEL ALTERVTER NONDVM EIVS AETATIS SIT, QVA LIBERI EX HAC L. EXIGVNTVR. Pertinet itaque lex ad VIRVM ET VXOREM, orbos, non τοὺς ΑΓΑΜΟΥΣ, ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν, ad eos, *qui intra annum* XXV. *nondum inierant* MATRIMONIVM, *vti legem accepisse videtur* SOZOMENVS (b). Exigebatur enim matrimonium rite contractum, ita tamen, vt et breuissimum sufficeret. *Non tantum enim duorum mensium, sed et minoris temporis maritus vxoris testamentô scriptus succedebat, nec legata, vel fideicommissa seu donationes temporis huius angustia capi prohibebat*, vti ad Niconem rescribunt DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. (c) Ex qua lege infert vir summus, IAC. CVIACIVS (d), prisca quadam lege, forsan Iulia et Papia, cautum fuisse ante hanc constitutionem, ne aliter noui nupti ius solidi inter se capiundi haberent, quam si duorum saltim mensium spatio vna fuissent, eiusque sanctionis eam fuisse caussam, vt nouus νεογάμων calor coërceretur, quo aestuantes facile sua omnia nouo coniugi elargiri soleant. Quale quid et Germanis in mentem venisse, in Antiquitatibus Germanicis notauimus. Verum quantumuis acuta ea coniectura sit: veterum tamen testimonio illa destituitur: nec id ex hac constitutione liquet, quum Nicon Imperatoribus huiusmodi speciem proponere

 potuerit,

(a) *Sat. VIIII. v. 86.*
(b) *Hist. eccl. Lib. I. cap. 9.*
(c) L. 19. *C. de legat.*
(d) *Obs. Lib. XVIII. cap. 9.*

potuerit, ex qua nasceretur dubium, an solidi capax sit maritus, quocum vxor bimestre tantum exegerit matrimonium, adeoque Principes non tam ad legem aliquam, quam ad propositum sibi casum respexerint.

His coniugibus SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS erat: siue alter alterum heredem instituisset, siue per donationem inter viuos mortisue caussa omnia bona transtulisset in coniugem. Ad hos enim modos omnes CAPIVNDI vocabulum porrigi, iam superiore capite monuimus. Non tamen solidum capiebant semper, sed SI VTERQVE VEL ALTERVTER EORVM NONDVM EIVS AETATIS ESSET, QVA LEX LIBEROS EXIGIT. Si vterque infra eam aetatem erat, vterque; sin alteruter; is, qui nondum eius aetatis erat, solidi capax habebatur.

Ast quaenam illa aetas, qua lex exigebat liberos? Ipse VLPIANVS (a) ita haec verba interpretatur: *Id est, si vir minor* ANNORVM VIGINTIQVINQVE *sit*, *aut vxor* ANNORVM VIGINTI *minor.* Neque dubitandum, quin VLPIANI et insequentibus temporibus res se ita habuerit, maxime, quum et SOZOMENVS (b) meminerit εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν. Sed tanto magis dubito, an hi sint anni, ipsa lege Papia Poppaea praefiniti, ob locum TERTVLLIANI (c) notatu dignissimum: *Nonne vanissimas* PAPIAS *leges*, *quae ante liberos suscipi cogunt*, *quam* IVLIAE *matrimonium contrahi*, *post tantae auctoritatis senectutem heri Seuerus*, *constantissimus principum*, *exclusit?* Ex hoc sane testimonio discimus, primo, seueram admodum fuisse legem Papiam Poppaeam, quippe quae prius suscipi coëgerit liberos, quam lex Iulia de maritandis ordinibus matrimonium iniri. Deinde eadem opera nos docet TERTVLLIANVS, Seuerum, principum constantissimum, leges illas Papias exclusisse, non, quod eas aboleuerit, (id enim demum postremis factum est reip. temporibus:) sed quod paullo maiorem finiuerit aetatem, et fortassis eam, quam lex Iulia de maritandis ordinibus olim inuexerat, in vsum reuocarit. Quae quum ita sint, consequens sane est, vt illi viginti quinque anni maritis, et viginti vxoribus praefiniti, non sint ex lege Papia Poppaea, sed ex constitutione Seueri, vel fortassis ex lege Iulia a Seuero in vsum reuocata. Quibus vero annis lex Papia Poppaea exegerit liberos, aeque incertum est, ac quibus lex Iulia de maritandis ordinibus iniri iusserit matrimonium: Si coniecturae locus esset,

(a) *Fragm. tit. XVI.* §. 1.
(b) *Ibid.*
(c) *Apolog. cap.* 4.

esset, dixerim ego, legem Papiam vti matrimonium inire iusserat omnes puberes et viri potentes, ita liberos flagitasse a maribus anno aetatis duodeuigesimo, a feminis forte XVI. Illum enim annum iam veteribus in maribus visum fuisse procreandis liberis idoneum, vel inde patet, quod adoptantem annis octodecim praecedere oportuerit adoptiuum (a). Quod si itaque lex Iulia mares anno XX; feminas anno XVIII. quibus plerumque nuptiis idonei creduntur homines, matrimonium inire iussit: facile intelligemus, cur vanitatis legem Papiam accuset TERTVLLIANVS, prius quippe exigentem liberos, quam Iulia iusserat matrimonium iniri. Vtut sit: errare saltim liquet eos, qui cum viro eximio, FR. CONNANO (b) scribunt, legem Papiam Poppaeam neminem ante annum vicesimum quintum ad iustae vxoris amplexum inuitasse. Id enim ex SOZOMENI et HISTORIAE TRIPERTITAE lacunis eum hausisse, nemo non animaduertit.

III. Sequente capite fuerat cautum, VT SI VTRIQVE LEGE HAC FINITOS ANNOS IN MATRIMONIO EXEGERINT, IIS SOLIDVM CAPIVNDI IVS ESSET. Quemadmodum itaque ante annos, quibus lex liberos exigebat, orbitas non impediebat coniuges, quo minus solidum inter se caperent: ita nec fraudi amplius erat senibus, si liberos in matrimonio tam diuturno non sustulissent. Anni vero isti legibus finiti in viris erant sexagesimus, in feminis quinquagesimus. Ita enim ipse VLPIANVS (c) hoc caput interpretatur: *Id est, vir* SEXAGINTA *annos, vxor* QVINQVAGINTA. Quemadmodum enim qui intra hos annos nec matrimonium iniissent, nec procreassent liberos, ipsis poenis caelibatus orbitatisque liberabantur capite huius legis tertio: ita et solidi capaces erant, qui hos annos exegissent IN MATRIMONIO, tanquam qui iam patriae priamoque satisfecissent.

IIII. Sequitur caput legis XXII: ITEM SI COGNATI INTER SE COIERINT VSQVE AD SEXTVM GRADVM, EIS SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO. Romanos in coniunctionibus honestatis potissimum habuisse rationem, nec promiscue inter cognatos concessisse nuptias, in vulgus notum est. In linea recta illae prohibitae erant in infinitum: in collaterali aequali demum in gradu quarto inter consobrinos; in inaequali tantum inter eas personas, quae sibi inuicem parentum liberorumque loco haud erant, permittebantur. Si qui vero cognati, quos leges coire non prohibebant, inierant matrimonium: aequum

(a) L. 40. §. 1. *D. de adopt.*
(b) *Comment. iur. ciu. Lib. VIII. cap.* 4. *num.* 3.
(c) *Tit.* 16. §. 1.

aequum videbatur, duplex istud vinculum coniugibus ad solidi capacitatem prodesse. Non abs re autem additur VSQVE AD SEXTVM GRADVM. Nam et his solis Praetor dabat bonorum possessionem, non habita vlteriorum graduum ratione, nisi ex septimo sobrino sobrinaque nati nataeue (a). Immo non facile, quum de naturali cognatione quaeritur, septimus gradus exceditur, quatenus vltra eum fere gradum rerum natura cognatorum vitam consistere non patitur, vti ait MODESTINVS. (b)

Praecipue autem lex prudenter adiecerat: SI INTER SE COIERINT, ne id priuilegium ad sponsos pertinere existimaretur. Quos alioquin maritorum iure frui passa erat lex Iulia et Papia: Nam his cognatis qui haud inter se coierant, hoc legis beneficio ne quidem opus erat, quia sibi inuicem quaeuis relinquere iure poterant, dum ne alias essent solidi incapaces. Male ergo vir summus, IAC. CVIACIVS (c), haec ad caelibes producit, existimans, eos vtilitate testamentaria excidisse, nec solidum potuisse capere, nisi ex testamentis cognatorum intra sextum gradum. Male etiam vir doctissimus, IAN. VINC. GRAVINA (d), qui longius ratiocinando progressus, agnatos sine fraude legis Papiae Poppaeae vsque ad decimum gradum existimat inter se capere potuisse, quia is sit gradus agnationis extremus (e). Enimuero inter cognatos et agnatos lex nostra haud distinguit, nec ICtorum est, huiusmodi leges ad alios proferre casus, de quibus altum est in ipsa lege silentium.

V. Capite XXIII. cauebatur: SI VIR ABEST REIP. CAVSSA, DONEC ABEST, ET INTRA ANNVM POSTQVAM ABESSE DESIERIT, LIBERA INTER EVM ET VXOREM TESTAMENTI FACTIO ESTO. Vir laude nostra maior, IAC. GOTHOFREDVS (f), non modo hanc particulam a reliquis de solidi capacitate capitibus seiungit, ex eaque singulare construit caput, quod ipsi est duodeuigesimum: verum etiam illud ita refingit: *Si vir commodi sui caussa absit, ex bonis vxoris suae solidum ne capito: at si sine detrectatione reip. caussa aberit, et donec abest, et intra annum, postquam abesse desiit, libera inter virum et vxorem testamenti factio esto.* Consilii sui diuulsaeque a reliquis capitibus huius particulae eam rationem reddit vir eximius, quod VLPIANVS (g) libro demum commen-

(a) §. *vlt. Inst. de success. cogn.*
(b) L. 4. *pr. D. de grad. et adfin.*
(c) *Paratitl. C. de infirm. poen. caelib.*
(d) *De leg. et SCto num.* 52. *pag.* 584.
(e) §. *vlt. Inst. de succ. cogn.*
(f) *Ad leg. Pap. Popp. cap.* 18.
(g) L. 36. *et* 38. *D. ex quib. causs. maior.*

commentariorum sexto, quid sit reip. caussa abesse, exponat, quum de solidi capacitate egerit libro quarto. Quae de viro sui commodi caussa absente adsuit, ea niti ait epigrammate hoc MARTIALIS (a):

Nescio quid de te non belle, Dento, fateris,
Coniuge qui ducta iura paterna petis.
Sed iam supplicibus dominum lassare libellis
Desine, et in patriam serus ab vrbe redi.
Nam dum tu longe deserta vxore domoque
Tres quaeris natos, quattuor inuenies.

Ex quo GOTHOFREDVS infert, eos, qui ab vxore abesse vellent, ius liberorum petere consueuisse a principe. Enimuero, quum VLPIANVS (b) hanc legem reliquis de solidi capacitate adiungat, nec verosimile sit, legem nostram accurate scriptam, capita, quae de solidi capacitate agunt, hunc in modum diuulsisse: non abs re suspicamur, illa VLPIANI fragmenta de absentia reip. caussa ad aliud caput legis nostrae pertinuisse, de quo infra videbimus. Deinde ex MARTIALIS epigrammate, vti iam V. C. ANT. SCHVLTINGIVS (c) obseruauit, frustra probatur, virum qui commodi sui caussa absfuerit, hoc beneficio ab ipsa lege fuisse priuatum. Nec Dento, in quem ludit MARTIALIS, ideo ius liberorum petebat, vt ab vxore abesset, sed idcirco aberat, quia petebat ius liberorum. Id autem facile largimur viro eximio, e textu VLPIANI excidisse verba REIPVBLICAE CAVSSA: quia annus vacationis non dabatur absentibus quibusuis, sed iis, qui postquam reipublicae caussa absfuerant, domum reuertissent.

Ait ergo lex: SI VIR ABEST REIP. CAVSSA: adeoque id beneficium non conceditur iis, qui sui commodi, veluti commerciorum caussa aberant (d), nec qui alterius grandis commodi caussa id agebant, vt reip. caussa abessent (e), vti saepe libera republica legationes liberae impetrabantur ab iis, quibus negotia essent in prouinciis, nec qui data opera id affectarant, aut profecti erant maturius, aut dicis gratia reip. caussa aberant (f): sed qui auctoritate publica, et bono

(a) *Lib. VIII. Epigr.* 31.
(b) *Fragm. tit.* 16. §. 1.
(c) *Ad* VLPIAN. *pag.* 612.
(d) L. 1. §. 1. L. 36. *ex quib. causs. maior.*
(e) L. 4. *D. eod.*
(f) L. 5. *D. eod.*

bono publico peregre versabantur (a) veluti magistratus, euntes in prouincias (b), eorumque comites, ministri, milites (c), et quicumque ad negotium reip. caussa expediendum amandabantur (d), veluti legati.

His omnibus id competebat priuilegium, DONEC ABESSENT, ET INTRA ANNVM POSTQVAM ABESSE DESIERANT. Quae vacatio annua ab eo incipiebat momento, quo finito munere, Romam redibant (e). Hinc non proderat illis absentia, qui in prouincia vltra tempus, constitutionibus concessum, adsederant (f). Nisi princeps adsidere diutius speciatim permisisset (g). Ad reuertendum vero tantum illis laxamenti indulgebatur, vt commode in vrbem reuerti possent, nec proficiebat eis tempus, quo aliquo deflexerant suae rei caussa, praeterquam si infirmitate impediti, iter continuare haud possent. Tunc enim ratio habebatur humanitatis, sicuti haberi solebat et hiemis, et nauigationis, ceterorumque, quae casu contingunt (h).

Iusto vero tempore reuersi anni habebant vacationem, non solum, vt excusarentur a muneribus publicis, verum etiam, vt LIBERA interea INTER CONIVGES esset TESTAMENTI FACTIO, adeoque alter ex alterius testamento solidum iure caperet, etiamsi nullos vel superstites haberent, vel amisissent communes liberos.

Ratio huius priuilegii a more antiquo videtur arcessenda, quo feminis haud licebat viros, ituros in prouincias vel castra, comitari. De libera re publica id certissimum est, laudaturque a M. SENECA (i) vir grauissimus Flaminius, quod exiturus in prouinciam vxorem a porta dimiserit. Quae vetus disciplina ad Augustum vsque mansit, sub quo lex nostra lata est. De eo enim SVETONIVS (l): *Disciplinam*, inquit, *seuerissime rexit, ne legatorum quidem, nisi grauate, hibernisque demum mensibus, permisit* VXOREM INTERVISERE. Quamuis itaque Augustus ipse, Liuia comite, aliquando obiret prouincias: non tamen id indulgebat aliis. At sub Tiberio non solum Agrippina cum Germanico in prouinciam iuit, verum etiam Caecinae, referenti ad Senatum, ne quem magistratum, cui prouincia obuenisset, vxor comitaretur, grauiter a Valerio Messalino, ipsoque Druso reclamatum,

eoque

(a) L. 36. *D. ex quibus cauf. maiores.*
(b) L. 16. *D. de off. praef.* L. 32. *quib. ex cauff. mai.*
(c) L. 33. §. 4. *D. eod.*
(d) L. 8. L. 35. §. 1. *D. eod.*
(e) L. 38. §. 1. *D. eod.*
(f) L. 37. *D. eod.*
(g) L. 38. *pr. D. eod.*
(h) L. 38. §. 1. *D. eod.*
(i) *Controu. Lib. IIII.*
(l) *Annal. Lib. III. cap.* 32.

eoque conuicio eius sententia elusa est, teste TACITO (a). Frequenter itaque ab eo tempore vxores magistratuum haerebant in prouinciis, veluti vxor Pilati (b), et Drusilla Felicis (c) Procuratorum Caesaris per Iudaeam, C. Plinii Secundi, Propraetoris prouinciae Ponticae consulari potestate in Bithynia (d), aliorumque virorum recti exempli domi militiaeque. Hinc de suo tempore VLPIANVS (e): *Proficisci autem procos. melius est sine vxore, sed et* CVM VXORE POTEST, *dummodo sciat, Senatum Cotta et Messalla Coss.* (adeoque sub Tiberio anno V. C. 772.) *censuisse, futurum, vt, si quid vxores eorum, qui ad officia proficiscuntur, deliquerint, ab ipsis ratio et vindicta exigatur.* Quum ergo eo tempore, quo lex nostra lata est, nondum vxoribus aditus pateret in castra et prouincias: facile reddi poterit ratio, cur Augustus absentes reip. caussa a legum rigore eximendos censuerit, eo tempore, quo ab vxoribus secubare auctoritate publica cogerentur: et cur iisdem anni dederit vacationem, vt reduces spatium haberent, communem sibi filium filiamue quaerendi. Ex quo vero, laxata hac disciplina, vxores coeperant cum viris in prouincias ire, cessasse id priuilegium saltim in iis, quibus vxor indiuidua comes haeserat, facile est ad existimandum.

VI. Sequitur caput XXIV., quod tale fuit, teste VLPIANO: ITEM SI FILIVM FILIAMVE COMMVNEM HABEANT, AVT QVATVORDECIM ANNORVM FILIVM, VEL FILIAM DVODECIM AMISERINT, VEL SI DVOS TRIMOS, VEL SI TRES POST NOMINVM DIEM AMISERINT, AVT SI INTRA ANNVM ET SEX MENSES ETIAM VNVM CVIVSCVMQVE AETATIS IMPVBEREM AMISERINT, SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO. Proderant ergo et liberi ad solidi capacitatem, et quidem vel superstites, vel amissi. Superstes proderat etiam VNVS vel VNA, FILIVS FILIAVE COMMVNIS, id est ex illis parentibus, qui solidum inter se capiebant natus nataue. Quare si quando *liberis interuenientibus* solidum capi potuisse, πληθυντικῶς dicitur (f): id non ita intelligendum est, ac si vnus vnaue non suffecerit: sed quod ibi Imperator omnes casus lege hac expressos coniunxerit.

Porro parentes aut vnum amiserant, aut duos, aut tres, idque vel iam pridem, vel intra annum et sex menses. Vnus vnaue iam pridem amissus amissaue solidum praestabat, si FILIVS QVATVORDECIM ANNORVM vel FILIA DVODECIM turbato naturae ordine ante parentes obiisset.

(a) *Annal. Lib. III. cap.* 32.
(b) *Matt. XXVII.* 19.
(c) *Act. XXIIII.* 24.
(d) PLIN. *Lib. VIIII. Epist. CXXI.*
(e) L. 4. §. 2. *D. de off. procos.*
(f) L. 7. C. *de nauicular.*

set. Eum enim terminum ordinarium pubertatis et viripotentiae esse, nemo ignorat. Equidem in codice Tiliano, vnde hos VLPIANI titulos primum restitutos nouimus, vocabulum DVODECIM non exstare, obseruat EM. MERILLIVS (a); sed probum id omnino videtur et genuinum: partim quod ad pubertatis annos respexit legislator, quam ipse in feminis capite huius legis v. duodecim annis finiuerat: partim quod ea aetas procul dubio ab hac lege Papia Poppaea, quam κατ' ἐξοχὴν legis nomine venisse animaduertimus, LEGITIMA dici solebat veteribus, veluti in marmore apud IAN. GRVTERVM (b):

D. M.
IVLIAE. SECVNDINAE. FILIAE.
ET. FORMA. SINGVLARI. ET.
MORIBVS. PIISSIMIS. DOCTRI
NAQVE. SVPER. LEGITIMAM.
SEXVS. SVI. AETATEM. PRAES
TANTISSIMAE. QVAE. VIX
IT. ANN. XI. MENS. VIIII
D. XX.

Iulia illa Secundina vix duobus mensibus aberat a pubertate vel viripotentia, eamque parens in monimento vocat LEGITIMAM SEXVS SVI AETATEM, id est, vti ego interpretor aetatem, quam lex Papia Poppaea feminis ad pubertatem virique potentiam sufficere statuerat: quemadmodum et in iure nostro haec aetas aliquando LEGITIMA (c) vel IVSTA adpellatur (d), quum alias, vti BARN. BRISSONIVS (e) demonstrauit, maiorennes demum ad iustam vel legitimam aetatem dicantur peruenisse.

Sufficiebant porro DVO TRIMI AMISSI, vel quod ante triennium Romani mamma infantes depellere non solerent, ab eoque tempore demum iis alimenta decernerentur (f), vti viro summo, IAC. CVIACIO (g) visum est, vel quod veteres trimos, teste PLINIO (h), ad dimidiam futurae mensurae peruenisse crederent, et hinc duos trimos vni puberi aequipararent: quam rationem reddit EM. MERILLIVS (i), subtiliorem

(a) *Obs. Lib. XI. cap.* 37.
(b) *Inscr. pag.* 690. *n.* 4.
(c) L. 50. §. 6. *D. de legat.* 3.
(d) L. 8. *D. de condict. causs. dat.*
(e) *De verb. sign. Lib. X. pag.* 317.
(f) L. 9. *C. de patr. pot.*
(g) *Obs. Lib. XVIIII. cap.* 40.
(h) *Lib. VII. Hist. nat. cap.* 16.
(i) *Obs. Lib. II. cap.* 37.

tiliorem tamen, ſi quid video, quam veriorem. CVIACII ratio, tanquam ſimplicior ſeſe commendaret, dummodo certiore niteretur fundamento. Quod enim ex hiſtoria Maccabaeorum (a) excitatur teſtimonium, ſi quid veri ineſt, ad Ebraeorum magis, quam Romanorum, mores pertinet. Vltra biennium tamen vbera ſuxiſſe infantes Romanos, vel exemplo Tiberii patet, quem bimulum cum Liuia matre in fuga fuiſſe ſcribit VELLEIVS PATERCVLVS (b), quo tempore, teſte SVETONIO, (c) vagitu ſuo paene bis prodidit parentes, ſemel, quum a nutricis vbere, item, quum a ſinu matris raptim auferretur. Alii infantes adhuc tardius depellebant vberibus: et de Plotino ſuo refert PORPHYRIVS (d) eum iam octennem, adhuc tamen ad nutricem diuertere, ſugendique lactis auiditate, eius nudare papillas conſueuiſſe.

Denique et ob TRES POST NOMINVM DIEM (ita enim pro *nonum diem* iterum reſcribendum eſſe, recte monuit EM. MERILLIVS (e). AMISSOS ſolidum inter ſe capiebant coniuges. Quum vero de nominum die iam ſupra plus ſatis dictum ſit, nihil eſt, quod hic plura addere velimus.

Hactenus de liberis iam pridem amiſſis. Sin non ita multum temporis praeteriiſſet a morte infantis, locum habebant, quae porro in lege noſtra ſequuntur: AVT SI INTRA ANNVM ET SEX MENSES ETIAM VNVM CVIVSCVNQVE AETATIS IMPVBEREM AMISERINT, SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO. Vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS haec partim ad priora refert, partim nouam inde format regulam, et hinc verba capitis talia fuiſſe ſuſpicatur: *Vel ſi tres poſt nonum diem amiſerint, intra annum tamen et ſex menſes. Etiam vnus cuiuſcumque aetatis impubes amiſſus ſolidi capiendi ius praeſtato.* Sed ſi vnus cuiuſcumque aetatis impubes amiſſus ſolidi capiendi ius praeſtitit: cur non idem praeſtiterint tres poſt nominum diem amiſſi, niſi intra annum et ſex menſes fuerint elati? Sane ea ſententia non fluit ex VLPIANI (f) verbis, quae ita ſunt interpungenda: *Vel ſi tres poſt nonum* (nominum,) *diem amiſerint, vt intra annum tamen et ſex menſes etiam vnus cuiuſcumque aetatis impubes amiſſus ſolidi capiundi ius praeſtet.* Nouus ergo hic caſus eſt, et veluti exceptio a regula. Quum enim non niſi ob puberem vnum amiſſum ſolidi capaces eſſent parentes: haec ſtatim additur exceptio, quod et impubes vnus amiſſus profuturus ſit, ſi intra annum et ſex menſes proximos deceſſiſſet. Id vero ſpatium eodem

Nn 2 modo

(a) 2. *Macc.* 7.
(b) *Lib. II.*
(c) *Tiber. cap.* 6.
(d) *Vit. Plotini. cap.* 3.
(e) *Ibid.*
(f) *Fragm. tit.* XVI. §. 1.

modo computandum esse monuit PAVLLVS (a), quo computari solebat aetas anniculi, puta vt vltimus dies coeptus pro expleto haberetur. Eo enim istud PAVLLI fragmentum ex libro commentariorum secundo commode referri posse arbitramur.

Quod si nec communis exstabat filius filiaue, nec vllus vllaue erat amissus vel amissa: coniuges inter se solidum capere non poterant, nisi per substitutionum ambages, quibus leges caducarias eludi consueuisse IVSTINIANVS (b) obseruat. Quo pertinet lex TERENTII CLEMENTIS (c), a pluribus tentata, quam expedita, cuius species talis est. Titius filius impuberem ex priore susceptum matrimonio heredem instituerat, eidemque substituerat Maeuiam vxorem, quae ex Titio nunquam pepererat, adeoque nec solidi ex eius testamento capax erat. Attamen et ipsa capere poterat ex testamento alterius, veluti quod ex priore matrimonio tres liberos haberet superstites. Quaerebatur, an Maeuia substituta, mortuo intra pubertatem herede, hereditatem capere posset, quum solidi ex testamento mariti esset incapax? Aliter respondit IVLIANVS, aliter TERENTIVS CLEMENS. Hic ait: *Si is, qui ex bonis testatoris solidum capere non possit*, (qualis hic est Maeuia) *substitutus sit ab eo* (testatore) *impuberi filio eius: solidum ex ea caussa capiet, quasi* (non a testatore marito, sed) *a pupillo*, (adeoque extraneo,) *capiat*. Ille vero distinguit inter bona pupillo adquisita, et quae ex testamento paterno ad illum peruenerint. Hinc pergit TER. CLEMENS: *Sed hoc ita interpretari Iulianus noster videtur, vt ex bonis, quae testatoris fuerant, amplius capere non possit*, (quam per decimarias leges licet.) Quod *si pupillo praeterea aliquid adquisitum esset, aut si exheredato esset substitutus, non impediri eum capere, quasi a pupillo capiat*. A pupillo autem priuigno solidum capere Maeuia poterat, tamquam ex testamento alterius, quia trium liberorum mater erat. Ita diuersa sunt horum ICtorum responsa, quamuis praeferenda videatur TER. CLEMENTIS decisio, quia postquam semel ad pupillum peruenerant Titii bona, ea paterna esse desierant, eaque Maeuia reuera non a Titio, sed a pupillo priuigno cui fuerat substituta, capiebat. Quum etiam quod vltra, quam per legem quis capere posset, fuerat legatum, aerarium vel fiscus praeriperet: ad eum excludendum nouam excogitauerant

(a) PAVLL. *Lib.* *II.* L. 134. *D. de verb. sign.*

(b) L. vn. pr. C *de caduc. toll.*

(c) TER. CLEM. *Lib.* *IIII.* L. 6. *D. de vulg. et pupill. subst.*

uerant substituendi formam, cuius meminit CAIVS (a): VT SI IS HERES NON ESSET, QVISQVIS SIBI HERES ESSET, IS IN PARTE QVOQVE DEFICIENTIS ESSET HERES. Tunc enim partem deficientem non fiscus adimebat, sed pro qua quisque parte heres exsistebat, pro ea parte eum in portione deficientis vocari placebat.

VII. Proximum est caput XXV. ITEM VXORI, QVAE POST MORTEM VIRI INTRA DECEM MENSES EX EO PEPERERIT, SOLIDVM EX BONIS EIVS CAPIVNDI IVS ESTO. Alioquin vel vnus superstes exigebatur, vel plures amissi: venter vero nec superstes erat, nec amissus quia nondum ex veterum principiis homo, vel animal dici poterat, sed pars viscerum maternorum. Addit tamen lex, futurum quoque vel postumum matri profuturum ad solidi capionem. Quum vero periculosum videretur hoc priuilegium, quod viduam facile ad stuprum partusque suppositionem inuitaret, si se a viro heredem institutam nosset, quale fere est exemplum apud TACITVM, a P. Quirinio, diuite atque orbo delatae, ac si partum ex se post repudium simulasset (b): cautionem lex addiderat: si INTRA DECEM MENSES EX EO PEPERERIT. Decem vero isti menses ita computabantur, vt et dies, quo maritus excesserat, connumeraretur, quo modo intelligenda verba VLPIANI (c): *si quis sic dixerit, vt intra diem mortis eius aliquid fiat, ipse quoque dies, quo mortuus, est connumeratur.*

Hinc non proderat partus, nisi intra mensem decimum vel eius saltim vltimo die fusus a vidua, siquidem decem menses non modo inceptos, sed et exactos hominem gignendi summum finem esse, veteres credebant, teste SVIDA (d) et GELLIO (e), qui etiam huc refert illa PLAVTI (f).

> - - - - *Tum illa, quam compresserat,*
> DECIMO *post* MENSE EXACTO, *hic peperit filiam.*

Multo minus vltra mensem a morte mariti decimum pariens mulier solidum capiebat ex mariti testamento, nisi singularis feminae sanctitas benigniorem principi sententiam suaderet. Quale quid postea decretum ab Hadriano. Nam idem auctor est GELLIVS (g), *Romae feminam bo-*

(a) CAIVS *Lib. III. L. 5. D. de vulg. et pupil. subst.*

(b) TAC. *Annal. Lib. III. cap. 22.*

(c) VLP. *Lib. IIII. L. 133. D. de verb. sign.*

(d) SVID. *voce* [illegible]

(e) *Lib. III. cap. 16.*

(f) *Cistellar. Act. I. Scen. III. v. 14. 15.*

(g) *Ibid.*

nis atque honestis moribus, non ambigua pudicitia, in vndecimo mense post mariti mortem peperisse, factumque esse negotium propter rationem temporis, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemuiri in decem mensibus gigni hominem, non in vndecimo scripsissent: sed D. Hadrianum caussa cognita, decreuisse, in VNDECIMO *quoque* MENSE *partum edi posse*, in eoque decreto, a Gellio etiam lecto, scriptum fuisse, *id Hadrianum statuere requisitis veterum philosophorum et medicorum sententiis.* Id in mentem venisse Hadriano eo minus videtur mirandum, quod Gracchum, primum ita dictum, duodecim mensibus teste CHARISIO (a) in vtero fuisse dicatur, et tredecim mensium partum iam olim a L. Papirio praetore admissum esse, Massurii Sabini fide PLINIVS (b) refert, cuius haec verba et apud GELLIVM (c) sunt. *Massurius auctor est, L. Papirium praetorem, secundo herede lege agente, bonorum possessionem contra eum dedisse, quum mater partum se* TREDECIM MENSIBVS *tulisse diceret, quoniam nullum certum tempus pariendi statutum ei videretur.* Quantuscumque vero ea de re fuerit veterum dissensus: ab Augusti saltim temporibus ad Hadriani imperium, non nisi ei mulieri, quae intra decem menses a morte mariti postumum postumamue enixa fuerat, solidi capiendi ius fuit. Et quum eum terminum, dissimulato Hadriani decreto, retinuerit VLPIANVS: facile patet, illud, quod iste in singulari specie decreuerat, ad exemplum trahi non consueuisse: adeoque recte intelligendum esse, quod ipse scribit VLPIANVS (d): *Quodcumque Imperator cognoscens* DECREVIT, *vel de plano* INTERLOQVVTVS *est*, LEGEM *esse constat.* Decreta enim et olim iuris vel legis vigorem habebant inter partes, ad exemplum non trahenda, nisi vel princeps iuberet, vel eadem per omnia species similem decisionem posceret. Sed haec de lege nostra. Eodem IAC. GOTHOFREDVS refert fragmentum TER. CLEMENTIS (e): *Sed si hoc specialiter expresserit testator, etiamsi ex alio post mortem suam liberos procreauerit, nihilominus eam ad legatum admitti.* Ex quo colligit vir eximius, potuisse viduam ex mariti testamento solidum capere, etiamsi non EX EO, sed ex alio pepererit, modo hanc conditionem speciatim expresserit testator. Enimuero res ipsa docet, TER. CLEMENTEM non loqui de solidi capione, sed de legato, quod mulieri fuerat sub conditione relictum si liberos habuerit, adeoque illud veteris ICti fragmentum ad leges potius decimarias pertinet, ad quarum caput XVIII illud iam supra retulimus.

VIII.

(a) *Institut. Gramm. Lib. II.*
(b) *Lib. VII. Hist. nat. cap. 5.*
(c) *Ibid.*
(d) L. 1. §. 1. *D. de Const. princ.*
(e) L. 62. *pr. D. de cond. et dem.*

VIII. Caput XXVI. vltimum complectitur casum, quo solidum inter se capiebant coniuges, de quo VLPIANVS (a): ITEM QVI IVS LIBERORVM A SENATV IMPETRAVERINT, SOLIDVM INTER SE CAPIVNTO. *Ius liberorum* definiente ISIDORO HISPALENSI, (b) est *coniugum* SINE LIBERIS *inuicem pro loco pignorum hereditatis alterna conscriptio*, id est, ius, quo impetrato coniuges, etiam improles, non minus ac si liberos sustulissent, se inuicem ex asse heredes scribere poterant. Eodem enim modo et DIO CASSIVS (c) ius liberorum describit, dum illud viris feminisque concessum refert, quibus fata negassent liberos. Nec aliter PLINIVS (d) Suetonio, *parum felix matrimonium experto*, ius liberorum petens, et MARTIALIS (e), ad principem scribens,

> *Quod* FORTVNA *vetat, fieri permitte videri,*
> *Natorum genitor* CREDAR *vt esse trium.*

Quum vero alioquin modo ius trium, modo quatuor liberorum memoretur: hic sufficiebat generatim IVS LIBERORVM, quia et vnus vel vna filius filiaue communis ad solidi capionem proderat. Vocatur alias IVS COMMVNE LIBERORVM apud GRVTERVM (f), quamuis ibi errasse crediderim vel lapicidas, vel descriptorem, positumque coniiciam: IVS COMMVNIVM LIBERORVM. Communes enim liberos has leges de solidi capacitate exegisse, iam supra vidimus.

Ius hoc tempore Augusti, quo lex nostra lata est, non concedebatur a principe, quemadmodum de suae aetatis consuetudine loquitur VLPIANVS (g): nec a populo, vti hoc caput extulit IAC. GOTHOFREDVS: nec a plebe vrbana, ceu ex marmore paullo ante allegato perperam collegit vir summus, IOS. SCALIGER, in Indice Gruteriano, quum tamen ibidem diserte legatur: CVI IMP.'--- IVS COMMVNE LIBERORVM CONCESSIT: sed a senatu. Concessio enim huius priuilegii erat species legе solutionis. Lege vero iam libera republica multoque magis sub Augusto non populus soluebat, sed Senatus. Quamuis enim temporibus antiquissimis Senatusconsultum, quo quis legibus solueretur, vix ratum esset, nisi illud populus tributim valere iussisset: ASCONIVS tamen PAEDIANVS (h), qui id obseruat, recte

(a) *Fragm. tit. XVI.* §. 1.
(b) *Lib. V. Orig. cap.* 35.
(c) *Lib. LV. pag.* 549.
(d) *Lib. X. Epist. LXXXXV.*
(e) *Lib. II. Epigr. LXXXXI.*
(f) *Inscr. pag.* 322. *n.* 8.
(g) *Fragm. tit. XVI.* §. 1.
(h) *Schol. in Cic. pro C. Cornelio p. m.* 1307.

&te addit, iam libera republica ea de re desitum esse ad populum referri, et ne formulam quidem amplius adscribi consueuisse SCtis: VT DE EA RE AD POPVLVM FERRETVR. Hinc quum anno V. C. 686. C. Calpurnio Pisone M. Acilio Glabrione coss. C. Cornelius, Tribunus plebis, senatui infensus, promulgasset legem, *ne quis nisi* PER POPVLVM *legibus solueretur*, eam ob tumultum perferre non poterat, et hinc iterum ferre coepit, *ne quis* IN SENATV *legibus solueretur, nisi ducenti adfuissent, neue quis, quum solutus esset, intercederet.* Itaque per legem Corneliam salua ac illibata senatui mansit auctoritas, isque et ante et post ea tempora semper eo iure legibus, quoscumque vellet, soluendi vsus est. Ita, teste CICERONE, (a) non populus, sed SENATVS *Brutum, referente Antonio*, LEGE SOLVIT, *qua ei non licuisset ab vrbe plus, quam decem dies abesse.* Idem auctor est (b), *Pompeium*, EX SC. LEGIBVS SOLVTVM, *consulem ante factum, quam vllum alium magistratum per leges capere licuisset.* Caesarem porro apud senatum, licet frustra, ambiisse, vt legibus, per quas eius absentis ratio non haberi poterat, solueretur, refert SVETONIVS (c). Apud LIVIVM (d) porro legimus, SENATVM *Campanis concessisse, vt iis ciues Romanas vxores ducere liceret, et si qui prius eas duxissent, vt habere eas, et ante eum diem nati, vti iusti iis liberi heredesque essent.* Manserunt huius iuris vestigia sub Imperatoribus, saltim sub Augusto. Ipse enim Octauiam sororem, ex defuncto nuper Marcello praegnantem, Antonio daturus vxorem, a Senatu prius impetrabat, vt lege solueretur (e). Eodem ergo exemplo tunc ius liberorum nec a principe nec a populo, sed a Senatu, erat impetrandum. Diserte enim DIO CASSIVS (f): *Οἷς γὰρ ἂν τὸ δαιμόνιον εἴτ᾽ οὖν ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν μὴ δῷ τοσαυτάκις τεκνῶσαι, τούτων ποτὲ ὁ νόμος, πρότερον μὲν* ΔΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ, *νῦν δὲ διὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὰ τῶν γεγεννηκότων δικαιώματα χαρίζεται.* *Quibus enim seu viris seu feminis fatum aliquod prouentum tot liberorum negauit, iis lex antea quidem* PER SENATVM, *nunc autem per principem iura gratificatur natorum.* Vnde mireris, GOTHOFREDVM (g), accuratissimum alioquin virum, scribere non dubitare: *Liberorum communium ius populus tribuebat. Vid. Dion. Lib.* LV. *postea princeps.* Alia enim omnia dicere vidimus DIONEM. Mature tamen eam

(a) *Philipp. II. cap.* 18.
(b) *Pro lege Manil. cap.* 21.
(c) *Iul. cap.* 18.
(d) *Lib. XXXVIII. cap.* 36.
(e) PLVTARCH. *in Anton.*
(f) *Lib. LV. pag.* 549.
(g) *Ad Leg. Pap. XIII. pag.* 289.

eam facultatem, ius liberorum concedendi, vti alia pleraque, senatui extorserunt principes. Saltim iam sub Domitiano a solo principe hoc ius impetrandum fuisse, saepiuscule monet MARTIALIS, in primis, vbi de se ipso canit:

Natorum mihi ius trium roganti
Musarum pretium dedit mearum,
SOLVS QVI POTERAT. *Valebis vxor:*
Non debet DOMINI *perire munus.*

Postea et Traianus haud paucis ius liberorum dedit, rogante in primis PLINIO (a). Vnde facile patet, cur VLPIANVS de sua aetate scripserit: *si ius liberorum* A PRINCIPE *impetrauerint.*

VIIII. Hactenus de solidi capacitate inter coniuges: iam de iis qui ex aliorum testamentis capiebant solidum. Alia vero masculorum, alia feminarum erat conditio. De illis dicitur capite XXVII: EX ALIORVM TESTAMENTIS PATER SOLITARIVS SOLIDVM CAPITO. Proprium ac legitimum hoc fuisse legis Papiae Poppaeae vocabulum, vel ex VLPIANI fragmentis (b) patet, in quibus rubrica *de caelibe, orbo et* SOLITARIO PATRE superest, quamuis ipse titulus rubricae haud respondeat. *Pater* vero *solitarius* est, qui vel vnicum habet filium. Sufficit enim vel vnus ad euitandas orbitatis poenas. Vnde CAIVS (c), aliud interpretaturus legis nostrae caput: *Non est*, inquit, *sine liberis, cui vel vnus filius vnaue filia est. Haec enim enunciatio:* HABET LIBEROS, *semper pluratiuo numero profertur, sicut et pugillares et codicilli.* Solitarii huiusmodi parentis mentionem fieri arbitror in marmore hoc Viennensi apud GRVTERVM (d):

D. M.
MEMORIAE. AETERNAE.
SOCCHIAE. EMEADIS
DVLCISSIM. ET. SVPER. AE
TATEM INGENIO. NOBI
LISSIMO. QVI. VIXIT. AN.
- - MENSES VIII. D. XXIIII.
- - L. BOCONIVS PHOLINVS. PA

(a) *Lib. II. Epist.* 13. *Lib. VII. Ep.* 16. *Lib. X. ep.* 11.
(b) *Fragm. tit. XIII.*
(c) L. 148. *D. de verb. sign.*
(d) *Inscript. pag.* 1037. *num.* 1.

TER. PARENTES. INFELICIS
SIMI. REPENTINA. HVIVS. A
MISSIONE. ORBATI. FILIO.
KARISSIMO. VNICO. PRAE
CL. P. S. AETATEM. SIBI. EREPTO.
ET SIBI. VIVI. POSTERISQVE.
SVIS. PO. ET. SVB. ASCIA
DEDICAVERVNT.

Quamuis enim litteras ſingulares et verba ſequentia: P. S. AETATEM. SIBI. EREPTO ita exponat ἐ παρν IOS. SCALIGER in indice abbreuiationum, PER SENILEM AETATEM SIBI EREPTO: ea tamen interpretatio vel ideo non veroſimilis eſt, quia vnico amiſſo filio, parentes tamen adhuc ſperant *poſteros*, quibus et monimentum ſimul dedicant. Vnde eius procul dubio fuere aetatis, qua nondum iis decollauit ſpes omnis procreandi ſobolem. Quare quum ſimul eum filium, tanquam vnicum, defleant: ego inſcriptionem ita legerem: *Parentes infeliciſſimi, repentina huius amiſſione orbati, filio cariſſimo, vnico, praeclaro*, et *parentibus ſolitariis*, *aetatem*, (id eſt in perpetuum) *ſibi erepto*, *et ſibi viui, poſteriſque ſuis dedicauerunt.*

Ceterum patrem ſolitarium ſolidum capere potuiſſe ex aliorum teſtamentis vel ex loco notiſſimo IVVENALIS (a) patet, qui moecho, alterius vxorem impraegnanti, lepidum hunc ac perridiculum ſermonem adfingit

Nullum ergo meritum eſt, ingrate et perfide, nullum?
Quod tibi filiolus vel filia naſcitur ex me?
Tollis enim, et libris actorum ſpargere gaudes
Argumenta viri: foribus ſuſpende coronas,
Iam PATER *es, dedimus, quod famae opponere poſſis:*
Iura PARENTIS *habes, propter me* SCRIBERIS HERES,
LEGATVM OMNE *capis, nec non et dulce caducum.*

Qui enim nec pater erat, ſed orbus, is plane incapax erat ſolidi, eoque adludit TERTVLLIANVS (b): *Aliud eſt, ſi apud Chriſtum legibus* IVLIIS *agi credunt, et exiſtimant, caelibes et orbos ex teſtamento Dei* SOLIDVM CAPERE *non poſſe.* Aliud tamen IVLIANO et TER. CLEMENTI (c) dicendum videtur, ſi hereditas diſſoluendo aeri alieno non ſufficiat,

(a) *Sat. VIIII. v.* 82. *ſequ.*
(b) *De monogam. cap.* 16.
(c) TER. CLEM. *Lib. IIII.* L. 72. *D. de her. inſt.*

ſufficiat, adeoque fiſcus nullum inde ſperet lucrum. Ita enim intelligenda eius verba: *Si quis ſolidum, a lege capere non poſſit, et ex aſſe ſit inſtitutus ab eo, qui ſoluendo non eſt:* IVLIANVS *eum ex aſſe heredem eſſe reſpondit. Legi enim locum non eſſe, in ea hereditate, quae ſoluendo non eſt.* Ratio, cur hoc caſu legi locus non ſit, ſatis manifeſta eſt. Nam nec fiſcus quidquam lucratur, nec heres licet ex aſſe inſtitutus, reuera capit. *Capere* enim in his legibus cum effectu eſſe accipiendum, iam ſupra ex VLPIANO (a) monuimus.

X. Denique quod ad feminas attinet, de iis ita cautum fuiſſe arbitramur capite XXVIII: ITEM FEMINA INGENVA, SI TRES LIBEROS HABEBIT, ET LIBERTINA, SI QVATVOR, SOLIDVM EX TESTAMENTIS CAPIVNTO. Feminis ergo ingenuis tribus opus erat liberis, ſi ſolidum ex aliorum teſtamentis capere vellent. Id enim innuit DIO (b), dum iuris trium liberorum hanc vim eſſe ait, ἵνα ἄν τις τι αὐταῖς τελευτῶν καταλίπῃ, λαμβάνωσιν, *vt ſi quis mulieribus aliquid moriens relinquat, id illae capere poſſint.* Libertinis vero quatuor liberis opus fuiſſe videtur ad ſolidi capacitatem. Generatim enim de his PAVLLVS (c): *Libertina, vt ius liberorum conſequi poſſit,* QVATER *eam* PEPERISSE *ſufficit.*

XI. Hactenus ipſas leges de ſolidi capacitate breuiter expoſuimus, quae quibus gradibus proceſſibusque ſenſim ab vſu receſſerint, iam paucis erit diſquirendum. Et initio quidem, naues mercaturae cauſſa fabricantibus, militibus ipſisque nauiculariis nec non decurionibus id priuilegium conceſſum eſſe, vt ſolidum eis capere liceret, iam ſupra obſeruauimus. Ipſas has leges de ſolidi capacitate CONSTANTINVS M. non magis ſuſtulit, quam decimarias. Iuris enim liberorum etiam ab inſequentibus Imperatoribus impetrati paſſim fit mentio in legibus noſtris: ſaltim anno 396. ARCADIVS et HONORIVS dum ſingulari conſtitutione (d) cauent, ne ius liberorum petentibus aetas impedimento ſit, non ipſum hoc ius tollunt, ſed conſuetudinem veterem, qua, teſte AVGVSTINO (e), non temere cuiquam ius liberorum dabatur, *niſi quum amborum anni computati et ſimul ducti centum tranſiſſe dicerentur*, id eſt niſi maſculus ſexaginta, femina quinquaginta annorum eſſet. Qui mos, ſaeculo tertio inuectus, poſtea ab Arcadio et Honorio ſublatus videtur. Primus ſolidi capiendi ius coniugibus omnibus promiſcue

(a) L. 71. *D. de verb. ſign.*
(b) *Lib. LVI. pag. 677.*
(c) *Sentent. Lib. IIII. tit. VIIII. §. 7.*
(d) L. 1. *C. Theod. de iure lib.*
(e) *Adu. Iulian. Lib. III.*

miſcue dedit THEODOSIVS iunior (a), qui inter alia: *nemo*, inquit; *poſthac a nobis* IVS LIBERORVM *petat*, *quod ſimul hac lege* OMNIBVS *concedimus*. Quum autem et poſt Theodoſium ius liberorum aliquando petitum eſſe animaduerterint M. VERTR. MAVRVS (b) et FR. DVARENVS (c): in eam ingreſſi ſunt ſententiam, a Theodoſio non ſublatas eſſe has leges, neque parentibus aequiparatos orbos, ſed tantum modum impetrandi ius liberorum aliquantulum fuiſſe immutatum. Hinc fingunt, eos, qui legitimum liberorum numerum ſuſtulerint, ante hanc conſtitutionem ſolitos eſſe id inſinuare principi, ab eoque impetrare ius liberorum. Quum vero id ſuperuacuum viſum ſit Theodoſio, eum ſemel id ius omnibus, quibus legitimus liberorum numerus eſſet, indulgere voluiſſe. Sed ea in re maxime opinione ſua falluntur viri doctiſſimi. Quis enim eos dixerit ius liberorum a principe impetraſſe, quibus natura ſuffecerat legitimum liberorum numerum? Iam paullo ante ex DIONE vidimus, iis id priuilegium liberorum datum eſſe, *οἷς τὸ δαιμόνιον μὴ δῷ τοσαυτάκις τεκνῶσαι*, *quibus* FATVM *eum liberorum numerum* NEGAVERIT. Iis vero, qui ipſi liberos procreauerant, MARTIALIS opus eſſe negat hoc beneficio, dum ita ludit in maritum parum fortem:

Vxor quum tibi ſit formoſa, pudica puella:
Quo tibi natorum iura Tibulle trium?
Quod petis a noſtro ſupplex DOMINO*que* DEO*que*.
Hoc dabis ipſe tibi, SI POTES.

Rectius itaque IAC. GOTHOFREDVS (d) hac Theodoſii conſtitutione ſublatas quidem eſſe exiſtimat leges Papias, ſed quum ea ad orientem tantum pertinuerit, facile contingere potuiſſe, vt in occidente adhuc ius liberorum peteretur ab HONORIO (e) et VALENTINIANO (f).

Addunt nonnulli, quod et IVSTINIANVS (g) ſingulari conſtitutione ius liberorum dederit omnibus, eoque ipſo aboleuerit has leges: ſed eam legem non ad legem Papiam Poppaeam, verum ad SCtum Tertullianum pertinere, ipſa verba docent, et allegatio eiuſdem in inſtitutionibus noſtris (h). Obſoleuit ergo ius liberorum in oriente per con-

(a) L. 3. C. *Theod. de iur. lib.*
(b) *De iure liberor. cap.* 45. *ſequ.*
(c) *Diſp. Anniuerſ. Lib. I. cap.* 40.
(d) *Ad* L. 3. C. *Th. de iure lib. et* L. *vn. de his, qui num. lib. excuſ.*
(e) L. *vlt.* C. *Th. de iur. lib.*
(f) *Nou. Valent. tit. IIII.*
(g) L. *vlt.* C. *de iur. lib.*
(h) §. 4. *Inſt. de SCto Tert.*

constitutionem THEODOSII: in occidente autem, postquam IVSTINIANVS (a) eamdem corpori suo inseruit. Atque inde est, cur huius iuris tam pauca, ac paene nulla exstent in opere Iustinianeo vestigia.

(a) L. 1. C. *de iure lib.*

* * * * * * * * * *

CAPVT XVI.

AD CAPITA LEGIS XXVIIII. ET XXX.

DE LEGATIS ET LIBERTATE DATA SVB CONDITIONE CAELIBATVS.

I. D*Vo capita sequentia qualia fuerint?* II. *Capitis* XXVIIII. *sententia. Conditio caelibatus vel viduitatis saepe imposita heredibus et legatariis. Ea conditio pro non adiecta habita. Variae, quae huc pertinent, leges.* L. 22. D. de cond. et dem. *et* L. 14. pr. D. de legat. 3. *expensae. Conditiones:* SI INTRA TEMPVS NON NVPSERIT, SI HVIC NON NVPSERIT, SI A LIBERIS IMPVBERIBVS NON NVPSERIT, SI ARICIAE NON NVPSERIT, *an valuerint? Cur conditiones legibus aduersae contractus infirmarint, non vltimas voluntates?* cap. vlt. x. de condit. adpos. *rationibus iuris repugnat.* III. *SCtum de viduitatis conditione expositum.* Lex 1. C. de indict. vid. cond. *exposita: Cur hoc caput veniat nomine legis Iuliae Miscellae? An aliquis Iulius Miscellus legem tulerit? Lex haec quando abolita?* L. 2. C. de indict. vid. condit. *explicata. Variae Iustiniani eam in rem editae constitutiones.* IIII. *Caput* XXX. *de conditione caelibatus libertis imposita. Lex Aelia Sentia iam hanc conditionem manumissionis improbauit. Eius a lege Papia Poppaea differentia. Iusiurandum liberto remissum. Permittere pro remittere. Gratiam iurisiurandi facere solebant principes.*

QVae adhuc exposuimus legis Papiae Poppaeae capita, ea quatuor prioribus commentariorum libris exposuerunt VLPIANVS et TER. CLEMENS. Quum vero ea, teste PAPINIANO (b), *legis nostrae fuerit sen-*

(b) L. 72. §. 4. *D. de cond. et demonstrat.*

tentia, *ne quod omnino nuptiis* IMPEDIMENTVM *inferretur*, vel, vti alibi loquitur (a), *ne quod in fraudem legis* AD IMPEDIENDAS NVPTIAS *ſcriptum eſt, vllam vim haberet*, et de huiuſmodi nuptiarum impedimentis variis ea, quae ex VLPIANI et TER. CLEMENTIS libro V. ſuperſunt, fragmenta agant: non dubito, quin haec ipſa materia proximum in lege noſtra locum occuparit.

II. Huiusmodi nuptiarum impedimentum fuit, ſi quis alteri ea conditione aliquid reliquiſſet, vt heres vel legatarius non iniret matrimonium: qua de conditione caelibatus ita cautum fuit legis noſtrae capite XXVIIII:

Si quis caelibatus aut viduitatis conditionem heredi legatarione iniunxerit: heres legatariusue ea conditione liberi ſunto, neque eo minus DELATAM HEREDITATEM *legatumue ex hac lege conſequuntor.*

Ait lex: SI QVIS CAELIBATVS CONDITIONEM HEREDI LEGATARIOVE INIVNXERIT. Magna Romae fuiſſe orbitatis pretia, iam ſupra demonſtrauimus. Ea ſaepe ſubegerunt parentes, vt, quos maxime amarent liberos, eos in caelibatu aetatem agere cuperent. Hinc vt voti damnarentur, ſaepe ea lege illos inſtituebant heredes, *ſi non inierint matrimonium.* Aliquando et intempeſtiuus amor, vel cura liberorum mouebat maritos, ne viduas aliis viris nubere paterentur. Non nunquam et religio et neſcio quae honeſtatis opinio in cauſſa erant et gentilibus et Chriſtianis primaeuis, vt vel virginitatem perpetuam ſuis iniungerent, vel viduitatem. Nimirum ſemper non modo virginitatem, verum etiam viduitatem maximi fecerunt veteres: ipſaeque matronae ſummae ſibi laudi duxerunt, defuncti mariti cineres perpetua viduitate colere, et a ſecundis abſtinere nuptiis, quae neſcio quid incontinentiae habere videbantur. Graecis ſane praeclarum viſum, *μονανδρῆναι*, eoque maxime nomine illis celebrata Penelope, quod vidua credita tot procos, tanquam coruos deluſit hiantes, ſaepe ingeminans illud apud HOMERVM (b):

Τοίην γὰρ κεφαλὴν ποθέω, μεμνημένη αἰεὶ
Ἀνδρὸς, τοῦ κλέος εὐρὺ καθ' Ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργος.

Tale enim caput deſidero, ſemper memor
Viri, cuius lata eſt gloria per Graeciam et medium Argos.

Con-

(a) L. 79. §. vlt. D. eod.

(b) Iliad. α. v. 352.

Contra ad infamiam Helenae pertinere voluit Aeschylus (a), quod eam πολυάνδρα γυναῖκα; et Lycophron, quod πεντάλεκτρον δυάδα adpellat. Quin Charondas, celeberrimus ille Thuriorum legiſlator, ſenatu comitiiſque eos moueri iuſſerat, qui mortuis vxoribus liberis nouercam induxerint (b). Non mitius de ſecundis nuptiis ſenſerunt gentes aliae. Inter Carthaginenſes ab iis in tantum abhorruit Dido, vt apud Virgilium (c) dicat:

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Ante, pudor, quam te violem, aut tua iura reſoluam.
Ille meos primus, qui me ſibi iunxit, amores
Abſtulit, ille habeat ſolus, ſeruetque ſepulcro.

Aegyptii quoque neſcio quid incontinentiae et impuritatis ineſſe rati ſecundis nuptiis Apidis Sacerdotium non niſi monogamo deferebant, teſte Lud. Coelio Rhodigino (d). Non temere autem eius continentiae ſtudioſior vlla gens fuiſſe videtur maioribus noſtris, de quibus Tacitus (e): *Melius quidem adhuc eae ciuitates, in quibus tantum virgines nubunt, et cum ſpe votoque vxoris ſemel tranſigitur. Sic vnum accipiunt maritum, quomodo vnum corpus, vnamque vitam, ne vlla cogitatio vltra, ne longior cupiditas, ne tanquam maritum, ſed tanquam matrimonium ament.* Quin inter eos Erulos adeo peroſos eſſe intelligimus ſecundas nuptias, vt inuiſa et infamis eſſe crederetur vidua, quae ſe ad viri ſepulcrum non ſtatim indueret laqueo (f). Denique et apud ipſos Romanos permulta deprehendimus, quae ad ſecundarum nuptiarum odium iure referas. Solis vniuiris fas erat Fortunae muliebris, matris Matutae et Pudicitiae ſignum attingere (g). Solae, teſte Valerio Maximo (h) corona pudicitiae honorabantur. Solae inter Sacerdotes Dearum allegebantur (i), adeo vt et ad Veſtae Sacerdotium potius Domitii Pollionis, quam Fonteii Agrippae filia admitteretur, non ob aliud, vti obſeruat Tacitus (l), quam quod mater eius in eodem coniugio maneret, quum Agrippa domum diſcidio minuiſſet. Hinc mirifice laudatur pudicitia Corneliae, Gracchorum matris, cui tantum ſupererat pudicitiae et magnanimitatis, vt et Ptolemaei, eam ambientis, nuptias repudiaret (m). Nec minorem conſequuta gloriam Cornelia altera,

(a) *Agam. v. 62.*
(b) Diod. Sic. *Lib. XII. cap. 12.*
(c) *Aeneid. Lib. IIII. v. 25.*
(d) *Lect. antiqu. Lib. XXVIII. p. 1079.*
(e) *De morib. Germ. cap. 19.*
(f) Procop. *de bello Goth. lib. II.*
(g) Fest. *voce* ſignum Pudicit.
(h) *Lib. II. Cap. 1.*
(i) Treb. Poll. *de* xxx. *Tyr. cap. 32.*
(l) *Lib. II. Annal. cap. 86.*
(m) Plutarch. *vit. Ti. Gracchi init.*

tera, ita adloquuta L. Aemilium Paullum apud PROPERTIVM (a):

Iungor, Paulle, tuo, sic discessura, cubili
In lapide hoc VNI NVPTA *fuisse legar.*

Ex quo simul discimus, honori sibi duxisse feminas, si in posterum, vni eas nuptas fuisse, in monimentis sepulcralibus legeretur. Qualis plane est lapis apud THOM. REINESIVM (b), in quo T. Freganius, T. F. Liberalis monimentum fecisse legitur D. M. REIANIAE C. F. MAECIANAE CONI. INCOMPARABILI. VNIVIRAE ET CASTISSIMAE. Contra secundae nuptiae *scaeui ominis et infaustum connubium* videbantur APVLEIO (c), viduaeque apud Romanos teste PLVTARCHO (d), diebus festis nuptias facere iubebantur, vt tam frequenti populi concursu eo magis erubescerent.

Quae quum ita essent, saepe parentes ac mariti liberis vxoribusque perpetuam commendabant viduitatem: veluti Cornelia Paulli apud PROPERTIVM (e):

Filia, tu specimen censurae nacta paternae,
Fac teneas vnum, nos imitata, virum.

Quum vero Augustus conditionem huiusmodi legi aduersam intelligeret, eam pro non adiecta haberi iussit lege Papia Poppaea. Quare si testator scripserat: MAEVIAE, SI NON NVPSERIT, FVNDVM LEGO; confestim illa legati fiebat particeps, etiamsi nuberet (f): idemque obtinebat, si mulier haberet collegatarium, quamuis eo deficiente illi nihil accresceret. Hinc PAPINIANVS (g): *mulieri et Titio vsusfructus*, SI NON NVPSERIT MVLIER, *relictus est. Si mulier nupserit, quamdiu Titius viuet et in eo statu erit, partem vsusfructus habebit: tantum enim beneficio legis ex legato concessum esse mulieri intelligendum est, quantum haberet, si conditioni paruisset, nec si Titius, qui conditione defectus est, legatum repudiet, ea res mulieri proderit.* Perinde quoque est, siue quis ipsi mulieri sub ea conditione legauerit, siue ei, cuius illa in potestate erat, quique iure eius potestatis nuptias prohibere poterat. Nam et illud legatum, quod ad impediendas nuptias et in fraudem

(a) *Lib. IIII. Eleg. XII.*
(b) *Inscr. class. XIIII. n. 73.*
(c) *Apol. II. pag. 543.*
(d) *Quaest. Rom.* CV.
(e) *Ibid.*
(f) L. 72. §. 5. *D. de cond. et dem.*
(g) L. 74. *D. eod.*

dem legum fuerat ſcriptum, nullam vim habebat teſte PAPINIANO, (a) qui hanc eam in rem formulam allegat: TITIO PATRI CENTVM, SI FILIA, QVAM HABET IN POTESTATE, NON NVPSERIT, HERES DATO. Quod non minus ſtatuendum, ſi quis patri ea conditione legauerit, SI FILIVS VXOREM NON DVXERIT. Quumque legata et fideicommiſſa pari paſſu ambulent: haec quoque capiebat mulier, etiamſi ſub huius modi conditione relicta eſſent. Hinc quum ſcripſiſſet teſtator: TITIO, SI MVLIER NON NVPSERIT, HERES CENTVM DATO, et Titium illum idem teſtator rogaſſet, vt pecuniam eamdem mulieri conditionem adimplenti reſtitueret: reſpondit PAPINIANVS (b), etiamſi nupſiſſet, tamen eam die legati cedente fideicommiſſum petere poſſe.

Quid vero, ſi non ſub conditione caelibatus legaſſet teſtator, ſed potius legatariam obſtrinxiſſet, *vt non alii, quam Titio nuberet?* Tunc ſi indigna haec eſſet legataria conditio, non magis valebat, quam ſi caelibatus ei fuiſſet iniunctus (c). Eadem ratione ſi vel pater filiae, vel cuicumque puellae extraneus legatum reliquerat ſub conditione: SI NVBERET ARBITRATV L. TITII: haec quoque conditio pro nihilo erat, mulierique, ſibi ſine L. Titii arbitratu quaerenti conditionem, legatum nihilominus debebatur (d). Sin duplex propoſita fuerat conditio, nubendi et non nubendi, maiorque pecuniae ſumma ei deſtinata, ſi non nupſerit, minor, ſi nupſerit: mulier maiorem capiebat, non vtramque ſimul, quia ridiculum videbatur PAPINIANO, (e) *eamdem et vt nuptam admitti.* Denique et haec bella incidebat quaeſtio: an ſi ea conditione legatum fuerit mulieri: SI NON NVPSERIT, eiuſdemque fidei commiſſum, vt Titio reſtitueret, ſi nupſerit, an ea nupta fideicommiſſum praeſtare teneatur? Circa quam ſpeciem in diuerſa itum eſſe, exiſtimare licebit. IVLIANVS (f) enim reſpondet: *Commode ſtatuitur*, ETSI NVPSERIT, *legatum eam petere poſſe, et non eſſe cogendam, fideicommiſſum praeſtare.* Aſt CAIVS (g) longe aliter: *Non dubium eſt, quin ſi vxori legatum ſit*, SI NON NVPSERIT, *idque alii reſtituere rogata ſit*, COGENDA SIT, *ſi nupſerit*, RESTITVERE. Varia, vt fit, comminiſcuntur interpretes, quae tollendo iſti diſſidio videntur idonea. Alii particulam QVIN in poſteriore lege explicandam monent, per *quod non.* Alii priorem legem de conditione caelibatus;

(a) L. 79. §. 4. D. eod.
(b) L. 77. §. 2. D. eod.
(c) CAI. Lib. III. L. 63. §. 1. D. eod.
(d) L. 28. pr. L. 72. §. 4. D. eod.
(e) L. 100. D. eod.
(f) L. 22. D. eod.
(g) L. 14. pr. D. de legat. 3.

posteriorem de conditione viduitatis loqui censent, minus inuidiosam hanc fuisse rati quam illam. Ast vir amplissimus, quem honoris caussa nomino, ZACH. HVBERVS (a) etiam sine his σοφίσμασι ac sine iactu pulueris hanc litem componit. Prius fideicommissum per modum poenae fuerat relictum, vti adparet ex verbis: VT TITIO RESTITVAT, SI NVBAT. Poenale autem fideicommissum iure nullum atque euanidum habebatur, addita quippe poena iniusta, cui lex Papia Poppaea intercedebat. Alterum fideicommissum non erat poenale, sed conditionale, et hinc legataria statim legato potiebatur, etiamsi postea nuptura esset, quia haec conditio habebatur pro non scripta. Ast inde non sequebatur, vt fideicommissum non restitueret Titio, simul ac nupserit, quum quiuis legatarius fideicommisso posset grauari.

Ceterum alia erat conditio SI NON NVPSERIT, alia si *huic viro*, vel si *intra certum tempus*, vel si *illo loco* non nupserit. Nec enim pro non scripta habebatur conditio, si legato adscriptum esset: SI L. TITIO NON NVPSERIT (b): nec altera: SI NEQVE TITIO NEQVE SEIO, NEQVE MAEVIO NVPSERIT (c), siquidem, si vel maxime his conditionibus pareret mulier, ei tamen nec caelibatus nec viduitatis iugum impositum videbatur. Sed et, si certum tempus, intra quod non nuberet, fuisset definitum, veluti SI A LIBERIS IMPVBERIBVS NE NVPSERIT (d), vel generatim esset legatum: QVOAD VIDVA ERIT (e), etiam his casibus aut conditiones erant adimplendae, aut repudiandum legatum, quia non imposita fuerat viduitatis conditio. Quid si, ne *certo loco nuberet*, legato adscriptum esset, veluti: SI ARICIAE NON NVPSERIT? Respondet TER. CLEMENS (f), interesse, an fraus legi facta sit. Nam si ea sit mulier, quae alibi nuptias non facile posset inuenire, interpretandum esse, ipso iure rescindi, quod fraudandae legis gratia esset adscriptum. *Legem* enim *vtilem reipublicae*, *sobolis scilicet procreandae caussa latam*, *adiuuandam esse interpretatione.*

Quod ipso iure rescindi ait CLEMENS, id ita lege nostra exprimitur: EA CONDITIONE LIBERI SVNTO, NEQVE MINVS DELATAM HEREDITATEM LEGATVMVE EX HAC LEGE CONSEQVVNTOR. Conditio huiusmodi legibus aduersabatur, Iuliae nimirum et Papiae. *Quae vero conditiones contra edicta Imperatorum, aut contra leges, aut quae legum*

(a) *Part. II. Diss. VIII.* §. 12. *edit. prior.*

(b) TER. CLEM. *Lib. V.* L. 64. *pr. D. de cond. et dem.*

(c) CAL. *Lib. III.* L. 63. *pr. D. eod.*

(d) L. 62. §. *vlt. D. eod.*

(e) L. 96. §. 1. *D. eod.*

(f) TER. CLEM. *Lib. V.* L. 64. §. 1. *D. eod.*

gum vicem obtinent, id eſt contra edicta praetorum, SCta, prudentum placita, diuturnos mores et conſuetudinem, *ſcriptae, vel quae contra mores ſunt, pro* NON SCRIPTIS *habentur*, vti ait MARCIANVS. (a) In vltimis voluntatibus ea regula dubio caret. Aſt in contractibus ſecus ſe res habet, quos conditione lege vel natura impoſſibili infirmari conſtat (b). Eius tamen diſcriminis ratio in promtu eſt. Qui enim contrahit, conſenſiſſe cenſetur in conditionem turpem vel impoſſibilem, idque dum fecit, vel iocatus eſſe, vel emotae mentis fuiſſe cenſetur. Neuter vero recte contrahit. Aſt quod ad vltimas attinet voluntates, in conditiones huiuſmodi nec heres nec legatarius conſenſit, et tamen defunctus voluiſſe cenſetur, vt ſupremum iudicium ſuum exitum haberet. Quod quum, niſi detracta conditione turpi vel impoſſibili, fieri nequeat: illam merito pro non ſcripta habent leges noſtrae.

Quam conſultiſſimam iuris rationem peruidiſſe haud videtur Pontifex (c) dum conditionem quidem contra leges matrimonii adſcriptam tabulis dotalibus, v. c. ne liberi procreentur, vel vt ſponſa quaeſtum corpore faciat, ſponſalia irrita reddere concedit, reliquas autem conditiones vel facto vel lege impoſſibiles pro non adiectis haberi iubet. Quae enim vera ſunt de vltimis voluntatibus, ea perperam proferuntur ad conuentiones, in quibus partis vtriuſque conſenſus intercedit. Quaſi enim, qui huiuſmodi conditionem probauit, mereatur, vt in eius fauorem illa habeatur pro non adiecta. Et tamen ex his lacunis Nectar ſibi haurire videntur digni hoc hauſtu canoniſtae. Ceterum detracta conditione, et legatum capiebat, cui id ſub conditione relictum fuerat, et HEREDITATEM DELATAM. Quae verba interpretatus TER. CLEMENS (d): DELATA, inquit, HEREDITAS *intelligitur, quam quis poſſit adeundo conſequi*. Hinc ſi tempore teſtamenti factionis ac apertarum tabularum capax erat heres: non ei nocebat, ſi poſtea incapax fieret, quia quod alias in inſtitutione conditionali reſpicitur ad capacitatem tempore exiſtentis conditionis, id hoc caſu, quo conditio pro non adſcripta erat, non habebat locum.

III. Hactenus de ipſo capite XXVIIII. Ei vero deinde quodammodo derogatum eſt, quod ad conditionem viduitatis: quum ſeuerius habendae viderentur viduae, quae iam matrimonii dulcedinem deguſtauerant, quam virgines. Quo tempore haec facta ſit mutatio, explorare equidem nondum potui: attamen id animaduerto, haud multo poſt Auguſti tempora,

(a) L. 14. pr. D. de condit. inſt.
(b) L. 31. D. de obl. et action.
(c) Cap. vlt. X. de condit. adpoſit.
(d) VLPIAN. Lib. V. L. 151. D. de verb. ſign.

pora, inualescente per orbem Romanum religione Christiana, illam, quam supra exposuimus opinionem de viduitatis praestantia et turpitudine secundarum nuptiarum reuixisse. Sane saeculo Christiano secundo ATHENAGORAS (a) secundas nuptias vocat *speciosum adulterium*, CLEM. ALEXANDRINVS (b) *fornicationem*, quibus similibusque verbis eodem saeculo vtuntur IRENAEVS (c) et TERTVLLIANVS (d): insequente ORIGENES (e), qui *tale coniugium homines eiicere e regno Dei*, contendere non dubitat. Hinc circa haec tempora a Christianis tantum non omnibus monogamiam seruatam legimus apud THEOPHILVM ANTIOCHENVM (f) et MINVCIVM FELICEM (g), qui eos *cupiditatem procreandi aut unam sciuisse*, ait, *aut nullam*. Multo grauius saeculo insequente quarto aduersus iteratas nuptias disputarunt BASILIVS (h), GREGORIVS NAZIANZENVS (i), AMBROSIVS (l), AMPHILOCHIVS (m), ipsique Patres conciliorum NICENI (n), LAODICENI (o), NEOCAESARIENSIS (p) et CARTHAGINIENSIS quarti (q). Saeculo quinto iisdem secundis nuptiis bellum veluti indixerant HIERONYMVS (r), GELASIVS (s) et auctor operis imperfecti in Matthaeum, perperam attributi CHRYSOSTOMO (t), ex quo hic locus in ipsum GRATIANI decretum (v) migrauit: *Hac ratione et Apostoli permisere secundas adire nuptias, propter incontinentiam hominum. Nam secundam quidem accipere secundum praeceptum Apostoli est: secundum veritatis autem rationem vere fornicatio est. Sed dum permittente Deo publice et licenter committitur, fit honesta fornicatio.* Non mirum itaque, eam sententiam iterum placere coepisse paganis, et leges quasdam secundis nuptiis parum amicas peperisse. Talis sane est, quam ex LIBANII epistola MSC. extulit IAC. GOTHOFREDVS (x), quaque cautum, vt mater iterum nupta non esset liberorum e priore matrimonio susceptorum heres, sed ei ipse auus maternus praeferretur. Nec alia caussa est mutati huius capitis. Nam saeculo, vt opinor, tertio, SCto nescio quo, cuius ipse IVSTINIANVS (y) meminit, cautum est (z),

Vt

(a) *Apolog. pag.* 37.
(b) *Lib. III. Strom.*
(c) *Lib. III. cap.* 19.
(d) *Exhort. ad cast. cap.* 18.
(e) *Homil. in Luc.* 17.
(f) *Ad Autolyc. Lib. III.*
(g) *Octau. cap.* 31.
(h) *ad Amphiloch. can.* LV.
(i) *Orat. XXXI.*
(l) *De offic. lib.* 1. *cap. vlt.*
(m) *Orat. in occurs. dom. p.* 32.
(n) HARDVIN. *Concil. Tom. I. p.* 511.
(o) *Ibid. p.* 782.
(p) *Ibid. pag.* 788.
(q) *Ibid. pag.* 985.
(r) *Comm. ad Hagg. et lib.* 7. *adu. Iouinian.*
(s) *Epist. V. cap.* 32.
(t) *Homil. XXXII.*
(v) *Can.* 39. *causs.* 31. *qu.* 1.
(x) *Ad Cod Theod. Tom. I. p.* 185.
(y) L. 3. C. *de ind. viduit.*
(z) L. 2. C. *eod.*

Vt si coniux intra annum a morte coniugis iurasset, se liberum quaerendorum caussa ad secundas nuptias transire, conditio viduitatis ei a coniuge adscripta remitteretur. Sin iurare intra annum nollet, non aliter, quod ei testamento relictum caperet, ac praestita cautione Muciana.

Non ergo semper conditio viduitatis post hoc SCtum pro non adscripta habebatur, quemadmodum conditio, quae caelibatum imponebat: sed tunc demum si intra annum luctus ex formula antiqua iurasset; *se* LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA *ad secunda vota transire*. Si intra annum id iusiurandum haud praestitisset, tunc si legato nondum potita nuberet, peremta erat legati petitio: sin nondum nupta legatum peteret, non admittebatur, nisi praestita cautione Muciana securos reddidisset heredes, se si nupserit, legatum cum fructibus intermedii temporis restituturam (a). Ad priorem tamen casum, quidquid videatur viro eximio, IAC. GOTHOFREDO (b), non pertinet constitutio haec GORDIANI: (c) *Legatum alii sub conditione sic relictum:* SI VXOR NVPTVI SE POST MORTEM MARITI NON COLLOCAVERIT, *contractis nuptiis conditione deficit, ideoque peti nequaquam potest.* Nam in ea nec iurisiurandi intra annum haud praestiti fit mentio, nec vxori id legatum relictum fuerat sub conditione viduitatis, sed ALII: ea lege, si vxor testatoris nuptui se haud collocasset. Quis vero legatum huiusmodi conditione desici dubitaret, si vxor ad secunda vota transierit?

Ceterum hoc ius passim LEGIS IVLIAE MISCELLAE nomine venit, veluti in rubrica et legibus quibusdam (d) tituli *de indicta viduitate et* LEGE IVLIA MISCELLA *tollenda*, nec non in *Nouella* XXII, *cap.* 43. et apud Graecos (e) in scholiis ad *L. vlt. ff. de statu lib.* vbi pro τὸν Σμίκελλαν νόμον recte FABROTTVS legendum monet τὸν Μίσκελλον νόμον. Vnde vero id nomen? IVSTINIANVS in Nouella, paullo ante laudata, hoc ius repetit a nescio quo Iulio Miscello, dum scribit: *Sed hanc quoque adiectionem ipse* IVLIVS MISCELLVS *haud inuenit, sed Q. Mucius Scaeuola praesancierat.* Enimuero hunc Iulium Miscellum tota antiquitas ignorat, nec dubito quin interpres semi Latinus, quum in Graeco textu esset ὁ νόμος Ἰούλιος Μίσκελλος, illud ὁ νόμος praeteruiderit, et inde sibi absurde finxerit legislatorem quemdam *Iulium Miscellum.* Verosimilius est, ipsum hoc caput dictum esse *legem Iuliam Miscellam*, quemadmodum alia capita *legis Iuliae decimariae*, alia *caducariae*, nomine venie-

(a) *L. 7. pr. D. de cond. et demonstr.*
(b) *Ad Leg. Pap. cap. 17. p. 330.*
(c) L. 1. C. de ind. vidait.
(d) L. 2. et L. 3. C. eod.
(e) *Ad Basil. Lib. XLVIII. tit. vi. p. 435. Tom. VI.*

veniebant. At vero cognomen huic capiti non ideo inditum, quod de viris aeque ac mulieribus ageret, quam rationem reddit vir summus, IAC. CVIACIVS (a), sic enim innumerae essent leges miscellae, nec, vti MERCATORI (b) visum, quod varias res complecteretur, conditionem puta caelibatus et viduitatis: (de caelibatus enim conditione ne γρῦ quidem in hoc SCto,) sed quod miscellaneum veluti esset hoc caput, quippe ex lege Iulia et Papia, ex SCto de quo paullo ante diximus, et cautione Muciana conflatum, vti recte vidit IAC. GOTHOFREDVS, cuius sententiae illam interpretis Nouellarum de Iulio Miscello, legis auctore, antehabitam esse a IANO VINC. GRAVINA (c), maxime equidem miror.

Sed et hanc legem Miscellam sustulit IVSTINIANVS, ineunte anno 531. post *Lampadii* et *Orestis* consulatum (d), sanciens, vt nec ius iurandum in posterum hoc casu exigatur, nec cautio Muciana, sed suo arbitrio viduae, quibus viduitatis conditio a maritis imposita fuerit, possint ad secunda vota transire, nec poenae legis Miscellae subsint, siue habeant liberos, siue non habeant, dum ne in verba mariti iurarint. Id tamen quod hoc modo relictum, ea lege eas capere iubet, vt, salua liberis proprietate, vsumfructum tantum percipiant. Addit IVSTINIANVS rationem satis piam: *vt ne necessitate legis et sacramento colorata* PERIVRIVM *committatur.* Sed quale hic periurii periculum? Credideram aliquando, *periurium* in hac lege capi pro iureiurando temerario et superuacuo: maxime quum statim addat imperator: *quum enim mulieres ad hoc natura progenuerit, vt partus ederent, et maxima eis cupiditas in hoc constituta sit: quare scientes prudentesque periurium committi patimur?* Sane, si mulier natura fertur ad procreandam sobolem, sique maxima eius rei cupiditate flagrat, iurans se liberorum quaerendorum caussa nupturam, non incidet in suspicionem periurii: sed ius iurandum hoc potius videbitur superuacuum et temerarium, aeque ac si mercator conceptis verbis iurare iuberetur, lucri caussa negotiari. Sed iam aliter sentio. Ex *Nouella* enim XII. *cap.* 43. adparet, longe subtilius ratiocinatum esse Iustinianum, et ideo metuisse periurium, *quia plurimae mulieres desiderio nuptiarum*, NON PROPTER FILIORVM PROCREATIONEM, *sed propter necessitatem*, V. C. paupertatem, *teneantur*, et iurare tamen iubeantur, se *liberorum quaerendorum* caussa nubere.

Sub

(a) *Ad tit. C. de ind. vid.*
(b) *Notat. I. 2.*
(c) *De legib. et SCtis*, §. 56.
(d) L. 2. C. *de ind. viduit.*

Sub finem eiusdem anni noua constitutione (a) superiorem ita interpretatur IVSTINIANVS, quod ea non solum ad feminas, sed et masculos pertineat. Simul a lege superiore excipit species ab VLPIANO in libris ad Sabinum adlatas, vbi mulieri legatum fuerat, sub conditione: SI VIDVA ERIT, vel QVOTIES VIDVA ERIT, vel QVVM VIDVA ERIT; masculo autem sub lege: SI AMISERIT VXOREM, vel QVANDO AD CAELIBATVM PERVENERIT. Hae enim species non pertinebant ad legem Iuliam Miscellam, quia iis non imponebatur viduitatis conditio, sed legatum tantum erat in id tempus, quo coepisset viduitas. Vnde mulier non solum vsumfructum, sed et ipsam huius modi legati proprietatem capere posse statuit Iustinianus, *quasi* PRO SOLATIO *suae tristitiae.*

Enimuero ne in eo quidem substitit IVSTINIANVS, quem ideo *trocho versatiliorem* vocat IAN. VINC. GRAVINA (b). Nam anno 536. post Belisarii V. C. consulatum, et cautionem Mucianam, et legem Iuliam Miscellam quodammodo restituit, noluitque eas, quibus a testatore viduitatis conditio imposita fuerat, capere legatum intra annum, nisi spe nuptiarum prorsus exstincta, veluti si mulier se Deo deuouisset: post annum autem, non nisi praestita cautione Muciana, cuius rationes magno verborum apparatu in Nouella ista (c) exponit. Iam id addo, quum in Gallia Nicolaus Morillo et Anna Petit coniuges tabulis dotalibus donationem inuicem ea lege fecissent, vt si superstes spreta viduitate ad secunda vota transiret, ea euanesceret, et Anna, mortuo Nicolao iterum nupsisset, donationem illam repetentibus Nicolai heredibus, senatum curiae Parisiensis anno 1592. censuisse, donationis legem esse seruandam, et Annam ab omni donationis emolumento esse repellendam. Quem casum egregie enucleatum dedit ANNAEVS ROBERTVS in rebus iudicatis (d).

IIII. Eodem libro V. commentariorum TER. CLEMENS et VLPIANVS agunt de conditione caelibatus libertis imposita. Vnde proximum caput XXX. ad illud ius pertinuisse, perquam videtur verosimile. Illud vero tale fuit, teste PAVLLO (e)

> *Si patronus iusiurandum in hoc liberto imposuerit, ne vxorem ducat, vel libertae, ne nubat: iusiurandum permittitor, nuptiasque ex* H. L. *contrahendi liberto libertaeue ius esto.*

Solitos

(a) L. 3. C. *de ind. viduit.*
(b) *Ibid.*
(c) *Nou. XXII. cap.* 43.
(d) *Lib. II. cap.* 7.
(e) L. 6. §. 4. *D. de iur. patr.*

Solitos esse patronos a seruis manumissis varia sibi stipulari, iam supra obseruauimus. Frequentissime autem ea lex adiiciebatur manumissionibus, ne liberti ducerent vxorem, nec libertae nuberent. Quum enim legibus XII. tabularum cautum esset (a), vt si libertus intestatus moreretur, cui suus non esset heres, ad patronos patroniue liberos perueniret hereditas: intererat omnino patroni, libertos libertasque se habere caelibes, ne, si liberos tollerent, legitima hereditate exciderent. Idcirco libertos iusiurando obstringere solebant, ne vxores ducerent; libertas, ne nuberent. Quam frequenter id factum sit temporibus Augusti, vel id argumento est, quod binis sub hoc principe legibus coërcita sit improba haec habendi cupiditas. Primo enim lege Aelia Sentia cautum est, vt iuribus patronatus excideret, qui vel ipse, vel quo conscio alius (b) a liberto libertaue stipulatus sit, ne vel vnquam, vel ad certum tempus, vel cum certa persona (c) iniret matrimonium, neue liberos tolleret (d); nisi forte iure iurando ad hoc adactus sit libertus castratus, vel matrimonio inhabilis (e), vel liberta iurarit, se non alii, ac patrono (f), vel non contra leges (g), vel non prius, quam liberi ad pubertatem peruenissent (h), cuiquam nupturam. His enim casibus patronus non incidebat in legem Aeliam Sentiam.

Deinde seuerius hoc cacoëthes coercuit lex Iulia et Papia. Quamuis enim Aelia Sentia patronos iniustum hoc iusiurandum a libertis exigentes iure suo priuaret: non tamen gratiam iurisiurandi libertis faciebat. Ast lege demum nostra cautum, vt iuris iurandi religione exsoluerentur liberti libertaeue, qui quaeque huiusmodi iusiurandum praestitissent.

Ait lex: SI PATRONVS IVSIVRANDVM IN HOC LIBERTO IMPOSVERIT, NE VXOREM DVCAT, VEL LIBERTAE, NE NVBAT. Patronus erat manumissor, nec non quem talem caussa cognita iudicauerat Praetor, non, qui se patronum esse iurasset: quod ad hoc caput diserte VLPIANVS (i): Perinde vero erat, siue ipse patronus, siue eo conscio, vel non impediente, filius familias libertum in verba sua adegisset. Quemadmodum enim ex sententia TER. CLEMENTIS (l) et

(a) *VLP. Fragm. tit,* ***XXVIIII.*** §. 1.
(b) L. *6. pr. D. de iur. patr.*
(c) L. 15. *D. eod.*
(d) L. 3. §. 5. *D. de suis et legit. her.*
(e) L. 6. §. 2. *D. de iur. patr.*
(f) L. 6. §. 3. *eod.*
(g) L. 3. §. 5. *D. de suis et leg. her.*
(h) TER. CLEM. *Lib. V.* L. 31. *D. qui et a quib. manum.*
(i) VLP. *Lib. V.* L. 14. *D. de iur. patr.*
(l) L. 32. *pr. D. qui et a quib. manumiss. liber. non fiant.*

et tunc patronus incidisse videbatur in legem Aeliam Sentiam, quia, dum non remitteret iusiurandum, dolo malo facere videbatur: ita idem obtinuisse ex lege IVLIA et PAPIA, ex CLEMENTIS fragmento colligimus. Non magis interesset, siue liberto siue libertae iniuncta esset caelibatus conditio, dum habiles essent ad procreandam sobolem.

Quamuis vero alioquin iusiurandum a liberto praestitum esset species obligationis verborum, non minus valida, ac stipulatio, vel dotis dictio (a): lex tamen nostra sanxerat, VT IVSIVRANDVM PERMITTERETVR, NVPTIASQVE EX H. L. CONTRAHENDI IIS IVS ESSET. Pro *permittitur*, quo PAVLLVS (b) hic vtitur, rescribendum videri posset *remittitur*, nisi his verbis promiscue vterentur auctores nostri, veluti *permittere pecuniam* pro remittere (c), *accusationem permittere* pro remittere (d), qualia exempla iam collegerunt CVIACIVS (e), LIPSIVS (f), aliique viri docti. Saepe enim hoc modo gratiam iurisiurandi faciebant principes vel leges, ceu singulari eaque pereruditа dissertatione docuit ZACH. HVBERVS (g), vbi et hunc effectum huius remissionis fuisse docet, vt a ciuili periurii poena immunes essent, quibus gratia facta fuisset iurisiurandi.

(a) CAI. *Inst. Lib. II. tit. 9. §. 4.*
(b) L. *6. §. 4. D. de iur. patr.*
(c) L. *37. D. de pact.*
(d) L. *3. D. de publ. iud.*
(e) *Obs. Lib. XXI. cap. 29.*
(f) *Ad* TACIT. *Annal. Lib. I. cap. 8.*
(g) *Part. II. Diss. LII.*

* * * * * * * * * *

CAPVT XVII.

AD CAPVT LEGIS XXXI.

DE IVRE ADFINITATIS INTER VITRICVM VEL NOVERCAM ET PRIVIGNOS, SOCEROS ITEM ET GENERVM VEL NVRVM.

I. *Eodem libro V.* VLPIANVS *etiam de genero et socero socruque videtur egisse.* GOTHOFREDI *de huius capitis materia sententia reiecta. Lex Iulia de publicis iudiciis cum nostra nihil commune habuit. Coniectura de hoc capite. Eius rationes.* II. *Adfinitas olim morte finita.* VINNIVS *et* B. H. REINOLDVS *laudati. Quis gener et nurus? Quasi adfinitas.* III. *Quando hoc caput fuerit abrogatum?*

I. **E**Odem libro V. Commentariorum, quo de superioribus nuptiarum impedimentis egerat VLPIANVS, etiam de *soceris*, *genero* et *nuru* eum quaedam commentatum esse animaduerto. Modo enim docet, etiam nepotis ex filia vxorem nurum dici, et sponsum sponsamque *generi nurusque* nominibus intelligi, et soceri socrusque adpellatione etiam sponsorum parentes contineri (a): modo generi adpellationem etiam ad neptis et proneptis tam ex filio quam ex filia editarum maritos producit (b). Sed et CAIVS (c) libro commentariorum quarto, similiter quis gener et socer vocetur, ostendit. Non autem huc pertinent et fragmenta PAVLLI (d) et TER. CLEMENTIS (e), quibus eadem vocabula interpretantur, nec numeri librorum in inscriptionibus in mendo cubant. Alio enim ea referri posse, iam supra docuimus. Quum itaque legis nostrae interpretes hic, quid socer, quidue gener et nurus sit, tam sollicite disputarint: nemo sane inficias ibit, in hac legis nostrae parte exstitisse caput, quod ad *socerum*, *socrum*, *generum* et *nurum* praecipue pertinuerit.

Quid de his adfinibus sanxerit Augustus, id nec ex vllo horum fragmentorum, nec ex alio iuris nostri loco discimus: id quod argumento nobis esse poterit, et istud caput ius aliquod antiquum et desuetudine postea inumbratum continuisse. Quale vero illud fuerit, pro instituto nostro paullo curiosius indagare iuuabit. IAC. GOTHOFREDVS, (f) qui alioquin in fragmentis veterum inuestigandis lynceis plane oculis esse solet, loca TERENTII CLEMENTIS et PAVLLI refert ad caput suum sextum, et inde hanc exstruit sententiam:

GENER SOCERVE *inuiti in reos testimonium ne dicunto.*

Textus vero VLPIANI et CAII pertinuisse existimat ad caput suum 15. quod nobis est 35. vbi ita refingit verba MARCIANI L. 19. D. de Rit. Nupt.

> *Qui liberos, quos in potestate habent, iniuria prohibuerint vxores ducere vel nubere, vel qui dotem dare nolunt, in matrimonium* GENERO NVRVIVE *collocare et dotare per Praetorem vrbanum coguntor.*

Ita

(a) VLP. *Lib. V.* L. *6. D. de grad. et adfin.*

(b) VLP. *Lib. V.* L. *136. D. de verb. sign.*

(c) CAI. *Lib. IIII.* L. *5. D. de test.*

(d) L. *4. D. eod.*

(e) L. *146. D. de verb. sign.*

(f) *Ad leg. Pap. cap. 6. et 15.*

Ita haec commentatorum fragmenta disponenda restituendaque loco suo putat vir eruditissimus, Iac. Gothofredvs: cui tamen vt ea in re adsentiar, nondum fateor a me possum impetrare. Nam primo de testimonio, genero nuruiue, nec non socero et socrui inuitis haud denunciando, non lex Papia Poppaea cauit, sed lex Iulia publicorum iudiciorum. Ita ex compacto docent Papinianvs (a), Pavllvs (b) et Vlpianvs (c), qui et caput legis illius lxxxvii de eo iure egisse obseruat. Simile vero quid in lege Papia Poppaea fuisse, nec ex istis Pavlli, Vlpianique textibus, nec ex fine et scopo legis nostrae colligi potest, vti recte obseruauit Ant. Schvltingivs (d). Et quid opus erat haec in lege Papia Poppaea repeti, quae iam satis perspicue scripta fuerant in lege Iulia publicorum iudiciorum? Deinde nec felicius coniecisse videtur vir doctissimus, dum *L.* 19. *D. de Rit. Nupt.* verba generi nvrvive inseruit. Quam frigida enim est loquutio: *filium filiamue in matrimonium genero nuruiue collocare?* Cui vero alii collocari poterant, quam *genero nuruiue*? Non sane ferebat legislatorius veterum stilus, vt huiusmodi vocabula insererent, non minus sane hic otiosa, quam si quis dicere vellet, *liberis naturalibus quos mater aliqua enixa sit, alimenta deberi.* Non magis enim fieri potest, vt filius filiaue elocatus elocataque intelligatur sine genere et nuru, quam liberi naturales sine matre. Et cur quaeso tam operose haec verba interpretati sunt Vlpianvs, Caivs, Pavllvs, Ter. Clemens, si nihil aliud lex dixerit, quam genero nuruiue in matrimonium collocandos esse liberos? An hic scire interfuit, etiam sponsum sponsamque generi nurusque appellatione contineri? Hic ergo si quid video, nihil vidit vir eximius: nec eius coniectura quidquam habet, quo se commendet, verosimilitudinis.

Quum vero et nos in his tenebris praeter coniecturam nihil promittere possimus: operam saltim dabimus, ne illa omni ratione veterumque testimonio destituatur. Caput nimirum istud xxxi. tale fuisse suspicamur:

Adfinitas, praeterquam inter nouercam et priuignum, vitricum et priuignam, nec non socervm socrvmve *et* genervm nvrvmve *morte diuortioue soluitor.*

Quia enim, vti iam superiore capite docuimus, ea legis nostrae fui senten-

(a) L. 2. D. de accus.
(b) L. 4. D. de test.
(c) Collat. legg. Mos. et Rom. tit 9. §. 2.
(d) Iurisprud. vet. ante-iust. pag. 767.

sententia, *ne quod omnino nuptiis inferretur* IMPEDIMENTVM (a), et legislatores iam huiusmodi quaedam impedimenta remouerant: commode etiam incidit ius adfinitatis, quod multa turbare posse videbatur matrimonia. Saepe enim viduam adpetebat aliquis ex defuncti mariti familia, qui eius mores perspexerat accurate, qui eam commodam liberis suis nouercam fore, seque iis nuptiis res suas constabiliturum, existimabat: sed obstabat ei ius adfinitatis, quod non videbatur ferre, vt iustum esset inter se eamque mulierem connubium. Quumque vterque haud facile parem alibi conditionem reperiret: inde fiebat, vt impedirentur vtriusque nuptiae, legique ad procreandam sobolem comparatae minus satisfieret. Ei vero impedimento legem hanc opposuisse videtur Augustus, qua nuptias inter adfines, paucis exceptis, permisit: idque colligere mihi videor primum ex CONSTANTINI, CONSTANTIS et IVLIANI (b) constitutione, qua LICITVM *veteres credidisse ait, nuptiis fratris solutis ducere fratrem vxorem*, LICITVM *etiam, post mortem mulieris aut diuortium, contrahere cum eiusdem sorore coniugium.* Ex qua constitutione id saltim patet, adfinitatem veteribus visam esse solui, simul ac nuptiae vel morte vel diuortio fuerint solutae, adeoque non amplius eam obstitisse adfinibus, nouum inituris matrimonium. Quum vero alioquin vniuersam graduum et adfinitatis prohibitionem ex MORIBVS descendere dicat PAVLLVS (c): illud tamen ius, quod paullo ante commemorauimus, *Romanis* LEGIBVS tribuere non dubitant DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS A A. (d) in celeberrima, quam Pariator legum Mosaicarum et Romanarum seruauit, constitutione. Ast de quibus *legibus* loqui dicamus Principes? De illis profecto, quarum AVGVSTVS auctor est. Id enim docet locus praeclarus PAVLLI (e) ex libro XXXV ad Edictum, quo leges nuptiales explicauit, vbi postquam fuse exposuit, quaenam *nouerca* sit, qui, *socer*, *socrus*, *nouerca*, demum et de *priuigna* addit: *Priuigna non solum ea mihi intelligitur, quae vxoris mei filia est, sed et neptis, et proneptis, vt nullam earum ducere possim. Item eius matrem, quam sponsam habui, non posse me vxorem ducere*, AVGVSTVS *interpretatus est: fuisse enim eam socrum.* Certissimum ergo videtur Augustum has personas coniungi vetuisse: inter reliquos adfines permisisse matrimonium. Quumque eo de iure non tam ad legem Iuliam de adulteriis, quam ad legem Iuliam Papiam tam

(a) L. 72. §. 4. *D. de cond. et dem.*
(b) L. 2. C. *Th. de incest. nupt.*
(c) L. 39. §. 1. *D. de Rit. nupt.*
(d) *Coll. LL. Mos. et Rom. tit. VI.* §. 4.
(e) L. 14. §. *vlt. D. de Rit. nupt.*

tam prolixe egerint interpretes: verosimillimum sane videtur, totum illud ius inuectum esse lege Iulia et Papia Poppaea.

II. Vt ergo ad legem ipsam progrediamur, ait Augustus: ADFINITAS MORTE, DIVORTIOVE SOLVITOR. *Adfines*, vti MODESTINVS (a) definit, *sunt viri et vxoris cognati, dicti ab eo, quod duae cognationes, quae diuersae inter se sunt, per nuptias copulantur, et altera ad alterius cognationis finem accedit. Namque coniungendae adfinitatis caussa fit ex nuptiis.* Quum itaque necessitudinis illius caussa sint nuptiae; consequi existimabant veteres, vt solutis morte vel diuortio nuptiis, et adfinitas soluta intelligatur. Ita rationes subduxere gentes etiam humanissimae, et castitatis imprimis studiosae. Ebraeis, haud pauci eiusmodi doctrinam tribuunt, partim ob locum Leuit. XVIII, 18. partim ob verba PHILONIS (b): Δεσμὸς γὰρ οἰκ[illegible] ὀθνείων αἱ ἐπιγαμίαι, τὴν ἀλλοτριότητα συνάγων, ὃ λυθέντος λέλυται καὶ τὰ τῆς κοινωνίας. *Connubia familiis externis sunt pro vinculo, quo soluto*, SOLVITVR *et* ADFINITAS. Inter Graecos iam EVRIPIDES (c) cecinerat:

> Παλαιὰ καινῶν λείπεται κηδευμάτων,
> VETERES *nouis cedunt* ADFINITATIBVS.

Nec non ISOCRATES (d): Οὕτω δὲ σφόδρα ἠγάπησε τὴν τοῦ πατρὸς φιλίαν, ὥς τ' ἀποθανούσης ἐκείνης ἄπαιδος, αὖθις ἠγάγετο τὴν ἀνεψιὰν τοῦ πατρὸς, οὐ βουλόμενος διαλύσασθαι τὴν πρὸς ἡμᾶς οἰκειότητα. *Tantopere patris mei amicitia delectatus est, vt quum amita mea sine liberis decessisset, rursus patris consobrinam duxerit, quo necessitudo inter nos et* ADFINITAS *permaneret.* Saepe etiam ad hos mores Graecos adludit TERENTIVS (e), apud quem Laches:

> *Haud ita decet, si perpetuam vis esse* AFFINITATEM *hanc,*
> *Celare te iras, si quid est peccatum a nobis, profer.*

Et alio loco (f):

> AFFINITATEM *hanc sane* PERPETVAM *volo,*
> *Sin est, vt aliter tua sit sententia,*
> *Accipias puerum.*

 Prin-

(a) L. 4. §. 3. D. *de grad. et adfin.*
(b) *Legat. ad* CAI. *pag.* 776.
(c) *In Medea.*
(d) *In Aegenet. pag.* 386.
(e) *Hecyr. Act. II. Scen. II. v.* 10.
(f) *Act. IIII. Scen. IIII. v.* 14.

Principium itaque hoc placuisse etiam priscis Romanis, inter primos obseruauit VINNIVS (a), qui dubitanter, *credere se*, ait, *apud Romanos* IVRA ADFINITATIS *morte vnius e coniugibus*, PRO EXTINCTIS *habita fuisse*. Postea et v. c. HENR. BERN. REINOLDVS (b), et celeberrimus GER. NOODT (c) eam *Vinnii* sententiam aliquot exemplis et e constitutione, quam allegauimus CONSTANTINI, CONSTANTIS et IVLIANI probarunt. Nos vero eius iuris historiam paullo accuratius expediemus. Iam libera republica id valuisse principium, ipse iam vidit VINNIVS. Ego illud et sub regibus, et deinde iis exactis valuisse arbitror. Tarquinium enim superbum, adhuc priuatum, Tulliam Aruntis fratris vxorem duxisse, DIONYS. HALICARNASSAEVS (d) et LIVIVS (e) referunt, nec est qui liberos ex eo matrimonio natos illegitimos fuisse habitos, putet, quum tamen nec Seruius nec eius vxor eam coniunctionem probarent. M. Crassum deinde libera adhuc republica defuncti fratris viduam duxisse, liberos eius sibi retinuisse, PLVTARCHVS tradit (f). Quod matrimonium tantum abest, vt reprehensionem incurreret, vt Crassi continentiam in eo laudet PLVTARCHVS. Nec liberos eius vnquam illegitimos visos esse constat. Eodem fere tempore CICERO (g) scribit, *diuortia esse* AFFINITATVM DISCIDIA, non alia de caussa quam quod affinitatis iura morte non magis, quam diuortiis finiri non ignoraret. Sed libera republica etiam in linea recta, soluta adfinitate, nuptias locum habere existimabant. Quamuis enim viri honesti ac probi huiusmodi coniunctiones detestarentur: non tamen illae erant illegitimae eatenus, vt vel diuellerentur coniuges, vel connubium ipsum effectu ciuili destitueretur. Rem miro exemplo demonstrabimus ex CICERONE (h). Sassia, A. Cluentii Auiti mater, crudelis et libidinosa femina, Cluentiam filiam elocauerat A. Aurio Melino, iuueni nobili, Cluentiae consobrino. Quum essent hae nuptiae plenae dignitatis, plenae concordiae, repente Sassia socrus deperire coepit generum, atque ita instruxit scenam, vt subito facto diuortio, Cluentia a Melino discederet. Quid postea Sassia? *Diutius*, vt ait CICERO, *suspicionibus obscuris laedi famam suam noluit: lectum illum* GENIALEM, *quem biennio ante filiae suae nubenti strauerat, in eadem domo sibi ornari, & sterni, expulsa atque exturbata filia, iubet.* NVBIT *genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus, funestis ominibus omnium.*

(a) *Comment. ad* §. *6. Inst. de nupt.*
(b) *Var. cap. 24.*
(c) *Ad tit. D. de Rit. nupt. pag. 495. Tom. II. op.*
(d) *Lib. IIII. pag. 225.*
(e) *Lib. I. cap. 46.*
(f) *In Crasso ab init.*
(g) *Pro Cluent. cap. 67.*
(h) *Ibid. cap. 5. sequ.*

omnium. En nuptias inter generum et ſocrum, quas quidem, tanquam inhoneſtas et nefandas, exſecratur Cicero, legibus tamen illas repugnare, aut Saſſiae et Aurio Melino ideo diem dictum, vel eandem dote mulctatam eſſe, nuſquam ſcribit, id ſane non praetermiſſurus, niſi ea turpitudo extra legum animaduerſionem fuiſſet. Vnde profecto patet, inhoneſtas quidem viſas huiuſmodi nuptias, ſed nullam tamen legem, quo minus fierent, obſtitiſſe, donec per Auguſtum primum

Mos & LEX maſculoſum edomuit nefas.

Ille enim vetus quidem ſeruauit principium, adfinitatemque morte et divortiis ſolui conceſſit: ſed excepit tamen nuptias inter PRIVIGNVM et NOVERCAM, VITRICVM et PRIVIGNAM, SOCERVM ET NVRVM, GENERVM et SOCRVM. Tanta enim inter has perſonas videbatur neceſſitudo, vt ſibi inuicem parentum liberorumque loco eſſent (a), et hinc ſe patres liberosque ſalutarent (b). Et has ſolas perſonas excipiunt, quicumque poſt Auguſtum ad quartum vſque ſaeculum Chriſtianum iura interpretati ſunt, quum tamen alias in iure *adfinitates non eae, quae quondam fuerunt, ſed praeſentes intelligantur.* (c) Vlpianvs (d): *Eam, quae nouerca vel priuigna, vel nurus, vel ſocrus noſtra* FVIT, *vxorem ducere non poſſumus.* ἐμφατικῶς dicit: *quae* FVIT, vt oſtenderet, hic locum non habere vetus principium, quo, matrimonio ſoluto, et adfinitas pro exſtincta habeatur. Eodem modo Pavllvs (e): *Nec ſocrum, nec nurum, nec priuignam, nec nouercam* ALIQVANDO, *citra poenam inceſti vxorem ducere licet.* En denuo addit *aliquando,* quod vocabulum ad antecedentia pertinet, vt ſenſus ſit, has omnes perſonas duci non poſſe, dummodo *aliquando* adfines fuerint, quamuis alias adfinitas morte vel diuortio perimatur. Porro Diocletianvs et Maximianvs AA (f): *Itemque ex adfinibus priuigna, nouerca, ſocru, nuru, ceterisque, quae antiquo iure prohibentur, a quibus cunctos volumus abſtinere.* Inter easdem perſonas ſolas matrimonium prohiberi aiunt Caivs (g), Pavllvs (h), aliique, quorum in Digeſtis fragmenta occurrunt. Ita et in inſtitutionibus noſtris ob adfinitatem matrimonium prohibetur tantum cum priuigna aut nuru (i), ſocru et nouerca (l), et vtrobique additur: *Quod ita ſcilicet accipi debet, ſi*

FVIT

(a) L. 16. D. *ſolut. matr.* L. *vlt.* D. *de his quae vt indign.*
(b) Plin. *Lib. VII. Hiſt. nat. cap.* 13.
(c) L. 3. §. 1. D. *de poſtul.*
(d) *Tit. XI.* §. 6.
(e) *Rec. Sent. Lib. II. tit.* 19. §. 5.
(f) *Coll. LL. Moſ. et Rom. tit.* 6. §. 4.
(g) *Inſt. Lib. I. tit.* 4. §. 5.
(h) L. 14. D. *de Rit. nupt.*
(i) §. 6. *Inſt. de nupt.*
(l) §. 7. *Inſt. eod.*

FVIT *nurus aut priuigna tua* : item : *Quod ipsum* DISSOLVTA DEMVM ADFINITATE, *procedit*, vt intelligatur, iura adfinitatis, quae alias soluto matrimonio exstinguuntur, hic non exstingui. Contra extra lineam rectam nulla occurrit in iure nostro prohibitio. Hinc fratris viduam, vel uxoris sororem ducere, nemini erat religioni, quia adfinitas cum matrimonio videbatur finita. Saeculo secundo Sicinius Pudens, teste APVLEIO (a) fratris Pontiani viduam ducturus erat, et Pudentilla ipsa, Apuleii vxor, primum Sicinio Amico, posteaque eiusdem fratri Sicinio Claro desponsa erat (b), neutrum connubium improbantibus legibus, ceu iam BRISSONIVS (c) obseruauit, et post eum repetierunt alii. Vnde ANIANI manum olent illa CAII (d): *Sed nec vni viro duas sorores vxores habere, nec vni mulieri duobus fratribus iungi permittitur.* CAII enim aetate nondum prohibita fuisse huiusmodi matrimonia, sed CONSTANTINVM cum CONSTANTE fratre ea primum vetuisse, vel exemplo Marci Antonini sanctissimi principis, Lucillam filiam fratri Lucio Vero nuptum collocantis (e) patet, et paullo post demonstrabimus pluribus.

Iam itaque facile intelligemus veterum, quae huc pertinent, fragmenta. PRIVIGNVS et PRIVIGNA non solum intelligebantur mariti vel vxoris liberi, sed et nepotes et neptes, pronepotes et proneptes (f), quemadmodum et liberorum nomine nepotes, neptes, et reliqui posteri, continebantur. SOCER et SOCRVS contra non solum dicebantur vxoris vel mariti parentes, sed et auus et auia, proauus et proauia (g), quin et mariti vel vxoris vitricus et nouerca (h). GENERI et NVRVS adpellatione non solum liberorum, sed et nepotum et neptium, pronepotum et proneptium ceterorumque liberorum coniuges (i), immo et eorumdem sponsi sponsaeque, continebantur (l). Quod CAIVS exemplo legis Iuliae publicorum iudiciorum illustrat, vbi ea cognationis vocabula aeque late accipiuntur. Inter has omnes ergo personas tanta erat ob adfinitatem veneratio, vt inter eas nullo modo subsisterent nuptiae, quantumuis soluto per mortem vel diuortium matrimonio.

III. Sed istud caput demum seuerior Christianorum disciplina exclusit,

(a) *In Apolog. II. pag.* 548.
(b) *Ibid. pag.* 517.
(c) *De iur. Connub. pag.* 283.
(d) *Inst. Lib. I. tit.* 4. §. 7.
(e) *Iul. Capitolin. Marc. cap.* 9. *Luc. Ver. cap.* 2.
(f) L. 14. §. *vlt. D. de Rit. nupt.*
(g) *d.* L. 14. *et* TER. CLEM. L. 146. *D. de verb. sign.* L. 3. §. 2. *D. de postul.*
(h) L. 14. §. *vlt. D. de Rit. nupt.*
(i) L. 14. *eod.* VLP. *Lib. V.* L. 136. *D. de verb. sign.*
(l) CAI. *Lib. IIII.* L. 5. *D. de test.* VLP. *Lib. V.* L. 6. *D. de grad. et adfin.*

sit, quae et inter collaterales adfines matrimonia quaedam prohibuit. Saltim a fratris vxore et vxoris sorore omnes abstinere anno Chr. 355. seuere iusserunt CONSTANTINVS, CONSTANS et IVLIANVS (a), qui simul veterem illam iuris regulam de adfinitate morte vel diuortio soluenda haut obscure proscripserunt, rescribentes ad Volusianum, Vicarium vrbis: *Etsi* LICITVM *veteres crediderunt*, NVPTIIS FRATRIS SOLVTIS *ducere fratrem vxorem: licitum etiam*, POST MORTEM MVLIERIS, *aut* DIVORTIVM, *contrahere cum eiusdem sorore coniugium: abstineant huiusmodi nuptiis vniuersi, nec aestiment, posse legitimos liberos ex hoc consortio procreari: nam spurios esse conuenit, qui nascentur.* Quum vero haec constitutio, edita Romae, et ad vicarium vrbis missa, ad occidentem tantum pertineret: in oriente huiusmodi coniunctiones nondum ab usu recesserant, defendentibus eas etiam Christianis quibusdam, quorum argumenta scriptis ad Diodorum, Episcopum Tarsensem, litteris magno molimine oppugnat BASILIVS (b). Hinc noua lege THEODOSIVS M. (c) vetuit, *ne quis fratris vxorem duceret, vel duabus sororibus coniungeretur*, NE DISSOLVTO QVIDEM QVOCVNQVE MODO CONIVGIO. Idem paullo post firmarunt ARCADIVS et HONORIVS (d) anno Chr. 396. poenam quidem viuicomburii et proscriptionis bonorum, a Theodosio propositam, temperando, sed nihilominus iubendo, vt nec liberi ex eo coitu nati legitimi habeantur, nec parentes testandi habeant facultatem, et dos praeterea tanquam caduca publicetur. Cui poenae diserte et eos subiiciunt Principes, qui sese nuptiis fratris vxoris funestarint. Anno 415. Imperatores HONORIVS et THEODOSIVS iunior (e) eos, qui post prioris coniugis amissionem eius sororem duxerint, easque, *quae post interitum mariti in germani eius nuptias adspirandum crediderint*, tanquam INCESTVM *commiserint, habendos esse*, edixerunt. Quae constitutio eo est notabilior, quo magis constat, Honorium ipsum duas Stilichonis filias, sorores germanas, vnam post alteram habuisse in matrimonio, vti ZOSIMVS (f) et MARCELLINVS COMES (g) testantur. Sequuta est constitutio ZENONIS (h), qua haec prohibitio etiam ad fratrum coniuges, quae adhuc virgines dicebantur, producitur, *quamuis et Aegyptii adhuc eum morem tenerent*, et *certis* LEGISLATORIBVS *inter has personas nullam adfinitatem esse, placuisset.* Postremo et ANASTASIVS (i),

(a) L. 2. C. Theod. de inc. nupt.
(b) Epist. CLXXXXVII.
(c) L. 5. C. de incest. nupt.
(d) L. 3. C. Theod. de inc. nupt. L. 6. C. eod.
(e) L. 4. C. Th. eod.
(f) Lib. V. cap. 28.
(g) Chron. ad ann. 308.
(h) L. 8. C. eod.
(i) L. vlt. C. eod.

quum huiusmodi connubia saepe rescriptis vel pragmaticis constitutionibus permissa esse intellexisset, noua ea constitutione inhibuit incestaque declarauit. Ex quo constitutionum numero facile est ad intelligendum, quam aegre sibi Romani istud principium extorqueri passi sint, quod cum ipsa paene vrbe natum, constanti tot saeculorum vsu iuris auctoritatem iam pridem fuerat consequutum.

* * * * * * * * * * *

CAPVT XVIII.

AD CAPITA LEGIS TRIGESIMVM SECVNDVM ET TRIGESIMVM TERTIVM,

DE PRIVILEGIIS ABSENTIVM REIP. CAVSSA, ET INDVLGENTIA SENATVS.

I. *Connexio huius capitis cum superioribus. Iac. Gothofredi de hac lege sententia expensa. Capitis huius sententia.* II. *Breuis huius capitis explicatio.* III. *Caput* XXXIII. *quale fuerit?* IV. *Eius explicatio. Principes sibi solis ius lege soluendi vindicarunt. Quot modis lege soluerint?*

I. Quemadmodum ad impedimenta nuptiarum antecedentia capita pertinuerunt: ita iisdem oppositum videtur id, quod proxime sequitur, de quo VLPIANVM libro commentariorum sexto egisse, animaduertimus. Et primum quidem ex eius (a) et PAVLLI (b) fragmentis quibusdam suspicari licet, sequens caput XXXII. egisse de absentibus reipublicae caussa. Qui enim videantur reip. caussa abesse, vterque explicat tam operose atque accurate, vt eos textus dignos iudicaret Tribonianus, quos in titulum digestorum: *Quibus ex caussis maiores viginti quinque annis in integrum restituuntur*, quo plane non pertinebant, referret. Quid vero de his absentibus hoc capite cautum fuerit, vix liquet, faciliusque diuinatur, quam certis rerum argumentis cognoscitur. Vir summus, IAC. GOTHOFREDVS (c), quum obseruaret, inter leges de solidi capacitate ab VLPIANO (d) et hanc referri, quod absentes reipublicae caussa quamdiu absunt et intra annum, postquam

(a) VLP. *Lib. VI. L.* 36. L. 38. *D. quib. ex causs. maior.*

(b) PAVLL. *Lib. III. L.* 35. *et L.* 37. *D. eod.*

(c) *Ad Leg. Pap. cap.* 18.

(d) *Tit. XVI.* §. 1.

quam abesse desierint, liberam habeant testamenti factionem : illam caussam solidi capionis a reliquis seiungit, et hoc caput, quod ipsi est XVIII. inde construit.

Si vir commodi sui caussa absit, ex bonis vxoris suae solidum ne capito : At si sine detrectatione reipublicae caussa aberit, donec abest, et intra annum, postquam abesse desierit, libera inter virum et vxorem testamenti factio esto.

Sed quum hoc priuilegium, absentibus reip. caussa datum, ad leges de solidi capacitate pertinuerit, de quibus Ter. Clemens et Vlpianvs libro quarto commentariorum suorum egerant : quis credat, vel legislatores, vel ipsos legis interpretes, tam fuisse incuriosos ordinis, vt istud caput, a reliquis diuulsum, loco hoc plane alieno proponerent? Quare maluimus, Vlpianvm auctorem sequuti, ista loca ad leges de solidi capacitate referre : quo loco etiam illa satis superque exposuimus.

Quum itaque Gothofredvm hic deserere cogamur : age diuinabimus, qua de re egisse hoc caput, verosimillimum sit. In eo hactenus fuisse vidimus legislatorem, vt, quae nuptiis moram obiiciunt, impedimenta tolleret. Inter haec et absentia procul dubio fuit. Magnas saepe ac longissimas peregrinationes tum suscipiebant Romani (a). Alii officiis praeerant in prouinciis, alii procul ab vrbe faciebant stipendia, vel in provinciis inter legiones praesidiarias consenescebant. Erant etiam, qui in diuersis orbis Romani prouinciis vel vectigalia conducerent, vel negotiarentur, vel suo periculo naues exercerent. Quorum quam immensus numerus fuerit, vel inde patet, quod per solam Asiae prouinciam Mithridates, teste Plvtarcho (b), vno edicto centum et quinquaginta ciuium Romanorum millia iugulari iusserit. Quanto plures tum per alias prouincias vagatos existimemus? Haec absentia quantam vastitatem vrbi et Italiae intulerit, iam Iulius Caesar viderat, qui, ut exhaustam vrbem noua sobole expleret, teste Svetonio (c), sanxerat, *ne quis ciuis, maior annis* XX, *minorue* XL, *qui sacramento non teneretur, plus triennio continuo* Italia abesset, *neu quis senatoris filius, nisi contubernalis aut comes magistratus,* peregre proficisceretvr. Quum itaque et Augustus animaduerteret, ciuium quamplurimos vrbe abesse, eoque obtentu nuptias vel differre, vel

Rr 2 plane

(a) *Pr. Inst. de codicill.*
(b) *In Sulla p.* 467.
(c) *Iul. cap.* 42.

plane adſpernari : commentus videtur caput, quo abſentiam iſtam, ea excepta, quae ob reipublicae vtilitatem ciuibus indiceretur, coerceret. Id autem ita eum feciſſe arbitramur, vt eos omnes qui peregrinationis ſtudio nuptias et ſobolis procreationem differebant, praeterquam qui reip. cauſſa abeſſent, caelibatus orbitatisque poenis ſubeſſe iuberet. Aut multum ergo fallimur, aut tale fuit legis noſtrae caput XXXII.

> *Qui* REIPVBLICAE CAVSSA *ſine detrectatione abſunt, donec abſunt, et intra annum, poſtquam abeſſe deſierunt, vacationem a lege habento. Reliqui, qui ſui commodi cauſſa abſunt, poenis ex H. L. tenentor.*

Mouet me primo, quod et alias ſollemne fuiſſe video Auguſto, abſentibus reipublicae cauſſa vacationem legum ſuarum dare. Nam et legi Iuliae de adulteriis adſcriptum nouimus : NE QVIS INTER REOS REFERAT EVM, QVI TVM SINE DETRECTATIONE REIP. CAVSSA ABERIT (a). Deinde, quod generali iuris regula receptum eſſet, abſentiam eius, qui reip. cauſſa abeſt, neque ei, neque alii, damnoſam eſſe debere (b). Denique quod interpretes noſtri tam accurate computant, quando, qui reip. cauſſa abſuerunt, abeſſe deſinant (c), ſimulque ab his diſtinguunt eos, qui abſunt ſui commodi cauſſa (d). Quod ſane alio pertinere non poteſt quam ad vacationem annuam iis, qui reip. cauſſa abſunt, concedi ſolitam, poenamque iis, qui ſui commodi cauſſa abſunt, propoſitam.

II. Ait itaque lex : QVI REIP. CAVSSA ABSVNT. Eos vero iam recenſuimus ad caput legis XXIII. vbi etiam illa explicauimus : DONEC ABSVNT, ET INTRA ANNVM, POSTQVAM ABESSE DESIERVNT, vt nihil hic adiiciendum videatur, praeter verba : SINE DETRECTATIONE, quae quum in legibus frequentiſſime occurrant (e), cum GOTHOFREDO libenter adoptauimus. *Sine detrectatione* vero abeſſe dicebantur, qui non alicuius rei detrectandae vel declinandae cauſſa peregre abibant. Vnde facile patet, illos, qui eo tantum conſilio in prouinciam ire adfectabant, vt ne legi parere cogerentur, nullam poenae vacationem habuiſſe. VACATIONEM vero A LEGE HABERE dicuntur, quibus laxamenti aliquid datum, intra quod neceſſitate ineundi matrimonium procrean-

(a) L. 15. §. 1. *D. ad L. Iul. de Adult.*
(b) L. 140. *D. de R. I.*
(c) VLP. *Lib. VI.* L. 38. §. 1. *D. quib. ex cauſſ. mai.*
(d) VLP. IB. *L.* 36. *L.* 37. §. 1. *D. eod.*
(e) L. 15. §. 1. *D. ad L. Iul. de ad. L.* 12. *pr. D. de accuſ. L.* 19. *pr. D. de teſt. L.* 22. *fin. D. de fideic. libert.*

creandique liberos soluerentur, vt nihilominus interea a poenis caelibatus atque orbitatis essent immunes, praemiaque maritorum ac parentum caperent. Quo sensu Vlpianvm (a) et Svetonivm (b) haec verba accipere, iam supra monuimus. Et sane huiusmodi vacationem competiisse absentibus reip. caussa, per pleraque legis capita facile potest demonstrari. Sponsam vltra biennium ex hac lege habere nemo poterat: ast poterat tamen is, qui ex necessitate (c), id est, ut ego interpretor, reip. caussa aberat, sponsalia non solum annum vel biennium, sed et vltra, differre. Quum deinde ex eadem lege feminae nupturae daretur tutor dotis constituendae caussa: non dabatur tamen, si tutor necessario abesset. Id enim SCto postea demum inuectum esse, docent Vlpianvs (d) et Pavllvs (e). Solidi capacitatem et ei qui reip. caussa abesset, et eius vxori fuisse, iam ante docuimus. Absentibus porro reip. caussa, veluti militibus, plerumque ius liberorum a principe datum esse, paullo post adparebit. Ita procul dubio absenti reip. caussa centum illi dies, intra quos vxorem eum ducere oportebat, si vellet hereditatem capere, non currebant. Adeoque certissimum videtur, absentibus reip. caussa, et dum abessent, et intra annum, postquam abesse desiissent, vacationem legis fuisse.

Additum fuisse arbitramur: Reliqvi, qvi svi commodi cavssa absvnt, poenis ex h. l. tenentor. Id enim nuptiarum impedimentum praecipue sublatum oportuit. Nec obscure ad id respicere videtur Vlpianvs (f), dum scribit: *Reipublicae caussa abesse eos solos intelligimus, qui non* svi commodi cavssa, *sed coacti, absunt.* His itaque nulla legis dabatur vacatio, adeoque non minus caelibatus orbitatisque poenis subiacebant, ac reliqui, qui peregre non iuerant. Hinc Vlpianvs (g) negat, eos *qui crimen admiserunt*, ob eamque rem in prouincia morantur, *habere priuilegium eorum, qui reip. caussa absunt.* Idemque repetit de eo, qui finito officio in prouincia morabatur, vel aliquo deflexerat suae rei caussa (h). Rationes vero huius iuris satis idoneae sunt. Primo enim absentia haec erat voluntaria, adeoque non indulgendum videbatur ei, qui vltro, antequam legi paruisset, eiusmodi peregrinationem susceperat. Deinde is vel eo nomine veniam non merebatur, quod legi et absens parere posset, si vellet. Nam et

 absenti

(a) *Fragm. tit. XIV.* §. 1.
(b) *Aug. cap.* 34.
(c) L. 17. *D. de sponsal.*
(d) *Fragm. tit.* XI. §. 22.
(e) L. 15. *D. de tut. et cur. dat.*
(f) Vlp. *Lib. VI.* L. 36. *D. quib. ex causs. mai.*
(g) Vlp. Ib. *L.* 38. *pr. cod.*
(h) Ib. L. 38. §. 1. *eod.*

abſenti abſens deſponderi poterat, idque fiebat quotidie (a), modo rei non ignarus eſſet abſens, vel factum ratum haberet (b). Immo et abſens vir poterat ducere vxorem, in patria commorantem, quamuis nubere abſens non poſſet femina. Hinc PAVLLVS (c): Vir ABSENS *vxorem ducere poteſt:* FEMINA ABSENS *nubere non poteſt.* Quod eleganter explicat POMPONIVS (d): *Mulierem abſenti per litteras eius, vel per nuncium poſſe nubere placet, ſi in* DOMVM *eius* DVCERETVR. *Eam vero, quae abeſſet, ex litteris vel nuncio duci a marito non poſſe: deductione enim opus eſt in mariti, non in vxoris domum; quaſi in domicilium matrimonii.* Quamuis enim alioquin conſenſu fiant nuptiae: inter abſentes tamen conſenſus facto aliquo erat declarandus, idque commodiſſime fieri videbatur domum deductione. Feminâ vero domum deductâ, quamuis nondum cum ea conſueſſet abſens maritus, matrimonium tamen tam perfectum erat, vt Cinna, teſte VLPIANO (e), reſponſum eſſe ſcriberet, eum, qui abſens accepiſſet vxorem, et deinde rediens ad Tiberim periiſſet, ab vxore lugendum: et PAVLLVS (f) huiusmodi vxorem, quamuis nihil muliebre paſſam, et dotem et de dote actionem habere, cenſeat. Quum itaque et abſenti liceret legi parere, ac vxore domum ducta poenas effugere caelibatus: nihil profecto cauſſae erat, cur et ſui commodi cauſſa abſentibus idem daretur privilegium, quod in gratiam eorum, qui reip. cauſſa abeſſent, fuerat inuentum. Bella ſpecie id illuſtraſſe videtur CAIVS (g) noſter, quamuis ſuo more rationem tantum decidendi ſeruarit Tribonianus. Titius, ex priore matrimonio pater ſolitarius, ſui commodi cauſſa peregrinabatur vna cum vxore Caecilia et filio eiusdem impubere. Vxor heredem inſtituerat filium, eumque fideicommiſſo obſtrinxerat, ut moriens hereditatem relinqueret Titio vitrico. Dum nauigant mare, naufragio pereunt mater et filius, Titius euadit, petitque hereditatem. Si reip. cauſſa abfuiſſet, libera inter eum et vxorem fuiſſet teſtamentifactio. Aſt ſui commodi cauſſa abſens, ſolidum non capiebat. Non ab vxore, quia nullus exſtabat filius communis: nec ab impubere Caeciliae filio, cui fuerat ſubſtitutus, quia heres matris factus non intelligebatur, ſiquidem, vti ait CAIVS, *ſi mulier cum filio impubere naufragio periit,* PRIOREM FILIVM *necatum eſſe intelligitur.* Excidit ergo heredi-

(a) *L.* 4. §. 1. *D. de ſponſ.*
(b) L. 5. *D. eod.*
(c) *Lib. II. recept. ſent. tit.* XIX. §. 8.
(d) *L.* 5. *D. de Rit. nupt.*
(e) L. 6. *D. eod.*
(f) *L.* 7. *D. eod.*
(g) CAI. *Lib. V. L.* 23. *D. de reb. dub.*

hereditate, sibi testamento destinata, praeter decimas, quarum matrimonii nomine, et ob filium filiamue, ex priore matrimonio superstitem capax erat. Idem etiam capere poterat vsumfructum tertiae partis bonorum: non autem legatum annuum, quod tertiae partis vsumfructum excederet. Qua occasione idem CAIVS (a) de discrimine annui et usufructus legati disseruisse videtur.

III. Sequitur caput XXXIII. de quo eodem libro commentariorum sexto egit VLPIANVS, id quod tale fuit:

Si cui senatus gratiam huius legis facit: ei nuptiae iustae, liberiue legitimi sunto, et omnia ex H. L. praemia capere ius esto.

Eam sane capitis huius sententiam nobis suggerit VLPIANVS (b), dum scribit: *si senatori* INDVLGENTIA PRINCIPIS *fuerit permissum, libertinam iustam vxorem habere: potest iusta vxor esse.* Id enim exemplum est, quo illustrat regulam, ad vniuersam procul dubio legem nostram pertinentem. Nimirum impedimento nuptiis aliquando erat repulsa, et quod nulla esset idonea conditio. Erant, qui vel ob formae vitium, vel ob paupertatem, morbos, aliasue huiusmodi caussas dignam suo ordine conditionem nusquam reperirent. Iis, ne innoxii poenas infelicitatis suae luerent, consulendum putarat Augustus, atque hinc iis id indulserat beneficium, vt a senatu lege soluerentur.

IIII. Ait lex: SI CVI SENATVS. Huic enim non tantum tempore liberae reip. sed et sub Augusto id ius competiisse, ... m supra, vbi de solidi capacitate actum, demonstrauimus. Nec video, quo iure vir summus, IAC. GOTHOFREDVS, obuertere nobis possit exemplum Hispalae Fecenniae apud LIVIVM (c), quum is auctor eam SCto lege matrimoniali solutam esse, diserte fateatur. Equidem, libera adhuc republica, huiusmodi SCta, quibus aliquid contra leges indulgebatur, saepe solebant tribuum suffragio firmari. Quale quid factum nouimus, quum senatus C. Valerium Flaccum, Aedilem, qui ob flaminium Diale in leges iurare non poterat, ea lege soluisset (d). Sed tantum abest, vt illud adhuc fieret temporibus Augusti, vt iam libera republica ea de re desitum esse ad populum ferri, referat ASCONIVS PAEDIANVS, cuius locum iam supra expendimus. Multo minus itaque hoc factum sub Imperatoribus, partim quod res non esset tanti momenti, vt ideo tribus in suffragia mitterentur, partim quod rarius tunc indicerentur

(a) *Lib. V. L. 8. D. de ann. legat.*
(b) *Lib. VI. L. 31. D. de rit. nupt.*
(c) *Lib. XXXVIIII. cap. 19.*
(d) LIV. *Lib. XXXI. cap. vlt.*

cerentur comitia, et ea, exstincto paullo post Augusto, a Tiberio, teste TACITO (a), e campo in curiam penitus transferrentur. Senatum sane ipsi Caligulae Imp. legis caducariae gratiam fecisse, DIO CASSIVS testis locupletissimus est (b).

Enimuero id ius sibi paullo post principes vindicasse, ex VLPIANI verbis paullo ante adlatis discimus. Cuius mutationis originem iam supra ad Vespasiani tempora retulimus, cui, vt est in tabula Capitolina apud GRVTERVM (c), SCto concessum,

> VTI, QVAECVMQVE EX VSV REIP. MAIESTATE DIVINARVM HVMANARVM PVBLICARVM PRIVATARVMQVE RERVM ESSE CENSVERIT, EI AGERE FACERE IVS POTESTASQVE ESSET.

Domitianum saltim saepe lege Papia Poppaea soluisse, ex pluribus MARTIALIS epigrammatibus constat. Immo de ipso Vespasiano exempla paullo post occurrent.

Sequitur in capite nostro: SI CVI SENATVS GRATIAM HVIVS LEGIS FECERIT. Ita enim loqui solebant veteres, quando lege quendam solui, dicere vellent: quemadmodum et notae sunt loquutiones: *Gratiam facere iurisiurandi* (d), *gratiam facere decreti* (e), *gratiam facere criminis* (f), aliaeque similes. Equidem IAC. GOTHOFREDVS (g) ita verba restituit: *Si cui populus prohibitas H. L. nuptias contrahere permiserit*: sed licet VLPIANVS huius solius speciei meminerit: vix tamen verosimile est, hanc lege solutionem ad solum caput primum et secundum de nuptiis senatorum et plebeiorum pertinuisse. Nullum enim fere est legis nostrae caput paullo maioris momenti, cuius non gratiam quibusdam vel senatus vel principis beneficio factam esse norimus. Prohibitas nuptias aliquando concessas esse senatoribus, VLPIANVS obseruat (h). Plebeiis ingenuis, maxime militibus, ius connubii cum vxoribus, quas contra leges duxerant, datum esse a Vespasiano, Domitiano, et Traiano t marmora apud GRVTERVM (i) et SPONIVM (l) docent. Si qui contra hanc legem contraxerant nuptias: nec vir nec mulier, nec dos, nec nuptiae, nec liberi legitimi intelligebantur. Et tamen saepe principes talia matrimonia (m), liberorumque statum (n) confir-

(a) *Lib. I. Ann. cap.* 15.
(b) *Lib. LIX. p.* 747.
(c) *Inscr. p.* 242.
(d) SVET. *Tib. cap.* 34. *L.* 6. *D. de iureiur.*
(e) L. 1. §. *vlt. D. de quaestion.*
(f) SVET. *Calig. cap.* 15.
(g) *Ad Leg. Pap. cap.* 19.
(h) VLP. *Lib. VI. L.* 31. *D. de Rit. Nupt.*
(i) *Inscr. p.* 573. *num.* 2. 574. *nu.* 5. 575. *n.* 1.
(l) *Miscell. p.* 244.
(m) *L.* 38. §. 6. *ad L. Iul. de adult.*
(n) *L.* 57. §. 1. *D. de Rit. Nupt.*

confirmasse, vel inde patet, quod ne in incestis quidem coniunctionibus id beneficium semper denegarent. Petentibus honores saepe principes iura liberorum dabant, saepe annos aliquot, etiamsi liberos tot non sustulissent, remittebant, ceu exemplis Calaestrii Tironis et Plinii Secundi discimus (a). Idem ius liberorum saepissime datum nouimus ob immunitatem a muneribus, ob liberationem a tutela (b), ad consequenda iura Quiritium, et solidi capacitatem (c). Immo et lege caducaria quosdam solutos esse, iam Caligulae exemplo ex DIONE (d) demonstratum est. Quis ergo dubitet, quin hoc caput nostrum ad totam legem Papiam Poppaeam pertinuerit? Quis dubitet, quin initio senatui, posteaque principibus, licuerit quarumcumque sanctionum gratiam facere?

Si cui autem id beneficium obtigerat: ei et IVSTAE NVPTIAE et LIBERI LEGITIMI ERANT, et IVS POTESTASQVE PRAEMIA EX H. L. CAPIENDI. Prius ex verbis VLPIANI patet (e): *Potest iusta vxor esse.* Si autem iusta vxor erat, consequitur, vt et iustae nuptiae, et liberi haberentur legitimi. Posterius autem exempla docent. Sic Calaestrius iure liberorum; Plinius anni remissione impetrata non minus aliis praeferebantur candidatis, ac si liberos sustulissent (f). Liuia (g) et Irene (h) impetrato trium liberorum iure non minus tutela liberabantur, ac si matres essent trium liberorum. Eadem Liuia, lege soluta, non minus tertiam bonorum partem ex testamento mariti capiebat, ac si legi Iuliae et Papiae satisfecisset (i). Quae quum ita sint, certissimum videtur, hanc ipsam, quam expressimus, fuisse huius capitis nostri sententiam.

(a) PLIN. *Lib. VII. Epist.* 17.
(b) GRVT. *pag.* 1081. *n.* 1.
(c) VLP. *tit. XVI.* §. 1.
(d) *Lib. LVIIII. pag.* 747.
(e) VLP. *Lib. VI.* L. 31. *D. de Rit. nupt.*
(f) PLIN. *ibid.*
(g) DIO *Cass. Lib. XXXXVIIII. p.* 414.
(h) GRVTER. *ib.*
(i) DIO *Lib. LVI. pag.* 590.

* * * * * * * * * * *

CAPVT XVIIII.

AD CAPVT LEGIS XXXIIII.

DE DIVORTII MODO ET POENA.

I. CAput XXXIIII. *qua de re egerit? Locus Suetonii expositus. Diuortii caussae. Redditio dotis, retentio ex dote, graues et leuiores mariti*

riti et vxoris mores puniti. Caput restitutum. II. *Caussae diuortii. Poena eiusdem. Restitutio dotis. Quo tempore fieri debuerit? Graues leuesque mariti mores quomodo coerciti? nec non graues leuesque mores vxoris. Quid praeterea ex dote retentum?* III. *Variae huius capitis mutationes.*

I. CApite sequente de diuortiis actum esse, varia ostendunt VLPIANI ex libro septimo (a), PAVLLI ex libro tertio (b), et MARCELLI (c) ex libro eodem commentariorum, fragmenta. Exstat etiam pars verborum legitimorum huius capitis, ex quibus facile patet, diuortiis hoc caput fuisse oppositum. Quale vero id fuerit, paullo accuratius iam videtur inuestigandum, maxime quum hic ipse vacillet vir summus, IAC. GOTHOFREDVS. Is enim ita ordinanda putat capita insequentia:

CAP. XX. *Fundum dotalem Italicum maritus, inuita vxore, ne alienato, neue, consentiente ea, obligato.*

CAP. XXI. *Soluto citra culpam vxoris matrimonio, vir, quidquid ex vxoris eiusue libertorum bonis* AD EVM PERVENIT, AVT DOLO MALO EIVS FACTVM ERIT, QVO MINVS AD EVM PERVENIRET, *tam ipse, quam heres eius,* QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM VXORI DATO.

Caput XXII restituere non audet; addit tamen in margine: *Cap.* XXII. *de* DOTIS *repetitione et retentionibus, vt existimo:* et in ora paginae allegat VLP. LIB. VII. *L.* 64. *D. sol. matrim.*

Enimuero caput illud, quod viro eximio est vigesimum primum, non esse ex lege Iulia et Papia, (vti sibi ante GOTHOFREDVM iam persuaserat PAVLL. MANVTIVS (d), sed ex lege Iulia de adulteriis, manifestum videtur ex loco PAVLLI (e). Quo animaduerso, ipse GOTHOFREDVS in commentario sententiam priorem deserit, et ita scribit (f): *Verum retrahit me Paullus Lib.* 2. *sent. tit.* 21. *quo loco id, quod lege Iulia de fundo dotali cautum fuit, legi Iuliae de adulteriis nominatim tribuit. Et vero id confirmant apertissime inscriptiones ex* VLPIANI, PAPINIANI, PAVLLI *libris de adulteriis*, L. 2. 6. 12. 13. 14. D. de fund. dotal. *Quo igitur pertinebit tractatus ille Caii in* L. 7. D. de

(a) VLP. *Lib. VII.* L. 64. *D. sol. matr.*
(b) PAVLL. *Lib. III.* L. 8. *fin. D. de captiu.*
(c) MARCELL. *Lib. III.* L. 33. *D. de Rit. nupt.*
(d) *De Leg. Rom. cap.* 16.
(e) *Rec. sent. Lib. II. tit.* 21.
(f) *Comm. ad L. Pap. p.* 335.

de cenf.? (quem antea ad caput fuum xx retulerat) *Nempe eodem; quo ex Vlpiani Lib.* VII. L. aedificia 139. D. de verb. fign. *At quo vtrumque? ad* DIVORTIA, *vt puto, quae, feptem ciuibus Romanis puberibus adhibitis fieri oportuit.* Ex fententia igitur ipfius Gothofredi pofteriore votum delendum eft caput xx, eiufque loco reponendum aliud, quo cautum, vt diuortia, feptem ciuibus Romanis, praeter libertum adhibitis, fierent. Enimuero ne fic quidem res in vado eft. Praeterquam enim quod tractatus ille CAII in *L.* 7. *D. de cenf.* et VLPIANI in *L.* 139. *D. de Verb. fign.* nihil facit ad feptem teftes, in diuortio adhibendos: pofteriores hae Gothofredi curae iifdem premuntur difficultatibus, ac priores. Nam et illud ius de feptem teftibus diuortio adhibendis non legi Iuliae Papiae, fed legi Iuliae de adulteriis tribuitur a PAVLLO (a) et VLPIANO (b). Vnde ipfe Gothofredus pergit: *At*, inquies, *hoc lege Iulia de adulteriis cautum. Quid tum? Simile aliquid antea cautum hac lege Papia omnino exiftimo, etfi poftea plenius lege Iulia recautum.* Sed praeterquam, quod antiquiorem lege Iulia effe hanc Papiam noftram, nondum expeditum eft: idem fibi vir eximius refpondere poterat de fundo dotali. Quis vero crediderit, intra breuiffimum temporis fpatium Auguftum bis idem cauere et recauere, id eft, actum agere voluiffe?

Quae de capite XXII fufpicatus eft IAC. GOTHOFREDVS, probabiliora videntur, quamuis accuratius docere potuiffet, quid de repetitione et retentione dotis Auguftus fanxerit. Quod quum non fecerit, Lectorem vbique dubium, et veluti fub cultro, quod aiunt, relinquit.

Periculum itaque facere iuuat, an poft GOTHOFREDVM liceat nobis hanc legem veluti de fuga retrahere, fuaeque reftituere integritati. Saepe diximus, praecipue hactenus id dediffe operam Auguftum, *ne quod omnino nuptiis impedimentum inferretur* (c). Nullum vero erat impedimentum nuptiarum grauius, quam promifcua illa diuortiorum licentia, quae paullo ante tempora Augufti ita inualuerat, vt ob leuiffimam quamuis fufpicionem, ob fimultates cum focru muliebres, ob fpem conditionis pinguioris, ob fecretum cum liberta colloquium, matrimonia aufpicatiffima diuellerentur. Quum ergo triftis illa conditio et viros et feminas complures a matrimonio afterreret: nihil prius nihilque antiquius fibi habuit Auguftus, quam vt iftam licentiam lege noftra prudenter coerceret.

Id cum feciffe lege PAPIA POPPAEA, ita docet SVETONIVS (d):

 quum-

(a) L. 9. D. de diuort.
(b) L. vn. D. vnde vir et vx.
(c) L. 72. §. vlt. D. de cond. et dem.
(d) Aug. cap. 34.

quumque etiam immaturitate sponsarum, et matrimoniorum crebra mutatione, vim legis eludi sentiret: tempus sponsas habendi coarctauit, DIVORTIIS *modum imposuit.* Circa quem locum dupliciter errare video viros doctos, quorum quidam cum v. c. BARN. BRISSONIO (a) SVETONIVM de lege Iulia de adulteriis loqui existimant, quum manifesto agat de lege Papia Poppaea: alii vero verba eius ita interpretantur, vt Augustum diuortiis certam formam dedisse, et in iis sollemnitates quasdam exegisse, dicant, quo sensu ipse GOTHOFREDVS verba historici accepisse videtur. Sed vnusquisque videt, *modum diuortiis imponere* hic idem esse, ac diuortia coercere, vt tam frequenter non fiant: quemadmodum auctoribus nostris lege Falcidia *modus* legatis constitutus (b), legata non vltra ciuilem *modum* relicta (c), et vsuris *modus* esse, dicuntur. Eadem forma leges nostrae eleganter dicunt *modum adiicere, L. 6. §. 3. D. de offic. procos. moderari*, et *modum rei excedere, cit. loc.* Ex quo sane sequitur, vt Augustus sanctionibus poenalibus coërcuerit diuortia. Id quod etiam clarissime patet ex verbis PAVLLI de vxore captiua, nolente ad virum redire: (d) *quod si noluerit, nulla caussa probabili interueniente*, POENIS DISCIDII *tenebitur.*

Qua in re autem istae *poenae discidii* constiterint, facile discimus ex parte verborum legitimorum, quae seruauit VLPIANVS (e). Nempe in redditione dotis. Quum vero haec redditio in se poena non sit, quum maritus, soluto matrimonio, dotem cogatur reddere, etiamsi nihil aduersus leges admiserit: alio loco nobis ostendit VLPIANVS (f), quid circa redditionem dotis obtinuerit, si vel mariti vel vxoris culpa factum esset diuortium. Nimirum si maritus moribus occasionem huic discidio dedisset, dos in quantitate consistens ob mores grauiores praesens, ob mores leuiores senûm mensium die; quae non consistebat in quantitate, cum fructibus tantis, quanti per quadriennium capi possent, reddenda erat. Sin culpa mulieris, aut patris, cuius in potestate erat, factum fuerat diuortium: dotem non integram recipiebat mulier, sed praeter ea, quae propter impensas in res dotales factas, vel propter res donatas, amotasque a muliere, nec non propter liberos penes maritum manebant, quaedam etiam morum nomine retinebantur, quae omnia accurate idem exponit VLPIANVS (g), infra a nobis interpretanda pluribus. Equidem id ius ex formula vetere actionis rei vxoriae QVANTVM AEQVIVS

(a) *Ad leg. Iul. de adult. pag.* 123.
(b) L. 1. *pr. et* L. 81. *in fin. D. ad leg. Falc.*
(c) TACIT. *Ann. Lib. I. cap.* 8.
(d) *Lib. III.* L. 8. *D. de capt. et postlim.*
(e) VLP. *Lib. VII.* L. 64. §. 6. *et* §. 10. *D. solut. matr.*
(f) *Fragm. tit.* 6. §. 13.
(g) *Ibid.* §. 10. *sequ.*

QVIVS MELIVS arcessit BOETHIVS (a): sed recte a SCHVLTINGIO obseruatum est, ICtos non potuisse interpretando definire certas partes; et praeterea, id ius ex *lege vetere* esse, diserte scribit THEODOSIVS iunior (b). Quum itaque antea, libera adhuc republica, ob mores graues vxoris tota dos penes virum maneret, testibus PLVTARCHO (c) et PLINIO (d), apud VLPIANVM autem certa tantum dotis pars retineri posse dicatur: non abs re colligere mihi videor, illud ius inuectum esse lege Papia Poppaea, post quam nullius legis exstat memoria; qua inuectam credere liceat hanc dotis retentionem.

Quae quum ita sint, ego quidem tale fuisse censeo caput legis nostrae XXXIIII:

> *Soluto citra culpam vxoris matrimonio, si mulier ob mores viri diuortit, vir eam dotem, quae annua, bima, trima die reddi debet, ob maiores mores praesentem, propter minores senûm mensium die reddito. Quod ad dotem, quae praesens reddi solet, et dotale praedium Italicum, et* QVIDQVID EX VXORIS *vel libertorum eius* BONIS AD EVM PERVENIT, NEC NON, SI DOLO MALO FACTVM SIT, QVO MINVS PERVENIRET: QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM *ipse eiusue heredes* DATO, *et vir simul fructum quadriennii praestato. Sin mulieris culpa discidium factum, morum nomine maritus, grauiorum quidem sextam, leuiorum octauam dotis partem retineto.*

II. SOLVTO, inquit lex, CITRA CVLPAM VXORIS MATRIMONIO. Non ergo Augustus sustulit diuortiorum libertatem, sed modum illis imposuit, nec ea, nisi ex iusta caussa, nempe ob mores alterius coniugis intolerabiles, fieri voluit. Vti vero iam CICERONIS (e) aeuo non quaerebatur, vter coniugum nuncium miserit, sed penes quem culpa esset? ita idem valuit post legem Papiam Poppaeam (f). Quum autem quisque secundum se dare soleat sententiam: opus erat arbitrio iudicis, qui, vtrius culpa diuortium esset factum, definiret. Quem in finem prodita erat *actio malae tractationis*, quam ex QVINCTILIANI *Declamationibus* (g) ac *Institutionibus oratoriis* (h) in lucem protraxerunt CHARONDAS (i) et ANT. SCHVLTINGIVS (l). Apparebat itaque,

Ss 3 finito

(a) *Ad Topic. Cic. Lib. VI.*
(b) *Nouell. Theod. tit. 17. de repud.*
(c) *In Mario pag. 274.*
(d) *Hist. Nat. Lib. XIIII. cap. 13.*
(e) *Topic. cap. 4.*
(f) QVINCTIL. *Instit. Lib. VII. cap. 4.*
(g) *Decl. VIII. XVIII.* CCCLXXXIII.
(h) *Lib. VII. cap. 3.*
(i) *Ad* VLP. *tit. 6. §. 13.*
(l) *Ibid. pag. 586.*

finito hoc iudicio, diuortium factum esse vel culpa vtriusque, vel culpa mariti, vel culpa vxoris. Si par vtriusque esset culpa, neuter quidquam ex alterius bonis lucrabatur. Et eo pertinet elegans textus SCAEVOLAE (a): *Quum mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil* EX DOTE *retinetur. Cur enim improbet maritus mores, quos ipse aut ante corrupit, aut postea probauit?* Sin culpa teneret maritum, adeoque vxor OB MORES VIRI DIVORTISSET, tunc aequissimum erat, ei dotem cum lucro reddi. Sunt vero MORES vel *grauiores*, siue *maiores*, vti VLPIANVS (b) vocat, vel *leuiores* siue *minores*. Grauiores sunt adulteria: leuiores reliqui omnes, quos coniux in coniuge ferre nequeat. Vtroque casu maritus, qui moribus male compositis occasionem diuortio dederat, vxori reddere tenebatur dotem. Hinc PAVLLVS apud BOETHIVM (c): *si* DIVORTIVM *est matrimonii, et hoc sine culpa mulieris factum est,* DOS INTEGRA *repetetur.* Sed quia, vti monui, haec quidem redditio dotis nihil in se poenae habet, quippe ad quam, et morte soluto matrimonio, non modo maritus, sed et eius heredes sunt obstricti: hinc Augustus eam conditionibus paullo durioribus circumscribendam existimabat. Nimirum dos aut pondere, mensura numeroue, aut in fundis aliisque rebus haud fungibilibus constabat. De illa lex addit: VIR EAM DOTEM, QVAE ANNVA BIMA TRIMA DIE REDDI DEBET, OB MORES MAIORES PRAESENTEM, PROPTER MINORES SENVM MENSIVM DIE REDDITO. Res fungibilis in dotem data, reddenda erat ordinarie pensionibus tribus, id est, annua, bima, trima die, nisi, vt praesens redderetur, diserte conuenerit (d). Quemadmodum enim plerumque, qui dotem promiserant, eam non praesentem, sed, annua, bima, trima die, numerabant, ceu ex CICERONE (e) et POLYBIO (f) erudite docet V. C. GER. NOODT (g): ita et iisdem pensionibus eam reddi, videbatur aequissimum. Sed hoc beneficio excidebat maritus, qui moribus improbis occasionem diuortio dederat. Nam OB MAIORES MORES, id est, ob adulterium stuprumue alteri illatum, dotem PRAESENTEM REDDERE tenebatur. Ex quo consequebatur, vt statim soluto matrimonio veniret dies, adeoque ab eodem momento vsurae ob moram iudicio rei vxoriae, tanquam actione bonae fidei, peti possent. Amittebat itaque maritus interusurium trium annorum, adeoque, si tria Philippûm millia dotis loco acceperat, eaque foenori locauerat pro vsuris centesimis: septingentorum ac viginti Philippûm vsuras amit-

(a) L. 47. *D. soluto matr.*
(b) *Ibid.* §. 12. *sequ.*
(c) *In Topic. Cic. Lib. II.*
(d) VLP. *Fragm. tit.* 6. §. 8.
(e) *Lib. XI. ad Att. Epist.* 4. 23. *vlt.*
(f) *Excerpt. Peiresc. p.* 154.
(g) *Lib. III. de foen. et vsur. cap.* 6.

amittebat, quas percipere potuisset, si ei licuisset soluere annua, bima, trima die. Sin ob mores leuiores diuortisset mulier: maritus SENVM MENSIVM DIE, id est post semestre spacium, dotem renumerare tenebatur, adeoque amittebat vsuras centesimas quingentorum et quadraginta Philippûm. Quid vero si dos in rebus non fungibilibus, veluti in fundis, consisteret? Ea dos iam olim praesens reddi debebat, etiamsi maritus nihil deliquisset. Diserte enim VLPIANVS (a): *Reliquae dotes*, (quae pondere, mensura, numero, non continentur,) STATIM *redduntur*. Quod et nouo iure mansit (b), quo tamen prius istud ius de annua, bima, trima die mutatum, et, vt dos in re fungibili data intra annum a soluto matrimonio solueretur, sancitum est. Vt ergo et ita poenam sentiret maritus, cautum fuerat: QVOD AD EAM DOTEM, QVAE PRAESENS REDDI SOLET, ET DOTALE PRAEDIVM ITALICVM, ET QVIDQVID EX VXORIS VEL LIBERTI BONIS AD EVM PERVENIT, NEC NON, SI DOLO MALO FACTVM SIT, QVO MINVS PERVENIRET, QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM IPSE HERESVE EIVS DATO. Nimirum dos vel in fundis, vel in aliis rebus non fungibilibus consistebat. Fundus vel Italicus erat, vel prouincialis. Italicus non solum Romae et in Italia quaerendus, verum etiam in iis locis extra Italiam, quae iure Italico fruebantur. Ea praedia, quum nec inuita vxore alienari, nec volente obligari a marito possent, statim in specie erant restituenda. Atque inde facile intelligitur quid sibi velint verba: QVOD AD EAM DOTEM, QVAE PRAESENS REDDI SOLET, DOTALE PRAEDIVM ITALICVM, DATO. Vindicari itaque ab vxore poterat praedium dotale Italicum, siue id possideret maritus, siue dolo malo possidere desiisset. Ex quo facile patet, cur tam sollicite ad hunc locum iureconsulti nostri disquirant, quaenam aedificia dicantur ROMAE AEDIFICATA (c), et quaenam coloniae sint iuris Italici, quarum magnum numerum init CAIVS (d). Ea omnia enim ad explicanda verba: PRAEDIVM DOTALE ITALICVM pertinuisse, facile est ad intelligendum. Quia autem saepe et in aliis rebus dos constituebatur, vti in fundis prouincialibus, seruis, aliisque, quae alienari poterant, hinc additum: ET QVIDQVID EX VXORIS VEL LIBERTI EIVS BONIS AD EVM PERVENIT, QVANTA EA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO. Hinc si vir seruum dotalem voluntate mulieris manumiserat, debebat vxori restituere, quidquid ea occasione ad eum peruenisset. (e) Inde etiam, quod libertatis caussa ei imposuerat, id vxori praestabat

(a) *Ibid.*
(b) L. vn. §. 7. C. *de rei vx. act.*
(c) VLP. *Lib. VII.* L. 139. *D. de verb. sig.*
(d) CAI. *Lib. VI.* L. *vlt. D. de cens.*
(e) VLP. *Lib. VII.* L. 64. *pr. D. sol. matr.*

bat (a) : veluti si sibi a liberto vxoris stipulatus fuerat, quod ad eum ex alterius hereditate peruenturum esset. Eo enim pertinere arbitramur locum CELSI (b). Non autem debebat operas, quas ei praestiterat libertus (c). Quid, si quid ex bonis huius liberti ad maritum peruenisset ? Id quoque praestabat, dum illud iure patronatus adquisiuerit. Nam si quid liberti beneficio percepisset, aut si hic eum ex maiore parte, quam ex lege debebat, scripsisset heredem : quod amplius relictum fuerat, non reddebat vxori (d), quia propter eam id non acceperat. Perinde etiam erat, siue iam percepisset aliquid ex bonis vxoris, siue percipere potuisset. *Peruenisse enim accipimus*, inquit VLPIANVS (e), *siue iam exegit, siue exigere potest, quia actio ei delata est.* Quum vero diserte addiderit lex : QVANTA EA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO : colligunt inde Vlpianus, et CELSVS, non liberti hereditatem eum praestare debere, sed eius aestimationem, nisi ipsas res tradere mallet (f), vt adeo optio sit mariti, res malit restituere, an praestare aestimationem. Additur : VT ET SI DOLO MALO FACTVM SIT, QVO MINVS PERVENIRET, veluti si, ne reddere cogeretur, liberto munera, dona, aliaque quae promiserat, remisisset. Hinc si abesset dolus, veluti si filium, ad quem hereditas liberti debuisset peruenire, exheredem scripsisse : heres eius hoc nomine non tenebatur, quia nec ad ipsum, nec ad heredem quidquam peruenerat (g). Haec omnia tum ipse praestabat maritus, tum eius heredes. Horum enim disertis verbis lex meminerat, non autem soceri, eiusue successorum. Vnde ex mente LABEONIS et VLPIANI (h) aduersus hos ne vtilis quidem dabatur actio. Nec iniuria fiebat heredi, quod hac actione rei persequutoria teneretur : Ast, quae sequuntur, poenam continent, et hinc ad solum maritum, cuius grauiores mores caussam diuortio dederant, non ad eius heredes pertinent. Addit enim lex : ET VIR SIMVL FRVCTVM QVADRIENNII PRAESTATO. Hinc si fundus esset sex millium Philippûm, et inde quotannis ad eum redire potuissent CCCLX. Philippici : mulieri praeter fundum reddere tenebatur mille quadringentos et quadraginta Philippicos. Quamuis vero ita legamus apud VLPIANVM (i) : existimant tamen quidam, eius textum in mendo cubare, quia sic maritus grauius puniretur in reddenda dote non fungibili,

(a) VLP. IB. L. 64. §. 1. *et* 3. *eod.*
(b) CELS. *Lib.* XXXII. L. 97. *de verb. sign.*
(c) IBID. §. 2. *eod.*
(d) VLP. IB. L. 64. §. 5. *eod.*
(e) IB. L. 64. §. 6. *eod.*
(f) IB. L. 64. §. 10. *D. eod.* CELS. IB. L. 97. *de verb. sign.*
(g) VLP. IB. L. 64. §. 8. *D. eod.*
(h) IB. L. 64. §. 9. *D. eod.*
(i) *Fragm. tit. VI.* §. 13.

bili, quam in fungibili. Quum enim in hac ipsi triennii periret interusurium: in illa praestare eum oportuisset fructus quadriennii, quod vix probabile videtur etiam clarissimo SCHVLTINGIO (a), qui ideo *triennium* rescribi posse iudicat. Sed mihi nihil videtur mutandum. Numerata enim pecunia in dotem data vsuras proferebat certas, et apud Romanos quidem satis amplas. Ast ex fundis non vsurae, sed fructus proueniunt, quorum raro tanta esse solet aestimatio, quantae sunt vsurae legitimae. Hinc nemo mirabitur, marito dotem non fungibilem reddituro, iniungi simul, vt non triennii, sed quadriennii fructus praestet, si ob mores ejus inhumanos et peruersos diuortium fuisset factum.

Denique et de modo feminarum mores puniendi, lex agit. Ait enim: SIN MVLIERIS CVLPA DISCIDIVM FACTVM, MORVM NOMINE MARITVS, GRAVIORVM QVIDEM SEXTAM, LEVIORVM OCTAVAM DOTIS PARTEM RETINETO. Culpa mulieris intercedere videbatur, si vel mores graues, puta adulterium, probarentur, vel certe maritus ob leges vxorem retinere haud posset. Hinc PAPINIANVS (b), quaesitus ab eo, qui ream adulterii vxorem duxerat, damnatamque mox repudiauerat, an caussam discidii praestitisse videretur? respondit: *Quum per legem Iuliam huius modi vxorem retinere prohibeatur, non videri eum caussam discidii praestitisse, quare id ius tractandum esse, quasi culpa mulieris facto diuortio.* Quid si capta ab hostibus fuisset mulier? Tunc sane non eius culpa, sed iuris rigore (c) matrimonium fuerat solutum, nec vxor iure postliminii recuperari poterat, nisi vltro ad maritum reuerteretur, et consensu renouaret matrimonium (d). Si reuerti ad eum nollet, nec vlla ei iusta nolendi caussa esset: merito poenis legis nostrae tenebatur. Ita enim PAVLLVS (e) noster: *Non vt a patre filius, ita vxor a marito iure postliminii recuperari potest: sed tunc, quum et* VOLVERIT *mulier, et adhuc alii post constitutum tempus nupta non est. Quod si voluerit, nulla caussa probabili interueniente, poenis discidii tenebitur.* Verum quamuis ita legatur Florentiae, manifestum tamen est, pro: *Quod si voluerit* rescribendum esse: *quod si noluerit.* Manifestum etiam, quod iam a IAC. CVIACIO (f) obseruatum, illa *post constitutum tempus* sapere emblema Triboniani. Tempus enim quadriennii vel quinquennii, quod oporteat coniugem exspectare reditum coniugis absentis, non Paulli aeuo, sed multo post a CONSTANTINO (g) et IVSTINIANO (h) constitutum esse, ex legibus

(a) *Ad* VLPIAN. *pag.* 586.
(b) L. 11. §. 13. *D. ad* L. *Iul. de adult.*
(c) L. 1. *D. de diuort.* L. 56. *D. sol. matr.*
(d) L. 14. §. 1. *D. de captiu.*
(e) PAVLL. *Lib. III.* L. 8. *D. eod.*
(f) *Ad Nouell. XXII.*
(g) L. 7. *C. de repud.*
(h) *Nou. XXII. cap. 7.*

bus nostris liquet. Intercedente autem vxoris culpa, maritus MORVM GRAVIORVM NOMINE RETINEBAT SEXTAM DOTIS PARTEM; (non, vti veteres editiones habent, SEXTAS,) LEVIORVM OCTAVAM. Hinc mulier ob adulterium repudiata, si dotem viginti quatuor millium ad virum attulisset, quatuor millia; ob mores leuiores dimissa tria millia amittebat. Et inde lucem capit elegans AVSONII *epigramma*, quod est 88.

Iuris consulto cui viuit adultera coniux,
PAPIA lex *placuit*, IVLIA *displicuit*.

Contendit inter se poëta legem Papiam, quae et ipsa Iulia dicitur, et Iuliam de adulteriis. Placebat illa ICto, adulterae marito, quia dotis partem ob mores vxoris graues lucrari poterat: at displicebat Iulia, quae vxorem in adulterio deprehensam repudiari iubebat, nisi maritus pro lenone haberi vellet. *L. 29. D. ad leg. Iul. de adulter. L. 2. C. eod.* Id autem ipsi vel ideo videbatur incommodum, quod totam dotem retinere, quam eiusdem partem lucrari mallet. Ergo interim, dum fluctuauit, dubiamque traxit sententia mentem, vere ipsi

Papia lex placuit, Iulia displicuit.

Sunt equidem veterum loca, quae non partis cuiusdam dotis, sed totius, amissae meminisse videntur, quaeque ideo a Triboniano interpolata esse suspicantur CVIACIVS (a), BALDVINVS (b) et BRISSONIVS (c): sed caussam iam ANTONIVS SCHVLTINGIVS (d) dixit. Quando enim MARCELLVS (e) interrogatur: *si probetur culpa mulieris matrimonium dissolutum, an possit maritus propter culpam mulieris* DOTEM RETINERE? Et quando DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS (f) respondent, DOTEM, *culpa vxoris dissoluto matrimonio, penes maritum* REMANSISSE: id non est intelligendum de dote vniuersa, sed de tanta eius parte, quantam lex retineri concedit, quae et alio loco *lucrum ex dote*, vel *commodum dotis* adpellatur (g). Quum vero id iudicium ad vindictam esset comparatum: facile patet, illud non datum, nisi marito, eiusque heredem non magis agere potuisse, quam eius, qui aliquam passus erat iniuriam. Hinc PAVLLVS (h) libro VII. ad Sabinum, vbi de nuptiis et rei vxoriae actione egit: *Heredi mariti quidem prodesse* ait *compensationes*, veluti ob res donatas et amotas, et impensas: MORVM *vero* COERCITIONEM *eum non habere.*

III. Ve-

(a) *Obs. Lib. XXI. cap. 17.*
(b) IVSTINIAN. *Lib. II.*
(c) *Ad* L. *Iul. de adult. pag. 142.*
(d) *Ad* VLPIAN. *p.* 585.
(e) L. 38. *D. solut. matrim.*
(f) L. 24. C. *de iure dot.*
(g) L. 11. §. 3. *D. ad* L. *Iul. de adult.*
(h) L. 15. §. 1. *D. solut. marr.*

III. Verum id quoque caput varias subiit mutationes. Nam primi THEODOSIVS et VALENTINIANVS Imperatores (a) certas caussas, ob quas diuortium fieri posset, praescripserunt, addideruntque, vt si sine tali caussa factum esset diuortium, vxor dotem, maritus donationem propter nuptias amitteret, iisque matrimonio interdiceretur in quinquennium. Deinde ANASTASIVS (b) permisit diuortium, bona coniugum gratia factum, mulierique, eo modo discedenti a marito, concessit, ne quinquennium exspectare teneretur. IVSTINIANVS (c) postea anno Chr. 528. reliquis diuortii caussis et eam adiecit, si maritus intra duos annos continuos cum vxore ob naturae imbecillitatem coire non posset. Eo enim casu et sine dotis donationisque propter nuptias amittendae periculo coniuges dissociari posse sanxit. Eodem anno (d), alia edita constitutione, tres caussas diuortii superioribus adiecit, puta si mulier abortum procurarit, si commune lauacrum cum viris habuerit, et si constante matrimonio de aliis nuptiis inierit consilium. Poenas quoque iniusti diuortii eatenus auxit, vt si maritus vxorem indotatam sine caussa repudiasset, ei praestare cogeretur quartam partem bonorum suorum, dum ne illa centum librarum auri summam excederet, siquidem quantumcunque ipsi esset substantiae, non vltra centum auri libras vxori numerat. Id quod etiam ex parte mulieris obseruatur, quae marito nihil tale merito repudium mittit. Omnes has caussas a Theodosio, Anastasio, et se ipso proditas denuo noua constitutione stabiliuit anno 536. (e) Idemque fecit anno 541. nisi quod, sui dissimilis, diuortia bona gratia facta, praeterquam si castitatis concupiscentia coniuges a se discederent, denuo inhibeat (f), et caussarum numerum ad pauciores reducat (g). Ex iisdem constitutionibus nouis, sublato de moribus iudicio, dos vel donatio propter nuptias cedit communibus liberis, vel iis non exsistentibus coniugi innocenti (h). Quae omnia, quum diuortia hodie priuata auctoritate fieri non soleant, iudicis fere arbitrio apud nos definiuntur.

(a) L. 8. C. *de repud.*
(b) L. 9. C. *eod.*
(c) L. 10. C. *eod.*
(d) L. 11. C. *eod.*
(e) *Nou. XXII. cap. 4. sequ. cap. 14. sequ.*
(f) *Nou. CXVII. cap. 10.*
(g) *Nou. CXVII. cap. 8. 9.*
(h) *Nou. CXVII. cap. 13. Nou. CXXVII. cap. 4. Nou. CXXXIIII. cap. 11.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT XX.

AD CAPVT LEGIS XXXV. DE COGENDIS PARENTIBVS, VT LIBEROS ELOCENT.

I. R*atio ordinis. Legitima capitis verba.* II. *Liberi inuitis parentibus vxorem ducere vel nubere non poterant. Multae caussae,*

cur eos elocare nollent. III. *Legis verba explicata. Constitutio Seueri et Antonini. An parentes coacti sint dotem dare? Ius nouum. Cur soli praetori vrbano id negotium datum, vt parentes cogeret? Constitutione D. Seueri et Antonini eadem potestas data praesidibus.*

I. DE capitis xxxv. sententia, non est, quod multum laboremus. Nam et numerum eius, et verba legitima nobis seruauit MARCIANVS (a), cuius locum ad legem nostram pertinere, iam supra a me demonstrari memini. Ex eo fragmento tale fuisse discimus caput legis Iuliae et Papiae xxxv:

QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBEBVNT DVCERE VXORES, VEL NVBERE, IN MATRIMONIVM EOS COLLOCARE PER PRAETOREM VRBANVM COGVNTOR.

Quum enim nihil reliqui fecerit Augustus, vt impedimenta nuptiarum omnia, quantum fieri posset, remoueret: praecipue autem parentes haud raro in culpa essent, quo minus liberi inirent matrimonium: operae pretium fore duxit, si etiam ea de re caueret distinctius.

II. Ait lex: QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBVERINT DVCERE VXOREM VEL NVBERE. In vulgus notum est, inuito patre nec filium, nec filiam familias, inire potuisse matrimonium. Quod adeo verum est, vt praecedere oporteret iussum parentis, et idcirco, si pater in furorem incidisset, dubitaretur ante IVSTINIANI (b) decisionem, an liberis fas esset contrahere matrimonium. (c) Ita et captiuorum liberi olim vxores non ducebant, nisi vel triennium elapsum esset a tempore captiuitatis (d), vel filius eam duxisset vxorem, cuius conditionem patrem non adspernaturum, esset probabile (e).

Quum itaque irritum esset initum sine patris consensu matrimonium: haud raro parentes intercedebant nuptiis liberorum, eosque vel vxores ducere vel nubere prohibebant. Caussa haud vna erat. Filii familias, ducentes vxores, vna cum liberis in domo patris, et ex eius re viuebant, eademque ibi fruebantur mensa (f), nec parum sumtuum accedebat patri, cui filiorum vxores liberique pro cuiusque conditione ac dignitate erant alendi. Deinde haud raro priuignorum nuptiis vel

(a) L. 19. *D. de Rit. nupt.*
(b) L. 25. *C. de nupt.* L. 28. *C. de episc. aud.*
(c) *pr. Inst. de nupt.*
(d) L. 9. §. 1. L. 10. *D. de Rit. nupt.*
(e) L. 11. *D. eod.*
(f) PLVTARCH. *in Crasso ab init.*

vel intercedebant nouercae, vel ipsi patres qui nurus socrumque nolebant eadem domo contineri, memores illorum, quae sapienter dicit Laches apud TERENTIVM (a):

- - Vestrarum nulla est, quin gnatum velit
Ducere vxorem: et, quae vobis placita conditio est, datur,
Vbi duxere impulsu vestro, vestro impulsu easdem exigunt.

Quot ergo fuisse putemus, tam suae tranquillitatis immemores, vt nurum domum duci paterentur, quam scirent perpetuam fore iurgiorum materiam? Denique et filias sine dote maritos haud facile reperisse, iam supra obseruauimus. Plerumque autem Euclionibus graue erat, dote data sibi mercari generos, et ex ea quoque caussa saepe impediebant, quo minus liberi legi Papiae satisfacerent, legitimaque prole locupletarent rempublicam.

Si qui vero parentes tam male consulerent liberis, ii ex lege nostra coërcendi erant. Prohibere vero liberos videbantur non solum, qui ducturis vxorem vel nupturis consensum negabant, verum etiam, qui conditionem iis non quaerebant (b). Plerumque enim ipsi parentes, vti ex comicis patet, liberis vxores vel maritos quaerebant. Perinde etiam erat, siue pater naturalis prohiberet, siue adoptiuus. Recte enim ad caput nostrum scripsit PAVLLVS (c): *onera eius, qui in adoptionem datus est, ad* PATREM ADOPTIVVM *transferuntur.* Vnde et hunc decet liberis adoptiuis de nuptiis prospicere. Idem de nepotibus ex filiis dicendum, non ex filiabus. *Neque enim*, inquit MARCELLVS (d), *quemadmodum masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent: ita et in feminis est. Nam manifestum est, id, quod filia parit, non auo, sed patri suo esse oneri, nisi pater aut non sit superstes, aut egens est.* Vnde facile intelliguntur verba legis: QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBVERINT.

De his vero pergit legislator: IN MATRIMONIVM EOS COLLOCARE PER PRAETOREM VRBANVM COGVNTOR. Praesidum enim vel ideo lex non meminerat, quia illa initio magis ad amplificandum ciuium vrbanorum numerum, quam ad augendam prouincialium multitudinem, erat comparata. Quumque nemini inuito ius suum sit eripiendum; facile intelligitur, nec Praetorem potuisse parentes cogere, si illis iustae essent prohibendi caussae. Vnde procul dubio caussae cognitione opus erat, an parentes iniuria prohibere viderentur? Moueor, quod

 iam

(a) HECYR. *Act. II. Scen. II. v.* 43.
(b) L. 19. *D. de Rit. Nupt.*
(c) PAVLL. *Lib. III. L.* 45. *D. de adopt.*
(d) L. 8. *D. de agn. et al. lib.*

iam libera republica huiusmodi iudicia etiam in municipiis sociorum data videam, si mortuo patre inter tutores et matrem de filia elocanda disceptaretur. Auctor enim est LIVIVS (a), quum virginem formosissimam Ardeatem duo iuuenes ambirent, vnus plebeii generis, cui tutores; alter nobilis, cui mater fauebat, idque certamen domi et inter priuatos parietes componi nequisset, ventum esse in ius, postulatuque matris et tutorum vtrinque audito, magistratum secundum matris arbitrium ius nuptiarum dedisse. Audiendus ergo fuit pater, si forte filius mulierem luxuriosam, probrisque omnibus coopertam domum ducere vellet, vel si filia nuptias genere suo indignas, vel rei patris familiari exitiosas, concupisceret. Si horum nihil adpareret: tum PRAETOR interposito decreto parentes, vt nuptias fieri paterentur, cogebat. Id quod etiamnum in hagiosynedriis per Germaniam obseruari memini, si quando pater, tantum vt bonis liberorum aduentitiis eo diutius fruatur, nuptias eorum quasuis fastidiose reiicit. Tunc enim, caussa cognita, si id sine ratione iusta fieri adparet, synedria consensum parentum, vti pragmatici loquuntur, ex officio supplent, dotemque patrem dare iubent.

III. At hoc legis caput constitutione Seueri et Antonini illustratum et ad prouincias porrectum esse, iam supra monuimus. Nimirum duo deesse videbantur legi salubetrimae: alterum, quod de dote constituenda nihil illa cauisset: alterum, quod extra Romam coactioni illi non esset locus. Vtrumque suppleuit principum illorum prudentia. Nam primo constitutione sua (b) cauerunt, vt parentes liberos, in potestate sua constitutos, etiam *dotare* cogerentur. Et ad hanc demum constitutionem respicere arbitror Imperatorem IVSTINVM (c), dum ait: *non incognitas esse* LEGES, *quibus cautum sit, omnino paternum esse officium, dotem vel ante nuptias donationem pro sua dare progenie.* Primo enim nullus ICtorum, qui parentes ex necessitate dotare scripsit, Seueri atque Antonini temporibus est antiquior. Deinde LABEO (d) speciem proponit, quod pater filiae nomine promiserit centum, *quum commodissimum esset.* Quae sane promissio non magis est eius, qui ex necessitate dotem debet, quam illa ex CELSO (e): *ne a se, neue a filio dos peteretur, ab alio vero, quam filio herede, dos peteretur:* Deinde sub omnibus titulis, qui de dote eiusque promissione agunt, primae sunt Seueri et Antonini constitutiones, neque vlla occurrit iis vetustior: vt satis manifestum videatur, ab iis temporibus iura dotium quodammodo fuisse immutata, impositamque parentibus necessitatem, filiabus

(a) *Lib. IIII. cap. 9.*
(b) *d.* L. 19. *D. de Rit. Nupt.*
(c) L. 7. C. *de dot. promission.*
(d) L. 79. §. 1. *D. de iur. dot.*
(e) L. 10. *D. de pact. dot.*

filiabus dotem constituendi. Denique ius patriae potestatis antiquum non ferebat, vt pater ad dotandam filiam cogeretur, quam et exheredem scribere, et impune praeterire testamento poterat.

Vtcumque se res habeat, id saltim certum exploratumque est, post Seueri et Antonini tempora lege obstrictos fuisse patres, vt filiabus (a); imo et auos, vt neptibus dotem constituerent (b). Quae lex CELSI, filii, Seuero quidem antiquior est, sed ita loquitur, vt inde non pateat, eo tempore huius modi necessitatem incubuisse parentibus. Species enim haec erat. Auus paternus pro nepte dederat dotem. Mortuo auo, ipsaque nepte in matrimonio defuncta, quaerebatur, an dotem patri reddi oporteat? Respondet CELSVS: *occurrit aequitas rei, vt quod pater meus propter me filiae meae nomine dedit, perinde sit, atque ipse dederim.* Addit rationem: *quippe* OFFICIVM *aui circa neptem ex officio patris erga filium pendet, et quia pater filiae, ideo auus propter filium nepti dotem dare debet.* Non sane hic CELSVS ait, cogendum esse auum, vt dotem det: sed *officium aui hoc esse*, vt det dotem. *Officii* vero *et voluntatis esse* dicuntur iureconsultis nostris, quae iure imperfecto debentur, et quae non sunt necessitatis, vti loquitur PAVLLVS (c). Atqui necessitatem quamdam insinuare videntur sequentia: sed non insinuant. En verba: *quid si filius a patre exheredatus est? Existimo, non absurde etiam in exheredato filio idem posse defendi: nec infauorabilis sententia est, vt hoc saltim habeat ex paternis, quod propter illum datum est.* Non ergo dicit CELSVS, etiam nepti ex filio exheredato dotem debere auum, eumque recusantem a praetore posse coërceri, sed si dederit, dotem illam ad patrem exheredatum merito reuerti: quamuis ipsa haec CELSI sententia non placeat SERVIO et LABEONI (d). Post hanc Seueri constitutionem et auum teneri ad dotandam neptem ex filio, nemo dubitat. Nec interest, sua sit filia, an emancipata, egena an locuples. Ita enim distinguere non licet, ob generaliter conceptam IVSTINI (e) constitutionem. Non tamen dos debetur filiae illegitimae (f), vel ingratae (g), vel viro ignominioso nuptae (h). Nec mater cogitur, nisi pater sit inops, vel ob caussam probabilem et legem specialiter expressam (i), qualis est si mater haeretica filiam orthodoxam indotatam habeat (l). Omnium minime cogitur frater vel soror (m), quamuis et eis honestum sit, sororem dotare,

(a) *L. vlt. C. de dot. promiss.*
(b) *L. 6. D. de collat.*
(c) *L. 17. §. 3. D. commodat.*
(d) *L. 79. pr. D. de iur. dot.*
(e) *L. vlt. C. de dot. promiss.*
(f) *L. 41. §. 11. D. de legat. 3.*
(g) *Nou. CXV. cap. 3. §. 11.*
(h) *L. 3. §. 5. D. de bon. poss. contr. tab.*
(i) *L. 14. C. de iur. dot.*
(l) *L. 19. §. 1. C. de haeret. et Manich.*
(m) *L. 12. §. pen. L. 13. fin. D. de adm. tut.*

dotare, idque saepe factum esse referant veteres, inprimis PLAVTVS (a), apud quem vix sibi persuaderi patitur Lesbonicus adolescens, qui patria bona abliguriuerat, ne sororis sponso dotem obtrudat. Ceterum dum praetor cogere dicitur parentes, vt filiabus nupturis dotem constituant: res ipsa docet, quantitatem eius definiendam esse pro facultatibus et pro dignitate patris et generi (b), adeoque non tantumdem petere posse filiam vnam, quantum datum esse alteri meminerit, nisi par sit vtriusque mariti, cui nubunt, conditio.

Deinde eadem Seueri atque Antonini constitutione hoc ius de cogendis parentibus ad prouincias prolatum est. Iam supra vidimus exemplum simile. Tutor enim ex lege hac dabatur in vrbe a Praetore mulieri nupturae ad dotem dandam, dicendam, promittendamue. De prouinciis nihil hac lege expressum fuerat, antequam SCto caueretur, vt etiam in prouinciis similiter a Praesidibus ex eadem caussa tutores darentur (c). Nec absimilis est constitutio diuorum fratrum (d), qua, quod priores leges de actione serui suis nummis emti aduersus dominum in vrbe concesserant, etiam ad prouincias protulerunt. Immo id in antiquissimis etiam legibus obseruatum nouimus. Lege Atilia cautum fuerat, vt pupillis et feminis, quibus nec testamentarius, nec legitimus tutor esset, tutor a praetore et maiore parte tribunorum plebis daretur. *pr. Inst. de Atil. tut.* Sed ea lex quum Romae dumtaxat, teste VLPIAN. *Fragm. tit.* XI. §. 18. locum haberet, postea ad eas producta est prouincias, quibus praetores praeerant. Hinc DIO in *Excerpt. Peiresc. pag.* 397. τῶν γὰρ ἄλλων στρατηγῶν εἰωθότων διδόναι προστάτας τοῖς ὀρφανοῖς καὶ γυναιξὶν ἐρήμοις συγγενῶν, οὗτος ἑαυτὸν τούτων ἀνέδειξε φροντιστήν: *nam quum reliqui* (Siciliae) *praetores pupillis ac viduis agnatorum cura destitutis tutores dare soliti essent:* hic (L. Asellius) *eius modi personarum ipse tutelam suscepit.* Denique lege Iulia et Titia a. v. c. 732. cautum, vt et reliqui praesides in prouinciis tutores darent. *pr. Inst. de Atil. tutor.* Ex eo tempore L. Asellii exemplum imitari non poterant praesides, nec se ipsos tutores dare, *L. 5. D. de offic. praesid.* quemadmodum nec praetori vrbano id permittebatur. *L. 4. D. de offic. praet. L. 4. D. de tutorib. dat.* Eodem itaque exemplo et hac Seueri et Antonini constitutione negotium datum est Praesidibus, vt parentes in prouinciis perinde ac Praetor nuptum liberos collocare et dotare cogerent, quum lex Iulia et Papia solis vrbanis filiis filiabusque familias prospexisset.

(a) *Trinum. Act. III. Scen. II. v. 62.*
(b) *L. 69. §. 4. L. 60. D. de iur. dot.*
(c) VLP. *Fragm. tit.* 11. §. 20.
(d) *L. 5. pr. D. de manumiss.*

CAPVT

* * * * * * * * * * * * *

CAPVT XXI.

AD CAPITA LEGIS XXXVI. ET XXXVII. DE POENIS CAELIBATVS ET ORBITATIS.

I. *Ratio ordinis. Varia de his capitibus testimonia. Eorumdem sententia.* II. *Caelibum poena. Centum dies cretionis. Caelibes nec hereditatem capiebant, nec bonorum possessionem agnoscebant, nec legati erant participes. Nec per filium aliquid capere poterant.* III. *Orbi qui? Ii semissem capiebant. Exceptis genere proximis.* IIII. *Vtriusque capitis abrogatio.*

I. Libris commentariorum quinto, sexto et septimo hactenus de variis nuptiarum impedimentis egerunt VLPIANVS et TER. CLEMENS, quos duces praecipue sequi placuit. Sequente libro VIII. iidem disputasse videntur de caelibatus orbitatisque poenis. *Incitandis* vero *caelibum poenis*, *legem Papiam Poppaeam* vel maxime *sanxisse* Augustum, auctor est TACITVS (a), praeter quem et alii veteres *poenarum* (b), ἐπιτιμίων (c), ἐπιτιμίων τῆς ἀπαιδίας (d), *mulctae, qua coelibes notati* (e), *poenarumque caelibatus ac orbitatis* (f), immo et *terrorum et damnorum*, quae innuptis et orbis imminebant (g), meminerunt.

Qua in re illae caelibatus orbitatisque poenae constiterint, ex multis veterum testimoniis satis superque constat. Solidum eos capere non potuisse, TERTVLLIANVS (h) testatur, dum ait: *Aliud est, si vt apud Christum legibus Iuliis agi credunt, et existimant,* CAELIBES *et* ORBOS *ex testamento Dei* SOLIDVM *non posse capere.* Eosdem hereditatis plane incapaces fuisse, obseruat PLVTARCHVS (i), dum acute scribit: Ῥωμαίων πολλοὶ γαμοῦσι καὶ γεννῶσι, οὐχ ἵνα κληρονόμους ἔχωσιν, ἀλλ' ΙΝΑ ΚΛΗΡΟΝΟΜΕΙΝ ΔΥΝΩΝΤΑΙ. *Romanorum plerique vxores ducunt, et liberos procreant, non vt heredes habeant, sed* VT HEREDES *ipsi* ESSE POSSINT. Quin IVVENALIS (l) addit, eosdem ne legatum quidem capere potuisse; et ideo illudentem marito adulterum sistit, gloriantemque lepide:

> \- - - - - *Propter me* SCRIBERIS HERES,
> LEGATVM *omne* CAPIS, *nec non et dulce caducum.*

(a) *Annal. Lib. III. cap.* 25.
(b) L. 11. *D. de vulg. et pup. subst.*
(c) DIO *Lib.* LIIII. *pag.* 531.
(d) *Id. Lib. LV.*
(e) *Panegyr. Maxim. et Const. dict. cap.* 2.
(f) *Schol. ad* IVVEN. *Sat. VIIII.*
(g) L. *vn.* C. *Th. de infirm. poen. caelib.*
(h) *De monogam. p.* 583. *edit. B.* RHEN.
(i) περὶ φιλοστοργίας.
(l) *Satyr. VIIII. v.* 86. *sequ.*

Quod et his VLPIANI (a) verbis confirmatur: *Quod caelibi relictum, caducum fit, nisi intra centum dies* LEGI PARVERIT. Pleniſſime vero omnium SOZOMENVS (b): Νόμος ἦν, inquit, Ρωμαίοις παλαιοῖς, ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν, τῶν ἴσων ἀξιοῦσθαι κωλύων τοὺς ἀγάμους τοῖς μὴ τοιούτοις, περὶ ἄλλα τε πολλὰ, καὶ τὸ ΜΗΔΕΝ ΚΕΡΔΑΙΝΕΙΝ ΕΚ ΔΙΑΘΗΚΗΣ, τοὺς μὴ γένει ἐγγυτάτω προσήκοντας· τοὺς δὲ ἄπαιδας ζημιοῦν ΤΟ ΗΜΙΣΥ τῶν καταλελειμμένων. *Lex vetus erat Romanis, quae eos, qui intra annum aetatis* XXV. *nondum inierant matrimonium, inter alia,* QVIDQVAM EX ALIORVM TESTAMENTIS CAPERE *prohibebat, nisi essent cognatione proximi. Eos vero, qui liberos haud sustulerant, non nisi* SEMISSEM *eorum, quae testamento iis relicta fuerant, capere patiebatur.* Vbi tamen in eo fallit SOZOMENVS, quod aetatem annorum XXV. ad ἀγάμους vel *caelibes* refert, quam ad *orbos* pertinere iam ſupra ad caput XX. monuimus. Denique et EVSEBIVS (c) paullo confuſius, τοὺς παλαιοὺς νόμους ἄπαιδας στερῆσαι τῆς τῶν γονίμων διαδοχῆς, *leges veteres orbos propinquorum successione priuasse* ait. Quod quatenus recte dictum vel a veritate alienum ſit, paullo poſt adparebit.

Ex tot itaque veterum teſtimoniis haec exſtruimus capita trigeſimum ſextum et ſeptimum:

CAP. XXXVI. *Caelibes, nisi intra centum dies legi paruerint, neque* HEREDITATEM, *neque* LEGATVM *ex testamento, nisi proximorum genere, capiunto.*

CAP. XXXVII. *Si qui coniugum masculus vltra* XXV. *annum, femina vltra vicesimum, orbi erunt: semissem relictorum tantum capiunto. Qui genere proximi erunt, vsque ad gradum sextum, quod relictum est, iure antiquo capiunto.*

Prius ergo caput ad caelibes, poſterius ad orbos pertinet. De vtroque quaedam pro inſtituti ratione.

II. Caput XXXVI. CAELIBES plectit, quales hic ſunt non ſolum, qui nunquam vxorem domum duxerant, verum etiam, qui ductam vel amiſerant vel repudiarant. Ita et feminae caelibatus poenas dabant, quae vel nondum nupſerant, vel virum morte aut diuortio amiſerant, modo priore caſu eſſent eius aetatis, vt lex nubendi iis neceſſitatem imponeret, poſteriore autem vacationis tempus elapſum eſſet. Feminis enim a morte viri biennii, a diuortio anni et ſex menſium datam eſſe vacationem, ad caput huius legis quintum obſeruauimus, quemadmodum et ad tertium docuimus, ſexagenarios et quinquagenarias,

(a) *Fragm. tit. XVII. §. 1. et tit. XXII. §. 3.*

(b) *Hist. eccl. Lib. I. cap. 9.*

(c) *Vit. Const. Lib. IIII. cap. 26.*

rias, quamuis caelibes, poenis legis fuisse solutos. Nec est quod quis eos quoque, qui in matrimonio vixerant, caelibes dictos esse miretur. Ita enim loquutos esse veteres, depromtis ex MARTIALE, (a) TACITO (b), et SVETONIO (c) exemplis docet V. C. SCHVLTINGIVS (d).

Ne tamen ea poena poenitentiam excludere videretur, laxamenti quid concessum est ἀγάμοις, si forte spes lucri ex testamento adfulgens eos subigeret, vt legi parere, et nuptias contrahere animum inducerent. Hinc additum: NISI INTRA CENTVM DIES LEGI PARVERINT. (e) Vltra quatuor itaque mensium inducias iis dederat Augustus, intra quas, poenamne subire, an factis nuptiis eam euitare mallent, serio secum statuerent. Ducta enim intra hos centum dies vxore, hereditatem legatumue capere iure poterant. Eoque pertinet lepidum MARTIALIS (f) epigramma:

Quae LEGIS CAVSSA NVPSIT *tibi Laelia, Quinte,*
Vxorem potes hanc dicere legitimam.

Centum vero dies ideo praefinitos arbitramur, quod iam olim iure vetusto dies centesimus erat dies cretionis, ceu et VLPIANI (g) fragmenta, et quaedam in digestis veteris iuris reliquiae (h) euincunt. Quum itaque *cretio*, VLPIANO ibidem definiente, *esset certorum dierum spatium, quod dabatur instituto heredi ad deliberandum, vtrum expediret ei, adire hereditatem, nec ne:* idemque spatium praetor concedere soleret extraneis, sine cretione institutis, vel de hereditate adeunda deliberaturis (i), vel agnoscere volentibus bonorum possessionem (l): commodissimum etiam Augusto visum est, idem spatium et illis dari, qui, caelibes quum essent, hereditatem tamen vel legatum ex testamento capessere cuperent. Ast nec id beneficium post SCtum Persicianum patebat masculis sexagenariis, vetulam ducentibus, nec post SCtum Caluisianum feminis quinquagenariis, siue iuueni siue seni nubentibus, quia ex huiusmodi nuptiis nulla spes prolis reliqua videbatur. Qua de re supra ad caput legis tertium copiosius egimus.

Si intra hos centum dies legi non paruissent caelibes: tunc NEQVE HEREDITATEM, NEQVE LEGATVM EX TESTAMENTO CAPIEBANT.

 Exci-

(a) *Lib. IIII. Epigr. LXVIIII.*
(b) *Lib. XII. Annal. cap. 1.*
(c) *Claud. cap. 26. Galb. cap. 5.*
(d) *Iurisp. vet. Anteiust. p. 606.*
(e) VLP. *Fragm. tit. XVII. §. 1. tit. XXII. §. 3.*
(f) *Lib. V. Epigr. LXXV.*
(g) *Tit. XXII. §. 27.*
(h) L. 22. §. 1. *D. quando dies leg. ced.* L. 3. §. 8. *D. de min.* L. 2. §. *vlt. D. de suis et leg. her.*
(i) L. 2. *D. de iur. delib.*
(l) L. 1. §. 9. *D. de success. ed.*

Excidebant itaque hereditate, non legitima, vti existimasse videtur EVSEBIVS (a), sed, testamento delata. Et quum eam hereditatem quodammodo aemuletur bonorum possessio secundum tabulas, ea quoque non dabatur caelibi, eoque pertinet locus PAVLLI (b): *Hereditatis adpellatione bonorum quoque possessio continetur.* Idem de LEGATO dicendum. Facile enim in fraudem legis legari caelibi potuisset saltim dodrans bonorum, nisi et huius tituli singularis nominatim facta fuisset mentio. Ex qua ratione veteres ICti idem ius etiam ad fideicommissa et mortis caussa donationes protulerant. Atque ita intelligenda verba PAVLLI (c): *Et* FIDEICOMMISSVM *et* MORTIS CAVSSA DONATIO *adpellatione legati continentur.* Vt paucis dicamus, caelebs nihil capiebat ex vltima voluntate. Et quamuis quidam in fraudem legis non caelibem, sed filium, in eius potestate constitutum, instituerent, vt, quod ipse directe capere non posset, per filium caperet: tamen et huic fraudi obuiam itum a ICtis, qui prohibitionem legis Iuliae ad hanc quoque speciem interpretatione sua produxisse videntur. Hinc fiscus et hanc hereditatem vel legatum sibi vindicabat, nisi filio militi ad res militares vel castrenses comparandas aliquid relictum fuisset. Id enim, quia ad castrense filii peculium pertinebat, adeoque patri caelibi haud adquirebatur, non eripiebat fiscus. Et haec ratio est fragmenti VLPIANI (d): *si mulier extranea filio viri cuiusdam caelibis militi ad castrenses vel militares forte res comparandas reliquerit pecuniam: vtique* CASTRENSI PECVLIO *ea, quae comparantur, adnumerari incipiunt.*

Denique additur: NISI PROXIMORVM GENERE. Diserte enim SOZOMENVS hanc adiicit exceptionem. Genere proximi autem et hic videntur numerati vsque ad sextum gradum, quia et alias eo vsque solidi capacitatem extendit lex Papia Poppaea (e). Hi itaque ex cognatorum testamentis iure antiquo capiebant, quamuis vel nondum nuptiis adpulissent animum, vel viduitatem connubio anteferrent (f). Quemadmodum autem alias hereditas legatumque eripiebatur ei, qui testatorem occidisse conuincebatur (g): ita nec cognationis ius ei prodesse poterat ad hereditatis legatiue capionem, qui testatorem vel interemerat, vel caussam mortis caedem mandando praebuerat. Id enim inculcat

(a) *Ibid.*
(b) PAVLL. *Lib. IIII. L. 138. D. de verb. sign.*
(c) PAVLL. *Lib. IIII. L. 87. D. de Legat. 3.*
(d) VLP. *Lib. VIII. L. 3. D. de castr. pecul.*
(e) VLP. *tit. XVI. §. 1.*
(f) CVIAC. *Parat. C. de inf. poen. caelib.*
(g) L. 7. §. 4. *D. de bon. damn.*

inculcat VLPIANVS (a), dum ſcribit: *Nihil intereſt, occidat quis, an* CAVSSAM MORTIS *praebuerit:* ὁ ἐντειλάμενος τινὶ φονεῦσαι, ὡς φονεὺς κεῖνεται. *Mandator caedis pro homicida habetur.* Ad quam legem DIONYS. GOTHOFREDVS ſcribit: *Immo multum*, inquit, *intereſt: nam qui ſuis manibus malum medicamentum ſuppoſuit, occidit: qui dedit, vt offerretur, magis cauſſam dedit, quam occidit. L. 7. §. 6. L. 9. D. ad L. Aquil.* Sed quantumcumque interſit, quod ad poenam legis Corneliae attinet: nihil tamen intereſt, quod ad fiſci iura circa eripiendam huiuſmodi homicidae hereditatem, de quibus VLPIANVM agere, vel ex inſcriptione legis diſcere vir doctus potuiſſet.

III. Haec de caelibatu. Ad orbos quod attinet, de iis cautum fuerat capite ſequente, vt mitius quidem haberentur, quibus non culpa, ſed naturae vitium obſtaret: ſed iidem tamen non omnis poenae eſſent immunes, quia, vt eleganter ſcribit IAN. VINC. GRAVINA, (b) *agnita coniugis ſterilitate, ad feliciores nuptias, miſſo repudio, migrare debuiſſent.* Ait ergo lex: SI QVI CONIVGVM, MASCVLVS VLTRA XXV, FEMINA VLTRA XX ANNVM ORBI ERVNT. *Orbi* alias ſunt, qui turbato naturae ordine liberis viuunt ſuperſtites, vel, vti apud FESTVM (c) eſt, *qui patrem aut filios, quaſi oculos, amiſerunt.* Aſt lex noſtra orbos vocat ἄπαιδας, et quidem illos, qui vel liberos legitimos non ſuſceperant, vel ſuſceptos amiſerant. Legitimos enim naturales ſolos profuiſſe parentibus, non adoptiuos (d), nothos et ſpurios, iam ſupra haud ſemel diximus. Amiſſi quidem aliquando ſolidi capacitatem praeſtabant; ſed inter ſolos coniuges (e). Ex teſtamento enim alterius maſculus non niſi pater ſolitarius, et femina, trium liberorum iure ſubnixa ſolidum capiebant. Neque tamen omnes orbi poenas dabant, ſed qui VLTRA ANNVM XXV, vel quae VLTRA ANNVM XX AETATIS liberos nondum ſuſtulerant. His enim annis demum liberos exegiſſe non quidem legem Papiam, quae multo maturius parentes eſſe iuſſerat, ſed conſtitutionem Seueri, quae legem Iuliam ſequuta videtur, ſupra, vbi de ſolidi capacitate a nobis actum eſt, iam occupauimus, vbi etiam ex VLPIANO monuimus, eos easque, qui quaeue hos annos in matrimonio nondum exceſſerant, ſolidum capere potuiſſe (f). Quaeritur autem, an poenas orbitatis effugerint, quibus paullo poſt teſtatoris mortem infans naſceretur? Nec dubitat ANT. SCHVLTINGIVS, eos effugiſſe, dum infans intra centum illos dies, intra quos

 heredi-

(a) VLP. *Lib. VIII.* L. 15. *D. ad* L. *Corn. de ſicar.*
(b) *De Leg. et SCtis.* §. 51. p. 585.
(c) *Voce* Orba.
(d) VLP. *Lib. VIII.* L. 51. §. 1. *D. de legat.* 2.
(e) VLP. *tit. XVI.* §. 1.
(f) VLP. *ibid.*

hereditas cernenda erat, vel antequam dies legati cederet, nasceretur. Regulam enim Catonianam, quae alioquin huic hereditati vel legato obstat, ad leges has nouas non pertinuisse, satis constat (a). Idem obtinebat, si mulier, quum moreretur, exciso vtero, infantem edidisset, vel paullo post filius ab hostibus remeasset, vti censet VLPIANVS (b). Alias si nec antea exstarent liberi, nec postea infans nasceretur: poenae rei erant, quae qualis fuerit, indicant verba sequentia: SEMISSEM RELICTORVM TANTVM CAPIVNTO. Quod ita intelligendum, vt si pure plus relictum esset, id omne caperet fiscus: quod autem sub conditione liberorum legatum, non statim exstingueretur, sed exspectanda esset conditio. Talis conditionis: SI LIBEROS HABVERIT, DARI VOLO, et VLPIANVS (c) ad hoc caput meminit, eamque supra iam tetigimus. Quum vero eo casu incertum esset, an tempore aditae hereditatis vel apertarum tabularum capax futurus sit heres vel legatarius: prudenter testatores relinquere solebant tantum, quantum tunc capere possent. Vnde formulae, QVANTVM PLVRIMVM PER LEGEM ACCIPERE POTEST, DARI VOLO, vel QVAM MAXIMAM PARTEM DARE POSSVM, DAMNAS ESTO HERES MEVS EI DARE, quas formulas suo more interpretatur VLPIANVS (d). Si tunc legatarius et caelebs esset et orbus, nihil capiebat, si coniux quidem, sed orbus, semissem dabat heres, si pater solitarius, vel mater ingenua trium aut libertina quatuor liberorum: detracta Falcidia reliquum legatarius legatariaue accipiebat. Vsus vero huius formulae vel ideo erat maximus, quod ita nihil eripiebat fiscus, sed omnia, quae capere non posset legatarius, apud heredem manebant. Ceterum non tantum ad ea, quae testamento relicta fuerant, haec prohibitio pertinuisse videtur, sed et ad donationes inter viuos. Saltim PLINIVS (e) id videtur innuere, cum scribit: *Non esse satis honestum, dare* (aliquid) *et locupleti, et* ORBO, (a matre exheredato:) *in summa* NON PROFVTVRVM *ei, si donassem, profuturum, si cessissem: esse autem me paratum, cedere, si inique exheredatum mihi liqueret.*

Ast iterum exceptionem adiecerat lex nostra: QVI GENERE PROXIMI ERVNT, VSQVE AD GRADVM SEXTVM, QVOD RELICTVM EST IVRE ANTIQVO CAPIVNTO. Quemadmodum, si huius modi cognati coissent, ii solidum inter se capere poterant: ita et ex testamento cognati

(a) *Ad* VLP. *p. 616.*
(b) VLP. *Lib. VIII.* L. 141. *D. de Verb. sign.*
(c) VLP. *Lib. VIII.* L. 51. §. 1. *de legat.* 2. L. 61. *D. de cond. et dem.* L. 36. *D. de mort. cauß. don.*
(d) VLP. *Lib. VIII.* L. 51. *pr. D. de leg.* 2.
(e) *Lib. V. epist.* 1.

gnati extranei capiebant. Verba ipsa iam supra exposuimus, nihil vt hic addendum videatur amplius.

IIII. Sed has inimicas caelibatui atque orbitati leges funditus sustulit CONSTANTINVS M. valde ideo collaudatus ab EVSEBIO (a) et SOZOMENO (b). Et exstat integra constitutio huius principis (c), quam eius filiis perperam in codice IVSTINIANEO (d) tribui, obseruat GOTHOFREDVS, cui procul dubio adsentieris, nisi suspicari mecum malis, filios illud patris edictum iisdem paene verbis, vt solet fieri, firmasse. Saltim vix verosimile est, vel Tribonianum, vel librarios, non modo inscriptionem, sed et subscriptionem legis citra rationem voluisse mutatam. Ea enim quae codici nostro est inserta, edita dicitur *Kal. Apr. Romae Constantio iterum et Constante AA. coss.* id est anno erae Christianae 339. Altera, in Theodosiano superstes, data *Prid. Kal. Febr. Serdicae PP. Kal. Apr. Romae, Constantino Aug.* VI. *et Constantio C. coss.* id est anno 320. Vtraque lege cautum, *vt, qui iure veteri caelibes habebantur, imminentibus legum terroribus liberentur, atque ita viuant, ac si numero maritorum matrimonii foedere fulcirentur, sitque omnibus aequa conditio capessendi, quod quisque mereatur.* Deinde et de orbis sancitum, *vt ne quisquam orbus habeatur, ne proposita huic nomini damna noceant.* Praeterea, quum durior esset feminarum, quam masculorum, conditio, si quidem illae ingenuae non nisi trium, libertinae quatuor liberorum iure subnixae, hi, modo patres solitarii essent, solidum caperent: Constantinus et feminis consuluit, *earumque ceruicibus imposita iuris imperia, veluti quaedam iuga, soluit promiscue omnibus.* Haec omnia Constantinus, teste EVSEBIO, statuit, partim religione adductus, ne virginitatis studium, ἄξιον ὑπερθαυμάζειν ἀλλ᾽ οὐ κολάζειν, poenis reprimeretur, partim ipsa motus aequitate, ne, quae culpa vacat, ἀσθένεια τῆς φύσεως mulctaretur: quamuis si vera fateri velis, gliscentem potius in ecclesia superstitionem, quam religionem veram sanamque pietatem sapiat illa caelibatus virginitatisque admiratio. Nec leuiter quoque SOZOMENVS errat, dum scribit: Καὶ νόμον τῷ δήμῳ προσεφώνησε, ὥστε ἐπ᾽ ἴσης πάντων τῶν ὁμοίων ἀπολαύειν τοὺς ἀγάμους τε καὶ ἄπαιδας. *Et legem tulit, vt eodem iure per omnia fruerentur caelibes et orbi.* Neque enim praemia parentum et nuptorum cum orbis et ἀτέκνοις communicauit CONSTANTINVS, neque leges decimarias, vt supra diximus, sustulit, de quibus hanc legi adiecit limitationem in codice Iustinianeo omissam: *Verum huius beneficii* MARITIS *et* VXORIBVS *inter se vsurpatio non pate-*

bit

(a) *Vit. Constant. Lib. IIII. cap. 26.*
(b) *Hist. eccl. Lib. I. cap. 9.*
(c) L. 1. C. *Th. de infirm. poen. caelib.*
(d) L. 1. C. *de infirm. poen. caelib.*

bit, quorum fallaces plerumque blanditiae vix etiam opposito iuris rigore cohibentur, sed maneat inter istas personas LEGVM PRISCA AVCTORITAS. Solidum ergo ex eo tempore capere poterant caelibes et orbi, sed ex testamentis tantum aliorum, non vero coniuges orbi inter se plus capiebant, quam licebat per leges decimarias, quas a Theodosio demum iuniore et Iustiniano sublatas esse, docuimus.

* * * * * * * * * * *

CAPVT XXII.

AD CAPITA LEGIS VLTIMA,

DE IVRIBVS PATRONATVS.

I. P*Ostrema partis prioris capita de iuribus patronatus egerunt. Ea restituta.* II. *Liberta, voluntate patroni nupta, operis liberabatur. Huius priuilegii ratio. An libertae nupturae semper opus fuerit patroni consensu? Liberta etiam nupta in officio patronae patronique filiarum esse tenebatur.* III. *Cap.* XXXVIIII. *de liberto centenario minore. Lex* XII. *tabularum de successione liberti. Edictum praetorium. Lex Papia Poppaea. Centenarius quis? Quis sine liberis?* IIII. *Cap.* XL. *de liberto centenario. Alienatio, a liberto vel in fraudem legis, vel in fraudem patroni facta.* L. 16. D. de iur. patr. *exposita et emendata. Reuocari aliquando dicitur, quod ipso iure nullum est. Portio virilis patrono debita. Noua Iustiniani constitutio.* V. *Cap.* XXXXI. *de filia patroni. Ei non succurrebat praetor. Fictio, filiam patroni esse filium. Quando liberto successerit ex L. Papia Poppaea?* VI. *Cap.* XXXXII. *De bonis libertae.* VII. *Cap.* XXXXIII. *De successione patronae.* VIII. *Cap.* XXXXIIII. *Quando patronae liberi liberto successerint?* VIIII. *Conclusio libri primi ad L. Papiam Poppaeam de maritandis ordinibus.*

I. LIbros VLPIANI et TERENTII CLEMENTIS sequentes nonum, decimum et vndecimum materia de iuribus patronatus occupat, adeo hac lege immutatos, vt PAVLLVS singularem librum *de iure patronatus, quod ex lege Iulia et Papia venit*, scripserit. Quin TER. CLEMENS iam sub finem libri octaui caput aliquod huc pertinens videtur tractasse,

et

et quidem, quod de operis libertarum egit (a). Quum itaque eo loco scribat: *Plane quum liberta desierit nupta esse, operas peti posse, omnes fere consentiunt*: vix dubitandum videtur, quin tale fuerit caput legis nostrae XXXVIII:

Liberta, quae patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator.

Reliqua capita fere IVSTINIANVS (b) et VLPIANVS (c) seruarunt, ex quibus, talia ea fuisse, adparet:

CAP. XXXVIIII. *In bonis liberti, centenario minoris, patronus patroniue liberi masculi, si libertus liberos non habebit, ius antiquum habento. Sin liberos habebit, ius nullum in bonis liberti habento.*

CAP. XXXX. *In centenarii liberti bonis, qui vnum duosue liberos habebit, siue is testamento facto, siue intestatus decedat, patrono, patroniue liberis masculis* VIRILIS PARS *seruator. Sin tres liberos habebit, patronus patroniue liberi masculi nihil iuris in bonis liberti habento.*

CAP. XXXXI. *Patroni filia, si ius trium liberorum habebit, eadem iura in bonis liberti paterni, quae et ipse patronus patroniue filii ex edicto praetoris habent, habento.*

CAP. XXXXII. *In bonis libertae, etiam quatuor liberorum iure subnixae, pro numero liberorum libertae, mortis eius tempore superstitum,* VIRILIS PARS *patrono patroniue liberis masculis debetor.*

CAP. XXXXIII. *Patrona ingenua, duobus liberis honorata, libertina tribus, idem ius, quod patronus ex edicto Praetoris habet, habento.*

CAP. XXXXIIII. *Liberi quoque ingenuae patronae, trium liberorum iure honoratae, idem ius habento.*

Ea iam ordine percensebimus, nostroque more illustrabimus breuiter.

II. Trigesimo octauo cauetur, vt LIBERTA PATRONI VOLVNTATE NVPTA operis liberetur. Libertam sine auctoritate patroni nubere haud potuisse, iam supra docuimus. Erat enim in perpetua ac legitima eius tutela, de qua sine illius auctoritate nihil poterat imminui. Neque tamen iureiurando obstringere libertam poterat patronus, ne nuberet. Id enim si fecisset, non solum gratia eius iurisiurandi fiebat, vti supra ad caput

(a) TER. CLEM. *Lib. VIII. L.* 14. *D. de op. lib.*

(b) §. 2. *sequ. Inst. de success. libert.*

(c) *Fragm. tit. XXVIIII.* §. 3. *sequ.*

caput xxx. probauimus: ſed et patronus iure patronatus excidebat ex lege Aelia Sentia. Vnde ex eo tempore tanto magis nubere poterat, cuicumque vellet: idque eſt, quod ad hoc caput tractauit Ter. Clemens (a). Sufficiebat autem et tacitus patroni conſenſus, immo et ratihabitio ſubſequuta (b), dummodo patronus eſſet iuſtae aetatis. Nam impuberis patroni conſenſus parum proderat, niſi auctoritas acceſſiſſet tutoris (c), eaque praeterea ſollemnitas, quae in alienatione rerum pupillarium exigitur (d). Quia tamen et libertas quatuor liberorum gratia legitima patronorum tutela ſolutas, ex eoque tempore illas ſine patroni auctoritate et res ſuas adminiſtraſſe, et teſtari potuiſſe diximus: nullum ſane eſt dubium, quin tunc et ad ſecunda vota tranſire potuerit inuito patrono, eoque connubio nihilominus liberata ſit operarum obligatione. Nuptam enim conſentiente patrono libertam operarum obligatione liberatam, diſerte teſtatur Alexander Imperator (e), eiuſque priuilegii hanc rationem reddit Hermogenianus (f), quod nupta liberta *in officio mariti eſſe debeat*. Parum ſane decorum videbatur, libertam adſectari patronum, dum interim maritus domi nihil opis aut officii ab vxore perciperet. Quae cauſſa quum deficeret in liberto, nec ei, licet marito, turpe videretur, etiam in patroni officio eſſe: hinc is non nuptiis, ſed demum liberorum iure operarum obligatione liberabatur (g). Vt vero ad libertam redeamus, ea nupta voluntate patroni, non ſolum huic operas officiales nullas exhibebat, verum nec eius filiis, nepotibus, pronepotibus. At nihilominus eas operas debebat patronae, nec non patroni filiabus et neptibus, quia nec nuptae libertae indecorum erat, mulieri eſſe in officio (h). Ex quo etiam porrò conſequebatur, vt, ſi patronus in libertae nuptias conſenſiſſet, eae autem non eſſent conſequutae, operae ab ea iure exigerentur (i). Multoque magis ea reuiuiſcebat obligatio, ſi liberta nupta eſſe deſiiſſet (l), partim quod cauſſa priuilegii, ab Hermogeniano prodita, in viduam vel repudiatam haud caderet, partim quod ex iuris principiis patronus, in nuptias libertae conſentiendo, amiſiſſe non videretur iura patronatus (m).

III. Sequitur caput xxxviiii. de bonis liberti centenario minoris. Nimirum lege xii. tabularum generatim fuerat cautum, vt ſi libertus inteſta-

(a) Ter. Clem. *Lib. VIII.* L. 32. *D. qui et a quib. man.*
(b) L. 13. §. 5. *D. de op. libert.*
(c) *d.* L. 13. §. 4. *eod.*
(d) L. 22. *C. de admin. tutor.*
(e) L. 2. *C. de obſ. patr.*
(f) L. 48. *pr. D. de op. lib.*
(g) L. 13. §. 3. *D. eod.* L. 37. *D. eod.*
(h) L. 48. *pr.* §. 2. *D. eod.*
(i) L. 48. §. 1. *eod.*
(l) Ter. Clem. *Lib. VIII.* L. 14. *D. eod.*
(m) L. 12. §. 1. *C. eod.*

inteſtatus moreretur, cui non eſſet heres ſuus, hereditas ad patronum eiuſque liberos gradu proximos deuolueretur (a). Quum itaque et teſtamento patronus excludi poſſet, nec ei vlla ſpes eſſet ab inteſtato ſuccedendi, ſi liberos ſuos ſiue naturales, ſiue adoptiuos, reliquiſſet libertus: emendandum id ius putauerat Praetor, edixeratque (b), vt ſi inteſtatus obiiſſet libertus, liberis naturalibus haud relictis, patronus eiuſue liberi ex lege XII. tabularum ſuccederent: ſin liberos naturales haberet, ſiue ſuos, ſiue emancipatos, ſiue in adoptionem datos, ii patronum excluderent, adoptiui dimidiam caperent, alterius dimidiae patrono bonorum poſſeſſio daretur. Denique ſi teſtamentum conderet libertus, is patrono relinqueret ſemiſſem bonorum, et ſi minus vel nihil reliquiſſet, patrono contra tabulas, heredi ſcripto ſecundum tabulas daretur partis dimidiae bonorum poſſeſſio. Denique *patronorum iura*, IVSTINIANO (c) teſte, *adauxit lex Papia Poppaea*, vt tanto maiore contentione liberos quaererent liberti, ſi ſcirent, non niſi numeroſa prole ſe facultatem de rebus ſuis diſponendi conſequuturos. Diſtinxit autem lex Papia libertos in CENTENARIIS MINORES et CENTENARIOS. De illis caput noſtrum ait: IN BONIS LIBERTI CENTENARIO MINORIS. Libertus hic eſt a patrono ciue Romano manumiſſus. Addo: ciue Romano. Si enim Latinus vel peregrinus manumitteret, nec illi, nec eorum liberi his iuribus patronatus fruebantur. Vnde eſt, quod PLINIVS (d) quibuſdam Poſtumii Marini propinquis ciuitatem rogat, vt ſint in patria poteſtate, *et iis in libertos ſeruetur* IVS PATRONORVM. Quamuis vero ii nonnunquam ingenuitatis iura, impetrata aureos annulos geſtandi facultate, conſequi ſolerent: nihilominus tamen et tunc ratione obligationis manebant liberti, quamuis, quod ad ſtatum attinet, non libertini, ſed ingenui, haberentur (e). Et huc pertinent verba non PAVLLI, ſed vt in melioribus editionibus eſt, VLPIANI (f): *Is, qui ius annulorum impetrauit, vt ingenuus habetur, quamuis ab* HEREDITATE *eius patronus non excludatur.* Quod ſecus ſe habebat, ſi natalibus reſtitutus eſſet libertus. Ius enim patroni, hoc impetrato, amittebatur (g), libertuſque, quantum ad totum ius pertinet, habebatur perinde, atque ſi ingenuus natus eſſet, adeo, vt *patronus eius nec poſſet ad ſucceſſionem venire* (h). Quare etiam non temere

(a) VLP. *Fragm. tit. XXVIIII.* §. 1.
(b) VLP. *tit. vlt.* §. 1. *et* 3. §. 1. *Inſt. de ſucceſſ. libert.* L. 6. *D. de bon. poſſeſſ.*
(c) §. 2. *Inſt. eod.*
(d) *Lib. X. Epiſt.* 6.
(e) L. 6. *D. de iur. aur. ann.*
(f) VLP. *Lib. VIIII.* L. 5. *D. eod.*
(g) L. 5. *pr. D. de natal. reſt.*
(h) L. 2. *D. eod.*

mere dari solebat hoc beneficium, nisi consentiente, cuius quam maxime intererat, patrono (a), eiusue filiis (b).

Nec de omni, vti diximus, liberto hic sermo est, sed de CENTENARIO MINORE. *Centenaria* alias sunt, quae vel centum assibus vel centenis sestertiis veneunt. Vnde FESTVS (c): CENTENARIAE *coenae*, inquit, *dicebantur, in quas lege Licinia non plus* CENTVSSIBVS *praeter terra nata, impendebatur: id est*, CENTVM ASSIBVS, *qui erant breues numi ex aere*. Et SALMASIVS ad IVLII CAPITOLINI Pertinacem cap. II. CENTENARIA DIGNITAS *illius, qui centena sestertia in salarium accipiebat*. Ast in lege Papia *centenarii*, vel, vti AFRICANVS (d) noster id eloquitur, *rem* CENTVM *habentes* sunt, qui *sestertium centum millium patrimonium habent* (e), id est aureorum mille. Augusti autem aeuo aureum XVII denariorum fuisse, ex DIONE (f) accurate probauit v. c. IO. FR. GRONOVIVS (g). Cui tantum rei non erat, is adpellabatur centenario minor. Verum, decrescentibus hominum facultatibus, IVSTINIANVS (h) constitutione Graeca, cuius partem ex Basilicis eruit CVIACIVS (i), pro mille sestertiis vnum aureum computari iussit, vt ab eo tempore centenario minor haberetur, qui ne quidem centum aureorum rem vel patrimonium reliquisset. Aestimabatur vero liberti patrimonium, deducto aere alieno, adeo, vt si libertus, habens creditores, in eorum fraudem iusto plures seruos manumisisset, non omnium impediretur libertas, sed qui primi erant, liberi essent, donec creditoribus suum solueretur. Ita TER. CLEMENS (l), qui addit, si eius, qui prius manumissus, pretium aeris alieni summam excesserit, tum posteriorem minoris pretii seruum libertatem fuisse consequutum. Quemadmodum vero deducendum erat aes alienum: ita contra computabatur, quidquid debebatur liberto. Quod ita effert VLPIANVS (m): *id apud se quis habere videtur, de quo habet* ACTIONEM: *habetur enim, quod* PETI POTEST. Denique et in censum veniebat, quidquid dolo malo a liberto alienatum fuerat. Solebant enim liberti, ne centenariis maiores haberentur, vel patronum vt defraudarent, partem rerum suarum alii donare inter viuos, tantum ne quid ad patronum perueniret. Quod si factum esset in fraudem legis: alienatio

(a) L. 2. L. 5. *pr. D. eod.*
(b) L. 4. *D. eod.*
(c) *Voce* centenaria.
(d) L. 16. *D. de bon. libert.*
(e) §. 2. *Inst. de succ. libert.*
(f) *Lib. LV. p.* 555.
(g) *De pecun. vet. p.* 365.
(h) §. 3. *Inst. eod.*
(i) *Obs. Lib. XX. cap.* 34.
(l) TER. CLEM. *Lib. VIIII.* L. 24. *D. qui et a quib. manum.*
(m) VLP. *Lib. VIIII.* L. 143. *D. de verb. sign.*

natio ipso iure irrita erat: sin in fraudem patroni, illa ipso quidem iure valebat, sed reuocari tamen poterat actione Fauiana et Caluisiana, de qua re ad caput proximum differemus.

Ceterum in bonis huiusmodi liberti centenario minoris PATRONVS PATRONIVE LIBERI MASCVLI, SI LIBERTVS LIBEROS NON HABERET, IVS ANTIQVVM HABEBANT. Habebant, inquam, patroni eorumue liberi ius antiquum, id est ex lege XII. tabularum succedebant ab intestato, modo iis ius patronatus saluum esset, quippe quo verbi caussa excidebant, qui libertum accusassent capitis, aut nomen eius, non petita postea abolitione, detulissent. Hos enim a bonorum possessione excludi, docet TER. CLEMENS (a). Deinde, etiamsi salua essent iura patronatus, non tamen succedebat patronus, si exstarent liberti liberi, quorum vel vnus ex lege XII. tabularum patronum excludebat. Quamuis enim lex πληθυντικῶς loquatur SI LIBERTVS LIBEROS NON HABEBIT: eleganter tamen haec verba ita interpretatur CAIVS (b) noster: *non est sine liberis, cui vel* VNVS FILIVS, *vnaue filia est. Haec enim enunciatio*: HABET LIBEROS *semper pluratiuo numero profertur, sicut et pugillares et codicilli.* Ad hunc locum casus perquam bellos enucleant auctores nostri. Sic apud TER. CLEMENTEM (c) occurrit haec species. Tiro libertus vnicum habebat filium, ex eoque aliquot nepotes. Exheredato filio, quaerebatur, patronusne ab intestato admittendus sit, an eidem praeferendi liberti nepotes? Respondet iureconsultus: *Quod vtique sic dirimendum est, vt viuo filio, donec in potestate eius liberi manent, non admittantur ad bonorum possessionem, ne qui suo nomine a bonorum possessione summouentur,* (leg. *summouetur*) *per alios eam consequantur.* (leg. *consequatur.*) *Sin autem emancipati a patre fuerint, vel alio modo sui iuris effecti: sine aliquo impedimento ad bonorum possessionem admittantur.* Idem TER. CLEMENS quaerit (d), si filius liberti vnicus a paterna hereditate abstineat, an tunc videatur libertus sine liberis decessisse, admittendusque patronus? Et respondet: *Hoc patrono proficere.* Perinde enim est, iudice CAIO, (e) *siue filius liberti ius suum spernat, siue tempore bonorum possessionis finito exclusus sit, siue ante mortuus sit, quam petierit bonorum possessionem.*

Denique adiicitur: SI LIBEROS HABEBIT, IVS NVLLVM IN BONIS

 LIBERTI

(a) TER. CLEM. *Lib. VIIII.* L. 10. *de iure patron.*

(b) CAI. *Lib. VIII.* L. 148. *D. de verb. sign.*

(c) TER. CLEM. *Lib. VIIII.* L. 38. *D. de bon. libert.*

(d) IB. L. 38. §. 1. *D. eod.*

(e) CAI. *Lib. VIII.* L. 4. *D. de bon. possess.*

LIBERTI HABENTO. Liberos enim et iure vetere decemuirali exclusisse patronos, iam ante monui. Vnde adparet, legem Papiam Poppaeam nihil circa successionem patroni in bonis liberti *centenario minoris* mutasse. Quum autem plerumque, ubi successionis emolumentum, ibi et tutelae onus esse soleat, et ex ea ipsa spe successionis legitima patronorum tutela, teste IVSTINIANO (a), descendat: quaesitum videtur, an et tutor esse teneatur patronus, qui hoc modo a successione plane excluditur? Puto eum oportuisse tutelam suscipere, eoque fortassis comparata fuit lex, quam IVLIVS CAPITOLINVS (b) de tutelis libertorum a Marco Aurelio latam refert, simul obseruans, *eum* IVS *magis* VETVS RESTITVISSE, *quam nouum fecisse.* Si iuste excusaretur patronus: tum Praetor liberti liberis tutorem ex lege Atilia dare poterat, dum ne se ipsum daret, quod fieri posse, VLPIANVS (c) diserte negat.

IIII. Iam de liberto *centenario* agit caput XXXX. aitque: IN CENTENARII LIBERTI BONIS. Quis centenarius sit, quibusque fraudibus id egerint liberti, ne centenarii haberentur, vel, vt patrono minus relinquerent, iam diximus. Nihil enim procliuius erat, quam moribundos quaedam alienare per donationem inter viuos, ne posita patrimonii ratione, centum sestertium millia vel saltim ne multo plus reperiretur. Quaerit itaque VLPIANVS (d), an ista alienatio valeat? Et respondet interesse, in fraudem legis, an in fraudem patroni alienarit libertus. Quae enim in fraudem legis alienata, eorum alienationem ipso iure non valere: quae in fraudem patroni, per Fauianam et Caluisianam actionem reuocari. In fraudem vero legis alienasse videbatur, *qui* alienando *se minorem centenario fecerat, ad hoc, vt legis praeceptum euerteret.* In fraudem patroni, *qui, alienatione facta, nihilominus erat centenarius.* Quaerit porro, si quis, plures res simul alienando, minorem se centenario fecerit, quarum vna reuocata, vel omnium partibus, maior centenario esset futurus libertus, vtrum reuocentur omnes, an aliquid pro rata ex singulis? Species itaque talis est. Libertus alienauerat aedes, duos hortos, gregem ouium, et equorum quadrigam. Ea facta alienatione, minor iam esse coeperat centenario. Patronus haec omnia reuocabat. Elidebatur eius actio exceptione, quod, si vel solae aedes, vel vnus hortus, cum dimidio gregis et tribus equis reuocarentur, hereditas centenaria futura sit: quaestio erat, an nihilominus omnia, quae fuerant alienata, reuocanda sint? Respondet, *magis esse, vt omnium rerum alienatio*, tanquam in fraudem legis facta, *nullius momenti sit.*

(a) §. VII. *Inst. de legit. patr. tut.*
(b) *Marc. Anton. cap.* 11.
(c) VLP. *Lib. VIIII.* L. 4. *D. de tut. dat.*
(d) VLP. *Lib. X.* L. 16. *D. de iur. patr.*

fit. Denique libertus alienauerat aedes, et nihilominus tum adhuc erat centenarius: sed postea etiam hortis donatis centenario minor esse coeperat. Quaerit VLPIANVS (a), omnesne, an quaedam harum rerum reuocandae sint? et respondet: *Alienatio earum rerum, quae postea alienatae sunt, ipso iure non reuocabitur, sed priorum. In posterioribus Fauianae locus erit.* Verba haec aliquid contorti habere videntur, nec satis conueniunt superiori fundamento. Procul dubio res posteriores erant alienatae in fraudem legis, quia sic desinebat esse centenarius: priores in fraudem patroni, quia, si nihil amplius alienasset, mansurus centenarius fuisset. Quî ergo dici potest, *in posterioribus locum esse Fauianae?* Et quid est: *ipso iure non reuocabitur?* Ipse, si quid video, sensus postulare videtur hanc emendationem: *Alienatio earum rerum, quae postea alienatae sunt, ipso iure reuocabitur, sed non priorum, in quibus* (vel *in prioribus*) *Fauianae locus erit.* Traiectum ergo videtur NON, quod saepe contigit. Tò QVIBVS vero vel τὸ PRIORIBVS a scriba, cui, quod antecesserat, τὸ *priorum* in mente haeserat, facile pro abbreuiatione haberi potuit vocabuli oppositi *posterioribus.* Sic sane VLPIANVS sibi ipsi constat. Dicit enim, alienationem eorum, quae postea alienata sint, ipso iure nullam esse, tanquam in fraudem legum factam: non autem priorum alienatorum, quae alienatio tantum suscepta fuerit in fraudem patroni, in his adeoque locum esse actioni Fauianae. Nec est, quod quem turbet loquutio: *ipso iure reuocabitur.* Saepe enim ICti et libertatem in fraudem creditorum datam *rescindi* (b), *retrahi* (c), *reuocarique* (d) dicunt, quum eum, qui in fraudem creditorum manumittit, *nihil agere*, vel dupondii non ignorent.

Centenarius huiusmodi vel vnum duosue liberos habebat, vel tres pluresue. Priore casu, SIVE IS TESTAMENTO, SIVE INTESTATO DECEDERET, PATRONO PATRONIVE LIBERIS MASCVLIS VIRILIS PARS SERVABATVR. Itaque quum vnum filium filiamue heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, *ac si is sine vllo filio testatus decessisset.* Ita enim legendum esse apud IVSTINIANVM (e) pro *intestatus*, iam alii viderunt (f). Quum vero duos duasue heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono. Eo non exsistente, eius liberi masculi gradu proximi hanc portionem virilem capiebant. Nec adimi illis poterat haec pars hereditatis, vtpote legitima, nisi vel patronus, vel eius filius capitis libertum accusasset. Tunc enim ne quidem

(a) IB. L. 16. §. 2. *D. eod.*
(b) L. 5. §. 2. *qui et a quib. manum.*
(c) L. 45. §. 3. *D. de iur. fisc.*
(d) L. 1. C. *qui manum. non poss.*
(e) §. 2. *Inst. de success. libert.*
(f) CVIAC. *Obs. Lib. III. cap.* 13.

dem *ad legitimam hereditatem, quae ex lege* XII. *tab. defertur*, teste VLPIANO (a), *admittebatur*, nedum ad hoc beneficium ex lege Papia. Quid vero est, quod idem scribit VLPIANVS (b): VIRILIS *adpellatione interdum etiam totam hereditatem contineri dicendum est?* An, qui assem hereditatis capit, portionem virilem capere dicetur? Doctissimus IAC. CVIACII discipulus, IAC. LABITTVS (c), ea verba accipit de casu, si libertus intestatus sine liberis decedat. Sed perperam, quia tunc patrono non portio virilis, sed integra hereditas debetur. Aliud in mente fuit id scribenti VLPIANO. Finge, Tironem reliquisse filium, hunc vero vel abstinuisse ab hereditate paterna, vel tempus, intra quod bonorum possessio agnoscenda erat, elabi passum, vel ante eam petitam plane mortuum esse: quos casus supra ex CAIO recensebamus (d): patronus sane ex asse erit heres, quum tamen a lege, exsistente filio filiaue, tantum in portionem virilem vocetur. Additur denique: SI TRES LIBEROS HABEBIT libertus: PATRONVS PATRONIQVE LIBERI MASCVLI NIHIL IVRIS IN BONIS LIBERTI HABENTO. Quum itaque ex XII. tabulis liberi quotcumque; ex edicto Praetoris naturales saltim quotcumque sufficerent ad excludendum patronum: Augustus non nisi tres sufficere voluit. Verum et id sustulit laudata paullo ante constitutione IVSTINIANVS (e). Ea enim cautum, vt si libertus intestatus decesserit, nulla relicta progenie, patronus patronique liberi ad vniuersam hereditatem vocarentur. Sin liberos siue tres, siue pauciores haberet, cuiuscunque sexus vel gradus; hi soli ad successionem parentum deducerentur, patrono omnibus modis cum sua progenie semoto: Denique, si libertus vel nullos liberos habens, vel, quos habet, exheredes scribens, vel mater filios, vel auus nepotes ex filia praeteriens, patronum testamento praeterierit, tunc ei possessio non quidem, vti ex edicto, dimidiae, sed tertiae partis bonorum daretur, vel, quod huic tertiae deesset, ex constitutione repleretur, si quando minus tertia parte bonorum libertus ei reliquisset. Hanc autem tertiam partem patronus eiusue liberi ex eo tempore tam liberam capiebant, vt, quum alias fideicommissa praestarentur certis personis ab illis, qui peterent bonorum possessionem contra tabulas (f), idque onus olim etiam patrono incumberet (g): patronus tamen ex hac tertia ne liberis quidem liberti libertaeue legata vel fideicommissa praestaret, sed ad eius coheredes id onus vniuersum deuolueretur.

V. Proxi-

(a) VLP. *Lib. X. L.* 11. *D. de iur. patr.*
(b) VLP. *Lib. X. L.* 145. *D. de verb. sign.*
(c) *Vsu Indic. ad D. p.* 291.
(d) L. 4. *D. de bon. poss.*
(e) §. 3. *Inst. de success. libert.*
(f) L. 1. *D. de leg. praest.*
(g) L. 4. *D. de cond. et dem. et* L. 64. §. *vlt. D. ad SCtum Trebell.*

V. Proximum eſt caput XXXXI, quod ad patroni filiam iura ſucceſſionis porrexit. Quamuis enim lex XII. tabularum inter patroni filios filiasque non diſtingueret, et has perinde ad ſucceſſionem liberti paterni vocaret, ac illos (a): Praetor tamen contra tabulas liberti aut ab inteſtato contra heredes ſuos non naturales bonorum poſſeſſionem tantum dabat maſculis, niſi quod nonnunquam filiam fingebat filium, quam παλαιὰν ὑπόκρισιν vel παρεγτήρησιν memorat aboletque conſtitutione ſaepe laudata Ivstinianvs (b). Verum et hoc ante Ivstinianvm emendandum duxerat Auguſtus, ſiquidem ex lege Papia Poppaea, teſte Vlpiano (c), et filia patroni id ius ſuccedendi nanciſcebatur, *ſi ius trium liberorum haberet.*

Ait itaque lex: PATRONI FILIA, qua adpellatione non ſolum ea, quae in poteſtate patris eſt, continetur, verum etiam alteri in adoptionem data. Nam et haec, teſte Ter. Clemente (d), ſi in adoptiua familia ſit, *ad bona libertorum paternorum admittitur.* Quamuis enim ita filia paterna gente et familia excederet, et adoptiui, teſte Appiano (e), eosdem cum adoptante agnatos et libertos haberent: id tamen non obſeruabatur in legibus nouis, *ex quibus et hereditates et tutelae plerumque ſic deferebantur, vt perſonae deſignarentur* NATVRALITER, quemadmodum obſeruat Pavllvs (f). Ex qua ratione colligimus, etiam emancipationem et in manum conuentionem non impediuiſſe patroni filiam, quo minus liberto paterno ſuccederet. Non omnis tamen patroni filia huius beneficii erat particeps, ſed quae IVS TRIVM LIBERORVM HABEBAT. Qua in re paullo deterior erat filiarum, quam filiorum, conditio. Hi enim ſuccedebant, etiamſi nullos ſuſcepiſſent liberos; illae non niſi trium liberorum iure honoratae, ſiue ter enixae eſſent, ſiue id ius impetraſſent beneficio principis. Tunc enim EADEM IVRA IN BONIS LIBERTI PATERNI, QVAE ET IPSE PATRONVS PATRONIVE FILII EX EDICTO PRAETORIS HABENT, HABEBANT. Quemadmodum itaque patronus eiuſue filii dimidiae bonorum poſſeſſionem conſequebantur, ſi aut teſtatus deceſſiſſet libertus, iisque nihil vel minus parte dimidia reliquiſſet, aut inteſtatus heredem ſuum adoptiuum haberet ſuperſtitem (g): ita idem ius erat filiabus. Naturales autem liberi liberti vti patronum eiuſque filios, ita et filiam, trium liberorum iure ſubnixam, exclude-

(a) Vlp. *fragm. tit. XXVIIII. §. 4.*
(b) Basil. *Lib. XXXXVIIII. tit. I. p. 594. Tom. VI.*
(c) Vlp. *ibid.*
(d) Ter. Clem. *Lib. X. L. 39. D. de bon. lib.*
(e) *De bell. ciu. Lib. III. p. 586.*
(f) *L. 7. pr. D. de capit. min.*
(g) *§. 1. Inſt. de ſucc. libert.*

cludebant. Enimuero, poſtquam IVSTINIANVS caput ſuperius emendauit, idem ius, quod dederat patrono eiuſque filiis, etiam produxit ad filias, nec non ad eos, qui ex tranſuerſo latere veniebant, vſque ad quintum gradum (a).

VI. Hactenus de bonis libertorum. In libertae bonis melior erat patroni eiuſque liberorum conditio. Nam capite XXXXII. cautum fuerat: IN BONIS LIBERTAE, ETIAM QVATVOR LIBERORVM IVRE SVBNIXAE, PRO NVMERO LIBERORVM LIBERTAE, MORTIS EIVS TEMPORE SVPERSTITVM, VIRILIS PARS PATRONO PATRONIQVE LIBERIS MASCVLIS DEBETOR. Denuo ſucceſſio defertur patrono, patronique liberis, niſi vel ille libertam accuſando eo ſe beneficio indignum reddidiſſet (b), vel libertatis cauſſa impoſita libertae reuendidiſſet (c). Eo ipſo enim iuribus patronatus excidebat patronus, nec audiebatur, ſi ſe cum ea ſocietatem libertatis cauſſa iniiſſe diceret (d). Contra non obfuiſſe patrono videtur libertae communis matrimonium, quod cum altero patrono inierat, eoque fortaſſis referendum eſt fragmentum CAII (e) ex libro commentariorum octauo ſuperſtes. Nihil itaque hic, vti in libertorum ſucceſſione, intererat, liberos haberet liberta, nec ne, item inteſtata deceſſiſſet, an condidiſſet teſtamentum. Nam primum, etiamſi liberos haberet, ii tamen matri non erant ſui, adeoque nec legitimi heredes. Vnde et VLPIANVS (f) ſcribit: *In bonis libertae patronis* NIHIL IVRIS EX EDICTO *datur*, non quod a ſucceſſione excluderentur, ſed quod non opus iis eſſet auxilio praetoris, qui iure legitimo ſuccedebant Deinde, etiamſi liberta, quatuor liberorum iure honorata, et tutela liberaretur, et condere poſſet teſtamentum: eadem tamen lex Papia Poppaea, quae libertabus iſtud priuilegium dederat, ita proſpexerat patronis, vt virilem partem, tanquam portionem legitimam, patrono teneretur relinquere (g). Iſta vero pars virilis aeſtimabatur PRO NVMERO LIBERORVM, LIBERTAE MORTIS EIVS TEMPORE SVPERSTITVM, adeoque ſi quinque haberet liberos, patrono ſextans, ſi quatuor, quinta pars, ſi tres, quadrans, ſi binos, triens, ſi vnum ſemis, ſi nullum, integer as debebatur. Numerabantur vero liberi omnes, etiam in vtero relicti. Diſerte enim TER. CLEMENS (h): *Intelli-*

(a) §. 3. *Inſt. de ſucc. libert.*

(b) VLP. *Lib. XI. L. 17. D. de iur. patron.*

(c) VLP. *Lib. XI. L. 37. D. de bon. libert.*

(d) VLP. *Lib. XI. L. 36. D. de oper. libert.*

(e) CAI. *Lib. VIII. L. 46. D. de Ritu Nupt.*

(f) *Fragm. tit. XXVIIII. §. 11.*

(g) *Ibid. §. 3.*

(h) TER. CLEM. *Lib. XI. L. 153. D. de verb. ſign.*

Intelligendus est MORTIS TEMPORE *fuisse, qui in vtero relictus est.* De exheredatis, vel hereditatem maternam repudiantibus, frustra tunc quis mouisset quaestionem, quum eo tempore nondum matribus succederent liberi. Ex quo etiam sequitur, vt non ita intelligenda sint verba legis nostrae, ac si portio virilis patrono eiusue liberis, reliquae liberis libertae cessissent. Cedebant hae iis, quibus liberta eas destinauerat testamento. Si intestata moriebatur, patronus ante SCtum Orphitianum totam bonorum vniuersitatem capiebat. Post illud etiam hoc casu portione virili contentus esse tenebatur, quia SCtum illud etiam libertae liberos ad successionem in bonis maternis vocasse, satis constat.

VII. Ast id ius in bonis libertae olim tantum patrono, eiusque liberis masculis, competebat. Hinc capite sequente XXXXIII. etiam de iure succedendi patronae concesso agitur. Ea vel ingenua erat, vel libertina. Si ingenua: ex lege XII. tabularum libertis quidem intestatis, liberos non habentibus, succedebat (a). Sed lex Papia ei ius dederat paullo pinguius, VT DVOBVS LIBERIS HONORATA IDEM IVS, QVOD PATRONVS EX EDICTO PRAETORIS HABET, HABERET. Ergo in eo erat deterior patronae, quam patroni, conditio, quod illa non nisi duorum liberorum iure, hic semper ius haberet petendi bonorum possessionem. Quare non abs re suspicari mihi videor, patronas, liberorum iure destitutas, sibi partem aliquam bonorum a libertis stipulari solitas, quumque huiusmodi pactum contra bonos mores videretur, eo nomine accepisse fideiussores, *qui, quanto minus a libertis consequuturae essent, tantum dare sponderent.* Eo enim casu non dubitabatur, quin si nihil a libertis fuisset consequuta, totum deberent fideiussores, quod liberti debuerant. Ita enim ego interpretor fragmentum CAII (b), alioquin difficillimum. In eo vero patrono patronaeque ius erat aequale; quod vtrique daretur bonorum possessio ad consequendam dimidiam bonorum, siue intestatus decessisset libertus, adoptiuo relicto, siue testatus, nullis relictis liberis. Si liberto essent liberi naturales: patrona non minus, quam patronus, excludebatur. Idem ius datum videtur patronae, libertinae conditionis, TRIBVS HONORATAE LIBERIS. In tota enim hac lege maiorem liberorum numerum a libertina, quam ab ingenua, et sicubi huic tres sufficiunt, ab illa quatuor, sin huic duo, ab illa tres exigi, animaduertimus.

(a) VLP. *Fragm. tit. vlt.* §. 6.

(b) CAI. *Lib. VIIII. L.* 150. *de verb. sign.*

VIII. Denique quamuis de patronae liberis nihil cautum esset lege XII. tabularum, neque ea ex iuris antiqui principiis ius succedendi ad liberos transmittere posset, quia suos non habebat: tamen et his, teste VLPIANO (a), prospexit lex Papia Poppaea, dum ita sanxit capite XXXXIIII: LIBERI QVOQVE INGENVAE PATRONAE, TRIVM LIBERORVM IVRE HONORATAE, IDEM IVS HABENTO. Dabatur ergo illa dimidiae bonorum possessio patronae liberis, vtriusque sexus. Nec intererat, cuius in potestate essent. Hinc quia inter matrem et liberos nullum erat ius agnationis, quod solum adoptione perimebatur: consequens erat, vt siue in potestate patris naturalis, siue in adoptionem dati essent liberi, succederent tamen matris liberto. Et id CAIVS innuit (b): *Satis constat, etiamsi in potestate sit parentis filius patronae, nihilominus legitimo iure ad eum pertinere hereditatem.* Attamen non omnium patronarum liberis hoc ius erat, sed ingenuarum, quae TRIVM LIBERORVM IVRE ERANT HONORATAE. Ipsi patronae ingenuae sufficiebant duo liberi, vt succederet: sed ad ius illud in liberos transmittendum non nisi tres sufficiebant. An haec lex et libertina patrona natis prospexerit, incompertum est. Id vero certissimum, erroris eos recte postulari a M. VERTR. MAVRO (c), qui filias patronae, liberto materno successuras, eodem iure liberorum indiguisse existimant. Saltim id non constat ex verbis VLPIANI, cui soli eius capitis notitiam debemus.

VIIII. Et haec quidem sunt, quae ad partem legis Papiae Poppaeae priorem pertinent, capita quaeque, tanquam fractas e naufragio tabulas, post viri eximii IAC. GOTHOFREDI industriam, colligere licuit. Iam eamdem operam nauabimus legi Iuliae Papiae CADVCARIAE, quam alterius veluti adpendicem fuisse, iam supra obseruauimus.

(a) *Ibid.* §. 7.
(b) L. 22. *D. de iur. patron.*
(c) *De iure lib. cap.* 26.

LIBER

* * * * * * * * * *

LIBER III.

AD LEGEM CADVCARIAM VEL DE CADVCIS.

* * * * * * * * * *

CAPVT I.

DE NOMINE, FINE ET CAPITIBVS LEGIS CADVCARIAE.

I. *Pars legis Papiae posterior de caducis egit. Lex caducaria.* II. *Ea ad locupletandum aerarium fuit comparata. Aerarii ratio tempore Augusti. Aerarium militare. Fiscus. Vtriusque administratio.* III. *Lex haec odiosa, et multis veterum improbata.* IIII. *Capita legis vnde restituenda? Fragmenta veterum per laterculos disposita secundum ordinem capitum. Ipsa lex cum notis et allegationibus exhibita.*

I. Dvae fuerunt legis IVLIAE ET PAPIAE POPPAEAE partes, quarum altera de maritandis ordinibus, parentum et coniugum praemiis, poenisque caelibum et orborum; posterior de bonis caducis, ereptitiis, et vacantibus egit. Vnde haec posterior pars lex Iulia CADVCARIA dicitur. Sane ita adpellatur ab VLPIANO in *Fragmentis* (a), vbi legimus: *populo bona deferuntur* ex LEGE IVLIA CADVCARIA, non autem in *L.* 4. §. 17. *D. de fideicomm. libert.* vbi pro *caducis legionis*, *caducarias leges* reponi, acute quidem, sed perperam iubet IAC. CVIACIVS (b), ab EM. MERILLIO (c), IANO A COSTA (d) et IAC. GOTHOFREDO (e) hinc merito notatus. Quare mireris, eam emendationem probare se potuisse FR. HOTOMANO (f). Alibi simpliciter haec lex vocatur IVLIA (g), item lex PAPIA, vel LEGES ANTIQVAE (h), quae adpellationes, opinor, fraudi quibusdam fuerunt, vt hanc posteriorem legis nostrae partem pro lege singulari et a superiore de maritandis ordini-

(a) *Tit. XXVIII.* §. 7.
(b) *Ad* VLP. *ibid.*
(c) *Var.* CVIAC. *Lib. III. cap.* 20.
(d) *Ad* §. 1. *Inst. de ea cui lib. causs.*
(e) *Ad Leg. Pap. p.* 341.
(f) *De Legib. p.* 282.
(g) L. 96. §. 1. *D. de legat.* 1.
(h) L. *vn. pr.* §. 12. C. *de caduc. toll.*

dinibus diuersa haberent, a quo errore nec Fr. Hotomanvs (a), a nobis paullo ante laudatus, sibi satis cauisse videtur.

II. Quemadmodum autem pars legis prior ad augendam prolem explendumque ciuium numerum; ita posterior haec, vt supra diximus, ad locupletandum aerarium fuit comparata. Qua de re Tacitvs (b): *legem Papiam Poppaeam*, inquit, *senior Augustus post Iulias rogationes, incitandis caelibum poenis, et* AVGENDO AERARIO *sanxit.* Et Plinivs (c) iunior, insectatus mores malorum principum: *Locupletabant et fiscum et* AERARIVM, *non tam Voconiae et* IVLIAE LEGES, *quam maiestatis singulare et vnicum crimen eorum, qui crimine vacarent.* Denique et ipse Ivstinianvs (d) noster, *et nomen et materiam* CADVCORVM *ex bellis ortam et auctam ciuilibus, quae in se populus Romanus mouerit, et belli calamitate introductam esse*, refert, eoque ipso innuit, exhausto bellis ciuilibus aerario, id vnum superfuisse remedium, vt priuatorum incommodo publica leuaretur inopia, magnaque priuatorum patrimoniorum pars interuerteretur. [Id quod et alio loco innuit imperator in *Constit. tanta* §. 6. *de confirm. Digestor.* vbi redditurus rationem, cur de caducis in Pandectis nihil occurrere passus sit: *sed in his*, inquit, *nihil de caducis a nobis memoratum est, ne caussa, quae in rebus non prospere gestis et tristibus temporibus Romanis increbuit calamitatibus, bello coalescens ciuili, nostris maneat temporibus, quae fauor caelestis et pacis vigor firmauit, et super omnes gentes in bellicis victori periculis supposuit, ne luctuosum monimentum laeta saecula inumbrare concedatur.* Quamuis, dum in mediis bellis ciuilibus legem hanc latam existimat, haud adeo accurate eius historiam expendisse videatur vel imperator, vel quisquis eius nomine hanc constitutionem concinnauit.]

Ea res repetenda est paullo altius. Augustus rerum potitus, tantum tueri imperium haud potuisset, nisi, obsequutus prudenti Maecenatis consilio, copiosum aluisset militem, in pace decus, in bello praesidium, imperio suo columen ac munimentum futurum. Non e re amplius erat, latus praebere militi legionario, veteri ritu delecto e ciuibus, et cui rerum nouarum studium inspirare posset recens adhuc pristinae libertatis memoria: sed opus videbatur militia mercenaria, quae nunquam arma deponeret e manibus, quamque stipendii dulcedo et spes praemiorum principi soli deuinciret. Quum autem nec quies sine armis, nec arma sine stipendiis, nec stipendia sine aerario suppetant: prudenter apud Dionem (e) Maecenas Augusto commendat curam aerarii

(a) *De legib. Rom. voce* Iulia de caducis.

(b) *Annal. Lib.* III. *cap.* 25.

(c) *Paneg. cap.* 42.

(d) L. *vn. pr. C. de caduc. toll.*

(e) *Lib.* LII.

rarii publici, suadetque, vt illud, exhaustum bellis ciuilibus, non per scelera, sed bonis artibus, expleatur. Eum in finem illi inferri oportere ait spolia, praedam, et publicarum rerum, conditionibus, quantum fieri possit, pinguissimis distrahendarum pretia. Addit, publicam istam pecuniam, vt tacite in maius crescat, mediocri foenore aliis mutuam dandam, agros fundosque publicos pro certa mercede annua locandos, adiungendas metallifodinarum primitias, vectigalia iis bonis, quae quaestum insignem possessoribus ferant, imponenda, donec ratio redituum et erogationum necessitas inter se congruant. Haec consilia sequutus Augustus, testibus SVETONIO (a) et DIONE (b), aerarium militare instituit cum vectigalibus nouis, inter quae praeter centesimam rerum venalium, iam antea post bella ciuilia institutam (c), praecipue lucrosa erat vicesima hereditatum et legatorum, ab heredibus et legatariis extraneis huic aerario inferenda (d). Equidem IAN. VINC. GRAVINA (e) vicesimarium istud vectigal hac ipsa lege Iulia caducaria inuectum putat, eamque ideo vocat *legem Papiam Poppaeam de caducis, vel caducariam, et de* VICESIMIS: sed eius quidem rei in vetustis historiarum monimentis nec vola exstat, nec vestigium, quum tamen alias ipsius vicesimae hereditatum vestigia quaedam in iure nostro deprehenderit vir summus, IAC. CVIACIVS (f), qui et alibi rectius scribit: *quae lex vicesimam sanxit, eadem de aperiendis tabulis testamenti cauit.* Vtrumque autem factum *lege Iulia* VICESIMARIA, paullo ante Papiam Poppaeam lata, et libris commentariorum duobus explicata ab AEMILIO MACRO (g). In idem vero aerarium militare deferenda erant caduca, iisque illud quam maxime videtur locupletatum. Vnde et sublata iam vicesima, lex tamen caducaria, tanquam praecipuum, quo militare aerarium nitebatur, subsidium mansit vsque ad tempora IVSTINIANI.

Aerario huic Augustus praefecerat tres viros praetorios, sorte legendos singulis trienniis (h). At postea ipsi principes suo arbitrio hanc curam demandabant iis, qui PRAEFECTI AERARII MILITARIS adpellantur, et diuersi sunt a PRAEF. AERARII SATVRNI. Amborum passim fit mentio in marmoribus, maxime C. Plinio Secundo dedicatis (i), qui non semel vocatur PRAEF. AERARII SATVRNI, PRAEF. AERARII MILIT.

(a) *August. cap.* 49.
(b) *Lib. IV. p.* 565.
(c) TACIT. *Annal. Lib. I. cap.* 78. *Lib. II. cap.* 42.
(d) DIO CASS. *Lib. LV. p.* 563.
(e) *De Leg. et SCtis.* §. 69.
(f) *Lib. V. Obs. cap.* 16. *Lib. VIIII. cap.* 24.
(g) L. 37. *D. de religios.* L. 68. *D. ad L. Fal.* L. 154. *D. de verb. sign.*
(h) SVET. *Aug. cap.* 36. DIO *Lib. LV. ib.*
(i) *Inscript. pag. m.* 28. *n.* 5.

MILIT. Horum ergo fuit, et caduca vindicare aerario. Ab initio enim principatus diuerſae erant fiſci ac aerarii rationes, vel vti DIO vocat, τῦ βασιλικῦ καὶ τιμίου: ſed plerumque tamen princeps vtroque vtebatur pro lubitu, vt, ipſo fatente DIONE (a), vix liqueret, quid inter Auguſti et publicum intereſſet aerarium. Eoque factum, vt, nondum ſublato illo diſcrimine, promiſcue tamen aliquando acciperentur fiſcus et aerarium, et poſtremi principes demum omnia vectigalia ac caduca non in aerarium populi, ſed in fiſcum, inferri iuberent. Vnde vetus gloſſa: Ταμεῖον *fiſcus, aerarium.* Quae itaque caduca antea vindicabant praefecti aerario militari, ea poſtea occupabant procuratores fiſci, et in prouinciis procuratores Caeſaris, quamuis et ſingulares paſſim conſtituti eſſent PROCVRATORES CADVCORVM IN PROV. quorum in tribus vetuſtis marmoribus apud FABRETTVM (b) et PHIL. A TVRRE (c) fit mentio, quemadmodum et alibi memorantur PROCVRATORES HEREDITATIVM PRIVATI PATRIMONII, EXACTORES HEREDITATIVM, LEGATORVM et PECVLIORVM, PROCVRATORES et PROMAGISTRI XX. HEREDITATIVM, vt ſatis adpareat, et hereditatibus, principi teſtamento relictis, et viceſimis, et caducis vindicandis, ſingulares praefuiſſe procuratores et principis adminiſtros, diuerſos a PROCVRATORIBVS FISCI, vel ΚΑΘΟΛΙΚΟΙΣ RATIONALIVM, qui cauſſas fiſcales generatim curabant, de quibus iam pluſcula addere nihil attinet.

III. Ceterum quemadmodum inuidioſa eſſe ſolent, quaecumque ad locupletandum e priuatorum opibus aerarium excogitantur: ita nec mirandum, legem de caducis reprehenſione haud caruiſſe. Ipſe ſane IVSTINIANVS (d) eam ait *prudentiſſimis viris* DISPLICVISSE, *multaſque ab iis inuentas eſſe vias, per quas caduca non fierent*, additque, *inuidioſam fuiſſe* CADVCORVM *obſeruationem.* Immo quod iam ſub Tiberio de moderanda lege Papia Poppaea actum eſſe ſcribit TACITVS (e), id praecipue intelligendum videtur de lege caducaria, ceu vel ex verbis ſequentibus adparet: *ceterum multitudo periclitantium gliſcebat, quum omnis domus delatorum interpretationibus ſubuerteretur.* Delatores enim eum in finem conſtitui et praemiis incitari ſolebant, vt caduca fiſco nunciarent, iique altius quotidie penetrauerant, vrbemque et Italiam, et quod vſquam ciuium, ita corripuerant, *vt multorum exciſo ſtatu, terror omnibus intentaretur*, ceu idem TACITVS (f) paucis interiectis refert. Vel ex his ergo, quam inuidioſa fuerit caducorum

(a) *Lib. LIII. pag.* 511.
(b) *Inſcript. cap.* 3.
(c) *Monim. vet. Antu. cap.* 6.
(d) L. *vn. pr.* C. *de caduc. toll.*
(e) *Lib. III. Cap.* 19. *ſequ.*
(f) *Ibid.*

rum obseruatio, satis superque adparet, vt non opus sit pluribus id firmare.

IIII. Qualia autem fuerint legis Iuliae caducariae capita, ex pluribus, quae supersunt, veterum ICtorum fragmentis, et luculenta Ivstiniani *de caducis tollendis* constitutione satis adparet. Ea nos more nostro redigemus in ordinem, restitutoque inde legis textui singulorum ICtorum periochas ita aptabimus, vt, ad quod quaeque caput pertinuerit, vel vno obtutu possit intelligi.

IVRECONSVLTORVM VETERVM FRAGMENTA, AD LEGEM IVLIAM CADVCARIAM PERTINENTIA.

Cap. leg.	Vlpian. lib. XIII.	Ter. Clem. Lib. XII.	Caivs lib. X.	Pavll. lib. V.	Mavrician. lib. II.	Marcellvs, ex cuius libris postremis, qui ad legem caducariam pertinuerunt, nihil superest.	Ivstinian.
Cap. I. de aditione hereditatis, et quando dies legatorum cedat. Cels. lib. XXXIII.	—	—	—	L. 80. D. *de adquir. vel omitt. her.* L. 10. D. *de codicill.*	—		*L. un. C. de caduc. toll.* §. I.
						Ivstinian.	
Cap. II. de iis, quibus caduca iure antiquo deferuntur. Cels. lib. XXXIII. *L. 19. D. de leg.* L. 191. D. *de reg. iur.*	—	L. 40. D. *de bon. libert.* L. 10. D. *de adsign. libert.*	L. 13. D. *de suis et legit. hered.* L. 149. D. *de verb. signif.*		—	—	
Cap. III. de iis, quae pro non scriptis habentur. Cels. lib.	*L. 4. D. de his, quae pro non scriptis hab.*	L. 21. D. *de liberat. legat.*	—	L. 71. D. *de her. instit.* L. 88. D. *de legat.* 3. L. 6. D. *de adim. vel transfer. legat.*		§. 2. 3.	

CAP. LEG.	VLPIAN. LIB. XIII.	TER. CLEM. LIB. XII.	CAIVS LIB. X.	PAVLL. LIB. V.	MAVRIC. LIB. II.	IVSTINIAN.
CAP. IIII. de caussa caduci. CELS. LIB. XXXIIII. L. 27. D. *de legat.* 2.	L. 59. D. *de cond. et demonstr.* L. 31. D. *de legib.*	———	L. 152. D. *de verb. sign.*	———	L. 23. D. *de vsu et vsufr. leg.* L. 57. D. *de legat.* 2.	§. 4.
CAP. V. de caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas decedentem. CELS. IB. ———	L. 81. D. *de adqu. vel omitt. her.* L. 10. 12. D. *test. quemadm. aper.* L. 7. D. *de servit.*	———	LIB. XI. L. 11. D. *testam. quemad. aper.* L. 14. D. *de iure fisci.*	L. 68. D. *de adqu. her.* L. 49. D. *de legat.* 2.	———	§. 5-9.
CAP. VI. de caducis ob heredis vel legatarii incapacitatem. CELS. LIB. XXXV. L. 1. D. *de reg. Cat.*	L. 64. D. *ad leg. Falc.*	LIB. XIII. L. 54. D. *de legat.* 2.	LIB. XII. L. 55. D. *de legat.* 2. L. 18. D. *de manumiss.*	L. 28. D. *de legib.* L. 69. D. *de reb. auct. iud. poss.* L. 4. D. *pro herede.*	———	———
CAP. VII. de caducis ob heredem vel legatarium ante exsistentem conditionem decedentem. CELS. ibid. ———	———	———	LIB. XIII. L. 73. D. *de hered. inst.* L. 69. D. *de condit. et dem.* L. 31. D. *de statu lib.*	———	———	———
CAP. VIII. de bonis ereptitiis. CELS. ibid. ———	LIB. XIIII. L. 9. D. *de his, quae vt indign.*	LIB. XIIII. ex quo nullae desumtae leges.	———	———	———	§. 12.

CAP.

CAP. LEG.	VLPIAN.	TER. CLEM.	CAIVS	PAVLL.	MAVRIC.	IVSTIN.
CAP. VIIII. de bonis vacantibus. CELS. ibid.	LIB. XIIII. —	LIB. XV. *L. 16. D. de opt. legat. L. 59. D. de legat. 2.*	LIB. XIII. *L. 14. D. de suis et legit. hered.*	LIB. V. —	LIB. II. —	—
CAP. X. de fraudibus aduersus hanc legem commissis. CELS. ibid.	LIB. XV. *L. 22. D. de vsu et vsufr. leg. L. 37. D. de mort. caussa donat.*	LIB. XVI. *L. 82. D. de adqu. vel omitt. her.*	—	LIB. VI. *L. 35. D. de mort. causs. donat. L. 12. D. de condict. causs. dat. causs. non sequut. L. 29. D. de liberat. leg.*	—	—
CAP. XI. de iure adcrescendi. CELS. ibid. *L. 80. D. de leg. 3.*	LIB. XVI. (et XVII. ex quo nulla lex exstat.)	LIB. XVII. *L. 17. D. de opt. legat.*	LIB. XIIII. *L. 58. D. de legat. 2. L. 53. D. de adquir. vel omitt. her.*	*L. 29. D. de legat. 1. L. 65. D. ad leg. Falc. L. 140. D. de verb. signif. L. 89. D. de legat. 3. L. 142. D. de verb. signif.*	—	*§. 10. sequ.*
CAP. XII. de transmissione legatorum. CELS. ibid.	*L. 60. D. de legat. 2.*	—	*L. 56. D. de legat. 2.*	*L. 24. D. quando dies legat. ced.*	—	§. 13.
CAP. XIII. de tacitis fideicommissis. CELS. LIB. XXXVI. *L. 29. D. de leg. 2.*	LIB. XVIII. *L. 6. D. de iur. et facti ignor. L. 83. D. de adquir. hered.*	LIB. XVIII. *L. 1. D. de adem. libert. L. 5. D. de operis seru.*	LIB. XV. *L. 10. D. de his, quae vt indign.*	LIB. VII. *L. 90. D. de legat. 3.*	—	—
CAP. XIIII. de praemiis delatorum. CELS. ibid.	*L. 16. D. de iure fisci.*	—	—	*L. 13. D. de iure fisci.*	LIB. III. *L. 15. D. de iure fisci.*	—

CAP. LEG.	VLPIAN. LIB. XVIII.	TER. CLEM. LIB. XVIII.	CAIVS LIB. XV.	PAVLL. LIB. VII.	MAVRIC. LIB. III.	IVSTIN.
CAP. XV. de oneribus fisci. CELS ibid. ———	*L. 66. D. ad leg. Falc. L. 61. D. de legat.* 2.	———	———	*L. 60. D. de condit. et d. monstr. L. 25. D. de vsu et vsufr. leg. L. 7. D. si cui plus, quam per leg. Falc.*	Ex reliquis nihil exstat.	

Hoc nixi fundamento, posteriorem quoque legis Papiae Poppaeae partem facile restituere, et in pristinum redigere ordinem licebit. Quod eadem methodo, qua primo libro in priore legis parte vsi sumus, praestare pro virili conabimur.

(*) CAP. LEG. XXXXV. vel CADVCAR. I. (a Gothofr. omissum.)

De aditione hereditatis, et quando dies legatorum cedat.

(a) HEreditatem (b), si plures sint coheredes extranei (c), tabulis testamenti apertis, demum adire liceto (d), neque ante dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, cedito.

(*) Primum hoc fuisse legis caducariae caput, testis est Iustinianus, dum in *L. vn. §. 1. C. de caduc. toll. materiam atque* EXORDIVM *caducorum legem Papiam ab aditionibus, quae circa defunctorum hereditates procedebant, sumsisse*, scribit.

(a) Hanc sententiam capitis suggerunt IVSTIN. *d. L. vn. §. 1. C. de caduc. toll.* et VLPIAN. *Fragm. tit.* XXIIII. §. 31.

(b) Heres enim ex asse statim adire poterat. CVIAC. *Obs. Lib.* VI. *cap.* 37. Conf. *L.* 3. *C. de iure delib. et L.* 1. *§.* 4. *D. eod.* An vero pro parte adire potest, qui ex asse scriptus est heres? Vid. PAVLL. *Lib.* V. *L.* 80. *D. de adqu. vel omitt. hered.*

(c) Puta, si testamentum fuerit scriptum. Quid si nuncupatiuum? Vid. PAVLL. *Lib.* V. *L.* 20. *D. de iur. codicill.*

(d) SCtis hanc capitis partem tribuit IVSTINIANVS *L. vn. §. 1. C. de caduc. tollend.* Ipsi legi contra VLPIANVS *Fragm. tit.* XXIIII. §. 31.

CAP.

CAP. XXXXVI. vel II. (Gothöfr. XXVIIII.)

De iis, quibus caduca iure antiquo deferuntur.

(a) SI quis (b), testamento facto, decedit, isque (c) liberos suos parentesue vsque ad tertium gradum (d) heredes habebit, siue alios quoscumque (e), qui liberos habebunt, heredes instituet: hi caduca (f) iure antiquo capiunto. (Gothofredus: *si quae hereditas, si quod legatum post H. L. caducum erit, heredibus amplius ne desertor, extra quam, si quis testamento facto decedat, isque liberos suos heredes parentesue habebit. Liberi namque parentesue vsque ad tertium gradum heredes instituti, quod quis ex eo testamento non capiet, capiunto. Item, si alii quicumque heredes instituti liberos habebunt, caducum ex eo testamento iure antiquo capiunto.*)

(a) Sententiam huius capitis suppeditant VLPIAN. *Fragm. tit.* XVIII. et IVSTINIANVS in L. *vn. pr.* C. *de caduc. toll.*

(b) Ad successiones enim intestatorum leges caducariae non pertinent. PAVLL. *Sent. recept. Lib.* IIII. *tit.* 8. §. 26.

(c) Non ergo caduca liberi iure antiquo capiebant ex testamento materno, quia matri non erant liberi sui: nec ex testamento auiae, ob eamdem rationem: CAIVS *Lib.* X. L. 53. D. *de suis et legit. hered.*

(d) Exheres enim filius nihil capit, praeterquam quod ei obuenit ex bonis libertorum, si pater testamento cauit, vt ius in libertos saluum ei esset. TER. CLEM. *Lib.* XII. L. 40. *D. de bon. libert. et L.* 10. D. *de adsign. libert.*

(e) Extraneos quoque caduca iure antiquo cepisse, si liberos haberent, patet ex IVVENAL. *Sat.* VI. *v.* 87. et VLPIAN. *Fragm. tit.* XXV. §. 17. Liberos vero habet, etiam cui vnicus est. CAIVS *Lib.* X. *L.* 149. *D. de verb. signif.* Rationem reddit CELS. *Lib.* XXXIII. L. *19. D. de legib.* Immo et is huius beneficii erat capax, cui princeps ius liberorum dederat, quamuis non haberet liberos. Quid vero si princeps id tamquam viuenti concesserat ei, qui iam mortuus fuerat? Vide CELS. *Lib.* XXXIII. L. 191. *D. de reg. iur.*

(f) Ita vocatur ius, quod ante legem Papiam Poppaeam obtinuit, de quo VLP. *tit.* 1. §. 19. *tit.* XVII. §. 2. *tit.* XVIII. L. 29. *D. de legat.* 2. L. *vn. pr.* C. *de caduc. toll.*

CAP. XXXXVII. vel III. (Gothofred. xxx.)

De his, quae pro non scriptis habentur.

(a) QVae (Gothofr. *Item ea quae*) (b) ab initio deficient, vel in quibus testator postea (c) mutauerit voluntatem, ea pro non scriptis habentor, eaque ii, a quibus relicta sunt, iure antiquo capiunto. (Gothofr. *ab initio deficient, et pro non scripto inutiliaue erunt, vel in quibus testator voluntatem suam postea mutauerit, ii, a quibus* cet.)

(a) Ita huius capitis sententiam describit IVSTINIANVS L. vn. §. 2. 3. *C. de caduc. toll.*

(b) Veluti iis relicta, qui tempore conditi testamenti in rebus humanis non erant, vel qui tum captiui ab hostibus detenti, ibi decesserant. VLP. *Lib.* XIII. L. 4. *D. de his, quae pro non script.* Item, quae relicta fuerant per captatoriam institutionem. PAVLL. *Lib.* v. L. 71. *D. de hered. inst.*

(c) Veluti si speciem nouam ex re legata fecerit, eaque ad priorem speciem reduci nequeat, PAVLL. *Lib.* v. L. 88. *D. de legat.* 3. vel si legata liberatione debitorem postea liberarit, vel ab eo sibi satisfieri passus sit. TER. CLEM. *Lib.* XII. L. 21. *D. de liberat. leg.* Item si legatum disertis verbis ademerit, non, si transtulerit in alium. PAVLL. *Lib.* v. L. 6. *D. de adim. legat.*

CAP. XXXXVIII. vel IIII. (Gothofr. xxx.)

De caussa caduci.

(a) SI quicumque (b) hominum heres legatariusue, viuo testatore, post testamentum conditum decedet (c), conditione deficiet, relictum IN CAVSSA CADVCI esto, et (d) populo quasi caducum defertor. (Gothofredus: *superioribus personis et caussis cessantibus, cuicumque homini priuato delata hereditas legatumue ex sequentibus caussis caducum caducaue erit, populo defertor... Si viuo testatore, post testamentum conditum, heres legatariusue viuo testatore* cet.)

(a) L. vn. §. 2. et §. 4. C. *de caduc. toll.*

(b) Homo, siue mas, siue femina. CAIVS *Lib.* x. L. 152. *D. de verb. signif.* Nec excipitur augusta, nisi eam lege soluat princeps, qui et ipse lege solutus. VLP. *Lib.* XIII. L. 31. *D. de legib.* Quamuis eo iure non gauderent augustarum coheredes et collegatarii. MAVRICIAN. *Lib.* II. L. 57. *D. de legat.* 2.

(c) Veluti si heres legatariusue ante conditionis euentum decesserit, vel seruus poenae factus sit, VLP. *Lib.* XIII. L. 59. *D. de condit. et dem.* vel aliam passus sit capitis diminutionem, MAVRIC. *Lib. II.* L. 23. *D. de vsufr. legat.* Quid si plures conditiones adscriptae? CELS. *Lib.* XXXIIII. L. 27. *D. de legat.* 2.

(d) Postea fisco vel principi ex constitutione Antonini Caracallae. VLP. *Fragm. tit.* XVII. §. 2.

CAP.

CAP. XXXXVIIII. vel V. (Gothofr. xxx.)

De caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas decedentem.

(a) Siue heres (b) pro parte, legatariusue, quibus pure vel in certum diem hereditas legatumue relictum erit, post mortem testatoris (c), ante apertas tabulas testamenti (d), decedet, vel (e) pereger fiet, ea hereditatis (f) pars legatumue caduca sunto, populoque deferuntor.

(a) Hoc caput ita fere extulit IVSTINIANVS L. vn. §. 2. *C. de caduc. toll.* et ante eum VLP. *Fragm. tit.* XVII.

(b) Heres enim ex asse si deficeret, hereditas non incidebat in casum, sed res ad caussam intestati redibat. L. 80. *D. de adqu. hered.* Quid si seruus communis plurium dominorum, solus institutus? Vid. PAVLL. *Lib.* V. L. 68. *D. eod.*

(c) Hinc tam sollicite de aperiendis tabulis disputant VLP. *Lib.* XIII. L. 10. *et* L. 12. *D. testam. quemadm. aper.* et CAIVS *Lib.* XI. L. 11. *D. eod.* Ab eo enim tempore dies legatorum cedebat, excepto legato vsusfructus, cuius dies ab adita hereditate cedit, non autem aliarum seruitutum praedialium. VLP. *Lib.* XIII. L. 7. *D. de seruit.*

(d) An vero, adita iam hereditate, substitutionem ad heredes suos transfert? Vid. VLP. *Lib.* XIII. L. 81. *D. de adquir. vel omitt. her.*

(e) VLPIAN. *Fragm. tit.* XVII. §. I.

(f) Dummodo id exstet. Quid si perierit? Quid si legata tessera frumentaria, vel res commercio heredis exemta? Vid. PAVLL. *Lib.* V. *L.* 49. *D. de legat.* 2. Ceterum fiscus caduca haec occupat cum onere. PAVLL. *ibid.* et CAI. *Lib.* XI. L. 14. *D. de iur. fisci.*

CAP.

CAP. L. vel VI. (Gothofr. xxx.)

De caducis, ob heredis vel legatarii incapacitatem.

Siue (a) caelibi, vel (b) alteri cuiuis, plus, quam ex h. l. licebit, relictum erit, et id (c) caducum esto, populoque vindicator.

(a) Huc pertinent fragmenta TER. CLEM. *Lib.* XIII. L. 54. *D. de legat.* 2. VLP. *Lib.* XIII. L. 64. *D. ad leg. Falc.* Nisi intra centum dies legi paruerit. Neque enim ad nouas leges pertinebat regula Catoniana: L. 5. *D. de reg. Cat.* eoque referendum fragmentum CELSI, *Lib.* XXXV. L. 1. *D. eod.*

(b) Cuicumque incapaci; qualis etiam libertus Latinus, nisi intra centum dies iura Quiritium consequatur. VLP. *Fragm. tit.* XVII. §. 1. Atqui haec non ex lege Papia Poppaea, sed ex Iunia Norbana sunt. Id quidem verum est, sed posteriores leges ad priores pertinent, nisi sint contrariae. PAVLL. *Lib.* V. L. 28. *D. de legib.* Seruo instituto hereditario, capacitas non aestimatur ex persona defuncti, nec ex persona heredis futuri, et hinc hereditatem hic sine vllo impedimento adquirit. CAI. *Lib.* XII. L. 55. *D. de legat.* 2.

(c) Quid si iam heres legatariusue vsuceperit? PAVLL. *Lib.* V. L. 4. *D. pro hered.* Quid si hereditas non sit soluendo? Tunc fisco praefertur et incapax, quia nihil capit, sed creditores bona vendunt, exceptis tamen statuis. PAVLL. *Lib.* V. L. 29. *D. de reb. auct. iud. poss.* An vero eo casu creditores, venditis bonis, manumittere possunt? CAI. *Lib.* XII. L. 18. *D. de manumiss.*

CAP. LI. vel VII. (Gothofr. xxxi.)

De caducis ob heredem vel legatarium ante euentum conditionis decedentem.

Siue heres legatariusue post mortem testatorum (a), ante euentum (b) conditionis, deficiat, hereditas legatumue caduca sunto, populoque deferuntor.

(a) Dies enim legati conditionalis vel in diem incertum relicti a tempore exsistentis conditionis cedit. *L. vn.* §. 7. *C. de caduc. toll.* Eo pertinent fragmenta CAII *Lib.* XIII. L. 69. *D. de condit. et demonstr.* L. 31. *D. de statu lib.*

(b) Si quis sub conditione heredem instituit, eique substituit, an et substitutus sub conditione institutus censetur? CAI. *Lib.* XIII. L. 73. *D. de her. inst.*

CAP.

CAP. LII. vel VIII. (Gothofr. XXXI.)

De bonis ereptitiis.

(a) QVae hereditas, quodue legatum (b), tamquam indigno erepta ereptumue erit, illa illudue (c) populo defertor. (Gothofr. *Si velut indigno hereditas legatumue ereptum erit, populo vindicator.*)

(a) Suppeditat hanc capitis sententiam *L. vn.* §. 12. *C. de caduc. toll.*

(b) Plures caussae, propter quas hereditas ceu indignis eripitur, explicantur singulari titulo Pandectarum. Indigni sunt etiam, qui testatori maledixerunt, vel ei mouerunt controuersiam status. VLP. *Lib.* XIIII. L. 9. *D. de his, quae vt indign.*

(c) Aliquando tamen erepta indignis manebant apud heredes. VLPIAN. *Fragm. tit.* XVIIII. §. 16. IVSTINIAN. *L. vn.* §. 12. *C. de caduc. toll.*

CAP. LIII. vel VIIII. (Gothofr. XXXII.)

De bonis vacantibus.

(a) SI (b) ante aditam hereditatem (c), agnitumue legatum, per damnationem, sinendi modo, vel per praeceptionem relictum, (Gothofr. *has species omittit*) heres legatariusue decedat, (Gothofr. addit: *hereditas legatumue ceu vacantia populo vindicantor. Item si*) siue heres legatariusue (d) ius suum omittat repudietue: hereditas legatumue, ceu vacantia, populo vindicantor, neue heredibus, (Gothofredus addit *eorum*) deferuntor.

(a) De hoc capite vid. L. *vn.* §. 5. *C. de caduc. toll.*

(b) Nam non adita hereditas non transmittitur, nisi heredes sint sui. CAI. *Lib.* XIII. L. 14. *D. de suis et legit. hered.*

(c) Differentia fuit inter varia legatorum genera. Inprimis excipiebatur legatum vindicationis. Quo pertinet fragmentum TER. CLEM. *Lib.* XV. L. 16. *D. de opt. leg.*

(d) Ita VLPIAN. *Fragm. tit.* XXIIII. §. 11. *tit.* 1. §. 19. *tit.* XXVIII. §. 7. Eodem pertinet fragmentum TER. CLEM. *Lib.* XV. L. 59. *D. de legat.* 2.

CAP. LIIII. vel x. (Gothofr. XXXIII.)

De fraudibus aduersus H. L. commissis.

NE quis (a) in fraudem H. L. quo magis caduca et ereptitia (Gothofredus omittit *ereptitia*,) is, qui capere non potest, capiat, quidquam admittere velit.

(a) Multa in fraudem legis excogitata fuerant: veluti mortis caussa donationes. VLP. *Lib.* XV. L. 37. *D. de mort. causs. donat.* PAVLL. *Lib.* VI. L. 35. *D. eod.* et L. 12. *D. de condict. causs. dat. causs. non sequut.* Institutiones filiorum familias, per quos patres adquirerent. PAVLI. *Lib.* VI. L. 140. *D. de verb. sign.* Institutio serui, a domino incapace ante aditionem manumittendi. TER. CLEM. *Lib.* XVI. L. 82. *D. de adquir. vel omitt. her.* Pecunia credita incapaci, eidemque legata liberatio. PAVLL. *Lib.* VI. L. 29. *D. de lib. leg.* Debitum legatum cum aliquo emolumento. PAVLL. *Lib.* VI. L. 29. *D. de legat.* 1. Vsusfructus tamquam reditus perpetuus relictus. VLP. *Lib.* XV. L. 22. *D. de vsufr. legat.* Non autem fraudibus accenfebantur substitutiones, de quibus IVSTINIANVS *L. vn. pr. C. de caduc. toll.* nec legatum sub ea conditione relictum, cuius meminit PAVLL. *Lib.* V. L. 65. *D. ad leg. Falc.*

CAP. LV. vel XI. (Gothofr. XXXIIII.)

De iure adcrescendi.

(a) ANte apertas tabulas aditamque hereditatem, inter coniunctos heredes legatariosue, (b) ius adcrescendi in iis, quae (c) caduca vel in caussa caduci sunt (d), excepto vsufructu legato, ne esto. (Gothofr. *Inter coniunctos heredes legatariosue ius adcrescendi ne esto.*)

(a) VLPIAN. *tit.* XXIIII. §. 13.

(b) Ad ea, quae pro non scriptis habita, hoc caput non pertinuit, sed ad caduca et quasi caduca, in quibus quum quaedam personae fisco praeferrentur: (vid. caput legis 46.) in iis quomodo obtineat ius adcrescendi, accurate docent PAVLL. *Lib.* VI. L. 89. *D. de leg.* 3. L. 142. *D. de verb. signif.* CAI. *Lib.* XIII. L. 58. *D. de legat.* 2. TER. CLEM. *Lib.* XVII. L. 17. *D. de opt. leg.* CELS. *Lib.* XXXV. L. 80. *D. de leg.* 3.

(c) Non itaque, quae adita iam hereditate deficiebant. CAI. *Lib.* XIIII. L. 53. *D. de adqu. vel omitt. hered.*

(d) *L.* 1. *pr. D. de vsufr. accresc.*

CAP.

CAP. LVI. vel XII. (Gothofr. omisit.)

De transmissione legatorum.

(a) LEgatum pure aut in diem certum per vindicationem relictum (b), post apertas tabulas; reliqua, non nisi agnita; conditionalia denique, post conditionis euentum (c), ad heredes transmittuntor.

(a) Sententiam capitis suppeditat IVSTINIANVS L. *vn.* §. 13. C. *de caduc. toll.*

(b) Hinc si a filio herede legatum fuit Seio, fideique eius commissum, sub conditione, vt Titio restituat, et pendente conditione Titius decessit: fideicommissum ad Titii heredem non transmittitur, nec apud filium, sed apud Seium manet. VLP. *Lib.* XVI. L. 60. *D. de legat.* 2. Si vel penus legata vel fundus, vel, si heres non dederit, decem, legatariusue postquam interpellauit heredem, decessit: legatarii heres non penum vel fundum, sed decem petere potest. PAVLL. *Lib.* VI. L. 24. *D. quando dies leg. ced.*

(c) Quod tamen principi relictum, qui, antequam dies legati cedat, hominibus ereptus est, ex constitutione Antonini successori debetur. CAIVS *Lib.* XIIII. L. 56. *D. de legat.* 2.

CAP. LVII. vel XIII. (Gothofr. XXXV.)

De tacitis fideicommissis.

SI qui heres legatariusue in fraudem H. L. a testatore tacite (a) rogatus sit, ei restituere (b), qui per H. L. capere prohibetur, isque (c) sciens (d), dolo malo, tacitam fidem testatori adcommodauerit (e), hereditate legatoue sibi relicto priuator, eaque populo vindicantor.

(a) Siue chirographum eo nomine dederit, siue nuda pollicitatione repromiserit. CAI. *Lib.* XV. L. 10. *D. de legat.* 3.

(b) Qui incapax est tempore conditi testamenti. Quid si postea capere non posse inciperet? Tunc fideicommissum apud eum manebat, a quo fuerat relictum. CAI. *Lib.* XV. L. 10. *D. de his, quae vt indign.* Inter incapaces autem non est concubina. CELS. *Lib.* XXXVI. L. 29. *D. de legat.* 2.

(c) Quis sciens? VLP. *Lib.* XVIII. L. 6. *D. de iur. et facti ignor.*

(d) Dolus non imputabatur filio familias, qui iussu patris tacitam fidem accommodauerat. CAI. *Lib.* XV. L. 10. §. *vlt.* *D. de his, quae vt indign.*

(e) Etiam libertatis legatum perimebatur. TER. CLEM. *Lib.* XVIII. L. 1. *D. de adem. libert.* L. 5. *D. de oper. seruor.* Heres fiduciarius amittebat ius accrescendi. VLP. *Lib.* XVIII. L. 83. *D. de adquir. vel omitt. hered.* Partem tamen ex constitutione D. Traiani auferebat, qui se ipse detulerat. PAVLL. *Lib.* VII. L. 13. *D. de iure fisci.*

CAP. LVIII. vel XIIII. (Gothofr. XXXVI.)

De praemiis delatorum.

(a) SI quis incapaci relictum ad aerarium detulerit, et conuicerit, is praemii nomine - - - - (b) partem bonorum consequitor.

(a) Delatores praemiis inducti. TACIT. *Annal. Lib.* III. *cap.* 19. MAVRICIAN. *Lib.* III. L. 15. *D. de iure fisci.* Si ipsi incapaces se deferebant, ipsis pars bonorum relinquebatur ex constitutione Traiani. VLP. *Lib. XVIII.* L. 16. *et* PAVLL. *Lib.* VII. L. 13. *De de iure fisci.*

(b) Quotam partem acceperint, ignoratur. Neronem vero id praemium ad quartam reduxisse, auctor est SVETON. *Neron. cap.* 10.

CAP. LVIIII. vel XV. (Gothofr. XXXVII.)

De oneribus fisci.

CAduca, non nisi (a) deducto aere alieno (b), iisque conditionibus, et oneribus, quibus relicta erunt, populo adquiruntor. (Gothofredus: *supradictis tamen casibus omnibus, bona caduca, deducto aere alieno* cet.)

(a) Ita VLPIAN. *Lib.* XVIII. L. 66. *D. ad leg. Falcid.*

(b) Eo pertinent fragmenta VLP. *Lib.* XVIII. L. 61. *D. de legat.* 2. PAVLL. *Lib.* VII. L. 60. *D. de cond. et dem.* L. 21. *D. de vsu et vsufr. leg.* L. 7. *D. si cui plus, quam per leg. Falc.* Conferatur L. 96. §. 1. *D. de legat.* 2.

Et de his quidem capitibus singulis iam seorsum acturi, id operam dabimus, vt, si qua paullo obscuriora videbuntur, ea in luce, quantum fieri potest, clarissima collocemus.

CAPVT

* * * * * * * * * * *

CAPVT II.

AD CAPVT LEG. CADVC. PRIMVM,

DE ADITIONE HEREDITATIS, ET QVANDO DIES LEGATORVM CEDAT.

I. *Caput hoc, a* IAC. GOTHOFREDO *omissum, primum fuisse demonstratur. An SCto ad hanc legem facto cautum, vt dies legatorum ab apertis tabulis cederet? Caput ipsum restitutum.* II. *Olim tabulae sine sollemnitate apertae ab ipsis propinquis et heredibus. Sollemnitas postea obseruata. Lex Iulia vicesimaria hanc sollemnitatem inuexit. Dies denicales. Cretionis sollemnitas. Heres ex asse scriptus et ante apertas tabulas recte adibat.* L. 80. D. de adqu. vel omitt. her. *explicata. Nec apertione opus in testamento nuncupatiuo.* III. *Quando olim dies legatorum cesserit? Regula Catoniana. Quid lege Papia Poppaea immutatum?* IIII. *An tempore Vlpiani id ius immutatum? Eius vestigia in Pandectis notata. Primus hoc caput abrogauit Iustinianus. Ius nouum.*

I. *Materiam atque* EXORDIVM *caducorum*, inquit IVSTINIANVS, (a) *lex Papia ab* ADITIONIBVS, *quae circa defunctorum hereditates procedebant, sumsit, et ideo non a morte testatoris, sed ab apertura tabularum dies cedere legatorum, SCta, quae circa legem Papiam introducta sunt, censuerunt, vt, quod in medio deficiat, hoc caducum fiat.* Ex his vero Imperatoris verbis colligimus, primum hoc fuisse legis Papiae Poppaeae caput, eoque cautum esse, vt ante apertas tabulas nec hereditatem adire liceret, nec dies legatorum cederet. Quamuis enim posteriorem capitis articulum nescio quibus SCtis tribuat Iustinianus, neque ego dubitem, quin subtile istud ius de cessione diei legatorum SCtis quamplurimis explicatum illustratumque fuerit: ipsum tamen istud principium, quod dies legatorum a tabulis demum apertis cedat, per vniuersam legem caducariam regnat, vt dubitare vix liceat, quin illud ipsa inuexerit lex Papia Poppaea. Saltim id adfirmat VLPIANVS (b), qui, quum SCta circa leges facta alias diligentissime notare

(a) L. vn. §. 1. C. de caduc. toll. (b) Fragm. tit. XXIIII. §. 31.

notare soleat, de cessione tamen diei legatorum diserte scribit: *legatorum, quae pure vel in diem certum relicta sunt, dies cedit, antiquo quidem iure, ex mortis testatoris tempore, per* LEGEM *autem* PAPIAM POPPAEAM *ex apertis tabulis testamenti.*

Quae quum ita sint, VLPIANI sequutus auctoritatem, tale fuisse arbitror caput legis caducariae primum:

> *Hereditatem, si plures sint coheredes extranei, tabulis testamenti apertis demum adire liceto, neque ante dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, cedito.*

II. HEREDITATEM, inquit lex, TABVLIS DEMVM APERTIS ADIRE LICETO. Iure antiquo heredes et propinqui ipsi statim, et quandocumque liberet, inspiciebant testamentum. et cognita testatoris voluntate, vel ea iam antea comperta, hereditatem adibant vel repudiabant, neque vlla hic opus erat sollemnitate, nulla iudicis opera, nisi forte lis quaedam circa tabularum γνησιότητα, vel ipsam supremam testatoris voluntatem incideret. Ast lege Iulia vicesimaria, quam paullo ante legem Papiam Poppaeam latam diximus, sollemnis tabulas aperiendi ritus inualuit, quo non obseruato, nulla videbatur hereditatis aditio. Aperiendae erant tabulae statim: et ita iusserat lex vicesimaria (a): neque tamen prius, quam de morte testatoris certo constaret (b). Secretum enim esse oportebat supremum viui testatoris iudicium, neque quidquam maiorem inuidiam conflauit prudentissimo principi, Augusto, quam quod viui Antonii testamentum, quod is Romae de Cleopatrae liberis inter heredes nuncupatis reliquerat, aperiendum recitandumque pro concione curasset (c): quod factum PLVTARCHVS ἀλλόκοτον καὶ δεινὸν; DIO CASSIVS ἔργον παρανομώτατον haud abs re vocat, quippe poena legis Corneliae de falsis (d) dignum, si a priuato fuisset admissum. Quum autem ea, quae statim vel illico fieri dicuntur, aliquot dierum laxamentum admittere soleant: receptum fuerat, vt tabulae aperirentur die tertio vel quinto inter praesentes, absentibus iis, quorum intererat, intra eosdem dies, postquam superuenerant (e). Sed merito quaeritur, a quo temporis momento illi tres vel quinque dies continui numerati sint? Ex mea sententia, computari non potuerunt

(a) PAVLL. *Recept. Sent. Lib. IIII. tit. 6.* §. 3.

(b) L. 13. §. 1. L. 31. *D. de adqu. vel omitt. her.*

(c) SVET. *Aug. cap.* 17.

(d) L. 1. *D. ad L. Corn. de fals.* L. 38. *D. de poen.*

(e) PAVLL. *ibid.*

runt a die mortis, ſed a tempore, quo iuſta facta fuerant teſtatori, id eſt, a die decimo, qui mortem teſtatoris ſequebatur. Septem enim dies cadauer domi deplorabatur, octauo efferebatur ad rogum, nono colligebantur tumuloque condebantur reliquiae: decimo luſtrabatur familia. Vnde hi dies dicti DENICALES, de quibus FESTVS (a): DENICALES *feriae colebantur, quum hominis mortui cauſſa familia purgabatur. Graeci enim νἑκυν mortuum dicunt.* Intra hos dies nihil auſpicato agebat familia. Excuſabat funeris familiaris cura militem, etiam ſacramento adactum, vt die conſtituto ſine fraude ſua abeſſet (b). Excuſabat reum, vt ſine fraude ſua vadimonium deſereret, nec cautionibus iudicio ſiſtendi cauſſa factis obtemperaret (c). Immo ne priuati quidem negotii quidquam ſuſcipi potuiſſe intra hos dies, vel inde colligas, quod ne mulos quidem per dies denicales iungi patiatur COLVMELLA (d). Quare non inepte quidam ſuſpicantur (e), IVSTINIANVM (f), dum intra nouem dies heredem a creditoribus vrgeri vetuit, ad hos ipſos dies denicales reſpexiſſe, quia et inter Chriſtianos cura funeris facile nouem dies abſumeret, quamuis luſtratio familiae, quae die decimo fieri ſolebat, cum ipſa religione obſoleuiſſet. Quis ergo crediderit, coactos fuiſſe per hos dies heredes de aperiendis tabulis cogitare? Quare hos dies tres vel quinque, intra quos aperiendae erant tabulae, demum ab exactis diebus denicalibus computatos eſſe, vero videtur ſimillimum.

Hos intra dies tres vel quinque primo omnium tabulae offerendae erant magiſtratui competenti (g). Niſi enim, vt oportebat, eſſent oblatae, heres ſcriptus in poſſeſſionem mitti fruſtra deſiderabat (h). Deinde praetor, coactis ſignatoribus, agnitis ſignis, rupto lino, (ita enim tabulas inuolui ſignarique Nero, teſte SVETONIO (i), iuſſerat,) aperiebat tabulas, recitandaſque curabat, et facta deſcribendi copia, exemplar authenticum, ſigno publico notatum; in archiuo reponi iubebat, vt, ſi quando exemplum intercidiſſet, eſſet, vnde peteretur (l). Si ſignatores quidam abeſſent: tabulae ad eos mittebantur, vt ſigna agnoſcerent, ne ſuo incommodo ſe ad locum hereditatis iacentis conferre, officiumque ſibi damnoſum praeſtare tenerentur (m). Sin plures vel omnes abeſſent: praeſentibus optimae opinionis viris, tabulas aperiebat praetor, factoque inſtrumento, deſcripto et recognito, eas ad abſentes mittebat.

(a) *Voce* denicales.
(b) GELL. *Lib. XVI. cap.* 4.
(c) L. 4. §. 2. *D. ſi quis caut. iud. ſiſt.*
(d) *De Re ruſt. Lib. II. cap.* 22.
(e) MYNSING. *ad* §. 8. *inſt. de R. D.*
(f) *Nou. CXV. cap.* 1. §. 1.
(g) L. *vlt.* C. *de edicto D. Hadr. toll.*
(h) PAVLL. *Rec. Sent. Lib. III. tit.* 5. §. 17.
(i) *Neron. cap.* 17.
(l) PAVLL. *Lib. IIII. tit.* 6. §. 1. L. 4. L. 6. *D. teſt. quemadm. ap.*
(m) L. 7. *D. eod.*

bat (a). Id quod etiam in municipiis, coloniis, oppidis, praefecturis, vicis, castellis et conciliabulis erat obseruandum, vbi in foro vel basilica, praesentibus testibus vel honestis viris tabulae debebant recitari, exemploque sublato ab iisdem rursus magistratibus, quibus praesentibus aperta fuerant, obsignari, et quidem inter horam diei secundam et decimam (b), quia hora diei tertia, vti ex MARTIALE (c) obseruat V. C. ANT. SCHVLTINGIVS (d) forum feruere incipiebat.

Tabulis ita sollemniter apertis, tum demum HEREDITATEM ADIRE LICEBAT. Et quidem sine cretione instituto Praetor plerumque dabat tempus ad deliberandum, dierum saltim centum, intra quod aut adeunda, aut repudianda erat hereditas (e). Cum cretione institutus, intra dies cretionis ab herede finitos, qui modo sexaginta (f), modo centum erant (g), cretionis verba sollemnia recitare et adire tenebatur, excludendus ab hereditate, nisi rite creuisset. Dies hi vtiles erant, si heres institutus esset cum cretione vulgari, id est, cum formula: IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE, CERNITO. Omissis his verbis cretio dicebatur continua, et tunc illi quoque dies computabantur, quibus quis ignorasset, se heredem institutum, vel sciuisset quidem, sed non creuisset (h). Haec omnia circa aditionem hereditatis erant obseruanda. Quumque, nondum concesso beneficio inuentarii, vix credibile sit, quemquam heredem id deliberandi spatium anteuertere, et citius adire hereditatem voluisse: facile patet, aliquot saltim menses, praesente etiam herede, potuisse elabi, antequam tabulis apertis hereditas adiretur.

Hac necessitate, post apertas demum tabulas adeundi, omnes obstringebantur HEREDES EXTRANEI. Necessarius enim hereditatem non adeundo consequebatur (i), sed ipso iure cogente heres erat. Multo minus dubitabatur, quin liberi in patris sui potestate constituti, clausis tabulis possent heredes exsistere (l), quum incertum non esset, illis hereditatem deberi. Ex qua GORDIANI constitutione etiam id discimus, id ius obtinuisse tantum, SI PLVRES essent COHEREDES. Ex asse enim scriptus etiam clausis tabulis heres erat, eoque pertinet locus PAVLLI: (m) *Idem dicemus, si ex asse heres institutus, non putet, se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas: Quod si nesciat, esse tabulas, in facto*

(a) L. 2. L. 7. *D. eod.*
(b) PAVLL. *ibid.* §. 2.
(c) *Lib. IV. Epigr.* 8.
(d) *Iurisp. vet. Anteiust. p.* 403.
(e) L. 2. *D. de iure delib.*
(f) CIC. *ad Att. Lib. XIII. Epist.* 46.
(g) VLPIAN. *tit. XXII.* §. 27.
(h) *Idem ibid.* §. 31. *sequ.*
(i) L. 151. *D. de verb. sign.*
(l) L. 3. *C. de iure deliber.*
(m) L. 1. §. 4. *D. de iur. et facti ign.*

facto errat. In iure itaque errare ait heredem, qui ex asse scriptus, se ante apertas tabulas adire vel bonorum possessionem petere non posse existimet. Caussa eius exceptionis non ea est, quam comminiscitur EM. MERILLIVS (a), quod heres certus esse debeat, ex qua parte, et quo modo heres sit: (poterat enim et heres ex asse, purene an sub conditione scriptus sit, ignorare;) sed, quod vno scripto herede, fisco locus non esset. Quum enim, vti infra dicemus, ideo hoc ius inuexerint leges Iulia et Papia Poppaea, ne, quod ante apertas tabulas deficit, coheredibus accresceret, sed ab aerario vel fisco occuparetur: eo εὑρή-ματι sane opus non erat, si unus ex asse esset heres, quo exstincto, nec iuri adcrescendi nec fisco erat locus, sed res ad caussam successionis intestatorum redibat (b). Quare eo tantum casu, quo plures erant scripti heredes extranei, aditio apertas tabulas sequebatur, quia eo tantum casu portio ante apertas tabulas deficiens caduca fiebat, vti recte obseruauit VLPIANVS (c).

Hinc facile intelligitur, quo pertineant bina PAVLLI fragmenta, quae capiti huic primo aptanda duximus. Altero PAVLLVS (d) quaerit, si quis solus heres ex pluribus partibus fuerit institutus, an quasdam partes possit omittere? Id quod negat, adeo, vt ne quidem, si in quibusdam partibus substitutum habeat, id fieri posse concedat. Procul dubio itaque eo loco egit de herede ex asse instituto, pro quo omnino habendus erat, qui solus vel in minima parte fuerat institutus, quia ex iuris Romani principiis pro parte testatus, pro parte intestatus decedere nemo poterat. Porro quaerit PAVLLVS (e), si quis aliis mixtus heredibus ex pluribus partibus heres institutus sit, an adeundo vnam, omnes adquirat? Idque adfirmat. Sed, quia hic de herede ex asse non erat quaestio, statim addit: *Omnes adquiro, si tamen delatae sint.* Nam heredem solum scriptum etiam non delatas partes adquirere, paullo ante vidimus: quod non procedit, si quis habet coheredes. Sequitur tertia quaestio (f), si seruus noster ex parte heres institutus sit pure, ex parte sub conditione, dato coherede, isque iussu nostro hereditatem adierit, deinde manumisso eo seruo, alterius portionis conditio exstiterit, an nobis ea quoque portio prima aditione censeatur adquisita? Et respondet PAVLLVS, non nobis illam portionem adquiri, sed liberto. Quamuis enim alioquin tabulis apertis, hereditatem vel a nobis, vel iussu nostro a seruo no-

(a) *Obs. Lib. V. cap. 9.*
(b) VLP. *tit. XXVI.* §. 5.
(c) *Tit. XVII.* §. 1.
(d) PAVLL. *Lib. V.* L. 80. *D. de adquir. vel omitt. hered.*
(e) d. L. 80. §. 1.
(f) d. L. 80. §. 2.

ſtro adiri poſſe, expediti iuris ſit: non tamen id licet, herede ſub conditione inſtituto, qui exſiſtente demum conditione adit. Quum itaque ſeruus, antequam pars poſterior adiretur, libertatem ſit conſequutus, nobis ſane non cedit portio, quam, quum iam ſeruus noſter eſſe deſiiſſet, adquirit. *Omnia enim*, inquit PAVLLVS, *paria permanere debent in id tempus, quo alterius portionis conditio exſtet, vt adquiratur ei, cui prior pars adquiſita eſt.* Denique idem diſquirit (a), ſi ſeruus idem priore parte adquiſita in eadem conditione permaneat, an exſiſtente conditione noua aditione opus ſit? Quod adfirmat, *quia illud, quod dicimus, ſemel adeundum, in eiuſdem perſona locum habet, non quum per alium adquirenda eſt hereditas.* Nemo itaque non videt, totum hoc PAVLLI fragmentum referendum eſſe ad aditionem hereditatis, quam poſt apertas tabulas primum hoc caput legis PAPIAE caducariae exigebat.

Sed nec id praetermittendum eſt, quum ſollemnitas illa, in aperiendis tabulis obſeruanda, non niſi in teſtamento ſcripto locum habere potuerit, nuncupatum heredem adire potuiſſe, quandocumque liberet, vti recte obſeruauit EM. MERILLIVS (b). Quum vero Titius heredem palam nuncupaſſet, et legata complura in tabulis contuliſſet: quaeſtio incidebat, ſollemniterne aperiendae eſſent hae tabulae, an heres ſtatim adire poſſit? Et recte IVLIANVS negabat, TABVLAS *teſtamenti intelligi, quibus heres ſcriptus non eſſet, et magis codicillos, quam teſtamentum, exiſtimandas eſſe.* Cui Iuliani ſententiae et PAVLLVS (c) in libro commentariorum quinto ſuffragatur.

III. Haec de aditione hereditatis: iam ad legata progredimur, de quibus lex noſtra: NEQVE ANTE DIES LEGATORVM PVRE VEL IN DIEM CERTVM RELICTORVM CEDITO. Dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, teſte VLPIANO (d), iure antiquo cedebat a tempore mortis teſtatoris, idque clariſſime adparet ex regula Catoniana. Quum enim viri erudtiſſimi, veluti ex compacto iſtius regulae auctorem faciant Catonem, M. Porcii Cenſorii filium natu maiorem, ante patrem in praetura defunctum, quippe quem iuris peritiſſimum fuiſſe habitum, GELLIVS (e) teſtatur: ex eius teſtimonio, quid ante Auguſtum obtinuerit, ſatis erit manifeſtum. Regula vero Catoniana, *quod*, SI TESTAMENTI FACTI TEMPORE DECESSISSET TESTATOR, *inutile foret*, *id quandocumque deceſſerit*, *non valere*, definiuit (f). Si vero iam eo tempore dies legatorum ab apertis tabulis ceſſiſſet, fruſtra ſane Cato monuiſſet,

(a) *d.* L. 80. §. *vlt.*
(b) *Obſ. Lib. V. cap.* 9.
(c) PAVLL. *Lib. V.* L. 20. *D. de iure codicill.*
(d) *Fragm. tit.* XXIIII. §. 31.
(e) *Lib.* XIII. *cap.* 18.
(f) L. 31. *D. de regul. Caton.*

nuisset, fingendum esse, testatorem tempore facti testamenti decessisse. Atque inde est, quod cum VLPIANO (a) agnoscunt omnes, regulam Catonianam ad leges nouas, ex quibus dies legatorum ab apertis demum tabulis cedit, non pertinere.

Ita dies legatorum, iure antiquo, id est, ante legem Papiam Poppaeam, a morte testatoris cessit. Quid vero lex nostra? NEC ANTEA, quam tabulae apertae sollemniter, DIES LEGATORVM, PVRE VEL IN DIEM CERTVM RELICTORVM, CEDITO. Hinc legatarius, ante apertas tabulas exstinctus, vel capite minutus, vel alio modo incapax factus, nec ad heredes transmittebat legatum, nec illud legatariis, quocumque modo coniunctis, adcrescebat, sed, vti infra adparebit, tanquam caducum a fisco occupabatur. Id autem tantum ad legata PVRE VEL IN DIEM CERTVM RELICTA pertinebat. Eorum enim, quae sub conditione relinquebantur, dies cedebat a momento, quo conditio exstitisset (b). Vnde nec antea quidquam transmittebatur, nisi vel ea esset conditio, quam Praetor remitteret (c), vel per legatarium non staret, quo minus impleretur (d). Idem iuris erat, si quid in diem incertum relinqueretur. Dies enim incertus facit conditionem (e), adeoque nec dies cedit, ante quam dies adiecta exstiterit (f).

IIII. Tale fuit legis Iuliae caducariae principium. Ex quo quae consectaria elicuerint veteres, paullo post erit dicendi locus. Iam id monemus, ius antiquum luculenta illa de caducis tollendis constitutione in vsum reuocasse IVSTINIANVM (g). Equidem vir doctissimus, FR. HOTOMANVS (h), multo prius, ipsisque VLPIANI temporibus, repudiatam esse censet hanc legis caducariae regulam, idque colligit ex verbis ipsius IVSTINIANI, *ipsis quoque olim prudentibus legem Papiam displicuisse, multasque ideo inuentas* VIAS, *ne caducum fieret.* Inter has enim vias et eam fuisse existimat, quod iureconsulti diem legatorum a morte testatoris cedere voluerint. Sed fallitur procul dubio vir insignis. Viae enim illae, quibus legem caducariam eludere solebant veteres, ad substitutiones pertinent. Vlpiani autem tempore omnino adhuc ab apertis tabulis diem legatorum cessisse, ex aliquot eius locis (i) manifestum est. Immo et in fragmentis IVLIANI (l), AFRICANI (m) et PAVLLI (n), quae Tribonia-

(a) L. *vlt. D. eod.*
(b) VLP. *tit.* XXIIII. §. 31. *L.* 5. §. 2. *D. quando dies leg.*
(c) L. 5. §. 3. *eod.*
(d) *d.* L. 5. §. 5. *eod.* L. 161. *D. de R. I.*
(e) L. 75. *D. de cond. et demonstr.*
(f) L. 21. L. 22. *D. quando dies leg.*
(g) L. *vn.* §. 1. *C. de caduc. toll.*
(h) *De reg. Caton. p.* 57.
(i) *Fragm. tit.* XXXI. L. 3. §. 4. *de her. inst.*
(l) L. 42. *D. eod.*
(m) L. 31. *D. de condit. et demonstr.*
(n) L. 104. *D. de cond. et demonstr.* L. 44. *D. de donat. mort. causs.*

bonianus, iuris noui immemor, in pandectis exstare passus est, expressissima istius iuris vestigia adparent, vt dubitari nequeat, quin istud ex lege caducaria principium quam diutissime, et ad IVSTINIANI vsque tempora viguerit, neque prius eo usque dies legatorum cesserit, quam ab apertis tabulis.

Ast primus, vt dixi, finem ei iuri attulit IVSTINIANVS, qui in laudata constitutione, *Primum hoc*, inquit, *corrigentes, et antiquum statum renouantes, sancimus, omnes habere licentiam* A MORTE TESTATORIS *adire hereditatem, similique modo legatorum vel fideicommissorum, pure vel in diem certam relictorum, diem* A MORTE TESTATORIS *cedere.* Quamuis vero ea constitutio edita sit, Iustiniano A. IV. et Paullino v. c. Coss. anno erae Christianae 534, id est, sequente post confirmationem digestorum: iam antea tamen de ea edenda cogitasse Imperatorem, vel inde patet, quod Tribonianus eiusque συνεργοὶ pleraque veterum fragmenta ad legis Iuliae caducariae principium attemperata, ita immutarunt, vt iam vbique fere in pandectis ius antiquum a Iustiniano reuocatum, regnare videatur. Quod TRIBONIANI emblema iam v. c. Io. IAC. WISSENBACHIVS (a) recte notauit.

Itaque hodie statim hereditatem iure adeunt heredes scripti, nec opus est apertione tabularum sollemni. Sed et legati pure et indiem certum relicti dies statim a morte testatoris cedit, adeo, vt si post mortem huius decesserit legatarius, legatum vel fideicommissum etiam ignorans ad heredes suos transmittat (b). Paucorum tamen legatorum dies hodienum non quidem ab apertis tabulis, sed a tempore aditae hereditatis cedit, veluti legatum libertatis (c), seruitutumque personalium, vt vsusfructus, vsus, habitationis, (d). Id quod tamen non ex lege Papia, sed ex ipsa horum legatorum natura arcessendum est. Quum enim nec libertatis, nec seruitutis personalis legatum ad heredes transmittatur: nihil etiam rationis fuit, cur leges huiusmodi legatorum diem a mortis tempore cedere iuberent. Quamobrem et IVSTINIANVS (e), quamuis sublata lege caducaria ius antiquum reuocarit, haec tamen legata nominatim excepit. Non autem excepit legatum optionis. Quamuis enim nec ius optandi olim ad heredes transmitteretur (f), eti hinc eius quoque legati dies non a morte testatoris, sed ab adita hereditate cederet (g): ex quo tamen constitutione sua sanxit IVSTINIA-

NVS

(a) *Emblem. Tribon. Part. D. v. p.* 110.
(b) L. 5. *pr. et* §. 1. *D. quando dies leg.*
(c) L. 8. *D. eod.*
(d) L. vn. §. 2. *D. quando dies vsusfr. leg. ced.*
(e) L. vn. §. 6. C. *de caduc. toll.*
(f) §. 23. *Inst. de legat.*
(g) L. 16. *D. de opt. vel elect. leg.*

NVS (a), vt, si legatarius viuus non optasset, eius heredi id facere liceret: procul dubio et eius legati dies hodie ab ipsa testatoris morte cedit.

(a) *L. vlt. C. commun. leg. et fideic.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT III.

AD CAPVT LEGIS SECVNDVM.

DE IIS, QVIBVS CADVCA DEFERVNTVR.

I. *Caducum quid? Non omnia caduca fisco cedebant. Capitis secundi sententia.* II. *Leges caducariae non pertinuerunt ad hereditates legitimas. Caduca capiebant heredes sui, et parentes ad tertium gradum. An etiam exheredati? Nec* FISCVS *praeferebatur iis, qui liberos habebant. Quid sit caducum capere?* III. *Ius nouum.*

I. CADVCA VLPIANVS (b) et ISIDORVS (c) ita dicta existimant, *quod eius heredes ceciderint.* Magis tamen *γραμματικῶς* id vocabulum inde deriuandum videtur, quod hereditas legatumue per leges non subsistant, sed cadant. Quemadmodum enim et alias *caduca glans* (d) et *oliua* (e) dicitur, quae cecidit, et *aqua caduca*, quae ex castello vel fistula cadit (f): ita *caducae hereditates* sunt, quae deficiunt, et, vti CONSTANTINVS M. (g) loquitur, *in casum* CADVNT.

Quare non satis accurate glossae Graeco-Latinae apud BRISSONIVM caducum definiunt, *τὸ χωροῦν εἰς τὸν φίσκον*, *quod in fiscum migrat.* Nam primo et antequam lex caducaria eiusmodi bona aerario vel fisco vindicaret, fuere tamen caducae hereditates, quarum ipse CICERO (h) meminit, ita ludens in Antonium: *Etsi ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda est, quem nisi in via* CADVCAE HEREDITATES *retardassent, volasse eum, non iter fecisse diceres.* Vbi sane caducae hereditates non sunt *αἱ χωροῦσαι εἰς τὸν φίσκον*, sed quos heredes scripti non capiebant.

(b) *Fragm. tit. XVII. §. 1.*
(c) *Orig. Lib. V. cap. 25.*
(d) L. 30. *D. de verb. sign.*
(e) COLVMELL. *Lib. XII. cap. 49.*
(f) FRONTIN. *de aquaeduct. Lib. II.*
(g) L. *pen. C. de delator.*
(h) *Philipp. X. cap. 5.*

bant. Deinde lex caducaria non omnia caduca addixit aerario, sed quaedam etiam heredes iure adcrescendi capiebant, quaedam adcrescebant collegatariis. Et de hisce personis, quibus ius antiquum seruatum est, hoc capite secundo actum esse, ex variis TERENTII CLEMENTIS et CAII fragmentis patet, ex quibus et VLPIANI (a) titulis tale hoc caput fuisse colligimus.

Si quis, testamento facto, decedit, isque liberos suos parentesue vsque ad tertium gradum heredes habebit, siue alios quoscumque, qui liberos habebunt, heredes instituet, ii caduca iure antiquo capiunto.

II. Ait lex: SI QVIS TESTAMENTO FACTO DECEDIT. Nam ad successiones intestatorum leges caducariae non pertinebant, de quibus PAVLLVS (b): *Ex pluribus heredibus, iisdemque legitimis, si qui omiserint hereditatem, vel in adeundo aliqua ratione fuerint impediti, his, qui adierunt, vel eorum heredibus omittentium portiones adcrescunt. Quod in herede* INSTITVTO *euenire non poterit.* Quare ea tantum, quae heres testamento scriptus vel legatarius per leges non capiebat, caduca fiebant; legitimae autem hereditatis portio deficiens coheredi eiusdem gradus adcrescebat, vel ad vlterioris gradus propinquos deuoluebatur. Ea autem caduca non semper vindicabat fiscus: sed ei personae quaedam praeferebantur, et primo quidem liberi, de quibus lex nostra: ISQVE LIBEROS SVOS HEREDES HABEBIT. Non autem interfuisse videtur, cuius gradus essent, filii, nepotes, pronepotes, an abnepotes. Restrictio enim illa: *vsque ad tertium gradum* non ad liberos, sed ad parentes pertinet, quemadmodum in Graeco textu Nouellae LXXXIIII. cap. vlt. simile quid de bonis damnatorum cautum esse obseruat v. c. ANT. SCHVLTINGIVS (c), quippe quae Imperator deferri iubet descendentibus, *εἰ δὲ μὴ ὕπεισι κατιόντες, ἀλλ' ἀνιόντες* ΑΧΡΙ ΤΡΙΤΟΥ ΒΑΘΜΟΥ *αὐτοὺς ἔχειν. Si vero nulli descendentes subsint, sed adscendentes* AD TERTIVM GRADVM, *ii quoque obtinerent.* Nec lex distinguit, naturales sint liberi, an adoptiui, dum SVI essent. Vnde facile patet, liberos a matre institutos eo beneficio non gauisos, nec, vno eorum deficiente, portionem hanc adcreuisse reliquis. *Nulla enim* FEMINA, vti ad hoc caput CAIVS (d) scribit, *aut habet* SVOS HEREDES, *aut desinere habere potest propter capitis deminutionem.* Ex quibus vltimis verbis simul colligo, nec a patre quidem

(a) *Fragm. tit. XVIII. §. 1.*
(b) *Recept. Sent. Lib. IIII. tit. VIII. §. 26.*
(c) *Iurispr. Anteiust. pag. 618.*
(d) CAI. *Lib. X. L. 13. D. de suis et legit. hered.*

quidem institutos filios eo beneficio gauisos, si quamcumque passi essent capitis deminutionem, veluti serui poenae effecti atrocitate sententiae, vel deportati, vel in adoptionem dati aut emancipati. Nec absque ratione adiecimus: HEREDES HABEBIT. Nam et exheredati exsortes erant huius priuilegii. Hinc si fingamus, patrem ex duobus filiis Caium instituisse heredem, Maeuium exheredem scripsisse: deficiens sane Caii portio, tanquam caduca, non deferebatur Maeuio, sed aerario vindicabatur. Exceptum tamen erat ius in liberto adsignato, de quo prolixius ad hunc locum disputat TER. CLEMENS (a). Si enim pater decedens, institutis liberis omnibus, vni eorum libertum sub conditione vel in diem adsignasset: interim pendente die vel conditione omnia perinde obseruabantur, ac si adsignatus non esset, itaque mortuo liberto interim ad omnes hereditas et bonorum possessio pertinebat. Sin libertus vni pure, alteri sub conditione fuerat adsignatus, is, cui pure adsignatus, pendente conditione, solus patroni ius habebat (b). Denique si pater Caio instituto soli adsignasset libertum, Maeuioque exheredato cauisset, *vt ei ius in libertum saluum esset:* eodem iudice TER. CLEMENTE (c), *nihil ei ad hanc rem nocebat exheredatio.* Ita enim cautum fuerat SCto Velleiano de adsignandis libertis, vt si ex liberis is, cui libertus fuerat adsignatus, in ciuitate esse desiisset, neque ei liberi vlli essent, ceteris eius liberis, qui manumiserat, perinde omnia iura seruarentur, AC SI NIHIL EO DE LIBERTO EAVE LIBERTA IS PARENS SIGNIFICASSET (d).

Haec de liberis suis. Eodem beneficio per hanc legem gaudebant PARENTES VSQVE AD TERTIVM GRADVM. Hinc si quis patri, matri, auo, auiae, proauo vel proauiae instituto institutaeue coheredem dedisset, huiusque portio aliqua caduca fieret, ea adcrescebat adscendentibus institutis, iique aeque ac liberi fisco vel aerario anteferebantur. In eo itaque melior erat parentum, quam liberorum, conditio, quod quum hi non nisi in potestate testatoris constituti, caduca caperent: illi etiamsi descendentes in potestate non haberent, caducorum tamen ex eorum testamentis fierent participes.

Tertio eo beneficio gaudebant ALII QVICVMQVE, QVI LIBEROS HABEBANT, HEREDES INSTITVTI. Quamuis enim eorum non meminerit VLPIANVS (e), vbi ex instituto *de iis, qui ius antiquum in caducis habeant,*

(a) TER. CLEM. *Lib. XII. L.* 10. *pr. D. de adsign. lib.*

(b) *d.* L. 10. §. 1.

(c) TER. CLEM. *Lib. XII.* L. 40. *D. de bon. libert.*

(d) L. 1. L. *vlt. D. de adf. lib.*

(e) *Fragm. tit. XVIII.* §. 1.

beant, agit: plura tamen ibi resecauit Aniani manus. Sed alia eius rei argumenta suppetunt, ex quibus id acute demonstrauit IAC. GOTHOFREDVS (a). Primo enim alio loco scribit VLPIANVS (b): *Si quis in fraudem tacitam fidem adcommodauerit: non potest* CADVCVM *vindicare ex eo testamento*, SI LIBEROS HABEAT: vbi sane non est, quod cum IAC. CVIACIO reponamus: *si ex liberis exsistat.* Commodus enim est ICti sensus, ob fraudem legi caducariae factam, heredem fiduciarium amittere ius vindicandi caduca, quod alias ob liberorum numerum haberet. Deinde idem liquet ex IVVENALIS Satyra saepe laudata (c), vbi adulter:

> - - - - *Propter me*, inquit, *scriberis heres*,
> *Legatum omne capis, nec non et* DVLCE CADVCVM,
> *Commoda praeterea iunguntur multa caducis*,
> *Si numerum, si tres impleuero.*

Ex quibus verbis simul discimus, suffecisse ad hoc ius obtinendum vel vnum vnamue filium filiamue superstitem. Idque lucem insignem adfundit fragmento CAII (d), qui ad locum hunc scripsit: *Nam quem sine liberis esse dicere non possumus, hunc necesse est dicamus* LIBEROS HABERE. Sensus enim est, vel ideo vnum vnamue sufficere ad capiendum caducum, quod is, cui filius filiaue est, non dicatur sine liberis esse: is vero, qui sine liberis non sit, omnino liberos habere dicendus sit. Et sane, quum lex caducaria exosa esset: non abs re monuerat CELSVS (e), *in ambigua eius voce eam potius accipiendam esse significationem, quae vitio careat, praesertim quum etiam voluntas legis ex hoc intelligi possit.* Ex quo etiam collegisse videntur veteres, eum quoque iure antiquo capere posse caduca, qui ius liberorum a principe impetrarit. Eoque refero legem eiusdem CELSI (f), cuius species obscurissima semper visa est: *Neratius consultus, an quod beneficium dare se quasi viuenti Caesar rescripserat, iam defuncto dedisse aestimaretur? respondit, non videri sibi Principem, quod ei, quem viuere existimabat, concessisset, defuncto concessisse: quem tamen modum esse beneficii sui vellet, ipsius aestimationem esse.* Vir summus, IAC. GOTHOFREDVS (g), recte vidit periocham hanc ad legem Papiam Poppaeam pertinere, quam Celsus libris Digestorum xxx. et sex sequentibus illustrarit. Sed quum dubius haereat, quodnam libri

XXXIII.

(a) *Ad Leg. Pap. Popp. cap.* 39.
(b) *Fragm. tit. XXV.* §. 17.
(c) *Sat. VIIII. v.* 87.
(d) CAI. *Lib. X. L.* 149. *D. de verb. sign.*
(e) CELS. *Lib. XXXIII. L.* 19. *D. de LL.*
(f) IBID. L. 191. *D. de verb. sign.*
(g) *Comm. ad Reg. iur. pag.* 748.

XXXIII. argumentum, et vtrum iste ad legem de maritandis ordinibus, an ad legem caducariam pertinuerit: duplicem effingit speciem. Prior est, quod princeps alicui nuptias contra hanc legem indulserit quasi viuenti: posterior, quod princeps alicui quasi viuenti concesserit ius testandi contra hanc legem. Vtroque enim casu, mortuo interea eo, cui Princeps id beneficium dederit, quaeri potuisse, an id et iam defuncto dedisse aestimaretur? Carpit ideo Gothofredum I. B. D'ANTOINE (a), sed argumentis leuissimis, et valde dilutis. Nam et legem Papiam in his capitibus tum iam abrogatam fuisse, et Principem potius leges tueri, quam quidquam contra eas indulgere debuisse, vrget. Quorum prius manifesto falsum: posterius ridiculum est, quum ipsa lex, vt supra vidimus, quaedam contra legem a Senatu, et postea a Principe, indulgeri permiserit. Maneat itaque, quod recte scripsit IAC. GOTHOFREDVS, speciem hic ponendam esse, quae pertineat ad Legem Iul. et Papiam. Sed quum commodius ea referri possit ad Legem caducariam, quam ad partem priorem de maritandis ordinibus, siquidem hic de effectu beneficii principis post mortem eius, qui illud impetrauerat, manente quaeritur: speciem ita fingo. Titius orbus aditurus hereditatem opimam, praeuidebat, eam pro dimidia a fisco occupatum iri, tanquam caducam. Petiit itaque a Principe ius liberorum, quod a Traiano, sub quo Neratius Priscus vixit, saepe fuisse datum, vel ex PLINII epistolis liquet. Interea, adita hereditate, ad plures abit Titius, eoque mortuo demum sequitur principis rescriptum, quo ei ius liberorum indulgetur. Quaestio itaque nata est, vtrum id beneficium et mortuo datum censeatur, adeoque pars caduca, quam Titius, si viueret, iure antiquo cepisset, ad eius heredes transmissa sit, an ea ab aerario vel fisco possit vindicari? Respondit Neratius ab heredibus consultus, *non videri sibi principem, quod ei quem viuere existimabat, concessisset, defuncto concessisse.* Quumque ratio huius interpretationis sit coniectura et praesumtio de Principis mente et voluntate, quod non videatur ille mortuo ius liberorum dare voluisse, eius vero voluntatis suae interpres optimus ipse Princeps esse possit (b): recte addit Neratius: *Quem modum esse vellet beneficii sui, ipsius aestimationem esse Principis.* Ita ego hanc legem capio, nec quidquam in specie nostra esse arbitror, quod vel ordini fragmentorum CELSI, vel eius argumento, de quo hoc libro egit, aduersetur.

Supersunt verba: II CADVCA IVRE ANTIQVO CAPIVNTO. Caduca ergo

(a) *Dans les regles du Droit ciuil, regl.* 191.

(b) *L.* 43. *pr. D. de vulg. et pupill. subst.*

ergo ita capiebant hae personae, vt fisco anteferrentur, siue portio coheredis deficeret, siue legatarii. Generatim enim VLPIANVS (a): *Vt heredibus illis institutis*, QVOD QVIS EX TESTAMENTO NON CAPIT, *ad hos pertineat, aut totum, aut ex parte, prout pertinere posset.* Totum nimirum adcrescebat, si solus esset coheres, vel collegatarius coniunctus: ex parte, si plures essent, siue heredes siue collegatarii, quibus posset adcrescere. Quid vero si Titio, testatoris auo, Maeuio, extraneo et orbo, et Sempronio institutis, huius portio deficeret? Ea sane adcrescere debebat vtrique pro parte dimidia. Sed quia Maeuius non erat inter personas, quae ius antiquum in caducis habebant: dimidia illa non Titio, sed aerario vel fisco cedebat. Et id sibi volunt verba Vlpiani: *prout pertinere posset.* Hae autem personae non solum aerario, vel fisco praeferebantur, verum etiam in eo melioris, quam fiscus, erant conditionis, quod quum in hunc caduca cum onere transirent, adeoque is et legata praestaret, alioquin ab eo, cuius partem occupauerat, praestanda: personae contra illae non omnes eo onere premerentur. Sane de liberis diserte scribit CELSVS (b): *si filio heredi pars eius, a quo nominatim legatum est, adcrescit*, NON PRAESTABIT LEGATVM, *quod* (id est, quia) *iure antiquo capit.* Quale quid et IVLIANVS (c) habet, ad cuius verba tamen notat VLPIANVS, alio iure nos vti post constitutionem Seueri et Antonini, cuius mentio fit in L. 74. D. de legat. 1.

III. Immo ipsum hoc secundum legis caducariae caput non quidem antiquatum, sed minus necessarium factum est, lata constitutione IVSTINIANI de tollendis caducis. Postquam enim ille ius adcrescendi reuocauit in vsum, caduca non solum his personis, sed aliis quibuscumque coheredibus et coniunctis, etiam extraneis et orbis delata sunt, iisdemque etiamnum deferuntur.

(a) *Fragm. tit. XVIII.* §. 1.
(b) L. 29. §. *vlt. D. de leg.* 2.
(c) L. 61. §. 1. *D. de legat.* 2.

CAP.

* * * * * * * * * *

CAPVT IIII.

AD CAP. LEGIS TERTIUM.

DE HIS, QVAE PRO NON SCRIPTIS HABENTVR.

I. *Lex caducaria de diuersorum generum bonis egit. Alia pro non scriptis habita, alia in caussa caduci, alia caduca, alia ereptitia, alia vacantia. Capitis nostri sententia.* II. *Quae dicantur ab initio deficere. Legata relicta codicillis testamento non confirmatis. Legata denotandi caussa relicta. Captatoriae institutiones. Mutata testatoris voluntas. Pro non scriptis habita apud heredes manebant. Locus Plinii explicatus.*

I. Haec de personis, quibus ius antiquum circa caduca seruauerat lex Papia Poppaea: iam de ipsis bonis, de quibus lex eadem egit, differendum. Horum quinque genera sunt. Quae enim ab initio deficiebant, pro NON SCRIPTIS habebantur: quae a tempore conditi testamenti ante mortem testatoris, IN CAVSSA CADVCI erant: quae post mortem testatoris ante apertas tabulas, CADVCA: quae tanquam indignis auferebantur, EREPTITIA: et denique vbi heres vel legatarius plane deerat, ea VACANTIA dicebantur.

De singulis ordine egit lex caducaria, et capite quidem tertio, ceu ex VLPIANI (a), TER. CLEMENTIS (b) et PAVLLI (c) fragmentis adparet, de iis, quae pro non scriptis habentur. Quid vero de his lege nostra cautum sit, accurate expressit IVSTINIANVS (d) cuius fide, hoc exstruimus caput tertium:

> *Quae ab initio deficiunt, vel in quibus testator postea mutauerit voluntatem, ea pro non scriptis habentor, eaque ii, a quibus relicta sunt, iure antiquo capiunto.*

II. Pro non scriptis itaque sunt, QVAE AB INITIO DEFICIVNT, id est, iis legata, quorum in personis ab initio non consistunt. Talia pri-

 mo

(a) VLP. *Lib. XIII.* L. 4. *D. de his, quae pro non script.*

(b) TER. CLEM. *Lib. XII.* L. 21. *D. de liberat. legat.*

(c) PAVLL. *Lib. V.* L. 71. *D. de her. inst.* L. 88. *D. de leg. 3.* L. 6. *de adim. vel transf. leg.*

(d) L. vn. §. 2. 3. C. de caduc. toll.

mo sunt, quae quis sibi ipse, vel ei, quem in potestate habet, adscripsit (a). Tantum enim abest, vt haec praestare cogatur is, a quo relicta sunt, vt legatarius iste falsi reus sit, ex SCto Liboniano (b), nisi de iussu testatoris ex eius subnotatione constet (c). Deinde et ea deficere ab initio censentur, quae tam sunt obscura, vt intelligi nullo modo possint. *Quae enim non intelliguntur, quid significent, ea*, teste ALFENO VARO (d), *perinde sunt, ac si scripta non essent.* Et eo colore vsum arbitror Tiberium, dum Galbae legata, a Liuia relicta, praestare renuit. HS enim quingenties quum praecipuum inter legatarios habuisset, quia notata, non perscripta erat summa, herede Tiberio legatum ad quingenta reuocante, ne haec quidem accepit, teste SVETONIO (e). Inde enim patet, paullo obscurius notatam fuisse summam, et quum incertum videretur, vtrum de quingenties HS, an de quingentis senserit testatrix, Tiberium id initio de minore summa interpretatum, postea autem id legatum tamquam obscurum habuisse pro non scripto, et sibi retinuisse. Multo magis itaque pro non scriptis sunt, quae inter se pugnant, veluti si contraria legatario vel heredi iniunxerit testator, siquidem eo casu neutrum ratum est (f).

Eadem porro erat conditio legatorum, relictorum iis, qui iam eo tempore non erant in rebus humanis, vti ad hoc caput nostrum VLPIANVS (g) notauit. Quumque et capitis deminutio maxima et media instar mortis sit: etiam, quod his relictum fuerat, pro non scripto habebatur, veluti quod relictum erat ei, *qui tunc in hostium potestate erat, quum testamentum fieret, quique ab hostibus non redierat*, quamuis post testatorem decessisset. Ita enim IVLIANVM sensisse, idem testatur VLPIANVS (h). Putares, id, tanquam quasi caducum vel caducum, potius a fisco occupandum esse, quia incapaci fuerit relictum. Sed consultissima huius decisionis ratio est. Ex lege enim Cornelia, qui in captiuitate moritur, eo momento, quo captus est, decessisse fingebatur, adeoque perinde erat, ac si ab initio legatum istud defecisset.

Sed et illa pro non scriptis erant, quae in eam caussam peruenerant, vnde incipere non possent: veluti si quid legatum esset seruo alieno, eumque postea testator redemisset (i). Ita enim legatum per hunc seruum adquisiuisset ipse heres, quod absonum est. Quae incapaci-

(a) L. 1. L. vlt. D. de his quae pro non script.

(b) L. 1. §. 7. L. 6. L. 14. et sequ. ad L. Corn. de fals.

(c) L. 14. pr. L. 15. §. 1. eod.

(d) L. 2. D. de his quae pro non script.

(e) Galb. cap. 5.

(f) L. 188. D. de Reg. iur.

(g) VLP. Lib. XIII. L. 4. pr. D. de his quae pro non script.

(h) IBID. d. L. 4. §. 1. eod.

(i) L. 3. §. 2. D. eod.

pacibus erant destinata, ea palam relicta pro non scriptis erant (a), clam data a fisco eripiebantur, tamquam indignis (b). Praeterea pro non scriptis erant iure antiquo, quae relinquebantur codicillis testamento non confirmatis. Diserte enim PLINIVS (c): *Tu quidem pro cetera tua diligentia admones me, codicillos Aciliani, qui me ex parte instituit heredem, pro non scriptis habendos, quia non sint* CONFIRMATI TESTAMENTO. *Quod ius ne mihi quidem ignotum est, quum sit iis etiam notum, qui nihil aliud sciunt.* Quod et PAPINIANVS (d) confirmat. Sed ei iuri postea eatenus derogatum constitutione Seueri et Antonini, vt codicilli etiam testamento non confirmati rati sint, dum appareat, testatorem a voluntate, quam in codicillis expresserat, in testamento subsequuto non recessisse (e).

Non autem rata sunt legata turpia, et *quae* DENOTANDI *magis legatarii gratia scribuntur.* Ea enim pro non scriptis odio scribentis haberi, ait POMPONIVS (f). *Denotare* idem esse, ac notare infamia, egregie probauit v. A. CORN. VAN BYNKERSHOEK (g), eique notioni egregie quadrat exemplum PAVLLI (h): *si barbaro vel laruali habitu processeris, do lego.* Turpe enim ac prope infame visum esse Romanis, exuta toga, Graecum pallium, nedum habitum barbaricum sumere, vel e TERTVLLIANI libello de pallio satis adparet.

Denique et captatorias institutiones pro non scriptis esse habitas, satis constat: quamuis id ius non e lege Papia Poppaea, sed ex SCto esse, referant PAPINIANVS (i) et PAVLLVS (l), ex cuius loco vir summus, IVSTVS LIPSIVS, perperam colligit, legem nostram SCtum fuisse. Erant vero captatoriae institutiones, definiente PAPINIANO (m), *non, quae mutuis affectionibus iudicia prouocabant*, veluti, si qui me honorauit, eum ego in testamento meo heredem instituam, sed *quarum conditio conferebatur ad secretum alienae voluntatis.* Quae verba egregie interpretatus vir summus, CORN. VAN BYNKERSHOEK (n), illas institutiones omnes captatorias dictas esse docet, quae eo consilio factae, vt et alteri extorqueretur pars hereditatis. Vnde perinde erat, siue quis captionem in ipsum testatorem dirigeret, veluti: QVA EX PARTE TITIVS ME HEREDEM SCRIPTVM IN TABVLIS SVIS RECITAVERIT, EX EA PARTE HERES ESTO (o), siue in personam tertii, veluti:

(a) d. L. 3. pr. eod.
(b) L. 10. L. 23. D. de his, quae vt indign.
(c) Lib. II. Ep. 16.
(d) L. 5. D. de iure codicill.
(e) §. 1. Inst. de codic.
(f) L. 54. pr. D. de leg. 1.
(g) Obs. Lib. I. Cap. 2. p. 16.
(h) Rec. Sent. Lib. III. tit. 4. §. 11.
(i) L. 70. D. de her. instit.
(l) PAVLL. Lib. V. L. 71. D. eod.
(m) d. L. 70. eod.
(n) De captat. instit. Cap. 4. sequ.
(o) L. 1. D. de his quae pro non scripr.

veluti: TITIVS SI MAEVIVM TABVLIS TESTAMENTI SVI HEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERITQVE, HERES ESTO (a): vel, quas formulas vir, quem laudaui, illustris (b) adiungit: TITIVS, SI ME TABVLIS TESTAMENTI SVI HEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERITQVE, MAEVIVS HERES ESTO. Item: QVA EX PARTE TITIVS SEMPRONIVM HEREDEM SCRIPSERIT, EX EA PARTE MIHI MAEVIVS HERES ESTO. Omnes istae captatoriae institutiones aeque, ac legata captatoria, (nam et haec non valuisse, CAIVS (c) testatur,) pro non scriptis habebantur ex SCto paullo ante laudato. Atque inde facile intelligitur, cur PAVLLVS (d) ad hoc caput tam accurate disputet de institutionibus captatoriis. Primo enim quaerit, an captatoria sit institutio, si quis ita heredem scripserit: *qua ex parte Titius me heredem instituit, ex ea parte Maeuius heres esto?* idque negat, *quia in praeteritum, non in futurum, institutio conferatur.* Iam supra autem vidimus, non videri captare, qui eum, a quo honoratus sit, remunerandi caussa heredem instituat. Deinde pergit: *Sed illud quaeri potest, an idem seruandum sit, quod senatus censuit, etiamsi in aliam personam captionem direxerit, veluti, si scripserit*: TITIVS SI MAEVIVM HEREDEM TABVLIS TESTAMENTI SVI HEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERITQVE, HERES ESTO? Et respondet; *Id in sententiam SCti incidere, non est dubium.* Perinde enim esse diximus, siue in ipsum testatorem, siue in tertium captio directa esset. Dubia, quae hic morari lectorem possent, iam a viro laudatissimo sublata sunt.

Haec omnia pro non scriptis habentur, quia ab initio deficiunt. Sed eiusdem generis ea etiam erant, IN QVIBVS TESTATOR VOLVNTATEM SVAM POSTEA MVTAVERAT. Ea voluntatis mutatio vel in translatione vel in ademtione legati antea relicti consistit. De translatione accurate ad hoc caput disputat PAVLLVS (e), vbi eam quatuor modis fieri docet, aut *a persona in personam*, vt, si Titio legetur, quod Maeuio fuerat relictum: *aut ab eo, qui dare iussus erat, vt alius det, veluti*: FVNDVM, QVEM SEMPRONIO A MAEVIO LEGAVI, TITIVS DARE DAMNAS ESTO: *aut quum res pro re datur, vt pro fundo decem aurei: aut quum, quod pure legatum transfertur sub conditione*; vt: STICHVM QVEM TITIAE LEGAVI, TVM HABETO, SI NVPSERIT. In omnibus his prius legatum adimitur, *quia nouissima voluntas seruatur.* Ita PAVLLVS distinguit, vt doceret, an legatum quocumque modo translatum pro non scripto habeatur?

(a) L. 71. *pr. D. de her. instit.*
(b) BYNKERSH. *ibid. cap.* 7.
(c) L. 64. *D. de legat.* 1.
(d) PAVLL. *Lib. V. d.* L. 71. *D. de her. inst.*
(e) PAVLL. *Lib. V.* L. 6. *pr. D. de adim. vel transf. leg.*

beatur? Responsio non difficilis videtur. Pro non scripto habetur legatum prius, quia id, vti diximus, ademtum videtur. Hinc, *si id quod a Titio dederam, a Maeuio dem, quamuis esse soleant duo eiusdem rei debitores, tamen verum est, hoc casu ademtum esse legatum, quasi dixerim, ne Titius det* (a). Ex quo consequitur, vt quod de Titio antea praeceperam, pro non scripto habeatur. Ita et, *si pro fundo decem legentur, verius est, prius legatum ademtum*, adeoque eatenus pro non scripto esse (b). Ast non semper legatum huiusmodi pro non scripto erat eo sensu, vt penes heredem maneret. Nam si scripserim: *fundum quem Titio legaueram, Maeuio do lego*, nihil manet apud heredem, quamuis priori legatum ademtum sit. Nec fundus apud heredem manet, si eum primum Titio pure, ac postea sub conditione legauerim, eaque conditio exstiterit. Si autem centum, quos a Sempronio legaueram, postea legem a Iauoleno, centum penes Sempronium manent, idemque contingit, si pro fundo decem legem, siquidem et tunc fundum retinet heres. Haec est mens PAVLLI, dum de translatione legatorum agit.

Nec dubium est, quin et ademto legato intelligatur mutata voluntas: siue ipso iure; siue per modum exceptionis, siue verbis expressis, siue tacite ademtum dicatur. Et postremum hunc adimendi modum exemplis quam plurimis illustrant iureconsulti. Nam si rem legatam testator destruxerit (c), vel si eamdem in aliam formam mutauerit, ita, vt ad priorem speciem reduci nequeat, nullum dubium est, quin mutata sit testatoris voluntas, eoque pertinet PAVLLI (d) nostri fragmentum, quo *lana legata, vestem inde confectam*; *materia legata, nauem armariumue ex ea factum*; *naue* denique *legata*, eaque *dissoluta, materiam aliamue nouam nauem deberi* negat. Ea enim omnia ita comparata sunt, ut ad pristinam speciem reduci nequeant, quum contra, *massa legata, scyphi inde facti* recte et iure *exigantur*, quia facile soluuntur in massam priorem. Eadem ademtio inde colligitur, si testator rem legatam, nulla vrgente necessitate, distraxerit (e), vel si nomen, quod legauerat, exegerit (f), vel si aedes, quas Titio legauerat, eidem viuus coëmerit, et quae sunt alia huius generis facta: qualia complura et TER. CLEMENS (g) ad hoc caput recenset. Nam si mille, quos mihi debebat Titius, vel ipsi, vel Sempronio legauerim, ast eosdem postea vel a Titio solutos acceperim, vel ei acceptos tulerim: legatum prius pro non scripto

(a) IBID. §. 1.
(b) IBID. §. 2.
(c) L. 65. §. 2. D. de legat. 1.
(d) PAVLL. Lib. V. L. 88. D. de legat. 3.
(e) §. 12. Inst. de legat.
(f) §. 21. eod.
(g) TER. CLEM. Lib. XII. L. 21. D. de liber. legat.

pto erit, quia mutasse videor voluntatem. Ex quo porro infert TERENTIVS: *Vnde* IVLIANO *placuit, et si debitori heres exstiterit creditor, posteaque ipse creditor decesserit, legatum exstingui: et hoc verum est, quia confusione perinde exstinguitur obligatio, ac solutione.* Hinc si Titius debitori suo Sempronio legauerit liberationem, Sempronius autem Titium heredem instituerit, isque etiam mortuo Sempronio hereditatem adierit: statim perimitur obligatio per confusionem. Quid si ergo et Titius decesserit: an tunc vtile erit legatum liberationis, quod in testamento eius exstat? Minime; quia confusione et haec obligatio pridem exstincta est. Similis est tertia species a TERENTIO exposita. Titius legauerat Sempronio liberationem, sub conditione, si nauis ex Asia rediisset. Heres id legatum Sempronio interuertere cupiens, debitum exigit. Expuncto nomine, nauis redit ex Asia: exstinctumne censebitur legatum? Negat id TERENTIVS, *quia in arbitrio heredis esse non debeat, vt quandoque conditione exsistente, neque ipsi legatario debeatur legatum, si tum viuat, et capere possit, neque ei, ad quem hoc commodum peruenerit, si legatarius capere non possit.* Sensus est, absurdum esse, conditionem ab herede occupari, eoque effici, vt exsistente conditione nec legatarius legatum capiat, nec ad eum perueniat id commodum, ad quem peruenire debeat, si legatarius capere non possit. Ast quis ille ad quem tunc istud commodum deberet peruenire? Respondet glossa: *si legatum relictum alii sub hac conditione, si legatarius capere non possit: vel dic forsan, coniuncto vel substituto.* Immo tu potius intellige fiscum vel aerarium, cui legata incapacibus relicta cedebant. Absurdum enim esse ait ICtus, in arbitrio heredis esse, vel legatario interuertere legatum, vel fisco, cui id vindicaretur, si legatarius esset incapax.

Et de his quidem omnibus lex nostra cauit, vt PRO NON SCRIPTIS HABERENTVR, quae verba ita interpretatur IVLIANVS (a), quod *perinde habeantur, ac si inserta testamento non fuissent.* Quemadmodum ergo legatum, si testamento insertum non esset, apud eum, a quo relictum fuerat, permaneret: ita et pro non scriptis habita non occupantur ab aerario vel fisco, sed EA ILLI, A QVIBVS RELICTA SVNT, IVRE ANTIQVO RETINENT. Et inde est quod PLINIVS (b) codicillos Aciliani, testamento non confirmatos, et pro non scriptis habendos seruaturus, eam etiam consilii sui reddat rationem: *praesertim quum* DELATORI *locus non sit. Nam si verendum esset, ne, quod ego dedissem,* POPVLVS *eriperet, cunctatior forte et cautior esse deberem. Quum vero liceat*

(a) *L. 1. D. de his, quae pro non script.* (b) *Lib. II. Epist. 16.*

liceat heredi donare, QVOD IN HEREDITATE SVBSEDIT, *nihil est, quod obstet illi meae legi, cui publicae leges* (caducariae) *non repugnant.* Quemadmodum deinde, si nihil in testamento de hoc legato scriptum fuisset, nec onus aliquod incubuisset heredi: ita inde consequitur, vt et pro non scriptis habita sine onere in hereditate subsideant. Paucissimis tamen casibus et cum onere apud heredem remanet huiusmodi legatum, veluti, si quis sibi aliquid, quod alii restituere a testatore iussus erat, adscripserit (a), si miles legauerit, quod pro non scripto habetur (b), si incapaci legatus fuerit seruus cum onere fideicommissae libertatis (c). Fauore enim libertatis inualuit, vt et heres, apud quem seruus remanet, eum manumittere teneatur ex fideicommisso.

Et hoc quidem ius etiamnum obtinet, illudque, *quasi antiquae beneuolentiae consentaneum, et naturali ratione subnixum intactum illibatumque custodire praecepit* IVSTINIANVS (d), *in omne aeuum*, vti ominatur, *valiturum.* Id modo obseruandum, reuocato in vsum iure adcrescendi, non semper hodie pro non scriptis habita apud heredes eosue, a quibus relicta sunt, subsidere, sed his aliquando substitutum, aliquando coniunctum collegatarium praeferri.

(a) L. 5. *D. eod.*
(b) *d.* L. 5. *fin. D. eod.*
(c) L. 26. §. 6. *D. de fideic. lib.*
(d) L. *vn.* §. 3. C. *de caduc. toll.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT V.

AD CAPVT LEGIS QVARTVM,

DE CAVSSA CADVCI.

I. C*Aput quartum egit de bonis, quae erant* IN CAVSSA CADVCI. *Eius sententia.* II. *Id caput omnes tenebat, praeter principem. An et Augusta legibus soluta? Caussa quid hic significet? Caussa testamenti, caussa pignoris, caussa bonorum, caussa caduci. In caussa caduci erat, quod relictum ei, qui post conditum testamentum viuo testatore decesserat. Nec non cuius conditio viuo testatore deficiebat. Vsusfructus repetitus.* Lex 23. D. de vsufr. leg. *vindicata et exposita. Quae* in

in caussa caduci erant, aerarium vindicabat. Postremis temporibus fiscus quasi caduca occupabat. An iam Hadriani temporibus? Emblemata Triboniani in L. 20. D. de hered. petit. *et* L. 96. D. de legat. I. III. *Ius nouum.*

I. HActenus de bonis, quae pro non scriptis habentur: proxima sunt, quae olim IN CAVSSA CADVCI erant, de quibus capite sequente actum esse vel inde patet, quod de eo iure adhuc libro XIII. differit VLPIANVS (a) libro X. CAIVS (b), quum tamen insequentibus libris tribus idem iam de caducis agat. Sententiam vero capitis nobis suggerit IVSTINIANVS. *L. vn.* §. 4. *C. de caduc. toll.* ex qua ita illud concipimus:

Si quicumque hominum heres legatariusue viuo testatore post testamentum conditum decedat, conditioue deficiat, relictum in caussa caduci esto, et populo, quasi caducum defertor.

II. Primo, vt ne quis se ab hac lege exemtum putaret, his verbis vsi videntur legislatores: SI QVICVMQVE HOMINVM HERES LEGATARIVSVE. Vocabulum enim HOMO ad hoc caput interpretatus est CAIVS (c), vt, quin illud legitimum fuerit, dubitari nequeat. Quum enim in plerisque legibus poenalibus melior esset sexus feminini, quam masculini, conditio, ipsaque lex Papia Poppaea cum iis aliquando benignius, aliquando paullo durius egerit: ad hoc caput monendum duxit CAIVS, *hominis adpellatione tam feminam, quam masculum, contineri.* Ne quis porro et principem hominis adpellatione hic contineri putaret: eum diserte exemit, legibusque caducariis solutum fuisse docet VLPIANVS (d), dum ad hoc ipsum caput scribit: *Princeps legibus solutus est.* Quamuis enim in dubium vocare nolim ἀνυπεύθυνον principum imperium: id tamen ex hoc textu, qui de solis legibus caducariis agit, non probatur. Initio enim status monarchici principes multis libertatis simulacris deliniebant ciues, seque legibus omnibus, aeque ac alios ciues, teneri fingebant. Si tamen sua interesse putarent, legi non parere, facile impetrabant a Senatu, sibi plane obnoxio, vt lege soluerentur. Ita lege Cincia Augu-

(a) VLP. *Lib. XIII.* L. 59. *D. de cond. et demonstr.*

(b) CAIVS *Lib. X.* L. 152. *D. de verb. sign.*

(c) CAI. *Lib. X. d.* L. 152. *D. de verb. sign.*

(d) VLP. *Lib. XIII.* L. 31. *D. de legib.*

Augustus; his ipsis legibus caducariis Caius Caligula, teste DIONE CASSIO (a), soluebatur. Quo semel facto, successoribus plerumque idem honor, qui antecessoribus habitus fuerat, decernebatur, puta *vt quibus legibus scriptum fuerit, ne diuus Augustus, Tiberiusue aut Claudius tenerentur, iis legibus et successores soluti essent*, ceu ex notabili illo SCto in honorem Vespasiani facto adparet (b). Hinc minime videbitur mirandum, etiam Seuerum, Caracallam, Alexandrum, sub quibus Vlpianus vixit, non ipsa vi imperii, sed Senatus beneficio se legibus solutos profiteri voluisse, quum et ciuilis esset ea professio, et tantumdem iuris illis daret lege solutio, quantum sibi alii principes ex aliis principiis solent arrogare. Vt autem ad Vlpianum reuertamur, postquam ille de augusto principum priuilegio dixit, etiam de Augusta quaerit, an legibus, caducariis puta, soluta sit? respondetque: *Augusta autem licet legibus soluta non est: principes tamen eadem illi priuilegia tribuunt, quae ipsi habent.* Mira videri posset haec VLPIANI decisio. Siccine enim princeps, ipse soluendus legibus, Augustam soluere poterat? Siccine priuilegium, quo ipse alieno beneficio fruebatur, vxori impertiebatur? Sane olim id se non posse existimabant principes, quamdiu libertatis vmbra oculis ciuium obiicienda videbatur. Ast vbi Romani principem ferre didicerant: non amplius Augustae opus esse existimabant indulgentia senatus, sed fingebant, principem semel legibus a senatu solutum, soluere etiam posse augustam, quia ei et in eum omne ius suum populus lege regia detulerit. Hinc quum olim Liuiam non Augustus, sed senatus, teste DIONE, legibus quibusdam soluisset: postea ipsi principes eadem Augustis vxoribus priuilegia tribuebant, quae ipsi habebant.

Enimuero, si Augustae eodem priuilegio, quo ipsi principes, perfruebantur: quid, quaeso, sibi vult IVNIVS MAVRICIANVS (c), dum ita ad legem nostram differit: *si augustae legaueris, et ea inter homines esse desierit: deficit, quod ei relictum est, sicuti* D. HADRIANVS *in Plotinae, et proxime Imperator in Faustinae Augustae persona constituit, quum ea ante inter homines esse desiit, quam testator decederet?* Ex his verbis vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS (d), colligit, augustam his legibus non fuisse solutam. Sed praeterquam, quod iam vidimus, VLPIANVM aliud sentire, lex quoque nostra non quaerit, an Augusta

(a) *Lib. LVIIII. pag.* 747.
(b) GRVTER. *Inscr. pag.* 242.
(c) MAVRICIAN. *Lib. II. L.* 51. *D. de legat.* 2.
(d) *Comment. ad* L. *Iul. et Pap. pag.* 344.

sta caduci vel quasi caduci capax, adeoque legibus caducariis soluta sit? sed an, quod ipsi relictum, in caussa caduci sit, si ante testatorem decedat? Legatum fuerat Plotinae et Faustinae: iis ante testatores mortuis, earum collegatarii portiones iure adcrescendi exigebant: negabat fiscus, legatum illis deberi, quod in caussa caduci sit: illi se non priuatarum, sed Augustarum. collegatarios esse vrgebant: re ad Hadrianum et Antoninum delata, vterque pro fisco respondit; non quod Augustam, sed quod Augustae collegatarios his legibus solutos negarent. Contra ea si fingamus, Faustinae et Titio coniunctim relictum fuisse fundum Cornelianum, et hunc ante testatorem decessisse: eius pars sane in caussa caduci fuisset secundum leges, sed Faustina fisco procul dubio fuisset praelata, quia *Augusta, licet legibus soluta non est, principes tamen eadem illi priuilegia tribuunt, quae ipsi habent* (a).

Antequam autem, quae in caussa caduci fuerint, explanemus: paucis ipsum hoc vocabulum erit interpretandum. IN CAVSSA CADVCI idem est, ac *quasi caducum.* CADVCVM proprie erat, quod post mortem testatoris ante apertas tabulas deficiebat. Quae definitio quum non quadraret iis; quae ante testatoris mortem deficerent, et ea tamen aeque aerario vel fisco vindicarentur: ea non nisi *ἀναλόγως* caduca vocari posse legislatores animaduertebant, atque hinc QVASI CADVCA, vel elegantius, IN CAVSSA CADVCI esse dicebant. *In caussa* enim saepe pereleganter pro *quasi* ponitur in iure nostro. Sic VLPIANVS (b): *hoc interdictum* (de tabulis exhibendis,) *pertinet non tantum ad testamenti tabulas, verum ad omnia, quae ad* CAVSSAM TESTAMENTI *pertinent, vt puta et ad codicillos, pertinet.* Vbi codicilli *ad caussam testamenti* pertinere, id est, quasi testamenta esse dicuntur. Alio loco PAPINIANVS (c) legatarios *pignoris caussam*, id est, *quasi pignus*, quippe non per conuentionem, sed per legem constitutum, habere scribit. Sed et iterum VLPIANVS (d), vbi quaerit, an, si testamento manumissus, hereditate nondum adita, rem testatori oppignoratam surripuisse dicatur, actio ex edicto locum habeat? Respondet, eam locum habere: *plenius enim* CAVSSAM BONORVM *hic accipi pro vtilitate*: quasi dicat, pignus quidem non in bonis esse, sed tamen *quasi in bonis*, quia heredibus praestet vtilitatem, eorumque intersit, illud non fuisse surreptum. Eodem itaque sensu et bona quaedam IN CAVSSA CADVCI, id est, *quasi caduca* esse dicuntur.

Quae-

(a) *d.* L. 31. *D. de Legib.*
(b) L. 1. §. 2. *D. de tab. exhib.*
(c) L. 4. §. 1. *D. de separat.*
(d) L. 1. §. 10. *D. si is, qui testam. lib.*

Quaenam autem? Lex nostra duo *quasi caducorum* genera complectitur. De priore: SI VIVO, inquit, TESTATORE POST TESTAMENTVM CONDITVM HERES LEGATARIVSVE DECEDAT. Heredem itaque vel legatarium decessisse oportebat VIVO TESTATORE: quia, si eo iam exstincto ante apertas tabulas decessisset, legatum vere caducum habebatur (a). Additur: POST TESTAMENTVM CONDITVM. Nam si heres vel legatarius iam eo tempore, quo testamentum fiebat, inter mortales esse desierat: legatum, ceu superiore capite iam obseruauimus, pro non scripto erat (b). Nihil autem intererat inter HEREDEM et LEGATARIVM: quia sublato iure adcrescendi, pars siue hereditatis, siue legati, nec in hereditate subsidebat, nec accrescebat coheredibus vel collegatariis, sed ab aerario, vel postea a fisco occupabatur. Ex quo simul intelligitur, ei iuri tunc tantum fuisse locum, si pluribus institutis heredibus, vnus deficeret. Nam si vnus, ex asse scriptus, ante testatorem decesserat, testamentum quidem erat destitutum, sed excluso aerario vel fisco res ad caussam intestati redibat (c).

Alterum quasi caducorum genus his verbis in lege nostra exprimitur: CONDITIOVE DEFICIAT, vbi ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetenda verba priora: *viuo testatore post testamentum conditum.* Si enim conditio, vt legatarius, ante euentum conditionis post testatoris mortem, deficeret: legatum non erat in caussa caduci, sed proprie caducum (d). Deficiebat autem conditio, non solum, si aliquid, quod conditioni aduersaretur, eueniret, veluti, si nauis ex Asia reditura viuo testatore periisset, et ab eo tamen euentu suspensa esset heredis institutio, (quo casu pro vno legato haberi monet CELSVS (e), si vel alternatiue res diuersae, vel res eaedem sub conditionibus contrariis, vel a diuersis personis legentur,) verum etiam, si quid in persona legatarii contingeret, quod ipsum conditionem adimplere prohiberet, veluti si ante conditionis euentum diem supremum obiret. Quo pertinent illa VLPIANI: *Intercidit legatum, si ea persona decesserit, cui legatum est sub conditione.* Quid vero si institutus non decesserit, sed in insulam fuerit deportatus? Tunc idem VLPIANVS (f) magis pendere ait conditionem, quam deficere, quia spes restitutionis superesset. Ast si ea poena in illum statuta fuerit, quae irrogat seruitutem, legatum exstingui concedit, quia

 seruitus

(a) VLP. tit. XVII. §. 1.
(b) L. 4. D. de his, quae pro non script.
(c) VLP. tit. XXVI. §. 5.
(d) L. vn. §. 7. C. de caduc. toll.
(e) VLP. lib. XIII. L. 59. pr. D. de cond. et demonstr.
(f) ibid. §. 1.

ſeruitus morti adſimiletur (a). Singulare quid obſeruatur in legato vſufructu: ſi repetatur. Repeti autem dicitur vſusfructus, quum teſtator ei, cui vſumfructum legauit, eidem relegat, in eum euentum, ſi amiſſus fuerit. Idque fit vel palam, his verbis: QVVM AMISSVS FVERIT, vel QVOTIES AMISSVS ERIT, vel tacite, quum teſtator ad tempus vitae, vel in certos annos, legauit (b). Quum itaque huiuſmodi legatum non pro vno, ſed pro multis habeatur, quorum dies per ſingula tempora cedit (c): non abs re inde collegerunt veteres, quotieſcumque legatarius, capite minutus, uſumfructum amiſerit, illum repeti poſſe, ſiue tacite ita legatus ſit, ſiue palam: quamuis hoc poſterius, tanquam iuri publico aduerſum, aegrius, et diu poſt Antonini conſtitutionem admitteretur. Quare ſiue teſtator ſcripſiſſet: TITIO VSVMFRVCTVM, QVOTIES AMISSVS ERIT, DO LEGO: ſiue TITIO VSVMFRVCTVM, QVOAD VIXERIT, DO LEGO: vſufructuarius capite minutus priorem quidem vſumfructum amiſiſſe intelligebatur, ſed nouum tamen ſimul reſumebat (d).

Et hoc ius ad hoc caput noſtrum tractauit IVNIVS MAVRICIANVS, (e) quamuis eius fragmentum crucem quodammodo figat iureconſultis. Vulgo ita legitur, etiam Florentiae: *licet teſtatori repetere legatum vſusfructus, vt etiam poſt capitis deminutionem deberetur, et hoc nuper Imperator Antoninus ad libellum reſcripſit, tunc tantum eſſe huic conſtitutioni locum, quum in annos ſingulos relegaretur.* Sed *id falſum eſt*, inquit vir ſummus, IAC. CVIACIVS *(f)*, *Vlpianus enim et Marcianus diſerte docent, et palam et tacite repeti poſſe vſumfructum* (g). Quin Mauricianus ſecum ipſe pugnat. Quum enim initio ſcribat: Licet teſtatori repetere legatum vſusfructus, VT ETIAM POST CAPITIS DEMINVTIONEM DEBERETVR, (quod idem eſt, ac ſi ſcripſiſſet, licere teſtatori, vſusfructus legatum palam repetere:) ſtatim pergit, ex conſtitutione Antonini, tacite tantum repeti poſſe. Quomodo vero licebit palam repetere, ſi tacite tantum licet? Quum itaque haec manifeſto inter ſe pugnare videantur: HALOANDER et RVSSARDVS pro *tunc tantum* reſcribunt *tunc tamen*, quae medicina tamen parum opis adfert. CVIACIVS legi iubet *nec tantum*, eumque plerique ſequuntur: quum tamen paullo violentior ſemper criticis viſa ſit emendatio, quae nullius innixa

(a) *Ibid.* §. 2.

(b) L. 2. L. 3. *quib. mod. vſusfr. amitt.*

(c) L. 1. *D. quando dies vſusfr. leg. ced.*

(d) L. 3. §. 2. *D. quib. mod. vſusfr. amitt.*

(e) MAVRICIAN. *Lib. II.* L. 23. *D. de vſusfr. leg.*

(f) *Obſ. Lib. XIIII. cap.* 17.

(g) L. 1. §. *vlt.* L. 2. §. 1. *D. quib. mod. vſusfr. amitt.*

xa codicis auctoritate, textui infarcit particulam salutarem *non*, vel *nec*. Ex mea sententia sanus est MAVRICIANI textus, nec auctorem secum pugnare puto, dummodo recte intelligatur. *Licet*, inquit, *testatori repetere legatum vsusfructus*, eo effectu, *vt etiam post capitis deminutionem deberetur*. Non itaque haec verba modum repetendi innuunt, quasi palam hac formula legatum vsusfructus repetere liceret, sed effectum, vt repetitum etiam post capitis deminutionem debeatur. Pergit MAVRICIANVS: *et hoc*, (puta, quod vsusfructus repetitus etiam post capitis deminutionem debeatur,) *nuper Imperator Antoninus ad libellum rescripsit*, *tunc tantum constitutioni locum esse*, si non expresse et palam in fraudem legum repetatur, sed tacite, id est, *quum in annos singulos relegaretur*. Ita MAVRICIANVS secum non pugnat. Ast pugnat tamen cum VLPIANO. Quasi vero pugna sit inter aeui diuersi iureconsultos, et eam Antonini Pii constitutionem, cuius MAVRICIANVS meminit, mutare non potuerint Principes insequentes. Quod Antonini aetate prohibitum adhuc erat, id sane facile postea vel nouis principum constitutionibus, vel tacite inualescente contraria consuetudine, permitti potuit.

His casibus bona in caussa caduci erant. De iis vero cautum fuerat lege nostra, VT QVASI CADVCA POPVLO DEFERRENTVR. Consultum Augustus voluerat aerario, et hinc quasi caduca populo, cuius aerarium erat, deferri iusserat. Aerarium temporibus saltim Augusti caduca omnia occupasse, testis est TACITVS (a), qui Augustum refert sanxisse, *vt si a priuilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium*, POPVLVS, *vacantia teneret*. Idem obtinuisse sub Traiano et Hadriano, docent PLINIVS (b), MAVRICIANVS (c) et PAVLLVS (d), qui aliquoties mentionem faciunt bonorum, quae quis capere nequeat, ad aerarium delatorum. Primus, quae antea aerario inferebantur, fisco addixerat Antoninus Caracalla, de quo VLPIANVS (e): *Hodie ex constitutione* IMP. ANTONINI *omnia caduca* FISCO *vindicantur*, *sed seruato iure antiquo liberis et parentibus*. Nec est, quod vel fidem VLPIANO abrogemus, vel eius textum cum CVIACIO ideo sollicitemus, quod iam IVLIANVS (f) Hadriani temporibus fisco cessisse caduca testetur. Tribonianum enim, eiusue socios, ex instituto suo, pro aerario ibi fiscum reposuisse, vel inde patet, quod aliquando, vno loco praeteruiso, alterum

(a) *Ann. Lib. III. cap.* 25.
(b) *Lib. II. Epist.* 16. *Lib. IIII. Epist.* 12. *et Paneg. cap.* 42.
(c) *L.* 15. §. 1. 3. *D. de iur. fisci.*
(d) *L.* 13. *princ. D. eod.*
(e) *Fragm. tit. XVII.* §. 1.
(f) *L.* 20. §. 6. *D. de her. petit. L.* 96. §. 1. *D. de legat.* 1.

terum mutauerint, aliquando in eadem paene periodo et aerarium reliquerint, et fiscum reposuerint pro aerario. Sic in *L. 13. pr. D. de iure fisc.* legimus, *Edicto D. Traiani, quod proposui, significatur, vt, si quis, antequam caussa eius ad* AERARIVM *deferatur, professus esset, eam rem, quam possideret, capere sibi non licere, ex ea partem* FISCO *inferret, partem ipse retineret.* Ea manum Triboniani produnt, quae priore colo vocabulo AERARIVM pepercit, posteriore, illo expuncto, rescripsit: FISCVM. An vero dubitemus, quin idem in textibus VLPIANI factum sit?

III. Hactenus de ipso capite legis nostrae. Id autem mutationem aliquam sub Nerone passum est, SCto, (si recte vidit MERILLIVS (a) Trebelliano, quod legata et fideicommissa, quae viuo testatore deficiant, apud eos, a quibus relicta erant, manere voluit (b). Deinde idem caput vna spongia deleuit IVSTINIANVS (c), dum ea omnia, quae olim in caussa caduci esse dicebantur, aeque ac pro non scriptis habita, apud eos mauere voluit, a quibus relicta fuerant, vel apud eos qui fideicommisso erant grauati, nisi et in hunc casum eos vel substitutus vel coniunctus antecederet. Addidit etiam, vt his omnibus ea portio accresceret cum onere, siue illud in faciendo dandoue, siue in modo, siue in conditione consisteret. Quo iure etiamnum vtimur.

(a) *Obseru. Lib. VII. cap. 22.*
(b) *L. 26. D. de her. instit. L. 60. D. de legat. 2.*
(c) *L. vn. §. 4. C. de caduc. toll.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT VI.

AD CAPITA V. VI. ET VII.

DE CADVCIS.

I. S*Equitur doctrina de caducis. De iis non vnum, sed tria capita in hac lege exstitisse, probatur. Eorum sententia profertur.* II. *Caduca erant, quae mortuo testatore ante apertas tabulas deficiebant. Non tamen si deficeret heres ex asse.* L. 68. D. de her. inst. *explicata. Tabulae quando dicerentur apertae? Pereger factus quis videatur? Peregri, peregrem, peregre.* L. 81. D. de adqu. vel omitt. her.

her. *et* L. 49. D. de legat. 2. *expositae.* III. *Caelibi vel alii incapaci relictum caducum fiebat. An et quod Latino Iuniano relictum? Seruo hereditario instituto ex cuius persona aestimata capacitas?* L. 55. D. de legat. 2. *explicata. Quibus casibus haec fiscus ceperit?* IIII. *Ob conditionem deficientem id, quod relictum erat, caducum fiebat. An conditio heredi adscripta ad substitutum quoque pertineat?* V. *Ius nouum.*

I. TErtium bonorum genus, de quo lege caducaria cautum fuerat, sunt CADVCA *κυρίως* dicta, id est, quae mortuo testatore ante apertas tabulas deficiunt. De his permulta exstant VLPIANI, TER. CLEMENTIS, PAVLLI et CAII fragmenta, ex quibus manifestum est, caput de quasi caducis proxime excepisse doctrinam de caducis. Non autem vnum cum superiori hoc fuisse caput, vel ex eo adparet, quod de quasi caducis a CAIO actum *libro* X, *de caducis libro* XI. XII. *et* XIII, ex quo librorum numero simul colligimus, totidem fuisse de caducis capita, maxime, quum de aliis caducis libro XI. de aliis, sequentibus agat. Quamobrem ductu VLPIANI (a) et IVSTINIANI (b) tria illa capita ita concipimus:

CAP. V. *Si heres pro parte, legatariusue, quibus pure vel in certum diem hereditas legatumue relictum erit, post mortem testatoris ante apertas tabulas testamenti decedet, vel pereger fiet, ea hereditatis pars legatumue caduca sunto, populoque deferuntor.*

CAP. VI. *Siue caelibi, vel alteri cuiuis, plus, quam ex H. L. licebit, relictum erit, et id caducum esto, populoque vindicator.*

CAP. VII. *Siue heres legatariusue post mortem testatoris ante euentum conditionis deficiat, hereditas legatumue caduca sunto, populoque deferuntor.*

II. Primum itaque casum, quo hereditas legataue caduca fiebant, ita expressimus: SI HERES PRO PARTE LEGATARIVSVE, QVIBVS PVRE, VEL IN DIEM CERTVM HEREDITAS LEGATVMVE RELICTVM ERIT, POST MORTEM TESTATORIS DECEDET, VEL PEREGER FIET. Intelligenda lex DE HEREDE PRO PARTE. Nam ex asse institutus non solum, quandocumque vellet, hereditatem recte adibat, sed et, si ante aditionem deficeret, eam hereditatem non ad fiscum, sed ad here-

(a) *Fragm. tit. XVII.* (b) *L. vn. §. 2. C. de caduc. toll.*

des ab inteſtato deuoluebat (a). Hinc PAVLLVS (b) ad hoc caput eleganter quaerit, *quum ſolus ſeruus heres inſtitutus ſit, an ſicut licet vno tempore omnium dominorum iuſſu adire hereditatem, ita et ſeparatis temporibus ſingulorum iuſſu recte adeat*? Species belliſſima, et cuius occaſione quaeſtionem non vnam tractaſſe videtur iureconſultus. Titius Stichum, communem Iauoleni, Caii et Maeuii ſeruum heredem ex aſſe inſtituerat. Non poterat Stichus, niſi dominorum iuſſu, adire. Iubebat Iauolenus: Caius et Maeuius ſibi amplius deliberandum putabant. Sticho itaque iuſſu Iauoleni hereditatem non totam, ſed pro parte adeunte, quaeſtio incidebat, an ea aditio pro parte rata ſit, et an is poſtea et Caii et Maeuii iuſſu reliquas hereditatis partes ſeparatim adire queat? Adfirmabat id PAVLLVS, addita ratione: *Nam quia ſeruus ſaepius adit, non ex teſtamento, ſed ex* IVRE DOMINORVM *venire vtilitatis cauſſa videtur, ne alterius feſtinatione alterius ius laedi videatur.* Hinc perinde erat, ac ſi non vnus ex aſſe, ſed ſinguli Stichi domini pro parte dominii inſtituti fuiſſent. Ex eo altera naſci poterat quaeſtio, quae praecipue ad hoc caput pertinet, et a Triboniano videtur omiſſa, an Caio et Maeuio ante apertas tabulas exſtinctis caducae eorum portiones eſſent, et a fiſco vindicarentur? Quamuis vero hic nihil lex definiat, et ex eodem principio, quod ſeruus non tam ex teſtamento quam ex dominorum iure veniat, conſequi videatur, vt partes illae tanquam deficientes fiſco cedant: benigniorem tamen ſententiam praeualuiſſe putauerim, partim quod portio nulla vere deficeret, deficiente non herede, ſed heredis domino: partim quod iſtud principium *vtilitatis tantum cauſſa, et ne alterius feſtinatione alterius ius laederetur*, receptum, in odium coheredum non erat detorquendum.

Lex itaque ad ſolos pro parte inſtitutos heredes, nec non ad LEGATARIOS pertinebat, ſiue HEREDITAS LEGATVMVE iis PVRE, ſiue IN DIEM CERTVM RELICTVM eſſet, modo POST MORTEM TESTATORIS ANTE APERTAS TABVLAS DECESSISSENT. *Heres* enim tunc nihil transmittebat, quia nondum adire potuerat: nec *legatarius*, quia dies legatorum pure vel in diem certum relictorum demum ab apertis tabulis cedebat: nec is cui ſub conditione vel in diem incertum aliquid relictum fuerat, quia huiusmodi legati dies exſiſtente demum conditione vel die cedebat: vti ad primum legis caducariae caput plenius notauimus. Additur: POST MORTEM TESTATORIS. Nam quod defecerat iam ante conditum teſtamentum, *pro non ſcripto*; quod poſt illud ante mortem teſtatoris, *in cauſſa caduci* erat. Sed et ſequentia verba: ANTE APERTAS

(a) *L.* 80. *D. de adqu. hered.*

(b) PAVLL. *Lib. V. L.* 68. *D. de adqu. vel omitt. her.*

tas tabvlas non ſine ratione adiecta ſunt. Iis enim apertis, hereditas ſtatim poterat adiri, et ſemel adita transmittebatur ad heredes, multoque magis legatum, cuius dies ab apertis tabulis cedebat, ſtatim transmittebatur. Inde eſt, quod veteres tanto cum adparatu ad hoc caput diſſeruerint de aperiendis tabulis. Quum enim quaereretur, ſi duo exſtent exempla tabularum, an, alterutro patefacto, apertae videantur tabulae? Vlpianvs intereſſe ait, vtrum alterutrum, an vtrumque ſit authenticum. Priore caſu, exemplo aperto, nondum apertum eſſe teſtamentum (a): poſteriore ſufficere, ſi alterutrum fuerit patefactum (b). Quumque porro dubitaretur, an teſtamentum ſua natura apertum, pro aperto habendum ſit, idem Vlpianvs (c) id quoque adfirmat, nec referre ſcribit, (puta quod ad ius accreſcendi,) a quo apertum ſit. Idem (d) eleganter quaerit, quid iuris ſit, ſi tabulae non exſtent, veluti ſi exuſtae ſint, vel ab herede alioue ſupprimantur? reſpondetque, *futurum eſſe, vt ſubueniri legatariis debeat*, ſi nimirum aliunde conſtet, quid quantumque iis relictum ſit? Praeter haec Caivs (e) monet, codicillos aeque ac tabulas ſecundas, (id eſt, in quibus ſubſtitutiones ſcriptae erant, quas tabulas ſecundas dici conſueuiſſe iam Brissonivs obſeruauit,) teſtamenti vel tabularum principalium partem obtinere. Ex quo ſequebatur, vt, iis apertis, dies legatorum cederet, etiamſi codicilli nondum eſſent aperti; adeoque et ſubſtitutiones ſaluae eſſent, etiamſi tabulae ſecundae nondum fuiſſent apertae.

Ita ex lege noſtra dies legatorum pure vel in diem certum relictorum cedebat ab apertis tabulis, et, quod ante earum aperturam deficiebat, id aerario vel fiſco deferebatur. Quum vero vſusfructus non tranſiret ad heredes, eiuſque legati dies cederet ab adita hereditate: facile patet, ad hoc legatum ius illud non pertinuiſſe. Magis autem dubitabatur de ſeruitutibus praedialibus, quando earum dies cederet? Pavllvs (f) videtur exiſtimaſſe, huius quoque legati diem cedere ab adita hereditate, eamque ſententiam adoptauit vir ſummus, Iac. Cviacivs (g). At ex Marcello (h) tamen veroſimilius eſt, diem legatae ſeruitutis ſtatim a morte teſtatoris ceſſiſſe. Quam in rem quae a Bachovio (i) et Wissenbachio (l), viris clariſſimis, diſputentur, repetere nolumus, ſed id tantum obſeruamus, eamdem quaeſtionem tractaſſe

(a) Vlp. *Lib. XIII. L. 12. D. teſtam. quemadm. aper.*
(b) Idem *Lib. XIII. L. 10. pr. D. eod.*
(c) Ibid. *d. L. 10. §. 1. D. eod.*
(d) Ibid. *d. L. 10. §. 2. D. eod.*
(e) Cai. *Lib. XI. L. 11. D. eod.*
(f) *L. vlt. comm. praed. ruſt. et vrb.*
(g) *Obſ. Lib. I. cap. 23.*
(h) *L. 3. D. de ſeru. legat.*
(i) *Vol. II. Diſp. XIII. th. 7.*
(l) *Ad tit. D. de ſeru. leg. Theſ. 1.*

tractasse videri VLPIANVM (a), dum ad hoc caput de seruitutibus praedialibus egit, ex quo tractatu tamen non nisi paucissima haec verba Tribonianus decerpsit: *ius cloacae mittendae seruitus est.*

Aerarium itaque occupabat iis relicta, qui ante apertas tabulas post conditum testamentum DECESSERANT. Quid vero si coheredes sibi inuicem fuissent substituti? Fingamus Caium et Titium heredes fuisse scriptos, addita substitutione, vt si alteruter heres non sit, alter heres esset: fingamus, mortuo testatore Titium adiisse, Caium repudiasse suam partem, tunc sane quaestio oriri potuit, an Titius sine noua aditione partem Caii deficientem adquirat? Eleganter respondet VLPIANVS (b): *totiens videtur heres institutus etiam in caussa substitutionis adiisse, quotiens adquirere sibi possit: nam si mortuus esset, ad heredem non transferret substitutionem.* Poterat itaque Titius etiam Caii partem sine noua aditione adquirere, quia adquirere sibi poterat. Asti eum, antequam Caius repudiaret, decessisse ponamus: heredes Titii partem Caii repudiatam non cepissent, etiamsi Titius iam suam partem adiisset.

Nec minus caducum fiebat, quod ei fuerat relictum, qui post mortem testatoris ante apertas tabulas PEREGER FACTVS erat. Ita enim rem exprimit VLPIANVS (c), non, vti editiones vulgares praeferunt, *pereger*, nec, vt CVIACIVS mallet, *peregrinus*. Probum enim et antiquum est τὸ *pereger*, aeque ac *celeber*, *acer* et similia. Argumento sunt non solum aduerbia *peregre* et *peregri* (d): sed et accusatiuus vetus *peregrem* quo adhuc vsus est AVSONIVS (e), dum scripsit: *nedum me* PEREGREM *existimes.* Pereger autem fiebat deportatus, vel cui aqua et igni fuerat interdictum. Is enim *ad peregrinitatem redigi dicitur* SVETONIO (f) et VLPIANO (g), quia iura ciuitatis omnia amittebat, adeo, vt et togae iure careret, teste PLINIO (h). Quidquid ergo ei pure vel in certum diem relinquebatur, fiebat caducum, tanquam si heres vel legatarius ante apertas tabulas decessisset. Quod sub conditione fuerat testamento datum, non statim perimebatur, quia ante exsistentem conditionem poterat in ciuitatem restitui. Quid vero si heres tempore conditi testamenti in hostium potestate esset, ibique decessisset? Tunc sane pars ei relicta non cedebat fisco, sed tanquam non scripta in hereditate subsidebat, etiamsi mortuo testatore ante apertas tabulas decessisset,

(a) VLP. *Lib. XIII. L. 7. D. de seru.*
(b) VLP. *Lib. XIII. L. 81. D. de adqu. vel omitt. her.*
(c) *Fragm. tit. XVII. §. 1.*
(d) VOSS. *Analog. Lib. IIII. cap. 20.*
(e) *Epist. XVII. ad Symmach.*
(f) *Claud. cap. 16.*
(g) *L. 10. §. 6. D. de in ius voc.*
(h) *Lib. IIII. Epist. 11.*

cessisset, quia ex lege Cornelia fingebatur ipso captiuitatis momento mortuus esse (a).

His casibus autem EA HEREDITATIS PARS LEGATVMVE CADVCA ERANT, POPVLOQVE DEFEREBANTVR. Non itaque caduca subsidebant in hereditate, nec accrescebant coheredi vel collegatario, sed aerario vindicabantur, cuius iura deinde fiscum inuasisse diximus. Quid vero si res legata periisset? Tunc non plus capiebat aerarium, quam ipse legatarius, si viueret, accepisset. Quam in rem elegans est PAVLLI (b) ad hoc caput tractatio. *Mortuo boue*, inquit, *qui legatus est*, *neque corium neque caro debetur.* Quamuis enim alioquin nostrum etiam sit, quod e re nostra superest (c): aliud tamen in legatis obtinet, quod rei interitu exstinguitur: vt adeo nec ad aerarium vel fiscum inde quidquam perueniat. Quaerit deinde PAVLLVS (d): An *si Titio frumentaria tessera legata sit*, *et is decesserit*, legatum exstinguatur? Erant autem *tesserae frumentariae*, Graecis κολάμιοι vel ψῆφοι, signum, quo quisque exhibito frumenti menstrui portionem tesserae illi inscriptam, principis liberalitate accipiebat, et vnde diribitores frumenti tesserarii dicebantur, de quibus quaedam CVIACIVS (e), HADR. TVRNEBVS (f), PETITVS (g) et viri docti ad PERSIVM (h), quae hic non repeto. [Id tamen addere visum, tesserarum illarum venditionem etiam in marmoribus memorari, si recte legit REINES. *Inscript. class.* XV. *n.* 12.

HIC. SEPTIMVM. DECIMVM
FRVMENTVM PVBLICVM
ACCEPIT
SEXTVM. DECIMVM. VENDIDIT

Plura de tesseris frumentariis habent IAC. GVTHERIVS *de offic. dom. august. Lib.* II. *cap.* 9. LIPSIVS *Elector. Lib.* I. *cap.* 8. IAC. GOTHOFRED. *ad Cod. Th. Lib.* XIIII. *tit.* 17. *de annon. ciuic. et pane gradil.* Tom. V. *pag.* 241. et VINC. CONTAREN. tractatu singulari *de re frumentaria.*] Id modo obseruo, tesseram non ita legatam intelligi, ac si testator suam tesseram, quam beneficio principis acceperat, legare alii potuerit: (personale enim erat beneficium, quod non magis ac aliae principum liberalitates in heredes transmittebatur:) sed solebant

 testato-

(a) L. 4. §. 1. *D. de his, quae pro non script.*
(b) *Lib. V.* L. 49. *D. de legat.* 2.
(c) L. 49. §. 1. *D. de rei vind.*
(d) IB. d. L. 49. §. 1. *D. de leg.* 2.
(e) *Obs. Lib. VI. cap.* 33.
(f) *Aduers. Lib. XVIIII. cap.* 26.
(g) *Lect. var. Lib. I. cap.* 8.
(h) *Sat. V. v.* 73.

testatores heredem damnare, vt alicui tesseram huiusmodi compararet, vel, si id non posset, eius praestaret aestimationem. Hinc aliquoties huiusmodi legatorum vel fideicommissorum mentio fit in iure nostro: *heres libertis meis tesseram frumentariam emito* (a). *Seio tesseram frumentariam comparari volo post diem trigesimum a morte mea* (b). *Liberto meo tribum emi iubeo* (c): nam et inde tribules commoda et liberalitates principales consequebantur. Quaerit itaque PAVLLVS, ad quem iam redeo, an eiusmodi legatum tesserae frumentariae, decedente legatario, exstinguatur? Idque negat, quia *cui tessera vel militia legatur, ei aestimatio videatur legata.* Quod adeo verum est, vt, si legatarius frumentariam tesseram ex caussa lucratiua habere coepisset, pretium tamen tesserae praestandum videretur, quia tale legatum vel fideicommissum magis in quantitate, quam in corpore consisteret. (d) Vnde et SCAEVOLA, legata tribu, non modo tribus aestimationem, sed et commodorum et liberalitatum principalium, quas legatarius ex eadem tribu vsque in diem mortis suae consequuturus fuisset, deberi, docet (e). Ex quo facile patet, deficiente ante apertas tabulas legatario, aerarium etiam vel fiscum frumentariae istius tesserae aestimationem ab herede petere potuisse. Bella quoque tertia PAVLLI (f) quaestio, an si rem, quae in commercio non est, testator reliquerit, legatum exstinguatur? Interesse ait, resne in commercio legatarii sit, an in nullius. Si nec in legatarii nec in vllius commercio sit, nullum esse legatum, cum PRISCO FVLCINIO statuit, quamuis ita vtiliter legari olim existimauerit C. TREBATIVS TESTA. Sin quis heredem suum eum fundum, cuius commercium ipse non habuit, dare iussit ei, qui eius commercium habet, Proculo putat assentiendum, qui huiusmodi legatum deberi, et vel rem, si in bonis testatoris fuerit, vel aestimationem eius peti posse, docebat. Quemadmodum idem et in stipulationibus obtinet, si quis mihi rem commercio suo exemtam promiserit (g). Ex quo denuo consequitur, vt caduco huiusmodi legato, etiam aerarium vel fiscus eodem iure vteretur, et vel rem vel aestimationem ab herede recte exigeret. Quod et obtinebat, *si testator dari quid iussisset, aut opus fieri, aut munus dari.* Nullum enim est dubium, quin si legatum hoc caducum fieret, aerarium vel fiscus idem petere potuerit, quod petiisset legatarius. Ast contra, si heredes, a quibus huiusmodi quid relictum fuerat, deficerent, eorumque portiones

(a) L. 52. §. 1. D. *de iudic.*
(b) L. 87. *pr. D. de legat.* 2.
(c) L. 35. *pr. D. de legat.* 3.
(d) L. 87. *pr. D. de leg.* 2.
(e) *d.* L. 35. *pr. D. de legat.* 3.
(f) PAVLL. *Lib. V. d. L.* 49. §. 2. 3. *de legat.* 2.
(g) L. 34. *D. de verb. oblig.*

portiones occuparet fiscus: is idem dare vel facere erat obstrictus, quod dedissent fecissentue heredes. Et eo pertinere videntur postrema PAVLLI (a) verba: *pro portione sua eos praestare, quibus pars hereditatis accresceret, aeque atque cetera legata, placet.* Quamuis hic Tribonianus quaedam videatur immutasse, et loco fisci posuisse heredes, quibus pars hereditatis accrescat, quum eo tempore ius accrescendi hoc casu non haberet locum. Omnia enim onera subire aerarium vel fiscum etiam ex SCto Silaniano hereditates occupantem, quae heredi legatarioue, si cepisset, incubuissent, postremo capite docebimus; et ad hoc ipsum caput monuit CAIVS (b), dum scripsit: *Dicitur, ex asse hereditates ex Silaniano cum fiscus vindicasset; vt nec libertates nec legata tueatur, quod aperte nullam habet rationem, quum ex quibuslibet aliis caussis fisco vindicatis hereditatibus, et* LIBERTATES *et* LEGATA *maneant.*

III. Alterum caducorum genus capite sexto hunc in modum describitur: SIVE CAELIBI VEL ALTERI CVIVIS PLVS, QVAM EX H. L. LICEBIT, RELICTVM ERIT. Caelibem iam puberem nihil capere potuisse ex aliorum testamentis, nisi testatori cognationis vinculo iunctum, superiore libro demonstrauimus. Si quid ergo ei relictum fuerat; id tanquam caducum vindicabat aerarium, nisi intra centum dies, cretioni olim praefinitos, vxorem ducendo nubendoue, legi paruisset (c). Quamuis enim obstare videatur regula Catoniana, quam CELSVS (d) ad hoc ipsum caput refert et interpretatur, quippe qua cautum, vt *quod, si testator testamenti facti tempore decessisset, inutile foret, id legatum, quocumque tempore decesserit, non valeret*: tamen, ipso monente CELSO, haec definitio in quibusdam falsa est, nec ad nouas leges, teste VLPIANO (e), pertinet. Poterat itaque caelebs legatum capere, si intra centum dies legi pareret: alias fisco erat locus. Quod quum molestum esset testatoribus, ignaris, vtrum tempore apertarum tabularum heres vel legatarius caelebs adhuc futurus sit, an habiturus vxorem: id agere solebant, vt aerarium vel fiscum, quoquo modo excluderent. Eo sane comparatum erat elegans istud εὕρημα, cuius ad hoc caput meminit VLPIANVS (f). Testator L. Titio, ob caelibatum incapaci, legauerat decem, sperans fore, vt ante mortem suam vxorem duceret. Veritus autem, ne, si in caelibatu permaneret, fiscus id legatum praerepturus et Titio nihil relicturus sit: hac formula fuerat vsus: HERES MEVS

(a) PAVLL. *ibid. d. L. 49. §. vlt. de leg. 2.*
(b) CAI. *Lib. XI. L. 14. D. de iure fisci.*
(c) VLPIAN. *Fragm. tit. XVII. §. 1.*
(d) CELS. *Lib. XIII. L. 1. D. ad reg. Cat.*
(e) *L. 5. D. eod.*
(f) VLP. *Lib. XIII. L. 64. D. ad L. Falcid.*

MEVS L. TITIO DECEM DARE DAMNAS ESTO, ET QVANTO QVIDEM MINVS PER LEGEM, (Tribonianus de suo addidit *Falcidiam*,) CAPERE POTERIT, TANTO AMPLIVS EI DARE DAMNAS ESTO. Quaerebatur, an, praereptis a fisco decem illis, Titio legatis, heres nihilominus Titio alios decem praestare teneretur? Respondebat VLPIANVS *sententiae testatoris standum esse.* Accipiebat itaque hoc casu fiscus decem, Titio legatos, tanquam caducos: sed heres tunc eam iacturam resarcire tenebatur Titio; idque fiscus, cui iam satisfactum fuerat, iure non impediebat. Saepe etiam fiebat, vt legatarii caelibis intereffet, speciem quandam, veluti fundum, domum, seruum habere. Quum autem eius legati incapax esset, operam dabat testator, vt, si non lucrum, rem saltim haberet. Hinc fundum v. c. centum dignum, ita legabat: SI CENTVM HEREDI, VEL ALII CVILIBET DEDISSET. Quaestio incidebat, an fisco locus esset? Idque procul dubio erat negandum, quia ita legatarius nihil capiebat lucri, rem accipiens pro iusto pretio. Sed quum videretur id legatum inutile, quo legatarius nihilo fieret locupletior: respondit TER. CLEMENS (a), VBERRIMVM *videri esse legatum: nam alias interesse legatarii, fundum potius habere, quam centum: saepe enim confines fundos etiam supra iustam aestimationem interesse nostra adquirere.*

Nec tantum, quod caelibi, sed et, quod ALTERI CVIVIS PLVS, QVAM PER H. L. LICEBAT, RELICTVM FVERAT, tamquam caducum aerario vel fisco deferebatur. Sic orbi non capiebant vltra semissem. Si quid vltra relictum esset; id fiscus occupabat, nisi ante apertas tabulas, filium filiamue sustulissent. Et quamuis additum fuisse videatur: PER HANC LEGEM; non minus tamen legi caducariae locus erat, si quis per aliam nouam legem tantum, quantum relictum fuerat, capere non posset. Hinc VLPIANVS (b) etiam quod Latino Iuniano relictum fuerat, caducum esse scribit, nisi intra centum dies iura Quiritium consequeretur. Id quod sane non est ex lege Iulia et Papia Poppaea, sed ex Iunia Norbana. Verum eius rei rationem eleganter reddidit PAVLLVS (c), cum ad hoc caput scripsit: *Sed et* POSTERIORES LEGES *ad priores pertinent, nisi contrariae sint, idque multis argumentis probatur.* IAC. enim GOTHOFREDO, id fragmentum ad regulam Catonianam referenti, vel ideo adsentiri non possumus, quod regula Catoniana non fuit lex, vt ad eam lex Papia Poppaea referri potuerit, sed canon, a ICto inuentus. Commodior itaque sensus est, caducariam legem etiam locum habere in iis, quae lex Iunia Norbana capere vetuerit libertinos Lati-

(a) TER. CLEM. *Lib. XIII, L. 54. D. de legat. 2.*

(b) *Tit. 22. §. 111.*

(c) PAVLL. *Lib. V. L. 28. D. de Legib.*

Latinos, quia haec lex, tametsi Iulia et Papia posterior, ei tamen non repugnet.

Semper itaque aerarium occupabat, quod cuicumque incapaci fuerat relictum. Seruo autem instituto, nonnunquam incidebat quaestio, cuius ex persona aestimanda esset capacitas? Equidem si seruus Titii caelibis esset institutus, nullum erat dubium, quin fisco locus esset, quia alias in fraudem legis cuique incapaci per seruos relinqui quiduis potuisset. Nec ambigebatur, quin, si Stichus seruus communis institutus heres alterum dominum capacem, alterum incapacem haberet, fiscus portionem huic adquirendam occuparet. Sed paullo incertior res erat, si quid ad seruum hereditarium, hereditate iacente, peruenturum esset ex testamento. Quam bellam speciem ad hoc caput tractauit CAIVS (a). Quum enim, seruo hereditario legatum fuisset: non parum disceptabatur tractantibus de capacitate, heredisne an defuncti persona, an neutrius, spectanda esset? *Et post multas varietates demum placuit, vt, quia* NVLLVS SIT DOMINVS, *in cuius persona de capacitate quaeri possit, sine vllo impedimento legatum adquireretur hereditati, atque ob id omnimodo ad eum pertineret, quicunque postea heres exstiturus sit, secundum quod accipere possit, reliqua autem pars ad eos, qui iure vocentur, veniret.*

Id omne, de quo diximus, lex nostra CADVCVM ESSE, POPVLOQVE VINDICARI IVSSERAT. Omnia enim quasi caduca et caduca olim in aerarium, posteaque in fiscum principis, illata fuisse, haud semel monuimus. Huic ergo locus fuisse videtur, etsi heres vel legatarius incapax rem se vsucepisse adfirmabat. Id enim mihi colligere posse videor ex fragmento PAVLLI (b): *constat eum, qui testamentifactionem habet, pro herede vsucapere posse.* Quum itaque cum incapace non esset testamentifactio: is nec pro herede nec pro legato vsucapiebat. Nam *et legatorum nomine nemo potest vsucapere, nisi is, cum quo testamentifactio est, quia ea possessio ex iure testamenti proficiscitur*, inquit IAVOLENVS (c). Et HERMOGENIANVS (d): *pro legato vsucapit, cui* RECTE *legatum relictum est: sed et, si* NON IVRE *legatum relinquatur, vel legatum ademptum est, pro legato vsucapi, post magnas varietates obtinuit.* Vbi RECTE *relictum* dicitur, quod relictum capaci, NON IVRE *relictum*, quod non ea forma, quam leges requirunt, relictum, quemadmodum *iniustum* vel *non iure factum* vocatur testamentum, cui exter-

(a) CAI. *Lib. XII.* L. 55. §. 1. *D. de legat.* 2.

(b) PAVLL. *Lib. V.* L. 4. *D. pro herede.*

(c) L. 7. *D. pro legato.*

(d) L. 9. *D. eod.*

nae iuris ſollemnitates deſunt (a). Incapax ergo, quod ſibi relictum fuerat, nec pro herede, nec pro legato vſucapiebat: aſt qui ex teſtamento non iure facto, vel ex codicillis teſtamento non confirmatis ceperat, eum vſucapere poſſe, poſt multas varietates demum obtinuit. Deinde fiſcus non praeferebatur incapaci inſtituto, ſi hereditas non ſoluendo eſſet. Quum enim *capere* in tota hac lege cum effectu accipiatur, neque is *capere* videatur, qui ſit reſtituturus (b): iſtius ſane nullum lucrum erat, quod fiſcus praeriperet, cui adita hereditate creditores bona omnia hereditaria adimebant. Bona autem ſemel auctoritate iudicis poſſeſſa a creditoribus vendebantur, praeter ſtatuas in publico poſitas. Has enim *bonis diſtractis eius, cuius in bonorem poſitae erant, non eſſe emtoris bonorum, ſed aut publicas, ſi ornandi municipii cauſſa poſitae eſſent, aut eius, cuius in honorem poſitae erant, et nullo modo detrahi poſſe*, ex FVFIDIO obſeruat PAVLLVS (c). Ex quo et CAII fragmentum intelligitur. Quum enim Titius obaeratus Maeuium incapacem inſtituiſſet, et bona eius a creditoribus poſſeſſa venirent: creditores, perfecta venditione, ſed bonis nondum traditis, ſeruum manumiſerant: quaerebatur, an libertas rata ſit? Sane ſi heres manumiſiſſet, nihil egiſſet ob legem Aeliam Sentiam. Aſt quum ipſi creditores, qui bona vendiderant, ſeruo donaſſent libertatem: CAIVS (d) ad hoc caput reſpondet: *eum, qui venierit, venditor, et promiſſor, quem promiſerit manumittere poteſt.* Quamuis enim ſeruus cum reliquis bonis eſſet venditus, vel promiſſus bonorum emtori, neque dubitari poſſet, quin hic aduerſus venditores vel promiſſores recte ageret in id, quod intereſſet: ante traditionem tamen venditores vel promiſſores *perſeuerabant domini, et ideo manumittendo libertatem ſeruo hereditario* iure *praeſtabant*, vti reſcripſit ALEXANDER Imperator (e). Haec ſunt, de quibus occaſione huius capitis ſexti diſputarunt interpretes: iam reliquum eſt, vt ad ſeptimum progrediamur.

IIII. Hoc ſeptimo capite tertius caſus, quo caduca fiebant, ita deſcribitur: SIVE HERES LEGATARIVSVE POST MORTEM TESTATORIS ANTE EVENTVM CONDITIONIS DEFICIAT. Relictum aliquid fuerat vel pure, vel ſub conditione, vel in diem, eumque vel certum, vel incertum. Si quod pure, vel in diem certum relictum, poſt aditam hereditatem apertaſue tabulas deficeret, id fiſcum non reddebat locupletiorem, quia hereditas adita, legatumue, ad heredes tranſmittebatur. Sin ſub

(a) L. 1. *D. de iniuſt. rupt. irrit. teſtam.*
(b) L. 71. *pr. D. de verb. ſign.*
(c) *Lib. V.* L. 29. *D. de reb. auct. iud. poſſid.*
(d) CAIVS *Lib. XII.* L. 18. *D. de manumiſſ.*
(e) L. 3. *C. de his qui a non dom.*

sub conditione, vel in diem incertum, qui pro conditione erat (a), aliquid relinqueretur, fiscus illud occupabat tanquam caducum, modo heres legatariusue, ante conditionis euentum, vel ante exsistentem diem defecisset, quia antea dies huiusmodi legati non cedit (b). Hinc Caivs (c) refert, quum in testamento expressum esset: Titio, si volverit, do lego: id legatum Proculo conditionale visum esse, Titiumque illud ad heredes non transmisisse, nisi ipse, se velle, viuus declarasset. Idem (d) alio loco hanc speciem tractat. Titius libertatem legauerat Sticho, sub conditione; si reddiderit rationes. Reddiderat, sed nondum restituerat reliqua: quaerebatur, an et id ad conditionis euentum pertineret? Adfirmat id Caivs, simulque quaerit, si ita legatum fuerit: Stichvs, qvvm rationes reddiderit, cvm contvbernali sva liber esto, an Sticho ante conditionis euentum mortuo, contubernalis eius ad libertatem adspiret? Id quoque adfirmat Caivs, ex ea ratione, quod duplex id videatur legatum, et non vtrique, sed Sticho, conditio reddendarum rationum iniuncta fuerit. Ast Ivlianvs tamen censebat, magis videri hoc casu vtrique eam conditionem adscriptam, ac proinde contubernalem, si Stichus nulla reliqua habuerit, statim liberam fieri posse: sin habuerit, eam non nisi numerata ea pecunia, quam tamen e peculio suo dare nequeat, libertatem consequuturam. Quae sane Iuliani decisio rationi consentanea quam maxime videtur. Quamuis enim non a contubernali, sed a Sticho rationes reddi iussisset testator: noluerat tamen contubernalem liberari, nisi redditis rationibus, eique adeo hanc conditionem non minus, quam Sticho, adscripserat. Haec occasione legis nostrae disputauit Caivs, vt, quid sit ante eventvm conditionis deficere, eo facilius intelligeretur. Quem in finem etiam alio loco (e) eleganter obseruat, si sub conditione instituto heredi alius sit substitutus, hunc *pure institutum intelligi, nisi conditio eadem* diserte *repetita sit.* Ex quo sequitur, vt Titio herede scripto, si nauis ex Asia redierit, eique substituto Maeuio, hic defuncto ante nauis reditum Titio, hereditatem adire, et aditam, excluso fisco, ad heredes transmittere potuerit, etiamsi nauis ex Asia nunquam redierit.

V. Et haec igitur cadvca erant, popvloqve, vel postea Principi, vti reliqua, deferebantvr ante tempora Ivstiniani. Is vero

 primus

(a) L. 75. *D. de cond. et dem.*
(b) L. *vn.* §. 12. *C. de cad. toll.*
(c) Cai. *Lib. XIII.* L. 69. *D. de cond. et dem.*
(d) Caivs *Lib. XIII.* L. 31. *D. de stat. lib.*
(e) Cai. *Lib. XIII.* L. 73. *D. de hered. inst.*

primus caduca funditus sustulit, statuitque *primo*, vt et clausis tabulis hereditatem adire liceret: *deinde*, vt dies legatorum et fideicommissorum, pure vel in diem certum relictorum, non ab apertis tabulis cedat, sed a morte testatoris, adeoque statim ad heredes transmittatur, exceptis iis legatis, quae non transmittuntur, quorumque dies ideo iam antiquitus ab adita demum hereditate cessit, vti vsusfructus, vsus, habitationis, libertatis. Tum *porro*, vt hereditas nondum adita non quidem transmittatur, nisi heredes sint sui, vel extranei intra spatium deliberandi defecerint, nec legati sub conditione vel in diem incertum relicti dies ante euentum conditionis cedat: sed ea omnia tamen, si defecerint, non fiscus occupet, sed vel is, a quo relicta sint, vel substitutus, vel coheres collegatariusue capiat, iure adcrescendi in vsum reuocato. Quae omnia copiose exsequitur IVSTINIANVS in luculenta, quam saepe laudauimus, constitutione (a), quamque etiamnum in ipsis obtinere rerum argumentis, satis constat.

(a) L. *vn.* §. 5. *sequ.* C. *de caduc. toll.*

* * * * * * * * * * * * *

CAPVT VII.

AD CAPITA LEGIS VIII. ET VIIII.

DE BONIS EREPTITIIS ET VACANTIBVS.

I. *Caput octauum de bonis ereptitiis egit. Eius sententia.* II. *Haec quoque bona aliquando dicta caduca. Quae vt indignis eripiantur. Ea aerarium, postea fiscus, occupauit. Aliquando aerario vel fisco quaedam personae praeferebantur.* III. *Caput nonum de bonis vacantibus. Eius sententia.* IIII. *Caduca etiam Tacito dicuntur vacantia. Non adita a defuncto hereditas legatumue ab eo non agnitum vacare dicebatur. Quae legata agnoscenda? Legatorum discrimen. Aerarium etiam occupabat hereditatem omissam vel legatum repudiatum.* L. 59. D. de leg. 2. *explicata.* V. *Ius nouum.*

I. PRoxima sunt bona EREPTITIA, seu ea, quae vt indignis auferuntur, de quibus quum VLPIANI (a) fragmentum ex libro XIV. exstet:

(a) VLP. *Lib. XIIII. L. 9. D. de his quae vt indign.*

exſtet: veroſimile eſt, de illis egiſſe caput legis noſtrae nonum, quod tale fuiſſe arbitramur:

Quae hereditas, quodue legatum, tanquam indigno erepta ereptumue erit, illa illudue populo defertor.

II. Ait lex: QVAE HEREDITAS LEGATVMVE TANQVAM INDIGNO EREPTA EREPTVMVE ERIT. His enim fere verbis eam vſam eſſe, vel inde patet, quod haec bona ideo EREPTITIA adpellantur VLPIANO (a). Aliquando, licet minus accurate, et haec *caducorum* nomine veniunt, (b) quia non minus ac caduca fiſco vindicantur. Non obſcura tamen eſt inter caduca et ereptitia differentia. *Caduca* deficientibus poſt mortem teſtatoris et ante apertas tabulas heredibus vel legatariis fiunt: ereptitia etiam heredibus legatariiſue exſtantibus et ſuperſtitibus auferuntur (c). Illa ſuſtulit Iuſtinianus: haec illibata ſeruauit. Ceterum hoc caput non ſolum ad LEGATA pertinet, ad quae titulum *de his, quae vt indignis auferuntur*, retulit Tribonianus, verum etiam ad ipſas HEREDITATES. Vnde et hereditates legataue recte iunguntur in rubrica huius tituli Baſilicorum (d): *περὶ τούτων ἐξ ὧν τὰ καταλειφθέντα ληγᾶτα ἢ κληρονομίαι ὡς ἀναξίων ἀφαιροῦνται*: *De iis, quibus vt indignis legata vel hereditates auferuntur.* Loquitur autem lex de hereditatibus legatiſue, QVAE TANQVAM INDIGNIS ERIPIVNTVR: nec videntur legiſlatores nominatim expreſſiſſe, quinam indigni ſint, quibuſue, quod relictum eſſet, auferatur, quia id iam ex aliis legibus ſatis conſtabat. Sane cauſſae illae, ob quas iura hereditatem legatumue indignis eripi iubent, non omnes legi Papiae, ſed pleraeque aliis legibus et SCtis originem debent. Quare et CONSTANTIVS (e) non vni, ſed pluribus legibus id ius tribuit, dum bonorum meminit, *quae indignis*, LEGIBVS COGENTIBVS, *auferuntur.*

Tanquam indignis autem auferebatur, quod relictum erat, vel ob delictum, vel ob neglectam teſtatoris voluntatem. Ob delictum indigni beneficio teſtatoris iudicabantur, qui occiderant defunctum (f), vel qui eius morti cauſſam culpa vel negligentia ſua praebuerant (g): qui eius necem vindicare omiſerant (h): qui capitales cum teſtatore ſuſceperant inimicitias, eiue proterue maledixerant, vel plane mouerant controuerſiam ſtatus. Quas cauſſas prae ceteris ad hanc legem noſtram

 vrget

(a) *Fragm. tit. XVIIII. §. 17.*
(b) L. 9. *D. de SCto Silan.*
(c) L. *pen. D. de iure fiſci* L. 26. *D. ad* L. *Corn. de falſ.*
(d) *Lib. LX. tit. XXXXII. p. 744. Tom. VII.*
(e) L. 26. C. *Theod. de adpellat.*
(f) L. 7. §. 4. *D. de his quae vt indign.*
(g) L. 3. *D. eod.*
(h) L. 17. L. 20. L. 21. *D. eod.*

vrget VLPIANVS (a). Nec minus in defunctum eiusue Manes vel in ipsam rempublicam peccasse videbantur, qui ei graue aliquod crimen in iudicio obiecerant (b): qui, spe improbe festinata, bona sibi ex legitima successione obuentura donatione alioue pacto contra bonos mores in alterum transtulerant (c): qui contra mandata pupillam sibi commissam, vel mulierem in ea prouincia, in qua officium gerebant, duxerant (d): qui expilatae hereditatis fuerant conuicti (e): qui se tacito fideicommisso obstringi passi fuerant ad bona in fraudem legis nostrae incapacibus restituenda (f): denique, qui commisso adulterio adulterae morientis liberalitatem meruerant (g).

Sed et iis hereditas legatumue videbatur auferendum, qui aliquid contra supremum testatoris iudicium commiserant, veluti eum testari prohibendo, cogendoue (h): testamentum eius falsi arguendo, vel tanquam inofficiosum irrito euentu impugnando (i): tabulas eius celando vel supprimendo (l): petita bonorum possessione contra tabulas, hereditatem ex substitutione pupillari adeundo (m): a tutela testamentaria sese excusando (n), aliudue quidquam committendo, quod testatorem ad expungendum heredis vel legatarii nomen induxisset (o).

Ast harum caussarum quaedam demum post legem nostram caducariam SCtis vel principum constitutionibus inuectae sunt. Ob mortem enim testatoris, culpa heredis vel legatarii acceleratam, id quod relictum erat, ex rescripto Antonini Pii (p); ob nomen a testatore inductum ex rescripto Marci Aurelii Antonini (q); ob nuptias tutoris cum pupilla ex SCto Antonini eiusdem et Commodi temporibus facto (r); ob matrimonium cum muliere prouinciali initum (s), et delatum testatoris nomen ex rescriptis Seueri et Antonini (t); ob expilatam hereditatem ex rescripto Antonini Pii (v), ob celatas denique testamenti tabulas ex constitutione IVSTINIANI (x) eripitur. Ex ipsa tamen lege nostra est, quod hereditas legatumue ei tanquam indigno eripiebatur, qui tacitam fidem in fraudem legis testatori accommodauerat (y): de quo iure plura

infra

(a) VLP. *Lib. XIII. L. 9. D. eod.*
(b) L. 1. *D. eod.*
(c) L. 2. §. 3. *D. eod.*
(d) L. 2. §. 1. *seq. D. eod.*
(e) *L. 6. D. eod.*
(f) L. 10. §. 18. L. 23. *D. eod.*
(g) *L. 13. L. 14. eod.*
(h) *L. 19. D. eod.*
(i) *L. 5. pr. §. 1. L. 15. D. eod.*
(l) *L. pen. C. de legat.*
(m) *L. 2. princ. D. de his quae vt indign.*
(n) *L. 5. §. 2. eod.*
(o) *L. 12. L. 16. §. 2. D. eod.*
(p) *L. 3. D. eod.*
(q) *L. 12. L. 16. eod.*
(r) *L. 2. §. 1. eod. iunct. L. 36. L. 62. D. de rit. nupt.*
(s) *L. 3. §. 1. D. eod.*
(t) *L. 1. D. eod.*
(v) *L. 6. eod.*
(x) *L. 24. C. de legat.*
(y) *L. 33. D. de adqu. hered.*

infra ad caput huius legis x. dicemus. Iam id obseruamus, eam fideicommissi taciti poenam Senatusconsulto etiam ad eos esse porrectam, qui fidem suam in fraudem legis Falcidiae clam accommodassent. Id enim PAPINIANVS (a) et CAIVS (b) diserte testantur.

Ceterum de his lex nostra cauit, VT POPVLO DEFERRENTVR. Aeque igitur ac caduca aerario, posteaque fisco, vindicabantur. Hinc in legibus, quae ad bona ereptitia pertinent, frequentissimae sunt phrases: *Fisco locus est* (c): *Bona ad fiscum venient* (d): *Fiscus cum suo onere succedit* (e), quamuis in lege 6, quae MARCELLI est, Tribonianus ex suo instituto *fiscum* pro *aerario* videatur reposuisse, siquidem MARCELLVS Caracallae imperium, sub quo fisco huiusmodi bona vindicari coeperant, non attigit. Quemadmodum autem aerarium vel fiscus caduca non semper cepit: ita nec semper in bonis ereptitiis exclusit eos, a quibus relicta fuerant. Testis est IVSTINIANVS (f), qui, vbi de bonis ereptitiis agit: *Quae autem*, inquit, *antiquis legibus dicta sunt de his, quae vt indignis auferuntur, et nos simili modo intacta seruamus, siue in nostrum fiscum, siue* IN ALIAS PERSONAS *perueniant.* Et VLPIANVS (g): *Lege nobis adquiritur, velut caducum, vel* EREPTITIVM *ex lege Papia Poppaea.* Indigni itaque semper hereditate vel legato excidebant: sed non semper id lucrum aerarium vel fiscus intercipiebat, verum aliquando illud subsidebat in hereditate, vel coheredi accrescebat, vti accurate docuit SCIPIO GENTILIS (h). Ita sane, excusante se tutore testamentario (i), legatario celante tabulas (l), ortaque inter hunc et testatorem inimicitia capitali (m), id quidem, quod relictum fuerat, tanquam indignis videbatur auferendum, sed ita, vt non aerarium vel fiscus id occuparet, sed vniuersum in hereditate subsideret. Similiter, si vnus ex asse heres, tanquam indignus, priuandus erat, res ad caussam intestati rediisse videtur. Sed haec quidem non ad regulam; verum ad exceptionem pertinent. Quaecumque enim bona ereptitia leges non diserte deferunt certis personis, ea ordinarie populo, vel iure nouo fisco summi imperantis, deferuntur.

III. Iungimus huic capiti octauo nonum, quod de bonis vacantibus egisse, ex fragmentis TER. CLEMENTIS (n) et CAII (o) liquido constat.

(a) *L. 11. D. de his quae vt indign.*
(b) *L. 23. D. eod.*
(c) *L. 2. §. 1. D. eod.*
(d) *L. 6. L. 13. eod.*
(e) *L. 16. §. 2. eod.*
(f) *L. vn. §. 12. C. de caduc. toll.*
(g) *Fragm. tit. XVIIII. §. 17.*
(h) *De iure adcresc. cap. 10.*
(i) *L. 5. §. 2. D. de his quae vt indign.*
(l) *L. pen. C. de legat.*
(m) *L. 9. D. de his quae vt indign.*
(n) TER. CLEM. *Lib. XV. L. 16. D. de opt. leg.*
(o) CAI. *Lib. XIII. L. 14. D. de suis et legit. her.*

conſtat. Ex his autem et L. vn. §. 5. C. de caduc. toll. tale hoc caput fuiſſe diſcimus :

Si ante aditam hereditatem agnitumue legatum per damnationem, ſinendi modo, vel per praeceptionem relictum heres legatariuſue decedat, ſiue heres legatariuſue ius ſuum omittat repudietue, hereditas legatumue, ceu vacantia, populo vindicantor, neue heredibus deferuntor.

IIII. Bona VACANTIA diuerſimode dicuntur. Proprie eo nomine veniunt eorum bona, qui ſine herede decedunt, STRABONI (a) *ἀδέσποτα*, CONSTANTINO HARMENOPVLO (b) *ἀκληρονόμητα* dicta. Deinde et ipſa caduca *vacantia* adpellat TACITVS (c), vbi cuſtodes, id eſt, delatores ideo praemiis lege Papia Poppaea inductos ait, *vt ſi a priuilegiis parentum ceſſaretur, velut parens omnium populus* VACANTIA *teneret* : Vbi recte addit MVRETVS : *Vacantia, deficientia*, CADVCA. Denique lex Papia Poppaea hoc vocabulum non ſolum ad legata produxit, ſed et omnia vacantium nomine complexa eſt, quae heres legatariuſue vel nolunt, vel non poſſunt capere poſt apertas tabulas. Dupliciter itaque accidit, vt bona ex hac lege fiant vacantia. Cauſſam primam ita lex exprimit: SI ANTE ADITAM HEREDITATEM AGNITVMVE LEGATVM HERES LEGATARIVSVE DECEDET. Si ante apertas tabulas heres legatariuſue deceſſerat, illa quae ei teſtamento deſtinata fuerant, *caduca* : ſin poſt apertas tabulas, ſed ante aditam hereditatem vel agnitum legatum ; *vacantia* dicebantur. Et ſane hereditatem non aditam non tranſmitti, hodienum expediti iuris eſt. Sunt tamen quaedam cauſſae exceptae. Nam primo ſuus heres, quum viuo quodammodo patre dominus aeſtimetur, et quaſi ipſe ſibi heres videatur exſiſtere (d), non aditione demum hereditatem adquirit, ſed ipſo iure heres eſt, hereditatemque, etiam non aditam, ad quoſuis heredes ſuos extraneoſque tranſmittit (e). Quam primam exceptionem ita ad hoc legis noſtrae caput eleganter expreſſit CAIVS (f) ; *In his heredibus aditio non eſt neceſſaria, quia ſtatim ipſo iure heredes ſunt.* Deinde et ſui iuris liberis idem beneficium eatenus conceſſum eſt a THEODOSIO et VALENTINIANO Imp. (g) vt hereditatem ſibi relictam ſaltim in deſcendentes transmittere poſſent. Praeterea et heres extraneus, qui intra

(a) *Lib. XVII.*
(b) *Lib. III. tit. 1. §. 18.*
(c) *Annal. Lib. III. cap. 28.*
(d) §. 2. *Inſt. de hered. qual.*
(e) L. 7. §. 1. *D. de adqu. her.*
(f) CAI. *Lib. XIII. L. 14. D. de ſuis et legit.*
(g) *L. vn. C. de his qui ante ap. tab.*

tra tempus deliberandi decessit, id, quod ex anno reliquum est, ex constitutione IVSTINIANI (a) in heredes suos transmittit, ita, vt et hi ante elapsum istum annum hereditatem adire, sibique adquirere possint. Reliquis casibus hereditas per cretionem vel pro herede gestionem nondum adquisita, vel nondum petita bonorum possessio ad heredes suos non transmittebatur, idque manifesti atque euidentis iuris esse aiunt DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA (b). Quidquid autem hoc modo non transmittebatur, id sub nomine bonorum vacantium fiscus occupabat.

Idem erat legatorum fatum. Nam et ea aerario vel fisco deferebantur, SI ANTE AGNITVM LEGATVM, PER DAMNATIONEM, SINENDI MODO VEL PER PRAECEPTIONEM RELICTVM, LEGATARIVS DECESSISSET. Quamuis enim dies legatorum pure et in diem certum relictorum ab apertis tabulis cederet: discrimen tamen vetus legatorum efficiebat, vt in quibusdam et agnitione opus esset ad illud penitus adquirendum transmittendumque ad heredes. Legata nimirum relinquebantur vel per VINDICATIONEM, verbis: DO, LEGO, CAPITO, SVMITO, HABETO: vel per DAMNATIONEM his formulis: HERES DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, DARE IVBEO: vel SINENDI MODO ita: HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE L. TITIVM SVMERE, SIBIQVE HABERE: vel denique per PRAECEPTIONEM his verbis: L. TITIVS ILLAM REM PRAECIPITO (c). Iam facile patet, legata per damnationem, sinendi modo et per praeceptionem relicta, nondum agnita transmitti non potuisse. Cui enim per damnationem relictum, is actionem personalem aduersus heredem habebat ad soluendum legatum (d): sed haec actio non prius nascebatur, quam sibi dari velle legatarius declarasset, id est, si agnouisset legatum. Nondum autem natam actionem non transmitti manifesti certissimique iuris est: eamque rationem reddit PAVLLVS (e), dum scribit: *post diem legati cedentem actio, quae* INCHOATA NON EST, *ad heredem non transmittitur.* Cedebat itaque huius legati dies ab apertis tabulis, eatenus, vt, si postea peteretur, heres ab eo tempore et fructus et omnem rei legatae caussam praestare teneretur: sed petendi ius demum ab agnitione legati nascebatur, nec prius transmittebatur ad heredes. Multo minus ante agnitionem transmittebatur legatum sinendi modo relictum. Hoc enim vtrique, puta heredi et legatario, factum aliquod iniungebat: illi, *vt sineret*, huic vt *sume-*

(a) *L. 19. C. de iure delib.*
(b) *Cod. Hermog. tit. XI. §. 11.*
(c) VLP. *tit. XXIIII. §. 11.* CAI. *Inst. Lib. II. tit. 5.*
(d) *L. 14. ff. de vsu et vsufr. leg.*
(e) *Recept. Sent. Lib. III. tit. 6. §. 3. B.*

ſumeret Si non ſumſerat legatarius, nec ius in re illi naſcebatur, nec ius ad rem, ſed ſola adhuc ſpes erat, quae in vltimis voluntatibus ad heredes non deuoluitur. Denique quod ad praeceptionis legatum attinet: eo modo ſoli coheredi legabatur (a). Coheres autem nemo erat ante aditionem. Dum is adibat hereditatem, etiam agnoſcebat legatum. Antequam itaque agnouiſſet, nihil tranſmittebat, quum ius, quod ipſe non habebat, in alios transferre non poſſet.

Solum itaque legatum per VINDICATIONEM relictum communi iſta ſorte exemtum erat, quod a momento, quo dies legati cedebat, ſine agnitione, legatario adquirebatur. Teſtator enim dum DABAT LEGABAT, ipſe *ἀμέσως* dominium tranſmittebat in legatarium, eique adeo ſtatim, apertis tabulis, naſcebatur ius in re, ex eoque ius vindicandi a quocumque poſſeſſore. Siue itaque ante agnitionem deceſſiſſet, ſiue legatum ad ſe pertinere, iam conſtituiſſet: illud tranſmittebat ad heredes, nec aerario vel fiſco erat locus, modo iam patefactae eſſent tabulae teſtamenti. Et ita intelligenda ſunt verba PAVLLI (b): PER VINDICATIONEM *legatum, etſi nondum conſtituerit legatarius, ad ſe pertinere, atque ita poſt apertas tabulas ante aditam hereditatem deceſſerit, ad heredem ſuum tranſmittit.* Quod et VLPIANI (c) locus a Triboniano ſeruatus praeclare docet.

Quibus recte intellectis, iam facile patet, cur ad caput noſtrum ſcripſerit TER. CLEMENS (d): *Optione legata, placet non poſſe ante aditam hereditatem optari, et nihil agit, ſi optaretur.* Quamuis enim et optionis legatum per vindicationem relinqui poſſet: dubium tamen non erat, quin legatarius illud ad heredes non tranſmittat, niſi ipſe viuus optaſſet. Ineſſe enim huic legato videbatur conditio, *ſi legatarius viuus elegerit:* qua conditione non exſiſtente, expediti iuris erat, ius optandi ad heredes non tranſiiſſe (e). Id non ignorantes legatarii, feſtinare, et ante hereditatem aditam optare ſolebant, ne ea ſpes legato potiundi heredibus ſuis fatis praeproperis incideretur. Sed ita feſtinantem nihil agere, definit TERENTIVS, idemque et IVLIANO, teſte PAVLLO (f), placuit. Si itaque, antequam optaſſet, legatarius decederet: legatum populo boni vacantis nomine deferebatur.

Hic primus caſus, quo hereditates legataque bonis vacantibus accenſebantur. Accedit iam alter: SIVE HERES LEGATARIVSVE IVS SVVM OMIT-

(a) *Ibid.* §. 7.
(b) *Ibid. Lib. III. tit. VI.* §. 7.
(c) L. 12. §. 7. *D. quando dies leg. ced.*
(d) TER. CLEM. *Lib. XV.* L. 16. *D. de opt. leg.*
(e) §. 23. *Inſt. de legat.*
(f) L. 10. *D. de leg.* 1.

OMITTAT REPVDIETVE. Testis huius iuris est VLPIANVS (a) : *Legem Papiam Poppaeam, partem non adeuntis caducam facere, et loco non adeuntis ea lege aerarium partis heredem fieri*, scribens. Idem alio loco (b) de legatis: *post legem Papiam Poppaeam*, inquit, *non capientis pars caduca fit*: vbi loco vtroque generatim CADVCVM vocat, quodcumque fiscus praeripit heredibus vel legatariis. Proinde et hereditas omissa, et legatum repudiatum accensebantur bonis vacantibus, itemque *si quis, ad quem bonorum possessio pertinebat, ius suum omiserat* (c). Et huc pertinent species perbellae, tractatae a TER. CLEMENTE (d): Titius fundum eumdem legauerat Seio eiusque seruo, Sticho: illi pure; huic vel pure vel sub conditione. Si Seius legatum vtrumque agnouisset, totum adquisiuisset fundum. Ast suam partem Seius repudiabat, posteaque exsistente conditione, legatum Sticho relictum agnoscebat. Quaestio erat, an hanc partem posset petere? Responsum esse refert TERENTIVS, *partem legati deficere*. Eiusque decisionis non obscura ratio est. Quia enim fundus re ipsa totus Titio legatus fuerat, legatarius autem pro parte adquirere, pro parte repudiare legatum non potest (e): omnino Titius, sua repudiata parte, id quoque, quod seruo relictum fuerat, repudiasse videbatur. Ast TER. CLEMENS tamen ab hac opinione seiungit sententiam suam, pergitque: *nisi, si quis dubitet, an exsistente conditione, si seruus viuat, omnimodo legatum meum fiat, quod semel ad me pertinere voluerim. Quod aequius esse videtur.* Paullo obscuriora haec quibusdam videntur: atque hinc et veteres quidam, et e recentioribus RVSSARDVS, et CHARONDAS legunt: *quod semel ad me pertinere voluerit*, idque de testatore interpretantur. Sed ea admissa emendatione, tota decisionis ratio periret. Ait enim ICtus, potius videri *exsistente conditione, si seruus adhuc viuat*, et iussu domini legatum agnoscat, *omnimodo*, id est *totum*, *domini fieri*, eiusque decisionis suae hanc addit rationem; *quod semel dominus id legatum ad se pertinere voluerit*, id est, quod non agnitione duplici vnius eiusdemque legati opus sit, sed sufficiat, vel eius partem semel agnosci, siquidem, vt recte CAIVS (f) scribit; *qui rem legatam omnino* ALIQVA EX PARTE *suam esse voluit, totam adquirit.* Proinde inuertit argumentum, quo deficere partem legati, alii probauerant, idque telum veluti retorquet. Si enim legatum pro parte adquiri, pro parte repudiari non potest, consequens est; vt altera parte

 agnita

(a) *Fragm. tit.* I. §. 21.
(b) *Tit. XXIIII.* §. 12.
(c) VLP. *tit. XXVIII.* §. 7.
(d) TER. CLEM. *Lib. XV.* L. 59. *D. de leg.* 2.
(e) L. 38. *D. de leg.* 1.
(f) L. 48. *D. de legat.* 2.

agnita et adquisita, pars quoque altera antea repudiata adquiratur. Quam decisionem suam TER. CLEMENS vel ideo aequiorem existimare potuit, quod iureconsultorum interpretationes fauere non solerent legi caducariae, isque MODESTINO (a) aliisque iureconsultis cordatioribus *delinquere* non videretur, *qui in dubiis quaestionibus contra fiscum tacite responderit.* Addit postremo TER. CLEMENS: *idem est, et si duobus seruis meis eadem res legetur.* Nam et tunc Stichi parte repudiata, alteram Dauo sub conditione legatam, exsistente conditione, eoque viuo, agnoscere, agnoscendoque totum legatum adquirere potest dominus. Hi sunt casus, quibus bona fiebant vacantia, eaque tunc omnia CEV VACANTIA, POPVLO VINDICABANTVR, NEVE HEREDIBVS DEFEREBANTVR. Nec ergo heredibus deferebantur, a quibus fuerant relicta, nec accrescebant coheredibus simul institutis, vel legatariis coniunctis, nec denique ad heredes heredum legatariorumue deficientium transmittebantur: sed a fisco omnino praeripiebantur. Quare nec cum IAC. GOTHOFREDO addere visum est HEREDIBVS EORVM, quasi de solis heredum legatariorumque heredibus lex loqueretur.

V. Sed haec duo legis caducariae capita non eadem et similia fata subierunt. Prius enim de bonis EREPTITIIS intactum seruari iussit IVSTINIANVS (b): posterius, reuocato accrescendi iure, veterique principio, quod dies legatorum a morte testatoris cedat, in vsum recepto, et sublato denique legatorum discrimine, in plerisque immutauit (c). Quamuis enim hereditas non adita hodienum ab extraneo non transmittatur: tamen ea non cedit fisco, sed vel in substitutum deuoluitur, vel coheredi adcrescit, vel in hereditate subsidet, vel, deficiente herede vnico, res ad caussam intestati redit. Quia etiam legati pure vel in diem certum relicti dies hodie a morte testatoris cedit, omniumque legatorum eadem iure nouissimo natura est: legata etiam omnia, licet nondum agnita, ad heredes legatarii transmittuntur. Repudiatum quoque legatum non fiscus vindicat, sed id vel collegatariis re vel verbis vel mixtim coniunctis adcrescit, vel apud eum remanet, a quo relictum est. Quare hodie illa tantum bona vacantia sunt, quorum nullus heres exsistit. Ea enim fisco et iure nouo addicuntur (d), dum intra quadriennium, ex quo, heredem nullum exstare, certum esse coeperit, a fisco agnoscantur (e). Fiscus contra creditoribus tenetur (f), nec tamen vltra bonorum vires, etiamsi non

(a) L. 10. D. *de iure fisci.*
(b) L. vn. §. 12. C. *de caduc. toll.*
(c) *d. L. vn.* §. 5. C. *eod.*
(d) L. 1. *pr. D. de success. edict.*
(e) L. 1. §. 2. *D. de iure fisc.* L. 10. §. 1. *D. de diu. et temp. praescr.*
(f) L. 11. *D. de iure fisci.*

non confecerit inuentarium (a). Iure tamen nouo fisco praeferuntur collegia in bonis decurionum, nauiculariorum, cohortalium et fabricensium (b) et hos participes liberalitatis principalis in bonis sibi et defuncto communiter donatis antecedunt (c). De quibus ipsa iuris compendia copiose agere solent, quamuis mores omnium prouinciarum in vsu horum iurium non conspirent.

(a) L. 1. §. 1. *D. eod.*
(b) *Tit. C. de hered. decur. nauicul.*
(c) L. *vn. C. si liberal. princ.*

* * * * * * * * * * * *

CAPVT VIII.

AD CAPVT LEGIS DECIMVM.

DE FRAVDIBVS, ADVERSVS H. L. COMMISSIS.

I. *Capitis decimi cum reliquis connexio, eiusque sententia.* II. *Quid sit in fraudem legis aliquid admittere?* εὑρήματα *ICtorum.* III. *Fraus legi nostrae fiebat donationibus mortis caussa.* IIII. *Institutionibus filiorum familias et seruorum, a dominis ante aditionem manumittendorum.* V. *Pecunia credita, legataque liberatione, vel debito ita legato, vt aliquanto plus sit in legato quam in obligatione. L. 29. D. de legat.* I. *leuiter emendata.* VI. *Vsufructu tanquam annuo legato relicto.* VII. *Fideicommissis tacitis, de quibus infra ad caput legis* XIII. *Substitutiones, et conditiones quaedam legatis adscriptae fraudibus non accensebantur.*

I. HActenus de variis bonorum generibus, quae aerario vel fisco vindicari solebant, actum est. Quemadmodum autem priore legis parte id praecipue agebant legislatores, ne quod nuptiis impedimentum obiiceretur: ita non minore sollicitudine opus erat, ne aerario caussa caduci, caducum, nec non bona ereptitia et vacantia interciperentur. Quum autem huic lucro aerarii quam maxime aduersari viderentur non modo variae fraudes, ad eludendam legem ingeniose excogitatae, verum etiam ius adcrescendi antiquum, ius sibi relicta ad heredes transmittendi, fideicommissa tacita, et caducorum occultatio:

de singulis hisce impedimentis actum esse animaduertimus capitibus proxime insequentibus, et decimo quidem, vti ex VLPIANI libro XV. TER. CLEM. libro XVI. et PAVLLI libro VI. adparet, de fraudibus aduersus hanc legem excogitatis, de quibus ita hoc capite cautum fuisse arbitror:

Ne quis in fraudem huius legis, quo magis caduca et ereptitia is, qui capere non potest, capiat, quidquam admittere velit.

II. NE QVIS IN FRAVDEM H. L. aiunt legislatores. In fraudem vero legis aliquid admittere dicitur, *qui saluis verbis legis* SENTENTIAM *eius circumuenit* (a). Quemadmodum itaque *contra legem facere* intelligitur, qui id facit, quod lex palam et nominatim prohibet: ita fraus legi fit, *vbi, quod fieri lex noluit, fieri autem non vetuit, id fit: et quod distat ῥητὸν ἀπὸ διανοίας*, DICTVM *a* SENTENTIA: *hoc distat* FRAVS *ab eo, quod* CONTRA LEGEM fit (b). Ingeniosissima enim esse solet improbitas, adeoque facile aliquid fingit atque excogitat, quo legis verba captentur, et, quod ipse legislator diserte non expressit, id ad eludendam legum vim ac potestatem, vel vt TACITVS (c) de hac ipsa lege eleganter loquitur, *ad praemia* poenasque *legis in ludibrium vertenda*, callide adhibeatur. Caue itaque cum huiusmodi fraudibus confundas varias iureconsultorum cautiones, quibus legem aequitate mitigabant, viasque earum rigorem euitandi legitimas inueniebant. Quemadmodum enim fraudes legum sententiam euertebant: ita haec ICtorum εὑρήματα erant cautiones innocuae, et nec verbis nec sententiae legum aduersantes, quibus obseruatis negotia valide explicari, calumniaeque ac sophisticae aliorum artes prudenter euitari possent. Quales cautiones permultas libro singulari Εὑρηματικῶν complexus est HERENNIVS MODESTINVS, cuius non nisi fractae quaedam tabulae commune librorum iuridicorum naufragium euaserunt (d).

III. Quum itaque et suae legi idem imminere fatum facile animaduerteret Augustus, qui teste SVETONIO (e) iam sua aetate *vim legis* variis artibus *eludi*, experiebatur: id operam dedit, vt omnes huiusmodi fraudes generali sanctione excluderet. Hinc ita scriptum fuisse videtur in lege nostra: NE QVIS IN FRAVDEM H. L. QVO MAGIS CADVCA ET EREPTITIA IS, QVI CAPERE NON POTEST, CAPIAT, QVIDQVAM ADMITTERE

(a) L. 29. *D. de legibus.*
(b) L. 30. *D. eod.*
(c) *Annal. Lib. XV. cap.* 19.
(d) LABITT. *Indic. p.* 144.
(e) *Aug. cap.* 34.

MITTERE VELIT. Frequentissima fraus erat, et a ICtis ad hoc caput praecipue tractata, quae donando admittebatur. Si quando enim sciebant testatores, nec hereditatum, nec legatorum capaces esse eos, quibus quid relictum vellent: solebant illis mortis caussa donare. Sed eam fraudem veteres omnes veluti ex compacto damnant, tanquam contra sententiam legis excogitatam. Hinc VLPIANVS (a) hanc generalem iuris regulam proponit ad hoc caput decimum: *illud generaliter meminisse oportebit, donationes mortis caussa factas* LEGATIS *comparatas. Quodcumque igitur in legatis iuris est, id in mortis caussa donationibus erit accipiendum.* Ex quo prono alueo fluit, incapacibus non magis donari, quam legari posse. Nec aliter PAVLLVS (b), nisi quod is, SCto ita cautum esse, obseruat; cuius occasione varias quaestiones et casus enucleat, sed ad generalem magis doctrinam de mortis caussa donationibus, quam ad legem caducariam, pertinentes. Vnde iis immorari instituti ratio non patitur. Non magis valebat donatio in fraudem legis ea facta formula: VT NVLLO CASV SIT REPETITIO. Quamuis enim ita donari possit eo effectu, vt donatarius a donatore securus sit (c): non tamen ea formula impediebat aerarium vel fiscum, quo minus, quod in fraudem legis ita traditum fuerat, reuocaret, et quidem, vt videtur, cum fructibus et accessionibus omnibus, quia et *donator*, postquam conualuit, *mortis caussa donationem condicens, fructus quoque donatarum rerum, et partus, et quod accreuit rei donatae*, teste PAVLLO (d), *repetere potest.* Atqui non magis rata erat donatio, in fraudem fisci vel aerarii facta, quam quae in fraudem donatoris, qui cogitatione imminentis periculi donans postea conualuerat.

IIII. Aliis quoque fraudibus vim ac potestatem legum elusam esse, ex aliis quam plurimis fragmentis patet. Sic solebant quidam non ipsos incapaces, sed eos, quos illi in potestate habebant, heredes instituere, vt, quod ipsi per se capere non possent, per liberos caperent. Similiter et si filius familias incapax esset, impune ei plus, quam lex ferebat, relinqui posse existimabant, quia non sibi, sed patri adquireret. Sed et has artes reiiciunt interpretes, et in his PAVLLVS (e) noster, cuius est haec regula iuris: *cepisse quis intelligitur, quamuis* ALII ADQVISIIT. Quid enim interest, siue iam statim filius familias ex testamento extranei capiat, siue in posterum a patre recipiat. Subtilissima

(a) VLP. *Lib. XV.* L. 37. *pr. D. de mort. causs. don.*
(b) PAVLL. *Lib. VI.* L. 35. *pr. D. eod.*
(c) PAVLL. IB. L. 35. §. 4. *eod.*
(d) PAVLL. *Lib. VI.* L. 12. *D. condict. causs. dat.*
(e) PAVLL. *Lib. VI.* L. 140. *D. de verb. sign.*

lissima etiam erat ars, qua testatores seruos incapacium instituebant, sub conditione libertatis. Quamuis enim dominum incapacem, nec per seruum capere posse, haud ignorarent: ita tamen callide instrui solebat scena, vt dominus seruum heredem ante aditionem hereditatis manumitteret, ac ab eo hereditatem illam sibi, tanquam pretium manumissionis, clam stipularetur. Ita enim duo se consequuturos sperabant, primum vt nec fisco vel aerario locus esset, si non dominus, sed manumissus, hereditatem capere videretur: alterum, vt dominus nihilominus id lucrum obtineret, tanquam pretium manumissionis. Sed si fraus pelluceret, nihil actum videbatur, quantumuis alias huiusmodi institutiones essent licitae. Et ita intelligendus TER. CLEMENS (a), qui proposita hac specie, tum demum *seruum* ad hereditatem *admitti* ait, SI NIHIL IN FRAVDEM LEGIS *factum esset*.

V. Argutum quoque est inuentum cuius PAVLLVS (b) ad hoc caput meminit. Nam primo is, qui incapaci bonorum partem destinauerat, ei tantumdem pecuniae credebat viuus, et postea heredem, vt eum liberaret, damnabat. Sed et sic nihil egisse testatorem, facile patet. Quid vero si ex duobus reis promittendi alter capere posset, alter non posset, et vtrique tamen legata fuisset liberatio? *Tunc*, inquit PAVLLVS, *si socii non sint, delegari debet is, qui nihil capit, ei, cui hoc commodum lege competit: cuius petitione vtrumque accidit, vt et hoc commodum ad eum perueniat, et is, qui capit, liberetur.* Nimirum Titius et Seius, correi promittendi debebant mille. Creditor heredem damnabat, vt vtrumque liberaret. Sed Titius caelebs id commodum capere non poterat. Si itaque heres vtrumque liberasset, partem Titii nihilominus exegisset fiscus, isque, solutis mille, a Seio dimidiam summam repetiisset, actione cessa ab herede: adeoque hic non fuisset liberatus (c). Sin Seium liberasset solum, peremta etiam eo ipso fuisset obligatio Titii, quia, soluente vno correo, vel quocunque modo satisfaciente, et alter liberatur (d). Nec Seius aduersus Titium actione vlla vti potuisset, quia pro eo nihil soluerat. Callide itaque PAVLLVS suadet, vt, quia heres Seio debeat legatum liberationis, ei deleget Titium incapacem: eo enim soluente, et dimidia, quam iure tunc petit Seius, ad eum solum peruenit, et ipse ex testatoris iudicio liberatur. Quid vero si socii sint? Tunc, inquit PAVLLVS, *propter eum, qui capax est, et ille capit per consequentias, liberato illo per accepti-*

(a) TER. CLEM. *Lib. XVI. L. 82. D. de adqu. hered.*
(b) PAVLL. *Lib. VI. L. 29. D. de liber. leg.*
(c) L. 2. C. *de duob. reis.*
(d) L. 2. L. 3. *D. eod.*

ceptilationem. Id enim eueniret etiam; si solum capacem liberare iussus esset. Contra si incapacem socium solum liberari iussisset testator, neuter fuisset liberatus (a). Haec de legato liberationis. Quid si debitor creditori incapaci legasset debitum: an id quoque legatum legi aduersabatur? Id merito negandum, si inutile erat legatum, id est, si nihilo plus erat in legato, quam in obligatione. Sin lucrum aliquod inesset: quod capere legatarius non poterat, id aerarium procul dubio praeripiebat. Et huc pertinet alterum Pavlli (b) fragmentum, quo an debiti legato lucrum insit, disquirit, respondetque: *si neque* modo, *neque* tempore, *neque* conditione, *neque* loco *debitum differatur, inutile est legatum.* Paullo obscurius hic est verbum differatvr, pro quo alii codices, notante Ivl. Pagio, habent *proferatur*: sed eodem sensu. Atqui quaestio est de debito legato creditori. Quo casu quis vtile dixerit legatum, si debitum conditione, loco, tempore differatur vel proferatur? Manifestum itaque videtur, legendum esse *differat*: vt sensus sit, si legatum ab obligatione neque modo, neque tempore, neque loco differat, illud esse inutile.

VI. Fraus etiam legi facta videtur non vsufructu, sed reditu patrimonii omnibus annis legato: eoque pertinere videtur fragmentum Vlpiani (c), quod haec species illustrare videtur. Titius duxerat Caiam, trium liberorum, ex priore matrimonio susceptorum, matrem. Moriens ei relinquebat, quantum per leges capere poterat, puta decimam matrimonii nomine, tres decimas ob liberos legatariae superstites, et praeterea tertiam partem vsusfructus omnium bonorum. Vltimum legatum his verbis conceperat: *Tertiae partis* patrimonii mei reditvm omnibvs annis vxori meae dari volo. Non videbatur hoc annuum legatum, quia non in annos singulos, sed omnibus annis dari iusserat maritus. Nec dici poterat vsusfructus legatus, quia reditus fit mentio, cuius legatum quomodo a legato vsusfructus differat, in iure notissimum est. Sed nondum eo tempore iuris expediti erat, an et reditus legatum morte legatarii exstinguatur? Ast hoc casu Aristonem respondisse refert Vlpianvs, *ad vxoris heredem legatum hoc non transire, quia aut vsuifructui simile esset, aut huic legato* in annos singvlos. Non solum ex ea ratione, *quod haec mens fuisse testatoris videretur*, quam in simili fere specie Labeo, teste Iavole-

(a) *Arg.* L. 5. §. 1. *D. de donat. inter vir. et vxor.*

(b) Pavll. *Lib. VI.* L. 29. *de legat.* I.

(c) Vlp. *Lib. XV.* L. 22. *D. de vsufr. leg.*

NO (a), vrgebat; sed et, quia alias in fraudem legis plus a coniuge cepisset coniux, quam par erat.

VII. Maxime etiam per tacita fideicommissa fraus legi fiebat, de quibus et supra diximus, et infra dicemus accuratius. Iam id addo, substitutiones fraudibus his non accenseri consueuisse, quas praecipue ad id *introductas* ait IVSTINIANVS (b), *ne fierent caduca, et si facta sint*, non ad fiscum, sed *ad certas personas recurrere disponerent*. Hinc si quis caelibem institueret, incertus, an tempore apertarum tabularum capax futurus sit, ad excludendum aerarium vel fiscum vtiliter ita substituebat: *Titius heres meus esto: si heres non erit, Maeuius heres esto.* Ita enim fiebat, vt, Titio caelibe excluso, hereditas non in casum incideret, sed Maeuio in hunc casum substituto deferretur, modo et ipse per legem capere posset. Nec fraudibus accensebantur legata, iis relicta conditionibus, quas iam ad caput sextum ex *L.* 64. *D. ad L. Falc. et L.* 54. *D. de legat.* 2. notauimus. Et hinc illis plane similem conditionem ad hoc caput refert PAVLLVS (c). Fundum quinquaginta dignum legauerat Titius incapaci, sub hac conditione, SI QVINQVAGINTA HEREDI DEDISSET. Fisco hic locum non esse, facile patebat, quia sic nihil lucri perueniebat ad legatarium: sed quaerebatur, an non legatum sit inutile? Vti vero TER. CLEMENS iam in *L.* 54. *D. de leg.* 2. id vtile esse demonstrauerat: ita eiusdem sententiae est PAVLLVS. *Plerique*, inquit, *putant, vtile esse legatum*: sed ratio eius illa TERENTIANA paullo est obscurior. Addit enim, ideo vtile hoc legatum plerisque videri, *quia conditionis implendae caussa detur, et constare, etiam Falcidiam eum pati posse.* Sed haec manifesto redolent manum Triboniani. Procul dubio scripserat PAVLLVS: *Plerique putant, vtile esse legatum: quia conditionis implendae caussa datur: nam constat etiam legem Papiam hoc legatum pati posse.* Vtile ergo id legatum esse censet dupliciter, quia et legatarius fundum, quem habere eius interfit; data ad implendam conditionem pecunia, accipiat, et lex Papia huiusmodi legatum non improbet, ex quo nullum lucrum perueniat ad legatarium. Sed vti Tribonianus pleraque fragmenta, quae ad hanc legem pertinebant, ad legem Falcidiam retulit, vt vsum aliquem, abrogatis etiam legibus caducariis, haberent: ita mirum non est, eum in hac quoque lege non nihil mutasse. Vt autem ad illam reuertamur: sub finem PAVLLVS adiicit: *Sed si quinquaginta aurei legati sint*, SI QVINQVAGINTA DEDISSET, *dicemus inutile esse legatum*, et

(a) *L.* 41. *D. de vsufr. leg.*
(b) *L. vn. pr. C. de cad. toll.*
(c) PAVLL. *Lib. VI. L.* 65. *D. ad L. Falc.*

et magis ridiculum esse, nimirum quia sic nihil legatum est, quinquaginta pro quinquaginta datis. Si quis tamen quinquaginta aureos Romanos rariores ea conditione historico legaret, si quinquaginta aureos daret heredi: vberrimum id videretur legatum: quemadmodum nec illud inutile est, si quis ita leget: *si Titius heredi meo cauerit, centum Maeuio se daturum, et heres meus Titio centum dato:* de quo legato agit IVLIANVS (a).

Sed his fraudibus non opus fuit ab eo tempore, quo IVSTINIANVS caduca sustulit. Ex quo et ratio reddetur facile, cur tot conditiones paene ridiculae in pandectis occurrant, quas si quis hodie legatis adscriberet, testatorem emotae mentis fuisse, deieraret. Sunt viri docti, qui huiusmodi casus, subtiliter in Pandectis enucleatos, nunquam exstitisse putant, sed ea a ICtis excogitatos arbitrantur, ad leges huiusmodi exemplis illustrandas. Sunt etiam, qui summae stoliditatis arguunt Romanos, in re seria magno conatu maximas agentes nugas, et tot conditionibus absurdis et ridiculis onerantes heredes et legatarios, vt vel eo tempore, quo testamenta conderent, operam videantur dedisse, vt cum ratione insanirent. Sed neutri mihi rem acu tangere videntur. Qui titulum de conditionibus et demonstrationibus euoluerit, plerosque casus vere exstitisse animaduertet. Qui vero legem nostram aliasque plures, quibus testatorum licentia adstricta fuerat, veluti Voconiam, Falcidiam, Fusiam Caniniam, Iuliam Vicesimariam recte expenderit: facile reddet rationem, cur tot conditionibus tam subtiliter inuentis vsi sint Romani testatores: non ideo sane, quod dulce iis esset desipere, vel nugas agere eo tempore, quo de suprema ac decretoria vitae hora cogitabant, sed quod huiusmodi artibus opus sibi esse existimarent ad euitandas fisci calumnias. Iureconsultorum vero erat disquirere, hasne conditiones ferant leges, an tanquam in earum fraudem excogitatas reiiciant? Quod si hodie illae in testamentis nostrorum hominum exsulant: id felicitati temporum nostrorum acceptum ferimus, quibus tot legibus non circumscripta sunt suprema hominum iudicia. Neque tamen ideo dementiae arguendi Romani, quibus ob principum auiditatem non licebat esse tam candidis atque apertis in testando. Sane si quis principum hodie leges saltim caducarias restitueret, (quod omen auertat Deus!) res ipsa procul dubio doctura esset iureconsultos, mille conditiones neque subtiles in testamentis exstituras, ac olim exstiterant apud Romanos. Natura enim

(a) L. 84. pr. D. de leg. 1.

ita comparatum eſt, vt, aucta legum multitudine, crimina etiam ſub ſpecie legis inuoluantur, et circumſcriptio, vti veterum nonnemo ait, per ius ad iniuriam veniat.

* * * * * * * * * *

CAPVT VIIII.

AD CAPITA LEGIS XI. XII. XIII.

DE IVRE ADCRESCENDI, TRANSMITTENDI ET DE TACITIS FIDEICOMMISSIS.

I. *Alterum caducis impedimentum obſtabat ius adcreſcendi, quod ſublatum capite* XI. *Eius ſententia.* II. *Iuris adcreſcendi origo. Illud in hereditatibus prius, quam in legatis, inualuit. Inter quos coniunctos id ius obtinuerit? An et inter verbis tantum coniunctos? An in legato per damnationem? Lex caducaria ius adcreſcendi in vniuerſum non ſuſtulit. Ius adcreſcendi quibus caſibus obtinuerit? quibus ſublatum ſit?* III. *Iuſtinianus illud in vſum reuocauit.* IIII. *Caput duodecimum de iure tranſmittendi egiſſe, probatur. Eius ſententia.* V. *Expoſitio capitis et vſus.* VI. *Tacita fideicommiſſa prohibita ſunt capite decimo tertio. Eius ſententia.* VII. *Huiuſmodi fideicommiſſa frequentiſſima.* L. 90. D. de legatis 3. *leuiter tentata.* VIII. *Edictum Traiani et conſtitutio Conſtantini de his, qui ſe ipſos deferunt.*

I. CApita legis caducariae proxima impedimentis, quae caducis obſtabant, remouendis deſtinata fuiſſe, capite ſuperiore obſeruauimus. Nihil autem caducis magis aduerſabatur, quam ius adcreſcendi. Portione enim deficiente coheredibus vel legatariis adcreſcente, nihil erat, quod in aerarium vel fiſcum incideret. Hinc id ius, fiſco inimiciſſimum, Auguſtus veluti in exſilium egit, idque capite hoc vndecimo: Siquidem complura fragmenta Ter. Clementis ex libro XVII., Paulli ex libro VI. et Caii ex libro XIII. ad ius adcreſcendi manifeſto pertinent. Ex his autem, aliiſque veterum, quae ſuo loco laudabi-

laudabimus, testimoniis tale fuisse discimus caput legis nostrae decimum tertium.

Ante apertas tabulas aditamque hereditatem, inter coniunctos heredes legatariosue, ius adcrescendi in iis, quae caduca vel in caussa caduci sunt, excepto vsufructu legato, ne esto.

II. Ius adcrescendi videtur antiquissimum, et interpretatione prudentum ex ipsis XII. tabularum principiis deriuatum. Sanxerant decemuiri (a): AST SINTESTATVS MORITVR, CVI SVS HERES NEC ESCIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Inde prudentes collegerunt, nullo modo admittendum heredem legitimum, si quis decessisset testatus, atque inde construxerunt regulam iuris antiqui (b): *neminem posse pro parte testatum, pro parte intestatum decedere, earumque rerum, testati puta et intestati, naturaliter inter se pugnam esse.* Quae quum ita sint: non potuit non inde nasci ius adcrescendi inter coheredes, ita, vt si vel minima pars bonorum alicui titulo institutionis honorabili relicta esset, is, altero deficiente, assem hereditatis totum caperet (c).

Quamuis autem ea ratio in legata non caderet, siquidem parte legati deficiente, non ideo eueniebat, vt quis pro parte testatus, pro parte intestatus decessisse videretur: tamen ad haec quoque ius illud proferendum videbatur prudentibus, quod praesumtio esset, testatorem, dum duos pluresue legatarios in vna re coniunxit, partem deficientem ad collegatarios potius deuolui, quam in hereditate subsidere, voluisse. Itaque inter collegatarios ius adcrescendi valebat *iure coniunctionis* (d). *Coniunctim autem heredes institui*, vel *coniunctim legari*, definiente CELSO (e), est *totam hereditatem vel tota legata singulis data esse, partesque concursu fieri.* Coniunctio illa fit tripliciter, vel *re et verbis*, vel *re tantum*, vel *verbis tantum* (f). *Re et verbis* coniuncti dicuntur, qui in eamdem rem, indistinctis partibus, vnaque propositione vocantur, veluti: TITIO ET MAEVIO FVNDVM CORNELIANVM DO LEGO. Si quibus eadem quidem res, sed diuersis propositionibus, relinquitur, hi *re coniuncti* dicuntur, veluti: TITIO FVNDVM CORNELIANVM DO LEGO; MAEVIO EVMDEM FVNDVM DO LEGO. Hi tametsi ad eamdem rem vocentur, et eatenus coniuncti habeantur,

 quia

(a) *Collat. Leg. Mos. et Rom. tit. vlt.*
(b) L. 7. *D. de reg. iur.*
(c) L. 1. §. 4. L. 13. §. 2. L. 35. L. 74. *D. de her. instit.*
(d) L. 16. *D. quib. mod. vsufr.*
(e) CELS. *Lib. XXXV.* L. 80. *D. de leg. 3.*
(f) PAVLL. *Lib. VI.* L. 142. *D. de verb. sign.* L. 89. *D. de leg. 3.*

quia tamen diuersis vocantur orationibus, aliquando in iure vocantur *disiuncti* (a): nec interesse videtur, quod ad ius adcrescendi attinet, continuis periodis, an in diuersis testamenti locis et paginis ad eamdem rem vocentur, dummodo ex verbis haud adpareat, testatorem, dum fundum Cornelianum, initio tabularum Maeuio legatum, sub earundem finem Sempronio relinquit, priori id legatum voluisse adimere. Idque recte ex *L. 33. D. de legat.* 1. contra FR. HOTOMANVM (b) defendit vir doctissimus, VLR. HVBERVS (c), maximum olim Frisiae nostrae ornamentum. *Verbis* denique *tantum coniuncti* sunt, qui eadem oratione in rem vnam, sed pro partibus in testamento expressis, vocantur, vt puta: TITIO ET MAEVIO FVNDVM CORNELIANVM DO LEGO EX AEQVIS PARTIBVS. Et has partes tantum intelligi oportet: nam si reipsa diuisae sint, et testator verbi caussa Titio partem fundi Corneliani cis flumen; Maeuio partem eiusdem vltra flumen; vel Caio et Seio singulos seruos legauerit (d): non sunt coniuncti, sed separati, nec, vno repudiante legatario, res legata alteri adcrescit (e). Non magis coniuncti censentur, quando partes intellectuales quidem, duobus, sed diuersis orationibus adscribuntur, vt puta: PARTEM FVNDI CORNELIANI TITIO DO LEGO, PARTEM EIVSDEM FVNDI MAEVIO DO LEGO, quia singulis quidem pars rei, sed non vtrique eaedem legatae videntur (f). Denique nec, quum diuersi heredes diuersis legatariis eamdem rem dare damnantur, coniunctio inter legatarios intelligitur, veluti: TITIVS HERES MEVS FVNDVM CORNELIANVM MAEVIO DATO, CAIVS HERES MEVS EVMDEM FVNDVM SEMPRONIO DATO (g).

Quod itaque ad coniunctos attinet, inter eos omnes obtinet ius adcrescendi, etiam inter verbis tantum coniunctos, quibus id legis beneficium abiudicant GOVEANVS (h), FR. HOTOMANVS (i), ANT. FABER (l), et, quem primo loco nominare debebam, ὁ πάνυ IAC. CVIACIVS (m). Quid enim clarius est verbis PAVLLI nostri (n): *Si vero* VERBIS *quidem* CONIVNCTVS *sit, re autem non: quaestionis est, an coniunctus* POTIOR *sit? et magis est, vt et ipse praeferatur.* Praeferebantur itaque eadem figura coniuncti reliquis. Hinc deficiens portio adcrescebat

(a) §. 8. *Inst. de legat.* L. 1. §. 3. *D. de vsufr. adcresc.*

(b) *Ad* §. 8. *Inst. de legat.*

(c) *Praelect. ad Inst. Lib. II. tit. XX.* §. 26.

(d) L. 84. §. *pen. D. de legat.* 1.

(e) L. 1. *pr. D. de vsufr. adcresc.*

(f) L. 1. *D. eod.*

(g) L. *pen. D. eod.*

(h) *De iure adcresc. n.* 26.

(i) *Obs. lib. VI. cap.* 12.

(l) *Coniect. Lib. VI. cap.* 1.

(m) *Obs. Lib. XXIIII. cap.* 34.

(n) PAVLL. *Lib. VI.* L. 89. *D. de legat.* 3.

cebat collegatario coniuncto. Sin pluribus diuersa orationis forma rem eamdem legauerat testator, veluti : *Primo et Secundo fundum Aemilianum do lego : Tertio eundem fundum do lego : Quarto eundem do lego : Quinto et Sexto eundem do lego aequis partibus* : tunc deficiente Primo, eius portio Secundo ; deficiente Quinto ; Sexto adcrescit, iique reliquis omnibus praeferuntur tanquam eadem figura orationis coniuncti, in quos et onus cum lucro transit. Sin Tertius deficiat, iste, quia disiunctus est, portionem suam omnibus relinquit, sed ita, vt eadem figura coniuncti, veluti Primus et Secundus, Quintus et Sextus, pro vna persona habeantur, adeoque illi, si velint, tertiam vnam ; hi alteram cum onere ; Quintus reliquam tertiam inuitus, sed sine onere, consequatur. Illud postremo moneo, testatorem ius adcrescendi quidem in legatis ; non autem in hereditate prohibere posse (a), quia si in hereditate prohiberet, ipse pro parte testatus, pro parte intestatus decederet : id quod tamen non contingit, si legatariis non adcrescat. Vnde et heredibus semper cum onere etiam inuitis ; legatariis non semper inuitis, sed volentibus, neque semper cum onere adcrescit.

Nullum est dubium, quin haec omnia iure vetere ante legem Papiam Poppaeam obtinuerint. Quum tamen diuersa tum essent legatorum genera : ius adcrescendi quidem locum habebat in legato *per vindicationem* & aliis, non autem in legato *per damnationem*, de quo VLPIANVS (b) : Si PER DAMNATIONEM *eadem res duobus legata sit, siquidem coniunctim, singulis partes debentur, & non capientis pars iure ciuili* IN HEREDITATEM REMANEBAT, *nunc autem caduca fit : Quod si disiunctim : singulis solidum debetur.* Si itaque hunc in modum per damnationem legauerat testator : HERES MEVS TITIO ET MAEVIO FVNDVM AEMILIANVM DARE DAMNAS ESTO : heres singulis praestabat partem eius fundi dimidiam, & alterutra portio deficiens alteri non adcrescebat, sed subsidebat in hereditate. Sin ita heredem damnauerat testator : HERES MEVS FVNDVM AEMILIANVM TITIO DARE DAMNAS ESTO, EVMDEM FVNDVM MAEVIO DATO : singulis heres debebat legatum solidum, id est alteri fundum, alteri praestabat aestimationem (c). Vnde et alterius deficiente portione, nihil erat, quod adcresceret alteri, qui iam tum solidum erat ex testamento consequutus. Tale fuit vetus istud inter legata discrimen, cuius eam fuisse rationem arbitror, quod in legato vindicationis & reliquis cum legatariis agebat testator, iisque *ἀμέσως dabat*,

(a) L. 57. §. 1. D. de vsufr. L. 7. de reg. iur.

(b) Fragm. tit. XXIIII. §. 13.

(c) CAI. Inst. Lib. II. tit. 5. §. 5.

dabat, *legabat*, vel *ſumendi*, *praecipiendique* poteſtatem faciebat: vnde & iis ius eſſe videbatur partem deficientem captandi, ad quam eſſent per coniunctionem quamcumque ab ipſo teſtatore vocati (a). Contra in legato per damnationem cum herede res erat teſtatori, quem hic dare facere iubebat. Si itaque perſona, cui dare fuerat iuſſus, deficeret: liberatus videbatur, nec vllum ius eſſe collegatario, qui, quod debebatur, iam conſequutus fuerat, portionem alteri deſtinatam petendi.

Ceterum ius hactenus explicatum & ante legem Papiam Poppaeam valuit, &, ſi a diſcrimine legatorum vetere diſceſſeris, hodienum valet, poſtquam illud ab exſilio reuocauit IVSTINIANVS. Quid vero lex noſtra? ANTE APERTAS, inquit, TABVLAS ADITAMQVE HEREDITATEM *ius adcreſcendi ne eſto*. Vetus illa magnoque cum apparatu agitata quaeſtio eſt: an ius adcreſcendi in vniuerſum ſuſtulerit lex Papia Poppaea? In ea ſoluenda nec ipſe ſibi CVIACIVS ſatis conſtitit, ſiquidem illud modo penitus hac lege excluſum eſſe, docet (b), modo illud etiam poſt illam ſaluum fuiſſe, contendit (c): quam viri ſummi fluctuationem inter variantes eius interpretationes, ex ſuo inſtituto notauit EM. MERILLIVS (d). Et ſane utrimque non deeſſe videntur rationes, quae dubiam & viri maximi mentem trahere potuerint. Nam ſi conſideres paullo accuratius, PAVLLVM (e) ad hanc ipſam legem noſtram accurate, et copioſius, quam quiſquam, de coniunctis et iure adcreſcendi diſputare: vix eſt, vt eam doctrinam illa aetate exoleuiſſe, nulliuſque in orbe Romano vſus fuiſſe arbitremur. Sin verba VLPIANI (f) intueamur: *Sed poſt legem* PAPIAM POPPAEAM *non capientis pars* CADVCA *fit:* nihil certius videri poſſet illa de profligato iure adcreſcendi ſententia. Sed quod ſaepe in huiuſmodi quaeſtionibus euenire intelliges, neutra ſententia vera; neutra ſine exceptione admittenda eſt. Suſtulit omnino lex caducaria ius adcreſcendi, ſed nec in vniuerſum, nec inter omnes perſonas, nec in omnibus legatis ſuſtulit. Quare capiti legis varias inſeruimus reſtrictiones, iam paullo accuratius contemplandas.

Primo itaque ius adcreſcendi non in vniuerſum ſublatum erat, ſed ANTE APERTAS TABVLAS ADITAMQVE HEREDITATEM. Quidquid enim condito teſtamento, viuo teſtatore, deficiebat, id erat in CAVSSA CADVCI. Quod mortuo teſtatore, ante apertas tabulas deficiebat, CADVCVM fiebat. Apertis tabulis, ſed nondum adita hereditate, legatoue agnito,

(a) MERILL. *Obſ. Lib. VI. cap.* 32.
(b) *Obſerv. Lib. XII. cap.* 11. *Paratitl. C. de caduc. toll.*
(c) *Obſ. Lib. XXIIII. cap.* 34.
(d) *Var. Cuiac. Lib.* 1. *Cap.* 39.
(e) PAVLL. *Lib. XI. L.* 89. *D. de leg.* 3. *L.* 142. *D. de verb. ſign.*
(f) *Fragm. tit. XXIIII.* §. 12.

agnito, quidquid deficiebat, bonorum VACANTIVM nomine ab aerario vel fisco occupabatur, ac proinde hactenus locus non erat iuri adcrescendi. Ast tabulis apertis, aditaque hereditate, non amplius fisco quidquam spei supererat, & proinde si quid deficeret, id vel coheredibus vel coniunctis collegatariis adcrescebat. Hinc CAIVS (a) ad hoc caput: *Qui semel*, inquit, *aliqua ex parte* HERES EXSTITIT, *deficientium partes etiam inuitus excipit, id est, tacite ei deficientium portiones etiam inuito* ADCRESCVNT. Idem de legatis tradit IVLIANVS (b), qui legati partem deficientem etiam heredibus coniuncti collegatarii adcrescere, docet, *si tamen* HEREDITAS ADITA SIT. Eodem pertinent *Leges* 34. *et* 35. *D. ad L. Aquil.* et *L.* 4. *D. de manum. vindicta*, vbi alteri collegatario, altero partem suam post hereditatis aditionem repudiante, pars deficiens adcreuisse dicitur. Simile quid de bonorum possessionibus secundum tabulas obseruat VLPIANVS (c), vt satis adpareat, adita iam hereditate locum fuisse iuri adcrescendi, quod et a viris eximiis, EM. MERILLIO, (d) IAC. GOTHOFREDO (e) et IANO A COSTA (f) satis superque obseruatum est.

Hinc porro sequitur: INTER CONIVNCTOS HEREDES LEGATARIOSVE IVS ADCRESCENDI IN IIS, QVAE CADVCA VEL IN CAVSSA CADVCI SVNT, NE ESTO. Quibus verbis ideo vsi sumus, quia in iis, quae pro non scriptis habentur, ius adcrescendi, vti ex IVSTINIANI (g) constitutione recte obseruauit MERILLIVS (h), semper obtinuit, adeoque ad sola caduca et, quae in caussa caduci sunt, hoc legis caput pertinuit. Quin ex eodem sequitur, vt, quia non omnia caduca fisco cederent, sed in illis quaedam personae, de quibus capite legis caducariae secundo agitur, fisco anteferrentur, inter huius modi personas coniunctas etiam ius adcrescendi habuerit locum. Institutis itaque liberis, vel parentibus ad tertium gradum, vel extraneis liberorum iure subnixis, ius adcrescendi inter eos obtinuit, idemque dicendum videtur de eo casu, si huiusmodi personis aliquid per modum legati coniunctim fuerat relictum (i). His enim ius antiquum, id est, ius adcrescendi, relictum esse diserte fatetur VLPIANVS (l). Et iam facile adparet, quo pertineant

(a) CAL. *Lib. XIIII.* L. 53. §. 1. *D. de adquir. vel omitt.*
(b) L. 26. §. 1. *D. de cond. et dem.*
(c) L. 2. §. 8. *D. de bon. possess. sec. tab.*
(d) *Obs. Lib. V. cap.* 4. *et* 12.
(e) *Ad Leg. Pap. pag.* 349.
(f) *Ad* §. *vlt. Inst. de SC. Orphit.*
(g) L. *vn.* §. 3. C. *de caduc. toll.*
(h) *Var. Cuiac. Lib. I. cap.* 39. *p.* 163.
(i) SCHVLTING. *Iurisprud. vet. anteiust. pag.* 653. 618.
(l) *Fragm. tit. XVIII.* §. 1.

praeclara illa Ter. Clementis (a), Caii (b) et Pavlli (c) fragmenta, quibus totam de iure adcrefcendi doctrinam eleganter & copiofe exponunt. Oftendendum enim illis erat, quomodo deficiens portio his perfonis, ab ipfa lege exemtis, adcrefceret, fi vel coheredes effent, vel collegatarii mixtim, re, verbifue coniuncti.

Exceptum porro fuiffe arbitramur legatum vfusfructus, in quo nec poft legem Papiam Poppaeam ius adcrefcendi exoleuerat. Hinc capiti noftro inferuimus verba: EXCEPTO VSVFRVCTV LEGATO. Vfusfructus enim id habebat fingulare, quod eius pars deficiens non fifco vel aerario vindicaretur, fed coniuncto adcrefceret, et quidem non folum ante agnitum legatum deficiens, fed et, fi iam aliquamdiu vfus fruitus legatarius poftea morte interciperetur (d). Immo vfusfructus deficiens non folum ei, qui tum altera parte vtebatur fruebatur, adcrefcebat, fed et illi, qui portionem fuam amiferat (e): quia, vti recte vidit clariffimus A. A. Pagenstecherus (f), vfusfructus non rei, fed perfonae, adcrefcebat (g), quum alias in proprietate portio portioni adcrefcat (h). Quod ius quum lex Papia Poppaea non fuftuliffet, facile iam reddetur ratio, cur, quum in Digeftis nullus de iure adcrefcendi titulus fingularis occurrat, de vfusfructu tamen adcrefcendo tam verbofe egerint veteres iureconfulti.

III. Verum hoc legis caducariae caput, vna cum caducis, fuftulit Iustinianus (i), qui ius adcrefcendi antiquum veluti poftliminii iure in vfum recepit, et copiofe expofuit in luculenta de caducis conftitutione.

IIII. Sequens caput decimum tertium omifit vir eximius Iac. Gothofredus. Sed funt quaedam ex libro xvi. Vlpiani (l), ex libro xiiii. Caii (m), et Pavlli (n) libro vi. fragmenta, quae, caput hoc de transmiffione legatorum egiffe, plane perfuadent.

Et fane non minus caducis obftabat atque aduerfabatur ius legatum transmittendi ad pofteros, quam ius adcrefcendi. Quare et illud reftrictum et coarctatum hac lege fuiffe, perquam verofimile eft. Et quidem, quod ad hereditates attinet, in iis nihil mutauit. Nam et iure antiquo,

(a) Ter. Clem. *Lib. XVII.* L. 17. D. *de opt. leg.*
(b) Cai. *Lib. XIII.* L. 58. *D. de leg.* 2.
(c) Pavll. *Lib. VI.* L. 89. *D. de leg.* 3. L. 142. D. *de verb. fign.*
(d) L. 1. §. 3. *D. de vfufr. adcrefcendo.*
(e) L. 10. *D. eod.*
(f) *Admonit. ad Pand. Part. II.* §. 70.
(g) L. 33. §. 1. *de vfufr.*
(h) *d.* L. 33. L. 3. §. *vlt.* L. 4. L. 5. *de bon. poffeff.*
(i) L. *vn.* §. 8. *fequ. C. de caduc. toll.*
(l) Vlp. *Lib. XVI.* L. 60. *de leg.* 2.
(m) Cai. *Lib. XIIII.* L. 56. *D. de leg.* 2.
(n) Pavll. *Lib. VI.* L. 24. *quando dies leg.*

antiquo, et post legem Papiam Poppaeam, hereditas nondum adita non transmittebatur. Quin ius antiquum ea in re nouo erat rigidius, quod exceptiones illae, quibus hodie liberorum sui iuris (a), et extraneorum, intra spatium deliberandi decedentium, heredes (b) vtuntur, posteriore demum aeuo a Theodosio, Valentiniano et Iustiniano inuectae sunt. Ast in legatis res aliter se habet, de quibus cautum fuisse arbitramur:

Legatum, pure aut in diem certum per vindicationem relictum, post apertas tabulas; reliqua huius generis non nisi agnita; conditionalia denique post conditionis euentum, ad heredes transmittuntor.

V. De ipso hoc legatorum discrimine, et diuerso transmittendi iure nihil est, quod hic monendum existimemus post ea, quae iam ad caput legis nonum monuimus: vbi et sententiam huius capitis veterum testimoniis demonstrauimus. Iam tantum veterum fragmenta, quae ad caput hoc retulimus, paucis expendere iuuabit. Elegans est species quam ex IVLIANO repetit VLPIANVS (c): Pater a filio herede legauerat Seio, et huius fidei commiserat sub conditione, vt Titio daret. Titius pendente conditione decesserat. Non sane dubium erat, quin fideicommissum, vtpote conditionale, deficeret, quia eius dies a conditionis euentu cedit, ab eoque tempore demum transmittitur. Sed id quaerebatur, quis id fideicommissum lucraretur? Fisco sane non erat locus, quia id erat fideicommissum, quod tum legatis nondum fuerat aequiparatum, nec id erat tacite relictum, vt ideo eripiendum esset. Ast vtrum illud apud filium, a quo legatum, an apud Seium a quo fideicommissum erat, subsideat, de eo erat quaestio. Quam ita IVLIANVS definit: *Fideicommissum deficiens apud Seium manet, non ad filium heredem pertinet, quia in fideicommissis priorem caussam habere eum, cuius fides electa est, senatus censuit.* Intelligi MERILLIO (d) videtur SCtum Trebellianum, quod fideicommissa, si qua deficerent, non caduca esse, sed apud eum, a quo relicta erant, manere voluerit. Quod SCtum in animo habuisse oportet etiam MARCELLVM (e), dum similem quaestionem eodem modo decidit, addita tamen elegante limitatione, *nisi duntaxat vt ministrum* legatarium Seium *elegerit.*

(a) L. vn. C. de his qui ante apert. tab.
(b) L. 19. C. de iure delib.
(c) VLP. Lib. XVI. L. 60. D. de legat. 2.
(d) Lib. VII. Obs. cap. 22.
(e) L. 17. pr. D. de legat. 2.

Paullo ſubtilior eſt ſpecies PAVLLI (a). Teſtator heredem Caio dare damnauerat penum, vel fundum, et, ſi non dediſſet, decem. Ita conditionale erat legatum. Relicti enim erant decem, ſub ea conditione, ſi heres penum vel fundum non dederit. Caius, interpellato herede, deceſſerat. Quaerebatur, quid ad heredes ſuos tranſmittat? Reſpondet ICtus, decem tranſmitti. Conditio enim decedente Caio iam exſtiterat, quia interpellatus heres, vt fundum vel penum daret, neutrum dederat. Et ita iam facile intelligentur verba Paulli: *ſi penum heres dare damnatus ſit, vel fundum*, vel aliam quamcumque ſpeciem, *et ſi non dediſſet, decem: ego accepi* a magiſtris meis, *et penum legatam, et tranſlatam eſſe in decem, ſi noluerit penum heres dare, et tunc pecuniam deberi, quum interpellatus fundum non dediſſet:* id eſt vtroque caſu legatam eſſe non penum vel fundum, ſed decem, ſub ea conditione, ſi heres penum vel fundum non dederit, adeoque heredem Caii petere poſſe decem, ſi viuus ille heredem interpellauerit. Iam altera ſequitur ſpecies. Caius, cui hoc modo legatum fuerat, antequam heredem interpellaſſet, deceſſerat: quid tunc tranſmittebat? Non ſane legatum decem aureorum, quia eius legati conditio nondum exſtiterat, herede nondum interpellato. Quia tamen et fundus et penus pure et perfecte legatus fuerat, Caius legatum hoc tranſmittebat ad heredes. Vnde pergit PAVLLVS: *Et ſi interea*, antequam heredem interpellauerit, *deceſſerit legatarius: tunc heredi eius non niſi fundum* vel penum, non autem decem *deberi. Namque quum dictum eſt: Publicius heres fundum*, vel penum, *dato, perfectum eſt legatum*, et hinc ſtatim agnitum tranſmittitur: *et quum dicit: ſi non dederit, (penum vel fundum,) centum dato: ſub conditione fundi legatum ademtum videri eo caſu, quo centum deberi coeperint.* Id eſt, perinde habetur, ~~ac ſi teſtator~~ dixiſſet: Decem dato, ſi interpellatus penum vel fundum non dederis. *Quorum quia conditio, viuo legatario, non exſtiterit, forte quia interpellatus non ſit: euenerit, vt ademtio nihil egerit, fundique legatum*, quia purum et perfectum eſt, *durauerit.* Subiicit PAVLLVS ſpeciem tertiam. Teſtator ita Caio legauerat: SI PENVM NON DEDERIT, DECEM DATO. Quid tunc tranſmittet? Si viuus interpellauerit heredem, decem tranſmittit, quia exſtitit conditio. Si non interpellauerit: in heredem Caii nihil deuoluetur. Nam neque penus debebitur, quae non legata eſt: nec decem, quia Caius ante exiſtentem conditionem defecit. Et huc pertinent verba poſtrema: *Plane ſi ſic legatum ſit: Si penum non dederit, decem dato: dicimus, non eſſe*

(a) PAVLL. *Lib. VI. L. 24. D. quando dies legat.*

esse penum legatam. Vt breui ἀνακεφαλαιώσει rem omnem ob oculos ponamus. Si testator scripsit: *Heres Caio fundum dato, si non dederit, decem dato:* duplex legatum est, purum alterum, puta fundi; alterum conditionale decem aureorum. Si itaque Caius, interpellato herede, decessit, posterius legatum transmittit, quia iam exstitit conditio. Sin nondum interpellato herede ad plures abiit: legatum non posterius transmittit, cuius conditio nondum exstitit, sed prius, quia id purum et perfectum est. Denique si ita legatum: *Heres, nisi Caio penum dederit, centum dato:* interpellato herede, transmittitur legatum decem aureorum: non interpellato, nec pecunia, quia conditio non exstitit, nec penus, quae plane non legata est.

Reliquum est tertium, quod ad hoc caput pertinet, fragmentum, ex quo discimus, id ius non tenuisse principem, et quidem ex constitutione Antonini. De ea enim CAIVS (a): *quod* PRINCIPI *relictum est, qui antequam dies legati cedat, ab hominibus ereptus est, ex constitutione D. Antonini* SVCCESSORI *eius debetur.* Mirum id videri posset, maxime in Antonino, eum se iure communi exemisse, quum alioquin in hereditatibus adeundis, agnoscendisque legatis nihil singulare adfectauerint boni principes. Et miratur sane ad hunc locum DIONYS. GOTHOFREDVS, qui odiosam hanc constitutionem putat, et principis maiestate indignam. Sed vera ratio est, partim quod huiusmodi legatum non personae, sed dignitati, relictum videretur, quae ratio acuta sane et elegans nuper viro celeberrimo, mihique amicissimo succurrit (b): partim, quod Princeps omnibus legibus caducariis, vt supra obseruauimus, nominatim esset solutus. Hinc is vtebatur iure antiquo, et dies legatorum ei relictorum a tempore mortis testatoris cedebat. Ex quo sane consequebatur, vt legatum etiam transmitteret non solum ad heredem, sed et successorem: nec non, vt transmitteret illud, etiamsi, antequam dies legatorum ex lege Papia Poppaea cederet, ab hominibus esset ereptus.

VI. Progredimur ad caput XIII. quod de fideicommissis tacitis et in fraudem legis excogitatis egisse, exinde colligo, quod VLPIANVS libro XVIII, TER. CLEMENS libro eodem, CAIVS libro XV, et PAVLLVS libro septimo de iis copiosissime disputarunt. Eo capite ita cautum fuerat:

(a) CAI. *Lib. XIIII.* L. 56. *D. de leg.* 2.

(b) GVNDL. *de Principe herede Cap.* 6. §. 33.

Si qui heres legatariusue in fraudem H. L. a testatore tacite rogatus sit, ei restituere, qui per H. L. capere prohibetur, isque sciens dolo malo tacitam fidem testatori adcommodauerit, hereditate legatoue, sibi relicto, priuator, eaque populo vindicantor.

VII. Qualia fuerint tacita illa fideicommissa, quibus heredes obstringere consueuerint testatores, vt hereditatem incapacibus restituerent, iam supra, vbi de legibus decimariis et solidi capacitate egimus, explicatum est. Iam ipsa capitis verba paucis interpretabimur: SI QVI HERES, inquit lex, LEGATARIVSVE. Nihil enim interest, ab herede incapaci relinquatur, an a legatario, nec, vniuersale hoc fideicommissum sit, an singulare, dummodo plus in se lucri contineret, quam fideicommissarius per leges capere posset. Additur: IN FRAVDEM H. L. Tam saepe enim hac fraude ad eludendam legis caducariae seueritatem vtebantur homines vaferrimi, vt apud veteres scriptores nihil ea memoretur frequentius. Hinc Scholiastes IVVENALIS (a): *Si vxor*, inquit, *iure impediatur adultero succedere, ipse maritus leno succedit adultero heres*, *vt* PER FIDEICOMMISSVM *res adulteri ad adulteram veniant.* Et HIERONYMVS (b): *Per* FIDEICOMMISSA *legibus illudimus*, quem locum iam vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, notauit. Vidimus etiam supra TERTVLLIANVM (c) hanc fraudem ad pietatem inflectentem, scribentemque, se, vt vxor promissa diuina *in solidum capere posset*, *hoc* TACITVM *admonitionis suae* FIDEICOMMISSVM *Deo commendasse.* Denique CALLISTRATVS (d); *suo tempore eo fere iam decursum*, refert, *vt fraus legi fieri videretur, quoties quis neque testamento, neque codicillis rogaretur, sed domestica cautione et chirographo obligaret se, ad praestandum ei, qui capere non posset.* Ceterum ista fraus in eo consistebat, vt quis A TESTATORE TACITE ROGARETVR, EI RESTITVERE, QVI PER H. L. CAPERE PROHIBERETVR. Si quis ergo in testamento rogaret heredem, vel legatarium, vt bona eorumue partem incapaci restitueret, id in fraudem legis factum videbatur, siue fiduciarius chirographum eo nomine dedisset, siue nuda pollicitatione repromisisset, vt docet CAIVS (e). Quales vero fuerint hi chirographi, iam supra ostendimus, neque id hoc loco repetimus. Praecipue tamen id pro fraude vel dolo habebatur, quod TACITE rogatus esset heres vel legatarius. Si

(a) *Ad Sat. I. v. 55.*
(b) *Ad Nepotian.*
(c) *Ad vxor. Lib. I. cap. I.*
(d) L. 3. *D. de iure fisci.*
(e) CAI. *Lib. XV. L. 10. pr. de his quae vt ind.*

Si quis enim palam rogatus promiserat, se restituturum personae, quae legibus ex testamento capere prohiberetur: fideicommissum quidem concidebat, ast illud non occupabatur ab aerario vel fisco, sed in hereditate subsidebat, vel apud eum, a quo relictum fuerat, permanebat. Quo pertinet fragmentum PAVLLI (a): *nominatim legatum accipiendum est, quod, a quo legatum sit, intelligitur, licet nomen pronunciatum non sit.* Ita Codices omnes. Sed quum in lege Papia caducaria non quaereretur, a quo legatum esset, (id quod non poterat non certum esse,) sed cui aliquid contra leges vel in earum fraudem relictum fuerit: parum abest, quin expuncta praepositione scribendum putem: *quo legatum sit*, vt *quo* vel ponatur pro *quorsum* vel pro *cui*. Ita enim aliquando loquuntur iureconsulti et ipse PAVLLO aequalis VLPIANVS (b), procul dubio more veterum, quos *qhoi* pro *cui* scripsisse, in vulgus notum est. Porro additur: RESTITVERE EI, QVI PER LEGEM CAPERE PROHIBETVR. Puta tempore conditi testamenti. Nec enim is incidebat in legem, qui rogatus fuerat, ei restituere, qui quum tempore conditi testamenti capax esset, postea demum incapax esse coeperat. Quare non dubitat CAIVS (c), *quin, etsi hoc casu fideicommissum deficiat, id tamen apud eum, qui rogatus erat restituere, manere debeat, quia* NVLLA *eius* FRAVS *interuenisse videatur, nisi in futurum casum fidem accommodauerit, id est, vt, licet capere legibus prohiberi coeperit, restituat.* Quare nec aerario locus erat, si persona, cui restituenda hereditas, capere posset, veluti concubina. Et ita CELSVS pater, quum esset in consilio Ducenni Veri, Cons. sententiam suam omnibus probauit, quum censeret, legatum ducentorum concubinae Otacilii Catuli praestandum esse, quod ipse liberto reliquerat, petieratque, vt restitueretur concubinae, tametsi libertus viuo testatore decessisset, et legatum remansisset apud Otacilii filiam heredem (d). Porro non sufficiebat, heredem legatariumue a testatore tacite rogatum esse: sed concurrere oportebat fiduciarii promissum, dolo malo factum. Hinc additur: ISQVE SCIENS DOLO MALO TACITAM FIDEM TESTATORI ADCOMMODAVERIT. Qui enim poena dignus videri potuisset heres vel legatarius, cui contra leges aliquid iniunxerit testator, quum ipse fidem nunquam ei obstrinxisset, se improbae isti testatoris voluntati pariturum? Fidem itaque suam adcommodasse debebat

(a) PAVLL. *Lib. VII.* L. 90. *D. de leg.* 3.

(b) L. 16. §. 12. *D. ad SC. Trebell.*

(c) CAI. IBID. L. 10. §. 1. *D. de his, quae vt indign.*

(d) CELS. *Lib. XXXVI.* L. 29. *de leg.* 2.

hebat fiduciarius, et quidem SCIENS, DOLO MALO. In illa vero quaestione, teste VLPIANO (a), *nec supina ignorantia ferenda erat, factum ignorantis, nec scrupulosa inquisitio exigenda. Scientia enim hoc modo aestimanda videbatur, vt neque negligentia crassa, aut nimia securitas satis expedita esset, neque delatoria curiositas exigeretur.* Nec dolum commisisse videbatur filius familias, qui iussu patris tacitam fidem adcommodauerat. Quamuis enim pater per filium tunc nihil adquireret, ne fraudis atque improbitatis suae caperet fructum: filio tamen, mortuo patre, vel facta emancipatione, id factum fraudi non erat, quia, vti CAIVS (b) respondet, non videbatur id filio nocere debere, qui *parendi necessitatem habuerit.*

Si quis ergo ita tacitam fidem sciens dolo malo adcommodauerat: tunc is HEREDITATE LEGATOVE, SIBI RELICTO, PRIVABATVR, EAQVE POPVLO VINDICABANTVR. Hinc primo fideicommissa ipsa hoc modo relicta deficiebant, ne excepta quidem libertate fideicommissaria, cuius alioquin maximus erat fauor: *quum libertas*, teste TER. CLEMENTE (c), *legibus adimeretur, aut pro non data haberi deberet, aut certe perinde obseruari, ac si a testatore ademta esset.* Sed et si operae serui hoc modo cuiquam relinquerentur, qui tacitam fidem accommodauerat, eo quoque legato fiduciarium priuabat fiscus, quamuis tunc multi non nisi vsum serui relictum censerent. Diserte enim TER. CLEMENS (d): *operis serui legatis*, VSVM *datum intelligi, et ego didici*, et IVLIANVS *existimat.* Diuersae nimirum erant veterum de operis seruorum sententiae. Alii eas vsuifructui (e); alii vsui adsimilabant: Quamuis autem ab vtroque differant, et plus sit in vsufructu, quam in operis, plus in operis, quam in vsu: quum illae nec necessitate aestimentur, et locari aliis possint (f): aequior tamen TER. CLEMENTI eorum sententia visa est, qui seruorum operas vsui comparabant, quia idem senserat IVLIANVS, a quo ipse sententiam suam haud temere seiungit. Denique fiduciarius non modo suam partem amittebat, verum etiam ius adcrescendi. Quum enim in hereditate pars parti vel res rei adcrescat (g): nihil sane ei, VLPIANO (h) iudice, potest adcrescere, *qui rem non videtur habere.*

VIII. Tan-

(a) VLP. *Lib. XVIII. L. 6. D. de iur. et facti ign.*

(b) CAI. *Lib. XV. d. L. 10. §. vlt. D. de his, quae vt indign.*

(c) TER. CLEM. *Lib. XVIII. L. vn. D. de ademt. lib.*

(d) TER. CLEM. *Lib. XVIII. L. 5. D. de op. seru.*

(e) L. 3. L. 4. *D. eod.*

(f) L. 2. *D. de vsu legat.*

(g) L. 3. §. *vlt.* L. 4. L. 5. *D. de bon. poss.*

(h) VLP. *Lib. XVIII. L. 83. D. de adqu. her.*

VIII. Tantus erat legis caducariae rigor. Aſt aequitate motus Traianvs eum quodammodo temperauit, ſtatuitque, *vt quicunque profeſſus eſſet, vel palam vel tacite relictum ſibi, quod capere non poſſet, et probaſſet, iam id ad fiſcum pertinere: etiamſi id non poſſideret, ex eo quod redactum eſſet, partem dimidiam ferret* (a). Poſtea et Constantivs (b) A. Maximo Rationali Hiſpaniae reſcripſit, vt ſi ipſe, qui tacitam fidem teſtatori adcommodauit, ſtatim ſe deferret, is partem tertiam praemii loco auferret: ſin vxor fideicommiſſaria, illa dimidiam conſequeretur cum priuilegio optionis: occultator vero geſtorum, exutus omni patrimonio, deportaretur in inſulam. Sed poſtquam pleraeque leges, quae caelibes et orbos incapaces eſſe iuſſerant, ab ipſo Constantino; reliquae extremis reip. temporibus ſublatae fuerunt, ac denique Ivstinianvs ipſa etiam caduca abrogauit: nihil cauſſae ſuberat, cur homines tacitis huiuſmodi fideicommiſſis legi iam intermortuae illudere cuperent.

(a) Pavllvs *Lib. VII. L.* 13. §. 1. *D. de iure fiſci.*

(b) *L. vn. C. de his, qui ſe defer.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT X.

AD CAPITA LEGIS XIIII. et XV.

DE PRAEMIIS DELATORVM ET ONERIBVS FISCI.

I. *Caput* XIIII. *de delatorum praemiis. Iis praemia fuiſſe propoſita, demonſtratur. Sententia huius capitis.* II. *Quis deferre potuerit? Delator non niſi ſi conuicerit, praemia capiebat. Calumniae et praeuaricationis poena. Quantum fuerit delatorum praemium? Rationes ad aerarium deferendae. Quadruplatores. Delationes plane ſublatae.* III. *Edictum Traiani de iis qui ſe ipſi deferunt, expoſitum.* IIII. *Caput vltimum de oneribus fiſci.* V. *Aerarium vel fiſcus ſuccedens tenebatur ad aes alienum. Nec non ad legata, fideicommiſſa et reliqua onera praeſtanda. Fiſcus et omnes actiones adquirebat.*

I. Iſdem commentariorum libris, quibus caput ſuperius illuſtrarunt Vlpianvs, et Pavllvs, etiam de praemiis delatorum diſputarunt. Delatores autem praemiis ad caduca deferenda fuiſſe inductos,

multis veterum testimoniis constat. TACITVS (a) sane *omnem domum* DELATORVM *interpretationibus subuersam* refert. Et paucis interiectis (b): *Acriora*, inquit, *ex eo vincla, inditi custodes, et lege Papia Poppaea praemiis inducti, vt, si a priuilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret.* Vbi *custodes* non alii, quam delatores. Quantum fuerit, quod abstulerunt, praemium, parum constat. Quum autem SVETONIVS (c) auctor sit, Neronem *praemia delatorum Papiae legis ad quartas redegisse:* facile patet, ea satis magna antea fuisse, et fortean tertiam aut semissem bonorum, quae ad aerarium detulissent, complexa. Posterius mihi videtur verosimillimum, vel ideo, quod TRAIANVS, vti paullo post videbimus, tantumdem reliquit iis, qui se ipsos essent delaturi. Et haec etiam ratio me retrahit, vt non adsentiar BEROALDO, quartam illam apud SVETONIVM non intelligenti de quarta bonorum, quae quis detulerit, sed de quarta praemii ipsis constituti lege Papia Poppaea, quod quartam bonorum partem fuisse existimat. Neque tamen haec pro certo adfirmare licet, videturque consultius, caput hoc cum GOTHOFREDO mutilum ita proferre:

Si quis incapaci relictum ad aerarium detulerit, et conuicerit, praemii nomine - - - - partem bonorum consequitor.

II. SI QVIS, inquit lex, INCAPACI RELICTVM AD AERARIVM DETVLERIT. Deferre autem poterant, qui et accusare. Non igitur mulieres, nec viri clarissimi, nec damnati, nec milites ac veterani, nec qui tutores vel curatores, aut procuratores fuerant, nec venditores earum rerum, quas deferunt: ceu singulari de delatoribus libro docuit MARCIANVS (d). Ii omnes deferre non poterant. Reliquis deferre licebat, iique id faciebant tam frequenter, vt omnis domus, omnis paene subuerteretur familia. Ne tamen calumniis suis pessumdarent rempublicam: variis legibus, SCtis et constitutionibus principum coercenda videbatur hominum audacia. Primum enim praemii tunc demum fiebant participes, SI CONVICISSENT, id est si fraudem legi factam, aut caduca celari, iudici fidem fecissent. Deinde ne & innocentes ficta opprimerentur calumnia, eiusmodi scelus puniebatur grauissime: sed non nisi sub bonis Principibus. Sic sane Titus Imp. teste PLINIO (e), exempla primus fieri iussit in delatoribus, quos, vti SVETONIVS (f) refert, adsidue in foro flagellis ac fustibus caesos, ac nouissime traductos per Amphitheatri arenam, partim subiici in seruos, ac venire imperauit, partim in asperrimas insularum iussit auehi. Deinde et Domitianus, adhuc bonus, reos, qui

(a) *Ann. Lib. III. cap.* 25.
(b) *Id. Ib. cap.* 28.
(c) *Neron. cap.* 10.
(d) L. 18. *D. de iure fisci.*
(e) *Paneg. cap.* 35.
(f) *Tit. cap.* 8.

qui ante quinquennium proximum apud aerarium pependissent, vniuersos discrimine liberauit, nec repeti, nisi intra annum, eaque conditione permisit, vt accusatori, qui caussam non teneret, exsilium poena esset. Idem fiscales calumnias magna calumniantium poena repressit, ferebaturque vox eius: Princeps, qui delatores non castigat, irritat (a). Sequutus est principatus Neruae, quem PLINIVS (b) magna quaedam edicto Titi, quo delatorum calumnias represserat, adstruxisse; XIPHILINVS (c) autem seruos et libertos, dominis et patronis periculum facientes, poenis adfecisse, refert. Sed nemo seuerior Traiano, magnifice ideo collaudatus a PLINIO (d). Quum enim renatum esset illud delationis malum, multique reperirentur, qui quasi grassatores et latrones non solitudinem, non iter, sed templa & fora, insederant, nullaque iam testamenta secura, nullus status certus, non orbitas, non liberi prodessent: Traianus instituit delatorum iudicium, et quotquot calumniae conuictos intelligebat, stigmate ex lege Remmia vstos, et impositos nauibus, in insulas deferri iussit. Saepe et insequentes principes eadem seueritate in delatores animaduerterunt. Hadrianus, teste MAVRICIANO (e), rescripsit, eamdem poenam ferre delatorem debere, si citatus per edictum non responderit, qua teneretur, si caussam non probasset. Postea senatus censuit, si delator tribus edictis apud Praefectum aerario adesse iussus, sese non stiterit, secundum possessorem esse pronunciandum, et a delatore tantum exigendum, quantum apud aerarium ex ea caussa, quam detulerit, remaneret, si eam professionem impleffet (f). Si delator abolitionem petebat, quod errasse se diceret, iudicem cognoscere iusserat Senatus, et si errasse delator visus sit, imprudentiae veniam dare, sin dolus pelluceret, calumniae poenam infligere (g): quae saeculo adhuc tertio erat stigma ex lege Remmia fronti impudicissimae inustum (h). Qui delatorem subiecerat, is tantum deferre tenebatur in aerarium, quantum praemii nomine consequuturus fuisset delator, si vicisset (i). Haec omnia sub Antonino Pio, cui aequalis MAVRICIANVS fuit, censuit Senatus: de quo IVL. CAPITOLINVS (l): QVADRVPLATORES *exstincti sunt. Publicatio bonorum rarior, quam vnquam, fuit.* Post quem et de Marco Aurelio Antonino, principe optimo, IVL. CAPITOLINVS (m) obseruat, *eum calumniis quadruplatorum intercessisse, adposita falsis delatoribus nota, et delationes, quibus fiscus augeretur, contemsisse.*

(a) SVET. *Domit. cap.* 9.
(b) PANEGYR. *cap.* 35.
(c) *In Nerua.*
(d) IB. *cap.* 34.
(e) MAVRICIAN. *Lib. III.* L. 15. §. 2. *D. de iure fisci.*
(f) IBID. L. 15. §. 4.
(g) IBID. L. 15. *pr.*
(h) L. 1. §. 2. *D. ad SC. Turpill.* L. 13. *D. de test.*
(i) MAVRICIAN. IBID. *d.* L. 15. §. 1. *D. de iure fisci.*
(l) *M. Anton. Pii cap.* 7.
(m) *M. Anton. cap.* 11.

temsisse. Tot SCtis, tot optimorum principum constitutionibus opus fuit ad reprimendam delatorum audaciam.

Quid vero, si conuicissent? Tunc PARTEM BONORVM PRAEMII NOMINE CONSEQVEBANTVR: cuius praemii praeter auctores supra citatos meminit etiam IVNIVS MAVRICIANVS (a). Quanta haec fuerit pars bonorum, et quo sensu eam ad quartam redegisse dicatur Nero, iam sub initium huius capitis dispeximus. Ea pars vt iuste aestimaretur, is, a quo hereditas eiusue pars tanquam caduca euincebatur, rationes ad aerarium deferre tenebatur. Si falsas detulisse argueretur: de eo praefectus aerario cognoscebat, et quantam fraudem inueniebat, tantam pecuniam deferri iubebat in aerarium. Non autem post Neronis tempora istud praemium quartam bonorum delatorum partem excessisse videtur, quia paene semper ab eo tempore quadruplatorum occurrit cognomen. Quid? quod haec delatorum praemia paullatim prorsus ab vsu recessisse videntur, quia demum infame visum est, alios ad aerarium deferre, nisi quis id nullo inductus praemio, vltionis vel reip. caussa detulisset (b), vel serui fiscales caussam fisco prodidissent. Hinc PAVLLVS de suis temporibus: *omnes omnino*, inquit, *deferre alterum, et caussam pecuniariam fisco nunciare prohibentur. Nec refert, mares istud, an feminae faciant: serui, an ingenui, an libertini, an suos, an extraneos deferant: omni enim modo puniuntur.* Similiter puniebantur MANDATORES, quos vocant SVETONIVS (c), CALLISTRATVS (d) et MARCIANVS (e), vel, vti PAVLLO (f) adpellantur, SVBORNATORES, qui, quum ipsi deferre non possent, alios, vt puta seruos fiscales, subornabant. Illos tunc subornati prodere atque exhibere tenebantur (g), eadem cum delatoribus poena adficiendos (h).

III. Sed et aliud aduersus delatores remedium reperit Traianus Imp. edicto cauens, *vt, si quis, antequam caussa eius ad aerarium deferatur, professus esset, eam rem, quam possideret, capere sibi non licere, ex ea partem fisco inferret, partem ipse retineret* (i). Licebat itaque omnibus, se ipsos deferre, et, quia nullo iudicio contradicto opus erat, iis quoque id beneficium dabatur, quibus alios deferre haud licebat, veluti feminis et adolescentulis in pupillari aetate constitutis (l), modo se ipsos tantum deferrent. Quod adeo rigide exigebant ICti, vt nec illud, quod seruo relictum fuerat, a domino deferri paterentur (m). Dubi-

(a) IBID. *d.* L. 15. §. 1. *eod.*
(b) PAVLL. *Recept. Sent. Lib. tit.* XIII. §. 1. 2.
(c) *Tit. cap.* 8.
(d) L. 2. §. 5. L. 23. *D. de iure fisci.*
(e) L. 24. *D. eod.*
(f) *Rec. Sent. ibid.* §. 11.
(g) L. 24. *D. de iure fisci.*
(h) PAVLL. *ibid. et d.* L. 24.
(i) PAVLL. *Lib. VII.* L. 13. *pr. D. de iure fisci.*
(l) VLP. *Lib. XVIII.* L. 16. *D. eod.*
(m) PAVLL. *Lib. VII. d.* L. 13. §. 8.

Dubitabatur etiam, an heres eius, qui contra leges caperet, deferre se posset; ast Diui fratres, quos vocant, rescripserunt, ita demum deferre posse, si is, cui iusto plus datum fuerat, morte praeuentus, per angustias temporis deferre se non poterit (a). Sed hoc ita habebat locum, si iam defunctum eo animo fuisse liqueret, vt se deferret. Nam si ideo dissimulasset, quod rem occultari posse speraret: heres eius ex rescripto Hadriani nihil vltra vulgare praemium, puta, quod alii delatores caperent, non autem dimidiam bonorum partem, consequebatur (b).

Professio illa fieri debebat, antequam caussa ab alio deferretur: nec deferendum erat aliud, quam, quod lateret, non quod iam fisci esset (c). Nec tamen fraudi erat, alium ante apertas tabulas caducum detulisse, dum ipse statim apertis tabulis profiteretur. Huiusmodi enim professionem recipi iusserat Antoninus, neque dignam esse praemio statuit tam praecipitem alterius festinationem (d). Porro profiteri quis debebat, eam rem, quam possideret, sibi capere non licere. Hinc id Traiani beneficium proprie pertinebat ad eos, qui iam huiusmodi bona contra leges possiderent. Ast postea idem Princeps edicto significauit, *vt, si qua profiteretur, vel palam vel tacite sibi aliquid relictum, quod capere non posset, probaretque iam id ad fiscum pertinere, etiamsi id non possideret, ex eo tamen, quod relictum sit, a Praefectis aerario partem dimidiam ferret* (e). Nihil quoque intererat, quae caussa impediret, quo minus quis posset capere, verbi caussa caelibatus, vel orbitas (f): modo essent bona caduca, non ereptitia, ad quae edictum non pertinebat (g).

Ceterum deferentes se capiebant dimidiam bonorum, quod praemium quum dubitaretur, an et ad eius, qui se detulerat, heredes pertineret: Hadrianus rescripsit, vt, licet ante decessisset is, qui se detulerat, quam id, quod detulerat, fisco addiceretur, heredem tamen eius maneret praemium (h). Idemque princeps constituerat, vt si quis, incapacem se falso existimans, per errorem fuisset professus, id ne ei fraudi esset, quod deinde et Pius, diuique fratres probarunt (i). Vnde non erat dubium, quin, cognita caussa probataque, ei esset restituendum id, quod per errorem detulisset, ipsique praeter ius abstulisset aerarium. De constitutione CONSTANTINI (l), qua id edictum illustratum est, iam superiore capite diximus.

IIII. Reliquum est caput postremum de oneribus fisci, ad quod fragmenta quaedam VLPIANI ex libro XVIII et PAVLLI ex libro VII.

 perti-

(a) IBID. L. 13. §. 6. *D. eod.*
(b) IBID. L. 13. §. 5.
(c) IBID. L. 13. §. 3.
(d) IBID. L. 13. §. 7.
(e) IB. L. 13. §. 1.
(f) L. 13. §. 2.
(g) IB. L. 13. §. 9.
(h) IB. L. 13. §. 4.
(i) IB. L. 13. §. 10.
(l) L. vn. *C. de his qui se def.*

pertinent. Id cum IAC. GOTHOFREDO tale fuiſſe arbitramur:

Caduca non niſi deducto aere alieno, iiſque conditionibus, et oneribus, quibus relicta erant, populo adquiruntor.

V. CADVCA fiſcus capiebat loco heredis vel legatarii deficientis. Quemadmodum itaque, quoties portio deficiens coheredi adcreſcit, toties is et omnia in ſe onera ſuſcipit (a): ita nihil aequius videtur, quam eadem conditione aerarium capere caduca, qua illud adquiſiturus fuiſſet heres. Hinc NON NISI DEDVCTO AERE ALIENO, IISDEMQVE CONDITIONIBVS ET ONERIBVS, QVIBVS RELICTA ERANT, caduca POPVLO ADQVIREBANTVR. Primo itaque deducebatur aes alienum, de quo VLPIANVS (b): *ſicuti legata non debentur, niſi deducto aere alieno: nec mortis cauſſa donationes debebuntur, ſed infirmantur per aes alienum. Quare ſi immodicum aes alienum interueniat, ex re mortis cauſſa ſibi donata nihil aliquis conſequitur.* Eodem itaque iure aerarium vel fiſcus vtebatur, ſiquidem ſuccedens nec quidquam lucrabatur, nec aliis ſoluebat, niſi deducto aere alieno. Deinde ſicuti circa Falcidiam interuallum temporis et interuſurium minorem faciebant quantitatem legati, ſub conditione vel in diem relicti: ita eodem iure vtebatur fiſcus, ſi forte huiuſmodi legatum, tanquam caducum, occuparet (c). Porro et iiſdem conditionibus parere debebat fiſcus, quibus perſona, a qua ad ipſum, quod relictum eſt, peruenit, ſicut etiam cum ſuo onere hoc ipſum vindicabat, vti ait PAVLLVS (d). Hinc ſi legatus eſſet vſusfructus Stichi, aut decem, ſi nauis ex Aſia redierit: aerarium occupans hereditatem non prius praeſtabat vſumfructum, quam conditio alterius legati exſtitiſſet, ne poteſtas, quae heredi relicta erat, vtrum velit, dandi auferretur (e). Quemadmodum porro D. Pius ab eo, qui annua legata praecipere ad diſtribuendum iuſſus erat, vetuit cautionem exigi, *ceſſantium partes reddi*, niſi aperte cauere iuſſus eſſet: ita nec eam cautionem exigere poterat aerarium vel fiſcus, ſi ei hereditas tanquam caduca deferebatur (f). Paucis omnia complectitur IVLIANVS (g): *quotiens lege Iulia bona vacantia*, (adde et caduca,) *ad fiſcum pertinent: et legata et fideicommiſſa praeſtantur, quae praeſtare cogeretur heres, a quo relicta erant.* Contra et id priuilegium fiſco competebat, vt non ſolum actiones defuncti ad eum una cum hereditate tranſirent, ſed et is bona omnia in fraudem fiſci alienata reuocaret (h), et ea quoque, quae heres vel defunctus adquirere omiſerat, tanquam alienata, ab omni poſſeſſore retraheret (i).

ΚΑΙ ΤΑΥΤΑ ΜΕΝ ΤΑΥΤΑ.

(a) VLP. *Lib. XVIII.* L. 61. *D. de leg.* 2.

(b) VLP. *Lib. XVIII.* L. 66. §. 1. *D. ad L. Fal.*

(c) IB. L. 66. *princ. D. eod.*

(d) PAVLL. *Lib. VII.* L. 60. *D. de cond. et demonſtr.*

(e) PAVLL. *Lib. VII.* L. 21. *D. de vſufr. leg.*

(f) PAVLL. *Lib. VII.* L. 7. *D. ſi cui plus, quam per L. Falc.*

(g) L. 96. §. 2. *D. de legat.* 1.

(h) L. 46. *D. de iure fiſci.*

(i) L. 45. *pr. D. eod.*

INDEX I.

AVCTORVM,

Qui in hoc commentario emendantur, explicantur, notantur, illuſtrantur.

ALciatus (Andr.) pag. 275
Athenaeus. 22. 23
Auguſtinus (Ant.) 152
Auſonius. 332
Balduinus (Franc.) 163. 332
Berneggerus (Matth.) 45
Beroaldus. 444
Bertrandus (Ioann.) 50
Boëthius 327
Briſſonius (Barn.) 114. 152. 193. 251. 326. 332
Buchnerus (Aug.) 221
Capitolinus (Iul.) 214.266.352
Caſaubonus (Iſaac.) 45
Catullus. 144
Cellarius (Chriſt.) 221
Charondas (Lud.) 253
Cicero. *12.119.230.237.239.312
Connanus (Franc.) 279
Coraſius (Io.) 114
Corippus. 107
Cuiacius (Iac.) 51.109.162.168.225. 237.264.272. 277. 304.331. 332.359.400
Dacerius (Andr.) 66
D'Antoine (Io. Bapt.) 387
Dio Caſſius. 39.41.176.199.234.264
Dionyſius Halicarnaſſ. 3.196
Doſitheus. 231
Duarenus (Franc.) p. 113.275.294
Euripides. 311
Euſebius. 342.345
Faber (Ant.) 109.269
Faber (Petr.) 229
Feſtus. 29
Frontinus (Iul.) 209
Gellius. 2. ſeq. 194.238
Glandorpius (Mart.) 59
Gothofredus (Dionyſ.) 343
Gothofredus (Iac.) 6.63.108.152. 189. 244. *ſq.* 250. 280.*ſq.*285.288. 289.308.321.322.324.345.386. 397.410
Gratianus. 61
Grauina (Ian. Vinc.) 6.27.152.304. 361
Gronouius (Io. Fridr.) 65.221
Grotius (Guil.) 14
Grotius (Hugo) 269
Haloander (Greg.) 248
Heraldus (Deſider.) 269
Horatius. 42.144.172
Hotomanus (Franc.) 152.360.381
Iamblichus. 23
Index numiſm. famil. Patini. 55
Inſcriptiones veteres. 6.42.56.129. 141. 143. 167. 169.170.179.222. 235. 239. 242. 255.261.266.267. 284.289.291.298.

Io-

Iosephus. pag. 202
Isidorus Hispal. 61
Isocrates. 311
Iuuenalis. 185.213. sequ. 256.339. 386
Kirchmaierus (Casp.) 27
Labittus (Iac.) 354
Lactantius. 141
Langlaeus (Ian.) 23.203
Libanius. 302
Lipsius (Iustus) 40.50.152
Liuineius (Ioann.) 47
Liuius. 57.seq.196.203.236.237.336
Marcianus Capella. 14
Marianus Scotus. 61
Martialis. 153.246.281
Maurus (Marc. Vertr.) 224.226.258. [illegible] 294
Mercator (Anton.) 304
Merillius (Emund.) 137.240.379
Merula (Paullus.) 5.6.
Nonius. 158
Nummi veteres. 12.49.54.55.56
Ouidius. 114.172
Perrenonius (Petr.) 110
Philo. 311
Pighius (Steph. Vin.) 10
Pithoeus (Petr.) 190.217
Plautus. 132.245
Plinius senior. pag. 61
Plinius iunior. 33.105.204.344. 349.391
Plutarchus. 23.26.29.30.339
Propertius. 46.298
Quinctilianus. 192.261
Rualdus (Ioann.) 26
Salmasius (Claud.) 256.266
Scaliger (Iust. Ioseph.) 129.170. 289.292
Schelstratenus (Eman.) 209
Seneca. 152.156.229
Seruius. 239
Silius Italicus. 56
Sozomenus. 277.340.345
Spartianus. 32.sq.
Stobaeus (Io.) 22
Suetonius. 6.44 sq.154.176.204.256. 326.390.444
Sylburgius (Fridr.) 3
Syluius (Franc.) 10
Tacitus. 24.25.40.61.114.201.256
Terentius. 257.311
Tertullianus. 261.273.278.339
Tillemont. 41
Valerius Maximus. 159
Virgilius. 239
Xylander (Guil.) 5

INDEX II. LEGVM,

Quae in hoc Commentario emendantur, vindicantur, illustrantur, vel ad speciem suam reducuntur.

Ex Institutionibus.

§.4.5. INst. qui et ex quib. causs. manum. non poss. p. 128
§. 6. 7. Inst. de nupt. p. 313
§. 12. eod. 188.193
§. 2. 3. Inst. de success. lib. 350

Ex Pandectis.

L. 2. §. 5. de orig. iur. pag. 198
L. 19. de legib. SC. et long. consu. 386
L. 28. eod. 410
L. 31. eod. 396
L. 24. de statu hom. 225
L. 25. eod. 119
L. 45. de adopt. 335
L. vlt. eod. 265
L. 1. §. 1. de Senator. 116
L. 5. eod. 112
L. 6. §. 2. eod. 113
L. 7. pr. eod. 113. §. 1. 115. §. 2. 116
L. 10. eod. 116
L. 12. eod. 125
L. 4. §. 2. de off. Procos. 283
L. 8. §. 1. de in ius voc. 248
L. 10. eod. ibid.
L. 1. de his qui not. inf. 121
L. 7. de cap. minut. 355
L. 52. §. 1. de iudic. 407
L. 20. §. 6. de her. petit. 401
L. 21. pr. de act. emt. 157
L. 10. 11. de praescr. verb. 268
L. 48. de vsuris. 268
L. 4. de testib. 189
L. 19. pr. eod. 318
L. 1. §. 4. de iur. et facti ign. 378
L. 5. et L. 6. eod. 188. 189
L. 14. de sponsal. 179
L. 15. et L. 16. eod. 117
L. 17. eod. 179
L. 14. §. vlt. de rit. nupt. 310
L. 19. eod. 61
L. 21. eod. 212
L. 24. eod. 173
L. 25. eod. 250
L. 30. eod. 198
L. 31. eod. pag. 321
L. 43. eod. 108
L. 44. pr. §. 8. eod. 108
L. 45. pr. §. 2. 3. et vlt. 248
L. 46. eod. 356
L. 47. eod. 125
L. 48. eod. 50. 250
L. 49. eod. 108
L. 50. eod. 247
L. 57. §. 1. eod. 33
L. 60. §. 5. eod. 117
L. 39. de iure dot. 160
L. 61. pr. et §. 1. eod. 257
L. 17. de pact. dot. 14
L. 3. §. 1. de don. int. vir. et vx. 137
L. 60. eod. 160. et 200
L. 11. pr. de diuort. 251
L. 15. §. 1. sol. matr. dos quemadm. 332
L. 38. eod. ibid.
L. 47. eod. 328
L. 64. eod. 330
L. 8. de agn. et al. lib. 335
L. 1. pr. de concub. 127. 250. §. 1. 172
L. 3. §. 1. eod. 164
L. 4. de tut. et curat. dat. 352
L. 6. pr. et §. 1. de lib. et postum. her. inst. 161
L. 3. §. 4. de her. inst. 381
L. 26. eod. 402
L. 42. eod. 381
L. 71. eod. 392
L. 72. eod. 292
L. 73. eod. 413
L. 5. de vulg. et pupill. subst. 287
L. 6. eod. 286
L. 68. de adqu. vel om. hered. 404
L. 79. eod. 191
L. 80. eod. 379

L. 81. eod. pag. 406
L. 83. eod. 442
L. 10. L. 11. L. 12. test. quemadm. aper. 405
L. 20. de iure codicill. 380
L. 10. de legat. 1. 420
L. 54. de legat. 1. 391
L. 55. eod. 14
L. 59. eod. 421
L. 60. eod. 402
L. 61. §. 1. eod. 388
L. 96. §. 1. eod. 401
L. 29. §. vlt. de legat. 2. 388
L. 49. eod. 407
L. 51. pr. 344. §. 1. eod. 205
L. 53. eod. 271
L. 54. eod. 410
L. 55. §. 1. eod. 411
L. 57. eod. 397
L. 77. §. 24. eod. 240
L. 87. pr. eod. 408
L. 14. pr. de legat. 3. 299
L. 35. pr. eod. 408
L. 87. eod. 342
L. 88. eod. 393
L. 90. eod. 441
L. 23. de vsufr. leg. 400
L. 43. eod. 269
L. 16. de opt. legat. 420
L. 35. de aur. arg. mund. 167
L. 21. de liberat. leg. 393
L. 6. de adim. vel transf. legatis. 392
L. 23. de reb. dub. 320
L. 4. de his quae pro non script. hab. 390
L. 6. de his quae vt indign. 417
L. 10. eod. 192
L. 13. eod. 134
L. 16. eod. 109
L. 25. eod. 273
L. 22. de cond. et dem. pag. 299
L. 25. eod. 263
L. 31. eod. 381
L. 59. pr. eod. 399
L. 61. eod. 314
L. 62. eod. 288
L. 69. eod. 413
L. 76. eod. 205
L. 104. eod. 381
L. 62. ad L. Falc. 106
L. 63. eod. 262
L. 64. eod. 409
L. 67. eod. 262
L. 23. quando dies legat. 262
L. 38. de bon. libert. 351
L. 4. de bon. possess. 351
L. 6. de collat. 337
L. 16. de iure patr. 352
L. 22. eod. 358
L. 37. §. 3. sequ. de operis libert. 232. §. 7. 190
L. 48. eod. 348
L. 10. pr. de adsign. lib. 385
L. 3. §. 3. de suis et legit. her. 248
L. 13. eod. 384
L. 31. pr. de donat. 173
L. 36. de mort. causs. don. 344
L. 44. eod. 381
L. 18. de manumiss. 412
L. 4. §. 17. de fideicom. libertat. 359
L. 22. fin. eod. 318
L. 31. de statu liberis. 413
L. 24. qui et a quib. manum. lib. non fiunt. 350
L. 32. §. 2. eod. 232
L. 1. §. 1. de iur. aur. ann. L. 4. eod. 119
L. 6. eod. 349
L. 2. pr. §. 2. de collus. deteg. 119
L. 3. et 4. eod. 120
L. 4. pro herede. 411

L. 7. et 9. pro legato. *pag.* 411
L. 29. de reb. auct. iud. possid. 412
L. 4. §. 1. de separat. 398
L. 1. §. 2. de tab. exhib. 398
L. 1. §. 10. si is, qui test. lib. esse iuss. 398
L. 12. pr. de accus. 318
L. 10. §. 2. ad L. Iul. de adult. 124
L. 11. eod. 331
L. 15. §. 1. eod. 318
L. 15. ad L. Corn. de sicar. 343
L. 1. pr. ad L. Pomp. de parric. 105
L. 29. de poen. 184
L. 7. §. 3. de bon. damn. 32
L. 3. de iure fisci. 192
L. 13. et 15. eod. 401.446.*sequ.*
L. 14. eod. 409
L. 8. et 14. de captiu. 331
L. 3. de castr. pecul. 342
L. 2. §. 2. de decurion. 115
L. 2. de muner. et hon. 198
L. 5. §. 2. de iur. immun. 213
L. vlt. de cens. 329
L. 84. de verb. signif. 116
L. 97. eod. 330
L. 101. eod. 125
L. 131. pr. eod. 242
L. 132. eod. 220
L. 133. eod. 287
L. 134. eod. 219. 286
L. 137. eod. 225
L. 138. eod. 342
L. 139. eod. 329
L. 143. eod. 350
L. 144. eod. 165
L. 145. eod. 354
L. 148. eod. 291. 351
L. 149. eod. 386
L. 150. eod. 357
L. 152. eod. *pag.* 396
L. 153. eod. 356
L. 191. eod. 386
L. 220. §. 1. 3. eod. 116
L. 207. de Reg. iur. 119. 120
L. 208. eod.
L. 209. eod.

Ex Codice Iustin.

L. 33. C. de Episc. aud. 149. *seq.*
L. 2. C. de sponsal. 181
L. 23. C. de nupt. 147
L. 27. eod. 153.163
L. 28. eod. 111
L. 7. C. de incest. nupt. 146
L. 7. C. de dot. promission. 336
L. 8. et L. 9. C. de repud. 333
L. 10. eod. 161.333
L. 11. eod. 333
L. 1. C. de nat. lib. 138. 174
L. 5. 6. 7. et 10. eod. 174
L. 3. C. de legit. tut. 243
L. vlt. C. quando tut. esse desin. 181
L. 2. C. de obs. patr. 348
L. 19. C. de legat. 277
L. 1. L. 2. et L. 3. C. de indict. vid. 303
L. vn. C. de caduc. toll. *tot. lib.* III. *passim.* 375.381.414
L. 12. C. de legit. hered. 157
L. 3. C. de his qui a non dom. 412
L. 1. C. de infirm. poen. cael. 345
L. vlt. C. de iur. lib. 294
L. 5. pr. C. ad L. Iul. maiest. 107
L. vlt. C. de his, qui sponte mun. publ. subeunt. 116
L. 2. et 3. C. de his qui num. lib. exc. 212
L. 8. C. de dignit. 107

L. II. C. eod. pag. 112. 113

Ex Nouellis.

Nou. XXII. cap. 43. 303
Nouell. XXII. cap. 4. et 14. 333
Nouell. LI. et LXXVIII. 151
Nouell. LXXXIIII. cap. vlt.
Nou. LXXXVIIII. cap. 15. 150
Nou. CXVII. cap. 6. 151. cap. 8. 9. 10. et 13. 333
Nou. CXXVII. cap. 4. et CXXXIII. cap. 11. 333
Nou. CXXXVIIII. praef. 33

Ex Codice Theodof.

L. 2. C. Th. de in integr. reft. Lib. II. tit. 16. 210
L. vlt. C. Th. de inoff. dot. Lib. II. tit. 20. 272
L. 2. C. Th. de inceft. nupt. Lib. III. tit. 12. 310
L. 2. C. Th. de tut. et cur. Lib. III. tit. 17. 237
L. 1. C. Th. de nat. lib. Lib. IV. tit. 6. 173
L. 1. C. Th. de infirm. poen. caelib. Lib. VIII. tit. 16. 260. 345
L. 1. C. Th. de iure lib. Lib. VIII. tit. 17. 293
L. 1. C. Th. de bon. profcript. Lib. VIIII. tit. 42. 272
L. vn. C. Th. de his qui fe defer. Lib. X. tit. 11. 273

Ex Nouell. Codici Theod. fubiectis.

Nou. Marcian. tit. IV. 145

Ex Bafilic.

Bafil. Lib. LX. tit. 42. pag. 415

Ex Vlpiani, Paulli aliifque fragm.

Vlpiani, tit. 1. §. 3. 154. §. 12. 217. §. 21. 421
tit. III. §. 1. 3. 216
§. 4. 224
tit. VI. §. 13. 326. 330
tit. XI. §. 6. 313. §. 6. 7. 8. 237.
§. 20. 253. 258. 338
§. 21. 22. 24. 258
tit. XIII. rubr. 291. §. 1. 108
tit. XIIII. §. 1. 177
tit. XV. 259. fq.
tit. XVI. §. 1. 153. §. 3. 154. §. 4. 193
tit. XVII. §. 1. 340. 403. §. 11. 401
tit. XVIII. §. 1. 384. 388
tit. XVIIII. §. 17. 417
tit. XX. §. 15. 241
tit. XXII. §. 3. 340
tit. XXIIII. §. 2. 419
§. 21. 421
tit. XXV. §. 17. 386
tit. XXVIII. §. 7. 421
tit. XXVIIII. §. 2. 243. §. 3. 242
§. 11. 356
Paulli Recept. Sent. Lib. II. tit. 19. §. 5. 313
Lib. II. §. 7. 190
Lib. III. tit. 6. §. 3. 7. et 13. 420
Caii Inft. Lib. 1. tit. 4. §. 7. 314
Caii

Caii Inst. Lib. II. tit. 5. *pag.* 419
Lib. II. tit. 9. §. 3. 4. 256. 257
Collatio LL. Mos. et Rom. tit. IV. §. 5. 223

tit. VI. §. 4. *pag.* 313

Ex iur. Can.

Cap. vlt. x. de condit. adpos. 301

INDEX III.

RERVM ET VERBORVM LOCVPLETISSIMVS.

A.

Absentes reip. caussa qui? 281. iis a plerisque legibus vacatio data. 318. inprimis a Lege Papia. 319

Absentes poterant et sponsalia et nuptias facere. 320. sui commodi caussa non habebant vacationem a lege. 319. mariti ab vxoribus quinquennium expectandi. 319

Absentia reip. caussa nemini debet esse damnosa. 318

Accipere et *capere* quomodo differant? 262

Actio Caluisiana et Fauiana. 351. malae tractationis. 327

Addici liberos oportebat manumissos. 230

Adfines qui? 311. 312. inter eos Augustus, paucis exceptis nuptias concessit. 310. 313. id quod deinde mutatum a Christianis Impp. 314

Adfinitas soluto matrimonio solui videbatur, 310. etiam Hebraeis. 311. Graecis. *ib.* Romanis. 312

Adoptiones fictae, quibus praemia πολυτεκνίας adfectabant orbi. *p.* 202. *sequ.* eae SC. prohibitae. 205. an adoptione nobilitas detur et adimatur? 113. an ea libertus ingenuitatis iura accipiat? 126

Adoptiuus eosdem cum adoptante agnatos et libertos habebat. 355. pater filiae dotem debet. 335

Adsignatus libertus et exheredatum sequebatur. 385

Adulterium. Eius persequutio quomodo data marito vxoris immaturae? 182. in eo deprehensae vxores duci non poterant. 133

Aediles meretrices nomen haud professas persequebantur. 131. Apud eos quaestum turpem profitebantur scorta. *ibid.*

Aerarium. Ad illud augendum comparata lex Papia. 62. militare ab Augusto constitutum. 360. quomodo administratum? 361. eius differentia a fisco. 362. illud olim caduca ereptitia et vacantia occupabat. 401. Quando illi in his fiscus praelatus? *ibid.*

Aes vxorium quale? pag. 29
Aestimatio bonorum ob decimas facta. 262
Aetas quomodo probata? 159. quaenam legitima? 284
Africanae gentes feram Venerem probabant. 178
ἀγαμίου poena apud Athenienses. 22. apud Lacedaemonios. 23. qualis? ibid.
Agitatores quinam? 122
ἀγὼν ἱερὸς quis? 122
Amica, *pellex*, *concubina* olim συνώνυμα ante L. Papiam, post eam distingui coepere. 165. sequ.
Ancillis ob tres liberos vacatio, ob plures libertas data. 32
Annariae leges. 202. earum an antiquissima Villia? 203. iis aliquando soluti candidati. 204
Anni, quibus honores petendi. 202. *sq.* singuli propter singulos liberos remittebantur. 204
Anniculus et *annicula* quinam dicti? 219. *sq.*
ANNIVS (*T. Milo*) ex gente Papia. 58
Annulorum aureorum ius quale? 119
Ante diem Kal. quid? 220
ANTONINVS (*Marcus*) quam legem de tutelis tulerit? 352
ANTONIVS (*M.*) libertini filiam vxorem habuit. 119. an iure ideo a Cicerone reprehensus? *ib.* eius liberi ex Cleopatra cur Antonii nomen non tulerint? 171
Anubis cultus cur despicatui habitus a Romanis? 123
ἄπαις pro liberis orbato. pag. 212
APRONIVS (*C.*) imperator quis? 54
ἀπερσόνται liberi qui? 267
Aqua et igni quibus interdictum, ii ad peregrinitatem redigebantur, et togae ius amittebant. 406
Aquam equis spargere quid? 122
Aquila et lupa cur insignia Lanuuinorum fuerint? 57
Arae tres ad ripam Tiberis in ludis saecularibus dedicatae. 45
Aram Iunonis tangere quid? 27. 28
Arenarii qui? 229
Armenii sibi vxores coemebant. 254
Ars ludicra qualis? 121. Vid. infra *Histrio*, *Scena*.
Artes manuariae cur illiberales dictae? 230. *sq.* a seruis et libertinis solis exercitae. *ibid.*
ἀρχιερεῖς in prouinciis Orientalibus quinam? 142
Asiarcha quis? 141
Assyrii vxores sibi coemebant. 254
ἄτεκνος pro liberis orbato. 212
Atellani ludi actores non infamabant, & cur? 122
Athenienses aliquando πολυγυνίαν concedebant. 21. non nisi maritos & parentes ad remp. admittebant. *ibid.* caelibes puniebant. *ib.*
Athletae qui? 122
Augustae dictae etiam Imperatorum matres, sorores, vxores repudiatae. 116. an legibus solutae? 397
AVGVSTI oratio ad equites maritos et caelibes habita. 48. quo gestu is nuptias et πολυπαιδίας studium commendarit? *ibid. sq.* leges vetere ritu tulit. 49. lato clauo donauit

nauit senatorum filios. *p.* 112. Eius nobilitas adoptione aucta. 114. Ei grauiter occlamatum a Senatu, quum legem Iuliam de marit. ordinibus esset rogaturus. 41. oratio Metelli ab eo recitata. 42. cur nouum aerarium constituerit? 360. *sq.* reprehensus, quod Antonii viui tabulas recitarit. 376
Auriga Praefectus vigilum ab Elagabalo factus. 138
Auspices. Apud eos dos data deponebatur. 256
Auus, quando sub patris vocabulo comprehendatur? 121

B.

BALDVINI (*Franc.*) in legem Papiam Commentarius. 15
Βασιλικὸν pro fisco. 362
Bene merentes cur in marmoribus dicantur etiam infantes? 221. *seq.*
Bestiarii infames. 229
Bestiarum ludus. ib.
Bestiis olim addicti serui: postea et ingenui se iis vltro addicebant. 229
Bithyniarchae qui? 141
Bonorum aestimatio ob decimarias leges facta. 262
Βρέβιον. 122
BRISSONII (*Barn.*) de iure connubii liber. laudatus. 15

C.

CADUCUM vnde dictum. 383. quid? *ibid.* locum non habebat in hereditate ab intestato. *p.* 384. in iis capiendis quinam fisco praelati? *ib. et* 385. Quot de caducis capita in lege Iulia et Papia exstiterint? 403
Caduca quae fuerint? 403. 406. 409. 410. 412. ab aerario occupata. 401
Caelibatus conditio cur tam frequenter imposita liberis et viduis? 28. ea pro non adscripta habita. *ibid.* quamuis variis formulis incrustata. 299. *sq.* Ea conditio et libertis a patronis imposita. 306. ob eam patroni iuribus suis priuati ex L. Aelia Sentia. *ibid.* illius conditio gratia fiebat libertis ex L. Papia. *ibid.*
Caelibes exosi Hebraeis. 19. Atheniensibus. 21. Lacedaemoniis. 22. An et Pythagorae? 23. Eos notabant Censores. 29. Eorum flagitia ab Augusto descripta. 48. solidum capere non poterant. 339. immo ne legatum quidem. 342. qua hereditate exciderint? 339. 341. incapaces erant fideicommissi. 342. a genere proximis tamen heredes scribi poterant. *ibid.* iidem capaces erant, si intra 100. dies legi parerent. 409
CAESAR (*C. Iulius*) πολυπαιδίας praemia proposuit. 31. 39. quo iure censum egerit? 39. cur tam multos ciuitate donarit? *ib.* Eius filius naturalis cur Caesario dictus? 171
CAIVS ICtus commentarium ad L. Papiam scripsit. 14
CALIGVLA (*Caius*) a Senatu lege caducaria solutus. 322
Capere de vltimis voluntatibus dicitur. 261. capere et accipere quomodo

modo differant? *pag.* 262.
Capi solebant virgines Vestales. 6. 7. immo et alii sacerdotes. 7
Capitalia crimina quomodo a nuptiis excusarint? 180
Cappadociarchae quinam? 141
Captatoriae institutiones quaenam? 391. eae pro non scriptis habitae. 392
CATO (*M. Porcius*) *Censorius*, libertini filiam vxorem habuit. 119. eius filius auctor regulae Catonianae. 380
Caussa aliquando idem, ac quasi. 398. Quid *caussa testamenti*, *caussa pignoris*, *caussa bonorum*? ib.
In caussa caduci esse, quid significet? 398. quaenam in caussa caduci sint? 396. *sequ.*
Cautelae ICtorum. 424
Cautio Muciana a vidua contra conditionem nubente praestanda. 303
CELSI dicti *Papii.* 55
CELSVS (*P. Iuuentius*) Legem Papiam libris illustrauit. 66
Censores caelibes notabant. 30. quae praemia parentibus elargiti sint? *ibid.* sub auspicium muneris ad populum concionabantur. 31
Census quo iure actus a C. Iulio Caesare? 39. in eum furtim irrepere solebant Latini. 8. *seq.* Ex censu adparuit post bella ciuilia vix dimidium ciuium numerum superesse. 39
Census Senatorius quantus? 105. *seq.*
Centenarius libertus quis? 350. centenario minor. 349
Centesima rerum venalium. 361
Centesimus ab vrbe lapis. *pag.* 209
Centum dies. Intra hos poterant caelibes instituti legi parere. 341. erant dies cretionis, spatium deliberandi et agnoscendi bonorum possessionem. *ib.* an et orbis profuerint? 343
Certamen sacrum quinquennale. 122
Chirographus ab iis exactus, qui tacito fideicommisso obstringebantur. 192
CICERO honores omnes annis lege finitis capessiuit. 203
Ciuitate orbi Rom. data an sublatum fuerit vrbis Italiae et prouinciarum discrimen? 211. Ea priuati senatores, et viri perfectissimi, qui viles feminas vxores duxerant. 145. eius iura anxie quaerebant Latini. 8. *seq.*
Ciuium frequentia an utilis reip. 34
Clarissimatus dignitas et senatorum filiabus, neptibus, proneptibus competebat. 124
CLAVDIVS Imp. vacationem essedario ob liberorum numerum dedit. 34
CLEMENS (*Terentius*) commentario illustrauit Legem Papiam. 14. quot in eam libros scripserit? *ib. et* 67
Cloacae ius. 406
CLODIVS (*Publ.*) per adoptionem plebeius factus. 114
COCCEIVS CASSIANVS V. C. an priuignam concubinam habuerit? 109
Codicillis testamento non confirmatis relicta pro non scriptis erant: et quando id mutatum? 391
Coëmtio vxorum pluribus gentibus sollemnis. 254. etiam Romanis. 255

Cogna-

Cognatio vltra ſeptimum gradum non temere porrecta. *p.* 280. in lege Papia ad ſextum gradum numerata. *pag.* 342
Cognatorum hereditates et caelibes et orbi capiebant. 342. 344
Collegae vni cur ſaepe tribuantur, quae communia vtrique? 136. eorum quis potior? 196
Colluſione detecta is, qui ingenuus iudicatus fuerat, ingenuitatem amittebat. 119. *ſeq.*
Coloniarum mittendarum cauſſa. 34
Commodum dotis quid? 332
Concubina et *pellex* ante L. Papiam non differebant. 165. varia eius nomina. 167. an a marito haberi potuerit? *ib.* quaenam haberi per leges potuerit? 168. 172. an et conſanguinea vel adfinis. 168. an et priuigna? 109. an ingenua? 127. an a patrono inuito diſcedere potuerit? 250. 251. an a furioſo? 251. ei nihil donari poterat. 173. poterat tamen heres eſſe. 261. vtrum vxor in dubio praeſumatur an concubina? 173
Concubinatus. De eo caput in lege Papia Poppaea exſtitit. 165. per hanc legem nomen adſumſit. *ib.* licita erat conſuetudo. 169. an et legitima? 171. 174. is maxime viduis placebat, etiam Imperatoribus. 171. Senatoribus eo aliquatenus interdixit Conſtantinus M. 145. in eo coniunctiones nefariae aeque prohibitae, ac in matrimoniis. 109. Eum indirecte ſubruere ſtuduit Conſtantinus M. 173. quamdiu viguerit? *pag.* 175
Conditio liberorum in teſtamentis quo pertineat? 270. 344. impoſſibilis cur contractum, non teſtamentum vitiet? 301. caelibatus lege noſtra iufirmatur. 298. 306. turpis ſponſalibus adiecta an pro non adiecta habenda? 301. quando deficere dicatur? 399
Congiarium iis copioſius datum, quibus numeroſa proles. 33
Coniuges illegitimi inter ſe nihil capiebant. 191
Coniugium. Ad id ineundum omnes obligari, Hebraei putabant. 19. confer infra *Matrimonium*, *Nuptiae*.
Constantinvs M. legis Papiae Poppaeae caput I. in vſum reuocauit. 137. quamdiu eius conſtitutio eam in rem edita viguerit? 146. idem concubinatum variis legibus indirecte ſubruere ſtuduit. 174. cur legitimationem per ſubſequens matrimonium introduxerit? *ib.* Idem ſuſtulit poenas caelibatus et orbitatis? 345
Conſul maior quis dictus? 196
Conſularis aetas. 203
Conſulibus quomodo faſces praelati? *vid.* Faſces.
Continentia urbis ad Romam referebantur. 209
Convictrix pro concubina. 167
Cooptari dicebantur quidam ſacerdotes. 3
Cornelivs (*Cn. Coſſus*) per adoptionem factus patricius. 114

Coronae fascibus illigatae. *pag.* 196
Correctiones ineptae quam plures in Codice Florentino. 126
CRASSVS (M.) a Mamertinis ex lege Papia vindicatus. 8
Cretio hereditatis. 378
Culter. Ad eum se *locasse* dicebantur bestiarii. 229
Curiae sese offerentes saepe ea conditione excipiebant posteros. 116

D.

DAmnata iudicio publico vxor duci non poterat. 133
Damnatorum liberis pro eorum numero pars bonorum concessa. 32
Dare dotem, quid? 256
Decemuiris quomodo fasces praelati? 197
Decimam inter se coniuges matrimonii nomine capiebant? 262. alias pro numero liberorum ex priore matrimonio superstitum. 263. aliam ob filium communem post nominum diem amissum. 264. sed et ob alias caussas. 267. *sequ.*
Decimariae leges. 269. *sequ.* quando sublatae? 274
Decreta principum an vim legis habeant? 288
Decuriones. Eorum filii patris dignitate fruebantur. 115. iis liberi proderant ad *προεδρίαν*. 205. legibus decimariis a Theodosio soluti. 274
Delatores praemia capiebant. 444. a bonis principibus coërciti. 445. cur quadruplatores dicti? 446
DEMOSTHENES quando Praefectus praetorio fuerit? *pag.* 147
Denicales dies quinam? 377. iis nihil suscipi potuit. *ibid.*
Denotandi caussa quaenam dicantur relicta? 391. ea pro non scriptis habita. *ib.*
Designatores quinam? 122
Detrectatio. Sine ea quinam dicantur abesse? 318
Διασημότατοι qui dicti? 140
Dicere dotem, quid? et qua formula vsi qui dotem dicerent? 256
Dies nominum quis? 265. lustricus quis? *ib.* annua, bima, trima. 328. denicales. 377. legatorum quando cesserit et etiamnum cedat? 380. *sequ.* quorum legatorum dies cedat ab adita hereditate? 391
Δικαιώματα γεγαμηκότων, quaenam? 199
Discidii poena quae? 326. adde *Diuortium.*
Diuortium meditantes plerumque iam de nouis nuptiis transegerant. 185. eius licentia olim maxima. 245. *seq.* non tamen permissum libertae patrono nuptae. 247. In eo septem testes adhibiti, ex qua lege? 325. illud sine causa sontica vel alterius culpa factum poena dignum iudicat L. Papia. 326. *sequ.* de eo leges nouae. 332
DOLABELLA per adoptionem plebeius factus. 114
Domum deductione cur opus fuerit in absentium nuptiis? 320
Dona et *munera* quomodo differant? 231. ea liberti debebant patronis. *ibid.* quomodo liberti ab

ab hac obligatione liberati? p. 232
Donationibus fraus facta legibus decimariis. 272
Dos apud plerasque gentes a marito data. 254. eius apud Romanos alia ratio, quam apud alias gentes. 255. est veluti pretium coemtionis. *ib.* sine ea raro feminae maritos inueniebant. *ib.* vel dabatur, vel dicebatur, vel promittebatur. 256. idque auctoribus tutoribus. 257. an a parentibus olim necessario data fuerit? 64. 336. *sequ.* an actione repeti potuerit ab vxore immatura? 182. iniustis nuptiis contractis mortua muliere caduca fiebat; 193. praelegata ab vxore etiam orba capi poterat. 270. non minuebatur quarta Falcidia detracta. 271. an certis limitibus circumscripta per legem Papiam? 272. et soluebatur et reddebatur annua bima trima die. 328. in quantitate consistens ob mores mariti grauiores praesens reddenda erat. 326. 328. ob mores leuiores senum mensium die. 326. 329. non consistens in quantitate cum fructibus quadriennii restituenda. 326. 329. 330. 331. Ex ea morum nomine quaedam retinebat maritus. 326. 332. olim tota cedebat marito, si vxor ob mores graues repudiaretur. 327. quantum Lex Papia retinere concesserit. 332. An id ius ex formula: QVANTVM AEQVIVS MELIVS? 326. 327
Dotalia instrumenta signum nuptiarum. 256
Draco Lanuuii cultus, cui escam virgo praebebat. pag. 57
Ducere de vxore vsurpatum a Propertio. 47
Duumuiri perfectissimatus dignitatem adfectabant. 141

E.

EBraei. *vid.* Hebraei.
Edicere legem quid? 46. *seq.*
ἐνδοξότατοι qui? 143. ita Praefecti praetorio salutati. *ibid.* et sacerdotes prouinciarum. *ib.*
EPAMINONDAE sine liberis morienti illacrymatum. 23
Ereptitia bona quae? 415
Error in nuptiis circa personam commissus an noceat? 117
Essedario vacatio ob numerum liberorum a Claudio data. 34
Et declaratiue sumtum. 190
ἐνρήματα ICtorum quid? 424
EVRIPIDES mulieres perosus cur binas vxores duxerit? 21
Excusare et *potiorem nominare* quomodo differant? 207
Excusatio a muneribus ob numerum liberorum. 207

F.

FAecunditas in honore fuit Hebraeis, 20. Graecis, 21. Persis, 20. Germanis. 24
Familia venatoria quae? 229
Fasces initio duodecim utrique consuli praeferebantur. 195. postea alteri fasces, alteri secures. 196. iis coronae illigatae. *ibid.* quo ordine postea praelati? 197. quibus?

bus? 197. *seq.* cui prius dati? *pag.* 194. *seq.*
Februario mense cur nuptiae non factae? 180
Feminae an tantum nuncupatiue testari potuerint? 240. cur earum testamentifactio cum periculo coniuncta? *ib. sq.* Eae in perpetua tutela erant. vid. *Tutela.* ob tres liberos solidum capiebant. 293
Feminarum Romanarum luxus et socordia. 35. 36
Fibula vsi cantores. 153. *Fibulam imponere* quid? *ib.*
Fictio Praetoris rara, filiam esse filium. 355
Fideicommissa in fraudem L. Papiae Popp. facta. 192. maxime in fraudem legum decimariarum. 273. Ea initio valida, post grauiter prohibita. 192. tacita quid. 273
ex Fideicommisso manumissa an a patrono diuertere potuerit? 247
Filii in dignitate nati an in successione antea natis praeferantur? 112. eo vocabulo quando et nepotes comprehendantur? 116. erant patroni libertarum quas ex castrensi peculio manumiserant. 248
Fiscus quando aerario in caducis ereptitiis et vacantibus praelatus? 401. Eum saepe Tribonianus in Pandectis posuit pro aerario. 402. Caduca cum onere capiebat. 448. apud eum se deferentes dimidiam capiebant. 443. 446
FLACCVS (*Granius*) quando vixerit? *pag.* 165
Focariae militibus permissae. 200. heredes institui poterant. 261
Foede se deducere quid? 125
Fratres saepe sorores dotabant. 337. *sq.* fratris viduam ducere poterant. 312. 314
Fraus legi facta quid? 424. in fraudem legis et patroni alienare quomodo differant? 350. *sq.* multiplex qua Lex caducaria eludebatur. 423. *seq.*
Fundum dotalem alienare non prohibuit Lex Iulia et Papia, sed Iulia de adulteriis. 324
Fundus Italicus quis? 329
Funus vendere quis dicatur? 229. eius cura excusat. 377
Furcae an Coss. praelatae cum fascibus? 196
FVRII (*M. Camilli*) et *M. Postumii Albini* seuera censura. 29

G.

GAlatarchae qui? 141
Galli Matris Deûm cur despicatui habiti? 123
Γεγαμηκότων δικαιώματα quae fuerint? 199
Gener quis? 314. ex qua lege nec ille contra socerum, nec socer contra generum testimonium dicere potuerit? 252
Germani liberos nulla spe praemiorum inducti quaerebant. 25. quo sensu apud eos plus valuerint boni mores, quam apud alios bonae leges? *ibid.* ii vxores coemebant.

mebant. 254. feram Venerem probabant. *pag.* 178
Gladiatores infames. 229. cur dicti meridiani? *ib.*
GLAVCIPPVS quidam exceptus in lege Papia de peregrinis. 11
GOTHOFREDVS (*Iacobus*) laudatus. 16. Commentarium in Legem Iuliam et Papiam Poppaeam adolescens scripsit. *ibid.* eius in Commentario quid desiderandum? 66. *seq.*
GRACCHVS duodecim menses in vtero fuisse dicitur. 288
Graeci πολυπαιδίας studiosi. 21. *sq.*
GRANIVS FLACCVS quando vixerit? 165
Gratiam facere criminis. 322. legis. *ib.* iurisiurandi. *ib.* huius aliquando gratiam faciebant leges. 307

H.

Hagestoltzen - Recht quale ius apud Germanos? 25
Heautontimorumenos cur dicta Terentii comoedia? 104
Hebraei legem de ineundo matrimonio praeceptiuam putabant. 19. caelibatum odio prosequebantur. *ib.* Iis sterilitas ignominiosa. 20. immunitatem dabant πογάμοις. *ibid.* vxores sibi coemebant. *ibid.* 254
Hereditas delata quae? 301. *lege obueniens* quae? 191. adeunda ex lege Papia Poppaea tabulis apertis. 376. *sequ.* eam non capiebant, qui nuptias aduersus hanc legem fecerant. 191
Heres pro genero. *pag.* 314
Heres ex asse ante apertas tabulas hereditatem adire poterat, et cur? 378. nuncupatus item, et cur? 380
Histriones infames. 122. ex turba peregrina. 123. tribu mouebantur. 122
Homo et femina vocatur. 396
Honores. In iis petendis parentes orbis, mariti caelibibus praeferebantur. 201
Hora diei tertia forum feruere incipiebat. 378

I.

IMpar matrimonium quodnam? 163
Imperatores. In iis deligendis ratio habita liberorum. 202
Impubes domum ducta quando iusta vxor esse coeperit? 182
Impunitatis spes an a peccando retrahat? 147. *seq.*
In tantum pro *adeo*. 125
Incesta matrimonia saepe ob liberorum numerum confirmata. 32
Indignis quaenam eripiantur, et ex quibus legibus? 415. *seq.*
Infamia ludionum vnde? 122. eam illis senatoribus impegit Constantinus M. qui viles feminas vxores duxerint. 145
Infantes quoto anno mamma depulsi? 284. quomodo initiati? 265
Ingenui ducere poterant libertinas. 127. non autem mulieres scenicas. 130. nec lenas vel a leno-

 ne

ne manumissas. 131. nec iudicio publico damnatas, nec in adulterio deprehensas. *pag.* 133
Initiatio infantum. 265
Iniustae nuptiae a Romanis non rescissae. 160
Inscriptiones legum non semper sanae. 68. nec tamen exemplo Iac. Gothofredi pro lubitu mutandae. 66
Insignes viri qui? 140
Isidis cultus cur a Romanis despicatui habitus? 123
Italiae limites antiqui et noui. 210
Italici iuris colonias cur in commentariis ad hanc legem descripserit Caius? 329
Italici et *prouinciales* sibi inuicem oppositi. 210
Italicus fundus. 329. *Italicum solum* quod? 210
Iudicio publico damnati qui? 133
Iudicium de moribus quid? 238
IVLIVS MISCELLVS an exstiterit? 303
IVNO *Domiduca*, *Iterduca*, *Iuga*, *ζύγια*, *Cinxia*, *Lucina*, *Patulca*. 28. *Sispita* Lanuuii culta. 56. Eius *aram tangere* quid? 28
Iura maritorum militibus data et cur? 199. ciuitatis et Quiritium quomodo differant? 221
Iurans, se patronum esse, an omnibus patronorum iuribus fruatur? 248
Iureiurando obstringi liberta, ne nuptias faceret, non poterat. 348. Eius aliquando gratiam faciebant leges. 307
Ius liberorum communium. 289. a quo concessum? *ib.* iam Domitiani tempore a principe datum. 291. non dabatur temere, nisi vtriusque coniugis aetas coniuncta centum annos excederet. 293. an et mortuis datum censeatur, si, qui petunt, ante principis decretum decesserint? 387. omnibus promiscue datum a Theodosio. 294. an et parentes illud a principe impetrarint? *ib.*
Ius trium liberorum an a Numa inuectum? 26. an a Tullo Hostilio? 27
IVSTINIANVS Theodoram vxorem ducturus caput I. legis Iuliae et Papiae aboleuit. 146. Ei multae constitutiones Iustini perperam tribuuntur. 147. is concubinatum probauit. 157
IVSTINVS Imp. nomen suum quatuor litteris expressit. 147
IVVENTIVS (*P. Celsus*) legem Papiam septem libris interpretatus est. 67

K.

KΑθολικοὶ Rationales. 362
Κακογαμίου poena apud Lacedaemonios qualis fuerit? 22. *seq.*
Κατακοντιζόμενοι, bestiarii. 229
Κυνηγέσια vel κυνηγέσιαι, venationes, quales ludi? 229

L.

LAcedaemonii praemia πολυπαιδίας constituebant. 21. caelibes puniebant, immo et male et sero ducentes vxores. 22. nec non

non qui solius dotis habebant rationem. 23. an ab iis sumtum sit Legis Iul. et Papiae caput de immunitate parentum ob quatuor liberos? *pag.* 210. *sq.*
Lanuuii insignia. 56. prodigium in eius conditu notatum. *ib. sq.* Draco ibi annosus, cui virgo quotannis pabulum praebebat. 57. Iuno Sispita ibi culta. 56
Latii ius multis extra Latium datum. 219
Latini adfectabant ius ciuitatis Romanae. 8. saepe vrbe exire et in patriam redire iussi. *ib.* et socii Latini nominis an semper iidem? 10. quando ius ciuitatis acceperint? *ib.* liberti an quidam ex lege Aelia Sentia? 217. colonarii ob anniculum filium iura Quiritium consequuti. 218. etiam liberti ex L. Iunia Norbana. *ibid.* non habebant ius connubii et patriae potestatis. 219. an pro peregrinis habiti? 226. tanquam peregrini virgis caesi. *ibid.* dicti ciues ex Latio. *ib.*
Latus clauus insigne Senatorum. 107. etiam filiis Senatorum ab Augusto concessus. 112
Legata obscura, pugnantia, mortuis relicta, translata, ademta pro non scriptis habita. 390. *sequ.* quaenam caduca? vid. *caduca.* Quae vt indignis erepta? vid. *ereptitia.* quotuplici modo relicta? 419. per vindicationem relictum deficiens ab aerario vel fisco non occupabatur. 410
Legationes liberae. 281. *sequ.*
Lege soluebat Senatus. *p.* 290. 321. an et populi suffragiis opus fuerit? *ib.* quando id ius ad principes deuolutum? 322. de lege solutione lex Cornelia. 290. eius lege solutionis effecta. 322. quomodo legibus soluti ipsi Principes? 397
Leges a primis capitibus nomina acceperunt. 105. seuerius emendatae. 45. de coniugio ineundo et liberis procreandis libera adhuc rep. latae. 28. *sq.* Papiae plures. 2. Saturae quae? 66. minus quam perfectae. 135
Leges variae.
Aelia Sentia eodem anno lata quo Iulia de maritandis ordinibus. 47. non fuit Senatusconsultum. 50. an ea ingenuis facultatem dederit, libertinas vxores ducendi? 128. an quosdam libertinos Latinos esse iusserit? 217
Caducaria. vid. *Iul.* et *Papia.*
Caecilia Didia qualis? et an adhuc tempore Augusti recepta? 66
Canuleia de nuptiis patrum cum plebe. 118
Cincia cur muneralis dicta? 105
Claudia de sociis Lat. nominis domum remittendis. 9
Claudia de tutela mulierum. 237
Cornelia de sicariis, parricidis et veneficis. 105
Cornelia de lege solutione. 290
Decimaria. 259. cur inuenta? 260. fuit pars legis Iul. Papiae de marit. ord. *ib.*

Lex Incerta, vt mater iterum nupta non sit heres liberorum ex priore matrimonio susceptorum, sed ei ipse auus maternus praeferatur. 302
Iulia de adulteriis cur id nomen acceperit, quum et de aliis criminibus egerit? 104. 105. ea dotalis fundi alienatio prohibita. 324. septem testes in diuortiis adhiberi iussit. 325
Iulia iudiciorum publicorum a Gothofredo male cum Papia Poppaea confusa. 252. 309
Iulia de maritandis ordinibus. De ea quando primum cogitatum? 40. SCtum de illa roganda aegre impetratum. 41. Eius mentio in marmore, antequam perlata. 43. *sequ.* prima rogatione reiecta. 45. quando et quomodo demum perlata? 47. Coaeua est legi Aeliae Sentiae. *ibid.* eam frustra abrogari voluit equites Rom. 48. Inter illam et Papiam Poppaeam differentia. 51
Iulia Miscella pars Papiae Poppaeae. 303. sublata a Iustiniano et postea quadantenus restituta. 304. eius vsus hodiernus. 305
Iulia de parricidiis. 105
Iulia Titia de tutelis quando lata? 338
Iulia vicesimaria qualis et quando lata? 361
Iulia et Papia Poppaea. Eius varia nomina. 13. κατ' ἐξοχὴν dicta Lex vel Leges. *ib.* diutissimo vsu viguit. 14. in sponsalibus recitata. *ib.* quinam in eam commentarios scripserint? 14. *sequ.* Eius fragmenta se per vniuersum ius diffundunt. 15. Eius finis. 18. 62. an de ea ferenda Augustus in sexto consulatu cogitarit? 41. an fuerit SCtum? 50. Eius chronologia. *ibid.* Duae eiusdem partes. 63. 64. 359. quando et a quo lata? 49. Eius a Iulia de maritandis ordinibus discrimen. 51. an diuersa a Iulia caducaria? *ibid.* quot et qualibus capitibus constiterit? 63. fuit Lex Satura. 65. et minus quam perfecta. 135. quot eius fragmenta supersint, et quomodo in ordinem redigi debeant? 16. Eius caput I. confirmatum a Constantino M. 137. et Marciano. 145. abolitum a Iustino et Iustiniano, et cur? 146. 149. *sequ.* Eiusdem caput II. male a Iac. Gothofredo et aliis expressum. 154. quale illud fuerit et an senibus connubio interdixerit? *ib.* Eius capita de solidi capacitate quando cessarint? 293. Ea quis soluere potuerit. 322. an fundi dotalis alienationem prohibuerit? 324. an in diuortiis septem testes adhiberi iusserit? 325. an initio in prouinciis etiam valuerit per omnia? 338. per eam aucta iura patronatus. 349. quoto anno liberos exegerit? 278. Caducaria

ducaria [odiosa. *p.*360.362.386. Ea Caligulam soluit Senatus. 322. de ea moderanda sub Tiberio cogitatum. 362. capita eius. 363. de quibus bonis egerit? 389
Lex Iunia Norbana quando lata? 218. 222. ea omnes non iuste manumissos Latinos esse iussit. 217. 222. Latinis ob anniculum iura Quiritium dedit. 223
Iunia Penni de peregrinis. 10. an iure a Cicerone reprehendatur: 12
Laetoria cur quinavicennaria. 105
Licinia Mucia de sociis Lat. nom. in patriam remittendis. 9
Maenia qualis et quando lata? 158
Mensia quae? 226. an Messia dicenda? 227
Oppia. 35
Papia de virginibus Vestalibus quando et a quo lata? 6. an fuerit pars L. Iuliae et Papiae? *ib. sequ.*
Papia de sociis et nom. Latin. 8. *sequ.* quando lata? 10
Papia de peregrinis. 12. eius vestigia in numis. *ibid.* an a Cicerone iure reprehensa? *ibid.* eius ferendae occasio. 13. *sequ.*
Petronia seruos bestiis addici vetuit. 229. an Paetinia dicenda? *ib.*
XII. Tabularum de nuptiis inter patres et plebeios non contrahendis. 117. de successione libertorum. *pag.* 349
Lex Villia annaria. 203
Voconia an tempore Augusti adhuc viguerit? 264
Legitimatio per subsequens matrimonium cur inuenta? 174. Eam primus omnibus promiscue indulsit Iustinianus. *ibid.*
Leno quis? 131. Lenonum et lenarum turpitudo. 132. Ab iis manumissae cur ingenuis nubere non potuerint? *ib.*
Liberalium caussarum gratia professionem ad tabularia fieri iusserat Marcus Antoninus. 214
Liberi in fraudem legis instituti. 191. quotnam a muneribus excusent? 208. qui non excusent? 211. *seq.* Sedecim a muneribus patrimonialibus excusant. 213. alieni saepe pro propriis offerebantur excusationis caussa. *ibid.* Eorum quaerendorum caussa matrimonium se inire profitebantur Romani. 223. legitimi ex iniusto matrimonio non nascebantur. 190. naturales non erant infames. 169. nominibus suis adscribebant SP. F. 169. vel FIL. NAT. 170. dignitatum capaces. *ibid.* qualia nomina adsumserint? *ib.* iis nihil donari poterat ex legibus Constantini M. 173. patronorum libertatis caussa aliquid accipere solebant. 232. quo anno exigerentur per legem Iuliam et Papiam? 278. 343
Liberos quis *habere* dicatur? 55
Liberta aliena an in concubinatu esse potuerit? 127. operis patrono

no debitis, per nuptias liberabatur. *p.* 228. 347. *sequ.* innupta iisdem liberabatur aetate quinquagenaria. 228. patrono desponsa ei repudium mittere poterat. 249. inuita patrono nubere non cogebatur. *ib. sequ.* an a patrono furioso discedere potuerit? 251. a patrono cui semel nupta, inuito discedere non poterat. 247. 251. in perpetua tutela patroni viuebat. 242. an absente tutore ius ei fuerit alium tutorem petere. 258. ob quatuor liberos solidi capax erat. 293

Libertatis legatae dies cur non nisi ab adita hereditate cedat? 382

In Libertate morari et liberum esse quo modo differant? 223

Libertinae quae? 119. Earum nuptias omnes ingenui ante L. Papiam adspernabantur. 118. nuptiae tamen cum ingenuis illis aliquando concessae per priuilegium. *ibid.* earum filias etiam ingenui ducere poterant. 119. quod postea Senatoribus vetuit Constantinus. 143. cum iis nuptias concessit L. Iulia et Papia. 119. non tamen Senatoribus. *ib.* 127

Libertini, quibus filius quinquennis, in tribus rusticas describebantur. 31. antiquis qui dicti? 120. ne adoptati quidem ab ingenuis iura ingenuitatis adquirebant. 126. in senatum admissi a Commodo. 137. opificia et artes manuarias exercebant. 230

Libertus patronae nuptias adfectare non poterat; nisi haec esset vilioris conditionis. *p.* 128. Exempla huiusmodi nuptiarum. 129. artem ludicram faciens, operis non liberabatur ob liberorum numerum. 228. nec arenarius, 229. operis non liberabatur solis nuptiis. 348. centenarius et centenario minor. *ib. sequ.*

LICINIVS CAESAR multos Senatores ad nauiculariorum conditionem detrusit. 138

LIPSII (*Iusti*) Excursus ad Tacitum de lege Pap. Popp. 15

Liuiae gentis claritas. 114

LIVIAE Augusti nobilitas per adoptionem aucta. 114. cur sine indulgentia Senatus non potuerit tertiam bonorum partem ex Augusti testamento capere. 264

LIVIVS DRVSVS per adoptionem ex patricio plebeius. 114

Lucar quid? 45

LVCILLA *Augusta* priuato nupta imperatorii coniugii insignia retinuit. 125

Lucrum ex dote quid? 332

Luctu durante nuptiae non fiebant. 180

Luctus tempore nubens infamis. 185

Ludi saeculares quo anno facti? 42. varia de iis SCta marmori incisa. 43. quinam iis interesse potuerint. *ib. sequ.* vnde sumtus petiti? 45. in iis arae in ripa Tiberis dedicatae. *ibid.* quis iis sub Augusto praefuerit? *ib.*

Ludus venatorius, bestiarum matutinus, meridianus. 229

Lupa et aquila signum Lanuuinorum.

rum. pag 57
Lustratio infantis quo ritu facta? 265
Lyciarcha quis? 141
LYCVRGI leges de ducendis vxoribus. 23
LYCVRGVS qua aetate nuptias fieri voluerit. 178

M.

MAenia gens. 158
Mainia gens eadem quae *Maenia*. ib.
Maiorennitatis initium definiuit Lex Laetoria. 105
Mamma quo anno depulsi infantes? 284
Mandatores quinam? 446
in *Manum conuentio* quid? 238. *seq.* per eam vxores redigebantur in potestatem maritorum. *ibid.* eius effecta. ib.
Manumissio. Eius merces prohibita Lege Ael. Sent. 232. ancillae matrimonii caussa non est ex L. Aelia Sentia, sed ex SCto. 128
Manumissus testamento minor xxx. annis ex Lege Iunia Norbana erat Latinus. 222. *sq.* cur ei saepe adscripta conditio: QVVM ANNORVM XXX. ERIT? 223
MANZANO (*Ramez del*) commentario illustrauit L. Papiam Poppaeam. 15
MARCELLVS (*Vlp.*) ICt. Commentarium ad L. Papiam Poppaeam scripsit. 14
MARCIANVS ICtus in citandis auctoribus accuratus. *p.* 63. diuersorum temporum leges per μεταξυλογίαν coniungere solet. 64
Maritus XI annorum. 183. maritus vxorem non lugere debebat. 185. in maritorum numero qui esse dicantur? 199. iura maritorum quidam a principe impetrabant. *ib.* quanta mariti potestas in vxorem. 238. an is tutelam vxoris gesserit? 239
Matres Consulum an consulares. 116. Augustorum Augustae dictae. *ib.* Earum conditionem liberi extra matrimonium nati an semper sequerentur? 225
Matrimonium. Qualis ad id ineundum sit obligatio? 19. *sq.* putatiuum quale? 117. 188. iniustum num resciderit Lex Papia Poppaea. 135. eius iure non gaudebant Latini. 223. Matrimonium sine connubio quid? 223. an duorum mensium matrimonium ad solidi capacitatem requisitum? 277
Matronali dignitate exsoluta meretrices. 131
MATTHAEI Euangelium an titulum habeat: βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. 104
Matutini dicti bestiarii. 229
MAVRI (*M. Vertranii*) tractatus de iure liberorum laudatus. 15
MAVRICIANVS (*Iun.*) commentarium ad L. Iuliam Papiam scripsit. 14
Sine Mendacio cum aliqua viuere quid? 167
Mercatura tabernaria vilis et contemta. 144

Mercedem manumissionis sibi stipulari nefas per L. Aeliam Sentiam. *pag.* 232. promittere tamen vltro poterant serui. *ibid.* eius exempla ex Dionysio Halicarnasseo. *ibid.*

Mercibus quae publice praeerant, nubere prohibentur viris perfectissimis. 144

Meretricum conditio apud Romanos. 131

Meridiani gladiatores. 229

Metelli (*Q.*) Censoris seueritas aduersus caelibes. 31. Eius oratio ab Augusto repetita. *ib.* 42

Milites an potuerint vxores ducere? 199. quis primus id illis indulserit? 200. iis focariae mulieres permissae. *ibid.* non poterant vxores in castra vel hiberna perducere. *ibid.* iis ius liberorum datum. 291

Modestini (*Herennii*) Εὑρηματικὰ qualis liber. 424

Modum diuortiis imponere quid? 326

Monstrosus partus quando profuerit? 264

Mores grauiores vel maiores qui? 328. *leuiores vel minores.* ibid.

Mors parentum iusta caussa trahendi sponsalia. 180

Munera a liberto Patrono debita. 231. ab iis quomodo liberti liberati. 232. publica quotuplicia? 207. quid ab iis excusarit. 207. 212. *sq.*

N.

Natalium professio quomodo facta? 213. restitutio quid? *pag.* 119. 349. ea non temere concedebatur nisi consentiente patrono. 355

Nauem mercaturae caussa fabricantibus vacationem Legis Pap. Popp. dedit Claudius. 274

Neglecti liberi qui? 267

Nepotes quando filiorum nomine veniant? 116. ex filiabus Senatorum an clarissimi? *ib.*

Neronem puduit libertinam ducere. 119

Nobilitas an per adoptionem data et peremta? 113

Nomen quo die infantibus datum? 265. aliquando statim post partum impositum. 267. Nominum dies quis? 265

Nominare potiorem et excusare quomodo differant? 207

Non. scripta. Pro his quae habita? 389. *sq.*

Nothorum conditio. 169. vide *Liberi.*

Nouercae priuignorum vxoribus infestae. 313

Nvma Pompilivs an auctor iuris trium liberorum? 26. Eius leges quae πολυπαιδίᾳ fauent. 27. cur Iunonis aram a pellice tangi vetuerit? *ib.* cur filium qui volente patre vxorem duxerat, venundari vetuerit? 28

Nurus quae? 314

Nuptiae inter patres et plebeios cur prohibitae? 117. iniustae an rescissae? 160. impares quae? 163. sero initae honestissimae visae gentibus quamplurimis. 178. praematuras contra probabant Roma-

Romani. p. 178. impuberum an rescissae? 182. sq. simulatae quae? 198. putatiuae quae? 117. inter generum et socrum. 312. cur ab iis abhorruerint multi Romani? 35. cur philosophi? 37. quomodo differant a matrimonio? 223. Liberorum sine consensu parentum nullae. 334

O.

OBlatio virginum Vestalium. 7
Obrogare legi quid? 154
Obscura legata pro non scriptis habita. 390
OCTAVENVS an ad L. Papiam Poppaeam scripserit? 14
Octauo mense natus an legitimus? 211
Officii quae esse dicantur in iure nostro? 337. *in officio mariti et patroni esse*, quid? 348
Operae patronis debitae. 229. quotuplices? 230. quomodo promissae. 230. vltra promissum exigi non poterant. 231. illis liberabantur liberti ob numerum liberorum. 232. libertae voluntate patroni nuptae. 347. *sequ.* non tamen ab operis patronae vel patroni filiae debitis. 348. earum obligatio reuiuiscebat, simulac nuptae esse desiissent. *ib.*
Opificia a seruis et libertinis Romae exercebantur. 230
Ὀψιγαμίου poena apud Lacedaemonios. 23
Optionis legati dies quando cedat? 382. 420
Oratio principis quid? p. 136. Antonini et Commodi. *ibid.* Metelli ab Augusto repetita. 31. 42. Augusti ad Equites de Lege Iulia habita. 48. P. Scipionis Africani. 30
Orbi dicuntur etiam qui liberos nunquam habuerunt. 212. 343. eorum et parentum discrimen an ab Honorio et Theodosio sublatum sit? 275. ii solidum capere non poterant. 339. cur eorum conditio poena digna visa? 343. an sibi relicta ceperint, si intra centum dies parentes fierent? *ib. sq.* semissem tantum capiebant. 344
Orbitas ignominiosa apud Thebanos. 23. Hebraeos. 20. aliasque gentes. *ib. sq.* Eius pretia apud Romanos. 24. 36. Talia nulla Germanis. 25
Ordo adoptione non imminuebatur, sed augebatur. 113
Ornamenta coniugii senatorii a Principe data. 124
Ὥσπερ, pro ὡσπερεί. 124
Ὡσπερεί. Ea particula quando vsi Stoici et ICti Rom.? 113

P.

PActa dotalia in fraudem legum decimariarum facta. 272
PAEZ (*Ferd.*) de numero liberorum excusante scripsit. 15
Παιδοτροφία quid? 213
Παλιγγενεσία pro natalium restitutione. 119
Pantomimorum aedes ingredi vel

eos in publicum prodeuntes sectari, ignominiosum senatoribus. *pag.* 123. *sq.*
Papia gens plebeia. 55
Papii Celsi, Mutili, Polliones. 55. an quidam etiam *Triumpi* et *Milones* cognominati? *ibid.* *Celsi* Lanuuio oriundi. *ibid.* *Mutili* origine Samnites. 57. Celebriorum *Papiorum* syllabus. 58
Papius (*M. Mutilus*) Cos. suffectus. 54. Eius Propraetura et adulatorium ingenium. *ibid.*
Pareia (*Ioannes de*) ad Legem Papiam Popp. scripsit. 15
Parentes cur saepe liberorum nuptias prohibuerint? 334. liberos et dotare cogebantur. 335. *sequ.* iis ad tertium vsque gradum bona damnatorum liberorum deferebantur. 384. itemque caduca. *ibid.*
Partus tempus legitimum. 211. trium, quatuor, quinque infantum post quadragesimum diem. 225. decimestris a morte mariti legitimus. 287. an et undecimestris. 287. *seq.* duodecim et tredecim mensium. 288
Pater solitarius quis? 291. is solidum capiebat. *ibid.* eius nomine quando et auus intelligatur? 121
Patria potestas cur tanta ciuibus Romanis concessa? 26
Patrona liberorum iure idem ius in bonis liberti habebat ac patronus. 357. olim sibi fideiussores dari curabat a liberto, quod certa bonorum pars ad se peruentura sit. *ibid.* trium liberorum iure subnixa ius succedendi in bonis liberti ad liberos suos transmittebat. *pag.* 358. eius nuptias adfectare liberto nefas. 128
Patronus liberto veluti agnatus. 242. liberta sine eius auctoritate testari non poterat. *ibid.* Liberta ei quid teneretur relinquere. 243. eius cum liberta connubium an parum honestum? 128. quo sensu ei honestius fuerit, libertam concubinam quam matremfamilias habere? 251. sine eius consensu liberta nubere non poterat. 348. erat ordinarius libertae tutor. 242. 348. si impubes esset, consentire non poterat sine tutoris sui auctoritate. 348. eius ius in bonis liberti centenario minoris. 352. et centenarii. *ibid. sequ.* exclusus a liberti hereditate an tutelam suscipere teneretur liberorum eius? 352. eius ius in bonis libertae. 356. ab eo furioso an liberta vxor discedere potuerit? 242
Patroni filias non admittebat praetor ad libertorum successionem. 355. succedebant tamen ex Lege Papia Poppaea, si trium liberorum matres essent. *ibid.*
Paullus (*Iulius*) ICtus, quot libros ad L. Papiam Poppaeam scripserit? 14. 67. Eius liber singularis de iure patronatus, quod ex L. Iulia et Papia venit, in libros vltimos Commentariorum illorum migrauit. 68. 346
Pellices concessae Persis. 20. Lex Numae de illis. 27. an et quomodo

modo a concubinis differant. *pag.* 165
Πεντεπηλιχὸς ludus. 122
Pereger pro peregrinus. 406. quis pereger factus dicatur? *ib.*
Peregrina instituta Romanis sordebant. 123
Peregrinationis studiosissimi Romani. 317. ea impedimentum nuptiarum. *ib.* quaenam a faciendis nuptiis excusarit? 181
Peregrini vrbe eiecti variis legibus. 11. an id iure fieri potuerit? 12. *seq.*
Perfectissimi viri qui? 140. etiam Duumuiri quarumdam ciuitatum. *ibid. sequ.*
Permittere pro remittere. 307
PERPERNA (*M.*) Consulis pater a Sabellis ex lege Papia vindicatus. 8. quando id factum? 10
Persae πολυπαιδίας praemia elargiebantur. 20. pellices alebant. *ibid.*
Philosophi plerique a nuptiis abhorrebant. 37
Phoeniciarcha quis? 141
PLANCIVS VARVS quando Consul fuerit? 193
Plebeiae olim non nubebant Senatoribus ante legem Canuleiam. 117
PLVTARCHO familiaris admodum est φιλαψία. 27
Poenae praemiis efficaciores. 148. iniustarum nuptiarum quae? 160. ἀγαμίε, ὀψιγαμίε, κακογαμίε apud Lacedaemonios. 22. *sequ.* caelibatus et orbitatis ex L. Papia Poppaea. 339. a Constantino M. sublatae. 345
Πολυανδρία veteribus omnibus exosa. *pag.* 297
Πολυγυνία aliquando ab Atheniensibus permissa. 21. semper a Persis. 20
Πολυπαιδίας studiosi Hebraei. 19. *sq.* Persae. 20. Graeci. 21. Germani. 24. eam legibus promotum ibat Romulus. 25. *sq.* Numa. 26. an et Tullus Hostilius? 27. Leges ea de re libera rep. latae. 29. ob eam plebeii tributis liberati. *ibid.* praemia πολυπαιδίας a Censoribus constituta. *ibid. sq.* a Iulio Caesare. 31. ob eam ancillis libertas data. 32. pars bonorum liberis damnatorum concessa. *ib.* eius ratio habita in congiariis. 33. ob eam incesta matrimonia confirmata. *ibid.* ob eamdem vacatio data essedariis. 34. et decurionibus προεδρία concessa. *ib.* Cur tot praemiis ornata fuerit a Romanis? *ib. sq.*
Pomoeria vrbis saepe promota. 208
POMPEII et POPPAEI saepe confusi ab auctoribus. 61
Pontifex M. virgines Vestales eiectis regibus capiebat. 3. vide etiam *Sacerdos.*
Poppaea gens origine Sabina. 59. libera rep. obscura. *ib.*
Poppaea Sabina Neronis socrus. 59. *sq.* eiusdem vxor. 60
Poppaeorum stemma. 60. celebriorum syllabus. *ib. sq.* ii saepe cum Pompeiis confusi. 61
POPPAEVS (*Q. Secundus* vel *Secundinus.*) 54. Duumuir Col. Vilillae Celsae. 55. Consul suffectus. 53

Poppaeus (*Q. Sabinus*) aedilis. *p.* 59. Cos. ordinarius. *ibid.* triumphalibus ornamentis donatus. *ibid.* Moesiae, Achaiae et Macedoniae per XXIIII. annos Praeses. *ibid.* an Secundi patruelis? *ibid.*
Populus Rom. an sub Augusto ius liberorum dederit? 289. an lege soluerit? *vid.* supra *Lex.*
Postumii (*M. Albini*) et M. Furii Camilli seuera aduersus caelibes censura. 29
Postumus an Senatoris filius? 115
Potiorem nominare et *excusare* quomodo differant? 207
Praedium Italicum. 329
Praemia πολυπαιδίας. *vid.* πολυπαιδία.
Praefecti et *perfecti* saepe in codicibus confusi. 140
Praefecti Praetorio viri clarissimi, postea illustres. 139. 143. amici Principis. 139. Senatores. *ib.*
Praefecti Vrbi clarissimi, postea illustres et Senatores. *ib. sq.*
Praefecti aerarii milit. et Saturni. 361
Praesidatus gentium quid? 142
Praetores aerario praefecti. 361.
Primordia quae dicta? 266
Princeps legibus caducariis solutus. 396. et aliis legibus. *ib.*
Priuigna an potuerit in vitrici concubinatu esse? 109.
Priuignus et *priuigna* quinam dicantur? 314
Priuilegium Glaucippo datum lege Papia de peregrinis. 11
Proconsul non nisi vrbe egressus cum imperio erat. 209
Procuratores Caducorum, *hereditatum principis*, *legatorum*, *peculiorum* XX. *hereditatium.* *pag.* 362
Prodi dicebantur quidam sacerdotes. 3
Professio censualis. 213. *natalium* quomodo facta, et quam antiqua? *ib.* 266. an a Marco Antonino inuenta? 214. an ei absolute fides habita? 215
Promagistri XX. *hereditatium.* 362
Promissio dotis quomodo facta? 257
Propertius cur a nuptiis abhorruerit? 46. *sq.*
Prouinciae. Ad illas saepe prolata iura in vrbe obseruanda. 338
Puberes omnes lex coegit vxores ducere et nubere. 156
Pubertas an in feminis spectata? 181. eius annos Augustus definiuit. *ib. sequ.* an et quatenus hodie in nuptiis requiratur? 186
Pythagoras an caelibatum damnarit? 23

Q.

Q*Vadruplatores* quinam? 446
Quaestum corpore facere quae dicantur? 130. Eae nubere non poterant ingenuis. *ibid.*
Quandoque pro *quandocumque.* 263
Quandoque liberos habebit, cur sub ea conditione legatum? 268. 270
Quantum aequius melius, formula in actione rei vxoriae sollemnis. 326. *sq.*
Quantum per leges capere poterit, cur ea conditione hereditas vel legata relicta? 344
Quasi. Quando ea particula vsi Stoici

Stoici et ICti? *pag.* 113
Quasi Senatoris filius vel *nepos* quis? *ibid.* 110
Quinavicennaria lex dicta Laetoria et cur? 105
Quinquagenaria an parere possit? 157
Quinquennis filius libertum ab operis liberabat. 233. ob eundem libertini olim in tribus rusticas descripti. *ib.*
Quiritium iura quae? 221. an eadem ac ius Latii? *ib.*

R.

REges Rom. virgines Vestales cepere. 3
Regiones suburbicariae quae? 209
Regula Catoniana a quo composita? 380. ad leges nouas non pertinet. 381. 409
Repetitio vsusfructus quid sit et quomodo saluo iure fieri possit? 400
Repudiatae non illico nubere poterant. 185
Res iudicata an semper pro veritate habeatur? 119
Rescindi saepe dicuntur, quae ipso iure nulla. 353
Restitutio in integrum intra quod tempus data minoribus, Romae, in Italia et in prouinciis. 210
Retrahi saepe dicuntur, quae ipso iure nulla. 353
Reuocari aliquando dicuntur, quae ipso iure nulla. *ib.*
Rogantes legem, eam non semper probabant. *pag.* 54
Romae aedificatum quid notet? 329
Roma quousque se extenderit? 208. latius patebat quam urbs. *ibid.*
Romanae reip. finis potentia bellica. 35
Romani maxime a nuptiis abhorrebant. 35
ROMVLVS πολυπαιδίας multis legibus promotum iuit. 25. *sequ.*
ROSCIVS (Q.) histrio. De eo Ciceronis iudicium. 123

S.

SAbina Poppaea Neroni nupta Ollia dici debebat. 60
Sacerdotia quando cum plebe communicata? 47
Sacerdotes prouinciales. 141. a quibus electi? 141. eorum munus, tituli, dignitas. 142
Sacra certamina quae? 122
Saltator praefectus vrbi ab Elagabalo factus. 130
Sanguinolenti liberi quinam? 267
Satura Lex quid? 65
Scena quid? 121. in eam mercede conducti prodeuntes infames. 121
Scenicae mulieres lenis assimilatae, cum quibus stuprum non committi videbatur. 124
Scientia qualis exigatur, quando leges habent: SCIENS DOLO MALO? 188
SCIPIONI (P.) Africano cur negata fuerit aedilitas? 203
Secundae nuptiae gentilibus etiam inuisae. 297. nec non Christianis.

nis. *pag.* 302
Secures coſſ. non in vrbe, ſed extra vrbem praeferebantur poſt tempora Valerii Poplicolae. 196
Senatores primo natales, deinde virtus, poſtremo cenſus faciebant. 105. Eorum inſigne latus clauus. 107. eorum priuilegia. *ib.* a quibus in ſenatum lecti. 111. quas vxores ducere non potuerint? 117. *iuuenes* et *honoribus perfuncti.* 112. eorum onera. *ibid.* plebeias olim non ducebant ante legem Canuleiam. 117. *ſeq.* ſub malis principibus perſonae viliſſimae. 137. iis cur nuptias cum ſcenicis indulſerat Iuſtinianus? 146. *ſeq.*
Senatorius ordo primus in ciuitate. 105. cenſus quantus fuerit? *ib.*
Senatorum filiae et neptes quae clariſſimae? 124. an iis, haec dignitas ſemper ſalua fuerit? 139. nubere non poterant libertinis. 126
Senatorum filii clariſſimi. 112. lato clauo ab Auguſto donati. *ib.* antea equeſtris ordinis erant. 112. quinam fuerint? *ibid.* huius iuris renouatio. 139
Senatorum nepotes ex filiis clariſſimi; non nepotes ex filiabus. 116
Senatorum matres et ſorores, an clariſſimae? 116
Senatus auctoritas ſub Imperatoribus. 106. eius membrum ipſe Imperator. 107. eo qui mouebantur, vix integrae erant exiſtimationis. 110
Senatusconſulta cum legibus, ad quas facta, non confundenda. *pag.* 50. quod tamen a viris doctiſſimis factum. 156
Senatuſconſulta varia.
Caluiſianum, vulgo Caluitianum, 162. *ſq.* an idem ac Claudianum? *ibid.* quinquagenarias feminas iunioribus nubere prohibuit. 163
Claudianum de ſexagenariorum nuptiis. 162
Incerti nominis de Latina ter enixa. 219. 225. De vidua iterum nupta. 302. *ſq.* de ſociis Lat. nominis. 9. contra fictas adoptiones. 205. de Lege Iulia de maritandis ordinibus ferenda. 41. *ſequ.* de matrimoniorum lege Papia Poppaea prohibitorum nullitate. 136. *ſequ.* de tutore mulieri in locum furioſi muti-ue dando. 258. item in locum abſentis. *ib.* item ad dotem dandam, dicendam promittendamue, etiam in prouinciis. *ibid.*
Largianum an Latinis ob liberos iura Quiritium dederit? 224
Libonianum de falſis. 390
Perſicianum, vulgo Pernicianum. 159. 163. an nuptias ſenum reſciderit? 160
Plancianum. 193
Tertullianum an iura Quiritium Latinae ter enixae dederit? 225
Trebellianicum an et de quaſi caducis tollendis egerit. 402
Senibus nuptias conceſſit Iuſtinianus.

nius. *pag.* 163
SENTIVS (*C.*) SATVRNINVS, Magister XV. viror. sacr. faciund. in ludis saecularibus sub Augusto. 45
Serui exercebant opificia. 230
Seruitus poenae soluit matrimonium. 184
Seruitutis legatae dies quando cedat? 406
Sexagenarii an generare possint? 157. iis an nuptiis interdixerit lex Papia Poppaea? *ib. seq.*
Socer et gener inter se testimonium non dicebant. Id ex qua lege? 252. et *socrus* quinam dicantur? 314. non erat, si iniustae contraherentur nuptiae. 189
Socii Latini nominis. *vid.* Latini.
SOCRATES binas vxores eodem tempore habuit. 21
Sodalitiaria pro concubina. 167
Solidum quinam coniuges inter se ceperint? 277. quinam ex aliorum testamentis? 289. *seq.* non capiebant caelibes et orbi. 339
Sorores duas in matrimonio habuit Honorius. 315
Sortitio in deligendis Virginibus Vestalibus. 6. in eligendis prouincialibus magistratibus quando omissa? 202
SP. F. in marmore an idem sit ac Spurius filius? 169
Spadones qui? 158. iis gratia legis Papiae facta. *ib.* an iis nuptiis interdictum? 159. saepe matrimonium inibant. *ib.* 162. quis hoc primum inhibuerit? *ibid.*
Spoliarii ludi. 229
Spoliarium, locus, ubi bestiarii saginati. *pag.* 229
Sponsae intra biennium domum ducendae. 179. cur ita Lege Iul. et Papia cautum? 176. caussae iustae eas intra biennium domum non ducendi. 180. esse poterant sponsae quae vxores esse poterant. 116. aliquando erant infantes. 178
Spurii qui? 169. 170
Statuae in publico positae a creditoribus cum reliquis non vendebantur. 412
Sterilitas apud Hebraeos aliasque gentes ignominiosa. 20. *sq.*
Stoici frequenter vsi particula *ἀπλῶς.* 113
Stuprum cum qua committatur. 172
Subornatores quinam. 446
Substituendi formula: *si is heres non erit, quisquis mihi heres erit, in parte deficientis etiam heres esto*, cur inuenta? 287
Substitutionibus elusae leges caducariae. 286
Suburbicariae regiones quae? 209
Successio libertorum ex Lege XII. tab. 349. ex edicto Praetoris. *ib.* ex Lege Iul. et Papia. *ibid.*
Σύμβιος pro concubina. 167
Syri vxores sibi coemebant. 254
Syriarcha quis? 141. 143

T.

T*Aberna et tabernariae.* 144. cur Catullo *Salax*? 144
Tabularia per prouincias quis constituerit? 214
Tabulas aperiendi ritus sollemnis.

nis. *p.* 376. ex lege vicesimaria. *ib.* viuentis aperire nefas. *ibid.*
Ταμεῖον aerarium et fiscus. 362
Τελειόνται qui? 140
Ter enixa quae dicatur? 225
TERENTIVS (*Clemens*) vid. CLEMENS.
Tessera frumentaria quid? 407
Testamento maritus poterat vxori tutorem dare. 236
Testamenta feminarum an semper nuncupatiua. 241. cur periculosa olim visa? *ibid.* libertae an et quomodo fecerint? 242. *sequ.*
Testes septem adhibiti in diuortiis. 325
Thebis orbitas ignominiosa. 23
Thymelici qui? 122
Titulus libris a primis capitibus datus. 104
Togae ius amittebant exules. 206
TORRENTII (*Laeu.*) excessus de Lege Papia. 14. 15
Translatio legatorum quot modis facta? 392. *seq.*
Tribonianismi quidam. 258. 402
Tribunorum plebis potestas sub Imperatoribus. 258. militum Consulari potestate numerus et insignia. 197. *sequ.*
Tribus rusticae honoratiores. 31. 233. in eas descripti liberti, quibus filius quinquennis erat. *ib.*
Trimi ad dimidium staturae modum peruenisse credebantur. 284
Triumphaturis cur extra vrbem senatus datus? 209
TVLLI HOSTILII lex de tergeminis an ad ius trium liberorum pertineat. 27
Tutela liberatae ingenuae iure trium liberorum. *p.* 234. 240. libertinae quater enixae. 235. 241. sub ea omnes erant feminae. 236. feminarum quotuplex? 236. *seq.* *cessitia* quae? 237. quomodo finita? 238. quando sublata? 243. libertae ad patronum eiusque liberos pertinebat. 241
De Tutelis quam legem tulerit M. Antoninus Imp. 352
Tutor cur dari non possit persona incerta? 236. dotis caussa mulieri nupturae dabatur. 254. sine eius auctoritate dos constitui non poterat. 257. hic tutor a solo Praetore non adhibitis Tribunis datus. 258. *Praetorius.* *ib.*

V.

V*Acatio legis* quotuplici sensu dicatur? 177. 184. quanti temporis feminis data post diuortium. 177. 184. 318. cur non et viris data? *ib.* absentibus reip. caussa data. 282
Vacantia bona quae? 418. Ea aerario et postea fisco cedebant. 419. aliquando caduca dicuntur. 418. quaenam hodie? 422
Valetudo sponsi sponsaeque iusta caussa habendi sponsalia. 180
Venatores qui? 229
Venatoria familia. *ib.*
Venatorius ludus. *ib.*
Venus tuta quae? 172
Verborum obligatio an sola stipulatione contracta? 256
VESPASIANVS lege soluendi ius accepit.

cepit. pag. 322
Veſtalium virginum electio. 3. perſona qualis eſſe deberet. 4. priuilegia et iura. 2. 4. 26. earum ſacerdotium moleſtum. 4. 5. earum honores. 26. an de iis egerit Lex Iulia et Papia? 185. 186
Veſtis meretricia qualis? 131
Vibo Valentia colonia. 55
Viceſima hereditatum qua lege inuecta. 361
Viduae nuptae aliquando prioris mariti dignitatem beneficio principis retinebant. 125. cur iis plus laxamenti a morte mariti datum, quam repudiatis a diuortio? 184. iterum nuptae, non erant heredes liberorum ex priore matrimonio. 302
Viduitas maximi fiebat. 297
Vililla Celſa Colonia. 55
Virginitas perpetua magni fiebat. 296
Virgis caedi poterant Latini. 226
Virilis partis nomine quando tota hereditas veniat? 304
VITELLIVS an ſine liberis fuerit? 202
VLPIANVS quot libros ad hanc legem ſcripſerit? 67
Vniuirae laudatae? 297. etiam in epitaphiis. 298
Vrbare quid? pag. 208
Vrbicariae prouinciae quae? 209
Vrbs quouſque porrecta? 208. centum ab ea lapides. 209
Vſucapere pro herede et legatario quis poſſit? 411
Vſusfructus quantus a coniuge capi poſſet. 267. eius repetitio. 401. legati dies cur ab adita hereditate cedat? 382
Vtero exſecti an profuerint parentibus? 225
Vxor gratuita cur concubina dicta? 167. pro hacne an pro concubina habeatur ingenua? 173. apud Rom. in poteſtate mariti. 26. 238. qualis eſſe deberet ex legibus Lycurgi? 35. ſaepe impubes. 183. non poterat a marito olim diuortere. 245
Vxores coemtae apud Hebraeos, Syros, Aſſyrios, Armenios, Germanos, Romanos. 254. Romanorum luxurioſae. 36. maritos in prouinciam antea non comitabantur. 282. quando id conari coeperint? *ib.* earum ſorores duci poterant. 314. an et fratris vxor adhuc virgo? 315

X.

X*yſtici* quinam? 122

F I N I S.

IO. GOTTLIEB
HEINECCII,
IC. ET ANTECESSORIS,
OPVSCVLA POSTVMA,
IN QVIBVS
HISTORIA EDICTORVM
EDICTIQVE PERPETVI,
IPSIVSQVE EDICTI PERPETVI,
ORDINI ET INTEGRITATI SVAE RESTITVTI, PARTES II.
VITA LVDOVICI GERMANICI IMP.
ALIAQVE CONTINENTVR.

* * * * * * * * * * *

OMNIA EX SCHEDIS PATERNIS EDITA
A
IO. CHRIST. GOTTL. HEINECCIO,
Potentiss. Prussor. Regis a Consil. Aulic., et in Regia Academia equestri Lignicensi Professore Iuris Primario.

EDITIO ALTERA.

GENEVAE,
Impensis FRATRVM CRAMER, ET CL. PHILIBERT.
cIↃIↃCCXXXXVIII.

VIRO

ILLVSTRI ATQVE EXCELLENTISSIMO,

CAROLO STEPHANO IORDANO,

POTENTISS. PRVSSORVM REGIS A CONSILIIS SANCTIORIBVS,

PATRONO OPTIME DE SE MERENTI,

S. P. D.

IO. CHRIST. GOTTL. HEINECCIVS.

I, quantum apud TE, VIR ILLVSTRIS, *ceterosque patronos paternum mihi nomen profuit, tantum ego grato memorique animo adsequi possem: non minorem mihi vtilitatem ad conseruandam tuendamque voluntatem* TVAM *adferret gratia, quam ad parandam illam attulit optimi patris memoria. Verum etsi tanta sit* TVORVM *in me meritorum magnitudo, vt iam non dicam referri a me, sed ne satis quidem vmquam haberi gratia possit; tantaque animi* TVI *magnitudo, vt, qui habeam, retulisse* TIBI *gratiam videar; nec adhuc tamen scio, qua ratione, officio ac potius pietate erga* TE TIBI *mihique satisfaciam. Animo enim voluens, quid potissimum* TIBI *offeram, tamquam aliquod summae obseruantiae erga* TE *meae pignus, tantorumque beneficiorum, quibus me* TIBI *obnoxium*

 red-

reddidiſti, teſtem, tam me ſenſi inopem, vt parum abfuerit, quin ad nouarum tabularum auxilium confugerem. At hoc modo ſe nexu exſoluere non ingenui, ſed illiberalis animi eſt. Aliud igitur mihi, qui totus TVVS *ſum, et eſſe debeo, non ſuccurrit remedium, quam verſuram quodammodo faciendi, atque aliena in rem meam conuertendi. Poſtuma itaque haec optimi patris opuſcula ſplendidiſſimo nomini* TVO *conſecrare audeo: et gemino id quidem nomine; tum vt publice exſtet aliquod gratiſſimi deuinctiſſimique animi erga* TE *mei monumentum, tum vt orba haec parente ſuo volumina* TE *potiſſimum patronum inueniant. Alterum vero* TIBI, *vt vides, patri alterum debui. Quid eſt enim,* VIR ILLVSTRIS, *quod* TIBI *non debeam? Memini ſane, quanta* TV *me, vt primum* TE *domi inſpexi, humanitate et comitate complexus ſis, quam mihi ſubinde beneuolentiam atque amorem* TVVM *non ſignificaueris ſolum, ſed et declaraueris; ſic vt, ſi nihil poſtea beneficiorum, quibus me ornaſti ac feciſti locupletem, acceſſiſſet, plus tamen iam tum mihi adſequutus viderer, quam ſperare vmquam vel optare ſine audacia poteram. Sed multo etiam his maiora, nec ſcio, an non ſumma tribuiſti. Quid enim? quod in munere poſſim cum dignitate viuere, quod frui liceat omnibus ad bene beateque viuendum neceſſariis, ſummine haec beneficii loco haberem? Totum*

vero

vero hoc, quantumcunque est, quod certe maximum est, totum est, inquam, TVVM, *vel certe* TVVM *et* ILLVSTRISSIMI VIRI LIB. BAR. DE COCCEII. *Vtriusque enim vestrum studio, opera, auctoritate, dignitate, gratia de me perfectum esse, libens agnosco,, grateque, quoad viuam, profitebor. Hoc ergo animo opuscula haec* TIBI, VIR ILLVSTRIS, *inscribere ausus sum, vt haec veluti tabula a* TE *acceptorum publice et palam exstaret, etiam atque etiam rogans, vt hoc, quidquid est, aequi boniquc consulas,*

Officiique leuem non auersatus honorem,

exiguum istud quidem, TIBI *tamen deuotum munus benigne accipias. Sed* et *patris, dixi, caussa me scripta illius postuma* TVAE *fidei et clientelae committere. Interest certe eorum, talem se patronum sortiri, qui simul earum rerum, quae hic aguntur, iudex et arbiter esse possit.* TE *vero,* VIR ILLVSTRIS, *horum omnium nihil fugit. Siue enim veterem historiam, siue antiquitates Graecas et Romanas, siue criticam, et, vt generatim dicam, elegantiores litteras cogitem, quae et in his patris scriptis vtramque paginam faciunt,* TIBI *profecto de his omnibus vel de plano pronunciandi potestas est. Mihi sane omnibusque, qui* TE *norunt, visum est, acerrimum immortalis viri* LACROZII, *veteris* TVI *amici, ingenium, quemadmodum instructissima eiusdem bibliotheca, velut̄i hereditate esse ad* TE *delatum. Hinc tantus quotidie ad mu-*

ſeum TVVM, *tamquam ad academiam aliquam, principum virorum litteratorumque, ingenii et doctrinae laude florentium, tantus, inquam, numerus confluit, vt nemo tam a muſis auerſus ſit, quin ex doctiſſimis iucundiſſimiſque ſermonibus, qui ibi ſeruntur, incredibilem auribus animoque capiat voluptatem. Ecquis denique non ſummo* TVO *in litteras amore in admirationem rapiatur, quo permotus earum cauſſa doctiſſimorum omnis aeui hominum exemplo iter inſtituiſti, quod a* TE *ipſo elegantiſſime deſcriptum, non minus ac vita* LACROZII, *perenne illud monumentum a* TE *tanto viro poſitum, et diarium litterarium* TVVM, *vberrimum legentibus fructum voluptatemque adfert? Grauiſſimas ergo cauſſas,* VIR ILLVSTRIS, *cur haec ad neminem potius quam ad* TE *detulerim, vides, et ſi vides, in ſpem laetiſſimam adducor, fore vt non omnem ſolum apud* TE *audaciae et temeritatis culpam effugiam, ſed etiam ea* TIBI, *abundantia quadam amoris erga me* TVI, *grata ſint, quae ſine maximo ſcelere a me intermitti non potuerunt. Hac ſpe fretus me meaque omnia* TIBI *etiam atque etiam commendo. Vale,* VIR ILLVSTRIS *mihique porro praeſidio ſies. Lignicii a. d. IIII. Kalendas Iulias.* CIↃIↃCCXXXXIII.

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

IO. CHRIST. GOTTL. HEINECCIVS.

Vomadmodum multas adhuc ſtudioſe rationes circumſpexi, quibus parentare digniſſime optimo ac deſideratiſſimo patri poſſem; ita hoc non poſtremum pietatis exiſtimaui opus eſſe, dare operam, ne vllus eius labor, quo iuuare tum reliqua litterarum ſtudia, tum vero maxime iuris prudentiam ſtuduit, mea culpa depereat, aut

Tineas paſcat taciturnus inertes (a).

Primum itaque iis, quae ad BARN. BRISSONIUM *de verborum, quae ad ius pertinent, ſignificatione* adhuc reliqua erant, exactis, porro ex chartacea eius ſupellectile religioſe omnia conquiſiui, optima et quae operae eſſent, aliquando editurus.

(a) HORAT. *Epiſt. I. 20. v. 12.*

Sunt ex illis haec, quae iam vno iuncta fasciculo OPVSCVLORVM POSTVMORVM nomine in lucem prodeunt, reliquis scriptis a superstite publicatis non dissimilia, sed argumenti dignitate, luculenta rerum tractatione, dictionis cultu et elegantia, iucunda doctrinae varietate, rerumque vtilissimarum vbertate idem parentis ingenium vsquequaque referentia: quamquam id quidem licebit iis existimare, qui legerint. Scio quidem, quam male audiat, quidquid fere adhuc *postumorum* natum est. Sed nec minus, quid sit, cur nullius illa suffragium meruerint, quidque tum eius modi scriptis, tum editoribus potissimum vitio datum sit, scio. Quarum tamen reprehensionum quum nulla in haec nostra cadat, cur vel immortali, quam suo sibi ingenio condidit ὁ μακαρίτης, famae, vel postumis ipsis, vel etiam mihi illa edenti quidquam metuam, ego quidem nihil caussae video. Si quis tamen haec, tantum quod sint postuma, inuidiose culpauerit, citraque examen nec cognita prius caussa continuo damnauerit, nae illi metuo valde, ne litem suam fecisse pronuncietur. Quisquis vero fastidio tam delicato est, vt ne degustare quidem et periculum facere velit, eius ne in aliis quidem rebus palato quisquam facile crediderit. Pro certo itaque habeo, eorum, qui nostra cum aliorum postumis, irata Lucina editis, paullo diligentius contulerint, nisi qui sit

Nescius examen certo compescere puncto (b),

fore neminem, cui non oppido ingens aliquod discrimen in oculos incurrat. Sed quid ego in caussa dicenda operam perdo? Quisquamne adhuc diem dixit? Magis est, vt de singulis hoc fasciculo comprehensis, quae te scire, CANDIDE LECTOR, tua interest, praemoneam. Vno verbo expediam.

Primum locum occupat HISTORIA EDICTORVM OMNIVM ATQVE EDICTI PERPETVI, ipsumque EDICTVM PERPETVVM ordi-

(b) PERSIVS *Sat. V. v. 100.*

ordini et integritati suae restitutum, quantum quidem illius in schedis paternis perfectum inueni. Pars haec non magna quidem est, nec contemnenda tamen, diu promissi diuque exspectati operis, cui si supremam imponere manum auctori licuisset, rem adsequutus esset, quam nescio an hodie nemo. Summus sane iuris prudentiae gradus est legum, SCtorum, edictorumque deperditorum restitutio, at si quid hoc maius est, hoc profecto est, totum Iuliani edictum ordini ac integritati suae restituere. Pauci oppido reperti sunt, qui, tametsi illis nec paruum ingenium, nec incultum fuerit, nec turpiter hirsutum, ausi essent

Nauibus amissis fluitantia quaerere plaustra,

pauciores etiam, qui talia conando, operae fecissent pretium. Attamen ex id genus scriptis IAC. GOTHOFREDI, FRANC. BALDVINI, IAC. RAEVARDI, PERIZONII, GER. NOODTII, BRVMMERI, HENR. BRENCMANNI, NOORDKERKII, IO. GVIL. HOFFMANNI, aliorumque insignium eruditione ingenioque virorum, qui legum veterum fragmenta veluti sparsa Hippolyti membra admiranda industria vndique collegerunt, iuris prudentiam tantum cepisse fructum, animaduertit venerandus pater meus, vt iam diu eamdem bene de illa merendi viam ingressus sit. Tantae vero laudis admirationi, et natae inde honestae aemulationi alteram debemus vitam *legum Aeliae Sentiae* (c), nec non *Iuliae et Papiae Poppaeae*, restitutori non minus, quam primis legum harum conditoribus gloriae futuram. At non hic substitit beati patris industria. Eodem enim consilio *Edicto perpetuo* manum admouit. Ac ab anno quidem saeculi huius vicesimo quinto, quo primum lucem vidit *Commentarius ad Legem Iuliam*, vel ante forte non multo coepit hunc lapidem voluere. Tum certe primum edi-

b 2 cti

(c) *Sintagm. antiqu. Rom. lib. I. tit. 6. §. 12.*

cti perpetui edendi ſpem fecit (d). Eiuſdem rei fidem iterum dedit in *Hiſtoria iuris Rom. et Germanici* (e), ſed ita, vt parum ſpei aut ipſe habere, aut aliis relinquere iam tum videretur operis plane abſoluendi. Poſteriore hoc loco quum totius, quod tenuit, inſtituti legumque, quas ſibi in concinnando hoc opere praeſcripſerit, quaſue et in fragmentis eius per omnia ſeruatas intelliges, rationem reddat, integra verba exſcribam. *Nos ipſi*, inquit, *in ſchedis habemus Edictum perpetuum, multorum annorum adfectum magis, quam perfectum opus, in quo tria potiſſimum nobis propoſuimus: primum, vt hiſtoriam edictorum et edicti perpetui demus quam adcuratiſſimam: alterum, vt ipſum edictum non modo ordini et integritati ſuae, quoad eius fieri poteſt, reſtituamus, ſed et omnia probationibus luculentiſſimis firmemus: tertium, vt fragmenta veterum ICtorum, qui edictum perpetuum commentariis ſuis illuſtrarunt, omnia ſuis quaeque locis aptemus, eoque modo genuinam eorum ſpeciem in clariſſima luce collocemus. Vtinam*, addit, *demum colophonem imponere liceret laborioſo operi! Sperarem, iuris prudentiae haud parum lucis ex his vigiliis meis acceſſurum. Sed haec Deo curae erunt.* Secus vero Deo, humanorum conſiliorum arbitro, viſum eſt, atque et praeſaga mens futuri praeuiderat, vtique accidit. Permultas mihi videor poſſe cauſſas memorare, cur, quam in Belgio exorſus erat, telam non licuerit pertexere. Ex quo enim in Germaniam rediit, nec otii illi ſatis relinquebatur ad exigendum operum omnium longe maximum et laborioſiſſimum, nec eadem forte ad priſtina ſtudia propenſio. Quis enim eſt, qui neſciat, quam varia ac multiplicia ſint munia ab anteceſſore in Germaniae academiis obeunda? Magnopere fallitur, qui hic, quemadmodum in Belgio, ſola abſolui cathedra publicum profeſſoris iuris munus exiſtimat. De omni iure publice priuatimque reſpondere, ſaepe etiam delegati iudicis partibus fungi, quin et in aliis collegiis ac

(d) *Praefat. Comment. ad leg. Iul. et Pap. praemiſſ. pag. ſi numeres*, 11.
(e) *Lib. I. §. 277. in ſchol.*

ac tribunalibus ius dicere, quis haec ab anteceſſore in Belgio requirat? His tamen nihil in Germania frequentius: ſic vt quum *agant negotium publicum*, *cognoſcant*, *iudicent*, *promant et exerceant iuſtitiam*, *quaeque ipſi docent*, *in vſu habeant* (f), maiore iure hi, quam illi, iuriſconſultorum nomen, iudice CICERONE latiſſime manans (g), ſibi vindicare poſſe videantur. Quid de feriis dicam et vacationibus, quae in Belgio profeſſoribus quotannis indulgentur, quaeue ſolae ſuffeciſſent coepto abſoluendo operi. Sed de his ne cogitandum quidem patri vel Francofurti, vel Halae fuit. Sed ſine his etiam, vt dixi, erat, quod illius a perſequendo opere animum auocare poterat, et auocauit vere. Nam vt alii aliis rebus ſtudiiſque tenentur; ſic pro aliis atque aliis regionibus etiam variare ſtudia, atque eidem diſciplinarum generi pro genio cuiuſque nationis plus minuſue tribui, quis non animaduertit? Quid mirum itaque, ſi patrem ad genium popularium, cum quibus illi viuendum rurſus erat, ſeſe totum componentem Belgicis amoribus Germanicos ſurrogaſſe videas? Ac noui ſane hi amores libros progenuerunt vtiliſſimos, quibus tum philoſophiam, tum ius Romanum et Germanicum illuſtrauit: vt aequiore animo res litteraria nunc careat integro edicto perpetuo, an plus amiſiſſet non legendo cetera ſcripta, difficile ſit iudicare. Sed in viam redeo.

Equidem ad HISTORIAM EDICTORVM EDICTIQVE PERPETVI quod attinet, nihil illi admodum deeſſe videtur, praeter extremam illam ſectionem, qua inquirendum ſibi putauit auctor, ſitne Iuſtinianus vel Tribonianus in vtroque Codice et Pandectis edicti perpetui ordinem preſſo pede ſequutus? Haud ſcio, an a negantium IAC. GOTHOFREDI (h), et,

 qui

(f) PLIN. *Epiſt. lib. I. epiſt.* 10.
(g) *De oratore, lib. I. cap.* 48.
(h) *in Manual. iur.*

qui illum laudat, ANT. SCHVLTINGII (i), nec non viri illustris, CORN. VAN BYNKERSHOEK (k) sententia optimi patris abhorreat ratio? Vix tamen crediderim. Nihil enim doctissimorum horum virorum obseruatione solidius. Absolutam itaque ac perfectam, quam nemo, quod sciam, ex instituto vmquam adgressus est, edictorum edictique perpetui habes historiam, de qua nonnulla adhuc, nisi quid te detinet, audi.

Primum ampliorem ac pleniorem *libro altero* (l) inuenies SALVII IVLIANI *vitam*, quam est illa, quae a beato auctore programmatis olim loco publice proposita, postteaque *Opusculorum variorum συλλογῇ* (m) inserta est. Deinde, si scire laboras, quid caussae sit alti de *aedilitio edicto* silentii, dicam. Constituerat aliquando beatus parens omnia, quae ad nobilissimum illud edictum pertinerent, singulari commentario complecti. Fidem eius rei etiam publice obligauit (n). Sed praeter ea, quae in aduersaria retulit, nihil promouit. Quum vero postea mihi aliquod edendum litterarium specimen esset, quidquid ad celebre hoc edictum hinc inde congesserat, mecum communicauit, illisque vtenda fruenda concessit. Et hinc natum maximam partem est *caput primum* mei de eodem edicto libelli. Decebat scilicet patri reddere, quae patris sunt. Ceterum auide exspectamus, quem EVER. OTTO, minatur, *ad edictum aedilitium* commentarium, quo procul dubio ceterorum omnium luminibus officiet.

De *historia edictorum* hactenus: restat vt de ipso EDICTO PERPETVO pristinae integritati, quoad eius fieri potuit, restituto dicamus. Vnam eius alteramque partem exhibeo ex decem, quibus constituisse illud olim cum HUB. GIPHANIO (o) cen-

(i) *Iurisprud. vet. anteiustin. pag. 684.*
(k) *Obseruat. lib. II cap. 25.*
(l) *Lib. II. cap. 3. pag. 191.*
(m) *Exerc. XXIIII. pag. 798. sqq. [edit. Geneu.]*
(n) *Praef. Comm. ad Leg. Iul. et Pap. Popp. praemiss. pag. 12. et in ipsa Histor. edictor. pag. 126.*
(o) *Oecon. iuris, pag. 122.*

censuit optimus pater. Reliquas octo cum ipso patre abstulit orcus. Ex his tamen totum opus aestimare poteris, tamquam ex vngue leonem, in quibus si quid exspectatione tua dignum inueneris, impense laetabor. Meum certe fuit rem litterariam non defraudare fructu, quem ex hoc labore capere potest. Hoc igitur Catone contenti simus. Excitabit fortassis alios spectatum patris exemplum ad coepta absoluenda. Quod si fiet, nae ego mihi qualicumque mea opera plaudam.

Succedunt edicto LIBRI quidam VETERVM IVRISCONSVLTORVM in integrum restituti, quae res in restitutione legum, SCtorum, edictorum, ad quae notarunt, quin et in interpretandis ipsis ICtorum fragmentis, vtramque facere paginam, nemo non intelligit.

TOPOGRAPHIA IVRIS, quae sequitur, siue notitia locorum, vrbium, regionum, quarum in iure ciuili mentio fit, tametsi breuissima illa sit, sufficere tamen poterit ad ἀγεωγράφους in viam reducendos. Sunt enim, qui extra orbem terrarum se delatos, vel in intermundiis agere putant, si quod priscum loci vel regionis nomen apud ICtos legant. His itaque Hermae vicem praestabit *topographia iuris*: reliqui autem, qui nihil harum rerum nesciunt, illo indice facile carent.

Postremo adieci fragmentum bene longum COMMENTARII DE REBVS LVDOVICI GERMANICI, eo consilio a patre conscripti, vt inde primae peti origines iuris publici Germanici possint. Non erunt haec ad palatum iis, qui Francica et Carolingica omnia ex iure publico proscribunt. Francorum enim instituta et mores libertati Germanicae, cui tamquam fundamento omne ius publicum superstruendum est, non minus esse aduersos, quam ipsi olim Franci Germanis exitiosi fuerunt. Sed si vel ratione vel auctoritate pugnandum esset, non deforent forte siue argumenta siue auctores et iudices, quibus se tueri auctor posset. Historiam certe imperii

rii Germanici, fontem illum limpidiſſimum iuris publici, ab eodem rege orditur v. c. Io. DAVID KOELERVS. Diſtinguit ſcilicet hiſtoriam Germanicam ab hiſtoria imperii Germanici, quam ab eo tempore repetit, quo Germania a reliquis Francorum regnis et prouinciis ſeparata, ſingulare regnum effecta eſt. Quod quum ſub Ludouico Germanico anno erae Chriſt. 843. factum ſit, ab eodem tempore hiſtoria imperii Germanici ordienda videtur. Quidni igitur hic prima quoque iuris publici veſtigia inuenire liceat? Si cui tamen ſecus videtur, vt videtur viro perilluſtri, de LVDEWIG (p) ego quidem non intercedo. Sunt profecto ea, quae hac de re attulit vir, de vtraque republica aeque ac omni re litteraria meritiſſimus, vt eius omnia, tam docta, tam luculenta, tam ſolida, vt cum eo nemo non errare malit, quam cum aliis vera ſentire. Quidquid vero quiſque de propoſito ſentiat, hiſtoriae tamen amantium puto fore neminem, quin ipſam Ludouici hiſtoriam ex plenae fidei monumentis et diplomatibus, quorum codicem ad calcem reiectum videbis, concinnatam non inuitus legat. Promulſidis loco haec adpoſui, nunc ipſis, candide lector, ſi non faſtidis, fruere dapibus. Ita vale et his faue,

Quoque magis faueas, non ſunt haec edita ab ipſo,
Sed quaſi de domini funere rapta ſui (q).

(p) *Praef. ad ſingularia iur. publ. pag. 60. ſeqq.*
(q) OVID. *Triſt. I. 6. 37.*

IO.

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLORVM

POSTVMORVM

TOMVS I.

HISTORIAM

EDICTORVM,

EDICTIQVE PERPETVI

COMPLECTENS.

HISTORIA EDICTORVM, ET EDICTI PERPETVI.

LIBER I.
HISTORIA EDICTORVM ANTE HADRIANVM.

CAPVT I.
DE EDICTIS GENERATIM, ET QUIBVS ROMAE IVS EDICENDI FVERIT.

I. *Historiam edictorum nondum satis esse illustratam.* II. *Edicta quid?* III. *Ea Romae proponere solitos, qui exercitibus prae-*

essent. IIII. *Itemque sacerdotes, pontifices, decemuiros sacrorum, augures.* V. *Maxime tamen magistratus.* EDICTVM *aliquando pro lege accipi*, LEGEM *pro edicto.* VI. *Priuati quo sensu dicantur* EDICERE ? VII. *Diuulgatio per libellos, pittacia, picturas, praecones. Marsyae statua, ex qua suspensi libelli famosi.* VIII. *An ius edicendi arcessendum sit ab* IMPERIO *magistratuum?* VIIII. *Sententia* Car. Sigonii *expensa.* X. *Quocumque sensu accipiatur imperium, ex eo deriuari non posse ius edicendi. Cur ipsa edicta aliquando vocentur* IMPERIA ? XI. *Ius reddendi edicta coniunctum fuisse cum* HONORIBVS. *Quinam* HONORATI ? XII. *Quid* IVS HONORARIVM?

§. I.

Historiam edictorum nondum satis esse illustratam.

ISTORIAM EDICTORVM et EDICTI PERPETVI scribere adgredior, opus vel eo nomine paullo difficilius, quod nec veterum quisquam eam rem attigit, nec ipsa edicta adeo multa aetatem tulerunt. Paucae vero illae, quae, tamquam fractae e naufragio tabulae, supersunt, veterum edictorum reliquiae ita fere comparatae sunt, vt pristinam eorum formam ex iis non magis aestimare possis, quam palatii alicuius pristinum splendorem ex saxis quibusdam, quae vetustas nondum plane exedit. Accedit, quod ne eorum quidem industria, qui post felicem illam temporum litterarumque reparationem historiam iuris prudentiae nostrae illustrare coeperunt, magnopere nobis profuerit. CAMILLVS enim BORELLVS, similesque scriptores, pleraque ad rem nihil pertinentia conuasarunt: alii rem exsequuti sunt obiter ac perfunctorie, plures aliorum scrinia expilarunt tam inuerecunde, vt alienos quisque errores suos fecerit, eosque nouis tegere studuerit erroribus, ne perplueret scilicet. Quandoquidem tamen EDICTVM PERPETVVM, vt recte iam pridem obseruarunt viri doctissimi, veluti fundus sit iuris prudentiae nostrae, eiusque proinde vel maxime intersit, partem hanc historiae iuris non omnino incultam relinqui: iuuabit facere periculum, an de edictis certius aliquid ac solidius, quam adhuc scriptum sit, scribi possit. Vt autem ordinis nobis constet ratio: dissertationem hanc vniuersam ita partiemur, vt LIBRO PRIORE cum generatim de EDICTIS, eorumque origine et varietate, tum de magistratibus, iuris honorarii

rarii auctoribus; POSTERIORE de EDICTO PERPETVO, Hadriani condito auspiciis, eiusque historia, conditore, interpretibus atque instauratoribus paullo adcuratius disseramus. His enim explicatis capitibus, nihil admodum, quod ad EDICTORVM EDICTIque PERPETVI HISTORIAM pertinere videatur, desiderari posse arbitramur.

§. II.

Edicta quid?

Vt vero rem ab ovo, quod aiunt, ordiamur: EDICTA Romanis erant praecepta, ab iis, qui honoribus fungebantur, de rebus ad eorum curam pertinentibus, promulgata. PLVTARCHVS *Marcell. pag.* 312. Καὶ γὰρ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ τῶν ἀρχόντων Ἕλληνες μὲν διατάγματα, Ῥωμαῖοι δὲ ΕΔΙΚΤΑ προσαγορεύουσι: *praecepta magistratuum, publice proposita, Graeci* διατάγματα, *Romani* EDICTA *adpellare solent.* Et DIONYSIO HALIC. *Antiqu. Rom. lib. V. cap.* 82. *pag.* 336. EDICTVM est διάγραμμα τῶν ἀρχόντων, ἐν ᾧ δηλοῦσι καὶ διατάττουσι, ὅ, τι θέλουσι, τά τε δίκαια, καὶ τὰ καλὰ τοῖς ἄλλοις, id est, *programma, quo magistratus praecipiebant, denunciabantque, quae fieri vellent, quaeque ciuibus iusta honestaque futura videbantur.* Recte sane: nisi quod vterque eam edicendi potestatem solis magistratibus videtur vindicare, quum praeter illos non modo ii, qui exercitus ducebant, (qui et ipsi τῶν ἀρχόντων vocabulo comprehendi possunt,) sed et sacerdotes, quos ἑτέραν τι παρὰ τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς, *diuersum a magistratibus ordinem* esse obseruat ARISTOTELES *Polit. Lib. IIII. cap.* 15. populum edictis monere soliti sint. Id quod iam pluribus erit demonstrandum.

§. III.

Ea Romae proponere solitos, qui exercitibus praeessent.

Iis, qui bellum administrabant, tam veluti proprium erat edicere, vt DONATVS ad illa TERENTII *Eunuch. IIII. 7. v.* 36. *nunc adeo, miles,* EDICO *tibi,* eleganter notet: *quam superbe! quasi militi. Nam* EDICTVM *praetoris dicitur*, et IMPERATORIS. Laudat hoc Romanorum institutum DIONYS. HALIC. Ἀρχαιολ. *Lib. II. cap.* 14. *pag.* 87. simul obseruans, Romanos pleraque in bellis edictis administrare, in eoque vel maxime eluxisse Romuli prudentiam, quod, si quid turbidi incideret, non necessum primum haberet, tribunos vel magistros equitum eligere, vel censum delectumque habere, sed ἀφ' ἑνὸς κελεύματος, *ad vnum edictum*, omnes in armis adessent. Et haec quidem ducum edicta repen-

tina erant, ac subitanea, qualia proponebant, si quando milites ante certum tempus adesse iubebant; LAMPRID. *Alex. cap.* 45. iter indicebant, CASSIODOR. *Variar. Lib. I. epist.* 24. relictos in hibernis ad signa reuocabant, SALLVST. *fragm.* denique in immorigeros ac ignauos inuehebantur, vel in eos, prout mererentur, animaduertebant. HIRT. *de bello Afric. cap.* 46. At praeter haec et iurisdictionis castrensis et disciplinae caussa quaedam proponebant imperatores, eaque edicta castrensia non minoris apud exercitum auctoritatis erant, ac praetorum intra vrbem. Tale apud DIONEM CASSIVM in *Excerpt. Peiresc. pag.* 601. erat edictum Marcelli: *μηδεμίαν εἰς τὸ τάφρευμα γυναῖκα εἰσιέναι: ne vlli mulieri accessus in castra esset.* Tale Metelli apud SALLVSTIVM *Iugurt. cap.* 44. quo vno, simul ac in Africam venit, adiumenta ignauiae sustulit. Tale denique Germanici, Caesaris, laudatum ab ARRIO MENANDRO *l.* 4. §. 13. *D. de re milit.* quod, tamquam castrense perpetuum apud posteros valuisse, et seuerioris disciplinae specimen diu post praebuisse animaduertimus. Quin sub Marco Antonino reduxisse hunc morem videtur Auidius Cassius, de quo VOLCAT. GALLIC. *cap.* 6. *statim ad signa* EDICTI *iussit, et* PROGRAMMA *in parietibus fixit, vt, si quis cinctus inueniretur apud Daphnen, discinctus rediret.* Qui et paucis interiectis refert, eumdem interminatum esse militibus, eos hiemem sub pellibus acturos, nisi corrigerent suos mores. *Et egissent*, inquit, *nisi vixissent honestius.*

§. IIII.

Itemque sacerdotes, pontifices, decemuiros sacrorum, augures.

Sed et sacerdotes de sacris faciundis edicta tum repentina, tum perpetua, reddidisse, luculenter potest probari. De prioribus omnia satis nota ac peruulgata esse existimamus. Sic enim apud REINES. *Inscript. class. IIII.* 6. KAL. APRIL. L. AEMILIO PAVLLO II. C. LICINIO CRASSO COS. PONTIFEX SEMPRONIVS EDIXIT MEGALESIA. Sic apud LIVIVM *lib. XXXX. cap.* 37. decemuiri sacrorum *supplicationem in biduum valetudinis caussa in vrbe, et per omnia fora et conciliabula* EDICVNT. Immo et propositi ab auguribus huius modi edicti exemplum est apud VALER. MAX. *lib. VIII. cap.* 2. *exempl.* 4. Id vero non perinde omnibus compertum est, pontifices, saltim maximos, sub ipsius auspicia sacerdotii ciues edicto generali ac perpetuo de fastis, intercalandi ratione, omnique sacrorum ordine admonuisse, quamuis id iam animaduerterint IAC. GVTHER. *de iure pontif. lib. I.* cap.

cap. 12. et Io. ANDR. BOSIUS *de pontif. max. Rom. IIII.* 1. Auctorem sane eius rei locupletissimum habemus CORN. TACITUM *Histor. Lib. II. cap.* 91. qui de funestis ominibus, oblatis Vitellio, agens, obseruat, *apud ciuitatem, cuncta interpretantem funesti ominis loco acceptum esse, quod maximum pontificatum adeptus, de* CAERIMONIIS PUBLICIS *quinto decimo kal. Augusti* EDIXISSET, *antiquitus infausto die Cremerensi Alliensique cladibus.* Id vero edictum ita comparatum erat, vt exemplo praetorum, aliorumque magistratuum, pleraque ex decessorum edictis in illud transferrent pontifices, et pauca tantum noua, prout res exigere videbatur, eidem adstruerent. Nam ex vetere illo et tralatitio edicto, vel TABULA, *quae apud pontificem max.* erat, verba quaedam nobis seruauit GELL. *Noct. Attic. lib. II. cap.* 28. vbi addi merentur, quae de illa tabula erudite disseruit HENR. DODWELL. *Adpend. praelect. Cambden. pag.* 655. *seqq.*

§. V.

Praecipue tamen illud edicendi ius erat penes magistratus, qui, teste POMPONIO *l.* 2. *§.* 10. *D. de orig. iur. iura reddebant, et vt scirent ciues, de qua re quisque dicturus esset, seque praemuniret,* EDICTA *proponebant.* Quidquid ergo vel populus, vel plebs, vel senatus, lege, plebiscito, SCto sanxissent: quidquid ipsi magistratus fieri omittiue vellent: id omne illi ciuibus per edicta denunciabant. Quo factum videtur, vt LEX et EDICTUM promiscue passim accipiantur. Nam CICERONI edictum, vt infra ostendemus, est *lex annua*: PLINIO edictum censorium *lex censoria*: auctori *Glossarum nomicarum* edictum in genere *νόμος γενόμενος ἀπὸ προστάξεως.* Contra *edicta Iulia* pro legibus Iuliis dixit HORAT. *Carm. IIII.* 15. *v.* 21. ceu ACRON in scholiis obseruauit.

Maxime tamen magistratus.

Edictum aliquando pro lege accipi, legem pro edicto.

Non, qui profundum Danubium bibunt,
EDICTA *rumpent* IULIA: *non Getae,*
Non Seres, infidiue Persae,
Non Tanain prope flumen orti.

Certius est, eadem notione TERTULLIANUM *de pudicit. cap.* 5. ipsam legem diuinam *caeleste* EDICTUM; et libro *de resurrect. carn. cap.* 18. consilium Dei de mortuis in vitam reuocandis EDICTUM *Dei, apud omnes pendens* vocare. At *κυρίως* tamen eo nomine veniebat, quidquid magistratus praeter leges praecipie-

cipiebant. Quam vocabuli significationem ad res sacras suo more transferens idem TERTVLLIANVS *de coron. milit. cap.* 4. *dicit*, inquit, *et apostolus: si quid ignoratis, Deus vobis reuelabit: solitus et ipse consilium subministrare, quum praeceptum Dei non habebat, et quaedam* EDICERE A SEMET IPSO. Vbi Dei praecepta manifesto comparat legibus; consilia apostolorum edictis, quibus magistratus aliquid praeter leges a semet ipsis iubebant. Quemadmodum vero haec edicta magistratuum, quae ipsa commendabat aequitas, accedente diuturno vsu eamdem paene, ac ipsae leges, auctoritatem obtinebant: ita de praeceptis illis apostolorum idem obseruat TERTVLLIANVS, dum statim subdit: *itaque consilium et* EDICTVM *apostoli diuini iam praecepti instar obtinuit de rationis diuinae patrocinio.*

§. VI.

Priuati quo sensu dicantur *edicere?*

Quae quum ita sint, minus proprie EDICERE dicuntur magistratus, praecipientes aliquid paullo imperiosius. Quamuis enim, quod ad verbi originem et analogiam grammaticam attinet, nihil prohibeat, quo minus et priuatus aliquid possit EDICERE, quia hoc in se nihil est aliud, quam palam, vel libere aperteque dicere, vti monuit STEWECH. *ad Veget. de re milit. lib. III. cap.* 51. *pag.* 243. eodemque sensu scripserit TERTVLL. *de resurrect. carn. cap.* 50. *dum in quem statum non resurgat*, EDICITVR, *in quem resurgat, subauditur:* vsus tamen,

Quem penes arbitrium est, et vis et norma loquendi.

magis probauit significationem alteram, quam notauit DONATVS apud DIONYS. GOTHOFRED. *Auct. de lingu. Lat. pag.* 1359. EDICIMVS, *quod iubemus fieri.* Quumque id maxime fieret a magistratibus, iisque, qui honoribus fungebantur, inualuit demum, vt hi fere tantum EDICERE dicerentur. Quare minus proprie et ex vsu loquuntur veteres, si quando vel per iocum, vel elegantiae caussa priuatos aliquid edicere, aiunt, veluti PLAVTVS, *Aulul. II.* 4. *v.* 2. *et Pseudol. I.* 1. *v.* 125. et HORAT. *Serm. II.* 3. *v.* 226. vbi hominem pecuniosum, luxuque diffluentem, illico ait EDIXISSE,

Piscator vti, pomarius, auceps,
Vnguentarius, ac Tusci turba improba vici,
Cum scurris fartor, cum Velabro omne macellum
Mane domum veniant.

Fami-

Familiare nimirum eſt poëtis, vocabula et formulas ſollemnes ad res priuatas, eaſque aliquando nullius momenti, transferre, vt mirum non ſit, apud eos edicere omnes, qui quid praeciperent paullo imperioſius. Attamen ex his locis non magis colligas, priuatos proprie edicere, quam paraſitum vere ac *κυρίως egiſſe* EDICTIONES *aedilitias*, vel EDICTA *comica* vere ac ſerio reddidiſſe hiſtriones, quum tamen vtriſque edicta huius modi perridicula adfingat PLAVTVS *Curcul. II.* 1. *v.* 4. *Captiu. IIII.* 2. *v.* 11. *Poenul. prolog. v.* 16. *ſeqq.*

§. VII.

Edictorum itaque loco priuati, ſi quid diuulgatum vellent, proponebant *libellos*, qui et *pittacia* dicebantur, *ἀπὸ τῆς πίττης*, *a pice*, qua adglutinabantur ſtatuis vel parietibus. Menag. *ad Diog. Laert. VI.* 89. *pag.* 263. Aliquando rem ipſam pictura ponebant ob oculos: aliquando conducebant praecones, qui, quod ſcire omnes vellent, in foris, compitis, viiſque publicis proclamarent. Quae omnia iam exemplis demonſtrare iuuabit. Sic apud CVRIVM FORTVN. *Schol. Lib. I.* dominus, cuius ſeruum fuga abſtulerat, LIBELLO *propoſito, et* PER PRAECONEM *nuncians, dicit, daturum ſe denarios mille ei, qui ad ſe ſeruum perduxiſſet.* Sic et bibliopolae nouos libros publice proſcribebant, libellis vel pittaciis ex pilis et columnis ſuſpenſis. Quo pertinent illa HORATII *Serm. I.* 4. *v.* 71.

Diuulgatio per libellos; pittacia, picturas, praecones.

Nulla taberna meos habeat, neque PILA *libellos.*

Sed et, qui res amiſſas repetebant, modo propoſitis libellis id agebant, modo conductis praeconibus: cuius rei exempla ſunt apud PLAVT. *Rudent. X,* 2. 7. PETRON. *Satyr.* 19. *cap.* 2. LVCIAN. *in Demonacte, Tom.* 1. *pag.* 52. et VLPIANVM *l.* 43. *§.* 8. *D. de furt.* vbi conferri merentur, quae de praeconum vſu, apud Graecos, et Romanos frequentiſſimo, diſſeruerunt IAC. CVIACIVS *Obſeru. Lib. XI. cap.* 18. PETR. PITHOEVS *Aduerſar. lib. I. cap.* 2. MARQV. FREHER. *Parerg. lib. II. cap.* 20. ABR. WIELING. *de furto per lanc. et licium concepto, cap.* 7. §. 2. *ſeqq.* Porro et philoſophos, propoſitis libellis vel pittaciis cum auditoribus ſuis egiſſe, teſtatur LVCIANVS, dum *in Hermotimo Tom.* 2. *pag.* 21. ſcribit: Πιττάκιόν τι ἐκρέματο ὑπὲρ τοῦ πυλῶνος, μεγάλοις γράμμασι λέγον ΤΗΜΕΡΟΝ ΟΥ ΣΥΜΦΙΛΟΣΟΦΕΙΝ : *pitacium ſuſpenderat in veſtibulo, litteris maiuſculis indicans:* HODIE SE NON

PHILOSOPHARI. Similibus libellis vtebantur, eosque vel in compitis et porticibus suspendere, vel vicatim spargere solebant; qui munera gladiatoria, venationes, naumachias erant edituri, vti ex CICER. *Philipp. II. cap.* 38. et SENEC. *Controu. lib. IIII. p.* 354. *edit. Gronov.* probauit IVST. LIPS. *Saturnal. lib. II. cap.* 18. qui eodem loco obseruat, ab iisdem, qui publicae isti subseruiebant insaniae, propositas esse picturas, quibus ob oculos ponerentur futura certamina, quem morem hodienum imitari animaduertimus agyrtas, ludiones, funambulos, et ceteros circumforaneos. Eo sane pertinent illa ardelionis apud HORATIVM *Serm. II. 7. v.* 95.

Vel quum Prusiaca torpes, insane, TABELLA,
Qui peccas minus, atque ego, quum Fului, Rutubaeque,
Aut Placideiani, contento poplite, miror
Praelia, RVBRICA PICTA *aut* CARBONE, *velut si*
Reuera pugnent, feriant vitentque mouentes
Arma viri?

Marsyae statua ex qua suspensi libelli famosi.

Sed haec quidem, vt dixi, iam a LIPSIO obseruata sunt. Nos addimus, libellos famosos, et fortassis etiam picturas, ad differendam aliis famam comparatas, plerumque pependisse ex Marsyae statua, in regione vrbis octaua. Eam tanta religione colebant Romani, vt P. Munacium Plancum in vincula coniicerent triumuiri, quod ebrius Marsyae coronam demsisset. PLIN. *Hist. nat. lib. XXI. cap.* 3. Et tamen nusquam maior erat aliorum famam scriptis lacerandi licentia, nec quisquam ignorat; Iuliae probra maxime huiusmodi litteris e Marsya suspensis diuulgata esse. SENECA *de benefic. lib. VI. cap.* 32. PLIN. *ibid.* Nam libertatis in ciuitatibus signum erant illae Marsyae statuae, teste MACROBIO *Saturnal. lib. III. cap.* 2. plebi vero; anhelanti magis veram libertatem, quam, in quo consistat, intelligenti, ea demum summa libertas videtur, si et sentire, quod velit, et, quae sentit, eloqui ac in vulgus spargere impune possit.

§. VIII.

An ius edicendi arcessendum sit ab imperio magistratuum?

Et hactenus quidem satis demonstratum esse arbitramur; potestatem edicendi proprie pertinuisse ad personas publicas, id est, ad magistratus, imperatores, et sacerdotes. Superest, vt, quodnam fuerit eius potestatis apud Romanos fundamentum, eadem cura disquiramus. Ea de re ex instituto disputauit vir, publi-

publici Romanorum iuris peritiſſimus, CAR. SIGON. *de iure ciu. Rom. lib. I. cap.* 20. cuius eo redit ſententia, magiſtratuum Romanorum poteſtatem omnem in quatuor potiſſimum iuribus conſtitiſſe, puta in IMPERANDO, IVRE DICVNDO, REFERENDO, et AVSPICANDO: IMPERIVM vero, (nam reliquae iſtius poteſtatis partes huc non pertinent,) comprehendiſſe IVS EDICENDI, VOCATIONEM, et PRENSIONEM. Quibus ergo magiſtratibus fuerit imperium, eos EDICTIS vel iuriſdictionis ſuae formulam propoſuiſſe, vel pro imperio, quae viſa ſint ſalubria, praecepiſſe, ait. Qui VOCATIONEM habuerint, eos, lictoribus, viatoribus, ſeruiſque publicis ſtipatos, prodiiſſe in publicum: eos denique, qui PRENSIONEM duntaxat habuerint, viatorum tantum ac ſeruorum publicorum vſos eſſe miniſterio, obſeruat. Haec SIGONIVS, quem ſi audias, tota illa edicendi facultas ex IMPERIO, tamquam fonte ſuo, promanauit.

§. VIIII.

Sententia Car. Sigonii expenſa.

Enimuero, re paullo adcuratius expenſa, animaduertere mihi viſus ſum, quaedam hic tradidiſſe virum doctum, quae in antiquitatis Romanae monimentis nullum omnino praeſidium reperiunt. Vera omnino ac ſolida ſunt, quae de *imperio*, *iuriſdictione*, *referendi* denique *auſpicandique iure* differit. Eadem enim iura magiſtratibus vindicat CICERO *de legib. lib. III. cap.* 3. *et* 4. At dum ius reddendi edicta cum imperio coniungit, neſcio an eum ratio fugerit quam maxime. Edicta enim proponebant etiam aediles curules, qui teſte GELLIO *Noct. Attic. lib. XIII. cap.* 13. nec vocationem nec prenſionem, adeoque nullam partem imperii habebant: immo et tribuni plebis, quos *ſine imperio eſſe*, ait LIVIVS *Hiſtor. lib. II. cap.* 56. Quin et ſacerdotibus commune cum magiſtratibus fuiſſe ius edicta reddendi, paullo ante vidimus. Hos ipſos vero etiam *ſine imperio ac poteſtate fuiſſe*, ſcribit LIVIVS *Hiſtor. Lib. IIII. cap.* 54. idque ne ipſe quidem negat SIGONIVS *ibid. cap.* 19. Quum ergo et ii, quibus nullum erat imperium, edicerent: quis edicendi poteſtatem ex imperio magiſtratuum promanaſſe dixerit? Edicebant omnes, qui cum imperio erant, ſed non ſoli illi, verum etiam aediles curules, tribuni plebis, immo et ſacerdotes, quibus nullum Romae imperium. Quod vero commune habuit imperium cum aliis, id ei proprium non fuiſſe, vel ſenſus communis vnumquemque conuincere videtur.

§. X.

Quocumque sensu accipiatur *imperium*, ex eo deriuari non posse ius edicendi.

Quod vt eo rectius intelligatur, vocabulum illud triplici potissimum sensu accipi ab antiquis scriptoribus obseruandum. Primum enim imperium κατ' ἐξοχὴν dicitur potestas administrandi bellum, exercitumque tenendi, speciali lege aliquibus demandata, teste Livio *Histor. lib. VIIII. cap.* 38. At hoc imperium nemini competebat intra vrbem, sed tum demum, quando imperatores paludati vrbe exierant, sese exserebat, exspirabatque statim, simul ac in vrbem reuertebantur. Tacit. *Annal. lib. III. cap.* 20. Hinc si cui decernebatur triumphus, populus singulari lege cauebat, vt quo die vrbem triumphans iniret, eo die esset cum imperio. Sigon. *ibid. lib. I. cap.* 22. Deinde et illi magistratus dicebantur esse cum imperio, quibus populus dederat ius gladii, potestatemque animaduertendi in facinorosos homines: nam et hoc imperium a populo speciali lege certis magistratibus deferebatur. *l. 3. D. de iurisdict. l. 1. pr. D. de offic. eius, cui mand. est iurisdict.* Denique a Varrone apud Gell. *Noct. Attic. lib. XIII. cap.* 12. iis quoque magistratibus tribuitur imperium, *qui vocationem haberent, adeoque et prendere, tenere, abducere possent, siue adessent, quos vocarent, siue acciri iussissent:* vel, vti rem exprimit Vlpianvs *l. 2. D. de in ius voc. qui coërcere possunt, et iubere in carcerem duci.* Iam quocumque sensu accipias imperium, frustra inde arcesses potestatem proponendi edicta, quae neque imperatorum, quia bella administrabant, neque eorum magistratuum, quibus quaestiones de criminibus obuenerant, neque, qui coërcere et iubere in carcerem duci poterant, propria, sed iis omnibus cum tribunis plebis, aedilibus curulibus, ipsisque sacerdotibus communis fuit. Verum equidem est, quod obseruauit Io. Fridr. Gronovivs, *Obs. lib. II. cap. 6.* ipsa magistratuum edicta aliquando vocari, imperia veluti in illis Tibvlli II. 4.

Cur ipsa edicta aliquando vocentur *imperia?*

Quin etiam sedes iubeat si vendere auitas:
Ite sub imperivm, *sub titulumque, Lares.*

Sed quis edictorum originem ex Tibvllo eruat? *Edicere est imperare aliquid pro imperio*, vt loquitur Plavt. *Poen. prol. v.* 44. ac proinde ipsum edictum a poëta recte vocari potuit *imperium*, quippe quo aliquid imperatur, ac pro imperio praecipitur, quamuis inde non sequatur, vt facultas edicendi ab imperio illo, quod supra descripsimus, sit deriuanda.

I.

§. XI.

Quae quum ita sint, tam certum videtur, quam quod certissimum, ius illud edicendi non cum IMPERIO, sed cum HONORE fuisse coniunctum, ac proinde ius, ex edictis natum, adpellatum esse HONORARIVM. Eorum, qui Romae intaminatis fulgebant honoribus, obseruante ipso SIGONIO *ibid. lib. I. cap.* 18. tria erant genera, *imperatores*, *magistratus*, et *sacerdotes*. Hos vero omnes edicta reddidisse, supra probauimus. Vnde miror, FABROTVM *ad Theoph.* §. 7. *Inst. de iure nat. gent. et ciu.* existimare, solum ius praetorium, *honorarii* nomine venisse, quia solus praetor dici solitus sit HONORATVS, veluti apud OVID. *Fastor. lib. I. v.* 51.

Ius redendi edicta coniunctum fuisse cum honoribus.

Nam simul exta deo data sunt: licet omnia fari,
Verbaque HONORATVS *libera praetor habet.*

Latius enim omnino Romae patebat illud HONORATORVM cognomen, quo omnes, qui domi et militiae rei publicae praeerant, immo et sacerdotes, quorum nullae partes erant in administranda republica, condecorabantur. Apud LIVIVM sane *lib. XXV. cap.* 5. viri etiam consulares et censorii vocantur *senes* HONORATI*que*. Et OVID. *ex Ponto, lib. IIII. eleg.* 5. *v.* 2. eodem elogio ornat Sex. Pompeium, consulem, quippe quem ita adloquitur:

Ite, leues elegi, doctas ad consulis aures;
Verbaque HONORATO *ferte legenda viro.*

Sed et Drusi maioribus, quorum vix vllus intra praeturam steterat, idem cognomen attribuit OVIDIVS, dum in *carmine ad Liuiam, v.* 329. de Druso, properantibus fatis exstincto, canit:

Ille pio, si non temere haec creduntur, in aruo
Inter HONORATOS *excipietur auos.*

Addi possent alia veterum testimonia, veluti SALLVSTII *Catilin. cap.* 34. HORATII *Epist. lib. I. epist.* 1. *v.* 106. PROPERTII *IIII.* 11. *v.* 102. VELLEII PATERC. *lib.* II. *cap.* 54. et 88. Scholiastae IVVENAL. *ad Sat. X. v.* 60. AVSON. *Praefat. ad Eidill. XXXI.* nisi eorum, quae dicenda supersunt, vbertas me subinde admoneret, quanto omnia transcursu dicenda sint. Iam vel horum testimoniis luculenter probatur, omnes, quocumque functos magistratu dictos esse *honoratos*, itemque, HONORE vsos, apud GRVTER. *Inscript. pag.* 353. 6. 387. 8. 391. 1. FLOR. *lib.* I. *cap.* 13.

Quinam honorati?

13. §. 9. Quemadmodum enim Graecis τιμὴ erat qualiscumque magistratus, ARISTOT. *Polit. lib.* III. *cap.* 10. ita eodem exemplo Romani omnis magistratus *honores*, omnesque, non modo qui iis functi fuerant, *honoratos* adpellabant, sed et qui ornamenta consularia, praetoria, aedilitia, beneficio principis impetrauerant. IOS. NERIVS *Analect. lib.* I. *cap.* 32. VALES. *Not. ad Ammian. Marcellin. lib.* XIIII. *cap.* 5. IAC. GOTHOFRED. *ad Cod. Theodos. Tom.* II. *pag.* 54. *et Tom. V. pag.* 218. Denique et sacerdotio publico venerabiles honoratorum vocabulo esse comprehensos, vel lapides clamant, in quibus passim occurrit HONOR SACERDOTII, GRVT. *pag.* 101. 8. HONOR PONTIFICATVS, *pag.* 101. 3. 266. 3. HONOR PONTIFICATVS PERPETVI, *pag.* 431. 1. HONOR FLAMIN. *pag.* 268. 3. 321. 10. HONOR SEVIRATVS, *pag.* 104. 11. 150. 4. 889. 7. HONOR AVGVSTALITATIS, *pag.* 354. 7. HONOR FECIALIS, *pag.* 321. 10. HONOR AVGVRATVS, *pag.* 248. 9. HONORATVS AVGVSTALIS, *pag.* 357. 3. denique HONORATVS VEFLAMEN AVG. P. P. *pag.* 364. 1. Quam male ergo subduxerunt rationes, qui solum praetorem *honoratum*, solumque ius eius edictis inuectum *honorarium* dictum esse crediderunt?

Quid *ius honorarium*?

§. XII.

Tantum sane abest, vt IVS HONORARIVM idem sit ac praetorium, vt illud iura omnia, quae ex quorumcumque honoratorum edictis in iuris prudentiam migrarunt, suo ambitu complectatur. MODESTINVS *l.* 52. *§.* 6. *D. de oblig. et act.* IVRE HONORARIO *obligamur ex his, quae edicto perpetuo, vel* A MAGISTRATV, *fieri praecipiuntur, vel fieri prohibentur.* Et ipse IVSTINIANVS §. 7. *Inst. de iur. nat. gent. et ciu. hoc etiam solemus* IVS HONORARIVM *adpellare, quod, qui* HONORES *gerunt, id est, magistratus auctoritatem huic iuri dederunt.* Et huic sententiae suffragantur, quotquot iureconsultorum non glossae, tamquam claudi pilae, inhaerent, sed in rem praesentem venire, ipsaque vetera monimenta adhibere in consilium solent. Ex plurimis aliquot tantum doctissimorum virorum testimonia hic adscribere iuuabit, sed quae reliqua omnia auctoritatis pondere facile superabunt. Est enim in eo numero IAC. CVIACIVS, qui in *Notis prior. ad §.* 7. *Inst. de iure nat. gent. et ciuil. aliud,* inquit, *est ius praetorium, aliud* IVS HONORARIVM. *Ius aedilicium*

cium aut tribunicium IVS HONORARIVM *est, ius praetorium non est.* Non minus docte THEOD. MARCILIVS *ad §. 7. quinta scripti iuris pars,* IVS HONORARIVM, *quo continentur edicta magistratuum, vt consulum, censorum, aedilium, tribunorum plebis. Sed praetorum edicta numero et vsu iuris dictionis quotidiano excellunt, iisque nititur paene totum Digestorum opus et Codicis. Ergo et praetorum edicta, aliis omissis, commemorantur hac paragrapho.* Denique IAC. RAEVARDVS *de auctorit. prud. cap.* 10. *pag.* 1008. *edicta, quae a diuersis magistratibus proponebantur, vno nomine* IVS HONORARIVM *sunt adpellata.* Et quibusdam interiectis: *sic quidem* IVS HONORARIVM *in certas ac distinctas portiones diuidebatur, et singulis magistratibus, edicta proponentibus, certa quaedam iuris illius attribuitur portio. Suam enim praetor vrbanus, suam peregrinus praetor, suam aediles curules, suam item censores iuris honorarii habebant portionem, non quidem aequalem, sed alii aliis pro imperio ac iuris dictionis auctoritate, maiorem et ampliorem.* Nescio, an non et sacerdotibus aliqua attibuenda sit iuris istius honorarii portio, et annon ex eorum quoque edictis quaedam in iuris prudentiam nostram cooptata sint. Quae enim in illa passim traduntur de rebus sacris ac religiosis, de religione locum sacrum, diruto etiam aedificio, occupante, *l.* 6. §. 3. *D. de rer. diuis.* de sacrorum euocatione, *l.* 9. §. 2. *D. eod.* de mortuorum reliquiis non nisi auctoritate pontificum transferendis, *l.* 44. §. 1. *D. de religios.* ea, aliaque his similia procul dubio sunt ex edictis pontificum, quae tam arcto vinculo coniuncta videbantur cum iure ciuili, vt negaret Scaeuola, *pontificem aliquem bonum esse, nisi qui ius ciuile cognosset,* teste CIC. *de legib. lib. II. cap.* 19. qui ex paucis iuris pontificii capitibus, quae ibi recenset, nimirum *de sacris, de votis, de feriis, de sepulcris, innumerabilia nasci testatur, quibus impleantur iureconsultorum libri.* Qua de re certiora nobis dare liceret, nisi fata nobis inuidissent C. TREBATII TESTAE *libros de religionibus*, ATEII CAPITONIS *ius pontificium,* similiaque veterum iureconsultorum opera, quae saepe laudantur a GELLIO, SERVIO, et MACROBIO, sed cum ipsa Romanorum superstitione, maiore litterarum, quam religionis, damno interciderunt.

CA-

CAPVT II.

DE VARIIS EDICTORVM GENERIBVS.

I. *Variae edictorum diuisiones.* II. *Magistratus ea vel per* PRAECONES *iussisse recitari, vel in* SCRIPTVRAM *redacta publice proposuisse.* III. *Formula edictalis:* PALAM VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT. IIII. *Edicta inscripta saxis, aeri, tabulis linteis et cerussatis.* V. *Eadem proposita in* ALBO. VI. *Quid* ALBVM? VII. *Edicta alia* TRALATITIA, *alia* NOVA. *Cur tralatitium vocetur, quod vulgare ac perfunctorium est?* VIII. *Formulae edictales:* BONVM FACTVM. *Itemque:* NON PLACERE. VIIII. *Edicta alia* PERPETVAE IVRIS DICTIONIS CAVSSA *proposita, alia* REPENTINA. X. *Quaedam ex his ad* REI PVBLICAE *administrationem pertinuisse,* XI. *quaedam ad* NEGOTIA FORENSIA. XII. *Edicta* MONITORIA *et* BREVIA. XIII. Guid. Panciroli *de iis sententia expensa.* XIIII. *Coniecturae de edictis monitoriis et breuibus.*

§. I.

Variae edictorum diuisiones.

QVid edicta, quibusque ius edicendi fuerit, superiore capite et satis explicasse nobis videmur: proximum est, vt ad varias edictorum DIVISIONES progrediamur. Multorum enim illa generum fuisse, vel inde colligimus, quod, quum maxima fuerit in ciuitate frequentissima negotiorum varietas, fieri non potuerit, vt non varia edictorum materia, varii edicendi modi, varii denique ac diuersi admodum fines essent. Vt tamen omnia ad certa quaedam summa genera reuocemus: alia per PRAECONES et VIVA VOCE esse recitata; alia in SCRIPTVRAM REDACTA, locis publicis pependisse comperio. Deinde magistratus quaedam ex antiquioribus edictis describere, quaedam de nouo adstruere solebant, quorum illa edicta TRALATITIA; haec NOVA adpellata esse, nouimus. Vtraque porro vel IVRIS DICTIONIS PERPETVAE caussa, vel, prout res inciderent, proponebantur, quorum illa PERPETVA, haec REPENTINA vocata. Denique et repentina illa vel subitanea partim ad REM PVBLICAM, eiusque administrationem, partim ad NEGOTIA FORENSIA per-

pertinuerunt; eoque et edicta MONITORIA vel BREVIA referenda esse existimamus. De singulis hoc capite paullo adcuratius erit differendum.

§. II.

Magistratus ea vel per praecones iussisse recitari, vel in scripturam redacta publice proposuisse.

Aliquando magistratus vel ipsos VIVA VOCE, vel per PRAECONES edicta reddidisse, diximus. Praeconum enim opera iam inde ab antiquissimis vsque temporibus vtebantur magistratus ad iussa sua denuncianda ciuibus, de eoque ritu quaedam haud proletaria monuerunt EVER. FEITH. *Antiq. Homer. lib. II. cap.* 5. CAR. SIGON. *de iure ciu. Rom. lib. II. cap.* 15. et ABR. WIELING. de *furto per lanc. et lic. concepto*, *cap.* 7. Nos, vt de ipsis magistratibus Romanis id demonstremus, testimonia eius rei habemus plurima, eaque satis illustria. Auctor enim est CICERO *de finib. lib. II. cap.* 22. praetores, *inituros magistratum, in concionem descendisse, vt* EDICERENT, *quae essent obseruaturi in iure dicundo.* De P. Seruilio etiam memoriae prodidit LIVIVS *Histor. lib. II. cap.* 24. *eum* EDIXISSE, *ne quis ciuem Romanum vinctum aut clausum tenere vellet, quo minus ei dandi nominis apud consules potestas esset:* quum eamdem rem referens DIONYS. HALICARN. *Antiqu. Rom. lib. VI. cap.* 23. *pag.* 363. Seruilium κελεύσαι τὸν κήρυκα ἀπειπεῖν, *id denunciari per praeconem iussisse*, dicat, quod et de Sulla refert APPIANVS *Mithridat. pag.* 211. At plerumque tamen in SCRIPTVRAM redacta omniumque oculis exposita esse edicta comperio, adeo, vt scriptores Graeci ab eo, quod vtplurimum fiebat, edicta vocent διαγράμματα, προγράμματα, διαγραφὰς, προγραφὰς, immo et ἐκθέματα, vti in *Excerpt. Peiresc. pag.* 145. quia et litterarum monimentis consignari, et locis publicis promulgari vel exponi solebant.

§. III.

Formula edictalis *palam unde de plano recte legi possit.*

Et ad haec edicta, in scripturam redacta, et publice proposita, pertinet formula sollemnis: APVD FORVM, PALAM, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT, PROSCRIPTVM HABVERVNT. Eam in tabula aenea perantiqua reperit, exposuitque suo more IAC. CVIAC. *Obs. lib. VII. cap.* 30. sed eamdem iam pridem, tamquam edictalem vel τυπικὴν explicauerat VALERIVS PROBVS *in Notis*, dum litteras: V. D. P. R. L. P. interpretatus est: VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT. Vsi ea sunt magistratus in

edictis omnibus, quae locis publicis figi voluerunt, simulque expresserunt, quamdiu ibidem ea exposita esse vellent, veluti Tiberius Caesar apud IOSEPHVM *Antiqu. Iud. lib. XVIIII. cap. 4.* qui edictum in Iudaeorum gratiam conditum, vbique in ciuitatibus, municipiis, coloniis, sociorumque et amicorum populi Romani vrbibus proponi iusserat, non minus quadraginta diebus, iis locis, ὅθεν ἐξ ἐπιπέδου καλῶς ἀναγνωσθῆναι δύναται· VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT: nec non M. Antonius, triumuir, qui magistratibus Tyriorum imperauerat, vt edictum suum, Graecis Latinisque incisum litteris, legendum exponerent ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ, ὅπως ὑπὸ πάντων ἀναγινώσκεσθαι δυνήσεται, *in loco maxime illustri, vnde ab omnibus legi possit.* IOSEPH. *Antiqu. Iudaic. lib. XIIII. cap.* 12. Eadem formula et reliquos vsos esse, qui edicta reddebant, colligi potest ex loco hoc AVSONII *gratiar. act. ad Gratian. imp. pag. 395. edit. Vineti: has ego litteras tuas in omnibus pilis ac porticibus*, VNDE DE PLANO LEGI POSSINT, *instar* EDICTI, *pendere mandauero.* Ceterum qui ita promulgabant edicta, aliasque leges, ii dicebantur PALAM PROSCRIBERE; CIC. *ad Attic. lib. VIIII. epist.* 27. qua loquutione quum et praetor vsus esset in edicto, quod de actione institoria proposuerat, verba illa ex antiqua formula ita interpretatur VLPIANVS *l. 11. §. 3. D. de instit. action.* PROSCRIBERE PALAM *sic accipimus, claris litteris*, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT.

§. IIII.

Edicta inscripta saxis, aeri, tabulis linteis et cerussatis.

Tabulae, quibus inscribi vel incidi solebant edicta, non erant vnius omnes materiae. Aliquando legebantur in saxis et marmoribus, quorum is antiquissimus erat vsus, teste SOPHOCLE *Scholiasta Apollonii, Argonaut. IIII. v.* 480. vt iis inscriberent τὰ δόξαντα, seu, quae edicere visum esset. Et sic sane Augustus apud IOSEPHVM *Antiqu. Iud. lib. XVI. cap.* 6. edictum suum Ancyrae iubet στηλογραφηθῆναι ἐν τῷ Καίσαρος ναῷ. *columnae inscribi in templo Caesaris.* Et Turcii Aproniani, praefecti vrbi, bina edicta et hodie adhuc Romae leguntur in vetere marmore, vnde illud descriptum post alios edidit GRVTER. *Inscript. pag.* 746. 6. 7. Aliquando tabulis aeneis incidebantur vel ipsorum iussu principum ac magistratuum, quo pertinent exempla, in vtroque Codice obuia, *l. 4. C. Th. de priuileg. eor. qui in sacro*

cro palat. l. 1. C. de aliment. quae inop. l. 2. C. de frum. vrb. vel impensis eorum, quorum interesse videbatur, perpetuam ad posteros manere illorum memoriam: cuius moris exempla exstant apud PLIN. *Hist. nat. lib. XXXIIII. cap.* 90. nec non in inscriptione apud GRVTER. *pag.* 573. *sequ.* vbi veterani, quibus insignia quaedam beneficia indulserat princeps, constitutionem illam scribendam curarunt in TABVLA AENEA, QVAE FIXA EST ROMAE IN CAPITOLIO AD ARAM GENTIS IVLIAE DEFORAS PODIO SINISTERIORE TAB. T. PAG. I. LOC. XXXIIII. De quo more ac ritu tabulas aeneas dedicandi in Capitolio, ex instituto egit IVST. RYCQVIVS *de Capitol. Rom. cap.* 30. *pag.* 374. *seqq.* Quin solebat id aliquando in ipsis edictis exprimi, vt quae in certorum hominum honorem edictis essent sancita, *liceret illis scribere tabulis* AENEIS, *vel* ENCAVSTO, *vel* CERVSSA, vti est in Constantini M. epistola ad Florinum, *l. 1. C. Th. de veteran.* Quo insigni loco simul admonemur, edicta etiam *tabulis cerussatis*, vel, vt in *l. 1. C. Th. de alim. quae inop.* vocantur, *linteis mappis* encausto inscribi consueuisse, de qua scribendi ratione erudite egerunt CLAVD. SALMAS. *ad Scriptor. hist. aug. pag.* 355. IAC. GOTHOFRED. *ad Cod. Th. Tom. II. pag.* 420 *et Tom. IIII. pag.* 289. IO. MABILLON. *de re dipl. lib. I. cap.* 9. et BERN. MONTFAVCON *Palaeograph. Graec. lib. I. cap.* 1. *et* 2.

§. V.

At haec omnia extra ordinem facta esse animaduertimus, si qua edicta perpetuo exstare vellent: ordinarie enim illa proponebantur in ALBO, idque iam inde ab antiquissimis temporibus factum esse, vel inde patet, quod iam Ancum Martium, regem, instituta Numae; et Cn. Flauium, anno V. C. 449. fastos *in* ALBO proposuisse, refert LIVIVS *Histor. Lib. I. cap.* 32. et *lib. VIIII. cap.* 46. Ex quibus locis probari simul potest, magnopere falli eos, qui *album* praetoris fuisse proprium, tradunt. Neuter enim tum praetor erat, quum in albo proponeret edictum, sed alter rex, alter aedilis curulis, qui, quod sciamus, numquam praetura functus est. Praeterea et L. Sullam, dictatorem, et Octauium, Antonium, et Lepidum, triumuiros, de ferali illa inimicorum proscriptione λελευκωμένον πίνακα vel λεύκωμα, id est, *album* proposuisse, memoriae prodiderunt DIO CASSIVS et IO. ANTIOCHENVS in *Excerpt. Peiresc.* Eadem proposita in albo.

 pag.

pag. 658. *et* 798. Commune ergo potius album fuit magistratibus omnibus, qui quid edictis populo vellent significatum, quamuis non omnes eodem loco, sed alii in rostris, alii in tribunali, alii in curiis et basilicis, quo quemque muneris vocabat ratio, vel vbi praecipue ius dicturus sui quisque copiam faciebat, album suum habuisse videantur.

§. VI.

Quid album? Sed diu est, quod crucem viris doctis fixit hoc *album*, nec hodie, quale illud fuerit, satis videtur expeditum. THEOPHILVS *ad* §. 12. *Inst. de iur. nat. gent. et ciu.* ipsum edictum vocat ἄλβον, et quidem διὰ τὸ λευκοῖς γεγράφθαι γράμμασι, *quod albis litteris esset scriptum.* Cui et glossa vetus suffragatur, nisi quod haec sub finem addit: Ἐπὶ γὰρ κονίαμα τὰ διατάγματα καὶ τὰς προγραφὰς ἐξετίθεσαν: *nam in opere tectorio, seu calce obducto edicta proponebantur.* Quod quidem me vix intelligere fateor. Quis enim albis litteris aliquid scriberet ἐπὶ τὸ κονίαμα, seu *in opere albario*? Et quis album vocaret, alterius coloris tabulam, cui albis litteris aliquid inscriptum sit? Non ergo litterae albae tabulae nomen dederunt, sed tabula alba litteris alio colore scriptis, et recte vidit ACCVRSIVS, album nihil aliud fuisse, quam parietem, cui edicta inscribi consueuerint litteris atris. Ea enim sententia non modo glossarum, sed et aliorum veterum auctorum testimoniis firmatur. Illae enim album vocant κονίαμα. SVIDAS vero in λεύκωμα *Tom. II. pag.* 433. *edit. Kust.* Τεῖχος γύψῳ ἀλειλημμένον πρὸς γραφὴν πολιτικῶν πραγμάτων, *parietem gypso illitum ad res ciuiles inscribendas.* Nec alio pertinere arbitror verba PLAVTI *Pers. I. 2. v.* 21.

Nae isti, faxo, nusquam adpareant,
Qui hic ALBO PARIETE *aliena oppugnant bona.*

Manifesto enim comicus pungit calumniosos litigatores, qui *aduersarios* ad ALBVM *perducebant, demonstrantes, quod dicturi essent, vel dicentes, quo vti vellent*, vti veterem actiones edendi modum describit LABEO *l.* 1. *§.* 1. *D. de edendo.* Et si ita verba accipias: nihil est illis elegantius, nihil planius: quum contra mera somnia somniare critici videantur, dum pro *albo pariete* rescribi iubent *albo rete*, vel nescio quid aliud. Quare vt dicam, quod sentio, videtur praetor parietibus tribunalis sui edicta formulasque actionum suarum inscripsisse, idemque fecisse

ſe alii magiſtratus iis locis, vbi ſuo quiſque officio fungebatur. Hinc, quidquid publico nomine ſcriptum in parietibus legebatur, id omne ALBVM dicebatur, eoque ſenſu paſſim occurrit *album curiae*, *l.* 45. *C. de decurion. l.* 142. *C. Th. eod.* vel *album decurionum*, veluti *l.* 5. *l.* 10. *D. de decur.* quo nihil intelligebant aliud, quam DEFIXA MONIMENTIS ORDINIS DECVRIONVM NOMINA, vti deſcribitur in marmore apud GRVTER. *Inſcript. pag.* 19. 6. vel *album ſacri ſenatorum ordinis*, apud CASSIODOR. *Var. lib. III. epiſt.* 25. *album ſenatorium*, apud TACIT. *Annal. lib. IIII. cap.* 42. λεύκωμα τῶν βουλευτῶν, apud DION. CASS. *lib. LV. pag.* 550. Nec minus notari merentur ALBVM *iudicum* apud SVETON. *Claud. cap.* 16. *Domitian. cap.* 8. SENECAM *de benef. lib. III. cap.* 7. ALBVM *pontificum* apud CICER. *de orat. lib. II. cap.* 12. MACROB. *Saturn. lib. III. cap.* 12. immo et ALBVM *apoſtolorum* pro catalogo diſcipulorum Chriſti apud TERTVLLIANVM *aduerſ. Marcion. V.* 1.

§. VII.

Et haec quidem eſt prima illa, quam ſupra propoſuimus, edictorum diuiſio: dicendum iam erit de altera, ſecundum quam edicta alia TRALATITIA, alia NOVA dicebantur. Vetus enim atque omnium fere temporum vſu firmata haec erat conſuetudo, vt noui magiſtratus quaedam deceſſorum edicta in ſua transferrent, alia immutarent emendarentue, vel de nouo ſuo arbitrio adderent. Hinc CICERO *lib. III. epiſt.* 8. vbi de edicto ſuo prouinciali agit, ſe eumdem veterem morem ſeruaſſe ſcribit. *Romae*, inquit, *compoſui edictum*: nihil *addidi*, *niſi quod publicari me rogarunt, quum Samum ad me veniſſent, vt de tuo edicto totidem verbis* TRANSFERREM *in meum. Diligentiſſime ſcriptum eſt caput, quod pertinet ad minuendos ſumtus ciuitatum, quo in capite ſunt quaedam* NOVA, *ſalutaria ciuitatibus, quibus ego magnopere delector.* Itaque in proconſulari Ciceronis edicto erant quaedam TRALATITIA, quae totidem verbis ex Appii Claudii Pulchri edicto deſcripſerat: quaedam NOVA, quae ipſe ſibi prudenter inueniſſe videbatur, quum et Appii Pulchri, et aliorum, qui ante eum Ciliciae praefuerant, oculos emiſſitios fugiſſent. Eiuſdem διατάξεως et *ad Attic. lib. V. epiſt.* 21. meminit, et aliquoties in orationibus *in Verrem*, veluti *orat. I. cap.* 45. et *orat. III. cap.* 14. ex quibus teſtimoniis ſimul diſcimus, fuiſſe quaedam edictorum, tum vrbanorum, tum prouin-

Edicta alia tralatitia, alia noua.

 cialium

cialium capita, quae, tamquam perpetuo vſu probata conſtanter retinebant ſucceſſores, ac proinde vel eo nomine male audiuiſſe Verrem, quod edicta illa tralatitia, quae iam pridem in ius certum abierant, in gratiam vel odium quorumdam hominum ſuſtuliſſet. Ceterum ex hoc antiquo more interpretanda eſt loquutio veterum, qua id, quod vulgare, vel obiter et parum diligenter dictum factumque eſt, tralatitium vocant. Sic ſane *tranſlatitium funus* eſt vulgare, et parum ſumtuoſum, SVETON. *Neron. cap.* 33. *publicum et tralatitium ius*, commune, quod nemini denegatur, SVET. *Octau. cap.* 10. *tralatitium bellum*, id eſt, ludicrum, PETRON. *Satyr. cap.* 108. quamuis ibi alii malint *ſclatarium*, *tralatitia deformitas*, non admodum inſignis vel eximia, idem *cap.* 110. *tralatitia propinatio*, vulgaris et plane non inuſitata, idem *cap.* 113. denique *tralatitia humanitas* communis, quam merito ab omnibus exſpectes, idem *cap.* 114. Quum vero et in iure noſtro *defunctorie* et *tranſlatitie* fieri dicatur, quod obiter ac parum diligenter fit: *l.* 1. *§.* 6. *D. ad SC. Turpill.* et *l.* 2. *§.* 2. *D. qui pet. tut.* rationem huius tranſlationis eleganter reddit ANT. AVGVSTINVS in *Modeſtino p.* 1563. *Tom. IIII. Theſaur. iur. ciu. in hoc verbo tranſlatio ſumta eſt ab edictis praetorum* TRALATITIIS, *in quibus nullam curam adhibebant.* Non multum enim curae ac diligentiae adhibebat deſcribendi labor, ſi vetus edictum in nouum transferendum eſſet: ac proinde, quidquid ſine cura ac diligentia fiebat, *tranſlatitium* vel *tralatitium* vocabant, ceu praeter AVGVSTINVM noſtrum obſeruarunt etiam viri docti ad Petronium, et in primis PETR. DANIEL *ad Sat. cap.* 110. Sed vt ex hoc diuerticulo redeamus in viam, id adhuc obſeruamus, tranſlatitia edicta non modo dici ea, quae ex veteribus in noua tranſlata fuerant, verum etiam repentina, in quibus verba ſollemnia atque antiqua religioſe retinebantur, quale erat illud, *quo conſules, quando ſenatores in curiam vocabant, ſeruandae conſuetudinis cauſſa vtebantur*, quod TRALATITIVM diſerte vocat GELL. *Noct. Attic. lib. III. cap.* 18.

Cur tralatitium vocetur, quod vulgare ac perfunctorium eſt.

§. VIII.

Hinc recte TRALATITIAS dixeris et reliquas formulas edictales, veteres et ſollemnes, quae non temere in vllo edicto praetermittebantur. Vnam iam ſupra vidimus: PALAM, VNDE DE PLANO RECTE AB OMNIBVS LEGI POSSIT: plures ſuo more,

Formulae edictales: bonum factum,

re, id eſt, non tranſlatitie collegit expoſuitque BARN. BRISSON. *de form. et ſollemn. pop. Rom. verbis*, *ineunte libro III.* Eius generis ſunt verba vere τυπικὰ atque edictalia: BONVM FACTVM, vel, vti eſt apud VALERIVM PROBVM, Q. B. F. QVARE BONVM FACTVM. Aliquando enim his verbis auſpicabantur magiſtratus edicta ſua: aliquando, praemiſſa quadam praefatione, ad ipſum progreſſi edictum, ſubiungebant: QVARE BONVM FACTVM. Quod, vt ex inſtituto noſtro veterum teſtimoniis probemus, Octauius, Antonius, et Lepidus triumuiri, in ferali illa proſcriptionis tabula apud APPIAN. *de bello ciu. lib. IIII. pag. 593. ſequ.* de inimicorum inſolentia multa praefati, ſtatim pergunt: ΑΓΑΘΗι ΤΥΧΗι ΤΟΙΝΥΝ τῶν ὑπογεγραμμένων τῷδε τῷ διαγράμματι μηδεὶς δεχέσθω μηδένα· κ. τ. λ. QVARE BONVM FACTVM; *ex his, quorum nomina huic ſcripto ſubiuncta ſunt, nemo quemquam recipito, cet.* Ita bene rei publicae precantur triumuiri, etiam dum tabulam illam, ſanguine potius, quam atramento ſcriptam, ſuſpendunt, vt de hoc edicto recte vſurpare poſſis illa TERTVLLIANI *de pudicit. cap. 1. O edictum, cui adſcribi non poterit:* BONVM FACTVM. Simili, eaque bene longa praefatione apud IOSEPHVM *Antiqu. Iudaic. lib. XVIIII. cap. 5.* vtitur Tiberius Claudius Caeſar, dum rogatu regum Agrippae et Herodis, Iudaeis per vniuerſum orbem Romanum eadem iura, quibus Alexandriae fruebantur, edicto ſuo indulget: et tum prooemio illo ſtatim ſubiungit: ΚΑΛΩΣ ΟΥΝ ΕΧΕΙΝ, καὶ Ἰουδαίους. κ. τ. λ. QVARE BONVM FACTVM, *Iudaeos etiam*, cet. Ita enim vertenda illa ΚΑΛΩΣ ΕΧΕΙΝ, quae in ipſa Hudſoniana peſſime vertuntur: *proinde aequum eſſe arbitror.* Semper enim fere formulam illam edictalem ita exprimit IOSEPHVS, ceu et ex *Antiqu. lib. XIIII. cap.* 10. patet, quum contra APPIANVS eam reddat ΑΓΑΘΗι ΤΥΧΗι, in marmoribus vero non minus frequentes ſint formulae: ΧΑΙΡΕΤΕ, ΑΓΑΘΗι ΤΥΧΗι, ΘΕΟΣ ΑΓΑΘΟΣ, ΑΓΑΘΑΙ ΤΥΧΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΩΤΗΡΙΑΙ, ΑΓΑΘΟΣ ΔΑΙΜΩΝ, et ſimiles. Vid. IOANN. SELDEN. *Marm. Arundel. pag.* 130. REINES. *Inſcript. pag.* 497. SMITH *de ſeptem eccleſ. Aſiae*, *pag.* 20. *ſeqq.* 56. 60. IAC. GRONOV. *Memor. Coſſon. pag.* 142. 145. 148. Sed quum hae formulae tantum non omnes ſuperſtitionem Graecam redoleant: maluit IOSEPHVS, tamquam Iudaeus, vti illa καλῶς ἔχειν, cui nihil ineſt, quod a Iudaeorum de Deo ſententia abhorreat. Ceterum

itemque, non placere.

rum ex illa APPIANI formula: *ἀγαθῇ τύχῃ*, colligit BRISSONIVS, veteres edictis aliquando praemisisse formulam: QVOD FELIX FAVSTVMQVE SIT! Sed merito desidero exemplum ex Latino scriptore, quale mihi nondum occurrit: complura vero, quae formulam: BONVM FACTVM, edictis praemissam demonstrant. Et quidem tam necessaria illa videbatur, vt eam ne tunc quidem praetermitterent, quum vel infamando alicuius personae, vel risus mouendi, caussa stilum edictalem imitabantur. SVETON. *Iul. cap.* 80. *peregrinis in senatum adlectis, libellus propositus est*: BONVM FACTVM, *ne quis senatori nouo curiam monstrare velit.* Idem *Vitell. cap.* 14. *statim libellus est propositus, et Chaldaeos dicere*: BONVM FACTVM: *ne Vitellius intra eumdem Kalendarum diem vsquam esset.* Et cui non lectum edictum istud histricum, admodum lepidum apud PLAVT. *in prol. Poenuli*, quod et auspicatur poëta his verbis sollemnibus, et finit:

BONVM FACTVM 'ST, *edicta vt seruetis mea*
BONVM *hercle* FACTVM, *pro se quisque meminerit.*

Ex quo loco simul patet, et aliquoties interdum repetitam esse hanc formulam, et ei aliquando additam admonitionem: PRO SE QVISQVE MEMINERIT, quam eleganter expressit IOSEPHVS *Antiqu. lib. XIIII. cap.* 10. *καλῶς ἔχειν, καὶ ὑμᾶς ἀπομνημονεύειν.* Tralatitiam denique in edictis fuisse loquutionem: PLACERE vel NON PLACERE, vel, vti idem IOSEPHVS *ibidem* vertit, ΗΜΙΝ ΑΡΕΣΚΕΙΝ, ΕΜΟΙ ΤΟΙΝΥΝ ΟΥΚ ΑΡΕΣΚΕΙ, iam obseruauit BRISSONIVS, idque ex SVETON. *de clar. rhetor. cap.* 1. GELL. *Noct. Attic. lib. XV. cap.* 11. SVETON. *August. cap.* 44. et CIC. *pro P. Quinct. cap.* 27. probauit. Et sane similem formulam et Franci multo post retinuerunt, indeque superest formula sollemnis: *Car tel est nôtre plaisir*, qua Franciae reges et hodie vti, nemo ignorat.

§. VIIII.

Edicta alia perpetuae iurisdictionis caussa proposita, alia repentina.

Notatu non minus digna videtur tertia edictorum diuisio; quam ipse suggerit siue praetor, siue Tribonianus, *l.* 7. *pr. D. de iurisdict.* Glossema enim redolere illa verba, suspicatus est IAC. CVIAC. *Obs. lib. XXI. cap.* 24. quae iam ita leguntur: *si quis id, quod* IVRISDICTIONIS PERPETVAE *caussa, non, quod* PROVT RES INCIDIT, *in albo, vel in charta, vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit: datur in eum quingentorum aureorum iudicium.*

iudicium. Sed fuſpicio illa interpretationis nec iuſta eſt, (vti infra ad hoc ipſum edictum oſtendemus,) nec in hanc edictorum diuiſionem, ſed in reliqua tantum verba, quibus diuerſa tantum edictorum materia deſcribitur, pertinet. Ceterum diuiſio ipſa edictorum, quae hic proponitur, et antiqua, et ſolida eſt. Nam et alii veteres auctores edicta, PERPETVAE IVRISDICTIONIS CAVSSA PROPOSITA, adcurate diſcernunt a REPENTINIS, EXTEMPORARIIS, PECVLIARIBVS, quae, *prout res incidit*, proponuntur. CICERO *in Verr. III. cap.* 14. *quid? illa cuiuſmodi ſunt, quae* EX TEMPORE *ab Apronio admonitus, edixit? Q. Septicio, honeſtiſſimo homine equiteque Romano reſiſtente Apronio*, et *adfirmante, ſe plus decuma non daturum: exoritur* PECVLIARE EDICTVM REPENTINVM, *ne quis frumentum de area tolleret, antequam cum decumano pactus eſſet.* Sed et PLINIVS *Hiſt. nat. lib. XXXVII. cap.* 1. refert, *diuum Auguſtum inter initia Sphinge ſignaſſe: duas in matris anulis iam indiſcretae ſimilitudinis inueniſſe: altera, abſente eo amicos ſignaſſe epiſtolas et edicta, quae* RATIO TEMPORVM *nomine eius reddi poſtulauerit, non inficeto lepore accipientium, aenigmata adferre eam Sphingem.* Habemus itaque edicta alia EXTEMPORARIA, PECVLIARIA, REPENTINA, quae, PROVT RATIO TEMPORVM POSTVLARE VIDERETVR, vel PROVT RES INCIDERET, reddebantur: alia IVRISDICTIONIS CAVSSA PROPOSITA, de quibus iam agendum erit paullo adcuratius.

§. X.

Quaedam ex his ad *rei publicae adminiſtrationem* pertinuiſſe.

Sed et EXTEMPORARIA illa ac REPENTINA edicta duorum potiſſimum generum erant, aliis ad REI PVBLICAE ADMINISTRATIONEM, aliis ad NEGOTIA FORENSIA pertinentibus. Illorum maximam varietatem eſſe oportuit in tam vaſto imperio, nouis quippe quotidie emergentibus negotiis, in quibus explicandis maxime ſeſe oſtentabat magiſtratuum ſollicitudo et prudentia. Hinc quamuis operam dederit BARN. BRISSON. *de formul. lib. III. pag.* 276. vt plurima, quae in aduerſaria retulerat, magiſtratuum edicta in certas claſſes diſponeret: vereor tamen, vt vel minimam eorum partem attigerit. Vt quaedam tantum adiiciamus exempla: iam a IANO LANGLAEO *Ot. ſemeſtr. lib. VII. cap.* 19. *pag.* 456. obſeruatum eſt, ſenatum, quoties condito SC. aliquid ſanxiſſet, ſimul id negotii dediſſe magiſtratibus, vt id propoſitis edictis publicarent: eiuſque rei plura exempla

ſunt apud LIVIVM *lib. XXIIII. cap.* 11. *lib. XXV. cap.* 1. *lib. XXXVIIII. cap.* 17. *lib. XXXXI. cap.* 13. *lib. XXXXIII. cap.* 13. quibus nunc vnum addimus ex APPIAN. *de bell. ciuil. lib. I. pag.* 364. Ἐφ' ᾧ δὴ μάλιστα ἡ βουλὴ διαταραχθεῖσα τοὺς ὑπάτους ἐκέλευσε προγράψαι, μηδένα τῶν οὐ φερόντων ψῆφον ἐπιδημεῖν τῇ πόλει, μηδὲ προσπελάζειν ἀπὸ τεσσαράκοντα σταδίων, παρὰ τὴν ἐσομένην περὶ τῶνδε τῶν νόμων χειροτονίαν: *non alia res magis ſenatum terruit, moxque SC. factum eſt,* EDICERENT COSS. *ne quis, niſi qui ius ſuffragii habent, vel in vrbe ſit, vel intra quintum ab vrbe lapidem tantiſper, dum ſuffragia perferrentur de recens promulgatis legibus.* Aliquando magiſtratus, et nullo praeuio SC. populum tumultuantem, vel plane ad ſeditionem pronum edictis obiurgabant, qualia edicta OBIVRGATORIA memorat SVETON. *Octau. cap.* 53. *Caligul. cap.* 18. aliquando EVMDEM in publico luctu CONSOLABANTVR, vti apud EVMDEM *Calig. cap.* 6. *Tit. cap.* 8. aliquando precibus magis cum illis agebant, quam pro imperio, veluti Balbinus Imp. qui teſte HERODIANO *Hiſtor. lib. VII. cap.* 12. διάταγμά τι προθεὶς, ἱκέτευε τὸν δῆμον, εἰς διαλλαγὰς χωρῆσαι· *populo per edictum ſuplicabat, vt in gratiam cum militibus rediret.* Porro edictis indicebant funera publica, ſupplicationes, ludos, naumachias, venationes, munera gladiatoria, triumphos, ferias, et maxime ſpectacula. Tale edictum, quo muneris gladiatorii dies dicebatur, eſt apud SENEC. *de breuit. vit. cap.* 16. Tale et edictum Neronis, quo ſe Callirhoen popello pollicebatur cantaturum, apud PERSIVM *Sat. I. v.* 148. ac denique illud Pompeii, acrioribus confoſſum ſtricturis a TERTVLL. *de ſpectac. cap.* 10. Sic et edictis vtebantur magiſtratus, ſi malum ciuem vrbe et Italia exeſſe iuberent, ſi totum ordinem, veluti Chaldaeos et mathematicos, philoſophos, rhetores vrbe et Italia ſubmouerent, ſi delectum ciuibus, auxilia ſociis, prouinciis pecunias, commeatum, naues, nautas, remiges, imperarent, iiſdem nunciarent aduentum ſuum, labaſcentem diſciplinam emendarent, collegis, nouarum rerum ſtudio ſuſpectis obnunciarent, ciues bene de re publica meritos laudibus, honoribus, priuilegiis ornarent. Quae omnia, ſi res tanti videretur, exemplis probari poſſent luculentiſſimis. Sed ne ſic quidem omnia habituri eſſemus edictorum genera. Quidquid enim populum ſcire vellent magiſtratus, id omne propoſitis edictis denunciabant, adeo, vt aliquando ea in re iuſto vide-

viderentur diligentiores, ac propterea ludibrium populo deberet Claudius imp. quod, suscepta morum praefectura, viginti vno die edicta proposuisset, *interque ea quaedam perridicula, vt, vbere vinearum prouentu, dolia bene picarentur, itemque, nihil aeque facere ad viperae morsum, quam taxi, arboris, succum*, de quibus SVETON. *Claud. cap.* 16.

§. XI.

Quaedam ad negotia forensia.

Sed et in foro illaque iuris dicundi potestate non pauciora quotidie negotia incidebant, quae non nisi propositis edictis commode poterant explicari. Quum enim saepe latitarent rei, neque sui facerent copiam: fieri non poterat, quin edictis euocarentur. *l.* 15. *§.* 31. *D. de iur. fisc.* Edictis etiam citabantur propinqui pupilli, quando de iis alendis educandisque incidebat quaestio: *L. vlt. D. vbi pupill. mor.* nec non ipsi tutores, qui nec administrabant, et efficiebant dolo malo, quo minus alimenta decernerentur, *l.* 7. §. 2. *D. de suspect. tutor.* itemque, qui fideicommissariam debentes hereditatem aberant: *l.* 26. *§.* 9. *D. de fideic. her. petit.* quiue, suscepta accusatione, et datis fideiussoribus, tergiuersationis caussa latitabant. *l.* 3. *C. de his, qui acc. non poss.* Omnibus his ac similibus casibus propositis edictis adesse iubebantur rei, et, si nec adessent, nec defenderentur, edictum sequebatur PEREMTORIVM, quod perimebat disceptationem, nec patiebatur aduersarium vltra tergiuersari. *l.* 70. *sequ. D. de iudic.* Quod et VNVM PRO OMNIBVS dicebatur, quoties magistratus aliquem semel, sed peremtorie tamen citabat. *l.* 22. *D. eod. l.* 53. *§.* 1. *D. de re iud.* Sed et edictis magistratus, qui iuridicundo praeerant, monebant litigatores, si quando valetudine vel alia iusta caussa impediebantur, quo minus eo munere fungi possent: cuius rei hoc elegans exemplum est apud HENR. DODWELLVM *Praelect. Cambden. Adpend. pag.* 691. QVVM PRAETOR VRB. FILIAM EO DIE DARET NVPTVM, EDICTO MONVIT, SE IVS NON DICTVRVM, ET VADIMONIA OMNIA IN QVINTVM DIEM DISTVLIT. Proponebantur porro edicta, quoties bona vel a fisco occupata, vel possessa a creditoribus, erant distrahenda, quale erat illud, quod se reformidare negabat TIBVLLVS *Eleg. II. v.* 4.

Ite sub IMPERIVM *sub* TITVLVM*que, Lares.*

Cui loco addimus alterum PLINII *Epistolar. lib. VII. epist.* 27.

 vbi

vbi itidem titulus est edictum vel programma, quo homines de imminente bonorum distractione admonebantur. Sed talia edicta, quum ex ipso iure nostro notissima sint, hic adcumulare nolumus.

§. XII.

Edicta monitoria et breuia.

In legum Inscriptionibus mentio passim fit edictorum BREVIVM et MONITORIORVM, quae, quamuis et ipsa ad perpetuam iurisdictionem pertinuisse videantur, tantis tamen inuoluta sunt tenebris, vt de iis vix quidquam, praeter diuinationes et coniecturas proferre liceat. In Indice Florentino inter alia veterum iureconsultorum opera recensentur Παύλου *Breuion* βιβλία εἴκοσι τρία, ex quibus quatuordecim; nec non Καλλιστράτου *Edicton monitorion* βιβλία ἕξ, ex quibus viginti ἀποσπάσματα in Pandectis supersunt: in ipsis vero legum inscriptionibus illud PAVLLI opus modo *libri breuium*, modo *libri edicti breuis*; CALLISTRATI vero commentarius constanter *Edictum monitorium* vocatur. Quid vero edictum breue? quid monitorium? GVID. PANCIROLVS, qui *Lection. variar. lib. I. cap.* 34. copiosissime de iis disserit, vix quidquam extricasse videtur. BREVIA enim ipsi primum sunt *edicta, quibus praetor se aliquam legem exsequuturum professus sit, quibusque simile fuerit* EDICTVM MONITORIVM, *ad quod scripserit* CALLISTRATVS, *quo moniti fuerint rei, vt actorum interrogationibus responderent, vel in iudicio adessent*: deinde eodem nomine venisse putat *edictum peremtorium, quod quidem perpetuum non fuerit, sed pro temporis necessitate a praetore emissum sit, prout id iudicii vsus exegerit*: denique fuisse etiam ait *edictum* BREVE, *quod Paullus sit interpretatus. Sed forte ibi significari breuiarium seu summarium edicti perpetui, conditum a Paullo.* Cui postremae sententiae praelusisse obseruamus IAC. CVIACIVM *Obseru. lib. XXV. cap.* 16. IO. BERTRANDVM *de iuris perit. lib. I. cap.* 25. et IO. GOEDDEVM *Commentar. ad tit. de verb. signif. pag.* 570. nisi quod hi non ipsum edictum, sed diffusum illud, quod scripserat, commentariorum opus ab eo in compendium quoddam concinnius redactum esse existiment, quali opusculo titulum BREVIS EDICTI vel BREVIVM LIBRORVM satis quadrare existimant.

§. XIII.

§. XIII.

Sed vti his omnibus quaedam vera ac solida inesse, non inficiamur: ita quaedam manifesto falsa, quaedam vera quidem, at plane ἀπροσδιόνυσα, et a re alienissima videntur. Verum est, omnia edicta, quibus vel principes, vel magistratus, populum monebant, vt facerent aliquid omitterentue, dicta esse MONITORIA, id est, vti DIO *in Excerpt. Peiresc. pag.* 633. et HERODIAN. *Histor. lib. II. cap.* 13. exprimunt, παραγγέλματα vel προαγορεύσεις. Dicebantur enim tunc *edicto admonere*, siue quid praeciperent, siue prohiberent, siue populum obiurgarent, siue consolarentur, ceu docent exempla *l.* 39. *D. de religios.* et apud TACIT. *Annal. lib. I. cap.* 9. et *lib. III. cap.* 6. Quod adeo verum est, vt TERTVLLIANVS, adsuetus loquutionibus iuridicis, *libro de anima cap.* 3. dictum apostoli *Coloss. cap.* 2. *v.* 8. de vitanda ψευδοφιλοσοφία eleganter vocet *edictum apostoli* PRAEMONITORIVM. Verum etiam est, illa quoque edicta, quibus se legem aliquam exsequuturos profitebantur magistratus, nec non euocatoria et peremtoria, recte dici potuisse *monitoria*, immo et *breuia*. Nam PLINIVS *Epistolar. lib. V. epist.* 21. edictum illud, quod Nepotem praetorem proposuisse refert de lege repetundarum exsequenda, non modo BREVE vocat, sed et accusatores reosque, quid ab iis fieri oporteret, eo edicto ADMONITOS esse testatur. Sed quis vel PAVLLVM, vel CALLISTRATVM huius modi edicta commentariis illustrasse dicat? Ad edictum sane aliquod euocatorium vel peremtorium nemo temere commentarios scripserit. Edicta de legibus exsequendis ad iudicia et crimina publica pertinuerunt, quorum paene non fieri mentionem animaduertimus in illis CALLISTRATI et PAVLLI fragmentis. Denique prima vocabuli notio tam late patet, vt omnia edictorum genera complectatur. Ea autem omnia commentario illustrasse Callistratum, non est verosimile, nec, si eius modi opus adornasset Paullus, illud inscribi potuisset EDICTVM BREVE, quippe quod non potuisset non in maximam molem excrescere. Nec magis verosimile est, PAVLLVM edictum perpetuum, publica auctoritate, ipsiusque Hadriani imp. auspiciis conditum, in epitomen vel summarium contrahere voluisse. Cui enim vsui futurum fuisset hoc compendium? Et quid omittere ac expungere potuisset, vt compendium daret sine rerum dispendio? Epitomae fieri possunt eorum operum, in quibus magna est verbo-

Guid. Panciroli de iis sententia expensa.

rum rerumque vbertas, magna circumstantiarum argumentorumque illustrantium varietas. His enim detractis, quod superest, epitomen vel compendium absoluit. At quid Paullus detrahere potuisset edicto perpetuo? verbane? At omnia tam adstricta breuitate dixerat praetor, vt nihil redundaret, nihil dici posset frustra dictum; an integros titulos, et sententias? Sic vero non dedisset edictum breue, sed mutilum, nullique vsui futurum. Denique nullam me, fateor, excogitare posse caussam, cur Paullum vastum illud Commentariorum opus in compendium mittere voluisse credam. An ipse forte maiori illi ac laboriosissimo operi interitum arcessere voluit? Id enim contingere solet maioribus voluminibus, quorum exstant compendia. An actum agere? Id non solent homines, tot occupati negotiis. Et cur, quaeso, ex vtroque opere fragmenta in Pandectas retulisset Tribonianus, si breue illud edictum nihil aliud fuisset, quam maioris istius operis compendium? Quis nostrum hodie IVSTINI vel FLORI exhauriret lacunas, si sincera petere liceret ex TROGI POMPEII et TITI LIVII fontibus? An ergo tantum stuporem cadere in Tribonianum, credimus, vt ex compendio describendum existimarit, quod multo rectius ex ipso opere, tum adhuc superstite petiisset?

§. XIIII.

Coniecturae de edictis monitoriis et breuibus.

Quum ergo in re obscura, densissimisque inuoluta tenebris ariolari liceat: licebit et nobis, quid de edictis illis breuibus ac monitoriis diuinando adsequuti videamur, paucis edisserere. Solebant veteres iureconsulti cum alia ad artem suam pertinentia, veluti SCta, constitutiones, responsa prudentum, supremorumque tribunalium sententias, tum et edicta magistratuum, quae ad iudiciorum ordinem pertinebant, colligere, eaque secundum ordinem edicti perpetui disposita commentariis vel notis ac stricturis suis illustrare. Quales συλλογαὶ in ipso Indice Florentino recensentur: Πομπονίου *Senatusconsulton* βιβλία πέντε, Παύλου μονόβιβλον *de senatusconsultis*, Ἰούστου *Constitutionum* βιβλία εἴκοσι, Παύλου *Decreton* βιβλία τρία, Παύλου *Sententiion* ἤτοι *facton* βιβλία ἕξ, Κερβιδίου Σκαιβόλου *Quaestionum publice tractatarum* βιβλίον ἕν. Eodem ergo studio et edicta conquirebant veteres prudentes, eaque in certa corpora redigebant: qualem edictorum συλλογὴν in bibliotheca Vlpia vidisse se atque euoluisse testatur GELLIVS *Noct. Attic. lib. XI. cap.* 17. Quum vero, etiam condito

dito edicto perpetuo permulta subinde prodirent edicta magistratuum, similia illis, quae hodie vocamus GEMEINE BESCHEIDE, quibus monebantur actores, rei, aduocati, quid fieri oporteat: talia collegisse videntur PAVLLVS et CALLISTRATVS, eaque vel notis, vel commentariis, illustrasse, quae vel notae, vel commentaria recte inscribi poterant *libri edictorum monitoriorum vel breuium*, quo vocabulo vtroque iam PLINIVM vsum esse vidimus. Decliui enim iam puriore Latinitate scripturae omnes non admodum prolixae, *breues*, *breuia*, βρέβια, dicebantur, eoque vocabulo designabantur *tabulae censuales* apud SYMMACH. *lib. X. epist.* 60. *priuilegia et edicta* ,ἐν σκρηνίοις ἀποκείμενα, apud IVLIAN. *Epist. ad comm. Iudaeor. p. m.* 223. *codicilli nomine principis editi*, apud CASSIOD. *Var. lib. XI. epist.* 7. *quadrimenstrui breues*, id est, rationes, quae de singulis pensionibus conficiebantur a chartulariis, de quibus plura IAC. CVIAC. *ad Cod. lib. X. tit.* 22. *pag.* 685. *Tomo II. Opp.* qui et *ad tit.* 2. *pag.* 650. ex ZONARA et ANNA ALEXIADE obseruat, breuia dicta esse quamlibet ἐπιτομήν, καὶ σύντομον γραφήν, *omnem chartulam compendiosam*, *seu scripturam succinctam*, eamque vocabuli significationem in libris Βασιλικῶν esse frequentissimam. Plura eius generis obseruarunt CAR. DV FRESNE *Gloss. med. et infim. Lat. Tom. I. p.* 1293. *edit. nouiss. Glossar. Graec. sub* βρέβια. SALMAS. *ad Histor. aug. script. pag.* 379. et alii. Haec est nostra de edictis breuibus et monitoriis sententia, a qua non adeo alienum esse video et FRIDR. BRVMMERVM *ad leg. Cinc. cap.* 6. Neque illi obstare arbitramur, quod IAC. GOTHOFREDVS *in Serie edicti perpetui*, et ANT. SCHVLTING. *Iurisprud. vet. anteiustin. pag.* 201. libros hos PAVLLI et CALLISTRATI ad edicti perpetui ordinem compositos fuisse, obseruant. Eumdem enim ordinem ab Hadriani imp. temporibus ICtos tantum non omnes in libris suis obseruasse, inter omnes constat. Vid. OB. GIPHAN. *Oecon. edicti perpet. pag.* 120. EVER. OTTO *Papinian. cap.* 12. §. 6.

CAPVT

CAPVT III.

DE ORIGINE EDICTORVM ET IVRIS EDICENDI.

I. *Tranſitio ad edictorum originem.* II. *Eam conſuetudinem fruſtra repeti ab aliis gentibus. Qualia Athenis fuerint edicta theſmothetarum?* III. *Romae ab ipſis vrbis incunabulis reges edicta propoſuiſſe videri.* IIII. *Deficiente iure ſcripto, pleraque edictis explicari debere.* V. *Quid* MANVS REGIA? *l.* 2. *§.* 1. *D. de orig. iur.* VI. *Regum munia poſtea varios magiſtratus et ſacerdotes obiiſſe. Hinc ius edicendi, regibus olim proprium, ad omnes fere magiſtratus et ſacerdotes eſſe deuolutum.*

§. I.

Tranſitio ad edictorum originem.

EDicta Romae reddidiſſe omnes, qui intaminatis fulgebant honoribus, nos primo ſtatim capite abunde probauimus. Oſtendimus etiam ſuperiore capite, quam varii generis edicta iſta fuerint, quibuſque potiſſimum occaſionibus illo iure ac poteſtate vſi fuerint magiſtratus. Proximum ergo eſt, vt, quae edictorum iuriſque edicendi origo ſit, paucis diſpiciamus. Et hic quidem praemonendum videtur, morem hunc vere Romanum, nec vllam aliam gentem fuiſſe, quae tantum iuris ac poteſtatis magiſtratibus ſuis conceſſerit. Equidem ARISTOTELES *Polit. lib. IIII. cap.* 15. in tribus potiſſimum capitibus conſiſtere docet magiſtratuum officium, ἐν τῷ βουλεύεσθαι περὶ τινῶν, καὶ ἐν τῷ κρῖναι, καὶ ἐν ΤΩ ΕΠΙΤΑΞΑΙ, *in conſultando, iudicando, et* PRAECIPIENDO, et de poſtremo ſtatim ſubiicit: καὶ μάλιστα τοῦτο· τὸ γὰρ ἐπιτάττειν ἀρχικώτερόν ἐστιν, *in primis vero in hoc, quia praecipere magis eorum eſt, qui habent imperium*: ſed his quidem verbis nouum ius edictis conſtituendi poteſtatem magiſtratibus non vindicat philoſophus: ſed τὸ ἐπιτάττειν ex eius mente in eo poſitum eſt, vt magiſtratus, tamquam cuſtodes legum, edictis ſuis adiuuarent leges, eaſque negotiis, quotidie obuenientibus prudenter adcommodarent. Id quod alio loco *Politic. lib. III. cap.* 11. ita eleganter explicat: Δεῖ τοὺς νόμους εἶναι κυρίους, κειμένους ὀρθῶς· τὸν ἄρχοντα δὲ ἄν τε εἷς, ἄν τε πλείους ὦσι, περὶ τούτων εἶναι κυρίους, περὶ ὅσων ἐξαδυνατοῦσιν οἱ νόμοι λέγειν ἀκριβῶς, διὰ τὸ μὴ ῥᾴδιον

εἶναι

εἶναι καθόλου δηλῶσαι περὶ πάντων: *oportet leges dominas esse, si sunt recte latae: qui autem magistratum gerit, siue vnus, siue plures fuerint, decernere de illis, de quibus leges exquisite aliquid decernere nequeunt, eo quod non facile est, generali sermone singulos casus comprehendere.* Itaque non plus magistratibus indulget ARISTOTELES, quam quod monent IVLIANVS et PEDIVS *l. 12. et l. 13. D. de legib.* vt, *quoties lege aliquid, vnum vel alterum introductum est, bona sit occasio, cetera, quae tendunt ad eamdem vtilitatem, vel interpretatione, vel certe iurisdictione suppleri.*

§. II.

Eam consuetudinem frustra repeti ab aliis gentibus.

Quamuis ergo inficiari nolim, Romanos multa alia instituta Graecis aliisque gentibus debuisse: non tamen vllam video, cui debere potuerint hunc morem, magistratibus edicendi ius concedendi. In imperiis quidem παμβασιλικοῖς nihil fuit regiis edictis notius, idque satis probant edicta regum Persarum, de quibus BARN. BRISSON. *de regno Persar. lib. I.* §. 218. *seqq.* Sed *editiones* illae *basilicae*, vti eas eleganter vocat PLAVT. *Captiu. act. IIII. scen. 2. v. 31.* non differebant a legibus, profectae quippe ab iis, quibus erat ius leges ferendi: nec antiquitus Romanis tantum erat cum barbaris istis commercium, vt eorum mores sibi existimarint imitandos. Magis probabile videri poterat, Graecos hic Romanis exemplum praeiuisse, qui et ipsi magistratibus suis concesserant ius reddendi edicta, quae διατάγματα ab illis dicta esse, tradit PLVTARCH. *in Marcell. pag.* 312. qui et *in Agide, pag.* 808. memoriae prodidit, apud Lacedaemonios ephoros ineuntes magistratum per praeconem edicere consueuisse, κείρεσθαι τὸν μύστακα, καὶ προσέχειν τοῖς νόμοις, ἵνα μὴ χαλεποὶ ὦσιν αὐτοῖς: *vt superius labrum tonderent, legibusque aduerterent animum, ne ipsis graues fierent.* Et de *sera Num. vind. pag.* 550. Λακεδαιμόνιοι κηρύττουσιν οἱ ἔφοροι, παρελθόντες εὐθὺς τὴν ἀρχὴν μὴ τρέφειν μύστακα: *Lacedaemone edicunt ephori, simulac magistratum ineunt, ne quis mystacem alat.* At hoc quidem edictum Lacedaemoniorum tralatitium, quod, ipso Plutarcho iudice, ideo fuerat inuentum, vt ciues ad obsequium in rebus etiam minimis magistratibus praestandum adsuefierent, vix quidquam commune habuit cum edictis Romanorum magistratuum, iuris dictionis perpetuae caussa propositis. Nec magis huc pertinet, quod de Atheniensium thesmothetis scripsit IVLIVS

Qualia Athenis fuerint

edicta thesmothetarum?

POLLVX *Onomast. lib. VIII. segm.* 9. ἰδίᾳ δὲ οἱ μὲν θεσμοθέται ΠΡΟΓΡΑΦΟΥΣΙ, πότε δεῖ δικάζειν τὰ δικαστήρια, καὶ τὰς εἰσαγγελίας εἰσαγγέλλουσιν εἰς τὸν δῆμον, καὶ τὰς χειροτονίας, καὶ τὰς προβολὰς εἰσάγουσι, καὶ τὰς παρανόμων γραφάς: *priuatim thesmothetae, quando ius dicendum sit*, EDICVNT, *et publicas accusationes in perpetuum promulgant, ac suffragia, tum et actionum intentiones introducunt, et iniquitatis actiones.* Quamuis enim haec thesmothetarum edicta illis magistratuum Romanorum non admodum videantur dissimilia, maxime quum obseruet VLPIANVS, grammaticus, *ad Demosth. Olynth. III. p.* 43. eosdem thesmothetas quotannis correxisse leges, et hinc νομοθέτας, seu *legislatores* fuisse adpellatos: nemo tamen inde temere colliget, Romam a Graecis migrasse hanc edicendi consuetudinem. Quamuis enim thesmothetas illos Athenis anno demum Olympiadis 24. tertio creari coepisse, norimus: EVSEB. *Chron. n.* 1330. CAR. SIGON. *de republ. Athen. lib. I. cap. 5. pag.* 567. VBB. EMM. *Graec. vet. Tom. III. pag.* 9. adeoque edicta illorum edicta antiquiora videantur iis, quae Romani magistratus ediderunt: diuersissimae tamen ab his fuere illae thesmothetarum Atheniensium tabulae, quippe non *ad supplendum, adiuuandum, corrigendumque ius* Atticum comparatae, quod de magistratuum Romanorum edictis tradit VLPIANVS *l. 7. §. 1. D. de iustit. et iur.* Sed ideo tantum propositae, vt ius populi suffragiis iam constitutum promulgaretur, vt ciuibus dies comitiorum innotesceret, vt denique actionum formulas in promtu haberent. Equidem et leges quotannis correxisse thesmothetas, non modo VLPIANVS, grammaticus, refert, sed et AESCHINES *in Ctesph. pag.* 433. dum scribit: Διαῤῥήδην προστέτακται τοῖς θεσμοθέταις καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν διορθοῦν ἐν τῷ δημοσίῳ τοὺς νόμους, ἀκριβῶς ἐξετάσαντας καὶ σκεψαμένους εἴ τις ἀναγέγραπται νόμος ἐναντίος νόμῳ, ἢ ἄκυρος ἐν τοῖς κυρίοις, ἢ εἴπου νόμοι πλείους ἑνὸς ἀναγεγραμμένοι περὶ ἑκάστης πράξεως: *plane imperatum est thesmothetis, vt leges quotannis publice corrigant post diligentem inquisitionem, an aliqua lex alteri legi contraria sit inscripta, aut irrita inter ratas, aut sicubi plures vna leges de qualibet re sint inscriptae.* Sed caue existimes, sexuiros illos Atheniensium edictis suis leges pro lubitu supplere aut corrigere potuisse. Nam ipse Aeschines ibidem docet, eos, si quid huius modi deprehenderint, id referre solitos in tabulas; (ἐν σανίσιν,) et ante statuas heroum proposuisse, hinc porro a curionibus indictam

indictam esse concionem, inscriptis legislatorum nominibus, et denique itum in suffragia, legesque alias hoc modo abrogatas, alias retentas esse, vt vna esset lex, non plures de re vnaquaque. Itaque thesmothetae tunc magistratuum populum rogantium munere fungebantur, non vero propositis edictis ius Atticum adiuuabant, supplebant, corrigebantque, quod tamen facere solebant magistratus Romani.

§. III.

Romae ab ipsis vrbis incunabulis reges edicta proposuisse videri.

Tantum itaque abest, vt Romanorum magistratus, edicta proponentes vel Graecos, vel vllam aliam gentem sint imitati, vt mos iste ab ipsis vrbis incunabulis et sub ipsis regibus inualuisse videatur. Iam hos enim, nullis adhuc vel paucissimis exstantibus legibus, pleraque edictis constituere oportebat. Hinc auctor est Liuius *Histor. lib. I. cap.* 32. Ancum Martium sacra Numae instituta collegisse, *eaque in* ALBVM *relata iussisse proponi.* Quod planius interpretatus Dionysius Halicarnass. *Antiquit.* Rom. lib. III. *cap.* 50. *pag.* 178. Τὰς, inquit, περὶ τῶν ἱερῶν συγγραφὰς ἀνέγραψεν εἰς δέλτυς, καὶ προὔθηκεν ἐν ἀγορᾷ πᾶσι τοῖς βυλομένοις σκοπεῖν, ἃς ἀφανισθῆναι συνέβη τῷ χρόνῳ. χαλκεαι γὰρ στῆλαι ὔπω τότε ἦσαν, ἀλλ' ἐν δρυΐναις ἐχαράττοντο σανίσιν οἵ τε νόμοι, καὶ αἱ περὶ τῶν ἱερῶν διαγραφαί: *deinde sacrorum commentarios in tabulas transcripsit, easque in foro proposuit quibuslibet videndas, quae tandem vetustate consumtae sunt. Nondum enim columnae aeneae tum erant in vsu, sed in quernis tabulis sculpebantur et leges, et, quae de sacris proponebantur, edicta.* Habemus itaque edictum Anci Martii, et quidem perpetuo ex regis illius intentione valiturum, qualia procul dubio fuerunt etiam illa de contractibus, quae sustulisse Tarquinium regem, ne vestigio quidem in foro relicto, testatur idem Dionys. *lib. V. cap.* 2. *pag.* 278. qui et *lib. IIII. cap.* 13. *pag.* 216. de Seruio Tullio scribit: Διέθηκεν ἐν φανερῷ διάταγμα βασιλικὸν ἐκχωρεῖν ἐκ τῆς δημοσίας γῆς τὺς καρπομένυς τε καὶ ἰδίᾳ κατέχοντας αὐτὴν ἐν ὡρισμένῳ τῷ χρόνῳ. *Palam proposuit* EDICTVM REGIVM, *vt omnes, qui agro publico fruerentur, eumue priuatim possiderent, intra certum tempus eo decederent.* Denique eumdem regem Liuius *histor. lib. I. cap.* 44. *per-*

fecto primo censu EDIXISSE ait, *vt omnes Romani equites pedites'que armati in suis quisque centuriis, in campo Martio prima luce adessent.* Quorum regiorum edictorum quum quaedam ad perpetui iuris dictionem pertinuerint, quaedam repentina et subitaria fuerint consequens sane est, vt iam inde a condita vrbe ab ipsis regibus edicta tum perpetuae iuris dictionis caussa, tum, prout res inciderent, fuerint proposita.

§. IIII.

Deficiente iure scripto pleraque edictis explicari debere.

Id vero cur factum sit, intelligere non adeo difficile videtur. Est enim ita natura comparatum, vt sicubi ius scriptum seu lex deficiat, ibi illum defectum suppleant rectorum magistratuumque arbitria, ciuibusque pro lege sit, quidquid illis placet, siue iustum illud sit, siue iniustum, siue salubre reipublicae, siue noxium. Quod satis animaduertens Aristoteles *Polit. lib. III. cap. 16.* Ὁ μὲν τὸν νοῦν, inquit, κελεύων ἄρχειν, δοκεῖ κελεύειν ἄρχειν τὸν θεὸν καὶ τοὺς νόμους· ὁ δ' ἄνθρωπον κελεύων προστίθησι καὶ θηρίον. Ἥτε γὰρ ἐπιθυμία τοιοῦτον καὶ ὁ θυμὸς ἄρχοντας διαστρέφει καὶ τοὺς ἀρίστους ἄνδρας. *Qui mentem imperare iubet, Deum et leges iubere imperare videtur. Qui vero hominem iubet, adiungit et belluam. Nam et cupiditas tale quiddam, et ira eos, qui praesunt, etiam optimos viros detorquet.* Hinc omnibus fere gentibus initio hoc satis graue ac molestum accidit, quod legibus ac iure scripto destitutae, principum magistratuumque arbitriis se submittere cogerentur, et pro lege venerari, quidquid hi edicerent iuberentue. Ita enim conditionem rerumpublicarum antiquissimam veluti ex compacto describunt, quicumque de gentium ciuitatumque originibus quaedam prodiderunt memoriae. Iustinus *histor. lib. I. cap. 1. principio rerum, gentium, nationumque imperium penes reges fuit, quos ad fastigium huius maiestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio prouehebat. Populus nullis* LEGIBVS *tenebatur.* ARBITRIA *principum pro legibus erant.* Idem *lib. II. cap. 7.* speciatim de Atheniensibus: *ciuitati nullae tunc* LEGES *erant, quia* LIBIDO REGVM *pro legibus habebatur.* Denique L. Seneca *Epist. 90. primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eumdem habebant et* DVCEM *et* LEGEM, *commissi melioris* ARBITRIO. Vbi itaque leges

leges dominantur, ibi parum vel nihil relinquitur magiſtratuum arbitrio, quum contra, ſi vel nullum ius ſcriptum exſtat, vel ſemel ab illo diſceſſum eſt, *omnia ſint incerta, nemoque praeſtare poſſit, quale futurum ſit id, quod poſitum eſt in alterius voluntate, ne dicam libidine*, ceu loquitur Cicero *ad diuerſ. lib. VIIII. epiſt.* 16. Et inde eſt, quod veteres res publicas liberas LEGVM; regna PRINCIPVM eſſe dicerent, quin *leges* pro ipſa acciperent libertate, et hinc *legibus reddita* ipſis videretur ciuitas, quae ſeſe in priſtinam libertatem adſeruerat. Lucan. *Pharſal. lib. VI. v.* 300.

Felix, ac libera LEGVM
Roma fores, iuriſque tui, viciſſet in illo
Si tibi Sulla loco.

Quinctilian. *Declam. CCLXVI. poenitentia iuuenilis temeritatis rem publicam* LEGIBVS *ac populi poteſtati* REDDIDI. Claudian. *de conſulat. Stilich. lib. I. v.* 331.

Romuleas LEGES *remeaſſe fatemur.*

Cuius modi loquutiones permultas collegit, adcurateque ſuo more interpretatus eſt, Io. Fridr. Gronou. *in Papin. Statii Silu. Diatr.* I. *cap.* 2. *pag.* 11. *ſeqq.* Iam ergo facile patet, cur priſci Romanorum reges, quamuis ſe illis ciuitas in ſeruitutem non addixiſſet, ampliſſimam tamen ſibi ſumſerint poteſtatem, edictis, quae e re publica viderentur, ſuo arbitrio ſanciendi. *Initio enim ciuitatis populus Romanus ſine lege certa, ſine iure certo primum agere inſtituerat*, vti ait Pomponius *l.* 2. *§.* 1. *D. de orig. iur.* Non poterant ergo tum eorum arbitria non pro legibus eſſe, nec aliter ea communicare cum ciuibus licebat, quam propoſitis edictis, quae reddendi quotidiana regibus erat occaſio, ſiue de rebus ſacris deorumque cultu, ſiue de adminiſtrando bello, ſiue de aliis negotiis publicis priuatiſque, edictis conſtituendi ea, quae legibus haud fuerant definita. Qua de re Dionyſ. Halicarn. *Antiquit. lib. X. cap.* 1. *pag.* 627. Οὔπω γὰρ τότε ἦν οὔτε ἰσονομία παρὰ Ῥωμαίοις, οὔτε ἰσηγορία, οὔτε ἐν γραφαῖς ἅπαντα τὰ δίκαια τεταγμένα, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀρχαῖον οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ΕΤΑΤΤΟΝΤΟ τοῖς δεομένοις τὰς δίκας, καὶ τὸ δικαιωθὲν ὑπ' ἐκείνων, τοῦτο νόμος ἦν: *tunc enim nondum erat apud Romanos iuris libertatiſque aequabilitas, ſed olim eorum reges ius, ſi quando opus erat,* EDICTIS *conſtituebant, et, quod ab ipſis ita fuerat con-*

 ſtitu-

ſtitutum, id pro lege erat. Ita ego interpretor locum, quem vulgo de rerum iudicatarum auctoritate accipiunt, quum τάττεσθαι τὰς δίκας non ſit *lites ordinare*, ſed *iura conſtituere*, et τὸ δικασθὲν non *iudicatum*, ſed *ius conſtitutum* manifeſto ſignificet, et hoc modo omnia clara ſint ac perſpicua.

§. V.

Quid *manus regia*, *l.* 2. §. 1. *D. de orig. iur.*

Ex his vero, quae hactenus diſſeruimus, iam facile intelligitur, quid ſibi velit Pomponius, dum *initio ciuitatis omnia* MANV *a regibus* GVBERNATA *eſſe*, refert, *l.* 2. §. 1. *D. de orig. iur.* nec non Tacitus, qui *Annal. lib. III. cap.* 26. *Romulum Romanis, vt libitum, imperitaſſe*, ſcribit. Quidam haec de adductiſſimo nulliſque circumſcripto legibus imperio interpretantur, et hinc vel grandem dicam ſcribunt Pomponio, vel totam illam legem ſecundam de origine iuris νοθεύοντας poſtulant, quod potiſſimum fecit vir eximius, Scipio Gentilis *in Diſſ. de principe Romano*, §. 2. non alia ratione in eam ſententiam adductus, quam quod penes reges Romanorum ſummum ac liberum rerum omnium arbitrium fuiſſe, neget Dionyſ. Halicarnaſſ. *Antiquit. Romanar. lib. II. cap.* 7. *ſeqq. et cap.* 14. Sed quid tunc fiet de Tacito, cuius verba multo facilius in hunc ſenſum detorqueri poſſent? Et vbi, quaeſo, regibus Romanorum tam impotentem dominatum vel Pomponius, vel Tacitus vindicauit? Neuter his locis, vt recte obſeruauit Corn. van Bynkerſh. *Praetermiſſ. pag.* 16. *ſeqq.* de reipublicae Romanae forma egit, quam rem Pomponius, a §. 14. demum exſequitur, ſed de origine iuris ciuilis, qualiſque fuerit eius ſtatus, quum populus Romanus tum ſine lege certa, ſine iure ſcripto agere inſtituiſſet? Reſpondet Pomponius, tum *reges manu omnia gubernaſſe*, Tacitus, *eos fere, vt lubitum, imperitaſſe.* Vterque recte. Quemadmodum enim in ſocietate domeſtica, quae nullis certis legibus regitur, paterfamilias omnia manu regit, et pro libitu imperat, id eſt, praecipit iubetque, quid a familia fieri velit: ita idem euenire oportebat Romae, quum nondum iure certo regeretur ciuitas. Vere ergo *manus regia* ſunt edicta, quibus reges omnia gubernabant. His etiam *imperitabant fere, vt libitum erat*, non quaſi, quidquid liberet, licitum eſſe crediderint, ſed quia, deficiente lege, nullis adhuc limitibus coërcita

cita fuerit illa edicendi imperandique poteſtas, Vbi vero vi vel iure non prohibemur, ibi *naturalis eſt facultas eius quod cuique facere* LIBET. §. 1. *Inſt. de iure perſon.*

§. VI.

Quibus poſitis, ne id quidem obſcurum eſſe poterit, quomodo eiectis regibus eadem edicendi poteſtas peruenerit ad omnes, qui Romae honores gerebant. Penes reges initio et imperium in bellis, et curam ſacrorum, et ius denique rogandi populum et ad patres referendi, quin et iuris dicundi poteſtatem fuiſſe, ex Liuio et Dionyſio Halicarnaſſ. ſatis conſtat: adeoque et de his omnibus eos edicta reddidiſſe, nemo dubitauerit. Iam ſacrorum cura paullatim in pontifices, alioſque ſacerdotes tranſcripta eſt ab ipſis regibus, adeo, vt iam Numa, teſte Liuio, *Hiſtor. lib. I. cap.* 20. *omnia publica priuataque ſacra pontificis ſcitis ſubiecerit*, et pauciſſima ſupereſſent ſacra publica, quae reges ipſi obibant, et quorum cauſſa, iis eiectis, creabatur *rex ſacrificulus.* Liu. *lib. II. cap.* 2. Hinc fieri non poterat, quin iam ſub ipſis regibus pontifices ius de ſacris edicendi acciperent. Reliqua regum munia omnia, abrogato illis imperio, in conſules transferebantur, adeoque hi non modo bella, ſicut antea reges, gerebant, ſed et populum rogabant, ad patres referebant, iurique dicundo praeerant, vt recte iudicet Liuius *lib. II. cap.* 21. *conſulatu nihil ex regia poteſtate eſſe deminutum, ſed omnia iura, omnia inſignia primos conſules tenuiſſe*: et hinc Dionyſius *Antiquit. Rom. lib. X. cap.* 1. *pag.* 627. obſeruet, conſulibus, poſtquam regnari deſierit, cum alias regum partes, tum iuris dicundi poteſtatem ceſſiſſe. Vere ergo tum conſulatus erat *regiae maieſtatis imperium*, vti illud Liuius vocat *lib. IIII. cap.* 2. et inter regnum et conſulatum, ſi a nomine, numero, et imperii duratione diſceſſeris, nullum fere diſcrimen intercedebat. Quum ergo tum, teſte Pomponio, *leges regiae exoleuiſſent, et ciues iterum incerto magis iure et conſuetudine agere coepiſſent, quam per latam legem: l.* 2. *§.* 3. *D. de orig. iur.* quid nouum, ſi conſules, exemplo regum, *manu omnia gubernauerint*, id eſt, propoſitis edictis, quid fieri omittiue vellent, denunciarint? Electis itaque regibus duo in vrbe *honorati* erant, qui edicerent: pontifices de rebus ſacris, et conſules de rebus bellicis, ciuilibus,

Regum munia poſtea varios magiſtratus et ſacerdotes obiiſſe. Hinc ius edicendi, regibus olim proprium, ad omnes fere magiſtratus et ſacerdotes eſſe deuolutum.

bus, et iure dicundo. Et ex illis quidem C. Papirius, ſtatim poſt regifugium ampliſſimum edictum propoſuit, ex quo deinde ius Papirianum natum: hi autem fere quotannis, quae e republica eſſent, praecipiebant, ceu ſequente capite oſtendemus. At vero ne conſulum quidem illa poteſtas perpetua fuit, maluitque populus eam, veluti in partes diſcerptam cum aliis magiſtratibus, a ſe creatis, communicare, quam nimiam his duobus attribuere potentiam. Hinc ius cenſum agendi, condendi luſtrum, diſciplinamque publicam cuſtodiendi CENSORIBVS; iuris dicundi poteſtatem PRAETORI; defenſionem plebis aduerſus patrum inſolentiam TRIBVNIS PLEBIS; curam aedium publicarum, ludorum, viarum, fori, et eorum omnium, quae ad decus vrbis pertinerent, AEDILIBVS CVRVLIBVS paullatim delegabat. Interdum etiam extra ordinem DECEMVIROS, TRIBVNOS MILITVM CONSVLARI POTESTATE, TRIVMVIROS rei publicae praeficiebat, vel in re trepida dici iubebat DICTATOREM, quem penes ſummum fere eſſet rerum omnium arbitrium. Vt iam praetermittam tot minores magiſtratus, qui paullatim, creſcente imperio, gliſcentibuſque negotiis publicis creari coeperunt. Plerique ergo horum magiſtratuum eadem poteſtate ſuam quiſque partem reipublicae adminiſtrabant, qua eam antea adminiſtrauerant conſules, ac proinde, deficiente iure ſcripto, licere ſibi exiſtimabant, *omnia manu gubernare*, id eſt, proponere edicta, tantiſper ſaltim, dum ipſi magiſtratu fungerentur, pro legibus in ciuitate valitura.

CAPVT IIII.

DE EDICTIS CONSVLVM, DICTATORUM, CENSORVM, TRIBVNORVM PLEBIS.

§. I. Errare, qui folos praetores, procoff. et aediles edicta propofuiffe ftatuunt. §. II. *Etiam* CONSVLES *edicta propofuiffe, et quidem non modo repentina*, §. III. *fed et ad perpetuam iuris dictionem pertinentia.* §. IIII. *Hos non modo, creatis praetoribus, fed et fub imperatoribus, iuris dictione aliqua effe gauifos.* §. V. *Edicta* DICTATORVM. *An vel a dictatoribus edicta nomen acceperint, vel dictatores ab edicendo dicti? An edictis fuis ius nouum introduxerint?* §. VI. *Edicta* CENSORVM, *tum repentina, tum perpetua.* §. VII. *Haec etiam* LEGES CENSORIAS *dicta effe.* §. VIII. *Edicta* TRIBVNORVM PLEBIS. *Ex edictis fuis hos etiam ius dixiffe.* §. VIIII. *An praetores, fcripturi edicta, femper in confilium adhibuerint tribunos plebis? Locus Ciceronis explicatus.* §. X. QVAESTORES *et* XXVIROS *edicta reddidiffe non videri.* §. XI. *Contra eam poteftatem fibi vfurpaffe* DECEMVIROS, TRIBVNOS MILITVM COS. POTESTATE, *et* TRIVMVIROS.

§. I.

QVum iam porro de variorum magiftratuum EDICTIS agendum fit, initio ftatim coarguendus erit vulgaris eorum error, qui praeter praetores, procoff. et aediles nullum alium magiftratum edicta propofuiffe cenfent. Quid? quod Iafon *in l.* 1. *pr. D. de nou. oper. nunc. n.* 7. folos praetores olim edixiffe ftatuit, ac edictum ideo definit, quod fit *lex, praetoris publico praeconio in albo defcripta, aliquid mandans vetansue.* Nam quamuis ignorare non poffet Iafon, etiam procoff. et aediles reddidiffe edicta: tamen et hos e praetorum numero fuiffe, pro temporum illorum infelicitate, credebat, idque didicerat ex gloffa, quae ad §. 7. *Inft. de iur. nat. gent. et ciu.* perperam fcribit, *praefides prouinciarum effe praetores, habentes fub fe officiales totius territorii, vt fit poteftas Florentiae*, itemque, *aediles quoque fuiffe ex praetoribus.* Sed vti falfum eft, aediles ex praetorum fuiffe numero, et praefides prouinciarum omnes ex prae-

Errare, qui folos praetores, procofs. et aediles edicta propofuiffe ftatuunt.

toribus ſumtos: ita non minus ratio fugit eos, qui vel ſolum praetorem, vel praeter eum non niſi procoſſ. et aediles edixiſſe ſibi perſuadent. Fraudi fuit viris doctis, quod horum praecipue edicta in iure noſtro celebrantur. Sed inde colligere non debebant, magiſtratibus reliquis id ius plane eſſe denegandum. Alia omnia enim diſcere potuiſſent ex *l.* 2. *§.* 10. *D. de orig. iur. l.* 52. *§.* 6. *D. de obl. et act.* ac in primis a Theophilo, qui in *Paraphr. §.* 7. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* diſerte docet, edicta propoſuiſſet τὺς ἄρχοντας, πολλὺς μὲν καὶ διαφόρυς, γενικῷ δὲ πάντας ὀνόματι κεκλημένυς: MAGISTRATVS POPVLI ROMANI, *id eſt, magiſtratus, quorum multi et varii fuerint, et communi nomine vocati ſint* MAGISTRATVS POPVLI ROMANI: poſtea vero, redditurus rationem, cur in eo paragrapho non niſi paucorum magiſtratuum edicta memorentur, ſtatim addit: Κατεξαίρετον δὲ τὸ νομοθετεῖν δεδώκασι τῷ πραίτωρι τῷ Οὐρβανῷ, καὶ τῷ πραίτωρι τῶν Περεγρίνων καὶ τοῖς AEDILIBVS CVRVLIBVS: *praecipue autem iuris conſtituendi poteſtas data eſt praetori vrbano, praetori peregrino, et aedilibus curulibus.* Praeterea errantes in ordinem reuocare potuiſſent Franc. Hotomannus, Herm. Vulteius, Camillus Borellus, et Guil. Maranus, quorum hic *in Paratitl. pag.* 100. ille *de edict. magiſtr. lib. I. cap.* 17. §. 6. *ſeqq.* iſti denique in *Commentariis ad d.* §. 7. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* diſerte hanc edicendi poteſtatem magiſtratibus omnibus vindicarunt, quamuis in eo non adſentiar Marano, dum ipſe quoque, Iuſtinianum omnes omnino magiſtratus PRAETORIS vocabulo comprehendiſſe, credidit. Vetus enim illa vocabuli notio, qua omnes magiſtratus a *praeeundo* PRAETORES dictos eſſe, nouimus ex Liu. *Hiſtor. lib. VII. cap.* 3. et Feſto in *praetor. port.* iam pridem ante Iuſtiniani tempora ita exoleuerat, vt non ſit veroſimile, vel Caium, vel Tribonianum, haec ſcribentes, de illa cogitaſſe. Et cur, quaeſo, praetori ibi iunxiſſent aediles curules, ſi eo vocabulo omnes in vniuerſum magiſtratus Romanos complecti voluiſſent?

§. II.

Etiam conſules edicta propoſuiſſe, et quidem non modo repentina,

Et primo quidem ſatis certum eſt, exactis regibus edicta propoſuiſſe CONSVLES, et quemadmodum antea *edicta regia*, ita poſtea *conſularia* ſummam in ciuitate auctoritatem eſſe conſequuta. Eorum quaedam *extemporaria* erant ac *repentina*, quorum permulta iam collegit Barn. Briſſonius *de form. lib. III. pag.* 279. quae-

quaedam ad amplissimam, quae initio iis competebat, *iuris dictionem* pertinebant. Praeterea in aliis eadem semper verba sollemnia consuetudinis seruandae caussa retinebant, in aliis nulli certae formulae vel conceptioni verborum sese putabant adstrictos. Prioris generis erat edictum, quo senatum vocabant, in quo coss. consuetudinis seruandae caussa semper hac formula vtebantur: SENATORES QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET. Vnde illud *tralatitium* vocat Gell. *Noct. Attic. lib. III. cap.* 18. quamuis formulam ipsam non semel mutatam esse, constet ex Liu. *lib. II. cap.* 1. *lib. XXIII. cap.* 32. et Festo in *qui patres, qui conscripti, pag.* 393. et in *senatores, pag.* 431. Posterioris generis edicta fere innumera passim occurrunt. Aliis enim futura denunciabant comitia, Gell. *lib. XIII. cap.* 15. Liu. *lib. XXXV. cap.* 24. aliis SCta sese exsequuturos pollicebantur, vti apud Liu. *lib. XXXVIIII. cap.* 17. aliis indicebant delectum. Liu. *lib. II. cap.* 24. Valer. Max. *lib. VI. cap.* 3. *ex.* 4. nautas in classem dandos imperabant, frumentaque intra certum diem in vrbes conuehi iubebant, Liu. *lib. XXII. cap.* 11. aliis eos, a quibus turbas aut tumultum metuebant, vrbe ac Italia submouebant. Cic. *pro P. Sext. cap.* 13. vt iam praetermittam alia, veluti quibus aliquando collega collegae obnunciabat, quod Bibulum Caesari fecisse referunt Cicero *ad Attic. lib. II. epist.* 21. et Sueton. *Iul. cap.* 20.

§. III.

Enimuero praeter ista repentina atque extemporaria quaedam et *perpetuae iuris dictionis caussa* in albo habebant consules, de quibus Dionys. Halicarnass. *lib. X. cap.* 1. *pag.* 627. Ὡς δὲ ἐπαύσαντο μοναρχέμενοι, τοῖς κατ' ἐνιαυτόν ὑπατεύουσιν ἀνέκειτο τά τε ἄλλα τῶν βασιλέων ἔργα, καὶ ἡ τοῦ δικαίου διάγνωσις, καὶ τοῖς ἀμφισβητοῦσι πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ ὁτουδήτινος ἐκεῖνοι τὰ δίκαια οἱ διαιροῦντες ἦσαν· τούτων δὲ τὰ μὲν πόλλα τοῖς ἐπιτρόποις τῶν ἀρχόντων ἀεισίνδην ὑποδεικνυμένων ἀκόλουθα ἦν ἐπὶ τὰς ἀρχάς. Ita Dionysius, cuius verba paullo obscuriora hunc in modum reddidit interpres nouus: *sed imperio regio ad annuum consulum magistratum translato, inter cetera regia officia iuris quoque cognitio ad eos translata est, atque*

sed et ad perpetuam iuris dictionem pertinentia.

illi,

illi, lite inter litigatores quacumque de caussa orta, iura decidebant. Huius autem iuris magna pars erat penes summos magistratus, qui ex ordine optimatium creabantur, eosque in ipso magistratu sequebantur. Quae quidem sensum Dionysii paullo rectius exprimunt, quam versio vetus, at nec ipsa tamen satis plana ac perspicua videntur. Ostendere enim voluit scriptor πολιτικώτατος, exactis regibus, iuris dicundi potestatem cum aliis regum praerogatiuis ad consules transiisse, *constitutaque* ab iisdem *iura* pleraque, tamquam tralatitia, ad successores migrasse. Id quod plane de edictis, ad perpetuam consulum iuris dictionem pertinentibus, accipiendum est. Talia enim quotannis fere proposuisse consules, et inde patet, quod Dionysius *Antiqu. lib. II. cap.* 28. *pag.* 97. inter ceteras caussas, cur de compilandis legibus XII. tabularum cogitarit populus, et hanc non postremam fuisse ait, *ἵνα μὴ συμμεταπίπτῃ τὰ κοινὰ δίκαια ταῖς τῶν ἀρχόντων ἐξουσίαις, ne ius commune mutaretur cum potestate magistratuum.* Atqui magistratus tum nulli erant, praeter consules, adeoque hos, propositis edictis, non secus, ac postea praetores, permulta adiuuandi, supplendi, corrigendique iuris ciuilis gratia edixisse, nemo facile dubitauerit.

§. IIII.

Hos non modo, creatis praetoribus, sed et sub imperatoribus, iuris dictione aliqua esse gauisos.

At haec quidem omnia ad illa pertinent rei publicae tempora, quibus nondum Romae praetor iuris dicundi caussa fuerat constitutus. Quid vero creato iam praetore? Immo quid sub ipsis imperatoribus, quibus, (vt eleganter Tacitus *Annal. lib. I. cap.* 3.) *eadem magistratuum vocabula, nihil prisci et integri moris, omnibus, exuta aequalitate, iussa principum adspectantibus*? Sane, quamuis creatis praetoribus permultum decederet iuris dictioni consulum, multoque plus illa detrimenti paullatim caperet sub principibus, quum et consulatus, et ipsius praeturae luminibus praefecturae vrbana ac praetoriana magnopere officerent: non parum tamen alucinantur, qui praeter voluntariam iuris dictionem nihil omnino veteris potestatis consulibus tunc superfuisse existimant. Errauit hunc errorem ipse Guil. Maranus in *Paratitl. Dig. pag.* 134. idque eo magis ego miror, quo adcuratius ille alioquin subducere rationes solet. Nobis compertum est, et libera re publica, et sub principatu con-

consulibus suam constitisse iuris dictionem, quamuis non omnino amplissimam. Si qui, libera adhuc re publica, praetoris iuris dictionem abrogatam volebant, ii adpellare solebant consules, eiusque rei insigne exemplum est apud Valer. Max. *Histor. lib. VII. cap.* 7. *ex.* 6. Sed et sub imperatoribus de caussis quibusdam iuris dictio erat penes consules et praetores simul, ita tamen, vt illi de maioribus summis, hi de minoribus cognoscerent: *l.* 19. §. 1. *D. de iuris dict. l.* 27. *D. de reb. auct. iud. possid.* id quod in fideicommissis potissimum fuisse obseruatum, ex Vlpiani *Fragm. tit.* 24. §. 12. et Quinctiliani *Instit. orat. lib. III. cap.* 6. pridem animaduerterunt Iac. Cuiac. *Obs. lib. XXI. cap.* 34. et Anton. Schulting. *in Iuris prud. vet. anteiustin. pag.* 662. Accedit, quod iudices arbitrosque etiam a consulibus datos colligi potest ex *l.* 32. *D. de iudic. l.* 50. *D. de condit. et demonst.* Quin et alia contentiosae iuris dictionis vestigia expressissima deprehendere licet in *l.* 99. *D. de verb. signif.* quae aeque, ac paullo ante laudatae ex VLPIANI *lib.* I. et *lib.* III. *de officio consulis*, quibus ex instituto explicata videtur consulum iuris dictio, decerptae sunt. Denique P. Iuuentius Celsus refert, patrem suum in consilio Ducennii Veri cos. fuisse, et quidem, quum cognosceretur de fideicommisso, quod Otacilius Catulus a liberto concubinae suae reliquerat, filia vero ideo praestare noluerat, quod libertus, viuo Otacilio, testatore, decessisset. *l.* 29. *pr. D. de legat.* 2. Non itaque omnem plane iuris dictionem, creatis praetoribus, amiserunt consules, neque sub imperatoribus ista potestate plane exciderunt: vt vix dubitandum videatur, quin et iis ipsis temporibus edicta quaedam, ad iuris dictionem suam comparata, reddiderint. Quamuis enim illa parum celebritatis consequuta sint, ac proinde vix eorum mentionem factam esse ab auctoribus, fateamur: exstat tamen locus insignis Dionis Cassii *lib. LV. pag.* 552. ex quo patet, Augustum coss. potestatem edicta sub initium magistratuum proponendi restituisse. En verba: Τὸν δ' οὖν Τιβέριον ἐς τὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἀρχὴν ἀντὶ τοῦ Δρούσου προαγαγὼν, τῇ δὲ ἐπικλήσει ἐκείνῃ ἐγαύρωσε, καὶ ὕπατον αὖθις ἀπέδειξε· γράμματά τε κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, καὶ πρὶν ἐς τὴν ἀρχὴν ἐσελθεῖν ἐκθεῖναι πρὸς τὸ κοινὸν ἐποίησε: *ceterum Tiberium ad imperatorum munus prouehens, imperatorio ob id nomine decoratum consulem iterum*

rum fecit, iussitque eum, more antiquitus recepto, antequam magistratum iniret, LITTERAS *publice* PROPONERE. En *litteras sub initium magistratus publice propositas*, quae nihil aliud sunt, quam EDICTA. En testimonium, id Tiberio concessum esse, non tamquam nouum quid, sed κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, *secundum morem maiorum.* Vt vel ex hoc vnico testimonio intelligamus, et antiquitus edicta iuris dictionis perpetuae caussa proposuisse consules, et eum morem ne sub imperatoribus quidem plane exoleuisse.

§. V.

Edicta *dictatorum.*

An vel a dictatoribus edicta nomen acceperint, vel dictatores ab edicendo dicti.

An edictis suis ius nouum introduxerint?

A consulibus ad DICTATORES progredimur, qui extra ordinem aliquando, rebus trepidis, dici solebant, instituto sane plerumque saluberrimo. Hi vero, quum rei publicae propemodum cum potestate regia praeessent, et in eo priscos imitabantur reges, quod manu omnia regerent, propositis edictis, quae, teste Liuio *Histor. lib. VIII. cap.* 34. *pro numine olim obseruata sunt.* Quin adeo veluti proprium dictatoribus erat, reddere edicta, vt alii *edicta a dictatoribus*, alii hos ab *edictis* nomen tulisse, statuerint. Priorem sententiam amplexus videtur Isid. Hispal. *Orig. lib. VIIII. cap.* 3. *dicti*, inquit, DICTATORES, *quasi principes et praeceptores, vnde et magistri populi nominantur: vnde et* EDICTA *dicuntur.* Contra Dionysius *Antiquit. Romani lib. V. cap.* 82. *pag.* 336. posteriori suffragatur, dictatoremque adpellatum scribit διὰ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κελεύειν καὶ διατάττειν, ὅ, τι θέλῃ τά τε δίκαια, καὶ τὰ καλὰ τοῖς ἄλλοις, ὡς ἂν αὐτῷ δοκῇ, *a potestate edicendi iubendique arbitrio suo, quidquid vellet, et quod aequum et bonum videretur.* Id quod et Plutarchum velle existimo, dum *in Marcello*, *pag.* 312. dictatorem ita dictum scribit, διὰ τὸ μὴ προτιθέναι ψῆφον ἢ χειροτονίαν, ἀλλ' ἀφ' αὑτοῦ τὰ δόξαντα προστάττειν, *quod neque ex SC. neque ex plebiscito, verum ex sua sententia, quae visum esset*, EDICERE *soleat.* Quamuis vero neutra vocabuli origo magis vera videatur, quam illa a Varrone *de lingua Lat. IIII. cap.* 14. tradita, puta quod dictator vocatus sit, *quasi qui a consule* DICERETVR, *et cui* DICTO *audientes essent omnes*, et ipsa potius nominis forma argumento sit, a DICTANDO nomen esse inditum dictatori: res ipsa tamen certa est, puta sollemne dictatoribus fuisse, edicere,

cere,

cere, quae e re publica viderentur. Ita exempli gratia M. Valerius, dictator, tumultuantes ob creditorum saeuitiam ciues edicto ad sanitatem reuocauit apud Liuium *lib. II. cap.* 30. Ita L. Furius, dictator, edicto indixit iustitium, Liu. *lib. VII. cap.* 28. L. vero Sulla inimicos et opulentissimum quemque *crudelissimis edictis*, vti Florus *lib. III. cap.* 21. vocat, proscripsit: quemadmodum, dissimilis moribus, Iulius Caesar, populis sociisque, bene de se meritis, scriptis perhonorifice edictis eximia priuilegia concessit, Ioseph. *Antiqu. Iud. lib. XIIII. cap.* 17. vt alia dictatorum edicta, quorum permulta apud Liuium, aliosque veteres memorantur, praetermittam. Ceterum quum breue atque extraordinarium esset hoc dictatorum imperium: facile est ad existimandum, edicta quoque eorum non nisi repentina ac temporaria fuisse, neque ad noua iura constituenda, veteraque corrigenda supplendaue, pertinuisse. *Dictatores*, inquit Ant. Schulting. *Πρώτ. lib. I. tit. 2. §. 10. pag. 33. nouum ius iubere potuisse, nondum hactenus probatum est: immo dictatores leges tulere, adeoque Quirites rogarunt, an eas vellent et iuberent: quin et tribunos plebis ob dictatores magistratu non abiisse, docent Polyb. Histor. lib. III. pag. 331. et Plutarch. Quaest. Rom. pag. 283.*

§. VI.

Edicta *censorum* tum repentina tum perpetua.

Proxima consulari potestas Romae erat CENSORVM, qui quamuis proprie iuri dicundo haud vacarent, multis tamen aliis negotiis grauissimis distringebantur. Nam et censui agendo, condendoque lustro, et seruandae emendandaeque disciplinae, et locandis agris operibusque publicis praeerant. Quae pleraque fere non facilius, quam propositis edictis explicabantur. Eorum etiam alia *subitaria* ac *repentina*, alia *perpetua* fuisse animaduerto. Prioris certe generis fuere illa C. Claudii Pulcri et Tib. Sempronii Gracchi censorum, delectum edictis seuerissimis adiuuantium, apud Liu. *Histor. lib. XXXXIII. cap.* 16. itemque Cn. Domitii et L. Licinii Crassi, rhetores Latinos vrbe exesse iubentium apud Sueton. *de clar. rhetor. cap.* 1. et Gell. *Noct. Att. lib. XV. cap.* 11. ac denique vicena illa perridicula, quae, suscepta morum praefectura, vno die Claudium imp. proposuisse refert Sueton. *Claud. cap.* 16. At multo notabilius est edictum CENSORIVM PERPETVVM, quod omnia, quae custo-

custodiendae disciplinae, coërcendaeque luxuriae caussa vmquam sanxerant censores, complectebatur, et cui successores, gliscentibus subinde vitiis, noua quaedam capita adstruxisse legimus: vt et hoc, prout singulis lustris proponebatur, partim TRALATITIVM, partim NOVVM fuerit. Exstat ea de re locus insignis Cornelii Nepotis *in vita Caton. cap.* 1. qui de seuera viri istius sanctissimi censura exponens: *Cato*, inquit, *censor cum eodem Flacco factus, seuere praefuit ei potestati. Nam et in complures nobiles animaduertit, et multas res nouas in* EDICTVM *addidit, quare luxuria reprimeretur, quae iam tum coeperat pullulare.* Habes itaque hic edictum censorium, ad emendationem morum, luxuriamque reprimendam comparatum, et tale quidem, quod non tantum ad posteros valuit, sed et nouis quibusdam additamentis subinde augebatur. Et sane insignia quaedam illius censorii edicti fragmenta, quae P. Licinius Crassus et L. Iulius Caesar illi addiderant, etiamnum supersunt apud Plinium. Is enim *Hist. nat. lib. XIII. cap.* 13. et *lib. XIIII. cap.* 14. seruauit edicta: NE QVIS VNGVENTA EXOTICA, NEVE VINVM GRAECVM AMINEVMQVE OCTONIS ASSIBVS AERIS IN SINGVLA QVADRANTALIA VENDERET. Et alibi a censoribus cautum esse testatur, VT GLANDIA ET GLIRES COENIS ADIMERENTVR. Vide *Hist. nat. lib. XIIII. cap.* 14. *lib. VIII. cap.* 57. et *lib. XXXVI. cap.* 1. de gliribus vero silueftribus, qui in deliciis fuere veteribus, praeter Apicium *lib. VIII. cap.* 57. et Nonnium *de re culin. lib. II. cap.* 2. confer viros doctos ad Petron. *Satyr. cap.* 31. Quum enim, vt est ingeniosa omnis voluptas, noua gulae irritamenta quotidie reperirentur: quotidiana etiam occasio erat censoribus, locupletandi edictum suum, et vincula iniiciendi luxuriae, in dedecus publicum magis magisque pullulanti.

§. VII.

Haec etiam *leges censorias* dicta esse.

Ceterum ex iisdem Plinii locis patet, etiam LEGIS CENSORIAE nomine venisse edictum istud censorium. Eo enim vocabulo diserte istud adpellatur *lib. XXXVI. cap.* 1. Id quod vel ideo monere visum est, quod viris quibusdam doctis ea dumtaxat edicta, quae de locationibus vectigalium operumque publicorum proponi solebant a censoribus, LEGES CENSORIAS dicta, videntur. Qua in re manifestus eorum error est. Tametsi enim fatendum sit, repentina etiam illa censorum edicta, eo vocabulo de-

designari a Cicerone *de Consul. prouinc. cap.* 5. et *de nat. deor. lib. III. cap.* 19. Varrone *de re rust. lib. II. cap.* 1. Festo in: *producit*, *pag.* 381. Alfeno Varo in *l.* 203. *D. de verb. sign.* ipsoque Plinio *Hist. nat. lib. XXXIII. cap.* 4. idque recte obseruarunt viri docti, Guil. Forner. *Selection. lib. I. cap.* 25. et Gundlingius *in Gundlingian. part. XVI. diss. I. §.* 26. non tamen inde colligi oportebat, ad perpetuum illud edictum censorium hanc adpellationem non pertinuisse. Quum enim Cicero *in Verrem I. cap.* 42. edictum a praetore quotannis propositum LEGEM *annuam* vocare non dubitarit: quid, quaeso, prohibuerit, quo minus edictum etiam censorium vocarint LEGEM CENSORIAM? Sed quis alia a nobis flagitet argumenta, quum vel solus Plinii locus rem conficere videatur?

§. VIII.

Amplissimam porro et TRIBVNORVM PLEBIS fuisse potestatem, nemo ignorat. Hinc nec dubitari potest, quin innumera eorum edicta quotidie prostiterint, sed extemporaria illa pleraque ac repentina. Quemadmodum enim in certaminibus tribuniciis vox eorumdem ex rostris quotidie exaudiebatur, ibique veluti quoddam regnum erat tribunicium, quoties plebem concionibus suis agitabant: ita et quotidie erat occasio, proponendi edicta, si quid a senatu plebeue fieri vellent. Hinc edicto eos iussisse legimus, vt senatus ante certum diem adesset: Cic. *ad diuers. lib. XI. epist.* 6. vt consules senatui dicto essent audientes interminatos, si aduersus consensum amplissimi ordinis vltra tenderent, in vincula se eos duci iussuros, Liu. *lib. IIII. cap.* 26. ne quisquam magistratuum munere suo fungeretur prius, quam lex, quam ipsi rogarint, perlata esset, Plutarch. *Tib. Gracch. pag.* 829. ne coss. socios Latinumque nomen Roma submouerent, pollicitos simul, se iis auxilio futuros. Plut. *in C. Gracch. pag.* 840. Sed talia passim apud Liuium aliosque veteres memorantur. Magis vero iam operae pretium fuerit, obseruasse, quod, quum tribunis plebis etiam iuris dicundi potestas non plane nulla esset, maxime si a ciuibus, qui se iniquo iudicio oppressos existimabant, adpellarentur, ii procul dubio et perpetuae istius iuris dictionis suae caussa edicta, ex quibus deinde ius dicerent, exemplo praetorum proposuisse videantur. Tale certe, nisi me omnia fallunt, fuit illud, quod, teste Cicerone *Verr. II. cap*: 41. tribuni plebis proposuerunt: NE CVI LICE-

Edicta tribunorum plebis. Ex edictis suis hos etiam ius dixisse.

RET ROMAE ESSE, QVI REI CAPITALIS DAMNATVS ESSET. Ex eo enim edicto ius postea dicebant, quumque Sthenius quidam, passus sententiam, Romam aduersus edictum venisse diceretur, accusatumque eo nomine defenderet Cicero: de collegii sententia pronunciabant tribuni plebis: NON VIDERI STHENIVM IMPEDIRI EDICTO, QVO MINVS EI LICERET ROMAE ESSE.

§. VIIII.

An praetores, scripturi edicta, semper in consilium adhibuerint tribunos plebis? Locus Ciceronis explicatus.

Ad alia licet properantibus, non tamen praetereunda nobis videtur quaestio, an etiam praetorem, scripturum edictum adiuuerint tribuni plebis? Hoc enim adfirmare video virum doctissimum, qui nuper nescio quas *praetoris Romani vindicias* scripsit, simulque inde duxisse argumentum, quo probaret, praetorem, si vel maxime voluisset, iura ciuilia euertere edictis suis non potuisse. Vid. Cortii *Vindic. praet. Rom.* §. 6. *p.* 7. *seqq.* Res omnis redit ad locum Ciceronis *de offic. lib. III. cap.* 20. quem ipsi adduxeramus *Antiqu. Rom. lib. I. tit.* 2. §. 23. *not. n.* vbi Cicero: *ne noster quidem*, inquit, *Gratidianus officio boni viri functus est tum, quum praetor esset, collegiumque praetorum tribuni plebis adhibuissent, vt res nummaria de communi sententia constitueretur. Iactabatur enim temporibus illis nummus sic, vt nemo posset scire, quid haberet. Conscripserunt* COMMVNITER *edictum cum poena atque iudicio, constituerantque, vt omnes simul in rostra post meridiem descenderent. Et ceteri quidem alius alio. Marius e subselliis in rostra recta, idque, quod communiter compositum fuerat, solus edixit. Et ea res, si quaeris, ei magno honori fuit. Omnibus vicis statuae, ad eas tus et cerei. Quid multa? Nemo vmquam multitudini fuit carior.* Haec Cicero, cuius ex verbis recte colligitur, aliquando de vtriusque collegii, praetorii puta ac tribunicii, sententia communi edicta composita fuisse, non autem tribunos plebis a praetoribus, edicta de iuris dictione sua conditoris, adhibitos fuisse in consilium, neque his quidquam statuere licuisse illis inscìis atque imprudentibus. Nam quod ad illud Marii Gratidiani facinus attinet, non tam tribuni plebis a praetoribus, quam hi ab illis, fuerant adhibiti. Deinde tum non agebatur de edicto, ad iuris dictionem perpetuam pertinente, sed de repentino et peculiari, quod rei nummariae ratio, eo tempore perturbatissima, flagitabat. Praeterea rem illam ideo de communi vtriusque collegii sententia videbatur consti-

conſtitui oportere, quia et tribunorum plebis erat, dare operam, ne quid inde plebs detrimenti caperet, et praetorum, laeſis inde iudicium dare. Edictum enim conſcribendum viſum *cum poena et iudicio*; et tales actiones poenales a praetore, non a tribunis plebis proponi ſolebant. Quae etiam ratio eſt, cur non vnum alterumue ex praetorum collegio, ſed praetores omnes conſilio illi intereſſe voluerint tribuni. Nam nummus eiusque vſus communis cum peregrinis eſt ciuibus, adeoque et vrbani et peregrini praetoris tribunalia eius modi querelis perſonabant. Quumque malum iſtud gliſcens in ciuitate, variiſque implicitum fraudibus, non modo priuatis, ſed et publicis iudiciis coërcendum videretur: nihil iuſtius profecto erat, quam vt et praetores reliqui, quibus quaeſtiones, maxime ex lege Cornelia de falſis ſortito obuenerant, adhiberentur. Quis ergo ex illo vno edicto, de re nummaria, ad vtriuſque collegii curationem quodammodo pertinente, communiter conſcripto, colligat, praetores de ſua quoque iuris dictione reddituros edicta, conſilia communicare cum collegio tribunicio debuiſſe? Et qui fieri denique potuiſſet, vt M. Marius Gratidianus conſcripti tam prudenter edicti laudem non modo collegis, ſed et tribunis plebis interuerteret, ſi iam populo Romano notum perſpectumue fuiſſet, praetorem nihil edicere poſſe, niſi de tribunorum plebis ſententia? Quae quum ita ſint, veriſſimum quidem eſt, praetores tribunoſque plebis aliquando communiter edicta compoſuiſſe de rebus, ad vtriuſque collegii curationem poteſtatemque pertinentibus: at nihil alterutros ſine alterius collegii conſilio ac ſententia edicere potuiſſe, id vero nec ex illo Ciceronis loco, nec vllo alio idoneo teſtimonio argumentoue demonſtrari poſſe arbitramur.

§. X.

Quaeſtores et xxuiros edicta reddidiſſe non videri.

De QVAESTORVM et XXVIRORVM edictis quod dicam, me vix habere fateor. Quamuis enim quaeſtoribus non defuiſſe videatur occaſio, de praeda venumdanda, vectigalibus et tributis colligendis, adminiſtratione aerarii, ſimilibuſque rebus, eorum curae demandatis, edicta reddendi, et tale quid feciſſe videri poſſit M. Cato Vticenſis, cuius ſeueram quaeſturam emendatamque totius aerarii adminiſtrationem maxime collaudat Plutarch. *in Cat. min. pag.* 766. neſcio tamen, an vllius edicti quaeſtorii proferri poſſit exemplum, quod libera adhuc republica

ca prodierit. Sub imperatoribus inualuerat, vt QVAESTORES PRO PRAETORIBVS Siciliae, Galliae Narbonensi, aliisque prouinciis praeessent, ceu ex marmoribus Gruterianis *pag.* 466. 3. 437. 6. 494. 8. 481. 1. 303. 1. et 388. 5. demonstrauit Ez. Spanhemius *de vsu et praest. numism. diss. X. pag.* 161. *tom. II.* Hos vero edicta prouincialia, aliorum praesidum exemplo, proposuisse, vix dubitare licet. At quaestorum vrbanorum alia erat ratio, eosque vix quidquam, nisi iussu senatus ac coss. et dictatorum, nec non censorum auctoritate ac imperio egisse, verosimile est. Multo minus, ergo edicta magistratuum, qui XXVIRORVM vocabulo comprehendebantur, vsquam exstare, obseruauimus. Quin dubitare licet, an ea vmquam exstiterint, quia de rebus, ad eorum curationem pertinentibus, libera adhuc re publica praetores ac aediles, et postremis temporibus ipsos principes edixisse, argumento esse possunt edicta vialia, adcuratissima industria exposita ab Eu. Ottone *de tutel. viar. publ. tota parte III.* Accedit, quod quum iste XXuiratus veluti primum esset honorum tirocinium, adeoque illustres adolescentes fere istis honoribus fungerentur, illi omnes vix ea auctoritate praefuisse videantur, vt ipsi propositis edictis iura constituere auderent, sed potius in eo vnice elaborarint, vt leges, superiorumque magistratuum edicta, solerter exsequerentur. Saltim tutissimum hic fuerit ἐπέχειν, remque parum exploratam relinquere in medio, donec certiora in partem alterutram doceamur.

§. XI.

Contra eam potestatem sibi vsurpasse decemuiros, tribunos militum consulari potestate, et triumuiros constituendae reipublicae.

Magis pro certo adfirmari posse crediderim, edicta proposuisse DECEMVIROS, LEGVM FERENDARVM CAVSSA CREATOS, TRIBVNOS MILITVM CONSVLARI POTESTATE, et TRIVMVIROS CONSTITVENDAE REI PVBLICAE. Quum enim hi aliquando primum in re publica locum extra ordinem tenuerint, et vel loco consulum fuerint, vel superius consulatu adfectarint imperium: quis dubitaret, quin iidem iure suo vsi, edicta varia reddiderint, prout consules fecisse vidimus? Decemuiros Liuius *lib. III. cap.* 34. primo statim istius magistratus sui anno, *ingenti hominum exspectatione decem tabulas proposuisse*, refert, quae deinde centuriatis comitiis fuerint perlatae. Atqui promulgatio legum fieri solebat, proposito edicto, quo, ante quem diem comitia essent futura, denunciabatur, ex quo edicto sollemnem formulam

NE.

NE QVIS MAGISTRATVS MINOR DE CAELO SERVASSE VELIT, profert Gell. *Noct. Att. lib. XIII. cap.* 15. Eosdem decemuiros Liuius *lib. III. cap.* 38. Senatores omnes ruri absentes *acciri iussisse, senatumque in diem posterum* EDIXISSE, scribit. Quod ad tribunos militum consulari potestate attinet, quamuis et horum edicta rarius apud Liuium aliosque veteres memorentur, eos tamen constat habuisse delectus, comitia indixisse, aliaque obiisse consulum officia, quae rite sine edictis vix poterant explicari. Denique triumuirorum rei publicae constituendae edictum sane non vnum ipsi supra ex Iosepho et Appiano attulimus, et, si alia exempla non exstarent, vel solae istae ferales proscriptionis tabulae, quas non sine horrore Roma adspexit, argumento esse possent luculentissimo, edicta eorum non dicam leges correxisse, sed plane pro legibus fuisse, neminemque hiscere ausum esse contra tricipitem istam et fatalem Romanorum libertati tyrannidem.

CAPVT V.

DE EDICTIS PRAEFECTORIIS.

§. I. *Transitio ad magistratus sub principatu ituentos.* PRAEFECTORVM PRAETORIO, VRBI, *et* AERARIO *potentia et dignitas.* §. II. *Edicta* PRAEFECTORVM PRAETORIO. §. III. *Quid* τύποι γενικοὶ, *formae generales,* ἐπαρχικῶν *libri?* §. IIII. *Quamdiu illi edicta noua proponere consueuerint?* §. V. *Edixisse etiam* PRAEFECTOS VRBI. §. VI. *Elegans edictum L. Turcii Aproniani, praefecti vrbis, de venditione carnium.* §. VII. *Variae ad illud obseruationes. Quid* MICARE? *quid* SVB EXAGIO VENDERE? *quid* SEVVM *et* SVBIVGVLARE? *Officia praefecti vrbi.* §. VIII. *Alterum Turcii Aproniani edictum de suariis et ordinibus, qui suariam faciunt. Quid* TITVLVS CANONIS VINARII. §. VIIII. *Edicta* PRAEFECTI ANNONAE. *An* PATRICII *etiam edixerint? Quid* ῥωμαϊκὰ τῶ μαγίςρῳ λεγόμενα *apud Harmenopulum?* §. X. *Edicta* PRAEFECTORVM AERARII. *Quid* PENDERE SVB EDICTO?

§. I.

Transitio ad magistratus sub principatu inuentos. *Praefectorum praetorio, vrbi, et aerario* potentia et dignitas.

PRoximum iam esset, vt de praetorum atque aedilium edictis ageremus, nisi sub imperatoribus noua quaedam nata essent magistratuum vocabula, vel ignota libera adhuc re publica, vel in alia plane notione accepta. Hi noui magistratus, quum non modo praeturae, sed omnium reliquorum honorum luminibus vel maxime offecerint, hic non omnino videntur praetermittendi. Inter illos primo fere loco fuerunt PRAEFECTI PRAETORIO, quorum potestas, initio tantum militaris, in tantum paullatim excreuit, vt Zosimus *Hist. lib. II. cap.* 32. eam τὴν ἀρχὴν δευτέραν μετὰ τὰ σκῆπτρα, *magistratum ab augusta dignitate secundum*; Herodianus vero *Histor. lib. V. cap.* 1. πρᾶξιν οὐ πολύ τι ἐξουσίας καὶ δυνάμεως βασιλικῆς ἀπολείπουσαν, *potestatem, quae non multum absit a principatu*, Socrates denique *Hist. eccles. lib. II. cap.* 16. μείζονα ἄλλων τῶν ἀρχόντων ἐξουσίαν, δευτέραν δὲ μετὰ βασιλέα, *maiorem ceteris magistratibus potestatem, et secundam ab imperatore*, adpellare non dubitarint. Nec minus PRAEFECTORVM VRBI potestas multum paullatim cepit incrementi, quum imperatores illis non tantum omnem vrbis curam, et pleraque, quae antea ad aedilium curulium curationem pertinuerant, sed et ius gladii, magnamque iuris dictionis praetoriae partem in vrbe ac intra centesimum ab ea lapidem concederent. Par praeterea urbanae huius ac praefectorianae praefecturae erat dignitas, quin in senatu primus praefecto vrbi locus, ceu praeclare docuit Philipp. Berterius *Pithan. diatrib. I. cap.* 3. *pag.* 811. *tom. IIII. Thesaur. jur. ciu.* Is enim solus, ut de se ait Rutilius Numat. *Itiner. lib. I. v.* 157. *regebat iura Quirini.* Is solus erat, *ad quem*, teste Symmacho *lib. X. epist.* 30. *ciuilium rerum summa pertinebat*,

Quique caput rerum, Romam, populumque, patresque,
Tantum non PRIMO *rexit sub* NOMINE:

Vt in *Mosella* cecinit Ausonius *v.* 409. Denique et in AERARII PRAEFECTOS omnis aerarii fiscique cura paullatim translata est, vt quaestoribus, quorum antea haec erat administratio, praetoribusque, quos quaestoribus antea surrogarant principes, praeter nudum dignitatis vocabulum vix quidquam superesset. Quum itaque non alio consilio noui isti magistratus creati essent a principibus, quam vt veterum auctoritas ac potentia tanto magis euilesceret: illis cum aliae praerogatiuae, tum in primis ius reddendi edicta datum est, vt iura vetera ad statum monarchi-

cum

cum tanto facilius inflecterent, et ciues, quibus atrocior insideret priscae libertatis memoria, cogerent in ordinem, obsequioque, quale desiderat regnum, sensim adsuefacerent. De his vero edictis praefectoriis iam paucis erit exponendum.

§. II.

Et primo quidem ad PRAEFECTOS PRAETORIO quod attinet, tam ampla atque illustris eorum erat iurisdictio, vt fere non alii, quam iurisconsulti eximii, ad istud fastigium eueherentur. Quare eo minus videtur dubitandum, quin varia proposuerint edicta, non repentina tantum atque extemporaria, sed et alia ad perpetuam iurisdictionem comparata, ceu iam recte obseruauit Eu. Otto *in Papiniano, cap.* 14. §. 4. Probari id potest luculento Alexandri Seueri imp. testimonio, quod exstat in *l.* 2. *C. de offic. praef. praet. orient. et Illyrici* : FORMAM, *a praefecto praetorio datam, etsi* GENERALIS *sit, minime legibus vel constitutionibus contraria, si nihil ex auctoritate mea innouatum est, seruari aequum est.* FORMAM enim GENERALEM, (pro qua Accursius in codicibus quibusdam parum emendatis *normam generalem* inuenerat), nihil aliud esse, quam edictum, paullo post demonstrabimus. Quemadmodum itaque edictum praetorium erat forma iurisdictionis, in foris aliorum magistratuum : ita et sedi praefectorianae sua erat forma generalis, id est, edictum, iuris dictionis praefectorianae caussa propositum, ad cuius normam ius dicebatur ab iis, qui vice principis iudicabant. Neque tamen et repentina deerant praefectorum praetorio edicta, maxime, quum, quidquid paene constituerent imperatores, id deinde praefecti praetorio edictis suis publicarent, seque illud exsequuturos minarentur. Vnde frequentes in constitutionibus principum formulae, quibus praefectis praetorio negotium dant, vt constitutiones suas *omnibus iudicibus prouinciarum intiment, l. vlt. C. Th. de itin. mun. proposito programmate celeberrimis in locis anteferant, l.* 37. *C. Th. de haeret. edictis propositis diuulgent, faciantque, vt ad omnium notitiam peruenirent, l.* 26. *C. Th. de cohort. l vlt. C. Th. de decurion. et silent.* eas denique *praelata oraculi auctoritate firment, l. vn. C. Th. si per obrepr.* de quibus videndus Iac. Gothofred. *in Comment. ad Cod. Th. tom. I. pag.* 3. qui et in *Notit. dignit. pag.* 317. *tom. V.* huc refert formulas et subscriptiones: *data epistola praefecto, cui haec sacra fuerat antelata, l.* 6. *C. Th. de cohort. missa a praefecto praetorio, l.* 3. *C. Th. ne quid publ. data epistola P. P. l.* 8. *C. Th.*

Edicta praefectorum praetorio.

Th. de numerariis. Sed vt exemplo res fiat clarior, exſtant apud Baronium *ad ann.* 418. *n.* 18. *et* 20. acta quaedam aduerſus Pelagium et Caeleſtium, haereticos, quae ex tribus codicibus MSC. multo emendatiora edidit Steph. Baluzius ſub finem *Notar. ad Saluianum et Vincent. Lirinenſem*, *pag.* 374. In illis primum occurrit Honorii et Theodoſii augg. reſcriptum ad Palladium, praefectum praetorio, *datum prid. Kalendas Maias Rauennae DD. NN. Honorio XII. et Theodoſio VIII. augg. conſulibus*, quo capita dogmatis exſecrandi, Caeleſtium ac Pelagium, vrbe expelli, ſectatores vero eorumdem ad tribunalia pertrahi, ac deportatione puniri iubent. Quum vero adiecisſent principes: *iuuat autem per omne paene imperium noſtrum, qua mundus extenditur, huius modi promulgata diffundi: ne ſcientiae ſor e diſſimulatio paſtum praeſtet errori, atque impune ſe quiſque putet audere, quod condemnatum vigore publico ſeſe finxerit ignorare:* Palladius, praefectus praetorio, vna cum collegis in continenti hoc edictum propoſuit: *Iunius Quartus Palladius, Monaxius et Agricola, iterum praefecti praetorio dixerunt*, lege *edixerunt*,) *contra Pelagium atque Caeleſtium, catholici dogmatis fidem, nefandis tractatibus deſtruentes, ſententia principis inualuit, vt venerabili vrbe ſummoti, bonorum concilio mulctarentur. Hoc ergo omnes admoneri oportet* EDICTO, *ne quis ſiniſtrae perſuaſionis erroribus credulum praeſtet adſenſum. Et ſi ille ſit plebeius ac clericus, qui in caliginis huius obſcoena reciderit, a quocumque tractus ad iudicem, ſine accuſatricis diſcretione perſonae, facultatum publicatione nudatus, irreuocabile patietur exſilium. Nam ſuperna maieſtas, vt non colligit exſecrandam ignorationem, ita ineptae diſputationis reiicit iniuriam.* PROPOSITVM EXEMPLVM EDICTI. Hactenus edictum praefectorium, quo principum conſtitutionem publicauit Palladius. Nec tamen aliae quoque occaſiones deeſſe potuerunt praefectis praetorio, edicta proponendi, exſtantque talium exempla, quibus denunciabant, quos ex officio ſuo eiecerint, diuerſiſque iuſſerint inhaerere muneribus, *l.* 10. *C. Th. de diuerſ. offic.* quibus prouinciales iubebant conuenire, *l.* 7. *C. Th. de metall.* ſimiliaque quam plurima.

§. III.

Quid τύπος γενικός? Hactenus itaque ſatis, vt opinor, demonſtrauimus, praefectos praetorio propoſuiſſe edicta, et quidem non ſolum repentina ac peculiaria, verum etiam perpetua, quae vim legum obtinuiſſe,

tinuiſſe, obſeruat etiam vir doctiſſimus, Phil. Bertierius *Pithan. diar. I. cap.* 8. *pag.* 837. Iam vero porro ſciendum, poſterioris generis edicta praefectoria vocari etiam τύπους ſeu FORMAS, itemque γενικοὺς τύπους, ſeu FORMAS *generales*, *Nou.* 165. *in rubr. generales* FORMAS *ſublimiſſimae ſedis*, *l.* 16. *C. de iudic.* denique, (ne quis dubitet, formas edictaque eſſe συνώνυμα,) *generalia* EDICTA *ſublimiſſimae praetorianae ſedis. l.* 27. *C. de fideiuſſ.* Hae vero formae ſeu edicta, ad perpetuam praefectorum praet. iuris dictionem pertinentia, quae et condito iam edicto perpetuo, veluti ſub Alexandro imp. permagnam obtinebant iuris auctoritatem, in certos codices colligi conſueuiſſe, qui ΕΠΑΡΧΙΚΩΝ nomine venerint, iam obſeruauit Iac. Cuiacius *Obſ. lib. VI. cap.* 10. qui ibidem contendit, conſtitutionum principalium collectiones βασιλικὰ, magiſtrorum vel patriciorum edicta, in vnum congeſta librum, ῥωμαικὰ inſcribi ſolita. Qua de re tamen vltima huius capitis paragrapho diſpiciemus. Et ſane ex illis libris ἐπαρχικῶν quaedam paſſim citari videmus non modo a Conſtantino Harmenopulo in *prooemio Promtuarii* et *Lib. II. tit.* 25. *§.* 12. et Theodoro Balſamone *Nomocan. tit.* 8. *cap.* 13. verum etiam, (vt iam animaduertit Suareſius *in Notit. Baſilic. §.* 24.) in libris βασιλικῶν. Et quid pluribus opus eſt verbis, quum in ipſum ius Iuſtinianeum, quaedam huius modi edicta praefectoria migraſſe conſtet? *Nouellas* enim 165. et *tres inſequentes* nihil aliud eſſe, quam γενικοὺς ἤτοι ἐπαρχικοὺς τύπους, et rubricae indicant, et pridem docuerunt Cuiac. *ad Nouell.* 165. *et ſeqq.* et Anton. Auguſtin. *Paratitl. Nouell. extr.* quorum ille ſimul monuit, in *Nou.* 167. pro Βύσσου τοῦ ἐνδοξοτάτου ὑπάτου, legendum eſſe, Βύσσου τοῦ ἐνδοξοτάτου ὑπάρχου. Eo enim ὑπάρχου vocabulo non modo praefectorum vicarios, ſed et ipſos praefectos veniſſe, oſtendit Philippus Berterius, et proprium hoc fuiſſe praefectorum praetorio elogium, vt ἐνδοξότατοι ſeu *glorioſi* vocarentur, me obſeruare memini in *Comment. ad leg. Iul. et Pap. Popp. lib. II. cap.* 2. *§.* 2. *pag.* 143.

§. IIII.

Ceterum quum ſub imperatoribus Chriſtianis aliam veluti faciem induiſſet praefectura praetoriana, de qua videndus Zoſim. *Hiſtor. lib. II. cap.* 33. non abs re quaeritur, an et tum praefectis ſalua fuerit illa edicta reddendi poteſtas, et quamdiu ille mos in orbe Romano durarit? Ego hic diſcernenda puto orientale et

Quamdiu illi edicta noua proponere conſueuerint?

et occidentale imperia, quorum vt diuersa fata, ita et non eadem praefecturarum vtrobique potentia fuit. In oriente saltim ad Iustiniani vsque tempora edicta ista maximam in foro auctoritatem obtinuerunt. Nam vt iam non dicam de edictis seu *formis generalibus*, quas inter Nouellas reperiri paullo ante obseruaui, ipse Iustinianus Iuliano, praefecto praetorio rescribit *l.* 16. *C. de iudic. apertissimi iuris est, licere litigatoribus iudices delegatos, antequam lis inchoetur, recusare, quum etiam ex* GENERALIBVS FORMIS *sublimissimae tuae sedis statutum sit, necessitatem imponi, iudice recusato, partibus ad eligendos arbitros venire, et sub audientia eorum sua iura proponere.* Et Ioanni P. P. in *l.* 27. *C. de fideiuss. si fideiussor nullam quidem cautionem faciat, ostendens, se fideiussorem exstitisse, praesentibus autem tabulariis hoc confessus est, quod in fide sua eum suscepit, dubitabatur a Palaestina aduocatione, vtrumne post duos menses liberetur, quasi sine scriptis fideiussione facta, secundum* GENERALIA EDICTA *sublimissimae praetorianae sedis, an, vtpote, scriptura interueniente teneatur?* At in occidente, Gothorum armis fere oppresso, superstite licet praefectorum praetorio dignitate, edicta praefectoria paullo citius abierant in desuetudinem, vel si qua supererant vetera et tralatitia, nihil certe noui illis adstruebatur a successoribus. Diserte enim Cassiodorus *Var. lib. XI. epist.* 8. sub praefecturae suae auspicia ad prouinciales scribit: PRISCVS MOS *fuit*, NOVA IVRA *decernere, vt succedenti populo aliquid, quod omissum videbatur, adiungerent. Nunc autem sufficiens laus conscientiae est,* VETERA DECRETA *seruare. Erat ante genus hominum sub hac nouitate sollicitum, dum regulam vitae suae in aliena agnoscerent voluntate pendere. Modo vero vnusquisque nouit fixum, quod ab antiquissimis plenissime non dubitat constitutum. Sufficiunt ergo nobis iura, si non desit voluntas eximia.* Quorum verborum sensus est, non esse a se exspectandum edictum nouum, quale olim praefecti praetorio sub magistratus sui auspicia proponere consueuerint. Exoleuisse illum edicendi morem, nec locum in foro esse edictis nouis, quum iura antiqua edictaque tralatitia bonis ciuibus sufficere videantur.

§. V.

Edixisse etiam praefectos vrbi.

Progredimur ad PRAEFECTOS VRBI, quorum quam late patuerit iuris dictio, vel ex *titulo Digestorum de offic. praef. vrb.* intelligere est. Eam vero negotiorum caussarumque varietatem nouas

nouas subinde sanctiones, nouaque edicta parere oportuit, cum repentina et subitaria, tum ad perpetuam iuris dictionem sedis vrbanae comparata. Eadem enim hic omnia sunt, ac in praefectis praetorio. Quemadmodum enim hi in dioecesibus suis; constitutiones principum propositis edictis promulgabant: ita idem Romae et in prouinciis suburbicariis faciebant praefecti vrbi, eorumque vicarii. Vnde formulae: *praelata litteris ad* P. V. *l. 11. C. Th. de metat.* P. P. *in programmate vicarii* V. R. *l. 25. C. Th. de annon. et tribut.* quas debemus Iac. Gothofredo, qui etiam *tom. I. Cod. Th. pag.* 4. obseruauit, publicationem illam constitutionum principalium factam Romae esse in locis celebrioribus, veluti in foro Traiani, in foro Aproniani, in foro suario, in atrio Mineruae, quo vel maxime homines siue mercatus, siue negotiorum ciuilium caussa, quotidie confluebant. Ne et hic desit edicti huius modi exemplum, dabimus illud ex actis iisdem, quae supra a Baronio et Baluzio edita diximus. Quum enim Constantius, pater Valentiniani iunioris, Pelagianos, et in primis Caelestium, eorum antesignanum, ex vrbe et regionibus suburbicariis exesse, rescripto iussisset: Volusianus, praefectus vrbi, rescriptum istud hoc edicto promulgauit: VOLVSIANVS, *praefectus vrbi, dixit:* (fortassis *edixit,*) *hactenus Caelestium, diuinae fidei et quietis publicae turbatorem, iudiciis amica reis secreta subduxerunt. Iam leges etiam edicti persequentur absentem: cui, quod primum est, aeternae vrbis negatur habitatio, vt si vel in proximis fuerit diuersatus, debitum non euadat exitium. Pro merito etiam temeritatis atque ausus sui cunctos huius* EDICTI *cautione praemonemus, ne quis iniquus noxio latebram putet esse praebendam, ne quum huiusmodi sit posita poena, supplicium ac stilum necesse sit proscriptionis incurrere, quisquis reum diuinis humanisque rebus apud se putauerit occultandum.* Huius modi caussae aliae innumerae emergere potuerunt, et reipsa emerserunt quotidie, ob quas edicta extra ordinem ab iis essent proponenda. Sed talia curiosius conquirere iam non vacat. Multo enim maioris momenti sunt edicta praefectorum vrbi, perpetuae iuris dictionis caussa reddita, quibus noua subinde iura constituebant, prauas proscribebant consuetudines, aliaque salutaria, quae ad vrbis aeternae decus pertinere viderentur, sanciebant, non minore profecto auctoritate, quam libera olim republica a summis magistratibus factum fuerat. Hinc

H 2 Ammia-

Ammianus Marcellin. *lib. XXVII. cap.* 9. Praetextati laudans praetecturam: *adolescebat*, inquit, *gloria praeclari rectoris, plura et vtilia* DISPONENTIS. *Namque et meniana sustulit omnia, fabricari Romae priscis vetita legibus, et discreuit ab aedibus sacris priuatorum parietes, iisdem inuerecunde connexos: ponderaque per regiones instituit vniuersas, quum auiditati multorum, ex libidine trutinas componentium occurri nequiret.* Quod hic de parietum discretione, et ponderibus per regiones institutis commemorat annalium scriptor, id saepius constitutum nouimus. Nam nec iura vetera permittebant operibus publicis murisue ciuitatum, nedum templis quidquam coniungi, immittiue, *l. 9. D. de rer. diuis.* et postea legibus nouis Arcadii et collegarum aedificia priuatorum publicis operibus contigua destrui tollique iussa sunt. *l. 9. C. de aedific. priuat. l. 16. C. de oper. publ. l. 4. C. Th. eod.* vbi consulendus Iac. Gothofr. *Tom. V. pag.* 281. Sed et pondera etiamnum supersunt, praefectorum vrbi nominibus notata, veluti Q. Iunii Rustici, apud Gruter. *Inscript. pag.* 222. 1. quemadmodum et multo vetustius, a D. Iunio, L. F. Silano et L. Lucretio L. F. Tricipitino, quaestoribus vrb. anno v. c. 640. ex SC. factum, ex Lucae Paeti ICti *lib. V. de pond. Rom. et Graec.* edidit Thom. Remes. *Inscript. class. II. n.* 56. *pag.* 281. At de moenianis locus hic est notatu dignior. Meniana vel moeniana, Herodiano *lib. VII. extr.* ξύλων ἐξοχαὶ, aliis, testantibus glossis, ἐξωσαὶ vel ἐξωσάεια, ac denique in *l. 39. C. Th. de oper. publ.* παραπετάσια dicta, a quo, et qua occatione hoc nomen acceperint, ex Ascon. Paediani *scholiis in Diuinat. cap.* 16. et Festo in *Maeniana* satis notum est. Quum enim Maenius domum vendidisset Catone et Flacco coss. sibique excepisset ius vnius columnae, super quam tectum proiiceret prouolantibus tabulatis, vnde ipse posterique munus gladiatorium spectarent: hunc imitati alii, vel e lapide, vel e maceria, maeniana in porticibus aedificarunt, vel eadem foribus ac domibus adiecerunt, vnde prospectus esset in vicos et plateas. Id vero non poterat non molestissimum esse vicinis, in tanta semitarum viarumque vrbanarum angustia, de qua conqueruntur Cic. *Agrar. II. cap.* 35. M. Seneca *Controu. lib. II. cap.* 9. Iuuenal. *Sat. III. v.* 236. *et Sat. VI. v.* 78. ac proinde non mirum est, si de moenianis tollendis etiam priscis legibus cautum fuit, ceu ait Ammianus. At nescio tamen, quam id verum sit. Fuisse enim

in

in vrbe moeniana libera adhuc re publica; ex Val. Max. *Histor. lib. VIIII. cap.* 12. *ex.* 7. et Plin. *Hist. nat. lib. XXXV. cap.* 10. patet. Eadem adhuc visa sunt sub Caligula imp. ceu discimus ex Sueton. *Calig. cap.* 18. ac fortassis etiam sub Alexandro Seuero, si vera est species Vlpiani *l.* 2. §. 6. *D. ne quid in loc. publ.* Quin tantum abest, vt illius legis vetustioris, moenianis oppositae, vestigium me deprehendere meminerim, vt potius multo post Arcadius in *l.* 39. *C. Th. de oper. publ.* ea non omnia, sed quaedam tantum, quae aedibus publicis essent contigua, aut vnde incendii immineret periculum, destrui iusserit. Sed vt ad edicta praefectorum vrbi reuertamur, idem Ammianus Marcellinus *lib. XXVIII. cap.* 4. de Ampelio, praefecto vrbi, refert, eum laetum alias, et ad fauorem populi adipiscendum aptissimum, nonnumquam tamen rigidum fuisse. Id tamen in eo desiderat, quod, parum tenax propositi, a rigore isto multum remiserit, siquidem alias fieri potuisset, vt ciuitas ad pristinam frugalitatem reuocaretur. *Statuerat enim*, inquit, *ne taberna vinaria ante horam quartam aperiretur, neque aquam vulgarium calefaceret quisquam, vel ad vsque praestitutum diei spacium lixae coctam proponerent carnem, vel honestus quidam mandens videretur in publico.* En denuo congeriem edictorum ab illo praefecto vrbi propositorum. Ita nouas quotidie sanctiones exegit corruptissima populi Romani disciplina, quam viuis vbique coloribus depingit Ammianus, cuique emendandae impares fere erant bonae leges, vt facile adpareat, adulatorium esse istud Rutilii Numatiani *Itin. lib. I. v.* 159. elogium:

Nam quod nulla meum strinxerunt crimina ferrum,
Non sit praefecti gloria, sed populi.

§. VI.

Fortassis iam taedio futurum esset lectori, plura hic adcumulata videre edictorum a praefectis vrbi profectorum exempla. Et tamen tacere non possum, quin addam bina perelegantia L. Turcii Aproniani, praefecti vrbi, quae integra supersunt in marmore apud Gruter. *pag.* 747. 6. 7. Celeberrima olim Romae fuit gens Asteriorum Turciorum Aproniánorum, et bonarum litterarum studiosissima, cuius ideo cum laude meminit antiquissimus Virgilii codex Medicaeus, Asteriorum Turciorum iussu descriptus, de quo plura Henr. cardin. Norisius *Cenotaph. Pisan.* *diss.*

Elegans edictum *L. Turcii Aproniani*, praefecti vrbis, de venditione carnium.

diss. IIII. cap. 2. Io. Mabillon. *de re diplom. pag.* 354. Fabric. *Biblioth. Latin. tom. I. pag.* 220. et *Tom. II. pag.* 296. et Nic. Heins. in *Epistola*, cum aliis virorum doctorum epistolis edita a V. C. Petro Burmanno *tom. V. pag.* 193. *seqq.* Ex ea gente fuit noster L. Turcius Apronianus, quem cum Flauio Aproniano male confundunt Onuphrius Panuinius *in Fastis* et Iac. Gothofred. *ad Cod. Th. tom. V. pag.* 172. et *in Notitia dignitatum. Flauium* enim demum sub Iuliano imp. vrbi praefuisse, testatur Ammianus Marcellin. *lib. XXIII. cap.* 1. quum noster, ceu V. C. Lud. Ant. Muratorius *tom. I. Anecdot.* et ante eum Almeloueenius *in Fast. cons. pag.* 490. *edit. nou.* demonstrauit, Constantio iterum et Constante AA. coss. anno erae Dionysiacae 339. praefectura vrbana functus sit. Id quod etiam patet ex marmore Tiburtino apud Gruter. *pag.* 1079. 1.

CONSTANT.
CONSTANTIS.
AVGVSTORVM.
SENATVS.
POPVLVSQVE.
ROMANVS.
PONTEM. REFECIT.
CVRANTE L. TVRC.
APRONIAN. PRAEF.
ASTERIO. V. C.
FLAM.

nec non ex alio *pag.* 466. 7. ex quo et aetatem, et parentem, et filium, et religionem denique Turcii nostri perspicimus:

ASTERII.
L. TVRCIO. APRONIANO. V. C.
FILIO. L. TVRCI. APRONIANI. V. C.
PRAEFECTI VRBIS. NEPOTI
L. TVRCI. SECVNDI. C. V. CONSVLIS.
QVAESTORI. PRAETORI. QVINDECIM
VIRO. SACRIS. FACIVNDIS. CORREC
TORI TVSCIAE ET VMBRIAE. OMNI.
VIRTVTE. PRAESTANTI. STATVAM.
EX. AERE. ORDO. SPOLETINORVM.
AD MEMORIAM. PERPETVI. NOMINIS.
CONLOCAVIT.
CVRANTIBVS. FL. SPE. V. P. ET CONDO
NIO. TAVRO. IVN.

POST.

POST. AMANTI. ET. ALBINI. CONS.

Huius ergo L. Turcii Aproniani, viri, et antiquitate generis et dignitatibus quam maxime conſpicui, bina exſtant edicta, quorum alterum ita ſe habet:

EX. AVCTORITATE. TVRCI APRONIANI. V. C. PRAEFECTI VRBIS.

RATIO. DOCVIT. VTILITATE. SVADENTE. CONSVETVDINE. MICANDI. SVBLATA. SVB. EXAGIO. POTIVS. PECORA. VENDERE. QVAM. DIGITIS. CONLVCENTIBVS. TRADERE. VT. ADPENSO. PECORE. CAPITE. PEDIBVS. ET. SEVO. LACTANTE. ET. SVBIVGVLARI. LANIO. CEDENTIBVS. RELIQVA. CARO. CVM. PELLE. ET. INTERANEIS. PROFICIAT. VENDITORI. SVB. CONSPECTV. PVBLICO. FIDE. PONDERIS. COMPROBATA. VT. QVANTVM. CARO. OCCISI. PECORIS. ADPENDAT. ET. EMTOR. NORIT. ET. VENDITOR. COMMODIS. OMNIBVS. ET. PRAEDA. DAMNATA. QVAM. TRIBVNVS. OFFICIVM. CANCELLARIVS. ET. SCRIBA. DE PECVARIIS. CAPERE. CONSVEVERAT. QVAE. FORMA. INTERDICTI. ET. DISPOSITIONIS. SVB. GLADII. PERICVLO. PERPETVO. CVSTODIENDA. MANDATVR.

§. VII.

Tale eſt illud Turcii Aproniani Edictum, quod obſeruationibus quibuſdam hac occaſione illuſtrare iuuat. Dicitur illud propoſitum eſſe EX AVCTORITATE TVRCI APRONIANI V. C. PRAEFECTI VRBIS, quod et in altera edicti parte repetitur. Quamuis vero alias ipſa edicta vocentur *auctoritates*, nec in iure noſtro hoc ſenſu ignorata ſint *auctoritas magiſtri officiorum*, *l. 9. C. de aquae duct. auctoritas iudicis*, *l. vn. C. Th. ſi cert. pet. edicti perpetui auctoritas*, *l. 3. C. de edend. iuris auctoritas*, *l. 10. C. Greg. de pact. et tranſact.* vt praetermittamus exempla, quae eam in rem collegit Iuretus *ad Symmach. Epiſt. lib. III. epiſt. 69.* hic tamen *auctoritas* iuſſum Turcii Aproniani notat, ſenſuſque eſt, eius iuſſu et praecepto edictum marmori inciſum eſſe. Frequens enim in marmoribus eſt huius formulae vſus, et opera publica ſaepe ibi facta eſſe dicuntur vel ex AVCTORITATE IMP. vel EX AVCTORITATE PRAEF. VRBI, cuius rei exemplum eſt apud Gruter. *pag.* 222. I. Ipſum, quod ſequitur, edictum agit de venditione carnium; quia etiam *cura carnis omnis*, *vt iuſto pretio praeberetur*, *ad curam praefecturae vrbanae pertinebat. l. 1. §. 11. D. de off. praef. vrb.* Eius vero edicti tria ſunt capita, quorum

Variae ad illud obſeruationes. Quid micare? quid ſub exagio vendere? quid ſeuum et ſubiugulare? Officia praefecti vrbi.

quorum vno Turcius Apronianus pecorum mactatorum carnes non *micando*, sed ad trutinae examen vendi iubet: altero, ne officia inde sibi quidquam spoliorum nomine vindicent, grauiter prohibet: tertio denique sanctionem poenalem, eamque seuerissimam subiungit. Primo capite, vt iam monui, CONSVETVDINE MICANDI SVBLATA, SVB EXAGIO POTIVS PECORA VENDI, QVAM DIGITIS CONLVCENTIBVS TRADI, iubet, quod postea etiam constitutione generali ratum habuit Valentinianus *A. l. 4. C. Th. de suar.* Erat autem *micatio* species sortitionis, per digitos subito expansos facta, qua ad liquidum perducebatur, venditorne emtoris, an hic illius, numerum atque aestimationem sequi deberet. Vnde Varro, *apud* Nonium *de propriet. serm. cap. 4. §. 303. pag. 681.* MICANDVM *erit cum Graeco, vtrum ego illius numerum, an ille meum sequatur.* Quumque hoc sortitionis genus lucem vel maxime requireret, ne alteruter falsum nunciaret digitorum numerum, ac proinde veteres, virum integrum vitae incorruptaeque fidei descripturi, *dignum esse illum*, dicerent, *quocum in tenebris mices*: vid. Erasm. *Adag. chiliad. 1. cent. 8. adag. 23.* non ineleganter in marmore nostro micatio fieri dicitur DIGITIS CONLVCENTIBVS, quemadmodum glossa vetus ab Henrico Stephano edita: *micat*, λαγχάνει, ΛΑΜΠΕΙ, id est, *sortitur vel lucet.* Vnde falli videntur, qui malunt: DIGITIS CONLVDENTIBVS. Ceterum ea sortitio veteribus erat familiarissima non modo in sponsionibus, diuisionibus, aliisque certaminibus, sed et in contractibus et negotiis ciuilibus. Apud Nonnum sane *in Dionysiac. lib. XXXIII. v. 77. seqq.* micando inter se contendere finguntur Cupido et Hymenaeus, arbitro Ganymede, isque lusus ibi ita describitur:

Φιλακρήτων δ' βολάων
Λαχμὸς ἔην, μεθέπων ἑτερότροπα δάκτυλα χειρῶν,
Καὶ τὰ μὲν ὀρθώσαντες ἀνέσχεθον, ἄλλα δὲ καρπῷ
Χειρὸς ἐπεσφήκωτο συνήορα σύζυγι δεσμῷ.

Vino vero insanientium iactus et
Sortitio erat talis, quae sequitur vtrimque conuersos digitos manuum
Dum alios erectos proiiciebant, alios carpo
Manus, veluti vinculo quodam nexos, constringebant.

Et in *Paraphr. Ioann. cap. 19. v. 24.* item auctor ritum hunc adcom-

adcommodans hiſtoriae ſacrae ; milites inducit de inconſutili Chriſti tunica ita colloquentes :

Οἴνοπα μὴ σχίζωμεν ἀληθέα τόνδε χιτῶνα
Θέσκελον ἀμφιέποντα τύπον ξένον· ἀλλ᾽ ὑπὲρ αὐτοῦ
Δάκτυλα χειρὸς ἀφέντες ἐκήβολα σύμβολα νίκης
Λαχμῷ πάντες ἴδοιμεν ἀδηρίτῳ, τίνος ἔσαι.

Purpuream ne diſſecemus veram hanc tunicam ,
Diuinam habentem formam peregrinam : ſed pro ipſa
Digitos manus iacientes , procul iacta ſigna victoriae ,
Sorte omnes videamus , contentionis expertes, cuius futura ſit.

Eodem itaque ſortiendi et micandi ritu in foris pecuariis et macellis antehac vſi fuerant Romani. Micando enim, non licitando in ſingula pondo, pretia carnibus ſtatuebant, quin ne trutina quidem explorabant earum pondus , ſed omnia veluti fortunae aleae committebant. Quo contrahendi ritu quum fieri non poſſet , quin contrahentium alteruter aliquando ſatis enormiter laederetur : RATIONE DOCENTE, ET VTILITATE SVADENTE, illam micandi conſuetudinem ſuſtulit , et SVB EXAGIO POTIVS PECORA VENDI iuſſit Turcius Apronianus, VT SVB CONSPECTV PVBLICO FIDE PONDERIS COMPROBATA , QVANTVM CARO OCCISI PECORIS ADPENDAT , ET EMTOR NORIT , ET VENDITOR. *Exagium* eſſe trutinam, res ipſa docet , et iam ex gloſſis nomicis conſtat, in quibus ἐξάγιον eſt *penſatio* , ἐξαγιάζειν , *examinare* , *perpendere* , quo ſenſu etiam Theodoſius et Valens imperatores vocabulum accipiunt in *Nouell. Theod. et Val. XXV.* Non tamen vniuerſum occiſi pecoris corpus adpendi ſolebat , ſed demtis CAPITE , PEDIBVS , SEVO LACTANTE , ET SVBIVGVLARI , quae partes LANIO CEDEBANT. De ſeuo Plin. *Hiſt. nat. lib. XI. cap.* 37. *cornigera* , inquit , *vna parte dentata* , *et quae in pedibus talos habent* , SEVO *pingueſcunt : biſulca ſciſſiſue in digitos pedibus* , *et non cornigera* , ADIPE. Turcius tamen non omne ſeuum lanioni addicit , ſed lactans tantum , id eſt, mollius illud , et pinguedini propius. Ei addidit *ſubiugulare* , quamuis boues et pleraque alia animalia iugulo proprie dicto deſtitui , idem obſeruet Plinius *Hiſt. nat. lib. XI. cap.* 49. in eo tamen falſus , quod *vni homini iugulos eſſe* , ſcribit , quum et ſimiis, talpis , ſciuris, muribus Alpinis iugulos eſſe , iam obſeruarit

 Dale-

Dalechampius. ἀναλογικῶς itaque Turcius per *subiugulare* intelligit partes sub initium pectoris obuias, et iugulis humanis proximas. Has solas cum capite et pedibus, nec non seuo lactante sibi retinere ex hoc edicto poterant laniones, quum contra RELIQVAM CARNEM CVM INTERANEIS PROFICERE VENDITORI oporteret. Vbi tamen manifesto rescribendum EMTORI, nisi dicere malis, idem euenisse hic Turcio, vel lapicidae. quod saepe iurisconsultis, aliisque vetustis scriptoribus, contigisse obseruant Cuiacius *Obs. lib. XII. cap.* 23. et Radulp. Fornerius *Rer. quotidian. lib. III. cap.* 28. *lib. IIII. cap.* 9. vt emtoris venditorisque vocabula confunderent. Hactenus primum huius edicti caput. Altero cauit Turcius, ne ex officiis quisquam praedam ex carne venali caperet. OFFICIA praefecti praetorio, alias *officium vrbanum*, *l. vlt. C. Th. de nauicul. officium vrbicariae praefecturae*, *l.* 2. *C. Th. de cond. in publ. horr. vrbanicians officiales*, *l.* 2. *C. Th. eod.* itemque *praefectiani l.* 1. *et l.* 20. *C. Th. de diuin. off.* generatim erant omnes administri praefecti vrbis, at ex his tamen quidam in specie hoc nomine veniebant. Hinc in marmore nostro recensentur TRIBVNVS, OFFICIVM, CANCELLARIVS, et SCRIBA. Nam sub dispositione praefecti vrbi erant TRIBVNI PLEBIS, *l.* 74. *C. Th. de decurion.* quibus eius modi munera delegasse videtur praefectus, quum vetera illa non amplius admitteret forma reipublicae Sub eodem erat OFFICIVM, id est, domestici adsessores et iudices veluti ordinarii, qui praefecti nonomine cognoscebant, decernebantque, et aliquando etiam *primates*, *officii* dicebantur, *l.* 3. *C. Th. de adsess. dom. et cancell.* porro CANCELLARII, quibus cancelli, id est, praetoria et secretaria curae erant, vt rite ornarentur, nec promiscue eo omnibus pateret aditus, ceu ex Agathia et Cassiodoro docuit Iac. Gothofredus *ad Cod. Th. tom. I. pag.* 71. denique SCRIBAE, quorum antesignanus *primoscrinius* vocabatur. *l. vlt. C. Th. de suar.* Hi omnes quum antea COMMODA quaedam et PRAEDAM, id est, certam carnis partem, sibi DE PECVARIIS capere consueuissent: Turcius noster Apronianus, DAMNATA illa PRAEDA, et per hanc FORMAM INTERDICTI, id est, EDICTI sui, et DISPOSITIONIS prorsus sublata, GLADII PERICVLVM interminatus est omnibus, hoc edictum suum IN PERPETVVM NON CVSTODIENTIBVS. Ex quo patet, ad iuris dictionem perpetuam pertinuisse hoc Turcii Aproniani edictum, nec pro repentino aut tem-

temporario illud habendum esse, ceu vel inde patet, quod illud incisum marmori in perpetuum exstare voluit. Apronianus. Ceterum mirari quis posset supplicii grauitatem et legem aedilitiam sub gladii periculo sancitam. Sed quum ad eas sordes, eaque flagitia prolapsa esset ciuitas, vt, iudice Ammiano Marcell. *lib. XXVIII. cap. 4. nec Epimenides Cretensis, si fabularum ritu ab inferis excitatus redisset ad. nostra, solus purgare suffecisset Romam*, quia *maxima plerosque labes insanabilium flagitiorum oppresserit*: gliscens improbitas acriore fraeno coërcenda videbatur, a qua sua sponte, et sine supplicii metu abhorruissent ciues, si maiorum suorum veteris gentis togatae similes esse voluissent.

§. VIII.

Eodem marmore et alterum comprehenditur Turcii Aproniani edictum, quod ad SVARIOS pertinet. De iis enim illum quaedam sanxisse, nemo mirabitur, qui *et forum suarium sub praefecti vrbi cura fuisse, et ceterorum pecorum, siue armentorum quae ad huiusmodi praebitionem spectabant, ad ipsius curam pertinuisse*, meminerit. *l. 1. §. 11. De de offic. praef. vrb.* Est vero hoc edictum alterum tale:

Alterum *Turcii Aproniani* edictum de suariis et ordinibus, qui suariam faciunt. Quid *titulus canonis vinarii*?

EX. AVCTORITATE. TVRCI. APRONIANI
V. C. PRAEF. VRB.

LICET. FORMAM. DISPOSITIONIS. ACTA. CONTINEANT. AD. FIDEM. TAMEN. GESTORVM. PLENIVS. MEMORIAE. TRADENDAM. TABVLAM. PLACVIT. ADFIGI. QVAE. PVBLICARET. ORDINEM. RERVM. QVOM. SVARIOS. VIDEREMVS. DAMNIS. ADFECTOS. ET. EOS. ETIAM. ORDINES. QVI. SVARIAM. FACIVNT. PROVIDIMVS. HIS. LEVAMEN. ET. EX. TITVLO. CANONICO. VINARIO. VT. VIGINTI. QVINQVE. MILLIA. AMPHORARVM. ANNVA. CONSEQVANTVR. SVB. EA. DIVISIONE. VT. DVAE. PARTES. SVARIIS. TERTIA. VERO. HIS. ORDINIBVS. SVFFICIANT. QVI SVARIAM. RECOGNOSCVNT. ITA. VT. IIDEM. ORDINES. IVXTA. CONSVETVDINEM. TAM. PROPRIVM. QVOD. ADPELLATVR. QVAM. ANNONAS. EXSOLVANT. ET. MODERATIONE. ADHIBITA. PERINDE. A. POSSESSORE. SVSCIPIANT. ATQVE. SVSCIPERE. SVNT. SOLITI. ANTIQVO. MORE. PRAEEVNTE. INTERDICENTES. NE. INORMIA. ILLA. INDEBITAQVE. PRAESTENTVR. QVAE. TAM. TRIBVNVS. QVAM. PATRONI. DIVERSI. ET. VARIA. CONSEQVEBANTVR. OFFICIA. CONTRA. QVOD. INTERDICTVM. SI. QVI. AVSI. FVERINT. DE. COMMVNI. LARGIRI. ET. SCRIBAE. QVIDAM. CETERIQVE. POENAE. SVBIACENT.

 Exem-

Exemplo eſt hoc perelegans edictum, non ſufficere viſum eſſe magiſtratibus, edicta ſua contineri actis, vel ex albo aliquamdiu pependiſſe, ſed eos etiam illa marmoribus vel aeri incidenda curaſſe, AD. FIDEM. GESTORVM. MEMORIAE. TRADENDAM. PVBLICANDVMQVE. ORDINEM. RERVM. Id quod vel maxime obſeruatum eſſe in promulgandis priuilegiis ac beneficiis, certo ordini conceſſis, ſupra *cap.* 2. §. 4. oſtendimus. Non mirum itaque eſt, hoc quoque edictum non cedro, ſed marmore, dignum viſum eſſe, quod ad *ſuariorum*, *ordinumque*, *qui ſuariam faciebant*, priuilegia pertinebat. De SVARIIS in vtroque Codice tituli exſtant ſingulares, de iiſque prolixe agunt Iac. Cuiac. *ad Codic. lib. XI. tit.* 17. Iac. Gothofredus *ad Cod. Th. tom. V. pag.* 168. at multo planius atque adcuratius Thom. Reineſ. *Inſcript. pag.* 145. vbi eos ita adcuratiſſime deſcribit: *collegium ſuariorum memoratur apud Gruterum* Inſcript. *pag.* 361. I. 3. *Hi cum boariis et pecuariis vnum corpus conſtituebant*, *et cum bonis*, *heredibus*, *poſteriſque ſuis*, *et vniuerſa agnatione*, *munere procurandae carnis bubulae*, *ſuillae*, *et obſoniorum*, *quae imperatores et fiſcus plebi vrbanae militibuſque praetorianis ad quatuor millia pondo diurna elargiri ſolebant*, *certis per annum diebus praebitionis*, *quod ſuaria functio et ſuarium obſequium dicitur*, l. 1. C. Th. de ſuar. pecuar. et ſuſcept. vin. *obnoxii erant*, *eoque animalia apud Apulos*, *Lucanos*, *Bruttios*, *et Samnites*, *qui ſues et boues*, *ceu canonem*, *praediis et patrimoniis impoſitum*, *pendebant*, *conquiſita ad vrbem tranſmittere*, *vel acceptis a poſſeſſoribus*, *qui ſuariam recognoſcebant*, *pro ſingulis porcinae libris pretiis*, *quae vſus publicae conuerſationis per Campaniam attuliſſet*, *hoc eſt*, *ſecundum annonam fori*, *quam deprehenderint*, *vt loquitur Donatus in Terent. Phorm. ſuo periculo ſpeciem porcinae adſatim praebere tenebantur*, *dicti etiam porcinarii vrbis aeternae. l.* 6. *C. Th. eod.* Ex quibus verbis ſimul intelligitur, quinam fuerint *ordines ſuariam recognoſcentes*, *vel facientes*, omnes nimirum, qui apud Apulos, Lucanos, Bruttios, et Samnites ſues de praediis ſuis praeſtare iis ſuariis tenebantur. Nec magis iam obſcurum eſt, cur DAMNIS ADFECTI adhuc dicantur et SVARII, ET II ETIAM ORDINES, QVI SVARIAM FACIEBANT. Quum enim vel ſues ex tam diſſitis regionibus Romam ſuo periculo transferre, vel pretium, non quale Romae, ſed quale in locis illis vſus ſtatuebat, recipere cogerentur: vtrumque cum alea coniunctum eſſe experiebantur

bantur

bantur, adeoque modo ſuarii, modo ordines ſuariam recognoſcentes maximum capiebant detrimentum, et hinc quotidianae alterutrorum audiebantur querelae. Quibus demum commotus Turcius Apronianus, vtriſque LEVAMEN PROVIDIT, ſtatuitque, VT EX TITVLO CANONICO VINARIO XXV. MILLIA ANNVA CONSEQVERENTVR. *Tituli* iis temporibus erant omnia genera functionum publicarum, *l. vlt. C. Th. de equor. collat. l.* 49. *C. Th. de operib. publ.* qui et *tituli canonici* ſeu *canones titulorum*, itemque *canonicae illationes*, nec non *ſollemnes et canonicae penſitationes* vocabantur. *l.* 36. *C. Th. de annon. l.* 16. *C. Th. de bon. proſcript. l.* 40. *C. Th. de epiſcop. l.* 2. *C. Th. de concuſſ. aduoc.* Et hae quidem praebitiones annis ſingulis erant praeſtandae, eoque diſtinguendae a *titulis ſuperindictitiis*, ceu adpellantur *d. l.* 36. *C. Th. de annon. l.* 3. *C. Th. de decurion. et ſilentiar.* Quum ergo alii frumentum, alii aurum argentumue, alii naues, alii veſtes, alii equos quotannis inferre tenerentur: in legibus eorum temporum paſſim occurrunt titulus annonarius, *l.* 4. *C. Th. tribut. in ipſ. ſpec.* frumentarius, *l.* 1. *et* 3. *C. Th. de frum. vrb. Conſt.* qui et *canon populi* Romani apud Lamprid. *Elagab. cap.* 27. et *canon vrbicarius l.* 2. *l.* 3. *C. de can. frum. vrb. Romae, Lib. XI.* nauium, *l.* 2. *C. Th. de Alexandr. pleb. primat.* canon aurarius, *l.* 13. *C. Th. de extraord.* metallicus, *l.* 4. *C. Th. de metall.* veſtium, veſtes canonicae, veſtis collatio annua, *l.* 2. 3. *C. Th. de milit. veſt. l.* 1. *C. Th. de diſtr. pign. quae tribut. cauſſ.* equorum, *l.* 14. *de nauicul.* ſimiliumque rerum, quae alioquin generatim *inlationes*, *l.* 40. *C. de epiſc. canonicae ſpecies*, *l.* 1. *C. Th. de exact. indictiones*, *l.* 1. *C. de prox. ſacr. ſcrin. penſitationes*, *l.* 2. *C. de lucr. aduoc. praebitiones*, *l.* 4. *C. Th. de tribut. in ipſ. ſpec. infer.* immo et *ſolatia* in *Nou. Theod. et Valent. de releu. ad aer. vel don. poſſ.* vocantur. Nec deerant, qui vinum in vſum plebis Romanae quotannis tenebantur praeſtare, vnde ſingularis *titulus canonis vinarii*, ſeu *arca vinaria*, cuius mentio fit *l.* 11. *C. de ſuſcept. l.* 3. *C. Th. de calcis coctor.* et apud Symmach. *lib. VII. epiſt.* 79. *lib. VIIII. epiſt.* 121. *lib. X. epiſt.* 42. *et* 47. Ei vino canonico ſuſcipiendo conſtituti erant certi *ſuſceptores*, *d. l.* 11. *C. de ſuſcept.* ſubiecti *rationali vinorum*, qui *ſub diſpoſitione viri illuſtris, praefecti vrbi fuiſſe* dicitur in *Notit. imp. occid. pag.* 15. *edit. Pancirol.* Ex quo iam facile patet, vnde tam inſignem vini quantitatem ſuariis et ordinibus, qui ſuariam faciebant, adſignare potuerit praefectus vrbi, ad damnum, quod illi ſe paſſos

esse conquerebantur, quodammodo resarciendum. Quandoquidem tamen suarii pretium, in Campania locisque vicinis vsu receptum, recipere tenebantur, id vero plerumque procul dubio vilius erat, quam quo pecora Romae, in populosissima vrbe, venibant, adeoque aleam magis subire cogebantur suarii, quam ordines suariam recognoscentes, hinc illa adsignata vtrisque XXV. millia amphorarum vini canonici ita diuidi iusserat Turcius, VT DVAE PARTES SVARIIS, TERTIA VERO HIS ORDINIBVS, SVFFICERET, QVI SVARIAM RECOGNOSCERENT. Quam diuisionem postea ratam habuerunt Valentinianus et Valens augg. *l.* 4. *C. Th. de suar.* dum suariis adsignant *septem et decem amphorarum millia*, id est, fere duas tertias XXV. millium amphorarum, quas iam antea iis adsignauerat Turcius Apronianus. Addidit vero huic beneficio certas leges, et ordinibus quidem suariam facientibus iniunxit, vt IVXTA CONSVETVDINEM, TAM PROPRIVM, QVOD ADPELLATVR, QVAM ANNONAS EXSOLVERENT; suariis vero, VT, MODERATIONE ADHIBITA, PERINDE A POSSESSORIBVS SVSCIPERENT, ATQVE ACCIPERE SINT SOLITI ANTIQVO MORE PRAEEVNTE, id est, vt et illi tam ordinarias, quam superindictitias, collationes recte praestarent semper, et hi circa veterem suscipiendorum pecorum morem nihil immutarent. Antiquus vero ille mos ita describitur in *l.* 4. *C. Th. de suar.* quod suarii potuerint vel vinum, vel pecuniam loco porcinae subuehendae accipere, et tunc vel carnem, vel pretium, quale in foro Romano esset, populo praestare tenerentur. Denique et hoc edicto tribuni et officiorum exactiones et rapinas, acriore proposita poena, prohibet Turcius Apronianus, quamuis nesciam, an satis integrum sit postremum illud edicti caput, in verboque vltimo procul dubio scribendum sit SVBIACENTO, pro SVBIACENT. Monuit et alia quaedam circa hoc edictum Iac. Gothofredus *tom. V. Cod. Th. pag.* 174. quem tamen in eo falsum existimo, quod ex verbis *l.* 4. *C. Th. de suar. quibus in rebus illud quoque* a DECESSORE TVO *salubriter institutum est*, collegit, Apronianum nostrum paullo ante Praetextatum circa annum Christi 363. praefectura vrbana functum esse: siquidem nos et Flauium Apronianum, qui Praetextatum antecessit, diuersum a L. Turcio Aproniano fuisse docuimus, et latius omnino patet vocabuli DECESSORIS significatio, quam vt de eo dumtaxat, qui aliquem ἀμέσως in officio antecessit, necessario accipiendum esse videatur.

tur. Noſter nimirum vrbi praefuit anno Chriſtianae erae 339. Flauius Apronianus annis 363. et 364. Praetextatus anno 366. vti docuit Theod. Ianſonius ab Almeloueen in *Faſt. conſular. pag.* 490. 494. *ſequ. edit. nou.*

§. VIIII.

Edicta praefecti annonae. An patricii etiam ediderint? Quid ῥωμαϊκὰ τῶ μαγίστρου λεγόμενα apud Harmenopulum?

Fuere et alii magiſtratus vrbani ſub imperatoribus demum inſtituti, quin et adminiſtri ſacri palatii, quos propoſitis edictis de rebus ad adminiſtrationem ſuam pertinentibus quaedam ſanxiſſe, nullum eſt dubium. Sane enim quum ad PRAEFECTVM ANNONAE erogandae annonae ciuicae cura pertineret, ipſeque praefectus vrbi ſine eo de annona nihil ſtatuere poſſet, *l.* 1. *C. Th. de condit. in publ. horr.* quin idem praefectus annonae, teſte Caſſiodoro *Var. lib. VI. epiſt.* 18. *ſi querela panis, vt aſſolet, concitaretur, tamquam promiſſor vbertatis, ſeditiones ciuicas momentanea ſatisfactione diſſolueret:* quis negauerit, eum, et prout res inciderent, et, quid nauiculariis, piſtoribus, ſuariis, qui ſub eius diſpoſitione erant, faciendum omittendumue eſſet, edixiſſe? Et id, credo, ſubinnuit Caſſiodorus, dum in eadem formula: *tribunal*, inquit, *tuum non eſt inter minimas dignitates, quando et Romana gratia frueris, et prouinciis* IVSSA *tranſmittis.* Deinde ſupra (§. 3. huius capitis,) quaedam diximus de libris ῥωμαϊκῶν, quos Cuiac. *Obſ. lib. VI. cap.* 10. de edictis patriciorum vel magiſtrorum, in vnum faſciculum collectis, interpretatur. Quae ſi vera ſunt, dicendum fuerit, et hos principum parentes edicta propoſuiſſe. At ego tamen me fateor ea de re dubitare, partim quod patriciatum tamquam dignitatem palatinam, *nihil iuris dictionis habere*, diſerte ſcribit Caſſiodor. *Var. lib. VI. epiſt.* 2. partim, quod Harmenopulus, qui ſolus laudat ῥωμαϊκὰ τῶ μαγίστρου λεγόμενα, ſatis oſtendat, priuati alicuius, qui *magiſter* κατ' ἐξοχὴν dictus ſit, volumen a ſe citari. Alibi enim ſine addito illum vocat μάγιστρον, veluti *lib. II. tit.* 10. §. 12. *lib. III. tit.* 3. §. 130. et paſſim, nec inepta eſt coniectura Dionyſii Gothofredi, qui in *Notis ad Harmenopuli praefationem* auctorem libri ῥωμαϊκῶν fuiſſe putat Coſmam, magiſtrum officiorum ſub Romano Seniore, imp. Conſtantinopolitano, cuius in honorem fortaſſis ῥωμαϊκὰ inſcripſerit illam συλλογὴν, quemadmodum Conſtantinus Porphyrogenneta opus ſuum βασιλικὰ in honorem Baſilii imp. aui ſui, vocari iuſſit.

§. X.

§. X.

Edicta praefectorum aerarii. Quid pendere sub edicto?

Superſunt PRAEFECTI AERARII, quibus, quam primum aerario, ac deinde etiam fiſco praeeſſe coeperunt, (quod a Neronis temporibus factum, nouimus,) quotidiana fere edicta proponendi fuit occaſio. Modo enim reliquatores, eoſue, quorum delata fuerant nomina, euocabant edictis, modo ipſos delatores adeſſe edictis iubebant, *l.* 15. *§.* 34. *D. de iur. fiſc.* modo bona vacantia, caduca, quaſi caduca, ereptitia ſub haſta venumdanda proſcribebant. In primis memorabile eſt, quod refert Suetonius *Claud. cap.* 9. Claudium, adhuc priuatum, quum ſeſtertium octogies pro introitu noui ſacerdotii coactus eſſet impendere, *ad eas rei familiaris anguſtias decidiſſe, vt, quum obligatam aerario fidem liberare non poſſet, in vacuum lege praediatoria venalis pependerit ſub* EDICTO *praefectorum.* Hic enim merito quaeſiueris, quid ſit *in vacuum pendere ſub edicto?* Vir eximius, Iac. Caſaubonus, in *Notis* id de ipſa Claudii perſona intelligit, idque ex vetere iure putat ſeruatum in cauſſis fiſcalibus, vt, qui ſoluendo non eſſent, ipſi bonaque eorum ex lege praediatoria venirent, et hinc, propoſito a praefectis edicto, proſcriberentur. Sed intercedit Claud. Salmaſ. *de modo vſurar. pag.* 739. Suetoniumque de ſolis bonis ac praediis proſcriptis intelligi iubet, ſimul obſeruans, eodem loquendi genere *pignorari* vel ἐνεχυράζεσθαι dici, qui non ipſe, ſed cuius bona pignora capiantur, quin immo ne intelligi quidem poſſe, ad quid praedes et praedia ab his, qui publico debuerint, exegerint veteres, ſi ipſi, quod ad perſonam, aerario fuerint obnoxii. At vix ego video, quid ponderis inſit his incomparabilis viri argumentis ad euertendam Caſauboni ſententiam. *Pignorare quem* φράσις eſt in foro receptiſſima et rei ipſi plane concinna, qua non poſſunt non vti, qui proprie loqui ſtudent. Contra ſi quem *pendere ſub edicto* dixeris eo ſenſu, quem vrget Salmaſius, impropria haec loquutio, et tropus non minus durus erit, quam in verbis Virgilii:

- - *Iam proximus ardet*
Vcalegon.

In poëtis talia facile toleramus, immo et in Cicerone, quem ſaepius ita loquutum eſſe, nouimus, veluti *Agrar. II. cap.* 36. *Agrar. III. cap.* 4. *pro domo cap.* 8. *et* 20. *pro Sextio cap.* 26. *ſeqq. Philipp. II. cap.* 31. at eadem non illico digna ſunt hiſtorico, et maxime

maxime Suetonio, qui omnia verbis propriis et quam maxime perſpicuis exprimere ſolet. Deinde nec alterum Salmaſii argumentum rem conficit. Eodem enim iure quaerere liceret, ad quid praedia ceteraque bona proſcripſerint Romani, quum per praedes et fideiuſſores abunde proſpectum fuerit aerario? Contra non deſunt, quae pro illa Caſauboni obſeruatione dici poſſunt, quaeque oſtendunt, illam ſolidiorem eſſe, quam ipſi auctori ſuo, modeſtiſſimo viro, viſa ſit. Iiſdem fere temporibus, quibus Claudium ſub edicto pependiſſe ſcribit Suetonius, optimus Seruator noſter parabolam propoſuit de ſeruo, qui regi reliquator erat ad decies mille talenta. Is quum ſoluendo non eſſet, ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ πραθῆναι, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ πάντα, ὅσα εἶχε, καὶ ἀποδοθῆναι: *iuſſit eum dominus eius venire cum vxore et liberis, et omnibus, quae haberet, et inde ſoluere. Matth. cap.* 18. *v.* 24. Parabola haec quidem eſt, fateor: ſed ſolent tamen illae imitari veritatem, nec in iis fingi factum, quod fieri non potuiſſe, vnuſquiſque ſtatim intelliget. Quum itaque familiam hic venditam audiamus pro debito fiſcali, ad Hebraeorum autem ritus hoc pertinere, nemo adhuc adfirmare auſus ſit: conſequens ſane eſt, vt ad mores Romanorum reſpexerit Seruator. Neque nobis obuerti poterit, ſeruum fuiſſe illum reliquatorem: ſiquidem in ſacris litteris etiam ſummi regum adminiſtri, quantumuis ingenui, עבדים vel δοῦλοι vocari ſolent. 2. *Sam. cap.* 18. *v.* 29. 1. *Reg. cap.* 1. *v.* 33. 47. Et ſane ſeruilis conditionis eſſe non potuit hic diſpenſator, qui et vxorem habuit, et liberos, et patrimonium, quorum nihil in ſeruum cadere nouimus. Praeterea non diſpenſatoris, ſed ſuam familiam vendidiſſet dominus, ſi diſpenſator ex eius ſeruis fuiſſet. Quis vero ſanus ſua vendit, vt ſibi inde pro ſeruo debitore ſatisfiat? Deinde notum eſt, quam aſpera apud Romanos fuerit debitorum fiſcalium exactio. Memoriae prodidit Philo *de ſpecial. leg. pag.* 801. *ſeqq.* ſua aetate tributorum exactores fugientium reliquatorum vxores, liberos, parentes, cognatos, per vim abduxiſſe, eos omnes protruſos, excruciatoſque, niſi indicarent latebras, aut pro illis dependerent, diro mortis genere necaſſe, quin in tantum ſaeuiiſſe, vt interdum totos vicos et oppida, colonis diffugientibus, et latebras vbicumque quaerentibus, ad ſolitudinem redegerint. Idem *libro de ſepten. et feſt. pag.* 1185. conqueritur, exactores illos non tantum facultates excuſſiſſe, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν σωμάτων, ὕβρεσιν, αἰκίαις πρὸς ἀποτομίαν κεκαι-

κεχρημένας βασάνοις, ſed et ex ipſis corporibus, contumeliis, flagris, et excogitatis recenter ad immanitatem tormentis, tributa extundere conſueuiſſe. Quibus fere ſimilia ſunt, quae de cenſu Maximiani imp. memoriae prodidit Lactantius *de mort. perſequut. cap.* 23. Atqui ſi ipſa mors exquiſitiſſimique cruciatus manſere illos, qui fiſco debuerunt: qui mirum videatur, eoſdem venales ſub edicto praefectorum aerarii pependiſſe? Nonne idem fatum libera adhuc re publica imminebat omnibus, qui cenſum vel militiam ſubterfugerant? Nonne hos veniſſe teſtantur Cicero *pro A. Caecin. cap.* 24. et Vlpian. *Fragm. tit.* 11. §. 1. Et tamen longe maiora tunc praeſidia ingenuis corporibus circumpoſuerant leges, quam poſtea ſub imperatoribus. Praeterea vſque ad tempora Conſtantini M. qui primus hanc ſaeuitiam lege publica ſuſtulit, *l.* 2. *C. de exact. trib. et l.* 7. *et* 9. *C. Th. de exaction.* reliquatores fiſci plumbatarum verberibus, ponderibus, aliiſque tormentis excruciabantur. At plumbatis quum corpora tantûm ſeruilia tunderentur, *l.* 2. *C. Th. de quaeſtion. l.* 8. *C. Th. de decurion.* facile patet, pro ſeruis fiſci habitos eſſe, qui non eſſent ſoluendo, et hinc venumdari potuiſſe vna cum familia. Cur porro *in vacuum ſub edicto pependiſſet Claudius*, ſi de eius tantum bonis diſtrahendis fuiſſet actum. *In vacuum* enim apud Suetonium eſt fruſtra, necquidquam, vt emtorem res proſcripta non inueniret, ceu ipſe Salmaſius *de modo vſur. pag.* 740. eam loquutionem interpretatus eſt. Nihil vero facilius reperire emtorem ſolet, quam res anguſta, qualis erat Claudio, quandoquidem tantillum pecuniae, quantum ei coëmendae ſatis ſit, homines etiam mediocrium facultatum corradere poſſunt, quum contra proſcripta praedia ampliora plerumque vel non facile inueniant emtorem, vel male vendantur, non aliam ob cauſſam, quam quod iuſtum eorum pretium vel nemo, vel pauciſſimi repraeſentare poſſint. At Claudius *in vacuum pependit ſub edicto praefectorum*, quod vel verecundia, vel miſericordia impedirentur emtores, vel nemo emendo Claudium, dubiae ſanitatis hominem, pecuniam ſuam male perdere vellet. Denique et id obſeruo, Suetonium et alibi, *Domitian. cap.* 9. ſimili fere vſum eſſe loquutione. Refert enim, *reos, qui ante quinquennium proximum apud* AERARIVM PEPENDISSENT, *vniuerſos diſcrimine liberaſſe Domitianum, nec repeti, niſi intra annum, eaque conditione, permiſiſſe, vt accuſatori, qui cauſſam non teneret, exſilium poena eſſet.* Qui locus docet, eorum fere nomina ad aerarium

pepen-

pependisse, qui capitis adirent periculum. Nam ideo et accusatores inscribere in crimen debebant, se capitalem exsilii poenam subituros, si caussa caderent. Plus itaque ex lege praediatoria exactum intelligimus, quam bona et praedia, ipsa nimirum debitorum capita, vt ea fisco obnoxia vna cum bonis venirent. Verosimillimam sane hanc coniecturam Casauboni, in vacuum, vt plerasque alias, a summo Salmasio fuisse impugnatam, plane mihi persuadeo, facile tamen passurus alios et hic suo sensu abundare.

CAPVT VI.

DE EDICTIS PRAETORVM.

§. I. *Praetores olim omnes magistratus dictos, non autem sacerdotes. An Ostiae fuerit* PRAETOR SACRIS VVLCANI*? Sacrarius Volcani, aliorumque deorum dearumque.* §. II. *Primus praetor quando creatus?* §. III. *Obtentus patrum, sub quo praeturam impetrabant a plebe. Praetores collegae consulum.* §. IIII. *Magistratus hic primum patriciorum proprius, postea cum plebe communicatus.* §. V. *Primum vnum, nempe vrbanum, postea et peregrinum creatum. Praetor vrbanus,* MAIOR *dictus, an et* HONORATVS? §. VI. *Numerum praetorum subinde auctum.* §. VII. *Praetores de* FIDEICOMMISSIS, TVTELARES, LIBERALES, FISCALES, AERARII, *an et* CEREALES? §. VIII. *Praetoris iuris dictionem constitisse in* DANDO, §. VIIII. DICENDO, *et* §. X. *in* ADDICENDO. §. XI. *Munera praetorum extraordinaria.* §. XII. *Omnes praetores de iuris dictione sua, rebusque curae suae demandatis edicta proposuisse.* §. XIII. *Eorum alia tralatitia, alia noua.* §. XIIII. *Cur edicta quaedam, nataeque inde actiones praetoriae auctorum nomina retineant?* §. XV. *Edicere solebant praetores sub auspicium magistratus sui, praestito simul in leges iureiurando.* §. XVI. *Edictum propositum in albo, quod duplex habuit praetor.* §. XVII. *Quo loco illud probabiliter fuerit?* §. XVIII. *Praetores indirecte sibi legislatoriam potestatem vindicasse, legesque euertisse edictis suis.* §. XVIIII. CORTII vindiciae praetoris Romani *expensae.* §. XX. *Status quaestionis.*

 §. XXI.

§. XXI. *An praetores hanc sibi potestatem arrogantes impedire potuerit Romanorum religio circa leges?* §. XXII. *An cura circa scribenda edicta adhibita?* §. XXIII. *An iusiurandum in leges?* §. XXIIII. *Edicta frequentissime mutata.* §. XXV. *Praetor populo omnino illusit* NOVIS VOCABVLIS. §. XXVI. *Itemque variis inuentis* EXCEPTIONIBVS. §. XXVII. *Nec non promissis* IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS. §. XXVIII. *Denique* FICTIONIBVS. §. XXVIIII. *Conclusio elenchi.* §. XXX. *Elogia edicti praetorii, et quomodo illud sensim iuris scripti auctoritatem in foro Romano sit consequutum?*

§. I.

Praetores olim omnes magistratus dicti, non autem sacerdotes. An Ostiae fuerit *praetor sacris Vulcani?* Sacrarius Vulcani, aliorumque deorum dearumque.

IAm demum ad EDICTVM PRAETORIVM contemplandum accingimur, reliquis omnibus non modo celebrius, sed et in foro receptius, eamdemque fere auctoritatem, cum legibus, consequutum. De eo vero priusquam dicamus, repetenda quaedam erunt de ipsis praetoribus, sed non nisi ea, quae ad intelligenda eorum edicta aliquid facere videbuntur, quum reliqua et vulgo nota sint, et ad institutum nostrum iam non pertineant. PRAETORIS vocabulum, (vt inde potissimum ordiamur,) latissimae olim significationis fuit, commune quippe reliquis magistratibus omnibus, qui summae rerum belli pacisue temporibus praeerant. Primum ergo belli duces, teste Pompeio Festo voc. *praetoria porta*, *pag.* 376. edit. Gothofr. PRAETORES dicti, quasi *praeitores*, eoque vocabulo scriptores Romani et exterarum gentium imperatores et duces adpellitare solent, veluti Cornelius Nepos *Milt. cap.* 4. *Themistocl. cap.* 2. *Aristid. cap.* 2. et alii passim. Deinde et vrbanis magistratibus idem nomen inditum, exemplo, nisi fallor, Graecorum, qui et ipsi, traducto a re militari ad vrbanas administrationes vocabulo, omnes magistratus στρατηγοὺς adpellabant. *Matth. cap.* 16. *v.* 35. *l.* 15. §. 9. *D. de excusat.* Vnde et Graecos historiae Romanae scriptores, veluti Polybium et Plutarchum, etiam consules Romanos κατ' ἐξοχὴν vocare solere στρατηγοὺς vel στρατηγοῦντας, itemque στρατηγοὺς ὑπάτους, demonstrauit Iac. Perizonius *Animad. Histor. cap.* 1. *pag.* 35. *seqq.* quum tamen vriusque scriptoris aetate iam pridem inualuisset, vt auulsa a consulatu iuris dictione, praetura proprie στρατηγία diceretur, et tunc non essent tempora, de quibus Festus: *initio praetores erant, qui nunc consules.* Cete-

rum

rum veram esse illam Festi obseruationem, exemplo non vno potest demonstrari. Iam enim a Plinio *Hist. nat. lib. XVIII. cap. 3.* et Gellio *Noct. Att. lib. II. cap. vlt.* animaduersum est, PRAETORIS mentionem factam esse in ipsis XII. tabulis, quum in vrbe nondum esset magistratus, qui speciatim id nomen ferret. Sed et Liu. *lib. VII. cap. 3. legis vetustae, priscis litteris verbisque scriptae* meminit, qua cautum fuerit, vt QVI PRAETOR MAXIMVS ESSET, ID. SEPTEMBR. CLAVVM PANGERET. Quo loco *praetorem maximum* dictatorem, consulem, aliumue supremum in vrbe magistratum intelligi, facile intelligitur. At ea vocabuli notio priscis tantum nota fuit temporibus, paullatimque videtur obsoleuisse, ex quo, qui iuris dictioni praeerant, κυρίως dici PRAETORES coeperunt. Quare quemadmodum supra *cap. 4. §. 2.* notauimus Maranum, qui illam vocabuli significationem et sequioribus temporibus obtinuisse existimauit: ita nec adsentiri possumus Ger. Noodtio, *Probab. lib. I. cap. 6.* existimanti, in iure nostro et aediles praefectosque vigilum aliquando praetorum nomine venire. Multoque minus magnum Scaligerum rem acu tetigisse arbitramur, dum in *Indice Gruteriano, cap. 3.* voce PRAETOR, ipsos quoque sacerdotes PRAETORES dictos esse existimat. Exempla quidem adducit ex aeterno Gruteri opere *pag.* 398. 7. *et pag.* 318. 7. vbi laudantur COLONIAE. OSTIENSIS. FLAMEN. PRAETOR. II. SACRA. VOLCANI. L. et CN. SERGIVS. CN. F. qui VOT. PRISCO. FILIO. SVO. PRAETORI. SACRIS. VOLCANI. EX D. D. AEDILI ADLECTO *fecit*: at inde non probatur, sacerdotes quosdam dictos praetores, verum illos, qui tum praetura fungebantur in colonia, eodem tempore flamines, et sacrarios Vulcani fuisse. Ita enim ex Marquardi Gudii emendatiore exemplari sese habet inscriptio, ex qua PRAETOREM SACRIS VOLCANI perperam exculpserat Scaliger:

M. CORNELI. M. F. VALERIANI EPA
GATIANI EQ.
DECVRIONI. SPLENDIDISSIMAE. COLONIAE. OSTIENSIS.
FLAMINI. PRAETORI. II. SACRA VOLCANI. L. ....
.... FNQVE. SODALI. ARV. ....
DECVRIONI. LAVRENTIVM. VICI. AVG. EIVS. ..
PATRONO. CORPORIS. LENVNCVLARIORVM. ....
AVXILIARIORVM. OSTIENSIVM.
VIXIT. ANNOS. XXXXI. ME. I.
M. CORNELIVS. M. F. PALAT. VALERIANVS. DECVRIO.

Non itaque *praetor sacris Volcani* fuit M. Cornelius Valerianus Epagatianus, sed *decurio Ostiensis* ibidemque *flamen*, *iterumque praetor*, nec non SACRARIVS VOLCANI. Sic et alia marmora sistunt SACRARIVM, Grut. *pag.* 1088. 9. SACRARIVM IVNONIS, *ibid. pag.* 308. I. SACRANEAM, (fortassis *sacrariam*) DEAE CERERIS, *ibid. pag.* 309. 2. AB. SACRARIO. DIVI. AVGVSTI apud Vignol. *in Columm. Antonini pag.* 278. vt nihil certius videatur, quam Cornelium Ostiae sacrarii Volcani sacerdotio esse functum, non praetoris sacris Volcani, quale sacerdotium nusquam terrarum fuisse existimamus.

§. II.

Primus praetor quando creatus?

Qui iuri dicundo Romae praeerat, praetor, creatus primum est anno V. C. 387. quum initio reges, ac deinde consules, vti supra ex Dionysii Hal. *Antiqu. lib. X. cap.* I. *pag.* 627. ostendimus, ius in vrbe agroque Romano dixissent. Et facile quidem reperta est caussa, qua populo, necessarium illum esse magistratum, persuaderetur. Quum enim, vt scribit Pomponius *l.* 2. *§.* 27. *D. de orig. iur. consules auocarentur bellis finitimis, neque esset qui in ciuitate ius reddere posset: factum est, vt* PRAETOR *quoque crearetur, qui* VRBANVS *adpellatus est, quod in vrbe ius redderet.* At obtentus hic fuit, quo tum palam vtebantur patres, vt nouum istum honorem a populo eo facilius impetrarent: cererum veram, eamque arcaniorem caussam, prodidit Liuius *lib. VI. cap.* 42. et *lib. VII. cap.* I. ideo nempe creari praetorem voluisse patres, vt communicato cum plebe consulatu, iactura illa nouo hoc honore pensaretur. Quum enim plebs alterum consulatum perpetuis fere certaminibus demum patribus extorsisset: hi de industria, ne quid per plebeium consulem ageretur, omnia proferebant, idque agebant vnice, vt loco amissi communicatique cum plebe honoris alium, eumque sibi proprium, impetrarent, in quem iuris dictionem omnem, id est, praecipuam consularis potestatis partem conferrent, vt, quantum huic decederet, tantum accresceret illi, et sic nihilominus summa iuris dictio facultatumque ciuium arbitrium penes patres summumque ex eorum numero praetorem esset, quippe collegam consulibus, atque iisdem auspiciis creatum.

§. III.

§. III.

Obtentus patrum, sub quo praeturam impetrabant a plebe. Praetores collegae consulum.

At ideo noxiam haud nocuit Pomponius, dum aliam reddidit rationem. Vere enim patres eam interferebant caussam, opus esse magistratu, qui consulibus bella finitima gerentibus, ius in vrbe redderet. Quis enim sibi persuaserit, plebem, pertaesam iam dudum impotentis patriciorum dominatus, nouum istum honorem iis tam facile fuisse concessuram, nisi his in promtu fuisset caussa, quam praetexerent, honesta ac probabilis? Ea vero non alia esse potuit, quam adlata a Pomponio. Quin ne vanam illam esse putes, iam inde ab illo tempore, quo praetor creari coepit, mansit institutum, vt profectis ab vrbe consulibus praetores cum consulari imperio vrbi praeessent, et *collega consulum*, testibus Gellio *Noct. Att. lib. XIII. cap.* 15. et Plinio *Panegyr. cap.* 77. §. 4. vocaretur, ceu obseruauit Petr. Faber *Comment. ad l.* 2. *de orig. iur.* Hinc auctor est Liu. *lib. X. cap.* 45. anno v. c. 459. absentibus L. Papirio et Sp. Caruilio, coss. a M. Atilio, praetore, legationes sociorum in senatum esse adductas. Idemque *lib. XXX. cap,* 17. memoriae prodidit, anno v. c. 669. P. Aelium, praetorem, absentibus consulibus, non modo Masinissae regis legatis senatum dedisse, sed et, misso senatu, pronunciasse verba sollemnia, quibus alioquin coss. vtebantur. P. C. NEMO VOS TENET, vel NIHIL VOS MORAMVR. Gemina his et *lib.* 30. *cap.* 21. 22. 23. nec non *libro XXIIII. cap.* 9. refert Liuius, simul obseruans, anno ab v. c. 538. factum esse SC. *vt Q. Fuluio, tum praetori, extra ordinem vrbana prouincia esset, isque potissimum, consulibus ad bellum profectis, vrbi praeesset.* Ex quibus facile patet, cur Cicero *ad diuers. lib. X. epist.* 12. scripserit: *placuit nobis, vt statim ad Cornutum, praetorem vrbanum, litteras deferremus: qui, quod consules abessent,* CONSVLARE MVNVS *sustinebat* MORE MAIORVM. Quin sub ipsis imperatoribus, teste Tacito *Histor. lib. IIII. cap.* 4. praetor eumdem tuebatur locum, et proinde de extremis Caligulae temporibus scribit Dio Cass. *Histor. lib. LVIIII. pag.* 659. Καὶ ἔδει μὲν που τοὺς στρατηγοὺς, οἷς τὰ τῶν ὑπάτων ἔργα, ὁπόταν ἀποδημήσωσι μέλλει, πάντα αὐτὰ ἐπιτετελεκέναι: *ac debuerant quidem praetores, quibus per absentiam consulum curanda eorum negotia veniunt, omnia eorum munera obiisse.* Quamobrem tamquam singulare quid atque inusitatum, obseruat Suetonius *Iul. cap.* 76. ex eoque Ez. Spanhemius *de vsu et*

praest.

praest. num. tom. II. pag. 118. quod Iulius Caesar, profectis ab vrbe consulibus, praefectos pro praetoribus constituerit. Semper enim alias coss. absentium vice fungebantur praetores, eo quippe obtentu creati, vt profectis coss. vrbi cum consulari imperio praeessent.

§. IIII.

Magistratus hic primum patriciorum proprius, postea cum plebe communicatus.

Ex eo autem iam porro facile intelligitur, magistratum hunc initio patribus veluti peculiarem ac proprium fuisse. Sane et Sp. Furius Camillus, primus praetor, et eius in magistratu successores e gentibus patriciis erant, vsque ad annum v. c. 418. quo plebs, quam statim teste Liuio *lib. VII. cap.* 1. poenituit: *pro consule vno tres patricios magistratus, curulibus sellis, praetextatos, tamquam coss. sedentes, nobilitatem sibi sumsisse*, primum de plebe praetorem creauit Q. Publicium Philonem, *aduersante quidem Sulpicio cos. et negante, rationem se eius habiturum, at senatu, quum in summis imperiis id non obtinuisset, minus in praetura tendente*, Liu. *lib. VIII. cap.* 1. Quare perperam nonnulli existimant, tum demum iucundissima huius honoris possessione deturbatos esse patricios, quum praetori vnico, qui initio iuris dicundo sufficere videbatur, alter peregrinus adiungeretur. Nec magis verum est, quod scripsit Gundlingius *in* Πρώτ. *Pand. lib. I. tit.* 14. *§.* 3. *pag.* 113. *a.* v. c. 417. *additum esse praetorem ex plebe.* Neque enim eo anno additus est praetor, sed demum nonaginta tribus annis post, ipso hoc paullo post fatente viro doctissimo, creari bini coeperunt: nec vmquam cautum legimus, vt ex binis alteruter plebeii generis esset, sed vt praetor promiscue ex plebe ac patribus crearetur.

§. V.

Primum vnum, nempe vrbanum, postea et peregrinum creatum. Praetor vrbanus maior dictus: an et honoratus?

De augendo itaque praetorum numero primum cogitatum est, non *post aliquot annos* a praeturae origine, vt scribit Pomponius *d. l.* 2. *§.* 28. *D. de orig. iur.* quem ἐν πλάτει καὶ παχυμερῶς hic loquutum, exemplis defendit Rupert. *in animaduers. ad Enchirid. Pompon. lib. II. cap.* 14. *pag.* 130. *sequ. edit. nou.* sed a. v. c. 510. id est, centesimo vicesimo tertio post, ex quo primum vrbs praetorem viderat. Tunc demum Liuii *Epitomator lib. XVIIII. duos praetores primum creatos esse*, refert. Eorum alter *vrbanam*, alter *peregrinam* iuris dictionem sortiebatur. Nam *non sufficiente praetore vrbano, quod multa turba etiam peregrinorum in ciuitatem veniret, creatus est et alius praetor, qui* PEREGRINVS *adpel-*

adpellatus est, ab eo, quod plerumque inter peregrinos ius dicebat, inquit Pomponius *l.* 2. §. 28. *D. de orig. iur.* At non tantum peregrinis inter se litigantibus ius reddebat hic praetor, sed et quoties inter ciues et peregrinos lis intercederet. Vnde in marmoribus audit PRAETOR, QVI INTER CIVES ET PEREGRINOS IVS DICIT. Reines. *Inscript. class. VII. n.* 10. itemque ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΚΑΤΑ ΠΟΛΙΝ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ. Gruter. *Inscript. pag.* 503. Nimirum bini isti praetores, singulis ab eo tempore annis creati, sorte inter se transigere quotannis solebant, vtri vrbana, et vtri peregrina iurisdictio in illum annum obueniret. Liuius *lib. XXXII. cap.* 28. *Prius*, inquit, *de praetoribus transacta res, quae transigi sorte poterat.* VRBANA *Sergio*, PEREGRINA *iuris dictio Minucio obtigit.* Honorificentiorem tamen fuisse praeturam vrbanam, quam peregrinam, inter omnes constat, idque vel inde patet, quod licet ambo iisdem crearentur auspiciis, solus tamen vrbanus PRAETOR MAIOR diceretur. Festus voc. *maior consul. pag.* 309. *edit. Gothofr. maiorem consulem L. Caesar puta dici vel eum, penes quem fasces sint, vel eum, qui prior factus sit:* PRAETOREM *autem* MAIOREM *vrbanum, minores ceteros.* Et Plutarchus *in Brut. pag.* 987. inter Brutum et Cassium, licet adfines, consiliorumque socios, magnum tamen exarsisse scribit certamen ob id tantum, quod vterque adfectaret iuris dictionem vrbanam, *ὡς πλειόνων στρατηγιῶν οὐσῶν* ΤΗΝ ΜΕΓΙΣΤΟΝ ΕΧΟΥΣΑΝ ΑΞΙΩΜΑ, *quae inter multas praeturas maximae fuerit dignationis.* Quale certamen etiam inter Coelium Rufum et Trebonium ortum testatur Dio Cass. *lib. XXXXII. pag.* 195. Non minus enim ille indignatus est, *ὅτι μὴ ἀστυνόμησε, καὶ ὅτι ὁ Τρεβώνιος ὁ συνάρχων αὐτοῦ, οὐ κληρωτὸς, (ὥσπερ εἴθιστο,) ἀλλ' αἱρετὸς ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐς τὴν ἀστυνομίαν προεκρίθη, quod sibi praetura vrbana non obtigerit, sed collega Trebonius, non sorte pro more prisco, sed electione Caesaris in praetura vrbana sibi praelatus sit.* Quin ipse Caesar *de bell. ciuil. lib. III. cap.* 20. in tantum ob id efferbuisse ait, turbulenti hominis iram, *vt initio magistratus tribunal suum iuxta C. Trebonii, praetoris vrbani, sellam collocaret, et, si quis adpellasset, de aestimationibus et de solutionibus, quae per arbitrum fierent, vt Caesar praesens constituerat, fore auxilio pollicetur.* Ex quo loco, quod obiter moneo, colligere non debebat Burch. Gotth. Struuius *Hist. Iur. cap.* 1. §. 23. praetorem peregrinum in eadem sella cum vrbano adsidentem ius dixisse. Satis ergo certum atque exploratum est,

 prae-

praeturam vrbanam peregrina praestitisse, eumque, cui haec obtigisset, PRAETOREM MAIOREM dictum esse: at non aeque expeditum videtur, quod statuit Ezech. Spanh. *de vsu et praest. numism. tom. II. pag.* 119. etiam HONORATI cognomen praetorem vrbanum tulisse. Versus enim Ouidii *Fast. lib. I. v.* 52.

Verbaque HONORATVS *libera* PRAETOR *habet*

ad praeturam generatim pertinet, et reliquis praetoribus non minus, quam vrbano, ius erat, pronunciare verba sollemnia DO, DICO, ADDICO, ad quae adludere poëtam, facile adparet.

§. VI.

Numerum praetorum subinde auctum.

At ne intra hunc quidem modum stetit Praetorum numerus. Florus enim, epitomator Liuii, *lib. XX.* vbi de rebus anni ab v. c. 525. agit: *praetorum*, inquit, *numerus ampliatus est, vt essent quatuor.* Paullo post sex creati, de quibus Pomponius *l. 2. §. 32. D. de orig. iur. capta Sardinia, mox Sicilia, item Hispania, deinde Narbonensi prouincia, totidem praetores, quot prouinciae in ditionem venerant, creati, partim qui vrbanis rebus, partim, qui prouincialibus praeessent.* Res, quam, temporibus non admodum adcurate distinctis, ἐν πλάτει narrat Pomponius, ita se habet. Placuerat ab anno v. c. 525. quatuor creare praetores, quorum vnus *vrbanam* iuris dictionem, alter *peregrinam*, tertius *Siciliam*, quartus *Sardiniam* prouincias sortiretur. Liu. *lib. XXIII. cap.* 30. His vero anno v. c. 555. teste eodem Liuio *lib. XXXII. cap.* 27. 28. et *lib. XXXIII. cap.* 26. 43. additi duo alii, et tunc *vrbana* iuris dictio Sergio, *peregrina* Minucio, *Sardinia* Atilio, *Sicilia* Manlio, *Hispania citerior* Sempronio, *vlterior* Heluio obtigit. Hinc est, quod ἀνιστορησίας Pomponium coarguit ὁ πάνυ Cuiacius; quod, insuper habita Liuii auctoritate, duabus Hispaniis vnum praetorem, ac praeterea Galliae Narbonensi alterum praefecerit, quum tardius haec prouincia in potestatem Romanorum sit redacta. Sed salua omnino res est. Non ad temporum rationes sese hic adstringit Pomponius, sed laxiore narratione mutationes omnes, quae ab anno v. c. 555. vsque ad L. Cornelii Sullae tempora contigerunt, complectitur: neque etiam abscisse de senis praetoribus loquitur, sed prudenter subiicit, *totidem praetores, quot prouinciae in ditionem venerint, creatos.* Iam satis constat, non vnam eamdemque semper isto temporis interuallo obseruatam esse rationem sortiendi iuris dictiones et prouincias. Quum enim aliquando vni simul obtigerit vrbana ac peregrina iuris dictio:

dictio: Liu. *lib. XXXV. cap.* 41. quidni et vtraque Hiſpania coniungi potuerit? et quidni Gallia Narbonenſis, quam Sigonius *de antiquo iure prou. lib. I. cap. 6.* prouinciam praetoriam fuiſſe teſtatur, in ſortem aliquando venerit? Ceterum ſeni iſti, quos aliquamdiu ſingulis annis creatos diximus, modo onerare rem publicam, modo ne ſufficere quidem inſequentibus temporibus videbantur. Hinc anno v. c. 573. cautum eſt lege Baebia, vt alternis annis quaterni praetores crearentur. Liu. *lib. XXXX. cap.* 44. Poſtea, quum quaeſtiones publicas de falſo, aliiſque criminibus conſtituiſſet L. Cornelius Sulla, praetores additi quatuor, vt iam octo eſſent. Ita recte Pomponius *l.* 2. *§.* 32. *D. de orig. iur.* perperam vero illi, qui nullam habentes legis Baebiae rationem, in numero erraſſe Pomponium, et pro decem octo ſcripſiſſe contendunt. Deni praetores demum poſt L. Sullae tempora creati ſunt a C. Iulio Caeſare, de quo Dio Caſſius *lib. XXXXII. pag.* 209. ἵνα πλείους αὐτῶν ἀμείψηται, στρατηγοὺς δέκα εἰς τὸ ἐπιὸν ἔτος ἀπέδειξε, *vt pluribus referret gratiam*, DECEM PRAETORES *in eum annum deſignauit.* Eum numerum ſubinde poſtea auctum a Caeſare nouimus, primum ad duodecim, *d. l.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* deinde ad quatuordecim, Dio *Lib. XXXXIII. pag.* 237. tum denique ad ſedecim, Id. *lib. XXXXIII. pag.* 239. manſitque hic numerus aliquamdiu ſub Auguſto, donec hic illum ad duodenarium reuocauit. Dio *lib. LVI. pag.* 586. Quamuis vero conſtitutum hunc praetorum numerum primis imperii annis ſancte ſeruaret Tiberius, et, hortante ſenatu, vt augeret, iureiurando ſeſe obſtringeret vltro, illum ſe non eſſe exceſſurum: Tacit. *Annal. lib. I. cap.* 14. tantum tamen abeſt, vt ſteterit promiſſis, vt extremis eius temporibus iterum arbitrarius eſſe coeperit praetorum numerus. Dio Caſſ. *Lib. LVIII. pag.* 634. Τῷ γὰρ ἐπιόντι ἔτει ἐν ᾧ ὅ, τε Γάλβας Σέρουιος ὁ μετὰ ταῦτα αὐταρχήσας, καὶ Λούκιος Κορνήλιος τὸ τῶν ὑπάτων ὄνομα ἔσχον πεντεκαίδεκα στρατηγοὶ ἐγένοντο. καὶ τοῦτο ἐπὶ πολλὰ ἔτη συνέβη· ὥστε ἔστι μὲν ὅτε ἑκκαίδεκα, ἔστι δ' ὅτε καὶ παρ' ἕνα ἢ καὶ δύο χειροτονεῖσθαι: *anno inſequente* (ab v. c. 786.) *quum Sergius Galba, is, qui poſtea imperator factus eſt, et L. Cornelius coſſ. eſſent, quindecim praetores fuerunt, idque multis annis accidit, vt nonnumquam ſedecim, nonnumquam vno aut duobus plures pauciorеsue fierent.* Ad ſummum itaque XVIII. praetores in vrbe fuerunt ſub imperatoribus, nec plures ſaltim ad Hadrianum vſque reperias apud veteres, ceu recte obſeruauit

L 2 Henr.

Henr. Dodwell. *Praelect. Cambden. XIII. §. 8. pag.* 451. *seqq.* Sequentes principes idem sibi procul dubio arbitrium vindicarunt augendi minuendiue praetorum numerum, maxime quum extremis temporibus praetura, teste Boëthio *Consol. ex philos. lib. III. prosa* 4. in *inane nomen, et senatorii census grauem sarcinam*, euasisset.

§. VII.

Praetores *de fideicommissis, tutelares, liberales, fiscales, aerarii.* An et *cereales?*

Inter hos erant et illi, qui notionem de fideicommissis, de tutelis, et de caussis fiscalibus, atque etiam inde singularia nomina sortiebantur. Quum enim primo fideicommissa, antea inter exempla probitatis ac perfidiae fluctuantia, iam inde ab Augusti temporibus necessitatem iuris accepissent, et de illis tamen ius minus diligenter diceretur: Claudius imperator, vt refert Suetonius in *Claud. cap.* 23. *iuris dictionem de* FIDEICOMMISSIS, *quotannis, et tantum in vrbe delegari magistratibus solitam, in perpetuum, atque etiam per prouincias, potestatibus demandauit.* Quo ipso innuere videtur, Claudium iuris dictionem de fideicommissis, quum antea in vrbe modo huic, modo alteri magistratui extra ordinem data esset, in prouinciis autem illa plane negligeretur, vtrobique certam ac stabilem fecisse, ac proinde in vrbe certos constituisse praetores, qui de illis ius dixerint, in prouinciis autem eam notionem potestatibus, id est, IIuiris municipiorum delegasse. Rem omnem ita multo planius exponit Pomponius noster in *l.* 2. *§.* 32. *D. de orig. iur. post deinde diuus Claudius duos praetores adiecit, qui de fideicommissis ius dicerent, ex quibus vnum diuus Titus detraxit.* Ex quo loco simul discimus, existimasse Titum imp. vnum sufficere *praetorem fideicommissarium*, vel, vt in marmoribus apud Grut. *Inscript. pag.* 393. 6. et Car. Caesarem Maluasiam *Marm. Felsin. sect. V. cap.* 11. *pag.* 265. vocatur PRAETOREM DE FIDEICOMMISSIS, nec opus esse, vt per plures ea iuris dictio spargeretur. Ceterum non penes solum hunc praetorem vniuersam de fideicommissis omnibus notionem fuisse, sed et consules de summis maioribus ius dixisse, iam supra *cap.* 4. §. 4. obseruauimus. Deinde sub imperatoribus et PRAETOR TVTELARIS in vrbe esse coepit, a M. Antonino, teste Iulio Capitol. in *vita Marci cap.* 13. primum constitutus, quia negligentius eo munere adhuc functi fuerant consules, quibus Claudius id negotii dederat. Suet. *Claud. cap.* 23. Tales postea *praetores tutelares* in marmoribus passim celebrantur, veluti apud Grut.

pag.

pag. 312. 1. et Reinef. *Infcript. Claff. VI. n.* 4. vbi occurrit ANICIVS AVCHENIVS BASSVS PRAET. TVTELARIS. Nec alius eft *praetor, clariffimus vir, qui tutelaribus cognitionibus praefidet, l.* 3. *C. Th. de tut. et curat.* itemque *iudex tutelaris*, Paull. *Sent. recept. lib. V. tit.* 16. §. 2. ac denique *praetor*, ἐπιτρόπων προκαθήμενος, feu *tutorum praefes*, cuius mentionem facit Iuftinianus *Nou. VII. cap.* 1. §. 1. Ibidem Iuftinianus ex praetoribus vnum τῶν ἐλευθεριῶν προκαθήμενον, feu *libertatum praefidem* fuiffe adfirmat, qui ipfe eft PRAETOR LIBERALIS, quem de cauffis liberalibus ius dixiffe legimus. *l.* 1. *C. fi manc. ita ven.* Denique et aerarii ac fifci curam quidam ex praetoribus aliquamdiu habuerunt. Loco enim quaeftorum aerario Caefar primus praefecit aediles: Dio Caff. *lib. XXXXIII. pag.* 237. poftea Auguftus illis praetores aut praetorios praetulit. Id. *Lib. LIII. pag.* 427. Suet. *Aug. cap.* 36. Hinc fub Claudio aerarii adminiftratio iterum ad quaeftores veluti poftliminio rediit. Suet. *Claud. cap.* 24. Denique Nero praefectos aerarii ex viris praetoriis legit, Tacit. *Annal. lib. XIII. cap.* 29. iifque deinde conftanter aerarii fifcique cura videtur incubuiffe, nifi, quod poft Neronis exceffum inter bella ciuilia iterum aliquando memorantur praetores aerarii apud Tacit. *Hiftor. lib. IIII. cap.* 9. Sub Augufto itaque et Tiberio frequenter occurrunt PRAETORES AERARII, vel ΣΤΡΑΤΗΓΟΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ, non modo apud Tacitum *Annal. lib. I. cap.* 75. Dion. Caff. *lib. LX. pag.* 671. Frontin. *de Aquaeduct. lib. II.* fed et in marmore apud Gruter. *pag.* 360. 3. quum contra a Neronis temporibus qui aerarium tractabant, non amplius praetores, fed praefecti aerarii dicantur. *l.* 12. *D. de his, quae vt indign. l.* 15. *et l.* 42. *D. de iur. fifci.* Praetores etiam CEREALES fingunt Alex. ab Alexandro *Genial. dier. lib. II. cap.* 15. Grauina *de orig. iur ciu.* §. 37. et Rofin. *Antiqu. Rom. lib. VII. cap.* 1. et in partes fuas trahere conantur Pomponium, vt qui *l.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* memoriae prodiderit, C. Iulium Caefarem *duos praetores et duos aediles, qui frumento praeeffent, et a Cerere Cereales dicerentur, conftituiffe.* At certe non praetores Cereales conftitutos refert, fed aediles, ceu iam ex inftituto docuerunt Rupert. *Animaduerf.* in *Pompon. Enchirid. lib. II. cap.* 18. *pag.* 144. *fequ. edit. nou.* et Bern. Henr. Reinold. *Var. cap.* 3. *pag.* 26. *feqq.* Nimirum Caefar publici frumenti curam demandauit duobus aedilibus, iifque non curulibus, fed plebeiis, de quibus Dio Caff.

§. XXI. *An praetores hanc sibi potestatem arrogantes impedire potuerit Romanorum religio circa leges?* §. XXII. *An cura circa scribenda edicta adhibita?* §. XXIII. *An iusiurandum in leges?* §. XXIIII. *Edicta frequentissime mutata.* §. XXV. *Praetor populo omnino illusit* NOVIS VOCABVLIS. §. XXVI. *Itemque variis inuentis* EXCEPTIONIBVS. §. XXVII. *Nec non promissis* IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS. §. XXVIII. *Denique* FICTIONIBVS. §. XXVIIII. *Conclusio elenchi.* §. XXX. *Elogia edicti praetorii, et quomodo illud sensim iuris scripti auctoritatem in foro Romano sit consequutum?*

§. I.

Praetores olim omnes magistratus dictos, non autem sacerdotes. An Ostiae fuerit *praetor sacris Vulcani?* *Sacrarius* Vulcani, aliorumque deorum dearumque.

IAm demum ad EDICTVM PRAETORIVM contemplandum accingimur, reliquis omnibus non modo celebrius, sed et in foro receptius, eamdemque fere auctoritatem, cum legibus, consequutum. De eo vero priusquam dicamus, repetenda quaedam erunt de ipsis praetoribus, sed non nisi ea, quae ad intelligenda eorum edicta aliquid facere videbuntur, quum reliqua et vulgo nota sint, et ad institutum nostrum iam non pertineant. PRAETORIS vocabulum, (vt inde potissimum ordiamur,) latissimae olim significationis fuit, commune quippe reliquis magistratibus omnibus, qui summae rerum belli pacisue temporibus praeerant. Primum ergo belli duces, teste Pompeio Festo voc. *praetoria porta*, *pag.* 376. edit. Gothofr. PRAETORES dicti, quasi *praeitores*, eoque vocabulo scriptores Romani et exterarum gentium imperatores et duces adpellitare solent, veluti Cornelius Nepos *Milt. cap.* 4. *Themistocl. cap.* 2. *Aristid. cap.* 2. et alii passim. Deinde et vrbanis magistratibus idem nomen inditum, exemplo, nisi fallor, Graecorum, qui et ipsi, traducto a re militari ad vrbanas administrationes vocabulo, omnes magistratus στρατηγὺς adpellabant. *Matth. cap.* 16. *v.* 35. *l.* 15. §. 9. *D. de excusat.* Vnde et Graecos historiae Romanae scriptores, veluti Polybium et Plutarchum, etiam consules Romanos κατ' ἐξοχὴν vocare solere στρατηγὺς vel στρατηγὄντας, itemque στρατηγὺς ὑπάτυς, demonstrauit Iac. Perizonius *Animad. Histor. cap.* 1. *pag.* 35. *seqq.* quum tamen vtriusque scriptoris aetate iam pridem inualuisset, vt auulsa a consulatu iuris dictione, praetura proprie στρατηγία diceretur, et tunc non essent tempora, de quibus Festus: *initio praetores erant, qui nunc consules.* Ceterum

rum veram esse illam Festi obseruationem, exemplo non vno potest demonstrari. Iam enim a Plinio *Hist. nat. lib. XVIII. cap.* 3. et Gellio *Noct. Att. lib. II. cap. vlt.* animaduersum est, PRAETORIS mentionem factam esse in ipsis XII. tabulis, quum in vrbe nondum esset magistratus, qui speciatim id nomen ferret. Sed et Liu. *lib. VII. cap.* 3. *legis vetustae, priscis litteris verbisque scriptae* meminit, qua cautum fuerit, vt QVI PRAETOR MAXIMVS ESSET, ID. SEPTEMBR. CLAVVM PANGERET. Quo loco *praetorem maximum* dictatorem, consulem, aliumue supremum in vrbe magistratum intelligi, facile intelligitur. At ea vocabuli notio priscis tantum nota fuit temporibus, paullatimque videtur obsoleuisse, ex quo, qui iuris dictioni praeerant, κυρίως dici PRAETORES coeperunt. Quare quemadmodum supra *cap.* 4. *§.* 2. notauimus Maranum, qui illam vocabuli significationem et sequioribus temporibus obtinuisse existimauit: ita nec adsentiri possumus Ger. Noodtio, *Probab. lib. I. cap.* 6. existimanti, in iure nostro et aediles praefectosque vigilum aliquando praetorum nomine venire. Multoque minus magnum Scaligerum rem acu tetigisse arbitramur, dum in *Indice Gruteriano, cap.* 3. *voce* PRAETOR, ipsos quoque sacerdotes PRAETORES dictos esse existimat. Exempla quidem adducit ex aeterno Gruteri opere *pag.* 398. 7. *et pag.* 318. 7. vbi laudantur COLONIAE. OSTIENSIS. FLAMEN. PRAETOR. II. SACRA. VOLCANI. L. et CN. SERGIVS. CN. F. qui VOT. PRISCO. FILIO. SVO. PRAETORI. SACRIS. VOLCANI. EX D. D. AEDILI ADLECTO *fecit*: at inde non probatur, sacerdotes quosdam dictos praetores, verum illos, qui tum praetura fungebantur in colonia, eodem tempore flamines, et sacrarios Vulcani fuisse. Ita enim ex Marquardi Gudii emendatiore exemplari sese habet inscriptio, ex qua PRAETOREM SACRIS VOLCANI perperam exculpserat Scaliger:

M. CORNELI. M. F. VALERIANI EPA
GATIANI EQ.
DECVRIONI. SPLENDIDISSIMAE. COLONIAE. OSTI
ENSIS.
FLAMINI. PRAETORI. II. SACRA VOLCANI. L. ....
.... ENQVE. SODALI. ARV. ....
DECVRIONI. LAVRENTIVM. VICI. AVG. EIVS. ..
PATRONO. CORPORIS. LENVNCVLARIORVM. ....
AVXILIARIORVM. OSTIENSIVM.
VIXIT. ANNOS. XXXXI. ME. I.
M. CORNELIVS. M. F. PALAT. VALERIANVS. DECVRIO.

§. VIIII.

dicendo, et

Deinde et DICENDO sese exserebat praetoris iuris dictio. DICEBAT enim, quoties proposito edicto fieri omittiue quidquam vellet. DICEBAT in vindiciis viam, de quo vindiciarum ritu Cic. *pro Muraen. cap.* 12. *praetor interea, ne pulcrum se ac beatum putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum ceteris rebus absurdum, tum vero in illo*: SVIS VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS ISTAM VIAM DICO. INITE VIAM. *Praesto aderat sapiens ille, qui inire viam doceret.* EDITE VIAM. *Eodem duce redibant.* Sed eum locum nos infra pluribus interpretabimur. DICEBAT deinde praetor, quoties interdictum vel iuris publici tuendi, vel possessionis, vel aliarum rerum, moram haud ferentium, caussa proponebat. DICEBAT porro mulctam, si quis eius iuris dictionem contemtui habuisse videretur, vel ei ius dicenti non obtemperasset. *l. vn. pr.* §. *vlt. D. si quis ius dic. non obtemp.* In primis vero, quoties vel ludos, vel ferias indicebat, quod et ipsum inter ordinaria praetoris munia erat, DICENDO explicabat officium suum, et vel eo potissimum nomine Cicero *pro Muraen. cap.* 20. praeturam vocat *egregiam, et ad consulatum aptam prouinciam, in qua laus aequitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum* LVDORVM *voluptas concludatur.* Ita praetor indicebat compitalia, idque verbis sollemnibus: DIE NONI POPOLO ROMANO, QVIRITIBVS, COMPITALIA ERVNT. QVANDO CONCEPTA FVERINT NEFAS. Gell. *Noct. Att. lib. X. cap.* 24. Ita et, quoties terra in vrbe mouebat, toties ferias aduocata concione, indicebat praetor, idque Suetonius *in Claud. cap.* 22. ad illa vsque tempora obseruatum esse, testatur. At nihil celebrius ludis Apollinaribus, in quibus vel maxime exsplenduit praetoris maiestas. Faciendis illis ex antiquo Marcii, vatis, carmine apud Liuium. *lib. XXV. cap.* 12. et Macrob. *Saturn. lib. I. cap.* 17. praeesse oportebat PRAETOREM EVM, QVI IVS POPVLO PLEBIQVE DARET SVMMVM. Is vero erat praetor vrbanus, vel, si hic in vrbe non esset, is, qui inter ciues ac peregrinos ius dicebat, quale exemplum exstat apud eumdem Liuium *lib. XXXVIIII. cap.* 39. Itaque eos ludos, priusquam iis dies status, 3°. Non. Quinctil. praefigeretur, (quod anno v. c. 544. factum refert Liu. *lib. XXVII. cap.* 23.) vouebat indicebatque praetor, iisque deinde praeerat tanta cum ostentatione maiestatis, vt triumphali indutus veste, quadri-

quadrigis per circum ſublimis veheretur, ceu ex Iuuenal. *Sat. X. v.* 36. et Plin. *Hiſt. nat. lib. XXXIIII. cap.* 5. docuit Ez. Spanhem. *de vſu et praeſt. numiſm. Tom. II. pag.* 121. qui etiam obſeruat, ſaluam hanc fuiſſe praetori praerogatiuam, etiam poſtquam ſtatus eſſe coeperat horum ludorum dies, ad Auguſti tempora, qui primus hunc ſplendorem praetori denegarit. Inſequenti tempore vniuerſorum paene ludorum curatio in praetores tranſlata eſt, eaque fere ſola iſtorum officium abſoluebatur, ceu ex Dione, Symmacho, aliiſque ſequioris aeui ſcriptoribus idem Spanhemius *pag.* 142. tam luculenter probauit, vt actum hic agere nolimus.

§. X.

Denique et ADDICENDO iuris dictionem explicabat praetor. Sic ADDICEBAT rem in iure ceſſam. *In iure* enim *ceſſio*, vt eſt apud Vlpian. *Fragm. tit.* XVIIII. §. 9. *fiebat per tres perſonas, in iure cedentes, vindicantes*, ADDICENTES. *In iure cedebat dominus, vindicabat is, cui cedebatur*, ADDICEBAT PRAETOR. Quod adcuratius explicans Caius apud Boëth. *Comment. in Topica Cic. lib. III. In iure ceſſio*, inquit, *fit hoc modo. Apud magiſtratum, vel apud praetorem, vel apud praeſidem prouinciae, is, cui res in iure ceditur, rem tenens ita vindicat :* HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. *Deinde, poſtquam hic vindicauerit : praetor interrogat eum, qui cedit, an contra vindicet ? quo negante, aut tacente, tunc ei, qui vindicauerit, eam rem addicit, idque legis actio vocatur.* Ex quibus facile patet, hoc etiam ad adoptiones pertinuiſſe. Adoptabantur enim liberi, quum a parente, in cuius poteſtate erant, tertia mancipatione in iure cederentur, atque ab eo, qui adoptabat, apud eum, apud quem legis actio erat, vindicarentur. Gell. *Noct. Att. lib. V. cap.* 19. Sic et ſeruo, vindicta manumiſſo, praetor ADDICEBAT libertatem. Ad eum enim ritum adludit Cicero *ad Att. lib. VII. epiſt.* 2. dum ſcribit : *itaque vſurpaui vetus illud Druſi, vt ferunt, praetoris, in eo, qui eadem liber non iuraret, me iſtos* LIBEROS *non* ADDIXISSE, *praeſertim quum adeſſet nemo, a quo recte vindicarentur.* Nec minus praetor ADDICEBAT IVDICES. Quemadmodum enim litigantium erat, eos probare, et quos parum idoneos cenſebant, reiicere : Val. Max. *Hiſtor. lib. II. cap.* 8. *ex.* 2. Cic. *de orat. lib. II. cap.* 70. *pro Cluent. cap.* 43. ita praetorem eos, qui conueniſſent, addicere oportebat, In addicendo.

l. 80. *D. de indic.* idque tanta fiebat auctoritate, vt addicti inuiti quoque eas in se partes suscipere tenerentur. *l.* 13. §. 2. *D. de vacat. et excus.* Sueton. *Claud. cap.* 15. Plin. *lib. III. epist.* 20. *lib. X. epist.* 66. Vetere iure XII. tabularum et obaeratos creditoribus ADDICEBAT praetor, de quorum statu et conditione videndus Quinctilian. *Inst. orat. lib. VII. cap.* 4. Ex quo vero mitioribus legibus cautum erat, vt non corpora ingenuorum, sed eorum bona creditoribus essent obnoxia: haec proscripta sub hasta ADDICEBAT plus licitantibus. Hinc toties mentionem fieri animaduertimus *hastae praetoris*, Senec. *de breu. vit. cap.* 11. *hastae decemuiralis*, *l.* 2. §. 29. *D. de orig. iur. hastae, cui subiiciebantur, quae venumdabantur publice*, de qua Fest. voc. *Hastae.* Quin inter praecipua praeturae insignia hasta videtur fuisse, eamque ex mea quidem sententia praefert nummus apud Patin. *de famil. Rom. pag.* 60. in cuius antica caput Augusti est cum epigraphe: AVGVSTVS; in postica mensa et hasta, cum litteris: AVGVSTVS TR. POT. L. CANINIVS GALLVS IIIVIR. Equidem mensam illam cum hasta pro praetorio habuit Fulu. Vrsinus: pro lectisternio Vaillantius *de famil. Rom. tom. I. pag.* 227. neutrum vero ibi reperiri expressum, adcurate docuit Ez. Spanhemius *de vsu et praest. numism. tom. II. pag.* 192. qui tamen nec ipse pro certo dicere ausus est, quid sibi illa figura velit. Mihi mensa et hasta illa insignem aliquam auctionem videntur indicare, qualis illa L. Cornelii Sullae, qui teste Cicerone *de offic. lib. II. cap.* 8. *ausus est dicere*, HASTA POSITA, *quum bona in foro venderet, et bonorum virorum et locupletum, et certe ciuium, praedam suam se vendere.*

§. XI.

Munera praetorum extraordinaria.

Et in his quidem ordinarium consistebat praetorum officium. At praeter haec istis permulta alia extra ordinem vel SCtis vel speciali quadam lege deferebantur, quae alioquin iure proprio explicare non potuissent. Huc pertinebat tutorum datio, quae antequam a Claudio imp. coss. et postea a M. Aurelio Antonino praetori tutelari delegata esset ex lege Atilia intra vrbem incumbebat praetori cum maiore parte tribunorum plebis. *pr. Inst. de Atil. tut.* Quod quam antiquum sit institutum, vel inde patet, quod iam anno v. c. 566. *Hispalam Fecenniam, quum in nullius manu esset, tutorem a* TRIBVNIS *et* PRAETORE *petiisse*, testatur Liu. *lib.* XXXVIIII. *cap.* 9. Ad extraordinariam

quoque

quoque praetoris iuris dictionem pertinebat decretum super transactione de alimentis ex SCto celeberrimo interponendum. Neque enim aliter explicari illud negotium poterat, quam auctore praetore, *l.* 8. *pr. D. de transact.* idque tam videbatur necessarium, vt nec mandare ex hac caussa iuris dictionem vel praeses prouinciae, vel praetor, posset. *d. l.* 8. §. 18. *D. eod.* Id quod singulare ac genuinum est signum delatae lege speciali vel extraordinariae iuris dictionis. *l.* 1. *pr. D. de offic. eius, cui mand. est iuris dict.* Simile quid Vlpianus *l.* 2. §. 1. *D. eod.* obseruat de decreto super alienatione praediorum minoris interponendo: vt adeo et eam cognitionem ad extraordinariam praetoris iuris dictionem pertinuisse dicendum sit. Omittimus alia, quae pacis bellique temporibus in ipsa rei publicae curatione demandari praetoribus consueuerunt, veluti viarum publicarum munitionem, fistularum, castellorum, riuorum, aquaeductuum tutelam, locorum sacrorum refectionem, librorum suspectorum nefandorumque sacrorum prohibitionem, similiaque innumera, quorum si vel recensum instituere conarer, verendum mihi esset, ne taedio sim futurus lectoribus. Sane qui vel solum euoluerit Liuium, ei talia ad singulos fere annos quam plurima occurrent, quae senatus non per alios rectius, quam per praetores posse explicari, censuit.

§. XII.

Omnes praetores de iuris dictione sua, rebusque curae suae demandatis, edicta proposuisse.

Ex his, quae de praetorum potestate atque officio hactenus diximus, facile vnusquisque intelliget, quam frequentem ac paene quotidianam iis esse occasionem oportuerit, ciues, propositis edictis, de rebus variis admonendi, et quidem non modo praetoribus VRBANIS, sed et reliquis omnibus, quibus vel iuris dictio inter ciues et PEREGRINOS, vel PROVINCIARVM administratio, vel QVAESTIONES de criminibus publicis forte obtigerant. De praetorum vrbanorum edictis res dubio caret: nec magis cuiquam ambigendum videbitur, praetores etiam prouinciales edicta proposuisse, ad iuris dictionem suam comparata. De reliquis, quum res non adeo peruulgata videatur, operae pretium fuerit, hoc paucis demonstrare. Praetori equidem PEREGRINO ius edicendi negant viri doctissimi, Franc. Hotomannus *de magistr. Rom. pag.* 396. Georg. Schubartus *de fatis iuris prud. Rom. pag.* 399. et Nic. Hier. Gundling. in Πρώτ. *Pand.*

tit. de orig. iur. §. 31. in eo tamen inter se quodammodo discordes, quod Hotomannus praetorem peregrinum ex edicto vrbano, reliqui ex iuris naturae et gentium praeceptis ius dixisse, contendant. Enimuero praetorem peregrinum non minus, ac vrbanum, edicta proposuisse, recte vidit Bern. Henr. Reinold *Var. cap.* 37. *pag.* 267. idque inde probauit, quod in iure nostro laudetur liber trecesimus Labeonis *praetoris peregrini*, *l.* 9. §. 4. *D. de dol. mal.* quos libros ipse cum Ant. Augustino *de nom. propr. Pandect. pag.* 23. *not. b. et c.* existimat fuisse commentarios ad edictum praetoris peregrini. Sed quum sola coniectura hanc probationem absoluat, neque satis expeditum videatur, de officione praetoris peregrini illis libris egerit, an eius edictum interpretatus sit Labeo, aliis fortassis opus fuerit argumentis ad rem probandam. Laudauimus alibi eam in rem testimonium Boëthi, scribentis, *edicta magistratuum esse*, *quae praetores*, *vrbani et* PEREGRINI, *vel aediles curules iura dixerint:* adiecimusque Theophili locum ex *Paraphr.* §. 7. *Inst. de iure nat. gent. et ciu.* vbi κατεξαίρετον seu *praecipue*, edictis noua iura sanxisse dicuntur *praetor vrbanus et praetor peregrinorum*, *et aediles curules.* Iam adiicimus testimonium antiquius Valerii Maximi, qui *lib. I. cap.* 3. *ex.* 2. de C. Cornelio Hispalo, praetore peregrino refert, eum M. Popillio Laenate et Cn. Calpurnio coss. id est, anno V. C. 614. EDICTO *Chaldaeos intra decimum diem abire ex vrbe atque Italia iussisse*, eumdemque *eos*, *qui Sabazii Iouis cultu simulato mores Romanos inficere conati sint*, *domos suas repetere coëgisse.* Supersunt praetores, quibus de criminibus publicis quaestiones obuenerant. Ii quoque proponebant edicta ad officium suum pertinentia, sed *breuia* pleraque et *monitoria*, de quibus supra *cap.* 2. §. 12. *sequ.* quantum satis est, diximus. Nimirum iam inde ab antiquissimis vsque temporibus mos inualuerat, vt, quoties insigne quoddam iudicium publicum peragendum esset, toties is, qui quaestioni praefuturus erat, accusatores, reum, testes, patronos, quin et adparitores, omnesque, quorum eo in iudicio aliquae partes erant futurae, edicto moneret, quid fieri omittiue ab illis vellet. Quod edictum tam adcurate ac diligenter perscribi solebat, vt ne vlla quidem circumstantia temere omitteretur. Quam in rem iam non repetam loca Plinii et Ciceronis, supra *capite* 2. adducta, neque expilabo scrinia Fridr. Brummeri, qui in *Comm.* *ad*

ad leg. Cinc. cap. 6. §. 7. 8. de illorum quaesitorum edictis ex instituto disseruit: sed duo tantum moneto, notatu, vti mihi quidem videtur, dignissima: primum, in his quoque edictis plurimum valuisse gratiam, nec difficile fuisse iis, qui quaestionibus praeessent, reo vel opem ferre, vel negotium facessere: cuius rei exemplum est in P. Clodii iudicio, quo de vi accusato a Milone, *consul, praetor, tribunus plebis, noua noui generis edicta proposuerunt:* NE REVS ADESSET, NE CITARETVR, NE QVAERERETVR, NE MENTIONEM OMNINO CVIQVAM IVDICVM AVT IVDICIORVM FACERE LICERET. Cic. *pro P. Sext. cap.* 41. alterum, quod perantiquum et disertissimum huiusmodi edicti fragmentum exstet apud Varronem *de lingua Lat. lib.* 5. *pag.* 43. *sequ. edit. Gothofred.* de Trogo capitis accusato. Quamuis enim Varro id dicat desumtum esse ex *Commentario vetere anquisitionis M. Sergii, Marii filii, quaestoris:* ipse tamen nonnullis interiectis addit: *in eodem commentario anquisitionis ad extremum scriptum caput* EDICTI *hoc est:* vt dubitari non possit, quin hoc fuerit edictum, quale adhuc descripsimus, monitorium, iudicio publico praemissum, quum T. Quinctius Trogus capitis a M. Sergio quaestore accusaretur.

§. XIII.

Eorum alia tralatitia, alia noua.

Proposita a praetoribus edicta varii generis fuisse, facile patet. Alia enim repentina erant, alia iuris dictionis perpetuae caussa proposita. Illorum exempla quamplurima iam supra attulimus: de his autem agendum erit paullo adcuratius. Nimirum quum quotannis sub magistratus sui auspicia edicere solerent praetores: hunc ea in re obseruabant modum, vt pleraque ex decessorum edictis totidem verbis in suum transferrent: quaedam tamen adderent de suo, prout res ac tempora id exigere viderentur. Hinc vel maxime ad praetoris edicta pertinet diuisio, quam supra explicauimus, quod TRALATITIA alia, alia NOVA fuerint. De illis Cicero *de inuent. lib. II. cap.* 22. *iura sunt quaedam ipsa iam certa propter vetustatem: quo in genere et alia sunt multa, et eorum multo maxima pars, quae praetores* EDICERE *consueuerunt.* Sensus enim est, quaedam edicti praetorii capita esse tam antiqua, vt ab origine sua quotannis in albo ob aequitatem retenta fuerint, ac proinde constante vsu iuris certi ac scripti consequuta sint auctoritatem. Enimuero

 his

his quaedam etiam NOVA a plerisque praetoribus adstruebantur; ceu patet exemplo Verris, cuius edictum nouum, licet absurdissimum, ac mirifice exagitatum a Cicerone *in Verr. I. cap.* 45. *sequ.* a nemine tamen mortalium, durante eius praetura, reprehensum est. Quin tantum abest, vt religioni sibi duxerint praetores, edictis tralatitiis quaedam noua sub initium magistratus sui adsuere, vt et intra annum praeturae illa immutarent suo lubitu, vel nouis huiusmodi laciniis locupletarent, ceu ex testimonio Dionis *lib. XXXVI. pag.* 19. exemploque Verris apud Cic. *in Verr. III. cap.* 14. constat, et infra suo loco a nobis demonstrabitur pluribus. Nullus ergo praetor decessorum suorum edicta omnia in albo suo retinere tenebatur: sed si aequitate sua se commendarent, locum suum et sequentibus annis facile tuebantur, sin iniqua aut absurda viderentur, nulla merito eorum habebatur ratio. Vnde de edicto Verris Cicero in *Verr. I. cap.* 45. *Quid nunc dicam? neminem vmquam postea ita edixisse? Valde sit mirum, neminem fuisse, qui istius se similem dici vellet. Ipse in Siciliensi edicto hoc non habet: exegerat enim iam mercedem.*

§. XIIII.

Cur edicta quaedam, nataeque inde actiones praetoriae auctorum nomina retineant?

Reddi hinc poterit ratio, cur edicta quaedam, nataeque inde actiones atque exceptiones auctorum suorum nomina apud posteros retinuerint, alia nomine huiusmodi διακριτικῷ plane destituantur. Ἀνώνυμα enim ista sunt vetustissima, ac ita tralatitia, vt de iis repeti possint verba Ciceronis *in Verr. I. cap.* 45. *ea et ante Verrem, et post illum omnes praetores habuisse.* Non ergo est mirum, auctorum nomina ipsamque originis memoriam, ceu fieri solet in rebus vetustissimis, euanuisse. At quaecumque praetorum edicta ab auctoribus suis nominantur, ea sunt noua, et ab illis praetoribus adiecta veteri ac tralatitio, quamuis et ipsa postea a successoribus retinerentur ob insignem, quae ex illis elucebat, auctorum prudentiam. Eorum exempla haud pauca passim exstant. Vidimus supra EDICTVM DRVSI, laudatum a Cicerone *ad Attic. lib. VII. epist.* 2. quod Corradus tribuit M. Liuio Druso, praetori, cuius et alibi meminit Auctor *ad Herenn. lib. II. cap.* 13. Quae coniectura si vera est, idem Drusus auctor erit edicti, quo actio mandati et aduersus mandatarii heredes est admissa. Sic et edicti quod metus caussa auctorem, temporibus

temporibus Sullanis, fuisse CN. OCTAVIVM, praetorem, didicimus ex Cic. *ad Q. Fratr. lib. I. epist.* 7. id vero postea aduersus tertium possessorem protulisse CASSIVM quemdam ex *l.* 4. *§.* 33. *D. de dol. mal. et met. except.* colligitur. Nouimus etiam formulae de dolo malo auctorem esse C. AQVILLIVM GALLVM, Cic. *de nat. deor. lib. III. cap.* 30. quamuis vtrum edictum ab eo propositum, an cautiones quasdam ab eo inuentas intelligat Cicero, parum exploratum vel ideo videatur, quod vtraque *omnis malitiae euerricula* recte possint vocari. Certum porro est, cum actionis Publicianae, tum et actionis rescissoriae, adeoque totius edicti de restitutione maiorum viginti quinque annis auctorem habere PVBLICIVM, PRAETOREM *§.* 4. *Inst. de act. l.* 35. *D. de obl. et act. l.* 57. *D. mand.* quamuis de huius Publicii praetura ac aetate parum constet. Idem dicendum est, de SERVIO, SALVIO, CN. PAPIRIO CARBONE, CALVISIO, FABIO, praetoribus, quos edictorum de actionibus *Seruiana* et *quasi Seruiana*, de interdictis *Saluiano* et *quasi Saluiano*, denique edicti *Carboniani*, ac denique actionum *Caluisianae* ac *Fauianae* auctores fuisse, nemo ignorat, quamuis quibus illi annis praeturam gesserint, hodie sciamus cum ignarissimis. Certus ac indubius est auctor edicti fere vnici *de coniungendis cum emancipato liberis eius*, quippe quod a SALVIO IVLIANO, edicti perpetui conditore, inuentum perpetuoque edicto insertum esse, perspicue testatur Marcellus *l.* 3. *D. de coniung. cum emancip. lib. eius.* Ex quibus facile patet, optandam magis, quam sperandam esse adcuratam edictorum praetoriorum chronotaxin, cuius defectum inter iuris prudentiae Romanae naeuos posuit Christianus Thomasius *in Naeu. iurisprud. anteiustin. lib. I. cap.* 7. *naeu.* 14. *pag.* 39. quandoquidem et plurimorum edictorum ignorantur auctores; et iis, quorum auctorum nomina scimus in tantis fastorum tenebris aetatem suam adsignare, vere ἐκ τῶν ἀδυνάτων esse videatur.

§. XV.

Quando quoue ritu edicere soliti sint praetores, satis exploratum est. Dio enim Cass. *lib. XXXVI. pag.* 19. cautum fuisse scribit lege Cornelia, καὶ ἀρχὰς εὐθὺς στρατηγοὺς τὰ δίκαια, οἷς χρήσοιντο, προλέγειν, *vt initio statim magistratus praetores iura, quibus vsuri essent, praedicerent.* Et Cicero *de finib. lib. II. cap.* 22. contra eos, qui omnia ad voluptatem referunt, disputans: *Quid*

Edicere solebant praetores sub auspicium magistratus sui, praestito simul

in leges iureiurando. *Quid enim*, inquit, *mereri velis iam, quum magistratum inieris, et in concionem adscenderis, (est enim tibi* EDICENDVM, *quae sis obseruaturus in iure dicundo, et fortasse etiam, si tibi erit visum, aliquid de maioribus tuis, et de te ipso, dices* MORE MAIORVM, *) quid merearis igitur, vt te dicas in eo magistratu omnia voluptatis caussa facturum esse?* Ex quibus locis colligimus, *primum* initio magistratus edicta promulgasse praetores: *deinde* id factum esse in concione, quam primam habebant, vt habita ad populum oratione praeturam auspicarentur: *denique* eos tunc edictum recitari iussisse populo, vt sub initia statim honoris omnibus innotesceret, quam illi in iure dicundo rationem in posterum sint obseruaturi. Primum ex lege Cornelia esse ait Dio, de qua insequentis libri initio plura differemus. Quum enim antea praetores id sibi arrogarent, vt sua ipsi edicta pro lubitu mutarent, adeoque intra praeturae annum, quotiescumque et quandocumque visum esset, noua edicta redderent; eam iuris incertitudinem sustulerat lex Cornelia, praetoresque sub initium statim honoris, quomodo ius dicere vellent, populum praemonere, istudque edictum deinde per totum annum valere iusserat. Alterum, puta concionem auspicalem, commune cum reliquis magistratibus habebant praetores. Nullus enim eorum rem publicam solebat capessere, priusquam, vocata concione, ad populum de voluntate sua, deque maiorum suorum rebus gestis ac meritis dixisset. Hinc Cicero iam consul. *Agrar. II. cap.* I. *est hoc*, inquit, *in* MORE *positum, Quirites*, INSTITVTO*que* MAIORVM, *vt ii, qui beneficio vestro imagines familiae suae consequuti sunt*, PRIMAM *habeant* CONCIONEM. Et Varro *de lingu. Lat. lib. V. pag.* 44. de modo ineundi censuram haec refert ex tabulis censoriis: *vbi noctu in templum censura auspicatur, atque de caelo nunciatum erit: praeconi sic imperato, vt viros vocet:* QVOD BONVM, FORTVNATVM, FELIXQVE, SALVTAREQVE SIT POPVLO ROMANO QVIRITIVM, REIQVE PVBLICAE POPVLI ROMANI QVIRITIVM, MIHIQVE COLLEGAEQVE MEO, FIDEI, MAGISTRATVIQVE NOSTRO, OMNES QVIRITES PEDITES, ARMATOS PRIVATOSQVE, CVRATORES OMNIVM TRIBVVM, SIVE QVIS PRO SE, SIVE ALTERO DARI RATIONEM VOLET, VOCA INLICIVM HVC AD ME. Conuocata concione, quod et praetores et reliqui magistratus sollemni eius modi carmine fieri imperabant, ipse nouus praetor, habita oratione et gratias agebat populo, et

et de suis maiorumque laudibus quaedam magnifice dicebat; demonstrans pluribus, quid de se sperare liceat, quamque ipsi sui maiorumque suorum similes sint futuri. Ita enim orationis istius argumentum vtroque loco paullo ante adducto exprimit Cicero, et in primis *Agrar. II. cap.* 1. testatur, magistratus nouos *gratiam beneficii, quod a populo essent consequuti, cum suorum laude coniungere consueuisse, qua in oratione nonnullos aliquando dignos maiorum loco repertos esse, plerosque autem hoc perfecisse, vt tantum maioribus eorum debitum esse videretur, vnde etiam, quod posteris solueretur, redundaret.* Finita hac oratione tum demum edicebant, quae in iure dicundo essent obseruaturi, id est, vti ego interpretor, edictum suum, facta per praeconem audientia, vel recitabant ipsi, vel alium praelegi iubebant. Quem ritum eleganter imitatum arbitror Plautum, dum *in prologo Poenuli v.* 11. *seqq.* commentus, nescio quod, *imperium histricum*, imperatorem suum fingit ita adloquentem praeconem:

Exsurge, praeco, fac populo audientiam.
Iam dudum exspecto, si tuum officium scias.

Hinc recitatur ipsum edictum fictitium:

BONVM FACTVM 'ST, *edicta vt seruetis mea*, cet.

quo finito, subiicit imperator:

Haec imperata quae sunt pro imperio histrico,
BONVM *hercle* FACTVM, *pro se quisque vt meminerit.*

Vt adeo ex hoc Plauti loco optime possit intelligi, quomodo a nouis magistratibus recitari consueuerint edicta. Nec tamen contenti praetores viua voce, quae facile elabi memoria potuisset, totum edictum, teste Dione, postea *συγγράψαντες ἐξετίθεσαν*, *scriptum proponebant*, vt vnicuique quotidie ob oculos versaretur. Denique obseruandum, praetores, auspicantes honorem, iurare in leges debuisse. Eius tamen iurisiurandi ideo non meminisse Ciceronem arbitramur, quod non semper in prima illa concione praestitum videatur, sed interiecto aliquot dierum spatio. Ex lege enim, cuius meminit Liu. *lib. XXXI. cap.* 50. *magistratum plus quinque dies, nisi qui iurasset in leges, non licebat gerere:* adeoque non abscisse in prima concione erat iurandum, modo iuratum esset ante quintum diem.

§. XVI.

Edictum propositum in albo, quod duplex habuit praetor.

Vidimus, praetores edicta sua, non modo in prima, quam habere solebant, concione sollemniter recitasse, sed et eadem redacta in scripturam in albo proposuisse. Tale album praetor duplex habuisse videtur, alterum, quod edictum iuris dictionis perpetuae caussa propositum; alterum, quod actionum forensium formulas complectebatur. De priore res liquida est: ad posterius ego referre soleo locum Labeonis apud Vlpianum *l.* 1. *§.* 1. *D. de edend. eum quoque edere Labeo ait, qui producat aduersarium suum ad album, et demonstret, quod dictaturus est, vel id dicendo, quo vti velit.* Notum est, et a nobis alibi pluribus demonstratum, fastorum formularumque notitiam olim penes solos patricios ac pontifices potissimum fuisse, qui in latenti habebant horribile istud secretum, vt tamquam oracula a litigantibus adirentur. Cic. *de orat. lib. I. cap.* 41. Quinctilian. *Inst. orat. lib. III. cap.* 1. et Pompon. *l.* 2. §. 6. *D. de orig. iur.* Deinde nemo ignorat, ista mysteria anno v. c. 440. primum diuulgasse Cn. Flauium, ac deinde, quum nouas agendi formulas reperissent patres, easque, ne in vulgus iterum manarent, occultioribus quibusdam notis consignassent, eamdem populo operam circa annum v. c. 553. nauasse egregie cordatum hominem, Sex. Aelium Paetum. Vnde natum ius Flauianum ac Aelianum, de quo Pomponius, *l.* 2. *§.* 7. *D. de orig. iur.* Prius nihil aliud fuit, quam album, in quo Cn. Flauius partim fastos, qui docerent, quibus diebus lege agere fas nefasue esset, partim actionum quarumuis formulas proposuerat. Posterius vero rectissime dixeris prioris illius accessionem, ac veluti supplementum. Fastos proposuisse Cn. Flauium, testes locupletissimos habemus Ciceronem *pro Muraen. cap.* 12. Plin. *Hist. nat. lib. XXXII. cap.* 1. et Liuium *Histor. lib. VIIII. cap.* 46. qui tamen Flauium praeter illos *et* IVS CIVILE *repositum in penetralibus pontificum euulgasse, et circa forum* IN ALBO *proposuisse,* refert: consentientemque ea in re habet Valer. Maximum *Histor. lib. II. cap.* 5. *ex.* 2. At Pomponius *d. l.* 2. *§.* 7. diserte ait, Flauium *populo tradidisse* ACTIONES, *ab Appio Claudio in formam redactas*: quemadmodum et Cicero *ad Attic. lib. VI. epist.* 1. eumdem *et fastos protulisse, et* ACTIONES *composuisse*, alibi vero, nempe *de orat. lib. I. cap.* 41. Cn. Flauium ACTIONES *primum exposuisse*, testatur. Aelianum quoque ius nihil aliud compre-

comprehendiſſe, quam ACTIONVM *genera*, idem teſtatur Pomponius : ex eoque conſequitur, vt iam inde ab illis Flauii et Aelii temporibus in foro exſtiterit album, in quo actionum tantum non omnium formulae legebantur. Quum ergo ſemel euulgata eſſent illa myſteria, nec vlla arte efficere ſe poſſe intelligerent patres, vt ſalua ſibi eſſet formularum poſſeſſio : praetores nihil ſe facere poſſe prudentius iudicabant, quam vt ipſi hanc a populo gratiam inirent, et in albo ſuo perſcriptas haberent actionum formulas, vt litigantibus ſtatim in procliui eſſet, aduerſarios ad album adducere, et digito monſtrare formulam, qua in agendo eſſet vſurus. Huius quoque rei teſtem habemus Ciceronem, qui ad illud formularum vel actionum album manifeſto reſpicit, dum *in Orat. pro Q. Roſc. cap.* 8. ait : *fraudabat te in ſocietate Roſcius. Sunt iura, ſunt* FORMVLAE *de omnibus rebus conſtitutae, ne quis aut in genere iniuriae, aut ratione actionis errare poſſit.* EXPRESSAE *enim ſunt ex vniuſcuiuſque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria,* PVBLICE A PRAETORE FORMVLAE, *ad quas priuata lis adcommodatur.* Habes ergo formulas actionum, a praetore publice propoſitas de omnibus rebus, et quidem non ex edicto praetorio demum eruendas, concipiendaſquè de nouo, ſed EXPRESSAS verbis tam perſpicuis, *vt nemo vel in genere iniuriae, vel ratione actionis errare poſſet.* Recte hoc viderunt Iac. Raeuardus in *Protribunal. cap.* 4. *pag.* 885. *ſeqq.* et Carol. Bretus *de perantiquo ordine iudic. cap.* 24. *pag.* 69. obſeruantes ſimul, inde arceſſendam eſſe originem diuiſionis actionum DIRECTARVM et VTILIVM, quia, quae totidem verbis in albo formularum habebantur, DIRECTAE ; quae ob rationis ſimilitudinem negotio adcommodari, verbis leuiter inflexis, poterant, VTILES dici conſueuerint. Quemadmodmódum itaque ex his, quae diximus, luce meridiana clarius elucet, praeter edictum perpetuum praetores in albo habuiſſe actionum quarumuis formulas, ac proinde ex Labeonis ſententia, illum quoque actionem edidiſſe viſum eſſe ; *qui aduerſarium ſuum produxerit ad album, et demonſtrarit, quod dictaturus eſſet :* mirum ſane eſt, exiſtimare Cuiacium *Obſ. lib. VIII. cap.* 15. et Duaren. *Diſp. anniuerſ. I.* 13. albo iſto ipſum praetoris edictum a Labeone indigitari, ſolitoſquè eſſe actores reis eam edicti partem, ex qua actionem inſtituturi eſſent, veluti digito indice oſtendere. At nec omnia negotia ciuilia, de quibus lis in foro incidere poſſet, edicto

 ſuo

ſuo expreſſerat praetor, nec quiſque ciuium tanta erat ingenii perſpicacia, vt ex edicto, per modum praecepti concepto, formulam actionis ſuo Marte erueret, maxime quum periculoſiſſimum hic eſſet verborum aucupium, et inter omnes conſtet, cauſſa cecidiſſe eos, qui vel erraſſent in eligenda actionis formula, vel eam in iure perperam protuliſſent. Vid. Cic. *de inuent. lib. II. cap.* 19. Auct. *ad Herenn. lib. I. cap.* 2. Senec. *Epiſt.* 48. Quinctilian. *Inſt. orat. lib. III. cap.* 8. *et lib. VII. cap.* 3. Sed quid opus eſt verbis, quum, et condito iam edicto perpetuo, ademtaque magiſtratibus noua edicta proponendi poteſtate, album tamen iſtud formularum adhuc conſtanter fuerit ob oculos, et in foro proponi conſueuerit? Quid enim aliud vult Alexander Seuerus Imp. dum *l.* 1. *C. de interdict.* Euocato cuidam reſcribit: *Quum proponas, radicibus arborum, in vicina Agathangeli area poſitis creſcentibus, fundamentis domus tuae periculum adferri: praeſes ad exemplum interdictorum*, QVAE IN ALBO PROPOSITA HABET PRAETOR, *rem ad ſuam aequitatem rediget!*

§. XVII.

Quo loco illud probabiliter fuerit?

Si quis ex me quaerat, quo loco vtrumque illud album praetoris expoſitum fuiſſe exiſtimem? ei ego fatebor, me nullum proferre poſſe veteris cuiuſdam auctoris teſtimonium, ex quo id liquido poſſit demonſtrari. Sin tamen locus ſit coniecturae, habere mihi videor non omnino improbabilem. Quum enim, vti paullo ante ex Labeone vidimus, actor editurus actionem, ſolitus ſit reum adducere ad album, ibique demonſtrare, quid dictaturus, quaque formula vſurus eſſet: *d. l.* 1. §. 1. *D. de edend.* neceſſario dicendum eſt, album eo ipſo loco, quo ius dicebatur, adeoque in ipſo tribunali, proſtitiſſe ita, vt ab omnibus de plano recte legi poſſet. Nimirum praetores olim ius dicebant in foro, et quidem ea illius parte, quae comitium dicebatur, ſiue quod ibi ciues in concionem coire ſolerent, ſiue, quod mauult Plutarch. *in Romul. pag.* 30. quia eo loco foedus inter Romulum et Tatium, Sabinorum regem, coaluiſſet. Hic ergo litigabant homines, idque innuit Plautus, dum in *Curcul. IIII.* 1. *v.* 9. ait:

Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in COMITIVM.

et in *Poenul. III.* 2. *v.* 6. *ſeqq.*

Non

Non potuisti adducere homines, magis ad rem idoneos,
Nam istorum nullus NEFASTVS 'ST, COMITIALES *sunt meri:*
Ibi habitant, ibi eos conspicias, quam praetorem, saepius.
Hodie iuris doctiores non sunt, qui lites creant,
Quam sunt hi, qui si nihil est litium, lites ferunt.

In hac porro fori parte eminebat tribunal, id est, moles sublimis, et in hemicicli formam introrsum sinuata, cuius formam describit Vitruu. *Archit. lib. V. cap.* I. Quemadmodum ergo in hoc sublimis sellae curuli insidebat praetor: ita in vtroque cornu, ceu vocat Tacit. *Annal. lib. I. cap.* 75. eius latera tegebant decemuiri stlitibus iudicandis, illustre praetoris consilium. Iam parietes, quo vtrumque cornu claudebatur, locum dedisse videtur albo praetoris, ita vt in vnius cornu extremo pariete edictum praetoris, in altero album formularum legeretur, et sic vtrumque litigantibus illico incurreret in oculos.

§. XVIII.

Iam porro materiae edicti praetorii non est quod immoremur. Res ipsa docet praetores non solum leges, propositis actionibus, aliisque remediis, adiuuisse, sed multa quoque, quae legislatores praeteruiderant, constituisse, quin et legum rigorem nimium aequitate temperasse, et sic efficere voluisse, ne summum ius summa esset iniuria. Quae eleganter coniungens Papinianus noster, *ius praetorium introduxisse praetores*, ait, ADIVVANDI, *vel* SVPPLENDI, *vel* CORRIGENDI *iuris ciuilis gratia propter vtilitatem publicam. l. 7. §. 1. D. de iust. et iur.* Haec quamuis perampla potestas, ac legislatoriae simillima, videri possit: tamen non modo hodie viri docti praetores talem potestatem leges vel ferendi, vel iam latas euertendi, vmquam sibi vsurpasse, negant, verum etiam olim ipsi praetores nihil habuisse prius aut antiquius videntur, quam vt hac suspicione carerent. Hinc si quid noui edicto sanciunt, saepe eos videas LEGES, PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA PRINCIPVM diserte excipere, ac liberaliter polliceri, se nihil, quod aduersus illa, vel QVO FRAVS CVI EORVM FIAT, factum esset, admissurum. *l. 7. §. 7. D. de pact. l. 1. §. 8. D. de postul. l. 1. §. 1. D. quibus ex causs. mai.* Quin ipsi iurisconsulti veteres praetorem ab hoc crimine absoluunt, negantque, eum aduersus leges, vel in earum fraudem edicere quidquam potuisse. Hinc quum incideret quaestio, an et illi detur Publiciana in rem actio, qui rem per leges alienari vetitam bona

Praetores indirecte sibi legislatoriam potestatem vindicasse, legesque euertisse edictis suis.

fide et ex iusta caussa traditam accepisset? respondit Paullus noster: *eo casu Publicianam non competere, quia his casibus neminem praetor tueatur, ne* CONTRA LEGES *faciat. l.* 12. §. 4. *D. de Public. in rem act.* Similiter Vlpianus, agens de bonorum possessionibus, generalem hanc commendat iuris regulam: *vbicumque* LEX, *vel* SENATVS, *vel* CONSTITVTIO *capere hereditatem prohibeat, et bonorum possessionem cessare. l.* 12. §. 1. *D. de bon. poss.* Enimuero quamuis vere hunc scopum intenderit populus Romanus, dum praetoribus amplissimam hanc edicendi facultatem concessit, vt eiusmodi edictis non leges nouas ferrent, veteresque conuellerent, sed latas custodirent et exsequerentur, et si quid legibus nondum satis definitum esset, id suis edictis tantisper definirent, donec populus, missus in suffragia, aliud scisceret: verissimum tamen est, praetores variis artibus id esse consequutos, vt de rebus plerisque priuatis potestas legislatoria penes se esset, iuraque, eorum edictis introducta, non minorem iuris prudentiae Romanae partem absoluerent, quam quae legibus, plebiscitis, SCtis, principumque placitis sancita fuerant. Et hinc ridiculum est negare, praetores hanc potestatem legislatoriam arrogare sibi potuisse: quum res ipsa doceat, eos sibi illam reuera arrogasse. Quid enim clarius est verbis Dionis Cassii *Lib. XXXVI. pag.* 19. Οὐ γὰρ οἱ στρατηγοὶ πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διετέτακτο, ἐποίουν, οὔτε ἐσάπαξ τοῦτ' ἐποίουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρουν· ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν, ἢ καὶ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰκὸς, ἐγίγνετο: *neque enim omnia ea iura, quae ad contractus dirigendos constituta erant, obseruabant, neque* ID VMQVAM FECERANT, *neque* SCRIPTO IVRI STETERANT, *sed saepenumero ea* VARIAVERANT, *crebroque per gratiam vel odium certorum hominum, vt fieri solet, in his multa gerebantur.* Haec Dio. Iam eat quis, ac fieri potuisse neget: quod quotidie factum esse, tot veterum annalium testimonio constat, quin quod fieri consueuisse ipse praetor fassus est, dum proposuit edictum: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, VT IPSE QVANDOQVE EODEM IVRE VTATVR. Quid enim opus erat hoc edicto, si non potuisset magistratus vllus edicto nouo ius aliquod iniquum statuere: Quid iam dicamus? an leges edictis suis non euertit *C. Verres.*? An ei iniuriam facit Cicero, illa vbique exagitans *in oratione I.*? Sed solus fortassis Verres, qua fuit audacia, ius ciuile tam inuerecunde mutauerit

rit, aut certe id crimen ei cum paucis, quos Dio notat, commune fuerit. Age, veniamus in rem praeſentem, et vel ſolas XII. tabulas, fontem omnis publici priuatique iuris, in manus ſumamus. Quotam eius iuris decemuiralis partem, cui et lex Aebutia propter venerandam antiquitatem pepercerat, ſtare paſſi ſunt praetores? quantillum mihi oſtendes, quod non edictis ſuis veluti in exſilium egerint? Decemuiri furem manifeſtum verberari, eique, cui furtum factum eſſet, addici iuſſerant: Gell. *Noct. Attic. lib. XI. cap. vlt.* Praetor eumdem quadrupli damnabat, et ſic, vt ſcribit Theophilus *Paraphr. pr. Inſt. de perpet. et temp. act.* κατεφρονήθη ἡ δωδεκαδέλτου νομοθεσία διὰ τὴν τραχύτητα, καὶ πολιτεύεται ἡ τοῦ πραίτωρος: *exploſum eſt ius XII. tabularum propter aſperitatem, et magis iure praetorio vſi ſunt.* Deinde, quae XII. tabulis cauta fuerant de arboribus furtim caeſis, Plin. *Hiſt. nat. lib. XVII. cap.* 1. de depoſito dolo malo negato, *Pariat. legg. Moſ. et Rom. tit.* 10. §. 6. de emancipatorum liberorum conditione, §. 9. *Inſt. de hered. quae ab inteſt.* de ſucceſſione gentilium, pro quibus ex edicto cognati vocari coeperunt, *l.* 1. *D. vnde cogn.* de legitima furioſorum et prodigorum tutela, *l.* 1. *et l.*13. *D. de curat. furioſ.* de manu in iure conſerenda, Gell. *Noct. Att. lib. XX. cap.* 9. de fruge noctu demeſſa, Plin. *Hiſt. nat. lib. XVIII. cap.* 3. de poena iniuriarum, Gell. *Noct. Att. lib. XX. cap.* 1. ſimilibuſque iuris capitibus: ea omnia edictis ſuis mutaſſe praetores, tam certum eſt, quam quod certiſſimum. Non magis illos aliis quoque peperciſſe legibus, argumento eſt lex Aquillia, in qua capita quaedam fuiſſe de ſeruo corrupto, nec non de effuſis ac deiectis, dudum obſeruarunt viri docti, et in his Corn. van Bynkersh. *Obſ. lib. I. cap.* 13. at ea omnia non modo in foro, verum etiam ex ipſa hominum memoria euanuerunt, non aliam ob cauſſam, quam quod actiones alias vel in ſpeciem aequiores, vel vtiliores ſaltim edicto inuexerat praetor, eoque effecerat, vt caſcae illae ex lege Aquillia negligerentur.

§. XVIIII.

Cortii *Vindiciae praetoris Romani* expenſae.

Quae quum in oculos incurrant, ſolidiſque nitantur argumentis ac teſtimoniis: merito mireris, oleum ac operam perdere, id eſt, *Vindicias praetoris Romani ac iuris honorarii* ſcribere non dubitaſſe virum doctum, Gottl. Cortium, profeſſorem Lipſienſem. Quem quum initio totam cauſſam non ſine bile agere deprehenderem: ſuſpicabar, eum ſub hoc ſchemate litigare de re

quadam

quadam magna, ac in qua reipublicae salus verteretur, quin existimabam, in magna quadam ciuitate nefaria agitari consilia de abolenda praetura, quae auctori iam destinata fuerit communi suffragio, vel saltim de toto iure praetorio ad vltimos Garamantas relegando. Nec enim aliud succurrebat facinus, tantis iris dignum. Sed lecta dissertatione demum deprehendi, praetori Romano hanc operam nauari, cuius maiestatem tam comiter, prout decet, veneratur auctor, vt stilum vindicem cohibere diutius non potuerit. Nam initio statim *Dissertationis §. 1. et 2. pag. 1. 2.* grauiter conqueritur, *insignem illam naeuorum copiam, quibus in primis recentiores quidam scriptores, ius Romanum onerarint, non tam ipsius iuris esse, quam ex ignorantia rei publicae Romanae originem ducere, ex eodemque fonte manare populare illud in Romanum praetorem odium, ac magno numero conficta crimina, quibus voces non minus multorum in academiis docentium, quam ICtorum multorum libri, pleni sint.* En crimen horrendum, ac parricidio non multo leuius! Si enim P. Caecum Asprenatem postulare volentem auersa sella destituit praetor, tantum quod insignia magistratus videre ac reuereri non posset: *l. 1. §. 5. D. de postul.* quod supplicium sufficiet illis, qui praetorem odio plus quam Vatiniano prosequuti, innumera paene crimina fingunt, quibus eum onerent, eaque et viua voce, et scriptis in vulgus spargunt impudentissime? Iam ego quidem nesciebam ante istum diem, quinam sint praui isti homines, ac rei publicae Romanae euersores, qui aduersus praetorem Romanum tam nefarie coniurassent, neque memineram, me audire voces tam impias, quales in academiis impune audiri, dolet vir doctissimus: at non passus est vindex, vt illum consensionis globum ignorarem. Statim enim *pag. 1.* dicam scribit hominibus consceleratissimis: *qui in rem alienam et peregrinam immersi, ac Romanorum institutorum adeo saepe ignari, vt, si eo vocentur, in alio terrarum orbe se pedem posuisse putent, ridicula tamen praesumtione de sanctionibus Romanis iudicium ferre audeant.* Ad eum vsque locum mihi omnia conueniebant cum vindice disertissimo. Simul ac vero animaduertebam, illum *pag. 3.* proletariae huic turbae dare aduocatos, And. Dominicum Floccum, Iosephum Aueranium, Georgium Beierum, Nic. Hier. Gundlingium, et inprimis τὸν πάνυ Christianum Thomasium: non poteram non subirasci vindici, tam magnificum adfectanti triumphum, et ignorantiae postulanti eos viros, quibuscum

cum ipse nulla ex parte esset comparandus. Quin quum animaduerterem, me quoque, qui sub eorum signis adhuc militassem, triumphum tam superciliosi hominis esse ornaturum, nisi me virum praestarem; id vnum mihi relictum putabam, vt contrauindicarem, vindicemque vel cum laruis pugnare, vel magno conatu maximas nugas agere, ad oculum demonstrarem. Quod an praestiterim, eorum esto iudicium, qui et iuris prudentiae, et institutorum Romanorum non sunt tam ignari, vt, si ad ea vocentur, in alium terrarum orbem se delatos putent.

§. XX.

Status quaestionis.

Summam criminum, quae a praetore depellere conatur vindex, hanc esse ait §. 3. *pag.* 2. *Generatim aiunt, praetorem aequitatis obtentu iura vetera euertisse, ac libertati Romanorum insidiatum esse. Hinc edictis suis non omnes casus comprehendisse, edicta varie immutasse, ac ab iis, antequam ferretur lex Cornelia, saepe recessisse, inuentis callide nouis nominibus leges elusisse, actiones iure ciuili competentes, datis a praetore exceptionibus esse elisas, pactis conuentis contra legum honorem robur additum, restitutionem in integrum contra iuris antiqui placita concessam, fictiones denique iuris praetorii, pestem iuris prudentiae ac meras patriciorum fraudes fuisse.* Et ab his ἐγκλήματα praetorem se illa dissertatione liberaturum, satis liberaliter pollicetur Cortius, protestatus tamen satis caute §. 4. *pag.* 3. *sequ.* eo non tendere defensionem suam, vt praetorum perfidorum ac malitiosorum caussam agat, sed praeturae, quae tantis criminibus ob homines quosdam improbos oneranda non fuerit. Sed sic, quod praedixi, magno conatu maximas nugas egit vindex. Praetoribus enim bonis, iustis, patriaeque amantibus vindiciis non erit opus, quia illos nemo adfecit iniuria. Malis ac perfidis, in quos tamen faba illa cuditur, ipse negat patrocinium, adeoque cum laruis manifesto pugnat, ipse nescius, quid sibi velit. Scriptores illi, quibus bellum indixit vindex, numquam tam stolidi fuerunt, ut ipsam praeturam, necessarium rei publicae munus, calumniis proscindere voluerint, multo minus isti Octauiis, Cassiis, Catonibus, aliisque eorum similibus, quorum in iure dicundo religio celebratur, dicam scribere ausi sunt: sed malis et improbis, qualem C. Verrem fuisse, ex Cicerone discimus. Hi vero sunt praetores, qui libertati struxerunt insidias, leges patrias variis fraudibus euerterunt, et edicta sua, prout collibitum, immutarunt. Horum artes fraudesque detexerunt

runt viri illi docti, quibuscum vindici res est. His ergo parandae erant vindiciae, si mens non laeua fuisset, non praeturae ipsi, quam nemo, cui sit aliquid cerebri, culpauerit. Iam vero calumniam sapit illa defensio, quae in locum reorum, qui defensione indigent, substituit alios, quos nemo accusat, quosque, ab ipsa criminis suspicione vacuos, defendere sit facillimum. Ceterum ne in Andabatarum pugnam abeat disputatio: operae pretium fuerit de statu quaestionis quaedam praemittere, quae ipse vindex neglexit, vt tanto facilius falleret incautos, et, vt ita dicamus, quadrata misceret rotundis. Non itaque primo de eo disceptatur, an non praetura fuerit magistratus vtilis, reique publicae Romanae inprimis necessarius? sed annon patres, dum pro consulatu cum plebe praetorem patricium sibi concedi petierunt, id egerint praecipue, vt suprema in ciuium fortunas potestas penes patricios esset? Nec deinde quaestio est, an concessa edicendi facultate, semper abusi sint praetores ad leges turpiter euertendas? (id quod nemo temere dixerit,) sed annon id saepissime factum sit? et annon eam in rem variis artibus, veluti nouis vocabulis, restitutionibus in integrum, exceptionibus, fictionibus, vsi sint? Praeterea ne de eo quidem disceptatur, an non bene meriti fuerint praetores de iuris prudentia, multaque praeclara aequissimaque iura repererint? sed an non nimia illa edicendi potestas, concessa praetoribus, ita fuerit comparata, vt homines malitiosi ac perfidi, quales inter praetores fuisse, vindex concedit, ea facile abuti potuerint, quin abusi sint saepius, multaque statuerint εἰς χάριν ἢ καὶ κατ᾽ ἔχθραν τινῶν. Denique vel id praecipue in quaestione est, annon ex ea re summam iuris incertitudinem nasci oportuerit, et annon ea naeuus fuerit iuris prudentiae illorum temporum maximus? Iam ergo si vindex ea dissertatione demonstrasset, primo patres non eo fine praetorem patricium flagitasse, vt ipsi iuris dicundi summam potestatem in possessione sua retinerent, deinde, praetores nullam vmquam legem edictis suis euertisse: nec porro eosdem, inuentis nouis vocabulis, restitutionibus in integrum, exceptionibus, fictionibus, noua iura inuexisse: praeterea praetores edicta nec singulis annis, nec per annum saepius mutasse: denique, si vel maxime id fecerint, ius tamen ideo incertum fieri non potuisse: tum demum vindex se praestitisset virum, nosque ei hanc victoriam merito gratularemur. Iam vero quam parum istud praestiterit, ex iis, quae sequuntur, satis opinor, adparebit.

§. XXI.

§. XXI.

An praetores hanc sibi potestatem arrogantes impedire potuerit Romanorum religio circa leges?

Primum, quod ad praetoris sui defensionem facere existimat, argumentum §. 5. in eo ponit, quod praetorem, ne si voluisset quidem, in concinnando edicto suo tam fraudulenter versari potuisse, contendit. Obstitisse his consiliis putat insignem Romanorum in ferendis conseruandisque legibus curam, ac congenitum quasi illi populo libertatis amorem. Ciues enim eadem vehementia, qua libertatem amplexi sint, ac vndique munierint, etiam leges, quae vnicae sint libertatis custodes, tuitos esse, vt absurdum vindici videatur, credere, Romanos praetori suo arbitrium legum, hoc est, libertatis seruitutisque suae potestatem apertam aut clandestinam permisisse. Hinc porro haec omnia in notis illustrat egregie, magnumque instituit tractatum, de sollemnitatibus, quas in ferendis legibus adhibuerint, de legum ipsarum clausulis, de insigni erga leges XII. tabularum reuerentia: ac demum inde colligit, non esse verosimile, homines acutissimos non deprehendisse praetorum fraudes, aut tam studiosos libertatis vni homini, cuius annuum esset imperium, sese addicere in seruitutem voluisse. At ego iam supra obseruaui, perridiculam esse quaestionem, an aliquid fieri possit, de quo tamen certo constet, quod saepenumero reuera factum sit. Iam saepe praetores iura pro lubitu mutasse, vetera euertisse, nouaque inuexisse edictis suis, extra omnem dubitationis aleam positum videtur. Diserte enim scribit Dio Cassius loco saepe laudato: ὔτε τὰ γεγραμμένα δικαιώματα ἐτήρουν· ἀλλ᾽ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον: *ne scriptum quidem ius seruarunt, sed illud saepissime variarunt.* Et Asconius Paedianus in *Argum. orat. pro C. Cornelio, maiest. reo, pag.* 629. testatur, *legem Corneliam gratiam sustulisse ambitiosis praetoribus, qui* IVS VARIE *dicere consueuerint.* Vidimus porro supra, C. Verrem praetorem permulta edixisse cum contra edicta decessorum suorum, tum contra ius scriptum, ipsamque naturalem aequitatem. Denique per inductionem, quam vocant dialectici, probauimus, vix minimam XII. tabularum partem saluam reliquisse praetores, sed pleraque suo arbitrio immutasse. Quis ergo sanus dubitet, quin possint fieri, quae facta sunt? Si hos omnes a mutatione legum nec sollemnitates in ferendis legibus adhibitae, nec sanctiones poenales, nec insignis erga XII. tabulas reuerentia, nec ciuium perspicacia et acumen, nec denique incredibile libertatis studium

dium deterruerunt: cur ea deterruerint alios his similes? Illud quidem facile largimur vindici, numquam hanc potestatem praetoribus dedisse populum, multoque minus Romanos se illis in seruitutem addixisse: sed norunt omnes, rerum ciuilium non prorsus ignari, multa etiam contra populi voluntatem fieri in re publica, illumque, quantumuis acutum, quantumuis libertatis suae tenacem, simulacris tamen libertatis innumeris quotidie decipi, quin tunc se aliquando liberrimum putare, dum sub iugum mittitur turpissime. Quemadmodum ergo Augustus nihil minus prae se ferebat, quam quod libertati struere insidias velit, neque Romani se ei vmquam in seruitutem addixerant, et ille tamen, non aduertente populo, *insurgere paullatim, et munia senatus, magistratuum*, LEGVM *in se trahere coepit, nullo aduersante*: teste Tacito *Annal. lib. I. cap.* 2. ita non mirum sane est, si praetores contra populi voluntatem noua iura statuerunt, neque tamen id animaduertit populus, eo deceptus sophismate, quod praetoribus ius sit, *adiuuandi, supplendi, corrigendique ius ciuile propter vtilitatem publicam.*

§. XXII.

An cura circa scribenda edicta adhibita?

Eiusdem farinae est alterum, quo vir clarissimus §. 6. vtitur, argumentum, vt probet, praetores tam fraudulenter in iure condendo versari non potuisse. Mirifice enim iam laudare incipit curam publicam circa scribenda edicta adhibitam, obseruatque, Romanos varios limites posuisse potestati praetoris: praetoremque ad consilium, immo et senatum, referre debuisse res maioris momenti, ac proinde hos saepe ipsa SCta edictis suis comprehendisse: aliquando edixisse de collegii tribunicii sententia, quippe quod et intercedere potuerit, si quid praetores aduersus leges edixissent. Praeterea ostendit, consules quoque intercedere potuisse iniquis praetorum decretis, nec ratas fuisse eorum sententias vel iniustas, vel ex errore latas, multoque minus eo vsque valuisse praetoris arbitrium, vt iudices pro arbitrio dare potuerit. Denique praetorem vel maxime in officiis continere debuisse existimat edictum: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, VT IPSE EODEM IVRE VTATVR, nec non leges de repetundis, et asperam tribunorum plebis animaduersionem, quae illis non modo finito magistratu, sed et eo durante, imminuerit, si quid aduersus leges statuissent. Hic multa adcumulat vindex, quae parum solida sunt, nec pauciora, quae nihil faciunt ad edictum. Verum quidem est, in iure dicundo ipsi consilium

filium adfuisse decemuiros ſtlitibus iudicandis: ſed eoſdem adhibitos ad ſcribenda edicta, falſiſſimum. Recte deinde dixeris, praetorem res ad rem publicam pertinentes ad ſenatum retuliſſe: vel de eius modi rebus ex decreto ſenatus edixiſſe, eo enim pertinent M. Retii, praetoris, aliorumque exempla apud Liu. *Hiſtor. lib.* XXXXIII. *cap.* 13. *lib.* XXXII. *cap.* 26. *et lib.* XXXXII. *cap.* 21. aſt eumdem praetorem de iuris dictione ſua et de ſcribendo edicto conſulere debuiſſe ſenatum, id vero eſt, quod mihi probari a vindice velim. SCta edicto ſuo inſerere potuit praetor, quamuis id ex Plinii *lib. V. epiſt.* 21. non adpareat, at non ideo ipſi ademta fuit facultas, pleraque de ſuo conſtituendi. Fabulam, quod de collegii tribunicii ſententia, edicta ſua compoſuerint praetores, iam ſupra exploſimus, nec exemplum proferet vindex, vbi vel conſul, vel praetor, vel tribunus aliquis praetori interceſſerit, propoſituro aliquod edictum, quamuis permulta exſtent, quae oſtendant, eos iniquis praetorum decretis interceſſiſſe. Edicto illo, QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, potius iugulari vindicis cauſſam, quam adiuuari, itidem ſupra oſtendimus, ſiquidem eo non fuiſſet opus, ſi publica illa cura efficere potuiſſent Romani, ne ius nouum ac iniquum a praetoribus ſtatueretur. Denique ſi a poenis crimini alicui propoſitis argumentum duci poſſet, tale crimen numquam admiſſum eſſe: eodem argumento ego probauerim, nec perduellem, nec adulterum, nec ſicarium, nec parricidam, nec quemquam alium facinoroſum hominem Romae viſum eſſe, quia et aduerſus haec crimina multo acriora ibi erant legum vincula, et illico culpam poena premebat comes. Atqui nondum exceſſeram ex ephebis, quum mihi magiſter inculcaret regulam, argumentum, iuſto plus probans, nihil probare. Sed quid opus eſt verbis? Verrem, alioſque ei ſimiles, iniqua ſcimus propoſuiſſe edicta: neque hos vel conſilium, vel ſenatus impediuit auctoritas, non interceſſit tribunus plebis, non conſul, non collega, ac ne Piſo quidem, qui tametſi, teſte Cicerone *in Verr. I. cap.* 46. *multos codices impleuiſſet earum rerum, in quibus Verri interceſſiſſet*: non tamen ideo interceſſerat, quod edicta eius eſſent noua, et legibus aduerſa, ſed *quod iſte aliter, ac edixerat, decreuiſſet.* Denique nec edictum, QVOD QVISQVE IVRIS, nec imminens repetundarum iudicium hominem iniuſtiſſimum deterrere potuit ab edictis illis proponendis. Qua fronte igitur dixeris, iniqua edicta a praeto-

ribus Romanis aliis proponi non potuisse, quia iis publica cura ac legum seueritas obstiterit?

§. XXIII.

An iusiurandum in leges?

Addit his vindex §. 7. tertium argumentum, quo se persuasurum lectoribus putauit, praetores non potuisse leges edictis suis euertere. Obseruat enim, eos initio magistratus sui iurasse in leges, iusiurandum vero Romanis fuisse sanctissimum: quin, praetores pro religione sua subinde professos, nihil se admissuros in edictum, quod legibus, plebiscitis, SCtis, edictis, ac decretis principum aduersaretur. Sed quid haec ad rem? An maior vlli hominum generi iurisiurandi religio esse potest, quam Christianis? An de Ioue suo Capitolino Romanos magnificentius putas sensisse, quam, qui Christianam pietatem profitentur, de Deo optimo maximo? Et tamen permultos, proh dolor! reperias, qui iureiurando, tamquam pueri calculis, ludunt. Cur vero meliora speremus de Romanis, inter quos non deerant, qui, si violandum esset ius, illud regnandi caussa violandum, cetera colendam religionem putabant? An ibi meri Curii, Fabricii, Catones Lares posuerant? Sed ita ineptire demum solent homines, qui per omnem aetatem diu noctuque cum Romanis, mortalium cordatissimis, versantur, vt ciuitatem quamdam fingant Platonicam, et serio credant, ipsam virtutem Romae sibi sedem, exacta in exsilium improbitate, constituisse, quasi non homines Romani, sed dii, nec inter eos fuerint vlli, qui Iouem lapidem iurassent, dum, quod concupiscerent, consequerentur. Quod ad formulas illas attinet, quibus leges, plebiscita, SCta, edicta, decretaque principum excipiebant praetores: fungus sit oportet, qui eos nihil aduersus leges admittere posse credat, qui sibi sanctas esse leges, sollemniter protestantur. Sane quum et is aduersus leges facere videatur, qui quid in earum fraudem facit, id est, *qui, saluis verbis legis, sententiam eius circumuenit: l. 29. D. de legib.* nemo sane negauerit, praetores, quantamcumque prae se tulerint legum reuerentiam, leges tamen, prout libitum esset, euertisse. Rem vno vt illustremus exemplo, leges XII. tabularum primos ab intestato vocauerant suos, deinde, si suus non esset, agnatos proximos, adeoque procul dubio exclusos voluerant emancipatos. *qui iure ciuili nihil iuris habebant. §. 9. Inst. de hered. ab intest.* Quid vero praetor? Quamuis iniquum esset, emancipatos cum suis participes fieri

fieri hereditatis, quum illi post emancipationem sibi, sui patri suo omnia adquisiuissent: praetor tamen callido vsus consilio illos fratribus bona aduentitia conferri iussit, *l. 1. pr. §. 5. 6. l. 2. §. 5. D. de collat.* et sic illis dedit bonorum possessionem ex edicto, VNDE LIBERI. *l. 1. §. 7. l. 2. l. 4. D. si tab. test. null. exstab.* Annon haec contra leges? Minime, inquiunt, quia quamuis hae emancipatos non vocent, tamen eos nec expressis verbis excludunt. Nam *si lex, vel SC. vel constitutio capere hereditatem prohiberet, et bonorum possessio cessaret. l. 12. §. 1. D. de bon. possess.* Ego vero vel stupidissimum ferrem iudicem, annon vere emancipatos excluserint decemuiri, dum iis praeferri voluerunt agnatos, et annon praetor, qui eos nihilominus admisit, saluis verbis legum, earum sententiam circumuenerit? Id vero non est contra leges facere? Tiberius imp. Tacito *Annal. lib. II. cap. 30. callidus et noui iuris repertor* audit, quia seruos aduersus leges in caput domini interrogaturus, eos actori publico mancipari iusserat. An minus id nomen conueniet praetori, qui emancipatos aduersus leges vocaturus, eos primum bona aduentitia conferre iussit? Hactenus praetores ne potuisse quidem aduersus leges edicere, sibi aliisque persuadere voluit vindex, adeoque clientem suum in statu, quem coniecturalem vocant rhetores, mascule defendit. Iam miro defensionis genere ad qualitatis statum transit, et praetores §. 8. iura ciuilia edictis suis euertisse fatetur, sed id eos iure fecisse contendit. *Si qua*, inquit, *ostendi possunt, liberius paullo ab iisdem iuris praesidibus inuecta, id probe considerandum, eos interpretes publicos legum antiquissimarum fuisse, quod officium per se potestatem, similem legislatoriae, inuoluere videtur. Praetores tamen in eo adeo ab omni culpa liberi sunt, vt vitium, si quod inde in rem publicam redundauit, populi potius Romani fuerit, qui tamdiu vetustis, et, quas nemo paene intelligebat, legibus inhaesit.* Sic demum ergo negare non potest vindex, *quaedam a praetoribus inuecta esse paullo liberius*, quum id fieri non potuisse, acerrime contendisset. Sed iure tamen id putat factum, partim quia praetores fuerint publici legum interpretes, eaque potestas sit legislatoriae similis, partim quia Romani legibus antiquis inhaeserint, iisque tam obscuris, vt vix ab Euandri matre intelligerentur, quam in rem multa ex aduersariis suis promit de obscuritate sermonis antiqui, quae alii occasioni reseruasset multo commodius. At quis, quaeso, vindi-

vindici credet, adfirmanti, interpretis legum publici officium poteſtatem inuoluere, legiſlatoriae ſimilem? Interpretis eſt ſenſum legum ex earum verbis et rationibus eruere, non abrogare leges, iiſdemue derogare, obrogare, ſurrogare, quod nemo poteſt, niſi quem penes eſt τὸ κύριον in re publica. Male ceſſerat Appio Claudio, decemuiro, talis interpretatio legis, de vindiciis ſecundum libertatem dandis, quum tamen eius praecipuus auctor fuiſſet, adeoque poſſet praeſumi, eum adcuratius, quam quemquam, eius ſententiam perſpectam habere. Liu. *lib.* III. *cap.* 45. An plus Romani indulſerint praetori, quem toties vindex in leges iuraſſe, quemque proteſtatum eſſe, docuit, nihil ſe aduerſus leges, plebiſcita, SCta, principum placita, admiſſurum? Fuerint obſcuriſſimae antiquae leges; quin fuerint abſurdiſſimae: praetoriſne erat eas mutare, an populi? At enim ad aequitatem iſtas inflexit praetor, ac proinde pleraque eius edicta ob aequitatem mirifice commendantur. Quid tum vero? an ideo iure agit, qui legiſlatoriam inuadit poteſtatem, quod latae ab eo leges ſunt optimae atque aequiſſimae? Vera omnino ac ciuilis prudentiae principiis quam maxime conſentanea eſt ſententia Alcibiadis apud Thucydid. *lib.* VI. *cap.* 2. quam ipſe vindex adduxit, τῶν ἀνθρώπων ἀσφαλέστατα τούτους οἰκεῖν, οἳ ἂν τοῖς παροῦσιν ἤθεσι καὶ νόμοις, ἢν καὶ χείρω ᾖ, ἥκιστα διαφόρως πολιτεύωσι: *eos homines tutiſſime agere, qui praeſentibus moribus legibuſque, etiamſi deterioribus, minime variantes rem publicam adminiſtrent.* Quae in gratiam praetoris ſui contra hanc ſententiam diſſerit vindex, id tantum probant, quod legiſlatoris ſit, leges antiquas, ſtatuique rei publicae parum congruas, emendare, quin et iis ſurrogare nouas, ſi id circa conuulſionem rei publicae fieri poſſit, non autem, quod magiſtratus, legum cuſtodes, quibuſque nulla competit legiſlatoria poteſtas, id ſibi arbitrium iure quodam ſuo poſſint arrogare. Id dum auſus eſt praetor, ſiue aequa, ſiue iniqua ſtatuerit, iniuſte egit. Quid enim aliud dixeris iniuriam, quam quod non iure fit?

§. XXIIII.

Edicta frequentiſſime mutata.

Quae in ſequentibus pro praetore diſſerit vindex, vt, eum omnes caſus edicto ſuo comprehendere non potuiſſe, oſtendat; ἀπροσδιόνυσα ſunt, et plane ſuperuacua. Videtur enim vir bonus hic pugnare cum laruis, nec quemquam tam emotae mentis eſſe arbitror, vt tale quid a legiſlatore vllo exigat: ſaltim ICtus,

ICtus, id esse ἐκ τῶν ἀδυνάτων satis sciet, ex *l.* 10. *l.* 12. *D. de legib.* Potius itaque ea expendere iuuabit, quae §. 9. de frequente edicti praetorii mutatione disseruit, quum eam vel maxime vitio verti praetoribus sciamus. Hic vero merito mireris, quam facile clientem suum expediat vindex. Primo enim *id non semper, ac necessario fraudulenter factum esse,* contendit. Deinde discernenda esse monet edicta ORDINARIA siue *annua*, et SVBITANEA, *siue non perpetua, quae ad iuris dictionem strictius dictam non pertinuerint.* Paullo post *pag.* 28. plenius rem omnem explicat, et variationem illam, de qua Dio Cassius, aliique veteres conquesti sint, non de edictis annuis, et ad perpetuam iuris dictionem pertinentibus, sed de repentinis et subitaneis, qualia fuerint citatoria, monitoria, obiurgatoria, consolatoria, esse intelligendam docet, immo et Io. Bertrandum et Ger. Noodtium grauiter notat, quod haec parum discreuerint, ac denique *pag.* 29. hanc facit cogitationum suarum summam: *misere falluntur, qui haec cum edictis annuis confundentes, praetorem inconstantiae accusant, atque hinc, nescio quo consilio, iniquarum sententiarum vberrimum prouentum deducere conantur.* Semper praetores in mutandis edictis dolose versatos esse, nec quisquam forsan dixit, nec ad rem pertinet. Sufficit, id aliquando factum esse, veluti a C. Verre, cuius fraudes in variandis edictis mirifice reprehendit Cicero, aliisque Verri similibus, quos Dio συχνὰ ἐν τούτοις πρὸς χάριν, ἢ καὶ κατ' ἔχθραν τινῶν, FREQVENTER huiusmodi quid *in gratiam vel odium certorum hominum*, adeoque dolo malo, fecisse testatur. Quod vero ad distinctionem attinet inter edicta *ordinaria* et *subitanea*, illa quidem recte se habet, sed, dum eos misere falli putat vindex, qui edicta etiam ordinaria a praetoribus mutata esse credunt, ipse omnino fallitur miserrime, tantoque minus meretur veniam, quanto petulantius aliis, rectius sentientibus, insultat. Rem omnem conficit lex Cornelia, non sane ideo lata, quod praetor per annum magistratus sui noua subinde edicta subitanea, e. g. citatoria, monitoria, obiurgatoria, consolatoria, proponeret: sed quod edictum ordinarium, initio magistratus propositum, quoties collibitum, mutaret. Dio Cassius *lib. XXXVI. pag.* 19. dum de variatione edictorum conqueritur, non loquitur de edictis citatoriis, aliisque repentinis, sed mu-

tata a praetoribus ait *πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διέτακτο*, *omnia ea iura, quae ad contractus dirigendos constituta fuerint*: addit, cautum esse illa lege Cornelia, *κατ' ἀρχάς τε εὐθὺς τὰ δίκαια, οἷς χρήσονται προλέγειν, καὶ μηδὲν ἀπ' αὐτῶν παρατρέπειν*, *vt statim initio magistratus praedicerent praetores, quo iure essent vsuri, et deinde nequaquam ab eo deflecterent.* Si ergo praetores, quod vindici in mentem venit, repentina tantum edicta mutare sunt soliti: consequens erit, vt et lex Cornelia tantum ad haec edicta pertinuerit, necessitatemque imposuerit praetoribus, statim sub auspicia magistratus sui proponendi omnia edicta citatoria, monitoria, obiurgatoria, consolatoria, quibus per totum annum sint vsuri. Quod quam frigidum, quamque paene ridiculum sit, nemo non animaduertit. Ita et Ascon. Paedianus in *argum. Orat. pro C. Cornelio pag.* 629. eam ob caussam placuisse legem Corneliam, ait quod eo vsque *ius varie dictum sit* a praetoribus, vnde cautum, *vt praetores ex* EDICTIS *suis* PERPETVIS *ius dicerent?* An vero ex edictis citatoriis, monitoriis, obiurgatoriis, et consolatoriis ius dicitur? an ea dici possunt perpetua, quae ipse vindex subitanea vocat, et repente, prout res inciderent, proponebantur? Sane non possumus non mirari insignem vindicis confidentiam, qua *θέμα παράδοξον*, ne vllo quidem idoneo argumento firmatum, non modo lectori obtrudit, sed et misere falli alios, meliora edoctos, quasi ex tripode, pronuntiat. Sub finem politicum agit vindex, et *pag.* 29. *vitium esse*, dicit, *edicto perpetuo se adstringere, ita vt nulla ratione, nulla aequitate inde dimouearis.* Fingamus haec vera esse, quum tamen sint falsissima: an ideo praetoribus indulgendum erit, vt edicta suo arbitrio figant refigantue? nonne summam sequi oportet rerum omnium confusionem, quin veram in libera ciuitate tyrannidem, si quis, quem penes non est summum imperium, potestatem iuris constituendi immutandique inuadit?

§. XXV.

Praetor populo omnino illusit nouis vocabulis.

His praemissis, §. 10. ad id se accingit vindex, quod caput rei est, artesque illas, quibus praetorem, euersurum leges, vsum esse, viri docti obseruarunt, aperto Marte impugnat. Primum impetum facit in *infirmam, licet peruulgatam hodie, querelam, quam de nouis nominibus, a praetore in fraudem legum excogi-*

cogitatis, iactent, cuius rei insigne, at vnicum, exemplum sit BONORVM POSSESSIO, *quod vocabulum a praetore ideo confictum esse perhibeatur, ne hereditates, quae nemini, nisi ex lege competierint, a se contra leges deferri fateretur.* Hic ſtatim fallitur vindex, dum vnicum tantum exemplum callidae iſtius artis praetoriae aduerſariis ſuis in promtu eſſe exiſtimat, adeoque hoſtium ſuorum vires ac copias parum diligenter explorauit. Sunt eius rei exempla plura, eaque non minus illuſtria, quorum pauca iam ſpeciminis cauſſa proferam. Leges ciuiles actionem negabant aduerſus promittentem, ſi pactum tantum nudum interceſſiſſet. *l.* 7. §. 4. *D. de pact. l.* 10. *l.* 21. *l.* 28. *C. eod.* Quid praetor? Vt aduerſus argentarios ſine ſtipulatione quid promittentes actionem dare poſſet, nouum excogitauit vocabulum, et argentarios non *nudo pacto promittere*, ſed RECIPERE, dixit, quumque ex prioris generis promiſſo nullam dare actionem poſſet, aduerſus argentarios tamen, aliquid recipientes, edicto ſuo inuexit ACTIONEM RECEPTITIAM. *l.* 2. *C. de conſt. pec.* Tantumne differunt *recipere* et *promittere*, vt ex priore actio dari debeat, ex poſteriore non debeat? Sic quum porro placeret praetori, receptitiam illam actionem proferre ad alios, qui, quamuis non exercerent argentariam, rem tamen, quae numero, menſura, vel pondere conſtat, ex pacto nudo a ſe aliiſue debitam ſe praeſtituros promiſerant, nouo iterum opus erat vocabulo, quod, quo erat acumine, facile reperiebat praetor. Aiebat enim eos non promiſiſſe, ſed CONSTITVISSE PECVNIAM, adeoque commodiſſima occaſio erat, actionem inuehendi de CONSTITVTA PECVNIA, vel CONSTITVTORIAM. *l.* 1. *§.* 1. *l.* 16. §. 2. *l.* 18. §. 1. et *l.* 25. *D. de conſt. pec.* Tantumne differunt *promittere, recipere, conſtituere*, vt in foro tam diuerſa effecta producere deberent? Notum eſt denique, pignoris ius nullum iure ciuili conſtitui potuiſſe ſine traditione, vnde et inter contractus, qui re ineuntur, eſt contractus pignoris, ne quis ſibi perſuaderet, pignoris ius nuda conuentione, et ſine traditione in re quadam conſtitui poſſe. *§. vlt. Inſt. quib. mod. re contr. obl. l.* 1. *§.* 6. *D. de obl. et act.* Quid Seruius praetor? Is et pignus inuenit, etiam rei numquam traditae inhaerens, etiam nuda conuentione conſtitutum, et actionem producturum in rem ſaltim pro locatione praediorum ruſticorum oppignoratam. §. 7. *Inſt. de act.* Ne tamen iuri ciuili derogaſſe videretur, nouo inuen-

to vocabulo, quod ne lingua quidem patria suppeditare poterat, conuentionem illam HYPOTHECAM adpellauit, fatentibus ipsis ICtis, inter pignus et hypothecam nihil interesse, sed *tantum nominis sonum differre. l. 5. §. 1. D. de pignorib. et hypoth.* Plura addere liceret, nisi nos ad se vocaret BONORVM POSSESSIO, de qua nos egregia quaedam docet vindex. *Primo falsum esse*, ait, *quod pro confecto habeant aduersarii*, BONORVM POSSESSIONEM *et* HEREDITATEM *non nisi vocabulo differre, quum eadem, quae inter res mancipi et nec mancipi, differentia eas valide satis distinxerit*: *deinde* addit, *ipsam bonorum possessionem etiam in iis speciebus, quae iuri antiquo maxime videantur repugnare, eidem tamen, quantum per aequitatem licuerit, omnino fuisse adtemperatam.* Quod ad prius attinet, nemo vmquam aduersariorum tam fuit in iuris prudentia hospes, vt nihil discriminis esse inter hereditatem et bonorum possessionem, statuerit. Id modo quaesiuerunt, an effectus adeo diuersi fuerit, vt interfuerit multum, heres quis, an bonorum possessor Lucii Titii diceretur? Fingamus eum duos filios, Caium suum ac Seium emancipatum reliquisse, illum heredem ipso iure fuisse, hunc bonorum possessionem siue contra tabulas parentis, siue ex edicto VNDE LIBERI accepisse: an erit, cur Seius Caium beatiorem se existimet, illique nomen honorificum heredis inuideat? Rem, quaeso, consideremus paullo adcuratius. Caius succedebat in vniuersum ius parentis: at et Seius erat Successor patris vniuersalis. *Bona enim in bonorum possessione accipienda sunt ita, vt inuoluant* VNIVERSITATIS *cuiusque successionem, qua succeditur in ius demortui. l. 3. pr. D. de bon. possess.* Caius erciscens cum Titio familiam rerum hereditariarum pro parte dimidia fiebat dominus, si dominium penes patrem fuisset: sin pater res adquisiuisset bona fide iustoque titulo, Caius eas vsucapere poterat, et quidem titulo eodem, quo vsucepisset parens. Quin si de titulo minus constaret: tamen vsucapiebat PRO HEREDE. Quid Seius? Is quoque capiebat semissem facultatum paternarum, et quidem in dominium. *l. 1. pr. D. de bon. possess.* Sin pater non habuisset dominium, ipse quoque erat in conditione vsucapiendi, et quidem, si de alio titulo haud constaret, titulo PRO POSSESSORE. *Rubr. tit. D. pro hered. vel pro possess.* Caius porro non modo obligationes defuncti in se suscipere, ac aes alienum pro rata exsoluere, sed et legata, fideicommissa, aliaque ex testamento,

mento vel codicillis parentis praestare tenebatur. Ad ea omnia obstrictus etiam erat Seius. Nam *bonorum possessio admissa commoda et incommoda hereditaria tribuit*, *l. 2. D. de bon. poss.* et, *siue soluendo sint bona*, *siue non sint*, *siue damnum habeant*, *siue lucrum*, *siue in corporibus sint*, *siue in actionibus*, *in hoc loco proprie* BONA *adpellantur. l. 3. pr. D. eod.* Quamobrem et Seius, bonorum possessor, ad legata praestanda, aeque ac Caius, heres, tenebatur, certa ratione etiam eo casu, quo contra tabulas bonorum possessionem impetrasset. *l. 1. pr. D. de legat. praest.* Caio, heredi, si alius hereditatem possideret, in mundo erat actio, et quidem aduersus coheredem iudicium familiae erciscundae, aduersus eum, qui pro herede vel pro possessore possidebat, hereditatis petitio. Eaedem actiones competebant Seio, bonorum possessori, *l. 24. §. 1. D. fam. ercisc. l. 1. D. de poss. hered. pet.* quamuis discriminis caussa ab Vlpiano *Fragm. tit. 28. §. 12. fictitiae*; a reliquis *vtiles* vocentur. Vid. Guil. Maran. *Paratitl. pag.* 655. Schulting. *iurisprud. vet. anteiustin. pag.* 674. Iam quum itaque, ceu hactenus demonstrauimus, tantumdem consequatur bonorum possessor, ac heres ciuilis: quum eadem sint vtriusque iura, eadem commoda ac incommoda, eaedem obligationes et actiones: scire velim, an non manifesto populo illuserit praetor, inuento illo vocabulo? At hoc nondum concedet vindex, sed nobis in aurem dicet, hereditatem fuisse *rem mancipi*, bonorum possessionem *nec mancipi*, inter quas permagna fuerit differentia. Magna omnino, fateor, ratione modorum adquirendi et alienandi rituum, reipsa, et, quod ad effectum attinet, paene nulla, vnde Iustinianus ea vocabula, differentiamque rerum mancipi et nec mancipi, itemque dominii Quiritarii et bonitarii, tamquam *antiquae subtilitatis ludibrium*, *nomenque*, *quod nihil ab aenigmate differat*, *nec vmquam videatur*, *nec* IN REBVS *adpareat*, *sed vacuum sit et superfluum verbum*, explodit, *l. vn. C. de nud. iur. Quirit. toll.* et Cuiacius in *Paratitlis h. t.* fatetur, id *nudum ac inane ius*, quod ad effecta attinet, fuisse. Non iam inquiram, an recte se habeat illa obseruatio vindicis, vel potius Guil. Marani *pag. 658. sequ.* cui vindex illam sublegit: id modo obseruabo, falsissimum esse, quod inde collegit, puta, bonorum possessores non accepisse dominium *Quiritarium*, sed *bonitarium* tantum. Ignorauit nimirum vir doctus, res etiam nec mancipi esse po-

 tuisse

tuiſſe in dominio Quiritario, adeoque non procedere collectionem, bonorum poſſeſſionem eſſe rem nec mancipi, ac proinde tantum tribuere dominium bonitarium. Poterant eum docere Varro *de re ruſt. lib. II. cap.* 10. et Vlpian. *Fragm. tit.* 19. *§.* 2. *ſequ.* dominium Quiritarium non modo adquiri in rebus mancipi per mancipationem, ſed et in aliis rebus per aditionem, in iure ceſſionem, vſucapionem, ſub corona emtionem, et ſectionem, immo et per traditionem, adiudicationem, et legem. Iam quum bonorum poſſeſſori iudicio familiae erciſcundae vel pars hereditatis, vel res ſingularis poſſet adiudicari, *l.* 24. §. 1. *D. fam. erciſc.* quum idem potuerit vſucapere titulo pro poſſeſſore: *rubr. tit. D. pro hered. vel pro poſſeſſ.* quis negauerit, eum dominium Quiritarium adquiſiuiſſe aeque, ac heredem? Quin quum bonorum poſſeſſio ſit *ius perſequendi* RETINENDI*que* PATRIMONII, *ſiue rei, quae cuiuſque, quum moreretur, fuit*: *l.* 3. *§.* 2. *D. de bon. poſſeſſ.* neceſſario ſane conſequitur, vt eodem iure bona habuerit et retinuerit bonorum poſſeſſor, quo ea habuerat defunctus, adeoque ſi hic in illis habuerit dominium Quiritarium: illud etiam procul dubio deuolutum ſit ad bonorum poſſeſſorem. Vana ergo et inanis eſt illa vindicis obſeruatio de dominio bonitario heredum praetoriorum, ſi vel maxime concedendum ſit, bonorum poſſeſſionem fuiſſe inter res nec mancipi. Hactenus itaque male vindici proceſſit demonſtratio, quod notabile aliquod fuerit diſcrimen inter hereditatem ac bonorum poſſeſſionem. Iam vero aliquot comminiſcitur differentias, quibus ipſe magnopere videtur delectatus. Obſeruat enim *primo*, bonorum poſſeſſionem etiam per procuratorem peti potuiſſe, *deinde* nulla in ea petenda opus fuiſſe ſollemnitate: quum hereditatem non niſi praeſens heres, adhibitiſque ſollemnitatibus, veluti cretionis verbis, adire potuerit. *Ad haec* praeſcriptionem fuiſſe diuerſam obſeruat, quia bonorum poſſeſſio intra centum dies ab extraneo; a liberis intra annum petenda fuerit, quum triginta annos vixerit hereditatis petitio. *Praeterea* filium familias bonorum poſſeſſionem et ignorante patre petere potuiſſe, hereditatem non niſi eo iubente. *Denique*, quod vindici palmarium viſum eſt, eum, qui ante petitam bonorum poſſeſſionem deceſſerit, ad heredes nihil tranſmiſiſſe: quum contra hereditas nondum adita ſaltim ad liberos tranſmittatur, *l.* 5. *C. de his, qui ante apert. tab.* et ſola animi deſtina-

tio

tio aliquando pro aditione habeatur. *l. 6. C. de iure delib.* Enimuero hae differentiae omnes partim vanae ſunt, et ſupinam vindicis oſcitationem in peruulgatiſſimis iuris principiis produnt, partim ex illo dominio bonitario bonorum poſſeſſorum, omnium minime fluunt. *Primum* et *alterum*, quod ſtatuit, diſcrimen verum eſt, ſed illud non oritur ex dominio Quiritario et bonitario, verum ex eo, quod hereditatis aditio, non autem bonorum poſſeſſionis agnitio, fuerit actus legitimus. *l. 77. D. de reg. iur.* Itaque eatenus tanto melior fuit conditio bonorum poſſeſſoris, quam heredis, tot vanis adſtricti ſollemnitatibus aditionis cretionisque. Deinde, quod ad praeſcriptionem attinet, in qua *tertium* diſcrimen ſtatuit, eo ipſo ſatis oſtendit vindex, ſe hoſpitem fuiſſe in iuris prudentia, neque hereditatis petitionem et eiuſdem aditionem potuiſſe diſcernere. Id quod merito mireris in homine, qui ſui plenus, vel Cuiacium prae ſe fungum putauit. Petitio hereditatis durat triginta annos: at nec citius praeſcribitur poſſeſſoriae hereditatis petitioni, et interdicto quorum bonorum. *pr. Inſt. de perp. et temp. act.* At aditioni hereditatis et cretioni regulariter praefiniti erant centum dies vtiles: totidemque etiam bonorum poſſeſſioni. Vlp. *Fragm. tit.* 22. §. 28. *l. 2. D. de iure delib.* Quid ergo hic differentiae? et quid hoc omne facit ad res mancipi et nec mancipi? ad dominium Quiritarium et bonitarium? Duae *poſtremae* differentiae ex iure nouo ſunt, adeoque ad praetoris edicta et ius honorarium non pertinent. De filio familias, ignorante patre, petente bonorum poſſeſſionem, Cuiacius in *Paratitl. Cod. lib. VI. tit. 9. et filiusfamilias*, inquit, *ad delatam ſibi bonorum poſſeſſionem, etiam ignorante patre admittitur. Quae admiſſio iure veteri inutilis eſt, ratum non habente patre*, IVRE NOVO *proficit filio.* Ita et nemo ignorat, a Theodoſio demum et ſucceſſoribus inuentam eſſe tranſmiſſionem hereditatis nondum aditae: vetere autem iure, eoque tempore, quo inuectae ſunt bonorum poſſeſſiones, et de hereditate valuiſſe regulam, eam nondum aditam ad heredes non tranſmitti. *l. vn. §. 5. C. de caduc. toll.* Ita in fumum abeunt illae inſignes differentiae, quarum inuentarum gloriam ſibi vindex mirifice procul dubio gratulatus eſt. Quae *pag. 33. et ſequentibus* de aequitate bonorum poſſeſſionum differit, itidem ſunt ἀπροσδιόνυσα. Non enim quaeritur, an non aequitatem ea in re ſequutus ſit praetor,

ſed

ſed an ius illi fuerit, leges de ſucceſſione tum teſtamentaria, tum ab inteſtato edictis ſuis immutandi, et annon nouo reperto vocabulo illuſerit populo, vimque intulerit iuri ciuili? Negat id quidem vir doctus: ſed ignoſcet nobis, quibus potior eſt Iuſtiniani auctoritas, adfirmantis, praetorem, inuentis bonorum poſſeſſionibus, ius ciuile non modo *emendaſſe*, ſed et IMPVGNASSE aliquando. An vero vim nullam infert legibus, qui eas impugnat? Conf. Maran. *Paratitl. pag.* 654. Sed his non magis iam immoramur, quam ſomnio, quod vindex narrat ſub finem *pag.* 33. dum ſcribit: *accedit, quod totum hoc bonorum poſſeſſionis negotium per vſucapionem ab ipſis legibus decemuiralibus introductam, praeclaro veluti praeiudicio eſſet receptum atque confirmatum.* Sic ergo vſucapionis ad exemplum inuecta bonorum poſſeſſio? O beatam iuris prudentiam, quam vindex non defraudauit hac arte ſecreta!

§. XXVI.

Itemque variis inuentis exceptionibus.

Quae ſequentibus §. 11. *et* 12. *pag.* 37. *ſequ.* fuſe differit vindex de pacti, aliiſque exceptionibus, ea huc redeunt vniuerſa, nihil illis exceptionibus eſſe aequius, nihil rei publicae ſalubrius. Quaſi vero hoc quiſquam mortalium negauerit, et non potius in eo vertatur tota diſputatio, annon is euertat leges ciuiles, qui illas inuentis exceptionibus effectu ſuo priuat? Sufficit, praetori ius non fuiſſe, leges mutandi: ac proinde facile patet, eum, dum id fecit inuentis exceptionibus, ſiue aequae ſint illae, ſiue iniquae, quibus neruos iuri ciuili incidit, iniuſte ac callide egiſſe. Et is, quaeſo, cui poteſtas eſt aequas exceptiones dandi, an non iniquas etiam dare poterit? Putatne vindex, quia exceptiones praetoriae omnes, quas hodie in iure Iuſtinianeo reperimus, aequitate ſua ſe commendant, tales fuiſſe omnes, quas olim praetores ſuo arbitrio dederunt? Quam aequa, quaeſo, fuit exceptio, qua miſerum illum Vecilium, lenonem, hereditate C. Iuuentii priuauit Q. Metellus, praetor, non ſane improbus, ſed ſummam aequitatis laudem conſequutus? Heres ſcriptus erat a Iuuentio Vecilius: petebat bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas: eam non impetrabat miſer, quantumuis proferret tabulas, non minus quam ſeptem ſignaculis ſignatas. Quid obſtabat? Exceptio lenocinii, quam heredibus Iuuentii legitimis dabat praetor, *ſeparandam*

ratus

ratus fori ac lupanaris conditionem, nec volens aut factum illius comprobare, qui fortunas suas in stabulum contaminatum proiecisset, aut huic, tanquam integro ciui iura reddere, qui se ab omni honesto vitae genere abrupisset. Valer. Max. *lib. VII. cap.* 7. §. 7. Laudauit hoc Q. Metelli εὕρημα vindex §. 9. *pag.* 28. at non laudasset vir bonus, si iusti et aequi regulas maioris fecisset, quam praetorem suum. Recte et ordine faciunt legislatores, qui lenones in ciuitate esse non patiuntur. Nec digni sunt sordidi isti nebulones, quibus vel testimonium denuncietur, vel habeatur fides. Quin ne id quidem reprehenderit quisquam, si leges illos hereditate indignos iudicent, quale quid intendit Constantinus M. in *l. 27. C. de inoff. test.* At vbi eiusmodi leges non exstant, iure communi frui debent illi, quibus illum quaestum facere permittitur, idque eo magis postulare poterat Vecilius, quia ipse praetor, praeter rei capitalis damnatos a beneficio bonorum possessionis excluserat neminem. *l. 13. D. de bon. poss.* Rectius Q. Metello rem omnem perspexerat leno Terentianus, dum in *Adelph. II. v.* 34. iuueni, inferenti iniuriam respondebat:

Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium,
Periurus, pestis: tamen tibi a me facta non est iniuria.

Quin si Thaidi id euenisset, quod euenit Vecilio, illa procul dubio Q. Metello occentasset:

Non te dignum
Fecisti. nam si ego digna hac contumelia
Sum maxime: at tu indignus, qui faceres, tamen.

Tales procul dubio fuere exceptiones quamplurimae, quas olim concesserunt praetores εἰς χάριν, ἢ καὶ καὶ ἔχθραν τινῶν. Nam si a Q. Metello huiusmodi quid potuit proficisci, quid sani sperare licuit a C. Verre, eique similibus, quorum iuris dictio nihil aliud quam publica merces erat?

§. XXVII.

Dum §. 13. *pag.* 47. *sequ.* ad restitutiones in integrum progreditur vindex, easdem inflat tibias, deque illarum aequitate bene longum ac taediosum tractatum instituit. *Aequissimum primo est*, inquit, *vt grauiter, et citra culpam suam laeso etiam post sententiam latam in promtu sit aliquod iuris remedium. Dein-* **Nec non promissis in integrum restitutionibus.**

de non ob quasuis caussas restituit praetor, sed ob paucas, et quae omnes aequitate summa nituntur. Tertio restitutionem difficulter, nec nisi omni alia actione deficiente concessit. Quarto nec id ei clanculum et fraudulenter facere licuit, sed caussa rite erat cognoscenda, laesio a petente valide probanda, et aduocandus audiendusque aduersarius. Postremo, quod omnium maximum est, nihil hac in re contra leges et decreta principum se facturum, ipse suo se edicto adstrinxerat. Ita semper extra orbitas vagatur vindex; deque eo disputat, de quo nulla lis est. Nemini vmquam in mentem venisse arbitror, impugnare restitutiones in integrum, aut iniquum dicere, hominibus praeter culpam suam captis aliquo iuris remedio subueniri. Quare si haec iuris remedia dedisset populus, quem penes erat legum arbitrium, in iis nihil omnino esset, quod reprehenderes. At praetorem id sibi sumere, vt restitutionis caussas suo arbitrio statueret, et quidem tales, quibus ius ciuile euerteretur manifesto, id vero nullo modo est excusandum, partim, quod magistratui, tamquam custodi legum, nihil in leges permitti debet, partim, quod ita quotidiana fuit occasio, validissima quaeuis rescindendi negotia, multaque faciendi εἰς χάριν ἢ κατ' ἔχθραν τινῶν. An enim tam bene de praetorum virtute sperat vindex, vt eorum in iure dicundo religio nulla vmquam potuerit gratia, nullo odio peruerti? An, qui paucas has, easque aequissimas, quae hodie in iure Iustinianeo reperiuntur, caussas edicto inuexit, non potuit inuehere alias, easque iniquissimas? Ipse vindex ex Cic. *Philipp. II. cap.* 23. refert Licinium Denticulum de alea condemnatum, ab Antonio trib. pl. restitutionem in integrum impetrasse, non ex alia caussa, quam quod Antonii collusor esset, neque vllam Antonium populo Romano attulisse rationem, cur restitui oporteret Denticulum. Quod sibi tunc sumsit tribunus plebis, idem et praetores facere potuerunt: quin fecerunt idem saepissime. Verrem enim, Chelidonis, meretricis, nutu ac arbitrio saepe *reuocasse eos, inter quos iam decreuisset*, DECRETVMQUE MVTASSE, aliquando *inter alios contrarium sine vlla religione decreuisse, ac proximis paullo ante decreuerit*, refert Cicero *in Verr. I. cap.* 16. Non integrum tamen, inquit, fuit praetori, hic quidquam agere clanculum et fraudulenter, quia caussae cognitione erat opus. At in sophisma abit haec defensio. Caussae enim cognitione opus erat, quoties quis restitutionem

in

in integrum ex edicto petebat. Quaestio vero iam est de restitutionum introductione per edictum. Eam a praetoribus callide, et sub aequitatis obtentu, id est, clam et fraudulenter factam esse, contendimus tantisper, dum illi meliorem vindice nostro aduocatum inuenerint. De protestatione praetoris, se nihil aduersus leges, plebiscita, SCta, constitutiones principum ea in re facturum, nihil addimus. Diximus de ea iam supra, et esse quasdam protestationes facto contrarias, etiam vulgus non ignorat. Talis autem reuera est illa praetoris, qui dum contra ius ciuile dat restitutionem, nihil se contra ius ciuile facturum sancte pollicetur.

§. XXVIII.

Denique §. 14. *et sequentibus* vindex ad FICTIONES, praecipuam illam praetoris artem, delabitur, et in ea dissertationis parte tam strenue pugnat, vt se ipsum potius, quam aduersarios superare videatur. Primo nos docet, *fictiones, si quae in iure antiquo reperiantur, faecundo potius ICtorum ingenio, et disputationi fori, quam praetori, acceptas ferendas*, idque satis demonstratum esse ait a consultissimo, Dan. Fridr. Hoheisel, in *Dissertatione de fictionibus in cerebro ICtorum natis*. Iam quidem consultissimi istius viri lepidum, quantum ex inscriptione iudico, opusculum non est ad manum, neque eius videndi desiderio magnopere contabesco: si tamen vel maxime demonstrauerit ille, fictiones in ICtorum cerebro natas esse, inde tamen non sequitur, vt praetori non aeque faecundum fuerit ingenium, neque hoc vllam enixum sit fictionem. Nobis iam induciae sunt cum iureconsultis, de praetoris fictionibus quaestio est. Hic Rhodus, hic saltandum. Sed haec velitatio tantum fuerit vindicis: iam iustum praelium incipit, et non sine adparatu probare conatur, quae fictiones videantur aduersariis, *eas, si recte aestimentur, meras esse veritates probabiles, quae a nullo legum interprete sine magno rei publicae incommodo negligi possint:* quin grauiter admonet, *quo quis magis sit ab notitia rei Romanae et principiis veteris iuris prudentiae instructus, eo pauciores illum in libris iuris deprehensurum esse fictiones, et quam quisque parum ea teneat, eo plures ipsum sibi fingere.* Hactenus oracula audiuisti: iam vt ea interpretetur ipse vindex, animum aduerte. Primum FINGERE saepe idem esse obseruat, ac CREDERE, Denique fictionibus.

DERE, vel EXISTIMARE; quumque hanc verbi notionem reperisse sibi videatur apud Ciceron. *pro Sex. Rosc. cap.* 10. Lucanum *Pharsal. lib. V. v.* 392. Gratium in *Cyneg. v.* 510. Macrob. *Saturn. lib. VI. cap.* 2. Horat. *Art. poët. v.* 366. Nonium *cap.* 4. *n.* 201. Vlpianum denique in *l.* 16. *D. de captiu.* auctor nobis est, vt in posterum, quoties de fictionibus iuris simus loquuturi, pro FINGE, dicamus, POSSIBILE EST. Mihi vero nondum licuit esse vel tam felici, vt fingere possim, fictiones esse veritates probabiles: vel tam lynceo, vt hanc notionem verbi in istis auctoribus reperirem. In locis tantum non omnibus, quae laudauit vindex, fingere est *falsum pro vero adfirmare*, et vix vllus est, vbi alia subiici possit notio. In illis sane Lucani:

FINGIT *sollemnia campus*,
Et non admissae dirimit suffragia plebis,
Decantatque tribus.

FINGERE nihil aliud est, quam falsum pro vero adfirmare. Caesar enim, quum tribus non admitteret ad suffragia, eas tamen dicis caussa vocabat: idemque dirimebat dinumerabatque suffragia, quum nulla data essent. FINXIT ergo *campus* Martius tum *comitia*, quum nulla vere habita essent, id est, pro vero a Caesare adfirmabatur, fuisse comitia, quum id esset omnino falsissimum. In reliquis etiam locis fingere non est credere vel existimare, sed *formare* vel *instituere praeceptis*. Quam notionem ab arte fictorum traductam ad ingeniorum formationem, tanta testimoniorum farragine probare nihil attinebat, quum et iis nota sit, qui nondum aere lauantur. At fingamus, fingere aliquando apud veteres idem esse, ac credere vel existimare: an ea significatio verbi fictiones praetorias in tuto collocabit? Faciamus, quaeso, periculum, tantique viri sequuti consilium pro fingere substituamus *possibile est.* Dum ergo *postliminium* FINGIT, *eum, qui captus est, in ciuitate semper fuisse:* §. 5. *Inst. quibus mod. ius pat. potest solu.* sensus erit ex philologi nostri sententia, *possibile esse, eum, qui captus sit, numquam pedem patria extulisse.* Dumque in actionibus Publicianis fingitur, vel *eum, qui non vsucepit, vsucepisse*, vel, *qui vsucepit, non vsucepisse*: §. 4. *et* 5. *Inst. de act.* planissimus erit verborum sensus: *possibile esse, et veritatem valde probabilem, posse aliquid simul esse, et non esse.* Ohe! iam satis est. Iam enim perpluit. Immo me audi,

audi, inquit vindex. Nonne fieri poteſt, vt qui apud hoſtes eſt, cogitationes omnes domi defixas habeat, et aeque, ac abſens, quod ad iura attinet, ſemper praeſens cenſeri poſſit, perinde ac peregre agens, qui interim ſtatis ex praedio reditibus, reliquiſque iuribus, et abſens fruitur? Ain' tu vero, vindex, captiuum, quod ad iura attinet, ſemper in ciuitate fuiſſe? Annon ille iura omnia captiuitate amiſit perinde, ac ſi inter homines eſſe deſiiſſet? *l.* 12. §. 1. 3. 4. 5. *D. de capt. et poſtlim.* an et mortui, quod ad iura attinet, aeque praeſentes ſunt, ac ſi peregre profecti eſſent? Et quomodo abſentes denique, quod ad ius ſuum praeſentes videri poſſunt, quum ius ſuum vſucapione alterius amiſerint. Video itaque, ex perplexa vindicis doctrina plurima mihi fingenda falſaque pro veris habenda eſſe, ſi ei credere velim, praetorem nihil finxiſſe. Fingendum eſt, eum, qui iura omnia amiſit, eadem adhuc ſalua habere: fingendum, ciuiliter mortuum, ciuiliter viuere, et iura eius aeque ſalua eſſe, ac peregre agentis: fingendum, ſeruum eſſe liberum hominem, quin ciuem Romanum: fingendum, abſentem ſemper praeſentem eſſe, quod attinet ad iura, quae vſucapione iam pridem exſtincta ſunt. Haec omnia vbi credere, et pro veritatibus probabilibus habere didici: tunc demum etiam credere mihi videor, nec finxiſſe aliquid praetorem, et fictionem non eſſe fictionem, ſed veritatem probabilem. O vitae philoſophia dux! Quantum eſt, quot nos homunciones neſcimus! quam iure nunc *pag.* 55. vapulamus a grammatico, *quod imperite tales fictiones ex imperitia, et antiqua defendendi peruicacia deſcendere adhuc cenſuerimus?* quum potuiſſemus non errare, modo a vindice eſſemus edocti, fingere idem eſſe, ac rem, etſi incredibilem, credere, et id, quod aperte falſum eſt, pro re poſſibili et veritate probabili habere. Sed vt iam ſerio reliqua eloquamur, tota haec obſeruatio tam abſurda eſt, ac frigida, vt verendum fuerit, ne, ſi plures eius generis parturiuiſſet iſtud ingenium, lectores ex ſtultis inſanos fuiſſet facturus. Et tamen ille ſuffenus hanc obſeruatiunculam tamquam filiolam exoſculatur, et, qua eſt liberalitate, nouo quodam, atque inaudito ante hunc diem, ſpecimine, conatur oſtendere, *quam facile fictiones, et alia incerta iuris nobis effingamus, ſi non intendamus animum, aut formam antiquitatis ex oculis amittamus.* ICti, quo ſtupore eſſe ſolent,

ſeruitutem poenae in fictione conſiſtere, vno ore adfirmant. Vindex hanc ſeruitutem non fictitiam, ſed veram eſſe, docet. Inuexiſſe enim hanc ſeruitutem publicam Graecorum Romanorumque religionem, cuius ex principiis perſuaſi fuerint homines, ſceleratos homines eſſe in ſeruitute furiarum, quae et ποιναὶ dictae ſint, vel furiarum matris, quam et ipſam ποινὴν adpellarint. Hic iam ſe vindici campus aperuit latiſſimus, in quo excurreret. Iam enim, quidquid non modo apud poëtas de furiarum facibus ac tormentis, nec non de earum lictore, Nemeſi, ſed et in ſacris litteris de iuſtitia vindicatrice Dei, et de diris, quibus legis tranſgreſſores apud Hebraeos deuouebantur, vel legerat ipſe, vel aliis ſublegerat, ex aduerſariis ſuis conducit, eaque teſtium phalange diſpoſita, quaſi praeuideret, aduerſarios ne oculorum quidem aciem ſuſtenturos, hoc canit ἐπινίκιον: *quando ergo talis Romanorum fuit religio, vt ex ea ſeruitus poenae per ſe ſequeretur, eaque iam obtinuit, antequam ICti Romae, aut praetor, exſtitit: nullo certe colore ea pro fictione habetur.* Mirum ſic ſane eſt, Chriſtianos hanc poenae ſeruitutem abrogaſſe, quum talis ſit eorum religio, vt ex ea ſeruitus poenae multo luculentius ſequatur. ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας, inquit Seruator *Ioann. cap.* 8. *v.* 34. et quidem πρὸς θάνατον, *Rom. cap.* 6. *v.* 16. Ita ex theologiae Chriſtianae principiis omnis peccator ſeruus eſt peccati, ac proinde mortis, quin ipſius diaboli, prae cuius tyrannide mera terriculamenta ſunt fictitiae furiarum faces. Contra omni illa teſtimoniorum rhapſodia non probauit vindex, ex Graecorum Romanorumque theologia ſceleratos pro ſeruis furiarum habitos eſſe. Fabulabantur quidem poëtae, furias agitare ſceleratos, torquere eos die noctuque, diriſque excruciare modis: at in ſeruitutem ideo redigi homines improbos nemo vmquam dixit, nec magis id dici potuit, quam quod ſerui fiant carnificis, quicumque ab eo excruciantur necanturque. Iam facile porro demonſtrari poterit, ſeruitutem poenae ex illa fabula non eſſe natam. Primo enim Graecis illam fabulam cum Romanis communem fuiſſe, ipſe agnoſcit vindex: et tamen ſeruitutis poenae nullum in iure Graecorum deprehendas veſtigium. Qui fieri id potuit, ſi *ex eo religionis principio ſeruitus poenae per ſe ſequitur?* Deinde quum ex iuris Romani principiis ſeruus adquirat domino: damnatorum bona neceſſario cedere debuiſſent

furiis

furiis aliisque deabus inferis. Ita se enim habebat ius Romanum, vt, si quem sacrum esse iuberent leges, τὰ χρήματα αὐτοῦ Δήμητρος ἱερὰ, καὶ ὁ κτείνας αὐτὸν φόνου καθαρὸς ᾖ, *bona eius Cereri dicata, isque, qui eum occiderit, purus a caede esset.* Et, vt Festus *voc. sacratae leges pag.* 418. *edit. Gothofr.* rem eloquitur, *sacer quis fiebat per leges sacratas alicui deorum cum familia pecuniaque.* At bona seruorum poenae non Furiis, non ποίνῃ, non aliis deabus inferis consecrabantur, sed aerario primum, deinde fisco cedebant. *l.* 1. *pr. D. de bon. damnat.* Denique furiarum illae lanienae non solum capitis damnatos manere credebantur, sed et illos, qui clanculum peccent, et quibus ob hoc numquam dictus fuerat dies. At serui poenae fiebant capitis tantum damnati. Nihil ergo et hac vindicis obseruatione vanius, nihil frigidius, vt de ea iure vsurpes illud Horatianum:

Pergula pictorum, veri nil, omnia falsa.

Quae de colore furoris *pag.* 58. differit vindex, quum ad praetoris edictum nihil faciant, merito praetermittimus. Quod ad fictionem Publicianam attinet, paucis ille *pag.* 66. rem omnem exsequitur. Falsissimum esse ait, eam esse fictionem, *quia imp. testetur, in edicto eam fuisse propositam, in quo sane praetori nec fingere, nec pro arbitrio leges immutare licuerit, id quod supra pluribus demonstrarit.* Lepida sane et digna tanto philosopho ratiocinatio! Nos, praetorem, fictionibus inuentis, leges euertere consueuisse, probamus exemplo fictionis Publicianae. Vindex hanc fictionem esse negat, quia praetor, inuentis fictionibus, leges euertere non potuerit. Dialectici id vocant petitionem eius, quod est in principio. At quid est, quaeso, istud Publicii εὕρημα, si fictio non est? *Nihil aliud subest,* inquit vindex, *quam interpretatio extensiua antiquarum et rigidarum legum de rei vindicatione et vsucapione, quemadmodum in rescissoria, quae eiusdem generis est, restrictiua obtinet.* Interpretatio legis, ex mea sententia est expositio sententiae legislatoris, ex ratione legis eruenda. Haec ratio, si quando latius patet verbis legis, interpretationi *extensiuae*; sin verbis angustior, *restrictiuae* suppeditat fundamentum. Lex est: *dominus rem suam iure vindicato, vbicumque eam inuenerit,* eiusque ratio consistit in eo, quod dominium est ius in re, quod, interuersa licet possessione, non extinguitur. Iam an haec ratio latius patet verbis legis? An,

An, qui rem alienam bona fide, et ex iusta caussa traditam accepit, etiam consequutus est eiusmodi ius in re, quod ne intercepta quidem possessione exspirat? Hoc nec vindex, nec quisquam alius, cui cerebrum est, dixerit. Vnde enim illud nactus esset, quum is, a quo caussam habuit, ipse de tali iure gloriari non potuerit? Si vero ratio legis casui huic proposito non quadrat, quo colore dici potest, actionem Publicianam per interpretationem extensiuam illius legis de rei vindicatione esse exortam. Aeque absurda est interpretatio restrictiua, ex qua rescissoriam fingit natam. Lex est: *qui rem non vitiosam bona fide, iusto titulo, per tempus lege definitum continuo possedit, vsucapione dominium nanciscitor.* Rationem legis alterutram fuisse oportet, vel vt demum finis esset litium et sollicitudinis, vel quia praesumserunt leges, dominum rem suam pro derelicta habuisse, quam tanto tempore non vindicarit. Iam vtram elegeris rationem, nullis profecto fidiculis extorquebis interpretationem restrictiuam, hanc legem ad absentes, qui vel vsuceperint, vel alios vsucapere passi sint, non pertinere. Interest mea, dominium rerum mearum aliquando certum fieri, siue absens sit aduersarius meus, siue praesens sit. Et qui rem suam tamdiu non vindicat, quum posset, eam pro derelicta habere praesumitur, siue praesens sit, siue absens, maxime quum et hic rem per procuratorem vindicare potuisset. Et quid multis? Quae per interpretationem ex lege eliciuntur, ea legi inesse oportet: quae inesse dicuntur, quum non insint, procul dubio finguntur. Quis vero legi de vindicatione inesse dicat clausulam, *eum videri vsucepisse, qui non vsuceperit.* Et quis legi de vsucapione inesse credat alterum istud *παράδοξον θέμα*, *videri aliquem non vsucepisse, qui vsuceperit tamen?* Recte ergo, et, vt decet iureconsultum, candide rem expressit Theophilus *Paraphr.* §. 4. *Inst. de action.* *μὴ ὑσουκαπιώσας* ΠΛΑΤΤΕΤΑΙ *ἑαυτὸν ὑσουκαπιτευκέναι*, *is, qui non vsucepit*, FINGIT, *se rem vsucepisse.*

§. XXVIIII.

Conclusio elenchi. Sed iam me quoque iuuat, ad finem peruenisse. Vltimis enim dissertationis suae paragraphis id tantum egit vindex, vt et argumentorum suorum, quibus sibi tantopere placuit, *ἀνακεφαλαίωσιν* institueret, et, quam insignem ex meditationibus suis fructum ad vitam ac prudentiam ciuilem capere possint lectores, ostenderet.

ret. Prius exſequi potuiſſet breuius, ſi dixiſſet, magno conatu ſe maximas nugas egiſſe: poſteriore ſuperſedere potuiſſet penitus. Quae enim ipſa nihili ſunt, ex iis vix poſſunt adeo inſignes fructus ſperari. Ego vindici praeclaros, quos ex hoc ἐλέγχῳ meo capere poſſet, fructus oſtenderem, ſi viueret. Quum vero eum interea, dum has ſchedas recognoſco, morari inter homines deſiiſſe audiam, verto ſtilum, eaque, quae antea ſcripſeram, deleo, eos tamen, qui vix initiati ſacris Themidos, vindicis noſtri exemplo, in iuris prudentiam ſibi omnia permittunt, paucis moneo, vt ſecum habitent tantiſper, et pruritum alios proterue laceſſendi cohibeant, dum cruda ſtudia dies et vſus emendent, credantque tandem aliquando, homines loquaces facilius profiteri iureconſultos, quam eſſe. Haec ſaeculi noſtri labes eſt: haec rei publicae, haec academiarum peſtis, quam niſi Deus auerterit, ilicet, actum eſt!

§. XXX.

Elogia edicti praetorii, et quomodo illud ſenſim iuris ſcripti auctoritatem in foro Romano ſit conſequutum?

Ceterum quamuis praetoris cauſſam male egerit is, qui eius vindicias ſuſcepit, vir doctiſſimus: tantum tamen abeſt, vt ius honorarium, quale hodie habemus, ideo reprehendendum, aut iniquitatis arguendum exiſtimem, vt illi, ſi quiſquam alius, ei iuſtum ſtatuam pretium. Neque ſane reſtituendo illuſtrandoque edicto perpetuo tot impendiſſem vigilias, ſi illud pro iniquo haberem. Nemo ſanus laudauerit artes, quibus Auguſtus libertati ciuium ſtruxit inſidias, viamque ſibi ad dominatum in ciuitate libera muniuit: et pleraque tamen illius inſtituta non modo rei publicae ſaluberrima, verum etiam admiratione digniſſima fuerunt, quod multis probauimus in *Praefatione Commentarii noſtri ad legem Iuliam et Papiam Poppaeam.* Ita, quamuis praetorem initio malis artibus poteſtatem inuaſiſſe legiſlatoriam arbitremur, neque fieri potuiſſe exiſtimemus, quin mali ac ſordidi homines ea poteſtate abuterentur: fatendum tamen eſt, pleraque, quae, vt ait Cicero *de inuent. lib. II. cap.* 22. *vſu fori comprobata, denique* IVRIS SCRIPTI *auctoritatem propter vetuſtatem obtinuerunt*, eſſe bona, aequa, et quauis laude digniſſima: fatendum, praetorem, quamuis iniuria hac poteſtate vſum, multa iuris ciuilis capita *ex aequo et bono* dilataſſe, *§. 2. Inſt. de bonor. poſſeſſ.* fatendum denique, vere dixiſſe Martianum, *et ipſum ius honorarium hodie viuam vocem eſſe iuris ciuilis. l.* 8. *D. de iuſtit. et iur.*

CAPVT VII.

DE EDICTIS AEDILITIIS.

De edictis aedilitiis alio libello se acturum auctor fidem facit.

LOcus hic erat de iis magistratibus, qui curandis aedibus atque operibus, nec non viis publicis et foro rerum promercalium, ceterisque rebus praeerant, hoc est, AEDILIBVS, differere paullo prolixius, simulque historiam *edictorum aedilitiorum* adcurate contexere. Illorum enim iuris dictio et ἐπιμέλεια quum amplissima fuerit, nemo non videt, eos de omnibus rebus, ad curam suam pertinentibus, edicta proposuisse, neque istud aedilitium edictum, quod *lib. XXI. Digest. tit.* 1. *et lib. IIII. Cod. tit.* 58. exponitur, duobus vel tribus capitibus, tot enim in iure nostro supersunt, sed multo pluribus constitisse. Verum quum animus sit, quidquid ad historiam aedilium edictique aedilitii pertinet, singulari libello complecti, totum hoc caput, quod est de edictis aedilitiis, ex nostra edictorum historia abesse iussimus. Quare omissis his ad alia transimus.

CAPVT VIII.

DE PROCONSVLVM, ALIORVMQVE MAGISTRATVVM PROVINCIALIVM EDICTIS.

§. I. *Varii magistratus prouinciales.* §. II. *Prouinciae quibus legibus vsae sint ante communicatam cum toto orbe Romano ciuitatem?* §. III. *Edicta prouincialia a quibus proposita?* §. IIII. *An praesidibus fuerit ius praetorium?* Panciroli *ea de re sententia.* §. V. *Ea refellitur.* §. VI. *Argumentaque Panciroli refutantur.* §. VII. *Edicta prouincialia vel tralatitia, vel noua.* §. VIII. *Repentina etiam permulta proposita a praesidibus.*

§. I.

Varii magistratus prouinciales.

QVae adhuc differuimus, pleraque ad vrbanos magistratus, eorumque edicta, pertinent. Nam et praefectis praetorio initio

initio in vrbe tantum poteſtas erat, et quarto demum ſaeculo iis certas adſignari coepiſſe orbis Romani dioeceſes, ſatis conſtat. Proximum iam eſt, vt et de edictis prouincialibus agamus paullo adcuratius. Quod commodius fieri vix poterit, quam ſi, per quos et quemadmodum olim ius redditum ſit prouinciis, paucis oſtenderimus. Paucis, inquam, quia totam hanc antiquitatis Romanae partem tam adcurate exſequuti ſunt Carolus Sigonius *de iure prouinciarum*, Bulengerus *de imperatore Rom.* et quod ad extrema imperii tempora attinet, qui *Notitiam imperii orientalis et occidentalis* itemque *Codicem Theodoſianum* illuſtrarunt, viri doctiſſimi, vt non opus ſit, hanc telam retexere, nouamque ordiri. Vt compendii faciamus chartam, id monemus, quum initio extra Italiam victricia arma circumferre, prouinciaſque facere coepiſſent Romani, in eas iuris dicundi cauſſa miſſos eſſe PRAETORES, iiſque redituum publicorum cauſſa adiunctos eſſe QVAESTORES, quorum tamen opera aliquando praetores et in iure dicundo, et in adminiſtrando bello vtebantur. Hinc ſupra obſeruauimus, quo plures prouinciae ſub Romanorum redactae fuerint poteſtatem, eo magis auctum eſſe praetorum numerum, vt praeter eos, qui iuris dictionem vrbanam et peregrinam ſortirentur, eſſent etiam, qui prouinciis cum imperio praeeſſent. Deinde inualuit mos, vt, quoties in prouincia aliqua grauior tumultus vel bellum immineret, vel aliud, quod maius exigere imperium videretur, ea prouincia CONSVLI decerneretur. Adeoque prouinciae aliae *conſulares*, aliae *praetoriae* eſſe coeperunt, prout id res poſtularet. Interim ſaepe eueniebat, vt conſulibus et praetoribus, bene rem gerentibus, annus imperii exiret, et hinc religioni ſibi duceret ſenatus, eos in tanta ſpe prouinciam pacandi domum reuocare. Hinc ſaepe ipſis imperium, et exacto conſulatu vel praetura prorogabatur. Quo facto PROCONSVLVM vel PROPRAETORVM nomen ſumebant, praeerantque, quoad ipſis ex ſenatus decreto ſuccederetur. Et initio quidem penes ſenatum eius rei erat arbitrium, qui, vbi ſemel ſtatuiſſet, in quas prouincias in eum annum vel conſules, vel praetores mittendi eſſent, conſules inter ſe *comparare prouincias*, quod inter duos facile erat, praetores *ſortiri* iuſſit, aut, ſi inter conſules non conueniret, ipſe ſuo iudicio nominabat, quam quiſque obiret, prouinciam. Quae omnia idoneis veterum teſtimoniis firmauit Car. Sigonius *de iure prou. Rom. lib. II. cap. 1.* Sed mutatio quaedam eius rei facta eſt anno vrbis

conditae 604. Tum enim L. Calpurnius Piso, tribunus plebis, ad plebem tulit, vt praetores in vrbe tum iuris dictiones, tum quaestiones ex legibus publicis sortirentur, easque per annum magistratus sui exercerent, eoque exacto tum demum suam quisque prouinciam ex SC. sortiretur: quamuis postea C. Sempronius Gracchus noua lege ius suum restitueret senatui, et L. Sulla, dictator, id adstruxit, vt, sublata tribunorum pleb. potestate, agendi cum populo, ii, qui SCto accepissent prouinciam, imperium tamdiu retinerent, donec in vrbem *reuertissent*, introiissent, prouinciae ipsi tantisper, dum successor mitteretur, praeessent. Itaque qui semel eas nacti erant, post illa tempora per multos saepe annos in prouincia haerebant, non quod prorogatum iis esset imperium, sed quod successor non adesset. Quum vero, restituta tribunis potestate, denuo populi esset arbitrium, quos praeficere vellet prouinciis, saepe et prorogata sunt imperia, et ipsis priuatis in certos annos data, ceu Pompeii, Caesaris, aliaque eorum temporum exempla docent. Multo magis ea res fluctuauit post Caesaris victoriam, donec Augustus cum senatu ita diuideret prouincias, vt huic pacatas relinqueret, veluti Africam, Numidiam, Asiam, Graeciam vel Achaiam, Epirum, Dalmatiam, Macedoniam, Siciliam, Sardiniam, Cretam, Libyam Cyrenaicam, Bithyniam cum Ponto ac Baeticam; ipse suae curae seruaret reliquas, in quibus pleraeque legiones erant, Tarraconensem, Lusitanicam, Gallias, Germanias, Coelesyriam; Phoeniciam, Ciliciam, Cyprum, et Aegyptum. Dio Cass. *lib. LIII. pag.* 503. *seqq.* Ex eo tempore in prouincias senatus mitti solebant viri consulares et praetorii, iique, quibus ea sors obuenerat, PROCONSVLES vocabantur, ita tamen, vt Africa et Asia non nisi consularibus decerneretur. Contra prouinciis suis itidem praeficere solebat viros consulares et praetores, qui tamen LEGATI AVG. PRO PRAET. dicebantur: et, vt illis more maiorum quaestores, ita his procuratores Caesaris adiungebantur, qui redituum curam haberent, rationesque conficerent. In solam Aegyptum ex arcana ratione non senatores ire patiebatur, sed equites, iisque PRAEFECTI AVGVSTALES nominabantur, sociosque quodammodo imperii habebant IVRIDICOS ALEXANDRINAE CIVITATIS. At successores Augusti multa hic mutarunt pro lubitu. Tiberius enim Achaiam et Macedoniam, populi prouincias imperatoriis adscripsit. Tacit. *Annal, lib. I, cap.* 76. Easdem

dem deinde senatui reddidit Claudius, et hinc Gallion PROCONSVL ACHAIAE laudatur *Actor. cap.* 18. *v.* 12. Solebant etiam principes prouincias minores dare PROCVRATORIBVS CAESARIS, quales Palaestinae praefuisse nouimus sub Tiberio et successoribus tanta auctoritate, vt et iuris dictione gauderent et imperio. Hadrianus Italiam in quatuor diuisit prouincias, singulisque praefecit CONSVLARES. In eorum locum substituti sunt ab Antonino Pio IVRIDICI PER ITALIAM, tum sequuti CORRECTORES ITALIAE, quorum mentio fit apud Trebell. Pollion. in *Tetrico, cap.* 25. Grut. *pag.* 459. 7. et Reines. *Inscript. class.* III. *n.* 56. A Constantino iterum CONSVLARES, hinc CORRECTORES denuo, qui et MODERATORES, RECTORES, PRAESVLES vocantur ab Ammiano, Symmacho, et Cassiodoro, ceu docuit Reines. *ad Inscript. pag.* 397. Quum ergo vel in sola Italia toties mutarentur praesidum nomina: quid in aliis acciderit prouinciis, facile est ad suspicandum. Modo enim maiorem in plures minores diuidebant principes, modo plures coniungebant, easque vni praesidi subesse iubebant. Id quod saeculo in primis tertio factum nouimus, de quo Lactant. *de mort. persequut. cap.* 7. *vt omnia terrore complerentur, prouinciae quoque in frusta concisae, multi praesides et plura officia singulis regionibus, ac paene iam ciuitatibus incubare, item* RATIONALES *multi, et* MAGISTRI *et* VICARII PRAEFECTORVM, *quibus omnibus ciuiles actus admodum rari, sed condemnationes tantum, et proscriptiones frequentes, exactiones rerum innumerabilium, non dicam crebrae, sed perpetuae, et in exactionibus iniuriae non ferendae.* Sequente saeculo varia nomina praesidibus prouinciarum indita animaduertimus. In *Notitia* enim *imperii* occurrunt PROCOSS. COMITES, PRAEFECTI AVGVSTALES, VICARII, DVCES, CONSVLARES, PRAESIDES, CORRECTORES, quibus omnibus aliqua per prouinciam iurisdictio, vel imperium competebat. At quum de eorum temporum diuisione prouinciarum bene meritus sit Philipp. Bertierius *Pithanon diatr. I.* licebit lectorem eo remittere, vbi talia plena manu feruntur.

§. II.

Nobis iam praecipue dispiciendum est, quibus legibus ante communicata cum orbe Romano iura ciuitatis prouincias rexerint praesides, et quae his noua iura constituendi potestas fuerit relicta? Primum itaque sciendum, sui iuris esse desiisse regna (Prouinciae quibus legibus vsae sint ante et commu-)

nicatam cum toto orbe Romano ciuitatem? et terrarum tractus alios, simul ac in prouinciae formam fuerint redacta, nec tunc amplius suis vixisse legibus, sed iis, quas victores victis concesserint. Leges istas dabat vel senatus populusque, vel eorum iussu imperator de decem vel quinque legatorum, qui mitti eum in finem solebant, sententia. Hi ergo constituebant, quae in posterum futura sit prouinciae formula; quae vectigalia populo praestituri sint prouinciales, quo inter se iure vsuri, quae in iudiciis obseruaturi magistratus, et similia, eaque deinde in publico prouincialium conuentu, facto prius silentio per praeconem, iubebant recitari. Talis formula LEX vocabatur prouinciae, eiusque generis in Sicilia erat LEX RVPILIA, quam describit Cicero *in Verr. II. cap.* 13. in Achaia illa, quam T. Flaminius dederat apud Liu. *lib. XXXIII. c.* 31. *et* 32. in Macedonia, quam L. Aemilius Paullus pronunciari iusserat apud eumdem *lib. XXXXV. cap.* 29. Has deinde leges, semel concessas prouinciae, sancte seruabant praesides, eamque in iure dicundo pro norma ac regula habebant. Hinc Cicero *in Verr. II. cap.* 13. Siculis *esse* ait *legem Rupiliam, quam praetor Rupilius ex SC. et decem legatorum sententia dedisset, hanc omnes semper in Sicilia consules, praetoresque seruasse.* Et paullo post, *omnes ante C. Verrem praetores Rupilias leges, et in ceteris rebus, et in iudiciis maxime obseruasse*, adfirmat. Neque tamen omnes prouinciales pari ex hisce legibus iure vtebantur, sed erant ciuitates, quas Romani victores liberas esse, et suo iure vti patiebantur: erant, quibuscum agerent benignius, erant etiam, quibus duriora imperarent, prout bene vel male meriti fuissent de populo Romano. Hinc tot in omnibus fere prouinciis ciuitates, quae in ipsis nummis de αὐτονομία sua gloriantur, de quibus copiose egit Ezech. Spanhem. *in Orbe Rom. exerc. II.* 9. *cap.* 9. Quid? quod aliquando totos populos suis vti legibus paterentur, veluti Macedones, quos *liberos esse iubebant, habentes vrbes easdem, agrosque*, VTENTES LEGIBVS SVIS, *annuos creantes magistratus.* Liu. *lib. XXXXV. cap.* 29. Deinde praeter legem illam, quae formulam prouinciae complectebatur, et priuatum ius legibus constituebat imperator, easque, procul dubio, quantum fieri posset, attemperabat iuri Romano. Sic de Aemilio Paullo Liuius *lib. XXXXV. cap.* 32. *leges Macedoniae dedit, cum tanta cura, vt non hostibus victis, sed sociis bene meritis, dare videretur, et quas nec vsus quidem longo tempore, qui vnus tot legum corrector, experiendo argueret.* Et Iustinus

ſtinus *lib. XXXIII. cap.* 32. *Macedonia leges, quibus adhuc vtitur, a Paullo accepit.* Similem operam Athenienſibus nauaſſe legimus L. Cornelium Sullam, de quo Appian. *in Mithridat. p.*196. Νόμυς ἅπασιν ἔθηκεν ἀγχῦ τῶν πρόσθεν αὐτοῖς ὑπὸ Ῥωμαίων ὁρισθέντων: *leges omnibus dedit, easdem ferme, quas prius a Romanis acceperant.* Ius ergo Romanum, quatenus illud vel ad ciuium priuilegia ac praerogatiuas non pertinebat, vel non aduerſabatur formulis illis, de decem legatorum ſententia praeſcriptis, etiam in prouinciis valebat, adeo, vt ſaepe etiam diſertis verbis leges ciuibus initio praeſcriptae et ad prouincias proferrentur. Sic ſane Siciliae praetores, teſte Dione in *Excerpt. Peireſc. pag.* 397. pupillis et viduis, agnatorum cura deſtitutis dabant tutores, ex lege Atilia, quum tamen ea lex Romae tantum locum haberet. Vlp. *Fragm. tit.* 11. §. 18. Idemque Vlpianus paullo poſt §. 20. refert, caput legis Papiae Poppaeae de tutore a praetore mulieri nupturae dando ad dotem dandam, dicendam, promittendamue SCto productam eſſe ad prouincias. Mitto iam *l.* 5. *pr. D. de manumiſſ.* vbi ſimilis legis, conſtitutione diuorum Fratrum ad prouincias etiam productae ſit mentio. Quin tantum abeſt, vt prouinciales diuerſo a ciuibus iure priuato vterentur, vt pleraſque principum conſtitutiones, etiam ante communicatam cum orbe Romano ciuitatem vniuerſales fuiſſe, et prouinciales non minus, quam ciues obſtrinxiſſe, multis exemplis demonſtrarit laudatus paullo ante Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. exerc. II. cap.* 7. His iuribus ergo regebantur prouinciales a praeſidibus ſuis: quibus tamen omnibus veluti auctarium aliquod vel ſupplementum accedebant EDICTA PROVINCIALIA, quibus praeſides Romani, ſub auſpicium magiſtratus ſui, quomodo ius de cauſſis ſingulis dicturi eſſent, prouincialibus denunciabant, vt recte ſcripſerit Car. Sigonius *de iure prou. lib. II. cap.* 5. *quum legibus omnia comprehendi non potuiſſent: factum eſt, vt multa edictis ipſis praetoriis ſint permiſſa, ſiquidem, vt praetores vrbani, Romae magiſtratum ineuntes edicta propoſuerunt, ex quibus ius ſe dicturos eſſe profeſſi ſunt; ſic praeſides in prouincias ingreſſi, et ipſi ſua edicta ſingulis de rebus diligenter ſcripta ediderunt, ad eaque poſtea totam iuris dictionem ſuam adcommodarunt.*

§. III.

§. III.

Edicta prouinciana a quibus proposita.

Et PROCONSVLES quidem talia proposuisse edicta, inter omnes constat, idque vel sola euincit formula in Caii *Commentariis ad edictum prouinciale* passim obuia: AIT PROCONSVL, *l.* 4. *D. quod quisque iur. l.* 1. *D. si quis caut. in iud. sist. causs. fact. non obtemp.* At nolim existimes, iis solis ius fuisse, edicta prouincialia reddendi. Idem enim faciebant et reliqui, qui cum imperio praeerant prouinciis. In Siciliam ordinarie mittebantur PRAETORES, non proconsules. Et tamen nihil notius est edicto Siculo, quale fuit et illud C. Verris, tam acriter reprehensum a Cicerone *oratione in Verrem secunda*, et aliud L. Domitii, quo teste Valerio Max. *lib. VI. cap.* 3. *ex.* 6. inter alia cautum fuerat, *ne quis telum haberet*, ac denique P. Licinii Neruae, de quo Dio in *Excerpt. Peiresc. pag* 633. refert, eum ingressum Siciliam edicto monuisse, ἀφικεῖσθαι πρὸς ἑαυτὸν πάντας τὺς αἰτιωμένυς τι τὺς δέσποτας σφῶν, ὡς καὶ βοηθήσων αὐτοῖς, *cunctis seruis, qui de dominis suis conquesturi essent, se sui adeundi copiam facturum, auxiliumque iis laturum.* Sub Traiano Plinius, qui Bithyniae tamquam LEGATVS AVG. PRO PRAET. praeerat, non modo *lib. X. epist.* 64. Seruilii Calui, antecessoris sui, edictum commemorat, sed et *epist.* 97. eiusdem libri suum edictum laudat, quo secundum mandata Traiani hetaerias esse vetuerit. Quumque paullo verecundior esset in edicendo, ac proinde de plerisque ad Traianum imp. referret: hic *epistola* 110. ideo se Plinium prouinciae praefecisse monet, *vt formandis istius prouinciae moribus ipse moderaretur, et ea* CONSTITVERET, *quae ad perpetuam eius prouinciae quietem essent profutura.* Id quod a Plinio non aliter, quam edictis, fieri potuisse, facile vnusquisque intelligit. Nec dubium porro est, quin et PRAEFECTI AVGVSTALES Aegypti eamdem habuerint edicta proponendi potestatem. Eos enim Tacitus *Annal. lib. XII. cap.* 60. ea lege Aegypto praefectos esse ab Augusto scribit, *vt* DECRETA *eorum perinde haberentur, ac si magistratus Romani* CONSTITVISSENT: id quod de eorum edictis intelligendum esse, vel inde patet, quod non alius sit modus, quo aliquid noui constituere potuerint magistratus Romani. Accedit, quod Auilium Flaccum, praefectum Augustalem, crudelem alioquin et omnibus flagitiis coopertum hominem, eo tamen nomine laudat Philo *in Flacc. pag.* 966. quod primis praefecturae suae annis τὴν πόλιν

καὶ

καὶ τὴν χώραν ἀνάπλησιν εὐνομίας, *bonas leges in vrbem (Alexandrinam) totamque prouinciam induxerit.* Quod denuo non aliter, quam edicto prouinciali fieri potuit. Et ſane ea edicendi poteſtate, et prout res inciderent, vſum eſſe Flaccum, idem paullo poſt *pag.* 972. teſtatur, vbi memorat propoſitum ab eo πρόγραμμα ſaeuum ac minaciſſimum, quo Iudaeos vocarit inquilinos et exteros, iiſque ne cauſſae quidem dicendae poteſtatem fecerit, ſed condemnarit inauditos. Edictum ſimile Petronii, Syriae praeſidis, exſtat apud Ioſephum *Antiqu. Iudaic. lib. XVIII. cap.* 6. Quin Alexander aug. *l.* 1. *C. de interd.* et ſua aetate praeſides *interdicta in albo*, id eſt, in edicto ſuo prouinciali habere ſcribit. Quod quomodo fieri potuerit, condito iam multo ante edicto perpetuo, infra ſuo loco oſtendemus. Et ex his quidem ſatis conſtare arbitramur, non modo proconſules, ſed et praeſides reliquos omnes et iuris dictionis perpetuae cauſſa, et prout res inciderent, in prouinciis ſuis edixiſſe.

§. IIII.

Quae quum ita ſint, merito ſane mireris; virum alioquin doctiſſimum, Guid. Pancirolum *Theſaur. var. lect. lib. I. cap.* 34. *et lib. III. cap.* 17. in eum incidiſſe errorem, vt ſolos proconſules, non perindè praeſides prouincias ſuas iure praetorio habuiſſe exiſtimaret. Quod ne ſibi aliiſque temere perſuaſiſſe videatur, primum ex iure noſtro obſeruat, non potuiſſe praeſides prouinciarum de cauſſis ſtatuere, quod potuerint tamen proconſules: *l.* 32. *§.* 7. *D. de recept. arbitr. l.* 1. *C. de ord. iud.* eiuſque diſcriminis non aliam fingi poſſe rationem exiſtimat, quam quod hi participes; illi expertes omnino fuerint iuris praetorii. Deinde teſtimonium denunciat Plinio, *lib. X. epiſt.* 77. ad Traianum referenti, quod ſint in prouincia, *qui poſtulent, vt de agnoſcendis liberis, reſtituendiſque natalibus cognoſceret, exemplo proconſulum.* Quum vero *SCtum ad ea cauſſarum genera pertinens de iis tantum prouinciis loquatur, quibus procoſſ. praeſint: ideo ſe rem integram diſtuliſſe.* Denique, quod palmarium Pancirolo videtur, apud Vopiſcum *in Probo imp. cap.* 13. legit, *eum patribus permiſiſſe, vt proconſules crearent, legatos conſulibus, ius praetorium praeſidibus darent.* Ex quo loco non poſſe non colligi putat, praeſides ante ea Probi tempora iure illo praetorio omnino caruiſſe. Quae ſi recte

An praeſidibus fuerit ius praetorium? Panciroli ea de re ſententia.

ſe habent, vt ſunt ſane ſpecioſiſſima: vix adparet, quo iure vel edicta proponere, vel vllam iuris dictionis partem attingere potuerint, quoue pacto defendi poſſint, quae paullo ante nos de edictis plerorumque magiſtratuum prouincialium diſſeruimus.

§. V.

Ea refellitur.

At aliunde ſatis conſtat, praeſidibus non minus, quam procoſſ. fuiſſe ius praetorium, idque multo luculentioribus demonſtrari poteſt argumentis, quam illa Panciroli ſententia. Primo nimirum Proculus noſter *l.* 12. *D. de offic. praeſ.* eum, *qui prouinciae praeeſt, omnium Romae magiſtratuum vice et officio fungi debere*, ſcribit, id eſt, vti *l.* 11. *D. eod.* interpretatur Marcianus, *omnia prouincialia deſideria, quae Romae varios iudices habeant, ad officium praeſidum pertinere*, vel, vt Hermogenianus *l.* 10. *D. eod.* rem exprimit, *ex omnibus cauſſis, de quibus vel praefectus vrbi, vel praefectus praetorio, itemque coſſ. et* PRAETORES *ceterique Romae cognoſcant, correctorum et praeſidum prouinciarum eſſe notionem.* Quid vero haec aliud innuunt, quam eodem iure in prouinciis vti praeſides, quod Romae praetores, aliique magiſtratus maiores habeant? Deinde ſi quis Hermogeniani teſtimonium ideo putet reiiciendum, quod ICtus ille Probo imp. fuerit aetate poſterior: ei ſuccenturiare poſſumus teſtem alium, eumque omni exceptione maiorem, Corn. Tacitum *Annal. lib. II. cap.* 77. apud quem Domitius Celer ait, *Piſonem, non Sentium, Syriae praepoſitum. Huic faſces, et* IVS PRAETORIS; *huic legiones datas.* Et tamen ille Cn. Piſo non proconſul erat, ſed legatus Auguſti pro praetore, ſeu praeſes Syriae, neque iſta prouincia tum populi, ſed Caeſaris erat, ceu adcurate demonſtrauit Henr. Noriſius *in Cenotaph. Piſan. diſſ. II. cap.* 16. *§.* 13. *pag.* 329. Iam quid hoc teſtimonio clarius? quid illi Panciroli obſeruationi magis contrarium? Similia de praefectis auguſtalibus Aegypti tradit Vlpianus *l.* 1. *D. de off. praef. aug.* Nam et his, licet non eſſent proconſules, *imperium tamen ad ſimilitudinem* PROCONSVLVM *lege datum eſſe*, teſtatur, idque adeo amplum, vt Strabo *lib. XVII.* eos τὴν βασιλέως τάξιν ἔχειν, *paene tanquam reges praeeſſe* adfirmet. Quin tantum abeſt, vt praeſidibus hoc ius abiudicandum ſit, vt ipſi procuratores Caeſaris, minoribus duntaxat praefecti prouinciis, poſtremis temporibus eo videantur vſi. Quamuis enim notum

notum sit ex Tacito *Annal. lib. XII. cap.* 60. Sueton. *Claud. cap.* 12. et Dione Cass. *lib. LVII. pag.* 619. Lucillium Capitonem, Asiae procuratorem, poenas dedisse, quod sibi ius praetorium adrogarit: ipse tamen Dio monet, olim tantum ita se rem habuisse, quando adhuc nihil aliud concessum fuerit procuratoribus, ἢ τὰς νενομισμένας προσόδους ἐκλέγειν, καὶ περὶ τῶν διαφορῶν ἔν τε τῇ ἀγορᾷ, καὶ κατὰ τοὺς νόμους ἐξ ἴσου ἰδιώταις δικάζεσθαι: *quam reditus legitimos colligere, et de controuersiis (fiscalibus) in foro secundum leges ius dicere*: eoque ipso non obscure, opinor, innuit, procuratores Caesaris, quum semel prouincias regere coepissent, impune sibi iura praetorum adrogasse, nullaque paene re deteriores fuisse reliquis praesidibus.

§. VI.

Argumenta Panciroli refutantur.

Quae Guido Pancirolus nobis obuertit, argumenta, ea omnia profecto non ita comparata sunt, vt deferendum ideo existimemus vadimonium. Quod enim ad primum attinet, si vel maxime fateamur, proconsules de caussis quibusdam cognouisse, de quibus nulla fuerit notio praesidum, non tamen inde consequitur, vt hos ideo statim exsortes putemus iuris praetorii. Erant et praesidum quaedam iura, quibus carebant proconsules, veluti quod legiones ducerent, exercitibus praeessent, bellaque gererent in prouinciis suis, quod sane non poterant proconsules, nisi id illis esset a principe speciatim permissum. Dio Cass. *lib. LIII. pag.* 504. Lips. *Exc. ad Tacit. Annal. lib. I. litt. M.* Hinc praeses a Petronio *Satyr. cap.* vocatur *imperator prouinciae*, qui honoris titulus in proconsulem nullo modo cadebat. Contra quaedam iis ademta erant, quae pertinebant ad potestatem proconsulum: non quod carerent praesides iure praetorio, multo minus, quod eiusmodi caussae, ceu sibi Pancirolus persuasit, ad proconsules remittendae essent, sed quod eas sibi suaeque cognitioni sepofuissent principes, quorum vice praeerant prouinciis. Talis caussa erat restitutio natalium, a solo principe impetranda, *l.* 1. *D. de restit. natal.* et quaedam fortassis aliae. Nam quod ad caussas liberales attinet, quorum notionem praesidibus negat Pancirolus, res non adeo expedita est, aliaque omnia colligi possunt ex *l.* 4. *D. de ingen. manumitt. l.* 1. *C. de ord. cogn. l. penult. et vlt. C. vbi causs. stat. l. penult. C. ne de statu defunct.* quibus iam pridem probarunt Em. Merill. *Variant. Cuiac. lib. II. cap.* 1. et Marc. Lyklama

 Mem-

Membran. lib. I. ecl. 16. etiam cauſſas liberales ad notionem praeſidum pertinuiſſe, et in *d. l.* 1. *C. de ord. cogn.* in qua maximum cauſſae ſuae praeſidium quaerit Pancirolus, non eſſe quaeſtionem, an non praeſes cauſſam ſtatus principaliter poſſit cognoſcere? ſed an, ſi in alia cauſſa, veluti hereditaria, incidat eiuſmodi quaeſtio, praeſes neceſſario ſit adeundus? Sane enim vel ideo cognoſcere non poſſe videbatur praeſes, quia de cauſſa hereditaria, tamquam principali datus fuerat iudex; cauſſaeque incidentes alioquin a principalibus diuelli non debent: *l.* 10. *C. de iudic.* iudex vero pedaneus multo minus eam notionem habere videbatur, quia cauſſae ſtatus maiores requirebant iudices, quam pedaneos. *l.* 2. *C. de pedan. iud. l. vlt. C. vbi cauſſ. ſtat.* Conſulti itaque ea de re Seuerus et Antoninus, imperatores, reſcribebant: *adite praeſidem prouinciae, et, ruptum eſſe teſtamentum Fabii Praeſentis agnatione filii, docete, neque enim impedit notionem eius, quod ſtatus quaeſtio in cognitione vertitur, etſi ſuper ſtatus cauſſa cognoſcere non poſſit,* (poſtquam nimirum ſemel iudicem in cauſſa hereditatis dedit,) *pertinet enim ad officium iudicis* (pedanei, per quem cauſſam cognoſcit praeſes,) *vniuerſam incidentem quaeſtionem, quae in iudicium deuocatur, examinare, quoniam* (principaliter) *non de ea, ſed de hereditate pronunciat,* (quamuis per conſequentiam et de quaeſtione incidente ferat ſententiam.) Ita rem explicat doctiſſimus Lyklama, qui et *lib. IIII. ecl.* 9. rem paullo aliter exponit. Si tamen dicendum, quod res eſt, cauſſae ſtatus ante tempora Diocletiani non videntur fuiſſe extraordinariae cognitionis, adeoque et de illis dari potuiſſe iudices. Ac proinde magis adſenſerim Ger. Noodtio, *de Iuriſdict. lib. I. cap.* 1. exiſtimanti, in *d. l.* 1. ſpecie iudicem pedaneum non datum fuiſſe in cauſſa hereditatis et teſtamenti Fabii Praeſentis; ſed praeſidis eam fuiſſe notionem, dubitatumque tantum eſſe, num et de quaeſtione incidente cognoſcere poſſit praeſes, ſuper qua alias iudex pedaneus dari ſoleret? Sic ſane manifeſtum eſt, cur reſcripſerint principes: *adeundum eſſe praeſidem, neque impedire eius notionem, quod ſtatus quaeſtio* (incidenter) *in cognitione vertatur, et praeſes* (alias principaliter) *ſuper cauſſa ſtatus ipſe cognoſcere non poſſit,* (ſed iudicem dare ſoleat.) *Pertinere enim ad officium iudicis* (eiuſdem, qui cauſſam principalem cognoſcat,) *vniuerſam incidentem quaeſtionem, quae in iudicium deuoce-*

deuocetur, *examinare*, *quoniam non de ea*, *ſed de hereditate*, (principaliter, de incidente autem non niſi per conſequentiam,) *pronuntiet.* Ita vero nihil omnino eſt in lege noſtra, quod ſuffragetur Pancirolo, neque vllatenus inde conſequitur, vt praeſides expertes fuerint iuris praetorii, eaque praerogatiua ſoli donati ſint proconſules. Deinde nec in loco Vopiſci Pancirolo quidquam praeſidii eſt. Nihil enim ibi refert Vopiſcus, niſi quod Probus iura quaedam ſenatui reſtituerit, quibus exciderant ſub anterioribus principibus. *Permiſit* enim *patribus*, *vt proconſules crearent.* Sed idem iis permiſerat iam Auguſtus, permiſerant et ſequentes principes. *Permiſerat legatos proconſulibus*, vt ſcribi iubet Iſ. Caſaubonus. Sed ne id quidem nouum, quum ſemper legatos habuiſſent proconſules. Denique permiſit patribus, *vt ius praetorium praeſidibus darent*, at et id vetus ac tralatitium, ſi verba ita intelligas, vt ea intellexit Pancirolus. Quid ergo? Id vnum nouum, quod *patribus id permiſit.* Quum enim antea principes ſuo arbitrio praeſides praefeciſſent prouinciis, etiam nullo honore, nedum praetura, in vrbe functos, et tamen iis ornamenta praetoria decernerent: Probus quidem ius praeſides quoſcumque conſtituendi, ſibi retinuit, ſed ſenatui tamen eum honorem habuit, vt ipſe, non princeps, illis ius ac dignitatem praetorum daret. Vt adeo tam certum ſit, quam quod certiſſimum, ius praetorium praeſidibus non minus competiiſſe, quam quibus proconſulare in prouincia fuerit imperium.

§. VII.

Edicta ergo prouincialia totidem erant, quot Romanorum prouinciae, quia vnuſquiſque proconſul ac praeſes ſub magiſtratus ſui auſpicium tale proponebat edictum, quo, quomodo ius dicturus ſit, praemonebat prouinciales, eos tanto magis ſibi habiturus obnoxios, quo magis eius aequitas prudentiaque ex edicto illo elucebat. Quo nomine Cicero *Acad. quaeſt. lib. IIII. cap.* 1. mirifice collaudat Lucullum, *in quo tanta prudentia fuerit in conſtituendis temperandisque ciuitatibus*, *tanta aequitas*, *vt illis adhuc temporibus ſteterit Aſia Luculli inſtitutis ſeruandis*, *et quaſi veſtigiis perſequendis.* Hinc Cic. *ad Attic. lib. VI. epiſt.* 1. *edictum Aſiaticum*, ſuumque, quod *Cilicibus* propoſuit, alibi in *Verr. I. cap.* 43. *Siculienſe* memorat, nec dubium eſt, quin et *Africanum*, aliaque reliquarum prouinciarum olim fuerint cele-

Edicta prouincialia vel tralatitia, vel noua.

berrima. Ceterum ea edicta prouincialia pro parte TRALATITIA erant, pro parte NOVA. Eam enim διαίρεσιν ipse fecit Cicero in edicto suo, de quo *ad diuers. lib. III. epist.* 8. Romae composui edictum, nihil addidi, nisi quod publicani me rogarunt, quum Samum ad me venissent, vt de tuo edicto totidem verbis TRANSFERREM in meum. *Diligentissime scriptum caput est, quod pertinet ad minuendos sumtus ciuitatum, quo in capite sunt quaedam* NOVA, *salutaria ciuitatibus, quibus ego magnopere delector.* In altera parte ex edictis decessorum retinebant, quidquid in illis reperiebant prudenter et ex aequitate constitutum, quaeque a multis annis probauerat vsus, idque adeo verum est, vt hominum reprehensionem non effugerit C. Verres, qui caput eiusmodi in gratiam P. Annii heredum ex edicto Siciliensi sustulerat. Cic. *Verr. I. cap.* 43. At in nouis adstruendis edictis id operam dabant, vt vel ipsi quaedam hominibus prouincialibus salutaria reperirent, vel ex aliorum edictis prouincialibus optima quaeuis et imitatione digniora decerperent, transferrentque in suum, vel pleraque ex edicto praetoris vrbani negotiis prouincialibus accommodarent. Ea omnia ex eodem Cicerone discimus, qui *ad Attic. lib. VI. epist.* 1. de edicto suo Cilicio disserens non modo se in illo *exceptionem aliquam* de Bibuli, Syriae proconsulis, edicto, verum etiam *aliam ἰσοδυναμοῦσαν, sed tectiorem ex Q. Mucii edicto Asiatico* in suum transtulisse, denique *multa etiam Scaeuolae, et in iis etiam illud, in quo sibi libertatem Graeci censeant datam, vt Graeci inter se disceptent suis legibus, sequutum esse,* fatetur, additque se quaedam reliquisse ἄγραφα, nempe totam partem *de reliquo iure dicundo*, praeter illa capita, *quae sine edicto satis commode transigi non possint, veluti de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciendis, bonis vendendis, quae ex edicto et postulari, et fieri soleant.* De reliquis enim omnibus edixisse se scribit, *se de eo genere sua decreta ad edicta vrbana accommodaturum.* Ita Cicero, praeter illa, quae, vti paullo ante vidimus, ex decessorum edicto in suum transtulerat, quaedam etiam noua adiecerat, a se reperta de ciuitatum sumtibus minuendis, quaedam ex Bibuli edicto Syriaco, multoque plura ex Q. Mucii Scaeuolae edicto Asiatico mutauerat, in plerisque autem edictum vrbanum se sequuturum, monuerat. Ex eodem porro Ciceronis loco discimus, quomodo edictum suum partitus sit

Cice-

Cicero. Quum enim tribus illud partibus constare debuisset, primam partem ipse κατ' ἐξοχὴν vocat *edictum prouinciale*, *in quo fuerit de rationibus ciuitatum, de aere alieno, de vsura, de syngraphis, in eodemque omnia de publicanis.* Alteram partem comprehendisse ait omnia, *quae sine edicto satis commode transigi non possint, de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciendis, bonis vendendis, quae ex edicto et postulari, et fieri soleant.* Tertiam denique partem *de reliquo iure dicundo* ἄγραφον, vt dixi, se reliquisse, et prouinciales ad edictum vrbanum remisisse, scribit, eaque διαιρέσει sua, ceu ipse vocat, id se consequutum gloriatur, vt *breue esset edictum suum.* Quamuis vero praestare non possimus ordinem illum, a reliquis prouinciarum praesidibus omnibus obseruatum: nemo tamen dubitauerit, easdem saltim partes fuisse omnium edictorum prouincialium, quocumque demum dispositae fuerint ordine. Ceterum iam a Car. Sigonio *de antiq. iure prouinc. lib. II. cap.* 5. recte obseruatum est, tria potissimum cauere consueuisse praesides bonos, famaeque atque existimationis suae paullo studiosiores: primum, ne quid edicerent contra prouinciae formulam, quod quum C. Verres fecisset, in Sicilia edicta proponendo contra legem Rupiliam, reprehensionem bonorum omnium incurrit: Cic. *in Verr. II. cap.* 13. alterum, ne quod in vrbe ante edixerant, in edictis prouincialibus deinde immutarent, vel quaedam iis contraria sancirent. Nam et eo nomine male audiuit C. Verres, quem obiurgans Cicero *in Verr. I. cap.* 46. *Iterum*, inquit, *iam quaero abs te, sicut modo in illo capite Anniano de mulierum hereditatibus, nunc in hoc de hereditatum possessionibus, cur ea capita in edictum prouinciale transferre nolueris? Vtrum digniores existimasti homines eos, qui habitabant in prouincia, quam nos, qui aequo iure vteremur. An Romae aliud aequum est, aliud in Sicilia? Non enim hoc potest in loco dici, multa esse in prouinciis aliter edicenda: non de hereditatum quidem possessionibus, non de mulierum hereditatibus. Nam de vtroque genere video non modo ceteros, sed te ipsum, totidem verbis edixisse.* Tertium denique, quod vel maxime sibi cauendum existimabant, in eo consistebat, ne vmquam decernerent contra edictum suum. Id enim, quamuis homo ferreae frontis, C. Verres, quotidie faceret, tanto maiore sollicitudine cauebant viri boni, et in his Cice-

ro

ro qui, Scaptio postulante quatuor centesimas vsuras, *quid ais?* aiebat, *possumne contra meum edictum?* Cic. *ad Att. lib. VI. epist.* I.

§. VIII.

Repentina etiam permulta proposita a praesidibus.

Talia erant edicta proconsulum ac praesidum prouincialia, quae ad perpetuam eorum iuris dictionem pertinebant. Tanto minus quemquam arbitramur dubitaturum, quin quotidiana iisdem fuerit occasio, edicta omnis generis repentina proponendi. Sed his recensendis non immorabimur, quum et supra multa huius generis, et hoc ipso capite quaedam Petronii, Syriae praesidis, Flacci, praefecti Augustalis Aegypti, aliorumque praesidum edicta subitanea produxerimus. Quare potius ad finem libri primi peruenisse nobis videmur, si prius quaedam adhuc de principum edictis addiderimus, quae scitu non plane indigna iudicamus.

CAPVT VIIII.

DE EDICTIS PRINCIPVM.

§. I. Principes Rom. edicta reddiderunt iam ab ipsis Augusti temporibus. §. II. *Quo iure id fecerint, quum tamen prae se ferrent initio, se non esse legislatores, sed populum* §. III. *Edicta principum saepe SCtis firmata, vel SCta edictis promulgata.* §. IIII. *Ab Hadriani temporibus nouae leges edictis principum conditae.* §. V. *Edicta generalia, specialia, mandata.* §. VI. *Eorum publicatio.*

§. I.

Principes Rom. edicta reddiderunt iam ab ipsis Augusti temporibus.

DE magistratibus tum vrbanis, tum prouincialibus, qui edicta proponere consueuerunt, satis multa nos hactenus dixisse arbitramur. Quemadmodum vero omnium paene magistratuum munia paullatim in se traxerunt principes, nullo aduersante, ita illi et de rebus omnibus, ad aliorum magistratuum curam pertinentibus, edixerunt fere quotidie, quin demum

mum nouas, quotieſcumque placuiſſet, leges edictis ſuis ſanxerunt, vt magiſtratibus reliquis non niſi vmbra quaedam priſci iuris poteſtatiſque ſupereſſet. Itaque haec quoque edicta non plane praetermittenda videntur in hiſtoria noſtra, maxime, quum res ad illuſtrandam in primis iuris prudentiam noſtram pertineat, adeoque vtilitate ſua, vt opinamur, non ſit caritura. Arrogarunt ſibi hanc edicendi poteſtatem principes iam inde ab ipſis Auguſti temporibus, et ita quidem, vt vel ex tempore quaedam imperarent, eaque vel vno loco, vel vbique in orbe Romano, obſeruari iuberent, vel alia, in perpetuum pro lege valitura, praeciperent. Ipſius Auguſti edictum laudatur apud Plinium *lib. X. epiſt.* 71. de conditione et alimentis eorum, quos vocant θρεπτοὺς, i. e. qui liberi nati, expoſiti, deinde ſublati a quibuſdam in ſeruitute educati erant; ſed id quidem et repentinum fuit, et, vt ipſe Plinius monet, ad ſolam Anniam pertinuit. Contra ſubitaneum quidem eſt, ſed generale tamen Auguſti edictum, cuius meminit Lucas *Euang. cap.* 2. *comm.* 1. dum ſcribit: ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Fruſtra enim eſt Eraſmus, qui δόγμα hic vertit *decretum*, multoque adcuratior eſt verſio vulgata et Theod. Bezae, quae habent *edictum*, quum hoc δόγμα non cauſſa cognita, ſed motu Principis proprio prodierit. Vſus enim eſt Lucas phraſi Hebraea: ורהא בבקה *Dan. cap.* 2. *v.* 13. quod ipſum quoque LXX. recte verterunt δόγμα ἐξῆλθε, id eſt, *promulgatum eſt edictum.* Vid. Anton. Bynaei *de natali Chriſti l.* 3. 3. *pag.* 289. *ſeqq.* Denique nec deſunt Auguſti edicta, quae ille pro legibus perpetuis valere voluit. Tale enim procul dubio fuit illud, ne feminae pro viris ſuis intercederent, quod laudat Vlpianus *l.* 2. *D. ad SC. Velleian.* nec non alterum, quo teſte Iulio Paullo, *l.* 26. *D. de liber. et poſtum.* cautum, ne pater filium militem exheredare poſſet: ac denique illud de diris quaeſtionibus caute et prudenter habendis, cuius verba quaedam recitantur ab eodem Paullo in *l.* 8. *D. de quaeſtion.* Auguſtum ea in re imitati ſunt ſucceſſores omnes vſque ad Hadrianum. Eorum enim edicta omnis generis ſupra recenſuimus quam plurima: quibus iam pauca quaedam ex iure noſtro veluti per lancem ſaturam adiiciemus. Sic edictorum D. Claudii mentio fit *l.* 2. *D. ad SC. Velleian. l.* 2. *D. qui ſine manumiſſ. ad libert. peruen. l.* 14. §. 2. *l.* 15. *pr. D. ad leg. Corn. de falſ.* Veſpaſia-

siani, *l.* 4. *§.* 6. *D. de legation.* Titi, *l.* 1. *§* 3. *D. de iure fisci.* Domitiani, *l.* 2. *§.* 1. *D. de custod. et exhib. reor.* Neruae, *l.* 4. *D. ne de statu defunct.* ac denique Traiani, *l.* 9. *§.* 20. *D. de his, quae vt indign. l.* 6. *§.* 1. *D. de extr. crimin.* Ab Hadriani temporibus multo frequentius, quam sub anterioribus principibus, edicta prodierunt, et quidem talia, quibus imperatores noua plane iura conderent, veteraque interpretarentur, mutarent, abolerent, omnemque adeo leges ferendi potestatem, soli explicarent, quum ante ea tempora saltim aliud prae se ferrent principes, suspicionemque, quasi ipsi sibi legum sumere arbitrium vellent, omni ope a se amolirentur. Vnde Tertullianus *Apologet. cap.* 4. *nonne et vos quotidie experimentis illuminantibus tenebras antiquitatibus totam illam veterem ac squallentem siluam legum nouis* PRINCIPALIVM *rescriptorum et* EDICTORVM *securibus vastatis et caeditis?* Atqui floruit ille sub Seuero et Antonino Caracalla, imperatoribus, quorum aliorumque principum, qui Hadriano successerunt, edicta adhuc obuia in iure nostro, satis nos conuincunt, vera scripsisse patrum Latinorum doctissimum.

§. II.

Quo iure id fecerint, quum tamen prae se ferrent initio se non esse legislatores, sed populum.

Et de Hadriano quidem, eiusque successoribus id non adeo mirandum videtur. Principatum enim hi omnes tenuerunt illis temporibus, quum iam principem ferre didicissent Romani, adeoque nec opus amplius videretur, variis libertatis simulacris occultare dominatum, quem iam pridem imperatores Romani adfectauerant. Inualuerat iam pridem prouerbium, cuius meminit Herodianus *Histor. lib. I. cap.* 6. ἐκεῖ τε ἡ Ῥώμη, ὅπου ποτ' ἂν ὁ βασιλεὺς ᾖ, *Roma est, vbi imperator est*: cuique geminum illud Mamertini *in Genethl. Maximiani cap.* 12. *ibi sedem imperii videri, quo vterque venerit imperator.* Pro certo ergo iam persuasum erat populo, non opus esse ad legem ferendam campo Martio, non rostris, non curia aliqua vel Capitolio: sed populi nomine leges et oracula recte fundere principem, siue in vrbe sit, siue ruri viuat, siue pro re publica excubet sub pellibus, vel peregre ac veluti sub alio sole agat, vereque adeo de se dicere posse principem, quod Lentulus apud Lucanum *Pharsal. lib. V. v.* 28.

Nam

Nam vel Hyperboreae plaustrum glaciale sub vrsae,
Vel plaga, qua torrens, claususque vaporibus, axis
Nec patitur noctes, nec iniquos crescere soles,
Si fortuna ferat, rerum nos summa sequetur,
Imperiumque comes. Tarpeia sede perusta,
Gallorum facibus, Veiosque habitante Camillo;
Illic Roma fuit.

Hoc semel quum persuasum fuisset populo: non potuit non ille etiam pro certo habere, *quod principi placuerit, id legis habere vigorem, quia populus ei et in eum omne suum imperium ac potestatem contulerit. L. 1. pr. D. de constit. princ.* At paullo difficilius est intellectu, qui fieri potuerit, vt iam ante Hadrianum, et ipsis Augusti temporibus, hanc sibi edicendi potestatem arrogarent principes, quum adhuc videri vellent populo fasces, vt ita dicam, submittere, quum adhuc centurias et tribus mitterent in suffragia, patres de rebus grauissimis consulerent, quin a populo et senatu legibus se solui paterentur, tantum ne summum imperium et potestatem legislatoriam sibi vindicare viderentur? Quomodo enim haec liberrima edicendi potestas conciliari potest tot simulacris libertatis, quibus senatui populoque illudebant quotidie. Sed in promtu Augusto et successoribus erat insigne artificium, quo adhibito, vt ait Tacit. *Annal. lib. I. cap. 2. legum munia in se traherent nullo aduersante*, ita tamen, vt id fieri non animaduerteret populus. Id enim dederant operam, vt sub specie tuendae libertatis omnium magistratuum potestatumque partes ac munera in se deriuarent, in primis autem sibi decernerentur titulus imperatoris, pontificatus maximus, tribunicia potestas, et denique proconsulare imperium. Ita Augustus, teste Dione *lib. LII. pag. 493. sequ.* anno v. c. 725. imperatoris titulum accepit. Anno v. c. 731. vt idem *lib. LIII. pag. 518.* scribit, eidem a senatu decreta tribunicia potestas et proconsulare imperium, quorum illa ei concedebatur, χρηματίζειν περὶ ἑνὸς ἑκάστου, ὅ τι ἂν ἐθελήσῃ κατ' ἑκάστην βουλὴν, κἂν μὴ ὑπατεύῃ, *vt, quoties haberetur senatus, etiamsi consulatum non gereret, de rebus omnibus, quidquid vellet, statuere posset;* hoc autem ἐν τῷ ὑπηκόῳ τὸ πλεῖον τῶν ἑκασταχόθι ἀρχόντων ἰσχύειν, *vt maior ipsi in prouinciis, quam praesidibus earum potestas esset.* Denique his anno v. c. 741. mortuo Lepido, accessisse pontificatum maximum, Augustumque ideo partem aedium sua-

rum publicasse, quod pontificem maximum in domo publica habitare oporteret, idem narrat Dio *lib. LIIII. pag.* 540. Iam decretis his titulis, satis licet ciuilibus, et in ipsa libera republica non plane ignotis, vere inerat summum imperium, idque facile animaduertebant acutiores, ceu patet ex Dionysio Periegeta, Augustei aeui scriptore, qui Augustum et Tiberium vocat *reges*, dum *v.* 355. celebrat:

Ῥώμην τιμήεσσαν, ἐμῶν μέγαν οἶκον ἀνάκτων,

Romam gloriosam, meorum magnam domum REGVM.

quum tamen Tiberius viuo Augusto ne princeps quidem aut imperii consors esset, sed tantum tribuniciae potestatis particeps factus esset ab Augusto, teste Dione *lib. LV. pag.* 556. At eo facilius vocabula fallebant plebem stupidiorem, vt Augustum non opprimendae, sed tuendae libertatis caussa hos titulos suscepisse crederent, quo magis constat, ipsum Dionem, virum alioquin πολιτικώτατον, et in re publica versatum, idem existimasse, ac proinde diserte scripsisse *lib. LIII. pag.* 519. Καί μοι δοκεῖ ταῦτ' οὔτω τότε ἐκ κολακείας, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας τιμηθεὶς λαβεῖν· τά τε γὰρ ἄλλα ὡς ἐλευθέροις σφισι προσεφέρετο. *Ac mihi sane tunc non adulantes, sed vere tribuisse Romani videntur. Nimirum in omni re cum ipsis, tamquam cum liberis hominibus agebat.* At hi ipsi tituli erant, quibus Augustus, iudice Tacito *Annal. lib. I. cap.* 2. insurgere paullatim, muniaque senatus, magistratuum, legum in se trahere coepit: vnde et omnem operam dabant eius successores, vt sibi iidem honores decernerentur, quos etiam in nummis et marmoribus diligenter notabant, vt nihil in vtrisque sit frequentius quam formulae: PONT. MAX. COS. V. IMP. VIII. TRIBVNIC. POTEST. XVIII. P. P. PROCONS. cuius plura exempla adduxit Ez. Spanhem. *de vsu et praest. numism. tom. II. pag.* 392. *seqq.* 413. *seqq.* 424. *sequ.* 463. *seqq.* vbi ex instituto agit de his principum titulis. Iam ergo facile intelliges, quo colore imperatores pro lubitu iura noua constituerint edictis, quamuis nondum prae se ferrent potestatem legislatoriam. Quemadmodum enim libera olim re publica edicendi potestatem ideo sibi arrogabant magistratus, quod in regum successissent locum: ita principes propositis edictis constituebant, quidquid placebat, quia adepti tot magistratuum insignia, ipsos se ea omnia iure facere posse existimabant, quae magistratus illi antea fecissent. Si quid ergo noui circa res sacras constituere vellent, non opus videbatur, vt vel ad pontificum et sacerdotum collegia rem

re-

referrent, vel tribus et centurias mitterent in suffragia; sed edicto proposito, quid fieri vellent, imperabant, tamquam pontifices maximi. Sin quid circa rem militarem emendatum vellent: rem omnem explicabant proposito edicto, idque tamquam imperatores. Et quis, quaeso, eos reprehensione dignos iudicasset, si quid in vrbe, vel prouinciis edictis sancirent, quum pollerent potestate tribunicia et proconsulari imperio, eoque ipso nihil omnino facerent, nisi quod omnes et tribuni plebis faciebant, et proconsules? Eo ergo colore edictis constituebant, quidquid putarent esse e re publica, nec tamen cuiquam in mentem venire poterat, principes potestatem legislatoriam populo senatuiue praeripuisse. Ne quis vero haec sola coniectura niti existimet, en testem omni exceptione maiorem, Cornelium Tacitum. Prolixe ille narrat cunctationem, qua Tiberius illuserit senatui, imperium illi post Augusti excessum offerenti. Interim tamen omnia pro imperio agebat princeps callidus, idque tantum cauebat sollicite, ne imperare videretur. Id quod qua arte sit consequutus, ita refert Tacitus *Annal. lib. I. cap.* 7. *Tiberius cuncta per consules incipiebat, tamquam vetere re publica, et ambiguus imperandi, ne* EDICTVM *quidem, quo patres in curiam vocabat, nisi* TRIBVNICIAE POTESTATIS *praescriptione posuit, sub Augusto acceptae.* Iam si ambiguus imperandi Tiberius, edictis propositis, omnia agere poterat propter tribuniciam, quam viuo Augusto acceperat, potestatem: quam libere edicere potuisse putas principes, quibus praeter illam tribuniciam potestatem imperatoria dignitas, pontificatus maximus, et proconsulare imperium fuerat decretum? Sane haec ipsa SCta, quibus imperatoribus haec omnia decreta sunt, absoluunt celeberrimam illam LEGEM REGIAM, qua populus Romanus omne imperium, ipsamque facultatem, edictis, quae vellent, constituendi in principes contulisse dicitur. *l.* 1. *pr. D. de const. princ.* In fragmentis enim legis regiae, in Vespasiani gratiam conditae apud Gruter. *pag.* 242. diserte cauetur:

> VTIQVE QVAECVMQVE EX VSV REIPVBLICAE MAIESTATE DIVINARVM HVMANARVM PVBLICARVM PRIVATARVMQVE RERVM ESSE CENSEBIT, EI AGERE FACERE IVS POTESTASQVE SIT, ITA, VTI DIVO AVG. TIBERIOQVE IVLIO CAESARI AVG. TIBERIO-

TIBERIOQVE CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANICO FVIT.

Vides, hic omnium rerum arbitrium permitti principi, diuinarum, tamquam pontifici maximo, humanarum, publicarum priuatarumque, tamquam imperatori, tribuniciaque poteſtate et imperio proconſulari praedito, adeoque neceſſario inde colligi debuiſſe, quidquid princeps velit edictoue ſanciat, id legis habere vigorem.

§. III.

Edicta principum ſaepe SCtis firmata, vel SCta edictis promulgata.

Si tamen quaedam maioris momenti, et, quae inprimis ad poſteritatem valere vellent, edicto cauiſſent principes: nihil prius nihilque habebant poſterius, quam vt illa SCtis confirmarentur, atque ita in leges abirent. Contra et SCta, ſi qua ad eorum voluntatem facta eſſent, ipſi edictis ſuis firmabant, publicabantque, atque ita noua ſpecie libertatis illudebant populo, vt hic omnia de ſententia totius ſenatus a principe fieri crederet. Edictorum SCtis firmatorum exempla paſſim exſtant. Inter Iuſtini Martyris opera et *Apologiae pro Chriſtianis* reperiuntur. Iis adſutum edictum M. Antonini imp. pro Chriſtianis, quo et victoriam ſe militum Chriſtianorum precibus reportaſſe fatetur, iubetque, vt qui in ius vocatus ſit, quod Chriſto nomen dediſſe diceretur, neque alio praeterea crimine ſe polluiſſet, liberetur, neque a praeſide prouinciae ad aliquam poenitentiam traducatur, aut confeſſus religionem ideo quidquam de iure ſuo amittat, ſed accuſator, qui eo ſolo nomine hominem in ius adduxerit, tamquam improbus calumniator damnetur, viuuſque exuratur. Huic edicto ſubiuncta eſt clauſula: Ταῦτα δὲ καὶ τῆς συγκλήτου δόγματι κυρωθῆναι βούλομαι, καὶ κελεύω τοῦτό μου διάταγμα ἐν τῷ Φόρῳ τοῦ Τραιανοῦ προτεθῆναι, πρὸς τὸ δύνασθαι ἀναγινώσκεσθαι: *haec vero omnia et SCto firmari volo, ipſumque edictum hoc meum publice proponi iubeo in foro Traiani, vt de plano recte ab omnibus legi poſſit.* Sed hanc quidem epiſtolam, quam iam ſua aetate circumlatam ſcribit Euſebius in *Chron. n.* 2189. quin et Tertullian. in *Apologet. cap.* 5. manifeſtis falſitatis laborare indiciis, tam euidenter demonſtratum eſt a Ioſ. Scaligero ad Euſeb. *Chron. pag.* 222. *ſeqq.* Claud. Salmaſ. *ad Iul. Capitolin. Vit. Marci* imp. *cap.* 24. Huet. *Demonſtr. euang. lib. III. cap.* 19. vt mireris, haec

haec non animaduertisse virum doctissimum, qui edicta veterum principum Rom. de Christianis singulari commentatione illustrauit, Franc. Balduinum, quippe qui *pag.* 14. 15. *sequ. tom. I. iuris prud. Rom. et Attic.* iudicare non dubitat, *nullum eo edicto maius testimonium religionis et innocentiae reddi, nullaque nobiliori sanctione libertatem Christianorum communiri potuisse.* Itaque alio opus erit exemplo, eoque magis genuino: quod nobis suppeditat edictum Augusti, ne feminae pro viris intercederent, firmatum quippe SCto Velleiano, *l.* 2. *D. de SC. Vellei.* et quidem anno v. c. 763. ceu ex marmoribus Grut. *pag.* 470, 1. 2. alibi docuimus. Simile est edictum Claudii Tiberii, cuius mentio fit in *l.* 14. *§.* 2. *et l.* 15. *pr. D. ad leg. Cornel. de fals.* vt ex lege Cornelia teneatur, qui sibi ipse legatum in alienis tabulis adscripserit. In eius enim edicti sententiam deinde factum esse SC. Libonianum, ostendit vir doctissimus Petrus Faber *Semestr. lib. I. cap.* 25. *pag.* 143. Nec minus apposite vir ille doctissimus laudat edictum Claudianum, in gratiam nauiculariorum et nautarum factum, ex quo passim quaedam particulae seruantur cum in aliis vetustis monimentis, tum in iure nostro: quales sunt illae, vt ciuitatem Romanam acciperent, qui non minorem, quam decem millium modiorum nauem fabricarunt, Vlpian. *Fragm. tit.* 3. *§.* 6. Sueton. *Claud. cap.* 18. 19. vt nauicularii quidam, dum nauigarent, munerum vacationem haberent, *l.* 3. *§.* 3. *D. de iure immun. l.* 3. *de vacat. et excus. muner.* Et tamen edictum hoc de variis nauiculariorum praemiis ac priuilegiis postea SC. munitum confirmatumque esse, ex *l.* 3. *§.* 8. *D. de incend. ruin. naufr.* patet, idque Petr. Faber iam recte obseruauit. At multo plura sunt exempla edictorum, quibus SCta in vrbe prouinciisque publicarunt principes, quasi exsequuturi id, quod senatus iussisset, quum ipsi prius senatum oratione sua ad id constituendum perpulissent. Id vero quum sit notissimum, atque inde ipsum SCtorum robur edictorumque principalium originem arcessendam putent viri doctissimi, veluti Guil. Maran. *Paratitl. pag.* 114. Ant. Dadin. Alteserra *Recitat. quotidian. pag.* 182. et Petr. Burmann. *de vectig. pop. Rom. cap.* 6. *pag.* 85. *edit. nou.* bina duntaxat hic proferemus testimonia: alterum Symmachi, qui dum *lib. X. epist.* 21. scribit: *superest, vt ea, quae serenitas vestra patribus deliberanda legauit, cognito*

SCto

SCto LEX AVGVSTA *confirmet*, satis ostendit, non valuisse SCta, quae firmata non sint edictis principalibus; alterum Cornelii Taciti, quod *Annal. lib. VI. cap.* 12. occurrit. Nimirum facto per discessionem SCto, ne repertus nuper liber Sibyllinus inter reliquos reciperetur: Tiberius *statim commonefecit*, id est, edicto monuit populum, vt libri eius exempla omnia ad praetorem vrbanum deferrentur. Quumque paullo post castigandae plebi, ad seditionem proniori, compositum esset SCtum, consulesque ea de re edixissent: idem Tacitus capite sequente obseruat, *silentium Tiberii non ciuile, vt crediderat, sed in superbiam acceptum esse.* Ab imperatore enim plebs edictum exspectauerat, non a consulibus, quumque ille sileret, contemni se putabat a principe. Ex quo sane luce meridiana clarius patet, SCta plerumque robur suum, ac veluti pondus accepisse a principum edictis, quibus ea rata habebantur, simulque in populi perferebantur notitiam.

§. IIII.

Ab Hadriani temporibus nouae leges edictis principum conditae.

Sed ab Hadriani temporibus, vt diximus, principes, nullo adhibito colore, quidquid placeret, de nouo constituere edictis coeperunt. Hinc et populus dudum rogari desierat, et rarius SCta fiebant de iure constituendo, nisi principes ipsi noui iuris inuidiam in senatum deriuatam vellent. Quidquid ergo vel ad magistratuum, vniuersitatum, priuatorumque relationem ac preces statuerent, vel pro tribunali, aut de plano decernerent, vel motu proprio praeciperent, id, si vellent principes, pro lege erat, quamuis haec omnia distinguerentur vocabulis, et constitutiones primi generis RESCRIPTA, et quidem si dirigerentur ad magistratus EPISTOLAE; sin ad vniuersitatem, SANCTIONES PRAGMATICAE; si denique ad priuatos, ADNOTATIONES vel SVBNOTATIONES; alterius generis placita, si caussa cognita pro tribunali interponebantur, DECRETA; sin de plano, INTERLOQVVTIONES; ac vltima tantum, quae princeps motu proprio, vel, vt Theophilus eleganter loquitur, ἐξ οἰκείας φύσεως κινηθεὶς, praecipiebat, EDICTA dicerentur. Licet enim epistolae, sanctiones pragmaticae, subnotationes, decreta, ac interloquutiones non ad id comparata erant, vt iis ius nouum constitueretur, sed proprium id esset edictorum, quae ideo etiam diserte vocantur

cantur LEGES EDICTALES, *l. 6. C. de sec. nupt.* PERPETVAE LEGES, *l. 2. C. vbi quis de curial. vel cohortal.* LEGES PERPETVO VALITVRAE, *l. 6. C. de diu. praed. vrb.* tamen et illa maximi faciebant ICti, eaque non modo cum cura congerebant, sed et iisdem ad caussarum decisionem vtebantur, vti innumeris ex iure nostro locis potest demonstrari. Quod iniquum ratus Opilius Macrinus imp. *in iure non incallidus, statuerat omnia rescripta veterum imperatorum tollere, vt iure, non* RESCRIPTIS *ageretur, nefas esse dicens,* LEGES *videri Commodi et Caracallae, et hominum imperitorum voluntates, quum Traianus numquam libellis responderit, ne ad alias caussas facta proferrentur, quae ad gratiam composita viderentur.* Iul. Capitolin. in *Opil. Macrin. cap. 13.* Sed vanus quidem fuit is intercalaris principis conatus, quem singulari, dignaque auctore suo dissertatione ad examen reuocauit Ant. Schultingius. Rescripta enim et decreta facile eumdem cum edictis locum tuebantur, et postea, quum Codices, Gregorianus et Hermogenianus, conficerentur, simul cum edictis in illos migrabant, eoque fiebat, vt pleraque noua iura a temporibus Hadriani, (antiquiorem enim hoc principe constitutionem in Codice nullo reperimus,) vel rescriptis, vel edictis principum, inuecta videamus, eo tamen discrimine, vt edicta statim ab origine sua legum habuerint vigorem, rescripta et decreta, quae initio tantum inter partes ius faciebant, postea demum ad similes casus prolata sint a iureconsultis, ac demum plenum constitutionum robur eo ipso, dum Iustiniani auspiciis ac iussu in Codicem relata sunt, acceperint.

§. V.

Ceterum edicta illa principum alia GENERALIA, alia SPECIALIA fuisse comperio. *Illa* ad totum orbem Romanum; *haec* ad vnam alteramue prouinciam vel ciuitatem pertinebant. Sollicite haec distinxerunt leges nostrae, quia ex eo aestimandum fuit, vtrum vbique pro lege valere deberet edictum, an vnam alteramue tantum prouinciam aut ciuitatem obstringere. Obseruauit iam hanc differentiam vir illustris, Ezech. Spanhemius, in *Orbe Rom. diss. II. cap. 8.* eiusque luculentum vestigium reperit in his verbis Plinii *lib. X. epist. 97. in qua quaestione ego, auditis constitutionibus principum, quia nihil inueniebam aut* PRO- PRIVM,

Edicta generalia, specialia, mandata.

PRIVM, *aut* VNIVERSALE, *quod ad Bithynos ferretur, consulendum te existimaui:* nec non in sequente Traiani epistola, vbi respondet imperator, *quaestionem illam saepe tractatam esse, nec quidquam inueniri in commentariis eorum principum, qui ante se fuerint, quod ad* OMNES PROVINCIAS *sit constitutum. Epistolas sane esse Domitiani ad Auidium Nigrinum et Armenium Brocchum, quae fortasse debeant obseruari, sed inter eas prouincias, de quibus rescripserit, non esse Bithyniam.* Quaedam ergo edictis praecipiebantur omnibus, qui in orbe Romano viuerent: quaedam certae tantum prouinciae vel ciuitati iniungebantur per modum rescriptorum, quae tamen postea, tamquam edicta, promulgabantur a prouinciarum rectoribus. Ita δόγμα Αὐγούστου *edictum Augusti Caesaris* de descriptione orbis, obstringebat πᾶσαν την οἰκουμένην, *vniuersum orbem Romanum*, adeoque erat generale. *Luc. cap.* 2. *v.* 1. Tale etiam erat illud Vespasiani, *quo praecipiebatur* OMNIBVS CIVITATIBVS, *ne plures, quam ternos legatos mitterent. l.* 4. *§.* 6. *D. de legation.* Talis quoque GENERALIS *illa epistola diuorum Marci et Commodi, qua declarabatur, et praesides, et magistratus, et milites stationarios, dominum adiuuare debere in inquirendis fugitiuis. l.* 4. *§.* 3. *D. de fugit.* Talia occurrunt et alibi, vbi Imperatores meminerunt EDICTI GENERALIS *per omnes prouincias missi, l.* 7. *C. de strator.* GENERALIS LEGIS, *l. vn. C. ne quis in sua causs. iud. l.* 3. *C. de tabul.* CONSTITVTIONIS, *quae* GENERALIS LEX *vocata est, et* AD OMNES *iussa pertinere, vimque obtinuit* EDICTI. *l.* 3. *C. de legib.* Protulit laudatissimus Spanhemius etiam locum ex *Actis passionis S. Felicis* apud Ruinartum *Act. mart. pag.* 376. vbi *Diocletiano octies et Maximiano septies consulibus augustiis exiuisse dicitur* EDICTVM IMPERATORVM *et* CAESARVM, SVPRA OMNEM FACIEM TERRAE *et propositum esse per colonias et ciuitates principibus et magistratibus suo cuique loco, vt libros Deificos peterent de manibus episcoporum et presbyterorum.* Sed distinctius haec narrat Eusebius *Hist. eccl. lib. VIII. cap.* 1. 2. *et* 6. qui quatuor virulenta huiusmodi edicta a Diocletiano et Maximiano impp. *vbique proposita* refert, *primum*, quo ecclesiae ad solum vsque dirui, sacri codices flammis absumi, honorati, si in Christianae fidei proposito permanserint, infamia notari, plebeii libertate spoliari; *alterum*, quo omnes vbique Christianorum antistites in vincula coniici, et ad sacrificandum compelli;

tertium,

tertium, quo iidem praesules iterum in carcerem detrudi, ac *quartum* denique, quo carceri inclusi, si sacrificassent, dimitti, sin minus, tormentis excruciari, iubebantur. Omnia ergo edicta ista feralia, ad totum orbem Romanum pertinebant, et vbique non modo proponebantur, vti Nicomediae factum, testatur Lactant. *de mort. persequut. cap.* 13. sed et voce praeconis promulgabantur, vti de Caesareensi ciuitate refert Basilius Magnus *Homil. XVIIII.* in Gordium martirem, dum scribit: κηρύγματα δὲ ἦν πανταχοῦ, καὶ διαγράμματα ἐκκλησιῶν κατὰ πᾶσαν ἀγορὰν, καὶ παντα τόπον ἐπίσημον, μὴ προσκυνεῖσθαι Χριστὸν: *vbique audiebatur vox praeconis, perque omne forum, omniaque celebriora loca promulgabantur edicta, ne quis Christum adoraret.* Contra non pauciora sunt, quae imperatores tantum circa certas prouincias vel ciuitates constituisse legimus. Eo enim Spanhemius refert omnia, quae imperatores rescripsisse dicuntur, ad prouincias et ciuitates, veluti ad Lacedaemonios et Achaeos, Plin. *lib. X. epist.* 2. ad Clazomenios, *l.* 4. §. 5. *D. de legation.* ad Nicomedienses, *l.* 5. *D. de decret. ab ord. fac.* ad concilium Baeticae, *l.* 1. *D. de abig.* κοινῷ τῶν Θεσσαλῶν, *l.* 37. *D. de iudic. l.* 5. §. 1. *D. ad leg. Iul. de vi publ.* πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Θρᾳκῶν, *l.* 1. §. 5. *D. de adpellat.* ad communitatem Asiae, *l.* 6. §. 1. *D. de excus.* τῷ κοινῷ τῶν ἐν Βιθυνίᾳ Ἑλλήνων, *l.* 25. *D. de adpellat.* et similia. Quamuis enim hae sanctiones pragmaticae potius fuerint, quam edicta: tamen et illae, semel publicatae vim perpetuae legis vel edicti in illa prouincia vel ciuitate obtinebant. *l.* 35. *C. de episc. et cler.* Vnde facile intelligimus, quomodo ab edictis istis specialibus differant MANDATA PRINCIPVM, quippe praesidibus dari solita, aliisque magistratibus, vt, quo vsque se porrigat eorum potestas, adcurate scirent. Sic enim MANDATIS Traiani, sibi datis, cautum esse, ait Plinius *lib. X. epist.* 64. *ne restitueret ab alio, aut a se relegatos: de iis, quos alius relegauerit et restituerit, nihil comprehensum esse.* Et in *l.* 35. *D. de poen. cautum esse* dicitur MANDATIS *principalibus, quae praesidibus dantur, ne quis perpetuis vinculis damnetur.* Itaque Romanis idem fuit *mandatum* principis, quod apud nos vocant *eine Instruction*: ac proinde illud exhibendum erat ab eo, qui se cum mandatis principis secretis fecisse iactabat, ceu diserte sancitum *l.* 1. *C. de mand. princ.*

§. VI.

Eorum publicatio.

Edicta haec principum, quo pacto publicata sint, ex his; quae antea passim obseruauimus, facile intelligitur. Supra enim vidimus, ea et in charta proposita, et marmoribus, columnis, tabulis aeneis incisa, aut tabulis linteis et cerussatis inscripta fuisse. Ibidem etiam ostendimus, quin et superiore paragrapho nouo Basilii testimonio probauimus, praecones eadem in foro aliisque locis celebrioribus promulgasse. Denique vbi supra de edictis praetoriis egimus, demonstrare nos meminimus, principes edicta et constitutiones suas in vrbem ad praefectos vrbi, in singulas dioeceses ad praefectos praetorio misisse, qui deinde ea communicasse videntur cum proconsulibus, aliisque prouinciarum ciuitatumque rectoribus, suis quibusque locis more maiorum promulganda. Id enim ex *l.* 7. *l.* 13. et *l.* 61. *C. Th. de cursu publ. l.* 16. *C. Th. de diu. offic. l.* 14. *C. Th. de bon. proscript.* satis luculenter demonstrauit Iac. Gothofredus *ad Cod. Theod. Tom. I. pag.* 3. ad quem lectores, ad alia properantes, merito remittimus.

LIBER

* * * * * * *

LIBER II.

DE HISTORIA EDICTI PERPETVI.

CAPVT I.

DE PERPETVIS EDICTIS, QVALIA ANTE HADRIANVM IMP. FVERVNT.

§. I. *Quotuplici sensu* EDICTVM *dicatur* PERPETVVM. §. II. *Praetores aliique magistratus olim edicta sua per ipsum magistratus tempus pro lubitu mutabant.* §. III. *SCtum anno* V. C. 585. *factum, vt praetores ex edictis suis perpetuis ius dicerent.* §. IIII. *Illud non valuisse videri, et cur?* §. V. *Lex Cornelia de edictis perpetuis.* §. VI. *Varii scriptorum errores de lege illa Cornelia.* §. VII. *Ius praetorium ex eo tempore paullo certius factum. Commentarii ad edictum scripti.* §. VIII. *An Ofilius edictum perpetuum scripserit auctoritate et iussu Iulii Caesaris?* §. VIIII. *Dodwelli sententia expensa.*

§. I.

Quotuplici sensu edictum dicatur perpetuum.

QVae generatim de variorum magistratuum, vrbanorum aeque ac prouincialium, edictis, eorumque origine, varietate, formulis, atque auctoritate dici possunt, ea nobis LIBRO PRIORE ita videmur exsequuti, vt magis vereamur, ne iusto pluta, quam ne satis multa in chartam coniecisse iudicemur. Sed est huius modi rerum, quae vulgo ignorantur, tanta plerumque vbertas, vt alia ex aliis incidant, subeantque calamum, adeoque finis difficilius, quam principium, inueniatur. Ne quis tamen paullo morosior nobis occentet illud poëtae:

Maxima de nihilo nascitur historia:

signum dare iuuabit receptui, et pari diligentia inquirere in EDICTI PERPETVI historiam, eaque occasione et de vita SALVII IVLIANI, et de aliis historiae iuris capitibus bene, quoad eius

 fieri:

fieri poterit, mereri. Quum vero viros doctissimos in eo vel maxime offendisse animaduerterim, quod parum adcurate discreuerint notiones vocabuli, EDICTI PERPETVI, in ipso huius libri aditu dabo operam, ne similis lectoris oculis caligo offundatur. PERPETVVM Latini vocant, non solum, quod sine fine, ac aeternum duraturum est, sed quod est continuum, nec vlla vicissitudine interruptum, quamuis non adeo diuturnum. Prior vocabuli significatio, in vulgus nota, proculdubio locum habet, quando Cicero *Tusc. quaest. lib. I. cap.* 41. loquitur de *perpetuitate consequentis temporis:* nec non quum Plautus *in Cistell. I.* 3. *v.* 46. conqueritur, *vt sint humana, nihil esse perpetuum datum.* Posterior vero multo est frequentior, et nescio an vocabulo magis, quam prior ista, propria. *Oratio* PERPETVA non est, quae finem non habet, sed continua, non interpellata, quam et *continentem* vocat Cic. *Tusc. quaest. lib. I. cap.* 5. Ita et Caesar *de bell. Gall. lib. VII. cap.* 57. *paludem* PERPETVAM vocat non infinitam, sed continuam, et quae nullis agris siccioribus distinguitur. Quin et PERPETVA *amicitia* Q. Ciceroni *in Petit. consf. cap.* 7. non est sempiterna, quae non cadit in hanc mortalitatem, sed continua, nullisque querelis interrupta. Denique dum apud Terent. *Hecyr. I.* 2. *v.* 12. Philotis ait, *biennium* PERPETVVM *Corinthi se miseram tulisse militem inhumanissimum*: manifesto indicat tempus continuum. Quod eleganter, vt solet, exprimens Donatus: *vt continuationem*, inquit, *sui casus ostenderet*, PERPETVVM *dixit.* Iam vtramque vocabuli notionem locum habere animaduertimus, quando veteres mentionem faciunt EDICTI PERPETVI: nec audito illo vocabulo, illico existimandum est, eos nobis memorare edictum, perpetuo et ad omnem posteritatem valiturum, sed plerumque loquuntur de edicto, quod per annum vel tempus magistratus mutari, aliisque nouis veluti interpellari non potuit. Quo obseruato, iam facile etiam intelligimus, qui fieri potuerit, vt demum Hadriano imp. acceptum feramus EDICTVM PERPETVVM; quum iam pridem ante eius tempora praetores *ex* EDICTIS *suis* PERPETVIS *ius dixisse* perhibeantur.

§. II.

Praetores aliique magistratus olim edicta sua

Vt rem ab ouo ordiamur: duo potissimum fuisse, supra diximus, quae in iure honorario desiderarent prudentiores: alterum, quod singulis annis ei noui quid adstruerent successores: alterum, quod ne eo ipso quidem anno se suis edictis obstrictos existimarent

rent magiſtratus, ſed, quoties collibitum eſſet, nouum quid edicerent. Ex priore id metuendum erat incommodi, ne ius honorarium demum fieret incertiſſimum; ex poſteriore, ne, ſi ſordidi homines honoribus fungerentur, ab iis pleraque fierent εἰς χάριν, ἢ καὶ κατ᾽ ἔχθραν τινῶν, *in gratiam vel odium certorum hominum.* Id quod Romae frequentiſſime factum eſſe, iam ſupra ex Dione Caſſio demonſtrauimus. Iam vtrique malo quaerebatur remedium: ſed quemadmodum pluribus vrgentibus malis, id agere ſolemus, vt, quod maxime nos vexat, illud quam primum a nobis amoliamur: ita idem conſilium ceperunt Romani. Quum enim videretur liberae ciuitati multo intolerabilius, magiſtratibus licere, intra breue anni ſpatium edicta ſua, prout viſum eſſet, mutare ac refingere, eoque modo inſidias honeſtiſſimorum quorumuis hominum fortunis ſtruere, quam ſingulis ſucceſſoribus permitti, vt noui quid attexere poſſent deceſſorum edictis: non mirum profecto eſt, prius Romanos de edicto per totum annum immutabili, quam de ſempiterno et in perpetuum valituro cogitaſſe. Et vtriuſque tamen edicta veteres, vti diximus, vocant PERPETVA. Diſpiciendum ergo iam erit, quando primum cautum fuerit, vt edicta ſub auſpicia honoris ſemel propoſita, intra annum iſtum nec refigerentur, nec mutarentur? Deinde, quo tempore edictum perpetuo valiturum, ſit conditum? Iam de prioris generis edicto PERPETVO.

per ipſum magiſtratus tempus pro lubitu mutabant.

§. III.

De eo primum cogitatum anno V. C. 585. *L. Aemilio Paullo* et *C. Licinio Craſſo* coſſ. Tunc enim factum eſt SC. ne praetores, vti huc vſque facere conſueuiſſent, edicta ſua ſaepius per annum mutarent, ſed ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent. Praeclari iſtius SCti, cuius nec Liuius, nec quiſquam alius veterum ſcriptorum, meminit, notitiam debemus *Actis diurnis*, a Steph. Vin. Pighio *Annal. Rom. tom. II. pag.* 378. Reineſio *Inſcript. claſſ. IIII. n. 2. pag.* 340. et Henr. Dodwello *ſub finem Praelectionum Cambdenianarum pag.* 665. editis, in quibus et haec legimus:

SC. a. v. c. 585. factum, vt praetores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent.

V. K. APRILEIS.
FASCES. PENES. AEMILIVM.
BENE. MANE. SACRIFICAVIT. AD. APOLLINIS.
OVE. FECIT. LAVREATVS.
HORA. OCTAVA. SENATVS. COACTVS. IN. HOSTILIA.
SC. FACTVM. EST. VTI. PRAETORES. EX. SVIS.
PERPETVIS. EDICTIS. IVS. DICERENT.

Ex-

Exprimit nobis hoc quantiuis pretii monimentum eum, qui sua ad senatum relatione auctor fuit huius SCti condendi, puta L. Aemilium Paullum: exprimit tempus, quo factum, v. kal. April. anni ab v. c. 585.: exprimit sollemnitatem, quae illum senatum antecessit; ac denique ipsum SC. luculenter describit. Retulit tum ad senatum L. Aemilius Paullus, *vir*, ex iudicio Velleii Paterc. *lib. I. cap. 9. in tantum laudandus, in quantum intelligi potest virtus.* Ordinarie enim ad senatum referebat consul, quem penes fasces erant, Liu. *Histor. lib. VIIII. cap.*8. nisi in re publica esset dictator, aut consul decessisset, aut vrbe abesset. Tunc enim et per praetorem, tribunum pl., interregem, praefectu n vrbi, more maiorum senatus haberi poterat, ceu ex Varrone docet Gell. *Noct. Att. lib. XIIII. cap.* 7. vt adeo nulla sit dubitandi ratio, quin Aemilius, quem penes tum fasces, quique in vrbe praesens erat, quippe ipsis Kal. Apriles demum in Macedoniam profectus, teste Liuio *Histor. lib. XXXXIIII. cap.* 22. de re grauissima, id est, de edicto perpetuo, sententias perrogarit. Viri huius ingenium quam maxime abhorrebat a calumnia forensi, adeo vt Plutarchus *in Aemilio Paullo*, *pag.* 256. de eo scribat: Οὐ ταὐτὰ τοῖς εὐδοκιμοῦσι τότε νέοις ἐπιτηδεύματα ζηλώσας, οὐδὲ τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἀπ' ἀρχῆς πορευθείς. οὔτε γὰρ λόγον ἤσκει περὶ δίκας, ἀσπασμούς τε καὶ δεξιώσεις, καὶ φιλοφροσύνας, αἷς ὑποτρέχοντες οἱ πολλοὶ τὸν δῆμον ἐκτῶντο, θεραπευτικοὶ καὶ σπουδαῖοι παντάπασιν ἐξέλιπε, πρὸς οὐδέτερον ἀφυῶς ἔχων. ὡς δὲ ἑκατέρων κρείττονα τὴν ἀπ' ἀνδρείας καὶ δικαιοσύνης καὶ πίστεως δόξαν αὐτῷ περιποιούμενος, οἷς εὐθὺς διέφερε τῶν καθ' ἡλικίαν: *non eadem, atque illius saeculi iuuenes nobiles, sequutus studia, neque eamdem a primo ingressus est viam. Neque enim caussas in foro dicere meditabatur, salutare, complecti, prensare, (quibus rebus insinuantes se multi auram popularem captabant, sedulo populum obseruando,) prorsus nihil curauit, neutrubi inhabilis, sed vtroque excellentiorem fortitudinis, iustitiae, fidei, quaesiuit gloriam, quibus illico aequales suos anteiuit.* Eiusmodi vero ingenia vix ferunt alios, prauis indulgentes adfectibus, et honore abutentes sordide. Nihil ergo mirum fuerit, si abiturus in prouinciam patriae prius insigne hoc relinquere voluerit iustitiae suae monimentum. Scrupulum quidem alicui iniicere posset vir doctissimus, Thomas Reinesius, qui scriptorem huius insignis monimenti in vitiata Acta vrbana incidisse vel ideo existimat, quod in ea consules alternis diebus inter se mutasse fasces dicantur, quum id

ex

ex aliorum auctorum sententia alternis mensibus fieri consueuerit. Sed erudite hunc scrupulum iam exemit Dodwellus *pag. 668.* docuitque ex Polybii *lib. III. cap.* 110. et Liuii *lib. XXII. cap.* 41. *et* 45. fasces tum omnino alternis diebus mutatos esse, moremque, vt consules fasces alternis mensibus haberent, satis tarde et breui ante Caesaris consulatum inualuisse. Tempus conditi huius SCti incidit in ipsas belli Macedonici curas, ad quod quatriduo post profectum esse Aemilium, hoc ipsum monimentum testatur, in quo paullo post legimus:

KAL. APRIL.
PAVLLVS. COS. ET. C. OCTAVIVS. PRAET. PALVDATI.
EGRESSI. SVNT. VRBE. IN PROVINCIAM.
MACEDONIAM.
PROFECTI. INGENTI. ATQVE. INVSITATA.
FREQVENTIA. PROSEQVENTE.

Quem diem et Liuium notasse, supra vidimus. Iam facile est ad existimandum, rationes fonticas habere debuisse Paullum, cur inter mille curas, et veluti inter belli grauissimi praeludia de hoc SCto cogitarit, idque perfectum voluerit, priusquam vrbe egrederetur. Eas vero non aliunde rectius, quam ex Liuio, peti posse arbitramur. Eius enim Epitomator *lib. XXXXIII.* obseruat, *praetores nonnullos, eo quod* AVARE *et* CRVDELITER *administrassent, damnatos esse*, idque factum anno V. C. 582. triennio ante, quam hoc SC. conderetur. *Conquesti erant Hispani de magistratuum Romanorum auaritia superbiaque, nixique genibus ab senatu petierant, ne se socios foedius spoliari vexarique, quam hostes, pateretur.* Repetundarum quaeri placuerat, iusseratque senatus, vt Hispani sibi nominarent patronos. Nominarant illi M. Porcium Catonem, P. Cornelium L. F. Scipionem, L. AEMILIVM, L. F. PAVLLVM, et C. Sulpicium Gallum. Recuperatores sumserant primo cum M. Titinnio praetore, sed is quidem bis ampliatus, tertio absolutus est. Postea orta inter citerioris ac vlterioris Hispaniae legatos dissensione, illi Scipionem et Catonem; hi AEMILIVM et Gallum patronos sumserunt. Ad recuperatores adducti ab illis P. Furius Philus, ab his M. Matienus, grauissimis criminibus accusati ambo, ampliatique, quum dicenda de integra caussa esset, Furius Praeneste, Matienus Tibur exsulatum abierunt. Liuius, qui *lib. XXXXIII. cap.* 2. haec fusius narrat, non obscure innuit, parum sancte peractum esse hoc iudicium. *Fama* enim *erat, prohiberi a patronis Hispanos, nobiles, ac potentes compellare, auxeratque eam suspicionem Canu-*

leius praetor, quod omissa ea re delectum habere instituit, dein repente in prouinciam abiit, ne plures ab Hispanis vexarentur. Similes querelas insequente anno Romam deferebant Graeci, grauiter conquesti de Lucretii, et Hortensii, praetorum, facinoribus et spoliis, eiusque rei is exitus fuit, vt dicta illi a tribunis pl. die decies centum millium aeris consentientibus quinque et triginta tribuum suffragiis damnaretur. Liu. *Histor. lib.* XXXXIII. *cap.* 10. Tam sordide, tam auare ac crudeliter iis temporibus munere suo fungebantur praetores, eoque experimento didicerat Aemilius Paullus, non modo illis ex praetura occasionem esse, prouincias pro lubitu expilandi, sed et nobiles fauere hisce rapinis, nec e re sua esse putare, vt exempla fierent. Quum vero satis perspectum illi esset, praetores praecipue edictis abuti, ad aere emungendos prouinciales, eaque, quoties libitum esset, ita refingere, vt non possent non homines simpliciores in illa incidere, tanquam in laqueos: quis, quaeso, miretur, virum grauem, et iustitiae studiosissimum de remedio cogitasse? Solebant Romani magistratus, antequam de re publica vel alia re maioris momenti ad senatum referrent, sacrificare. Liu. *lib.* XXII. *cap.* 11. *Ita rebus diuinis peractis, de bello reque publica dictator retulit.* Idem *lib.* XXIIII. *cap.* 11. *Perpetratis, quae ad pacem Deûm pertinebant, de re publica, belloque gerendo, et quantum copiarum, et vbi quaeque essent, consules ad senatum retulerunt.* Denique Varro apud Gell. *Noct. Attic. lib.* XIIII. 7. multis docet, *quibus diebus habere senatum ius non sit, immolareque hostiam prius, auspicarique debere, qui senatum habiturus esset.* Obseruauit haec edictis praetorum perpetuis senatum consulturus Aemilius Paullus, ac proinde BENE MANE SACRIFICAVIT AD APOLLINIS, OVE FECIT LAVREATVS. Nihil certius est, quam veteres sacrificasse coronatos, Romanisque prae ceteris coronas laureas placuisse. Prudent. *Apotheos. v.* 547.

Nonne vides vt thuribulis frigentibus ignis
Marceat? vt canis pigrescat pruma fauillis?
Ecce palatinus pateram retinere minister
Non valet: elisa destillant balsama dextra
Flamen et ipse suas miratur vertice LAVRVS
Cedere, et incertum frustratur victima ferrum.
Nescio quis certe subrepsit Christicolarum
Hic iuuenum.

In

In primis vero Apollinis ſacra laurum deſideraſſe, teſtis eſt Apollonius Rhod. *Argonaut. lib. II. v.* 159.

Ξανθὰ δ' ἐρεψάμενοι δάφνῃ καθύπερθε μέτωπα.

Flauaque ſunt viridi redimiti tempora LAVRV.

Quin Macrob. *Saturn. lib. III. cap.* 12. diſerte ſcribit, Romanos *ad aram maximam ſola lauro capita, et alia fronde non vincire, viderique et in capite praetoris vrbani lauream coronam, quum rem diuinam Herculi faciat.* Et tamen, an genuina ſit in monimento noſtro lectio vocabuli LAVREATVS dubitat Dodwellus, quia in Voſſiano exemplari inuenit *Laurentiae.* Hinc enim modo Laurenti, modo Accae Larentiae ſacrificatum eſſe ſuſpicatur, modo legendum putat *oue fecit Laxentina*, modo *oue fecit Tarentina.* Quae omnia nihili eſſe, facile patet. Sacra fecit Aemilius conſul more maiorum, quia habiturus erat ſenatum, idque non Laurenti, ita enim dicendum fuiſſet ſtatim initio LAVRENTI BENE MANE SACRIFICAVIT, ſed Romae, AD APOLLINIS aedem, adeoque non Accae Larentiae ſacrificauit, ſed Apollini, quia de edictis perpetuis conſulere ſenatum conſtituerat, iurium vero ac legum tutela eſſe credebatur penes Apollinem, vnde et *iuris peritus Apollo* vocatur a Iuuenale *Sat. I. v.* 128. et *iureconſultos iuxta Apollinis templum ſediſſe et tractaſſe*, ad eum locum notat vetus ſcholiaſtes. Hinc et OVE FECIT, quia amica Apollini ouis, adeo vt ei, tamquam Ἐπιμηλίῳ, id eſt, *ouium paſtori* Camirenſes, tamquam ἀρνοκόμῃ, vel *agnorum paſtori* multi alii Graeci templa conſecrarint. Macrob. *Saturn. lib. I. cap.* 17. Denique ſacra fecit LAVREATVS, quia laurus amica Apollini arbor credebatur, et coronam requirere haec ſacra credebantur, Romani autem in ſacris, ex eo tempore, quo lauretum in Auentino virere cœpit, non niſi laurum adhibere ſolebant. Macrob. *lib. III. cap.* 12. Peractis bene mane ſacris, HORA OCTAVA SENATVS COACTVS EST, quia ſatis rite factum credebatur SC. modo fieret ante ſolis occaſum, et in loco auſpicato, qualis hic erat CVRIA HOSTILIA, pone roſtra inter Capitolium et forum ſita, teſtibus Varrone et Feſto. Obſeruatis itaque omnibus, quae more maiorum oportebat, perrogatiſque ſententiis, denique SC. FACTVM EST, VTI PRAETORES EX SVIS PERPETVIS EDICTIS IVS DICERENT. Ex quibus verbis patet, partim quod id SC. non ad ſolos praetores vrbanos, ſed ad omnes, etiam qui in prouincias mitterentur, pertinuerit, deinde quod iis ne-

 ceſſitas

cessitas imposita sit, per totum annum habendi edictum vnum idemque, idque non mutandi, quoad magistratu illo fungerentur.

§. IIII.

Illud non valuisse videri, et cur?

Quamuis itaque nihil esset hoc SC. salubrius, nihil aequius: fatendum tamen, illud non eam vim consequutum, vt pro lege valeret. Male procul dubio habuit non modo praetores, et praeturae candidatos, sed et praetoriae factionis homines, quod ea sanctione permultum potentiae magistratus isti detraheretur, et perfacile illis fuit, in partes trahere aliquem e tribunis plebis, qui et ipse praeturam ambiturus erat, eumque perpellere, vt intercederet tam inimico praetorum maiestati SCto. Colligi hoc posse videtur ex iisdem *Actis diurnis*. Nam III. KAL. APRILES, adeoque biduo post, quam factum erat SC. quum denuo FASCES PENES AEMILIVM essent: POSTVMIVS TRIB. PLEB. VIATOREM MISIT AD COS. QVOD IS EO DIE SENATVM NOLVISSET COGERE. Multa hic Dodwellus de iure in vincula ducendi consules, quod sibi sumserint tribuni plebis: at nihil de caussa ipsa, quae tum in istum furorem egit Postumium. Senatum cogere noluerat Aemilius, non ob aliam procul dubio caussam, quam quia praeuiderat, SCto intercessurum Postumium. Hic ira fremens viatorem ad cos. misit. At in promtu nobilibus erat medium, in patrum plebisque iurgiis iam a longo tempore exploratissimum, vt tribunicias minas tribunicia intercessione eluderent. Eo et tum vtebantur, qui a partibus Aemilii Paulli stabant, et Aemilii virtus, spesque Macedonicae victoriae, quam omnes fere praeceperant, facile perpulerunt vnum ex collegio tribunicio, vt intercederet Postumii, collegae, decretis. Et sic, vti *Acta diurna* habent, INTERCESSIONE P. DECIMII TRIB. PLEB. RES EST SVBLATA, et biduo post Aemilius vrbe exiit paludatus et ingenti atque inusitata frequentia prosequente, in prouinciam, Macedoniam, profectus, tribunicio isti bello sese subtraxit. Tantum est, quod ex ipsius monimenti fragmentis coniectura adsequi licuit. At non desunt alia argumenta, quibus probetur, non valuisse ad posteros hoc SC. sed, absente Aemilio aut intercessione tribunorum plebis, aut desuetudine, aut praetorum potentia sublatum, adeoque AVCTORITATEM magis dicendum esse, quam SC. Eo enim nomine veniebant senatus decreta, quibus intercesserant tribuni

ni plebis, eaque non alium sortiebantur effectum, quam vt ea de re iterum aliquando ad senatum posset referri, ceu discimus ex Ciceron. *ad Attic. lib. V. epist.* 2. et *ad diuers. lib.* VIII. *epist.* 7. *et* 8. nec non Dion. Cass. *lib.* LV. *pag.* 550. Hinc mansit mos edicta, quoties collibitum esset, mutandi per annum, et centum prope annis post, anno v. c. 683. *C. Licinio Crasso* et *Cn. Pompeio Magno* coss. C. Verri exprobrat Cicero *in Verr. I. cap.* 46. *quod non modo edictum suum totum eorum arbitratu composuerit, qui ab isto ius ad vtilitatem suam nundinarentur, sed et* IN MAGISTRATV *contra* EDICTVM *illud suum sine vlla religione decreuerit*, itemque, *quod maxima eius fuerit libido in iure dicundo, maxima* VARIETAS DECRETORVM. Quod sane non permissum fuisset homini sordidissimo, si valuisset SCtum istud saluberrimum, VT PRAETORES EX EDICTIS SVIS PERPETVIS IVS DICERENT.

§. V.

Lex Cornelia de edictis perpetuis.

Quod ergo et aliis celeberrimis legibus euenisse, obseruat Dodwellus in Adpend. *Praelect. Cambden. pag.* 780. vt iam olim latae iterum essent rogandae: idem huic SCto contigisse animaduertimus. Quum enim tum frustranea fuisset amplissimi ordinis prouidentia: elapsis ab eo annis plus quam centum noua lege opus fuit, quam tulit C. Cornelius Sulla, tribunus pl. a v. c. 686. *C. Calpurnio Pisone* et *M. Acilio Glabrione* coss. quem Asconius Paedian. in *Argum. orat. pro C. Cornelio, maiestatis reo, pag.* 628. laudat, *quod* non modo *in illo magistratu ita se gesserit, vt iustior, sed pertinacior videretur*, verum etiam quod *praeter districtum propositum aduersus principum voluntatem, cetera vita nihil fecerit, quod magnopere improbaretur.* Offensus is a senatu, qui relationem eius saluberrimam de pecunia exterarum nationum legatis expensa non ferenda repudiauerat, varias rogauit leges, ad minuendam senatus auctoritatem comparatas, veluti ne quis, nisi per populum legibus solueretur, et alias plures, quibus non modo plerique Collegae intercesserunt, verum etiam sese acriter opposuerunt consules. Vnde tantus exortus tumultus, vt, quum Piso Cornelium a lictore prendi iussisset, fracti sint eius fasces omnes, lapidesque ex vltima concione in consulem iacti sint. Ita *per eiusmodi contentiones*, vt ait Asconius, *totus prope tribunatus eius peractus est.* Quamuis vero reliquas rogationes omnes callide disturbarit se-

natus, eaque in re plerosque tribunos plebis adiutores haberet: praeter illam tamen, de lege solutione, et alteram, eamque reipublicae vtilissimam, pertulit de edictis praetorum perpetuis. De ea Asconius Paedianus: *aliam deinde legem Cornelius, etsi nemo repugnare ausus est, multis tamen inuitis, tulit*, VT PRAETORES EX EDICTIS SVIS PERPETVIS IVS DICERENT; *quae res tum gratiam ambitiosis praetoribus, qui varie ius dicere adsueuerant, sustulit.* Et Dio Cass. *lib. XXXVI. pag.* 19. Ἐσηγήσατο οὖν ὁ Κορνήλιος, κατ' ἀρχάς τε εὐθὺς στρατηγὰς τὰ δίκαια, οἷς χρήσονται, προλέγειν, καὶ μηδὲν ἀπ' αὐτῶν παρατρέπειν: *igitur rogationem tulit Cornelius, vt et statim a principio praetores praedicerent, quo iure essent vsuri, et deinde nequaquam ab eo deflecterent.*. Addit Dio, occasionem ei legi dedisse nimiam, quam praetores sibi permiserint, licentiam, edicta saepius in aliorum odium gratiamque mutandi, quem Dionis locum supra aliquoties attigimus: sed tamen illud non impedit, quo minus verosimillimam putemus coniecturam Ez. Spanhemii, existimantis in *Orb. Rom. exerc. II. cap.* 8. C. Cornelium in primis mouisse recentia adhuc, et biennio ante iudicio publico vindicata C. Verris facinora. Tantae enim fuerant flagitiosissimi illius hominis in vrbana ac Siciliensi iuris dictione sordes, vt omnino in mentem venire potuerit viro bono, fraenum iniiciendum esse intolerabili isti praetorum licentiae. Ceterum tam aegre ferebant homines nobiles, *ea re gratiam sublatam esse ambitiosis praetoribus*, vt altero statim a tribunatu anno, maiestatis reum facerent Cornelium, in eoque opprimendo omnem operam industriamque collocarent, voti procul dubio damnandi, nisi viro optimo patronus adfuisset Cicero, cuius binae orationes si integrae exstarent, vel si accusatoris oratio, quae Asconii tempore adhuc circumferebatur, aetatem tulisset: plura fortassis, quae ad illustrandam celeberrimam legem pertinerent, inde haurire liceret, quibus iam non sine molestia hodie caremus.

§. VI.

Varii scriptorum errores de lege illa Cornelia.

Quum vero ea, quae adhuc diximus, tam luculentis veterum testimoniis probari possint: non possumus sane, quin miremur, viris etiam doctissimis hic meram caliginem offudisse illud edictum perpetuum, ex quo praetores ius dicere iusserat lex Cornelia. Iac. Menardus, *in Not. ad Cic. Verr. I. pag.* 103. adeo

adeo concoquere non potuit ſanctionem illam Cornelii:m, vt ideo ipſum Aſconii textum ſollicitet, et pro: *ex edictis ſuis perpetuis*, legendum putet: *ex edictis ſuis propoſitis*. Ridicule, ſi quid aliud. Quaſi enim non et ante legem Corneliam ius dixiſſent praetores *ex edictis ſuis propoſitis*: et quaſi ea res dici poſſit *gratiam ambitioſis praetoribus ſuſtuliſſe*, quod eos per legem Corneliam ex edictis propoſitis ius dicere oporteret. Propoſuerant ſane edicta omnes ante illam legem praetores, neque vlla in re minus peccauerant, quam quod in proponendis edictis fuiſſent negligentiores. Immo potius in alteram partem peccauerant, quod plura ſingulis annis propoſuiſſent, ceu diſerte teſtatur Dio, et ideo voluerat Cornelius, vt praetorum edicta eſſent perpetua, vel, vt Dio explicat, *vt ab eo, quod ſe obſeruaturos, ſub auſpicia magiſtratus edicto praemonuiſſent, per totum deinde annum nequaquam deflecterent*. Fraudi itaque fuit Menardo vocabulum *edictum perpetuum*, cuius ille genuinam notionem, ceu prima huius capitis paragrapho praediximus, non eſt adſequutus. Fieri enim non poſſe exiſtimat, vt Hadrianus imp. primus cogitaſſe de edicto perpetuo dicatur, ſi iam a v. c. 686. lex Cornelia praetores ex edictis ſuis perpetuis ius dicere iuſſiſſet. In aliam partem aberrant Ant. Auguſtin. *de legib. pag.* 1195. *Theſauri Graeuiani*, et Simon Leuwius *in Not. var. ad L.* 2. *§.* 10. *D. de orig. iur.* et Henr. Dodwell. *Praelect. Camden. pag.* 113. exiſtimantes quippe, iam multo ante Hadrianum per legem Corneliam edicta praetorum ita facta eſſe perpetua, vt ſucceſſoribus iam tum ab eo tempore non amplius licuerit a deceſſorum edictis recedere. Sed hos quoque vel maxime fugit ratio. Tantum enim abeſt, vt poſt legem Corneliam magiſtratuum edicta eſſe coeperint eo ſenſu perpetua, vt omnes praetores aeque, ac proconſules, qui ibant in prouincias, deceſſorum ſuorum edictis aliquid adſtruerent. Quale quid feciſſe Ciceronem, quum ſedecim annis poſt legem Corneliam in Ciliciam iret proconſul, ex ipſius epiſtolis ad Atticum et Appium Claudium ſcriptis ſupra iam demonſtrauimus. Denique neſcire nos fere fatemur, quid in mentem venerit Guil. Grotio, quando *de vit. ICt. lib. II. cap. 6.* notat Libergeum, quod annua praetorum edicta adpellarit perpetua. *Certe*, inquit, *alia edicta iuris dictionis perpetuae cauſſa a praetoribus ſub ingreſſum magiſtratus proponebantur, vt ſcirent ciues,*

quod

quod ius quisque illo anno dicturus esset: alia vero; prout res incidit, id est, pro negotii qualitate, quod apud ipsos tractabatur, cuius generis sunt edicta commonitoria et peremtoria, quam differentiam diuersis verbis inculcat ICtus Vlpianus l. 7. D. de iuris dict. Sed nusquam ante Hadriani tempora PERPETVI EDICTI *vox reperitur.* Sed quid illa distinctio contra Libergeum? Et annon ideo praetores edicta perpetuae iuris dictionis caussa dicuntur proposuisse, quia per totum annum ex iis ius dixerunt, quum reliqua repentina tantum in vna caussa valerent? Et quis non miretur, tam confidenter adseuerare Grotium, ante Hadriani tempora non reperiri vocabulum edicti perpetui: quum, si vel maxime ei condones, quod non viderit *Acta diurna*, non ignorare tamen debuisset, eo vocabulo vsum esse tempore Ciceronis C. Cornelium vel saltim non multum post Augusti aetatem Asconium Paedianum?

§. VII.

Ius praetorium ex eo tempore paullo certius factum. Commentarii ad edictum scripti.

Quamuis itaque ea lege Cornelia nondum effectum esset; vt vel in vrbe, vel in prouinciis exstarent edicta vere perpetua, quale postea conditum esse nouimus a Saluio Iuliano: negari tamen haud potest, multo certius ex eo tempore factum esse praetorium, nec tam immodeste, vti antea, illud subinde esse immutatum. Quamuis enim ideo non ademta esset praetoribus potestas, noua quaedam, quae iusta reique publicae salubria iudicarent, sub ingressum magistratus edicendi: intacta tamen relinquebant pleraque, quae tamquam tralatitia et vsu diuturno probata acceperant a decessoribus, atque ita eueniebat, vt eadem quidem edicti capita quotannis in albo legerentur, quamuis aliquando additamentis quibusdam locupletiora. Atque hinc facile intelligimus, qui fieri potuerit, ut iam ante Hadriani tempora in edictum praetoris commentaria scriberent iurisconsulti. Ea enim interpretabantur edicti capita, quae tralatitia erant, quaeque proinde noui praetores quotannis in edicta sua transcribebant. Sic SERVIVM SVLPICIVM, summum qui Ciceronis aetate floruit, ICtum *duos libros ad Brutum, perquam breuissimos ad edictum subscriptos reliquisse*, testatur Pomponius *l. 2. §. 44. D. de orig. iur.* Vbi τὸ *subscribere* indicare videtur breues notas vel scholia, quae vel margini edicti adleuerat, vel ipsi edicto subiunxerat Sulpicius. Vtcumque vero sese res habeat, Pomponii istud testimonium suffragio suo confirmat Vlpianus;

pianus, a quo laudari videmus Seruii *librum primum ad edictum l. 5. D. de instit. act.* Non multo post A. OFILIVS, ICtus eximius et eques Romanus, C. Iulio Caesari familiarissimus; *edictum praetoris primus diligenter composuit. d. l. 2. §. 44. D. de orig. iur.* Quod quamuis ita intelligi possit, Ofilium tale quid molitum esse sub Caesare, quod sub Hadriano Saluius Iulianus, qua de re paullo post dispiciemus: certissimum tamen est, eum quoque interpretatum esse edictum, quum eius sententiam vel interpretationem diserte laudet Vlpianus *l. 1. D. ne quis eum, qui in ius voc.* ANTISTII porro LABEONIS, qui Augusti saeculo iuris prudentiae principatum tenuit, libros ad edictum non modo allegat Vlpianus *l. 1. §. 5. D. de fugitiu.* sed et Gell. *Nott. Att. lib. XIII. cap.* 10. qui *in iis lepide et argute multa reperta inueniri*, ait, et ex *libro quarto* obseruat, *sororem adpellatam esse, quasi quod seorsum nascatur, separeturque ab ea domo, in qua nata sit, et in aliam familiam transgrediatur.* Quin non modo de edicto praetoris vrbani bene meritus esse videtur Labeo, sed et de praetoris peregrini. Nam vt *libri praetoris vrbani* memorantur ab Vlpiano in *l. 19. D. de verb. signif.* ita et *praetoris peregrini* librum XXXI. laudari videmus *l. 9. §. 4. D. de dolo mal.* Quo loco non possum, quin mea ipsius vineta caedam, retractemque, quam alio loco [*Antiquit. Rom. lib. I. tit. 2. §. 23. pag. 41. edit. Geneu.*] de his libris proposui sententiam. Quum enim olim coniecissem, prioribus Labeonem de officio praetoris vrbani, posterioribus de officio praetoris peregrini egisse: iam plane adsentior Henr. Bern. Reinoldo, existimanti, *Var. cap. 37. libros praetoris peregrini* nihil fuisse aliud, quam edicti istius praetoris interpretationem: idemque iam sentio de *libris praetoris vrbani*, quia Labeonem in illis ipsa edicti verba explicasse ex *l. 19. de verb. sign.* manifestum est. Hinc *libri praetoris vrbani* iidem esse videntur cum *libris ad edictum*: *libros* vero *praetoris peregrini Commentaria ad edictum praetoris peregrini* comprehendisse censemus. Neque enim tam amplum fuit praetoris illius officium, vt ei describendo libros XXXV. et plures impendere voluerit Labeo. Praeter hos et SABINVM interpretatum esse edictum praetoris vrbani, testis est Paullus *l. 18. pr. D. de operis libert.* vbi librum V. eorum commentariorum citat. Massurius is fuerit an Coelius, non facile dixerim, quamuis priori hos libros tribuere non dubitent Bertrandus *de iuris perit. lib. I. c. 4.*

Guil. Grot. *de vit. ICtor. lib. II. cap.* 1. et Fabric. *Biblioth. Lat. lib. IIII. cap.* 9. *pag.* 815. *vol. I.* At vtrumuis eorum intelligas, commentarium alterutrius in edictum habes, ante Hadriani tempora scriptum, quia priorem sub Tiberio, posteriorem sub Vespasiano floruisse constat. FVLCINIVM quaedam scripsisse in edictum, ex *l.* 13. *D. de condict. furt. l.* 29. *D. de religios.* et *l.* 7. *D. quib. ex causs. in poss. eat.* colligitur. Eumdem anteriorem fuisse Hadriano, quin Proculo et Neratio, ex *l.* 45. *D. de mort. causs. donat. l.* 3. *§. vlt. D. de act. rer. amot.* discimus. Eodem referre fortassis liceret VIVIANVM, OCTAVENVM, et MELAM, si recentiorum tantum auctoritate staremus. Sed vti negari non potest, Melam Nerua et Proculo; *l.* 11. *D. ad leg. Aquill. l.* 3. §. *fin. de act. rer. amot. l.* 14. *D. de ann. legat.* Octauenum Aburno Valente et Hadriano; *l.* 67. *D. ad SC. Trebell.* Viuianum denique saltim ante Pomponium scripsisse: ita edictum illos esse interpretatos ex instituto, mihi quidem nondum liquet.

§. VIII.

An Ofilius edictum perpetuum scripserit auctoritate et iussu Iulii Caesaris?

Sed inter tot iureconsultos, qui in edicto interpretando ingenia iam ante Hadriani tempora exercuerunt, nullus maiorem sibi celebritatem peperit A. OFILIO, quem Dodwell. in *Adpend. Praelect. Cambdem. pag.* 780. tale scripsisse edictum existimat, quale postea Hadriani auspiciis adornauit Saluius Iulianus. Verba viri doctissimi, quamuis prolixiora, ipsa hic legi operae pretium erit. *Sub Iulio*, inquit, *primus edictum perpetuum composuisse dicitur C. Ofilius, teste Pomponio. Erat itaque et ante Iulium perpetuum praetoris edictum, a Sulpicio commentariis illustratum, et tamen Iulio iam rerum potiente, primus edictum composuit Ofilius. Nec difficile tamen erit, illa inuicem conciliare, si dixerimus, praetores antiquiores ita perpetuum edictum obseruasse, vt locus nullus fuerit gratiae, nec licuerit praetori ab eo, quod initio praeturae susceperat, discedere. Sic enim locus nullus erat gratiae in caussa amicorum. Sed varia interim fuerant superiorum praetorum edicta, pro vario praetorum annuorum arbitratu. Nec vnum aliquod edictum delegerat senatus, quo tenerentur annorum futurorum omnium praetores. Erant itaque in illis alia aliis meliora, et pro captu annuorum praetorum certe gratiora. Hoc vnum censuerat senatus, ne pro arbitratu suo praetor nunc vnum sequeretur, nunc aliud decessorum edictum, nec nouum sibi ex omnibus colligeret, sed vnam aliquam eamdemque iuris*

ris normam in magistratus tempore vniuerso obseruaret. Satius esse duxit Iulius, si bona edictorum omnium in vnum aliquod edictum colligenda curaret, nec in vnum annum, sed pro vniuersa praetorum successione perpetuum esse decerneret. Ergo edicto illi colligendo opera necessaria erat viri in iure praesertim praetorio versatissimi, qualis ille erat Ofilius. Non tamen satis erat ad edictum istud stabiliendum, seu praetoris annui potestas, seu etiam ICti. Ergo compositum ab Ofilio sanciuit Caesar, dictatoria eius potestate, vel eo forsan auctore atque referente senatus. Dictator erat rei publicae constituendae caussa, quo nomine alia multa in legibus iam constitutis innouauit. Hactenus Dodwellus, qui et in sequentibus instituta inter Ofilii & Iuliani edicta comparatione, ambo sibi persimilia fuisse iudicat. Compositum enim ab Ofilio ICto sanciuisse Caesarem, et a Iuliano ICto compositum similiter sanciuisse Hadrianum. Id tamen fuisse in posteriore illo exemplo nouum, quod posterius illud edictum Hadrianeum commentariis suis illustrarint, quotquot habeamus in Pandectis, ICti, ideoque neglecta sit priorum edictorum mentio, quod nihil illa commune cum scriptorum, quos habeamus, coaeuis moribus haberent. Ex quibus omnibus patet, ad duo praecipua capita reduci posse viri in his rebus acutissimi sententiam. Primo enim Ofilium Iulii Caesaris auspiciis tale condidisse edictum perpetuum existimat, quale postea composuit Iulianus: deinde illud vel a Caesare dictatore, vel a senatu, ad quem ea de re Caesar cum praerogatiua suffragii sui referre potuerit, confirmatum et in forum receptum fuisse.

§. VIIII.

Sunt in his, quod ipse, qua fuit modestia, fassus est auctor doctissimus, permulta non adeo, quam vel ipse, vel nos vellemus, comperta atque explorata. Si quis tamen, quid sentiam, ex me quaereret, Dodwellum ego DIVIDERE SENTENTIAM vetere formula iuberem. Prius enim, quod de edicto Ofiliano adfirmat, certissimum; posterius vix verosimile esse arbitramur. Vt A. Ofilium, (quem Dodwellus perperam *Caium* vocat,) Iulii Caesaris auspiciis edictum, quod perpetuo et ad omnem posteritatem valeret, concinasse credamus, multa sunt, quae nobis persuadent argumenta. Primo enim de Caesare disertis verbis refert Suetonius *cap.* 44. eum *destinasse ius ciuile ad certum modum redigere, atque ex immensa diffusaque legum copia optima quaeque et* **Dodwelli sententia expensa.**

 necessa-

necessaria in paucissimos conferre libros. At nihil egisset Caesar, si neglexisset ius honorarium, nobilissimam fere partem, ac veluti *viuam vocem iuris ciuilis. l.* 8. *D. de iustit. et iur.* Deinde quum ICti operam desideraret labor iste diffusissimus: cui potius, quaeso, illum delegasset Caesar, quam A. Ofilio, qui tum et principatum inter ICtos tenebat, ac proinde a Cicerone et Attico magni fiebat, ceu ex *Epist. ad diuers. lib. VII. epist.* 21. et *l.* 234. *D. de verb. sign.* patet, et ipsi Caesari erat familiarissimus. *l.* 2. §. 44. *D. de orig. iur.* Praeterea adhibitum illum esse a Caesare, ex eo patet, quod Pomponius eum EDICTVM *praetoris* PRIMVM *diligenter* COMPOSVISSE scribit. Primus vero qui composuisse potest, quum ante eum eumdem laborem, ipso teste Pomponio, occuparit Ser. Sulpicius? Primum ergo eum oportet edictum scripsisse, publica auctoritate, et tale quidem, quod et in posterum in foro perpetuo esset valiturum. Accedit, quod quum *Seruium duos libros perquam breuissimos ad edictum subscriptos reliquisse* dicat Pomponius, *Ofilium edictum ipsum primum diligenter* COMPOSVISSE, narret. Quae sane eadem est phrasis, qua veteres Saluii Iuliani laborem describunt. Aurel. Victor. *cap.* 19. *Iulianus primus edictum, quod varie inconditeque a praetoribus promebatur, in ordinem* COMPOSVIT. Eutrop. *Histor. lib. VIII. cap.* 9. *Iulianus, nepos Saluii Iuliani, qui sub diuo Hadriano perpetuum* COMPOSVIT *edictum.* Paeanius in *Metaphrasi*: ὃς τὸ διηνεκὲς διάταγμα τοῖς Ἀδριανοῦ χρόνοις ΣΥΝΕΤΑΞΕΝ. Hieronymus *in Chron. Euseb. n.* 2147. *Saluius Iulianus perpetuum* COMPOSVIT *edictum.* Denique Iustinianus in Graeca constitutione, qua Digesta confirmauit, §. 18. Ἀδριανὸς τὰ παρὰ τῶν πραιτώρων κατ᾽ ἔτος ἕκαστον νομοθετούμενα ἐν βραχεῖ τινὶ ΣΥΝΗΓΕ βιβλίῳ, τὸν κράτιστον Ἰουλιανὸν πρὸς τοῦτο παραλαβών: *Hadrianus ea, quae a praetoribus quotannis edicta fuerant, breui complexus est libello adsumto ad id optimo Iuliano.* Quare ex similibus verbis colligas, similem fuisse A. Ofilii et Saluii Iuliani laborem, et vtrumque ex variis praetorum edictis vnum perpetuum principum suorum auspiciis compilasse. At publica tamen vel Caesaris dictatoris perpetui, vel senatus populique Romani sanctione confirmatum, et in forum receptum esse compositum illud ab Ofilio edictum, quod posteriore loco statuit Dodwellus, id vero nec vlla veterum auctoritate niti, et vel ideo parum probabile videtur, quod omnia illa Caesaris consilia, quae de emendando iure ceperat, fata turbasse, testatur Suetonius: *talia*, in-

quiens

quiens, *agentem atque meditantem mors praeuenit.* Elegans ergo procul dubio fuit is Ofilii labor, et fortaſſis auctore Iulio Caeſare ſuſceptus, quin et perpetuo fori Romani vſui, niſi fallimur, deſtinatus: ſed qui tamen numquam obtinuit legis publicae robur, fatis eam gloriam Saluio Iuliano deſtinantibus, vt primus et edictum vere perpetuum in ordinem redigeret, illudque SCto firmatum, et pro norma iuris dictionis perpetua atque immutabili in vniuerſo orbe Romano receptum, videret, viuuſque, vt ita dicam, poſteritati intereſſet.

CAPVT II.

DE TEMPORE CONDITI EDICTI PERPETVI, ET CVR ISTE LABOR SALVIO IVLIANO DEMANDATVS.

§. I. *Edictum vere perpetuum conditum eſt ſub Hadriano imp.* §. II. *Hadrianus, Numae aemulus, nouarum legum conditor.* §. III. *Genuina conditi edicti perpetui era figenda in ann. erae Dionyſ.* 131. §. IIII. *Auctor edicti Saluius Iulianus. Eum tunc praetura functum videri*, §. V. *et edictum compoſuiſſe auctoritate Hadriani.* §. VI. *Iulianum ex variis aliis edictis collegiſſe edictum ſuum.* §. VII. *Quaedam tamen de ſuo addidiſſe, alia detraxiſſe atque immutaſſe.* §. VIII. *Immo et quaeſtiones, inter Proculeianos et Sabinianos agitatas, decidiſſe.* §. VIIII. *Illius auctoritas.* §. X. *Quid iuris prudentia* MEDIA. §. XI. *Auctoritatem ſuam edictum perpetuum conſeruauit etiam ſub inſequentibus imperatoribus. Seueri imp. irritum conſilium.* §. XII. *Plerique ICti poſt Hadrianum ad edictum illud ſe frequenter referunt.* §. XIII. *Illud in ſcholis iuridicis ab anteceſſoribus explicatum.* §. XIIII. *An ſectae ICtorum plane ceſſauerint, condito edicto perpetuo?*

§. I.

SEd iam demum ad EDICTVM vere PERPETVVM progredimur, id eſt, ad tale, quod ideo conditum, vt in foro Romano ſemper in vſu foret, neque ab vllo futuro praetore vmquam vel totum, vel ex parte, mutaretur. Hanc acceſſionem iuris prudentia Edictum vere perpetuum conditum eſt

sub Hadriano imp.

dentia debet non Antonino Pio, cuius auspiciis edictum perpetuum prodiisse putauit Paullus Diaconus *Histor. miscell.* multo minus Didio Iuliano, imperatori, cui ex corrupto loco Aurelii Victoris *cap.* 19. eam laudem tribuunt Garro *ad l.* 2. §. *vlt. D. de orig. iur.* et vir magnus, Hugo Grotius, in *Florum sparsion. pag.* 87. verum Hadriano, ambiguae quidem famae principi, sed artium tamen omnium, quae pacem ornant, studiosissimo. Huic enim illud edictum tribuunt non modo Eutrop. *lib. VIII. cap.* 9. sed et Iustinianus imp. quorum testimonia superioris capitis paragrapho vltima adlata hic non de nouo adscribimus. Addimus potius iam alia in ipso iure nostro passim obuia. Ita in *l.* 7. *C. de incol.* Diocletianus et Maximianus AA. citant DIVVM HADRIANVM *in edicto suo*, vbi res ipsa docet, in animo illos habuisse edictum perpetuum. Sed et Paullus *sentent. recept. lib. I. tit.* 20. §. 1. dum scribit, *inter fideiussores*, EX EDICTO PRAETORIS *si soluendo sint, licet singuli in solidum teneantur, obligationem diuidi*, satis indicat, se respicere ad epistolam d. Hadriani, qua beneficium diuisionis inductum nouimus, §. 4. *Inst. de fideiuss. l.* 26. *D. eod. l. vlt. C. de const. pec.* quamque statim in edictum perpetuum recipi iussit princeps, tamquam ius perpetuo valiturum. Id quod sane successorum quisquam non temere fecisset. Sed nolo immorari demonstrandae rei, quam hodie non temere quemquam vocare in dubium, arbitror.

§. II.

Hadrianus, Numae aemulus, nouarum legum conditor.

Id potius obseruare hic licebit, nulli principi eam laudem magis deberi, quam Hadriano, quem nihil prius, nihilque antiquius habuisse constat, quam vt veluti nouam ciuitatem legibus conderet, eaque in re etiam, vti in reliquis plerisque, Numam Pompilium imitaretur. Sollicitus futuri iuuenis, teste Spartiano *in Hadr. cap.* 2. Virgilianas sortes consuluerat. Excidebat tum sors, quam alii ex Sibyllinis versibus ei prouenisse dicebant, locus puta Virgilii *Aeneid. lib. VI. v.* 809. *seqq.*

> *Quis procul ille autem, ramis insignis oliuae*
> *Sacra ferens? nosco crines, incanaque menta*
> *Regis Romani, primam qui* LEGIBVS *vrbem*
> *Fundabit, Curibus paruis et paupere terra*
> *Missus in imperium magnum.*

Sortem probante euentu, totum se ad Numae exemplum componebat Hadrianus, adeo, vt in quibusdam καπήλοις posset videri.

deri. Pluribus id demonstrauit Dodwellus *Praelect. Cambden.* VII. §. *6. p.* 295. *seqq.* obseruauitque, principem illum paene in omnibus se Numae similem praestitisse. Quemadmodum Numa ferocem populum pacis artibus imbuebat: ita Hadrianus adeptus imperium, ad priscum se statim morem instituit, et tenendae per orbem terrarum paci operam intendit, Spartian. *Hadr. cap.* 5. et imminentia bella vel colloquio repressit, id. *cap.* 12. vel pacem et cum contemtu suo redemit: id. *cap.* 17. eaque re id consequutus est, vt *expeditiones sub eo graues nullae essent, bella etiam silentio paene transigerentur.* Spartian. *ib. cap.* 21. Quemadmodum deinde religionum ad superstitionem vsque studiosus fuerat Numa: ita eamdem ἐθελοθρησκείαν adfectabat Hadrianus. *Sacra* enim *Romana diligentissime curabat, peregrina contemnebat, pontificis maximi officium peragebat*, teste Spart. *cap.* 22. Artium quoque ac disciplinarum omnium non ob aliam prope caussam patrocinium susceperat Hadrianus, imp. quam vt ea quoque in re paria faceret cum Numa Pompilio. Hinc Aurelius Victor Schotti *cap.* 14. *pace ad orientem composita Romam regreditur. Ibi Graecorum more, seu* POMPILII NVMAE, *caerimonias, leges, gymnasia, doctoresque curare occepit.* Quin ne in minimis quoque dissimilis Numae videretur, Hadrianus imitari etiam voluit

crines, incanaque menta
Regis Romani.

Nam, vt Xiphilinus *lib.* LXVIII. *pag.* 777. obseruauit, ἀδριανὸς πρῶτος γενειᾶν κατέδειξε, *Hadrianus primus barbam nutriuit*, idque satis confirmant eius nummi, in quibus primus omnium imperatorum barbatus sistitur, quum decessores eius omnes raso mento fingantur; τοῦτο γὰρ ἐκ παλαιοῦ πάντες οἱ ἄλλοι, καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες ἐποίουν: *Erat enim haec vetus consuetudo ciuium Romanorum, ac ipsorum principum*, vt eodem loco scribit Xiphilinus. At nulla quidem re magis Numae similis esse studuit, quam ferendis legibus, eisque ad rei publicae conditionem, qualis tum erat, attemperandis. Hinc vt Aurelius Victor, paullo ante laudatus, eum *Graecorum more, Seu Numae Pompilii* LEGES *curare coepisse*, testatur: ita Latinus Pacatus in *Paneg. cap.* 11. eum LEGIBVS *rem publicam imbuisse*, Paullus vero Orosius *lib.* VII. *cap.* 13. et Io. Sarisber. *Nug. curial. lib.* VIII. *cap.* 19. *rem publicam iustissimis legibus ordinasse* scribunt. Quin Niceph. *Hist.*

Hiſt. eccleſ. lib. III. *cap.* 24. Hadrianum Draconi et Soloni, Graecorum legiſlatoribus, comparat, quod et Athenienſibus leges petentibus ex Draconis, Solonis, reliquorumque libris iura conſtituerit, id quod et ante Nicephorum memoriae prodiderunt Euſebius in *Chronic. ad Olymp.* 225. 1. et Caſſiodorus in *Chronico.* Quis itaque miretur, quaeſo, principem tam legum nouarum cupidum, id ſibi negotium ſuſcepto principatu vel maxime datum eſſe crediſſe, vt et ius praetorium redigeret in ordinem, illudque ex incerto redderet certiſſimum ac perpetuum?

§. III.

Genuina conditi edicti perpetui era figenda in a. er. Dionyſ. 131.

De ipſo anno, quo conditum eſt edictum perpetuum, dubitare nos non patitur Euſebius, quem eo tutius procul dubio ſequimur, quo certius conſtat, eum antiquiora pleraque ex IVLIO AFRICANO deſcripſiſſe, qui non niſi centum circiter annis ab Hadriani abfuit temporibus, chronologiam ſuam perſequutus ad annum Dionyſiacae erae 221. qui *Grati* et *Seleuci* coſſ. nominibus ſignatur, ceu animaduertit Georgius Syncellus *pag.* 212. Potuit itaque et Iulius Africanus compertam habere genuinam conditi edicti perpetui eram, et Euſebius illam ex Iulio Africano, Hieronymus ex Euſebio diſcere, vt nulla ſit cauſſa, teſtimonium illud, quod ſolum ex antiquitate ſupereſt, repudiandi. Ait autem Euſeb. in *Chronico n.* 2147. *Saluius Iulianus perpetuum compoſuit edictum.* Iſte vero annus ab Abraamo 2147. inchoandus eſt a Kalendis Octobr. anni Dionyſiani 130. ab ipſo Euſebio ſignati conſulatu Κατυλλίνου καὶ Ἄπρου, id eſt, v. c. 884. Quum vero inſequente demum anno Hadrianus celebrarit quindecennalia, eaque vtplurimum nouarum etiam legum promulgatione illuſtriora reddi ſolerent, vti cum adparatu docuit vir acutiſſimus, Ant. Pagi *Diſſert. hypatic. part. II. cap.* 4. *§.* 3. *pag.* 123. nulli dubitamus, quin et edictum perpetuum proximo demum anno ſit publicatum, adeoque genuina illius era incidat in annum Dionyſiacum 131. conſulatumque Ser. Octauii Laenatis Pontiani et M. Antonii Rufini. Atque is quidem annus, in quem etiam Tillemontius *in Hiſt. imperat. tom. II. part. II. pag.* 408. reiicit edicti perpetui originem, ſine dubio erit pro genuina edicti perpetui era habendus, niſi Hadrianum vno anno anticipaſſe quindecennalia, credere malimus laudato Ant. Pagi, *ibid. cap.* 11. *p.* 209. quamuis ipſe vir doctiſſimus poſtea annum Dionyſ. 131. praetulerit *in Crit. Baron. tom. I. pag.* 127. Manifeſto itaque

itaque errat Ren. Bottereau, qui *in Hadriano legiſlat. pag.* 189. eram edicti perpetui figit in anno Dionyſ. 132. quo Augurinus et Seuerianus faſces tenuere, et in notatione tamen margini attexta, exiſtimat, ſe ab Euſebio non diſſentire. Licet enim concedamus, Euſebium annos Hadriani completos numerare a III. Id. Aug. tamen et ſic edictum perpetuum publicatum eſſe oportet anno Dionyſiaco non 132. ſed proxime antecedente 131. ceu vnuſquiſque calculi chronologici non plane imperitus facile animaduertit. Minime omnium opus fuerit, in Baronio refutando haerere, qui, ſicuti temporum rationes fere vbique perturbat: ita et edictum perpetuum toto triennio facit recentius, promulgatum quippe ex eius ſententia anno erae Dionyſ. 134. Leuauit nos eo labore, qui vniuerſae Baronii chronologiae ſeueram limam adhibuit, doctiſſimus Pagi, ad quem ideo lectorem merito remittimus.

§. IIII.

Hadrianum eam in rem vſum eſſe opera ICti eximii, SALVII IVLIANI, inter omnes conſtat. Eum enim huius edicti auctorem ac conditorem celebrant non modo Eutrop. *lib. VIII. cap.* 9. Euſeb. *in Chron. n.* 2147. et fortaſſis etiam Spartian. in *Seuer. cap.* 17. verum etiam iura noſtra, veluti *l.* 2. §. 18. *C. de vet. iur. enucl.* et *l.* 10. *C. de condict. indebiti*, vbi Iuſtinianus eum diſerte vocat *ſummae auctoritatis hominem, et praetorii edicti perpetui ordinatorem.* Enimuero quum Hadriani aetate permulti floruerint ICti eximii, et Iuliano forſan nec doctrina, nec rerum ciuilium vſu poſtponendi, veluti T. Ariſto, Neratius Priſcus, Iuuentius Celſus aliique, quos et *in conſilio Hadriani fuiſſe*, et *omnes a ſenatu probatos eſſe*, ſcribit Spartian. in *Hadr. cap.* 18. non abſurde quaeritur, cur Iulianum potiſſimum ex omnibus delegerit Hadrianus, qui edictum iſtud perpetuum componeret? Erant tum procul dubio, qui et doctrinae, et aetatis, et honorum praerogatiua, ſuo quodam iure poſtulare poterant, vt ipſi potius ſcribendo edicto adhiberentur. Praeterea inuidiam procul dubio et ſibi et Iuliano non minimam conflaſſet Hadrianus, ſi eum ſolum et prae reliquis omnibus huic operi parem iudicaſſet; ſaltim non potuiſſent non id aegre ferre Proculeiani, ſi Hadrianus, ſuum dumtaxat ſequutus iudicium, diuerſae ſectae anteſignano negotium dediſſet ſcribendi edictum perpetuum, in pleriſque controuerſiis in poſterum pro norma in foro et ſcholis iuridicis futurum. Oportet

Auctor edicti *Saluius Iulianus.* Eum tunc praetura functum videri,

tet ergo caussam fuisse iustissimam, cur Iulianum reliquis omnibus eius aetatis ICtis praeferret, et talem quidem, vt ne possent quidem reliqui Iuliano inuidere. Qualem vero ego non aliam reperire possum, quam quod eo ipso anno praetura functus sit Iulianus. Id si ponamus, facile rationem sui iudicii reddere potuit Hadrianus. Cui enim alii edicti praetorii adornandi curam iure potiore demandasset, quam praetori, cui ipsa quodammodo officii ratio hunc laborem imponere videbatur? Et quis, quaeso, praetorum magis labori illi par videri poterat, quam ICtus ille nobilissimus? Coniecturam hanc sane ne inanem atque improbabilem ego existimem, multis moueor argumentis. Primo enim Iustinianus in Graeca *constitutione de confirmatione Digestorum*, §. 18. Hadrianum componendo edicto perpetuo adhibuisse ait τὸν κράτιστον Ἰουλιανόν. Κρατίστους enim dictos, qui honoribus fungerentur, *lib. I. cap.* 1. §. 11. obseruauimus, et ita ob gestos honores frequenter adpellatur Vlpianus a Modestino *l. 2. §. vlt. et l. 4. §. 1. D. de excusat. tutor. l. 2. §. 5. D. qui pet. tut.* nec alia ratio est, cur in *Actibus apostolicis* κράτιστοι audiant Festus et Felix, procuratores Caesaris, apud Plutarchum Fundanus, apud Iosephum Epaphroditus, apud Iustinum martyrem Diognetus. Itaque honore functum oportet Iulianum, quum edictum perpetuum concinnaret. Deinde praeturam illum gessisse, nemo dubitabit, quum ipsae praeturae suae meminerit *l. 5. D. de manumiss. vind.* Quid ergo prohibeat, quo minus eum hoc ipso anno praetorem fuisse censeamus, quum nec temporis ratio, nec aliud quidquam huic diuinationi repugnet. Denique, quod palmarium est, Iulianum edicto quaedam noua capita, veluti edictum *de coniungendis cum emancipato liberis eius* adstruxisse, infra suo loco demonstrabimus pluribus. Atqui edictis tralatitiis noua adsuere, proprium tum erat praetorum officium, neque priuatus quisquam temere eam sibi potestatem sumsisset. Quare nihil certius puto, quam Saluium Iulianum, quum id edictum ederet, praetorem designatum fuisse, eaque fretum potestate iussu Hadriani ita composuisse edictum, vt tralatitiis, quae collegerat, more maiorum quaedam noua adsueret, adeoque vltima vice eo iure vteretur, quod satis norat, nulli in posterum praetori relictum iri.

§. V.

et edictum compo-fuisse auctoritate Hadriani.

Ex iisdem autem, quae supra produximus, veterum testimoniis satis adparet, non priuata industria, vti alios ICtos, sed auspiciis principis auctoritateque publica edictum perpetuum composuisse

posuisse Iulianum. Vnde merito eorum desideres iudicium, qui vasta illud Digestorum opera, a Iuliano ac Triboniano compilata cum edicto perpetuo, id est, βραχεῖ βιβλίῳ, *breui libello*, ceu vocat Iustinianus, confundunt. Id quod tamen faciunt quamplurimi, quamuis, vt fit, ne ipsi quidem inter se consentiant. Sic Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 24. notat Claudium Colombettum, scribentem in *praefatione paratitlorum*, Saluium Iulianum centum Digestorum edictorum libros edidisse. Exstat etiam Matth. Blastaris Hieromonachi *Historia iuris*, quam ex codice Vossiano Leidensi edidit Io. Alb. Fabric. *Biblioth. Graec. Vol. XII. pag.* 367. *seqq.* in qua adhuc magis ridicula legas; Ταῦτα πάλιν ὁ πολὺ μετὰ Αὔγουστον ἄρξας Ἀδριανὸς ἀθροίσας εἰς ἓν τὰ μὲν τῶν ἄλλων πάντων ἰδίαν ἐποιήσατο πραγματείαν ἐν βίβλοις θεωρουμένην πεντήκοντα Δίγεστα τούτοις ἤτοι Πανδέκτην ὄνομα θέμενος, ὡς ἐκ πολλῶν δηλαδὴ συλλέγοντα: *haec iterum Hadrianus, qui multo post Augustum imperauit, aliorum quidem praescripta omnia in vnum colligens, opus confecit, in quinquaginta libros distributum, Digestorum siue Pandectarum vocabulo ab eo adpellatum, quia e multis erant collecta.* Hic manifestum est, Colombettum edictum perpetuum cum Iuliani Digestis, quorum tamen non centum, sed nonaginta libri exstiterunt, Graeculum autem cum ipsis Iustinianeis Pandectis turpiter confundere. Falsissimum enim est Iulianum scripsisse libros C. Digestorum edictorum, nec minus falsum, Hadrianum libros L. Pandectarum compilari iussisse. Vnde recte has nugas in notula margini subiecta reiicit vir doctissimus, Io. Alb. Fabricius, scribitque: *de his Pandectis et Codice Hadriani altum apud veteres et Iustinianum ipsum silentium.* Et tamen idem vir eximius, quod mireris, nescio quem sequutus auctorem, *pag.* 341. *sequ.* ipse quoque ait: *edictum quoque perpetuum Hadriani, vt dixi, auspiciis conditum a Saluio Iuliano ex edictis praetorum corpus quoddam iuris, quinquaginta libris digestum exhibebat.* Quae et ipsa sine auctore dicuntur. Vt paucis complectar omnia: aliud erat edictum perpetuum, aliud opus Digestorum Iuliani. Illud erat συλλογὴ edictorum praetoriorum βραχεῖ βιβλίῳ, *breui libello* comprehensa; hoc opus diffusum, non in centum quidem, nec in quinquaginta, sed in nonaginta libros distributum. Illud publica auctoritate conditum in foro pro norma perpetua iuris dictionis praetoris erat: hoc non aliam vmquam auctoritatem, quam qualem alia ICto-

rum ſcripta priuata habere ſolent, eſt conſequutum, et edictum perpetuum aliaſque iuris ciuilis partes luculento commentario illuſtrabat: vnde ex illo in Digeſtis noſtris praetoris verba, ex hoc eorum interpretamenta depromta videmus. Inter quae quantum diſcrimen intercedat, facile vniuſquiſque animaduertit.

§. VI.

Salu. Iulianum ex variis aliis edictis collegiſſe edictum ſuum.

Ceterum opera illa Saluii Iuliani non in eo conſtitit, vt nouum aliquod edictum ex ſuo ingenio contexeret, ſed vt ex veterum praetorum edictis, quae vſum in foro haberent, decerperet, eaque certo diſpoſita ordine breui libello complecteretur. Hinc veteres talibus plerumque vtuntur verbis, quae non tam noui edicti elucubrationem, quam compilationem quamdam edictorum veterum videntur ſignificare. Aurelius Victor certe id, quod varie inconditeque a praetoribus promebatur, Iulianum IN ORDINEM COMPOSVISSE, Iuſtinianus *l.* 10. *C. de condict. indebit.* ORDINASSE, et in *l.* 2. *§.* 18. *C. de vet. iur. enucl.* eum COLLEGISSE edictum perpetuum dicit, vbi in Graeca conſtitutione eſt συνῆγε, quemadmodum apud Paeanium in *Paraphraſi Eutropii lib.* VIII. *cap.* 9. συνέταξε, quae verba nihil aliud, quam compilationem quamdam ac veluti teſſelatum aliquod opus a Saluio Iuliano factum exprimunt. Et facile profecto temporibus illis fuit, vetuſtiſſima praetorum edicta inter ſe conferre, ex iiſque optima quaeuis ac ſaluberrima colligere, quum non modo tot ICtorum opera ad edictum, quae ſupra recenſuimus, exſtarent, ſed et vberrimam edictorum veterum ſegetem, vel ſola bibliotheca Vlpia ſufficere poſſet, de qua Gellius, eorumdem temporum ſcriptor, *Noct. Attic. lib.* XI. *cap.* 17. EDICTA VETERVM PRAETORVM, *ſedentibus forte nobis in bibliotheca templi Traiani, et aliud quid quid requirentibus, quum in manus incidiſſent, legere ac cognoſcere libitum eſt. Tum in quodam* EDICTO ANTIQVIORE ita *ſcriptum inuenimus:* QVI FLVMINA RETANDA PVBLICE REDEMTA HABENT, SI QVIS EORVM AD ME EDVCTVS FVERIT, QVI DICATVR, QVOD EVM EX LEGE LOCATIONIS FACERE OPORTVERIT NON FECISSE. Bibliotheca ergo haec templi Traiani, quam Vopiſcus VLPIAM vocare ſolet, quamque ſua aetate in thermis Diocletianis collocatam fuiſſe, ſcribit, cum aliis monimentis antiquis, tum et veteribus legibus, SCtis, edictis, principumque conſtitutionibus fuit refertiſſima, ceu praeter hunc locum Gellii probant ea, quae inde depromſit Vopiſcus in *Vita*

Taciti,

Taciti, *cap.* 8. et in *Vit. Aureliani*, *cap.* 8. Et ſane talia antiqua edicta ad manum fuiſſe Saluio Iuliano, edictum perpetuum componenti, colligi poteſt ex *l.* 1. *§.* 1. *D. commod.* vbi Iulianus edictum Pacuuii de commodato emendatum, et pro VTENDVM DARE ſubſtituiſſe dicitur COMMODARE. Ad quem locum Ant. Auguſtinus *de nom. propr. Pandect. cap.* 5. *pag.* 342. *Hic* PACVVIVS, inquit, *praetor fuiſſe videtur*, *et ante edictum perpetuum in ſuo edicto vtendi verbo*, *non commodati vſus. M. Pacuuius poëta tragicus fuit propinquus Cn. Pompeii Magni.* Sed hic quidem poëta tragicus, quem honores Romae geſſiſſe, non conſtat, nihil fortaſſis ad Pacuuium noſtrum facit. Magis eſt, vt intelligi putemus C. Ateium Pacuuium, quem inter Ser. Sulpicii auditores recenſet Pomponius, *l.* 2. §. 44. *D. de orig. iur.* vel de Sex. Pacuuio, quem tribunum plebis, ſeſe Auguſto more Celtico Hiſpanicoque conſecraſſe, aliiſque idem faciendi auctorem exſtitiſſe, refert Dio Caſſ. *Hiſtor. lib. LIII. pag.* 510. At quum ne de eorum quidem praetura quidquam compertum habeamus, rem in medio merito relinquimus.

§. VII.

Quaedam tamen de ſuo addidiſſe, alia detraxiſſe atque immutaſſe.

Quamuis vero, vti diximus, id praecipue negotii datum eſſet Iuliano, vt edictum illud perpetuum ex antiquioribus praetorum edictis colligeret: procul dubio tamen Hadrianus imp. illi idem indulſerat, quod poſtea Triboniano eiuſque collegis indulſit Iuſtinianus, vt non modo, quae deeſſe viderentur, adderet ſuppleretque, vel quae non eſſent eorum temporum, omitteret: verum etiam deprauata emendaret, incommode dicta mutaret, dubia ac ambigua decideret. Ea enim poteſtate in condendo edicto perpetuo re ipſa vſum eſſe Saluium Iulianum, tam certum eſt, quam quod certiſſimum. Addidiſſe eum aliqua de ſuo, vulgo probant exemplo interdicti Saluiani, quod Iuliano noſtro et originem et nomen debere putant. Sed quum ea res nondum ſatis expedita ſit, aliud, idque certius exemplum nobis ſuppeditat edictum DE CONIVNGENDIS CVM EMANCIPATO LIBERIS EIVS. Iſtud enim *a Iuliano eſſe introductum*, diſerte refert Marcellus *l.* 3. *D. de coniung. cum emanc. lib. eius.* Omiſiſſe etiam Iulianum quaedam veterum edicta, iam a Bertrando *de iuriſperit. lib. I. cap.* 1. et Ren. Bottereau in *Hadr. legiſlat. ad a. Chr.* 134. *pag.* 189. recte obſeruatum

eſt : qui tamen, dum exempli loco adferunt edictum illud de iureiurando Flamini diali, virginibuſque Veſtalibus in omni iuris dictione praetoris non deferendo, cuius meminerit Gell. *Noct. Att. lib. X. cap.* 15. procul dubio egregie falluntur. Vnde enim ſciunt boni illi viri, nihil huiuſmodi fuiſſe in edicto perpetuo? An quia illud in Pandectis exſtare paſſus non eſt Iuſtinianus, princeps Chriſtianus? At multa alia fuerunt in edicto perpetuo, quorum nec vola, nec veſtigium in Pandectis ſupereſt, veluti edictum *de praediatoribus*, quod ſingulari commentario illuſtrarat Caius, edictum *de vindiciis*, edictum *de cognitoribus*, edictum *de alterutro*, et ſexcenta fortaſſis alia. Quin potius ex ipſo edicto perpetuo haec protulit Gellius, idque diſertis his verbis monuit: *verba praetoris ex* EDICTO PERPETVO *de Flamine diali, et ſacerdote Veſtae adſcripſi:* SACERDOTEM VESTALEM ET FLAMINEM DIALEM IN OMNI MEA IVRISDICTIONE IVRARE NON COGAM. Atqui quum haec ſcriberet Gellius, non aliud in foro valebat edictum perpetuum, quam illud Saluii Iuliani. Floruiſſe enim Gellium temporibus Antonini Pii, et ſub Marco demum imp. rebus humanis exceſſiſſe tam adcurate demonſtrauit Henr. Dodwell. in *Diſſ. de aetate peripli maris Euxini*, §. 10. *pag.* 117. *Tom. I. Geogr. min.* vt res hodie dubio videatur carere. Rectius ergo inter omiſſa a Iuliano edicta retuleris, illud, quod paullo ante ex eiuſdem Gellii *lib. XI. cap.* 17. attulimus, de fluminibus retandis. Dum enim Gellius ſe illud *inter edicta veterum praetorum in bibliotheca templi Traiani inueniſſe* teſtatur, illudque adeo non tamquam vulgo obuium, ſed veluti antiquum, et ob obſoletum RETANDI verbum paullo obſcurius promat atque interpretetur, ſatis profecto luculenter indicat, illud locum non inueniſſe in Saluii Iuliani edicto perpetuo. Immutaſſe denique nonnulla Iulianum, iam exemplo Pacuuiani edicti oſtendimus. In illo enim verba VTENDVM DARE immutaſſe illum, ac pro iis ſcripſiſſe COMMODARE, obſeruat Vlpianus *l.* 1. §. 1. *D. commod.* idque ob eam cauſſam factum, addit, quod ex Labeone didicerit, *inter commodatum et vtendum tantum intereſſe, quantum inter ſpeciem et genus.* De edicto, QVOD METVS CAVSSA, ſimile quid narrat Vlpianus *l.* 1. *D. quod met. cauſſ. Olim*, inquit, *ita edicebatur:* QVOD VI METVSVE CAVSSA. *Vis enim fiebat mentio propter neceſſitatem impoſitam, contrariam voluntati: metus inſtantis vel*

futuri

futuri periculi caussa mentis trepidatione. Sed postea detracta est vis mentio, ideo quia quodcumque vi atroci fit, id metu quoque fieri videtur. Sed plura huius generis passim in notationibus nostris ad edictum perpetuum obseruauimus, quae hic repetere nihil attinet.

§. VIII.

Magis operae pretium fuerit, hic notare, eam quoque potestatem, indulgente Hadriano imp. sibi sumsisse Iulianum, vt, si qua ob sectarum dissidia, tum vel maxime gliscentia, dubia ac ambigua essent, ea, insertis edicto perpetuo nouis clausulis decideret. Quo ipso quin plerumque secundum Sabinianos litem dederit Iulianus, ipse tum Sabinianorum coryphaeus, ipsa sectariorum indoles dubitare nos non patitur. Ita profecto comparatum est ingenium humanum, vt, vbi penes se statuendi quiduis arbitrium esse videt, de supprimendis aduersariorum sententiis, suisque euehendis ac stabiliendis cogitent, siue iustas, siue nullas eius consilii sui adferre possint rationes. Nec eam adfectuum intemperiem semper euitare possunt ingenia etiam erectiora, et candida, quale Saluii Iuliani fuisse, non dubitamus, quum et ipsa hominem non exuant, suasque partes potentiores esse, quam aduersariorum, semper malint. Sed quid opus est verbis, vbi res ipsa loquitur? Vetus erat scholae Proculeiânae scitum, ab ipso Labeone ortum, bona etiam ea, quae soluendo non sunt, qualia *l.* 1. *pr. D. de iure fisci* recensentur, ad fiscum ipso iure pertinere. Id tamquam durum atque iniquum exagitabant Sabiniani, maioremque hoc casu aequitatis, quam iuris stricti habendam esse rationem existimabant. Quid hic Saluius Iulianus? De eo Callistratus *d. l.* 1. *§.* 1. *D. de iure fisc. an bona*, inquit, *quae soluendo non sint, ipso iure ad fiscum pertineant, quaesitum est. Labeo scribit, etiam ea, quae soluendo non sint, ipso iure ad fiscum pertinere. Sed* CONTRA SENTENTIAM EIVS EDICTVM PERPETVVM SCRIPTVM EST, *quod ita bona veneant, si ex his fisco adquiri nihil possit.* Ita finem huic veteri controuersiae auctoritate sua imposuit Iustinianus, effecitque, vt iam publica esset, quae antea priuata erat Sabinianorum sententia. Idem et aliis plerisque locis procul dubio fecit Iulianus, quamuis id non aeque obseruarint interpretes. Quamobrem non possumus non mirari, aduersus bonum Tribonianum

Immo et quaestiones, inter Proculeianos et Sabinianos agitatas, decidisse.

nianum tantos hodie excitari tumultus, ac paene virgas quotidie expediri, non aliam ob caussam, quam quod veterum ICtorum fragmenta non talia semper, qualia ista inuenisset, repraesentarit, sed quaedam pro lubitu adsuerit, detraxeritue, quaedam in alium plane sensum detorserit. Quasi vero non eodem iure semper vsi sint omnes, qui e vetustioribus legibus corpus quoddam nouum compilarunt? Tueri sane se Tribonianus potest magnis exemplis, non modo Iuliani nostri, sed et decemuirorum, qui ex illa legum Graecanicarum congerie, quam tres viri in Graeciam missi asportauerant, corpus aliquod legum Romanarum componere iussi, quidquid rei publicae patriae parum conuenire videretur, detrahebant, mutabant, supplebantque, adeoque ex legibus Graecanicis conficerent XII. tabulas, ab illo iure in plerisque capitibus discrepantes, ceu comparatio illarum legum decemuiralium et institutorum Graecorum, iam a Pardulpho Prateio, aliisque instituta, satis vnumquemque conuincet. Sed quid opus est alia defensione, quum rem conficiat iussus principis, quo freti et Tribonianus et Iulianus opera sua edolabant? Nihilominus tamen aliud, quo Saluium Iulianum tueretur, argumentum commentus est Ren. Bottereau in *Hadrian. legis lator. pag.* 189. Credere enim nos iubet, *Iulianum, si quid inuenerit dubium, (quemadmodum in ea edicti parte, qua emancipatus, accepta contra tabulas bonorum possessione liberis et parentibus legata praestare iubetur,) Aristonem aliosque ICtos, quum ipse nihil sine Hadriano, Hadrianus nihil sine senatorum iuris peritorumque consilio constitueret, consulere non dubitasse.* Sed omnia haec vir doctus collegit ex *l. 6. D. de legat. praest.* quum tamen ex eo loco, Aristonem a Iuliano esse consultum, non adpareat, multoque minus, Iulianum tum ab eo expetiisse hoc consilium, quum edictum perpetuum prae manibus haberet, minime omnium vero, Iulianum nihil sine Hadriano, Hadrianum nihil sine ICtorum consilio constituisse. Sed de illa lege nos alibi ex instituto plura differemus: iam ad alia notatu digniora progredimur.

§. VIIII.

Illius auctoritas.

Perfectum a Iuliano edictum non modo Hadriano imp. sed et patribus adeo sese probauit, vt ille oratione, hic SCto ratum istud habere et sanctione munire non dubitarint. Testem eius

eius rei locupletiſſimum habemus Iuſtinianum in conſtitutione Graeca *de confirmatione Digeſtorum* §. 18. vbi λόγον τοῦ Ἀδριανοῦ, ἐν κοινῷ διεξελθόντα ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, ORATIONEM *Hadriani in ſenatu veteris Romae recitatam*, et quidem de edicto per Iulianum compoſito, non ſolum laudari, ſed et integram ex eo ſententiam proferri videmus. Iam huiuſmodi orationes principum ſequebantur SCta, quod adeo notum ac peruulgatum eſt, vt ne dupondii quidem ignorare videantur, vnum idemque ius in legibus noſtris modo ex oratione principum, modo ex SCto, deriuari. Habuit ergo et tunc Hadrianus orationem ad ſenatum, vel, ſi abſens tum fuit in Aegypto et Oriente, quod videtur probabilius, (vid. Ant. Pagi *Critic. in Annal. Baron. tom. I. pag.* 128.) rem omnem, vti alias ſolebat, *libello complexus eſt*, *l.* 20. §. 6. *D. de hered. petit.* eumque Romam miſſum recitari in ſenatu iuſſit per quaeſtorem candidatum, cuius id officium fuiſſe iam ab ipſis Augusti temporibus, ex Sueton. *Aug. cap.* 65. et Dione Caſſ. *lib. LIIII. pag.* 539. diſcimus. Conf. Barn. Briſſon. *Antiqu. ſel. lib. I. cap.* 17. Reineſ. *Inſcr. II.* 26. *VI.* 4. *VII.* 132. *et Varr. III.* 16. Ea oratione procul dubio illud Saluii Iuliani opus, ſuis auſpiciis conditum laudauit, Senatuique commendauit, et robur illi in perpetuum addi iuſſit. Nec dubitauerit quiſquam, in orationis iſtius ſententiam factum eſſe SCtum. Ea enim tum erant tempora, quibus non tam libera erant ſuffragia patrum, vt principis voluntati aduerſari quiſquam auderet. Quid? quod ex *l.* 102. *pr. D. de reg. iur.* ceu infra demonſtrabimus, luculenter patet, non modo SCto confirmatum fuiſſe illud edictum Iuliani, ſed et idem SCtum praefationis loco praemiſſum eſſe edicto perpetuo, vt vel primo eius conſpectu omnibus adpareret, non eſſe illum libellum priuatum, ſed publicis auſpiciis conditum, et pro lege in perpetuum valitura promulgatum in orbe Romano. Id quod recte obſeruauit vir eximius, Iac. Gothofredus, in *Comment. ad reg. iur. pag.* 449. *Prima*, inquit, *de edictalium numero regula ex ipſa edicti perpetui ſerie ad* PRAEFATIONEM *edicti perpetui pertinet, id eſt, ad SC. quod pro more tum recepto eam orationem ſequutum eſt, qua Hadrianus edictum perpetuum, ſua auctoritate conditum promulgauit, cuius diſerte meminit Iuſtinianus ipſe oratione ſua ad ſenatum.* Hinc ergo ſemper ex eo tempore edictum iſtud, a Saluio Iuliano compi-

 latum,

latum, in foro pro norma iuris dictionis immutabili ac perpetua fuit, dictumque est κατ' ἐξοχὴν EDICTVM, *l.* 1. *l.* 2. *C. de succ. edict. l.* 2. *C. de bon. possess. sec. tab. l.* 1. *C. de bon. poss. contr. tab.* EDICTVM PERPETVVM, locis innumeris in iure nostro, nec non apud Gell. *Noct. Att. lib. X. cap.* 15. Eutrop. *lib. VIII. cap.* 9. Paull. *Sentent. recept. lib. IIII. tit.* 7. §. 6. Hieron. in *Chron. ad a.* 2147. ΔΙΗΝΕΚΕΣ ΔΙΑΤΑΓΜΑ apud Paean. *Metaphr. Eutrop. lib. VIII. cap.* 9. PRAETORIVM EDICTVM PERPETVVM, *l.* 10. *C. de condict. indeb.* EDICTVM HADRIANI, *l.* 2. §. 18. *C. de vet. iur. enucl. l.* 7. *C. de incol.* EDICTI FORMA, *l.* 8. *D. de calumn. l.* 4. *D. de ventr. inspic. l.* 14. *D. qui satisdar. cog. l.* 1. *C. Greg. de arb. tut. l.* 1. *C. Hermog. de successión. l.* 2. *C. de praed. et al. reb. min. non alien. l.* 4. *C. arb. tut. l.* 7. *C. de his, quae vi metusue causs. l.* 4. *C. quod cum eo, qui in al. pot.* EDICTI PERPETVI FORMA, *l. vn. C. vti poss. l.* 18. *C. de furt. et seru. corr. l.* 9. *C. de collat. l.* 2. *C. de condit. instit. l.* 3. *et l.* 4. *C. de his, quae vi metusue causs.* EDICTI PERPETVI AVCTORITAS, *l.* 3. *C. de edend.* IVRIS AVCTORITAS, *l.* 10. *C. Greg. de pact. et transact.* EDICTI PERPETVI CVRSVS, *l.* 6. *C. qui admitt. ad bon. possess.* FORMA CONSTITVTA, *l.* 1. *C. de inoff. test.* FORMA IVRIS, *l.* 1. *C. si tut. vel curat. interu. l.* 15. *C. Greg. de pact. et transact. l.* 1. *C. Greg. si cert. pet.* FORMA IVRISDICTIONIS, *l.* 5. §. 1. *D. vt legat. seu fideic. causs. caueat. l.* 13. *C. de testam.* IVRISDICTIONIS TENOR, *l.* 5. *C. de his, quae vi met. causs. l.* 2. *C. de bon. auct. iud. possid.* PERPETVA IVRISDICTIO, *l.* 2. *C. de restit. mil.* INDVBITATVM IVS, *l.* 2. *C. Greg. de pact. et transact.* IVRIS RATIO, *l.* 7. *C. Greg. eod. l.* 1. *C. Hermog. de calumniat. et plus petit.* denique IVS PERPETVVM, *l.* 5. *C. de adpellat.* Quae denominationes omnes satis, vt opinor, ostendunt, edictum istud Iuliani auctoritatem iuris perpetui a principe ac senatu esse consequutum, quin posteris tam sanctum ac venerabile fuisse, vt ne principes quidem, qui sibi alioquin omnia permittebant, rescriptis suis contra istud quidquam indulgere, aut gratiam eius cuiquam facere sustinerent. Hinc passim in eorum constitutionibus obuiae sunt formulae: NON CVIQVAM PERMISSVM EST, IVRIS DICTIONIS MVTARE FORMAM, VEL IVRI PVBLICO DEROGARE, *l.* 13. *C. de testam.* ABSVRDVM EST, IDEO EDICTI PERPETVI NEGLIGI FORMAM, *l.* 2. *C. de condit. insert.* RATIO EDICTI PERPETVI HOC NON PERMITTIT,

MITTIT, *l.* 13. *C. de procur.* SI EX EDICTO PETIIT, FRVSTRA NOBIS SVPPLICASTI, *l.* 2. *C. de succ. edict.* TEMERE DESIDERAS, POENAM, EDICTO PERPETVO PRAESTITVTAM, TIBI CONCEDI. *l.* 2. *C. de in ius voc.* FRVSTRA A NOBIS REMEDIVM QVAERIS, QVIA TE RATIO IVRIS IMPVGNAT. *l.* I. *C. Hermog. de calumn. et plus petit.* Denique quum alias in dubio reiiciendae non essent adpellationes eorum, qui se in iudicio circumuentos, querebantur: eae tamen reiiciendae erant statim, si quid esset a iudice secundum edicti perpetui formam decretum. Paullus libro singulari de adpellationibus *l.* 7. §. 1. *D. de adpell. recip. vel non. item si ex* PERPETVO EDICTO *aliquid decernatur, id quo minus fiat,* NON PERMITTITVR ADPELLARI. Id quod eo est obseruatu dignius, quo magis praetermittitur a plerisque, qui scribendis Pandectarum paratitlis animum adpulerunt, praeter Cuiacium, qui tamen, nescio, quam ob caussam illam Paulli obseruationem ad missionem in possessionem, quae ex edicto praetoris dari solet, restrinxit, quum generale sit istud Paulli enunciatum, et hinc paullo cautius scripserit Donellus *Commentar. iur. ciu. lib. XXVIII. tit.* 6. *pag.* 437. *ius ita se habet, vt siue res, de qua iudicatum est, dilationem non ferat, eademque ad vtilitatem publicam pertineat, siue sententia, quamuis confirmata, vel nihil, vel non admodum noceat aduersario, siue, quod fieri debet, id ex* EDICTO PERPETVO, *vel alio certo iure decernatur, non admittatur adpellatio, quia res sint eiusmodi, de quibus sententiae exsequutio differri debere non videatur.*

§. X.

Vetus ergo solidaque ea obseruatio est, iuris prudentiam Romanam ab Hadriani temporibus aliam plane ac paene nouam quamdam faciem induisse, et vix sui mansisse similem: quin iuris prudentiae Iustinianeae partem maximam, non ex illo, quem Liuius *lib. III. cap.* 34. laudat, *iuris vniuersi publici priuatique fonte*, puta ex XII. tabulis, sed e sanctionibus recentioribus, et post Hadrianum demum conditis, promanasse. In DIGESTIS sane paginam vtramque faciunt fragmenta ex ICtorum, non libera re publica, sed post Hadrianum demum florentium, voluminibus decerpta, paucissimis intermixtis fragmentis Q. Mucii Scaeuolae, Aelii Galli, Alfeni Vari, Proculi, Labeonis, et Celsi, qui ante Hadrianum enituerunt. In CODICE etiam repe-

Quid iuris prudentia media?

repetitae praelectionis non nisi vna reperitur constitutio ipsius Hadriani, puta *l. 1. C. de testam.* reliquae omnes recentiores sunt, quamuis in Institutionibus et Pandectis anteriorum principum rescripta passim laudentur. Denique ne Gregorianum quidem Codicem, nedum Hermogenianum, vllam antiquiorem Hadriano constitutionem complexum esse, luculenter docuit Ant. Schultingius in *Iurisprud. vet. anteiustin. pag. 683.* vera simul eius rei reddita ratione, *quod pleraeque in illis Codicibus constitutiones eo tetenderint, vt de illis, quae edicto illo, (quo noua quaedam forma iuri publico et priuato accesserit,) cauta essent, responderent, illa interpretarentur, supplerent, corrigerent, adiuuarent, mutarent.* Quare, quamuis olim aliter inierim rationes, nunc tamen nihil videtur certius, quam IVRIS PRVDENTIAM NOVAM, cui in *§. 3. Inst. de legit. agn. success.* opponitur MEDIA, non aliunde, quam ab Hadriani temporibus, MEDIAM ab eo tempore, quo praetores ex edictis suis perpetuis ius dicere lege Cornelia iuberentur, id est, ab a. V. C. 585. esse inchoandam, reliqua omnia, quae ante Hadrianum constituta sunt, iura ad ANTIQVAM IVRIS PRVDENTIAM pertinere. Post legem enim Corneliam pleraque iuris antiqui capita insignem subiisse mutationem, nouimus, vsque adeo, vt quum iuuenes antea iuris prudentiae studia ordirentur a XII. tabulis, quae iis, tamquam carmen aliquod necessarium, ediscendae proponebantur, iam ab edicto fieret sapientiae ciuilis auspicium, ceu obseruauit vir doctissimus, Iac. Perizonius, *de lege Vocon.* in *Triad. dissert. pag.* 193. Intercedunt ei sententiae alii, et in his Vdalr. Zasius, qui *tom. II. Opp. pag.* 126. iuris prudentiam mediam ex aeuo Traiani, quo prouenire coeperit illa foetura ICtorum, inchoandam, et ad Iustiniani tempora, vel potius ad infelicem illam, quae omnia caligine densissima obduxerit, barbariem producendam existimauit: cuius sententiam ego aliquando ita emendandam putaui, vt iuris prudentiam ANTIQVAM a legumlatione decemuirali; MEDIAM ab edicti compositione; NOVAM a Constantini M. temporibus inchoandam censerem. Et sane distinctissimae videntur illae iuris prudentiae periodi. Ante Hadrianum enim omnes leges, omniaque plebiscita, SCta, ac interpretamenta prudentum ad tabulas illas decemuirales illustrandas, supplendasque erant comparata, vel saltim id prae se ferebant auctores, quod sacrosancto isti libel-

lo

lo nihil derogatum velint. Deinde ab Hadriani temporibus feruebat edictale studium, omnisque a ICtis labor in eo ponebatur, vt aut edictum perpetuum interpretarentur, aut species in foro, praefectorumque ac ipsorum principum auditoriis quotidie obuenientes ex eo definirent, vt illo tempore praecipuus, ac paene vnicus iuris prudentiae fundus esset edictum perpetuum. Denique a Constantini M. aetate, munito Christianae religioni aditu ad palatium, et superstitione pagana paullatim labascente, hic dies aliam vitam, alios mores postulare videbatur, tantaque iterum fiebat iuris prudentiae vniuersae mutatio, vt Iac. Gothofredus in *Prolegom. Cod. Theod. cap.* 1. *pag.* 183. non absurde suspicetur, ideo codices suos compilasse Gregorium et Hermogenianum, vt gliscente Christianismo instar quoddam exhiberent veteris iuris prudentiae gentilitiae, quae sub imperatoribus Christianis nouis subinde legibus immutabatur. Auctor sane est Nazarius *Panegyr. cap.* 38. *a Constantino nouas leges, regendis moribus et frangendis vitiis, constitutas, veterum calumniosas ambages recisas, captandaeque simplicitatis laqueos perditos esse.* Et Eusebius *Vit. Constant. lib. IIII. cap.* 25. vel maxime eo nomine laudat illum principem, ὅτι καὶ νόμους, ὡς ἐκ παλαιῶν ἐπὶ τὸ ὁσιώτερον μεταβάλλων ἀνενεοῦτο, *quod plurimas leges ad maiorem sanctitatem traducens, pro antiquis nouas fecerit.* Id quod deinde Eusebius exemplis quibusdam non in elegantibus illustrat, quibus multo plura congessit ICtus praestantissimus, Franc. Balduinus, in *Constantino Magno, siue de Constantini imp. legibus ecclesiasticis et ciuilibus libris duobus*, nuper in *tom. I. Iuris prud. Rom. et Attic.* magno rei publicae litterariae commodo recusis. Ita sane diuisio illa iurisprudentiae in VETEREM, MEDIAM, et NOVAM rei ipsi satis congruere olim videbatur. At quum non quaeratur, quot iuris prudentiae periodi constitui possint quam commodissime, sed quid Caio, aliiue ICto, *in §. 3. Inst. de legit. agn. success.* fuerit iuris prudentia vetus, media, et noua, dubitandum non videtur, quin in illa paragrapho vetus a XII. tabulis; media a lege Cornelia; noua ab Hadriano arcessenda sit. Primo enim ICtus ille, ex cuius opere paragraphus illa descripa est, procul dubio ante Constantinum M. vixit, adeoque iste de noua iuris prudentia, quae ab illo tempore initium capiat, loqui non potuit. Deinde ad mediam illam iuris prudentiam refertur ius illud, quo post legem Voconiam fe-

minae agnatarum numero eximebantur, restituendae in pristinum locum per edictum praetoris, quod itidem non quadrat diuisioni olim adlatae. Contra sic recte dici potest ex illa §. 3. iuris prudentiam MEDIAM *lege 12. tabularum iuniorem, imperiali autem dispositione*, (quam ab Hadriani potissimum temporibus inualuisse diximus,) *anteriorem esse.*

§. XI.

Auctoritatem suam edictum perpetuum conseruauit etiam sub insequentibus imperatoribus. Seueri imp. irritum consilium.

Ceterum singulare id fuit EDICTI PERPETVI, a Iuliano conditi, fatum, vt auctoritatem suam in orbe Romano sub insequentibus etiam imperatoribus constanter conseruaret, quum nulla fere sit lex vetusta, quin multas subinde mutationes paullo post originem suam subierit. De Seuero equidem imp. memoriae prodidit Spartian. in *Vita, cap.* 17. *eum Saluii Iuliani* DECRETA *iussisse aboleri: nec tamen obtinuisse*: sed sunt, qui dubitant, Spartianum loqui de edicto perpetuo. Quin Thomasius in *Naeuis iurisprud. anteiustin. pag.* 85. pro Saluio Iuliano Didium rescribendum esse putat, vt sensus sit, Seuerum de abolendis Didii Iuliani decessoris sui, sibi quam maxime inuisi, decretis frustra laborasse. At, si dicendum, quod res est, omnino de abolendo edicto perpetuo consilia agitasse videtur Sept. Seuerus imp. De Saluio enim Iuliano, non de Didio, loqui Spartianum, vel inde patet, quod eadem fere narret Aurelius Victor, Seuerum nimirum *Saluii nomen, atque eius scripta factaque aboleri iussisse, idque vnum ab eo non potuisse effici.* At nulla alia sunt Saluii Iuliani decreta, nulla eiusdem scripta factaque, de quibus abolendis tantopere sollicitum esse oportuerit Sept. Seuerum, quam conditum ab eo edictum perpetuum. Quid enim referebat Seueri imp. reliqua Saluii Iuliani opera iuridica eruditorum manibus excuti? Et quis credat, tam seuero atque aspero principi dicto minus audientem futurum fuisse senatum, seruili cuiuis adsuetum obsequio, si nihil aliud, quam vel Saluii Iuliani scripta, vel Didii Iuliani decreta, voluisset aboleri? Sane quemadmodum illorum caussa non offensurus erat principem: ita multo minus illum periculum aditurum fuisse credibile est pro decretis Didii Iuliani, exosi senatui principis, et in gratiam Seueri capitis ab eo damnati, maxime, quum duobus

bus mensibus et quinque diebus, quibus inter perpetua cum senatu populoque dissidia imperauit, vti vix videatur fuisse occasio edendi decreta tam rei publicae salubria, vt verosimile fiat, senatum animum obfirmare voluisse aduersus asperrimum principem, ea irrita fieri cupientem. Contra ea non difficile est intellectu, momordisse principem, decessoris sui vel auum vel proauum praeclaro isto libello exegisse sibi monimentum aere perennius, gloriamque illam cum ipso eius nepote vel pronepote, Didio Iuliano communicari. Quare non mirum fuerit, si quemadmodum Caius Caligula, teste Suetonio in *Vita*, *cap.* 34. de ICtorum responsis; Opilius Macrinus, teste Iulio Capitolino *cap.* 13. de principum anteriorum rescriptis abolendis cogitarunt, ita et de edicto Saluii Iuliani e foro eliminando consilium ceperit Septimius Seuerus, Iulianorum familiae infensissimus. Enimuero sicuti illis, ita et Seuero restitit senatus, ne exitum haberet tam perniciosum iuris prudentiae ipsique rei publicae consilium. Qua in re laetus laetitiis omnibus Aurelius Victor, hoc veluti ἐπινίκιον canit: *tantum gratia doctarum artium valet, vt scriptoribus ne saeui mores quidem ad memoriam officiant.* Vtcumque se res habeat, a Seueri etiam temporibus imperatores omnes edictum perpetuum, tamquam ius publice receptum laudant, et ad illud se frequenter referunt, veluti ipse SEVERVS et ANTONINVS CARACALLA: *l. 2. C. de cond. inst. l. 2. C. quod cum eo, qui in al. potest. l. 3. C. de edend.* ANTONINVS CARACALLA solus: *l. 5. C. de procurat. l. 1. C. si tut. vel curat.* ALEXANDER SEVERVS: *l. 2. C. de rest. mil. l. 4. C. arb. tut. l. 1. C. de bon. poss. contra tab. l. 1. C. de success. edict.* GORDIANVS: *l. 2. C. de bon. auct. iud. poss. l. 2. C. de bon. poss. sec. tab. l. 5. C. de his, quae vi met. causs. l. 2. C. de in ius voc. l. 13. C. de proc. l. vn. C. quand. non petent. part. l. 3. l. 4. C. de his, quae vi metusue causs. l. 2. C. de praed. et al. reb. min. non al.* PHILIPPVS: *l. 1. C. de inoff. test.* VALERIANVS et GALLIENVS: *l. 18. C. ex quib. causs. infam. irr.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS, *l. 4. l. 12. C. quod cum eo, l. 1. C. si in comm. ead. causs. l. 7. C. de his, quae vi met. causs. l. 3. C. de edend. l. 11. C. de collat. l. 6. C. qui admitt. ad bonor. possess. l. 19. C. ad SC. Vellei. l. 3. C. de luit. pign.* et aliis locis quam plurimis. Sub Christianis imperatoribus locum quidem pristinum in foro tuebatur edictum perpetuum: sed eius tamen raro in constitutio-

ni-

nibus mentionem faciunt principes, quod non vti anteriores principes, explicandi adplicandique edicti perpetui, sed iuris plane noui constituendi caussa, suas ederent constitutiones.

§. XII.

Plerique ICti post Hadrianum ad edictum illud se frequenter referunt.

Nec minus frequens edicti mentio apud ICtos, qui et post Seueri tempora floruerunt. Illud enim vtramque facit paginam non modo apud illos, qui illud commentariis ex instituto illustrarunt, veluti Furium Anthianum, Callistratum, Vlpianum, Paullum, Caium, verum etiam Papinianum, *l.* 5. *§.* 1. *D. vt legat. vel fid. seru. causs. cau.* Modestinum, *l.* 52. §. *6. D. de obl. et act.* et Hermogenianum *l.* 2. *D. de statu hom.* Quod itaque Cuiacium nostrum in ore habuisse scribit Papirius Massonus, quoties quaestiunculis theologicis eum adgrediebantur homines litigiosi: *nihil haec ad edictum praetoris* pertinere: id vere pro norma fuisse dixeris ICtis antiquis. Nullus enim eorum fuit post Hadrianum, quin aut ad edictum scriberet, aut libros saltim suos ad edicti ordinem attemperaret, aut grauissimas iuris quaestiones decideret ex edicto. Quasi ea non pertinere existimassent ad iuris prudentiam, quae ad edictum praetoris haud pertinerent. Recte itaque obseruauit Ob. Giphanius in *Oecon. edicti perpet. pag.* 120. quemadmodum *ante edictum maxima fuerit auctoritas Sabini, ICti, librorum, adeo, vt ipsius quoque ordinem sequerentur, et ipsum quoque commentariis interpretarentur, vt videre liceat in libris ad Sabinum Pomponii, Vlpiani, Paulli*: ita condito iam edicto perpetuo *eius ordinem sequutos esse omnes, et ICtos et imperatores: illos quidem in libris totum ius continentibus, hos vero in iis, quos Codices adpellarint, vt videre liceat in libris Digestorum Iuliani, Celsi, Marcelli, Scaeuolae, in libris Quaestionum Papiniani, in Hermogeniani epitome iuris, in Paulli Sententiis, item libris ad edictum, vt Pomponii, Caii, Vlpiani, Paulli, idem quoque videre licere in Codicibus Hermogenis, Gregorii, et Theodosii. Tantam fuisse huius libri, siue edicti perpetui, a Iuliano compositi, auctoritatem, vt omnes fere de iure libri et commentarii ad hoc edictum fuerint accommodati, qui edicto isto sint posteriores.*

§. XIII.

§. XIII.

Neque ergo mirabitur quisquam, edictum perpetuum, postquam scholae iuridicae Romae, Constantinopoli, et Beryti instituti coeperunt, inter praecipuos fuisse libros, in quibus interpretandis professorum opera vel maxime versaretur. Iustinianus sane in *constitutione omnem reip.* §. I. *ad antecessores* prolixe narrat, ante tertium consulatum suum in auditoriis iuridicis eam inualuisse methodum, vt, qui se iuri consecrassent, audirent Caii *Institutiones*, et alios quosdam eius libellos, eoque vertente anno ridiculum DVPONDIORVM nomen ferrent: hinc secundo anno eosdem admissos esse ait ad quasdam edicti partes, veluti ad πρῶτα, de iudiciis, de rebus, iisque imbutos doctrinis EDICTALIVM cognomine esse gloriatos, quemadmodum anno tertio, auditis Papiniani *Responsis*, PAPINIANISTARVM cognomen, non sine epulis et sollemnitate sumserint. Denique degustatis Paulli responsis, ΛΥΤΑΣ ac quintis demum stipendiis ΠΡΟΛΥΤΑΣ adpellatos esse, refert. *Edictales* itaque erant, quibus edictum enarrabatur, non totum illud quidem, quod et multa fori vsui non admitteret, et studiosi, perspecta illa interpretandi ratione reliqua procul dubio priuata industria euoluere, in iisque exercere ingenium iuberentur: sed quaedam tantum eius partes, quae prae reliquis vtiles cognituque necessariae videbantur. Damnat eam methodum Iustinianus, idque iure meritoque: quamuis dubitare fas sit, an meliorem ipse inuenerit, similique vitio non laboret illa, quam ista constitutione praescripsit. Sed hoc quidem non agimus, eo *edictalium* cognomine ostendisse contenti, etiam sub Christianis imperatoribus non plane exoleuisse edicti perpetui vsum, sed in foro aeque, ac scholis, illum permansisse saeculis quarto et quinto: quamuis vltro fateamur, multum edicti perpetui luminibus offecisse Codicem Theodosianum, quem vna cum quibusdam veterum ICtorum libris, in *l. vn. C. Th. de respons. prud.* recensitis paene solum in foro ad caussarum adhibitum esse decisionem, satis compertum est. At edicto perpetuo pristinam veluti vitam ac robur felici industria restituit Iustinianus, condito aeterno Pandectarum opere, cui maximam edicti partem vna cum ICtorum interpretamentis intexuit, vt, quidquid hodie ex illo superest, id omne illi Iustiniani diligentiae acceptum feramus.

Illud in scholis iuridicis ab antecessoribus explicatum.

§. XIIII.

An sectae ICtorum plane cessauerint condito edicto perpetuo?

Ceterum quum Iulianus in componendo edicto ea quoque vsus sit libertate, vt multas, quae inter diuersarum sectarum ICtos antea agitatae fuerant, quaestiones decideret, idque opus postea tantum in foro aeque, ac scholis iuridicis, auctoritatem sit consequtum: non absurde quidam sibi inde videntur colligere, condito edicto perpetuo, deferbuisse omne sectarum studium, et veteres ICtos, sancita veluti perpetua obliuionis lege, secum inuicem in gratiam rediisse. Fuit in ea sententia ICtus celeberrimus Georg. Franzkius, qui *ad tit. D. de orig. iur. n.* 66. *Composito*, inquit, *Iuliani industria et auctoritate Hadriani, imperatoris, publicatoque perpetuo edicto, diuersae scholae sectatores tantum esse desierunt, adeo quidem, vt Papinianus, Paullus, Vlpianus, Caius, et alii, qui deinceps sequuti, prudentes iuris, nulli ex professo sectae nomen darent, sed interdum Sabinianorum, interdum etiam Proculeianorum traditionibus adquiescerent, nonnumquam ab vtraque schola recederent nonnumquam vtriusque sententias, licet diuersas, speciebus diuersis adcommodarent.* Quibus gemina sunt, quae hanc in rem differunt Iac. Raeuard. in *Comment. de reg. Iur. pag.* 311. et Gottfrid. Mascouius *de sect. Sabinian. et Proculeian. cap.* 7. *pag.* 118. quum contra peritissimus harum rerum Emund. Merill. *Obs. lib. I. cap.* 6. demum sub Seuero et Antonino Caracalla impp. sectarum studium refrixisse existimet. Cui sententiae et me calculum adiicere fateor. Primum enim non ferebat scopus, quem sibi in promulgando edicto perpetuo proposuerat Hadrianus, vt tam breui libello omnes sectariorum lites componerentur, quum illarum maxima pars in quaestionibus theoreticis potius et subtilitatibus, quam in rebus, de quibus praetores edicere solebant, consisteret. Deinde condito iam promulgatoque edicto perpetuo, strictura ad SALVII IVLIANI opus Digestorum scripsit Vlpius Marcellus, in quibus sane innumera exstant κυριῶν Proculeianae scholae δοξῶν vestigia, vnde eum factioni Proculeianorum recte adscribunt laudatus Em. Merillius *Obseru. lib. I. cap.* 28. *lib. VII. cap.* 18. et Mascou. *ibid. cap.* 5. §. 4. *pag.* 90. Praeterea sexcentae sunt principum, qui Hadrianum sequuti sunt, constitutiones, quibus quaestiones huiusmodi inter diuersas scholas agitatae definiuntur. Et eae tamen maximam partem

tem post edictum perpetuum prodierunt. Quid vero opus erat illis rescriptis, de quibus Merill. *Obs. lib. I. cap. 6.* immo quid opus erat quinquaginta decisionibus Iustiniani, si sectae illae iam ab eo tempore, quo prodiit edictum perpetuum, interiissent? Accedit, quod sub finem *Notit. imp. Orient. et Occid. pag. 30.* adpend. Honorium imp. hortatur auctor, vt iuris dissidia componat. En verba: *diuina prouidentia, sacratissime imperator, domi forisque rei publicae praesidiis compositis, restat vnum de serenitate tua remedium ad ciuilium curarum medicinam, vt confusas legum* CONTRARIAS*que* SENTENTIAS, *improbitatis resecto* LITIGIO *iudicio Augustae dignationis illumines. Quid enim sic ab honestate consistit alienum, quam ibidem* STVDIA *exerceri* CERTANDI, *vbi iustitia profitente discernuntur merita singulorum?* Non ergo interierunt sectae, condito edicto perpetuo, sed in quibusdam tantum capitibus ius certius esse coepit. Refrixisse tamen sensim coepisse factionum illarum calorem, et, quae supererant, controuersias nullatim rescriptis principum definitas esse, faciles largimur, idque ipsa scripta ICtorum, quorum plerique erciscundi, ceu vocant, fuerunt, satis superque euincunt.

CAPVT III.

DE SALVIO IVLIANO, IVRISCONSVLTO, EDICTI PERPETVI CONDITORE.

§. I. *Vita Saluii Iuliani parum certa exploratque est.* §. II. *Patria eius non Mediolanum, sed, quod probabilius, Hadrumetum.* §. III. *Africa caussidicorum nutricula.* §. IIII. *Maiores Iuliani incerti.* §. V. *Ipse tamen fuit auctor illustrissimae prosapiae, quae describitur ex mente Spartiani et Isaaci Casauboni.* §. VI. *Nec non ex sententia Reinesii et Ruperti.* §. VII. *Vtriusque stemmatis examen.* §. VIII. *Quae Didii Iuliani mater? Quae paterna eiusdem origo?* §. VIIII. *Iuliani ICti, nomina.* §. X. *Floruisse illum sub Hadriano.* §. XI. *Itemque sub Antonino Pio et DD. fratribus.* §. XII. *An fuerit μακρόβιος ille, de quo* l. 20. D. de fideic. libert. §. XIII. *Studia Iuliani philologica.* §. XIIII. *Peritia antiquitatum Romanarum.* §. XV. *Eiusdem philosophia.* §. XVI. *Varia scientiae philosophicae specimina.* §. XVII. *Iulianus Stoicus.* §. XVIII. *Doctrinae Stoicae in Iuliani fragmentis vestigia.* §. XVIIII. *An et subtilitatum Stoicarum studiosus fuerit?* §. XX. *Eius iurisprudentia legislatoria*, §. XXI. *itemque consultatoria*, §. XXII. *et iudicialis.* §. XXIII. *Iuliani inter ICtos auctoritas. Iulianus Berytensium antecessor a nostro diuersus.* §. XXIIII. *Praeceptor Iuliani Priscus Iauolenus. An is homo ineptus et stolidus?* §. XXV. *Condiscipuli Iuliani, Aburnius Valens, et Tuscianus.* §. XXVI. *Iuliani auditores.* §. XXVII. *Fuisse illum sectae Sabinianae antesignanum.* §. XXVIII. *Quos honores in re publica gesserit?* §. XXVIIII. *An et prouincias rexerit?* §. XXX. *Vitae finis et sepultura.* §. XXXI. *Scripta Iuliani*, DIGESTA. §. XXXII. *Variorum ad illa Notae.* §. XXXIII. *Libri ad* MINICIVM. §. XXXIIII. *Libri ad* VRSEIVM FEROCEM. §. XXXV. *Liber de* AMBIGVITATIBVS. §. XXXVI. *An et* ad edictum, *et* de praedio dotali *scripserit?*

§. I.

Vita Saluii Iuliani

Conditorem edicti perpetui superiore capite esse diximus SALVIVM IVLIANVM, de cuius vita et scriptis quaedam, non ab omni-

nibus obseruata, nec vulgo obuia, hoc capite communicare cum lectore constituimus. Quamuis enim frequentissimum apud veteres sit IVLIANORVM nomen, adeo, vt eorum, qui inter viros doctos claruerunt, vltra sexaginta recensuerit Io. Alb. Fabricius in *Biblioth. Graeca, tom.* II. *pag.* 90. nescio tamen, an eorum vllus vel meritis in vtramque rem publicam maior, vel fama obscurior sit SALVIO IVLIANO, cuius vitae vix vllam πείσαιν huc vsque certam exploratamque plerisque fuisse animaduerto, quum tamen non sit eorum temporum, quibus

parum certa explorataque est.

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi: sed omnes illacrymabiles
Vrgentur, ignotique longa
Nocte, carent quia vate sacro,

nec in vmbra atque otio consenuerit, nec denique in obscuro aliquo orbis terrarum angulo latitarit: sed saeculo felice, quo omnes honestiores artes excellissime floruerunt, Romae in maxima dignitate celebritateque hominum versatus sit, taliaque gesserit scripseritque, quae posterorum memoria dignissima videbantur. Quare facturos nos operae pretium putauimus, si, quae passim de viro doctissimo scripta inuenimus, paullo adcuratius expenderemus, atque ita historiam Iuliani, quoad eius fieri poterit, plenissimam conficeremus.

§. II.

De ipsa statim IVLIANI patria non parum inter viros doctos disceptatur, vt ei paene videatur accidere, quod accidisse ferunt Homero, cuius de patria magna contentio fuit inter celeberrimas ciuitates. Mediolanensem illum primus, nisi fallor, credidit Bern. Rutilius *in Vitis ICtor. cap.* 66. eumque deinde Valentinus Forsterus *in Hist. iur. ciu. lib. II. cap.* 73. Io. Bertrandus *in Vit. Iuris perit. lib. I. cap.* 1. Guido Pancirolus *de clar. legum interpret. lib. I. cap.* 38. *pag.* 56. et hos denique, vti fieri solet, magna turba sequuta est. Et tamen non alium eius sententiae fundum video, quam locum Aelii Spartiani, qui *in Vita Didii Iuliani aug. cap.* 1. *auum Didii Iuliani paternum Insubrem, Mediolanensem, fuisse*, refert, *maternum ex Hadrumetina colonia.* At quum hodie satis exploratum sit, Didium illum non paternam, sed maternam originem a ICto nostro duxisse: falsam profecto esse oportet illam de Mediolano, Iuliani patria, sententiam, vel ista saltim frustra elicitur ex illo testimonio

Patria eius non Mediolanum, sed, quod probabilius, Hadrumetum.

 Spar-

Spartiani, quippe qui ipſe Saluium Iulianum non paternum, ſed maternum Didii proauum fuiſſe, memoriae prodidit. Hinc et Dio *lib. LXXIII. pag.* 835. Didii patriam recte quidem vocauit Mediolanum, ſed inde non ſequitur, vt et proaui materni origo in Inſubria quaerenda ſit, quum potius ex eodem Spartiani loco non obſcure pateat, Saluium noſtrum gente Afrum, domo Hadrumetinum fuiſſe. Auus enim maternus, quem ex Hadrumetina colonia fuiſſe teſtatur, aut Saluius Iulianus fuit, aut eius filius, et ſatis notum eſt, paternae originis forum ex iuris Romani principiis fuiſſe immutabile. *l.* 1. §. 1. 2. *l.* 6. *pr.* §. 1. *ſeqq. l.* 22. *l.* 23. *l.* 27. *pr. l.* 29. *D. ad municipal.* Equidem ſi quemadmodum auro a vena, ita magnis ingeniis a patria laudis quidquam accederet: poenitenda Iuliano videri poſſet illa origo, quum non adeo ſplendidum fuiſſe videatur iſtud oppidum, ſaltim temporibus Pomponii Melae, qui *de ſitu orb. lib. I. cap.* 7. illud cum Lepti, Clupea, et quibuſdam aliis *vt inter ignobilia celeberrimum* vocat. Sed vti origine ſua nobile fuit, quippe a Phoenicibus cum aliis ciuitatibus in ora maritima Africae conditum, teſte Salluſt. *de bello Iugurt. cap.* 19. ita Plinius *Hiſt. nat. lib. V. cap.* 4. obſeruat, fuiſſe iſtud oppidum liberum ſeu αὐτονόμον, quodque diu ſuis legibus moribuſque viuere, quam in ius coloniae Romanae tranſire maluerit. At ciuitati, exhauſtae ciuibus, ac veluti conſeneſcenti, nouum ſplendorem reddiderat Traianus imp. deducta eo colonia, quae VLPIA TRAIANA AVGVSTA FRVGIFERA HADRVMETINA adpellatur in marmore apud Gruterum *pag.* 362. 2. Et meruit ſane incredibilis ac paene ſtupenda ſoli fertilitas, vt ne incultus relinqueretur ille tractus, de quo Scylax *in Periplo*, *pag.* 117. Καὶ ἡ χώρα αὕτη ἀρίστη καὶ παμφορωτάτη, καὶ βοσκήματα παρ' αὐτοῖς ἐστι καὶ μέγιστα, καὶ πλεῖστα, καὶ αὐτοὶ πλουσιώτατοι καὶ κάλλιστοι: *regio haec optima eſt et foecunda, gregeſque penes ipſos ſunt maximi et plurimi. Ipſi ditiſſimi pulcherrimique.* Et *vetus expoſitio totius mundi pag.* 268. *Africa, regio diues in omnibus inuenitur, omnibus bonis ornata eſt, fructibus quoque et iumentis, et poene ipſa omnibus gentibus vſum olei praeſtat.* Hinc non immerito oppidum nouis ciuibus coloniſque ſuppletum COLONIAM FRVGIFERAM adpellauit Traianus. Terram enim ibi centena et quinquagena fruge fertilem eſſe, obſeruat Plinius *Hiſt. nat. lib. XVII. cap.* 5. additque, procuratorem Auguſto ex vno grano quadringenta

ta paucis minus germina; aliumque Neroni 460. stipulas ex vno grano misisse. Quae quidem tam inusitata, ac paene luxurians est soli vbertas, vt nesciam, an par illi in hoc terrarum orbe reperiatur.

§. III.

At non minor ibidem olim ingeniorum prouentus fuit. Quae enim olim monstrorum nutrix habita est, Africa, eadem orbi Romano dedit viros doctissimos fortissimosque, veluti inter illos P. Terentium, L. Apuleium, M. Aurelium Olympium Nemesianum, Sex. Aurelium Victorem, Dionysium Periegetem, Marcianum Capellam, Q. Septimium Florentem, Tertullianum, Cyprianum, Arnobium, Augustinum; inter hos Septimium Seuerum, Clodium Albinum, aliosque plurimos. Docebantur sane iuuenes Afri honestiores artes, Graecas et Latinas, ac proinde de Clodio Albino refert Iulius Capitolin. *cap.* 5. *eum omnem pueritiam in Africa transegisse, eruditum litteris Graecis et Latinis mediocriter, quod esset animi iam militaris et superbi.* At iuris prudentiae in primis studiosissimi erant Afri, adeo vt terram illam caussidicorum nutricem adpellarit Iuuenal. *Satir. VII. v.* 148. vbi irridens aduocatorum Romanorum lucellum: Africa caussidicorum nutricula.

accipiat te, inquit,
Gallia vel potius NVTRICVLA CAVSSIDICORVM,
AFRICA, *si placuit mercedem ponere linguae.*

Nec ignotum est, alios quoque ICtos celeberrimos, veluti Tertullianos, ex Africa prodiisse. Adeo verum est, quod scribit Apuleius *Apolog. I. pag.* 145. *Non, vbi prognatus, sed vt moratus quisque sit, spectandum: nec qua regione, sed qua ratione vitam viuere inierit, considerandum est. Olitori et cauponi merito concessum est, olus et vinum ex nobilitate soli commendare: vinum Thasium, olus Phliasium. Quippe illa terra alumna multum ad meliorem saporem iuuerit, et regio foecunda, et coelum pluuium, et ventus clemens, et sol apricus, et solum succidum. Enimuero animo hominis extrinsecus in corpus hominis immigranti, quid ex illis addi vel minui ad virtutem vel malitiam potest? Quando non in omnibus gentibus varia ingenia prouenerunt? quamquam quaedam videantur stultitia vel sollertia insigniores. Apud socordissimos Scythas Anacharsis sapiens natus est: apud Athenienses catos Miletides fatuus.* Quae quidem recte sese habere, insigni exemplo docuit Saluius Iulianus, qui, licet Hadrumetinus

nus Afer, ad summam tamen iuris prudentiae laudem adspirauit.

§. IIII.

Maiores Iuliani incerti.

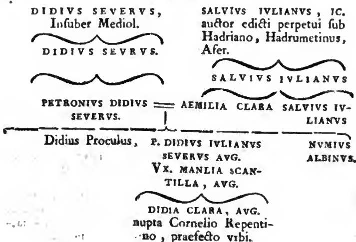
Nec magis certi sunt Iuliani maiores. Quamuis enim celebre Romae esset ac auspicatum Saluiorum nomen, quod teste Pomp. Festo *voc. Lacus Lucrinus, pag. 304. edit. Gothofred. in delectu censuue primum eloquebantur boni ominis caussa*, ipsaque gens Saluia, Ferentino oppido ex principibus Hetruriae oriunda, Sueton. *in Othon. cap.* 1. plebeia primum, postea a Claudio imp. inter patricias adlecta, viros insignes, praetorios, consulares, quin ipsum M. Saluium Othonem, imp. protulerit: (vid. Fulu. Vrsin. *de famil. Rom. pag.* 245. *seqq. edit. Patin.*) temerarium tamen esset, Iuliani nostri originem ex ea gente deriuare. Iam dudum enim tanta facta erat confusio familiarum Romanarum, vt ex communi nomine, gentiles fuisse Saluium Othonem et Saluium Iulianum, non magis colligere possis, quam Cicero *in Brut. cap.* 16. se Tullii regis, vel M. Tullii, anno post exactos reges decimo consulis cum Ser. Sulpicio genti inserere audebat. Et vere scripsit vir eruditissimus, Ez. Spanhemius, *de vsu et praest. numism. diss. X. tomo II. pag.* 4. *infusa illa breui sub Caesaribus varietas et commixtio, qua omnis interrupta gentilium propago, qua noui homines cupide se intruserunt in veterem stirpem, qua priscae gentes* Aemiliae, Corneliae, Furiae, Iuliae, Semproniae, *aliaeque nouissimae nobilitati accessere, qua commercio et adfinitate cum exteris desciuit a prima origine simul ac virtute Romanus sanguis.* Hinc et ipsos, quos leges nostrae memorant, Saluios, quamuis et cognomines nostro, et συγχρόνους, ad eamdem gentem Saluiam tuto referre non possumus, veluti Salvivm, Aquitaniae legatum, *l.* 12. *D. de custod. et exhib. reor.* Salvivm Carvm, Cretae procos. *l.* 14. *D. ad SC. Turpill.* Salvivm Aristonem, *l. 6. D. de legat. praest. contr. tab. bon. poss.* Salvivm Marcianvm, *l.* 9. *§.* 4. *D. de poen.* denique Salvivm Valentem, *l.* 7. *§.* 1. *D. de accus. et inscr.* qui omnes sub Traiano, Hadriano, et Antonino Pio floruerunt, adeoque Saluio Iuliano fuere σύγχρονοι. Vnde ne illos quidem Saluios, quorum passim mentionem in marmoribus fieri animaduertimus, hic recensebimus operosius, quum vix vnus aut alter, de quibus suo loco, ad Iulianum nostrum pertinere videatur.

§. V.

§. V.

Ipse tamen fuit auctor illustrissimae prosapiae, quae describitur ex mente *Spartiani* et *Casauboni.*

At ne indiget quidem Saluius Iulianus alienis illis, quae a maioribus petuntur, argumentis, qui abundat propriis, et, si vel maxime homo nouus fuisset, posteris sane vigiliis suis rebusque praeclare gestis multo solidiorem nobilitatem peperit, quam quae in solis maiorum famosis imaginibus consistit. Idque velle existimo Spartianum *in Did. Iul. cap.* 1. dum *iuris prudentiam eum magis nobilem fecisse*, scribit. Quum itaque maiores eius ignoremus, non iniucundum, opinor, fuerit, posteros illius, inter quos et Didius Iulianus fuit, describere, eorumque stemma, quoad eius fieri potuerit, adcuratissimum dare. Equidem non esse confundendum Didium cum Saluio nostro, non est, quod iterum moneamus. Fecit id Grotius *in Flor. sparf. pag.* 87. : sed poenas huius παροράματος, dedit satis diras, dum et ab iis vapulauit, qui nulla ex parte cum Grotio sunt comparandi. Dormitauit tum magnus ille Homerus, quando hoc ei excidit calamo, et inhumanum profecto est, tantillum siue memoriae, siue calami lapsum tot aliis eius meritis non condonare velle. Inter Didii ergo Iuliani maiores fuisse Saluium nostrum, diserte tradidit Spartian. *in Did. cap.* 1. qui totam prosapiam ita describit: DIDIO IVLIANO, *qui post Pertinacem imperium adeptus est, proauus fuit* SALVIVS IVLIANVS, *bis consul, praefectus vrbi, et ICtus, quod magis eum nobilem fecit. Mater* CLARA AEMILIA, *pater* PETRONIVS DIDIVS SEVERVS, *fratres* DIDIVS PROCVLVS *et* NVMIVS ALBINVS, *auunculus* SALVIVS IVLIANVS. Idem deinde vxorem Didii Iuliani memorat MANLIAM SCANTILLAM et filiam DIDIAM CLARAM, desponsam CORNELIO REPENTINO, praefecto vrbi, quam vtramque feminam augustarum cognomine condecorauerat senatus. Inde ergo sequens Didii Iuliani stemma confecit vir doctissimus diligentissimusque, Isaacus Casaubon. *in Not. ad Scriptor. hist. aug. pag.* 110.

§. VI.

Nec non ex sententia Reinesii et Ruperti.

Tale est stemma, quod e Spartiani loco excerpsit doctissimus Casaubonus. Sed acutior in his rebus Thomas. Reines. *Lect. var. lib. III. cap. 2. pag.* 343. veterum lapidum beneficio paullo adcuratius inquisiuit in Didii Iuliani origines, multaque, quae a Spartiano traduntur, emendauit, quaedam etiam suppleuit, isque deinde in plerisque sectatorem habuit συμφιλολογοῦντα suum, Christ. Adamum Rupertum, qui idem schema genealogicum proposuit in *Animaduersion. ad Pompon. Enchirid. de orig. iur. pag.* 215. Rem omnem ob oculos ponet altera haec tabula, quam e Reinesii *Variis* hic repetere iuuabit:

SALVIVS

SALVIVS IVLIANVS, e colonia Hadrumetina, Afer, *Forst. Hist. iur. ciu. Rom. lib. II. cap.* 73. male Mediolano ortum dicens, confundit hunc cum pronepote eius Didio Iuliano, aug. Fuit bis cos. praef. vrbi et IC. *Spart.* Auctor edicti perpetui, *Eutrop.* imperantibus Hadriano, Pio, et DD. fratribus clarus. *Riuall.*

DIDIVS SEVERVS Insuber Mediolanensis.

FILIA. = C. VIBIVS IVVENTIVS VARVS cos. a. v. c. 886.

DIDIVS SEVERVS

SALVIVS IVLIANVS, auunculus Didii Saluii Iuliani Aug. *Spart.* Praefect. praetorio, *Dio.* Exercitibus praefuisse scribitur, *Lamprid.* Occisus a Commodo. *Dio* et *Lamprid.* Hunc cum Saluio Iuliano IC. confundit *Forster. d. l.*

VIBIA SALVIA VARA, *Grut. Inscript. pag.* 459. 2. Clara Aemilia iuxta *Spartianum*, falso. = PETRONIVS DIDIVS SEVERVS

NVMIVS ALBINVS *Spart.* et *Inscr.* Consul. a.v.c.939. Grut. *pag.* 175. 8.

NVMIA VARA *Inscript.*

DIDIVS PROCVLVS, *Spartian.* L. Roscius Iulianus Proculus *Inscript.*

P. DIDIVS SALV. IVLIANVS SEVERVS AVG. nat. a.v.c.890. Vxor. MANLIA SCANTILLA.

FILIVS, cuius pudicitiam tentauit Commodus. Lamprid.

FILIVS, cui a DidioIuliano filia secundum *Spart.* desponsa.

DIDIA VARA Aug. *Spartiano*, Didia Clara, nupta Cornelio Repentino, praefecto vrbi.

Sic plane aliam rationem, qua Didius Iulianus ex Saluio Iuliano descenderit, ostendunt Reinesius et Rupertus. Quum vero Spartianum, scriptorem haud futilem, fere vbique deserant, ipseque Reinesius sibi parum constare videatur, siquidem *eodem Variarum capite pag.* 337. M. Saluium Iulianum, anno sexto ante imperium Commodi consulem, Saluii Iuliani ICti filium, et Didii Iuliani aug. auum maternum fuisse scribit, quum in tabula genealogica eumdem fuisse fingat C. Vibii Iuuentii Vari cos. filium, Saluii Iuliani ICti ex filia nepotem, et Didii Iuliani auunculum: res omnis non adeo expedita videtur, vt in eam non sit paullo adcuratius inquirendum.

§. VII.

Vtriusque stemmatis examen.

Primo itaque nemo dubitat, DIDIVM IVLIANVM, AVG. ex familia illustri ac pecuniosa Mediolani natum esse. Id enim praeter Spartianum, cuius verba iam vidimus, obseruauit etiam Dio Cass. *lib. LXXIII. pag.* 835. vbi eum χρηματιστήν, et Mediolanum, τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα vocat. Praenomen ipsi non fuit *Publio*, vti eum adpellitant Reinesius et Rupertus, sed *Marco*, quod seruant numismata illius imperatoris apud Vaillant. *Num. imp. praest. Tom. I. pag.* 106. *Tom. II. pag.* 206. et Patin. *pag.* 218. Varias autem, quibus ante imperium enituit, dignitates ex singulari marmore eruit Reines. *Inscript. Class. VI. n.* 42. docetque, illum CONSVLAREM, PROCOS. AFRICAE, LEGATVM AVG. PRO PRAETORE PONTI ET BITHYNIAE, PRO PR. GALATIAE, DALMATIAE, BELGICAE, GERMANIAE, AFRICAE ET ACHAIAE, PRAETOREM TVTELAREM, TRIBVNVM LEG. XXII. X. V. STLITIBVS IVDICANDIS, ET SODALEM ANTONIANVM fuisse. Verissimum quoque est, quod tradidit Spartianus, vxorem illi fuisse MANLIAM SCANTILLAM, quippe quo nomine semper in nummis adpellatur. Nec dubium porro esse potest, filiam Didium Iulianum habuisse, et quidem DIDIAM CLARAM, non DIDIAM VARAM, vti eam ex sola coniectura vocare maluit Reinesius. Exstant enim nummi, in eius honorem cusi, in quibus litteris satis claris DIDIA CLARA AVG. vocatur apud Vaillant. *Tom. I. pag.* 108. *et Tom. II. pag.* 209. In quibus nummis et id memorabile est, quod in postica eorum adparet figura muliebris, stolata, stans, et dextra palmam praelongam tenens, sinistra cornu copiae, cum epigraphe: HILAR. TEMPOR. Quemadmodum enim principum liberos per palmarum ramos significari, scribit Artemidorus

rus in *Onirocritic. pag.6.* idemque etiam in nummis liberorum principum ſymbolum occurrere, iam pridem animaduertit Triſtanus *Tom. I. pag.* 480. ita ex ramo illo palmae vnico et praegrandi procul dubio colligendum, vnicam illam fuiſſe Didii Iuliani filiam, et iam adultam, vt credibile ſit, quod refert Spartianus, eam nuptam iam fuiſſe Cornelio Repentino, praefecto vrbi. Denique et in eo rem acu tetigit Spartianus, quod duos fratres tribuit Didio Iuliano, puta Numium Albinum et Didium Proculum. Eoſdem enim reperimus in hoc lapide Brixienſi apud Gruter. *pag.* 459. 2.

HONORI.
POSTVMIAE. P. F.
PAVLLAE.
IVVENTII. SECVND. COS.
VIBIA. L. F. SALVIA. VARIA.
CVM. NVMIIS.
ALBINO. ET. VARIA.
ET. L. ROSCIO. IVLIANI. PACVLO.
SALVIO. IVLIANO. FILIIS.

Ex quo marmore ſimul Reineſius eruit Didii Iuliani ſororem, NVMIAM VARIAM, vel, vti ipſe mauult, VARAM, nec non plena nomina alterius fratris, L. ROSCII DIDII IVLIANI PROCVLI. Ita enim pro PACVLI, nec non pro monſtroſo PAVCVLALIANI, quod apud eumdem Grut. *pag.* 18. 10. occurrit, recte legere videtur Reineſius. At hoc quoque monimentum hic integrum legere iuuabit:

IOVI. O. M.
CONSERVATORI. POSSESSIONVM. ROSCIORVM. PROCVLI. IVLIANI.*
ET. BASSAE FILIORVMQVE. EORVM. EX. VOTO.
ROSCIVS. EVBVLVS. NVTRIT.
ET. PROCVRAT. CVM. ROSCIO.
FIRMO. LIB. PROC. EOR.

*) Ita legendum pro PAVCVLALIANI.

In latere praeſtantiſſimi huius monimenti Fabrettus *Inſcript. cap.* 10. *pag.* 695. notat haec exſtare verba: D. IIII. NON. MART. IVLIANO. II. ET. CHRISTO. COS. vt adeo monimentum hoc poſitum

 ſit

fit A. V. C. 976. erae Dionyfiacae 224. annis circiter triginta post Didii Iuliani imperium, adeoque non ad Didii Iuliani fratrem et fororem, fed ad nepotem et neptem ex fratre pertinere poffit. Ex his ergo quantiuis pretii monimentis patet, primum Rofciorum, nefcio, quorum, facultates hereditate obueniffe Didio Proculo, fratri Didii Iuliani, de iifque ita periclitatos effe eius liberos et heredes, vt Ioui votum fecerint duo procuratores et liberti, fi eas heredibus feruaret: deinde, Proculum illum Proculi filium habuiffe fororem BASSAM, quae aeque, ac ipfe Proculus, et heres Rofciorum, et iam eius aetatis fuerit, vt vterque filios fufceperit. Haec omnia ex marmoribus certa atque expedita funt, adeoque iam certo fcimus, primo vxorem Didii Iuliani fuiffe *Manliam Scantillam*: deinde eum filiam habuiffe vnicam, *Didiam Claram*: tertio illi fratres fuiffe *Numium Albinum*, et *L. Rofcium Didium Iulianum Proculum*: fororem *Numiam Varam*: matrem denique *Vibiam L. F. Saluiam Varam*. Vtrum vero hi fratres ac forores omnes germani, an vterini fuerint, noua eft quaeftio, quam neglexiffe miror doctiffimum Reinefium, quum illa vel maxime ad rem facere videatur. Saue fratres illi ac forores diuerfa nomina aeque ac cognomina ferunt, quod non folent germani. Commune nomen habent *Numius* Albinus et *Numia* Vara: commune etiam *Didius* Proculus, et *Didius Iulianus*, quibus et commune *Iuliani* cognomen eft. Idem tamen Didius Proculus vocatur *Rofcius*, a qua gente Rofcia nomen etiam pro more tulerunt L. Rofcius Eubulus, Nutritor, et Rofcius Firmus, procurator eorum. Itaque perquam verofimile eft, ex eodem patre fuiffe Numios, Albinum et Varam, ex alio Didios, Proculum et Iulianum: priorem tamen per adoptionem vel adrogationem tranfiiffe in aliam familiam, et hinc Rofcii nomen ex adoptione accepiffe. Quamobrem prout in priore marmore Numii, Albinus et Vara, itemque Didii Iulianus et Proculus coniunguntur. Haec ergo omnia non aliter conciliaueris, quam fi matrem Didii Proculi duos habuiffe maritos ponas, vnum Numium, ex quo Numius Albinus, et Numia Varia, alterum Petronium Didium Seuerum, ex quo Didius Proculus Iulianus prodierit, poftea a Rofcio quodam adoptatus: denique et Petronio Didio Seuero duas fuiffe vxores, vnam Aemiliam Claram, ex qua Did. Iulianus, imp. alteram Vibiam Varam, ex qua Didius Proculus Rofcius natus fit. Ita enim et marmoribus cum Spartiano, et res ipfa cum

cum vtrisque praeclare conuenit. Ceterum NVMII ALBINI nobilis fuit posteritas. Quemadmodum enim ipse a. v. c. 958. cum Fulvio Aemiliano; (vid. Gruter. *Inscript. pag.* 115. 1. Boissard. *Antiqu. Rom. part. VI. pag.* 104.) ita filius eius M. Numius Albinus v. c. a. v. c. 998. et iterum anno 1015. Consul ordinarius fuit, quin et praefecturam vrbanam ab anno 1008. per aliquot annos gessit, filiumque habuit Numium Secundum, ceu patet ex monimento, quod ex schedis Langermannianis descripsit Thom. Reines. *Inscript. class. VI. n.* 132.

M. NVMIO. ALBINO. V. C.
QVAESTORI. CANDIDATO.
PRAETORI. VRBANO. COMITI.
DOMESTICO. ORDINIS. PRIMI. ET.
CONSVLIS. ORDINARIO. ITERVM.
NVMIVS SECVNDVS EIVS F.

Ita quidem se habere videtur Didii Iuliani imp. cum Numiis Albinis et Proculis Rosciis cognatio, nec difficile inde reddi posse videtur ratio, cur Vibia Vara in marmore priore omnes hos filios, Spartianus etiam omnes fratres adpellitet, quum tamen Didius Iulianus aliam matrem, Aemiliam nempe Claram, habuerit.

§. VIII.

Iam vt ad maiores Didii Iuliani progrediamur: de patre PETRONIO DIDIO SEVERO, Insubre Mediolanensi, neminem dubitare video. Nouerca eius VIBIA SALVIA VARA, non potuit esse C. Iuuentii Vari cos. filia, ceu suspicatus est Reinesius. Nam in marmore apud Gruterum *pag.* 359. 2. ipsa se vocat L. F. id est, *Lucii* cuiusdam *filiam*, adeoque fratrem quemdam Vibii istius Vari cos. vel alium agnatum patrem habuerit. Matrem autem, AEMILIAM CLARAM, *a Spartiano diserte* SALVII IVLIANI sororem fuisse, vel ideo dubitari non potest, quod Spartianus *cap.* 1. eum vocat Didii Iuliani auunculum. Erat hic filius viri meritis non minus, quam dignitate eximii, M. SALVII IVLIANI, quem Commodus imp. teste Dione *lib. LXXII. pag.* 823. καὶ δημοσίᾳ περιλαμβάνειν, τε καὶ καταφιλεῖν, καὶ πατέρα ὀνομάζειν, *publice amplecti, osculari, ac patrem adpellare* consueuerat. Sed virum hunc consularem fortuna priorum ad praefecturam praetorianam, imperio proximam, euexit, postea vero ita depressit, vt ludibrio eum baberet

Quae Didii Iuliani mater? Quae paterna eiusdem origo?

haberet Commodus et non modo *togatum*, *praesente officio suo*, *in piscinam detruderet*, *nudumque saltare ante concubinas suas iuberet*, *quatientem cymbala et deformato vultu*: Lamprid. *in Commod. cap.* 11. sed et postremo crudeliter occideret. Lamprid. *ibid. cap.* 7. et Dio Cass. *lib. LXXII. pag.* 823. Caussa odii Saluii huius Iuliani filius patri cognominis. quem Commodus, teste Lampridio *in Commod. cap.* 3. *ad impudicitiam frustra tentauit*, *atque exinde Iuliano tetendit insidias.* Accedebat tamen et alia ratio. Filio enim isti M. Saluii Iuliani desponsa fuerat, filia Taruntenii Paterni, ICti et praefecti praetorio. Inde enim *Taruntenius a Commodo insimulatus est coniurationis*, *quum diceret ob hoc promissam Iuliani filio filiam Paterni*, *vt in Iulianum transferretur imperium.* Lamprid. *in Commod. cap.* 4. Quae quum ita sint, omnes Saluii Iuliani, ICti posteri, de quibus hactenus diximus, (Bernardini enim Rutilii somnia, quae *cap.* 71. *vitar. ICt.* de Iuliano, Apostata, imp. ex eadem gente oriundo narrat, iam non moramur,) sequenti schemati includi posse videntur:

SALVIVS

SALVIVS IVLIANVS IC. et edicti perpetui auctor, *Eutrop.* bis consul et praefectus vrbi et IC. *Spart.* floruit sub Hadriano, Pio, M. et Lucio fratribus Augustis. *Riuall.*

M. SALVIVS IVLIANVS, Dioni male Σίλβιος, cos. cum Pisone anno 927. Praefectus praet. occisus a Commodo imp. circa annum 941.

DIDIVS SEVERVS Insuber Mediol.

DIDIVS SEVERVS.

L. VIBIVS VARVS.

NVMIVS = VIBIA SALVIA VARA, de qua Gruter. *pag.* 459. 2. = PETRONIVS DIDIVS SEVERVS = AEMILIA CLARA.

SALVIVS IVLIANVS, cuius pudicitiae insidiatus est Commodus, et cui infelicibus auspiciis desponsata fuerat Tarunteii Paterni, IC. et praefecti praet. filia, de affectato imperio suspectus.

NVMIVS ALBINVS cos. a. v. c. 958.

NVMIA VARA.

M. NVMIVS ALBINVS bis cos. a. v. c. 998. et 1015. praef. vrbi 1009.

NVMIVS SECVNDVS. Reines. *Inscript. class. VI. n.* 132.

L. DIDIVS PROCVLVS ob adoptionem ROSCIVS. Grut. *Inscript. pag.* 459. 2.

PROCVLVS ROSCIVS IVLIANVS, de quo Grut. *p.* 18. 10.

FILII, de quibus idem marmor.

BASSA, de qua marmor apud Grut. *p.* 18. 2.

FILII, quorum in eodem marmore fit mentio.

M. DIDIVS SALVIVS IVLIANVS SEVERVS AVG. natus a. v. c. 890. ad imperium euectus et occisus a. v. c. 945. Vxor MANLIA SCANTILLA.

DIDIA CLARA AVG. destinata Didii Proculi filia, nupta CORNELIO REPENTINO, praefecto vrbi. Spart. *Iulian. cap.* 3.

§. VIIII.

Salu. Iuliani, ICti, nomina.

Sed vt ex diuerticulo hoc, vti opinor, non inamoeno in viam redeamus: iam facile intelligitur, nihil omnino dici posse de ICti nostri parentibus, nihil de maioribus reliquis. Quod commune noster habet cum ICtis tantum non omnibus, qui ab Augusti temporibus floruerunt. Nomen et cognomen certissima sunt, quum non modo in ipso iure nostro passim vtroque cognominetur, sed et eadem apud Spartianum *in Hadr. cap.* 18. *in Iulian. cap.* 1. Eutrop. *lib. VIII. cap.* 9. Hieronym. *in Chronic. ad. annum* 132. aliosque veteres passim expressa legamus. Addunt alii SEVERI cognomen, veluti Bernard. Rutil. *de vitis ICtor. cap.* 66. Io. Bertrand. *de iurisperit. lib. I. cap.* 1. et Grauina *de ortu et progress. iur. ciu.* §. 82. Sed eam caliginem offudisse viris doctis videtur cognomen Didii Iuliani, quod eum a proauo habuisse, perperam existimarunt. Praenomen nostri, nusquam, quod meminerim, exstat, quia illis temporibus id plerumque negligebatur, ceu obseruauit Iac. Perizonius *Animadu. histor. cap.* 3. *pag.* 132. MARCI tamen praenomen Saluio Iuliano tribuit Rupert. c. e. qua fretus auctoritate, nescio, nisi quod eum Onuphrium Panuinium sequutum esse suspicor, quem tamen permulta sibi in condendis fastis consularibus indulsisse, iam a Reinesio *ad Inscript. pag.* 28. obseruatum est. Attamen ea in re fortassis non errauit, quisquis primum cogitauit de hoc praenomine. Nescio enim, an non Saluii nostri Iuliani libertus fuerit, cuius mentio fit in lapide apud Io. Vignolium *in Adpend. Comment. de Columna Antonini Pii, pag.* 341.

M. SALVIO. M. L. SECVNDO.
NVMMVLARIO. DE. CIRCO.
FLAMINIO.
SALVIA. M. L. PHAEDIMAE. PATRONO.
B. M. SVISQVE.

Habemus enim hic Saluium, Marci Saluii libertum, et patronum Saluiae Phaedimae, vbi si Marcus Saluius, M. Saluii Secundi patronus non fuit M. Saluius Otho, potuit esse Saluius Iulianus IC. qui se seruos aliquot in praetura sua vindicta liberasse gloriatur. *l.* 5. *D, de manum. vind.* Sed haec quidem coniectura est, quam ego, ne quis erret, pro certa nemini obtruserim.

§. X.

§. X.

Aetatem, quam ingenio doctrinaque illustrauit Iulianus, ignorare nos non patiuntur cum vetera de eo testimonia, tum fragmenta, quae ex eius libris, tamquam e naufragio seruauit Tribonianus. Vt autem certiora, quoad eius fieri potest, consectemur: nos quidem rationes ita inimus. Supra iam ostendimus, Saluium Iulianum edictum perpetuum iniisse anno erae Dionys. 132. ab v. c. 883. Obseruauimus simul, perquam esse probabile, eum hoc ipso anno praetura functum. Hoc si ponamus, quod sane est verosimillimum, non adeo difficile fuerit, veram IVLIANI aetatem si non ad annos suos redigere, at proxime saltim attingere. Nouimus enim ex Plin. *lib. VII. epist.* 16. tum adhuc religiose obseruatas esse leges annarias, nec temere ab iis discessum, nisi vel ob liberorum numerum, vel principum indulgentia vnus alterue annus remitteretur. Iam praeturae annus legitimus tum erat trigesimus, quem iam in prudentissima illa Maecenatis oratione apud Dionem Cass. *lib. LII. pag.* 479. figi videmus. Quum enim nemini ante annum XXV. rem publicam credi vellet, postea subiungit: ταμιεύσαντές τε καὶ ἀγορανομήσαντες ἢ δημαρχήσαντες στρατηγείτωσαν τριακοντοῦται γενόμενοι: *ii vero, qui quaesturam, aedilitatem, tribunatum plebis gesserint, praetores fiant, exacto anno aetatis trigesimo.* Et plerumque sane tum temporis annis aliquot post praetura fungi coeperunt Romani. Ipse Hadrianus praetor factus est A. V. C. 859. *Surano* bis et *Seruiano* iterum coss. teste Spartiano in *Hadrian. cap.* 3. Tum vero ille annum aetatis agebat XXXII. natus quippe A. V. C. 828. *T. Vespasiano* septimum et *Tito* quintum coss. Sed et paullo ante haec tempora Plinius praeturam, vt ipse *lib. III. epist.* 11. refert, gessit eo anno, quo philosophi a Domitiano ab vrbe submouebantur, id est, ab v. c. 846. *Asprenate* et *Laterano* coss. Quum vero ipse se *lib. VI. epist.* 20. duodeuicesimum aetatis annum habuisse testetur, quum arderet Vesuuius, id est, 831. adeoque natus sit oporteat a. v. c. 813. praetorem illum factum esse patet exacto anno aetatis XXXIIII. Iam ergo si ponas, Iulianum nostrum legitimo anno praetura esse ornatum, id est, anno aetatis circiter tricesimo, (potest enim et aliquanto plures habuisse, veluti tricesimum primum, secundum, tertium, vel quartum,) demtis triginta annis ab a. v. c. 883. quo eum praetorem fuisse coniecimus, natus is fuerit oportet circa

Floruisse illum sub Hadriano.

 annum

annum v. c. 853. erae Dionysiacae 102. vel aliquot annis ante, vel circa Traiani initia vel sub Neruae principatu, vel sub excessum Domitiani Augusti.

§. XI.

Itemque sub Antonino Pio et diuis fratribus.

Quemadmodum itaque sub Hadriano praecipue inclarescere coepit, ita et in Antonini Pii, quin et diuorum fratrum tempora vitam produxit, vt adeo ad iustam saltim senectutem, id est, annum aetatis LXIII. peruenisse videatur. Si enim eum vel primis diuorum fratrum imperii annis decessisse dixeris: eum tunc ex rationibus nostris annos habuisse oportebit LXII. Antonini Pii tempora attigisse Saluium Iulianum, inde probat Io. Bertrandus, quod eius sententiam de SC. Tertulliani interpretatione laudet Vlpianus in *l. 1. D. ad SC. Tertull.* At eo quidem argumento ego non vterer. SCtum enim istud conditum est, non sub Antonino Pio, vt recte iam obseruauit Guil. Grotius *de vit. ICt. lib. II. cap. 6.* sed sub ipso Hadriano, *pr. Inst. de SC. Tertull.* et Cuiacii coniectura, qui in *Not. prior. ad d. §.* Antoninum Pium sub Hadriani nomine delitescere suspicatus est, satis profligata est ab Ant. Schultingio in *Iurispr. vet. anteiustin. pag. 669.* Sed et ex eo, quod Antoninus Pius imp. ad Saluium quemdam rescribit, *l. 1. C. vt in possess. legat.* perperam colligit Bertrandus, eum esse ipsum ICtum nostrum. Plures enim iis temporibus floruisse Saluios, supra ex iure nostro ostendimus, nec quaestio de qua ad imperatorem retulerat Saluius ille, ita comparata est, vt tantus ICtus illa imperatorem fatigare voluisse censendus sit. Multo certius itaque ex *l. 18. D. quod met. causs.* demonstro, Iulianum adhuc sub Pio inter viuos fuisse. In illo enim fragmento laudari animaduertimus rescriptum T. Pii ad Claudium Frontinum. Quumque opus DIGESTORVM, cuius ex libro LXIIII. fragmentum illud depromtum est, vltra nonaginta libros complecteretur, nec quisquam temere de homine negotioso occupatissimoque sibi persuasurus sit, ei libros XXX. reliquos intra pauculos annos, veluti fungos vna nocte natos esse: sequitur sane, vt Iulianus pluribus annis sub Pio vixerit. Id quod et ex eo patet, quod Iulianus in *l. 59. D. sol. matrim.* Caio testimonium denunciat, quem tamen multo post Hadriani imperium, quin, mortuo iam Pio, libros plerosque scripsisse, eo minus negari poterit, quo certius est, Antoninum Pium ab eo vix aliter, quam *diuum*, vocatum.

vocatum *l. 1. D. de statu hom. l. 56. D. de legat. 2. l. 96. D. de legat. 3. l. 90. D. de cond. et dem. l. 63. §. 5. D. ad SC. Trebell.* et non nisi binis locis eum, tamquam viuum, laudat. *l. 11. D. de iurisdict.* et *l. 42. D. de donat. inter vir. et vx.* Vid. Franc. Caroli Conradi *Schediasma singulare de aetate Caii, ICti, in Act. erud. Lips. anni* 1727. *mense Febr.* Fieri itaque non potest, vt Iulianus Caium testem produxerit, nisi ad Antonini Pii saltim tempora peruenisset. Quin superstes diuo Pio fuit Iulianus, siquidem diui fratres, quos vocant, eum AMICVM SVVM adpellant in *l. 17. D. de iure patronat.* quo nomine certe principes non honorabant mortuos, sed viuos, viros nimirum consulares et iuris prudentes, quos in consilio et comitatu habebant: qualis erat ille C. Sentius Seuerus in marmore Mediolanensi, quod protulit Salmas. *ad Spartiani Hadr. cap.* 18.

C. SENTIO.
SEVERO.
QVADRATO.
C. V. COS.
AMICO. ET. COM. AVG. N.

Vixisse ergo Iulianum oportet etiam sub Marco et Lucio imperatoribus, quorum si vel primos tantum annos vidit, aetatem eum produxisse patebit ad annum aetatis sexagesimum tertium, qui fatalis esse solet viris doctis ac prudentissimis.

§. XII.

An *fuerit* μακρόβιος *ille, de quo l. 20. D. de fideicomm. libertat.*

At has rationes nostras, quantumuis vitae Iuliani circumstantiis reliquis quam conuenientissimas, turbare videtur locus insignis Sex. Pomponii, *l. 20. D. de fideic. libertat.* ex quo plerique colligunt, iam tum eo tempore Iulianum septuaginta et octo annorum senem, et in illa aetate tanto vigore animi fuisse, vt se, nihilominus incredibili discendi cupiditate flagrare profiteretur. Talia sane in mentem venerunt Bern. Rutilio *cap. 66.* Bertrando *de iurisper. lib. I. cap. 1.* quin et, quod mireris, Em. Merillio *Obs. III. cap. 19.* et Aegid. Menag. *Amoen. iur. cap. 24.* Et sane in fragmento illo Sex. Pomponius quaedam profert ex Iuliano, et deinde subiicit verba elegantissima: *Nam ego discendi cupiditate, quam solam viuendi rationem in octauum et septuagesimum annum aetatis duxi, memor sum eius sententiae, qui dixisse fertur:* κἂν τὸν ἕτερον πόδα ἐν τῇ σορῷ ἔχω, προσμαθεῖν τι βουλοίμην. *Etsi alterum pedem in tumulo haberem: non pigeret:*

ret aliquid addiſcere. Sed verba iſta ad Iulianum nihil attinere, facile intelligent omnes, qui fragmentum illud expenderint paullo adcuratius. Eſt illud ex *libro VII. Epiſtolarum* Sex. Pomponii: in quibus quaeſtiones iuris, a conſultore ſibi propoſitas, paucis ſoluit Pomponius, quemadmodum Reſponſa veterum ICtorum ad facti potius quaeſtiones pertinuiſſe, obſeruant Iac. Cuiac. *ad African. Tract. I.* et Eu. Otto in *Papinian. cap.* 12. *§.* 1. 2. Vtrobique quaeſtiones propoſitas breuiter ex iure conſtituto decidebant, ac veluti oracula quaedam fundebant, non adductis argumentis, niſi ea diſerte poſtularent conſultores, quale quid poſtulari animaduertimus in *l.* 26. *D. de liberat. leg.* vbi conſultor: PLENIVS *rogo, quae ad haec ſpectant, attingas.* Seruaſſe eam methodum et Sex. Pomponium, perſpicue patet ex *l.* 50. *D. de min.* vbi integra eius epiſtola ſupereſt. In ea Inius Diophantus praemiſſa ſalute proponit ſpeciem: minorem viginti quinque annis nouandi animo interceſſiſſe pro eo, qui temporali actione teneretur, tum, quum adhuc decem ſupereſſent dies, et poſtea reſtitutum eſſe in integrum. Poſtea quaeſtionem format: vtrum reſtitutio, quae creditori aduerſus priorem debitorem danda ſit, decem dierum ſit, an plenior? Subiicit conſultor, quid ipſe exiſtimet, ſe nimirum didiciſſe ex tempore in integrum reſtitutionis tantumdem temporis praeſtandum, quantum ſupereſſet. Diffiſus tamen iudicio ſuo ſtatim addit: *tu, quid de eo putes, velim reſcribas.* Sequitur demum ſubnotatio Sex. Pomponii breuis: *ſine dubio, quod de temporali actione, in qua interceſſit minor, ſenſiſti, puto verius eſſe, ideoque et pignus, quod dederat prior debitor, manet obligatum.* Tales erant Pomponii *Epiſtolae* omnes, in quibus plerumque conſultor rem fuſius explicabat, quam ICtus, qui reſpondebat, ceu patebit ex *l.* 3. *D. quib. ad libert. prou. non lic. l.* 35. *D. de iur. fiſc. l.* 42. *D. de iureiur. l.* 61. *D. de admin. et peric. tut.* Immo et eiuſdem generis fuiſſe nouimus *Epiſtolas* Proculi, *l.* 13. *D. de ſeruit. praed. vrb. l.* 69. *D. de hered. inſt. l.* 55. *D. de adqu. rer. dom. l.* 113. *D. de verb. oblig.* nec non Priſci Iauoleni, *l.* 33. *D. de reb. credit. l.* 23. *D. de adquir. poſſeſſ. l.* 28. *D. de reb. auct. iud. poſſid.* Iam ſi ponas eiuſdem methodi tenacem fuiſſe Pomponium in *l.* 20. *D. de fideic. libert.* facile deprehendes, ſententiam illam de ſenectute cum incredibili diſcendi cupiditate coniuncta non eſſe Iuliani, ſed conſultoris. Proponit hic locum Iuliani de ſeruo, cui

ex

ex fideicommiſſo competat libertas modo ab eo, qui hereditatem ex SC. Trebelliano reſtituerit, modo ab ipſo fideicommiſſario, poſſidente manumittendum. Subiungit quaeſtionem: *an haec vera putes? Nam ego diſcendi cupiditate, quam ſolam viuendi rationem optimam in octauum et ſexageſimum annum aetatis duxi, memor ſum eius ſententiae, qui dixiſſe fertur:* κἂν τὸν ἕτερον πόδα ἐν τῇ σορῷ ἔχω, προσμαθεῖν τι βουλοίμην. Tum demum ſequitur breue hoc Sex. Pomponii reſponſum: *belliſſime Ariſto et Octauenus putabant, hunc ſeruum, de quo quaereretur, fideicommiſſae hereditatis non eſſe, quia teſtator, rogando heredem, vt eum manumitteret, non videatur de eo reſtituendo ſenſiſſe. Si tamen per errorem ab herede datus fuerit, ea dicenda ſunt, quae Iulianus ſcribit.* Ex his ergo luculenter patet, non Iuliani eſſe illa verba de ſenectute diſcendique cupiditate, ac ne Pomponii quidem ipſius, de quo Dionyſius Gothofredus ad marginem notauerat: *Pomponius ad octauum et ſeptuageſimum annum aetatis peruenit*; ſed conſultoris, neſcio, cuius, qui ſenilem profeſſus curioſitatem, hanc veteris philoſophi, Solonis puta, vt Scipio Gentilis *Parerg. cap.* 21. oſtendit, elegantem ſententiam adduxit: id quod errantes docere poterat Anton. Auguſtin. *Emendat. lib.* 1. *cap.* 8. ſi mens non laeua fuiſſet.

§. XIII.

Iuuenem IVLIANVM elegantiorum artium ſtudiis ingenium ad Studia
maiora diligenter praeparaſſe, ipſa eius opera ſatis ſuperque pro- Salu. Iu-
bant, in quorum fragmentis vbique adparent doctrinae ſolidioris liani phi-
veſtigia: nec quiſquam fortaſſis hodie ſuffragabitur Em. Meril- lologica.
lio, ſera demum aetate eum litteras attingere coepiſſe, exiſtimanti, *Obſ. lib. III. cap.* 19. lapſo in hunc errorem ob eamdem *l.* 20. *D. de fideicomm.* quam ſuperiore paragrapho explicauimus. Non imperitus ille fuit Graecae linguae, quamuis religioni ſibi duxerit, Graeca ſine neceſſitate immiſcere Latinis, et hinc rarius eiuſmodi lacinias adfuiſſe videatur libris ſuis. Pauciſſima ſane Graeca occurrunt in eius fragmentis, ac fere tantum τεχνικὰ, vel alioquin ciuitate Latina donata, veluti ἐν πλάτει, *l.* 13. *D. de ſolut.* ἀναφορικῶς, *l.* 8. *D. de ſuis et legit. hered.* σωρείτης, *l.* 65. *D. de reg. iur.* tutor ἀνεκλόγιστος *l.* 5. §. 7. *D. de adm. et peric. tut.* Legit tamen Ariſtotelem, eique teſtimonium denunciauit in *l.* 36. *D. de ſolut.* Eſt etiam, vbi Graeciſmum redolet eius Latinitas, vt facile deprehendas, illum haec recentem a Graecorum lectione ſcripſiſſe. In *l.* 3. *D. de dote praeleg.* ait: *qui ita legat vxori*

xori suae: TITIAE AMPLIVS, QVAM DOTEM, AVREOS HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE: *manifestus est, dotem quoque relegasse.* Vbi sine ratione quidam in dubium vocant lectionem Florentinam, et pro *manifestus* rescribi iubent *manifestum.* Est enim vere Graeca loquutio, quali et Vlpianus bis vtitur in *l.* 22. *§.* 8. *D. solut. matr.* vbi de viro vxorem furiosam negligente: *Spernit*, inquit, *infelicitatem vxoris, et non ad eam flectitur, nullamque ei competentem curam inferre,* MANIFESTISSIMVS *est.* Et paucis interiectis: *sin vero dotem ita dissipare* MANIFESTVS *est.* Idem Graecismus et aliis eorum temporum scriptoribus perquam familiaris est. Tacitus *Annal. lib. II. cap.* 57. *atrox et dissentire* MANIFESTVS. Et *Histor. lib. I. cap.* 53. *mox* COMPERTVM *publicam pecuniam auertisse, vt peculatorem flagitari iussit.* Auctor *dialogi de causs. corrupt. eloqu. cap.* 16. *Aprum enim solere dissentire, et tu paullo ante dixisti, et ipse satis* MANIFESTVS *est iamdudum, in contrarium accingi.* Alioquin Latina Iuliani oratio pura est, nec adfectata tamen aut turgida, vel abrupta breuitate praeceps, qualem ea aetate adfectabant quam plurimi. Frustra ergo in eius Latinitate quaesiueris phaleras, quales et scriptiones iuridicae non admittunt, at Latinitatem vbique inuenies non modo castam, sed et aliquando tersam, adeo vt Laurentius Valla et reliqui Latinitatis ICtorum censores emissitiis illis oculis suis nihil in Iuliani fragmentis repererint, quod, tametsi ab illis reprehensum, non optimorum scriptorum auctoritate atque exemplo tueri possis. Dixit *l.* 6. *§.* 6. *D. de negot. gest.* CONTEMPLATIONE EIVS, quod non ferunt teretes istorum criticorum aures. Et tamen id ferre tenentur in Iustino *Histor. lib. VII. cap.* 5. *lib. VIII. cap.* 3. et Quinctiliano *Declam. III. pag.* 40. *et Decl. V. extr.* quae loca Car. Andr. Dukerus *de Latin. vet. ICtor. pag.* 319. adduxit. ENIM sine vllo praeposito vsus est Iulianus, si vera est lectio Florentina, in *l.* 17. *quib. mod. vsusfruct. vel vsus amitt.* Sed si fingamus etiam veram esse: non ideo crucem illico parandam putauerim Iuliano, quum et Ciceronem, Plautum, Terentium ita loquutos esse iam pridem docuerint Taubmannus ad Plaut. *Epidic. V.* 2. *v.* 36. et Gronou. *ad Liu. lib. XXXIIII. cap.* 32. Leuicula sunt, quae obelisco notant, reliqua omnia, veluti, quod aliquando LIBERTINVM dixerit pro *liberto*, *l.* 20. *§.* 4. *D. de bon. libert.* PENVM pro *penus* vel *penu*, *l.* 19. *D. quand. dies leg.* NIHILOMINVS pro *nihilomagis. l.* 106. *D. de condit. et demonstr.* Quis enim primo fide sua credere

credere nos iubebit, haec omnia esse a Iuliani manu, ac non librarios potius hic aliquid deliquisse? deinde, quis ignorat, de terminatione, genere, ac flexione vocabuli *penus* ne inter veteres quidem grammaticos conuenisse? Sane illam ipsam formam, quam improbant in Iuliano, diserte probant Sosipater et Cledonius apud Vossium *de analogia lib. II. cap.* 20. Denique diserte notarunt Priscianus *lib. XVIII. pag.* 1196. et Nonius *cap.* 12. *n.* 46. *et* 54. duas abnutiuas apud veteres Latinos aeque, ac apud Graecos, fortius negare, ac proinde *nihilominus* saepe occurrere pro *non*, vel *non magis*. Locum Flori *lib. III. cap.* 17. eam in rem adduxit laudatus Duker. *de Lat. vet. ICtor. pag.* 366. Alium ex Ouidio addit Freinshemius *in Indice Flori*, voce *negationes duae:*

Quod si NVLLA *tibi* NON *sit legisse voluptas.*

sed quem me legere non memini. In iure tamen nostro hunc quoque Graecismum frequentissimum esse, patet ex *l.* 7. *§.* 2. *D. pro emtor. l.* 2. *§.* 1. *D. de vi bon. rapt. l.* 13. *§.* 11. *C. de iudic. l.* 56. *C. de decurion. l.* 1. *C. qui dar. tut. poss.* idque iam pridem obseruarunt Cuiac. in Comment. *ad l.* 7. *Dig. pro emtore*, et Iac. Gothofred. *ad Cod. Theodos. tom. IIII. pag.* 522. Quam Cuiacii obseruationem licet suo more euertere conetur Io. Robertus *lection. recept. lib. II. cap.* 29. non magis tamen iusta est illa censura, quam alia Laur. Vallae et reliquorum, qui tamquam barbarum proscribunt GENITVR, quo Iulianum *l.* 13. §. *vlt. D. de reb. dub.* vsum esse, pro *gignitur*, obseruant. At non Iuliani fuit illa loquutio, sed testatoris formula, quam immutare et verbis magis Latinis eloqui, integrum non erat ICto. Ipse, dum in illo fragmento formulam testatoris attingit ac interpretatur, ab omni sorde abstinet, sensumque multo purius ita eloquitur: SIVE FILIVS, SIVE FILIA NATI EI FVERINT. Denique vel maxime quibusdam bilem mouet illud ADFLIGERE CVI PRETIVM, pro *damnare ad pretium restituendum*, quo vsus est Iulianus in *l.* 30. *D. de negot. gest.* Sed quidam codices manuscripti ibi habent INFLIGERE, quo recepto, phrasis ista non barbara, sed analogiae consentanea est, et *pretium alicui infligi* non minus recte dicitur, quam *infligi vsurae* pro condemnari in vsuras, qua loquutione vsi sunt Vlpianus *l.* 3. §. 4. *D. vbi pupill. mor. vel educ.* et Paullus *l.* 11. *pr. et l.* 17. *§.* 3. *D. de vsur.* ex quibus exem-

plis colligas, forenſen fuiſſe eam loquutionem, adeoque ICto; qualis fuit Iulianus, minime exprobrandam. Satis ergo patet, et Latinas litteras ſtudio laudabili excoluiſſe Iulianum, et ne lynceos quidem oculos quidquam ſtribiliginis in caſtiſſimo auctore deprehendiſſe. Potius adfirmare nobis licebit, multa, quae ad reconditas litteras pertinent, hodie ignorare criticos praeſtantiſſimos, quae doceri a Iuliano noſtro poterant, niſi eum lectu indignum, neſcio qua praeiudicata opinione, iudicaſſent. Exemplo vt rem illuſtremus, notum eſt, quam crucem criticis plerisque etiam primi ordinis fixerint notae temporis A. D. III. KAL. quippe quas Rhenanus coniunctim legi iubet *ad III. Kalend.* alii recte quidem exponunt, ANTE DIEM III. KAL. quia et in Graecis monumentis eſt ΠΡΟ Γ. ΚΑΛ. et apud Plutarchum πρὸ ἕνδεκα καλανδῶν Μαΐων: ſed illud tamen idem eſſe putant, ac *pridie*, quos ſuauiter ridet Noriſius *ad Cenotaph. Piſan. diſſ. II. pag.* 342. *ſequ.* docetque non ſine adparatu, idem veteribus fuiſſe D. III. KAL. et A. D. III. KAL. Rem omnem conficere potuiſſet Iulianus, qui in *l.* 56. *§.* 5. *D. de verbor. obligat. qui ita*, inquit, *ſtipulatur:* ANTE KALENDAS PROXIMAS DARI SPONDES? *nihil differt ab eo, qui Kalendis dari ſtipulatur.* Omitto alia, quae pleniore manu fererem, niſi me non iam ex inſtituto, ſed veluti obiter Saluii Iuliani vitam condere meminiſſem.

§. XIIII.

Peritia antiquitatum Romanarum.

Non minus deinde quaedam hinc inde ſeſe produnt antiquitatis veſtigia. Adhuc enim tum inter ICti laudes illa haud poſtrema erat, quam T. Ariſtoni ſuo tribuit Plinius *lib. I. epiſt.* 22. *quam peritus ille et priuati iuris et publici? quantum rerum, quantum exemplorum, quantum antiquitatis tenet?* Antiquum ſane leges ferendi ritum eleganter attingit Iulianus in *l.* 32. *D. de legib.* redditurus rationem, cur inueterata conſuetudo pro lege cuſtodiatur, et tacito conſenſu omnium per deſuetudinem abrogetur. *Nam quum ipſae*, inquit, *leges nulla alia ex cauſſa nos teneant, quam quod iudicio populi receptae ſunt: merito et quae ſine vllo ſcripto populus probauit, tenebunt omnes. Nam quid intereſt, ſuffragio populus voluntatem ſuam declaret, an rebus ipſis et factis?* Non amplius profecto populus vel centuriatim vel tributim ſuffragia ferebat, quum haec ſcriberet Iulianus. Iam pridem teſte Tacito *Annal. lib. I. cap.* 15. comitia e campo in curiam tranſtulerat Tiberius, adeoque pleraque a ſenatu conſtituebantur,

bantur, qui tum non amplius ambigebatur ius facere poſſe. *l.* 9. *D. de legib.* Quin tantum abeſt, vt ſub Hadriano vlla poteſtas νομοθετικὴ penes populum ſuperfuerit, vt ipſe ille princeps iam coeperit inconſulto ſenatu, per ſola edicta, quod placeret, ſancire, et vetus illud ius fere quotidie nouis reſcriptis emendare. Et tamen Iulianus et conſuetudinis ſeu iuris non ſcripti auctoritatem a tacito populi ſuffragio; iuris ſcripti ab expreſſo arceſſit, perinde ac ſi iis vixiſſet temporibus, quibus et pontes in campo Martio, et diribitores, et tabulas ciſtaſque videre, vel audire potuerit rogationem conſulis: VELITIS IVBEATIS QVIRITES. Sed latet hic ſimulacrum libertatis, quo populus aliquamdiu deludebatur a principibus, quorum intererat, ſeruire ciues, et tamen ſe credere liberrimos. Perſuaſerant enim illis, quidquid a principe vel conſilio ſenatus, vel inconſulto illo, fieret, id omne fieri a populo, quia populus ei et in eum omne ſuum imperium et poteſtatem contulerit, *l.* 1. *pr. D. de conſtit. princ.* Quin quamuis numquam de ferenda lege in commune conſulerent imperatores Romani, ſed ſaepe Hadrianus Britanniam, Aegyptum, Libyam, et Orientem peruagatus, epiſtolis Romam miſſis, quid fieri vellet, praeciperet, talem tamen principis epiſtolam credendam eſſe πόλεως συνθήκην κοινὴν, *communem rei publicae ſponſionem*, quemadmodum adhuc philoſophantur Papinianus et Marcianus in *l.* 1. *et l.* 2. *D. de legib.* principem enim referre totum populum, eius conſenſum eſſe conſenſum totius rei publicae, καὶ ἐκεῖ τε τὴν ῥώμην, ὅπυ πότ' ἂν τὸν βασιλέα εἶναι: *et Romam ibi eſſe, vbi ſit imperator.* Herodian. *lib. I. cap.* 6. Eiuſdem generis eſt fragmentum Iuliani in *l.* 5. *D. de manum. vind.* vbi ſoluta prius quaeſtione, an, qui conſilium praebeat, poſſit apud ſe manumittere; ſtatim addit: *ſe et in praetura, et in conſulatu ſuo, quoſdam ex ſeruis ſuis vindicta liberaſſe, et quibuſdam praetoribus conſulentibus ſe idem ſuaſiſſe.* Vere ea in re morem maiorum ſequutus eſt Iulianus. Ex quo enim primus conſul Iunius Brutus Vindicium ſeruum, coniurationis indicem, per vindictam manumiſerat, inualuerat, vt et conſules et praetores, quando primum procedebant, a manumiſſione magiſtratum auſpicarentur, quum boni ominis cauſſa, tum vt factum iſtud Bruti apud poſteros quoque nulla deleret obliuio. Docuit nos illum ritum ex inſtituto Petr. Faber tum *in Comment. ad tit. de orig. iur. pag.* 193. tum *in Semeſtr. lib. II.* cap.

cap. 20. *pag.* 269. *sequ.* adduxitque eam in rem locos egregios Libanii, Claudiani, Mamertini, Cassiodori, Sidonii Apollinaris, vt dubitari non liceat, sollemnem illam manumissionem saltim saeculo quarto et sequentibus quotannis fieri consueuisse. Sed longe antiquiorem esse ritum, vel eo posse demonstrari putat Faber, quod Vlpianus toto *libro II. de officio consulis*, fere de nulla alia re, quam de manumissionibus egerit, et vnica, quae a Triboniano sub isto titulo posita est, lex non nisi de manumissionibus agat. Nemo ergo non videt, Iulianum morem illum veterem in consulatu et praetura sua reuocasse in vsum, quumque forte deessent domini, qui seruos suos manumitti vellent, neque quisquam alienum seruum manumittendo ad libertatem perducere posset: *l.* 4. *C. de iis, qui a non dom.* suos apud se manumittere, quam sollemnitatem illam negligere maluisse, non modo praeceptoris exemplo commonitum, sed et probe gnarum ex iuris principiis, manumissionem esse legis actionem, adeoque ipsum magistratum eam apud se ipsum explicare posse, non secus ac emancipationem, adoptionem, actusque similes. *l.* 3. *l.* 4. *D. de adopt. et emancip. l.* 2. *D. de offic. praet. l. vn.* §. 2. *D. de offic. consul.* Ita porro in memoriam reuocat Iulianus *archimimos*, *l.* 25. *D. de oper. libert.* quorum et Suetonius in *Vespas. cap.* 19. et Scholiastes Horatii *ad Serm. l.* 6. meminit, quosque Theod. Marcilius in *not. ad Sueton.* interpretatur praefectos pantomimorum, qualis apud Gruter. *pag.* 1089.

L. ACILIVS L. F. POMPT. EVTYCHES
NOBILIS ARCHIMIMVS COMMVN. MIMOR.
ADLECTVS. DIVRNVS PARASITVS
APOLL. TRAGICO
COMICVS PRIMVS SVI TEMPORIS
ET OMNIBVS
CORPORIBVS AD SCAENAM HONOR.
DECVRIO BOVILLIS
QVEM PRIMVM OMNIVM ADLECTI
PATREM ADPELLARVNT.

cui *adlecti scaenicorum aere collato ob munera et pietatem ipsius erga se* insigne monimentum dedicarunt, simul propriae insaniae monimentum aere perennius ad posteritatem futurum. Cui stolido homini etiam iungere poteris alteram aeque stolidam, apud eumdem Gruter. *pag.* 330. 4. FABIAM M. ET Ɔ. L. ARETEN, ARCHI-

chimimam temporis svi primam divrnam. Ex quo Iuliani loco ſimul colligi poteſt, quid in poſtrema inſcriptione ſit *diurna archimima*, et in priore *diurnus paraſitus?* Nempe illa fuit liberta, quae diurnas patrono operas tamquam archimima praeſtabat; ſiquidem operae libertorum diurnum erant officium, *l.* 1. *l.* 3. *D. de oper. libert.* quamuis alioquin noctu plerumque in ſcenam prodirent mimi. Et hinc in ſuperiore etiam inſcriptione divrnvs parasitvs erit, qui has diurnas operas debebat patrono, vt illum prandentem arte ſua et ſcurrilitate oblectaret, ollaſque in capite ſuo confringi pateretur: coenae vero adeſſe non cogeretur. Sed iam non licet omnia eius generis conſectari, quum ſufficiat quaedam eius rei ſpecimina dediſſe.

§. XV.

Progredimur ad philoſophiam, ſine qua nemo temere ICti nomen cum laude tuebitur. Falluntur enim, quotquot philoſophiae parum debere iuris prudentiam, vel inde colligunt, quod ſero philoſophari coeperint Romani, quum iam pridem XII. tabulae, fons vniuerſi publici priuatique iuris, nec non interpretatio prudentum, formulaeque iudiciorum Romae viguiſſent. Nam quis dixerit a Scipionis temporibus, quibus Panaetius philoſophiam docere Romae coepiſſe dicitur, nihil noui iuris amplius eſſe conſtitutum? Deinde quis, poſitis legibus, et aliquot veterum interpretamentis, nec non iudiciorum formulis, nullas amplius ICtorum partes in locupletanda iuris prudentia fuiſſe ſtatuerit? Sane quum, Iuliano noſtro obſeruante, non ita ſcribi poſſint leges et SCta, vt omnes caſus, omneſque articuli illis ſigillatim comprehendantur: ex his ſane, quae primo fuerant conſtituta, interpretatione certi quid conſtituendum erat. *l.* 10. *l.* 11. *l.* 12. *D. de legib.* Ea in interpretatione plerumque praeſtruebant communia quaedam principia moralia, ex quibus concluſiones pleraſque, legibus non comprehenſas, deriuarunt ICti, et diuerſiſſimas quidem, prout huic illiue ſectae ſeſe addixiſſent. Certe id quidem vſquequaque verum eſt, ICtos Stoicorum παράδοξας θέσεις, quae vt a reliquorum philoſophorum ſententiis, ſic ab vſu ciuili remotae fuerint, plane neglexiſſe. Cicero enim *in prooem. Paradox. cap.* 1. animaduertit: *Catonem, quum in ſenatu ſententiam diceret, ſaepe locos graues ex philoſophia tractaſſe, abhorrentes ab hoc vſu forenſi et publico, ſed dicendo tamen conſequutum, vt illa etiam populo probabilia viderentur.* Quin addit,

Eiuſdem philoſophia.

se quoque illa ipsa, quae vix in gymnasiis et otio Stoici probant, ludentem coniecisse in communes locos, quae, quia sint admirabilia, contraque opinionem omnium, ab ipsis etiam παράδοξα adpellentur, et tentare voluisse, possentne proferri in lucem, id est, IN FORVM, *et ita dici, vt probarentur.* Quod vero tentarunt Cato et Cicero, qui saepe subtilissimas iuris quaestiones in foro enodarunt: an neglexisse id putemus Rufos, Tuberones, Brutos, in ipsa stoa veluti enutritos, et philosophiam illam lingua, calamo, moribus exprimentes? Et quid, quaeso, opus est verbis, vbi ipsa adsunt rerum argumenta? Scribit Paulus: *si metu coactus adii hereditatem, puto me heredem effici, quia quamuis si liberum esset, noluissem: tamen coactus volui. l.*21. §.1. *D. quod met. causs.* Idem omnes veteres ICtos sensisse, tam certum est, quam quod certissimum. Neque enim opus fuisset praetoris beneficio, si voluntatem, vi metuque extortam, non esse voluntatem existimassent. Et tamen quid aliud hoc est, quam notissimum Stoicorum paradoxon: sapientem nihil metuere, ad nihil cogi, stolidumque adeo censendum, qui metu perturbatus quid egerit, ac proinde indignum, qui fructum ex stultitia sua capiat. Talia innumera in iure nostro occurrunt, vt lucem meridie esse videantur negare, qui philosophiae, praeter notiones generales, nec non grammaticam et dialecticam, quidquam debere iurisprudentiam, negare non verentur.

§. XVI.

Varia scientiae philosophicae specimina.

Et philosophiae quidem non expertem fuisse Iulianum nostrum, et dialecticam in primis penitus imbibisse, vel inde patet, quod in *l.* 65. *D. de regul. iur.* mentionem facit celeberrimae illius vel ratiocinationis vel cauillationis, quam Graeci σωρίτην adpellant, eamque ita describit, *quod ab euidenter veris per breuissimas mutationes disputatio ad ea, quae euidenter falsa sunt, perducatur.* Quam definitionem Iuliano sublegit Vlpianus in *l.* 177. *D. de verbor. signif.* quippe multo adcuratiorem atque euidentiorem, quam illa Cornuti, scholiastae Persii, *ad Sat. VI. v.* 80. *Chrysippus, philosophus Stoicus, syllogismum σωρίτην posuit et vocauit, quem per adiectionem et detractionem ex acerui frumentarii similitudine ostendit:* quamuis similem fere habeat Cicero *Acad. quaest. lib. IIII. cap.* 16. Equidem non ideo laudandus est Iulianus, quod illud cauillandi genus perspectum

ctum habuit, multoque minus laude aliqua dignus videretur, si illo delectatus sit, vti permulti Stoici, quorum *nodos veternosissimi artificii* Seneca *Epist.* 82. *vitiosissimum argumentorum genus* Cicero *Acad. quaest. l. c. aceruos* Persius *Sat. VI. v.* 80. perstringunt. Sed illud cordati hominis argumentum est, quod homines his insidiosis interrogationibus parum adsuetos aduersus aliorum captiones praemuniuit, vt vere hic de eo repeti possint illa Persii:

Inuentus Chrysippe tui finitor acerui.

Nimirum soritica illa cauillatione id agebant sophistae, vt quaestiones ex quaestionibus nectendo, ex earumque solutione nouum quid adsumendo, respondentes, nihil tale suspicatos, ad absurdum perducerent; tale est exemplum apud Diogen. Laërt. *lib. VII. segm.* 82. quamuis ibi perperam tamquam exemplum ἐγκεκαλυμμένου proponatur: Οὐχὶ τὰ μὲν δύο ὀλίγα ἐστίν; οὐχὶ δὲ καὶ τὰ τρία; οὐχὶ δὲ καὶ ταῦτα μέν; οὐχὶ δὲ καὶ τὰ τέσσαρα, καὶ οὕτω μέχρι τῶν δέκα· τὰ δὲ δύο ὀλίγα ἐστί, καὶ τὰ δέκα ἄρα: *nonne pauca duo sunt? nonne etiam tria? non ista quidem? nonne autem et quatuor, atque ita vsque ad decem? Duo autem pauca sunt, et decem igitur.* Quum vero et in iure ad interrogatiunculas omnia redirent, quoties acceptilatione, maxime Aquilliana, tollenda erat obligatio, adeoque subesset periculum, ne stipulator, qui acceptum rogabat, spondentem in errorem induceret caperetque turpiter: ipse eo remedio vsurus monet, quam captiosa sit illa σωρίτης, quantoque ἡσυχιασμοῦ opus sit ad fugiendos interrogatiuncularum laqueos. Hanc enim veram esse fragmenti istius speciem, et de acceptilatione libro Digestorum LIIII. disseruisse Iulianum, adcurate, vt solet, demonstrauit Iac. Gothofredus in *Comment. ad regul. iur. pag.* 269. *sequ.* Ex eadem arte Iulianus didicerat tot regulas interpretandi, quales in *l.* 15. *D. de legib. l.* 64. *l.* 67. *D. de regul. iur.* et alibi passim, tamquam gemmulae quaedam micant. Denique arte hac praemunitus tam praeclare argumentatur, vt nesciam, an aeque solidas decisionum suarum rationes vllus veterum ICtorum dederit, ac Iulianus. Sane modo a pari, vt in *l.* 32. §. 1. *D. de legib. l.* 49. §. 2. *D. de recept. et qui arbitr. recep. l.* 6. *D. quib. mod. vsusfruct. vel vs. amitt. l.* 32. *D. de seruit. praedior. vrban.* modo a contrario, vt *l.* 32. §. 1. *D. de legib. l.* 25. *D. de seruit. praed.*

praed. rustic. modo a genere ad speciem, vt in *l.* 26. *D de statu homin.* ab antecedente ad consequens, vt in *l.* 27. *D. de adopt. et emanc.* ab effectu ad caussam, *l.* 25. *D. de iudic. l.* 27. *D. eod. l.* 74. *§.* 2. *l.* 75. *D. eod. tit.* a toto ad partem, *l.* 34. *§. vlt. D. de vsufr.* a maiore ad minus, *l.* 3. *D. si vsufr. pet.* a fine, *l.* 4. *D. eod. tit. l.* 19. *D. de reb. cred.* a definitione, *l.* 42. *D. ad leg. Aquill. l.* 40. *D. de noxal. action.* a caussa ad effectum, *l.* 51. *D. ad leg. Aquill.* ab absurdo, *l. ead.* Physicam Iuliani obseruationem iam supra vidimus ex *l.* 36. *D. de solution.* Nempe quum ibi inciderit in quaestionem, quam partem totius debiti petiti suam faciat filius eius, qui vxorem praegnantem reliquit? ad Vrseii Ferocis decisionem notauit: *verius est, me eam partem perdidisse, pro qua heres fuissem, antequam certum fuisset, neminem nasci, aut quartam partem, quia tres nasci potuerunt, aut sextam, quia quinque.* Quumque non defuturos praeuideret, qui irrideant hanc decisionem, nec putent fieri posse, vt tot liberi vno partu fundantur: addidit, et auctoritate physicorum, et illa rerum magistra, experientia, constare quinque posse nasci: *nam et Aristotelem scripsisse, quinque nasci posse, quia vuluae mulierum totidem receptacula habere possint, et esse mulierem Romae Alexandrinam ab Aegypto, quae quinque simul pepererit, et tum habuerit incolumes, idque et in Aegypto adfirmatum sibi esse.* Locum Aristotelis de quinque vuluae receptaculis hodie non exstare, plerique obseruant: quin eum sententiam illam, quam Iulianus illi tribuit, διὰ τῶν πλείω γίνεσθαι διὰ τὸ τόπων πλῆθος καὶ τὰς κοτυληδόνας, ἐυχ ἐν ὕσας, *quod multi generentur, pro numero locorum et acetabulorum, quae vnum non sunt*, explodere, eamque ἐυδὲν εἶναι, *nihili esse*, putare ex *lib. IIII. de gener. animal. cap.* 4. animaduertimus. Nec *lib. VII. Histor. anim. cap.* 4. vbi de numeroso foetu humano ex instituto agit, de quinque istis vteri receptaculis quidquam legimus. Sed non est verisimile, Iulianum perperam citare Aristotelem, virum honestissimum, et multa scripsit philosophus, quae ad nos non peruenerunt, ceu videre est apud Fabric. *Biblioth. Graec. lib. III. cap.* 7. *pag.* 185. inter quae etiam sunt ἀνατομῶν libri octo, et ἐκλογαὶ ἀνατομῶν ά, quorum meminit Diogen. Laërt. *lib. V. segm.* 25. in quibus forte talia lecta fuerint. Certe integrum fragmentorum Aristotelicorum, a Cicerone, Strabone, Plutarcho, Gellio, Galeno, Athenaeo, Sexto Empirico

pirico, aliisque seruatorum aceruum cumulauit Franc. Patricius *Discurs. Peripatet. tom. I. lib. VII. pag.* 74. *seqq.* quorum hodie nullum in operibus philosophi illius superest vestigium. Denique non ideo sibi parum constitit Aristoteles, si vno loco adfirmauit, nasci posse quinque, quia totidem sint vteri receptacula, et tamen alibi illam receptaculorum multitudinem caussam partus multiplicis negauit. Fieri enim potest, vt in aedibus, quia plura sunt cubicula, plures habitent, et tamen amplitudo illa non semper caussa est, cur multis locentur, quod illi satis animaduertunt, qui ab eo, quod est ἐκ τῶν δυνάτων, non colligendum esse, rem vere exsistere, prudenter monent. Alia circa hunc locum nasci potest quaestio, puta an vera sint illa, quae de quinque vteri receptaculis vel cellulis obseruasse Aristotelem, Iulianus testatur? Quod vereor, ne plerique, qui nostris temporibus per sectionem in minutissimarum corporis humani partium conformationem oculis emissitiis inquisiuerunt, negaturi sint. Certiora sunt, quae de muliere Alexandrina quinque vno partu Hadriani temporibus enixa refert Iulianus. Idem enim Laelii fide refert Paullus, *l.* 3. *D. si pars heredit. pet.* Caius, *l.* 7. *D. de reb. dub.* immo et Phlegon in *Mirabil. cap.* 29. et Iul. Capitolin. *in Anton. Pio*, *cap.* 9. quamuis apud priorem pro Τραϊανὸς rescribendum esse Ἀδριανός, posteriorem autem rem per errorem ad Pii tempora referre, non abs re suspicetur Car. Hannib. Fabrotus *de numero puerperii exerc. II. pag.* 1175. *tom. IIII. Thesaur. iur. ciu.* vbi et alia huius foecunditatis exempla paene admiranda collegit, expenditque, quod et ante istum facere coeperat Rigaltius in *Obseru. ad Tertull. de anima*, *cap. 6. pag.* 81. De moralibus Iuliani sententiis non est, quod multa moneamus, quum de iis paullo post, vbi de secta philosophica, quam reliquis praetulerit, differendum, dicendi futura sit occasio. Et quis ignorat, tales sententias excidere etiam solere illis, qui numquam philosophiae sacris sunt initiati.

§. XVII.

Satius ergo, vti iam dixi, fuerit, de philosophiae secta, quam praecipue sibi sectandam existimauit Iulianus, dispicere, siquidem id scire quam maxime interest eorum, qui in iuris pruden- **Salu. Iulianus Stoicus.**

tiae adyta paullo altius penetrare cupiunt. Et Stoicam quidem sectam, quae teste Tacito *Annal. lib. XIIII. turbidos et negotiorum appetentes facere* videbatur, quam maxime placuisse ICtis iam in vulgus notum est, et quum ab aliis, tum potissimum ab Emundo Merillio *Obseru. III. cap.* 8. *sequ.* luculenter demonstratum est. Idem tamen et scrupulum nobis iniicere poterat Iulianum inter Stoicos referentibus. Nam *Obseru. lib. I. cap.* 20. *seqq.* inter dissidentes ICtorum scholas Proculeianos magis a partibus Stoicorum fuisse, quam Sabinianos, probat argumentis quam plurimis, quin Sabinianos in quibusdam saltem doctrinis magis academiam, quam porticum sequutos, loco non vno suspicatur. Vid. *Obseru. lib. I. cap.* 24. *lib. IIII. cap.* 40. et *comm. in Decision. Iustin.* 39. *n.* 4. Quae si vera sint, paullo alieniorem a *summa illa Stoicorum philosophia*, quam Marcianus vocat *l.* 2. *D. de legib.* fuisse oporteret Iulianum, Sabinianorum sua aetate coryphaeum et facile principem. Enimuero id fortassis numquam in mentem venit Merillio, neque ille, dum Proculeianos strictius inhaesisse scribit doctrinis Stoicis, ideo inter Sabinianos locum inter illos denegat, aut eos ideo Platonicos fuisse adseuerat, quia in alio philosophiae capite academicos sectati sint. Quamuis si vera fateamur, ne id quidem satis demonstrarit, totamque Merillii sententiam de proportione arithmetica Stoicis, et geometrica academicis gratiore, nullo idoneo fundamento niti recte ostenderit Gottfr. Mascou. *de sect. Sabin. et Procul. cap.* 6. *§.* 4. *pag.* 103. Sane vt Labeo pater, a quo deinde Proculeiani descendunt, ita et Ofilius, praeceptor Ateii Capitonis, qui Sabinianorum duxit familiam, Stoae fuit addictissimus, idque satis patet ex *l.* 21. *pr. D. de furt.* Quumque id veluti proprium haberent Sabiniani, vt non temere a maiorum traditis discederent, facile patet, posteros quoque non facile alia philosophiae principia admisisse, quam quae admiserant sectae auctores, id est Stoica. Sed obseruandum praecipue videtur, duorum generum fuisse philosophos Stoicos, eorumque alios a Fabiano apud Senec. *de breuit. vit. cap.* 10. recte dictos *cathedrarios*, alios *veros* et *antiquos*. Illi fere verborum subtilitatibus immersi, quidquid e Stoa erat, probabant, lingua, somno, cibo, habitu quoque, et reliqua vitae ratione Stoicam tristitiam praeferentes: hi insuper habitis subtilitatibus, damnataque omni adfectatione, tantum e philosophia petebant, quantum

tum satis videbatur ad componendam vitam, resque publice priuatimque cum laude gerendas. Quali Stoicorum albo si quis cum reliquorum Sabinianorum tum Iuliani nomen adscripserit, non errauerit profecto, meque sibi omnino habuerit adsentientem.

§. XVIII.

Doctrinae Stoicae in Iuliani fragmentis vestigia.

Et Stoicismi quidem vestigium non vnum in Iuliani fragmentis deprehendo. Primo enim, quum Stoici essent curiosi verborum aucupes, deque eorum origine, proprietatibus, reliquisque adfectionibus subtilius paene, quam ipsi grammatici disputarent: idem quibusdam locis fecisse video Iulianum. Sic in *l.* 51. *D. ad leg. Aquill.* quaestionem elegantem proponit, si ita vulneratus fuerit seruus, vt eo ictu certum sit, eum periturum, medio deinde tempore institutus sit heres, et postea ab alio ictus decesserit, an cum vtroque agi de occiso possit ex lege Aquillia? Ad eam soluendam, primo disquirit, quid sit occidere. *Occidisse*, inquit, *dicitur vulgo quidem, qui mortis caussam quolibet modo praebuit: sed lege Aquillia is demum teneri visus est, qui adhibita vi et quasi manu caussam mortis praebuisset, tracta videlicet interpretatione vocis a* CAEDENDO *et a* CAEDE. Deinde demum ad decisionem, elegantem profecto ac notabilem, sese accingit. Ita et *l.* 60. *D. de re iud.* explicat, quid sit *morbus sonticus*, nempe, *qui cuique rei agendae impedimento sit*; non vti apud Gell. *Noct. Attic. lib. XX. cap.* 1. Caecilius et Cassius apud Venuleium in *l. vlt. D. de edict. aedilit.* existimat, *morbus grauior, et vim grauiter nocendi habens.* Recte enim peritissimus harum rerum Menagius in *Amoenit. iur. ciu. cap.* 39. *sonticus morbus*, inquit, *dictus est non ab eo, quod vim nocendi habeat, sed quod iustam legitimamque caussam adferat, vt ne quis in iudicio sisti possit. Est enim sons* αἰτίαν τινὸς ἔχων, vel αἴτιος. *Glossae veteres: Sontes* αἴτιοι, ὑπεύθυνοι, βλαβεροί. Hoc vero posito porro colligit Iulianus, febrim quoque morbum sonticum esse; adeoque litigatore ob febrim discedente, iudicem iure pronunciare non potuisse. *Litiganti enim quid magis impedimento est, quam motus corporis contra naturam, quem febrem adpellant?* Vbi et febris habes descriptionem. Ne vero cuiusuis febriculae obtentu iudicium defugere aut deserere vadimonium liceat, statim subiungit: *potest tamen dici, esse aliquam et febrium diffe-*

 ren-

rentiam. *Nam ſi quis ſanus alias ac robuſtus tempore iudicandi leuiſſima febre correptus fuerit, aut ſi quis tam veterem quartanam habeat, vt in ea omnibus negotiis ſupereſſe ſoleat: poterit dici, morbum ſonticum non habere.* Qua in re conſentientem habet Hippocratem Ἐπιδημ. *lib. I. ſect.* 3. *ſegm.* 15. febrem quartanam vocantem ἀσφαλέστατον πάντων πυρετῶν, καὶ ῥήϊστον, καὶ μακρόταλον, *febrium omnium ſecuriſſimam et facillimam, et longiſſimam.* Non minore diligentia Iulianus noſter diſquirit, quid ſit noxa, *l.* 200. *D. de verb. ſign.* quid adpellatione filii et filiifamilias contineatur, *l.* 201. *D. eod.* (vbi ſimul *adpellationis* a *nomine* diſtinctio plane Stoica, quam iam obſeruauit Priſcian. *lib. II.* apud Putſch. *pag.* 574.) quid denique ſint dolia vinaria, et ſeriae, amphorae. *l.* 206. *D. eod.* Omitto alia huius generis quam plurima, et id tantum obſeruo, Iulianum paſſim immiſcuiſſe breues ac generales iuris regulas, et in eo quoque imitatum eſſe Stoicos, qui vel ideo maximi faciebant Zenonem ſuum, quod omnia regulis atque axiomatibus breuiſſimis eſſet comp'exus. H nc Arrian. *Diſſ. Epictet. I. cap.* 20. Τί οὖν ἐλπίζεις; ὅτι τὴν μεγίστην τέχνην ἀπὸ ὀλίγων ἐστὶν ἀναλαβεῖν· καὶ τοί αὐτὸς μὲν ὁ προηγούμενος λόγος τῶν φιλοσόφων, λίαν ἐστὶν ὀλίγος. εἰ θέλεις γνῶναι, ἀνάγνωθι τὰ Ζήνωνος, καὶ ὄψει: *quid ergo ſperas? maximam ſcilicet artem te paucis complecti poſſe? Enimuero primitiae, et tamquam ſumma capita rationum pauca traduntur a philoſophis. Si cognoſcere cupis, lege Zenonis ſcripta, et videbis.* Tales regulas iuridicis etiam libris quamplurimas immiſcuit Iulianus, e. g. *in his, quae contra rationem iuris conſtituta ſunt, non poſſumus ſequi regulam iuris. l.* 15. *D. de legib. Qui in vtero ſunt, in toto paene iure ciuili intelliguntur in rerum natura eſſe. l.* 26. *D. de ſtat. hom. Defenſor, quum ſatis dedit, domini loco habendus eſt, l.* 76. *D. de procur.* et ſexcenta huiuſmodi, quae exſcribere taedioſum eſſet, maxime quum iuris ſtudioſo diligentem hic operam nauarit Iac. Gothofred. in *Manuali iur. pag.* 91. *ſeqq.* Conſultius itaque fuerit, quid in rebus ipſis Stoae debuerit Iulianus noſter, paucis explicare. Huc quidem prae ceteris refero, quae philoſophatur de materia aliena in *l.* 61. *D. de rei vind.* Nimirum Minicius interrogatus, ſi quis nauem ſuam aliena materia refeciſſet, num nihilominus eiuſdem nauis maneret? reſpondit, manere. At Iulianus, quem ad Minicium notaſſe conſtat, addidit: *ſed ſi in aedificanda ea idem feciſſet,*

cisset, *non posse* nauem aedificantis manere, *quia proprietas totius nauis carinae caussam sequatur.* Elegans sane decisio, et quae vere Stoam redolet. Quamuis enim vulgo contendant, Stoicos formam praetulisse materiae, idque probent auctoritate Senecae *Epist.* 88. adposite scribentis: *ligna nihil naui conferunt*, *quamuis non fiat nauis sine lignis*, *non est*, *inquam*, *cur aliquid putes eius adiutorio fieri*, *sine quo non potest fieri*: vid. Merill. *Obs. lib. I. cap.* 21. iidem tamen Stoici, et fluere omnia et adsidua deminutione atque adiectione esse, et neminem nostrum esse mane, qui pridie fuerit, et quidquid videmus, currere cum tempore, nihilque ex his, quae videmus, manere statuebant: Senec. *Epist.* 58. quocum coniungendi Stobaeus in *Eclog. phys. cap.* 21. *pag.* 37. Plutarchus *de comm. not. cap.* 39. M. Antonin. εἰς ἑαυτὸν *lib. II. cap.* 17. *lib.* 5. *cap.* 33. Iam si Socrates manet mane, qui pridie fuit, quamuis quod ad materiam, eiusque particulas, attinet, non sit idem, qui fuit pridie, consequens sane est, vt et Titii nauis maneat, cuius ante fuit, quamuis quod ad materiam, non sit eadem, quae fuit ante, et quaedam Sempronii tabulae accesserint. Atque ita quaestionem secundum Stoicos recte decidit Minicius. At non minus Stoica est Iuliani adnotatio. Non omnes enim Senecae sententiam de forma, quam *Epist.* 88. obiter protulit, sequebantur, sed distinguere solebant formam externam ab interiore, illamque plane nihil circa rem mutare contendebant. Eleganter Arrianus *Diss. Epictet. IIII. cap.* 5. Μὴ γὰρ ἐκ ψιλῆς μορφῆς κρίνεται τῶν ὄντων ἕκαστον· ἐπεὶ οὕτω λέγε καὶ τὸ κήρινον μῆλον εἶναι, καὶ ὀδμὴν ἔχειν αὐτὸ δεῖ, καὶ γεῦσιν· οὐκ ἀρκεῖ δὲ ἡ ἐκτὸς περιγραφή· οὐκοῦν οὐδὲ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἡ ῥὶς ἐξαρκεῖ, καὶ οἱ ὀφθαλμοί: *quaeque enim res ex sola figura non est iudicanda*, *alioqui et ceream massam dic esse pomum*; *dic habere pomi odorem et gustum. Neque vero externa figura et circumscriptio satis est*: *neque ad hominem constituendum nasus et oculi sufficiunt*, *sed decreta humana requiruntur.* Si itaque verum est, nullum ens e forma et figura externa iudicari: non potuit sane non colligere Iulianus, dominium nauis non adquirere, qui ex alienis lignis eam de nouo fabricarit. Si porro et id ad Stoicorum pertinet doctrinas, quod in dubio libertatibus fauendum sit, quod visum Merillio *Obs. lib. I. cap.* 15. inde quoque certo colligere lice-

 bit,

bit, Iulianum Stoae debere humanitatem illam, qua commotus in dubio pro libertate pronunciare non dubitauit. Nam *l.* 30. *D. de liber. cauſſ.* quaeſtionem mouet, quid iuris ſit, ſi duobus petentibus hominem in ſeruitutem pro parte dimidia ſeparatim, vno iudicio liber, altero ſeruus iudicatus ſit? Videbatur ſane ſeruus duci poſſe ab eo actore, ſecundum quem fuerat iudicatum, partim, quod alteri, qui ſuccubuerat, nihil in eo iuris eſſet, partim, quod ita ſenſiſſent Sabinus et Caſſius, quibus Iulianus ex ſectae formula alioquin fere ſemper adſtipulabatur. Nihilominus tamen ille ſubductis rationibus *commodius eſſe* adfirmat, *fauore libertatis, liberum quidem eum eſſe, compelli autem pretii ſui partem, viri boni arbitratu, victori ſuo praeſtare.*

§. XVIIII.

An et ſubtilitatum Stoicarum curioſus fuerit?

Sed pigebit fortaſſis, triſtibus illis ac ſeuerioribus Stoicorum praeceptis immorari diutius, nec dubito, quin ipſum Stoae vocabulum lectori taedium aliquod mouere poſſit, ob ſubtilitates innumeras, quibus ſuperſtitioſa illa philoſophorum familia ſeſe oblectaſſe dicitur. Sed ſalua res eſt. E media Stoicorum turba prodiſſe nouimus viros cordatos et prudentes, quibus illae λεπτολογίαι et triſtes ineptiae nihil ad componendum animum profuturae, quam maxime ſordebant, quales in primis ſunt Seneca *Epiſt.* 45. 48. 49. 88. 106. 111. Arrian. *Diſſ. Epict. II.* 19. et M. Antoninus, qui *lib. I.* §. 17. ſe vel eo nomine Deo immortales debere gratias profitetur, ὅπως ἐπεθύμησα φιλοσοφίας; μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τινα σοφιστὴν, μηδὲ ἀποκαθῆσαι ἐπὶ τοὺς συγγραφέας; ἢ συλλογισμοὺς ἀναλύειν, ἢ περὶ τὰ μετεωρολογικὰ καταγίνεσθαι, *quod quum philoſophandi cupiditas inceſſiſſet, non in ſophiſtam aliquem inciderit, nec commentariis euoluendis vel ſyllogiſmis reſoluendis, vel meteorologicis diſcutiendis tempus deſes contriuerit.* Talem profecto animum et Iuliano Deus dederat, non doctas nugas et ineptias, tamquam muſcas, captantem, non eorum cupidum, quae ipſa ſubtilitate ſua admirationi eſſent, ſed ſectantem vtilia, et vitae potius, quam famae profutura. Exemplis vt rem illuſtremus, iam ſupra ex *l.* 51. *D. ad leg. Aquill.* vidimus quaeſtionem de ſeruo ab vno ita vulnerato, vt eo ictu certum eſſet eum periturum, poſtea herede inſtituto, ac demum ab alio occiſo. Dubitabatur, an cum vtroque de occiſo agi poſſit ex lege Aquillia? Adfirmat Iulianus, ſed ita, vt aeſti-

aestimatio peremti non eadem in vtriusque persona fiat, sed qui prior vulnerarit, tantum praestet, quanto in anno proximo homo plurimi fuerit, repetitis ex die vulneris trecentis sexaginta quinque diebus; posterior in id teneatur, quanti homo plurimi venire potuerit in anno proximo, quo vita excessit, in quo pretium quoque hereditatis futurum sit. Mirum videri poterat, eiusdem serui occisi nomine ab alio maiorem, ab alio minorem praestari aestimationem: sed iste hoc non ait mirandum, quia vterque eorum ex diuersa caussa et diuersis temporibus occidisse hominem intelligatur: simulque addit: *quod si quis absurde a nobis haec constitui putauerit, cogitet, longe absurdius constitui, neutrum lege Aquillia teneri, aut alterum potius, quum neque impunita maleficia esse oporteat, nec facile constitui possit, vter potius teneatur. Multa autem iure ciuili contra* RATIONEM DISPVTANDI *pro vtilitate communi recepta esse, innumerabilibus rebus probari potest. Vnum interim posuisse contentus ero. Quum plures trabem alienam, furandi caussa, sustulerint, quam singuli ferre non possent, furti actione omnes teneri existimantur, quamuis* SVBTILI RATIONE *dici possit, neminem eorum teneri, quia neminem verum sit, eam sustulisse.* Similem se praestat Iulianus in *l.* 20. *D. de reb. cred.* vbi quaestio est, si tibi pecuniam donassem, vt tu mihi eamdem crederes, an credita fiat? Respondet, talem contractum neque donationem esse, neque pecuniam creditam: donationem non esse, quia non ea mente pecunia data sit, vt omni modo penes accipientem maneret: creditam non esse, quia exsoluendi caussa magis daretur, quam alterum obligandi. Sed quamuis ita se res habeat, si ad viuum omnia resecare velis: subtiliora tamen haec visa sunt Iuliano, quam vt in iis adquiesceret. Et hinc statim subiicit: *sed haec intelligenda sunt propter* SVBTILITATEM VERBORVM: *benignius tamen est, vtrumque,* (donationem et mutui dationem,) *valere.* Eodem denique pertinet species elegantissima in *l.* 13. *pr. D. de lib. et posthum.* Quum enim in testamento scriptum esset: SI FILIVS MIHI NATVS FVERIT, EX BESSE HERES ESTO, EX RELIQVA PARTE VXOR MEA HERES ESTO. SI VERO FILIA MIHI NATA FVERIT, EX TRIENTE HERES ESTO, EX RELIQVA PARTE VXOR HERES ESTO, ac deinde filius et filia nascerentur: querebatur, quomodo as esset distribuendus? Ruptum videri potuisset testamentum agnatione postumi vel postumae: at Iulianus in septem

tem partes assem distribuendum putauit, ita, vt ex his filius quatuor, vxor duas, filia vnam partem haberet, quia ita secundum voluntatem testantis filius altero tanto amplius habiturus esset, quam vxor, et haec altero tanto amplius, quam filia. Denique addit: *licet enim* SVBTILI IVRIS REGVLAE *conueniebat, ruptum fieri testamentum: attamen quum ex vtroque nato testator voluerit vxorem aliquid habere, ideo ad huiusmodi sententiam humanitate suggerente decursum est. Quod etiam Iuuentio Celso apertissime placuit.* Tam parum Iulianus subtilitates curabat, quibus alioquin magnopere delectabantur Stoici, vt de eo vere dicere possis, quod de C. Aquillio Gallo praedicabat Cicero pro *A. Caecina cap.* 27. *eum iuris ciuilis rationem numquam ab aequitate seiunxisse.*

§. XX.

Eius iuris prudentia legislatoria.

Tanta variae doctrinae praesidia sibi iuuenis pepererat Iulianus, cuius in eo quoque insignis prudentia eluxit, quod in his προπαιδεύμασι non adquieuit, sed ad sublimiora et rei publicae magis profutura adspirauit, id est, ad iuris prudentiam, quae tum plurimum in ciuitate laudis et gratiae habebat, et ad maiora nitentibus decus ac robur erat. Quantum in ea profecerit, ex ipsis eius fragmentis facile intelligitur. Sane quum, vt recte animaduertit Aristot. *ad Nicom. lib. VI. cap. 8. sequ.* trium generum sit omnis prudentia, adeoque et illa, quae in iure versatur, νομοθετική, *legislatoria*, βουλευτικὴ *consultatrix*, καὶ δικαστική, seu *iudicialis*: reliqui seu ICti id quod in arte summum est, consequuti sibi videbantur, si in vna aut altera harum facultatum excellerent, Iulianus vero vasto ingenio omnes ita complexus erat, vt dubitem, an ea in re parem inter antiquos habuerit. Et νομοθετικῆς quidem iuris prudentiae, nullum certius argumentum proferri potest, quam quod inter tot praestantissima, quae tum illuxerant, ingenia, ipse potissimum electus sit, cui condendi edicti perpetui negotium daretur, quippe τῷ πάντων τῶν ἐν νομοθέταις ἐυδοκιμηκότων σοφωτάτῳ, *omnium iurisconditorum qui olim fuerunt, prudentissimo*, vti vocatur in *Const. tanta* §. 18. Sed de hoc edicto ab eo condito paullo ante iam actum adcuratius. Nec minus iuris prudentiae legislatoriae laudem tuitus est, reddito edicto DE CONIVNGENDIS CVM EMANCIPATO LIBERIS EIVS. Id enim a Iuliano introductum esse, testatur Marcel-

cellus in *l. 3. D. de coniung. cum emancip. lib.* Notum eſt, iure veteri decemuirali patri ſuccedere non potuiſſe niſi ſuos, nec vllam hereditatis partem ad emancipatos perueniſſe, quippe qui non amplius erant pars familiae. Quum vero triſtius videretur, omni iure ſanguinis ideo tantum excidere liberos, quod e patria poteſtate eſſent dimiſſi: praetor teſtamento praeteritis dederat bonorum poſſeſſionem contra tabulas, patre vero inteſtato mortuo, eoſdem vocabat ex edicto: VNDE LIBERI. Sed ita ſaepius eueniebat, vt, ſi quis filium emancipaſſet, nepoteſque ex eo retinuiſſet in poteſtate, illo petente bonorum poſſeſſionem, vel hi totius hereditatis auitae iacturam facerent, vel patri, quo minus conſequeretur hoc beneficium, impedimento eſſent. Huic incommodo vero primus remedium inuenit Saluius Iulianus, edicto illo cauens, vt liberi cum emancipato coniungerentur, et hic acciperet dimidiam, reliquam liberi eius, hiſque ille dumtaxat bona ſua conferret. Ita neutris fiebat iniuria, et *neque emancipatus ſolus veniebat, et excludebat nepotes in poteſtate manentes, neque nepotes iure poteſtatis obiiciebantur patri ſuo*, quo argumento huius edicti aequitatem quam maxime commendat Vlpianus, *l. 1. §. 1. D. de coni. cum emanc. liber.* Paullo magis incertum, an et Saluianum interdictum huc referre liceat, tamquam prudentiae legiſlatoriae argumentum. Illud enim Saluio Iuliano tribuunt viri doctiſſimi, Ant. Auguſtin. *de nom. prop. Pand. cap. 4. pag.* 331. Cuiac. *in Paratitl. Dig. lib. XXXXIII. tit. vlt.* et, qui hos duumuiros ſequuti ſunt, innumeri alii. At in dubium id vocarunt Bachouius *ad Treutl. Voll. II. diſp. 25. th. 2. litt. d.* et *de pignor. lib. III. cap.* 20. Hub. Giphan. in *Comment. ad* §. 3. *Inſt. de interd.* nouiſque vſus argumentis Corn. van Bynkerſh. *Obſ. lib. I. cap.* 24. Et ſane vix probabile eſt, Iulianum, in quo alibi pellucent modeſtiae argumenta, tam arrogantis ingenii fuiſſe, vt non contentus, reperiſſe interdictum, et nomen illi ſuum impoſuiſſet, et ita edicto voluiſſet inſertum. Eo vero nomine id interpretatos eſſe Vlpianum et Paullum in *Commentariis ad edictum* ex *l. 2. §. 3. D. de interdict. l. 1. §. 1. et l. 2. D. de Saluian. interd.* ſatis intelligitur, nec vſquam aliud eius interdicti occurrit nomen. Deinde ipſe Iulianus, interpretaturus hoc interdictum, Saluianum illud vocat, idque ſimpliciter ſine vlla nota, qua ſe auctorem prodat. Denique quum ipſe Iulianus ibi diſtinguat

casus, quibus directum et vtile hoc interdictum competat: vix excogitari posse rationem existimat Bynkershoekius, cur non et vtile hoc interdictum directum fuerit, sed sua ipsius interpretatione ostendere voluerit, se edictum illud anguste nimis concepisse. Haec vir illustris, quae postea diluere voluit Waechtlerus *in Actis erud. Lips. a.* 1716. *pag.* 264. Existimat enim, nullam prodere Iuliani arrogantiam, si interdictum a se inuentum, et ab aliis ita dictum eodem nomine citet, nec in tota *l.* 1. *D. de Salu. interd.* quidquam occurrere, quod non salua modestia scribere potuerit Iulianus: denique numquam vel praetorem vel legislatorem vllum fuisse, qui omnes caussas casusque, quibus locum habeant, expresserit, nec ipsum Deum, qui solus poterat eas species omnes praeuidere, in legibus suis ita nobiscum loqui. Sed tamen, si vel ea omnia largiamur, incertum manet, auctorem huius interdicti esse Saluium Iulianum, quia id nemo veterum dixit, et plures cum ante Hadriani tempora, tum sub illo e gente Saluia honoribus functi sint amplissimis, quorum vnum aliquem interdicti istius auctorem aeque esse posse, ac Iulianum nostrum, nemo dubitauerit. Itaque hic ἐπέχειν malumus, quam ICto nostro aliquid tribuere, quod an ipse, si viueret, agniturus sit, pro certo adfirmare non liceat.

§. XXI.

Itemque consultatoria,

Nec miror eius prudentia in consulendo cauendoque illuxit, quippe qua maximam sibi laudem peperisse, aditumque ad summos honores reclusisse videtur. Notum est, ab Augusti temporibus non promiscue omnibus, quibus studiorum fiducia erat, de iure respondendi facultatem fuisse, sed id pro beneficio peti solitum ab imperatoribus, donec Hadrianus rogatus, a viris praetoriis, vt sibi respondere liceret, rescripsit, *hoc non peti, sed praestari solere, et ideo si quis fiduciam sui haberet, delectari se, populo ad respondendum se praepararet. l.* 2. *§.* 47. *D. de orig. iur. §.* 8. *Inst. de iur. nat. gent. et ciu.* Existimant plerique viri docti, eam ICtis facultatem ab Hadriano redditam esse demum condito edicto perpetuo, quod in medio relinquimus, non abs re tamen existimantes, ex eo tempore saltim senatui studia sua probare debuisse illos, qui de iure responsuri essent ea auctoritate, vt non liceret iudicibus ab eorum sententia discedere,

et

et eatenus veri quid inesse verbis Theophili, *in Paraphr.* §. 8. *Inst. de iur. nat. gent. et ciu.* scribentis, ICtos esse σοφὸς, οἷς τὸ νομοθετεῖν ἢ σύγκλητος ἢ βασιλεὺς ἐπέτρεψε, *quibus iura condere aut senatus, aut princeps concessit.* Nam quod ipse addidit, ἢ δημὸς, *aut populus*, plane non quadrat temporibus illis, quibus imperatores rerum potiebantur. Vtcumque se res habeat, talem sane ICtum a senatu probatum fuisse nouimus Saluium Iulianum, de quo Spartian. in *Hadrian. cap.* 18. *quum iudicaret, in consilio habuit non amicos suos, aut comites solum, sed ICtos, et praecipue Iuuentium Celsum, Saluium Iulianum, Neratium Priscum, alios que, quos tamen* SENATVS *omnes* PROBASSET. Hoc ergo fretus suffragio de iure respondit non modo principi, caussas cognoscenti, vt ex hoc Spartiani loco patet, sed et quibusdam praetoribus se consulentibus, *l.* 5. *D. de manumiss. vind.* Quieto cuidam, *l.* 30. *D. de vulg. et pupill. subst.* et in primis Saluio Aristoni, *l.* 6. *D. de legat. praest.* quem cur a Tito Aristone, quem Plinius *lib. I. epist.* 22. tam magnifice laudat, diuersum statuere, vel cum Bertrando *de iurisper. lib. I. cap.* 1. Aristonem illum pro respondente, Iulianum pro consultore habere velimus, ego quidem non video. Responsa praeterea eius fere omnia, quae supersunt, non sunt de speciebus leuibus ac vulgaribus, quales illa apud Martialem de tribus capellis, sed de difficillimis, quas omnes ita soluit, vt fere semper eius sententiae adstipulentur reliqui eorum temporum ICti. Citatur sane saepissime Iulianus ab Vlpiano, Paullo, Marciano, Marcello, Hermogeniano, Pomponio, Caio, Modestino, Papiniano, Aburnio Valente, Callistrato, Terentio Clemente, Africano, Venuleio, Licinio Ruffino, Scaeuola, et Valente, sed ita, vt rarius ab eo horum vllus dissentiat, si a Marciano discesseris. Hinc saepe legas: *recte Iulianus putauit, l* 94. *D. de legat. 2. recepta est Iuliani sententia l.* 29. §. 16. *D. de lib. et postum. hoc autem, quod sentimus, Iulianus quoque probat, l.* 48. §. 1. *D. de vulg. et pupill. substit. l.* 62. §. 1. *D. de rei vindic. l.* 3. *D. de except. rei iudic. Merito Iulianus respondit, l.* 19. *D. de vi et vi arm. Iulianus ait, l.* 23. *D. de reb. cred. eleganter ait, l.* 2. §. 5. *D. de iudic. scribit Iulianus, l.* 33. §. 1. *D. de vsufruct. l.* 2. *D. de iudic. l.* 35. §. 2. *D. de procur. recte scribit Iulianus, l.* 21. §. 9. *D. de recept. et qui arbitr. l.* 39. §. 1. *D. de rei vindic. id maxime consequens est ei sententiae, quam Iulianus probauit, l.* 38. *D. de condict. indeb. semper probaui Iuliani sententiam, l.* 45. *D.*

D. de act. emt. et vend. et ego didici, et Iulianus exiſtimat, *l.* 5. *D. de oper. ſeru. Iulianus reſpondit*, *l.* 33. *D. de minor. l.* 19. *D. de dol. mal. l.* 72. *D. de hered. inſtit. hoc ita interpretari Iulianus noſter videtur*, *l.* 6. *D. de vulg. et pupill. ſubſtit. Iuliani ſententia eſt*, *l.* 34. *D. de pact. plerique Iuliani ſententiam probant*, *l.* 8. *§.* 2. *D. de in ius voc. placet nobis Iuliani ſententia. l.* 6. *D. de his, qui ſui vel alien. iur. quae ſententia Iuliani habet rationem*, *l.* 2. *§.* 1. *D. de noxal. act. quae ſententia Iuliani vera eſt*, *l.* 9. *§.* 4. *D. de Public. in rem act. l.* 1. *§.* 33. *D. depoſ. l.* 11. *§.* 16. *D. de act. emt. l.* 29. *D. de vſufr. verum eſt, quod Iuliano placet*, *l.* 28. *D. de pact. idque et Iulianus ſentit*, *l.* 35. *D. de recept. arbitr. Iulianus ait, et ita vtimur*, *l.* 5. *§.* 9. *D. de iur. dot. Iulianus ſcribit, et ita ſaepius eſt conſtitutum*, *l.* 3. *§.* 1. *D. de SC. Macedon. Et Iulianus ſcribit, et alii plerique conſentiunt*, *l.* 10. *§.* 2. *D. de pact. ita et Iuliano, et multis aliis viſum*, *l.* 19. *§.* 4. *D. de iudic. eſt verius, quod Iulianus ſcripſit*, *l.* 6. *princ. D. de tutor. Iuliani ſententia humanior eſt*, *l.* 23. *§.* 8. *D. de aedil. edict. l.* 2. §. 1. *D. de vſufr. puto ſecundum Iulianum debere dici. l.* 8. *§.* 3. *D. de negot. geſt.* et ſimiles. Deferunt aliquando Iuliani ſententiam Vlpianus, Paullus, ſed rarius, et vt plerumque illius dicta magis explicent, vel adhibita diſtinctione vindicent, quam refellant. Acerrimum cenſorem eius ſcripta inuenere Vlpium Marcellum : ſed et ipſe tamen aliquando Iuliani ſententiam adprobat, veluti in *l.* 12. *D. de auctorit. et conſ. tut. l.* 41. *D. quib. ex cauſſ. mai.* aliquando, quae de vna ſpecie dixerat ICtus, ad alias profert, vti *l.* 16. *D. de pecul. l.* 82. §. 3. *D. de legat.* 1. *l.* 27. §. 6. 7. 11. *D. ad SC. Trebell.* aliquando, diſtinctione adhibita, deciſionem eius reſtringit, *l.* 8. *§.* 2. *D. de SC. Vellei. l.* 13. *D. de mort. cauſſ. donat. l.* 40. *D. de adquir. vel omitt. hered. l.* 74. *D. de iudic. l.* 22. §. 5. *D. rat. rem. hab.* Quin immo eſt, vbi, ne nihil dixiſſe videatur, nodum in ſcirpo quaerit, eademque, quae recte dixerat Iulianus, aliis dumtaxat verbis eloquitur, vt ne diſſentire quidem illum, adpareat., *l.* 23. *D. de act. emt.* Notum quoque eſt, ipſos imperatores in conſtitutionibus ſuis plerumque confirmaſſe, et reliquis praetuliſſe, Iuliani ſententiam, ac proinde ſaepe nos legimus, ſecundum Iuliani ſententiam eſſe conſtitutum, *l.* 3. *§.* 1. *D. de SC. Macedon.* §. 5. *Inſt. de ſuſp. tutor.* et etiamnum exſtant principum conſtitutiones, quibus plerumque Iuliani ſententia probatur, veluti *l.* 24. *C. de negot. geſt. l.* 15. *C. de vſufr. l.* 10. *C. de con-*

dict.

dict. indeb. §. 8. *Inst. de nupt.* §. 2. *Inst. de adsignat. libert.* §. 2. *de obl. quae quasi ex del. Nouell.* LXXXVII. *pr.* Denique nec id videtur omittendum, Theodosium et Valentinianum imperatores, quando ICtorum quorumdam voluminibus auctoritatem in foro summam tribuunt, in primo quidem ordine posuisse Papiniani, Paulli, Caii, Vlpiani, et Modestini scripta vniuersa: at iis tamen adiunxisse Scaeuolam, Sabinum, et IVLIANVM nostrum, quorum tractatus atque sententias illi quinque viri suis operibus miscuerint: *l. vn. C. Th. de respons. prudent.* non, quod minorem horum esse auctoritatem voluerint, si ex integris eorum operibus quidquam in foro citaretur, sed *quia*, quod recte vidit Anianus, *illi in suis corporibus non inueniebantur, sed in praefatorum opere tenebantur inserti.* Quamuis enim Iac. Gothofredus in *Comment. ad Cod. Theod. tom. I. pag.* 33. ICtorum istorum scripta in occidente tantum, et regno Tholosano, non autem in oriente, intercidisse, recte obseruat, siquidem multo post et a principe Arcadio citantur *l.* 3. *C. Th. de testam.* et a Triboniano inde Digesta locis quam plurimis locupletata sunt. At parum obest, vt quod ad forensem vsum intercidisse dicantur libri, qui se in oriente quoque ita hominum oculis subduxerant, vt vix millesimus eorum partem viderit, quosque ideo ipse Iustinianus in §. 17. *Const. tanta de conf. Dig.* vocat *βιβλία σπάνια, καὶ μόλις ἐξευρημένα, καὶ ὧν οὐδὲ τὰς προσηγορίας οἱ πολλοὶ καὶ τῶν σφόδρα εὐδοκιμούντων ἐπὶ νόμοις ἐγίνωσκον*, *libros raros, et qui vix inueniri potuerint, quin quorum paene titulorum etiam viri in iuris prudentia celeberrimi habuerit notitiam.*

§. XXII.

Denique quin et iuris prudentiae *δικαστικῆς* complura specimina dederit vir prudentissimus, qui et tot magistratus gessit, et ipsi principi, cognoscenti, in consilio fuit, nemo temere, vt opinor, dubitauerit. Vnde id modo obseruare iuuat, eum passim libris suis miscere quaedam admonitoria, quae aliis iudicaturis vsui futura existimabat. Ita, quum saepe principes eos, qui suam opem implorabant, ad praesides prouinciarum remitterent, et hi deinde ambigerent, ipsine tunc cognoscere deberent, an iudicem dare possent; hunc illis scrupulum exemit Iulianus, *l.* 8. *D. de offic. praes.* vbi *saepe se audiuisse* ait *Caesarem dicentem, hac rescriptione:* EVM, QVI PROVINCIAE PRAEEST, ADIRE POTES, *non imponi necessitatem proconsuli vel legato eius, vel praesidi* et iudicialis.

sidi prouinciae suscipiendae cognitionis, sed eum aestimare debere; ipse cognoscere, an iudicem dare debeat. Si nimirum erat caussa extraordinariae cognitionis, eam tunc praesidem ipsum cognoscere oportebat: sin ordinariae, iudicem dari erat conueniens, neque licebat praesidi, illam eo obtentu, quod actor praesidem adire iussus sit, ad suum tribunal trahere, vt pluribus ostendit ICtus eximius Ger. Noodt, *de iurisdict. lib. I. cap. 7. pag. 100. seqq.* Alio loco, puta *l. 32. D. de legib.* ostendit, quam normam iudices in pronunciando tenere oporteat, simulque in dubio ius, quo vrbs Roma vtitur, seruari debere, suadet, quod et Iustinianus deinde obseruari praecepit circa consuetudinem iudiciorum Constantinopolitanorum in §. *vlt. Inst. de satisdat.* Sed id quidem de moribus vere receptis tacito consensu principum intelligendum. Alioquin enim quod contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentiam, *l. 14. D. de legib.* et iam Proculus, *l. 12. D. de off. praes.* recte monuit; non tam spectandum esse praesidi, quid Romae factum sit, quam quid fieri debuerit. Elegantissima quoque est illa Iuliani *γνώμη* in *l. 21. D. de reb. cred.* ex qua denuo adparet, illum aequitatem magis, quam ius strictum iudicantibus commendasse. Quaerebatur inter veteres, an, qui decem petat, oblata sibi quinque, et qui fundum petit, oblatam partem accipere, reliqua iudicio persequi cogendus sit? Erant, qui negarent actorem ad id compelli posse. At Iuliano, aequitatis studiosissimo, *in vtraque caussa humanius facturus videtur praetor, si actorem compulerit ad accipiendum id, quod offeratur, quum* AD EIVS OFFICIVM PERTINEAT, LITES DEMINVERE. Diuina vox, cedroque digna, quam vtinam semper alta mente repositam haberent iudices, in id saepe vnice intenti, vt lites, quoad fieri potest, foueant, quin nouas ex vetustis serant, atque ita in turbido eo felicius piscentur.

§. XXIII.

Salu. Iuliani inter ICtos auctoritas. Iulianus, Berytensium antecessor, a nostro diuersus.

Ceterum incredibili illa, quam sibi tot vigiliis pepererat, doctrina tantam non modo laudem, sed gloriam consequutus est, vt omnium fere consensione ICtorum suae aetatis coryphaeus putaretur. Argumento sunt tot elogia, quibus eum tamquam ex compacto ornant, quotquot eius in scriptis suis faciunt mentionem. Spartianus in *Vita Did. Iuliani, cap. 1.* eum vocat *bis consulem, praefectum vrbi, et* IVRISCONSVLTVM, *quod magis eum nobilem*

nobilem fecit, adeoque maiorem eum ſibi celebritatem inſigni illa iuris peritia, quam tot eminentiſſimis, quibus functus eſt, honoribus, comparaſſe, innuit. Iuſtinianus eum alibi vocat *κράτιστον*, *Conſt. dedit nobis Deus*, §. 18. *de conf. Digeſt*, quo vocabulo eos, qui honoribus maximis functi fuerant, compellari ſolitos, oſtendit Menag. in *Amoenit. iur. ciu. cap.* 24. et iam ante illum Eraſm. Schmiedius *ad Luc. l.* 2. alibi eum laudat, tamquam legum et edicti perpetui ſubtiliſſimum conditorem, *Conſt. tanta* §. 18. *de conf. Digeſt.* alibi virum ſapientiſſimum, *Nouell. LXXIIII. pr.* alibi ſummum auctorem iuris ſcientiae *l.* 15. *C. de vſufr. et hab.* alibi ſubtiliſſimum teſtem, ſummae auctoritatis hominem, et edicti perpetui ordinatorem. *l.* 10. *C. de cond. indeb.* Sed et ante Iuſtinianum eum Theod. et Valent. laudant, tamquam magnae exiſtimationis virum et diſertiſſimum iuris peritum. *l.* 5. *C. de bonis, quae liber.* Diui fratres tamquam iuris auctorem, amicum ſuum, et clariſſimum virum. *l.* 17. *pr. D. de iure patron.* Ad eiuſdem laudes Alciat. *Diſpunct. lib. II. cap.* 27. et Io. Bertrand. *de iuriſper. lib. I. cap.* 1. pertinere exiſtimant epigramma Theaeteti *Anthol. IIII.* 1. 2.

Τοῦτον ἰουλιανὸν νομικῆς φάος εἶπον ἰδοῦσαι
Ῥώμη καὶ Βερόη, πάντα φύσις δύναται.

Hunc Iulianum, legitimae ſcientiae lumen, dixere videntes
Roma et Berytus, omnia natura poteſt.

Sed id quidem epigramma ad alium plane Iulianum, antecesſorem Berytenſem, et Iuſtiniano σύγχρονον, et Nouellarum Iuſtiniani interpretem referendum eſſe, iam pridem obſeruarunt Pithoeus, Grotius, Fabrottus, et hic omnino conferendus Menag. in *Amoenit. iur. ciuil. cap.* 24. id quod facile etiam inde intelligere potuiſſent viri docti, quod Theaetetus Beroen vel Berytum (hanc enim vnam eamdemque vrbem eſſe ex Nonni Dionyſiacis oſtendit Ioſ. Scaliger *ad Euſeb. Chron. pag.* 121.) Iuliani doctrinam ſtupuiſſe tradit, quum tamen ex ſententia Io. Strauchii *de Beryto, cap.* 4. §. 15. ſaeculo demum tertio, vel, vt Hub. Giphanio videtur, a Seueri imp. temporibus florere coeperit ſchola iuridica, eamque adeo doctrina ſua illuſtrare non potuerit Salu. Iulianus, Hadriani aequalis, et, quod caput rei eſt, non ſcholae, ſed rei publicae natus, atque hinc diſſimillimus ante-

antecessoribus illis, quos, ex quo vetera illa iuris oracula conticuerant, in scholarum vmbra consenuisse nouimus.

§. XXIIII.

Praeceptor Salu. Iuliani Priscus Iauolenus. An is homo ineptus et stolidus?

Si quaeras, quem potissimum auctorem ducemque habuerit ad iuris prudentiam, ipse Iulianus nos hoc ignorare non patitur, quippe qui in *l. 5. D. de manumiss. vind.* Iauolenum, *praeceptorem suum* grato animo adpellat, etiam vbi id factu minus necessarium videri potuisset. Accedit, quod et Pomponius *l. 2. §. vlt. D. de orig. iur.* vbi totam scholae Sabinianae successionem describit, diserte docet, Ateio Capitoni Massurium Sabinum, huic C. Cassium Longinum, huic porro Coelium Sabinum, ei Priscum Iauolenum, ac huic demum Aburnum Valentem, et Tuscianum, itemque SALVIVM IVLIANVM successisse. Fuit sane Priscus ille Iauolenus vir maximae auctoritatis, ac, vt ex eius fragmentis patet, prudentissimus iuris, quin quem et honoribus summis functum, et aliquando Africae proconsulem fuisse, ex *d. l. 5. de manum. vind.* recte colligunt viri docti, et in his Grot. *de vit. ICtor. lib. II. cap. 2.* Et fortassis ille ipse Africae proconsulatus Iuliano Afro occasionem dederit, Iauoleni sibi amicitiam conciliandi. Eius luminibus haud parum obstruxisse quibusdam videtur Plinius *lib. VI. epist. 15.* vbi non modo refert, cum Passienus Paullus elegos recitaret, et pro more coepisset dicere: PRISCE IVBES, eum ad hoc, quamuis Paullo amicissimum, respondisse: *ego vero non iubeo*: sed et deinde hanc subiicit *imικεια*: *cogita, qui risus hominum, qui ioci. Est omnino Priscus dubiae sanitatis: interest tamen officiis, adhibetur consiliis, atque etiam ius ciuile publice respondet: quo magis, quod tunc fecit, et ridiculum et notabile fuit.* Parum sane abest, quin hinc Priscum illum Iauolenum tamquam emotae mentis ineptissimumque hominem nobis depingant, vti et Labeonem, quia de illo Horat. *Serm. I. 3. v.80.*

Labeone insanior inter
Sanos dicatur.

vel C. Trebatium Testam, quia cum illo paullo familiarius iocatur Cicero. Sed iniuria fit optimo seni, quem dum Plinius adhuc interfuisse officiis, adhibitum consiliis, et ius ciuile publice respondisse, fatetur, satis probabile est, tam dubiae sanitatis visum non esse aliis, ac sibi. Et quid, quaeso, stolidum inest illis Iauoleni Prisci verbis a Plinio tantopere exagitatis? Inoleuerat

uerat tum ille mos sua aliorumque scripta recitandi: inuitari solebant amici, vt adessent stultitiae testes, et plausu suo finirent fabulam, id est, vt bonas horas recitatoris caussa perderent. Quam molestum illud plerisque fuerit, maxime occupatioribus, facile est ad intelligendum, idque non tacet Iuuenalis, qui eleganter *Sat. I. v.* 2. se ait

Vexatum toties rauci Theseide Codri:

additque:

Impune ergo mihi recitauerit ille togatas,
Hic elegos? impune diem consumserit ingens
Telephus, aut summi plena iam margine libri
Scriptus, et in tergo nec dum finitus Orestes?

ac demum *Sat. III. v.* 5. se iam vel Prochytam praeponere suburrae adfirmat:

Nam quid, inquit, *tam miserum, tam solum vidimus, vt non*
Deterius credas, horrere incendia, lapsus
Tectorum adsiduos, ac mille pericula saeuae
Vrbis, et Augusto recitamus mense poëtas?

An ergo adeo ridiculum quid fuisse dixeris Iauolenum, dum amico, huic insaniae dedito, et senem grauioribus districtum negotiis auditorem adhibere non dubitauerat, illam stoliditatem lepide exprobrauit, et interroganti: PRISCE IVBES, respondit: *ego vero non iubeo.* Displicet hoc Plinio, in eodem luto cum Passieno haerenti, et *lib. I. epist.* 13. saeculo gratulanti illam recitationum frequentiam. At non ideo displicuisse senilem illam morositatem arbitror aliis, qui grauioribus intenti negotiis recitationes illas cum tanto temporis dispendio coniunctas, parum curabant, quorumque tum plures fuisse nec ipse Plinius dissimulat, dum *lib. I. epist.* 13. conqueritur: *ad audiendum pigre coitur. Plerique in stationibus sedent, tempusque audiendis fabulis conterunt, ac subinde sibi nunciari iubent, an iam recitator intrauerit, an dixerit praefationem, an ex magna parte euoluerit librum: tum demum, ac tunc quoque lenti cunctanterque veniunt: nec tamen permanent, sed ante finem recedunt, alii dissimulanter et furtim, alii simpliciter et libere.* Si ergo Iauolenus non aliud dedit dubiae sanitatis argumentum, quam quod recitaturo amico non supparasitari voluit, ego quidem illum ideo insanum non dixerim. Et fingamus, quaeso, illi seni, et susceptis pro re publica laboribus defesso, (talem enim illum tum fuisse, ipse Plinius innuere vi-

detur, vt manifesto erret Iul. Capitolinus, qui eum *in Anton. Pio cap.* 12. inter Pii consiliarios refert,) fingamus, inquam, ei iam annis graui accidisse, quod illi vitio datur apud Sophocl. in *Oedipo v.* 924.

Καί σ' ὁ πληθύνων χρόνος
Γέρονθ' ὁμοῦ τίθησι καὶ τοῦ νοῦ κενὸν,
Et te ingrauescens aetas
Senem simul facit, et mente deerrantem,

an inde sequitur, vt semper eum delirasse credere debeamus? Equidem saepe audiui illud Aristophanis *in Nubib. V. v.* 72. εἰς δὶς παῖδες οἱ γέροντες: at numquam, memini, quemquam existimare, semper pueros oportere senes fuisse, τοὺς φρένας νεάζοντας, vti mente hebescentes senes vocat Anacreon. Tot profecto ICtos eximios Iauolenum formasse non credibile est, si semper dubiae fuit sanitatis, saltim ex deliri hominis schola numquam prodiisset Saluius Iulianus, qui omnes aetatis suae prudentes longo post se interuallo reliquit.

§. XXV.

Condiscipuli Iuliani, Ab. Valens, et Tuscianus.

Nimirum praeter Saluium Iulianum, etiam Aburnum Valentem et Tuscianum inter Prisci Iauoleni successores refert Pomponius *l. 2. §. vlt. D. de orig. iur.* vt dubitari non possit, eos aut inter eius fuisse condiscipulos, aut certe ex eadem schola prodiisse. De Aburno Valente parum; de Tusciano fere nihil compertum habemus. Vtrum cum Aburno idem sit Saluius Valens, qui inter iurisperitos, quibus Antoninus Pius vsus est, recensetur a Iulio Capitol. *cap.* 12. an vero Saluius sit Iulianus noster, et ibi distinctio ponenda sit, pro certo non dixerim, quamuis posterius probabilius videatur. Multo minus ergo cum Pancirolo *Lect. var. lib. I. cap.* 79. existimandum est, ad Aburnium hunc rescripsisse Seuerum et Antoninum imperatores, *l. 3. C. de edend.* quum a temporibus Traiani, quibus Aburnum nostrum floruisse nouimus, ad tempus, quo constitutio ista prodiit, vltra paene saeculum effluxerit. Certius est, quod obseruauit Reinesius *Inscript. class. I. n.* 87. *pag.* 123. Eosdem nimirum esse Eburios, Aeburios, Aburios, Aburrios, et Aburnos, idque nomen in marmoribus, aliisque veterum monimentis non ignotum esse, inter quae et illud est, quod ipse protulit:

M. V. S.
EBVRIS EXORATI F.
VEIO EX COM. CAES. COS.

Superstes fuit Traiano, quem diuum vocat, in *l.* 42. *pr. D. de iure fisc.* scripsitque *libros VII. fideicommissorum*, et aliquot *actionum* libros, ex quorum vtrisque quaedam decerpserunt Digestorum conditores. Iauolenum ab eo memorari videmus, in *l.* 15. *D. de ann. legat.* Iulianum in *l.* 33. *D. de minor. et l.* 94. *D. de legat.* 3. vt adeo recte huic *σύγχρονος* dicatur, Alterius Tusciani ne nomen quidem certum, tantum abest, vt pleraque reliqua, quae de illo tradunt viri docti, adeo firmo talo subsistant. Quum enim non adeo obuium sit illud nomen, in tam varias formas illud mutarunt, vt a Bynkershoekio in *Praetermiss. pag.* 295. *edit. nou.* facete Proteus dicatur Tuscianus. Bertrandus eum transmutat in Tuscium Fuscianum, cui rescripsit d. Pius in *l.* 7. *D. de leg. praest.* Guil. Grotius in Viuianum; denique Hotomannus, Rupertus, et Menagius in Maecianum, quasi in codice quodam vetere lectum sit -- *lus* -- *cianus*, i. e. *Volusius Maecianus*, atque inde Digestorum conditores effinxerint Tuscianum. Vid. Rupert. *Animaduers. lib. III. cap.* 13. *sect.* 4. *pag.* 214. *edit. nou.* Eodem modo in aetate Tusciani caecutiunt plerique. Nam Guido Pancirolus *Lect. var. lib. I. cap.* 79. ad eum rescriptum exstare scribit Seueri et Antonini, *l.* 1. *C. de hered. tut.* et hinc suspicatur, eumdem illum esse cum Tusciano, quem Commodi temporibus praefectum praetorio fuisse refert Iul. Capitolin. in *Pertinace*, *cap.* 5. Sed haec omnia nihili sunt. Non ideo statim mutandum erat nomen, quod non adeo frequens esset. Alias enim eodem iure ex ICtorum choro eiicere possemus Vrseium Ferocem, Vindium, Atilicinum, alios. Deinde, quum passim apud veteres occurrant Tusci, Tuscenii, Tuscennii, Tuscilii, Tuscilli; cur suspectum nobis sit Tusciani nomen? Sed salua res est. Exstat illud in *l.* 18. *C. mandati.* Exstat in *l.* 26. *C. Th. de episc. eccles.* Exstat in marmore apud Gruter. *pag.* 164. 4. Quamuis enim ibi in textu legatur FOSCANVS: viri tamen docti recte ex *d. l.* 26. *C. Th. de episc. eccles.* ostenderunt, ei non *Foscano*, sed TVSCIANO nomen fuisse. Denique nullius plane momenti est Panciroli obseruatio. Nam in *l.* 1. *C. de hered. tut.* et apud Iulium Capitolin. in *Pertinac. cap.* 5. non Tuscianum reperimus, sed Fuscianum, nec is Iauo-

leni discipulus et successor esse potuit, qui sub Seuero et Antonino demum proconsulatu Numidiae functus est. Paucis. Fuit inter Iuliani condiscipulos Tuscianus quidam, sed parum celebritatis consequutus, quia vel nihil scripsit, vel quae scripsit, iam pridem interciderunt, quamuis prius vel ideo magis crediderim, quod a nullo veterum vel scripta eius, vel sententiae ac opiniones, laudantur.

§. XXVI.

Salu. Iuliani auditores.

Ipse Iulianus quos discipulos formarit, non adeo liquidum est, nec ea de re est, quod multa dicamus, nisi quod suspicemur, ex ea schola prodiisse Volusium Maecianum, Sex. Pomponium Africanum, et Terentium Clementem ICtos celeberrimos, et omnes Iuliano aetate proximos. Primo enim quod ad L. Volusium Maecianum attinet, is inter M. Antonini praeceptores fuit, teste Iul. Capitol. in *vita Marci*, *cap.* 3. et proinde recte monet Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 5. apud Antoninum *εἰς ἑαυτὸν lib. I. segm.* 6. vbi praeceptores ipse suos laudat, pro Μαρκιανοῦ legendum esse Μαικιανοῦ, quod et Gatakerum iam suspicatum video. Fuit etiam inter diuorum fratrum amicos, ab iisque praeter veterem iuris ciuilis et bene fundatam peritiam anxie diligens vocatur, in *l.* 17. *D. de iure patron.* Ibidem diui fratres se cum Maeciano, et aliis amicis suis iurisperitis adhibitis plenius dicunt tractasse, vt dubium non sit, eum saltim ad ea tempora vitam produxisse, adeoque aetate aliquanto minorem esse Iuliano. Deinde et ipse Sabinianarum partium dux fuit, vt ex *l.* 30. *D. ad leg. Falcid. et l.* 86. *D. de condit. et demonstr.* probat Menag. *ibid.* Accedit, quod L. Volusius Maecianus Iulianum aliquoties vocat *suum*, veluti in *d. l.* 86. *D. de cond. et dem.* et *l.* 65. *§.* 1. *D. ad SC. Trebell.* Quod quamuis aliquando alio pertineat, veluti quando Caium *suum* vocat Iustinianus, in §. 6. *prooem. et §.* 5. *Inst. de publ. iud.* et *Const. omnem* §. 1. *de iur. doc. rat.* vel quando in epistolis ad familiares istud possessiuum nomini amicorum addi solet, quod fere perpetuo fieri solet apud Plinium, et in iure nostro: hic tamen vix aliud significare potest, quam praeceptorem, quia eiusdem aetatis non fuere Maecianus et Iulianus, et eodem sensu etiam Scaeuolam suum vocant Iulius Paullus et Claudius Tryphoninus. Vid. Otto in *Papin. cap.* 11. §. 11. Sex. Pomponii paullo incertior aetas est, adeo, vt sint, qui cum Ant. Augustino et Iac. Cuiacio duo eiusdem nominis ICtos claruisse putent, patrem

trem et filium, idque ideo, quia in *l.* 41. *D. de hered. inst.* Sex. Pomponius ab ipso Pomponio laudatur, et alibi tam *Sextus*, quam *Pomponius*, tamquam duo auctores citantur. *l.* 32. *D. de legat.* 1. *l.* 1. §. 27. *D. de SC. Silanian.* Sed quod ad *l.* 41. attinet, vix dubitandum videtur, quin illa non sit Pomponii, sed Iuliani, et inscriptio non ad ipsam legem, sed ad vltima verba pertineat, adeoque lex illa cum antecedente coniungi, eiusque postrema verba ita legi debeant: *vt refert Sex. Pomponius libro XII. ex variis lectionibus.* Et quis nobis sponsor fuerit idoneus, nullum inter antiquos vixisse Sextum ICtum, quum Sexti medici et philosophi et rhetores complures celebrentur, in quorum indice, quem bene longum texuit Fabric. in *Bibl. Graeca lib. VI. cap.* 7. *§.* 6. *vol. XII. pag.* 619. etiam est Caecilius Sextus ICtus aeui Traiani, quem laudat Gell. *Noct. Attic. lib. XX. cap.* 1. quique facile hic cum Pomponio citari potuit. Non dicam iam, absonam futuram fuisse citationem tam *Sexti*, quam *Pomponii*, si duo fuerint eiusdem nominis, et vterque Sexti praenomen tulerit, contra eam admodum pulcram et ἐμφατικὴν, si alium statuamus Sextum, a Pomponio diuersum, et eo nomine inprimis notum. Si ergo vnus fuit Pomponius, quod mihi indubium videtur, is sane aliquamdiu cum Iuliano vixisse, ei tamen superstes fuisse videtur, siquidem et Antonino Pio imp. superuixerit, quippe quem diuum vocat *l.* 14. *D. de pollicitat.* et Caio denunciat testimonium *l.* 39. *D. de stipulat. seru.* quem tamen vixisse sub Marco, patet ex *pr. Inst. de SC. Orfit.* quin ad Antonini Caracallae tempora vitam produxisse, ex *l.* 42. iuncta *l.* 32. *pr. D. de donat. inter vir. et vx.* non male a viro docto, Franc. Carolo Conradi, colligitur in *Actis erud. Lips.* 1727. *pag.* 64. 65. Quum ergo talis sit aetas Pomponii, vt per nullum commodius, quam per Iulianum proficere potuerit, et ipse in *Enchiridio* vltimum omnium ICtorum posuerit Saluium Iulianum: non temere inde collegeris eum hunc praeceptorem habuisse, nisi quem moueat in contrarium, quod quibusdam in partes Proculeianorum paullo videatur pronior, veluti Chr. Ottoni a Boekeln *de diuers. fam. ICt. cap.* 6. quamuis illis temporibus sensim iam ita deferbuerat sectae studium, vt eum alii magis erciscundis, quos vocant, ICtis, quam Proculeianis accensendum putent. Denique non errabit, qui idem adfirmet de Africano, et Terentio Clemente, quo-

rum ille plerumque Iuliani ſententiam amplectitur, hic non modo eius auctoritate saepius vtitur, ſed et SVVM vocat Iulianum. *l. 6. D. de vulg. et pupill. ſubſt.* Sed multo plures, vt ſupra diximus, ex eius libris profecerunt, et pauci ab eius aetate iuris prudentiae laude floruerunt, quibus Iuliani noſtri opera non fuerint in deliciis, adeo vt communem illum ICtorum praeceptorem non abs re dixeris.

§. XXVII.

Fuiſſe illum ſectae Sabinianae anteſignanum. De ſecta, cui nomen dederat, dubitare nos non patitur Pomponius, qui eum inter Sabini ſucceſſores diſerte refert. Fuit itaque Sabinianus et Caſſianus, idque iam a multis fuſe demonſtratum eſt, vt mirum ſit eum Proculeianorum albo adſcribere non dubitaſſe Hug. Donell. *Comm. lib. V. cap.* 25. et Io. Goeddeum in *Comment. ad l. 26. D. de verb. ſign. n.* 10. *ſeqq.* Sane enim non modo Sabinianorum more in veterum auctoritate et placitis ſubſiſtit, *l.* 51. *§.* 1. *D. ad leg. Aquill. l.* 31. *pr. et* §. 1. *D. de vulg. et pup. ſubſt.* adeo vt ne in rationes quidem iuris curioſius inquirendum exiſtimet, *l.* 20. *D. de legib.* verum etiam nominatim ſe fateatur adſtipulari Sabinianis, *l.* 11. §. 3. *D. de donat. int. vir. et vx.* Sabino et Caſſio, *l.* 3. *§.* 6. *D. de lib. et poſtum. l.* 1. *§.* 5. *D. de adqu. et amitt. poſſeſſ. l.* 30. *D. de lib. cauſſ. l.* 28. *§.* 1. *D. de iureiur. l.* 14. *§.* 2. *D. de act. emt. et vend.* Contra Proculeianos paſſim refellit, et ipſum edictum perpetuum aliquando Labeonis ſententiae oppoſuit, ceu patet ex inſigni loco Calliſtrati *l.* 1. §. 1. *D. de iur. fiſc.* Plerumque a P. Iuuentio Celſo, Proculeiano, eum diſſentire, luculenter iam demonſtrauit Cuiac. *Obſ. lib. VIII. cap.* 35. et *lib. XXVII. cap.* 13. quemadmodum eum saepiſſime notat Vlpius Marcellus, quem ad Saluii Iuliani libros *Animaduerſiones* ſcripſiſſe conſtat, Proculi vero partibus addictiſſimum fuiſſe demonſtrat Merill. *Obſ. lib. I. cap.* 28. *lib. VII. cap.* 18. Hic enim ſectae ſtudio adeo minutatim omnes Iuliani deciſiones excuſſit, vt pro inſigni veritatis argumento habitum fuerit, ſi Marcello illi cum Iuliano conueniret. Cuiac. *Obſ. lib. XIIII. cap.* 35. Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 24. Sed quantumuis haec recte ſe habeant: veriſſimum tamen eſt, generoſioris indolis fuiſſe Iulianum noſtrum, quam vt vnius auctoritati, tamquam claudus pilae, inhaereret, et vel omnia a Proculo edicta reprehenderet, vel Sabinianorum placita pro oraculis habuerit. Hinc aliquando a Caſſio

Caſſio diſſentit, *l.* 11. *§.* 12. *D. quod vi aut clam*, et a communi Sabinianorum ſententia facit diuortium, *l.* 57. *D. de manum. teſt.* quin cum Proculo facit *l. 6. D. ad leg. Aquill.* et Celſo apertiſſime placere ſuam ſententiam gloriatur. *l.* 13. *D. de lib. et poſtum.* Vere ergo iniuria fit viro ſine exemplo maximo, dum a Chr. Thomaſio, *Naeu. iuriſprud. anteiuſt. lib. II. cap.* 3. *n.* 1. *pag.* 84. depingitur, tamquam *homo, qui in* MSC. *praeceptorum ſuorum iuraverit*, quum vbique prudente vſus ſit ἐκλογῇ, et res ipſa doceat, eum hac in re ὁμόψηφον fuiſſe Platoni, qui in *Critone, tom. I. Oper. pag.* 46. *nulli vmquam ſuorum alii ſe credere potuiſſe*, ait, *quam rationi, quam a ſe animo perpenſam atque examinatam optimam expertus ſit.*

§. XXVIII.

Proximum eſt, vt ad honores, ab eo geſtos, progrediamur. Erant enim tum illa tempora, quibus ad ampliſſimas in republica dignitates non alii felicius, quam aut armis, aut iuris peritia illuſtres adſpirabant. Praeturae et conſulatus ſui ipſe meminit, in *l.* 5. *D. de manum. vind.* ad quos tamen dignitatis gradus, quum non niſi per minores honores via pateret, nullum eſt dubium, quin expleto tirocinio forenſi, primum quaeſtura, deinde tribunatu plebis vel aedilitate functus ſit, antequam ad praeturam et conſulatum procederet. Et praeturam quidem eius iam ſupra non ſine probabili, vt opinamur, ratione in annum v. c. 883. reiecimus, quo et edictum perpetuum condidit. Conſulatum vero quamuis non ſemel, ſed bis geſſiſſe dicatur Spart. *in Did. Iul. cap.* 1. ipſos tamen annos, quos tantus conſul illuſtrauit, non notarunt faſtorum conſularium auctores. Primum ergo illum conſulem ſuffectum fuiſſe, omnes fatentur. Iterum vero faſces tenuiſſe dicunt a. v. c. 900. quia eum annum Caſſiodorus et alii conſulatu ordinario *Iuliani et Torquati III.* ſignant, cuius ſententiae praeter Onuphr. *in Faſtis ad illum ann.* ſunt Bertrandus *de Iuriſper. lib. I. cap.* 1. Grot. *lib. II. cap.* 6. et alii. Sed quamuis hoc ferat temporum ratio, quibus Iulianum floruiſſe ſupra diximus: tamen ex Marqu. Gudii ſchedis, quibus veteres inſcriptiones incredibili ſtudio collegit, demum luculenter demonſtrauit Petr. Reland, *in Faſt. conſ. eius anni*, Iulianum illum Torquatum non Saluium noſtrum eſſe, ſed *C. Iulianum Veterem.* Neutrum ergo conſulatum fuiſſe ordinarium, ſed bis inter ſuffectos conſulem proceſſiſſe Iulianum oportet, quod

Quos honores in re publica geſſerit?

quod et aliis viris illuſtribus tum contigiſſe nouimus. Et ſane ne hunc quidem alterum Iuliani noſtri conſulatum ſignari dixerim in marmore, quod ſupra §. 8. produximus, cuius in latere Fabrettus *Inſcript. cap.* 10. *pag.* 695. inuenit : D. IIII. NON. MART. IVLIANO II. ET CRISP. COS. quia inſcriptio illa meminit Didii Iuliani fratris Proculi Iuliani, quem proauum vidiſſe vix probabile eſt. Eodem teſte Spartiano *in Did. Iul. cap.* 1. etiam ad praefecturam vrbanam adſpirauit. Summa erat huius praefecturae dignitas, adeo vt Romae ipſos praefectos praetorio antecederent praefecti vrbi, ſaltim ſequiori aeuo, ad quod pertinent adducta a Phil. Berterio *Pithan. Diatr. I. cap.* 3. *pag.* 811. teſtimonia Symmachi *lib. X. epiſt.* 36. Caſſiod. *Varior. lib. III. epiſt.* 11. Iuliani *Nou. LVI.* et illud inprimis Auſonii *in Moſella, v.* 407.

Aut Italum populos, Aquilonigenaſque Britannos
Praefecturarum titulo tenuere ſecundo.
Quique caput rerum, Romam, populumque, patreſque
Tantum non PRIMO *rexit ſub nomine.*

Quum vero ſimul ampliſſima eſſet praefecti vrbi, tum intra pomoeria, tum intra centeſimum ab vrbe lapidem iuris dictio, adeo vt is *regere iura Quirini* dicatur Rutilio Numat. *Itin. lib. I. v.* 157. non mirum profecto eſt, ICtis inprimis ad eum honorem aditum patuiſſe. Scimus ſane ſub Veſpaſiano eo honore functum Pegaſum, ICtum celeberrimum, de quo Iuuenal. *Sat. IIII. v.* 76.

Rapta properabat abolla
Pegaſus, attonitae poſitus modo villicus vrbi,
Anne aliud tunc praefecti, quorum optimus, atque
Interpres legum ſanctiſſimus, omnia quamquam
Temporibus diris tractanda putabat inermi
Iuſtitia.

Huic ergo iam ex Sabinianorum ſecta iungere licebit alterum, Saluium Iulianum, quem ipſum quoque ea dignitate fulſiſſe ſatis compertum eſt, quamuis, quo anno, quoue tempore eam geſſerit, nondum liqueat. Solebant viri praefectorii et conſulares poſtea inter amicos Caeſarum adlegi, eorumque in conſilio eſſe, ſi res maioris momenti inciderent. Sunt hi οἱ σύνεδροι καὶ σύμβουλοι apud Xiplilinum comites ſedendi, et participes conſiliorum, *l.* 7. *C. de offic. adſeſſ.* συγκάθεδροι, *l.* 10. *§.* 6. *D. de excuſat.*

excusat. immo et AMICI PRINCIPVM, ceu supra iam monuimus, de quibus fuse Iac. Guther. *de offic. dom. Aug. lib. I. cap.* 18. Ita Augustus quum ius diceret, μετὰ τῶν συνέδρων διεσκέψατο, *rem cum adsessoribus communicabat.* Xiphilin. Initio enim quindecim senatores in consilium adhibuerat in sex menses, postea quinto decennio, quum rei publicae administrationem suscepisset, petiit a senatu συμβούλους εἴκοσιν ἐτησίους, *viginti consiliarios annuos.* Xiphil. Morem ab eo tempore, quo Tiberius in insulam secesserat, interruptum, reuocauit Caius Caligula, ὅς τοὺς συνέδρους, ἐκλειφθὲν ἐξ οὗ ὁ Τιβέριος εἰς τὴν νῆσον ἐξεχώρησεν, ἀνενεώσατο, *qui adsessores, quod fieri desierat ex eo tempore, quo Tiberius in insulam secesserat, restituit.* Dio *lib. LX.* Postea is mos constanter viguit, saltim ad Alexandri Seueri tempora, et notum est, historiae augustae scriptores prolixos plerumque esse in recensendis ICtis, quos in consilium principes singuli adhibuerint. Nostro is honor, vt supra iam ex Spartiano vidimus, contigit sub Hadriano, et quidem cum Iuuentio Celso et Neratio Prisco, quos licet diuersae sectae, *senatus tamen omnes probarat.* Suspicor, eumdem honorem eum tuitum sub D. Pio, vso iuris peritis Vinidio Vero, Saluio Valente, Volusio Maeciano, Vlpio Marcello, et Iauoleno, si Iulio Capit. *in vita D. Pii, cap.* 12. credimus. At sane nullus tum fuit Saluius Valens, sed Aburnius, de quo supra actum, adeoque Saluius Iulianus hic erit intelligendus, qui tum itidem collegam Proculeianum et obtrectatorem habuit, Vlpium Marcellum. Id quod non modo principum illorum prudentiae, sed et ipsorum ICtorum modestiae insigne argumentum est. Nam vt illi procul dubio diuersae sectae prudentes ideo adhibebant in consilium, vt prolatis ex vtraque parte argumentis, quid iustum verumque esset, tanto certius liqueret, expensisque omnibus, quae hinc inde dicta sint, subductisque rationibus, tanto adcuratiorem facerent cogitationum suarum summam: ita hi mira animi moderatione ferebant et dissentientes, et aemulos, et quamuis in Pandectis perpetuus fere sit diuersissimarum opinionum conflictus, et crebra disputatio, vix tamen vllum verbum acrius, nedum conuicium aliquod reperias, quo inter se vsi sint viri illi grauissimi. Qua de re digna sunt, quae integra hic repetantur verba, quibus vir summus Corn. van Bynkershoek, vsus est in dedicatione exasciatissimarum Obseruationum iuris ciuilis: *Expedit bono publico,*

ad rem publicam non adhiberi eos homines, qui aliorum sententias, vbi a sua discrepant, continuo insectantur opprobriis, contumeliis, conuiciis, non alia caussa irritati, quàm quod alius alia mente sit, perpetui scilicet dictatores in re publica eruditorum. Hoc nomine semper habita fuit infamis natio grammaticorum, ab humanitate alieni, dum humanitatis studia tractant: sed non magis id miremur, quam hac parte grammaticis non cedere, qui pietatem, caritatem, animi mansuetudinem, et reliqua viri boni officia in vulgus profitentur. Nisi statim hic pedibus eas in suam cuiusque sententiam, stultitiae vel maleuolentiae notam non euadas. ICtorum, vtique veterum, semper praecipua laus fuit, modestia: illi quidem, quod sibi videtur, ex animi sui sententia respondent, sed meliora docti audiunt, et, si minus ante sapuerunt, resipiscunt. Labeo noster in senatus lectione sententiae suae libertatem aduersus ipsum Augustum magno animo defendebat, hoc superdicto: suum quemque iudicium habere; *et sic oportebat. Papinianum nostrum mente solida non deiecit vultus et gladius instantis tyranni: nec tamen minus eum, aliter quondam opinatum, in contrarium vocasse legimus veriorem Sabini sententiam; et sic quoque oportebat.* Haec Bynkershoekius, quae vtinam hodie ad modestiam reuocarent, vel in ruborem darent illos, qui si vel de stillicidiis aut tribus capellis agitur, adeo ferre non possunt collegarum dissensum, adeo excandescunt et in clamores et conuicia prorumpunt, vt eos non arrogantia et ira, sed furiis suis agitari iures!

§. XXVIIII.

An et prouincias rexerit?

Sed hos quidem honores gessisse Iulianum certum est: reliqui non nisi quorumdam coniecturis nituntur. Sic, eum aliquando Aquitaniam Belgicam, Dalmatiam, Germaniam, mox Baeticam rexisse, existimat quidem Guido Pancirolus *de clar. leg. interpret. lib. I. cap.* 38. nec de Aquitania dissentit Ant. Dad. Alteserra *Rer. Aquit. lib. IIII. cap.* 11. At nititur ea sententia *l.* 12. *D. de custod. et exhib. reor. l.* 14. *D. ad SC. Turpill. l.* 9. §. 4. *D. de poen. l.* 7. §. 1. *D. de accus. et inscr.* vbi quidem Saluius quidam, Saluius Carus, Saluius Valens, et Saluius Marcianus memorantur, qui tamen an cum nostro iidem fuerint, admodum ambiguum, immo alios plane ac diuersos fuisse perquam verosimile esse, iam supra diximus. Quum porro Iulianus in *l.* 5. *D. de man. vind. se* MEMINISSE scribat, *Iauolenum*, *prae-*

praeceptorem suum, et in Africa, et in Syria seruos suos manumisisse, quum consilium praeberet: idem Pancirolus inde colligit, eum Iauoleno proconsuli in Africa et Syria adsedisse, eaque fortassis occasione ab eo ius edoctum esse. Sed et haec incerta. Potuit enim Iauoleno et tamquam legatus in illis prouinciis adesse. Forte et haec referre sibi Iauolenum meminit, vt solemus non eorum solum, quae vidimus, sed et, quae audiuimus, meminisse. In Aegypto se fuisse, ipse refert Iulianus *l. 36. D. de solut.* priuatus, an cum imperio, non addit. Potuit sane praefectura augustali ibi fungi, quem honorem ex ICtorum ordine gessisse nouimus Volusium Maecianum. Vulcat. Gallic. *in Auid. coss.* At fortassis etiam in Hadriani principis ibi commorantis comitatu fuit. Omnia et hic incerta et ambigua sunt, vt non futurum sit operae pretium, solis coniecturis indulgere.

§. XXX.

Enimuero tantam doctrinae copiam, totque fortunae obsequia mors demum, vti fit, euertit: qualis, aeque ignoramus, ac tempus, quo rebus humanis excessit. Sua illum morte prouectiore aetate exspirasse, sperare nos iubent viri merita, principumque, sub quibus probabiliter obiit, puto Marci et Lucii Caesarum, clementia, quos vix credimus in tanti tamque honorati viri necem coniurasse. De tempore mortis non magis certo constat. Quandoquidem tamen ex rationibus nostris supra §. 12. subductis anno V. C. 915. fuerit septuagenario propior: eum non adeo diu postea supervixisse, ac proinde sub illis imperatoribus senem decessisse arbitramur. Quod enim ad Commodi imp. tempora tristissima vitam produxisse, ab eoque crudelissimo principe obtruncatus dicitur a Bern. Rutil. *de vit. ICt. cap. 66.* manifestum errorem redolet, in quem ideo incidit, quod filium a patre non discreuit. Habuit enim ICtus noster filium L. Saluium Iulianum, se profecto ac meliore fortuna dignissimum, quippe virum consularem et sub Commodo praefectum praetorio. Habuit et nepotem, cui iam Tarunteii Paterni filia disponsa fuerat, quique iam exercitum duxerat, vti supra ex Lampridio ostendimus. Enimuero quum in inimicissima virtuti tempora incidissent, et nepotem Commodus ad nefandam Venerem frustra sollicitasset, quin et suspecta tyranno videretur adfectata cum Taraunteio adfinitas: pereundum erat et Vitae finis et sepultura.

Iuliano praefecto praetorio, et Tarunteio, et fortassis etiam filio, cuius post truculentum Commodi imperium nullam fieri mentionem animaduertimus. Diximus de his illustris familiae fatis supra §. 9. iisque nihil est, quod iam addamus, nisi quod Commodus illum praefectum suum, postquam ille semel gratia sua excidit, non modo occiderit, sed et ante mortem variis adfecerit iniuriis. Ait enim Lamprid. in *Commod. cap. 3. praefectum praetorio suum, togatum, praesente officio suo, in piscinam detrusit, quem saltare etiam nudum ante concubinas suas iussit, quatientem cymbala, deformato vultu.* Tantus virtuti honor erat sub principe, ex omni vitiorum genere veluti conflato, et qui sibi ex magno imperio nihil praeter maximam licentiam retinuerat. Sed tanto tolerabilius fuerit viro ornatissimo, ictum excipere ceruice, quam cum monstro illo perpetuo aetatem agere. Vt ad ICtum nostrum redeamus, sepultum illum esse in via Lauicana, quinto ab vrbe lapide, scribunt Rutilius *ibid.* Bertrandus *de iurisper. lib. I. cap.* 1. et Guil. Grot. *de vit. ICt. lib. II. cap. 6.* Sed non aliud habent huius rei argumentum, quam locum Spartiani, qui in *Did. Iulian. cap. vlt. corpus eius a Seuero vxori Manliae Scantillae ac filiae ad sepulturam est redditum, et in* PROAVI *monimento translatum milliario quinto, via Lauicana:* vbi non expressum est, paterni, an materni proaui istud fuerit monimentum, quamuis verosimilius sit posterius ob insignem Saluiae gentis celebritatem, ad quam gens Didia Petronia non adsurgebat. Ceterum via Lauicana aeque ac Praenestina a porta Esquilina, aut certe alia illi proxima egrediebatur, et quidem illa a dextris iuxta formam aquae Claudiae, ad Columnam oppidum, haec Gabios ac deinde Praeneste tendebat. Vid. Io. Barthol. Marlian. *Topogr. ant. Rom.* VII. 16.

§. XXXI.

Scripta Salu. Iuliani, *Digesta.* Superest, vt de libris et operibus, quibus sibi monimentum aere perennius erexit, quaedam subiiciamus. Inter eos in indice Florentino primo loco comparent ΔΙΓΕΣΤΩΝ ΒΙΒΛΙΑ ΕΝΝΕΝΗΚΟΝΤΑ. De hoc dici non potest, quam vanas sibi quidam finxerint imagines. Plerique enim hos libros eosdem putant cum ipso edicto perpetuo, quod condidisse Iulianum nouimus, alii in librorum numero errarunt, alii ipsas Pandectas esse putant, quas iam habeamus, superstites. Edidit Io. Alb. Fabricius *in Bibl. Graecae Vol.* XII. *pag.* 367. *seqq.* ex codice Vossiano Leidensi

densi Matth. Blastaris Hieromonachi *Historiam iuris*, in qua et haec habentur : Ταῦτα πάλιν ὁ πολὺ μετὰ Αὔγουστον ἄρξας Ἀδριανὸς ἀθροίσας εἰς ἓν τὰ μὲν τῶν ἄλλων πάντων ἰδίαν ἐποιήσατο πραγματείαν ἐν βιβλίοις θεωρουμένην πεντήκοντα, Δίγεστα τούτοις ἤτοι Πανδέκτην ὄνομα θέμενος, ὡς ἐκ πολλῶν δηλαδὴ συλλεγόντα : *Haec iterum Hadrianus, qui multo post Augustum imperauit, in vnum colligens, aliorum quidem omnium praescripta vnum opus confecit, in quinquaginta libros distributum, Digesta siue Pandectarum ab eo nominatum, vt quae ex multis collecta sunt.* Manifestum est, Graeculum illum edictum perpetuum hic cum Iuliani Digestis, et haec cum Iustiniani Pandectis, quas tantum illorum epitomem fuisse credidit, confudisse, et hinc mera somnia narrasse. Falsum enim est, Hadrianum condidisse Digesta, falsum est, vel edictum eius auspiciis conditum, vel Digesta Iuliani quinquaginta libris constitisse, falsum denique Edictum perpetuum et Digesta illa esse vnum idemque opus. Vnde recte *pag.* 369. ad marginem subnotauit doctissimus ille bibliothecae auctor : *de his Pandectis et Codice Hadriani altum apud veteres et Iustinianum ipsum silentium. Confer quae supra pag.* 341. *seqq.* Sed ibi vir eruditissimus, nescio quem sequutus auctorem, eadem fere narrat, aitque : *Edictum perpetuum, Hadriani, vt dixi auspiciis conditum a Saluio Iuliano ex edictis praetorum corpus quoddam iuris quinquaginta libris digestum exhibebat.* Enimuero primo omnium ex ipsis fragmentis liquet, Digesta illa non fuisse ipsum Edictum, quod breui libello, non L. libris, Iulianus complexus erat, sed amplissimos iuris commentarios, ad edicti perpetui seriem et ordinem compositos, vel σύστημα vniuersi iuris, qualia et alii, veluti Alphenus Varus, Celsus, Vlpius Marcellus, Ceruidius Scaeuola, confecerunt, et familiari ICtis vocabulo Digesta inscripserunt. Deinde et id liquidum existimo, Iulianum aliquando ipsa edicti verba inseruisse istis Digestis suis, eaque suo more esse interpretatum. Hinc enim factum, vt *l.* 1. *D. de his, qui not. infam.* decerpta dicatur ex *Iuliani libro primo ad edictum*, ad quem locum, quas turbas dent interpretes, infra suo loco ostendimus. Et tamen nihil est, quod ibi mutandum videatur. *Libri ad edictum* iidem procul dubio sunt, ac Digesta, ad edicti seriem composita, nec debuit ideo Bertrandus Iuliano singulare opus AD EDICTVM tribuere, a Digestis illis diuersum. Quamuis enim Pandectarum conditores alias plerumque verba edicti ex Vlpiani commenta-

 riis.

riis petere soleant: fieri tamen potuit, vt eo titulo vel lacunam haberent Vlpiani codices, vel hic verba inserere neglexerit, adeoque illa ex Iuliano supplenda restituendaue duxerit Tribonianus. Sane hoc et alibi contigit, nempe in *l.* 1. *D. vnde legit.* vbi itidem verba edicti non ex Vlpiano, sed ex *Iuliani libro vicesimo septimo Digestorum* decerpta sunt. Denique et dubio carere arbitror, nonaginta libris hoc opus constitisse, partim, quod totidem libros numerauit indicis Florentini auctor, partim, quod ex pluribus fragmenta haud supersunt, praeterquam quod *l.* 32. *D. de legib.* desumta dicitur ex *libro Digestorum nonagesimo quarto.* Hinc multo plures Digestorum illorum libros nonnulli fuisse suspicantur, veluti Bertrandus nonaginta nouem, alius centum, Guil. Grotius, quamuis subdubitans, saltim nonaginta quatuor. At hanc quidem pugnam facile et sine pulueris iactu dirimi posse crediderim. In codice enim Florentino *d. l.* 32. ex IVLIANI *lib. LXXXIIII. Digestorum* citari, a mala autem manu quartum X. superadditum esse, testatur Laur. Theod. Gronouius, cui bene se id vidisse adseueranti facile fidem habeo cum Ottone in *praefat. tom.* 1. *Thes. iur. ciu.* Denique non praetermittendum videtur, quod quamuis pulcherrimum hoc opus iam Aniani temporibus pro deperdito habitum fuisse supra viderimus, illud tamen magno iuris prudentiae bono adhuc in Triboniani bibliotheca delituerit, ac proinde permagnum vsum praebuerit Pandectarum conditoribus, qui ex solis his libris CCCLXXVI. fragmenta integra nobis seruarunt, vt omittamus CXXVI. alia loca, quae expresso librorum huius operis numero, et CCCCXIIII. quae dissimulato vel libro, vel opere, ab Vlpiano et aliis ICtis adducuntur.

§. XXXII.

Variorum ad illa notae. Quanti iam veteribus fuerit hic iuris prudentiae thesaurus; non aliunde rectius intelligitur, quam ex tot notis et animaduersionibus, quibus illum certatim illustrare conati sunt viri iurisconsultissimi. Erat hoc in more positum ICtis, vt alter in alterius scripta notas conficeret, quibus vel reprehenderet refelleretque eius dicta, quod Ser. Sulpicium in Mucii Scaeuolae scriptis fecisse nouimus, cuius ideo notas *reprehensa Scaeuolae capita* vocat Gell. *Noct. Attic. lib. IIII. cap.* 1. vel explicaret,

caret,

caret, suppleret, distinctione aut limitatione aliqua adhibita iuuaret, prout vel adfectu, partiumque vel veritatis studio ad hoc vel illud impellerentur: vnde has notas *laudis et culpae adnotamenta* eleganter vocat Gell. *Noct. Attic. lib. XVII. cap.* 2. Et Grammatici quidem ad librorum oram signa quaedam adpingebant, veluti litteras, asteriscos, obeliscos, et similia, quibus vel commendarent, vel reprehenderent arguerentque certa loca, eorumque morem postea et philosophi et medici sunt imitati, de quibus notis multa habent Wouwer. in *Polymath. cap.* 17. Reines. *Lect. Var. lib. III. cap.* 7. Menag. *ad Diog. Laërt. lib. III. segm.* 65. *pag.* 161. At ICti, qui sine ratione sibi nec ab aliis dissentiendum, nec iis suffragandum putabant, loco signorum breues stricturas adiiciebant, et tunc quoque *notare* dicebantur. Hinc frequentissimae loquutiones: *Marcellus notat*, *Proculus apud Labeonem notat*, et similes. Iulianus vtriusque generis scholiastas reperit. Notauit ad illius Digesta VLPIVS MARCELLVS, sed diuersae sectae, et hinc passim Iulianum notare videtur, quamuis collegam, et aliquando nihil tale meritum, quales Marcelli stricturae integrae in Pandectis supersunt sex, in *l.* 14. *D. de in rem vers. l.* 20. *D. de condit. et demonstr. l.* 5. *D. de hered. instit. l.* 80. *D. de legat.* 1. *l.* 75. *D. ad leg. Falcid. et l.* 34. *D. eod.* at locis 34. illae Iuliani aut aliorum fragmentis insertae reperiuntur. Notarunt ad eumdem Ceruidius Scaeuola et IVLIVS PAVLLVS, sed Iuliano multo aequiores, vt magis defendendi eius, quam reprehendendi caussa, calamo hanc operam videantur indixisse. Et Scaeuolae quidem notae supersunt in *l.* 10. *D. de peric. et comm. rei vend.* et in *l.* 54. *D. de pact.* Paullinarum autem specimen habebis in *l.* 11. *D. quod met. causs. l.* 4. *D. de rescind. vendit. l.* 75. *de iudic. l.* 3. *de collat. l.* 15. *de mort. causs. don. l.* 4. *de manum. vindict.* Binis Pandectarum locis, puta *l.* 7. §. 2. *de pact.* et *l.* 25. §. 1. *de vsufructu* citantur MAVRICIANI *Notae ad Iuliani Digesta*, et ita etiam in Florentino est. Alii tamen libri vtrobique habent *Martianum.* Alterutrum itaque ad Iulianum notasse, certum est, quamuis apud me facile vincat lectio Florentina. Guil. Grotius *de vit. ICt. lib. II. cap.* 6. et AFRICANVM putat quaedam ad Iulianum notasse: sed fundus huic sententiae est in *l.* 39. *pr. D. de legat.* 1. vbi Vlpianus: *nam et sumtum an in hanc rem facere heres deberet*, AFRICANVS *libro vicesimo Epistolarum apud*

apud Iulianum quaerit, putatque; quod et ego arbitror sequendum. Hic vero non dicit Vlpianus, Africanum ad Iulianum notasse, sed ad eum scripsisse epistolam, et quaesiuisse, an heres in persequutionem serui legati, quem fuga aliquo abstulit, sumtus facere teneatur, quin et sententiam suam Iuliano exposuisse, quod teneri videatur. Cui sententiae et Vlpianus adiicit calculum.

§. XXXIII.

Libri *ad Minicium.* Alterum, cuius in indice Florentino mentio fit, IVLIANI opus sunt *ad* MINICIVM BIBΛIA ΕΞ. Miniciorum stemma amplissimum texit Reinef. in *Epist.* 34. *ad Rupert. pag.* 251. ostenditque ei familiae cum Cassiis, Aciliis, Iuniis Rusticis non vnam necessitudinem intercessisse. Noster sub Vespasianis et successoribus floruit, et sub Traiano rexit prouincias, ceu Cuiacius *Obs. lib. VII. cap.* 2. ex *l.* 9. *D. de feriis* docuit, cui et marmora suffragantur, maxime illud apud Gruterum *pag.* 41, 6.

HERCVLI
TIBVRT. VICT.
ET CETERIS DIS
PENAT. TIBVRT.
L. MINICIVS
NATALIS
COS. AVGVR.
LEG. AVG. PR. PR.
PROVINCIAE
MOESIAE INFER.
VOTIS SVSC.

Addatur idem Grut. *pag.* 59, 8. vbi Libyae procos. vocatur. Scripserat libros, quorum ne titulum quidem habemus superstitem. Quos quum commentario illustrarit Iulianus noster: aliquoties citantur eius libri *ad Minicium*, *l.* 10. *D. pro emt. ex Minicio*, *l.* 61. *D. de rei vindic.* et *apud Minicium*, *l.* 11. *D. de act. emt. vend.* vbi non praetermittendum est, Vlpianum citare *decimum librum apud Minicium*, quum tamen eum sex tantum scripsisse referat index, nec ex pluribus, quam sex libris fragmenta

menta decerpserint Pandectarum conditores, quum tamen eorum quadraginta integra exstare voluerint. Vnde in mendo cubare illum Vlpiani locum, et legendum ibi esse: *librum quintum*, iam alii animaduerterunt. Elegans est obseruatio Hub. Giphanii in *Oecon. iur. pag.* 120. ICtos ante Iulianum in libris suis sequutos esse ordinem librorum Sabini, post illum vero magis illis placuisse ordinem Edicti perpetui. Quae sane obseruatio et in libris ad Minicium videtur iustam habere rationem. Nam lib. I. et II. Julianus disseruisse videtur de testamentis, bonorum possessionibus, legatis et fideicommissis; lib. III. de dominica et patria potestate; lib. IIII. de rebus creditis et contractibus; lib. V. de nuptiis, tutelis, delictis, adquirendo dominio et possessione, et stipulationibus; lib. VI. de interdictis, rei vindicatione et seruitutibus; et lib. VII. denique de iudiciis et iure publico.

§. XXXIIII.

Tertium Iuliani opus ita describit *Index Florentinus*: AD VRSEIVM ΒΙΒΛΙΑ ΤΕΣΣΑΡΑ. Vrseium Ferocem sub Tiberio vixisse suspicatur Petr. Perennon. *Animadu. iur. lib. III. cap.* 23. Sed quum ipse Proculum citauerit, teste Vlpiano in *l.* 27. *§.* 1. *D. ad leg. Aquill.* et Paullo *l.* 11. *§.* 2. *D. de aqu., et aqu. pluu.* et contra ipse citetur a Cassio, *l.* 1. *§.* 10. *quar. rer. act. non dat.* eum sub Caligula, Claudio, et Nerone floruisse, probabile est. Scripserat et hic de iure libros, quorum nec numerum, nec titulos nouimus. Eos vero itidem libris quatuor illustrauerat Iulianus noster, ex quibus fragmenta 42. in Pandectis seruantur. In iis quoque ordinem Sabinianorum librorum seruari, obseruauit Iac. Gothofr. in *Serie librorum Sabini*: quod verum esse, comparatis cum illa serie tot Iuliani fragmentis, facile vnusquisque animaduertet. Nam libro I. de testamentis, bonorum possessione, et legatis, itemque de potestate dominica et patria, et rebus creditis; lib. II. de nuptiis, dote, tutelis, delictis, adquisitione dominii et possessionis, obligationibus; denique lib. IIII. de interdictis et iudiciis egit, quae ipsa est librorum Sabinianorum series. Ferocem quidam Proculeianum fuisse censent, sicuti Minicium Sabinianum, vt adeo notae ad Minicium magis ad illustrandum eius opus, quas vero

Libri ad *Vrseium Ferocem.*

ad Ferocem ſcripſit ad auctorem notandum potiſſimum comparatae fuiſſe videantur. At ſicut de Minicio id facile largior ob *l.* 61. *D. de rei vind.* quam ſupra ſumus interpretati: ita poſterius non alio probatur argumento, quam quod Proculum aliquoties laudat, id quod tamen et Sabinianus facere potuit. Id vero obſeruatu multo dignius videtur, quod ad eumdem Vrſeium Ferocem iam ante Iulianum noſtrum notas et ſtricturas ſcripſerit Caſſius Longinus, quarum veſtigia ſuperſunt, *l.* 10 §. 5 *D. quib. mod. vſusfruct. amitt. l.* 16. §. 1. *D. ad SC. Velleian. l.* 104. §. 1. *D. de legat.* 1.

§. XXXV.

Liber *de ambiguitatibus.*

Supereſt quartum opus, quod in *Indice Florentino* inſcribitur DE AMBIGVITATIBVS BIBΛΙΟΝ EN. Eſt hic titulus plane Stoicus, eique ſectae proprium hoc erat, in enodandis explanandiſque ambiguitatibus deſudare. Sic inter Cleanthis opera eſt liber ſingularis περὶ τῶν ἀπόρων, vel *de ambiguitatibus*, Diog. Laërt. *lib. VII. ſegm.* 175. inter Sphaeri περὶ ἀμφιβολιῶν, *de ambiguis.* Diog Laërt. *lib. VII. ſegm.* 178. inter Chryſippi περὶ ἀμφιβολιῶν πρὸς Ἀπολλᾶν δ', *de ambiguis ad Apollam quatuor*, περὶ τῶν τροπικῶν ἀμφιβολιῶν ά, *de tropica ambiguitate liber ſingularis*, περὶ συνημμένης τροπικῆς ἀμφιβολίας β', *de connexa tropica ambiguitate libri duo.* Πρὸς τὸ περὶ ἀμφιβολιῶν Πανθοίδου β', *ad id, quod ſcripſit Fanthoedus de ambiguis libri duo*, περὶ τῆς εἰς τὰς ἀμφιβολίας εἰσαγωγῆς έ, *de introductione ad ambigua quinque*, Ἐπιτομὴ τῶν πρὸς Ἐπικράτην ἀμφιβολιῶν ά *epitome ambiguorum ad Epicraten. lib. I.* συνημμένα πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἐν τῶν εἰς τὰς ἀμφιβολίας β', *coniuncta ad introductionem ambiguorum lib. II.* vt adeo ſeptendecim libris illa de ambiguis doctrina impleuerit Chryſippus. Diog. Laërt. *lib. VII. ſegm.* 93. Ἄπορα. quid vocarint veteres, exponit Gell. *Noct. Att lib VIII. cap.* 15. ἀμφιβολίαν vero definiunt Stoici, quod ſit λέξις δύο ἢ καὶ πλείονα πράγματα σημαίνουσα λεκτικῶς ἢ κυρίως, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔθνος, *dictio plures res ſignificans per orationem et proprie, et in eadem natione.* Cuius rei elegans illud atque argutum exemplum adducunt Diog. Laërt. *lib. VII. ſegm.* 62. Sex. *Empir. Pyrrh. hypotyp. lib. II. cap.* 23. Quinctilian. *Inſt. orat. lib. VII. cap.* 9. αὐλητρὶς πέπτωκε, vel αὐλητρὶς πεσοῦσα. in priore enim αὐλητρὶς eſt *tibicina* et αὐλὴ τρὶς, *aula* vel *domus ter*: adeoque vocabulum

eſt

est ambiguum, quia sensum inde elicere licet duplicem, nimirum *tibicinam cecidisse*, et *aulam terruisse*. Posterius aeque argutius exponit Theon sophista *in Progymnasm.* πεσῖσα enim est participium ἀπὸ τῶ πίπτειν: sed idem potest ita exaudiri, quasi duplex esset vocabulum παῖς ἦσα, adeoque itidem sensus erit ambiguus, *tibicinam cecidisse*, et *tibicinam puellam esse.* Haec ergo, quae innumera sunt, ad certas regulas reducere conabantur Stoici, quibus adhibitis illa animaduertere, adeoque cauere posses, quo minus decipereris. Quum vero et ICti Stoicorum innutriti praeceptis experiundo discerent, non modo in legibus, verum etiam in pactis, stipulationibus, et maxime in vltimis voluntatibus, in quibus interpretandis quotidie versabantur, permulta huius generis occurrere: non potuerunt non de similibus regulis cogitare, adeoque scribere de AMBIGVITATIBVS. Fortassis huc praecipue pertinuit Aelii Galli opus *de verborum, quae ad ius pertinent, significatione*, ex quo vnicum superest fragmentum in *l.* 157. *D. de verb. signif.* nec non quae passim ICti de rebus dubiis, nec non περὶ ἀπόρων tractant, quale est fragmentum Africani in *l.* 88. *pr. D. ad leg. Falcid.* Et sane huius generis etiam fuisse videntur, quae in libro *de* AMBIGVITATIBVS disseruit Iulianus noster, docent tria, quae ex eo supersunt, fragmenta. In primo enim *l.* 31. *de vulg. et pupill. substit.* explicat perplexam substituendi formulam: QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT, IDEM FILIO HERES ESTO, vbi ambiguum est, intelliganturne, *qui quandocumque heredes fuerint*? an, *qui heredes tum futuri sint, quum filius moriatur.* In altero, quod est in *l.* 62. *D. de legat.* 1. explicatur formula: MVLOS DVOS, QVI MEI ERVNT, CVM MORIAR, SEIO HERES DATO. Quum enim testator non mulos, sed mulas moriens reliquisset, quum tempore testamenti factionis duos mulos haberet: ambigebatur, an sexus masculinus et femineum comprehendat. In tertio omnium prolixissimo, quod est in *l.* 13. *D. de reb. dub.* plura eius generis ἄπορα definit: e. g. SEIO CVM DVCENTIS, QVAE APVD EVM DEPOSVI, TRECENTA LEGO. In ambiguitatem enim incidunt haec verba, quia parum liquet, connumeratisne illis ducentis, quae deposita fuerant, trecenta legentur, an extra illa adhuc insuper trecenta, adeoque in vniuersum quingenta relicta sint? Ibidem quaerit, quomodo intelligenda formula: FVNDVM SEIANVM HERES MEVS

ATTIO CVM DIONE, MAEVII SERVO, DATO, ἄπορον enim est, sitne Dioni quoque fundus, an Dio simul cum fundo legatus, Sequitur formula: SI HOMINEM AVT FVNDVM NON DEDERIS? CENTVM DARE SPONDES? Est enim ἐκ τῶν ...., vtrum neutro, an altero non praestito stipulatio committatur? quo et sequentia in isto fragmento exempla pertinent. Perspicua satis videri poterat formula: SI QVIS MIHI FILIVS AVT FILIA GENITVR HERES MIHI ESTO, SI MIHI FILIVS AVT FILIA HERES NON ERIT, SEIVS HERES ESTO: et tamen ibi quaerit an non ambiguitas in ea lateat, et an non potius scribere debuisset testator: SI MIHI NEQVE FILIVS, NEQVE FILIA HERES ERIT. Talis fuit Iuliani liber de ambiguitatibus, qui nouum sufficere potest argumentum, eum Stoicos omnino esse in philosophia sequutum.

§. XXXVI.

An et ad edictum, et de praedio dotali scripserit?

Plura Iuliani nostri scripta in *Indice Florentino* non memorantur, nec alia vel ad manum fuerunt Pandectarum conditoribus, vel a veteribus ICtis laudata sunt. Et tamen Bertrandus *de Iurisper. lib. I. cap.* 1. duo adhuc alia sese putat eruisse, vnum AD EDICTVM ob inscriptionem *l.* 1. D. *de his, qui not. infam.* alterum DE DOTALI PRAEDIO ob *l.* 5. *C. de bon. quae lib.* vbi *tractatum de dotali praedio proposuisse* Iulianus dicitur. Prius iam non multis refellam. Memini enim me iam alibi ostendere, vnum idemque esse opus Digestorum et ad Edictum. Posterius iam Grotius *de vit. ICt. lib. II. cap. 6.* satis explosit. Suffecerit, erroris fontem monstrasse. *Tractatum* Bertrandus in *d. l.* 5. accepit pro libro, adeoque non potuit non existimare, exstitisse Iuliani librum *de dotali praedio.* Sed aliud fuit veteribus *tractare*, *tractatum proponere*, *tractatum habere*, idem nimirum, quod disquirere, disputare, sententias discrepantes inter se comparare. Ita ICti dicuntur *speciem tractare*, *l.* 23. *§.* 3. *D. de adqu. rer. dom.* eleganter tractare, *l.* 1. *§.* 16. D. *de coniung. cum emanc fil. ei. tractatum habere*, *l.* 9. D. *de grad. et adfin.* Tertull. *de resurr. carn. cap.* 2. *atque adeo et haeretici ex conscientia infirmitatis numquam ordinarie tractant*, id est, disputationem infirmitatis suae sibi conscii semper fugiunt. Itaque et Iulianus in aliquo librorum suorum, v. g. Digestis, disputauerat de fundo dotali, adeoque *tractatum de eo proposuerat*, non

non vero singularem de illo scripserat librum, ex quo sane Tribonianus non minus, quam ex Modestini libro de differentia dotis, Paulli de dotis repetitione, Caii dotalitiorum libro aliqua in rem versurus fuisset, si istis adhuc temporibus talis extitisset libellus. Et haec quidem de Iuliani vita, studiis, honoribus, scriptisque ex vetustis eruere monimentis licuit: coniecturis enim solis indulgere in rebus huiusmodi numquam placuit, certiora vero vel scriptorum, qui tanti viri parcissime meminerunt, socordia, vel iniuria fatorum, quae ab illis tradita aboleuerunt, nobis inuidit.

CAPVT IIII.

DE AVCTORITATE, ORDINE, ET MATERIA EDICTI PERPETVI, NEC NON DE COMMENTARIIS IVRISCONSVLTORVM AD EDICTVM PERPETVVM.

§. I. *Auctoritatem et robur obtinuit edictum perpetuum a SCto illi praemisso.* §. II. *An orationem in senatu ipse Hadrianus recitarit?* §. III. *De interna edicti perpetui forma.* §. IIII. *An in libros diuisum fuerit edictum perpetuum?* §. V. *De materia edicti perpetui.* §. VI. *De commentariis ICtorum ad edictum perpetuum,* Sex. Pomponii, §. VII. Caii, §. VIII. Vlpiani, §. VIIII. Ivlii Pavlli. §. X. De Callistrati *edictis monitoriis, et de* Fvrii Anthiani *libris ad edidictum.* §. XI. *De aliorum commentariis.* §. XII. *Ad ordinem seriemque edicti perpetui plerique ICtorum libri scripti.*

§. I.

Sed redeamus ad edictum, in quo componendo qualem se gesserit Iulianus, quantamque illud auctoritatem consequutum sit, hactenus dictum est pluribus. Iam superest, vt ostendamus, quo demum modo tantum obtinuerit pondus libellus Hadriani quidem auspiciis, at a priuato tamen conditus? Id vero ille debet SCto, quo ratum esse eum libellum, eumque in iure

Auctoritatem et robur obtinuit edictum perpetuum a SC illi praemisso.

iure dicundo pro norma ſeruari iuſſit ſenatus. Iam pridem mos iſte, quod Petr. Faber *Semeſtr. lib. I. cap. 25. pag.* 143. obſeruauit, inoleuerat, vt principum ipſorum edicta paullo maioris momenti, vel antequam reddebantur, vel iam promulgata SCtis confirmarentur. Intererat enim ipſorum principum, et populum eo libertatis ſimulacro deludi, et edicta ſua, ſe exſtinctis, perpetuam in re publica auctoritatem obtinere, quod ſperare vix poterant, niſi SCta acceſſiſſent, quae tum vere pro legibus erant. Hinc quum M. Aurelius Antoninus lanienam in Chriſtianos adhuc exercitam cohibuiſſet edicto, quod nobis Graece Iuſtinus Martyr *Apolog. II.* ſeruauit, diſerte addit: Ταῦτα δὲ καὶ τῷ συγκλήτῳ δόγματι κυρωθῆναι βούλομαι ἐν τῷ φόρῳ τῷ Τραϊανῷ προτεθῆναι, πρὸς τὸ δύνασθαι ἀναγινώσκεσθαι: *haec ego SCto firmari volo, iubeoque hoc edictum meum in foro Traiani proponi palam, vnde recte de plano legi poſſit.* Idem vero et ante promulgationem edicti perpetui factum eſſe, exploratiſſimum habemus. In *conſtitutione* enim Graeca *Deus dedit* §. 18. *de conf. Dig.* Iuſtinianus τὸν λόγον τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν κοινῷ διεξελθόντα ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, ORATIONEM *d. Hadriani in ſenatu veteris Romae recitatam*, non modo laudat, ſed et integram ex ea ſententiam profert. Orationes autem principum, in ſenatu recitatas, ſequuta eſſe SCta, ac proinde et orationibus principum cauta dici, quae inuecta ſunt SCtis nemo ignorat. Quin compertum habemus, ſuoque loco demonſtrabimus, ex *l.* 102. D. *de reg. iur.* SCtum illud edicto perpetuo praemiſſum eſſe, tamquam prooemium, vt, qui illud euoluerent, vel primo conſpectu ſcirent, non priuatam eſſe eam Iuliani ſcriptionem, ſed librum publicis ſcriptum auſpiciis, et in perpetuum pro iuris dicundi norma valiturum. Vnde recte Iac. Gothofredus in *Comment. de regul. iur. pag.* 449. *Prima*, inquit, *de edictalium numero regula ex ipſa edicti perpetui ſerie ad* PRAEFATIONEM EDICTI PERPETVI *pertinet, id eſt, ad SC. quod pro more tum recepto, eam orationem ſequutum eſt, qua Hadrianus edictum perpetuum, ſua auctoritate conditum, promulgauit, cuius diſerte meminit Iuſtinianus ipſe oratione ſua ad ſenatum.*

§. II.

An orationem in ſenatu

Sed de ICto illo, quaeque eius ſententia fuerit ſuo loco diſpiciemus. Iam non iniucundum fuerit diſquirere, quid de λόγῳ Ἀδριανοῦ, διεξελθόντι ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης exiſtiman-

mandum sit, ipsene Hadrianus eam coram siue recitarit, siue per quaestorem candidatum, cuius id munus fuisse docuimus in *Antiqu. Rom. lib. I. tit.* 2. §. 45. recitari iusserit, an, quod absentes facere solebant principes, ipseque Hadrianus in celeberrimo illo SCto *Q. Iulio Balbo* et *T. Iuuentio Celso* coss. condito, quod *l.* 20. §.6. D. *de hered. pet.* occurrit, sententiam suam libello comprehensam Romam transmiserit, iusseritque illum in senatu recitari? Facile adparet, rem omnem in eo verti, vtrum Hadrianus tum Romae fuerit, nec ne? Id vero indagatu eo difficilius est, quo minus eius itinera et ADVENTVS in nummis aliisque vetustis monimentis certo tempori adsignari, iam Ezech. Spanhemius *de vsu et praest. numism. diss. XIII. pag.* 620. conquestus est, quod eo magis mirandum, quo notius est, Hadrianum omnes ante se principes peregrinandi studio superasse. At iam de aliis eius itineribus non agam, sed ea tantum exsequar, quae circa haec tempora, quibus edictum perpetuum prodiit, fecisse legitur. Eruditissimus Norisius in *Epoch. Syro-Maced. diss. IIII. cap.* 3. *pag.* 498. primum pro certo adfirmat, Hadrianum anno v. c. 882. mense Martio adhuc Romae egisse, idque colligit ex *l.* 20. §. 6. D. *de her. petit.* vbi Hadrianus tum Q. Iulio Balbo et C. Iuuentio coss. quaedam in senatu libello proposuisse dicatur. Sed id quidem parum certum est, quia in mendo cubare illa SCti verba, et pro PROPOSVIT, legendum esse P. P. id est, *pater patriae*, iam pridem luculenter demonstrauit Petr. Pithoeus *Aduers. lib. II. cap.* 15. Verba sane ibi in senatu fecisse non dicitur Hadrianus, sed consules, nec oratio principis, sed libellus memoratur, quem aeque ab absente submitti potuisse, quam a praesente adferri, facile patet. Quidquid sit, eodem anno v. c. 882. Hadrianum orientem lustrasse, et Gazae etiam fuisse, ex nummis Gazensium, quos ipse protulit laudatus Norisius, luculenter potest demonstrari. Quum enim in illis sub Hadriano duplex era occurrat veluti in aliis Γ. ΕΠΙ ΒΤΙΡ. in aliis Δ. ΕΠΙ ΓΤΙΡ. in aliis denique Ε. ΕΠΙ ΑΤΙΡ. priorem nouam esse docet Gazenium epocham; posteriorem veterem, quam ab anno v. c. 693. auspicandam esse demonstrauit. Itaque annus ΒΤΙΡ, id est, 192. Gazensium annus est ab vrbe condita 885. idemque est tertius erae eorum nouae, quae adeo incipienda est ab Octobri anno 882. Iam illa era, vt idem docet Norisius, non aliunde ducta est, quam ab aduentu Hadriani, adeoque

Ipse Hadrianus recitarit?

que Hadrianum anno v. c. 882. exeunte iam Gazae fuiſſe oportet, quod iter an tam breui temporis ſpacio, quod a Martio ad Octobrem elabitur, conficere potuerit, alii viderint. Euſebius, qui chronologicos Phlegontis liberti Hadriani, libros legit, principem hunc docet in Aegypto fuiſſe anno primo Olympiadis 227. qui fuit v. c. 883. Nilo ſubmerſum ibique Antinoum teſtatur, quod quamuis quibuſdam dubium videatur, ipſe tamen multo magis dubitauerim, in epocha caſus tam famoſi, et a Chriſtianis vel maxime exagitati, errare potuiſſe vel Phlegontem, vel Euſebium. Itaque hoc anno per Gazam ex Syro-Phenicia et Iudaea in Aegyptum venit, ibique Antinoum ſuum muliebriter fleuit. Neque tamen ibi conſtanter haeſiſſe Hadrianus, ſed ſequente vere reuerſus in Aſiam Orientem perluſtraſſe, et cum regibus vicinis de pace et foederibus egiſſe videtur. Sed anno v. c. 886. vel ſequente eum rediiſſe in Aegyptum, ſatis conſtat ex nummis quam plurimis apud Ant. Pagi in *Critic. ad ann. Chriſti* 131. §. 3. in quibus ADVENTVM ALEXANDRIAE contigiſſe legimus L. IE. *anno Hadriani* 15. qui eſt ipſe annus v. c. 886. et ſequens. Manſit in Aegypto Hadrianus ad annum v. c. 888. quo ad C. Iulium Seruilium Vrſum Seruianum, ſororis maritum, tum III. coſ. dedit ex Aegypto litteras, de moribus Alexandrinorum, quas ex Phlegonte recitauit Vopiſcus in *Saturnin. cap.* 8. Ac ex eo demum tempore per Orientem et Thraciam in Occidentem reuertiſſe videtur. Haec omnia incorrupta monimentorum fide nituntur, ſatiſque probant, incertum eſſe, an Hadrianus anno v. c. 882. Romae fuerit, at certiſſimum eſſe, eumdem ab anno ſaltim inſequente vſque ad annum 888. Aegyptum et Orientem paene totum eſſe peruagatum. Quum itaque ſupra oſtenderimus, edictum conditum eſſe anno v. c. 885. erae Dionyſ. 131. ſatis patet, Hadrianum tum abſentem Romae fuiſſe, adeoque *λόγον διεξελθόντα ἐπὶ πρεσβυτέρας Ῥώμης*, cuius meminit Iuſtinianus, nihil aliud fuiſſe, quam epiſtolam vel libellum, quo conſilium ſuum de edicto illo perpetuo ſtabiliendo fuerit complexus, et in cuius ſententiam poſtea SCtum more maiorum ſit factum. Neque enim erant tum tempora, quibus principum voluntati obſequium denegare auderet ſenatus, maxime vero Hadriani, qui triſtibus ſatis exemplis oſtenderat, quanto cum periculo ſibi a ſenatoribus non obtemperaretur.

§. III.

§. III.

Ceterum vt ad internam edicti perpetui formam et constitutionem progrediamur: non videtur dubitandum, quin illud in aliquot partes diuisum fuerit, singulaeque partes suam habuerint inscriptionem vel rubricam generalem, quale quid et in Pandectis a Iustiniano obseruatum esse nouimus. Manifesto id velle arbitror Iustinianum, dum in *Constitutione ad antecessores* §. 1. et 2. meminit et *primae partis legum*, itemque *quae in legibus primum posita sit, et istam nuncupationem meruerit*, et *partis legum, quae de iudiciis nuncuparetur*, et *librorum de iudiciis et de rebus*, quas antecessores, antequam corpus istud Iustinianeum exstrueretur, in scholis iuridicis secundo et tertio anno soliti sint praelegere. Eas enim non aliarum legum, quam edicti perpetui partes fuisse, vel ex eo patet, quod earum praelectionum auditores *edictales* vocatos esse, §. 3. docet. Habuit itaque edictum suas partes, quarum quaedam iisdem fere inscriptionibus, quas Iustinianus postea Digestorum partibus praefigi voluit, fuerunt insignitae. Primam enim vocatam esse ΠΡΩΤΑ, alteram DE IVDICIIS, tertiam DE REBVS, ex illa constitutione ad antecessores luculenter patet, vt dubitare non possis, quin Tribonianus paruerit Iustiniano, in *Const. Deo auctore* §. 5. *de concept. Digest.* iubenti, *vt totum ius digereretur tam secundum Iustinianei constitutionem Codicis, quam edicti perpetui imitationem, prout* Digestoribus *commodius patuerit.* Enimuero in quot partes illud σύστημα fuerit distributum, non aeque cognitu facile est. Decem recenset Ob. Giphanius in *Oecon. Edicti perpet. pag.* 122. *seqq.* quarum *prima* complexa sit ΠΡΩΤΑ, *secunda* tractatum DE IVDICIIS, *tertia* DE REBVS CREDITIS, *quarta* DE DOTIBVS, TVTELIS, FVRTIS, *quinta* DE BONORVM POSSESSIONIBVS et TESTAMENTIS, *sexta* DE CAVTIONIBVS quibusdam PRAETORIIS, quae vicem actionum obtinuerint, *septima* DE DELICTIS quibusdam, *octaua* de EXECVTIONE seu fine iudiciorum, *nona* DE INTERDICTIS, ac *decima* denique, tamquam accessoria, edicta DE PIGNORIBVS, EXCEPTIONIBVS, et STIPVLATIONIBVS PRAETORIIS complexa sit. Iacobum Gothofredum contra fluctuasse ea in re animaduerto. In *Serie* enim *edicti perpetui* partes quasdam lineis seiungit, et harum numero octo et viginti: alias ex his ipsis, quas procul dubio principales existimauit, litteris maiusculis et vncialibus secreuit, earumque

De interna edicti perpetui forma.

numero sunt XX. Sed nisi me omnia fallunt, et partium edicti numerum retinuit Tribonianus, et in tribus primis Digestorum partibus adcurate exprimere voluit edicti partes, adeoque et huius *prima* pars fuere ΠΡΩΤΑ, quae Iulianus quatuor libris primis Digestorum exposuit. *Altera* et in edicto etiam fuit DE IVDICIIS, quam Iulianus libro quinto et sequentibus quatuor, ad nonum vsque interpretatus est. *Tertiae* de REBVS CREDITIS Iulianus destinauit libros decimum et quinque insequentes vsque ad quintum decimum. Quod ad reliquas partes attinet, ipse Iustinianus *in Const. Tanta* §. 5. *de confirm. Digest.* fatetur, tractatum de pignoribus, edicto aedilitio, et vsuris se quartae parti extra edicti perpetui ordinem intexuisse, quibus demtis illam de NVPTIIS, TVTELIS, et quibusdam aliis egisse patet; ad eamque pertinet Iuliani liber decimus sextus cum sex insequentibus vsque ad XXII. *Quinta* Digestorum pars de testamentis, legatis, fideicommissis; *sexta* de bonorum possessionibus, successionibus ab intestato, damnis imminentibus, donationibus, caussis status, adquirendo dominio et possessione, nec non de interdictis egit: at in edicto haec contrario ordine posita fuisse animaduerto, adeoque magis est, vt *quintam* edicti partem sanctiones DE BONORVM POSSESSIONIBVS, TESTAMENTIS, SVCCESSIONIBVS, LEGATIS, ET FIDEICOMMISSIS comprehendisse existimem, quibus explicandis Iulianus XVII. libros a XXIII. vsque ad XXXX. impleuit. Contra *sextam* manifesto complexam esse oportet doctrinas de DAMNIS IMMINENTIBVS et INFECTIS, CAVSSIS STATVS, ADQVIRENDO DOMINIO, et POSSESSIONE, DELICTIS PRIVATIS, et RE IVDICATA, eiusque exsequutione, et INTERDICTIS, quibus Iulianus impendit libros sequentes vsque ad XXXXVIIII. Denique in *septima* parte edicti actum esse nouimus de EXCEPTIONIBVS et STIPVLATIONIBVS PRAETORIIS, res ipsa docet. An vero haec vltima fuerint edicti perpetui capita, non dixerim. Iuliani enim Digestorum non nisi libri LVIII. ad has edicti partes pertinent, quum, de quibus rebus postremi libri XXXII. egerint, non adeo videatur exploratum. Caii etiam Commentariorum, quum libri exstiterint XXXII. tamen non nisi XXX. has edicti partes interpretantur, ex reliquis duobus aeque nulla fragmenta supersunt, ac ex Vlpiani et Paulli libris duobus postremis; vt facile pateat, fuisse in edicto ad finem quasdam sanctiones, quas hodie

hodie ignoramus, quia illas, tamquam a foro suorum temporum alienas, negligendas Iustinianus existimauit. Vnde et nos sub finem DESIDERARI QVAEDAM edicti capita, non abs re sumus suspicati.

§. IIII.

Haec de partibus edicti. An et in certos libros singulae partes descriptae fuerint, non aeque certum est, nisi quod id maiore verisimilitudine negandum esse videatur. Matth. equidem Blastares *in Hist. iur.* quam Io. Alb. Fabricius *tom. XII. pag.* 367. *Bibl. Graec.* edidit, edictum perpetuum, quod ipse Hadriani Digesta seu Pandectas perperam adpellat, quinquaginta libris constitisse putat, idque etiam ipse doctissimus Fabricius *pag.* 341. *eius voluminis* adfirmat. Sed haec coniectura fundamento destitui, et ex eo tantum petita videtur, quod Digesta Iustiniani ad edicti ordinem composita in totidem libros distributa sint: id quod suo loco, vbi de Iuliani Digestis diximus, demonstrauimus pluribus. Magis exploratum est, per certos titulos a Iuliano dispoſita fuisse edicta. Eorum enim saepissime mentionem fieri animaduertimus. In *l.* 1. *D. de in int. rest.* Vlpianus ait: *vtilitas huius* TITVLI *non eget commendatione: ipsa enim se ostendit. Nam sub* HOC TITVLO *plurifariam praetor hominibus, vel lapsis, vel circumscriptis, subuenit.* Similiter Paullus *l.* 2. §. 3. *D. de interd. recuperandae possessionis caussa interdicta proponuntur sub rubrica* VNDE VI: *aliqua enim sub* HOC TITVLO *interdicta sunt.* Ita et TITVLVM de furtis citari videmus in *l.* 195. §. 3. *D. de verb. signif.* vt iam non dicamus de libris Caii ICti, quibus varios titulos edicti praetoris vrbani, veluti *de praediatoribus, de publicanis, de liberali caussa, de aquae pluuiae arcendae, de damno infecto, de re iudicata, de operis noui nunciatione, qui neque sequantur neque ducantur*, similesque illustrauit. Ex quibus simul patet, singulis edicti titulis praefixa fuisse quaedam elogia, quae RVBRICAS vocat Paullus *d. l.* 2. §. 3. *D. de interd.* Sollemnis enim ille mos erat ICtis, vt singulis librorum suorum sectionibus, quas ipsi titulos adpellitabant, praemitterent summam, quae tituli materiam exprimeret, eamque minio exararent, vt eo facilius incurrerent in oculos: quemadmodum ad illa Iuuenalis *Sat. XIIII.*

An in libros diuisum fuerit edictum perpetuum?

- *Perlege rubras*
Maiorum leges.

adnotant viri docti, et ad Persii *Satir. V. v. 9.* Cornutus scholiastes, quocum iungendus Quinctilian. *Inst. orat. lib. XII. cap. 3.* Denique et in paragraphos quasdam seu segmenta distributos fuisse singulos titulos, non obscure innuunt interpretes. Edicti enim de postulando tria segmenta, seu *tres ordines*, quos fecerit in eo titulo praetor, adcurate recenset Vlpianus, *l. 1. §. 1. 3. 5. 7. D. de postul.* Omnes in integrum restitutiones sub vno generali titulo de in integrum restitutionibus occurrisse, idem testatur *l. 1. D. de restit. in integr.* Vnde, quin totidem fuerint eius tituli paragraphi vel capita, quot caussae restitutionis, nemo dubitauerit. Denique et titulum de rebus creditis admodum prolixum fuisse, omnesque contractus, quibus alienam fidem sequimur, comprehendisse, ostendit idem Vlp. *l. 1. D. de reb. cred.* vt alia iam exempla praetermittam. Quis ergo dubitet, quin tot diuersa capita saltim notis quibusdam distinxerit Iulianus? Et tales mihi quidem videntur VERSVS fuisse, quibus libri veterum ICtorum constitisse memorat, quorumque trecenties decem millia numerauerat Tribonianus. Quamuis enim de iis permulta disputent critici et ICti doctissimi, inprimis Menag. *ad Diog. Laërt. lib. IIII. segm.* 24. Montfauc. in *Palaeograph. Graeca lib. I. cap.* 4. Ant. Contius *Lect. subces. lib. I. cap.* 8. res omnis tamen eo redit, veteres ICtos στιχηρῶς scripsisse libros suos, adeoque lineam finiisse, vbi sensus aliquis perfectus esset, siue comma vnum, siue integrum colon, sensum plenum absolueret. Ita sane Cicero *pro dom. cap.* 17. illa Clodii: VELITIS, IVBEATIS, VT M. TVLLIO AQVA ET IGNI INTERDICATVR, exagitans, *hoc vos pati potestis, hoc ferre ciuitas, vt singuli ciues singulis* VERSICVLIS *et ciuitate tollantur?* Et *pro Milon. cap.* 26. mentionem iniiciens SCti supremi: PARENT OPERAM COSS. NE QVID RESP. DETRIMENTI CAPERET, addit: *quo vno* VERSICVLO *satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis.* Tales fuere veterum versus. Eos vero a segmentis illis, quae nos paragraphos vel commata adpellamus, parum differre, res ipsa docet: maxime quum veteres, qui alioquin vna serie omnia connectere solebant, finito eiusmodi versu, et lineam abrumpere solerent. Quod quum adcurate in Codice sacro exarando obseruari iusserint Masorethae: non abs re suspicatus est Rich. Simonius *in Hist. crit. Vet. Test. cap.* 28. cum scribendi morem Graecos Romanosque ab Hebraeis accepisse

cepisse. Ceterum ex his στίχοις seu versibus in legibus maximi fiebat primus, quippe qui plerumque et praecipuum legis caput complectebatur, et ipsi legi nomen dare solebat. Hinc Cicero *pro C. Rabir. Postum. cap. 6. Glaucia*, inquit, *solebat, homo impurus, sed tamen acutus, populum monere, vt quum lex aliqua recitaretur, primum versum attenderet.* Nec aliud voluisse arbitror Caium nostrum, dum in *l. 1. D. de orig. iur. cuiusque rei potissimam partem principium esse*, docet. Atque inde factum arbitror, vt ICti fere omnes primum singulorum titulorum paragraphum vocarent PRINCIPIVM, et inuecto sensim more, paragraphos numerandi, principium extra numerum esse vellent, quasi qui sit totius tituli versus primarius.

§. V.

Quod ad materiam edicti attinet, merito quaeritur, an illud sola ista, quae ad ius honorarium pertinent, comprehenderit, an et de aliis rebus iure ciuili inuectis in eo actum sit? Qua quidem in re Ob. Giphanio suffragor, qui in *Oecon. edicti perpetui, pag.* 127. pereleganter monet: *de his actionibus nulla edictorum verba, vt puto, exstant, vt neque de rei vindicatione. Cuius rei caussa videtur esse haec, quod hae actiones sint ciuiles, in edicto autem sua, hoc est, praetoria plenius; ciuilia nude tantum proposuisse, et interdum de iis multa omisisse, exceptis tantum actionibus.* Sane enim multa in edicto fuere de iudiciis, hereditatis petitionibus, vindicationibus, seruitutibus, contractibus, delictis, quae non a praetore reperta, sed ex ipsis XII. tabulis, aliisque legibus depromta sunt. Quamobrem ordinarium hoc fuisse ait Vlpianus *l. 1. D. de poss. her. pet.* post CIVILES ACTIONES *rationem habere praetorem etiam eorum, quos ipse velut heredes faciat.* Praeterea in edicto repetita nouimus haud pauca capita legum Aquilliae, Aeliae Sentiae, Iuniae Norbanae, SCtorum item Macedoniani, Velleiani, Syllaniani, Trebelliani, Pegasiani, et similium, vt fragmenta manifesto docent, et nos infra exemplis quam plurimis demonstrabimus. Quin quamuis aedilitio edicto locum in *Edicti serie* nullum dederit Iac. Gothofredus, satis tamen manifestum est, et illud in edictum migrasse. Diserte enim Iustinianus in *Const. ad antecessores* §. 4. vbi loquitur de libris Digestorum, quos de hypothecis, de edicto aedilium, et redhibitoria actione, et de euictionibus, nec non duplae stipulatione quartae operis istius parti inserue-

 rat,

rat, tertio ſtudiorum anno auditoribus enarrandis, haec ſubiungit: *quum enim, quae pro emtionibus et venditionibus legibus cauta ſunt, in libris de* REBVS *praefulgent: hae autem* OMNES, *quas diximus*, DEFINITIONES, (adeoque etiam edictum aedilitium,) *in vltima parte* PRIORIS EDICTI *fuerant poſitae: neceſſario eas in anteriorem locum tranſtulimus, ne a venditionibus, quarum quaſi miniſtrae ſunt, vicinitate vlterius diuagentur.* Et in *Conſt. tanta* §. 5. *de confirm. Pandect.* de iisdem agens Pandectarum libris institiis, eamdem conſilii ſui reddit rationem, *quia* nimirum HAEC OMNIA *titulis emtionum et venditionum conſentanea ſint, et* PRAEDICTAE ACTIONES, *quaſi pediſſequae illarum ab initio proceſſerint, in vetuſtioris tamen* EDICTI *ordinatione in loca deuia et multum diſtantia diuagatae ſint.* Quid quod et Vlpianus *libro LXXX.* Paullus *libro LXXVIIII. Commentariorum ad edictum* actiones etiam aedilitias, puta redhibitoriam et quanti minoris, expoſuerit, ceu patet ex *l.* 60. et *l.* 61. *D. de aedilit. edict.* Quibus obſeruatis, non adeo difficile fuerit, rationem reddere, cur, quum edictum aedilitium ſatis prolixum fuerit, et Iuſtiniani aetate adhuc exſtiterint Caii, Vlpiani, et Iulii Paulli libri bini ad edictum aedilium curulium, quibus verba aedilium *ῥητὰ* integra fuerant inſerta, nihilominus tamen ſola illa de ſeruis et iumentis venumdandis, nec non de animalibus eo loco, vbi vulgo iter fit, non habendis, pars facta ſint iuris Iuſtinianei, quia ſcilicet eorum tantum capitum, quae in edictum migrauerant, rationem in Digeſtis habendam putaſſet imperator, reliqua autem vel ideo, quod a praetore, vel Iuliano potius, neglecta fuerant, iam pridem in deſuetudinem abiiſſent.

§. VI.

De commentariis ICtorum ad edictum perpetuum, *Sex. Pomponii*,

Operae pretium fuerit et de iis, qui commentariis ſuis hoc edictum illuſtrarunt, dicere. Quem laborem iam inde ab Hadriani temporibus, quibus hoc edictum compoſitum eſt, complures ſibi vltro depopoſcerunt viri doctiſſimi. Quum vero de IVLIANI Digeſtorum opere iam ſuo loco dictum ſit, dicendum iam erit de reliquis, quorum primus, niſi fallor, fuit SEX. POMPONIVS, ICtus celeberrimus, quem diuorum fratrum, quos vocant, aetatem viuendo attigiſſe, ex eo patet, quod Conſtitutionem diui Pii laudat in *l.* 14. *D. de pollicit.* De eo iam quaedam monuimus in vita Iuliani. Iam addimus, eum ſcripſiſſe

ſiſſe *ad edictum* libros quam plurimos, quamuis eorum numerus plane ignotus ſit. In Pandectis enim fragmenta non ſuperſunt, ſed citantur Pomponii quaedam ex libris VI. VII. XXV. XXXIII. XXXVIIII. LXIII. LXVIII. LXVIIII. LXXVIIII. et LXXXIII. ab Vlpiano, in *l.* 7. §. 6. D. *de pact. l.* 39. §. 6. D. *de procurat. l.* 11. §. 5. D. *de recept. arbitr. l.* 3. *pr.* D. *de adminiſtr. et peric. tut. l.* 1. §. 9. D. *de collat. l.* 1. §. 8. D. *de Carbon. edict.* et omiſſa a Labitto, *l.* 1. §. 14. D. *ſi quid in fraud. patron.* a Marciano, *l.* 13. §. 2. D. *de pignor.* Paullo, *l.* 21. D. *de rei vindic. l.* 1. §. 3. D. *de tutel.* et tamen in his libris LXXXIII. ſi Gothofredo credimus, edicti non niſi priorem partem vſque ad titulos de teſtamentis exſequutus eſt: vt adeo volumen iſtud, ſi ad finem perductum ſit, libris plus quam centum conſtitiſſe oporteat. Eius operis non meminit Index Florentinus; fortaſſis nec Iuſtiniani temporibus exſtitit, quia ex libris illis nullum omnino fragmentum in Pandectas migrauit. Quod etiam iam Ant. Auguſtinus *de nom. propr. Pand. pag.* 95. recte animaduertit. Itaque facile intelliges, cur nos in reſtituendo edicto perpetuo rationem non habuerimus pauciſſimarum iſtarum citationum. Nec enim ad eruendum edicti ordinem multum fecerunt, et vix vmquam nobis ſuppeditant edicti ſententiam, tantum abeſt, vt verba quaedam edictalia debeamus Pomponio.

§. VII.

Proximus eſt CAIVS, quem in iure noſtro perperam plerumque GAIVM adpellitari videmus, de cuius aetate iam alio loco quaedam monuimus. Neque quidquam hic addimus de aliis, ad eius vitam pertinentibus, quae iam diligenter exſequuti ſunt Bertrandus, Grotius, quibuſcum iungenda, quae in notulis Schultingius, in *Amoenitatibus iuris ciuilis* Aeg. Menagius diſſeruit. De edictis ille, ſi quis alius, optime meritus eſt, ſiquidem non ſolum edictum aedilitium, libris duobus illuſtrauit, verum etiam vrbano ac prouinciali eamdem nauauit operam. Primo enim in Florentino Indice laudantur Γαΐυ *ad edictum prouinciale* βιβλία λβ, ex quibus etiam, ſi duos poſtremos excipias, fragmenta quam plurima ſuperſunt: deinde *ad edictum vrbicum* τὰ μόνα εὑρεθέντα βιβλία δέκα. Quod enim numerum auget Bertrandus, et XII. adhuc ad Iuſtiniani aetatem perueniſſe putat, aeque fundamento caret, ac quod *de libris XV.* Caii;

ad

ad edictum publicum suspicatus est Angelus Politianus. Res ita se habet. Decem exstitere tum Caii volumina ad edictum vrbicum pertinentia, puta

I. ad titulum de praediatoribus.

II. ad titulum de publicanis, ad quem titulum etiam refero *l.* 139. D. *de reg. iur.* quamuis ibi *liber ad edictum praetoris vrbani*, omisso titulo, laudetur.

III. ad titulum de liberali caussa, quo etiam *l.* 6. D. *de lib. caussa* referenda, quamuis ibi *liber ad edictum praetoris vrbani* titulo haud expresso memoretur.

IIII. ad titulum de aquae pluuiae arcendae.

V. ad titulum de damno infecto.

VI. ad titulum de re iudicata.

VII. ad titulum de operis noui nunciatione.

VIII. ad titulum qui neque sequantur, neque ducantur.

VIIII. ad edictum praetoris vrbani de testamentis.

X. De legatis ad edictum praetoris vrbani.

Haec ergo sunt τὰ μόνα ἐμπέδιλα βιβλία δέκα, quae Iustinani temporibus superfuerunt. At ex his commentarius ad edictum de testamentis libris duobus, ad edictum de legatis tribus constitit: fortassis et de liberali caussa libri II. exstiterunt. Nam ex Caii *libro secundo ad edictum praetoris* VRBANI *titulo de liberali caussa* decerptae esse dicuntur *l.* 30. *D. de bon. libert. l.* 1. *D. de collus. deteg. l.* 10. *D. de vi et vi arm.* His ergo et libro illo ἀνωνύμῳ, quem *l.* 6. *de lib. caussa* et *l.* 139. *de reg. iur.* laudari videmus, connumeratis, non decem, sed XV. Iustiniani aetate superfuissent: et hinc Politianus, vt videtur, numerum in Indice expressum turbauit, et pro libris decem, quindecim reposuit. Quod tamen eo minus admittendum, quo manifestius est, librum ἀνώνυμον ab illis X. diuersum non esse, et Indicis auctorem non libros, sed volumina, quae de singulis titulis exstabant, numerasse. Vnde vero Bertrandus numerum duodenarium exsculpserit, ego quidem non video, nisi quod et Ant. Augustinum *Emend. lib. I. cap.* 5. similem errorem errasse constat, quod viri doctissimi παρόραμα deinde suum fecisse videtur Bertrandus. Quamuis autem haec fragmenta ad illustrandum edictum faciant: in restituendo tamen ordine nos illa parum iuuerunt, quippe libri separati, et suo veluti numero et ordine eiecti. At tanto praeclariores sunt alterum *ad edictum prouinciale libri*

libri XXXII. partim quod ex eo supersunt fragmenta quam plurima, partim quod iis saepe ipsa edicti sententia praeclare exprimitur. Quod ad ordinem etiam attinet, nihil ab edicti vrbani serie differre videmus edicti prouincialis ordinem. Quin ex eius fragmentis primum collegimus, vnum idemque fuisse edictum vrbanum ac prouinciale, vel paruum saltim inter illa discrimen intercessisse. Qua de re suo loco plura disseruimus.

§. VIII.

Excipit Caium VLPIANVS, *νομοθέτης ἄριστος καὶ τὸ παρὸν εὖ διαθῆναι, καὶ τὸ μέλλον ἐνδέχως συνιδεῖν δύνατος, ICtus praestantissimus, qui et rebus praesentibus recte vti, et futura prospicere poterat*, ceu eum vocat Zosim. *Histor. lib. I. cap.* 11. De eius vita, honoribus, doctrina, rebus gestis, ipsoque fato, quo periit, nihil iam dicam, quum omnia consectari, intempestiuum, pauca delibare, nefas videretur. Neque de reliquis eius operibus quidquam addam, sed quaedam dumtaxat monebo de eius COMMENTARIIS ad edictum, quorum *βιβλία ὀγδοήκοντα τρία* recensentur in Indice Florentino. Ex his omnibus etiam fragmenta quam plurima supersunt, praeterquam ex duobus postremis libris, quos tamquam capita iuris minus vsu recepta complexos, insuper habuit Tribonianus. Scriptos esse hos libros sub Antonino Caracalla, loca quam plurima docent. Eosdem vero ante libros ad Sabinum prodiisse, ex eo peracute collegit Cuiac. *Obs. lib. XI. cap.* 15. quod Vlpianus ipse in *l.* 32. *§.* 27. *D. de donat. inter vir. et uxor.* depromta ex libro XXXIII. ad Sabinum sententiam Labeonis adducit, quam *et a se, et a Papiniano libro X. Quaestionum probatam*, ait, ipse vero eam probauit libro XXXV. ad edictum, ceu patet ex *l.* 9. *D. de sponsal.* Quamuis ergo et illos ad Sabinum libros sub eodem principe composuerit, idque adpareat ex *l.* 23. §. 1. *D. de cond. indeb. l.* 3. *pr. et l.* 32. *pr. D. de donat. int. vir. et vxor.* maiores tamen natu, vt ita dicam, fuere libri ad edictum, omniumque eorum, quos Vlpianus composuit, parente suo dignissimi, vt mirum non sit, decerpta ex iis fragmenta vtramque paginam in Pandectis facere. Quantum ex tot eorum reliquiis colligimus, in concinnando hoc opere eam sibi legem praescripserat ICtus praestantissimus, vt primo singulorum fere titulorum insignem vsum, aequitatem, ac rationem ostenderet, veluti *l.* 1. *pr. D. quod quisque iur. l.* 1. *pr.*

Vlpiani,

1. *pr. D. de edend. l.* 1. *pr. de pact. l.* 1. *pr. D. de postul. l.* 1. *pr. D. de negot. gest. l.* 1. *pr. de in int. rest.* et locis aliis quam plurimis: aliquando et connexionis titulorum redderet rationem, velut *l.* 1. *pr. D. si pars hered. pet. l.* 1. *pr. D. de possess. hered. pet. l.* 1. *de fid. hered. pet. l.* 1. *pr. D. de rei vind. l.* 1. *pr. de pecul.* et alias passim. Deinde proposuisse illum nouimus ipsa verba edicti, quin et aliquando criticas quasdam addidisse obseruationes de edicti verbis typicis, eorumque integritate vel mutatione, quales sunt illae in *l.* 1. *D. quod met. causs. l.* 1. *§.* 1. *D. commod.* Hinc porro singulis edicti verbis expositis, in quibus aliquando operosissime verborum significationes et differentias rimatus est, varias intermiscet quaestiones, disputationes, et casus, qui ea de re obuenerint? Si quando verba praetoris admodum perspicua essent, materiam ipsam, praemissis definitionibus, diuisionibusque, in certa capita partitus, singulaque adcurate exsequutus est, ceu docet exemplum *l.* 1. *§.* 1. *D. de suspect. tut.* Quanto adparatu in elucubrando eximio hoc opere vsus sit Vlpianus, vel ex eo intelligere est, quod singulis fere paginis non modo quam plurima edicta, decreta, rescriptaque principum, sed et tot veteres nouosque omnis generis scriptores adduxerit, quot nescio an vllus eorum temporum ICtus. Sic sane passim laudat constitutiones Iulii Caesaris, Augusti, Claudii, Titi, Domitiani, Neruae, Traiani, Hadriani, Antonini Pii, Diuorum Fratrum, Marci Aurelii Antonini, Commodi, Didii Iuliani, Seueri, et Antonini Caracallae. Ex melioris aeui legislatoribus auctoribusque ipsi passim laudantur Homerus, Solon, Draco, Hippocrates, Cicero, Augustus in vita sua. Ex ICtis Cato, Brutus, Rutilius Rufus, Aquillius Gallus, Q. Muc. Scaeuola, Ser. Sulpitius, Alfenus Varus, Aulus Ofilius, Aufidius Namusa, Cinna, Publicius Gellius, Trebatius, Cascellius, Q. Aelius Tubero, Ateius Capito, Massurius Sabinus, Cassius, Cael. Sabinus, Labeo, Proculus Nerua, Pegasus, Celsus pater, Plautius Atilicinus, Vitellius, Arrianus, Cartilius, Minicius, Puteolanus, Aulus, Vrseius Ferox, Pedius, T. Aristo, Fulcinius Priscus, Valerius Seuerus, Vindius Viuianus, Octauenus, Iulianus, Neratius, Iauolenus, Volus. Maecianus, Pomponius, Africanus, Marcellus, Ceruidius Scaeuola, Papinianus, Tertullianus, Marcianus, Iun. Mauricianus, Arrius Menander, Q. Saturninus, et Modestinus, vt alias omittam micantes in his aureis libris prisc-

cae

cae variaeque eruditionis ſcintillulas. Vtinam vero paullo diligentius vbique librorum numerum notaſſent aut Digeſtorum conditores, aut, qui ea deſcripſerunt, librarii: multis enim locis illum in mendo cubare, aliis variare editiones, infra paſſim obſeruauimus, magnoque ſtudio medicinam illi morbo parauimus, an feliciter ſatis, ii viderint, quibus talia non plane ſunt incomperta.

§. VIIII.

Eiuſdem fere cum Vlpiano aetatis, ſtudii, dignitatis fuit Ivlivs Pavllvs, Vlpiani non obtrectator quidem, ſed vere aemulus. *Iul. Paulli.* Quamuis enim quod de eorum ſimultatibus et diſſenſionibus vulgo dicunt, non probem, quum non magis ac liberius Paullus ab Vlpiano, quam a reliquis omnibus diſſentiat, idque ICti veteres omnes ſine rancore animi ac acerbitate facere ſoliti ſint: laudabilis tamen quaedam inter Vlpianum et Paullum interceſſiſſe videtur aemulatio. Idque vel inde colligas, quod praecipuus eorum labor in iiſdem paene iuris capitibus verſatus ſit, quaſi contendere inter ſe atque experiri voluiſſent, vter alterum ingenio atque acumine ſuperaret. Scripſit Vlpianus ad legem Iuliam et Papiam Poppaeam libros XX. Paullus decem; Vlpianus Sabinum libris LI. Paullus libris XVI. illuſtrauit. Fideicommiſſorum libros Vlpianus ſex, Paullus III. Vterque porro ſcripſit ad edictum aedilium curulium, de adulteriis, de officio proconſulis, de officio praefecti vrbi, de officio praetoris tutelaris, de adpellationibus, de cenſibus. Vtriuſque etiam habemus Inſtitutiones, Reſponſa, Regulas, Notas ad Papinianum. Denique ſicuti Vlpianus, ita et Paullus ſcripſit ad edictum, et hic quidem libros LXXX. ex quibus omnibus, ſi a duobus poſtremis diſceſſeris, fragmenta ſuperſunt quam plurima. Ceterum breuius et adſtrictius fuiſſe videtur hoc Paulli opus, quam Vlpiani, quamuis huic librorum numero parum cedat. Rarius ſane, niſi vocabulorum vel ambiguitas vel ἔμφασις id exigat, eius induſtriam in interpretandis praetoris verbis verſari animaduertimus, plerumque edictum ipſum exponit, variaſque quaeſtiones eo pertinentes mouet, quas deinde liberrimo iudicio, vt ſolet, ſoluit. Obſcuritatem ſtili haud pauci accuſant, quae tamen, neſcio, an maior ſit, quam aliorum eius aeui ſcriptorum. Eſt, vbi breuitas lectorem moratur: ſed non niſi parum attentum, vel eius lectioni haud ſatis adſuetum. Si vero difficilia quaedam

ac δυσνόητα et in Paullo occurrunt, non eius ſermoni et ſtilo hoc tribuendum eſt, ſed ipſi quaeſtionum, quas decidit, ſubtilitati. Videtur enim adſpernatus vulgaria et vbiuis obuia, non niſi ſublimiora et recondita conſectari, nec tam tyronibus ac dupondiis, quam iuriſperitis, et in ipſo foro verſantibus ſcribere voluiſſe, ſaltim in operibus illis diffuſioribus. Nam et illorum ſtudiis pro virili conſuluit libris breuioribus Regularum, Sententiarum, Manualium, Inſtitutionum, et ſimilibus. Praeter ampliſſimum illum Commentarium, aliud Paulli exſtitit edictale opus, nempe BREVIVM, vel BREVIS EDICTI libri tres et viginti, quamuis ex libris tantum III. VI. VII. VIII. et XVI. quatuordecim in vniuerſum fragmenta ſuperſint. Ex quo tantillo numero facile aeſtimes, non adeo liquido inde conſtare, quod plerique tamen pro certo adfirmant, libros hos *breuium* non niſi maioris operis epitomen fuiſſe. Nos, quae huic ſententiae obuerti poſſint, qualiaque fuiſſe videantur edicta illa breuia, ſupra, quantum ſatis eſt, diximus.

§. X.

De Calliſtrati *edictis monitoriis*, et de Furii Anthiani libris *ad edictum*.

Eodem loco etiam diſſeruimus de CALLISTRATI *edictis monitoriis*, quibus iam plura addere nihil attinet, niſi quod nos in reſtituendo edicto et Calliſtrati et C. Iuuentii Celſi operi inſtitimus, non quaſi eos ad edictum commentarios ſcripſiſſe putem, ſed quod eos edicti ſeriem ſequutos animaduerterim, quamuis ex Calliſtrati libris non omnibus ſex, ſed quatuor tantum prioribus fragmenta in vniuerſum viginti et vnum in Pandectis inuenerint locum. Supereſt itaque FVRIVS ANTHIANVS ſeu ANTHIVS, cuius de aetate vitaque omnia incerta ſunt. Scripſiſſe eum *libros V. ad edictum*, ex Indice Florentino diſcimus: ſed ex eodem intelligere eſt, opus illud ad Iuſtiniani aetatem integrum haud perueniſſe. Florentiae enim, teſte φιλτάτῳ Laur. Theod. Gronouio, *Emendat. Pandect. cap. 25. pag. 82.* [*edit. Conrad.* in *Hiſtor. Pandect. authent.*] non legitur Ἄνθου ἤτοι Φουρίου Ἀνθιανοῦ μέρους ἐδίκτου βιβλία πέντε, vti et Haloander et Taurellius expreſſerunt, ſed μέρος ἐδίκτου βιβλίων πέντε, id eſt, *pars edicti librorum quinque.* Ex his enim quinque libris non niſi pars, aut particula potius quaedam Iuſtiniani temporibus ſuperfuit, puta liber I. ex quo ſolo tria tantum eaque perbreuia fragmenta ſuperſunt, *l. 62. D. de pact. l. 40. D. de dol. mal.*

et

et *l.* 80. *D. de rei vind.* vt adeo illa nos parum iuuerint in restituendo edicto, eiusue ordine, quamuis ea in *Serie edicti perpetui* suis locis aptauerit Iac. Gothofredus.

§. XI.

De aliorum commentariis.

Exstitere et tres alii, qui post Iuliani aetatem edictum illustrarunt commentariis: sed ex quorum scriptis nihil omnino hodie superest. Vnde breuem eorum notitiam hic subiicere iuuabit. Primus est VIVIANVS, Iuliano, vt videtur, σύγχρονος, saltim non multo posterior, quippe qui a Pomponio laudatur. *l.* 17. §. 4. D. *commod.* Scripsisse eum quaedam ad edictum, ex eo patet, quod eius sententias super illo frequenter laudat Paullus *l.* 4. §. 2. D. *naut. caup. stab. l.* 24. §. 9. D. *de damn. inf. l.* 1. §. 45. *de vi et vi arm. l.* 1. §. 6. D. *de itin. et actu priu.* Sed ex eo quidem opere nihil omnino in Pandectas migrauit. Idem dicendum de altero, Q. SATVRNINO: qui an idem sit cum Venuleio et Claudio Saturninis, disquisiuimus in *progr. de variis Saturninis*, ICt. [*Syllog. opusc. var. IIII. pag. edit. Geneu.* Certum est, quod scripserit *ad edictum*: eius enim operis librum *X.* laudat Vlpianus *l.* 19. §. 7. D. *de aur. arg. leg.* Denique et SEX. PEDIVS hic accensendus est, quem post Iulianum floruisse, colligunt ex *l.* 32. §. 16. D. *de recept. arbitr.* quia ibi probasse dicitur Iuliani sententiam. Opus eius *ad edictum* saepius laudant Vlpianus et Paullus, *l.* 6. §. 9. D. *de negot. gest. l.* 1. D. *de dolo mal. l.* 4. §. 2. *D. de alienat. iud. mut. causs. l.* 7. *l.* 13. §. 2. D. *de recept. arb. l.* 7. §. 3. D. *de pecul. l.* 1. §. 1. D. *de tribut. act.* et in primis *l.* 6. §. *fin.* D. *de bon. possess.* ex quo loco patet, satis diffusum fuisse hoc opus edictale, quippe cuius ibi liber XXV. a Iulio Paullo citatur.

§. XII.

Ad ordinem seriemque edicti perpetui plerique ICtorum libri scripti.

Alii ICti; quamuis non iusta commentaria in edictum conficerent, libros tamen suos fere ad ordinem seriemque edicti perpetui disponere solebant. De Digestis Celsi, Marcelli, Scaeuolae, Quaestionibus Papiniani, Hermogenis Epitome iuris, Paulli Sententiis id obseruat Ob. Giphan. *Oecon. edict. perpet. pag.* 120. qui et Codices Hermogenis, Gregorii et Theodosii eo ordine compositos esse contendit, additque: *tanta fuit*

huius libri, siue edicti perpetui a Iuliano compositi auctoritas, vt omnes fere de iure libri et commentarii ad hoc edictum fuerint accommodati, qui edicto isto sunt posteriores. Quibus fere similia habet Euer. Otto in *Papinian. cap.* 12. § 6. Et de Celso quidem id certissimum, alibique iam a nobis obseruatum est, in *Progr. de P. Iuuent. Celso* [*Syllog. I. Opusc. num.* 13. *pag.* 531. *not.* (k) *edit. Geneu.*] vbi comparatis inter se fragmentis Celsi omnibus, subductisque rationibus hanc fecimus summam cogitationum nostrarum: *Ordo edicti in his Digestis obseruatur a libro I. ad librum* XXVII. *libro* XXVIII. *de legibus Cincia et Velleia; libro* XXVIIII. *de Fufia Caninia, Aelia Sentia, Iunia Norbana; libris* XXX. *et sex sequentibus, quod et Iac. Gothofredus in* Comment. ad reg. iur. pag. 748. *obseruauit, de lege Iulia et Papia Poppaea; libro* XXXVII. *de legibus iudiciorum publicorum, libro* XXXVIII. *de stipulationibus, ac postremo libro* XXXVIIII. *de iure fisci, re militari, aliisque, quae ad ius publicum pertinent, tractauerat.* Praeterea et fragmenta Celsi, non modo, quae ad leges Iuliam et Papiam Poppaeam pertinent, in Commentario nostro ad illas leges suis quaeque locis et capitibus adcommodauimus, sed et infra in *Notis ad edictum* idem tentauimus in fragmentis librorum priorum XXVII. vt de soliditate huius obseruationis neminem dubitaturum arbitrer. Aeque verum certumque est, Marcelli Digesta hunc edicti ordinem seruasse. Libro enim I. ille egit de magistratibus municipalibus et iuris dictionis modo. Libro II. de edendo, de pactis, de in ius vocando, postulando, cautione iudicio sisti, procuratoribus, negotiis gestis, et quibusdam in integrum restitutionibus. Libro III. de reliquis restitutionum caussis, arbitris, satisdando, iudiciis, et inofficiosi querela. Lib. IIII. de hereditatis petitione, rei vindicationibus, seruitutibus. Lib. V. de damnis, iudiciis diuisoriis, iureiurando, religiosis et sumtibus funerum. Lib. VI. de rebus creditis et contractibus. Lib. VII. de sponsalibus, nuptiis, iure dotium, et cognatis materiis. Lib. VIII. de donationibus inter virum et vxorem, diuortiis, rerum amotarum, ventre in possessionem mittendo, agnoscendo partu, de tutelis, de furtis, publicanis, operis libertorum. Lib. VIIII. de bonorum possessionibus. Lib. X. de testamento militis et testamentis. Libro XI. de successionibus ab intestato. Lib. XII. de

de institutionibus, substitutionibus, conditionibus, SCto Syllaniano. Lib. XIII. XIIII. et parte XV. de legatis et fideicommissis, reliqua parte libri XV. de noui operis nunciatione, damno infecto, aquae pluuiae arcendae actione. Libro XVI. de caussis status. Libro XVII. de possessione et vsucapione. Lib. XVIII. de re iudicata et exsequutionibus. Lib. XVIIII. de interdictis. Lib. XX. de exceptionibus. Lib. XXI. de stipulationibus. Reliquis libris Marcellus exemplo Iuliani et Celsi suppleſſe videtur aliqua iuris capita, quae deesse in edicto existimabat. Eumdem ordinem et in Scaeuolae Digestis recte obseruauit Giphanius, nec non in Papiniani Quaestionibus, quibus et Responsa huius ICti addere iure potuisset. Vtrumque enim opus edicti perpetui ordinem sequi satis adparet ex indice horum operum, quem *Papiniano suo cap.* 17. subiungit Euer. Otto. Recte id de Hermogene etiam Giphanius obseruauit. Nam is ipse se eum ordinem obseruasse indicat *l.* 2. D. *de statu hom.* quamuis hic quaedam de statu personarum, praemiserit, quum in primis edicti titulis ea de re nihil dictum a praetore nouerimus. Immo ne in ceteris quidem adeo religiose ordini edicti inhaesisse videtur Hermogenianus, siquidem diserte ait, post doctrinam de statu hominum, *se de ceteris, ordinem edicti perpetui sequutum, et* HIS PROXIMOS ET CONIVNCTOS ADPLICANTEM TITVLOS, *vt res passura sit, dicturum.* Denique et in Paulli *Sententiis receptis*, nec non *Codice Gregoriano*, quamuis plures tituli culpa Aniani interciderint, eum edicti ordinem deprehenderunt viri doctissimi, Iac. Cuiac. *ad l.* 10. *D. vsufruct. quemadm. cau. ad Paull. ad edict. lib. XXXX.* et Ant. Schulting. *in Iurisprud. vet anteiustin. pag.* 211. *et pag.* 684. De Hermogeniano id pro certo adfirmari non potest, quia ex eo tituli supersunt paucissimi, deque iis ne scir quidem potest, an is ordo, qualem editores nobis dederunt, sit genuinus. Immo ne de Codice quidem Theodosiano plane falsus est Giphanius. Quamuis enim libri eius postremi vndecim fere de iure publico et sacro agant: in quinque tamen prioribus, qui ius priuatum comprehendunt, agitur primum de variis magistratuum officiis, deinde de ordine persequendi iuris et de praeparatoriis iudiciorum, de restitutionibus in integrum, iudiciis, actionibus ex dominio, tribus iudiciis diuisoriis, et de rebus creditis, variisque contractibus, hinc porro de emtione

tione venditione, nuptiis, tutelis, tum de bonorum possessionibus, testamentis, caussis status, possessione et vsucapione, re iudicata et cessione bonorum, nec non de interdictis, ac denique de legitimis successionibus, et quibusdam aliis, ceu recte obseruatum est a Iac. Gothofredo *in Proleg. Cod. Theod. cap.* 12. *pag.* 199. Quae omnia fere ordinem edicti perpetui redolere, nemo non videt, ipseque obseruasse videtur Gothofredus, dum scribit: *certe Gregoriani Codicis ordinem ferme sequutos conditores huius Codicis deprehendo, neque ab eo semper recedit Iustinianus.* Gregorianum enim Codicem edicti ordinem seruare, paullo ante vidimus. Possemus addere plures ex veteribus, quibus ille ordo edicti magnopere placuit, nisi vel haec exempla sufficere existimaremus.

FINIS HISTORIAE EDICTORVM, ET EDICTI PERPETVI.

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLORVM
POSTVMORVM
TOMVS II.

EDICTI PERPETVI, ORDINI ET INTEGRITATI SVAE RESTITVTI, *PARTES II.*

PRAEMISSIS VETERVM SCRIPTORVM DE HOC TESTIMONIIS, *CONTINENS.*

DE EDICTO PERPETVO VETERVM SCRIPTORVM TESTIMONIA.

GELL. *Noct. Attic. lib. X. cap. 5.*

VErba praetoris ex EDICTO PERPETVO de Flamine diali et de ſacerdote Veſtae adſcripſi.

ANTONIVS PIVS apud CALLISTR. *l.* 32. *D. ad leg. Cornel. de falſ.*

Diuus Pius Claudio reſcripſit, pro menſura cuiuſque delicti conſtituendum in eos, qui apud iudices argumenta protulerunt: aut, ſi plus meruiſſe videantur, quam ex FORMA IVRISDICTIONIS pati poſſunt, vt imperatori deſcribantur, aeſtimaturo, quatenus coerceri debeant.

CERVID. SCAEVOLA *l.* 4. *D. de ventr. inſpic.*

Quaeſitum eſt, quum vxor defuncti praegnantem ſe dicat, an ſorori, procuratoriue eius, ſecundum FORMAM EDICTI ventrem inſpicere, et partum cuſtodire permittendum ſit? Reſpondi, κ. τ. λ.

CALLISTRATVS *l.* 1. *§.* 1. *D. de iure fiſci.*

An bona, quae ſoluendo non ſunt, ipſo iure ad fiſcum pertineant, quaeſitum eſt. Labeo ſcribit, etiam eo, quod ſoluendo non ſint, ipſo iure ad fiſcum pertinere. Sed contra ſententiam eius EDICTVM PERPETVVM ſcriptum eſt, 'quod ita bona veneunt, ſi ex his fiſco adquiri nihil poſſit.

SEVERVS et ANTONIN. AA. *l.* 2. *C. quod cum eo, qui in al. poteſt.*

Eius rei nomine, de qua cum filiofamilias contractum eſt, ſiue ſua

voluntate, siue eius, in cuius potestate fuit, siue in peculium ipsius; siue in rem patris ea pecunia redacta est, si paterna hereditate abstinuit, actionem, nisi in id, quod facere possit, non dari, PERPETVI EDICTI interpretatione declaratum est.

SEVERVS et ANTONIN. AA. *l.* 3. *C. de edendo.*

Edita actio speciem futurae litis demonstrat, quam emendari vel mutari licet, prout EDICTI PERPETVI monet auctoritas, vel ius reddentis aequitas.

IIDEM *l.* 2. *C. de condition. insert.*

Nec exemplum legati vel hereditatis, in quibus conditio diuortii nonnumquam remitti solet, huic rei comparandum est: quum absurdum sit, ideo PERPETVI EDICTI negligi FORMAM, quia patris sui voluntati non obtemperatur.

ANTONINVS CARACALLA imp. *l.* 1. *C. si tut. vel curat. interuen.*

Quod si legitimam aetatem implestis, idque tempus, quo in integrum restitui potestis, excessistis, curatores vestros, si aduersus eos nondum experti estis, iudicio SECVNDVM FORMAM IVRIS conuenite.

PAPINIANVS *l.* 5. §. 1. *D. vt legat. vel fideic. causs. caueat.*

Sicuti, quum de bonis suis conferendis filius, accepta possessione cauere non potest, quia denegamus ei actiones, defertur ei conditio cauendi fratribus ex FORMA IVRISDICTIONIS, quod ex portione fratris fuerint consequuti, quum bona propria conferri coeperit, se restituturos.

IDEM *l.* 77. §. 29. *D. de legat.* 2.

Iure successionis ad duos eiusdem gradus possessione deuoluta, rationibus aequitatis, et PERPETVI EDICTI exemplo, pro parte dimidia mulierem releuandam, respondi.

ANTONIN. CARAC. *l.* 5. *C. de procurat.*

Actionem ei, qui absentis nomine agere vult, si non eum defendat, denegari oportere, iam EDICTO PERPETVO expressum est.

ALEXANDER imp. *l.* 1. *C. de bon. possess. contra tab.*

Liberi contra tabulas parentum bonorum possessione admissa, solis parea-

parentibus et liberis legata praeſtare, ſecundum EDICTVM debent.

ALEXANDER imp. *l. 9. C. de legat.*

Si in fraudem eorum, quae teſtamento relicta ſunt, admiſſus eſt accuſator, qui teſtamentum falſum diceret: praeſes prouinciae ſecundum IVRISDICTIONIS FORMAM ſolui legata iubebit.

IDEM *l. 1. C. de ſucceſſ. edict.*

Si mater tua propter furorem ſuum patris ſui bonorum poſſeſſionem non accepit, tu filius eius ad eorumdem bonorum patrui magni poſſeſſionem ex EDICTO, quo prioribus non petentibus ſequentibus permittitur, admiſſus es.

IDEM *l. 6. C. vt in poſſeſſ. legat.*

Certa eſt FORMA IVRISDICTIONIS, qua fideicommiſſi ſeruandi cauſſa in poſſeſſionem rerum, quae in cauſſa hereditaria ſunt, aut dolo malo eſſe deſierunt, is, cui legati vel fideicommiſſi nomine non ſatisdatur, mittitur.

IDEM *l. 2. C. de reſtitut. milit.*

Si quid de bonis eorum, qui reipublicae cauſſa abſentes ſunt deminutum eſt, actioneue qua competente eis, aliquis liberatus fuit: in integrum reſtitutio PERPETVA IVRISDICTIONE intra annum vtilem permittitur.

IDEM *l. 4. C. de arbitr. tut. l. 1. C. Greg. eod.*

Eum, qui bonis paternis ſecundum EDICTI FORMAM abſtentus eſt, hereditariis actionibus conueniri, nulla ratio ſuadet.

VLPIAN. *l. 5. D. de extraord. criminib.*

In eum, cuius inſtinctu ad infamandum dominum ſeruus ad ſtatuam confugiſſe compertus eſt, praeter corrupti ſerui actionem, quae ex EDICTO PERPETVO competit, ſeuere animaduertitur.

IDEM *l. 8. D. de calumniat.*

Id, quod illicite extortum eſt, ſecundum EDICTI FORMAM, quod de his eſt, qui pecuniam, vt negotium facerent, aut non facerent, accepiſſe dicerentur, reſtitui iubeat.

PAVLL. *Sent. recept. lib. I. tit. 20. §. 1.*

Inter fideiuſſores ex EDICTO PRAETORIS, ſi ſoluendo ſint, licet ſinguli in ſolidum teneantur, obligatio diuiditur.

PAVLL. *Sent. recept. lib. IIII. tit. 7. §. 6.*

EDICTO PERPETVO cauetur, vt si tabulae testamenti non adpareant, de earum exhibitione interdicto reddito, intra annum agi possit.

IDEM *l. 7. §. 1. D. de adpellat. recip. vel non.*

Item, si ex PERPETVO EDICTO aliquid decernatur, id, quo minus fiat, non permittitur adpellare.

IDEM *l. 14. D. qui satisdar. cog.*

Filius familias defendit absentem patrem: quaero, an iudicatum solui satisdare debeat? Paullus respondit, eum, qui absentem defendit, etiamsi filius vel pater sit, satisdare petituro ex FORMA EDICTI debere.

GORDIANVS imp. *l. 5. C. de his, quae vi metusue causs.*

Si adhibita vi compulsi sunt possessiones suas, quae maioris valebant, minimo distrahere: IVRISDICTIONIS TENORE, vt id, quod improbe factum est, in priorem statum reuoluatur, impetrabunt.

IDEM *l. 2. C. de praed. et al. reb. min.*

Quod si creditores id fecerunt, ita demum iuxta FORMAM EDICTI beneficium tibi impertietur, si fraudulenta venditione, participante consilio emtoris damnum tibi inflictum esse doceatur.

IDEM *l. 13. C. de procurat.*

Nam si integra res est, ratio PERPETVI EDICTI acceptam tibi non permittit alieno nomine actionem intendere.

IDEM *l. 3. C. de his, quae vi metusue causs.*

Si vi vel metu fundum auus tuus distrahere coactus est, etiamsi emtor eum alii vendidit, si tamen tu auo tuo heres exstitisti, vt tibi, reddito a te pretio restituatur, postquam placuit, in rem quoque dari actionem, secundum FORMAM PERPETVI EDICTI, adito praeside prouinciae, poteris postulare.

IDEM *l. 4. C. de his, quae vi metusue causs.*

Si per vim vel metum mortis aut cruciatus corporis venditio a vobis extorta est, et non postea eam consensu corroborastis: iuxta PERPETVI FORMAM EDICTI intra annum quidem agentes, quo experiundi potestas est, quadrupli condemnationem referetis.

GOR-

GORDIANVS imp. *l. 2. C. de in ius voc.*

Quum confitearis, patroni tui filium fine permiſſu praeſidis te in ius vocaſſe, poenam EDICTO PERPETVO praeſtitutam reſcripto tibi concedi, temere deſideras.

IDEM *l. 2. C. de bon. poſſeſſ. ſec. tab.*

Bonorum quidem poſſeſſionem ex EDICTO PRAETORIS non niſi ſecundum eas tabulas, quae ſeptem teſtium ſignis ſignatae ſint, peti poſſe, in dubium non venit.

IDEM *l. vn. C. quando non petent. part. petent.*

Quoties pluribus liberis, ceſſante legitima ſucceſſione, bonorum poſſeſſio defertur, beneficium EDICTI PERPETVI, quibuſdam omittentibus, his ſolis, qui bonorum poſſeſſionem agnouerunt, portionem non petentium accreſcere, in dubium non venit.

IDEM *l. 2. C. de bon. auct. iud. poſſid.*

Eſt IVRISDICTIONIS TENOR promtiſſimus, indemnitatiſque remedium EDICTO PRAETORIS creditoribus hereditariis demonſtratum, vt, quoties ſeparationem bonorum poſtulant, cauſſa cognita, impetrent.

PHILIPPVS imp. *l. 1. C. de inoffic. donat.*

Non iniuria iuxta FORMAM de inofficioſo teſtamento CONSTITVTAM ſubueniri vobis, vtpote quartam partem non habentibus, deſideratis.

MODESTINVS *l. 52. §. 6. D. de oblig. et action.*

Iure honorario obligamur ex his, quae EDICTO PERPETVO vel a magiſtratu fieri praecipiuntur, vel fieri prohibentur.

HERMOGENIAN. *l. 2. D. de ſtatu hom.*

Quum igitur hominum cauſſa omne ius conſtitutum ſit: primo de perſonarum ſtatu, ac poſt de ceteris, ordinem EDICTI PERPETVI ſequuti, et his proximos et coniunctos adplicantes titulos, vt res patitur, dicemus.

VALERIANVS et GALLIENVS AA. *l. 18. C. ex quib. cauſſ. infam. irrogatur.*

Non damnatos quidem duntaxat iniuriae, ſed pactos quoque PERPETVVM EDICTVM infamat. Verum pactos eos tantum, qui vllos aduerſariis nummos pro mala conſcientia ex tranſactione numeraſſent, in hac cauſſa placuit intelligi.

CARVS

Carvs et Nvmerianvs AA. apud *Auctorem consultationis veteris ICti* §. 1. apud Schulting. in *Iuris prudent. vet. anteiustin. pag.* 814.

Quum fraudis studio transactionem interpositam esse dicas, quod inter vos gestum est, infirmat IVRIS AVCTORITAS.

Diocletianvs et Maximianvs AA. *l.* 2. *C. rer. amot.*

Diuortii caussa rebus vxoris a marito amotis, vel ab vxore mariti amotarum EDICTO PERPETVO permittitur actio.

Iidem *l.* 12. *C. quod cum eo, qui in alien. potestat.*

Dominum per seruum obligari non posse, ac tantum de peculio, deducto scilicet, quod naturaliter seruus domino debet, eius creditoribus dari actionem, vt si quid in rem eius versum probetur, de in rem verso, EDICTO PERPETVO declaratur.

Iidem *l.* 9. *C. eod.*

Si ex alio contractu, non ex illicita mutui actione debitor exstitisti, vel quod patrem tuum in fidem suscepisti, tam in patris potestate iure teneris, quam etiam morte genitoris tui iuris effectus, et siquidem patri heres exstitisti, in solidum, alioquin in quantum facere potes, secundum EDICTI FORMAM.

Iidem *l. vn. C. de alienat. iudic. mut. causs.*

In rem actionem possessio parit aduersario, alienatione etiam iudicii mutandi caussa celebrata, in integrum restitutio EDICTO PERPETVO permittitur.

Iidem *l.* 1. *C. si aduers. solut.*

Exemplo ceterorum debitorum tutores etiam, quae ex administratione tutelae debent, curatoribus soluentes liberantur: sed ante tempus in integrum restitutioni praestitutum, EDICTO PERPETVO permissum beneficium implorari, et an sit tribuendum per caussae cognitionem aestimari potest.

Iidem *l.* 1. *C. in comm. eademque causs.*

Si cognitis, quae gessit, his consensum post viginti quinque annos aetatis commodastis, quamuis illa minor pro portione sua restitutionis auxilium implorare possit, vobis tamen ad communicandum EDICTI PERPETVI beneficium eius aetas patrocinari non potest.

Dio-

DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *l.* 7. *C. de his, quae vi metusue causs.*

Si donationis, vel transactionis, vel stipulationis; vel cuiuscumque alterius contractus obligationis confectum instrumentum metu mortis vel cruciatus corporis extortum, vel capitales minas pertimescendo, adito praeside prouinciae, probare poteris, hoc ratum haberi secundum EDICTI FORMAM non patietur.

IIDEM *l.* 9. *C. de patr. potest.*

Nec filium cuiquam negare esse liberum, SCto de partu agnoscendo, ac denunciata poena, item praeiudicium EDICTO PERPETVO propositum, et remedium alimentorum, quod praesidem maiori trimo petenti, nomine eius monstratum iura manifesto declarant.

IIDEM *l.* 13. *C. de testam.*

Testandi caussa de pecunia sua legibus certis facultas est permissa: non autem IVRIS DICTIONIS mutare FORMAM, vel iuri publico derogare cuiquam permissum est.

IIDEM *l. vn. C. vti possid.*

Vti possidetis fundum, de quo agitur, quum ab altero nec vi, nec clam, nec precario possideatis, rector prouinciae vim fieri prohibebit, ac satisdationis vel transferendae possessionis EDICTI PERPETVI FORMA seruata, de proprietate cognoscet.

IIDEM *l.* 18. *C. de furt. et seru. corrupt.*

In eum, qui ex naufragio vel incendio cepisse, vel in his rebus damni quid dedisse dicitur, intra annum vtilem ei, cui res abest, quadrupli, post annum in simplum actionem proditam, praeter poenam, olim statutam, EDICTI FORMA PERPETVI declarat.

IIDEM *l.* 9. *C. de collation.*

Ab intestato te ad successionem paternam venientem ad collationem FORMA EDICTI PERPETVI certo iure prouocat.

IIDEM *l.* 6. *C. qui admitt. ad bonor. possess.*

Iuris ignorantiam nec mulieribus prodesse, in EDICTI PERPETVI cursu de agnoscenda bonorum possessione manifestum est.

DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *l.* 11. *C. de collat.*

Postumo praeterito, patris testamentum rumpenti, atque intestato succedenti, emancipatum, petita bonorum possessione conferre debere bona sua, PERPETVO EDICTO cauetur.

IIDEM *l.* 19. *C. ad SC. Velleian.*

Quum ad eas etiam obligationes, quae ex mulieris persona calliditate creditoris sumserunt primordium, decretum patrum, quod de intercessione feminarum factum est, pertinere, EDICTO PERPETVO declaratur: si tamen creditor. κ. τ. λ.

IIDEM *l.* 3. *C. de luit. pignor.*

Cum etiam EDICTO PERPETVO actione proposita, pecunia soluta creditori, vel si per eum factum sit, quo minus solueretur, ad reddenda ea, quae pignori acceperat, iure eum satis euidenter vrgeri, manifestum est.

IIDEM *l.* 8. *C. de iniur.*

Dominum pro atroci iniuria, quam seruus eius passus est, EDICTI PERPETVI actione proposita, qua damni etiam haberi rationem, verbis euidenter exprimitur, agere posse conuenit.

IIDEM *l.* 2. *C. sentent. resc. non poss.*

Peremtorias exceptiones omissas in initio, antequam sententia feratur, opponi posse, PERPETVVM EDICTVM manifesto declarat.

IIDEM *l.* 6. *C. de reuoc. quae in fraud.*

Si actu sollemni praecedentem obligationem peremisti, prospicis, aduersus fraudatorem intra annum, in quantum facere potest, vel dolo malo fecit, quo minus possit, EDICTO PERPETVO tantum actionem permitti.

IIDEM *l.* 2. *C. de success. edicto.*

Si is, quem quarto gradu constitutum esse non ambigitur, ex EDICTO petiit, nec hoc te latuit, frustra nobis supplicasti.

IIDEM *l.* 7. *C. de incol.*

Ciues quidem origo, manumissio, adlectio vel adoptio; incolas vero, (sicut et diuus Hadrianus EDICTO SVO manifestissime declarauit) domicilium facit.

Fragmen-

Fragmentum regularum veteris ICti, §. 2. apud Schulting. in *Iuris prud. vet. anteiustin. pag.* 803. *a Petro Pithoeo primum editum* §. 2.

Sed constitutiones imperatoris similiter honorandum quid (f. *honorarium quid*) est, et PRAETORIS EDICTVM similiter, vel PROCONSVLIS.

DIOCLET. et MAXIMIAN. AA. *l.* 15. *C. Gregor. de pact.*

Pactum, quod contra IVRIS FORMAM prouinciae rector factum animaduertet, id infirmare minime dubitabit.

AVRELIVS (f. *Diocletianus*) *l.* 1. *C. Hermog. ex delict. defunct.*

Auditis partium adlegationibus V. C. proconsul prouinciae Africae, amicus noster, in pronunciando FORMAM IVRIS sequetur.

DIOCLET. et MAXIM. AA. *l.* 1. *Cod. Hermog. de success.* add. Auct. *veteris consult.* §. 6. apud Schulting. in *Iuris prud. vet. anteiustin. pag.* 820.

Si secundum EDICTI FORMAM testamentum signatum exsistit, bona, quae quum moreretur auctor tuus, eius fuerunt, sollemniter petis. (f. *pete.*)

EVSEB. *Chronic. n.* 2147.

Saluius Iulianus PERPETVVM condidit EDICTVM.

SPARTIAN. *Seuer. cap.* 17.

Saluii Iuliani DECRETA iussit aboleri, quod non obtinuit.

FEST. voc. *possessio pag.* 372. edit. Gothofred.

Itaque in legitimis actionibus nemo ex his, qui possessionem suam vocare audet, sed ad interdictum venit, vt PRAETOR his verbis vtatur: VTI NVNC POSSIDETIS EVM FVNDVM, QVO DE AGITVR, QVOD NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, ITA POSSIDEATIS, ADVERSVS EA VIM FIERI VETO.

AVREL. VICTOR Schotti *in Didio Iuliano*, *pag.* 137. *edit. Daceriae.*

Genus ei praenobile, iurisque vrbani praestans scientia, quippe qui primus edictum, quod varie inconditeque a praetoribus promebatur, in ordinem composuerit.

EVTROPIVS *lib. VIII. cap. 9.*

Poſt eum Saluius Iulianus rem publicam inuaſit, vir nobilis et iuris peritiſſimus, nepos Saluii Iuliani, qui ſub diuo Hadriano PERPETVVM compoſuit EDICTVM.

PAEANIVS *in Metaphr. Graec. ibid.*

Ἰουλιανὸς δὲ ἦν ὁ ταύτην ἐγείρας τὴν στάσιν, ὃς καὶ τὴν βασιλείαν ἥρπασεν. ἐπιφανὴς μὲν καὶ νόμους ἐξησκημένος· Ἰουλιανοῦ γὰρ ἔκγονος ἦν, ὃς τὸ ΔΙΗΝΕΚΕΣ ΔΙΑΤΑΓΜΑ *τοῖς Ἀδριανοῦ χρόνοις συνέταξεν, ὃ μέχρι νῦν* ΑΔΡΙΑΝΙΟΝ *καλεῖται, κατὰ τὴν τῶν Ἰταλῶν φωνὴν* ΗΔΙΚΤΟΝ ΠΕΡΠΕΤΟΥΟΝ.

Eam vero ſeditionem Iulianus ille excitauerat, qui poſtea et imperium illico inuaſit: vir illuſtris, et in iuris prudentia exercitatiſſimus; nepos quippe Iuliani iſtius, qui edictum perpetuum Hadriani temporibus compoſuerat, quod adhuc Hadrianeum, Latinis edictum perpetuum vocatur.

IVSTINIANVS *l. 10. C. de condict. indeb.*

Et huius ſententiae ſubtiliſſimum teſtem adducit Saluium Iulianum, ſummae auctoritatis hominem, et PRAETORII EDICTI PERPETVI ordinatorem.

IVSTINIANVS *Conſtit. Graeca ad ſenatum* §. 18. *de confirm. Digeſt.*

Καὶ οὐχ ἡμέτερον γε τοῦτο λέγομεν μόνον, ἀλλ᾽ ἤδη καὶ ὁ πάντων τῶν ἐν νομοθέταις ηὐδοκιμηκότων σοφώτατος Ἰουλιανὸς αὐτὸ τοῦτο φαίνεται λέγων, καὶ τὴν ἐκ τῆς βασιλείας ἐπὶ ταῖς ἀναφυομέναις ζητήσεσιν ἐπικαλούμενος ἀναπλήρωσιν, καὶ πρός γε Ἀδριανὸς, ὁ τῆς εὐσεβοῦς λήξεως, ὅ τι παρὰ τῶν Πραιτόρων κατ᾽ ἔτος ἕκαστον νομοθετούμενα ἐν βραχεῖ τινι συνῆγε βιβλίῳ, τὸν κράτιστον Ἰουλιανὸν πρὸς τοῦτο παραλαβὼν κατὰ τὸν λόγον, ὃν ἐν κοινῷ διεξῆλθεν ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, αὐτὸ δὴ τοῦτο φησὶν, ὡς εἴ τι παρὰ τὸ διατεταγμένον ἀνακύψειεν, προσῆκον ἐστὶν τοὺς ἐν ἀρχαῖς τοῦτο πειρᾶσθαι διαιρεῖν καὶ θεραπεύειν κατὰ τὴν ἐκ τῶν ἤδη διατεταγμένων ἀκολουθείαν.

Et hoc non primum a nobis dictum eſt: ſed ab antiqua deſcendit proſapia, quum et ipſe Iulianus, legum et edicti perpetui ſubtiliſſimus condi-

conditor, in ſuis libris hoc retulerit, vt ſi quid imperfectum inueniatur, ab imperiali ſanctione hoc repleatur. Et hoc non ipſe ſolus, ſed et diuus Hadrianus in compoſitione edicti, et SCto, quod eam ſequutum eſt, hoc apertiſſime definiuit. l. 2. §. 18. C. de vet. iur. enucl.

IVSTINIANVS *l. 1. §. 5. C. de vet. iur. enucl.*

Quumque haec materia ſumma noſtri numinis liberalitate collecta fuerit, eam pulcherrimo opere exſtruere, et quaſi proprium et ſanctiſſimum templum iuſtitiae conſecrare: et in libros quinquaginta et certos titulos totum digerere, tam ſecundum noſtri Codicis conſtitutionem, quam EDICTI PERPETVI imitationem.

IDEM Conſtit. *omnem reipubl. §. 1. ad anteceſſor.*

Et primi anni hoc opus legentibus tradebatur, non ſecundum EDICTI PERPETVI ordinationem, ſed paſſim, et quaſi per ſaturam collectum, vtile cum inutilibus mixtum, maxima parte inutilibus deputata.

IDEM *ibid. §. 3.*

In ſecundo autem anno, per quem ex EDICTO nomen antea eis poſitum, et a nobis probatur. κ. τ. λ.

PAVLL. DIAC. *Hiſtor. miſcell. lib. X. cap. 20.*

Poſt eum Didius Saluius Iulianus, ortu Mediolanenſis, nonus decimus ab Auguſto, rem publicam inuaſit, vir nobilis et iure peritiſſimus, nepos Saluii Iuliani, qui ſub Diuo Antonino PERPETVVM compoſuit EDICTVM.

LEO IMP. *Prooem.* Βασιλικῶν.

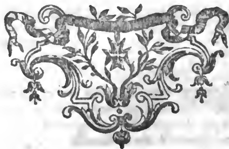
Ἰυςινιανὸς, ὁ βασιλέων περιώνυμος ἅπερ παρὰ Ἀδριανῦ, τῦ πάλαι Ῥωμαίων ἄρξαντος συνελέγη λαβὼν καὶ ταῦτα ἐν τεύχεσι ν' διατάξας ἰδίαν καὶ διακεκριμένην ἀπειργάσατο πραγματείαν, Δίγεστα τοῦτοις ἤτοι Πανδέκτην ὄνομα θέμενος.

Iuſtinianus celeberrimus inter imperatores nominis ea, quae Hadrianus, Romanorum imperator collegerat, accipiens, eaque in libros quinquaginta redigens, proprium et ſeparatum opus confecit, Digeſtorum ſeu Pandectarum nomen imponens.

MATTH. BLASTARES, Hieromonachus, *in Historia iuris apud* Io. Alb. Fabricium *Biblioth. Graecae vol. XII. pag.* 367. *seqq.*

Ταῦτα πάλιν ὁ πολὺ μετὰ Ἄυγυςον ἄρξας Ἀδριανὸς ἀθροίσας εἰς ἓν τὰ μὲν τῶν ἄλλων πάντων ἰδίαν ἐποιήσατο πραγματείαν ἐν βίβλοις διῃρημένην πεντήκοντα ΔΙΓΕΣΤΑ τούτοις, ἤτοι πανδέκτην ὄνομα θέμενος, ὡς ἐκ πολλῶν δηλαδὴ συλλέγοντα.

Haec iterum Hadrianus, qui multo post Augustum imperauit, aliorum quidem praescripta omnia in vnum colligens, opus confecit, in quinquaginta libros distributum, Digestorum siue Pandectarum vocabulo ab eo adpellatum, quia e multis erant collecta. [*Quae quam male descripta et imprudenter interpolata sint a* BLASTARE, *ex comparatione huius loci et eius, quem paullo ante ex* LEONIS *imp. prooemio decerpsimus, manifestum est.*]

EDICTI

EDICTI PERPETVI,

ORDINI ATQVE INTEGRITATI SVAE RESTITVTI,

PARS I.

QVAE IN PANDECTIS ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ NOMINE VENIT.

HVB. GIPHAN. *Oecon. iur. pag.* 122. *Videtur ergo edictum perpetuum* IVLIANI *in decem partes distribui posse, quarum* PRIMA *dicatur τὰ πρῶτα, et prima, siue praeparatoria iudicii contineat.*

SENATVSCONSVLTVM EDICTO PROOEMII LOCO PRAEMISSVM. (a)

(VLPIAN.

PROBATIONES ET ADNOTATIONES.

(a) PRAEMISSVM.] Sollemne erat imperatoribus Romanis, edicta alicuius momenti SCtis firmare, ceu probant CVIAC. *ad Paulli lib. XXX. ad edict. pag.* 447. *tom. V. Oper. edit. nouiss. et* PETR. FAB. *Semestr. lib. I. cap.* 24. Nobis ergo probandum erit, *primum*, etiam edictum perpetuum SCto firmatum esse, *deinde*, illud prooemii loco praemissum esse edicto, et easdem *denique* sententias, quas hic expressimus

(VLPIAN. PAVLL. CAIVS. IVLIANVS. CELSVS LIB. I.)

A. D. *** (b) Ser. Octauius Laenas Pontianus et M. Antonius Rufinus, Coss. (c) verba fecerunt de his, quae IMP. CAESAR, DIVI TRAIANI, PARTHICI, FILIVS, DIVI NERVAE

pressimus comprehendisse. PRIMVM probatur ex celeberrima IVSTINIANI *constitutione ad senatum et omnes populos de confirmatione Digest.* §. 18. vbi non modo laudat τὸν λόγον τοῦ Ἀδριανοῦ, ἐν κοινῷ διεξελθόντα ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, *orationem d. Hadriani in senatu veteris Romae recitatam:* sed et integram ex ea sententiam adducit. Orationes autem principum SCtis praemittebantur. Et mirum sane videretur, si rem tanti momenti cum senatu non communicasset Hadrianus, de quo DIO CASS. *lib. LXVIIII. pag.* 790. ἔπραττε δὲ καὶ διὰ τοῦ βουλευτηρίου πάντα τὰ μεγάλα καὶ ἀναγκαιότατα: *res magnas et valde necessarias non gerebat, nisi interposita senatus auctoritate.* ALTERVM demonstrari potest ex VLPIANI *lib. I. ad edict. l.* 102. *pr. D. de reg. iur.* vbi interpretationem verborum ADVERSVS EDICTVM FACERE ad hoc prooemium vel SC. nostrum pertinere, recte vidit IACOB. GOTHOFRED. *Comm. ad regul. iur. pag.* 449. quum CVIAC. *Tom. VIII. Oper. pag.* 707. id fragmentum perperam referat ad caput edicti perpetui: *quod quisque iuris in alterum statuerit.* TERTIVM denique probatu facillimum est. *Prima* enim paragraphus sollemnia SC. verba et formulas continet. *Alterius* sententiam nobis seruauit IVSTINIANVS constitutione paullo ante laudata §. 18. *Tertiae*, quae sanctionem poenalem complectitur, vestigia expressissima extant apud VLPIAN. *d. l.* 102. *pr. D. de reg. iur.*

(b) *A. D.* ***] Verba haec sollemnia expressimus ex SCto, quod nostrum paucis annis antecessit, et integrum exstat *l.* 20. *§. 6. D. de hered. petit.* Quumque ex eo intelligamus, in principio statim notari consueuisse diem et consules, quod et de aliis SCtis, probant BRISSON. *de formul. lib. II. pag.* 192. et NORIS. *Cenotaph. Pisan. diss. II. cap.* 17. *pag.* 342. nobis vero quum de die et mense, quibus hoc SC. factum est, nihil certo constet: relinquenda hic fuit lacuna, quam asteriscis expleuimus.

(c) Coss.] Habes hoc par consulum in marmore apud GRVTER. *pag.* 179.6. vbi vocantur SER. LAENAS PONTIANVS et M. ANTONIVS RVFINVS, nec non in alio

pag.

NERVAE NEPOS, HADRIANVS AVG. PONT. MAX. P.P. (d) die ***, qui proxime fuerunt, libello complexus est QVID

pag. 337. vbi tamen posterior cos. perperam vocatur ANNIVS RVFINVS. Incidit horum consulatus in annum erae Dionys. 131. eoque anno edictum perpetuum conditum esse, tradit EVSEB. *in Chron.* qui ad annum Hadriani 15. Olymp. 227. 3. *p.* 167. *edit. Scalig.* scribit: *Saluius Iulianus pepetuum compofuit edictum.* Idque eo probabilius est, quo certius constat, Hadrianum eo anno celebrasse quindecennalia, quibus, vti et decennalibus, et vicennalibus principes plerosque actus, memorabiles ad posteritatem, explicare solebant. ANT. PAGI *Dissert. hypat. part. II. cap.* 11. *pag.* 209. *Critic. in Baron. tom. I. pag.* 127. Et sane didicisse hoc potuit EVSEBIVS ex IVL. AFRICANO, qui opus suum chronologicum absoluit *Grato* et *Seleuco* coss. anno erae Dionys. 221. GEORG. SYNCELL. *pag.* 212. adeoque non multum abfuit ab Hadriani temporibus, quibus conditum est edictum perpetuum.

(d) PONT. MAX. P. P.] Paullo aliter Hadriani titulos recenseri videmus in SCto, quod alioquin hic nobis pro norma fuit, *l.* 20. §. 6. *D. de hered. petit.* Ibi enim Hadrianus vocatur IMPERATOR MAXIMVSQVE PRINCEPS, eodem fere modo, ac olim Persarum Parthorumque reges dicebantur μεγάλοι βασιλεῖς. ARISTOPH. *Plut. v.* 170. IVLIAN. IMP. *orat. VI.* Sed in mendo cubare illam legem 20. et verba: MAX. P. P. ab aliquo mutata esse in illa: MAXIMVSQVE PRINCEPS PROPOSVIT, iam suspicatus est PETR. PITH. *Aduersar. lib. II. cap.* 15. Et recte quidem ex mea sententia. Nam primo vocabulum IMPERATOR *d. l.* 20. §. 6. in eodem titulo sine exemplo bis repetitur. Deinde illud PROPOSVIT non potest cum consequentibus verbis consistere, quum contra omnia eleganter fluant hoc modo: *coss. verba fecerunt de his, quae imp. Caes. D. Traiani, Parthici, filius, D. Neruae nepos, Hadrianus, aug. pontifex max. pater patriae, libello complexus esset.* Fatendum tamen est, Hadrianum aliquando omnino dictum esse OPTIMVM MAXIMVMQVE PRINCIPEM, GRVTER. *Inscript. pag.* 249. 2. REINES. *Inscript. class. III. n.* 13. *et* 15. quin et ἄντικρυς OPTIMVM MAXIMVM: CAPAC. *Histor. Neapolit. lib. II. cap.* 12. quum tamen id cognomen solius Iouis fuisse, contendat REINES. *ad Inscript. p.* 331. Simili OPTIMI MAXIMIQVE PRINCIPIS titulo vsi sunt Antoninus Pius apud REINES. *Inscript. class. III. n.* 23. itemque Seue-

(e), QVID FIERI PLACEAT. DE QVA RE ITA CENSVERVNT.

§. I. Quod IMP. CAESAR DIVI TRAIANI, PARTHICI, FILIVS, DIVI NERVAE NEPOS, HADRIANVS, AVG. edicta praetorum, proconsulum, ac praesidum prouinciarum, varie adhuc quotannis proposita, in ordinem redigi, ac per [M.] SALVIVM IVLIANVM, v. c. (f) breui libello comprehendi (g) componique iusserit: PLACERE, vt illud

Seuerus, eiusque filius, Antoninus Caracalla, teste CVIAC. *Obseru. lib. II. cap.* 33.

(e) LIBELLO COMPLEXVS EST.] *Libellus* idem est, ac oratio principis, quae praemitti solebat SCtis, *l. penult. D. ad SC. Tertull. l.* 8. *pr. D. de transact.* IVSTINIANO in laudata constitutione §. 18. λόγος ἐν κοινῷ διεξελθών. Maluimus tamen *libello*, quam *oratione*: partim quod eadem loquutio est in *l.* 20. §. 6. *D. de hered. petit.* partim quod Hadrianus eo tempore ab vrbe absuit. ANT. PAGI *Crit. Baron. tom. I. pag.* 128. Absentes vero principes loco orationum, quas ipsi aliquando recitare solebant, ad senatum mittebant epistolas vel libellos, quorum recitatio ad officium quaestorum candidatorum pertinebat: *l. vn. §. vlt. D. de offic. quaestor.* BRISS. *Antiqu. sel. lib. I. cap.* 17. REINES. *Inscript. class. II. n.* 16. *class. VI. n.* 4. *class. VII. n.* 132. et *Variar. lib. III. cap.* 16, idque iam ab Augusti temporibus. SVETON. *Octau. cap.* 65. DIO CASS. *lib. LIIII. pag.* 539.

(f) IVLIANVM v. c.] Esse hunc edicti perpetui auctorem, in vulgus notum est. De eius vita plura suo loco. MARCI praenomen ei, nescio quem sequutus auctorem, tribuit RVPERTVS in *Animaduersion. ad Pompon. Enchirid.* Nos illud, tamquam non satis certum vncinulis inclusimus. Addidimus epitheton v. c. quod iam ante Hadriani tempora proprium senatoribus fuisse, lapides docent. REINES. *Inscript. class. VII. n.* 11.

g) COMPREHENDI) In hoc constitit Saluii Iuliani opera, quam his similibusque verbis describunt veteres. AVREL. VICT. *Schotti, cap.* 19. *Hadriani iussu, quod varie inconditeque a praetoribus promebatur*, IN ORDINEM COMPOSVIT. EVTROP. *Histor. lib. VIII. cap.* 9. *Iulianus, nepos Saluii Iuliani, qui sub Hadriano perpetuum* COMPOSVIT *edictum.* Quod ita expressit PAEANIVS: ὃ τὸ διηνεκὲς διάταγμα τοῖς Ἀδριανοῦ χρόνοις ΣΥΝΕΤΑΞΕΝ. EVSEBIVS: *Saluius Iulia-*

lud edictum, a [M.] SALVIO IVLIANO v. c. compositum, in vrbe ac prouinciis (h) vim auctoritatemque edicti perpe-

 tui

Iulianus perpetuum COMPOSVIT *edictum.* Denique IVSTINIANVS saepe laudata *constitutione* ad senatum et omnes populos *de confirm. Digest.* §. 18. Ἀδριανὸς τὰ παρὰ τῶν πραιτώρων κατ' ἔτος ἕκαστον νομοθετούμενα ἐν βραχεῖ τινὶ ΣΥΝΗΓΕ βιβλίῳ, τὸν κράτιστον Ἰουλιανὸν πρὸς τοῦτο παραλαβών: *diuus Hadrianus ea, quae a praetoribus quotannis edita fuerant, breui* COMPLEXVS *est libello, adsumto ad id optimo Iuliano.* Nec omittendus locus *l.* 10. *C. de condict. indeb.* vbi Iulianus vocatur *praetorii perpetui edicti* ORDINAtor. Quae omnia eo pertinent, quod Iulianus non modo vetera edicta collegerit, et in vnum redegerit corpus, sed et eadem iusto et concinniore ordine digesserit. Quod tamen ab eo vix potuit fieri, quin quaedam, quae pridem exoleuerant, praetermitteret, quaedam ad temporum suorum mores inflecteret mutaretque, quaedam denique, quae dies postulare videbatur, adiiceret: vt adeo IVLIANVS in componendo edicto perpetuo eadem prope vsus sit libertate, qua postea in compilandis Digestis principumque constitutionibus, permittente Iustiniano, vsi sunt Tribonianus, eiusque socii. *Vid.* REN. BOTTEREAV *Hadrian. legislat. ad annum* 144. §. 1.

h) PROVINCIIS.) Diuersa fuisse edicta VRBANVM et PROVINCIALE, vulgo credunt, idemque et nos olim credidimus, antequam in hoc studium edictale incumberemus. Iam aliter sentimus, argumentis conuicti quam plurimis, idemque edictum, quod in vrbe *vrbicum, vrbanum, praetorium* dictum sit, in prouinciis dictum esse *prouinciale* vel *proconsulare,* statuimus. Nam primo de condito quodam singulari edicto prouinciali, nemo veterum auctorum quidquam prodidit memoriae. Quis vero credat, omnes veluti ex compacto de lege tam celebri, et per vniuersum orbem Romanum vigente, tacere potuisse, si huiusmodi edictum prouinciale, ab vrbano diuersum vmquam exstitisset? Deinde CAIVS, qui edictum prouinciale commentariis luculentissimis illustrauit, edicti perpetui praetorii ordinem per omnia seruauit, argumento luculentissimo, illud cum prouinciali vnum idemque fuisse. Praeterea idem ICtus, recitans verba edictalia, promiscue vtitur formulis: AIT PRAETOR, et AIT PROCOS. *l.* 4. *D. quod quisque iur. in alt. stat. l.* 1. §. 2. *D.*

 quod

tui habeat, ac proinde vbique in locis publicis PALAM, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT (i), proponatur, neque fas

quod cuiusque vniu. nom. Quis vero non risisset iureconsultum, si modo ex vrbano, modo ex prouinciali edicto periochas aliquas decerptas explicasset, et tamen istam rhapsodiam inscripsisset *Commentarios in edictum prouinciale?* Quum porro eo consilio edictum compilari iusserit Hadrianus, ne varie et incondite, vti olim edicta proponerentur: quid probabi ius est, quam eum idem vbique ius in vrbe ac prouinciis vigere voluisse? Constat sane, libera adhuc re publica, nouos prouinciarum magistratus edicta vrbana plerumque in prouincialia sua transtulisse. CICERO *ad Attic. lib. VI. epist.* 1. et *Verrin. I. cap.* 46. Quanto magis insequentibus temporibus operam dedisse principes, probabile est, vt in vrbe ac prouinciis vnum idemque ius vigeret? Denique ARISTIDES *Orat. in Romam pag.* 390. diserte testatur, aetate sua, (scripsit autem hanc orationem sub M. Antonino imp.) non amplius fuisse leges diuersas, sed θεσμοὺς καὶ τάξεις ἀφύκτους ἅπασι ἐπισταθέντας, *leges atque ordinem perpetuum omnibus praescriptum*: addens *pag.* 395. non opus esse amplius, vt, quibus singulae ciuitates vtantur, leges operose recenseantur, quandoquidem Romani νόμους κοινὰς, *communes leges* dederint omnibus, et iam vniuersum orbem Romanum (ἅπασαν τὴν οἰκουμένην.) tamquam vnam domum administrent. Quae omnia de edicto perpetuo accipienda esse, recte vidit EZECH. SPANHEM. *Orb. Rom. exerc. II. cap.* 7. *pag.* 285. Et haec quidem argumenta inducere potuerunt ANTONIVM PAGI, vt in *Critica Baron. tom. I. pag.* 127. scriberet, *edicto perpetuo omnes ciuitates Romanae vrbis leges sequi iussas esse.*

(i) LEGI POSSIT.) Formula, in SCtis ipsisque principum magistratuumque edictis frequentissima, quam VALERIVS PROBVS *in Notis* expressit litteris: V. D. P. R. L. P. id est, *vnde de plano ab omnibus legi possit*, vel vti in vetere tabula aenea est: VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSITVR. CVIAC. *Obs. lib. VII. cap.* 30. Exempla habes apud IOSEPH. *Antiqu. Iud. lib. XIIII. cap.* 12. *lib. XVIIII. cap.* 4. VLPIAN. *l.* 11. *§.* 3. *D. de institor. act.* et AVSON. *in Gratiar. act. pag.* 395. *edit. El. Vineti.*

fas sit vlli praetori, proconsuli, praesidiue prouinciae alia noua, atque huic aduersa, edicta iuris dictionis suae caussa proponere, vel secundum ea ius dicere. (k)

§. II. Itemque placere, si in aliqua parte edicti manifesta fuerit sententia, posse eos, qui iuris dictioni praesunt, ad similia procedere, atque ita ius dicere. (l)

§. III.

(k) *Ius dicere.*] Edicta olim erant *leges annuae.* Cic. *in Verr. I. cap.* 42. At Hadrianus ideo edictum perpetuum condi iusserat, ne amplius prodirent τὰ κατ' ἔτος ἕκαστον νομοθετούμενα. *l.* 2. §. 18. *C. de vet. iur. enucl.* Ex eo ergo tempore nihil amplius edicere poterant magistratus, quod edicto perpetuo aduersaretur. Sunt, qui magistratibus, condito hoc edicto perpetuo, omnem edicendi potestatem ademptam fuisse statuunt, veluti Bottereav in *Hadr. legislat. ad annum* 134. *pag.* 189. Menag. *Amoen. iur. ciu. cap.* 34. Sed multo post Alexander imp. meminit interdictorum, quae praeses *in* albo *proposita habeat.* Et edictorum a praefectis vrbi et praetorio propositorum exempla passim exstant apud Ammianvm Marcellinvm, Grvtervm in *Inscriptionum thesauro*, ipsisque *Nouellis CLXV. et seqq.* vbi ἐπαρχικοὶ τύποι, nec non γενικοὶ τύποι vocantur. Cviac. *Obs. lib. VI. cap.* 10. Edicere ergo poterant magistratus, etiam condito edicto perpetuo, sed non aliquid statuere, quod illi vlla ex parte aduersaretur. Attamen saeculo sexto edicta proponi paullatim desiisse etiam a praefectis praetorio, colligimus ex Cassiod. *Var. lib. XI. epist.* 8.

(l) *Ius dicere*] Huius paragraphi 2. sententiam ipse nobis seruauit Ivstinianvs constitutione saepe laudata *ad senatum et populum* §. 18. vbi Hadrianum libello isto, in Senatu recitato, sanxisse ait, ὡς. εἴ τι παρὰ τὸ διατετυπωμένον ἀνακύψοιεν. προσῆκον ἦ τοὺς ἐν ἀρχαῖς τοῦτο πειρᾶσθαι διαιρεῖν καὶ θεραπεύειν κατὰ τὴν ἐκ τῶν ἤδη διατετυπωμένων ἀκολουθίαν: *vt, si quid praeter id, quod iam ordinatum est, emerserit: conueniens esset, eos, qui magistratus gerant, illud conari interpretando decidere et remedium interponere secundum eorum, quae iam edicto ordinata sint, consequentiam.* Quin et ipse Ivlianvs hanc SCti sententiam videtur in animo habuisse *l.* 12. *D. de legib.* Vnde eam hic ipsis eius verbis exprimere voluimus.

§. III. Placere denique, ne quis aliquid ADVERSVS HOC EDICTVM (m), vel quo fraus ei fiat, FACERE velit: quiue tale quid fecisse dicetur, in eum magistratum, qui iuris dictioni praeest, prout res est, animaduertere debere censuerunt.

Cur vero id SCto suo monendum duxerint patres, facile intelligitur. Breuius enim quum esset hoc edictum perpetuum: dubitare quis potuisset, an suffecturum sit tot caussis, quae quotidie emergunt, iure terminandis. At senatus ab interpretatione remedium petere iubet magistratus, quale et PEDII consilium reperimus in *l.* 13. *D. de legib.*

(m) HOC EDICTVM.] Verba ῥητικὰ seu edictalia, quae suo more interpretatur VLPIANVS *lib. I. ad edict. l.* 102. *pr. D. de reg. iur.* Quumque ibi moneat ICtus eum videri ADVERSVS EDICTVM FACERE, qui vetante praetore facit: verosimilis profecto est coniectura IAC. GOTHOFREDI in *Commentar. pag.* 451. Vlpianum explicare hic voluisse differentiam phraseon: ADVERSVS EDICTVM et IN FRAVDEM EDICTI FACERE. Quod non alio pertinere potuit, quam ad formulam sollemnem, et in edictis passim obuiam: NE QVIS ADVERSVS EDICTVM, VEL QVO FRAVS EI FIAT, FACERE VELIT. Quam breuioribus verbis ita exprimit PLAVT. *prol. Poenuli v.* 16. *Bonum factum 'st,* EDICTA VT SERVETIS MEA.

TITV-

TITVLVS I. (a)

DE ACTIONE DANDA (b).

BONVM FACTVM! (c) SI QVIS

(a) TITVLVS I.] Ne quis miretur, edictum perpetuum a nobis in certos *titulos* distingui, singulisque titulis praemitti suas *rubricas*: idem a IVLIANO in concinnando edicto perpetuo obseruatum esse, semel monuisse suffecerit. Id sane non modo ex indice Florentino, sed et ex ipso iure nostro, veluti ex *l.* 1. *D. de in integr. restit.* *l.* 2. §. 3. *D. de interdict.* *l.* 195. §. 3. *D. de verb. sign.* luculenter potest demonstrari. Sequutus ergo est IVLIANVS morem veterem ICtorum, qui *minio adnotabant legum titulos*, vti rem exprimit scholiastes PERSII *Sat. V. v.* 9. Addi possunt QVINCTILIAN. *Institut. orat. lib. XII. cap.* 3. et viri docti ad illa IVVENALIS *Sat. XIIII.*

Perlege RVBRAS
Maiorum leges.

(b) ACTIONE DANDA.] Recte obseruarunt OB. GIPHANIVS *Oecon. iur. pag.* 124. et CVIAC. *ad l.* 1. *de verb. signif. tom. VIII. Oper.* initio edicti perpetui de iuris dictione, et plerisque, quae eo pertinent, materiis fuisse actum, quum contra nihil solidi insit obseruationi MERILLII *Obs. lib. IIII. cap.* 5. quod in edicto, primo statim loco de statu hominum actum, et in sequentibus quoque idem, qui in Pandectis occurrit, ordo seruatus sit. Neque hanc coniecturam firmat *l.* 2. *D. de statu hom.* vbi sane HERMOGENIANVS non tradit, in edicto perpetuo primo statim capite actum esse de statu hominum, sed, se eam doctrinam praemissurum promittit, et tum demum RELIQVA *secundum ordinem edicti perpetui exsequuturum.* Primo ergo omnium actum esse *de danda actione*, idque edicti caput a prooemio proximum fuisse, colligimus ex VLPIANI *lib. I. ad edict. l.* 102. *D. de reg. iur.* in cuius principio quaedam ad edicti prooemium pertinentia occurrunt, in §. 1. de danda denegandaque actione agitur. Vid. IAC. GOTHOFRED. *Comment. de reg. iur. pag.* 451.

(c) BONVM FACTVM!] Formula et haec edictalis est, qua edicta tantum non omnia auspicari solebant magistratus Romani. BRISSON. *de formul. lib. III. pag.* 274. et viri docti ad illud PLAVTI

QVIS (d) actionem a me postulabit (e), eam, prout res est (f),
DABO

PLAVTI *prolog. Poenuli v.* 16.
BONVM FACTVM 'ST, *edicta vt seruetis mea.*

A Graecis haec formula exprimitur verbis ΑΓΑΘΗ, ΤΥΧΗι, vel ΚΑΛΩΣ ΕΧΕΙ, ΑΓΑΘΟΣ ΔΑΙΜΩΝ, ΘΕΟΣ ΑΓΑΘΟΣ. APPIAN. *de bello ciuil. lib. IIII. pag.* 595. *et* 607. IOSEPH. *Antiqu. Iud. lib. XIIII. cap.* 7. SELDEN. *Marm. Arundel. pag.* 130. REINES. *Inscript. pag.* 497. SMITH. *de sept. eccl. Asiae, pag.* 20. *seqq.* 56. 60. IAC. GRONOV. *Memor. Cossonian. pag.* 142. 145. 148. Quum ergo in edicto tum sollemni hanc formulam exsulasse non sit verosimile: eam illi merito praemisimus.

(d) SI QVIS.] Verba haec, tamquam edictalia explicat VLPIANVS *lib. I. ad edict. l.* 1. *D. de verb. sign.* Quum enim feminis postulantibus alias parum faueat praetor, existimare quis potuisset, eum hic masculis tantum actionem promittere: maxime quum alias coniungere soleat vtrumque sexum: QVI QVAEVE. *l.* 2. §. 1. *D. de cap. minut. l.* 1. *pr. D. ad exhib.* At euellere hunc scrupulum volens VLPIANVS, verbum hoc SI QVIS tam feminas, quam masculos, complecti monet. Quod et alibi monuit *l.* 3. §. 1. *D. de negot. gest.* Quare genuinam *legis* 1. *D. de verb. signif.* speciem non vidit CVIAC. *Tom. VIII. Oper. pag.* 478. *seq.* dum illam ad damni infecti cautionem retulit.

(e) *Postulabit.*] Actionem dabat praetor, sed non nisi postulantibus. *l.* 1. *pr. D. de superfic.* Exempla passim obuia sunt. Apud CICERONEM *in Verr.* III. *cap.* 11. postulatum videmus iudicium de professione agrorum. Apud EVMDEM *ad Att. lib.* II. *epist.*24. damnatus iudicium postulaturus fuisse dicitur. Denique Seium apud praetorem vtilem de euictione actionem sibi aduersus Titium dari postulasse refert IVLIANVS *l.* 39. *pr. D. de euict.* Infames actionem non nisi pro certis personis postulare poterant, veluti pro fatuis. CAI. *lib.* I. *ad edict. prouinc. l.* 2. *D. de postul.* Et hinc de infamibus, veluti de iis, qui mercede conducti in scenam prodiisse, dicuntur, quaedam ad hunc edicti titulum notauit IDEM *ibid. l.* 2. D. *de his, qui not. infam.*

(f) *Prout res est.*] Dabat praetor postulantibus actionem, sed caussa cognita. Hinc saepe eamdem postulantibus denegabat, idque iure. Nam *eius est denegare actionem, cuius est et* DARE: ait VLPIAN. *lib.* I. *ad edict. l.* 102. §. 1. D. *de reg. iur.* quem locum de absolutione et condemnatione perpe-

DABO. (g)

TIT. II.

DE MAGISTRATVVM MVNICIPALIVM POTESTATE ET OFFICIO. (a)

Si

perperam exponit CVIAC. *tom.* VIII. *Oper. pag.* 868. Ita actionem praetor denegabat contra seruum, quocum nulla era actio : CAI. *lib.* I. *ad edict. prou. l.* 107. D. *de reg. iur.* nec non contra patrem vel filium, nisi de peculio castrensi : CAI. *ibid. l.* 4. D. *de iudic.* item aduersus eum, cui priuilegium erat domum reuocandi : IVLIAN. *lib.* I. *Dig.* * *l.* 2. *pr.* D. *eod. l.* 25. *l.* 27. D. *eod. l.* 15. D. *de iuris dict.* vel eum, qui tutus erat exceptione, siue temporali, CAI. *ibid. l.* 3. D. *de except.* siue perpetua, veluti rei iudicatae. VLP. *lib.* I. *ad edict. l.* 3. *pr.* D. *de popul. act.* Sed et actio aliquando ideo denegabatur, quod ei praescriptum esset; vel quod non competeret aduersus heredes : VLPIAN. *ibid. l.* 8. D. *eod.* vel, si vnius in actionibus popularibus minus interesset, quam alterius : VLP. *ibid. l.* 3. §. 1. D. *eod.* vel vnus altero minus videretur idoneus. PAVLL. *lib.* I. *ad edict. l.* 2. D. *eod.* Ita ad hunc edicti titulum commode referuntur tot veterum fragmenta, quorum speciem vix vllus peruidit.

(g) DABO.] En verbum solemne. Omnis enim praetoris iuris dictio absoluebatur DANDO, DICENDO, ADDICENDO. Varro, *de lingua Lat. lib. V. cap.* 4. Ouid. *Fast. lib.* I. *v.* 47. *seqq.* At aliquando iusto plus sibi indulgebat in dandis denegandisue actionibus, nec omnes hac in re eandem normam seruabant, ceu patet ex Auctore *ad Herenn. lib.* II. *cap.* 13. Quin aliquando praetor actionem iustissime postulatam negabat. Qualia exempla sunt apud Ciceron. *in Verr.* III. *cap.* 54. et Valer. Maxim. *Histor. lib.* VII. *cap.* 7. *ex.* 7. Quae quum ita sint, non mirum sane est, postulationem illam atque impetrationem actionum demum sublatam esse primum a Constantino M. ac deinde a Theodosio. *l.* 1. *l.* 2. *C. de formul. et impetration. action. sublat.* vbi omnino euoluenda sunt *Paratitla* Cuiacii.

(a) POTESTATE ET OFFICIO.] Hic tractatus de magistratuum municipalium iuris dictione, qui in pandectis postremum paene locum occupat, inter primos fuit in edicto perpetuo : idque recte obseruarunt Cuiacius, Ob. Giphanius, Iac. Gothofredus, et Corn.

SI QVIS MVNICIPVM INCOLARVMVE (b) magistratibus, IVS DICENTIBVS (c), muneraue publica obire iubentibus

Corn. van Bynkershoek *Obseru. lib.* II. *cap.* 25. Nobis hic probandum est, I. hunc titulum a primo *de actione danda* proximum fuisse: II. illud quatuor haec capita, quae hic sistimus, comprehendisse. *Prius* facile praestamus. Quum enim ex *l.* 102. D. *de reg. iur.* constet, prooemium proxime excepisse titulum *de danda actione*, VLPIANVS autem *lib.* I. *ad edictum* de nulla alia, praeter illam, materia agat, quam de magistratuum municipalium iuris dictione: consequens profecto est, vt titulum *de danda actione* proxime sequutus sit hic ipse *de iurisdictione magistratuum municipalium. Posterius* non minus facile demonstramus. Nam primi capitis sententiam seruauit CAIVS *lib.* I. *ad edict. prou. l.* 29. D. *ad municipal.* et VLPIAN. *lib.* I. *ad edict. l. vn.* D. *si quis ius dic. non obtemp.* secundum ex VLP. *ibid. l.* 1. D. *de fugitiu.* tertium ex VLP. *ibid. l.* 4. D. *de damn. infect.* postremum ex eodem *l.* 4. §. 7. D. *eod.* et *l.* 6. D. *de magistr. conu.* eruimus.

(b) INCOLARVMVE.] Hoc edicti caput multo breuius exhibuerunt Guil. Ranchinus et Ger. Noodt *ad Pand. lib.* II. *tit.* 3. *pag.* 51. Sed posterior ipse addit: *haec verba collegi ex rubrica et* l. vn. D. si quis ius dic. non obt. *nec dubito fuisse plura: est enim verosimile, etiam in edicto fuisse a praetore propositum, cui danda sit haec actio, et cui adplicanda poena, in edicto expressa.* Nescio, an rationes bene subduxerit Noodtius. Id vero scio, verba, quae hic expressimus, fuisse edictalia. Ea enim ex instituto explicant CAI. *lib.* I. *ad edict. prou. l.* 29. D. *ad municip. et* CELS. *lib.* I. *Dig.* * *l.* 27. §. 2. D. *eod.*

(c) IVS DICENTIBVS.] Intelliguntur hic magistratus, non vrbani, (quippe qui ipsi in immorigeros animaduertere possunt ex lege Ateria Tarpeia, de qua Dionys. Halicarn. *lib. X. cap.* 57. *pag.* 674.) sed municipales, quibus ea potestas non concessa est. Hinc VLPIAN. *lib.* I. *ad edict. l. vn. pr.* D. *si quis ius dic. non obtemp. omnibus magistratibus*, NON TAMEN DVVMVIRIS, *secundum ius potestatis suae concessum est, iuris dictionem suam defendere poenali iudicio.* Res ipsa ergo exigebat, vt praetor illis iuris dictione sua subueniret. Ex quo simul patet, in mendo cubare libros, qui in *d. l. vn. pr.* pro *non tamen*,

bus (d), NON OBTEMPERABIT (e), in eum, QVANTI RES ERIT (f), intra annum iudicium dabo (g).

§. I.

men, quod et Haloandrina, et Florentina probat, legunt *non tantum*. Vid. Ant. Auguſtin. *Emendat. lib.* III. *cap. 6.*

(d) IVBENTIBVS.] Magiſtratuum municipalium erat, municipes atque incolas ad obeunda munera publica compellere. Quum vero ab illis maximopere abhorrerent homines: e re viſum eſt praetori, in hac quoque muneris parte iis ſubuenire. Saltim munerum publicorum hic factam eſſe mentionem colligimus ex loco CAII *lib. I. ad edict. prou. l. 29. D. ad municipal.* vbi ICtus: INCOLA *et his magiſtratibus parere debet, apud quos incola eſt, et apud quos ciuis eſt: nec tantum municipali iuris dictioni in vtroque municipio ſubiectus eſt, verum etiam omnibus* PVBLICIS MVNERIBVS *fungi debet.*

(e) OBTEMPERABIT.] Verba haec edictalia, quae tum *in rubrica*, tum in *l. vn. D. ſi quis ius dic. non obt.* ſuperſunt, ita ibidem interpretatur VLPIANVS: *is videtur ius dicenti non obtemperaſſe, qui, quod extremum in iuris dictione eſt, non fecerit, veluti, ſi quis rem mobilem vindicari a ſe paſſus non eſt, ſed duci eam vel ferri paſſus eſt. Ceterum ſi et ſequentia recuſauit, tunc non obtemperaſſe videtur.* Cui loco, ſatis in ſe perſpicuo, meras tenebras offundunt interpretes. Balduinus enim et Ranchinus ipſum textum ſuo arbitrio refingunt: celeberrimus vero Noodtius *extremum* accipit pro fine. Sed ſalua res eſt. Extremum in iuris dictione non eſt exſequutio, quae iam mixti imperii pars habetur, ſed ſententia. Qui ergo ſententiae non paret, ſed rem ad exſequutionem peruenire patitur, is ius dicenti non videtur obtemperaſſe, ceu exemplum ab VLPIANO additum docet. Si non tam actor vel reus, quam eorum tutores, curatores, vel procuratores ius dicentibus obtemperare nolint: ipſi tutores, curatores, procuratores iudicio hoc poenali tenentur. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l. vn.* §. 2. 3. *ſi quis ius dic. non obtemp.*

(f) QVANTI RES ERIT.] *Hoc iudicium non ad id, quod intereſt, ſed quanti ea res eſt, extenditur*: inquit VLPIANVS *ibid.* §. 4. id eſt, in veram quantitatem, quam alterutri addixit iudex, ceu ex locis ſimilibus *l. 5. §. 1. D. ſi quis eum, qui in ius voc. vi exem.* et *l. 5. §. vlt.* D. *qui ſatis dare cog.* probat Iac. Gothofred. *Animadu. iur. ciuil. cap. 1.*

(g) *Iudicium dabo.*] Quia hoc iudicium meram poenam conti-

§. I. Magiſtratus ac duumuiros ciuitatium (h) ſeruos FVGITIVOS (i) inueſtigare ac perſequi, ADPREHENSOSque (k) et

net: ideo neque poſt annum, neque in heredem datur. Ita VLPIAN. *lib. I. ad edict. l. vn.* §. *vlt. D. eod.*

(h) *Ciuitatium.*] Occaſione iuris dictionis municipalis hic quaedam de fugitiuis edixiſſe praetorem, recte obſeruarunt Iac. Gothofredus, aliique viri docti, et in his Ger. Noodtius *Comm. ad Pand. pag.* 258. et Ant. Schulting. *Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 230. idque luculenter probari poteſt ex fragmentis VLPIANI *lib. I. ad edict. l.* 1. *D. de fugit.* et *l.* 22. *D. de iniur.* Nam et in hoc potiſſimum poſitum erat magiſtratuum municipalium officium, vt ſeruos fugitiuos e fuga retraherent, poena iis propoſita, qui negligentius hoc fungerentur officio. *l.* 1. §. 2. *l. penult. D. de fugitiu.* Speciatim LIMENARCHIS id negotii fuerat datum, *l. penult. D. eod.* id eſt, portuum cuſtodibus, quorum et alibi inter munera publica municipalia fit mentio, *l. vlt.* §. 10. *D. de mun. et honor. l.* 38. *C. de lib. cauſſ.* et apud Gruter. *Inſcript. pag.* 427. 9. Vbi enim facilius deprendi potuiſſent fugitiui, quam in portubus?

(i) FVGITIVOS.] Hic quemadmodum alias ab *errone* diſtinguatur, docet Labeo apud Vlpianum *l.* 17. §. 14. D. *de edict. aedilit.* In hoc edicto et erro inter fugitiuos eſt: non autem ex fugitiua natus. IDEM *ibid. l.* 1. §. 5. D. *eod.*

(k) ADPREHENSOSque.] Inueſtigandis adprehendendiſque fugitiuis operas locabant FVGITIVARII, de quibus ex inſtituto Cuiac. *Obſ. lib. V. cap.* 8. *lib. XVII. cap.* 10. *lib. XXI. cap.* 11. Quum vero hi, ad quaeſtum ſuum attentiſſimi, iſtis plerumque ingenuis manus iniicerent, eoſque pro fugitiuis in publicum deducerent: his iniuriarum actionem competere monuit VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 20. D. *de iniur.* Ceterum et fugitiuariis, et magiſtratibus, fugitiuos perſequentibus, quam maxime fauebant leges, partim quod maxima pars facultatum plerumque in mancipiis conſiſteret: partim quod ipſius rei publicae intereſſet, omnibus modis cauere, ne fugitiui ad hoſtes vel barbaros elaberentur. Et eo pertinent omnia SCta et edicta de inueſtigandis fugitiuis, puniendiſque, qui illis receptum dederint, quae fuſius recenſet VLPIANVS *lib. I. ad edict. l.* 1. *pr.* §. 1. *et* 2. *D. de fugitiu.*

(l) DE-

ET IN PVBLICVM DEDVCTOS (l), DILIGENTI CVSTODIA (m) coercere, perscriptisque NOMINIBVS ac NOTIS (n) ad PRAE-

(l) DEDVCTOS.] Vnusquisque, qui fugitiuum adprehenderat, eum in publicum deducere debebat. IN PVBLICVM vero DEDVCI dicebantur, qui magistratibus municipalibus tradebantur, publicisque ministeriis. Ita verba haec edictalia explicat VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 3. *et* 6. *D. de fugitiu.*

(m) DILIGENTI CVSTODIA.] Fugitiuorum tam ingeniosa est improbitas, vt eos vix Argus custodiat. Plaut. *Captiu. I.* 2. *v.* 7.

Liber captiuus auis fere consimilis est.
Semel fugiendi si data est occasio,
Satis est: numquam post illum possis prendere.

Merito ergo monentur magistratus, fugitiuos DILIGENTER CVSTODIRE, ne euadant. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 1. §. 4. *D. de fugitiu.* qui et §. 7. addit, DILIGENTEM CVSTODIAM *etiam vincire permittere.*

(n) NOTIS.] Fuisse haec in edicto, testem habemus VLPIANVM *lib. I. ad edict. l.* 1. §. 8. *D. eod.* ita scribentem: *tamdiu autem custodiuntur, quamdiu ad praefectum vigilum vel ad praesidem deducantur, eorumque* NOMINA et NOTAE, *et cuius se quis esse dicat, ad magistratum deferantur, vt facilius agnosci et percipi fugitiui possint.* NOTAE *autem verbo etiam cicatrices continentur.* Quae de NOTIS hic monuit praetor, ea non solum ad cicatrices fortuitas, vel in poenam inflictas, sed et maxime ad illas, quibus certae gentes vel religionis vel discriminis caussa suos deformabant. Sane de Assyriis tale quid memoriae prodidit Lucian. *de dea Syra, tom. II. pag.* 684. de Aegyptiis Sex. Empir. *Pyrrhon. hypot. lib. II. cap.* 24. de Aethiopibus idem *ibid. lib. I. cap.* 14. de Zabiis Hottingerus *Histor. orient. lib. I. cap.* 8. de Thracibus Herodot. *lib. V.* de Dacis et Sarmatis Plin. *Hist. nat. lib. XXII. cap.* 1. et Sext. Empir. *ibid. lib. III. cap.* 24. de Gelonis Virgil. *Georg. lib. II. v.* 115. et Claudian. *in Ruffin. lib. I. v.* 313. de Britannis et Pictis Tertullian. *de vel. virg. cap.* 10. et Claudian. *de bello Get. v.* 417. Praeterea ipsi Romani seruos suos typo quodam, vt ab aliis internosci possent, notabant, vti et milites, fabricenses, et aquarios. Veget. *de re milit. lib. II. cap.* 5. *l.* 3. *C. de fabric. l.* 10. *C. de aquaed.* Stewech. *ad Veget. pag.* 82. et Turneb. *Aduers. lib. XXIIII. c.* 12. Quum ergo hae notae non modo

 do

PRAEFECTVM VIGILVM (o) praesidemue prouinciae mitti iubebo.

§. II. Si quem magistratus vel duumuiri ciuitatium DAMNI INFECTI (p) suo nomine promittere, alienoue satis dare iubebunt (q), neue ante praefinitum diem promissum satisue datum erit (r): eum, cui, de calumnia iuranti, cautum non erit,

do patriam, sed et scelera ipsumque dominum fugitiui proderent: nemo non intelligit, cur notas illas adcurate perscribi iusserit praetor.

(o) PRAEFECTVM VIGILVM.] Sequimur hic VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 1. §. 8. *D. de fugit.* Et sane ad praefecti vigilum officium et hoc pertinebat, vt fugitiuos conquirerent, eosque redderent dominis. *l. vlt. D. de off. praef. vig.* de praesidibus prouinciarum praeter Vlpianum testem habemus Paullum *l.* 4. *D. de fugitiu.*

(p) DAMNI INFECTI.) De *damno infecto* quaedam initio statim edicti sui sanxisse praetorem, uiderunt viri docti, quotquot de edicti perpetui serie atque ordine fuere solliciti, veluti Ob. Giphanius *Oecon. iur. pag.* 124. Iac. Cuiac. *Obs. lib. VII. cap.* 15. Corn. van Bynkershoek *Obs. lib. II. cap.* 25. Et sane res extra omnem dubitationis aleam posita est. De ea enim cautione ipso *commentariorum libro I.* egerunt VLPIANVS *l.* 1. *l.* 4. *D. damn. infect.* PAVLLVS *l.* 5. *D. eod.* CAIVS *l.* 6. *D. eod.* Occasionem, qua praetor quaedam ad hanc cautionem pertinentia occupauit, ita describit VLPIANVS *d. l.* 1. *quum res celeritatem desideraret, et periculosa dilatio praetori videretur, si ex hac caussa iuris dictionem sibi reseruaret: magistratibus municipalibus delegandum hoc recte putauit.*

(q) *Satis dare iubebunt.*] Cautio damni infecti ideo necessaria erat, quia *eueniebat, vt nonnumquam damno dato nulla competeret actio, non interposita antea cautione: veluti si vicini aedes ruinosae in nostras aedes ceciderint, adeo, vt plerisque placuerit, ne cogi quidem eum posse, vt rudera tollat, si modo omnia, quae iaceant, pro derelicto habeat.* Ita CAI. *lib. I. ad edict. prou. l. 6. D. damn. infect.*

(r) *Satisue datum non erit.*] Duas res magistratibus municipalibus praetor praesesue iniunxerat, CAVTIONEM et POSSESSIONEM: cetera suae iuris dictioni reseruauerat. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 4. §. 3. D. *damn. inf.* Quamuis enim

erit, in possessionem EIVS REI (s), cuius nomine, vt caueatur, postulatum est, mittent. Si quis rem ex magistratuum vel duumuirorum decreto possideri passus non erit: ego (t) rem, cuius nomine caueri POSTVLATVM EST (u), DVM EI, QVI ABERIT, PRIVS DOMVM DENVNCIARI IVBEAM (x), caus-

enim iubere caueri praetoria stipulatione, et in possessionem mittere, imperii magis sit, quam iuris dictionis, VLPIAN. *lib.* I. *ad edict. l.* 4. D. *de iuris dict.* eaque, quae magis imperii sunt, quam iurisdictionis, veluti restituere in integrum aut bona rei seruandae caussa iubere possidere, aut dotis seruandae caussa, aut legatorum seruandorum caussa, a magistratibus municipalibus explicari nequeant: PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 26. *D. ad municipal.* damni tamen infecti nomine caueri ideo recte iubebant, quod praetor hoc illis speciatim mandasset. *d. l.* 4. §. 3. *D. damn infect.* Cuiac. *Recitat. ad Paull. lib. I. ad edict. pag.* 4. 5.

(s) EIVS REI.] Haec quoque verba edictalia sunt, quae ita interpretatur Paullus *lib. I. ad edict. l.* 4. §. I. *D. damn. infect. si intra diem a praetore constituendum non caueatur: in possessionem eius rei mittendus est.* EIVS REI *sic accipe, siue tota res sit, siue pars rei.*

(t) *Ego.*] Magistratus municipales decernere missionem, at non admittentem missum ne pignoribus quidem captis coërcere poterant. Hinc si forte duraretur non caueri, vt possidere liceret, quod caussa cognita fieri solebat, non duumuiri, sed praetor, vel praeses permittebat, itemque, vt ex caussa decederetur de possessione. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 4. §. 2. *et* §. 4. *D. eod.* Rem omnem eleganter explicat Cuiac. *Recit. ad Paulli lib. I. ad edict. pag.* 6. 7.

(u) POSTVLATVM EST.] Nam iudicium hoc certam habet conditionem, SI POSTVLATVM EST. Alioquin datur ei, qui non est admissus, actio in factum. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 4. §. 2. *eod.*

(x) DENVNCIARI IVBEAM.] Sunt et haec verba edictalia, quae seruauit exposuitque VLPIAN. *ibid. d. l.* 4. §. 5. *eod.* vbi obseruat, ABESSE et eum videri, qui in iure non est: DENVNCIARE vero DOMVM idem esse, ac denunciare ad praedium, vel procuratori absentis, vel inquilinis, vel, si non sit, cui fieri possit denunciatio, (quod iacente hereditate, vel non existente

caussa cognita possideri iubebo (y). Contra ipsos quoque magistratus duumuirosue ciuitatium, qui neque caueri, neque possideri iusserint (z), quanti ea res est, cuius nomine damni infecti cautum non erit, POSTVLANTI (aa) iudicium dabo.

te herede contingere potest); libellum ad ipsas aedes proponere. Satis vero verecunde praetor DENVNCIARI DOMVM iubet, non extrahi de domo sua. VLPIAN. *ibid.* Nemo enim de domo sua extrahi debet. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 103. *D. de reg. iur.* Et quamuis is, qui domi est, aliquando in ius vocari possit: de domo tamen sua extrahi non debet. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 21. *D. de in ius voc.* Satis enim poenae subire videtur, qui non defenditur et latitat, quod aduersarius in possessionem bonorum eius mittitur. Si tamen aditum ad se praebet, aut ex publico conspicitur, eum recte in ius vocari, dixerat Iulianus. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 19. *D. eod.* Quae loca omnia ad hunc *de damno infecto* titulum recte retulit Cuiac. *Recitat. ad Paulli lib. I. ad edict. pag.* 9. 10.

(y) *Possideri iubebo.*] Tunc missus est in conditione vsucapiendi. Si plures cauere iubentur, vno non cauente, in eius portionem fit missio. Contra plures, hanc exigentes cautionem, aequaliter omnes in possessionem eunt. Quin dominus et vsufructuarius, exigentes hanc cautionem, simul audiuntur. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 5. *D. damn. inf.* Si dies cautioni praestitutus praeteriit, praetoris vel praesidis est, ex caussa vel reum notare, vel protelare diem: et, si hoc localem exigit inquisitionem, rem ad magistratus municipales remittere. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 4. *pr. D. eod.*

(z) *Possideri iusserint.*] Sententiam hanc debemus VLPIANO *lib. I. ad edict. l.* 4. §. 7. *D. damn. infect.* vbi illam his verbis complectitur: *in eum, qui quid eorum, quae supra scripta sunt, non curauerit, quanti ea res est, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium datur, quod non ad quantitatem, sed ad id, quod interest, refertur, et ad vtilitatem venit, non ad poenam.* Attamen §. 9. cessare monet hoc iudicium, si tam vicinum vrbi sit municipium, vt, magistratu se non interponente, praetor vel praeses adiri potuisset.

(aa) POSTVLANTI.] POSTVLARE hic proprie dicimus pro tribunali petere, non alibi. VLPIAN.

dabo. (bb)

§. III. Si qua alia in re officio suo minus diligenter functi esse dicentur (cc): quanti ea res erit, aduersus illos (dd) iudicium dabo. (ee)

TIT.

PIAN. *ibid. l.* 4. §. 8. *eod.* Vbicumque enim caussae cognitio est, ibi praetor desideratur. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 105. *D. de reg. iur.* Ceterum ex priore loco, magistratus municipales tribunal habuisse, male colligit Cuiac. *Recitat. ad Paull. lib. I. ad edict. pag.* 10. Neque enim hic locus ad magistratus municipales, sed ad praetorem vel praesidem, a quibus haec actio subsidiaria aduersus duumuiros impetranda erat, pertinet. Tribunal quidem duumuiris aedilibusque municipalibus tribui animaduertimus apud Sueton. *de claris rhetor. cap.* 6. et in marmoribus apud Reines. *Inscript. class. II. n.*89. *class. VI. n.*44. sed tunc id nomen καταχρηστικῶς tribuitur bisellio, de quo post Chimentellium *de honore bisellii* plura dixit Noris. *Cenotaph. Pisan. diss. I. cap.* 3. *pag.* 39.

(bb) *Iudicium dabo.*] Quae actio quum rei habeat persequutionem, et heredi, et in heredem, et in perpetuum datur. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 4. §. 10. *D. damn. infect.*

(cc) *Functi esse dicentur.*] Caput hoc de actione subsidiaria aduersus magistratus hic locum inuenisse, plura, quae paullo post adferemus, interpretum fragmenta testantur. At qualis diligentia exigitur a magistratibus? Respondet VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 6. *de administr. rer. ad ciuitat. pertin.* eos non solum dolum, sed et latam negligentiam, et hoc amplius etiam diligentiam praestare debere.

(dd) *Adversus illos.*] Et quidem si plures, aduersus singulos pro rata, quoties ex culpa vel negligentia conueniuntur; aduersus singulos in solidum, si ex dolo. *l.* 7. *D. de magistr. conuen.* Plures enim magistratus vnius hominis vicem sustinent. Et hoc plerumque lege municipali eis datur. Verum etsi non est datum, dummodo non denegatum, moribus competit. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 25. *D. de administr. rer. ad ciu. pert.*

(ee) *Iudicium dabo.*] Datur et aduersus magistratuum heredes ex rescripto diui Pii, quod fusius explicat VLPIAN. *ibid. l.* 6. *D. de magistr. conuen.* immo et aduersus patrem, quo volente magistratum suscepit.

TIT. III.

DE MODO IVRISDICTIONIS.

(VLPIANVS LIB. II.)

MAgistratum ROMAE (a) vel in municipiis extra terminos iuris dictionis suae (b), vel de maiore NOMINE (c) caussaue,

(a) ROMAE.] Proximum in edicto fuisse hoc *de modo iuris dictionis* caput, recte obseruauit Iac. Gothofredus in *serie edicti perpetui.* Ipsam edicti sententiam breuiter, suo more, complexus est PAVLLVS *lib. I. ad edict. l. vlt. D. de iuris dict.* dum ait: *extra territorium ius dicenti impune non paretur.* TERRITORIVM proprie non erat vrbis et prouinciarum, sed municipiorum: vti recte obseruauit Cuiac. *Recitat. ad Paulli lib. I. ad edict. pag. 2. seqq.* Ex quo recte colligit vir doctissimus, hoc fragmentum non ad vrbanam vel prouincialem, sed ad municipalem iuris dictionem pertinere. Et priorem sane obseruationem satis esse solidam, patet ex Siculo Flacco *de condit. agror. pag.* 24. 25. et Nic. Rigaltii *glossis agrimens. pag.* 324. At verissimum tamen est, praetorem etiam Romanarum iuris dictionum fines rexisse. ROMAE sane hic factam esse mentionem, discimus ex PAVLLI *lib. I. ad edict. l. 2. pr. D. de verb. sign.* vbi id vocabulum exponit, et, quid inter *Romam* et vrbem intersit, luculenter ostendit.

(b) *Iuris dictionis suae.*] Si manifestum erat, magistratum extra iuris dictionis suae terminos ius dicere: ad eum vocatus impune non parebat. Contra si dubia esset iuris dictio: idem PAVLLVS *lib. I. ad edict. l. 2. D. si quis in ius voc. non ier.* monet, vocatum venire debuisse, vt hoc ipsum sciretur, an eius sit iuris dictio.

(c) NOMINE.] Verbum edictale, quod ita interpretatur PAVLLVS *lib. I. ad edict. l. 4. D. de verb. sign.* NOMINIS *adpellatione rem significari, Proculus ait.* Et ita quidem Florentiae legitur, nec aliter in codice, quo vsi sunt auctores βασιλικῶν, qui id exprimunt per γραμματείου, id est, *rationes* vel *nomina*, vt mirum sit, lectionem vulgarem, quae pro *nomine* substituit *pecuniam*, tam acriter defendere non modo Alciatum, sed et Io. Goddeum *in Comment. ad tit. de verb. signific. pag.* 113. *sequ.*

ue, quam cuique concessum est (d), ius dicere non patiar, nec quemquam, vt, ita ius dicturo obtemperet, cogam.

TIT. IIII.

DE VADIMONIIS. (a)

QVi in ius vocatus, vades se daturum promittet, eum fideiussores vadimonii sistendi caussa PRO REI QVALITATE

sequ. Quod ad rem ipsam attinet, nulli omnino magistratui licebat de maiore nomine vel caussa, quam concessum erat, ius dicere. Idque non modo de magistratibus municipalibus intelligendum est, *quos* SVPRA IVRIS DICTIONEM SVAM ius dicere posse negat Paullus *Sentent. recept. lib. V. tit.* 5. §. 1. verum etiam de vrbanis, vti mox ex instituto demonstrabimus. Attamen supra modum iuris dictionis ius dici non videtur, I. si quis cum eodem pluribus actionibus agit, quarum singularum quantitas intra iuris dictionem iudicantis est. II. Si maior quidem quantitas, at per modum reconuentionis petitur. III. Si plures agant, ac singuli ratam suam petant, veluti iudicio familiae ercifcundae. Ita Ofilius et Proculus: quamuis hoc tertio casu magis totam rem, quae petitur, considerandam esse contendant Cassius et Pegasus, quorum sententiam probat CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 11. *D. de iurisd.* IIII. Si ita conuenerit inter litigantes, vt de re maiori apud magistratum minorem agant. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 28. *D. ad municipal.* V. Si ex postfacto reus possidere aliquid coeperit, quod iuris dictionis modum excedat. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 4. *D. de hered. petit.* Quam genuinam huius legis speciem esse, recte vidit Cuiac. *Recitat. ad Paull. lib. I. ad edict. pag.* 13.

(d) *Concessum est.*] Saepe ad certam summam vel caussam restricta erat iuris dictio. Exemplo esse possunt fideicommissa, quorum de maiore summa consules, de minore praetores fideicommissarii ius dicebant. Quinctilian. *Inst. orat. lib. III. cap.* 6. CVIAC. *Obs. lib. XXI. cap.* 34.

(a) *De vadimoniis.*] Ordinem hunc ipsa praestabunt veterum interpretum, quae suo singula

TATE LOCVPLETES DARE IVBEBO. (b)

§. I. Si de certo die, quo die abſens ſiſtatur, non conuenerit (c): itineri faciundo VICENA MILLIA PASSVVM IN SINGVLOS DIES, PRAETER EVM DIEM, QVO CAVTVM PROMISSVM, ET IN QVEM SISTI OPORTEBIT, DINVMERARI IVBEBO. (d)

§. II.

gula loco adferemus fragmenta. Nec de ſententia huius edicti quiſquam dubitabit, qui adnotationes noſtras paullo adcuratius expenderit.

(b) DARE IVBEBO.] Hanc edicti ſententiam nobis ſeruauit PAVLLVS *lib. I. ad edict. l.* 1. *D. in ius vocatus vt eat : edicto cauetur, vt fideiuſſor, iudicii ſiſtendi cauſſa datus, pro rei qualitate locuples detur, exceptis neceſſariis perſonis : ibi enim qualemcumque accipi iubet.* Vbi tamen duo monenda ſunt. *Primum*, quod in edicto procul dubio non fuerit : *iudicii ſiſtendi cauſſa*, ſed : *vadimonii ſiſtendi cauſſa.* Erat enim haec loquutio huic rei propria, et non modo Iuliani temporibus, ſed et multo poſt in foro recepta, ceu patet ex loco *Pariatoris legum Moſaic. et Roman. tit.* 2. §. 6. a Triboniano demum et reliquis Pandectarum collectoribus vbique expuncta. Salmaſ. de modo *vſurar. cap.* 16. *Alterum*, quod exceptio de perſonis neceſſariis et coniunctis, quam hic adfuit PAVLLVS, vera quidem ſit, ſed ad hunc titulum omnino non pertineat, quia edictum illud de perſonis coniunctis, quod integrum ſupereſt, *libro* demum V. *ad edictum* interpretatus eſt VLPIANVS *l.* 2. & 2. *ſequ. D. qui ſatis dar. cogant.*

(c) *Non conuenerit.*] Vadimonium ita concipiebatur, vt fideiuſſores, reum certo die adfuturum, ſponderent, *l.* 8. *pr. D. qui ſatis dar. cogant.* qui dies plerumque erat perendinus: vnde *comperendinare* et *comperendinatio* apud Ciceron. *pro Muraen. cap.* 12. *in Verrem II. cap.* 11. Plin. *lib. VI. epiſt.* 2. de qua *comperendinatione* eruditam diſſertationem edidit Io. Albertus Spies, Noribergenſis, Lipſiae anno 1728. Quum vero et pro abſentibus aliquando promitteretur vadimonium, ne in eorum bona iretur, Cic. *pro P. Quinct. cap.* 5. non potuit non quaeſtio naſci, quot dierum induciae concedendae ſint reo, pro quo promiſſum ſit vadimonium? Quam ipſam quaeſtionem hic decidit praetor.

(d) DINVMERARI IVBEBO.] Huius

§. II. Si quis vadimonium non obibit, neque MAIORE PARTE DIEI (e), ad quem eum adfuturum promissum est, siste-

Huius edicti non modo sententiam, verum etiam verba ipsa seruauit CAIVS *lib. I. ad edict. prouinc. l.* 1. *D. si quis caut. in iud. sist. causs. fact. non obtemp. Vicena*, inquit, *millia passuum in singulos dies dinumerari praetor iubet, praeter eum diem, quo cautum promittitur, et in quem sistere in iudicium oportet. Nam sane talis diei dinumeratio neutri litigatorum onerosa est.* Qualia fere etiam sunt, quae habet VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 3. *pr. D. de verbor. signif.* Vicenorum millium passuum erat iter diurnum, admodum modicum, cuius et in aliis caussis forensibus habebatur ratio. *l.* 2. §. 3. *D. quis ordo in bon. possess. §.* 16. *Inst.* et *l.* 13. §. 2. *D. de excusat. tut.* Iter sane illud diebus aestiuis singulis confic ebat iustus exercitus, Veget. *de re milit. lib. I. cap.* 9. immo et Hadrianus imp. id saepe pedibus fecisse fertur. Spartian. *Hadrian. cap.* 10.

(e) MAIORE PARTE DIEI.] Sunt haec verba πιθανὰ, quae ita interpretatur PAVLLVS *lib. I. ad edict. l.* 2. §. 1. *D. de verb. signif. cuiusque* DIEI MAIOR PARS *est horarum septem primarum diei, non supremarum.* Similiter Seruius *ad* illa Virgilii *Aeneid. lib. VIIII. v.* 156.

Nunc adeo MELIOR *quoniam*
PARS *acta* DIEI *est.*

MELIOR, inquit, *id est*, MAIOR *et prima. Septima enim ab ortu hora, strepitus forensis conticescere solebat.* Martialis *Epigramm. lib. IIII. epigr.* 8.

Prima *salutantes atque* altera *continet hora:*
Exercet raucos tertia *caussidicos:*
In quintam varios extendit Roma labores:
Sexta *quies lassis*: septima *finis erit.*

Quibus geminum est vetus epigramma Graecum, quod simul αἰνιγματῶδές τι continet, adlatum a Grotio *Florumspars. ad ius Iustin. pag.* 299.

Ἓξ ὧραι μόχθοις ἱκανώταται, αἱ δὲ μετ' αὐτὰς
Γράμμασι δεικνύμεναι ΖΗΘΙ λέγουσι βροτοῖς.

Sex operis aptae, post has, quas exigis, horas
Prandia litterulis sumere quosque monent.

Vbi scholiastes vetus: Φησὶ, δεῖν μέχρι τῆς ἕκτης ὥρας τῆς ἡμέρας ἐργάζεσθαι, μετὰ δὲ ταύτην ἐπ' ἄρισον ἔρχεσθαι. Τοῦτο δὲ φησὶ δηλοῦν καὶ τὸ ὡρολόγιον. Τὰ γὰρ μετὰ τὴν ἕκτην σημεῖα, τουτέστι τὸ τῆς ἑβδόμης τὸ Ζ, καὶ τῆς ὀγδόης τὸ Η, καὶ τῆς ἐννάτης τὸ Θ, καὶ τῆς δεκάτης τὸ Ι, κατὰ

ſiſtetur, neque defendetur excuſabiturue (f): in fideiuſſores, quanti ea res eſt, actionem dabo. (g)

TIT. V.

DE LITE VINDICIARVM. (a)

(PAVLLVS LIB. II.)

Qui

κατὰ συλλάβας συναπτόμενα ΖΗΘΙ δίδωσιν ἀναγινώσκειν, τυπέσι προσπέπτωται· φάγε ἵνα ζῆν ἔχῃς. Hoc dicit: *ad ſextam vſque diei horam laborandum eſſe, poſt eam eundum ad prandium. Idque ipſum horologium indicare. Nam poſt ſextam horam pro ſeptima nota eſt* Ζ, *pro octaua* Η, *pro nona* Θ, *pro decima* Ι. *Quae litterae in ſyllabas collectae dant vocem* ΖΗΘΙ, *id eſt, edere te iubent, vt viuere poſſis.* Quum itaque iam ſeptima hora ſtrepitus forenſis conticeſceret: fieri non potuit, quin deſertum vadimonium, commiſſaque videretur ſtipulatio, ſi quis reum, lapſa iam maiore diei parte, non ſtitiſſet.

(f) *Excuſabiturue.*] Iuſtam excuſationem praeter alias cauſſas praebebant feriae, eaque non modo a principibus, ſed et certo caſu a prouinciarum praeſidibus indictae: PAVLL. *lib.* I. *ad edict. l.* 4. *D. de fer.* quia diebus feriatis ius non dicitur, niſi res moram non fert. VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 3. *D. eod.* Excuſandi quoque videbantur fideiuſſores, quoties reus ante condemnationem deceſſerat. CAI. *lib. I. ad edict. prou. l.* 5. *D. qui ſatis dar. cog.* Denique multo minus committi videbatur ſtipulatio, ſi quando ipſe praetor differret vadimonium: id quod eum facere potuiſſe, patet ex Epitomatore Liuii *lib. LXXXVI.* et Iuuenale *Sat. III. v.* 213.

(g) *Actionem dabo.*] Ita haec actio deſcribitur *l.* 2. *§.* 5. *D. ſi quis caut. in iud. ſiſt. cauſſ. fact. non obtemp.* Si in duplum, triplum, quadruplum conuentus erat reus, in tantum etiam fideiuſſores condemnabantur, quippe qui, quanti res erat, tenebantur. CAI. *lib. I. ad edict. prouinc. l.* 3. *D. ſi quis caut. in iudic. ſiſt. cauſſ. fact.*

(a) DE LITE VINDICIARVM.] Proximum hunc fuiſſe *de lite vindiciarum* titulum, partim ex interpretum fragmentis colligimus, partim ex Paulli *Sentent. recept. lib. I. tit.* 11. *§.* 1. vbi et pleraſque huius edicti ſententias ſeruauit. Et ſane quum PAVLLVS libro commentariorum primo de vadimoniis egerit, hic autem nouum auſpicatus ſit librum: de ordine dubitari vix poterit. Quid vero fue-

rit

QVi de vindiciis litigant (b), eos SVIS VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS VIAM DICAM, VINDICIASque

rit apud veteres LIS VINDICIARVM, luculenter docet Asconius Paedianus *ad Ciceron. in Verrem I. cap.* 45. cuius verba, quamuis pluscula, hic merito adscribimus: LIS VINDICIARVM *est, quum litigatur de ea re, cuius incertum est, quis debeat esse possessor. Et ideo, qui eam tenet, satis det pro* PRAEDE LITIS VINDICIARVM *aduersario suo, quo illi satis faciat, nihil se deterius in possessione facturum, de qua iurgium esset: rursus sponsione ipse pronocatur ab aduersario certae pecuniae aut aestimationis, quam amittat, nisi sua sit hereditas, de qua contenditur.* PRAEDES *ergo dicuntur satis datores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis est, ne interea, qui tenet, diffidens caussae possessionem deteriorem faciat, tecta dissipet, excidat arbores, et culta deserat.* Quae omnia quin edicto suo expresserit praetor, nemo dubitauerit.

(b) *De vindiciis litigant.*] Qui in XII. tabulis MANVM IN IVRE CONSERERE dicebantur: eos insequente tempore de VINDICIIS LITIGARE vel CONTENDERE dicebant. Nimirum olim, qui de possessione litigabant, veniebant in rem praesentem, ibique, facta manuum consertione, quem actor suum esse fundum contendebat, eum contrauindicabat reus verbis sollemnibus: ad quem ritum alludens Plaut. *Rudent. IIII.* 3. *v.* 85.

GR. *Nescio, neque ego istas vestras leges vrbanas scio:*
Nisi quia HVNC MEVM ESSE DICO. TR. EGO ITEM AIO ESSE MEVM.

At moris istius, quem veterem illam barbaramque μονομαχίαν adumbrasse censet Abraamus Wielingius *de furto per lanc. et lic. concept. cap.* 1. §. 5. *pag.* 15. demum pertaesum esse Romanos, docet Gell. *Noct. Atic. lib. XX. cap.* 10. cuius en verba: *postquam praetores, propagatis Italiae finibus, datis iuris dictionibus, negotiis occupati, proficisci vindiciarum dandarum caussa in longinquas res grauati sunt, institutum est contra XII. tabulas tacito consensu, vt litigantes non in iure manum consererent, sed* EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCARENT, *id est, alter alterum ad conserendam manum in rem, de qua agebatur, vocaret, atque profecti simul in agrum, de quo litigabatur, terrae aliquid ex eo, vti vnam glebam in ius in vrbem ad praetorem deferrent, et in ea gleba, tamquam in toto agro, vindicarent.* Haec Gellius, ex quo discimus, primum ipsum praetorem cum litigantibus in rem praesentem

que SVMERE iubebo (c). Post deinde alterutri vindicantium, qui REM (d), de qua agitur, nec vi, nec clam, nec precario ab

sentem iuisse, ibique hos conserta manu vindicasse et contrauindicasse: postea vero solos litigantes, altero alterum ex iure manum consertum vocante, eo profectos esse, adlataque gleba, vel simili rei symbolo, in ea vindicasse. Quod iam Ennii tempore factum esse, patet ex eius versibus apud Ciceronem :

Non EX IVRE MANVM CONSERTVM, *sed mage ferro*
Rem repetunt, regnumque petunt vadunt solida vi.

Vbi et verba forensia, prout ea descripsit Gellius, occurrunt, et *solida vis* opponitur forensi illi atque *imaginariae*. Denique et iter hoc litigantium in rem praesentem obsoleuit, ritus vetustissimi tantum vmbra quadam relicta. Solebat enim actor quidem reum ex iure manum consertum in rem praesentem vocare : sed reus eumdem illico reuocabat verbis sollemnibus : VNDE TV ME EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Tum e sublimi proclamante praetore: SVIS VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS VIAM DICO. INITE VIAM, litigatoribus, duce quodam sapiente, adhibitisque testibus, iter imaginarium per forum conficiebant, ac clamante iterum praetore : REDITE VIAM, eodem duce, redibant. Ita enim histrioniam hanc forensem describit, nec sine sale exagitat Cicero *pro Muraen. cap.* 12.

(c) *Iubebo.*] Fuerunt haec olim in edicto. Festus : SVPERSTITES, inquit, *testes praesentes significat. Cuius rei testimonium est, quod* SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS, *ii, inter quos controuersia est*, VINDICIAS SVMERE *iubebantur.* Vbi vero iubebantur. Non sane in XII. tabulis, sed in edicto praetoris, vti iam obseruauit Iac. Gothofredus *ad leges XII. tabular. pag.* 113. Attamen quia haec verba summam vetustatem redolent, nec adeo certum est, ea in edicto suo retinuisse Iulianum : illa, tamquam edictalia, praetermittere quidem noluimus, includenda tamen putauimus vncinolis, quippe incerti, an in edicto perpetuo talia extiterint.

(d) REM.] Vocabulum et hoc edictale est, quod interpretatur, eiusque differentiam a PECVNIA ostendit PAVLLVS *lib. I. ad edict. l.* 5. D. *de verb. signif.*

(e) *Ab*

ab altero poſſidet (e), dummodo ſe ea in re nihil deterius facturum, PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM (f) ſatis dederit (g), et ab aduerſario prouocatus, SPONSIONEM in eamdem pecuniam fecerit (h),

vin-

(e) *Ab altero poſſidet.*] Poſſeſſio vitioſa numquam alterutri litigantium proderat. Eſſe vero haec tria poſſeſſionis vitia, non ICti tantum ſciunt, ſed et Donatus *ad Terent. Eunuch. II.* 3. *v.* 27. monuit.

(f) PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM.] Sunt et haec verba ſollemnia, quemadmodum Aſconii Paediani teſtimonio probauimus. Iam addimus locum Ciceronis *in Verr. I. cap.* 45. *ſi quis teſtamento heredem ſe eſſe arbitraretur, quod tum non exſtaret: lege ageret in hereditatem, aut pro* PRAEDE LITIS VINDICIARVM, *quum ſatis accepiſſet, ſponſionem faceret. Ita de hereditate certaret. Hoc, opinor, iure et maiores noſtri, et nos ſemper vſi ſumus.* Apud Valerium etiam Probum exſtant notae: P. P. L. V. id eſt, PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM. Ex quibus omnibus intelligitur, forenſem fuiſſe hanc formulam, quam in edicto ſuo inſuper habuiſſe praetorem, vix probabile eſt. Neque obſtat, in iure noſtro Iuſtinianeo de praede litis vindiciarum altum eſſe ſilentium. Idem enim hic egiſſe Tribonianum, quod ſupra de expuncto vadimonii vocabulo obſeruauimus, nemo non animaduertit.

(g) *Satis dederit.*] Quum fieri non poſſet, vt, qui pro praede litis vindiciarum ſatis accipiebat, omnes fundi arbuſculas dinumeraret, et ſingulas non deteriores fore, ſibi ſtipularetur: ad certam pecuniae ſummam redigebatur illa cautio, e. g. DECEM MILLIA SALVA FORE PROMITTIS? de qua ſtipulatione ad hunc titulum egit VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 67. *pr. D. de verb. oblig.*

(h) *In eamdem pecuniam fecerit.*] Ad ſponſionem faciendam prouocatum eſſe eum, ſecundum quem praetor dederat vindicias, iam Ciceronis et Aſconii Paediani teſtimoniis probauimus. Addimus iam locum Arnobii *aduerſ. gent. lib. IIII. pag.* 138. qui ad eumdem alludens ritum: *quis*, inquit, *quaeſitor? quis arbiter ceruicibus tantis erit, vt inter perſonas huiuſmodi aut* VINDICIAS *iuſtas* DARE, *aut* SACRAMENTA *conetur pronunciare non iuſta*? Sacramentum enim hic eſt ſponſio. Ceterum edicto de hoc fuiſſe vocabulum, diſcimus ex loco PAVLLI

vindicias dabo. (i)

§. I. Si, qui possidet, pro praede litis vindiciarum non satisdabit, petitori satis danti vindicias dabo. (k)

§. II. Neutro satisdante, possessorem, vti possidet, possidere (l), vel, si qua mihi iusta caussa visa fuerit (m), rem IN SEQVE-

LI *lib. III. ad edict. l. 7. D. de verb. signif.* vbi illud ita interpretatur ICtus: SPONSIO *adpellatur non solum, quae per sponsus interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissione*: id est, proinde est, siue quis interroget: PROMITTISNE? an SPONDESNE? Grot. *Florum spars. ad ius Iustin. pag.* 304.

(i) *Vindicias dabo.*] Ei dumtaxat vindicias dabat praetor, qui ciuiliter animoque sibi habendi possidebat. Non ergo depositario, nisi depositum in creditum abiisset, de quo casu disseruit VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 10. *D. de reb. cred.* neque commodatario, quia nemo commodando rem facit eius, cui commodauit, VLPIAN. *ibid. l. 9. D. commodati.* neque conductori, quia non solet locatio dominium mutare. VLPIAN. *ibid. l. 39. D. locat.* Qua occasione et VLPIAN. *ibid. l. 32. D. pro soc.* de differentia societatis et communionis, et PAVLLVS *lib. II. ad edict. l. 5. §. 1. D. de verb. signif.* de locatione operarum et operis disseruisse videntur.

(k) *Vindicias dabo.*] Sententiam hanc integram debemus Paullo *sentent. recept. lib. I. tit.* 11. *cap.* 1. cuius verbis paene gemina sunt illa Diocletiani et Maximiani augg. *l. 1. C. vti possid. vti possidetis fundum, de quo agitur, quum ab altero nec vi, nec clam, nec precario possideatis, rector prouinciae vim fieri prohibebit. Satisdationis vel* TRANSFERENDAE POSSESSIONIS *edicti perpetui forma seruata, de proprietate cognoscet.* Postrema enim verba ad hanc ipsam *de translatione possessionis* paragraphum pertinere, comparatis inter se Paulli et horum imperatorum verbis, facile intelliges.

(l) *Possidere.*] Sequuti et hic sumus Paullum *Sentent. recept. lib. I. tit.* 11. §. 1. In pari enim caussa meliorem possidentis conditionem esse debere, expeditissimi iuris est.

(m) *Caussa visa fuerit.*] Sequestrationi non nisi ob iustam caussam locum esse, satis constat. Vid. *l. 7. §. vlt. D. qui satis dar. cog. l. 21. §. vlt. D. de adpellat. l. 22. §. 8. D. solut. matrim.*

SEQVESTRE DEPONI (n) iubebo.

§. III. Si quis hominem liberali caussa manu adseret (o), siue eum in seruitutem vindicabit: SECVNDVM LIBERTATEM VINDICIAS DABO. (p)

TIT. VI.

DE IVDICIS DATIONE. (a)

Qui

(n) IN SEQVESTRE DEPONI.] Verba haec edictalia seruauit, exposuitque PAVLLVS *lib. II. ad edict. l. 6. D. depos. proprie* IN SEQVESTRE EST DEPOSITVM, *quod a pluribus in solidum certa conditione custodiendum reddendumque traditur.* Eodem fere modo vocabulum explicat Gell. *Noct. Att. lib. XX. cap.* 10.

(o) *Manu adseret.*] Talis lex in ipsis XII. tabulis exstitit Liu. *Histor. lib. III. cap.* 43. Dionys. Halicarn. *lib. X. cap.* 32. §. 18. *l.* 2. §. 24. *D. de orig. iur.* Eam vero deinde, vti alias leges decemuirales, in edictum migrasse, colligimus ex *rubrica*, et *l.* 2. *l.* 4. *l.* 6. *l.* 9. *l.* 11. *l.* 13. *D. de liberal. causs.* quamuis ex his textibus de loco, vbi de vindiciis secundum libertatem dandis egerit praetor, nihil certi constare, fateamur.

(p) SECVNDVM LIBERTATEM VINDICIAS DABO.] Verba haec antiqua et sollemnia seruasse praetorem, perquam verosimile est. Rationem, cur secundum libertatem vindicias dandas putauerint Romani, hanc reddidisse videtur PAVLLVS *lib. II. ad edict. l.* 106. *D. de reg. iur.* quod libertas sit res inaestimabilis. Recte. Nam de re inaestimabili non deteriore reddenda nemo pro praede litis vindiciarum poterat satis promittere. Quare recte et acute Iac. Gothofred. in *Comm. ad reg. iur. pag.* 462. hoc PAVLLI fragmentum ad edictum *de lite vindiciarum* retulit, at perperam contra Cuiacium negauit, inaestimabile hic esse, quod certo pretio nequeat aestimari, aliter procul dubio initurus rationes, si speciem huius legis satis perspectam habuisset.

(a) IVDICIS DATIONE.] Posteriorem hunc titulum illo *de lite vindiciarum* fuisse existimamus, quia vindiciae iudicis dationem, quin et ipsam petitionem antecedebant. Priorem vero eumdem fuisse titulo *de formula iuris dictionis et albo corrupto*, ex eo patet, quod VLPIANVS et PAVLLVS de iudicis datione *libro II.* de formula

QVi iuris dictioni praesunt (b), quibusue mandata est iuris dictio (c), ii, si ipsi non cognoscent (d), iudices

mula iuris dictionis *libro III. ad edictum* egerunt.

(b) *Iuris dictioni praesunt.*] Iudicem dare est actus iuris dictionis, quippe quae in DECERNENDO et IVDICIS DATIONE consistebat. *Decernebat* magistratus, quoties ipse extra ordinem cognoscebat. Ordinarie vero, auditis litigantium adlegationibus, iudices, arbitros, recuperatores dabat. *l.* 12. *§.* 1. D. *de iudic.* Sigon. *de iure ciu. Rom. lib. I. cap.* 20. Ger. Noodtius *de iuris dict. lib. I. cap.* 5. *pag.* 99. *tom. I. Oper.*

(c) *Mandata est iuris dictio.*] Iis quoque, quibus mandata fuerat iuris dictio, iudices dare ius erat. *d. l.* 12. *§.* 1. D. *de iudic.* Edicto vero hoc fuisse expressum, colligimus ex IVLIAN. *lib. I. Digest. l.* 5. D. *de iudic.* vbi, quinam mandare iuris dictionem possint, ex instituto disquirit: itemque ex PAVLLI *lib. II. ad edict. l.* 6. D. *eod.* et *l.* 12. D. *de offic. procos.* vbi et de mandata iuris dictione, et de datis a mandatario iudicibus differit.

(d) *Non cognoscent.*] Notio magistratus, quae sine iudicis datione explicabatur, κυρίως vocabatur IVRIS DICTIO, veluti in lege Thoria apud Car. Sigon. *de iure Ital. lib. II. cap.* 2. itemque COGNITIO, cui in iure Iustinianeo plerumque additur epitheton EXTRAORDINARIA. Sed eo nos vti noluimus, quia viri docti id a Triboniano inuentum, saltim non admodum antiquum esse existimant. Salmas. *de modo vsurar. cap.* 13. *pag.* 111. Schulting. in Πρῶτ. *Dig. lib. II. tit.* 1. *§.* 23. *pag.* 187. Neque tamen in magistratuum arbitrio erat, ipsine decernere, an iudices dare mallent: sed certae erant caussae, de quibus extra ordinem cognoscebant, quae *cognitiones*; aliae, quas iudicibus delegabant, quae *caussae ordinarii iuris* dicebantur, Sueton. *Claud. cap.* 15. eoque pertinent PAVLLI et CALLISTRATI *libri Cognitionum*, de quibus Merill. *Obs. lib. II. cap.* 26. Erant etiam cognitiones, quas ipsi sibi principes reseruauerant, delegari solitae aliis, qui vocabantur IVDICES SACRARVM COGNITIONVM, Gruter. *Inscript. pag.* 102. 9. 271. 4. 284. *sequ.* Reines. *Inscript. class.* II. *n.* 16. IVDICES EX DELEGATIONIBVS SACRIS, Gruter. *pag.* 433. 4. VICE SACRA IVDICANTES, *l.* 16. *C. Th. de adpellat.* SACRI COGNITORES, *l.* 3. *C. vbi senat. l.* 5. *C. quorum adpell. non recip.*

ces (e), ARBITROS (f), recuperatoresue, qui de caussa iudicent, sententiamque ex formula ferant (g), dabunt.

§. I.

recip. a quibus an prouocari potuerit, disquirit Cuiacius *Obseru. lib.* XVI. *cap.* 2.

(e) *Iudices.*] Iudices, arbitri, recuperatores legebantur ex decuriis iudicum, quarum initio tres, postea ex instituto Augusti quatuor fuere, addita quippe decuria DVCENARIORVM. Quintam porro decuriam adiecit C. Caligula, teste Sueton. *Calig. cap.* 16. Hinc IVDICES EX QVINTA DECVRIA memorantur in marmore apud Gruter. *Inscript. pag.* 51. *pag.* 402. 5. *pag.* 446. 2. 3. *pag.* 484. 3. et alibi passim. Sextam adiici petentibus id negauit Galba. Suet. *Galb. cap.* 14. Pedanei cur dicti sint, quia res in vulgus nota, non addo. Id tamen moneo, hoc nomen illis non ideo esse inditum, quod pedites incesserint, quamuis id sibi persuaserit Pancirol. *de claris Legum interpret. lib.* I. *cap.* 2. *pag.* 16.

(f) ARBITROS.] Vocabulum hoc edictale seruauit exposuitque PAVLL. *lib.* II. *ad edict. l.* 1. D. *de recept. arbitr.* vbi de arbitrorum compromissariorum et a magistratibus datorum discrimine egisse videtur, quamuis Digestores eam tantum partem, quae ad prius arbitrorum genus pertinet, inde decerpserint. Coniunximus vero IVDICES, ARBITROS, et RECVPERATORES, quia omnibus his vocabulis veteres vtebantur. IVDICES enim vocati, qui in iudiciis stricti iuris; ARBITRI, qui in bonae fidei et arbitrariis iudiciis fuerant dati. Cicero *pro Q. Roscio cap.* 4. Seneca *de benefic. lib.* I. *cap.* 7. Addatur Gonzal. Tellez *ad cap.* 1. *X. de arbitr. tom.* I. *pag.* 1009. RECVPERATORIBVS, de quibus Fest. *voc. reciperator*, et Gell. *Noct. Attic. lib. XX. cap.* 1. locus in iudiciis potissimum recuperatoriis erat. Plaut. *Bacchid.* III. 3. Sueton. *Vespas. cap.* 8. Plin. *lib.* III. *epist. penult.* At eodem postea nomine veniebant ciues Romani, qui in praesidum erant consilio, VLpian. *Fragment. tit.* 1. §. 13. Theoph. *ad* §. 4. *Inst. qui et ex quib. causs. manum.* quorumque consessus vocabatur CONSILIVM, Theophil. *ibid.* vel συμβούλιον, *Act. cap.* 25. *v.* 12. De eo plura Schulting. in Πρῶτ. *Dig. lib.* II. *tit.* 1. §. 13. pag. 188.

(g) *Ex formula ferant.*] His finibus circumscriptum erat iudicum, arbitrorum, et recuperatorum officium, vt excusso diligentius facto, auditisque probationibus ex formula ferrent sententiam. *Iudex* enim semper dabatur

§. I. Si conuenerint (h) iudices, arbitri, recuperatores: magistratus eos addicent, iudiciumque, prout res erit (i), ordinabunt.

TIT.

ad totam caussam; quum *arbiter* aliquando et ad quaestionem incidentem excutiendam daretur. *l.* 10. D. *qui satisdar. cog.* Et hinc cum curatoribus iudices comparasse videtur PAVLL. *lib.* II. *ad edict. l.* 15. D. *de tut. et cur. dat.* quia et curator ad totam caussam, in locum tutoris reipublicae caussa absentis, datur. Sed, re paullo adcuratius expensa, inscriptio huius fragmenti mendosa videtur. Pro *libro* enim II. *ad edictum*, legendum, *lib.* XII. quo libro PAVLLVM titulum edicti *de eo, quod falso tut. auct. gest. esse dicitur* explicasse, patet ex *l.* 2. *l.* 4. *l.* 6. *l.* 8. D. *de eo, quod falso tut. auct.*

(h) *Si conuenerint.*] CONVENIRE dicebantur IVDICES, qui non reiiciebantur a litigantibus. Valer. Maxim. *Histor. lib. II. cap.* 8. *ex.* 2. Licebat enim his, vel accipere iudices, qui a praetore ferebantur, vel, iis recusatis, alium PROCARE. Cicero *pro A. Cluent. cap.* 43. *neminem voluerunt maiores nostri non modo de existimatione cuiusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima, esse iudicem, nisi qui inter aduersarios* CONVENISSET. Add. Plinius *Panegyr. cap.* 36. et Cicero *de orat. lib. II. cap.* 70. Qui conuenerant, iudices a praetore ADDICEBANTVR, *l.* 80. *D. de iudic.* et quidem etiam inuiti. *l.* 13. *§.* 2. D. *de vacat. et excus. mun.* Suet. *Claud. cap.* 15. Plin. *lib. III. epist.* 20. *lib. X. epist.* 66. Quum ergo omnia haec verba et sollemnia, et forensia fuerint, ea in edicto suo retinuisse praetorem, admodum est opinabile.

(i) *Prout res erit.*] Formulae, iudicibus praescriptae, variae erant pro caussarum varietate. In iudiciis STRICTI IVRIS iudex iubebatur reum in certam summam condemnare, si pareret, eum debere. Hinc eiusmodi negotio nulla inerat exceptio, nec quod ante tempus fuerat solutum, condictione indebiti repetebatur. VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 17. D. *de condict. indeb.* Si tamen reus iusta exceptione tutus sibi videretur: postulandum erat a praetore, vt exceptionem illam insereret formulae. Cic. *Academ. quaestion. lib. IIII. cap.* 30. Hinc de variis exceptionibus hic agunt interpretes, veluti REI IVDICATAE, VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 1. D. *de except. rei iud.* et PLVS PETITIONIS, PAVLL. *lib. II. ad edict. l.* 4. D. *de vsufr. l.* 1,

TIT. VII.

DE FORMVLA IVRISDICTIONIS, ET ALBO CORRVPTO. (a)

(VLP. LIB. III. PAVLL. LIB. III. IVLIAN. LIB. II.)

QVi magiſtratum poteſtatemue habebunt, ſi de NOMINIBVS REBVSVE (b), quae ad eorum iuris dictionem EX

l. 1. D. *de operis ſeruor.* Contra in BONAE FIDEI iudiciis formula erat laxior, facultaſque dabatur arbitris aeſtimandi, quid alter alteri dare facere oporteret EX FIDE BONA, Valer. Max. *lib. VIII. cap.* 2. vel reum condemnandi in id, QVOD AEQVIVS MELIVS videretur, quod in rei vxoriae actione potiſſimum fiebat: Cicero *pro Q. Roſcio cap.* 4. *de offic. lib. III. cap.* 15. *l.* 3. §. *penult.* D. *ſol. matr. l.* 82. *fin.* D. *de ſolut.* vel iubendi ſatisfieri pacto fiduciae: VTI INTER BONOS BENE AGIER OPORTEAT, ET SINE FRAVDATIONE. Cic. *ad diuerſ. lib. VII. epiſt.* 12. Topic. *cap.* 17. Hinc pacta in continenti adiecta ineſſe dicuntur negotiis bonae fidei, PAVLL. *lib. II. ad edict. l.* 6. D. *de reſcind. vend. l.* 68. D. *de verb. obligat.* et contractuum horum interpretatio religioni iudicantium relinquitur, ſecus ac in ſtricti iuris negotiis. VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 76. D. *de legat.* 3. Denique in IVDICIIS ARBITRARIIS ita concipiebatur formula, vt ex aequo et bono arbitrari liceret iudici, quantum reſtituere vel dare facere oporteat reum, et, ſi arbitrio non pareretur, condemnatio in amplius quid fieret, quod δικῶς ἐγκεῖσθαι ταύταις ταῖς ἀγωγαῖς, obſeruat Theophil. §. 4. *Inſt. de action.* Quid in iudiciis diuiſoriis, quorum vnum tantum, *finium regundorum*, arbitrarium eſt, iudici vel arbitro ex formula liceat, explicat VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 55. D. *fam. erciſc.*

(a) ALBO CORRVPTO.] Quum hic nouum commentariorum librum inchoënt VLPIANVS, PAVLLVS, et IVLIANVS: certum eſt, hunc titulum poſteriorem fuiſſe ſuperioribus. Praeceſſiſſe autem illum edictum *quod quiſque iuris in alt. ſtatuit*, ex ordine in Pandectis obſeruato colligimus.

(b) NOMINIBVS REBVSVE.] Verba edictalia, quae ſuo more inter-

EX LEGIBVS (c), SCtis, principumue edictis ac constitutionibus pertinent, decernent (d), neque eis obtemperabitur, mulctam pro modo iuris dictionis suae dicent. (e)

§. I. SI QVIS (f) ID, QVOD IVRISDICTIONIS PERPETVAE CAVSSA, [non prout res incidit, (g)] IN ALBO, VEL CHARTA, VEL

interpretatur VLPIAN. *lib. III. ad edict. l. 6. pr.* D. *de verb. signif.*

c) EX LEGIBVS.] Id quoque vocabulum edictale est, explicatum ab VLPIANO *ibid. l. 6.* §. I. D. *de verb. signif.* cuius legis speciem plane non vidit Ioann. Goedd. *Comment. tit. de verb. signif. pag.* 149.

(d) *Decernent.*] Praeterquam si reo competit ius domum reuocandi, de quo VLPIAN. *Lib. III. ad edict. l. 2. pr. et* §. I. D. *de iudic.* Praeterea sibi, vxoribus, liberis, ceterisque, quos secum habeant, ius dicere non posse magistratus, hoc loco monuit VLPIAN. *ibid. l.* 10. D. *de iuris dict.*

(e) *Dicent.*] Sententiam hanc, quam hic expressimus, debemus VLPIANO *lib. III. ad edict. l. 2. §. vlt.* D. *de iudic.* vbi ille: *his datur mulctae dicendae ius, quibus publice iudicium est, at non aliis, nisi hoc specialiter iis permissum est.* Permissum vero hoc erat non magistratibus municipalibus, de quibus supra *ad tit.* 2. sed vrbanis, et postea prouinciarum praesidibus. Quod enim ad priores attinet, iam lege Ateria Tarpeia fuerat cautum, ἵνα ταῖς ἀρχαῖς πάσαις ἐξῇ τοὺς ἀκοσμοῦντας, ἢ παρανομοῦντας εἰς τῶν ἑαυτῶν ἐξουσίαν ζημιοῦν, *vt magistratibus omnibus fas esset, insolentes et iuris dictioni suae non obtemperantes mulctare.* Dionys. Halic. *Antiqu. Rom. lib. X. cap. 57. pag.* 674.

(f) SI QVIS.] Integrum hoc edictum seruauit, suoque more interpretatus est VLPIAN. *lib. III. ad edict. l.* 7. D. *de iuris dict.*

(g) *Non prout res incidit.*] Verba, vncis inclusa, habentur in *d. l. 7. D. de iuris dict.* At ea glossema redolere videntur Cuiacio *Obseru. lib. I. cap.* 24. Et sane vti verosimillima est haec eius coniectura: ita non aeque videtur audiendus, dum et insequentia verba: VEL CHARTA, VEL ALIA MATERIA, sollicitat. Nam quamuis antiquissimis temporibus praetor solo fortassis *albo* vsus sit, id est, alba tabula, alboue pariete, vel λευκώματι: potuit tamen Saluii Iuliani aetate alius mos inoleuisse. Sane simile quid legimus apud Paullum *Sentent. recept. lib. I. tit. 13. §. 3.* Vid. Ian. a Costa *ad §. 12. Inst.* de

VEL ALIA MATERIA (h) PROPOSITVM HABVERIT (i), DOLO MALO (k) CORRVPERIT (l), IN EVM (m) QVINGENTORVM AVREO-

de action. pag. 534. et Ant. Schulting. *Iurisprud. vet. anteiustin. pag.* 247.

(h) ALIA MATERIA.] In historia edicti perpetui et de ALBO et de aliis materiis, in quibus principum et magistratuum edicta proponi consueuerint, plura diximus. Modo enim illa incidebant marmoribus, quorum hunc vsum antiquissimum esse τὰ δίκαια ἐν αὐταῖς ἀναγράφειν, obseruauit Sophocl. scholiastes Apollonii *ad lib. IIII. Argonaut. v.* 480. modo aeri, veluti apud Gruter. *Inscript.* 573. *pag.* 4. *l.* 4. *C. Th. de priuil. eor. qui in sacro palat. l.* 1. *C. Th. de alim. quae inopes*, modo eadem inscribebant mappis linteis tabulisque cerussatis, de quibus Salmas. *ad Script. histor. aug. pag.* 355. Iac. Gothofred. *ad Cod. Theodos. tom. II. pag.* 420. Mabillon. *de re diplom. lib. I. cap.* 9. modo in chartis, de quibus, ipsaque eas conficiendi ratione fusius disseruit laudatus Salmas. *c. l. pag.* 444. *seqq.* Quae ideo hic repetere visum est, vt vel hoc argumento demonstraremus, non esse rationem, cur haec verba, quae in *d. l.* 7. D. *de iurisdict.* occurrere diximus, pro glossemate vel emblemate Triboniani cum Cuiacio habenda esse censeamus.

(i) PROPOSITVM HABVERIT.] Immo ne id quidem impune erat facinus, si quis edictum, antequam proponeretur, dolo malo corrupisset. VLPIAN. *lib. III. ad edict. l.* 7. *§.* 2. D. *de iurisdict.*

(k) DOLO MALO.] Excusandus ergo videtur, qui ob imperitiam, vel rusticitatem, vel iussu ipsius praetoris, vel casu corrupit. VLPIAN. *ibid. l.* 7. *§.* 4. D. *eod.*

(l) CORRVPERIT.] Siue raserit, vel aliquid in eo mutauerit. Paull. *Sentent. recept. lib. I. tit.* 13. §. 3. Multo magis ergo mulctandus, qui integrum dolo malo sustulit. VLPIAN. *ibid. l.* 7. *§.* 4. D. *de iurisd.*

(m) IN EVM.] Aduersus plures corrumpentes haec actio datur in solidum. VLPIAN. *ibid. l.* 7. §. 4. CAI. *lib. I. ad edict. prou. l.* 8. D. *de iurisdict.* Si seruus inscio domino corrupit, aduersus hunc agitur noxaliter: sin eo sciente, in solidum. Qualis autem hic scientia sufficiat, disquirunt VLPIAN. *lib. III. ad edict. l.* 3. *l.* 5. *l.* 7. D. *de noxal. act.* et PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 4. D. *eod.* Quid obtineat, si tota

tota

AVREORVM (n) IVDICIVM DABO. (o)

TIT.

tota familia album corruperit, docuit PAVLLVS *lib. III. ad edict. l. 9. D. de iurisd.*

(n) QVINGENTORVM AVREORVM.] Accursius maluit QVINQVAGINTA, idque et aliis post eum placuit, veluti Mureto et Arn. Vinnio *ad §. 12. Inst. de act.* tantam pecuniae summam maiorem rati, quam quae ob delictum non nimis grande exigi potuerit. Et sane Hadriani temporibus, quibus edictum perpetuum in lucem prodiit, aurei quadraginta libram, ac proinde D. aurei XII. libras cum dimidia conficiebant. Io. Fridr. Gronou. *de pecun. vet. lib. III. cap. 4. pag.* 321. Iam libra auri, teste eodem, *lib. IIII. cap.* 13. constabat LXX. solidis, et sic librae XII. cum dimidia dant solidos DCCCLXXV. quumque idem vir doctissimus *libro IIII. cap.* 15. probarit, solidi valorem fuisse sex Carolinorum, vel trium imperialium: tota quingentorum aureorum summa fuerit 5250. Carolinorum, vel 2625. imperialium. Quae mulcta sic satis magna videtur pro delicto non maximo. Sed recte Cuiac. *Obs. lib. X. cap.* 10. hic nihil mutandum censuit. Nam et Florentiae leguntur quingenti aurei, et eumdem numerum seruant Basilica. Praeterea mulcta 2625. imperialium et dimidii satis modica videri potuit in tanta Romanorum opulentia. Ceterum in seruum, a domino non defensum multo grauius animaduersum legimus, quippe cuius corpus torquebatur. VLPIAN. *lib. III. ad edict. l. 7. §. 3. D. de iurisdict.* Sed et qui principis edictum corruperat, poenae legis Corneliae de falsis erat obnoxius. *l.* 32. *D. ad leg. Corn. de fals.* Sed nescio, an vlli mortalium huiusmodi facinus peius cesserit, quam Christiano cuidam, qui quum Diocletiani et Maximiani augg. edictum aduersus Christianos propositum, dilacerasset, *non modo extortus, sed et legitime* (fortassis *lentissime*) *coctus cum admirabili patientia postremo exustus est*, teste Lactant. *de mortib. persequut. cap.* 13.

(o) IVDICIVM DABO.] Est hoc iudicium populare, quippe quod pro tuenda praetoris maiestate cuiuis ex populo datur. VLPIAN. *lib. III. ad edict. l. 7. §. 3. D. de iurisdict.* Ad agendum tamen non admittebantur, nisi personae integrae existimationis, et quae per edictum postulare poterant. Id enim de actionibus popu-

TIT. VIII.

QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, VT IPSE EODEM IVRE VTATVR. (a)

QVI MAGISTRATVM POTESTATEMVE HABEBIT, SI QVID IN ALIQVEM NOVI IVRIS (b) STATVERIT (c), IPSE (d) QVANDOQVE,

popularibus in genere hac occasione obseruat PAVLLVS *lib. III. ad edict. l. 4. D. de popular. action.*

(a) EODEM IVRE VTATVR.] Ordinis rationem iam superiore titulo reddidimus. Priorem vero fuisse hunc titulum titulo *de edendo*, ex eo patet, quod VLPIANVS demum libro *Commentar.* IIII. longissimum de edendo tractatum instituit. Ceterum et hoc edictum integrum superest apud VLPIAN. *lib. III. ad edict. l. 1. D. quod quisque iur.*

(b) NOVI IVRIS.] Nouum ius hic idem, ac iniquum. VLPIAN. *lib. III. ad edict. l. 3. pr. D. quod quisque iur. in alt. stat.* Eodem sensu Tiberium *noui iuris repertorem* vocat Tacitus *Annal. lib. II. cap.* 30. vti iam obseruauit Schulting. Πρῶτ. *lib. II. tit.* 2. *§.* 1.

(c) STATVERIT.] Et quidem cum effectu. Neque enim solus conatus sufficit: VLPIAN. *lib. III. ad edict. l. 1. D. quod quisque iur. in alt. stat.* quia cogitationis poenam nemo patitur. VLPIAN. *ibid. l.* 18. *D. de poen.* Si magistratus de adsessorum sententia ius nouum statuerat: (pertinebat enim hoc ad adsessorum officium, vt magistratibus, edicta scripturis, adessent, *l. 1. D. de offic. adsess.*) id adsessoribus potius, quam magistratui imputabatur. PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l. 2. D. quod quisque iur. in al. statuer.* quam legem a violenta Ant. Fabri emendatione vindicat Bachou. in Πρῶτ. *h. t.* De culpa ab adsessoribus praestanda quaedam etiam monuit Iac. Cuiac. *Obseru. lib.* XXIII. *cap.* 40. Quid vero obtineat, si filiusfamilias magistratu functus ius nouum atque iniquum statuerit? disquirit VLPIANVS *lib.* III. *ad edict. l. 3. §. 4. D. quod quisque iur. in alt. stat.*

(d) IPSE.] Non vero eius heres. Quod quamuis ex ipsa actionum poenalium natura atque indole facile intelligatur, suo tamen more monendum duxit VLPIAN. *lib.* III. *ad edict. l. 3. §. 5. D. eod.*

DOQVE, ADVERSARIO POSTVLANTE EODEM IVRE VTI DEBEBIT. (e)

§. I. SI QVIS APVD EVM, QVI MAGISTRATVM POTESTATEMVE HABEBIT, ALIQVID NOVI IVRIS OBTINVERIT (f), QVANDOQVE POSTEA, ADVERSARIO EIVS POSTVLANTE (g), EODEM IVRE ADVERSVS EVM DECERNETVR. (h) PRAETERQVAM SI QVIS EORVM CONTRA FECERIT, QVI IPSE EORVM QVID FECISSE dicetur. (i)

(e) IVRE VTI DEBEBIT.] Nec quidquam interest, siue iam natae sint actiones, siue postea demum adquisitae. Non tamen quod ex nouo atque iniquo edicto solutum est, tamquam indebitum repetitur. VLPIAN. *lib.* III. *ad edict. l.* 3. *§.* 6. 7. *D. quod quisque iur.* Cuius iuris ratio est rei iudicatae auctoritas, quae pro veritate est. Vnde nec pecunia ex caussa iudicati soluta condicitur. *l.* 1. *C. de condict. indeb.* Neque obstat, iniquam esse sententiam. Praetor enim ius reddere dicitur, etiam quum inique decernit, relatione scilicet facta non ad id, quod ita praetor fecit, sed ad illud, quod praetorem facere conuenit. *l.* 11. *D. de iust. et iur.*

(f) OBTINVERIT.] Requiritur ergo, vt quis ius nouum ac iniquum et postulauerit, et obtinuerit. VLPIAN. *lib.* III. *ad edict. l.* 3. *pr. D. quod quisque iur.* De tutore vel curatore, ius nouum postulante, videndus IDEM *ibid. l.* 3. §. 1. *D. eod.*

(g) POSTVLANTE.] Etiamsi is postulet, qui nouo illo ac iniquo iure non est laesus. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 2. *D. eod.*

(h) DECERNETVR.] Multae hic natae quaestiones, veluti an praeter actionem etiam exceptio ex hoc edicto nascatur? qualis sit illa exceptio? cur huic actioni etiam aduersus heredes locus sit? De quibus occasione loci VLPIANI *lib.* III. *ad edict. l.* 3. §. 5. *D. eod.* disquirunt Cuiac. *Obseru. lib.* XI. *cap.* 40. et Schulting. Προϑ*r. lib.* II. *tit.*2. §. 6. *sequ.*

(i) FECISSE *dicetur.*] Vltima haec edicti verba nobis seruauit interpretatusque est CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 4. *D. quod quisque iur.* Quidam Pandectarum editores etiam verba insequentia: SCILICET VT QVOD IPSE QVIS IN ALTERIVS PERSONA AEQVVM ESSE CREDIDISSET, ID IN IPSIVS QVOQVE PERSONA VALERE

LERE PATIATVR, litteris maiusculis, quasi edictalia essent, exprimunt. At non praetoris haec verba sunt, sed iureconsulti, aequitatem vel rationem huius edicti ostensuri, vti iam obseruarunt Hotoman. *Obs. lib. VIII. cap.* 15. et Ger. Noodtius *ad Pand. h. t. pag.* 50. Ceterum pernecessarium omnino erat hoc edictum, quia, obseruante Dione Cassio *Histor. lib. XXXVI. pag.* 19. οὐχ δὲ στρατηγοὶ πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διετίθεντο, ἐποίουν, ὅτι ἅπαξ τοῦτ' ἐποίουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρουν ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν, ἢ καὶ κατ' ἔχθραν τινῶν ὥσπερ εἰκὸς ἐγίνετο: *nec praetores illud ius, quod ad contractus dirigendos constitutum erat, seruabant, neque stricto iuri stabant, sed saepenumero ea variabant, crebroque per gratiam odiumque certorum hominum permulta gerebantur.* Acriore ergo remedio opus videbatur coërcendae tum ciuium nefariorum, tum ipsorum magistratuum edicta in aliorum gratiam vel odium suo arbitratu mutantium iniquitati. Ceterum tralatitium est hoc edictum, et satis antiquum, quippe quod iam Cn. Octauius in albo habuit, teste Cicerone *ad Quint. fratr. lib. I. epist.* 1. §. 7. cuius verba adscribere non piget: *his rebus nuper Cn. Octauius iucundissimus fuit --- Qui in magistratibus iniuriosa decreuerant, eodem ipsis priuatis erat iure parendum. Haec illius seueritas acerba videretur, nisi multis condimentis humanitatis mitigaretur.* Noui huiusmodi atque iniqui edicti a C. Verre propositi exemplum exstat apud Cicero. *in Verr. I. cap.* 41. *sequ.* Dum vero hoc caput in edicto perpetuo exstare voluit IVLIANVS: id nouo nobis argumento est, magistratus, condito edicto perpetuo, non statim desiisse noua edicta, sub magistratus sui auspicia proponere. Quid enim opus fuisset edicto hoc poenali, si iis omne ius noua iura statuendi fuisset ademtum. Vidit sane huius argumenti pondus Maranus *Paratitl. h. t. pag.* 176.

Tit. VIIII.

DE EDENDO. (a)

(Vlpianvs Lib. IIII.)

QVa (b) quisque actione (c) apud me vti volet, eam illum edere aduersario (d) oportebit.

(a) De edendo.] Posterior superiore fuit hic titulus, quia de illo Vlpianvs *libro III.* de hoc *libro IIII.* egit. Priorem autem fuisse titulo de pactis, ordo in Pandectis et Codice obseruatus persuadet. Eumdem ordinem edicti hic agnoscunt Ob. Giphanius *Oecon. iur. pag.* 124. et Iac. Gothofredus in *Serie edicti perpetui.*

(b) *Qua.*] Primi huius capitis sententiam seruauit Vlpian. *lib. IIII. ad edict. l.* 1. *pr. et* §. 1. *D. de edendo.*

(c) Actione.] Vocabulum edictale, quo actiones in rem, in personam, vtiles, praeiudicia, stipulationes praetorias, interdicta, iudicia duplicia, non autem exceptiones contineri, monet Pavll. *lib. III. ad edict. l.* 8. §. 1. *D. de verb. signif.* Merito autem actionem, qua quisque vsurus est, edi iubet praetor, *quia scire oportet reum, vtrum concedere, an contendere vltra debeat, et, si contendendum putet, veniat instructus ad agendum, cognita actione, qua conuenitur.* Ita suo more rationem reddit, vtilitatemque huius edicti commendat Vlpianvs *lib. IIII. ad edict. l.* 1. *pr. D. de edendo.*

(d) Edere *aduersario.*] Vocabulum hoc edictale, edere, ita interpretatur Vlpian. *ibid. l.* 1. §. 1. *D. de edendo:* edere *est copiam describendi facere, vel in libello complecti, et dare, vel dictare. Eum quoque* edere, *Labeo ait, qui perducat aduersarium suum ad album, et demonstret, quod dictaturus est, vel id dicendo, quo vti velit.* Sic *editae ex* albo *actionis* mentio fit in antiquioribus editionibus Velleii Paterculi *Histor. lib. II. cap.* 28. Sed pro *ex albo*, ibi legendum esse *ex alto*, censuerunt Iust. Lips. *Quaesit. per epistol. lib. III. cap.* 8. et Io. Frid. Gronou. *Obseru. lib. II. cap.* 23. quod deinde Schegkius, Heinsius, et reliqui editores omnes probant. Edenda autem erat actio demum in

TEBIT. (e)

§. I. Semel editam emendari mutariue, dumne plus petierit actor, permittam. (f)

§. II.

in iure apud praetorem, non simul ac quis in ius vocabatur. Plaut. *Perſ. IIII. 9. v.* 8.

D. *Quid me in ius vocas?*
SA. *Illic apud praetorem dicam: ſed ego in ius voco.*

Nec obſtat locus Terentii *Adelph. II.* 1. *v.* 39.

Neque vendundam cenſeo,
Quae libera eſt: nam ego liberali illam adſero cauſſa manu.
Nunc vide, vtrum vis argentum accipere, an cauſſam meditari tuam.

Non enim haec eſt actionis editio, ſed argumentum, quo lenoni perſuadet, vt accepta pecunia ſecum tranſigat. Ipſa actionis editio demum in iure fiebat. Plaut. *Aulul.* IIII. 10. *v.* 30.

Iam quidem ad praetorem hercle, te rapiam, et tibi ſcribam dicam.

vbi vetus gloſſarium Terentianum DICAM exponit per *ſchedulam*, id eſt, libellum, quo actor actionem ſuam in iure complectitur, quo ſenſu et Graeci dicunt λαγχάνειν δίκην, ἐπάγειν δίκην, ἐπάγειν γραφὴν, ἀποφέρειν δίκην. κ. τ. λ.

(e) OPORTEBIT.] Vocabulum et hoc edictale eſt, quod interpretatur PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 8. *pr.* D. *de verb. ſignif.* vbi pro OPORTEBIT, OPORTET reſcribendum eſſe; fruſtra monent Coel. Caleagninus et Fornerius in *commentariis.* Iam enim ipſe PAVLLVS obſeruauit, verbum hoc tam praeſens, quam futurum tempus ſignificare, quod non poteſt dici de verbo praeſentis temporis, *oportet*, quod non aeque facile ad futurum, quam *oportebit* ad praeſens tempus referri, vel inde patet, quod ſaepiſſime coniunguntur OPORTET, OPORTEBIT, veluti *l.* 76. §. 1. *et l.* 89. D. *de verb. oblig.* vbi legendus Grot. *in Florum ſparſ. pag.* 304. Accedit, quod et in Baſilicis hic retentum eſſe animaduertimus futurum ΟΠΟΡΤΕΒΙΤ. Τὸ ὀπορτέβιτ ῥῆμα καὶ τὸν ἐνεστῶτα, καὶ τὸν μέλλοντα δηλοῖ. *Baſilic. lib.* II. *tit.* 2. Denique, quod caput rei eſt, legiſlatorium praetoris ſtilum magis omnino ſapit futurum OPORTEBIT, quam praeſens OPORTET.

(f) *Permittam.*] Hanc edicti ſententiam debemus Seuero et Antonino augg. *l.* 3. *C. de edend.* vbi hi principes: *edita*, inquiunt, *actio ſpeciem futurae litis demonſtrat, quam emendare vel mutare licet*, prout EDICTI PERPETVI

monent

§. II. Instrumenta quoque (g), quibus in iudicio (h) vti volet actor, aduersario EDI COGAM SINE DIE ET CONSVLE. (i)

§. III. ARGENTARIAE MENSAE EXERCITOREM (k) RATIONEM

monet auctoritas, vel ius dicentis decernit aequitas.

(g) *Instrumenta quoque.*] Sententiam huius paragraphi nobis suggessit VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 1. §. 2. *D. de edend.*

(h) *In iudicio.*] Non cogitur quis edere instrumenta, quibus non est vsurus, VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. *D. eod.* nisi sint communia. *l.* 2. *l.* 7. *C. eod.* Ita nec reus regulariter edere tenetur instrumenta, nisi in quibus exceptionis suae ponit fundamentum, quia tunc reus excipiendo actor est. VLPIAN. *ibid. l.* 1. *D. de except.* Immo ne actor quidem semper ad edendum compellitur, veluti, quando reus ipse instrumentum domi habet. PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 2. D. *de edendo.*

(i) SINE DIE ET CONSVLE.] Verba haec τυπικά interpretatur VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 1. §. 2. D. *eod.* addita ratione: *ne quid excogitetur ex die et consule, quod praelato die fiat.* Quae verba satis obscura diuersimode explicant interpretes, et in his Cuiac. *Obseru. lib.* III. *cap.* 7. *lib. X. cap.* 14. et Sam. Petit. *Iur. Attic. lib.* IIII. *tit.* 3.

(k) EXERCITOREM.] Edictum hoc prope integrum exstat apud VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 4. *pr.* D. *de edendo.* vbi tamen acute obseruat Muret. *Obs. iur. cap.* 9. ex verbis, vti in vulgata exstant, aliquid excidisse, rescribendumque esse: RATIONES CVIQVE, QVAE AD SE PERTINENT. Neque enim alias edicto quadrarent verba VLPIANI: *huius edicti ratio aequissima est. Nam quum singulorum rationes argentarii conficiant: aequum fuit, id, quod mei caussa confecit, meum quodammodo instrumentum mihi edi.* ARGENTARII vel ARGENTARIAE MENSAE EXERCITORES dicebantur, qui publica auctoritate pecuniam foenori locabant, auctiones faciebant, aliis soluebant, constituebant pro aliis, rationes conficiebant, pecuniam denique suo periculo traiiciendam credebant. Cic. *pro Flacc. cap.* 19. Mensas ac tabernas suas habebant ad forum, vel ad aedem Castoris, vbi et militum erant stationes, securitatis caussa dispositae. Iuuenal. *Sat.* XIIII. *v.* 258.

Si

NEM cuique, QVAE AD SE PERTINET (l), EDERE IVBEBO (m) AD-

Si spectes, quanto capitis discrimine constent
Incrementa domus, aerata multus in arca
Fiscus, et ad VIGILEM *ponendi*
Castora numi,

quem locum solus fere recte interpretatus est Ioannes Britannicus. Cuiuis porro tabernae argentariae praefixum erat certum signum διακριτικὸν, e. g. SCVTVM CIMBRICVM in *Actis diurnis*, quae post Steph. Vin. Pighium et Thom. Reinesium pleniora edidit Henr. Dodwell. sub finem *Praelectionum Cambdenianarum.* Plura de argentariis, mensariis, trapezitis, nummulariis disputarunt Cuiac. *Obseru. lib. X. cap.* 14. Salmaf. *de modo vsur. cap.* 17. *pag.* 499. Delid. Herald. *Animaduers. ad ius Attic. et Rom. lib.* II. *cap.* 24. *pag.* 173. quae hic non repetimus, id monuisse contenti, argentariorum officium publicam quodammodo caussam habere, CAI. *lib.* I. *ad edict. prouinc. l.* 10. §. 1. D. *de edend.* ac proinde feminas remotas esse a mensa argentaria: CALLISTR. *lib.* I. *edict. monit. l.* 12. D. *eod.* quum contra filiifamilias argentariam recte faciant. VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 4. §. 2. 3. 4. D. *eod.* Cur vero rationes omnibus edere teneantur argentarii, ad nummularios autem hoc edictum non pertineat, disquirunt VLPIAN. *ibid. l.* 6. *§.* 1. et PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 9. §. 1. *D. de edend.* Add. Herald. *Animadu. ad ius Attic. et Rom. lib.* II. *cap.* 24. *§.* 7.

(l) QVAE AD SE PERTINET.] Quid ratio sit, docent VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 6. §. 5. *D. de edend.* et CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 10. *§.* 2. *eod.* Eam *grandem codicem* vocat Iuuenal. *Sat. VII. v.* 110. vbi consulendus vetus scholiastes. Ad quem vero pertineant rationes, ostendunt VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 6. §. 5. et PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 9. *§.* 4. *D. de edend.* Quumque praecipue ad creditores pertineant rationes, hac occasione, quis creditor vocetur, exposuit CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 11. *D. de verb. signif.*

(m) EDERE IVBEBO.] EDERE hic est vel dictare, vel tradere libellum, vel codicem praeferre. VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 6. *pr. §.* 7. *D. de edend.* Non alibi autem edere rationes quisquam tenetur, quam vbi fecit argentariam, nisi quis exemplum sibi suis sumtibus transmitti petat: VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 4. *§.* 5.

ADIECTO DIE ET CONSVLE (n): dummodo is, qui sibi edi postulabit (o), EAS NON CALVMNIANDI CAVSSA SIBI EDI POSTVLARE iurabit.

§. IIII. Item ARGENTARIO (p), EIVE, QVI rationes ITERVM SIBI EDI POSTVLABIT, CAVSSA COGNITA EDI IVBEBO. (q)

§. V. Si quis (r) DOLO MALO (s) non edet: in eum, quan-

§. 5. *D. eod.* quo casu et spacium temporis, ad describendas proferendasque rationes, argentario merito indulgetur. PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 5. *D. eod.*

(n) DIE ET CONSVLE.] Neque enim accepta et data adparere possunt, sine die et consule. VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 1. §. 2. *l.* 6. §. 6. D. *eod.*

(o) *Edi postulabit.*] Ita PAVLLVS *lib.* III. *ad edict. l.* 9. §. 3. *D. eod.* Nec interest, cum ipsone argentario sit controuersia, an cum alio. CAI. *lib. I. ad edict. prou. l.* 10. *pr.* D. *eod.*

(p) Item ARGENTARIO.] Superest haec edicti pars apud VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 6. §. 8. D. *de edend.* Caussae autem cognitio ideo necessaria est, quod ordinarie rationes non redduntur argentario, sed si se forte ruina, naufragio, incendio, similiue casu, codicem perdidisse probauerit. VLPIAN. *ibid. l.* 6. §. 9. D. *eod.*

(q) EDI IVBEBO.] Id quoque iubet praetor non aliter, quam caussa cognita. VLPIAN. *ibid. l.* 6. §. 10. *D. eod.* Iustas vero caussas, ob quas quis sibi rationes iterum edi postulare possit, recenset PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 7. *pr.* D. *eod.* qui paullo post §. 1. monet, ITERVM hic non esse δεύτερον, *secundum,* sed πάλιν, id est, quotiescumque opus sit. Videatur Strauch. *Lexic. partic. iur. pag.* 112. *sequ.*

(r) *Si quis.*] Hanc edicti partem restituimus ex VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 8. et PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 9. *D. de edendo.*

(s) DOLO MALO.] DOLO MALO non edere et is videtur, qui edidit, sed malitiose, vel qui in totum non edidit: VLPIAN. *ibid. l.* 8. *pr.* D. *de edend.* non autem, qui a loco, vbi edendum est, abest. Nam frustrandae actionis caussa latitare non videtur, qui praesens suscipere iudicium non compellitur. VLPIAN. *lib.*

quantum postulantis interest, rationes editas non esse (t), caussa cognita, iudicium dabo. (u)

TIT. X.

DE PACTIS ET CONVENTIONIBVS. (a)

PACTA

lib. IIII. ad edict. l. 3. D. *de iudic.* Atqui ne praesens quidem iudicium suscipere cogitur argentarius, quia edere non tenetur rationes, nisi eo loco, vbi argentariam exercuit. *l.* 4. §. 5. *D. de edend.* Denique et iis, qui ob aetatem, rusticitatem, vel lubricum sexus non ediderunt, subuenire solere praetorem, docet VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 5. D. *de edend.*

(t) *Editas non esse.*] Datur haec actio in id, quod interest. VLPIAN. *ibid. l.* 6. §. 4. D. *eod.* Additur autem: RATIONES EDITAS NON ESSE. Inde enim aestimatur, quantum actoris intersit, illo tempore, non quantum postea interesse coeperit. VLPIAN. *ibid. l.* 8. §. 1. CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 10. §. 3. *D. eod.*

(u) *Iudicium dabo.*] Est haec actio IN FACTVM DE EDENDO, quae tunc datur, quando alia non suppetit. Procuratorem enim nostrum ad edenda instrumenta compellimus actione *mandati*: socium actione *pro socio*, tutorem *arbitrio tutelae.* PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 9. *pr.* D. *de edend.* Ceterum haec actio heredi quidem, at non aduersus heredem, nisi ex proprio eius facto, immo ne post annum quidem dari, monet VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 13. D. *eod.*

(a) DE PACTIS ET CONVENTIONIBVS.] Rationem ordinis iam ad superiorem titulum reddidimus. Integrum edictum seruauit VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 7. §. 7. D. *de pact.* et ex parte Iustinianus imp. *l.* 29. *C. eod.* iustis vero commentariis illustrarunt Ge. Conrad. Crusius, (vid. *Thesaur. iur. ciu. tom. I. pag.* 672.) et Ger. Noodtius, cuius libellus bonae frugis plenissimus *tomo I. Operum*, *pag.* 483. occurrit. Inter alia obseruat Crusius, titulum hunc inscriptum fuisse *de pactis et conuentionibus*, similemque fuisse rubricam in Codicibus Gregoriano, Hermogeniano, et Theodosiano, nec non in *Paulli Sentent. recept. lib. I. tit.* 8. ac proinde mirum videri, Cuiacium apud Paullum rescribendum putasse: *de pactis et conuentis*: quum tamen vetus *auctor consultationis* ab ipso Cuiacio editus, hunc

PACTA CONVENTA (b), QVAE NEQVE DOLO MALO

hunc Paulli titulum laudet fub rubrica: *de pactis et conuentionibus vel transactionibus.* Enimuero in Codice Gregoriano *titulus 2. libri I.* et in Hermogeniano *titulus 4.* infcribitur *de pactis et transactionibus*, non *de conuentionibus.* Et *auctor consultationis* non femel illum Paulli titulum, fed diuerfimode admodum citat. Nam *capite 3.* laudat Paulli titulum *de pactis et conuentionibus, vel transactionibus: capite 6. de pactis et transactionibus: cap. 7.* modo *de pactis*, modo *de pactis et conuentis*: vt omnino incertum fit, quomodo fefe habuerit illa rubrica, quamuis omnino verifimillimum videatur, praetorem fcripfiffe *de pactis et conuentionibus*, vel *de pactis conuentis*, vel, quod aeque Latinum eft, *de pactis et conuentis.* Tranfactionis in rubrica factam effe mentionem, dubitare me fateor, immo plane adfentior Ant. Schultingio, ita fcribenti *in Iurifprud. anteiuftin. pag. 218. de transactionibus separatum edictum propositum non fuit: sed, quae in pactis habent locum, et in transactionibus, quae interueniente pacto fiunt, ordinarie obtinebunt. Quia tamen in transactionibus nonnulla aliter se habent, ac in aliis pactionibus; Tribonianus de illis quoque speciali titulo in Pandectis et Codice agi, consultius esse existimauit.*

(b) PACTA CONVENTA.] CONVENTIO quid fit, oftendit VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 1. §. 3. D. *de pact.* Eius fpecies funt PACTVM et CONTRACTVS. PACTVM a *pactione* dictum exiftimat VLPIANVS, *ibid. l.* 1. §. 1. 2. D. *eod.* quum potius vtrumque fit a vetere verbo *pago*, quo decemuiros vfos effe in XII. tabulis, nouimus. Auct. *ad Herenn. lib. II. cap.* 13. Quinctilian. *Inst. orat. lib. I. cap. 6.* Quum vero pactum fit duorum vel plurium in idem placitum confenfus, vel, vti rem exprimit Ariftot. *ad Nicomach. lib. VIIII. cap. 6.* περὶ τὰ πρακτὰ ὁμόνοια: confequens eft, vt pacifci poffint, qui poffunt confentire, PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 4. §. 1. D. *de pact.* fiue EXPRESSE per verba, fiue TACITE et ipfo facto, veluti redditione chirographi, PAVLL. *ibid. l.* 2. D. *eod.* vel illatione rerum in aedes conductas. PAVLL. *ibid. l.* 4. *pr.* D. *eod.* Sic et conditiones quafdam pactis tacite ineffe, obferuat IDEM *ibid. l.* 4. §. 2. D. *eod.* Aliquando iis accedebat iufiurandum, quod,

MALO (c); NEQVE ADVERSVS LEGES; PLEBISCITA, SENATVS-CONSVLTA, EDICTA PRINCIPVM (d), NEQVE QVO FRAVS

quod, quoties propter certam rem praestandum est, ne parentibus quidem, vel patronis remittitur. IDEM *ibid. l.* 14. D. *de iureiurando.* Ex quibus fragmentis, eorumque ἀλληλουχίᾳ, satis intelligitur, edicti interpretes longissimum hic instituisse tractatum de PACTIS, vel CONVENTIONIBVS, diuersisque eorum generibus. Nos hic praecipuas tantum partitiones adferemus. Primum pacta vel PVBLICA sunt, de quibus VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 5. D. *de pact.* vel PRIVATA. Haec vel LEGITIMA, de quibus PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 6. D. *eod.* vel IVRIS GENTIVM. Ex his porro alia actiones producunt, quae hodie NON NVDA vocamus, alia exceptionem tantum pariunt, quae NVDA adpellantur. VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 7. §. 4. D. *eod.* NON NVDA ciuilem obligationem producunt, vel quia NOMEN vel CAVSSAM habent, ac proinde in CONTRACTVM transeunt, vel quod in continenti ACCEDVNT contractibus bonae fidei. VLPIAN. *ibid. l.* 7. *pr. et* §. *sequ* D. *eod.* Denique pacta vel IN REM sunt, vel IN PERSONAM: quorum pactorum differentiam non tam ex verbis, quam ex mente atque intentione contrahentium aestimandam esse, monet VLPIAN. *ibid. l.* 7. §. 8. *l.* 22. *l.* 26. D. *eod.* In dubio saltim magis in rem, quam in personam concepta esse praesumuntur, nisi is, vnde petitur, contrarium liquido probet. CELS. *lib. I. Digest. l.* 9. D. *de probat.*

(c) DOLO MALO.] Quid sit DOLO MALO pacisci, ad hunc locum docet VLPIANVS *lib. IIII. ad edict. l.* 7. §. 9. 10. 11. D. *de pact.* Eo pertinent omnia pacta contra bonos mores inita, vel ad circumueniendos alios comparata, quale est illud: DO TIBI DECEM, VT VIGINTI REDDAS, de quo PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 17. D. *eod.* itemque si sibi stipulatur maritus, vt in dote praeter dolum malum nihil praestare cogatur. VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 6. D. *de pact. dot.*

(d) EDICTA PRINCIPVM.] Pacta, contra leges inita, irrita esse, tralatitium est, *l.* 5. *C. de legib.* eoque pertinent fragmenta CAII *lib. I. ad edict. prou. l.* 28. *pr.* D. *de pact.* et VLPIANI *lib. IIII. ad edict. l.* 7. §. 16. D. *eod.* Quo posteriore loco iureconsultus: *generaliter*, inquit, *quoties pactum a iure communi remotum est, seruari hoc non oportet, nec*

FRAVS (e), CVI EORVM FIAT, FACTA ERVNT (f), SERVABO.

LEGARI, *nec iusiurandum de hoc adactum, ne quis agat, seruandum est.* At quid PACTVM LEGARE? Alios malle: NEC LIGAT, QVVM NEC IVSIVRANDVM *d. h. a. ſ. ſ.* refert Cuiacius *Obſeru. lib. I. cap.* 24. qui tamen τὸ LEGARI defendit, quod et Florentinus codex illud habeat, et Graeci hic ſeruarint Latinum λιγαπιὸν, et ſenſus liquidus ſit, contra leges nec pactum, nec legatum, nec iuſiurandum ſeruandum eſſe. Sed quamuis ſenſus ita ſit ſatis commodus: neſcio tamen, an eum fundant verba Vlpiani. Quare aut fallor ego, aut probanda eſt coniectura Mureti *Obſ. iur. cap.* 10. legentis, ADLEGARI, aut ex lege geminationis reſcribendum: *et generaliter, quoties pactum a iure communi remotum eſt, ſeruari hoc non oportet. Oportet nec legari, nec iuſiurandum*; cet. Hinc ſeruanda non ſunt pacta priuatorum contra rempublicam inita, quum de priuatis quiſque iure paciſcatur, VLPIAN. *ibid. l.* 7. *ſ.* 13. D. *eod.* adeoque et de iniuriis: PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 17. *ſ.* 1. D. *eod.* immo et de re iudicata, quamuis tranſigi, ſi de ea litigantibus ſatis conſtat, non poſſit. VLPIAN. *ibid. l.* 7. *ſ.* 13. D. *eod.* et *l.* 11. D. *de tranſact.* Alia pacta contra leges et ius commune inita recenſent VLPIAN. *ibid. l.* 7. *ſ.* 18. *ſequ. l.* 10. *l.* 29. et CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 28. *pr. et ſ.* 1. *et* 2. D. *de pact.*

(e) FRAVS.] Quis IN FRAVDEM LEGIS aliquid facere dicatur, explicat VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 30. D. *de legib. l.* 7. *ſ.* 10. D. *de pact.* Idem ſequente §. 11. meminit verborum edictalium: NEQVE FIAT, ex quibus Accurſius collegit, quaedam edicti verba periiſſe. Sed verba haec non alia eſſe, quam quae hic exſtant, recte obſeruauit Muret. *Obſ. iur. ciu. cap.* 10. quamuis eius coniecturam de ſiglis parum probabilem exiſtimemus.

(f) FACTA ERVNT.] Hic veteres iureconſulti varias quaeſtiones ſuo more mouent, veluti de pactis procuratorum: VLPIAN. *ibid. l.* 10. *ſ.* 2. *l.* 12. D. *de pact.* PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 11. *l.* 13. D. *eod.* tutorum et curatorum: PAVLL. *ibid. l.* 15. D. *eod. l.* 22. D. *de adminiſtr. et peric. tutor.* filiorum familias et ſeruorum: PAVLL. *ibid. l.* 19. *l.* 21. D. *de pact.* CAI. *lib. I. ad edict. prou. l.* 18. *l.* 20. *l.* 30. *D. eod.* fideiuſſorum: PAVLL. *ibid. l.* 23. *l.* 25. D. *eod.* correorum: IDEM *ibid. l.* 25. *l.* 27. *D. eod.* magiſtrorum ſocietatis: VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 14. D. *eod.*

VABO. (g)

TIT. XI.

DE IN IVS VOCANDO. (a)

(VLP. LIB. V. PAVLL. LIB. IIII. CAI. LIB. II.)

EVm, qui magistratum potestatemue habebit (b), quiue

eod. denique emtorum hereditatis. VLPIAN. *ibid. l.* 16. D. *eod.*

(g) SERVABO.] Seruat pacta praetor, tum ex nudis dando EXCEPTIONEM, VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 7. *§.* 2. 3. 4. 5. *D. de pact.* tum ex legitimis et quibusdam adiectis, ACTIONEM indulgendo. PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 6. D. *eod. l.* 7. D. *de naut. foen.* VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 7. §. 5. 6. D. *de pact.* Compromissum etiam inter pacta est, quod tamen actionem non parit, sed exceptionem, quamuis ex eo, si stipulatio intercessit, peti possit poena conuentionalis. VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 2. D. *de exception.* Ex transactione vero et actio nasci potest, et exceptio. HERMOGEN. *lib. I. Epitom. iur. l.* 16. D. *de transact.*

(a) DE IN IVS VOCANDO.] Titulos, qui ad in ius vocationem pertinent, superioribus posteriores fuisse, vel id argumento est, quod ab eo nouos commentariorum libros inchoarunt VLPIANVS, PAVLLVS, et CAIVS. De ipsorum insequentium titulorum ordine nulla est dubitandi ratio. Tribonianum enim in Pandectis, multoque pressius in Codice hic sequutum esse edicti perpetui ordinem, iam obseruarunt Ob. Giphan. *Oecon. iur. pag.* 124. et Ger. Noodtius *Tomo II. Oper. pag.* 64. Rubricam huius tituli his ipsis verbis conceptam esse, discimus ex *l.* 1. *§.* 11. D. *de postul.*

(b) *Potestatemque habebit.*] Potestatem habere dicuntur, qui coërcere, et in carcerem duci iubere possunt. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. D. *de in ius voc.* Veteres iureconsulti hos magistratus VOCATIONEM, adeoque et PRENSIONEM habere dicebant, quum contra, qui *prensionem* habebant, non ideo et *vocationem* habere dicerentur. Qua de re ex Varrone et Ateio Capitone quaedam

ue legatione fungetur (d), item infantem (e), furiosum, mente captum, seruum (f), denique quemcumque de

dam excerpsit Gell. *Noct. Attic. lib. XIII. cap.* 12. Varronem hic audire operae fuerit pretium: *in magistratu*, inquit, *alii habent* VOCATIONEM, *alii* PRENSIONEM, *alii neutram.* VOCATIONEM, *vt consules et ceteri, qui habent imperium:* PRENSIONEM, *vt tribuni plebis et alii, qui habent viatorem: neque* VOCATIONEM *neque* PRENSIONEM, *vt quaestores, et ceteri, qui neque actorem habent, neque viatorem. Qui* VOCATIONEM *habent, iidem prendere, tenere, abducere possunt, et haec omnia, siue adsunt, quos vocant, siue acciri iusserunt.* Qui itaque *vocationem* habebant, iis ius erat et absentes vocandi, et prehendendi praesentes. Qui *prensionem*, praesentes tantum prehendi, non vocare absentes poterant. Qui *neutram*, ii nec coërcebant iure quemquam, nec in carcerem duci iubebant. Quamobrem hi recte in ius vocantur, vti denuo obseruauit Varro apud Gellium *Noct. Attic. lib. XIII. cap.* 13. dum scribit: *qui potestatem neque* VOCATIONIS *populi viritim habent, neque* PRENSIONIS, *eos magistratus a priuatis in ius vocari est potestas. M. Laeuinus, aedilis curulis, a priuato ad praetorem in ius est eductus: nunc stipati seruis publicis, non modo prendi non possunt, sed et vltro submouent populum.* In ius ergo vocari poterant XXuiri, quaestores, immo et aediles curules, antequam seruis publicis stipati incederent: idque vetus principium et IVLIANI adhuc temporibus omnino valuit.

(d) *Legatione fungetur.*] Legati enim gaudebant iure domum reuocandi, de quo CAI. *lib. II. ad edict. prou. l.* 8. *D. de iudic.*

(e) *Infantem.*] Ita VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 4. *pr. D. de in ius voc.* iuncta *l.* 22. *pr. D. eod.* Pubertati proximus ob delictum quoque recte vocabatur, capax quippe et furandi, et iniuriae faciendae. CAI. *lib. II. ad edict. prou. l.* 3. *pr. D. de reg. iur.*

(f) *Seruum.*] Siue ex contractu, siue ex delicto seruorum aliquid petatur, non aduersus seruum, sed aduersus dominum agitur. Ex contractu actionibus quod iussu, tributoria, de peculio, de in rem verso, similibusque actionibus: ex delictis actionibus noxalibus, de quibus ad hunc locum pluribus agit CAIVS *lib. II. ad edict. prou. l.* 1. *D. de noxal.*

de domo sua (g), vel inde, vbi litis (h), officii (i), sollemnitatisue vel reipublicae caussa (k) adesse quemquam opor-

noxal. act. Sane nec ad titulum *de noxalibus actionibus*, nec ad alterum *si ex nox. causs. agatur, quemadm. cau.* pertinere potuit hoc fragmentum, quia CAIVS haec edicta aliis commentarii sui libris exposuit.

(g) *De domo sua.*] Plerique putarunt, neminem de domo sua in ius vocandum esse, quia sua cuique domus tutissimum refugium ac receptaculum sit, adeo vt inde aliquem extrahens iniuriam inferre videretur, *l.* 18. *D. de iniur.* Cicero *pro domo sua*, *cap.* 41. *quid est sanctius, quid omni religione munitius, quam domus vniuscuiusque ciuium? Hic dii Penates, hic sacra, religiones, caerimoniae continentur. Hoc perfugium est ita sanctum omnibus, vt inde abripi neminem fas sit.* Sacra itaque deorum Penatium religionem, ac veluti ius ἀσύλου conciliabant domibus. In iis enim erat ἱερὰ ἑστία, *sacrarium*, *lararium*, vbi dii Penates summa religione colebantur, adeo vt aliquando illa *pars domus consecrata* diceretur. Sueton. *Galb. cap.* 4. Non mirum itaque videri potest, iniuriarum postulari potuisse, qui quem ex aedibus suis in ius rapuisset, quemadmodum monuit OFILIVS, vetus edicti interpres apud PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 23. *D. de iniur.*

(h) *Litis.*] Non erat in ius vocandus, qui apud praetorem agebat caussam, vel qui litigandi caussa necesse habebat in iure vel certo loco sisti. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *fin. l.* 4. *pr. D. de in ius voc.*

(i) *Officii.*] Hinc vocandus non erat iudex, dum caussam cognoscebat. VLPIAN. *ibid. l.* 2. *D. eod.* Finito tamen officio recte vocabatur, veluti si litem suam fecerat. Quod iudicium contra IVLIANI sententiam statuit VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 16. *D. de iudic.*

(k) *Sollemnitatisue vel rei publicae caussa.*] Ex hac ratione in ius vocari nequeunt pontifices, sacerdotesque, dum sacris operantur, nec reliqui, qui iis adsunt, quique propter loci religionem inde se mouere non possunt. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *D. de in ius voc.* At quinam illi, qui se inde propter loci religionem mouere non possunt? Ex plerorumque sententia ipsi sacerdotes, quos et alibi Vlpianus *l.* 13. *pr. D. de vacat. et excus. mun.* a sacerdotio discedere sine religione posse, negat. Sed aliud est,

est, a sacerdotio iudicandi caussa discedere, aliud, propter religionem loco se mouere non posse. Consilium quoque satis calidum est Franc. Duareni, qui *in Comment. ad h. t. cap. 3.* verba illa Tribonianismum redolere, et ad monachos pertinuisse suspicatur. Nobis omnes, qui sacris intererant, videntur intelligendi. Illi enim propter loci religionem inde se mouere non poterant, priusquam sacerdos exclamasset: ΛΑΟΙΣ ΑΦΕΣΙΣ, vel apud Latinos: ILICET! Marqu. Freher. *Parerg. lib. II. cap.* 18. Praeterea sollemnitatis caussa in ius vocari non potuisse existimant eos, *qui equo publico in caussa publica transuehebantur.* VLPIAN. *ibid. l.* 2. *D. h. t.* Locum enim hunc capiunt de sollemni illa equitum transuectione, quae quotannis, ipsis Idib. Iuliis fiebat ex aedibus Honoris in Capitolium, de qua Isaac. Casaubon. *ad Sueton. Aug. cap.* 38. Iac. Raeuard. *Var. lib. II. cap.* 15. et, qui nuper singulari ac pereruditа dissertatione hunc ritum exposuit, Io. Erardus Kappius. Sed huic Duareni, Cuiacii, Raeuardi, aliorumque doctissimorum virorum sententiae, vti ipsi animaduertunt, non parum refragantur verba IN CAVSSA PVBLICA, pro quibus Raeuardus IN CAPITOLIVM, Hotomanus *Obs. lib. III. cap.* 21. IN CENSV PVBLICO rescribi iubent, maiore audacia, quam verosimilitudine, quum et Florentiae legatur: *in caussa publica*, et haec verba in suo exemplari inuenerint auctores Basilicorum *lib. VII. tit.* 8. qui illa vertunt: διὰ δημοσίαν χρείαν. Itaque non sollemnem illam equitum transuectionem in animo habuit VLPIANVS, sed cursum publicum τὸν δημόσιον δρόμον, vti est in Basilicis. Quibus enim in caussa publica iter celerius erat faciendum, ii, dispositis per stationes equis publicis transuehebantur, eiusque rei caussa diploma a principe accipiebant, vt, eo ostenso, equi illico praeberentur. Plin. *lib. X. epist.* 14. 54. 121. *sequ.* Iulius Capitolin. *in Pertinac. cap.* 1. Id diploma *sigillum* vocat Lactant. *de mort. persequ. cap.* 24. id est, tesseram, qua non exhibita equi non praebebantur. Scheffer. *de re vehicular. cap.* 18. *pag.* 264. *Diplomata* vero illa, vel *sigilla*, vel *tesseras* princeps quibusdam necessitatis caussa, aliis pro beneficio dabat, eique rei praeerat LIBERTVS AVGVSTALIS A DIPLOMATIBVS, qualis fuit Aurelius Symphorus, apud Reines. *Inscript. class. VI. n.* 13. *pag.* 309. Hi ergo vere *equo publico in caussa publica transuehebantur*: ac proinde in hoc ipso loco Vlpiani omnino intelligendi sunt, vti iam pridem viderunt Io. Coras. *in Miscell. lib. VI. cap.* 11. et Freher.

oportebit, vel die feriato (l), IN IVS VOCARI (m) veto.

TIT.

her. *Parerg. lib. II. cap.* 18. Denique, vt in viam redeamus, sollemnitatis caussa in ius vocandi non erant, qui vxorem ducebant, vel quae nubebant, itemque qui funus familiare ducebant, iustaque faciebant mortuo. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *D. eod.* Quod postremum et ad eos, qui funus prosequuntur, porrectum est. *l.* 3. *D. eod.*

(l) *Die feriato.*] Id Marci Aurelii imp. oratione et ad ferias messis et vindemiarum productum est. *l.* 1. *pr. D. de fer.* Erant tamen caussae, de quibus et feriatis diebus ius dici poterat, de quibus VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *D. de fer.*

(m) IN IVS VOCARI.] *In ius vocare* est iuris experiundi caussa vocare. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 1. *D. de in ius voc.* De ritu in ius vocandi omnia peruulgata sunt. Monere tamen iuuat, videri illos falli, qui vilioris tantum conditionis homines, veluti fures, raptores, lenones, obtorto collo in ius rapi potuisse contendunt, et in his Hopperum *de arte iur. lib. III.* Raeuardum *ad XII. tabb. cap.* 5. *pag.* 27. Bachou. *ad Treutler. disp. IIII. cap.* 1. *litt. B.* et Gundlingium, cuius singularem ea de re dissertatiunculam insertam *Gundlingianis*, legere me memini: nec minus falli, qui inter honestiores vilioresque personas hoc discrimen statuunt, quod illae non nisi praeuia antestatione, hae et sine illa in ius potuerint rapi, idque velle existimant Plautum, *Pers. IIII.* 9. *v.* 10.

DO. *Nonne antestaris?* SA. *Tuin' ego caussa, carnufex,*
Cuiquam mortali libero aures atteram?

Sed iocum comicum sapit illa oratio. Leges ipsae inter personas honestiores vilioresque non distinguunt: et exempla docent, eodem modo et honestiores et viliores personas in ius vocari consueuisse. Narrantem supra audiuimus Varronem, *M. Laeuinum, aedilem curulem, a priuato ad praetorem in ius* DEDVCTVM ESSE. Et multo post etiam integrae existimationis homines in ius raptos, legimus. Sic Dinonem auditorem, nullius criminis reum, ob didactrum non solutum, in ius rapit philosophus, *περιθεὶς γε αὐτῷ θοιμάτιον περὶ τὸν τράχηλον, καὶ ἐβόα, καὶ ὠργίζετο, pallio eius collo iniecto, vociferans et excandescens admodum.* Lucian.

Her-

Tit. XII.

IN IVS VOCATI VT EANT AVT SATIS VEL CAVTVM DENT. (a)

QVi ex quacumque cauſſa IN IVS VOCATI erunt, eos aut IRE, AVT de iudicio ſiſti SATIS CAVTVMVE DARE oportebit. (b)

§. I.

Hermotim. pag. 511. *tom. I. Oper.* Et apud eumdem *in Lexiph. pag.* 829. *tom. I.* ob diuulgatum initiatorum quorumdam nomen a ſacerdotibus obtorto collo in ius rapitur Dinias, homo cetera honeſtiſſimus. Paſſim equidem occurrunt in ius vocandi formulae paullo duriores, et quas vix conueniri dixeris viris honeſtioribus, quales illae: Ἔιληφά σε, ὦ κατάρατε, *Cepi te, o ſceleſte,* ἕπου μιαρὲ πρὸς δικαστήριον, *ſequere, ſceleſte, ad tribunal,* Lucian. in *bis accuſ. tom. II. pag.* 221. nec non illa apud Horat. *Serm. I.* 9. *v.* 75. *Quo tu*, TVRPISSIME? et apud Martialem *Epigr. lib. I. epigr.* 104. *v.* 11.

In ius, O FALLAX *atque* INFICIATOR, *eamus.*

Sed qualis vir, quem vocabant, talis et oratio erat, nec probabile eſt, viros etiam honeſtiores verbis tam iniurioſis compellatos eſſe: quamuis, quod ad ipſam in ius vocationem attinet, eos nulla praerogatiua donauit praetor, ſed parentes tantum, patronos, patronas, matronas, de quibus plura ſuo loco.

(a) CAVTVM DENT.] Eumdem hic ordinem ſeruaſſe praetorem, quem in Pandectis deprehendimus, iam ſupra dictum. Edicta vero, quae ad in ius vocationem pertinent, per plures titulos ſparſa fuiſſe obſeruat Hub. Giphan. *Oecon. iur. pag.* 124.

(b) *Oportebit.*] Verba edictalia, litteris expreſſa maiuſculis in rubrica ſuperſunt, ex qua et ipſam edicti ſententiam eruimus. Ceterum praetor hic ob oculos habuiſſe videtur legem XII. tabularum: SIN IVS VOCAT-QVEAT, apud Ciceron. *de legib. lib.* II. *cap.* 4. Aliquando et ad incompetentem vocatus magiſtratum ire tenebatur: VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 5. *D. de iudic.* idque ideo, vt exceptionem vel prae-

§. I. Si satisdare volent (c), eos fideiussores LOCVPLETES (d) dare iubebo.

§. II. SI QVIS PARENTEM (e), PATRONVM, PATRONAM, LIBEROS AVT PARENTES PATRONI PATRONAEVE, LIBEROSVE SVOS (f), EAMVE (g), QVAM IN POTESTATE HABEBIT, VELVTI VXOREM VEL NVRVM, IN IVDICIVM VOCABIT, QVALISCVNQVE FIDEIVSSOR (h) IVDICIO SISTENDI CAVSSA ACCIPIATVR.

TIT.

praescriptionem fori ibi opponeret. Quare et iis erat eundum, qui priuilegio domum reuocandi gaudebant, quamuis hi non recte in ius vocarentur, VLPIAN. *ibid. l.* 5. *D. eod.* multoque magis eundum erat iis, qui ius agendi esse negabant aduersariis. VLPIAN. *ibid. l.* 41. *D. de locat.* CAI. *lib.* II. *ad edict. prouinc. l.* 111. *§.* 1. *D. de reg. iur.*

(c) *Satisdare volent.*] Haec quoque sententia facile probatur ex toto hoc titulo, et maxime ex *l.* 2. *D. qui satisdar. cog.*

(d) LOCVPLETES.] Quinam sint fideiussores LOCVPLETES, ad hunc locum explicauit VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *D. qui satisdar. cog.*

(e) Si QVIS PARENTEM.] Integram hanc edicti partem seruauit VLPIAN. *ibid. l.* 2. *D. qui satisdar. cog.* vbi et matrem, et patrem, in aui potestate constitutum, parentum nomine venire, praetoremque magis ad naturalem necessitudinem, quam ad potestatem patriam, respexisse obseruat.

(f) LIBEROSVE SVOS.] Hoc edictum ad omnes liberos, siue ex masculino, siue ex feminino sexu descendentes, ac proinde et ad nepotes ex filiabus pertinet. VLPIAN. *ibid. l.* 2. *§.* 3. *D. eod.*

(g) EAMVE.] Pleraeque editiones hic habent: EVMVE, QVEM IN POTESTATE HABEBIT. Sed quid attinebat seorsum exprimere eum, qui in potestate esset, quum iam antea liberos memorasset? Primus ergo monuit Cuiac. *Obseru. lib. VII. cap.* 11. rescribendum esse EAMVE, QVAM IN POTESTATE HABEBIT, quam emendationem exempla sequentia *vxoris* et *nurus* manifesto exigunt. Vxores enim, quae in manum conuenerant, vel in mariti, vel, si filiofamilias nupsissent, in soceri potestatem transisse, ostendimus *in Commentar. ad leg. Iul. et Pap. Popp. lib. II. cap.* 11. *pag.* 238.

(h) FIDEIVSSOR.] *Qualiscumque fideiussor*, id est, etiam non

TIT. XIII.

SI QVIS IN IVS VOCATVS NON IERIT.

NI IERIT (a), qui in ius erit vocatus, neue satis cautumue dederit, is, prout res erit mulctabitur. (b)

§. I. Si quis satis cautumue dederit, neque ille sistetur (c) in fideiussorem, QVI QVEM IVDICIO SISTI PROMISIT, TANTI, QVANTI EA RES ERIT (d), ACTIONEM DABO, vel IN BONA EIVS, QVI, QVVM IVDICIO SISTENDI CAVSSA FIDEIVSSOREM

locuples, quod ad facultates attinet. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *§.* 4. *D. in ius voc. vt eat.* Pro locuplete enim accipitur fideiussor qualiscumque in personis necessariis. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 3. *D. eod.*

(a) NI IERIT.] Vetus est haec formula, quam ab ipsis decemuiris praetor veluti per manus traditam acceperat, qui in XII. tabulis dixerant: NIT ANTESTAMINO. Porphyrion *ad Horat. Serm. I.* 9. *extr.* Eam suo more retinuisse praetorem, ex rubrica huius tituli patet.

(b) *Mulctabitur.*] Mulctam interminatum esse praetorem iis, qui in ius vocati non ierint, discimus ex *l.* 2. *§.* 1. *D. eod.* Quum vero huius mulctae quantitas nusquam exprimatur: probabile est, eam fuisse arbitrariam *pro iuris dictione iudicis*, (vel potius magistratus,) vti loquitur siue Paullus, siue Tribonianus, *d. l.* 2. §. 1. *D. h. t.* vbi et exceptiones, quae ab hac mulcta liberant, recensentur.

(c) *Neque ille sistetur.*] Attamen liberabantur fideiussores, si reus, priusquam sisteretur, decesserat. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 4. *D. qui satisdar. cog.* Mortuum enim sisti, eo minus intererat actoris, quo certius est, ne hostem quidem, fato functum, si vel maxime offerretur, receptum esse a gentibus humanioribus. Exemplum huiusmodi deditionis, ob mortem irritae, est apud Liuium *Histor. lib. VIII. cap.* 39.

(d) EA RES ERIT.] Verba haec edictalia seruauit interpretatusque est VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *D. qui satisdar. cog.* vbi, fideiussores in veram quantitatem conueniri, monet, nisi in certam tantum summam fideiusserint.

SOREM DEDISSET (e), FRAVDATIONIS CAVSSA LATITABIT, VEL CVI HERES NON EXSTABIT, QVIue EXSVLI CAVSSA SOLVM VERTERIT, NEQVE POTESTATEM SVI FECERIT (f), NEQVE DEFENDETVR (g), IBI IVBEBO.

Tit. XIIII.

QVI NEQVE SEQVANTVR, NEQVE DVCANTVR. (a)

Paren-

(e) Fideivssorem dedisset.] Hanc quoque edicti partem debemus Vlpiano *lib. V. ad edict. l.* 2. *D. ex quib. cauff. in poffeff. eat.* Ceterum veterem illam, ac tralatitiam esse edicti partem, probamus ex insigni loco Ciceronis *pro P. Quinct. cap.* 19. *recita edictum*: QVI FRAVDATIONIS CAVSSA LATITABIT. *Non est is Quinctius, nisi si latitant, qui ad negotium suum, relicto procuratore proficiscuntur.* Cvi heres non exstabit. *Ne id quidem.* Qvi exsvlI cavssa solvm verterit.

(f) Potestatem svi fecerit.] Potestatem sui non facit, qui id agit, ne sui copiam habeat aduersarius. Itaque praetor latitantis bona possideri iubet. Vlpian. *lib. V. ad edict. l.* 2. *§.* 4. *D. ex quib. cauff. ad eumd. iud. eat.*

(g) Neqve defendetvr.] Intelligendum hoc περιτπικῶς, vt neque sufficiat, defendisse vmquam, nisi duret defensio, neque obstet, si nunc offeratur defensio. Contra et is defendi intelligitur, qui per absentiam in nullo deteriorem caussam aduersarii fecit. Vlpian. *lib. V. ad edict. l.* 2. §. 4. *D. si quis in ius voc. non ier.* Quae omnia insignem lucem capiunt ex laudata Ciceronis oratione *pro P. Quinctio.*

(a) Neqve dvcantvr.] Titulum hunc cum hac ipsa rubrica exstitisse in edicto praetoris, ex eo patet, quod Caivs librum singularem edidit *ad titulum edicti vrbici*: *qui neque sequantur, neque ducantur*, ex quo libro superest fragmentum *l.* 48. *D. de verb. signif.* Add. Cuiac. *Obseru. lib. II. cap.* 66. et Duaren. *Disp. anniuerf. I. cap.* 1. Subiunximus eum superiori, quia et in Pandectis coniungi videmus rubricas: *si quis in ius vocatus non ier. siue quis eum vocau. quem ex edicto non debuer.* Ceterum primum huius edicti caput integrum seruauit Vlpianvs *lib. V. ad edict. l.* 4. §. 1. *D. de in ius voc.*

PARENTEM (b), PATRONVM (c), PATRONAM,

(b) PARENTEM.] Hoc nomine hic veniunt adſcendentes omnes, quamuis, qui vltra tritauos ſunt, maiores potius, quam parentes, vocentur. Nec intereſt, ſiue ex ſeruili contubernio, ſiue ex iuſto matrimonio, ſiue ex illegitimo concubitu liberos procrearint. VLPIAN. *ibid. l.* 4. §. 2. *D. de in ius voc.* Ita ſaepe veteres *parentes* vocant omnes maiores, veluti Virgil. *Aen. lib. II. v.* 448.

Auratasque trabes veterum decora alta PARENTVM.

Add. *Aeneid. lib. III. v.* 95. et *lib. X. v.* 827. De matre quoque eo minus dubitatur, eam parentis vocabulo comprehendi, quo illa ſemper certior eſt. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 5. *D. eod.* Ad adoptiuum patrem hoc edictum, ſoluta poteſtate, non pertinet: naturalem autem, ne durante quidem adoptione, vocare licet. PAVLL. *ibid. l.* 7. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 8. *pr. D. eod.* Emancipatus tamen impetrata venia parentem recte vocat. *l.* 3. *C. de in ius voc.*

(c) PATRONVM.] PATRONVS quis fit MANVMISSIONE, IVREIVRANDO, DETECTA COLLVSIONE et RE IVDICATA. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 8. §. 1. *D. de in ius voc.* Quod ad MANVMISSIONEM attinet, nihil intereſt, directe quis manumiſerit, an ex fideicommiſſo. Nam et ita manumittens in ius vocari nequit, praeterquam in id, vt manumittat. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 9. *D. eod.* Sed et, qui hac lege emit, vt manumittat, nec manumiſſor, capite minutus, (excepto deportato,) a liberto recte in ius vocatur. VLPIAN. *ibid. l.* 10. §. 6. *D. eod.* Porro patronus vocari non poteſt, qui libertum inſcius adrogauit, vel is, cuius libertus ius aureorum annulorum impetrauit: VLPIAN. *ibid. l.* 10. §. 6. *eod.* nec is denique, qui in villa, lictore non praeſente, manumiſit. Eo enim pertinet fragmentum elegantiſſimum VLPIANI *ibid. l.* 8. *D. de manumiſſ. vind. ego, quum in villa cum praetore fuiſſem, paſſus ſum apud eum manumitti, etſi* LICTORIS *praeſentia non eſſet.* Quamuis enim manumiſſio per vindictam ſine lictore non poſſet explicari, et libertas poſita videretur

In feſtuca, quam LICTOR *iactat ineptus,*

Perſ. *Sat. V. v.* 175. et ibi Cornut. tantus tamen erat libertatis fauor, vt et manumiſſio ſine lictore et feſtuca facta ſeruo prodeſſet, quamuis hic ad plenam libertatem non adſpiraret. Hinc apud Plaut. *Menaechm.*

NAM, (d), LIBEROS (e), PARENTES PATRONI PATRO-

naechm. V. 9. v. 88. Meſſenio, ſeruus, a Menaechmo liber eſſe iuſſus, gratulanti alteri libertatem reſpondet: *ſed meliore opus eſt auſpicio, liber perpetuo vt fiem*, id eſt, vindicta, vti illum locum recte interpretatur Lipſius et Petr. Pithoeus. Nec minus eſt notabile exemplum Antiſtii Labeonis, patris, qui, teſte Appiano, *de bello ciuili lib. IIII. pag.* 669. quum iam mori decreuiſſet πιστοτάτῳ τῶν οἰκετῶν τῆς δεξιᾶς λαβόμενος, καὶ περιστρέψας αὐτὸν, ὡς ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίοις ἐλευθεροῦν, ἐπιστρεφομένῳ δὲ ξίφος ἔδωκε, καὶ τὴν σφαγὴν ὑπέσχε: *fidelisſimum ſeruorum dextra prehendens, et circumagens in girum, vti mos eſt Romanis manumittentibus, ei tradidit gladium, iugulumque praebuit.* Denique neſcio, an non eodem pertineat vetus monimentum, quod exhibuit Io. Fridric. Chriſtius *Noct. Halenſ. ſpecim. II.* vbi domini quidem et ſeruorum manumittendorum itemque praetoris imagines: nullum lictoris veſtigium: immo ipſe potius praetor tenet virgam vel ſcuticam, quam alias lictor iactare ſolebat. Et tamen antiquiſſimum eſt hoc monimentum, ex Iac. Marchuccii *Antiquitatibus ſtatuariis vrbis Romae*, quae Romae 1623. prodierunt, deſumtum. Vt vero e diuerticulo redeamus in viam, ad hanc edicti partem porro monent interpretes noſtri, in ancillam ea lege venditam, vt proſtituta libera eſſet, et tamen contra legem venditionis proſtitutam, non emtorem, ſed venditorem iura patronatus habere. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 10. §. 1. *D. de in ius voc.* Non autem erat patronus, contra quem iudicatum fuerat, quoue deferente iurauerat ſeruus, ſe eſſe ingenuum, vel a quo coactus ſeruus iurauerat, ſe libertum vxorem non ducturum. VLPIAN. *ibid. l.* 8. §. 1. 2. *D. eod.* Cuius iuris originem oſtendimus *in Commentar. ad leg. Iul. et Pap. Popp. lib. II. cap.* 17. *pag.* 306. Denique nec ei ſalua erant patronatus iura, cuius libertus natalium impetrauerat reſtitutionem: multoque minus in ſeruum publicum manumiſſum iura illa vindicare ſibi poterant municipes ſinguli. VLPIAN. *ibid. l.* 10. §. 4. *D. eod.*

(d) PATRONAM.] PATRONA alias dicitur, quae manumiſit. At interpretatione hoc edictum et ad patroni vxorem prolatum eſt. *l.* 1. *C. de in ius voc.*

(e) LIBEROS.] *Liberi* hic intelliguntur omnes, etiam in adoptionem dati, immo et nepotes, in familia adoptiua ſuſcepti, mo-

PATRONAE IN IVS SINE PERMISSV MEO (f) NE VOCET. (g)

§. I. SI QVIS (h) EVM eamue, QVEM quamue EX EDICTO meo NON DEBVERIT, VOCABIT (i): EVM eamue NEQVE SEQVI, NEQVE DVCI (k) oportebit.

§. II. Tum in eum quoque, qui aduersus edictum meum (l) quemquam sciens, dolo malo (m), in ius vocabit, quin-

do nondum emancipati. VLPIAN. *ibid. l.* 10. *§.* 5. 7. 8. 9. *D. de in ius voc.* Si liberta ex patrono peperit, ne hoc quidem casu se mutuo vocant liberta eiusque filii. VLPIAN. *ibid. l.* 10. §. 10. *D. eod.* Contra indignus eo honore videtur, qui capitis accusauit libertum, vel qui illum per calumniam in seruitutem petiit. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 10. §. 11. *D. de in ius voc.*

(f) SINE PERMISSV MEO] Permittit vero praetor has personas vocari, si actio non sit famosa, vel quae pudorem sugillet. Ob huiusmodi enim caussas non permittit, nisi caussa cognita. VLPIAN. *ibid. l.* 10. §. 12. *D. eod.*

(g) NE VOCET.] Quod edictum ne tunc quidem cessat, quando patronus, tamquam alterius tutor, curator, actor, defensor, in ius vocandus est. At ipsius patroni tutor vel curator impune vocatur. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 10. *§.* 13. *D. eod.*

(h) SI QVIS.] Verba ipsa edicti, praeter pauca, quae litteris minusculis expressimus, quaeque ipsa res exigit, supersunt in rubrica, quam supra inueniri monuimus in *l.* 48. *D. de verb. signif.*

(i) VOCABIT.] Hic non solum omnes personae, quas paullo ante recensuerat praetor, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetendae, sed et illae adiiciendae videntur, quae morbo, alioue casu, veluti vinculis vel custodia impeditae non eunt. Eo enim pertinet fragmentum CAII ex *libro sing. ad edict. vrbicum, qui neque sequ. neque duc. l.* 48. *D. de verb. signif.*

(k) NEQVE SEQVI, NEQVE DVCI.] Sunt haec verba πρακτικὰ vel edictalia, vti ex eodem CAII fragmento patet. SEQVI vero est volentis, DVCI nolentis et inuiti. Attamen alias et volentes ducuntur, eoque sensu poëta:

DVCVNT *volentem fata; nolentem* TRAHVNT.

(l) *Aduersus edictum meum.*] Datur ergo haec actio aduersus ipsum vocantem, non aduersus heredes, neque vltra annum, quia poenalis est. VLPIAN. *ibid. l.* 24. *D. de in ius voc.*

(m) *Dolo malo.*] Moderand vide-

quinquaginta aureorum iudicium dabo. (n)

Tit. XV.

NE QVIS EVM, QVI IN IVS VOCABITVR, VI EXIMAT. (a)

Ne

videbatur iuris dictio, si poeniteret libertum, siue patronus non ierit, vel non inuitus ierit: Pavll. *lib. IIII. ad edict. l.* 11. *D. eod.* multoque magis, si ab ignorante sine dolo malo aliquid aduersus edictum factum esset. Callistr. *lib. I. edict. monitor. l.* 2. *D. in ius voc. vt eat.*

(n) *Iudicium dabo.*] Si libertus, inopia pressus, tantam inferre mulctam non potest, a praefecto vrbi, tamquam inofficiosus castigatur. *l. vlt. D. de in ius voc.* Ignoscendum tamen minori. Quamuis enim alias haec poena, edicto perpetuo constituta, non temere remittatur: *l.* 3. *C. de in ius voc.* tamen fere in omnibus iudiciis poenalibus et aetati, et imprudentiae succurritur. Pavll. *lib. IIII. ad edict l.* 108. *D. de reg. iur.* Add. Iac. Gothofred. *in Comment. pag.* 465.

(a) Vi eximat.]* Edictum hoc, cuius maxima pars superest, ideo proposuerit praetor, vt metu poenae coercerentur ii, qui in ius vocatos vi eximerent. Vlpian. *lib. V. ad edict. l.* 1. *pr. D. ne quis eum, qui in ius voc.* Saepe enim eueniebat, vt in ius raptus clamore conuocaret homines, et hi illum eripere conarentur. Sic leno apud Plaut. *Rudent. III.* 6. *v.* 29. in ius vocatus vociferatur : *obsecro , subueni mi, Charmida , rapior obtorto collo , Viden' me, vt rapior. Non subuenire mihi audes ?* Et hic quidem leno surdo narrabat fabulam. At aliquando misertum est in ius rapti, veluti apud Lucian. *Hermotim. pag.* 511. *tom. I.* Καὶ εἰ μὴ τῶν συνήθων τινὲς ἐν μέσῳ γενόμενοι ἀφείλοντο τὸν νεανίσκον ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ, εὖ ἴσθι, προσφὺς ἂν ἀπέτραγεν αὐτοῦ τὴν ῥῖνα ὁ γέρων. οὕτως ἠγανάκτει : *nisi e familiaribus quidam e manibus illius adolescentem* eripvissent, *qui forte fortuna ei rei interfuerunt , periculum erat, ne nasum misero mordicus euulsisset senex. Adeo impotenter debacchabatur, impulsus iracundia.*

NE QVIS EVM (b), QVI IN IVS VOCATVS ERIT (c), VI EXIMAT (d), NEQVE FACIAT DOLO MAGIS EXIMATVR (e), si quid aduersus ea factum erit (f), QVANTI EA RES ERIT AB ACTO-

(b) NE QVIS EVM.] Nec tamen incidit in edictum, qui personam, quae in ius vocari non potest, vi eximit: VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. *D. h. t.* PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 2. *D. eod.* nec qui alio, quam quo debuerat, vocatum eximit : PAVLL. *ibid.* nec qui seruum eximit, quem actor non in ius vocare, sed exhiberi petere debebat. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 3. *pr. D. eod.* Nec tamen excusatur, qui exemit eum, qui se per calumniam vocatum queritur, quum non ad eximentem, sed ad iudicem pertineret ea cognitio. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 4. §. 1. *D. eod.*

(c) VOCATVS ERIT.] Quum aliud sit IN IVS, aliud ad IVDICEM vocare: ad priorem tantum casum hoc edictum pertinet, neque in illud incidit, qui vocatum ad iudicem exemit. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 3. §. 1. *D. h. t.*

(d) VI EXIMAT.] VIS hic et sine dolo malo sufficit. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 2. *D. h. t.* EXIMERE autem et ERIPERE quomodo differant, docet PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 4. *pr. D. eod.* Sunt, qui huc referendum putant locum VLPIANI *lib. V. ad edict. l.* 9. *D. de verb. signif.* vbi docet, quid sit PERISSE, vel, vt in Haloandrina est, RAPVISSE, quam posteriorem lectionem acriter tuetur, qui et ipse hoc fragmentum edicto nostro adcommodat Io. Goeddeus *in Comment. ad tit. D. de verb. signif. pag.* 187. Sed priorem lectionem non modo codex Florentinus probat, sed et Basilica hic habent ἀπολέσθαι· Immo huic lectioni ipsa suffragatur VLPIANI interpretatio. Et quid hoc fragmentum ad edictum nostrum, in quo de eo, quod perierat, vel raptum fuerat, non magis agitur, quam de eo, quod fractum, raptum, ruptumque est. Itaque nos cum Cuiacio *tom. VIIII. Oper. pag.* 487. potius in numero libri erratum, fragmentumque hoc ex VLPIANI *libro XV. ad edictum* decerptum esse, existimamus. Et talis error etiam in inscriptione *l.* 1. *D. si pars her. pet.* manifesto admissus est.

(e) EXIMATVR.] Edictalia haec verba restituimus ex fragmento PAVLLI *lib.* IIII. *ad edict. l.* 4. §. 2. D. *ne quis eum, qui in ius voc.*

(f) *Aduersus ea factum erit.*] Perinde vero est, siue per se quis exemerit, siue per alios. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 5. *pr.* D. *eod.*

Si

ACTORE AESTIMATA, DE QVA CONTROVERSIA EST (g), in factum iudicium dabo.

TIT. XVI.

DE POSTVLANDO. (a)

(VLPIAN. LIB. VI. PAVLL. LIB. V. CAI. LIB. III.)

Eum,

Si plures exemerunt ; aduersus singulos agitur, et exemtus nihilominus manet obligatus. VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 3. 4. D. *eod.* Si seruus exemit, dominus sciens in solidum, ignarus rei noxaliter conuenitur. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 1. D. *eod.*

(g) CONTROVERSIA EST.] Verba haec edictalia explicat VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 1. 2. D. *h. t.* Quis vero genuinus huius formulae sensus sit, acriter disceptatum esse nouimus inter Io. Steckium *Vindic. leg. anticrit. cap.* 1. et Iac. Gothofred. *Animadu. iur. ciu. cap.* 1. quorum ille Ant. Fabrum : hic ipsum Steckium impugnat.

(a) DE POSTVLANDO.] Quum hic nouum Commentariorum librum auspicentur VLPIANVS, PAVLLVS, et CAIVS : nemo dubitabit, quin titulus hic superioribus omnibus, qui ad in ius vocationem pertinent, fuerit posterior. Et quia nulla est ratio, cur ab ordine in Pandectis et Codice seruato discedendum existimemus : nulla quoque ratio suadet, vt priorem illum fuisse negemus titulo *de his, qui notantur infamia.* Rubrica tituli iisdem verbis exprimitur ab VLPIANO *lib. VI. ad edict. l.* 1. *pr. D. h. t.* et ex eiusdem fragmenti §. 1. 3. 5. *et* 7. discimus, tribus partibus hoc totum edictum constitisse, quarum quodnam fuerit argumentum, ipse his verbis ostendit : QVOSDAM *praetor in totum prohibuit postulare* : QVIBVSDAM *pro se permisit* : QVIBVSDAM *et pro certis tantum personis et pro se permisit* INITIVM *autem facit praetor ab his, qui in totum prohibentur postulare, in quo edicto aut* PVERITIAM, *aut* CASVM *excusat.* En iustam huius edicti διαίρεσιν. Ceterum EXCVSARI hic idem esse, ac prohiberi, res ipsa docet, similemque verbi notionem deprehendimus in *l.* 11. *D. de decurion.* vbi Cuiac. *Obseru. lib. XXVI. cap.* 37. pro *excusare*, *excuriare* legi iubet.

EVm, qui annos feptendecim non in totum compleuerit (b), furdumque, qui prorfus non exaudit, pro fe aliifque POSTVLARE (c) veto. SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO DABO. (d)

§. I. Femina (e), isque, qui vtroque lumine orbatus (f), qui-

(b) *In totum compleuerit.*] Ita huius edicti fententiam exprimit VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 1. §. 3. *D. de postul.* Quamuis enim adolefcentulis Romanis iam anno aetatis decimo fexto toga virilis vel pura dari foleret, Norif. *Cenotaph. Pisan. diss. II. cap.* 4. *pag.* 114. eodemque tempore illi non fine celebritate in forum deducerentur: Ouid. *Fastor. lib. III. v.* 787. Sueton. *Octau. cap.* 26. *Neron. cap.* 7. Io. Fr. Gronou. *Obferu. lib. II. cap.* 21. *pag.* 398. *fequ.* non tamen illico postulabant, fed commendati viro cuidam prudenti et facundo, aliquando fefe ad militiam illam forenfem praeparabant. Gronou. *Obf. lib. III. cap.* 23. *pag.* 654. Hinc modicam XVII. annorum aetatem iudicabat praetor, ad procedendum in publicum, maxime quum eadem aetate, et paullo maiore Nerua, filius, de iure refponfitaffe diceretur. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 3. *h. t.* Quo loco *refponfitare* minus effe, quam *refpondere*, tradiderunt Maranus, Mornacius, et Dionyf. Gothofredus: fed fine idonea ratione, ceu demonftrauit Aegid. Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 2.

(c) POSTVLARE.] Aelius Donatus apud Dionyf. Gothofredum in *Auctor. lingu. Latin. pag.* 1335. hoc verbum ita interpretatur: POSTVLARE *est, quaedam dicere de altero apud alterum.* At iure confultis dicuntur POSTVLARE, qui defiderium fuum vel amici in iure apud eum, qui iuris dictioni praeeft, exponunt, vel alterius defiderio contradicunt. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. *h. t.* Quumque hoc fenfu et creditores *postulare* dicantur: ea occafione de creditoribus quaedam dixiffe videtur VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 10. *l.* 12. *pr. et* §. 1. *D. de verbor. signif. et l.* 2. *D. de re iudic.*

(d) EGO DABO.] Hanc quoque edicti partem, ipfaque eius verba legitima feruauit, fuoque more expofuit VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 4. *D. de postul.*

(e) *Femina.*] Alterum hoc eft edicti caput, de quo ex inftituto VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 1.

l. 1. §. 5. *D. h. t.* Postulare non potuisse feminas, satis notum est, ac proinde eas ita loquentes inducit Iuuenal. *Sat. II. v.* 51.

Numquid nos agimus caussas? ciuilia iura
Nouimus? aut vllo strepitu FORA *vestra mouemus.*

Cur vero feminis pro aliis postulare nefas fuerit, non aeque expeditum est. Si credas VLPIANO *ibid. l.* 1. §. 5. *h. t.* occasionem huic edicto dedit *Carfania* vel potius *C. Afrania*, Licinii Buccionis, senatoris, vxor, inuerecundius, quam pro sexus sui pudore, postulans. Hanc enim mulierem VLPIANO ista scribenti in animo fuisse, recte post Andr. Alciatum docent Perizon. *ad Valer. Max. lib. VIII. cap.* 3. *ex.* 2. et Corn. van Bynkershoek *Obseru. lib. IIII. cap.* 12. Sed si dicendum quod res est, nihil fere est in illa VLPIANI narratione extra omnem dubitationis aleam positum. Femina illa Vlpiano *Carfania*; Valerio Maximo *c. l. C. Afrania*: quod merito praeferimus, quamuis et *Carfaniae* et *Carfiniae* nomina non ignota Romanis fuerint. Vid. Iuuenal. *Sat. II. v.* 69. Gruter. *Inscript. pag.* 241, 3. 960, 3. 594, 2. ac proinde eam formam retinendam existimet Cuiac. *Obseru. lib. XXVI. cap.* 38. Carfania Vlpiani pro aliis procul dubio postulauerat: quia alias non fuisset ratio, cur praetor ob illius latratus edicto prohibere voluerit, ne feminae pro aliis postularent: at C. Afrania Valerii Maximi pro se postulauerat inuerecundius. Vlpianus Carfaniam suam edicto occasionem dedisse scribit. Valerius Max. talis edicti ne verbo quidem meminit, sed tantum C. Afraniam *insuetatis latratibus tribunalia ita exercuisse* ait, *vt muliebris calumniae notissimum euaserit exemplum, et pro crimine improbis feminarum moribus C. Afraniae nomen obiici consueuerit.* Denique ex Plutarchi *comparatione Numae et Lycurgi pag.* 77. videre est, iam inde ab vrbe condita foro interdictum fuisse mulieribus, adeo, vt muliere aliquando caussam agente, deos consulendos censuerit senatus, τίνος ἄρα τῇ πόλει σημεῖον εἴη τὸ γινόμενον, *ecquid hoc exemplum ciuitati portenderet?* Sed fortassis initio statim mulieres a postulando repulerant Romani: interiecto autem tempore frontem perfricare, et non modo pro se, sed et pro aliis postulare coeperant. Quum vero verecundiae fines omnes transsiliisset C. Afrania, praetor fraena iniicienda putauit illi muliebri licentiae, vetuitque, ne saltim pro aliis postularent feminae. Quum ergo pro se postulare omnino possent: non fecit contra edictum femina, quam Christus in parabola

(f), quiue corpore ſuo muliebria paſſus (g), aut capitali crimine damnatus erit (h), quiue operas, vt cum BESTIIS (i) DEPVGNARET, LOCAVERIT, pro aliis apud me ne poſtulent (k)

§. II.

rabola inducit παρέχουσαν τῷ κριτῇ κόπον, καὶ ὑπωπιάζουσαν αὐτόν, adeoque pro ſe inuerecundius poſtulantem. *Luc. cap.* 18. *v.* 5.

(f) *Vtroque lumine orbatus.*] Caecus enim inſignia magiſtratus, nec videre, nec venerari poterat. Quam rationem reddit, ipſamque rem exemplo P. Caeci, Nonnii Aſprenatis patris, illuſtrat VLPIANVS *lib. VI. ad edict. l.* 1. *§.* 5. *D. h. t.* vbi legenda, quae notarunt Cuiac. *Obſ. lib. XXVI. cap.* 38. et Corn. van Bynkershoek *Obſeruat. lib. IIII. cap.* 12. Caecus ergo, quamuis et ſenatoriam dignitatem retineret, et magiſtratum recte gereret, (vti Appii Claudii Caeci exemplum docet *l.* 2. *§.* 36. *D. de orig. iur.* Liu. *Epit. lib. XIII.*) poſtulare tamen pro alio non poterat. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 5. *D. h. t.* Addantur Duaren. *Diſp. anniu. I. cap.* 23. et Donell. Comment. *iur. ciu. lib. XVII. tit.* 24.

(g) *Muliebria paſſus.*] Niſi quis forte vi praedonum vel hoſtium tam nefanda paſſus ſit. VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 1. §. 6. *D. h. t.*

(h) *Damnatus erit.*] Quod SCto et ad eos porrectum eſt, qui ob admiſſam in iudicio publico calumniam damnati ſunt. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 6. *D. eod.*

(i) BESTIIS.) Verba haec, quae litteris maiuſculis expreſſa ſunt, tamquam edictalia, interpretatur VLPIAN. *ibid. l.* 1. *§.* 6. *D. h. t.* vbi diſtinguit, operaſne quis ad beſtias conficiendas locauerit, an hoc ſine mercede, et virtutis oſtentandae cauſſa fecerit, nec in arena ſe honorari paſſus ſit: itemque, vtrum in arena cum beſtiis pugnarit, an mercede conductus extra arenam venatus ſit feras, quae regioni nocent. Quod ideo monendum duxit VLPIANVS, quod et amphitheatralis illa lamena VENATIONIS nomine veniret. Iuſt. Lipſ. *de amphitheatro, cap.* 5.

(k) *Ne poſtulent.*) Poſtulare tamen poſſunt, ſi tutorum curatorumque officio funguntur, et pupillorum minorumue cauſſam agunt. VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 1. *§.* 6. *l.* 6. *pr. D. h. t.*

§. II. Qvi lege (l), plebiscito, senatvsconsvlto, edicto decretove principvm (m), nisi pro certis personis, postvlare prohibentvr, hi pro alio, qvam pro qvo licebit, ne postvlent. Qui ex omnibvs, qvi svpra scripti svnt (n), in integrvm restitvtvs non erit (o), pro alio ne postvlet, praeterqvam pro parente (p), patrono, patrona, liberis parentibvsqve patroni, patronae, liberisve svis, fratre, sorore, vxore, socero (q), socrv, genero, nvrv, vitrico, noverca, privigno, privigna, pvpillo, pvpilla, fvrioso, fvriosa (r), cvi eorvm a parente,

(l) Qvi lege.] Tertii huius capitis et sententiam, et ipsa verba *τυπικὰ* debemus Vlpiano. *ibid. l.* 1. *§.* 7. 8. 9. 11. *et l.* 7. *D. h. t.*

(m) Decretove principvm.] Omnes, qui ex edicto, legibus, et constitutionibus principum infamia notantur, (de quibus titulo insequente erit dicendum), hac edicti parte postulare prohibentur. Vlpian. *ibid. l.* 1. *§.* 8. *D. h. t.*

(n) Svpra scripti svnt.] Puta hoc ipso *§.* 2. Si enim sint ex superioribus, restitutionem non facile impetrabunt. Vlpian. *ibid. l.* 1. §. 9. *D. h. t.*

(o) Restitvtvs non erit.] Restitutio haec non potest dari, nisi a principe vel senatu. An et a praetore data restitutio sufficiat, ad hunc locum disquirit Vlpian. *ibid. l.* 1. §. 10. *h. t.*

(p) Parente.) Haec omnia se alibi plenius exsequutum ait Vlpian. *lib.* VI. *ad edict. l.* 1. *§.* 11. *D. h. t.* Ac proinde nos remittit ad *titulum edicti* 12. vbi occasione satis dationis de iudicio sisti fusius de parentibus, patronis, patronorumque liberis et parentibus differuit.

(q) Socero.) Haec quoque edictalia verba debemus Vlpiano *ibid. l.* 3. §. 1. 2. D. *eod.* vbi et prosocerum et prosocrum, progenerum et pronurum, dummodo adhuc duret adfinitas, intelligi debere, monet. Adfinitatem enim apud Romanos aeque, ac Graecos, soluto matrimonio exspirasse, satis notum est, idque ex Terent. *Hecyr. II.* 2. aliisque veterum testimoniis probauimus *in Comment. ad leg. Iul. et Pap. Popp. lib. II. cap.* 17. *pag.* 311. *sequ.* Add. Arn. Vinn. *ad* §. 6. *Inst. de nupt.* Henr. Bern. Reinold. *Var. cap.* 24. et Ger. Noodtius *ad tit.* D. *de nupt. pag.* 495. *tom. II. Oper.*

(r) Fvrioso, fvriosa.) Ex interpretatione prudentum etiam

TE, AVT DE MAIORIS PARTIS TVTORVM SENTENTIA (s), AVT AB EO, CVIVS EA DE RE IVRIS DICTIO FVIT, EA TVTELA CVRATIOVE DATA ERIT. (t)

TIT. XVII.

DE HIS, QVI NOTANTVR INFAMIA. (a)

INFAMIA

tiam *pro fatuo* et *fatua*. *l.* 2. D. *eod.* Pro omnibus enim, qui in curatione sunt, etiam personae viliores et infames postulare possunt, ceu pluribus ostendunt VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 3. §. 3. *et* PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 4. D. *de postul.*

(s) DE MAIORIS PARTIS TVTORVM SENTENTIA.] At quomodo tutor curatorue dari potest DE MAIORIS PARTIS TVTORVM SENTENTIA? Est haec non alia, quam tutela *cessitia*. Quemadmodum enim tutela veluti in bonis erat: ita et cedi poterat alii, eaque cessio in iure fiebat, qua de re quidquid hodie scimus, debemus VLPIANO *tit.* 11. §. 7. *sequ. et* §. 17. vbi praeclara multa adnotauit Ant. Schulting. *in iurisprud. vet. anteiustin. pag.* 596. *et* 600. Ceterum ex hoc loco, quem interpretes ne attingunt quidem, patet, tutelam cedi potuisse *de maioris partis tutorum sententia*, quum alias in re communi melior sit conditio prohibentis. *l.* 12. *l.* 28. *D. commun. diuid.* Praeterea ex eodem discimus, parum solidam esse Cuiacii lectionem in VLPIANO *ibid.* §. 8. feminarum saltim tutelam cessitiam *legem Claudiam* SVSTVLISSE. Quomodo enim sublatum dici potuit, quod tempore Hadriani adhuc immotum stetit, et in ipsum migrauit edictum perpetuum?

(t) DATA ERIT.] Haec quoque verba debemus VLPIANO *lib.* VI. *ad edict. l.* 3. D. *eod.* qui simul monet, merito praetorem exprimere debuisse etiam *mutum, surdum, prodigum, adolescentem*, quia et his curatores soleant dari.

(a) NOTANTVR INFAMIA.] De ordine titulorum horum iam supra diximus. Ipsum edictum, quod sub hoc titulo exponimus, integrum exstat in *l.* 1. D. *h. t.* cuius inscriptio et Florentiae ita se habet: IVLIANVS *lib.* I. *ad edictum.* Addit Taurellius: *sic in Pisanis: putamus tamen* VLPIANVS: *nam* IVLIANVS *non scripsit ad edictum.* At ne VLPIA-

NVS

INFAMIA NOTANTVR, QVI AB EXERCITV (b) IGNOMINIAE CAVSSA (c) AB IMPERATORE, EOVE, CVI EA DE RE STATVERE STA-

NVS quidem hoc edictum libro commentariorum suorum primo, sed sexto demum, interpretatus est, ac proinde si quis Taurellii coniecturam probat, ei simul mutandus libri numerus, rescribendumque erit: VLPIAN. *libro sexto ad edictum.* Quid si digestores scripserint: IVLIANVS *libro perpetui edicti*, indicaturi, se hoc edictum bene longum non, vti solent, ex VLPIANI, PAVLLI, CAII commentariis, sed ex ipso edicto perpetuo descripsisse? Sed ita mireris, cur in solo hoc titulo, relictis lacunis, ipsos adierint fontes. Quare ego hunc nodum, quum soluere non possim, secare nolo. Adde tamen Ant. August. *de nomin. propr. Pandect. cap.* 1. *class.* 3. *pag.* 61. *Thesauri iur. ciu. tom.* I.

(b) AB EXERCITV.] Siue miles sit caligatus, siue alius, vsque ad centurionem, vel praefectum cohortis, vel aleae. Immo et, qui exercitui praeest, quamuis consularibus insignibus condecoratus, et dux notantur, si ignominiae caussa et cum indignatione principis missi sint, non si cui eorum successor sine principis indignatione datus. VLPIAN. *lib.* I. *ad edict. l.* 2. *pr.* §. 1. *D. h. t.* vbi et, quid sit EXERCITVS, suo more ostendit. CALIGATOS milites esse gregarios, vel ex ipso iure nostro *l.* 6. D. *de re milit.* discimus, cum quo textu iungendus est Lips. *ad Tacit. Annal. lib.* I. *cap.* 41. et Torrent. *ad Sueton. Aug. cap.* 25. Exemplum tribuni mil. C. Auieni, a Iulio Caesare ab exercitu ignominiae caussa remoti, exstat apud Hirt. *de bello Afric. cap.* 54.

(c) IGNOMINIAE CAVSSA.] Hac occasione de variis missionum generibus disseruit VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 2. *D. h. t.* Quemadmodum enim honeste, et exactis stipendiis, missi honorifico veteranorum cognomine se iactabant, seque in marmoribus adpellitant VETERANOS HONESTAE MISSIONIS vel HONESTE MISSOS: Reinef. *Inscript. class.* VIII. *n.* 55. *et class.* I. *n.* 300. ita ignominiae caussa missi infames habebantur. Brisson. *de formul. lib.* IIII. *pag.* 364. *sequ.* Pet. Fab. *Semestr. lib.* I. *cap.* 17. Ita mittebantur adulterii damnati: VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 3. *D. h. t.* non qui munerum euitandorum caussa militiam sequebantur, dimittendi illi quidem, nec pro reipublicae caussa absentibus habendi, sed salua tamen existimatione. VLPIAN. *ibid. l.* 1. *D. de re milit. l.* 2. §. 2. *D.* de

STATVENDI IVS FVERIT, DIMISSVS ERIT: QVI ARTIS LVDICRAE (d) PRONVNCIANDIVE CAVSSA IN SCENAM (e) PRODIERIT (f): QVI LENOCINIVM FECERIT (g): QVI IN IVDICIO PVBLICO CALVMNIAE (h) PRAEVARICATIONISVE CAVS-

de his, qui not. infam. Ceterum a MISSIONE distinguenda EXAVCTORATIO, de qua Lipſ. *ad Taciti Annal. lib.* I. *pag.* 37. An vero et exauctorati aliquando notati fuerint infamia, diſquirit Cuiac. *Obſeru. lib.* XXVII. *cap.* 8.

(d) ARTIS LVDICRAE.] Non vero artem ludicram facere videntur, qui virtutis cauſſa exercentur, veluti athletae, thymelici, xyſtici, agitatores, nec qui aquam equis ſpargunt, nec vlla aliorum miniſteria, qui ſacris deſeruiunt. VLPIAN. *ibid. l.* 4. *pr. D. h. t.* De his omnibus conſulendi ſunt Petr. Faber *in Agoniſtic.* et qui de omni re agoniſtica praeclare aliquot ſpeciminibus mereri coepit, v. c. coniunctiſſimuſque collega Io. Henr. Schulzius. De iis, qui aquam equis ſpargunt, elegans eſt obſeruatio Philippi Rubenii *Elect. lib.* II. *cap.* 18. Deſignatores vero et *βραβευτὰς* deſcripſit Donat. *ad Terent. Adelph.* I. 2. *v.* 7.

(e) IN SCENAM.] SCENA quid ſit, ad hunc ipſum locum oſtendit VLPIAN. *ibid. l.* 2. *§.* 5. *D. h. t.*

(f) PRODIERIT.] Modo quaeſtus cauſſa prodierit. VLPIAN. *ibid. d. l.* 2. *D. h. t.* Tales praeter hiſtriones erant arenarii, gladiatores, mimi, pantomimi, de quibus vid. Balduin. *ad leg. Iul. et Pap. pag.* 73. et nos in *Comment. ad eamdem legem lib.* II. *cap.* 1. *et* 2.

(g) LENOCINIVM FECERIT.] Siue principaliter id agat, ſiue quaeſtu illo, tamquam cauponariae alteriuſue negotiationis acceſſione, vtatur. Sed et ii, qui in ſeruitute peculiaria mancipia quaeſtui habuerunt, ob eam rem, etiam liberi facti, notantur. VLPIAN. *ibid. l.* 4. §. 2. 3. *D. de his, qui not. infam.* Et tamen etiam honeſtiores turpi hoc quaeſtu rem faciebant, domique habebant lupanaria, in quibus ancillas proſtituerent. *l.* 27. *§.* 1. *D. de hered. petit. l.* 38. *pr. D. de oper. libert.* Merill. *Obſ. lib.* II. *cap.* 12.

(h) CALVMNIAE.] Condemnatum autem calumniae eſſe oportet ſententia: nec ſufficit, calumniatum aliquem eſſe. VLPIAN. *ibid. l.* 4. *§.* 4. D. *de his, qui not. infam.* Hinc ne a cenſore quidem ob hoc aliudue crimen notati infamiam contraxiſſe videntur. Io. Bodin. *de re publ. lib.*

(i) CAVSSA QVID FECISSE IVDICATVS ERIT (k): QVI FVRTI (l), VI BONORVM RAPTORVM (m), INIVRIARVM, DE DOLO MALO ET FRAVDE, SVO NOMINE (n) DAMNATVS (o), PACTVSVE ERIT (p): QVI PRO SOCIO, TVTELAE, MANDATI, DEPOSITI

lib. III. *cap.* 3. *lib.* VI. *cap.* 1. Reinold. *Var. cap.* 15. *pag.* 110.

(i) PRAEVARICATIONISVE.] Quid sit PRAEVARICATOR, ad hunc edicti locum exposuit VLPIAN. *lib.* VI. *ad edict. l.* 1. *pr.* D. *de praeuaric. l.* 4. §. 4. *D. de his, qui not. infam.* vbi in lege priore est: PRAEVARICATOR *est, qui in vtraque parte consistit, quin immo in altera*: in posteriore vero: *immo ex aduersa.* Alterutrum sublectum; neutrum absurdum; posterius tamen verosimillimum est.

(k) IVDICATVS ERIT.] Praeuaricationis proprie damnabantur accusatores: at postea eius criminis rei etiam facti sunt aduocati. VLPIAN. *lib.* VI. *ad edict. l.* 1. §. 1. *D. de praeuaricat.* Plin. *lib.* I. *epist.* 20. Cuiac. *Obs. lib.* VIIII. *cap.* 40.

(l) FVRTI.] Siue nec manifesti, siue manifesti. VLPIAN. *ibid. l.* 6. *pr. D. de his, qui not. infam.*

(m) VI BONORVM RAPTORVM.] Praetore de vi interloquente: VIM FECISTI, ex interdicto damnatus saluam habet existimationem; ex delicto omnino infamis habetur. VLPIAN. *lib.* VI. *ad edict. l.* 32. *D. de poen.*

(n) SVO NOMINE.] Non notantur procuratores, defensores, tutores, et curatores, immo ne heredes quidem damnati. Quin et ipse reus, lite per procuratorem suscepta, saluam retinet existimationem. VLPIAN. *ibid. l.* 6. §. 2. *D. h. t.* Illud mirum videri posset, quod ne seruus quidem notatur, quamuis domini heres, si dominus eius nomine noxale sustinuerit iudicium, si vel maxime demum ipse seruus heres condemnetur. PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 14. *D. eod.* Mittimus alias quaestiones, veluti qualis condemnatio infamet? an et is notetur, qui grauiore poena, quam leges comminantur, adfectus est? an et extraordinaria crimina infament? an subsequente vitae emendatione haec macula eluatur? ceteras, quas soluit VLPIAN. *ibid. l.* 13. §. 5. 6. 7. 8. *l.* 24. *D. h. t.*

(o) DAMNATVS.] Quid si damnatus adpellationem interposuerit? De eo casu agit VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 6. §. 1. *D. eod.*

(p) PACTVSVE ERIT.] Edictalia

POSITI SVO NOMINE (q), NON CONTRARIO IVDICIO (r) DAMNATVS ERIT (s): QVI EAM, QVAE IN POTESTATE EIVS ESSET, GENERO MORTVO, QVVM EVM MORTVVM ESSE SCIRET (t), INTRA ID TEMPVS, QVO ELVGERE VIRVM (u) MORIS EST

ctalia haec verba laudant Valerianus et Gallienus augg. *l.* 18. *C. de causs. infam. irrogant.* Pactum autem aliquem esse oportet interposito pretio, ac proinde non notatur, qui precibus veniam impetrauit, vel qui iussu praetoris pactus est, vel delato iureiurando se deliquisse negat. VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 6. *§.* 3. 4. *D. de his, qui not. inf.* Pacti enim, dato pretio, confessi videntur, PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 5. *D. eod.* ac proinde et ii notantur, qui in caussa fiscali cum delatoribus paciscuntur. VLPIAN. *ibid. l.* 4. *D. de iur. fisc.*

(q) SVO NOMINE.] Heres ergo non notatur, nisi ex dolo proprio in caussis mandati et depositi. VLPIAN. *ibid. l.* 6. *§.* 6. *D. h. t.*

(r) CONTRARIO IVDICIO.] Actione contraria ex his contractibus conuentus haud notatur, nisi quod mandans fit infamis, qui fidem, quam pro eo fideiubens est sequutus, dolo malo non liberat. VLPIAN. *ibid. l.* 6. *§.* 5. *D. h. t.* Alias in actionibus contrariis non de perfidia, sed de calculo, agitur, ac proinde omnino cessat infamia. VLP. *ibid. l.* 6. *§.* 7. *D. eod.*

(s) DAMNATVS ERIT.] Non si pactus fuerit. Id enim salua existimatione fieri posse, docet PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 7. *D. h. t.*

(t) MORTVVM ESSE SCIRET.] Ne ignorantia puniatur. Si multo post, mortuum esse generum, cognorit, dies luctus cedit a tempore mortis. Quare si, exacto iam legitimo tempore, resciuerit: mulier eodem die et sumet lugubria, et ponet. VLPIAN. *ibid. l.* 8. *D. eod.*

(u) ELVGERE VIRVM.] Luctus tempus primis temporibus decem mensium, postea annale fuit. Initio enim Romulus ordinans annum, eum in decem tantum menses descripserat, et tamdiu etiam maritum lugebant viduae, quia totidem menses in vtero latitare partus videbatur. Ouid. *Fastor. lib.* I. *v.* 30.

Est tamen et ratio, Caesar, quae mouerit illum:
Erroremque suum, quo tueatur, habet.
Quod satis est, vtero matris dum prodeat infans,
Hoc anno statuit temporis esse satis.

Per

Per totidem menses a funere coniugis vxor,
Sustinet in vidua tristia signa domo.
Hoc igitur vidit trabeati cura Quirini,
Quum rudibus populis annua iura dedit.

Sed nescio, an videre hoc potuerit trabeati cura Quirini, si verum est, quod memoriae prodidit Plutarch. in *Numa pag.* 67. Numam primum statuisse, τῦ μακροτάτυ πένθυς χρόνον εἶναι δεκαμηναῖον, ἐφ' ὅσον καὶ χηρεύυσιν αἱ τῶν ἀποθανόντων γυναῖκες, *vt maximi luctus tempus esset decem mensium, et tamdiu viduae etiam mortuos maritos lugerent.* Vtut se res habeat, quum luctus hic indictus sit viduis, ne qua fieret turbatio sanguinis, *l.* 11. *§.* 1. 2. *D. de his, qui not. infam.* ea vero metuenda non videretur, exactis decem mensibus: decimestrem illam viduarum luctum sufficere creditum est, quamdiu libera stetit res publica, nec mutatum quidquam toto illo tempore, quamuis circumferretur narratiuncula, eum, qui primus Gracchorum hoc cognomen tulerit, duodecim menses in vtero fuisse. Varro apud Charis. *Instit. Gramm. lib. I.* Nihil, inquam, Romanos mouebat illa fabula, satis quippe gnaros, τὸ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνειν τὸς νομοθέτας, *quod semel aut bis fit, praeterire legislatores, l. 6. D. de legib.* Sed et sub Augusti, Antonii, et Lepidi triumuiratu mos ille vetus mansit. Quum enim M. Antonius Octauiae nuptias adfectaret: illa more maiorum in manum non conuenire posse videbatur, nisi SCto lege solueretur, ὐκ ἐῶντος νόμυ πρὸ δέκα μηνῶν ἀνδρὸς τελευτήσαντος γαμεῖσθαι, *non permittente lege, vt femina ante, quam decem menses a morte mariti transiissent, nubat.* Plutarch. *in M. Anton. pag.* 929. C. Caligulam quoque non auxisse tempus luctus, certissimum est, quippe potius nuptias promiscue indulgens etiam intra luctus tempus, dum mulier non praegnans esset. Dio Cass. *Histor. lib. LVIIII. pag.* 645. Sub Hadriano demum de tempore, quo femina vterum gerat, acriter disceptatum est, isque, *requisitis philosophorum et medicorum sententiis, decreuit, posse et vndecimo mense partum edi*, Gell. *Noct. Attic. lib. III. cap.* 16. quum Censorin. *de die natali cap.* 7. recensitis omnium paene veterum sententiis, de vndecimestri partu subiiciat: *ceterum vndecimum mensem Aristoteles solus recipit* (puta *lib. VII. de hist. animal. cap.* 4.) *ceteri vniuersi improbarunt.* At quamuis Hadrianus demum hanc Aristotelis sententiam decreto suo probaret: non tamen ideo lege sanxit,

xit, vt viduae duodecim menses lugerent maritos, sed primi iis tam diuturnum luctum indixisse videntur Gratianus, Valentinianus, et Theodosius A A A. ceu ipsi fatentur *l.* 2. *C. Iustin. et l.* 1. *C. Th. de sec. nupt.* Quamuis enim et ante id tempus aliquando per integrum annum maritos lugerent viduae, veluti apud Apuleium *Asin. aur. lib.* VIII. *pag.* 181. *edit. Beroald.* id tamen non ex necessitate faciebant, sed ex pietate, et vltro, quia parum honestum videbatur, viri desiderium citius ponere. Hinc Seneca *Epist.* 63. *annum feminae ad lugendum constituere maiores*, NON VT TAM DIV LVGERENT, *sed ne diutius.* Non lege id sancitum esse ait Seneca, sed moribus: nec necessitatem hac consuetudine imponi feminae, sed in eius arbitrio esse, quamdiu lugere velit, dumne non pauciores, quam decem menses, aut anno diutius lugeat. Quamuis vero extra omnem dubitationis aleam positum videatur, primos illos imperatores, Gratianum, Valentinianum, et Theodosium decem luctus mensibus duos alios adiecisse: non tamen est, cur cum Iac. Gothofr. *Comment. ad Cod. Th. tom.* I. *pag.* 182. inuehamur in Tribonianum, eumque tum in edicto, tum apud VLP. et PAVLL. *l.* 8. *l.* 10. *et l.* 11. *D. h. t.* expunxisse verba: DECEM MENSES; et iis illa, quae hodie ibi legimus: INTRA TEMPVS LEGITIMVM, vel: INTRA QVOD TEMPVS VIRVM ELVGERE MORIS SIT, substituisse suspicemur. Cur enim vel praetor, vel Vlpianus, vel Paullus, his verbis vti non potuissent? Annon et decem menses fuere tempus legitimum, vel intra quod virum elugere moris erat? Sed redeundum est ad ipsa edicti nostra verba, ad quae id quoque notant interpretes, viro non eamdem incubuisse necessitatem lugendi vxorem, ac vxori elugendi virum, PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 9. *D. h. t.* Quamuis enim vix dubitandum videatur, quin et mariti, et reliqui propinqui, amissis vxoribus et propinquis lugubria ad aliquot menses vel dies sumserint. Em. Merillius *Obseru. lib. V. cap.* 37. et 38. tamen ne id quidem erat necessitatis, sed honestatis tantum, ac proinde nec nuptiis impedimento erat hic luctus, VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 11. *pr. D. eod.* nec ideo, quod huius luctus eum taeduisset, notabatur infamia. VLPIAN. *ibid. l.* 23. *eod.* In alia omnia ire videtur Paull. *Sentent. recept. lib. I. tit.* 21. §. 13. sed, non tam Paullum, quam interpolatorem eius, Anianum, dissentire, ostendit Corn. van Bynkersh. *Obs. lib. V. cap.* 13.

EST (x), ANTEQVAM VIRVM ELVGERET, IN MATRIMONIVM COLLOCAVERIT, EAMVE SCIENS QVIS

(x) MORIS EST.] Attamen si talis erat maritus, qui more maiorum non esset lugendus: lugubria quidem sumere nefas erat, nec tamen viduae licebat intra legitimum illud tempus nubere. Tales vero, quos lugere non licebat, erant hostes, perduelles, suspendiosi, et quicumque sibi non vitae taedio, sed ex conscientia criminis manus intulerant. VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 11. *§.* 1. 2. 3. *D. de his, qui not. inf.* De HOSTE nota est Horatii vox, sororem obtruncantis: *sic eat, quaecumque Romana lugebit hostem.* Liu. *lib. I. cap.* 26. PERDVELLES quoque lugere, iam antiquitus vetitum. Saltim Tiberius, legem maiestatis exercens, propinquis interdixit, ne propinquos capitis damnatos lugerent. Suet. *Tiber. cap.* 61. Et quamuis veteribus mors voluntaria magis paene pro virtute, quam pro crimine esset: semper tamen genus mortis turpissimum visum est laqueo frangere gulam, constrictisque faucibus miserum spiritum elidere. Hinc Euripid. in *Helena*, *v.* 305.

Πῶς θάνοιμ' ἂν οὖν καλῶς;
Ἀσχήμονες μὲν ἀγχόναι μετάρσιοι,
Κἂν τοῖσι δούλοις δυσπρεπὲς νομίζεται·
Σφαγαὶ δ' ἔχουσιν εὐγενές τι καὶ καλόν.

Quo vero modo bene moriar?
TVRPES *enim sunt* LAQVEI *sublimes.*
In seruis etiam hoc FOEDVM *creditur.*
Sed caedes aliquid generosum et pulcrum habet.

Nec minus elegans est Seruii locus ad illud Virgilii *Aen. lib. XII. v.* 603.

Et NODVM INFORMIS LETHI
trabe nectit ab alta.

Addit enim grammaticorum doctissimus: *sciendum, quia cautum erat in pontificalibus libris, vt, qui laqueo vitam finiisset, insepultus abiiceretur. Vnde bene ait poëta:* INFORMIS LETHI, *quasi mortis infamissimae. Ergo quum nihil sit hac morte deformius, poëtam etiam pro reginae dignitate dixisse accipiamus. Cassius autem Hemina ait, Tarquinium Superbum quum cloacas populum facere coëgisset, et hanc ob iniuriam multi se suspendio necarent, iussisse corpora eorum cruci suffigi. Tunc primum turpe habitum est, mortem sibi consciscere. Et Varro ait: suspendiosis, quibus iusta fieri ius non*

QVIS VXOREM DVXERIT, NON IVSSV EIVS (y), CVIVS IN POTESTATE EST, ET QVI EVM, QVEM IN POTESTATE HABERET, EAM, DE QVA SVPRA COMPREHENSVM EST, VXOREM DVCERE PASSVS FVERIT (z): QVIQVE SVO NOMINE (aa), NON IVSSV EIVS, IN CVIVS POTESTATE ESSET, EIVSVE NOMINE (bb), QVEM QVAM-

fit; fuſpenſis oſcillis, veluti per imitationem mortis parentari. Docet ergo Virgilius ſerundum Varronem et Caſſium, quia ſe laqueo induerat, letho periiſſe deformi. Denique de his βιοθανάτοις parum honorifice ſenſiſſe video Baebium, Saſſinatem, qui municipibus et incolis locum ſepulturae legauit in praedio ſuo EXTRA EOS, QVI SIBI LAQVEO MANVS INTVLERINT, ET QVI QVAESTVM TVRPEM PROFESSI SINT. Reineſ. *Inſcript. claſſ. VII. n.* 20.

(y) NON IVSSV EIVS.] Infamia notatur, qui, quum ſui iuris eſſet, SCIENS viduam, nondum circumacto luctus tempore, duxit. Neque tamen omnis ignorantia excuſat, ſed facti tantum. Contra excuſatur, qui patris iuſſu duxit, veniaque dignus habetur, qui obtemperauit: VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 11. *§.* 4. *D. h. t.* ſi vel maxime ſoluta patris poteſtate vxorem retineat. PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 12. *D. eod.* Quamuis enim diſſentiente filiofamilias ſponſalia fieri non poſſint, PAVLL. *ibid. l.* 13. *D. de ſponſal.* ac proinde Donatus ad illud Terentii *Andr. I.* 5. *v.* 3.

Vxorem decrerat dare ſeſe mihi hodie: nonne oportuit
PRAESCISSE *me ante? nonne prius* COMMVNICATVM *oportuit?*

recte ſcribat: COMMVNICATVM, *inquit, quia non omnis nuptiarum poteſtas in patre eſt*: nullum tamen crimen patitur, cui in obſequio gloria relicta fuit, quique non prohibuit, quum prohibere poſſet. PAVLL. *ibid. l.* 109. *D. de reg. iur.* Ita ſane legitur Florentiae, nec aliter in Baſilicis: Οὐδὲ ἐν ἐγκλήματι ὑπομένει ὁ δυνάμενος κωλῦσαι, καὶ μὴ κωλύσων. Quare recte hanc lectionem tuetur, quamuis genuinam legis ſpeciem non adſequutus, Iac. Gothofred. in *Comment. pag.* 469.

(z) PASSVS FVERIT.] Non ſi poſtea demum nuptias ratas habuerit. VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 13. *pr. D. h. t.*

(aa) SVO NOMINE.] Siue per ſe, ſiue per alium, ſiue per epiſtolam. VLPIAN. *ibid. l.* 18. *D. de ſponſal.*

(bb) EIVSVE NOMINE.] Non omnis,

QVAMQVE IN POTESTATE HABEBIT, BINA SPONSALIA (cc); BINASVE NVPTIAS IN EODEM TEMPORE (dd) CONSTITVTAS HABVERIT.

Tit. XVIII.

DE PLVS PETENDO. (a)

(Vlp. lib. VII. Pavll. lib. VI.)

EVm, qui a me iudicem postulabit (b), rem, quam petet, itemque, quid quantumque sibi alterum restituere, dare,

omnis, qui alieno nomine constituit, notatur, sed qui nomine liberorum constituit, constituique passus est. Vlp. *ibid.* *l.* 13. *D. h. t.*

(cc) Bina sponsalia.] Itemque si nuptias constituerit cum femina, quam ducere nefas est, vel si alii desponsa, alii nupta sit femina. Vlp. *ibid.* *l.* 13. §. 1. *D. h. t.*

(dd) Eodem tempore.] Quod non de initio sponsaliorum intelligendum est. Sufficit enim tempus, quo sponsalia bina facta sunt, concurrere. Vlpian. *lib.* VI. *ad edict.* *l.* 13. §. 2. *D. de his, qui not. infam.*

(a) De plvs petendo.] De pluris petitione titulum in edicto exstitisse, ex Senecae *Epist.* 48. probauit Iac. Raeuard. *Var. lib.* III. *cap.* 14. At hunc locum tenuisse hunc titulum, nec Ob. Giphanius, nec quisquam, quod sciam, alius, praeter Iac. Gothofredum, animaduertit, cuius sententiam aliquot veterum interpretum fragmenta omnino confirmant. Quamuis enim Tribonianus ex instituto suo, huius iuris, iam ante Iustinianum maximam partem abrogati, vix vestigium vllum in Pandectis exstare passus sit: bina tamen loca, quae ad illud manifesto pertinent, communem illam stragem euaserunt, alterum Pavlli *ex libro* VI. *ad edictum* *l.* 6. *D. de rei vindicat.* alterum Vlpiani *ex libro* VII. *l.* 44. *D. locat.* Quod vero ad ipsius edicti sententiam attinet, priorem eius partem ex §. 33. *Inst. de action.* et Paulli *Sentent. recept. lib.* I. *tit.* 10. §. 1. posteriorem ex eadem §. 33. et quibusdam aliis veterum testimoniis expressimus.

(b) *Iudicem postulabit.*] Postulabatur iudex, quoties actio erat

dare, facere oporteat, designare iubebo (c). Qui iusto plus petet (d), eum caussa cecidisse decernam.

erat stricti iuris. Alias ARBITER dabatur, vti iam supra ad *tit. 6.* monuimus. Inter hos autem quid fuerit discriminis, docet Cicero *pro Q. Rosc. cap.* 4. dum scribit: *pecunia tibi debetur certa, quae nunc petitur* PER IVDICEM, *in qua legitimae partis sponsio est. Hic tu, si amplius* HS *numo* PETISTI, *quam tibi debitum*, CAVSSAM PERDIDISTI. IVDICIVM *est pecuniae certae. Ad* IVDICIVM *hoc modo venimus, vt totam litem aut obtineamus, aut amittamus. Ad* ARBITRVM *hoc modo adimus*, (de quo verbo forensi ADIRE vid. Io. Fridr. Gronou. *ad Senec. trag. Herc. fur. v.* 733.) *vt neque nihil, neque tantum, quantum postulanimus, consequamur.* Quare is demum, qui in iudicio stricti iuris, nec non in actione arbitraria, plus petierat, caussa cadebat: non item, qui in bonae fidei iudiciis plus intentione sua complexus fuerat. Vid. Franc. Hotom. Matth. Wesenbecius, Ian. a Costa, et Euer. Otto *ad d.* §. 33. *Instit. de action. Quid est*, inquit Tullius, *in* ARBITRIO? *Mite, moderatum*, QVANTVM AEQVIVS MELIVS *sit dari. Ille tamen confitetur*, PLVS SE PETERE, *quam debeatur, sed satis superque habere dicit, quod sibi ab arbitrio tribuatur.* Sic quamuis locare seruitutem nemo possit: VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 44. *D. locat.* non tamen plus petiisse videbatur, qui seruitutem sibi vna cum praedio locatam esse aiebat, quia actio conducti bonae fidei est.

(c) *Designare iubebo.*] Non modo ergo actionibus personalibus certi quid, quoad licet, petendum, verum etiam realibus. Quod argumento est, regulam illam: *qui plus petit, caussa cadit*, etiam in actionibus arbitrariis locum habuisse. Schulting. *Iurisprud. vet. anteiustin. pag.* 241. Hinc tam sollicite disquiri animaduertimus, an et partem incertam vindicare liceat? *l.* 76. §. 1. D. *de rei vind.* itemque quid designare oporteat eum; qui materiam factam, infectam, argentum signatum, vestimenta, vasa, hominem, fundum sit vindicaturus. PAVLL. *lib.* VI *ad edict. l.* 6. *D. de rei vind.*

(d) *Plus petet.*] Plus petitur vel RE, vel TEMPORE, vel LOCO, vel CAVSSA. §. 33. *Inst. de action.* Paull. *Sentent. recept. lib.* I. *tit.* 10. §. 11. Euseb. *de paschate*

nam. (e)

§. I. Si tamen minor XXV. annis iusto plus intentione sua complexus, siue alia iusta caussa mihi visa fuerit, in integrum restituam. (f)

chate homil. XI. quem locum elegantissimum attulit Rupert. *Animaduers. ad Enchirid. Pompon. pag.* 188. Attamen haec omnia non edicto expressa, sed interpretatione prudentum inducta videntur. Diserte enim Diocletianus et Maximianus AA. *l.* 2. *C. Hermog. de calumn. et plus petit. plus*, inquiunt, *petitur*, SICVT RESPONSIS PRVDENTVM CONTINETVR, *summa*, *loco*, *tempore*, *caussa*, *qualitate*, *aestimatione.* Ecquid interfuerit inter petitionem ante diem, et ante exsistentem conditionem, disquirit Em. Merill. *Obseru. lib.* III. *cap.* 26.

(e) *Caussa cecidisse decernam.*] Ita sese habebat ius antiquum, ceu patet ex *d.* §. 33. *Inst. de act.* Hinc quum apud Plaut. *Mostell. III.* 1. *v.* 121. Danista dixisset, *nihilo plus se petere*: adludens ad hoc edictum Tranio, seruus respondet:

Velim hercle, vt vno nummo plus peteres?

Et auctor *Queroli*, comoediae Plauto vulgo tributae: *Si parasitus amplius, quam praefinitum est, postulauerit*, PLVS PETITI PERICVLO *strangületur.* Add. Quinctilian. *Inst. orat. lib. III. cap.* 6. Quomodo vero sensim hoc ius immutatum sit, ipse docet Iustinianus *d.* §. 33. Quumque binae constitutiones, eo pertinentes, hodie in Codice nostro desiderentur, eas restituit Iac. Cuiac. *Obseru. lib. XII. cap.* 21. et alia quaedam, quae huc pertinent, notauit *Obs. lib.* VII. *cap.* 27.

(f) *In integrum restituam.*] Ad hanc edicti partem adludens Seneca *Epist.* 48. *Quid enim aliud*, inquit, *agitis, quum eum, quem interrogatis, in fraudem inducitis, quam vt* FORMVLA CECIDISSE *videatur? Sed quemadmodum illum praetor, sic illos philosophia* IN INTEGRVM RESTITVIT. Hinc Claudium, imperatorem, collaudat Sueton. *Claud. cap.* 14. quod eos, qui apud priuatos iudices plus petendo formula cecidissent, restituerit. Ceterum sententiam huius edicti integram debemus Iustiniano §. 33. *Inst. de action.*

TIT. XVIIII.

SI EX NOXALI CAVSSA AGITVR, QVEMADMODVM CAVEATVR. (a)

SI QVIS EVM, DE QVO NOXALIS ACTIO EST (b), IVDICIO SISTI PROMISIT, IN EADEM CAVSSA (c) EVM (d) EX-

(a) QVEMADMODVM CAVEATVR.] Hunc demum locum tenuisse titulum, *si ex noxali caussa caueatur*, facile intelligitur ex tot fragmentis VLPIANI ex *lib.* VII. et PAVLLI ex *lib.* VIII. *ad edictum* depromtis. Itaque ratio fugit Ob. Giphanium, dum titulis *de postulando*, et *de his, qui not. infam.* proximum fuisse caput *de procuratoribus*, immo haec capita omnia titulum generalem constituisse existimat. Rectius rationes subduxit Iac. Gothofredus, qui in *Serie edicti perpetui*, titulo *si ex nox. causs.* hunc locum adsignauit, in eo tamen falsus, quod illi praemisit duos alios *de cautione iudicio sisti*, et *de vadimonio deserto* ob fragmenta *l.* 17. *D. de auct. tut. l.* 110. *§.* 1. *D. de reg. iur. l.* 16. *D. qui satisdar. cog.* et *l.* 7. *D. de iudic.* Quis enim sibi persuaderi patiatur, praetorem bis de eadem re edicere, adeoque actum agere voluisse? Fragmenta quoque illa alio pertinere, mox adparebit. Et haec quidem de ordine, ipsius edicti verba τυπικὰ supersunt apud VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. *pr. D. si ex nox. causs.*

(b) NOXALIS ACTIO EST.] Quae sint ACTIONES NOXALES, hic ostendisse videtur CAI. *lib.* III. *ad edict.* (ita enim legendum omnino videtur), *l.* 2. *D. de noxal. act.* Dantur illae et aduersus bonae fidei possessorem: VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 11. D. *eod.* quin et aduersus vsufructuarium, suo quippe iure priuandum, si seruum fructuarium non defenderit. VLPIAN. *ibid. l.* 3. D. *eod.*

(c) IN EADEM CAVSSA.] Id est, in ea conditione, vt ius actoris non fiat deterius. Hinc in eadem caussa non sistitur seruus, si actor vel mutata serui persona, vel loco, in deteriore caussa esse coeperit, veluti si seruus venditus aut potentiori datus, vel alii noxae deditus sit. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 1. D. *si ex noxali causs.* Quod tamen iure nouo quodammodo mutatum esse, monet PAVLL. *lib. VI. ad edict. l.* 2. *pr.* D. *eod.* In criminalibus iudiciis

(d) EXHIBERI (e) IVBEBO, IN QVA TVNC EST, DONEC IVDICIVM ACCIPIATVR.

TIT.

ciis noxae deditioni non est locus: ac proinde stipulatio: NOXIS SOLVTVM IRI, non committitur, si seruus crimen publicum admiserit. IVLIAN. *lib.* II. *Digest.* *l.* 200. D. *de verb. signif.* Nec mutata conditione seruus, criminis publici reus, a poena seruili liberatur, eo quippe modo plectendus, cui locus fuisset tempore admissi criminis: ita Vlpianus *l.* 1. *pr.* D. *de poen.* immo tempore accepti iudicii, vti idem Vlpianus *l. penult.* D. *si ex nox. causs.* in quorum locorum conciliatione sudant Cuiac. *Obs. lib. X. cap.* 22. Iul. Pac. *Antinom. lib. I. cap.* 74. Ger. Noodtius *ad Pandect. h. t. pag.* 59. *sequ.* et omnes ἐναντιοφανῶν scriptores reliqui.

(d) EVM.] Absente seruo, praesens dominus iudicium suscipere, et de seruo, quamprimum poterit, exhibendo cauere debet. Si falso negat, seruum in potestate sua esse, vel si eum dolo possidere desiit, in solidum conuenitur. PAVLL. *lib. VI. ad edict.* *l.* 2. §. 1. D. *si ex nox. causs.* *l.* 12. D. *de nox. act.* Si alius in maiorem summam, quam postea iudicatum est, satis promiserit: id stipulatori non obest, quia in eo, quod plus est, semper inest et minus: PAVLL. *ibid. l.* 110. *pr.* D. *de reg. iur.* cuius legis genuinam speciem peruidisse non videtur Iac. Gothofredus *Comment. pag.* 473. Neminem tamen alterius nomine satis promittere cogit praetor, multoque minus tutorem cogit ad interponendam, (si pupillus cauere velit), auctoritatem. PAVLL. *ibid. l.* 17. D. *de auct. tut.* Non admittitur porro absentis domini defensor, nisi cauerit: quia nemo alienae rei expromissor sine stipulatione intelligitur. PAVLL. *ibid. l.* 110. §. 1. D. *de reg. iur.* Qui iuratus satis promisit, non videtur peierasse defensione ex iusta caussa deserta, PAVLL. *ibid. l.* 16. D. *qui satisdar. cog.* quemadmodum contra non liberatur, si in ius vocatus forum mutarit. VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 7. D. *de iudic.* Si dominum absentem nemo defendit, seruus iussu praetoris erit ducendus, data domino superuenienti caussa cognita facultate, seruum iam damnatum defendendi. PAVLL. *lib.* VI. *ad edict. l.* 2. §. 1. D. *si ex nox. causs.*

(e) EXHIBERI.) Quia homo mortuus exhiberi non potest, poena rei impossibilis nulla committitur. VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict.*

TIT. XX.

DE EO, PER QVEM FACTVM ERIT, QVO MINVS QVIS IN IVDICIO SISTAT. (a)

QVI DOLO MALO FECERIT (b), vel fieri quid PASSVS ERIT (c), QVO MINVS IN IVDICIO SISTAT (d), in eum (e), quanti actoris interfuturum est, cum non

edict. (ita recte Florentiae legitur), *l. 69. D. de verb. signif.*

(a) IN IVDICIO SISTAT.] Quemadmodum in Pandectis, ita et in edicto hic titulus superiori, *si ex nox. causs. agitur quemadm. cau.* proximus fuit. Eodem enim libro vtrumque titulum interpretati sunt VLPIANVS et PAVLLVS, ille *libro* VII. *hic libro VI. ad edictum.* Ipsum edictum praeter paucula verba superest partim in rubrica, partim in *l.* 1. D. *h. t.* ex quibus aliisque, quae attulimus, testimoniis etiam de ipsius edicti sententia, qualem nos hic exhibemus, satis superque constat.

(b) DOLO MALO FECERIT.] Dolo malo fecisse dicitur, qui suis manibus, vel per alios retinuit, qui alios rogauit, vt iturum detinerent, vel abducerent, vel venienti triste quid nunciauit. VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. §. 2. 3. *D. de eo, per quem fact.* Idem dicendum erit de eo, qui nomine praetoris falsas litteras reddidit, vel falsum edictum proposuit, quamuis, qui tale quid fecisse dicitur, etiam ex lege Cornelia teneatur. VLPIAN. *ibid. l.* 25. *D. ad leg. Corn. de fals.*

(c) PASSVS ERIT.] Sunt et haec verba edictalia, quae restituimus ex fragmento PAVLLI *lib.* VI. *ad edict. l.* 110. §. 2. *D. de reg. iur.* vbi docet, pupillum non intelligi PATI posse, puta dolo malo fieri, quia alias vix procederet regula. Quum vero et qui fecit, et, qui fieri aliquid aduersus edictum passus est, aduersus edictum fecisse videatur, alterutrum ad poenam sufficit, quia vbi verba coniuncta sunt, (non copulatiue, sed disiunctiue,) sufficit alterutrum. PAVLL. *ibid. l.* 110. §. 3. *D. de reg. iur.* ibi Gothofred. *in Comment. pag.* 476.

(d) IN IVDICIO SISTAT.] Haec quoque verba edictalia in rubrica supersunt. In rubricis enim Pandectarum verba edictalia plerumque latitare, iam ab aliis obseruatum est.

(e) *In eum.*] Si plures dolo malo fecerunt, quo minus quis iudicio

non stitisse (f), in factum iudicium dabo. (g)

Tit. XXI.

DE COGNITORIBVS. (a)

Omnes

iudicio sistatur: singuli tenentur in solidum, at, vno tamen soluente, reliqui liberantur. Vlpian. *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. §. 4. D. *h. t.* Locum haec actio habet etiam aduersus pubertati proximum, si ipse dolo malo fecerit, non si passus tantum sit aliquid fieri, ceu paullo ante ex Pavli fragmento ostendimus. Pubertati enim proximum doli capacem esse, et furandi et iniuriae faciendae, notauit Caivs *lib.* III. *ad edict. prou.* (ita enim legendum videtur), *l.* 111. *pr.* D. *de reg. iur.* Contra heredes non datur haec actio, at heredibus tamen: quia in heredes transire non solent actiones, quae sunt poenales ex maleficio. Cai. *ibid. l.* 111. *§.* 1. D. *de reg. iur.* nisi forte heredes lucrum ex dolo defuncti ceperint. Vlpian. *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. *§.* 6. D. *h. t.* Si seruus tale quid fecit, contra dominum agitur noxaliter. Vlpian. *ibid. l.* 1. §. 6. *eod.* Immo et tunc haec actio ex mente Sabini competit, si seruus actoris, inscio domino, dolo malo quid fecit, non si eo sciente, vel, quum posset, non prohibente dolo fecit, siquidem tunc exceptionem aduersus actorem sufficere, obseruauit Ofilius, edicti interpres: Pavll. *lib.* VI. *ad edict. l.* 2. D. *h. t.* quemadmodum et aduersus ipsum actorem, dolo malo quid facientem, haec exceptio sufficit. Vlpian. *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. §. 3. D. *eod.* Si stipulator dolo Titii, promissor dolo Maeuii impediti sunt: vtrique contra impedientem competit actio: promissore autem et stipulatore se inuicem impedientibus, dolus compensatur. Ivlian. *lib.* II. *Digest. l.* 3. §. 2. 3. D. *h. t.*

(f) *Non stitisse.*] Quomodo hic fiat aestimatio eius, quod interest, multis docet Ivlian. *ibid. l.* 3. *pr.* §. 1. D. *eod.* vbi addit, si impediens non soluendo sit, aequum esse, vt aduersus ipsum reum detur actio restitutoria.

(g) *Iudicium dabo.*] Non tamen vltra annum. Vlpian. *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. §. *vlt.* D. *de de eo, per quem fact.*

(a) De cognitoribvs.] De cognitoribus hic edixisse praetorem, nec Ob. Giphanius, nec Guil. Ranchinus, nec quisquam alius, praeter Iac. Gothofredum

et Ant. Schulting. in *Iurisprud. vet. anteiust. p.* 222. vidit. Et sane etiam Paullus *Sentent. recept. lib.* II *tit.* 12. titulo *de procuratoribus* praemittit titulum de *cognitoribus*, et in Codice Theodosiano vtraque materia *de cognitoribus et procuratoribus* eodem titulo tractatur. Quod simul argumento est, cognitores non modo Paulli aetate, sed et multo post sub Theodosio II. in foro non ignotos fuisse, ac proinde non potuisse fieri, vt praetor illos in edicto suo sicco pede praeteriret. Quamuis vero cognitorum in Pandectis ac Codice nec vola exstet, nec vestigium, et Tribonianum in expungendo hoc vocabulo diligentissimum fuisse, vel ex sola *l.* 28. §. 7. D. *de poen.* comparata cum Paulli *Sentent. recept. lib. V. tit.* 25. §. 10. ὀφθαλμοφανῶς possit demonstrari: supersunt tamen quaedam VLPIANI et PAVLLI fragmenta, quae ad nullum alium, quam hunc ipsum *de cognitoribus* titulum commode referri posse videntur. Cur plura exstare passi non sint digestores, a pluribus quaesitum, quam ad liquidum perductum est. Parum sane solida est Theodori Marcilii ratio, quam in *Notis ad* § 1. *Inst. per quos ag. poss.* attulit, puta, quod cognitoribus tantum locus fuerit in iudiciis ordinariis, adeoque nullus eorumdem vsus potuerit superesse, ex quo omnia iudicia coeperint esse extraordinaria. §. *vlt. Inst. de interd.* Vnde enim probari potest, cognitoriam operam tantum in iudiciis ordinariis eluxisse? Nec magis verosimile est commentum Iac. Gutherii, *de offic. dom. aug. lib.* I. *cap.* 25. existimantis, ex eo demum tempore, quo vice sacra iudicantes *cognitores* dici coeperint, exoleuisse cognitorum forensium nomen, ne quid hac denominatione illorum dignitati decedere videretur. Quum enim procuratorum Caesaris dignitas amplissima non obstaret, quo minus procuratores forenses vetus nomen retinerent: cur ob cognitorum dignitatem sublatum esse cognitorum forensium nomen, statuamus? Minime omnium credimus Pandulpho Prateio *Iurisprud. med. lib.* II. *cap.* 9. totam hanc mutationem supinae Triboniani negligentiae tribuenti. Immo nos potius inde eius diligentiam prudentiamque elucere arbitramur, quod seruauit institutum, nihilque in corpus suum, nisi quod in ipsis obtineret rerum argumentis, admiserit. Ego cognitorum vocabulum ideo expunxisse scio Tribonianum, quod eorum in foro nomen iam pridem exoleuisset: caussam, cur exoleuerit, fateor me scire cum ignarissimis. Ceterum Iac. Gothofredus in *Serie edicti perpetui* huic *de cognitoribus* titulo praemittit alium *de muliere, de dote, abesse, amisisse.* Sed Dauus hic sum, non Oedipus, nec

OMnes, qui ex edicto meo infamia notantur, quiue apud me postulare prohibentur (b), vel constituere (c) cognitores (d), vel a PRAESENTIBVS

nec scio, quid sibi hac rubrica velit vir eximius. Sunt quaedam fragmenta, in quibus explicantur verba MVLIER, ABESSE, AMISISSE: sed ea ad hunc ipsum titulum pertinuisse arbitror, nec ideo fingenda fuit rubrica, quae non magis aliquid significat, quam τὸ βλίθρι.

(b) *Postulare prohibentur.*] Sententiam huius edicti expressimus ex Paulli *Sentent. recept. lib.* I. *tit.* 2. §. 1. qui solus ex iureconsultis doctrinam de cognitoribus exposuit. Ait enim: *omnes infames, qui postulare prohibentur*, COGNITORES *fieri non possunt, etiam volentibus aduersariis.* Quis vero hoc prohibuerit, nisi praetor, qui de his rebus edicere solitus est? Accedit, quod idem fere tradidisse videtur CAIVS *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 7. D. *de postul.* quamuis verba eius mutila esse existimemus. Ait enim: *quos praetor apud se prohibet postulare, eos omnino prohibet,* (omisisse digestores videntur verba: *etiam cognitores fieri*) *etiamsi aduersarius eos patiatur postulare.*

(c) *Vel constituere.*] Apud Paullum hoc hodie non legimus. Olim tamen id lectum fuisse, ex hoc Aniani interpretamento patet: *infames ad agendas caussas nec mandatum* DARE, *nec suscipere ab altero possunt, etiamsi hoc eorum aduersarii adquiescant.* Quam Aniani adnotationem hic non esse contemnendam, recte vidit Ant. Schulting. *Iurisprud. vet. anteiustin. pag.* 222.

(d) *Cognitores.*] COGNITORES dicebantur, qui praesentes a praesentibus constituebantur in ipso iudicio, et quidem ad negotia iudicialia explicanda. Procuratori enim et alia extra iudicium peragenda mandari poterant: cognitori iudicialia tantum. Ille et absens, et domi; hic praesens tantum et coram ipso iudice erat constituendus, et hinc vocatur PRAESENTIS COGNITOR, *l. vlt. C. Th. de cognit. et procur.* itemque AD COGNITIONEM ALIENI IVRGII SVFFRAGATOR. *l.* 6. *C. Th. eod.* Hinc Festus: *cognitor est, qui litem alterius suscipit* CORAM EO, *cui datus est.* Et Ascon. Paedian. *ad Cicer. diuinat. cap.* 4. *qui defendit alterum in iudicio, aut* PATRONVS *dicitur, si orator est; aut* ADVOCATVS, *si aut ius suggerit, aut praesentiam suam accommodat amico: aut* PROCVRATOR, *si negotium*

BVS (c) constitui veto.

gotium suscipit: aut COGNITOR, *si praesentis caussam nouit, et sic tuetur, vt suam. Ergo Cicero cognitorem modo dixit* FAMILIARISSIMVM DEFENSOREM. Locum hunc operose explicat Io. Fr. Gronou. *de pecun. vet. lib.* IIII. *cap.*3. simulque ibidem adducit locum Manilii *lib. V. Astron. v.* 313. *seqq.*

Non vllo careat digito, quaue ineris hasta,
Defueritque bonis sector, poenamque lucretur
Noxius, et patriam fraudarit debitor aeris,
COGNITOR *est vrbis*,

ex quibus contra Salmasium probari posse existimat, cognitorem eumdem cum sectore bonorum esse. Quod et Scaligero in mentem venisse video in *Not. ad illum Manilii locum pag.* 379. *edit. Boecl.* Sed eum locum potius argumento esse censeo, omnes dictos esse COGNITORES, qui in foro cuicumque negotio pro praesentibus amicis interuenerint, siue mancipes hi fierent, siue sectores, siue quadruplatores. Glossa: *cognitor*, Ἴκδικος. Ergo *cognitor vrbis* erit apud Manilium, qui se omnibus amicorum rebus, ad se nihil pertinentibus, tamquam magnus ardelio immiscet, qualis ille apud Horat. *Serm.* I. 5. *v.* 38. qui obuio eam operam promittens:

Ire domum, atque
Pelliculam curare iube, cui
COGNITOR *ipse*.

Ex quo Horatii, nec non Ciceronis loco *pro Q. Rosc. cap.* 2. simul discimus, cognitore semel a praesente domino constituto, huic postea abesse a foro licuisse.

(c) A PRAESENTIBVS.] Vocabulum hoc fuit edictale, quod ad hunc ipsum locum explicaturus VLPIANVS *lib.* VII. *ad edict. l.* 5. *et l.* 7. D. *de procurat.* PRAESENS, inquit, *habetur, et qui in horto est:* quemadmodum et eum, *qui in foro, vrbe, ac continentibus aedificiis est*, PRAESENTES *dici* monet PAVLL. *lib.* VI. *ad edict. l.* 6. D. *eod.* quamuis vterque procul dubio non omiserit, cognitores ab iis demum, qui in ipso foro praesentes sint, recte constitui posse. Ceterum haec loca Duarenus perperam ad titulum edicti *si ex nox. causs. agat.* pertinuisse putat, quia VLPIANVS statim addit: *Et ideo procurator eius praesentis esse videtur.* Quid vero aliud est procurator praesentis, quam cognitor? Et sane quum saepe contingeret, vt quis, licet praesens, in forum tamen, quoties opus esset, descendere non posset: *ex bono et aequo esse videbatur*;

veto. (f)

§. I. MVLIERI (g), non nisi in rem suam, cognitoriam operam suscipere permitto.

§. II. Sed et alios quoscumque (h), veluti quorum culpa

tur, quod maior annis LX. et cui morbus caussa esset, cognitorem dare posset. Ita Auct. *ad Herenn. lib.* II. *cap.* 13.

(f) *Constitui veto.*] Hinc frequenter in foro incidit disceptatio, possitne quis cognitor esse, nec ne. Vid. Quinctilian. *Instit. orat. lib. III. cap.* 8.

(g) MVLIERI.] Huius quoque alterius paragraphi sententiam debemus Paullo, qui *Sentent. recept. lib.* I. *tit.* 2. §. 2. *feminae*, inquit, *in rem suam cognitoriam operam suscipere non prohibentur.* NON PROHIBENTVR, puta a praetore, qui his rebus modum praescribere solebat. In edicto tamen fuit vocabulum MVLIER, quod ad hunc ipsum locum, tamquam edictale explicat VLPIAN. *lib. VII. ad edict.* (ita enim Florentiae legitur,) *l.* 13. *pr. D. de verb. signif.* eoque et virginem viri potentem contineri, obseruat. Quod et Seruius notat ad illa Virgilii *Aeneid. lib. XI. v.* 687.

Aduenit, qui vestra, dies muliebribus armis
Verba redargueris.

(h) *Quoscumque.*] Hic quoque nobis ante oculos fuit locus Paulli *Sentent. recept. lib. I. tit.* 2. §. 3. *in rem suam cognitor procuratorue ille fiet, qui pro aliis postulat.* Quum vero hic vocabula ABESSE et AMISISSE interpretentur VLPIAN. *lib. VII. ad edict. l.* 13. §. 1. 2. 3. *D. de verb. signif.* et PAVLL. *lib. VI. ad edict.* (ita enim quaedam editiones habent, quamuis in codice Florentino sit *liber VII.*) cogitandum fuit de casu, quo quis ob rem, quae ABESSET, quaeue AMISSA ESSET, in rem suam cognitor fieri potuerit: isque se nobis facile obtulit. Fingamus, creditorem, soluto debito, amissi sua culpa pignoris aestimationem praestare debere, idque illum facere cesso sibi prius a debitore pignoris amissi dominio: hic sane creditor, qui antea pignus amissum nec actione hypothecaria persequi, nec illud vindicare poterat, facta sibi praesenti a praesente cessione recte illud vindicabit tamquam cognitor in rem suam, dum talis sit, qui pro aliis ex edicto praetoris postulare pos-

 sit.

pa aliquid ABESSE (i), vel qui quid AMISISSE (k) dicentur, in rem suam cognitores dari permittam, dum tales sint, qui pro omnibus apud me postulare possint.

TIT. XXII.

DE PROCVRATORIBVS. (a)

(VLPIAN. LIB. VIII. et VIIII. PAVLL. LIB. VII. et VIII.)

Procu-

sit. Et posita quidem huiusmodi specie edicto huic facillime aptabuntur verba edictalia: MVLIER, ABESSE, AMISISSE, ex quibus Iac. Gothofredus singularem rubricam, nihil significantem, finxerat.

(i) ABESSE.] Quae ABESSE dicantur, exponunt VLPIAN. *lib. VII. ad edict, l.* 13. *§.* 1. 2. 3. et PAVLL. *lib. VI. l.* 14. *D. de verb. signif.*

(k) AMISISSE.] Id quoque verbum AMISISSE, tamquam τεχνικὸν explicat PAVLL. *ibid. d. l.* 14. §. 1. *D. de verb. sign.* vbi docet, *rem* AMISISSE *videri, qui aduersus nullum eius persequendae habeat actionem* : quemadmodum in specie paullo ante proposita nullam pignoris amissi persequutionem habebat creditor, non hypothecariam actionem, quia debito soluto cessat pignoris persecutio, nec rei vindicationem, quia ante cessionem non erat dominus. Quae itaque de stipulationibus iudicialibus hic accumulauit Ioannes Goeddeus *in Comment. ad tit. D. de reg. iur. pag.* 224. *et* 230. non inerudita sunt, at plane ἀπροσδιόνυσα, quia praetor de his stipulationibus in hac edicti parte non egit.

(a) DE PROCVRATORIBVS.] Proximum hunc fuisse edicti titulum, vel iureconsultorum fragmenta probant. VLPIANVS enim huic edicti capiti duos *libros*, VIII. et VIIII. PAVLLVS tres, VII. VIII. et VIIII. destinarunt. Ex PAVLLI *libro VII.* tria fragmenta in indicem retulit Iac. Labittus. Sed *l.* 14. *D. de verb. signif.* potius ex *libro VI.* decerptam esse ostendimus; *l.* 9. D. *de vi publ.* quam potius ex *libro XVII. ad edict.* desumtam esse, ex *l. 6. D. de vi et vi arm.* patet. Solum ergo genuinum est, quod superest in *l.* 5. D. *de rest. in integr.* ex quo simul colligimus, in prima statim edicti parte praetorem expressisse, qui procuratores esse possint.

PRocuratorem in quacumque cauſſa, ſi mandatum ei erit (b), ab eo, qui eius actionis dominus erit (c), datum admittam, dum talis ſit, cui ex edicto meo poſtulare liceat. (d)

§. I.

(b) *Mandatum ei erit.*] Siue expreſſe, ſiue tacite, ſiue verbis, ſiue litteris, ſiue nutu. §. 1. *Inſt. per quos ager. poſſ.* Nam et DELEGARE ſolo nutu ſurdus et mutus poteſt. VLPIAN. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 17. D. *de nouat.*

(c) *Dominus erit.*] Quia actiones omnes inter legis actiones erant, *l.* 2. §. 6. D. *de orig. iur.* lege vero per procuratores agi non poterat: *l.* 123. D. *de reg. iur.* procuratoribus in foro plane non erat locus, praeterquam acturis pro populo, pro libertate, pro tutela, et furti ex lege Hoſtilia eorum nomine, qui apud hoſtes eſſent, vel rei publicae cauſſa abeſſent, quiue in eorum, cuius tutela eſſent. *pr. Inſt. de iis per quos ag. poſſ.* Hinc ipſi adeſſe cogebantur litigatores, adeo, vt ne MORBVS quidem AEVITASVE, id eſt, ſenectus liberarent a neceſſitate adeundi praetorem. Gell. *Noct Attic. lib.* XX. *cap.* 1. Quod quum permoleſtum demum videretur: illum iuris antiqui rigorem vſus fori paullatim emolliuit, repertuſque eſt modus, quo procuratores ſaluis antiqui iuris principiis admitterentur, puta vt DOMINI LITIS facti fingerentur, ſiquidem tunc iudicio, tamquam ſtipulatione contraxiſſe videbantur, *l.* 3. §. 11. *D. de pecul.* tota lite, quaſi per nouationem in procuratorem tranſlata. *l.* 11. *l.* 29. D. *de nouat.* Ne tamen in praeiudicium domini ipſius vergeret fictum iſtud dominium: quaedam procurator ſine ſpeciali domini mandato ſuſcipere non poterat, inter quae an et iuſiurandum in litem fuerit, diſputat VLPIAN. *lib.* VIII. *ad edict l.* 7. *D. de in lit. iur.* Quum ergo procurator dominium litis per litis conteſtationem conſequeretur: ipſum, a quo conſtituebatur, dominum eſſe debuiſſe, patet, qualem et filiumfamilias certis caſibus eſſe, docet VLPIAN. *ibid. l.* 8. D. *de procurat.* Sane et hic ex omnibus cauſſis tamquam paterfamilias obligatur, et ob id cum eo agi, tamquam cum patrefamilias, poteſt. CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 39. D. *de oblig. et act.*

(d) *Poſtulare liceat.*] Sane et minor admittitur, dummodo ſit ſeptemdecim annorum. §. 5. *Inſt. ex quib. cauſſ. manum. non lic. l.* 8. D.

§. I. Eos (e), qui ſuo nomine agere non poſſunt, (f), itemque furioſos (g), mente captos, infamia notatos,

8. *D. de inſtitor. act.* Nec obſtat, quod minori non videatur deneganda reſtitutio in integrum. *Non* enim *videtur* (a munere procuratoris) *excluſus*, *quem praetor in integrum ſe reſtituturum, pollicetur.* PAVLL. *lib. VII. ad edict. l.* 5. *D. de in int. reſtit.* Ita perſpicua eſt ſpecies huius legis, ipſeque eius intellectus facillimus, vt merito mireris, τὴν πάνυ Cuiacium, in his alioquin acutiſſimum, hunc textum ad materiam de furto et vi bonorum raptorum, de qua hac parte edicti plane non egerat praetor, referre non dubitare. Vid. eius *Comment. ad* Paulli *libros edictal. pag.* 102. *tomo V. Oper.*

(e) Eos.] Sententiam huius edicti nobis ſeruauit Paullus *l.* 43. *§.* 1. *D. de procur. quando quaeritur, an alicui procuratorem habere liceat : inſpiciendum, an non prohibeatur procuratorem dare, quia hoc* EDICTVM *prohibitorium eſt.* Ergo procuratores habere poſſunt, qui non prohibentur. Quos autem prohibeat praetor, aliunde conſtat, et mox diſtinctius explicabitur.

(f) *Agere non poſſunt.*] Regulam hanc habemus *l.* 17. §. 20. *D. de iniur. omnibus, qui* SVO NOMINE *actionem habent, procuratoris dandi facultas eſt.* Qui enim ſuo nomine agere non poteſt, non eſt dominus litis, ac proinde nec in alium transferre poteſt hoc litis dominium. Procuratorem ergo recte conſtituit filiusfamilias, at non ſeruus. VLPIAN. *lib. VIII. ad edict. l.* 33. §. 1. *D. de procur.* Quamuis enim huius legis inſcriptio praeferat *librum VIIII.* notandum tamen eſt, §. 3. *et ſequ.* demum ex *libro VIIII.* decerptas eſſe, quum priores ſint ex *libro VIII.* Id et alibi contigiſſe animaduertimus. Vniuerſitas porro non procuratorem dat, ſed ſyndicum, qui tunc actor eſt rei publicae ſeu vniuerſitatis, non ſingulorum. VLPIAN. *ibid. l.* 2. *D. quod cuiuſcumque vniuerſit.*

(g) *Furioſos.*] Procurator dabatur ab abſente. Pro abſente alias et furioſus habebatur : non hic tamen, quia *in eo animus deeſt, vt ratum habere non poſſit.* PAVLL. *lib. VIII. ad edict. l.* 2. *§.* 1. *D. de procurat.* Quamobrem furioſi et mente capti non dant procuratores, ſed pro iis agunt, actionesque ſuſcipiunt, eorum curatores, vel conſtituti ab his actores. Nec tamen iure nouo ſoli agnati curabant furioſos, quamuis eos

tatos (h), eosque, qui popularem actionem instituere volent (i), procuratores dare et habere veto. (k)

§. II. PROCVRATOREM (l), AD LITEM SVSCIPIEN-

eos solos ad hanc curationem vocassent leges XII. tabularum. CAI. *lib. III. ad edict. prou. l.* 13. *D. de curat. furios.*

(h) *Infamia notatos.*] Huc pertinent omnia fragmenta, quae ex VLPIANI *lib. VIIII.* et PAVLLI *libro VIII.* ad titulum *de his, qui not. infam.* relata sunt, vt *l.* 10. *l.* 15. *l.* 16. *l.* 17. *l.* 18. *l.* 19. *l.* 23. *D. eo tit.* vbi de feminis, quae intra annum luctus nupserunt, iisque, qui illas vel elocarunt, vel duxerunt, agitur. Has vero aliasque personas infames procuratores dare non potuisse, discimus ex *§. vlt. Inst. de iis, per quos ager. poss.* Hinc vetus exceptio procuratoria: EO, QVOD NON LICVISSET ADVERSARIO DARE VEL FIERI PROCVRATOREM, de qua *l.* 19. §. 2. *D. de prob. et praesumt.* et Quinctilian. *Inst. orat. lib. IIII. cap.* 7. *lib.* VII. *cap.* I.

(i) *Instituere volent.*] In iudiciis popularibus, rei quidem procuratorem dare poterant, non actores: PAVLL. *lib. VIII. ad edict. l.* 5. *D. de pop. act.* nisi ad hos res directe pertinebat. PAVLL. *ibid. l.* 42. *pr. D. de procur.* Quae vero sint actiones populares, ea occasione ostendit IDEM *ibid. l.* 1. *D. de popul. act.*

(k) *Habere veto.*] Prohibitorium fuisse hoc edictum, paullo ante ex *l.* 43. §. 1. *D. de procur.* probauimus. In prohibitoriis autem edictis verba praetoris sollemnia erant: FIERI VETO. Brisson. *de form. pop. Rom. lib. III. pag.* 382.

(l) PROCVRATOREM.] De hoc edicti capite, quod ad reorum procuratores pertinet, eodem *libro VIII.* egerunt VLPIANVS et PAVLLVS, quum ille de procuratoribus actorum libro demum VIIII. differuerit, argumento satis luculento, hanc §. ordine priorem fuisse. Procuratorem autem se coacturum edicit praetor, quicumque, quum habilis sit, non inuitus eam operam in se suscepit, non tamen militem, qui non nisi in caussa cohortis et in rem suam procurator fieri potest. VLPIAN. *lib. VIII. ad edict. l.* 8. *§.* 1. 2. *D. de procurat.* Si plures dati sunt: melior est conditio occupantis, id est, eius, qui prius litem contestatus est. PAVLL. *lib. VIII. ad edict. l.* 32. *D. eod.*

PIENDAM DATVM (m), PRO QVO CONSENTIENTE (n) DOMINVS IVDICATVM SOLVI EXPOSVIT, IVDICIVM ACCIPERE (o) COGAM. (p)

§. III.

(m) Datvm.] Poteſt et ſuſcepta iam lite procurator dari, dum pro eo dominus cautionem iudicatum ſolui exponat, Cai. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 46. *D. de procur.* vbi et de officio procuratoris, actionibuſque, quae inter dominum et procuratorem intercedere poſſunt, agitur.

(n) Qvo consentiente.] Nam iudicium ſuſcipere non cogitur, pro quo ignorante dominus defunctus iudicatum ſolui expoſuit. Vlpian. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 15. *pr. D. de procur.* Cautio vero illa ſemper exigitur. Immo in communi diuidundo iudicio duplex requiritur cautio, quia idem procurator et ad agendum et ad defendendum conſtituitur. Vlpian. *ibid. l.* 15. §. 1. D. *eod.* Sed et defenſor abſentis emtoris, litem venditori denuncians cauere huic praeterea debet, rem ratam habiturum dominum. Vlpian. *lib.* III. *Digeſt. l.* 75. D. *eod.*

(o) Ivdicivm accipere.] Omnia procurator, tamquam dominus agit, adeo, vt et interrogatus in iure reſpondeat, conceſſo tamen ad deliberandum ſpacio. Cai. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 5. D. *de interr. in iure fac.* Hinc et tunc defendiſſe cenſetur, quando, praeſtita de rato cautione, quid fieri paſſus eſt, quod paſſurum dominum probabile eſt. Pavll. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 36. D. *de procur.* Neque tamen procuratori recte ſoluitur, niſi ſpeciali mandato inſtructo. Pavll. *ibid. l.* 86. D. *de ſolut.* Actionem porro iudicati datam eſſe aduerſus procuratorem, tamquam dominum litis, demonſtrauit Iuſt. Henn. Boehmerus *Diſſ. de domin. lit. cap.* 2. §. 15. Attamen quum exceptione doli mali elidi poſſet haec actio, *l.* 28. *D. de procur.* non mirum eſt, veteres aliquando negare, actionem iudicati aduerſus procuratorem competere. *l.* 61. *D. de procur. l.* 4. *D. de re iudic.* Recte enim Pavllvs *lib. VIII. ad edict. l.* 112. *D. de reg. iur.* obſeruat, nihil intereſſe, ipſo iure quis actionem non habeat, an per exceptionem excludatur. Cuius notiſſimae regulae ſpeciem denuo non vidit Iac. Gothofr. *in Comment. ad d. l.* 112.

(p) Cogam.] Non tamen cogitur procurator in rem ſuam venditorem defendere. Cai. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 34. *D. de procur.* Immo nec vllus alius cogitur, ſi iuſta

§. III. Accepto (q) semel iudicio (r) procuratorem mutari, litemque ab eo transferri, nisi caussa cognita (s), non

iusta non defendendi caussa sit, veluti inimicitia capitalis: VLPIAN. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 14. *D. eod.* dignitas superveniens: VLPIAN. *ibid. l.* 8. §. 3. *D. eod.* valetudo: peregrinatio: CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 9. *D. eod.* immo et praesentia domini, si hic ad defendendum cogi possit. PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 11. *D. eod.* Expensis ergo rei circumstantiis, caussa cognita aestimandum est, cogendusne, an excusandus procurator videatur; CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 12. VLPIAN. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 13. *D. de procur.* an reo non defenso actorem in possessionem mitti oporteat. *l.* 3. *C. de procur.*

(q) *Accepto.*] Hoc caput inter superius et sequens fuisse intermedium, vel inde patet, quod VLPIANVS de procuratore rei, deque mutatione procuratoris *libro* VIII. de procuratore actoris *libro* VIIII: egerit. Adde, quae notauimus ad *litt. s.*

(r) *Semel iudicio.*] Ante litis contestationem liberrima est potestas vel mutandi procuratorem, vel iudicium per se accipiendi. PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 16. *D. de procurat.* Nam quia nondum in procuratorem transiit litis dominium, dominus omnia integra habet, licetque ipsi vel caussam suam meditari, vel eam alii mandare, idque et coram, et per internuncium, et per epistolam, pure aeque, ac in diem vel sub conditione facere potest. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 1. *l.* 3. D. *de procurat.* PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 4. D. *eod.* Sed haec omnia, vti diximus, ante litis contestationem et nondum accepto iudicio. Postea enim, translato semel dominio litis, procurator mutari non potest, nisi caussa cognita. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 17. *pr. et* §. 1. D. *de procur.*

(s) *Nisi caussa cognita.*] Hunc locum explicans VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 17. §. 2. *D. de procurat. In hac*, inquit, *caussae cognitione non solum ea versantur*, QVAE SVPRA DIXIMVS *in procuratore non cogendo suscipere officium* (ex quibus verbis hanc paragraphum illa superiore de procuratore rei posteriorem fuisse, luculenter patet:) *verum etiam aetas.* Iure quoque procuratorem mutat dominus, si ille suspectus, aut in vinculis, aut in hostium potestate est: VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad*

non permittam. (t)

§. IIII. CVIVS (u) NOMINE (x) QVIS ACTIONEM

ad edict. l. 19. D. *eod.* aut si iudicio publico, vel priuato, vel valetudine, vel maiore re sua distringitur, PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 20. D. *eod.* nec non si litigat, aut inimicitiam concepit. CAI. *lib* III. *ad edict. prou. l.* 21. D. *eod* vel si adfinitatem contraxit cum aduersario, eiue heres factus est; PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 22. D. *eod.* vel si longa peregrinatio ei impedimento est. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 23. *D. eod.* Quibus vrgentibus caussis multo magis ipse procurator recte renunciat mandato suo. PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 24. D. *eod.* Non autem remouendus est procurator ex caussa, quae famam fugillare posset, si velit ille pudorem purgare, nec remouendus procurator in rem suam, nec qui vult vti iure retentionis, nisi dominus ei soluere paratus sit. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 26. D. *eod.*

(t) *Non permittam.*] Ne caussa quidem cognita id permittit praetor, nisi vt tota caussa transferatur, et, si id ex parte actoris fit, stipulatio committatur. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 27. D. *de procurat.* An vero procurator aliquando et sine praetoris arbitrio mutetur, idem disquirit VLPIAN. *ibid. l.* 31. *§.* 1. 2. D. *eod.*

(u) CVIVS.] Integrum hoc edictum seruauit VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 33. *§.* 3. D. *de procur.*

(x) NOMINE.] Nihil interest, cuiuscumque dignitatis aut quocumque nomine agat procurator. Hinc idem iuris est circa CVRATORES furiosorum et prodigorum: VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 5. *D. de postul.* nec non circa TVTORES, pupillis etiam iis, qui de statu suo litigant, datos. VLPIAN. *ibid. l.* 17. *D. de tut. dat.* Diuisa tutela, is, qui administrat, contutoribus in agendo praefertur. VLPIAN. *ibid. l.* 4. *D de adm. et peric. tut.* Nec tamen tutores, acturi pro pupillis, de rato cauent. VLPIAN. *ibid. l.* 23. *D. eod.* Praeterea idem iuris est circa ACTORES, a tutoribus vel curatoribus suo periculo constitutos, PAVLL. *lib.* VIIII. *ad edict l.* 24. *D. eod.* quamuis hi de rato cauere tenentur. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 9. *D. rem rat. hab.* Nec minus huc referendi PROCVRATORES IN REM SVAM, de quibus VLPIAN. *ibid. l.* 35. *D. de procur.* Immo et aliquando FEMINAE,

NEM (y) DARI SIBI POSTVLABIT, IS EVM VIRI BONI ARBITRATV DEFENDET (z), ET EI, QVO NOMINE AGET, ID RATVM HABERE EVM (aa), AD QVEM EA RES PERTINET, BONI VIRI ARBITRATV SATISDET. Si non defendet (bb), neue ſatisdabit

NAE; quippe quibus pro parentibus, ſen bus, vel aegrotis, cauſſa cognita agere permittitur. PAVLL. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 41. *D. eod.* Poſtremo et de DISPENSATORIBVS monet PAVLL. *ibid. l.* 51. *D. de ſolut.* eos procuratores non eſſe, niſi habeant mandatum, quo reuocato nihil eos poſſe: praeterquam quod debitor, ignorans, reuocatum eſſe mandatum, recte eis ſoluit. Erant autem DISPENSATORES, vt ex *Gloſſis* Iſidori patet, *arcarii*, eorumque non modo in marmoribus paſſim fit mentio, verum etiam in iure noſtro, veluti *l.* 41. *§.* 17. *D. de fideic. libert.* Eleganter hoc officium deſcribit Theophil. *Paraphr.* §. 10. *Inſt. de mand.* DISPENSATOR ἐςὶν ὁ οἰκέτης, ὃς εἴωθεν ἐκδανείζειν τὰ δεσποτικὰ χρήματα: DISPENSATOR *eſt ſeruus, qui foenori dare ſolet pecunias domini.* Talis diſpenſator, *breuiarium rationum offerens* apud Sueton. *Galb. cap.* 14. Talis diſpenſator Trimalchionis, *aureos numerans* apud Petron. *Satyr. cap.* 30. Quare vetus interpres οἰκονόμον *Luc. cap.* 12. *v.* 42. non ſatis commode vertit *diſpenſatorem*, rectiuſque eum, *cui dominus committit pecuniam ſuam*, *diſpenſatorem* dicendum eſſe monet Auguſt. *Serm.* XVIIII. *ex nouis.*

(y) ACTIONEM.] Regulariter quilibet actionem alieno nomine intentare poteſt. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 29. D. *de procur.* Interdictum tamen de liberis ducendis alieno nomine poſtulanti non datur. VLPIAN. *ibid. l.* 40. *pr. D. eod.*

(z) DEFENDET.] Quid hic ſit DEFENDERE, docent VLPIAN. *ibid. l.* 35. *l.* 37. *l.* 39. *pr.* D. *de procurat.* et PAVLL. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 43. *l.* 45. D. *eod.*

(aa) RATVM HABERE EVM.] Ad hanc cautionem pertinent, quae fuſe diſſerit VLPIANVS *ibid. l.* 35. *§.* 3. *l.* 39. *§.* 1. *ſequ. l.* 40. §. 1. *ſequ.* D. *de procurat. l.* 9. D. *rem rat. hab. l.* 23. D. *de admin. ac peric. tut.*

(bb) *Non defendet.*] Hanc clauſulam fuiſſe in edicto, patet ex *l.* 5. *C. de procur.* vbi id *edicto perpetuo expreſſum* dicitur, et *l.* 3. *C. eod.* vbi ita *ſecundum for-*

bit (cc), actionem ei non dabo, praeterquam si praesentis procurator erit. (dd)

§. V. Parentes (ee), liberos, fratres, adfines proximos, patronos, libertos, maritos, si ratam rem habituros eos easue, ad quos quasue ea res pertinebit, boni viri arbitratu satisdabunt, nec voluntas eorum mutata erit, et sine mandato admittam.

mam iuris dictionis seruari discimus. Vnde non obscurum est, quo pertineat fragmentum PAVLLI *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 43. *§.* 4. *D. de proc. poena non defendentis procuratoris haec est, vt denegetur actio.*

(cc) *Satis dabit.*] Ger. Noodtius de hoc edicti capite, si quis alias, optime meritus verba haec restituit ex Paulli *sentent. recept. lib. I. tit.* 10. §. *vlt.* vbi iureconsultus: *si satis non det procurator absentis*, ACTIO *ei absentis nomine non datur.*

(dd) *Procurator erit.*] Ita Diocletianus et Maximianus augg. *l. vn. C. de satisdat. non est incerti iuris, eum, qui apud acta factus est agentis procurator, non compelli, ratam rem habiturum dominum, satis dare. Hoc enim casu quasi* PRAESENTIS PROCVRATOREM INTERVENIRE *intelligendum est.* Hunc quoque locum obseruauit Noodtius *ibid. pag.* 88. qui tamen perperam huc refert *l.* 5. *l.* 6. *l.* 7. D. *de procur.* quippe ex PAVLLI *libro* VI. et VLPIANI *libro* VII. *ad edictum* decerptas, ac proinde alio pertinentes. Vid. supra *tit.* 21. *litt. e.*

(ee) *Parentes.*] Sententiam huius capitis nobis suggerit VLPIANVS *l.* 3. §. 3. *D. iudic. solui. sed et si forte ex liberis vel parentibus interueniat aliquis, vel vir vxoris nomine, a quibus mandatum non exigitur, an committatur stipulatio, quaeritur. Magisque erit, ne committi debeat, nisi fuerit ei mandatum, vel ratum habitum. Quod enim eis agere permittitur* EDICTO PRAETORIS, *non facit eos procuratores.* Ger. Noodtius eodem refert fragmentum VLPIANI *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 35. *de procurat.* vbi tantum ὡς ἐν παρόδῳ huius iuris fit mentio. Denique ex *l.* 1. et *l.* 2. *C. de consort. eiusd. lit.* discimus, hoc edictum postea et ad litis consortes prolatum esse.

TIT. XXIII.

QVOD CVIVSCVMQVE VNIVERSITATIS NOMINE, VEL CONTRA EAM AGETVR. (a)

QVOD CVIVSCVMQVE (b) VNIVERSITATIS (c) NOMINE,

(a) CONTRA EAM AGETVR.] Quum hoc edictum iisdem *libris* VIIII. exposuerint VLPIANVS et PAVLLVS: nulla sane nos mouere potuit ratio, vt ab ordine Pandectarum recederemus. Verba edictalia, litteris maiusculis expressa, in ipsa rubrica seruata sunt. Reliqua suo quaeque loco vera praestabimus.

(b) CVIVSCVMQVE.] *Cuiuscumque* dicit praetor, quia nihil interest, municipii, an collegii, an totius prouinciae nomine agatur. Quo vltimo casu et proximae insulae ad prouinciam pertinere videntur. VLPIAN. *lib. VIIII. ad edict. l. 9. D. de iudic.* Sed et singuli conuentus ac dioeceses ad prouinciam referendae, quia *toto et pars continetur*, CAI. *lib. III. ad edict. prou. l.* 113. *D. de reg. iur.* vbi male Gothofredus existimat, rationem reddere voluisse CAIVM, cur vniuersitas in vna persona superstite subsistat? Quoties enim hoc contingit: non pars toto continetur, sed pars nomen tantum totius adsumit. Non sane solet CAIVS, elegantissimi ingenii iureconsultus, tam sublestas rationes reddere.

(c) VNIVERSITATIS.] Intelligenda est vniuersitas licita. Neque enim societatem, neque collegium, neque huiusmodi corpus passim habere omnibus conceditur, siquidem legibus, et SCtis, et principum constitutionibus res illa continetur. Ea occasione licita quaedam collegia recenset CAIVS *lib. III. ad edict. prouinc. l. 1. pr. D. quod cuiuscumque vniu. nom.* plura nos ex antiquitatibus eruimus in *Dissert. de collegiis et corpor. opific. cap. 9.* [quae recusa exstat in *Syllog. I. opusculor. varior. num. 9. pag. 367. seqq. edit. Geneu.*] Licitis collegiis permissum est habere res communes, arcam communem, immo et actorem vel syndicum, per quem tamquam in re publica quadam, quod communiter fieri deberet, fieret. CAI. *ibid. l. 1. §. 1. D. eod.* Hinc in marmoribus ARCARII COL. Reines. *Inscript. pag.* 431. *Lect.*

MINE (d), VEL CONTRA EAM AGETVR, de eo actori (e) a maiore parte vniuersitatis electo (f), et in eum iudicium dabo.

§. I. Si nemo vniuersitatem DEFENDET, res eius possideri vel VENIRE IVBEBO. (g)

§. II. Extraneum quoque, defensurum vniuersitatem, si iudicatum solui satisdederit, admittam. (h)

TIT.

Lect. var. lib. III. cap. 16. ARCA SEVIRORVM AVGVSTALIVM, SOCII SEV. AVGVSTAL. QVIBVS ARCAM HABERE PERMISSVM A DIVO PIO. Gruter. *Inscript. pag.* 414. 2. 7. 12.

(d) NOMINE.] Siue in rem agatur, siue in personam. Nam et res communes habent vniuersitates, quae an publicae dici possint, quaerit CAI. *ibid. l.* 16. *D. de verbor. signif.* quemadmodum et VLPIAN. *lib. VIIII. ad edict. l.* 41. *D. de adqu. rer. dom.* disquirit, an statuae in publico positae sint ciuium?

(e) *Actori.*] Non magis tamen quisquam municipum vel collegarum hoc officium suscipere cogitur, quam priuatus operas procuratoris. Neque enim hoc est munus publicum, de quo hac occasione egisse videtur PAVLL. *lib. VIIII. ad edict. l.* 18. D. *de verb. signif.*

(f) *Electo.*] Modum eligendi constituendique syndicos et actores ad hunc locum descripserunt VLPIAN. *lib. VIIII. ad edict. l.* 3. *D. h. t.* et PAVLL. *lib. VIIII. ad edict. l.* 4. D. *eod.*

(g) VENIRE IVBEBO.] Cum sententiam huius edicti, tum verba τυπικὰ VENIRE IVBEBO seruauit exposuitque CAI. *lib. III. ad edict. prou. l.* 1. §. 2. D. *h. t.*

(h) *Admittam.*] Postremam etiam hanc sententiam debemus CAIO *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 1. §. 2. D. *h. t.* Ait enim ibi iureconsultus: *et si extraneus defendere velit vniuersitatem: permittit* PROCONSVL, *sicut in priuatorum defensionibus obseruatur, quia eo melior conditio vniuersitatis fit.* Vbi non ex ICtorum interpretamentis hoc ius esse, sed *proconsulem,* (adeoque et *praetorem*) id edicto permisisse, dicit Caius. Animaduertit hoc etiam Ger. Noodtius *ad Pandect. pag.* 93. cui tamen non adsentimur, inferenti verba: SICVT IN PRIVATORVM DEFENSIONIBVS OBSERVATVR. Esse enim haec CAII, non ipsius praetoris, verba, nemo non animaduertit.

TIT. XXIIII.

DE NEGOTIIS GESTIS. (a)

(VLPIAN. LIB. X.)

SI QVIS (b) NEGOTIA (c) ALTERIVS (d), SIVE QVIS NEGO-

(a) DE NEGOTIIS GESTIS.] Hunc *de negotiis gestis* titulum superioribus fuisse posteriorem, inde adparet, quod de procuratoribus et syndicis VLPIANVS egit *libro commentariorum* VIIII. de negotiis gestis *libro X*. Praecessit autem hic titulus illum *de calumniatoribus*, quia PAVLLVS titulum *de negotiis gestis libro* VIIII. titulum *de calumniatoribus* demum *libro X*. enarrauit. Idem ergo hic ordo, qui in Pandectis. Ipsa edicti verba seruauit VLPIAN. *lib. X. ad edict. l. 3. pr.* D. *de negot. gest.* Eiusdem vero insignem vtilitatem *l.* 1. D. *eod.* suo more commendat.

(b) SI QVIS.] Hic quoque, sub genere masculino femininum comprehenditur. Nam et femina negotia potest gerere: VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 1. D. *de negot. gest.* immo et pupillus, VLP. *ibid. l.* 3. §. 4. D. *eod* nec vlla necessitas est, hic textum sollicitandi cum Cuiacio *Obs. lib. XIII. cap.* 7. Vid. Reinh. Bachou. *Πραρ.* *h. t.* De eo, qui in seruitute gesserat negotia, disputat PAVLL. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 18. *D. eod.*

(c) NEGOTIA.] Siue vnum, siue plura. VLPIAN. *lib. X ad edict. l.* 3. §. 2. D. *eod.*

(d) ALTERIVS.] Siue masculi, siue feminae, siue vnius, siue plurium. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3 §. 3. D. *h. t.* Si alter SOCIORVM passus est geri negotia, alter prohibuit, saltim cum altero patiente agendum est. IVLIAN. *lib.* III. *Digest.* * *l.* 8. §. 3. D. *de negot. gest.* Recte etiam geri possunt negotia PVPILLORVM: IVLIAN. *ibid. l. 6. pr. D. eod* immo et is, qui pro tutore, tamquam tutore, gessit, pupillum habet obligatum. VLPIAN. *ibid. l.* 5. *D. de eo, qui pro tut.* Recte item negotia geruntur FVRIOSORVM: VLPIAN *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 3. *D. eod.* Immo et negotia FILII FAMILIAS vel ANCILLAS gerendo obligationem quis adquirit, dummodo vel peculium habe-

NEGOTIA, QVAE CVIVSQVE, QVVM MORITVR (e), FVERINT, GESSE-

habeant, vel in rem patris dominiue versum sit. VLPIAN. *ibid.* *l.* 14. D. *de negot. gest.* Similiter et CAPTIVI negotia geri possunt ab eiusdem fortunae socio, qui pro eo λύτρον soluit, eoque pertinet locus elegantissimus PAVLLI *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 21. *pr.* D. *de neg. gest.* Denique ex negotiis suis gestis et MVNICIPIA obligantur. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 7. D. *quod cuiuscumque vniuers. nomin.* Nam et vniuersitates tenentur ex eo, quod in earum rem versum est: VLPIAN. *ibid. l.* 27. D. *de reb. cred.* maxime quum earum bona non publica, sed priuata sint. VLPIAN. *ibid. l.* 15. *l.* 17. *D. de verb. signif.* Si administratores ciuitatis contrahere quem iusserunt cum seruo ciuitatis: non negotiorum gestorum, sed quod iussu, agendum est. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 4. D. *quod iussu.* Ceterum pro quo quis gesserit, ex initio gestionis aestimandum esse, monet VLPIAN. *ibid. l.* 15. D. *de neg. gest.*

(e) QVVM MORITVR.] Verba haec adiecit praetor, quia, qui mortui negotia gerit nondum adita hereditate, neminem videtur obligatum habere: VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 6. *D. de negot. gest.* quamuis ipsius hereditatis negotia geri posse, expediti iuris sit, PAVLL. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 21. *D. eod.* Sustinetur tamen et illa negotiorum mortui gestio per fictionem iuris, eoque fundamento nititur ACTIO FVNERARIA. VLPIAN. *ibid. l.* 1. *D. de religios.* Nimirum gentes tantum non omnes ea olim persuaserat opinio, animas, insepulto corpore male se habere. Hinc Sibylla apud Virgil. *Aen. lib.* VI. *v.* 325. interrogata ab Aenea, quaenam sit illa animarum turba, quam Charon repellat, transituque Stygis prohibeat?

Haec, inquit, *quam cernis, inops* INHVMATAQVE *turba est:*
Portitor ille Charon: hi, quos vehit vnda, SEPVLTI.
Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos, volitantque haec littora circum:
Tum demum admissi stagna exoptata reuisunt.

Ad quae verba poëtae notat Seruius: *duo*, inquit, *dicit: id est: nec legitimam sepulturam habet, nec imaginariam.* INOPEM *enim dicit sine pulueris iactu. nam ops terra est, id est, sine humatione. Vult autem ostendere, tantum valere inanem, quantum plenam sepulturam. Nam et Deiphobi vmbra transuecta est*,

est, cui Aeneas cenotaphium fecit, vt :

Hunc egomet tumulum Rhoeteo in littore inanem
Constitui.

Bene autem SEPVLTOS, *id est, fletos: (nam sine fletu sepultura non est.)* Et paucis interiectis : *centum autem annos ideo dicit, quia hi sunt legitimi vitae humanae, quibus completis potest anima transire ripas, id est, ad locum purgationis peruenire, vt redeat rursus in corpora.* Nec aliter philosophatur Patrocli vmbra apud Homerum *Iliad.* XXIII. *v.* 69.

Εὕδεις αὐτὰρ ἐμοῖο λελασμένος ἔπλευ, Ἀχιλλεῦ;
Οὐ μέν μευ ζώοντος ἀκήδεις, ἀλλὰ θανόντος.
Θάπτε με ὅττι τάχιστα, πύλας ἀΐδαο περήσω.
Τῆλέ με εἴργουσι ψυχαὶ εἴδωλα καμόντων,
Οὐδέ με πως μίσγεσθαι ὑπὲρ ποταμοῖο ἐῶσιν,
Ἀλλ' αὔτως ἀλάλημαι ἀν' εὐρυπυλὲς ἄϊδος δῶ.
Καί μοι δὸς τὴν χεῖρ' ὀλοφύρομαι. οὐ γὰρ ἔτ' αὖτις
Νίσσομαι ἐξ ἀΐδαο, ἐπήν με πυρὸς λελάχητε.

Dormis, an mei oblitus es, Achilles?
Non quidem me viuentem negligens, at mortuum.
Sepeli me quam celerrime, portas Plutonis vt intrem.
Procul me arcent animae, simulacra mortuorum,
Neque me aliquo misceri super flumen sinunt:
Sed temere erro per latissimarum portarum domum Plutonis.
Da mihi manum, vt deplorer. Non enim rursum
Redibo ex inferis, postquam me ignis absumsit.

Et *Odyss. libro VI.* vbi Vlyssi iter ad inferos facienti Elpenora socium occurrisse fingit, hanc addit rationem:

Οὐ γάρ πω ἐτέθαπτο ὑπὸ χθονὸς εὐρυοδείης.
Nondum enim sepultus erat sub terra, longas vias habente.

Tum porro *v.* 66. *seqq.* hunc Elpenora ita inducit loquentem:

Νῦν δέ σε τῶν ὄπιθεν γουνάζομαι, οὐ παρεόντων,
Πρός τ' ἀλόχου καὶ πατρὸς, ὅς ἔτρεφε τυτθὸν ἐόντα,
Τηλεμάχου θ', ὃν μοῦνον ἐνὶ μεγάροισιν ἔλειπες,
Μή μ' ἄκλαυστον ἄθαπτον ἰὼν ὄπιθεν καταλείπειν,
Νοσφισθεὶς μή τοί τι θεῶν μήνιμα γένωμαι,
Ἀλλά με κακκῆαι σὺν τεύχεσιν, ἅσσα μοι ἐστιν,
Σῆμα τ' ἐμοὶ χεῦαι πολιῆς ἐπὶ

GESSERIT (f): IVDICIVM EO NOMINE DABO. (g)

TIT.

θεῖ θαλάσσης:

Nunc te per eos , qui post te sunt,
oro non praesentes ,
Perque vxorem , et patrem , qui
enutriuit paruulum ,
Telemachumque, quem vnicum
reliquisti in aedibus.
Ne me indesletum insepultumque
discedens post te relinquas.
Seiunctus ne qua tibi deorum in-
dignatio fiam :
Sed me combure cum armis ,
quaecumque mibi restant ,
Sepulcrumque mibi erige spumo-
si in littore maris.

Ex qua veterum de statu insepultorum persuasione facile est ad intelligendum, cur dirissima quaeuis imprecaturi hostibus , id iis in primis imprecati sint, vt insepulti manerent , veluti Agamemnon apud Homer. *Iliad. VI. v.* 59.

Ἅμα πάντες
Ἰλίου ἐξαπολοίατ' ἀκήδεστοι καὶ ἄφαντοι.

Simul omnes
Ilio peribunt incurati et inse-
pulti.

Add. Homer. *Iliad. XXII. v.* 335. et Virgil. *Aeneid. lib. IIII. v.* 620. Quisquis ergo sepeliebat mortuum, is videbatur τῷ θανόντι χάριτα ποιῆσαι, *grata fecisse mortuo* : Euripid. *Helen. v.* 1304. et hinc actione funeraria impensas ab herede iure reposcebat. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 12. D. *h. t.*

(f) GESSERIT.] Nec interest, animum quis gerendi habuerit , an sibi mandatum esse) per errorem crediderit. Quia nec error quidem in persona obest. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 5. D. *de neg. gest.* Non vero obligatur, qui negotia gessit prohibentis : PAVLL. *lib. VIIII. ad edict. l.* 40. D. *mand.* vel cui negotiorum gestoris opera nulla adlata est vtilitas. Hinc is actionem quidem habet , qui absenti necessaria. emit : CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 22. D. *de negot. gest.* non autem , qui, mota lite , legata integra sine cautione soluit. PAVLL. *lib.* VIIII. *ad edict l.* 41. D. *ad leg. Falcid.* Hinc de negotiorum gestoris officio plura hic tradidit VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 8. D. *de negot. gest.*

(g) NOMINE DABO.] Est haec ACTIO NEGOTIORVM GESTORVM , de qua prolixe ad hoc edictum disseruerunt CAI. *lib. IIII. ad edict prou. l.* 2. *D. h. t.* VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 7. *sequ. l.* 10. *l.* 20. *D. eod.* IVLIAN. *lib. III. Digest. l.* 6. D. *eod.* PAVLL. *lib. VIIII. ad edict. l.* 13. *l.* 21. §. 3. *D. eod.* An et vsurae ,

Tit. XXV.

DE CALVMNIATORIBVS. (a)

(Pavll. Lib. X. Cal. Lib. IIII.)

IN eum, qui, vt CALVMNIAE CAVSSA (b) NEGOTIVM FACERET, vel non faceret, vel a lite improba DESISTERET,

rae, et quales hac actione petantur, disquirit Vlpian. *ibid. l.* 27. *D. de vsur.* Etiamsi enim non promissae sint ab absente, quippe gestionem ignorante: tantundem tamen in bonae fidei iudiciis potest iudicis officium, quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interpretatio. Pavll. *ibid. l.* 7. *D. de neg. gest.* Ceterum actio negotiorum contraria cessat ob impensas inutiliter et praeter absentis consuetudinem factas, quia tunc et mandati actio cessat, si mandatarius fines mandati excessit. Cai. *ibid. l.* 41. *D. mand.* Immo ob impensas inutiles iam solutas minor petere posse videtur restitutionem in integrum, eoque fortassis pertinuerit fragmentum Vlpiani *lib. X. ad edict. l. 6. D. de minor.* Cessat deinde actio, si quis donandi animo gesserit. Quod in dubio tamen non praesumitur, quia in obscuris inspici solet, quod verosimillimum est, et quod plerumque solet fieri. Pavll. *lib. VIIII. ad edict. l.* 114. *D. de reg. iur.* An itaque maritus, negotia gerens vxoris officio potius ductus in rem eius aliquid impenderit, ex eius rei modo et impensarum genere aestimandum est. Cels. *lib. I. Dig. l.* 47. D. *de donat. int. vir. et vxor.*

(a) De calvmniatoribvs.] Posteriorem superiore hunc titulum fuisse in edicto, supra iam demonstrauimus. Eumdem vero antecessisse edicta de restitutionibus in integrum, ex eo patet, quod Vlpianvs et Pavllvs illa *libro* demum XI. enarrare coeperunt. Sententiam; ipsaque verba edictalia, maiusculis expressa litteris, seruauit Vlpian. *lib. X. ad edict. l. 3. §.* 1. D. *de calumniatorib.*

(b) Calvmniae cavssa.] Verba haec πανικά interpretatus est Vlpian. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 1. D. *h. t.* ostenditque, nihil interesse, siue in publico, siue in priuato iudicio calumniae caussa

RET (c), pecuniam ab aliquo accepiſſe (d) DEPECTVſue ESSE

cauſſa accepta pecunia negotium alicui faceſſere voluerit. VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 1. D. *eod.* Nec minus huic actioni locus eſt, ſi quis calumnioſe poſſeſſione fuerit deiectus ab eo, qui pecuniam eo nomine accepit, quamuis aduerſus deiicientem habeat etiam interdictum vnde vi, VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 4. D. *de vi et vi arm.* quemadmodum ſi in publico iudicio pecunia calumniae cauſſa accepta eſt, etiam repetundarum iudicio locus eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 1. D. *de calumn.*

(c) DESISTERET.] Hoc quoque verbum edictale ſeruat explicatque VLPIANVS *lib. X. ad edict. l.* 21. D. *de minor. l.* 10. D. *de iudic.* Eodem pertinent fragmenta Paulli *Sentent. recept. lib. I. tit.* 6. quibus abſurda praemittitur rubrica *de reis inſtituendis.* Schulting. *Not. ibid.*

(d) *Ab aliquo accepiſſe.*] Qui pecuniam eo nomine dederat, eum cauſſa cadere voluit Antoninus Caracalla, imp. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 3. D. *h. t.* At CALVMNIATOR proprie eſt, qui pecuniam accepit, depectuſue eſt, vel aliud ſenſit ex ea re compendium: VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 5. *l.* 3. *pr.* D. *eod. l.* 115. *pr.* D. *de reg. iur.* veluti ſi cui eo nomine gratis vtenda data eſt pecunia, vel res aliqua minore pretio vendita, vel minoris locata ſit, vel qui pecuniam alii dari iuſſit. PAVLL. *lib. X. ad edict. l.* 2. D. *de calumniat.* Qui pecuniam ſibi ſtipulatus, eam tamen non accepit, videri poterat hac actione non teneri, quia *non videtur* ACCEPISSE, *qui ſtipulatus exceptione ſubmouetur*: PAVLL. *ibid. l.* 115. §. 1. D. *de reg. iur.* Et tamen tenebitur, quia DEPECTVS EST. Nihil porro intereſſe videtur, ſiue quis ab aduerſario acceperit depectuſue ſit pecuniam, ſiue eius mandatu ab alio, ſiue, poſtquam ea data eſt, rem ratam habuerit dominus. PAVLL. *ibid. l.* 7. *pr.* D. *de calumniat.* Quin et publicanus tenetur, qui, ne retineret mancipia aliena, pecuniam indebite accepit. PAVLL. *lib. X. ad edict. l.* 7. §. 2. D. *eod.* Sic CALVMNIATOREM occaſione huius tituli deſcribunt iureconſulti, fere, vt Socratis diſcipulos Ariſtophan. *Nub. v.* 97.

Ἀυτοὶ διδάσκουσ᾽ ἀργύριον ἤντις διδῷ
Λέγοντα νικᾷν καὶ δίκαια κἄδικα.
Hi docent, dummodo quis iis argentum det,
Hominem orantem cauſſas aequas et iniquas vincere.

ESSE (e) dicetur, intra annum (f) in quadruplum eius pecuniae, quam accepiſſe depectuſue eſſe probabitur, poſt annum in ſimplum in factum actionem dabo. (g)

TIT.

(e) DEPECTVSue ESSE.] DEPECTVS eſſe dicitur, qui turpiter pactus, inquit VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 2. D. *de calumn.* Haec an genuina ſit verbi notio, erudite diſquirit Car. Andr. Duker. *de Latinit. vet. ICtor. pag.* 284. *ſequ.* Dum vero idem vir doctiſſimus *pag.* 290. ſcribit, *verba huius edicti fuiſſe tantum de eo, qui pecuniam accepiſſe dicatur, nec quidquam praetorem loquutum de eo, qui* DEPECTVS SIT, *ac proinde poenam edicti interpretatione iureconſultorum ad eum productum videri*: vereor, vt illi adſentiri poſſimus. Neque enim iureconſulti, qui leges veteres interpretantur, alia vocabula, quam legitima, ſolent explicare. Potuit ergo edictale eſſe hoc vocabulum, ſi vel maxime in eo interpretando humani quid paſſus ſit Vlpianus. Ceterum ex ipſa praetoris intentione non abs re colligit VLPIANVS *lib. X. ad edict. l.* 1. §. 8. D. *de calumniat.* ad eos, qui tranſigendi animo pecuniam acceperunt, hoc edictum non pertinere.

(f) *Intra annum.*] Annus vero hic ex perſona eius, qui dedit, ne ſecum ageretur, ex momento temporis, quo dedit; in illius vero perſona, cum quo vt agatur, ex eo tempore, quo quis, datam eſſe pecuniam, nouit, computatur. CAI. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 6. D. *h. t.*

(g) *Actionem dabo.*] Datur haec actio partim ei, qui dedit, ne ſibi fieret negotium, partim ei, propter quem data eſt pecunia. Proinde contingere poteſt, vt vterque hanc actionem habeat. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 3. D. *eod.* Neque tamen haec actio heredi datur: CAI. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 4. D. *eod.* nec contra heredem, niſi quatenus ad eum peruenit. VLPIAN. *ibid. l.* 5. *pr.* D. *eod.* Porro haec actio inſtitui non poteſt contra patronum, quippe qui nec aliis actionibus famoſis, iisque, quae non famoſae quidem, at fraudis tamen mentionem habent, conueniri non debet. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 5. *l.* 7. D. *de obſequ. par. et patr.* Quod adeo verum eſt, vt vxor liberta ne iusiurandum quidem marito rerum amotarum nomine recte

Tit. XXVI.

DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS. (a)

(Vlp. Lib. XI. XII. et XIII. Pavll. Lib. XI. et XII. Ivlian. Lib. IIII. Cels. Lib. II.)

QVOD (b) [vi] METVSVE CAVSSA

recte deferat. Vlpian. *ibid. l.* 16. D. *de iureiurando.* Idem honor et aliis personis habendus est, quibus debetur reuerentia: non iis, qui pro his interuenerunt. Vlpian. *ibid. l.* 7. §. 5. D. *de obsequ. par.* Liberti quoque heres omnia extranei iura integra habet aduersus defuncti patronum. Pavll. *lib. X. ad edict. l.* 8. D. *eod.* Denique haec actio et patri datur, cuius filio, vt negotium fieret, pecunia data est, quemadmodum et aduersus illum agitur, si filiusfamilias pecuniam accepit. Pavll. *ibid. l.* 7. §. 1. D. *h. t.*

(a) Restitvtionibvs.] Vlpianvs *libris Commentariorum* XI. XII. *et* XIII. Pavllvs *libris* XI. *et* XII. non aliam paene materiam, ac restitutiones in integrum explicarunt. Idem ergo et hic ordo, qui in Pandectis. At praetor restitutiones illas non per plures titulos sparserat, vti id in Pandectis et Codice factum esse animaduertimus, sed vno titulo generali omnia comprehenderat restitutionis in integrum genera. Primus id obseruauit Ob. Giphan. *Oecon. iur. pag.* 125. idque luculenter probatur ex loco Vlpiani *lib.* XI. *ad edict. l.* 1. D. *de restit. in int.* vbi iureconsultus noster: *vtilitas huius* TITVLI *non eget commendatione: ipsa enim se ostendit. Nam* SVB HOC TITVLO *plurifariam praetor hominibus vel lapsis, vel circumscriptis, subuenit, siue* METV, *siue* CALLIDITATE, *siue* AETATE, *siue* ABSENTIA, *inciderint in captionem.*

(b) Qvod.] Verborum edictalium pars haud minima superest apud Vlpian. *lib.* XI. *ad edict. l.* 1. D. *quod met. causs.* Ideo autem necessarium videbatur hoc beneficium, quod alias iureconsulti, Stoae addictiores, coactos etiam homines velle, statuerent, *l.* 21. §. 5. D. *eod.* adeoque negotium ideo, quod metus caussa gestum esset, pro nullo non putarent habendum. Nimirum

Stoicis

Stoicis soli sapientes liberi, ceteri omnes serui videbantur. Cicero *Parad. cap.* 5. Iam quum libertas iisdem sit *ἐξουσία αὐτοπραγίας*; seruitus vero *στέρησις τῆς αὐτοπραγίας*· Diog. Laërt. *lib.* VII. *segm.* 121. porro inde colligebant, *σοφὸν, ὡς ἐλεύθερον ζῆν, ὡς βούλεται, ὃν οὔτ' ἀναγκάσαι ἐστὶ, οὔτε κωλύειν, οὔτε βιάσασθαι*· *sapientem tamquam liberum viuere, vt velit, et nec cogi posse, nec probiberi, neque vi ad aliquid adigi.* Arrian. *Diss. Epictet. IIII. cap.* 1. Hinc magnifica illa vox Senecae *Epist.* 51. *non sum imperata facturus. Iugum non recipio, immo, quod maiore virtute faciendum est, excutio. Non est molliendus animus. Si voluntati cessero: cedendum erit dolori, cedendum labori, cedendum paupertati. Idem sibi iuris in me volet esse ambitio et ira.* Et *Epist.* 74. *Sapiens non hominem* TIMET, *non fortunam.* Itaque stulti videbantur Stoicis, qui se vi et metu ad aliquid dandum faciendumue adigi patiebantur: eosque indignos esse existimabant, quibus subueniretur. Nam inter eorum scita et illud erat: *sapientem neque ignoscere, neque misereri*, de quo Lipf. *Manuduct. ad philos. Stoic. lib. III. cap.* 19. Adoptatis itaque his principiis, non poterant non statuere iureconsulti, coactum etiam velle, et ex facto suo omnino obligari. Menag. *Amoen. iur. ciu. cap.* 31. Caussam enim metus non esse illum, qui eum excusserit, sed qui sibi eum incuti passus sit. Simplic. *ad Epictet. Enchirid. cap.* 10. *pag.* 66. *Εἰ τοίνυν μήτε ὁ θάνατος μήτε τι τῶν τοιούτων δεινόν ἐστιν δῆλον, ὅτι οὔτε αὐτὰ, οὔτε οἱ ἐπάγοντες αὐτὰ τῆς ταραχῆς ὑμῖν εἰσιν αἰτία, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοὶ ἑαυτοῖς, καὶ δόγματα ἡμῶν, ἢ λύπης, ἢ φόβου, ἢ τινὸς ἄλλου τοιούτου· ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὰ ἡμέτερα δόγματα*: *quod si neque mors, nec huiusmodi quidquam terribile est: constat, neque ipsa, neque eos, qui illa inferunt, perturbationis nobis caussam esse, sed nosmet ipsos, nostrasque opiniones. Numquam ergo perturbationis nostrae caussa alteri adscribenda est, siue is dolor sit, siue* METVS, *siue quid aliud eiusmodi, sed nobismet ipsis, et nostris opinionibus.* At postea haec philosophia non visa est publici saporis, ac proinde subueniendum omnino esse vi ad aliquid adactis statuebant, ita tamen, vt permultum interesse videretur, vtrum in BONAE FIDEI, an in STRICTI IVRIS negotio aliquid metus caussa gestum esset. Prius ipso iure nullum esse, censebant, quia bonae fidei nihil esset tam contrarium, quam vis et metus. *l.* 116. *D. de reg. iur. l.* 3. *D. de rescind. vendit. l.* 21. *D. sol. matrim. l.* 5. *D.*

SA (C) GESTVM ERIT

5. *D. de legat.* 1. Posterius ratum quidem esse volebant leges, non autem praetor, qui hoc casu restitutionem in integrum edicto suo promiserat. Ger. Noodtius *de formula emend. dol. mal. cap.* 16. *pag.* 382. *tom. I. Oper.* Auctorem huius edicti idem vir doctissimus Cassium fuisse credit, ob *l.* 4. §. 33. *D. de doli mali et met. except.* Contra C. Octauio, qui anno V. C. 678. praetura functus est, rectius illud tribuit Paull. Manut. *ad Ciceron. de offic. lib. I. cap.* 11. Nam idem hoc edictum *formulae Octauianae* nomine venire animaduertimus apud eumdem Ciceron. *in Verr. III. cap.* 65. Nimirum primum C. Octauius eos, quibus vi aliquid extortum fuerat, restituebat in integrum, sed tantum aduersus eos, qui vim intulerant, non aduersus quoscumque rerum vi extortarum possessores. Cic. *Epist. ad Q. Fratrem lib. I. epist.* 1. §. 7. et *in Verr. III. cap.* 65. Deinde Cassius, nescio quis, (non sane Lucius ille, cuius tribunal scopulus reorum vocabatur: Valer. Max. *lib. III. cap.* 7. *ex.* 9.) actionem etiam aduersus possessorem dedit, at non exceptionem, quia sufficere videbatur exceptio doli mali. Postea sequentibus praetoribus aequissimum visum est, et exceptionem quod metus caussa dari, quia et huic aduersus quemcumque possessorem locus esse possit. *l.* 4. §. 33. *D. de doli et met. except.*

(c) [VI] METVS [VE] CAVSSA.] Quae vncis inclusimus, verba, ea verba olim in edicto lecta esse, certissimum est. Cicero *in Verr. III. cap.* 65. *aditum est ad Metellum, eductus est Apronius: eduxit vir primarius, C. Gallius, senator: postulauit a L. Metello, vt ex edicto suo iudicium daret in Apronium*: QVOD PER VIM AVT METVM ABSTVLISSET, *quam formulam Octauianam et Romae Metellus habuerat, et habebat in prouincia.* Nec aliter M. Seneca *Controu. lib. IIII. cap.* 26. *lex*: PER VIM METVMVE GESTA NON SINT RATA. Sed Saluius Iulianus vocabulum VI expunxit, quia quod vi atrocione fit, id metu quoque fieri existimabat. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 1. D. *quod met. causs.* Quare edicti verba et vim et metum continent, sed atrocem illam quidem et iniustam, non, quam magistratus iure licito honoris, quem sustinet, intulit. VLPIAN. *ibid. l.* 3. D. *eod.* Per METVM enim non quilibet intelligitur timor, sed metus maioris MALI-

ERIT (d), RATVM NON HABEBO.

MALITATIS VLPIAN. *ibid. l.* 5. D. *eod.* de quo rarissimo vocabulo videndus Car. Andr. Dukerus *de Latinit. vet. iureconsult. pag.* 325. Metus porro hic accipiendus non vani hominis, sed talis, qui cadit in virum constantem: CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 6. D. *eod.* qualis timor seruitutis similiumque malorum. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 4. D. *eod.* Non ergo restituitur, qui tuta quaeuis timuit, quamuis et ei, qui in furto vel adulterio ἐπ' αὐτοφώρῳ deprehensus, vel dedit, vel promisit, id beneficium non denegetur. VLPIAN. *ibid. l.* 7. D. *eod.* Restituitur etiam, qui instrumenta ingenuitatis interuersuro, vel stuprum illaturo, vel liberis suis intolerabilem iniuriam intentanti pecuniam promisit vel dedit. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 8. D. *eod.* Postremo metum non illum, quo quis iam defunctus est, sed praesentem, hic esse intelligendum, monet VLPIAN. *ibid. l.* 9. D. *eod.*

(d) GESTVM ERIT.] Ex quo Cassius, vti supra dictum, hanc actionem aduersus quemcumque rei vi extortae possessorem concessit: generaliter loqui coepit praetor, et IN REM, nec adiecit, a quo gestum sit. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. I. D. *quod met. causs.* Itaque haec actio est in rem scripta: cuius iuris aequitatem ex instituto tuetur M. Seneca *Controu. lib. IIII. cap.* 26. dum ait: *an si est* IN RE *vis et necessitas, ita tamen rescindantur, quae per vim et necessitatem gesta sunt, si vis et necessitas a paciscente adhibita est? Nihil, inquit, mea, si tu cogaris, si non a me cogeris: meam culpam esse oportet, vt mea poena sit. Non, inquit. Neque enim lex adhibenti vim irascitur, sed passo succurrit, et iniquum illi videtur, id ratum esse, quod aliquis non, quia voluit, pactus est, sed quia coactus est. Nihil autem refert, per quem illi necesse fuit: iniquum enim, quod rescinditur, facit fortuna eius, qui passus est, non persona cogentis.* Quamuis vero verbum GESTVM, quo hic vtitur Praetor; ab aliis similibus, veluti ACTVM vel CONTRACTVM, omnino differat: VLPIAN. *ibid. l.* 19. *D. de verb. signif.* hic tamen illo vocabulo et contractus, et alia negotia continentur, adeo, vt Pomponius scribat, etiam ad manumissionem et aedificii depositionem, quam quis coactus fecerit, hoc edictum esse proferendum. Praecipue tamen hic intelligi oportet quaeuis stricti

 iuris

BO (e). Sed si quid PER [VIM AVT] METVM ABLATVM esse dicetur (f), NEQVE EA RES ARBITRIO IVDICIS RESTITVE-

iuris negotia, quia *vox iuris et et legum est, bonae fidei contractum non posse rescindi.* Symmach. *lib. II. epist.* 87. Nimirum bonae fidei contractus ob vim et metum ipso iure nullus est: *l.* 1. *C. de resc. vendit.* quia nihil tam contrarium est consensui, quo bonae fidei iudicia sustinentur, quam vis et metus, quem comprobare contra bonos mores est. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 110. *pr. D. de reg. iur.* Contra PROMISSA, *quae coactus quis* METV, *vel quae deceptus dolo promisit, pleraque* IVRE PRAETORIO, *nonnulla* LEGIBVS *liberantur.* Cic. *de offic. lib. I. cap.* 10. *Iure praetorio*, quae promissa sunt in negotiis stricti iuris; *legibus*, quae in bonae fidei contractibus quis recepit.

(e) RATVM NON HABEBO.] Restituit praetor, dando et ACTIONEM, et EXCEPTIONEM *quod metus caussa.* VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 3. *D. quod met. causs.* Immo praeter hanc actionem personalem, et in rem scriptam hoc casu etiam actio in rem datur, qua possessor non modo rem restituere, sed et de dolo repromittere cogitur, quamuis haec actio, si quadruplum quis iam consequutus sit, cesset. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 4. 5. 6. *D. eod.* Ceterum impetrata restitutione omnia reducuntur ad priorem statum: quod, quomodo fiat, exemplis variis ostendunt VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 7. 8. *l.* 12. *pr. D. eod.* CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 10. *D. eod.* PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 21. *D. eod.* et *ad Iulianum l.* 11. *D. eod.* IVLIAN. *lib. IIII. Digest. l.* 12. §. 1. *et* 2. *D. eod.* vbi simul docemur, cessare hoc edictum, si quis vim vi repulerit: si creditor debitorem ad soluendum vi adegerit: si quis creditorem sine malitia fideiussoris coëgerit, vt huic acceptum ferret: si debitor, exceptione perpetua tutus, acceptum sibi ferre creditorem coëgerit. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 14. *pr. D. quod met. causs.*

(f) ABLATVM *esse dicetur.*] Huius clausulae sententiam reperimus *l.* 14. §. 1. *D. quod met. causs.* ex quo textu edictum supplere conati sunt alii, et in his Nic. Cisnerus *de restit. in integr. tit.* 2. *n.* 1. qui tamen procul dubio fallitur, dum priorem partem ita concipit: *si res metu mortis, aut cruciatus corporis tradita, cautione vel acceptilatio extorta, aut alioquin aliquid alicui ablatum est.*

Haec

STITVETVR (g), INTRA ANNVM, QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS ERIT (h), in quadruplum, post annum in simplum (i), CAVSSA COGNITA (k), iudicium dabo (l). In heredem quoque, quatenus ad eum per-

Haec enim non ex edicto, sed ex prudentum interpretamentis esse, facile vnusquisque intelligit. Nos sequuti sumus verba Ciceronis *in Verr. III. cap.* 65. SI QVID PER VIM AVT METVM ABLATVM.

(g) RESTITVETVR.] Verba ipsa edictalia habet VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 14. *pr.* §. 1. *D. quod met. causs.*

(h) POTESTAS ERIT.] Ad haec verba, tamquam πανικὰ, prouocat Gordianus *l.* 4. *C. eod.*

(i) *In simplum.*] Quadruplatur omne id, quod restitui oportet, si reus poenam restitutione euitare vellet. In simplum actio et post annum datur, at non nisi CAVSSA COGNITA. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 14 §. 1. *D. quod met. causs.*

(k) CAVSSA COGNITA.] In hac caussae cognitione versatur primum, an alia actio in promtu sit? VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 2. *D. eod. l.* 4. *C. eod.* Deinde, an vere vis facta sit? VLPIAN. *ibid. l.* 5. *D. de vi et vi arm.* non autem, an ipse rei possessor vim fecerit? vel rei fuerit conscius? VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 3. *D. quod vi aut met. causs.*

(l) *Iudicium dabo.*] Est enim actio arbitraria, aliquando continens absolutionem. VLPIAN. *ibid. l.* 14 §. 4. 5. 6. *D. eod.* Quid quadruplo illo contineatur, idem docet VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 7. 8. 9. 10. 14. *D. eod.* Si homo, vi extortus, ante rem iudicatam sine dolo vel culpa rei periit, tripli tantum poena est, VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 11. 12. *D. eod.* vbi et de fugitiuo seruo quaestio soluitur. Porro, qui metum incussit, is et de dolo tenetur. VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 13. *D. eod.* Pluribus incutientibus metum, aduersus singulos agitur in solidum: at vno soluente reliqui liberentur. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 14. §. 15. *D. eod.* PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 15. *D. eod.* Idem dicendum, si alter metum incusserit, ad alterum res peruenerit. Aduersus dominum agitur noxaliter, qui, paratus ad noxae deditionem, nihilominus adhuc conuenitur, si res ad eum peruenerit. VLPIAN. *ibid. l.* 16. *pr.* §. 1. *D. eod.* Varios denique casus, quibus haec actio cessat, subiungit PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 21. *D. eod.*

peruenit, actionem dabo. (m)

§. I. QVAE (n)

(m) *Actionem dabo.*] Aduersus heredem agi, in quantum ad illum peruenit, iam supra vidimus. Aequum enim est, vt, quod scelere quaesitum est, ad compendium heredis non pertineat. VLPIAN. *ibid. l. 16.* §. 2. D. *eod.* Clausulam hanc edicti desumsimus ex CAI: *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 19. D. *eod.* vbi illam tantum ad actionem in simplum perpetuam pertinere, docet. Quid porro ad heredem peruenisse dicatur, disquirit VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 20. D. *eod.* Ceterum Nic. Cisner. *de restit. in integr. pag.* 5. huic edicto adsuit clausulam: *si seruus metum intulerit, eius nomine in dominum aut de peculio, aut noxale iudicium dabo.* Sed quod de noxali iudicio ait, id procul dubio est ex interpretationibus prudentum. De peculio vero actionem promisisse praetorem, ne verosimile quidem est: quia ea actio ad delicta filiorumfamilias et seruorum non pertinet, *l.* 58. D. *de reg. iur.* quamuis damnato filio vel seruo, actio iudicati de peculio aduersus patrem vel dominum detur. *l.* 57. D. *de iudic. l.* 3. §. 11. D. *de pecul.*

(n) QVAE.] Edicti huius auctor est C. Aquillius Gallus, iureconsultus celeberrimus. Cic. *pro Caecin. cap.* 28. *de nat. deor. lib. III. cap.* 30. Verba ipsa edicti supersunt apud VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 1. §. 1. D. *de dolo mal.* vbi et insignem huius edicti aequitatem vtilitatemque commendat. Inueniendae vero formulae *de dolo malo* eadem fere caussa fuit, ac superioris, *quod metus caussa.* Stoici enim, quorum principia iureconsulti quam maxime sequebantur, sapientem nec decipi, nec errare, iactabant. Hinc παράδοξον Zenonianum apud Laërt. *lib.* VII. *segm.* 121. μὴ δοξάσειν τὸν σοφὸν, τουτέστι ψευδεῖ μὴ συγκατατίθεσθαι: *non opinaturum sapientem, id est, falso nulli vmquam adsensurum.* Cui gemina sunt illa scriptoris veteris apud Stobaeum *Eclog. pag.* 183. Ἀγνοεῖν μηδὲν τὸν σοφὸν, *nihil ignorare sapientem*: itemque ὅταν πάντα εὖ ποιεῖν, *cum omnia recte facere.* Laërt. *lib.* VII. *segm.* 125. Stobaeus *ibid. pag.* 180. Ex quo porro consequi videbatur, vt nec fallat quemquam sapiens, nec a quoquam fallatur. Stob. *ibid. pag.* 183. Is ergo, qui se decipi passus erat, nec sapiens erat, nec dignus videbatur, cui subueniretur.

LO (o) MALO (p) FACTA ESSE DICENTVR (q), SI DE HIS ALIA ACTIO NON ERIT (r), ET IVSTA CAVSSA ESSE

retur. Sed primus haec principia deseruit C. Aquillius Gallus, proposita hac formula, quam *omnis malitiae euerriculum* vocat Cicero *de nat. deor. lib.* III. *cap.* 30.

(o) DOLO.] Huc pertinent variae DOLI definitiones, ab Aquillio, Seruio, et Labeone confectae, quas expendit VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. D. *de dol. mal.*

(p) MALO.] Non contentus fuit praetor DOLVM dicere, adiecit MALVM, quoniam et dolus bonus est, id est, sollertia iure permissa, veluti qua hostes et latrones circumueniuntur. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 1. §. 3. D. *de dolo mal.* Sane non Latini tantum, sed et Graeci hoc vocabulum ἐκ τῶν μέσων esse existimabant, ac proinde vtrique *dolum bonum* a *malo*, τὸν δόλον ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ distinguebant. Muret. *Lect. var. lib.* XVIII. *cap.* 4. Eu. Otto *Diss. sing. de dolo bono.*

(q) DICENTVR.] Modo is, qui se deceptum dicit, non sit ius publicum sequutus. *Neque enim capitur, qui ius publicum sequitur:* inquit VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 116. §. 1. D. *de reg. iur.* Hunc textum potius ad restitutionem minorum referendum existimat Iac. Gothofr. in *Comment. pag.* 408. *sequ.* quia de hac quoque laudatus Vlpianus *lib.* XI. *ad edictum* egit, et *legi* illi 116. plane gemina sunt, quae tradunt Papinianus *l.* 51. §. *penult. D. de fideiuss.* et Zeno imp. *l. vlt. C. de in int. rest.* Sed quum principium *l.* 116. ad titulum *quod metus caussa*; §. 2. ad titulum *de dolo malo* manifesto pertineant, quo colore intermedius §. 1. ad titulum *de minoribus* referri possit, me quidem haud intelligere fateor. Nec deest profecto species, si vel maxime haec lex ad titulum *de dolo malo* accommodetur, puta illa ipsa *l.* 51. §. *pen. D. de fideiuss.* quae aeque ad dolo deceptos, quam ad minores referri potest.

(r) ACTIO NON ERIT.] Non enim datur actio haec famosa, quamdiu superest aliud quodcumque remedium. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 1. §. 4. 5. 6. 7. *D. de dolo malo.* Hinc aere pro auro pignori dato, vel *furti* agendum erit, si dato iam pignore debitor aes pro auro subiecerit, vel *pignoratitia*, si in ipsa pignoris datione, vel *ex stellionatu*, si rem alienam, vel alii iam oppignoratam tradiderit: VLPIAN. *ibid. l.* 36. D. *de pignor. act.*

ESSE VIDEBITVR, nisi iudicis arbitrio restituetur (s), intra annum, quo primum experiundi potestas est, CAVSSA COGNITA (t), IVDICIVM DA-

act. quemadmodum qui in mandato exsequendo dolose versatus est, *mandati*; VLPIAN. *ibid. l.* 42. D. *mandati.* qui in emtione venditione, *emti venditi*, vel aliquando *praescriptis verbis* conuenitur. VLPIAN. *ibidem l.* 50. D. *de contrah. emt. l.* 32. D. *de act. emt.* Cessat quoque haec actio, si alius sit, a quo indemnis praestari debeat deceptus. PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 2. *l.* 4. et VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 7. *pr.* D. dolo mal. Hinc qui pupillus deceptus est, non agit aduersus tertium decipientem, quia ei actione *tutelae* satis prospectum est: VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 8. *l.* 3. §. 5. D. *de dol. mal.* nisi forte tutor soluendo non sit. CAI. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 6. D. *eod.* Quod ad contractus attinet, notum est, distinguere iureconsultos veteres, sintne *bonae fidei*, an *stricti iuris*: et circa priores permultum interesse, caussamne contractui dederit alterius contrahentis dolus, an hic in ipsum contractum inciderit, quum priore casu nullus sit contractus, posteriore per actionem ex ipso contractu emendetur, VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 7. *pr.* D. *de dol. mal.* vbi non necessarium est, vt cum Noodtio integram propositionem textu eiiciamus. Valet ergo et hic regula Symmachi, *lib.* I. *epist.* 87. *vox iuris et legum est, bonae fidei contractum non posse rescindi*: adeoque haec restitutio datur tantum in contractibus stricti iuris, vel *ob promissa, quae quis deceptus dolo promisit*, vti loquitur Cicero *de offic. lib.* I. *cap.* 10. Plures casus speciales, vbi huic restitutioni locus sit, vel non sit, expendit VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 7. §. 2. *sequ. l.* 9. *pr.* §. 1. 2. 3. 4. *l.* 21. et *l.* 24. PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 18. §. 2. *sequ. l.* 20. *l.* 22. *l.* 25. et CAI. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 8. D. *de dol. mal.*

(s) *Restituetur.*] Est enim actio *de dolo malo* ARBITRARIA, et hinc reus tum demum, si arbitratu iudicis non restituit, in tantum condemnatur, in quantum actor in litem iurauit. PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 18. *pr.* D. *de dolo malo.* Re ab eo, qui se liti obtulerat, vindicata, possessor adhuc tenetur. PAVLL. *ibid. l.* 7. D. *de rei vind.*

(t) CAVSSA COGNITA.] Edictalia haec verba explicat VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 9. §. 5. D. *de dolo malo.* Cognoscit autem

DABO (u). In heredem eius (x), qui dolo fecisse videbitur, quatenus ad eum peruenisse dicetur (y), iudicium erit (z) Denique in eum, qui dolo fecerit, post annum; itemque aduersus patronos, patronas, coniuges (aa), pupillos (bb), perso-

tem praetor inter alia, an minor forte sit summa, quam vt danda videatur famosa haec actio. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 9. §. 5. PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 10. D. *eod.* Quamobrem et libello exprimendum erat, quid dolo malo factum esset. PAVLL. *l.* 16. D. *eod.*

(u) IVDICIVM DABO.] Si plures conueniuntur, aduersus singulos actio datur in solidum, ita tamen, vt, vno soluente, reliqui liberentur. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 17. D. *de dolo malo.*

(x) *In heredem eius.*] Tale quid in edicto fuisse, recte obseruarunt Eguin. Baro *Manual. iur. pag.* 68. et Cisner. *de restitut. in integr. pag.* 33. quamuis his, plures alias adsuentibus lacinias, minime adsentiamur. Testem omni exceptione maiorem habemus CAIVM *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 26. D. *de dol. mal.* cuius en verba: *in heredem eatenus daturum se eam actionem*, PROCONSVL POLLICETVR, *quatenus ad eum peruenit.* Add. CAI. *ibid. l.* 28. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 17. D. *eod.* Heredes tamen ex dolo defuncti non notantur infamia, ac proinde actio aduersus illos perpetua est: PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 29. D. *eod.* nec in heredum persona caussae cognitio est necessaria. VLPIAN. *ibid. l.* 30. D. *eod.*

(y) *Peruenisse dicetur.*] Vel quatenus dolo eorum factum est, quo minus perueniret. PAVLL. *ibid. l.* 27. D. *eod.*

(z) *Iudicium erit.*] Id nec famosum esse, nec anni terminis circumscribi, iam antea notauimus. PAVLL. *ibid. l.* 29. VLPIAN. *ibid. l.* 30. D. *de dol. mal.*

(aa) *Coniuges.*] Hanc quoque edicti partem restituerunt Eguin. Baro et Nic. Cisnerus, quibus omnino adstipulantur tot fragmenta, quibus illa explicatur. Inter coniuges saltim non huic actioni, sed *rerum* amotarum erat locus. CAI. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 26. D. *rer. amot.*

(bb) *Pupillos.*] Ne adversus hos quidem de dolo malo agitur, nisi tamquam heredes conueniantur, vel pubertati sint proximi, vel ad eos aliquid peruenerit. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 13. §. 1. *l.* 15. *pr.* D. *de dol.* mal.

personasque, quibus reuerentia debetur (cc), in factum actionem dabo.

§. II. QVOD CVM MINORE (dd), QVAM VIGINTI QVIN-

mal. PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 14. D. *eod.* Nec magis aduersus municipes ex facto administratorum ciuitatis, vel aduersus dominum ex facto procuratoris datur de dolo actio, nisi quatenus ad eos peruenit. Ac proinde designari oportet in libello, cuius dolo malo quid factum sit, secus ac in actione quod metus caussa, quippe in rem scripta. VLPIAN. *ibid. l.* 15. §. 1. *sequ.* D. *de dol. mal.*

(cc) *Reuerentia debetur.*] Aduersus omnes illos *in factum* agendum est, quibus debetur reuerentia, quales sunt, quos recensent VLPIANVS *lib.* XI. *ad edict. l.* 15. §. 1. D. *de dol. mal.* et PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 12. D. *eod.* siquidem contra hos nec aliis actionibus, quae fraudis habent mentionem, experiundum est, veluti *serui corrupti.* PAVLL. *ibid. l.* 6. D. *de obsequ. par. et patr.* Competit tamen de dolo actio aduersus harum personarum heredes, quippe quibus non eadem semper, ac defunctis, reuerentia debetur. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 13. *pr.* D. *de dol. mal.*

(dd) MINORIBVS.] Minoribus laesis primum subuenit LEX LAETORIA, quam iam ante Plauti tempora latam esse; constat, fortassis a M. Laetorio Planciano, tribuno pleb. A. V. C. 490. Plura fuisse videntur eius legis capita, quorum passim meminerunt veteres. Sic sane haec lex definiuit annos minorennitatis, eosque ad annum aetatis XXV. sine sexus discrimine produxit. *L.* 2. *C. Th. de donat.* Vnde et LEX QVINAVICENNARIA vocatur a Plauto *Pseudol. I.* 3. *v.* 68. Deinde eadem lege cautum fuerat, vt minoribus, si peterent, curatores caussa cognita darentur, quum antea ex lege XII. tabularum non nisi furiosi et prodigi curatores acciperent. Iul. Capitolin. in *Marc. cap.* 10. Tertio eadem lex adolescentes vetuerat instipulari, adeoque eorum promissis vim obligandi detraxerat. Sueton. apud Priscian. *lib.* XVIII. Hinc Labrax, leno, apud Plaut. *Rudent. V.* 3. *v.* 24.

Cedo, quicum habeam iudicem,
Ni dolo malo instipulatus sis;
niue etiamdum siem
Quinque et viginti natus annos,

ad quem locum, praeter Plauti interpretes, videndus Raeuard.

Procri-

QVINQVE ANNIS NATV (ee), GESTVM ESSE DICETVR,

Protribun. cap. 10. Quarto hac lege creditoribus negata videtur actio aduersus minores, qui mutuam sumserant pecuniam, atque ita interpretanda querela Callidori adolescentis, apud Plaut. *Pseudol. l.* 3. *v.* 68.

Perii, annon tum lex me perdidit quinauicennaria?
Metuunt credere omnes.

Denique inter praecipua legis capita et illud fuit, quo cautum, vt minores, in quocumque contractu dolo malo circumuenti, in integrum restituerentur. Cic. *de offic. lib. III. cap.* 15. *atque iste* DOLVS MALVS *etiam legibus erat vindicatus, vt tutela XII. tabulis, et circumscriptio adolescentium* LEGE LAETORIA. Quum vero ob lubricum aetatis adolescentuli saepe et sine alterius dolo malo laederentur: praetor, naturalem sequutus aequitatem, minorum, quocumque modo laesorum tutelam suscepit. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 1. *pr.* §. 1. *D. de minorib.* Hinc id interest inter legem Laetoriam et edictum, quod ex illa minoribus non nisi DOLO MALO circumscriptis et actio et exceptio daretur, eaque prodesset et iis, *qui pro minoribus viginti quinque annis* CIRCVMSCRIPTIS *fideiussissent: l.* 7. §. *vlt. D. de except.* Cuiac. *Obseru. lib.* XVIIII. *cap.* 29. immo et iudicium publicum aduersus decipientes posset institui, de quo Cicero *de nat. deor. lib.* III. *cap.* 30. edicto autem remedium proditum esset minoribus, etiam dolo malo non circumscriptis, modo, res suas deteriores eo negotio factas esse, demonstrarent.

(ee) NATV.] Post hos enim annos demum virilem illum vigorem, et quamdam veluti maturitatem ingenii, exserere sese existimabant. Et sane quum communi plerarumque gentium suffragio centum annorum aetas longissima sit hominum: *l.* 56. D. *de vsufr. l.* 23. *C. de sacros. eccles. l.* 8. D. *de vsufr. leg.* Plin. *Hist. nat. lib.* VII. *cap.* 4. (nam sententiam Arnobii *lib.* II. *adu. gent.* et Trebellii Pollionis *Claud. cap.* 1. qui cum mathematicis quibusdam 120. annos homini ad viuendum datos esse statuunt, sese non magis probauit aliis, quam Epigenis, qui annis 112. Berosi, qui 116. Herodoti, qui 120. Hesiodi, qui 96. Sibyllae, quae annis 122. vitam hominis longissimam definiuerunt: Censorin. *de die nat. cap.* 17. et ibi Lindenbrog. *pag.* 87.) Laetorius primum longissimae huius aetatis quadrantem adolescentiae attribuisse, et sic minorennitatem finisse

TVR (ff), VTI QVAEQVE RES ERIT (gg), intra annum, quo

nisse anno aetatis quinto vicesimo, videtur. Et ad hunc vsque annum minores curatorum auxilio reguntur, nec iis antea rerum suarum committitur administratio, quamuis bene rem gerentibus. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 1. D. *de minor.* Ceterum, quemadmodum infans ne stipulari quidem potest, VLPIAN. *ibid. l.* 70. *D. de verb. oblig.* infantia maior stipulatur quidem recte, at non promittit, nec mandat sine tutoris auctoritate: VLPIAN. *ibid. l.* 25 D. *de fideiuss.* ita minor haec omnia quidem recte agit, at laesus, non minus, quam impubes, restituitur in integrum, ac proinde nec honor illi tuto committitur, si subsit laesionis periculum, VLPIAN. *ibid. l.* 8. *D. de muner. et honor.* nec restitutioni tunc obstat decretum coss. vel praesidis, sed solius principis. VLPIAN. *ibid. l. 3. pr. D. eod.* Impetrata venia aetatis valide sese obligat adolescens. Nam princeps bona concedendo etiam obligationes concessisse videtur. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 21. *D. de verb. signif.* Ceterum initiumne contractus, an finem spectari oporteat? itemque an tacita post minorennitatem ratihabitio noceat? quomodo hoc tempus computandum sit? denique an et filiisfamilias et seruis id beneficium pateat? disquirit VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l. 3. §. 1. ad §.* 11. *l. 5. D. de min.*

(ff) ESSE DICETVR.] GESTVM hic accipitur qualiter qualiter: siue contractum sit, siue quid aliud contigerit, e. g. si pecunia a debitore paterno soluta perierit: si minor interuenerit: si hereditatem obaerati adierit: si, legata optione rem deteriorem pro optima elegerit, cet. VLPIAN. *ibid. l.* 7. *l.* 9. *pr. D. de minor.* HERMOGEN. *lib. I. Epit. iur. l.* 8. *et* 35. *D. eod.* Sed et mulier minorennis restituitur, si laesa sit in dote promittenda, non si delinquendo damnum senserit, e. g. diuertendo. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 9. *§.* 1. 2. 3. 4. 5. *l.* 11. *§.* 1. *D. de min.* Fieri etiam non potest, vt praetor aduersus libertatem det restitutionem, VLPIAN. *ibid. l.* 9. *§. 6. l.* 11. *pr. D. eod.* nisi ex magna caussa id a principe fuerit concessum. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 10. *D. eod.* An et contra curatorem, qui ex falsa caussa excusationem meruit, detur restitutio, elegante proposita specie, disquirit VLPIAN. *ib. l.* 11. *§.* 2. *D. eod.*

(gg) QVAEQVE RES ERIT.] Neque enim PASSIM subuenitur ado-

quo primum experiundi poteſtas erit (hh), animadvertam. (ii)

§. III. Qvi qvaeve, posteaqvam qvid cvm his

adoleſcentibus: ſed cauſſa cognita, Vlpian. *lib. XI. l.* 11. §. 3. *ſeq.* D. *de min.* vbi passim opponitur tribunali, vt in *l.* 7. §. 1. D. *de ventr. in poſſeſſ. mitt.* Quae enim tribunal non requirunt, ea passim poſſunt explicari, etiam *quando praetor in balneum vel in theatrum it.* §. 2. *Inſt. de libertin.* In eo vero cauſſae cognitio inter alia vertitur, an cum aeque minorenni fuerit negotium? Vlpian. *lib. XI. ad edict. l.* 11. §. 6. D. *de minorib.* Nam tunc alterutri laeſo non ſubuenitur, quum contra mulieri, apud minorennem intercedenti, recte opponatur exceptio minorennitatis, quamuis ei actio aduerſus debitorem, ſi ſoluendo eſt, reſtituatur: Cai. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 12. D. *eod.* quia generatim is, pro quo conſtitutum eſt, obligatus manet. Cai. *ibid. l.* 28. D. *de conſt. pecun.* Deinde id quoque in cauſſae cognitionem venit, ſolisne minoribus, an et his, qui ſe pro illis obligarunt, ſubueniendum ſit? itemque an in rem danda videatur reſtitutio. Vlpian. *lib. XI. ad edict. l.* 13. D. *de minor.* Pavll. *lib. XI. ad edict. l.* 14. D. *eod.* Cai. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 15. D. *eod.* Denique vel maxime diſpiciendum eſt, an non minorennis alia actione recuperare rem ſuam poſſit? Vlpian. *lib. XI. ad edict. l.* 16. D. *eod.*

(hh) *Poteſtas erit.*] Verba haec ob locum *l. vlt. C. de temp. in int. reſtit.* huic edicto inſerenda eſſe, iam vidit Ger. Noodtius *ad h. t. pag.* 112. Dabatur ergo haec reſtitutio intra annum vtilem, qui ne exſuli quidem prorogabatur, neque maiori, qui intra tempus reſtitutionis conteſtatus, deſtituerat. Vlpian. *ibid. l.* 20. D. *de minor.* Quid hic *d. l. vlt. C. de temp. in int. reſt.* mutarit Iuſtinianus, in vulgus notum eſt.

(ii) Animadvertam.] Ita animaduertunt reſtituuntque tum praefectus vrbi, tum alii magiſtratus pro iuris dictione ſua, etiam in aliis cauſſis, quam contra ſententiam ſuam. Vlpian. *ibid. l.* 16. §. *vlt.* D. *de min.* Sed et praefectus praetorio contra ſuam ſententiam reſtituit, quamuis ab eo adpellare non liceat. Hermogen. *lib. I. Epit. iur. l.* 17. D. *eod.* Attamen minor magiſtratus

HIS ACTVM (kk) CONTRACTVMVE SIT, CAPITE DEMINVTI

ſtratus reſtituere non poteſt contra maiorum vel ipſius principis ſententiam, niſi hic cauſſam de nouo induci in auditorium ſuum patiatur: cuius rei exempla adfert VLPIAN. *ibid. l.* 18. *pr. §.* 1. 2. 3. 4. *D. eod.* Praeterea obſeruandum, reſtitutionem minoris et ſucceſſoribus, quantumuis maioribus, prodeſſe. VLPIAN. *ibid. l.* 18. §. *vlt. D. eod.* Alia, ad effectum huius reſtitutionis pertinentia, attulerunt VLPIAN. *ibid. l.* 21. *D. de minor.* PAVLL. *ibid. l.* 23. *l.* 26. *D. eod.* CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 25. *l.* 27. *eod.* et CELSVS *lib. II. Digeſt. l.* 28. *D. eod.*

(kk) CVM HIS ACTVM.] Qui ſe alteri obligauerat, is aliquando mutabat ſtatum, et vel *maximam*, vel *mediam*, vel *minimam* patiebatur CAPITIS DEMINVTIONEM. Qui maiorem paſſi fuerant, ex contractibus, antea initis, non magis obligabantur, quam mortui: at quia tamen habebant ſucceſſores, ſaltim fiſcum: ſalua erat actio aduerſus illum illoſue, ad quem quoſue eorum bona peruenerant. VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 2. *pr.* D. *de cap. minut.* PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 5. *pr.* §. 1. *l.* 7. *§.* 2. 3. D. *eod.* At alia erat ratio capitis deminutionis minimae, quam adoptiui atque emancipati patiuntur. His enim manifeſto accidebat capitis deminutio: quum emancipari vel in adoptionem dari nemo poſſit, vt non in imaginariam SERVILEM CAVSSAM deduceretur: PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 3. *§.* 1. D. *de cap. min.* In ſeruilem autem perſonam nulla obligatio cadere poterat. *l.* 22. D. *de reg. iur.* Non autem ea reſtitutione opus erat ob adrogationem, quia filiusfamilias non minus, quam paterfamilias, obligatur. *l.* 39. D. *de oblig. et act.* Bachou. *in* Πρῶτ. *h. t. pag.* 1149. Vinn. *Comment. ad §.* 3. *Inſt. de adquiſ. per adrogat.* Schulting. Πρῶτ. *h. t.* §. 1. *pag.* 464. *ſequ.* Et quamuis hic diſſenſiſſe a reliquis videantur Sabinus et Caſſius: contra eorum tamen ſententiam obtinuit, vt ex adrogati etiam antegeſtis aduerſus adrogantem de peculio actio detur. VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 42. D. *de pecul.* Ceterum in hoc edicto, cuius verba ſuperſunt apud VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 1. D. *de cap. min.* ponebatur, aliquid ACTVM CONTRACTVMVE ESSE, ante adoptionem vel emancipationem. Ac proinde illud non pertinebat ad delicta: VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 3. D. *eod.* (ex iis enim orta obligatio cum capite

NVTI DIMINVTAEVE ESSE (ll) DICENTVR: IN EOS EASVE, PERINDE, QVASI ID FACTVM NON SIT, IVDICIVM DABO. (mm) §. IIII.

capite ambulat: PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 7. §. 1. D. *eod.*) nec ad ius testandi, quia id in filiumfamilias non cadit: VLPIAN. *ibid. l.* 20. D. *de verb. signif.* immo ne ad ipsos quidem contractus, post capitis deminutionem initos, quia, qui postea cum iis contraxit, id sibi ipsi debet imputare: VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 1. D. *de cap. min.* nec denique ad adrogatorem, qui debitorem suum adrogauit, quamuis postea sui iuris factum: VLPIAN. *ibid. l.* 2. *l.* 4. D. *eod. l.* 11. D. *de iudic.* nec denique ad substitutum capitis deminutionem passum. Nec enim per illam perit substitutio, partim quia nondum competebat, partim quod extra bona est. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 42. D. *de adquir. rer. dom.*

(ll) DEMINVTAVE ESSE.] CAPITIS DEMINVTIO est status mutatio. CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 1. *de cap. min.* Maxima et media morti aequiparabantur. Quod adeo verum est, vt captiui et sententiam passi diem illum, quo libertatem iure postliminii, vel ciuitatem principis populiue beneficio receperant, *natalem suum* vocarent, et *alterius vitae quoddam quasi initium*: CIC. *post redit. cap.* 11. et *ad Attic. lib. IIII. epist.* 1. quemadmodum et Athenienses eosdem δευτεροπότμους, quasi *secunda fata exorsos* dicebant, teste Hesychio. Gronou. *Diatr. ad Stat. cap.* 12. *pag.* 69. Hinc qui statum mutarant, vel de eo saltim dubitabant, non habebant testamentifactionem: VLP. *lib. XII. ad edict. l.* 15. D. *qui test. fac. poss.* et minima quoque omnes obligationes, non quidem naturales, sed ciuiles, perimebat. CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 8. D. *de cap. min.* PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 9. D. *eod.* Peribant porro negotia priuata, non publica, veluti officium magistratus, dignitas senatoria, PAVLL. *ibid. l.* 5. §. 2. D. *eod.* tutela, praeter legitimam, quae ex XII. tabulis descendit. PAVLL. *ibid. l.* 7. *pr.* D. *eod.* Cuiac. *Obs. lib. VIIII. cap.* 7. Iac. Gothofr. *ad XII. tabb. pag.* 96. Quid de iure hereditario capite minutorum fiat, ad hunc locum itidem dispexisse videntur interpretes, eoque pertinere arbitramur longum tractatum de actionibus hereditariis apud PAVLL. *ibid. l.* 40. D. *de action.*

(mm) IVDICIVM DABO.] Quae actio et perpetua est, et heredi ac

§. IIII. QVOD EO AVCTORE (nn), QVI TVTOR NON FVERIT (oo), GESTVM ESSE DICETVR (pp), SI ACTOR IGNORAVERIT (qq), DABO IN INTEGRVM RESTITVTIONEM

ac in heredem datur: VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 2. §. 5. D. *de cap. minut.* non autem in eos, qui similes heredibus. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 5. D. *de alien. iud. mut.* Fragmentum enim hoc plane fugitiuum, et a Digestoribus loco alienissimo positum, non ad edictum *de alienat. iud. causs.* quod PAVLLVS libro demum XII. enarrauit, sed ad hunc ipsum titulum referendum est. Ceterum quum perpetuam esse hanc actionem, ex *l.* 2. §. 5. D. *de cap. minut.* ostenderimus: merito mireris, virum eximium, Ger. Noodtium *ad h. t. pag.* 123. huic edicto adsuisse laciniam: *intra annum, quo primum experiundi potestas est.*

(nn) EO AVCTORE.] Digestorum compilatoribus hoc caput seiungere a reliquis, et in *librum Pandect.* XVII. reiicere placuit. Sed tot interpretum fragmenta satis euincunt, praetorem illud inter reliquas restitutionis species hoc ipso loco tractasse. Ob. Giphan. *Oecon. iur. pag.* 125. Et haec est illa in integrum restitutio, quam ob IVSTVM ERROREM dari scribit Paull. *Sentent. recept. lib. I. tit.* 7. §. 2. et *l.* 2. *D. de restit. in integr.* Edicti verba ipsa pleraque exstant apud VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 1. §. 1. 6. *l.* 7. *pr. D. quod fals. tut. auct.* reliqua suo quaeque loco vera praestabimus.

(oo) NON FVERIT.] Sunt haec verba ῥητικὰ, in quibus tamen multa, quae exprimenda erant, praetermisisse praetorem, exemplis quibusdam ostendit VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. 3. 4. 5. *D. eod.*

(pp) ESSE DICETVR.] Sunt et haec verba ῥητικὰ, depromta ex ipsa rubrica: *quod falso tutore auctore gestum esse dicitur.*

(qq) IGNORAVERIT.] Verba et hic habes edictalia, quae ideo adiecerat praetor, quia non scienti, sed ignoranti subuenire statuerat. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 6. *D. eod.* Ignorasse vero et is videtur, qui monenti, hunc non esse verum tutorem, in continenti non credidit. PAVLL. *lib. XII. ad edict. l.* 2. *D. eod.* Si, quod gestum, ipso iure nullum est, ne scientia quidem nocet: VLPIAN. *ibid. l.* 3. D. *eod.* quemadmodum nec minori vllo modo fraudi esse potest, quod cum falso tutore contraxerit: VLPIAN.

NEM (rr) IN EVM, QVI, QVVM TVTOR NON ESSET, DOLO MALO (ss) AVCTOR FACTVS ESSE DICETVR, IVDICIVM DABO, VT QVANTI EA RES ERIT (tt), IN TANTAM PECVNIAM CONDEMNETVR. (uu)

§. V. SI (xx) CVIVS QVID DE BONIS, QVVM IS METV,

PIAN. *ibid. d. l.* 3. nec ei, qui a praetore ad gerendum cum falso tutore negotium compulsus est. VLPIAN. *ibid. l.* 5. D. *eod.* Pupilli quoque scientia non computatur, sed tutoris, daturque restitutio, etiamsi pupillo de dolo cautum sit. PAVLL. *lib. XII. ad edict. l. 6. D. eod.*

(rr) RESTITVTIONEM.] Plus est in RESTITVTIONE, quam in EXHIBITIONE. *Exhibere* enim est praesentiam corporis praebere: *restituere*, possessorem facere, et fructus reddere. Pleraque etiam *restitutionis* vocabulo continentur, CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 22. D. *de verbor. sign.* quamuis hoc fragmentum multo commodius ad edictum *de alienat. iudic. mut. causs. fact.* referri posse fateamur, idque infra suo loco ostensuri simus pluribus.

(ss) DOLO MALO.] Non ergo sufficit, falsum tutorem scientem auctorem esse factum: sed dolus eius malus requiritur. Si enim coactus auctoritatem interposuit: nonne excusari debet? VLPIAN. *ibid. l.* 7. §. 1. *D. quod falso tut. auct.*

(tt) QVANTI RES ERIT.] His vero verbis non poena continetur, sed veritas, sumtibus, in restitutionem factis, computatis. Quo fit, vt vno ex pluribus falsis tutoribus soluente, reliqui liberentur. VLPIAN. *ibid. l.* 7. §. 2. 3. 4. D. *eod.* PAVLL. *lib.* XII. *ad edict. l.* 8. D. *eod.* Sed et alia incommoda falsus tutor perinde sustinet, ac si eo tempore vere tutor fuisset, e. g. si per eum factum sit, vt actionis dies exierit, vel res vsucapta sit. CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 10. D. *eod.* Cuiac. *Obs. lib.* XXII. *cap.* 19.

(uu) CONDEMNETVR.] Est haec actio in factum praetoria; quae heredi quidem ceterisque successoribus, nec tamen in heredem, nec post annum competit. Rationem reddit VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 9. D. *quod falso tut. auct.*

(xx) SI.] Sequitur sexta restitutionis caussa, ABSENTIA. Quum enim saepe contingat, vt vel absentis res vsucapiatur, vel absens,

TV (yy), AVT SINE DOLO MALO

abſens, qui ſui copiam non facit, vſucapiat: aequum viſum eſt praetori, *laeſum ius ſuum per id tempus, quo quis rei publicae operam daret, vel aduerſo caſu laboraret*; praeſentemque, quod ad abſentem attinet, *integrum habere*. VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 1. *pr. D. quib. ex cauſſ. maior.* Auctorem huius edicti PVBLICIVM, praetorem, fuiſſe, duplici argumento probamus. Primo enim actio reſciſſoria, qua haec reſtitutio petitur, diſerte in iure noſtro vocatur PVBLICIANA, *l.* 35. *D. de obl. et act.* vbi Publiciana illa, *quae ad exemplum vindicationis datur*, ab altera, *quae reſciſſa vſucapione redditur*, diſerte diſtinguitur. Deinde vtraque actio eiuſdem naturae ac indolis eſt. Quemadmodum enim priore praetor ita permittit agere in rem, *vt actor dicat, ſe quaſi vſucepiſſe, quod non vſuceperit*: ita in poſteriore *poſſeſſor dicit, aduerſarium non vſucepiſſe, quod vſuceperit.* §. 3. *Inſt. de action.* Quis fuerit ille Publicius, vtriuſque actionis auctor, hodie ignoramus. Id vero compertum habemus, nec Carolum Sigonium, qui *libro I. de iudiciis cap.* 17. has actiones demum ſub imperatoribus inuentas eſſe exiſtimat, nec Ioannem Bertrandum, qui *de iuris perit. lib. II. cap.* 16. eas Q. Publicio, praetori, cuius meminit Cicero *pro Cluent. cap.* 45. tribuit, rem acu tetigiſſe. Nam haud paullo ante illa tempora huius actionis reſciſſoriae mentionem facit Terentius *Phorm. II.* 4. *v.* 9. vbi ita loquentem inducit rabulam:

Mihi
Sic hoc videtur. Quod TE ABSENTE, *hic filius*
Egit, RESTITVI IN INTEGRVM *aequum eſt, et bonum:*
Et impetrabis. Dixi.

Non enim ex iuris Attici principiis loqui cauſſidicum, ceu viſum eſt Grotio *Florum ſparſ. pag.* 131. ſed ex Romani, nec eumdem de minorennium, ſed de abſentium reſtitutione intelligendum eſſe, res ipſa docet. Ceterum ipſum edictum integrum, quamuis parum caſtigatum, exſtat apud VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 1. *D. quib. ex cauſſ. mai.* Nitori tamen ſuo pleraque reſtituit Ger. Noodtius *Comment. ad Pand. pag.* 123.

(yy) METV.] Metum iuſtum, talemque, qui cadit in virum conſtantem, non timorem ſuperuacuum, intelligit praetor. CALLISTRAT. *lib. II. edict. monit. l.* 2. §. 1. *D. quib. ex cauſſ. maior.* Iuſtuſne vero ſit metus, necne, prudentis iudicis eſt, aeſtimare. VL-

LO (zz) REI PVBLICAE CAVSSA ABESSET (aaa), AVT IN VINCVLIS

VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 3. *D. eod.*

(zz) SINE DOLO MALO.] DOLO MALO ABESSE videtur, quamuis rei publicae cauſſa abſens, qui alterius grandis commodi cauſſa id egit, vt rei publicae cauſſa abeſſet. CALLISTR. *ibid. l.* 4. *D. eod.* Quo inprimis pertinebant LEGATIONES LIBERAE, quas viri primarii, quoties in quadam prouincia illis negotium priuatum eſſet, ſibi decerni petebant, vt vel publicis auſpiciis ſumtibuſque iter facerent, vel tanto maiore ſaltim cum dignitate illis locis verſarentur. Cicero *pro Flacco cap.* 34. *An* LEGATIONES *ſumere* LIBERAS *exigendi cauſſa, ſicut et tu ipſe nuper, et multi viri boni ſaepe fecerunt, rectum eſt. Quod ego non reprehendo : ſocios video queri.* Idem *orat. agrar. II. cap.* 17. *Atque illud circumſpicite veſtris mentibus, vnaque legatos noſtros, homines auctoritate tenui, qui rerum priuatarum cauſſa* LEGATIONES LIBERAS *obeunt, tamen exterae nationes ferre vix poſſunt.* Earumdem liberarum legationum et alibi paſſim meminit Cicero, veluti *ad Attic. lib.* XV. *epiſt.* 11. vbi Atticum docet, *liberas legationes definitum tempus lege Iulia habere, nec facile addi poſſe.* Quod ideo procul dubio cautum eſt, quod permulti data opera abeſſent quam diutiſſime, vel maturius proficiſcerentur, quibus hoc edicto non ſubueniri, oſtendit VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 5. *pr. D. quib. ex cauſſ. maior.* Omnia ergo haec veterum fragmenta ad legationes liberas pertinent, quas Calliſtrati adhuc temporibus decerni conſueuiſſe, patet ex *l.* 14. *D. de legat.* vbi ipſe Vlpianus : *qui*, inquit, LIBERA LEGATIONE *abeſt, non videtur rei publicae cauſſa abeſſe : hic enim non publici commodi cauſſa, ſed ſui, abeſt.* Vid. Cuiac. *Obſeru. lib.* VIIII. *cap.* 29.

(aaa) REIP. CAVSSA ABEST.] Reipublicae cauſſa abeſſe non videntur, qui Romae operam dant rei publicae, veluti magiſtratus. VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 5. *D. quibus ex cauſſ. mai.* PAVLL. *lib.* XII. *ad edict. l.* 6. *D. eod.* Militantes tamen Romae pro rei publicae cauſſa abſentibus ex priuilegio habentur. VLPIAN. *ibid. l.* 7. *D. eod.* Tales erant milites *vrbani*, qui, vbi tria confecetant ſtipendia, in *praetorianorum* numerum referri poterant. Doſitheus *Sentent. et epiſt. Hadriani* §. 6. ἐν πρώτῳ εἰς τὴν πολιτ-

CVLIS (bbb), SERVITVTE, (ccc), HOSTIVMVE POTESTATE ESSET (ddd), POSTEAVE (eee) deminutum erit

κὰν στρατεύῃ, καὶ ἐὰν καλὸς στρατιώτης ἔσῃ, τρίτῳ ὀψωνίῳ δυνήσῃ εἰς τὸ πραιτώριον μεταβῆναι: *interim in vrbana milita, et, si bonus miles fueris, tertio stipendio poteris in praetorianam transire.* Praeterea non censebantur rei publicae caussa abesse legati municipiorum, quia municipia iure rerum publicarum non vterentur, nisi quod et his ex constitutione Marci et Commodi AA. subueniretur. PAVLL. *lib. XII. ad edict. l.* 8. *D. eod.*

(bbb) IN VINCVLIS.] Haec verba ad omnem captiuitatem pertinent, quamuis vincula alicui non essent iniecta. CALLISTR. *lib.* II. *Edict. monitor. l.* 9. D. *eod.* VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 10. D. *eod.* Nec tamen ideo sibi non constat Vlpianus, quando *l.* 216. D. *de verb. signif.* scribit, *eum, qui in carcere clusus est, non videri neque* VINCTVM, *neque* IN VINCVLIS *esse, nisi vincula adhibita sint eius corpori.* Hoc enim fragmentum, teste inscriptione, pertinet ad legem Aeliam Sentiam, quae vinctos manumissos in miseram dedititiorum conditionem detrudebat: quam acerbam sanctionem ad quam paucissimos par erat pertinere. Edictum autem nostrum, tamquam insigne beneficium, cum quam plurimis communicari, aequissimum videbatur.

(ccc) SERVITVTE.] Siue bona fide seruiat, siue liber homo inuitus detineatur. CALLISTR. *lib.* II. *Edict. monit. l.* 11. D. *quib. ex causs. maior.* Non autem ad eos pertinet edictum, qui de statu suo litigant, si lis iam coepta sit: VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 12. D. *eod.* multoque minus ad statuliberos, qui nec bona habent, et vere serui sunt. PAVLL. *lib.* XII. *l.* 13. D. *eod.*

(ddd) POTESTATEVE ESSET.] Intelliguntur hic capti ab hostibus, non transfugae, quibus nec ius postliminii conceditur. CALISTR. *ibid. l.* 14. D. *quib. ex causs. maior.* At captis ab hoste subuenit praetor, siue postliminio reuerterint, siue apud hostes decesserint, siue denique ibi nati sint. VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 15. *pr.* D. *eod.*

(eee) POSTEAVE.) Si in absentis bona itum, auctore praetore, (id quod variis ex caussis fieri posse, hac occasione ostendit VLPIAN. *ibid. l.* 1. D. *quib. ex causs. in possess.*) tunc cuius bona possideri iussit praetor, ei succurrit

erit (fff), SIVE CVIVS ACTIONIS EORVM, CVI DIES EXISSE DICETVR (ggg), item (hhh) SI QVIS QVID VSV SVVM FECISSET, AVT QVOD NON VTENDO AMISSVM SIT, CONSEQVVTVS (iii), ACTIONEVE SOLVTVS OB ID, QVOD DIES EIVS EXIERIT, QVOD ABSENS NON DEFENDERETVR (kkk), INVE VINCVLIS ESSET,

rit ex hoc edicto, non ei, cuius praesentis in bona itum est. VLPIAN. *ibid. l.* 15. §. 2. D. *quib. ex cauff. maior.* Quomodo hic intelligendum sit aduerbium POSTEA, et quantum laxamenti detur domum reuerso ad instituendam actionem, idem docet VLPIAN. *ibid. l.* 15. §. 3. D. *quib. ex cauff. maior.* Non enim negligentibus subuenitur, sed necessitate rerum impeditis, PAVLL. *lib.* XII. *ad edict. l.* 16. D. *eod.* quia negligentes res suas potius pro derelictis habere existimantur. Quo pertinere videtur fragmentum VLPIANI *lib.* XII. *ad edict. l.* 1. D. *pro derelicto.*]

(fff) *Deminutum erit.*] Haec verba, quae textu exciderunt, ipse sensus exigit, ceu recte obseruauit Ger. Noodtius *Comment. ad pandect. pag.* 123. *Tom. II. Oper.*

(ggg) DIES EXISSE DICETVR.] Quando exiisse dicatur dies, ex instituto ad hunc ipsum locum docuit VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 17. D. *quib. ex cauff. maior.* PAVLL. *ibid. l.* 18. *pr.* D. *eod.*

(hhh) *Item.*] Hac edicti parte praetor praesentibus auxilium pollicetur aduersus eos, qui absentes eorum res vsuceperunt. VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 21. *pr.* D. *quib. ex cauff. maior.*

(iii) CONSEQVVTVS.] Praesentes restituens, praetor non quaerit, qua ex caussa absint aduersarii, modo non defendantur. Nec interest, per se, an per alios, potestati suae subiectos, vsuceperint. VLPIAN. *ibid. l.* 21. §. 1. 2. D. *eod.* Nam et ea, quae seruus peculiariter nactus est, dominus absens vsucapit, praeterquam si talis sit, vt ne suo quidem nomine quidquam vsucapere possit. PAVLL. *lib.* XII. *ad edict. l.* 8. *D. de vsurp. et vsuc.* Restitutione vero hac non opus esse, si rem sacram, aliamque commercio exemtam absens possideat, ad hunc locum monuit CAI. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 9. *D. de vsurpat. et vsucap.*

(kkk) NON DEFENDERETVR.] Si enim absens reliquit procuratorem, qui conueniri potuisset, reuersus dominus inquietari non debet:

ESSET (lll), SECVMQVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET (mmm), AVT QVVM EVM INVITVM VOCARE NON LICERET, (nnn), NEQVE DEFENDERETVR (ooo), QVVMQVE MAGISTRATVS

debet: quis vero DEFENDI dicatur, fusius hic ostendit VLPIAN. *ibid. l.* 21. §. 2. *D. quib. ex causs. mai.* Hinc absentis amici interrogandi, velintne absentem defendere? et si interrogari nemo possit, testatione id complecti oportebit. Quae omnia illustrari possunt ex Cicer. *Orat. pro P. Quinct.* Ceterum hoc edictum et ad furiosos, prodigos, infantes, ciuitates pertinet, PAVLL. *lib. XII. ad edict.* (ita enim rescribendum esse iam supra monuimus) *l.* 15. *D. de tut. et curat. dat.*

(lll) VINCVLIS ESSET.] Expresserat hanc personam praetor, quia fieri potest, vt quis in vinculis, et praesens tamen sit, qui procul dubio vsucapit, modo non sit in seruitute. VLPIAN. *ibid. l.* 23. *D. quib. ex causs. maior.* Qui apud hostes est, quia seruit, nec vsu adquirit, nec coeptam adimplet possessionem, nisi quod vsusfructus quasi possessionem postliminio recipit. VLPIAN. *ibid. l.* 23. *§.* 1. 2. 3. *D. eod.* Qui enim ipse possidetur, possidere non potest. VLPIAN. *ibid. l.* 118. *D. de reg. iur.*

(mmm) NON FACERET.] Quamuis enim actor in latitantis bona mitti possit: contingit tamen, vt nec mittatur actor, nec reus latitare dicatur, e. g. si iudici mora contingat: VLPIAN. *ibid. l.* 23. *§. vlt. D. quib. ex causs. mai.* vel si reus frustretur, vel tergiuersetur, et quauis sollertia id efficiat, ne secum agatur. PAVLL. *lib. XII. ad edict. l.* 24. *D. eod.* vel si reus non quidem frustrandi caussa, vel multitudine rerum districtus hoc agat: CAI. *lib. IIII. ad edict. l.* 25. D. *eod.* vel si denique per ipsum praetorem stet, quo minus quis possit conueniri. Aduersus relegatum praesenti subuenitur ex generali clausula praetoris, ipsi vero relegato non subuenitur, quia procuratorem relinquere potuit. VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 26. *pr. §.* 1. D. *eod.*

(nnn) NON LICERET.] De iis loquitur praetor, quos omnino in ius vocari non patitur, veluti de consulibus, et similibus. Qui enim, permittente praetore, vocari possunt, ad eos edictum non pertinet. Cur enim, qui vocaturus erat, praetorem non adiit? VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 26. *§.* 2. D. *ex quib. causs. maior.*

(ooo) DEFENDERETVR.] Haec

TVS EA DE RE ADPELLATVS ESSET, SIVE CVI PER MAGISTRATVM SINE DOLO IPSIVS (ppp) ACTIO EXEMPTA ESSE DICETVR (qqq), EARVM RERVM ACTIONEM INTRA ANNVM, QVO PRIMVM EA DE RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT, restituam (rrr). ITEM SI QVA ALIA IVSTA CAVSSA VIDEBITVR (sss), IN INTEGRVM RESTITVAM, QVOD EIVS PER LEGES, PLEBISCITA, EDICTA

Haec clausula ad omnes suprascriptos pertinet, praeterquam ad absentes, qui vsuceperunt, de quibus iam antea cautum fuerat. VLPIAN. *ibid. l.* 26. §. 1. D. *eod.*

(ppp) SINE DOLO IPSIVS.] Siue dilatione iudicis eximatur actio, siue magistratus non fuerit copia, siue alias ius non dixerit. Si enim ius dixit, caussaque cognita denegarit actionem, cessat omnino restitutio. Sin magistratus per sordes, vel per gratiam, ius non dixit: vel ex hac edicti parte agi potest, vel ex superiore clausula: SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACIAT. Id enim egit litigator corrumpendo iudicem, ne secum ageretur. VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 26. §. 4. *sequ.* D. *quib. ex causs. maior.*

(qqq) ACTIO EXEMTA ESSE DICETVR.] EXEMTA dicitur actio, quando agi posse desiit. VLPIAN. *ibid. l.* 26. §. 5. *D. quib. ex causs. mai.*

(rrr) *Restituam.*] Verbum hoc, quod ipse sensus exigit, merito restituimus. Vocatur autem haec actio, vti iam supra sub litt. xx. ostendimus, PVBLICIANA vel RESCISSORIA, de cuius natura omnia in vulgus nota sunt.

(sss) IVSTA CAVSSA VIDEBITVR.] Est haec postrema pars edicti de restitutione *ob absentiam*, eaque clausula inserta est necessario, quia multi casus euenire possunt, qui desiderant restitutionem, nec singulatim tamen enumerari a praetore potuerunt. Sic ex hac edicti parte subuenitur legatione pro municipio functis, licet proprie non absint rei publicae caussa. Subuenitur etiam testimonii, vel adpellationis, vel cognitionis, vel alterius negotii necessarii caussa euocatis, vel peregrinantibus: VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 26. §. 4. D. *quib. ex causs. maior.* immo et ob probabilem caussam veluti ob studia: itemque iis, qui nec in vinculis, nec in custodia, sed sub fideiussoria cautione sunt, VLPIAN. *ibid. l.* 28. *pr. D. eod.* PAVLL. *lib. XII. ad edict. l.* 27. *D. eod.* vbi hic addit,

CTA DECRETAVE PRINCIPVM LICEBIT. (ttt)

§. VI. SI QVA (uuu) ALIENATIO IVDICII MVTANDI

dit, absentes ex necessitate restitui, quamuis nihil e bonis amiserint, sed tantum non lucrati sint.

(ttt) LICEBIT.] Non hic quaeritur, an leges restitutionem permittant, sed annon prohibeant. Ceterum et ACTIONEM pollicetur praetor et EXCEPTIONEM: illam tamen non nisi intra annum vtilem, qui quomodo computandus sit, disquirit VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 28. §. 2. 3. 4. 5. 6. *D. quib. ex causs. mai.* et PAVLL. *lib. XII. ad edict. l.* 30. *D. eod.* vbi simul obseruat, si miles, qui vsucapit, decesserit, et heres adimpleuerit vsucapionem, aequum esse, vt rescindatur, quod postea vsucaptum est, vt eadem in heredibus, qui in vsucapionem succedunt, seruentur: quia nemo plus commodi heredibus suis relinquit, quam ipse habuerit. PAVLL. *ibid. l.* 120. *D. de regul. iur.* De EXCEPTIONE RESCISSORIA videndus est Noodtius *Comment. ab Pandect. pag.* 129. *tom. II. Oper.* Et haec quidem sunt, quae ad hoc caput pertinent, veterum fragmenta. Vnum superest CALLISTRATI *lib. II. edict. monitor. l.* 2. *pr. D. quib. ex causs. maior.* vbi iureconsultus docet, restitutionem hanc reipublicae caussa absentium ideo vsu minus frequentari, quod illis ex ipsis legibus, SCtis, principumque constitutionibus ius extra ordinem dici soleat.

(uuu) SI QVA.] Est hoc postremum restitutionum in integrum caput, cuius verba priora debemus cum rubricae, tum PAVLLO *libro XII. ad edict. l.* 8. *pr.* §. 1. *D. de alien. iud. mut. causs.* Ipsa sententia edicti ex tot interpretum fragmentis tam manifesta est, vt verborum reliquorum restitutio non admodum difficilis esse videatur. IVDICII vero MVTANDI CAVSSA ALIENARE videtur is, qui suo facto alienam caussam reddidit deteriorem, e. g. alterius prouinciae hominem, aut potentiorem aduersario suo opponens, CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 1. *D. eod.* aut quemcumque alium, qui vexaturus sit aduersarium: VLPIAN. *lib. XIII. ad edict. l.* 2. *D. eod.* vel necessitatem huic imponens agendi in alia prouincia: vel seruum, quem quis petit, manumittens; vel locum, in quo opus factum, cuiusque nomine intenditur *quod vi aut clam*, vel *aquae pluuiae*, vel in quo *nouum opus nunciatum est*, alienans.

DI CAVSSA (xxx) DOLO MALO (yyy) FACTA ERIT: neque pristina caussa restituatur (zzz), aduersus eum, qui aliena-

nans. CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l. 3. pr. D. eod.* Quin et tunc huic edicto locus est, si res ab eo, cui alienata, vsucapta sit: VLPIAN. *lib. XIII. ad edict. l. 4. pr. D. eod.* siue per venditionem, siue alio modo alienata sit: non tamen si cui legata, vel hereditate relicta, vel venditori redhibita: PAVLL. *lib. XII. ad edict. l. 8. §. 2. 3. 4. D. eod.* vel in solutum data sit, VLPIAN. *lib. XIII. ad edict.* (perperam enim inscriptio praefert *lib. XXII.*) *l. 10. pr. D. eod.* Non autem alienare intelligitur, qui tantum amittit possessionem. VLPIAN. *lib. XIII. ad edict. l. 119. D. de reg. iur. l. 4. §. 1. C. de alienat. iud. mut. causs. fact.*

(xxx) IVDICII MVTANDI CAVSSA.] Superuacuum videri posset hoc edictum, quia, qui dolo possidere desiit, pro possessore habetur: *l. 131. l. 151. D. de regul. iur.* sed fuit tamen omnino vtilissimum. Namque ea regula iure antiquo non valuit, quippe ex interpretatione SCti, Hadriano imperante facti, sero demum nata: *l. 27. §. 3. D. de rei vindic.* Ceterum contingere potest, vt iudicii mutandi caussa, at sine dolo malo; vel dolo malo quidem, at non iudicii mutandi caussa possidere quis desierit: VLPIAN. *ibid. l. 4. §. 1. D. de alienat. iudic. mutand.* Immo fieri potest, vt, qui alienauit, iudicium accipere adhuc paratus sit. Quibus casibus cessat haec ex edicto restitutio. CAI. *ibid. l. 3. §. 5. D. eod.*

(yyy) DOLO MALO.] DOLVS hic praecipue requiritur. Si enim vlla iusta alienandi caussa subest, edictum cessat. VLPIAN. *ibid. l. 4. §. 2. 3. 4. D. de alien. iud. mut. causs. fact.* Ex ipsa tamen alienatione non leuis doli praesumtio nascitur. *Difficile enim est, vt bona caussa sit, cuius actio in ius alterius desperatione transfertur.* Symmach. *lib. X. epist. 45.* Alienante tutore, vel furiosi curatore, vtilis actio datur, quia consilium huius fraudis inire non possunt. VLPIAN. *ibid. l. 10. §. 1. D. eod.*

(zzz) *Caussa restituatur.*] Non enim rem exhiberi sufficit, sed et pristina caussa arbitratu iudicis restituenda est. PAVLL. *lib. XII. ad edict. l. 8. pr. D. eod.* Hinc adposite ad hunc locum notauerat CAIVS *lib. IIII. ad edict. prou. l. 22. D. de verb. signif.* plus esse in RESTITVTIONE, quam in EXHIBITIONE. Vid. supra *litt. xr.*

alienauerit (aaaa), ei, ad quem ea res pertinebit, quanti eius intererit, alium aduersarium non habuisse (bbbb), intra annum, quo primum experiundi potestas est (cccc), in factum actionem dabo.

TIT. XXVII.

DE RECEPTIS [*arbitrIs*,] ET QVI ARBITRIVM RECEPERVNT, VT SENTENTIAM DICANT. (a)

(aaaa) *Qui alienauerit.*] Eo refero locum PAVLLI *lib. XII. ad edict. l.* 8. D. *de rei vindic.* vbi disputat de fundo, quem duo siue pro diuiso, siue pro indiuiso possident, quantum ab alterutro peti possit?

(bbbb) *Aduersarium non habuisse.*] Petitur hac actione, quod interest. Si ergo res petitoris non fuerit, vel seruus alienatus sine alienantis culpa decesserit, iudicium hoc cessat, nisi quid praeter id actoris intersit. VLPIAN. *lib. XIII. ad edict. l.* 4. §. 5. D. *de alienat. iud. mut. causs. fact.* CAI. *lib. III. ad edict. prou. l.* 3. §. 4. D. *eod.* Est ergo haec actio rei persequutoria, non quidem contra heredem, at heredi tamen datur. VLPIAN. *ibid. l.* 4. §. 6. D. *eod.* Nam et heredem restitui in integrum, expeditissimi iuris est. VLPIAN. *ibid. l.* 6. D. *de in integr. rest.*

(cccc) *Potestas est.*] Post annum vtilem non datur haec actio: VLPIAN. *ibid. l.* 6. D. *de alien. iud. mut.* quia ad rei quidem persequutionem pertinet, attamen ex delicto dari videtur. CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 7. D. *eod.* Interdum tamen successori plusculum indulgetur temporis, si forte eius aetas praetorem moueat. Eo enim pertinere videtur fragmentum VLPIANI *ibid. l.* 19. D. *de minor.* Quaedam hac occasione de restitutionibus generatim disseruisse VLPIANVM, colligo ex fragmentis *l.* 25. D. *de administr. tut. l.* 2. D. *de except. rei iudic. l.* 16. D. *de nou. oper. nunc.* ex eodem *libro XIII. ad edict.* desumtis.

(a) SENTENTIAM DICANT.] Posterior hic titulus fuit edicto *de in integrum restitut.* quia de hoc PAVLLVS *libro ad edictum XIII.* de illo XII. egit. Priorem autem eumdem fuisse titulo: *nautae, caupones, stabularii*, ex eo patet, quod illum *libro* demum *XIIII.* exposuit VLPIANVS. Idem ergo hic ordo edicti, qui Pandectarum. Rubricam ita, vti nos,

(PAVLL.

(PAVLL. LIB. XIII. CAL. LIB. V.)

QVI (b) ARBITRIVM

nos, exemplar Accursii exhibuit. Qua lectione nihil verius esse, ostenderunt Radulph. Forner. *Rer. quotid. lib. II. cap.* 1. et Ger. Noodtius *Comment. ad Pandect. h. t. pag.* 135. Nec aliter se habet rubrica in Codice: DE RECEPTIS ARBITRIS. Verba ῥητικὰ, tamquam dispersa Virbii membra collegimus ex VLPIAN. *lib. XIII. ad edict. l.* 3. *§.* 2. *l.* 15. D. *de recept. arbitr.*

(b) QVI.] Antiquissima est disceptatio coram arbitris, quam, et nondum constitutis ciuitatibus, locum habuisse probabile est. In eos vero et constitutis rebus publicis compromittebant, quicumque abhorrebant a litibus et strepitu forensi. Hinc lex Attica apud Demosthen. *aduers. Mid. pag.* 618. Ἐὰν δέ τινες περὶ συμβολαίων ἰδίων πρὸς ἀλλήλους ἀμφισβητῶσι, καὶ βούλονται διαιτητὴν ἑλέσθαι ὁντινοῦν ἐξέστω αὐτοῖς αἱρεῖσθαι, ὃν ἂν βούλωνται διαιτητήν. ἐπειδὰν βούλωνται κατὰ κοινὸν, μενέτωσαν ἐν τοῖς ὑπὸ τούτου διαγνωσθεῖσι, καὶ μηκέτι καταφερέτωσαν ἀπὸ τούτου ἐφ' ἕτερον δικαστήριον ταυτὰ ἐγκλήματα. ἀλλ' ἔστω τὰ κριθέντα ὑπὸ τοῦ διαιτητοῦ κύρια: *si qui de priuatis contractibus litigarint, et arbitrum sumere voluerint quemcumque: iis liceat, quemcumque voluerint, sumere arbitrum. Quod si communiter voluerint: adquiescant in eius sententia, neque ab hoc in aliud iudicium easdem actiones deferant: sed, quae ab arbitro iudicata fuerint, rata sunto.* De qua lege pluribus agunt Petit. *Leg. Attic. tit.* 5. et Desf. Herald. *Animadu. ad ius Attic. et Rom. lib. V. cap.* 14. Et sane vix vlla lis oriebatur, inter Athenienses, quin in vicinos et amicos compromitterent. Vnde Chremes apud Terent. *Heaut. III.* 1. *v.* 90.

Paullulum negoti mihi obstat.
Simus et Crito,
Vicini nostri, hic ambigunt de finibus.
Me cepere ARBITRVM. *Ibo, ac dicam, vt dixeram,*
Operam daturum me: hodie non posse his dare.

His moribus et Romani vsi sunt. Nam et apud hos compromissa quodammodo ad similitudinem iudiciorum redegit praetor, modo legibus bonisque moribus non aduersarentur. VLPIAN. *lib. XIII. ad edict. l.* 3. *pr.* D. *de recept arb.* Requiritur tamen, vt quis hanc in se operam receperit. Sicuti e-

 nim

TRIVM (c), PECVNIA COMPROMISSA (d) RECEPERIT:

nim neminem cogit Praetor, vt recipiat: ita, vbi quis ſemel recepit, rem ad curam et ſollicitudinem ſuam pertinere exiſtimat. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 1. D. *eod.*

(c) ARBITRIVM.] Recipere arbitrium poſſunt omnes, cuiuſcumque dignitatis: etiam conſulares, non tamen conſules, praetores, aliiue, quos praetor cogere non poteſt. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 3. D. *eod.* PAVLL. *lib.* XIII. *ad edict. l.* 4. D. *eod.* Poteſt et filiusfamilias arbiter eſſe, etiam in cauſſa patris: potuiſſet enim aduerſarius in eum non compromittere. VLPIAN. *ibid. l.* 5. D. *eod.* CAI. *lib. V. ad edict. prou. l.* 6. D. *eod.* Nihil porro intereſt, in ingenuum, an in libertinum; in integrae exiſtimationis hominem, an in infamem compromiſſum ſit, modo non in ſeruum. Quod adeo verum eſt, vt, ſi qui in Titium et ſeruum compromiſerint, neuter compellatur: VLPIAN. *ibid. l.* 7. D. *eod.* niſi ita ſit compromiſſum, vt alterutrius ſententia valeat, tunc enim Titius compellitur. PAVLL. *ibid. l.* 8. *D. eod.* Sententia tamen ab arbitro iam libero dicta, ideo non eſt nulla, quod in eum adhuc ſeruum compromiſſum eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 9. *pr. D. eod.* Praeterea arbitri ſumi non poſſunt pupilli, furioſi, ſurdi et muti, nec iudices in iis cauſſis, in quibus dati ſunt iudices. Denique manifeſto infames, quamuis arbitri eſſe poſſint, a praetore tamen non coguntur, infamati ab ipſis litigatoribus cauſſa cognita excuſantur. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 1. 2. 3. 4. 5. *l.* 11. *pr. D. eod.* PAVLL. *lib. XIII. ad edict. l.* 10. *D. eod.*

(d) PECVNIA COMPROMISSA.] Arbiter ſententiam dicere non cogitur, niſi compromiſſum interuenerit. Pecunia autem compromiſſa intelligitur, ſiue poena nummaria, ſiue alia res vice pecuniae promiſſa, ſiue vtrimque aliquid eum in finem depoſitum, ſiue ab vno pecunia, ab altero res promiſſa, ſiue de non petendo compromiſſum ſit. Sed et eo caſu arbitrum praetor non cogit ſententiam dicere, ſi alteruter tantum aliquid promiſit. Denique, ſi ſub conditione compromiſſum eſt, non prius cogit ſententiam dicere, quam ſi exſtiterit conditio. VLPIAN. *ibid. l.* 11. §. 1. 2. 3. 4. 5. *D. eod* PAVLL. *ibid. l.* 12. *D. eod.* Coactioni porro non eſt locus, ſi poena alteri accepto lata ſit, nec ſi quis de cauſſa alia, quam de qua compromiſſum, poenam promiſerit. VLPIAN. *ibid. l.* 13 *pr.* §. 1. *D eod.* Formulam ſtipulandi poenam: ſi

RIT (e): EVM SENTENTIAM DICERE COGAM. (f)

SI ITA FACTVM NON ERIT, vel: SI ADVERSVS ID FACTVM ERIT, exponit VLPIAN. *ibid. l.* 71. *D. de verb. oblig.* Qui enim NON FACIT, quod facere debet: videtur facere aduersus ea, quia non facit. Et qui FACIT, quod facere non debet: non videtur facere, quod facere iussus est. PAVLL. *lib. XIII. ad edict. l.* 121. *D. de reg. iur.* Accedebant aliquando compromisso fideiussores, de quibus VLPIAN. *lib. XIII. ad edict. l.* 26. *D. de recept. arbitr. l.* 12. *D. de const. pec. l.* 36. *D. ad SC. Trebell.*

(e) RECEPERIT.] Aliquando tamen arbitri excusantur. Sic nemo cogitur iis diebus dicere sententiam, quibus iudex non cogitur, nisi dies compromissi exitura esset: nec cogitur is, qui sibi nondum liquere, iurauit, quippe cui spatium denegari ad deliberandum non debet. VLPIAN. *ibid. l.* 13. §. 3. 4 D. *eod* Reliquas caussas, cur ad dicendam sententiam cogi non debeant arbitri, recensent VLPIAN *ibid. l.* 15. *et l.* 17. D. *eod* et PAVLL. *ibid. l.* 16. *pr. et §.* 1. D. *eod.*

(f) COGAM] Quid sit DICERE SENTENTIAM, quidque in sententiae dictione obseruandum sit, ostendunt PAVLL *ibid l.* 19. D. *h. t.* VLPIAN *ibid l.* 21. *pr. §.* 1. 2. 3. 4 5. 11. D. *eod.* CAI. *lib. V. ad edict. prou. l.* 20. D. *eod.* Sententiae vero semel dictae standum est: et quamuis praetor nec stare quemquam cogat sententiae, nec adpellationem admittat: dat tamen victori actionem ex stipulatu ad consequendam poenam compromisso insertam. VLPIAN. *ibid. l.* 21. §. 12. *l.* 25. *l.* 27. *l.* 29. *l.* 31. D. *h. t.* PAVLL. *ibid. l.* 21. *l.* 24. *l.* 28. *l.* 30. *l.* 32. *l.* 34. D. *eod* CAI. *ibid. l.* 35. D. *eod.* IVLIAN. *lib. IIII. Digest. l.* 37. D *eod.* Elegans eam in rem locus est Luciani *in Abdicato*, *tomo I. pag.* 715. Ὅσῳ γάρ τοι καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δικαστηρίοις, ὡς ἀπὸ μὲν τῶ κλήρω λαχόντων δικαστῶν, ἤν τις ἄδικον εἶναι γεγενῆσθαι τὴν κρίσιν δίδωσιν. ὁ νόμος ἐς ἕτερον ἐφεῖναι δικαστήριον. Ἢν δέ τινες ἑκόντες, αὐτοὶ συνθῶνται δικαστάς, καὶ προελόμενοι ἐπιτρέψωσι διαιτᾶν, οὐκ ἔτι. Οἷς γὰρ ἐξῆν μὴ δὲ τὴν ἀρχὴν ἐμμένειν, εἰ τούτους τις αὐθαίρετος εἵλετο, στέργειν ἐστὶ δίκαιος τοῖς ἐγνωσμένοις: *etenim illud consideraio, quemadmodum in reliquis iudiciis, vbi iudices sortibus ferunt sententiam, si quis perperam pronunciatum existimet, permittitur alios adire iudices. At si qui ipsi sua sponte iudices constituerunt, delectisque arburis caussam commiserunt, posthac non idem licet. Etenim, si quis, quorum sententiis initio stare non cogebatur, hos sponte delegerit, iam aequum est, boni consulere, quae statuerint.*

TIT. XXVIII.

NAVTAE, CAVPONES, STABVLARII RECEPTA VT RESTITVANT. (a)

(VLPIAN. LIB. XIIII.)

NAVTAE (b), CAVPONES, STABVLARII (c), QVOD CVIVSQVE

(a) RESTITVANT.] Posteriorem superiore hunc titulum fuisse, iam supra probauimus. Antecessisse autem illum edictum *de satis dando*, vel id argumento est, quod PAVLLVS hoc *libro* demum XIIII. *ad edictum* exposuit. Verba ipsa seruauit, summamque edicti aequitatem magnopere commendauit VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 1. *pr. D. naut. caup. stabular.* De nautarum, cauponum, stabulariorum probitate parum honorifice sentiebant veteres, quibus ideo male audiebat forum Appii,

Differtum NAVTIS, CAVPONIBVS, *atque malignis.*

Horat. *Serm. l.* 5. *v.* 3. Acrioribus ergo opus esse videbatur legum vinculis, ne impune spoliare possent vectores et viatores, quos istorum hominum fidem sequi oportebat.

(b) NAVTAE.] Eo nomine veniunt omnes, qui nauem exercent, quales et ratium exercitores, lintrarii, eorumque magistri et ναυφύλακες, non remiges, et mesonautae, per quos exercitores non obligantur. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 1. §. 2. 3. 4. D. *eod.*

(c) STABVLARII.] Per CAVPONES et STABVLARIOS intelliguntur omnes, qui cauponam et stabulum exercent, eorumque institores, non mediastini, atriarii, focarii, et his similes. VLPIAN. *ibid. l.* 3. *D. eod.* Sunt vero MEDIASTINI *extremae inter seruos conditionis, quorum ministerium erat, domum scopis mundare, purgamenta euerrere, spongiis detergere gradus, nitidas ostendere columnas, et prorsus facere id, quod Aeschinem fecisse cum patre suo, Trometo cauillatur Demosthenes:* τὰ βάθρα σπογγίζων, καὶ τὸ παιδαγωγεῖον κορῶν, οἰκέτου τάξιν οὐκ ἐλευθέρου παιδὸς ἔχοντα. Reines. *Inscript. pag.* 623. Nec multo melior erat ATRIARIARIORVM vel ATRIENSIVM conditio, qualis apud

QVE (d) SALVVM ESSE RECEPERINT (e), NISI RESTITVENT (f), IN

pud eumdem Reinef. *Inscript. class. XI. num.* 39. RHOE, ATRIENSIS DE BASILICA ASINIA. Nam et horum erat, *supellectilem exponere, ferramenta detersa nitidare, ac rubigine liberare, ceteraque, si refectionem desiderent, fabris concinnanda tradere.* Columella *de re rust. lib. XII. cap.* 3. Eosdem et DIAETARIOS vel DIAETARCHAS dictos esse, scopariisque praefuisse, censet Cuiac. *Obseru. lib. X. cap.* 34.

(d) QVOD CVIVSQVE.] Omnes res, mercesque, quas saluas fore receperunt, ad hoc edictum pertinent, etiam, quae iis accedunt, nec non vestimenta, quibus vectores in nauibus vtuntur, et cetera, quae in quotidianum vsum habentur. Parum quoque refert, nostrasne, an alienas res intulerimus, dum nostra interfit, eas saluas esse. Quod exemplis illustrat VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 6. 7. *D. naut. caup. stab.* Vir eximius, Io. Goedd. in *Comment. ad tit. D. de verb. sign.* huc etiam refert fragmentum VLPIANI. ex *lib. XIIII. ad edict. l.* 23. *D. de verb. signif.* vbi VLPIANVS, quid RES sit, exponit. Sed quid hic moneri attinebat, per RES etiam *caussas* et *actiones* intelligi, quas nautae saluas fore, numquam recipere solent? Quare illum locum VLPIANI potius ad sequentem titulum pertinere, mox ostendemus.

(e) RECEPERINT.] RECEPISSE sufficit, nec interest, siue adsignatae sint singulae, siue non. Facta enim receptione non modo nautarum et famulorum, sed et vectorum viatorumque facta praestant. Quin licet res in nauim nondum intulerint, eaeque in littore perierint, periculum tamen ad eos pertinet. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 1. §. 8. *l.* 3. *pr. D. naut. caup. stab.* CAI. *lib. V. ad edict. prou. l.* 2. *D. eod.* Aequum enim est, vt, qui mercedem pro rei custodia accipit, is et periculum ferat. CAI. *ibid. l.* 40. *D. locat.* Sed et, si mercedem non accipiant, custodiae tamen nomine merito tenentur. Nam et fullo et sarcinator, non praecise pro custodia, sed pro arte mercedem accipit, et tamen ad custodiam ex locato tenetur. CAI. *ibid. l.* 5. *pr. D. naut. caup. stab.*

(f) NISI RESTITVENT.] Vel restituere coguntur res, quas saluas fore receperunt, vel soluendo alioue modo satisfacere. Nam et satisfactio pro solutione est. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 25. *D. de solution.* Solutio vero facta censetur, etiamsi et alius pro alio

IN EOS IVDICIVM DABO. (g)

TIT. XXVIIII.

DE SATISDANDO. (a)

(PAVLL.

alio ignorante soluerit. CAI. *lib. V. ad edict. prou. l.* 53. *D. eod.* Sed et seruo, habenti peculii administrationem recte soluitur, siquidem et nouandi ius habet. CAI. *ibid. l.* 21. D. *de iureiurando.* Si vector vel viator, nautae vel cauponi iusiurandum detulerit, isque iurarit, etiam iusiurandum loco solutionis cedit. CAI. *ibid. l.* 27. D. *eod.*

(g) IVDICIVM DABO.] Dat praetor actionem IN FACTVM, quam cur necessariam duxerint veteres, ac non potius locati vel depositi actiones sufficere existimarint, disquirit VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 4. D. *naut. caup. stabul.* vbi et docet, cui, et contra quem detur haec actio? an ea cum actione furti cumulari possit? Praeterea an non etiam nautae, caupones, stabularii actionem furti habeant aduersus eos, qui res vectorum vel viatorum subtraxerunt, disquirit PAVLL. *lib.* XIII. *ad edict. l.* 4. D. *eod.* qui et *l.* 41. *D. locati* obseruat, nautas et caupones, si seruum sibi locatum surripuerint, et locati, et furti teneri. Eadem porro *in factum* actio datur, si nauta nautae, vel caupo cauponis res surripuerit, itemque si post impositas merces aliae res illatae perierint, quarum alias vectura non debetur, e. g. vestes quotidianae. PAVLL. *lib.* XIII. *ad edict. l.* 4. *§.* 1. 2. *D. naut. caution. stabul.* VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 1. §. 6. *D. eod.*

(a) DE SATISDANDO.] Quum CAIVS *de satisdationibus* adhuc *libro commentariorum V.* de *iudiciis sexto* demum egerit: edictum hoc de satisdationibus priorem obtinuisse locum oportet. Posteriorem vero illo superiore titulo locum huic ideo tribuimus, quia PAVLLVS *edictum de nautis, cauponibus, stabulariis libro* XIII. *de satisdando, libro* demum XIIII. exposuit: vt iam non dicamus, eumdem ordinem a Paullo *Sentent. recept. lib. I. tit.* 11. ipsoque Iustiniano *in Codice* obseruari. Non autem hic actum de vadimonio, seu cautione iudicio sisti, de qua supra: sed de ea cautione, quae iam intentata actione, factis sponsionibus, datoque

(Pavll. Lib. XIIII.)

Evm, vnde petitur, vel a quo res (b) vindicatur (c), eiusue procuratorem, omnesque, qui alieno nomine ivdicivm accipient (d), ivdicatvm solvi (e), neque rem deminui (f), satisdari iubebo (g). Si possessor victus neque rem, neque litis aestimationem petitori praestabit:

toque et addicto iudice praestanda erat ivdicatvm solvi: de qua plura Car. Sigon. *de iudic. lib. I. cap.* 25. et Car. Brett. *in Ordine perant. iudic. cap.* 28.

(b) Res.] Vocabulum hoc edictale explicatur ab Vlpiano *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 23. *D. de verb. sign.* quem locum Io. Goeddeum perperam ad superiorem titulum retulisse, paullo ante obseruauimus.

(c) *Vindicatur.*] *Olim* enim, *si in rem agebatur*, satisdare *possessor compellebatur, vt, si victus esset, nec rem ipsam restitueret, nec litis aestimationem, potestas esset actori, aut cum eo agendi, aut cum fideiussoribus*, inquit Iustinianus *pr. Inst. de satisd.* Quo loco illum satisdationem, ex edicto praetoris descendentem exponere, ex postremis principii verbis patet: *tutores vero et curatores eodem modo, quo et procuratores, satisdare debere*, verba edicti *faciebant.*

(d) Ivdicivm accipient.] Hanc quoque sententiam exprimit Iustinianus *d. pr. Inst. de satisdat. multo magis, qui in rem actione conueniebatur, satisdare cogebatur*, si alieno nomine ivdicivm accipiebat.

(e) Ivdicatvm solvi.] Haec etiam verba procul dubio edictalia sunt. Iustinianus *ibidem: quae satisdatio*, inquit, *adpellatur* ivdicatvm solvi. *Vnde autem sic adpelletur, facile est intelligere. Namque stipulabatur quis, vt solueretur sibi, quod fuisset iudicatum.*

(f) *Rem deminui.*] Eam deminutionem praetor prohibuerat maxime in hereditate. Addiderat diuus Pius, vt et de non distrahenda hereditate caueretur. Vlpian. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 5. *pr. D. de hered. petit.*

(g) *Satisdari iubebo.*] Quid sit satisdare, et vnde *satisdatio* dicta sit, explicat Cai. *lib. V. ad edict. l.* 1. *D. qui satisdar. cog.* Nimirum stipulatio iudicatum solui praetoria est, *l.* 2. §. 2. *D. de praet. stipul.* et hinc personas desiderat pro se interuenientium. Vl-

ſtabit: vel aduerſus illum, vel aduerſus fideiuſſores actionem dabo. At ſi iuſta cauſſa videbitur, CAVSSA COGNITA, ETIAM POST LITEM COEPTAM DEMINVTIONEM FIERI CONCEDAM. (h)

§. I. Procuratores, TVTORES CVRATORESue (i), alieno nomine in rem perſonamue agere volentes (k), REM RATAM HABITVRVM ſatiſdare iubebo (l), niſi vel pro ciuitate

VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 7. *D. eod.* Si dubitatur, ſintne fideiuſſores idonei, nec ne, arbitri dantur, a quibus, ſi iniquius arbitrati ſint, aeque ac a iudicibus poteſt adpellari. CAI. *ibid. l.* 9. *D. qui ſatiſdar. cog.* Quis dies in hac ſtipulatione conſtituendus ſit, docet PAVLL. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. *pr. D. eod.* quo loco et alia, quae ad fideiuſſorum perſonam atque obligationem pertinent, obſeruat. Fideiuſſoribus vero an ea in re ſimiles ſint MANDATORES, diſputaſſe hac occaſione videtur VLPIANVS, qui de mandatoribus agit *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 28. *D. mand.* quemadmodum et de iis, qui pro alio conſtituunt, ad eumdem locum diſſeruit *d. lib.* XIIII. *ad edict. l.* 27. *D. de conſt. pecun.* CAI. *lib. V. ad edict. prou. l.* 53. *D. de ſolut.*

(h) FIERI CONCEDAM.] Verba haec edictalia VLPIANO debemus, qui illa ſuo more interpretatur *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 5. *pr. et* §. *ſequ. D. de hered. pet.*

(i) TVTORES CVRATORESVE.] Fuiſſe haec totidem verbis in edicto, colligimus ex *pr. Inſt. de ſatiſdat. tutores vero et curatores eodem modo, quo procuratores, ſatiſdare debere*, VERBA EDICTI *faciebant*. Perperam ergo Giphanius, Weſenbecius, Vinnius, aliique Inſtitutionum interpretes, Iuſtiniano hic edictum *de procuratoribus l.* 33. §. 3. D. *de procurat.* in mente fuiſſe, cenſent.

(k) *Agere volentes.*] Non tamen admittebatur, qui legis actionem alieno nomine volebat explicare, ſi vel maxime cauere vellet, quia *nemo alieno nomine* LEGE AGERE *poteſt*. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 123. *pr.* D. *de reg. iur.* cuius fragmenti, vtut hoc modo admodum perſpicui, mirabilem ſpeciem fingit Iac. Gothofredus *in Comment. ad h. l.*

(l) *Satiſdare iubebo.*] Hanc quoque edicti ſententiam expreſſit Iuſtinianus *pr. et* §. 1. *Inſt. de ſatiſdat.*

uitate agent, vel bonis curatores erunt dati (m)

§. II. Eum quoque, qui reum, quocum in personam agitur, in iudicio defendere volet, IVDICATVM SOLVI satisdare iubebo. (n)

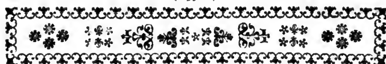
(m) *Erunt dati.*] Iustinianus *d. pr. Inst. de satisdat. sed aliquando*, inquit, *his agentibus satisdatio remittebatur.* Quibus vero remitti consueuerit, patet ex *l.* 9. D. *rem rat. hab.* vbi iureconsultus: *actor*, inquit, *ciuitatis nec ipse cauet, nec minister vniuersitatis, nec curator bonis consensu creditorum datus.* Postea tamen id mutatum, in eumque sensum Tribonianum detorsisse verba VLPIANI, *l.* 23. D. *de admin. et peric. tut.* existimat VINN. *ad Inst. pag.* 857.

(n) *Satisdare iubebo.*] Haec cautio indefinite praestanda est in id, quantum soluendum esse iudex postea in sententia expresserit. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 9. D. *de iudic. solui.*

PARTIS I. EDICTI

FINIS.

EDICTI PERPETVI

PARS II.

QVAE IN PANDECTIS

DE IVDICIIS

INSCRIBITVR.

Hvb. Giphan. *Oecon. iur. pag.* 125. Proximo deinde loco in edicto fuisse videtur titulus de ivdiciis. Hunc titulum videntur singulae actiones subsequutae, et in edicto fuisse propositae.

EDICTI PERPETVI

PARS II. (a)

DE IVDICIIS.

Tit.

(a) Pars ii.] Alteram hanc edicti partem non obscure designat Ivstinianvs, dum veterem studii iuridici ordinem descripturus, secundo curriculi academici anno studiosis quaedam ex *ea parte legum*, *quae* de ivdiciis *nuncupatur*, itemque *ex illa*, *quae* de rebvs *adpellatur*, tradita esse, refert. *Constit. Omnem reipubl.* §. 1. *ad Antecessor.* De edicti enim perpetvi parti-

TIT. XXX.

DE IVDICIIS, ET VBI QVISQVE AGERE VEL CONVENIRI DEBEAT. (b)

(PAVLL. LIB. XV. XVI. XVII. XVIII. et XIX. CAI. LIB. VI. IVLIAN. LIB. V. CELS. LIB. III.)

Filios filiasuefamilias cum patre; ſeruos, ancillas, pupillos,

partibus loqui Imperatorem, vel id argumento eſt, quod ſecundo illo anno EDICTALIVM nomen ferrent ſtudioſi. Accedit, quod omnes edicti interpretes, praeter VLPIANVM, nouos hic Commentariorum ſuorum libros auſpicati ſunt, veluti PAVLLVS, CAIVS, IVLIANVS, CELSVS. Cur idem non fecerit VLPIANVS, isque *librum XIIII.* quo poſtremos partis I. titulos expoſuerat, per duos titulos ſecundae partis continuare maluerit, non facile dixerim, niſi quod res ipſa docet, veteres in partiendis operibus ſuis, non tam rerum, quam ſingulorum librorum quantitatis rationem aliquando habuiſſe.

(b) CONVENIRI DEBEAT.] Titulum *de iudiciis* exſtitiſſe in edicto, recte obſeruarunt Iac. Gothofredus et Ob. Giphanius *Oecon. iur. p.* 125. quamuis hic, *ſe edicta ſub hoc titulo comprehenſa reperire ſatis liquido certoque non potuiſſe*, ingenue fateatur. Et ſane nullum ſupereſt ex hoc titulo fragmentum, nullum vocabulum edictale vel νομικὸν, nullum de ſententiis huius edicti teſtimonium. Neque hic tuto ſequi licet Egu. Baronem et Ranchinum, qui multas hic ſententias, huc plane non pertinentes, accumulant. Coniecturam tamen ſatis probabilem ſuppeditat PAVLLVS, qui quinque libris hunc titulum diligentiſſime expoſuit. Ex iis hodie exſtant fragmenta quatuor et quinquaginta: quibus inter ſe paullo accuratius comparatis, illico patet, virum illum diligentiſſimum *libro Comment. XV.* ex quo vnica ſupereſt *l.* 2. D. *de publ. iud.* rubricam interpretatum, varia iudiciorum genera recenſuiſſe: *libro XVI.* de perſona ſtandi in iudicio; *libro XVII.* de ipſis iudicibus, eorumque officio: *libro XVIII.* de reis; *libro* denique *XVIIII.* de actoribus ſeu petitoribus

los, pupillas, etsi infantia maiores, denique furiosos (c) cum quocumque aduersario in iudicio consistere non patiar.

§. I.

toribus egisse. Itaque dubitari nequit, quin totidem fuerint edicti huius capita. Ceterum de ipsa huius tituli rubrica refert Cuiac. *Obs. VII.* 30. dicere solitum esse virum quemdam clarissimum, in edicti perpetui Digestis *ante Iustinianum non* DE IVDICIIS, *sed* DE VINDICIIS, *scriptum esse, generali titulo, quandoquidem proponantur in ea parte digestorum vindiciae, seu vindicationes.* Sed recte addit, eam se coniecturam numquam probasse, idque repetit *Recit. ad Pand. h. t. p.* 130. *tom. VII. Op.* Et sane multum interest inter *vindicias* et *vindicationes*; et *de vindiciis* iam prima Edicti parte actum est.

(c) *Furiosos.*] Ad hoc primum huius tituli caput, in quo de persona standi in iudicio actum esse, ex PAVLLI fragmentis collegimus, pertinet *titulus Codicis qui legitimam personam standi in iudicio habeant vel non. lib. III. tit.* 6. Quinam autem legitimam personam in iudicio standi habeant, aliunde notum est. Sic SERVIS cum nullo ingenuo consistendi ius erat: *l.* 44. *§.* 1. D. *de iudic. l. vlt. C. de noxal. act.* multoque minus inter ipsum dominum et seruum erat actio, quamuis hic, intolerabili adfectus iniuria, ad Principis confugere statuam, et de domino conqueri posset. *l.* 1. *§.* 1. 8. D. *de off. praef. vrb.* Postea tamen et seruis permissum, in certis caussis consistere aduersus dominos, quas recenset HERMOGEN. *lib. I. Epit. iur. l.* 53. D. *de iudic.* Paucae tamen illae exceptiones non ex edicto, sed ex Principum constitutionibus natae esse videntur. Deinde nec FILIISFAMILIAS erat persona legitima standi in iudicio, si cum patribus consistere vellent, praeterquam si lis esset de peculio castrensi vel quasi castrensi, *l.* 4. D. *de iudic. l.* 11. D. *eod.* Immo iure vetere ne cum extraneis quidem disceptare eos potuisse, ostendit Ger. Noodt *Comment. in Pandect. p.* 148. quamuis id iure nouo mutatum esse, nemo ignoret. Porro nec PVPILLI PVPILLAEVE, immo nec MINORES recte in iudicio stabant sine tutoribus et curatoribus: *l.* 1. *l.* 2. *C. qui leg. pers. standi in iud. hab.* praeterquam in caussis momentaneae possessionis *l.* 3. *C. eod. l. vlt. C. Theod. vnde vi.* FVRIOSI hic mentionem fecisse praetorem; non surdi et muti colligimus ex fragmento PAVLLI *lib. XVI. ad Edict. l.* 124. D. *de reg. iur.* cuius en verba: *vbi non voce et praesentia opus est, mutus, si intelle-*

ctum

§. I. Qui iurisdictioni praesunt (d), quibusue mandata est iurisdictio (e), vel Romae, vel vbi quisque domicilium habet (f), vndeue ortus est, vel vbi contraxit, deliquitue, de con-

ctum habet, potest videri responde-re. idem in surdo. hic quidem et re-spondere potest. Fvriosvs *absentis loco est, et ita* Pomponivs *lib. I. Epistolarum scribit.* Docuisse ergo videtur Paullus, surdum vel mutum recte in iudicio stare et respondere posse, si rationis vsu polleat, non aeque furiosum. Vnde hoc fragmentum ad titulum *de iudiciis*, et quidem ad caput *de his, qui personam legit. standi in iudic. hab.* recte refert Iac. Gothofred. in *Commentar. p.* 531.

(d) *Qui iurisdictioni praesunt.*] Iudices dabant, quibuscumque id lege, SCto vel constitutionibus Principum concedebatur, non modo qui suo nomine ius dicebant, sed et quibus mandata erat iurisdictio, veluti legati proconsulum. Idem et praefecto vrbi propter vim imperii, ceterisque Romae magistratibus, moribus concessum fuerat. Pavll. *lib. XVII. ad edict. l.* 12. *§.* 1. D. *de iudic.* Si pr eses iudicem dederat, antequam aduenisse successorem cognouisset, id non minus erat ratum, ac si manumiserat, vel tutorem dederat. Cels. *lib. III. digest. l.* 17. D. *de offic. praesid.* Hinc et praefectus Augustalis Aegypti recte dabat iudicem, quamdiu eius successor Alexandriam non esset ingressus, quamuis venisset in prouinciam, ceu patet ex loco Vlp. *lib. XIIII.* (non Lib. XV.) *ad edict. l.* 1. D. *de offic. praef. Aug.*

(e) *Mandata est iurisdictio.*] Hos dare potuisse iudices, iam antea exemplo legati Procos. ostendimus. Addit hic Ivlianvs *lib. V. digest. l.* 3. D. *de offic. eius, cui mand. est iurisdict.* mandatarium tunc non pro suo agere imperio, etiamsi praetor sit, qui alienam iurisdictionem exsequatur.

(f) *Domicilium habet.*] Sunt haec ordinaria fora domicilii, tum *proprii*, tum *communis*, quale Romae omnes agnoscebant, originis, contractvs, delicti, et rei sitae. Ad fora *domicilii* et *originis* pertinet fragmentum Vlpiani *lib. XIIII. ad edict. l.* 123. §. 1. D. *de reg. iur.* vbi *temporariam permutationem ius prouinciae mutare*, negat. Quamuis vero de huius legis genuina specie permulta disputent Cuiac. *Obs. XXIIII.* 2. et *tomo VIII. p.* 714. Raeuard. *ad d. l.* 123. *de reg. iur.* et alii: certissimum tamen videtur, illam ad titulum *de iudiciis* ipsumque forum domicilii atque originis esse referendam. Solebant enim Imperatores Romani pro

contractu delictoue, nec non, vbi res, quae petitur, sita est, iudices dabunt. Eos, dum iustae aetatis, talesue sint, qui per naturam, leges, plebiscita, Senatusconsulta, decreta edictaue Principum, iudicare non prohibentur (g), sententiam ferre (h), reosue, si ipsis liquebit, vel absoluere, vel ad rem

pro belli necessitate vel ob alias vrgentes caussas prouincias suas cum Senatus prouinciis permutare: auctorque est Suetonius *Aug. cap.* 47. Augustum, quamuis prouincias validiores, et quas annuis imperiis magistratuum regi nec facile, nec tutum videretur, ipse susceperit, ceteras proconsulibus sortito permiserit, *nonnullas tamen interdum* COMMVTASSE. Sic sane Cyprum et Galliam Narbonensem eum populo tradidisse, recepta Dalmatia, memoriae prodidit Dio Cass. *lib. LIII. p.* 523. Eius exemplum et successores imitati sunt, qui et ipsi aliquando commutabant prouincias, vti Marcus Aurelius apud Iul. Capitolin. *vit. Marci cap.* 8. aliquando duas coniungebant, quale exemplum est apud Plin. *Histor. Natur. III.* 14. aliquando vnam in duas pluresue parte distrahe bant. *l.* 3. *D. de offic. adsessor. l.* 9. *D. de postuland.* quod in Diocletiano et collegis acriter reprehendit Lactant. *de mort. persequut. cap.* 7. Omnia haec, quia ad tempus fiebant, non mutabant ius prouinciae, et sic e. g. Syrus adsessoris munere non fungebatur in Palaestina, si vel maxime Syriae detracta esset. Ita et de iudicibus quaeri poterat, an Syrus in Palaestina, Palaestinus in Syria dari possit? Speciem hic plane non peruidit Cuiac. *ad d. l.* 123. *tom. VIII. Oper.*

(g) *Non prohibentur.*] Quum Praetor vnum iudicare vetat, ceteris id permittit. Prohibentur autem aliqui LEGE, veluti qui senatu moti, alii NATVRA, vti surdi, muti, perpetuo furiosi, impuberes, alii MORIBVS, vt feminae et serui. Ceterum si qui iudices esse non prohibentur, perinde est, siue in potestate, siue sui iuris sint. PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 12. *prin.* §. 2. 3. *D. de iudic.*

(h) *Sententiam ferre.*] Tale quid in edicto fuisse, inde colligimus, quod hic prolixe disputant iurisconsulti de caussis, ob quas iudex a ferenda sententia excusetur, nec non de modo dicendi sententiam. Ita IVLIANVS *lib.* V. *digest. l.* 74. *princ. D. de iudic.*

rem RESTITVENDAM (i), vel in certam summam, idue, quod intereſt (k), condemnare (l) cogam.

§. II.

iudic. diſerte ſcribit, de qua re cognorit, de ea iudicare cogendum eſſe iudicem, etiam de ſumma maiore, quam iuſſus ſit, ſi inter litigatores conueniat. Et IDEM *ibid. l.* 60. *D. de re iudic.* diſquirit, an laturum ſententiam febris litigantium impedire poſſit? In primis quaerunt, ſi plures ſint dati iudices, quid in concipienda ſententia obſeruandum ſit? CELS. *lib.* III. *digeſt. l.* 39. D. *eod. tit.* PAVLL. *lib.* XVII. *ad edict. l.* 36. D. *eod. l.* 38. D. *eod.* vbi conferri meretur Cuiac. *Obſeru.* X. 20.

(i) RESTITVENDAM.] RESTITVERE is intelligitur, qui ſimul etiam cauſſam actori reddit, quam is habiturus eſſet, ſi ſtatim iudicii accepti tempore res ei reddita fuiſſet, id eſt, et vſucapionis cauſſam et fructuum. PAVLL. *lib.* XVII. *ad edict.* (ita enim habent pleraeque editiones, habuitque et illa, qua Iacob Labittus vſus eſt.) *l.* 3. D. *de verb. ſignific.* Vnde ſimul patet, edictale fuiſſe hoc verbum. Quia vero dubium aliquando ſuboritur, quid quantumue alter poſſideat, eiuſque rei difficillima plerumque probatio eſt: PAVLL. *ibid. l.* 3. D. *de interrog. in iur. fac.* eius rei cauſſa interrogationes in iure, antequam ad iudicem veniebatur, fiebant. PAVLL. *ibid. l.* 12. D. *eod.* Contra quem experiundum ſit deponenti, ſi plures heredes reliquerit depoſitarius, diſputat PAVLL. *ibid. l.* 9. D. *depoſiti.*

(k) *Quod intereſt.*] Ita in interdicto VNDE VI condemnatio facienda eſt, quanti intereſt poſſidere. PAVLL. *ibid. l.* 6. D. *de vi et vi arm.* Si vero ſemel in certam ſummam quem condemnauit iudex, verba non ſunt captanda, e. g. dena pro decem. IVLIAN. *lib. V. Digeſt. l.* 79. *D. de legat. I.*

(l) *Condemnare.*] Qui DAMNARE poteſt, poteſt et ABSOLVERE. PAVLL. *lib.* XVII. *ad edict. l.* 3. D. *de re iudic.* Quod ideo monuiſſe videtur iuriſconſultus, quod praeſcriptae iudicibus formulae, non abſolutionis, ſed condemnationis tantum facerent mentionem: SI PARET, L. TITIVM EX MVTVO DEBERE CENTVM, TV ILLVM IN CENTVM CONDEMNA. Briſſon. *de formul. lib.* V. *p.* 370. Ceterum aut abſoluere aut condemnare oportebat iudicem, niſi litigatores tranſegiſſent. CELS. *lib.* III. *Digeſt. l.* 12. *D. de tranſact. l.* 51.

§. II. Eos, qui rem possident (m), et a quibus quis sibi dari fieri quid oportere, probabit (n): nisi iusta exceptione tuti sint (o), iudicium accipere cogam.

l. 51. *D. de oblig. et action. l.* 16. *D. de condict. causs. dat. l.* 26. *D. de nouation.* Qui textus omnes ad officium iudicis pertinuisse videntur.

(m) *Rem possident.*] Si scilicet, qui agunt, ius aliquod sibi ea in re esse dicant. Alias *bona fides tantumdem possidenti praestat, quantum veritas, quoties lex impedimento non est.* PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 136. *D. de regul. iur.* In re deposita ad excludendam alterius actionem sufficit, si depositarius eam sine dolo malo possidere desierit, adeo, vt ne cauere quidem hic teneatur, SI DEPREHENDERIT, EAM REDDI: quamuis si res ad illum iterum peruenerit, depositi teneatur. PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 20. D. *depositi.* Si possessor malit cedere possessione, quam iudicium accipere, audiendus est, quod tamen non procedit, instituta actione aquae pluuiae arcendae, si reus suo nomine conuenitur, sed si quando aduersus bonae fidei emtorem agitur. PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 7. D. *de aqu. et aqu. pluu.* Reales actiones ea in re imitantur in rem scriptae, veluti noxales, quae aduersus quemcumque possessorem competunt. Et hinc de actionum noxalium indole longum hic tractatum instituerunt CAI. *lib.* VI. *ad edict. prou. l.* 4. *D. si ex noxal. causs. l.* 15. *l.* 23. *l.* 25. *l.* 27. *l.* 29. *D. de noxal. action.* et PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 22. *l.* 24. *l.* 26. *D. eod. tit.* quum tamen ille *lib.* VII. hic *libro* XXII. *Comment.* edictum de actionibus noxalibus explicarit.

(n) *Probabit.*] De rebus amotis permittendum marito, vt vxori de quibusdam rebus iusiurandum deferat, de quibusdam probet. PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 14. *D. de act. rer. amotar.*

(o) *Exceptione tuti sint.*] Sunt enim quaedam exceptiones litis ingressum impedientes, quaecumque nimirum in continenti probentur. Talis in primis exceptio IVRISIVRANDI, quod transactionis speciem continet, maioremque habet auctoritatem, quam res iudicata: PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 2. D. *de iureiur.* dummodo id praestitum sit, vti delatum est. Nam si ego ita detulerim, vt per Deum iurares, tu per caput filiorum tuorum, (vti M. Re-

gam. (p)

§. III. Eum, qui dominus herefue erit, aliudue ius in qualibet re habebit (q), vel qui eam fibi ex iufta cauffa traditam, bonaque fide acceptam amifit (r), in rem agere: itemque eum, cuius intereft, aliquid dari, fieriue,

M. Regulus homo nequiffimus; apud Plin. *Epift.* II. 20.) iuraueris: ratum non erit id iusiurandum. Pavll. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 4. D. *eod. tit.* Pluribus de hoc iureiurando voluntario differit idem *ibid. l.* 17. *l.* 20. *l.* 21. *l.* 26. *l.* 8. *l.* 10. *l.* 28. *l.* 30. D. *eod.* nec non *l.* 5. D. *de except.* vbi eum, qui fe iuraffe dicit, non impediri ait, quo minus et aliis exceptionibus vna cum illa vtatur.

(p) *Accipere cogam.*] Qui fub impoffibili conditione promifit, fideiufforem adhibere nequit, ac proinde nec promiffor, nec fideiuffor iudicium accipere cogitur. Pavll. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 29. D. *de fideiuff.* Eadem occafione de ftipulationibus alternatiuis, itemque de formulis ftipulandi: QVIDQVID TE FACERE OPORTET, OPORTEBIT: PRAESENS IN DIEMVE, difputat Pavll. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 76. D. *de verb. obligat.* Nec alio pertinere crediderim, quod de eo, qui abfentem defenfurus, eo iam mortuo acceperat iudicium, damnatusue foluerat, differit Ivlian. *lib.* V. *Digeft. l.* 74. D. *de iudic.*

(q) *In qualibet re habebit.*] Actiones de feruitutibus rufticorum vrbanorumque praediorum eorum funt, quorum funt praedia. Sepulcra autem noftri non funt dominii: at viam ad fepulcrum poffumus vindicare. Vlpian. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 1. D. *fi feruit. vindic.*

(r) *Amifit.*] Modo vere poffederit. Nam ecce, neque feruus, neque per feruum dominus, qui apud hoftes eft, poffidet. Pavll. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 11. *D. de vfurpat. et vfucap.* Si qui rem bona fide poffeffam amifit, et qui eamdem poffidet, pari iure ac titulo nitatur: pro hoc pronunciandum, quia in pari cauffa potior poffeffor haberi debet. Pavll. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 128. *princ. D. de regul. iur.* Ex quo facile reddideris rationem, cur de actione Publiciana, itemque de actione quafi Seruiana, tam multa ad hunc titulum adcumulauit Pavll. *lib.* XVIIII.

ue, (s) illud condicere ab aduersario, cui iusta exceptio non erit (t), permittam.

Tit. XXXI.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO. (a)

(Pavll.

ad edict. l. 2. *l.* 4. *l.* 6. *l.* 10. *l.* 12. *D. de Publician. in rem act.* et *l.* 18. *D. de pignor.* quum tamen titulum de Publiciana in rem actione demum *lib.* XXI. *ad edict.* ex instituto illustrarit.

(s) *Dari, fieriue.*] Siue ex contractu alterum obligatum habeat actor, siue ex delicto. Hinc de multis actionibus personalibus hic differuerunt interpretes, veluti de effvsis et deiectis, Cai. *lib.* VI. *ad edict. prou. l.* 2. *l.* 7. *D. de his, qui effud. vel deiec.* Pavll. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 4. *l.* 6. *D. eod. tit.* de servo corrvpto, Cai. *ibid. l.* 15. *D. de seru. corrupt.* Pavll. *ibid. l.* 2. *l.* 4. *l.* 6. *l.* 8. *l.* 12. *l.* 14. *D. eod. tit. l.* 2. *l.* 4. D. *de aleator.* item de inivriis. Pavll. *ibid. l.* 26. D. *de iniur.* Non solum autem, qui alterum obligatum habent, ipsi agere possunt, verum etiam eorum heredes et bonorum possessores. *Qui enim in vniuersum ius succedunt, heredum loco habentur.* Pavll. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 128. §. 1. D. *de reg. iur.* vel vti rem exprimit Vlpian. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 2. D. *de bonor. possess. in omnibus vice heredum bonorum possessores habentur.*

(t) *Exceptio non erit.*] Talis et hic exceptio ivrisivrandi; quod et tunc pro praestito habetur, si alteri, parato ad iurandum, deferens id remittat. Pavll. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 6. D. *de iureiur.* Sic tot veterum, et Pavlli, inprimis fragmenta, tametsi diuersissimi argumenti, suis quaeque locis horum edicti capitum aptari posse, ostendimus. Fateor tamen, me nondum perspicere, quo pertineat fragmentum ex Pavlli *eod. lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 8. D. *de hered. petit.* Viderint, quibus plus otii est, alii.

(a) De inofficioso testamento.] Querelam inofficiosi testamenti ex Edicto praetoris esse, suspicati sunt Petr. Pithoeus *ad Pariat. Leg. Mosaic. et Rom.* XVI. 3. et Herm. Vulteius *ad princ. Inst. de inoffic. testam. n.* 3. At id non magis verum est, quam quod ea ex lege quadam Glicia, * lex prin-

principum constitutionibus promanarit: quamuis eae sententiae magnos habeant auctores, et prior quidem Iac. Cuiac. *Obseru.* II. 21. XVII. 17. et Siccam. *de centumuir. iudic.* II. 6. posterior Franc. Duaren. *ad tit.* D. *de inoffic. testam. cap.* 2. Quemadmodum enim ex constitutionibus non potest esse querela, quae iam tempore liberae reipublicae paene quotidie in foro audita est: Cic. *in Verr. l.* 42. Val. Maxim. *VII.* 7. 2. et quae de lege illa Glicia habent viri docti, non nisi dubiae lectionis inscriptione *l.* 4. D. *de inoffic. testam.* nituntur: ita praetori actionis huius inuentae gloria frustra adsignatur, quum diserte negent leges nostrae, *praetorem succurrere exheredatis. l.* 8. *princ.* D. *de bonor. possess. contra tabul.* quod sane negari salua fronte ab vllo iurisconsulto non potuisset, si ex edicto profecta esset haec actio. Id vero non impediuit, quo minus et de inofficioso testamento caput aliquod in edicto reperiretur, quum praetor et de aliis multis, vel lege sancitis, vel vsu et moribus paullatim receptis, perinde, ac si a se inuenta essent, edixerit. Ceterum prima huius querelae origo vere iurisconsultis debetur. Quum enim iudice Seneca *de Clement. l.* 14. *nemo sanus filium ad primam offensam exheredet, nisi magnae ac multae iniuriae eius patientiam euicerint*, ac proinde apud Lucianum *in Abdicato Tom. I. p.* 730. filius abdicationem attribuat recurrenti pristinae patris insaniae, a qua eum paullo ante liberauerat, eamque eleganter vocet τὰ τῆς πάλαι μανίας προοίμια: *superioris insaniae prooemia*: ita fingebant iurisconsulti, non integrae mentis fuisse patrem, qui filium, nihil tale commeritum, exheredem scripserit, ac proinde nec iniuriam fieri patri, cuius testamentum contra officium pietatis factum sub hoc colore rescinderetur. V. A. Corn. van Bynkershoek *Obseru. II.* 12. Id quod iurisconsulti Romani a Graecis aliisque gentibus videntur didicisse, quae insanire dicebant omnes, qui liberos et cognatos non male de se meritos postponerent extraneis. Demosthen. *in Olympiad. p.* 1072. Διέφθαρται, ὦ ἄνδρες δικασταί, καὶ παραφρονεῖ. *Emotae mentis est, iudices, et desipit*: idque orator inde probat, quod, sororibus neglectis, meretricem domi alat sumtuosissime, eamque auro et vestibus instruat. Nec aliter Teron apud Ioseph. *Antiquit. Iudaic.* XVI. 11. 4. qui Herodem, saeuientem in filios, ita adloquitur: Ποῖ ποτε ᾤχοντό σοι καὶ πεπτώκασιν ἐκ τῆς ψυχῆς αἱ φρένες; Ποῖ δὲ καὶ ὁ κράτιστος ἐκεῖνος νοῦς ᾧ πολλὰ καὶ μεγάλα κατωρθώκεις; τίς δὲ ἡ τῶν φίλων καὶ συγγενῶν ἐρημία. *Sanusne*

QVi (b) testamentum

ne es ? aut vbi est excellens istud ingenium , quo tot tantasque res adsequutus es ? quae est ista amicorum cognatorumque solitudo ? Isaeus *Orat. I.* quae est *de Cleonymi hereditate , p.* 365. Πῶς γὰρ ἂν εὐφρονῶν, ὦ ἄνδρες, κακῶς ποιεῖν ἡμᾶς ἠβουλήθη, τοὺς μηδὲν αὐτὸν ἠδικηκότας; *Quo pacto ergo mentis compos dici posset, iudices, qui nobis voluisset nocere, nobis inquam*, (cognatis) *nulla re ei molestis ?* Hoc ergo COLORE , seu, vt eleganter vocat Quinctil. *Inst. orat. IV.* 2. hac *falsa expositione*, quam tuetur dicentis ingenium, vtebantur iureconsulti , vt eorum , qui proprium sanguinem odissent, testamenta euerterent , atque inde demum nata est illa inofficiosi querela, quam praetor in edictum suum recepit , tamquam diuturno vsu probatam. Postremo quod ad ordinem attinet , eum facile praestamus. Sequutus enim hic titulus est superiorem de iudiciis, quia de iudiciis PAVLLVS *lib.* XVIIII. *ad edictum* , de querela inofficiosi *lib.* XX. egit. Praecessit vero caput de hereditatis petitione , quia VLPIANVS iudicium de inofficioso testamento *lib.* XIIII. alterum de hereditatis petitione *lib.* XV. est interpretatus. Verba edicti , qualia nos posuimus, ipsa huius actionis natura atque indoles requirit. Vnde illa eodem fere modo expressit Guil. Ranchinus et alii.

(b) *Qui.*] Quum haec querela daretur sub colore furoris ac dementiae , eam initio instituebant et ii , qui ob necessitudinem hereditatis spem conceperant , quamuis ipsis non deberetur portio legitima. Hinc testamenta materna tamquam inofficiosa accusabant liberi, etiam antequam eos ad successionem vocaret SC. Orphitianum. Plin. *Epist. V.* 1. Valer. Maxim. *VII.* 7. Schulting. *exercit. singul. ad illud Caput Valerii Max.* addita editioni Torrentianae. Id vero iure nouo aliter se habere, obseruat VLPIAN. *lib. XIIII. ad edict. l.* 1. *D. de inoffic. testam.* Cognatos enim proprios, qui sunt vltra fratrem, melius , ait, facturos , si se non vexent sumtibus inanibus , quum obtinendi spem non habeant. Ceterum quod ad liberos attinet, testamentum paternum rescissuros, nihil

tum (c) INOFFICIOSVM DICERE volet (d), eo, quod se iniuste exheredatum, praeteritumue, neque quartam partem (e) portionis ab intestato debitae sibi relictam esse que-

nihil interest, postumi sint, an viuo testatore nati, an vtero extracti. Si, cui ius succedendi non est, hanc querelam instituit, non actori prodest victoria, sed ei, qui ius succedendi habet. Heredibus etiam ius est de inofficioso queri, si iam bonorum possessionem agnouerit defunctus, vel querela ipsa sit praeparata. VLPIAN. *Lib.* XIIII. *ad edict. l.* 6. D. *eod. tit.* An pater filii nomine, eoque inuito recte queratur? item an exheredatus, qui tamen hereditatem possidet, querelam per modum contradictionis recte moueat? denique an et impubes arrogatus ac postea exheredatus, quartam D. Pii hac querela consequatur? disquirit VLPIAN. *ibid. l.* 8. *pr.* §. 13. *et* 15. *D. eod. tit.*

(c) *Testamentum.*] Nec ideo subsistit testamentum, quod in eo princeps heres est institutus. VLPIAN. *Lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. §. 5. D. *eod. tit.* Semper enim boni Principes adspernabantur illa morientium iudicia, quae pietatem laederent, et cum cognatorum iniuria essent coniuncta: §. 8. *Inst. quib. mod. test. infirm.* secus ac Caligula, qui testamenta omnia, quibus sibi nihil esset relictum, tamquam ingrata et inofficiosa rescindebat. Sueton. *in Calig. cap.* 38. Praeterea et contra patris veterani testamentum querelae erat locus, non tamen si esset militare, et miles intra annum a missione decessisset. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. §. 3. 4. D. *de inoffic. test.* iuncta *l.* 1. D. *de pecul. castrens.*

(d) INOFFICIOSVM DICERE.] Edictalia fuere haec verba, quae ex instituto interpretatur Marcellus *lib.* III. *Digest. l.* 3. D. *de inoffic. testam.* Attamen huic actioni locus non est, si quis litem simul dereliquerit, vel pater pupillariter substituerit filio, matre exclusa, vel si quis praeteritus exheredatusue testamentum agnouerit, cet. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. §. 1. 5. 6. 7. 10. 11. 12. *D. de inoffic. testam.*

(e) *Quartam partem*, De quartae origine nos alibi. Recte enim Ian. a Costa *ad princ. Inst. de inoffic. testam.* Chifflet. *de legit. port. cap.* 3. *p.* 726. *tom. V. Thesaur. iur. ciuil.* Anton. Schulting. *Iurispr. vet. anteiustin. p.*381. ostenderunt, eam vere esse ex lege Falcidia, eiusque interpretatione.

queratur : illi eo nomine intra quinquennium querelam dabo. (f)

TIT.

tione. Nam et in quarta portionis ab inteſtato debitae conſtitit, et diſerte vocatur QVARTA FALCIDIA, tum a Paullo *Recept. Sent.* IIII. 5. 5. tum ab VLPIANO *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. §. 9. *et* 14. D. *eod. tit.* De modo computandi portionem legitimam idem agit VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. §. 8. 9. *D. eod. l.* 42. *D. ad leg. Falcid.*

(f) *Querelam dabo.*] CONQVERI vel QVERI ἰυφημίας ἕνεκα dicuntur, qui cum cognatis aliisque neceſſariis agunt. Voſſ. *Inſtit. Orat. l.* 6. 2. Ger. Noodt *Comment. ad Pand. p.* 148. Ant. Schulting. *ad Valer. Maxim. VII.* 7. *p.* 908. *ſequ.* De effectu huius querelae agit VLPIAN. *ibid. l.* 8. §. 14. *et* 16. *D. de inoffic. teſtam. l.* 4. *D. de his, quae vt indign. l.* 14. *D. de adpellat.* Poſſitne vna cum hac querela ſimul inſtitui iudicium de libertate, an illud potius differendum ſit, diſquirit idem VLPIAN. *ibid. l.* 7. *princ.* §. 1. 2. *D. de hered. petit.* eoque etiam pertinent fragmenta ex *eod. lib.* XIIII. *l.* 1. *D. de fideicomm. libert.* *et l.* 19. *D. de ſtatulib.* Ceterum mirum eſt, ne vnicum quidem ſupereſſe PAVLLI fragmentum, quod ad hunc titulum referri poſſet. Cuius rei non aliam video rationem, quam quod hic iurisconſultus ſingulari libro de inofficioſo teſtamento hoc caput iuris exhauſerat, immo praeter illum ediderat etiam librum de *centumuiralibus iudiciis.* Ita enim legendum in inſcriptione *l.* 18. *l.* 23. *l.* 32. *D. de inoffic. teſtam.* non de *ſeptemuiralibus iudiciis*, vti Florentiae legitur, quamuis haec lectio adriſerit Cuiacio *Obſeru.* XIV. 14. Quod cum alii, tum accuratiſſime demonſtrauit Io. Frid. Gronou. *Obſ.* IIII. 2. Quum vero in centumuiralibus illis iudiciis vel maxime audirentur querelae de inofficioſis teſtamentis, vti docuit Ted. Siccama de *iudic. Centumuir. I.* 5. *et* 6. fieri non potuit, quin Paullus hanc materiam et in hoc libello accuratius exponeret. Quid ſi ergo vir occupatiſſimus praeteruectus ſit hoc edictum, lectoremque, vti fieri ſolet, ad haec opera ſua remiſerit?

TIT. XXXII. (a)

DE HEREDITATIS PETITIONE.

(VLPIAN. LIB. XV.)

SI quis HEREDITATEM (b), quam sibi obuenisse dicat, petet (c), ei aduersus eum, qui PRO HEREDE,

(a) TIT. XXXII.] De ordine iam supra diximus. Sententiam restituere non adeo difficile fuit, quia quinquaginta supersunt fragmenta, quae ad eius interpretationem pertinent. Quin non infeliciter hoc edictum iam restituit Ger. Noodt *Comment. ad Pandect. p.* 175. qui etiam recte obseruat, non ex edicto, sed ex SCo, Hadriani temporibus facto, esse laciniam, quam nonnulli huic capiti adsuunt: ITEM SI QVID IN HEREDITATE DAMNI DATVM FACTVMVE ERIT, SIVE QVID EO NOMINE AVT ABERIT ALICVI, AVT AD EVM PERVENERIT, PRAESTETVR.

(b) HEREDITATEM.] Hac occasione non modo HEREDITATEM definiuerunt edicti interpretes veluti IVLIAN. *Lib. VI. Digest. l.* 62. D. *de regul. iur.* CAI. *lib. VI. ad edict. prouinc. l.* 24. *D. de verb. signif.* verum etiam quibus modis deferatur hereditas, explicarunt. Nimirum illa ad nos pertinet vel VETERE IVRE, vel NOVO. Vetere, veluti ex lege XII. tabularum; vel *ex testamento*; vel ab intestato: nouo, veluti ex SC. Tertulliano et Orphitiano, constitutionibus principum, cetera. CAI. *lib.* VI. *ad edict. prouinc. l.* 1. *l.* 3. *D. de hered. petit.* Deinde heres quis efficitur vel SVO NOMINE, si ipse sit institutus, vel a LEGE ad hereditatem vocatur, vel PER ALIOS, veluti per liberos et seruos suos. VLPIAN. *lib.* XV. *ad edict. l.* 2. D. *eod. tit.* Per πρόληψιν hic monuit idem VLPIAN. *ibid. l.* 4. *D. vt leg. vel fideicomm. causs. caueat.* hereditatem petiturum ex fideicommisso, vel eamdem ex fideicommisso possidentem legatariis legatorum seruandorum caussa cauere debere, eoque non cauente, hos in possessionem esse mittendos.

(c) *Petet.*] Petit heres, cui vere delata est hereditas. Vtilem tamen hereditatis petitionem habet etiam is, qui hereditatem vel totam, vel pro parte a fisco mercatus est. Sed et heres debitoris hereditatem petendo

DE, (d) PROVE POSSESSORE POSSIDEBIT (e), iudicium

tendo id, quod defunctus pignori dederat, consequitur. IVLIAN. *lib. VI. Digestor. l. 54. pr. §. 1. D. de hered. petit.*

(d) PRO HEREDE.] Tenetur petitione hereditatis, qui vel ius vel rem hereditariam pro herede vel pro possessore possidet. VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l. 9. D. eod. tit.* Rem hereditariam diximus, et quidem etiam minimam. Qui enim ex asse, vel pro parte heres est, intendit quidem hereditatem suam esse, siue totam, siue pro parte: attamen id ei tantum restituitur officio iudicis, quod aduersarius possidet. CAI. *lib. VI. ad edict. prouinc. l. 10. D. eod. tit.* Ceterum PRO HEREDE POSSIDERE dicitur, qui se putat heredem esse. Sed et bonorum possessor pro herede possidere videtur. VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l. 11. pr. D. eod. tit.* Qui alteri hereditatem ex fideicommisso restituit, non tenetur, nisi dolo malo id fecerit. VLPIAN. *ibid. l. 13. §. 2. 3. D. eod.* At tenetur emtor hereditatis, vel qui hereditatem restituit, retenta sibi certa quantitate, vel certis fructibus. VLPIAN. *ibid. l. 13. §. 4. vsque ad 11. D. eod. tit.* Praeterea petitur hereditas tantum ab eo, qui suo, non alieno, nomine possidet: VLPIAN. *ibid. l. 13. §. 12. D. eod. tit.* nisi quis liti se offerat. CELS. *lib. IIII. Digest. l. 45. D. de heredit. petit.* Denique pro possessore habetur, qui dolo possidere desiit, nisi possessor iudicium accipere paratus sit. VLPIAN. *l. 13. l. 14. D. eod. tit.* De debitore hereditatis pluribus egerunt VLPIAN. *ibid. l. 14. §. 15. l. 16. pr. D. de hered. petit.* PAVLL. *lib. XX. ad edict. l. 14. D. eod.* CAI. *lib. VI. ad edict. prou. l. 15. D. eod. tit.* PAVLL. *ibid. l. 2. D. quor. bonor.* De iis denique, qui pretia rerum hereditariarum possident, negotia hereditaria gesserunt, vi deiecti sunt, deiecerunt, aliisque, a quibus possit, vel non possit peti hereditas, disseruerunt VLPIANVS *lib. XV. ad edict. l. 16. §. 1. vsque ad 7. l. 18. princ. §. 1. D. de heredit. pet.* CAI. *ibid. l. 17. D. eod. et l. 1. D. pro emtor.*

(e) PRO POSSESSORE POSSIDEBIT] *Pro possessore possidet*, qui interrogatus cur possideat, nihil habet, quod respondeat, nisi illud: possideo, quia possideo, nullamque adeo caussam possessionis dicere potest. Vnde et fur et raptor hereditatis petitione tenentur. VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l. 11. §. 1. l. 13. pr. D. eod.* Talem

cium dabo, vt restituatur. (f)

lem caussam reddit Paris apud Libanium, qui interrogatus, cur possideat Helenam, respondit: ὅτι ἔλαβον, *quia accepi*, itemque apud Plutarchum Philippus Macedo, qui de possessa Halonesο interpellatus: ἔχω, inquit, ὅτι ἔχω, *habeo, quia habeo.* Grot. *Florum sparſ. p.* 137. Potest vero quis omnibus titulis pro possessore possidere, veluti *pro emtore*, si e. g. a furioso sciens emerit, *pro dote*, si a minore XII. annis acceperit. Vlpian. *lib. XV. ad edict. l.* 13. *§.* 1. *D. de hered. petit.* Eam enim ante aetatis annum XII. iura vxoris non habuisse, nec proinde dotem constituere potuisse, ostendimus *in Comment. ad Leg. Iul. et Pap. II.* 5. *pag.* 182. Item titulo *pro suo*, quem titulum ex instituto hic explicauit Vlpian. *lib. XV. ad edict. l.* 13. §. 8. *D. de hered. pet. l.* 126. *princ. D. de regul. iur.*

(f) *Restituatur.*] Hereditatis petitio olim vere erat iudicium in rem, in quod praestationes personales non veniebant. Ger. Noodtius *Comment. ad Pand. h. t. p.* 175. Postea illa tum ex edicto perpetuo, tum ex SCto vix biennio ante hoc edictum condito actionis mixtae naturam induit. Ex eo itaque tempore in hereditatis petitionem veniebant I. vniuersae res hereditariae, tum iura, tum corpora: Vlpian. *lib. XV. ad edict. l.* 18. *§.* 2. *D. de hered. petit.* et ex his illa quoque, quorum periculum ad heredem pertinet, quamuis in defuncti bonis non fuerint, e. g. res ei oppignoratae, Pavll. *lib. XX. ad edict. l.* 19. *pr. D. eod. tit.* siquidem et pignoris persequutio per se actionem in rem parit, Vlpian. *ibid. l.* 17. *D. de pignor.* nec non in quibus possessor retentionem habuit, non tamen seruitutes, Pavll. *lib. XX. ad edict. l.* 19. §. 2. 3. *D. de hered. pet.* quamuis si ipsa praedia rustica vel vrbana possessoris negligentia deteriora facta sint, peti possit aestimatio, Ivlian. *lib. VI. Digest. l.* 54. §. 2. *D. eod. tit.* Deinde in hereditatis petitionem veniunt, II. quae hereditatis cavssa erant comparata, vti mancipia, pecora, item quae pecunia hereditaria hereditatis caussa emta. Quae enim sui caussa emerat possessor, non ipsa petuntur, sed eorum pretium. Vlpian. *ibid. l.* 20. *princ. D. eod. tit.* Quod adeo verum est, vt iniuriarum actionem habeat, qui seruum, quem pecunia quidem hereditaria, at sui tamen caussa comparauit, distrahere volens, ab herede prohibetur. Vlpian. *ibid. l.* 24. *D. de iniur.* Sed pleraque haec, vti diximus, originem debent Senatusconsulto, paullo ante edictum per-

perpetuum condito, quod integrum exstat apud VLPIANVM *lib.* XV. *ad edict. l.* 20. *§. 6. D. de hered. petit.* Quum ergo in eo interpretando prolixissimi fuerint, quicumque ex veteribus edictum perpetuum iustis commentariis illustrarunt, et ego in scriniis meis reperiam dissertatiunculam, in qua multis abhinc annis de hoc SCto quaedam in chartam conieceram, lectu omnino non indigna: putaui me gratiam initurum a lectore humanissimo, si facta digressione, potiora inde decerpta, hic exhiberem.

DE SENATVSCONSVLTO HADRIANI TEMPORIBVS FACTO, QVOD EXSTAT L. XX. *§. 6.* DIG. DE HEREDIT. PETIT.

EXCVRSVS.

Dies et Coss. quibus hoc SC. conditum.

I. SOllemne erat Romanis, scripturis Senatusconsultum, diem et Coss. eius anni, quo conditum illud fuerat, in principio statim accurate exprimere, vt nec tempus, quo prodiisset, nec magistratus, qui ea de re ad Senatum retulisset, a posteris ignoraretur. Obseruatum id sane in SCtis omnibus, quae integra supersunt, quaeque mira diligentia collegit Brisson. *de Form. lib. II. p.* 192. Neque ab eo more discessum in SC. antiquissimo de bacchanalibus, quod e tabula aenea, a Iac. Gronouio, Raph. Fabretto et Io. Clerico editum pereruditio commentario illustrauit V. A. Corn. van Bynkershoek *de relig. peregr. p.* 259. *sequ.* Ita et SCti nostri auctores: PRIDIE IDVS MARTIAS Q. IVLIVS BALBVS ET P. IVVENTIVS CELSVS TITIVS AVFIDIVS OENVS SEVERIANVS CONSVLES VERBA FECERVNT. Inde vero discimus, conditum esse hoc SC. anno v. c. 881. quippe cui anno licet consules ab Eusebio dentur ΚΕΛΣΟΣ ΚΑΙ ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ, a Prospero Aquitanico vero, Cassiodoro et auctore fastorum Oxoniensium apud Petr. Reland. *Fast. p.* 799. CELSVS ET MARCELLINVS: SCto tamen nostro plane suffragatur vetus marmor apud Gruter. *Inscr. p.* 573. 2. quod 12. Kal. Mart.

Mart. eiusdem anni praefert P. Ivventivm Celsvm, II. Q. Ivlivm Balbvm cos. At quum et Marcellus cos. quem Eusebius Prosper Aquitanicus et Cassiodorus Iuuentio collegam adiungunt, in vetusto monumento repertus sit ab Henr. Norisio *Epoch. Syro-Maced. diss. V.* 3. *p.* 498. in eoque occurrant Marcell. et Cels. II. cos. oportet sane Q. Iulium Balbum agnomen Marcelli vel Marcellini tulisse, vt adeo SC. hoc scriptum sit prid. Id. Martias *Q. Iulio Balbo Marcello* et *P. Iuuentio Celso coss.*

An in eo coss. ordinariis iungantur suffecti?

II. Sed ne sic quidem res in vado est. Quo enim pertinere dixeris tot alia nomina et cognomina, Titvs (vel, vti Florentiae legitur, Titivs) Avfidivs, Oenvs, (al. Arrivs) Severianvs? Suffectos hos esse, suspicantur plerique, quamuis ne hi quidem in nominibus eorum genuinis satis conueniant. Onuphrius enim Panuinius eos vocat *T. Aufidium* et *Arrium Seuerianum*, alii *T. Aufidium* et *Hoenium Seuerianum*, alii *T. Aufidium* et *Ennium Sergianum*: Almeloueen *in Fast. coss. p.* 86. *T. Aufidius Fronto* et *Arrius Seuerianus.* Immo Rupertus omnia illa cognomina vni tribuit T. Aufidio, et sic nobis fingit hoc par consulum: *T. Aufidium Hoenium Seuerianum* et *Neratium Marcellum.* Sed pleraque haec omni fundamento destitui, obseruauit V. C. quo olim collega suauissimo vsus sum, Petrus Wesselingius *Obseru. var. II.* 21. *p.* 233. Et sane sine exemplo est, in SCtis simul exprimi consulum ordinariorum et suffectorum nomina: et in codice Florentino non *Titus* legitur, sed *Titius*, quod non praenomen, sed nomen est: Alciat. *Parerg. V.* 20. praeterea Panuinius, et qui eum sequuti sunt, non e vetustis monimentis eruerunt hoc par consulum, sed ex ipso SC. nostro, quod aliter explicari non posse existimarunt, quam si ponamus, P. Iuuentium Celsum et Q. Iulium Balbum ordinarios. T. Aufidium et Oenum Seuerianum suffectos Coss. fuisse. At laudatus Wesselingius ostendit, nihil nos cogere, vt haec consulum suffectorum nomina esse existimemus: quum illo aeuo, quo SC. hoc prodiit, fere in mores iuisset, vt viri primarii sex pluribusque variarum gentium Romanarum cognominibus vterentur, eiusque rei luculentissima exstent apud Gruter. *Inscr. pag.* 437. 1. *pag.* 375. *pag.* 433. 4. et passim alibi. Quare verosimilius est, omnia haec

fuiſſe Iuuentii Celſi cognomina, ac proinde hoc SC. conditum eſſe PRIDIE IDVS MARTIAS Q. BALBO (Marcello,) et P. IVVENTIO CELSO, TITIO, AVFIDIO OENO SEVERIANO, COSS.

Libellus huic SC. praemiſſus.

III. Senatusconſulta tum fiebant non tam de ampliſſimi ordinis ſententia, quam ex voluntate principum, qui ideo, oratione praemiſſa, quid fieri vellent, Senatui ſignificabant. Vnde paſſim oratione principis cautum dicitur, quod SCto aliquo fuerat cautum. *l. 9. D. ad SC. Tertull. l. 4. C. de profeſſor. l. 2. D. de fer. l. 1. D. ne de ſtatu def. l. 16. l. 60. l. 67. §. 3. D. de ritu nupt. l. 16. D. de ſponſ.* de quo more plura obſeruauit Barn. Briſſon. *Select. Antiqu. lib. I. cap. 16.* Idem etiam hic factum eſſe animaduertimus. Coſſ. enim tum VERBA FECERVNT DE HIS, QVAE IMP. CAESAR, D. TRAIANI, PARTHICI, FILIVS. D. NERVAE NEPOS, HADRIANVS AVG. PONT. MAX. P. P. V. NONAS MARTIAS, QVAE PROXIME FVERVNT, LIBELLO COMPLEXVS FVERAT, QVID FIERI PLACEAT: DE QVA RE ITA CENSVERVNT. Quae ad Hadriani titulum, qui in Pandectis noſtris corruptiſſimus eſt, pertinent, ea iam in commentario hoc ad Edicti prooemium occupauimus. LIBELLVS autem vocatur haec Hadriani oratio, fortaſſis, quod tum abeſſet Hadrianus. Solida enim ſatis videtur obſeruatio Iac. Gutherii *de Offic. dom. Aug. l. 30.* Imperatores praeſentes *orationibus*, abſentes *epiſtolis* vel *libellis* monuiſſe Senatum, quid fieri vellent. Ita enim ipſum Auguſtum feciſſe refert Sueton. *cap. 65. Abſens et* LIBELLO, *per quaeſtorem recitato, de filia notum ſenatui fecit.* Et de Tiberio teſtis eſt Dio Caſſ. *lib. LVIII. pag.* 627. eum libello, (quem ipſe vocat ἐπιστολὴν μακρὰν,) Capreis Romam miſſo de Seiani criminibus conqueſtum eſſe, eoque et illa Iuuenalis *ſat. X. v.* 71. pertinent:

> *Verboſa et grandis* EPISTOLA *venit*
> *A Capreis.*

Vbi Scholiaſtes: *Multa ſuperflua ad populum Principes ſolent* SCRIBERE. Noriſius quidem Cardinalis *de Epoch. Syro-Maced. Diſſ. V. 3. pag.* 438. et Tillemont. *hiſtor. impp. tomo II. part. II. pag.* 403. ex hoc ipſo libello in ſenatu tum lecto, colligunt, Hadrianum ineunte illo anno adhuc Romae fuiſſe: ſed tantum abeſt, vt id inde

de probari possit, vt vel hoc testimonium sufficere videatur, ad eius absentiam demonstrandum, nisi iam alii aliunde obseruassent, Hadrianum eo tempore lustrasse Syriam et Arabiam. Conf. Ren. Bottereau. *Hadr. Legisl. pag.* 17.

Ex eo libello quaedam fragmenta supersunt.

IIII. Attamen quemadmodum Suetonius *Tiber. cap.* 65. epistolam illam Capreis Romam a Tiberio missam, *orationem* vocat, eaque vocabula et alios auctores frequenter vsurpasse promiscue, Casaubonus ad eum locum obseruat: ita et libellum hunc Hadriani ORATIONEM non semel adpellitat PAVLLVS IC. *lib. XV. ad edict. l.* 22. *et l.* 40. *princ. D. de hered. petit.* Immo et verba quaedam ibidem seruauit ex hoc libello: et quidem *d. l.* 22. sequentia: DISPICITE, PATRES CONSCRIPTI, NVMQVID SIT AEQVIVS, POSSESSOREM NON FACERE LVCRVM, ET PRETIVM, QVOD EX ALIENA RE PERCEPERIT, REDDERE, QVIA POTEST EXISTIMARI, IN LOCVM HEREDITARIAE REI VENDITAE PRETIVM EIVS SVCCESSISSE, ET QVODAMMODO IPSVM HEREDITARIVM FACTVM: *lege* vero 40. *pr. D. eod.* haec pauca: vt POST ACCEPTVM IVDICIVM ID ACTORI PRAESTETVR, QVOD HABITVRVS ESSET, SI EO TEMPORE, QVO PETIT, RESTITVTA ESSET HEREDITAS. Plura huius orationis fragmenta me deprehendere non memini. Vel ex his autem satis constat, tota illa oratione id egisse Hadrianum, vt Senatui huius nouae sanctionis aequitatem verbis argumentisque exquisitissimis commendaret.

Occasio SC. ex hereditate caduca Rustici. Quis ille Rusticus?

V. Sed redeundum iam est ad ipsum SC. cuius occasionem nobis verba, quae proxime sequuntur, luculenter describunt. Ait enim Senatus: QVVM ANTEQVAM PARTES CADVCAE EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HI, QVI SE HEREDES ESSE EXISTIMANT, HEREDITATEM DISTRAXERINT. Celeberrima iis temporibus fuit Rusticorum familia, quae seuerioris philosophiae laudem, tamquam gentilem quamdam possessionem quam diutissime retinuit. Eorum iustum stemma, quantum fieri potuit, confecit Thom. Reines. *epist. ad Rupert. XXXIIII. pag.* 216. quod hic paullo locupletius et nos exhibebimus:

L. Iv-

L. Ivnivs Mavrvs, Lar. Augufl. Magifter, apud Gruter. *Infcript. pag.* 1068. 8.

Ivnivs Mavricvs
fub initium principatus Vefpafiani. Tacit. *Hiftor.* IIII. 40.

Vxor II.	Vxor I.				
Pomponia Gratilla vxor II. Aruleni Ruftici, cui vidua nupfit. Relegata a Domitiano. Plin. *Epift.* III. 11.	= N. =	Ivnivs Arulenus Rvsticvs, philofophus Stoicus, a Domitiano interemtus, Sueton. *Domitian. cap.* 10. Tacit. *Agricol.* II. Dio Caff. *lib.* LXVII. *pag.* 765. Plutarch. *de curiof. pag.* 522. *Tom.* II.	Ivnivs Mavricvs, exful fub Domitiano. Plin. *Epift.* I. 5. et 14. III. 11.	Ivnia foror =	Vettius Bolanus, legionis ductor. Tacit. *Annal.* XIV. 3. rexit Britanniam anno 821. Tacit. *Hift.* II. 65. *Agric. cap.* 8. et 16.
Affudius Curianus, Gratillae ex priore matrimonio filius, a matre exheredatus, Plinio herede inftituto. Plin. *Epift.* V. 11.	Q. Ivnivs Rvsticvs, cui rhetorem quaerit patruus Iunius Mauricus. Plin. *Epift.* II. 15. Cof. ann. 872.	Fratres quidam Iunii Ruftici, quorum meminit Plin. *Epift.* II. 15. inter quos fortaffis *Iunius Mauricianus*, ICtus, de quo infra §. 309.	Iunia virgo, cui Plinius maritum inuenit. Plin. *Epift.* I. 14.	= Minucius Acilianus Brixienfis Trib. pleb. Praetor. et Senator. *Epift.* I. 14.	M. Vettius Rufticus Bolanus col. anno 863. Gruter. *Infcript. pag.* 128. 5. et 169. 7.

Ivnivs Rvsticvs, philofophus Stoicus, Marci Antonini Imp. praeceptor, Iul. Capitol. *Marc. cap.* 2. et M. Antonin. *eis heautòn lib.* I. *cap.* 7. Conful fuffectus anno 915. Gruter. *Infcr. pag.* 181. 3. praefectus vrbi et amicus imperatorum vocatur a DD. fratribus. *l.* 1. *§.* 3. *D. de adpellat.* idem vt videtur, qui Iuftinum Martyrem capitis damnauit. *Acta S. Iuftini philofophi et fociorum eius*, apud Ruinart. *Act. mart. fel. pag.* 58.

Iam

Iam ex hac tabula facile patet, non posse hic intelligi *Iunium Arulenum Rusticum*, qui iam Domitiani temporibus perierat. Sueton. *Domit. cap.* 10. nec *L. Iunium Rusticum*, qui diu post SC. nostrum superfuit, et anno 914. consul fuit: nec *Q. Iunium Rusticum* vel *M. Vettium Rusticum Bolanum*, qui filium reliquerunt, vt adeo vix adpareat, cur caducae factae sint partes quaedam hereditatis, ab iis relictae. Rustici sane, cuius in SCto fit mentio, PARTES CADVCAE FISCO PETEBANTVR, isque non suos heredes reliquerat, sed eos, QVI SE HEREDES ESSE EXISTIMABANT, ac proinde hi eius hereditatem bona quidem fide possidebant, nec tamen heredes erant, vti verba illa interpretatur VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 20. §. 12. *D. de hered. petit.* Iam quum notum sit, caduca non cessisse fisco, si quis testamento facto decessisset, isque liberos parentesue vsque ad tertium gradum heredes haberet, siue alios quoscumque, qui heredes haberent, heredes instituisset: Vlpian. *tit.* 18. §. 1. Rusticum illum, cuius SC. nostrum meminit, non liberos aliosue legitimos heredes reliquisse oportet, quippe quibus ius fuisset capiendi caducas coheredum partes, sed extraneos, quibus solis fiscus portiones caducas praeripiebat. Qua de re ex instituto diximus *in Comment. ad leg. Iul. et Pap. III.* 3. *pag.* 385. *sequ.* Id vero in neminem rectius quadrare dixeris, quam in IVNIVM MAVRICVM, cuius senectus in hanc aetatem incidit, quique liberos non videtur reliquisse, quamuis fratris Aruleni liberos, tamquam suos, diligeret, teste Plinio *Epist. II. cap.* 18. Potest tamen et ex Aruleni Rustici filiis, quibus Plinius rhetorem quaerebat, aliquis *senex* et testatus obiisse, institutis extraneis, ab iisque fiscus petiisse partes caducas, maxime, quum non satis certum sit, ipsum Iunium Mauricum vel Rustici tulisse cognomen, vel vitam ad annum 881. produxisse.

Proprie hoc SC. ad caduca et vacantia pertinuit: an ad sola?

VI. Quum itaque Rusticus ille, quisquis fuerit, condito testamento extraneos scripsisset heredes ac legatarios, ex iisque quidam vel post mortem testatoris ante aditam hereditatem, vel ante existentem conditionem decessissent, vel ob caelibatum similemue caussam tantum capere per leges non possent: (ex his enim caussis partes caducas factas esse nouimus ex Vlpiani *tit.* 17. et *l. vn.* §. 2. *C. de caduc. toll.*) et coheredes, antequam fiscus illas portiones peteret,

teret, plerasque res hereditarias distraxissent, non ignari, ex iuris veteris principiis ab heredibus peti nihil posse, quod ipsi non possiderent: Hadrianus, ne huiusmodi quid in fraudem legis caducariae in posterum quoque fieret, ius illud antiquum hoc SC. duxit emendandum, sanxitque prudenter, vt et, qui dolo possidere desiisset, pro possessore haberetur, et pretium ex rerum hereditariarum venditione distractum in locum rerum ipsarum succederet. Vtrumque enim primum hoc SCto inuectum esse, patet ex *l.* 27. §. 3. *l.* 20. *§.* 17. *D. de hered. petit.* Quamuis vero hoc SC. proprie pertineret ad bona caduca et vacantia, quae fisco vel ciuitati petebantur: illud tamen postea et ad petitiones priuatorum, immo et ad omnes petitiones vniuersitatis, veluti peculii castrensis prolatum esse, monet VLPIAN. *ad edict. l.* 20. *§.* 7. *sequ. D. eod.* Quare recte ICti duce ipso Hadriano, inde formarunt regulam iuris: *pretium in vniuersalibus succedere in locum rei. l.* 22. *D. eod. l.* 18. *D. quod met. causs. l.* 23. *D. de adim. legat.*

Primum SC. caput de vsuris pretii rerum hereditariarum venditarum non exigendis.

VII. Progredimur ad ipsam sanctionem, cuius primum caput tale fuit: PLACERE REDACTAE EX PRETIO RERVM VENDITARVM PECVNIAE VSVRAS NON ESSE EXIGENDAS. *Redacta* dicitur pecunia, non modo quae iam exacta est, sed et, quae exigi potuit, licet nondum exacta sit. VLPIAN. *ibid. l.* 20. *§.* 15. *D. eod.* Huius vero vsuras hoc casu ideo ab heredibus Rustici exigi vetat Senatus, quod, ANTEQVAM PARTES CADVCAE EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HEREDITATEM DISTRAXISSENT, adeoque nec in mora soluendi fuissent. Cessante autem mora, vsuras etiam in bonae fidei iudiciis peti non posse, expeditissimi iuris est. *l.* 32. *§.* 2. *D. de vsur.* Ac proinde aliter procul dubio esset pronunciandum, si, qui pro herede vel pro possessore possident, petita iam hereditate, res hereditarias distraherent. Tunc enim aut res ipsae cum fructibus in hoc iudicium veniunt, aut pretium eiusque vsurae: vtrum nimirum petitor eligit, nisi forte vero ac iusto pretio distractae sint res steriles et tempore periturae. VLPIAN. *ibid. l.* 20. §. 16. *D. de hered. petit.* Ne ergo et malae fidei possessores res hereditarias quocumque tempore se impune alienare posse existimarent:

rent : non fine cauffa addit Senatus : IDEMQVE IN SIMILIBVS CAVSSIS SERVANDVM : vt fcirent omnes, tunc demum pecuniae ex rerum hereditariarum distractione redactae vfuras exigendas non effe, fi CAVSSA effet per omnia illi heredum Rustici SIMILIS, puta ii qui bona fide pro herede poffident, hereditatem, nondum petitam distraxerint. Attamen postea et ad malae fidei poffeffores hoc SC. quodammodo produxit Seuerus Imp. in Epiftola ad Celerem, cuius meminit VLPIAN. *ibid. l.* 20. §. 12. 13. 14. *D. eod.*

Caput fecundum de pretio in locum rerum fuccedente.

VIII. Sequitur alterum caput SC. de pretio in locum distractarum rerum hereditariarum in pofterum fucceffuro : ITEM PLACERE, A QVIBVS HEREDITAS PETITA FVISSET, SI ADVERSVS EOS IVDICATVM ESSET, PRETIA, QVAE AD EOS RERVM EX HEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT, ETSI EAE ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERISSENT DEMINVTAEVE FVISSENT, RESTITVERE DEBERE. Qua fanctione, ceu res ipfa docet, cauetur, vt pretia rerum hereditariarum distractarum petitori non minus, quam res ipfas reftituere cogantur poffeffores, contra quos fuerit iudicatum. Vt vero ei iuri locus fit, requiritur primo, vt ADVERSVS POSSESSORES IVDICATVM SIT : alias enim ea eft poffidentium praerogatiua, vt rem tamdiu iure retineant, quamdiu eam alter fuam effe non probauerit. §. 4. *Inft. de interdict.* Deinde redactam ex illis pretiis pecuniam ad poffeffores PERVENISSE oportet. *Perueniffe* autem creditur, fiue exegerit illam, fiue nondum exegerit, quum habeat actionem venditi, quam qui habet, rem ipfam habere intelligitur. *l.* 15. *D. de reg. iur.* Attamen eo cafu ceffa actione liberari hereditatis poffefforem, aequiffimum cenfet VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 20. §. 18. *D. de hered. pet.* Si quis vendiderit res hereditarias, iifque ab alio euictis, pretium inde redactum emtori reftituere coactus fit, nihil reftituit petitori, partim quod ad poffefforem hereditatis nihil peruenit, partim quod res illae euictae non fuerunt hereditariae. Aliud fi rem hereditariam fibi venditam redhibuerit emtor. Tunc enim ipfam rem hereditariam poffidet, et ipfam adeo, non eius pretium reftituere cogitur. Quae omnia latius exfequitur VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 20. §. 17. *fequ. de hered. pet.* Sed fi quid ad heredem peruenit ex dolo defuncti, et heres in id, quan-

Mmm 2 tum

tum ad eum peruenit, conuenitur, sufficit, si vel momento ad eum peruenerit. PAVLL. *lib. XX. ad edict. l* 127. *D. de reg. iur.* Disquirit ea occasione IVLIANVS *lib. VI. Digest. l.* 20. §. 18. D. *de hered. petit.* an restituere teneatur possessor id, quod indebite exegit? itemque an imputari debitori possit, quod indebite soluit? et vtrumque negat. Cuius decisionis rationem reddere videtur PAVLL. *lib. XX. ad edict. l.* 23. D. *de negot. gest.*

Quid si res apud emtorem deperierint, deminutaeue sint?

IX. Porro ad hoc secundum huius SC. caput obseruandum est; Senatum, quod ad rerum hereditariarum distractarum pretium attinet, nihil interesse censuisse, siue res illae distractae exstent apud emtorem, siue ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERIERINT, DEMINVTAEVE SINT. Vbi CAIVS *lib. VI. ad edict. prou. l.* 21. *D. de hered. petit.* DEPERDITVM *intelligi, quod in rerum natura esse desierit:* DEMINVTVM, *quod vsucaptum esset, et ob id de hereditate exiisset.* Et huc referendum etiam fragmentum VLPIANI ex *libro* 15. *ad edict.* (ita enim legendum esse pro *libro V.* iam supra ad *tit.* 15. *litt. d.* monuimus,) *l.* 9. D. *de verb. signif.* vbi τῷ PERISSE etiam scissum et fractum et vi raptum contineri dicitur. Siue vero *deperditum* aliquid, siue *deminutum sit*: is, qui pro herede possidet acceptum, eius rei pretium restituere cogitur, et malae quidem fidei possessor res ipsas reddere iubetur, vel si recuperare eas nequeat, tantum, in quantum in litem iuratum est: VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 20. §. 21. D. *de hered. petit.* bonae autem fidei possessor, in quantum factus est locupletior, adeo vt et poenam conuentionalem, quam emtor ob tardiorem solutionem praestitit, restituere cogatur: VLPIAN. *ibid. l.* 23. *D. eod.* non autem, si quid, quia vi deiectus est, vel quia ad iudicium non venit aduersarius, poenae nomine est consequutus. PAVLL. *ibid. l.* 24. D. *eod.* Similes casus ad hanc partem edicti explicant VLPIANVS *lib. XV. ad edict. l.* 25. *pr. et* §. 1. et PAVLL. *lib. XX. ad edict. l.* 22. *D. eod.*

Tertium SC. caput de iis, qui dolo possidere desierint.

X. Tertium SC. caput ita se habet: ITEM (placere,) EOS, QVI BONA INVASISSENT, QVVM SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAMSI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QVO MINVS POSSIDERENT,

SIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS, QVASI POSSIDERENT, EOS AVTEM, QVI IVSTAS CAVSSAS HABVISSENT, QVARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVNTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT. Magnum ergo discrimen statuit Senatus inter praedonem et bonae fidei possessorem, eo casu, quo bona hereditaria non amplius exstant. Illum ita describit, QVOD BONA INVASERIT, QVAE SCIAT AD SE NON PERTINERE, adeoque isti praedones sunt, qui hereditatem inuaserunt, quum ab initio nullam caussam haberent possidendi. VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l. 25. §. 3. D. de heredit. petit.* De casu, si ab initio quidam possessionem ex iusta caussa adeptus esset, postea vero conscius, ad se nihil hereditatem pertinere, praedonio more versari coepisset, nihil quidem dixerat Senatus: at VLPIANVS tamen parum referre putat, ab initio quis dolose in hereditate versatus sit, an postea hoc facere coeperit? At magis interest, factum quis sciuerit, an in iure errarit. Nam si putasset, recte factum testamentum, quum esset inutile, vel proximum se credidisset agnatum, quum eum alius antecederet, praedo dici non potest, qui dolo caret, quamuis in iure erret. VLPIAN. *ibid. l. 25. §. 5. et 6. D. eod. tit.* Tales itaque praedones pro possessoribus habentur, ETIAMSI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QVO MINVS POSSIDERENT. Quod ideo adiectum, quod post litem contestatam, immo post controuersiam motam omnes incipiunt malae fidei possessores esse, et quasi praedones tenentur. VLPIAN. *ibid. l. 25. §. 7. D. eod. tit.* In malae fidei possessore autem et dolus praeteritus in petitionem hereditatis deducitur, immo et culpa. IDEM *ibid. l. 25. §. 2. D. eod. tit.*

Regulae huius sensus et origo.

XI. Itaque, qui praedo dolo malo fecit, quo minus possideat, ex SC. nostro PERINDE CONDEMNANDVS EST, QVASI POSSIDERET, idque siue dolo possidere desierit, siue dolo possessionem noluerit admittere: VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l. 25. §. 8. D. eod. tit.* Ex quo loco etiam discimus, clausulae huic locum esse, siue res adhuc exstet, et ab alio possideatur, siue in totum non exstet. Priore enim casu et a possessore et ab eo, qui possidere dolo malo desiit, hereditas peti potest, et si per multos ambulauerit possessio, omnes tenentur, et quidem non modo ad hereditatem, sed et ad

 fructus.

fructus. Posteriore casu aduersus vtrumque in litem iuratur. VLPIAN. *ibid. l.* 25. §. 8. 9. 10. *D. eod. tit.* En itaque originem regulae totius, a iureconsultis nostris inculcatae: *Eum, qui dolo malo possidere desiit, pro possessore habendum esse. l.* 131. *D. de regul. iur. l.* 150. *l.* 157. *D. eod. tit.* Non illa sane vetus est, nec apud vllum veterum iurisconsultorum, qui ante edictum conditum floruerunt, reperitur, sed hoc ipso SCto introducta, posteaque interpretatione producta est ad pleraque alia iuris capita, veluti ad rei vindicationem, *l.* 17. §. 3. *D. de rei vindic.* ad actionem ad exhibendum, *l.* 9. *D. ad exhibend.* ad interdicta quorum bonorum, *l.* 1. *princ. D. quor. bonor.* quod legatorum, *l.* 1. §. 7. *D. quod legator.* de tabulis exhibendis, *l.* 3. §. 6. *D. de tabul. exhibend.* de liberis exhibendis, *l.* 1. *princ.* D. *de liber. exhib.* de precario, *l.* 2. D. *de precar.* ne quid in loco publico fiat: *l.* 2. §. 42. D. *ne quid in loc. publ.* denique ad actiones noxales, *l.* 12. D. *de noxal. act.* vbi semper qui dolo desiit possidere, pro possidente damnatur. Omnia, inquam, haec ex SCto nostro sunt, nec mirum est, Iulianum, qui post hoc SC. edictum composuit, ad regulam illam plerasque actiones, vbi aduersus possessores agendum est, accommodasse. Viderunt hoc viri doctissimi, Iac. Raeuard. *ad l.* 131. *D. de reg. iur.* Ger. Noodtius *in Comment. ad Pand.* p. 135. et Schulting. in *πρῶτ. tit. de alienat. iudic. mut. causs. fact.* In alia omnia vero iuit doctissimus Gundling. *in πρῶτ. ad eumd. tit.* §. 12. *p.* 391. sed argumentis fisus nimis dilutis, quam vt euidentissimo testimonio Paulli in *l.* 27. §. 3. *D. de rei vindic.* opponi possint.

Bonae fidei possessor non restituit fructus perceptos, nisi quibus est locupletior factus.

XII. Ita de praedonibus et malae fidei possessoribus sanxerat Senatus: Quid vero de bona fide possidentibus? EOS, QVI IVSTAS CAVSSAS HABVISSENT, QVARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVMTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT, condemnandos censuit. In rei vindicatione bonae fidei possessor fructus perceptos ante litis contestationem omnes suos facit, *l.* 48. *D. de adquir. rer. domin.* adeo, vt nec de consumtis teneatur, etiamsi sit factus locupletior. *l.* 4. §. 2. *D. fin. regund.* §. 2. *Inst. de offic. iudic.* At id non placuit Hadriano in hereditatis petitione, aequiusque visum est, possessorem non facere

facere lucrum, *l.* 22. *D. de heredit. petit.* Quemcumque ergo sumtum fecerint ex hereditate, vel si quid dilapidauerint, perdiderint, vel si inde lautius splendidiusque vixerint, vel si dimidiam hereditatem consumserint, dum se re sua abuti putant, nihil praestant: multoque minus, si quid alicui donauerint, quia eo non facti locupletiores, nisi forte ἀντίδωρα pretiosiora receperint. Quae omnia multis propositis casibus explicant VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 25. §. 11. *sequ. l.* 27. *l.* 29. *l.* 31. *l.* 33. *l.* 37. *D. de hered. petit.* PAVLL. *lib. XX. ad edict. l.* 26. *l.* 28. *l.* 30. *l.* 32. *l.* 34. *l.* 36. *l.* 38. *l.* 40. *D. eod. tit. l.* 4. *D. de except.* CAI. *lib. VI. ad edict. prouinc. l.* 35. *l.* 39. *l.* 41. *D. eod. tit.* Omnia enim haec excerpere, et taediosum, et ab instituti ratione alienum esset futurum.

A quo tempore hereditas fisco petita intelligatur?

XIII. Denique, quum petitae fisco hereditatis mentio in SCto facta esset: subiungendum Senatus putauit hoc vltimum caput: PETITAM AVTEM FISCO HEREDITATEM EX EO TEMPORE EXISTIMANDVM ESSE, QVO PRIMVM SCIERIT QVISQVE, EAM A SE PETI, ID EST, QVVM PRIMVM AVT DENVNCIATVM ESSET EI, AVT LITTERIS VEL EDICTO EVOCATVS ESSET, CENSVERVNT. Quaeri enim poterat, a quo tempore hereditas fisco peti videatur? Et respondet Senatus, EX EO TEMPORE QVO SCIERIT QVISQVE, EAM A SE PETI. Nam vbi scit: incipit malae fidei possessor esse. VLPIAN. *lib.* XV. *ad edict. l.* 20. §. 11. *D. de heredit. petit.* Scire autem hoc possessor intelligitur, ex quo ei denunciatum est. Nam qua fronte quis ignorantiam praetenderet, qui vel litteris vel edicto euocatus est? Nec tamen id ita intelligendum, ac si is, cui denunciatum non est, bona fide possideat, si vel maxime sciat, hereditatem fisco deberi. Nam et sic vsuras debet, quia malae fidei possessor esse incipit. Contra si denunciatum sit, et tamen nesciat, veluti, quod non ipsi, sed procuratori eius sit denunciatum: haec denunciatio illi fraudi esse nequit, quia Senatus possessori denunciari voluit, nisi forte procurator illum ea de re fecerit certiorem. Ceterum a quo denunciatum sit, nihil interest, quia ea de re nihil omnino senatusconsulto cautum est. VLPIAN. *lib.* XV. *ad edict. l.* 20. §. 11. *D. de hered. petit.*

Con-

Conclusio dissertationis.

XIIII. Et haec quidem sunt, quae ad illustrandum hoc SC. longe celeberrimum pertinere visa sunt: quaeque vel ideo praetermittenda non duximus, quod eius vsus quam latissime patet, et iurisconsulti nostri, qui edictum interpretati sunt, illi plus fere chartae, quam ipsi edicto de hereditatis petitione impenderunt. At ne longius euagari videamur, iam e diuerticulo in viam redimus.

TIT. XXXIII. (a)

SI PARS HEREDITATIS PETATVR.

SI PARS HEREDITATIS PETITVR (b), ei, qui eam partem suam esse dicet, aduersus eum, qui pro herede proue possessore possidebit, iudicium dabo (c), vt ea pro indiuiso restituatur.

§. I.

(a) TIT. XXXIII.] Eumdem hic fuisse edicti, qui pandectarum, ordinem, certissimum est ex loco VLPIAN. *lib. XV.* (ita rescribendum esse pro *lib. V. ad tit.* 15. *sub litt. d.* monuimus,) *ad edict. l.* 1. *D. si pars hered. pet. Post actionem, quam proponit Praetor ei, qui ad se solum hereditatem pertinere contendit*, CONSEQVENS FVIT *et ei proponere, qui partem hereditatis petit.* Nec existimandum est, vno titulo generali, sicuti restitutiones in integrum, omnia haec hereditatis petitionis genera complexum esse Praetorem. Id enim si factum esset, vix crediderim, VLPIANVM a titulo de fideicommissaria hereditatis petitione nouum Commentariorum librum auspicari voluisse.

(b) PETITVR.] Edictalia haec verba in rubrica seruasse Tribonianum, recte obseruauit Gerard. Noodtius *in Comment. ad Pandect. h. t. p.* 188. cui et ipsum edictum nos maximam partem debere non diffitemur.

(c) *Iudicium dabo.*] Qui hereditatem eiusue partem petit, is non ex eo metitur, quod possessor occupauit, sed ex suo iure, et ideo, siue ex asse heres sit, totam hereditatem petit, licet tu vnam rem possideas. Quod fusius

§. I. Quandoque et incerta pars petetur (d), caussa cognita iudicium dabo.

TIT. XXXIIII. (a)

DE POSSESSORIA HEREDITATIS PETITIONE.

Cui

sius interpretantur, variisque casibus illustrant VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 1. *§.* 1. 2. 3. 4. *D. si pars hered.* et CAI. *lib. VI. ad edict. prouinc. l.* 2. *D. eod. tit.*

(d) *Incerta pars petetur.*] Fundamentum huius clausulae habes apud VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 1. §. *vlt. D. si pars hered. pet.* vbi *Praetorem interdum et incertae partis hereditatis petitionem indulgere, idoneis caussis interuenientibus*, monet. Et eo pertinet bellissimus casus de tergeminia in *l.* 3. *D. eod. tit.* VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 4. *D. eod. tit.* Alia huiusmodi exempla geminorum, tergeminorum, pluriumque simul editorum passim occurrere apud Aristotel. *Histor. animal. VII.* 4. Phlegont. Trall. et Antigon. *de Mirabil. II.* 9. *Noct. Attic. X.* 2. Tertullian. *de anima cap.* 6. iam obseruauit Grot. *in flor. sparf. p.* 138. Nos hic addimus Plin. *Hist. natur. lib. VI.* Strabon. *lib. XV. l.* 3. *D. de reb. dub. l.* 36. *D. de solution.* simulque obseruamus, non satis conuenire inter Paullum et reliquos. Ille enim mulierem quinquies quaternos enixam esse in Peloponneso, Plinius, eamdem quater quinos peperisse scribit. Non mirum autem tergeminorum etiam nascendorum curam fuisse Romanis, quibus Horatiorum tergeminorum virtus imperium seruauerat. In horum sane memoriam priuilegium dederant tergeminis, vt ex publico alerentur. Dionys. Halicarn. *lib. III. Antiquit. Rom. p.* 215. adeoque eorumdem procul dubio virtuti isti dederunt, vt nondum natis partes hereditatis paternae seponerentur. Sed haec hactenus. Illud quoque hic non praetermittendum; quod ex Iuliano hic monet VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 3. *D. de except. rei iudic.* exceptionem hanc obstare, . quoties eadem quaestio inter easdem personas reuocetur, ac proinde, si rebus singulis petitis hereditatem quis petat, vel contra, eum hac exceptione esse submouendum.

(a) TIT. XXXIIII.] De huius quoque tituli genuino loco dubitare nos non patitur VLPIAN. *lib.* XV.

CVi ex edicto meo bonorom possessio data erit, illi, si eam suam esse petet, aduersus eum, qui pro herede proue possessore possidebit, iudicium dabo, vt restituatur. (b)

Tit. XXXV. (a)

DE FIDEICOMMISSARIA HEREDITATIS PETITIONE.

(Vlpian. lib. XVI.)

SI hereditatem petet is, cui ex Senatusconsulto (b) ea restituta erit (c), aduersus eum, qui pro herede proue possessore

XV. ad edict. l. 1. D. de possess. hered. petit. vbi similis transitio: *Ordinarium fuit, post ciuiles actiones, heredibus propositas, rationem habere praetorem etiam eorum, quibus bonorum possessio data est.* Edictum ipsum iam ante nos feliciter restituit Gerard. Noodt *in Comment. ad Pandect. h. t.*

(b) *Restituatur.*] Per hanc hereditatis petitionem tantumdem consequitur bonorum possessor, quantum superioribus actionibus ciuilibus consequi potest. Cai. *lib. VI. ad edict. prouinc. l. 2. D. de possess. hered. pet.*

(a) Tit. xxxv.] Ordinem et hic facile praestabimus. Vlpianvs enim hic non modo librum Commentariorum XVI. auspicatus est, sed et in *l. 1. D. h. t.* hac transitione vtitur: *Ex ordine occurrit actio, quae proponitur his, quibus restituta est hereditas.*

(b) *Senatusconsulto.*] Trebelliano, temporibus Neronianis condito. *Nam quisquis suscepit restitutam hereditatem ex SC. ex quo actiones transeunt, fideicommissaria hereditatis petitione vti poterit*, inquit Vlpian. *lib. XVI. ad edict. l. 1. D. de fideic. her. pet.* Quamuis enim alioquin heres fiduciarius iure ciuili, et post restitutam hereditatem, heres maneat: SC. tamen id temperatum est, *neque ambigitur Senatum ius facere posse.* Vlpian. *lib. XVI. ad edict. l. 9. D. de legib.*

(c) *Restituta erit.*] Non interest, mihi quis rogatus sit restituere, an ei, cui heres exstiti, cuiue bonorum possessor sim, vel alius successor. Vlpian. *lib. XVI. ad edict. l. 3. princ. D. de fideic. hered. pet.* Intelligitur autem restitutio non re, sed verbis, vel per epistolam facta, dum ea rite,

possessore possidebit (d), iudicium dabo, vt restituatur. (e)

TIT. XXXVI. (a)
DE REI VINDICATIONE.

(PAVLL. LIB. XXI. CAI. LIB. VII. IVLIAN. LIB. VII. CELS. LIB. V.)

SI quis (b) rem (c), tamquam suam iure domi-

te, et, si pupillus restituat, cum tutorum auctoritate facta sit. VLPIAN. *ibid. l. 37. D. ad SC. Trebellian.* De qua rite facienda restitutione, translatisque hoc modo actionibus agunt etiam VLPIAN. *ibid. l. 39. D. eod. tit.* et PAVLL. *lib. XX. ad edict. l. 38. l. 40. l. 42. D. eod. tit.* Ceterum facta restitutione eae actiones transferuntur, quae transeunt ad heredes et in heredes competunt. VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 2. D. de fideicomm. hered. petit.*

(d) *Possidebit.*] Hanc enim actionem sciendum est, aduersus eum, qui hereditatem restituit, non competere. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l. 3. §. 1. D. eod. tit.*

(e) *Restituatur.*) Itaque haec actio eadem recipit, quae hereditatis petitio ciuilis. PAVLL. *lib. XX. ad edict. l. 2. D. de fideicommiss. hered. petit.*

(a) TIT. XXXVI.] Ordinem hic quoque eumdem, ac in pandectis obseruatum esse, luculenter probatur testimonio VLPIANI *lib. XVI. ad edict. l. 1. princ. D. de rei vindic. Post actiones, quae de vniuersitate propositae sunt, subiicitur* ACTIO *singularum rerum petitionis.* Quae singularum rerum petitionis actio non alia est, quam REI VINDICATIO. Ipsum edictum periit. At quum supersint fragmenta veterum interpretum vltra quadraginta; non adeo difficile fuerit, illud restituere. Et iam occupauit hanc operam Ger. Noodt *in Comment. ad Pandect. h. t. pag.* 190. quem in plerisque sequimur.

(b) *Si quis.*] Patet haec actio omnibus, qui rem tamquam suam vindicare cupiunt. Enimuero quum paullo difficilior plerumque sit dominii probatio; vtilissima est admonitio CAII *lib. VII. ad edict. prouinc. l. 24. D. de rei vind. eum, qui destinarit rem petere, animaduertere debere, an aliquo interdicto nancisci possit possessionem, quia commodius sit possidere, et aduersarium ad onera petitoris compellere, quam alio possidente petere.*

(c) *Rem.*] Non interest, mobilis

bilis sit res an *immobilis*, et illa quidem *animata* an *inanimata*, dum sit *corporalis*, et in dominio nostro constituta. *Incorporales* enim, quae nec traditionem nec vsucapionem, adeoque nec dominium admittunt, hac actione peti non posse, facile intelligitur. CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 43. §. I. *D. de adquir. rer. domin.* Hinc LIBER HOMO, in potestate nostra constitutus, actionibus quidem praeiudicialibus potius, aut interdicto, aut cognitione praetoris petendus est, quam vindicandus: attamen et vindicari potest adiecta caussa EX IVRE QVIRITIVM. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* I. §. I. 2. *D. de rei vindic.* Nimirum quum patria potestas nihil aliud fuerit, quam dominium iuris Quiritium. Bynkersh. *de iur. occid. lib. cap.* I. *pag.* 145. et hinc recte Lactant. *diuin. Instit. lib. IIII. cap.* 3. *dominum eumdem esse* adfirmat, *ac patrem*, *idque etiam iuris ciuilis rationem demonstrare*: consequens erat, vt, quemadmodum *pater habebat liberorum auctoramentum*, teste Seruio *ad Virgil. Aeneid. XI. v.* 558. eosque tamquam res mancipi mancipare atque abalienare poterat: Cai. *Inst. lib. I. cap.* 6. §. 3. ita eidem et vindicare eosdem liceret, et quidem ex IVRE QVIRITIVM, quia nulli erant alii homines, qui tali in liberos potestate vtebantur; qua Romani vel Quirites vtebantur. §. 2. *Inst. de patr. potest.* Deinde non modo res singulae vindicantur, sed et VNIVERSITATES, non tamen *iuris*, sed *rerum*, veluti grex, armentum, equitium, licet singula capita nostra non sint, dum maior pars ad nos pertineat. VLPIAN. *lib. XXI. ad edict. l.* I. §. 3. *et l.* 3. *D. de rei vindic.* PAVLL. *lib. XVI. ad edict. l.* 2. *D. eod. tit.* Contra et ACCESSORIA rerum separatim vindicantur, veluti armamenta nauis et scapha. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. I. *D. eod. tit.* MASSA ex diuersorum dominorum rebus ita CONFVSA COMMIXTAQVE, vt deduci et separari nequeant materiae, pro rata vindicantur a singulis dominis. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 2. *l.* 5. *princ. et* §. I. *D. de rei vindic.* quamuis et communi diuidundo, et furti, et ad exhibendum hoc casu recte agatur. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 4. *D. eod. tit.* Ita et dominus equae, quam alterius equus impraegnauit, recte EQVVLVM vindicat, et dominus fundi ARBOREM alienam, quae in fundo suo radices egit, quum contra, si ea nondum coaluit, a domino recte vindicetur. VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 2. *D. eod. tit.* Vindicare etiam quis potest FVNDVM, eumque totum, quamuis alter in eo vsum-

dominii (d) vindicabit, neque ea res arbitrio iudicis restituetur,

vsumfructum habeat, quia vsusfructus non dominii pars est, sed seruitutis, nec falso dicitur meum esse, cuius nec vlla pars dici potest alterius esse. Ita cum Ivliano Pavllvs *lib. XXI. ad edict. l. 25. princ. D. de verb. signif.* qui et sequente §. de parte disputat, vtrum eius adpellatione res pro indiuiso an pro diuiso significetur. Prius Q. Mucio Scaeuolae videbatur: at Seruius Sulpicius eo vocabulo vtrumque significari statuebat, quem et Pavllvs sequitur. Tam subtiliter hic vindicantur veteres, mereturque de quaestione, an vsustructus sit pars dominii, legi Ger. Noodtius *de Vsufructu lib. I. cap. 2. pag. 389. tom. I. Op.* de controuersia vero illa inter Mucium et Seruium Franc. Balduinus *in Iurisprud. Mucian. pag. 244. sequ.* Vtrum plures agentes rem coniunctim, an disiunctim vindicent, ex verbis actorum iudicandum est. Oratio tamen, quae neque coniunctionem neque disiunctionem habet, ex mente pronunciantis vel pro coniuncta, vel pro disiuncta accipitur. Pavll. *ibid. l. 28. §. 1. D. de verb. signific.* Denique Cai. *lib. VII. ad edict. prou. l. 40. D. de rei vindic.* hic recte monet, mulierem, quae intercedens fundum pignori dederit, eum, quamuis a creditore distractum, actione in rem recte petere, quia nullum pignus creditor vendidisse censeatur.

(d) *Iure dominii.*] Haec in rem actio competit ei, qui aut *iure gentium* aut *iure ciuili* dominium adquisiuit. Quumque adquiri illud non possit in rebus, quarum non est commercium: consequens est, vt loca sacra et religiosa, tamquam nostra, vindicari non magis possint, Pavll. *lib. XXI. ad edict. l. 23. princ. §. 1. D. de rei vindic.* quam littora et viae publicae, nisi simul vendita. Pavll. *ibid. l. 51. D. de contrah. emt.* Recte contra vindicamus non modo, quae per occvpationem adquisiuimus, et adhuc retinemus in dominio; verum etiam per modum accessionis ius vindicandi consequimur in brachio vel pede alieno statuae nostrae *adiunctio*, in *scriptura*, *pictura* chartae tabulaeque nostrae illita, (quamuis quod ad posteriorem attinet, ob artis praestantiam rem mutauerit Iustinianus Imp. §. 34. *Inst. de rer. diuis.*) item in *adferruminatis*, non tamen in

tuetur (e), aduersus illum, qui eam possidere dicetur (f), iudicium

in *ariete*, qui se gregi nostro adiunxit, nec in *tigno iuncto*. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l. 23. §. 2. 3. 4. 5. 6. 7. D. de rei vindic.* Sed et per TRADITIONEM ius vindicandi consequimur, siue ab ipso domino, siue ab eius procuratore facta sit. Non tamen rei dominicae dominium transfert Procurator Caesaris, nisi negotium Caesaris gerens consensu ipsius tradat. Qua de re ex instituto VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l. 1. D. de offic. procur. Caesar.* quemadmodum, licet Procurator Caesaris in venditione duplum vel triplum pro euictione promiserit: fiscus tamen tantum simplum praestat. Contra si ab eo, cui res fisci distrahendi ius est, distractum quid fuit, res illa, pretio soluto, statim fit emtoris. VLPIAN. *ibid. l. 5. D. de iur. fisc.* In priuatis dispiciendum est, an domini sint, an alienandi ius habeant, siquidem tunc nec dominium, nec ius vindicandi traditione transferre possunt. Hinc nec eos, quibus bonis a praetore interdictum est, traditione quidquam transferre, nec curatores furiosorum, si horum res, tamquam suas, tradiderint, quamuis res suas, tamquam furiosi tradere eos posse, non dubitetur. VLP. *lib. XVI. ad edict. l. 10. D. de curat. furios.* Quomodo et per seruos proprios et communes, immo et homines bona fide possessos, denique seruos fructuarios eorumque vicarios adquiratur, disquirit CAIVS *lib. VII. ad edict. prouinc. l. 43. pr. et §. 2. et l. 45. D. de adquir. rer. domin.*

(e) *Restituetur.*] Exigit hanc formulam ipsa negotii natura. Est enim rei vindicatio actio arbitraria, adeoque ad officium iudicis pertinet, iubere restitui, et possessore nolente eum condemnare simul in fructus pro qualitate possessionis. §. 2. *Inst. de offic. iudic.* PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l. 35. §. 1. D. de rei vindic.* Add. Ger. Noodtius *in Comment. ad Pandect. h. t. pag.* 195.

(f) *Possidere dicetur.*] Qui petitorio iudicio vtitur, ne frustra experiatur, prius requirere debet, vtrum is, quocum instituturus est actionem, possessor sit, doloue possidere desierit. CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l. 36. princ. D. de rei vindic.* Quo fine in rebus mobilibus prodita est actio ad exhibendum: vnde, quid EXHIBERE sit, ad hunc locum docet PAVLL.

iudicium dabo. (g)

§. I.

PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict.* *l.* 2. *D. ad exhibend.* Tenetur ergo primum POSSESSOR, ex quacumque caussa possideat, dummodo habeat facultatem restituendi. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* 9. *D. de rei vindic.* et tempore litis contestatae possideat. PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 27. §. 1. *D. eod. tit.* Nec interest, siue per se, siue per filium, seruumue quis possideat, quamuis his absentibus sine culpa patris vel domini tempus dandum, vel cauendum sit de restitutione. PAVLL. *ibid. l.* 27. §. 4. *D. h. t.* Quid vero si res mobilis petatur, eaque non praesens sit, cuiusnam illa sumtibus erit restituenda. De eo casu disputant PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 10. *l.* 12. *D. eod.* et VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 11. *D. eod.* Deinde et, qui DOLO POSSIDERE DESIIT, hac in rem actione conuenitur, PAVLL. *ibid. l.* 27. §. 3. *D. h. t.* Quum vero dolo quis possidere desinat per alienationem: quid ALIENATIO sit, ad hunc locum exponit PAVLL. *lib.* XXI. (ita enim Florentiae legitur,) *ad edict. l.* 28. *princ. D. de verbor. signif.* Denique et illum pro possessore haberi, qui SE LITI OBTVLIT, docet idem PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 27. *princ. D. eod. tit.*

(g) *Iudicium dabo.*] Puta REI VINDICATIONEM, quae datur ad REM restituendam cum omni CAVSSA. VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 13. *l.* 15. *l.* 17. *l.* 19. PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 14. *l.* 16. *l.* 27. §. 1. *D. de rei vindic.* Restituendae etiam ACCESSIONES et FRVCTVS, et a bonae quidem fidei possessore tantum exstantes, a malae fidei possessore non modo consumti, sed et percipiendi. VLPIAN. *ibid. l.* 17. *D. h. t.* CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 20. *l.* 30. *l.* 36. *D. eod. tit.* PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 31. *l.* 33. *D. eod. tit.* Non tamen pro malae fidei possessore habetur, qui in solutum accepit: *quia nihil* DOLO *facit creditor, qui suum recipit.* PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 129. *princ. D. de regul. iur.* Aliquando et CVLPA praestanda, de qua prolixe PAVLL. *ibid. l.* 21. *D. de rei vind.* VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 22. *D. eod.* CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 36. §. 1. *D. de rei vindic.* Contra et possessori IMPENSAS in rem factas repetere licet. Qua in re quid iuris sit, disquirunt PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 27. §. 5. *D. eod.*

§. I. Superficiario etiam, CAVSSA COGNITA, IN REM ACTIONEM DABO. (h)

TIT. XXXVII.

DE PVBLICIANA IN REM ACTIONE. (a)

SI QVI BONA FIDE EMIT (b), VEL ID, QVOD TRADITVM,

eod. tit. et CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 28. *D. eod. tit.* Sed haec omnia ita intelligenda sunt, si ad rem restituendam condemnatur possessor. Alias enim, quando caussa principalis non consistit, nec ea quidem, quae sequuntur locum habent. PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 129. *§.* 1. *D. de regul. iur.*

(h) IN REM ACTIONEM DABO.] Fuisse haec in edicto, quia haec verba τυπικὰ adhibuisse Praetorem, colligo ex VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 73. §. 1. iuncta *l.* 75. *D. de rei vindic.* vbi iurisconsultus: *Superficiario*, inquit, *Praetor caussa cognita, in rem actionem pollicetur.* Ad quae verba PAVLLVS *lib.* XXI. *ad edict. l.* 74. *D. eod. tit.* explicat, quis dicatur SVPERFICIARIVS, nempe *qui in alieno solo superficiem ita habet, vt certam pensionem praestet.*

(a) DE PVBLICIANA.] De Publiciana in rem actione iisdem libris adhuc agunt VLPIANVS, PAVLLVS et reliqui interpretes, quibus de rei vindicatione egerant, vt dubitari nequeat, quin edicti ordinem religiose hic seruarint Pandectarum conditores. Ipsa edicti verba debemus VLPIANO *lib.* XVI. *ad edict. l.* 1. *princ. D. de Public. in rem act.* sed non satis integra. Nam in *l.* 7. *D. eod. tit.* explicantur etiam verba edictalia: QVI BONA FIDE EMIT, quae in illa edicti formula non occurrunt. Itaque supplendum illud fuit, eo modo, qui iam placuit Ger. Noodt *Comment. ad Pandect. pag.* 202.

(b) BONA FIDE EMIT.] Non enim omnis emtio prodest, vt Publiciana quis vti possit, sed ea demum, quae bonam fidem habet, quamuis venditor in dolo versetur. Contra et successori prodest bona fides emtoris, licet is dolo fecerit. Si seruus emerit, eius dolus erit spectandus, non domini. Respicitur autem ad tempus emtionis, vt nec quod ante emtionem, nec quod

DITVM (c) EX IVSTA CAVSSA (d) NON A DOMINO.

quod post eam dolo malo factum, obsit. Nec tamen sola bona fides prodest, sed accedere oportet traditionem. Haec vberrime VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* 7. §. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. *D. de Public. in rem act.*

(c) TRADITVM.] In *l.* 1. *princ. D. h. t.* legitur: TRADITVR, quod exemplo *oritur*, pro *ortus*, nec non enallage temporum tuetur Gerard. Noodtius *ibid. pag.* 202. Sed concinnior multo est lectio Hotomani et Anton. Fabri, quam sequuti sumus. Traditionis autem mentionem facit Praetor, quia quamuis multae sint iuris partes, quibus quis dominium sine traditione nanciscitur, veluti legatum, VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. *D. de Public. in rem act.* et aliae caussae pleraeque: IDEM *ibid. l.* 3. *princ. D. eod. tit.* traditionem tamen factam esse oportet, vt Publicianae locus sit. Non tamen interest, pretium ab emtore solutum sit, nec ne, quia de hoc nihil expresserat praetor, atque inde coniectura capi posse videbatur, nec id eum requirere. CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 8. *D. de Public. in rem act.* Nec deinde interest, emtori res sit tradita, an eius heredi, breui manu, an alio modo. Quando duobus res tradita ab eodem venditore, prioris emtoris; sin a diuersis venditoribus, possidentis caussa potior est. VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 9. *princ.* §. 1. 2. 3. 4. *D. eod. tit.*

(d) EX IVSTA CAVSSA.] Tertium hoc requisitum est. Nam qui iustam traditionis caussam habet, vtitur Publiciana. Tales iustae caussae praeter bona fide emtionem sunt dotis datio, traditio ex caussa iudicati, VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 1. *D. eod. tit.* noxae deditio, VLPIAN. *ibid. l.* 5. *D. eod. tit.* adiudicatio, donatio, aliaeue caussae lucratiuae, item permutatio et similes. VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 7. *princ.* §. 1. *vsque ad* §. 5. *D. eod. tit.* Quaecumque enim sunt rerum adquirendarum iustae caussae, ex iis datur haec in rem actio. Non autem prodest possessio iniusta, et cui habilis ad transferendum dominium titulus non accedit. Vnde facile intelligitur, an qui a mandatario, vel a pupillo emit, hanc actionem habeat? Vid. CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 13. *D. eod. tit.* VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 14. *D. eod.* Iustam autem caussam ideo

NO (e), ET NONDVM VSVCAPTVM (f) PETET (g), nisi ea arbitrio iudicis restituatur (h), aduersus eum, qui possidere dicetur, caussa cognita (i), IVDICIVM DABO. (k)

TIT.

ideo desiderat praetor, quia Publiciana actio ad instar proprietatis, non ad instar possessionis respicit. VLPIAN. *ibid. l. 7. §. 6. 7. D. eod. tit.* Non autem locum habet haec actio de rebus, quae vsucapi non possunt, veluti de fugitiuis seruis vel rebus furtiuis. VLPIAN. *ibid. l. 9. §. 5. l. 11. pr. §. 1. D. eod. tit.* Potest tamen peti partus ancillae furtiuae, apud bonae fidei emtorem conceptus. VLPIAN. *ibid. l. 11. §. 2. sequ. D. eod. tit.* Partum enim non esse partem rei furtiuae, Scaeuola *lib.* XI. *Quaestionum* scripserat. VLP. *ibid. l. 10. §. 2. D. de vsurpat. et vsucap. l. 26. D. de verbor. signif.* Qua de subtili controuersia, non modo inter Ceruidium Scaeuolam et Marcellum agitata, sed et ex vetere P. Scaeuolae et Bruti dissensione orta, adeoque antiquissima, erudite differit Franc. Balduin. *in Iurisprud. Muciana pag.* 53. Ita et res aliena bona fide emta Publiciana petitur, quia a tempore traditionis vsucapi potest, non autem seruitus, nisi vna cum praedio. VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l. 10. princ. et §. 1. D. de vsurp. et vsucap.* multo minus res ab eo emta, quem praetor alienare vetuit. PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l. 12. D. eod. tit.*

(e) NON A DOMINO.] Si enim a domino traditum esset, verum transiret dominium, locusque esset ipsi rei vindicationi. §. 40. *Inst. de rer. diuis.*

(f) VSVCAPTVM.] Nam etsi vsucaptum esset, actio ciuilis competeret, neque desideraretur honoraria. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l. 1. §. 1. D. h. t.*

(g) PETET.] Haec actio in rem heredi et honorario successori competit. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l. 7. §. 9. D. h. t.* immo et heredi futuro, si seruus hereditarius: sed et municipibus, si seruus publicus bona fide emerit. VLPIAN. *ibid. l. 9. §. 6. D. h. t.*

(h) *Restituatur.*] Exigit hanc clausulam natura huius actionis, quippe arbitrariae, ceu recte vidit Ger. Noodtius, *in Comment. ad Pand. h. t. pag* 232.

(i) *Caussa cognita.*] Caussa cognita dari Publicianam, obseruauit Papinianus, in *l. 57. D. mandati.*

(k) IVDICIVM DABO.] In hac Publi-

TIT. XXXVIII.

SI AGER VECTIGALIS PETATVR. (a)

(VLPIAN. LIB. XVII.)

SI AGER VECTIGALIS (b) PETETVR, neque is arbitrio iudicis resti-

Publiciana actione eadem omnia erunt, quae et de rei vindicatione dicta sunt. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* 7. §. 8. *D. de Public. in rem act.*

(a) SI AGER VECTIGALIS PETATVR.] Quum PAVLLVS, IVLIANVS, CAIVS iisdem commentariorum libris, quibus superiores actiones explicauerant, etiam de hac actione agant: dubitare non licet, quin materiam seruitutum hic titulus antecesserit. Sequutum autem eumdem esse edicta de rei vindicatione et Publiciana in rem actione, vel id argumento est, quod *librum XVII. Commentariorum* hic auspicatus est VLPIANVS. Ceterum priora edicti verba in rubrica ex parte supersunt: reliqua ipsa huius actionis natura omnino exigit.

(b) AGER VECTIGALIS.] Varii generis sunt agri, de quibus copiose hic egerunt veteres. Tales fuere agri *tributarii* et stipendiarii, de quibus VLPIANVS *lib. XVII. ad edict. l.* 27. *D. de verbor. signif.* vbi conferendi Cuiac. *obseru. lib. VII. cap.* 3. *et* 4. et Goedd. *in Comment. ad h. t. p.* 381. In primis huc pertinent agri *vectigales*, de quibus PAVLLVS *lib. XXI. ad edict. l.* 1. *princ. D. h. t.* VECTIGALES, inquit, *vocantur, qui in perpetuum locantur, id est, hac lege, vt tamdiu pro illis vectigal pendatur, quamdiu neque ipsis, qui conduxerint, neque his, qui in locum eorum successerunt, auferri eos liceat.* Nimirum initio agri publici inculti populo Romano ita locati, vt certum inde vectigal quotannis penderetur, agri vectigales dicebantur. Quam rem omnem exponit Appian. *de Bell. ciuil. lib. I. pag.* 353. Ῥωμαῖοι, inquit, τὴν Ἰταλίαν πολέμῳ κατὰ μέρη χειρούμενοι, γῆς μέρος ἐλάμβανον, καὶ πόλεις ἐνῴκιζον, ἢ ἐς τὰς πρότερον οὔσας κληρούχους ἀπὸ σφῶν κατέλεγον· καὶ τὰς δὲ μὲν ἀντὶ φρουρίων ἐπενόουν. *Mos erat Romanis, nunc hos, nunc illos Italiae populos subiugando parte agri multare, in eumque colonias deducere, aut in iam ante condita oppida nouos colonos sui generis adscribere. Hae coloniae, tamquam praesidia, partis bello prouinciis imponeban-*

reſtituetur, aduerſus eum, qui poſſidere dicetur, cauſſa cognita iudicium dabo. (c)

TIT. XXXVIIII.

DE VSVFRUCTU, OPERIS SERVORVM, VSV ET HABITATIONE. (a)

Ei,

nebantur. Addit is Appianus, conſueuiſſe eoſdem, quantum erat culti agri colonis diuidere, aut vendere elocareue, incultum vero iure ἐμφυτεύσεως, quibus vellent, dare. De quo vltimo inſtituto porro ait: *τὴν δὲ γῆν ἀργὸν ἐκ τοῦ πολέμου τότε οὖσαν, ἣ δὴ καὶ μάλιστα ἐπλήθυεν, οὐκ ἄγοντές πω σχολὴν διαλαχεῖν, ἐπεκήρυττον ἐν τοσῷδε τοῖς ἐθέλουσιν ἐκπονεῖν, ἐπὶ τέλει τῶν ἐτησίων καρπῶν, δεκάτῃ μὲν τῶν σπειρομένων, πέμπτῃ δὲ τῶν φυτευομένων. ὥριστο δὲ, καὶ τοῖς προβατεύουσι τέλη μειζόνων τε καὶ ἐλαττόνων ζῴων.* *Quidquid incultum ſupererat, vt fere bellum ſequi ſolet vaſtitas, quia ſub ſortem mittere non vacabat, per praeconem inuitatis adſignabatur, quibuſcumque liberet colere, excepta ſibi vectigalis nomine in ſingulos annos ex arbuſtis prouentus parte quinta, frugum vero decima. Quin et gregibus vectigal indictum erat, tam minoris, quam maioris pecoris.* Plura huius generis collegit V. C. Petr. Burmannus *de vectigal. populi Rom.* Sane contractum, quo Romani in elocando agro publico inculto vti ſolebant, poſtea et municipia ac coloniae in rebus vniuerſitatis, PAVLL. *Lib.* XXI. *ad edict. l.* 1. §. 1. *D. ſi ager vectig.* quin et priuati in agris ſuis elocandis adhibebant, ad quos ipſos quoque poſtea hoc edictum prolatum eſt.

(c) *Iudicium dabo.*] Qui agrum vectigalem in perpetuum conduxerunt a municipibus, quamuis non efficiantur domini, tamen placuit eis competere in rem actionem aduerſus quemuis poſſeſſorem, ipſoſque municipes. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 1. §. 1. *D. eod. tit.* Idem eſt, etſi ad tempus habuerint conductum; nec tempus conductionis finitum ſit. PAVLL. *ibid. l.* 3. *D. eod. tit.*

(a) HABITATIONE.] Hanc de ſeruitutibus perſonalibus doctrinam veteres edicti interpretes iisdem libris interpretantur, quibus de ſeruitutibus praediorum egerunt. VLPIANVS praeterea

Li-

Ei, qui apud me VSVMFRVCTVM, (b) OPERAS SERVORVM,

Librum XVII. iam a superiore titulo fuerat auspicatus. Vicinos ergo in edicto fuisse oportet titulos de agris vectigalibus, de seruitutibus personalibus et de seruitutibus praediorum, nec vllam comminisci licet rationem, cur Pandectas et Codicem hic ab Edicti ordine discessisse existimemus, ceu iam non modo a Iac. Gothofredo, *in Serie edicti*, sed et ab Obert. Giphanio *in Oeconom. Iur. p.* 126. recte obseruatum est.

(b) VSVMFRVCTVM.] Perlongum hic tractatum instituere iuris consulti de natura vsusfructus, et quemadmodum quis vtatur fruatur, ceu tot fragmenta, quae supersunt, satis superque demonstrant. Ita ad hunc titulum *primo* disputarunt, quibus modis vsusfructus constituatur, quod pluribus modis fieri posse, monet CAI. *lib.* VII. *ad edict. prou. l. 6. D. de vsufruct.* veluti legato, et adiudicato in iudiciis diuisoriis. CAI. *ibid. l.* 74. *D. eod. tit.* vbi priore casu locus est iuri adcrescendi, de quo VLPIAN. *lib.* XVII. *ad edict. l.* 10. *D. de vsufruct. adcresc.* et CAI. *lib.* VII. *ad edict. prou. l.* 5. *D. eod. tit.* In qua lege Cuiac. *in Africano Tractat. V. p.* 428. abundare obseruat verba : *deducto vsufructu*, quia et non deducto vsufructu idem obtineat. *Deinde* hic veteres disquisiuerunt, quarum rerum vsusfructus sit, *itemque* quomodo quis rebus singulis vtatur fruatur boni viri arbitratu, *denique* quomodo vsufructuarius fructus percipiendo suos faciat. Eo enim pertinent elegantes quaestiones, quas CAI. *ibid. l.* 30. *D. de verbor, signif.* tractasse videtur de vsufructu siluae caeduae et non caeduae, terrae noualis et integrae, glandis caducae, siluae pascuae et similium, vbi addendus Cuiac. *Obseru.* XXIIII. 5. De stipula etiam illecta eo loco non alio fine egerat CAIVS, quam vt elegante exemplo doceret, percipiendo vsufructuarium fructus suos facere, simulac a fundo separati sint, quamuis nondum collecti. Io. Goedd. *Comm. ad tit. de verbor. signif. p.* 410. Nec minus huc referenda quaestio, an, qui vendidit fructus, vtatur fruatur? Quod adfirmat CAI. *ibid. l.* 39. *D. de vsufruct.* quia, qui pretio fruitur, non minus habere intelligatur, quam qui principali re vtatur, fruatur. Postremo ad generalem

RVM, (c) VSVM, (d) HABITATIONEM ab altero (e) petet, (f), vel eorum iurium aliquod AD ALIVM PERTINERE NEGABIT, in

hanc de natura vſusfructus tractationem pertinet etiam quaeſtio de impenſis ab vſufructuario ferendis, quam tractat CAIVS *ibid. l.* 45. *D. de vſufruct.*

(c) OPERAS SERVORVM.] Equidem et in hominis vſufructu ſunt operae, et ob operas mercedes CAI. *ibid. l.* 3. *D. de oper. ſeruor.* attamen plus eſt in vſufructu, quam in operis Nam his ſolis fruitur is, cui illae legatae, quamuis et merces pro operis imponi poſſit, teſte Labeone apud CAI. *ibid. l.* 13. *D. eod. tit.* Ceterum capitis deminutione non amitti operas, ad hunc locum monuit VLPIAN. *lib.* XVII. *ad edict. l.* 2. *D. eod. tit.*

(d) VSVM.] *Nunc videndum de vſu et habitatione*, inquit CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 1. *pr. D. de vſu et habit.* vt adpareat, eumdem hic verborum ordinem in edicto ſeruatum eſſe, qui a nobis eſt repraeſentatus. Hunc vero vſum ſine fructu iiſdem modis conſtitui, quibus conſtituitur vſusfructus, idem monuit CAI. *ibid. l.* 1. §. 1. *D. eod. tit.*

(e) *Ab altero.*] Quocumque poſſeſſore. IVLIAN. *lib.* VII. *Digeſt. l.* 5. §. 1. *D. ſi vſufr. petat.* Hinc et ab emtore vſusfructus peti poteſt, qui tamen tunc litem denunciare poterit venditori, perinde ac ſi pars fundi ab eo peteretur. CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 49. *D. de euict.* Multo minus ergo dubitari poteſt, quin haec actio detur aduerſus eum, qui dolo poſſidere deſiit. Qui enim accepto iudicio ſine dolo deſierit poſſidere, abſoluitur, quod ſecus ſe habet, ſi quis liti ſe obtulerit. PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 6. *D. ſi vſusfr. petat.*

(f) *Petet.*] Modo ius adhuc ſaluum habeat. Hinc tractatum hic a veteribus, quibus modis hae ſeruitutes amittantur. Quo pertinet inter alia fragmentum CAII *lib.* VII. *ad edict. prou. l.* 19. *D. quib. mod. vſusfr. amitt.* quo docuit, ſi fundus ad alium proprietarium peruenerit, vſumfructum ideo non perire. Nam *neque vſusfructus*, inquit, *neque iter actusue, dominii mutatione amittitur.* Eodem pertinet perelegans CAII obſeruatio, ex eodem *lib.* VII. *l.* 30. D. *eod. tit.* carnem et corium mortui pecoris in fructu non eſſe, quia eo mortuo vſus-

in rem actiones dabo. (g)

§. I. De vsufructu quoque pecuniae, olei, tritici, ceterarumque rerum, quae vsu consumuntur, (h) minuunturque, easdem actiones dabo, dum is, qui hoc ius ex Senatusconsulto petet, cauerit, SE QVANDOCVMQVE MORTVVS AVT CAPITE DEMINVTVS FVERIT, EIVSDEM QVALITATIS RES, earumue rerum aestimationem, RESTITVTVRVM. [i]

Tit.

vsusfructus exstinguitur. Ex quo consequitur, vt, si praescriptio obstet, frustra adhuc vsusfructus petatur, de quo IVLIAN. *lib.* VII. *Digest. l.* 3. *D. si vsusfr. pet.*

(g) *In rem actiones dabo.*] Actiones nimirum CONFESSORIAM et NEGATORIAM, quae quibusnam dentur, hac occasione ostendit VLPIAN. *lib.* XVII. *ad edict. l.* 5. *princ.* §. 7. *D. si vsusfr. petat.* itemque aduersus quos? IDEM *ibid. l.* 5. §. 1. D. *h. t.* et ad quid denique comparatae sint? IDEM *ibid. l.* 5. §. 2. 3. 4. 5. 6. *D. eod. tit.*

(h) *Consumuntur.*] Quasi vsusfructus non ex edicto praetoris est, sed ex Senatusconsulto: VLPIAN. *Frag.* XXIIII. 26. *et* 27. *l.* 1. D. *de vsufr. ear. rer. l.* 24. *D. de vsufr. leg. l. vlt.* D. *vsufruct. quemadm. cau. l.* 69. D. *ad leg. Falcid. l.* 1. *C. de vsufr.* et quidem non libera adhuc republica condito, quum vsumfructum corporum tantum, non item quantitatum et iurium esse, adhuc docuerit Cicero *in Topic. cap.* 3. sed tamen non multo post sub Augusto, vel sub initia Tiberii, quia hoc SC. iam interpretati sunt Massurius Sabinus, Nerua, Cassius et Proculus, ceu colligi potest ex *l.* 5. §. 1. *et l.* 3. D. *de vsufruct. ear. rer.* Qua de re plura M. Aurel. Galuan. *de vsufruct. cap.* 3. Ger. Noodt *de vsufr. II.* 20. Ant. Schultingius *in iurispr. vet. anteiust. p.* 658. et nos *in Antiqu. Rom. II.* 4. *et* 5. §. 7. Quamuis vero praetori hoc ius non debeat originem: Praetorem tamen et in edictum suum illud admisisse, patet ex fragmentis CAII *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 2. *et l.* 7. D. *de vsufr. ear. rer. quae vs. cons.*

(i) *Restituturum.*] De pecunia recte caueri oportet his, a quibus eius pecuniae vsusfructus legatus est. Nam eo SC. non id effectum est, vt pecuniae vsusfructus proprie sit, (nec enim naturalis

TIT. XXXX.

DE SERVITVTIBVS RVSTICORVM ATQVE VRBANORVM PRAEDIORVM. (a)

ITem si quis SERVITVTEM [b] praedii vrbani

turalis ratio auctoritate Senatus commutari potuit,) sed vt, remedio cautionis introducto, coeperit quasi vsusfructus haberi. CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 2. D. *de vsufr. ear. rer.* Non solius tamen pecuniae mentionem a Senatu factam, sed et VINI, OLEI, TRITICI, ex VLPIAN. *Fragm. l. c.* discimus. Earumdem rerum hic mentionem factam in edicto, colligimus ex CAII *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 7. *D. eod. tit.* vbi monet, si VINI, OLEI, FRVMENTI vsusfructus fuerit legatus, proprietatem ad legatarium transferri debere, cautionemque ab eo desiderandam, VT QVANDOQVE MORTVVS AVT CAPITE DEMINVTVS FVERIT, EIVSDEM QVALITATIS RES RESTITVATVR, aut aestimatis rebus certae pecuniae nomine cauendum, itemque de ceteris quoque rebus, quae vsu consumuntur, esse intelligendum.

(a) PRAEDIORVM.] Quum iisdem libris de seruitutibus personalibus et praedialibus egerint veteres edicti interpretes, nulla est ratio suspicandi, alium in edicto, quam in pandectis ordinem fuisse. Id vero notatu dignum, in codice huic titulo praefixam esse rubricam *de seruitutibus et aqua*, id quod Iac. Cuiac. *in Paratitl. h. t.* Πρωθύστερον esse putat, dictum pro *de aqua et aliis seruitutibus*, quemadmodum et titulum Digestorum, *de rebus creditis*, *si certum petatur*, eodem modo exponit: *si certum petatur*, *de rebus creditis.* conf. eiusd. *Paratitl. Digest.* XII. I. Vtut sit, certum profecto est, in pandectis aeque ac in codice pleraque fragmenta, ex commentariis ad hunc edicti titulum depromta ad seruitutes aquaeductus, aquae haustus, pecoris ad aquam adpulsus, aquae rota ex flumine tollenda, similesque pertinere, vt verisimile sit, si non in ipsa rubrica aquae speciatim facta fuerit mentio, saltim interpretes vtilissimas istas seruitutes ceteris accuratius exposuisse.

(b) SERVITVTEM.] Hic iurisconsulti permulta more suo accumularunt *de seruitutibus* cum *in genere*, tum *speciatim* de singulis. Nam

Nam *primo*, quum seruitutes, teste Iustiniano, §. 5. *Inst. de reb. corpor. et incorporalibus*, etiam *iura praediorum* adpellentur: CELSVS *lib. V. Digest. l.* 86. D. *de verbor. signif.* monuit, multo latius patere huius vocabuli notionem. *Quid enim aliud*, inquit, *sunt iura praediorum*, *quam praedia qualiter se habentia*, *vt bonitas*, *salubritas*, *amplitudo*. vbi erudite monet Cuiac. *Paratitl. Codic. III.* 34. praedia qualiter se habentia esse loquutionem Stoicorum, qualis illa Senecae *Epist.* 50. *Quid enim aliud est animus*, *quam quodammodo se habens spiritus*? Quemadmodum itaque Lipsius *Physiolog. Stoic. III.* 9. spiritum quodammodo se habentem exponit πνεῦμα πὼς ποιὸν, id est, *spiritum certa qualitate praeditum*: ita *praedia qualiter se habentia* erant praedia certis qualitatibus praedita, veluti bonitate, salubritate, amplitudine, vt non sit necesse cum Alciato *in Comm. ad l.* 86. D. *de verbor. signific.* rescribere *aequaliter*, quippe quod nec sequentia exempla ferunt. *Deinde* de definienda seruitute procul dubio fuerunt solliciti, quumque nossent, eam esse ius in praedio alieno: prudenter monuerunt, rem propriam domino seruire non posse. Hinc si quis binas aedes habeat, vna contignatione tectas, et vtrasque diuersis legauerit, vel cesserit, nec antea fuit seruitus, quia vnus vtriusque aedificii dominus, nec in posterum est, quia tigna erunt duorum, ex regione cuiusque. IVLIAN. *lib.* VII. *Digest. l.* 37. D. *de seruit. vrban. praed.* iuncta *l.* 36. D. *eod. tit.* Aliter tamen se res habet, si quando duorum praediorum dominus alterum ea lege alicui dederit, vt id praedium, quod datur, seruiat ei, quod ipse retinet, vel contra. Tunc enim iure imposita censetur seruitus. CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 3. D. *commun. praed.* Quum porro praedia vicina vicinis seruiant, secundum definitionem: hanc quoque definitionis partem haud intactam reliquerunt. Eo enim pertinet quaestio, an et quatenus vicinitatem vel contiguitatem praediorum desiderent seruitutes? de qua PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 1. *princ.* D. *de seruit. praed. vrban. l.* 7. §. 1. D. *de seruit. praed. rustic. Tertio* veteres interpretes hic non minus solliciti fuerunt de seruitutum diuisione, inter quas notissima illa in *praediorum vrbanorum* et *rusticorum*: de qua paullo post. Aliam habet PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 3. D. *de seruit.*

uit. quod seruitutum quaedam in SOLO, quaedam in SVPERFICIE consistant, quam plerique eamdem cum superiore esse existimant, adeo, vt iam Graeci ideo seruitutes rusticorum praediorum δουλείας ἀγροῦ, vrbanorum δουλείας τῶν οἰκῶν adpellare non dubitarint. Vnde non mirandum, sententiam hanc adoptasse viros doctissimos, in primis Ger. Noodt *in Comm. ad Pandect. h. t.* Enimuero seruitutes non seruientis, sed dominantis qualitas distinguit: Paulli vero diuisio ad praedia seruientia pertinet. Deinde quem praestantiorem Paulli interpretem quaeramus ipso Paullo? Is vero diserte scribit et fundum fundo seruire posse, et aedificia fundis, et fundos aedificiis. *l.* 12. D. *commun. praedior.* Sic sane aedificium potest aquaeductum debere alii aedificio. *l.* 11. §. 1. D. *de public. in rem act.* et haec seruitus vrbana, in solo tamen consistit. Et aedificium alterius areae debere potest seruitutem altius tollendi, quum tamen haec seruitus in superficie praedii seruientis consistens, sit rustica, ceu iam ab Em. Merillio *Obseru. I.* 32. obseruatum est. Quare nulla videtur iusta ratio deserendi sententiam vulgarem, puta, rusticorum et vrbanorum praediorum seruitutes vsu esse distinguendas. Ita enim et *seruos rusticos* et *vrbanos*, *vestem*, *togam*, *penum*, *supellectilem rusticam* et *vrbanam* veteres distinxisse, patet ex *l.* 99. D. *de legat.* 3. *l.* 4. §. 5. D. *de pen. legat.* *l.* 12. D. *de supell. legat.* vbi quaedam haud proletaria notauit idem Merill. *Obseru. III.* 5. *Praeterea* hac occasione disputarunt interpretes, quomodo constituantur seruitutes? vbi CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc.* *l.* 5. D. *de seruit.* monet, iisdem fere modis constitui seruitutes praediorum, quibus et vsusfructus, vsumque earum et temporibus seruari posse. Ita sane illae et emtione interueniente adquiruntur. IVLIAN. *lib.* VII. *Digest.* *l.* 16. D. *si seruit. vindic.* Nec interest, totus fundus seruitute oneretur, an pars illius, siquidem ad certam fundi partem seruitus et remitti et constitui potest. PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict.* *l.* 6. D. *de seruit.* dummodo qui constituit, liberam de praedio disponendi facultatem habeat. Vnde facile intelligitur, in re communi neutrum, altero inuito, seruitutem cuiquam constituere posse. VLPIAN. *lib.* XVII. *ad edict.* *l.* 2. D. *de seruit.* quemadmodum nec parietem communem alterutri vicinorum demoliendi ius est. CAI. *lib.*

vrbani [c] rusticiue [d] VINDICABIT, [e] VEL EAM AD ALIVM PERTI-

lib. VII. ad edict. prou. l. 8. D. *de seruit. praed. vrban. Postremo* et quibus modis seruitutes amittantur, fragmenta quaedam ad hunc titulum pertinentia ostendunt, veluti *confusione*, IVLIAN. *lib.* VII. *Digest. l.* 27. D. *de seruit. praed. rust.* CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* I. D. *quemadm. seruit. amitt.* itemque *non vsu*, ita tamen, vt qui et iter et actum habet, si statuto tantum tempore ierit, actum non vsu amisisse non videatur. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 2. D. *eod. tit.* siue ipse, siue socius, fructuarius vel bonae fidei possessor iuerit: CELS. *lib. V. Digest. l. 6. D. eod. tit.* siue pupillus mihi socius sit, et neuter nostrum iuerit. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 10. *pr. D. eod. tit. Morte* et *capitis deminutione* iura praediorum non perire, vulgo traditum esse, monet CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l. 3. D. eod. tit.*

(c) *Praedii vrbani.*] Seruitutes praediorum vrbanorum plures hic recenset CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l. 2. D. de seruit. praed. vrban.* interque eas et seruitutem ALTIVS TOLLENDI, cuius naturam satis obscuram esse constat. Quae alii hic diuinarint, iam non dicam. Solam Alex. Arn. Pagenstecheri attingemus sententiam. Acute ille coniicit *in Sicilim. manip. III. p.* 70. fuisse nonnumquam vicino ius, alterius vicini aedes sumtibus suis tollendi altius, ita vt superior illa contignatio quamuis vicini imposita aedibus, tollentis esset, vicinusque id pati in suo teneretur. Et sane non desunt eius rei exempla. Quod enim de Arado, Phoenices vrbe, scribit Pomponius Mela *de Situ Orbis II.* 7. *p.* 43. *Arados in Phoenice est parua, et quantum patet, tota oppidum: frequens tamen, quia et super aliena tecta sedem ponere licet.* Idem et Romae frequenter contigisse constat, maxime post ἅλωσιν Gallicanam. Vnde Dionys. Halicarn. *lib. X. Antiquit. Rom. p.* 659. Εἰσὶ δὲ καὶ σύνδυο καὶ σύντρεις, καὶ ἔτι πλείονες, συνιόντες οἰκίαν κατεσκευάζοντο μίαν, ἑτέρων μὲν τὰ κατώγεια λαγχανόντων, ἑτέρων δὲ τὰ ὑπερῷα. *Nonnulli etiam duo simul et tres pluresue vnas aedes, collatis impendiis exstruxerunt, aliis infimas earum partes, aliis superiores sibi capientibus.* Et Liuius *lib.* XXXVIIII. *cap.* 14. meminit

minit *coenaculi super aedes, scalis ferentibus in publicum, sed obseratis tum, aditu in aedes verso.* Quae ipsa loca iam pridem etiam obseruauit Cuiac. *Obseru.* XIII. 26. Enimuero licet haec verissima sint: non tamen ita intelligas, quid intersit inter seruitutem *oneris ferendi* et *altius tollendi*, hoc modo explicatam. Vtraque enim consisteret in eo, quod alterius parietes aedificium meum ferre debeant. Et si vel maxime cum Strykio *in vsu Pandect. VIII.* 2. 7. fingas, commodum nostrarum aedium ex vicini aedibus a nobis altius sublatis promoueri, non autem in dominio nostro esse hanc contignationem, vicini aedibus immissam: ne sic tamen quidem res in vado est. Nam formulam actionis confessoriae, quod ad hanc seruitutem attinet, talem fuisse ait Iustinianus *in §. 2. Inst. de action.* AIO MIHI IVS ESSE, ALTIVS AEDES MEAS TOLLENDI, qua vti sane non potest, qui vicini aedes altius tollendi sibi ius esse contendit. Accedit, quod in *l. 4. D. de seruit. praed. vrb.* ponatur species, alicui ius esse, inuito vicino, aedes suas altius tollendi, vel non tollendi, et hinc PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l. 5. D. eod. tit.* exponat, quid in seruitutibus dicatur, altero inuito fieri. At in vtroque casu, qualem et Pagenstecherus et Strykius fingit, non aedes nostrae altius tolluntur, sed vicini, nec in posteriore quisquam sibi persuaserit, eo inuito fieri, vt aedes sine eius impendio altius tollantur. Itaque etiamnum nihil caussae est, cur a vulgari huius seruitutis explicatione discedere velimus, quam optime suo more illustrauit Ger. Noodtius *Comment. ad tit. Pand. de seruit. praed. vrb. p.* 211. *tom.* II. *Op.* Sed ne videamur et ipsi iusto altius hic tollere, paucis addimus, veteres interpretes hic quam maxime sollicitos fuisse videri de differentiis seruitutum rusticorum vrbanorumque praediorum, inter quas et hanc esse monent, quod vrbanae non vsu non exstinguantur, nisi seruientis praedii dominus vsuceperit libertatem: in seruitutibus rusticis solus non vsus sufficere videatur. Huc enim pertinent fragmenta CAII *lib.* VII. *ad edict. prou. l. 6. D. de seruit. praed. vrban.* et IVLIANI *lib.* VII. *Digest. l. 32. D. eod. tit.*

(d) *Rusticiue.*] Hic quoque varias huius generis seruitutes explicarunt interpretes, ceu patet ex fragmentis, quae supersunt, quam plurimis. Sane ad seruitutes ITINERIS, ACTVS, VIAE, pertinent fragmenta VLPIANI *lib.* *XVII.*

PERTINERE NEGABIT: in rem (f) actiones (g) dabo.

TIT.

XVII. ad edict. l. 4. *pr.* §. 1. 2. 3. 4. 5. *D. si seruit. vindic.* PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 7. *pr. D. de seruit. praed. rustic.* CELSI *lib. V. Digest. l.* 9. *D. de seruit.* CAII *lib. VII. ad edict. prou. l.* 8. *pr. D. de seruit. rustic. praed.* Ad seruitutem AQVAEDVCTVS et ius *aquam per rotam ex flumine tollendi*, VLPIAN. *lib. XVII. ad edict. l.* 2. *D. commun. praed.* Ad AQVAEHAVSTVM eiusque vsum, VLP. *ibid. l.* 3. §. 3. *l.* 5. §. 1. *D. de seruit. praed. rustic.* Ad seruitutem PASCENDI, VLPIAN. *ibid. l.* 3. *pr. D. eod. tit.* Ad seruitutes *fructus cogendi, coactosque habendi*, itemque *rudus et saxa iaciendi*, VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 1. 2. *D. eod. tit.* Ad seruitutes denique *calcis coquendae*, *cretae eximendae*, *pecoris ad aquam adpulsus*, VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 1. *D. eod. tit.* Nec est, quod his explicandis immoremur, quum haec omnia plena manu ferantur in iurisconsultorum libellis.

(e) VINDICABIT.] Quae maiusculis litteris expressimus, ea *verba* fuisse arbitramur ob *rubricam tit. si seruit. vindic. vel ad alium pertin. neget.* Ceterum hic monuerunt interpretes, si plures coheredes sint, ab eo vindicandam esse seruitutem legatam, quem testator demonstrauit. VLPIAN. *ibid. l.* 5. *pr.* iuncta *l.* 4. *D. de seruit. praed. rustic.* Alioquin vindicari seruitus potest a quocumque possessore, qui etiam hic non tenetur dicere, pro qua parte possideat, hoc enim petitoris munus est in speciali actione, non possessoris. Quin et a superficiario potest peti seruitus, ceu docuit VLPIAN. *ibid. l.* 37. *D. de rei vind.* Alia tamen est actio, qua possessorem praedii dominantis ad reficiendum compellimus. Si alter vsumfructum praedii habet, alter eiusdem proprietatem, non cum illo, sed cum hoc de onere reficiendi agendum est. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 1. §. 1. *D. de seruit. praed. vrban.*

(f) *In rem.*] In rem agere non possunt, qui extra seruitutis vsum aliquid in alieno faciunt, veluti qui in aliena area aedificant. VLPIAN. *lib. XVII. ad edict. l.* 37. *D. de rei vindic.* item redemtores operum suis caementis in alieno solo aedificantes. VLPIAN. *ibid. l.* 39. *princ. D. eod. tit.* Nec magis in rem agit, post adlatam meliorem conditionem, qui cum pacto addictionis in diem emit. VLPIAN. *ibid. l.* 41. *D. eod.*

 tit.

Tit. XXXXI.

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICETVR. (a)

(Vlpian.

tit. nec filiusfam. rem peculiarem extra cauſſam caſtrenſem vindicaturus, quamuis depoſiti recte agat. Vlp. *ibid. l.* 19. *D. depoſ.* Contra in rem agere non prohibetur mulier de fundo, quem intercedens pignori dedit, quamuis ille a creditore diſtractus ſit. Vlpian. *ibid. l.* 39. §. 1. *D. de rei vind.* nec non qui fundum a ſeruo, filioue familias, liberam adminiſtrationem habente, vel procuratore venditum traditumque accepit. Vlpian. *ibid. l.* 41. §. 1. *D. eod. tit.* vel qui a muliere non vxore fundum donatum per epiſtolam accepit, quem tamen illa ab eo conduxit, quia per illam adquiſiuiſſe poſſeſſionem videtur, tamquam per colonam. Vlpian. *ibid. l.* 77. *D. eod. tit.* denique qui mortis cauſſa donauit, et conualuit. Vlpian. *ibid. l.* 29. *D. de mort. cauſſ. donat.* Vt adeo ex inſtituto hac occaſione de iis, qui in rem agere poſſint, diſputaſſe videatur Vlpianus.

(g) *Actiones.*] Confessoriam puta et negatoriam, de quarum natura ſuo more prolixius agunt Vlpian. *lib. XVII. ad edict. l.* 2. *l.* 4. §. 2. *ſequ. l.* 6. *pr. l.* 8. *D. ſi ſeruit. vindic.* Pavll. *lib. XXI. ad edict. l.* 7. *l.* 9. *D. eod. tit.* Atque hic quidem colophonem impoſuere Ivlianvs *libro digeſtorum VII.* Vlpianvs *libro XVII. Comment. ad edict.* Pavllvs *lib. XXI. ad edict.* Nec ex fragmentis horum librorum vllum eſt, quod non ſuo loco adcommodari potuerit, praeter Ivliani *l.* 12. *D. de ſtatulib.* et Vlpiani *l.* 45. *D. de donat. int. vir. et vxor.* cuius obſcuritatem ipſe agnouit Cuiac. *Obſeru. V.* 36. Sed inſcriptionem manifeſto deprehendes in mendo cubare, ſi contuleris *l.* 130. *D. de regul. iur.* vbi idem fragmentum ex Vlpiani *lib. XVIII. ad edict.* occurrit. Citatur etiam ex Vlpian. *lib. XVII. ad edict. l.* 60. *D. de ceſſ. bonor.* quae tamen ad materiam de ſeruitutibus pertinere potuit, quia agit de onere reficiendi, de quo frequentiſſimam eſſe quaeſtionem circa ſeruitutes, nemo temere negauerit.

(a) Fecisse dicetvr.] Actionem de pauperie ex legibus XII. tabularum deſcendere, recte vidit Iuſtinianus, *princ. Inſt. ſi quadrup. paup.* ſequutus Vlpian. *lib. XVIII. ad edict. l.* 1. *pr. D. eod.*

(Vlpian. lib. XVIII. Pavll. lib. XXI. Ivlian. lib. VIII.)

SI QVADRVPES (b) PAVPERIEM FECISSE DICETVR: (c) eum, qui possidebit,

eod. tit. Nihilominus tamen et praetor ea de re edixerat, idque patet ex eiusdem Vlpiani verbis in *d. l.* 1. *§.* 3. *D. eod. tit.* vbi iureconsultus: *Ait Praetor:* PAVPERIEM FECISSE. Alibi et verba quaedam huius edicti seruauit, puta illa: NOXAE DEDERE. *l.* 1. §. 14. *D. eod. tit.* Sententiam legis XII. tabularum eamdem, procul dubio, cum edictali, habet idem in *l.* 1. *pr. D. eod.* Vt adeo non admodum difficile fuerit, inde edictum ipsum exstruere, cuius de loco dubitare nos non patiuntur tot interpretum, nouos hic libros auspicantium, fragmenta.

(b) Qvadrvpes.] Pertinet haec actio directe ad omnes quadrupedes, quae dorso et collo domantur: Vlpian. *lib. XVIII. ad edict. l.* 1. §. 2. *D. si quadrup. paup. fec.* vtilis actio etiam ad non quadrupedes. Pavll. *lib. XXII. ad edict. l.* 4. *D. eod. tit.* Quo referenda etiam quaestio de cane feroce, qui in tabernam se immittentem laedit, apud eumdem Pavll. *lib. XXII. ad edict. l.* 2. *§.* 1. *D. eod.*

(c) Pavperiem fecisse.] Pavperies est damnum sine iniuria facientis datum. Nec enim potest animal iniuria fecisse, quod sensu caret, inquit Vlpian. *lib. XVIII. ad edict. l.* 1. *§.* 3. *D. si quadrup. paup. fec.* eodem modo philosophatus, ac Seneca *de Ira II.* 26. *Atqui vt his irasci dementiae est, quae animo carent, sic et mutis animantibus, quia nulla est iniuria, nisi a consilio profecta. Nocere itaque nobis possunt, vt ferrum aut lapis: iniuriam quidem facere non possunt.* In sequentibus huius *l.* 1. paragraphis ad vndecimam vsque accurate docet, actionem hanc non dari, si quadrupes propter loci iniquitatem, aut culpa mulionis, aut ex dolore, aut instigatione alterius animalis pauperiem fecerit, aut si fera fugiens nocuerit; non interesse vero siue corpore pauperiem dederit quadrupes, siue per aliam rem, quam tetigit, veluti si plaustrum euertendo hominem obtriuerit. Addit his Cai. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 3. *D. eod. tit.* dari hanc actionem etiam ob liberum hominem a quadrupede vulneratum, non quidem, vt deformitatis ratio habeatur, vel noxia

debit (d), NOXIAM (e) sarcire, aut animal NOXAE DEDERE (f) iubebo.

TIT.

noxia aestimetur, sed ad impensas in curationem factas, operasque amissas et reliqua damna consequenda.

(d) *Eum, qui possidebit.*] Noxa enim caput sequitur, ac proinde agitur non aduersus dominum, cuius fuit quadrupes, quum noceret, sed cuius nunc est. VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 1. §. 12. *D. h. t.* Datur etiam aduersus heredes, ceterosque, non tamen iure successionis, sed eo iure, quo domini sunt. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 17. *D. eod. tit.* Hinc si ante litem contestatam perierit animal, actio exstinguitur. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 13. *D. eod. tit.* Sufficit tamen, si quis in iure interrogatus responderit, suam esse quadrupedem. VLP. *lib. XVIII. ad edict. l.* 7. *D. de interrog. in iur. fac.* Si commune est animal, cum singulis agitur in solidum. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 14. *D. si quadrup. paup.*

(e) NOXIAM.] *Noxia* est ipsum delictum, inquit VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 1. *D. eod. tit.*

(f) NOXAE DEDERE.] Noxae dedere est animal tradere viuum. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 14. *D. si quadrup. paup.* Itaque agendum est alternatiue, vt aut noxia sarciatur, aut quadrupes noxae dedatur, praeterquam si quis se possidere falso negauerit, siquidem tunc in solidum condemnabitur. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 15. *D. eod. tit.* vel si animal fortassis a tertio post litem contestatam sit occisum, nisi dominus actori actionem aduersus occidentem cedere malit. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 16. *D. eod. tit.* Eadem occasione monuerunt veteres interpretes, actionem hanc et heredi ceterisque successoribus dari. IDEM *ibid. l.* 1. §. 17. *D. eod.* immo et iis, quorum interest, veluti commodatario, fulloni, ceteris. Recte etiam monuit Iustinianus *Imp.* §. 1. *Inst. si quadrup. paup.* actionem de pauperie concurrere cum actione aedilitia de cane, verre, vrso, leone, ibi habitis, vbi vulgo iter fit. Cuius iuris rationem reddíturus VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 130. *D. de regul. iur. actiones*, inquit, *praesertim poenales, de eadem re concurrentes, alia aliam non consumit.* Quumque eadem regula iisdem paene verbis occurrat in *l.* 60. *D. de oblig. et action.* et ibi tamen inscriptio praeferat VLPIANI *lib. XVII. ad edict.*

Tit. XXXXII.

DE LEGE AQVILLIA. (a)

Eum,

edict. vix ambigere licebit, inscriptionem illam, ceu iam ad praecedentem titulum *sub litt. g.* notauimus, in mendo cubare, et pro LIB. XVII. rescribendum esse LIB. XVIII. Sub finem moneo, noxae deditionem animalis etiam placuisse Soloni, de quo Plutarch. *in Solon. p.* 91. nec non Platoni *in Legib. lib. XI.* sed eos non tam accurate distinxisse quadrupedes et reliqua animantia, adeo vt de cane eiusmodi actionem dederint. An vero haec ex lege Hebraea *Exod. XXI.* ad Phoenices, atque ab his ad Graecos manarint, quod suspicatus est Grotius *in Flor. spars. ad hunc tit. p.* 141. non facile dixerim. Saltim lex Hebraeorum in noxae deditione bouis cornupetae non adquiescit, sed eum lapidibus obrui iubet.

(a) De lege Aqvillia.] De ordine non est, quod multum laboremus, quippe quem satis demonstrant tot fragmenta, quae ex omnium fere veterum commentariis ad hanc edicti partem supersunt. Magis videri posset dubium, an in edicto titulus de lege Aquillia fuerit, quia res ipsa docet, iureconsultos veteres hic non tam verba praetoris, quam ipsius legis Aquilliae esse interpretatos. Vnde et Ranchinus edictum, quod ad hanc legem pertineret, proponere non est ausus. Enimuero et in edicto suo hanc legem habuisse praetorem, liquido patet ex *Pariatore Legum Mosaic. et Roman. tit.* 2. §. 4. quippe qui ibi citat Vlpianvm *lib. XVIII.* (ita enim est in Codice Scaligeriano, eamque lectionem firmat *l.* 28. §. 17. *D. ad leg. Aquill.*) *ad edictum, sub titulo: si fatebitur, iniuria occisum esse in simplum.* Itaque non modo in edicto fuit titulus de lege Aquillia, vel damno iniuria dato, sed ille etiam in varia capita, seu paragraphos, quos Pariator ille *titulos* vocat, distinctus fuit. Quamque probabile sit, verba legis, quae apud Caivm *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 2. *D. ad leg. Aquill.* et Vlpian. *lib. XVIII. ad edict. l.* 27. §. 5. *D. eod. tit.* habentur, seruasse praetorem: non adeo difficile fuerit, edictum hoc suae integritati restituere.

EVm, QVI SERVVM SERVAMVE, ALIENVM ALIENAM QVADRVPEDEM VEL PECVDEM (b) INIVRIA (c) OCCIDERIT,

(b) PECVDEM.] Ita legendum putamus pro eo, quod Balduin. *de lege Aquill. p.* 125. aliique habent: QVADRVPEDEMVE PECVDEM, quamuis et ipſe aliquando hanc lectionem probarim. Quis enim dubitare potuiſſet, an et ſus ad hoc caput pertineat, ſi Aquillius de iumento tantum, quod gregatim paſcitur, eſſet loquutus? Probabilius itaque eſt, non coniunctim eſſe accipienda verba, QVADRVPES PECVS, ſed disiunctim, vt in primum caput incidat, quiſquis vel *quadrupedem*, quae dorſo et collo domatur, vel *pecudem*, quae gregatim paſcitur, iniuria occiderit. Haec enim animalia ſeruis exaequauit lex Aquillia, non canes, multo minus beſtias, veluti vrſos, leones, pantheras. Contra iis vocabulis et elephanti, et cameli continentur, quia, licet ferae naturae, iumentorum tamen operam praeſtant. CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 2. *pr. D. ad leg. Aquill.* Ceterum quid iureconſultis ſit QVADRVPES, oſtendit VLPIANVS *Regul. tit.* 19. §. 1. Quid PECVS, Varro *de Lingu. Lat. lib. IIII. p.* 25. *edit. Scalig.* Seru. *ad Virgil. Aeneid. IIII. v.* 158. Quid denique BESTIA, Iſidor. *origin. XII.* 2. quibus addi poſſunt, quae eam in rem diſſeruit Corn. van Bynkersh. *de reb. manci-pi et nec manc. cap.* 6. *pag.* 119. *ſequ.*

(c) INIVRIA.] Merito haec adiici notat VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 3. *D. h. tit.* Quia non ſufficiat, occiſum, ſed oporteat id iniuria eſſe factum. Id vero in vtroque capite perinde habetur, ſiue dolo, ſiue culpa quid contra legem factum ſit. PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 30. §. 3. *D. eod. tit.* Ex quo conſequitur, vt hac lege non teneatur, qui ſeruum alterius, inſidiantem ſibi, tamquam latronem occiderit; quum et aduerſus periculum naturalis ratio permittat ſe defendere, et lex XII. Tabularum furem nocturnum deprehenſum occidi patiatur, modo id occidens cum clamore teſtificetur. CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 4. *D. eod. tit.* At quamuis eodem loco moneat CAIVS, interdiu furem non aeque facile poſſe occidi: tamen et ipſe, et VLPIANVS *lib. XVIII. ad edict. l.* 5. *D. eod. tit.* addunt, nec eum videri iniuria occidiſſe, qui quemcumque cum ferro ineuntem occide-

CIDERIT, (d) QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT,

occiderit, modo eum non potuerit adprehendere. INIVRIAM enim hic non notare contumeliam, ſed omne, quod non iure factum, et quamuis plerumque concurrant actiones damni et iniuriarum, diuerſas tamen eſſe damni et contumeliae aeſtimationes. Ita et, qui occidit deprehenſum in adulterio ſeruum alienum, hac lege non magis tenetur, (PAVLL. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 30. *pr. D. eod.*) quam furioſus, infans, impubes, niſi hic iam ſit capax iniuriae. VLPIAN. *lib.* XVIII. *l.* 5. §. 2. *D. eod. tit.* Quid vero ſi magiſter in diſciplina ſeruum vel occiderit, vel vulnerauerit? Sane quamuis hic iniuriarum non teneatur, et dubitari poſſit, an non locati actio ſufficiat, quia leuis tantum caſtigatio docentibus conceſſa eſt; ex lege tamen Aquillia illum conueniri poſſe, docet VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 3. *l.* 7. *princ. D. eod. tit.* quia praeceptoris nimia ſaeuitia culpae adſignatur. PAVLL. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 6. *D. eod. tit.* Quid ſi quis in colluctatione, vel in pancratio, vel dum pugiles inter ſe exercentur, alius alium occiderit? Tunc VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 7. §. 4. *D. eod. tit.* diſtinguit, vtrum id in publico certamine factum ſit, in quo, quum gloriae ac virtutis, non iniuriae cauſſa, occiſum ſit, Aquilliam ceſſare ait: an extra certamen publicum, quo caſu ei locum eſſe concedit, niſi ſeruus colluctatus ſit, domino committente. At notat tamen iurisconſultus, prius contingere non poſſe, quoniam ingenui tantum certare ſoleant; at in filiofamilias vulnerato locum fore actioni ex lege Aquillia. Et ſic non obſcurum eſt, quo ſenſu ſcribat Tertullian. *Scorpiac. cap.* 6. *iniuriarum actiones extra ſtadium.*

(d) OCCIDERIT.] Occiſum accipere debemus, ſiue gladio, ſiue fuſte, vel alio telo, ſiue manibus: item ſi quis forte ſtrangulauerit eum, calceue petiit, vel lapide, vel qualiter. Hinc iureconſulti eo referunt caſus, ſi quis plus iuſto oneratus deiecerit onus, et ſeruum occiderit, vel ſi lapſus ſeruum alienum oppreſſerit, vel ſeruum alienum leuiter percuſſerit, et is obierit, vel eum de ponte deiecerit, vel medicus imperite ſecuerit, medicamento perperam vſus ſit, curationem dereliquerit, vel ſi mu-

FVIT (e), TANTVM AES DOMINO (f) DARE ex lege Aquil-

mulio per imperitiam vel infirmitatem mulas retinere non potuerit, et damnum hoc modo dederit, vel obstetrix medicamentum mulieri suis manibus supposuerit, vel aliquis per vim suasumue medicamentum alicui infuderit, vel per lusum iaculans occiderit, nisi seruus per campum iaculatorium iter intempestiue fecerit, vel si tonsor eo loco, quo pila luditur, seruum sub dio totonderit, et pila aduolans nouaculae serui gulam praeciderit. Quos casus omnes prolixe hic explicarunt VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 7. *§.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. *l.* 9. *l.* 11. *pr. D. ad leg. Aquill.* CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 8. *D. eod. tit.* PAVLL. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 10. *D. eod. tit.* simul monentes, omnibus his casibus non directam, sed in factum actionem dari, quoties non ἀμέσως corpore occisus sit seruus, quin plane cessare actionem, si casu caedes facta sit, veluti SI TELVM MANV FVGIT MAGIS, QVAM IECIT, cuius exceptionis vel *arietis iurisconsultorum*, ceu vocat, meminit Cicero *in Topic. cap.* 17. Quid iuris sit, si plures occiderint, disquirit VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 11. *§.* 1. 2. 3. 4. *D. eod. tit.* Similiter, quid sit pronunciandum, si tota familia occiderit, et an tunc eadem sit iuris dispositio, ac in titulo, *si familia furtum fecisse dicatur*, itemque, an si quis seruum primum vulnerauit, ac deinde occidit, ex vtroque legis capite actio possit institui, disputauit CAIVS *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 32. *D. eod. tit.*

(e) PLVRIMI FVIT.] Ea clausula habet aestimationem damni, quod datum est, ita faciendam, vt annus retrorsus computetur, ex quo quis occisus, aut, si ex vulnere, interiecto tempore, periit, a momento, quo vulneratus est. VLPIAN. *ibid. l.* 21. *pr.* §. 1. *D. ad leg. Aquill.* Sed praecipue hic monent veteres, in aestimationem venire non solum ipsius corporis occisi pretium, sed et, quod domini interest. Quod multis exemplis illustrat VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 21. *§.* 2. *l.* 23. *princ.* §. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *D. eod. tit. l.* 14. *D. de euiction.* PAVLL. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 22. *D. ad leg. Aquilliam.*

(f) DOMINO. Datur enim haec actio domino et heredi ceterisque successoribus, non in heredem

Aquillia (g) DAM-

dem vel ceteros, quia poenalis est, nisi heres ex damno locupletior factus. Hinc et ei datur, qui seruum adhibiturus erat, vel cuius seruus fugitiuus occisus, non ei, cuius interest, nec vsufructuario, vel vsuario, nec libero homini, suo nomine agenti, nec creditori, cui seruus oppignoratus, quamuis his casibus aliquando vtilis vel in factum actio competat. VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 11. §. 6. 7. 8. 9. 10. *l.* 13. *l.* 15. *l.* 17. *l.* 19. *D. ad leg. Aquill.* PAVLL. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 14. *l.* 30. §. 1. *D. eod. tit.*

(g) *Ex lege Aquillia.*] LEX AQVILLIA *omnibus legibus, quae ante se de damno iniuriae loquutae sunt, derogauit, siue XII. Tabulis, siue alia quae fuit, quas nunc referre non est necesse:* inquit VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 1. *D. h. t.* Ego vero vellem, quod et Franc. Balduino in votis fuit, et valde profecto vellem, VLPIANVS hic retulisset antiquas illas leges, quae ante Aquilliam de damno iniuria dato loquutae sint. Sane praeter legem XII. Tabularum nulla est, cuius memoriam seruarint veteres: ac ne ista quidem talis ad nos peruenit, vt quid ea hanc in rem cautum sit, satis intelligamus, quum praeter vocabula aliquot antiqua et legitima, SARCITO et RVPITIAS, a Festo explicata, et fragmentum *de membro rupto* et *osse fracto*, nihil omnino effugerit commune istud rerum veterum naufragium. Franc. Balduin. *de leg. Aquill. p.* 216. *sequ.* Pergit VLPIANVS: *Quae lex Aquillia plebiscitum est, quum eam Aquillius, Tribunus plebis a plebe rogauerit.* At quis quaeso ille Aquillius, Tribunus plebis? Certe non ille cautionum egregius artifex, Ciceronis aequalis, cuius vitam oratione sollemni explicatam, publici iuris fecimus, quamuis hoc sibi aliisque persuadere voluerit Ian. Vinc. Grauina *Orig. iur. ciuil. §.* 60. *pag.* 97. quum iam multo ante Brutus et Q. Mucius hanc legem vel illustrarint, vel memorauerint saltem in libris suis, *l.* 27. §. 22. *D. ad leg. Aquill. l.* 39. *D. eod. tit.* et L. Caesulenus, accusator de plebe, *mulctam ex lege Aquillia de iustitia* (legendum forte *iniuria*) petiisse dicatur a Cicerone *in Bruto cap.* 34. quod vel ideo dudum ante C. Aquillii

DAMNABO (h) *** (i)

§. I. CETERARVM RERVM PRAETER HOMINEM ET

Galli aetatem factum oportuit, quia Caesulenus ille, teste eodem Cicerone aequalis fuit M. Bruti, accusatoris illius vehementis, quem filium fuisse Bruti, iuris ciuilis in primis periti, alibi obseruauit, *de offic. lib. II. cap.* 14. Hinc nihil probabilius video, quam quod iam in *Antiqu. Rom. IIII.* 3. 4. suspicari me professus sum, nempe legem hanc latam anno v. c. 572. a L. Aquillio Tribuno plebis, qui postea anno 576. praeturam gessit, teste Liuio *XXXXI.* 18. Adde *Hist. iur. ciu. lib. I. §.* 87.

(h) DAMNABO.] Hac occasione de natura actionis ex legis Aquilliae capite primo egit VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 21. §. 8. *D. h. tit.* Obseruauitque, eam dari, non quidem contra heredem, quum sit poenalis, nisi forte heres ex damno factus sit locupletior, sed tamen heredibus, ceterisque successoribus, adeoque et ei, cui Stichi legati ac postea occisi portio, repudiata a collegatario adcreuit, quia retro ei adcreuisse dominium videtur. VLPIAN. *ibid. l.* 35. *D. eod. tit.* Idem notauit, hanc actionem aliquando cumulari cum persequutione ex lege Cornelia de sicariis. VLPIAN. *ibid. l.* 21. *§.* 9. *D. eod. tit.* nec non cum actione furti, VLPIAN. *ibid. l.* 27. *princ. D. eod. tit.* immo et noxalem eam aliquando esse, si seruus alienus seruum nostrum occiderit. VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 27. §. 1. 2. 3. *D. eod. tit.*

(i) ***] Desiderari hic videri poterat secundum legis Aquilliae caput, quod in desuetudinem abiisse obseruat VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 27. *§.* 4. *D. eod. tit.* quodque in vsu non esse ait Iustinianus *§.* 12. *Inst. de leg. Aquill.* Id vero non aliunde factum ego arbitror, quam quod in edicto non inuenerit locum, illiusque luminibus offecerint tot alia praetoris edicta, quibus illud iuris ciuilis caput vel suppleuerant, vel ob aequitatem emendauerant. Siue enim de seruo corrupto in illo actum fuerit, siue de effusis et deiectis, (de vtroque enim aliquid in lege Aquillia actum esse, ex *l.* 4. *et l.* 5. §. 2. *D. de seru. corrupt.* et *l.* 31. *D. ad leg. Aquill.* discimus,) praetoris edicta de iis quasi delictis edita efficere potuerunt, vt hoc caput in desuetudinem sensim abierit. Nulla ergo hic lacuna est, vti quis suspicari posset,

ET PECVDEM OCCISOS (k), SI QVIS ALTERI DAMNVM FAXIT, QVOD VSSERIT (l), FREGERIT, RVPERIT (m) INIVRIA, QVANTI EA RES IN TRIGINTA DIEBVS

ſet, neque in edicto hoc caput expreſſerat Iulianus, quum vix probabile ſit, illud intra tam breue temporis interuallum, quod inter Hadriani et Vlpiani tempora interceſſit, adeo euaneſcere potuiſſe ex hominum memoria, vt ne eius quidem argumentum commemorandum putauerint interpretes.

(k) Occisos.] Hac enim actione agitur de omnibus animalibus laeſis, etiam, quae pecudes non ſunt. Immo et magiſtratus municipales, ſi pignori capiendo pecudem damnum iniuria dederint, hac lege conueniuntur. Vlpian. *lib. XVIII. ad edict. l.* 29. §. 6. 7. *D. ad leg. Aquill.*

(l) Vsserit.] Veluti ſi quis ſeruum, face obiecta aduſſerit, vel ſi arbuſtum, villam, vel inſulam incenderit, vel ſi cuius fornicarius ſeruus ad fornacem obdormiuerit, et villa exuſta fuerit, vel ſi cuius furnus damnum dederit, vel apes alterius ad ſe aduolantes exuſſerit, de quibus caſibus agit Vlpian. *ibid. l.* 27. §. 7. *ſequ. D. ad leg. Aquill.* additque, etiam capitis, tamquam incendiarium damnari poſſe, qui dolo malo alterius inſulam exuſſerit. Vlpian. *ibid. l.* 10. *D. ad leg. Cornel. de ſicar.*

(m) Fregerit, rvperit.] Rvmpere hic eſt *corrumpere*, ait Vlpian. *ibid. l.* 27. §. 13. 16. *D. ad leg. Aquill.* nec dubium eſt, quin vetus illud rvpitias, quo decemuiros vſos eſſe in XII. tabulis diximus, receptiore vocabulo exprimere voluerit praetor. Ceterum ampliſſima hic exemplorum huc pertinentium ſeges apud interpretes occurrit. Quaerunt enim, an huic actioni locus ſit, ſi quis lolium aut auenam in alienam ſegetem, (vti eſt in parabola Matth. *XIII.* 24.) iniecerit, ſi vinum ſpurcauerit, effuderit, acetum fecerit, ſi vulnerauerit, pugnis, loris, virgis ceciderit, ſi veſtimenta ſciderit, ſi frumentum vel milium effuderit in flumen, ſi eidem arenam aliudue quidquam immiſcuerit, quod difficulter ſeparetur, ſi quis nummos de manu excuſſerit, ſi mulierem pugno, vel equam ictu percuſſerit, vt foetum eiiceret, ſi mulam alicuius plus iuſto onerando ei membrum ruperit, ſi nauem perforarit, oliuam immaturam

turam decerpſerit, vel ſegetem immaturam crudamue vineam deſecuerit. Et quo ſimul patet, cur VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 31. *D. de verb. ſignif.* hic PRATVM definiuerit, quod ſit, in quo ad fructum percipiendum falce dumtaxat opus ſit, *pratum* dictum, quaſi *paratum ad fructum capiendum.* Vid. Goedd. *Comm. de verb. ſignif. pag.* 415. Porro eadem occaſione quaeſiuere veteres, an Aquillia teneatur, qui ſiluam caeduam, adhuc immaturam vel ſalictum interceperit? De omnibus his diſputat VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 27. §. 14. *ad* §. 27. *D. ad leg. Aquilliam.* Quumque, quod ad poſtremam ſpeciem attinet, obſeruauerit iuriſconſultus, eum, qui ſiluam caeduam iam maturam interceperit, etiam furti et arborum furtim caeſarum reum eſſe: PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 11. *D. arbor. furt. caeſar.* addit, manere etiam nihilominus actionem ex legibus XII. tabularum, idque ob eam rationem, quod quoties lex obligationem introducit, niſi ſi nominatim cauerit, vt ſola ea actione vtamur, etiam veteres actiones maneant, adeo, vt ſi ex eodem facto duae competant actiones, poſtea iudicis potius partes ſint, vt quo plus ſit in reliqua actione, id actor ferat, ſin tantumdem aut minus, nihil conſequatur. PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 41. *D. de oblig. et action.* Ita lego cum Cuiac. *Obſeru. XIII.* 23. quamuis plerique codices pro *nihil conſequatur*, habeant *id conſequatur.* Quamuis enim eam emendationem reprehendat Io. Robert. *Animadu. I.* 21. ipſa tamen res et ſenſus eam tam manifeſto exigunt, vt eam probare non dubitarint Franc. Hotoman. *Quaeſt. illuſtr. XXVII.* Mercat. *Notat. I.* 29. et Franc. Balduin. *de lege Aquill. pag.* 236. Porro inter exempla, quae ad hanc edicti partem adcumularunt veteres, et illa ſunt de puero caſtrato, de quo erudita exſtat V. A. Euer. Ottonis *diatribe*, de calice diatreto fracto, de margaritis a marito commodatis et ab vxore perforatis, foribus aedium perfractis, aedificio vel aquaeductu diruto, item de lapide, qui ex plauſtro cadens nocuit, de eo, qui imperitum mulionem locauit, (ſiquidem et imperitia culpae adnumeratur. CAI. *lib. VII. ad edict. l.* 132. *D. de regul. iur.*) qui laccum vino plenum pertudit, laqueos poſuit, protectum alterius incidit, naui ſua in alterius nauem impegerit, et quae ſunt huius generis alia, de quibus fuſe VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 27. §. 28. *ad finem l.* 29. *pr.* §. 1. *ſequ. D. ad leg. Aquill.* Quo poſtremo caſu etiam quaeritur,

DIEBVS PROXIMIS FVIT (n), TANTVM AES cum DARE DOMINO DAMNABO.

§. II. SI EVM FATEBITVR INIVRIA OCCISVM, vstum, fractum, ruptum esse, IN SIMPLVM; contra inficiantem in duplum actionem dabo (o).

TIT.

ritur, an et actioni ex edicto nautae, caupones, stabularii recepta vt restituant, locus sit, apud PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l. 6. D. naut. caup. stabul.* et VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l. 7. D. eod. tit.* Denique et istae quaestiones incidunt, an actioni huic locus sit, si quis alienum vinum vel frumentum consumserit, emtorem in numero iugerum circumuenerit, stuprum alterius seruo intulerit, sepulcrum intulerit? De quibus casibus PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l. 30. §. 2. D. ad leg. Aquill.* VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l. 34. D. de contrah. emt. l. 25. D. de iniur. l. 2. D. de sepulcr. viol.*

(n) PROXIMIS FVIT.] Haec verba etsi non habeant PLVRIMI, sic tamen esse accipienda constat, perinde ac si illud adiectum esset. VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l. 29.* §. 8. *D. ad leg. Aquill.*

(o) *Actionem dabo.*] Fuisse in edicto huius tituli paragraphum, cuius principium ita se habuerit; iam supra *sub litt. a.* ex *Pariatore leg. Mosaic. et Roman.* demonstrauimus. Sententiam ipsam illius paragraphi habemus apud VLPIAN. *ibid. l. 2. §. 1. et l. 23.* §. 10. *D. ad leg. Aquill.* Nec dubium est, quin ad eiusdem explicationem pertineant fragmenta VLPIANI *lib.* XVIII. *ad edict. l. 23. §. 11. l. 25. D. h. t.* et PAVLLI *lib.* XXII. *ad edict. l. 24. l. 26. D. eod. tit.* vbi quaeritur, quatenus falsa etiam confessio confitentem oneret? Quam in rem multa diximus in Dissert. *de religione iudicantium circa reorum confessiones.* Fuerintne plura legis Aquilliae capita, nos quidem in medio relinquimus, quamuis ita visum sit Ger. Noodt *de lege Aquill. cap. 1. pag.* 137. et Corn. van Bynkershoek *Obseru. I.* 13. Saltim in edicto plura non fuisse arbitramur, quum aliorum, quam quae hactenus exposuimus, nec vola nec vestigium in iure nostro exstet.

TIT. XXXXIII.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS. (a)

SI filiusfamilias (b), vel feruus feruaue, infciente patre vel domino noxiam (c) commififfe dicetur, eum, cuius

(a) De noxalibvs actionibvs.] Quamuis titulum *ad legem Aquilliam* in Pandectis proxime excipiat ille *de his, qui effuderint, vel deiecerint:* tantum tamen abeft, vt capita illa in edicto quoque vicina fuerint, vt Vlpian. *lib.* XXIII. demum de effufis et deiectis egerit, ceu poft Hub. Giphanium in *Oeconom. iur. p.* 127. recte obferuauit Iac. Gothofred. *in Serie edicti perpetui.* Proximus ergo fuit titulus de actionibus noxalibus, de quibus iifdem adhuc libris egerunt interpretes. Partem edicti, quam huc pertinere exiftimes, feruaffe credideris Vlpianvm *l.* 21. *§.* 2. D. *h. t.* Sed quum hoc fragmentum ex *lib.* XXIII. decerptum fit, illud alio erit referendum. Attamen quum fententia huius edicti ex ipfa harum actionum natura facile intelligatur: non difficile etiam fuit, verba effingere, id quod iam verofimillima ratione fecit Ger. Noodtius *in Comm. ad Pand. p.* 231.

(b) *Filiusfamilias.*] Eius adhuc meminiffe in edicto Iulianum, nullum eft dubium, quum noxae deditio filiorumfamilias adhuc in vfu fuerit, non modo temporibus Iuliani, ceu patet ex *l.* 34. *D. de noxal. action.* fed et Sex. Pomponii, *l.* 33. *D. eod. tit.* immo et Papiniani, Vlpiani et Paulli, ceu difcimus ex *Collat. Leg. Mofaic. et Rom.* II. 3. *l.* 3. *§.* 4. D. *de liber. homin. exhib.* et Paulli *Recept. Sent.* II. 31. 9. vt adeo ad poftrema tantum tempora et nouam iurifprudentiam pertinere videantur, quae differit Iuftinianus. *l. pen. C. de furt. et feru. corrupt.* et §. *vlt. Inft. de noxal. action.*

(c) *Noxiam.*] Ita vocatur omne delictum priuatum ac quafi delictum. Hinc Feftus *in Noxa pag.* 176. *Noxa ponitur pro peccato aut pro peccati poena. Quum lex iubet noxae dedere pro peccato.* Quo et fequentia pertinent, illaque Seruii *ad Virgil. Aeneid. I. v.* 45. *Hoc intereft inter noxam et noxiam, quod noxia culpa eft, id eft, peccatum, noxa autem poena. Quidam: noxa, qui nocuit; noxia, id quod nocitum,*

ius in poteſtate erit (d), quantum ob eam rem aequum et bonum iudici videbitur (e), tantum aes dare, aut noxae dedere (f) filiumfamilias ſeruumue vel ancillam iubebo.

§. I.

nocitum; *accipiunt*. Quam poſtremam ſententiam et iuris auctores probarunt, §. 1. *Inſt. de noxal. action.* quamuis eoſdem in ipſo vſu horum vocabulorum fluctuare, iam obſeruauit Vinn. *in Comment. ad d.* §. 1. *Inſt. eod. tit.* Hinc facile patet, cur adiectitiae qualitatis eſſe dicantur hae actiones, itemque cur illae modo ciuiles ſint, modo praetoriae. §. 4. *Inſt. eod. tit.* denique, cur, vbi plures ex vno delicto actiones naſcuntur, etiam plures noxales dentur. Sic e. g. quemadmodum cum raptore non modo *vi bonorum raptorum*, ſed et *furti* recte agitur: *pr. Inſt. de vi bonor. rapt.* ita idem dicendum, quoties agitur noxaliter, ita tamen, vt qui vi bonorum raptorum egit, non amplius habeat actionem furti nec manifeſti, qui furti agit, adhuc vi bonorum raptorum recte agat, vt, quod in hac actione amplius eſt, conſequatur. Pavll. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 1. *D. eod.*

(d) *Poteſtate erit.*] Id eſt, contra patrem, vel dominum, quamuis dominus, qui dolo poſſidere deſiit, et hic non minus pro poſſeſſore habeatur, Pavll. *ibid. l.* 131. D. *de reg. iur.* Quam qui interrogatus in iure, ſeruum ſuum eſſe reſpondit. Pavll. *ibid. l.* 8. D. *de interrog. in iur. fac.* Quo refero etiam fragmentum Ivliani *lib.* VIII. (ita enim pro *lib.* VIIII. reſcribendum puto,) *l.* 39. *D. de noxal. action.*

(e) *Videbitur.*] Quia enim agebatur ciuiliter ex delictis priuatis, iudicum erat haec notio: quin et magiſtratuum municipalium, quamuis alioquin his non liceret ſupplicium a ſeruis ſumere. Vlpian. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 12. D. *de iuriſdict.*

(f) *Noxae dedere.*] Filii itaque familias vel ſerui non ine agendum erat noxaliter. Manumiſſi enim ipſi directe tenebantur. Vlpian. *ibid. l.* 6. D. *h. t.* Quid iuris ſit, ſi plures ex diuerſis delictis noxaliter agant: vel ſtatuliber noxiam commiſerit, conditioque interea exſtiterit: vel ſi in re communi damnum datum ſit, itemque ſi ſeruus domino, operas eius ab vſufructuario conducenti, vel ſerui nauem exercentis vicarius in naue damnum dederit, diſputat Vlpian. *lib.*

 XVIII.

§. I. (g) Si quid ſciente (h) patre dominoue factum erit, ſine noxae deditione iudicium dabo.

TIT. XXXXIIII.

FINIVM REGVNDORVM. (a)

(VLPIAN.

XVIII. *ad edict. l.* 14. *pr.* §. 1. *D. de noxal. act.* et PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 17. *§.* 1. *l.* 19. *pr. §.* 1. 2. *D. eod. tit.* Nec minus bella eſt quaeſtio, quam tractat CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 20. *D. eod. tit.* quo euentu nimirum quis ob plures noxias diuerſis temporibus agat? Eleganter enim, vt ſolet, reſpondet, ſi ille ex vna noxia dominium ſemel nactus ſit, nullam eum amplius actionem habere: at ſi priore iudicio litis aeſtimationem ſit conſequutus, nihil impedire, quo minus deinde ob quamcumque aliam noxiam agere noxaliter poſſit. Ceterum antiquiſſimam eſſe eam noxae deditionem, ac gentibus pleriſque vſitatam, iam ab aliis obſeruatum eſt. In Latio ſaltim diu ante Romae natales recepta fuit, ſi vera ſunt, quae de Caco, ab Euandro Herculi noxae dato, ſcribit Aurel. Victor *de orig. vrb. Rom.* Nam alii auctores eum ab Hercule claua percuſſum occubuiſſe ferunt, veluti Liuius *lib. I. cap.* 7.

(g) §. I.] Duo fuiſſe huius edicti capita; eorumque poſteriore de delictis conſciis parente vel domino commiſſis actum eſſe, diſcimus ex VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 2. *pr. D. de noxal. action.* vbi et ſententia huius paragraphi habetur.

(h) *Sciente.*] SCIENTE altero factum dicitur, quod quis non prohibuit, ſi vel maxime non iuſſerit. VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 1. §. 1. *D. de noxal. act.* Quid ſi ſeruus communis, ſciente alterutro deliquerit? De ea quaeſtione agit PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 10. *l.* 17. *pr.* §. 1. *D. de noxal. act.* qui et alibi diſquirit, quid iuris ſit, ſi ſeruus, quem tibi commodaueram, furtum fecerit? PAVLL. *ibid. l.* 22. *D. commod.* itemque ſi damnum tibi datum ſit a ſeruis meis, in aedibus, tibi a me locatis, vel ſi ſeruos ipſos, qui tibi nocuere, locauerim. IDEM *ibid. l.* 45. *D. locat. conduct.*

(a) FINIVM REGVNDORVM.] Quum hic nouos Commentariorum libros auſpicati ſint VLPIANVS, PAVLLVS, IVLIANVS: CAIVS vero

(Vlpian. Lib. XIX. Pavll. Lib. XXIII. Ivlian. Lib. VIII.)

Finivm regvndorvm (b) si agetur

vero tria illa iudicia diuisoria ac duplicia adhuc *libro VII.* exposuerit: dubitari non potest, quin iudicia illa actiones noxales in edicto quam proxime exceperint. Nec ratio fuit ab ordine in Pandectis inter iudicia illa obseruato discedendi. Ipsius edicti, quod iam Ger. Noodtius restituere conatus est, *in Comm. ad Pand. pag.* 233. rationem mox reddemus: iam obseruamus Caivm *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 13. *D. de indic.* et *l.* 2. §. 1. *D. commun. diuid.* in antecessum de tribus istis iudiciis notasse, in iis quaeri, quis actor intelligatur, quia par omnium videatur caussa: sed magis placuisse, eum videri actorem, qui ad iudicium prouocarit.

(b) Finivm regvndorvm.] Originem debet hoc iudicium XII. tabulis, quae quinque pedum semitam, seu spatium, intra fundos relinqui iusserant, quod et μεθόρια, seu limitare iter dicebatur, ceu pluribus ostendit Iac. Gothofred. *ad Leg. XII. tabul. pag.* 132. Idem spatium quinque pedum et lex Mamilia, quae de finibus lata fuerat, probauerat. Qua de re Flaccus Sicul. *de condit. agror. pag.* 8. *edit. Goes. Signantur* (arbores finales,) *vtrimque, id est, ex vtraque possessione* INTRA PEDES QVINQVE, *vt Legis Mamiliae commemoratae locum habeant.* Itemque Aggenus Vrbic. *in Frontin. de limitib. agror. pag.* 53. *De fine enim* LEX MAMILIA QVINQVE (*aut sex*) PEDVM *) latitudinem vel iter ad culturas accedentium occupat, vel circumactus aratri, quod vsucapi non potest.* Vbi verba: *aut sex*, parenthesi inclusa, expungenda esse recte monet Goesius *in not. pag.* 149. Frontinus porro *ipse de limitib. agror. pag.* 40. *De rigore controuersia est finitimae conditionis, quoties inter duos pluresue terminos ordinatos, siue quae alia signa, secundum* LEGEM MAMILIAM QVINQVE PEDES *agitur.* Denique Simplicius *pag.* 83. *Lex Mamilia fini latitudinem praescribebat, de qua lege iurisperiti adhuc habent quaestionem, neque antiqui sermonis sensus proprie explicare possunt,* QVINI PEDES *latitudo dati sint, an in tantum quisque.* Erat ergo hoc spatium vel limitare iter inter fundos, et in ipsis finibus, *non quaquauersus circum fines*, ceu sibi persuaserat Franc. Hotoman. *in Epit. Digest. tit. fin. re-*

gund. notatus ideo a Guil. Goesio *in not. ad Sic. Flacc. pag.* 129. Et horum quidem quinque pedum nulla olim erat vſucapio, quemadmodum iam ex Aggeni Vrbici loco vidimus, et in hoc quoque vtrique legi, Decemuirali et Mamiliae inter ſe conuenit, eodem obſeruante Goeſio *pag.* 191. et ante eum Andr. Alciato *de quinque ped. praeſcript. tom. III. oper. pag.* 345. Si quando ergo de his quinque pedibus oriebatur controuerſia, quod imminuti eſſe ab alterutro vicinorum dicerentur, ea vocabatur *controuerſia finalis* vel *de finibus*, eaque terminanda erat iudicio finium regundorum, nulla obſtante vſucapione. Sin de ipſo agro lis incideret, erat haec *controuerſia de loco*, et tunc res non ad agrimenſores et arbitros, ſed ad praetorem pertinebat. Poſtea, quamuis vſucapioni locus non eſſet in quinque illis pedibus: inualuerat tamen conſuetudo, vt longiſſimi temporis praeſcriptione adquiri poſſe crederentur. Verum et id mutandum exiſtimabant Valentinianus, Theodoſius et Arcadius Auguſti, *l.* 4. *C. Theod. fin. regund.* quam legem difficillimam, et vix cuiquam intellectam operoſe expoſuit et a Iac. Gothofredi ψευδερμηνείᾳ vindicauit Goeſius *ad Script. de limitib. pag.* 192. Denique quum Iuſtinianus *l.* 3. *C. fin. reg.* vt ſpatio illi quinque pedum triginta annorum poſſeſſione praeſcribi poſſet, denuo indulſiſſet: ſpatium iſtud ſenſim penitus abolitum eſt, et fines facti ſunt lineares, de quibus itaque regundis quotidianae quaeſtiones naſcuntur. Ceterum hoc finium regundorum iudicium cum olim, tum hodie, ad praedia tantum ruſtica pertinet, neque intereſt, ſiue riuus priuatus, ſiue arbores intercedant, modo via publica non interueniat. Praedia enim vrbana *vicina* quidem, at non *confinia* adpellantur, adeoque nec in illis huic iudicio locus eſt. Vlpian. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 2. *pr. D. fin. regund.* Pavll. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 4. §. 10. 11. *l.* 6. *D. eod. tit.* Id quod etiam dicendum de fundo communi, de quo itidem inter ſocios non poteſt accipi iudicium. Pavll. *ibid. l.* 4. §. 6. 7. *D. eod. tit.* Contra iudicium finium regundorum manet, quamuis ſocii communi diuidundo egerint, vel alienauerint fundum. Ivlian. *lib. VIII. Digeſt. l.* 9. *D. eod. tit.* Nihil denique intereſt, inter duos an plures fundos hoc iudicium accipiatur, itemque vectigales ſint agri, an vſufructuarii, an oppignorati. Pavll. *lib. XXIII. ad edict. l.* 4. §. 8. 9. *D. finium regund.*

tur (c) inter confines : arbitros (d) dabo, vt fines eorum arbitratu regantur. (e)

§. I. Item si quid damni datum factumue erit, siue quid eo nomine alicui aberit, aut ad eum peruenerit, id praestari iubebo. (f)

Tit.

(c) *Si agetur.*] Quam actionem *esse personalem, licet pro vindicatione rei sit*, id est, *mixtam*, obseruat Pavll. *ibid. l.* 1. *D. fin. regund.* Eadem enim paene loquendi figura alibi quoque vsus Paullus, iudicium communi diuidundo magis ex re, quam ex persona socii nasci, ait. *l.* 29. *D. commun. diuid.*

(d) *Arbitrum.*] In iudicio finium regundorum arbitri dabantur, et ex lege quidem XII. tabularum tres: ex lege Mamilia, quam et praetor obseruasse videtur, vnus tantum. Ita enim intelligendus videtur locus Ciceronis *de Legib. lib. I. cap.* 21. *Ex hac autem non rerum, sed verborum discordia, controuersia nata est de finibus, in qua quum vsucapionem* XII. *tabulae inter quinque pedes esse voluerunt, depasci veterem possessionem Academiae ab hoc acuto homine non sinemus, nec* Mamilia lege singvli, *sed ex iis* (XII. tabulis) tres *arbitri fines regemus.* De cuius loci vera ac genuina lectione ac sensu multa disputant Alciatus, Cuiacius et alii, quae videri possunt apud Turnebum *in Aduers. lib. IIII. cap.* 24. Gruter. *ad Cicer. ibid.* et Goesium *in Not. ad Agrimens. pag.* 191.

(e) *Regantur.*] Dirimendi ergo fines: quod vbi fieri non potest, adiudicatione et condemnatione dirimenda controuersia, id quomodo fieri debeat, pluribus exsequuntur Vlpian. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 2. §. 1. *D. fin. regund.* Cai. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 3. *D. eod. tit.* et Pavll. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 4. *princ. et* §. 5. *D. eod.*

(f) *Praestari iubebo.*] Nam in hoc iudicio et eius habetur ratio, quod interest, nec non in bonae fidei possessore fructuum post litis contestationem perceptorum, quum a malae fidei possessore et ante litis contestationem percepti recte condicantur. Pavll. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 4. §. 1. 2. *D. fin. regund.* Aliquando et contumacia rei in succidenda arbore, vel aedificio in finibus posito deponendo, aliquando et crimen exarati deiectiue termini inter-

TIT. XXXXV.

FAMILIAE ERCISCVNDAE. (a)

FAMILIAE ERCISCVNDAE (b) si agetur, inter coheredes

interuenit, eoque casu iudex, qui de criminibus, idem et de finibus cognoscit. PAVLL. *ibid. l.* 4. §. 3. 4. *D. fin. regund.*

(a) FAMIL. ERCISCVNDAE.] Ordinis rationem quum iam in antecedente titulo reddiderimus, quaestioni huic iam quidem non immoramur. Ipsum edictum iam recte restituit Ger. Noodtius *in Comment. ad Pand. pag.* 237. adeo, vt quidquam in eius formula immutare non fuerit necesse, quia omnia proba et solida esse, ex ipsa fragmentorum comparatione didicimus. Illud addo, edicti de familiae erciscundae iudicio mentionem facere Seuerum et Antoninum AA. *in l.* 3. *C. famil. ercisc.* vbi Rufo cuidam rescribunt: *Aduersus coheredes tuos diuidundae hereditatis iudicio secundum* IVRIS FORMAM *experire. Iudex datus, si quid a coherede etiam tuae portionis ex hereditate sublatum fuerit probatum, factis adiudicationibus secundum* IVRIS FORMAM *eum tibi condemnabit.* Iuris enim formam hic nihil esse aliud, quam edictum Praetoris, in Historia edicti luculenter demonstrasse videmur.

(b) FAMILIAE ERCISCVNDAE.] Verba haec sunt antiqua et legitima, quae praetorem seruasse, vix dubito, quia rubricae FINIVM REGVNDORVM, FAMILIAE ERCISCVNDAE, et COMMVNI DIVIDVNDO non minus exprimere videntur verba edicti initialia, quam illae: QVOD METVS CAVSSA, QVORVM BONORVM, VT LEGATORVM, et similes. De φράσει eiusque Latinitate non repetemus, quae fuse disputarunt Vossius *in etymol. voc. erciscere* Salmas. *in exercit. Plinian. pag.* 891. et Petr. Burmannus *ad Petron. cap.* 141. Quid enim attinet fluctus in simpulo mouere, quum Festus *in Erctum pag.* 55. diserte scribat: ERCTVM CITVM *fit inter consortes, vt in libris legum Romanarum legitur:* ERCTVM *a coërcendo dictum, vnde et* ERCISCVNDAE *et* ERCISCI. CITVM *autem est vocatum a ciendo.* Quid clarius, quaeso, quam τὸ *ercifcere* esse vocabulum iuridicum ex verbis ERCTVM CITVM, quibus decemuiri in XII. tabulis

redes (c) arbitros dabo

bulis vsi sunt, formatum? Quis non videt, *erctum* veteribus idem fuisse, ac totum, vel indiuisum, et quasi coërcitum suis finibus? *Ciere* autem significare diuidere, iam pridem obseruauit Seru. ad Virgil. *Aeneid. VIII. pag.* 642. Itaque *familiam erciscere* erit hereditatem adhuc pro indiuiso possessam diuidere inter coheredes, ipsumque *erctum citum* διαίρεσις τῶν ὑπαρχόντων, vti vetus glossa habet: vt mirum sit Salmasium *in Exercitationibus Plinian. pag.* 1262. *sequ.* huius φράσεως originem referre ad Tribonianum, quae totidem verbis apud Cicer. *pro Caecin. cap.* 7. aliosque veteres occurrit. Haec de verbis. Ipsum familiae erciscundae iudicium ex legibus XII. tabularum descendere ad hunc locum obseruat CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 1. *pr. D. h. t.* simulque monuit §. 1. familiae erciscundae inter se agere coheredes, vbi VLPIAN. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 2. *pr. D. eod.* addit, nihil interesse, ex testamento quis heres sit, an ab intestato, vel lege quacumque. Generatim enim eorumdem hereditatem diuidi posse, quorum peti possit. Attamen inter hoc iudicium et hereditatis petitionem permultum nihilominus interest, siquidem non possumus persequi per hereditatis petitionem, quod iudicio familiae erciscundae persequimur. IVLIAN. *lib. VIII. Digest. l.* 7. *D. si pars hered. pet.* Vnum tamen aduersus alterum familiae erciscundae agere, et ab hoc rursus hereditatis petitione pulsari posse, elegante specie ostendit IVLIAN. *ibid. l.* 51. §. 1. *D. fam. erciscund.*

(c) *Inter coheredes.*] Hic prolixe disquirunt veteres, quinam accipere hoc iudicium possint? quaenam res in illud veniant? an et nomina, mala venena, libri improbatae lectionis, tabulae et instrumenta hereditaria? Quo pertinent fragmenta VLPIANI *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 2. §. 2. 3. 4. 5. *l.* 4. *l.* 6. *l.* 8. *l.* 10. *D. famil. ercisc.* CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 3. *et l.* 5. *D. eod. tit.* PAVLL. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 9. *et l.* 11. *D. eod.* Sic porro quaerunt, an et fructus ad hoc iudicium pertineant? VLPIAN. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 12. *l.* 14. *l.* 16. *pr.* §. 1. 2. 3. *D. eod tit.* PAVLL. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 15. *D. eod. tit.* itemque an damna et lucra? VLPIAN. *ibid. l.* 16. §. 4. *ad*

dabo (d), vt eorum arbitratu res singulis adiudicentur. (e)

§. I. Item si quid damni datum factumue erit, siue quid eo nomine cui aberit, aut ad eum peruenerit, id praestari iubebo. (f)

Tit.

4. *ad fin. l.* 18. *l.* 20. *l.* 22. *l.* 24. *D. eod. tit.* CAI. *ibid. l.* 17. *l.* 19. *D. eod. tit.* PAVLL. *ibid. l.* 21. *l.* 23. *l.* 25. *pr. et* §. 1. *et sequ. vsque ad* §. 19. *D. eod. tit.* IVLIAN. *lib.* VIII. *Digest. l.* 57. *pr. D. eod.*

(d) *Arbitros dabo.*] *Arbitri familiae erciscundae* mentionem fieri animaduertimus apud IVLIAN. *lib.* VIII. *Digest. l.* 51. *pr. D. famil. ercisc.* Papinianum *l.* 57. *D. eod. tit.* et Vlpianum *l.* 43. *D. eod. tit.*

(e) *Adiudicentur.*] Officium iudicis circa hanc actionem eleganter describit Iustinianus §. 4. *Inst. de offic. iudic.* vbi fere simul totius edicti sententiam habes, quam pluribus illustrant PAVLL. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 25. §. 20. 21. 22. *l.* 27. *l.* 56. *D. famil. ercisc.* CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 26. *l.* 28. *D. eod. tit.* Ceterum hereditatem etiam augent serui, post mortem testatoris ab hoste reuersi. VLPIAN. *ibid. l.* 43. *D. ad leg. Falcid.* nisi a testatore sint manumissi, quod fieri potest, licet nec testamenti nec mortis tempore testatoris, sed hostium, fuerint. VLPIAN. *ibid. l.* 30. *D. de manumiss. testam.* An et oues a lupis ereptae, et ab alio vindicatae, ad hereditatem pertineant, eleganter disputat VLPIAN. *ibid. l.* 44. *D. de adquir. rer. domin.* De nominibus adhuc obseruat IVLIAN. *lib. VIII. Digest. l.* 3. *D. de condict. sine causs.* quod coheres, sine caussa obligatus, incerti condictione consequi possit, vt liberetur.

(f) *Iubebo.*] Quae ad huius paragraphi probationem faciunt, iam supra occupauimus *ad litt. c.* Nos adhuc corollarii loco addimus, apud multos populos inter duos, familiam erciscentes, maiori natu ius faciendi partes; minori ius ex portionibus istis alterutram optandi, concessam esse. Ita sane cautum *Iure prou. Saxon. lib. III. art.* 29. Ita et plurium non modo Germanicarum, sed et aliarum quoque ciuitatum gentiumque statutis et moribus inualuit, de quibus Carpzou. *Part. III. const.* 15. *defin.* 8. Betsf. *de statut. et pact. famil. illustr. cap.* 4. §. 10. *sequ.* Aemil. Ferret. *consil.* 1. Costal. *in l.* 1. *D. fam. ercisc.* Anton. Faber *in Codic.*

Tit. XXXXVI.

COMMVNI DIVIDVNDO. (a)

Commvni dividvndo (b) si agetur (c), inter eos, quorum

Codic. eod. tit. decad. 2. Christin. *Vol. II. decis.* 180. Guid. Papa *quaest.* 280. et alii. Quamuis vero recte Hertius *Paroem. iur. lib. I. cap.* 24. *pag.* 433. obseruet, id nec ex diuino iure, locoque *Genes. cap.* XIII. *v.* 9. vnde hanc consuetudinem repetunt Augustin. *de ciuit. Dei*, *lib.* XVI. *cap.* 20. et Ambros. *de Abraamo lib. I. cap.* 3. nec non ex *Concilii* africani *Can.* 85. *Lat.* decerptoque inde *c.* I. *X. de paroch. et alien. parochian.* vbi alii id ius sibi reperisse videntur, promanasse: certum tamen est, ob insignem aequitatem illud iam antiquis tum in hereditatis, tum in aliarum rerum diuisione placuisse, eiusque vestigia exstare non modo apud vtrumque Senecam *Declam. lib. VI. cap.* I. et *de Benef. lib. V. cap.* 16. verum etiam in iure nostro *l.* I. *C. de his, qui se defer. l.* 2. *C. de metat. et epidem. l.* 2. *C. quando et quib. quart.* Qua de re plura habent Cuiac. *obseru. lib. XIII. cap.* 24. Forner. *rer. quotid. lib. V. cap.* 22. Grot. *ad Genes. cap. XIII. v.* 9. Vinn. *Quaest. select. lib. I. cap.* 34. Gonz. Tellez, *Comment. ad Decretal. lib. III. tit.* 29. *cap.* I. *pag.* 573. *tom. III.* Sed, si quid huiusmodi apud Romanos quoque inualuerat, id tantum in domestica rerum hereditariarum diuisione obseruabatur. Nam vbi semel ad diuisionem prouocatum fuerat, res iam vel iudicis arbitrio, vel sorte dirimenda erat. *l.* 4. *l.* 5. *D. fam. ercisc. l.* 2. *C. quand. et a quib. quart.* §. 4. *Inst. de offic. iudic.*

(a) Dividvndo.] Ordinis rationem iam ad superiores titulos reddidimus. Sententiam ex legibus huius tituli prioribus, nec non ex §. 3. *Inst. de obligat. quae quas. ex contr.* §. 5. *Inst. de offic. iudic.* et §. 20. *Inst. de action.* denique ex Isidor. *Orig. lib. V. cap.* 25. *pag.* 931. restituit v. c. Ger. Noodtius *in Comm. ad Pand. pag.* 242.

(b) Commvni dividvndo.] Hoc iudicio ideo fuit opus, quia pro socio actio magis ad personales inuicem praestationes pertinet, quam ad communium rerum diuisionem. Pavl. *lib. XXIII. ad edict. l.* I. *D. h. t.*

(c) *Si agetur.*] Quod fieri non potest, nisi res sit communis. Pavl. *ibid. l.* I. *D. h. t.* Nec interest, cum societate, an sine

rum res communes esse dicentur, arbitros dabo, quorum arbitratu res communes diuidantur. [d]

§. I. Item si quid in his damni datum factumue erit, siue quid eo nomine cui aberit, aut ad eum peruenerit, id ei, praestari iubebo. [e]

TIT.

sine ea res communis sit. CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 3. *pr. D. eod. tit.* Perinde etiam est, siue omnes, siue quidam ad diuisionem prouocent. An vero et locus huic iudicio sit inter heredem et legatarium, si incertum sit, an Falcidia detrahenda, disquirit PAVLL. *ibid. l.* 8. §. 1. *D. eod. tit.* Plures quoque huiusmodi quaestiones, qui et super quibus rebus possint hac actione experiri, ex instituto tractat VLPIAN. *lib.* XVIIII. (ita enim legendum pro *lib.* XXI.) *ad edict. l.* 7. *D. comm. diuid.*

(d) *Diuidantur.*] In hoc iudicio nihil peruenit vltra diuisionem rerum ipsarum, quae communes sunt, et si quid in his damni datum factumue est, siue quid eo nomine abest alicui sociorum, aut ad eum peruenit ex re communi. In arbitratu tamen suo arbiter pactis sociorum non minus, quam in duobus praecedentibus iudiciis stabit. *l.* 3. *pr.* §. 1. *D. commun. diuid.* Pertinet vero hoc iudicium ad diuisionem rerum corporalium, non hereditatis, etiam putei, si solum eius commune, immo et ad diuisionem rerum, quae, facta inter socios diuisione, in communione manserunt. VLPIAN. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 4. *pr.* §. 1. 2. D. *commun. diuid.* Ceterum et hic locus est adiudicationi, etiam tali, vt vnus proprietatem, alter vsumfructum consequatur. VLP. *ibid. l.* 6. §. 10. 11. D. *eod. tit.*

(e) *Iubebo.*] Itaque et hoc edictum etiam ad praestationes personales, veluti ad impensas in rem communem factas, itemque ad fructus ab vno sociorum ex re communi perceptos pertinet, qui peti possunt, etiamsi fundus communis alienatus sit. VLPIAN. *ibid. l.* 4. §. 3. 4. *l.* 6. *pr.* §. 1. 2. 3. 4. D. *commun. diuid.* IVLIAN. *lib.* VIII. D. *l.* 24. D. *eod. tit.* Immo et ad accessiones, VLPIAN. *ibid. l.* 6. §. 4. 5. *sequ. vsque ad* §. 12.

Tit. XXXXVII.

QVEMADMODVM ACTIONES PER INFICIATIONEM DVPLENTVR. (a)

(Vlpian.

§. 12. D. *eod. tit.* et reliqua lucra, Cai. *lib.* VII. *ad edict. prou.* *l.* 7. D. *eod. tit.* denique et ad damna, Pavll. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 8. §. 2. 3. 4. *l.* 10. *pr.* §. 1. *D. eod. tit.* vbi et §. 2. arbitrum instruit, quid in eo iudicio circa aestimationem pretii rerum et euictionem obseruare teneatur.

(a) *Per inficiationem duplentur.*] Hactenus inoffenso pede, et non amisso filo Ariadnes progredi in hoc labyrintho licuit; iam eo loco sumus, vt quocumque nos vertamus, *inexplicabiles vias, ambagibus huc illuc remeantibus, sed continuo anfractu et saepe reuocatis porticibus ancipites*, (quod de Labyrintho Aegyptio dixit Pompon. Mela *de Sit. orb. lib. I. cap.* 9.) animaduertere nobis videamur. Iac. Gothofred. in *Serie edicti perp.* quum obseruasset, Vlpianvm *lib. XX. ad edict. l.* 7. D. *commun. diuid.* adhuc de illo iudicio diuisorio ex instituto differere: eum duobus *libris XVIIII. et XX.* de tribus illis iudiciis, *finium regundorum, familiae ercifcundae et communi diuidundo* egisse, librvm autem XXI. actionibus, *si iudex litem suam fecisse dicatur*, et *fraudatoriis* eum destinasse existimat, quia ad priorem *l.* 15. D. *de iudic.* ad posteriorem *l.* 30. D. *de hered. instit. l.* 44. *D. ad leg. Falcid. l.* 42. D. *de oblig. et act. l.* 33. *D. de verb. signif.* et *l.* 134. D. *de reg. iur.* ex hoc ipso Libro XXI. decerptae, manifesto pertineant. Sed multa huic coniecturae refragari, re ipsa expertus sum. Primo enim inter fragmenta, quae ex Lib. XXI. Vlpiani supersunt, vnicum, puta *l.* 7. *D. commun. diuid.* ad iudicia diuisoria referri potest. Reliqua omnia de aliis iuribus agunt, quae nihil habent cum illis commercii. Deinde pleraeque aliae leges, quae ex Pavlli *lib. XXIII.* Caii *lib. VIII.* et Ivliani *lib. VIIII.* supersunt, itidem de plane aliis iuris capitibus agunt, vt paucissimae duobus illis titulis, *de iudice litem suam faciente*, et *actionibus fraudatoriis* accommodari possint. Denique vix excogitari poterit ratio, cur praetor in tanto breuitatis studio actum agere, et edictum *de iis, quae in fraudem creditorum fa-*

cta,

cta, hic propositum sub finem edicti repetere voluerit. Quod sane factum esse, satis adparet ex VLP. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 1. *l.* 3. *l.* 6. *D. quae in fraud. credit.* et PAVLLI *lib.* XXXXII. *l.* 7. *l.* 9. D. *eod. tit.* Hinc in alia omnia hic iuit Hub. Giphanius *in Oecon. iur. p.* 126. coniecitque, post iudicia diuisoria quaedam in edicto fuisse *de actionibus propter inficiationem crescentibus*, et de *beneficio diuisionis*, quod fideiussoribus ex Epistola D. Hadriani competere nouimus, cui ipsi coniecturae quoque quaedam veterum interpretum fragmenta, sed non omnia tamen suffragantur. Denique Io. Goeddeus *in Comment. ad tit.* D. *de verb. signif. p.* 421. 429. *et* 432. post iudicia diuisoria, hac edicti parte actum a praetore existimat *de praetoriis stipulationibus*, quibus interueniente satisdatione cauetur, *rem saluam fore*, *iudicatum solui*, etc. item *de mora*, *de litis contestatione*, immo fortassis etiam *de tutoribus*, Quam tamen viri doctissimi diuinationem vel ideo minus probabilem dixeris, quia de praetoriis stipulationibus praetorem sub finem demum edicti, et de reliquis quoque capitibus vel plane non, vel aliis certe locis, edixisse nouimus. In tantis itaque anfractibus quem exitum nos, praeuia diuturna ac seuera meditatione inuenisse nobis videamur, paucis dicemus, si nobis operam dare volueris. *Primum* obseruauimus, nulla parte edicti pluribus mendis laborare legum inscriptiones, quam in hac, quae iam prae manibus est. Sane, quae ex CAII *lib. VIII. ad edict. prouinc.* esse feruntur *l.* 1. *et l.* 3. D. *de gradib. et adfin.* manifesto sunt ex eiusdem *lib.* XVII. mendumque hoc ipse Iac. Gothofredus in *Comm. ad tit. Digest. de regul. iur. p.* 557. iam pridem obseruauit, qui et *l.* 31. D. *de mort. causs. donat.* quae eamdem inscriptionem praefert, simili in mendo cubare statuit. Sic et, quae ex VLPIANI *lib.* XX. *et* XXI. *ad edictum* ad nos peruenisse dicuntur, fragmenta non multo integriora videntur. Nam *l.* 3. D. *de sepulcr. viol.* et *l.* 37. D. *de regul. iur.* in aliis exemplaribus depromtae dicuntur ex VLPIAN. *lib.* XX. *ad edict.* in aliis plerisque *ex lib.* XXV. Et *l.* 7. D. *ad leg. Pomp. de parricid.* in aliis editionibus ex *lib.* XX. in aliis ex *lib.* XXVIIII. esse dicitur. Porro et *l.* 2. D. *de cession. bonor.* quae a Iac. Labitto *in indice* inter fragmenta *lib.* XXI. VLPIAN. *ad edict.* refertur, in plerisque, quas euolui, editionibus desumpta esse dicitur ex *eiusd. lib.*

(VLPIAN. LIB. XX. PAVLL. LIB. XXIIII. CAI. LIB. VIII. IVLIAN. LIB. VIIII.)

SI ex caussa iudicati, (b) vel ob id, quod incendii, ruinae, nau-

lib. XXI. non *ad edict.* sed *ad Sabinum*. Postremo etiam, quae vulgo ex PAVLLI *lib.* XXIII. *ad edict.* citatur, *l.* 32. D. *de verbor. signif.* in Codice Florentino ex *lib.* XXIIII. depromta dicitur, quo etiam omnino pertinet. Deinde sequestratis fragmentis, quae huc non pertinent, comparatisque inter se reliquis, animaduerti, PAVLLVM *in Receptis Sententiis*, in quibus edicti ordinem sequutus est, post iudicia illa diuisoria *lib.* 1. *tit.* XVIIII. posuisse titulum: *quemadmodum actiones per inficiationem duplentur*, ac deinde *tit.* XX. de *fideiussore et sponsore*, vel potius de competente fideiussoribus beneficio diuisionis. Quumque fragmenta veterum non pauca eo referri posse viderem: dubitare non potui, quin hi ipsi tituli in edicto a tribus illis diuisoriis iudiciis proximi fuerint, adeoque acutius Iac. Gothofredo hic viderit Hub. Giphanius. Denique quum fragmenta omnia, quae ex VLPIANI *lib. XXI. ad edict.* supersunt, ad doctrinas de iudice litem suam faciente, et actionibus fraudatoriis manifesto pertineant: hos titulos proximos fuisse, non abs re existimaui. Nec multum me torsit, quod mihi supra obuerti, argumentum. Sub finem enim edicti praetor quidem actionem Paullianam, qua in fraudem creditorum alienata reuocantur, proposuit, at hic tantum, quae in fraudem creditorum geruntur, rata se non habiturum, edixisse videtur. Nec insolitum fuit praetori, de vna eademque re diuersis locis diuersa proponere edicta. Quibus positis, seriem edicti hanc fuisse oportet.

TIT. XXXXVII. QVEMADMODVM ACTIONES PER INFICIATIONEM DVPLENTVR.

TIT. XXXXVIII. DE DIVISIONIS BENEFICIO INTER FIDEIVSSORES.

TIT. XXXXVIIII. DE IVDICE LITEM SVAM FACIENTE.

TIT. L. DE HIS, QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM FIVNT.

TIT. LI. DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS.

Primi tituli sententiam PAVLLVS *Recept. Sentent. l.* 19. seruasse videtur. Saltim ex instituto ibi actiones, ex quibus lis inficiando crescit, recenset.

(b) *Ex caussa indicati.*] Apud PAVL-

naufragii cauſſa depoſitum fuit, (c) vel ob legatum per damnationem

PAVLLVM *Recept. Sent. l.* 19. 1. legitur: *iudicati depenſi*, quod nihili eſt. Hinc Cuiacius ſuſpicatur, legendum eſſe: *iudicati*, *depoſiti*, eamque coniecturam adeo probauit Conr. Rittershuſio, vt hic eam emendationem in textum recipere non dubitarit. De depoſito mox videbimus. Iam de iudicati actione, quam inficiando creuiſſe, vel ex loco Ciceron. *pro Flacco cap.* 21. patet, vbi Cicero: *Frater meus*, inquit, *pro ſua aequitate prudentiaque decreuit, vt ſi iudicatum negaret, in duplum iret: ſi metu coactos diceret, haberet eoſdem recuperatores. Recuſauit.* Habemus itaque actionem iudicati, ex qua lis inficiando creſcit, ſed tum demum, ſi, qui ſuccubuit, negarit, ita eſſe iudicatum, qualis quaeſtionis, in foro incidentis, mentio fit in *l.* 1. *princ. D. quae ſent. ſine adpell. reſc.*

(c) *Depoſiti.*] Ita ſcripſiſſe PAVLLVM, primum ſuſpicatum Cuiacium, paullo ante vidimus. At depoſiti ita generatim meminiſſe non potuit iuriſconſultus, quia actionem depoſiti aduerſus inficiantem in duplum, a Decemuiris inuectam, Praetor edicto ſuo iam pridem aboleuerat, et ex ſolo depoſito miſerabili, dolo malo negato, actionem in duplum dederat. Ipſe PAVLLVS *apud Pariat. Legum Moſaic. et Roman. tit. X.* §. 7. *Ex cauſſa depoſiti*, inquit, *lege XII. tabularum in duplum actio datur*, EDICTO PRAETORIS *in ſimplum.* Decemuiris ſane fides non aliter conſtare videbatur, quam ſi metu contineretur. *Depoſitum hoc eo magis vindicandum, quod fere ſecreta ſint circa probationem*, ait Quinctil. *Declam.* 245. At praetor id ad depoſitum miſerabile reſtrinxit, ex quo lis inficiando duplicatur, teſte Iuſtiniano, §. 26. *Inſt. de action.* et *l.* 1. §. 1. D. *depoſiti.* quamuis ibi generaliter loquatur Praetor, et non modo inficiationem, ſed et quidquid alias dolo malo factum, duplo coërcendum edicat. Nec tamen ideo cum Ant. Schultingio *iuriſpr. vet. Anteiuſt. pag.* 771. exiſtimamus, reſtrictionem ad inficiationem ex iure poſt edictum perpetuum inducto eſſe, quum dolus malus depoſitarii non poſſit fere in alio, quam inficiatione, conſiſtere.

(d) *Dam-*

tionem relictum, (d) vel damnum iniuria datum, (e) modumque agri a venditore falso pronuntiatum, (f) apud me agetur, reo

(d) *Damnationem relictum.*] Inficiantem huiusmodi legatum, ad duplum soluendum obligatum fuisse, diserte testantur PAVLLVS *Recept. Sent. I.* 19. 1. et Iustinianus *§. vlt. Inst. de obligat. quae quasi ex contr.* Et quamuis ipse Iustinianus *d. §. vlt.* fateatur, se hoc ius mutasse, et constitutione sua ad legata sacrosanctis Ecclesiis et ceteris venerabilibus locis relicta restrinxisse, priusque ex *l. 2. C. commun. de legat.* et *fideicommiss.* satis constet, contra constitutio ipsa de legato sacrosanctis ecclesiis et venerabilibus locis relicto dudum perierit: negari tamen non potest, Digestorum conditores quaedam huius iuris vestigia expressissima reliquisse in *l.* 71. §. 3. D. *de legat. I.* et *l. 61.* D. *ad leg. Falcid.* Ceterum huius iuris ratio non est, quam reddit Merill. *in notis ad §. vlt. Inst. de oblig. quae quasi ex contr.* quod heres hoc legatum facilius inficiari potuerit, quam alia, (cur enim heredi perfido sordidoque difficilius fuerit, legatum per vindicationem vel sinendi modo relictum negare?) sed quod a testatore damnatus heres perinde obligari videbatur, ac si sententia iudicis fuisset damnatus. Quum itaque iudicatum inficians in duplum teneretur: aequissimum videbatur, eum quoque, qui perfricta fronte negaret, se a testatore ad praestandum legatum damnatum in duplum condemnari. Viderunt iam hoc Vinn. *in Comm. ad* §. *vlt. Inst. de oblig. quae quasi ex contr.* et Schulting. *in iurispr. vet. anteiust. p.* 259. *et* 650.

(e) *Damnum iniuria datum.*] Diximus ea de re supra *ad tit.* 43. §. 1. *sub litt. o.* Et res aliunde nota est. Absurde vero Anianus, vel quisquis interpretamentorum ad PAVLLI *Recept. Sent. I.* 19. 1. auctor est, existimauit, omnes omnino actiones, in quibus lis inficiando crescit, ex lege Aquillia oriri. Corn. van Bynkersoek *Obseru. lib.* I. *cap.* 13.

(f) *Falso pronunciatum.*] Debemus et haec PAVLLO, qui non modo *Recept. Sent. I.* 19. 1. sed et *II.* 17. 4. huius antiqui iuris meminit, dum scribit: *Distracto fundo, si quis de modo mentiatur, in duplo eius, quod mentitus est, officio iudicis aestimatione*

reo factum dolo malo inficiante, lis inficiando in duplum crescet. (g)

TIT.

ne facta conuenitur. Retinuit haec Praetor ex XII. tabulis, ex quibus non solum ob modum agri falso pronunciatum, sed ob omne id, quod lingua nuncupatum esset, lis inficiando crescebat. Cicero *de Offic. Lib. III. cap.* 16. *Quum ex XII. Tabulis satis esset, ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui inficiatus esset, dupli poenam subiret, a iurisconsultis etiam reticentiae poena est constituta.* Sed et hic praetor, ius antiquum ad casum restrinxit, si venditor falsum agri modum pronunciasset: quamuis PAVLLVS *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 6. D. *si mens. fals. mod. dix.* ea occasione monuerit, perinde esse, siue de itineris latitudine, siue de seruitute immittendi proiiciendique queratur, siue aream vel tignum vel lapidem metiendo mentitus fuerit. De venditore enim loqui eam legem, quam Digestorum conditores ad mensorem, qui falsum modum dixit, referunt, tam certum videtur, quam quod certissimum.

(g) *In duplum crescet.*] Addit PAVLLVS *Recept. Sent. l.* 19. 2. de eiusmodi actionibus pacto decidi, id est, transigi non potuisse, quemadmodum quod ex his caussis per errorem solutum est indebite, repeti non posse scribit Iustinianus, §. *vlt. Inst. de oblig. quae quasi ex contr.* Ideoque existimari posset, praetorem huic edicto subiunxisse clausulam: *deque his actionibus nec pacto decidi, nec, quod per errorem indebite solutum est, repeti permittam.* Sed eam quidem laciniam huic edicto adsuere non sum ausus. Nam sicuti, quod de transactione circa has actiones prohibita scripsit PAVLLVS, admodum incertum est, vti obseruauit Ant. Schulting. *in iurispr. vet. anteiustin. p.* 260. ita posterius non ex edicto, sed ex interpretatione prudentum est, atque ita intelligenda videntur verba Iustiniani *d.* §. *vlt. Inst. de obl. quae quasi ex contr. Sic namque* DEFINIERVNT VETERES, *ex quibus caussis inficiando lis crescit, ex his caussis non debitum solutum repeti non posse.* Ita enim describi in iure nostro solent, quae ex responsis et interpretatione prudentum orta sunt. *l.* 97. D. *de solution. l.* 17. D. *de furt. l.* 1. §. *vlt. de peric. et commod.*

Tit. XXXXVIII.

DE BENEFICIO DIVISIONIS INTER FIDEIVSSORES. (a)

INter plures fideiussores et mandatores, (b) qui tempore litis

mod. rei vend. l. 66. §. 2. D. *de furt.* Conf. Barn. Brisson. *de verb. signif. voce veteres.*

(a) De beneficio divisionis inter fideivssores.] Quamuis hoc beneficium in iure nostro Epistolae D. Hadriani passim adscribatur: §. 4. *Inst. de fideiuss. l.* 26. *D. eod. tit. l. vlt. C. de const. pecun.* certissimum tamen est, illud in edictum recepisse Iulianum. Diserte enim Pavllvs *Recept. Sent. l.* 20. 1. *Inter fideiussores*, inquit, ex edicto praetoris, *si soluendo sint, licet singuli in solidum teneantur, obligatio diuiditur.* Vbi simul edicti huius sententiam habemus. Ex quo praeterea patet, parum solidam esse coniecturam Cuiacii, qui in *not. ad tit. Inst. de SC. Tertull.* sub Hadriani nomine Antoninum Pium latere suspicatus est. Quomodo enim hic induxisse potuit ius, quod iam Iulianus edicto inseruerat? Nec *l.* 49. §. 1. *D. de fideiussor.* probat Antoninum Pium id ius primum reperisse, sed illius meminisse tantum.

(b) *Fideiussores et mandatores.*] Horum tantum nominatim in Epistola sua meminerat Hadrianus, quamuis postea ob paritatem rationis id beneficium et cum illis, qui pro aliis constituerant, communicarit Iustinianus *l. vlt. C. de constit. pecun.* Tenentur ergo fideiussores, mandatores et constituentes, qui furti, iniuriarum, vel vi bonorum raptorum actione tenentur Pavll. *Lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 29. D. *de constit. pecun.* modo iam obligetur principalis, quod dici non potest, si hic aliquid promiserit, quod vel necessario aliquid temporis exigat, antequam praestetur, vel cuius promissi dies nondum venit, quales casus sunt apud Vlpian. *lib.* XX. *ad edict. l.* 60. *l.* 72. D. *de verb. obligat.* Pavll. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 73. D. *eod. tit. l.* 1. *D. rem pup. salu. fore. l.* 1. *D. iudicat. solui.* Quum vero inter alia monuisset Paullus, aduersus eos, qui fideiusserint, rem pupilli saluam fore, agi non posse, nisi quum tutelae agi possit, ipse addidit

litis contestatae soluendo sunt (c), etiamsi singuli in solidum teneantur, obligationem tamen, si id postuletur (d), diuidi permittam.

TIT. XXXXVIIII.

SI IVDEX LITEM SVAM FECISSE DICATVR.

(VLPIAN. LIB. XXI.)

SI iudex LITEM SVAM FECISSE dicetur (a), in quantum ea

didit IBID. *l. 26. D. de administr. et peric. tut.* cum curatore et protutore et manente administratione agi posse. Quid vero si socius a socio poenam stipulatus sit? Tantum abest, vt tunc, qui poenam promisit, tamquam fideiussor vel constituens teneatur, vt ne pro socio quidem actione conueniri possit, si tantumdem in poenam sit, quantum socii interfuerit. VLPIAN. *lib.* XX. *ad edict. l.* 41. *D. pro socio.*

(c) *Soluendo sunt.*] Res nota est ex *l.* 51. *§.* 1. *D. de fideiuss. et* §. 4. *Inst. eod. tit.* Addimus et hic ex inficiatione periculum imminuisse. Fideiussor enim, negans se fideiussisse, non quidem in duplum condemnabatur, sed hoc beneficio tamen priuabatur. *l.* 10. *§.* 1. D. *de fideiussor.*

(d) *Si id postuletur.*] Fideiussores ipso iure in solidum teneri obseruauit etiam PAVLLVS *Recept. Sent. l.* 20. 1. Magis tamen perspicue rem hic exprimit CAIVS *lib. VIII. ad edict. prouinc. l.* 26. *D. de fideiussor. Inter fideiussores non ipso iure diuiditur obligatio ex epistola D. Hadriani, et ideo si quis eorum ante exactam a se partem sine herede decesserit, vel ad inopiam peruenerit, pars eius ad ceterorum onus respicit.* Eodem pertinere videntur fragmenta VLPIANI *l.* 27. *D. de fideiuss.* et PAVLLI *l.* 28. *D. eod. tit.* Quamuis enim illa ex aliis commentariorum libris petita dicantur, persuasissimus tamen sum, prius ex VLPIANI *lib.* XX. (non XXII.) posterius ex PAVLLI *lib.* XXIIII. (non XXV.) esse.

(a) SVAM FECISSE *dicetur.*] Antiqua loquutio, et non modo in legibus nostris, verum etiam apud veteres scriptores passim obuia. Cic. *de Orat. II.* 75. *Quid si, quum pro altero dicas, litem tuam facias.*

ea de re aequum religioni iudicantis videbitur, poenam sustinebit. (b)

Tit. L.

DE HIS, QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM FIVNT. (a)

Si

facias, aut laesus efferare iracundia, caussam relinquas, nihilne noceas? Et Titius *in Oratione pro lege Fannia* apud Macrob. *Saturn. II. 12. Inde ad comitium vadunt, ne litem suam faciant.* Ex quibus simul patet, non modo iudices, sed et patronos, qui caussas male orabant, litem suam fecisse visos esse, et illos quidem non modo male et imperite iudicantes, sed et ad comitium in tempore non venientes, sicuti ex Macrobii loco recte collegit Grotius *in Florum spars. ad tit. Inst. de obligat. quae quasi ex del. nasc. pag.* 72. In primis tamen litem suam fecisse dicebatur iudex, qui perperam iudicauerat, idque videntur quibusdam exemplis illustrasse veteres. Sic e. g. litem suam faceret iudex, condemnans tutorem, qui per absentiam, valetudinem, vel aliam iustam caussam auctor fieri non potuit: Pavll. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 10. *D. de auctor. tutor.* vel ex interdicto vnde vi tertium possessorem: Pavll. *ibid. l.* 7. *D. de vi et vi armat.* Nec magis ferendus esset iudex, absoluens donatarium, a quo, quod mortis caussa donatum erat, donator poenitens repetit. Vlpian. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 30. *D. de mort. causs. donat.*

(b) *Poenam sustinebit.*] Ita Iustinianus in *pr. Inst. de oblig. quae quasi ex delict.* At Vlpian. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 15. *D. de iudic.* ad hunc locum obseruat, *primo*, ob filium etiam familias, qui litem suam fecerit, patrem teneri, sed peculiotenus tantum: *deinde*, eam poenam arbitrariam locum dumtaxat habere, si per imprudentiam male iudicatum fit; non si dolo malo, siquidem tunc iudex ipsam litis aestimationem praestare cogendus sit.

(a) *Creditorum fiunt.*] Quum de iis, quae in fraudem creditorum fiunt, actum hic esse, tot veterum interpretum fragmenta neminem dubitare patiantur, et tamen longe inferius praetor eadem de re egerit, actionemque Paullianam, ad id, quod alienatum

SI quis seruos (b) in fraudem creditorum, (c) vel QVO MINVS iis SOLVATVR (d) manumittere, vel res, iura, ACTIO-

tum fuerat, reuocandum comparatam, proposuerit: verosimile profecto est, discrimen aliquod inter hoc et illud inferius caput fuisse. Fragmenta vero dum inter se comparamus, animaduertere nobis videmur, hoc capite actum esse etiam de manumissionibus, in fraudem creditorum factis, quae ex lege Aelia Sentia ipso iure nullae sunt: *pr. Inst. qui et ex quib. causs. manum. non poss. l. 5. pr. D. qui et a quib. manum. lib. non fiunt. l.* 16. §. 2. *l.* 27. *pr. l.* 29. *pr. D. eod. tit.* quum reliqua alienata, de quibus infra, tantum actione Paulliana reuocentur. Deinde infra actum videtur de clam alienatis, hic de palam alienandis, nec dubium est, quin praetor rogatus iurisdictione sua subuenerit creditoribus, qui in fraudem sui quid fieri conquerebantur.

(b) *Seruos.*] Est hoc ius ex Lege Aelia Sentia, de eaque permulta notauimus *in Antiquit. Rom. I. 6.* Notum est, in fraudem creditorum eum videri manumittere, qui et consilium fraudandi habeat, et facta manumissione desierit soluendo esse: ac proinde non videri contra legem agere dominum, qui, quum soluendo non sit, seruum suum cum libertate instituat heredem, vt liber fiat, heresque ei solus et necessarius. §. 1. *Inst. qui et ex quib. causs. manum.* Cui addit VLPIAN. *lib. XXI. ad edict. l.* 30. *D. de hered. instit.* et pignori obligatum seruum necessarium domino posse fieri ex rescripto Seueri imp. si paratus sit, prius creditori satisfacere: modo omnino liberet creditorem, quamuis pignori in eam caussam non datus sit. Qui enim pignori plures res accepit, non cogitur prius liberare, quam accepto vniuerso debito. VLPIAN. *ibid. l.* 19. *D. de pignor.* Eodem pertinet *ibid. l.* 44. *D. ad leg. Falcid.*

(c) CREDITORVM.] Hinc ex instituto hic quaerunt veteres, quis sit creditor, vtrum et is, cui sub conditione legatum, quamuis pendeat conditio? an is demum, qui ciuilem habet actionem? VLPIAN. *lib. XXI. ad edict. l.* 42. *D. de oblig. et act.* itemque an et is, cuius procurator pecuniam creditam iam recepit? PAVLL. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 24. *D. de negot. gest.*

(d) SOLVATVR.] Verba haec edictalia fuisse patet PAVLLI *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 32. *D. de verb.*

ACTIONES (e), PALAM (f), alienare volet (g), ego id fieri vetabo. (h)

TIT. LI.

DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS, ET INTERROGATORIIS ACTIONIBVS. (a)

(VLPIAN.

verb. signif. vbi illa ita explicantur : MINVS SOLVTVM *intelligitur, etiamsi nihil esset solutum.*

(e) ACTIONES.) Id quoque vocabulum ῥητικὸν, de quo PAVLL. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 34. *D. eod. tit.* ACTIONIS *verbo et persequutio continetur.* Quomodo differant actiones et persequutiones, iam ab aliis obseruatum. Vide tu Io. Goedd. *ad tit. D. de verb. signif. l.* 10. *et l.* 34.

(f) PALAM.] Hoc quoque vocabulum est ῥητικὸν, de quo VLPIAN. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 33. *D. de verb. signific.* PALAM *est coram pluribus.*

(g) *Alienare volet.*] Alienatio ergo fieri debet. Nam non fraudantur creditores, quum quid non adquiritur a debitore. VLPIAN. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 134. *D. de regul. iur.*

(h) *Fieri vetabo.*] Id est, non addicam libertatem, si quis per vindictam manumissurus est, neque actionem dabo venditori ad petendum pretium, nec emtori ad consequendam rem alienatam, si intercesserint creditores, idque in sui fraudem factum dixerint. Neque quidquam videri potest aequius, *quia nemo ex suo delicto debet meliorem facere conditionem suam.* VLPIAN.*lib.*XXI.*ad edict. l.* 134. §. 1. *D. de regul. iur.*

(a) *Interrogatoriis actionibus.*] Proximam hanc fuisse materiam, viderunt omnes, qui de edicti perpetui serie fuere solliciti, idque et tot veterum fragmenta satis demonstrant. Egit enim de istis interrogationibus VLPIANVS *lib.* XXII. PAVLLVS *libro* XXV. (quamuis ex eo fragmentum, quod huc pertineat, nullum exstet,) CAIVS adhuc eodem *libro* VIII. CELSVS *libro* V. et IVLIANVS denique, ex quo iidem fragmentum nullum, quod ad hunc titulum referendum sit, exstat, *libro VIIII.* Nec edicti huius sententia admodum obscura est, quum et verba quaedam ῥητικὰ exstent, et reliqua ex *tit. D. de interrogat. in iur. fac.* notissima sint.

(VLPIAN. LIB. XXII. PAVLL. LIB. XXV.)

QVI IN IVRE INTERROGATVS (b) RESPONDERIT,

ſint. Egregiam tamen hic nobis operam iam nauauit Ger. Noodt *in Comment. ad Pand. h. t. pag.* 251.

(b) IN IVRE INTERROGATVS.] edictum de interrogationibus ideo praetor propoſuerat, quia ſciebat, difficile eſſe ei, qui heredem bonorumue poſſeſſorem conuenit, probare, aliquem eſſe heredem bonorumue poſſeſſorem. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 2. *D. de interrog. in iur. fac.* Toties itaque reus in iure interrogandus eſt, qua ex parte heres ſit, quoties dubitat actor, qua ex parte is, quocum agere velit, heres ſit. Quemadmodum enim in rem acturo, ne actum agat, aliquando opus eſt actione praeparatoria ad exhibendum, maxime propter vindicationem inducta. *l.* 1. *D. ad exhibend.* ita interrogatio tunc neceſſaria, quum in perſonam eſt actio, et certum petitur, ne ſcilicet, dum ignorat actor, qua ex parte aduerſarius defuncto heres exſtiterit, *plus petendo cauſſa cadat.* Ita legenda vltima verba CALLISTRATI *lib. II. edict. monit. l.* 1. *princ. D. eod. tit.* quae Digeſtorum conditores ita interpolarunt : *ne interdum plus petendo aliquid damni ſentiat*, quia nimirum iam a Zenonis imp. temporibus rigidum iſtud ius de pluris petitione aliquantum fuerit mitigatum. Raeuard. *Varior. III.* 14. Quum itaque ex hoc CALLISTRATI fragmento diſcamus, actionibus interrogatoriis tantum eo caſu, quo certum petebatur, locum fuiſſe, facile iam reddes rationem, cur de certi incertique ſtipulationibus ad hunc locum ex inſtituto diſputent VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 75. *D. de verb. obligat.* et CAI. *lib. VIII. ad edict. prouinc. l.* 74. *D. eod. tit.* Ne vero fruſtra interrogaretur reus, praetor eum adſtringebat ex ſua in iudicio reſponſione, vt vel confitendo vel mentiendo ſeſe oneraret. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 4. *pr. D. de interrogat. in iur. fac.* Ceterum edictalia eſſe verba : QVI IN IVRE INTERROGATVS RESPONDERIT, obſeruat idem VLPIAN. *ibid. l.* 4. §. 1. D. *eod. tit.* vbi illud IN IVRE ita interpretatur, apud magiſtratus populi Romani, vel praeſides prouinciarum, *vel alios iudices* ; (non pedaneos quidem, quia quod

DERIT (c), QVA EX PARTE HERES, bonorumue possessor

quod apud istos fiebat, non dicebatur in iure, sed in iudicio fieri, sed duumuiros iuri dicundo in municipiis, qui et ipsi vocantur iudices, *l. 4. C. de defens. ciuit.* Ius enim eum solum locum esse, vbi iuris dicundi vel iudicandi gratia consistant magistratus, siue domi, siue in itinere hoc agant, docet VLPIAN. *ibid. l. 4. §. 1. D. de interrog. in iur. fac.* atque inde colligit, vbicumque iudicem aequitas mouerit, aeque fieri oportere interrogationem. VLPIAN. *ibid. l. 21. D. eod. tit.* Quem locum nescio, cur de iudice pedaneo, interrogationibusque post litis contestationem probationis caussa factis explicandum putarit V. C. Ger. Noodt *in Comm. ad h. t. p.* 251. Mirari quis posset, qui fieri potuerit, vt et in prouinciis et municipiis incideret quaestio: ex qua parte quis heres bonorumue possessor sit, quum ad prouinciales et colonos, tamquam peregrinos, iura legitimae hereditatis non magis pertinuerint, quam testamentifactionis. Sed exemit hunc scrupulum VLPIANVS *lib. XXII. ad edict. l. 17. D. de stat. homin.* dum *in orbe Romano qui sunt, ex constitutione Imp. Antonini* (Bassiani Caracallae) *ciues Romanos effectos, tradidit.* Et haec est genuina legis celeberrimae species, de qua post viri illustris Ezech. Spanhemii commentationem aliquid addere velle, idem esset, ac Iliada post Homerum scribere. Sufficiat veram eius speciem eruisse, quam nemini adhuc peruisam esse, animaduerto.

(c) RESPONDERIT.] VLPIAN. *lib. XXII. ad edict. l. 9. D. de interrogat. in iur. fac.* permulta monet de responsione ad interrogationes in iure factas, veluti, quod et qui sine interrogatione respondet, se heredem esse, pro interrogato habeatur, quod perinde sit, siue a Praetore, siue ab aduersario interrogatus quis responderit, quod alius pro alio interrogari non possit, adeoque si defensor falso responderit, eum, quem defendit, ex tanta parte heredem esse, non hic, sed ipse defensor ex mente CELSI *lib. V. Digest.* pro tanta parte actori teneatur. Eodem loco VLPIANVS disputat, an non ex asse heredem se professus esse videatur, qui interrogatus, quota ex parte heres sit, responderit, heredem se esse? itemque an cogendus quis sit respondere ad quae-

stiones:

ſor ſit (d), aduerſus eum ex ſua reſponſione actionem dabo. (e)

§. I.

ſtiones : vtrum ex teſtamento heres ſit ? et vtrum ſuo nomine ei quaeſita ſit hereditas, an per eos, quos ſuo iuri ſubiectos habet, vel per eum, cui heres extitit ? an ei hereditas ex fideicommiſſo reſtituta, an in poteſtate habeat filium ? et an denique peculium apud eum, quo cum agitur, ſit ? In primis obſeruandum, quod idem VLPIANVS *ibid. l.* 9. §. 2. *D. eod. tit.* tradit : ſi ſeruus interrogetur, nullam eſſe interrogationem non magis (lege *minus*) quam ſi ſeruus interroget. Id enim et CAIVS *lib. VIII. ad edict. l.* 133. *D. de regul. iur.* inculcaſſe videtur, addita ratione, *meliorem conditionem noſtram per ſeruos fieri poſſe, deteriorem fieri non poſſe.* Vid. Iacob. Gothofred. *in Comm. ad tit. Dig. de Regul. iur. p.* 557.

(d) *Poſſeſſor ſit.*] Tantum loquutus fuerat Praetor de hac quaeſtione, quia nomina inter coheredes ipſo iure diuiſa erant ex lege XII. tabularum, adeoque periculum erat, ne plus peteret actor. Interreat tamen et reorum quam maxime, ne praecipitarentur, quamdiu iuſte deliberant. Vnde durante adhuc eo beneficio reſpondere non tenebantur. Id quod et tunc ex conſtitutione D. Hadriani verum erat, quando quis controuerſiam hereditatis ab alio patiebatur, ne ſcilicet, aut negando ſe heredem praeiudicaret ſibi, aut dicendo heredem illigaretur etiam ablata ſibi hereditate. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l. 6. D. de interrogat. in iur. faciend.* Quamuis vero maxime ad hanc quaeſtionem pertineret edictum : attamen eius ſententia et ad alias ſimiles interrogationes eſt porrecta, veluti, an quadrupes, quae pauperiem fecit, eius ſit, vel an ſeruus, qui damnum dedit, ſuus ſit ? *l.* 7. *l.* 8. *D. eod. tit.* an aedes, vel locus, ex quo damnum timetur, et pro qua parte eius ſit ? *l.* 10. *D. eod. tit.* cuius quis aetatis ſit ? VLPIAN. *ibid. l.* 11. *pr.* D. *eod. tit.* Ex quibus facile patet, cur Donatus *ad Terent. Adelph. III.* 4. *v.* 53. ſcripſerit : RESPONDERE *proprie dici, quum lis intendatur.*

(e) *Actionem dabo.*] Si quis enim, quum heres non eſſet, interrogatus reſpondiſſet, ex parte ſe heredem eſſe, ille ſic conueniebatur, ac ſi pro ea parte heres eſſet, et ſi, quum ex quadrante, vel omnino non eſſet

§. I. Aduersus eum, QVI OMNINO NON RESPONDEBIT (f), in solidum actionem dabo. (g)

TIT.

set heres, ex asse se heredem dixisset, in assem instituta actione recte conueniebatur. Fides enim cuique contra se habebatur. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 11. *§.* 1. *et* 2. D. *eod. tit.* Si per mendacium ex quadrante se heredem profitebatur, quum ex semisse esset heres, in solidum is recte conueniebatur, quia mentiri non debuisset. VLPIAN. *ibid. l.* 11. *§.* 3. D. *eod. tit.* Tenetur ergo quisque ex sua responsione, quasi ex contractu obligatus, pro quo pulsatur, si ab aduersario interrogatus responderit. Sed et si a Praetore interrogatus sit, nihil faciet Praetoris auctoritas, sed ipsius responsum siue mendacium. VLPIAN. *ibid. l.* 11. *§.* 9. D. *eod. tit.* Actio, quae inde nascitur, vocatur INTERROGATORIA *in rubr. et l.* 22. D. *eod.* itemque CONFESSORIA, quatenus ex alterius confessione. *l.* 25. §. 1. D. *ad leg. Aquill.* Vid. Duaren. *Disput. Anniuers. l.* 43. Ger. Noodt *Comm. ad Pand. h. t. p.* 252. et alios.

(f) OMNINO NON RESPONDEBIT.] Verba haec edictalia seruauit VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 11. *§.* 5. D. *eod. tit.* vbi et obseruat primum §. 4. eum quoque, qui tacuit apud Praetorem in ea caussa esse, vt instituta actione in solidum conueniretur, eumque hanc merito poenam contumaciae ferre, quemadmodum si negasset, quia praetorem contemnere videatur: deinde *§.* 6. iurisconsultos haec verba ita accepisse, vt et is omnino non videretur respondisse, qui respondit quidem, sed non ad interrogata, id est, οὐδὲν πρὸς ἔπος. Qualis est illa responsio Tranionis, serui veteratoris, ad quaestionem Theuropidis heri apud Plaut. *in Mostell. act. V. scen.* 1. *v.* 72.

TH. *Loquere, cuiusmodi reliqui, quum hinc abibam, filium?*
TR. *Cum pedibus, manibus, cum digitis, auribus, oculis, labris.*
TH. *Aliud te rogo.* TR. *Aliud nunc ego tibi respondeo.*

(g) *In solidum actionem dabo.*] Hoc in poenam contumaciae. Non ergo ad hoc silentium, vti visum est Grotio *in Flor. spars. p.* 148. sed ad omissionem exceptionum pertinent illa Demi-

phontis

Tit. LII.

DE IVREIVRANDO VOLVNTARIO. (a)

Si

phontis apud Terent. *in Phorm. Act.* II. *scen.* 1. *v.* 49.

An quisquam iudex est, qui possit noscere
Tua iusta, vbi tute verbum non RESPONDEAS.

Sane hic *sua iusta* non eloquutus fuerat Antiphon, id est, suum ius, suas exceptiones, quibus fretus explicari ex illis nuptiis potuisset. At enim, quum contumaciae haec poena sit, eaque satis grauis, non mirum est, excusatum habitum, qui non dolo malo perperam responderit, sed vel id dixerit, quod sensum commodum admittat, vel ex errore se heredem negarit, vel culpa quidem, sed non lata, vel quia ea, quae postea emerserunt, ignorauit, non recte responderit. De qualibus casibus egit CELSVS apud VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 11. §. *6.* 8. *sequ. ad fin. D. eod. tit.* Nec dubito, quin huc etiam pertineat casus, si iudex ab altero litigante heres institutus interrogationibus circumuenire velit reum. Tantum enim abest, vt huic tunc noceat silentium, vt ipse iudex mutandus sit, ne in re sua iudicet. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 17. *D. de iudic.* Praeterea non nocet reo responsio, si e. g. ex dimidia se heredem dixit, quum tamen postea et alter semis ei adcreuerit, siquidem tunc actori noua actione non est opus. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 43. *D. ad SC. Trebell.* Sub finem tituli redeo ad CALLISTR. *lib.* II. *edict. monit. l.* 1. §. 1. *D. eod. tit.* qui interrogatorias actiones sua aetate non amplius in vsu fuisse, ait, quia nemo coactus fuerit ante iudicium de iure suo quidquam respondere, atque hinc illas actiones minus frequentatas sensim in desuetudinem abiisse: ad probationes tamen ea prodesse, quae ab aduersario expressa fuerint vel in hereditatibus, vel in aliis rebus, quae in caussis verterentur. Quod mirum sane videri potest de temporibus Alexandri Seueri, in quae incidisse Callistratis aetatem vulgo existimant. Hinc verba baec non esse Callistrati, sed Triboniani, hoc Callistrati fragmentum ad sua tempora detorquentis, iam alii obseruarunt, et in his iam Dionys. Gothofred. *in Not. ad d. l.* 1. §. 1. *D. h. t.*

(a) *De iureiurando.*] Actum hic

hic esse in edicto *de iureiurando*, in *Serie edicti perpetui* iam pridem vidit Iac. Gothofredus, et ante eum Hub. Giphanius *in Oecon. iur. p.* 127. qui tamen concoquere non potuit, quod praetor infra post titulum *de rebus creditis* iterum de iureiurando edixit. Hinc duplicem proponit coniecturam, quarum neutra videtur admittenda. Ait enim: *Mirum videri possit*, VLPIANVM *lib.* XXII. *ad edictum explicasse non tantum edictum* de interrogationibus, *sed etiam edictum* de iureiurando, *vt indicat l.* 3. 5. 7. 9. 11. 13. *D. de iureiur. quae leges sunt ex lib.* XXII. *ex quo etiam sunt l.* 2. 4. 6. 9. 11. *et* 21. *D. de interrog. in iur. fac. Sed responderi potest bifariam, vel quia olim interrogatio erat duplex, vel adhibito iureiurando, vel non: illam vocabant rogare sacramento, de quo vid. Festus in verbo sacramentum: vbi haec duo, sacramento contendere, et sacramento rogare explicantur, licet locus sit valde mendosus. Vel dicendum has leges ex lib.* XXII. *de iureiur. referendas esse ad lib.* XXVI. *vt mendum sit in numero, quemadmodum in PAVLLO lib.* XVII. *ad edict. ponuntur leges sub tit. de iureiur. quae pertinent ad lib.* XXVII. *sic in eodem PAVLLO lib.* XVIII. *ponuntur decem leges sub tit. de iureiur. quae pertinent potius ad lib.* XXVIII. Ita Hub. Giphanius, cuius ex coniecturis nulla ad rem pertinet. Nam prior, quam de interrogatione per sacramentum protulit, statim iugulatur ipsis edicti verbis, quae fere integra exstant in *l.* 3. *pr. et l.* 7. *pr. D. de iureiur.* Ex quibus sane patet, non ibi egisse praetorem de contentione per sacramentum, vel sponsione litigantium, (quaequid fuerit, ostendimus in *Antiquit. Rom. lib.* IIII. *tit.* 6. §. 25.) sed de iureiurando voluntario, nataque inde et exceptione et actione. Deinde vis maior videri posset, tot leges vno edicto loco mouere, et in alium librum relegare, maxime quum praetori non fuerit inusitatum, de eadem re pluribus locis edicere. Praeterea nec magis necessarium fuit, PAVLLI fragmenta turbare, in eorumque inscriptionibus tot menda fingere, quum ostenderimus supra, illa recte se omnino habere, et commodissime suis locis aptari posse. Quae quum ita sint: merito adsentimur Ger. Noodtio, qui *in Comment. ad Pandect. pag.* 278. recte obseruat, praetorem binis locis proposuisse edicta de iureiurando, et post titulum quidem de interrogationibus *de voluntario*,

SI IS, CVM QVO AGETVR (b), CONDITIONE DELATA (c), IVRA-

luntario, infra vero post titulum de rebus creditis, *de necessario* egisse. Ipsum edictum restituere vel ideo fuit facillimum, quia prioris verba fere integra exstant, posterius vero exemplo prioris exstrui res est nullius fere laboris. Et tamen hic nihil nobis palmae superfuit, quum hunc qualemcumque laborem iam occuparit, nec infeliciter profligarit laudatus Noodtius *ibid. p.* 279. *et* 283.

(b) CVM QVO AGETVR.] Id est, reus. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 3. *pr.* D. *de iureiur.* Hunc enim exceptione iurisiurandi tutum fore, promittit praetor, si delatum sibi ab actore iusiurandum praestiterit. Nec interest, siue in rem, siue in personam, siue in factum, siue poenali actione, siue qualibet alia, siue interdicto agatur, itemque siue de dando faciendoue, siue de personae conditione quaestio sit, veluti, si reus iurarit, in potestate se non esse, vel mulier, praegnantem se esse, vel non esse, quamuis eiusmodi iusiurandum matri quidem, non autem partui, vel prosit, vel noceat. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 3. §. 1. 2. 3. *D. eod.*

(c) CONDITIONE DELATA.] Nam si reus iurauit, nemine conditionem deferente, praetor id iusiurandum non tuebitur, quia sibi iurauit, et alioquin facillimus quisque ad iusiurandum, nemine deferente decurrens, oneribus actionum se liberaret. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 3. *pr.* D. *eod. tit.* Praestari autem oportet, vti delatum est iusiurandum, e. g. si quis *per Deum, vel per caput suum* iurarit, ratum non habebitur iusiurandum, quod *per salutem* iurantis exegerat actor. Omne enim omnino licitum iusiurandum, per quod quis sibi voluerat iurari, praetor tuetur, etiamsi propria superstitione iuratum sit, modo non sit improbatae publice religionis. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 4. *l.* 5. *pr.* §. 1. 3. *D. eod. tit.* Ex quo patet, in cuiusque fuisse potestate, qua alterum religione quibusque conceptis verbis obstringere voluerit, modo haec non improbatam publice religionem redolerent. Hinc Acron ad illa *Horatii Epod.* XV. 4.

Nox erat, et caelo fulgebat
Luna sereno
Inter minora sidera,

Quum

Quum tu magnorum Numen laesura Deorum
In verba iurabas mea.

In verba, inquit, *iurabas mea*, *sicut ostendebam ego tibi iurare*, *ita iurabas*, *et secundum verba*, *quae proponebam*, *iurabas*. et Porphyrion *ibid*. *In verba iurabas mea*, *hoc est*, *mea per verba conceptum iusiurandum*. Id ergo veteres dicunt *conceptis verbis iurare* : Gell. *Noct. Attic. lib. VII. cap.* 11. *dictata sacramenta*, Sil. Italic. *de bell. Punic.* item *iurandi formulam iuris*, veluti Ouid. *Heroid. Epist.* XXI. *v.* 133. Ceterum per iuramenta improbatae publice religionis vereor, ne VLPIANVS, Christianis parum, vt videtur, aequus, intellexerit eorum iuramenta. Erant, qui ab illis plane abhorrebant, contenti formula ἀληθῶς λέγω, de qua Clemens Alexandr. *Stromat.* VII. *p.* 728. alii per Deum et per Christum et per Spiritum S. iurabant, Veget. *de re milit. II.* 5. vel Deum testem inuocare iusiurandum efficacissimum sanctissimumque existimabant. Athanas. *in Apolog. ad Constant. Imp. tom. I. f.* 528. Quin nec *per maiestatem imperatorum*, *quae secundum Deum generi humano diligenda colendaque* sit, nec *per salutem principum* iurare dubitabant, quamuis nullo periculo, nullisque minis adduci possent, vt *per genium imp.* deierarent, Veget. *ibid.* Tertull. *in Apologet. cap.* 32. Ita et in iure nostro tamquam improbatae religionis, proposito extremo supplicio, damnatur iusiurandum *per caput et capillum Dei. Nouell.* LXXI. Fortassis et iusiurandum, quod Iudaeis per calumniam tribuebant, improbatae religionis videbatur. Vti enim his aeque ac Christianis cultum asini vel monstri asiniformis adfingere non dubitabant: ita et per asinum eosdem iurare mentiebantur. Hinc Petron. *in Satyr. p. m.* 58.

Iudaeus licet et porcinum numen adoret,
Et CILLI *summas aduocet auriculas.*

Cillum enim esse asinum, *hemicillum* ἡμίονον, vel mulum, *cillanum* vel κιλλακτῆρα agasonem, satis notum est. Et Martial. *Epigr.* XI. 95. *v.* 7. in Theodorum poëtam Iudaeum :

Ecce negas iurasque mihi per templa Tonantis.
Non credo, iura, verpe per anchialum.

Illud enim *anchialus*, quod vulgo praeferunt Martialis libri, nihili est, החולעם, quod Salmas. *in Hellenist. Part.* I. *quaest.* 5. *pag.* 205.

IVRAVERIT (d), remiſſumue ei iusiurandum fuerit (e): EIVS REI (f), DE QVA IVSIVRANDVM EI DELATVM FVE-

p. 205. inde exſculpſit, ne Hebraeum quidem; paullo meliora, quae Scaliger *in Prolegom. de Emend. Temp.* adinuenit, חיאלה, quodque Seldenus *de ſucceſſ. Hebraeor. Proleg. pag.* 6. praetulit יברעחי עולם itemque quod in mentem venit Thomae Farnabio *ad Martial. pag.* 355. אם חי אלח, ſed quae non reſpondent acumini, quod in Iudaeum παιδεραστεῖν adfectat poëta nequiſſimus. Itaque reliquis praeferenda coniectura Iſ. Voſſii *in Obſeru. ad Pomp. Mel. l.* 8. *p.* 48. legentis *ancharium*, vel *ancarium*, id eſt, aſinum ἀχθοφόρον, quo ſenſu Lucilius:

Concurſans, veluti ancarius,
clareque quiritans.

(d) IVRAVERIT.] Dato enim iureiurando, non aliud quaeritur, quam an iuratum ſit? remiſſa quaeſtione, an debeatur, quaſi ſatis probatum ſit iureiurando. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 5. *§.* 2. *de iureiur.* Si neque iuratum eſt, neque remiſſum iusiurandum, pro eo debet haberi, atque ſi res in iusiurandum admiſſa non eſſet. Proinde ſi poſtea iurare paratus ſit, nihil ei hoc iusiurandum proficiet: quia ex eo, quod delatum eſt, iuratum non eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 4. *D. eod. tit.*

(e) *Remiſſumue ei iusiurandum fuerit.*] Tale quid in edicto fuiſſe, extra omnem dubitationis aleam poſitum eſt, idque vel paullo ante adductum ex VLPIANO *lib.* XXII. *ad edict. l.* 5. §. 4. D. *eod. tit.* fragmentum ſatis probat. Remittit vero iusiurandum, qui deferente ſe, quum paratus eſſet aduerſarius iurare, gratiam ei facit, contentus voluntate ſuſcepti iurisiurandi. *l.* 6. D. *eod. tit.* Quae remiſſio et abſenti fieri poteſt per epiſtolam. *l.* 41. D. *eod. tit.* Add. Zach. Huberi *Diſſert. iurid. philol. de his, qui poſſ. grat. iurisiur. fac. cap.* 2. §. 2. *tom.* II.

(f) EIVS REI.] Quod ſic erit accipiendum, ſiue de tota re, ſiue de parte ſit iuratum. Nam de eo, quod iuratum eſt, pollicetur, ſe actionem non daturum, neque in eum, qui iurauit, neque in eos, qui in locum eius, cui iusiurandum delatum eſt, ſuccedunt. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 7. D. *de iureiur.*

FVERIT, NEQVE IN IPSVM, NEQVE IN EVM, AD QVEM EA RES PERTINET, ACTIONEM DABO. (g)

§. I. Si qui petit (h), conditione delata iurauerit, remissum-

(g) ACTIONEM DABO.] Nam postquam iuratum est, denegatur actio, aut si controuersia est, id est, si ambigitur, an iusiurandum datum sit, exceptioni locus est. VLPIAN. *ibid. l. 9. princ. D. eod. tit.*

(h) *Qui petit.*] Quemadmodum enim iureiurando dato vel remisso reus adquirit *exceptionem* sibi aliisque, de qua superiore §. actum: ita actor actionem eodem modo adquirit, in qua hoc solum quaeritur, an iurauerit, dari sibi oportere, vel quum iurare paratus esset, iusiurandum ei remissum est. Ita sententiam huius §. describit VLPIAN. *lib. XXII. ad edict. l. 9. §. 1. D. de iureiur.* Nec aliter Iustinianus §. 11. *Inst. de action.* ex quo itidem discimus, eam actionem ex edicto praetoris esse. Potest vero huiusmodi iusiurandum deferre minor, qui tamen caussa cognita in integrum poterit restitui. Sic et si quis in fraudem creditorum iusiurandum debitori detulerit, aduersus exceptionem iurisiurandi replicatio fraudis creditoribus debebit dari. VLPIAN. *lib. XXII. ad edict. l. 9. §. 4. 5. D. eod. tit.* Porro delatum hoc iusiurandum prodest actori, non modo si ipse iurauerit, sed et si defensor eius vel procurator conditione delata iusiurandum dederit. Ceterum si petitor, possessore deferente, rem suam esse, iurauerit, actori dabitur actio, sed aduersus eum tantum, qui iusiurandum detulit, eiusque successores, non aduersus tertium: quod et tunc locum habet, si possessor, petitore deferente iurauerit, *rem petitoris non esse*, siquidem et tunc exceptionem quidem habet aduersus petitorem, non autem actionem, neque aduersus petitorem postea possidentem, neque aduersus alium quemcumque, quia non iurauit *rem suam esse*, *sed eius non esse*. Eadem actio quomodo locum habeat, si quis vsumfructum alicuius rei, vel quasi vsumfructum, vel hereditatem sibi competere, vel libertum alicuius se non esse, vel fundum suum esse, vel se furtum non fecisse, vel se vendidisse rem centum, vel societatem fecisse, vel ob decem pignori dedisse fundum, iurauerit: disquirunt VL-PIAN.

missumue ei iusiurandum fuerit, in ipsum, qui detulit, inue eum, ad quem ea res pertinet, actionem dabo. (i)

(VLPIAN. LIB. XXIII.)

(*) *Videtur hic aliquid deesse, quod restituere non sustinuimus.*

TIT.

PIAN. *ibid. l.* 9. *§.* 6. 7. *l.* 11. *pr.* §. 1. 2. 3. *l.* 13. *pr.* §. 1. 2. 3. 4. 5. *D. de iureiur.* IVLIAN. *lib. VIIII. Digest. l.* 12. *D. eod. tit. l.* 24. *D. de except. rei iudic.*

(i) *Actionem dabo.*] Ex qua si quis damnetur in famoso iudicio, famosus fit. Praeterea haec actio perpetuatur, quamuis alioquin alter mihi temporaria tantum actione obligatus erat. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 2. 3. *D. de iureiur.* Ideo vero haec actio pure praetoria est, quod alioquin iure ciuili non maior est vis iurisiurandi, quam pacti nudi, quod erudite, vt solet, demonstrauit Cuiac. *Obseru. XXII.* 7. Ceterum, quid si quis peierasse conuincatur? De eius periurii poena, et an talis iure ciuili statuta sit, ex instituto differit Bern. Henr. Reinold. *Var. cap.* 15. *p.* 109. *sequ.* Sane fere impune erat per Deum peierasse, quod *Deorum iniurias Diis curae esse, contemtamque iurisiurandi religionem satis Deum vltorem habere* putarent. Tacit. *Annal. lib.* I. *cap.* 73. *l.* 2. *C. de reb. cred. et iureiur.* At si quis per genium Principis peierasset, is maiestatis reus putabatur. Qua de re VLPIAN. *ibid. l.* 13. *§. vlt. D. h. t. Si quis*, inquit, *iurauerit in re pecuniaria per genium principis, dare se non oportere, et peierauerit, vel dari sibi oportere, vel intra certum tempus iurauerit se soluturum, nec soluit, Imperator noster* (Antoninus Bassianus Caracalla) *cum patre* (Seuero) *rescripsit, fustibus eum castigandum dimittere, et ita ei superdici* : προπετῶς μὴ ὄμνυε, *id est, temere ne iurato.* Ex quo iam facile patet, cur Tertullianus *Apologet. cap.* 28. scripserit : *Maiore formidine et callidiore timiditate Caesarem obseruatis, quam ipsum de Olympo Iouem : citius denique apud vos per omnes Deos, quam per vnum genium Caesaris peieratur.* Et Minuc. Felix *in Octau. pag.* 283. *Et est eis tutius per Iouis genium peierare, quam Regis.*

(*) *Videtur hic aliquid deesse.*] Hiatum aliquem hic deprehendet, quisquis fragmenta, quae

ex

ex VLPIANI *lib. XXIII.* superſunt, paullo accuratius inter ſe contulerit. Quamuis enim extra omnem dubitationis aleam poſitum ſit, illum hoc libro explicaſſe edicta *de effuſis et deiectis*, *de ſeruo corrupto*, et *de aleatoribus*: ſunt tamen quaedam loca, quae ad nullum horum edictorum referri poſſunt. Nam *l.* 3. D. *mandat.* agitur de eo, qui mandatum accepit, vt pecuniam in diem foeneraret. In *l.* 33. D. *de act. emt.* quaeritur, an qui plures res vno pretio emerit, de ſingulis emti agere poſſit? In *l.* 8. D. *de adminiſtr. et peric. tut. et l.* 31. D. *de fideiuſſ.* ſermo eſt de actionibus, in quibus dies exſpectanda. *Lex* 36. D. *de verb. ſignif.* explicat, quid LITIS vocabulo contineatur. Denique *l.* 13. D. *de vacat. et excuſ. mun. et l.* 18. *pr.* D. *de iudic.* VLPIANVS diſſeruit de iudicum excuſatione et mutatione. Quid vero haec omnia ad edicta illa *de effuſis et deiectis*, *ſeruo corrupto*, *et aleatoribus*. Quum vero in *d. l.* 18. *de iudic.* principium de iudicis mutatione agat, ſequens §. 1. autem ad titulum de effuſis manifeſto pertineat: conſequens ſane eſt, vt edictum, quod hic deſideratur, qualecumque illud fuerit, titulum *de effuſis et deiectis* ἀμέσως anteceſſerit. Quod miror, nec a Iac. Gothofredo *in Serie edicti perpetui*, nec ab Hub. Giphanio *in Oeconom. iur.* nec ab vllo alio eſſe obſeruatum. Comparatis inter ſe fragmentis, id video, illa ad materiam de iudiciis pertinuiſſe, ac proinde paene adſentior Io. Goeddeo, qui *in Comm. ad l.* 36. D. *de verb. ſignif.* Praetorem hic de LITIS CONTESTATIONE edixiſſe ſuſpicatur. Sane enim VLP. *l.* 36. D. *de verb. ſignif.* hic, quid LIS ſit, exponit. Et quum Feſtus *voce conteſtari* litis conteſtationem in eo poſitam fuiſſe tradat, quod *duo aut plures aduerſarii* ORDINATO IVDICIO *dicerent: teſtes eſtote:* fieri poteſt, vt VLPIANVS hic diſſeruerit de ordinando iudicio, eoque manifeſto tum referendae eſſent *l.* 13. D. *de vac. et excuſat. mun. et l.* 18. *pr.* D. *de iudic.* quin et *l.* 8. D. *de adminiſtr. tut.* et *l.* 31. D. *de fideiuſſ. l.* 3. D. *mandat.* et *l.* 33. *D. de act. emt.* Neſcio etiam, an non huc referri poſſit titulus codicis *de conſortibus eiuſdem* LITIS, qui *libro III.* ante materiam *de noxalibus actionibus* occurrit, et titulus Pandectarum *de quibus rebus ad eumdem iudicem eatur*, quippe qui titulum de ſeruo corrupto ἀμέσως antecedit. Enimuero, quum hic merae tenebrae ſint: rem in medio relinquo, monuiſſe contentus, aliquid hic deeſſe.

TIT. LIII.

DE HIS, QVI EFFVDERINT VEL DEIECERINT. (a)

VNDE IN EVM LOCVM, QVO VVLGO ITER FIET; (b) VEL IN QVO CONSISTITVR, DEIECTVM VEL EFFVSVM QVID ERIT (c), QVANTVM EX EA RE DAMNVM DATVM FACTVMVE ERIT, IN EVM, QVI

(a) DEIECERINT.] De ordine nulla lis est. Posteriorem enim hunc titulum fuisse edicto de iureiurando, vel id argumento est, quod VLPIANVS de hoc LIB. XXII. de illo LIB. XXIII. demum egerit. Praecessisse autem eumdem edictum de seruo corrupto, ordo in Digestis obseruatus, facile vnicuique persuadet. Verba totius edicti τυπικά supersunt in *l.* 1. *et l.* 5. *D. de his, qui effud. vel deiec.* nec non in *l.* 25. §. 2. *D. de noxal. act.* Summa cum vtilitate id edixisse Praetorem, obseruat VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 1. *D. h. t.* quia publice vtile sit, sine metu et periculo per itinera commeari. Ceterum verosimile admodum est, initio in L. Aquillia aliquid de effusis et deiectis cautum fuisse, quod ex *l.* 31. *D. ad leg. Aquill.* acute colligit Corn. van Bynkersh. *Obseru. I.* 13. At illius legis luminibus postea offecit Praetor, proposito hoc edicto *de effusis et deiectis*, et pinguiore aduersus effundentes et deiicientes actione promissa.

(b) ITER FIET.] Siue publicus ille locus sit siue priuatus, dum ita comparatus, vt per illum vulgo iter fiat: quandoquidem iter facientibus prospicitur, non publicis viis studetur. Adeoque et edictum cessat, si aliquando vulgus in illa via non commeauerit, et tunc deiectum aliquid effusumue sit, quum secretis huc vsque locis, modo coeperit commeari. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 2. *D. de his, qui effud. vel deiec.*

(c) EFFVSVMVE QVID ERIT.] Quod, quum suspenderetur, decidit, magis deiectum videtur, et quod iam suspensum decidit, pro deiecto haberi maius est. Praeterea et si quid suspensum effusum sit, quamuis nemo hoc effuderit, edictum tamen locum habere dicendum est. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 3. *D. h. t.*

QVI IBI HABITAVERIT (d), IN DVPLVM IVDICIVM DABO (e).

§. I. SI EO ICTV HOMO LIBER PERISSE DICETVR, QVIN-

(d) QVI IBI HABITAVERIT.] Non in dominum aedium, fed in inquilinum, quia culpa huius, non illius eft. VLPIAN. *ibid.* *l.* 1. §. 4. D. *de his*, *qui effud.* Si filiusfamilias coenaculum conductum habuit, de peculio aduerfus patrem non agitur, quia haec actio non ex contractu eft: fed aduerfus ipfum filium haec actio inftituitur. Si feruus habitator eft, is extra ordinem officio iudicis corrigendus. Perinde autem eft, fiue in fuo, fiue in conducto, fiue in gratuito quis habitet. Hofpes non tenetur, *quia ibi non habitat*, *fed tantifper hofpitatur*, inter quae tantumdem intereft, quantum inter domicilium habentem et peregrinantem. Si denique plures habitant in eodem coenaculo, in fingulos haec actio in folidum datur, ita tamen vt vno foluente reliqui liberentur. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict.* *l.* 1. §. 7. 8. 9. 10. *l.* 3. D. *eod. tit.* Aliud fi diuifis coenaculis habitent plures, vel fi quis gratuitas habitationes dederit libertis et clientibus, vel fi quis amicis fuis modica hofpitia diftribuerit, vel coenaculariam exercens, modicum fibi hofpitiolum retinuerit, de quibus fimilibufque cafibus agit VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict.* *l.* 5. *pr.* §. 1. 2. 3. D. *eod. tit.*

(e) IVDICIVM DABO.] Vocatur haec actio *in factum*, nec adiicitur culpae mentio vel inficiationis, vt in duplum promifcue detur actio, quamuis actio ex lege Aquillia vtrumque exigat. VLPIAN. *lib.* XXIII. *l.* 1. §. 4. D. *eod. tit.* Ei, qui duplum foluit, fiue ex lege Aquillia, fiue ex hoc edicto damnatus fit, merito datur actio vel locati, vel in factum aduerfus deiectorem. Eadem actio ex hoc capite perpetua eft, et heredi, non autem in heredem competit, non ex fequentibus. Nam fi liber homo periit, intra annum tantum competit, et nec heredi, nec in heredes datur, quia popularis et poenalis eft, quamuis pluribus ad agendum proruentibus, is praeferendus fit, cuius intereft. Sin libero homini nocitum, ipfe habet actionem perpetuam, alius, qui eo nomine vult experiri, annuam: heredi vero haec actio non competit,

QVINQVAGINTA AVREORVM IVDICIVM DABO (f). SI VIVET, NOCITVMQVE EI ESSE DICETVR (g), QVANTVM OB EAM REM AEQVVM IVDICI VIDEBITVR, EVM, CVM QVO AGETVR, CONDEMNARI, TANTI IVDICIVM DABO.

§. II. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, IN IVDICIO ADIICIAM (h): AVT NOXAM DEDERE (i). SI IS IN CVIVS POTESTATE ESSE DICETVR, NEGAVERIT, SE IN SVA POTESTATE (k) SERVVM HABERE, VTRVM ACTOR VOLET, VEL DEIERARE IVBE-

petit; quia, quod in corpore libero datur, non est pecuniarium, adeoque nec iure hereditario in successores transire debet. VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 4. 5. *D. eod. tit.*

(f) IVDICIVM DABO.] Quum enim liber homo periit, vel ideo in duplum fieri non potest damni aestimatio, quia liberi corporis nulla est aestimatio. VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l.* 1. §. 5. D. *eod. tit.*

(g) NOCITVMVE ESSE DICETVR.] Haec verba non pertinent ad damna, quae in rem hominis liberi facta sunt, veluti si forte vestimenta eius, vel aliud quid scissum corruptumque est: sed ea, quae in corpus eius admittuntur. VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l.* 1. §. 6. D. *eod. tit.*

(h) ADIICIAM.] Sed haec adiectio parum vtilitatis habet, si seruus vel aufugit, vel mortuus est, quia tunc noxae deditio fieri nequit. *Ea* enim, *quae dari impossibilia sunt, vel, quae in rerum natura non sunt, pro non adiectis habentur.* VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l.* 135. D. *de regul. iur.* vbi vid. Iac. Gothofred. *in Comment.*

(i) NOXAM DEDERE.] An et filiusfamilias ex noxa aliqua, ex qua patri actio competit, experturus, actionem hanc habeat, ex instituto disquisiuit VLPIAN. *ibid. l.* 18. §. 1. D. *de iudic.* Quoties vero dominus ex noxali caussa conuenitur, si nolit suscipere iudicium, in ea caussa est, vt debeat noxae dedere, modo seruum habeat in potestate, vel dolo malo fecerit, quo minus haberet. An vero et quatenus absentes quoque defendi possint, disputat VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l.* 21. *pr.* §. 1. D. *de noxal. action.*

(k) IN SVA POTESTATE.] In potestate sic accipere debemus, vt facultatem et potestatem exhibendi

IVBEBO (l), IN POTESTATE SVA NON ESSE, NEQVE SE DOLO MALO NON FECISSE, QVO MINVS ESSET: VEL IVDICIVM DABO SINE NOXAE DEDITIONE (m).

§. III. (n) NE QVIS (o) IN SVGGRVENDA PROTECTOVE (p), SVPER

hibendi eius habeat: ceterum, si in fuga sit, vel peregre, non videbitur esse in potestate. VLP. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 21. §. 2. 3. D. *de noxal. act.* vbi et ipsa huius edicti verba, e loco et titulo suo diuulsa, habentur.

(l) DEIERARE IVBEBO.] Quod si reus iurare nolit, similis est ei, qui neque defendit absentem, neque exhibet: qui condemnantur, quasi contumaces. Tutores quoque vel curatores ipsi iurare debent, in potestate domini non esse. Si autem procurator sit, dominus ipse iuret, necesse est. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 21. §. 4. 5. D. *de noxal. action.*

(m) SINE NOXAE DEDITIONE.] Quid vero, si iusiurandum exegerit actor, reusque iurarit, deinde noxali velit agere actor, quia reus seruum in potestate habere coeperit, an huic exceptio iurisiurandi dabitur? Negauit Sabinus, quia de alia re sit iuratum, seruum nempe tunc in potestate non fuisse, iam vero is in potestate omnino sit. Neratius vero dicebat, actorem post exactum iusiurandum hoc casu experiri posse sine noxae deditione. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 21. §. 6. D. *de noxal. action.*

(n) §. 3.] Hoc edictum superioris portio est. Consequens enim fuit, praetorem etiam in hunc casum prospicere, vt si quid in his partibus aedium periculose positum esset, non noceret. Ita VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 5. §. 7. D. *de his, qui effud. vel deiec.* vbi §. 6. et ipsa edicti verba recitat.

(o) NE QVIS.] Haec verba *ne quis* ad omnes pertinent, siue inquilinos, siue dominos aedium, siue inhabitent, siue non: modo ibi quid expositum habeant. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 5. §. 8. D. *eod. tit.*

(p) PROTECTOVE.] Quo et Maeniana pertinent, quae ex prouolantibus tabulatis constant. De his Non. Marcell. *de Propr. Serm. l.* 333. *p.* 520. *edit. Dion. Gothofredi: Maeniana ab inuentore eorum, Maenio dicta sunt. Vnde et columna Maeniana.* Meminit *columnae Maeniae* Cicero *in Diuinat. cap.* 16. et *pro Sext. cap.*

SVPER EVM LOCVM, QVA VVLGO ITER FIET, INVE QVO CONSISTETVR, ID POSITVM HABEAT (q), CVIVS CASVS NOCERE CVI POSSIT (r). QVI ADVERSVS EA FECERIT, IN EVM SOLIDORVM DECEM IN FACTVM IVDICIVM DABO (s).

§. IIII. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, AVT AESTIMATIONEM DARI, AVT NOXAE DEDI IVBEBO (t).

TIT. LIIII.

DE SERVO CORRVPTO (a).

QVI

cap. 58. vbi priore loco Ascon. Paedianus: *Maenius, quum domum suam venderet Catoni et Flacco censoribus, vt ibi basilica aedificaretur, exceperat ius sibi vnius columnae, super quam tectum proiiceret, ex prouolantibus tabulatis, vnde ipse et posteri eius spectare munus gladiatorium possent, quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur columna Maenia vocitata est, caussis eiusmodi solitis.* Similia habent Acron et Porphyrion in schol. ad Horat. *Serm. I. 3. v. 23.*

(q) POSITVM HABEAT.] POSITVM accipere debemus, siue in habitationis vel coenaculi, siue in horrei aliusue aedificii parte. POSITVM etiam habere dicitur, qui ipse quidem non posuit, verum ab alio positum patitur. Quare si seruus posuerit, dominus autem positum patiatur, non noxali iudicio dominus, sed suo nomine tenebitur. VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 9. 10. D. de his, qui effud. vel deiec.*

(r) NOCERE CVI POSSIT.] Non ergo edictum prohibet, aliquid poni, sed ita poni, nocere vt possit. Quale quid si positum vel suspensum habeas, teneberis edicto, siue nocuerit, siue non nocuerit. VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 11. D. eod. tit.*

(s) IVDICIVM DABO.] Quod aduersus quem, et ad quid competat, disputat VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l. 5. §. 12. 13. D. eod. tit.*

(t) DEDI IVBEBO.] Ad hanc edicti partem nihil monent interpretes. Saltim nullum superest, quod eo pertineat, fragmentum. Verba tamen τυπικά seruauit VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l. 5. §. 6. D. de his, qui effud. vel deiec.*

(a) CORRVPTO.] Proximum fuisse hunc titulum, dubitare nos non patiuntur rationes ad superiorem

QVI SERVVM, SERVAM, ALIENVM, ALIENAM (b) RECEPISSE (c), PERSVASISSEVE (d) QVID EI DICETVR DOLO

riorem titulum adlatae. Eum saltim hic locum habuisse, vel inde patet, quod de eo *lib.* XXIII. Commentariorum suorum egit VLPIANVS. In lege Aquillia etiam de seruo corrupto actum esse, verosimile est, quia et verba, quibus praetor vsus est, quaeque integra VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. *pr. D. de Seruo corrupt.* seruauit, verbis legis Aquilliae simillima sunt, et ex lege Aquillia etiam de seruo corrupto agi potuisse, ex *l.* 4. *et l.* 5. §. 2. *D. de seruo corrupt.* discimus, vt iam praetermittamus interpretamentum Aniani *ad Paulli recept. sent. lib. I. tit.* 13. §. 21. vbi contra eum, qui seruum alienum *animo vel corpore corruperit*, actionem ex lege Aquillia competiisse diserte docet. Vnde et caput secundum legis Aquilliae, quod iam VLPIANI temporibus in desuetudinem abierat, *l.* 27. §. 4. *D. ad leg. Aquill.* de seruo corrupto egisse, suspicatus est Claud. Chifflet. *cor. quae de iure part. I. pag.* 441. Sed et hic legis Aquilliae luminibus offecit praetoris edictum, vel ideo pinguius, quod hinc actio aduersus corrumpentem et sine inficiatione in duplum daretur.

(b) ALIENVM, ALIENAM.] Qui seruum bona fide emit, edicto non tenetur, nec is recte serui corrupti actionem instituit, cui bona fide homo liber seruit. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 1. *D. h. t.*

(c) RECEPISSE.] Hoc ita accipimus, si susceperit seruum alienum ad se, et est proprie *recipere* refugium abscondendi caussa seruo praestare, vel in suo agro, vel in alieno loco, aedificioque. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 2. *D. eod. tit.*

(d) PERSVASISSEVE.] *Persuadere*, inquit VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 3. *D. eod. tit.* est plus, quam compelli, atque cogi sibi parere. Hoc obscurius videtur Ger. Noodtio in *Comment. pag.* 254. qui ideo legendum putat: *Persuadere est, plus quam suadere, persuadere enim est compellere atque cogere sibi pareri.* Sed mihi quidem non videtur quidquam mutandum. Recte enim VLPIANVS monet, persuadere plus esse, quam compelli atque cogi sibi parere, quia qui compellit et cogit, aliquando operam oleumque perdit, qui persuasit, semper finem suum

DOLO MALO (e), QVO EVM, EAM, DETERIOREM FECERIT (f); IN

suum adsequitur. Docet itaque iureconsultus vere στοϊκῶς, persuaderi quidem humanae menti aliquid posse, cogi eamdem non posse. Quam doctrinam ita proponit M. Antoninus, εἰς ἑαυτόν. *lib. V. cap.* 19. Τὰ πράγματα αὐτὰ οὐδ' ὁπωστιοῦν ψυχῆς ἅπτεται· οὐδὲ ἔχει εἴσοδον πρὸς ψυχήν· οὐδὲ τρέψαι, οὐδὲ κινῆσαι ψυχὴν δύναται. τρέπει δὲ καὶ κινεῖ αὐτὴ ἑαυτὴν μόνη, καὶ οἵων ἂν κριμάτων καταξιώσῃ ἑαυτήν, τοιαῦτα ἑαυτῇ ποιεῖ τὰ προσυφεστῶτα. *Res ipsae nulla ratione animam attingunt, neque aditum vllum habent ad eam, neque mutare illam aut mouere possunt. Ipsa sola se mutat mouetque. Qualia autem decreta fuerint, quibus ipsa in se locum dederit, talia facit sibi aduentitia quaeque.* Talia permulta et apud Senecam *epist.* 73. *et* 76. et reliquos Stoicos. Res enim externas, veluti verbera, vngulas, fidiculas, equuleos non mouere ac subigere mentem, exemplo seruorum nequissimorum probant, qui torti saepe animum aduersus haec omnia obfirmant. At decreta, quae quisque in animum admittit, (quaeque omnino admittuntur, vbi persuaseris,) mutare ac mouere animam, experientiam docere existimant.

(e) DOLO MALO.] Persuadere ἐκ τῶν μέσων est. Nam et bonum consilium et malum suggerendo potest quis alteri quid persuadere. Et ideo praetor adiecit DOLO MALO: eoque vocabulo adiecto calliditatem notat eius, qui persuadet. Hinc si quis seruum sine dolo, vel lusus gratia deteriorem fecerit, non tenetur. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edictum l.* 1. *§.* 3. *et l.* 3. *D. de seruo corr.* Quin non tantum ad τὸ *persuasisse*, sed et ad τὸ *recepisse* referendum est illud DOLO MALO; neque edicto tenetur, qui sine dolo malo seruum seruamue alterius recepit, veluti vt domino custodiret, vel humanitate, vel misericordia ductus, vel adprobata vel iusta ratione. Nec dolo malo corrumpentem excusat error, dum quid dolo malo persuasit seruo, quem liberum putauit: quia adhuc magis delinquit, qui liberum putans corrumpit. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 5. *pr.* §. 1. *D. h. t.*

(f) DETERIOREM FECERIT.] Neque enim delinquit, nisi qui tale aliquid seruo persuadet, ex quo eum faciat deteriorem. Quisquis ergo seruum sollicitat ad

IN EVM (g), QVANTI EA RES ERIT, IN DVPLVM (h) IVDICIVM DABO. (i)

TIT.

ad aliquid vel faciendum, vel cogitandum improbe, hic videtur hoc edicto teneri, adeo, vt non modo, qui seruum frugi ad peccandum perpulit, sed et, qui malo viam monstrauit, vel in fugam se daturum laudauit, corrupisse censeatur, *quia non oportet laudando augeri malitiam.* Ita VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l.* 1. §. 3. 4. *D. eod. tit.* qui et §. 5. eiusdem legis plura exempla eiusmodi corruptionis recenset.

(g) IN EVM.] Etiam fatentem. Nam haec actio et aduersus fatentem in duplum datur, secus ac illa ex lege Aquillia. Quod si seruus seruum alienum corrupit, iudicium cum noxae deditione redditur. VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 2. *et* 3. *D. eod. tit.* Quin et aduersus socium competit haec actio, qui seruum communem suum et meum corrupit, quidquid hic in contrarium attulerit IVLIANVS. Nec minus ita recte agitur inter proprietarium et vsufructuarium, si alteruter seruum fructuarium corrupit, quamuis vsufructuarius tantum vtilem actionem habeat. VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l.* 9. *pr.* §. 1. *D. de seruo corrupt.* Sed et si quis seruum hereditarium, hac actione tenebitur, quamuis et petitione hereditatis teneatur. VLPIAN. *ibid. l.* 13. §. 1. D. *eod. tit.*

(h) IN DVPLVM.] Haec actio refertur ad tempus serui corrupti, vel recepti, non ad praesens, et ideo, si decesserit, vel alienatus, vel manumissus sit seruus, nihilominus locum habebit actio, quippe quae semel nata manumissione non exstinguitur. VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 4. D. *eod. tit.* Nam et mali serui nonnumquam libertatem consequuntur, et ipsa facta corruptio aliquando iustam tribuit manumittendi rationem. VLPIAN. *ibid. l.* 7. D. *eod. tit.* Datur ergo actio in duplum, et aestimatio fit non modo eius, quo seruus corruptus vilior factus, sed et reliquorum damnorum, non tamen futurorum, quod exemplis illustrat VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 2. *et* 3. *l.* 11. *pr.* §. 1. D. *h. t.*

(i) IVDICIVM DABO.] Quod tamen reliquas actiones, veluti furti et condictionis furtiuae non tollit.

Tit. LV.

DE ALEATORIBVS. (a)

SI QVIS EVM, APVD QVEM ALEA (b) LVSVM ESSE DICETVR

tollit. VLPIAN. *ibid. l.* 11. §. 2. D. *eod. tit.* Ceterum haec actio perpetua est, non temporaria, idque nouum praebet argumentum, eam ex lege Aquillia, quibusdam mutatis in edictum translatam esse. Datur etiam heredibus et ceteris successoribus, non tamen in heredem, quia poenalis est. VLPIAN. *ibid. l.* 13. *pr.* D. *eod. tit.*

(a) DE ALEATORIBVS.] De ordine non est, quod multum laboremus, quippe quem ea, quae supra ad tit. LIII. disseruimus, satis superque probant. Verba edicti nobis seruauit VLPIANVS *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. *pr.* D. *de aleator.*

(b) ALEA.] Alea lusus omnis, in quo sola fortuna dominatur. Eam a Palamede inuentam aiunt, ad fallendum ocium militare, quo corrupti Graeci, in diuturna illa Troiae obsidione, ad seditionem procliues videbantur. Seruius *ad Virg. Aeneid. lib. II. v.* 85. Sed ab ea quam maxime abhorrebant Romani, ac proinde legibus seuerissimis proscribebant aleam, veriti procul dubio, ne ciues ocio sensim diffluerent, fortuna magis, quam virtute rem facere adsueti. Sane Horat. *Carm. lib. III. od.* 24. *v.* 54.

Nescit equo rudis
Haerere ingenuus puer:
Venarique timet, ludere doctior,
Seu Graeco iubeas trocho:
Seu malis VETITA LEGIBVS *alea.*

Ad quae verba Acron *in Scholiis*: *Lusus*, inquit, *aleae puniuntur, propter nuditatis incestum.* Sed quid, quaeso, commune alea habet cum nuditatis incestu? Procul dubio scripserat Acron: *Lusus aleae puniuntur propter ludi talis incertum.* Vtcumque se res habeat, non deerant omnino leges Romanae, aleae oppositae, quarum et Cicero *Philipp. II. cap.* 23. meminit. In primis tamen Aedilium erat, aleatores coërcere, qui liberos homines in quadruplum damnabant, teste Ascon. Paedian. *in Cicer. Diuinat. cap.* 7. seruos vero extra Saturnalia in eo lusu deprehensos in cloacas deturbabant.

TVR (c), VERBERAVERIT, DAMNVMVE EI DEDERIT; SIVE QVID EO TEMPORE DOMO EIVS SVBTRACTVM EST (d), IVDICIVM NON DABO. (e)

§. I. IN EVM, QVI ALEAE LVDENDAE CAVSSA VIM INTVLERIT, VTI QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM. (f)

§. II.

babant. Quo pertinent illa Martialis *Epigr. lib. V. epigr.* 110.

Et blando male perditus fritillo,
Arcana modo raptus e popina,
Aedilem rogat udus aleator
Saturnalia transiere tota.

nec non *lib.* XIIII. *epigr. I.*

Nec timet Aedilem posito spectare fritillo,
Cum videat gelidos iam prope verna lacus.

Vbi bonae frugis plena sunt, quae differit Gronou. *Obseru. lib. II. cap.* 15. *pag.* 337.

(c) LVSVM ESSE DICETVR.] Si itaque rapinas inter se fecerint collusores, vi bonorum actio non denegatur: susceptorem enim dumtaxat prohibuit vindicari, non et collusores, quamuis et hi indigni videantur. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 1. *D. de aleator.*

(d) SVBTRACTVM EST.] Male in plerisque exemplaribus legitur DOLO EIVS, quum praetor scripserit DOMO EIVS, ceu ex interpretatione VLPIANI euidentissimum est. Nimirum quum tria delicta coniunxisset praetor, id est, si quis eum, apud quem alea lusum, VERBERASSET, vel eidem DAMNVM DEDISSET, vel eo tempore quid SVBTRAXISSET: iureconsultus diserte notat, *verberatum damnumue passum* non vindicare praetorem, vbicumque id factum esset: *furtum* vero omnino vindicare, nisi factum illud sit domi, eoque tempore, quo alea lusum esset, licet lusor non fuerit, qui quid eorum fecerit. Idem obseruat, DOMVM hic pro habitatione et domicilio accipiendam esse. VLP. *ibid. l.* 1. §. 2. D. *eod. tit.* vt dubitari nequeat, quin hoc edictale et τεχνικὸν fuerit vocabulum.

(e) IVDICIVM NON DABO.] Denegat ergo praetor non modo poenalem actionem, sed et si ad exhibendum velit agere, vel vindicare, vel condicere. Quod contra POMPONIVM vel ideo defendit VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 3. D. *eod. tit.* quia praetor simpliciter ait: SI QVID SVBTRACTVM ERIT, IVDICIVM NON DABO.

(f) ANIMADVERTAM.] Haec clau-

§. II. Sed et eius, quod in alea perditum erit, condictionem dabo. (g)

TIT. LVI.

SI MENSOR FALSVM MODVM DIXERIT. (a)

(VLPIAN.

clausula pertinet ad animaduersionem eius, qui compulit ludere, vt aut mulcta mulctetur, aut in lautumias vel vincula publica ducatur. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. *§.* 4. D. *de aleat.* Non ergo per lautumias hic intelligendae lapicidinae, vti apud Plaut. *Captiu. act. III. scen.* 5. *v.* 65. sed carcer, eodem modo notatus non modo Syracusis, apud Ascon. Paedian. *in Cicer. Verrin. de praet. vrban. pag.* 72. sed et Romae, apud Liuium *lib.* XXVI. *cap.* 27. et in *l.* 9. D. *quib. ex causs. maior.* Sed hoc iam monuit v. c. Ger. Noodtius *in Comment. ad Pand. h. t. pag.* 259.

(g) *Condictionem dabo.*] Huius edicti notitiam debemus PAVLLO, qui non modo illius diserte meminit *l.* 4. *§. vlt.* D. *h. t.* verum etiam adnotat, patri vel domino competere repetitionem, si filiusfamilias vel seruus victus sit, at vice versa et aduersus dominum esse agendum de peculio, non noxaliter, si seruus vicerit, quin et aduersus parentes et patronos repetitionem vtilem ex hoc edicto esse eius; quod in alea lusum est. Denique initio huius *l.* 4. obseruat PAVLLVS quod in conuiuio vescendi caussa ponitur, in eam rem familiae ludere permitti. Eius generis fuere apophoreta, quo titulo liber singularis exstat Martialis, et de quibus erudite suo more disserit Isaac. Casaubon. ad Sueton. *August. cap.* 71.

(a) MODVM DIXERIT.] Quum nouos commentariorum libros hic auspicentur VLPIANVS et PAVLLVS: consequens est, vt hoc edictum insequutum sit titulos superiores. Quumque actionem ad exhibendum libro demum sequente interpretatus sit PAVLLVS, dubium non est, quin eam antecesserit titulus noster. Itaque procul dubio hunc locum tenuit. Ipsa edicti verba, praeter pauca illa, litteris maiusculis in textu expressa, non exstant. Nec tamen ideo difficilis edicti restitutio, cuius sententiam tot fragmenta interpretum insinuant. Ceterum aduersus mensorem praetor hanc in factum

(VLPIAN. LIB. XXIIII. PAVLL. LIB. XXV.)

SI MENSOR (b) agri, alteriusue rei (c) FALSVM MODVM falsamue ctum actionem proposuit, quia ab eo falli nos non oportet. Nam interest nostra, ne fallamur in modi renunciatione, si forte vel de finibus contentio sit, vel emtor scire velit, vel venditor, cuiusmodi ager veneat. Ideo autem hanc actionem proposuit, quia non crediderunt veteres, inter nos et talem personam, locationem conductionem esse, sed magis operam beneficii loco praeberi, et id, quod datur, ei ad remunerandum dari, et inde *honorarium* adpellari. Hinc si ex locato conducto fuerit actum, intentio non tenet. VLPIAN. *lib. XXIIII. ad edict. l. 1. pr. D. si mens. fals. mod.* Nimirum artem liberalem facere videbantur mensores, quam mirifice suo more laudat Cassiodor. *Var. lib. III. cap.* 52. eorumque tanta erat raritas, vt Plinius aliquem ex vrbe mitti petens in Bythyniam, repulsam a Traiano ferret, quam facile non ferebat etiam maiora petens. Plin. *lib. X. epist.* 28. *et* 29. Non ergo mercedem accipiebant, sicuti, qui manuarias praestant operas, sed *honorarium*, quod *pulueraticum* adpellari notat Cuiac. *Obseru. lib. IIII. cap.* 18. ac proinde nec ex locato, sed hac singulari in factum actione tenebantur.

(b) MENSOR.] Si is eam operam, sibi mandatam alteri delegauerit, non minus tenetur, ac si ipse falsum modum renunciasset, quia dolo malo versatur, qui rem tali homini credit. PAVLL. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. §. 1. *D. eod. tit.* Sin duobus mandatum, et ambo dolose fecerint, aduersus singulos agitur in solidum, sed vno soluente alter liberatur. VLPIAN. *lib. XXIIII. ad edict. l.* 3. *pr. D. eod. tit.* Serui autem nomine magis noxale, quam de peculio competere iudicium, obseruat idem *ibid. l.* 3. §. 6. *D. eod. tit.*

(c) *Alteriusue rei.*] Hoc enim iudicium latius porrectum, non a iureconsultis, sed ab ipso praetore. Nam et qui alterius rei falsum modum renunciasse dicitur, hac actione tenetur, veluti qui in mensura *aedificii*, vel *frumenti* vel *vini* fefellit, vel si *mensor machinarius* fefellit. Quin eodem exemplo aduersus eum, qui quum mensor non esset, in modo fefellit, itemque ex decreto Seueri Imp. aduersus *architectum*, et *redemtorem*, falsum modum

famue menfuram DOLO MALO (d) dixiffe; RENVNCIASSEVE (e) dicetur: ei, cuius interesit (f), quanti ea res erit, aduerfus

modum renunciantes; denique ex VLPIANI fententia et aduerfus *tabularium* agi poffe, qui in computatione fefellit, non dubitatur. VLPIAN. *lib. XXIIII. ad edict. l.* 5. *§.* 2. *l.* 7. *pr.* §. 1. 2. 3. *et* 4. *D. eod. tit.* En hic varios menfores, quales apud Gruter. *Infcript. pag.* 623. L. CAELIVS MAXIMVS, MENSOR AEDIFICIORVM, apud Reinef. *Infcript. lib. VIIII. pag.* 85. TI. CLAVDIVS VRBANVS, MENSOR AEDIFICIORVM. Ita et paffim occurrunt MENSORES AGRARII, Gruter. *pag.* 1078. 6. MENSORES FRVMENTI, *pag.* 631. 8. MENSORES MACHINARII, QVIBVS EX SC. COIRE LICEBAT. *pag.* 99. 1. De *architectis* et *redemtoribus* omnia peruulgata funt. Per *tabularios* autem hic intelligimus calculationes, quales TABVLARII VECTIGALIVM apud Gruter. *pag.* 641. 9. 10.

(d) DOLO MALO.] Haec actio dolum malum tantum exigit, quia fatis coërceri vifum eft menforem, fi dolus coërceatur hominis, qui ciuiliter non eft obligatus. Hinc non tenetur ob imperitiam, aut negligentiam, quia fibi imputare debet, qui talem adhibuit. Lata tamen culpa et hic dolo comparatur. Perinde quoque eft, fiue mercedem acceperit, fiue gratis menfuram egerit. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 1. *D. eod. tit.*

(e) RENVNCIASSEVE.] Is enim tenetur hac actione, qui RENVNCIAVIT. Renunciaffe autem et eum accipere debemus, qui per alium renunciauit, vel per litteras. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. *D. fi menf. falf. mod.* PAVLL. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. *pr. D. eod. tit.*

(f) *Cuius intereft.*] Competit enim haec actio ei, cuius interfuit, falfum modum renunciatum non effe, hoc eft, vel emtori, vel venditori, cui renunciatio obfuit. Non ergo emtori dabitur haec actio, qui, quod plus dedit, a venditore condicere poteft, nec venditori, qui ex vendito confequi poteft, quod pretio deeft. At tenebitur menfor, qui in iudicio adhibitus falfum renunciauit modum, effecitque eo ipfo, vt iudicio minus confequerer. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 3. *§.* 1. 2. 3. 4. *D. eod. tit.* Si menfor falfum modum non renunciauit, fed traxit renunciationem,

uersus eum in factum actionem dabo. (g)

TIT. LVII.

AD EXHIBENDVM. (a)

(PAVLL.

nem, et ob hoc euenit, vt venditor liberetur, qui se modum intra certum diem promiserat adsignaturum, nec directae nec vtili huic actioni locus est, sed actioni de dolo. Si emtor cum venditore agit, mensorem etiam conuenire potest, sed tum demum consequuturus aliquid, si a venditore nihil consequitur. Quod si non de toto modo, qui deerat, cum venditore actum, sed de minore, de residuo cum mensore agi potest. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 5. *pr.* §. 1. D. *eod. tit.* Denique non est dubium, quin si qui pro mensore fideiusserit, eum ex arte mensuram acturum, ex iisque deinde aliquis conuentus contendat ceteros soluendo esse, etiam exceptio ei danda sit, *si non et illi soluendo sint.* Ita hic referendus textus celeberrimus PAVLLI *lib.* XXV. *ad edict. l.* 28. D. *de fideiussor.*

(g) *Actionem dabo.*] Haec actio heredi similibusque personis datur: sed in heredes similesque personas ex Pomponii sententia denegatur. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 3. §. 5. D. *eod.* Eamdem perpetuam esse, ait PAVLL. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 4. D. *eod.* quia initium rei non a circumscriptione, sed a suscepto negotio originem acceperit.

(a) AD EXHIBENDVM.] Proximus fuit titulus de actione ad EXHIBENDVM, seu, vt a Plinio *Epist. V.* 11. adpellatur, *formula ad exhibendum.* Quamuis enim in Pandectis ille titulus locum proximum a tribus istis iudiciis diuisoriis occupet: in edicto tamen hic demum locum habuisse, satis ex eo patet, quod de isto VLPIAN. *libro* adhuc XXIIII. agit, PAVLLVS vero eumdem *libro* XXVI. exposuit. Vt enim ex posteriore manifestum est, titulum hunc proximum fuisse ab edicto de mensoribus, quod PAVLL. *lib.* XXV. fuerat interpretatus: ita ex priore consequitur, vt prior fuerit titulo de religiosis et sumtibus funerum, quem VLPIANVS *libro* XXV. enucleauit. Obseruarunt hoc etiam tum Hub. Giphanius *in Oeconom. iur. p.* 127. tum Iac. Gothofred. *in Serie edicti perp.* nisi quod hic

(Pavll. Lib. XXVI.

AD exhibendvm (b) si agetur ab eo, qui rem iudicio petiturus est, (c) dum sua intersit,

hic eodem titulo Praetorem et *de actione ad exhibendum* et de *ventre inspiciendo* edixisse existimat: quod nemini probabile videbitur, cui haec edicta nihil commune habere compertum est. Sin ul vero patet, quam parum hic rem acu tetigerit Io. Goedd. *in Comm. de verbor. signif. p.* 455. qui Praetorem hic de iureiurando in litem edictum proposuisse suspicatur. Quo enim illa pertineant Pavlli fragmenta, quae ipse ad iusiurandum in litem refert, mox adparebit. Verba edicti γνησια non exstant: sed facile tamen integritati suae restituentur ex ipsa natura illius actionis, qualis ab interpretibus in tot fragmentis describitur. Et sane iam eius rei periculum fecit Ger. Noodt *in Comm. ad Pandect. h. t. p.* 243. qui tamen postremam clausulam de iureiurando in litem praetermisit. Vtilitatem eius edicti commendat Vlpian. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 1. *D. ad exhib.* idque pernecessarium, eiusque vim in vsu quotidiano esse ait, maxime tamen eam actionem propter vindicationes introductam esse monet.

(b) Exhibendvm.] Exhibere quid sit, quum aliunde, tum ex *l.* 2. *D. h. t.* constat, quacum iungenda, quae disseruit Menagius *Amoenit. iur. ciu. cap.* XXXVIIII. *p.* 284. Quum enim aliquando incertum sit, an, quam vindicaturi sumus, rem aliquis possideat: haec actio prodita est, in qua omnia nosse debemus, et discere argumenta rei, de qua agimus. Vlpian. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 3. *pr. D. eod. tit.* Ita enim acute pro dicere rescribit Corn. van Bynkershoek *in praef. Obseru.* Non iniquum autem esse, eum, qui rem meam possidet, illam mihi exhibere, vel id argumento est, quod possessor eo modo vtilitatem meam sine incommodo suo promouere potest, et praeterea, quod quisque rei meae habet, id eum mihi restituere oportet. Quod Celsvs *lib. V. Digest. l.* 32. *D. de reb credit.* casu alio illustrat, subiicitque: *Quia pecunia mea ad te peruenit, eam mihi a te reddi bonum et aequum est.*

(c) *Petiturus est.*) Qui ad exhibendum agit, non vtique se domi-

sit, (d) neque ea res arbitrio iudicis exhibebitur (e) aduersus

dominum dicit, nec debet ostendere dominium, quum multae sint caussae ad exhibendum agendi. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict.* *l.* 3. *§.* 1. D. *ad exhib.* Est ergo in se personalis quidem haec actio, sed ei competit, qui in rem acturus est, qualicumque in rem actione, veluti qui Seruiana vult experiri, vel vsumfructum petere, vel interdicto, vti, vel seruum aliamque rem, sibi legatam, optaturus, vel noxali acturus iudicio. Si quis extra heredem tabulas testamenti vel codicillos inspicere desiderat, non ad exhibendum agit, sed interdicto de tabulis exhibendis vtitur. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict.* *l.* 3. *§.* 3. 8. D. *ad exhib.*

(d) *Dum sua intersit.*] Sciendum enim, ad exhibendum non modo agere eos, quos diximus, sed et quorum interest, de quo iudex summatim cognoscit. Id quod variis exemplis ostendit VLPIAN. *ibid.* *l.* 3. §. 9 - 14. *l.* 5. *pr.* *§.* 1. *et sequ. vsque ad* §. 5. *D. eod. tit.* Praeclare vero idem ex Pomponio monet, eius, qui ad exhibendum agit, vtroque tempore interfuisse oportere, rem ei restitui, puta, et tempore litis contestatae, et sententiae, quod et LABEONI placuisse testatur VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict.* *l.* 7. §. 7. *D. eod. tit.* Ita et de eo exhibendo, quem quis in libertatem vindicare vult, huic actioni locus esse potest: PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict.* *l.* 12. *pr.* *D. eod. tit.* modo constet, cui illa libertas testamento data sit. Quoties enim ex duobus eodem nomine seruis vnus liber esse iussus, nec adparet, qui sit, nullus liber est. PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict.* *l.* 31. D. *de manumiss. testam.* Denique et nostra interesse videtur, vbi quid ex re nostra factum, veluti si quis ex vuis meis mustum, vel ex oliuis meis oleum, vel ex lana mea vestimenta fecerit. Quod enim ex re nostra fit, nostrum esse, verius est. PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict.* *l.* 12. §. 3. *D. eod. tit.*

(e) *Arbitrio iudicis exhibebitur.*] Ad hunc locum monent interpretes, I. exhibendi obligationem cessare, si ea nullo modo fieri possit: veluti si seruus in fuga sit, vel morari ei permiseris, vbicumque velit, vel peregre eum ablegaueris: quo casu teneris saltim cauere: *te exhibiturum, si in potestatem tuam* perue-

ſus poſſidentem, (f) quanti ea res erit,

peruenerit. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 5. §. *6. D. ad exhib.* Sed et tigni iuncti exhibitionem per leges XII. Tabularum fieri non poſſe, inter omnes conſtat. *Tigni* vero adpellatione omnis materia accipienda, non tamen rota alterius vehiculo apta, nec tabula armario, vel anſa ſcypho, vel emblema phialae, vel purpura veſtimento, vel brachium ſtatuae coaptata. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 7. *pr. §.* 1. 2. *D. ad exhib.* Deinde obſeruant veteres II. rem in eadem cauſſa eſſe exhibendam, qualis fuerit tempore litis conteſtatae, id eſt, non vſucaptam, nec deteriorem redditam. Quo pertinet fragmentum VLPIANI *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 9. §. 5. *6.* 7. D. *eod. tit.* Hinc porro diſquirunt III. quo tempore et loco res ſit exhibenda? Nam et ſi tardius res exhibeatur, aeſtimandum eſt damnum. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 7. *l.* 11. *pr.* PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 10. D. *eod. tit.* Et res impenſis actoris in loco, quo lis conteſtata ordinarie exhiberi debet, niſi aequitas aliud ſuadeat, VLPIAN. *ibid. l.* 11. *§.* 1. D. *eod. tit.* Denique IIII. diſputant, quid iuris ſit, ſi initio res plures exhiberi voluerit actor, reus vero, qui litis conteſtatae tempore omnes poſſedit, quaſdam ſine dolo deſierit poſſidere? Nihilominus enim damnandum eſſe aiunt reum, niſi exhibeat res, quas poſſidet. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 11. §. 2. D. *eod. tit.*

(f) *Aduerſus poſſidentem.*] Sciendum eſt, aduerſus poſſeſſorem eſſe hac actione agendum, (quia actio eſt in rem ſcripta,) non ſolum eum, qui ciuiliter poſſidet, ſed et eum, qui naturaliter poſſeſſioni incumbit. Vnde et creditorem, qui rem pignori accepit, teneri exhibere, ſcribit VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 15. D. *eod. tit.* Pro poſſeſſore vero habetur, qui et poſtea, heres factus, poſſidere coepit. IVLIAN. *lib.* VIIII. *Digeſt. l.* 8. D. *eod. tit.* itemque qui dolo poſſidere deſiit. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 9. *pr.* §. 1. *ad* 4. D. *eod. tit.* Parum quoque intereſt, ſiue paterfamilias poſſideat, ſiue filiusfamilias, modo hic habeat facultatem reſtituendi. PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 12. *§.* 1. D. *eod. tit.* Quin et ſaepius aduerſus poſſeſſorem ad exhibendum recte agitur, modo id fiat ex noua cauſſa. PAVLL. *ibid. l.* 12. §. 2. D. *eod. tit.*

erit, (g) iudicium dabo, (h) eoque nomine actorem contra eum, quem exhibere OPORTEBIT, (i) in litem iurare permittam. (k)

TIT.

(g) *Quanti ea res erit.*] Quomodo hic aestimandum sit id, quod interest, ostendunt VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 9. §. 8. *l.* 11. *pr.* et PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 10. D. *eod. tit.* Quid vero si ex. g. seruus exhibendus post iudicium acceptum mortuus sit? Interdum tamen reus damnandus erit, quanti actoris interfuit, si adpareat, eo casu mortuum esse hominem, qui non incidisset, si tum fuisset exhibitus. PAVLL. *ibid. l.* 12. §. 4. D. *eod. tit.*

(h) *Iudicium dabo.*] Iudicium hoc datur heredi, sed non qua heredi, sed quatenus interest. Competit etiam contra heredem, sed non qua talem, verum qua possidet. Tenetur etiam heres ex dolo defuncti, si locupletior facta sit hereditas. PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 12. §. 6. D. *eod. tit.* Nam et si in rem actum est, quamuis heres possessoris, si non possideat, absoluatur, tamen si quid ex persona defuncti commissum sit, omnimodo in damnationem venit. PAVLL. *ibid. l.* 42. D. *de rei vindic.*

(i) OPORTEBIT.] Vocabulum πoπικὸν, de quo PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 37. D. *de verb. signific. Verbum* OPORTERE *non ad facultatem iudicis pertinet, qui potest vel pluris vel minoris condemnare, sed ad veritatem refertur.* Nimirum vt recte obseruauit Ger. Noodt *in Comment ad Pand. p.* 250. aestimatio aliquando a iudice fit, aliquando ab actore. Ab actore quidem, si possessoris dolus aut contumacia accusetur, in infinitum. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 3. §. 2. D. *h. t.* a iudice vero, si tantum possessoris culpa sit, ex rei veritate. *l.* 4. §. *vlt. l.* 5. *pr. et* §. 3. D. *de in lit. iur.*

(k) *In litem iurare permittam.*] Id etiam fieri potest, si ex negotio stricti iuris nostra intersit, rem exhiberi: quamuis alias, si ex stipulatu, vel ex testamento agatur, non solet in litem iurari. PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 6. D. *de in lit. iurand.*

Tit. LVIII.

DE RELIGIOSIS ET SVMTIBVS FVNERVM. (a)

(Vlpian.

(a) De religiosis et svmtibvs fvnervm.] Proximum fuisse hunc titulum, dubitare nos non patiuntur Vlpianvs et Pavllvs, nouos quippe Commentariorum libros hic auspicati, idque etiam Hub. Giphanius in *Oecon. iur. p.* 127. recte obseruauit. At Iac. Gothofredus *in Serie edicti perp.* inter titulos *ad exhibendum* et de *religiosis* medium fuisse existimat edictum illud prolixissimum de ventre inspiciendo, quod totum exstat in *l.* 1. *D. de ventre inspic.* Quin immo illud adpendicem fuisse putat edicti de actione ad exhibendum, cum quo tamen illud nihil commune habere, paullo ante ad initium tituli superioris obseruauimus. Et sane probabilis videri poterat haec Gothofredi diuinatio, quia Vlpian. *lib.* XXIIII. *ad edict.* ceu ex illa *l.* 1. *D. de ventr. inspic.* patet, ex instituto egit de inspiciendo ventre custodiendoque partu, et prolixum, quod ea de re praetor proposuerat, edictum non modo totum proposuit, sed et more suo est interpretatus. Enimuero quisquis in Pandectis nostris titulos *de agnoscendis et alendis liberis*, *si ventris nomine muliere in possessionem missa*, *eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur*, itemque, *si mulier ventris nomine in possessione calumniae caussa esse dicetur*: statim deprehendet, in mendo cubare inscriptionem *l.* 1. *D. de inspic. ventr.* ibique pro Vlpian. *lib. XXIIII. ad edict.* legendum esse *lib. XXXIIII.* quippe quo iureconsultus omnia illa edicta, quae ad ventrem pertinent, explicauit, vt plane non fiat verisimile, praetorem vicina illa edicta in loca tam dissita reiicere, vel titulo *ad exhibendum* laciniam tam nihil ad rem pertinentem adsuere voluisse. Itaque a Iac. Gothofredo hic discedere nulli dubitauimus. Ceterum ad hanc rubricam primo omnium exposuisse videntur interpretes, quae fuerint loca religiosa. Et hic notant, religiosum fieri locum cuiusque, in quem dominus intulerit mortuum, etiam seruum. Vlpian. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. *pr. D. de religios.* Quin et quae religiosis adhaerent, religiosa esse. veluti lapides sepulcro inaedificatos, qui

qui ideo non vindicari, sed actione in factum peti possunt. PAVLL. *lib. XXVII. ad edict. l. 43. D. de rei vindic.* Sepulcris autem adhaerebant varia, veluti simulacra et *signa Deorum*, *vrnae cum suis operculis*, *lychnuchi*, vti in marmore apud Reinef. *Inscr. class. I.* 240. *scholae vrnarum* vel ollarum, id est, loca in quibus vrnae iusta serie dispositae, apud eumd. *class. XVI.* 53. quae et *hypogaea* et ollaria dicebantur. Gruter. *Inscript. pag.* 935. 9. Reinef. *Inscr. Class. XI.* 100. Iisdem sepulcris iuncta erant *aedificia*, *agri*, *vineae*, ad eorum tutelam, et erogationes caenarum destinatae. Gruter. *pag.* 717. 7. 802. 8. 227. 5. 753. 4. 623. 8. 636. 12. 399. 1. 827. 6. Reinef. *Class. VI.* 112. Adplicata etiam sepulcris *scalaria*, Reinef. *Inscr. Class. VII.* 16. itemque *vstrina*, Id. *Insc. cl XII.* 123. *XIV.* 19. *caenacula*, Gruter. *pag.* 383. 4. *arae*, Id. *p.* 706. 13 708. 4. 721. 8 807. 12. *armaria* denique, quorum mentio fit apud eumd. Gruter. *pag.* 383. 4. Omittimus iam pecuniam cum cadaueribus conditam, et thesauros sepulcrales, de quibus Plaut. *Poenul. act. I. sc.* 4. Phaedr. *lib. I. fab.* 27. et ex instituto Chifflet. *in Anastasi Childerici cap. III. p.* 50. *sequ.* Hinc vt eo minus fures inuitaret sepulcralis ille adparatus, in quo aliquando vel maxime hominum vanitas et stolida ostentatio elucebat, non solum illa *maceriis* cingere solebant, Reinef. *Inscr. Class. VIII.* 75. *XII.* 37. sed et iisdem praeficere *aedituos*, qualis ille aedituus sepulcri Sergiae familiae, qui aedituauit ann. XII. apud Reinef. *Class. V.* 53. Praeterea, vt in viam redeamus, obseruarunt interpretes veteres; nec sepulcra hostium esse religiosa: PAVLL. *lib. XXVII. ad edict. l.* 4. *D. de sepulcr. viol.* (quamuis hoc fragmentum etiam ad sequentem titulum referri possit,) nec cenotaphia, id est, sepulcra vacua et honoraria, qualia potissimum viris magnis et de republica insigniter meritis exstrui solebant. Vignol. *de columna Antonini cap.* 4. *pag.* 66. *sequ.* Quamuis enim et haec loca religiosa esse putet Marcianus, *l. 6. §. vlt. D. de rer. diuis.* fretus auctoritate Virgilii, qui *Aeneid. lib.* III. *v* 301. *sequ.* de tumulo inani Hectoris canit:

Sollemnes tum forte dapes, et tristia dona
Ante vrbem, in luco, falsi Simoentis ad vndam,

Liba-

(VLPIAN. LIB. XXV. PAVLL. LIB. XXVII. IVLIAN. LIB. X.)

SI cineres vrna conditi, (b) SIVE HOMO MORTVVS, OSSAVE

Libabat cineri Andromache, Manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem caespite INANEM
Et geminas, caussam lacrymis, sacrauerat aras.

similiaque habet de cenotaphio Palinuri *Aened. lib. VI. v.* 379. Deiphobi, *Aeneid. lib. VI. v.* 510. ac Nysi denique *Aeineid. lib. VIIII. v.* 213. Diuos tamen fratres, id est, Marcum et Lucium contra rescripsisse, auctor est VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 7. *D. de rer. diuis. et l.* 6. §. 1. *D. h. t.* Vnde mira eruditorum cura loca illa Marciani et Vlpiani in concordiam reuocare adnitentium, quos iam non morabor, eos, quibus plura hac de re legere volupe est, remisisse contentus ad Iac. Gothofred. *diatriben de Cenotaphio* recusam *in Thesauro iur. ciuil. Tom. III. p.* 325. *sequ.* et Corn. van Bynkershoek. *Obseru. l.* 5. *p.* 28. Ceterum, vbi semel locum occupauerat religio, eum aliis vsibus adhiberi non potuisse, peruulgatum est, eamque in rem et SC produsse, notat VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 12. §. 1. *D. de religios.* ne vsus sepulcrorum permutationibus pollueretur, id est, ne sepulcrum alienae conuersationis vsum acciperet.

(b) *Vrna conditi.*] Tale quid postulat vocabulum SIVE, a quo edictum auspicatur VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. §. 2. *D. de religios.* Nec dubitari potest, quin temporibus Hadriani conditique edicti perpetui adhuc cremari consueuerint cadauera. Vulgo enim eum ritum vsque ad Antoninorum tempora viguisse contendunt. Immo et post Antoninorum tempora in vsu istum fuisse ex instituto ostendit Ficorini *Osseruazioni sopra l'antichità di Roma p.* 61. cuius argumenta excerpserunt *Collectores Actor. Erud. Lips. anno* 1710. *p.* 116. Hinc quemadmodum sepulcra alia ius plurium, alia pauciorum ollarum habebant, et in quibusdam OLLAE SINGVLARES PERPETVAE V. alibi XV. alibi XXIIII. et plures numerabantur, Reines. *Inscript. Class. XVI.* 60. 53. *XIV.* 145. *l.* 240. ita in aliis erant arcae vel lapideae, vel marmoreae ex lapide Tiburtino, Gruter. *Inscr. p.* 1108. 6. vel fictiles, *p.* 903. 12. vel ex Assio lapide, cuius ea vis erat, vt

SAVE HOMINIS MORTVI (c) IN LOCVM PVRVM (d) ALTERIVS

vt cadauera breui consumeret; vnde et *sarcophagus* dictus ille lapis Assius, eaque adpellatio deinde ad ipsas arcas translata est. Plin. *Hist. Natur. II. 96. et* XXXVI. 17. Cuiac. *Obseru.* XXI. 13. Isaac. Voss. *ad Pompon. Mel. I.* 18. Hinc alibi sita esse legimus OSSA, Gruter. *p.* 537. 7. *pag.* 862. 3. alibi CINERES, *pag.* 696. 5. alibi CORPVS INTEGRVM, CONDITVM SARCOPHAGO. *pag.* 688. 10. *et pag.* 689. 8.

(c) HOMINIS MORTVI.] Hinc nata quaestio, an et tunc locum occupare videatur religio, si monstrum ostentumue, vel eius ossa alicubi condita sint? VLPIANVS sane *lib.* XXV. *ad edict. l.* 38. D. *de verb. signif.* OSTENTVM cum Labeone definit, quod sit *omne contra naturam cuiusque rei genitum factumque*, simulque monet, duo esse eorum genera, *vnum*, quoties quis contra naturam nascatur, veluti tribus manibus, aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quae naturae contraria sit: *alterum*, quum quid prodigiosum videatur, quae Graeci φαντάσματα, (alii perperam legunt φάσματα,) vocent. Vbi posteriore loco intelligit monstra seu prodigia vel portenta, veluti si hominis corpori caput vitulinum vel caninum innatum sit. Haec inter prodigia et signa imminentium malorum habuerunt veteres. Ita Iulius Obsequens *Prodig. cap.* 125. *turpes matronarum partus bonorum interitum mutationemque legum significasse*, ait, alibique inter prodigia refert puerum bicipitem, *cap.* 66. 88. manibus pedibusque destitutum, *cap.* 51. et quae sunt huius generis alia. Ceterum ita decidenda videtur quaestio proposita, vt religiosus sit locus, in quem ossa ostenti primi generis illata, non in quo monstrum vel portentum requiescit, quod pluribus *ad d. l.* 38. D. *de verb. signif.* ostendit Io. Goedd. *in Comment. num.* 15. *p.* 464. *sequ.* Neque tamen edicto id expresserat Praetor, quia ex his, quae forte vno aliquo casu accidere possunt, iura non constituuntur. CELS. *lib. V. Digest. l.* 4. D. *de legib.*

(d) IN LOCVM PVRVM.] Puri loci adpellatio in hac actione et ad aedificium producenda est. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 8. §. 3. D. *eod. tit.* talisque est lo-

RIVS (e) AVT IN SEPVLCRVM, IN QVO IVS NON FVERIT.

cus, qui neque sacer est, neque sanctus, neque religiosus, sed ab omnibus huiusmodi nominibus vacare videtur. Vbi vero iam corpus ossaue hominis condita sunt, ibi *sepulcrum* esse dicitur. Id vero quod memoriae seruandae gratia alicubi exsistit, monimentum vocatur. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. *§.* 4. 5. 6. *D. eod.* Ibidem ex Celso obseruat iureconsultus, non totum locum sepulturae destinatum religiosum esse, sed quatenus corpus humatum sit. Saepe enim ambitum aliquem circa sepulcrum vacuum relinquebant, eoque pertinent illa in monimentis Romanis frequentissima: IN FR. P. X. IN AGR. P. XX. id est, *in frontem pedes X. in agrum pedes XX.* Vid. Horat. *Serm. I. sat.* 8. v. 12. Quamuis ergo et id spatium esset locus religiosus: non tamen erat sepulcrum, ex obseruatione Iuuentii Celsi. Quid vero de itinere ad sepulcrum, quod sibi aliquando et per alienum agrum stipulabantur ad itum, ambitum, aditum, ad coronandum, sacrificandum, vescendum, quale ius concessum legimus apud Gruter. *Inscr. pag.* 560. 5. *pag.* 864. 2. *p.* 662. 5. et *pag.* 1081. 1. Sane iter eiusmodi et locus purus, nec religiosus fuisse videtur: at multis tamen priuilegiis gaudebat, veluti, quod contra eum, qui vendito loco sepulcri, via illaturum prohibet, actio competit, eaque simul concessa praesumatur. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 10. D. *de religios.* quod illud peti et concedi soleret precario, et si denegaretur, praeses possessorem agri extra ordinem compellere posset. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 12. *pr.* D. *eod. tit.* quod denique non vsu numquam amitteretur. PAVLL. *lib. XXVII. ad edict. l.* 4. D. *quemadm. seruit. amitt.*

(e) ALTERIVS.] Qui mortuum in locum *alienum* intulit, vel inferri curauit, tenetur in factum actione, siue in agrum, siue in aedificium alienum intulerit. Itaque in factum agit dominus, non bonae fidei possessor. Praetor enim, dum dicit: IN LOCVM ALTERIVS, de domino loquitur, id est, de eo, cuius locus est. An vero et socius tenetur, qui ignorante socio intulit? Tenetur omnino, sed actione familiae erciscundae vel

RIT (f), ILLATA ESSE (g) DICENTVR, QVI ID FECERIT, IN FACTVM

vel communi diuidundo; non hac in factum actione. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. §. 1. D. *de religios.*

(f) IVS NON FVERIT.] Hic campus fuit latissimus, in quem excurrerent interpretes. Disputandi enim fuit occasio, cui ius sit inferendi mortuum? Non sane vsufructuarius inuito proprietario, nec proprietarius inuito vsufructuario, nisi intulerit eum, qui vsumfructum legauit, et non sit locus sepulcri commodior. Nec magis locus, qui seruit, religiosus fieri potest, nisi is, cui debetur seruitus, aeque commode vti seruitute possit. Is, qui pignori dedit fundum, suum mortuum in eum inferre, immo et ipse mortuus eo inferri, nec tamen id ius aliis concedere potest. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. §. 7. 8. 9. D. *eod. tit.* nisi creditor consentiat. PAVLL. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 3. D. *eod. tit.* Heres et prius, quam adeat hereditatem, testatorem inferens, locum facit religiosum, maxime si inferat in locum, quem ipse sepulcro suo destinauit, et alius in promtu non sit commodior. VLP. *ibid. l.* 4. D. *eod. tit.* Si sepulcrum fuerit hereditarium, non modo heredes et ceteri successores in illud recte inferuntur, verum etiam liberi emancipati, quamuis non sint heredes, immo et exheredati, nisi specialiter testator, iusto odio commotus, inferri vetuerit. Quod ad libertos attinet, ii nec sepeliri, nec alios inferre possunt, nisi heredes patrono exstiterint, etsi vel maxime monimento inscripserit patronus, se SIBI LIBERTISQVE SVIS FECISSE, qualia monimenta passim occurrunt apud Gruterum, Reinesium, aliosque, veluti illud apud Reines. *Inscr. Class. XVI.* 46.

L. VOLVMNIO. FORTVNATO.
ET. IVLIAE. TYRANNIDI.
A. FABRICIVS. ONESIMVS.
VIA. APPIA. INTER. II. ET. III.
MILIAR. ADITVM. AMBITVM. INTROITVM. OSSA. REPONERE. LICEAT. SIBI. ET.
POSTERIS. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. EORVM.

Ita et Papinianus rescripsit, et saepissime responsum est. VLPIAN. *ad edict. l.* 6. *pr.* D. *eod. tit.*

(g) ILLATA ESSE.] De ea autem illatione Praetor sensit, quae sepulturae caussa fit. VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 3. D. *eod. tit.* Quemadmodum autem re-

 ligio-

FACTVM ACTIONE (h) TENEATVR, ET POENAE PECVNIARIAE SVBIICIATVR.

§. I. Si locus religiosus pro puro venisse dicetur, ei, ad quem ea res pertinebit, aduersus venditorem in factum actionem dabo. (i) §. II.

ligiosum non sit caenaculum vel cubiculum, in quo mortuus ante sepulturam reponitur: ita nec locus purus, in quem illatum est cadauer, antequam ei iusta fiant, non vt ibi requiescat, sed vt ad exsequias vsque ibi custodiatur.

(h) IN FACTVM ACTIONEM.] Ad tollendum cadauer, locique pretium restituendum. Ossa tamen, quae ab alio illata sunt, vel corpus non licet domino loci effodere, vel eruere sine decreto pontificum, seu iussu principis, ceu Labeonis testimonio probat VLP. *ibid. l.* 8. *pr.* D. *h. t.* Exempla sunt apud Plin. *Epist. X.* 73. et Gruter. *Inscript. pag* 578. vbi RELLIQVIAE TRAIECTAE III. NON. FEBR. EX TERMIS. COLLEGII PONTIFICVM PIACVLO FACTO Sed quum Plinius, Bithyniae praeses eo nomine Traiani iussum exspectaret, ille rescripsit *epist.* 74. *Durum est, iniungere necessitatem prouincialibus pontificum adeundorum, si reliquias suorum propter aliquas iustas caussas transferre ex loco in alium locum velint. Sequenda ergo potius tibi exempla eorum, qui isti prouinciae praefuerunt, et ex caussa cuique ita aut permittendum aut negandum.* Quam potestatem et Antoninum Rectoribus prouinciarum dedisse, animaduertimus ex *l.* 1. *C. de religios.* Ceterum non domino tantum haec in factum actio competit, verum et ei, qui vsumfructum eiusdem loci habet, vel aliquam seruitutem, quia hi et ius prohibendi habent. VLPIAN. *Lib. XXV. ad edict. l.* 8. §. 4. D. *eod. tit.* Non solum autem ei, cuius in locum purum illatus est mortuus, actio in factum datur, verum etiam ei, qui prohibetur inferre in eum locum, in quo ei ius inferendi est, quamuis optio sit ei, hac actione, an interdicto de mortuo inferendo experiri malit. VLPIAN. *ibid. l.* 8. §. 5. *D. eod. tit.* nisi locus monimenti ea lege venierit, ne in eum ossa interrentur, quo ius est inferri. Quamuis stipulatione hic sit opus, neque nuda ad hoc pactio sufficiat. PAVLL. *Lib. XXVII. ad edict. l.* 11. *D. eod. tit.*

(i) *Actionem dabo.*] Seruauit nobis huius edicti sententiam VLPIAN. *lib. XXV. ad edict l.* 8. §. 1. *D. de religios.* dum scribit: *Si locus religiosus pro puro venisse dicetur,* PRAETOR *in factum actionem*

§. II. Qui hominem mortuum, ossaue hominis mortui dolo malo in locum publicum inferet, in eum, quanti ea res erit, in factum iudicium dabo, vel extra ordinem animaduertam. (k)

§. III. QVOD FVNERIS CAVSSA (l) SVMTVS FACTVM ERIT, EIVS RECIPERANDI NOMINE IN EVM, AD QVEM EA RES PERTINET (m), IV-

nem in eum dat ei, ad quem ea res pertinet, quae actio et in heredem competit, quum quasi ex emto actionem contineat.

(k) *Animaduertam.*] Huius quoque edicti sententiam debemus VLPIANO *lib. XXV. ad edict. l.* 8. *§.* 2. D. *eod. tit. Si*, inquit ille, *in locum publicis vsibus destinatum intulerit quis mortuum:* PRAETOR *in eum iudicium dat, si dolo fecerit: et erit extra ordinem plectendus, modica tamen coërcitione, sed si sine dolo, absoluendus est.* Vnde miror, Ger. Noodt, qui hunc locum obseruauerat, in restituendo hoc edicto nullam doli mali facere mentionem. Ceterum locum hunc egregie illustrat Cicero *de Legib. lib. II. cap.* 23. vbi *decretum esse* ait *a pontificum collegio, non esse ius in loco publico fieri sepulcrum*, et hinc eos *iussisse sepulcra ad aedem honoris extra portam Collinam exarari*, statuisseque, *locum publicum non potuisse priuata religione obligari.*

(l) FVNERIS CAVSSA.] Videri poterat heres, nondum adita hereditate, nullo modo obligatus esse ad sumtus funeris restituendos. Sed fundamentum actionis funerariae omnium optime ostendit PAVLL. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 138. *pr. D. de regul. iur.* dum proponit regulam; *Omnis hereditas, quamuis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur.* Itaque ex iusta caussa propositum est hoc edictum, vt, qui funerauit, persequatur id, quod impendit. Sic enim fieri, ne insepulta corpora iaceant, neue quis de alieno funeretur, ait VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 12. §. 3. *D. de religios.*

(m) EA RES PERTINET.] Funus eum facere decet, quem decedens elegit, qui tamen poenam ob hoc officium omissum non patitur, nisi illi eo nomine aliquid relictum sit, quod tunc amittit. Si ea de re non cauit defunctus, scriptos heredes ea res contingit: nemine vero scripto legitimos, vel cognatos, quosque suo ordine, quo succedunt. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 12. *§.* 4. *D. eod. tit.* Tenentur etiam ad funerandum bonorum possessores, et ceteri successores. VLPIAN. *ibid. l.* 14. *§.* 17. *D. eod. tit.* quia hereditatis adpellatione bonorum quoque pos-

possessio continetur. PAVLL. *lib. XXVII. ad edict. l.* 138. *D. de verb. signif.* Si cui funeris curam mandarit testator, et is funus, accepta pecunia non duxerit, de dolo in eum dandam esse actionem, MELA scripsit. Extra ordinem tamen eum a praetore compellendum, vt funus ducat, credit VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 14. *§.* 2. *D. eod. tit.* Vxorem sepeliunt, qui dotem recipiunt. Aequissimum enim visum est veteribus, mulieres, quasi de patrimoniis suis, ita de dote funerari. Siue ergo pater, siue maritus dotem lucretur, is funeris impensas ferre tenetur. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 16. *D. eod.* quia impensa funeris aes alienum dotis est. IVLIAN. *lib. X. digest. l.* 18. *D. eod. tit.* De qua quaestione, quatenus maritus et pater ex dote ad funerandum teneantur, et an inde prius legata, pretia manumissorum, aes alienum deduci oporteat? item an non maritus ex dote funeris impensas subministrans gaudeat beneficio competentiae? disputant pluribus VLPIAN. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 20. *l.* 22. *l.* 24. *l.* 27. *D. de religios.* PAVLL. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 21. *l.* 23. *l.* 25. *D. eod. tit.* qui et *ibidem l.* 32. *§.* 1. *D. eod. tit.* eleganter ex LABEONE obseruat, viro et vxore eodem tempore commorientibus, in heredem viri pro portione dotis dandam esse hanc actionem, quoniam id ipsum dotis nomine ad eum peruenerit. Filiusfamilias a patre funerandus, nisi miles sit, et habeat peculium castrense. Tunc enim successores eius ante tenentur, et sic deinde ad patrem venitur. Seruum quoque a domino funerandum, ac proinde aduersus hunc etiam competere actionem funerariam, obseruat VLPIAN. *ibid. l.* 31. *pr. §.* 1. *D. de religios.*

(n) IVDICIVM DABO.] Agit ergo hic, quisquis impensas funeris fecit, non tantum coheres, qui familiae erciscundae actione sumtus recuperat, nec qui mandatu heredis, quia mandati actionem habet, quamuis qui prohibente herede funerauit, aut quasi negotium heredis gessit, omnino hanc actionem ex iusta caussa habeat. VLPIAN. *ibid. l.* 14. *§.* 12. 13. 14. 15. 16. *D. eod. tit.* Etiam possessor hereditatis, qui se heredem putauit, hanc actionem habet, ceu contra PREBATIVM et TROCVLVM defendunt VLPIAN. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 14. *§.* 11. *D. eod. tit.* et PAVLL. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 32. *pr.* D. *eod. tit.* Nec hanc actionem habet, qui pietatis caussa

sa funerauit, nisi testato professus sit, se id eo animo non facere. VLP. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 14. §. 7. 8. 9. D. *eod. tit.* Datur deinde haec actio contra eos, ad quos funus pertinet, vt puta aduersus heredem bonorumue possessorem, ceterosque successores, veluti patronos, et ad quos dotis nomine quid peruenit. VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 17. D. *de religios.* Denique datur ad recuperandas funeris impensas: vbi veteres notant, sumtus funeris caussa videri factos, quibus funus ductum, et sine quibus funus duci non potuerit, veluti si quid impensum in delationem mortui, in locum sepulcri, in translationem hominis peregre mortui, in custodiendum commundandumue (ita cum Charonda lego pro *commendandum*) corpus, item in marmor, vel vestem. VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 3. 4. *D. eod. tit.* Iidem obseruant, sumtus funeris arbitrandos esse pro facultatibus et dignitate defuncti, adeoque id, quod immodice impensum non recuperari: VLPIAN. *ibid. l.* 12. §. 5. *l.* 14. §. 6. D. *de religios.* quia et qui negotia aliena gerit, si plus, quam oportet, impendit, recuperat tantum id, quod praestare debebat. PAVLL. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 27. D. *de negot. gest.* nec oportere ornamenta cum corporibus condi, nec quid aliud huiusmodi, quod homines simpliciores faciunt. VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 5. D. *de religios.* Monent tamen praeterea, ne modicum quidem sumtum semper admissum iri, si forte in contumeliam defuncti hominis locupletis modicus factus sit. VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 10. *D. eod. tit.* Denique docent iuris auctores, praetorem vel magistratus municipales ad funus sumtus decernere debere, et ex pecunia quidem, si talis in hereditate sit; si non sit, distrahi debere ea, quae tempore peritura sint; si ne id quidem, quod auri argentique fuerit distrahendo oppignorandoque, pecuniam expedire. Si quis impediat ementem, quo minus res tradantur, praetorem interuenire, et factum huiusmodi tueri debere. Ad funerandum colonum vel inquilinum inuecta illataque distrahuntur, et, quod demum superfluum est, pro pensione tenetur. Quin et ad legata manus mittitur, si sumtus desint. Res vero hoc modo distractae, adita postea hereditate, emtori non sunt auferendae, quippe iam bonae fidei possessori et domino, qui auctore Praetore comparauit. VLPIAN. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 12. §. 6. *l.* 14. *pr.* §. 1. D. *de religios. l.* 137. D. *de regul.*

TIT. LVIIII.

DE SEPVLCRO VIOLATO (a).

CVIVS DOLO MALO (b) SEPVLCRVM (c) ESSE VIOLATVM DICETVR (d), IN EVM IN FACTVM IVDICIVM DABO, VT EI;

regul. iur. l. 50. D. *de euiction.* Ceterum haec actio non est annua, sed perpetua, et heredi ceterisque successoribus, et in successores datur, teste VLPIAN. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 31. §. 2. D. *de religios. et sumt. fun.*

(a) DE SEPVLCRO VIOLATO.] Proximum superiori fuisse edictum de *sepulcro violato*, nec Hub. Giphanius, nec Iac. Gothofredus obseruauit. Et tamen id manifestum est ex *l.* 3. D. *de sepulcr. viol.* vbi ipsum edictum integrum, eiusque interpretationem habemus. Desumtum enim est illud fragmentum ex eodem VLPIANI *lib.* XXV. *ad edict.* quo et titulum de religiosis et sumtibus funerum interpretatus fuerat. Praeterea et PAVLLVM *lib.* XXVII. *ad edict.* et IVLIANVM *lib.* X. *Digestorum* de religiosis et de sepulcro violato egisse, ex *l.* 4. *et l.* 6. *D. de sepulcr. viol.* discimus. Ipsa edicti verba, vti diximus, exstant in *l.* 3. *pr. D. h. t.* ad quae interpretum fragmenta, quae supersunt, singulis locis, more nostro, aptabimus.

(b) DOLO MALO.] Prima haec verba ostendunt; eum demum ex hoc edicto plecti, qui dolo malo violauit. Si igitur dolus absit, cessabit in eius persona poena. Igitur doli non capaces, vt admodum impuberes, item omnes, qui non animo violandi accedunt, excusati sunt. VLPIAN. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 3. §. 1. *D. de sepulcr. viol.* et hinc facile intelligitur, quid sibi velit formula apud Reines. *Inscript. Class.* XV. 25. HVIC MONIMENTO DOLVS MALVS ABESTO.

(c) SEPVLCRVM.] Sepulcri appellatione omnem sepulturae locum contineri existimandum est. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 2. *D. de sepulcr. viol.* non tamen hostium, ex quibus lapides in quemlibet vsum conuertere possumus, nec sepulcri violati actio competit. PAVLL. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 4. D. *eod. tit.* Quamuis etiam religiosis, quae adhaerent, religiosa esse viderentur, non tamen sepulcri violati, sed iniuriarum, filio agendum est ex sententia LABEONIS, si statua patris, in monimento posita, saxis caesa sit. PAVLL. *ibid. l.* 27. D. *de iniur.*

(d) VIOLATVM ESSE DICETVR.] Quum veteres sibi persuaderent,

rent, manes defunctorum sepulcris inerrare, et eorum vel maxime interesse, nihil ibi irreligiosius a quoquam fieri: non mirum est, eos nullo modo violari voluisse mortuorum conditoria, et non modo priuatis obtestationibus, imprecationibus atque exsecrationibus, sed et legibus publicis sepulcrorum securitati consulere studuisse. Ita in monimentis legimus, poenam, soluendam in arcam Pontificum, indici illis, qui sepulcrum vendiderint, donarint, vel quocumque titulo acceperint. Reines. *Inscr. Classe VIIII. ex.* 1. *XII. ex.* 12. 37. Gruter. *pag.* 1139. 12. *pag.* 946. 6. *et pag.* 652. 8. vel qui monimento manus intulerint. Reines. *lib. XVII.* 172. Alibi occurrunt obtestationes: NEMO NOS INQVIETET. Reines. *Inscr. class. XII. ex.* 60. item: TE, QVICVMQVE TITVLVM NOSTRVM RELEGES, ROGO PER SVPEROS, SIC VT AD INFERNAS PARTES RECIPIARIS, NE VELIS TRIBVS SEPVLCRIS MOLESTARI. Reines. *Inscr. cl. XIIII. ex.* 33. Dira est imprecatio illa C. Iulii C. L. Barnei apud Reines. *cl. XVII. ex.* 168. OLLAM EIVS SI QVI INVIOLAVERIT, AD INFEROS NON RECIPIATVR. Aliquando et aliorum imploratur defensio, veluti apud Reines. *class. XVII.* 170. ROGO PER SVPEROS, QVI ESTIS, OSSA MEA TVEATIS. Mirae aliquando sunt exsecrationes in monimentis. Apud Gruter. *pag.* 667. 10. legimus:

LAESERIS HVNC TVMVLVM SI QVISQVAM, IN TARTARA PERGAS,
ATQVE EXPERS TVMVLI, LAESERIS HVNC TVMVLVM.

Quid? quod ne Christiani quidem, quod mireris, ab his imprecationibus abstinuerunt. Apud Bosium enim in *Roma subterr. p.* 436. et Aringh. *lib. IIII. cap.* 27. *fol.* 78. non sine horrore legeris:

MALE PEREAT. INSEPVLTVS
IACEAT. NON RESVRGAT.
CVM IVDA PARTEM HABEAT.
SI QVIS SEPVLCRVM HVNC
VIOLAVERIT.

et apud Reines. *Inscr. XX.* 441:

QVISQVIS.
HOC SVSTVLERIT.
AVT LAESERIT.
VLTIMVS. SVORVM. MORIATVR.

Hoc enim miserrimum videbatur, indefletum ab omnibus, et vltimum suorum mori. Senec. *Controu. V.* 1. Quinctil. *Declam. XII.* Ita priuatim sepulcrorum suo-

EI, AD QVEM PERTINEAT (e), QVANTI OB EAM REM AEQVVM VIDEBITVR, CONDEMNETVR (f). SI NEMO ERIT, AD QVEM PERTINEAT, SIVE AGERE NOLET, QVICVMQVE AGERE VOLET, EI CENTVM AVREO-

ſuorum ſecuritati conſulebant. Huic vero moribundorum voto et leges ſuffragabantur publicae. Hinc et heres poterat ſepulcri violati teneri, ſi mortuum contra voluntatem teſtatoris, in ſepulcrum hereditarium licet, intuliſſet. Multoque magis tenebatur, qui oſſa tetigerat, traieceratque ſine permiſſu pontificum. non perpetuae tamen ſepulturae tradita corpora transferri poterant ex edicto Diui Seueri, quo et id continetur, ne corpora detinerentur aut vexarentur, aut prohiberentur per territoria oppidorum transferri. Non tamen violati ſepulcri actio locum habuiſſe videtur, ſi quis intra vrbem ſepeliuerit. D. enim Hadrianus reſcripto poenam XXXX. aureorum ſtatuerat in eos, qui in ciuitate ſepeliuerint, ac tantumdem in magiſtratus, qui id fieri paſſi ſint, praetereaque locum publicari et corpus transferri iuſſerat. Quam ſanctionem et in municipiis obtinere exiſtimat VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l. 2. §. 3. 4. 5. D. de ſepulcr. viol.* ſi vel maxime lex municipalis permittat, mortuos intra ciuitatem ſepeliri.

(e) AD QVEM PERTINEAT.] Sepulcri enim actio in primis datur ei, ad quem res pertinet. Quo ceſſante, ſi alius egerit, quamuis reipublicae cauſſa abfuerit dominus, non debebit aduerſus eum, qui litis aeſtimationem ſuſtulerit, ex integro dari. Nec poteſt videri deterior fieri conditio eius, qui reipublicae cauſſa abfuit, quum haec actio non ad rem familiarem eiuſdem, ſed magis ad vltionem pertineat. IVLIAN. *lib. X. digeſt. l. 6. D. de ſepulcr. viol.* Ex quo et facile colligas, qua occaſione de tutore reipublicae cauſſa abſente tam prolixe actum ſit ab VLPIANO *lib. XXV. ad edict. l. 9. D. de tutel. et ration. diſtrah.*

(f) CONDEMNETVR.] Qui enim de ſepulcri violati actione iudicant, aeſtimabunt, quatenus interſit, ſcilicet ex iniuria, quae facta eſt, item ex lucro eius, qui violauit, vel ex damno, quod contigit, vel ex temeritate eius, qui

AVREORVM ACTIONEM DABO (g). SI PLVRES AGERE VOLENT, CVIVS IVSTISSIMA CAVSSA ESSE VIDEBITVR, EI AGENDI POTESTATEM FACIAM. (h)

§. I. SI QVIS IN SEPVLCRO DOLO MALO HABITAVERIT (i), AEDIFICIVMVE ALIVD, QVAM QVOD SEPVLCRI CAVSSA FACTVM SIT, HABVERIT, IN EVM,

qui fecit: numquam tamen minus debent condemnare, quam solent extraneo agente. Et hinc, si ad plures ius sepulcri pertinet, non modo ei, qui occupauit, haec actio datur, sed et omnibus, quia in id, quod vniuscuiusque interest, agitur. Quin et, si is, cuius interest, sepulcri violati agere nolit, potest tamen, si poeniteat, neque lis ab alio contestata sit, actionem instituere. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l. 3. §. 8. 9. 10. D. de sepulcr. viol.* Nonnumquam et seuerius in eum, qui sepulcrum violauit, animaduertitur, veluti si quis cadauera spoliarit, maxime, si manu armata id facere sustinuerit, eo casu vero, quando sine armis spoliarunt, in metalla dantur. VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 7. D. eod. tit.*

(g) CENTVM AVREORVM ACTIONEM DABO.] Quid vero, si noua temeritate sepulcrum aliud quis violarit? Respondet PAVLVS *lib. XXVII. ad edict. l. 138. §. 1. D. de regul. iur. numquam crescere ex post facto praeteriti delicti aestimationem.* Quam regulam accurate explicat Iac. Gothofred. *in Comment. ad d. l. 138. §. 1. D. de regul. iur.*

(h) POTESTATEM FACIAM.] Pluribus agere volentibus is praefertur, cuius maxime interest, etiam mulier et pupillus, modo intersit. Nam mulieri et pupillo actiones populares non dantur, nisi quum ad eos res pertinet. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l. 6. D. de popul. action.*

(i) DOLO MALO HABITAVERIT.] Habitabant aliquando in sepulcro liberti et serui, qui non tenebantur sepulcri violati actione, si nimirum aedituorum vice fungerentur, vel alias eiusmodi operas praestarent, vt patet exemplo, quod paullo ante attulimus, aeditui Sergiae familiae, qui aedituauerat annos XII. At si quis dolo malo in sepulcro habitasset, ei, qui volebat, agendi potestas erat.

EVM, SI QVIS EO NOMINE AGERE VOLET; DVCENTORVM AVREORVM IVDICIVM DABO. (k)

erat. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l. 3. §. 6. D. de sepulcr. viol.* Si seruus in sepulcro habitabat, vel aedificauerat, noxalis actio cessabat, et in ipsum animaduertebat praetor. Sin non ibi habitaret, sed domunculam ibi haberet, noxale iudicium non denegabatur. VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 11. D. eod. tit.*

(k) IVDICIVM DABO.] Quam actionem popularem esse, obseruat VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l. 3. §. 12. D. de sepulcr. viol.*

PARTIS II. EDICTI

FINIS.

IO.

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLORVM

POSTVMORVM

TOMVS III.

LIBROS ALIQVOT

VETERVM IVRECONSVLTORVM ORDINI SVO RESTITVTOS

TRADENS.

SERIES
LIBRORVM LXXXX. DIGESTORVM
SALVII IVLIANI.
PARS I.
AD EDICTVM.

Lib. I. De Ivrisdictione.

Praefatio *aduersus eos, qui quid aduersus edictum admiserint.*

Tit. I. De actione danda vel deneganda a praetore.

§ Non potest praetor cogere legatos municipales, vt apud se iudicium suscipiant, ne impediatur legatio. Etiamsi hereditatem adierint Romae, tamen non competit in eos actio. Nisi tamen satisdent, legatarii mittuntur in possessionem rerum hereditariarum. Rationem huius iuris reddit Iulianus l. 27. de iudic.

§ Cogitur tamen et legatus accipere iudicium, si aliquid tempore legationis emerit, vel ex alia caussa possidere coeperit, ne ei potestas detur, res alienas domum auferendi. l. 25. eod.

§ Ita et recte praetor actionem dat aduersus legatum, et quemcumque suae iurisdictioni non suppositum, si consentiat. Vbi tamen consensisse non censetur, qui errauit. * *l. 2. pr. D. de iudic.* ** *l. 15. D. de iurisd.*

§ Actio contra non danda et aduersus eos, qui iurisdictioni praetoris subiecti sunt, si appareat, nullum esse agendi fundamentum. Veluti, si aduersus eum, qui rem custodiendam accepit, agatur ad damnum iniuria tertii datum praestandum. l. 19. commod.

Tit. II. *De magistratibus municipalibus, eorumque potestate et officio.*

Tit. III. *De modo iurisdictionis eorum.*

Tit. IIII. *De vadimonio.*

Tit. V. *De vindiciis secundum possessorem dandis.*

Tit. VI. De iurisdictione mandata, et iudice dando.

§ Iurisdictionem mandat, qui eam suo iure, non qui alieno beneficio habet. l. 5. de iurisd.

§ Magistratus dat iudicem, qui de facto cognoscat. Quid vero si Caesar rescripserit: Eum, qui prouinciae praeest, adire poteris? Nihilominus aestimabit, ipse cognoscere, an iudicem dare debeat. l. 8. de offic. praes.

Lib. II. De formvla ivrisd. edendo et pactis.

Tit. I. *De formula iurisdictionis, deque albo praetoris.*

Tit. II. *De edendo.*

Tit. III. *De pactis.*

Tit. IIII. De in ius vocando.

§ Si ex noxali caussa agatur, satisdandum: *seruum noxis solutum praestari.* Ea tamen stipulatio non pertinet ad noxas, quae publicam et capitalem habent coercitionem. l. 200. de V. S.

§ De eo, per quem factum erit, quo minus quis in iudicio sistat, ex instituto agitur l. 3. de eo, per quem fact. er. quo min.

Tit. V. *Qui neque sequantur, neque ducantur.*

Tit. VI. *De postulando.*

Tit. VII. *De his, qui not. infamia.*

Tit. VIII. *De forma agendi.*

Tit. VIIII. *De plus petendo.*

Tit. X. De cautione iudicio sisti, et vadimonio deserto.

§ Ad hunc quoque titulum pertinere potuerunt, quae ad tit. 4. retulimus.

Tit. XI. *De dote, de muliere, abesse, amisisse.*

Lib. III. De iis, per qvos agere possvmvs.

Tit. I. *De cognitoribus.*

Tit. II. De Procuratoribus.

§ Cogendusne sit procurator defendere, an sufficiat, propter rem non defensam stipulationem committi. Prius adfirmat Iulianus * *l. 35. D. de procur.*

§ Si procurator emtoris postulauerit a venditore, vt ab eo defendatur, venditor potest desiderare sibi caueri de rato, quia si fundum agenti restituerit, dominus ab eo rem pete-

re

re posset, et venditor eum rursus defendere cogeretur. l. 75. de procur. Exceptio enim rei iudicatae locum tantum habet, quoties eadem quaestio inter easdem personas reuocatur. * *l. 3. D. de exc. rei iud.*

Tit. III. *Quod vniuersitatis cuiusque nomine vel contra eam agitur.*

Tit. IIII. De negotiis gestis.

§ Quando ex negotiorum gestione vtrinque nascatur actio: l. 6. de neg. gest.

§ Actionem negotiorum gestorum habet curator contra subcuratorem sibi constitutum, si damnum ex eius dolo sentiat, modo fraudis non sit conscius. l. 30. D. de neg. gest. Doli enim consciis adeo non fauent leges, vt et is, cui metus caussa res tradita est, eam non modo reddere, sed et de dolo repromittere teneatur. * *l. 9. §. 5. quod met. causs.*

§ Si ex duobus sociis alter me administrare prohibeat, alter non: aduersus non prohibentem datur actio negotiorum gestorum, sed ita, vt, qui prohibuit, nullo modo inde damnum sentiat. ** *l. 8. §. 3. D. de negot. gest.*

Tit. V. *De calumniatoribus.*

Lib. IIII. De in integrvm restitvtionibvs et receptis.

Tit. I. De dolo malo.

§ Datur actio de dolo etiam aduersus seruum, si minorem fraude circumuentum adduxit ad vendendum, et postea manumissus est. ** *l. 7. de dol. mal.*

Tit. II. De metu.

§ Qui vi coactus fideiussit, an teneatur? * Paull. ad Iulian. Lib. IIII. Digest. * *l. 11. quod met. causs.*

§ Si debita pecunia per vim accepta facta est, nisi vel soluatur, vel restituta actione iudicium accipiatur, is, qui acceptum ferre coëgit, in quadruplum condemnandus erit. * *l. 9. §. 7. eod.*

Tit. III. De minoribus 25. annis.

§ Minor potest restitui, etiamsi cum filiofamilias maiore contraxerit. * *l. 11. §. 7. de minor.*

Tit. IIII. *De capite minutis.*

Tit. V. *De eo, quod falso tutore gestum.*

Tit. VI. Ex quibus caussis maiores 25. ann. in integr. restit.

§ Militi vt succurratur, fuse docetur ** *l. 17. quib. ex causs. mai.*

§ Quantum restituatur, si ob ferias extraordinarias completa vsucapio. * *l.* 26. *§.* 7. *eod.*

§ An et hereditatis petitori datur restitutio, si possessor hereditatis siue b. f. siue praedo a debitoribus exegit debita, eaque petitori hereditatis soluit? Neg. * *l.* 25. *§.* 17. *de hered. petit.*

§ Restitui etiam potest creditor agens cum filio praeterito, si submotus sit exceptione, quod ex tabulis bon. possessionem accipere nequeat. l. 15. de Olling. et Act. * *l.* 2. *de except. rei iud.*

Tit. VII. *De alienatione iudicii mutandi caussa facta.*

Tit. VIII. *De temporibus in integrum restitutionum.*

Tit. VIIII. De receptis, qui arbitrium receperunt.

§ Si ab vno tantum heredum nomine compromissum, non ab vtroque: vno mortuo aeque soluitur compromissum, ac si neuter nomine heredum compromiserit. l. 49. §. 2. de recept.

§ Si compromissum vt praesente vtroque sententia dicatur; vno decedente, et relicto pupillo herede, non videbitur dicta sententia, nisi tutoris auctoritas interueniat. l. 47. eod.

§ Idem dicendum, si alteruter compromittentium furere coeperit. l. 47. eod. l. 49. pr. eod. * *l.* 27. §. 5. *eod.*

§ Arbiter potest partes vel per nuncium vel per epistolam vocare. l. 49. §. 2. eod.

§ Non tamen in prouinciam si Romae compromissum. * *l.* 21. §. 10. *eod.*

§ Non potest cogi arbiter ad dicendam sententiam, si vnus bonis cessit. * *l.* 17. *pr. D. eod.*

§ Nec si ita compromissum, vt certam sententiam dicat. * *l.* 19. *pr. eod.*

Tit. X. *Nautae, caupones, stabularii, vt recepta restituant.*

Tit. XI. *De satisdando.*

LIB. V. DE IVDICIIS.

Tit. VII. De iudiciis.

§ Iudex non est magistratus, quum iudicet iussu magistratus. Id exemplo iurisdictionis mandatae illustrasse videtur Iulianus l. 3. de off. eius, cui mand. iurisd.

§ Semel datus pronunciare debet, et quidem de summa, ad quam

quam vſque iudicare iuſſus eſt. Immo poteſt etiam de re maiori, ſi litigatores conſentiant: l. 74. D. de iudic. modo non in quantitate ſine ratione erret, quale exemplum eſt in l. 79. de legat. 1.

§ Quaeritur, an ob febrem diſcedente litigatore pronunciare nihilominus poſſit. l. 60. de re iud.

LIB. VI. DE PETITIONE HEREDITATIS.

Tit. I. *De querela inofficioſi.*

Tit. II. De hereditatis petitione.

§ Hereditas quid? l. 62. de R. I.

§ Eam petit, et qui hereditatem a fiſco mercatus eſt. l. 6. pr. de her. pet.

§ Petitur hereditas et ab eo, qui petiit hereditatem, et litis aeſtimationem conſequutus eſt. Item ab eo, qui negotia hereditaria geſſit. Item a poſſeſſore, vi deiecto. Item a poſſeſſore, vel non poſſeſſore qui rem vendidit. * *l. 16. §. 2. 3. 4. 5. D. eod.* Quia dolo poſſidere deſinens pro poſſeſſore habetur. * *l. 17. pr. de rei vind.* Item ab eo, qui ex cauſſa fideic. hereditatem reſtituit: * *l. 16. §. 7. eod.* non tamen poteſt patronus petere ab eo; cui libertus in fraudem eius alienauit, quia actionem Caluiſianam habet. * *l. 16. §. eod.*

§ Hereditatis petitione petitor conſequitur rem cum omni cauſſa, et rei aeſtimationem, ſi culpa poſſeſſoris perierit, aeque vt in rei vindicatione. * *l. 17. §. 1. de rei vind.* l. 6. §. 2. de her. petit. Conſequitur etiam res a defuncto pignori datas. * *l. 6. §. 1. de hered. pet.* Non tamen conſequitur indebitum a poſſeſſore exactum, quemadmodum nec indebite ſolutum a poſſeſſore ei imputatur. * *l. 20. §. 18. de her. pet.* * *l. 2. §. 7. de act. vel her. vend.* Quod eo minus mirandum, quia ne quidem debite ſolutum a poſſeſſore petitorem liberat, niſi ille caueat, ſe petitorem defenſurum. * *l. 31. pr. eod.*

LIB. VII. DE ACTIONIBVS EX DOMINIO ET SERVITVTIBVS.

Tit. I. De rei vindicatione.

§ Ea conſequimur etiam rei noſtrae acceſſiones, veluti quae per alluuionem acceſſerunt fundo. l. 34. de rei vind. Sed et fructus, etiam ex fundo communi pro parte dominii. l. 25. de vſur.

§ Immo ſi ſeruum vindicamus, etiam actio L. Aquilliae per ſeruum adquiſita reſtituenda eſt. ** *l. 17. §. 1. eod.*

Tit. II. De Publiciana in rem actione.

§ Ea non datur ei, qui in mala fide est. * *l. 7. de Publ. in rem act.*

§ Si duo b. f. emerunt, quis praefertur. * *l. 9. §. 4. eod.*

§ Res restituenda cum omni caussa. Ast si in qualitate fundi erratum, agendum cum emtore non cum possessore, l. 22. de act. emt. Immo cum neutro, si fundi pars, priusquam mensura fiat, inundatione vel chasmate perierit. Ita notat Scaeuola ad Iul. Lib. VII. * *l. 10. D. de peric. et comm. rei vend.*

§ [Quo pertineat lex 12. D. de statu lib. vix patet, nisi in numero aberratum sit.]

Tit. III. *Si ager vectigalis petatur.*

Tit. V. De seruitutibus.

§ Res propria domino non seruit. Hinc si vna domus cessit duobus, non habent inuicem actionem ius non esse tigni immittendi, quia tignum est vtriusque. l. 37. de seru. praed. vrb.

§ Si a te emi, vt liceat mihi stillicidium immittere, et postea te volente ex caussa emti immisi, et actionem, et exceptionem habeo. l. 16. si seru. vind.

§ Seruitus exstinguitur vsucapione libertatis, de qua l. 32. de seru. praed. vrb.

§ Exstinguitur etiam consolidatione. Talis est, si Sempronianus fundus communi meo et tuo seruiat, et eum in commune redimamus: non si communis fundus proprio meo, proprioque tuo seruiat, siquidem seruitus manet. l. 27. D. de seru. rust. praed.

Tit. VI. De vsufructu, vsu, habitatione.

§ Vsusfructus peti non potest, tempore elapso, quo et vsucapione dominium adquiritur. l. 3. si vsusfr. pet.

§ Actio haec confessoria datur aduersus quemcumque possessorem. * *l. 5. §. 1. D. eod.*

LIB. VIII. DE IVDICIIS DVPLICIBVS.

Tit. I. Finium regundorum.

§ Hoc iudicium manet, quando socii egerunt communi diuidundo, vel si rem alienarunt. l. 9. fin. reg.

Tit. II. Familiae erciscundae.

§ De natura huius actionis. l. 51. fam. ercisc.

§ Non possumus consequi per hereditatis petitionem, quod

iudicio

iudicio fam. erc. consequimur. l. 7. si pars her. pet.

Tit. III. Communi diuidundo.

§ Communis seruus, quod ex re alterius domini adquirit, commune facit. Sed is, ex cuius bonis adquisitum fuerit, communi diuidundo iudicio eam summam consequi potest. l. 24. pr. comm. diuid. immo et condictione sine caussa. l. 3. de condict. sin. causs.

§ Si is, quocum agere volebam, communi diuidundo partem suam Titio iudicii mutandi caussa tradidit, tenetur mihi actione praetoria. l. 24. §. 1. comm. diuid.

§ [Notat hic quaedam Paullus ad Iulian. Lib. VIII. * *l. 4. de resc. vend.* de venditione rerum duarum cum pacto ne alterutrius emtio maneat. Quae quo pertineant, vix patet.]

§ [Ad hoc iudicium communi diuidundo etiam pertinuisse videtur casus de aedificatione in area aliena, cuius bonae fidei emtor sim, quamuis postea, dum aedifico, sciam, rem alienam esse. * *l. 37. de rei vind.*]

Lib. VIIII. De damno dato, ivreivrando, actionibvs de servo corrvpto, aleatoribvs, adversvs mensorem, ad exhibendvm.

Tit. I. *De damno dato, et si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.*

Tit. II. De noxalibus actionibus.

§ Si communis seruus furtum fecit, et omnes dolo fecerint, ne eum possiderent, quo remedio vtendum? l. 39. de noxal. act.

Tit. III. *De iudice litem suam faciente.*

Tit. IIII. *De fraudatoriis actionibus.*

Tit. V. *De interrogationibus in iure faciendis.*

Tit. VI. De iureiurando.

§ Nihil mihi iusiurandum prodest, si a quolibet alio hereditatem petam. l. 12. de iureiur. Id illustratum videtur exemplo rei iudicatae, cui iusiurandum aequiparari solet. l. 24. de except. rei iud.

Tit. VII. *De his, qui effuderunt vel deiecerunt.*

Tit. VIII. De seruo corrupto.

§ Si quis seruum communem, meum et suum, corruperit, an tenetur? * *l. 9. pr. de seru. corrupt.*

Tit. VIIII. *De aleatoribus.*

Tit. X. *Si mensor falsum modum dixerit.*

Tit. XI. Ad exhibendum et de ventre inspiciendo.

§ Si heres eius, quocum ad exhibendum egi, quum nec possideret, nec dolo malo fecisset, ne possideret, rem defuncto illo possidere coeperit, eam exhibere tenebitur. l. 8. ad exhib.

Lib. X. De rebvs creditis et condictionibvs qvibvsdam.

Tit. I. De religiosis, et sumtibus funerum.

§ Sepulcrum non est in commercio: actio tamen de sepulcro violato praecipue daur ei, ad quem res pertinet. l. 6. de sepulcro viol.

§ Impensae funeris aes alienum dotis sunt. l. 18. de religios.

Tit. II. De rebus creditis et certi condictione.

§ Quae numeratio accipientem obliget. l. 19. de reb. credit.

§ Si numos meos te absente tuo nomine veluti tuos dedi, condictio tibi adquiritur. ** *l.* 9. *§.* 8. *de reb. cred.*

Tit. III. De iureiurando.

§ Procurator iusiurandum deferre nequit, nisi vel omnia bona administret, vel id nominatim ei mandatum sit. * *l.* 18. *de iureiurando.*

§ Procurator et defensor non coguntur iurare. * *l.* 34. §. 3. *eod.*

§ Exceptio ex iureiurando nascitur. l. 39. eod.

Tit. IIII. De condictione indebiti et similibus.

§ Iussus monimentum facere arbitratu liberti, ei certam summam solui: si non facit monimentum, pecuniam repetere possum condictione caussa data. l. 11. cond. causs. dat. causs. non sequ.

§ Si reus et fideiussor pariter soluerint, vterque dimidiam condicit, tanquam si rei promittendi essent. l. 20. de cond. indeb.

§ Datur etiam condictio indebiti venditori, si heredi testamento mandatum, vt venditorem obligatione venditi liberet, et hic ignorans rem tradiderit. * *l.* 26. *§.* 7. *eod.* item fideiussori qui soluit, quum pactus esset, ne ab eo peteretur. l. 32. §. 1. eod. Ast non potest condicere, qui Stichum vel Pamphilum debens vtrumque tradiderit, si vel

vterque

vterque vel alteruter perierit. l. 32. pr. eod. Nec mulier, si credens se pro dote obligatam, soluit. l. 32. §. 2. eod. Quid si quis hominem generaliter debens Stichum soluerit ? l. 32. §. 3. eod.

Tit. V. *De condictione furtiua.*

Tit. VI. *De condictione triticiaria.*

Tit. VII. *De eo, quod certo loco.*

Lib. XI. De constitvto, commodato, pignore, praescr. verbis, exercitoria et institoria.

Tit. I. De constituta pecunia.

§ Potest et pro alio constitui. * *l.* 5. §. 3. D. *const. pec.*

§ Qui pro filio constituit, in solidum tenetur, quamuis minus sit in peculio. l. 2. de const. pec.

§ Promissor hominis, homine sine culpa sua mortuo, si tamen in mora fuerit, de constituta pecunia tenetur. l. 23. eod.

Tit. II. Commodati.

§ Qui aliter re commodata vtitur, quam conuentum, et commodati, et furti tenetur. * *l.* 5. §. 8. *commod.*

Tit. III. De pignoratitia actione.

§ De dolo in pignore seruo dato a domino praestando. ** *l.* 3. *commodat.*

§ Actio pignoratitia datur et aduersus dominum, si seruus peculiari nomine pignus accepit. l. 28. §. 1. de pign. act. Quid si debitor pignus petat a tertio, qui creditori actione Seruiana experto aestimationem praestitit ? Is, nisi offerat, quod pro eo solutum est, exceptione summouetur. d. l. 28. pr. eod.

§ Si pignus a creditore distractum sub conditione reluendi, debitor non habet actionem nisi a creditore cessam. * *l.* 7. *de distr. pign.*

Tit. IIII. De praescriptis verbis et in factum actionibus.

§ Tales nascuntur praecipue ex contractibus innominatis, Hinc quid sit contractus do vt facias, et quomodo a mandato et societate differat, explicatur in l. 13. praescr. verb.

§ Si liber homo b. f. seruiens pecuniam pro manumissione dederit,

derit, condicere eam poterit etiam ob cauſſam non ſequutam. * *l.* 3. §. 5. *condict. cauſſ. dat.*

Tit. V. *De exercitoria actione.*

Tit. VI. De inſtitoria actione.

§ Cur hae et ſequentes actiones perpetuae ſint. l. 8. de trib. act.

§ Locum habet haec actio etiam ſi quis ſerui alieni vicarium conduxerit, eumque merci ſuae praefecerit. * *l.* 12. *de inſt. act.*

§ Quid ſi ſocii ſeruus praefectus ? *l.* 28. *de pecul.* Aliquando tunc etiam agetur de in rem verſo. * *l.* 14. *de in rem verſ.* vbi Marcellus et Paullus ad Iulianum notant.

LIB. XII. DE ALIIS ACTIONIBVS ADVERSVS EVM, QVI IN ALIENA POTESTATE EST, INSTITVENDIS.

Tit. I. De tributoria actione.

§ Si communis ſeruus conſentiente vel vtroque vel alterutro domino negotiatus ſit, quomodo detur actio tributoria. *l.* 3. *pr. de trib. act.*

§ Alio de peculio, alio tributoria ſerui nomine agente, poteſtne dominus deducere, quod tributoria agenti praeſtiturus ſit ? l. 12. eod.

Tit. II. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur.*

Tit. III. De SC. Macedoniano.

§ Locum etiam habet SC. ſi nepoti creditum conſentiente patre. l. 14. de pecul.

§ Ceſſat autem ſi pecunia credita in rem patris verſa, etſi initio eo animo non acceperit filius. * *l.* 7. §. 12. *eod.*

§ Ceſſat etiam in eo, qui vectigalia conduxit. ** *l.* 3. §. 1. *eod.*

§ Qui contra SC. filio credidit, is mortuo eo fideiuſſorem a patre accipere non poteſt. l. 11. de fideiuſſor.

Tit. IIII. *Quod iuſſu.*

Tit. V. *De in rem verſo.*

Tit. VI. De peculio.

§ Aliquando peculium ſerui communis ad alterum ex dominis ſolum pertinet. l. 16. de pecul.

§ Pro Stichi communis ſerui mei et tui decem aureos volente de peculio conuentus decem praeſtiti, quam actionem aduerſus

fus focium habeo? l. 25. comm. diuid. * *l.* 11. *§.* 5. *de pecul.*

§ Si feruus mandauit, vt creditori meo folueretur, idque tanquam interceffor, nulla obligatio nafcitur, fin tanquam pro creditore fuo, dominus tenetur peculiotenus. * *l.* 3. *§.* 6. *de pecul.*

§ Si feruus pure legatus, ex peculio heres deducit, quod fibi debetur, licet nullo momento dominus fuerit. Idque multo magis, fi feruus fub conditione libertatem acceperit. * *l.* 9. §. 5. *eod.*

§ Seruus a debitore domini exegit, fit domini debitor, fi is ratum habuerit. * *l.* 11. *§.* 2. *eod.* An quod dominus femel deduxit, rurfus deducet, fi de peculio conueniatur? * *l.* 11. *§.* 3. *eod.* Seruus habet vicarium quinque valentem: dominus, cui quinque debentur, vicarium deducit, eo mortuo quaeritur, an liberatus fit feruus, fi alium fibi comparauerit vicarium? * *l.* 11. §. 4. *eod.* Qui feruum cum peculio vendidit, an poteft deducere, quod fibi debetur? * *l.* 11. §. 7. *eod.* An, qui feruum debitorem cum peculio comparauit? * *l.* 11. *§.* 8. 9. *eod.*

§ Deducine poteft, quod focio debetur. l. 12. eod. ** *l.* 13. *eod.*

§ Seruo teftamento manumiffo, cum omnibus heredibus agitur, nec eorum quifquam amplius deducet, quam quod fibi debetur. l. 12. pr. eod. Quid fi feruus viuo domino mortuus, et dominus intra annum plures heredes reliquerit? l. 14. §. 1. eod.

§ Si creditor filii tui heredem te inftituerit, tibi peculii quantitas in quadrantem Falc. imputabitur. l. 83. ad L. Falc. Hinc fi hereditatem eius vendideris, teneberis de peculio. l. 37. pr. de pecul. Similes cafus de feruis tractantur §. 1. 2. 3. eod.

Tit. VII. Ad SC. Velleianum.

§ Interceffio omnis a muliere facta SC. infirmatur. Hinc fi mulier intercedens fundum pignori dederit, quamuis is a creditore diftractus fit, poteft tamen mulier eum actione in rem petere. * *l.* 39. §. 1. *de rei vindic.*

§ Si mulier apud primum pro secundo, mox pro primo apud creditorem eius interuenit, an duae sunt intercessiones, an vna? * *l.* 8. §. 2. *ad SC. Vellei.*

§ Si mulier intercesserit, aequum est, non solum in veterem debitorem, sed et in fideiussores eius actionem restitui. l. 14. eod. Quid si mulieri heres exstiterit creditor, an et is restitutoria vtetur? * *l.* 8. §. 12. *D. eod.*

§ [Eodem libro Iulianus * *l.* 5. *pr. de nou. op. nunc.* docuit; quando possit vel non possit pupillus nouum opus nunciare. Id quo pertineat, non liquet.]

LIB. XIII. DE ACTIONIBVS EX NEGOTIIS PER ALIOS EXPLICATIS, COMPENSATIONE, PIGNORE, DEPOSITO.

Tit. I. De actionibus ex negotiis per alios explicatis.

§ Si dominus iusserit procuratorem suum certam pecuniam sumere, et foenerare periculo suo, ita vt certas pecunias domino penderet, in creditum videtur accepisse. * *l.* 6. §. 6. *mand.*

§ Si hominem dedi, vt manumitteres, et procurator meus prohibuerit, ne manumitteres, an mandati agere possum? l. 30. mandat.

§ Heres aliquando agere potest, quum defunctus non possit. Exemplum est in l. 84. ad L. Falc.

§ Eodem pertinent l. 7. de euict. ** *l.* 14. *mand.*

Tit. II. *De compensatione.*

Tit. III. De pignoribus.

§ Qui pignoris caussa fundum tradidit creditori, intelligitur possidere. l. 36. de adqu. poss. Quum et fundum possideat, qui eundem a creditore precario rogauerit. d. l. 36. de adqu. poss. Nam vnusquisque potest rem suam, quamuis non possideat, precario dare ei, qui possideat, l. 18. de precar. quod exemplo illustratur l. 16. de O. et A.

§ Pignus debet tradi? Eaque traditio non est inefficax, quum in corpus quidem, quod traditur, contrahentes consentiunt, in caussis vero dissentiant. l. 36. de adqu. rer. dom.

§ Soluitur ius pignoris liberato debitore. Liberatur autem iureiurando ab eo exacto l. 10. de iureiur. solutione. Quo perti-

pertinet l. 32. de solut. nouatione, ad quam pertinet l. 15. de nouat.

§ Si a creditore in diem pignus addictum, non potest bona fide negotium agi, nisi adiectio accipiatur. l. 18. de in diem addict.

Tit. IIII. Depositi.

§ Is, qui deposuit, statim potest depositi agere. * *l.* 1. §. 22. *depos.*

§ Qui rem suam deponi apud se patitur, vel vtendam accipit, nec commodati, nec depositi tenetur. l. 15. eod.

[* *l.* 23. *de act. emti ad librum sequentem manifesto referenda.*]

LIB. XIIII. DE MANDATO ET SOCIETATE.

Tit. I. De mandati actione.

§ Si negotia mea mandauero gerenda ei, qui mihi actione in quadruplum tenebatur, post annum in simplum: etsi post annum cum eo mandati agam, tamen praestare quadruplum debebit. l. 31. mand.

§ Si mandato meo Titio X. credideris, et mecum mandati egeris, non liberabitur Titius, et hinc cedere debebis actiones. l. 13. de fideiuss.

Tit. II. Pro socio.

§ Societas durat, si filiusfam. societatem coierit, et deinde emancipatus fuerit. * *l.* 58. §. 2. *pro soc.*

§ Actio famosa, (*qualis est pro socio*,) non datur aduersus patronum, etsi per procuratorem accipiat iudicium. l. 2. de obs. par. et patr. Ergo potius instituet libertus actionem praescriptis verbis, ad quam et necesse est confugere, quoties contractus existunt, quorum adpellationes nullae iure ciuili proditae sunt, (*veluti si quis locet praedium et sibi partem fructuum et damni stipuletur*,) l. 3. praescr. verb.

§ Socius habet beneficium competentiae. An et fideiussor et defensor socii? * *l.* 63. §. 1. *pro soc.*

LIB. XV. DE EMTIONE VENDITIONE, LOCATIONE CONDVCTIONE, AD L. RHODIAM, AESTIMATORIA.

Tit. I. De emtione venditione.

§ Debitor rem pignoratam a creditore redimens, tanquam suae rei emtor, actione venditi non tenetur. l. 39. pr. de contr.

contr. emt. Quid si quis fructus oliuae pendentes vendiderit, promiseritque 10. pondo, quod natum esset, et quinque nascantur? d. l. 39. §. 1. eod. Illustrasse hoc videtur Iulianus exemplo legatorum. l. 5. de trit. ol. vin.

§ Non videtur res tradita, si superior in possessione emtor futurus non sit. * *l.* 11. §. 13. *D. act. emt.*

§ Seruo, in quo mihi vsusfructus, fundum emente, et antequam pecuniam numerauerit, capite deminuto, si postea soluo, actionem ex emto non habeo, sed indebiti actionem. l. 24. de act. emti. Quid si seruum tuum imprudens a fure emi, et is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem comparauit? d. l. 24. §. 1. eod. Quid si seruus hominem vendidit, et pro eo quis fideiussit? Quantum tunc fideiussor debet? d. l. 24. §. 2. eod.

§ Ex emto aliter tenetur, qui sciens, aliter, qui ignorans rem vitiosam vendidit. ** *l.* 13. *D. de act. emt.*

§ De hereditate vel actione vendita. Venditio haec fieri potest, modo venditor sit heres. Eo pertinet ** *l.* 14. §. 3. *ad SC. Trebell.* Quid si ex pluribus coheredibus vnus, antequam hereditatem ceteri adiissent, pecuniam sub poena debitam omnem soluerit, et postea hereditatem vendiderit? l. 18. de her. vel act. vend.

§ Venditioni solent pacta adiici; quibus et, quae legibus non diserte cauentur, sibi stipulantur contrahentes. Non enim possunt omnes articuli singulatim in legibus comprehendi. l. 12. de LL. Tale pactum est in diem addictio, de quo prolixe l. 17. de in diem add. * *l.* 11. *eod.* ** *l.* 4. §. 1. 2. *eod.*

§ Rescinditur venditio, et expirat contractus, si alter alteri acceptum tulerit, item nuda conuentione. Ast homo venditus, si moriatur, pro tradito habetur. l. 5. de resc. vend.

§ Venditor euictionem praestare debet. Quam vero praestat venditor hominis? l. 8. de euict. An et bis ob idem vitium praestanda? * *l.* 32. §. 1. *de euict.*

Tit. II. De locatione conductione.

§ Actione locati aliquando agitur, vt quis locatione liberetur.

tur. * *l. 15. §. 9. locat.* Casus eo pertinentes habes l. 16. et l. 18. eod.

§ Si quis in hoc contractu casum suscepit, pacto standum erit. * *l. 9. §. 2. locat.*

Tit. III. *Ad L. Rhodiam de iactu.*

Tit. IIII. *De aestimatoria actione.*

LIB. XVI. DE SPONSALIBVS, NVPTIIS, DOTE.

Tit. I. De sponsalibus.

§ Sponsalia aeque ac nuptiae consensu contrahentium fiunt. l. 11. de spons.

Tit. II. De nuptiis.

§ Nuptiae inter easdem personas, nisi volentibus parentibus renouatae, iustae non habentur. l. 18. de R. N.

Tit. III. De iure dotium et pactis dotalibus.

§ Patre dotem promittente et postea filiam emancipante, non resoluitur promissio. Quid si mulier filium habens debitorem patri id, quod filius debet, in dotem promittit? an obligatur? l. 44. de iure dot.

§ Et serui stipulatione obligatio dotis adquiritur, itemque traditione seruo vel filiofam. facta. Quid si alternatiue quod debetur vel fundus in dotem promissa: cuius erit electio? Si pater putans se filiae debere, promisit, an liberatur propter errorem? l. 46. eod..

§ Quem penes sit periculum, si vel pater vel sponsa dotem promiserit? * *l. 33. de iure dot.*

§ Si vsusfructus in dotem promissus, aeque omnia fructuario adquiruntur, ac si legati iure vsusfructus esset constitutus. ** *l. 25. §. 7. de vsufr.*

§ Quid si seruae libertas legata, cum tres pepererit, et heres, (*qualis esse potest vxor, quae hanc ancillam marito in dotem dedit,*) medicamentis fecerit, ne concipere possit? * *l. 3. §. 16. de statu lib.*

§ Stipulationes de dote quomodo concipiendae? l. 53. de V. O.

§ Nupta non impeditur, quo minus cum priore marito de dote agere possit. l. 30. sol. matr.

§ Si quis pecuniam se debere putans mulieri, iussu eius dotis nomine sponso promisit et soluit, vtrum nuptiis non con-

ſequutis ipſe agit condictione cauſſa data cauſſa non ſequuta, an mulier. l. 7. condict. cauſſ. dat.

Tit. IIII. De fundo dotali.

§ Maritus nec debitas fundo dotali ſeruitutes amittere, nec nouas imponere poteſt. * *l. 5. de fundo dot.*

§ Si maritus fundum Titii ſeruientem dotali praedio acquiſierit, ſeruitus confunditur. At ſi vxor fundum, cui praedia mariti ſeruiunt, in dotem dedit, ius fundi non fit deterius. l. 7. eod.

LIB. XVII. DE VARIIS DOTIS SPECIEBVS ET DONATIONE INTER VIR. ET VXOR.

Tit. I. De variis dotium ſpeciebus.

§ Fundus aeſtimato datus: eius aeſtimatio ſoluto matrimonio praeſtanda, etſi non veniit. l. 13. de pact. dot.

§ Dos aduentitia et profectitia. Talis non eſt, ſi quis patri certam quantitatem donauit, vt pro filia daret. * *l. 5. §. 2. de iure dot.*

§ Mulier certam pecuniae ſummam promiſit, et pro ea mancipia dedit, vt eius periculo eſſent. An pacto ſtandum? l. 21. de pact. dot.

§ Dos profectitia repetitur: maritus b. f. ad iudicium prouocat; an ob moram vſuras debet? Negatur. Ratio eſt in l. 63. de R. I.

Tit. II. De donatione inter virum et vxorem.

§ Donatio in genere quotuplex? Ea inter ſponſum et ſponſam valet, (*non inter coniuges.*) l. 1. de donat. Eſt vel inter viuos vel mortis cauſſa. Huius variae iterum ſpecies. * *l. 2. de donat. mort. cauſſ.*

§ Donari nec directe nec indirecte poteſt coniugi, e. g. ſi donaturum mihi iubeam vxori dare. * *l. 3. §. 13. de don. inter vir. et vx.* ſi mortis cauſſa traditurum iubeam ſponſae meae dare, et traditio fiat ſequutis nuptiis. l. 4. eod. ſi quum duo rei eſſent, Titius et mulier, huic donationis cauſſa accepto tulerim. * *l. 5. §. 1. eod.* Aliud, ſi heres inſtitutus hereditatem donationis cauſſa repudiem. * *l. 5. §. 13. eod.*

§ Valet donatio mortis cauſſa facta. Quo pertinet l. 13. de mort. cauſſ. don. vbi et rem alienam a donatario vſucapi poſſe

posse docetur. Quid vero, si res mortis caussa traditae vxori filiaefamilias? Valet donatio, si viuo marito sui iuris fiat. * *l.* 11. §. 3. *de donat. inter vir. et vx.*

§ Reliquae donationes, quas leges valere non patiuntur, non transferunt dominium. Vnde res extans vindicatur. Quid si mulier dolo fecerit, ne res exstaret? Ad exhibendum vel damni iniuria dati agitur. l. 37. eod.

§ Coniux tenetur in tantum, quantum locupletior factus. An et pro cultura aliquid repetit? Eo pertinere videtur fragmentum l. 14. de donat.

LIB. XVIII. DE DIVORTIIS ET DOTIS REPETITIONE.

Tit. I. De diuortiis et repudiis.

§ An et furiosa repudium mittere vel repudiari potest? * *l.* 4. *de diuort.*

Tit. II. Soluto matrimonio dos quemadmodum repetatur.

§ Dos in re fungibili consistens reddenda annua, bima trima die. An constante matrimonio conuenire possunt de longiore die? an post diuortium? l. 18. de pact. dot.

§ Si seruo in dotem dato ante nuptias aliquid donatum vel legatum, dos ampliatur. l. 47. de iure dot.

§ Si socero dos data, et solus heres filius exsistit, dotem in computatione hereditatis et Falcidiae ratione, tanquam aes alienum deducit. l. 85. ad L. Falc.

§ Si marito iudicio publico damnato fiscus partem bonorum occupat: idem et vxori satisfacere debet. l. 31. solut. matr.

§ Quid si marito fundum dotalem m. c. vxor donauerit, eumque repetat, an impensae restituendae viro? l. 14. de mort. causs. don.

[* *Sumta ex hoc libro notatur l.* 20. *de reb. cred. quae, quo pertinuerit, non liquet.*]

Tit. III. *De mora et retentionibus.*

LIB. XVIIII. DE RERVM AMOTARVM ACTIONE, VENTRE IN POSSESSIONEM MISSO ET AGNOSC. VEL AL. LIB.

Tit. I. De Actione rerum amotarum.

§ De ea ex instituto agitur l. 22. de act. rer. amot.

Tit. II. Si ventris nomine etc.

§ Eo

§ Eo pertinet * *l.* 1. *§.* 9. *si mul. ventr. nom.*

Tit. III. De agnoscendis et alend. lib.

§ In omnibus caussis venter agnosci debet. l. 2. de agn. lib.

§ Ad SC. Plancianum interpretandum faciunt * *l.* 1. *§.* 10. §. 12. *eod.*

§ Quid si viuo patre redditum praeiudicium, et ante sententiam pater decessit? Transeundum erit ad edictum Carbonianum. * *l.* 3. §. 5. *eod.*

§ Et pater adoptiuus liberorum liberos alere tenetur, quemadmodum et dotem dat filiae, et repetit. * *l.* 5. *§.* 13. *de iure dot.*

Lib. XX. De tvtelis.

Tit. I. De testamentaria tutela.

§ In tutoris datione sub conditione, non leuissima eligenda conditio, sed ad vltimam scripturam respiciendum. * *l.* 8. §. 3. *de test. tut.*

Tit. II. De legitima tutela.

§ Quamdiu haec speratur, datiuae locus non est. Si tamen pupillum patruus contendit exheredatum, et se heredem scriptum, aequum est, tutorem pupillo dari. l. 20. de excus. tut.

Tit. III. *De tutela datiua.*

Lib. XXI. De officio tvt. et actionibvs ex tvtela natis.

Tit. I. De confirmatione tutoris.

§ Ea quando opus sit? l. 3. de conf. tut.

Tit. II. *De satisdatione tutorum.*

Tit. III. *De excusationibus.*

Tit. IIII. De administratione tutorum.

§ Tutor datus cum formula, vt ἀνυπεύθυνος esset, bonam fidem praestare debet, alias poterit damnari. * *l.* 5. §. 7. *de adm. tut.*

§ Sufficit, si tutor negotia pupilli gesserit, quamuis auctoritatem nunquam interposuerit. *l.* 18. *eod.*

Tit. V. De auctoritate tutoris.

§ Ea et tacenti accommodari potest. * *l.* 6. *pr. de tutel.*

§ Non potest tutor auctor fieri in rem suam. Hinc si seruus communis tuus et Titii a pupilla tua, te auctore rem traditam

tam accepit, res tota ad Titium pertinebit. l. 12. de auct. tut.

§ Non multum interest, absfuerit tutor, an rem praesens geri ignorauerit. l. 13. eod.

Tit. VI. De rebus eorum, qui sub tutela sunt, non alienandis.

Tit. VII. De suspectis tutoribus.

§ * *Posset huc etiam referri * l. 5. §. 7. de adm. et per. tut. de qua ad titulum V.*

Tit. VIII. De tutelae actionibus.

§ Directa locum habet etiam, si tutor pupillo ad mortis caussa donandum auctoritatem accommodauit. * *l. 1. §. 1. de tutel. et rat. distr.* Non autem eo casu, quo pater filium heredem instituit, eique Sempronium tutorem dedit, filiae autem 200. in dotem, praetereaque nihil legauit, et tutor filiae alimenta constituit. l. 4. vbi pupill. mor. deb.

§ Contraria actio datur tutori etiam de rationibus distrahendis conuento. l. 2. de contrar. tut. action. etiam tutor remotus. l. 4. eod.

§ Actio de eo, quod falso tutore auct. gest. an et aduersus patrem datur, qui filiam duodecenni minorem nuptum dedit? * *l. 11. §. 3. 4. quod fals. tut.*

Tit. VIIII. De magistratibus conueniendis.

§ Datur haec actio in subsidium, si contutor culpa vacat. l. 3. de magistr. conu. non, si contutor conueniri queat. l. 5. eod.

Tit. X. De curatore furiosi.

§ De officio curatoris furioso dati. l. 7. de curat. fur.

Lib. XXII. De fvrtis et operis libertorvm.

Tit. I. De noxali furti actione, et furto generatim.

§ Et impubes furtum facere potest, si est doli capax. * *l. 23. de furt.*

§ Eius rei furti agere nemo potest, cuius ipse fur est. * *l. 14. §. 4. de furt.*

§ Furti etiam reus est, qui pecuniam a me accepit, vt creditori meo solueret, et pro se soluit. * *l. 52. §. 16. de furt.*

§ Datur ex furto condictio furtiua, et quidem domino. An et bonae fidei possessori? Affirmatur. Eo pertinere videtur * *l. 7. §. 1. de Publ. in rem act.* Datur et aduersus eum, qui

vi bonorum raptorum tenetur. * *l.* 10. *§.* 1. *de condict. furt.* Datur ad rem furtiuam cum omni caussa et accessione restituendam. Exempla habes in *l.* 14. *de condict. furt.*

§ Competit praeterea actio furti. Et quibusdam quidem casibus saepius. *l.* 56. *de furt.* Quid si seruus legatus ante aditam hereditatem furtum fecerit? Si rem futuri heredis subtraxit; datur actio furti noxalis aduersus legatarium, qui legatum agnouit. Si quid ex hereditate iacente, ad exhibendum. *l.* 40. *eod.* Quid si emtor rem, cuius custodiam venditorem praestare oportet, surripuerit soluto pretio? An furti agi potest? * *l.* 14. *§.* 1. *de furt. quae ex lib. XXIII. sumta esse perperam dicitur.*

§ Cessat noxalis furti actio, si seruum pro derelicto habeam. * *l.* 38. *§.* 1. *de nox. act.* item si pactus sit reus, ne Stichus a se petatur. * *Scaeuola ad Iulian. l.* 54. *de pact.* Quid si heres fecerit dolo malo, ne statu liberum in potestate haberet, et is impleta conditione condemnetur? *l.* 16. *eod.*

Tit. II. *De furto a seruo, qui testamento liber esse iussus est, facto.*

Tit. III. De Publicanis et furto a familia eorum facto.

§ Actio competit et heredibus, sed et hi omnes non amplius consequuntur, quam consequerentur, si liber furtum fecisset. *l.* 4. *si fam. furt. fec. dic.* [* *Pertinere huc etiam videtur l.* 2. *si fam. furt. fec. dic. quamuis ex lib.* XXIII. *sumta notetur.*]

Tit. IIII. De operis libertorum.

§ Promittuntur stipulatione. Ea multiplex. Operarum tamen promissio promissioni generis similis est. l. 54. *de V. O.* An et alienae operae promitti possunt? *l.* 5. *de duob. reis.* Quid si promiserit patrono aut L. Titio? Praestando L. Titio non liberatur, siue L. Titius extraneus sit, siue filius patroni. *l.* 11. *de op. libert.*

§ Quaenam operae fabriles? Quid, si patroni in diuersas regiones discedentes operas indixerint? *l.* 23. *eod.*

LIB. XXIII. DE BONORVM POSSESSIONIBVS CONTRA TABVLAS.

Tit. I. De bonorum possessionibus.

§ Ea varia. Ab intestato et testatorum. Haec vel contra vel

vel ſecundum tabulas. Ad hanc ſeptem ſigna ſufficiunt, licet plura adfuerint, et quaedam detrita ſint. *l.* 7. *de bon. poſſ. ſec. tab.*

Tit. II. De bonorum poſſeſſione contra tabulas.

§ De ea ex inſtituto agitur *l.* 13. *de bon. poſſ. contr. tab.*

§ An eam accipere poſſit, qui ſub conditione heres ſcriptus? * *l.* 3. §. 12. *eod.*

Tit. III. De legatis praeſtandis.

§ An filius praegnanti vxore emancipatus, ſi bonorum poſſeſſionem contra tabulas accepit, legata nepoti praeſtet? *l.* 2. *de leg. praeſt.* Alium caſum habet *l.* 6. *eod.*

§ Heredes ſcripti, quia ſciunt, emancipatum bonorum poſſeſſ. petere, ideo ab hereditate plerumque abſtinent. *l.* 4. *eod.* [* *Poſſet etiam ad antecedentem titulum referri.*]

Tit. IIII. De collatione bonorum, et dotis.

§ De ea ex inſtituto agit *l.* 3. *de coll. bon.*

[* *Ex eodem libro ſumti notantur l.* 2. *ſi fam. furt. fec. dic. et* * *l.* 14. *de furt. Sed eae ad librum antecedentem manifeſto pertinent.*]

Lib. XXIIII. De bonorvm possessione ventri, et ex edicto Carboniano data.

Tit. I. *De coniungendis cum emancipato liberis.*

Tit. II. De ventre in poſſeſſionem mitt.

§ Edicti de cuſtodiendo partu indoles et natura. *l.* 2. *de ventr. inſp.*

Tit. III. De Carboniano edicto.

§ Carbonianus poſſeſſor, ſi hereditatem petere coeperit, exceptione ſummouetur. * *l.* 3. §. 13. *h. t.*

§ Si ex prima edicti parte poſſeſſio bonorum non petitur, alias ex ſecunda parte accipi poteſt exemplo Carboniani edicti. *l.* 4. *eod.*

§ Simile Carboniano decretum interponitur, ſi impubes negetur iure adoptatus, et caſibus ſimilibus. *l.* 7. *eod.*

§ Si impubes in poſſeſſionem miſſus non defenditur, curator conſtituendus, qui actiones hereditarias exerceat. * *l.* 5. §. 1. *eod.*

[* *Notantur ex hoc libro ſumtae l.* 25. *de vulg. et pup. ſubſt. et*

 l. 8.

l. 8. de bon. poss. sec. tab. quae ad librum sequentem pertinent.]

LIB. XXV. DE BONORVM POSS. SECVNDVM TAB.

Tit. I. De bonorum possessione secundum tabulas.

§ Eo pertinent l. 8. de bon. poss. sec. tab. (*quae perperam ex libro XXIIII. sumta dicitur,*) l. 25. de vulg. et pupill. subst. (*quae itidem ex lib. XXIIII. falso decerpta dicitur,*) l. 106. de cond. et dem. l. 19. de her. vel act. vend. l. 20. de bon. libert.

LIB. XXVI. DE IVRE ABSTINENDI ET BON. POSSESS. PATRONO DANDA.

Tit. I. De iure abstinendi.

§ De eo fuse agitur * *l. 40. de adqu. vel omitt. her. l. 41. et l. 42. eod.*

Tit. II. De bonis libertorum.

§ Varii casus, quibus patroni liberi exheredati bon. possessionem libertorum auitorum vel paternorum petere possint vel non possint. l. 11. de bon. libert. l. 13. eod.

§ Ex tribus patronis, si vnus cesset bonorum possessionem petere, reliqui duo aequas partes habebunt. l. 21. eod.

Tit. III. Si quid in fraudem patroni.

§ An actio Faviana locum habeat, si libertus in fraudem patroni non adquisiuerit? * *l. 1. §. 6. si quid in fraud. patr.* Locum habet, si libertus patronum fraudaturus filiofam. contra SC. pecuniam mutuam dederit l. 6. eod. nisi filius fam. minor sit XXV annis. l. 8. eod.

LIB. XXVII. DE TESTAMENTIS ET LEGITIMIS SVCCESSIONIBVS.

Tit. I. De testamento militis.

§ An tribunus militum testari possit militariter, postquam successor in castra venit. l. 20. de test. mil.

§ Testamenta militaria repugnare videntur plerisque regulis iuris. Sed in his, quae contra ius constituta sunt, non possumus sequi regulam iuris. l. 15. de LL.

§ Filiusfam. miles et mortis caussa donare potest. * *l. 15. de mort. causs. don.*

Tit. II. De testamentis.

§ In eo turpes conditiones remittuntur, qualis plerumque et conditio iurisiurandi. * *l. 20. de cond. et dem.*

§. Si

§ Si filius meus a matre heres ſcriptus, et ego omiſſa cauſſa teſtamenti bonorum poſſeſſionem nomine filii petam, legata praeſtare debeo. l. 21. ſi quis omiſſ. cauſſ. teſt.

Tit. III. De legitimis ſucceſſionibus.

§ Huc pertinent, quae de patronorum ſucceſſione dicuntur. l. 23. de bon. lib. * *l. 22. eod.*

Tit. IIII. Si tabulae teſtamenti nullae exſtabunt vnde liberi.

§ Eo pertinent *l. 2. ſi tab. teſt. null. exſt.* * *l. 1. §. 11. de ventr. in poſſ. mitt.*

Tit. V. Vnde legitimi.

§ Edicti verba expoſita l. 1. vnde legit.

§ Ex duobus fratribus ſi vnus teſtatus obit, alter, dum deliberat, decedit, heres ſcriptus hereditatem omittit, patruus legitimam hereditatem habebit. l. 4. eod.

Tit. VI. Vnde cognati.

§ Capitis deminutione perimuntur cognationes per adoptionem quaeſitae. l. 3. vnde cogn.

Tit. VII. *Vnde vir et vxor.*

LIB. XXVIII. DE VACANTIBVS, EREPTITIIS, CADVCIS, etc.

Tit. I. *De caducis.*

Tit. II. *De ereptitiis.*

Tit. III. *De vacantibus.*

Tit. IIII. Si quis aliquem teſtari prohibuerit.

§ Dominus, cuius ſeruus inſtitutus, dolo malo fecit, vt ne tabulae teſtamenti mutarentur. An ſeruus poſtea manumiſſus hereditatem petere poterit? l. 1. quib. non comp. bon. poſſ.

Tit. V. *Vt ex legibus et SCtis bonorum poſſeſſio detur.*

Tit. VI. De tempore bon. poſſeſſ.

§ Eo pertinet l. 4. quis ordo in bon. poſſ. obſ.

Tit. VII. *Quis ordo in bon. poſſeſſ. obſeruetur.*

Tit. VIII. *De ſucceſſorio edicto.*

LIB. XXVIIII. DE HEREDVM QVALITATE ET DIFF.

Tit. I. De liberis et poſtumis heredibus inſtituendis vel exheredandis.

§ Filii an ſub conditione inſtitui poſſint. * *l. 5. de her. inſt.* l. 11. D. de condit. inſt.

§ De postumi institutione. *l.* 13. *pr. de lib. et postum. her. inst. l.* 37. *de her. inst. l.* 26. *de vulg. et pup. subst.*

§ An data liberis hereditas adimi potest? an necessario heredi? *l.* 13. §. 1. *eod.* an mortis caussa donatio, dum pendet, an conualescere testator possit? l. 16. de mort. causs. don.

Tit. II. De iniusto, rupto, irrito testamento.

§ Pater postumum instituit: post mortem plures nascuntur: an ideo iniustum erit patris testamentum, quod reliquos praeteriit? Neg. Ratio est in *l.* 64. *de R. I.*

LIB. XXX. DE HERED. INSTIT. ET SVBSTITVTIONIBVS.

Tit. I. De heredibus instituendis.

§ Seruus communis heres sub conditione institutus, viuoque testatore libertatem consequutus, etiam pendente conditione libertatis hereditatem adire potest. *l.* 7. *de her. inst.*

§ Si quis ita scripsit: Titius ex parte dimidia heres esto, Seius ex parte dimidia; ex qua parte Seium institui, ex eadem parte Sempronius heres esto, Sempronius et Seius in vnum semissem coniunguntur. ** *l.* 15. *pr. eod. l.* 16. *eod.*

§ Si seruo libertas pure, hereditas sub conditione data, quid a conditione pendeat? *l.* 22. *eod.*

§ Varii casus et formulae ad institutionem seruorum pertinentes. *l.* 38. *eod.*

§ Quid si seruus ante traditionem ab emtore heres institutus, iussu venditoris adierit hereditatem. * *l.* 39. *eod.*

§ Heres per seruum hereditarium quid adquirat? *l.* 43. *de adquir. vel omitt. her.*

§ Obiter hic quaedam scripsisse videtur Iulianus de iure adcrescendi, de vsufructu adcrescendo cet. Quo pertinent * *l.* 8. *D. de vsufr. adcresc.* * *l.* 23. *de vsufr.*

Tit. II. De substitutionibus.

§ Substitui sibi ipsi nemo potest. * *l.* 10. §. 7. *de vulg. et pup. subst.*

§ Quid si seruus communis impuberi substitutus? * *l.* 18. *pr. eod. l.* 19. *eod.*

§ Substitutus coheredi substituto, vtrique substitutus censetur. *l.* 27. *eod.*

§ No-

§ Notissimus casus de seruo, qui ingenuus credebatur herede instituto, substitutoque ei ingenuo: itemque de ingenuo, qui postea seruus factus, instituto, substitutoque ingenuo. *l.* 40. *eod.*

Tit. III. De conditionibus institutionum.

§ Eo pertinet *l.* 13. *de condit. inst.*

LIBER XXXI. DE ADQV. VEL OMITT. HERED.

Tit. I. *Testamenta quemadm. aperiantur.*

Tit. II. De adquirenda vel omitt. hereditate.

§ Pupillus adit auctore tutore. Quid si praesens tutor ignoret quid agatur. *l.* 14. *de auct. tut.*

§ Si qui se filiumf. putabat, patris iussu adiit, nec sibi nec alii adquirit hereditatem. Quid si filiumfam. pater adire iussit, isque mortuo iam patre adierit? * *l. 6.* §. 9. *eod.*

Tit. III. Si quis omissa caussa testamenti cet.

§ De eo ex instituto *l.* 22. *h. t.* * *l. 6. pr. eod.*

§ Eo etiam pertinent l. 18. de legat. 1. *l.* 21. *de cond. et dem.* * *l.* 12. §. 2. *de manum. test.*

Tit. IIII. *De SC. Sillaniano.*

LIBER XXXII. DE LEGATIS.

AELII

AELII MARCIANI
INSTITVTIONVM
LIBRI SEDECIM,
ORDINI SVO RESTITVTI.

LIB. I. DE PRIMA PERSONARVM DIVISIONE.

Tit. I. De I. N. G. et C.

§ Iuris vocabulum diuersimode accipitur. l. 12. de iust. et iur.

§ Quid lex ? l. 2. de legib.

§ Ius quoque honorarium viua vox iuris ciuilis. l. 8. D. de iust. et iur.

Tit. II. De statu hominum, vel iure personarum.

§ Modi seruos constituendi. l. 5. pr. de stat. hom. In his quoque seruitus poenae. l. 17. de poen.

§ Serui vendi non possunt ad depugnandas bestias. l. 42. de contr. emt.

Tit. III. De ingenuis.

§ Quinam ingenui ? l. 5. §. 1. de stat. hom.

§ Quatenus ingenui, qui ius aureorum annulorum impetrarunt ? l. 3. de iur. aur. ann. item natalibus restituti ? l. 2. de nat. rest.

Tit. IIII. De libertinis.

§ Testamento manumissus fit liber, si testamentum valet. l. 23. de manum. testam.

§ Manumitti possunt serui per vindictam apud Procos. simul ac vrbe egressus est, non apud legatum. l. 2. de off. procos.

§ Liber non fit seruus, qui dominum coëgit, vt manumitteret : nec ideo liber fit seruus, quia in iudicio capitali a domino non defensus, et tamen absolutus est. l. 9. qui et a quib. man. lib. non fiunt.

§ Filiusfam. miles manumittens patri in bonis liberti praefertur. l. 22. de bon. libert.

Tit. V. *Quibus ex caussis manumittere non licet.*

LIB. II. DE SECVNDA PERSONARVM DIVISIONE.

Tit.

Tit. I. De his, qui sui vel alieni iuris sunt.

§ Dominica potestas et hoc operatur, vt serui non possint cum dominis consistere, nisi certis casibus. *l.* 5. *de manumiss. l.* 7. *ad L. Corn. de falsi. l.* 1. *de lege Iul. de annon.*

Tit. II. De patria potestate.

§ Qui in prouincia officium gerit, consentire non potest in nuptias filii. *l.* 57. *de R. N.*

Tit. III. *De adoptionibus et emancipationibus.*

Tit. IIII. *De tutelis.*

Tit. V. De tutela testamentaria.

§ Tutor testamento personae, non certae caussae datur. *l.* 14. *de test. tut.*

Tit. VI. De legitima agnatorum, patronorum, parentum tutela.

Tit. VII. De capitis deminutione.

§ Relegati in insulam in potestate sua liberos retinent. *l.* 4. *de interd. et releg.*

§ Deportatio iura ciuitatis perimit, qualis poena infligitur ob incestum. *l.* 5. *de quaest.* * Potest et ea lex ad titulum de nuptiis pertinuisse, inserendum inter tit. II. et III.

Tit. VIII. *De Atiliano tutore, et eo, qui ex Lege Iulia et Titia datur.*

Tit. VIIII. *De auctoritate tutorum.*

Tit. X. *Quibus modis tutela finitur.*

Tit. XI. *De curatoribus.*

Tit. XII. *De satisdatione tutorum vel curatorum.*

Tit. XIII. De excusationibus tutorum et curatorum.

§ Qui litem cum pupillo habet, potest excusari. Excusationibus pluribus vna post alteram vti potest tutor datus. Iusta quoque excusandi caussa est, si quis vltra centesimum lapidem detur. *l.* 21. *de excus.*

§ In exsilium quoque pulsus excusari potest, isque veniam meretur, si contutores suspecti reos non fecit. *l.* 29. *eod.*

§ Tutor testamento datus, si excusatur, quatenus legatum amittat. *l.* 3. *de legat.* 1. *l.* 3. *de iur. patr.*

Tit. XIIII. *De suspectis tutoribus.*

Lib. III. De rervm divisione et adqvir. dom.

Tit. I. De rerum diuisione et adquirendo earum dominio.

§ Res communes *l.* 2. *de rer. diuiſ. l.* 4. *l.* 6. *eod.*

§ Res vniuerſitatis, ſacrae, religioſae. *l.* 6. *eod.* Vniuerſitates et collegia licita. *l.* 1. *de coll. licit. l.* 11. *de off. Praeſ.* Corpus iuſtae ſepulturae non traditum, non inquietandum. *l.* 39. *de religioſ.* nec ſepulcri conditio deterior facienda. Refici tamen poteſt, modo corpora non tangantur. *l.* 7. *de ſepulcro viol.*

§ Res nullius, veluti hereditas iacens. Attamen datur coërcitio extraordinaria, ſi quis eam expilauerit. *l.* 1. *expilat. hered.*

§ Res quaedam extra commercium, qualis eſt tutela, quae numis occupari nequit. *l.* 9. *de tutel.* Nec milites poſſunt praedia comparare. *l.* 9. *de re milit.*

§ Dominium aliquando pluribus commune. Quid in communi liberto obtineat, ſi in ius vocare velit alterum ex dominis? *l.* 23. *de in ius voc.*

§ Arbores et lapides in confinio vtriuſque ſunt. *l.* 8. *de adqu. rer. dom.*

Tit. II. *De rebus corporalibus et incorporalibus.*

Tit. III. *De ſeruitutibus praediorum.*

Tit. IIII. De vſufructu, vſu, habit.

§ Vſusfructus non vſu quomodo amittatur. *l.* 38. *de vſuſr. l.* 40. *eod. l.* 4. *quib. mod. vſusfr. vel vſ. amitt.*

Tit. V. De vſucapionibus.

§ Si ſolum vſucapi non poteſt, nec ſuperficies vſucapitur. *l.* 39. *de vſuc.*

§ Qui in diuerticulo fluminis pluribus annis piſcatus eſt ſolus, alios excludere poteſt. *l.* 7. *de diuerſ. et temp. praeſcr.*

Tit. VI. De donationibus.

§ Poſt contractum capitale crimen donationes non valent. *l.* 15. *de donat.*

§ Qui reip. propter calamitatem publicam promiſit, tenetur. *l.* 4. *de pollicit.*

Tit. VII. Quibus alienare licet vel non.

§ Pupillus, quantum ad adquirendum, non indiget tutoris auctoritate, ſed alienare nequit. *l.* 11. *de A. R. D.*

§ Pro-

§ Procurator Caesaris bonorum actores ad fiscum deuolutos alienare non potest. *l.* 30. *de iure fisci.*

Tit. VIII. Per quas personas cuique adquiritur.

§ Si quis pro me soluerit creditori meo, etiam ignoranti mihi adquiritur actio pignoratitia. *l.* 40. *de solut.*

LIB. IIII. DE TESTAMENTIS.

Tit. I. *De testamentis ordinandis.*

Tit. II. De militari testamento.

§ Militis, qui filiusfam. testatus est, testamentum post capitis deminutionem valet quasi ex noua voluntate. *l.* 22. *de test. mil.*

Tit. III. Quibus non est permissum facere testamentum.

§ Obsides testari nequeunt, quia eorum bona, tanquam captiuorum in fiscum redigenda *l.* 31. *de iure fisci:* nisi ius togae impetrarint. *l.* 32. *eod. Ita enim legenda inscriptio, vti Codices plerique, non libro XIIII. vti in Florentina est.*

§ A latronibus capti testari possunt, item legatione apud exteros functi, item capitis damnati, pendente adpellatione defuncti. *l.* 13. *qui test. fac. poss.*

Tit. IIII. *De exheredatione liberorum.*

Tit. V. De heredum institutione.

§ Variae formulae heredis institutionis. *l.* 48. *de her. inst.*

§ Conditiones, quae contra leges, SC. vel bonos mores sunt, pro non adscriptis habentur. *l.* 14. *de cond. inst.*

§ Conditiones perplexae infirmant institutionem. *l.* 16. *eod.*

Tit. VI. De vulgari et pupillari substitutione.

§ Et plures vni, et vnum pluribus substituere licet. *l.* 36. *de vulg. et pupill. sub.*

Tit. VII. Quibus modis testamenta infirmantur.

§ Si quis priore facto testamento posterius facit, quamuis in posteriore ex certis rebus heredes fecerit, posterior tamen voluntas rata est. *l.* 29. *ad SC. Trebell.*

Tit. VIII. De querela inofficiosi testamenti.

§ Ea hoc colore instituitur, quasi testator sanae mentis non fuerit. *l.* 2. *de inoff. test.*

§ Eam instituit et pater naturalis aduersus testamentum filii in adoptionem dati. *l.* 30. *eod.*

Tit. VIIII. De heredum qualitate et differentia.

§ Filiusfam. hereditatem extranei adit iussu patris. Quid si pater furiosus sit ? *l.* 52. *de adqu. vel omitt. her.*

§ Qui ex parte pure, et ex parte sub conditione solus heres institutus, etiam pendente conditione ex asse heres erit, si in conditionali parte substitutum non habeat. *d. l.* 52. *eod.*

Lib. V. De svccessionibvs ab intestato et aliis modis adqvirendi vniversalibvs.

Tit. I. *De hereditatibus, quae ab intestato deferuntur.*

Tit. II. De legitima agnatorum successione.

§ Ex plurimis legitimis heredibus vno omittente, reliqui admittuntur. *l.* 9. *de suis et legit.*

Tit. III. *De SCis Tertulliano et Orphitiano.*

Tit. IIII. *De gradibus cognationis.*

Tit. V. *De seruili cognatione.*

Tit. VI. De successione libertorum.

§ Patre perduellionis damnato, filiis iura in bonis libertorum salua sunt. *l.* 4. *de iur. patr.*

Tit. VII. *De bonorum possessionibus.*

Tit. VIII. *De adsignatione libertorum.*

Tit. VIIII. *De adquisitione per arrogationem.*

Tit. X. *De eo, cui libertatis caussa bona addicuntur.*

Tit. XI. *De successione per bonorum venditionem et ex SC. Claudiano.*

Liber VI. De legatis generatim.

Tit. I. De legatis.

§ Legari etiam potest res aliena vel oppignorata, modo sciat testator, rem alienam vel oppignoratam esse. Quis tunc probat rem alienam vel oppignoratam scisse ? *l.* 21. *de probat.*

§ Quaedam res separatim legari non possunt, veluti inquilini sine praedio. *l.* 112. *de legat.* 1. Vtile contra est legatum serui, postea a testatore manumitti iussi, quia aestimatio praestanda. *d. l.* 112.

§ Si Titio cum Seio legatur, vtrique legatum intelligitur. *d. l.* 112.

§ Seruo manumisso peculium legari potest. Id vero non praestat

praeſtat heres, niſi praeſtita cautione, defenſum iri aduerſus creditores peculiares. *l.* 18. *de pecul. leg.*

§ Vtile legatum: Illis, qui teſtamentum meum ſignauerint, decem lego. *l.* 15. *de reb. dub.*

§ Legari poteſt pure, ſub conditione, in diem. Conditio contra bonos mores adiecta vel iusiurandum adſcriptum pro non adiectis habentur. *l.* 112. *de legat.* 1. Si filio pro parte heredi inſtituto legatum relictum, addita conditione, vt niſi heres ſit, nec legatum habeat, hoc petere nequit, ſi hereditatem repudiet. *l.* 88. *de legat.* 1. Diuiſionem decurionibus natali meo dari volo, eſt legatum annuum. *l.* 23. *de ann. legat.*

§ Falſa demonſtratio non nocet, nec ſi ex liberto fiat ingenuus, nec ſi Sticho et Pamphilo legatis, alteruter manumiſſus ſit, tunc enim alter debetur. *l.* 33. *de cond. et dem.*

§ Poenae nomine, an ſub conditione legatum ſit, ex voluntate teſtatoris eſt iudicandum. *l.* 2. *de his, quae poen. cauſſ.*

Tit. II. Quando dies legat. cedat.

§ Quid ſi Titio legata dena, vſque ad annos X. *l.* 20. *quando dies leg. ced.*

Tit. III. De adimendis vel transferendis legatis.

§ Ademtum liberto videtur legatum, ſi adiectum: peſſimo liberto meo. *l.* 13. *de adim. vel transf. leg.*

* § Quaedam pro non ſcriptis habentur. *Eo pertinere videtur l. 3. de his, quae pro non ſcript. quae ex lib. XI. ſumta perperam dicitur.*

§ Quibuſdam legata tanquam indignis eripiuntur, veluti liberto, qui patronum poſt mortem tanquam illicitae mercis negotiatorem detulit. *l.* 1. *de his, quae vt indign.* * *Quo etiam pertinet l. 1. de his, quae vt ind. quae ex lib. XI. ſumta notatur.*

Lib. VII. De legatis speciatim.

Tit. I. De annuis legatis.

§ Eo pertinere videtur *l.* 113. *de legat.* 1.

Tit. II. De vſufructu legato.

§ Statuarum quoque et imaginum vſusfructus legari poteſt:

immo et eorum praediorum, in quae magis impendimus, quam de illis adquirimus. *l.* 41. *de vsufr.*

§ Quid si pecunia legata, vt post mortem legatarii ad heredem redeat? *l.* 12. *de vsufr. ear. rer. quae vsu.*

Tit. III. *De seruitute legata.*

Tit. IIII. *De dote praelegata.*

•Tit. V. *De optione vel electione legata.*

Tit. VI. *De tritico, vino, oleo legatis.*

Tit. VII. De instructo vel instrum. legat.

§ Quid instrumentum pictoris, piscatoris, balneatoris. *l.* 17. *de instr. vel instr. leg.*

§ Quid legatum saltus aestiui? *l.* 67. *de leg.* 3.

§ Legata seruorum certi artificii, pecoris, iumenti, equorum, ouium quid contineant? *l.* 65. *de legat.* 3. Legatum seruorum vrbanorum. *l.* 210. *de V. S.*

§ Legato seruo et per fideicommissum deinde manumisso posterior scriptura valet. *l.* 50. *de fideic. libert. l. 6. de assign. libert.*

Tit. VIII. De peculio legato.

§ Filiusfamilias, cui pater peculium legauit, seruum viuo patre manumisit: tunc seruus communis omnium heredum exemtus est peculio propter destinationem filiifam. nihilque interest, ante legatus sit, et deinde manumissus, an contra. *l.* 20. *de pecul. leg.*

Tit. VIIII. *De penu legata.*

Tit. X. *De supellectile legata.*

Tit. XI. De alimentis vel cibariis legatis.

§ Pecunia relicta ad alimenta puerorum, Falcidiae subiecta. *l.* 89. *ad L. Falc.*

Tit. XII. *De auro arg. mundo legat.*

Tit. XIII. *De liberatione legata.*

Tit. XIIII. Vt legatorum seu fideic. caussa.

§ Eo pertinet *l.* 12. *vt leg. vel fideicomm. caussa.*

Tit. XV. Ad L. Falcid.

§ Qui frustrationis caussa beneficium legis Falcidiae implorauit, vsuras praestat *l.* 89. §. 1. *ad L. Falc.*

§ * *Eo etiam pertinere videtur l.* 91. *ad L. Falc. quae ex lib. XIII. sumta notatur.*

Tit.

Tit. XVI. De codicillis.

§ Quot et quomodo fieri possint. *l.* 6. §. 1. *de iur. codic.*

§ Quatenus valeant vel non valeant. *l.* 6. *pr. eod. l.* 18. *de cond. inst.*

Lib. VIII. De fideicommissis generatim.

Tit. I. De fideicommissariis hereditatibus.

§ De formula: Titius heres esto, si Titius heres erit, Maeuius heres esto. *l.* 19. *de const. inst.*

§ Heres ibi quoque de fideicommisso potest conueniri, vbi domicilium habet. *l.* 51. *de iudic.*

§ Et legatus legationis tempore iudicium accipere debet, si suspectam hereditatem dicat. *l.* 30. *de SC. Trebell.*

§ Quid si qui 400. in bonis habuit, petiit, vt mortuo sine liberis herede tanta pecunia, quanta ad eum peruenerit, restituatur Maeuio, et heres medio tempore ex fructibus 400. perceperit, quantum tenetur restituere? *l.* 33. *eod.*

§ Inter heredem et fideicommissarium intercedebant stipulationes. Quid si eas omiserit heres? *l.* 39. *de condict. indeb.*

Tit. II. De rebus singulis per fideicommissum relictis.

§ De illis ex instituto agitur. *l.* 114. *de legat.* 1.

§ Possunt etiam relinqui reip. et quidem in perpetuum. Exemplum est in *l.* 24. *de ann. leg.* * *Eo etiam pertinet l.* 117. *de legat.* 1. quae ex lib. XIII. sumta notatur.

§ Si quis libertis alimenta reliquerit, et seruos deinde legauerit, vt manumittantur, an et hi manumissi alimenta percipiunt? *l.* 2. *de alim. leg.*

Lib. VIIII. De fideicommissariis libertatibus in specie et mortis caussa donation.

Tit. I. De fideicommissariis libertatibus.

§ De iis ex instituto agitur. *l.* 51. *de fideic. libert. et l.* 31. *ad SC. Trebell.*

§ Qui ex fideicommisso manumittitur, est libertus manumissoris, nec tamen operas praestat, nisi filius patris iussu manumisit. *l.* 29. *de bon. libert.*

§ Quid vero si filius sit impubes, et tutor v. g. absens sit? Tunc ad hanc caussam datur tutor. Eo pertinuit lex 9. *de tut. et curat. dat.* a Triboniano, vt videtur, immutata.

Tit.

Tit. II. De donationibus mortis caussa.

§ Quid mortis caussa donatio? *l. 1. de mort. causs. donat.*

§ Mortis caussa donare potest, et qui testamentum condit, et qui non condit, immo et filiusfam. *l. 25. eod.*

LIB. X. DE NVPTIIS.

Tit. I. *De sponsalibus.*

Tit. II. De ritu nuptiarum.

§ Ducere non potest patronus libertam inuitam. *l. 28. de R. N.* Semel ei nupta ab eo inuito discedere nequit. Si volente eo discedit, dotis actionem habet. *l. 35. sol. matr.*

§ Nec ducere potest tutor pupillam. Si duxit, nec matrimonium est, et potest adulterii accusari, qui tutor vel curator fuit, et infra 26. annum vxorem duxit, nec a patre desponsam, nec eo testamento denominatam. *l. 7. ad L. Iul. de adult.*

Tit. III. *De iure dotium.*

Tit. IIII. *De pactis dotalibus.*

Tit. V. *De fundo dotali.*

LIB. XI. *Ex eo citantur l. 3. de his, quae pro non script. et l. 2. de his, quae vt indign. in quarum vtraque ii iuris articuli ex instituto tractantur. Sed quum de legatis, ad quae haec materia pertinet, iam supra actum, nec verosimile sit, Marcianum inter materiam de nuptiis, de qua lib. X. et de concubinatu, de quo lib. XII. doctrinam plane diuersam voluisse tractare: facile patet, vtriusque legis inscriptionem in mendo cubare, et pro Lib. XI. rescribendum esse Lib. VI. facili in notis errore. Probabilius est, hoc libro continuatos titulos ad* IVRA CONNVBII *pertinentes, adeoque actum esse.*

Tit. I. *De donationibus inter vir. et vxor.*

Tit. II. *De diuortiis et repudiis.*

Tit. III. *Soluto matr. dos quemadm. petatur.*

LIB. XII. itidem DE IVRIBVS CONNVBII, et CONCVBINATV.

Tit. I. *De impensis in res dotales factis.*

Tit. II. *De actione rerum amotarum.*

Tit. III. *De agnoscendis et alendis liberis.*

Tit. IIII. *De inspiciendo ventre custodiendoque partu.*

Tit. V. *De concubinis.*

§ Quae

§ Quae in concubinatu esse possit vel non possit? *l.* 3. *de concubin.*

* § *Citatur ex hoc libro etiam l.* 4. *de legation. vbi fuse disputatur, quinam legationibus fungi possint vel non possint. Sed eam legem ad alium librum, et forte XVI. pertinere, res ipsa docet.*

Lib. XIII. De manvmissionibvs, ivribvs patronatvs, contractibvs.

Tit. I. De manumissionibus.

§ Deportatus manumittere non potest. *l.* 2. *de interdict.* Nec enim potest (*ea de caussa*) in locum interdictum se conferre. *l.* 4. *de poen.*

§ Nec seruus poenae nec reus criminis capitalis manumittere potest. Ratio est in *l.* 8. *de manum.*

§ Iustae manumissionis caussae. *l.* 9. *de man. vind.*

§ In fraudem ciuitatis vel fisci manumissi ad libertatem non perueniunt. *l.* 11. *qui et a quib. manum. liberi non fiunt.*

Tit. II. De iure patronatus.

§ Libertus, qui patrono delatores submiserat, merito in seruitutem reuocatur. Contra et iustissimum est, patronum, qui libertum non alit, iura patronatus amittere. *l.* 5. *de iur. patr.*

* § *Citantur ex libro hoc XIII. etiam l.* 117. *de legat.* 1. *vbi de iis, quae ciuitati relinquuntur, agitur, itemque l.* 91. *ad L. Falc. Sed prior lex manifesto ad librum VIII. posterior ad librum VII. pertinet.*

Tit. III. *De obligationibus.*

Tit. IIII. *De contractibus, qui re ineuntur.*

Tit. V. De verborum obligationibus et fideiussionibus.

§ Omnes exceptiones, quae reo competunt, fideiussori quoque, inuito etiam reo competunt. *l.* 19. *de except.*

Tit. VI. De emtione venditione.

Tit. VII. De locatione conductione.

Tit. VIII. De societate.

Tit. VIIII. De mandato.

Tit. X. De contractibus innominatis.

Lib. XIIII. De qvasi contractibvs, contractvvm qvorvndam affectionibvs, delictis, criminibvs.

Tit. I. De quasi contractibus.

§ Talis etiam rei communio. Quid si quis euitandae actionis communi diuidundo caussa rem alienarit? *l.* 12. *de alienat. iud. mut. causs.*

Tit. II. De vsuris, fructibus, eoque, quod interest.

§ Quod supra statutum modum quis stipulatur, nec non vsurae vsurarum pro non adscriptis habentur, licitas tamen peti posse placuit. *l.* 29. *de vsur.*

Tit. III. *Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.*

§ Filiofam. qui credidit, siue priuatus, siue ciuitas, ei obstat exceptio SC. Macedoniani. *l.* 15. *ad SC. Maced.*

Tit. IIII. *Quibus modis tollitur obligatio.*

Tit. V. *De obligationibus ex delicto, maxime furto.*

Tit. VI. Vi bonorum raptorum.

§ Si fortuito incendium factum, venia indiget, nisi tam lata culpa sit, vt dolo sit proxima. *l.* 11. *de incend. ruin. naufr.*

Tit. VII. *De Lege Aquillia, noxa, pauperie.*

Tit. VIII. De iniuriis.

§ *Constitutionibus cauetur, vt quae infamandi* alterius caussa in monimentis publicis posita sunt, tollantur. *l.* 37. *de iniur.* Qualis actio aestimatoria ex L. Cornelia de iniuriis. *l.* 37. *de iniur.*

Tit. VIIII. *De quasi delictis.*

Tit. X. De extraordinariis criminibus.

§ Si mulier in possessionem missa partum subiecisse dicatur, et decesserit, an cognitio ex edicto Carboniano differtur ad annos pubertatis. *l.* 2. *de Carb. edict.*

Tit. XI. De publicis iudiciis.

§ Defuncto eo, qui reus fuit criminis, et poena exstincta, in quacumque caussa criminis exstincti debet is cognoscere, cuius de pecuniaria re cognitio est. *l.* 6. *de publ. iudic.*

Tit. XII. *De accusationibus.*

Tit. XIII. Ad L. Iuliam maiestatis.

§ Quis ex legibus XII. tabularum, quis ex lege Iulia criminis maiestatis reus sit? *l.* 3. *ad L. Iul. maiest.*

Tit-

Tit. XIIII. *Ad L. Iuliam de adulteriis.*
Tit. XV. Ad L. Iuliam de vi publica.
§ Quis huius delicti reus sit? *l.* 1. *l.* 3. *l.* 5. *h. t.*
Tit. XVI. Ad L. Iuliam de vi priuata.
§ Quinam vim priuatam commisisse dicantur, quaque poena coerceantur. *l.* 1. *h. t.*
Tit. XVII. Ad L. Corneliam de sicariis et veneficis.
§ Quinam sicarii? *l.* 1. *h. t.*
§ Quinam venefici? *l.* 3. *eod.*
Tit. XVIII. Ad L. Pompeiam de parricidiis.
§ Parricidium in quibus personis committatur. *l.* 1. *l.* 3. *l.* 5. *h. t.*
Tit. XVIIII. Ad L. Corneliam de falsis.
§ Poena huius legis quis teneatur. *l.* 1. *h. t.*
Tit. XX. De lege Iulia repetundarum.
§ Qui repetundarum rei? *l.* 1. *h. t.*
Tit. XXI. *De lege Iulia de annona.*
Tit. XXII. De lege Iulia peculatus.
§ Quinam ea lege teneantur. *l.* 4. *h. t.*
Tit. XXIII. *De lege Iulia de ambitu.*
Tit. XXIIII. *De lege Fabia de plagiariis.*
Tit. XXV. De quaestionibus, poenis, interdictis et restitutis.
§ Restituti an omnia iura recuperent? Tractasse hanc speciem, eamque exemplo captiui apud hostes detenti illustrasse videtur Marcianus *l.* 25. *de capt. et postl.*

Lib. XV. De actionibvs, interdictis et ivdiciis egisse videtur. Ex eo sola superest *l.* 9. *de cess. bon.*

Lib. XVI. De ivrisdictione et officio magistratvvm videtur tractasse. Ex eo non nisi vnica superest *l.* 19. *de R. N.* vbi de potestate praetoris et praesidis in cogendis parentibus, vt liberos elocent, et dotent.

* § Forte huc etiam pertinet *l.* 4. *de legation.* quae ex libro vndecimo sumta notatur.

HERMOGENIANI
LIBRI SEX
EPITOMARVM IVRIS
ORDINI SVO RESTITVTI.

LIBER I.

Prooemium de iur. nat. gentium et ciuili.

§ Quid ius gentium? Exemplis id illuftratur. *l.* 5. *D. de iuft. et iure.*

§ Ius ciuile etiam non fcriptum obferuatur pro lege. *l.* 35. *D. de I.L.*

§ Sub finem prooemii indicaffe videtur ordinem, quem fit obferuaturus, nempe, quod praemiffa doctrina de ftatu perfonarum, ordinem edicti perpetui fequuturus fit. *l.* 2. *D. de ftatu hom.*

PARS I.
DE STATV HOM.

Tit. I. De iure perfonarum.

§ Serui vel nafcuntur vel fiunt. Nafcuntur ex ancillis noftris. Quinam ferui in patrimonio noftro numerentur. *l.* 38. D. *ad L. Falc.*

§ Fiunt vel iure gentium, vel iure ciuili. Eo etiam pertinent ferui poenae, quales in metallum damnati. *l.* 36. D. *de poen.* An non omnes condemnati capitali iudicio? Negatur. Ratio eft in *l.* 42. D. *eod.*

Tit. II. *De ingenuis.*

Tit. III. De libertinis.

§ Manumiffio fit follemniter. In dubio tamen pro libertate pronunciandum. *l.* 24. *de manumiff.*

§ Manumiffio per vindictam Hermogeniani tempore per lictorem, tacente domino, explicabatur. *l.* 2. D. *de manum vind.*

Non

§ Non fit liber seruus in caussa capitali fortunae iudicio a domino commissus et postea absolutus. *l.* 13. D. *de statu hom.*

§ De libertate sub conditione data. *l.* 94. D. *de condit. et dem.*

Tit. IIII. Qui et ex quibus caussis manum. non possunt.

§ Manumissio in fraudem creditorum facta lege Aelia Sentia prohibetur. *l.* 27. D. *qui et a quib. manum.*

Tit. V. De his, qui sui vel alieni iuris sunt.

§ Serui an et quibus casibus aduersus dominos consistere possint. *l.* 53. D. *de iudic.* Sed magis est, vt hanc legem ad tit. 8. referamus.

Tit. VI. *De patria potestate, adoptionibus et emancipationibus.*

Tit. VII. De tutelis et curationibus.

§ Quaenam differentia inter curatorem bonorum et reliquos curatores furiosorum, prodigorum, minorum. *l.* 48. *de administr. et peric. tut.*

PARS II.

AD EDICTI ORDINEM.

Tit. VIII. De actione danda vel deneganda a praetore.

§ Potest huc etiam referri *l.* 53. *de iudic.* quam supra ad tit. de his, qui sui vel al. iur. retulimus. Et sane id magis placet.

Tit. VIIII. De magistratibus municipalibus, eorumque officio et iurisdictione.

§ Munera quotuplicia? *l.* 1. *de muner.*

§ A patrimonialibus nulla caussa excusat. *l.* 11. *de vac. et excus. mun.*

§ A personalibus quidam vel excusantur vel immunes sunt: ii tamen possunt suscipere munera, si velint. *l.* 17. *de mun.*

§ Decurionum hoc priuilegium est, vt iis alimenta decerni debeant, si ex liberalitate in patriam ad paupertatem vergant. *l.* 8. *de decurion.*

§ Magistratus municipales iurisdictione gaudent in municipes. Ast tales non sunt alterius originis adoptiui, si postea emancipentur. *l.* 16. D. *ad municip.* nec senatores, quod ad munera attinet, nec milites, si in patria possessiones non habeant. *l.* 23. *eod.*

Tit. X. *De formula iurisdictionis et albo corrupto.*

Tit. XI. *De edendo.*
Tit. XII. De pactis et transactionibus.
§ Qui fidem transactionis rumpit, et exceptione submouetur, et poenam conuentionalem debet. *l.* 16. *de transact.*
Tit. XIII. *De in ius vocando.*
Tit. XIIII. *De postulando.*
Tit. XV. *De his, qui not. infamia.*
Tit. XVI. De cautionibus.
§ Cautio rem ratam haberi, cuius efficaciae sit. *l.* 6. *rem rat. hab.*
§ Poena contumaciae quae? *l.* 53. *de re iud.*
Tit. XVII. *De cognitoribus, procuratoribus, negotiorum gestoribus.*
Tit. XVIII. *De calumniatoribus.*
Tit. XVIIII. De in integrum restitutionibus.
§ In integrum etiam restituit Praefectus Praetorio, quum tamen ab eius sententiis adpellatio non permittatur. Cur tam varie? *l.* 17. *de min.*
§ Minor in integrum restituendus etiam si tanquam contumax condemnatus. *l.* 8. *eod.* etiam aduersus in diem addictionem, alio plus offerente. *l.* 35. *D. eod.*
Tit. XX. *De receptis et arbitris.*
Tit. XXI. *De nautis, cauponibus, stabulariis.*
Tit. XXII. De *iudiciis.*
Tit. XXIII. De *hereditatis petitione.*
Tit. XXIIII. De *rei vindicatione, et Publiciana.*
Tit. XXV. De *vsufructu et seruitutibus praedialibus.*
Tit. XXVI. De *damno dato.*
Tit. XXVII. De *iudiciis duplicibus, finium reg. famil. ercisc. et comm. diu.*
Tit. XXVIII. De *iudice, qui litem suam fecit.*
Tit. XXVIIII. De *interrogationibus in iure faciendis.*
Tit. XXX. De *iureiurando.*
Tit. XXXI. De *his, qui effuderunt, vel deiecerunt.*
Tit. XXXII. De *seruo corrupto.*
Tit. XXXIII. De *aleatoribus.*
Tit. XXXIIII. *Si mensor falsum modum dixerit.*
Tit. XXXV. *Ad exhibendum et de ventre inspiciendo.*
Tit. XXXVI. De *religiosis.*

LIBER II.

Tit. I. *De rebus creditis et certi condictione.*
Tit. II. *De iureiurando.*
Tit. III. De condictionibus indebiti et aliis.
§ Condici etiam ab hereditatis possessore possunt inhonesti quaestus, quos fecit. *l.* 52. *de her. pet.*
§ Item quod datum ne testamentum tanquam falsum impugnetur, si penes dantem culpa non sit, et testamentum nihilominus impugnatum. *l.* 2. *cond. causs. dat.*
Tit. IIII. *De eo, quod certo loco.*
Tit. V. *De pecunia constituta.*
Tit. VI. *Commodati.*
Tit. VII. *De pignoratitia actione.*
Tit. VIII. De praescriptis verbis et in factum actione.
§ Nascitur ex contractibus innominatis, non ex diuisione, quae pactum nudum est, nisi vel traditio vel stipulatio accesserit. l. 4. 5. de pact.
Tit. VIIII. *De exercitoria.*
Tit. X. *De institoria.*
Tit. XI. *De tributoria.*
Tit. XII. *Quod cum eo, qui in aliena potestate est.*
Tit. XIII. *De SC. Macedoniano.*
Tit. XIIII. *Quod iussu.*
Tit. XV. *De in rem verso.*
Tit. XVI. *De peculio.*
Tit. XVII. *Ad SC. Velleianum.*
Tit. XVIII. *De compensationibus.*
Tit. XVIIII. *De deposito.*
Tit. XX. Mandati et contra.
§ Mandatarius ob valetudinem vel inimicitiam capitalem vel aliam iustam caussam liberatur. *l.* 23. *l.* 25. *D. mand.*
§ Fideiussor, qui minori pecuniam obtulit, et in publico loco consignatam deposuit metu restitutionis, confestim mandati potest experiri. *l.* 64. *de fideiuss.*
Tit. XXI. *Pro socio.*
Tit. XXII. De emtione, venditione et actionibus emti venditi.
§ Venditor potest pactum quodcumque addere. *l.* 75. *de contr. emt.*

§ Etiam

§ Etiam legem commissoriam, quo casu venditor pretium die elapso petens renunciasse suo iuri censetur. *l.* 7. *de leg. commiss.*

§ Vendi possunt res omnes, quae in commercio, etiam hereditas. Quo facto omne ius suum cedere tenetur venditor. *l.* 23. *de her. vel act. vend.*

§ Quid si quis vendiderit vinum antiquum? Comparationem inter contractum hunc et legatum vini instituisse videtur Hermogenianus. *l.* 10. *de trit. vin. ol. leg.*

§ Venditor actione emti conuentus omnem dolum praestat. Exemplum in *l.* 49. *de act. emt.*

§ Emtor actione venditi pulsatus ob moram soluendi, vsuras soluit, non id, quod interest. *l.* 19. *de per. et comm. rei vend.*

§ De euictione et dupli stipulatione. *l.* 74. *de euict.*

§ Venditione donandi caussa facta res pro donato vsucapitur. *l.* 6. *pro donato.*

Tit. XXIII. De locatione conductione.

§ Locatio praetextu minoris pretii rescindi non potest. *l.* 23. *loc.*

§ Qui foenum contra legem contractus in aedes intulit, de incendio tenetur, etiamsi extraneus ignem iniecerit. *l.* 12. *locat.*

Tit. XXIIII, Ad L. Rhodiam de iactu.

§ An qui res suas naufragio liberarunt, conferre teneantur? An et ob arborem caesam collatio fiat? *l.* 5. *de L. Rhod.*

Tit. XXV. *De aestimatoria.*

Tit. XXVI. *De pignoribus.*

Tit. XXVII. *De nuptiis.*

Tit. XXVIII. *De iure dotium.*

Tit. XXVIIII. *De pactis dotalibus.*

Tit. XXX. *De fundo dotali.*

Tit. XXXI. De diuortiis et soluto matrimonio dos quemadm. petatur.

§ Lege Iul. et Papia cautum: QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO. Quid pecunia? *l.* 222. *de V. S.*

§ Res aestimata et vsu mulieris periculo mariti fit deterior. *l.* 51. *sol. matr.*

Tit.

Tit. XXXII. De donatione inter virum et vxorem.

§ Vitricus et priuignus inuicem sibi donare possunt matrimonii caussa. *l.* 60. *de don. int. vir. et vx.* Valet etiam donatio diuortii caussa facta. *l.* 60. §. 1. *l.* 62. *eod.*

Tit. XXXIII. De actione rerum amotarum.

§ Aduersus vxorem locum habet actio rerum amotarum, non furti, nec expilatae hereditatis. *l.* 5. *de expil. her.*

§ Vxor ad fiscum deuolutis bonis rerum amotarum in simplum conuenitur. *l.* 16. *de act. rer. amot.*

Tit. XXXIIII. Si ventris nomine.

Tit. XXXV. De agnoscendis et alendis liberis.

§ Si alimenta adiudicata sint, et reus ad principem adpellauerit, praeses procedere potest. Alias non nisi consentientibus partibus. *l.* 26. *de adpellat.*

Tit. XXXVI. De tutelis et curatione.

§ Cum inquisitione confirmatur tutor filio praeterito datus. *l.* 7. *de conf. tut.*

§ A legitima tutela agnatus non excluditur a femina remotiore. *l.* 10. *de legit. tut.* non tamen admittitur surdus et mutus. *l.* 10. §. 1.

§ In prouinciis tutorem dat Praeses, quippe qui eadem potestate gaudet in prouinciis, qua magistratus vrbani Romae. *l.* 10. *de off. Praes.*

§ Si bona Romae et in prouinciis sita, tunc prouincialibus Praeses tutorem dat, Romanorum praetor. *l.* 27. *de tut. dat.*

§ Tutor nec culpam leuissimam nec casum praestat. *l.* 50. *de adm. et peric. tut.*

§ A tutela excusantur administratores rerum principis, praefectus annonae, comites absentium reip. caussa, quod ad tutelas suscipiendas, item quidam corporum vel collegiorum nomine, *l.* 41. *de excus. tut.* non autem libertus senatoris, qui filiorum senatoris curam gerit. *l.* 43. *eod.*

Tit. XXXVII. De noxali furti actione.

§ Si ex vno delicto plures actiones nascuntur, ex omnibus agi potest. *l.* 32. D. *de obl. et action.*

Tit. XXXVIII. *De furto a seruo, qui testamento liber esse iussus est, facto.*

Tit. XXXVIIII. *De publicanis, et furto a familia eorum facto.*

Tit. XXXX. De operis libertorum.

§ Patronus in nuptias libertae consentiens operas amittit, modo nuptiae sequantur; non autem patrona. *l.* 48. *de op. libert.*

§. l. 46. de re iudic. Hermogenianus iudici permittit, vt actorum verba emendare possit, modo sententia perseueret. Quod quo pertineat, mihi non liquet.

Lib. III.

Tit. I. *De bonorum possessionibus.*

Tit. II. De bonorum possessione contra tabulas.

§ Patre seruo poenae facto et postea restituto, eius filius nihilominus ad bonorum possessionem contra tabulas admittitur. *l.* 2. *de bon. poss. contra tab.*

§ Filius sub conditione exheredatus nihilominus petit bonorum possessionem. Ast legatum vel fideic. sibi relictum amittit. *l.* 18. *eod.*

Tit. III. De legatis praestandis.

§ Eo pertinet *l* 23. *de leg. praest.*

Tit. IIII. *De collatione bonorum.*

Tit. V. *De collatione dotis.*

Tit. VI. *De coniungendis cum emancipato liberis.*

Tit. VII. De ventre in possessionem mittendo.

§ Si nihil natum, an et sumtus b. f. facti repetuntur. *l.* 3. *de ventre in poss. mitt.*

Tit. VIII. De Carboniano edicto.

§ Haec bonorum possessio ad quid prosit? *l.* 15. *de Carb. edict.*

Tit. VIIII. De bon. possess. secundum tabulas.

Tit. X. De bonis libertorum.

§ Varii casus, quando possit vel non possit patronus bonorum possessionem petere.

Tit. XI. *Si tabulae testamenti nullae exstabunt.*

Tit. XII. *Si quid in fraudem patroni.*

Tit. XIII. *De testamentis.*

Tit.

Tit. XIIII. *De legitimis successionibus.*

Tit. XV. *Vnde liberi.*

Tit. XVI. Vnde legitimi.

§ Nati post mortem patris, vel post captiuitatem vel deportationem, sed et hi, qui eo tempore in potestate fuerunt; inter se consanguinei habentur. *l. 6. vnde legit.*

§. Ea sola deportatis aufert sententia, quae ad fiscum perueniunt. *l. 97. de R. I.*

Tit. XVII. *Vnde cognati.*

Tit. XVIII. Vnde vir et vxor.

§ Qui mortem vxoris non defendit, ei, quod accepturus erat, tanquam indigno aufertur. *l. 20. de his, quae vt indign.* Rectius tamen ad sequentem titulum refertur.

Tit. XVIIII. De vacantibus, ereptitiis, caducis.

§. Rectius huc refertur *l. 20. de his, quae vt indign.* de qua ad antecedentem titulum.

Tit. XX. *Si quis aliquem testari prohibuerit.*

Tit. XXI. *Vt ex legibus et SCis bonorum poss. detur.*

Tit. XXII. *Quis ordo in bon. poss. seruetur.*

Tit. XXIII. *De successorio edicto.*

Tit. XXIIII. De heredibus instituendis.

§ Si ex pluribus vnciis, quam duodecim, heredes instituti, ex asse fit dupondius. *l. 87. de her. inst.*

Tit. XXV. *De substitutionibus.*

Tit. XXVI. De conditionibus institutionum.

§ An conditionem faciat institutio : P. Maeuius heres esto, si volet. *l. 12. de condit. inst.*

§ Conditio vt aliquid in loco sancto fiat, non semper valet. Ratio est in *l. 2. ne quid in loco sacro.*

Tit. XXVII. *Testamenta quemadmodum aperiantur.*

Tit. XXVIII. De adquirenda vel omittenda hereditate.

§ Superstitis bona repudians, defuncti adire non prohibetur. *l. 94. de adqu. vel omitt. her.*

§ Quid si pupillum se credens, pubes quum esset, pro herede gessit? *l. 96. eod.*

Tit. XXVIIII. Si quis omissa caussa testamenti ab int.

§ Si quis omissa caussa testamenti quocumque alio titulo possidet, a legatariis et fideicommissariis non conuenitur.

l. 30. *si quis omiss.*

Tit. XXX. *De SC. Silaniano.*

LIB. IIII.

Tit. I. De legatis et fideicommissis.

§ Si initio testamenti scripserim : Cui bis legauero, semel praestari volo, et postea in testamento vel codicillis saepe legem : legatum valet. *l.* 22. *de legat.* 3.

§ Miles quoque ex militari delicto damnatus permittente eo, qui damnauit, legatum vel fideic. relinquere potest. *d. l.* 22. *eod.*

*§ Seruo vel proprio vel alieno legato mortis damnum ante moram ad legatarium pertinet. *d. l.* 22. *eod.*

§ Si ego legauerim prius et postea heres meus leget : mei legatarii praeferuntur. *l.* 98. *de R. I.*

† Tit. II. De conditionibus et demonstrationibus.

§ Si legata sub conditione relicta ad alium transferantur, sub eadem conditione relicta censentur. *l* 45. *de cond. et dem.*

† Tit. III. Ad Legem Falcidiam.

§ Ad veterani testamentum lex Falcidia pertinet, licet intra annum missionis decesserit.

† Tit. IIII. Ad SC. Trebellianum.

§ Quis cogi possit ad adeundam hereditatem. *l.* 14. D. *ad SC. Trebell.*

Tit. V. Vt in possessionem legat. caussa.

§ Si in possessionem legatorum seruandorum caussa missus rem mihi per fideicommissum relictam tenet, aequius est me illam habere, quam illum. *l.* 11. D. *vt in possess. leg. seru. caussa.*

Tit. VI. *De operis noui nunciatione.*

Tit. VII. *De damno infecto.*

Tit. VIII. *Aquae pluuiae arcendae.*

LIB. V.

Tit. I. *De caussis status.*

Tit. II. De liberali caussa.

§ Maior viginti annis, qui se pretii participandi caussa venundari

nundari passus est, ne post manumissionem quidem potest ad libertatem proclamare. *l.* 40. *de liber. caussa.*

Tit. III. *De statu liberis.*

† Tit. IIII. De collusione detegenda.

§ Sententiam pro ingenuitate latam semel retractare collusione probata licet. *l. vlt.* D. *de colluss. det.*

Tit. V. De publicanis.

§ Vectigalia non potest praeses vel Proc. Caesaris sine Principis consensu vel constituere vel mutare. Potest tamen non solutis pensionibus conductorem pellere, vel ob moram vsuras exigere. *l.* 10. *de public. et vectig.*

Tit. VI. De adquirenda possessione et de vsucapionibus.

§ Per filium putatiuum non possumus adquirere possessionem. Possumus vero per seruum, qui in fuga agit. *l.* 50. *de adqu. vel amitt. poss.*

§ Pro soluto vsucapit, qui rem debiti caussa recipit. *l.* 46. *de vsucap.*

§ Quis pro legato vsucapiat. *l.* 9. *pro legat.*

Tit. VII. *Vi bonorum raptorum.*

Tit. VIII. *De incendio, furto etc.*

Tit. VIIII. De iniuriis.

§ De iniuria tempore Hermogeniani extra ordinem statui solebat pro personarum qualitate. *l.* 45. *de iniur.*

Tit. X. *De re iudicata et exsequutionibus.*

Tit. XI. *De confessis.*

Tit. XII. *De cessione bonorum.*

Tit. XIII. *Quibus ex caussis in possessionem eatur.*

Tit. XIIII. *De rebus auctoritate iudicis possidendis.*

Tit. XV. De priuilegiis creditorum.

§ Sponsa vel minor XII annis nuptura dotem dedit: condictionem habebit exemplo dotis cum priuilegio. *l.* 74. *de iur. dot.*

§ Tutelae priuilegium non solum in bonis tutoris, sed et

cius, qui pro tutela negotium gessit, datur *l. 25. de tut. et rat. distrah.* Eodem etiam pertinere videntur *l. 27. de adpellat. et l. 2. si tut. vel curat. magistr. creat. adpell.*

Tit. XVI. *De bonorum venditione.*

Tit. XVII. *De separationibus.*

Tit. XVIII. *De curatore bonis dando.*

† Tit XVIIII. De iure fisci in bonis damnatorum.

§ Bona libertorum damnatorum liberis relinquuntur ex rescripto Seueri Imp. *l. 9. ad L. Iul. mai.*

LIB. VI.

Tit. I. De his, qui in quantum facere possunt, condemnantur.

§ Donator conuenitur, in quantum facere potest, si constituerit. Qua occasione varia de donationibus tractantur *l. 33. de donat.*

Tit. II. *De his, quae in fraudem creditorum.*

Tit. III. *De interdictis.*

Tit. IIII. *Quorum bonorum.*

Tit. V. *Quod legatorum.*

Tit. VI. *De interdictis de rebus diuinis, publicis, vi publica, de mortuo inferendo, tabulis exhibendis.*

Tit. VII. *De interdictis super re priuata, retinendae vel recuperandae possessionis.*

Tit. VIII. *De superficiebus.*

Tit. VIIII. *De itinere actuque priuato.*

Tit. X. *De aqua quotidiana.*

Tit. XI. *De riuis.*

Tit. XII. *De fonte.*

Tit. XIII. *De operis noui nunciatione.*

Tit. XIIII. *De cloacis.*

Tit. XV. *Quod vi aut clam.*

Tit. XVI. *De remissionibus.*

Tit. XVII. *De precario.*

Tit.

Tit. XVIII. *De arboribus.*

Tit. XVIIII. *De glande legenda.*

Tit. XX. *De homine libero exhibendo.*

Tit. XXI. De liberis exhibendis.

§ Pater, qui filiam in poteſtate habet, recte a marito conuenitur de vxore exhibenda. *l. 2. de lib. exhib.*

Tit. XXII. *Virubi.*

Tit. XXIII. *Ne vis fiat ei, cet.*

Tit. XXIIII. *De interdicto Saluiano.*

Tit. XXV. *De migrando.*

Tit. XXVI. *De exceptionibus.*

Tit. XXVII. *De exceptione vadimonii deſerti.*

Tit. XXVIII. *De exceptione rei iudicatae.*

Tit. XXVIIII. De doli mali exceptione.

§ Si debitor a furioſo delegatus creditori eius ſoluat, quem compotem mentis credebat, et aduerſus eum agatur: exceptione doli mali in id, quod in rem furioſi proceſſit, defenditur. *l. 16. de dol. mal. et met. exc.*

Tit. XXX. De exceptione rei venditae non traditae.

§ Haec exceptio et emtoris ſucceſſoribus prodeſt, et venditoris ſucceſſoribus nocet. *l. 3. de exc. rei vend. non trad.*

Tit. XXXI. *De litigioſis.*

† Tit. XXXII. De praeſcriptione.

§ In fiſci quaeſtionibus, ſi aliud non conſtitutum, viginti annorum praeſcriptio cuſtoditur. *l. 13. de diuerſ. et temp. praeſcr.*

Tit. XXXIII. Quarum rerum actio non detur.

§ Pertinere eo videtur *l. 3. ne de ſtatu defunct.*

Tit. XXXIIII. De exceptione iuriſiurandi.

§ Si filiusfam. iurauit, patrem non debere, huic exceptio iuriſiurandi adquiritur. *l. 24. de except.*

Tit. XXXV. *De his, quae onerandae libertatis.*

Tit. XXXVI. De ſtipulationibus.

§ He-

§ Hereditati per feruum hereditarium adquiritur. *l. 61. de adqu. rer. dom.*

§ Fideiuffores obligantur, fi fe daturos facturofue, non fi reum daturum facturumue promittant. *l. 65. de fideiuff.*

Tit. XXXVII. *De ftipulationibus praetoriis.*
Tit. XXXVIII. *Iudicio fifti.*
Tit. XXXVIIII. *Iudicatum folui.*
Tit. XXXX. *De re defendenda.*
Tit. XXXXI. *De dolo malo.*
Tit. XXXXII. *Tutelae et teftamenti.*
Tit. XXXXIII. *Legatorum nomine.*
Tit. XXXXIIII. *Si cui plus quam per L. Falc.*
Tit. XXXXV. *Rem pupilli faluam fore.*
Tit. XXXXVI. Ratam rem haberi.

§ Ex conuentione ftipulatio haec interponi folet; fi procurator pacifcatur, vel aliud quodcumque negotium abfente domino agat. *l. 11. rem rat. hab.*

Tit. XXXXVII. *Stipulatio de operis noui nunciatione.*
Tit. XXXXVIII. *De duplae ftipulatione.*
Tit. XXXXVIIII. *De ftipulatione ob nouum opus et damni infecti.*

* *Hactenus Edictum Praetoris. Pollicetur vero Hermogenianus l. 2. de ftat. hom. fe proximos et coniunctos titulos, quoad res patiatur, adplicaturum. Tales aliquot iam adfuere, quos figno † diftinximus a reliquis. Et ex eadem ratione adiecit adpendicem de criminibus publicis.*

PARS III.

DE PVBLICIS IVDICIIS.

Tit. L. *De publicis iudiciis.*
Tit. LI. De accufationibus.

§ Qui minus, quam L. aureos poffidet; ei ob paupertatem accufare non permittitur. *l. 10. de accufat.*

Tit. LII. *De cuftodia et exhibitione reorum.*

Tit.

Tit. LIII. Ad Legem Iuliam maiestatis.

§ Huius criminis reus est, et cuius ope consilio dolo factum, vt prouincia hosti proderetur. *l.* 10. *ad L. Iul. iam.*

Tit. LIIII. *Ad Legem Iul. de adulteriis coërcendis.*

Tit. LV. *Ad Legem Iul. de vi publ. et priuata.*

Tit. LVI. *Ad Legem Corneliam de sicariis et veneficis.*

Tit. LVII. *De lege Pompeia de parricidiis.*

Tit. LVIII. De lege Cornelia de falsis.

§ Falsi poena coërcentur, et qui ad litem instruendam aduocatione, vel testibus pecuniam acceperunt, vel vt horum quid fieret, curarunt. *l.* 20. *ad L. Corn. de fals.*

Tit. LVIIII. *De lege Iulia Repetundarum.*

Tit. LX. *De lege Iulia de annona.*

Tit. LXI. *De lege Iulia peculatus.*

Tit. LXII. *De lege Iulia ambitus.*

Tit. LXIII. De lege Fabia de plagiariis.

§ Plagiarii tempore Hermogeniani non mulcta pecuniaria, sed extraordinaria poena, et plerumque damnatione in metallum adficiebantur. *l.* 7. *ad L. Fab. de plag.*

Tit. LXIIII. *Ad SC. Turpillianum.*

Tit. LXV. *De requirendis vel absentibus damnandis.*

Tit. LXVI. *De quaestionibus.*

Tit. LXVII. *De poenis.*

Tit. LXVIII. De bonis damnatorum.

§ Multa de iuribus fisci in bonis damnatorum accumulantur in *l.* 46. *de iur. fisci.*

Tit. LXVIIII. *De bonis eorum, qui ante sententiam etc.*

Tit. LXX. *De interdictis et relegatis.*

Tit. LXXI. *De cadaueribus punitorum.*

P. IVVENTII CELSI
DIGESTA
ORDINI SVO RESTITVTA.
PARS I.
AD EDICTVM.

LIB. I. DE IVRISDICTIONE.

Prooemium.

§ Ad id pertinere videtur † *l. 1. pr. D. de I. et Iure*, vbi explicatur, quid ſit ius?

Tit. I. *De actione danda denegandaue.*

Tit. II. De magiſtratibus municipalibus eorumque iuriſdictione; poteſtate, officio.

§ Municipem facit natiuitas, et tunc patris habetur ratio. An et matris? † *l. 1. §. 2. ad municipal.*

§ Municipem et manumiſſio facit. Sequitur enim libertus originem patroni. Si domicilium mutauit, vtroque loco muneribus fungitur. Vbi autem quis domicilium habere intelligitur? * *l. 27. §. 2. D. ad municip.*

Tit. III. *De vadimonio.*

Tit. IIII. *De vindiciis ſecundum poſſeſſorem dandis.*

Tit. V. *De formula iuriſdictionis.*

Tit. VI. *De edendo.*

Tit. VII. De pactis.

§ Pacta quaedam in rem, quaedam in perſonam. Vnde quaeritur, an qui filio pactus eſt, et coheredi pactus cenſeatur? † *l. 10. D. de pact. dot.* 2. quis probet, heredi eo pacto conſultum eſſe. *l. 9. D. de probat.*

§ Paciſci poſſunt, qui et conſentire. An et ii, qui in poteſtate ſunt? *l. 25. de nouat.* † *l. 29. de pact.*

Tit. VIII. De in ius vocando.

§. Pa-

§ Patronum in ius vocare non potest libertus sine venia praetoris. Potest tamen, si patronum eum iurare coëgerat, ne vxorem duceret. An hoc factum patris et filio obest? † *l. 8. §. 2. de in ius voc.*

Tit. VIIII. *De postulando.*

Tit. X. De his, qui notantur infamia.

§ Notat praetor eos, qui artem ludicram faciunt. An et designatores? † *l. 4. §. 1. D. de his, qui not. infam.*

Tit. XI. de cautione in iudicio sisti.

§ Si quis in iudicio sisti promisit, non addita poena conuentionali: cum eo incerti agendum erit. † *l. 3. D. si quis in ius voc. non ier.*

Tit. XII. De procuratoribus, cognitoribus, negotiorum gestoribus.

§ Maritus quando negotia vxoris gessisse censeatur? *l. 47. D. de donat. int. vir. et vx.*

§ An qui rem minus necessariam contra domini voluntatem fecit, vtiliter gessisse dicatur? † *l. 10. §. 1. D. de neg. gest.*

Tit. XIII. *De calumniatoribus.*

LIB. II. DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS.

Tit. I. *De dolo malo.*

Tit. II. *Quod metus caussa.*

Tit. III. De minoribus 25. annis.

§ An minor agens tutelae post maiorennitatem absoluto tutore restitui debeat in integrum? * *l. 3. §. 1. D. de minor.*

§ Restituto minore aduersus eum, quocum tutelae egit, non ideo tutori restituenda actio tutelae contraria. *l. 28. eod.*

Tit. IIII. De capite minutis.

§ De transfugis rebusque hostilibus apud nos deprehensis ea occasione egisse videtur Celsus *l. 51. de adqu. rer. dom.*

Tit. V. *De eo, quod falso tutore auctore gestum.*

Tit. VI. *Ex quibus caussis maiores 25. annis in integrum restituuntur.*

Tit. VII. *De alienatione iudicii mutandi caussa facta.*

Tit. VIII. De temporibus in integrum restitutionis.

§ An in computando hoc tempore ratio etiam habenda fit feriarum sollemnium? * *l. 26. §. 7. D. quib. ex causs. mai.*

Tit. VIIII. De receptis et qui arbitrium receperunt.

§ Arbitri non possunt adesse iubere litigantes in loco inhonesto. * *l. 21. §. 11. de recept. et qui arb.*

§ Si in tres compromissum, uno absente reliqui sententiam dicere non possunt, eo praesente possunt. * *l. 17. §. 17. D. eod.*

§ Quando committatur stipulatio tempore non adiecto? * *l. 21. §. 12. eod.* Quando si tempus adiectum? † *l. 23. pr. §. 1. 3. eod.* Quid si arbiter alterum ab altero petere vetuerit, et alteruter tamen petat? *l. 27. eod.*

§ Quid sit stare sententiae? † *l. 23. §. 2. D. eod.*

Tit. X. *Nautae, caupones, stabularii recepta vt restituant.*

Tit. XI. *De satisdationibus.*

Lib. III. De ivdiciis et rervm vindicatione.

Tit. I. De iudiciis, et vbi quis conueniri debeat, deque officio iudicum.

§ Iudex a magistratu datur. Quid si Praeses, cui iam successum est, dederit iudicem: eritne, quod egit, ratum? *l. 17. D. de offic. praes.*

§ Quibusdam Romae conuentis ius est, domum reuocandi. † *l. 2. §. 3. D. de iudic.* Potest tamen etiam hoc fragmentum referri ad *lib. I. tit. 1. de actione danda vel deneganda*, quia et Iulianus ad hunc titulum ea de re egit.

§ Quid venire dicatur in iudicium? † *l. 61. pr. D. de iudic.* Id iudicandum ex instituta actione. Quid actio? *l. 51. D. de obl. et action.* aliquando ex ipso negotio. *l. 16. condict. causs. dat. l. 26. D. de nouat.*

§ Iudicia absolutoria sunt, si partes transegerunt. *l. 12. D. de transact.*

§ An vno ex iudicibus absente, reliqui possint sententiam ferre? *l. 39. D. de re iud.*

Tit. II. De rei vindicatione.

§ Re euicta quaenam impensae reddendae? *l. 38. D. de rei vind.*

Tit. III. *De Publiciana in rem actione.*

Tit. IIII. *Si ager vectigalis vel emphyteuticus petatur.*

Lib.

LIB. IIII. DE HEREDITATIS PETITIONE.

Tit. I. *De inofficioso testamento.*

Tit. II. De hereditatis petitione.

§ An detur et aduersus eos, qui nihil possidebant, quum peteretur, at postea possidere coeperunt. * *l.* 15. §. 1. *D. de hered. petit.*

§ An contra eum, qui negotia hereditatis gerit? † *l.* 16. §. 3. *D. eod.*

§ An aduersus eum, qui se liti offert? *l.* 45. *eod.* quod fragmentum etiam ab Vlpiano citatur. * *l.* 13. §. 13. *D. eod.*

§ Heres tenetur ad restituendum, quod hereditatis nomine solutum. Quid si defunctus, quum adhuc esset filiusfam. fideiusserit, possessor autem hereditatis soluerit: an debuisset opponere SC. Macedonianum? Eo pertinere videtur ** *l.* 7. *pr. D. de SC. Maced.*

Tit. III. *Si pars hereditatis petatur.*

Tit. IIII. *De possessoria hereditatis petitione.*

Tit. V. *De fideicommissaria hereditatis petitione.*

LIB. V. DE SERVITVTIBVS, DAMNO, IVDICIIS DIVISORIIS.

Tit. I. De seruitutibus.

§ Quid seruitus? Videtur hunc locum tractasse Celsus *l.* 86. *D. de V. S.*

§ Constituuntur seruitutes etiam stipulationibus. Si quis ex Kal. stipulatus sit, quandocumque post accepto iudicio lis aestimanda erit, quantum interest, Kalendis praestitam seruitutem. *l.* 11. *D. de re iud.*

§ Constituta seruitute vtendum est ciuiliter. Id exemplo viae docet Celsus, *l.* 9. *de seruit.*

§ Amittitur seruitus modis variis. An et communis amittitur, si socius, qui petit, succumbit, aut litem cedit aduersario? † *l.* 19. *si seru. vind.* An et diuisione praedii seruientis? *l.* 6. *D. quemadm. seru. amitt.*

Tit. II. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur.*

Tit. III. Ad legem Aquilliam.

§ Ad caput primum. Quid si quis seruum communem occiderit? † *l.* 19. *D. ad L. Aquil.* Quid si seruus hereditarius occisus? † *l.* 13. §. 2. *D. eod.* Quid si alius occiderit, alius vulnerarit? † *l.* 11. §. 3. *eod.* Quid si seruus seruum

Iiii 3 furri-

ſurripuerit vel occiderit? † *l.* 21. *§.* 1. *eod.*

§ Damnum hoc iniuria datum ſit oportet. Quid damnum iniuria datum? † *l.* 49. *§.* 1. *eod.*

§ Actio inſtituitur vel directa vel vtilis vel in factum. Quid haec? † *l.* 7. *§.* 6. 7. *eod.*

§ Agitur ad id, quanti ea res intra eum annum plurimi fuit. Quomodo annus numeretur? † *l.* 21. *§.* 1. *eod.* Quis aeſtimationem capiat, ſeruo communi occiſo? Et quis ſeruus occidens noxae detur? † *l.* 27. §. 2. *D. eod.*

§ Ad tertium caput. Quid ruptum. † *l.* 27. *§.* 16. *D. eod.*

§ Ex hoc capite agi etiam poteſt ob lolium in ſegetem alienam iniectum. † *l.* 27. *§.* 14. *eod.* ob vinum ſpurcatum, effuſum, in acetum verſum. † *l.* 27. *§.* 15. *eod.* ob apes alienas in alueario exuſtas. † *l.* 27. *§.* 12. *D. eod.*

Tit. IIII. De noxalibus actionibus.

§ His etiam tenetur dominus, qui non prohibuit, etiamſi dominus eſſe deſierit. † *l.* 2. *§.* 1. *D. de nox. act.*

Tit. V. *Finium regundorum.*

Tit. VI. Familiae erciſcundae.

§ Coheres etiamſi non ſoluerit, tamen hoc iudicio agit aduerſus coheredem, vt ſoluat, quia alias creditor non liberaret rem, niſi in ſolidum ei ſatisfieret. † *l.* 18. *§.* 4. *D. fam. erciſc.*

Tit. VII. *Communi diuidundo.*

Tit. VIII. *De iudice litem ſuam faciente.*

Tit. VIIII. De interrogationibus in iudicio faciendis.

§ An noceat reo defenſor, ſi in iudicio falſum reſponderit. * *l.* 9. §. 4. *D. de interrog. in iud. fac.*

§ An ſuccurratur ei, qui per errorem falſo reſpondit? † *l.* 11. *§.* 8. *D. eod.*

§ Liceatne reſpondenti poenitere? † *d. l.* 11. *§.* 12. *eod.*

Tit. X. De his, qui effuderint, vel deiecerint.

§ Praeſumitur hic culpa inquilini. Atqui ea praeſumtio fallere poteſt, adeoque admittenda videtur probatio contrarii. Diluiſſe hanc obiectionem videtur Celſus, *l.* 4. *D. de LL.*

Tit. XI. *De ſeruo corrupto.*

Tit. XII. *De aleatoribus.*

Tit. XIII. *Si menſor falſum modum dixerit.*

Tit. XIIII. Ad exhibendum.

§ Agitur

§ Agitur aduersus omnem, qui possidet, vel exhibere potest. † *l. 5. pr. et §. 3. D. ad exhib.*

§ Idem dicendum, si pecunia mea ad aliquem sine contractu inter me et illum inito peruenerit. *l.* 32. *D. de reb. credit.*

Tit. XV. *De fugitiuis.*

Tit. XVI. De religiosis et sumtibus funerum.

§ Materfamilias ex dote funeranda, si hereditas non sit soluendo. † *l.* 20. *§.* 2. *et l.* 22. *D. de religios.*

LIB. VI. DE CONDICTIONIBVS, CONSTITVTA PECVNIA, COMMODATO, PIGNORE ET GESTIS CVM EO, QVI IN ALIENA POTESTATE EST.

Tit. I. De rebus creditis, et si certum petatur.

§ Condictio certi est actio generalis ex omni contractu, quo certum quid promittitur. *l.* 62. *D. de reb. cred.* citata etiam ab Vlpiano * *l.* 67. *D. de V. O.* Add. *l.* 13. *D. de re iud. l.* 15. *D. de legat.* 2.

Tit. II. De iureiurando et de probationibus.

§ Adfirmanti incumbit probatio. *l.* 17. D. *de probat.*

Tit. III. De condictione caussa data caussa non sequuta.

§ Decem, quos quis vt statu liber iniussus dedit, an condici possint? † *l.* 3. *§.* 6. *de condict. causs. dat.*

Tit. IIII. De condictione ob turpem caussam.

§ Ea locum non habet, si turpitudo sit penes solum accipientem. † *l.* 4. *§.* 2. D. *de condict. ob turp. causs.*

§ An detur si quid apud alterum sit ex iniusta caussa? † *l.* 6. D. *eod.*

Tit. V. De condictione indebiti.

§ Indebitum est, si nulla, vel naturalis saltim nos teneat obligatio, e. g. si soluimus nondum exsistente conditione. *l.* 48. D. *de cond. indeb.* si decem aut Stichum promisimus, et quinque soluerimus. * *l.* 26. *§.* 13. *eod.* item si decem promisimus et viginti soluimus. † *l.* 19. *§. vlt. D. eod.*

§ Non ergo repetitur, quod procuratori solutum, quamuis ratum non habeat dominus. † *l.* 6. *§.* 2. *eod.* nec quod solutum statim ab eo, qui quum moriturus sit, promisit. † *l.* 17. D. *eod.*

§ Datur aduersus accipientem. An et contra eum, pro quo fideiussor indebite soluit? *l.* 17. D. *eod.* Quid si procuratori solutum, nec ratam rem habuerit dominus, vtrum contra procu-

procuratorem, an contra dominum datur? † *l. 6. §. 2. D. eod.*

Tit. VI. *De condictione sine caussa.*

Tit. VII. *De condictione furtiua.*

Tit. VIII. De condictione triticaria.

§ Fundo deiectus dominus fundum, non possessionem condicit. † *l.* 2. D. *de cond. tritic.*

§ Quomodo tempus in hac actione aestimandum. † *l.* 3. *D. eod.*

Tit. VIIII. *De eo, quod certo loco.*

Tit. X. De pecunia constituta.

§ Hic sufficit aliquem debuisse tempore constituti, quamuis postea debere desierit. † *l.* 18. *§.* 1. D. *de const. pec.*

Tit. XI. Commodati vel contra.

§ Quibus vehiculum commodatum, ii de dolo et culpa in solidum tenentur. * *l.* 5. *§.* 15. D. *commod.*

§ Alterutro furti agente, an is solus, qui egit, commodati conueniatur? † *l.* 7. D. *eod.*

Tit. XII. De pignoratitia actione.

§ Pignus an peti possit, antequam pensionis dies venerit? † *l.* 14. D. *de pignor.*

Tit XIII. *Praescriptis verbis.*

Tit. XIIII. *De actione exercitoria.*

Tit. XV. *De actione institoria.*

Tit. XVI. *De actione tributoria.*

Tit. XVII. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.

§ Qui de peculio egit, possitne postea quod iussu agere? † *l.* 4. *§.* 5. D. *quod cum eo, qui in al. pot.*

Tit. XVIII. *De SC. Macedoniano.*

Tit. XVIIII. *Quod iussu.*

Tit. XX. *De in rem verso.*

Tit. XXI. De peculio.

§ Quid peculium? *l.* 6. D. *de pecul.* * *l.* 5. *§.* 4. *eod.* † *l.* 7. *pr.* D. *eod.*

§ An et pupillus vel furiosus peculium constituere possit? † *l.* 7. *§.* 1. *eod.*

§ Si filius vel seruus fideiussit, an agatur de peculio? ** *l.* 3. *§.* 5. D. *eod.*

Tit.

Tit. XXII. *Ad SC. Velleianum.*

LIB. VII. DE DEPOSITO, MANDATO, SOCIETATE, PRECARIO.

Tit. I. Depositi vel contra.

§. An depositi teneatur, qui rem a seruo depositam ei, quem dominum putabat, restituit? † *l.* 1. §. 32. *depos.*

Tit. II. Mandati vel contra.

§ Aliud mandatum, aliud iussum. Quid si quis liberum hominem b. f. seruientem facere aliquid iusserit, dabiturne ei actio mandati, an praescriptis verbis? † *l.* 13. §. 2. *D. commod.*

§ Quid si quis alteri mandarit, vt in suo quid faceret? * *l.* 16. *D. mand.*

§ Quid si quis mandet, quod sua non intersit? * *l.* 6. *D. eod.*

§ Mandatum mandantis vel mandatarii gratia. *l.* 48. *D. eod.*

§ An mandatarium excuset vanus timor? *l.* 184. *D. de R. I.*

Tit. III. Pro socio.

§ Dolusne tantum an et culpa praestanda a socio. * *l.* 52. §. 2. *D. pro soc.*

§ An re exstincta pro socio agi possit? * *l.* 58. *pr.* §. 1. *eod.*

§ Socius, qui damnum in re communi dedit, ex L. Aquillia tenetur. † *l.* 47. *D. eod.*

Tit. IIII. De precario.

§ Debitor si rem pignoratam roget precario? *l.* 11. *D. de precar.*

LIB. VIII. DE EMTIONE, LOCATIONE, ET CONTRACTV AESTIMAT.

Tit. I. De emtione venditione.

§ Si venditor non adiecit, fundum esse optimum maximum, quid praestet? *l.* 59. *D. de contrah. emt.*

§ Seruo vendito cum peculio quid praestet? *l.* 38. *pr. D. de act. emt.*

§ Quid si emtor rem commercio exemtam sciens emerit? † *l.* 6. *D. de contrah. emt.* Ratio cur venditor tunc nihil praestet, est in *l.* 185. *D. de R. I.*

§ Emtorem aedium etiam sequuntur fixa vincta. Eo pertinet *l.* 38. §. 2. *D. de act. emt.*

§ Res vendita tradenda. Quid si quis moram in tradendo seruo commiserit? *l.* 38. §. 2. *D. eod.*

§ De pacto addictionis in diem. * *l.* 13. *D. de in diem add.*

§ De dolo non praestando conueniri nequit. † *l.* 23. *D. de R. I.* Contrahentes sibi inuicem praestant dolum et culpam. ** *l.* 13. *§.* 16. *D. de act. emt.*

Tit. II. De locatione conductione.

§ Qui operas locat, eius imperitia pro culpa habenda. * *l.* 9. §. 5. *D. locat.*

Tit. III. De aestimatoria actione.

§ Ex contractu aestimatorio nascitur actio praescriptis verbis, quae admodum generalis. *l.* 2. *D. praescr. verb.*

LIB. VIIII. DE SPONSALIBVS, NVPTIIS, DOTE, ET DONATIONIBVS INTER VIR. ET VXOR.

Tit. I. *De sponsalibus.*

Tit. II. De nuptiis.

§ Videtur Celsus hic excusasse breuitatem, et promisisse vberiorem interpretationem Legis Iuliae et Papiae Poppaeae de maritandis ordinibus, sine qua haec doctrina tunc intelligi haud poterat. Et huc forsan pertinet *l.* 24. *D. de LL.*

Tit. III. De iure dotium.

§ Socer, qui genero nomen loco dotis cessit, non nisi verum illud praestat. * *l.* 4. *D. de hered. vel act. vend.*

Tit. IIII. De pactis dotalibus.

Tit. V. De fundo dotali.

Tit. VI. De donatione inter virum et vxorem.

§ Donata mulieri iam nuptae vir vindicare potest, etiamsi ei ab illa legata ampla relicta sint. *l.* 48. *D. de don. inter vir. et vxor.*

§ An vsurae dotis, quas sibi vxor stipulata est, peti possint? † *l.* 28. *D. eod.*

LIB. X. DE DIVORTIIS ET ACTIONIBVS SOLVTO MATRIMONIO COMPETENTIBVS.

Tit. I. *De diuortiis et repudiis.*

Tit. II. Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.

§ Actioni de dote inest exceptio doli mali. † *l.* 21. *D. sol. matr.*

§ An filius exheredatus succedat in ius patris, qui nepti dotem constituit. *l.* 6. *D. de collat.*

§ Dato

§ Dato in dotem vſufructu an ſoluto matrimonio fructus reſtituendi? * *l.* 7. *D. de iure dot.*

§ Maritus vxori reſtituens fideicommiſſum an donaſſe cenſeatur, atque dotem minuere poſſit? * *l.* 5. §. 15. *D. de donat. int. vir. et vxor.*

Tit. III. *De actione rerum amotarum.*

Tit. IIII. *Si ventris nomine.*

Tit. V. *De agnoſcendis et alendis liberis.*

LIB. XI. DE TVTELIS.

Tit. I. *De tutoribus teſtamentariis, legitimis, datiuis.*

Tit. II. *De ſatisdatione tutorum vel curatorum.*

Tit. III. *De excuſationibus.*

Tit. IIII. De adminiſtratione tutorum.

§ Quantum dotis modum conſtituere poſſit tutor? (pro quo curatorem ſubſtituiſſe videtur Tribonianus.) *l.* 60. *D. de iure dot.*

Tit. V. *De rebus eorum, qui ſub tutela ſunt, non alienandis.*

Tit. VI. De ſuſpectis tutoribus vel curatoribus.

§ An et lata culpa dolo aequiparanda? *l.* 32. D. *depoſ.*

Tit. VII. *De tutelae et rationibus diſtrahendis.*

Tit. VIII. De magiſtratibus conueniendis.

§ Quis hic probet, idoneos fideiuſſores pro tutore non eſſe acceptos? *l.* 11. D. *de probat.*

§ In quantum magiſtratus conueniantur? *l.* 7. *D. de magiſtr. conuen.*

Tit. VIIII. De curatoribus.

§ An curator pupillo dandus abſente tutore? *l.* 11. *D. de tut. vel curat. dat.*

§ Si pupillo curator in litem cauſſa cognita datur, an in omnes cauſſas datus cenſeatur? † *l.* 3. §. 4. *D. de tutel.*

§ An patri furioſo curator dari poſſit filius? † *l.* 12. §. 1. *D. de tut. et curat. dat.*

LIB. XII. DE NOXALI FVRTI ACTIONE, OPERIS LIBERTORVM ET NOVI OPERIS NVNCIATIONE.

Tit. I. De furto et noxali furti actione.

§ De variis furti generibus. *l.* 67. *D. de furt.*

§ De furto manifeſto. † *l.* 7. §. 2. *eod.*

§ Cuius ope et consilio furtum factum esse dicatur? † *l.* 50. §. 1. *D. eod.*

§ Sitne fur, qui rem abiectam adprehendit? * *l.* 43. §. 10. *D. eod.*

§ An actio furti competat patri, cuius filio commodatum? * *l.* 14. §. 10. *D. eod.*

§ An ei, cui surripuit seruus postea manumissus? *l.* 15. *D. de condict. furt.*

§ An emtori, re nondum tradita? † *l.* 14. *pr. D. de furt.*

§ An condici possit ei, qui alterum de fundo deiecit? † *l.* 25. § 1. *D. eod.*

Tit. II. *De furto a seruo, qui testamento manumissus, commisso.*

Tit. III. *De publicanis furtoque ab eorum familia facto.*

Tit. IIII. De operis libertorum.

§ Debet libertus operas iurato promissas. Quid si quis operarum modum contulit in arbitrium patroni? *l.* 30. *pr. D. de oper. libert.* Quid si liberta voluntate patroni nupserit? *l.* 30. *pr. eod.* Quid si communis libertus patronis mille operas promiserit? ** *l.* 15. §. 1. *D. eod.* Quid si ea conditione liberto quis legauit, si decem operarum nomine filio suo promiserit. † *l.* 7. §. 1. *D. eod.*

§ Operae quando peti possint? *l.* 186. *D. de R. I.*

§ Cessant operae, si manumissio sit nulla. * *l.* 1. *D. qui et a quib. manum.*

Tit. V. De noui operis nunciatione.

§ An illi opponi possit exceptio conuentionis? * *l.* 1. §. 10. *D. de nou. op. nunc.*

Lib. XIII. De bonorvm possessionibvs.

Tit. I. De bonorum possessionibus.

§ An et pupillus agnoscere vel repudiare possit bonorum possessionem? *l.* 189. *D. de R. I.*

Tit. II. *De bonorum possessione contra tabulas.*

Tit. III. *De legatis praestandis.*

Tit. IIII. De collatione bonorum.

§ Quomodo conferant nepotes? *l.* 7. *D. de collat.*

Tit. V. *De dotis collatione.*

Tit.

Tit. VI. *De coniungendis cum emancipato liberis.*
Tit. VII. *De ventre in possessionem mittendo.*
Tit. VIII. *De Carboniano edicto.*
Tit. VIIII. *De bonorum possessione secundum tabulas.*
Tit. X. *De bonis libertorum.*
Tit. XI. *Si tabulae nullae exstabunt.*
Tit. XII. *Si quid in fraudem patroni.*

LIB. XIIII. DE TESTAMENTIS LIB. I.

TIT. I. De testamento militum.

§ In iis ratio non habetur quartae Falcidiae, de qua ea occasione fuse differit Celsus. *l.* 50. *D. ad L. Falc.*

LIB. XV. DE TESTAMENTIS LIB. II. ET SVCCESS. AB INTEST.

Tit. I. De testamentis.

§ Quis testari possit? An et surdus et mutus? Videtur eo referendum, quod citat Iustinianus † *l.* 10. *C. qui test. fac. poss.*

§ An seruus instituendus cum libertate? ** *l.* 2. §. *vlt. D. de statu lib.* * *l.* 51. *D. de hered. inst.* iuncta † *l.* 2. §. 1. *D. de condit. inst. l.* 43. *D. de legat.* 3.

§ An et is, qui tabulas scripsit, possit inter testes adhiberi? Quaestio illa Domitiana. *l.* 27. *D. qui test. fac. poss.* An et is, qui Latinae vel Italicae conditionis? *l.* 6. *D. de cens.*

Tit. II. De adquirenda vel omittenda hereditate.

§ Heres an fiat, qui metu coactus adiit? * *l.* 6. §. 7. *D. de adqu. vel om. her.*

§ Si societati obtigit hereditas, ex quota quisque parte heres erit? Videtur eo referenda *l.* 75. *D. pro soc.*

Tit. III. De successionibus ab intestato.

§ Ad successionem liberorum pertinere videtur *l.* 22. *D. de rit. nupt.*

Tit. IIII. Quis ordo in bon. possess. seruetur et de successorio edicto.

§ Ad successionem coniugum pertinere videtur * *l.* 3. §. 12. D. *de donat. int. vir. et vxor.*

LIB. XVI. DE TESTAMENTIS LIB. III.

Tit. I. De heredibus instituendis.

§ Heredes instituti quales? *l.* 19. D. *de her. inst.*

§ An valeat institutio : EX PARTIBVS, QVAS TESTATOR ADSCRIPSERIT? * *l.* 2. *pr.* D. *eod.*

§ Quid si testator in partibus errarit? CELS. LIB. XI. (lege *Lib. XVI.*)* *l.* 9. D. *eod.*

§ Quibusdam sine partibus scriptis an portio vnius repudiantis adcrescat? * *l.* 17. §. 1. D. *eod.*

§ Instituuntur quidam hac formula: TITIVS ET SEIVS VTERQVE EORVM VIVET HERES ESTO, quid tunc iuris? *l.* 24. *l.* 26. D. *eod.*

Tit. II. De iniusto, rupto, irrito testamento.

§ Postumus rumpit testamentum. *l.* 187. D. *de R. I.*

Tit. III. *De vulgari et pupillari substitutione.*

Tit. IIII. De conditionibus institutionum.

§ Huc pertinent procul dubio † *l.* 27. *pr.* D. *de her. inst.* *l.* 21. D. *de cond. inst.* immo et *l.* 15. D. *de legat.* 2.

Tit. V. *Testamenta quemadmodum aperiantur.*

Tit. VI. Si quis omissa caussa testamenti ab intestato succedere velit.

§ De patrono omittente portionem sibi debitam. * *l.* 6. §. 8. D. *si quis omiss. causs. test.*

§ De domino, cui seruus substitutus. *l.* 25. *eod.*

Tit. VII. D*e SC. Silaniano.*

LIB. XVII. DE LEGATIS LIB. I.

Tit. I. De legatis.

§ Legatum ancillae, et eius; quod ex ea natum. *l.* 63. *de legat.* 1.

§ Legatum Stichi, si tempore mortis Maeuii non erit, an vtile? *l.* 18. *de legat.* 2. Decisionis suae rationem reddidisse videtur Celsus *l.* 5. D. *de LL.*

§ Legatum ornatricum. † *l.* 65. §. 3. D. *de legat.* 3.

§ Legata conditionalia, pendente legis Falcidiae ratione, die praesenti data. *l.* 53. D. *ad L. Falcid.*

Tit. II. De legatis dubiis, pugnantibus prohibitis.

§ An ea rata sint? *l.* 188. D. *de R. I.*

§ Cui dubia testatoris voluntate incumbat probatio? *l.* 12. D. *de probat.*

LIB.

Lib. XVIII. De legatis Lib. II.

Tit. I. De *annuis legatis.*

Tit. II. De vſufructu legato.

§ Vſusfructus conſtituitur in re aliena. Quid ſolum? quid noſtrum? *l.* 49. D. *de R. V.* quantum pecuniae quis reliquiſſe cenſeatur? *l.* 88. D. *de V. S.*

§ Quid vſusfructus? *l.* 2. D. *de vſufr.*

§ Vſusfructus duobus relictus ſeparatim. *l.* 14. D. *de vſufr. leg.*

§ De vſufructu adcreſcendo. * *l.* 1. §. 3. ** *l.* 3. *pr.* §. 1. *D. de vſufr. adcreſcendo.*

§ De quaſi vſufructu relicto. * *l.* 5. §. 1. D. *de vſufr. ear. rer.*

§ Vſufructuarius quatenus ad refectionem teneatur? * *l.* 7. §. 2. D. *de vſufr.* * *l.* 9. *pr.* D. *eod.*

Tit. III. De vſu vel habitatione legatis.

§ Vſus aedium in quo conſiſtat? * *l.* 2. §. 1. D. *de vſu et hab.*

§ Habitatio ſitne vnius anni an perpetua? * *l.* 10. §. 3. *eod.*

Tit. IIII. De operis ſeruorum, ipſiſque ſeruis legatis.

§ Alternatiuum legatum Stichi vel Pamphili. *L* 19. D. *de leg.* 2.

Tit. V. De ſeruitute legata.

§ Iter legatum. *l.* 10. D. *de ſeruit.*

Lib. XVIIII. De legatis lib. III.

Tit. I. De dote praelegata.

§ Quid in dote, quidue mulieris periculo ſit? *l.* 58. D. *de iur. dot.*

Tit. II. De *optione legata.*

Tit. III. De tritico, vino, oleo legatis.

§ An vino legato vaſa quoque debentur. † *l.* 3. §. 1. *de trit. vin.*

Tit. IIII. De inſtructo vel inſtrumento legato.

§ Inſtructo fundo et ſerui ſuppellecticarii continentur. * *l.* 12. §. 31. D. *de inſtr. et inſtr. leg.* non autem vela, quae in hypothecis extenduntur. * *l.* 12. §. 25. *eod.* nec fructus in fundo repoſiti, vt venirent. * *l.* 12. §. 30. *eod.* nec vicarii ſeruorum, niſi de his quoque teſtatorem ſenſiſſe probari poſſit. † *l.* 12. §. 44. *eod.* Quid ſi chorus aut familia legata? *l.* 79. *pr.* D. *de legat.* 3. (vbi legend. Lib. XVIIII. pro Lib. VIIII.) Quid ſi legata mobilia, quae ibi erunt? *l.* 129. §. 1. D. *de legat.* 3.

iuncta

iuncta *l.* 93. *D. de V. S.* Quid si seruus manumissus iterum seruus factus? *l.* 79. §. 2. 3. *D. de legat.* 3.

Tit. V. De peculio legato.

§ Peculium in corporibus consistens. † *l.* 6. *pr. D. de pecul. leg.*

§ Eo an et vicariorum vicarii contineantur? *l.* 25. *eod.*

§ Si seruus tempore mortis testatoris vixit, peculium legato cedit, secus ac si seruus vestitus legatus. *l.* 13. *D. eod.*

§ Si communi seruo legatum relictum, an vno domino deficiente portio adcrescat alteri. *l.* 20. *D. de legat.* 2.

Tit. VI. De supellectile legata.

§ Quid supellex? *l.* 7. D. *de supell. leg.*

Tit. VII. *De alimentis vel cibariis legatis.*

Tit. VIII. De auro, argento, mundo legatis.

§ An ornamenta mulieri legata et repudiatae debeantur? *l.* 3. D. *de aur. arg. mund.*

§ Quid hoc legato contineatur? † *l.* 19. §. 2. *et* * §. 6. D. *eod.*

Tit. VIIII. De liberatione legata.

§ Herede petere vetito, nec heres heredis petere poterit. † *l.* 2. §. 1. D. *de liberat. leg.*

LIB. XX. DE LEGATIS LIB. IIII. ET FIDEICOMMISSIS LIB. I.

Tit. I. De codicillis.

§ An codicilli prius facti ad testamentum postea conditum pertineant? *l.* 18. D. *de iure codicill.*

Tit. II. De fideicommissis.

§ Mulier, cui dos relegata, quantum praestet, si fideicommisso grauata? * *l.* 2. *pr.* D. *de dot. prael.*

§ Qui restituere iussus, quantumcunque pecuniae ad eum peruenerit, an et fructus restituat. *l.* 32. D. *ad SC. Trebell.* * *l.* 33. D. *eod.*

Tit. III. De falsa caussa legatis vel fideicommissis adiecta.

§ Falsa caussa non nocet. *l.* 21. D. *de legat.* 2. *l.* 94. *de V. S.*

Tit. IIII. De petitione legatorum et fideicommissorum.

§ Socer nurui dotem relegauit constante matrimonio. * *l.* 1. §. 9. D. *de dot. praeleg.*

§ Pactum de legato non petendo. ** *l.* 51. *pr.* D. *de pact.*

§ Le-

§ Legatum a procuratore heredis solutum an repeti possit ? *l.* 87. D. *de solut.*

§ Eodem refero * *l.* 13. *§.* 3. D. *de vsufr. leg.* de litigantibus inter se vsufructuariis.

LIB. XXI. DE LEGATIS LIB. V. ET DE FIDEICOMM. LIB. II.

Tit. I. Ad Legem Falcidiam.

§ Conditionis implendae caussa datum in Falcidiam non imputatur ; quod tanquam pretium datum, imputatur. † *l.* 30. *§.* 7. D. *ad L. Falc.*

Tit. II. Ad SC. Trebellianum et Pegasianum.

§ In quartam Pegasianam non imputantur fideicommissa a testatore praestita. *l.* 22. D. *de legat.* 2.

§ Quomodo illa quarta detrahenda ? *l.* 2. *de SC. Treb.*

LIB. XXII. DE LEGATIS LIB. VI. ET DE FIDEICOMM. LIB. III.

Tit. I. De adimendis vel transferendis legatis et fideic.

§ Ademtio siue precedat in eodem testamento, siue sequatur, legatum perimit. † *l.* 14. *pr. de legat.* 1. *l.* 17. D. *de adim. vel transf. leg.*

§ An ex alienatione ademtio praesumatur ? *§.* 12. *Inst. de legat.*

Tit. II. De rebus dubiis.

§ Si testator dixit : QVEM HEREDI MEO DIXERO, VELLE ME LIBERVM ESSE, LIBER ESTO, an implenda testatoris voluntas ? *l.* 25. *de reb. dub.*

Tit. III. *De his, quae pro non scriptis habentur.*

Tit. IIII. *De his, quae vt indignis auferuntur.*

Tit. V. De conditionibus et demonstrationibus.

§ Conditio libertati adiecta facit statu liberum. *l.* 23. *de statulib.*

Tit. VI. Quando dies legatorum vel fideicomm. cedat.

§ Si in annos decem heres damnatus est dare, quando debeatur legatum ? *l.* 49. *de condit. et dem.* † *l.* 12. *§.* 1. *et* 3. D. *quando dies leg. ced.*

LIB. XXIII. DE DAMNO INFECTO, CAVSSIS STATVS, POSSESSIONE, VSVCAPIONE, VI BON. RAPT. INIVRIIS.

Tit. I. De damno infecto.

§ Si vsusfructus alienus sit † *l.* 9. *§.* 5. D. *de damn. inf.* † *l.* 15. *§.* 25. *eod.*

Tit. II. De aqua et aqua pluuia arcenda.

§ Intereſt hic, quis opus fecerit. † *l.* 6. §. 7. D. *de aqu. et aqu. pluu. arc.*

Tit. III. *De cauſſis ſtatus.*

Tit. IIII. *De liberalibus cauſſis.*

Tit. V. De ſtatuliberis.

§ An ſtatu liber ſit ſeruus legatus, cui adſcriptum *ne alienes vel vendas?* * *l.* 24. §. 8. D. *de fideic. her.*

Tit. VI. De adquirenda poſſeſſione et de vſucapionibus.

§ Eo pertinere videntur *l.* 18. *et* † *l.* 34. *pr.* D. *de adquir. vel amit. poſſ. et l.* 12. *quemadm. ſeru. am.*

Tit. VII. *Vi bonorum raptorum.*

Tit. VIII. De incendio, ruina, naufragio.

§ Quid ſi in his factis abſit dolus? † *l.* 3. §. 7. D. *de incend.*

Tit. VIIII. De iniuriis.

§ Ab his conſuetudo praua haud excuſat. Eo pertinere videtur *l.* 39. D. *de LL.*

LIB. XXIIII. DE RE IVDICATA; POSSESSIONE BONORVM ET CREDITORVM PRIVILEGIIS.

Tit. I. De re iudicata.

§ De ſeruo vſufructuario vel oppignorato noxae dato. *l.* 19. D. *de ſolut.* citata ab Vlpiano † *l.* 4. §. *vlt.* D. *de re iudic.*

Tit. II. *De confeſſis.*

Tit. III. De ceſſione bonorum.

§ Quod euincitur, in bonis non eſt. *l.* 190. D. *de reg. iur.*

Tit. IIII. *De rebus auctoritate iudicis poſſidendis.*

Tit. V. De creditoribus in poſſeſſionem mittendis.

§ De debitore vel poſſeſſore hereditatis latitante. † *l.* 17. §. 17. 18. D. *quib. ex cauſſ. in poſſeſſ. eatur.*

Tit. VI. *De priuilegiis creditorum.*

Tit. VII. *De bonorum venditione.*

Tit. VIII. *De ſeparationibus.*

Tit. VIIII. De curatore bonis dando.

§ Quid ſi plures facti bonorum curatores? *l.* 3. D. *de curat. bon.* citata ab Vlpiano † *l.* 2. §. 2. D. *eod.*

Tit. X. *Quae in fraudem creditorum.*

LIB.

Lib. XXV. De interdictis.

Tit. I. De interdictis.

§ Hic de possessione quaedam praemisisse videtur Celsus, quorum reliquiae in † *l.* 2. §. 11. 13. 14. *D. pro emt.*

§ Differentia interdictorum et aliorum iudiciorum. *l.* 14. *D. de re iud.*

§ An interdictum competat pupillo, si protutor res pupillares alienarit? *l.* 2. *D. de eo, qui pro tut.*

Tit. II. *Quorum bonorum.*

Tit. III. *Quod legatorum.*

Tit. IIII. *De tabulis exhibendis.*

Tit. V. De rebus sacris, religiosis, publicis.

§ Quid littus? Quae praedia nostra? *l.* 96. *de V. S.*

§ Quae flumina publica? † l. 1. §. 3. D. de flumin.

Tit. VI. *De vi et vi armata.*

Tit. VII. *Vti possidetis.*

Tit. VIII. *De superficiebus.*

Tit. VIIII. De itinere actuque priuato.

§ Qui via vsus nec vi, nec clam, nec precario, non tamen vsurus, si prohiberetur, interdictum hoc non habet. *l.* 7. *D. de itin. et actu priu.*

Tit. X. *De aqua quotidiana.*

Tit. XI. *De riuis.*

Tit. XII. *De fonte.*

Tit. XIII. *De cloacis.*

Tit. XIIII. Quod vi aut clam.

§ Si incendii caussa vicini aedes intercisae. † *l.* 7. §. 4. *D. quod vi aut clam.*

§ Qui siluam caeduam immaturam cecidit, an interdicto hoc teneatur? *l.* 18. *D. eod.*

Tit. XV. De precario.

§ An huic interdicto obstet exceptio pacti, ne ante certum tempus petatur? Item an ad heredes transeat precarii rogatio? *l.* 12. *de prec.* † *l.* 8. §. 1. *eod.*

Tit. XVI. De arboribus caedendis.

§ Nescio an eo referenda † *l.* 30. §. 1. *D. de adqu. rer. dom.*

Tit. XVII. De glande legenda.

§ Singularis numerus hic pro pluratiuo. *l.* 158. *de V. S.*
Tit. XVIII. *De homine libero et liberis exhibendis.*
Tit. XVIIII. *Vtrubi.*
Tit. XX. *De migrando.*
Tit. XXI. *De Saluiano interdicto.*

LIB. XXVI. DE EXCEPTIONIBVS ET STIPVLATIONIBVS.

Tit. I. De exceptionibus.
§ Eo pertinere videtur *l.* 17. D. *de Legib.*
Tit. II. *De exceptione vadimonii deserti.*
Tit. III. De exceptione rei iudicatae.
§ An ex alia caussa petenti obstet haec exceptio ? † *l.* 11. §. 1. D. *de except. rei iud.*
Tit. IIII. De doli mali et metus except.
§ De eo , qui dolo non mandat. † *l.* 4. *pr.* D. *de dol. et met. exc.*
Tit. V. De exceptione rei venditae non traditae.
§ Quid si quis rem nostram minori pretio vendiderit quam mandauimus ? † *l.* 1. §. 3. D. *de exc. rei vend.*
Tit. VI. *De litigiosis.*
Tit. VII. *Quarum rerum actio non datur.*
Tit. VIII. *De exceptione iurisiurandi.*
Tit. VIIII. *De his , quae onerandae libertatis caussa imponuntur.*
Tit. X. De stipulationibus , reis , fideiussoribus.
§ Stipulationis ambiguae contra stipulatorem fit interpretatio. *l.* 26. D. *de reb. dub.*
§ Stipulatio rei impossibilis. Stipulatio solutionis pro alio sub conditione nuptiarum. *l.* 97. D. *de V. O.*
§ De promissione in diem certum. *l.* 70. D. *de solut. et liberat.*
§ De stipulatione facti. † *l.* 14. D. *de V. O.*
§ Si seruus a liberto sibi operas stipuletur. † *l.* 38. D. *de stipul. seru.*

LIB. XXVII. DE NOVATIONIBVS , SOLVTIONIBVS , CAVTIONIBVS.

Tit. I. De nouationibus.
§ Quid si obligatio nouans praecedat nouatam. † *l.* 8. §. 2. D. *de nouat.*

§ An

§ An actio iudicati nouetur stipulatione iudicatum solui? † *l.* 8. §. 3. D. *eod.*

Tit. II. De solutionibus et liberationibus.

§ Solutio alterutri personae in stipulatione expressae facta. *l.* 71. D. *de solut. et lib.*

§ Stipulatio rei incertae. *l.* 12. D. *de act. emt.*

§ An rei interitu perimatur obligatio? † *l.* 98. §. 8. D. *de solut.*

§ Quatenus mora noceat? † *l.* 91. §. 3. D. *de V. O.*

Tit. III. *De acceptilatione.*

Tit. IIII. *De stipulationibus praetoriis.*

Tit. V. *Rem pupillo saluam fore.*

Tit. VI. Iudicio sisti.

§ De stipulatione hac intelligenda videtur † *l.* 81. *pr.* D. *de V. O.*

Tit. VII. Iudicatum solui.

§ Quid in iudicium censeatur deductum? *l.* 31. D. *de re iud.*

Tit. VIII. *De re defendenda.*

Tit. VIIII. *De dolo malo.*

Tit. X. *Tutelae vel testamenti nomine.*

Tit. XI. *Ratam rem haberi.*

Tit. XII. *Noui operis nunciati caussa.*

Tit. XIII. De duplae stipulatione.

§ Eo pertinent, quae de euictionibus tractat Celsus *l.* 10. D. *de euict.* iungenda *l.* 11. D. *de seruit. praed. rust.* † *l.* 29. *de euict. et l.* 62. *eod.*

Tit. XIIII. Damni infecti nomine.

PARS II.

AD LEGES QVASDAM SPECIALES.

LIB. XXVIII. AD LEGEM CINCIAM ET IVNIAM VELLEIAM.

Tit. I. Ad legem Cinciam de donis et muneribus.

§. Si quis vltra legis modum donauit. *l.* 21. *de donat.*

Tit. II. Ad legem Iuniam et Velleiam.

§ Postumi iam concepti. *l.* 7. D. *de suis et legit.*

§ In adoptionem dati desinunt esse in potestate patris na-

 turalis,

turalis, licet in adoptionem non consenserint. *l.* 5. D. *de adopt.*

LIB. XXVIIII. AD LEGES FVSIAM CANINIAM, AELIAM SENTIAM ET IVNIAM NORBANAM.

Tit. I. Ad L. Fusiam Caniniam.

§ Si plures scripti, quam lex patitur, priores liberantur. Rationem huius iuris reddidisse videtur Celsus *l.* 18. *de leg.*

Tit. II. Ad L. Aeliam Sentiam.

§ Ad caput primum pertinere videtur *l.* 9. D. *de her. inst.*

§ Ad caput 2. quaestio incidit, an si minor praegnantem manumisit, matrimonii caussa, partus sit ingenuus. *l.* 19. D. *de manumiss. vind.* Ratio redditur *l.* 19. *de statu hom.*

Tit. III. *Ad Legem Iuniam Norbanam.*

LIB. XXX. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. I.

Tit. I. *Ad caput* 1. *de senatorum nuptiis.*

Tit. II. ad caput 2. de ingenuorum reliquorum nuptiis.

§ De eo ex instituto agit Celsus *l.* 23. D. *de R. N.*

Tit. III. ad caput 3. De sexagenariorum, quinquagenariarum, spadonum nuptiis.

§ Aetas quomodo probanda? *l.* 13. D. *de probat.*

Tit. IIII. *De concubinis.*

Tit. V. *De sponsalibus.*

Tit. VI. *Ad caput 6. de poenis iniustarum nuptiarum.*

LIB. XXXI. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. II.

Tit. I. *Ad cap.* 7. *de priuilegiis maritorum et parentum in gerendis bonoribus.*

Tit. II. *Ad caput* 8. *de eorumdem priuilegiis in petendis honoribus.*

Tit. III. *De immunitate ob liberorum numerum.*

Tit. IIII. *Ad cap.* 10. *de iure Quiritium ob liberos consequendo.*

Tit. V. *Ad cap.* 11. *de liberti liberatione ab operis ob numerum liberorum.*

Tit. VI. *Ad cap.* 12. *De liberatione mulierum a tutela ob numerum liberorum.*

Tit. VII. *Ad caput* 13. *De diuortio libertate probibito.*

Tit. VIII. *Ad caput* 14. *De tutore dotis caussae dando.*

LIB.

LIB. XXXII. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. III.

Tit. I. Ad capita 15--19. ſeu leges decimarias.

§ Vxori legari poterat vſusfructus tertiae partis bonorum, quum alias vſusfructus vniuerſorum bonorum legari poſſit. *l.* 29. D. *de vſufr.*

Tit. II. *Ad capita* 20--28. *de ſolidi capacitate.*

Tit. III. *Ad cap.* 29. *De legato ſub conditione caelibatus.*

Tit. IIII. *Ad cap.* 30. *De iureiurando libertis remittendo.*

Tit. V. *Ad cap.* 31. *De iure adfinitatis.*

Tit. VI. *Ad cap.* 32. *De priuilegiis abſentium reip. cauſſa.*

Tit. VII. *Ad cap.* 33. *de indulgentia ſenatus.*

Tit. VIII. Ad cap. 34. De diuortii modo et poena.

§ Ad legitima huius capitis verba pertinet *l.* 97. D. *de verb. ſign.*

Tit. VIIII. *De cogendis parentibus, vt liberos elocent.*

Tit. X. *Ad cap.* 36. *De poenis caelibatus.*

Tit. XI. *Ad cap.* 37. *De poenis orbitatis.*

Tit. XII. *Ad cap.* 38. *De liberta ob nuptias ab operis liberanda.*

Tit. XIII. *Ad capita* 39--44. *de iuribus patronatus.*

LIB. XXXIII. AD LEG. IVL. ET PAP. POPP. LIB. IIII.

Tit. I. *Ad caput* 1. *Legis caducariae de aditione hereditatis.*

Tit. II. Ad cap. 2. De iis, quibus caduca iure antiquo deferuntur.

§ Qui liberos habet, ei caduca deferuntur. Liberos habet et qui vnum habet. Rationem reddit Celſus *l.* 19. *de LL.*

§ Idem cui princeps ius liberorum dedit. Ad id pertinet *l.* 191. D. de R. I.

Tit. III. *Ad cap.* 3. *De iis, quae pro non ſcriptis habentur.*

LIB. XXXIIII. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. V.

Tit. I. Ad cap. 4. De cauſſa caduci.

§ In cauſſa caduci eſt legatum, cuius conditio deficit. Quid ſi plures conditiones adſcriptae? *l.* 27. D. *de legat.* 2.

Tit. II. *Ad caput* 5. *De caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas mortuum.*

LIB. XXXV. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. VI.

Tit. I. Ad caput 6. De caducis ob heredis vel legatarii incapacitatem.

§ Incapaci relictum caducum fit, nisi intra 100. dies legi pareat. Nam ad leges has nouas regula Catoniana haud pertinet. *l.* 1. D. *de reg. Caton.*

Tit. II. *Ad cap. 7. De caducis ob legatarium vel heredem ante exsistentem conditionem mortuum.*

Tit. III. *De bonis ereptitiis.*

Tit. IIII. *Ad caput 9. De bonis vacantibus.*

Tit. V. *Ad cap. 10. de fraudibus aduersus hanc legem commissis.*

Tit. VI. Ad cap. 11. de iure adcrescendi.

§ Huc pertinet *l.* 80. D. *de legat.* 3.

Tit. VII. *Ad cap. 12. de transmissione legatorum.*

LIB. XXXVI. AD LEG. IVL. ET PAPIAM POPPAEAM LIB. VII.

Tit. I. Ad caput Leg. cap. 13. De tacitis fideicommissis.

§ Inter incapaces an et concubina. *l.* 29. *de legat.* 2.

Tit. II. *Ad cap. 14. de praemiis delatorum.*

Tit. III. *Ad cap. 15. de oneribus fisci.*

LIB XXXVII. AD LEGES DE IVDICIIS PVBLICIS.

Tit. I. De extraordinariis criminibus.

§ De sepulcro violato. *l.* 2. D. *de sepulcr. viol.*

Tit. II. *De publicis iudiciis.*

Tit. III. De *accusationibus et inscriptionibus.*

Tit. IIII. De custodia et exhibitione reorum.

§ Eo pertinet *l.* 11. *de cust. et exh. reor.*

Tit. V. *Ad L. Iuliam maiestatis.*

Tit. VI. *Ad L. Iuliam de adulteriis.*

Tit. VII. *Ad L. Iuliam de vi publica et priuata.*

Tit. VIII. *Ad L. Corneliam de sicariis.*

Tit. VIIII. *Ad L. Pompeiam de parricidiis.*

Tit. X. *Ad L. Corneliam de falsis.*

Tit. XI. *Ad L. Iuliam repetundarum.*

Tit. XII. *Ad L. Iuliam de annona.*

Tit. XIII. Ad L. Iuliam peculatus.

§ Eo pertinet *l.* 30. D. *de legat.* 2.

Tit.

Tit. XIIII. *Ad L. Iuliam ambitus.*
Tit. XV. *Ad L. Fabiam de plagiariis.*
Tit. XVI. *De quaestionibus.*
Tit. XVII. *De poenis.*
§ Quid vltimum supplicium? *l.* 21. D. *de poen.*
Tit. XVIII. *De bonis damnatorum eorumque, qui ante sententiam sibi manus intulerunt.*
Tit. XVIIII. *De interdictis et relegatis.*
Tit. XX. *De sententiam passis et restitutis.*
Tit. XXI. *De cadaueribus punitorum.*

PARS III.

IN QUA

TRACTATVS DE STIPVLATIONIBVS.

Lib. XXXVIII. De stipvlationibvs.

§ Ad stipulationes pertinent leges omnes ex hoc libro superstites. *l.* 50. *de mand. l.* 99. *et* * *l.* 72. D. *de V. O. l.* 193. D. *de R. I.* Conf. Iac. Gothofred. *Comm. ad tit. de reg. iur. p.* 193.

PARS IIII.

IN QVA

TRACTATVS DE FISCO ET RE MILITARI.

Lib. XXXVIIII. De fisco et re militari.
Tit. I. De iure fisci.
§ Eo pertinet *l.* 3. D. *ne quid in loco publ.*
Tit. II. De captiuis et postliminio.
§ Eo pertinet *l.* 98. D. *de V. S.* iuncta † *l.* 3. §. 3. D. *de minor.*
Tit. III. De re militari.
Tit. IIII. De castrensi peculio.
§ Videtur huc referenda *l.* 7. *de adopt.*
Tit. V. *De veteranis.*

VLPIANI LIBRI QVATVOR
AD L. AELIAM SENT.
ORDINI SVO RESTITVTI.

Lib. I. De manvmittendorvm qvalitatibvs.

Cap. I. De iis, qui manumissi dedititii fiunt.

§ Tales fiunt et vincti. Quinam vincti accipiantur in L. Aelia Sentia *l.* 216. D. *de V. S.*

Cap. II. De *aetate manumittendorum per vindictam.*

Cap. III. De *aetate et conditione manumittendorum testamento.*

Cap. IIII. De *conditione liberorum, ex huiusmodi parentibus natorum.*

Lib. II. De manvmissoribvs.

Cap. V. De minore 20. annis manumittente.

§ Manumittere potest ex iusta caussa, veluti si sanguine coniunctus. *l.* 12. *de manumiss. vind.* Caussae quales esse debeant. *l.* 16. D. *eod.*

Cap. VI. De *femina manumittente.*

Cap. VII. De *manumittentibus in fraudem creditorum.*

Cap. VIII. De *seruo herede necessario instituto.*

Cap. VIIII. *Si obaeratus in fraudem legis plures testamento manumiserit.*

Cap. X. De *seruo in fraudem foeneratorum manumisso.*

Lib. III. De modis et conditionibvs manvmittendi.

Cap. XI. De *mercede manumissionis.*

Cap. XII. De *iureiurando libertorum, ne liberos tollant.*

Lib. IIII. De officiis liberti et patroni mvtvis.

Cap. XIII. De *eo, quod in fraudem patroni factum.*

Cap. XIIII. De libertis ingratis.

§ Quinam possint libertos ingratos accusare. *l.* 30. *qui et a quib. manum.*

Cap. XV. De *patroni officio erga libertum inopem.*

FRAG-

FRAGMENTA

EX PAVLLI LIBRIS III.

AD L. AEL. SENT.

ORDINI SVO RESTITVTA.

LIB. I. DE QVALITATE MANVMITTENDORVM ET MANVMITTENTIVM.

Cap. I. De *iis, qui manumissi dedititii fiunt.*
Cap. II. De *aetate manumittendorum per vindictam.*
Cap. III. De *aetate et conditione testamento manumittendorum.*
Cap. IIII. De *conditione liberorum ex huiusmodi parentibus natorum.*
Cap. V. De minore 20. annis manumittente.
§ Minor 20. annis et conditionis implendae caussa potest manumittere. *l.* 15. D. *de man. vind.*
§ Qui potest manumittere apud consilium, potest et necessarium sibi heredem instituere. *l.* 27. *D. eod.*
Cap. VI. De femina manumittente.
§ Manumittere debet auctore tutore. Quid si tutor coecus? *l.* 16. *de auct. tut.*
Cap. VII. De *manumissione in fraudem creditorum.*
Cap. VIII. De *seruo necessario herede instituto.*
Cap. VIIII. Si obaeratus in fraudem legis plures manumiserit.
§ Quid si Stichum instituerit, et eum, cui libertatem ex fideic. debet, substituerit? *l.* 55. *de her. inst.*
§ Quid si duos Apollonios? *l.* 43. *eod.*
Cap. X. De *seruo in fraudem foeneratorum manumisso.*

LIB. II. DE CONDITIONIBVS ET MODO MANVMITTENDI.

Cap. XI. *De mercede manumissionis.*
Cap. XII. De iureiurando libertorum, ne liberos tollant.

§ Quis in L. Aeliam Sentiam incidat adigendo libertum, quis non incidat? *l. 6. de iur. patr.*

LIB. III. DE OFFICIIS LIBERTORVM ET PATRONORVM MVTVIS.

Cap. XIII. De eo, quod in fraudem patroni factum.

§ Eo pertinent *l. 16. qui et a quib. man. et l. 66. de V. O.*

§ Quando patronis dicatur fraudari. *l. 11. D. si quid in fraud. patr.*

Cap. XIIII. *De libertis ingratis.*

Cap. XV. *De patroni officio erga libertum inopem.*

I O

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLORVM
POSTVMORVM
TOMVS IIII.

TOPOGRAPHIAM IVRIS ROMANI
DEMONSTRANS.

TOPOGRAPHIA
DIGESTORVM
ORDINE ALPHABETICO DISPOSITA.

A.

ACHAIA. Ita aliquando vniuerſa Graecia dicta eſt, quemadmodum omnes Graeci dicti *Achiui*, veluti apud Homer. Iliad. η. v. 472.

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί. qui verſus citatur *l.* 1. D. *de contrah. emt.* Strictiore ſenſu Achaea vocata Theſſalia, cuius incolas Homerus modo *Myrmidonas*, modo *Hellenas*, modo *Achaeos* adpellitat: nec non tractus Peloponneſo proximus. Vnde Corinthus Achaiae caput dicitur. Aſt Romani, perdomita Macedonia, quidquid terrarum ab Aegeo mari et Scardicis iugis in occaſum et meridiem porrigitur, in duas prouincias diuiſerunt, *Macedoniam*, ſub qua et Epirus cum Theſſalia: et Achaiam, ſub qua Graecia, Peloponneſus et inſulae circumiacentes. Erat itaque prouincia populi Romani, cui Proconſul praerat, quales ſub Hadriano *Calpurnius Rufus*, *l.* 10. §. 1. *de off. procoſ.* ſub Antonino Caracalla *Aurelius Proculus*, *l.* 81. *D. ad SC. Trebell.*

AEGYPTVS, regnum olim florentiſſimum, ab Auguſto victa Cleopatra in prouinciae formam redactum, quod a ſeptentrione mari, ab ortu Arabia petraea et ſinu Arabico, ab occaſu Libya Cyrenaica, a meridie Aethiopia terminabatur. Vti ipſa terra frugum feraciſſima: ita et feminarum foecunditatem celebrari videas *l.* 3. *D. ſi pars hered. pet.* *l.* 36. *D. de ſolut. et liberat.* Terram fertilem praecipue reddit Nilus, qui bis in anno vniuerſam Aegyptum incremento ſuo operit, *l.* 1. §. 5. *D. de flumin.* multis ideo χώμασι vel aggeribus coërcendus, quos qui rumpit extra ordinem punitur. *l.* 10. *D. de extr. crim.* Idem Nilus arundine ſupplet lignorum penuriam;

riam, ſiquidem arundinibus pro ligno vtuntur Aegyptii. *l.* 35. §. 5. *D. de legat.* 3.

Ea prouincia ſingulari ratione recta per *Praefectos Auguſtales*; qui et *Praefecti Aegypti* dicuntur. *l.* 1. D. *de off. praeſ. Aug.* *l.* 35. D. *quib. ex cauſſ. mai. vig. quinque ann. in int. reſt.* *l.* 1. D. *de tut. dat.* *l.* 21. *de manumiſſ. vind.* Hi fere ex equeſtri ordine delecti parem reliquis magiſtratibus vim ac poteſtatem fuerant conſequuti, de qua fuſius Arrian. de Expedit. Alex. M. lib. III. cap. 5. Tacit. Annal. lib. XII. cap. 60. et Hiſt. lib. I. cap. 2. Dio lib. LIII. p. 504. Obtinebat ibi etiam ſingulare relegationis genus in Ouaſin, de quo infra ſub O. Vid. *l.* 7. §. 5. *de interd. et releg.*

AELIA CAPITOLINA, vrbs noua ab Aelio Hadriano conditore adpellata, et in proximo Hieroſolymis ſolo, ipſiſque fere eiuſdem ruderibus, excitata. Xiphilin. in Hadrian. Idem Princeps eo deduxerat coloniam. Xiphil. ib. Vnde poſt Caeſaream altera Palaeſtinae colonia dicitur in *l.* 1. §. 6. *D. de cenſib.* Et in ipſis numis frequenter dicitur COL. AEL. KAPI. COL. AEL. CAP. COMMODIANA. Vnde errat V. C. Harduinus p. 562. et p. 13. dum priore loco numum, in quo legitur: ΚΑΠΙΤΩ. ΙΕΡ. ΑΣ. ΑΥ, id eſt, *ἱερᾶς ἀσύλου αὐτονόμου*, poſteriore autem alium cum epigraphe: AEL. MVN. COMM. ad Aeliam noſtram Capitolinam refert, quum tamen ea nec *αὐτονόμος*, nec municipium fuerit, ſed colonia, quae ne ius quidem Italicum habebat. *l.* 1. §. 6. *de cenſ.* Conf. Noriſ. Epoch. Syro-Maced. Diſſ. III. cap. 9. p. 324. ſequ.

AETHALIA, vide ITALIA.

AFRICA, alioquin tertia orbis olim cogniti pars, maxime meridionalis, quae ab Europa mari mediterraneo et freto Herculeo; ab Aſia exiguo Iſthmo et ſinu Arabico ſeiungitur. Aſt ſpeciatim ita dicitur prouincia Carthaginienſibus extorta, quae a ſeptentrione Africo mari, ab ortu ſinu magnae Syrtis, a meridie perpetuis montibus, ab occaſu Tuſca amne terminabatur. Eſt prouincia ſicca quidem, adeo, vt et aqua quibuſdam in regionibus venalis ſit: *l.* 14. §. 3. *de alim. vel cibar. leg.* ſed frugum tamen feraciſſima. Vnde et meſſium incenſores ibi grauius puniti, *l.* 16. §. 9. *D. de poen.* et maxime laudatur *frumentum Africum.* *l.* 50. §. 1. *mandat.* triticum Africum optimum. *l.* 74. D. *de V. O.* *l.* 75. *eod.* Paullo rarius fuiſſe videtur vinum. Vnde ſuſceptores vini ibi patrimoniale munus gerebant. *l.* 18. §. 2. *de munerib.* Vrbes ibi complures et celeberrimae, inter

inter quas Carthago, Vtica et Leptis, iuris Italicae coloniae eminebant. *l.* 8. *§.* 11. D. *de cens.*

Ceterum et haec erat prouincia populo ab Augusto attributa, in quam procoss. mittebantur, quales Bradua Mauricus, *l.* 4. D. *de off. eius, cui mand. iurisd. l.* 1. §. 4. D. *de suspect. tutor.* et Ennius Proculus *l.* 5. *§.* 1. D. *de iur. immun.*

AGRIPPINENSIS colonia, in inferiore Germania, ad Rhenum, vbi hodienum vrbs antiquum Coloniae nomen retinet. Olim erat Vbiorum caput, post colonia iuris Italici, *l.* 8. *§.* 2. D. *de cens.* quae ab Agrippina, Claudii Imp. vxore, cognomentum traxit. Tacit. Annal. lib. XII. cap. 27.

ALEXANDRIA, splendidissima ciuitas, et Aegypti caput, ab Alexandro M. condita, et ob portus commoditatem in tantum aucta, vt vni tantum Romae cederet. Quum nullum ibi publicum consilium ferrent Romani: ius Alexandrinis dicebat Iuridicus Alexandrinae ciuitatis, de quo *tit. D. de offic. iuridici.* Ibidem et Praefectus Augustalis Aegypti solebat degere. Saltim non prius decessoris potestas exspirabat, quam successor Alexandriam peruenisset, quamuis iam esset in prouincia. *l.* 1. *D. de offic. praef. Aug.* Feminas Alexandrinas foecundas celebrat *l.* 3. *D. si pars her. pet. l.* 7. *pr. D. de reb. dub. l.* 36. *D. de solut. et liberat.* Elemporiam et Ospraturam apud Alexandrinos patrimoniale munus fuisse docet Arcadius Charisius *l.* 18. *§.* 19. *D. de mun. et hon.*

ALGIDVS mons, vnde legiones, tunc belli gerendi caussa commoratae signa in Auentinum transtulerunt, et Decemuiris ob Appii libidinem exosis abrogarunt imperium *l.* 2. *§.* 24. *de O. I.* Non procul abest a Tusculo, sibique impositum olim habuit oppidum cognomine, ab Aequis habitatum, et siluam, dictam Algidam, cuius in ingressu erat Regillus lacus Romanorum periculo victoriaque celeberrimus. Liu. lib. III. cap. 29.

AMMINEA, Regio Campaniae, vbi Falernus, vini generosissimi ferax. Vnde vinum Ammineum. *l.* 16. §. 2. *D. de trit. vin. ol.* Virg. in Georg.

Sunt et Ammineae vites firmissima vina.

Et Auson.

Solus qui Chium miscet et Ammineum.

ANTIOCHIA vrbium orientis maxima; Seleucidarum regum sedes, et totius Syriae sub Romanis metropolis, a Seleuco Nica-

Nicatore anno Olympiadis CXX. primo, id eſt, ab v. c. 454. condita, et a patre eius Antiocho cognominata Antiochia. Iuſtin. lib. XV. cap. 4. Syria anno v. c. 690. a Pompeio occupata, Antiochia Seleucia aliaeque vrbes opulentiores ius αὐτονομίας impetrarunt. Vnde in numis legimus ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΙΕΡΑΣΤΛΟΥ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝΟΜ. Noriſ. Epoch. Syro-Maced. Diſſ. III. cap. 3. pag. 158. ſequ. quam αὐτονομίαν quum ipſis anno 704. confirmaſſet Iul. Caeſar, ab eo anno epocham ſuam ducere coeperunt. Noriſ. ibid. Non ergo fuit colonia, ſed ciuitas αὐτόνομος, quo vocabulo etiam appellatur in *l.* 37. *D. de reb. auct. iud. poſſ.* vbi Papinianus: *Antiochenſium Coeleſyriae ciuitati, quod* LEGE SVA *priuilegium in bonis defuncti debitoris accepit, ius perſequendi pignoris durare, conſtitit.* Turbare quem poſſet, quod Antiochia dicitur Coeleſyriae ciuitas, quum eam ad Orontem in Syria ſuperiore ſitam fuiſſe, nemo ignoret. Sed non eſt nouum, Coeleſyriam ſenſu paullo latiore accipi, eo puta, quo accepit Dionyſius Periegetes et Strabo lib. XVI. p. 520. qui omnem regionem vltra Seleucidem, in Aegyptum et Arabiam recedentem Coeleſyriam adpellari docent, quum proprie tractus inter Libanum et Antilibanum iſtud nomen ferat.

ANTIOCHIA alia in Syria memoratur in *l.* 8. §. 5. *D. de cenſib.* ſed colonia ab Auguſto ſaluis tributis ducta. Ea non alia eſſe poteſt, quam Antiochia ad Hippum, cuius numus exſtat apud Patin. in M. Aurel. p. 246. cum hoc lemmate: ΑΝΤΙΟΧ. ΠΡ. ΙΠ. ΙΕΡ. ΑΣΥΛΟΣ et alius apud Holſten. ad Steph. p. 37. in quo legitur: ΚΟΛ. ΑΝΤΙΟCΗ. ΠΡ. ΙΠ. Diſtabat Hippus triginta ſtadiis a Tiberiade, vt Ioſeph. lib. de vita ſua teſtatur, adeoque inter Tiberiadem et Hippum non niſi lacus Tiberiadis videtur interceſſiſſe. Conf. Noriſ. Epoch. Syro-Maced. Diſſ. III. cap. 9. §. 5. pag. 331. ſequ.

ANTIOCHIA in Piſidia, de qua Paullus in *l.* 8. §. 10. *D. de cenſ. In Piſidia eiuſdem iuris eſt colonia Antiochenſium.* Fuit ergo colonia iuris Italici, inter Seleuciam et Apameam ſita.

APAMEA non vna celebratur. Vna ad Orontem in Coeleſyria, antea Pella, poſtea a Seleuci vxore Apama Apamea dicta, ſatis ab ipſa natura munita, et fuſius deſcripta a Strabone lib. VI. p. 196. Altera trans Euphratem ex aduerſo Zeugmatis, Comagenes oppidi ad Euphratem, quam cum Syriaca perperam confudiſſe

diſſe Pinedo in Not. ad Stephanum, docuit ſaepe laudatus Noriſ. *Diſſ.* II. *cap.* 2. §. 1. *pag.* 79. Tertia in Piſidia cis Taurum ex aduerſo Homones. Quarta in Bithynia ad Propontidem inter Cyzicum et Cium ſita, quae ab Apama Pruſiae regis vxore nomen traxit. Strabo *lib. XII. pag.* 388. Et haec inter colonias refertur ab Vlpiano *l.* 1. *§.* 10. *D. de cenſib.* nec non a Plinio *lib. V. Hiſt. nat. extr.*

APPIA via, ab Appio Claudio ſtrata, *l.* 2. *§.* 36. *D. de O. I.* circa ann. 441. Liu. *lib. VIIII. cap.* 29. et Roma per Latium, Campaniam, Capuam vſque perducta, inde a Caeſare Dictatore per Apuliam Brunduſium vſque munita. Poſtea a Traiano Imp. refecta Traianae nomen tulit. Vid. Gruter. *pag.* 99. 1. Reineſ. *Inſcript. claſſ.* II. 80. Fundum ab ea via cognominatum reperies *l.* 41. *§.* 5. *D. de legat.* 3.

APVLENSIS colonia iuris Italici, cuius mentio fit in *l.* 1. §. 9. *D. de cenſibus.* Fuit olim Apulum regia Dacorum ad fluuium Mariſium, hodie Alba Iulia, cuius nomen non ſemel reperias in marmoribus apud Gruter. *pag.* 346. 2. 5. *pag.* 347. 1. *pag.* 345. 9. vbi ſemper vocatur COL. APVLENSIS, APVLESIVM. cet. Eſt tamen vbi M, id eſt, municipium audit. Grut. *pag.* 49. 4. *pag.* 88. 13. *pag.* 89. 11.

AQVILEIA, celeberrima olim Hiſtriae ciuitas, et commerciis celebris, quibus non incommodum erat proximum mare Hadriaticum. Vnde nauigationis e prouincia Cyrenaica Aquileiam inſtitutae mentio fit in *l.* 37. *D. loc.*

AQVITANIA, vna ex quatuor prouinciis, in quas Galliam deſcripſerat Auguſtus. Iſtae quatuor dioeceſes erant Narbonenſis, Aquitanica, Celtica, et Belgica. Et Belgas quidem a Celtis Matrona et Sequana; Celtas ab Aquitanis Garumna diuidebat, temporibus Caeſaris. Caeſ. de B. G. *lib. I. cap.* 1. Aquitania itaque tunc terminis anguſtiſſimis circumſcripta, intra Garumnam Pyrenem et Oceanum continebatur. Aſt Auguſtus eius fines ad Ligerim vſque protulit, totamque prouinciam in tres maximas dioeceſes diuiſit, Aquitaniam puta primam, cuius metropolis Auaricum Biturigum Cuborum, Aquitaniam ſecundam, cuius caput Burdigala Biturigum Vibiſcorum, et Nouempopulanam, cuius caput Auguſta Auſciorum. Strabo *lib. IIII. pag.* 176. *ſeq.* Praeerat huic prouinciae Legatus Caeſaris pro praetore, qualis ſub Hadriano, Sal-

Saluius *l.* 12. *de custod. et exhib. reor.* L. Iulius L. F. Pal. Iulianus LEGAT. AVG. PRO. PR. PROVINCIAE. AQVITANIAE est apud Gruter. *pag.* 422. 7.

ARABIAE partem Caesar, totam Traianus prouinciam fecit. Sex. Ruf. Breuiar. *cap.* 14. Vnde P. Plotius Romanus LEG. AVG. PRO PR. PROV. ARAB. est apud Reinesium *Inscript. class.* II. 26. Incolas semper aluit prauos, et latrociniis caedibusque famosos. Vnde nec mirum, frequentissimum ibi fuisse crimen scopelismi; de quo *l.* 9. *D. de extr. crim.* Ferax contra gemmarum et aromatum. Vnde Sargogalla Onyx Arabicus *l.* 17. §. 7. *de donat.*

ARELATA, vrbs Galliae Narbonensis ad Rhodanum, cuius respublica memoratur in *l.* 34. *pr. D. de vsu et vsufr. leg.* Mentio eiusdem oppidi fit in *l.* 13. *pr. D. de instit. act.*

ARICIA *l.* 64. *D. de cond. et dem.* notissimum Latii municipium, hodie l'Aricia.

ASIA modo alteram orbis partem ad orientem, notat, modo prouinciam populi Rom. ab Attalo Romanis testamento relictam, quae hinc κατ' ἐξοχὴν hoc nomen tulit, quod hanc solam Romani in Asia possidebant. Noris. Cenotaph Pisan. *Diss.* II. *cap.* 11. *p.* 205. Complectebatur illa omnem tractum cis Taurum ac Halym, exceptis Galatis et reliquis gentibus, quae Amyntae paruerant, Bithynia item et Propontide. Vnde sub iurisdictione Asiana erant Ionia, Phrygia maior et minor, Lydia, Mysia, Caria, ac Pergamus. Strabo *lib. XVII.* Geogr. Libera rep. praetoria erat prouincia, ceu erudite probat Noris. *ibid. pag.* 206. Si tamen bellum immineret, aliquando eo mittebatur Proconsul, qualis Rutilius ICtus, *l.* 2. §. 40. *de O. I.* Ast Augustus eam prouinciam populo concesserat, cuius nomine eo mittebantur Senatores consulares, sub titulo Proconsulum. Dio *lib. LIII.* iique id habebant, vt non possent, nisi per mare, venire in prouinciam, et inter metropoles Ephesum primum adire tenerentur. *l.* 4. §. 5. *D. de off. procos.* Ceterum praecipuae Asiae vrbes, veluti Ephesus, Smyrna, Sardes, Pergamus, Miletum, Tralles, in corpus aliquod et σύστημα coaluerant, communi saluti libertatique tuendae, quod communibus sacris ludisque firmabant. Vnde tam frequens in numis et marmoribus ΤΟ ΚΟΙΝΟΝ ΑΣΙΑΣ, immo et in Pandectis nostris *l.* 6. §. 2. *D. de excus.* vbi Antoninus Pius τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας, *communitati Asiae rescripsisse*;

scripsisse, dicitur. Hinc et communem habebant Pontificem, ASIARCHAM, qui communia sacra communesque ludos curabat. Quod munus, quamuis splendidissimum, quum non sine multis impensis posset explicari, amoliri poterant ob numerum quinque liberorum. *l.* 6. §. 14. *D. de excus.* De variis huius prouinciae vrbibus et coloniis suis locis agemus. Id addimus, memorari ibi marmorum fodinas, in quibus lapides renascantur. *l.* 7. §. 13. *D. solut. matr. dos quem.*

ATELLATA et Niphana regiones memorantur in *l.* 35. §. 2. *D. de legat.* 3. vtraque ignota, nisi quod Ant. Augufl. de Nom. propr. τῶν πανδέκτων Florentini cap. 7. p. 477. ibi pro *Atellata* legendum suspicatur *Atellana*, vt sit tractus circa Atellam, oppidum Campaniae felicis, vnde fabulae Atellanae nomen repererunt.

ATHENAE, celeberrima olim Attidis ciuitas, non modo sapientia ciuium, et rerum gestarum magnitudine celebris, sed et legibus Solonis, quarum fragmenta occurrunt *l.* 13. *D. fam. ercisc. l.* 4. *D. de colleg. et corp.* Ante Solonem Draco tulerat leges, non atramento, sed sanguine scriptas, quas non hominis, sed draconis leges veteres quidam ob insignem truculentiam dixere. Eius legum quoque mentio fit in l. 23. *pr. ad L. Iul. de adult.*

AVENTINVS mons, in quem legiones Appii Claudii libidine consternatae secesserunt. *l.* 2. §. 24. D. *de O. I.* Est vnus ex septem montibus, quibus Roma inaedificata, ara Iouis Elicii, spelunca Caci, horreis P. R. Vespasiani amphitheatro et palatio, thermis Titi et Philippi, domo aurea Neronis aliisque splendidissimis aedificiis clarus, quae fusius describit Io. Barth. Marlian. Topogr. Rom. lib. V. cap. 2. sequ. Montem hunc Romae adiunxit, et deuictarum gentium coloniae dedit Ancus Marcius, ceu praeter Dionys. Halic. et alios testatur Liu. *lib. I. cap.* 33.

AVRELIA via, cuius mentio *l.* 30. D. *de legat.* 2. ad portam Aureliam vrbis Romae pertigit, et in marmoribus, quae non semel curatorum huius viae meminerunt, in veterem et nouam diuiditur. Grut. *pag.* 457. 6. 465. 5. 491. 12. Sed quemadmodum portae Aureliae situs Marliano *lib. I. cap.* 8. incertus videtur: ita nec via Aurelia satis cognita. Sed quum ex *d. l.* 30. appareat, e Grauiscana colonia viam ad Aureliam pertigisse: satis patet, eam per Hetruriam decucurrisse.

B.

BABYLON, vrbs trans Euphratem celeberrima, quae fere ſemper Parthis paruit. Laudantur in iure noſtro pelles Babylonicae. *l.* 16. §. 7. *de donat.*

BAETICA, vna ex tribus prouinciis, in quas Romani deſcripſerant Hiſpaniam. Reliquae enim duae erant Luſitanica et Tarraconenſis. Et Baeticam quidem a Luſitanica Anas fluuius, a Tarraconenſi prouincia Oroſpeda mons disiungit. Mediam interfluit Baetis, vnde toti prouinciae nomen haeſit. Fuit prouincia praetoria populi. Non enim eo Senatores mittebantur Conſulatu perfuncti, ſed viri praetorii. Sed quia Auguſtus et hos Procoſ. adpellari voluerat, teſtibus Dione *lib. LIII.* et Suetonio *vit. Aug. cap.* 7. inde eſt, quod et eo miſſi praeſides dicti PROCOSS. PROV. BAETICAE apud Grut. p. 345. 5. et 471. 1. nec non in *l.* 2. *D. de his, qui ſui vel al. iur. l.* 4. §. 1. *D. ad L. Corn. de ſicar.* Ad conſilium Baeticae reſcripſiſſe dicitur Hadrianus in *l.* 1. *pr. D. de abigeis.*

BARCINONENSIS colonia, in Hiſpania Tarraconenſi, vbi Rubricatus fluuius ſe in mare infundit, quam immunem eſſe tradit *l.* 8. *pr. D. de cenſib.* Vrbs etiamnum eodem nomine celebratur, et Cataloniae caput habetur.

BENEVENTANA colonia, cui per fideicommiſſum aliquid relictum legas *l.* 57. *pr.* D. *ad SC. Trebell.* oppidum olim Hirpinorum ad *Sabatum* fluuium, antea *Maleuentum* dictum, Liu. *lib. VIIII. cap.* 27. et fide aduerſus Romanos in bellis Punicis celeberrimum, quo tempore iam colonia fuit. Liu. *lib. XXVII. cap.* 10.

BERYTVS, ciuitas in Syria, *l.* 122. §. 1. *D. de V. O.* vel proprie in Phoenice, *l.* 8. §. 3. *D. de cenſ.* ad mare inter Lycum et Leonton fluuios ſita, iuris Italici colonia *l.* 7. *l.* 8. §. 3. D. *de cenſ.* ab Auguſto multis ornata beneficiis, et hinc *Auguſtana* colonia dicta Hadriano. *l.* 1. §. 1. D. *eod.* Nimirum coloniam eo deduxit Auguſtus anno v. c. IↃCCXL. Euſeb. in Chron. per Agrippam, duabus ibi legionibus collocatis. Strabo *lib. XVI. p.* 520. Hinc Plinio *lib. V. cap.* 20. vocatur FELIX IVLIA: in numo Mediceo apud Noriſ. Cenotaph. Piſan. *p.* 23. COL. IVL. AVG. FEL. BER. Metropoleos honorem obtinuit a Theodoſio iuniore, ſed ea lege, ne quid Tyro de ſuo iure derogaretur. *l. vn. C. de metrop. Beryt. lib.*

lib. XI. tit. 22. non tamen fuit metropolis Phoeniciae secundae, ceu contra Ez. Spanhem. *Diss. VIIII. p.* 878. euincit Noris. de Epoch. Syro-Maced. *p.* 400. sed metropolis verbotenus, sine re, quamuis eo iure abusus Eustathius Beryti Episcopus ius metropoliticum sibi vindicaret, a synodo Chalcedonensi repressus *act.* 4. et intra solum vocabuli honorem redactus, quo sensu et *act.* 6. eiusdem Synodi dicitur τῆς Βηρυτίων μητροπόλεως ἐπίσκοπος. Floruisse ibi scholam iuridicam celeberrimam, in vulgus notum. De ea fusius alibi. Iam addimus splendidissimam illam ciuitatem demum terrae motu concidisse.

BITHYNIA pop. Romani prouincia praetoria, ad quam praeter Bithyniam κυρίως dictam et Paphlagonia, Propontis, et Pontus referebantur, postquam Deiotarus, rex vltimus Paphlagoniae et Pythodoris, Ponti regina decesserant. Noris. Cenotaph. Pisan. *Diss.* IIII. *cap.* 11. *p.* 207. Mittebantur ergo eo praetorii viri, qui tamen ob eam rationem, quam supra in voce BAETICA dedimus, Proconsules adpellabantur, Plin. *lib. X. ep.* 109. Postquam Imperatores et has prouincias sibi fere pro lubitu vsurpabant, legati quidem pro praetore eo missi sunt, sed consulari potestate. Ita ipse Plinius LEGAT. PRO PRAET. PROVINC. CONSVLARI POTESTATE IN EAM PROVINCIAM AB IMP. CAESARE NERVA TRAIANO AVG. GERMANICO MISSVS dicitur apud Gruter. *p.* 454. In hac quoque prouincia Graeci commune concilium habebant, quod τὸ κοινὸν τῶν ἐν Βιθυνίᾳ Ἑλλήνων, *commune* eorum, qui in Bithynia sunt, Graecorum adpellatur in *l.* 25. D. *de adpellat.* Vnde et communis pontifex sacris ibi praefuit, quem BITHYNIARCHAM adpellari obseruamus in *l.* 6. §. 14. D. *de excusat.* De coloniis Apamea in Bithynia et Sinopensi in Ponto, de quibus in *l.* 1. §. 10. D. *de cens.* suo loco dicemus.

BOTROIANI fundi meminit *l.* 13. *pr.* D. *comm. praed. rust. et vrb. praed.* isque vicinus fuisse videtur fundo Geroniano. Vici fortean, quos hodie ignoramus.

BRITANNIA, insularum Europae maxima Galliae Belgioque ad septentrionem obuersa, primum a Iulio Caesare tentata, deinde sub Claudio victa magis, quam perdomita, proconsules initio habuit A. Plautium, Ostorium Scapulam, Didium Gallum, Veranium, Suetonium Paullinum, Petronium Turpillianum, Trebellium Maximum, Vectium Bolanum, Petilium Cerealem, Iulium Fron-

Frontinum et Iulium Agricolam, a quibus fenfim perdomita, et in prouinciae formam redacta eft. Tacit. Agric. *cap.* 14. *fequ.* Quamuis vero Praefides eo miffi Tacito Procoff. dicantur: vere tamen erant LEGATI AVG. PRO PRAETORE, vt patet ex Grut. *pag.* 493. 1. qualis etiam fub Antonino Caracalla, vt videtur, fuit Virius Luppus, Britanniae Praefes, de quo *l.* 2. *§.* 4. D. *de vulg. et pupill. fubftit.* Ad eam tuendam et claffis comparata erat, cuius Archigubernus Sirius Saturninus memoratur in *l.* 46. *ad SC. Treb.*

BRVNDVSIVM, vrbs Calabriae maritima, portu et traiectu in Graeciam clariffima. Vnde faepe eius traiectus in Graeciam aeque ac Syriam mentio fit in *l.* 1. *§.* 12. D. *de exercit. act. l.* 3. *§.* 4. D. *de act. emt. l.* 122. *§.* 1. D. *de V. O.*

BVCINVM. *Tabernae ad Bucinum* mentio fit in *l.* 5. *§.* 14. D. *de tribut. act.* fed lectio ibi dubia. Nam in eodem codice eft *Hucinum.* Vnde Ant. Auguftinus coniicit, legendum effe *Fucinum*, vt intelligatur lacus Fucinus, maximus, prope Albam, de quo exficcando cogitaffe fcimus Iulium Caefarem, Claudium, Hadrianum. Suet. Iul. *cap.* 44. Claud. *cap.* 20. Ael. Spart. vit. Hadr. cap. 22.

C.

CAESAREA, Palaeftinae metropolis, vrbs fplendidiffima, et colonia Romana fed non iuris Italici, *l.* 1. §. 6. D. *de cenfib.* antea Turris Stratonis dicta, fed ab Herode exaedificata et nouo nomine in Caefaris Augufti honorem donata. Poftea Vefpafianus Caefarienfes colonos fecit, non adiecto, vt et iuris Italici effent, fed tributum tamen capitis remifit. Vnde Titus Imp. eos immunes factos interpretatus eft. *l.* 8. §. 7. D. *de cenfib.* Sita eft ad mare Phoenicium inter Ioppen vrbem et Sycamium, in ea Palaeftinae parte, quam Galilaeam dictam nouimus.

CALETANVS homo memoratur *l.* 78. *§.* 14. D. *ad SC. Trebell.* Caletes Belgicae populus, cuius meminit Caefar *lib. II.* de Bell. Gall. *cap.* 4. et Strabo, qui eos ad Sequanam vfque pertigiffe tradit. Vnde non poffunt coluiffe tractum Normandiae, qui hodie vocatur *le baillage de Caus*, vti vifum Scaligero, fed ipfam regio-

regionem, cui hodienum *Calais* caput est, portus Picardiae celeberrimus.

CAMPANIA, quae saepe in Pandectis nominatur, veluti *l. 30. §. 2. D. de adim. vel transf. leg. l. 9. §. 2. D. quod met. causs. l. 50. D. de contrah. emt. l. 1. ad municipal.* est regio Italiae fertilissima, in qua summum Liberi patris et Cereris certamen. Fines eius Liris fluuius, mons Apenninus, Sabatus et Silarus fluuius et mare Tyrrhenum. Montes ibi vitiferi Gaurus, Falernus, Massicus, Vesuuius. Vnde et mercatura vini ibi frequentissima, ad quam respicit *l. 11. §. 3. D. locat.* et *vinum Campanum bonum*, *l. 75. D. de V. O.* vinum Falernum *l. 17. de ann. leg.*

CAPENA, municipium Latii non procul a Roma, quae ideo portam, ex qua eo ibatur, Capenam adpellabat, dicta, vt videtur, a Capenate fluuio, de quo Silius Ital.

Quo sacer humectat fluuialia rura Capenas.

Inde est, quod *Piscatoribus Capenatis rescripsisse* dicitur Antoninus Pius Imp. *l. 4. D. de rer. diuis.* vbi quidem Ant. Augustin. de Nom. propr. Rom. cap. 7. p. 489. legendum putat *Capenatibus*: sed nihil videtur mutandum, quia et *Capenatos* dictos esse Capenates patet ex marmore apud Gruter. p. 523. 2. vbi monimentum positum C. ARIORIO C. F. SCAP. CAPENATO EQ. LEG. II. ITAL.

CAPITVLENSIS colonia Caesariensi similis esse dicitur. *l. 8. §. 7. D. de cens.* Iam quidem Ptolemaeus Lib. V. Geogr. cap. 15. inter oppida Syriae Coelaes recenset Καπιτωλίας, cuius situm inter Damascum et Gadaram quaerendum esse ex Antonini Itinerario docuit Henr. Noris. Epoch. Syro-Maced. p. 323. addens numum sub Seuero cusum, cui inscriptum ΚΑΠΙΤΩ. ΙΕΡΑΣ. ΑΥτονόμου, quem et Luc. Holsten. ad Steph. p. 159. de eadem Capitulensi colonia, quae in *d. l. 8.* occurrit, interpretandam existimat. Enimuero recte obseruauit laudatus Norisius, Holstenium rem acu haud tetigisse. Nam Capitolias fuit αὐτόνομος: Capitulense vero oppidum colonia, similis Caesareensi, quae ne ius quidem Italicum impetrauerat. Ergo recte quidem illi, qui apud Paullum legendum monent Capitolienses: sed tunc nulla alia intelligenda colonia, quam Aelia Capitolina, quia colonia in Palaestina, prae-

ter Caesareensem et Capitolinam nulla fuit tempore Vlpiani Paullo συγχεόντα, vti iam supra ex *l.* 1. *D. de cens.* docuimus.

CAPPADOCIA, quae ab ortu Armeniam minorem, a meridie Ciliciam, ab occasu Pamphyliam et Galatiam, a septentrione Pontum Euxinum habet, tempore Augusti parebat Archelao, regi socio et amico populi Romani, per Orientem potentissimo, quem demum Tiberius ex inuidia oppressit. Dio *lib. LVII.* Tacit. *lib. II. cap.* 42. Eo mortuo anno V. C. IↃCCLXX. Cappadocia prouincia facta est. Vellei. Paterc. *lib. II. cap.* 39. eamque Imperatores regere soliti sunt per Legatum, qui LEGATVS AVG. PR. PR. PROV. CAPPADOCIAE adpellatur apud Gruter. *p.* 493. 1. In hac quoque prouincia communia gentis sacra curabat ἀρχιερεὺς, quem CAPPADOCIARCHAM vocari videmus *l.* 6. §. 14. *D. de excus.*

CAPVA, caput vrbium Campaniae, ad Vulturnum fluuium situm, vrbs splendida, potens, et olim inter tres maximas ciuitates, Romam Carthaginemque numerata. Flor. *lib. I. cap.* 16. Ea cum pessime merita de Romanis Hannibalis partes sequeretur, in formam praefecturae redacta est, nullo in vrbe relicto corpore ciuitatis, nullo senatu, nullo plebis concilio, nec magistratu, nisi praefecto Roma eo misso. Liu. *lib. XXVI. cap.* 16. Ast post annos circiter 152. quam in eo statu fuisset, coloniam eo deduxit Caesar. Vellei. *lib. II. cap.* 44. Id factum anno circiter 695. Postea eodem colonos iterum misere triumuiri, et quidem milites. Appian. *lib. IIII. de B. C. p.* 591. Tertium Augustus coloniam Capuam deduxit. Plin. *lib. XVIII. H. N. cap.* 11. Hinc colonia dicitur Tacito Annal. *lib. XIII. cap.* 31. municipium vero eidem *lib. III. Hist. cap.* 57. quo iure fortassis Vitellius in fidei praemium eam donauerat, quamuis addubitem, an res rata fuerit Vespasiano rerum potito. Ceterum in ea vrbe quam maxime floruisse videntur commercia. Vnde tot stipulationes, vt Capuae solueretur, quales reperies *l.* 2. §. 2. 3. 4. *l.* 8. *l.* 10. *de eo, quod certo loco. l.* 20. §. 5. *de statu lib. l.* 60. *de verb. obl. l.* 9. §. 2. *de duob. reis l.* 16. §. 2. *de fideiuss. l.* 49. §. 2. *eod.*

CARTHAGO opulentissima Africae respublica, quae cum Romanis diutissime de orbis imperio certauit. Ea binis bellis, quae Punica vocantur, victa, tertio demum funditus deleta est a P. Scipione Aemiliano, inducto aratro, vt obseruat Modestinus *l.* 21.

D. quib.

D. quib. mod. vſusfr. vel vſus amitt. Poſtea eo colonia deducta circa annum 631. Vellei. Pat. *lib. I. cap.* 15. eique ius Italicum datum a Seuero et Antonino Pio *l.* 8. §. 11. D. *de cenſ.* Commerciis et hanc floruiſſe ciuitatem, ob portum commodiſſimum, vel ex frequente ſtipulatione, vt Carthagine ſolueretur, adparet. *l.* 2. *ſ.* 6. *de eo, quod certo loco. l.* 21. D. *de reb. dub. l.* 73. *pr. et l.* 141. §. 4. D. *de verb. obl.*

CARTHAGINES duas eſſe, obſeruatur in *l.* 21. D. *de reb. dub.* Vnam iam vidimus. Altera in Hiſpania eſt. Illa Vetus, haec Noua adpellata. Condidere nouam Carthaginienſes, ad ſinum Africo vento oppoſitum, et portu munimentiſque inſtruxere adeo, vt omnium Hiſpaniae ciuitatum facile opulentiſſima haberetur. Liu. *lib. XXVI. cap.* 42. Dicitur et Hiſpana Carthago a Floro *Lib. II. cap.* 6. quamuis ibidem et Vetus Carthago ſit, mediterranea ad Sicorim ciuitas, non procul ab Ilerda oppido remota.

CASSASDRENSIS, iuris Italici colonia in Macedonia, memoratur in *l.* 8. *ſ.* 8. *D. de cenſ.* Sed res ipſa docet, intelligi *Caſſandram*, a Caſſandro rege in ipſis faucibus, quae Pallenenſem agrum ceterae Macedoniae iungunt, conditam, hinc Toronaico, hinc Macedonico ſeptam mari. Liu. *Lib. XXXXIIII. cap.* 11.

CASSIOPE, Epiri oppidum, Corcyrae inſulae oppoſitum, vnde frequens traiectus Brunduſium vel Hydruntum in Italiam. *l.* 1. §. 12. D. *de exerc. act.*

CERCINA, inſula Africa Byzancenae obiecta verſus orientem, nec procul a littore remota, vbi Gallus Aquilius, ICtus, Seruii Sulpicii doctor, plerumque haeſiſſe, et maximam librorum partem ſcripſiſſe dicitur. *l.* 2. §. 43. D. *de orig. iur.*

CHIOS, inſula Aſiae littori propior, Smyrnae et Clazomenae obuerſa, hodie *Scio.* In ea praedia libertis libertabuſque in alimenta et veſtiarium legata reperies apud Modeſtinum in *l.* 4. *pr.* D. *de alim. et cibar. leg.*

CILICIA, ampliſſima prouincia Aſiae, quae longo tractu inter Taurum et Cilicium mare porrecta, montibus et mari veluti muris et vallis a natura munitur, et olim in Aſperam et Campeſtrem diuidebatur. Trachea vel Aſpera Pamphyliae et Iſauriae finitima ad Calycadnum fluuium; Campeſtris ab hoc ad Amanum

montem Taurumque pertingit. Quando primum prouincia facta sit, erudite disputat Henr. Norif. *Cenot. Pisan. pag.* 213. simulque docet, reip. ei libera adhuc rep. praeter vtramque Ciliciae dioecesin adiunctas fuisse Pamphyliam, Pisidiam, Isauriam, Lycaoniam, Cyprum, cum parte Phrygiae maioris vsque Laodiceam. Exorto bello ciuili, tres dioeceses a Cilicia seiunctae sunt, Phrygia Pacatiana, Lycaonia et Pamphylia, quae, vt ex Cic. ad Famil. *lib. XIII. epist.* 16. *et* 73. colligi potest, Asianae iurisdictioni, viuo adhuc Cicerone, accesserunt. Constituto deinde triumuiratu Antonius Ciliciam Tracheam et Cyprum Cleopatrae dedit, Pisidiam, Lycaoniam et Isauriam Amyntae donauit, Ciliciam campestrem Syriae praesidi subiecit. Dio. *lib. XXXXVIIII.* Mortuo anno v. c. 729. Amynta rege, Augustus Pisidiam, Lycaoniam et Isauriam Galatiae adiunxit, Ciliciam Asperam, Antonio et Cleopatra oppressis, Archelao regi concessit, Cyprum singularem esse iussit prouinciam. Sola itaque remansit Cilicia campestris, cui Aspera, mortuo demum Archelao, veluti postliminii iure accessit. Neque tamen ideo Cilicia praesides suos habere desiit, aut Syriae in perpetuum adiuncta est. Tales enim passim nominantur Cossutius Capito apud Tacit. Annal. *lib. XIII. cap.* 33. Vibius Varus legatus prouinciae Ciliciae *l.* 3. *§.* 3. D. *de testib.* Benidius Rufus, *l.* 2. *§.* 1. D. *de iure immun.* et alii, de quibus suo loco. Vnde iure ab Henr. Norisio notatur Baronius, qui in Appar. Annal. Eul. n. 86. Ciliciam ita mutilatam Syriae accessionem in perpetuum factam esse existimat. De coloniis huius prouinciae Selinunte et Traianopoli, de quibus *l.* 1. D. *de cens.* suo loco agemus.

CIRTENSIS respublica, et legatum ei ad opus aquaeductus relictum memoratur *l.* 9. *§.* 5. D. *de iur. et fact. ign.* Vrbs fuit Numidiae mediterranea, quondam Iubae et Syphacis domus et opulentissima sedes. Postquam in Romanorum peruenit potestatem, dici coepit Sittianorum colonia.

CITIENSES. Ita vocantur incolae Citii, meridionalis Cypri oppidi, coloniae Phoenicum, portu egregio instructae. Rescriptum Seueri et Antonini Imperatorum ad eum, qui statuas Citiensibus fuerat pollicitus, exstat in *l.* 1. §. 5. D. *de pollicitat.* Plura de hac vrbe videri possunt apud Meurs. in Cypro *lib. I. cap.* 10. *p.* 30. *et sequ.* CLAV-

CLAROMENAE, vrbs Ioniae poſt Smyrnam et Epheſum celeberrima, ad cuius ciues reſcripſiſſe dicitur Hadrianus *l.* 4. *§.* 5. *D. de legation.*

CLAVDIA aqua ab Appio Claudio ex fontibus caeruleis et Curtio a Milliario 45. in vrbem ducta. *l.* 2. *§.* 36. *de orig. iur.* Reſtitutus poſtea is aquaeductus a Claudio Imp. niſi hunc nouum dicere malis. Aliquando enim diſtingui videas Aquas Claudiam et Appiam. Vid. Frontin. de Aquaed. Rom.

COELESYRIA vel SYRIA COELE, Syriae dioeceſis quinta. Reliquae enim quatuor erant Palaeſtina, Phoenice, Antiochene, et Comagene. Coele, id eſt, caua a tergo Antiochenae, Comagaenes et Iudaeae Peraeae ad Euphratem vſque protendebatur, et tractus inſigniores habebat Decapolin, Tetrarchias 17. et Palmyrenen. Itaque praecipuae Syriae Coeles vrbes ſunt Damaſcus, Philadelphia, Scythopolis, Gadara, Hippos, Dios, Pella, Caeſarea Paneae ſeu Philippi, Palmyra. Sed iam ſupra diximus, (vid. ANTIOCHIA,) Coeleſyriam aliquando latius accipi pro omni Syriae tractu, a Seleucide ad Euphratem, Arabiam et Aegyptum porrecto. Vide et Antiochia Coeleſyriae ciuitas dicitur in *l.* 37. D. *de reb. auct. iud. poſſ.* et Laodicea *in l.* 1. §. 3. D. *de cenſ.* quum vtraque vrbs in Antiochene ſita fuerit, et cum Apamia et Seleucia Pieria Tetrapolin conſtituerit.

COLONE ob σύγκτησιν praediorum ibi ſitam ſaepe memoratur in *l.* 30. *§.* 1. D. *de adim. vel transf. legat.* Duo huius nominis loci fuere in Troade, alter prope Ilium ad extrema Helleſponti, alter prope Lampſacum. Vtriuſque meminit Strabo *lib. XIII.* Prior Colonae πληθυντικῶς, poſterior Colone vocari ſolet.

COMANA, Cappadociae ad Antitaurum ciuitas, Bellonae cultu celebris: cuius exemplo et Comana in Ponto conſtituta, et Bellonae conſecrata. Strabo *lib. XII.* Sophiſtae Comanenſis Neocaeſareae docentis exemplo vtitur Modeſtinus *l.* 6. §. 9. D. *de excuſat.*

COMIANE. Apud Modeſtinum *l.* 34. §. 1. D. *de legat.* 2. Lucius Titius filio legat σύγκτησιν ἀγωνοφόρων Κωμιάνην; idque interpres reddidit *ſynthesin ſterilium villarum.* Sed procul dubio Κωμιάνη eſt regio. Cominos inter populos Aequicolas refert Plin. *lib. III. cap.* 12. Poteſt ab iis terrae tractus retinuiſſe nomen Comia-

 nae,

nae, quamuis villa Gaza, quae ibidem memoratur, in Syria potius quaerendam esse Comianam, suadere videatur. Viderint ea de re alii.

CORINTHVS, Graeciae oculus, Achaiae caput, in ipso Isthmo Peloponnesi situm, et clade sua notissimum. Iustin. *lib. XXXIIII. cap.* 12. Vellei. *lib. I. cap.* 13. Strabo *lib. VIII.* Reaedificata vrbs splendida fuit Romanorum colonia, cuius complures numi exstant apud Io. Foy Vaillantium in Numism. Colon. aen. Romanis dedit gentem Tarquiniorum. *l.* 2. §. 2. D. *de O. I.*

CRETA, insula maris mediterranei amplissima, in quam sub Augusto Proconsules annui mittebantur, tanquam in prouinciam populo ab Augusto relictam, qualis Caesius Cordus apud Tacit. *lib. III. Ann. cap.* 38. *et* 70. Is procos. simul Libyae Cyrenaicae praeerat, a Ptolemaeo Appione Romanis testamento relictae. Strab. *lib. XVII. pag.* 577. Vnde in vetustis marmoribus Q. Garcinus et Q. Caecilius Rufinus PROCOSS. CRETAE ET CYRENARVM. Grut. *Inscr. pag.* 415. 5. et *pag.* 1091. 6. qualis procul dubio etiam fuit Saluius Carus Procos. Cretae. *l.* 14. D. *ad SC. Turpill.* Aliquando tamen eo missos PROPRAETORES, exemplum Q. Luxillii Egnatii euincit apud Grut. *pag.* 433. 1. et 5. Insula erat cotium feracissima, quae diu maximam laudem habuere. Plin. *lib. XXXVI. cap.* 22. Vnde ibi a Caesare locatas cotorias docet Alfenus Varus *l.* 15. D. *de publican. et vectigal.*

CYCLADES (κυκλάδες) insulae, ex quibus se naufragum spoliatum esse conqueritur Eudaemon in celeberrima *l. ἀξίωσις* 9. D. *ad L. Rhod. de iactu*, dicuntur insulae, quae in mari Aegeo medio veluti in orbem iacent, quarum celebriores Andrus, Delus, Paros. Quae illas cingunt, insulae, quia dispersae, Σποράδες dicuntur, quales Icaria, Pathmus, Samus, Cos, Carpathus, et plures ignobiliores.

CYRENENSIS prouincia, alias Libya Cyrenaica, a metropoli Cyrene dicta, item Pentapolis, a quinque insignium vrbium numero, puta Berenice, Arsinoe, Ptolemaide, Apollonia, ipsaque Cyrene, appellata inter sinum Syrticum et Aegyptum interiacet. Eius fit mentio in *l.* 61. §. 1. D. *loc. cond.* Ad Romanos quomodo peruenerit, et quomodo recta sit, diximus paullo ante, vbi de CRETA egimus.

D. DA-

D.

DACIA a ſeptentrione Carpathiae iugis et Hieraſo amne; ab oriente eodem Hieraſo et Iſtro; a meridie itidem Iſtro; et ab occidente Patiſſo terminata, a Traiano, victo Decebalo in prouinciae formam redacta, et coloniis exculta eſt. Diuidebatur in Ripuenſem, Alpeſtrem et Mediterraneam ſeu Gepidiam, quarum iſta praeter Hungariae partem tractum aliquem Wallachiae, illa reliquam Wallachiae partem cum Moldauia; haec Transſyluaniam complectebatur. Vnde praeſides Daciarum πληθυντικῶς dicebantur, huic prouinciae praefecti, quibus id priuilegium attributum fuerat, vt poſſent pluribus interdicere prouinciis. *l.* 7. *§.* 14. D. *de interd. et relegat.*

DALMATIA, maritima ad ſinum Hadriaticum regio, a Titio amne, qui Liburniam a Dalmatia diuidit, ad Liſſum oppidum protenditur. In eam ſub Imperatoribus mittebantur Legati Aug. pro Praetore, qualis L. Domitius Gallicanus Papinianus apud Gruter. *p.* 402. 6. In hac prouincia Herennium Modeſtinum ICtum vixiſſe, colligunt ex *l.* 52. *§.* 20. D. *de furt.* quamuis ibi dubia lectio ſit, aliis *de Dalmatia*, aliis *de Delmatio* legentibus. Priorem tamen lectionem Florentina probat.

DELPHI oppidum Phocidis in Graecia, in montis Parnaſſi radicibus ſitum, et oraculo Apollinis olim celeberrimum, cui id priuilegium datum ſeruatumque fuerat, vt qui Delphia matre natus eſſet, Delphius haberetur. *l.* 1. *§.* 2. D. *ad municipal.*

DIENSIS in Macedonia colonia iure Italico donata. *l.* 8. §. 8. D. *de cenſib.* Dion eſt oppidum Pieriae, non procul ab Olympo monte diſſitum.

DYRRACHIVM, inſigne Macedoniae ad mare Hadriaticum oppidum, traiectu Brunduſino celeberrimum. *l.* 1. *§.* 12. D. *de exerc. act.* Id quum antea Epidamnus vel Epidamnum diceretur, melioris ominis cauſſa Dyrrachium dici coepit, poſtea colonia Italici iuris factum. *l.* 7. *l.* 8. §. 3. *D. de cenſib.*

E.

EMERITA, vel AVGVSTA EMERITA, Luſitaniae vrbs celeberrima ad Anam fluuium, hodie *Merida.* Fuit colonia iuris Italici *l.* 8. *pr.* D. *de cenſ.* Vnde COLONIA EMERITENSIS in marmore

more apud Grut. *p.* 13. 16. et in numis compluribus COL. AVG. EMERITA. Vid. Vailiant. Numifm. Col.

EMESA vel EMISA, Syriae Phoenices vrbs ad Orontem fluuium, aliquamdiu Seleucidis paruit. Aſt Antiochi Grypi filiis fecum inuicem diffidentibus Sampſiceramus quidam nouum apud Emefam regnum condidit, tributarius Romanis a Pompeio factus. Ei Iamblichus filius fucceffit, *Phylarchus Arabs* dictus Ciceroni *lib. XV. ad famil. epiſt* 1. Eo ab Antonio interfecto, Iamblicho filio patrium regnum reſtituit Auguſtus, cuius poſteri ibi diu regnarunt, faltim ad Vefpafianorum tempora, quibus Sohemus Emefae rex memoratur Iofepho de Bello Iud. *lib. VII. cap.* 22. Aſt non multo poſt Emefa Romano imperio acceſſit, et Romano orbi plures Auguſtos Auguſtaſque dedit, veluti Iuliam Domnam, Iuliam Maefam, Soemiadem, Iuliam Mammaeam, Elugabalum, Alexandrum Seuerum. Quum itaque Antoninus Caracalla matre Emefena effet natus: eam coloniam fecit iuris Italici. *l.* 8. *§.* 6. D. *de cenſ. l.* 1. *§.* 4. *eod.* Vnde in numis a Norfio *Epoch. Syro-Maced. pag.* 95. exhibitis dicitur ΕΜΙΣΩΝ ΚΟΛΩΝ. in quorum vno etiam effigies folis ab Emifenis fub forma lapidis rotundi et fuperne fenfim faſtigiati ſiſtitur, vti id fimulacrum deſcribit Herodian. *lib. V.*

EPHESVS, Afiae metropolis, ad quam primum adplicare oportebat proconfulem Afiae *l.* 4. *§.* 5. *D. de off. procoſ.* Erat haec vrbs ab Amazonibus condita, et templo Dianae fplendidiſſimo ornata, quod Heroſtratum demum famae cupiditate incendiffe, notum eſt. Romani Epheſo debebant Hermodorum exfulem, cuius confilio in componendis XII. tabulis vfos effe Decemuiros, fcribit Pomponius *l.* 2. *§.* 4. *D. de orig. iur.* et Plin. *lib. XXXIIII. cap.* 5. Emporium id fuiffe per orientem celeberrimum, vel ex ſitu et portus commoditate colligas. Accedunt tamen tot iuris noſtri fragmenta, in quibus veteres fibi folutionem Epheſi ſtipulatos effe legimus, veluti *l.* 2. §. 2. 3. 4. 6. 7. 8. *l.* 4. *D. de eo, quod certo loco. l.* 5. *pr. D. de conſt. pecun. l.* 19. §. 1. *de condit. et demonſtr. l.* 24. *de oper. libert. l.* 137. *§.* 2. *de verb. obl. l.* 16. §. 2. *de fideiuſſ. l.* 98. *§.* 6. *D. de ſolut.*

F. FAR-

F.

FARRARIORVM ager memoratur *l.* 58. §. 1. D. *de vsufr.* Situs ignotus est, nisi forte legere malis *Farratiorum* vel *Farraticorum*; cuius pagi, Brixiae, vt videtur proximi meminit marmor apud Gruter. p. 1007. 7.

FORMIAE, oppidum maritimum Campaniae, antea Hormia, Strabo Lib. V. Plin. Lib. III. cap. 5. quadraginta a Caieta stadiis remotum, et ob amoenissima praedia Romanis iucundissimum. Piscatoribus Formianis rescripsisse videmus Antoninum Pium *l.* 4. D. *de rer. diuis.*

G.

GAAS, praedium in finibus Galatiae, aliudque in Cappadociae finibus memoratur in *l.* 35. §. 1. D. *de legat.* 3.

GADES, insula duplex Hispaniae in sinu Gaditano notissima, ostio Baetis oblimato obuersa, et celebri eiusdem nominis emporio clara, quod secundo consulatu ciuitate donauit C. Iulius Caesar. Dio Lib. XXXXI. p. 161. Fit eius mentio in *l.* 12. §. 1. D. *de legat.* 1. *l.* 41. §. 6. D. *de leg.* 3.

GALATIA, quam a septentrione mare Ponticum, ab ortu Cappadocia, a meridie Pamphylia, ab occasu minor Asia, Pontus, Bithyniaque circumdant, temporibus Augusti vna cum Pisidia, Isauria et Lycaonia Amyntae regi parebat. Eo anno ab v. c. 1326. ab Homonadensibus interfecto, Augustus illius regnum in prouinciae formam redegit, eique legatum pro praetore praefecit M. Lollium. Dio Lib. LIII. Strabo Lib. XII. p. 193. Lycaoniam tamen postea Asiaticae iurisdictioni accessisse, ex Plin. Lib. V. cap. 27. discimus. Praedium *Gaas* in Galatiae finibus situm occurrit *in l.* 35. §. 1. D. *de legat.* 3.

GALLIA dicebatur non solum terra inter Rhenum, Alpes, montes Pyrenaeos et vtrumque mare interiecta, sed et in Italia, quidquid cis et trans Padum ad Rubiconem vsque fluuium porrigitur. Sed Gallia haec Cisalpina mature ciuitate donata, Italiae accenseri coepit. *l.* 99. D. *de V. S.* Transalpinam in Narbonensem, Aquitanicam, Celticam vel Lugdunensem et Belgicam descriptam fuisse,

fuisse, iam supra in voce *Aquitania* diximus: plura dicturi infra sub voce *Narbonensis*. Iam addimus, fuisse ibi lapicidinas, in quibus marmora renascebantur. *l.* 7. §. 13. D. *solut. matr. dos.* item Gallis παράφερνα dicta esse peculium *l.* 9. §. 3. D. *de iur. dot.*

GARGILIANVS fundus *l.* 43. §. 3. D. *eod.* Sed probabilius est, eum a familia nomen accepisse, quemadmodum fundi Aebutiani *l.* 38. *pr. de vsu et vsufr. leg.* Cassiani *l.* 27. §. 5. D. *de instr. et instr. leg.* Corneliani, *l.* 20. D. *de vsufr.* et locis praeterea nouendecim, Gabiniani, *l.* 91. §. 3. D. *de leg.* 3. Iuliani *l.* 38. §. 8. D. *de legat.* 3. Liuiani, *l.* 35. *pr.* D. *de her. inst.* Lutatiani, *l.* 12. D. *de ann. leg.* Noniani, *l.* 27. §. 4. *de instr. et instr. leg.* Potitiani, *l.* 12. *D. de ann. leg.* Rutiliani, *l.* 38. *pr.* D. *de minor.* Seiani, *l.* 20. §. 2. D. *de seru. praed. rust.* et locis praeterea tredecim. Semproniani, *l.* 27. *D. eod.* et locis praeterea vndecim. Trebatiani *l.* 35. §. 2. D. *de leg.* 3. Fuit sane gens Gargilia Romae. Nam Q. Gargilius Gargilianus et Q. Gargilius Moschion occurrunt in marmore apud Reinesf. Inscr. Class. XIIII. n. 115. Gargilius Rufus apud Gruter. p. 525. 3. Videntur iidem cum Garciliis, quemadmodum *Iccii* etiam dicuntur *Iggii*, et Occii *Oggii*. Sane et Q. GARCILIVS MACER AVIDINVS est apud eumdem Grut. p. 415. 5. Esto ergo fundus Gargilianus, qui ad familiam Gargiliam pertinuit.

GAZA, celebris vrbs Syriae Palaestinae, vna ex quinque Philistaeorum satrapiis, Gen. X. 19. Ios. XIII. 3. viginti a mari stadiis dissita, et accessu propter arenae altitudinem difficillimo. Ab Alexandro tamen M. expugnata, ciuibus omnibus internecione deletis, nouis colonis tradita est. Arrian. de Exped. Alex. M. Lib. II. Inde in Aegyptiorum regum potestate fuit, postea anno v. c. 556. ab Antiocho M. occupata, vti erudite demonstrat Noris. Epoch. Syro-Maced. Diss. V. cap. 2. p. 478. Denique anno v. c. 691. captis Hierosolymis, maritimas vrbes, Gazam, Ioppen, Doram, Stratonis turrim liberas et αὐτονόμους esse iussit. Ioseph. Lib. XIIII. Ant. Iud. cap. 8. Eiusdem nominis praedium vidimus iam supra ex *l.* 34. §. 1. D. *de legat.* 2.

GERMANIA in magnam seu transrhenanam et cisrhenanam diuidebatur. Cisrhenana, (nam magna, victa magis quam perdomita,

mita, nunquam Romanis conſtanter paruit, et hinc fere pro hoſtico, eodemque loco cum Parthis habita eſt. *l.* 24. *et l.* 27. D. *de capt. et poſtlim.*) in duas diuidebatur prouincias, et a totidem regebatur praeſidibus. *l.* 3. D. *de offic. adſeſſor.* Altera dicebatur prima vel ſuperior, ad eamque referebantur Tribocci, Nemetes, Vangiones Moguntia: altera ſecunda vel inferior, in qua Vbii et Tungri eminebant, inter Vbios colonia Agripinenſis, quae iure Italico fruebatur. *l.* 8. *§.* 2. D. *de cenſib.* Ex vtraque prouincia adpellatum fuiſſe Romam, docet *l.* 48. D. *de condit. et demonſtr.*

GRAECIA, terrarum omnium dictis factiſque celeberrima, ab ortu habet Aegeum mare, a meridie Creticum, ab occaſu Ionium, a ſeptentrione iuga Scardica et Strymonem amnem. A Romanis diuidebatur in Macedoniam, de qua ſuo loco, et Achaiam, de qua ſupra actum. Graecorum ſaepe meminit ius noſtrum. Modo enim res quaedam vocabulis Graecis explicantur, vt *l.* 4. *§.* 5. D. *de off. procoſ. l.* 6. D. *de iuſt. et iure. l.* 7. D. *de edendo. l.* 25. §. 6. D. *loc. cond. l.* 5. D. *de euict. l.* 10. §. 4. *eod. l.* 28. D. *de teſt. l.* 9. *§.* 3. D. *de iure dot. l.* 46. *§.* 1. D. *de adm. et peric. tut. l.* 4. §. 5. D. *de grad. et adfin. l.* 1. *pr. de adqu. vel amitt. poſſ. l.* 2. §. 22. D. *ne quid in loc. publ. l.* 1. *l.* 3. D. *de furt. l.* 3. *§.* 6. D. *de incend. ruin. naufr. l.* 6. *§.* 1. *ad L. Iul. de adult. l.* 1. *pr. de extr. cogn. l.* 3. *D. de proxen. l.* 5. §. 1. *l.* 19. *l.* 30. §. 2. *l.* 38. *l.* 144. *l.* 177. *l.* 205. *l.* 233. §. 2. *l.* 236. *§.* 1. *l.* 239. §. 2. 4. *D. de V. S. l.* 65. *D. de reg. iur.* modo ritus quidam et conſuetudines Graecorum cum Romanorum inſtitutis conferuntur, veluti *l.* 8. *D. de rer. diuiſ. l.* 16. *§.* 8. D. *de poen.* modo iura ipſa ex Graecis ſcriptoribus illuſtrantur, quos ſuo loco videbimus. Vinum Graecum laudatur *l.* 16. *§.* 1. *de tritic. vin. ol. leg.*

GRAECIANVS fundus eſt in *l.* 20. *§.* 7. *D. de inſtr. et inſtr leg.* Situs ignotus, niſi idem eſſe dicas ac *Graecanicus.* Nam et Graecienſe ſympoſium eſt apud Gell. *lib. XVI. cap.* 10. Graecienſe melinum apud Plin. *lib. XXXV. cap.* 6.

GRAVISCA, Hetruriae municipium maritimum inter portum Herculis et Oſſam fluuium ſitum, quo Romani coloniam deduxerant anno v. c. 571. P. Cornelio et M. Baebio Coſſ. Liv. *lib. XXXX. cap.* 29. Ei reip. legatum relictum in tutelam viae

 reſi-

refcindre, quae est in colonia eorum, vsque ad viam Aureliam. *l.* 30. D. *de legat.* 2.

H.

HELIOPOLIS a Seuero Imp. per belli ciuilis occasionem Italicae coloniae remp. accepit. *l.* 1. §. 2. D. *de censf.* puta, quum Seuerus occasione expeditionis orientalis aduersus Nigri asseclas anno Chr. 202. in Aegyptum iter faceret. Quemadmodum enim tunc Alexandrinis aliisque Aegypti ciuitatibus benefecit: ita et Heliopolitanis ius Italicum videtur dedisse. Fuit vrbs Arabiae contermina, et ob Solis cultum celeberrima, de qua plura Herodot. *lib. II.*

HIERAPOLIS, Asiae ciuitas, inter Tripolin ad Maeandrum, et Celaenas ad Marsyam fluuium medio fere itinere interiecta, aquarum calidarum fontibus aliisque naturae prodigiis celebris, de quibus Strabo *lib. XIII.* Ex Pandectis nostris constat, ibi aquis calidis agros solitos irrigari. *l.* 1. *§.* 13. *D. de aqu. quotid. et aestiu.* Ad Hierapolitanos Antoninus Pius rescripsisse dicitur in *l.* 26. *D. de poen.*

HIPPO, Africae ciuitas, non procul a mari Africano inter Vticam et Tabraeam, S. Augustini Episcopatu clara. Eius mentio fit in *l. 6. D. de L. Rhod. de iact.* Alia eiusdem nominis vrbs in Numidia, *Hippo Regius*, quemadmodum nostra *Hippo Diarrhytus*, sed illa mediterranea, adeoque intelligi nequit in *d. l. 6.*

HISPANIA, prouincia Europae maxime occidentalis, mari vndequaque alluitur, praeterquam vbi montibus Pyrenaeis a Gallia seiungitur. In ea Poeni primum dominabantur, quibus perdomitis Romani eam sensim sub suam redegerunt potestatem, eoque miserunt praetores, in citeriorem vnum, in viteriorem alterum. Vnde et ex eo tempore, quo Hispania prouincia facta, primum sex praetores creati. Liu. *lib. XXXII. cap.* 27. 28. *l.* 2. *§.* 32. *D. de orig. iur.* Augustum postea in tres prouincias descripsisse Hispaniam, iam supra, vbi de Baetica actum, diximus. Nec puto, vniuersam Hispaniam ex eo tempore vni creditam. Quare si quamuis Maecius Probus Hispaniae Praeses fuisse dicatur sub Seuero et Antonino imperatoribus: *l.* 7. §. 10. *D. de interd. et releg.* id

id tamen de vna procul dubio trium istarum prouinciarum intelligendum est, siquidem ex Grut. p. 381. 1. discimus, prouincias istas adhuc sub Alexandro Seuero fuisse diuisas. Quemadmodum vero Hispania fuit prouincia auri, vini, olei, aliarumque rerum feracissima: ita non mirum, frequens inter ciuitates Hispanicas ipsamque Romam fuisse commercium, de quo etiam testantur *l. 63. §. 2. D. ad L. Falc. l. 34. §. 1. D. de statu lib.*

HVCINVM. Tabernae ad Bucinum sunt in *l. 5. §. 14. D. de tribut. act.* Sed alii codices habent IHucinum. Diximus de eo loco sententiam supra in voce BVCINVM.

I.

ILIVM, vrbs Phrygiae in Troiae ruinis condita primum ab Alexandro M. ἐλευθέρα καὶ ἄφορος esse iussa, multo magis deinde ornata est a Romanis, qui se a Troianis descendere credebant. Nam primo in foedere cum Antiocho immunitas iis data et Rhoeteum et Gergithum oppida concessa. *Liu. lib. XXXVIII. cap. 39.* Deinde et scripta ad Seleucum epistola ea demum lege amicitiam et societatem ei obtulit senatus populusque Romanus, si Ilienses consanguineos suos ab omni onere immunes praestitisset. Suet. Claud. cap. 25. Firmauit hanc ἐλευθερίαν Sulla, quum aduersus Mithridatem bellum gereret, itemque Caesar, qui et libertatem et agrum Iliensibus reddidit. Plenam immunitatem dedit Claudius Q. Haterio et D. Iunio Silano Coss. caussam eorum agente Nerone. Sueton. Claud. *cap. 25. Tacit. Annal. lib. XII. cap.* 58. Hinc priuilegia illa, vt qui matre Iliensi erat, esset eorum municeps, *l. 1. D. ad municipal.* item, vt immunes plane essent, et ipsius etiam tutelae pupillorum eorum, qui Ilienses non erant, excusationem haberent. *l. 17. §. 1. D. de excusat.* Ex qua lege adparet, et Antoninum Pium iis hanc immunitatem confirmasse.

ILICITA. vide infra LICITANI.

INDIA, terra spatiosissima a septentrione Emodis montibus, ab ortu montibus Damasiis et Meandro, a meridie mari Indico, ab occasu Indo flumine clausa, variarum frugum, aromatum, gemmarum, vnionum feracissima fuit. Vnde malabathrum, aroma Indicum, ebur et ferrum Indicum, chelyniae Indicae, Indici leones, fucus et capilli Indici in *l. 16. §. 7. de donat.*

INDICIA, Zernensium colonia memoratur in *l.* 1. *§.* 8. *D. de cens.* eaque lectio et in Pandectis Florentinis occurrit. Sed manifesto legendum: *In Dacia quoque Zernensium colonia.* Dicemus de ea infra sub littera Z ad vocem *Zernensis.*

ISTHMVS, tamquam terrae tractus, in quo domus et fontes, memoratur in *l.* 37. *D. de seru. praed. rust.* Isthmi complures passim occurrunt. Quum vero responsum, quod Paullus *d. l.* 37. habet, Graecum sit, verosimile est, intelligi Isthmum, in quo bimaris Corinthus. Iste enim κατ' ἐξοχὴν id nomen tulit.

ITALIA, siue terra Italia *l.* 3. §. 3. *D. de abig.* princeps illa terrarum regio inter Alpes et mare superum inferumque interiecta. Olim equidem Italia proprie dicebatur terra a Rubicone fluuio in Bruttios et Lucanos vsque extensa. Quae enim inter Alpes et Rubiconem interiecta est, eam Galli Cisalpini, Ligures, Veneti, Liburni colebant. Sed postea et Gallia et Sicilia, et reliquae insulae Italiae hoc nomine venire coeperunt. *l.* 99. §. 1. *D. de V. S. et l.* 9. *D. de indic.* Quamuis autem initio inter Romanos ciues et Italos magnum esset discrimen, de quo fusius Car. Sigon. de iure ciu. Rom. Ital. et prouinc. multo maius tamen erat inter Italos et prouinciales, qui et communicata cum orbe Romano ciuitate deterioris erant conditionis, quam Itali. Vnde et Itali a prouincialibus distinguuntur *l.* 203. *de V. S.* Libera rep. eam ipse Senatus regebat, Polyb. Hist. *lib. VI. cap.* 12. singula autem municipia suis magistratibus parebant: nisi quod extra ordinem, si seditionis vel belli periculum immineret, Italiam sortirentur consulares vel ἄρχοντες ἀνθύπατοι κατὰ μέρη. Appian. de *Bell. ciu. lib. I. p.* 374. Augustus proximam Romae Italiae partem ad centesimum ab vrbe lapidem ad Praefecti vrbi iurisdictionem retulisse videtur. Inde Hadrianus quatuor consulares per omnem Italiam iudices constituit. Spart. Hadrian. *cap. XXII.* Dodwell. Prael. Cambden. *VIIII. cap.* 8. 9. pag. 350. Ast et hunc morem sustulit Marcus Aurelius Antoninus imp. datis Italiae iuridicis ad id exemplum, quo Hadrianus consulares iura reddere praeceperat. Iul. Capitolin. Marc. *cap.* 11. quanquam Dodwellus iam ab Antonino Pio sublatam esse illam Consularium iurisdictionem existimet. Hi iuridici iurisdictionem quidem habebant, sed sine fascibus ac lictoribus, quibus Consulares vsos patet ex marmore apud Grut. p. 494. 1. idque magis Marco imp. conuenire

uenire visum Italiae, quod eiusmodi iurisdictio nullam imminutae libertatis speciem prae se ferret. Dodwell. ib. p. 355. sequ. Denique et iuridicos Italiae sustulit Macrinus, Dio *lib. LXXVIII.* et ex eo tempore Dodwellus successisse existimat Correctores Italiae, quorum meminerunt Trebell. Poll. de trig. tyrann. n. 24. et alii, item que marmora apud Grut. p. 459. 7. et Reinesium Inscr. class. *III.* 56. A Constantino M. restituti consulares, quorum passim meminerunt marmora ap. Grut. p. 351. 5. p. 357. in quibus et aliquando ἀνθύπατοι vel PROCOS. dicuntur. Grut. p. 1090. Reines. Class. *VI.* 4. Symmacho *consulari iure* Campaniae praesidentes *lib. VIIII. ep.* 53. Denique Consularibus iterum substituti Correctores, qui et Moderatores, Rectores, Praesules et Praesides vocantur ab Ammiano, Symmacho et Cassiodoro.

ITALIA, in qua naufragium se fecisse queritur Eudaemon in *l.* ἀξίωσις 9. *D. de L. Rhod. de iact.* satis obscura videtur interpretibus. Quae enim Italia illa, in qua naufragus diripi potuit ὑπὸ τῶν δημοσίων τῶν τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκούντων; Rem non expedit bonus Accursius, qui et Cycladas insulas iuxta Italiam quaerit. Est itaque, qui pro Ἰταλίᾳ legat Τηλίᾳ, et subaudiendum moneat θαλάσσῃ. Alii cum Grotio Flor. Spars. p. 142. et Iac. Gothofredo ad l. ἀξίωσις *cap.* 3. p. 18. praeferunt ἐν τῷ Ἰκαρίῳ, scilicet θαλάσσῃ. Alii ἐν Ἀτταλίᾳ, ad Attaliam Pamphyliae vrbem non multum a Cycladibus remotam hoc naufragium contigisse existimant, sed nihil probabilius sententia τοῦ πάνυ Bynkershoekii ad l. 9. de L. Rhodia, legendum esse monentis ἐν Ἀιθαλίᾳ, pro quo et apud Ouid. de Ponto *lib. II. Eleg. III.* legebatur Italia, antequam Nic. Heinsius reponeret Aethalia. Est autem Aethalia insula.

ITALICENSES non dicebantur Itali, sed coloni vrbis Hispaniae Baeticae, conuentus Hispalensis, ad Baetim fluuium, quam describit Plin. *lib. III. cap.* 1. Eam iam Traianus ciuitatis iure donauerat. Spanh. Orb. Rom. Exercit. *I. cap.* 2. §. 21. Sub Hadriano tamen multis aucti priuilegiis coloniae ius petebant, vt est apud Gell. *lib. XVI. cap.* 13. Et hinc COLONIA ITALICENSIS IN PROV. BAETICA adpellatur apud Gruter. p. 385. 1. Vetinae Italicensi rescripsisse dicuntur Marcus et Lucius Verus fratres *l.* 27. *pr. D. de poen.*

IVDAEI notissima gens sub Imperatoribus per vniuersum orbem

bem Romanum dispersa, nec raro vexata tum odio religionis tum ob insignem ad seditiones excitandas procliuitatem. Saepe tamen et Iudaeos cum Christianis confusos, iam ab aliis obseruatum. In Digestis mentio fit constitutionum, quae eos sine molestia esse iubent in iis, per quae cultus inquinari videtur. *l.* 15. §. 6. *de excus.* Nec tamen erant immmunes a publicis muneribus, neca tutela etiam non Iudaeorum. *d. l.* 15. §. 6. Sic et circumcidere poterant filios suos, idque ipsis permissum fuerat Rescripto Antonini Pii. Sed si non eiusdem religionis homines circumcidissent, poena castrantium iis irrogabatur. *l.* 11. *pr. D. ad L. Corn. de sicar.* Seuerus quidem Iudaeos fieri sub graui poena vetuit, teste Spart. Seuer. *cap.* 17. sed id quoque de proselytis non recipiendis videtur intelligendum. Nam idem princeps cum Antonino Caracalla filio iis, qui Iudaicam superstitionem sequuntur, honores adipisci permiserunt. *l.* 3. §. 3. *D. de decurion.* Alexander quoque Seuerus Iudaeis priuilegia reseruauit. Lamprid. Alex. *cap.* 22. Mansit tamen et tunc sanctio, vt qui alienae nationis comparatos seruos circumciderint, aut deportarentur, aut capite punirentur, ciuesque Romani, qui se seruosue suos Iudaico ritu circumcidi paterentur, bonis ademtis in insulam perpetuo relegarentur, medici circumcidentes capitis damnarentur. Paull. Recept. Sent. *lib. V. tit.* 22. §. 3. 4.

L.

LACEDAEMON siue Sparta, Lycurgi legibus et ciuium fortitudine florentissima, et aliquando Graeciae domina et Asiae terror post Leuctricam pugnam et sub Macedonum dominatione sensim decreuit. Sita erat in fine Peloponnesi ad Austrum in tractu, qui ab vrbe primaria Laconia dicebatur. Viri praetorii Brasidae, cuius caussa in auditorio Marci Imp. acta meminit *l.* 22. *princ. D. ad SC. Trebell.*

LAODICEA. Inter multas huius nominis ciuitates in Pandectis celebratur Laodicea Coelae Syriae colonia, cui Seuerus ob belli ciuilis merita ius Italicum concesserat. *l.* 1. §. 3. *l.* 8. §. 3. *D. de censib.* Quum autem duplex in Syria Laodicea esset, vna ἡ ἐπὶ τῇ θαλάττῃ vel πρὸς θάλασσαν, altera ἡ πρὸς Λιβάνῳ: Strabo *lib. XVI.* p. 517. hic intelligitur illa ad mare sita in peninsula, isthmo duorum stadiorum cum continenti iuncta, inter Eleutheri et Orontis fluuii ostia.

oſtia. Dicebatur etiam Λαοδικεία Συρίας, quum altera Λαοδικεία τῆς Φοινίκης adpellaretur, vt erudite docuit Noriſ. Epoch. Syro-Maced. *diſſ. III. cap.* 8. §. 2. *pag.* 270. *ſequ.* anno v. c. 707. a Iulio Caeſare αὐτονομίᾳ donati vrbem ſuam *Iuliam Laodiceam* nuncupabant. Hinc a Caſſio Caeſaris percuſſore oppreſſi αὐτονομίαν et libertatem receperunt a M. Antonio Triumuiro. Denique quum Seuero aduerſus Peſcennium Nigrum ad patriae vſque excidium fauerent Laodiceni, a Seuero id praemium retulit, vt et colonia iuris Italici et Syriae metropolis eſſet. Vnde in numis apud Holſten. ad Steph. *pag.* 188. et Noriſ. *pag.* 274. vocatur ΙΟΥΛΙων ΛΑΟΔΙΚίων ΣΕΟγΗριάνων ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ et in aliis Latinis: COL. LAOD. METROPOLEOS, item SEPtimia COLonia LAVDiceae METRopolis. Quos numos ab Harduino *pag.* 285. *ſequ.* perperam ad Laodiceam ad Libanum referri docuit laudatus Noriſius.

LEPTIS. Leptis magna, *l.* 8. §. 11. *de cenſ.* Leptitanorum colonia, *l.* 30. *D. de vulg. et pupill. ſubſt.* vrbs in medio ſinu Syrtium in Tripolitana regione ſita, a qua differt Leptis parua, ipſa quoque maritima ad eundem ſinum ciuitas inter Ruſpinam et Thapſum. Maior cum Carthagine et Vtica ius Italicum impetrauit a Seuero et Antonino Auguſtis. *l.* 8. §. 11. *de cenſ.*

LICITANI. De illis in *l.* 8. *pr.* D. *de cenſ.* dicitur: *Idem ius* (Italicum) *Valentini et Licitani habent.* Sed quum inter Hiſpaniae oppida nulla ſit Licita, ſed Illici: vel Illicita procul dubio ibi legendum reſcribendumque erit Illicitani. Eſt autem ILLICI oppidum prouinciae Tarraconenſis ad maris mediterranei ſinum, qui ab illo Sinus Illicitanus adpellatur, et ſinui, ad quem Carthago noua aedificata, proximus eſt. Coloniae ius quando acceperint, nondum liquet, attamen et Plinius, dum eos *immunes* vocat, *lib. III. Hiſt. n. cap.* 3. iam ſuo tempore eos iuris Italici fuiſſe indicat.

LVGDVNENSIS Gallia, quae et Celtica, vna ex quatuor Galliae prouinciis, omnem tractum inter Ligerim, mare Aquitanicum et Britannicum, Sequanam, Matronam, Rhodanum et Gebennam montem complectebatur, et in Lugdunenſem primam, ſecundam, tertiam, quartam et quintam diuidebatur. In prima erant Lugdunum, Auguſtodunum, Lingonum ciuitas, Matiſco, et Cabilonum. In ſecunda Rothomagum, et ciuitates Baiocaſſium, Abrincanorum, Saiorum, Lexouiorum, et Conſtantienſium. In

tertia ciuitas Turonum, Cenomanorum, Redonum, Andegauorum, Nannetum, Curiosolitorum, Venetorum, Osismiorum. In quarta metropolis Senonum, et ciuitates Carnutum, Autisiodorum, Trecassium, Aurelianorum, Parisiorum, Meldorum. In quinta denique metropolis Vesontium, et ciuitates Neuidunum, Auenticum, Basilea, Viridunum, Ebrodunum, Argentaria, Rauriacum, et portus Abucina. Vniuersa haec Gallia iuris Italici erat. *l.* 8. §. 1. *de cens.* et regebatur a Legato Aug. pro Praetore, qualis Vitrasius Pollio. *l.* 15. *§.* 17. *D. de excusat.*

LVSITANIA, vel, vt in Florentinis est, Lysitania, vltima et maxime occidentalis Hispaniae prouincia, quae a septentrione Durio fluuio, ab occasu Oceano, a meridie Ana fluuio et ab ortu linea recta per Samoram ad ciuitatem regiam (Villa Real) ducta terminabatur. Casus elegans de tribus a Lusitanis captis tractatur a Seruio *l.* 21. *pr.* D. *de negot. gest.* De coloniis eius prouinciae iure Italico donatis, puta Pacensi et Augusta Emerita suis locis agendum.

LYCIA, cuius mentio fit *l.* 77. *§.* 20. *de legat.* 2. Asiae prouincia, quae ab ortu Pamphyliam, a meridie mare suum, ab occasu et septentrione Asiam minorem habet. Temporibus Augusti erat libera et immunis beneficio Antonii Triumuiri. Appian. *lib. V. de Bell. Ciuil. pag.* 675. Et hinc eorum rempublicam fuse describit Strabo *lib. XIIII. pag.* 456. Ast Claudius Lycios ea immunitate teste Suet. Claud. *cap.* 25. priuauit, et eos iurisdictioni Pamphyliae subiecit. Dio *lib. LX.* Et hinc PROCOS. LYCIAE PAMPHYLIAEque reperias apud Grut. *pag.* 458. 6. et *pag.* 491. 12. Conf. Noris. Cenotaph. Pisan. *diss. II. pag.* 221.

M.

MACEDONIA, prouincia amplissima, quae praeter Macedoniam proprie dictam, Epirum et Thessaliam omnem complectebatur. Eam Augustus populo concesserat. Vnde in eam mittebatur proconsulis nomine vir praetorius, qualis est Iunius Rufinus in *l.* 3. §. 3. *de testib.* De coloniis Macedoniae, Dyrrachio, Cassandrensi, Philippensi, Diensi, Stobensi, de quibus *l.* 8. §. 8. D. *de cens.* suis locis agitur.

MILE-

MILETVS, Cariae celeberrima ciuitas, quam et Thaletis, viri sapientissimi, incunabula nobilitabant. Historia de Milesia muliere, ex Ciceronis Orat. pro Cluentio refertur in *l. 39. D. de poen.*

MINTVRNAE, Campaniae oppidum ad Lirim fluuium, non procul a mari, inter Formias et Sinuessam situm, cui proximae paludes, inter quas C. Marius latuit. Videtur ibi ob Lirim fluuium res nautica, ob pinguedinem pascuorum res pecuaria floruisse, quorum alterum ex *l. 13. §. 1. D. loc. conduct.*, alterum ex *l. 8. §. 7. si seru. vindic.* colligas.

MINTVRNENSE flumen in *l. 13. §. 1. loc. cond.* non aliud est, quam Liris, ad quem Minturnae sitae sunt.

MYSIA, prouincia amplissima inter Phrygiam; Hellespontum et Propontidem, Aeoliam et Bithyniam interiecta. Erat in duas diuisa prouincias, quarum vna maior vel superior, altera minor siue inferior appellabatur. *l. 3. D. de offic. assessor.* In vtramque mittebantur Legati pro praetore, quorum vnus Ouinius Tertullus, Praeses prouinciae Mysiae inferioris nominatur in *l. 9. de capt. et postlim.* Vini ista terra erat feracissima. Vnde et vitium incensores in ea prouincia grauius punitos legimus. *l. 16. §. 9. D. de poen.*

N.

NACLENORVM castellum, κώμη Νακληνῶν, memoratur in *l. 34. §. 7. de legat. 2.* sed cuius situs incertus est.

NAPOCENSIS, iuris Italici colonia. *l. 1. §. 9. de cens.* in Dacia, quae et in hoc marmore apud Reines. *pag. 185.* occurrit:

NVMINI AVG.
M. VLP. CAECIL.
BASSIANVS.
M. AGG.
AVGVSTALIS
COL. NAP.
D. D.

Est ipsa hodierna Claudiopolis Transsyluaniae, vbi plurima Romanae antiquitatis monimenta.

NARBONENSIS, prima Galliae transalpinae prouincia, quae in potestatem Romanorum peruenit. Vnde et κατ' ἐξοχὴν prouincia adpellatur. Caes. de Bell. Gall. *lib. I. cap.* 1. De cultu eius et elegantia morum opibusque videndus Plin. *Hist. nat. lib. III. cap.* 4. qui eam *nulli prouinciarum postferendam, Italiamque verius quam prouinciam esse*, censet. Eam ab Aquitania Garumna, Vorgonius et Ligeris, a Lugdunensi Gebenna, ab Italia Alpes Penninae, Graiae, Cottiae, et Maritimae distinguunt. Ad meridiem mediterraneum mare est, portu non vno celebre. Diuiditur in quinque dioeceses, quarum prima Viennensis, Viennam; secunda Narbonam, vnde vniuersae prouinciae nomen; tertia Aquas; quarta Ebrodunum; quinta denique ciuitatem Centronum in Alpibus metropolin habuit. Mature a Romanis perdomita per praetorem regi coepit. *l.* 2. §. 32. *de O. I.* Postea eo missi Legati Aug. pro Praetore. Viennenses in hac prouincia iuris Italici fuisse, notatur in *l.* 8. §. 1. *de cens.*

NEOCAESAREA, vrbs Cappadociae, quam Lycus fluuius praeterfluit. Plin. *Hist. nat. lib. VI. cap.* 3. Floruisse ibi sapientiae studium, ex *l.* 6. *de excusat.* colligas, vbi Κομανεὺς ἐν Νεοκαισαρείᾳ σοφιστῶν in exemplum adducitur.

NICOMEDIA, Bithyniae metropolis ad mare, quamuis ei περὶ πρωτείων controuersiam moueret Nicoea. Eam ob amplitudinem et commerciorum frequentiam fuse laudat Dio Chrysost. *Orat. ad Nicomediens.* 37. *pag.* 477. Nicomedia vectus iuxta Athaliam naufragium passus fuerat Eudaemon *l.* 9. *ad L. Rhod. de iactu.* Nicomediae vel minores vel senes honores gerere potuisse, colligi potest ex *l.* 11. *de decurion. et fil. eor.* Aliud Hadriani ad Nicomedienses rescriptum reperies in *l.* 5. *D. de decret. ab ord. fac.* Saeculo Christi III. ibi saepe haesere Imperatores, maxime Diocletianus et collegae, vnde frequens huius vrbis mentio apud Lactant. *de mort. persequut.* et alios, qui Diocletiani truculentiam in Christianos describunt.

NICOPOLIS, Armeniae minoris ciuitas inter Euphratem, Ther-

Thermadontem et Lycum fluuios ex aduerso Zelae vrbis sita. Alia huius nominis sita in faucibus Ciliciae, in Syriae finibus, quae ab Alexandro M. hoc nomen tulit, quemadmodum prior a Pompeio ob victum Mithridatem ita dicta fertur. Fuit et Nicopolis Epiri in memoriam Actiacae victoriae condita ab Augusto. De legato Nicopoleos nescio, cuius Romam missi quaestio incidit in *l.* 12. *D. de legation.*

NILVS, fluuius Asiae celeberrimus, qui in Africae desertis ortus ingentem lacum Nilidem permeans per Aegyptum ruit, et ad Δέλτα oppidum per varios ramos dispersus tandem septem ostiis in mare se effundit. De eius incrementis et effusione per Aegyptum quaedam reperimus in *l.* 1. *§.* 5. *D. de flumin.* et *l.* 10. *D. de extr. crimin.* Diximus iam supra sub voce Aegyptvs.

NIPHANA regio, ignota. Meminit eius Scaeuola *l.* 35. *§.* 2. *D. de legat.* 3. Vid. supra Atellata.

NVMANTIA, ad Durii fontes in Hispania Tarraconensi sita, sine muro, sine turribus, modico tumulo inaedificata iustum Romanorum exercitum per annos quatuordecim sustinuit, et primum Pompeio foedus extorsit. Deinde Hostilium Mancinum ad pudendas pactiones adegit, quam sponsionem ratam habere nolens P. R. Mancinum per faeciales dedidit, non tamen receptum. Vellei. *lib. II. cap.* 90. Vnde quaesitum, an ius postliminii haberet deditus nec receptus? *l.* 17. *D. de capt. et postlim.* Denique a Scipione ad extrema perducta a ciuibus incensa est: qua flamma et homines et praeda ita perierunt, vt nec Numantinus in catenis duceretur, et triumphus tantum de nomine esset. Flor. *lib. II. cap.* 18. Strabon. *lib. III. pag.* 112. Vellei. *lib. II. cap.* 4. Excerpt. Valef. *pag.* 381.

NVMIDIA, Masinissae olim regnum, a Tusca amne ad Ampsagum fluuium littori Africo praetensum. Victo Iugurtha reges suos habuit Hiempsalem et Iubam eius filium, Pompeii amicum, Dio *lib. XXXXI. pag.* 172. quo a Caesare victo Numidia in prouin-

ciae formam redacta. Appian. *de Bell. ciu. lib. IIII.* Paruit ergo ab Augusti temporibus Legatis Augg. pro Praetore, qualis Tutius Fuscianus temporibus Antonini Pii. *l.* 7. *de legat. praestand. contr. tab. bon. poss. pet.*

O.

OPVS, Locrorum Epicnemidiorum ad Asopum fluuium ciuitas, vnde accolae Opuntii, et sinus proximus sinus Opuntius dictus, ex quo oppido ob caedem inuoluntariam exulauit Patroclus. De eo exilio versus Homeri ex Iliad. ψ. *v.* 85. *sequ.* habes in *l.* 16. *§.* 8. *de poen.*

OSTIA ad Tiberis ostia sita, portus Romanorum celeberrimus ab Anco Marcio rege perfectus. Flor. *lib. I. cap.* 4. Frequens ibi nauigatio etiam sub Imperatoribus, qui eandem vrbem saepe nouis ornarunt beneficiis. Nauigationis testis est *l.* 6. D. *ad L. Rhod. de iactu.*

OVASIS. Ita Florentiae legitur, pro quo Haloander maluit *nouas* (*insulas*). Sed sane intelligenda *Oasis*, quam Stephanus et Auasim et Hyasin dictam obseruat. Duae huius nominis vrbes in Libya deserta, vna Oasis parua inter Lycopolin, Aegypti et Ammonis oraculum, altera Oasis magna, magis ad Austrum sita e regione Thebarum. Vterque locus desertus, aridus, ipsoque gramine destitutus, adeo vt teste Stephano beatorum insula per iocum diceretur, in qua sine cibo et potu homines viuant. Erat praeterea ibi muscarum patria et culicum. Vnde non mirum in Aegypto loco relegationis in insulam fuisse relegationem in Oasin vel Ouasin, de qua in *l.* 7. *§.* 3. *de interd. et releg.*

P.

PACENSIS iuris Italici in Lusitania colonia, cuius territorium agro Eborensi proximum fuisse ex luculento patet marmore apud Gruterum, *pag.* 199. 4. ex quo vtramque coloniam fines rexisse,

rexisse, et in diuortio vtriusque agri lapidem hunc constituisse, adparet. Inter colonas iuris Italici eius mentio fit in *l.* 8. *pr. de censib.*

PALAESTINA, Syriae regio, quae a septentrione Phoenice, ab ortu Coele Syria, a meridie Arabia Petraea, ab occasu mari Syriaco clauditur. Nomen habet a Philistaeis, notissima et inimica Ebraeis gente. Diuidebatur in Iudaeam, Galilaeam, Samariam et Idumaeam. Parebat sub Augusto et successoribus Regibus, Herodibus et Agrippis. Inde Procuratoribus Caesaris, qui Praesidi Syriae suberant. Vespasianus eo misit Lucilium Bassum Legatum Augusti, vt bellum Iudaicum profligaret. Ioseph. *de Bell. Iud. lib. VII. cap.* 21. *et* 25. Et hinc fere semper suo legato paruisse Palaestinam, obseruarunt Henr. Vales. ad Euseb. *Hist. Eccl. lib. III. cap.* 32. et Noris. *Epoch. Syro-Maced. diss. V. pag.* 472. Et sane ΠΡΕΣ ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΣΥΡΙΑΣ ΠΑΛΑΙΣ ΤΙΝΗΣ, *Legatus pro praetore Syriae Palaestinae* memoratur apud Gruter. *pag.* 495. Saeculo Christi quarto per consulares recta est, quorum meminit Hieronym. Vit. Hilarion. *cap.* 8. et *l.* 55. *C. Theod. de decurion* apparet. Immo et Proconsules hos aliquando dictos, ex *l.* 28. *C. Th. quor. adpell. l.* 42. *C. Th. de appellat. l.* 4. *C. Theod. de fisci debit.* Alia testimonia reperies apud Noris. l. c. et Iac. Gothofr. in Notit. Dignit. Codici Theodosiano subiuncta. Ibi duae coloniae Caesareensis et Aelia Capitolina, sed neutra iuris Italici. *l.* 1. §. 6. *D. de cens.* Ptolemais enim, quae inter Phoenicem et Palaestinam sita erat, nihil praeter nomen coloniae habebat. *d. l.* 1. §. 3.

PALMYRA, quam a Salomone conditam ex 1. Reg. *cap.* 9. *v.* 18. colligunt, inter Syriam et Euphraten sita erat: *Vrbs nobilis situ, diuitiis soli et aquis amoenis, vasta vndique arena includit agros et veluti terris exemta a rerum natura, priuata sorte inter imperia summa Romanorum Parthorumque, et prima in discordia semper vtrinque cura.* Ita Plin. *lib. V. cap.* 25. Ab Hadriano restaurata Hadrianopoleos nomen tulit, teste Stephano. Et hinc inter colonias Italici iuris recensetur ab Vlpiano, tanquam *ciuitas in prouincia Phoenice prope barbaras gentes et nationes collocata. l.* 1. §. 5.
de

de cens. Postquam ibi tyrannidem adfectarunt Odenatus et Zenobia: Aurelianus Palmyram expugnauit, et funditus deleuit. Vopisc. in Aurelian. *cap.* 31. Egerunt de ea Noris. Epoch. Syro-Maced. *diss. II. cap.* 3. *pag.* 122. *sequ.* V. C. Christoph. Cellar. Dissert. sing. et qui maximo apparatu id egit Abr. Sellerus in Antiquitatibus Palmyrenis, quarum amplissimus recensus in *Act. Erud. Lips. suppl. tomo III. pag.* 89. *sequ.* qui Sellerus *cap.* 10. *pag.* 38. et id obseruat, quod Palmyrae ius coloniae ab Antonino Caracalla in honorem matris, Iuliae Domnae fuerit datum, et *cap.* 32. *et sequ.* Palmyram sub Diocletiano et sequentibus imperatoribus ad aliquam ciuitatis speciem refloruisse, donec a Mahommedanis anno 638. intercepta in eum statum deduceretur, vt solis ruinis pristinam magnitudinem proderet, quarum ichnographiam accuratam dedit laudatus Sellerus, in actis eruditorum loco citato *pag.* 102. repetitam.

PAMPHYLIA; cuius mentio fit *l.* 77. *§.* 20. *D. de legat.* 2. Asiae prouinciae, quae a septentrione Galatia, ab oriente Cilicia et Cappadocia, a meridie mari Pamphylio, ab occidente denique Lycia ac Phrygia maiore clauditur. Antiocho victo liberam esse a Romanis iussam, ex Liuio probat Noris. Cenotaph. Pisan. *diss. II. pag.* 211. Postea M. Aquillius partem Pamphyliae, Cariae ac Phrygiae finitimam, in prouinciae formam redegit. Inde in Mithridatis potestatem peruenit, quo deuicto denuo fuit Romana prouincia, quam anno v. c. 674. pro Consule rexit Cn. Dolabella, vti ex Verrinis Ciceronis idem demonstrat laudatus Norisius. *pag.* 212. Porro piratae in Cilicia inualescentes etiam Pamphyliam finitimam tenuerunt, quibus a Pompeio victis Pamphylia iurisdictioni Ciliciae adiecta est. Ast Augustus rerum potitus Pamphyliae propraetorem imposuit. Dio *lib. LIII.* Ex quo saepe suis praesidibus recta, aliquando etiam vel cum Galatia vel cum Cilicia ab eodem praeside curata est. Conf. Noris. *pag.* 213.

PANNONIA, quae in *l.* 78. *pr. D. de hered. inst.* nominatur, ab occasu Cetium montem, a septentrione Danubium montem, ab ortu eundem Danubium et montem aureum, hodie *Machek*, a meridie lineam ab aureo monte per confluentes Timaci et Drini

Drini ad fontes Vnae fluminis, indeque Carauancas montem et Pannonicas Carnicasque Alpes ad Saui vsque fontes limites habuit. Diuidebatur in superiorem et inferiorem, vel in primam et secundam consularem, quarum illa hodiernam Carniolam, Croatiam, Vinidorum Marchiam, Carinthiam, Stiriam et maiorem Austriae partem; haec Bosniam, Sclauoniam, et partem Hungariae, inter Danubium, Drauum, Arrabonem amnes, complectitur. Regere Pannoniam vtramque solebant Legati pro praetore. Hinc LEGATVS PROPR. PROV. PANNONIAE superioris est apud Grut. *pag.* 457. 2. INFERIORIS *pag.* 441. 10. *pag.* 442. 3.

PARIVM in prouincia Asiana colonia iuris Italici. *l.* 8. §. 9. *de censib.* Sita erat vrbs in Troade ad Propontidem inter Lampsacum et Priapum, et inde maxime celebratur, quod ibi ophigenes, qui a serpentibus ictis sputo mederentur. Prolixe de ea vrbe Strabo *lib. XIII.* Plin. *Hist. Nat. lib. VII. cap.* 2.

PARTHI, gens Scythica; quae primum Comisenen, Parthienen, Paratauticenen et Tabienen regiones incoluit, quarum metropolis Hecatompolis a centum portis celebratur. Postea fere vniuerso Persarum regno potitis Romanis diu terrori fuit, qui nunquam ex eo tempore trans Euphraten fines imperii proferre poterant. Hinc fere pro hostibus habiti Parthi ac Germani. *l.* 24. *de capt. et postlim.* nec aliam originem esse dixeris frequentis sponsionis et conditionis: *si Rex Parthorum viuit*, quam a metu istius gentis. Ea occurrit apud Papinianum *l.* 37. *D. de reb. cred.* et Vlpianum *l.* 10. §. 1. *de cond. inst.* Pelles Parthicae laudantur in *l.* 16. §. 7. *de donat.*

PATAVISSENSIS vicus coloniae Italicae ius a Seuero obtinuisse dicitur in *l.* 1. §. 9. *de cens.* Iungitur ibi coloniis Dacicis Zarmizegethusae, Napocensi et Apulensi: adeoque et Patauissensem vel Patauicensem ibidem quaerendam verosimile est. Sed ipsa scriptura dubia. Taurellus habet Patauissensium, Basilica, πατασκηνῶν, Haloander Paranisensium, alii Patruissensium. Sed quum in tabula Peutingeriana in Dacia occurrat *Porolisum*, apud Ptolemaeum *Parolissum*: ingeniose vir clar. Christ. Gottl. Schwarz

in erudita de iure Italico dissertatione *cap.* 2. §. 1. legit Paralisensium. De iis enim marmor apud Sponium Miscell. Erud. *Antiqu. pag.* 195. COCCEIO. VMBRIAVO. DECVRIONI. AVGVR. ITEM. PONTIFICI. CIVITATIS. PARALISENSIVM. PROVINCIAE. DACIAE. COCCEIVS. SEVERVS. FILIVS. PATRI. SAPIENTISSIMO.

PHILIPPI, Macedoniae ciuitas, trans Strymonem fluuium, inter Amphipolin et Neapolim sita, ius Italicum obtinuit. *l.* 6. *l.* 8. §. 8. *D. de cens.* Eius et alias mentio fit in *l.* 32. *D. ad SC. Trebell.* et *l.* 37. *D. de pact.*

PICENVM, cuius mentio in *l.* 41. §. 2. *de legat.* 3. regio Italiae notissima vltra Apenninum inter Aesim et Aternum amnes, cuius oppida celebriora Ancona, Castrum nouum, Auximum, Septempeda, Tollentinum, Asculum, Interamnium, Atria et alia.

PISIDIA, inter Pamphyliam, Lyciam, Cariam et Phrygiam magnam sita, vrbe Antiochia, inter Seleuciam et Apameam sita, colonia iuris Italici, celebris. Tempore Augusti hanc prouinciam Amyntae Regi vna cum Galatia, Isauria et Lycaonia paruisse, iam supra monuimus. Mansit postea pars prouinciae Galatiae, de qua supra plura suo loco.

PONTVS, Asiae prouincia, Bithyniae ad ortum finitima, olim Amazonum victoriis clara. A quo tempore non immerito repetas consuetudinem, quod Pontica matre natus pro Pontico haberetur, *l.* 1. *D. ad municip.* Celebris ibi colonia Sinopensis, *l.* 1. §. 10. *de cens.* de qua suo loco. Iam addimus partem hanc et dioecesin fuisse prouinciae Bithyniae. Vnde vnus idemque semper praeses vtramque regebat prouinciam, qualis etiam sub Traiano Plinius. Vid. supra BITHYNIA.

PTOLEMAIS maritima inter Phoenicen et Palaestinam ciuitas inter Doram et Tyrum, sita, colonia erat Romana, sed sine immunitate. Vnde eam nihil praeter coloniae nomen habere dicit Vlpianus *l.* 1. §. 3. *de cens.* Eo Claudium Imp. coloniam deduxisse ex Plin. *Hist. Nat. lib. V. cap.* 19. discimus.

PVTEO-

PVTEOLI, cuius mentio *l.* 1. *D. ad municipal.* vrbs Campaniae, quam ab occasu Auernus alluit, et ab ortu sinum Puteolanum habet. De eius antiquo nomine Dicaearchia, origine Samia; aquis sulphureis plura habet Strabo *lib. V.* plurima Iul. Caes. Capacius, qui eius antiquitates ex instituto descripsit.

Q.

QVIRITES, ita Romani vocati. Vnde notissima formula illa: *ius Quiritium, velitis iubeatis, Quirites*, lex Quiritium in *l.* 1. *D. de rei vind.* Nomen a Quirino, id est, Romulo, §. 2. *Inst. de I. N. G. et C.* quem hoc nomine in coelis vocari dixerat Iulius Proculus *Flor. lib. I. cap.* 1. Rationes nominis varias comminiscitur Ouidius *Fastor. lib. II. v.* 477. verosimillimum tamen, eum a Curibus, id est, Sabinis, quos vicerat, nomen hoc tulisse, quemadmodum et postea Romanos a populis victis cognomina sumsisse nouimus.

R.

RAVENNA, Vmbriae ciuitas ad mare Hadriaticum; postea Exarchae Constantinopolitani sede celebris, et iam antea municipium opulentum et commerciis florentissimum. Hortorum Rauennatensium mentio fit *l.* 16. *D. mandat.*

RHENVS fluuius, qui transiens lacum Brigantinum, recepto Nicro, Moeno, Luppia, demum in Belgio in varios ramos diuisus Oceano se infundit. Praedia in Germania trans Rhenum, adeoque in Germania magna emta memorantur in *l.* 11. *pr. D. de euict.*

ROMA, caput orbis Romani ad Tiberim, vrbs septicollis, terrarum Dea gentiumque, cui par est nihil et nihil secundum. Dicebatur et κατ' ἐξοχὴν vrbs. In eo tamen differebat vrbs a Roma, quod illa moenibus finiretur, Roma esset, qua continentia aedificia erant. *l.* 139. *pr. l.* 2. *pr. l.* 87. *l.* 147. *de V. S. l.* 4. §. 4. *D. de penu leg.* Erat illa communis omnium patria, *l.* 33. *ad municip.* et hinc in dubio ius, quo Romae vtebantur seruandum videbatur.

debatur. *l.* 32. *D. de LL.* Ceterum varia sunt loca tum in vrbe; tum prope illam, quae in Pandectis memorantur, veluti mons Auentinus, *l.* 2. §. 24. *D. de O. I.* mons sacer, *l.* 2. §. 20. *eod.* via sacra, quae inter aedem Saturni et forum Rom. per arcum Seueri ad cliuum Capitolinum tendebat. *l.* 2. §. 37. *eod.* via salaria, ad portam Colinam, per quam olim Sabini salem in orbem deferebant. *l.* 27. *de cond. et demonstr.* Campus Martius, *l.* 6. *D. de contr. emt. l.* 39. §. 6. *de legat.* 1. Capitolium, quod toties occurrit, quoties conditio illa Iureconsultis frequentissima: *Si Capitolium adscenderit.* Forum Romanum, sub Capitolio late patens, et porticibus elegantissimis circumdatum. *l.* 39. §. 9. *de legat.* 1. Palatium, ingens moles in monte Palatino quam Augusti inhabitabant, *l.* 3. *D. si pars her. pet.* Rostra, suggestum, in foro ex rostris nauium Antiatium compositum. *l.* 2. §. 4. *et* §. 43. *de O. I.* Morti Sallustiani in monte Auentino ad campum sceleratum, *l.* 39. §. 8. *D. de legat.* 1.

S.

SABATENE. Rutilia Polla emit lacum Sabatenem angularium: est in Florentinis *l.* 69. *D. de contrah. emt.* Sabata et Vada Sabatia sunt oppida Liguriae notissima inter Album Ingaunum et Ianuam sita. Ibi si lacus essent, recte dici potuissent Sabateni. Sed vere hic intelligenda Sabatia Hetruriae, haud procul a Sutrio remota, quam lacubus et stagnis abundasse, vel illa Silii Ital. *lib. VIII. v.* 491. *sequ. docent*:

Hos iuxta Nepesina cohors Aequique Falisci,
Quique tuos Flauina focos, Sabatia quique
STAGNA *tenent, Ciminique lacus, qui Sutria tecta*
Haud procul.

SACER dicebatur mons trans Anienem fluuium, in quem plebs, foenebri malo ad seditionem consternata, secessit, non prius, quam impetratis tribunis plebis in vrbem reditura. Mons ipse antea an postea Ioui fuerit consecratus, parum liquet. Rem ipsam referri videas in *l.* 2. §. 20. *de O. I.* Liu. *lib. II. cap.* 32. Dionys. Halic.

Halie. *lib. VI. cap.* 37. Ouid. *Fast. lib. III. v. 663.* Flor. *lib. I. cap.* 23.

SACRA VIA principium habebat vel a curia veteri in angulo Palatii, vel, quod Varro diserte scribit, a Carinis et ad cliuum vsque Capitolinum pertingebat, de cuius nominis origine Varro et Festus. Eius mentio in *l.* 2. §. 37. *de O. I.*

SALARIA via a porta Capena in Sabinos ducebat. Vnde et salaria dicebatur, quia Sabini per eam sal in vrbem deferebant. Eius mentio fit in *l.* 27. *D. de contr. emt.* vbi P. Septimius Demetrius in via Salaria monimentum dicitur habuisse, cuius ad exemplar sibi simile fieri iubebat testator.

SARDIANORVM respublica, cui certa pecunia legata fuerat per quadriennium certaminis Chrysantiani, *l.* 24. *D. de ann. leg.* vrbs Lydiae celeberrima ad Tmolum montem, Croesi olim sedes, et postea sub Romanis *αὐτονομίᾳ* clara. Vnde saepe legas in marmoribus Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ ΚΑΙ Η ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΣΑΡΔΙΑΝΩΝ. Ludi ibi Chrysanthini celebrabantur, de quibus suo loco. In marmore Arundeliano C. Ant. Septimius Publius dicitur *νικήσας ἀγῶνας* ΣΑΡΔΕΙΣ ΧΡΥΣΑΝΘΙΝΟΝ ΤΡΑΛΛΕΙΣ ΠΥΘΙΑ cet. Vid. Reines. *Inscr. class. V.* 20. *pag.* 366.

SARDINIA, maris interni insula inter Siciliam et Corsicam, post Siciliam et maxima et foecundissima, sed coeli parum salubris. Vnde et eo relegatos nouimus, quibus aegre fieri vellent Imperatores. Exemplo esse potest C. Cassius Longinus, ICtus celeberrimus, in Sardiniam relegatus, et reuocatus a Vespasiano. *l.* 2. §. 47. *de O. I.* Erat libera rep. prouincia, quam Praetores sortiebantur. *l.* 2. §. 32. *eod.* Augustus eam prouinciam populo concessit. Vnde eo missi viri praetorii, more istius saeculi dicti PROCONSVLES, quales sub Commodo L. Ragoni. L. F. Pap. Vrinas Largus Quinctianus PRO. COS. PROV. SARDINIAE Grut. *pag.* 45. 9. *et pag.* 487. 6. P. VIBI. F. MARIANVS. E. M. V. PROC. ET PRAESES PROV. SARDINIAE.

SARMATAE, Graecis Sauromatae, non modo magnum Europae tractum inter Vistulam, mare Sueuicum, sinum Finnicum, Oceanum Sarmaticum, sed et Asiam septentrionalem vsque ad Hyrcanum mare colebant, diuisi ideo in Europaeos et Asiaticos. Eos pellibus pro vestimentis vti obseruat Vlpian. *l.* 25. *pr. D. de aur. arg. mund.*

SEBASTE, olim Samaria, (Hieron. de locis Hebr.) Palaestinae ciuitas ab Hyrcano Iudaeorum rege funditus euersa, (Ioseph. *lib. XIII.* Ant. Iud. *cap.* 18.) ab Herode de nouo condita, et in Augusti honorem nouo Sebastes nomine condecorata, teste Iosepho *ibid. lib. XV. cap.* 11. *et de bello Iud. lib. I. cap.* 16. idque circa annum v. c. 729. ceu erudite docuit Noris. *Epoch. Syro-Maced. Diss. V. pag.* 533. *sequ.* Coloniam eo deduxit Seuerus Augustus *l.* 1. *§.* 7. *de cens.* eique reip. legatum relictum dicitur in *l.* 21. §. 3. *D. de ann. leg.*

SELINVS, maritima ad Selinantis fluuii ostia ciuitas, in Cilicia trochea vel aspera sita, quam inter iuris Italici colonias refert Vlpianus *l.* 1. §. 11. *de cens.* Plurimae ibi palmae, et in agro terra Selinuntica, quam Galenus inter medicamenta refert.

SICILIA, insula maris interni amplissima, angusto Siculi maris freto ab Italia auulsa, et hinc postremis temporibus Italiae fere accensita est. *l.* 99. *D. de V. S.* Primum a gigantibus, inde ab Iberis, tum postea a Siculis, Latii populo, porro a Phoenicibus habitata dicitur. Id certum Graecos eam diu tenuisse, et frequentibus coluisse coloniis. Quum vero ciuitates singulae sui iuris essent, nec vnquam in vnam et communem coalescerent rempublicam, et praeterea tyranni in plerisque dominarentur: Poeni mari tum potentissimi maximam insulae partem facile occuparunt. Ast iis eiectis Romani primam hanc extra Italiam prouinciam fecerunt, et per praetorem rexerunt, *l.* 2. *§.* 32. *D. de O. I.* quem fere eodem iure vsum, ac vrbanum, vel inde patet, quod, antequam lex Atilia de dandis tutoribus per legem Iuniam et Titiam ad prouincias produceretur, et Siciliae praetores pupillis tutores darent. *Excerpt. Peiresciana pag.* 397. Sub Imperatoribus haec prouincia fuit populi,

populi, viris praetoriis concessa. Vnde in marmoribus passim obuii PROCOS. PROVINCIAE. SICILIAE. Reinef. *Inscr. class. VI.* 130. Grut. *pag.* 437. 7. 1028. 6. Reperias tamen et PROPRAET. PROV. SICILIAE, apud Grut. *pag.* 344. 8. LEGAT. PR. PRAETORE PROV. SICILIAE. *ibid. pag.* 1093. 2. item LEGAT. PRO PRAETORE PROV. SICILIAE ET ITALIAE *pag.* 493. 4. CORRECTOREM PROV. SICILIAE *pag.* 1102. 8. CONSVLAREM SICILIAE *pag.* 285. 9. 361. 1. 363. 2. 407. 8. 438. 1. et apud Reinef. *class. VI.* 92. Legis censoriae portus Siciliae mentio fit in *l.* 203. *D. de V. S.* de qua suo loco.

SINOPENSIS in Ponto iuris Italici colonia est, *l.* 1. §. 10. *D. de cens.* sita ad Pontum Euxinum inter Armenen et Amisum vrbes maritimas, et gymnasio olim inclaruit. De ea plura Strabo *lib. XII.*

STOBENSIS in Macedonia iuris Italici colonia, *l.* 8. §. 8. *de cens.* Oppidum Stobi inter Axium et Chiodorum flumina sub radicibus iugorum Boranorum situm, vetustissimum fuit teste Liuio *lib. XXXVIIII. cap.* 54. Id iam a Vespasiano fuisse ciuitate donatum ex numo et Plin. *lib. IIII. cap.* 10. probat Ez. Spanhem. *Diss. de num. prou. pag.* 767. Et tamen eos postea ius coloniae Italicae iuri ciuitatis praetulisse intelligimus ex *d. l.* 8. id quod plures ciuitates fecisse, vel exemplum Vticae et Italicae docet apud Gell. *lib. XVI. cap.* 13.

SVRRENTVM, Piceni oppidum ad promontorium Mineruae, vini generosi feracissimum. Vnde vinum Surrentinum, et colles Surrentinae apud Collumell. *lib. III. cap.* 2. et *l.* 16. *D. de trit. vin. ol. leg.* Conf. de hoc oppido Plin. *Hist. Nat. lib. III. cap.* 5.

SVTRINI fundi meminit *l.* 35. *D. de seru. rust. praed.* Oppidum est Hetruriae maritimum inter Ossae fluminis fontes et Ciminium lacum situm, de quo Strabo *lib. V.* Sil. Ital. *lib. VIII. v.* 492.

Saba-

Sabatia quique
Stagna tenent, Ciminumque lacum, qui Sutria tecta
Haud procul.

SYRIA, prouincia amplissima inter mare Phoenicium, Ciliciam, Euphraten, Arabiam, interiecta in Palaestinam, Phoenicen, Antiochenen, Comagenen et Caelen; aliquando in superiorem et inferiorem diuidebatur. De Syriae Praesidibus accuratissime actum a Norisio *in Cenot. Pisan. Diss. II. cap. 16. pag. 269. sequ.* Libera rep. ei praeerant PROCOSS. ab Augusti temporibus LEGATI. PRO. PRAET. PROV. SYRIAE, quorum id erat singulare priuilegium, vt possent multis prouinciis interdicere, *l.* 7. §. 17. *de interd. et releg.* quamuis relegare non possent, quae sub se non esset, veluti in Macedoniam. *d. l.* 7. *§.* 6. Prouinciae huius saepe fit mentio in Pandectis, veluti in *l.* 78. *pr. D. de her. instit. l.* 101. *de leg.* 3. *l.* 5. *de manum. vind.* *l.* 122. §. 1. *de verb. obl. l.* 1. *et l.* 8. *de cens.* Sed notatu in primis dignum, quod in Syriis a quatuordecim annis masculi, a duodecim feminae vsque ad sexagesimum [quintum] annum tributo capitis obligarentur. *l.* 3. *pr. de cens.* Praeterea et centesimas soluebant, teste Appiano in Syriacis. Immunes tamen erant coloniae iuris Italici, Tyrus, Berytus, Laodicea, Emisa, Sebaste, Antiochia, Palmyra. *l.* 1. *pr.* §. 1. 3. 4. 5. *l.* 8. §. 3. 4. 5. 6. *de cens.* Caesarienses et Capitolienses non erant iuris Italici, sed immunes tamen a tributo capitis et soli. *l.* 1. *§.* 6. *l.* 8. *§.* 7. *eod.* Ptolemais nihil praeter nomen coloniae habebat. *l.* 1. §. 3. *eod.*

SYRIA COELE. vide supra COELE SYRIA.

SYRIA PHOENICE, Syriae pars angustior quidem; sed altissima ac opulentissima. Eam antiquiores Geographi ab Eleuthero flumine in Aegyptum vsque extendebant. Strab. *lib. XVI. pag.* 520. postea angustioribus terminis circumscripta, tractum inter Eleutherum et Chersaeum fluuios complectebatur. In ea Syriae parte splendidissimae erant coloniae et ciuitates Tyriorum; Emesena, Laodicea, Berytus, de quibus suis locis, ex *l.* 1. *et l.* 8. *de cens.*

T:

T.

THESSALIA, Graeciae regio inter Macedoniam et Hellada proprie dictam. In ea ciuitates celeberrimae, Hypata, Sostenes, Cypera, Gomphi, Phestus, Tricca, Aetinium, Pythaeum, Atrax, Iolcus, Hermenium, Castanea, Meliboea, Methone, Phthia, Thebae Thessalicae, Echinus, Larissa, Demetrias, Pegasae. Pleraeque ex his ciuitatibus, si non omnes, in σύστημα coaluerant, communibus sacris, ludis, et consiliis vsae. Vnde τῷ κοινῷ τῶν Θετταλῶν rescripsisse dicuntur Hadrianus et Antoninus Pius Imperatores *l. 37. D. de iudic.* et *l. 45. §. 1. D. ad L. Iul. de vi publ.*

THRACES a septentrione Aemum montem, ab oriente Pontum et propontidem, a meridie Aegeum mare, ab occidente Strymona fluuium fines agri sui habebant. Gens olim fera et saeua, postea paullatim ad meliorem cultum traducta. Vnde plures ibi vrbes et coloniae celeberrimae, et in his Byzantium, paullo post altera Roma et orientis caput futura. Vrbes Thraciae itidem in systema coaluerant. Vnde τῷ κοινῷ τῶν Θρᾳκῶν rescripsisse dicitur Antoninus Pius *l. 1. §. 1. D. de adpellat.*

TIBERIS, fluuius Latii ex Apennino fusus vrbe Roma quam alluit, illustris, ex Hetruria decurrentem Clanim, ex Latio Narem atque Anienem in alueum suum receptos in mare inferum defert. Pars quaedam cis, pars vltra Tiberim sita. Vnde *quinque viri cis Tiberim et vltra* Tiberim, *l. 2. §. 33. de O. I.* de quibus suo loco; et *tabernae trans Tiberim, l. 5. §. 16. de tribut. act.* Tiberim aliquando se infudisse in vrbem, et stragem maximam edidisse, ex *l. 9. §. 1. de damn. inf.* discimus Obiter Tiberis mentio fit in *l. 23. D. praesc. verb. l. 17. §. 6. de aedil. edict. l. 6. de nupt.*

TIBVR, Latii oppidum ad Anienem fluuium, antiquitate et amoenitate celeberrimum. Balneum ibi Iulianum celebratum, quod vt gratis praeberetur ciuibus, legato nescio cuius effectum est. *l. 35. §. 3. de legat. 3.*

TRAIANOPOLIS, Ciliciae colonia iuris Italici, a conditore Traiano Imp. cognominata. *l.* 1. *§.* 11. *de cens.*

TROAS, Asiae regio ad Hellespontum, in qua Ilium. Ibidem et vrbs Troas, ab Alexandro Alexandria Troas dicta inter Colonas et Lectum, haud procul ab Hellesponto. Eam iuris Italici fuisse, ex *l.* 7. *et l.* 8. *§.* 9. *de cens.* discimus.

TROIA, illa celeberrima Asiae vel Phrygiae minoris ciuitas, ab Achiuis capta et funditus excisa. Eius πανολεθρίας meminit *l.* 123. *D. de V. S.* Refloruit postea in Ilio, de quo supra. Iam seges est, vbi Troia fuit.

TVSCIA, quae et Hetruria, ampla et diues inter Galliam cispadanam, montem Apenninum, Tiberim, et mare inferum prouincia, duodecim vrbibus totidemque principatibus inter se constitutis clara. Eius mentio fit in *l.* 41. *§.* 2. *de legat.* 3.

TVSCVLVM, proximum Romae Latii municipium, mature ciuitate donatum, et multis Romanorum palatiis praediisque superbum. Reip. Tusculanae mentio fit *l.* 38. *§.* 5. *D. de legat.* 3. Fundorum Tusculanorum *l.* 50. *de vsufr. l.* 77. *de legat.* 2. *l.* 82. §. 1. *de leg.* 2. *l.* 39. §. 2. *de aur. arg. mund. l.* 17. *pr. de cond. et dem. l.* 74. *l.* 75. *de V. O.*

TYRVS, Phoeniciae metropolis, potentia olim et opibus celeberrima, adeo vt per totum orbem classes dimitteret, variasque in Asia, Graecia, Africa, Sicilia, Hispania colonias conderet. Ab Alexandro M. laboriosa obsidione expugnata et funditus excisa, statim renata est, quod Sidonii in classe Alexandri militantes 15000 Tyriorum in vrbis direptione furtim subduxerant, ac plures ante vrbis obsessionem Carthaginem fugerant, quibus patrios Lares repetentibus Tyrus tam breui pristinas vires recuperauit, vt anno a memorata clade XVIII. Antigono, Asiae regi potentissimo XV. mensibus resisteret. Noris. *Epoch. Syro-Maced. Diss. IIII. pag.* 381. *sequ.* Ex eo tempore Tyrus Seleuco et mox Aegypti regibus paruit, donec Antiochus M. eam A. V. C. 536. proditione recuperaret. Polyb.

lyb. *lib. V.* Ab Alexandro II. Syriae Rege αὐτονομίᾳ donata est anno v. c. 628. Strabo *lib. XVI. pag.* 521. quam libertatem illi seruauit Antonius Triumuir. Ioseph. *Ant. Iud. lib. XV. cap.* 4. Vnde apud Gruterum pag. 1105. mentio fit ΤΥΡΙΩΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΑΣΥΛΟΥ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝΟΜΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΦΟΙΝΕΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΝΑΥΑΡΧΙΔΟΣ. Ceterum patria fuit Vlpiani, qui eam *splendidissimam iuris Italici in Syria Phoenice Tyriorum coloniam, nobilem regionibus, serie saeculorum antiquissimam, armipotentem, foederis, quod cum Romanis percusserit, tenacissimam* adpellat, obseruatque, *eamdem a Seuero ob egregiam in rempublicam, imperiumque Romanum insignem fidem iure Italico donatam. l.* 1. *pr. de cens.* Ast Caius id a Seuero et Antonino factum esse tradit. *l.* 8. §. 4. *eod.*

V.

VALENTIA, vrbs Hispaniae Tarraconensis maritima ad Turiam fluuium, quae antiquum nomen etiamnum retinet. Eam iuris Italici fuisse docet *l.* 8. *pr. de cens.*

VIENNA, vrbs Allobrogum ad Rhodanum, Galliae Narbonensis metropolis, hodie *Vienne.* Eam solum per Galliam Narbonensem iuris Italici fuisse obseruat Caius *l.* 8. §. 1. *de cens.* quum Gallia Lugdunensis vniuersa eo iure frueretur. COLONIA VIENNENSIVM ORNATISSIMA VALENTISSIMAQVE dicitur in marmore apud Grut. *pag.* 502.

VMBRIA ab Austro Narem amnem, ab occasu Tiberim, et trans Apenninum Bedesin, a septentrione mare Hadriaticum, ab ortu Aesim fluuium et Naris fontes terminos habuit. Vrbes clarae Rauenna, de qua supra, Ariminum, Pisaurum, Fanum Fortunae, Sena Gallica, Cessina, Sassina, Vrbinum, Sentinum, Aesin, Camerinum, quae vetera nomina paullisper inflexa etiamnum retinent. Mentio eius fit in *l.* 41. §. 2. *de legat.* 3.

VTICA vrbs Africae maritima ad Bagrudae fluuii ostia sita, Catonis fato celebris. Quum antea αὐτονόμοι esset, ius coloniae

petiit ab Hadriano. Gell. *lib. XVI. cap.* 13. Sed iſtud demum obtinuit cum iure Italico a Seuero et Antonino Auguſtis. *l.* 8. §. 11. *de cenſ.*

Z.

ZARMIZEGETHVSA, colonia iuris Italici Dacica a Traiano deducta, *l.* 1. *de cenſ.* Ea poſtea dicta Vlpia Traiana, eodemque loco ſita eſt, vbi hodie Varhel ruina. Plura et egregia de ea habet Reineſ. *Var. lib. III. cap.* 16. *pag.* 606. *ſequ.*

ZERNENSIVM, colonia iuris Italici, item in Dacia fuit, eundemque conditorem Traianum habuit. De ea quoque plura Reineſ. *Var. lib. III. cap. XVI. pag.* 606. *ſequ.*

IO.

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLORVM

POSTVMORVM

TOMVS V.

VITAM ET RES GESTAS
LVDOVICI GERMANICI IMP.

VNA CVM DIPLOMATARIO

COMPREHENDENS.

HISTORIA ET RES GESTAE
LVDOVICI GERMANICI.

LIBER I.
DE LVDOVICI NOMINE, NATALIBVS, EDVCATIONE, CONIVGIO, LIBERIS.

CAPVT I.
DE LVDOVICI NOMINE, COGNOMINIBVS ET TITVLIS.

§. I.

LVDOVICI Germanici, maximi potentissimique post hominum memoriam principis vitam et res gestas scribere adgredior: opus et euentuum magnitudine, et bonis prauisque exemplis tam varium, vt inde sibi quisque, suaeque reipublicae, quod imitetur, foedumque inceptu ac exitu, quod vitet, capere posse videatur. (a) Neque est, quod verear, ne in illustranda perpoliendaque hac historiae parte occupatus, actum agere cuiquam videar. Si enim a viro perelegantis ingenii, IO. HENR. BOECLERO (b) discesseris, vix quisquam adhuc repertus est, qui tanti viri memoriae consuluerit. Veterum autem tanta hic fuit incuria, vt, quum DAGOBERTI, SIGIBERTI, PIPPINI, CAROLI MAGNI et LVDOVICI PII res gestas permulti certatim memoriae prodiderint, (c) soli fere LVDOVICO nostro defuere decora ingenia, quae illi eam-

(a) Liu. *I. praef.*
(b) *Differt. hist. pol.*

(c) DAGOBERTI gesta a S. Dionysii monacho scripta edidit Du Chesne *Script.*

eamdem operam nauarent. Si quod vero olim eius generis monimentum exſtitit (d), illud cum aliis multis in triſti illo bonorum librorum naufragio periiſſe animaduertimus. Plures equidem exſtant eorum temporum annales, quibus etiam, quod a LVDOVICO geſtum eſt, memoriae proditum: ſed praeterquam quod diſperſa minus ad memoriam valent, tam contraria fuerunt ſcriptorum, qui tum floruerunt, ſtudia, vt alii in CAROLI CALVI partem proniores pleraſque LVDOVICI actiones ſuo praeiudicio damnent, alii, noſtro paullo aequiores, tanto acrius in CAROLVM, tamquam gentis ſuae dedecus, inuehantur. (e) Inter quae tam contraria iudicia

Script. rer. Francic. Tomo I. p. 572. Apud eumdem *eodem Tom. I. p.* 591. exſtat vita SIGEBERTI III. Regis, et *p.* 594. vita PIPPINI, Maioris Domus Auſtriae. CAROLI M. vitam plures ſcripſerunt: vnus, qui illam ex Annalibus plebeiis, a Reginone quoque viſis compoſuit, apud eumdem *Tomo II. p.* 50. alter Monachus Egoliſinenſis *ibidem p.* 68. et apud PETR. PITHOEVM inter *Scriptores XII. Hiſt. Franc. p.* 230. tertius S. Galli Monachus apud Caniſium *Lect. antiqu. Tomo I. p.* 358. et Du Cheſne *Tomo II. p.* 107. quartus Eginardus, cuius vitam poſt alios ſplendide edidit notiſque doctiſſimis illuſtrauit Io. Hermannus Schminckius Traiecti ad Rhen. 1711. quintus Poëta Saxo, cuius annales a Reinero Reineccio primum editos et ſaepius recuſos cum vetere codice MSC. contulit et *Tomo I. Script. rer. Brunſu. pag.* 120. inſeruit Leibnitius. Non pauciores ſunt, qui LVDOVICI PII vitam ſcripſerunt. Exſtat enim vita eius ab anonymo, ſed coaeuo, quem aſtronomum vulgo adpellitant, ſcripta. Exſtat Ermoldi Nigelli *Carmen de Rebus a Ludouico Pio geſtis* ex codice MSC. Vindebonenſi editum a Lud. Ant. Muratorio *Script. rer. Italic. Tomo II. Part. II.* et Menckenio *Script. rer. Germ. et Sax. Tomo I. p.* 866. Exſtant Thegani *geſta Ludouici Pii* itidem a Pithoeo inter *XII. Scriptores Hiſt. Franc. p.* 291. *ſequ.* relata, et denique Theodulfi, Epiſcopi Aurelianenſis *verſus de Ludouico Pio* apud Du Cheſne *Tomo II. p.* 326.

(d] Vitam eius ſe ſcripturum promittit Monach. S. Galli de vita Caroli M. *Lib. II. cap. 9. edit. Hahnii.*

(e) Exemplo eſſe poſſunt ANNALES FVLDENSES, quorum auctor, quum Fuldae, in Ludouici regno, ſcripſerit *ad ann.* 875. CAROLVM CALVVM *Galliae tyrannum*, et hominem *lepore timidiorem*; *ad annum* 876. *ſtultum*, et *nouellum Sennacherib.* vocare non dubitat. At eumdem animi morbum paſſim prodit auctor ANNALIVM BERTINIANORVM, a Ducheſnio *Tomo III. Script. rer. Franc. p.* 150. *ſequ.* editorum, qui, quamquam paullo modeſtior, odium tamen in LVDOVICVM noſtrum eiuſque filios diſſimulare non potuit. Illi ſaltim plus iuſto indulſit, dum de LVDOVICO, Ludouici noſtri filio, magnanimo profecto ac fortiſſimo principe, *ad annum* 882. ſcribere auſus: *Ibi nunciatum eſt Carolo, quia ſobrinus ſuus, Ludouicus, Ludouici Germanici Regis filius*, INVTILITER SIBI ET ECCLESIAE AC REGNO VIVENS, *morti ſuccubuit.* Quae ſane non ſunt hiſtorici, alieni a partium ſtudio, ſed Ludouico,

dicia id, quod verum eſt, reperire, quemadmodum difficillimum, ita nobis, qui amoris odiique cauſſas procul habemus, maxime curae fuit. Ceterum ſuſcepti laboris hunc praecipue fructum iucunda animi praeſenſione praecepimus, quod eum illis, qui de genuinis regni Germanici ipſiusque iuris publici originibus ſunt ſolliciti, non parum vtilitatis adlaturum, auguramur. Quod quidem an conſequuti ſimus, alii viderint. Nos, ne verboſior ſit praefatio, ſtatim ad rem ipſam accingimur, primo hoc libro quaedam, quae ad ipſam LVDOVICI Germanici perſonam, nomen, cognomina, natales, educationem, indolem, corporiſque ac animi dotes, poſtremo ad eius familiam, coniugium, liberoſque pertinent, praemiſſuri.

II. Nomen LVDOVICI noſter commune cum LVDOVICO PIO, patre, habuit, ob eamque cauſſam a THEGANO (f) aliiſque eorum temporum ſcriptoribus plerumque *filius Ludouici Pii* AEQVIVOCVS, nec non *ei cognominis*, (g) adpellatur. Id nomen, incertis adhuc, et parum excultis orthographiae regulis, non vno modo a veteribus litteris expreſſum, reperio. Nam in annalibus modo LVDOVICVS, modo LVDEWICVS, modo LVDOICVS, vel LODOICVS; in diplomatibus ſaepius HLVDEWICVS, HLVDOWICVS, hLVDEWICVS, quin et CHLODEWICVS (h) aliquando vocatur. Aſperior enim erat Francorum non minus, quam Alamannorum, pronunciatio, vt non modo vocales, (i) ſed et conſonantes L. N. R, (k) ex infimo gutture protruderent,

[f] *De geſt.* Ludouici Pii *cap.* 39.

[g] *Monach. Sangallenſ.* Vit. Caroli M. *lib. II. cap.* 8. *p.* 579.

[h] *Infra diplomate I. in ſubſcript.*

[i] Hinc *Hebehardus* ſcribebant pro *Eberardus*: *Infra Dipl. XX. XXI. LV. Hemma* pro *Emma*: *Dipl. III. Hadebertus* pro *Adelbertus* : *Dipl. XII. XIIII. XV.* Similia ſunt *habent*, pro *abent*, veſpera, apud Notkerum *Pſalm.* LIIII. 18. *hubil* pro *ubel*, malum, *here* pro *ere*, honor, *in gloſſ. Keron.* Immo iam olim vetuſtiſſimos Germanos pro *erde*, terra, dixiſſe HERDAM, vel HERTHVM, patet non modo ex Tatiani *Harmon. cap.* 75. 41. verum etiam ex ipſo Tacito *de mor. Germ. cap.* 40. Atque inde illuſtrari poteſt locus inſignis Auctoris aſtronomi in vita Ludouici apud Pithoeum *in Script. XII. Hiſt. Franc. p.* 426. Refert ibi, Ludouicum Pium morti proximum, *conuerſa facie in ſiniſtram partem indignando quodammodo, virtute quanta potuerit, dixiſſe bis*: HVZ, HVZ, *quod ſignificet* FORAS, FORAS: *indeque patuiſſe, quia malignum ſpiritum viderit.* Illud vero HVZ non aliud eſt, quam Germanicum AVS, vel VS, pro quo nos hodie dicimus HERAVS vel HINAVS, et quod apud Keronem ſcribi VZZE vel VZZANA, obſeruat Schilter. *Theſaur. Antiqu. Teut. Tom. III. p.* 822.

[k] Literae L adſpirationem ſaepiſſime praefigebant ſcribentes HLAVFFAT pro

truderent, ac proinde vocabulis, ab aliqua harum litterarum incipientibus praefigerent H, siue simplex, siue duplex, vel ipsum asperrimum CH. Quemadmodum ergo inter Alamannorum nomina, quorum indices bene longos ex vetustis membranis MELCHIOR GOLDASTVS (l) eruit, occurrunt HLOTHARI, HRANFRID, HRVADBERT, HRVADGAER, HRVADIGART, HRVADOLT et similia: ita et frequentissimum fuit nomen HLVDOWICVS seu CHLODOWICVS, (m) non a Francis demum inuentum, sed iam antiquissimis temporibus Gallis Germanisque familiarissimum, ac proinde dignum, cuius veram notionem paullo accuratius inuestigemus.

III. Nimirum IVLIVS CAESAR (n) aliquoties meminit LITAVICI cuiusdam, nobilis adolescentis, et Aeduorum iuuentutis principis, quem IVLIVS CELSVS (o) LITAVICTVM; Graecus CAESARIS interpres ΛΙΤΑΒΙΚΟΝ adpellitat. Id vero ipsum LVDOVICI nomen esse, recte obseruauit Io. ISAACVS PONTANVS. (p) Quamuis ergo, id nomen vere Celticum, vel Germanicum esse, certissimum videatur, tanta tamen primaeue istius linguae paullatim facta est mutatio, vt Celtici istius vocabuli originem hodie non nisi diuinando adsequamur.

pro *lauffet*: HLID pro *lith*: HLVT pro *lut* vel *lauth*. Aliquando H est ante litteram N, veluti quando HNEIGEN scribunt pro *neigen*. Nec minus litteram caninam more Graecorum adspirant, scribentes HREIN pro *rein*: HRVFFEN pro *ruffen*. Vid. Schilter. *Glossar. his vocibus*.

(l) *Rer. Alamann. Tomo II. p.* 100. *sequ. et p.* 124. *sequ.*

(m) Non ergo diuersa, sed eadem, sunt LVDOVICI, CHLODOVAEI et HLVDEWINI nomina. Nam apud Cassiodor. *Var. II.* 41. *et* 3. 4. Theodericus, Gothorum Rex Chlodouaeum Francorum Regem vocat LVDOVICVM, vti in quibusdam Codicibus legit Guill. Fornetius *in Notis p.* 249. et magnum illum regem S. Remigius in Testamento apud Chifflet. *de ampulla Remensi cap.* 3. *p.* 9. et Hermannus Contract. *ad ann.* 480. *et sequ.* vix alio, quam LVDOVICI, nomine insigniunt. Quin ipse Ludouicus Pius se Chlodouaeo cognominem esse profitetur apud Flodoard. *Hist. Rem. lib.* II. Nec a LVDOVICI vel CHLODOVAEI vocabulo differt nomen CHLODIO, vel vt Sidonius Apollinar. in *Paneg. Maiorian. Aug. v.* 210. scribit, CLOIO. Quemadmodum enim apud Goldast. *Rer. Alam. Tomo II. p.* 96. *sequ.* ALLO est adbreuiatum ex *Aluuich*, ALTO ex *Altrich*, BERTO ex *Bertrich*, EBO ex *Eberuuic*, GEILO vel KEILO ex Geiluuich vel Keiluuich, HATTO ex *Hadeuuic*: ita et CHLODIO ex *Chlodouaeus*. Immo ex adbreuiato illo CLOIO nata esse hodierna nomina *Clouis* et *Louis*, suspicatur Io. Isaac. Pontanus *Orig. Franc. Lib. III. cap.* 7. *p.* 241.

(n) *De bello Gall. lib. VII. cap.* 37. *sequ.*

(o) *Vit. Caesar. lib. III. p.* 109. *edit. Graeuii.*

(p) *Orig. Francor. lib. III. cap.* 7. *p.* 243.

mur. Inquisiuit in eius originem ERMOLDVS NIGELLVS, (q) sed ita, vt se poëtam esse meminerit, sibique quidlibet audendi fingendique aequam semper potestatem esse debere existimarit. En enim hominis vigilantis somnia:

Nam HLVDOVICVS *enim* LVDI *de nomine dictus,*
LVDERE *subiectos pacificando monet.*
Seu quis Franciscam mauult resonare loquelam:
Nominis vt possit noscere notitiam:
Nempe sonat HLVDO *praeclarum*: WICH *quoque Mars est,*
Vnde suum nomen compossuisse patet.

Sed prior etymologia lusus ingenii est. Ludit enim NIGELLVS, dum a *ludo* arcessit nomen Germanicum, quum a nominum Latinorum vsu Franci quam maxime abhorruerint. Posterior, vtut paullo verisimilior, non magis tamen priore vera videtur. Neque enim HLVDO Francis erat *praeclarum*, sed HLVDER vel HLVTER, (r) idem, quod nostrum *lauter*. Inde vero non LVDOWICI, sed LVTERVICI nomen nasceretur. (s) Sed ERMOLDVS, vt Ludouicum suum pace belloque magnum esse ostenderet, id ipso nomine innui lectori persuasit, vsus argumento notationis, malo poëta, quam bono

(q) *De gestis Ludouici Pii lib. I. v. 45.*

(r) Pluribus id exemplis demonstrauit Schilter in *Glossar. Teut. p. 461. et 556.* Inde est nomen HLOTARIVS, quamuis sint, qui illud a LIVTI, *leute, homines*, et HERR, *dominus* deriuare malint. Vid. Diecmann. *Specim. Glossar. Latino-Theot. p. 38. sequ.* Vtcumque se res habeat: est et hoc nomen vere Celticum et iam olim Gallis familiare. Nam apud Liuium *lib. XXXVIII. cap. 16.* inter principes Gallorum in Asiam migrantium est quidam LVTARIVS. Alium in ipsa Gallia deprehendimus temporibus IVLII CAESARIS, apud quem *lib. VII. de bello Gall. cap. 5.* memoratur LVTERICVS Cadurcus, Hirtio *lib. VIII. cap. 32. et 34.* LVTERIVS, Iulio Celso *Vit. Caes. p. 96.* LVTHERIVS, Liuio denique LVTARIVS, in quibus omnibus vocabulis *Lotharii* nomen nemo non deprehendit.

(s) Attamen hanc ERMOLDI etymologiam iuuari quodammodo posse fatemur, si pro *hludo* substituamus LIOTH, quod *lucem* significat. Otfrid. *in Euangel. lib. I. cap. 15. v. 38.*

LIOTH *thaz thar scinit.*
Inti allauuorolt rinit.
Lux, quae lucet, et omnem mundum illuminat.

Et *lib. II. cap. 2. v. 21.*

Ni uuas er thaz LIOTH, *ih sagen thir ein,*
Thaz thar then liutin inscein.
Non erat iste ita lux, (vt semel dicam) vt populis illucesceret.

Sic vero LIOHTEWIC non male dici posset *bello praeclarus.* Io. Georg. Eccard. *Hist. stud. etymolog. p. 38.*

bono historico, digniore. Sunt, quibus id nomen a vetere HLOT *propago* et WICH, *ciuitas* compositum videtur, (t) vt LVDOVICVS idem sit, ac *palmes ciuitatis vel reipublicae*. Nobis, quibus in etymologiis omni acumine potior est simplicitas, nomen istud ex LIVTI vel LEODE, quod *homines*, et VVIC, quod *castellum* denotat, conflatum videtur, vt adeo idem sit, ac *castellum* vel *perfugium hominum*. (u) Maiores enim nostros magnopere delectatos fuisse nominibus, quae locum aliquem munitum, tutissimumque refugium significant, exemplis quam plurimis mihi compertum est: (x) et nomina vtriusque sexus, desinentia in WIC vel VVICH, hac posita significatione quam commodissime possunt explicari. (y) Nec potuissent profecto parentes liberos, maxime reipublicae destinatos, concinniore nomine admonere officii, (z) quam dum eos LVDOVICOS,

(t) Schilter. Thesaur. antiqu. Teuton. *Tomo III. p.* 461.

(u) Diecmann. Specim. glossar. Lat. Theot. p. 38. et Tilius apud Ang. de Nuce not. ad Chron. Cassin. p. 116.

(x) Terminationes nominum propriorum, tum masculinorum tum femininorum, frequentissimae sunt BVRG, *castellum*, STEIN, *petra*, WART, *specula*, DVRVN, *turris*, STET, *vrbs*, LVOG, *specus*, BERG, *mons*, quae omnia tuti perfugii notionem inuoluere videntur. Hinc a BVRG est *Walpurg*, a STEIN *Insteen*, *Ruastein*, a VVART *Annuart*, *Burcuuart*, *Egiluuart*, *Gaganuuart*, *Hadauuart*, *Herimuart*, *Marchuuart*, *Paldeluuart*, *Pernuuart*, *Richuuart*, *Roaduuart*, *Snevvart*. A DVRVN *Cundurun*, *Halbduring*, *Helidor*: a STET *Lieslet*: a LVOG, LVCH, LAVCH, LOH vel LVC *Cadaloh*, *Dheotaloh*, *Ebarloh*, *Folcheloh*, *Fridaloch*, *Herolog*, *Helemlog*, *Keiloh*, *Lantaloch*, *Otoloh*, *Ratloh*, *Reginloch*, *Rualloh*, *Theotoloh*, *Theutoloch*, *Thietloh*, *Wolkelohe*. Denique a BERG, BIRG vel BRIG *Amalperg*, *Elidpirch*, *Madalbirg*, *Sigibrich*, *Yanbirc* et cetera, quae omnia ex solo Goldasto *Rer. Alam. Tomo* II. *p.* 120. *sequ.* excerpsimus.

(y) Erat haec terminatio nominibus virorum mulierumque communis. Masculina nomina sunt *Adauuich*, *Aleuuic*, *Eberuuic*, *Ediluuic*, *Erluuic*, *Fridouuic*, *Hartuuic*, *Hiltiuuic*, *Perenuuic*, *Reduuic*, *Rodouuic*, *Seluuich*, *Thientuuih*: feminina *Adaluuic*, *Alekeruuich*, *Engiluuic*, *Folcuuic*, *Immuuich*: communia masculis femininisque *Geiluuich*, *Heiluuich*, *Keiluuich*, *Hauuuig*, *Herminuuich*, *Keruuic*, *Otuuic*, *Reginuuich vel Raganuuich*, *Rantuuic*, *Ruaduuig*, *Sogeuuich*, *Thiotuuic*. Quemadmodum ergo ALEWIC est *refugium omnium*, FOLCWIC et THIOTWIC *refugium populi*, GEILWICH, HEILWICH et KEILVVICH *refugium excelsum*, OTVVIC *refugium praestantissimum*, ADALVVIC vel EDILVVIC *ciuitas nobilium*, ENGILVVIC *ciuitas angelorum*, FRIDOVVIC *ciuitas pacis*: ita LVDOWIC a *liuti* vel *Leode* et *vvic* vel *vvich* commodissime exprimit *refugium hominum*.

(z) Erant Francorum nomina σημαντικά et maximam partem ita composita, vt illis insigniti officii sui admonerentur. Quod vt denuo exemplis paucis, iisque perspicuis, et ab hodierna dialecto parum discrepantibus, demonstrem,

cos, id eſt, perfugium hominum, et quemdam veluti miſerorum portum eſſe oportere docuerunt.

IIII. Quum vero LVDOVICVS noſter alter eſſet ex Carolidarum familia, qui id nomen ferebat: fieri ſane non poterat, quin varia inuenirentur cognomina, quibus a patre eiuſdem nominis diſcerneretur. OTFRIDVS (a) eum ideo *alterum*, vel, vti olim Romani alia occaſione loquebantur, *iterum Ludouicum* vocat, verbis:

So iſt der ſelbo edelin;
Ther heizit AVVR LVDOVVIC.

Sic eſt ille ipſe nobilis,
Qui vocatur ITERVM LVDOVICVS.

Ex eadem ratione auctor chartae Alamannicae apud GOLDASTVM (b) ei IVNIORIS cognomen tribuit, quamquam id poſtea filio illius magis conuenire viſum ſit. Reliqui ſcriptores plerique, cum veteres, tum recentiores, eum GERMANICVM, vel GERMANORVM REGEM, (c) quaſi ampliſſimi iſtius regni conditorem, adpellitant: quamuis tum Germania frequentius FRANCIAE ORIENTALIS nomine veniret, eoque non modo ipſum LVDOVICVM noſtrum in diplomatum ſubſcriptionibus, verum etiam OTFRIDVM in epiſtola nuncupatoria vſum eſſe animaduertamus. Hic ſane Germanorum Ennius et epiſtolae illi praemittit elogium: LVDOVICO ORIENTALIVM REGNORVM REGI SIT SALVS AETERNA, idque in ipſa dedicatione duplici acroſticho exprimit, et poſtea diſerte ait: (d)

Er

ſtrem, filias nomine ADALVVIB *vel* ADALWIF admonebant, vt dignos *nobili matrona* mores oſtenderent: nomine ADALTRVD, vt pro eo, ac nobilem deceat, fidem ſeruarent: nominibus ENGILVVIB, ENGILHILT, ENGILMVT, ENGILMVND, vt gratia, venuſtate, morum oriſque ſuauitate angelis ſimiles eſſe ſtuderent: nominibus FRIDILIVBA et FRITVVIF, vt pacis inprimis domeſticae eſſent amantes. Quin vt et patriae caritatis admonerent liberos, quibuſdam impoſuerunt nomina, ab ipſa patria deſumta, qualia ſunt FRANCO, vel FRANCHO, FRIESO, SAXO, SVVAH vel SVAB, SVVABINC, SVVABIZHO, SVVABOLT, SVABIN, SVABAHOLT, SVVIDKER, SVIDIRICH, SVVIDPVRC, SVVIZA. Denique quid aliud voluit nomen VVIRTIN feminae impoſitum, quam vt ſe matremfamilias eſſe debere, identidem cogitaret?

(a) *Praefat. euangel. v.* 35.

(b) *Rer. Alamann. Tom. II. pag.* 47. *Add. Tradit.* Werthin. *apud* Leibnit. *Tom. I. Script. rer. Brunſuic. p.* 118.

(c) *Annal. Bertiniani ad ann.* 845. *et ſequ.* 853. 862. *et paſſim.*

(d) *Praefat. ad* Ludou. *v.* 3.

Er OSTARRICHI *rihtit al*,
So Franckono Kuning ſcal.

Is ORIENTALE REGNVM *regit omne*,
Prout Francorum regem decet.

Vbi OSTARRICHI eſſe prouincias, quae cis Rhenum in Francorum ditione erant, quaeque iam ſub Merouingis corrupto vocabuli ſono AVSTRIAE vel AVSTRASIAE nomine veniebant, (e) palam eſt. At ipſe LVDOVICVS initio diplomatum ſuorum nullo vtitur titulo διακριτικῷ, ſed ſimpliciter ſe LVDOVICVM *diuina fauente gratia Regem*, more iſtius ſaeculi, adpellitat, praeterquam quod, ſuperſtite patre, *Regis Boiariorum* titulum praetuliſſe, (f) eodemque fatis functo annos, quibus huic vel illi regno praeeſſe coeperit, in fine chartarum numeraſſe aliquando legitur. (g)

V. Acrius

(e) Nec tamen ideo ego Ludouici regnum iisdem, quibus olim ſub Merouingis Auſtraſia, terminis contineri ſtatuo. Theodericus enim, qui primus Auſtraſiam rexit, cis Rhenum Boioariis et Alamannis, a patre perdomitis praefuit, quibus ipſe regnum Thuringicum adiecit: noſter ſimul Saxoniae, Friſiae, et prouinciis, quas Slaui occupauerant, imperauit. Contra noſter trans Rhenum initio praeter Moguntiam, Wormatiam et Spiram nihil habuit: quum ibi Theodericus longe lateque regnaret, ipſamque regni ſedem Metis conſtituiſſet. Fredegar. *Hiſt. Franc. epitom. cap.* 30. Sed qualitercumque prouinciae Francorum diuiderentur, ſemper pars orientalis Auſtraſiae nomine veniſſe videtur. Schurzfleiſch. *Diſſert. de regno Auſtraſ. cap.* 1.

(f) Infra diplom. 40. 41. 43. 61. 62. 63.

(g) Ludouicus noſter non vni, ſed pluribus regnis dominari ſibi videbatur, ac proinde non regni, ſed *Regnorum orientalium Rex* ſalutatur ab OTFRIDO, *Rex* quippe *totius Germaniae*, *Rhetiarumque et antiquae Franciae*, *nec non Saxoniae*, *Thuringiae*, *Norici*, *Panncniarum atque omnium ſeptentrionalium nationum*, vti loquitur Monachus Sangallenſis *in vita Caroli M. lib. II. cap.* 9. Hinc in chartis ſuis modo annos regni ſui in *Boioaria*, vti infra *dipl. LVII.* modo in *Alamannia*, vti *dipl. XXXIII. et ſequ.* modo in *Alſatia* vel Lotharingia, quam cum Carolo fratre creuerat, vti *dipl. I.* ſolet numerare. *Germaniae Regis* titulo illum vmquam vſum eſſe, non obſeruaui, praeterquam quod in *Formulis Alſaticis num. VI. pag.* 57. *edit. Eccardi* legimus. *HL. Rex Germaniae*, Sed quum ea magis formula diplomatis, quam verum diploma videatur, neque alibi exſtet vllum, in quo hic titulus occurrat: inde ſane publicum huius elogii vſum fuiſſe, nemo temere collegerit.

V. Acrius inter se contendere video eruditos, an IMPERATORIS AVGVSTI vel CAESARIS titulum vel ipse sibi tribuerit LVDOVICVS noster, vel ab aliis sibi passus sit attribui? Eam enim quaestionem inter viros doctos, qui famosum istum Parthenonis Lindauiensis diploma vel vindicare a νοθείας suspicione, vel argumentis luculentissimis damnatum proscribere conati sunt, quam diutissime agitatam esse nouimus. Enimuero vti hanc litem nostram iam non facimus: ita, quae ipsa eorum temporum monimenta nobis sufficiunt argumenta, paucis hic delibare iuuat. Primum itaque certum omnino exploratumque est, LVDOVICVM nostrum fratri natu maximo, Lothario, quantumuis sibi parum aequo, Augustam tamen dignitatem, quam pater cum eo pridem communicauerat (h), numquam dubiam reddidisse. Neque enim de imperio Romano vlla inter fratres contentio fuit (i), sed de regno Francorum, quod fratres natu minores cum Lothario aequa lance diuisum volebant, Lothario eminentis istius dignitatis obtentu totam sibi hereditatem paternam, ipsumque in fratres imperium, proterue vindicante. Sane quum iam atrocissimum et plus quam ciuile bellum inter fratres exarsisset, quumque iam in procinctu essent infestae acies, nec LVDOVICVS noster, nec CAROLVS eam fratri tulerunt conditionem, vt se Augusta dignitate abdicaret, vel eamdem secum communicaret, sed, quod disertis verbis memorat NITHARDVS (k), *vt memor fraternae conditionis, fineret ecclesiam Dei et vniuersum populum Christianum pacem habere. concederet illis* REGNA, *a patre*, SVO CONSENSV *concessa, haberet* SVA *sibi, non merito, sed sola misericordia a patre illi relicta.* Quin addit NITHARDVS, vtrumque fratrem Lothario

(h) *Annal.* Bertin. *Fuldens. Moissiacens. ad ann.* 817.

(i) Ait quidem Theganus *de gest. Ludouici Pii cap.* 21. *p.* 306. *Supradictus vero Imperator denominauit filium suum Lotharium, vt post obitum suum omnia regna, quae ei tradidit Deus per manus patris sui, susciperet, atque haberet* NOMEN *et* IMPERIVM *patris: et ob hoc ceteri filii* INDIGNATI SVNT. Sed facile patet, non Augustam dignitatem fratrum animos exacerbasse, sed praeceps patris iudicium, *vt Lotharius post obitum suum omnia eius regna susciperet.* Ipse etiam Lotharius, mortuo patre, et imminente sibi a fratribus bello, tamquam certum posuit, non esse de Augusta dignitate controuersiam, ac potius eo obtentu vsus est, ad maximam regni partem fratribus extorquendam. Hinc apud Nithardum *Lib. II. p.* 461. fratribus iubet renunciari: *quoniam scirent, illi* IMPERATORIS *nomen magna auctoritate fuisse impositum, vt considerent, quatenus eius nominis magnifice possit explere officium.*

(k) *De dissens. filior. Ludouici Pii lib. II. p.* 460.

thario obtulisse portionem regni sui, Ludouicum quidem ad Rhenum, Carolum vsque ad Carbonarias, quin illi optionem dedisse; vt vniuersa Francia aequa lance in tres partes descripta, ipse quamcumque liberet, portionem sibi vindicaret. Quare tantum abest, vt fratres Lothario quidquam eorum, quae iudicio patris praeceperat, ereptum vellent, vt illis partem de suo, si aequas conditiones non adspernaretur, addere cuperent. Sed et viribus Lotharii praelio illo Fontaneensi penitus prostratis, quum iam in manu esset victoribus, fratrem ad iniquissimas quasque conditiones adigere, non tamen de abrogando illi Romano imperio cogitatum, sed pactione Virdunensi, REGINONE (l) teste constitutum est, *vt Lotharius, qui et maior natu erat, et* IMPERATOR *adpellabatur, medius inter vtrosque incedens, regnum sortiretur, quod postea ex eius vocabulo Lotharingia vocatum sit, totamque prouinciam, nec non omnia regna Italiae cum ipsa* ROMANA VRBE. Quo ergo, non dicam iure, sed colore tantum, viuo Lothario, Augustum Imperatoris nomen adfectasset LVDOVICVS, princeps iusti et aequi amantissimus, quum illud iam pridem Lothario pactione sollemnissima cessum esset? Sed et Ludouico II. Imp. cui Lotharius, sacrum religionis habitum rerum humanarum taedio sumturus, Italiam cum Augusta dignitate addixerat, numquam status controuersiam mouit LVDOVICVS noster, immo potius amicitiam cum illo perpetuo coluit, dignus ideo visus Imperatori, quem fratribus suis ferret arbitrum, quum se in regni patrii partitione laesum existimaret. (m) Quamobrem nec toto illo tempore, quo Ludouicus ille II. imperauit, nostrum Augusti nomen vel sibi attribuisse, vel attributum ab aliis, admisisse, verosimile est: neque id dissimulassent, credo, eorum temporum scriptores, si id illi vmquam in mentem venisset.

VI. Mortuo circa annum 875. Ludouico II. Imperatore, Lothariique stirpe vna cum illo deficiente, Augusta dignitas iure debebatur LVDOVICO nostro, posterorum Caroli M. qui tum viuebant, natu maximo. Ita enim iam inde a Caroli M. temporibus vsu obtinuerat, vt in ea deferenda aetatis ratio haberetur, nec tanta erant Caroli Calui, fratris natu minoris merita in rem communem Christianam, vt fratri, principi optimo fortissimoque esset praeferendus. Sed Carolus ille, maiora semper, quam caperet, concupiscens, fratrem iam senio fatiscentem, nulla habita pudoris ratione, tur-

(l) *Annal. ad ann.* 842. (m) *Annal. Bertinian. ad ann.* 856.

turpiter praeuerterat, susceptaque in Italiam expeditione, effecerat largitionibus, vt Romanorum Imperator a Ioanne PP. VIII. consecraretur (n). Quae iniuria quamuis esset maior, quam princeps magnanimus pati posset: tamen ne tunc quidem Augustam dignitatem ambitiosius petiit, regnum Italiae sibi suaeque familiae armis adferuisse contentus (nn), existimans, quod res erat, et fratri inutilem futuram eam dignitatem, si via in Italiam intercluderetur, et tunc se aequiores Pontifices Romanos habiturum, si legiones suas signaque non procul a Tiberi explicatas conspicerent. Interim, siue vanos sine re titulos adspernatus, siue Pontificis Romani fulmina saeculi more reueritus (o), numquam Augusti titulum adfectauit, neque

(n) *Annal. Fuld. ad ann.* 875.

(nn) Hinc primum Carolum, deinde Carolomannum filios cum exercitu misit in Italiam, et vt fratrem ad illam relinquendam compelleret, ipse cum validissima manu in Galliam irrupit. Et sane auctorem habemus Annalistam Fuldensem *ad ann.* 875. Carolum Caluum, ad artes suas conuersum, *aurum, argentum gemmasque pretiosas infinitae multitudinis Carlmanno obtulisse, vt eum sibi placaret, et a paterna fidelitate segregaret: immo et iurasse, se de Italia cito exiturum, et Hludouici fratris sui iudicio* ILLVD REGNVM *disponendum seruaturum, si Karlmannus inde discederet*, eadem animi leuitate promissurus procul dubio, se Augusti nomen eieraturum, si de eo praecipue fuisset controuersia. Accedit, quod mortuo iam Ludouico nostro, Carolomannus filius Italiae quidem regnum sibi adseruit, veluti in subscriptione diplomatis monasterio S. Emmerani dati, apud Iac. Gretser. *de Diuis Bamberg. p.* 517. *sequ.* alteriusque apud Baluz. *Capitular. tomo II. p.* 1505. in quibus vtrobique *annus III. Domini Karolomanni, inuictissimi Regis, in Italia* numeratur: Add. Vghell. *Ital. S. Tomo II. p.* 184. *edit. vet. Tom. I. p.* 851. *Tomo V. p.* 591. at nullum tamen eiusdem exstat diploma, ex quo eum Imperatoris Romani titulum vel adfectasse saltim, adpareat.

(o) Erant tum tempora, quibus Pontificum iudicio ea in re iusto plus tribuebatur. At hi iam illis temporibus ius creandi Romanos Imperatores sibi adserere coeperant: idque consilium non obscure propidit Ioannes Papa. VIII. *Epistola XVI. ad Engilbergam, Ludouici II. Imp. viduam*, apud du Chesne *Tomo III. p.* 878. vbi ita differit: *Dilectionem vestram merito commonemus, vt spirituali filio nostro, Carolo, piissimo Imperatori purae fidei ac sincerae deuotionis exhibens semper integritatem, omnes ad eius mansuetudinem attrahas, et salubribus monitis inuiolabilem ei fidem seruare demonstres. Non enim est potestas, vt Apostolus ait, nisi a Deo, et, qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Nos autem, qui illum, diuinitus, vt credimus, acti* SEMEL ELEGIMVS, *perpetuo, tamquam filium carissimum omni conatu diligimus, ita, vt ipsius amicos et inimicos amicos atque inimicos nostros exsistere teneamus.* Quis non videt, Pontificem hunc suam rem agi credidisse?

que vllum exſtat indubiae fidei dipoma, ex quo Ludouicum noſtrum ſibi eum vmquam tribuiſſe, liquido poſſit demonſtrari.

VII. At non eadem aliorum, qui in Germania LVDOVICI filiorumque eius imperio ſuberant, erat modeſtia, quippe qui factam Principibus ſuis iniuriam vlturi Ludouico tum viuo adhuc, tum iam fatis functo, IMPERATORIS Romani titulum tribuere non dubitabant. Recte id obſeruauit HERMANNVS CONRINGIVS (p), in eo tamen falſus, quod a faeculo demum vndecimo ſcriptores quoſdam, veluti ADAMVM BREMENSEM (q), WALDONEM (r), HELMOLDVM (s), alioſque recentiores Ludouico Imperatoris Auguſti et Caeſaris titulum adſcripſiſſe exiſtimat. Quamuis enim fatendum videatur, ab eo demum tempore, quo Ottones illam dignitatem Auguſtam cum Germania aeterno atque indiſſolubili vinculo coniunxerant, ſcriptores. vetuſtatis rerumque ciuilium ignaros, Germaniamque veterem ex ſuae aetatis more aeſtimantes, hunc errorem frequentius erraſſe: mihi tamen ſatis compertum eſt, de nono quidem ſaeculo, ac ſuperſtite adhuc Ludouico, nedum ſub eiuſdem filiis a titulis iſtis abſtinuiſſe. Ipſe ſane CONRINGIVS id ſubſcriptionibus quarumdam eius aeui chartarum probauit. Nam in TRADITIONIBVS FVLDENSIBVS apud SCHANNATVM (t) legimus: *Facta eſt haec traditionis chartula in monaſterio Fulda, anno Dominicae Incarnationis* 876. *Indict.* 8. *anno* 36. LVDOVICI IMPERATORIS *menſe Iulio, die* 23. *eiuſdem menſis.* Et paullo poſt in alia charta: (u) *Acta eſt haec chartula traditionis in monaſterio Fulda. Anno Dominicae Incarnationis* 876. *Indict.* 9. 36. HLVDOWICI IMPERATORIS, *menſe Februario, die* 14. *menſis eiuſdem.* Nos vero hic addimus auctorem vitae Caroli M. MONACHVM SANGALLENSEM, qui ſe NOTKERVM BALBVLVM eſſe non obſcuro indicio prodit (x). Is enim, quum ſub Carolo Craſſo ſcripſerit, LVDOVICVM noſtrum diſerte vocat IMPERATOREM. *Erat*, inquit (y), HL. *rex vel* IMPERATOR *totius Germaniae, Rhetiarumque, et antiquae Franciae, nec non Saxonicae, Thuringiae, Norici, Pannoniarum, atque omnium ſeptentrionalium nationum.* Quin idem auctor eum paullo poſt vocat

(p) *Cenſ. Dipl. Lindau. cap.* 7. *p.* 109.
(q) *Hiſt. eccleſ. cap.* 24. 27. *et* 32.
(r) *Vit. Anſcharii cap.* 45. 48. 52. *et* 57.
(s) Chron. Slau. *lib.* I. *cap.* 5.
(t) *Tradit. Fuld. p.* 209.
(u) *Ibid. p.* 209.
(x) *Lib.* II. *cap.* 12. *p.* 591. *edit. Hahn.*
(y) *Lib.* II. *cap.* 9. *p.* 580.

cat CAESAREM et *vere* CAESAREM (z), quum id vocabulum solis Imperatoribus proprium sit. Enimuero id tum monachi faciebant eo audacius, quo magis iam pridem inoleuisset mos, reges potentiores Imperatorum titulo ornandi (a), quamuis nec Augustos vel Caesares salutare sustinerent, et ipsos Principes istis titulis in chartis suis non vti, satis scirent. Quae quum ita sint, non quidem illico falsis ac suppositítiis accensendae sunt tabulae, in quibus LVDOVICVS ab aliis Imperator dicitur: at merito suspecta habentur, quae ipsi LVDOVICO tribuuntur, diplomata, si CAESARIS, vel IMPERATORIS AVGVSTI titulum praeferunt (b), quum eo LVDOVICVM ad mortem vsque abstinuisse, tot diplomata, anno 875. et sequente, quem ipse vitae postremum habuit, scripta (c) satis luculenter demonstrent.

VIII. Multo minus dubitandum est, quin ea diplomata omnia, in quibus REGIS ROMANORVM titulum praefert LVDOVICVS, non modo

(z) *Idem lib. II. cap. 13. p. 594.*

(a) Extant acta concilii Narbonensis, anno Incarnationis Dominicae 788. Indict. 11. habiti, edita a Steph. Baluzio *in Addit. ad* Petrum de Marca *de Concord. sacerd. et imp. lib. VI. cap. 25. p.* 925. in quibus Carolus, non Caluus, ceu credidit Schurtzfleischius *de diuisione Imperii Carolini* §. 51. *p.* 28. sed Magnus, *gloriosissimus Dominus Imp.* vocatur 13. annis ante, quam Romae consalutatus esset Imperator. Id vero non insolitum esse, docet Baluzius in Adnotationibus, adductis exemplis Pippini, Ludouici Balbi, Otonis, Caroli simplicis, Ludouici Transmarini, Lotharii et Roberti Regum, qui omnes aliquando dicti sint Imperatores ab aliis, quamuis ipsi eum titulum non adfectarent. Nec scio, an quisquam tam sussenus fuerit, praeter Carolum Caluum, qui *prauorum vsus consilio, in vrbe Metensi, diadema capiti suo ab illius ciuitatis episcopo imponi, et se* IMPERATOREM *et* AVGVSTVM, *quasi duo regna possessurus, adpellari praecepit.* Annal. Fuld. *ad ann.* 869.

(b) Quo magis mireris, diploma; infra n. III. adlatum, ideo suspectum habere Miraeum *Donat. piar. p.* 33. *quod Ludouico titulus Augusti aut Imperatoris non tribuatur.* Chartam enim illam nostri esse Ludouici, vel inde patet, quod in ea mentio fit *Hemmae Reginae*, cuius nominis vxorem Ludouicus non alius, quam noster habuit. Quis vero vmquam huius vidit sincerum diploma, in quo Augusti vel Imp. titulo vsus sit? Si vero, quod suspicor, Ludouicum Balbum illud diploma scribi iussisse statuit: dupliciter errat, primum, quod illi Hemmam vxorem tribuit: deinde quod ipsum in Imperatorum Romanorum serie collocandum censet. Miraeus *Annal. Belg. ad ann.* 878. quum eum illo ordine mouendum, non modo veteres sed et ipsi Galli, veluti Iac. Sirmond. *ad Tom. III. Concil. Gall.* Baluz. *ad Petr. de Marca Lib. VI. cap.* 25. *p.* 925. et Blondell. *Praefat. Apolog. Geneal. Franc. f.* 31. * 3. fateantur.

(c) *Infra Dipl. V.*

modo suspecta, sed manifesto falsa sint existimanda. Et exstant sane huiusmodi tabulae cum aliorum regum Carolidarum (d), tum et LVDOVICI nostri, quae vtut non heri demum aut nudius tertius natae, sed re ipsa satis vetustae sint, hoc ipso tamen titulo turpiter produnt natalium suorum vitium, manusque falsarias ignarorum moris prisci hominum nimis vbique redolent. Quod vt paucis exemplis, ad LVDOVICVM nostrum pertinentibus illustremus, P. IGNATIVS GROPP, monachus Benedictinus inter acta saecularia, quae aetatem millenariam monasterii Amoebacensis inscripsit (e), edidit diploma LVDOVICI (f), iam olim Germanice versum, cuius hoc initium est: *In dem Name der heyligen vngeteylten Driualtikeit Amen. Wir* LVDEVVIG *von göttlicher Gnade, Römischer König.* Id vero vel falsum, vel ab insulso interprete interpolatum esse, vel sola haec inscriptio probat. Numquam enim vel formulam *Dei gratia*,

(d) Ipsi Carolo M. *Regis Romanorum* titulum tribui animaduertimus in lege Regia, qua S. P. Q. R. in Carolum M. ius omne imperii contulisse fertur, primum a Theoderico a Niem ex Codice Florentino eruta. Sed eius monimenti falsitatem argumentis luculentissimis demonstrauit Werlhofius *Enucl. iur. publ. cap.* 2. §. 6. *p.* 9. Nec melioris notae est inscriptio *constitutionis de expeditione* Romana, in qua Carolus Crassus, *Rex Francorum et Romanorum* vocatur. Quidquid enim viri docti pro adserenda constitutionis istius sinceritate laborent: eam tamen a Carolo Crasso non esse scriptam, neque ei hunc titulum quadrare, vltro fatentur. Quia tantum abest, vt inter Reges Carolingos *Reges Romanorum* quaerendi sint, vt hunc titulum ne in Saxonicorum quidem Imperatorum tabulis occurrere, operose ostenderit amicus desideratissimus, Christ. Gottfr. Hoffmannus *Diss. de Rege Roman. viuente Imperatore el cto.* §. 1. *p.* 7. Quod ad Salicae stirpis Reges et Imperatores attinet, Henricus quidem III. in diplomate apud Meichelbeckium *Hist. Frising. p.* 241. vocatur HEINRICVS diuina fauente clementia REX ROMANORVM IMPERATOR AVGVSTVS: sed res ipsa docet, genitiuum ROMANORVM non ad praecedens vocabulum REX, sed ad sequens IMPERATOR esse referendum. Reliqua illorum Regum diplomata, in quibus ille titulus occurrit, suspicione non carere, idem demonstrauit laudatissimus Hoffmannus *ibid. p.* 10. 11. 12. simulque docuit, demum ab Henrico V. Lothario, Conrado III. et Friderico I. Regibus Germanorum, a Pontificibus Rom. corona nondum incinctis, eum titulum in diplomata illorum admissum esse. Passim enim exstare eorum tabulas, in quibus Reges Romanorum ante consecrationem Romanam adpellentur apud Vghellum *in Italia sacra Tom. III. p.* 432. Martene *Anecdot. Tom. III. p.* 1175. *sequ.* et Schaten. *annal. Paderb. lib. VII. p.* 667. Quibus nos addimus diploma Henrici V. editum a fratre Antiqu. Gosl. *lib. I. ad ann.* 1108. *p.* 110.

(e) *pag:* 192.

(f) *Infra Dipl. XXI.*

tia, vel pronomen NOS vel REGIS ROMANORVM titulum Ludouicus noster adhibuit, vt iam nihil dicam de subscriptione, quae annum Dominicae incarnationis 826. praefert, ex ipsius IGNATII GROPP iudicio in annum 856. mutandum. Eiusdem commatis est alterum (g), quod Lamspringenses monachi ostentant, a GE. LEVCKFELDIO (h) et IO. CHRISTOPHORO HARENBERGIO (i) editum, cuius itidem hoc exordium est: *In nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis.* HLVDOVVICVS *Dei fauente clementia Romanorum Rex.* Vbi HARENBERGIVS margini adleuit: *Aduocatus potius.* Sed nec Aduocatus, nec Rex Romanorum vmquam audiuit Ludouicus Germanicus, ipseque titulus adeo abhorret ab illorum temporum moribus, vt recte et ordine fecerit HARENBERGIVS, quod in supplementis operis sui (k), lectorem de falsitate diplomatis admonere non dubitauit. A LEVKFELDIO enim, qui artis criticae expers, id sibi negotii credidit solum dari, vt veteres chartas omnes, veras, fictas, sinceras, interpolatas corraderet, id exspectari profecto non potuit. At tanto magis miror, laudatum HARENBERGIVM (l), rectioris iudicii virum, in vindicandis LVDOLPHI SAXONIS diplomatibus (m), in quibus LVDOVICVS itidem *Romanorum* REX *inuictissimus* vocatur, oleum operamque perdere voluisse (mm). Si enim vel maxime notas chronologicas ex eius sententia refingamus: (quod tamen in diplomatibus satis calidum consilium est,) aeque tamen absurde Ludouico II. Imp. quam Ludouico Germanico ab insulso istius chartae fabricatore

(g) *Infra Dipl. XXIII.*
(h) *Antiqu.* Gandersh. *p.* 290.
(i) *Histor.* Gandersh. *Dipl. p.* 139.
(k) *Ibid. p.* 1685.
(l) *Ibid. pag.* 44. *sequ.*
(m) *Infra Diplom. VI. et sequ.*
(mm) Summa defensionis est, Ludolphum, Saxoniae Ducem Romam profectum ad Sergium Papam non anno 853. Indict. 1. qui in charta illa perperam exprimatur, sed anno 844. Ind. 7. litteras commendatitias accepisse non a Ludouico Germanico, cuius commendatio Romae et in Italia parum ponderis fuisset habitura, sed a Ludouico II. Imperatore, Lotharii filio. Quin probabile esse, Ludolphum tum in ipsius Ludouici II. a patre in Italiam missi comitatu fuisse. Sed quis non videt chartae istius auctorem sequutum esse Hrosuuitam, quae in *Carmine de fundatione eccles. Gandersheim. v.* 118. id iter commemorans ita cecinit?

Posthaec acceptis PROPRII *scriptis* SENIORIS,
Scilicet almifici Regisque pii Hludouuici,
Eius permissu cum non modico comitatu
Romam pergebant, sanctumque patrem visitabant.

Ecquis vero alius fuit PROPRIVS Ludolphi Saxonis SENIOR, quam Ludouicus Germanicus? An ita Italiae Rex vocari potuit ratione Ducis Saxoniae?

catore tribuitur *Regis Romanorum* titulus, quem sero admodum, saeculo puta XII. demum audiri coepisse obseruamus. Immo eo anno Italiae tantum, non Romanorum regnum cum Ludouico filio communicauit Lotharius, nec vllae exstant litterae ab hoc anno 844. ad ann. 849. quo in Imperii societatem cooptatus est, scriptae a Ludouico, in quibus *Rex Romanorum* adpelletur (n). Ex quibus sane consequitur, vt illa Ludolphi diplomata, siue in illis Ludouico Germanico, siue alteri Imperatori tribuatur Regis Romanorum nomen, ob id ipsum non modo suspecta, sed plane falsi damnanda videantur.

VIIII. Mittimus cognomina reliqua, quibus eum a scriptoribus coaeuis passim ornari animaduertimus. Quamuis enim saepissime vocetur Rex SERENISSIMVS (o), GLORIOSISSIMVS (p), PIISSIMVS (q), CHRISTIANISSIMVS (r): ea tamen cognomina illi non magis propria fuisse videntur, quam alia epitheta, quibus vsus est OTFRIDVS, veluti dum eum ita adloquitur (s):

Ludouuig

(n) Anno 844. Ludouicus II. nondum Imperator sed Italiae Rex a patre creatus est: Ado Viennens. *Chron. aetate VI. p.* 809. *Non multo post Lotharius filium suum, quem in Italia Regem fecerat, vt Imperatoris nomen sortiretur per Drogonem patruum Romam misit.* Papa vero illum quidem coronauit, sed Regem Longobardiae, non Imperatorem, ceu testatur Anastas. *Vit. Sergii p.* 211. et Auctor annal. Bertin. *ad ann.* 844. adeoque errat Ado Viennensis, qui illum eo anno Imperatorem consalutatum esse tradit. Immo ne impetrare quidem tum potuit Ludouicus, vt ei fidem iurato promitterent Romani, his interferentibus caussam, quod soli patri Imperatori iurare teneantur. Anastas. *ibid. p.* 251. Imperii diadema ac nomen eum anno demum 849. vel insequente accepisse, diserte refert Auctor Annal. Bertin. *ad ann.* 850. nec non Ioannes de Ceccano in *Chronico Fossae nouae apud Vghell. Tomo I. Ital. S. p.* 451. qui ad annum 850. Ind. 13. *Lotharius, cum Ludouico filio imperauit annis quinque.* Vtcumque se res habeat, numquam Ludouicus II. vsus est titulo Regis Romanorum, nec annos imperii sui vmquam ab anno illo 834. sed ab anno 849. vel 50. numerauit, veluti in diplomate apud Vghell. *Ital. S. p.* 330. anno 851. viuo patre dato, in quo vocatur LVDOVICVS *gratia Dei Imperator Augustus, inuictissimi D. N. Lotharii filius*, et subscriptio ita se habet: *Datum decimo Katend. Iunii imperii Domini nostri Lotharii Sereniss.* - - - 32. *imperii Domini nostri Ludouici Imperat.* - - *secundo Indict.* 14.

(o) *Infra Dipl.* 1. 2. 5. 11. *sequ.* 29. 41. *sequ.* 44.

(p) *Infra Diplom.* 3. 8. 9. *sequ.* 16. *sequ.* 25. 30. 42. 44. 45. 48.

(q) *Infra Dipl.* 4. 19. 35. *sequ.*

(r) Regino *Annal. ad ann.* 876. *Chronograph. Saxo ad eund. ann.*

(s) *Praefat. euangel. ad Ludou.* v. 1. et 25.

Ludouuig ther SNELLO,
Thes nuifduames folle :

Ludouicus AGILIS,
Sapientiaeque plenus.

itemque EDIL FRANCKO, *uuifero githanka*, *nobilis Francus fapientum cogitationum.* Sunt tamen, qui illum PII cognomen aeque ac patrem, tuliſſe, obſeruant, quibus omnino ſuffragatur MONACHVS SANGALLENSIS (t), dum de Ludouico noſtro : *Sed*, inquit, *quum ita ſe obtulerit occaſio, vt neceſſario memoria fiat glorioſiſſimi patris veſtri* HL. AGNOMINE PII, *vel bellicoſiſſimi proataui veſtri, Pippini iunioris, de quibus propter ignauiam modernorum grande ſilentium eſt, omnia intacta praeterire nefarium iudicaui.* Nec minus HEPIDANNVS (u), qui alias ſtrictiſſima breuitate omnia perſequitur : *Anno* 876. inquit *Ludouicus* PIVS, *Rex Germaniae obiit.* Quae totidem paene verbis et in CHRONICO SANGALLENSI (x) leguntur. Nimirum in huiuſmodi agnominibus bonis principibus tribuendis non parci eſſe ſolent ciues : quamuis non ſtatim propriorum induant indolem. Id tamen omnino laudi cedit LVDOVICO noſtro, quod quum illis atque inſequentibus temporibus Francorum Reges a corporis animique vitiis CALVI, CRASSI, BALBI, SIMPLICES, IGNAVI dicerentur, noſter id deberet virtuti fortunaeque ſuae, vt nullo elogio alio, quam quod eius pietatem, ſapientiam, et fortitudinem celebraret, a ſcriptoribus vetuſtis ornaretur.

(t) *Vit.* Caroli *M. lib. II. cap.* 11. *pag.* 589.
(u) In *Annal. ad ann.* 876.
(x) *Apud* Du Cheſne *Tomo III. pag.* 469.

* * * * * * * * * *

C A P. II.

DE LVDOVICI GERMANICI MAIORIBVS ET NATALIBVS.

I.

HAec de LVDOVICI noſtri nomine, cognominibus ac titulis dicta ſufficiant. Proximum eſt, vt de eiuſdem maioribus ſplendidiſſimiſque

didiſſimiſque natalibus, et tempore, quo lucis huius vſura frui coepit, quaedam commentemur. Et paterna quidem eius origo tam eſt in vulgus nota, vt verear, ne otii mei parum rationem habuiſſe videar, ſi enucleandae illi familiae, poſt fratres gemellos doctiſſimos, SCAEVOLAM et LVDOVICVM SAMMARTHANOS (a), et virum celeberrmum, IO. DAVIDEM KOELERVM (b), operam aliquam impenderem, quum hi aliique viri docti, vix quidquam, quod huc pertineat, indiſcuſſum reliquiſſe videantur. Quare pauca, eaque ſelectiora, delibaſſe ſuffecerit, ne lectori rei genealogicae minus curioſo plane obſcura ſit origo Principis potentiſſimi.

II. Patrem noſter habuit LVDOVICVM PIVM, Imperatorem et regem, non minus fatorum fortunaeque viciſſitudine, quam pietate rebuſque geſtis memorabilem: auum CAROLVM M. qui primus Auguſtam dignitatem genti ſuae feliciſſimis auſpiciis intulit: proauum PIPPINVM, primum Maiorem Domus, ac deinde primum ex ea familia Francorum regem: abauum CAROLVM MARTELLVM, Maiorem Domus potentiſſimum, et cui ad ſummum inter homines faſtigium, praeter regium nomen nihil omnino defuit: atauum denique PIPPINVM HERISTALLIVM, Maiorem Domus, quem quidem ANSEGISI Ducis filium, S. ARNVLFI, Metenſium epiſcopi, nepotem fuiſſe, inter omnes conſtat. Et hunc quidem S. ARNVLFVM, cuius oſſa Metis in capella S. Ioannis, poſtea a S. Arnulfo nomen ſortita quieſcunt (c), anno 641. ex hac rerum humanarum caligine ad coeleſtem lucem euolaſſe comperio. Et hactenus quidem omnia certa atque extra dubitationis aleam poſita ſunt. Quae de maioribus S. Arnulfi referuntur ab auctoribus GENEALOGIAE S. ARNVLFI (d) et libelli DE MAIORIBVS DOMVS (e), quamuis a Caroli M. temporibus pro certis credita, non perinde indubia ſcriptorum aequalium auctoritate nituntur. Nimirum S. ARNVLFO patrem fuiſſe aiunt ARNOLDVM, Ducem et Comitem anno circiter 601. rebus humanis exemtum: auum ANSBERTVM Senatorem: proauum FERREOLVM, Senatorem et praefectum Praetorio Galliarum, poſtea CHLODOVAEI M. teſte PAVLLO DIACONO (f), generum. Hos

ARNVLFI

(a) *Dans l'hiſtoire genealogique de la Maiſon de France Tom. I. liv. 6. et 7. pag. 193. et ſuiv.*

(b) *Diſſ. de famil. Aug. Caroling.*

[c] Meuriſſe *Hiſt. des eveques de Mets ad ann. 641.*

(d) *Apud* P. Pithoeum *in XII. Scripe. hiſt. Franc. p. 219.*

(e) *Apud eund. p. 226.*

(f) *De Epiſc. Metenſ. ſub Agiulfo.*

ARNVLFI maiores etiam laudatissimi FRATRES SAMMARTHANI hoc ordine recensent: quorum stemma si verum est, multo altius ex ipso saeculo IIII. repeti poterit Carolingorum origo. TONANTII enim FERREOLI, praefecti praetorio Galliarum circa annum 450. meminit SIDONIVS APOLLINARIS (g), quem FERREOLI istius patrem fuisse, ipsa temporum ratio ostendit. Eius porro pater, itidem FERREOLVS, praefectus praetorio Galliarum, ab eodem laudatus SIDONIO (h) vxorem habuit, FL. AFRANII POSTVMI SVAGRII, anno 381. et sequente consulis, filiam, cuius tamen ipse nomen haud expressit. Habemus ergo longam S. Arnulfi maiorum seriem, quam, quantumuis a viris doctissimis acriter adsertam (i), nos quidem veram

(g) *Lib. I. Epist. 7. et lib. VII. Epist. 12.*

(h) *Carm. XXIIII. v. 35. sequ. et lib. I. Epist. 7.*

(i) In adserendis istis S. Arnulphi maioribus toti sunt Bouchetus, Fratres Sammarthani, M. Ant. de Dominicy in *Ansberti familia rediuiua* Iac. Chifletius in *Adpend. ad Lum. Salica*, et alii, de quibus Io. Dau. Koelerus in prologo galeato *differt. de augusta familia Carolingorum* praemisso. Nullus tamen horum testimonia auctorum eius aeui attulit, omnes libellorum supra adlatorum *Vitae S. Genulfi* apud *Duchesnium Tom. IIIo p. 456.* similiumque auctoritate nituntur. Operae pretium tamen fuerit, fabulosas istas origines hoc schemate ob oculos ponere:

FLAV. AFRANIVS SYAGRIVS Consul anno 381. et sequente.

FERREOLVS Praefectus praet. Galliae. Sidon. *Carm. XXIIII. v. 35.* = N. filia, nupta Ferreolo.

TONANTIVS FERREOLVS Praef. praet. Gall. circa ann. 450. de quo Sidon. lib. I. Epist. 7.

FERREOLVS Senator, gener Chlodouaei M. et pater Ansberti.

ANSBERTVS, Senator.	Deotricus, Episc. Aristens.	Firminus, Ep. Vsitiensis.	Agiulfus, Episcop. Metens.	Gamardus.	Raginfredus.
ARNOALDVS Dux et comes † 601.	Ferreolus Episc. Vset.	Modericus Episcop. Arisit.	Godo.	S. Goericus Episc. Metens.	N[illegible]molus atricius.

S. ARNVLFVS, Episcopus Metensis, demum Eremita † 641. = DODA, postremo monialis.

ram praestare nolimus, fassi tamen, S. Arnulfum, ante Episcopatum summa in aula Clotharii II. regnoque Austrasiae dignitate functum (k), splendidis procul dubio natalibus atque antiquitate generis claruisse (l). Nimirum latitant plerumque, vti maximorum fluminum, capita, ita et illustrissimarum gentium origines, vt viri etiam doctissimi in eas saepenumero coniecturis magis, quam certis rerum argumentis, penetrare videantur.

III. Quum vero hactenus ea omnia, quae de Carolidarum familia dici possent, iam dudum a viris doctissimis occupata sint : id nobis relictum esse animaduertimus, vt de illustrissimis, quae inter Lvdovici nostri maiores numerantur, feminis quaedam non vbiuis obuia adiiciamus. Priorem Lvdovici Pii vxorem, quae praeter Lotharivm imp. Pippinvm, Aquitaniae Regem, et Alpaidem, Begoni Parisiensium Comiti nuptam, Lvdovicvm nostrum peperit (m), Ermengardim dictam, satis notum ac peruulgatum est. Eam Theganvs (n), scriptor σύγχρονος vocat *filiam nobilissimi ducis*, Ingorammi (o), *qui fuerit filius fratris* Rvthgangi, *sancti Pontificis*. Eamdem astronomus, vitae Lvdovici Pii auctor (p), *claris*

(k) Paull. Diac. *in Vit. Episc. Met.* p. 201.

(l) *Vit. S. Arnulfi* apud Sur. *Tom. IIII. p.* 723.

[m] Fratres Sammarthani in *Historia genealogica Domus Franciae lib. VII. pag.* 260. *Tomo I.* eamdem enixam esse scribunt Adelheidem, vxorem primum Conradi, Comitis, fratris Iudithae Imperatricis, postea Roberti Fortis, Ducis, Alpaidem, Begoni Comiti nuptam, simulque Abbatissam S. Petri Rhemensis, Giselam, Eurardo Cisoniensi nuptam, et Hildegardim, vxorem Theoderici comitis. Sed vti certum est, Giselam, Eurardi Cisoniensis vxorem Iuditham matrem habuisse, quia et Agnellus apud Muratorium *Script. rer. Italic. Tomo II. pag.* 185. eam *Iudithae Augustae filiam*, et ipsa in charta Cisoniensi apud Dacherium *Spicileg. Tomo XII. pag.* 496. Carolum Caluum *germanum suum* vocat, nec minus exploratum habemus, Alpaidem ex Hilemetrude natam esse, quia iam anno 817. quo Bego, eius maritus, teste Annalista Hildesheimensi, ad plures abiit, eam duos filios, Letardvm et Eberardvm habuisse, ex Flodoardi *Hist. Remens. eccl. lib. III. cap.* 46. discimus : ita de Hildegarde et Alpaide [Adelheide] incertissimum Hermingardis, an Iudithae filiae fuerint. Saltim nullum adhuc veteris scriptoris testimonium occurrisse fateor, ex quo alterutrum colligi posse videatur.

[n] *De gestis Ludov. Pii cap.* 5. *pag.* 297.

[o] Ita plerumque hoc nomen scribitur. Aliquando tamen veteribus memorantur Ingiram, veluti apud Goldastum *Script. rer. Alam. Tomo II. pag.* 102. aliquando Engiram, vnde transpositis litteris facile nasci potuit Nigrammi nomen, quo auctor vitae Ludouici vsus est.

[p] *Ad annum* 796. *p.* 345.

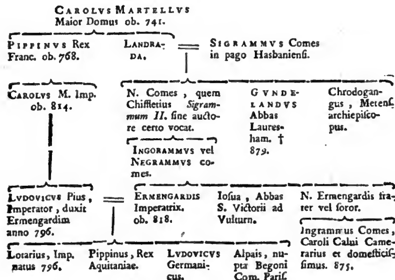
claris ortam natalibus, *vtpote filiam* NIGRAMMI *Comitis* fuisse, refert. Iam PAVLLVS DIACONVS (q), qui Caroli M. temporibus floruit, et non multum a Chrodogangi Metensis, Episcopi aetate absfuit, eius patrem diserte vocat SIGRAMMVM, *in pago Hasbaniensi ex genere primae nobilitatis Francorum progenitum*, matrem LANDRADAM, quam SIGEBERTVS GEMBLACENSIS (r) et ALBERICVS Trium fontium monachus (s), Caroli Martelli filiam fuisse testantur, dum Chrodogangum, Episcopum, *Pippini ex Landrada sorore nepotem* adpellitant. Patrem Ingorami CHIFLETIVS vocat SIGRAMMVM II. sed sine auctore. Porro ex CHRONICO LAVRESHAMENSI (t) discimus, Chrodogango fratrem fuisse GVNDELANDVM, cui ille Abbatiam illam Laureshamensem cesserit, mortuum anno circiter 879. Denique ipsius ERMENGARDIS fratrem germanum fuisse IOSVAM, Abbatem S. Vincentii ad Vulturnum, ex *Chronico* istius monasterii apud DVCHESNIVM (u) intelligimus. Plura de ERMENGARDIS stirpe nos quidem expiscari non potuisse, fatemur; quamuis si quid coniecturis dare liceat, vix dubitemus, quin inter eius vel fratres vel ex fratre nepotes fuerit INGORAMMVS, Comes, quem veteres *Caroli Calui Camerarium et domesticissimum* vocant. Nam et nomen, cuius in studio genealogico non minimum momentum est, fauet, et vix verosimile est, eum LVDOVICI nostri, quam Caroli, Domini sui, studiosiorem fuisse futurum, illumque sollicitaturum aduersus fratrem fuisse, nisi ipsa illum necessitudo in Ludouici partes fecisset procliuiorem. Quandoquidem tamen id anno demum 875. factum esse, refert AIMONIVS (x): INGORAMMVM LVDOVICI nostri consobrinum potius, quam auunculum, fuisse, probabile est, nisi fratrem Ermengardi sorori sexaginta paene annis superstitem fuisse, statuere velimus (y).

 IIII.

[q] *De Episc. Metens. p. 59. apud* Calmet *Hist. Loth. tom. I. in probat.*
[r] *Chron. ad ann.* 743.
[s] *Chronic. ad ann.* 739.
[t] *Chron. Laurisham. p. 96.*
[u] *Script. rer. Franc. Tom. III. pag.* 681.
[x] *Lib. V. cap.* 32.
(y) Ex his ergo, quae hoc §. disseruimus, hoc stemma exsurgit

CAROLVS

IIII. Auia paterna LVDOVICI, (maternae enim nemo veterum, quod sciam, meminit,) fuit HILDEGARDIS, quae anno 771. post nescio quamdam Francam et Sybillam Langobardicam in Caroli M. Imp. torum adscita, postquam ei praeter Ludouicum Pium eiusque fratrem gemellum Lotharium, biennio post defunctum, Carolum natu maximum, Pippinum, Italiae regem, nec non Rotrudim, Bertham, Giselam, Adelheidem et Hildegardim filias peperit *(z)*, anno 783. diem obiit supremum (a). Eam EGINARDVS (b) *praecipuae nobilitatis feminam de gente Sueuorum* fuisse, scribit. THEGANVS *(c)* vero eius originem paullo adcuratius his verbis describit : *Cum in iuuentute erat supradictus Imperator, sibi iunxit nobilissimi generis Sueuorum puellam, nomine* HILTEGARDAM, *quae erat de cognatione* GOTHEFRIDI, *Ducis Alaman-*

(z) Paull. Diac. *de Episc. Metens.*
(a) *Dipl. apud* Mabillon. *de re dipl. lib.* II. *cap.* 26. §. 1.
(b) *Vit. Caroli cap.* 18.
(c) *De gestis Ludouici cap.* 2. *p.* 296.

Alamannorum. GOTHEFRIDVS *Dux genuit* HOVCHINGVM, *Houchingus genuit* NEBI, *Nebi autem genuit* IMMAM, *Imma vero peperit* HILTHEGARDAM, *beatissimam reginam.* Habemus itaque matrem Hildegardis IMMAM, eamque NEBI filiam, HOVCHINGI neptem, proneptem denique GODOFRIDI, Alamannorum Ducis, cuius aetatem ex ECCARDI (d) calculo in medium saeculum septimum incidisse oportet. Ex his NEBI, Ducis, (quod ab aliis non video esse obseruatum), meminit WALAFRIDVS STRABO, Abbas Augiensis (e). Quum enim narrasset, Waltramum quemdam Comitem, tractus illius, in quo monasterium S. Galli conditum est, dominum, Othmarum Abbatem a Victore, Curiensium comite, impetrasse: statim pergit: *Postmodum consilio cuiusdam Ducis, nomine* NEBI *persuasus ad praefatum Principem Karolum cum eodem Duce properauit, ipsique eamdem cellam proprietatis iure contradidit, et vt Othmarum presbyterum eidem loco praeficeret, exorauit.* Floruit ergo NEBI Dux, quum Othmarus Abbas coenobio S. Galli praeesse coepisset, id quod anno 720. contigisse, docet IOACH. VADIANVS (f), et quidem viuente adhuc Carolo Martello, Principe seu Maiore Domus, adeoque ante annum 741. quo hic rebus humanis excessit. Porro obseruasse mihi videor, NEBI Ducem successorem habuisse GODOFREDVM. De eo enim ERMENRICVS ELVVANGENSIS (g): *Post obitum gloriosi regis Pippini, filiis eius litigantibus, erectus est Huotilo in Ducatum Boioariorum, et* GOTEFREDVS *in regimine Alamannorum, sicque orta magna seditione inter Boioarios et Alamannos, deuastantibus et depraedantibus seu spoliantibus omnia, quae in marchis duorum regnorum consistebant, minime quiuit Theodorus, fidelis monachus S. Galli custodire locum Campidonensem, propter varias persequutiones.* Id tactum oportuit anno 720. antequam Thassilo cum Carolo M. in gratiam rediret, quia insequente anno Carlomannus, eius frater, quocum illi simultates aliquamdiu intercesserant, iam ad plures abiit. Quum vero ex LEGE ALAMANNORVM (h) pateat, eam tum fuisse Ducatus Alamannici formulam, vt filius, nisi se eo principatu rebellione indignum reddidisset, matri succederet: recte inde

 colligere

(d) *Orig. Habsp. lib. I. cap. 5. pag. 23.*
(e) *De Miracul. S. Galli lib. II. cap. 11.*
(f) *In Chronol. Abb. S. Galli* apud Goldast. *tom. I. pag. 92.*
(g) Apud Goldast. *ibid. pag. 101.*
(h) *Tit. 35.*

colligere nobis videmur, et Godofredum hunc NEBI filium, IMMAE fratrem fuisse, (id quod et nomen GOTHOFREDI, illi cum proauo commune, confirmat), et HOVCHINGVM non minus, quam GOTHOFREDVM patrem et NEBI filium ad Ducatus fastigium peruenisse. Mirum vero est, THEGANVM solam HILDIGARDIS matrem nominasse contentum, patris, cuius tamen nomen procul dubio satis compertum habuit, ne verbo quidem meminisse. Id vero non sine iusta ac sontica caussa factum esse oportuit. Idque me mouet, vt suffragari non possim viro eruditissimo Io. BLONDELLO (i), Childebrandum suum IMMAE maritum fuisse suspicanti (k). Cur enim id dissimulasset THEGANVS? Cur ad ostendendam Hildegardis nobilitatem non potius CHILDEBRANDVM, Pippini filium, Caroli Martelli fratrem, quam IMMAM, ducis filiam protulisset? Immo ne Sueua quidem ab EGINARDO et THEGANO dici potuisset HILDEGARDIS, si patrem habuisset CHILDEBRANDVM, quippe quem in Alamannia vixisse nemo veterum memoriae prodidit. Vt ergo in re tam obscura ipse quoque diuinationem aliquam proferam: mihi equidem non est dubium, patrem HILDIGARDIS, quisquis fuerit, facinore aliquo parum laudabili effecisse, vt THEGANVS eius memoriam supprimendam esse crederet. Iam illo tempore, testibus RATPERTO (l), WALAFRIDO STRABONE (m), et ERMENRICO (n), in isto Alamanniae tractu potentia eminebant duo Comites, WARINVS ET RVTHARDVS, qui, vt ait WALAFRIDVS, *tunc temporis totius Alamanniae curam administrabant*, quique captum S. Othmarum falsis criminibus oppresserant, eoque scelere non ipsi modo meruerant, vt ab ERMENRICO PESSIMI COMITES vocarentur, sed et toti posteritati suae veluti notam quamdam ac maculam perpetuam inusserant. Saltim ECKARDVS

(i) *Praefat. Apologet. geneal. Franc.* 34. 3.

(k) Duplici enim argumento, vel coniectura potius nititur Blondellus. Primo, quod recentiores tantum non omnes patrem HILDIGARDIS vocent HILDEBRANDVM. Deinde, quod Childebrando fuerit filius NEBILVNGVS, quem ab auo, NEBI Duce id nomen obtinuisse probabile sit. Enimuero, recentiorum somniis, certo auctorum veterum testimonio destitutis, ne BLONDELLVS quidem in re tam antiqua crediderit. Nomen vero solum, si alia desint argumenta, rem non conficere, nemo negauerit.

(l) *De Casibus S. Galli cap.* 2.

(m) *De vita S. Othomari cap.* 4.

(n) *Supplem. vitae S. Magni cap.* 14.

KARDVS iunior S. Galli monachus (o), et de CONRADO I. Rege notat, *eius parentes fuisse, qui S. Othmarum vexarint*, et idem exprobrat PERCHTOLDO et ERCHANGERO, Comitibus postea capitis damnatis, et WOLFHARDO Comiti eiusque filiis WOLFHARDO et HEINRICO exprobrat, eosque *carnificum illorum filios* fuisse dicit, additque, eos quotannis ob maiorum suorum facinus censum capitis ad sepulcrum S. Othmari offerre iussos. Horum ergo Comitum alterutrum NEBI Ducis filiam IMMAM duxisse, ex eaque Hildegardim filiam suscepisse, ac ob factam S. Othmaro iniuriam THEGANO indignum visum esse, cuius inter Ludouici Pii maiores faceret mentionem, crediderim. Enimuero vti haec cuiusque iudicio submittimus: ita multo certius est, duos fuisse HILDEGARDI fratres, VDALRICVM et GEROLDVM. De priore enim monachus S. Galli, qui vitam CAROLI M. scripsit (p): *Ex certis autem caussis quibusdam plurima tribuit, vt* VDALRICO, *fratri Magnae* HILDEGARDAE, *genitricis regum et Imperatorum. De quo quum post obitum ipsius Hildegardae pro quodam commisso a Karolo viduaretur honoribus, quidam scurra in auribus misericordissimi K. proclamauit: Nunc habet Vdalricus honores perditos in oriente et occidente, defuncta sua sorore. Ad quae verba illacrymatus ille, pristinos honores statim illi fecit restitui.* De posteriore autem GEROLDO, quem veteres *Caroli M. Imperatoris consanguineum et signiferum* (q) vocant, *Hildegardis reginae germanum* fuisse, diserte adfirmant RATFERTVS (r) et WALAFRIDVS in epistola ad Grimoaldum Abbatem S. Galli apud GOLDASTVM. Ceterum hunc GEROLDVM Boioariae praefectum a Carolo M. anno 799. ab Hunnis circumuentum occubuisse, et postea ex S. Wettini, monachi Augiensis, visione inter martyres relatum esse, in omnibus paene eorum temporum annalibus adnotatum esse animaduertimus. Et haec sunt, quae de HILDEGARDIS familia mihi scriptores chartasque veteres non perfunctorie lustranti occurrerunt (s). Quae enim recentio-

(o) *De Casib. S. Galli cap. 1.*

(p) *Lib. I. cap. 13. pag. 544. edit. Hahnii.*

(q) *Vita S. Meinuuerci* apud Leibnit. *Script. Rer. Brunsv. tom. I. pag. 545.*

(r) *De casibus S. Galli cap. 3. pag. 3.*

(s) Ea vero omnia vt vno obtutu a lectore possint perspici, ex instituto nostro breui tabellae includimus:

GOTHO-

GOTHOFREDVS, Dux Alamanniae medio ſaeculo VII.

HOVCHINGVS, Dux Alamanniae.

NEBI, Dux Alamanniae ſub Carolo Martello.

IMMA ex noſtra ſententia ſiue Warino ſiue Rudhardo Comiti Alam. nupta. (t)	Gothofredus, Alamanniae Dux circa annum 770.

CAROLVS M. Imperator.	=	HILDEGARDIS Regina et Imperatrix anno 771. obiit anno 783.	Vdalricus ſorori ſuperſtes, honoribus a Car. M. priuatus, mox reſtitutus.	Geroldus, ſignifer Imp. Comes et Marchio in Boioaria, occiſus ab Hunnis anno 799. 14. Kal. Ian. Necrol. Hildesh. ap. Leibnit. tom. I. pag. 787.

Carolus † 811.	Pippinus, Rex Aquit. † 810.	LVDOVICVS Pius Imp. † 840.	Lotharius, Ludouici frater gemellus † 760.	Rotrudis.	Giſila.	Adelheid.	Hildegard.

LVDOVICVS Pius Imp. † 840. — LVDOVICVS Germanicus.

(t) Multa tamen ſuadere videntur; vt RVTHARDVM potius, quam WARINVM, Immam duxiſſe credamus. Hic enim poſteros reliquit Guelphos. HILDEGARDIS videtur vnica parentum ſuorum filia fuiſſe, quippe quae luculentam hereditatem, partem puta Alamanniae haud poenitendam dotis loco Carolo M. attulit. Didicimus hoc ex fragmento *libri MSC. de reliquiis eccleſiae S. Dionyſii Epiſcopi et martyris* apud Ducheſn. *tom.* III. *pag.* 385. vbi auctor ſatis antiquus refert, Carolum M. *corpora Cucufatis et Hippolyti Martyrum Roma transferre diſpoſuiſſe in partes illas Alamanniae, quas prae ceteris dilexerit, praeſertim quia ipſum ſpecialiter ex parte* VXORIS *ſuae* IVRE HEREDITARIO *contigerint.* Exſtat quidem Ruthardi huius chartae apud Goldaſt. *Rer. Alam. tom.* II. *chart.* 42. *et* 59. *pag.* 38. *et* 45. in quibus infantis vel filii ſui meminit: ſed is potuit ad iuſtam aetatem non perueniſſe. Ibidem hic Ruthardus patrem ſuum BATHONVM vocat. Nec ipſa charta rem ideo reddit ambiguam, quod uthar-

recentiores hic somniant, ne digna quidem videntur, quibus recensendis diutius immoremur.

V. Vt et de reliquis LVDOVICI nostri progenitricibus pauca, quae ex antiquitatis parietinis eruere licuit, dicamus: satis quidem nota est eius proauia BERTRADA seu BERTHA, Pippini regis vxor, mater Caroli M. Carolomanni, Pippini anno 759. defuncti, itemque filiarum Rothaidis, Adelheidis et Gisilae: at illustrissimae istius feminae origo multo magis, quam reliquarum omnium, obscura est. Eam enim alii HERACLII Imp. alii nescio cuius FLORI, Hungarorum Regis filiam fuisse, contendunt, ridicula, ceu omnes prudentiores fatentur, coniectura (u). Ne SAMMARTHANI quidem fratres (x), qui nihil fecerunt reliqui, vt non nisi comperta scriberent, eius parentes peruestigare potuerunt, id vnum sibi liquere professi, BERTRADAM illam non peregrinam, sed gente Francam fuisse, quum alias STEPHANVS Papa III. (y) ad Carolum M. et Carolomannum fratres scribere non potuisset: *Etenim* NVLLVS *ex vestris parentibus, scilicet neque auus vester, neque proauus, sed* NEC VESTER GENITOR, *ex alio regno vel extranea natione coniugem accepit.* Certissimum ergo est, Francam fuisse hanc BERTHAM seu BERTRADAM, et mirum est, eius patrem fugere potuisse SAMMARTHANORVM diligentiam, quum AVCTOR ANNALIVM BERTINENSIVM (z) eum nominatim iam pridem indicarit, his verbis: *anno* 749. *Pippinus coniugem duxit* BERTRADAM, *cognomine* BERTAM, CARIBERTI *Laudinensis comitis filiam.* Cui testimonio non exiguum profecto pondus accedit ex tabulis monasterii Prumiensis, in quarum vna, scripta *d.* 13. *Aug. anno* 11. *regnante*

Ruthardus ille vniuersa bona sua hereditaria et adquisita ea lege offert monasterio S. Galli, vt ipse et liberi de illis certum monasterio seruitium praestent. Potest enim et sub hoc seruitio saluum esse ius hereditarium.

(u) Quum enim HERACLIVM Imp. anno 641. diem obiisse supremum testetur Cedrenus *Comp. Hist. pag.* 354. *edit. Xylandri.* BERTHA vero vel BERTRADA apud Carolum M. filium consenuerit, anno demum 783. 4. Id. Iulii defuncta: Annal. Met. *ad ann.* 783. Annal. Fuld. et Reuber. *ad eumd. ann.* quis crederet, filiam 142. annis superstitem fuisse? Florum porro omnes annales eorum temporum ignorant. Nec credibile est Pippinum mulierem paganam et a pietate Christiana alienam in torum recipere voluisse.

(x) *Lib.* VII. *pag.* 216. *tom.* I.

(y) Du Chesne *Script. Rer. Franc. tom.* III. *pag.* 761.

(z) *ad ann.* 749.

nante Pippino gloriosiss. rege (a) Pippinus *Rex Francorum vir illustris* vna cum *coniuge sua* BERTRADA monasterio illi donat *res proprietatis suae in pago Chorosuilla tam illam portionem, quae Pipino de Carolo genitore suo aduenerit, quam et illam portionem ipsius* BERTRADAE. *quam genitor suus* HERIBERTVS *ei in alode dereliquerit.* Itaque Bertrada patrem habuit CARIBERTVM vel, quod idem nomen est, HERBERTVM, Comitem Laudunensem, qui et in Lotharingia in pago *Chorosuilla* praedia possedit. Eius vero non modo in illo Pippini diplomate fit mentio, verum etiam in alio antiquiore *d.* 23. *Iun. anno primo regni Theoderici regis* confecto (b), in quo etiam matrem eius BERTRADAM *seu* BERTAM, et in subscriptione BERTRADANEM dictam eruimus. Plura nos scire fatemur iuxta cum ignarissimis. Nec magis nos perspectam habemus originem abauiae et atauiae, quarum illam fuisse suspicantur CHROTRVDEM vel ROTHRVDEM (c), hanc ALPAIDEM dictam esse; satis constat, quamuis, iustane haec PIPPINI vxor, an pellex fuerit, inter viros doctos, et maxime inter CHIFLETIVM et BLONDELLVM acrius disputatum esse, meminerimus. Id satis nobis videmur exploratum habere, falsos esse fratres Sammarthanos, duas CAROLO MARTELLO tribuentes iustas vxores, GELTRVDEM et SVANECHILDIM, Odilonis Boioariae Ducis filiam, et ex hac posteriore omnes, quos habuit, liberos prodiisse existimantes (d). Nam nec GEL-

(a) Calmet. *Hist. eccl. Lotharing. in Probat. tom.* I. *pag.* 277.

(b) *Ibid. pag.* 269.

[c] *Annal. Tilian. ad ann.* 725. apud Duchesn. *Tomo II. p.* 7.

[d] Scribunt SAMMARTHANI *lib. VI. p.* 213. *Tomo I. Charles Martel fut marié deux fois. La premiere avec* GELTRVDE, *qui n'est autrement designée par l'histoire. La seconde avec* SVANECHILDE *de Bauiere, laquelle fut sa femme legitime, et non pas concubine, ainsi qu'aucuns se sont persuadés. Elle estoit fille d'Odilon Duc de Bauiere.* At primae vxoris nomen ignoratur, nec quisquam, quod norim, eam Geltrudim dixit, quamuis sint, qui huc trahant verba Annalium Tilianorum: *Quando Karolus primum fuit in Bauarios, et* CHROTRVDIS *moritur*, et Annalium Nazariorum *pag.* 3. HROTRVDIS *mortua.* Deinde reliqui, quos notauimus, Sammarthanorum lapsus omnes in oculos incurrent, si paullo accuratius expenderis illa Eginardi *in Annal. ad ann.* 741. *Hoc anno Carolus, maior Domus, diem obiit, tres filios heredes relinquens,* CAROLOMANNVM *scilicet,* PIPINVM *atque* GRIFONEM, *quorum Griso, qui ceteris minor natu erat, matrem habuit, nomine* SVANIHILDEM, NEPTIM *Odilonis, Ducis Boioariorum.* Nec non locum ex Annal. Metens. *ad ann.* 741. *Carolus adhuc viuens quum inter filios suos Carlomannum et Pippinum principatum suum diuideret, tertio filio suo* GRIPPONI, *quem ex* SONIHILDE, *quam de*

GELTRVDIS nomen in fcriptoribus veteribus reperit praefidium, nec Suanechildis iufta CAROLI MARTELLI vxor, nec ODILONIS Baioariae Ducis filia, nec vllius filii, quam GRIFONIS mater exftitit. ALPAIDEM etiam a PIPPINO Heriftallio in torum receptam, fratrem DODONEM, S. Lamberti, Leodienfium Epifcopi, percufforem hahuiffe (e), nec humili genere ortam effe (f), fatis certum eft. At celeberrima omnium totius Carolingicae Domus progenitrix S. BEGGA, Anchifae vxor, nurus S. Arnulfi, ex ea prognata gente, cui id diuinitus fuerat datum, vt tot viros feminafque fanctitatis laude illuftres, quot homines produceret. Patrem enim habuit S. PIPPINVM Landenfem, maiorem Domus, mortuum anno 646. matrem S. ITTAM, duodecimo ab exceffu mariti anno, qui aetatis erat fexagefimus, defunctam (g), fororem S. GERTRVDEM Niuellenfem Abbatiffam, quae anno 664. die 17. Martii iuuenis, fed incredibili fanctitatis fama deceffit: fratrem GRIMOALDVM, maiorem Domus, quem impotens dominandi libido, prauumque confilium, imperium CHILDEBERTO filio vindicandi peffumdedit (h): denique cognatos cognatafque quam plurimos, quos Ecclefia Romana tantum non omnes, in caelitum numerum relatos, religiofe colit. Ipfa quoque BEGGA, marito orba, velum more faeculi fumfit, et tantam fibi fanctimoniae opinionem peperit, vt ipfa quoque caelitibus adfcriberetur. Vere ergo hanc gentem quoddam caelitum veluti feminarium dixeris, quorum vberrimum prouentum in tabula fiftere operae pretium fuerit (i). Et hae quidem funt illuftriffimae matronae, quae inter LVDOVICI noftri maiores numerantur. De fancti enim ARNVLFI vxore, DODA, nihil memoriae proditum reperio, quam quod gente Sueua fuerit, ac demum, exemplum fequuta mariti,

Yyyy 2

de Bauaria captiuam adduxerat, habuit, fuadente eadem CONCVBINA *fua, partem ei in medio principatus fui tribuit, partem videlicet aliquam Neuftriae, partemque Auftrafiae et Burgundiae.* Rem omnem confecit v. c. Io. Dau. Koelerus in *Differtatione de Augufta familia Carolingorum p.* 19. *fequ.*

(e) Sigeb. Gemblac. *ad ann.* 698.

(f) Contin. Fredegar. *cap.* 103.

(g) Vita S. Gertrudis *Niuell.* apud Surium *d.* 17. *Mart. pag.* 301. *fequ.*

(h) Fredegar. *cap.* 83. Aimon. *lib. IIII. cap.* 37. *et* 41.

(i) Iam pridem de hoc ftemmate PIPPINI Landenfis bene meritus eft Aubert. Miraeus *Notit. Ecclef. Belg. cap.* 8. *p.* 640. *edit. Foppenii.* Nos vero illam ex ipfis Sanctorum vitis de nouo confecimus fuppleuimufque.

CARO-

CAROLOMANNVS Princeps,
Vx. ERMEGARDIS. Vit. Pippini d. 21. Febr. p. 1059. At in vita S. Ermelindis d. 29. Oct. p. 1078. Pippini pater vocatur Ermenoldus, mater Ermelindis.

- S. PIPPINVS Laudensis, maior Domus † 646. Vxor S. ITTA. Vita S. Gertrud. d. 17. Mart. p. 302. † 658.
  - GRIMOALDVS, maior Domus, ob consilium filium Regem creandi periit. Fredegar. et Aimon.
    - CHILDEBERTVS iure adoptionis Rex, ærnus occubuit.
  - S. GERTRVDIS, Niuellensis, S. Beggae soror, Geneal. S. Arnulfi p. 220. † 664. Vita apud Sur. d. 17. Mart.
  - S. BEGGA, nupta ANCHISAE vel ANSEGISO, demum monialis ob. 698. Vita S. Gertrud. p. 306.
    - PIPPINVS Heristallius Carolidarum prosator.
- AMALBERGA, nupta WALBERTO.
  - WALBERTVS Vx. BERTILIA. Vit. S. Theodorati p. 188.
    - S. WALTETRVDIS, vx. S. VINCENTII Sonegiensis † 670. Vit. Gudulae p. 168.
      - S. LANDERICVS, Episcopus Meld.
      - S. DENTLINVS.
      - S. ALTETRVDIS S. Adelgundi successit in Abbatia Melbod.
      - S. MADELBERTA.
    - S. ADELGVNDIS Abbatissa Melbodiensis. † 664. d. 30. Ian. Vita S. Gudulae p. 168.
  - S. AMALBERGA, nupta VITGERO, Comiti. Vit. S. Gertrud. p. 367.
    - S. EMEBERTVS. Episcopus Cameracensis, Vit. S. Gudulae p. 167.
    - S. REIDILDIS. S. RHARAILDIS. Vit. S. Gudal. p. 167.
    - ERMELINDIS. Eius vita apud Surium d. 29. Octobr.
    - S. GVDVLA, Bruxellensium patrona. Eius vita apud Sur. † 712.

riti, ipſa quoque Treueris inter ſanctimoniales conſenuerit (k), mater trium filiorum, et filiae vnius, quos omnes infra in breui tabula repraeſentauimus (l).

VI. Tam ſplendido genere, tamque illuſtribus maioribus ortus eſt LVDOVICVS Germanicus, eumque ERMENGARDIS, regina, vt diximus, ex LVDOVICO Pio tertio partu enixa eſt. Diem menſemque natalem nuſquam notatum reperio, immo ne annum quidem, quo lucis huius vſura frui primum coepit: vt adeo id ſolum diligentiae meae relictum videatur, vt in re obſcuriſſima, quid valeat ingenium, experiar. Primum ergo id certum exploratumque eſt, LVDOVICVM tertium ERMENGARDAE, Ludouico Pio anno 796. nuptae (m), filium, viuo adhuc CAROLO M. in lucem editum fuiſſe. Id enim hoc teſtimonio ſuo firmat THEGANVS (n): *Supradicta vero virgo Irmingarta vocabatur, quam conſilio et conſenſu patris reginam conſtituit, atque ex ea tres filios habuit, adhuc* PATRE VIVENTE, *quorum vnus vocabatur* LOTHARIVS, *alter* PIPPINVS, *tertius aequiuocus eius*, LVDOVICVS. Natum ergo LVDOVICVM eſſe oportuit ante annum 814. quo Carolus M. diem obiit ſupremum, et poſt annum

799.

[k] Vita S. Clodulphi inter acta SS. Antuerp. *Tom. II. menſ. Iun. p.* 127.

[l] Sequimur v. c. Io. Dau. Koelerum *Diſſ. de auguſta famil. Caroling. p.* 1. *ſequ.* qui S. Arnulfi et Dodae liberos ita repraeſentat:

S. ARNVLFVS Ep. Metenſis, antea maior Domus Auſtriae † d. 16. Aug. 640.

BODA vxor, poſtea monialis Treuerenſis.

ANCHISES vel ANSEGISVS, itemque ANCHISVS, maior Domus a. 649. ob. 685. inde reges et impp. CAROLINGI.	WALGISVS, Alberic. ad ann. 644.	S. CLODVLPHVS, Epiſc. Metenſis 654. † d. 8. Maii 694.	N. filia, nupta Comiti Virdunenſi.
	S. Wandregiſilus Com. Palatii, poſtea clericus, † d. 21. Iul. 668. Vita eius apud Sur.		S. GODO, conditor monaſterii Oyenſis in dioeceſi Trecenſi. Alberic. ad ann. 644. et 677.

[m] *Aſtronom. Auct. vit.* Ludou. Pii pag. 345.

[n] *de geſt.* Ludouici Pii *Imp.* cap. 5. *pag.* 297.

799. ante quem Ermengarda, anno 796. nupta, tres filios habere vix potuit. Deinde SANGALLENSIS, *vitae Caroli M.* auctor (o), narrat, LVDOVICVM nostrum a patre ad Carolum M. adductum esse sexto a natiuitate anno, et alibi (p) eumdem ad septuagesimum aetatis annum peruenisse, testatur. Quum ergo V. Kal. Sept. anni erae Dionysiacae 876. vitam cum morte commutarit, nec tamen adeo certum sit, proximusne septuagenario fuerit, an eumdem superarit (q): subtractis eo numero annis 70. res ipsa docebit, eum anno vel 806. vel proxime siue antecedente, siue consequente, mortalibus interesse coepisse. Res ergo omnis eo demum redit, vt quem horum trium annorum natalem habuerit, dispiciamus paullo adcuratius. At ne id quidem nos ignorare patitur bonus ille S. GALLI MONACHVS. Ludouicus enim Pius per multos annos in Aquitania haerens ab anno 806. ad annum 813. patrem non vidit. Illo vero demum anno Carolus M. quum se ad extremam vitae lineam peruenisse vidisset, teste ASTRONOMO, vitae LVDOVICI Pii auctore (r), *misit ad filium, eumque ab Aquitania euocauit. Quem venientem elementer suscepit, tota aestate secum retinuit, de his, quibus eum indigere putauit, instruxit, qualiter videlicet sibi viuendum, regnandum, regnum ordinandum, et ordinatum tenendum foret, monuit, et tandem imperiali eum diademate coronauit, et rerum summam penes eum futuram esse, Christo fauente innotuit, et hoc peracto negotio reditum ad propria concessit. Qui mense Nouembri a patre regrediens, Aquitaniam repetiit.* Non alio ergo, quam 813. anno, contingere potuit, quod de LVDOVICO nostro memoriae prodidit MONACHVS SANGALLENSIS (s): *quum natus et sex annis in domo patris cautissime nutritus sexagenariis hominibus sapientior haud immerito videretur, genitor indulgentissimus, qui hoc vix aegre exspectaret, vt ad conspectum aui eum perducere potuisset, adsumens puerum, a matre delicatissime curatum, coepit instruere, quam serie, et quam timorate ante imperatorem se agere, aut forte interrogatus ei respondere, nec non et sibi deferre deberet, et sic eum ad palatium produxit.* Si ergo annus ille 813. fuit sextus LVDOVICI: euidentissimum est, natalem ei fuisse annum 807. Et hinc facile patet, cur idem ASTRONOMVS (t) ad annum 814. scribat: *eodem etiam anno duorum suorum filiorum* LOTHARIVM *in Baioariam,* PIPPI-

(o) *Lib. II. cap. 8. pag. 578.*
(p) *Ibid. cap. 12. pag. 594.*
(q) *Annal. Bertin. ad a. 876.*
(r) *Ad a. 813. pag. 358.*
(s) *Ibid. pag. 578.*
(t) *Vit. Ludouici Pii pag. 362.*

PIPPINVM *vero in Aquitaniam misit*, *tertium vero* LVDOVICVM, *adhuc* PVERILIBVS *consistentem in* ANNIS, *secum tenuit.* Vere enim LVDOVICVS tum fuit septennis, adeoque nondum infantiae annos egressus (u).

VII. Ex quibus temporum characteribus facile etiam patria LVDOVICI, vel, quae eius incunabula vidit, prouincia, intelligitur. Toto enim illo anno in Aquitania haesit LVDOVICVS PIVS, et nec bello Hispanico, vti superiore anno 806. interfuisse, nec ad patrem profectus legitur. Cuius rei hanc rationem reddit VITAE AVCTOR (x): *sequenti vero tempore iterum rex Ludouicus expeditionem in Hispaniam parauit. Sed pater, ne per semetipsum illuc pergeret, eum impediuit. Praeceperat namque tunc temporis fabricari naues contra Nordomannicas incursiones, in omnibus fluminibus, quae mari influebant. Quam curam etiam filio iniunxit super Rodanum et Garonnam et Silidam. Attamen misit ei missum suum Ingobertum, qui filii praesentiam praeferret, et vice amborum contra hostes exercitum duceret. Rege autem* IN AQVITANIA MANENTE *ob supradictam caussam, exercitus eius itinere prospero Barcinonam venit.* Quum ergo toto illo anno in Aquitania substiterit LVDOVICVS pater, nec eum ERMENGARDIM vterum gerentem a se segregasse, verosimile sit: dubitari profecto nequit, quin LVDOVICVS noster apud Aquitanos primum lucem viderit, et quidem in Cassagnolano similique palatio, in quo eum vernum illius anni tempus exegisse, ex diplomate, quod STEPH. BALVZIVS (y) edidit, intelligimus.

CAP.

[u] Haud paullo ergo minor aetate fuit LOTHARIO et PIPPINO. Priorem enim primo statim a LVDOVICI et ERMENGARDIS nuptiis anno, id est, anno 797. natum esse, patet ex eius epitaphio apud Browerum *Annal. Treu. tom. I. lib. VIII. n.* 117.

Nam bis tricenos monachum sic attigit annos,
At se mutauit, ac bene post obiit.

Quum vero obierit III. Kal. Octobr. anno 855. sexagenario propior, natum eum esse oportet anno 797. X. annis natu maiorem Ludouico. Quod adcuratius demonstrarunt Brouuer. *Annal. Treu. lib. VIII. n.* 117. et Ant. Pagi *Critic. Baron. ad ann.* 855. *n.* 12. PIPPINVM vero iam anno 822. ducentem vxorem, testibus Annal. Fuld. et reliquis *ad a.* 822. Lothario fratre anno 821. nuptias celebrante, non multo minorem fuisse probabile est.

[x] Idem *pag.* 351.

[y] *Capitular. reg. Franc. tom. II. p.* 1407.

* * * * * * * * * * * *

CAPVT III.

DE LVDOVICI PVERITIA ET EDVCATIONE AD ANNVM DCCCXVII.

I.

HVnc filium ſibi natum fauſtiſque nutritum ſub penetralibus quin parentes magna cura ad honeſtatem, pietatem, dignoſque fortuna ſua mores incredibili cura inſtituerint, dubitare nos non patiuntur LVDOVICI et ERMENGARDIS pietas. Erat vero tum educationis principum iuuentutis ea ratio, vt eos raro ſecum in palatio haberent, ne luxu palatino corrupti otio ac voluptatibus ab ipſis incunabulis diffluere diſcerent: ſed eos plerumque aliquo mittebant, ſimul ac nutricibus eſſent ſubducti, iiſque nobilem aliquem atque expertae virtutis virum praeficerent, qui tum BAIVLVS ſolebat adpellari (a). Mos ille iam ipſis Merouingorum temporibus inoleuerat, eiuſdemque ſeruantiſſimus Carolus M. Ludouicum Pium, *regem regnaturum in Aquitaniam miſit, praeponens illi baiulum Arnoldum, alioſque miniſtros, ordinabiliter decenterque conſtituens, tutelae puerili*

[a] De *Baiulis* illis fuſius agunt Carolus du Freſne in *Gloſſar. med. et infim. Latin. tom. I.* Videtur hic mos ex ipſa aula Conſtantinopolitana, cuius inſtituta vel maxime ſibi ad imitandum proponebant Francorum reges, dimanaſſe. Nam et ibi inter dignitates palatinas erat *μέγας βάϊυλος*, cui liberorum imp. cura erat demandata, ceu ex Codino diſcimus. Quin iam Sophoclis ſcholiaſtes, eodem teſte Freſneo, *βάϊυλον* vocat *παιδαγωγὸν καὶ παιδοτρίβην*. Hinc *Gregorii, baiuli imperiales Graecorum* mentio fit in *Chronico S. Vincentii Vulturn. lib. III.* et apud Ioann. Papam VIII. *epiſt.* 168. 169. et 178. Hunc morem et reges Francorum primae ſtirpis imitabantur, quorum temporibus paſſim meminerunt Fredegar. *Chron. cap.* 86. Auctor *Geſtor. Dagoberti cap.* 2. Aimon. *lib. IIII. cap.* 38. et alii. Eumdem poſtea et Carolingi retinuerunt, apud quos ea dignitas BAIVLATIO adpellabatur. Ea vero non modo proximus ad maiores dignitates gradus erat, ſed et cum tanta auctoritate coniuncta, vt principes baiulos, a quibus erant educati, plerumque parentum loco haberent, et hinc CAROLVS, rex Burgundiae, Lotharii I. imp. filius, GIRARDVM Comitem *ſuum parentem ac nutritorem* vocet in charta a. 857. apud Dacherium. *Spicil. Tom. XII. pag.* 120. Hinc et vix aliis, quam qui in palatio primo loco erant, haec

puerili congruos (b). Id quod iam anno 781. Ludouico adhuc in cunis vagiente, contigisse, idem LVDOVICI Pii encomiastes obseruat. Idem ergo institutum in filio Ludouico educando seruasse, verosimile est: quamuis quem illi rectorem eius iuuentae praefecerit, nemo veterum, quod meminerim, memoriae prodiderit. Baiulis istis adiungi solebant e sacro ordine viri docti, moribusque conspicui, qui filios regum adhuc pueros ad doctrinam pietatemque formarent. Erant etiam, qui principes adolescentes equum inscendere, armis vti, telaque vibrare docerent. Cui generi exercitationum etiam LVDOVICVS Pius, pater, tam mature adsuefactus est, vt anno 785. euocatus ex Aquitania a Carolo M. teste auctore vitae eius (c), iam *bene equitaret*, quum esset septem annorum puer. Eamdem ergo rationem in educando filio procul dubio sequutus est Ludouicus Pius, idque non vllo alio argumento luculentius potest demonstrari, quam quod in litteris aeque, ac reliquis pacis bellique artibus, vti paullo post erit dicendi locus, adeo postea excelluit, vt pares paucissimos, neminem superiorem per omnem vitam haberet.

II. Et sane ad illam in quouis artium genere scientiam, eo facilius sibi viam expediuit, quo praeclarior in eo indoles ab ipsa infantia enituit. Erat enim in eo adhuc puero prudentia grauitasque senilis, par tantae fortunae animus, ingenium capacissimum, et ad quaeuis, quae tempus exigere videretur, reperienda a natura factum. Quae omnia exemplo notabili illustrauit MONACHVS SANGALLENSIS (d), quod eius verbis describere, paucisque pro instituti ratione illustrare iuuabit: *et quia ita se obtulit occasio, vt de indicibili patre vestro incideret honoranda mentio, libet commemorare elogium, quod de illo sapientissimum constat protulisse* KAROLVM M. *Nam quum natus et 6. annis in domo patris cautissime nutritus*, SEXAGENARIIS *hominibus* SAPIENTIOR *haud immerito videretur: genitor indulgentissimus, qui hoc vix aegre exspectaret, vt ad conspectum aui eum perducere potuisset, adsumens puerum, a matre delicatissime curatum, coepit instruere, quam serie, vel quam timorate ante Imperatorem*

haec cura demandabatur. Nithard. *lib. I. de dissens. filior. Ludou. Pii imp. pag. 436. ad quod* BERNARDVM *quemdam ducem Septimaniae pater in supplementum sibi sumens, camerarium constituit*, KAROLVMque *eidem commendauit, ac secundum a se in imperio praefecit.*

(b) *Vita Ludouici* pag. 241.

(c) *Ibid.* pag. 341.

(d) *Vit. Caroli M. lib. II. cap.* 8. pag. 578.

ratorem se agere, aut forte interrogatus ei respondere, nec non et sibi deferre deberet: et sic eum ad palatium produxit. Quumque prima die vel secunda inter reliquos statores eum imperator curiosioribus oculis intueretur: dixit ad filium: cuius est ille puerulus? Illo respondente: quia meus et vester, si dignamini: postulabat eum, dicens: da illum mihi. Quod quum factum esset, deosculatum serenissimus Augustus pusionem remisit ad stationem pristinam. Ille mox dignitatem suam cognoscens, et cuiquam post imperatorem secundus remanere dispiciens, collectis animis, et membris compositissime collocatis aequato gradu stetit iuxta patrem suum. Quod prouidentissimus adspectans KAROLVS, *vocato ad se filio* HLVDOVICO *praecepit, vt interrogaret cognominem suum, cur ita faceret? vel qua fiducia se patri adaequare praesumeret? Ille vero ratione subnixum reddidit responsum: quando, inquiens, vester eram vasallus, post vos, vt oportuit, inter commilitones meos steteram: nunc autem vester socius et commilito non immerito me vobis coaequo. Quod quum* HLVDOVICVS *imperatori retulisset, ille huiusmodi sententiam promulgauit: Si vixerit puerulus,* ALIQVID MAGNI ERIT. *Quae verba ideo de Ambrosio mutuati sumus, quia,* KAROLVS *quae dixit, non possunt ex amussi in Latinum conuerti.* Hactenus monachus Sangallensis, cuius verba, tametsi prolixiora, integra attulimus, vt ea paucis interpretaremur. Quo anno haec contigerint, iam superiore capite vidimus, puta octingentesimo decimo tertio, quo eius pater arcessitus ex Aquitania Carolum M. postremum vidit, et imperii socius ab illo est adoptatus. In illa ergo pompa palatiua splendidissimaque panegyri etiam filium suum natu minimum patri stitit, eumque pulchre ornatum, instructumque inter reliquos STATORES, qui paullo post etiam a LVDOVICO nostro *commilitones* vocantur, adstare iussit, experturus procul dubio, an eum obseruaturus sit auus, eumque inter reliquos agniturus. STATORES vero hi, seu COMMILITONES non alii erant, quam pueri palatini, qui ex more Francorum cum regum filiis in eorum palatio educabantur (e), de quibus

HADR.

(e) STATVS veteribus dicebatur tota principum curia, vel, vti Romani vocabant *comitatus*. Iac. de Vitriaco *apud* Bongarf. *lib. III. pag.* 1126. *primo die recepit eos in prima scala de Cayron, vbi semper est* STATVS *eius.* Quo sensu et hodie comitatum principum dicimus *den Hoff-Stat*, non, vti vulgus loquitur, *die Hoff-Stadt.* Pueri ergo statarii sunt, qui in aula ministrant principi, quos hodie *Pagen* adpellitant. Horum erat stare in curia principis sui, eiusque solium cingere, vnde et STATORES dicti, ceu non modo hoc monachi Sangallensis,

Hadr. Valesivs (f): *notare conuenit, morem fuisse iam tum proceribus Francorum, adultos liberos, praesertim indolis rarae formaque et ingenio excellentes Regibus ad ministeria tradere in palatio omnibus liberalibus artibus, sed praecipue militaribus excolendos: quos* Gregorivs *aulicos palatinos, et pueros aulicos, quidam scholares adpellant. Hinc apud scriptores rerum nostrarum saepissime inuenio, pueros nobiles in aulam regiam a parentibus perductos, regibus oblatos, traditos, commendatos, in palatio enutritos, in aula regia educatos, a principe nutritos. Hos reges nostri optimatium erga se fidei obsides habebant: his pignoribus proceres in officio continebant, haud facile libenterque res nouas molituros, quamdiu ipsorum filii in regia alerentur.* Quod alibi (g) variis adlatis exemplis, veluti Patrocli Mummioni, Transobadi, S. Arnulfi, Chrodogangi, probauit, et vtroque loco obseruauit, fuisse haec maximorum virorum rudimenta ac viam processus expeditissimam, et ex palatio, tamquam e ludo plurimos abbates et episcopos sanctitate vitae eminentes, comites stabuli, thesaurarios, referendarios, comites palatii, consiliarios, duces, patritios, comites exiisse, nec aliunde fere, quam ex illa regia puerorum cohorte, delectos esse, qui post data virtutis et fidei experimenta ad magna et honorata ministeria, sublimesque potestates fuerint profecti. Huic ergo regiorum puerorum cohorti, quam procul dubio Ludouicus Pius secum ex Aquitania, tamquam fidei parentum pignora Aquisgranum traxerat, iussu patris sese immiscuerat Lvdovicvs puer, quum ille, more Francorum, qui pereleganter in vetere tabella ex codice quodam Euangeliorum Carolo Caluo a monachis S. Martini Metensibus oblato per Steph. Balvzivm (h) eruta patet, proxime throno vel eius supremo gradui adstaret, vel adsideret (i), maxime quum iam et rex Aquitaniae esset, et in eo ipso

lensis, sed et alio Orderici Vitalis *lib. XII. pag. 856.* probauit Car. du Fresne *Glossar. med. et inf. Latin. tom. III. pag. 952.* Superest et hodie vocabulum in vernacula nostra, in qua saepe ministeria palatina dicuntur a statione, veluti *Tafel-steher, Thür-steher*, cetera.

[f] *Rer. Francic. lib. XV. ad a. 591.*

[g] *Lib. VIII. ad a. 565.*

[h] *Capitular. tom. II. pag. 1276.*

[i] In effigie illa Baluziana Carolus Caluus solus throno insidet coronatus, imminente superne manu, quae et in aliis monimentis cernitur, vt veluti θεόστεπτος, id est, a deo coronatus, videretur. Car. du Fresne *Gloss. Lat. voce: Armiger.* Filii vero Caroli, Ludouicus Balbus et Carolus, vtrimque stantes, thronum paternum veluti manu fulciunt, S. deipara coronas super eorum

placito augustae dignitatis particeps redderetur. Obseruauit demum CAROLVS puerum : miratusque indolem et grauitatem, in tantilla aetate incredibilem, ex filio, cuium adduxerit hunc puerum, quaesiuit. Quumque hic, laetus laetitiis omnibus, suum ac imperatoris esse, responderet: accepit CAROLVS gratissimum munus, et adductum ad se nepotem, exceptumque gremio, deosculatus eum in priorem locum redire passus est. At iam altiora spirabat magnanimus puer, ex quo se ab imperatore veluti in clientelam susceptum esse intellexerat. Nec iam amplius loco illo inter commilitones, Ludouici patris clientes, stare sustinebat, sed adscendens in gradum superiorem patris latus claudebat, interrogatusque iussu CAROLI, cur id faceret, se iam imperatori donatum acceptumque, non amplius patris, sed aui, clientem, et eatenus patri aequatum esse, fidenter ac magnifice respondit. Ex quo simul intelligimus, imperatorum regumque filios, ad regiam dignitatem viuis parentibus euectos, non ad solutam omni nexu potestatem adspirasse, sed patrum veluti clientes ac vasallos fuisse. Hinc in charta diuisionis vel testamento a CAROLO M. condito apud PITHOEVM (k) diserte caueri animaduertimus: *haec autem omnia ita disposuimus, atque ex ordine firmare decreuimus, vt, quamdiu diuinae maiestati placuerit nos hanc corporalem agere vitam, potestas nostra sit super a deo consecratum regnum, atque imperium istud, sicut hactenus fuit in regimine atque ordinatione, atque omni dominatu regali atque imperiali, et vt* OBEDIENTES *habeamus praedictos dilectos* FILIOS NOSTROS, (quorum alter iam Italiae, alter

rum capitibus caelitus tenente. Quod et in Byzantinorum nummis monimentisque aliquando obseruauit idem eruditissimus Cangius *Diss. de impp. Constantinop. inferior. aeui num.* §. 30. *pag.* 24. At ipsos saepe proceres in placitis maioribus ad thronum hinc inde non stetisse, sed adsedisse, testis est Ermold. Nigell. *lib. II. v.* 3. dum canit :

Namque senex Carolus Caesar, venerabilis orbi,
Concilium reuocat ad sua tecta nouum.
Aurato residens solo, sic coepit ab alto
Electi circum quem RESIDENT *comites.*

Quum vero ipsi comites ac proceres in publicis placitis aliquando sederent, vti id hodienum in comitiis gentium originis Germanicae obseruatur : dubitare sane nefas esset, quin et regum filii, qui interessent illi panegyri, maxime si ipsi regia dignitate fulgerent, patri nonnumquam adsederint, saltim de plano, vel in inferiore gradu, ne patribus viuis aequiparari viderentur. At quia tamen monachus Sangallensis Ludouicum nostrum *iuxta patrem stetisse*, et *patri se adaequasse*, scribat: probabilius esse fatemur, Ludouicum etiam Pium tum patris solio adstitisse.

(k) *Script. hist. Franc. XII. pag.* 288.

alter Aquitaniae cum regio imperio et poteſtate praeerat), *atque deo amabilem populum noſtrum cum omni ſubiectione, quae patri a filiis, et imperatori ac regi a ſuis populis exhibetur.* Quae poſtea et LVDOVICVS Pius in charta diuiſionis apud eumdem PITHOEVM (l) repetit. Denique, vt ad rem redeamus, admiratus hanc pueri reſponſionem CAROLVS M. eum, ſi aduixerit, magnum futurum, fretus tanta indole, praedixit, talibus in lingua Theotiſca vſus verbis, quae Latine exprimi commode non poſſint (m). Vnde monachus illa eloqui maluit iis verbis, quibus olim ſimile de S. AMBROSIO augurium expreſſum eſſe, memoriae proditum eſt (n), et ne magnis componere parua videretur, ſubdidit verba (o): *nec immerito prophetiam de ſancto* AMBROSIO *magno adcommodauerim* HLVDOVICO, *cui, exceptis eis rebus et negociis, quibus (oo) res publica terrena non ſubſiſtit, coniugio videlicet vſuque armorum, per omnia ſimillimus, immo etiam quantum potentia regni, tantum religionis ſtudio, ſi dici liceat, quodammodo maior exſtiterit* AMBROSIO, *fide ſcilicet catholicus, dei cultor eximius, ſeruorum Chriſti ſocius, tutor et defenſor indefeſſus.* Virum profecto ſanctum ac religioſiſſimum fuiſſe oportet LVDOVI-

(l) *Cap.* 13. *pag.* 335.

(m) Haec qualia fuerint verba, vtinam expreſſiſſet monachus. Apud Otfridum *Euang. lib. I. cap.* 4. *v.* 65. verba euangeliſtae: *erit magnus coram domino* ita exprimuntur:

Guati ſo iſt er höher,
Ioh Gote filu liuber.

Bonitate eſt maior,
Et deo multo carior.

Et *lib. I. cap.* 9. *v.* 77. verba: *quid puer iſte erit?* ita vertuntur: *ſie ſprachun filu balde:* waz *uuaniſto* waz *er uuerde? Dixerunt admodum audenter: quid putas, quod futurus ſit?* Sed haec ſimiliaque non ita comparata ſunt, vt non Latine, totidem paene verbis exprimi commode queant. Oportet ergo, quidquid dixerit imperator, παροιμιῶδές τι fuiſſe, quippe quales loquutiones prouerbiales in aliam linguam non facile transferuntur.

(n) Rem referemus verbis Paullini presbyteri in *Vita S. Ambroſii* apud Surium *d. IIII. Apr. pag.* 526. *Igitur poſito in adminiſtratione praefecturae Galliarum patre eius Ambroſio, natus eſt Ambroſius: qui infans in area praetorii in cunabulis poſitus, quum dormiret aperto ore, ſubito examen apum adueniens faciem eius atque ora compleuit, ita, vt ingrediendi in os egrediendique frequentarent vices. Quae pater, qui prope cum matre vel filia deambulabat, ne abigerentur ab ancilla, quae curam nutriendi infantis ſuſceperat, prohibens, (ſollicita enim erat, ne infanti nocerent), exſpectabat patrio adfectu, quo fine illud miraculum clauderetur. At illae poſt aliquamdiu euolantes, in tantam aëris altitudinem euectae ſunt, vt humanis oculis minime viderentur. Quo facto territus pater ait: ſi vixerit infantulus iſte,* ALIQVID MAGNI ERIT. Quem locum ob oculos fuiſſe monacho noſtro, nemo non intelligit.

[o] *Ibid. pag.* 579.

[oo] Legerim: *ſine quibus.*

DOVICVM nostrum, quem monachus viro tanta sanctitatis fama illustri non aequiparandum modo, sed et praeferendum quodammodo existimauit.

III. LVDOVICVS Pius anno isto 813. cum CAROLO M. patre Aquisgrani vixit ad Nouembrem vsque mensem, quo a patre digressus Aquitaniam repetiit (p). Neque dubitamus, quin et LVDOVICVM puerum comitem habuerit. Paullo post ante diem V. Kalendas Februarias vitam cum morte commutauit CAROLVS M. isque casus confestim sedibus suis exciuit LVDOVICVM Pium, qui, accepto nuncio, veritus, ne quid se absente turbetur, in Franciam orientalem reuolauit, et die, ex quo ex Aquitania proficisci coeperat, trigesimo Aquisgranum venit (q). Familia Ludouicum tum vel comitata, vel e vestigio sequuta est. Eodem enim anno 814. filiorum triga Aquisgrani cum patre aliquamdiu fuisse legitur: quamuis LVDOVICVS pater, testantibus eorum temporum annalibus (r), ex instituto maiorum mox alium alio, LOTHARIVM in Italiam, PIPPINVM in Aquitaniam dimiserit, solo LVDOVICO puero apud se retento, non alio procul dubio consilio, quam vt tanto felicius sub patris cura adolesceret, tantoque rectius procederet eius educatio. Quamuis vero, qualis cura impensa sit formando pueri ingenio, suo more fere dissimulent eorum temporum scriptores: tamen quemadmodum ex fructuum praestantia, messisque vbertate de adhibita cultura rectissime iudicatur, ita ex praeclaris, quibus LVDOVICVS excelluit, artibus, quam diligenter atque adcurate fuerit a parentibus et magistris suis institutus, coniecturam recte capi posse existimamus. Eas vero ita describunt REGINO (s) et ANNALIVM METENSIVM auctor (t): *fuit autem ille princeps Christianissimus, fide catholicus, non solum saecularibus, verum etiam ecclesiasticis disciplinis sufficienter instructus. Quae religionis sunt, quae pacis, quae iustitiae, ardentissimus exsequutor. Ingenio callidissimus, consilio prouidentissimus, in dandis siue subtrahendis publicis dignitatibus discretionis moderamine temperatus. In praeliis victoriosissimus, armorum, quam conuiuiorum, adparatibus studiosior, cui maximae opes erant instrumenta bellica. Plus diligens ferri rigorem, quam auri fulgorem. Apud quem nemo inutilis valuit. In cuius oculis*

[p] *Vita Ludou. Pii pag.* 358.
[q] Idem *pag.* 359.
[r] *Annal. Bertin. ad a.* 814. *Vita Ludou. pag.* 362.
[s] Regino *ad a.* 867.
[t] *Annal. Met. ad eumd. annum.*

lis perraro vtilis displicuit, quem nemo muneribus corumpere potuit. Apud quem nemo per pecuniam ecclesiasticam, siue mundanam dignitatem obtinuit: sed magis ecclesiasticam probis moribus et sancta conuersatione: mundanam deuoto seruitio et sincera fidelitate. In quo insigni elogio, et quadam veluti boni ac incomparabilis principis imagine quinque potissimum LVDOVICI virtutes, quae sine adcurata institutione raro comparantur, viuis coloribus expressas animaduertimus, PIETATEM et religionis studium, DOCTRINAM sacram ac profanam, PRVDENTIAM ciuilem ac regnatricem, ARTES MILITARES, et ANIMVM sordibus vacuum, omnibusque corruptionibus superiorem. Quae quum sint praecipua boni principis decora, ad eaque in instituendis tantae fortunae adolescentibus omnia referenda videantur: de singulis quaedam ex eorum temporum monimentis delibare nobis licebit.

IIII. Quantum in eo fuerit pietatis studium, vel inde patet, quod non minus PII, quam LVDOVICI nomine nosceretur. Id cognomen saltim ei non minus, quam patri, haesisse, iam supra incorruptis veterum testimoniis demonstrauimus (u). Neque ergo dubitandum videtur, quin et sacrae scripturae lectioni vacarit, et doctrinae Christianae elementa bona fide imbiberit. Libris sane legendis eum non parum temporis impendisse, testem denuo habemus MONACHVM SANGALLENSEM (x), qui, *eum sapientiam singularem, acutissimo fretum ingenio* SCRIPTVRARVM *adsiduitate cumulatiorem reddere non cessasse*, scribit. Id quod illum eo libentius fecisse credibile est, quo non modo ipse Latinae linguae peritior, sed et saeculum interpretationum Theotiscarum libellorumque ea lingua scriptarum feracius fuit (y), nondum periculum aliquod ex huius modi

(u) *Lib. I. cap. 1. §. 9.*

(x) *Libro II. cap. 9. pag. 580.*

(y) Linguae patriae studium permagni iam fecit *Carolus M.* ipse, in eo elaborans, vt eius cultum pro virili proueheret, ceu testatus est Eginard. *in Vit. Caroli M.* At non multum profecisse videtur princeps optimus. Idem institutum Ludouicus Pius vrsit, adeo, vt et de versione Bibliorum Teutonica cogitaret, idque negotium viro cuidam docto, gente Saxoni, daret, qui et vetus nouumque Testamentum Germanica poesi illustrauit, ceu docet praefatio apud Andr. du Chesne *Script. Franc. tom. II. pag.* 320. Et exstant huius modi versiones passim, de quibus disserunt Io. Frickius *Praefat. ad Schilt. Thesaur. antiqu. Teut. pag. 7. sequ.* et Eckard. *Not. ad vit. Hatumodae, abbatissae Gandersheim. pag. 39. sequ.* At numquam magis id studium, quam sub Ludouico Germanico ferbuit, sub quo OTFRIDVS WEISSENBVRGENSIS insignem istam Euangeliorum paraphrasin, ipsi Ludo-

modi verſionibus metuentibus eccleſiae doctoribus, nec laicis, quos vocabant, earum lectione, tamquam aqua et igne interdicentibus. Magna ergo pro eorum temporum conditione fuit, quam LVDOVICVS ſibi comparauerat, rerum ſacrarum notitia, eaque in re ex ipſo clericorum ordine, fatente eodem *monacho Sangallenſi* (z), permultos adeo ſuperauit, vt in iis parum verſati in eius conſpectum venire formidarent. *Nullus*, inquit, *clericus*, *niſi legere doctus et canere*, *non ſolum cum eo manere*, *ſed ne in conſpectum eius venire praeſumſit.* Sed multo maior illa laus optimi principis, quod, quae didiciſſet, omnia ipſa vita exprimeret, iuſtus, mitis, in victu totoque adparatu palatino parcus, in elargienda pauperibus ſtipe, condendiſque templis et monaſteriis paene profuſus, in orationibus, ieiuniis, cultuque diuino adſiduus, adeo vt eius vita cenſura eſſe poſſet, et exemplum, ad quod ciues omnes vitam componerent abſolutiſſimum. Quod iterum in eo admiratus MONACHVS SANGALLENSIS (a): *ad orationis*, inquit, *ſtudium et deuotionem ieiunorum*, *curamque ſeruitii diuini ſupra omnes homines ita erat intentus*, *vt exemplo ſancti Martini*, *quidquid aliud ageret*, *ſemper quaſi praeſenti domino ſupplicare videretur. Carne et cibis lautioribus certis diebus abſtinuit. Tempore vero litaniarum de palatio diſcalceatis pedibus vſque ad eccleſiam paſtoralem vel ad ſanctum Hemmeranium*, *ſiquidem eſſet Reganesburg*, *crucem ſequi ſolitus erat. In aliis vero locis communentium conſuetudinem non abnuebat. Oratoria noua - - admirabili opere conſtruxit.* Et exſtant ſane tot tabulae ac diplomata, tam ſanctae profuſionis monimenta, vt vel ſola rem conficere videantur. Adde, quod et in imperio a truculentia ſanguiniſque effuſione (b), et in matrimonio ab omni pellicatu abſtinuit, ſolus fortaſſis inter Francorum reges, qui vna contentus vxore, praeter liberos e legitimo toro natos, nullos alios nothos, oneri rei publicae futuros, reliquit (c). Sunt inter actiones LVDOVICI

Ludouico noſtro nuncupatam, ſcripſit; RHABANVS MAVRVS de homiliis Theotiſcis populo praelegendis cogitauit, Serrar. *Rer. Mogunt. lib. I. cap.* 11. variae denique prodierunt verſiones Pſalmorum, de quibus idem Frickius *praef. verſioni Notkeri Labeonis praemiſſa pag.* 4. variae catecheſes, ſimileſque libelli, digni omnino, qui hodie omni cura conquirantur.

(z) *Lib. II. cap. 9. pag.* 581.

(a) *Ibid. pag.* 581.

(b) *Idem pag.* 580.

(c) Vt enim iam nihil dicamus de regibus Merouingicis, quos tantum non omnes inter concubinarum ac pellicum greges

VICI quaedam; quae tantae sanctitatis famae officiunt, in primis bella, quae exuta naturali pietate, patri intulit. Erunt etiam, qui purioribus sacris refragari dicent opinionem de merito operum, quam in omnibus paene prodit diplomatibus (d), caelum pecunia, quasi

greges vixisse constat: nec de Caroli M. maioribus multa addamus, inter Caroli M. concubinas fuere HIMILTRVDIS, Paull. Diacon. in *Chron. episcop. Metens.* *pag.* 58. MATHELGARDIS, GERSVINDA, REGINA, ADELLVIDA, aliaque, cuius de nomine non constat, apud Eginardum *Vit. Caroli M. cap.* 18. ex quibus praeter filias Rothaildem, Adaltrudem, Rothaidem, PIPPINVM gibbosum, DROGONEM, HVGONEM, et THEVDERICHVM genuit. Eginard. *ibid. cap.* 20. *et* Io. Dau. Koelerus in *Diss. de domo aug. Caroling. pag.* 50. *sequ.* Ne LVDOVICVS quidem Pius, quantacumque sanctitatis fama super aethera notus, a furtiuis amoribus abstinuit. Testis est auctor *Chronici Moissiacensis ad a.* 817. *pag.* 148. *quartum vero filium habuit ex* CONCVBINA, *nomine* ARNVLPHVM, *cui pater Senonas ciuitatem in comitatum dedit.* Nec fratres Ludouici nostri et reliqui agnati sanctius vixerunt. LOTHARIVS enim I. imp. ex DODA duarum concubinarum una, CAROLOMANNVM filium genuerat. *Annal. Bertin. ad a.* 853. CAROLVS Caluus, RICHILDEM vxorem, antequam tabulas cum ea signaret, concubinam habuerat. *Annal. Bertiniani ad a.* 866. *et* 870. Quas tragoedias excitarit LOTHARIVS II. ob Waldradam concubinam, matrem Hugonis, ducis Alsatiae, Giselae, et Berthae, nemo ignorat. Sed ex filiis Ludouici nostri CAROLOMANNVS ex concubina LVDSWINDA, cuius nomen in diplomate apud Gewoldum *in Metrop. Salisburg. tom. II. pag.* 504 exstat, ARNVLFVM postea imp. hic ex ELLINRAT, cuius meminit Hund. *in Metrop. Salisburg. tom. II. pag.* 566. ZVENTEBOLDVM, Lotharingiae regem, et Ratoldum; *Annal. Fuld. ad a.* 889. alter Ludouici nostri filius LVDOVICVS iunior ex muliere, nescio qua, HVGONEM, qui anno 879. in proelio cum Normannis inito occubuit, Regino *ad a.* 879. denique CAROLVS Crassus BERNARDVM, nothum, teste annalista Lambeciano *ad a.* 885. susceperunt: vt adeo ex tot Caroli M. posteris solus ferme Ludouicus Germanicus caste vixerit.

(d) Talia sunt, quibus diplomata tantum non omnia auspicatur: *Si liberalitatis nostrae munere locis deo dicatis aliquid conferimus beneficii, et necessitates ecclesiae dei per petitiones religiosarum personarum nostro releuamus munimine, et imperioso tuemur iuuamine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter peragendam, et ad aeternam feliciter adipiscendam profuturum esse, liquido. confidimus.* Vid. infra *diplom.* 1. 9. 10. *sequ.* Et auctor est monachus Sangallensis *Vit. Caroli M. lib. II. cap.* 12. Ludouicum conspecto ex militibus aliquo, qui aurum argentumque secum ferret, vel eo ornatus in procinctu staret, dicere solitum: *miser et infelix. Non tibi sufficit, vt tu solus vel forte belli intereas, quin etiam et res, quibus* ANIMA TVA REDIMI *valeret, in manus hostium tradas, vt de eis simulacra gentium adornentur.* Nimirum erat illa tum communis omnium persuasio, quo quisque plus auri argentiue in ecclesias expenderet, eo certiorem illum de abolitione peccatorum, ipsaque beatitudine sempiterna spem concipere posse. Hinc dicta scripturae in eorum temporum char-

quasi soluto pretio emi, certo persuasus. Nec minus in eo plerique reprehendent fiduciam in caelitum ope ac suffragiis positam, pretium, quod monachatui statuit, nimium cultum reliquiarum, similiaque, quibus plus superstitionis, quam solidae pietatis, inesse palam est. Enimuero vti, quae aduersus patrem molitus est, detestanda omnino esse nemo negauerit: ita infra intelligemus, quam nefandis exagitatus iniuriis arma expediuerit, iustissimum profecto bellum, modo alium, quam patrem, hostem habuisset, gesturus. Reliqua temporum, quibus vixit, infelicitati tribuimus, vtrosque naeuos reliquis eius virtutibus, ac sincerae, quam tota vita expressit, pietati merito condonamus, multo excusatiores die illo decretorio futuros hos principes persuasi, qui religionis amantissimi aliquando superstitionem pro pietate habuerunt, quam qui hodie ipsam pietatem pro superstitione habere non verentur.

Deinde et doctrinam sacram ac profanam haud mediocrem LVDOVICO nostro tribuunt veteres. Quamuis enim iis viueret temporibus, quibus nondum ita enitescerent apud Francos bonae litterae, vt eorum doctrina cum hodierna vlla ex parte comparanda videatur: tulit tamen id saeculum plures, qui aliquid operae purioris Latinitatis cultui tribuerent, qui facerent versiculos, qui et artium liberalium, quas vocant, stadium decurrerent, et astrorum disciplinam excolerent, et conderent legerentque annales, et veterum lectione magnopere delectarentur. In his omnibus quantum profecerint, qui tum vix alios magistros, quam monachos habere poterant, eorum lucubrationes, quas ex eo saeculo habemus superstites, satis ostendunt: neque adeo dubitare licet, quin iisdem fere limitibus circumscripta fuerit LVDOVICI eruditio. Tribuuntur illi a IOANNE MABILLONIO (e) versiculi quidam, non quidem illis, quos Hadrianus imp. fudit, multo meliores, at nec deteriores illis, quos et suauissimi eorum temporum poëtae solebant edolare (f). Scripti illi sunt ad BALDONEM, nescio quem: at, quisquis fuerit, eum regi nostro

eharis frequentissima: *pretium animae viri diuitiae eius.* Infra *dipl. 6. date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis. Facite vobis amicos de Mammona iniquitatis, qui vos recipiant in aeterna tabernacula, dipl. Einardi* apud Toeln. *Cod. dipl. Palatin. n. 6. pag. 6.* et similia, e quibus huic persuasioni praesidium accedere posse existimabant.

(e) *Analect. tom. IIII. pag. 531.*

(f) Praeferunt hi versiculi rubricam: HL REX, eosque Mabillonius in *adnotationibus* insequentibus *pag. 532.* diserte Ludouico tribuit. Sunt vero tales:

Immen-

nostro satis familiarem fuisse, et libellis a se compositis saepius eum donasse oportet. Quin quum rex illi versibus egerit gratias, seque in illius libris non omnia adsequi, profiteatur, ipsum quoque BALDONEM poëmata scripsisse verosimile est. Addimus, BALDVM illum in ipso regis palatio videri vixisse, quod hic eum rogat, vt sibi aenigmata illa soluere, sensumque eorum, quae non intelligat, pandere velit. Ex quibus characteribus ego suspicor, Baldonem hunc non alium esse, quam BALDERICVM abbatem et LVDOVICI nostri archicapellanum, quem circa annum 853. in eius palatio militasse constat (g). Sacram porro eruditionem tum scripturae sacrae, tum patrum et canonum ecclesiasticorum cognitio absoluebat. Hinc MABILLO-

Immensas grates volumus tibi dicere, BALDO,
Quod tua magna fides sic inconcussa moratur,
Nobiscum dictis firmasti vt tempore prisco.
Namque animum nostrum pia laetificant tua scripta.
Quae nobis saepe mittis, hortaris, et optime nobis,
Et bonitate tua pandis in amore benigno,
Quae tua sic nobis mittit sollertia magna.
Nunc vero nuper misisti talia scripta,
Non potuis totum noster quod noscere sensus,
Est quia per totum contextum in aenigmate firme.
Conscius ipse tuis, quid opus addiscere verbis?
Hoc tamen oramus, vt nobis pandas aperte.

Sunt hi versiculi omnino mali, vtpote in quibus nec prosodicae, nec syntacticae regulae obseruantur: sed meliores non sunt, quos eo saeculo Ermoldus Nigellus, Rabanus Maurus, Florus, Theodulfus, aliique fecerunt, in quibus itidem nec quantitatis syllabarum, nec elisionum ratio habetur. Et quis, quaeso, Virgilii grauitatem, vel suauitatem Ouidii in saeculi noni principe requireret? et in eo quidem principe, quem dira necessitas plus sanguinis, quam atramenti, fundere iussit?

(g) Eo anno in diplomatibus Corbeiensibus reperimus subscriptionem: *Hadelbertus subdiaconus ad vicem* BALDRICI, *abbatis, recognoui.* Schaten. *Annal. Paderb. lib. II. pag.* 141. Talis subscriptio etiam biennio post occurrit apud eumdem *ibid. pag.* 143. et anno 858. apud Schannat. *Hist. Wormat. in Codice probationum n. 7. pag. 7. Godebertus, subdiaconus ad vicem* BALDRICI, *abbatis, recognoui.* Eumdem ex Kleinlorgii *Annalibus* eruit Mallinkrot. *de archicanc. et cancell. imp. pag.* 26. Atqui idem nomen est BALDO et BALDERICVS quemadmodum HEIMO et HENRICVS, ALTO et ALTIRICH, ALBI et ALBARICH, ALLO et ALWICH, LIBO et LIBERICH, et similia apud Goldastum. In eadem tamen LVDOVICI nostri curia anno 859. vixit WALTO subdiaconus, quem illo anno diploma Paderbornense *vice Witgarii cancellarii recognouisse*, patet. Schaten. *ibid. pag.* 149. Conring. *Censur. diplom. Lindau. pag.* 27. Quum ergo ipse MABILLONIVS idem esse agnoscat BALDONIS et WALDONIS

BILLONIVS (h) editis verſibus, quibus S. Auguſtini de doctrina Chriſtiana libros Ludouico, Caroli Calui filio, nuncupauit, Angilbertus, Corbeienſium abbas, hanc ſubiicit adnotationem: *vbi obſeruare conuenit, lectionem ſacram priſcis Francorum regibus aliquando familiarem fuiſſe. Hinc Adalbero Laudunenſis Epiſcopus Rotbertum regem hortatur ad legendos Auguſtini, Dionyſii dicti Areopagitae et Gregorii Magni libros.* Sacrorum autem canonum ſtudium tanto regibus magis neceſſarium videbatur, quanto propius illud attingebat eccleſiae regimen, quantoque magis intererat regum, fines illius a ſacri ordinis hominibus non vlterius, quam par eſſet, proferri. Et hoc ipſum canonum ſtudium in LVDOVICO noſtro celebraſſe videntur REGINO (i) et *Annalium Metenſium* auctor (k), dum eum *etiam eccleſiaſticis diſciplinis ſufficienter inſtructum fuiſſe*, ſcribunt.

VI. Quum porro praecipuum principi praeſidium in ciuili illa ac regnatrice prudentia poſitum ſit: ad eam quoque non addiſcendam, ſed toto imperio, omnibuſque actionibus ſuis exprimendam, animum ab ipſa adoleſcentia impulit. Non ſane tum erant tempora, quibus illa pars ciuilis ſapientiae, certis concluſa regulis, et in artis formam redacta, in cathedris tradebatur. Ipſo rerum vſu atque experientia illa erat addiſcenda, eaque in re eo facilius celeriuſque profecit LVDOVICVS noſter, quo excellentiore ingenio erat a natura praeditus, et quo citius rebus gerendis a patre adplicabatur. Iam ſupra obſeruauimus, ei ſex annorum puero ſenilem prudentiam tribuiſſe SANGALLENSEM MONACHVM (l). Eumdem (m) in illo iam viro laudare vidimus *ſapientiam ſingularem, quam acutiſſimo fretus ingenio ſcripturarum adſiduitate cumulatiorem reddere non ceſſarit.* REGINONI (n) eſt *ingenio callidiſſimus, conſilio prouidentiſſimus.* Denique OTFRIDVS (o), qui in eo laudando totus eſt, nihil tamen in eo magis, quam ingenii perſpicaciam et ſapientiam plane inuſitatam,

DONIS nomen: alteruter probabiliter fuit, quocum poëticum iſtud litterarum commercium inſtituit Ludouicus Germanicus. WALDONEM poſtea cancellarii munere functum eſſe apud Carolomannum anno 876. et Carolum Craſſum, anno 882. et ſequ. et demum Friſingenſium Epiſcopum fuiſſe, docuit Mallinkrot *ibid. pag.* 21. 29. Vbi ſimul, idem eſſe WALDONIS et BALDONIS nomen, incorrupto ipſius hominis teſtimonio diſcimus.

(h) *Analect. tom. II. pag.* 660.

(i) *Ad a.* 867.

(k) *Ad a. eumdem.*

(l) *Lib. II. cap.* 8. *pag.* 578.

(m) *Ibid. cap.* 9. *pag.* 580.

(n) *Ad a.* 876.

(o) *Praef. ad Ludou. v.* 1. 2. 26. 27. 33. 135.

tam, admiratur. Hinc eum vocat *then snello, agilem*; non tam corpore, quam ingenio, *thes wisduames follo, sapientia plenum, wisero githanko, wisera redinu, sapientum cogitationum sapientumque verborum, cleinero githanko, subtilium cogitationum, quekes muorte, vini et alacris animi* principem, et quae sunt huius generis elogia alia. Si vero ad naturam tam eximiam atque illustrem accedit vsus quidam, atque in rebus gerendis exercitatio: tum illud nescio quid praeclarum ac singulare solet existere. Ex hoc vero numero fuit LVDOVICVS noster, qui non solum domestico patris exemplo, et perpetua cum viris prudentissimis consuetudine a puero ad solidam quamdam ac masculam prudentiam formatus est, sed et non multorum annorum adolescens, Boioariis praesse iussus, eo, quae didicerat, in vsu habere coepit. Hinc ea omnia, in quibus praecipue consistit regnatrix illa prudentia, in LVDOVICO nostro mirantur veteres. Bene ac sapienter veterum non nemo cecinit:

Principis est virtus maxima nosse suos.

Ea virtus in LVDOVICO summa atque eximia fuit. Hinc REGINO (p), eum fatetur *in dandis siue subtrahendis publicis dignitatibus discretionis moderamine fuisse temperatum*, additque, *apud eum neminem inutilem valuisse: in eiusque oculis perraro vtilem displicuisse*. Quumque prudentis sit, et de instantibus verissime iudicare, et de futuris callide coniicere, in iure dicundo recte et ordine versari, omnia pericula, omnesque inimicorum insidias primum videre, deinde ea, qua opus est, sollertia euitare: ea quoque laude LVDOVICVS noster in primis excelluit, quippe MONACHI SANGALLENSIS (q) iudicio, *ad anticipandas vel superandas omnes inimicorum insidias et subiectorum litigia terminanda, fidelibusque suis vniuersa commoda prouidenda incomparabili viuacitate pollens*, et, vt addit REGINO (r), *eorum, quae religionis essent, quae pacis, quae iustitiae, ardentissimus exsequutor.* Non facile ergo quisquam LVDOVICVM decipiebat, nemo illum opprimebat incautum, vt non tela, priusquam vibrarentur, praeuideret, dolosque et consilia hostium persentisceret ante, quam satis perpolita essent. Ea sane prudentia filiorum insidias feliciter effugit: eadem sibi fratres, scelus anhelantes, pestemque sibi nefarie molientes consilio non minus, quam armis, oppressit. Eadem

(p) *Ibid.*
(q) *Vit. Carol. lib. II. cap. 9. pag.* 580.
(r) *Ad a.* 876.

dem denique Hungaros, Slauos, Normannos, toti Germaniae ferrum flammasque minitantes, ita repressit cohibuitque, vt eo viuo nihil patriae detrimenti inferre possent, quum hi Galliam, Lotharingiam, immo et Hispaniam vna veluti ruina inuoluerent, tamque essent vbique formidabiles, vt bene secum actum crederent, qui quantacumque rerum iactura cum iis transigere possent. Denique adeo facile illi subolebat, prauum quorumcumque consilium, vt scribere non vereatur MONACHVS SANGALLENSIS (s): *quod si quid forte sinistrum vel ineptum in eius conspectu subito fieret, vel eum aliunde comperisse contingeret; sola oculorum animaduersione sic omnia correxit, vt quod de aeterno internoque iudice scriptum est: rex, qui sedet in solio regni sui, intuitu vultus sui dissipat omne malum, supra fas, mortalibus concessum, in illo non ambigeretur incoeptum.* Quae quidem testimonia de LVDOVICI prudentia tam sunt omni exceptione maiora, vt plura accumulare nolim, id tantum obseruare contentus, LVDOVICVM, quod ad eam virtutem ac consiliorum promtitudinem attinet, vtrumque fratrem suum, quamuis eadem cura omnes procul dubio instituti formatique fuerint, longo post se interuallo reliquisse.

VII. Quemadmodum porro Francorum reges filios suos ad artes militares mature instituebant: ita nec LVDOVICVM nostrum huius expertem scientiae esse passus est pater. Hinc non modo eum adhuc vix adolescentem in castris habuit, sed et ducere ordines, explicare aciem, castra opportuno loco ponere, hostem adgredi, signaque rite conferre docuit. Notum est, anno 824. Brittones Armoricos adgressum Ludouicum Pium, et praeclara potitum victoria, omnia longe lateque ferro et igne deuastasse (t). Tum quidem in tres partes diuiso exercitu, vnam Pippino filio, iam Aquitanorum regi, alteram LVDOVICO nostro, Boioariae regi, tradidit, tertiam ipse in hostem duxit. Qua de re vetus annalium auctor (u): *imperator vero iter, quod in Britanniam parauerat, propter famem, quae adhuc praeualida erat, vsque ad initium auctumni adgredi distulit. Tum demum adunatis vndique omnibus copiis Redonas ciuitatem, terminis Britanniae contiguam venit, et inde, diuiso in tres partes exercitu, duabusque partibus filiis suis Pippino et HLVDOVICO traditis, tertiaque secum retenta, totam ferro et igne deuastauit: consumtisque in hac expe-*

(s) *Lib. II. cap. 9. pag. 581.*
(t) *Annal. Fuld. ad a. 824.*
(u) *Bertin. annal. ad eumd. annum.*

expeditione quadraginta vel eo amplius diebus, acceptis, quos perfido Brittonum populo imperauerat, obsidibus. Rothomagum ciuitatem, vbi coniugem se opperire iusserat, ad XV. kal. Decembris reuersus est. Haec breuiter, vt solent annalium scriptores, qui rerum euentus paucissimis verbis signare magis, quam narrare, instituunt. At rem omnem multo luculentius retulit ERMOLDVS NIGELLVS (x), testis, si quis alius, idoneus, quippe qui ipse tum illi expeditioni interfuit (y). Is vero primum narrat, aduentantem ex Gallia nuncium, Britones omnes, excussuros Ludouici imp. imperium in armis esse. Decreuisse Caesarem expeditionem, vndique exciuisse copias, armaque diligenter parasse. Contractis copiis Ludouicum trifariam partitum exercitum, parti eius ipsum praefuisse, alteri praefecisse Ludouicum, tertiae Pippinum, et vtrique viros fortissimos, LVDOVICO quidem MATFRIDVM; Pippino Helisacharem adiunxisse.

Diuisit populum ternis sub partibus omnem
Ductoresque dedit, ordinat et proceres.
Partem vnam aequiuoco belli committit, et vna
MATFRIDVM *sociat, millia multa simul.*
Pippino regi huic Helisacharque potentes
Iunguntur, numero cetera turba caret.
Agmen ouans Caesar medium sibi vendicat ipse
Belliger, et sapiens ordine bella gerit.

Dein-

(x) *De reb. Ludouici Pii lib. IIII. pag.* 937.

(y) ERMOLDVS ille NIGELLVS abbas fuit, monasterii, vti Lud. Ant. Muratorius in praefatione suspicatur, Anianensis. Quum ergo pleraque tum monasteria *dona et militiam facere* tenerentur regibus, quorum notitiam debemus Stephano Baluzio *tomo I. Capitular.* nihil frequentius fiebat, quam vt abbates aeque, ac episcopi, bellis interessent, suosque adducerent milites. Thomassin. *de discipl. eccles. part. III. lib. I. cap.* 40. Quum ergo ad bellum istud Britannicum omnes vndique copias exciuisset imperator, dum

Francia cuncta ruit, veniunt gentesque subactae

inter Pippini copias Aquitanicas suos adduxit etiam Ermoldus, poëta, quam miles, melior, quemque armis indutum, Pippinus, rex Aquitaniae, suauiter risit. Ita enim ipse *lib. IIII. v.* 135.

Hunc egomet scutum humeris ensemque reuinctum
Gessi, sed nemo, me feriente, dolet.
Pippin hoc adspiciens risit, miratur, et infit:
Cede armis, frater, litteram amato magis.

Eo certius itaque, quidquid tum gestum est, memoriae prodere potuit, quo propius adcuratiusque omnia coram adspexit.

Deinde, quam cladem tum passi sint Brittones, quae facta sit totius prouinciae, quam opulentam praedam, quantam captiuorum turbam abduxerint, refert, et in primis LVDOVICI nostri virtutem laudat:

Hos Lantpertus agit, hos ducit in agmina MATFRIED;
Et, HLVDOVICE *puer, bella paterna geris.*

Puerum vocat septendecim annorum adolescentem, more Germanorum, quibus iam POMPONIVS MELA (z) *longam pueritiam* tribuit. Eius vero legati, LANTPERTVS et MATFRIDVS, in Francorum annalibus passim celebrantur, eorumque alterum Namnetensium, alterum Aurelianensium comitem (a) fuisse constat. Quantum ergo belli artibus valuerit LVDOVICVS, si nullo alio argumento, vel eo saltim constaret, quod inter arma, vti olim Hannibal, et adoleuerit, et postea perpetuis hostium iniuriis lacessitus consenuerit. Quum vero satis intelligeret, quantumuis exercitum, quamquam bene instrutum, nisi adcurara disciplina in officio contineatur, tamquam magnam aliqnam molem, nec facile moueri, et sibi ipsi impedimento esse: nihil ipse prius, nihilque antiquius habuit, quam vt probe armatos, et morigeros haberet milites, eosque ad omnem belli casum paratos exercitatosque haberet. Hinc REGINO (b) eum vocat *in praeliis victoriosissimum, armorum, quam conuiuiorum adparatibus studiosiorem, cui maximae opes fuerint instrumenta bellica, plus diligentem ferri rigorem* (c) *quam auri fulgorem.* Et MONACHVS SAN-

(z) *De sit. orb. lib.* III. *cap.* 3.

(a) Est hic ipse MATFRIDVS, qui postea male meritus de Ludouico Pio Lotharium aduersus patrem sollicitauit. Vnde eum *maximum malorum omnium incentorem* vocat Theganus *de gest. Ludouici Pii cap.* 55. qui addit, eum supplicem factum Ludouico Pio, impetrata a principe magnanimo venia, statim mortuum esse, eumque postea et reliquos eiusdem criminis socios breui esse sequutos. Quod et auctor *Vitae Ludouici* obseruat *pag.* 412.

(b) *Ad a.* 876.

(c) Mos enim erat non modo Francorum regibus, sed et reliquis militibus, totum fere corpus ferro armare. De Carolo sane M. monachus Sangallensis refert in *Vita Caroli M. lib.* II. *cap.* 12. *pag.* 59. suscepta a Carolo M. expeditione Langobardica, Desiderio rerum suarum anxio dixisse Otkerum: *quando videris segetem campis inhorrescere ferream, Padumque et Ticinum marinis fluctibus ferro nigrantibus muros ciuitatis inundantes, tunc est spes Karoli venientis. His necdum finitis, primum ad occasum Circio vel borea coepit adparere, quasi nubes tenebro-*

SANGALLENSIS (d) laudata Caroli M. disciplina militari, statim subiicit: *quod exemplum religiosissimus pater vester* (LVDOVICVS) *non semel, sed per totam vitam suam ita imitatus est, vt nullus, qui eius agnitione et doctrina dignus videbatur, aliquid in exercitu contra hostem, nisi tantum arma militiae et lanea vestimenta cum lineis portare praesumeret. Quod si quisquam inferiorum disciplinae illius ignarus aliquid de serico, auro vel argento circa se habens, eum forte incurrisset, his verbis increpatus etælioratus, immo sapientior effectus abscessit: o te bis aureum, eccum, o te argenteum, o te totum coccineum!* Adeo LVDOVICO idem placuit, quod olim Alexandro M. (e), torua et inculta acies, clypeis hastisque immobiles cunei, conserta virorum robora, milites, quibus fatigatis humus cubile sit, quos cibus, quem occupent, satiet, quibus denique tempora somni arctiora sint, quam noctis, non ignarus, aurum, argentum, purpuram, et emollire animos, et hostibus fere in praedam circumferri. Sed et in eo Alexandrum imitatus est noster, quod exemplo potius, quam seueritate, disciplinam militarem tueretur, nihil exigens a milite, nisi, quod fieri posse, ipse prius suo facto ostendisset. Eum in finem ipse insignem sibi armorum scientiam, corporisque et brachiorum admirabile robur adsidua exercitatione pepererat, quod et deuexa aetate integrum atque illibatum retinuit, adeo, vt nemo illo scitius arcum tenderet, sagittis iacularetur, gladium vibraret, et eductum vagina ad capulum vsque

brosa, quae diem clarissimum horrentes vertit in vmbras. Sed propiante imperatore, paululum ex armorum splendore dies omni nocte tenebrosior oborta est inclusis. Tunc visus est ipse ferreus Karolus, ferrea galea cristatus, ferreis manicis armillatus, ferrea thorace ferreum pectus humerosque platonicos tutatus, hasta ferrea in altum subiecta sinistram impletus, nam dextra ad inuictum chalybem semper erat extenta. Coxarum interiora, quae propter faciliorem adscensum in aliis solent lorica nudari, in eo ferreis ambiebantur bracteolis. De ocreis quid dicam? quae et toti exercitui solebant ferreae esse semper vsui. In clypeo nihil adparuit, nisi ferrum. Caballus quoque illius animo et colore ferrum renitebat. Quem habitum cuncti praecedentes, vniuersi ex lateribus ambientes, omnesque sequentes, et totus in commune adparatus iuxta possibilitatem erat imitatus. Ferrum campos et plateas replebat: solis radii reuerberabantur acie ferri: frigido ferro honor a frigidiori deferebatur populo: splendidissimum ferrum horror expalluit cloacarum. O ferrum, heu ferrum, clamor confusus insonuit ciuium. Habes exercitum Francorum tantum non totum ferreum.

(d) *Lib.* II. *cap.* 12. *pag.* 593.

(e) Curt. *lib.* III. *cap.* 2.

que retorqueret. Cuius rei ſpecimen, quod Nordmannorum legatos in ſtuporem atque admirationem rapuit, anno aetatis ſeptuageſimo datum, idem deſcribit monachus Sangallenſis (f). Siquidem neglecto auro depoſcens gladios, quos legati inter reliqua munera aduexerant, vnum ſenili manu confregit, alterius aciem ad capulum vſque, mirantibus omnibus, deflexit (g), omnium, quae diceret ageretque, arte quadam oſtentator, ceu de Muciano Cornelivs Tacitvs praedicat.

VIII. Poſtremo quum nihil ſit, quod magis deceat ornetque bonum principem, quam animi magnitudo, omnibus omnino ſordibus et corruptionibus ſuperior: hanc quoque virtutem ab ipſa adoleſcentia ita expreſſit, vt teſte Reginone (i), *nemo muneribus corrumpere, nemo ab illo pecunia aliquam dignitatem ſiue eccleſiaſticam, ſiue mundanam poſſet obtinere*, ſed illam *probis moribus et ſanctae conuerſationi*, hanc *deuoto ſeruitio et ſincerae fidelitati* donaret. Quam vile illi aurum fuerit, iam ex monacho Sangallensi vidimus. Quod huius virtutis ſpecimen, quamuis ad extremam eius aetatem pertineat, argumento tamen eſt luculentiſſimo, iam a prima aetate eum ab omnibus ſordibus, omnique habendi cupiditate fuiſſe alieniſſimum. Solet enim illud vitium non decreſcere ac minui per aetatem, ſed cum ipſis annis magis magiſque amplificari, vt numquam de viatico magis, quam quando illo non opus eſt amplius,

(f) *Lib.* II. *cap.* 13. *pag.* 594.

(g) En ipſa eius verba: *quum reges Nordmannorum ſinguli pro deuotione ſua aurum illi et argentum, et, pro ſempiterna ſubiectione vel deditione, gladios ſuos ipſi dirigerent: praecepit rex, vt pecunia quidem in pauimentum proiceretur, et a nullo, niſi indignanter adſpiceretur, ſed potius ab omnibus, velut lutum, conculcaretur, gladios vero, in ſublimi ſolio reſidens ſibi attentandos iuſſit adferri. Porro legati metuentes, ne quid ſiniſtrae ſuſpicionis contra eos poſſet oriri, eo modo, quo ſolent miniſtri dominis ſuis cultellos de ſummis oris praebere, ita ſpatas imperatori cum ſui periculo porrigebant. Quarum ille quum vnam de capulo acceptam, et ab extremitate vltima ad ſummam curuare niteretur, inter fortiores ferro manus diſrupta eſt. Tunc vnus de miſſis ſuum de vagina protrahens, miniſtrantiumque more ad ipſius obſequelam protendens: domine, inquit, vt credo, et flexibilis et rigida inuenietur iſta ſpata ad votum victorioſiſſimae dextrae veſtrae. Qua Caeſar accepta, et vere Caeſar, iuxta vaticinium Iſaiae: attendite ad petram, vnde exciſi eſtis, deuota Germaniae populoſitate ſingulari diuinitatis opificio in antiquos hominum artus et animos adſurgens, ab ora vltima capulotenus in modum viminis contraxit, et ſenſim ad ſtatum priſtinum redire permiſit. Tunc legati ſemet adſpectantes, et ad alterutrum obſtupeſcentes: o, inquiunt, principibus noſtris tam vile videretur aurum, et ferrum tam pretioſum!*

(i) *Ad a.* 876.

plius, laborare videantur. Nec minorem in eo animi magnitudinem ostendit, quod victorias suas clementia temperaret, nihil adpeteret alieni, quin ab ipsis victoriis, cum multorum Christianorum clade coniunctis, abhorreret. Sane, profligato Lotharii fratris exercitu, eo adduci non potuit, vt cruenta victoria frueretur, et fugientium hostium persequeretur reliquias (k). Idem quum Carolo Caluo fratri regni Lotharingici partem mortuo Lothario extorsisset, religioni sibi duxit illam, viuo Ludouico II. imperatore, sibi retinere, sed inusitato abstinentiae exemplo eam vero domino vltro restituit, bonitate naturae suae ad id adactus, ad quod armis adigi a Ludouico numquam potuisset (l). Anno enim 882. *cum Ingelberga*, LVDOVICI II. *imp. vxore colloquutus apud Tridentum, partem regni Lotharii, quam contra Carolum acceperat, clam reddidit*, non minus gloriosum sibi ducens, restituere regnum vero domino, quam illud armis armorumue metu iniusto inuasori extorquere (m). Denique breui ante mortem, quum, Carolo Caluo Italiae regnum, ipsamque augustam dignitatem praeter ius et fas adfectante, in Galliam suscepisset expeditionem, et in summa spe esset rei bene gerendae, *misericordia motus, multorumque precibus exoratus, ne Galliae regionem propter Karoli stultitiam perderet, in regnum suum, mense Ianuario rediit* (n), omnibusque victoriis ac triumphis pulcriorem de se ipso victoriam retulit. Illud porro quis satis miretur, LVDOVICVM, tót suorum iniuriis irritatum, a caedibus ac suppliciis adeo abhorruisse, vt ne sontium quidem et in facino-

(k) Nithard. *lib.* III. *pag.* 463.

(l) *Annal. Bertin. ad a.* 872. *Contin. Aimonii, lib.* III. *cap.* 28.

(m) Reprehensionem annalistae Bertiniani et Aimonii ideo incurrit Ludouicus noster, quod id fecerit *neglectis sacramentis inter eos pactis, sine consensu ac conscientia hominum quondam Lotharii, qui se illi commendauerint, adeoque inter Ludouicum et Ingelbergam noua sacramenta, prioribus sacramentis, quae cum fratre suo pepigerit, diuersa et aduersa sint facta.* Sed mira religio, sacramenta vrgere, et alienas res inuito vero domino retinere. Carolo procul dubio iurauerat Ludouicus, se parte illa contentum nihil amplius a fratre exigere velle. An id sacramentum ei obstare potuit, vt partem suam redderet vero domino? At id fecit insciis Lotharingici regni proceribus, qui ei fidem iurarant. Num vero ei non licuit, illis gratiam facere iurisiurandi ea lege, vt vero suo domino se, prout par esset, subiicerent? Siccine quocumque iureiurando quisquam mortalium impedietur, quo minus faciat, quod ius et aequum exigit, puta vt ablatum restituat, efficiatque, quantum in se est, vt res ad verum dominum redeat? Sic periit frons de rebus.

(n) *Annal. Fuld. ad a.* 876.

cinoribus deprehenſorum ſanguine dolori ſuo parentare ſuſtinuerit? Id vero de eo diſerte teſtatur MONACHVS SANGALLENSIS (o), cuius verba, quia neſcio quid αἰνιγματῶδες continent, integra hic adſcribere viſum eſt. *Cunctis*, inquit, *gentilibus*, *circumque vniuerſis anterioribus ſuis magis magiſque terrificus ſubinde perſeuerabat, et merito, quippe qui numquam linguam ſuam aut manus ſuas effuſione ſanguinis Chriſtiani commacularet, praeter vltimam neceſſitatem. Quam prius enarrare non audeo, quam aliquem paruum Ludouiculum aut Carolaſtrum vobis adſtantem video* (p). *Poſtquam tamen ad caedem nullo modo compelli potuit, vt quemquam condemnaret ad mortem. Sed tamen hac diſtrictione infidelitatis vel inſidiarum inſimulatos coërcere ſolebat, vt honoribus priuatos nulla vmquam occaſione vel temporis longitudine ad priſtinum gradum adſcendere pateretur.* Tot ergo virtutes, quibus LVDOVICVS excelluit, ſi quis naturae tantum bonita-ti

(o) *Lib.* II. *cap.* 9. *pag.* 580.

(p) Quaenam vero illa extrema neceſſitas, quae Ludouicum, clementiſſimum principem, exemplum facere coëgit, quamque non prius enarrare audet, quam Carolo Craſſo Ludouicum vel Carolum filium adſtantem viderit? Eadem formula et alibi vtitur, *lib. II. cap.* 10. *pag.* 585. vbi obſeruans, Pippinum, Caroli M. nothum, ob coniurationem in monaſterium S. Galli deportatum, a patre demum optionem accepiſſe, vt locum ſibi, in quo degere vellet, ipſe eligeret, ſtatim addit: *qui optione conceſſa, optauit locum in quodam monaſterio; tunc nobiliſſimo, nunc autem, non incertum, de qua cauſſa, deſtructo: quam antea non abſoluam, quam Bernardulum veſtrum ſpata femur accinctum conſpiciam.* Et poſterius quidem facilius intelligitur. Monaſterium, quod ſibi elegit Pippinus, fuit Prumienſe. Id monaſterium deſtructum eſt a Nordmannis, ab Hugone, Lotharii II. Lotharingiae regis, notho, regnum patrium ſibi vindicaturo ſollicitatis, *Annal. Met. ad a.* 885. et quidem anno 891. *Annal. iid. a.* 892. Hac ergo de re apertius loqui non audet monachus, ne de Hugonis nothi prauo conſilio Lotharingiam ſibi vindicandi diſſerens, praeiudicium facturus videretur Caroli Craſſi BERNARDVLO, quem pater liberis legitimis deſtitutus ſibi ſucceſſorem deſtinauerat. Si ergo Bernardulum illum enſe ſolemniter accinctum viderit, eoque deprehenderit argumento, illum non clericatui, ſed regimini deſtinatum eſſe, tum vero ſe illam tragoediam, quam tum dederit Hugo, pluribus eloquuturum pollicetur. At tanto difficilior eſt prioris aenigmatis ſolutio. Ego me ſaltim hic Dauum, non Oedipum eſſe, profiteor. Neque enim ex hiſtoria ſatis conſtat, quae neceſſitas extrema LVDOVICVM eo adegerit, vt praeter inſtitutum ſuum a quibuſdam ſupplicium ſumeret. Multo minus idonea excogitari poſſe videtur ratio, cur eam rem non prius enarrandam ſibi crediderit, quam Carolo Caluo Ludouiculum aliquem aut Carolaſtrum adſtantem viderit. Certum tamen eſt,

ti tribuat: nae is ipsam hominis naturam parum perspectam habere videtur. Experientia enim ipsa satis ostendit, ingenia etiam excellentissima, tamquam arbores, facile siluescere, nec ad frugem peruenire, nisi adcurata cura ac cultura, qua coërceantur, accedat. Quod et LVDOVICO, nisi ea, qua par est, cura formatus institutusque esset a parentibus, tanto facilius procul dubio euenisset, quo facilius tanta fortuna erectiora ingenia corrumpit.

VIIII. Ceterum in puerilem illam LVDOVICI aetatem nihil aliud praeterea incidit, quam prima fratrum natu maiorum LOTHARII et PIPPINI honorum auspicia. Obseruant enim eorum temporum annales (q), LVDOVICVM Pium imp. anno 814. Lotharium in Boioariam, Pippinum in Aquitaniam misisse. Non satis exprimunt, quo titulo hos filios pater ornarit, quantumque fuerit, quod in prouinciis istis gesserint, imperium. At vix dubitandum videtur, quin regum vocabulo donati prouincias illas vice patris eiusque auspiciis rexerint, praesides potius, quam veri reges, et ob adolescentiam, (Lotharius enim tum decimum septimum, Pippinus decimum quintum vel sextum aetatis annum attigerat), virorum quorumdam grauium ac prudentum curae crediti. Prius enim satis patet ex CHRONICO MOISSIACENSI (r), cuius auctor ad annum non 714. sed insequentem: *et III. Kal. Aug.* inquit, *habuit consilium magnum in Aquis, et constituit duos filios suos* REGES, *Pippinum* (s) *et Clotharium super Bagoaria.* Posterius vero non alio argumento luculentius probatur, quam quod anno 814. et sequentibus, diplomata ad Boioariam et Aquitaniam pertinentia, quorum permulta ex monasteriorum tabulariis eruerunt HVNDIVS et GE-

est, monachum illum, qui se *lib. II. cap.* 12. *pag.* 591. *balbum et edentulum* vocat, non alium fuisse, quam NOTKERVM BALBVLVM, virum non modo doctum pro saeculo suo, sed et prudentissimum, adeoque sub illa narratione aliquid latitare, quod, quale fuerit, hodie nescimus, magnum aliquid, et ad familiae regiae controuersias pertinens, fuisse, satis animaduertimus. Quamobrem aliis me acutioribus, et maiore fortassis rerum adparatu instructis hoc, quidquid est, diuinandum relinquo.

[q] *Annal. Bert.* et *Metens. ad a.* 814.

[r] Apud du Chesne *tom. III. pag.* 147.

[s] Ita apud Chesneum legitur: quamuis procul dubio aliquot verba textu exciderint, legendumque omnino videatur: *et constituit duos filios in* REGES, *Pippinum in Aquitania, et Clotharium in Bagoaria.* Talia multa occurrunt in pretiosa illa ANDR. DVCHESNII collectione, ex quibus colligas, illius editioni parum curae adhibitum.

WOLDVS (t), et STEPH. BALVZIVS (u), non Lotharii vel Pippini, sed Ludouici Pii nomine scripta sunt, isque adeo in filiorum regnis et beneficia, et priuilegia suo arbitrio elargitus est, et reliqua omnia suo lubitu disposuit. Interea LVDOVICVS noster adhuc puer septennis, teste auctore *Vitae Ludouici Pii* (x), adhuc in parentum amplexibus haesit priuatus et anno 816. eos in Galliam ad excipiendum STEPHANVM papam V. proficiscentes comitatus est. Quum enim ERMENGARDIS Ludouicum Pium eo comitata sit, corona imperiali a pontifice cingenda (y): non sane probabile est, LVDOVICVM auelli se passum a parentum amplexibus. Immo res certa est, ex ERMOLDI NIGELLI (z) testimonio, qui toto illo imperatoris et pontificis maximi congressu mira facundia descripto, demum de muneribus ab hoc distributis addit:

Multaque praeterea cumulauit munera praesul,
Aurum seu vestes, quae sibi Roma dedit.

Dona dat Augusto, Augustae, SOBOLIQVE VENVSTAE,
Et famulis tribuit ordine dona suo.

Atqui Lothario paullo ante in Boioariam, Pippino in Aquitaniam missis, nullus filiorum Ludouicum Pium tum comitatus videtur, praeter LVDOVICVM nostrum, cui et VENVSTI elogium, tamquam nouenni puero, omnium maxime conuenit. Et haec quidem de eius pueritia et educatione ex coaeuis monimentis eruere licuit: proximum est, vt ad alia digniora notatu progrediamur.

[t] Gewold. *Metrop. Salisburg. pag.* 86.
[u] *Capitular. tom. II. pag.* 1405. *sequ.*
[x] *Ad a.* 814. *pag.* 362.
[y] Theganus *de gest. Ludou. Pii cap.* 17.
[z] *Lib. II. v.* 457.

CAPVT

* * * * * * * * * * * *

CAPVT IIII.

DE LVDOVICI REGNO BAVARICO VSQVE AD TVRBAS EX IMPERII DIVISIONE ORTAS.

I.

At annus demum 817. nouum quid et memorabile aduexit. Eo enim anno consilium cepit Ludouicus Pius diuidendi prouincias, filiosque suos, quorum tres eum habuisse diximus, ad fastigium regium euehendi. Quod profecto consilium et praeceps, et rei publicae, ipsique Ludouico imp. perniciosissimum fuisse, euentus postea docuit. Equidem excusari quodammodo posset regni diuisio, quippe quae ab ipsa regni origine ad illa tempora vsque veluti in mores iuerat, adeo vt regum filii eam veluti suo quodam iure exigere posse viderentur (a). Nec ei vitio verti potuisset successoris in Augusta dignitate regnoque designatio, quum et id CAROLI

(a) Reges Merouingicos in tot partes diuisisse regnum, quot filii regis essent superstites, adeo in vulgus notum est, vt probatione non indigeat, idque vel inde patet, quod ab anno 481. quo regnare coepit CHLODOVAEVS, ad annum 752. quo CHILDERICVS, eius stirpis postremus, in monasterium detrusus est, non nisi CHLOTHARIVS I. CHLOTHARIVS II. et pauci aliquot successores, corrigente hominum errorem fortuna, toti Francorum imperio praefuerint, et ne illegitimi quidem et ex damnatis amplexibus nati regum filii successionis exsortes haberentur, ceu testatur Gregorius Turon. *lib. V. cap.* 21. et exemplis Theodorici I. apud Auct. *gest. Franc. epitom. cap.* 14. Theodebaldi apud Gregor. Turon. *lib. III. cap.* 27. Sigeberti et Chilperici apud eumdem *lib. IIII. cap.* 3. docuimus in *Elementis iuris Germ. lib. I.* §. 147. *pag.* 68. Quin tantum abest, vt Chlodouaeus demum, vel eius liberi, de diuidundo regno cogitarint, vt iam Chlodouaeus non omnibus Francis initio imperarit, sed socios imperii habuerit RAGINARIVM Cameracensem, et SIGEBERTVM Coloniensem, ab ipso demum Chlodouaeo nefarie obtruncatos. Greg. Turon. *lib. II. cap.* 40. *et* 42. Sed et in altera familia res non aliter se habuit. PIPPINVM enim regnum inter CAROLVM M. et CAROLOMANNVM filios diuisisse, nemo ignorat. Hermann. contract. *ad a.* 768. Sed et CAROLVS M. regnum inter CAROLVM, PIPPINVM, et LVDOVICVM PIVM diuiserat, exstatque eam in rem eius testamentum circa annum 806. scriptum apud Petr. Pithoeum *Script.*

LOLI patris auique PIPPINI exemplo faceret (b), inter quorum facta et hoc in primis tamquam eximium prudentiae ciuilis argumentum celebratur, quod in nouo regno mature successorem sibi designandum existimarint, ne properantibus fatis exstincti variis tumultibus res publica concuteretur. Enimuero id omnino perniciosi ad posteros exempli fuit, quod Ludouicus Pius et praecipitauit hoc consilium, quum esset annorum quadraginta, et non contentus filios successores designasse, eos in amplissimarum prouinciarum possessionem mittere, regiisque condecorare ornamentis non dubitauit. Eo ipso enim non modo liberos diuisionem, ob filium postea natum emendaturus a se imprudenter alienauit, sed et iisdem arma, quibus aduersus illum impie abuterentur, stolide suppeditauit. Quare vt ipsam diuisionem in se parum laudabilem esse fateamur, quippe qua imperium potentissimum, quod vno regnante steterat, maxime concussum, et tantum non euersum est (c): eam tamen magis moribus paternis, quam Ludouici Pii imprudentiae, tribuimus. At quod id nulla exigente necessitate iuuenis adhuc facere instituit, quodque filios regiae dignitatis ipsiusque imperii participes se viuo esse voluit: id vero imperatori soli imputandum esse, nemo inficias iuerit. Et inde demum est illa malorum Ilias, quae et familiam

Script. XII. hist. Franc. pag. 283. Et quamuis postea vtroque casu, praemortuis fratribus indiuisum maneret imperium: illud tamen semper diuidi et potuisse et debuisse inter filios, certissimum est: adeoque calculum non recte ponere, qui Ludouicum ob ipsam factam diuisionem reprehendunt.

(b) CAROLVM M. breui ante mortem anno 813. imperii regnique participem fecisse LVDOVICVM Pium, qui ex filiis suis solus erat superstes, testantur omnes eorum temporum annales, et *Vitae Ludouici* auctor *ad a.* 813. *pag.* 357. Idem vero et PIPPINVS fecit, qui quum satis animaduerteret, sibi, non optimo titulo regi, et nouae potentiae primo in familia sua auctori maiore auctoritate opus esse, non satis habuit, quod anno 752. a S. Bonifacio vnctus coronatusque esset, *Annal. Fuld. ad a.* 752. sed adscito Stephano papa anno 754. non ipse modo idem decus ex eius manibus accepit, sed et filios CAROLVM et CAROLOMANNVM, tamquam successores designatos, coronis incingi voluit. *Annal. Metens. ad a.* 754. *Stephanus papa, quod iam diu per consilium absens Pippino principibusque Francorum mandauerat, praesens expleuit, ordinauitque secundum morem maiorum vnctione sacra* PIPPINVM *piissimum principem Francis in regem et patricium Romanorum, et* FILIOS *eius duos* FELICI SVCCESSIONE *Karolum et Karlomannum eodem coronauit honore.* Add. *Annal. Fuld. ad a.* 753. In nouo enim imperio permultum interesse solet primi adquirentis, ne dubia sit filiorum successio.

[c] Schurzfleisch. *diss. de diuis. regni Carol.* §. 1. *seqq.*

liam auguſtam, excelſe adhuc florentem, quam ipſum regnum potentiſſimum paullatim miſere confecit.

II. Conſilium hoc LVDOVICVS pater primum cepit eo ipſo anno 814. quo ipſe CAROLO M. patri ſucceſſerat, quippe quo tempore illum LOTHARIVM in Boioariam, PIPPINVM in Aquitaniam miſiſſe diximus (d). Quamuis vero vtrumque tunc regium nomen ferre vellet, ceu ex vetuſtis monaſterii MOISSIACENSIS *annalibus* (e) oſtendimus: monuimus tamen ſimul, non tam regium imperium, quam nomen tum adhuc permiſſum eſſe adoleſcentibus, eosque patris auſpiciis, et ſub manu aliorum, quos illis adiungere patri placuerat, quidquid agerent, egiſſe. At anno erae Chriſtianae 817. ſuccreſcente iam LVDOVICO, ne et hic exſors eſſet regni paterni; nouam partitionem fecit, qua LVDOVICO Boioariam, antea LOTHARIO deſtinatam; PIPPINO adſignatam iam pridem Aquitaniam; LOTHARIO reliquam Franciam cum dignitate auguſta attribuit. Teſtes huius diuiſionis habemus ſcriptores annalium, qui haec tempora attigerunt, tantum non omnes (f), ſed in his duos potiſſimum, qui, quid tum actum ſit, paullo diligentius prodiderunt memoriae, AGOBARDVM (g), et auctorem vitae LVDOVICI PII aſtronomum (h), ex quibus adeo rem omnem enarrare iuuat. Obſeruant chronographi paene omnes, quadrageſimali huius anni tempore fere exacto, vltimae hebdomadis die quinta, qua inſtitutae ſacroſanctae euchariſtiae memoriam recolit eccleſia, imperatore Compendii a templo domum ſe recepturo porticum ligneam, per quam eſſet eundum, ſubito collapſam, incredibilem comitatui metum incuſſiſſe; verentibus omnibus, ne imperatorem ruina oppreſſerit: hunc tamen diuinitus procul dubio ſeruatum ſine magna laeſione feliciter euaſiſſe. Nam *quum viginti, vel eo amplius comitum*, vti ait ASTRONOMVS (i), *cum eo ad terram vſque deciderint, variaque incurrerint calamitates: ille nil triſtioris incurrit iacturae, praeter imi pectoris locum, cui illiſus eſt capulus enſis, vltimaque auris cutis paullulum exſpoliata, ſed et crus illius iuxta inguina cuidam ligno impactum, cui tamen citiſſime eſt ſubuentum. Adhibito enim medicorum ſtudio quam breui priſtinae ſaluti eſt reſtitutus?* Quae eadem omnia et ANNALIVM BER-

(d) *Lib. I. cap. 3. §. 9.*

(e) *Ad a. 815.*

(f) *Annal. Fuld. Hildeſ. Bertin. Moiſſiac. Laureſham. ad a.* 817. Nithard. *lib. I. pag.* 435. Thegan. *cap.* 12.

(g) *Epiſt. ad Ludouicum n.* 4.

(h) *Ad a.* 817. *pag.* 368. *ſequ.*

(i) *Vit. Ludouici Pii ibid. pag.* 367.

BERTINIANORVM auctor (k) memoriae prodidit. Solent huius modi casus mirifice percellere animum, eumque admonere communis mortalitatis, et, quam incertae fluxaeque sint res mortalium, hominibus etiam sui oblitis in memoriam reuocare. Id et LVDOVICO Pio contigit, qui eo defunctus periculo, vti pietatis erat studiosissimus, ab eo tempore animum ad aeternitatem componere, et de imperii rebus, si quid sibi humani contigerit, quam primum constituendis serio cogitare coepit. Accessit et alia caussa, quae imperatorem mouisse videtur ad maturandum vel praecipitandum illud consilium, quod cum maxima rei publicae clade coniunctum fore, praeuidere, si mens non laeua fuisset, facillime poterat. Videbat trigam filiorum, acerrimi animi potentiaeque auidissimorum iuuenum. Animaduertebat procul dubio, Lotharium natu maiorem iam eius esse aetatis, vt non videretur aequo animo vel priuatus esse, vel Boioariae finibus circumscribi velle. LVDOVICVM quoque nostrum, adhuc exsortem paternorum regnorum, procedente aetate res nouas moliturum, suspicabatur, nisi et ipse in tributum veniret. Denique, si dicendum, quod res est, imperator sensisse videtur imperii molem, et vix paris tanto oneri animi sibi probe conscius nulla de re magis cogitasse, quam de signo receptui quam primum dando, imperiique insignibus cum cuculla aliquando commutandis (l). Ad quod eligendum

[k] *Ad a.* 817.

[l] Fateor equidem, me hic aequalis cuiusdam auctoris testimonio destitui. At coniecturae huius meae rationes mihi habere videor plures, easque grauissimas. Nam primo adeo pietati vacabat Ludouicus Pius, vt inde cognomen Pii tulerit. Erant vero tum tempora, quibus soli paene monachi id, quod ea in virtute summum est, adsequi posse videbantur. Deinde huius modi casus, qualem hoc ipso paragrapho descripsimus, tum plerumque hominibus ad fugiendum hominum consortium, et monasterium aliquod, tamquam in portum, petendum incitamento fuisse animaduertimus. Cuius rei exemplum, vti alia innumera praetermittam, est in *Excerpto vitae S. Benedicti Anian.* apud Du Chesne *tom. III. pag.* 389. Praeterea non semel multo ante haec tempora consilium illud Carlomanni propatrui vestigia premendi prodiderat LVDOVICVS noster, id iam pridem exsequuturus, nisi ei patris obstitisset auctoritas. Qua de re Astronomus in eius *Vita ad a.* 811. *pag.* 355. *nam antequam Aquitania sub eo regnaretur, collapsus erat in ea huius modi ordo: at sub eo adeo conualuit, vt etiam ipse fraternum aui Carlomanni imitari gestiens memorabile exemplum, ipse quoque theoricae vitae culmina niteretur comprehendere. Sed huius voti ne compos fieret, obicem se praebuit refragatio patris, vel potius diuinae voluntatis nutus, qui tantae pietatis virum noluit sub cura suae solius salutis delitescere, sed potius per eum, et sub eo, multorum*

gendum vitae inſtitutum ſe eo expeditiorem futurum ſperabat, ſi non modo de futura filiorum ſuorum ſucceſſione certum quid ſtatuiſſet, ſed et viuus ac ſpirans cuique regni partem adſignaſſet, vt et certa eſſet cuiuſque poſſeſſio, et haberent ſinguli, in quo regnatricis prudentiae, ſe rerum ſummam moderante, caperent experimentum. Sed haec omnia, ſummum numen aliter, quam imperator ſperauerat, euenire paſſus eſt, vt quod firmiſſimum concordiae caritatiſque fraternae vinculum futurum, animoſque filiorum ſibi perpetuo obnoxios redditurum crediderat, id ipſum a patre liberos, fratres a fratribus quam maxime abalienaret, regnique Francorum tum florentiſſimi opes innumeris cladibus exhauriret. Quam ſequuturam paullo poſt malorum Iliadem cometam, eius anni initio nonis Februariis fulgentem in ſigno ſagittarii (m), gladiique figuram cauda referentem (n), minaci vultu praenunciaſſe, ſiue vulgata inter homines opinione, ſiue communi mortalium ea omnia, quae non quotidie contingunt, in futuri praeſagium rapientium, errore, creditum eſt.

III. Simul ac conualuerat LVDOVICVS PIVS imp. viceſimo die, poſtquam porticus ruinis paene fuerat oppreſſus, Nouiomagum venatum petit, atque inde Aquiſgranum, vbi frequentiſſima comitia in

torum ſalutem adoleſcere. Denique quod Lotharius filius, coorta non multo poſt dira illa patris filiorumque diſſenſione, tam impudenter poſtulauit, vt pater comam poneret, et in monaſterio aliquo in poſterum deliteſceret, eius rei non aliam cauſſam habuiſſe videtur filius, quam quod conſilium iſtud ſuum ante IVDITHAE amplexus non ſemel prodidiſſet. Id enim filius pro voto quam primum ſoluendo habuiſſe videtur. Quin eo ipſo tempore totus erat Ludouicus imp. in emendando inſtituto monaſtico, et nobiliſſimis illis condendis Capitularibus, quae ad hunc annum retulit Steph. Baluz. *Capitular. tom. I. pag. 579. ſequ.* condendoque non procul ab Aquiſgrano monaſterio Indenſi, eo inter alia conſilio, vt

Illuc conuerſi caperent mox munera Chriſti:
Atque VOLENS *placitum* CONSILIVM *acciperet*,

id eſt, vt et alii rerum humanarum pertaeſi monaſticum inſtitutum ibi eligerent, et ipſe, ſi ita videretur, conſilium illud ſuum vitam illam ſolitariam regni faſcibus praeferendi tanto facilius eo loco, a palatio imperii non adeo remoto, exſequeretur. Ita Ermoldus Nigell. *de rebus Ludou. Pii, lib. II. v.* 580. Qui et paullo poſt miram Ludouici Pii in ornando illo monaſterio induſtriam celebrat, eumque ibi ſimul regis, ſimul veluti abbatis officio functum eſſe refert.

(m) *Annal. Bertin. et Metenſ. ad a.* 817. *Vita Ludouici pag.* 566.

(n) *Annal. Fuld. ad a.* 817.

in mensem Iulium indixerat, digressus est (o). Eo in conuentu non modo res imperii prudenter constituit, leges emendauit, nouasque, quas e re publica fore credebat, condidit, verum etiam de communi episcoporum atque abbatum sententia sacerdotum monachorumque mores per totum imperium in melius formare instituit; scripto ea de re libro, *in quo totius illius ordinis perfectio contineretur*, eoque per legatos seu missos suos vbique per imperium suum diuulgato (p), *vt omnes tam viri, quam sanctimoniales, sub hoc ordine Christo seruientes, nullis praepediti necessitatibus libera seruitute domino omnium militare meminissent* (q). Qui liber et in ipso Casinensi monasterio, tantam postea auctoritatem consequutus est, vt, teste Leone Ostiensi (r), non minus, quam ipsius sancti Benedicti regula religiose obseruaretur. Quae quamuis pro solita pietate sua faceret imperator, bonique omnes incredibilem inde caperent voluptatem (s), episcopos tamen ac abbates quosdam, vitae laxiori adsuetos, pristinaeque licentiae tenaces, grauiter offendit (t), idque odium veluti obrutus cinere ignis in turbis illis, quas filii dabant, in flammas erupit, maximeque eius rebus incommodauit. Adeo plures semper, qui morbum, quam qui remedium ferant, reperias. Peracto hoc negotio, tum demum *episcopis, abbatibus, natuque maioribus Francorum, manifestauit mysterium consilii sui,*

(o) *Annal. Bertin. Metens. Fuld. Vita Ludou. Pii ad a.* 817.

(p) *Vita Ludouici ad a.* 817. *pag*, 368.

(q) Liber iste non differre videtur ab LXXX. vel, vii Leo Ostiens. *lib. I. Chron. Casin. cap.* 16. numerat, septuaginta duobus capitulis, quae post Centuriatores Magdeb. *Cent. VIIII. cap.* 6. *pag.* 150. et Angelum de Nuce in *Append. Chron. Casin. pag.* 5. edidit Steph. Baluz. *Capitul. tom. I. pag.* 579. quorumque praecipuum auctorem fuisse Benedictvm, Anianensem abbatem, ex eius vita ab Ardone scripta apud Duchesnium *tom. III. pag.* 392. *sequ.* discimus. Vocantur alias *Capitula Hludouuici imperatoris de regula sancti Benedicti*, publicataque sunt Aquisgrani *VI. Id. Iul. anni* 817.

[r.] *Chron. Casin lib. I. cap.* 16.

[s] *Vita Ludouici Pii ibid. pag.* 368.

[t] Obseruauit hoc *Vitae Ludouici Pii* Auctor prudentissimus, qui *pag.* 369. ita scribit: *at vero non tulit hanc sanctam, deoque dignam imperatoris deuotionem humani generis inimicus, vndique se impetentem, et ab omnibus ecclesiae ordinibus sibimet bella indicentem, sed coepit totis virium copiis se expugnantem oppugnare, et per membra sua Christi fortissimum bellatorem vi et astu, quo potuit, lacessere.* Atque inde est, quod Gerardus, Siluae maioris abbas, in *Vita S. Adelardi, cap.* 5. illum Roboamvm, et *cap.* 6. Tarqvinivm vocat, *qui non sequutus sit viam patris, sed senserit cum Roboam, filio Salomonis, et quidquid pater amasset, odio habuerit, quidquid illi placuisset, sibi displicere*, reipsa ostenderit.

sui, quod cogitauerit, vt vnum de filiis suis constitueret imperatorem (u). Quod, quo ordine factum sit, eleganter memoriae prodidit AGOBARDVS (x). Primum enim Ludouicum imp. proposuisse ait quaestionem, de eaque in medium consulere iussisse: *quod ad stabilimentum regni pertineat et ad robur regiminis, debeatne homo differre, an non?* Adclamantibus cunctis, quod reipublicae salutare factuque sit necessarium, accelerandum potius, quam differendum videri, consilii sui, cum paucissimis adhuc communicati participes fecisse omnes, eumque se vitae humanae fragilis fluxaeque memorem, ne a morte praeuentus destinata perficere impediretur, vnum filiorum suorum imperii socium adsciscere constituisse, professum, perhibet. Quod vt felix, faustum, reique publicae salutare esse iuberet summum Numen, Ludouicum imp. indixisse omnibus triduanam inediam (y), supplicationesque et sacrificia, immo et stipem in egenos largius conferendam, vt Deus O. M. his motus piis operibus, non modo imperatori, sed et optimatibus omnibus id, quod e republica futurum sit, inspirare dignaretur. Peractis his sacris, imperator

[u] *Chronic. Moissiac. ad a.* 817. *pag.* 147.

[x] *Epist. flebili ad Ludouicum n.* 4.

[y] Confirmant hoc et reliqui scriptores σύγχρονοι et in his *Chronici Moissiacensis* auctor *ad a.* 817. *pag.* 147. Tunc omni populo placuit, vt ipse se viuente constitueret *vnum ex filiis suis imperare, sicut Karolus pater eius fecerat ipsum. Tunc tribus diebus ieiunatum est ab omni populo, ac letaniae factae.* Immo ipse imperator in charta diuisionis imperii apud Baluz. *Capitular. tom. I. pag.* 574. *idcirco*, inquit, *necessarium duximus, vt ieiuniis, et orationibus, vt eleemosynarum largitionibus apud illum obtineremus, quod nostra infirmitas non praesumebat. Quibus rite per triduum celebratis*, cet. Quomodo vero celebrari coeperit triduanum ieiunium, ex epistola episcopi ad archipresbyterum non multo post haec tempora scripta, quae in *Formulis Alsaticis cap.* 18. occurrit, satis intelligitur. Ceterum inde patet, ad antiquissimos Germanorum mores referendam esse illam a cibo et potu, praeter panem et aquam, abstinentiam, quam principibus electoribus, difficilius procedente electionis imperatoris negotio, post diem tricesimum indixit *Aurea Bulla, titulo* 2. §. 5. *quod si facere distulerint infra triginta dies a die praestiti iuramenti praefati continuo numerandos: ex tunc exactis eisdem triginta diebus a modo panem manducent, et aquam bibant, et nullatenus ciuitatem exeant antedictam: nisi prius per ipsos, vel maiorem partem ipsorum rector siu temporale caput fidelium electum fuerit, vt praefertur.* Eam enim abstinentiam non tam ad poenam, quam electoribus, nondum electo imperatore nemo irrogare posset, sed ad supplicationes et ieiunia dei propitiandi caussa subeunda referendas esse, recte atque acute suspicatur illustris collega, Io. Petrus a Ludewig in *Commentar. ad Aur. Bullam ibid. tom. I. pag.* 369.

perator Lotharium dixit imperii ſocium (z), in eamque patris ſententiam tanto conſenſu itum eſt ab optimatibus, vt ipſe in charta diuiſionis imperii apud STEPH. BALVZIVM (a) id omnipotentis dei nutu eueniſſe, his verbis teſtetur: *quibus rite per triduum celebratis, nutu omnipotentis dei, vt credimus, actum eſt, vt et noſtra, et totius populi noſtri in dilecti primogeniti noſtri* HLOTHARII *electione vota concurrerent. Itaque taliter diuina diſpenſatione manifeſtatum placuit et nobis et omni populo noſtro, more ſollemni imperiali diademate coronatum, nobis et conſortem et ſucceſſorem imperii, ſi dominus voluerit, communi voto conſtitui.* Quin et reliquorum, qui adfuerint, neminem, quin id dei O. M. ope ac conſilio euenerit, dubitaſſe, ait AGOBARDVS (b). Et ſane laeta fuerunt imperii iſtius inauſpicatiſſimi auſpicia, collaudantibus omnibus hoc Caeſaris conſilium, et bene ominantibus vniuerſo Francorum populo, quin illico confluentibus ad templum, vbi ſollemni ritu diademate imperiali incinctus LOTHARIVS fauſtas tum imperatoris, tum totius populi adclamationes laetiſſimas audiuit, de quibus iterum CHRONICI MOISSIACENSIS auctor (c): *poſthaec*, inquit, *iam dictus imperator* CLOTHARIVM, *qui erat maior natu imperatorem elegit, ac per coronam auream ei tradidit imperium, populis adclamantibus, et dicentibus:* VIVAT IMPERATOR CLOTHARIVS. *Facta eſt autem laetitia magna in populo die illo. Et ipſe imperator benedixit dominum, dicens: benedictus es dominus deus noſter, qui dediſti hodie ex ſemine meo, conſidentem in ſolio meo, videntibus oculis meis* (d). Seriane ac ſolida fuerit haec omnium

[z] *Chron. Moiſſiacenſe, Bertin. ad a.* 817.

[a] *Capitular. tom. I. pag.* 574.

[b] *Ibid.*

[c] *Ad a.* 817. *pag.* 147.

[d] Ex his, quae paullo plenius hic narrat chronici Moiſſiacenſis auctor, plane σύγχρονος quippe qui inſequente anno 818. chronico ſuo colophonem impoſuit, intelligimus, Ludouicum imperatorem in ſollemni iſta panegyri omnia ad exemplum ſuae coronationis, viuo Carolo M. factae, compoſuiſſe. Eius vero ritum deſcribit Thegan. *de geſt. Ludouici, cap.* 6. *pag.* 297. *ſequ.* et qui totum illum actum iiſdem paene verbis enarrat *Auctor Chron. Moiſſiac. ad a.* 813. *pag.* 146. Ceterum ex Thegano adhuc notandum duximus, Carolum M. in ea ſollemnitate ipſum proceſſiſſe corona exornatum, nec ſuum, ſed aliud diadema, quod eum in finem confectum, quod ipſe altari imponi iuſſerat, Ludouico filio tradidiſſe, vel iuſſiſſe potius, vt illud, ab altari ſumtum, ſibi ipſe imponeret. Id ergo iam quoque imitatum eſſe Ludouicum imperatorem, valde eſt veroſimile. Quin eam ipſam coronam, qua antea Ludouicum filium condecorauerat Carolus M. Ludouicum in Lotharii filii inauguratione adhibuiſſe, nemo dubitauerit.

omnium laetitia, an eam vulgus magis, ad haec ſpectacula inſaniens, quam viri cordati et rei publicae amantes, perſenſerint, non facile dixerim. Saltim non ea erat LOTHARII, noui imperatoris, indoles, quae adeo magnam ſaeculo felicitatem polliceretur. Erat enim princeps ferocioris ingenii, maioriſque audaciae, quam prudentiae ac virtutis, opum ac potentiae cupidiſſimus, et cui regnandi cauſſa diuina humanaque iura violare nulla erat religio. Quin ipſum patrem ſuſpectum habuiſſe Lotharii ingenium, EGINARDVS (e) teſtatur, ſcribens, Ludouicum, quum Lotharii in ſocietatem nominis et regni totius populi ſui conſenſu adſumſiſſet, ſibi praecepiſſe, *vt Lotharii curam gereret, ac illum de moribus corrigendis et honeſtis atque vtilibus ſectandis ſedulo commoneret.* At dare id aetatis praerogatiuae placuit, vt Lotharius fratribus natu minoribus anteferretur: nec iam antiquius quidquam habuit imperator, quam vt ſtabile eſſet Lotharii imperium. Quo conſilio omnes Francorum proceres, teſte AGOBARDO (f), in verba eius adegit, et iureiurando ſanctiſſimo, ne quem alium imperii conſortem ſucceſſoremque in auguſta dignitate venerarentur, obſtrinxit.

IIII. Ne vero reliquos filios minus cordi habere videretur, in iiſdem comitiis illos quoque reges dixit, et PIPPINO quidem Aquitaniam, in qua iam ante triennium veluti precario regnare coeperat, LVDOVICO noſtro Boioariam, quae tertio abhinc anno LOTHARIO data fuerat, tradidit, *vt ſcilicet ſciret populus, cuius deberet poteſtati parere* (g). Teſtes eius rei habemus omnes eorum temporum annales, at multo locupletiſſimum ipſum LVDOVICVM imp. qui in charta illa diuiſionis apud BALVZIVM (h): *ceteros vero,* inquit, *fratres eius, PIPPINVM videlicet et HLVDOVICVM, aequiuocum noſtrum, communi conſilio placuit regiis inſigniri nominibus, et loca inferius denominata conſtituere, in quibus poſt diſceſſum noſtrum ſub ſeniore fratre regali poteſtate potiantur.* Eſt ergo et id negotium de communi optimatium ſententia, et ſuffragio peractum, quamuis in ea electione Aquitanorum praecipue ac Boioariorum, quorum res agebatur, habitam eſſe rationem, veroſimile ſit. Saltim enim Boioarii iam inde a multis ſaeculis ea praerogatiua donati fuerant, vt *qui de genere Agilolfingorum fidelis regi eſſet et prudens, ipſum conſtituerent ducem ad regendum*

[e] *Epiſtola* 34.
[f] *Ibid.*
[g] *Vita Ludouici pag.* 369.
[h] *Capitular. Tom. I. pag.* 574.

regendum populum illum (i). Quae lex tantum abest, vt euersa in Thassilonis familia Agilolfingorum gente exoleuerit, vt multo post Boioarii sibi inuitis rectorem obtrudi non paterentur (k). Quare nullum est dubium, quin in creando rege LVDOVICO praecipua fuerit Boiorum praesulum atque optimatium auctoritas, iique non diu ambigui facile manus dederint eximiae indolis maximaeque spei puero, et sibi ipsi gratulati sint, suo eique tam bono principi in posterum obsequuturis. Coronarum decus tum datum esse PIPPINO et LVDOVICO, nusquam legimus: vnctos tamen illos esse oportet, si fides habenda incerto *chronici* breuis auctori, quem ex ALEX. PETAVII bibliotheca extulit ANDR. DVCHESNIVS (l), *qui Hludouicum Bauariam sibi vindicasse*, VNCTVMQVE *esse in regem*, memoriae prodidit. Sed nec eadem aetate vixit hic scriptor, et res istas tam parum compertas habuit, vt illi fidem hic non dubitem abrogare, quippe qui ibidem Carolum Caluum ex diuisione paterna *regnum Francorum et imperium Romanum obtinuisse*, scribere non veretur.

V. Sic ergo haud multo fuit melior LOTHARII, quam reliquorum fratrum, conditio. Illi enim collegae patris imperiique consorti facto vniuersum Francorum imperium, si quid humani patri accidisset, despondebatur: hi mediocrem eius partem sortiebantur. Et quamuis satis amplae essent Aquitaniae et Boioariae prouinciae, alendoque regi sufficere viderentur: vix tamen cum reliquo Germaniae, Italiae, Galliaeque tractu, qui Lothario fuerat destinatus, videntur comparandae, vt iam non dicamus de summo in ipsos fratres, eorumque regna, imperio, quod Lothario, se mortuo saluum esse voluerat imperator, et de quo paullo post erat dicendi locus. Iam

[i] *Lex Baiuuar. tit. 2. cap. 20. §. 3.*

[k] Quod non alio luculentiore testimonio probari posse videtur, quam Adelboldi in *Vita Henrici Sancti imp. cap. 10.* apud Leibnit. *Script. rer. Brunsu. tom. I. pag.* 433. Memorata enim legatione, qua Boiariorum ducatum sibi conferri poposcerat Hezilo, Bertholdi filius, addit, inconsultae quaestioni consultam paratam fuisse responsionem. Patienter enim audita legatione Henricum regem dixisse: *quos semper praecipuos inter omnes gentes habui, quosque semper toto mentis affectu amaui, hos adepta benedictione regali* IN LEGE SVA *nec deteriorare volo, nec deteriorari patiar, dum vixero.* LEGEM *habent, et ducem* ELIGENDI POTESTATEM EX LEGE *tenent: hanc nedum ego frangam, quicumque frangere tentauerit, me inimicum habebit.* Ex quibus verbis patet, Boios et tunc saeculo vndecimo, fretos illa antiqua lege, neminem inuitis sibi imperantem ferre voluisse.

[l] *Scrips. rer. Franc. tom. III. p.* 350.

Iam quae Germaniae partes LVDOVICO nostro cesserint, inuestigare, operae pretium fuerit. Id vero in quaestione nobis esse non patitur ipse LVDOVICVS PIVS, qui in charta diuisionis apud BALVZIVM (m) huius regni ambitum his verbis luculenter describit: *Item* HLVDOVVICVS *volumus vt habeat Baioariam, et Carentanos, et Boheimos, et Auaros atque Sclauos, qui ab orientali parte Baioariae sunt, et insuper duas villas dominicales ad suum seruitium in pago Nortgaue Luttraof et Ingoldestat.* Prima ergo ac praecipua prouincia LVDOVICO cessa fuit BAIOARIA, de qua PAVLLVS WARNEFRIDVS (n) scribit, *Noricorum prouinciam, quam Baiuuariorum populus inhabitet, habere ab oriente Pannoniam, ab occidente Suauiam, a meridie Italiam, ab Aquilonis vero parte Danubii fluenta.* Itaque eius prouinciae fines a septentrione Danubio, ab occidente Lyco, a meridie Alpibus Tridentinis et Noricis, ab oriente Aniso fluuio, quem veteres *certum Baioariorum et Hunnorum limitem* esse statuebant (o). Perruperat hos limites Carolus M. qui anno 791. Hunnorum vel Auarum fines ingressus, ad Rabum vsque fluuium victricia arma circumtulerat (p), et victoria vsus octo insequentibus annis, Pippini maxime, Italiae regis, auspiciis, ita eam gentem perdomuerat, vt totus ille terrarum tractus ab Aniso flumine ad Rabum vsque in certa Francorum possessione esset (q). Et haec ipsa est AVARVM terra, quae regni LVDOVICO cessi partem fecit. Quamuis enim circa eadem tempora lacertos moueret gens ferocissima, cui iam inde ab origine sua semper in turbido fuerat consilium, et duce Liudeuito non modo ad amissa recuperanda, sed et proferendos fines ferro sibi viam munire coepisset (r); mox tamen repressus est ille tumultus, et tota illa tempestas, occiso circa annum 823. Liudeuito, subito commutata est (s): vt eam regni partem saluam omnino haberet LVDOVICVS noster, Auaresque vltra Rabum felici Marte submoueret. Tertia prouincia, quae ei obuenerat, est BOIOEMIA, fertilissimum illud veterum Marcomannorum regnum, quod, quamuis montibus circumcirca veluti a natura munitum clausumque, Slaui tamen iam pridem sub suam redegerant potestatem. Hos quoque CAROLVS M. ductu Caroli filii

[m] *Art. II. Capitul. Tom. I. pag.* 575.
[n] *De gest. Langob. lib. III. cap.* 29.
[o] *Annal. Franc. Reuber. ad a.* 791. *pag.* 50. *edit. nou.*
[p] *Annal. Bertin. Met. Fuldens.* Reuber. *ad a.* 791.
[q] Eginard. *Vit. Caroli M. cap.* 13.
[r] *Vita Ludouici Pii ad a.* 819. *pag.* 572. *sequ.*
[s] *Annal. Fuld. ad a.* 823.

breui bello oppresserat (t), teste EGINARDO (u), idque anno 805. et sequentibus factum esse, satis constat (x). Sed victos magis, quam perdomitos esse dixeris Boëmos, qui ex eo tempore subinde momorderunt fraena, nec vmquam tam bona fide seruierunt, vt non et LVDOVICO nostro, et eius filio, CAROLOMANNO, plurimum facesserent negotii, et auitam libertatem aduersus Francorum opes mira virtute quam diutissime tuerentur. Sequuntur CARENTANI, et finitimi Auaribus SLAVI, quos itidem LVDOVICI regno additos fuisse vidimus. Et Carentaniae quidem antiquum nomen pars veteris Carentaniae et hodie retinet: id tamen olim multo latius patuisse, et praeter hodiernam Carinthiam etiam Stiriam, Carniolam, partem comitatus Tiroliensis, immo et Hungariae partem cis Muram comprehendisse, recte obseruauit HIER. MEGISERVS (y). Quum vero et hodie in illo terrarum tractu, et maxime in Carniola et ad Hungariae fines, Slaui vel Vindili intermixti Germanis degant, at veterem linguam patriam retineant: cur SLAVOS quoque, *qui ab orientali parte Baioariae sunt*, LVDOVICI regno attribui placuerit, facile intelligitur. Adduntur duae *villae dominicales*. extra Boiorum fines cis Danubium in pago Nortgouiae sitae, INGOLSTADIVM et *Luttraof* (z), vt veluti peculiari iure a Ludouico tenerentur, et separatas a reliqua Boioaria rationes haberent. Vt adeo tractum haud exiguum, maximamque veteris Norici et Pannoniae partem inter Rabum et Lycum, Danubium et Alpes, ambitu suo complexum sit nouum istud Boioariae regnum

[t] Fatetur id Bohusl. Balbin. *Epit. rer. Boem. lib. I. cap.* 10. *pag.* 85. et recte notat Cromerum, qui *lib. II. Hist. Polon. in Lechone* haec omnia ad Polonos pertinere existimauerat. At nescio, quid in mentem venerit viro doctissimo, vt Carolum hunc *nothum* vocare non dubitet, quem filium Caroli M. et Hildigardis natu maximum, et, si vixisset, patri in imperio successurum fuisse, nemo ignorat. Sed aliis quoque locis Balbinus se Boëmicae, quam Francicae et Germanicae historiae peritiorem esse, satis ostendit.

[u] *Vit. Caroli M. cap.* 14. monach. Egolism. *Vit. Karoli M. pag.* 267.

[x] *Annal. Fuld.* Reuber. *et alii ad a.* 805. *seqq.* Herm. Contr. *ibid.*

[y] *Annal. Carinth. lib. I. pag.* 14. *seqq.*

[z] INGOLSTADIVM ad Schutterae et Danubii confluentes, vrbs munitissima, et Musarum sede celebris, et hodie vetus nomen retinet. LVTTRAOF, hodie *Luthrohoffen*, vel *Lauterhoffen*, in comitatu Sulzbacensi ad Luthri amnis caput situm oppidulum non procul Altorfo Noricorum conspicitur. Diploma, in quo huius oppidi fit mentio, anno 1159. scriptum, edidit Io. Henr. de Falckenstein in *Codice diplomat. antiquit. Nordgauiens. num.* 243. *pag.* 192.

gnum, et regno Aquitaniae, quod Pippino, LVDOVICI fratri, obtigerat, vix ac ne vix quidem, cedere videretur.

VI. Quae porro noui regni formula fuerit, eadem, quam saepe laudauimus, diuisionis charta nos non patitur ignorare. Satis animaduertebat Ludouicus imperator, cum summo rei publicae detrimento coniunctam fore regni potentissimi diuisionem, si quaelibet pars per se subsisteret, separatasque a reliquis haberet rationes, maxime quum etiam Italiam, BERNARDO regi relictam, inuitatam exemplo daturam esse operam, vt a reliquo corpore imperii Francici diuelleretur, credibile esset. Itaque nouo exemplo (a), teste AGOBARDO (b), statuit, vt fratres natu minores, Lothario primogenito, et augustae dignitatis heredi, veluti clientes obsequerentur, et comiter venerarentur eius maiestatem. Hinc AGOBARDVS: *ceteris filiis vestris designastis partes regni vestri, sed vt vnum regnum esset, non tria, praetulistis eum illis, quem participem nominis*

[a] Nouum fuit hoc LVDOVICI PII institutum, et hinc vel id solum suffecit, ad lites infinitas inter fratres, qui vix parem, nedum superiorem ferre poterant, excitandas. Praeterquam enim quod intolerabile fratribus minoribus videretur, subiici LOTHARIO, principi tam feroci et inhumano: nullum etiam exstabat exemplum huius modi subiectionis. Quoad Merouingi regnauerant, in tot partes diuisum norant imperium, quot filii exstarent, adeo, vt ne legitimorum quidem natalium ratio haberetur. Gregor. Turon. *Histor. lib. V. cap.* 21. Et hinc iusta arma sibi sumere visus est Charibertus contra Dagobertum I. fratrem natu maiorem, qui illum ea lege Aquitaniae praefecerat, vt fratri subiectus a regio nomine abstineret. Ludou. et Scaeuola Sammarth. *Hist. geneal. domus Franc. lib. IIII. pag.* 143. Carolus porro Martellus, quamuis maior domus tantum, ita inter Carolomannum et Pippinum diuiserat prouincias, vt neuter alteri subesset, idemque postea Pippinus, regnum inter Carolum M. et Carolomannum partitus obseruauerat, immo et ipse Carolus M. cuius in charta diuisionis vel testamento apud Pithoeum in *Annal. et hist. Francor. script. XII. pag.* 283. *sequ.* et Baluz. *Capitular. tom. I. pag.* 439. ne vestigium quidem exstat huius modi appanagii, quod vocant: quod inter Carolingos primus Ludouicus Pius imp. primum in Bernardo Italiae rege inuenisse videtur, de quo Theganus *de gest. Ludouici imp. cap.* 12. *pag.* 301. *eodem tempore venit* BERNARDVS *filius fratris sui Pippini, et tradidit semet ipsum ei ad* PROCEREM, *et* FIDELITATEM *ei cum* IVRAMENTO *promisit.* Quae ipsa est nexus clientelaris vel vasallagii descriptio. Eodem ergo nexu, filio natu maximo reliquos natu minores obstrictos esse voluit imperator, non animaduertens, et imperare illis nescire Lotharium, et parere Pippinum et Ludouicum, neque abolita vetere succedendi consuetudine, his defuturum obtentum, hanc diuisionem oppugnandi.

[b] Eadem *epistola stabili. n.* 4.

nis vestri fecistis. Sed rem omnem nullo luculentiore testimonio; quam ipsius LVDOVICI imperatoris discimus, qui in charta diuisionis (c) diserte monet, *fratres Lotharii, Pippinum videlicet et Hludouieum, aequiuocum suum, post decessum suum sub seniore fratre regali potestate potituros*, ac deinde has illis leges praescribit: vt quisque in suo regno honores, cui visum fuerit, suo arbitrio conferat, modo in constituendis episcopis et abbatibus legum ecclesiasticarum, in magistratibus creandis honestatis reique publicae salutis ratio habeatur: (d): vt de bello paceque nihil sine fratris natu maioris consilio ac consensu statuant, praeterquam si repentini tumultus sine mora sint reprimendi (e): vt ne legatos quidem admittant, iisue, sine fratris primogeniti consensu de rebus alicuius momenti respondeant: si quid noui vel turbidi in regnorum suorum finibus exoriatur, id statim ad fratrem referant (f); vt cuiuis dominium in clientes suos saluum; his vero liberum sit, cuicumque ex his tribus fratribus se in clientelam dare velit (g): vt tributa, census, reditus ex metallis in suo quisque regno solus capiat (h), attamen vterque natu minorum quotannis ad fratrem natu maiorem proficiscatur, donaque ei offerat, vel absentiam per legatos dona illa oblaturos excuset, largiore munere a fratre illo primogenito remunerandus (i): vt neuter vxorem sine fratris consilio et consensu, nec vmquam exteram vxorem ducat (k): vt si quid illis humani acciderit, eorum filiis regnum paternum inter se partiri non liceat, sed populo ius sit, vnum ex his eligere, quem primogenitus iisdem legibus regno praeficere teneatur (l): vt alterutro sine legitimis liberis decedente, eius regnum ad fratrem natu maiorem reuertatur, is vero liberis eius nothis, si quos superstites reliquerit, de alimentis prospiciat (m): vt se mortuo neuter filiorum minorum antequam legitimam secundum legem Ripuariorum aetatem (n), id est, annum XVI. attigisset, regnum suum

[c] Baluz. *Capitul. tom. I. pag.* 574.
[d] *Ibid. art.* 3. *pag.* 575.
[e] *Ibid. art.* 7.
[f] *Ibid. art.* 8. *pag.* 576.
[g] *Ibid. art.* 9. *pag.* 576.
[h] *Ibid. art.* 12. *pag.* 577.
[i] *Ibid. art.* 4. *et* 5. *pag.* 575.
[k] *Ibid. art.* 13. *pag.* 577.
[l] *Ibid. art.* 14. *pag.* 578.
[m] *Ibid. art.* 15. *pag.* 578.
[n] Verba LVDOVICI haec sunt: *si vero alicui contigerit, nobis decedentibus, ad annos legitimos iuxta* RIPVARIAM LEGEM *nondum peruenisse, volumus, vt donec ad* PRAEFINITVM *annorum terminum veniat, quemadmodum modo a nobis, sic a seniore fratre*

ſuum capeſſat, ſed frater natu maior illud ſuis auſpiciis gubernet (o) : vt denique et *regnum Italiae eo modo* Lothario, *ſi deus voluerit*, *vt ſucceſſor* Ludouici patris *exiſteret*, *per omnia ſubiectum eſſet*, *ſicut et eius patri*, Carolo M. *fuerit*, *et ipſi* Ludouico *illo tempore ſubiectum ſit*. (p). Haec eſt lex illa regia, quam tum et de Lotharii imperio, et de ceterorum filiorum regno tulit LVDOVICVS Pius, imperator, ex qua patet, voluiſſe illum, vt Lotharius iure optimo maximo vniuerſo imperio, Pippinus et Ludouicus regnis ſuis non ampliore cum poteſtate, quam olim reges, ſocii atque amici populi Romani, et illo tempore Italiae Bernardus, praeeſſent. Hinc non modo imperatoris titulo et inſignibus, ſed et aliis praerogatiuis donauit Lotharium, et, teſte AGOBARDO (q), inter alia conſtituit, vt diplomata in poſterum vtriuſque imperatoris nomina praeferrent, teſtatum eo ipſo facturus, eum ſe non modo ſucceſſorem, ſed et imperii ſocium ac collegam adſciuiſſe (r). Enim vero quam

fratre et ipſe et regnum eius procuretur atque gubernetur. Et quum ad LEGITIMOS ANNOS *peruenerit*, *iuxta taxatum modum ſua poteſtate in omnibus potiatur.* Quaenam vero ſit aetas ſecundum hanc legem iuſta ac legitima, vix conſtat, neque in lege Ripuariorum, quod huc pertinere videatur, vix quidquam legimus, niſi quod *titulo* 81. ita ſancitur : *ſi quis homo Ripuarius defunctus fuerit*, *vel interfectus*, *et filium reliquerit*, *vſque ad* QVINTVM DECIMVM *annum* PLENVM *nec cauſſam proſequatur*, *nec in iudicio interpellatus reſponſum reddat. Quindecimo autem anno*, *aut ipſe reſpondeat*, *aut defenſorem eligat. Similiter et filia.* Itaque ex lege Ripuariorum legitima aetas erat annorum quindecim exactorum. At id notatu dignum, reges Francorum non Saliorum, ſed Ripuariorum legibus vixiſſe. Quod ideo procul dubio factum, quod Aquiſgrani, adeoque in terra Ripuariorum, veluti ſedem ac domicilium rei publicae conſtituerat Carolus M. Id principium et poſtea manſit, et medio aeuo creditum vulgo eſt, reges Germanorum non alio, quam Francico iure vti. *Ius prouinc. Sax. Lib. III. cap.* 54. *der König ſoll haben Fränckiſch Recht*, *nachdem als er gebohren iſt.* (Haec ſenſum non habent. Lege : *nachdem er gekohren oder erwehlet iſt*, vti in quibuſdam codicibus antiquis legitur : *wenne he gekoren ys*), *er ſey von welcher geburt er ſey.* Et *Ius Sueu. cap.* 23. §. 2. *als der König erwehlt wird*, *von welchem Land er gebohren iſt*, *das recht hat er verlohren. Er ſoll haben Fränckiſch Recht*, *vnd von welcher Geburt er gebohren iſt*, *das recht hat er auch verlohren.* Nimirum Aquiſgrani coronandus videbatur Francorum rex fieri, et hinc iuri quoque Francico ſubiici, immo et a comite Palatino ad Rhenum, cuius in Francici potiſſimum iuris prouinciis eminebat auctoritas, iudicari poſſe. Nugae hae pleraeque, ſed non heri demum aut nudius tertius natae.

[o] *Ibid. art.* 16. *pag.* 578.

[p] *Ibid. art.* 17. *pag.* 578.

[q] *Ibid. n.* 4.

[r] Exſtant huius modi diplomata vtriuſque nomine ſcripta ſignataque quam plu-

quam parum conſtans ac firma fuerit haec collegarum concordia; quamque mox res in neruum abierit, ea, quae ſequentur, ſatis oſtendent.

VII. Primum enim ipſos Ludouici Pii filios natu minores grauiter perculit hoc patris conſilium, non quod Lothario inuiderent ſupremum illud inter homines faſtigium, ad quod eum patris beneuolentia euexerat, quum hoc decus illi quadam naturae praerogatiua deberi videretur: nec quod inaequalis admodum eſſet illa regnorum partitio, quam Caroli M. eodem fere ſeruato modo inter liberos diuidentis prouincias exemplum quodammodo excuſabat, ſed quod ſe veluti precario regnaturos crederent, ſi Lothario, tamquam clientes, ſubeſſe cogerentur. Id vero erat, quod vel maxime excruciabat generoſos animos, ſubinde idem ſecum cogitantes, quod ad Maximum ſuum ſcripſerat MARTIALIS (s):

Eſſe

plurima. Nos quaedam dumtaxat exemplorum loco adferemus. Ediderunt talia Schaten. *Annal. Paderb. lib. II. pag.* 84. Mabillon. *de re dipl. lib. V. cap.* 69. Martene *Theſaur. anecdot. tom. I. pag.* 24. Auentin. *Annal. Boic. lib. IIII. cap. 9. n.* 37. Io. Fridr. Schannat. *Cod. probat. hiſt. Wormat. n.* 4. et 5. *pag.* 4. *ſeqq.* Calmet. *Probat. hiſt. Lotharing. tom. I. pag.* 299. Rettenpach. *Hiſt. Norica, lib. I. cap.* 9. *pag.* 30. in *Chronico Monaſt. Farfenſis* apud Ducheſn. *tom. III. pag.* 658. in quibus ita ſe habet exordium: *in nomine domini dei et ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti. HLudouicus et HLotharius diuina ordinante prouidentia imperatores auguſti.* Sub finem vtriusque ſigna conſpiciuntur: *ſignum HLudouici ſereniſſimi imperatoris. Signum Lotharii glorioſiſſimi auguſti.* Ceterum quamuis certum ſit ex Agobardi *Epiſtola flebili*, *n.* 4. poſtea *de litteris nomen omiſſum eſſe*: errant tamen, qui id ſtatim factum eſſe exiſtimant. Diplomata enim Senonenſe apud Calmetum, et Corbeienſe apud Schatenium data ſunt *XII. Calendas Iulii. anno Chriſto propitio XIII. imperii domni Ludouici piiſſimi auguſti indictione IIII. Ingilinheim in palatio regio*, id eſt, anno Chriſti 826. Quae Schannatus ex archiuis Wormatienſibus extulit, eorum alterum prodiit *II. Kalend. Nouembris anno Chriſto propitio XIIII. imperii domni* HLVDOWICI, et HLOTHARII V. *sereniſſimis auguſtis indict. IIII.* id eſt, anno Chriſti 827. alterum *III. Id. Sept. anno Chriſto propitio XVI. imperii domni* HLVDOVVICI, *sereniſſimi imperatoris*, *et* HLOTHARII *auguſti VII. indict. VII.* id eſt, anno erae Dionyſiacae 830. Quo anno et id, quod monaſterium Farfenſe apud Du Cheſne accepit, datum eſt, ſed circa ea demum tempora, gliſcentibus inter patrem filioſque turbis nomen Lotharii, vti videtur, adſcribi deſiit diplomatibus. Saltim in chartis Ludouici anni 831. et ſequentium id vbique omiſſum animaduertimus. Ante haec tempora non modo diplomata vtriuſque imperatoris nomen praeferebant, verum etiam alia acta publica, ceu patet ex Capitulis anni 820. apud Goldaſt. *Conſtit. imper. tom. II. pag.* 13. et anni 828. *ibid. pag.* 15.

[s] *Lib. II. epigr.* 18.

Esse sat est seruum, iam nolo vicarius esse.
Qui REX *est*, REGEM, *Maxime, non habeat.*

Obseruauit hoc sane scriptor grauissimus, THEGANVS (t), dum de illa regnorum partitione ita iudicat: *supradictus vero imperator denominauit filium suum* LOTHARIVM, *vt post obitum suum* OMNIA REGNA, *quae ei tradidit deus per manus patris sui, susciperet, atque haberet nomen et* IMPERIVM *patris, et ob hoc ceteri filii* INDIGNATI SVNT. Et LVDOVICI quidem nostri ea tum erat aetas, vt vel nondum cepisse, vel videri possit hanc animi aegritudinem: at iam tum atrox ei et PIPPINO sedit eius iniuriae, vti ipsi interpretabantur, memoria, vt iam illo tempore omnis inter fratres gratia ac caritas refrixisse videatur (u), tamque alta reposta mente haesit, vt primus fratrum, ceu infra ostendemus, arma ipsi parenti minari non dubitarit. Diu ergo, et iam ab hoc ipso tempore patris capiti imminuit illa tempestas, quae demum ipsi, vniuersoque Francorum imperio incredibilem cladem intulit. Sed haec postea acciderunt. Eo ipso enim statim anno 818. primum veluti fulmen maiore tamen fragore, quam damno, cecidit. Nimirum Lothario filio etiam patruelem BERNARDVM, Italiae regem, principem optimum, et patri per omnia similem, subiecerat, ceu paullo ante ex ipsa charta diuisionis vidimus. Id ille cur moleste ferret, duplicem sibi videbatur habere rationem; primam, quod Lotharium aetate antecederet, alteram, quod filius esset PIPPINI, Italiae regis, cui tamquam fratri Ludouici Pii natu maiori obtingere debuisset summum imperium, nisi in medio aetatis flore properantibus fatis fuisset exstinctus. Indignatus ergo non modo imperium sibi a Ludouico ereptum, sed et

[t] *De gest. Ludouici cap.* 21.

[u] Luculenter id probari potest ex EGINARDI *Epist.* 62. scripta ad Ermengardim reginam, inter annum 817. quo illa imperii facta est diuisio, et 818. quo illa diem obiit supremum. Respondet ibi expostulatoriae Ermengardis epistolae, qua Eginhardo exprobrauerat, *quod fraternam euertere niteretur concordiam*, idque *opus daemonibus adscripsit*. Quam suspicionem quamuis verbosa epistola a se amoliri conatur: non tamen negat, inter fratres male conuenire, nec quid inde metuat, dissimulat. Quo in primis pertinent verba insequentia; *de* DISCORDIA *autem istorum* REGVM *valde metuo, et dolens dico, quia dum illi,* PVERILE *attendentes consilium*, DISCORDES *inter se exsistunt, cito forsitan, quod vtinam absit, externorum sapientum et fortium inimicorum virtute et studio ad feram concordiam reuocabuntur, qui nos vndique circumdant.* En discordiam iam primo, statim ab illa imperii diuisione, anno inter reges illos fratres, adhuc paene pueros, gliscentem.

et Italiae regnum a Lothario in prouinciae formam redigendum, rebus nouis ſtudere, idque agere coepit, vt ſi non auguſtam dignitatem, at regni Italici libertatem ſibi armis vindicaret, iugumque patrui ac patruelis, ſi qua fieri poſſet, penitus excuteret. Id ſane eum cepiſſe conſilii, teſtatur THEGANVS (x), dum *illum ſe extuliſſe aduerſus patruum ſuum, eumque a regno expellere voluiſſe*, conqueritur. Et neſcio ſane, an non de facta ſibi iniuria iure cum patruo expoſtulare potuiſſet, ſi de legitimis eius natalibus inter omnes conſtaret. Quid enim aequius, et communi gentium iuri conuenientius eſt, quam maioris natu fratris filium fratri aetate minori in imperiorum ſucceſſione praeferri? At a THEGANO (y) in Ludouici Pii partes paullo proniori, *ex concubina* dicitur *natus*. Quod nos vtut parum veroſimile (z) in medio relinquimus. Id certius eſt, pleroſque tum Bernardi ius agnouiſſe, eiuſque cauſſam placuiſſe omnibus Italis,

[x] *De geſt. Ludouici Pii cap.* 22.

[y] *De geſt. Ludouici ibid.*

[z] A reliquis auctoribus vocatur *Pippini filius*, *Caroli M.* immo et *Ludouici nepos*, nec quiſquam praeter Theganum, quod meminerim, ei hanc natalium labem adſpergit. Et tamen fratribus Sammarthanis tanti viſum eſt hoc Thegani, ſcriptoris *συγχρόνου*, teſtimonium, vt ideo, Pippinum iuſtam vxorem vmquam domum duxiſſe, negent. Sed vereor, ne vel rei ignarus fuerit Theganus, vel Ludouici Pii filiis palpum obtrudere voluerit. Iuſtam enim fuiſſe Pippino vxorem, dubitare nos non patitur Alcuinus, qui in *Epiſt.* 24. Pippinum ita adloquitur: *laetare cum muliere adoleſcentiae tuae, et non ſint alienae participes tui, vt benedictio tibi a deo data in longam nepotum procedat poſteritatem.* An haec ſcripſerit vir tam grauis et ſanctus ad principem, inter concubinae amplexus turpiter haerentem? Deinde Blondellus in *plen. adſert. geneal. Francic. pag.* 201. *ſequ.* mulierem, ex qua BERNARDVM genuit PIPPINVS, vocat BERTHAM, BERNARDI, Septimaniae ducis, ſororem. Quod ſi verum eſt, nemo profecto ſibi perſuaſerit, tam illuſtrem feminam concubinae loco in Pippini domo eſſe voluiſſe. Denique nemo ſibi perſuaſerit, vel Carolum M. qui ne ſuos quidem filios naturales, Drogonem et Hugonem, ſucceſſionis participes eſſe paſſus eſt, filii notho ampliſſimum Italiae regnum fuiſſe relicturum: vel id a patre impetraturum Ludouicum Pium, qui ne ſuo quidem notho, Arnulpho, teſte auctore *chronici Moiſſiacenſis ad a.* 817. apud Ducheſn. *tom. III. pag.* 148. vllam regni partem dedit. Et Ludouicum tamen Bernardum precibus ſuis iuuiſſe, diſerte ſcribit eius vitae auctor *aſtronomus pag.* 370. Nullum ſane eorum temporum annales habent ex familia auguſta Carolingica exemplum, ex quo quemquam extra matrimonium natum ad imperium vocatum eſſe, probetur, ante Arnulphi imp. et Zuenteboldi Lotharingiae regis tempora, ante quae ne Carolus quidem Craſſus, Bernardo filio naturali conſulturus voti damnatus eſt, quamuis Hadriani pontificis auctoritate ſeſe rem confecturum, ſperaſſet. *Annal. Lambec. ad a.* 885.

Italis, qui contra Ludouicum Pium coniurauerant, immo et optimatium tum Italorum, tum Francorum, permultis, inter quos THEGANVS (a), et Astronomus (b), et alii (c) ANSHELMVM, Mediolanensem archiepiscopum, WOLVODVM, Cremonensem, et THEODVLFVM, Aurelianensem episcopos, EGITTEVM, REINHARDVM, et REGINHARIVM, nominatim exprimunt (d), vt dici quodammodo de illo Bernardi conatu possit, quod de bello Pompeii et Iulii Caesaris iudicauit LVCANVS poëta (e):

Victrix caussa Deo placuit, sed victa Catoni.

VIII. Fieri vix potest, vt tam calida consilia non prius paene, quam satis perpolita sint, euulgentur. Id et BERNARDO accidit.

(a) *Cap.* 23. *pag.* 307.

(b) *Vit. Ludou. Pii pag.* 370. *sequ.*

(c) *Annal. Bertin. ad a.* 817. et *Moissiac. ad a.* 818.

(d) Inter hos episcopos eminet THEODVLFVS Aurelianensis, vir pro saeculi istius conditione doctissimus, qui praeter Capitula ad praesbyteros parochiae suae 46. ordinem et rationem rituum baptismi, librum de Spiritu S. varia poëmata, reliquit iunctim edita a Iac. Sirmondo *Paris.* 1646, 8. Iis vero supplementa quaedam addiderunt Dacher. *Spicileg. tom. V.* et Mabillon. *Analect. tom. I. pag.* 369. Hic episcopatu deiectus ob illam coniurationem, in Andegauensi monasterio exspirauit circa annum 821. REGINHARIVM Theganus *de gest. Ludou. cap.* 22. vocat filium filiae Hardiati, qui fuerit dux Austriae infidelissimus, qui iamdudum insurgere in dominum Karolum voluerit, et ei regnum minuere, qui eodem supplicio deputatus sit, *sicut filiae suae filius sustinuerit cum consentaneis suis.* Quod et auctor *annalium Bertinianorum ad annum* 818. confirmat, nisi quod Reginharii auum HARDRATVM, patrem MAINARIVM vocat, quum contra huic REGINERII nomen tribuat Astronomus *vitae Ludouici* auctor *pag.* 370. *sequ.* Qui etiam, EGIDDEVM *regalium amicorum primum*, REGINERIVM, *comitem palatii imperatoris*, REGINARDVM, PRAEPOSITVM *camerae regalis* vocat, eiusque coniurationis *conscios fuisse quam plurimos clericos, seu laicos*, obseruat. In eorum numero procul dubio fuere etiam ipsi Ludouici fratres naturales, DROGO et HVGO, et THEODORICVS, quos eodem tempore, quo a BERNARDO sociisque sumtum est supplicium, a LVDOVICO PIO *tonsurari iussos ad* DISCORDIAM *mitigandam*, refert Theganus *de gest. Ludouici Pii, cap.* 24. *pag.* 308. Sed et ADALHARDVS Corbeiens. vtriusque celeberrimus abbas, eiusque fratres, WALA et BERNARDVS, filii Bernardi comitis, nepotes Caroli Martelli, in ea factione fuerunt, ac ideo priuati sunt beneficiis, et in exsilium missi, quamuis postea restituti pristinos honores receperint. Paschas. Ratbert. *Vit. Adalhardi cap.* 9. *sequ.* Idem in *Vita Walae apud* Mabillon. *Act. Benedictin. saec. IIII.* Ex quibus patet, praecipuos ex ipsa familia augusta Bernardo fauisse, id profecto non facturos, si ei, talia auso natalium labes obstitisset.

(e) *Pharsal. lib. I. v.* 128.

dit. Nondum enim eo loco erant res regis miserrimi, vt rei gerendae haberet occasionem, quum iam fama, vt est malum hoc velocissimum, defecisse a patruo Bernardum, coniurasse Italos, omnes Alpium aditus atque angustias firmissimo praesidio teneri, nunciaret. Astronomus, vitae Ludouici auctor (f) Ratholdvm episcopum et Svpponem laudat, qui imminentem tempestatem ad Ludouicum Pium certis nunciis retulerint. Ea fama commotus imperator, vt illum consensionis globum quam primum disiiceret, vbique per imperium delectus habere coepit, praemissis, qui angustias Alpium occuparent, ipse cum numerosissimo exercitu expeditionem Italicam adgressus est. Enimuero vbi Cabilonem peruenerat imperator, desertus a suis Bernardus ei supplex occurrit (g), prouolutusque in genua veniam rogauit, quod exemplum et reliqui coniurationis eiusdem socii paullo post imitati sunt (h). Procul dubio reorum animos in spem veniae erexerant Bernardi aetas, sanguinis propinquitas, dignitas coniuratorum, ipsiusque imperatoris celebrata compertaque tot casibus mansuetudo et pietas. At maximo malo suo didicerunt, non rariorem vllam esse, quam quae imperium adfectantibus praestatur, misericordiam. Illico enim et Bernardus, et socii eius, quos ille vltro prodiderat, in vincula rapti, quaestioque maiestatis, more Francorum integra reseruata est imperii proceribus. Re confecta, et tumultu illo fama magis, quam armis, represso, Aquisgranum reuertitur imperator, transactaque ibi hieme, et diebus recolendae redeuntis e sepulcro seruatoris memoriae sacris, rite celebratis, in vernum anni 818. tempus more patrio comitia indicit, omnesque imperii sui proceres Aquisgrani frequentes adesse iubet.

[f] *Vita Ludouici pag.* 370.

[g] Sunt tamen, qui eum non vltro supplicem patruo factum, sed ab Enimvndo, vel, vti a Nithardo *lib. I. pag.* 435. vocatur, Bertmvndo, Lugdunensium comite per insidias captum, adductumque ad imperatorem, contendunt. Fratres Sammarth. *Hist. geneal. lib. VII. pag.* 250. Sed nos potissimum Thegano aliisque eiusdem aetatis scriptoribus fidem habuimus, qui quum imperatori fauerint maxime, non profecto scripsissent, imperatorem ne supplicibus quidem pepercisse, si bello capti in eius potestatem venissent. Minus enim inhumanum facinus est hostem bello captum, et adhuc iras spirantem perdere, quam non parcere supplici. Enimuero tam intolerabilis esse solet imperii societas, vt quanticumque criminis veniam facilius daturi sint principes, quam maiestatis, in quo magnum exemplum, etiam quod aliquid ex iniquo habet, aduersus singulos publica vtilitate rependi creditur. Tacit. *Annal. lib. XIIII. cap.* 44.

[h] Thegan. *Vit. Ludouici* et *Annal. Bertin. ibid.*

bet. Hi ergo iuſſi, de Bernardi et coniuratorum facinore dicere ſententiam, omnes veluti ex compacto capitis damnant, et ne ſanguinis quidem ac neceſſitudinis, nedum dignitatis, habendam eſſe rationem cenſent, futuros procul dubio motus, quos prudentiores iam tum praeuidebant, eo ſeueritatis exemplo repreſſuri. Imperator, ne pietatis humanitatiſque laudi tam triſtis ſententia officiat, rigorem ita temperat, vt epiſcopis et clericis ſeditionis conſciis exſilium de ſynodi ſententia irrogetur, optimates, ipſeque Bernardus, crimen oculorum amiſſione luerent, quod tum frequentiſſimum, ac veluti proprium perduellium ſupplicium habebatur (i). Si THEGANO (k) credere fas eſt, et huius poenae gratiam Bernardo facere voluit imperator, prohibitus tamen a conſiliariis, qui miſero iuueni oculos erui, nefanda crudelitate iuſſerunt. Ait enim, *imperatorem illud iudicium mortale, quod ceteris*, praeter epiſcopos, *factum ſit, exercere noluiſſe: ſed conſiliarios Bernardum luminibus priuaſſe, ſimiliterque exhortatores ſuos Egitteum, Reinhardum, et Reginharium.* Sed ſi id non voluit: non noluit ſaltim LVDOVICVS. Eius enim vitae auctor (l), haud paullo, quam THEGANVS, candidior, rem ita enarrat: *quum Bernardus, hactenus rex, eiuſque fautores, lege iudicioque Fran-*

[i] Huius poenae in legibus gentium Germanicae originis ſaepiſſime fit mentio, veluti in legibus *Wiſigoth. lib. II. tit. 1. §. 7. lib. VI. tit. 3. §. 7. Baiuuar. lib. I. cap. 6. §. 1. Langob. lib. I. tit. 25. §. 61.* Eam vero potiſſimum dabant, quibus ob maieſtatis crimen capitis damnatis venia dabatur. Eginard. *Vit. Caroli M. cap. 20. facta eſt et alia prius contra eum in Germania valida coniuratio, cuius auctores paſſim* LVMINIBVS ORBATI, *partim membris incolumes, omnes tamen exſilio damnati ſunt.* Alia exempla paſſim occurrunt in *Annal. Fuldenſ. ad a. 866.* et in *Annalibus Francorum* paſſim. Immo poſtea eadem crudelitate vſi ſunt aduerſus bello captos, vti pluribus exemplis probauit Caſp. Barth. *Comm. ad Guillermi Britonis Philipp. lib. V. v. 316. pag. 318.* ad illa poëtae:

Protinus EXOCVLAT *ter in ipſo carcere quinos,*
Monoculumque ducem dat eis, vt ſic regat illos
Francorum ad regem: qui iuſta commotus ira,
Anglos ſupplicio ſimili mulctauit eodem
Sub numero;

vbi ſimul obſeruat vir doctiſſimus, Graecorum principum notiſſimam rabiem ea in re ſi non ſuperaſſe, at imitatos ſaltim eſſe Francos. Quis enim ignorat, in ipſum filium ita animaduertiſſe Carolum Caluum? Flodoard. *lib. III. cap. 18. Annal. Bertin. ad a. 873. Chron. Andegau.* apud Labbeum *Biblioth. Manuſcript. tom. I. pag. 285.*

[k] *De geſt. Ludouici Pii cap. 22. pag. 307.*

[l] *Ad a. 818. pag. 371.*

Francorum debuissent capitali sententia feriri, Ludouicum, suppressa tristiori sententia, luminibus eos orbari CONSENSISSE, *licet multis obnitentibus et animaduerti in eos tota seueritate legali cupientibus. At vero licet imperator indulgentius ageret, vltio tamen* ELIMINATA *ad effectum in aliquos est perducta.* Consenserat ergo imperator in supplicium, sed illud differri voluerat, si forte dies mitiorem suaserit sententiam. Consiliarii vero, qui tantum non omnia suo agebant arbitrio (m), morae impatientes, non adquiescendum sibi putabant, priusquam Bernardum sociosque perdidissent, et effodissent oculos, quibus Ludouici maiestatem tam parum suspexissent. Sic dignus commiseratione BERNARDVS medium inter vitam et mortem, at morte tamen ipsa grauius, supplicium subiit. Tertio enim die post non ferens dolorem animique aegritudinem, miseram animam exhalauit (n), felicior profecto, si priusquam se sentiret mori, vel occubuisset in acie, vel carnificis ministerio vno securis vel gladii ictu periisset (o). In quem annum incidat illaetabile illud BERNARDI fatum, non adeo expeditum est. Quamuis enim certissimum sit, in-

[m] De nimia hac indulgentia Ludouici Pii ipse conqueritur Theganus *de gest. Ludou. cap. 20. pag. 305. omnia prudenter et caute agens, nihil indiscrete faciebat, praeterquam quod consiliarius suis magis credidit, quam opus esset, quod ei fecit psalmodiae occupatio et lectionum adsuitas, et aliud, quod ille incipiebat. Quia iamdudum illa pessima consuetudo erat, vt ex vilissimis seruis summi pontifices fierent, et hoc non prohibuit, quod tamen maximum est malum in populo Christiano*, cetera. Quam facile vero fuit consiliariis, principi tam indulgenti illudere, quum et Elisabethae, reginae Angliae, principi satis callidae, idem aliquoties contigisse, ferant?

[n] Thegan. *cap.* 23.

[o] Mortis genus ignoratur. Sunt qui eum, quum se oculis priuatum iri animaduerteret, cum Reginhario gladium strinxisse, et in isto tumultu vtrumque occubuisse, tradunt. Sed quis, quaeso, captiuis ferrum, quo se defendere possint, relinqueret? aut duos eiusdem criminis reos vno carcere concluderet? Alii, Bernardum aeque ac Reginharium ipsos sibi manus violentas intulisse, suspicantur. Sed ii procul dubio decepti sunt loco male intellecto auctoris *Vitae Ludouici*, qui *pag.* 371. hunc euentum ita describit: *etenim Bernardus et Reginerus, dum impatientius oculorum amissionem et ablationem tulerunt, mortis acerbitatem* SIBI CONSCIVERVNT. Quae verba et de voluntaria, et de accelerata per aegritudinem morte, intelligi possunt. Probabilius tamen est, vtrumque ob acerbitatem doloris animique aegritudinem incidisse in febrim tam malignam, vt, accedente sphacelo, vix triduo calamitati suae superstites essent: quia ne id quidem credibile est, reos, diram hanc sententiam passos, sine custodia esse relictos, vt sibi violentas manus, nemine impediente, inferre possent.

infeliciſſimum iſtum principem anno 817. corripuiſſe arma, et inſequente 818. paullo poſt paſchales dies capitis damnatum eſſe: non tamen aeque conſtat, eodemne anno ab eo ſumtum ſit ſupplicium, an aliquot annis poſt. Immo rem ne epitaphium quidem, quod lapidi inciſum Mediolani in templo S. Ambroſii reperitur (p), ſatis expedit. Tametſi enim in eo tempus mortis ita ſignetur: REG. AN. IIII. M. V. OBIIT XV. KL. MAI. IND. X. FILIVS PIAE M. PIPINI: indictionis tamen numerus rem in ſe incertam tanto incertiorem reddere videtur (q). At in re ambigua illis potiſſimum crediderim, qui

[p] Triſtan. Calchi *Hiſt. Mediol. lib. X.* Sigon. *de regno Ital. lib. IIII. pag.* 108. Baron. *ad ann.* 818. *n.* 18.

[q] Totum epitaphium, vti illud ex ipſo lapide ſepulcrali deſcripſit Ludou. Anton. Muratorius *Script. rer. Ital. tom. II. part. I. pag.* 220. *v.* ita ſe habet:

BERNARDVS CIVILITATE MIRABILIS CETERISQVE PIIS VIRTVTIBVS INCLYTVS REX
HIC REQVIESCIT REG. AN. IIII. M. V. OBIIT XV. KL. MAI. IND. X. FILIVS PIAE M. PIPPINI.

Iam Ant. Pagi *Crit. Baron. ad a.* 817. *n.* 15. rationes hunc in modum ſubducit: *Bernardus ſepultus fuit Mediolani in eccleſia S. Ambroſii, vbi exſtat inſcriptio a Baronio num. XVIII. recitata, in qua legitur*, regnauit annos quatuor, menſes V. obiit XV. Kal. Maii indictione XI. *ideoque ſequente Chriſti anno* 818. *Et regnum inierat menſe Nouembri anni* 813. *vt haec verba demonſtrant.* At Pagius hic grauis ſumit, in marmore legi *indictionem* XI. quum teſte Muratorio legatur *ind.* X. Deinde contra auctoritatem Chronici Moiſſiacenſis, Lambeciani, et ſcriptoris aſtronomi renunciationem Ludouici Pii et Bernardi menſe Nouembri, non Auguſto vel Septembre factam eſſe ſtatuit. Denique nec indictio hic characterem temporis ſufficit idoneum. Nam quamuis haec indictio X. multo minus, quam vndecima, anno 818. conueniat: tamen iam Puricellus et Muratorius *ibid.* obſeruarunt, Mediolani apud eius aeui eccleſiaſticos peculiarem in vſu fuiſſe indictionem, et hanc non ſemper conſtantem: quod ſe fortaſſe alibi oſtenſurum, minatur Muratorius. Nos, nulla habita indictionis ratione calculum probamus Pagii ob imperii annum quartum, menſes quinque, niſi quod regni eius initium non a conuentu Aquiſgranenſi 813. quo vna cum Ludouico Pio rex renunciatus eſt, ſed a tempore, quo Modoeziae regni Italici coronam obtinuit, repeti exiſtimemus. Ex noſtro calculo anno 818. paſcha incidit in diem XXVIII. Martii. Finitis his feriis menſe Aprili conuentus habitus Aquiſgrani, in quo Bernardus damnatus eſt capitis, ſtatimque die XVI. eiuſdem menſis luminibus orbatus eſt, et tertio die poſt, qui erat Aprilis decimus octauus, deceſſit. Quum ergo regnaſſe dicatur annos IIII. menſes V. initium regni eius incidit in Decembrem anni 813. Quum ergo iam menſe Septembre vel Auguſto eius anni, (prout vel Moiſſiacenſis, vel Lambeciani chronographi auctoritatem ſequi-

qui illum insequente anno 818. XV. Kal. Maii decessisse putant. Et hunc quidem miserabilem exitum habuit princeps optimus, multum quidem defletus a Ludouico Pio, eiusque iussu Mediolani busto paterno illatus, documento tamen futurus posteris, parum reuerenter habere fortunam, quotquot spes suas ambitione donantes, modico praesenti, at tanto certiori, incertum quid iucunda, at fallacissima imaginatione, praeferre non dubitant.

VIIII. Talis fuit prima illa, quam diuisio regni a Ludouico Pio facta eo ipso anno 817. excitauit. Facto illo exemplo, insida aliquamdiu pax fuit, nemine auso tentare fortunam, quae Bernardum tam cito destituisset. Filios interim, imperator, ne forte ipsa quotidiana consuetudo, simultates inter eos excitaret, statim anno 817. natu minores a se dimiserat. Pippinum enim in Aquitaniam, Ludouicum, puerum decem annorum ad Boioarios missos esse diserte tradit VITAE LVDOVICI auctor (r). Haec anno 824. gesta. Hinc rescribendum: *sequutum est anno insequente* 818. *bellum Britannicum*, idque ex insequentis anni 818. gestis liquido potest demonstrari. Quum enim tunc Britones, duce MORMANNO, regulo suo, more fraena mordere, et obsequium omne exuere nunciarentur, et imperator contractis vndique copiis expeditionem, cui et LVDOVICVM nostrum interfuisse, virtutisque insigne specimen edidisse, iam supra monuimus, susciperet: filii illi, natu minores, PIPPINVS et LVDOVICVS, ipsi e regnis suis copias adduxerunt. Saltim de PIPPINO testis *αὐτόπτης* est ERMOLDVS NIGELLVS (s), ea de re ita canens:

> *Francia cuncta ruit, veniunt gentesque subactae,*
> *Et* PIPPINE *tua* PARTE *venire paras.*

Id quod et LVDOVICVM ex sua parte fecisse, probabile est, quum et ipse illi expeditioni non modo interfuisse, sed et praefuisse tertiae exrcitus parti legatur, opinione citius confectum. Actis enim in fugam

quimur) a Carolo M. auo rex sit creatus: consequens est, vt mense Decembre eius anni noui quid contigerit, a quo regni sui annos auspicandos esse crederet. Quod non aliud esse potest, quam corona regni Langobardici circa id tempus, et ipsis fortasse diebus Christi natalitiis suscepta. Ita omnia videntur bene cohaerere, nec nos multum turbare potest indictionis numerus, quum diuersimode admodum a Mediolanensibus iniri consueuerit: immo non eadem vbique fuerat indictionum ratio, ceu post Iac. Gothofredum obseruauit Car. du Fresne *in Glossar. med. et inf. Lat. tom. II. pag. 47. sequ.*

(r) *Ad a. 817. pag. 369.*

(s) *Lib. IIII. v. 119.*

fugam Britonibus, totaque prouincia ferro flammisque deuastata, direptis miserae gentis opibus, ipsoque Mormanno a quodam equorum regiorum custode CHOSLO, occiso, tota cum eo victa Britannia succubuit, manusque victa dedit, seruitutis conditiones, quascumque laturus esset imperator, susceptura. Hinc recepta Britannia, acceptis obsidibus, rebusque constitutis, imperator victrices copias in Galliam reduxit (t). Sed hunc LVDOVICI Pii triumphum mox funestauit HERMENGARDIS, regina, quae, vt ex EGINARDI epistolis (u) colligitur, filiorum male concordium quasi copula fuerat. Eam Andegauum secum duxerat imperator, ibique febri laborantem longoque fatigatam incommodo reliquerat (x). At vix redeuntem e castris virum amplexa singularis exempli femina biduo post caelestia regna cum terreno commutauit V. Non. Octobris, eiusque corpus in eadem vrbe conditorium reperit. Inde imperator, curato vxoris funere, iustisque factis, Aquisgranum hiemem ibi exacturus rediit.

X. Insequente anno 819. Sclaomirus, Obodritorum dux, multorum criminum accusatus a suis, nec non Lupus Visco imperatori rebellis in exsilium acti, Obodritorumque regnum Ceadrogo filio Thrasconis cessit (y). Multa quoque alia eo anno ab imperatore acta, quae ad tranquillitatem ecclesiae reique publicae pertinere videbantur. Sed ea omnia, quod ad LVDOVICI Germanici res illustrandas nihil omnino facere videntur, merito praetermittimus. Duo tamen sunt, quae in enarrandis eius fatis praetermittenda minime esse existimamus, inauspicatissimum puta LVDOVICI patris cum IVDITHA matrimonium, et bellum cum LIVDEWITO in Pannonia gestum. Quemadmodum enim hoc regno Boico; ita illud ipsi LVDOVICI nostri fortunae exitium minari videbatur. Aliquot menses viduitatis taedia fortiter tulerat imperator, nec fortassis vmquam de nouerca liberis superinducenda cogitasset, nisi ea res curae fuisset consiliariis, quorum ab arbitrio totus pendebat. Versabatur tum in aula BENEDICTVS, abbas Anianensis, rigidus disciplinae monasticae seuerioris exactor, cuius ministerio imperator non modo in rebus palatinis et publicis, sed et in componendis ad austeriorem vitam moribus

(t) *Vit. Ludouici Pii pag.* 371. *Annal. Fuld.* Eginardi, *Bertin. ad a.* 818. *Vita Ludou. pag.* 372. Thegan. *cap.* 25.

(u) *Epist.* 62.

(x) *Annal. Fuld. Bertin.* et reliqui *ad a.* 818.

(y) *Annal. Fuld. Bertin.* et alii *ad a.* 819. *Vita Ludouici pag.* 372.

moribus vtebatur. Quin vt eum et assiduum comitem, et sanctimoniae exemplum haberet, Indense coenobium non procul Aquisgrano non sine magna opum profusione condidit, suoque BENEDICTO regendum concessit (z). Id eo consilio fecisse Ludouicum, vt ipse sacro illi monachorum gregi mixtus, idem institutum seruaret, alio loco (a) ERMOLDI NIGELLI (b) testimonio probauimus. Ea cura tunc adeo distinebat bonum principem, vt non imperatoris magis, quam abbatis, partes exsequeretur, et non minus saepe in illo Indensi delubro, quam in palatio viseretur. Hinc denuo ERMOLDVS (c):

Sed HLVDOVICVS *agens purgauit lustra ferarum,*
Atque deo gratum condidit arte locum.
Fundauit satagens, rebus ditauit opimis,
Quo Benedicte tua regula sancta viget.
Namque idem Benedictus erat pater illius aedis;
Et Hludowicus adest Caesar et ABBA *simul.*
Haec loca saepe colit, properatque reuisere caulas,
Ordinat et sumtus, munera larga parat.

Ex eo vero suspicabantur consiliarii, iam id agere dominum, vt conclamet vasa, signumque det receptui, id est, pertaesus rerum humanarum, pro purpura cucullo induatur, maxime, quum amissa Ermengardi, filiisque designatis successoribus, nihil id consilium morari videretur. At nihil minus rei publicae, sibique, quam illam Caesaris abdicationem, profuturum arbitrabantur, satis gnari, quam dira quaeuis minentur LOTHARII ferocia, adolescentiaque reliquorum fratrum, omnibus prauis consiliis peruia, denique ipsa, quae inter fratres glisceret, aemulatio, qua semel in bellum ciuile erumpente, ne ipsam quidem salutem populum Francorum seruare posse censebant. Hinc non aliam certiorem illa imperatoris consilia turbandi rationem reperiebant, quam si illi, vt feminam iuuenculam in torum recipiat, persuadere vllo modo possent. Ita sane tum rationes subduxisse Ludouici Pii consiliarios, testis est scriptor rerum a LVDOVICO Pio gestarum adcuratissimus, qui *Astronomi* vulgo nomine venit (d): *qua tempestate monitu suorum vxoriam copulam meditaba-*

(z) Ardo in *Vita S. Benedicti Anian.*
(a) *Capite hoc* 4. §. 2.
(b) *Lib. II. v.* 580.
(c) *Lib. II. v.* 592.
(d) *Ad a.* 819. *pag.* 373.

ditabatur inire. Timebatur enim a multis, ne regni gubernacula vellet relinquere. Sed compellebatur, tandemque eorum voluntati satisfaciens, et vndequaque adductas procerum filias inspiciens, IVDITH *filiam Welfonis, nobilissimi comitis in matrimonium iunxit.* Nescio quid barbari moris inesse dixeris illi puellarum tamquam ad forum venalitiariarum confluentium lustrationi (e), cuius et BERTINIANI et SAXONICI annales (f) faciunt mentionem. Sed ea opus esse videbatur, vt austerioris vitae principem et de choro saepius, quam toro, cogitantem, ad amorem inflammarent. Nec fefellit eius consilii auctores euentus. Inter tot eminentioris formae virgines, quarum forte nulla indigna videbatur vidui amplexibus, sola placuit IVDITHA:

Viderat hanc, visamque cupit, potiturque cupita.

Vere enim eius anni iam adulto, quod tempus (g) poëtae nuptiis conuenientissimum esse iudicant signatae tabulae, dictum feliciter, Liuiam suam domum ducit Augustus, mox Tiberii cuiusdam matrem, magno rei publicae malo, futuram.

XI. Nimirum adeo

Ille dies primus lethi, primusque malorum
Caussa fuit,

vt

(e) Regibus Persarum talem fuisse consuetudinem, vt ex conducta virginum formosissimarum turba vxores sibi ac pellices deligerent, ex *libri Estheris capite* 2. *v.* 1. *sequ.* perspicimus. Sed Francis eumdem placuisse morem, me animaduertere non memini. Videntur id excogitasse Ludouici ministri, vt dominum ad amorem inflammarent, parum memores, ipsam aliquando puellarum copiam electionem difficiliorem, sponsosque consilii inopes reddere.

(f) *Ad a.* 819. *pag.* 176.

(g) Noti sunt versiculi vetustissimi poëmatis, quod *Peruigilium Veneris* vocatur, *v.* 2. *seqq.*

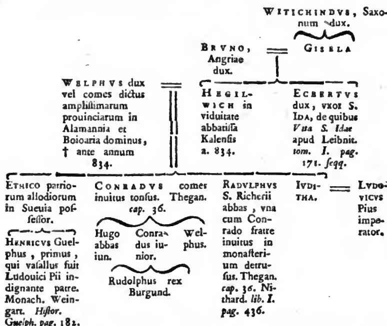
Ver nouum, ver iam canorum, vere natus orbis est.
Vere concordant amores, vere nubent alites:
Et nemus comam resoluit de maritis imbribus.

Quibus gemina sunt apud Oppian. *Cyneget. lib. I. v.* 377. et *Halieut. lib. I. v.* 473. Sed haec quidem fortassis non curauerit Hippoclides. Magis ad rem pertinuisset, si nuptias has Ludouicus vere aetatis suae celebrasset, aut si ipsi ex eodem carmine adclamari potuisset: *cras amet, qui numquam amauit.* Sed quadraginta annis maior, trium filiorum iam paene adultorum parens nescio an satis prudenter domum duxerit iuuenculam, filiosque metu numerosioris prolis anxios magis magisque a se abalienarit.

vt qui taedas iſtas nuptiales accenderant, ſimul faces, quibus res publica conflagraret, accendiſſe videantur. Erat Ivditha illa gente Guelphorum inter Alamannos florentiſſima prognata (h), venuſtate

(h) De Guelphica gente hodie omnia nota ſunt, poſtquam de ea bene mereri coeperunt Leibnitius, Eccardus, Fellerus, aliique viri doctiſſimi. Pater Welfio vel Welfvs, et *Annalium Fuldenſium* auctori Hvelpvs, alibi *comes* vocatur, vti in *Ann. Fuld. ad a.* 819. alibi *nobiliſſimus comes*, vti in *Vita Ludouici Pii pag.* 373. alibi *dux*, vt apud Thegan. *de gest. Ludouici imp. cap.* 26. Sed vir illuſtriſſimus, G. G. Leibnitius, *praef. tom. I. Script. rer. Brunſu. n.* 55. *ſeqq.* Guelphos antiquos ſiue ex Alamannis, vti veteres ſcribunt, ſiue ex Agilolfingis, vetuſtis Boiaoriorum rectoribus, vt quibuſdam viris doctis placet, ortos, olim in Sueuia et Bauaria hereditarias, nullique feudorum legi obnoxias ditiones habuiſſe, quae tunc inſignis praerogatiua habita ſit: adeo vt quidam ex illo Ethico indignatus ſit Henrico filio, quod inſignem terrarum tractum ſub homagii conditione imperatoris beneficio recepiſſet. Principes ergo habitos, etiam qui duces comitesque, (quod feudale fuerit), non adpellati ſint, qui tamen domum ſuam aliquando regis more per miniſteria comitum, vel his aequalium rexerint, vt de Guelphis habeat monachus Weingartenſis. Matrem Ivdithae nobiliſſimi generis Saxonici fuiſſe, obſeruat Theganus *de geſt. Ludou. cap.* 26. *pag.* 108. Eam vero Hegelwich vocat auctor *Translationis S. Bathildis cap.* 1. apud Henſchen. *Act. ſanctor. Ian. tom. II.* obſeruatque, eam anno Ludouici imp. generi ſui XX. id eſt, anno Chriſti 833. Kalenſi monaſterio tamquam abbatiſſam praefuiſſe: *anno viceſimo, regnante cum magna ſelicitate HLudouico, ſereniſſimo auguſto, in regno Francorum, venit Kala monaſterium, vbi venerabilis abbatiſſa*, Hegelwich, *genitrix* Ivdith *imperatricis magno gregi ſanctimonialium praeerat.* Ex quo ſimul diſcimus, Welphvm, Hegelwigis maritum, illo tempore iam rebus humanis exceſſiſſe. Porro Hegelwigis illa, vti Eckardvs *Not. ad vitam Hatumodae pag.* 32. probabile reddidit, eam Brvnonis, Angriae principis, et Giselae, Witichindi filiae filiam, ſororem Ekberti Saxoniae ducis, S. Idae mariti, fuiſſe. Fratres porro Iuditha habuit Ethiconem, Guelphorum proſatorem, de cuius poſteris plura *Hiſtoria monachi Weingartenſis* de Guelphis apud Leibnit. *tom. I. pag.* 782. Conradvm, quem plerique comitem Pariſienſem vocant, potentem in aula Ludouici, regum Burgundiae auctorem, et Radulfum abbatem S. Richerii Centulenſem. Vt adeo totum Iudithae ſtemma genealogicum, quatenus ex incorruptis vetuſtatis teſtimoniis erui poteſt, tale omnino eſſe videatur:

Wit-

Magna ergo fuit Iudithae nobilitas. At quum sint, qui illud matrimonium paene incestum fuisse contendunt: quid veri huic sententiae insit, paucis dispiciemus. Est haec vetus Ioannis de Beka, aliorumque Belgicorum scriptorum narratio, quam illi procul dubio non ex genuinis saeculi noni monimentis eruerunt, sed a maioribus veluti per manus traditam acceperunt, S. Fridricum, episcopum Vltraiectinum, quod incestas Ludouici et Iudithae nuptias reprehendisset, immissis percussoribus caesum esse, anno 838. XV. Kal. Augusti vti rem multis describunt Io. a Beka in *Episc. Vitrai. pag.* 23. *sequ.* et Guil. Heda *ibid. pag.* 49. *sequ.* Placuit id commentum Chifletio, qui vt magis perpoliret fabulam, schema hoc dedit, quo illam cognationem LVDOVICI Pii et IVDITHAE ob oculos poneret:

Gothofredus, dux Sueuiae.

Houchingus, dux Sueuiae.

Nebi, dux Sueuiae.

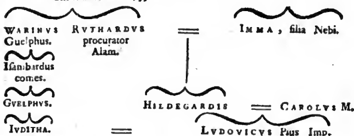
Imma vxor N. comitis in Sueuia.		Alia filia, vxor N. Comitis Altorffi.
		Isembertus Warinus, princeps Altorffi a. 788. ex *Chron. Constant.*
Hildegardis, vxor Caroli M.		Welfus, Altorffii comes, vxor Irmentruda Saxonica.
LVDOVICVS Pius imperator.	=	IVDITHA.

Quod schema si verum esset, Iuditha Ludouico imp. quarto gradu lineae obliquae inaequalis cognata fuisset. Sed solide docuit Blondellus in *Geneal. Franc. plen. adsert. pag.* 215. illam NEBI filiam, N. comiti Altorffi nuptam, nullum in vniuersa antiquitate praesidium reperire. Immo et ipsam de S. FRIDRICI martyrio narratiunculam fabulosam esse, eo potissimum argumento ostendit, quod nec coaeuorum quisquam id prodiderit memoriae, et ne verosimile quidem sit, IVDITHAM iam anno 819. LVDOVICO nuptam, obiurgationem episcopi septendecim annis post vindicare tam nefarie voluisse. Quae aliaque argumenta vrget etiam Arnoldus Buchelius *ad Ioannis a Beka Episc. Vltrai. pag.* 25. Enimuero, quamuis omni fundamento careat schema Chifletianum, et ipsa etiam fortassis historia de S. FRIDRICI martyrio falsa sit: non tamen temere negauerim, cognationem inter LVDOVICVM et Iuditham intercessisse, et FRIDRICVM illas nuptias tamquam incestas damnasse. Iam supra *cap.* 2. §. 4. obseruauimus, Hildegardim, Caroli M. vxorem, Sueuam, Immae filiam, Nebi ducis neptem fuisse, simulque probabile esse diximus, eam patrem habuisse vel WARINVM, vel RVTHARDVM, qui S. OTHOMARVM, abbatem S. Galli circa annum 759. vexarint. WARINVM fuisse patrem ISAMBARDI, ipse Blondellus concedit. Quamuis vero, filiusne ISAMBARDI, an frater WELFVS fuerit, non facile dixerim, omnes tamen rerum paullo peritiores WARINVM et RVTHARDVM Guelphica gente fuisse suspicantur, idque iam GOLDASTVS recte obseruauit. Si ergo fingamus, quod admodum verosimile est, Ruthardum et Warinum fratres fuisse, et illum Immam duxisse vxorem: stemma tale nascetur

nustate formae eximia (i), tantaque praedita siue calliditate, siue prudentia (k), vt incredibilem sui amorem in viro, ingenii alioquin parum amoeni, excitaret. Sed eadem vere fuit priuignis nouerca, quae id egit perpetuo, vt animum Ludouici nouercalibus blanditiis ac delimentis instinctum ab Ermengardis filiis abalienaret, suoque CAROLO maximam imperii partem concederet. Quod quum facta iam diuisione fieri non posset, vt non tantum illis decederet, quantum Carolo illi daretur, ea res illos postea in tantam rabiem adegit, vt et naturam paene exsuerent, impiaque arma ipsi patri obuertere non dubitarent. Adeo tum verum adparuit tritissimum Germanorum prouerbium, patrem, simul ac cum nouerca signet tabulas, in vitricum degenerare. At erant et alia, quae illam non minus regni proceribus, quam filiis exosam reddebant, impotens dominandi in aula libido (l), perpetuum liberorum, fratrum, cognatorumque res augendi studium, imperium in ipsum Ludouicum maritum adfectatum, vagarum denique suspicio libidinum, qua ita laborauit mulier, vt vulgo de se sermones daret. Hinc REGINO (m), vbi LVDOVICI Pii exauctorationem de-

BAINONVS apud Goldast. *Chart. Alamann. n. 59. pag. 45.* vbi charta filii HRVTHARDI iussu scripta anno Pippini regis VIII. Christianae erae 759.

NEBI dux Sueuorum.

Sed pleraque horum, vti dixi, coniectura nituntur, quamuis satis probabili. Et operae sane pretium esset, in illa inquirere paullo adcuratius, si ad alia properantibus tantum nobis otii esset.

(i) Thegan. *cap. 26. pag. 208.*

(k) *Annal. Metens. ad a. 819. pag. 299.* vbi eam vocat *pulcram nimis et sapientiae floribus optime instructam.*

(l) Paschas. Radbert. in *Vita Walae lib.* III. *cap. 9.*

(m) *Ad a. 838.*

fcripferat : *fuit*, inquit, *haec deiectio pro maxima parte facta propter multimodam* FORNICATIONEM *Iudith*, *vxoris eius*. Quae quidem fimiliaque calumniis aduerfariorum tribuunt e vetuftioribus THEGANVS (n), e recentioribus ARN. BVCHELIVS (o), et alii: fed difficile eft creditu, aufuros fuiffe tot homines non plebeios, fed optimates virofque grauiffimos id ei publice exprobrare, et LVDOVICVM Pium per vxoris latus tanta ignominia adficere, nifi fatis manifefta adfuiffent rei teftimonia. Publice autem in libello, qui reftituto iam LVDOVICO prodiit, id Iudithae exprobrare non dubitauit AGOBARDVS (p), Lugdunenfium archiepifcopus, Ludouico quidem infenfus, fed vir grauiffimus, et quem haec ex vulgi circulis rapuiffe, nemo crediderit (q). Saltim parum fancte vixiffe Iuditham, et liberiore cum BERNARDO duce aliifque proceribus confuetudine fufpicionem non leuem de fe excitaffe, vel inde patet, quod eam ne ipfe quidem LVDOVICVS Pius, ipfi alioquin plane obnoxius, omni fufpicione carere exiftimauit, nec eam, diuulgata illi fama, *prius coniugis honore dignatus eft*, *quam fe modo a legibus praefcripto purgaffet* (r). Sed vtcumque fe haec habuerint: id fane extra omnem dubitationis aleam pofitum eft, illam facem ac tubam turbarum iftarum, quae paullo poft infequutae

(n) *De geft. Ludou. cap.* 36.

(o) *Ad Ioann. a Beka Epifc. Vltrai. pag.* 25.

(p) *Apolog. pro filiis Ludouici §.* 2.

(q) Operae pretium fuerit, ipfa eius verba legere: *quum praedictus domnus et imperator quietus effet in domo, et florens in palatio fuo, quum adhuc iuuenem coniugem fub fui reuerentia cuftodiret, et fecundum apoftolum vxorium debitum illi perfolueret, in proceffu vero dierum, quum coepiffent haec primum tepefcere, deinde frigefcere, ac per hoc et mulier refolui* IN LASCIVIAM, *ceffantibus* LICITIS, *conuerfa ad diuerfa, immo ad* ILLICITA *adfciuis fibimet aptas perfonas ad* PERPETRANDA TVRPIA, *et primum latentes, deinde imprudentes. Cognouerunt autem hoc initio pauci, deinde plures, ad poftremum autem multitudo palatii et regni, ac finium terrae. Quam rem irridebant minores, dolebant maiores, omnes autem clari viri intolerandum iudicabant.* Steph. Baluzius ad hunc Agobardi locum *pag.* 129. adducit fragmentum Odonis Ariberti, vbi is *Carolum Caluum os Bernardi retuliffe, ab eoque genitum effe, vulgo creditum* refert, *natura adulterium maternum prodente.* Denique Pafchaf. Ratbertus in *Vita Walae*, *lib. II. cap.* 7. fceleratum quemdam Nafonem nominatim tangit, qui torum imperatoris occuparit: et *lib. II. cap.* 9. palatium vocat *proftibulum, vbi moecha dominata fit, et adulter regnarit.* Haeccine fcripturos fuiffe probabile eft viros doctos, probos, et quos ipfa muneris dignitatifque ratio ab illa ftili proteruia cohibere debebat, nifi furtiuos illos Iudithae amores fatis compertos habuiffent?

(r) *Vita Ludouici pag.* 395.

tae ſunt, omnium, nec minus auguſtae domui, quam olim Liuiam Auguſti, exitio fuiſſe (s).

XII. Praeter inauſpicatas iſtas imperatoris cum Iuditha nuptias, ad res LVDOVICI noſtri ex hoc anno 819. pertinet bellum Pannonicum, quippe quod eodem tempore exarſit, et demum aliquot annis poſt deflagrauit. Pannoniae inferiori adhuc praefuerat LIVDEVVITVS, gente Slauus, quem alii LVIDEVITVM, alii LINDEWITVM, alii LEVTEVITVM adpellitant (t). Is, tametſi genti ſuae dominaretur, ex eo tamen tempore, quo CAROLVS M. Pannoniam in ſuam redegerat poteſtatem, Francorum regis maieſtatem vene-

(s) Idem Agobardus *ibidem: quumque per nimiam filiorum remiſſionem bene acta diſſoluerentur, per carnalium blandimenta, et cupidorum ſceleſtos fauores, atque indecoras adulationes, iterum mulier, tamquam legitima domina, reuocata eſt in palatium, et praelata conſiliis et conſiliariis, cuius inſtigationibus mutata eſt mens rectoris, et coepit duris cornibus ventilare filios, et conturbare populos.* Si certum eſſet, iam tum cornua tribui ſolita eſſe impudicarum maritis, Agobardus videri poſſet Ludouici Pii patientiae intempeſtiuae ſimul illudere voluiſſe. At id certe dicit, Iuditham fuiſſe Ludouici τὸ πᾶν, omniumque turbarum, quae poſtea rem publicam adflixerint, cauſam. Quod et Paſchaſ. Raibertus adfirmat, dum in *Vita Walae, lib.* II. *cap.* 16. *Erat*, inquit, *cum auguſta* IVSTINA (ita Iuditham vocat) *tunc temporis, quae mouebat totius monarchiae rurſus ſceptra, conciabat fluctus et maria, impellebat ventos et corda virorum ad omnia, quae vellet, conuertebat.* At prolixiſſime et diſtinctiſſime rem eloquutus eſt Agobardus in *Apologet.* §. 8. *Quae commotio et conturbatio quale habuerit initium, vel originem, non eſt penitus reticendum. Igitur, quum Chriſtianiſſimus et piiſſimus imperator, domnus HLudouicus bonae coniugis fide et moribus ſibi congruentis conſortium amiſiſſet: neceſſe fuit, ut aliam ſibi acciperet, quae et poſſet eſſe adiutrix in regimine et gubernatione palatii et regni. Sed occulto dei iudicio talis adſumta eſt, quae licet in primis annis viri et domini ſui virtute et poteſtate preſſa ſubdita fuerit, tamen in proceſſu temporis talis inuenta eſt, quae magnorum fluctuum commotio, et conturbationis largus theſaurus eſſe poſſet, quae non ſolum plebes et populos, ſiue principes, verum etiam elegantiſſimos filios imperatoris, etiam coniugatos et gubernacula regnorum poſſidentes, adfligeret, contriſtaret et conturbaret, et paene attereret, et exterminaret. Quumque talibus incrementis viderent hi, quibus curae erat de ſtatu et honore regni ac tranquillitate pacis, et quiete populi, dehoneſtari palatium, obſcurari claritatem regni, et ad ignominiam deduci nomen regnantium: coeperunt queri, et murmurare, ac dolere, et deplorare. Inter haec concitati ſunt ſpiritus virorum honoratorum, et filiorum regis, et creſcente conludio, accedente etiam conſilio, conuenerunt ſinguli de loco ſuo, et coniuncti ad palatium, effugauerunt miniſtros ſceleris, et reginam, quae* TOTIVS MALI CAVSSA *erat, excluſerunt de domo et honore regni; et conſtituerunt in retruſionem exſilii.*

(t) *Vita Ludouici Pii pag.* 371.

venerari, tributaque aerario inferre non desierat: tum vero nouis rebus coeperat studere, et dare operam, vt, si qua posset, Francorum iugum humeris depelleret. Hinc parare arma, copias contrahere, nihilque eorum, quae ad bellum pertinere videbantur, omittere, in omnem interea rei gerendae occasionem vnice intentus. Quum vero, qua erat calliditate, facile intelligeret, non posse diu hos motus latere imperatorem, ac proinde nihil magis, quam, ne ab illo imparatus opprimeretur, metueret: dolo adgressus Ludouici aulam, missis legatis de Cadali, vel Cvdalachi, ducis Foroiuliensis impotenti dominatione ac intolerabili truculentia falso conqueritur, gentis suae indignationem conceptumque in hunc hominem odium non dissimulat, simul tamen se cum suis in officio futurum pollicitus, si, quas ferret, pacis leges acciperentur. Quandoquidem autem hae ita comparatae videbantur, vt accipere eas Lvdovicvs salua existimatione non posset, isque missis legatis alias conditiones, si pacem habere velit, praescriberet: iam ea legatione id consequutus, vt et tempus rei gerendae saltim hoc anno Francis eximeretur, et iustam iniustissimo bello caussam sibi videretur obtendere posse, iam sine dissimulatione hostilem animum ostendere et omne imperatori obsequium denegare coepit (u). Circummissis itaque expertae fidei hominibus, omnes circumcirca gentes vicinas aduersus Francos sollicitauit, sibique foedere iunxit, quumque eodem anno Timotiani et Caduscani (x),

relicta

(u) *Annal. Bertinian. ad a.* 819.

(x) At quinam Timotiani et Caduscani. Ita vocat *auctor vitae Ludouici Pii pag.* 572. Annalistae Bertiniano illi Timonitiani; hi Gvdvscani sunt. Priores procul dubio nomen habent a *Timaco*, Moesiae superioris fluuio, quem *Timachum* Plinius; *Tmoc* hodie vocant accolae. Is non procul Naisso ortus, cis Vidinum in Danubium deuoluitur, vt adeo mirifice errent, qui eum a Drino, Dalmatiae flumine in Danubium deferri scribunt, veluti Cellarius *Geogr. ant. lib.* II. *cap.* 8. *pag.* 571. qui tamen *pag.* 581. ipse emendare hunc errorem videtur. Ei adiacuit *Timacum* vrbs XXVII. *M. P.* a Naisso, quae in maiorem minoremque in *Tabula Pentingeriana* diuiditur. Immo ipse populus, fluuii istius accola, iam olim Timachi dicebantur, Cellar. *ibid. pag.* 570. vel, vti ex hodierno fluminis nomine colligitur *Timoci* vel *Tmoci*, ex quo facile nasci potuerunt *Timotiani*. Saltim Bulgaris vicinos, et iisdem aliquando societate iunctos fuisse, ex *annalibus Bertin. ad a.* 819. manifestum est. De Cadvscanis vel Gvdvscanis quod dicam, non habeo, nisi quod ex iisdem annalibus patet, illos Bornae, Dalmatiae praefecto, militasse. Notissimus vero est *Scardus* mons, qui

Dalma-

relicta Bulgarorum societate ad Francos defecissent, legatisque missis, se suaque omnia dedidissent imperatori (y), Timotianos multis illecebris sibi conciliauit, et a Francis reddidit alieniores (z). Certior ea de re redditus LVDOVICVS, imperator, tumultum illum, antequam vires caperet, repressurus penes *Cadolochum*, ducem Foroiuliensem, et Bornam, Dalmatiae praefectum belli summam esse voluit. At Cadolochus, re paene infecta reuersus (a), febre correptus in ipsa Marca, id est, Histriae et Illyrici finibus diem obiit supremum. Eius vero successor, BALDERICVS, ingressus Carantanorum fines, qui et ipsi ad eius curam pertinebant, in Liudeuiti exercitum incidit, quem iuxta Drauum fluuium iter facientem, parua manu sua adgressus, facile profligauit, caesisque quam plurimis eum fuga in Pannoniam elabi coëgit. BORNA, Dalmatiae praefectus, ipse quoque ducens aduersus Liudeuitum, iuxta Conlapium (id est, Colapim, vel hodie Culpam) fluuium castra metatus obuium habet hostilem exercitum, quocum congressus, prima statim velitatione a Caduscanis, quos belli socios exciuerat, turpiter deseritur, extremum aditurus periculum, nisi praetoriani eius rem expedissent. Periit tamen in eo praelio Dragumosus, Liudeuiti socer, qui paullo ante, a genero ad Bornam defecerat: Borna vero in prouinciam reuersus Caduscanos facile in ordinem coëgit. Elatus hoc successu Liudeuitus, mense Decembri cum valido exercitu in Dalmatiam irrupit, omniaque quaquauer-

Dalmatiam a Dardania Moesiaque seiungit, *Scordus* Liuio *lib.* XXXXIII. *cap.* 20. cuius accolae olim *Scordiscorum* nomen tulit. An inde temporis tractu pro *Scordiscis Corduscani* vel *Gurduscani*, ac demum *Caduscani* et *Guduscani* dicti sint, alii viderint. Id certum, non alibi quaerendos esse *Caduscanos* vel *Guduscanos*, quam trans Scardum montem, in Dardania vel Moesia superiore, ex qua facillime iungi potuerunt Dalmatis. Ceterum a Bulgaris defecerant hi populi, more iam in vicinia recepto. Nam de eodem paene tempore Cedrenus *Hist. comp. pag.* 400. Βούλγαροι τινες ἐξ ἠθῶν ἀναστάντες τῶν πατρῴων τὴν Ῥωμαίων καταλαμβάνουσι παγγενεὶ, καὶ παρὰ τοῦ βασιλέως προσδεχθέντες Μιχαὴλ ἐν διαφόροις ἐγκατοικίζονται χώραις: *Bulgarica quaedam gens, paternis relictis moribus, in ditionem Romanam immigrauerat, ac, concedente imperatore Rancala, hinc inde sedes posuerat.* Quod tamen de gente quadam Thraciae viciniore intelligendum esse nemo negauerit.

(y) *Vita Ludouici Pii pag.* 372.
(z) Bertin. *ibid.*
(a) *Annal. Fuld. ad a.* 819.

quauersum ferro ac igne deuastauit, satis gnarus, imparem sibi fore Bornam, qui superiorem cladem nondum resarsisset. At hic suos suaque prudenter locis munitis et castellis continuit, ipse vero cum delecta manu hac illac diuagatus, et Liudeuitum modo a tergo, modo a latere adortus, tantam ei cladem intulit, vt amissis tribus hominum millibus, interceptisque trecentis equis, et sarcinis omnibus in Bornae manibus relictis, in Pannoniam refugere cogeretur. Ita res hoc anno aduersus Liudeuitum gestas adcuratius reliquis omnibus descripsit ANNALIVM BERTINIANORVM et *vitae Ludouici* auctor (b): quum reliqui veteres aeque ac recentiores, et in his ipse ANT. BONFINIVS (c) id bellum vix, reliqui, veluti Io. DE THWROCZ et SAMBVCVS, ne vix quidem attigerint.

XIII. Etiam proximo anno 820. Normannorum praedatione et tempestatum insolentia, sterilitate, ipsaque hominum pecorumque pestilentia memorabili (d), bellum Hungaricum quam maxime sollicitum habuit imperatorem; qui ipso mense Ianuario, conuocatis Aquisgranum regni proceribus, quibus et BORNA interfuit, tres eo anno exercitus in Pannoniam mittere decreuit. Adpetente ergo vere, pabulumque iumentis sufficiente, contractae vbique sunt copiae, earumque pars vna ex Italia per Alpes Noricas, altera ex Boioariis et Alamannis contracta, per Carantanorum prouinciam, tertia, quae ex Saxonibus et Francis orientalibus coaluerat, per Boioariam et Pannoniam superiorem viam sibi in hosticum ferro aperuit. At primum quidem exercitum valida praesidia, quibus Liudeuitus omnes aditus firmauerat, tertium Draui fluuii difficilior transitus aliquamdiu moratur: secundus reliquos praeuertens, oppositas sibi tribus locis Liudeuiti copias feliciter profligauit, transmissoque Drauo celerius in Pannoniam penetrauit, atque ita perterruit Liudeuitum, vt munitiore, quod eum in finem exstruxerat, castello se suosque contineret, non minus tamen in hac fortuna, quam antea, peruicax, quippe qui nec de bello, nec de pace, vllum verbum facere sustineret. Quapropter reliquis exercitus partibus superuenientibus, in totam prouinciam ferro flammisque saeuitum, eoque confecto negotio, domum reditum est, nullo notabili damno accepto, nisi quod ea pars, quae

per

(b) *Annales Bertin. ad a. 819. et pag. 187. Vit. Ludou. pag. 374.*

(c) *Rer. Hungar. dec. I. lib,* VIIII.

(d) *Annal. Bertin. Fuld. Metenf. ad a. 820.*

per Pannoniam superiorem fecit iter, transito Drauo flumine, aquae aërisque insalubritate soluti ventris incommoda sensit, multosque, eo castrensi morbo consumtos, amisit. At LVDOVICVS imperator etiam hunc expeditionis illius fructum tulit, vt Carniolenses circa Sauum fluuium sese BALDERICO, Foroiuliensium duci, dederent, ea quoque pars Carentanorum, quae Liudeuito accesserat, ad obsequium vltro rediret. At Liudeuitus, nondum fractus his cladibus, et victus magis, quam perdomitus, tertium quoque fortunam periclitari statuit: eaque re effecit, vt imperator insequente etiam anno 821. in comitiis mense Februario Aquisgrani habitis, iterum tres exercitus in procinctu esse iuberet, qui etiam adulto iam vere ingressi Pannoniam totam quidem depopulantur prouinciam, at continente se intra munitiora castella Liudeuito, nec vsquam sui copiam faciente, nulla re magni momenti peracta domum in hiberna reuertuntur. BORNAE interea mortuo, nepos eius Ladasdeus successor datur (e). Denique, (quae res magni momenti videtur, per Tiberium quemdam, presbyterum Gradensem, compertum est, FORTVNATVM, eius vrbis patriarcham, in Liudeuiti partes proniorem, hominem non modo ad bellum strenue persequendum trahendumque cohortari, sed et artifices ad munienda castella clam submittere. Ob quam caussam euocatus ab imperatore, iter indicit, seque ipse dat in viam, idque se agere simulauit, vt quam primum se Aquisgrani sisteret imperatori, seque insontem esse, coram ostenderet. Sed simulac in Histriam peruenit, clam omnibus, nisi paucis, quibuscum id consilium antea communicauerat, sese subduxit, ac parata naue Gradum, inde ad Ioannem, Iaderae in Dalmatia praefectum, (ea enim vrbs tum imperatori orientali paruit), inde porro, noua conscensa naui, Constantinopolin fugit (f). Ex quo profecto suspicari licet, non alienos a Liudeuiti consiliis fuisse Byzantinos, qui Francorum magnitudinem iam pridem limis oculis contuiti, minime omnium aequo animo ferebant, vt, debellato Liudeuito, ad orientem proferrent imperii sui fines, adeoque nihil procul dubio faciebant reliqui, vt Liudeuitum saltim per amicos, qualis et Gradensis ille patriarcha fuisse videtur, rebus ad bellum gerendum necessariis, iuuarent (g).

 XIIII.

(e) *Vita Ludouici Pii pag.* 376.

(f) *Annal. Bert. ad a.* 821.

(g) Iaderam, Dalmatiae ciuitatem, tum paruisse Graecis imperatoribus, testis locupletissimus est, qui in sequente saeculo scripsit, Constantinus imperator, qui libro *de*

XIIII. Eodem anno 821. et alia quaedam referunt annales, quae a nobis hic non videntur praetermittenda. Inter ea nescio an primum locum mereantur ea, quae in comitiis Neomagensibus acta sunt. De iis Astronomus, *vitae Ludouici* auctor (h): *Kalendis Maii conuentum alterum habuit imperator Nouiomagi, in quo regni partitionem, quam inter filios suos iam dudum fecerat, coram recitari fecit, et a cunctis proceribus, qui tunc adfuere, confirmari.* Quod et *Annales Fuldenses, Metenses, et Laurishamenses*, (i) repetunt, obseruantes simul, Ludouicum Pium imperatorem tunc eo adegisse proceres, vt illam partitionem, quae ante quadriennium placuerit, iureiurando confirmarent. Quod profecto eo magis mirandum, quo minus spes numerosioris prolis, vxore iuuencula domum ducta, euanuerat. Sed nondum nato Carolo Caluo, et Iuditha adhuc paullo modestius se gerente, dubium non est, quin Ludouicus imp. nondum nouercalibus blanditiis corruptus, diuisionem illam ratam esse, serio voluerit. Quin eodem consilio, auctumno huius anni 821. Lotharium, iam XXIII. annorum iuuenem, vxorem ducere passus est: de quibus nuptiis auctor *vitae Ludouici* (k): *eodem anno, medio Octobri, conuentus publicus in* *Theodonis villa celebratur. Vbi denique dominus imperator primogenito filio suo*, Lothario, Ermingardam, *filiam Hugonis comitis, vxorem cum sollemni iunxit adparatu.* Quæ paene et *Bertiniani, Metenses*, et reliqui annales ad hunc

de administrando imperio ad Romanum filium, a Io. Meursio *Lugduni Bat. a.* 1611. primum edito, *cap.* 29. *pag.* 95. a Basilii imp. temporibus, ipsoque auctore, omnes quidem vrbes Dalmaticas, imperatoribus Constantinopolitanis antea obnoxias, Slauis vel Croatis factas esse tributarias, at ita tamen, vt praetori ab imperatoribus illis misso darent βραχύ τι, ἵνα μόνον δείκνυται ἡ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ῥωμαίων καὶ πρὸς τὸν στρατηγὸν αὐτῶν ὑποταγὴ καὶ δούλωσις: *exiguum aliquid, ad ostendendam tantum Romanis imperatoribus et praetori eorum debitam subiectionem et seruitutem.* Id vero quum a Basilii demum temporibus, qui ab anno 856. imperare coepit, contigerit: consequens est, vt antea maritimae hae ciuitates ἀμέσως sub imperio Byzantino fuerint. Non mirum ergo, si imperatores Constantinopolitani ex vetere prouerbio noluerunt *Francos vicinos* habere, maxime quum de eo tempore Cedrenus *Hist. comp. pag.* 421. diserte scribat: ἀπεστάτησε δὲ ἐπ' αὐτοῦ καὶ πᾶσα ἡ Δαλματία, *defecit sub eo*, (Michaële Balbo,) *tota Dalmatia.* Quod procul dubio de Borna, eiusque successoribus, Francorum partes sequutis, intelligendum.

(h) *Ad a.* 821. *pag.* 376.

(i) *Ad a.* 821.

(k) *Ad a.* 821. *pag.* 376.

hunc annum notant. THEGANVS (l) vero addit, HVGONEM, Lotharii socerum, *fuisse de stirpe cujusdam ducis, nomine* EDITH, *qui adeo fuerit timidus super omnes homines, (sic enim cecinisse ei domesticos eius,) ut aliquando pedem foris sepem ponere non auderet.* (m) Sed haec forte calumniam sapiunt. Id vero multo certius est, non magis auspicatas, quam patris, fuisse has filii Lotharii nuptias. HVGONEM enim illum socerum Lotharii, iam tum patri succensentis, animum magis magisque incendisse, ac demum auctorem fuisse eorum motuum, quibus paullo post augusta domus concuti coepit, idem his verbis testatur

(l) *De gest. Lud. cap.* 28. *pag.* 308. *sequ.*

(m) Vtrum de EDITHO, an de ipso HVGONE haec dicantur, non satis expeditum est. Prius verborum nexus suadet: at alibi tamen, puta *cap.* 55. *p.* 320. ipsum Hugonem vocat TIMIDVM. Quod si verum est, merito mireris, tantum animi fuisse huic Hugoni, vt non modo ipse a Ludouici Pii obsequio descisceret, sed et Lothario, genero, ad idem audendum auctor esset, ceu veteres omnes adfirmant. Quod sane non est timidi, sed eius, cui aes triplex circa pectus est. Thegan. *cap.* 28. *et* 55. Nithard. *lib. I. pag.* 436. Ceterum HVGONEM *Prouinciae ducem* vocat Albericus *Chronic. ad a.* 855. eumque *Annales Fuldenses* anno 837. Theganus anno 836. obiisse testantur, eiusque coniugem BAVAM celebrat diploma vel testamentum Gerardi comitis apud Dacher. *Spicil. tom. III. pag.* 446. *sequ.* Ex diplomate porro Lotharii apud Vignier. *Probat. geneal. pag.* 77. patet, Hugoni patrem fuisse Luitfridum, comitem, fratrem Lutardum, comitem. EDITH vero ille, cuius ex stirpe prodiit, procul dubio fuit ETHICO vel Adalricus, dux Alamanniae, Bersuindae Burgundae maritus, cuius posteros ex genuinis erutos monimentis ita sistit Eccard. *Orig. Habsb. lib. I. cap.* 3. et Calmet. in *Geneal. duc. Loth. pag.* 139. *sequ.*

ETHICO vel Adelricus, dux Alamanniae, † 698. Vxor Berſuinda Burgunda † 698. nono poſt maritum die.

Ethico II. dux Alamanniae. | ADALBERTVS, dux Alamanniae, † ante a. 721. | N. occiſus a patre. *Vita S. Odiliae.* | S. ODILIA, abbat. Hohenburg. † anno circiter 722. | S. Roſuinda. | Hugo. | Bataco. Ruyr. *Antiqu. de Voſge, lib. IIII. cap.* 15. 16.

(Children of Ethico II.:) Ethico, ep. Arg. *Vit. S. Odil.* | Albericus, com. Alſat. ap. Vign. p. 71.

(Children of Adalbertus:) LVITFRIDVS, qui et Lantfridus, dux Alam. † 730. | Eberardus, comes † 747. Vx. Emeltrudis. | Eugenia, abbatiſſa Hohenburg. 722. | Attala, abbatiſſa S. Stephani Argentor. | Maſo, fundator monaſt. Maſmunſter. Languille *Hiſt. d'Alſace tom. II. pag.* 15. | Gundlindis, ſanctimonialis. | Bero, Bleon, Heicho. Mabill. *Annal. Ben. tom. II. pag.* 695. *ſequ.*

(Children of Luitfridus:) Thietbaldus ſeu Theobaldus, dux Alam. 727. 732. 742. | LVSTFRIDVS, dux Alam. † 751.

(Son of Bleon:) Hugo, Bleonis filius.

Bodalus.

Egerhandus ante patrem mortuus. Calmet *tom.* I. *pag.* 142.

(Son of Lustfridus:) LVITFRIDVS comes.

(Children of Luitfridus comes:) Lutardus comes, Vx. Grimildis. | HVGO COMES † 837. Vx. Baua. | Rotrudis, abb. S. Stephani Argent.

(Son of Lutardus:) Gerardus comes, vxor Grimildis.

(Children of Hugo:) Luitfridus, Lotharii intimus 849. | Adalardus comes. | Hugo, † puer. | ERMENGARDIS, Lotharii imp. vxor anno 821. † 851.

(Son of Gerardus:) Theodericus comes, Eua † iuuenis.

(Children of Luitfridus:) Hugo comes 866. 869. | Luitfridus comes. Vxor Ermentrudis, ſoror Bertoldi et Erchangeri.

(Son of Hugo comes:) Luitfridus, Vngaros caedit 925.

Luitfridus com. 968. 977.

(Children of Luitfridus comes:) Hundfridus. | Luitfridus, capite plexus 916. | Hugo.

teſtatur THEGANVS: (n): *iam tunc Lothario imminebat infidelitas, quam per ſuggeſtionem ſupradicti ſoceri ſui et aliorum iniquorum multorum oſtendit in patre.* Adeo in id veluti conſpirabant fata, vt contractis adſinitatibus adfligeretur Ludouici Pii familia, et ex patris filiique taedis nuptialibus ſupereſſent ſcintillae, quae aliquamdiu ſopitae in magnum illud, ac paene fatale, rei publicae incendium eruperunt. Ceterum imperator, ſatis animaduertens, non bene conuenire ſolere ſocrui cum nuru, nouum maritum Wormatiae cum vxore morari iuſſit, ipſe hiemem Aquiſgrani, ex inſtituto ſuo exegit. (o). Ceterum in eodem conuentu (p) aliud clementiae pietatiſque ſpecimen edidit imperator. Quum enim eum iam pridem poenituiſſet ſeueritatis, qua in BERNARDVM, Italiae regem, eiuſque ſocios quarto abhinc anno animaduerterat, eoque nomine ſe pleriſque exoſum eſſe, intelligeret: clericos omnes, quos ob eam coniurationem in exſilium miſerat, reuocauit, priſtiniſque dignitatibus reſtituit, inter quos *Vitae Ludouici auctor* (q) praecipue ADALHARDVM, abbatem Corbeienſem, eiuſque fratrem BERNARIVM, id eſt, BERNARDVM, nominatim exprimit. Nec dubitandum, quin in eo numero et tertius frater WALA, abbas Corbeienſis, quem aula expulſum, ſupra monuimus. (r), fuerit. At ne hac quidem clementia rebus ſuis prudenter conſuluit LVDOVICVS imperator. Hi enim exſules, immemores beneficii, poſtea Lothario aduerſus patrem res nouas molienti fauerunt aperte, ipſamque et ſanguinis neceſſitudinem,

Ex qua tabula patet, ERMENGARDIM fuiſſe gente Sueuam, adeoque iam tres ordine imperatores, Carolum M. Ludouicum Pium, et Lotharium I. ſibi ex ea gente vxores adſciuiſſe.

(n) *Ibid. pag.* 308. *ſequ.*

(o) *Vita Ludouici Pii pag.* 377. *Annal. Bertin. et Met. ad a.* 821.

[p] Neſcio, an non veteres Romanorum principes imitari hic voluerit LVDOVICVS Pius. Solebant enim et hi natalibus liberorum, vel ſi qua alia occaſio laetitiam publicam intenderet, captiuos liberare, reuocare exſules, reis gratiam ſuppliciorum facere. Eius rei exempla exſtant apud Chryſoſt. *in Matth. III. homil.* 3. Iulianum *orat. I. vbi legendus* Ez. Spanhemius, *l.* 8. *l.* 9. *l.* 11. *D. ad SC. Turpill. l.* 1. *C. Th. de indulg. crim. l.* 2. *C. Th. eod.* Eum vero morem iam ante Ludouicum Pium ſuum fecerant Franci. De Chilperico enim Aimonius *Hiſt. Franc. lib. III. cap.* 54. *in illis diebus Chilperico denuo natus eſt filius, nomine Chlotarius. Quapropter vniuerſos carceres in regno ſuo Chilpericus aperiri iuſſit, et diuerſorum reos criminum abſolui.*

[q] *Ibid. pag.* 376. *ſequ. Annal. Bertin. ad a.* 821.

[r] Cap. 4. §. 8. ſ]

nem, et adfinitatem vindictae studio posthabuerunt (s), quod pro eorum temporum barbarie in sacrorum illorum hominum laudibus ponere

[s] ADALHARDVS, BERNARDVS, WALA, filii erant BERNARDI, nepotes CAROLI MARTELLI, fratres Gundradae et Theodradae, qui quaeque omnes relictis rebus humanis monasticum vitae institutum elegerunt. Et ADALHARDVS quidem vtriusque Corbeiae, WALA alterutrius abbas, BERNARDVS ibidem monachus, GVNDRADA S. Radegundis apud Pictauienses sanctimonialis; THEODRADA vidua, abbatissa S. Mariae Suessionensis fuit. Ex his frater natu maximus d. II. Febr. anno 825. alter mense Sept. anno 836. tertius et sorores, incertum quo anno, decesserunt. WALA, antequam cucullum sumeret, comes vxorem duxerat sororem BERNARDI, Septimaniae ducis, cuius caussa seditio, quae Ludouico Pio tot molestias attulit, orta est. Pasch. Ratbert. *Vit. Walae, lib. II. cap. 8.* Quum ergo istius BERNARDI ducis infra frequens futura sit mentio, eius familiae notitiam hic in antecessum dare iuuabit, additis testimoniis, quae nos ex parte Io. Dauidi Koelero, eiusque *Dissertationi de familia Augusta Carolingica* debere, grati fatemur: monentes tamen simul, quaedam in hoc stemmate non satis certa esse, veluti quod ALDANAM, THEODOINI vel THEODERICI vxorem, CAROLI Martelli filiam fuisse contendunt, quod eius neptem Berthem in Pippini, Italiae regis manum conuenisse aiunt. [Vid. Blondell. *plenior. adsert. geneal. Franc. pag.* 202.] Quare haec, tamquam dubiae fidei, omisimus.

THEO-

ponere non dubitat infenfiffimus Ludouico imperatori PASCHASIVS RATBERTVS (t).

XV. Progredimur ad annum 822. tum prodigiofo caefpite, L. pedes longo, XIIII. lato, in Thuringia fua fponte in aërem fublato, et vltra XXV. pedum fpacium tranfuecto, nec non infigni terrae hiatu, iuxta Arenfeam, veteris Marchiae oppidum, infignem. Hiatus iftius, cuius veftigia et hodie exftant, mentionem faciunt plerique iftius aeui fcriptores, veluti *Annalium Fuldenfium*, *Metenfium*, et *Bertinianorum auctores*, (u) quorum omnium narrationes eo redeunt, *in partibus orientalis Saxoniae, quae Soraborum finibus contigua fit, in quodam deferto loco, iuxta lacum, qui dicatur* ARNSEO (x), *in modum aggeris terram intumuiffe, et limitem, vnius leugae longitudine por-*

THEODOINVS (aliis Theudericus,] VX. ALDANA.

S. GVILIELMVS comes, 804. dux Tholofanus Erm. Nigello *lib. I. v.* 137. fundator monafterii Gellonenfis quod ingreffus eft 806. Vxores I. CVNIGVNDIS, II. GVITBVRGIS. Vid. *Acta Antu. SS. Maii tom. VI. pag.* 820.	Theodoinus, Adalelonus, Albana, Bertana. *Acta SS. ibid.*	CAROLVS Martellus. — Bernardus.

BERNARDVS, a Ludouico Pio ex baptifmo fufceptus, eius aulae camerarius et dux Septimaniae, de quo infra plura.	Heribertus, Bernardi frater, oculis priuatus anno 830.	Wilcharius, 804. *Acta SS.*	Gotcelinus 804. *ibid.* capitis damnatus a Lothario 834. *Vita Ludouici pag.* 407.	Helimburch 804.	Gerbirch monialis, a Lothario in aquis fuffocata 834. Thegan. *cap.* 42.	N filia.	=	WALA comes, poft abbas Corbeienfis. Pafchaf. Ratbert. *Vit. Walae lib. II. cap.* 8.

(t) In *Vita Walae, lib. II. cap.* 8.
(u) *Ad a.* 822.
(x) Locus ille olim defertus, iam
Heineccii Opufc. poftum.

fatis cultus, oppidum praeter vicinos pagos et vicos, habet ARNSEAM, quae in veterem et nouam difpefcitur. Ad eam

porrectum ſub vnius noctis ſpacio abſque humani operis molimine ad inſtar vallis (y) *ſubrepiſſe.* Sed vt ad ipſas eius anni res veniamus, primum nobis occurrunt comitia, quae LVDOVICVS Pius Auguſto menſe in Attiniacenſi palatio, in vltimis Rhemorum finibus trans Moſam ſito (z), habuit. In iis enim non modo ſe cum fratribus, quos anno 817. attonderi iuſſerat, et reliquis, quos Bernardi caſus vna veluti ruina inuoluerat, bona fide in gratiam rediiſſe verbis profeſſus eſt, verum etiam publico actu de epiſcoporum ſententia conceptum ex priſtina illa ſeueritate dolorem, oſtendit, ſollemni illa confeſſione, et, vti tum vocabatur, poenitentia, non ſua tantum peccata, ſed et, quidquid a patre ſuo ſimili

hodie viſitur grandis ille lacus, quem olim multo minorem fuiſſe, et per hunc ipſum hiatum tantum cepiſſe incrementum probabile eſt. Eum in *Atlante Brandenburgico pag.* 110. ita deſcribit Paullus Iac. Gundlingius: *die Arendſee iſt gewiſslich ein Wunder der Natur. Sie iſt bey zwanzig bis dreyſig Klaffter tief, vnd hat keinen ſonderlichen Zufluſs, vnd ganz keinen Abfluſs. Der Vmfang iſt wohl eine gute Meile Weges. Sie vermehret ſich nicht bey ſtarcken Regen oder Schnee, vnd vermindert ſich nicht bey trocknem Wetter. Sie fällt vnd ſteigt in etwas mit der Elbe, welche etliche Meilen davon iſt. Das Waſſer wird zuweilen grünlicht, vnd man kan daher nicht glauben, daſs es von der Elbe komme. Sie frieret ſelten zu, ia nur, wenn der Belt zufrieret. Sie rauchet, wann ſie zufrieret, vnd wird dabey ein groſſes Brauſen gehöret. Wann das Eiſs ſich bricht, geſchiehet es mit Krachen. Es iſt ein tieffer Grund, vnd die Hechte haben, welches man kaum glauben ſolte, faſt Mannes länge, vnd reiſſen die Netze meiſtentheils durch. Die Fiſche aber haben guten Geſchmack.* Illud ex eodem auctore addimus, phaenomenon illi, quod annales ad a. 823. referunt, fere ſimile vidiſſe accolas anno 1685. d. XXV. Nouembris, quod eiuſdem verbis ex *p. III.* deſcribemus: *Anno 1685. den 25. Nouembr. verſpürte man in der Stadt Arndſee ein kleines Erdbeben, worauf das Waſſer in der See aufwerts geſlagen, vnd drey vnd zwanzig Gärten vberſchwemmet, bis das Erdreich in die See gefallen. Das Waſſer in der See wurde, als bey einem Waſſerwerck, in die Höhe getrieben, vnd endlich hat ſolches einen bereits hohl gemachten Hügel, vnd darauff geſtandene Windmühle zittern gemacht, ſo, daſs die Leute kaum entſpringen können. Es gieng endlich der Hügel mit der Mühle vnter, vnd entſtunde darauff eine See. Dort iſt die See nun zwantzig Klaffter tieff, vnd hat einen Platz in die Krümme von 1000. Schritten eingenommen.*

(y) Legendum: *valli*, vt et *Annales Fuldenſes.*

(z) De eo loco, percelebri in regum ſecundae ſtirpis annalibus, ſaepe quaeſitum. Sed eum iam pridem oſtenderunt praeſtantiſſimi ſcriptores, ſitum trans Moſam, in vltimis Rhemorum finibus, vbi vicus, retento vetere vocabulo, et hodie *Attigny* vocatur. Plura de eo palatio Bignon. *ad leg. Salic. pag.* 178. *ſeq.* Labb. *Miſcell. tom. II. pag.* 498 Steph. Baluz. *Not. ad Lupum Ferrar. pag.* 523. Bergier. *de itiner. Rom. pag.* 49. Mabillon. *de re dipl. lib. IIII.*

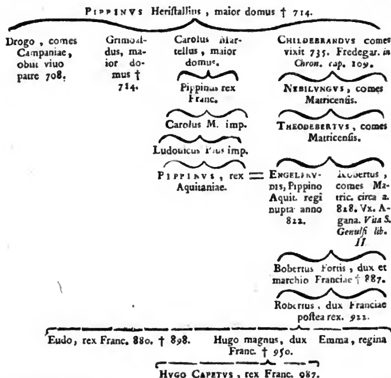
fimili occafione admiffum fuiffet, expiaturus (a). Soluto eo conuentu imperator Arduennam venandi cauffa petiit, prius tamen LOTHARIVM filium vna cum Ermengarde in Italiam ad res illius conftituendas ablegauit, adiunctis ei WALA, adfine eius, tum monacho, at rerum ciuilium peritiffimo prudentiffimoque viro, et Gerungo, oftiariorum magiftro, quorum ille confilio in publicis priuatifque rebus vteretur (b). PIPPINVM vero fimiliter a fe dimiffurus, prius illi vxorem dedit ENGELTRVDIM, Theotberti, comitis Matricenfis (c) filiam

(a) *Vita Ludouici pag.* 377; *Annal. Bertin. Met. Fuld. ad a.* 822.

(b) Iidem. Add. Thegan. *cap.* 29.

(c) MATRICENSEM illum comitatum, quem pro pago circa oppidum *Graeuen Mackern* inter Theodonis villam et Treuerim acceperat Chiffletius, primus adcurate defcripfit Dau. Blondellus in *pleniore adfert. geneal. Francicae pag.* 130. vbi profligatis a *pag.* 101. Chiffletii coniecturis, *pag.* 140. eum ad feptentrionem comitatibus Vilcaffino et Tellaufenfi, ad orientem Pinciacenfi et Parifienfi; ad meridiem Stampenfi, Drocenfi, et Carnotenfi; denique ad occidentem Ebroicenfi obuerfum fuiffe, docet, eiufque fitum elegante charta chorographica repraefentat: vt nemo dubitaturus fit, Blondellum cauffam fuam peroraffe. Ei ampliffimo comitatui tum praeerat Theodebertus, Engeltrudis, Pippini coniugis, pater, quem ipfe Pippinus in diplomate a Boucheto *dans la veritable origine de la maifon de France pag.* 276. et Blondello *ibid. pag.* 56. edito NEBVLVNGI comitis filium fuiffe prodit. Cuius Nebulungi comitis pater quum fuerit CHILDEBRANDVS, vt ex vetufto monimento apud Duchefnium *tom. I. pag.* 773. patet, in eodemque monimento, nec non apud Fredegarium *in Chron. ad p.* 109. *Caroli Martelli Childebrandus germanus* et *Pippini regis* Franc. *auunculus* vocetur: Engeltrudis iftius ftemma tale fuit.

filiam (d). De LVDOVICO nihil ad hunc annum veteres; siue tum ille in Boioaria sua delituerit, siue in patris fuerit comitatu. Ex silua sane Arduenna imperator in Germaniam contendit, hibernisque Francofurti iuxta Moenum exactis orientalium Francorum proceres adesse iussit, eorumque consilio Auarum, Slauorum, Boëmorum, Morauorum legatis respondit, cum Normannis pacta firmauit, aliaque, quae e re publica futura videbantur, disposuit. A quo conuentu abfuisse LVDOVICVM nostrum, cui pars Ger-

Ex quo schemate patet, ENGELTRVDIM illam ex ea gente, quae postea in Francia regnauit, et hodie, adplaudente Europa, feliciter regnat, prodiisse, et marito suo quinto gradu lineae obliquae inaequalis cognatione iunctam fuisse.

(d) *Annal. Bertin. ad a. 822. Vita Ludou. pag. 378.*

Germaniae haud modica parebat, vix credibile eſt. Ceterum iidem ſcriptores (e) obſeruant, imperatorem eo tempore palatium nouis exſtructis aedificiis exornaſſe, vt in eo hiemem eo commodius exigere poſſet. Quod ideo monere viſum, quod hoc ipſum palatium LVDOVICVS noſter, mortuo patre, frequentius, quam vllum aliud, inhabitauit, et ibi fere lares ac perpetuum domicilium conſtituit.

XVI. Dum haec in vtraque Francia gerebantur, in Pannonia antiquum obtinebat LIVDEVITVS, tanta pertinacia detrectans LVDOVICI Pii imperium, vt extrema quaeuis ſubire, quam ad priſtinum obſequium redire malle videretur. Ei ergo et hoc anno oppoſitum legimus iuſtum exercitum, qui ex Italia in Pannoniam irrupit, et rebellem adeo perterruit, vt ne in ſua quidem ciuitate, quantumuis munitiſſima, quam SCISSIAM (f) vocat *Annalium Bertinianorum auctor* (g), ſibi ſatis tutus videretur. Itaque in fugam ſe dedit, et vt in Dalmatia interea deliteſceret, Sorabicae cuiuſdam ciuitatis principi, vt in ciuitatem admitteretur, perſuaſit. Soraborum enim nationem magnam tum Dalmatiae partem tenuiſſe, idem *Annalium Bertinianorum* conditor obſeruat (h). Enimuero vix intra muros receptus, peſſimam patrono gratiam retulit, quippe quem violato hoſpitii iure, nefarie obtruncauit, atque ita Dalmatica illa ciuitate, cuius nomen haud exprimunt annales, nefando ſcelere potitus eſt. Inde miſſis legatis, et ſe culpae reum fatetur, et in poſterum in officio ſe futurum promittit, et ſe vltro ad imperatorem pollicetur venturum. Sed iam bonae ſpei decoxerat homo nullius religionis ac fidei, neque ei quiſquam amplius fidem habebat, qui ne amicis quidem vmquam fidem praeſtiterat. Exercitus tamen, quod hoſtis ne tunc quidem ſui copiam faceret, exuſta tota re-

 gione,

(e) *Vita Ludouici pag.* 379. *Annal. Bertin. ad a.* 822.

(f) Vrbs haec Pannoniæ ſuperioris Plinio *lib. III. cap.* 25. SISCIA, Straboni *lib. VII. pag.* 217. Συσκία, Ptolemaeo, Velleio Paterculo, Prudentio, Zoſimo, ſaepe memorata ad Colapis fluuii oſtium, et in auſtrali Saui, et inſulae Segeſticae ripa ſita eſt. Vid. Cellar. *Geogr. ant. lib. II. cap.* 8. *pag.* 556.

(g) *Ad hunc a.* 822. *pag.* 179.

(h) SORABI iſti reuera ſunt CROATI, vel, vti tum eos Graeci vocabant, χρωβάτοι, Slauicae quidem originis, a Sorabis tamen diuerſi. Eos enim circa haec tempora, pulſis Araris, vniuerſam Dalmatiam praeter maritimas ciuitates occupaſſe, immo et has, tempore Baſilii imperatoris, intercepto commeatu eo demum adegiſſe, vt Croatis fierent tributarii, et imperatorum Byzantinorum praefecto modicum vectigal, in agnitionem dominii ſoluiſſe, pluribus referi Conſtantinus *de adminiſtr. imperii*, *cap.* 29. *ſequ. pag.* 72. *ſequ.*

gione, actaque vbique praeda, inuictus magis, quam victor, domum reductus est (i).

XVII. Proximus huic annus 823. non nisi pauca, quae ad LVDOVICI nostri res pertinere viderentur, attulit. LVDOVICVS pater, eo ineunte, adhuc Francofurti haerebat, et adpetente vere, mense Maio ibi comitiis non omnium imperii sui optimatium, sed Saxonum, Alamannorum, Boioariorum, Burgundionum praefuit, in quo potissimum varias Sclauicorum principum lites composuit, nouumque conuentum in futurum mensem Nouembrem indixit (k). Interim LOTHARIVS imp. quem in Italiam missum diximus, dum vbique conuentus iuris dicundi caussa habebat, a Paschali, papa, Romam inuitatus ipso sacro paschatos die *apud S. Petrum et regni coronam, et imperatoris atque augusti nomen, accepit.* Ita EGINARDVS (l) et *Annalium Bertinianorum auctor* (m), qui tamen quam regni coronam intelligat, me non satis intelligere fateor, quum et nondum Italiae rex esset LOTHARIVS, et papa eo tempore praeter augustam dignitatem aliud quid conferre posse nondum videretur: vt adeo rem adcuratius ita expressisse videatur auctor *vitae Ludouici* (n): *interea* LOTHARIVS, *filius domini imperatoris, quum, sicut supra dictum est, a patre in Italiam missus esset, et secundum virorum, qui cum eo missi erant, consilium, opportunitates negotiorum ordinasset, et, quibusdam perfectis, quibusdam adhuc infectis de singulis respondere, et ad patrem de reditu cogitaret: rogatu Paschalis, papae Romani, imminente sancta Paschae sollemnitate Romam adiit, atque ab eodem papa clarissima ambitione susceptus, ipso sancto die apud beatum Petrum* DIADEMA IMPERIALE *cum nomine* AVGVSTI *suscepit.* Nec aliter rem referunt *annales Fuldenses* (o), et reliqui veteres, non profecto ignari, Ludouicum Pium id tantum egisse, vt augustam illam dignitatem, cum filio communicatam, ratam haberet pontifex (p), non vt regiam potestatem, quam iam patris

[i] *Annal. Bertin.* et *Metens. ad a.* 822. *Vita Ludouici pag.* 378. *sequ.*

(k) *Annal. Bertin. ad a.* 823.

[l] *Ad a.* 823. *pag.* 71. *edit. Ioann.*

[m] *Ibid. pag.* 180.

[n] *Ad hunc annum* 823. *pag.* 379.

[o] *Ad eundem a. pag.* 28.

[p] Quum Carolum M. et Ludouicum Pium corona Caesarea incinxissent pontifices: non videbatur quisquam iure augusti nomen ferre, nisi a pontifice, adplaudente populo Romano, diademate esset donatus. Hinc ne Lothario quidem imperatoris nomen dare ausus est pater, nisi id a pontifice ratum habitum iri, sciret. Sic sane de diuisione olim a Carolo M. facta refert Eginardus, *Annal. ad a.* 806. imperatorem hoc testamentum

patris populique suffragio iure optimo nactus erat, in eum conferret. Vtcumque se res habeat: hoc imperii insigni ornatus LOTHARIVS non diu haesit in Italia, sed Papiam regressus, rebus vtcumque compositis, mense Iunio in Germaniam reuertit (q). Nec potuisset vmquam magis in tempore aduenire. Eo ipso enim mense sibi a patre hunc honorem haberi vidit, vt in sacro CAROLI recens nati lauacro sponsoris partibus fungi iuberetur. Vterum adhuc tulerat IVDITHA, augusta, et exactis mensibus in palatio illo Francofurtano (r), ipsis Idibus Iuniis (s), enixa fuerat filium, quem postea Ludouicus Pius auito CAROLI nomine insigniuit, Lothario, vt tanto lubentius eius patrocinium susciperet, eius compatre, vt vocant, delecto (t). Dum vero faustis adclamationibus perstrepit palatium, tristia vndique prodigia ab hominibus credulis Francofurtum nunciantur, terram Aquisgrani tremuisse, puellam duodecennem Commerciaci in dioecesi Tullensi ab omni cibo per decem menses abstinuisse, viginti tres villas in pago Saxonico Firisaz e coelo tactas

mentum per se Romam ad Leonem pontificem misisse: non vt vnum filiorum, quem vellet, imperatorem papa crearet, ceu id factum interpretatur cardinalis Caesar Baron. *annal. eccles. ad a.* 806. sed, *vt ipse manu sua subscriberet*, eumque, cui imperium despoponderat, augustum agnosceret. Nullum vero luculentius esse huius adprobationis signum, quam coronationem, nemo negauerit.

(q) *Iidem ibid.*

(r) Hincmar. *epist.* 3. *ad Carol. Calu.* et alia *epist ad eumdem* apud Mabillon. *Analect. tom. I. pag.* 60.

(s) Mense Iunio natum esse Carolum, etiam *Vitae Ludouici Pii* auctor *ad a.* 823. obseruat. At ne ipse dies natalis posteris ignotus esset, ipse Carolus Caluus effecit, insigni diplomate anno regni sui XXIII. id est, Christianae erae 862. scripto, quo monasterio S. Dionysii *villam in pago Parisiaco, cuius vocabulum Scindelicias* ea lege concedit, vt praeter alios dies, quo sibi singulare quid accidisset, quosque ibi longa serie enumerat, *Idus mensis Iunii, quando Deus se nasci in mundo voluerit*, festo ac solemni ritu, supplicationibus, precibusque celebrarent monachi. Quod quantiuis pretii diploma debemus Mabillonio *de re diplom. lib. VI. n.* 97. *pag.* 538.

(t) Id discimus ex *Vita Ludouici pag.* 418. vbi Ludouicus Pius Imp. Lotharium et Carolum filios monet, *vt vnanimes essent, et se alterutro tuerentur, et Lotharius quidem iunioris fratris curam gereret, cuius se* SPIRITVALEM *esse* PATREM *meminisse deberet, Carolus autem, tamquam* PATRI SPIRITVALI et fratri *seniori debitum honorem deferret.* Et apud Nithardum *lib. II. pag.* 447. ipse Carolus Caluus per legatos meminisse Lotharium petit *fraternae* FILIOLIQVE *conditionis*, et iterum *lib. III. pag.* 467. eumdem *rogat et obsecrat, meminerit, quod frater* FILIOLVSque *eius sit.* Filiolos autem tum vocabant, quos ex S. baptismi vndis susceperant. Car. du Fresne *Gloss. med. et infim. Lat. tom. II. pag.* 438.

tactas esse, dicentibus. Adiecit, vt solet, fama sonitus nocturno tempore inauditos, crebra atque insitata fulgura, lapidum cum grandine casus, pestilentiam hominum pecorumque, immo et imaginem Grabadonensem, S. deiparae, Iesum sinu gestantis, subito splendore per biduum fulgentem, ita tamen vt magi, offerentes munera, eo fulgore non illustrarentur. Quae dici non potest, quanto pauore concusserint animum imperatoris (u), ominibus iusto plus tribuentis, ac proinde nihil facientis reliqui, vt prodigia illa sacrificiis, precibus, et largitionibus rite procurarentur, et identidem dicentis, *per haec omnia magnam humano generi futuram cladem certo portendi* (x). Quod profecto, leuissimo licet argumento, diuinus ille cecinit vt vates. Haec ipsa enim quarti filii natiuitas adeo Ludouici Pii rationes omnes conturbauit, totque litibus implicauit eius familiam, et simul ipsam rem publicam ita concussit, vt postea veluti diuturno morbo oblanguesceret Francorum imperium, neque vmquam ex eo tempore recuperato pristino vigore reuiresceret. Haec tamen tristiora laetioribus quodammodo distinxit fama, quae Liudevvitum, quocum adhuc bellatum magis, quam debellatum fuerat, a Sorabis ad Liudemislum, Bornae auunculum, confugientem, huius dolo interemtum esse nunciabat (y). Eo enim caeso, homine hoste acerrimo callidissimoque liberatum se videbat imperator, spemque pacandi orientales istas regni sui prouincias haud vanam eo magis concipere poterat, quo difficilius rebelles idoneo duce orbati, bellum solent sustinere.

XVIII. Morte Liudeuuiti vulgata, quanta sit facta rerum conuersio, vel proximus hic annus 824. ostendit, quo Omortagi (z), Bulgarorum regis legati, pacis faciendae, finiumque vtriusque

(u) Eginard. et *Annal. Bertin. ad a.* 823. *Vita Ludouici pag.* 381.

(x) *Vita Ludouici Pii ibid.*

(y) *Annal. Bertin. ad h. a.*

(z) In describenda hac legatione minus adcuratus est annalista Bertinianus. Nam et nomen regis, quod Eginardus et Fuldensis exprimunt, omittit, et legatos illos pacis faciendae caussa aduenisse negat, quod et Fuldensis et Astronomus adfirmant. Sed fortassis pro speculatoribus hos legatos habuit historicus aeque, ac ipse Ludouicus imperator. De regibus principibusque Bulgarorum nemo eruditorum adcuratius egit Carolo du Fresne, domino du Cange, *de familiis Dalmat. Slauicis* et *Hist. Byzant. cap. 6. et 7. pag. 305. seqq.* Omortagvs vero noster non alius est, quam qui a Graecis scriptoribus *Μεγμύγαν* vocatur, qui Michaëli Balbo imp. orientis vltro subueniens, celebrem de Thoma tyranno victoriam reportauit. Cedren. *Comp. hist. pag.* 415. Zonar. *Annal. tom. III. pag.* 111.

que imperii regundorum caussa ad imperatorem missi, aduenerunt. Cuius rei nouitate commotus imperator, et fortasse sinistri quid veritus, legatos diu in Boioaria retineri iussos demum Aquisgrani admisit, auditosque dimisit, comite iis dato Machelmo, in Boioaria comite, qui veram legationis istius insolitae, nec vmquam antea in his oris visae, caussam cum cura exploraret (a). Interea et Italicae res eo loco erant, vt celeriore remedio indigere viderentur. Romae in Theodorum, Romanae ecclesiae primicerium, et Leonem nomenclatorem fuerat saeuitum, oculis prius ac deinde capitibus priuatos. Quod quum Paschalis papae iussu, et non ob aliam caussam, quam ob insigne studium in imperatorem factum diceretur, ita grauiter tulit LVDOVICVS imp. vt iam superiore anno ADELVNGVM, S. Vedasti abbatem, et HVNFRIDVM, comitem Curiensem, in Italiam mitteret, quibus praesentibus pontifex quidem, se conscium eius supplicii non fuisse, interposito cum magno episcoporum ac diaconorum numero iureiurando adseuerauerat, at mortuos tamen maiestatis reos et iure caesos pronunciarat, missisque legatis Ioanne, Siluae Candidae episcopo, Sergio bibliothecario, Quirino subdiacono, et Leone, magistro militum, pudorem suum purgauerat (b). Praeterea hoc ipso anno non modo SVPPO, dux Spoletanus, sed et, qui ipsi successores dati fuerant, ADALHARDVS, comes palatii, et MORINGVS, Brixiae comes, ille quinto post mense, hic, antequam nouam dignitatem capesseret, properantibus fatis fuerant exstincti (c). Denique mortuo Paschali papae duo successores discordantibus suffragiis fuerant dati, e quibus tamen, praeualente nobilium auctoritate, EVGENIVS, tituli S. Sabinae archipresbyter cardinalis, aemulum vicerat. Ex his omnibus ne quid res publica detrimenti caperet, LOTHARIVS imp. demum in Italiam missus est (d), qui mense Augusto eo profectus, recta Romam petiit, exceptusque honorifice ab EVGENIO papa, non modo de Theodori et Leonis laniena quaestionem habuit, sed et re diligentius inuestigata, *reperit, quorumdam pontificum vel ignorantia, vel desidia, indicumque coeca atque inexplebili cupiditate multorum praedia iniuste esse confiscata*. LOTHARIVS ergo, re comperta, suum cuique reddi iussit,

[a] Eginard. et *Annal. Fuld. ad a.* 824. *Vita Ludouici pag.* 383.
(b) *Annal. Bertin. ad a.* 823. *Vita Ludouici pag.* 381.
[c] Eginard. *ad a.* 824.
[d] *Annal. Bertin.* et Eginard. *ad h. annum.*

fit, conftituitque in futurum, vt more maiorum *ex latere imperatoris mitterentur*, *qui iudiciariam exercentes poteftatem*, *iuftitiam omni populo facerent*, *et tempore*, *quo vifum fuerit imperatori*, *aequa lance penderent*. Quo ipfo quum non modo oppreffis confuleret, fed et iura auguftorum in vrbe mafcule tueretur LOTHARIVS, tantam voluptatem et populo Romano, et patri, attulit, vt vtrifque peraeque placeret (e). Interea LVDOVICVS Pius non fegnius res egit. Nunciata enim Britonum Armoricorum rebellione, expeditionem, ob famem commeatufque anguftiam adhuc dilatam, ineunte auctumno fufcepit, comitibus LVDOVICO noftro ac PIPPINO, quo bello quantum virtutis bellicae fpecimen ediderit LVDOVICVS, rex Boioariorum, iam alibi dicere occupauimus (f). Victor imperator ante diem XV. Kal. Decembris Rothomagum, vbi IVDITHAM auguftam reliquerat, rediit, et MICHAELIS, imp. Byzantini, legatos, de iconomachica controuerfia quaedam ad Ludouicum referentes (g), audiuit,

[e] *Vita Ludouici pag.* 382.

[f] *Lib. I. cap.* 3. §. 7.

[g] Quum haec non fatis plene referant eorum temporum annales, quaedam, quae vel maxime ad rem faciunt, hic fupplenda funt, et quidem ex ipfa MICHAELIS imp. *epiftola ad Ludouicum imp.* eo anno fcripta, quam feruauit Baron. *ad a.* 824. *n.* 17. *fequ.* In ea imperator Ludouico narrat putidas iconolatrarum fuperftitiones, eo iam progreffas, *vt ab imaginibus crucis loco vbique ftatuis auxilium petant*, *eas fufceptrices infantum faciant*, *colores de iis abrafos facris oblationibus immifcerent*, *fupra eas*, *vel de earum manibus communicent*, cetera. Hanc ergo cauffam fuiffe ait Leoni Ifauro, *imagines de humilioribus locis efferendi*, *relictis*, *quae in fublimioribus locis pofitae effent*, *et adoratione*, *lucernarum accenfione*, *incenfo tantum* prohibitis. Sibi porro eamdem fatetur federe fententiam, *abiiciendos nimirum effe de Chrifti ecclefia eos*, *qui huius modi malignis inuentionibus ftuderent*. Edita hinc porro fidei confeffione; Ludouici Pii confenfum petit *aduerfus feductores pfeudo-Chriftianos*, feque ideo ad ipfum antiquae Romae papam legatos et munera mittere fatetur, vt concordia, fi qua fieri poffet, eius opera ftabiliatur. Ludouicum vero, *qui fuprematus iura fibi adhuc feruaris in ipfa Roma*, *et vbique in ditionibus*, *donatis Romano pontifici*, in id pro virili annifurum, fperat, *vt Roma eiiciantur omnes calumniatores Graeci*, et fchifmatici iconolatrae, quippe *omnem operam adhibentes impediendae concordiae in vnitate fidei inter orientem et occidentem*. Fuit ergo hic imperator in eorum fententiam pronior, qui non quidem omnem damnabant vfum imaginum, fed tamen ab earum cultu quam maxime abhorrebant, multis ideo calumniis profciffus a Maimburgio *dans l'hiftoire des Iconoclaftes*, *part. II. pag.* 140. *fequ.* Natali Alexandro *Hift. eccl. faec. VIII. diff. VI.* et aliis iconolatrarum promachis, fed erudite defenfus a Fridr. Spanhemio in *Hift. imag. reftit. fect. VIII.* §. 11. *pag.* 575. *fequ.* Et fane eamdem fententiam tum in Germania tuebantur Walafridus Strabus, Augienfis, in libro de *rebus ecclef.* cap.

cap. 8. Haymo Halberstadiensis et Rabanus Maurus, abbas Fuldensis, et Moguntinus postea archiepiscopus, aliique ecclesiae doctores, et tam acriter quidem, vt Nicetas Choniatas *lib. II. pag.* 251. scribere non dubitet, Ἀρμενίοις γὰρ καὶ Ἀλαμανοῖς ἐπίσης ἡ ἁγίων εἰκόνων προσκύνησις ἀπηγόρευται, *apud Armenios aeque, ac Alamannos, sacrarum imaginum adoratio peraeque interdicta est.* Gallos etiam sero admodum amplexos esse iconolatrarum sententiam, adeoque tum sub Ludouico eiusque posteris adhuc Caroli M. synodique Francofurtanae decretis constanter suffragatos esse, ipsi fatentur scriptores Galli cordatiores, Iac. Sirmond. *Admonit. tom. VII. Conc.* 1055. et *ad conc. Paris. col.* 1648. Baluz. *Not. ad Agobard. pag.* 88. Maimburg. *part. II. pag.* 52. et magnum doctorum Gallorum Graecorum sententiam damnantium indicem texit laudatus Spanhemius *sect. VIIII. pag.* 614. *sequ.* Quo minus profecto videtur dubitandum, quin et Ludouicus Pius veterem illam, et a patre suo tam luculenter explicatam de imaginibus doctrinam constanter retinuerit, gratissimamque legationem illam Michaëlis imperatoris habuerit. Et sane id luculenter probant acta synodi Parisiensis hoc ipso anno habitae, in qua episcopi primum perlecta Hadriani papae epistola, olim ad Irenen augustam scripta, probant quidem, quae ille iconoclastarum furori opposuerit, at eum non satis cauisse aiunt, ne imagines adorentur: deinde synodum Nicaenam eadem seueritate sub censuram vocant, eamque cultum illum et conceptam de imaginum sanctitate opinionem decretis firmasse indignantur, mirifice contra probant, quae Carolus M. illi concilio opposuerit, iisque ab Hadriano papa non satisfactum, caussamque illam pontificum rigore ad extrema deductam esse, deplorant. Denique ex patrum scriptis plura, quae ad rem pertinere videntur, colligunt, eaque digerunt *in XV. capita*, quorum *primum* eos, qui imagines e templis eliminandas, et in vasis sacris delendas censent, reprehendit; *altero* GREGORII M. sententia de vero imaginum vsu sistitur; *tertio* et *quarto* AVGVSTINI aliorumque testimonia contra cultum iactatamque sanctitatem imaginum colliguntur; *quinto* similibus collectis testimoniis ostenditur, sanctos, eorumque reliquias honore prosequi, at non adorare licere, ac proinde hanc adorationem multo minus conuenire imaginibus; *sexto* nonnulla conuasantur aduersus eos, qui hunc cultum vsu atque antiquitate defendunt, et *septimo* contra docent euitandum esse hunc cultum, ne offendiculo sit infirmis; *octauo* et *nono*, adductis patrum interpretationibus, loca *Genes. XXXXV. I.* 31. et *1. Reg. I.* 21. pro imaginibus frustra adduci, demonstratur: *decimo* locum AVGVSTINI de vasis sacris; *vndecimo* alium de cherubinis; *duodecimo* quaedam de cultu soli deo debito, *decimo tertio* et sequente alia de discrimine inter crucem et reliquas imagines statuendo; denique *quinto decimo* nonnullas admonitiones contra iconoclastas. Quae acta quum satis nota sint, breuem tantum eorum recensum, exemplo Dupinii *Biblioth. eccles. tom. VII. cap. 1. pag.* 2. dare voluimus, mirati, Barthol. Caranzam, *in Summa Concil. pag.* 334. eam collationem, vti ipse vocat, male a quibusdam synodum Parisiensem inscribi existimare, quum procul dubio synodus sit conuentus episcoporum ad ventilandas quaestiones dubias legitime indictus, ita vero ipse Ludouicus Pius hunc congressum vocet in *Commonitorio* apud Baluz. *Capitular. tom. I. pag.* 643.

diuit, eosque ad Pontificem Romanum remisit (h). Tanti vero ea res visa est Ludouico imperatori, vt re antea cum Eugenio pontifice communicata, episcopos suos Lutetiam Parisiorum euocatos, de tota illa controuersia consulendos existimaret, qui collecta plurima patrum testimonia ad quaestionem illam pertinentia, per HALITGARIVM, Cameracensium episcopum, et AMALARIVM, archiepiscopum Treuerensem, ad imperatorem miserunt. Haec ille, vt ipse in commonitorio apud STEPH. BALVZIVM (i) fatetur, mirifice probauit, *et ad id, propter quod collecta sint, necessaria atque vtilia iudicauit*, ac proinde Hieremiae, archiepiscopo Senonensi, et Ionae, episcopo Aurelianensi, id dedit negotii, vt eam collectionem, priusquam ad pontificem transmitteretur, diligentissime recenserent, deinde, vt illam Romam deferrent, et, quae sit episcoporum Francicorum de imaginibus sententia, modeste ostenderent. *Illud tamen*, inquit, *summopere praeuidete, vt ea illi de his ostendatis, quae rationi de imaginibus habendae per omnia conueniant, et quod ipse vel sui reiicere minime valeant. Sed et vos ipsi tam patienter ac modeste eum eo de hac caussa disputationem habeatis, vt summopere caueatis, ne nimis ei resistendo eum in aliquam irreuocabilem* PERTINACIAM *incidere compellatis, sed paullatim, verbis eius quasi obsequendo magis, quam aperte resistendo, ad mensuram, quae in habendis imaginibus retinenda est, eum deducere valeatis, et ideo potius efficere contendatis, vt negotium, de quo agitur, ad meliorem, quam ad peiorem, statum cum dei adiutorio perducatur. Postquam vero hanc rationem de earundem imaginum caussa consummaueritis, si tamen hoc ad nihilum* ROMANA PERTINACIA (k) *permiserit, vt ratio inter vos habita aliquo bono et conueniente fine claudatur.* Ex quibus verbis patet, Ludouicum optasse, vt veritati de prohibendo imaginum cultu locum daret EVGENIVS pontifex, eamque quaestionem ita decideret, vt inde aliqua vtilitas ad Graecam Romanamque ecclesiam redundaret; (quippe quod votum et altera imperatoris ad EVGENIVM papam II. epistola (l) prodit,) sed tamen exiguam spem felicioris successus illi

[h] *Annal. Bertin. ad a.* 824.

[i] *Capitular. tom. I. pag.* 643.

(k) Verba illa, quibus *de Romana pertinacia* conqueritur LVDOVICVS *Pius*, tam sunt notatu digna, vt ea ferre non potuerit Baronius, qui *pertinaciam* hic ab imperatore in sensu bono pro *constantia* accipi existimauit, eamque vocabuli notionem testimonio Eulogii probare voluit, vapulans ideo Goldasto. Sed nec solidam esse Baronii obseruationem, nec Eulogii locum huc facere, candide agnouit Baluz. *Capitul. Tom. II. pag.* 1110. *sequ.*

(l) Baluz. *ibid. pag.* 645.

illi fecisse compertam toties ROMANAM PERTINACIAM. Ne tamen quidquam ex sua parte praetermisisse videretur, legatos suos vna cum pontificiis, si qui Constantinopolin ituri sint, eo profecturos, pollicetur, monetque HIEREMIAM et IONAM, episcopos, vt pontificis consilium diligenter explorent, seque de tota re quamprimum faciant certiorem. Quid tum consilii ceperit pontifex, nos hodie ignoramus: certo tamen persuasi, non permisisse Eugenio *Romanam pertinaciam*, vt MICHAELIS Balbi et LVDOVICI Pii imperatorum precibus quidquam daret: nec LVDOVICI Pii legati anno 828. ad Graecos missi, HALITGARIVS, episcopus Cameracensis, et AVTRIDVS, Nonantulanus abbas (m), multum videntur profecisse. Saltim res, imperante MICHAELE Balbo, qui ab omni truculentia abstinuit, eodem loco mansit, eo vero mortuo, et Theophilo filio seuerius prohibente cultum imaginum, ingens ortus est tumultus, mortuoque imperatore, Theodora eius vidua, inuaso imperio, conuocatoque anno 842. concilio Constantinopolitano, illam imaginum adorationem publicis sanctionibus stabiliuit, totique illi controuersiae finem satis infaustum imposuit. Vt vero ad Michaëlis legationem redeamus, eorum temporum annales (n) obseruant, in legatorum comitatu fuisse etiam FORTVNATVM, patriarcham Gradensem, quem supra Liudeuito tulisse suppetias, et Constantinopolin confugisse, diximus. De quo quum nihil verborum facerent legati, ipse augustus illum de illa fuga percunctatus est, et male se purgantem ad pontificem maximum, ius ea de re dicturum, misit (o).

XVIIII. Ineuntem annum 825. imperator satis quietum habuit. Hinc ex Gallia reuersus, dies, quibus Christi reuiuiscentis memoria recolitur, Aquisgrani celebrauit, atque inde excursione venationis caussa ad Neomagenses facta ad comitia in mensem Maium indicta, Aquisgranum rediit. Ibi legatos Bulgaros audiuit (p), et Wiho-

(m) *Chron. Bertin. ad a.* 828. *pag.* 185.

(n) *Bertin. ad a.* 824. *pag.* 181. *sequ.*

(o) Quem finem hoc iudicium habuerit, ignoramus. Vghellus tamen in *Italia S. Tom. V. pag.* 1183. *edit. vet.* ex Dandolo et Sigonio obseruat, eum, antequam in Italiam proficisceretur, in Francia obiisse, multis ornamentis ecclesiasticis, quae adquisiuerat cum aliis; tum patriarchali ecclesiae relictis. Sed si verum est, illum XXVII. annis praefuisse ecclesiae: ad annum 830. eum vixisse oportet, quo anno etiam Venerium illi successisse idem scribit Vghellus *ibid. pag.* 1184.

(p) Vix hi legati domum fuerant remissi, quum illi denuo cum principis sui litteris adessent, conquerentibus, Bulga-

Wihomarcum, Britanniae Armoricae regulum, obſequium fallaci promiſſione offerentem in gratiam recepit. Aquiſgrano, ſolutis comitiis, Vogeſi iuga venationis cauſſa luſtrauit, eaque exercitatione occupatus obuium habuit redeuntem ex Italia LOTHARIVM, quocum, peracto eo negotio, menſe Auguſto Aquiſgranum ad nouum procerum conuentum profectus pacem potiſſimum cum Normannis faciendam curae habuit, quorum auditis legatis, miſit, qui in menſe Octobri ipſis Germaniae Daniaeque limitibus pacis negotium conficerent. Quo facto vna cum LOTHARIO Neomagum ſeceſſit, LVDOVICVM noſtrum, poſt expeditionem Britannicam in palatio commoratum, in Boioariam miſit (q).

XX. Fuit hic procul dubio annus, quo LVDOVICVS noſter, qui iam ad plenam pubertatem peruenerat, conſtantius in Boioaria domicilium habere, ipſeque ad regni ſui clauum ſedere coepit. Quum vero ea aetas adhuc ſatis modica eſſet, ad regnum, tot expoſitum vicinorum inſidiis prudenter gubernandum: facile eſt ad exiſtimandum, LVDOVICO adiunctum eſſe virum aliquem expertae virtutis ac prudentiae, cuius ille conſiliis in rebus publicis ac priuatis vteretur. Idem enim inſtitutum Ludouicum Pium ſeruaſſe, quum Lotharium noſtro haud paullo maiorem in Italiam mitteret, iam ſupra vidimus. Et is ex mea quidem ſententia non alius fuerit, quam GEROLDVS, cuius primis illis regni Boici annis, ſaepius in actis monimentiſque publicis fit mentio, quam vllius alterius, et ita quidem, vt rebus a LVDOVICO geſtis, tamquam auctor accederet. Exſtat ſane apud RETTENPACHERVM (r) diploma, anno 828. monaſterio Cremimnenſi,

Bulgaros ea, quae petierint, non impetraſſe, eamque adferentibus conditionem, vt aut fines quam primum regantur, aut Franci arma ad fines ſuos, quacumque ratione tuendos expedirent. Minis his commotus imperator legatos ideo diutius detinuit, quod increbuiſſet fama, regem talia ſcribentem regno carere. Miſit ergo in Bulgariam Bartericum, qui rem exploraret, eoque certiora referente, legatos re infecta domum redire iuſſit. Ita Aſtronomus *Vitae Ludouici auctor ad h. a. pag.* 384. At rem paullo aliter narrat *annaliſta Bertinianus ad a.* 826. Praeterquam enim, quod haec ad annum inſequentem reiicit, famam fuiſſe ait, regem a quodam optimate ſuo eſſe occiſum: BARTERICVM ergo, palatii comitem, non quidem in Bulgariam, ſed ad BALDRICVM et GEROLDVM, comites, et Auarici limitis cuſtodes, in Carentanorum prouinciam miſſum nihil certi retuliſſe, ac proinde imperatorem legatum ad ſe miſſum ſine litteris remiſiſſe.

(q) *Annal. Bert. et reliqui ad h. annum.*

(r) *Hiſt. Noric. lib. I. cap.* 9. *p.* 30.

nensi, a LVDOVICO Pio et LOTHARIO imperatoribus augustis, datum, in quo laudatissimus pater praedia quaedam donat *ad deprecationem dilecti filii sui* LVDVVICI, *regis Wogoariorum*, *et* GEROLDI *comitis* (s). Immo multo post, anno 836. in vetere quadam charta traditionis monasterii S. Galli apud GOLDASTVM (t) legimus: *notaui diem Veneris VIIII. Kal. Decembr. an. XXIIII.* HLVDOWICI *imperatoris et* HLVDOVVICI *iunioris, regis Alamannorum V. sub* GEROLDO *comite.* Vbi sane verba: *sub* GEROLDO *comite*, aliud quid, quam ordinariam in loco illo iuris dictionem innuere videntur, quemadmodum alia charta, quae ibidem habetur, *data* dicitur *die lunae XVI. Kal. Decembris anno XXXV.* HLVDOWICI, *piissimi regis, sub* KAROLO *principe.* (u) Quemadmodum ergo, *sub Karolo principe*, hic idem est, ac Carolo Crasso vna cum patre in Alamannia regnante: ita verba illa, *sub Geroldo comite*, nihil aliud significare dixeris, quam imperium LVDOVICI, Boioariorum regis, de GEROLDI consilio administrandum. Et sane nemini tantam rem rectius credere potuisset imperator, quam huic GEROLDO, viro fortissimo, limitisque Boioariae aduersus Auares vel Hungaros custodi, vti saepius in eorum temporum annalibus vocatur (x). Praeterea probabile est, hunc ipsum GEROLDVM filium GEROLDI, qui anno 799. in Pannonia occubuerat, adeoque Ludouici Pii consobrinum, fuisse (y). Praeterea habere mihi videor rationes, cur LVDOVICVM hoc ipso, vel insequente, anno vxorem duxisse EMMAM, existimem. Quamuis enim nemo sit veterum, qui id diserte in annales retulerit: vix tamen tardius id contigisse potuisse, pluribus argumentis persuadeor. Primo enim NITHARDVS

(s) Infra *num.* 39.
(t) *Rer. Alam. tom. II. n.* 64. *p.* 47.
(u) Ibid. *chart.* 74. *pag.* 51.
(x) *Annal. Bertin. ad a.* 826. *Vita Ludouici Pii pag.* 383.
(y) Demonstratum est supra, *cap.* 2. §. 4. GEROLDVM, vel, vti in monimentis Alamannicis vocatur, KERHOLTVM, signiferum Caroli M. et comitem Boioaricum, HILDEGARDIS reginae fratrem fuisse. Quum ergo et nomen GEROLDI nostri eam originem prodat, et tum temporis ducatus et comitatus bene meritorum virorum filiis non temere adimi solerent: verosimile admodum est, Geroldum hunc, qui eamdem cum priore dignitatem, idemque nomen gessit, huius filium esse. En schema, ex quo cognationis tota ratio patebit.

HIL-

DVS (z) iungit imperii diuisionem et nuptias filiorum LVDOVICI Pii: quod quum de ipsa partitione, anno 817. facta, et quadriennio post firmata, verum non sit, procul dubio de tempore, quo quisque in regnum suum missus est, intelligi oportet (a). Quumque LOTHARIVS, quando in Italiam; PIPPINVS, quando in Aquitaniam ablegandus erat, vxore iungerentur: idem institutum et hoc anno, quo LVDOVICVS in Bauariam ire meditabatur, ab imperatore seruatum esse, verosimile est. Deinde idem ex filiorum LVDOVICI nostri aetate quodammodo colligitur. Quamuis enim et horum natales veteres scriptores non diligentius, quam patris, in fastos suos retulerint: ab eodem tamen NITHARDO (b) relatum legimus, CAROLOMANNVM, natu maiorem filium, anno 842. ingentem exercitum Boioariorum, et Alamannorum patri LVDOVICO, et CAROLO Caluo, patruo, cis Moguntiam adduxisse (c), et deinde omnibus perru-

ptis

HILDEGARDIS, vxor Caroli M. — GEROLDVS, comes, qui anno 899. occubuit.

LVDOVICVS, Pius — GEROLDVS, comes, et limitis Auarici custos.

LVDOVICVS Germanicus, rex Boioar.

(z) *De dissens. fil. Ludouici Pii lib. I. pag. 435.*

(a) Verba Nithardi sunt: *quo pacto* (l. facto) *filios suos iusto matrimonio iunxit, et vniuersum imperium inter eos ita diuisit*, cetera. Postea refert, *interea*, dum filii vxores duxerint, et diuisio illa effectum sortita sit, ERMENGARDIM reginam decessisse, LVDOVICVM Pium cum IVDITHA tabulas signasse, CAROLVM natum esse, adeoque haec omnia facta esse oportuit inter annum 817. quo prima facta est regnorum diuisio, et 823. quo natus est CAROLVS, postea *Calui* nomine notus. Iam certum est, Lotharium vxorem duxisse anno 821. non quum primum fieret diuisio, sed quum eum in Italiam mittere pater statuisset: PIPPINO quoque iunctam esse ENGELTRVDIM anno 822. quando in Aquitania perpetuum statuere domicilium decreuerat. LVDOVICVM ergo maritum factum esse probabile est eodem tempore, quo in Boioariam, regnum suum, erat dimittendus, id est, circa hunc annum 825. quo iam, plenam adeptus pubertatem, decore sustinere poterat mariti personam.

(b) *Lib. III. pag. 475.*

(c) Et hanc quidem expeditionem periculosissimam fuisse, certum est. Patri LVDOVICO et CAROLO patruo tum trans Rhenum in Alsatia agentibus, imminebat LOTHARIVS, iisque omnem

in

ptis obſtaculis, res vna cum patre praeclare geſſiſſe. Quam ancipitis periculi expeditionem puero demandare voluiſſe patrem prudentiſſimum, eo minus credibile eſt, quo magis in nouo illo exercitus Germanici robore omnis ſpes victoriae, ipſiusque imperii, ſita eſſe videbatur. Si vero fingamus, eum tum decimum ſextum ſaltim annum egiſſe: oportet eum eſſe natum anno 826. Emma mater non tardius, quam anno 825. LVDOVICO Germanico in manum conuenerit. Vt tertium argumentum addamus, IO. MABILLONIVS (d), vindex veterum monimentorum feliciſſimus, in bibliotheca monaſterii S. Galli reperit veterem codicem, cui de HILDEGARDA, LVDOVICI noſtri filia, haec adiecta ſunt: *X. Kal. Ianuarii* HILDEGARDA, *virgo Chriſti, et domni Hludouici regis filia, de hoc ſaeculo migrauit ad Chriſtum, et humata eſt in eccleſia ſanctae Regulae et Felicis, martyrum Chriſti in caſtello Turego*, (id eſt, vrbe Tigurina.)

Hoc iacet in tumulo Chriſti digniſſima virgo,
HILDEGARDA, *nitens moribus egregiis.*
Haec fuit eximii HLVDOVICI *filia regis,*
Montem ſponte ſuam vouerat illa deo.
Bis denos octo vitae compleuerat annos,
Migrans ad ſponſum virgo beata ſuum.

Ex hoc ergo monimento illam Ludouici Germanici filiam morientem

in nouo hoc exercitu ſpem fuiſſe, ex eo patet, quod vterque rex, teſte Nithardo *lib. III. pag.* 474. eius aduentum inter Wormatiam et Moguntiam operiri ſtatuit. Deinde hic exercitus ducendus erat per mediam Alamanniam et Franciam, quarum illam tum totam a Lotharii partibus ſtetiſſe, et ipſum Ludouicum antea aditu prohibere auſum eſſe, refert Ratpertus *de caſibus monaſt. S. Galli, cap. 7. pag. 6.* Denique Rheni littora, teſte Nithardo, valido praeſidio muniuerant OTGARIVS, archiepiſcopus Moguntinus, HATTO comes, HERIOLDVS, et alii. Et tamen haec obſtacula prudenter eluſit CAROLOMANNVS. Nam idem auctor *pag.* 475. memoriae prodidit, LVDOVICVM die XVI. Kal. Apriles modo Rheno ſubuectum, modo terra iter facientem per BINGAM; CAROLVM per *Waſagum*, id eſt, tractum Voſagi, (quem pagum Waſagum accurate deſcripſit *Chronici Gotuuicenſis Auctor, prodrom. lib. IIII. pag.* 835.); Carolomannum per pagum EINRICHI, qui ad fluuium Loganam et montes (*der Hayrich*) eodem terrae tractu, vbi hodie ditiones Naſſouiorum Dillenburgenſes et Diezenſes, nec non Ipſteinenſis et Catimelibocenſis comitatus ſunt, ſitus eſt, (vid. eumdem *auctorem pag.* 586.) Confluentiam duxiſſe exercitus, eoſque ibi feliciter iunxiſſe, eoque facto Otgarium et reliquos, qui Carolomannum Rheni tranſitu prohibere conabantur, praecipiti fuga ſeſe ſubduxiſſe. Quis vero haec a puero geſta credat?

(d) *Itiner. Germ. pag.* 34. *Analect. tom. IIII.*

tem viginti octo annorum fuisse, intelligimus. Quum ergo eam anno erae Christianae 857. ad meliorem vitam migrasse obseruent *Annales Einsidelenses*, ab eodem Mabillonio (e) editi (f): rationibus subductis, illam anno 829. lucis huius vsura frui primum coepisse, palam est. Nec adeo post annum 828. nuptias fecisse potuerunt eius parentes. Immo, quum nemo hanc filiam a matre primo partu fusam esse, memoriae prodiderit, faustum istud Lvdovici et Emmae connubium in triennium anterius incidisse, videtur verosimillimum.

XXI. Quae anno 826. et quatuor insequentibus gesta sunt, magis ad motus Aquitanicos, Slauicos, et Normannicos, quam ad res Lvdovici nostri pertinent. Vnum est, quod non omnino videtur omittendum, bellum puta Bulgaricum, quippe cui non modo interfuisse, sed et praefuisse Lvdovicvm nostrum, comperimus. Quale aliquot abhinc annis inter Francos et Bulgaros intercesserit commercium, quam minax fuerit vltima Bulgarorum legatio, et quam ignomininiose illa a Lvdovico Pio imp. domum remissa sit, iam supra nos dicere meminimus. Non dubitabat imperator, quin gens barbara, his irritata iniuriis, aliquid ausura sit in Pannoniae finibus, ac proinde id negotii dederat finium Boioariae et Histriae custodibus, Geroldo et Balderico, vt, quid consilii caperent Bulgari, cum cura specularentur, limitesque aduersus quemuis repentinum tumultum quam firmissimis praesidiis munirent. Hi anno 826. adfuere Moguntiae in comitiis publicis, seque adhuc de motu Bulgarorum

nihil

(e) *Analect. tom. IIII. pag.* 478.

(f) Vt verum tamen fateamur, ipse Lvdovicvs Germanicus huius Hiltigardae filiae tamquam adhuc viuae meminisse videtur anno insequente 858. in diplomate Tigurino, quod ex ipso autographo secum communicatum primus edidit Herm. Conring. in *Censura dipl. Lindau. pag.* 367. *dato XVI. Kal. Mai. anno XXVI. regni Hludouici serenissimi regis in orientali Francia regnantis ind. VI.* vbi rex se *iuxta postulationem dilectae filiae suae Hildagardae*, curtim chama monasterio illi Tigurino donasse profitetur. Annus enim ille XXVI. ab eo tempore, quo Ludouicus Alamanniam inuasit, omnino incidit in annum 858. et indictionem sextam. Sed vti in diplomatibus maxime fluctuat indictionum ratio: ita et annos imperii sui non ab vno termino auspicatur Ludouicus. Hic primus annus statuendus videtur octingentesimus trigesimus secundus, sub cuius initium, (nam mense Maio iam pater aduersus eum cum exercitu mouit), Alamanniam sibi armis vindicauerat. *Annal. Bertin. ad a.* 832. Ergo vicesimus sextus vere erit annus 857. cuius mense Aprile adhuc vixit Hildegardis, moritura demum octo mensibus post X. Kal. Ianuarii. Sic omnia recte se habent, nec in dubium vocari potest annalistae Einsidelensis fides, cui tamquam vicino et coaeuo perspectissimus esse potuit annus emortualis virginis illustrissimae.

nihil subolfacere potuisse retulerunt (g). At insequente statim anno 827. bellum illud iam diu praeuisum exarsit. Tunc enim, vti in *Bertinianis annalibus* (h) est, *Bulgari Slauos in Pannonia sedentes, misso per Drauum nauali exercitu, ferro et igni vastauerunt, et expulsis eorum ducibus, Bulgaros super eos rectores constituerunt.* Tulit hoc aegerrime imperator, maxime recente adhuc ex Hispanica clade dolore, et hinc anno statim 828. indictis in mensem Februarium Aquisgrani comitiis, *cum de multis aliis caussis, tum praecipue de his, quae in marca Hispanica contigerant, rationem habuit, et legatos, qui exercitui illi praefuerant, culpabiles inuentos, iuxta merita sua honorum amissione mulctauit: similiterque* BALDRICVM, *ducem Foroiuliensem, cum propter* EIVS IGNAVIAM *Bulgarorum exercitus terminos Pannoniae superioris impune vastasset, honoribus priuauit, et marcam, quam solus tenuerat, inter quatuor comites diuisit* (*i*). Quod et *Vitae Ludouici* auctor (k), et EGINARDVS (l) suo more adcurate est persequutus. Eadem plane GEROLDI fata fuisse, scribit HIER. MEGISERVS (m), sed nullo, vti videtur, idoneo auctore. Nam eumdem GEROLDVM multo post primum in LVDOVICI nostri palatio locum tenuisse, ex eorum temporum monimentis satis constat (n). Eo facto bellum decretum est aduersus Bulgaros, cuius summam penes Ludouicum nostrum fuisse, testis locupletissimus est auctor *Annalium Fuldensium* (o), qui ad hunc ipsum annum 828. HLVDHARIVS, inquit, *cum exercitu ad marcam Hispanicam missus est: similiter et* HLVDAVVICVS *iuuenis contra Bulgaros.* Quid rerum eo anno gesserit aduersus Bulgaros, non reperio. Nam quod MEGISERVS (p) Bulgaros ab eo vltra Sauum Drauumque submotos esse scribit, tacentibus coaeuis, in medio relinquendum est: neque tamen id verosimillimum esse negauerim. Nam ad annum insequen-

Kkkkk 2 tem

(g) *Annal. Bertin. ad a.* 826.
(h) *Ad a.* 827.
(i) *Ad a.* 828.
(k) *Ad a.* 828. *pag.* 388.
(l) *Ad a.* 828.
(m) *Annal. Carinth. lib. VI. cap.* 30. *pag.* 531. *tomo I.*
(n) BALDERICO mense Februario abrogatum esse imperium, obseruant *Annales Bertiniani ad a.* 828. et Astronomus, *Vitae Ludouici Pii* auctor, *pag.* 388. At eodem anno XI. Kal. Apr. eius honorifice mentionem faciunt Ludouicus et Lotharius imperatores in diplomate Chremisanensi, quod *infra n.* 39. produximus. Immo multo post anno 836. comitis dignitate fulsit, teste charta 63. apud Goldast. *Rer. Alam. tom. II. pag.* 47.
(o) *Ad a.* 828. *pag.* 32.
(p) *Ibid. pag.* 531.

tem 829. iidem *Annales Fuldenſes* (q) notant, *Bulgaros, nauibus per Drauum fluuium venientes, quaſdam villas noſtrorum, flumini vicinas* inuaſiſſe: quod non feciſſent, niſi ſuperiore anno vltra Drauum ſe recipere coacti fuiſſent. Sed haec omnia vix attingunt eorum temporum annales, partim quod non adeo formidoloſi tum eſſent Bulgari, vt belli iſtius euentus operoſius deſcribendos exiſtimarent, partim, quod iam alia digniora poſteritatis memoria in ipſo Francorum imperio contingerent, prae quibus omnibus iſtis motibus exterarum gentium parum momenti ineſſe credebatur.

(q) *Ad a.* 828. *pag.* 32.

* * * * * * * * * * * *

CAPVT V.

DE TVRBIS IN LVDOVICI PII FAMILIA OB DIVISIONEM IMPERII ORTIS VSQVE AD MORTEM IMPERATORIS.

I.

SIc demum ad ea peruenimus tempora, quibus neſcio an triſtiora vmquam, exemplisque prauis foediora viderit Francorum res publica. Ab anno enim illo 829. demum erumpere coepit malum, quod iam pridem pullulauerat, vt iam non laeta amplius ſcribere liceat, ſed triſtia ac nefanda, quibus merito quis praeſcriberet illud Lucani poëtae (a):

Bella, per irriguos plus quam ciuilia campos,
Iuſque datum ſceleri canimus, populumque potentem,
In ſua victrici conuerſum viſcera dextra,
Cognataſque acies, et rupto foedere regni
Certatum totis concuſſi viribus orbis
In commune nefas infeſtiſque obuia ſignis
Signa, pares aquilas, et pila minantia pilis.

Amoeniora enim hactenus enarrantibus iam ſe nobis offerunt infanda nouercae, liberorum, ciuium, ipſorumque ſacri ordinis hominum

(a) *Pharſal. lib. I. v.* 1. *ſeqq.*

num scelera, violata ipsius naturae iura, acies infestae optimo parenti, pro quo mortem oppetere filios, si mens non laeua fuisset, oportebat, oppositae: princeps optimus a suis captus, exauctoratus, ludibrio habitus; denique doli, vis, bellum, pax rursum, et perpetua in ipsa pace discordia. Quae quo ordine gesta sint, iam paullo adcuratius, pro instituti ratione, erit exponendum.

II. Ex quo anno 817. primam regni partitionem fecerat LVDOVICVS Pius, iam non parum Lothario succensere coepisse fratres natu minores, supra, auctore THEGANO (b), monuimus. Eos tamen adhuc eatenus in officio continuerat pudor, vt forte sua in praesens contenti nihil alieni adpeterent, multoque minus quidquam patri, optime de se merito, ereptum vellent. Quin, si quid tale illis in mentem venisset, non defuturas patri vires, quibus ad disturbanda ista consilia, impiosque filios coërcendos, opus esset, facile, qua erant prudentia, intelligebant. Nam, vt alia praetermittamus, non potuisset tunc LOTHARIVS suas a paternis rationes seiungere, cuius quippe quam maxime intererat, factam illam partitionem ratam esse, nec plus fratribus minoribus, quam Aquitaniae ac Boioariae regna, attribui. Atque ita certus esse potuisset imperator, se viuum saltim integra omnia a filiis natu minoribus habiturum, illamque tempestatem, si auerruncari non posset, demum post excessum suum in Lotharii caput esse erupturam, nisi ipse imprudentia sua effecisset, vt LOTHARIVS, sui commodi oblitus, cum fratribus in gratiam redire, quam patri aduersus horum consilia auxilio esse mallet. Quamobrem, quamuis inexcusabilis omnino sit filiorum impietas, illique postea tantum non omnes iustam diuini numinis vindictam non sero, sed satis cito, persensisse videantur (c): adfirmare tamen non dubito, quin malum istud suo sibi iumento inuene-

(b) *De gest. Ludouici Pii cap.* 21. *pag.* 306.

(c) PIPPINVS et mature vita excessit, et quemadmodum fratribus concitato bello ciuili exemplo praeiuerat, ita primus eorum morari inter homines desiit, diuinaque Nemesis et filios eius eatenus persequuta est, vt neutrum eorum successorem habuerit, sed Pippinus natu maior post varios casus, per tot discrimina rerum post annum 864. in carcere Syluanectensi exspirarit; *Annal. Bertin. ad a.* 864. alter, Carolus, inuitus detonsus, monasterio elapsus demum vt archiepiscopus Moguntinus anno 863. decesserit. Nec LOTHARIO pepercit summum numen, qui nec ipse quidquam ex eo tempore prospere gessit, et posteritatem non magis florentem habuit, anno 875. plane exstinctam. LVDOVICVS denique noster nec nepotem vllum legitimum ex filiorum triga vidit, et in eamdem

uenerit pater, eiusque imprudentia atque iniquitas non magis, quam filiorum impietas atque ingratitudo, sit excusanda.

III. Primum ergo in eo non parum deliquit imperator, quod IVDITHAE vxori iusto plus indulgeret, eamque solam in palatio regnare pateretur. Ea enim vt nouercarum more priuignos patri exosos redderet, nihil faciebat reliqui, vix aequo ferens animo, vt ad patrem pateret accessus, vel illi libero saltim eius adspectu fruerentur. Inde vero porro euenit, vt non modo liberius, quam augustam decebat, viueret, sed et paullatim ita sibi obnoxium redderet maritum, vt nullius rei ferret repulsam. Iam quum nihil magis dies noctesque ageret, quam vt CAROLVM, filium suum, quam potentissimum videret, a LVDOVICO veluti suo quodam iure exigere sibi videbatur, vt rationem haberet sanguinis sui, nec filium natu minimum solum regni exsortem esse pateretur: illi non minus regnum aliquod, quam PIPPINO aut LVDOVICO deberi, et tanto quidem potentius, quanto plus illi a fratribus periculi immineat. Expenderet pater Caroli pueritiam, suamque aetatem iam in senectutem decliuem: expenderet, quid puero immineat, si quid sibi humani acciderit. Quem orbi caussam acturum? quem restituturum tantae fratrum potentiae? Quem denique sibi viduae aduersus priuigni iniurias auxilio futurum, nisi ipse viuus optimum pro filio consilium capiat, tantamque attribuat regni partem, vt suis se viribus tueri, fratrumque vim vtcumque propulsare possit. Speciosa haec erat, nec iniqua profecto postulatio, nisi cum reliquorum fratrum iniuria coniuncta fuisset. Quis enim patri vitio vertisset, si nondum facta partitione filium quartum reliquis fratribus deteriorem esse noluisset? At singulis iam parte sua adsignata, et Iuditha maiora, quam filio natu minimo sperare fas erat, concupiscente, imperator se ad summas angustias animaduertebat redactum. Hinc recte obseruauit NITHARDVS (d), *Karolo nato, quoniam omne imperium inter reliquos filios pater diuiserit, quid huic faceret, ignorasse.*

eamdem calamitatem, in quam patrem coniecerat, incidit, filiis omnibus aduersus eum rebellantibus, eumque non minore adficientibus moerore, quam olim pater ex eius pertinacia conceperat. Et quis ignorat, totam trium istorum filiorum Ludouici posteritatem legitimam, licet satis numerosam, (nam vno tempore ex illis octo nepotes viderat Ludouicus imperator), anno 888. totam defecisse, ex eaque post LVIII. annos, ex quo patri vim facere coeperant, neminem superfuisse! Adeo *iustus est deus, iustaque iudicia eius.*

(d) *Lib. I. pag.* 435.

se. Siue enim ex Lotharii imperio aliquid decerperet, periculum erat, ne is a patre magis magisque alienetur : siue Pippinum vel Ludouicum fratri quid cedere iuberet, horum iam tum tam exigua erat portio, vt se supra modum laesos quererentur. Atque ita lupum veluti auribus tenebat imperator, et, quidquid capturus esset consilii, id magno cum periculo coniunctum futurum, facile animaduertebat.

IIII. Expensis tamen, quae huc facere videbantur omnibus, rationibusque subductis, LOTHARIVM adgredi statuit. Eum ergo rogat obtestaturque, vt aliquam regni sui partem CAROLO fratri attribui patiatur, caussamque hanc agit tanto argumentorum pondere, vt hic praeter hominum opinionem patri ea in re adsentiretur, eique non modo partem regni quamcumque CAROLO adsignandi permitteret arbitrium, verum etiam se illi tutorem defensoremque aduersus omnes inimicos futurum dato iureiurando polliceretur (e). Quo fretus promisso imperator, anno 829. exacta Aquisgrani hieme, celeberrima comitia in mensem Iulium Wormatiam indixit, ad quae tamen, vano de Normannorum irruptione nuncio territus, sequentibus demum Idibus Augustis accessit, legatos, qui vndequaque eo confluxerant, audiuit, dona sollemnia, vti reges Francorum consueuerant, recepit, aliaque, quae e re publica fore existimabat, constituit. Ita enim horum comitiorum acta describunt *Annalium Bertinianorum* (f) et *vitae Ludouici* auctores (g), nec non EGINARDVS (h) scriptores graues, ac prudentissimi. At, quidquam ibi de parte regni CAROLO cedenda actum esse, nullus eorum, quod mireris, memoriae prodidit, quum tamen, id factum esse, alii eiusdem aeui scriptores, non dissimularint. Nam THEGANVS (i) d serte ait, partem regni CAROLO attributam esse in his comitiis, sed fratribus, et maxime LOTHARIO et LVDOVICO, qui isti conuentui intererant, grauiter indignantibus. *Alio*, inquit, *anno venit Wormatiam, vbi et* KAROLO, *filio suo, qui erat ex* IVDITH *augusta natus, terram Alamannicam Raeticam, et partem aliquam Burgundiae, coram filiis suis*, LOTHARIO *et aequiuoco suo*, LVDOVVICO, *tradidit : et inde illi indignati vna cum Pippino, germano suo.* Mireris, LOTHARIVM tam breui

(e) Nithard. *ibid. pag.* 435.
(f) *Ad a.* 829. *pag.* 186.
(g) *Ad eumd. a. pag.* 390.
(h) *Annal. ad a.* 829.
(i) *De gest. Ludouici Pii cap.* 35.

ui tempore post mutasse sententiam, et aegre tulisse factum; quod fieri antea permiserat: sed culpam in HVGONEM, eius socerum, confert NITHARDVS (k), ita rem breuiter complexus: *instigante autem* HVGONE, *cuius filiam in matrimonium* LOTHARIVS *duxerat, ac* MATFRIDO, *sero se hoc fecisse poenituit, et quemadmodum illud, quod fecerat, annullare posset, quaerebat.* Hinc probabile est, in ipsis comitiis dissensum suum testatos esse praesentes filios, ac proinde nec proceres rem suffragiis suis probasse. Nihilominus imperator, iacta semel alea, nihil illa filiorum intercessione, procerum dissensione motus, KAROLO *Alamanniam* per edictum (l) tradit (m). Breuius rem eloquutus NITHARDVS Alamanniae tantum facit mentionem: at ex THEGANI testimonio patet, Alamanniae et Rhaetiam cum Burgundiae parte accessisse. At nos neutrius auctoritate nitimur, superstite ipso, cuius NITHARDVS meminit, edicto, quod primum PETRVS PITHOEVS (n), deinde DVCHESNIVS (o), ac demum BALVZIVS (p) haud paullo emendatius edidit, ex quo, quae huc pertinent, decerpere operae pretium fuerit. Primo ergo iam laudatus BALVZIVS (q) obseruauit, pleraque in illa charta diuisionis paene ad verbum descripta esse ex testamento Caroli M. (r) anno

[k] *Lib. I. pag.* 436.

[l] Videtur id, tamquam singulare, notasse Nithardus. Quamuis enim et Caroli M. testamentum, quod vocant, et charta diuisionis imperii Ludouici extent apud Pithoeum in *Annal. et hist. Franc. script. coaet. XII. pag.* 283. et Baluz. *Capitul. tom. I. pag.* 439. *sequ.* et 575. *sequ.* adeoque existimari posset, iam pridem huius modi partitionem regnorum per edicta factam esse: satis tamen constat, tunc omnia peracta esse de procerum sententia. Eginard. *Annal. ad a.* 806. *illis absolutis conuentum habuit imperator cum primoribus et optimatibus Francorum de pace constituenda et obseruanda inter filios suos, et* DIVISIONE *facienda in tres partes, vt sciret vnusquisque eorum, quam partem regere deberet, si patre mortuo superstitem esse contingeret. De hac partitione et testamentum factum, et* IVREIVRANDO *ab* OPTIMATIBVS *Francorum confirmatum.* Et in charta diuisionis imperii, anno 817. factae, LVDOVICVS imperator omnia *communi consilio, et re cum fidelibus suis considerata,* peracta esse profitetur. Nihil horum obseruatum hoc anno esse legimus, nec eius consensus vllam mentionem facit pater in praecepro super hac noua diuisione scripto, de quo paullo post dicemus. EDICTO ergo hanc regni partem CAROLO filio attribuit LVDOVICVS Pius, quasi in sua potestate esset, de regnis tamquam de patrimonio suo disponere.

[m] Nithard. *ib. pag.* 436.

[n] *Hist. et annal. Franc. script. XII. pag.* 330.

[o] *Tom. II. pag.* 327.

[p] *Capitular. tom. I. pag.* 685.

[q] *Capitular. tom. II. pag.* 1117.

[r] *Capite* 1.

anno 806. scripto. Nam et hic LVDOVICVS sancit, vt, aliquo filiorum suorum mortuo, superstitum ex eo nepotum aliquis a populo electus, patruis consentientibus, regnet, nullo filiorum superstite, regnum illud a reliquis fratribus aequa lance diuidatur (s): vt nullus fratrum alterius fines inuadat, eamque iniuriam passo, reliqui suppetias ferant (t): nullus aliorum clientibus receptum det, vel eos sollicitet, et ad se pelliciat (u), sed quisque a domino suo beneficia accipiat (x), nisi quis forte vltro emigrare, seque alteri fratri subiicere malit (y): ne fundi in vnius regno siti alteri vendantur, rerum vero mobilium liberum inter omnia regna commercium (z): ius quoque connubii inter ciues diuersorum regnorum promiscuum, feminisque regno enuptis possessiones saluae sint (a): vt lite de finibus regni regundis incidente, nec bello, nec certamini singulari locus sit, sed *ad declarationem rei dubiae vexillo crucis* (b) *dei*

[s] Prius et in charta diuisionis, anno 817. conscripta sanxerat imperator. Posterius nouum est. Adeo enim olim filiis, natu minoribus, omnem ad maiorem potentiam adspirandi occasionem praesciderat, vt statueret, *si absque legitimis liberis aliquis eorum decederet, vt potestas illius ad seniorem fratrem reuerteretur:* Baluz. *Capitul. tom. I. pag.* 578. hic, quia simul CAROLI sui res agebatur, iuri adcrescendi hoc casu locum esse iubet, eatenus, vt regnum illud omnibus inter fratres aequaliter diuidatur. Quod sane non potuit non mordere LOTHARIVM.

[t] *Capite* 2.

[u] *Cap.* 3. 4. *et* 9.

[x] *Cap.* 5.

[y] *Cap.* 6.

[z] *Cap.* 7.

[a] *Cap.* 8.

[b] Erat hic inter reliquos modos se purgandi exquirendique veritatem: vnde frequenter in vetustis monimentis loquutiones: *cruce contendere, Capitular. lib. III. cap.* 46. *ad crucem contendere, ibid. Append. II. cap.* 34. *exire ad crucem, Synodus ad Vermer. cap.* 17. *examinationem crucis facere*, Capitular. *lib. I. cap.* 102. et similes. Quamuis vero modus non vnus receptus fuisse videatur, veritatem adhibita cruce eruendi, ceu post Delrionem aliosque pluribus exemplis demonstrauit Car. Du Fresne *Glossar. Lat. tom. I. pag.* 1274. hic tamen praecipue ille ritus videtur intelligi, quo duo, inter quos erat iurgium, ad crucem statuebantur, et secundum eum lis dabatur, qui ad certum tempus, vel certis vicibus immobilis perstitisset. Id enim examen fieri consueuisse in finium regundorum controuersiis, luculenter probari potest *formula Bignonia XII. pag.* 501. *quae notitia de cruce euindicata inscribitur*: vbi iudicii ordo ita describitur: *sed taliter ei fuit indicatum in ipso placito ante ipsum Vigarium* (vicarium comitis) vel ante ipsos pagenses, *vt ad crucem ad iudicium dei pro ipsa terra in noctes quadraginta duas in ipso placito pro hoc deberent adstare.* Additur enim, vtrumque adfuisse, sed *illum hominem, qui ipsam terram proripuerit, ad ipsum iudicium, vel ad ipsam crucem*

dei voluntas et rei veritas exquiratur (c): vt fratres tum vniversae ecclesiae, tum singularum ecclesiarum curam ac tutelam suscipiant (d), et si qua praeter ius ex ignorantia actum sit, ea quam primum emendent (e): sibi denique patri, quoad vixerit, summum imperium in omnes prouincias, ipsosque filios, saluum, ac praeterea ius sit portionibus filiorum bene de se merentium aliquid ex immorigerorum portionibus adiiciendi (f), eaque, quae in posterum eo consilio dispofuerit, non minus rata firmaque, ac si illi instrumento inserta essent, habeantur (g). Quod ad ipsam regnorum partitionem attinet, LVDOVICVM imp. nunc multo liberaliorem, quam antea, fuisse animaduerto. Aquitaniae enim regnum, non Ligeri et Rhodano, sed Sequana terminari voluit, quin et vltra Sequanam pagos XXVIII. et in his Catalonicum, Meltianum, Ambiensem, et Pontiuum, vsque ad mare adiecit. Boioariae regnum, LVDOVICO filio iam pridem datum, magna Germaniae parte, puta Thuringia tota, tractibus Ripuariorum, Atuariorum, Saxonum, Frisonum, Ardenna, Hasbania, Braghanto, Flandria, Austerbandia, denique tractibus vicinis ad Isaram vsque fluuium auxit: quamuis quaedam in illa regni Ludouico destinati descriptione paullo sint obscuriora, ipsaque illa portio ita comparata videatur, vt male cohaese-

tem cecidisse, ac proinde certa solidorum summa esse mulctatum. Addit aliud insigne exemplum ex Vghelli *Italia sacra, tom. V. pag.* 610. Stephanus Baluzius *Capitul. tom. II. pag.* 1153. Quum enim imperante Carolo M. inter ecclesiam ciuitatemque Veronensem de moenibus exstruendis litigatum aliquamdiu esset: *tandem, habito consilio, pacti sunt, vt haec dei et sancti spiritus reseruarentur iudicio. Eligentes duos iuuenes clericos, sine vllo crimine existimatos, statuerunt in ecclesia S. Ioannis baptistae ad domum et ad crucem stare fecerunt, quorum vnus Aregaeus, post archipresbyter, ecclesiae maioris nomine, alter vero ex parte S. Zenonis, Pacificus scilicet, qui post archidiaconus ecclesiae maioris fuit. Hi ambo ab introitu missae vsque ad mediam passionem tantum, quae est secundum Matthaeum, pariter starent. Ille qui de parte publica datus fuerat, in terram velut exanimis corruit. Pacificus vero vsque ad finem passionis stetit. His gestis, et omnibus gratias deo agentibus, quartam partem tam ciuitatis, quam castelli pars episcopii cum his, quae supra memorauimus, accepit.* Mirum sane, quum impium illud plenumque superstitione iudicium lege publica prohibitum esset *Capitular. lib. I. cap.* 102. *ne Christi passio, quae est glorificatio, cuiuslibet temeritate contemtui haberetur*, illud tamen liberis suis hic commendare non dubitasse Ludouicum Pium. Sed adeo impares huic superstitioni, quum semel inoleuisset, erant leges, vt inter ipsas leges peccaretur.

(c) *Cap.* 10.
(d) *Cap.* 11.
(e) *Cap.* 12.
(f) *Cap.* 13.
(g) *Cap.* 14.

haeserint prouinciae, et LOTHARIO, si res habuisset exitum, semper licuisset seiungere Ludouici vires, vel prohibere saltim, ne facile vnirentur (h). Ad regna vero PIPPINI et LVDOVICI non ob aliam caussam

(h) Portionem LVDOVICO adsignatam ipsis verbis LVDOVICI imperatoris describere iuuat, et ita quidem, vt sequamur Pithoeum, variantes vero Baluzii lectiones vncinulis includamus: *ad Bauuariam totam Toringiam*, [Toringiam totam.] *Ribuarias*, [Ripuarios,] *Atoarias*, [Atrarios,] *Saxonias*, *Frisias*, *Ardennae*, *Asbania*, [Hasbania,] *Bragmento*, *Franderes*, *Menpiscon*, [Mempiscon] *Medenenti* [Metunenti] *Amau*, *Austerban*, *Aderten*, [Adertensis] *Teruuanensis* [Teruuanensis,] *Bolens* [Bolensis] *Quentouico*, *Camalcensis*, *Virdomadensis*. Et his BOIARIAE terminos iam alibi descripsimus. TORINGIA vel *Thuringia* eo tempore Thuringiam hodiernam, et Hassiae partem complectebatur. *Nordthuringiam* enim vltra Vnstrutum ad Ouacrum Saxones iam pridem tenebant, orientalem partem vltra Salam Sorabi et Venedi insidebant. RIPVARII tum dicebantur, quicumque tractum terrae amplissimum inter Rhenum, ad Vahalim vsque, Mosam, vbi illi Vrsa miscetur, et Mosellam colebant. Brouuer. *Annal. Treu. lib. VII. pag.* 362. *Atrarii* Baluzii in illo tractu nulli sunt. Rectius Pithoeus, qui *Atoarias* legit. ATTVARII enim inter Rhenum et Mosam circa Nersam domicilium habebant, in ducatu, qui postea Gelriae nomen tulit, et in monimentis vetustis *pagus Attuariorum* vel *Hattuariorum* vocatur. Paullini *Geograph. pag.* 15. SAXONIA tum, quidquid a Sala inter Albim et Rhenum interiacet; FRISIA tractum maritimum cis et vltra Fleuum inter Visurgim et Rhenum complectebatur. ARDVENNA silua maxima notissimaque est cis et vltra Mosam, quam olim *Condrusii*, *Eburones*, *postea Leodici*, *et Namurci*, *Atrebates* et *Veromandui*, in charta nostra diuisionis *Virdmadenses* vocati, adcolebant. HASBANIA, vti adcurate eam finiuit Aub. Miraeus *Dipl. Belg. lib. II. cap.* 30. inter Tungros, Tillemontium, Fanum S. Trudonis, Traiectum ad Mosam, et Leodium interiacebat. BRAGMENTO, pagus celeberrimus et amplissimus, alias *Brachbantum*, *Bratispantum*, *Bracbantus* et *Bracbant*, ab occidente Scaldi, ob oriente Velpa, a septentrione Demera et Thilia, a meridie Sabi terminabatur, adeoque magnam *Brabantiae* ducatus partem sinu suo complectebatur. Miraeus *Opusc. hist. tom. I. pag.* 141. FRANDERES ipsa Flandria est, vel *pagus Flandrensis*, quem ad Oceanum Germanicum, inter Furnes et Scaldim occidentalem, situm fuisse, iam docuerunt Henr. Valesius in *Notit. Galliar. pag.* 196. et Auctor *Prodr. chron. Gottwicens. pag.* 595. MENPISCON vel MEMPISCON alias *pagus Menapiscus*, pars Flandriae comitatus meridionalis, ad Laetam vel Legiam fluuium, adcurate describitur ab Henschenio *Act. sanct. tom. I. Febr. pag.* 817. *sequ.* MEDENENTI vel METVNENTI itemque AMAV quid sint, ignorare me fateor. AVSTERBAN pagus amplissimus, inter Valentianas et Namurcum vltra Ardennam situs, alias *Austerbant* vocatur. ADERTEN vel pagus *Adertensis*, procul dubio est *Adertisum*, tractus Lotharingiae inferioris, quem inter Flandros, Cameracenses, Veromanduos Austerbantos sitis

caussam tanta tum facta est accessio, quam vt eo maiorem prouinciarum partem CAROLO iure attribuere videretur, eoque obtentu, quod natu minimi non deteriorem, quam reliquorum fratrum, conditionem esse oporteat, eum tanto magis locupletaret. Et sane pater, ceu ex eodem instrumento patet, ei destinabat *Alamanniam totam*, id est, Sueuiam inter Licum et Rhenum, Heluetiae maximam partem, et Raetiam, *Burgundiam* vniuersam, *excepto*, *quod Pippino datum fuerat*, id est, comitatibus Augustodunensi, Aualensi, et Niuernensi (i), *totam* porro *Prouinciam*, *et totam Gotiam*, id est, Prouinciam proprie sic dictam cum Delfinatu, et Septimaniae partem maiorem (k), nec non *de media Francia Warensem*, *Vngensem*, *Castrensem*, *Potiano*, *Remegensem*, *Laudunensem*, *Mosellam*, *Treueros*, et alia, quae in charta illa, sub finem mutila desiderantur, quamuis ne ex iis quidem, quae supersunt, praeter *Remos*, *Laudunum*, tractum vel pagum Mosellanum, alias *Moselgow*, et *Treueros*, reliqua nomina satis nos intelligere fateamur. Et ita quidem noua ista diuisio in charta illa describitur: at vereor tamen ego, ne quid vitii in illam irrepserit. Si enim recte se haberet: praeter Italiae regnum fere nihil superfuisset LOTHARIO, quem tamen, tum adhuc morigerum omni spe successionis priuare voluisse patrem, nemo crediderit. Deinde memoriae prodidit

stit tabula Belgicae apud Blondell. *Adsert. pl n. geneal. Franc. pag.* 260. TARVENNA notissima Morinorum colonia, cuius a Carolo V. imp. dirutae vestigia septimo ab Audomaropoli lapide visuntur, nomen dedit toti illi tractui inter Samaram fluuium, fretum Britannicum, et Atrebatenses, qui hic *Teruanensis* vel *Teruanensis* vocatur, cuiusque pars etiam fuit BOLENS, id est, *Bononia Belgica*, *Boulogne*, olim insigni comitatu celebris. QVENTOVICVS, alias *Quentowicus* immo et *Wicus* memoratur in *Capitular.* Caroli Calui *tit.* 31. §. 12. Aimon. *lib. V. cap.* 1. Alcuin. *epist.* 12. et in diplomate Dagoberti de mercatu S. Dionysii apud Doublet. *lib. III. cap.* 3. Ex quibus locis patet, Quentouicum fuisse portu et officina monetaria celebrem, nec procul a pago Rodomagensi vel Rothomagensi abfuisse. CAMALACENSIS pagus procul dubio est ipse Camaracensis tractus. Denique VEROMANDVORVM prouincia, quae et hodie antiquum nomen seruat, satis nota est. Si ergo recte ponamus calculum, praeter Galliam Belgicam trans Samoram et vltra Arduennam ad Rhenum, Batauiam, Frisiam, Geldriam, ea, quae hodie ad circulum Westphalicum et inferioris Saxoniae referuntur tantum non omnia cum Thuringia, Hassia, Bauaria, Pannonia vtraque, Boëmia LVDOVICO hac diuisione destinata erant, isque fratres omnes potentia procul dubio superasset, si exitum haec diuisio habuisset.

(i) Baluz. *Capit. tom. I. pag.* 575.

(k) Idem *tomo II. pag.* 118. *seqq.*

didit THEGANVS (l), non LOTHARIVM modo, ſed et PIPPINVM et LVDOVICVM ob hanc diuiſionem vehementer eſſe indignatos. Quis vero hos non emotae mentis fuiſſe dixerit, ſi patri, tam luculentas prouincias ſibi attribuenti ſuccenſuiſſent? Quare aut ineptuli cuiuſdam commentum eſt ille prouinciarum recenſus, quippe quem GOLDASTVS (m) in codice ſuo non reperit: aut ita interpolatus, vt vix illi ſani quid ineſſe videatur (n). Si tunc PIPPINO et LVDOVICO aliquid acceſſit, id in eo conſtitiſſe videtur, quod eos regnis ſuis pari cum LOTHARIO iure praeeſſe voluit. Neque enim ſubiectionis iſtius, quam priore diuiſione tam ſollicite inculcarat, in hac altera diuiſionis charta vola vlla vel veſtigium occurrit: neque paſſa eſſet IVDITHA, CAROLVM ſuum fratris natu maximi imperio ſubiici, quem, ſi fieri poſſet, reliquis omnibus praeferri optabat. Ne ergo CAROLVS a LOTHARIO pendere cogeretur: reliquos etiam filios ſuos ab eius imperio eximendos putabat imperator, eaque eius in filios poſtgenitos beneuolentia vel maxime Lotharii animum, imperii cupidiſſimum, et patri iam pridem infenſum percellebat, atque ita intelligendus eſt NITHARDVS (o), *tum tandem Lotharius quaſi iuſta querimonia reperta, tam fratres, quam et vniuerſam plebem veluti ad reſtaurandum rei publicae ſtatum animabat.*

(l) *De geſt. Ludouici Pii cap. 34.*

(m) *Conſtit. imp.*

(n) Si quid video, ita ſingulorum filiorum natu minorum portiones expreſſerat pater, vt ſimul, quid LOTHARIO natu maiori relinqui debeat, adcurate deſcriberet, e. g. ad Aquitaniam pertinere, quidquid ab Hiſpania ad Ligerim vſque pertingat: quae vero inter Ligerim et Sequanam ſint, nec non vltra Sequanam XXVIII. pagos, cum Catalaunis, Meldis, Ambianis, et Pontio, ad mare vſque Britannicum Lotharii permanſura. Deinde LVDOVICVM Baiuuariam quidem totam, adeoque et Nordgauiam habiturum: at LOTHARIO ceſſuras Thuringiam, Franciam orientalem; tractum omnem Rhenanum, qui poſtea inferioris Lotharingiae nomine venit, cum vniuerſo Belgio, nec non tota Saxonia et Friſia. Denique CAROLO ſeſe attribuere Alamanniam totam cum Raetia, et Burgundiam, praeter comitatus Auguſtodunenſem, Aualenſem, et Niuernenſem, Pippino iam pridem ceſſos, at Prouinciam, Gothiam, et totam Galliam reliquam inter Rhenum et Moſam LOTHARIO manſuram. Ita fortaſſis ſcripſerit Ludouicus Pius, ſi lacinia illa eum habuerit auctorem. Quae deinde ſcriba, omiſſo vbique Lotharii nomine, omnia peruertit atque ita confudit, vt parum abſit, quin Lotharium tum plane exheredem ſcriptum eſſe, nobis perſuadere voluerit. Sufficere videtur, nullum veterum de magna illa acceſſione regni Ludouiciani ſeu Boici quidquam memoraſſe.

(o) *Lib. I. de diſſenſ. fil. Lud. pag. 436.*

V. Vtcumque ſe res habeat, Lotharium nouam hanc partitionem aegre tuliſſe, et clam dediſſe operam, vt illam, quacumque ratione poſſet, dirueret, diſerte ſcribit NITHARDVS (p). PIPPINVM etiam et LVDOVICVM non minus patri propterea ſuccenſuiſſe, iam ex THEGANO (q) vidimus. Ille enim ſibi tantum detractum videbat, quantum acceſſiſſet fratribus. Hi fratri natu minimo multo pinguiorem regni partem, quam ſibi datam eſſe, querebantur. Quin non magis proceribus, quam filiis, placuiſſe illam partitionem exiſtimamus. Praeterquam enim, quod imminentibus hinc Hungaris et Slauis, illinc Nordmannis, iſtinc Sarracenis non poterant non imperio in tot minora regna diſtracto male metuere: facile ſagaciores animaduertebant, iuuenes tam feroces regnandique cupidos, et iam pridem de laeſione conqueſtos, armis plus quam ciuilibus inter ſe certaturos, et in maximum diſcrimen adducturos rem publicam. Hinc exſules honoribuſque antea priuati, qui per varias imperii prouincias diuagabantur, arrepta hac occaſione omnes, quos poterant ab imperatore et Iuditha alienare, eoſque hortari, vt conſulerent rei publicae, auderentque aliquid Gyaris et carcere dignum. Teſtatur ſane auctor *Vitae Ludouici* Pii aſtronomus (r), *iam tum in illo conuentu Wormatienſi imperatorem comperiſſe, clandeſtinas circa ſe eorum, quos vitae reſeruauerat, machinationes more cancri ſerpere, et multorum animos, quaſi per quoſdam cuniculos ſollicitare.* Et erant ſane tum plura in imperio genera hominum, quibus in turbido conſilium eſſe videbatur: exſules quamplurimi, qui in illa rei publicae conuerſione ſe priſtinos honores recuperaturos confidebant: ERMENGARDIS, imperatoris propinqui, et quotquot LOTHARIO, PIPPINO et LVDOVICO adfinitate iuncti erant, illos Ludouici filios a Iuditha opprimi aegre ferentes: ipſi denique clerici, quorum quoſdam terrae filios ipſe nouo inſtituto (s) ad ſumma ſacerdotia prouexerat, quippe quibus impera-

(p) *Nithard. lib. I. pag.* 436.

(q) *Cap.* 34.

(r) *Ad a.* 829. *pag.* 390.

(s) Mos fuerat iam inde ab eccleſiae Francicae origine, non niſi nobili cretos ſanguine ad ſuprema ſacerdotia prouehere, qui plerumque et adcuratius educati inſtitutique, et rei publicae amantiores, quam plebeii, eſſe credebantur, et cognatorum auxilio aduerſus paganorum inſidias facilius vtebantur. Id adeo verum eſt, vt miretur monachus Sangallenſis in *Vita Caroli M. lib I. cap.* 7. ſub Carolo illo *duos molinariorum filios de familia S. Columbani quum ei non congruere ad epiſcoporum*

imperatoris rigor in exigendis ſacri miniſterii officiis, et perpetua, quam ſibi vſurpabat, cenſura magis diſplicebat, quam placebat pietas religioniſque ſtudium. Quum ergo haec omnia optimum principem ipſis ſacri ordinis hominibus non parum exoſum reddidiſſent: non mirum profecto eſt, tam facile voti damnatos eſſe homines, qui ab illo offenſi id vnice cupiebant, vt eum cum IVDITHA aut perderent, aut innumeris ſaltim turbis et calamitatibus implicitum quam primum viderent.

VI. Eſt ea ſaepe humanorum conſiliorum ratio, vt non modo malo, cuius cauſſa capiuntur, non medeantur, ſed et morbum tanto magis inſanabilem reddant: ipſaque experientia docet, in palatiis principum aliquando contingere, vt, qui ad comprimendos tumultus tamquam ad reſtinguenda incendia concurrunt, non tam aquam, quam oleum, igni infundant. Quod et LVDOVICO imperatori tum contigit. Primo enim LOTHARIVM, ne turbarum auctores eius auribus inſidiarentur, illico in Italiam ire iuſſit (t): quum tamen in illo ſeceſſu tanto occultius ac veluti per ocium, conſilia paci inimica capere poſſet. Deinde *ipſe ſibi contra ſeditioſos*

vel coenobiorum regimen ſubleuari, tamen per merita magiſtri, Alcuini, praepoſituram Bolſenſis monaſterii vnum poſt vnum ſtrenuiſſime gubernaſſe. Idem multo ante Carolum M. immo et poſt Ludouici Pii tempora religioſe obſeruatum eſſe conſtat. Exſtant enim formulae commendationis epiſcoporum, in quibus fere ſemper eorum natales celebrantur, e. g. *decreuimus illuſtri viro in ipſa vrbe pontificalem in Dei nomine committere dignitatem, quem plerumque apud animos noſtros et actio probata commendat, et* NOBILITATIS ORDO *ſublimat, ac morum probitas, vel manſuetudinis et prudentiae honeſtas exornat.* *Form.* MARCVLFI *lib. I. cap.* 5. 7. LINDENBROG. *cap.* 4. *Formul. promot. epiſcopal.* IIII. *apud* Baluz. *Capitular. tom. II. pag.* 597. et *cap.* 12. *pag.* 610. *Formula* IO. COVLESII *I. pag.* 635. *Formulae Alſaticae cap.* 6. *pag.* 236. *cap.* 13. *pag.* 239. *edit.* IO. GE. ECCARDI. At primus hunc veterem morem migrauerat Ludouicus Pius, non exiguo rei publicae malo. Quod obſeruans Theganus *de geſt. Ludou. Pii cap.* 20. grauiter detrimenta, quae inde paſſa ſit res publica, exaggerat, et id maxime conqueritur, eos homines poſtea rixoſos, ac paene intolerabiles, immo et rerum nouarum ſtudioſos fuiſſe. *Poſtquam*, inquit, *tales culmen accipiunt, numquam ſunt ſicut antea tam manſueti et ſic domeſtici, vt non ſtatim incipiant eſſe iracundi, rixoſi, maliloqui, obſtinati, iniurioſi et minas omnibus ſubiectis promittentes, et per huius modi negotia cupiunt ab hominibus timeri et laudari.* Merentur et inſequentia legi, quibus eorum hominum mores graphice deſcribit, iiſque addi, quae *cap.* 43. *et ſequ.* obſeruat, *cum omnes epiſcopos moleſtos fuiſſe Ludouico, tum hos maxime, quos ex ſeruili conditione honoratos habuerit, cum his, qui ex barbaris nationibus ad hoc faſtigium perducti ſint.*

(t) *Vit. Ludouici Pii pag.* 390. *Annal. Fuld. Bertin.* Egin. *ad a.* 829.

ſos homines quoddam propugnaculum erecturus, BERNARDVM, *eatenus Hiſpaniarum partium et limitum comitem*, *camerae ſuae praefecit* (u). Hunc enim ob eximiam prudentiam, incredibilem in rebus gerendis dexteritatem, ſplendorem generis, potentiam, ac nexum illum, qui inter filium patremque ſpiritualem eſſe tunc merito credebatur, ad eam rem maxime idoneum eſſe exiſtimabat (x). Enimuero quum imperatori, eiuſque vxori, perſuaſum eſſet, BERNARDVM, Septimaniae ducem, ob potentiam ſibi firmiſſimo praeſidio aduerſus filios aeque ac rebelles futurum: res, miro dei conſilio, in contrarium vertit. Is ipſe enim BERNARDVS ſudes, in oculis omnibus eſſe coepit, vt non adquieſcendum ſibi putarent turbarum auctores, priusquam illum palatio exturbaſſent. Praefecerat eum imperator camarae ſuae, quae camararii (y) dignitas in

(u) *Vita Ludouici pag.* 391.

(x) BERNARDVS ille adhuc contra Mauros in marca Hiſpanica res praeclare geſſerat, *Vit. Ludouici pag.* 386. ac proinde Septimaniam ac marcam Hiſpanicam, ſeu Gothiam, ducis nomine regebat. Tam late enim tum patuiſſe Gothiae vocabulum, pluribus oſtendit Steph. Baluz. *ad Capitul. tom. II. pag.* 1118. *ſequ.* Generis ſplendorem quam maxime laudat Theganus *de geſt. Ludou. cap.* 36. *pag.* 310. eum *de ſtirpe regali fuiſſe*, teſtatus. Sed nos iam ſupra *cap.* 4. §. 14. eius genus deſcripſimus, ſimulque oſtendimus, exiſtimaſſe veteres, auiam BERNARDI paternam, ALDANAM CAROLI MARTELLI filiam fuiſſe, ob eamque cauſſam BERNARDO tribuere regiam originem. Quod tamen ſatis incertum eſſe, eodem loco docuimus. Denique idem Theganus *ibid. pag.* 310. obſeruat, BERNARDVM illum *domni imperatoris ex ſacro fonte baptiſmi filium fuiſſe.* Quae neceſſitudo quam ſacra olim viſa fuerit, nemo ignorat. Tot ergo veluti pignora fidei facile perſuadebant Ludouico Pio imperatori, vt BERNARDO primas in palatio partes deferret, eumque ſibi ſuiſque certiſſimo praeſidio futurum ſperaret.

(y) Camararii munus, teſte Hincmaro *Epiſt.* 3. *cap.* 22. erat, curam agere *palatii*, *ornamentorumque regiorum*, *dona annua militum*, praeter annonam, *diſtribuere*, *proſpicere, vt omnia iuſto tempore fierent*, nihilque, *quo opus erat, deeſſet: dona* a legatis adlata cuſtodire, et, quae abituris elargienda erant, parata habere. Quamuis vero plures in palatio eſſent camararii, vti ex Gregor. Turon. *Hiſtor. lib. IIII. cap.* 26. et *lib. VI. cap.* 45. obſeruarunt Car. du Freſne *Gloſſar. med. et infim. Lat. tom.* 1. *pag.* 702. et Hert. *Notit. regni Franc. cap.* 3. §. 14. *p.* 295. vnum tamen reliquis praefectum fuiſſe, eumque ſecundum ab imperatore in imperio fuiſſe, patet ex Nithardi *lib. I. de diſſenſ. filior. Ludou. pag.* 436. Praeterea iam Hincmarus *eodem loco* teſtatur, omnia camararii munia *ad reginam praecipue, et ſub ipſa ad camararium* pertinuiſſe, et ſaepe incidiſſe talia, *quae reginae, iubente rege ad tractandum cum camarario, congruerent.* Talis ſub Ermengardi regina fuerat REGINARDVS, cuius in tumultu Bernardi Italiae regis meminimus; *Vita Ludou. Pii*, *Annal. Bertin.* et alii *ad a.* 817. et poſtea TANCVLFVS in *Vita S. Bened. Anian.* apud Ducheſ. *tom. III. pag.* 388.

in palatio fere prima ac praecipua habebatur. Eidem et CAROLI filii educationem crediderat (z), quam curam qui gerebant, BAIVLI vocabantur (a). Vtrumque vero officium ita comparatum erat, vt non poſſet non eſſe frequentiſſima reginam adeundi occaſio, quum et camararius ſub eius diſpoſitione eſſet, et CAROLI adhuc pueri educatio ad eam praecipue pertineret. Hinc ſtatim per ora hominum volitauit rumor de furtiuis auguſtae et Bernardi amoribus, iſque tantas vires adquiſiuit eundo, vt non modo ad vulgum manaret, ſed et praecipuis epiſcopis, abbatibus, atque optimatibus probabilis videretur, maxime quum iam multo ante hunc annum 829. IVDITHA auguſta familiarius, quam decebat, cum Bernardo duce vixiſſet, ac proinde ea vrgente non aliam ob cauſſam in palatium adſcitus crederetur, quam vt tanto liberius in mutuos amplexus ruerent moechus et adultera (b). Accedebat impotens dominandi libido, qua omnia ſuo arbitrio agebant IVDITHA et BERNARDVS (c), imperatore interim precibus et pſalmodiis, omiſſa paene rei publicae cura, vacante. Haec ergo paſſim tum iactabant homines, tumultus iſtius flabella, vt vere dici poſſe videatur, tota huius anni hieme coiſſe nubes, ex quibus anno proximo erupit dirum illud fulmen, quod pium imperatorem adflauit, ambuſſit, ac propemodum fortunis imperioque euoluit.

VII. Facibus ac tubis tam nefariae ſeditionis nihil, quam opportuna Ludouicum imperatorem inuadendi occaſio deeſſe videbatur. Nam *necdum*, vti obſeruat *Vitae Ludouici* auctor (d), *ii, qui tali peſte tabeſcebant, vulnus ſuum detegere poterant, vtpote quibus nulla copia ad peragenda, quae conceperant, ſuppeteret.* Ea vero

(z) Nithard. *lib. I. pag.* 436.

(a) Supra *cap.* 3. §. 1. (a) *pag.* 728.

(b) Hoc non coniicimus, ſed compertum habemus ex ſcriptoribus coaeuis. Supra enim *cap.* 4. §. 11. (q) *pag.* 782. adduximus locum Odonis Ariberti, in quo *Carolus Caluus os Bernardi retuliſſe, ex eoque illum genitum, vulgo creditum eſſe*, dicitur. Quum ergo Bernardus camararii munere fungi coeperit, anno 829. quo CAROLVS iam ſextum aetatis annum attigerat: abſurda fuiſſet ea calumnia, niſi iam antea ſaepius in palatio verſatus eſſet Bernardus, adeoque iam pridem eam de ſe ſuſpicionem excitaſſet Iuditha, exiſtimationis ſuae dudum parum curioſa.

(c) Paſchaſ. Ratpert. *Vit. Walae, lib. II. cap.* 9.

(d) *Ad a.* 829. *pag.* 391.

ro occaſio ſequente anno ſeſe vltro obtulit. Solutis enim comitiis Wormatienſibus, imperator quidem palatium Francofurtenſe repetierat, et auctumnum, dum tempus permittebat, exegerat venationibus, at circa diem S. Martino ſacrum Aquiſgranum profectus, ibi et natalem domini pie celebrauit, et hieme illa ad quadrageſimale vſque ieiunium ibidem haeſit (e). Tunc vero fama neſcio quid triſtius de Britanniae motibus nunciante, expeditionem, BERNARDI conſilio, in illam prouinciam ſuſcepit, relictaque Aquiſgrani auguſta ipſe paullo poſt, licet ex pedum tumore laboraret, cum exercitu in tractum Franciae occidentalis maritimum, tempore quam maxime importuno profectus eſt. Appetierat enim illud anni tempus, quo eccleſia cruciatus, quos Chriſtus pro humano genere ſubiit, precibus ieiuniiſque celebrabat, quum imperator primis ſtatim diebus, quas *caput ieiunii* (f) vocant, caſtra moueret. Non aegrius quidquam iam a longo tempore tulerat populus, quam expeditionem illam moleſtiſſimam, qua anniuerſaria haec ſacra turbari, hominesſque in remotiſſimas Franciae occidentalis oras, hiberno tempore, nullo vrgente tam magno periculo, trahi videbantur. Hinc auditae voces, imperatorem tam ſacro tempore non niſi caedes ſpirare, populum non male de ſe meritum militia perpetua opprimere, caſtra ſequi iubere ciues, dum templa adeunda ſint, eaque

(e) *Vita Ludouici ibid. pag.* 391.

(f) Ita vocabant quartam quinquageſimae feriam, qua cineribus ſignati Chriſtiani longam illam inediam antepaſchalem auſpicabantur, alias *caput quadrageſimae*, in *Regula S. Benedict. cap.* 48. dies cinerum, *Synod. Beneuent. anno* 1091. *cap.* 4. *dies abſolutionis*, [quamuis eo nomine etiam feria quinta ante paſcha veniret, quod hac hominibus criminum mortalium; illa venialium, quae vocant, gratia fieret: Steph. Baluz. *ad Reginon. de diſciplin. eccleſ. pag.* 654. Carolus du Freſne *Gloſſar. med. et infim. Lat. tom.* I. *pag.* 28.] Graecis ἀρ-[illegible] τῶν ἁγίων νηστειῶν. Et ſane id tempus minime omnium conueniebat expeditioni, quoquo preces recitabantur: *concede nobis, domine, praeſidia* MILITIAE CHRISTIANAE *ſanctis inchoare ieiuniis, vt contra ſpirituales nequitias pugnaturi continentiae muniamur auxiliis.* Ex quibus precibus clerici, ſollicitaturi populum, argumentum non leue petere potuerunt ad expeditionem illam Ludouici infamandam. Hos enim illam praecipue aegre tuliſſe, vel ex *tabulis exauctorationis cap.* 3. apud Pithoeum *p.* 328. patet, vbi inter cauſſas exauctorationis haec non poſtrema vrgetur, *quod imperator contra Chriſtianam religionem et contra votum ſuum, ſine vlla vtilitate publica aut certa neceſſitate, prauorum conſilio deluſus in diebus quadrageſimae expeditionem generalem fieri iuſſerit, in qua expeditione, quantum in ipſo fuerit, et populum in magnam murmurationem protraxerit, et ſacerdotes domini a ſuis officiis contra fas amouerit, et pauperibus grauiſſimam oppreſſionem irrogarit.*

que inauſpicata expeditione impedire, quo minus diuinum numen, peccatis Francorum iampridem offenſum, precibus aliiſque piis operibus placetur. Hinc *Annalium Bertinianorum* auctor (g), *iter illud omnem populum moleſte tuliſſe propter difficultatem itineris, eumque illuc ſequi noluiſſe.* Accepta hac occaſione homines ſeditioſi primum PIPPINVM adgrediuntur, de Bernardi et ipſius auguſtae dominatu, proteruia, ac libidine conquerentes. Hos viros bene meritos, opibus honoribuſque ſpoliare, hos omnia agere ſuo arbitrio, opprimere populum, ipſamque rem publicam nefarie peſſumdare. Perſultare impudentiſſimum moechum optimi imperatoris locum, et huic praeſtigiis ſuis ita illudere, vt tantam iniuriam non modo non vindicet, ſed ne aduertat quidem. Pertinere hoc ad probi filii officium, vt indoleſcat paterno dedecori, pulſiſque tanti mali auctoribus patrem ſibi, bonaeque menti quam primum reſtituat. Id demum filio immortalem adlaturum gloriam: id illi ad regnum ſuum, iam anguſtis Aquitaniae limitibus circumſcriptum, amplificandum certo profuturum (h). Quibus illecebris permotus iuuenis, contractis copiis primum Aureliam mouit, ibique, pulſo ODONE, comite, MATFRIDVM, hominem fortiſſimum, ſed infenſiſſimum patri, et praecipuum illarum turbarum inceptorem, reſtituit, ac deinde Verimbriam vſque (hodie *Felembrey* oppidum prope Laudunum ſitum) progreditur (i). Ex altera parte LOTHARIVS, qui hanc hiemem in Italia iuſſu patris exegerat, cum expedita manu adeſſe dicitur (k). Denique ipſe, quem imperator ducebat, exercitus iam tum ad ſeditionem conſternatus, coniuratorum conſilio, a ſignis dilabitur, et iuxta Lutetiam Pariſiorum caſtra metatur. Sic primus quidem arma impia mouiſſe dicitur PIPPINVS: at, ſi dicendum, quod res eſt, omnem illam ſcenam inſtruxerat LOTHARIVS, quem NITHARDVS (l), grauis auctor, et horum fratrum conſobrinus, *tam fratres, quam et vniuerſam plebem veluti ad reſtaurandum rei publicae ſtatum animaſſe*, diſertis verbis teſtatur.

VIII. Quae fuerint impiae iſtius factionis conſilia, his verbis memorae prodidit *Annalium Bertinianorum* conditor (m): *aliqui ex*

(g) *Ad a.* 830.

(h) *Vita Ludouici Pii ad a.* 830. *pag.* 391.

(i) *Ibid. pag.* 392.

(k) *Annal. Bertin. ad a.* 830.

(l) *Lib. I. pag.* 436.

(m) *Ad a.* 830. *pag.* 187.

ex primoribus LOTHARIVM *de Italia*, *et* PIPPINVM *de Aquitania hostiliter aduersus patrem venire, vt illum de regno eiicerent, et nouercam suam perderent, ac* BERNARDVM *interficerent*, *compulerunt.* Nec difficulter ea consilia deprehendit imperator (n), iam paene ab omnibus desertus. De suorum tamen magis, quam sua salute, sollicitus, BERNARDVM sibi fuga consulere, IVDITHAM Lauduni in monasterio S. Mariae virginis delitescere iussit: ipse non procul inde dissitum palatium Compendiense petiit, quo et CAROLVM filium, vt e NITHARDI (o) loco colligimus, secum abduxit. Et BERNARDVS quidem in Septimaniam suam fuga euasit: IVDITHAM Pippinus WERINO et LAMBERTO, cum selecta manu Laudunum missis abstractam e monasterio ad se perducij iussit, captiuamque in castris tenuit (p). Hic nullum paene contumeliae genus praetermissum, totque iniuriae factae mulieri, vt mortem verita non ipsa modo se velum sumturam, sed et imperatori, si ad eum eundi, cum eoque colloquendi copia detur, vt positis armis monachum induat, persuasuram, polliceretur. Quod PIPPINO et reliquis eo facilius persuasum est, quo magis id quam primum fieri cupiebant. At callida femina sub praesidio missa Compendium, secretiore colloquio cum marito habito ipsa quidem ab eo impetrauit veniam velum euitandae mortis caussa capiti imponendi, ab imperatore autem reuersa nihil certi, sed responsum ambiguum, eum sibi tempus ad deliberandum poposcisse, retulit. Hinc ei exsilium irrogant rebelles, missamque Pictauos in monasterio S. Radegundis sub arcta custodia haberi iubent. Vt adeo facile pateat, id vnum egisse PIPPINVM, vt et nouerca, et pater, posita purpura, in monasteria quamprimum vel sponte secederent, vel inuiti detruderentur. Nec mitius cum fratribus reginae, CONRADO et RADVLPHO, qui tum in aula dominabantur, actum, quos ipsos quoque, defecta coma, ad vitam monasticam, tamquam in ergastula, damnarunt.

VIIII. Haec omnia quadragesimae tempore, et circa dies festos paschales acta esse, constat. Paullo post, adpetente iam vere mense Maio, et octaua paschatos elapsa, LOTHARIVS, ex Italia cum delecta manu adueniens patrem Compendii adiit, ad eumque se tota illa factio Ludouico Pio infensa contulit, eumque, quippe totius istius

(n) *Vita Ludouici pag. 392.*
(o) *Lib. I. pag. 436.*
(p) *Vita Ludouici pag. 392.*

istius tumultus auctorem facile mouit, vt non modo ratum haberet, quod adhuc actum fuerat, sed et, quae superesse videbantur, ea, quae ipsi paene propria erat, insolentia perficeret (q). Hinc primum conuentum indixit Compendium, et quamuis adhuc ab omni vi aduersus patrem abstineret, HERIBERTVM tamen, BERNARDI ducis fratrem, crudeli ac ferali sententia, oculis priuatum in Italiam deportari iussit, eiusque consobrino, ODONI, armis ignominiae caussa spoliato, aqua et igni interdixit, alios imperatoris amicos et comites, in vincula coniecit, eoque exemplo, capitale esse fidei patri praestitae crimen, satis testatum fecit. Interim LOTHARIVS rem publicam suo arbitrio, at patris tamen nomine, constituit, ac proinde *eius vitae* auctor (r) *eum solo nomine imperatorem, illam aestatem transegisse*: NITHARDVS (s) vero *sub libera custodia cum* CAROLO *filio* (t), *habitum* esse, tradunt. Miserrima ergo fuisset imperatoris conditio, nisi id vnum habuisset tot malorum adleuamentum, quod LVDOVICVM, Boiariorum regem, huc vsque ab illa factione alienum esse, sciret. Quum enim hic solus a fratrum consiliis diffideret: in eo etiam spem omnem collocauerat pater infelicissimus, idque est, quod obseruat THEGANVS (u), dilectum *filium eius aequiuocum prohibuisse, quo minus dominum imperatorem de regno expellerent.* Quod quomodo contigerit, NITHARDVS (x) potissimum prodidit memoriae. Admittebatur nimirum ad imperatorem, eiusque filium, monachorum turba, quae partim consolandi defungeretur officio,

[q] *Vita Ludouici pag.* 393. *Annal. Berun. ad a.* 830. Nithard. *lib.* I. *pag.* 436.

[r] *Pag.* 393.

[s] *Lib. I. pag.* 436.

[t] Ait Nithardus: *et Lotharius quidem, eo tempore re publica adepta, patrem et Carolum sub libera custodia seruabat, cum quo monachos, qui eidem vitam monasticam traderent, et eamdem vitam illum adsumere suaderent, esse praeceperat.* De patre ne haec intelligenda sint, an de filio, paene ambiguus haereo, quia verborum nexus posteriorem interpretationem videtur requirere: at quia Carolus tum adhuc infans erat, qui certi quid de rebus suis statuere per aetatem nondum poterat: potius id de patre accipiendum esse, aliquis existimauerit. Nihilominus de Carolo hunc locum capio. Monachorum enim institutione vix indigebat Ludouicus, qui *tradere illis vitam monasticam*, quam ab illis traditam accipere rectius potuisset. At puero necessaria videbatur illa institutio, quem cucullum pro purpura eligere, eo magis intererat Lotharii, quo minus ei placebat postrema illa regni partitio, quoque magis verendum erat, ne ei in posterum a patre multo plus, quam reliquis fratribus tribueretur.

(u) *Cap.* 36. *pag.* 310.

(x) *Lib. I. pag.* 437.

partim puero vitae monasticae praestantiam exquisitissimis argumentis commendaret. Hi homines, pertaeli improbitatis, cuius noua quotidie exempla animaduertebant, operas suas addicebant imperatori, si restitutus in integrum, se bene rei publicae praefuturum, et cultum in primis diuinum curae cordique habiturum polliceretur. Id vero quum non difficulter sponderet, repertus est GVNTBALDVS, monachus (y), qui sub religionis specie cum ad PIPPINVM, qui non procul hinc aberat, tum maxime ad LVDOVICVM in Boioariam proficiscebatur, et vtrique spem faciebat amplioris regni, si patrem a LOTHARII fratris iniuriis vindicarent. Quibus promissis excitati hi filii, suam quisque gentem, in procinctu esse iusserunt, omnesque vocabant ad signa, qui saluam esse cuperent rem publicam. Interea de indicendis comitiis cogitatum. Quae quum Lotharius patri; hic filio inimica esse cuperet: de loco, quo conuocandi essent proceres, diu disceptatum est. Nam, teste *vitae Ludouici* auctore (z), ii, qui patri male cupiebant, conuentum illum in Francia haberi volebant. Imperator, *qui diffidebat Francis, magisque se Germanis credebat*, id agebat per suos, vt in Germania, vel ambarum prouinciarum finibus vtriusque Franciae optimates confluerent, eaque sententia, magno illius bono praeualuit (a). Electa ergo Neomagum, vrbs ad Vahalim celeberrima, quo kalendis Octobribus non modo magna seditiosorum turba, sed et multo maior Germanorum multitudo, imperatori auxilio futura confluxit. Iam antea prudenter per suos cauerat imperator, ne quid nouarum turbarum in Gallia oriretur, ea cura LAMBERTO comiti, et HELISACHARI abbati demandata. Nec minus opportune edicto cautum fuerat, ne quis ibi, nisi *cum simplici commeatu*, id est, sine armatis hominibus adesset. Quod edictum quum nihili fecisset HILDVINVS, abbas potentissimus, sed suspectae fidei homo (b), isque copias armatas adducere non dubitasset: impera-

(y) Fuisse hic monachus videtur Aquitanus, qui PIPPINVM in ea expeditione, more istius saeculi, fuerat comitatus: et hinc eius opera opportune visus est LVDOVICVS imperator ad Pippinum sibi conciliandum. Iam in monasterio Karoffensi Aquitanico saeculo VIIII. floruit GVNDBALDVS *abbas*, cuius mentio fit in *Nominibus monasteriorum, quibuscum Augiense saeculo illo societatem habuit*, apud Mabillon. *Analect. tom. IIII. pag.* 644. Et potuit sane monachus noster, tam bene de imperatore meritus hanc abbatiam remunerationis caussa accepisse.

(z) *Pag.* 393.

(a) *Ibid.* et *Annal. Bertin. ad a.* 833.

(b) Celeberrimus hic illo tempore abbas, monasterio S. Dionysii iuxta Parisios

perator, tantis auxiliis fretus lacertos mouit, et hominem ingratissimum grauiter obiurgatum e palatio exesse, iussum iuxta Paderbornam sub tentoriis hibernare coëgit: nec minus Walam, perfidiae procul dubio non minus suspectum, Corbeiam in monasterium suum relegauit, eoque exemplo ita perterruit seditiosos, vt, quo se verterent nescii, noctem totam apud Lotharium peruigiles agerent, eique, vt aut manum cum patris copiis illico confereret, aut secum insalutato patre discederet, persuadere conarentur. At pater se iam superiorem esse animaduertens, LOTHARIO summo mane per certos homines denunciat, vt deserta perfida illa factione, ad se sine mora veniat,

nisios praefuit, S. Walloni abbati successor datus anno 814. postea et monasteria S. Medardi Suessionensis et S. Germani prope Lutetiam rexit, ipsa archicapellani dignitate functus circa annum 818. denique quum magna Ludouici imp. gratia floruisset, subito ab eo ad Lotharium defecit, et hinc in Saxoniam hoc anno relegatus dicitur. Coint. *Annal. eccles. Gall. ad annos* 814. 817. 818. 830. *seqq.* Quae ipsa est haec relegatio, cuius iam ex *auctore vitae Ludouici pag.* 393. fecimus mentionem. Restitutus tamen anno insequente pristinae dignitati *Areopagitica* illa scripsit, quae *Coloniae* 1562. prodierunt, quibusque inter primos ostendere conatus est, Dionysium illum Areopagitam, cuius *Act. XVII*, 34. fit mentio, eumdem esse cum illo, quem Galli apostolum venerantur, eumdemque genuinum scriptorum, quae sub eius nomine circumferuntur, auctorem habendum. Cuius futilissimi operis patrocinium contra Bosquetum aliosque viros doctissimos magno quidem cum adparatu, at infeliciter, suscepit Andr. du Saussay *de mystic. Gall. script. pag.* 346. *sequ.* quum caussam omnem Io. Dallaeus *libro de scriptis Dionysii Gen.* 1666. iam pridem perorarit. Obiisse dicitur homo ingratissimus, et pessime de domino suo meritus in monasterio S. Medardi anno 842. Sed id falsum esse oportet, si is est idem *Hilduinus*, qui apud Lotharium imp. archicancellarii munere functus est, cuius vice Rudmundum et Rinaldum anno 844. et 848. diplomata istius principis recognouisse, docet Bern. Mallinkrot *de cancell. et archicanc. imp. pag.* 18. Quibus nos addimus diplomata Lotharii anni 848. apud Baluz. *Capitular. tom. II. pag.* 1458. anni 855. apud Calmet *Probat. hist. Lotharing. tom. I. pag.* 506. Saltim in eo alucinatus est doctissimus Mallinkrotius, quod Hilduinum nostrum postea ad episcopatum Virdunensem euectum existimat. Hilduinus enim Virdunensis ab Abbate illo diuersissimus, per omnem vitam Ludouico Pio adhaesit, eoque mortuo Caroli Calui partes sectatus, et, vt Bercar. in *Hist. breui episc. Virdun. cap.* 17. notat, *magno odio habitus*, vita excessit circa annum 854. Calmet *dans l'histoire de Lorraine tom. I. liv. XIII. pag.* 636. At idem Calmet in *probat. tom. I. pag.* 303. adfert diploma Lotharii scriptum anno 840. in quo iam successorem HILDVINI in abbatia S. Dionysii vocat *virum venerabilem et propinquum suum* HLVDOVVICVM, HILDVINVM autem *venerabilem vocatum archiepiscopum, herique palatii sui notarium summum.*

veniat, et secum communes hostes persequatur. Paret filius, quamuis fremente rebellium turba, et viribus suis diffisus, patrisque de pietate ac mansuetudine certus, palatium statim ingreditur. Pater vero supplici tam facile ignouit, vt ne acrius quidem increparet tam indignum tanto patre filium. Vix vero interiores palatii partes intrauerat, quum iam in furorem actum promiscuum vulgus concurreret. Veritis enim seditiosis, ne quid tristius LOTHARIO accidisset, iis vero, qui imperatori fauebant, ad quemuis tumultum sedandum paratis, res procul dubio ad manus venisset, nisi imperator vna cum filio in publicum processisset. Quorum conspectu, accedente graui imperatoris oratione, tanta subito facta est rerum commutatio, vt nemo quidquam audendum sibi existimaret. Quem quidem rerum euentum reputanti, numquam mihi clarius emicuisse videtur optimi principis maiestas, quam quum omni paene imperio spoliatus abbates potentissimos oratione in exsilium ageret, LOTHARII pertinaciam paterno iussu frangeret, plebem furibundam sola oculorum acie compesceret, totumque consensionis globum sine vi belloque disiiceret. Actum iam fuisset de rebellibus, nisi eorum crimine maior fuisset imperatoris clementia. Iam enim prehensi coniurationis auctores in vinculis erant, iam in comitiis accusati ac conuicti, communibus omnium procerum, ipsiusque LOTHARII suffragiis, feralem sententiam audiuerant, nihilque reliqui videbatur, quam vt inauditum scelus dirissimis suppliciis expiarent, quum imperator sui memor, omnibus eatenus ignosceret, vt clerici aeque ac laici in monasteria detrusi de se ipsis supplicium sumerent (c). Haec nemo adcuratius litterarum consignauit monimentis, quam saepe laudatus astronomus, cuius diligentia destituti hodie pleraque ignoraremus. At id mireris merito, virum diligentissimum, et comperta scribentem, vix paucissimorum, qui tum perduellionis crimine se polluerint, nomina expressisse. Siue inuidiam metuerit, siue famae eorum, quorum vitae imperator pepercerat, parcendum putarit: minus solidam ea verecundia gratiam iniit a posteris, qui hic vix quidquam hodie

(c) Inter hos triste exsilium fuit Walae, abbatis Corbeiensis, a Ludouico relegati in lacum Lemanum, et *altissimae artissimaeque speciu, quo nullus esset accessus, conclusi.* Paschas. Ratbert. in *Vita Walae* apud Mabill. *Annal. Bened. saec. IIII. part. I. pag.* 502. Sed solet hic auctor omnia, quae illi homini contigerunt, ita exaggerare, vt vix vllus confessor plura passus videri posset, quam perduellis ille pertinacissimus.

hodie, nisi per nebulam vident (d). Nec rectius et hic, et reliqui annalium scriptores paene omnes, interfuisse his comitiis LVDOVICVM nostrum, eumque praecipue LOTHARII fratris consilia turbasse dissimulant, quod tamen recte obseruans THEGANVS (e): *ibi*, inquit, *fuit* AEQVIVOCVS FILIVS *eius, qui in omnibus laboribus patris adiutor eius exstitit.* Exitus ergo comitiorum is fuit, vt damnatis perduellibus, LOTHARIVS fidem patri iuraret, regnoque Italiae in praesens contentus esse iuberetur (f), Ludouicus vero pristinum fastigium, plenamque auctoritatem veluti postliminio reciperet.

X. Represso tam ferali tumultu, imperator, veluti sibi redditus, Aquisgranum cum LOTHARIO filiisque reliquis repetiit, ibique hiemem illam exigere statuit. Vt vero omnia in priorem locum restitueret, nihil prius, nihilque antiquius habuit, quam vt IVDITHAM, eiusque fratres, ab inimica factione in monasteria detrusos, reuocaret. Quam mense Februario anni 831. aduentantem benignissime quidem, vt credere par est, excepit, at non prius recepit in torum, quam adulterii suspicionem, vt superiore anno Neomagi decretum fuerat (g), eo, quem leges praescripserant, modo a se esset amolita. Conuocatis ergo proceribus, primum ea, quae Neomagi decreta

(d) Fuere in eo numero HVGO, Lotharii socer, cuius stemma genealogicum supra *cap.* 4. §. 14. (m) *pag.* 790. dedimus. Quare vix dubitandum, quin ei reliqui eius propinqui, ei maxime LVTARDVS et ADALARDVS filii, nec non GERARDVS, ERMENGARDIS, LOTHARII vxoris, consobrinus in eadem factione fuerint. Deinde inter rebelles istos numerantur IESSE, episcopus Ambianensis, quem Theganus *cap.* 36. in hoc ipso conuentu sacerdotio priuatum esse testatur, itemque WALA et HILDVINVS, abbates, quorum de personis fatisque iam alibi diximus. Denique memorantur MATFRIDVS, comes Aurelianensis, quem malorum omnium incentorem cum aliis seditiosis in Italia anno 836. decessisse, tradunt auctor *Vitae Ludouici pag.* 412. Theganus *de gest. Lud. cap.* 55. *Annal. Bertin.* et reliqui *ad a.* 836. LAMBERTVS comes siue Andegauensis, siue Nannetensis, eodem anno mortuus. *Vit. Ludou. ibid.* Vid. Murator. *ad Ermold. Nigell. de reb. Ludou. Pii lib. III. not.* 98. et WARINVS, comes Aruernorum, dux vocatus a Nithardo, *lib. IIII. pag.* 483. marchio in diplomate Caroli Calui, de quo, quod dicam, non habeo, nisi quod in mox sequutura rebellione a Ludouico Pio, eoque mortuo a filiorum natu minorum partibus stetisse videatur. Vid. *Vit. Ludouici pag.* 405. Chron. *e Biblioth. Memmiana ad a.* 841. Interfuit etiam rebellium istorum turbae HELISACHAR abbas et archicancellarius, de quo infra plura dicemus.

(e) *Cap.* 37.

(f) Thegan. *ibid.* Nithard. *lib. I. pag.* 437.

(g) *Annal. Bertin. ad a.* 830.

decreta fuerant, firmantur, hinc IVDITHA admiſſa in concilium, paratam ſe eſſe teſtabatur, ad omnia crimina, quae de ſe in vulgus ſparſa eſſent, diluenda. Quum ergo publice citatis illis, qui auguſtam probri conuincere vellent, nemo, vt fit, adeſſet: imperatrix imperatore et filiis eius praeſentibus praeſto conceptiſſimis verbis iureiurando purgauit pudorem ſuum, et iuſſu GREGORII, papae, de communi principum eccleſiaſticorum ſententia, iuſtae vxoris honorem recuperauit (h). His peractis, imperator PIPPINVM in Aquitaniam, Ludouicum in Bauariam dimiſit, nouumque conuentum in Maium menſem Ingelhemium indixit; ipſe vero Aquiſgrani dies paſchatos feſto adparatu, vti conſueuerat, celebrauit. Ingelhemii et Lotharium honorifice excepit, et rebelles capitis antea damnatos, libertatique et fortunis poſtea reſtitutos in gratiam recepit (i), laudabili quidem, at pernicioſa, ſi euentum reputemus, indulgentia (k). Soluto eo conuentu LVDOVICVM Pium in Voſagi iugis venationibus et piſcationibus vacaſſe, LOTHARIVM iuſſu patris in Italiam diſceſſiſſe, ait *Vitae Ludouici* auctor (l): *Annales* vero *Bertiniani* (m) eum adhuc comitiis auctumnalibus Theodoniſuillae eodem anno habitis interfuiſſe, ſcribit. Quod ego magis crediderim, quia et THEGANVS (n) refert, adfuiſſe tum BERNARDVM, Septimaniae ducem, crimina ſingulari certamine purgaturum coram imperatoriis filiis LOTHARIO et LVDOVICO, ſi accuſator aliquis eſſet adfuturus, nullo vero, qui id certamen obire vellet, reperto, eum iureiurando calumniam eliſiſſe (o). His ergo demum ſolutis comitiis, et patre reuerſo Aquiſgranum, Lotharius in Italiam videtur profectus.

XI. Quam-

(h) *Annal. Bertin. ibid.* Thegan. *cap.* 37. *Vita Ludou. pag.* 395.

(i) At fuere tamen quidem, quos biennio poſt demum ab exſilio reuocarunt imperatoris filii, veluti WALA et HELISACHARVS, abbates, et MATFRIDVS, comes. Nithard. *de diſſenſ. fil. Ludou. lib. I. p.* 438. Sed ſciendum, hos adeo pertinaces fuiſſe, vt adſpernati ſint hanc imperatoris clementiam. Memoriae enim prodidit Paſchaſ. Ratbert in *Vita Walae, pag.* 502. Walam libertatem ea lege ſibi oblatam, vt ſe peccaſſe fateretur, et in poſterum imperatori pareret, repudiaſſe, cauſſatum conſcientiam. Ob quam rem eum primum in nouum monaſterium, in inſula quadam verſus Pictauos ſitum, atque inde in coenobium quoddam Germanicum relegatum, poſtremo Corbeiam remiſſum, ſed ita, vt ibi amiſſa dignitate abbatis priuatus viueret.

(k) *Vit. Lud. ibid. Annal. Bertin. ad a.* 831.

(l) *Ibid. pag.* 395.

(m) *Ibid. pag.* 187.

(n) *Cap.* 39.

(o) *Vit. Ludou. Annal. Bert. ibid.*

XI. Quamuis vero iam defunctus omni periculo videretur pater infelicissimus: mox tamen nouum incendium, male sopitum, in flammas tanto perniciosiores erupit. Promiserat pater Pippino et Ludouico nauatae sibi operae praemium, regni augmentum, idque promissum iure quodam suo sibi vrgere videbantur. Iam patrem quidem stetisse promissis, et vtriusque regnum auxisse testatur NITHARDVS (p): sed aut priuatim id factum esse oportet, aut accessio illa tam exigua fuit, vt non satisfieret iuuenum ferocissimorum cupiditati. Saltim sibi non eam gratiam, quam meruisse sibi existimabant, relatam, vterque querebatur. Accedebat nouus in palatio tyrannus, GVNTBALDVS, monachus, qui, quod pro liberando principe strenuam operam nauasset, in aula loco BERNARDI dominabatur, rationesque omnes PIPPINI et LVDOVICI, se primo in posterum loco apud patrem futuros, sperantium, facile turbauit (q). Quod adeo momordit iuuenes, vt sese a patris amicitia plane seiungerent. Alienum a patre animum iam hoc ipso anno 831. primus prodidit PIPPINVS, dum ad comitia Theodonisuillensia venire iussus, parere primum noluit, postea que, frequentibusque legationibus accitus, tardissime, et quum iam pridem diffluxisset procerum concilium, paucis ante natalem Christi diebus adfuit (r). Imperator nouam hanc pertinaciam aegre ferens, eum parum honorifice, teste *annalium Bertinianorum* conditore exceperat, et inuitum diutius, quam vellet, Aquisgrani detinere decreuerat. At ille morae impatiens, ineunte anno 832. ipso Innocentium die, intempesta nocte e palatio, tamquam e carcere, fugit, et inconsulto patre rediit in Aquitaniam. Dici non potest, quam ea res perturbarit patris animum, quem prioris ignominiae memoria nihil moderabile sperare a tam insolente filio patiebatur. Statim ergo suos, quid factu opus videatur, consulere in medium iubet. Suadent omnes, vt comitia frequentissima Aurelianis indicat, ad eaque et Lotharium ex Italia, et Ludouicum ex Boioaria euocet. In his, nisi Pippinus imperata faciat, capiendum esse consilium, nec difficile fore, eum, priusquam ingrauescat malum, de communis procerum sententia in ordinem cogere. Id consilium et imperatori placet, qui statim missis legationibus et edictis propositis, illum conuentum indicit, proceresque Aureliani frequentes adesse iubet. Enimuero haec agentem, et veluti iam vasa con-

 cla-

(p) *Lib. I. pag.* 437.
(q) Nithard. *ibid.*
(r) *Vita Ludou. Pii pag.* 396. *Annal. Bertin.*

cile animaduertit, imparem se fore patri, ad quem vndique copiae lectissimae et rebus omnibus instructae confluxerant. Hinc quum praeterea non paucos suorum fuga dilabi, et ad imperatorem deficere intelligeret, motis castris praecipiti itinere in Boioariam redit, futurum sperans, vt ibi nouis copiis auctus patris impetum vtcumque sustineat (x). At pater filio nullum ad respirandum tempus relicturus eum e vestigio persequitur, et ducens exercitum per Alamanniam, quam vbique ferro flammisque vastatam cum dolore vidit, Augustam Vindelicorum peruenit. Belli exitus fuit, vt filius patri supplex fieret Augustae, et impetrata venia, fideque in posterum iureiurando promissa, in Boioariam rediret, imperator, dimisso exercitu, Salzam (y), vbi imperatrix ipsi occurrebat, atque inde nauibus

numquam cum faece illa hominum communicari videbant. Guntherus sane in *Ligurino*, *lib. II. v.* 151. *seqq.* eo nomine miratur gentem Langobardicam, quae nullum ea in re delectum habuit,

> *Vtque suis omnem depellere finibus hostem*
> *Posset, et armorum patriam virtute tueri,*
> *Quoslibet ex humili vulgo, quod Gallia foedum*
> *Iudicat, accingi gladio concedit equestri.*

Quid? quod notae sint ipsae Francorum leges, seruos vel rusticos arcentes a militia, liberosque dumtaxat admittentes, quibus quatuor mansorum erat possessio, *Capitular. a.* 812. §. 1. apud Baluz. *Capitular. tom. I. pag.* 489. seruos vero ne lanceam quidem fere permittentes. *Capitular. lib. V.* §. 227. et *lib. VI.* §. 271. Aliquando tamen et serui in re trepida ad signa vocabantur, quemadmodum Trasimundus marchio apud Mabillon. *Annal. Benedictin. saec. VI. part. I. pag.* 488. *plures populores et rusticanos depraedandi caussa in comitatu habuisse* legitur. Quod eo minus mirandum, quo notius est, ne Romanos quidem, si Hannibal esset ante portas, seruos armare dubitasse. Lips. *de milit. Rom. lib. I. dial. II. pag.* 22. et in *Analect. ad h. l. pag.* 414. *tomo III. Oper.*

(x) Thegan. *cap.* 39.

(y) *Annalista Bertinianus ad a.* 832. Ludouicum imperatorem *per* AVSTRIAM *ad* SALZ, *et inde nauali itinere Moguntiam venisse* scribit. SALZA, quae veteribus etiam *Salsa*, *Salisa*, *Salcisla*, *Salisa*, et *Selz* in *Itinerario* Antonini Pii *Saliso*, a Dithmaro Merseburgensi *lib. IIII. pag.* 357. *Celsa*, hodie *Selze* dicta, notissimum est oppidum et olim palatium, ad Rhenum, intra Alsatiam, vbi olim Adelheidim augustam, Ottonis M. viduam, celebre monasterium condidit, de cuius fatis consulendi Odilo in *Vita Adelheid. cap.* 7. *pag.* 265. apud Leibnit. *Script. rer. Brunsu. tom. I.* Freher. *Orig. Palat. parte II. pag.* 77. et Toelner. in *Histor. Palat. pag.* 108. Eo peruenisse imperator dicitur per AVSTRIAM. Iam Austriam plerique interpretantur de pago vel tractu Herbipolensi, de quo plura Paullini *in Geograph. pag.* 18. Eccard. *Corp. hist. tom. I. pag.* 601. et abbas Gottwicensis in *Prodrom. lib.*

ter decreuerat, proficifcitur. Vix vero ad Theoduuadum (e) palatium peruenerat (f), quum, deceptis cuftodibus, fugam iterum capefferet, et per Aquitaniam hac illac vagaretur, fperans procul dubio, imminente hieme coactum iri patrem, vt exercitum re infecta in hiberna reducat, feque, eo abfente occafionem, res fuas ftabiliendi, nacturum. Neque fefellit eum opinio, Imperator enim omnia ad menfem vfque Nouembrem expertus, vt filium perditiffimum ad officium reduceret, inclementiffima hieme exercitum ex Aquitania reducit, et tranfito ad Reftim Ligeri, fed tanta cum clade, vt adftricta glacie humo plerifque equis foleae deciderent, ipfeque demum circa Chrifti natalem cum copiis fuis haud parum deminutis ad Cenomanos (g), inde celebratis feriis natalibus, Aquifgranum feftinato itinere veniret (h),

XIII. Antequam fignum receptui daret imperator, circa miffam S. Martini, id eft, a. d. III. Id. Nouembr. conuentum populi in Aquitania, tefte ASTRONOMO (i), habuit. In quo quid actum fit, ex iis, quae iam diximus, non difficulter intelligitur. Offenfus enim filii pertinacia ei Aquitaniam ademit, et prouinciae proceres illi in pofterum dicto audientes effe vetuit. Quod quidem vitio fortaffis verti non poffet patri adflictiffimo, nifi ea occafione denuo oftendiffet, fe totum a IVDITHAE auguftae nutu pendere. Regnum enim illud ampliffimum iam CAROLI portioni adiecit, eiusque

[e] THEODVVADI, palatii paffim mentionem faciunt veteres, et quidem praeter Theganum *cap.* 41. Auctor *Vitae Ludouici Pii ad a.* 796. *pag.* 344. et Ermold. Nigell. *de rebus Ludouici Pii, lib. II. v.* 94. vbi ille ita defcribitur:

Trans fluuium Ligeris locus eft, quippe vber et aptus,
Cingitur hinc filuis, hinc quoque planicie.
At medius placido fluuiorum gurgite vernat,
Pifcibus eft habilis, eft locuplesque feris.
Quo Hludowicus ouans praecelfa palatia ftruxit.
Quaeris in ft Theoduuat, nomen amice fibi.

Veftigia nominis et palatii fupereffe et hodie dicuntur in dioecefi Andegauenfi in vico, quod hodie *Doadum*, feu *Doue* adpellatur. De eo plura Hadr. Valef. *Notit. Gall. fub illa voce*, Mabillon. *de re diplom. lib. IIII. cap.* 142. et Ludou. Ant. Murator. *ad Ermold. Nigell. loc. laudat. nota* 15. Et fane tabulae geographicae hunc vicum fiftunt vltra Ligerim infra Andegauorum vrbem, vt adeo Ligerim nondum fuperarit PIPPINVS, quum fuga eum in Aquitaniam auferret.

[f] Thegan. *ibid.*

[g] *Vita Ludouici pag.* 397. *Annal. Bertin. ad a.* 832.

[h] *Vita Ludouici ibid. Bertin. ad a.* 833. Thegan. *cap.* 41.

[i] *Vit. Ludouici pag.* 397.

iusque ordines in filii istius natu minimi verba adegit ; atque adeo totum imperium inter LOTHARIVM et CAROLVM ita diuisit, vt hic Alamanniam, Burgundiam, et Aquitaniam ; ille, praeter Boioariam, reliqua omnia, patre mortuo, sortiretur. Testes eius rei locupletissimos habemus NITHARDVM (k) et ASTRONOMVM (l), quorum ille : *per idem tempus*, inquit, *Aquitania*, PIPINO *demta*, KAROLO *datur, et in eius obsequio primatus populi, qui cum patre sentiebat, iurat* : hic vero, rem paullo adcuratius his verbis exprimit : *et tunc quidem imperator, inter filios suos*, LOTHARIVM *atque* CAROLVM, *quamdam diuisionem regni constituit, quae tamen ingentibus impedimentis, quae dicenda sunt, pro voto minime cessit.* Et sane non potuisset imperator vllum consilium rebus suis perniciosius capere. Nam primo ipse LOTHARIVS ideo patri succensuerat, quod Alamanniam et Burgundiam, portioni suae subtractam, Carolo attribuisset. Quanto aegrius eum laturum probabile erat, fratri iam et Aquitaniam, partem Galliae non minimam, adiici ? Deinde LVDOVICVM nostrum non minus grauiter ferre oportebat eam diuisionem, in qua nec sui habitam rationem, et fratrem natu minimum sibi maiori nouercae artibus praelatum esse, indignabatur. Praeterea ita promtissima occasio erat cum PIPPINO, tum rebellibus, nouos excitandi tumultus, persuadendique aliis, patrem nouercalibus furiis instinctum abiurare naturam, male iudicare de sanguine suo, Pippinum, filium non male antea de se meritum, armis persequi, Treueros deportare, quin et regno exuere non dubitasse : neque alio consilio, ceu euentus ostenderit, id factum esse, quam vt spoliis istis locupletaretur CAROLVS. Hinc nullam LVDOVICI rationem esse habitam : LOTHARIVMque non ex beneuolentia quadam paterna, sed tantum, vt tanto plus attribui possit CAROLO, in partem vocatum. Rem ipsam monere, dandam aliquando esse operam, ne quid res publica, pessime per tot annos administrata, detrimenti capiat. Talia enim eo tempore iactata esse, testatur *vitae Ludouici* auctor (m) *: humano porro generi pacique contrarius diabolus nequaquam ab infestatione imperatoris feriebatur : sed per satellitum suorum versutias filios sollicitabat, persuadens illis, quod pater illos vltro perdere vellet, nec considerantes, quod qui mitior hominibus externis esset, immanis non poterat effici suis. Sed* *quia*

[k] *Lib. I. pag.* 437.
[l] *Ibid. pag.* 397.
[m] *Ibid. pag.* 397.

quia corrumpunt bonos mores colloquia mala, et lapidum etiam duritiem mollis aquae guttula saepius illisa terebrare solet : tandem ad id ventum est, vt filios imperatoris in vnum cum copiis, quibus poterant, coire facerent. Cui adstipulatus NITHARDVS (n) *quod quidem*, inquit, *hi, quos supra retulimus, grauiter ferentes, vt res publica inutiliter tractaretur, diuulgant, populumque quasi ad iustum regimen sollicitant.* Et hic fuit exitus expeditionis Aquitanicae, qua tantum abest, vt tumultus ille a PIPPINO excitatus repressus sit, vt vel hac ipsa seueritate incredibile, non modo filiorum, sed et procerum ciuiumque odium aduersus imperatorem exarserit, insequente statim anno 833. in bellum istud ferale, quod LVDOVICVM Pium in summum periculum adduxit, erupturum.

XIIII. Nimirum iam annum ingredimur 833. quem singulari elogio in fastis suis signauit *Monachus Sangallensis* apud DVCHESNIVM, (o): *annus 833. Francorum dedecus.* Eo enim anno eamdem tragoediam spectarunt Franci, quem Hebraeorum res publica in DAVIDE vidit, nisi quod LVDOVICO imperatori non vnus ABSOLOMVS, sed eorum triga domi esset. Quamuis admiranda in eo eluxerit diuini numinis prouidentia, quod ex ipsa filiorum rebellium multitudine fructum aliquem caperet pater infelicissimus. Solutis comitiis Aurelianensibus, LOTHARIVS in Italiam, LVDOVICVS in Boioariam redierant. Sed audita illa inofficiosa diuisione, a patre facta, statim vterque cum PIPPINO aduersus patrem, nouercam, et fratrem consanguineum coniurauit. Neque deerant, huic factioni flabella. IVDITHA enim tam exosa erat omnibus, vt apud plerosque plus huius Medeae odium, quam summa optimi principis merita, valerent. Quum ergo satis animaduerterent coniurati, opus ad eam rem esse idoneis hominibus: primum WALAM, HELISACHARVM (p), MATFRIDVM, et similes, in his rebus exercitatissimos, partim

[n] *Lib. I. pag.* 437.

[o] *Tom. III. pag.* 468.

[p] Celeberrimum hoc est in eorum temporum annalibus nomen. Quum ergo de reliquis rebellibus plus satis dictum sit : huius etiam viri illustris notitiam aliquam dare operae fuerit pretium. Erat ille doctrina rerumque ciuilium vsu celeberrimus, dignusque, qui splendido archicancellariatus munere in Ludouici Pii palatio fungeretur. Vnde eius vice saepissime diplomata recognouisse legimus Arnoldum et Durandum. Bern. Mallinkrot *de archicancell. et cancell. imp. pag.* 15. Eo saepe in legationibus vsus fuerat Ludouicus Pius, saepe missi dominici functus fuerat officio, et ante biennium eum imperator reliquerat in Gallia

partim ex monasteriis extraxerunt, partim reuocarunt ab exsilio. (q) Deinde sua interesse existimabant, in partibus suis esse episcopos et clericos, quorum tanta et in comitiis, et apud populum, erat auctoritas, vt vel soli omnia pro lubitu in re publica agere posse viderentur. Id vero se non facilius consequuturos sperabant, quam si GREGORIVM Papam in partes suas pertraherent. Et huius animum facile flexit LOTHARIVS, caussatus patris iniquitatem, qua liberis e priore matrimonio susceptis regna semel data pro lubitu eripiat minuatque, impotentem nouercae dominatum, nefandas eius libidines, administrationem rei publicae pessimam, et ecclesiam simul pessumdaturam, nisi illi medela quam primum adferatur. Nec potuit profecto haec negligere pontifex, quum tot episcopi et abbates, imperatori antea deditissimi, iam easdem querelas ingeminarent, quos vix probabile erat sine caussa sontica principis alioquin pii partes deserere voluisse. Itaque facile se eo adduci passus est, vt non modo faueret liberis improbis, sed et comitem sese adiungeret LOTHARIO, expeditionem aduersus patrem suscepturo, cum eoque Alpes transscenderet. Nunciabantur haec imperatori, mense Februario adhuc Aquisgrani haerenti, filiique, quantascumque possent, conscribere copias ferebantur. Qua fama perculsus infelix pater non modo Alpium angustias, per quas LOTHARIO cum exercitu erat proficiscendum, occupari, praesidiisque firmari iussit, sed et ipse copias validissimas contraxit, fretusque vrbium

Gallia *ad iustitias faciendas*: vt merito mireris, hominem tam amicum imperatori iam inter rebelles numerari. Sed iam tum imperatoris aduersariis accesseras, ac ideo missus fuerat in exsilium. Iam vero ingratus homo denuo filiis imp. aduersus patrem fauit. Sed erat eo fidere natus princeps, vt omnes, quos extulerat, malam illi gratiam referrent. Ceterum non modo S. Maximini, Treuerensis, vid. diploma Ludouici Pii a. 821. apud Calmet *probat. tom. I. Histor. Lothar. pag.* 299 et S. Richerii Centulensis, Mabillon. *Annal. Bened. tom. II. pag.* 567. sed et plurium aliorum monasteriorum, et in his S. Albini Andegauensis abbas fuit, Ermold. Nigell. *de reb. Ludouici Pii, lib. III. v.* 306. quamuis numquam fuerit monachus, sed ordinis Canonicorum. Calmet *Hist. Lothar. lib. XIII. pag. 623. tom. I.* Laudatur ab Amalario, archiepiscopo Treuerensi, *in praefatione Antiphonarii*, tamquam *sacerdos dei, adprime eruditus, et studiosissimus in diuino cultu, nec non et inter primores primus palatii excellentissimi HLudouici imperatoris, qui in versibus illius operis emendandis laborauit ac sudauerit.* Fertur et mulieres aditu coenobii S. Richerii prohibuisse, Mabillon. *Annal. Bened. tom. II. pag.* 567. et in summa imperatoris gratia decessisse anno circiter 837. Calmet *ibid. pag.* 623.

[q] Nithard. *Lib. I. pag.* 438.

vrbium Rhenanarum fide, ante mediae quadragesimalis tempus Aquisgrano primum Moguntiam, atque inde Wormatiam mouit, vbi et pascha et pentecosten festo ritu celebrauit, exercitumque sibi adesse iussit (r). Nec segnius filii ferale istud bellum gerebant, quorum copiae in Alsatia apud *montem Siguualai*, vti NITHARDVS (s) vocat, ac deinde inter Basileam et Columbariam in planicie, quam *Annalium Bertinianorum* auctor illo tempore ROTFELTH seu *rubeum campum*, reliqui scriptores aequales postea CAMPVM MENTITVM vel MENDACII dictum esse, obseruant (t), ex condicto conducebantur. Aderat iam et LOTHARIVS cum pontifice Romano, qui per Alpium angustias, siue adiuuantibus fratribus, siue praesidiis nefarie diffugientibus, viam sibi facile aperuerat. Imperator, simulac pontificem aduenisse audiuit, in spem pacis erectus, legatos tum ad filios, tum ad ipsum pontificem misit, illos ad obsequium hortatus, hunc amice obiurgans, quod cum se reconcinnandae pacis caussa aduenisse ferat, se conuenire cesset. Qui id memoriae prodidit, *Vitae Ludouici* auctor (u) vnum ex hac legatione vocat BERNARDVM episcopum. At quum praeter Viennensem tunc nullus reperiatur, qui id nomen tulerit, is vero, teste ADONE VIENNENSI inter reos coniurationis fuerit: NIC. SCHATENIVS (x), BADVRADVM Paderbornensem, imperatori semper fidum,

[r] *Annal. Bertin. ad a.* 833.

[s] *Lib. I. pag.* 458.

[t] Hunc campum ROTFELTH *iuxta Columb* situm fuisse, testatur *Annalista Bertinianus ad a.* 833. *Columb* procul dubio est Columbaria vel Colmaria, notissima Alsatiae superioris ciuitas. Prope illum campum hunc detexisse videtur scriptor *Historiae Alsaticae* nouissimus, P. Ludouicus Aguille *lib. X. pag.* 112. ubi obseruat, vix tribus leucis ab illa vrbe abesse planiciem, hodie dictam *Rouffac*, vel *Rubeacum*, eamque adlui amne, qui *Rotbach*, et hodie *Ohnbach* adpelletur. Hunc ergo esse ipsum campum *Rothfeld*, vel mendacii, et nomen et situs nos credere omnino iubent. Io. Schilterus tamen in *Epistola*, quam Mabillon. *tomo II. Annal. Benedictin. adpend. pag.* 739. edidit, eum campum inter Colmariam et Brisacum situm, hodie *Rotleube* vocari, tradit. Iidemne sint *Ruffac* et *Rotleube*, an de diuersis loquantur Laguillius et Schilterus, alii viderint. Vtinam et in *montem Siguualdi* eadem diligentia inquisiuissent viri doctissimi. Sed huius illos ne meminisse quidem video. Ceterum nisi me omnia fallunt, non alius est ille *Siguualdi mons*, quam qui inter *Landseronam* et *Lauffam* visitur. Neque enim alii ibi occurrunt montes versus Basileam et Colmariam tendentibus. Et commodus is erat locus, vbi venientes ex Aquitania, Boioaria, et Italia copiae confluerent.

[u] *Ad a.* 833. *pag.* 398.

[x] *Annal. Paderb. lib. II. pag.* 93. *tom. I.*

dum, castraque eius procul dubio sequutum, intelligendum esse suspicatur. Sed ait ADO VIENNENSIS, Bernardum illum Viennensem inter primos fugisse. Itaque tum in castris Ludouici Pii esse, et ad filios mitti potuit, tunc demum discessurus, quum frustrata spe pacis omnes defectionem meditari intelligeret. Vtcumque se res habeat, legatione illa nihil aequi ab exacerbatis filiis impetratum est. Papa vero moras, vti antea, nectit, et hinc iustam suspicionem mouet imperatori, non conciliandae pacis, sed filios auctoritate sua iuuandi caussa, eum aduenisse (y). Abiecta spe pacis imperator Wormatia Alsatiam versus mouet, et in eodem mendacii campo, vbi iam antea filii castra habebant, hostibus exercitum suum circa Ioannis Christi praecursoris natalem opponit. Tum demum pontifex, vbi castra castris opposita, remque iam iam ad manus venturam, animaduertit, ad imperatorem ire constituit, a quo satis frigide exceptus, et in castrense deductus tentorium, multis verborum lenociniis persuadere conatus est imperatori, non ob aliam caussam se iter hoc molestissimum suscepisse, quam quod inexorabile odium aduersus filios concepisse diceretur: sibi vero iustum visum esse arbitri ac sponsoris partes suscipere, vt, si qua fieri possit, pax inter patrem filiosque sua opera coalesceret. Quamobrem et mandata filiorum exposuit. Reponebat imperator, quod prae-

[y] Auctor *vitae Ludouici pag.* 398. satis perspicue docet, imperatori suspectum fuisse papam, partim quod in castris filiorum, se insalutato, haereret, partim quod fama percrebuisset, eum excommunicationis fulmen minatum esse omnibus, qui suae filiorumque imperatoris voluntati essent aduersaturi. At idem auctor πολιτευσάμενος refert, episcopos, qui, se ab imperatoris partibus stare, simularint, omnem ei metum eximere conatos esse, adfirmantes, *nullo modo se velle pontificis voluntati succumbere, sed, si excommunicaturus aduenisset, eum excommunicatum abiturum, quum aliter se habeat antiquorum canonum auctoritas.* Et Agobardus quidem *de comparatione vtriusque imperii* refert, se iussum esse ab imperatore aduersus papam scribere, ipsum imperatorem litteras dedisse ad episcopos omnes, qui imperio suo subessent, eosque fidei, quam sibi debeant, admonuisse, denique ipsos episcopos, quos secum tum habuerit, verbis satis duris ac minacibus scripsisse ad GREGORIVM papam, et inter Agobardi epistolas exstat GREGORII papae responsoria, verbis non minus acribus concepta. Sed euentus docuit, ludibrio hos homines habuisse optimum principem, et fortassis id egisse, vt imperatorem tanto magis aduersum papam irritarent, et huic eo iustior caussa esset, illum tamquam laesae maiestatis pontificiae reum vel diris deuouendi, vel exuendi imperio. Postquam enim intra teli iactum ventum fuerat, illi primi omnium desciuerunt ad hostes, et se haec omnia decipiendi principis caussa iactasse, re ipsa ostenderunt.

praesens tempus poscere videbatur, nihil eorum, quae filii postulabant, indulgens (z), et papam aliquot dies secum retentum, et multis muneribus, qualia et ipse papa obtulerat, honoratum, cum certis mandatis ad filios remittit (a). At nec rediit bellus iste pacis arbiter, et paullo post re ipsa compertum est, omnes illos, qui adhuc pro imperatore steterant, partim pecunia corruptos, partim illectos promissis minisue territos defectionem meditari (b). Hinc certatim episcopi et proceres ad filios transfugere, populus, duces sequutus turmatim, et vti *Vitae Ludouici* auctor (c) ait, *more torrentis defluere*, omnes denique principem, tamquam bidental, fugere, praeter DROGONEM, fratrem imperatoris, WILIRICVM et ALDERICVM, episcopos, cum aliis quibusdam episcopis et abbatibus, quibus fides ac honestas ante fortunam erat (d). Vna sane nocte maxima pars hominum tentoriis vacuis relictis clam ad filios imperatoris transfugit. Reliquos fidei tenaciores insequente mane ipse princeps sibi consulere iussit, pie professus, se nolle eorum quemquam propter se de vita, membris, fortuna periclitari (e). Die S. Paullo sacra tanta iam erat castrorum solitudo, vt gregarii, qui supererant, ipsi quoque bene de filiis imperatoris merituri irruptionem in praetorium minarentur. Quorum insolentiam pertimescens infelicissimus princeps deditionem facit, direptionem tantum

[z] Thegan. *cap.* 42.

[a] *Vit. Ludouici Pii pag.* 399. Thegan. *ibid.*

[b] Disertis verbis id notauit *vitae Ludouici* auctor, eique suffragatur cum *annalista Bertin. ad a.* 833. qui *populum prauis persuasionibus et falsis promissionibus deceptum esse* ait, *ita vt omnes eum deseruerint*, tum maxime Theganus *cap.* 42. *pag.* 312. *dum scribit: tunc consiliati sunt nonnulli, vt imperatorem derelinquerent, et ad filios eius peruenirent.* Addit, id eos potissimum fecisse, *qui illum antea offenderint.* Et quinam vero, nisi HELISACHAR, WALA, et MATFRIDVS, quos ideo a Lothario arcessitos esse memorat Paschas. Ratbertus in *Vita Walae*, *pag.* 508. Walam suum tum comitatus, vt pontificis et populi animos sibi conciliarent. Et hinc mira est audacia Ratberti, scribentis *pag.* 515. defectionem illam *sine vllius, quantum rescire potuerit, persuasione aut exhortatione* factam esse.

[c] *Ibid. pag.* 399.

[d] DROGONEM, filium Caroli M. naturalem, Metensem episcopum fuisse, nemo ignorat. ALDRICI, Cenomanensis episcopi, *gesta* edidit Steph. Baluz. *Miscell. tom. III.* quocum coniungendus Mabillon. *Analect. tom. III. pag.* 276. *seqq.* vbi et *epistola* GREGORII papae, qua iubet, vt si quis Aldricum accusauerit, eius caussa non ab alio, quam a Romano pontifice definiatur: ex quibus patet, Aldricum sede sua aliquamdiu deiectum restitutumque postea XXIIII. annis ecclesiae suae praefuisse.

[e] Thegan. *ibid. pag.* 513.

Ferreique Eumenidum thalami, et discordia demens
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

Denique ita discessum est, vt LOTHARIVS, congratulantibus omnibus, augustus renunciaretur, PIPPINVS et LVDOVICVS, magnam prouinciarum accessionem acciperent, et GREGORIVS papa, tam praeclare confecto negotio, Romam reuerteretur. Hinc PIPPINVS in Aquitaniam; LVDOVICVS, nouerca prius Tartonam in Italiam in exsilium missa in Boioariam, pontifex, tanta filiorum impietate grauiter offensus cum magno moerore, si auctori *vitae Ludouici Pii* astronomo (l) credimus (m), in Italiam discesserunt.

XVI. Digressis pontifice maximo et fratribus, LOTHARIVS quoque itinere indicto, vasisque conclamari iussis, primum quidem *Merlegium*, villam regiam in Alsatia inferiore, non procul a Kirchemio vel Kilchemio situm, hodie *Marlen* vel *Marlheim* (n), profectus est, inde transactis aliquot diebus per monasterium Mauri, Metas, Virdunum, denique Suessionem peruenit, tractis vbique secum patre et fratre CAROLO, non iam vllis pristinae fortunae insignibus, vel ministerio conspicuis, sed ad priuatorum sortem redactis, et seorsum a LOTHARIO, sub firma custodia iter facientibus. (o) Suessione patrem in monasterio S. Medardi inclusum tenet, Carolum Prumiam, celebre in Arduenna coenobium misit, hoc vno in fratrem benignior, quod ei comam adimi nondum iussit. Hinc porro rei publicae proceres et episcopos maxime Compendium in mensem Octobrem euocauit, ibique id egit, vt non modo imperio patri sollemniter abrogato, ipse iterum consentientibus omnium suffragiis

[l] *Vit. Ludou. pag.* 400.

[m] Probabile omnino est, non sine horrore haec nefanda filiorum Ludouici Pii facinora spectasse pontificem, ac proinde facile credimus Nithardo *lib. I. pag.* 438. adfirmanti, *eum, itineris poenitudine correptum, tardius, quam voluerit, Romam reuertisse.* Enimuero ideo non magis excusandum est GREGORII istius papae IIII. iter, quam vel Iudae proditio, vel Petri abnegatio Christi, quod vtrumque postea facti poenituit. Cur enim, nondum satis cognita caussa, filiis adsensus est? Cur non de pace concilianda laborauit, antequam Ludouicus Pius in liberorum potestatem veniret. Cur denique auctoritate illa, qua vsurum se aduersus imperatoris socios minabatur, non vsus est ad compescendam filiorum impietatem? Laudandus sane pontifex, quem facti poenituit, at reprehendendus quam maxime, qui vltro quid egit, cuius eum non posset non poenitere.

[n] *Prodr. Chron. Gotwic. lib. III. cap.* 70. *pag.* 491.

[o] *Vita Ludouici ibid. pag.* 400.

fragiis rex et imperator renunciaretur, verum etiam ita firmaretur imperium suum, ne patri spes recuperandae potestatis vlla superesset. Confluxit eo tota factiosorum hominum colluuies, imperii Francici sentina; in eoque consessu Lotharius primum legatos THEOPHILI, imperatoris Constantinopolitani, tristissimae istius tragoediae spectatores futuros audiuit, deinde eos omnes, qui fidem adhuc LVDOVICO imperatori seruauerant, tamquam perturbatores pacis hostesque rei publicae accusari iussit, quos periculi metus facile subegit, vt manus darent LOTHARIO, et obsequium in posterum iureiurando promitterent. Denique et ipse pater in concessu episcoporum plurimorum criminum aduersus ecclesiam et rem publicam admissorum accusatur, petiturque, vt ad poenitentiam publicam et canonicam per totam vitam agendam episcoporum suffragiis damnetur, id est, vt illi spes omnis recuperandi imperii in posterum praecidatur (p). Numquam detestabilius conciliabulum vidit ecclesia, quam illud Compendiense, in quo impietas, quid possit, videtur experta. Nam ne episcopi quidem, beneficiis quamplurimis ornati ab imperatore, vllam aequitatis habebant rationem. EBBO, archiepiscopus Rhemensis, vile olim mancipium, et qui soli imperatori tantam dignitatem ac fortunam debebat, (q), libellum accusationis alta voce intonans publice praelegit. Patres concilii illico vrnas mouent, et principem inauditum ad publicam illam et canonicam poenitentiam per omnem vitam agendam, condemnant. Certior de ferali sententia redditus, Suessionem ducitur, eumque sequuti episcopi hortantur, vt poenitentiam illam humili obsequio obeat. Ille nihil obloquutus, se ad id paratum esse respondet, dum prius LOTHARIVM filium amplectendi cum eoque in gratiam re-

deun-

(p) Poenitentia illa per omnem vitam agenda nihil aliud erat, quam perpetua ab imperio exclusio. Quod recte obseruat *Vitae Ludouici Pii auctor pag. 400. sequ. Verentes*, inquit, *sceleris conspiratores inauditi, ne versa vice retrolapsa ferrentur, gesta quae erant: callido, vt sibi visum est, cum aliquibus episcoporum vtuntur argumento, vt de his, de quibus iam poenitudinem gesserat imperator, iterum publica poenitentia, armis depositis* IRREVOCABILITER *quodammodo ecclesiae satisfacere indicaretur.* Vnde et Calmet *dans l'histoire de Lorraine, liv. XIII. pag.* 650. recte scribit: *Ce qui étoit une vraie dégradation de l'Empire, les loix de l'Eglise ne permettant pas à un homme soûmis à la pénitence canonique, de se mêler du gouvernement ni des affaires publiques.* Tam callide scenam instruxerat LOTHARIVS, vt et regno priuaretur pater, et omni spe illud vmquam recuperandi aeternum excideret.

(q) Thegan. *cap.* 44.

deundi facultas. Nec mora, adest filius improbus, osculo a patre exceptus, at eo non inflexus ad mentem saniorem. Hinc pater ductus in ecclesiam S. Medardi, vbi magnus episcoporum consessus erat, coram summo altari in cilicio pronus iacet, peccata, quorum accusabatur, ex libello recenset, libellumque offert Episcopis. (r) Tum porro iussus arma, cingulum ipsasque, quibus adhuc ornatus

(r) Merito mireris, tot episcopos, quorum in numero erant viri graues, pii, et eruditi tanta impudentia debacchari potuisse in principem pium, et cui plerique illi non modo honorem et dignitatem, sed et se ipsos debebant. Nihil hic sane secundum leges et canones, nihil ex rectae rationis praescripto actum. Bis eadem facta publica poenitentia expiari iubebantur. Damnabatur princeps inauditus, nec confessus nec conuictus. *Vit. Ludou. Pii pag.* 401. Reuocabantur IESSE, episcopus Ambianensis, et alii, quos antea iidem episcopi, tamquam perduelles damnauerant, *aut tunc, aut nunc*, teste Thegano *cap. 44. falsum indicium exhibentes.* Quae omnia ita comparata sunt, vt ne a pagano quidem iudice, cui vel vllus honestatis sensus inest, exspectanda videantur. Et tamen, teste *Vitae Ludouici auctore pag.* 401. *ei iudicio pauci contradixerunt, plures adsensum praebuere, maxima pars, vt adsolet in talibus, ne primores offenderent, verbotenus consensere.* Illud quoque paene inauditum, quod sacri isti homines non contenti, Ludouicum damnasse, nihil iniuriarum atque insultationis aduersus illum praetermiserunt. Quae verbis admodum lamentabilibus describens Theganus *ibid. cap. 43. sequ.* primum obseruat, *omnes ei episcopos molestos fuisse, et maxime hos, quos imperator ex seruili conditione honoratos habuerit, cum his, quos ex barbaris nationibus ad hoc fastigium perduxerit.* In his eminuisse *vnum impudicum et crudelissimum, Ebbonem, Remensem episcopum, qui fuerit ex originalium seruorum stirpe.* Omnes illos principem *immaniter adflixisse, inaudita loquutos, inaudita fecisse quotidie improperantes ei. Ablatum illi gladium de femore, iudicio seruorum suorum, indutum eum cilicio*: factum esse, quod praedixerit Ieremias propheta: *serui dominati sunt nostri.* Hinc conuersus ad EBBONEM illum, graui ἀποστροφῇ illi exprobrat ingrati animi vitium, crudelitatem, intolerabilem superbiam, laesae maiestatis crimen, mendacia, iniustitiam, et adloquutus seruatorem: *o domine Iesu*, inquit, *vbi erat angelus tuus, qui omnia primogenita Aegypti vna nocte deleuit? et ille, qui in castris Assyriorum sub Sennacherib, rege iniquo, centum octoginta quinque millia perfidorum exstinxit, testante Esaia propheta? Aut ille, qui Herodem iuuenem concionantem percussit, et statim scatere coepit vermibus? Et tu terra, quae eum sustinuisti illo in tempore, quare non aperuisti os tuum, vt deuorares eum, sicut iam olim fecisti Dathan et Abiron?* Denique facit indignatio versus, Ebbonem enim, mortalium perditissimum, imitatorem fuisse ait eius, de quo poëta *libro VI. Aenidos* canat:

Infelix Theseus Phlegiasque] miserrimus omnes
Admonet, et magna testatur voce per vmbras.
Discite iustitiam moniti et non temnere diuos.
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit, fixit leges pretio, atque refixit.

natus fuerat, vestes ponit, et alia pulli coloris toga indutus, non sine lugubri pompa reducitur in monasterium, et cellulae satis angustae includitur (s). LOTHARIVS vero, accepto ab episcopis publico instrumento, quod et hodie exstat sub titulo *Exauctorationis Ludouici* apud PITHOEVM (t) et alios, mense Nouembri Aquisgranum proficiscitur. In eo non sine iniuria imperatori exprobrant sacrilegium et homicidium, perturbationem pacis et violationem pactorum, expeditionem sacri ieiunii tempore susceptam, hominum rei publicae studiosorum condemnationem, fenestram ab eo apertam periuriis, bella sine necessitate gesta, diuisiones regnorum suo arbitrio, et non adhibitis in consilium proceribus factas, et huius generis alia, ob quae illi iure impositam aiunt poenitentiam per omnem vitam agendam, ea lege, *vt post tantam talemque poenitentiam nunquam vltra ad militiam saecularem rediret.*

XVII. Sic demum LOTHARIVS patrem a se non modo victum, sed et ita prostratum esse existimabat, vt nulla resumendi imperii spes illi possit superesse. At quemadmodum fieri vix potest, vt scelere quaesitum imperium bonis artibus retineatur: ita ille mox praerepta patri potestate tam immoderate vsus est, vt et ii, qui virtutem LVDOVICI Pii incolumem oderant, eam nunc sublatam ex oculis quaererent inuidi, et de illo in integrum restituendo consilia conferrent. Cuius rei caussae erunt paullo altius repetendae. Est nimirum ita natura comparatum, vt ipsa ira vertat in misericordiam, si innocentiae nimium illudatur. Id et hic contigit. Tanta enim erat Imperatoris calamitas, vt et truculentissimos homines moueret. Quamdiu in monasterio S. Medardi relinquebatur, tam arcta tenebatur custodia, vt nemini vel colloqui cum eo, vel quid rerum agatur, eum certiorem reddere licebat. Quin iussi erant custodes quaeuis tristia nunciare, IVDITHAM mortuam, et CAROLVM attonsum et cucullo indutum. Quod ipse pro vero accipiens suorum fato mille lacrymis parentauit, et in primis IVDITHAE suae animam clericis, quoties templo exiit, (numquam autem sine numeroso praesidio ad illud veniebat, vel ex illo

Sed nullum est dubium, quin et EBBO, et reliqui episcopi, qui ad conciliabulum illud confluxerant, pontificis maximi freti auctoritate, in optimum illum principem saeuierint. Quidni enim ipsi fauissent caussae, quam GREGORIVS papa suo praeiudicio probauerat?

(s) *Acta exauctorat. Ludouici Pii Concil. tom. VII. pag.* 1686. Thegan. *cap.* 44. *Vita Ludou. pag.* 401.

(t) *Annal. et hist. Franc. script. coaet. XII. pag.* 322. *sequ.*

illo ad cellam suam reducebatur), vehementer commendauit. Misertum demum est ipsos monachos miserrimi principis, quumque cum eo sermones caedere non liceret, vnus eorum, nomine HARDVINVS, quum sacram eucharistiam praebuisset, compressis eius manibus, pauca verba: *pone altare est*, insururrauit, simulque schedulam eo clam proiecit. Imperator, exeuntibus templo reliquis hominibus, quum se solum animaduerteret, sublatam schedulam legit, ex eaque demum, falsa esse, quae de IVDITHAE suae morte et CAROLI monachatu iactata sint, immo potius plerosque incredibilem ex calamitate sua dolorem percipere, et de eo liberando consilia capere, comperit (u). Quis vero talia patienti principi, et e tanta fortuna in hanc miseriam filii scelere coniecto non condoluisset. Volabat ergo fama per ora hominum, eaque hieme, teste *vitae Ludouici* auctore (x), *gregatim populi, tam Franciae, quam Burgundiae, nec non Aquitaniae, sed et Germaniae, coëuntes, calamitosis querelis de imperatoris infortunio querebantur.* Deinde ipsi, qui aduersus LVDOVICVM Pium coniurauerant, dum rem paullo accuratius, adhibita in consilium ratione, expendunt, veriti, ne ad se aliquando res omnis redeat, paullatim se consiliis illis nefariis subducunt. Ipsos sane WALAM et RATBERTVM, iuratos alioquin imperatoris hostes, videntes, rem in neruum erumpere, tristes ex Alsatia rediisse Corbeiam, legimus (y). Sed et BERNARDVS, dux Septimaniae, et WARINVS, comes, ei antea parum aequi, iam in Burgundia populum ad capienda arma et opem imperatori ferendam sollicitabant (z). Praeterea iam diffidere inter se coeperant LAMBERTVS et MATFRIDVS, praecipui eorum tumultuum auctores, qui dum singuli primo loco apud LOTHARIVM esse, et rem publicam suo arbitratu constituere cupiunt, eam negligunt ambo, nouasque conquerendi caussas populo, iam tum rerum nouarum cupido, praebent. (a). Denique LOTHARIVS ipse sibi quam maxime nocuit, dum nulla amplius fratrum habita ratione solus omnia egit pro lubitu, atque ita, nihil se eorum, sed sui omnia caussa voluisse, re ipsa ostendit. Quod denuo obseruans NITHARDVS (b). PIPINVS, inquit, *et* LODHVVICVS, *videntes, quod* LODHARIVS *vniuersum imperium sibi*

Ppppp 2

(u) *Conquestio Ludouici imp.* apud Duchesn. *tom. II. pag.* 336.
(x) *Vita Ludouici Pii pag.* 401.
(y) Paschas. Ratbert. in *Vita Walae pag.* 515.
(z) *Vita Ludouici Pii pag.* 401.
(a) Nithard. *lib. I. pag.* 438.
(b) *Ibid. p.* 438.

ſibi vindicare, illoſque deteriores efficere vellet, grauiter ferebant. Et hoc ipſum imperatori, quam maxine profuit, vt ii, quorum antea improbitate in hanc calamitatem inciderat, primi eſſent, qui de illo bene mereri, et patrem LOTHARIO eripere conarentur. Id vero quo ordine geſtum ſit, iam paullo adcuratius erit dicendum.

XVIII. LOTHARIVS rem ſuam ſibi praeclare videbatur ſtabiliuiſſe, quum ſub finem anni 833. Aquiſgranum proficiſceretur, eoque et patrem captiuum ſecum abduceret, quo eum pridie kal. Decembres adueniſſe, in *Annalibus Bertinianis* (c) proditum eſt. Interea DROGO, Metenſium epiſcopus, qui a reliquorum epiſcoporum conſiliis ſuam ſemper ſeiunxerat ſententiam, fratremque magis, quam eius fortunam amauerat, ad LVDOVICVM, Boiorum regem, confugerat, eumque a fratribus corruptum ſapienter pertraxerat in miſeri parentis partes, vt hic iam non minus de patris optimi ſalute eſſet ſollicitus, quam antea illum perdere ſtuduerat. Poſtquam ergo LOTHARIVM Aquiſgranum veniſſe intellexit, ipſe Francofurtum iuxta Moenum iter fecit, atque inde legatos ad fratrem miſit GOZBALDVM, abbatem (d), et MORHARDVM, palatii comitem, expoſtulaturos cum eo, quod communem patrem adhuc durius, quam deceret filium, habuiſſet, et vt eum benignius in poſterum haberet, rogaturos. His parum benigne auditis, et nihil aequi impetrantibus, alios patrem ſalutaturos miſit: ſed ne videndi quidem illius, nedum adloquendi, copia data eſt (e). Nec felicior deprecator paullo poſt ipſe LVDOVICVS fuit, qui quum LOTHARIVM Moguntiam profectum conueniret, nihilque faceret reliqui, vt eum ad patrem benignius habendum moueret, repulſam ferens triſtis diſceſſit. LOTHARIO redeunte Aquiſgranum, ibique natalem Seruatoris feſto adparatu celebrante (f), Quum ergo

(c) *Ad a.* 833.

(d) Fuit tum GOZBALDVS abbas Altahenſis monaſterii in Boioaria, LVDOVICO noſtro cariſſimus, et cuius gratia hic Altahenſe monaſterium innumeris beneficiis locupletauit, ceu tot diplomata apud Hundium et Geuuoldum, infra in codice diplomatico collecta, in quibus ſemper GOZBALDI abbatis perhonorifica fit mentio, demonſtrant. Vid. Hund. *Metrop. Salisburg. tom. II. pag.* 8. *ſequ.* Poſtea eccleſiae Herbipolenſi praefectus eſt epiſcopus circa annum at monaſterii ſui adminiſtrationem nihilominus retinuit, liberamque abbatem eligendi facultatem ei a Ludouico impetrauit. Hund. *ibid. pag.* 8. *n.* 5.

(e Thegan. *cap.* 45.

(f) Thegan. *ibid. Annal. Bertin. ad a.* 333.

go adeo occalluisset Lotharius, vt nihil aequi ab eo sperari posse videret LVDOVICVS, quoduis pro patre periculum adire certus, HVGONEM, abbatem (g), in Aquitaniam ad PIPPINVM fratrem misit, qui suo et DROGONIS episcopi nomine apud illum de Lotharii inhumanitate conquereretur, eumque ad honestissimi belli pro patre suscipiendi societatem inuitaret: cui, quippe LOTHARIO iampridem infenso, res facile persuasa est (h). Quo fretus auxilio insequente Ianuario anni 834. GRIMOALDVM venerabilem abbatem, et GEBEHARDVM, nobilissimae perspectaeque fidei ducem, iterum Aquisgranum ad patrem misit. Quibus quidem permissum, vt cum eo colloquerentur, at non nisi praesentibus OTGARIO, Moguntino, et RICHARDO *perfido*, vt a THEGANO (i) vocatur, *homine* (k). OTGARIVS enim vna cum aliis viris ecclesiasticis frequentes aderant captiuo principi, vt eum ad suscipiendum habitum monasticum pellicerent, quibus vero prudenter ille, se votum nisi sui iu-

(g) Illustris et hic praelatus, eoque tempore celeberrimus, quippe CAROLI M. ex regina concubina filius, LVDOVICI PII et DROGONIS, episcopi Metensis, frater, abbas S. Bertini, S. Vedasti, Noualiensis et ab anno 835. S. Quintini, Alberic. *Chron. ad hunc annum*, et in imperatoris palatio archinotarius, vti eum eodem anno vocat Ludouicus Pius apud Mabillon. *de re diplom. lib. VI. pag.* 613. anno 844. in praelio caesus a Pippino, Pippini filio. *Annal. Bertin. ad a.* 844. Eius elogia vide apud Frothar. *Epist.* 21. *et* 41.

(h) *Vita Ludou. pag.* 401. *Annal. Bertin. ad a.* 834.

(i) *Cap.* 47.

(k) Operae pretium fuerit, et horum hominum notitiam dare. GRIMOALDVS, vir eo tempore prudentissimus, canonici quidem ordinis, at abbas S. Galli, et postea Ludouici regis archicancellarius, de cuius gestis plura habet Ratpert. *de casib. S. Galli, cap.* 8. *pag.* 6. Obiit Id. Iun. a. 872. OTGARIVS, archiepiscopus Moguntinus, Ludouico nostro ad mortem vsque inimicissimus, infra erit memorandus. GEBEHARDVS dux et *cap.* 54. laudatur a Thegano, vbi eum cum BARVDADO, id est, BADVRADO, episcopo Paderbornensi, et BERENGARIO sapiente, ad LOTHARIVM missum, refert. Fuit hoc nomen postea inter Franciae orientalis comites, ex quibus CONRADVS I. rex Ananiae prodiit, frequentissimum, vid. tabulam apud Eccard. *Orig. Habsburg. lib. II. cap.* 1. §. 2. *pag.* 73. vt paene suspicer, eum filium EVERARDI comitis, nepotem BEGONIS, qui ALPAIDEM, Ludouici Pii filiam, vxorem duxerat, fuisse. Ex quo simul patet, cur toties *nobilissimus dux* vocetur. RICARDI duo in hac Ludouici Pii historia occurrunt, LOTHARIO deditus alter, qui hic ideo *perfidus* adpellatur a Thegano, et postea cum LOTHARIO in Italiam aufugiens, vna cum reliquis perduellibus, paene lue absumtus est, et paullo post tamen et ipse decessit, teste auctore *Vitae Ludouici Pii pag.* 412. Alter Ludouico fidem seruauit, et circa eadem tempora, quibus ille perfidus cum LOTHARIO in Italia haerebat, a Ludouico eo legatus missus est cum FVLCONE et AOREBALDO, abbatibus. *Vita Ludouici pag.* 411.

iuris vmquam concepturum negauit (l). His vero arbitris, ea; quae fibi a LVDOVICO, Boioariae rege, mandata fuerant, exponere veriti legati, in genua prouoluti eum tantum LVDOVICI filii verbis humaniffime falutant, at fignis tamen et nutu, quoad eius fieri poffet, alienum effe LVDOVICVM a fratris confiliis, fignificare conantur (m). Abeuntibus legatis mox fama Boios, Saxones, Alamannos in armis: et ne in Gallia quidem ac Aquitania omnia quieta effe nunciat. Quo nuncio territus LOTHARIVS, adpetente iam vere, Aquifgrano per pagum Hasbanienfem Lutetiam Parifiorum proficifcitur, eoque et patrem fratremque CAROLVM, Prumia arceffitum, magna cuftodum turma cinctum, abducit, vbi iam omnes Francos de patre fibi extorquendo laborare re ipfa comperit. LVDOVICVS enim frater veluti fugientem cum numerofiffimo exercitu e veftigio fequitur: PIPPINVS ex Aquitania cum non minoribus copiis ad Sequanam vfque venerat, eum tranfiturus illico, nifi vi tempeftatum pontes deiecti, nauefque demerfae fuiffent. Porro ex Burgundia delectam manum adducebant BERNARDVS, dux Septimaniae, et WARINVS comes, qui, tametfi aëris intemperie vexati, et, quid rerum a fociis agatur, nefcii, rei gerendae occafionem non haberent, aliquamdiu tamen ad Matronam fluuium, prope BONOGILVM, hodie *Pogny*, confederunt (n). At alacriores reliquis EGGEBARDVS, comes (o), et GVILIELMVS, comes ftabuli, fe cum haud exigua manu LOTHARIO in ipfo itinere obiiciunt, parati figna conferre, nifi imperator libertati reftituatur. Neque ab initio praelium abnuere videbatur LOTHARIVS, veniffetque res ad manus, nifi ipfe imperator, abhorrens a fuorum clade, comites precibus ab inftituto dimouiffet (p). Sic ergo ventum ad S. Dionyfii monafterium, vnde Lutetiam Parifiorum excurfurus erat futuro menfe Maio, comitia, quae indixerat, habiturus. Sed confilia eius omnia turbabant tot coniuratorum, quibus fe vndique peti videbat, exercitus. In primis fub initium ieiunii quadragefimalis a BERNARDO et WARINO aderant legati REBALDVS, abbas, et GANZELMVS, comes, qui patrem cuftodia emitti pof-

ce-

(l) *Annal. Bertin. ad a.* 834.

(m) Thegan. *cap.* 47.

(n) *Vit. Ludou. Pii pag.* 402.

[o] Hunc eumdem cum EVERARDO BEGONIS et ALPAIDIS filio effe putat GVNDLINGIVS, eumque adeo comitem Parifienfem fuiffe contendit. Vid. *Gundlingiana*, *part.* XX. *differt.* II. §. 3. *pag.* 421. At non fatis conftat, Lutetienfis ille pagi comes fuerit, an Hasbanienfis. *Annales* enim *Reuberiani* vel *Eginardi ad a.* 834. obfcurius loquuntur: et magnum difcrimen effe videtur inter EVERARDI et EGGENBARDI nomina.

[p] *Vita Ludouici Pii pag.* 402.

cerent, polliciti ſimul, Bernardum et WARINVM dignitatem LOTHARII defenſuros, ſi poſtulata faciat, bellum contra minati, niſi patrem libertati illico reſtituat. Quibus LOTHARIVS, neminem ſe, ait, paternae calamitati magis indoleſcere, neminem ſe illum quam feliciſſimum videre malle: iniuria ſibi exprobrari calamitatem patris, quem ipſi et deſeruerint, et prodiderint: nec ſuo, ſed epiſcoporum iudicio illum adhuc in illo carceris ſquallore vixiſſe. Denique legatos reſponſum referre iuſſit, ſi ad ſe mittantur HVGO et FVLLO, abbates, et WARINVS ac ODO, comites, et craſtini, ante quem diem ad ſe venturi ſint, ſibi renuncietur, ſe cum iis, quid factu opus ſit, et quo pacto illis ſatisfieri poſſit, deliberaturum (q). At tantum abeſt, vt nouos legatos exſpectarit LOTHARIVS, vt patre in monaſterio S. Dionyſii relicto, cum amicis et conſiliorum ſuorum conſciis ſeſe clam ſubduxerit, et praecipiti fuga in Burgundiam, atque inde Viennam vſque diſceſſerit. Id quod ipſis Kalendis Martiis contigiſſe, obſeruat auctor *Bertinianorum annalium* (r).

XVIIII. Et hic ipſe dies fuit, quo LVDOVICVS Pius ſibi redditus nouam veluti vitam auſpicari videbatur. Vix enim fuga euaſerat LOTHARIVS, deo omnibuſque exoſus, quum omnis generis, dignitatis, ſexuſque homines ad monaſterium confluerent, principi congratulari hanc rerum mutationem, cuius deſiderio ac commiſeratione adhuc contabuerant, fidemque de nouo ſpondentes. Auctores illi erant omnes, vt illico reſumeret purpuram, et ſe auguſtum eſſe, poſita pulla veſte, oſtenderet. Sed tanta erat eius religio, vt exauctorationis et condemnationis etiam iniuſtiſſimae haberet rationem, nec diſciplinae eccleſiaſticae ſuam auctoritatem conſtitutam crederet, niſi quibus epiſcoporum iudicio ſpoliatus eſſet, imperii inſignia de communi epiſcoporum ſententia et ex eorum manibus recepiſſet. At quamuis EBBONEM, perfidiae ſuae ſibi conſcium fuga abſtuliſſet (s): tamen et ille retractus, principi ſiſtebatur, et tanto laetiores tamen concurrebant reliqui epiſcopi, qui imperatorem multis adhibitis caerimoniis reſecrabant, purpuraque veſtitum et reliquis ornatum imperii inſignibus, armis denique incinctum ſolio regio imponebant, tanto plebis omniumque hominum plauſu, vt nullum vmquam drama laetiore exitu finitum eſſe videretur. Obſeruatum tum eſt ab hominibus, et inania mirantibus, quum iam foediſſimae tempeſtates, perpetuae procellae, ventique vehementiſſimi ſaeuiiſſent aliquamdiu, et excreſcentia flumina multum damni dediſſent, illo die *ita quodammodo viſa*

eſſe

(q) *Vita Ludouici pag.* 403.
(r) *Ad a.* 824.
(s) Thegan. *cap.* 48.

esse coniurasse elementa, vt mox et venti saeuientes mitescerent, et caeli facies in antiquam et multo tempore inuisam serenitatem redierint (t). Quod tametsi vere adpetente non rarum, tamen quia eo ipso die contigit, in omen acceptum est, quasi ipsa natura post tot rei publicae clades mera halcyonia mortalibus denunciaret. Enimuero vana haec fuisse auguria, paullo post euentus docuit. Imperator enim, siue tot curis hebetior, siue amore IVDITHAE suae in transuersum actus, ne tot quidem calamitatibus cautius mercari didicit, sed paullo post iisdem scopulis, in quibus antea naufragium fecerat, adlisus est. Statim, ex quo se libertati restitutum viderat, non parum peccauit contra prudentiae praecepta, dum viribus, quibus pollebat, non vtebatur ad persequendum LOTHARIVM, factionemque eius illico opprimendam. Id enim nisi neglexisset, vna expeditione potuisset efficere, vt et LOTHARIVS in potestate eius esse vellet, et perduelles, desperatis rebus suis, in deditionem venirent. At noluit Caesar meliora suadentes audire, *nec filium abeuntem, licet multis hortantibus, persequi* (u): sed a monasterio S. Dionysii Nontogilum, atque inde Carisiacum, in villam regiam, hodie Cressiacum ad Isaram (x), profectus est. Hic tum PIPPINVM cum suis, quos trans Matronam adhuc tempestates detinuerant, tum LVDOVICVM, filium, eosque, qui ad illum, tyrannidem LOTHARII fugientes, confugerant, et in his maxime DROGONEM et HVGONEM fratrem praestolatur. Tempus ibi laetitiae datum, suadente ipso hymno, qui tum illo die sacro canebatur: *laetare, Hierusalem, et diem festum agite omnes, qui diligitis eam* (y). Dimissis praesentibus, ipsoque PIPPINO in Aquitaniam proficiscente, at mox tamen inde redituro, cum LVDOVICO et CAROLO, filiis, Aquisgranum rediit. Non dubium est, quin illud imperii sui domicilium non minus laetus adspexerit, quam nauta portum, in quem innumeris iactatus procellis, demum ratem exarmatam ac paene submersam feliciter reduxit. Et sane iure quodam suo laetabatur. Nam ibi demum et imperium et filios, (nam et PIPPINVS paullo post redierat), sibi redditos animaduertebat, et mox illi adducebatur, quam perdite amabat, IVDITHA, quam ille tamquam mortuam a se pridem defletam, et nunc veluti in vitam diuino munere redeuntem summa cum voluptate amplectebatur. Paschate ibi celebrato Arduennam venationis caussa pererrat, et inde reuersus Aquisgranum, exactis pentecostes feriis per Romerici iuga capiendis feris ac piscibus quasi per ocium vacat.

CODEX

[t] *Vita Ludouici pag.* 404.

[u] *Vita Ludouici Pii pag.* 404. *Nithard. lib.* I. *pag.* 439.

[x] Sirmond. *ad Caroli Calui Capitularia, pag.* 41.

[y] *Vit. Ludou. pag.* 404.

* * * * * * * * * *

CODEX DIPLOMATICVS SEV FASCICVLVS DIPLOMATVM, LVDOVICI GERMANICI HISTORIAM ILLVSTRANS.

I.

Diploma apud Guillimann. *Episcop. Argent. cap.* 5. *pag.* 32. a Schiltero cum authentico collatum, et recusum apud Eccard. *Origin. Habsburg. pag.* 107.

Ann. 856.

IN nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis. Ludewicus, fauente gratia Dei Rex. Si liberalitatis nostrae munere locis Deo dicatis aliquid conferimus beneficii, et necessitates Ecclesiae Dei per petitiones religiosarum personarum releuamus munimine atque imperioso tuemur iuuamine: id nobis et ad mortalem vitam temporaliter peragendam, et ad aeternam feliciter adipiscendam profuturum esse, liquido confidimus. Ex quo nouerit omnium fidelium nostrorum, tam praesentium, quam futurorum solers discretio, quod nobilis atque venerabilis sanctimonialis, Abbatissa Basilla Sancti Stephani, infra muros Argentoratenses siue Strasburc, nostram adiens Maiestatem, praesentauit obtutibus nostris auctorabiles emunitatis firmitates praedecessorum nostrorum, Regum et Imperatorum; qualiter praedictus locus Sancti Stephani a Duce Alberto fundatus erat, et per constitutionem Chylderici regis emunitatis, et per Pipinum Maiordomum locupletatus et munitus crescebat, et per munificentiam Lotharii Imperatoris primi et coniugis Yrmengardis dotatus pollebat, ac demum etiam auctoritatem domini et genitoris nostri,

stri, Hlodewici bonae memoriae, piissimi Augusti, in qua continebatur insertum. Quod non solum idem genitor noster, verum etiam praedecessores eius reges videlicet Fraemchorum apud locum iam dictum beato Stephano et congregacioni Canonicorum quatuor sacerdotum et sanctimonialium triginta cum necessariis ministris dedicatum, sub suo munimine ac defensione cum omnibus sibi subpertinentibus, tam mancipiis, quam praediis, tam infra ciuitatem, quam foris constitutis, eorum immunitatum auctoritatibus, hactenus ab inquietudine totius iudiciariae potestatis eadem munita et defensa fuisset Abbacia. Pro huius itaque rei firmitate exorauit praedicta Abbatissa, Basilla, vt paternum, seu praedecessorum nostrorum regum clementiam sequendo, huiuscemodi nostrae emunitatis praeceptionem, ob amorem Christi, et reuerentiam Sancti loci, circa idem monasterium fieri censeremus. Cuius postulationibus facilem tribuimus assensionem, et hanc nostrae Magestatis paginam erga ipsum locum, immunitatis et tuicionis caussa, pro diuini cultus amore, et animae nostrae remedio, fieri decreuimus. Per quod praecipimus atque iubemus, vt saluo per omnia honore sui sacrosancti praesulis, nullus iudex publicus, vel quilibet ex iudiciaria potestate in personas, vel ecclesias, vel oratoria, aut loca, aut agros, vel quascumque reliquas possessiones, quas, ab antiquo, vel moderno tempore, in quibuslibet territoriis, vel pagis, vel comitatibus, infra dicionem nostram, iuste et legaliter memorata tenet vel possidet Abbatia, vel ea quae postmodum in iure ipsius monasterii voluerit diuina pietas augere, ad causas audiendas, vel freda, vel tributa, vel thelonea exigenda, aut mansiones vel paratas faciendas, aut fideiussores tollendos, aut homines ipsius ecclesiae, tam ingenuos, quam seruos, super terram ipsius commorantes, iniuste distringendos, nullas redibitiones, aut illicitas occasiones requirendas, nostris vel futuris temporibus ingredi audeat, nec ea, quae supra memorata sunt, penitus exigere praesumat, sed liceat memoratae Abbatissae, suisque successoribus, auctoritate Episcopali, vel dispensatione illius, quem ex numero fratrum ipsius loci constituerit oeconomum, ipsam sedem cum omnibus sibi subiectis et rebus, vel hominibus ad se pertinentibus, sub tuitionis atque emunitionis nostrae defensione, remota totius iudiciariae potestatis inquietudine, quieto ordine possidere, et pro nostro fideliter Deum exorare imperio, et incolumitate nostra et coniugis, atque prolis. Nec liceat alicui, sub praetextu aduocatoriae occasionis, sibi vel in hominibus, vel quibuslibet rebus vel possessionibus eorum, aliquod ius vendicare, nisi quem pro aliqua, sicut aliquando fieri euenit, necessi-

necessitate, ipsa Abbatissa cum congregacionis voto per consilium Antistitis, apud palatium expostulauerit, qui nec palemundum, vel aliquas exactiones exercere praesumat. Si quis vero temerarius contra hanc nostrae constitutionis auctoritatem venire praetemptauerit, praedictae Ecclesiae quinque libras auri, fiscoque regio decem auri purissimi persoluere cogatur, et insuper offensam regiam incurrat. Vt autem haec auctoritas pleniorem in Dei nomine vigorem obtineat, et a fidelibus sanctae Dei ecclesiae et nostris veris et certius perpetuo tempore credatur, propria manu subtus signauimus, et anuli nostri impressione signari iussimus. Data II. Idus Septembris, anno Christo propitio XXIII. (*) Domini Hlodeuuici Serenissimi Regis in Alsatia, indictione quarta. Actum Strazburc, palatio regio, in Dei nomine feliciter. Amen.

Signum Chlodeuuici Serenissimi Regis.

Otgarius ad vicem Grimoldi, Archicancellarii recognouit.

II.

Diploma Ludouici Germanici ex vetustissimo exemplo desumtum apud Eccard. *Geneal. Sax. pag.* 21.

ANNO 856.

IN nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Notum sit omnibus Sanctae Dei ecclesiae fidelibus nostris, praesentibus scilicet et futuris, qualiter Walbrecht Comes noster deprecatus est celsitudinem nostram, vt ob mercedis nostrae augmentum, Collegium nostrum, quod vocatur Wialteshuson, vbi Sanctus Alexander corpore requiescit, sub nostrae immunitatis tuitione et defensione susciperemus, vt sicut praefatum oppidum Wialteshuson in vtraque parte fluminis, quod vocatur Hunta, consistit, et sicut Huntatores eiusdem loci resident, vt nullus Comes, neque Centenarius, neque Vicarius, neque Iudex, nec quisquam ex iudiciaria potestate, potestatem habuisset eos astringere, aut ad vllum placitum cogere, aut compellere, vt venissent, nisi tantum in praesentia praefati Walberti suique successoris iustitiam acquisissent et fecissent: cuius petitioni ob memoriam Domini nostri Iesu Christi libenti animo assensum praebentes decreuimus ita fieri, et iussimus fieri hoc nostrae auctoritatis praeceptum, per quod decernimus,

[*] Numerantur anni regni in Alsatia ab anno 833.

mus, atque iubemus, vt res eiusdem collegii sub nostra immunitatis protectione et tuitione et defensione consistat; vt nullus Iudex, neque Vicarius, neque Decanus, neque quisquam ex iudiciaria potestate potestatem habens praefatos homines constringere, aut ad vllum placitum compellere, vt veniant, nisi Walbertus Comes, qui moderno tempore, Domino fauente Rector eiusdem Collegii esse videtur, suique filii Wicberti scilicet diaconi nostri, eiusdemque successoris in eodem loco, Domino opitulante, successorumque suorum. Et vt haec auctoritas firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus nostris verius credatur et diligentius obseruetur, manu propria nostra eam firmauimus, et anuli nostri impressione assignari iussimus.

Data XIII. (*) *regni Domni Ludouici Serenissimi Regis in orientali Francia regnante. Indictione* 4ta. *Actum Francofurti palatio Regio. In Dei nomine Amen.*

III.

Diploma Ludouici (**) Germanici apud Aub. Miraeum *Donat. piar. pag.* 33. *edit.* Io. Franc. Foppens.

IN nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. LOTHOWICVS *Dei gratia Rex.* NOTVM *sit omnibus fidelibus nostris tam praesentibus, quam futuris, quod dilecta coniux nostra* HEMMA *Regina, adiens nostrae Celsitudinis praesentiam humiliter deprecata est, vt cuidam nostro fideli, scilicet* THEODERICO *Comiti forestum* (1) WASDA *in eodem Comitatu,*

[*] Numerantur anni ab anno 842. quo fratres regna patria inter se diuiserunt.

[**] Forte Lotharingiae. MIRAEVS.

NOTATIONES AVB. MIRAEI.

[1] WASDA, hodie *Wasia*, non Zelandia, neque Zelandiae pars Walachria.

IANVS Dousa *lib. V. Annalium Hollandiae* suspicatur, *Theodoricum*, comitem, ad quem ista Ludouici, Germaniae regis, liberalitas pertinuerit, fuisse auum Theoderici I. Hollandiae comitis, et patrem *Gerolfi*, qui eiusdem Theoderici Primi pater fuerit. Atque id quidem ex Reginone colligi posse videtur, qui a. 885. *Gerolfum* et *Gardolfum*, Frisonum comites, a *Godefrido*, Normannorum rege, legatos ad imperatorem missos, et a. 898. *Ebrhardum* ducem a *Walgario* seu *Walgero*, Frisone, Gerolfi filio in venatione per fraudem trucidatum fuisse scribit. Quem eumdem esse cum *Walgero*, Theodo-

tu, cum pratis, aquis, terrisque aratoriis, exitibus et regressibus, cumque rebus pertinentibus ad praedictum forestum perintegre nostro daremus praecepto.

Cuius petitionibus, (prout dignum est,) fauentes. praedicto Comiti praedictum damus atque largimur forestum, vt habeat, teneat, possideat, cum suis ad se pertinentiis, tam ipse, quam sui heredes seu cui ipse suique heredes vendere vel mancipare voluerint, sine omni contradictione.

Et vt firmius maneat inconuulsumque seruetur, hoc ei praeceptum fieri iussimus, et manu propria subter firmantes sigillo nostro iussimus sigillari.

SIGNVM *Domini* LOTHOWICI *gloriosissimi Regis.*

GEZO *Cancellarius ad vicem Domini Vthelrici* (*) *Archiepiscopi summique Cancellarii recognouit et subscripsit. Datum anno Domini* 868. *Idus Aprilis, regnante Domino* LOTHOWICO *anno* 14. *Indictione* 14. (**)

IIII.

Diploma Ludouici Germanici Vltraiectinum apud Guil. Hedam *Episc. Vltraiect. pag.* 55. et Aub. Mir. *Donat. Belg. pag.* 501.

ANN. 869.

IN nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis. LVDOVICVS *diuina fauente clementia Rex. Cum petitionibus sacerdotum Dei iustis et rationabilibus diuini cultus amore fauemus, superna nos muniri gratia non diffidimus. Nouerit interea industria seu vtilitas omnium fidelium nostrorum, tam praesentium, quam et futurorum, quia* HVNGERVS, *Veteris Traiecti ecclesiae Episcopus, quae est constructa in honorem S.*

Qqqqq 3 *Martini*

Theodorici I. Hollandiae comitis fratre, idem Dousa censet.

THEODERICVS autem, Gerolfi pater, nisi coniectura me fallit, fuit Ludouico Balbo, Caroli Calui filio, cubicularius, ipsique idem Balbus comitatum Augustodunensem supremis tabulis anno 879. legauit: vt apud Aimonium *lib. V. cap.* 39. legitur.

WALGERVM istum Dousa et alii, Teisterbantiae comitem nuncupant.

Ceterum illud Ludouici diploma mihi suspectum est, quod ipsi titulus augusti aut imperatoris non tribuatur.

Vide comites Hollandiae in stemmate Belg..

[*] Alias *Otheldric.* MIR.

[**] Data prorsus est vitiosa, ait *Gomicurtius.* MIR.

Martini Confessoris, et aliorum Sanctorum, obtulit obtutibus nostris auctoritatem immunitatis Domini et genitoris nostri bonae memoriae, LVDOVICI, *piissimi Augusti, in qua erat insertum, quod non solum idem Dominus et genitor noster, verum etiam praedecessores eius Reges Francorum eidem Ecclesiae, cui* HVNGERVS *ipse, auctore Deo praeesset, sub tuitione et defensione eorum, cum omnibus sibi subiectis, et rebus vel hominibus ad se pertinentibus, vel adspicientibus consistere fecerunt, et eorum immunitatum auctoritatibus hactenus ab inquietudine iudiciariae potestatis eadem munita atque defensa fuisset Ecclesia.*

Sed pro rei firmitate postulauit a nobis praedictus Episcopus, vt Paternum seu Praedecessorum nostrorum Regum morem sequentes, huiusmodi nostrae immunitatis nostrae praeceptum erga ipsam ecclesiam, immunitatis atque tuitionis gratia, ob amorem Dei et reuerentiam ipsius loci, circa ipsam ecclesiam fieri censeremus.

Cuius petitioni libenter assensum praebuimus, et hoc nostrae authoritatis praeceptum fieri decreuimus, per quod praecipimus atque iubemus, vt nullus iudex publicus, neque quislibet ex iudiciaria potestate, aut nullus ex fidelibus nostris in ecclesias, aut loca, vel agros, seu reliquas possessiones, quas moderno tempore in quibuslibet pagis vel territoriis infra ditionem regni nostri iuste et rationabiliter memorata tenet vel possidet ecclesia, et ea, quae deinceps iure ipsius sancti loci diuina pietas augere dignabitur, ad caussas audiendas, vel freda exigenda, aut mansiones vel paratas faciendas, vel fideiussores tollendos, aut homines ipsius ecclesiae tam ingenuos, quam et seruos, super terram ipsius commanentes, iniuste distringendos, neque vllas redhibitiones, aut illicitas occasiones requirendas, nostris et futuris temporibus ingredi audeat, vel ea, quae superius memorata sunt, exigere praesumat. Sed liceat memorato Praesuli, suisque successoribus, res praedictae ecclesiae cum omnibus sibi subiectis sub tuitionis et immunitatis nostrae defensione quieto ordine possidere, et nostro fideliter parere imperio: atque pro incolumitate nostra, coniugis ac prolis, seu etiam totius regni, a Deo nobis collati, et eius clementissima miseratione per immensum conseruandi, vna cum clero et populo sibi subiecto, Domini immensam clementiam exorare: et quidquid de praefatis rebus ecclesiae ius Fisci exigere poterat, integrum eidem concessimus ecclesiae, scilicet, vt in perpetuo tempore ei ad peragendum Dei seruitium augmentum et supplementum fiat. Hanc itaque authoritatem, vt pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem, et a fidelibus sanctae Dei ecclesiae et nostris diligentius conseruetur,

uetur, manu propria subter firmauimus, et annuli nostri impressione signari fecimus.

Signum Domini LVDOVICI, *piissimi Regis.*

HARDBERTVS (*) *ad vicem* RATLERII *recognoui. Datum XV. Cal. Iunii anno* 29. *Domini et Serenissimi Regis*, LODOVICI *in orientali Francia regnante. Indictione secunda. Actum Franconefurd Palatio Regio. In dei nomine feliciter, Amen.*

V.

Diploma Ludouici Germanici apud Calmet *Hist. eccl. Lotharing. tomo I. in probat. pag.* 312. et Mabillon. *Annal. Benedictin. tom. III. pag.* 679.

ANN. 875.

IN nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Quidquid enim locis Sanctorum venerabilium, ibique degentium fratrum ob amorem Domini nostri Iesu Christi, pia augmentatione conferimus vel confirmamus, hoc procul dubio ad mercedem vel stabilitatem regni nostri in Dei nomine pertinere confidimus, et profuturum nobis ad praesentis vitae curricula faelicius transienda, nec non et beatitudinis praemia securius obtinenda, non dubitamus. Quapropter comperiat omnium sanctae Dei ecclesiae fidelium, nostrorumque praesentium scilicet et futurorum industria, quia fratres ex coenobio sancti Martini, nec non et beati Vdonis Confessoris Christi, nostram adeuntes clementiam, reclamando, quod substantia victus illorum minus deerant necessaria, (**) innotuerunt. Vnde precantes nostram mansuetudinem, vt pro amore Dei et reuerentia Sanctorum inibi Domino quiescentium, nostra largitas ex rebus eiusdem ecclesiae aliquid restitueremus, et restituta in augmentum salubre victus ac vestitus pro remedio genitoris nostri nostraeque coniugis, seu sobolorum nostrorum, deinceps ad emolumentum proficerent. Quorum petitionibus aures misericordiae uostrae libenter adquiescentes, quia ipsa ecclesia in nostris manibus habebatur per consensum ac consultum Bertulfi, Treuerensis venerabilis archiepiscopi ceterorumque nostrorum, ad eorumdem fratrum vsus concessimus, ac praecepto nostrae authoritatis constituimus, id est, villam Grinstad in

[*] *Hubertus* BVCHEL.

[**] Forte: *quod substantia victus eorum nimis deerat necessaria.*

in Warmacense, cum omni integritate, eo scilicet rationis tenore, vt deinceps nostris futurisque temporibus potestatem habeant ipsi monachi ordinandi legitimo duntaxat iure de suis vsibus, quidquid rationabiliter elegerint vel voluerint; et nulla regia vel episcopalis vmquam potestas hoc nostrae authoritatis praeceptum infringere vel violare audeat; sed vt superius dictum est, pro mercedis nostrae augmento, ac genitoris nostri sobolorumque nostrorum attentius Domini implorent misericordiam. Et vt haec nostrae authoritatis confirmatio futuris temporibus stabilior ac firmior habeatur, manu propria subter eam firmauimus, et annuli nostri impressione assignari iussimus.

Signum Ludouici, Serenissimi Regis.

Luidbrandus Diaconus ad vicem Luitbberti archicapellani recognoui et subscripsi. Data vndecimo Kal. Decembris anno XXXVIII. (*) regni Ludouici Serenissimi Regis in orientali Francia regnantis, Indictione nona. Actum Metis ciuitate, in Dei nomine feliciter, Amen.

VI.

Diploma Ludolphi, ducis Saxoniae apud Bodon. *Syntagm. de eccles. Gandersh.* apud Meibom. *tom. II. pag.* 481. et ex ipso authographo emendatum apud Leukfeld. *Antiqu. Gandersh. cap.* 3. §. 4. *pag.* 22. et de nouo collatum a Io. Christoph. Harenberg. *Hist. Gandersh. pag.* 60.

† *QVia scriptum est, precium anime viri diuitie eius. Idcirco ego* LIVDOLFVS, *Dux Saxoniae notum esse cupio omnibus Christi Fidelibus, tam presentibus, quam futuris, quod (ego post inchoationem monasterii puellarum) (**) quod diuina inspiratione commonitus, simulque dilectae coniugis meae* ODAE *suadela inductus in honore praecursoris Stephanique prothomartyris in Brunnistashusen edificare coepi, literis Domini nostri* LVDOVICI, *Romanorum regis inuictissimi ad Sanctissimum* SERGIVM *Papam acceptis, cum predicta coniuge mea anno*

[*] Inchoauit hanc epocham ab anno 838. quo orientalem Franciam viuo patre armis vindicauit.

[**] Haec parenthesi inclusa desunt apud HARENBERG.

anno dominicae incarnationis octingentesimo quinquagesimo tertio (*), indictione prima, Romam iui, et in presentia ipsius summi Pontificis prenominatum monasterium et omnem proprietatis meae hereditatem, quam habui, videlicet Gandesemiamarku, Aluunge marcu et Ruderinge marcu, et Dengdia marcu, et Lachtiandorp marcu, et alia loca plurima cum famuliis vtriusque sexus, Apostolorum Principi pro remedio animae meae et eorum simul, quibus debitor extiti, in ius et proprietatem integraliter tradidi, sanctorum etiam Romanorum Pontificum, Anastasii et Innocentii pignera gloriosa nobiscum deportanda pio nobis karitatis affectu tradens, petiit, et accepit a nobis promissum, Ecclesiam in honore predictorum confessorum fabricandam, et lumen ante ipsorum pignera indeficienter administrandum. Vt autem haec omnia per succedentia sibi secula firma et indissolubilia persistant, priuilegium plenae ac perpetue libertatis in papyro conscriptum, vbi omnia predicta continentur, monasterio nostro libere vtendum contradidit. Nos autem (**) in continenti duas stolas albas, XXX. aureis intextas, eidem beato Sergio Papae tradidimus, statuentes, vt Abbatissa, que pro tempore fuerit, eundem censum sanctae Romanae ecclesiae in signum libertatis singulis annis persoluat. Cum autem, diuina cooperante gratia, prospere domum rediissemus, gratanter a sancto Collegio recepti, eumdem locum sacro collegii (†) puellarum coetui videntes nimis angustum, in quadam silua hereditatis nostrae, iuxta fluuium Gande, qui alio nomine Etherna nuncupatur, an. ab incarnatione Domini DCCCLVI. (††) indict. quarta Ecclesiam in honore predictorum Confessorum non longe a loco priori, celebriori aedificio construximus. Precamur igitur vos legentes vel audientes huius nostrae donationis paginam, vt caelestis regni clauigerum pro nobis suppliciter exoretis, quatenus post funera carnis nostrae Paradisi ianuas tradita sibi potestate nobis aperiat, atque in extremo examine ante tribunal eterni Iudicis supplex pro nobis aduocatus existat. Amen. †

VII.

[*] HARENB. DCCCXXXXIIII. Indictione VII.
[**] HARENB. *etiam*.

[†] HARENB. omittit *collegii*.
[††] HARENB. anno DCCCVI.

VII.

Diploma Ludolphi, Saxoniae ducis apud eumdem Leukfeld. *Antiqu. Gandersh. cap.* 4. *pag.* 28. et Harenberg. *Hist. Gandersh. diplom. pag.* 47.

QVia scriptum est, precium anime viri diuitie eius. Idcirco ego LVDVLFVS *simul cum Coniuge mea* ODA, *quantam hereditatis nostre partem Dei ancillis tradendam pro redemptione anime nostre, et eorum simul, quibus debitores sumus, iudicaui. Proinde omnes vbique in Christo fideles, tam praesentes scilicet, quam futuros, nosse volo, me ad aecclesiam Gandeshemensem, sanctimonialibus ibidem Deo seruientibus tradidisse, quiequid in Gandeshemia marcu, et in Ruderia marcu, et in Aluunga marcu habui, in terris, siluis, campis, (pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, propriis vel communibus domibus, (*) edificiis vel prius habitis, vel postea constructis, mancipiis quoque diuersi generis vel conditionis, mobilibus et immobilibus, et in quibuscunque rebus cum omni integritate earum. Et vt haec traditio firmior esse, et indissolubilem per succedentia sibi secula auctoritatem habere posset, filiam meam* HATHVMODAM *nomine, sacro velamine ibidem consecrari faciens, tam Imperiali auctoritate, quam Apostolicae sedis literis, et Episcopali benedictione munire curaui, et Sanctorum Christi Confessorum Anastasii Papae et Innocentii Papae corporibus, et tam sancti Saluatoris, quam eius sancte Genitricis et duodecim Apostolorum dignis reliquiis a venerabili* SERGIO *acceptis, adornare studui. Cuius literas, quamuis in papiro secundum pristinam Apostolice sedis consuetudinem scriptas habeam, hic tamen propter eos, qui illas habere non possunt, ponere dignum duxi: Vnde parumper legentes vel audientes, a me ad illius verba se conuertant.*

SERGIVS *Episcopus, Seruus seruorum Dei, omnibus venerabilibus confratribus nostris, Archiepiscopis, seu reuerendissimis et sanctissimis Episcopis, religiosis Abbatibus, gloriosis Ducibus, Clericis, Comitibus atque cunctis fidelibus sanctae Dei aecclesie presentibus et futuris. Omnis itaque Christianorum milicia sciat, ac sine vlla dubitatione indubitanter agnoscat. Quia mandante nobis Domino atque inuictissimo Rege nostro* HLVDOVVICO, *vt pro coenobio*,

[*] Omitit haec HARENBERGIVS.

nobio, quod auus, et eius postea carissimus genitor in honore omnipotentis Domini dedicauerunt, ad eundem locum de Sanctorum Christi corporibus mandare deberemus. In qua videlicet petitione congrua et satis iusta hunc venerabilem et gloriosum Comitem LIVTVLFVM *nomine, qui eidem sacro loco praeest, cum Imperiali Epistola ad nos dirigere studuit. Nos quoque tam saluberrimam dignamque postulationem cum magna laetitia et exultatione suscepimus, et pro salute patriae et magno caritatis amore, quem erga Christianissimum Imperatorem et Dominum nostrum habemus, beatissimorumque Christi Praesulum corpora Innocentii et Anastasii PP. nec non et reliquias Domini ac Saluatoris nostri, sanctaeque sue Genitricis Mariae, atque duodecim Apostolorum ad praedictum sanctum locum deferenda libenter praebuimus; Propterea has vobis omnibus in Christo pie viuentibus nostras Apostolicas sillabas monstrari iussimus, vt non, quod absit, increduli, sed modis omnibus existatis veraces, quod nos praedicto huic Luitulfo, glorioso Comiti praedictorum Sanctorum corpora Innocentii et Anastasii PP. siue reliquias dedimus.*

Haec sunt verba Epistolae, quam mihi Venerabilis Papa SERGIVS, *in papiro, (vt diximus scriptam et suo sigillo) (*) munitam dedit, quam ita ideo huic traditioni meae inserere volui, vt, quicunque haec legeret, sciat, vel quanta auctoritate locus iste in monasterium sit fundatus et consecratus, vel quorum sanctorum corporibus et pigneribus illustratus, vel ad quorum Sanctorum memoriam haec traditio, quam ad aecclesiam Gandeshemensem ancillarum Dei vsibus deputaui, sit facta.*

VIII.

Diploma Ludouici Germanici ex authentico exscriptum a Nic. Schatenio *Annal. Paderborn. lib. II. ad a.* 845. *pag.* 130.

A N N. 845.

IN nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. HLVDOVICVS *diuina fauente gratia Rex. Cum in nomine vnicae et perpetuae Trinitatis pro regimine S. Matris et vniuersalis Ecclesiae, etiam et pro statu regni nobis diuinitus et paterno iure commissi Patherbrunnen peruenimus, ad-*

[*] Haec quoque omisit HARENBERGIVS.

erant inter ceteros fideles nostros quidam Monachi cum venerabili eorum Praepofito Vualanae (*) ex monasterio, quae noua Corbeia nuncupatur, coramque familiaribus Consiliariis nostris in praesentiam culminis nostri adducti attulerunt Domni ac Genitoris nostri Hludouici, excellentissimi Imperatoris quoddam praeceptum, in quo continebatur, qualiter idem Christianissimus Imperator praefatum monasterium in honorem S. Stephani protomartyris Christi super fluuium Wiera, in villa regia, in loco dudum nuncupante Hucxeri Adalhardo cuidam seni Abbati germanoque suo Walanae (**) construi ac fabricari praecepisset, obsecrantes clementiam Serenitatis nostrae, vt pro maiori firmitate ac certiori studio securitatis nostrae mansuetudinis super hoc praeceptum paterno ac regali affectu confirmari deberet. Quorum petitioni iustae et rationabili aurem libenter accommodauimus, ac praescriptam villam Hucxeri (***), quam Serenissimus Augustus ad praefatum monasterium tradiderat, cum omnibus finibus vel terminis suis, terrisque, siluis, aquis, aquarum decursibus, seu cunctis adiacentiis, nec non adpendiciis suis, siue res et possessiones, quae a Deum timentibus vel gratiam diuinam diligentibus ibi conlatae sunt, etiam et res, quae ad Corbegiam antiquiorem, ex cuius vocabulo illud monasterium nomen vsurpat, traditae fuerunt (†), intra fines regni Saxoniae, terris, siluis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, propriis vel communibus aedificiis, prius habitis vel postea constructis, mancipiis quoque diuersi generis vel conditionis, mobilibus et immobilibus datum vel traditum erat cum omni integritate praefato monasterio, et Monachis ibidem Deo soli (††) militantibus ad possidendum fruendumque per hanc nostram auctoritatem in eleemosinam praefati piissimi genitoris nostri ac nostram confirmare atque stabilire decreuimus. Libuit etiam nostrae Celsitudinis pietatem erga diuae memoriae Genitoris nostri Nobilissimi institutionem, quando diuina vocatione Abbas (†††) praedicti monasterii vitam finierit mortalem, quamdiu ipsi monachi inter se talem inuenire huiusce vitae quiuerint, qui ipsam congregationem secundum regulam S. Benedicti, primi instructoris illius normae, regere valeat, per hanc nostram auctoritatem licentiam habeant eligendi Abbatem, quatenus ipsos seruos Dei, qui illic vni Deo diu noctuque seruiunt, pro nobis proleque nostra et stabilitate regni a Deo … *nobis*

[*] MSC. *Walone.*
[**] MSC. *Walone.*
[***] MSC. *Huxeri.*
[†] MSC. *fuerant.*
[††] Abest *soli* in vet. MS.
[†††] Vet. MSC. *Abba.*

nobis conlati iugiter Dei misericordiam exorare delectet. Illud vero inserere hoc praecepto nostrae placuit regiae auctoritati, vt licentiam habeant Rectores et ministri eiusdem monasterii, cum quibuslibet hominibus liberis res et mancipia legaliter commutare, videlicet vt quidquid pars iuste et rationabiliter alteri contulerit parti, deinceps per hanc nostram auctoritatem iure firmissimo teneant atque possideant, et quidquid exinde facere voluerint, libero in Dei nomine perfruantur arbitrio faciendi, quidquid elegerint. Et vt haec auctoritas largitionis atque confirmationis nostrae per diuturna tempora inviolabilem atque inconuulsam obtineat firmitatem, manu propria subter firmauimus et annuli nostri impressione signari iussimus.

Signum *Hludouici Gloriosissimi Regis.*

Dominicus Notarius ad vicem Radleici recognoui. Data IIII. Idus Decembris anno Christo propitio septimo (*) *regni Domni Hludouuici Regis in orientali Francia. Indict. VIII. Actum Patherbrunnen in Dei nomine feliciter. Amen.*

VIIII.

Diploma alterum eodem die datum Corbeiensibus apud Schaten. *ibid. pag.* 131.

ANN. 845.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVVICVS *diuina fauente gratia Rex. Si de rebus terrenis, quibus diuina sumus largitate grauati, Laicorum, propter amorem Dei eorumque in istis locis sibi famulantibus beneficia oportuna largimur, hoc nobis procul dubio ad aeternae remunerationis praemia capescenda profuturum, liquido credimus. Idcirco nouerit omnium fidelium S. Dei ecclesiae nostri-*

[*] Ab anno 838. quo Franciam orientalem viuo patre armis vindicauit.

nostrique praesentium et futurorum sollertia, quia nos pro mercedis nostrae augmento concessimus ad monasterium, quod noua Corbeia nuncupatur, quod est constructum in honorem S. Stephani, Protomartyris Christi, super fluuium Wisera in villa regia in loco nuncupante dudum Huexeri, mansa vndecim, quae sunt in pago Lagneae, in villa, quae dicitur Hemli: cum omnibus appendiciis vel ad se pertinentibus in terris videlicet cultis et incultis, siluis, aquis aquarumque decursibus, adiacentiis, peruiis, exitibus et regressibus, quaesitum et ad inquirendum, vel quantumcumque infra praescripta villa, vel quae ad ipsa vndecim mansa pertinere videntur, vt nostri iuris atque possessionis in re proprietatis est, totum et integrum praescripto monasterio Corbeiae et monachis ibidem Deo soli militantibus perpetualiter ad possidendum fruendumque concessimus, atque de nostro iure in ius et dominationem praefati monasterii liberalitatis nostrae munere contulimus; ita videlicet, vt quidquid exinde ab hodierna die vel tempore Rectores et ministri eiusdem monasterii facere, ordinare atque disponere voluerint, per hanc nostram auctoritatem liberam in omnibus habeant potestatem faciendi, quidquid egerint. Et vt haec auctoritas largitionis atque confirmationis nostrae per curricula annorum inuiolabilem atque inconuulsam obtineat firmitatem, manu propria subter firmauimus, et annuli nostri impressione siguari iussimus.

Signum [monogram] *Hludouici gloriosissimi Regis.*

Dominicus Notarius ad vicem Radleici recognoui. Data IIII. Idus Decembris, anno Christo propitio VII. (*) regni Domini Hludouici, Regis in orientali Francia. Indict. VIII. Actum Patberbrunnen in Dei nomine feliciter. Amen.

[*] Anni eodem modo, ac in superiore diplomate, numerantur.

X. *Diplo-*

X.

Diploma Ludouici Germanici Corbeiense apud Schaten. *ibid. pag.* 132. *sequ.*

ANNO 845.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVICVS, *diuina fauente gratia Rex. Si erga loca diuinis cultibus mancipata propter amorem Dei eorumque in eisdem locis sibi famulantibus beneficia oportuna impendimus, atque de rebus terrenis diuina miseratione nobis collatis largitionis nostrae munere quidquam conferimus, hoc nobis procul dubio non solum ad stabilitatem regni pertinere, verum etiam ad aeterna beatitudinis praemia capescenda profuturum, liquido credimus. Idcirco notum fieri volumus omnium fidelium nostrorum praesentium scilicet et futurorum sagacitati, qualiter nos ob amorem Dei, et emolumentum animae nostrae quasdam proprietatis nostrae res concessimus ad monasterium, quod dicitur noua Corbeia, quod est situm super fluuium Wisera, constructum in honore sancti ac beatissimi Stephani Protho-martyris, vbi praesenti tempore venerabilis vir Warinus, auctore Deo Abba praeesse videtur, sunt enim praedictae res in pago Gnottinga in villa, quae dicitur Amplidi, hoc est, mansum dominicatum cum casis et reliquis aedificiis, cum aliis mansis viginti ibidem aspicientibus ac deseruientibus. Has itaque res, sicut diximus, cum domibus, aedificiis, mancipiis vtriusque sexus, salinariis, terris cultis et incultis, siluis, pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, adiacentiis, peruiis, exitibus et regressibus, quaesitis et inquirendis, quemadmodum Banzleibs Comes in beneficium hactenus habuit, et nostri iuris atque possessionis in re proprietatis est, totum et ad integrum praedicto monasterio concessimus, et de iure in ius, et dominationem eius liberalitatis nostrae munere contulimus, ita, vt de iisdem rebus et mancipiis Rectores et ministri praedicti monasterii ob vtilitatem et necessitatem ipsius, facere, ordinare atque disponere voluerint, per nostrae auctoritatis largitionem libero in Dei nomine perfruantur arbitrio faciendi, quidquid elegerint. Hanc itaque auctoritatem largitionis nostrae, vt per curricula annorum inuiolabilem atque inconuulsam obtineat firmitatem, et a fidelibus S. Dei Ecclesiae nostrisque verius credatur, et diligentius conseruetur, manus nostrae signaculis*

naculis subter eam decreuimus corroborare, et annuli nostri impressione assignare iussimus.

Signum *Hludouici gloriosissimi Regis.*

Adalleodus ad vicem Rathleici recognoui et ss. Data VIIII. Calend. Ianuarii anno Christo propitio VII. (*) regni Domni Hludouuici regis in orientali Francia. Indict. VIII. Actum Rosbath Villa in Dei nomine feliciter, Amen.

XI.

Diploma Ludouici Germanici Corbeiensibus et Heriuordiensibus datum apud Schaten. *ibid. pag.* 141. *seqq.*

Anno 853.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. Hlvdovicvs *diuina fauente gratia Rex. Si petitiones seruorum Dei iustas et rationabiles ad effectum perduxerimus, et ad humanam vitam feliciter transigendam, et perpetuam felicius promerendam procul dubio nobis profuturum speramus. Quapropter notum esse volumus, quomodo venerabilis Abbas Warinus adiit Excellentiam nostram suppliciter orans, vt nostra munificentia prospiceremus monasteriis illi commissis, quorum vnum est monachorum, noua Corbeia nominatum, vbi et ille primum regulari electione Abbas extitit, et alterum est Sanctimonialium, Heriforde dictum, et propriae Abbatissae, cuius nomen Addila, subiectum, sed iuxta consuetudinem, quod ancillarum Dei congregationibus procurari solent praepositi ex ecclesiastico ordine, iam dicto Abbati commendauimus, vt tam in disciplina Abbatissam iuuare, quam in cunctis negotiis, quae famulae Christi pro sexu et professione sua exequi non possunt, ipsarum prouisor et patronus existeret. Is ergo petiit celsitudinem nostram, recordari, quod piae memoriae genitor noster*

(*) Vide quae notauimus ad dipl. 8.

noster Hludouicus Imperator ambo haec monasteria exstrui iussit ad normam videlicet praecipuorum in Gallia monasteriorum, Nouam vtique Corbeiam ad similitudinem antiquae Corbeiae, Herifordense vero coenobium ad exemplum monasterii Sanctimonialium in Suessionis ciuitate existentium, et vt in eleemosinam suam hac totius generis sui institutionem earumdem perfectio expleretur, cellam iuris sui, quae vocatur Meppia, cum decimis et possessionibus vndique ad eam pertinentibus, et ecclesiam Eresburg, quam auus noster Carolus primo extruens in Saxonia decimis dotauit, circum quaque habitantium per duas Saxonicas rastas praefatus noster genitor ad nouam Corbeiam tradidit, ad herfordiensis autem monasterii adiumentum dedit, in episcopatu quidem Osnabrugensi ecclesiam buginthi cum subiectis sibi ecclesiis, in parochia vero Mimigerfordensi ecclesiam hreni, cum his, quae ad eam pertinent ecclesiis. Ita sane, vt decimarum aliorumque redituum prouentiones praefatis cederent monasteriis, et ab ipsis vicissim procurentur subiectae plebes in baptismate, in eucharistia, in sepulturis, in confessione peccatorum audienda, et presbyteri, qui principales ex his ecclesias tenerent, archipresbyterorum officio fungerentur ad agenda omnia, quae solent fieri ab Archipresbyteris Episcoporum. Cum autem ipsi Episcopi circationes suas ibi agere deberent, ad eorum mansionatica daretur, quod in Capitularibus antecessorum nostrorum praescriptum habetur. Nos igitur rata esse volumus cetera omnia, tantum expensas ad ministerium Episcopi propter aegritudinem et senectutem ei, quae nunc est Gozberti augere debemus. Id iuxta petitionem saepe dicti Abbatis Warini ita moderari placuit, vt descripto, quantum satis sit ad seruitium Episcopi, hoc nullo modo subtrahatur, et episcopus vicissim ampliora non requirat, nec cum pluribus veniat, quam vt eis sufficere possint. In quibus satis esse consensit praefatus Episcopus coram nobis et archiepiscopo nostro HRabano ceterisque cum eo in synodo agentibus. Item vt dentur ad singulas ecclesias porci quatuor, valentes singuli denariis duodecim et octo arietes, qui eadem pene summa, quod quatuor porci aestimarentur, tres porcelli, quatuor aucae, octo pulli, viginti situlae de medone, 20. de mellita cereuisia, 40. de non mellita, 120. panes, 100. modii de auena, manipuli 600ti, sitque in potestate Episcopi, vtrum haec per singulas ecclesias ad vnam mansionaticam, an ad duas velit habere. Ne autem in summa debiti his plus aut minus complectatur, hoc auctoritatis nostrae praecepto cum consensu sinodali decernimus atque iubemus.

mus. His etiam adiungere placuit liberam vtrique loco concessionem elegendae de propria congregatione in regimen suis per futura semper tempora congruae personae. Et vt omnis hinc dubietas tollatur, manu propria haec roborantes annuli nostri impressione signari iussimus.

Signum *Hludouici Gloriosissimi Regis.*

Hadelbertus Subdiaconus ad vicem Baldrici abbatis recognoui, data 11. *Calend. Iunii anno Xmo.* (*) *regni gloriosissimi Regis hludouici in orientali Francia regnantis Indict.* 1. *Actum in palatio regio Franconofordt in Dei nomine feliciter Amen.*

XII.

Diploma Ludouici Germanici Corbeiensibus datum apud Schaten. *ibid. pag.* 143.

A N N. 855.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVICVS *diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis nostrae munere de beneficiis a Deo nobis conlatis locis Deo dicatis aliquid conferimus, id nobis et ad mortalem vitam feliciter transigendam et ad aeternam perpetualiter obtinendam profuturum, liquido credimus. Idcirco notum fieri volumus omnium fidelium nostrorum tam praesentium, quam et futurorum sagacitati, quia petente atque suggerente Warino, venerabili Abbate, qui monasterium, quod dicitur noua Corbeia nostra concessione in regimine habere dinoscitur, quod piae memoriae Genitor noster construi iussit in honorem Dei et sancti Protomartyris Stephani vbi et S. Viti Martyris pretiosa pignora seruari noscuntur, complacuit Celsitudini nostrae quamdam cellulam iuris nostri, vocatam Fischboeki, quae est constructa in pago Leri, memorato monasterio adiungere, atque per hanc*

(*) A diuisione regni paterni anno 843. perfecta.

hanc nostram auctoritatem ei tradere, vt perpetuo sub eius ditione cum omnibus ad se pertinentibus et aspicientibus consistat. Hanc, vt diximus cellulam sub integritate, cum omnibus rebus, appendiciis et terminis suis, et cum omnibus ad se pertinentibus, id est basilicis, domibus, ceterisque aedificiis, Decimis, siluis, campis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, cultis locis et incultis, mobilibus rebus et immobilibus, mancipiis diuersi sexus et aetatis, memorato monasterio subditam esse facimus, atque per hanc nostram auctoritatem ita condonamus atque tradimus, vt in iure eiusdem ac monachorum inibi per tempora Deo inseruientium in diuersis necessitatibus ad diuinum cultum propensius exequendum, absque cuiuslibet diminoratione aut retractione permaneat. Et nullus fidelium nostrorum ab eorum dominatione vel potestate eam quoquo modo auferre, aut in aliam quamlibet partem quacumque occasione transferre praesumat: neque vllus iudex publicus, vel quilibet ex iudiciaria potestate in ecclesias, aut loca, vel agros, seu reliquas possessiones memoratae cellulae, quas praesenti tempore in quibuslibet pagis et territoriis habet, ac deinceps ibidem conlatae fuerint, ad caussas iudiciario more audiendas, aut fideiussores tollendos, aut homines ipsius cellulae tam ingenuos, quam et laios (*) distringendos, aut vllas redhibitiones, aut illicitas occasiones requirendas vllo vmquam tempore ingredi audeat, vel ea, quae supra memorata sunt, penitus exigere praesumat. Sed liceat memorato Abbati sub immunitatis nostrae auctoritate, successoribusque eius et Monachis in memorato monasterio per tempora degentibus iam dictam cellam cum omnibus ad se pertinentibus vel aspicientibus ad Dei et Domini nostri, IESV Christi famulatum diligentius peragendum absque cuiusquam contrarietate vti, et quaecumque ad suos in Domini nostri IESV Christi militia vsus et necessitates pertinent, ordinare, disponere, iusteque efficere. Quatenus pro pii genitoris nostri animae saluatione, et pro nobis et coniuge proleque nostra et pace nostra ac stabilitate totius imperii a Deo nobis commissi alacrius eos indesinenter Domini misericordiam exorare delectet. Hanc quoque commonitionem subiungere curauimus, vt praefatus Abbas eiusque per tempora successores prouideant de praefata cellula, ne aliquando negligatur in diuino cultu, neque cuilibet personae in beneficium tribuatur, sed potius procuretur, vt ibi in perpetuum Dei cultus perseueret, et ad praefati monasterii, Monachorumque ibidem Deo seruientium vsus et necessitates perpetuum prospiciat. Et vt haec nostra auctoritas inuiolabilem

(*) Lazzas *siue* litos, *ludos*. SCHATEN.

labilem et inconuulsam obtineat firmitatem, manu propria subter eam firmauimus, et annuli nostri impressione assignari iussimus.

Signum *Hludouici, serenissimi regis.*

Hadebertus Subdiaconus ad vicem Baldrici Abbatis recognoui. Data XIII. Calend. Aprilis anno XXIII. (*) *Serenissimi Regis HLudouici in orientali Francia regnantis. Indictio. III. Actum in villa Lipilingas in Dei nomine feliciter Amen.*

XIII.

Diploma Ludouici Germanici Paderbornense apud Schaten. *ibid. pag.* 149. et Conring. *Censur. diplom. Ludou. cap.* 4. *pag.* 27.

ANN. 859.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis nostrae munere loca Deo dicata et necessitates Ecclesiasticas per petitiones pontificum atque sacerdotum nostro releuamus munimine, atque tutemur iuuamine, id nobis et ad morta-

(*) Integrum diploma, nisi quod in anno regni orientalis error interuenerit ex scriptorum vitio, nam quod Cleinlorgius retulit, annum Ludouici regis XII exhibet, id vero, quod ex Corbeiensibus tabulariis accepimus, annum Ludouici Regis XXIII. praefert: ex indictione tamen tertia in Corbeiensi adscripta, ad hunc annum 855. referre visum, qui regni orientalis Franciae passim XV. notatur. SCHAT. Immo verus est hic annus regni XXIII. si numeres ab anno 832. quo primum arma mouit Ludouicus, id regnum vindicaturus.

mortalem vitam temporaliter transigendam, et ad aeternam obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter nouerit sagacitas, seu vtilitas omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae nostrorumque tam praesentium, quam futurorum, qualiter venerabilis Episcopus fidelisque noster Batheradus nomine, veniens in procerum nostrorum praesentiam obtulit obtutibus nostris praeceptum Domini ac genitoris nostri Ludouuici, Serenissimi Imperatoris, quod ipse facere iussit per petitionem praefati venerabilis Episcopi ad locum, qui vocatur Patherbrunno, constructum in honore Sanctae Mariae semper Virginis et sancti Kiliani, in quo praecepto continebatur immunitas atque defensio seu tuitio domini Imperatoris, genitoris nostri supra praedictum locum, sed pro integra firmitate ac securitatis studio praefatus venerabilis Episcopus Bateradus deprecatus est mansuetudinem nostram, vt ipsam defensionem ac tuitionem per nostrae mansuetudinis praeceptum renouare dignaremur, cuius petitioni ob amorem Domini mei IESV Christi et reuerentiam praenominati venerabilis Episcopi, seu animae nostrae remedium libenti animo assensum praebentes tale auctoritatis praeceptum ad ipsum sanctum locum fieri decreuimus, quatenus sub quali defensione domini genitoris nostri fuit, ita deinceps sub nostra tuitione et immunitatis defensione cum omnibus ad se iuste ac legaliter pertinentibus permaneat. Praecipientes ergo iubemus, vt nullus iudex publicus vel quislibet ex iudiciaria potestate in ecclesias aut loca vel agros seu reliquas possessiones memoratae Ecclesiae, quas moderno tempore infra ditionem regni nostri legibus possidet, vel quae deinceps in iure ipsius loci voluerit diuina pietas augeri ad causas iudiciario modo audiendas aut freda exigenda, aut mansiones vel paratas faciendas, aut fideiussores tollendos, aut homines ipsius Ecclesiae contra rationem distringendos, nec vllas redhibitiones vel illicitas occasiones requirendas vllo vmquam tempore ingredi audeat, vel ea omnia, quae supra numerata sunt, penitus exigere praesumat, sed liceat memorato Episcopo suisque successoribus res praedictae Ecclesiae cum omnibus, quae possidet, quieto ordine possidere, et nostro fideliter parere imperio: quidquid vero Fiscus exinde sperare poterat, totum nos pro aeterna remuneratione praedictae Ecclesiae ad stipendia pauperum et luminaria concinnanda concedimus, quatenus melius delectet clericos in eadem sede degentes pro nobis, coniuge prolequе nostra Domini misericordiam exorare. Haec quippe auctoritas vt pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem et a fidelibus sanctae Dei ecclesiae

 clesiae

clesiae ac nostris verius credatur et diligentius obseruetur, manu propria nostra subter eam firmauimus et annuli nostri impressione adsignari iussimus.

Signum *Domni Ludouici Serenissimi Regis.*

Walto Subdiaconus ad vicem Witgarii Cancellarii recognoui. Data XI. Calend. Iunii anno Christo propitio XVIIII. (*) *regni Ludouici Serenissimi Regis in orientali Francia regnantis Indict. VI. Actum Francofurt palatio regio in Dei nomine feliciter Amen.*

XIIII.

Diploma Ludouici Germanici Heruordiense apud Schaten. *Annal. Paderb. lib. III. pag.* 157.

A n n. 865.

IN nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. Hludouicus diuina fauente gratia Rex. Si enim liberalitatis nostrae munere locis Deo dicatis quicquam conferimus, et necessitates ecclesiasticas nostro subleuemus iuuamine, atque regali tueamur munimine, id nobis ad aeternam

(*) Apud Conring. *Cens. dipl. Ludou. cap.* 4. *pag.* 98. legitur *ann. XVII.* male. Signum etiam aliud est, nempe tale:

nam vitam feliciter obtinendam profuturum, liquido credimus. Quapropter nouerit omnium fidelium nostrorum industria, praesentium scilicet et futurorum, qualiter nos ob amorem Dei et remissionem peccatorum nostrorum, Augustissimorum Imperatorum ad monasterium, quod dicitur Heriuurt, quod est constructum in honore Sanctae Mariae semper virginis, situm in Ducatu Saxonico, vbi praesentibus temporibus Hadewic abbatissa et Rectrix esse videtur, quasdam res proprietatis nostrae in pagis Dreini et Borotra cognominantibus, et in comitatibus Burchardi et Warini coniacentes, id est, casas dominicatas duas cum territorio dominicali, vnam scilicet in Seliheim, et alteram in Stockheim, nec non ad mansos triginta pertinentes ad loca praenominata, et quidquid dici aut nominari potest, quae ad praedicta loca iure pertinere noscuntur, cum familiis sexaginta, quae lingua eorum lazi dicuntur, totum et integrum per hanc nostram auctoritatem ad memoratum monasterium perpetualiter in proprium tenendum concessimus, et de iure nostro in ius et dominationem eiusdem monasterii transfundimus et condonamus, ea scilicet ratione, vt perpetuo Sanctimonialibus ibidem Domino iugiter famulantibus in cibariis et victualibus reliquisque vsibus earum per futura tempora Christo propitio consistant, et in beneficio res ipsae nulli concedantur, sed solummodo absolute ad mensam earum iugiter deseruiant, et nullus successor noster hanc auctoritatem largitionis nostrae aliter immutare possit, neque vllus publicus iudex, aut aliqua iudiciaria potestas aliquam molestiam aut contrarietatem in his rebus illis facere praesumat; Sed liceat ipsis suas res libere et absolute domino adiuuante et nostra munitione tuente possidere, omni iudiciarla remota potestate. Et vt haec auctoritas largitionis nostrae per futura tempora firmior habeatur, et a fidelibus nostris melius conseruetur veriusque credatur, subter eam manu propria nostra firmauimus et annuli nostri impressione adsignari iussimus.

Signum HLVDOVICS (monogram) *HLudouici Serenissimi Regis.*

Hadebertus Subdiaconus ad vicem Vuitgarii Cancellarii recognoui et ss.

Data

Data Idus Iunias, anno Christo propitio XXVI. (*) *hLudouici Serenissimi regis in orientali Francia regnantis. Indictione XIII. actum in villa Franconouurt palatio regio in Dei nomine feliciter amen.*

XV.

Diploma Ludouici Germanici Heruordiense apud Schaten. *lib. III. pag.* 160.

Ann. 866.

IN nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente clementia Rex. Si enim locis Deo dicatis quidquam ex rebus, quas diuino munere possidemus, largitatis gratia conferimus, hoc nobis procul dubio ad aeternam vitam promerendam profuturum, liquido credimus. Quapropter nouerit omnium fidelium nostrorum, praesentium scilicet et futurorum, industria, qualiter nos ob amorem Dei et pro absolutione peccatorum Antecessorum nostrorum Augustissimorum Imperatorum ac pro remedio animae nostrae quasdam res proprietatis nostrae, quas Folcheri fidelis noster hactenus in beneficium tenuit, in Ducatu Westfalorum, coniacentes in pagis Grainga et Trecwiti, nec non in comitatibus Burchardi, Waltberti et Albrici atque Letti. Id sunt mansi XIIII. cum familiis viginti, qui lingua eorum Luti dicuntur, ad monasterium, quod vocatur heriuurt, quod est constructum in honore Sanctae Mariae semper Virginis, Vbi Haduwic praesentibus temporibus Abbatissa et rectrix esse videtur, cum omnibus appendiciis totum et integrum ad praefatum monasterium, in proprium perpetualiter tenendum tradimus, et de iure nostro in ius et dominationem ipsius monasterii solenniter condonamus. Ita videlicet, vt nullus successor noster easdem res vlterius subtrahendi licentiam habeat, sed ab hodierno die Rectrices atque Sanctimoniales ipsius monasterii easdem res recipiant, atque deinceps per hoc nostrum praeceptum data licentia Christo propitio habeant potestatem vtendi pro communi vtilitate eorum, qualitercumque eis libuerit. Et vt haec auctoritas nostrae largitionis atque traditionis per futura tempora firmior habeatur, et a cunctis fidelibus nostris melius conseruetur, veriusque credatur, subter eam manu propria nostra firmauimus, et impressione annuli nostri roborari iussimus.

Signum

* Desumitur hic initium annorum Ludouici ab anno 840. quo Ludouicus Pius obiit. Schaten.

Signum *hludouici Sereniſſimi Regis.*

Hadelbertus Subdiaconus ad vicem Vuitgarii Cancellarii recognoui et ſſ. Data VII. Calend. Maii anno XXVII. regni hludouici Sereniſſimi regis in orientali Francia regnantis Indictione XIIII. Actum in Francovurt palatio regio in Dei nomine feliciter Amen.

XVI.

Diploma Ludouici Germanici Heruordienſe apud Schaten. *Annal. Paderb. lib. III. pag.* 167.

ANN. 867.

IN nomine ſanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente gratia Rex. Si de rebus terrenis, quas diuina ſumus largitate conſecuti locis ſanctorum ob amorem Dei quiddam conferimus, hoc nobis procul dubio ad aeternae remunerationis praemia capeſſenda profuturum, liquido credimus. Idcirco nouerit omnium fidelium ſanctae Dei eccleſiae noſtrorumque praeſentium ſcilicet et futurorum induſtria, qualiter nos conceſſimus quaſdam res proprietatis noſtrae ad monaſterium, quod dicitur Herifurt, ſiue ad reliquias Sanctae Mariae ſemperque Virginis in eodem monaſterio conſecratas, in pago videlicet Grainza, in villa, quae vocatur Kelueri, id eſt manſum in dominicatum cum domibus, aedificiis et omnibus adiacentiis, terris cultis et incultis, ſiluis, pratis ac paſcuis, de reliquo beneficio, quod Hrodradus comes habuit, dimidiam partem cum familiis ſupermanentibus vtriuſque ſexus numero viginti nouem. In alio autem pago, quod dicitur Sutherbergi, in villa, quae vocatur Lodre, octo familias et nouem manſos. Et in eodem pago in villa, quae vocatur Arpingi vnum manſum cum familia ſupermanente. Has itaque res, ſicut ſuperius diximus, cum domibus, aedificiis, mancipiis vtriuſque ſexus, ac terris, pratis, ſiluis, paſcuis, aquis aquarumque decurſibus, totum et integrum praedicto monaſterio ad proprium conceſſimus atque confirmauimus.

mus. Quapropter hos apices serenitatis nostrae circa ipsum monasterium fieri decreuimus, per quos praecipimus atque iubemus, vt nullus iudex publicus in hominibus ipsius loci aspicientibus potestatem vllo vmquam tempore habeat, praeter aduocatum eorum, neque fideiussores illorum tollendo, nec in wadiis aut publicis placitis aliquam districtionem in eos faciendo, sed ob Dei amorem nostramque concessionem in futurum omnes res superius insertas ad iam dictum monasterium pleniter deseruiant, absque alicuius contrarietate aut impedimento. Et vt haec auctoritas donationis seu confirmationis nostrae firmior habeatur, et per futura tempora a cunctis fidelibus sanctae Dei ecclesiae nostrisque verius credatur, atque diligentius conseruetur, manu propria nostra subter confirmauimus, et annuli nostri impressione adsignari iussimus.

Signum *Domini HLudouici Serenissimi Regis.*

Comeatus Notarius ad vicem Radleici recognouit et ss. Data VI. Idus Decembris anno Christo propitio XXIIII. (*) regni Domini HLudouici gloriosissimi Regis in orientali Francia Indictione XV. actum in eodem monasterio Herisurd in Dei nomine feliciter Amen.

XVII.

Tabularum synodi Wormatiensis sub Ludouico Germanico habitae subscriptio apud Schaten. *Annal. Paderb. lib. III. pag.* 165.

Ann. 868.

Datum in Wormatia anno Incarnationis Domin. DCCCLXVIII. Imperii vero gloriosissimi Regis Ludouici anno XXVIII. Indict. I.

Signum Luidberti, Moguntiacensis Episcopi. Signum Adaluuini, Salzburgensis Episcopi. Signum Rymberti, Hammaburgensis Episcopi. Signum Altfridi, Hildenesheimensis Episcopi. Signum Guazonis, Wormatiensis Episcopi. Signum Salomonis, Constan-

(*) Hic annus desumtus a diuisione regnorum facta anno 844. Schaten.

ſtantienſis Epiſcopi. Signum Annonis, Friſingenſis Epiſcopi. Signum Landfridi, Sabionenſis Epiſcopi. Signum Ermenrici, Pataurenſis Epiſcopi. Signum Otgeri, Rubelacenſis Epiſcopi. Signum Luitgarii, Auguſtburgenſis Epiſcopi. Signum Luidberti, Mimigardniſordienſis Epiſcopi. Signum Thiadrici, Mimindenſis Epiſcopi. Signum Hildegrini, Haluerſtadienſis Epiſcopi. Signum Luthardi, Paderbornenſis Epiſcopi. Signum Eralt, Foridenſis Epiſcopi. Signum Aegiberti, Oſnabrugenſis Epiſcopi. Signum Bernardi, Chorepiſcopi. Signum Heionis, Abbatis et presbyteri. Signum Adalgari, Abbatis et presbyteri. Signum Thiatrici, Abbatis et preſbyteri. Signum Thiadorici, Abbatis et preſbyteri. Signum Branwardi Abbatis. Signum Egilberti Abbatis.

XVIII.

Diploma Ludouici Germanici Heriſienſe apud Schaten. *ibid. p.* 169.

Ann. 871.

IN nomine ſanctae et Indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Notum ſit omnibus S. Dei Eccleſiae fidelibus, noſtriſque praeſentibus et futuris, qualiter Luithardus, Venerabilis Eccleſiae Paderbornenſis Epiſcopus, ſuggeſſit Serenitati noſtrae, vt ei liceat conſtruere quoddam monaſterium Sanctimonialium in loco, qui dicitur Heriſi, vna cum decreto Luidberti Archiepiſcopi noſtri, atque omnium Conſynodalium ſuorum Epiſcoporum, ſimulque omnium Conſacerdotum et Clericorum Paderbornenſis Eccleſiae, ea videlicet ratione, quod ipſe et Soror eius, nomine Walburg in ſanctimoniali propoſito permanens, tradiderunt ſuam proprietatem ad praefatam ſanctam Eccleſiam Paderbornenſem, quae eſt conſtructa in honore S. Dei genitricis Mariae, qualiter eaedem res perpetualiter in eiuſdem monaſterii poteſtate conſiſterent. Poſtea vero deprecatus eſt noſtram Celſitudinem praefatus venerabilis Epiſcopus Luithardus, vt praefatum monaſterium Heriſi et res ad illud pertinentes ſub noſtrae munitatis factione et defenſione ſuſciperemus. Cuius petitioni ad amorem Domini noſtri Ieſu Chriſti libenti animo aſſenſum praebentes, decreuimus atque iubemus, vt praeſcripta ſuper (*) Luithardi Epiſcopi nomine

(*) lege *Soror.* SCHATEN.

mine Walburg, praefatum monasterium, quod vocatur Herisi, omnibus diebus vitae suae securiter per hoc nostrae auctoritatis praeceptum habeat. Post huius vero obitum licentiam habeant inter se eligendi Abbatissam, vna cum consensu et conscientia praefatae Paderbornensis ecclesiae praesulis et mundiburdium et defensionem de Rectore praefatae Paderbornensis Ecclesiae habeat praefatum monasterium Herisi, et per vnumquemque annum quatuor solidos ad eamdem Dei Ecclesiam persoluat, simulque mansi X. in villa nuncupata Hayonhus, quae illuc venerabilis Episcopus perpetualiter pertinenda concesserat, cum decimis villarum, quae vocantur Herisi, Schmachtum, Dorigardinum et Suthgardinum cum appendiciis seu villulis supradictarum ancillarum Dei tradidit per hoc nostrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum, nullo inquietante, sed Deo auxiliante perpetuis temporibus permaneant, absque aliquo contradicentis obstaculo. Volumus etiam atque praecipimus, vt saepe iam dicti monasterii ancillarum Dei homines non alio modo a iudiciariis potestatibus distringantur, nisi eorum aduocato a nobis constituto, sicut Episcopo Paderbornensi praeceptum concessimus. Episcoporum quoque synodale decretum cum scripto et signo subscriptionis super praefatum monasterium puellarum Dei, Herisi nomine nostrae largitatis concessione firmatum permaneat. Et vt haec auctoritas largitionis nostrae firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus nostris verius credatur, et diligentius obseruetur, manu propria subter eam firmauimus, et annuli nostri impressione assignari iussimus. Data Idus Iunii Anno Christo propitio XXXII. regni Domini Ludouici, serenissimi Regis in orientali Francia regnantis, indict. IIII. actum Triburias in Dei nomine feliciter, Amen.

X VIIII.

Subscriptio tabularum Alfridi, episcopi Hildesiensis, quibus monasterium Essendiense fundauit, apud Schaten, *ibid. pag.* 175. et plenius apud Dithmar. *Cod. dipl. Cliu. Iul. n.* 58. *p.* 51.

Anno 873.

ANno incarnationis Dominicae DCCCLXXVII. (*) sub piissimo Rege Ludeuuico, anno imperii eius XXXVI. (**) apud Coloniam ciuitatem V. Calend. Octobr. in ipso die dedicationis Basilicae S. Pe-

(*) LXXIII. Schaten. rectius, quia Ludouicus anno 876. obiit.
(**) XXXIIII. Schat.

S. Petri. Ego Alfridus Episcopus hoc priuilegium coram domino Wilberto, (*) *praedictae ciuitatis Archiepiscopo recitaui, nec non coram Luitberto Moguntiacensi Archiepiscopo, et Bertolfo Treuerensi Archiepiscopo, et Berhardo, Verdunensi Episcopo, atque Tiederico Mimidonen. Episcopo, et Herolfo Ferdensi Episcopo, et Luithardo Paderbornensi Episcopo, atque Hildegrino Haluerstadiensi Episcopo, et Odolfo Minigernafurdensi Episcopo, et Othiboldo Traiectensi Episcopo, et coram Luitberto Osnabrugensi Episcopo, nec non coram aliis quam plurimis sacri ordinis viris, qui ob supradictae Ecclesiae dedicationem conuenerant.*

XX.

Diploma Ludouici Germanici Corbeiense apud Schaten. *ibid. pag.* 177.

ANN. 873.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente gratia Rex. Conuenit Regiae dignitati semper studere, ne Ecclesiarum Christi status aliqua occasione labefactari incipiat. Ex hoc enim et praesens vita sub maiori prosperitate transigitur, et aeternae beatitudinis merces maxima acquiritur. Quapropter expedit nobis saepius retractare concessiones antecessorum nostrorum, simul et nostra praecepta de immunitate Ecclesiarum ab exactionibus publicis confirmare, vt et, quae prius concessa sunt, nunquam infringi patiamur, et de his, quae forte minus expresse annotata sunt, et ideo in antiquis praeceptis non contineri contenditur, per nouorum confectionem omnem in futurum dubietatem tollamus. Notum ergo esse volumus omnibus tam praesentis aeui, quam succedentium temporum Christi fidelibus, quia nouae Corbeiae monasterium iussu gloriosi Genitoris nostri constructum est in honorem S. Stephani protomartyris Christi, et per voluntatem eiusdem Imperatoris corpore est B. Viti Martyris insignitum. Sed et ex integro ab omnibus publicae exactionis officiis et expeditione hostili tam de litis, quam de ingenuis hominibus, terram eius incolentibus absolutionem promeruit, in quo et nos comprehensum aexistimauimus, et hactenus obseruatum comperimus, vt decimae de dominicatis eiusdem monasterii mansis non darentur Episcopis. Sed ad

Ttttt 3 *portam*

(*) DITHMARVS Wiliberto.

portam monasterii darentur in eleemosinam praefati Genitoris nostri, et totius prosapiae eius, vt videlicet esset, vnde ministraretur peregrinis et hospitibus, qui numquam desunt monasterio; nunc vero exorta quaestione per quosdam Episcopos vtrumnam hoc eidem monasterio Genitoris nostri nostroque praecepto concessum sit: quanquam, vt ipsi dicunt, nominatim non sit expressum, sub generali tamen confessione (*) liberae dispositionis rerum suarum etiam hoc comprehensum fatemur. Sicut et seniori Corbeiae, ad cuius normam haec noua instituta est et praecipuis quibusque monachorum monasteriis antecessores nostros concessisse comperimus, et ne deinceps aliqua dubietas fiat, rogatu venerabilis viri, Adalgarii Abbatis eiusdem monasterii per hoc nostrae potestatis praeceptum decernimus atque iubemus; vt et omnia, quae prius habuit, immunitatis praecepta rata et inconuulsa habeantur, et per hanc conscriptionis nostrae Cartam specialiter ei concessum sciatur; vt de Dominicatis mansis vel nunc habitis, vel post acquirendis a reddendis decimis plenam hoc monasterium habeat immunitatem, nisi, sicut hactenus fuit, vt dentur ad portam monasterii in susceptionem hospitum et peregrinorum. His omnibus adstipulari recens Adriani Apostolici praefato Abbati collatum priuilegium cognouimus, dum huius apud nos controuersiae quaestio ventilaretur. Et vt haec auctoritas nostrae largitionis firmior habeatur, atque per futura tempora a fidelibus nostris verius credatur, manu propria subter eam firmauimus, atque annuli nostri impressione assignari iussimus.

Signum Domini [monogram] *Hludouici Serenissimi Regis.*

Hebarhardus Cancellarius ad vicem Luitberti archi-Capellani recognoui et ss.

Data XVI. Calend. Iulii anno ab Incarnatione Dominica DCCCLXXIII. Regni autem Domini Hludowici, Serenissimi Regis in orientali Francia regnante anno XXXIIII. Indict. VI. Actum Aquisgrani palatii in Dei nomine feliciter, Amen.

XXI.

(*) Fortass. *concessione.*

XXI.

Diploma Ludouici Germanici Corbeiense eiusdem anni apud Schaten. *ibid. pag.* 178.

ANN. 873.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis nostrae munere locis Deo dicatis quiddam conferimus beneficii, et necessitates ecclesiasticas nostro releuamus iuuamine, atque Regali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter transigendam, et ad aeternam vitam feliciter obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium nostrorum praesentium scilicet et futurorum sollertia, qualiter nos ob nostrae mercedis augmentum et pro remedio animae Domini aui ac Genitoris nostri, nec non fratris nostri HLotharii, suique filii et aequiuoci concessimus quasdam res proprietatis nostrae ad monasterium, situm in Saxonia, quod nuncupatur noua Corbeia, id est, villam, quae vocatur Lizzicha, vbi sunt homines L qui picturas faciunt et picturae Vinearum quinquaginta et septem particulae Vinearum. Vbi duae Carradae colligi possunt, et sunt ibi 30 foeminae, quae dant censum, vnaquaque sex siclas vini, et de lino XII fusos, III pullos et XV oua, et de terra aratoria ad L modios, et de pratis ad Carradas X. Has itaque praescriptas res cum omni integritate totum et ad integrum ex iure et dominatione nostra in ius et dominationem praescripti monasterii tradimus atque transfundimus. Ea videlicet ratione, vt ab hodierna die et deinceps per hoc nostrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum, nullo inquietante, sed Deo auxiliante perpetuis temporibus ibi permaneant, absque vlla contradictione, vel eis pro nostra ac Coniugis carissimaque prole, salute Domini clementiam facilius exorare delectet. Et vt haec auctoritas largitionis nostrae firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus nostris verius credatur, et diligentius obseruetur, manu propria subter eam firmauimus, et annuli nostri impressione assignari iussimus.

Signum

Signum *Domini HLudouuici Serenissimi Regis.*

Hebarhardus Cancellarius ad vicem Luitberti Archicapellani recognoui et ss.

Data VII. Calend. Octobris anno XXXIIII. regni Domini HLudouici Serenissimi Regis in orientali Francia regnantis. Indict. VI. Actum Aquisgrani palatii in Dei nomine feliciter Amen.

XXII.

Diploma Ludouici Germanici Germanice versum, et hinc inde suspectum apud P. Ignatium Gropp. in *Aetate mille annorum monasterii Amorbach*, *pag.* 192.

Ann. 856.

IN dem Name der heyligen vnd der vngeteylten Driualtikeyt Amen. Wir Ludewig von Gotlicher Gnade Römischer Kunig sind gencyget, vnd habin Gnade zu erhorende rechte bede der Dyner Godes, vnd der dy sich uben yn Gotlicher myne vnd ubunge, vnd haben wyllen zu gebin, vnd mit zu teylen der Gabe, dy vns von Gode ist verlyhen; Darum soll sin kunt vnd wissen allen unsern Getruwen unseres Riches, dy yzunt sin, oddir hernach kumen, wy der Erbir Man, Spatto genant, Apt des Closters, daz da heizzet Amorbach mit synen Brudern desselben Klosters quam zu unser Mechtekeyt, und flehet, und bat demudeclichen, daz wir durch dy Liebe unser Frauwen dy Gebererin Godes ewig Magt, yn der Ere daz vorgenante Gotshuss ist gewyhet, und auch durch dez Ewigen Lones willen, geben vnd verlyhen den Brudern, dy Gote daselbes dynen, etliche hilfe Waldes und Fisch Weide von dem, daz da by dem vorgenantem Kloster nahe gelegen ist. Des haben wir in gatige vnd rechte Bede angesehen, vnd auch dauon, daz ez uns vnd unser Fursten fugsam duchte: So geben wir aus Unser

Unſer Gunſt, vnd mit unſern gewalt, und auch mit der ſtrengekeyt unſeres Gebodes geben wir yn den Walt, der da beizzet Wolckmar, mit der Fiſche weyden, die ſich aneheben, da ſich dy Bach Moda teylet, ynd eyn Werdelin odder eyn Inſeln machet, daz man heyzzet der Munch Wert, davon daz dieſelbe Herren, der Apt und Bruder des vorgenanten Cloſters Wyſten uns vor viel Furſten, dy gegenwertig waren, gude Urkunde, diz ſy hetten von unſern Eltern, und bezugeten, daz dazſelbe des Cloſters eygen vvere, und rechtlich Erbe. Wir geben yn auch dy Fiſche Weyde biz an dy Statt, da dyſelbe Bach yn fluzzet daz Wazzer yn den Meyn, und dy Statt iſt genant Vachhuſen. Und vvir geben yn auch an derſelben Stat eyn Werdelin und Flecken mit den Zugehorende der Fiſche-Weyde, und auch des Waldes, daz zu demſelben Werdelin und Flecken gehöret. Daz iſt, daz vvir yn geben von derſelben Stad, biz über daz Tal, oddir den Graben, genant Strichental, und daz Bruneis, daz man heyzzet den turren Brunnen. Vnd daz dyſe unſer Gevvalt und Gebunge alſo by unſer vnd Unſer Nachkumen Ziten mit Godes hilfe muge unverſert und unverbrochen blyben, ſo haben vvir mit Unſer eygen Hand, daz hy vnden geſeſtend, und haben dyſe Sache heyzzen gezeychent mit yndruckung unſers Ingeſiegl.

Daz iſt das Zeychen Herrn Ludevviges des allerluterſten Küniges.

Ragenbert bekante an Rodeleyn Stat. Dyſer Briff iſt gegebin, da man zalte von Chriſtes Geborte Achthundert Iar vnd darnach in dem Sechs und zvvenzigiſten Iare, yn Sechzzehenden Iar des Riches des aller luterſten Kunigs vnd Herren, Herrn Ludevviges, (*) und geſchach zu Vorcheym in Godes Namen.

XXIII.

(*) Apud alios ſcriptores reperire eſt eius modi chartas, quae annos regni Ludouici regis ab 840. numerent. Eamdem epocham in praeſenti etiam in praeſente noſtro

XXIII.

Diploma Ludouici Germanici Lamspringense apud Harenberg. *Hist. Gandersh. diplom. diss. II. de aduocatis monast. Gandersh. pag.* 139. et Leukfeld. *Ant. Gandersh. pag.* 290.

Anno 873.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVICVS, *Dei fauente clementia Romanorum Rex.* (*) *Si petitionibus seruorum et ancillarum Dei iustis et rationabilibus diuini cultus amore fauemus; superna nos muneris gratia non diffidimus. Ideo notum facimus tam praesentis aeui, quam futuri vniuersis fidelibus, monasterium ancillarum Dei, quod in loco, qui* LAMSPRING *dicitur, situm est, prudenti fundatoris instantia obtinente, fideliter nos in nostram regalem tuitionem et mundiburdium suscepisse, quatenus in vigore sanctae religionis omnipotenti Deo ibi famulantes feminae secura deuotione beatae contemplationi valeant operam dare. Hoc enim monasterium* ILLVSTRISSIMVS PRINCEPS, *et per omnia nobis et regno fidelis* RIDDAGVS *Comes eiusque sapientissima coniux* IMHILDIS *nomine, consilio diuae memoriae Domini* SERGII *Papae et nostro consensu Domino Deo vniuersorum, perpetuaeque Virgini Beatae Mariae in honores pretiosi martyris* ADRIANI *de patrimoniorum suorum iustis possessionibus pia deuotione construxerunt, et ob irrefragabile stabilimentum omnium rerum suarum, quas immobiliter ibi contulerunt Deo dilectam filiam suam* RICKBVRGAM, *quam meritis eiusdem gloriosi martyris vnico pignore solam heredem habere meruerant, Domino ibidem virginem sacram deuouerunt, primam quoque loci abbatissam fieri sanxerunt, ob conciliandum vero munimenti fidele patrocinium et oportunum in posteros praesidii ac securitatis per omnia beneficium ad principalem sanctae Hildesemensis Ecclesiae sedem in beatae Mariae semper Virginis tutissimam*

nostro diplomate obseruatam esse iudicamus. Annus incarnationis et regni simul iungitur. Iuxta eam vero annus decimus sextus regni Ludouici regis, quem diploma refert, anno Christi 856. respondet. - - Qui primus hoc diploma in linguam Germanicam vertit, hic quoad annum non videtur errasse. Sed alius quis negligentior scriba non inspectis bene litteris f in z mutauit, qui error in antiquis chartis facillimus est; eoque admisso pro *fuenzigsten* scripsit zuenzigsten, quo vno totum diploma maxime vitiauit. Itaque pro anno *Sechs vnd zwenzigsten* legendum *sechs vnd funfzigsten*. Vno hoc errore emendato, reliqua sua se veritate tuentur. GROPP.

(**) Aduocatus potius. HARENBERG.

tissimam protectionem eumdem locum simul cum suis omnibus oblatione solenni spe futurorum bonorum transtulerunt, eo scilicet pacto, vt sine praeiudicio aut impedimento EPISCOPI SVI *consultu et assensu benigno earumdem ancillarum Christi congregatio personae sibi competentis in Domino liberam electionem semper habeant, atque sub eius paterna defensione sua omnia firma quiete et inconcussa stabilitate perhenni pace possideant, ad testimonium huius fidelissimae actionis ad indicium veritatis et monumentum pietatis tradendum posteris Dominus Alfridus Hildesemensis Praesul venerabilis communi consensu congregationis suae in beneplacito totius Ecclesiae suae pro augmento seruitutis diuinae de manu sua eidem loco decimas banni sui auctoritate firmando contradidit, pro quibus tamen vice aeterna, vt in pace boná vtrobique sapienter suauiterque disponerentur omnia, de Dote illius Ecclesiae praecipua quaedam praedia cum aedificiis suis in Hildensemensibus Campis et in* VILLA ODENHVSEN, *praeterea omnem Foloberti constirpationem recepit* (*Wolperode.*) *Nihilominus et hoc inuiolabiliter sancitum est, ac sacramento firmatum est, vt si quando, machinante Diabolo, malignitate prauorum hominum temerari contingat hanc pontificalis Doni concessionem, illa etiam ex integro ad dictae Ecclesiae suae, cuius dos erant, primariam redeunt possessionem cum omnibus aedificiis suis et culturis, immobilis ergo firmitatis gratia regalis nostrae auctoritatis iusta super haec damus praecepta, quae omnimodis voluimus esse inuiolabilia, consensus namque cunctorum Regni procerum statuendo firmamus, praecipiendo mandamus, quatenus ex hoc et per omnes futurorum temporum successiones inuariabilis maneat haec vniuersa constitutio decretorum: et vt nulla deinceps auctoritas, aut potestas vel temeritas aliquam praesumat praefato S. Adriani monasterio violentiam, seu rapinam aut calumniam vllo ingenio, seu qualibet occasione inferre, nec homines illius distringere, aut fredas siue redhibitiones vel thelonea exigere, aut in expeditionem cogere, sed sub nostra et successorum meorum, et proprii Episcopi et successorum horum, nec non regni nostri Principum fideli defensione omni futuro tempore absque perturbatione Christi famulantium sancta congregatio cum omnibus suis possessionibus, praediis, decimis, terris cultis et incultis, mancipiis vtriusque sexus, villis, areis, pratis, pascuis, siluis, venationibus, aquis aquarumue decursibus, piscationibus, viis et inuiis, quaesitis et inquirendis, habitis et habendis, ceterisque omnibus appendiciis et vtilitatibus, quae*

quomodocumque nominari possunt, iucunda quiete iugiter imperturbata consistat, ac pro nobis et pro statu regni nec non pro omni sancta Ecclesia Dei superam misericordiam libera deuotione sine intermissione supplicіter exoret, huic nostrae secundum iustitiam Dei iustae constitutioni si quis temere contraire praesumserit, et horum aliquid infringere ausus fuerit, si non digne in beneplacito incolarum loci quantocius per omnia satisfecerit, primo eum vt inimicum Dei districtissimae vltioni diuinae militari gladio sancti Adriani terribiliter feriendum tradimus: deinde vt publicum hostem Regni omni gratia, honore ac iustitia priuamus, et iudicialis gladii nostri animaduersione persequendum, et de terra exterminandum, nemine parcente, aut miserente, foras mittendo, publicae damnationi exponendo, proscribimus. Porro iniuriam patientibus Dei iustitia et regale iudicium ad sua requirenda nequaquam deficiet. Et vt haec auctoritas nostra firma stabilitate insolubiliter atque ineuitabiliter rata atque permanens habeatur, manu propria super eam firmando auuli nostri impressione in nomine Domini signamus. Actum Dominicae Incarnationis Anno octingentesimo septuagesimo tertio gloriosissimi Ludouuici Regis anno trigesimo quarto. Datum Aquisgrani in Palatio Regio coram Regni principibus. Idus Iunii, Indictione sexta.

Signum Hludouici
Serenissimi Regis Romanorum.

Euerhardus Cancellarius ad vicem Lamberti Archi-Capellani recognoui. In Dei nomine feliciter Amen.

XXIIII.

XXIIII.

Diploma Ludouici Germanici Fuldense inter *Traditiones Fuldenses* ex autographo editum a Schannat. *Tradit Fuld. n.469. pag. 189.*

ANN. 845.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVVICVS *diuina fauente gratia Rex. Si enim ea, quae fideles regni nostri pro eorum oportunitatibus inter se commutauerint, nostris confirmamus edictis, Regiam exercemus consuetudinem, et hoc in posterum iure firmissimo mansurum esse volumus: idcirco nouerit omnium Fidelium nostrorum, tam praesentium, quam et futurorum industria, quia vir venerabilis* HATTO, *Abbas ex monasterio Sancti Bonifacii, vbi praeclarissimus Martyr corpore requiescit humatus, nec non et quidam vir Inluster Comes* HESSI, *atque Fideles nostri, dixerunt nobis, eo quod pro ambarum partium oportunitate de quibusdam rebus et mancipiis nuperrimam commutationem fecissent: dedit igitur memoratus Abbas ex ratione monasterii sui eidem Hessi Comiti ad partem regis tenendum in duabus villis Bleibueld et Gruonbab nuncupatis atque terminis earum hobas viginti quatuor et mancipia quadraginta his nominibus Gozmar, Geruuart ---- et e contra in compensatione huius rei dedit praefatus Hessi Comes eidem Abbati ad partem monasterii sui in futurum tenendum de rebus Beneficii sui, quod proprietas Regis erat, in duabus villis, quae vocantur Quirnaha et Espinaueld et in terminis earum hobas viginti quatuor et mancipia quadraginta, quorum haec sunt nomina, Harp. Albrih, Zeizbilt. cet. --- vnde et duas commutationes pari tenore conscriptas, manibusque bonorum hominum roboratas ad relegendum nobis ostenderunt, sed pro integra firmitate ac securitatis studio petierunt Celsitudinem nostram, vt easdem commutationes per nostrum mansuetudinis praeceptum confirmare deberemus, quorum petitionem denegare noluimus, sed sicut vnicuique fidelium nostrorum iuste petentium, ita nos illis concessisse atque in omnibus confirmasse omnium fidelium nostrorum cognoscat magnitudo, praecipientes ergo iubemus, vt quidquid pars iuste et rationabiliter alteri competit parti, per hanc deinceps nostram auctoritatem iure firmissimo teneat atque possideat: ea videlicet ratione, vt res, quas Hatto Abbas dedit, in nostra dominatione in futurum permaneant, et res, quas Hessi Comes dedit memorato Abbati, ad suum monasterium* con-

consistant; et vt haec auctoritas concessionis nostrae firmior habeatur. et per futura tempora verius credatur diligentiusque conseruetur, de anulo nostro subter eam iussimus sigillari.

COMEATVS *notarius ad vicem* RADLEICI *recognoui. Data V. Kal. Nouemb. anno Christo propitio XII. regni Domni* HLVDOVVICI *Regis in orientali Francia.* (*) *Indict. VIII. actum Reganesburg ciuitate in Dei nomine feliciter. Amen.*

XXV.

Diploma Hattonis, abbatis Fuldensis, apud Schaten. *Tradit. Fuld. n.* 470. *pag.* 190.

ANN. 846.

IN Christi Nomine. Ego HATTO *humilis Abbas ex monasterio Sancti Bonefacii, vbi ipse praeclarissimus Martyr Corpore requiescit humatus, tradidi de rebus Sancti Bonifacii vna cum consensu et conhibentia monachorum, in eodem monasterio degentium, domno* HLVDOVVICO, *serenissimo Regi, secundum suam licentiam in tribus villulis, quae nuncupantur Zutilinga et Vuillihersbus, et Thuna omnia et ex omnibus, quidquid in praescriptis villis et marchis ad eas pertinentibus vel aspicientibus et ad praefatum monasterium tenere visus fui, praeter vnum curtilem, et in Mechitamulinero-marcha de terra curtilem vnum, id est, mansis, domibus, aedificiis desuper positis, mancipiis vtriusque sexus et aetatis, terris cultis et incultis, campis, siluis, pratis, pascuis, aquis, aquarumque decursibus, molendinis, adiacentiis, viis, exitibus et regressibus, quaesitum et ad inquirendum, totum et integrum Domno HLudouuico Glorioso Regi ad suum proprium*

(*) Hucusque Ludouici in orientali Francia annos passim ab obitu Ludouici Pii numerari obseruauimus, quemadmodum in sequentibus traditionibus. Nunc duo haec concambia autographa excipienda sunt, vbi alia calculi ratio ineunda est, non quidem ab anno 833. vt post longam disquisitionem verosimilius statuit Mabillonius, sed ab anno 834. Nam praeterquam quod in vtraque charta annus et indictio nouae huic nostrae epochae apprime conueniant, fauet insuper aliud eiusdem regis diploma, alias suo loco exhibendum, quod datum est Francofurti *Non. Febr. anno Christo propitio primo, regni Domni HLudouuici regis in orientali Francia indictione XII.* vbi indictio XII. correspondet anno 834. SCHANNAT.

prium perpetualiter tradidi, atque legaliter corroboraui, ea videlicet ratione, quia ipse piissimus Dominus Rex in recompensatione earundem rerum tradidit de rebus suis propriis per suum mansuetudinis praeceptum ad Sanctum Bonifacium in futurum firmiter tenendum quae sunt in Bochonia, quas Harduvigus Vasallus ipsius Principis prius per suum beneficium habuit in Eitrungfeldono-marcha omnia et ex omnibus, quicquid illuc est, totum et integrum ad iam dictum locum concessit et confirmauit. † *Signum* HATTONI *Abbatis, qui hanc traditionem fieri et adfirmari rogauit.* † *Signum Bernochi presbiteri.* † *Signum Hunrati presbyteri.* † *Signum Theotmari presbiteri.* † *Signum Leobsuni presbiteri.* † *Signum Megingozi presbiteri.* † *Signum Hruodolfi presbyteri.* † *Signum Hattoni presbiteri.* † *Signum Engilberti presbiteri.* † *Signum Marchovvardi presbiteri.* † *Signum Hruotgarii presbiteri.* † *Signum Hruotberti presbiteri.* † *Sig. Ortolti Diac.* † *Sig. Reginhardi Diac.* † *Sig. Engilbardi Diac.* † *Sig. Hruotleichi Diac.* † *Signum Hermanni Diac.* † *Signum Manovualdi Diac.* † *Helmgozi Diac. Signum Vuolfleoz Diac.* † *Baldhard Diac.* † *Sig. Sibigelti Diac.*

Actum FRANCONOFVRT *Palatio Regio sub die XV. Kal aug. Anno Christo propitio XIII. Regni Domni* HLVDOVVICI, *gloriosissimi Regis in orientali Francia. Indict. VIIII. in Dei nomine feliciter Amen.*

Ego HERMANNVS *Diaconus per iussionem* HATTONI *Abbatis scripsi et subscripsi.*

XXVI.

Praeceptum Ludouici Germanici Fuldense apud Schannat. *Tradit. Fuldens. n.* 477. *pag.* 193.

ANN. 856.

LVDOVICVS *diuina fauente clementia Rex. Notum sit omnibus Fidelibus Sanctae Dei Ecclesiae nostrisque familiaribus, praesentibus scilicet et futuris, quia quidam Abbas* HATTO, *vir religiosus et spiritualis vitae de Fuldensi Monasterio, cui speciali deuotione semper et libenter annitimur propter Beatissimi Martiris Bonifacii merita gloriosa, qui in praefata requiescit Ecclesia. Serenitatem nostram adiens innotuit auribus nostris, qualiter quaedam res iuris nostri ipsius Ecclesiam circum-*

circumiaceret, ac per hoc Celsitudinem nostram deprecabatur, vt illud praedium nostrum ad praefatum Fuldense monasterium conferre decreuissemus, cuius petitioni ob diuinum amorem et venerationem eiusdem supradicti Abbatis aurem pietatis nostrae accommodantes et assensum praebentes, quidquid SIGIHARDVS *Comes, in villa Heitungesfe.don nuncupata Beneficii a nobis habuit cum duobus locis, vocabulo Roggunstat et Huchelebeim, et sicut nunc ad eadem loca dignoscitur de terra arabili pertinere vbicumque in Heitungesfeldo marcha iaceat, totum illud et integrum Sancto Bonifacio tradimus cum mancipiis et territoriis, et eandem siluam in qua Roggunstat sita est vt his omnibus Monasterium Fuldense nunc et perpetuis temporibus feliciter et quiete vtatur; haec itaque Sancto Bonifacio et monachis illis, qui in Fuldensi monasterio Deo deseruiunt vtenda concedimus cum omni integritate in Elimosinam Domini et piissimi Genitoris nostri praecipientesque iubemus, vt quidquid de praefatis rebus Rectores Fuldensis ecclesiae ab hodierno die ad vtilitatem ipsius loci et seruorum Dei facere voluerint, liberam in Dei nomine habeant potestatem, eo tenore et conditione, vt per hoc eos melius delectet pro nobis et coniuge proleque nostra et stabilitate Regni a Deo nobis commissi diuinam clementiam attentius exorare, et vt haec auctoritas donationis et confirmationis nostrae per curricula annorum inuiolabilem atque inconuulsam obtineat firmitatem, manu nostra propria hanc cartulam firmauimus et anuli nostri impressione insigniri praecepimus.*

Signum Domni LVDOVICI *Regis.*

REGINBERTVS *Cancellarius recognoui.*
Data pridie Idus Februarii. Actum FORECHEIM *feliciter Amen.*

XXVII.

Praeceptum Ludouici Germanici Fuldense ex vetere apographo editum a Schannato *n.* 510. *pag.* 205.

ANNO 868.

LVDOVICVS *diuina fauente clementia Rex. Notum sit cunctis fidelibus nostris praesentibus et futuris, qualiter quidam vir nobilis ac fidelis noster* EVERVUARDVS *nomine omnes res proprietatis suae, quas ex meridiana parte Lippae fluminis habere visus fuit in pago Dorerinse, totum*

totum et integrum ad monasterium sancti Bonifacii Fuldae tradidit atque firmauit, et vt deinceps ad idem monasterium perpetua stabilitate donatum permaneat, optauit denuo scilicet THIETO *venerabilis eiusdem monasterii Abbas atque idem vir religiosus Euervuardus nomine, vt eandem traditionem nostra regali auctoritate firmaremus; quorum petitioni libenter acquiescentes hanc nostrae auctoritatis cartam inde conscribi iussimus, per quam memoratam traditionem ad monasterium sancti Bonifacii perpetuo iure firmamus, nostroque Regali praecepto et imperiali decreto munimus, ita videlicet, vt neque ipse Euervuardus nec quaelibet persona vllius dignitatis vllo vmquam tempore eamdem traditionem in nostra praesentia factam infringere vel immutare possit; Sed ab hodierno tempore ad memoratum monasterium prafati Euervuardi proprietas, per hanc nostram auctoritatem confirmata, firmiter semper et inmutata consistat, et quidquid Rectores eiusdem Ecclesiae de iisdem rebus pro vtilitate fratrum ibidem Deo famulantium facere voluerint, liberam in omnibus habeant potestatem, et vt haec confirmationis auctoritas per futura tempora firmior habeatur, ac melius a cunctis fidelibus credatur, hanc cartam nostra praeceptione inde conscribi, ac anuli nostri impressione insigniri iussimus.* ADALBERTVS *Cancellarius recognouit et subscripsit. dat. IX. Kal. apr.* VUORMATIAE.

XXVIII.

Praeceptum Ludouici Germanici Fuldense, ex Chartario editum a Schannat. *Tradit. Fuld. n.* 511. *pag.* 206.

ANN. eod.

LVDOVICVS *diuina fauente clementia Rex. Notum sit omnibus sanctae Dei ecclesiae nostrisque fidelibus, praesentibus scilicet et futuris, qualiter venerabilis* THIETO *Abbas innotuit Celsitudini nostrae, quod quidam homo nobilis, nomine* ETHIL *villam proprietatis suae Ouuila nuncupatam tradidisset ad sanctum Bonifacium Martyrem, vna cum consensu amicorum suorum, ea videlicet ratione, vt praefatus vir eamdem villam diebus vitae suae habeat cum omni tranquillitate, et quasdam alias res, quae ei ex parte sancti Bonifacii datae sunt; post obitum vero suum eaedem res cum omni integritate melioratae vna cum praefata villa ad sancti Bonifacii reuerterentur potestatem: idcirco memoratus Abba Thieto deprecatus est Celsitudinem nostram, vt nostrae*

auctoritatis praeceptum super easdem res facere, et Cartam de hoc facto inscriptam sigilli nostri impressione signaremus, cuius petitioni libenti animo assensum praebentes, decreuimus fieri, quod petiit. Iussimus igitur ei hoc nostrae auctoritatis praeceptum fieri, per quod dercernimus atque iubemus, vt haec eadem traditio atque delegatio facta ad sanctum Bonifacium in Fuldensi monasterio firma sit et stabilis in perpetuum, et vt in posterum cunctis fidelibus hoc innotescat, hanc cartam inde conscribi, et Sigilli nostri iussimus impressione insigniri. Data VII. Kal. nou. actum Franconofurt feliciter.

XXVIIII.

Diploma Ludouici Germanici Fuldense, ex veteri apographo editum a Schannato *Tradit. Fuldens. n.* 516. *pag.* 207.

Ann. 871.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. LVDEVVICVS *Diuina fauente clementia Rex. Oportet nos qui Diuino munere quodammodo sumus prae ceteris mortalibus sublimati eius in omnibus parere praeceptis, cuius clementia praelati sumus, atque cuius munere praecellimus. Loca vtique sibi sacrata propter petitiones fidelium nostrorum nostro releuari iuuamine atque tueri munimine, cum id nobis ad mortalem vitam temporaliter transigendam, et ad aeternam feliciter obtinendam profuturum esse liquido credimus: quapropter comperiat omnium nostrorum praesentium scilicet et futurorum solertia, qualiter* SIGEHARDVS, *venerabilis Abbas, deprecatus est Celsitudinem nostram, vt ob mercedis nostrae augmentum quasdam res proprietatis nostrae consistentes in Buchonia, in loco, qui dicitur Harterateshus ad sanctum Bonifacii Fuldense monasterium concederemus, et per nostrae auctoritatis praeceptum, per quod praefatas res in Buchonia consistentes, in loco, qui dicitur Harterateshuson cum silua illuc pertinente, omnibusque appendiciis in terris, pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, exitibus et regressibus totum et integrum ex iure et dominatione nostra, in ius et dominationem Sancti Bonifacii Martiris tradimus atque transfundimus, ea videlicet ratione, vt ab hodierna die et deinceps per hoc nostrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum nullo inquietante, sed Deo auxiliante perpetuis temporibus praefatae res ad praedictum monasterium permaneant absque vllius hominis contradictione*

ne, et vt haec auctoritas largitionis nostrae firmior habeatur, et per futura tempora a cunctis fidelibus verius credatur, et diligentius obseruetur, manu propria subter eam firmauimus et anuli nostri impressione assignari iussimus.

Signum Domni HLVDEVVICI Serenissimi Regis EBERHARDVS *Cancellarius ad vicem* LVITBERTI *Archicappelani recognoui et subscripsi. Datum XVII. Kal. Iulii Anno* CHRISTO *propitio XXXI. Regni Domni* HLVDEVVICI, *serenissimi Regis in orientali Francia regnantis Indictione IIII. Actum Triburias in Dei nomine feliciter. amen.*

XXX.

Subscriptio traditionis Cunihiltis apud Pistor. *Tradit. Fuld. lib. II. pag.* 569. et 574. collatae cum cod. MS. a Schannato, et editae, *Trad. Fuld. n.* 517. *pag.* 208.

ANNO 874.

FActa est haec traditionis chartula anno Dominicae incarnationis DCCCLXXIIII. Indict. VII. regni autem LVDOVICI *gloriosissimi Regis anno XXXIIII. coram his testibus.* † *Signum* KRISTANI comitis *cetera.*

XXXI.

Subscriptio Chartae alterius apud Pistorium *lib. II. pag.* 571. et Schannat. *ibid. pag.* 209.

ANNO 876.

FActa est haec traditionis chartula in monasterio FVLDA. *Anno Dominicae Incarnationis DCCCLXXVI. Indict. VIII. Anno XXXVI.* LVDOWICI *Imperatoris mense Iulio die XXIII. eiusdem mensis his Testibus praesenti adstantibus cetera.*

XXXII.

Subscriptio traditionis Elli, Ermanolti, et Baldi apud Pistorium *lib. II. pag.* 570. et Schannat. *pag.* 209.

ANNO 876.

ACta est haec Chartula Traditionis in monasterio FVLDA. *Anno Dominicae Incarnationis DCCCLXXVI. Ind. VIII. XXXVI.* HLVDOVVICI *Imperatoris mense Februario die XIIII. mensis eiusdem, his Testibus subscriptis, cetera.*

XXXIII.

Subscriptio chartae Alam. LXIII. apud Goldast. *Script. rer. Alam. tom. II. pag.* 47.

ANN. 846.

EGo Marcellus monachus rogatus scripsi et subscripsi. Notaui diem dominicum VIII. Kal. Octobr. anno XV. (*) *HLudovvici Regis Alamannorum sub Cuonrado Comite.*

XXXIIII.

Subscriptio chartae LXIIII. apud *eumd. ibidem.*

ANN. 836.

NOtaui diem Veneris IX. Kal. Decembr. anno XXIIII. HLudouuici Imp. et HLudouuici iunioris Regis Alamannorum V. sub Geroldo Comite.

XXXV.

Subscriptio chartae 74. apud *eumdem pag.* 51.

ANN. 875.

NOtaui diem lunae XVI. Kal. Decembris anno XXXV. Hludouuici piissimi Regis sub Karolo principe.

XXXVI.

Ex charta 93. apud *eumdem pag.* 58.

ANNO

[*] Ab anno 832. quo Alamanniam inuasit Ludouicus.

ANNO 875.

VSque in annum praesentem, qui est XXXV. HLudouuici piissimi Regis, patris Karlomanni, HLudouuici et Karoli Principis nostri.

XXXVII.

Diploma Ludouici Germanici Argentoratense ex archiuo Tabernensi erutum a Ludou. Laguille *dans les preuves de l'histoire de la prouince d'Alsace, pag.* 21.

ANNO 856.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. LVDOVICVS *Diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis nostrae munere locis Deo dicatis quiddam concedimus beneficii, et necessitates Ecclesiasticas per adpetitiones Sacerdotum nostro releuamus iuuamine, atque imperiali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter transigendam, et ad aeternam foeliciter obtinendam profuturum esse liquide credimus. proinde nouerit omnium nostrorum tam praesentium, quam futurorum sollertia, quia vir venerabilis* RVDVLPHVS *Episcopus Argentinensis siue Strasburgensis nostram adiens praesentiam, detulit obtutibus nostris auctoritatem immunitatis Domini et Genitoris nostri Ludouici bonae memoriae piissimi Augusti, in qua continebatur insertum, quod non solum idem Genitor noster, verum etiam praedecessores eius Reges videlicet Francorum sedem Ecclesiae Sanctae Mariae semper Virginis, in cuius amore et honore ipsa dicata est Ecclesia, sub suo nomine et defensione cum monasteriis et cellulis sibi subiectis, et rebus vel hominibus ad eam pertinentibus vel aspicientibus, tam infra ciuitatem, quam foras consistere fecerant, et earum immunitatum auctoritatibus hactenus ab inquietudine iudiciariae potestatis, eadem munita atque defensa fuisset Ecclesia. Sed pro rei firmitate postulauit, fatus* RVDOLPHVS *Episcopus, vt paternum, seu praedecessorum nostrorum Regum morem sequentes, huius modi nostrae Immunitatis praeceptum ob amorem Dei et reuerentiam ipsius sancti loci circa ipsam Ecclesiam fieri censeremus, cuius petitionibus adsensum praebuimus, et hoc nostrae immunitatis praeceptum erga ipsam ecclesiam immunitatis atque tuitionis gratia pro Diuini cultus amore et animae nostrae remedio fieri decreuimus, per quod praecipimus atque iubemus, vt nullus iudex publicus vel quislibet ex iudiciaria potestate in ecclesias, aut loca, vel agros seu reliquas possessiones, quas moderno tempore in quibuslibet pagis vel ter-*

ritoriis infra ditionem Imperii nostri iuste et legaliter memorata tenet vel possidet Ecclesia, vel ea, quae deinceps in iure ipsius Ecclesiae voluerit Diuina potestas augeri, ad causas agendas, vel freda aut tributa exigenda, aut mansiones vel paratas faciendas, aut fideiussores tollendos, aut homines ipsius ecclesiae tam ingenuos, quam et seruos super terram ipsius commanentes iniuste destringendos, nullasque redhibitiones aut illicitas occasiones requirendas, nostris vel futuris temporibus ingredi audeat, nec ea, quae supra memorata sunt, penitus exigere praesumat: sed liceat memorato Praesuli suisque successoribus res praedictae Ecclesiae cum omnibus sibi subiectis, et rebus vel hominibus ad se aspicientibus vel pertinentibus sub tuitionis atque immunitatis nostrae defensione remota totius iudiciariae potestatis inquietudine, quiete et ordine possidere, et nostro fideliter parere Imperio, atque pro incolumitate nostrae Coniugis ac prolis, seu etiam totius Imperii a Deo nobis collati, et eius clementissima miseratione per immensum conseruandi vna cum clero et populo sibi subiecto Dei immensam clementiam iugiter exorare. Et quidquid de praefatae rebus Ecclesiae (fiscus noster *) exigere poterat, integrum eidem concessimus Ecclesiae, scilicet perpetuo tempore ei ad peragendum Dei seruitium augmentum et supplementum fiat; hanc itaque authoritatem vt pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem, et a fidelibus sanctae Dei Ecclesiae et nostris verius certiusque credatur, manu propria subter firmauimus, et annuli nostri impressione firmari iussimus.*

Signum *HLudouici Serenissimi Regis.*

Data tertio Calend. April. Anno Regni Christo propitio XXIII. (*) HLudouici Serenissimi Regis in orientali Francia. Indictione IIII. Actum Franchenfurt Palatio regio in Dei nomine feliciter, Amen.

XXXVIII.

Subscriptio Traditionis Werthinensis apud Leibnit. *Script. rer. Brunsuic. Tom. I. pag.* 118.

ANN.

(*) Ab anno 834. Vide, quae notauit Schannatus ad dipl. 24.

ANN. 848.

Acta in Werthina monasterio tertia decima Kal. Augusti anno incarnationis Dominicae DCCCXXXXVIII. regnante HLudouico iuniore anno VIIII. Indictione XI. feria sexta.

XXXVIIII.

Diploma Ludouici Pii et Lotharii imperatorum Cremifanense apud Sim. Rettenpacher in *Hist. Norica*, *lib. I. cap. 9. pag.* 30.

ANN. 828.

IN nomine Domini Dei et Saluatoris nostri IESV *Christi. Ludewicus et Lotharius diuina ordinante prouidentia Imperatores Augusti. Si erga loca diuino cultui mancipata Imperiali more beneficia largimur oportuna, id nobis procul dubio ad stabilitatem Imperii nostri et animae salutem proficere minime dubitamus. Igitur notum esse volumus cunctis fidelibus sanctae Dei ecclesiae et nostris, praesentibus scilicet et futuris, quia ad deprecationem dilecti filii nostri* LVDWICI *Regis Wagoariorum et Geroldi Comitis concessimus cuidam Monasterio nostro, cuius vocabulum est Chremisa, quod est constructum in honore et veneratione Domini et Saluatoris nostri* IESV *Christi, situm in pago Trungowe, vbi praesenti tempore vir venerabilis Sigehardus Abba praeest, et monachis ibidem per tempora degentibus quoddam territorium, quod est in pago Grunzwiti, iuxta montem Sumerperch, quod vsque modo serui vel Sclaui eiusdem Monasterii ad censum tenuerunt, qui ad partem comitis soluebatur; vbi etiam monachi de praefato monasterio Ecclesiam et domos et cetera aedificia construxerunt. Quod territorium ita terminatur. Incipit enim ex plaga orientali a Sumerperch, sicut missi Geroldi Comitis designauerunt, vsque in Dracisma ad locum, qui vocatur Hobega, Plâttchinn, et inde sursum vsque ad territorium Episcopatus Pataniensis Ecclesiae, et exinde ad plagam Australem vsque ad eum locum, vbi Flinspach exit de silua a parte aquilonis, sicut ipsa silua pergit vsque ad iam dictum montem, qui vocatur Sumerperch. Memoratum vero territorium, quantumcumque infra supra scriptam terminationem consistit, saluis tamen proprietatibus liberorum Sclauorum, reliquum quidquid infra has terminationes praesente tempore ad partem comitum pertinebat, omnia supradicto monaste-*

monasterio Chremisae per hanc nostram auctoritatem praesentialiter tradimus, et de nostro iure in ius et dominationem eius transfundimus, ita videlicet, vt quidquid de praefatis territoriis ob vtilitatem et profectum praescripti monasterii rectores et ministri eius facere vel iudicare voluerint, libero in omnibus potiantur arbitrio faciendi, quidquid elegerint. Et vt haec auctoritas nostris futurisque temporibus domino protegente valeat inconuulsa manere, manibus propriis subterfirmauimus, et annuli nostri impressione signari iussimus.

Signum † Hludouuici Serenissimi Imperatoris.
Signum † Hlotharii gloriosissimi Imperatoris Augusti.

Duiandus Diaconus ad vicem Fridagisi recognoui. Datum XI. Kal. April. Anno Christo propitio XV. Imperii Domini Ludovvici Serenissimi Imperatoris et Lotharii VI. (*) Indictione VI. Actum Aquisgrani in Dei nomine feliciter, Amen.

XXXX.

Diploma Ludouici Germanici adhuc regis Baiuuariorum apud Hundium in *Metropoli Salisburgensi.*

Ann. 846.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI DEI OMNIPOTENTIS. *Ludouicus diuina fauente gratia Rex Baioariorum. Si igitur erga loca diuinis cultibus mancipata propter amorem Dei eorumque in iisdem locis sibi famulantibus beneficia oportuna largimur, praemium nobis apud Dominum in aeterna beatitudine recipere confidimus. Proinde notum sit omnibus fidelibus Sanctae Dei Ecclesiae nostrisque, praesentibus scilicet et futuris, quia vir venerabilis Gozbaldus, sacri palatii nostri summus Capellanus, et Abbas monasterii, quod dicitur Altaha, quod est constructum in honore S. Mauritii Martyris Christi, adiens excellentiam nostram, innotuit Clementiae nostrae, qualiter postquam terra Auarorum ex parte ab auo nostro Domino Carolo Imperatore capta fuisset, ipsius permissu atque consensu quaedam res in ipsa marcha ad ius regium pertinentes eidem monasterio collatae fuissent, quas etiam vsque nunc praedictum possedit monasterium. Sed quia auctoritas traditionis exinde minime adparebat, deprecatus est idem Gozbaldus Abbas, vt nostrae auctorita-*

(*) Legendum XI. Nam Lotharius imperii socius factus anno 817.

ctoritatis largitionem atque confirmationem eidem daremus monasterio, per quam ipsas res in posterum praedictum monasterium eiusque rectores, absque cuiuslibet impedimento aut contradictione tenere et dominari potuisset. Cuius deprecationem propter diuinum amorem et reuerentiam ipsius sancti loci libenter annuimus, et ipsas res perpetuo possidendas solenni datione eidem concessimus monasterio, id est locum, qui nuncupatur Wachunra, qui terminatur a fonte riuuli, qui vocatur Mystrica, vsque ad eum locum, vbi ipse Danubium influit, ac deinde tendit sursum in ripam Danubii vsque in Bochbach, et vltra Bochbach mansum vnum, et inde iuxta Bochbach sursum vsque in verticem montis, qui vocatur Abornica, nec non alium locum, nuncupatum Accusbach iuxta ripam Danubii, cuius mensura est in longitudine milliarium vnum et in latitudine similiter, nec non et campum vnum, qui continet mansum vnum, quem interiacet caussa Frisingensis Ecclesiae. Has itaque res cum mancipiis, domibus, aedificiis, vineis, terris, syluis, pratis, pascuis, aquis aquarumue decursibus, quantumcumque infra terminia praedicta de eisdem rebus continetur, totum et integrum in ius et dominationem praedictae ecclesiae perpetualiter ad habendum conferimus. Ita videlicet, vt quicquid in ipsis vel de ipsis rectores vel ministri supra memoratae sedis ob vtilitatem et commoditatem ipsius ecclesiae facere vel iudicare voluerint, liberam in omnibus habeant potestatem faciendi, quidquid elegerint. Et vt haec auctoritas largitionis atque confirmationis nostrae per curricula annorum inviolabilem atque inconuulsam obtineat firmitatem, manu propria subtus firmauimus, et annuli nostri impressione signari iussimus. Adalleod Diaconus ad vicem Gozbaldi recognoui. Datum prid. Non. Octobr. anno Christo propitio decimo septimo regalis Imperii Domini Ludouici, Serenissimi Aug. anno V. regni nostri, Indict. nona. Actum in Regenspurch ciuitate. In Dei nomine feliciter Amen. Signum Domini Ludouici Serenissimi Regis.

XXXXI.

Diploma Ludouici Germanici, adhuc regis Boiariorum, apud Hund. *Metrop. Salisburg.*

ANN. 831.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI *Dei omnipotentis. Hludouicus diuina largiente gratia Rex Boiariorum. Si petitionibus fidelium nostrorum, quas auribus nostris insinuauerint, libenter annuimus, et eas in Dei nomine ad effectum perducimus, et Regium morem decenter implemus, et illos in nostro seruitio promtiores reddimus. Idcirco comperiat industria atque vtilitas omnium fidelium nostrorum praesentium scilicet et futurorum. Quia Erchanfridus, Diaconus et Capellanus noster, nec non propinquus suus Baturicus obtulerunt obtutibus nostris quandam chartam praestariam, in qua continebatur, qualiter Baturicus Episcopus praestitisset eis ad vsum meritum quasdam res ex ratione monasterii sui sancti Emmerani, quas olim idem Erchanfridus ex suo proprio eidem largitatis munere contulerat monasterio, nec non et alias ex ratione eiusdem Monasterii eis ad vsum meritum diebus vitae eorum concessisset. Quae sunt vtraeque res in villa, quae dicitur Aroochinga, quae alio nomine Folinchona vocatur, et in alio loco, quae dicitur Buochusa, cum mancipiis, casis, domibus, aedificiis, terris, pratis, pascuis, siluis, aquis, aquarumque decursibus, cum omnibus, quae in praedictis locis tam ex praedicti Erchanfridi donatione quomodocumque, et ex ratione eiusdem monasterii habere videbatur, nec non et in alio loco, qui dicitur Aliucboba hobam vnam et in Cailonesbach hobam vnam. Et deprecatus est excellentiam nostram, vt super hanc praestariam, confirmationis nostrae praeceptum fieri iuberemus, per quod diebus vitae eorum firmius et quietius, absque alicuius contrarietate, ipsas res tenere et possidere valerent. Quorum petitionibus libenter annuimus, et hanc auctoritatem confirmationis nostrae eis fieri iussimus, per quam praecipimus et iubemus, vt diebus vitae eorum ipsas res teneant et possideant. Et nullius quilibet Ecclesiasticae dignitatis praeditus, aut alius quilibet eis de ipsis rebus vllam inquietudinem aut contrarietatem facere praesumat. Sed liceat illis, sicut diximus, diebus vitae eorum vsufructuario ordine tenere et possidere, et post eorum amborum discessum cum integritate in potestatem et dominationem praedicti monasterii reuertatur. Haec vero auctoritas praeceptionis nostrae vt firmior habeatur, et a fidelibus nostris*

ſtris melius conſeruetur, annuli noſtri impreſſione ſubter iuſſimus adſignare.

ADALLEODVS *Diaconus ad vicem Gauzbaldi recognoui. Data XV. Calend. Septembris Anno Chriſto propitio* 18. *Imperii Domini Hludouici, Sereniſſimi Aug. et anno VI.* (*) *Regni noſtri, Indictione* 9. *Actum Reginesburgch in Palatio noſtro, in Dei nomine feliciter, Amen.*

XXXXII.

Diploma Ludouici, regis Baiuuariorum, apud Hund. *Metrop. Salisburg.*

ANNO 851.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus, diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere, de beneficiis diuinitus nobis collatis locis ſanctorum quiddam conferimus, id nobis procul dubio ad aeternae remunerationis praemia capeſſenda profuturum liquido credimus. Proinde nouerit omnium fidelium noſtrorum praeſentium ſcilicet et futurorum induſtria; quia nos pro mercedis noſtrae augmento conceſſimus eccleſiae Patauienſi, quae eſt conſtructa in honore ſancti Stephani protbomartyris, vbi etiam ſanctus Valentinus, Confeſſor Chriſti corpore requieſcit, cui praeſenti tempore venerabilis vir, Reginarius Epiſcopus praeeſſe videtur, quaſdam res proprietatis noſtrae, quae ſunt in prouincia Auarorum, in loco, qui dicitur Kirchbach, id eſt, Eccleſiam vnam conſtructam, cum territorio ad manſos centum faciendum et plus, quarum terminia ſunt ab ipſo loco pergens per vnam ſemitam vſque ad locum, qui dicitur Tumus, et inde per circuitum vſque ad praedictum Kirchbach, et deinde vſque ad Markam Theotherii, et inde vſque ſurſum Cynnenberg. Has itaque res cum praedicta Eccleſia cum vineis, terris cultis et incultis, pratis, ſylvis, paſcuis, aquis, aquarumue decurſibus, adiacentiis peruiis et exitibus et regreſſibus, totum et integrum, quemadmodum Rathodus Comes Annonicor Epiſcopo ipſas res conſignauit, ita praedictae Eccleſiae poenitentialiter* (*potentialiter*) *conceſſimus, et de noſtro iure in ius et*

(*) Legendum videtur anno XI. ab anno 811. quo Ludouicus Pius nouam regni partitionem faciens Ludouico noſtro Boioariam attribuit.

et ditionem eius liberalitatis nostrae munere conferimus, ita videlicet, vt quicquid rectores et ministri supradictae sedis de ipsis rebus iure Ecclesiastico, facere voluerint, libero in omnibus perfruantur arbitrio faciendi, tantum scilicet, vt dum Annocor Episcopus atque Anno, Nepos eius aduixerint, ipsas res tenere et vsare faciant, et nullus eis ipsas abstrahere praesumat, et post illorum discessum cum integritate ad eandem ecclesiam reuertantur. Et vt haec auctoritas largitionis nostrae per curricula annorum inuiolabilem atque inconcussam obtineat firmitatem, manu propria subterfirmauimus, et annuli nostri impressione signare iussimus. Signum Ludouici gloriosissimi Regis. Adalleodus Diaconus ad vicem Grimaldi recognoui. Anno Christo propitio III. (*) *Regni Domini Ludouici Regis in orientali Francia Indiction.* XIIII. *lectum Ostrerhoua, palatio Regio in Dei nomine feliciter, Amen.*

XXXXIII.

Diploma Ludouici Germanici apud Hund. in *Metrop. Salisburg.*

ANNO 841.

LVDOVICVS, DIVINA FAVENTE GRATIA REX *Baioariorum. Cum regalis excellentia vnius fidelis rationabilem petitionem ad effectum perducere satagit, non solum ipsius, sed etiam cunctorum fidelium suorum animos ad fidelitatem debitam sincerissime conseruandam promtiores deuotioresque efficit. Idcirco notum esse volumus cunctis fidelibus sanctae Dei Ecclesiae, et Deo dispensante successoribus nostris, qualiter petente et suggerente Gosbaldo, venerabili Abbate et fideli nostro, complacuit nobis propter suum fidelissimum erga nostrae mansuetudinis obsequium, quasdam res proprietatis nostrae, quae sunt in villa quae vocatur Ingolstat, et quas praefatus vir hactenus in beneficium habuit, ei deinceps ad proprium per nostrae largitionis munificentiam concedere. Id sunt ecclesiae duae, curtis dominicata cum ceteris aedificiis desuper positis et terra arabili iornales centum triginta de pratis vbi possunt colligi de foeno carradae quadringenta. Mancipia infra curtem inter pueros et feminas genecias numero viginti duo. Mansi seruiles vestiti ad eandem curtem aspicientes viginti duo. Sint*

(*) Immo legendum anno XIII. isque numerandus ab anno 838. quo patri bellum intulit Ludouicus.

Sint mansorum duodecim. Vnde etiam pro firmitatis ac maioris securitatis studio praesentem auctoritatem largitionis nostrae fieri iussimus, per quam memorato Abbati rem superius nominatam cum suis pertinentiis, campis scilicet, syluis, pratis, pascuis, aquis aquarumue decursibus, molendinis, mobilibus atque immobilibus, seruis quoque vel ancillis, et quicquid ad eamdem curtem iuste et legaliter pertinere dinoscitur, ex nostri iuris atque potestatis iure proprietatis est, totum et ad integrum, quod ille, sicut praefati fuimus, in beneficium habuit, largimur, de potestate nostra in eius transfundimus dominationem iure proprietario ad habendum, ita, vt ab hodierna die nulla persona nostris vel successorum nostrorum temporibus aliquam ex his praesumat ei afferre inquietudinem, sed per hoc nostrae donationis praeceptum hoc cum quiete tenere liceat. Et inde quicquid elegerit vel facere voluerit liberam in Dei nomine in omnibus habeat faciendi potestatem. Et vt haec auctoritas nostrae largitionis inconuulsam obtineat firmitatem, manu propria subtus eam firmauimus, et annuli nostri impressione signari iussimus. Datum XV. Cal. Septembr. anno VII. (*) regni Domini Ludouici Regis in orientali Francia indictione IIII. Actum Heilicobrunno palatio regio, in Dei nomine feliciter, Amen.

XXXXIIII.

Diploma Ludouici Germanici apud Hundium in *Metrop. Salisburgensi.*

ANN. 854.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Si petitiones praesulum sanctae Dei ecclesiae iuste et rationabiliter aures serenitatis nostrae petentium ad effectum perducimus, hoc nobis procul dubio ab aeterna remuneratione praemia capessenda profuturum liquido credimus. Quapropter notum sit omnibus fidelibus sanctae Dei Ecclesiae nostrisque, praesentibus scilicet et futuris, qualiter vir venerabilis, Gotsbaldus, Wirtzburgensis Ecclesiae Episcopus nostram adiens serenitatem, postulans, vt fratribus in monasterio S. Mauritii, Martyris Christi, vocabulo Altaha consistentibus, qui nunc sub eius regimine Deo famulari noscuntur, post illius transactae mortalis vitae terminum, si talis frater inter illos inueniri poterit,*

(*) Ab anno 834. Vid. Schannat. ad dipl. 24.

poterit, qui fratris (patris) officio idoneiter et rationabiliter fungi valeat, eum eligendi nostra eis licentia tribueretur. Cuius petitioni autem mansuetudinis nostrae accommodantes, hoc ita perdonasse per praesentem auctoritatem nostram, omnium fidelium nostrorum cognoscat magnitudo, ita tamen, vt praefatum est, si talis secundum regulam S. Benedicti aptabilis et idoneus, tam in moribus, quam in scientia seu ceteris bonis ornatus ad seruitium Dei omnipotentis ibi inuenitur, per praefati venerabilis Episcopi petitionem et amorem assensum praebemus, vt eos melius delectet, pro nobis proleque nostra, et pro statu totius regni nostri Domini misericordiam attentius exorare. Et vt haec nostra largitionis auctoritas maiorem obtineat vigorem, manu propria nostra subtus firmauimus, et annuli nostri impressione assignari iussimus. Datum 8. *Idus Martii, Anno propitio Christo* 14. *regni Domini Ludouici gloriosissimi Regis in Orientali Francia, indictione* 12. (*) *Actum Regenspurg, ciuitate Regia, in Dei nomine feliciter Amen.*

XXXXV.

Diploma Ludouici Germanici apud Marquard. Freher. in *Lupoduno pag.* 26.

ANNO 874.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. HLVDOVVICVS *diuina fauente gratia Rex. Notum sit omnibus sanctae Dei Ecclesiae fidelibus nostrisque, praesentibus videlicet et futuris, qualiter nos ob nostrae mercedis augmentum et pro remedio animae Domini aui et genitoris nostri concessimus quasdam res proprietatis nostrae ad monasterium* LAVRESHAM, *quod est constructum in honore beatorum Apostolorum* PETRI *et* PAVLLI, *vbi etiam requiescit corpore S. Nazarius, hoc est, in pago Renense ad* SENEIM *et* BICCHVMBACH *cum omnibus ibidem adiacentiis vel pertinentibus, in mancipiis, terris, vineis, pratis, pascuis, siluis, aquis, aquarumue decursibus, exitibus et regressibus, mobilibus, quaesitum et ad inquirendum, totum et ad integrum ex iure et dominatione nostra in ius et dominationem praefati sancti loci tradimus atque transfundimus, ea videlicet ratione, vt ab hodierna die et deinceps per hoc nostrae auctoritatis praeceptum, plenius in Dei nomine confirmatum in vsus fratrum, Domino ibidem famulantium perpetualiter*

(*) Immo Ind. **II.** cum ea enim concurrit annus regni **XIIII.**

ter permaneant absque alicuius contradicentis obstaculo. Quod si nunc Nos easdem res cum consensu et voluntate dilecti filii nostri Karoli *statim commutare possumus, hoc omnino desideramus. Si autem hoc esse nequiuerit, tunc firmiter praecipimus atque iubemus, vt post obitum nostrum perpetualiter ibi permaneant absque alicuius molestia atque inquietudine. Et vt haec auctoritas largitionis nostrae firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus nostris verius credatur, et diligentius obseruetur, manu nostra subter eam firmauimus, et annuli nostri impressione assignari iussimus. Heberhardus Cancellarius ad vicem Luitberti archicapellani recognoui et subscripsi. Data IIII. Non. Maias Anno Christo propitio XXXVII. (*) Regni Domini Hludouici serenissimi Regis in Orientali Francia regnantis, Indictione VII. Actum Lobotenburc.*

Christe protege Hlvdovicvm regem.

Signvm domni Hlvdovvici serenissimi regis.

XXXXVI.

Diploma Ludouici Germanici Tigurinum, cuius praeter Seb. Munsterum, Stumphium, Hottingerum, Heiderum mentionem facit Barth. Schobingerus in *notis ad Vadianum* apud Goldast. *Script. rer. Alam. tomo III. pag.* 110. totum vero edidit Mart. Mager. a Schoenb. *de aduocatia armata, cap.* 5. *pag.* 155. denique ex ipso autographo adcurate descriptum emendatius dedit Conring. in *Adpend. Censurae dipl. Lindau. pag.* 360.

Ann. 853.

In nomine sancte et individve trinitatis. Hlvdovicvs *diuina fauente clementia Rex. Si de rebus terrenis, quas diuina fumus largitate consecuti, ad loca sanctorum ob diuinum amorem et regium morem decenter implentes aliquid conferimus, hoc nobis esse profuturum ad aeternae remunerationis praemia capessenda liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium sanctae Dei ecclesiae nostrorumque praesentium scilicet et futurorum industria, qualiter nos pro serenissimi Imperatoris aui nostri Karoli et praestantissimi Hludouuici Augusti, domni et genitoris nostri, nec non et nostra sempiterna remuneratione*

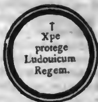
(*) Ab anno 838. quo arma feralia patri intulit Ludouicus.

neratione ac pro coniugis prolisque nostrae charissimae perpetua mercede curtim nostram turegum in ducatu Alamannico in pago durgaugense cum omnibus adiacentiis vel aspicientiis eius, seu in diuersis functionibus. Id est pagellum uroniae cum ecclesiis domibus ceterisque aedificiis desuper positis mancipiis vtriusque sexus et aetatis, terris cultis et incultis, syluis, pratis, pascuis, aquis, aquarumue decursibus; adiacentiis, peruiis, exitibus et regressibus, quaesitis et inquirendis, cum vniuersis censibus et diuersis redhibitionibus. Insuper etiam forestum nostrum albis nomine, et quicquid in eisdem locis nostri iuris atque possessionis proprietatis est, et ad nostrum opus instanti tempore pertinere videtur, totum et integrum ad monasterium nostrum tradimus, quod situm est in eodem vico turegum, vbi sanctus felix et regula martyres Christi corpore quiescunt, quod nobis videlicet eo rationis tenore complacuit agendum, vt deinceps in posterum ibidem omni tempore sanctimonialium feminarum sub regulari norma degentium vita conuersatioque monasterialis monastico cultu instituta caelebretur, et libentius propter huius loci supplementum a nobis iam praedictis martyribus deditis dei famulatus illic exhibeatur, ac pro nostra debitorumque nostrorum omnium mercedis augmento diligentius ac vberius domini misericordia exoretur. Volumus etiam, vt fidelium nostrorum nouerit beneuolentia, quod paterna pietate commonitii supradictum monasterium cum omni integritate vna cum nostra traditione in locis praefatis dilectissimae filiae nostrae hildegardae in proprietatem concessimus, vt, quantum domino permittente valeat familiam in eodem monasterio domino militantem suoque dominatui subiectam disciplinis regularibus et obseruantiae monasterialis institutione corrigat et nutriat, locaque ipsa sibimet concessa, quantum vires suppeditent profectibus et emendationibus augmentando prouehat ac emendet. Denique iubentes praecipimus vt nullus iudex publicus nec comes nec quislibet ex iudiciaria potestate in locis praefatis vel in cunctis rebus ad eadem loca respicientibus seu homines tam liberos quam seruos, qui illic commanere videntur distringere aut infestare nec fideiussores tollendos, aut vllas redhibitiones vel fredas aut bannos exigendo aut alicuius iniuriae vim vllo vnquam tempore inferre praesumat, sed sub nostra defensione et munitatis tuitione cum aduocatis ibi constitutis res illae secure per diuturna tempora permaneant. Et vt haec auctoritas donationis atque confirmationis nostrae firmior habeatur, et per futura tempora a cunctis fidelibus sanctae dei ecclesiae nostrisque praesentibus et futuris verius credatur atque diligentius conseruetur, manu propria nostra subter eam firmauimus, et annuli nostri impressione adsignari iussimus.

Signum

Signum HLUDOUICUS *domni hludouici gloriosissimi regis.*

Comeatus Notarius ad vicem Radleici recognoui.

Data XII. Kal. Aug. Anno Christo propitio XX. (*) *regni domni Ludouici serenissimi regis in Orientali Francia Indictione prima. Actum Reganesburg in dei nomine feliciter amen.*

XXXXVII.

Diploma Ludouici Pii Tigurinum ineditum antea, sed protractum in lucem ex ipso autographo ab Herm. Conringio in *Adpend. Cens. diplom. Lindau. pag.* 367.

ANN. 858.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Hludouicus diuina fauente gratia rex. Si de rebus terrenis, quas diuina sumus largitate consecuti ad loca sacra ob diuinum amorem aliquid conferimus profuturum nobis esse ad aeternae remunerationis praemia capessenda hoc liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium sanctae dei ecclesiae nostrorumque, praesentium scilicet et futurorum, industria, qualiter nos iuxta postulationem dilectissimae filiae nostrae hildagardae pro serenissimi Imperatoris aui nostri Caroli animae remedio, et praestantissimi Hludouuici augusti domni et genitoris nostri, nec non et nostra* sempi-

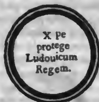
[*] Ab anno 832. quo Alamanniam inuasit Ludouicus.

ſempiterna remuneratione ac coniugis proliſque noſtrae perpetua mercede, curtim noſtram, quae vocatur chama conſiſtens in ducatu alamannico in pago turgaugenſi cum omnibus adiacentiis vel appendiciis eius, ſeu in diuerſis functionibus. Id eſt curtem indominicatam cum eccleſiis domibus ceteriſque aedificiis deſuper poſitis mancipiis vtriuſque ſexus et aetatis, terriſque cultis et incultis, ſiluis pratis paſcuis aquis piſcationibus vel piſcatoribus aquarumque decurſibus vel adiacentiis peruiis exitibus et egreſſibus quaeſitis et inquirendis cum vniuerſis cenſibus, qui ad ipſam curtem pertinent, et diuerſis redhibitionibus vel quidquid in eiſdem locis noſtri iuris atque poſſeſſionis iure proprietatis eſt, et ad noſtrum opus inſtante tempore pertinere videtur, totum et integrum ad monaſterium noſtrum tradimus, quod ſitum eſt in vico noſtro turegum vbi ſanctus felix et ſancta regula martyres Xriſti corpore quieſcunt, quod videlicet rationis tenore placuit nobis hoc agendum, vt ab hoc die et deinceps in poſterum ibidem omni tempore ſanctimonialium feminarum ſub regulari forma degentium vita conuerſatioque monaſterialis monachico cultu inſtituere delectetur, et libentius propter huius loci ſupplementum a nobis iam praedictis martiribus dedita dei famulatus illic exhibeatur ac pro noſtrae debitorumque noſtrorum omnium mercedis augmento diligentius domini miſericordia vberiuſque exoretur. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis atque confirmationis firmior habeatur, et per futura tempora a cunctis fidelibus ſanctae dei eccleſiae noſtriſque praeſentibus et futuris verius credatur ſeu diligentius obſeruetur manu propria noſtra ſubter eam firmauimus et anuli noſtri impreſſione adſignari iuſſimus.

Signum HLODOVVICVS ***HLudouuici Sereniſſimi Regis.***

Hadedeus ſubdiaconus ad vicem Wiegarii Cancellarii recognoui.

Data

Data XVI. Kal. Maii. anno XXVI. (*) *regni Hludouuici Serenissimi Regis in Orientali Francia regnantis. Ind. VI. Actum in villa Franckonofurt Palatio regio. In dei nomine feliciter Amen.*

XXXXVIII.

Diploma Ludouici Germanici apud Hund. *Metrop. Salisburg.*

ANNO 854.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Si petitionibus praesulum ac seruorum Dei iuste ac rationabiliter petentium aures serenitatis nostrae accommodamus, hoc nobis procul dubio a remuneratore omnium in aeterna beatitudine credimus adfuturum.* (*fort.* profuturum) *Quapropter nouerit omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae nostrorumque praesentium scilicet et futurorum industria, quia vir venerabilis, Gotzbaldus Wirzburgensis Episcopus, nec non et rector monasterii, cui vocabulum est Altaha; nostram adiit Celsitudinem, deprecans, vt sibi nostrae munificentiae praeceptum fieri iuberemus, vt vbicumque inuenire posset aliquas res et mancipia, quae a nobilibus hominibus aptius et congruentius suo monasterio commutare valeret, nostrae benignitatis auctoritate sibi successoribusque suis et aduocatis eorum licentia commutandi tribueretur. Et contra quae a parte illius monasterii, qui cum eis commutare voluerint, ratam et stabilem perpetuo commutationem fieri*

Zzzzz 2

[*] Vid. not. ad dipl. 46.

fieri hac auctoritate nostra decerneremus. Cuius petitioni, quia iuste et rationabiliter inde nostram mansuetudinem hortatum est, sicut vnicuique fidelium nostrorum rationabiliter petentium aurem benignitatis nostrae accommodamus, ita istius petitionem ad effectum dignum duximus, statuentes, vt deinceps quicquid pro vtilitate iam dicti monasterii praefatus Episcopus successoresque illius et Aduocati illorum commutauerint, in mancipiis ceterisque rebus, syluis, seu etiam territoriis, per hanc nostrae beneuolentiae concessionem firmum et inconuulsum perpetuo permaneat. Et vt nulli liceat illam commutationem infringere vel irrumpere, aut infestare, sed, vt diximus, quicquid pars altera alteri dederit, stabilitatum et incontaminatum futuris temporibus consistat. Illud tamen omnimodis praecipientes, vt cum maxima cautela et diligentia consideretur, ne peius aut deterius vel minus in vllo isto negotio parti et potestati praefato monasterio ex illa commutatioue perueniat. Et vt haec nostra concessionis auctoritas firmiorem atque diuturniorem obtineat vigorem, et a cunctis fidelibus sanctae Dei Ecclesiae nostrisque melius credatur, et diligentius conseruetur, manu propria nostra subtus firmauimus et annuli nostri impressione signari iussimus. Data XI. Kal. Aprilis, anno Christo propitio 19. (*) *regni domini Ludouici, gloriosissimi Regis in Orientali Francia. Indict.* 14, *Actum Ratispona ciuitate, in Dei nomine feliciter, Amen.*

XXXXVIIII.

Diploma Ludouici Germanici monasterio S. Emmerani Ratisponensi concessum, editumque a Caelestino, abbate S. Emmerani, in *Mausoleo S. Emmerani*, edito *Straubingae* 1672. *cap.* 30. *pag.* 82.

ANN. 833.

IN nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Notum sit omnibus S. Ecclesiae fidelibus nostris praesentibus scilicet et futuris, qualiter charissima coniux nostra HEMMA *vna cum ceteris nostris fidelibus nostram serenitatem deprecata est, vt quandam commutationem cum Batricio venerabili S. Ecclesiae Regenesburgensis*

(*) Ab anno 814. quo bellum gessit cum patre.

burgensis Episcopo faceremus, hoc est, vt supra memorata charissima coniux nostra monasterium, in eadem ciuitate quod dicitur Oberunmunester, in quo sanctimoniales feminae Domino famulari noscuntur; et quod praefatus venerabilis Episcopus hucusque habuit, per nostram auctoritatem habere mereatur, et praefatus Episcopus e contra recipiat monasterium, quod dicitur Manenseo ad S. Petrum Principem Christi apostolum, et ad S. Emmeramum Martyrem Christi, et iussimus fieri nostrae authoritatis praeceptum, per quod decernimus atque iubemus, vt ab hodierna die deinceps memoratus Episcopus per honorem B. Petri Apostoli et S. Emmerami Martyris Christi idem monasterium cum omnibus rebus ad hoc pertinentibus et omnes successores eiusdem Episcopi absque aliqua contradictione filiorum nostrorum omniumque in posterum successorum nostrorum firmiter habeant, et securiter possideant, quatenus fratres Domino et S. Emmeramo famulantes pro nobis atque coniuge, nec non pro charissima prole nostra et statu totius regni nostri inde melius delectet Domini clementiam exorare. Et vt haec authoritas nostrae concessionis firmiter (firmior) habeatur, et per futura tempora ab omnibus fidelibus nostris melius credatur, et diligentius obseruetur, manu nostra propria subter eam firmauimus, et anuli nostri impressione subter ea (eam) signare iussimus. Ita (data) XVII. Kalend. Martii, anno Dominicae incarnationis DCCCXXXI. (*) Indictione XI. anno regni Ludouici Regis VII. Actum est Regenesburg, in DEI *Numine (nomine) feliciter.*

L.

Diploma Ludouici Germanici Altahense apud Hund. in *Metropoli Salisburgensi.*

ANN. 857.

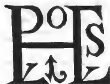
IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus diuina fauente clementia Rex. Si liberalitatis nostrae munere res sanctae Dei Ecclesiae et loca diuinis cultibus mancipata per appetitiones fidelium nostrorum nostro releuemus iuuamine, atque regali tuemur munimine, praemium inde nobis apud Dominum aeternae remunerationis procul dubio rependi non diffidimus. Proinde nouerit omnium fidelium*

 nostro-

(*) Est potius annus 833. qui cum indictione XI. et regni Ludouici XII. in Bauaria concurrit. Et ita procul dubio rescribendum.

nostrorum tam praesentium scilicet, quam et futurorum industria, qualiter vir quidam OTGARIVS, *quem nos quidem ad monasterium nomine Altaha, quod in honore S. Mauritii, martyris Christi est constructum, Abbatem esse statuimus, obtulit obtutibus nostris non solum auctoritatem emunitatis beatae memoriae Caroli aui nostri Augustissimi Imperatoris, sed et Tassilonis quondam Ducis in Ducatu Baioarico super eadem re litteras ostendit, in quibus continebatur insertum, quod praefatum monasterium sub suo nomine et defensione cum cellulis et locis sibi subiectis rebus et hominibus et omnibus illic pertinentibus hactenus ab inquietudine iudiciariae potestatis munitum atque defensum firmissime fuisset. Vnde etiam pro rei firmitate suggessit vir praenominatus clementiae nostrae, vt paternum seu praedecessorum nostrorum Regum videlicet morem sequentes, huius modi nostrae emunitatis praeceptum ob amorem Dei et reuerentiam ipsius sancti loci circa ipsum monasterium conscribere iuberemus. Cuius petitioni libenter acquiescentes hoc emunitatis nostrae praeceptum erga ipsum monasterium gratia tuitionis et defensionis ac pro diuini cultus amore, nec non et animae nostrae (remedio) conscribi decreuimus, per quod firmiter et omnibus modis imperamus, vt nullus iudex publicus vel quislibet ex iudiciaria potestate, aut vllus ex fidelibus nostris, tam praesentibus, quam et futuris, neque Comites, neque Centenarii, neque exactores in Ecclesias aut loca vel agros, seu reliquas possessiones, quas moderno tempore in quibuslibet pagis vel territoriis infra ditionem regni nostri iuste et legaliter tenet ac possidet, vel etiam in ea, quae in iure ipsius monasterii voluerit diuina pietas augeri, ad caussas audiendas, vel facienda freda, et tributa exigenda, aut fideiussores tollendos, aut homines ipsius monasterii tam ingenuos quam seruos, sclauos, et accolas, super terram ipsius commanentes, nec iuste nec iniuste distringendos, et nullas redhibitiones vel mansiones aut paratas faciendas, aut illicitas occasiones requirendas, nostris nec futuris temporibus ingredi audeat, nec ea, quae supra commemorata sunt, ullo vmquam tempore exigere praesumat, sed liceat memorato viro suisque successoribus res praedicti monasterii cum omnibus rebus sibi subiectis et hominibus tam ingenuis, quam seruis, cuiuscumque sint nationis, atque omnibus ad se pertinentibus vel aspicientibus sub tuitionis atque emunitatis nostrae defensione, remota totius iudiciariae potestatis inquietudine et vulgari appellatione quieto ordine ac tranquilla securitate possidere. Et aduocati ipsius ecclesiae omnem caussam inquirendam et discutiendam ipsi diiudicent et finiant, et quidquid de praefatis rebus ecclesiae ius fisci exigere poterat, in integrum praedicto viro Otgario, suisque*

que successoribus concessimus, scilicet vt perpetuo tempore ei ad peragendum Dei seruitium augmentum et supplementum sint. Et vt haec auctoritas emunitatis per futura tempora a cunctis fidelibus nostris melius conseruetur, veriusque credatur, subtus eam manu propria firmauimus, et impressione annuli nostri assignari iussimus.

Signum Hludouici *Serenissimi Regis.*

Hildebrandus Subdiaconus ad vicem Grunoldi Archicapellani recognoui. Data XI. Kal. Maii anno XXV. (*) *regni Hludouici Serenissimi Regis in orientali Francia regnantis, Indictione V. Actum in villa Potamo, in Dei nomine feliciter Amen.*

L I.

Diploma Ludouici Germanici Altahense apud Hund. in *Metrop. Salisburg.*

ANNO 857.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus diuina fauente clementia Rex. Si loca diuinis cultibus consecrata nostro releuemus iuuamine, et augmentum illis in rebus transitoriis impendimus, hoc nobis procul dubio profuturum esse, liquido credimus. Quapropter notum sit omnibus fidelibus sanctae Dei Ecclesiae nostrisque, praesentibus scilicet et futuris, qualiter nos ob petitionem Eginulfi, fidelis nostri, quasdam res proprietatis nostrae, quas quondam Reginbertus et Reginolf pater suus seruus noster de nostro iure habere visus fuit. Sunt autem ipsae res in coniacentibus terminis prope monasterium Altaba in pago Quinzingouue situm in territorio, quod est inter Schweinaba et Monasterium Altaba contiguum. Sed pro integra firmitate petiit praefatus Otgarius nostrae auctoritatis praeceptum super hac re sibi conscribi;*

(*) Ab anno 832. quo Alamanniam inuasit.

scribi, cuius petitioni libenter annuimus et hoc praeceptum nostrae donationis scribi iussimus, per quod praecipientes imperamus, vt res superius comprehensae iure firmissimo in potestate eiusdem Otgarii successorumque ipsius perpetualiter sine vlla contradictione inconuulsae permaneant. Et quidquid inde elegerit faciendum, plenariam deinceps et liberam faciendi potestatem habeat. Et vt haec auctoritas nostrae largitionis firmiorem obtineat vigorem, veriusque credatur, atque diligentius conseruetur, manu propria nostra subtus eam firmauimus, ei sigilli nostri impressione assignari iussimus. Data XV. Cal. Sept. Anno Christo propitio 25. regni Ludouici serenissimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indictione 5. Actum in ciuitate Ratispona, in Dei nomine feliciter Amen.

LII.

Diploma Ludouici Germanici Altahense apud Hund. in *Metrop. Salisburg.*

ANNO 860.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus, diuina fauente gratia Rex. Si enim ea, quae fideles regni nostri pro eorum oportunitatibus nos deprecati fuerint, implere studuerimus, non solum regium morem decenter implemus, verum etiam eos procul dubio fideliores et deuotiores in nostro efficimus seruitio, et ad aeternam vitam feliciter obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium nostrorum praesentium scilicet et futurorum solertia, qualiter Bribinus, fidelis Dux noster, veniens in procerum nostrorum praesentiam postulauit serenitatem nostram, vt de rebus proprietatis suae, quas ei in proprietatem concessimus liceret ei partem aliquam ob memoriam eius dare ad S. Mauritium, et ad Monasterium nostrum Altaha, cui tempore illo Abbas Otgarius praeesse videbatur et rector, cuius petitioni libenti animo assensum praebentes decreuimus ita fieri. Dedit itaque Bribinus fidelis Dux noster cum consensu et licentia nostra ad praefatum Monasterium S. Mauritii martyris Christi de sua proprietate in suo Ducatu, quicquid habuit ad Salapingiti infra terminos istos. In orientem vltra Salam fluuiolum vsque in Slougenzim Marchan et Stresmaren, et sic sursum per Salam vsque ad Waltungespach, et sic inde vsque in Hrabagisreit et ad Chiristetin. Postea vero praedictus fidelis Abbas noster Otgarius deprecatus est celsitudinem nostram, vt easdem res per nostrae auctoritatis praeceptum confir-*

confirmassemus. Cuius petitioni ob honorem Dei et S. Mauritii militis Christi et bonum illius seruitium libenti animo assensum praebuimus, et hoc nostrae auctoritatis praeceptum fieri iussimus, per quod decernimus atque iubemus, vt sicut praedicti termini in praedictis locis definiti sunt, ita deinceps ad iam dictum monasterium per hoc nostrae auctoritatis praeceptum ipsae res nullo inquietante Deo auxiliante perpetuis temporibus consistant in proprium. Et vt haec auctoritas nostrae largitionis firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus nostris verius credatur, et diligentius obseruetur, manu propria nostra subtus eam firmauimus, et annuli nostri impressione roborare iussimus. Data 10. *Cal. Martii. Anno Christo propitio* 28. *regni Domini Ludouici Serenissimi Regis in orientali Francia regnantis. Indictione* 8. *actum Regenspurg ciuitate regia. In Dei nomine feliciter.*

LIII.

Diploma Ludouici Germanici Altahense apud Hundium in *Metropoli Salisburgensi.*

A N N. 862.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis nostrae munere locis Deo dicatis quiddam conferimus, et necessitates ecclesiasticas nostro releuamus iuuamine, atque regali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter transigendam et ad aeternam feliciter obtinendam profuturum, liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium nostrorum praesentium scilicet et futurorum solertia, qualiter venerabilis noster Abbas Otgarius adiit celsitudinem nostram humiliter implorans, vt quasdam res proprietatis nostrae ad monasterium, quod vocatur Altaha, constructum in honore S. Mauritii in proprium concedissem. Nos itaque petitioni ipsius libenti animo assensum praebuimus, et concessimus quasdam res proprietatis nostrae ad monasterium Altaha, id est villam, quae vocatur Nawawinida iuxta riuulum Trebinam. Admonuit etiam Celsitudinem nostram praedictus Abbas, qualiter Dominus Auus noster Carolus licentiam tribuit suis fidelibus in augmentatione rerum ecclesiasticarum Dei in Pannonia carpere* (*fort.* capere) *et possidere hereditatem, quod per licentiam ipsius in multis locis et ad istud etiam monasterium factum esse dinoscitur. Fuerunt namque in vestitura praedicti monasterii quaedam loca, nomine Scalcabach, sicut ipse riuulus*

fluit in occidentalem partem vsque in Dagodeas Marcha, et inde in orientalem plagam vsque in Ryzara Marcha, atque in eum locum, quem vocat (fort. vocant) *Cidalaribach in saltu Enisae fluuii, qui coniacet inter Danubium et Ibysam atque Hurulam in meridianam partem, vsque in verticem montis et ad Bingen mansos quinque, et quicquid ad praedictas villas pertinet, hoc est in mancipiis, aedificiis, terris cultis et incultis, vineis, pratis, syluis, venationibus, pascuis, aquis aquarumue decursibus. Licet itaque fuissent in vestitura praedictae res ad praescriptum monasterium, tamen ibi non erant confirmatae per illius auctoritatis praeceptum. Qua de re commoniti hos nostrae auctoritatis apices fieri iussimus, per quos decernimus atque iubemus, vt praedictae res cum omnibus praenominatis ad praescriptum monasterium Altaha in nostra eleemosyna atque in remedio animarum antecessorum nostrorum inuiolabiliter perennis temporibus permaneant, nullo contradicente. Et vt haec auctoritas nostrae largitionis firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus nostris verius credatur, et diligentius obseruetur, manu propria nostra subtus eam firmauimus et annuli nostri impressione assignari iussimus. Data 16. Cal. Iulii, anno Christo propitio 31. regni Domini Ludouici serenissimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indict.* 10. *Actum Ostermutinga in villa regia, in Dei nomine feliciter.*

LIIII.

Diploma Ludouici Germanici apud Hund. in *Metrop. Salisburg.*

ANN. 864.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Oportet igitur nos, qui diuino sumus munere quodammodo prae ceteris mortalibus sublimati, eius in omnibus parere praeceptis, cuius clementia praelati sumus atque cuius praecellimus munere, loca vti vnquam sibi sacrata per appetitiones fidelium nostrorum nostro releuare iuuamine, atque regali tueri munimine, atque in eis, qui ibi domino famulantur munificentiam nostrae largitionis clementer impendere, quoniam sit nobis et ad mortalem vitam temporaliter transigendam, et ad aeternam feliciter obtinendam profuturum, liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium nostrorum, praesentium scilicet et futurorum solertia, qualiter venerabilis Otgarius Abbas et vocatus Episcopus adiit celsitudinem nostram, deprecans,*

cans, vt ad mercedis nostrae augmentum loca quaedam pertinentia ad suum monasterium Altaha, quae ille vna cum communi concilio fratrum ad illorum vsus necessarios deseruire constituit, nec non etiam, quae antea habuerunt, quorum locorum nomina hic subtus tenentur inscripta per nostrae auctoritatis praeceptum eis perpetualiter habere concederemus. Cuius petitioni ob amorem Domini nostri Iesu Christi libenti animo assensum praebentes ita decreuimus fieri. Concessimus itaque praedictis fratribus, consistentibus in monasterio Altaha ad eorum vsus necessarios res, quas antea habuerunt in istis locis, quorum nomina sunt Bucchofen, Heidolfinga, Oparinhusa, Bogama cum Ansolfinga, Vrlach, et quae illuc pertinent cum Schellmaha, Mülheim. Nec non etiam eas res, quas venerabilis Otgarius Abbas ibidem ad illorum vsus necessarios postea per nostram licentiam adauxit in istis locis, quorum nomina sunt Altdorf cum Niunhusa et ad Walde, post obitum Odali Zulinga Vsterlinga, Smidaha cum decem vineis ad Wabonne ad Bouhbae, post obitum Slemari, et loca, quae Richoui et Richardo ad obedientiam commendata sunt, post obitum amborum. Et quod Heribertus habuit, post obitum eius et coniugis suae, atque tertiam partem salis ad salinas, et si deinceps aliquis res suas ad praefatum monasterium tradiderit, in praedictorum fratrum redigatur seruitium. Has itaque praescriptas res cum omni integritate in praedictorum fratrum seruitio perpetualiter per hoc nostrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum permanere concedimus, ea videlicet ratione, vt nullus ex successoribus nostris inde quippiam auferre praesumat, neque Abbas, neque alia quaelibet opposita persona, sed absque alicuius molestia vel inquietudine easdem res ad illorum seruitium perpetualiter habeant, teneant atque possideant. Reliquae vero res, vbicumque sint pertinentes ad monasterium Altaha sub dominio et gubernatione Abbatis existant, quem ipsi fratres secundum regulam S. Benedicti elegerint. Et vt haec auctoritas nostrae largitionis firmiter (*fort.* firmior) *habeatur, et per futura tempora a fidelibus nostris credatur, et diligentius obseruetur, manu propria nostra subtus eam firmauimus, et annuli nostri impressione assignari iussimus, nec non per manus Carlomanni roborari fecimus. Data* 15. *Cal. Ian. Anno Christo propitio* 33. *regni Domini Ludouici serenissimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indictione XII. Actum Altaha Monasterium in Dei nomine feliciter.*

 L V.

L V.

Diploma Ludouici Germanici Rataldo, Argentoratensi episcopo, datum, apud Culpis. *Script. rer. Germ. tom. II. pag.* 111.

IN Nomine Scae et indiuiduae Trinitatis hl udouuicus, diuina fauente gratia Rex cum petitionibus Seruor. m Dei iustis et rationabilibus diuini cultus amore fauemus superni muneris donum nobis a Domino impertiri minime diffidimus. Igitur omnium fidelium Sanctae Dei ecclesiae et nostrorum praesentium videlicet et futu orum comperiat ind stria quia vir venerabilis Rataldus Strazburgensis Vrbis Episcopus nostram adiit Excellentiam referens mansuetudini nostrae qualiter ob incuriam ministrorum ipsius Ecclesiae omnia munimina cartarum, quae inibi haberi videbantur, concremata fuerint. Idcirco nostram deprecatus est pietatem, vt per nostrae pietatis praeceptum omnes res et familiam, quae tunc temporis eadem ecclesia, quae constructa habetur in honorem beatae domini genetricis semperque virginis Mariae quae habuisse dinoscitur quando haec res accidit, denuo confirmaremus et corroboraremus. Sed vt Dno adiuuante et nobis opem ferente praefatam ecclesiam ad pristinum posset reuocare statum et a nemine pro hac re nullum de rebus vel familiis iuste et legaliter ibi pertinentibus sentiat dispendium hanc nostrae auctoritatis praeceptionem fieri decreuimus, per quam omnes res ac mancipia quae a religiosis viris seu a praedecessoribus nostris vel a quibuslibet hominibus eidem ecclesiae collatae fuisse noscuntur sub immunitatis nostrae tuitione praefatus Rataldus successoresque sui quiete teneant atque possideant. Et nullus hominum vel iudex publicus seu quislibet ex iudiciaria potestate in ecclesia baptismales vel oracula curtes villas loca vel agros seu reliquas possessiones memorati Episcopii quas moderno tempore in quibuslibet pagis et territoriis infra dictionem imperii nostri iuste et legaliter possidet vel quae deinceps in iure ipsius sancti Loci diuina Pietas augere voluerit ad causas indiciario more audiendas vel freda aut telonea exigenda aut mansiones vel paratas faciendas aut fideiussores tollendos, seu homines ipsius Ecclesiae tam liberos quam seruos fiscalinos et tabellarios distringendos nec vllas redhibitiones aut inlicitas occasiones requirendas vllo vnquam tempore ingredi audeat vel ea quae supra memorata sunt penitus exigere praesumat sed liceat memorato venerabili vocato Episcopo suisque Successoribus praedictae Ecclesiae cum omnibus sibi subiectis sub immunitatis nostrae defensione quieto ordine possidere absque cuiuspiam contrarietate quatinus pro nostra incolumitate coniugis et prolis seu etiam totius imperii a Domino nobis collati iugiter

Domini

Domini misericordiam exorare delectetur. Si quoque aliquae quaerimoniae aduersus iam dictam Ecclesiam tam de rebus et hominibus liberis et seruis ortae fuerint quae absque graui et iniquo dispendio diffinire nequiuerint iubemus vt per idoneos circa vicinos et fideles nostros fideliumque nostrorum homines plenissime sub Sacramento inquiratur et ad finem rite vsque deducatur. Si quis vero contra hanc nostram auctoritatem aliquid agere temptauerit aut ex his quae praescripta sunt quippiam violare praesumserit, sciat se XXX. libras auri optimi secundum veterem morem parti praefatae Ecclesiae se esse persoluiturum nostram insuper offensionem incursurum. Concessimus quoque venerabili Episcopo Rataldo vel Successoribus eius Rectoribus scilicet iam dictae Ecclesiae vt in quacunque placuerit villa Episcopii sui motum statuat quatinus pro mercedis nostrae augmento vtilitati ipsius ecclesiae deseruiat. Et vt hoc nostrae immunitatis praeceptum inuiolabilem atque inconuulsam obtineat firmitatem manu propria subter illud firmauimus et anuli nostri impressione subter sigillare iussimus.

Signum *domni hLudouuici Serenissimi Regis.*

Helarhardus Cancellarius ad vicem Luitberti Archicapellaui recognoui.

Data II. Id. Iunii anno Xρ̃ propitio XXXVI. regni hLudouuici Serenissimi regis in Orientali Francia regnante indictione VI. actum Aquisgrani Palatio regio in domini nomine feliciter Amen.

LVI.

Subscriptio diplomatis Caroli Crassi in *Formulis Alsaticis n.* 4. apud Eccard. *ad leg. Sal. pag.* 235.

ANN. 881.

Data VIII. Kalend. Iulii anno quinto -- per mortem patris sui Hludouici in Francia, Alamannia, secundo regni eius in Burgundia, Imperatoriae vero dignitatis et Apostolicae benedictionis primo. Ego N.

Notarius et exceptor ad vicem N. Archimentariensis (*) *recogno. Fect.*

LVII.

Diploma Ludouici *ibid. n. 6. pag.* 235.

IN nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis. HL. Rex Germaniae, (**) *si erga loca ab anterioribus nostris diuino cultui mancipata, et seruos Dei in eisdem commanentes liberalitas nostra aliquid beneficiorum contulerit mercedem nobis ob hoc a Deo credimus rependendam, et prolem nostram post nos feliciter regnaturam. Et idcirco omnes* fideles nostri et filiorum *nostrorum, praesentes scilicet et futuri cognoscant, quod venerabilis vir N. illius ecclesiae praesul, precibus quibus ausus est, serenitati suggessit, quod Canonici et familia ipsius Ecclesiae, sed et alii Clerici et cunctus populus eiusdem dioeceseos nimium solliciti essent et suspecti, quisnam illis aut cuius gentis per se Episcopus ordinaretur, timentes videlicet, ne, si ignotus ignotis, et etiam alterius linguae diuersorumque morum superponeretur, eis nequaquam conuenire potuisset. Cuius suggestioni assensum nostrae pietatis accommodantes et Christianae plebis vtilitati prospicientes, per auctoritatem nostrae potestatis eidem Ecclesiae hoc pacto in eodem clero et etiam in ipsa parrochia ius sibi eligendi Episcopum in elemosinam nostram concessimus. Ideo si inter ipsos canonicos* INGENVI *et* NOBILES *homines Diuinae authoritatis eloquiis et synodalium Decretorum constitutis instructi, et bonis moribus adornati fuerint inuenti, per consensum sacrorum ordinum et* NATV MAIORVM NOBILIVM LAICORVM, *qui dignus ex eis electus fuerit ad nostrae serenitatis deducatur aspectum, et per nostram comprobationem Clericis et Monachis et omni populo acceptus et honorabilis habeatur. Quod si inter eos talis inueniri nequiuerit, sed Dei gratia monasteria in eadem dioecesi* NOBILIBVS *et eruditis viris referta, inde dignum et industrium Ecclesiae Rectorem inuenientes, nostro conspectui perducant eligendum, vt per nos archiepiscopo commendatus officii sui auctoritatem per nostram obtineat potestatem. Si hoc noluerint, de tota parrochia vnum quemlibet Clericum* NATALIBVS *et doctrina pollentem cum consensu populi eligentes nobis videndum et comprobandum praesentantes petitionem suam apud clementiam nostram se obtinere confidant. Si vero, quod absit, personam*

SER-

[*] Leg. *archicommentariensis* quod est *archinotarius. Commentariensis* in *Vita Ludouici Pii ad a.* 812. pro *notario* adhibetur. ECCARD.

[**] Intelligitur sine dubio Hludouicus, Ludouici Pii imp. filius. Sed datum diplomatis ad Carolum Crassum pertinet, vnde duas chartas in vnam confusas esse, suspicor. ECCARD.

SERVILI IVGO *notabilem, et publicis exactionibus debitam, aut etiam vitiis suis consentaneam, et ipsi sine populo eligere, et nobis absque idoneis Parrochiae testibus assignare praesumpserint, liceat nobis potestate Regia vti, et iuxta scientiam nobis diuinitus concessam Ecclesiae Dei dignum constituere sacerdotem, qui et ecclesiam canonice sciat dirigere, et ad nostram obsequelam et obsequium per aetatis et industriae commoditatem sufficiat occurrere, quod et ceteri, si peruenient ad Episcopum, sibi nouerint subeundum. Vt autem haec concessio nostrae firmitatis suae diuturnum obtinere possit vigorem, placuit nobis eam propria manu roborare, et annuli nostri impressione munire. Signum K (*) Serenissimi Regis in Orientali Francia, data Kalend. Maii anno Imperii eius V. actum Regmo curte publica, in Regno Boioariorum anno ab incarnatione Domini qualicumque, indictione quauis.*

LVIII.

Epistola episcopi ad archipresbyterum de ieiunio a tribus fratribus, Ludouici Germ. filiis decreto. *Ibid. n.* 18. *pag.* 242.

PRouidentia diuina N. Ecclesiae ille Episcopus N. Archipresbytero pagi illius salutem. Notum sit dilectioni tuae, quia Domini nostri Reges, quando nuperrime in vnum congregati sunt (**), inter multa, quae pie ac salubriter obseruanda constituerunt, hoc etiam decreuerunt, vt pro multis necessitatibus triduanum ieiunium pariter obseruare deberemus: quod hoc modo fieri debebit XIIII. Kalend. et XIII. et XII. Kal. Iunii, pura confessione et pace praemissa ieiunent omnes vsque ad nonam: exceptis qui prae infirmitate et infantia aut senio (non) possunt abstinere, et vnanimes contrito et humili corde veniant ad Ecclesiam, sequantur crucem cum Litania totus populus, Kyrie eleison clamantes, cinere aspersi et ciliciis induti, qui illa possunt inuenire. Ceterii

[*] Hoc est *signum Karoli*, scilicet Crassi. Sed verba, *serenissimi regis in orientali Francia*, iterum ad patrem Karoli huius Ludouicum Germanicum pertinent. Annus vero imperii V. est Caroli Crassi, et conuenit in annum Christi 885. Vnde iterum confusio duarum chartarum Ludouici patris et Caroli Crassi filii manifesta est. ECCARD.

[**] Filii Ludouici Germanici, Carolomannus, Ludouicus, et Carolus Crassus mense Nouembri anni 876. conuenerunt in pago Reciensi, vt *Annales Fuldenses* habent. Sed cum a Kalendis Iunii hoc tempus remotius sit, puto chartam nostram loqui de Ludouici et Carolomanni iam morti vicini conuentu, qui anno 879. contigit. Ecc. At tunc non adfuit Carolus. Nec insolitum est, talia semestri spacio ante indici. Quare haec omnino ad annum 876. referenda sunt.

Ceteri quicumque habent, laneis vestibus induantur ad corpus. Pauperibus et non habentibus ipsa sua penuria pro afflictione sufficit. Discalceati omnes Missam in commune auscultent cum metu et reuerentia. Presbyteri singulis illis diebus Missam cantent. Ceteri Clerici et omnes, qui nouerint, viri ac feminae L. psalmos impleant, obsecrantes Conditoris nostri Clementiam, vt ab inuisibilium hostium insidiis, et gentibus variis et gentilium incursionibus Ecclesiam suam defensare, et ipsam pace sua, quae omnem sensum exuperat, interius custodire dignetur, ne in sua viscera ipsa consurgere, et semet lacerare conetur: diuersas pestes et morbos ab hominibus et iumentis auferat, aëris temperiem tribuat, terram foecundet, fruges ad maturitatem perducat, fructus arborum multiplicet, vt exterioribus necessariis affluentes cum fide recta, spe firma, et charitate syncera Deum diligere, et illius mandatis inhaerere possimus: et his subsidiis vtentes in via, ad aeterna praemia peruenire mereamur in patria. Pane sicco aluntur omnes, et crudis oleribus, et sale atque pomis, et qui opus habent infusis vescantur oleribus, vno vasculo de pura ceruisa refocillentur. Cunctis omnino a carne et pinguedine, et omni quod ex lacte conficitur, interdicitur. Pisces et oua praeter infirmitatem nemo praesumat. Similiter vinum et omne, quod melle dulcioratum est, et vnusquisque, in quantum poterit, quod sibi subtrahit, indigenti praebere non differat: quia ieiunio innocens acquiritur vita, oratione religiosus animus enutritur, elemosyna misericordia, quae requiritur, inuenitur, et quod nuper in ministerio tuo semicorrectum dereliqui, sicut a te digrediens strenuitati tuae commendaui, Omnia ad certum finem, prout peteris perducere curato. Vale.

LVIIII.

Pars epistolae episcopi Brixiensis ad episcopum Germanum; *ibid. n. 26. pag. 245.*

ANNO 876. vel 877.

*DIlectissimo et religiosissimo Consacerdoti et firmissimo amico N. Episcopo ille Brixiensis Ecclesiae Pastor. * Obsecro fidelitatem vestram, vt veraciter mihi et diligenter demandare dignemini, quomodo se summa rerum habeat, quam pacati inter se Domini nostri Reges sint, id est,*

[*] Debet hic esse Antonius, episcopus Brixiensis, ad quem Ioannes VIII. papa plures epistolas scripsit. ECCARD.

est, filii Hludouici, qualemcumque pacem ad consobrinum suum filium K. conseruent: quia nos habitatores Italiae, et potius inquilini, seu quod potissimum veritas ipsa testatur, praeda nunc horum, nunc illorum, aegre nimis exspectamus, donec inter se concorditer adinueniant, cuinam prouinciam illam concedere velint, vt illi, prout oportet singulariter subiiciamur: ceteris etiam, in quibus possumus, laeti seruiamus.

LX.

Responsio ad hanc epistolam *ibid. n.* 27. *pag.* 245.

A N N O 876. *vel sequente.*

NObilitatis et religionis summique sacerdotii dignitate sublimato N. illi Ecclesiae Pontifici N. illius Ecclesiae indignus Episcopus. Comperta sanctitate dulcedinis vestrae multum in Domino gauisus sum, sed et gaudeo et gaudebo. De perturbatione vero Italiae tum propter vestram et Ecclesiarum Christi inquietudinem et vastationem, tum etiam propter nostra detrimenta nimium contristamur: quia pauperrima et arida prouincia nostra quid amplius habitura est, matre diuitiarum suarum direpta? Sed Dei misericordia confidimus hanc tempestatem in breui serenandam: nam, sicut demandastis mihi, vt de regni pace et statu vobis certi aliquid significarem, et qualem pacem ad inuicem inseruarent tres fratres, filii nostri Domini Hludouici, et vtrum nepotem et consobrinum, immo compatruelem suum filium K. in societatem suam adsciuissent? notum facio dilectioni vestrae, qualiter illi fratres ita se mutua charitate complectuntur, vt summam Trinitatem mediam inter illos diuersari credamus. A Deo omnia, quae ad illos seu priuato, seu publice pertinere videntur, humanas res vota supergrediuntur: et vnusquisque eorum si posset et potest fieri, plus alios, quam seipsum diligit, et diligeret. Et Dominus quidem K. cum fratre Hl. Hludouici iunioris, id est, Galliam Lugdunensem et Treuerim cum omni Mosellana regione, nec non Agrippinensem prouinciam et Burgundioniam inter se diuidendas acceperunt. Italiam vero et Thusciam et omnem Campaniam Domno K. regendas commiserunt, qui etiam modo sanitate indulta, et indepta, quandocius vos per gratiam Dei visitabit, et omnem aduersarium et praedonem de vestra prouincia fugabit. Cetera.

LXI.

Diploma Ludouici, quod in rariore libro Auentini, quem *Epitomen annalium* inſcripſit, et prodromi loco anno 1522. edidit, Germanice verſum occurrit, ex eoque erutum dedit Schilt. in *Theſauro antiqu. Teuton. tom. III. pag.* 425.

IN dem Namen vnnſeres Herren IEſu Chriſti Got des allmechtigen. HLudwig aus milde Göttlicher Gnade Künig der Bairn, wan wir die gepet (ſo vnſer getrewen an vns legen) geren vnd vvilliglich zvvlaſſen, und dieſelbigen in Gottes namen vollziehen, ſo erfullen vvir angeporne, Königklicher ſitten, gute, Machen auch damit, vnſſer lieb getrevven, in vnſerm Dienſt paſsmüttiger, deſshalben ſoll vviſſen die Schigklickait vnd frumme aller vnnſer getrevven ytziger vnd künfftiger, das Erchanfrid diacon, vnſer Caplan, vnd ſein nächſter freund Bathrich vns furbracht haben ein verleiktum brieffe, darin begriffen, vvi inen ir lebenlang zvv verdienter abnutzung Baturich biſchoff zvv Regenſpurg auff leib verliken habe etlicke gütter mit aigen leuten, mit Hütten, Scheyrn, Heuſern, Gepeuen, Ackern, Velt, Wiſsmatten, Waiden, Holtz, Waſſer, Waſſerleuff, ſo mit eigentomb ſandt Haymeran münſter zugehören in den nachgeſchriben Dörffern ligen, nemlich zvv Buchhuſa, (*) Rhuochinga, (**) das ſonſt Folinchoua genant vvird, (†) auch zu Alinchoba, (††) ain hub, vnd zu Cailonespach, (*) ain hub. Diſer ytzerzelten ſtucke etliche ſynd voran des obgemelten ſtiffte gevveſen, ain theil, hat der egenant Erchanfrid vor etlichen Iaren als ſein aigen gutt darzvv verſchriben vnd vbergeben, vvelcher dan vnſer Königliche vvirde vaſt gepeten hat, Das vvir im vber ſolich Biſchoffliche Leibgeding vnnſer beſtettum gepott verſchuffen, dadurch er vnnd ſein nächſter freund Bathrich ir lebenlang deſter ruebiger vnd ſicherlicher an meniglichs vviderſprechen die obgemelten ſtucke inhaben nutzen vnd braucken möchten. Solchs gepet haben vvir angeſehen, vnd diſer vnnſer beſteitum Ernſtliche mainum in ſchrifft zuverfaſt vverden verſchafft, Byeten hiemit vnnd ſchaffen, das die mergemelten Erchanfrid vnnd Bathrich obgenanndt Stucke vnnd gutter ir leben lanng inhaben vnnd peſitzen vnnd kainer

[*] Iam *Buchhauſen.*
[**] Iam *Rocking.*
[†] Iam *Fölkofen.*
[††] Iam *Alnkofen.*
[*] Iam *Kolnbach.*

kainer vvas vvirden er sei Geistlich oder vveltlich die an solchem zvv irren oder engen, sich vermessen vvölle, sunder sy macht haben ir lebenlang solchs nytzen vnnd brauchen, nit anderst, dan vvie ob geschriben ist, vnnd nach ir Beider todt, sollen obgeschriebne Stuck mit aller zugehörum vollentlich in vervvaltum vnnd herschum dem obgenanten Gotzhaus vvider haimgen vnnd fallen. Damit aber dis gescheffi vnsers Gepots vnd Besteum dest vester gehalten vnnd demselbigen desterbas vonn vnsern getrevven gelebt vverde, haben vvir solchs mit vnsers Rings auffdruckum hie vnden zvv besigeln verschafft.

Ich Adalbold Diacon hab dissen Brieff an stat Gauzbold vberlesen vnnd verfertigt. Geben am 18. *tag des Augstmons, Im Achtzehenden (das Christus bey vnss sey) Iar des Keysertoms vnsser lieben Vatters vnd Herren, Herren Hludwig des aller Durchleuchtigsten Römischen Kaysers, vnnd vnsers Reichs im sechsten, der Römischen steur Anlegum im neundten iare.*

Geschehen zw Reginespurg. in der stat in vnserm Palatio In dem namen Gots mit Glück Amen. Nach Christi Gepurt 831.

LXII.

Diploma simile eiusdem apud eumdem Schilterum *pag.* 426. ab eodem Auentino Germanice versum.

IN dem Namen vnnsers HErren Ihesu Christi Got des almechtigen. HLudwig aus Götlicher gnaden myltigkeit König der Bairn, So wir durch Vnserer myltigkait gabe, von den guttern vnns von Got verliben, den stetten der Heyligen etwas vbergeben, Glauben wir gentzlich, solchs vns on allen zweyfel zw entpfahum des lons ewiger widergeltum nutz zu sein, Darumb kund sey gethan allen der heyligen GOttes kirchen vnd vnnsern getreuwen, das wir von vnsers lone merum wegen, Der heyligen Reginesburger Kirchen (die in den Eren des Fürsten der zwelffpoten sand Peter vnd des selichisten marterers Christi sandt Haymeran, so alda leibhefftig pegraben rastet. gepawt dero in gegenwirtiger zeit der ervvirdig man Bischoff Bathurich aus Gottes vvirckum, als gesehen vvird, vervvalter ist) verliben haben etliche gütter vnssers aigenthombs mit andern rhingvveis vmmligenden Nemlich die gegent, do vor alter ein Vest gevvesen Herilungoburg gehaissen So in der abarn zu latein Auarorum genant vor zeitten landschaffi liget, vnd mit seinen orten also, vvie hernach beschriben vvird, auffzaigt ist Erstlich do

Bbbbbb 2 das

das vaſſer erlaſa (*) *in die Thonavv feldt, hebt ſich an ytz genanter krais vnd ziebt ſich auff vvertz mit ſampt dem geſtatem egenants vvaſſerfluſs bis an das end Erdgaſtegi genand, vveitter ſtreckt ſich ſolchs ſtuck von dem egedachtem fluſs erlaſa auf der Oſterſeyten pis mitten auff den Perge bey den Windenn, Colomezza genandt do dan in zvvaien paumen ſichperliche zaichen angezait vverden, vnd von dan lendt ſich mengenanter ſtakt auff der Nord ſeiten biſs an die Thunavv Aber gegen ſuden vnd vveſten durch die höch des pergs als ſcheinperliche zaichenn der Baum auſſzaigen biſs an das obgeſagt ort, ſo man nent Erdgaſtegi, Diſe alſo beſchribne vnd angezaygte gegent mit den Sclauen ſo alda vvonen mit Hevvſern, gepevven, grunden, gepauten vnd vngepauten, Wiſsmaten, Wayden, Holtzern, vvaſsern, vvaſſerleuffen, mit anſtoſſenden triffien, auſſgengen vnd eingengen, ſo vil innerhalb vorgeſtimptes zirckels march beſchloſſen vvirdt, haben vvir gar vnd yertzlich der vorgeſagten Kirchen evviglich zvv inhaben verliben, vnd auſs vnſſer gevvalt vnd rechten in iren gevvalt vnd herſchung durch vnſſer myltigkait gutte vbergeben, nemlich in der geſtalt, Das von dem heutigen tag vnd zeyte, nun hinfüran mit den vorgeſagten Guttern vnd leuten die regirer vnd diener des gemelten ſtuels freien gevvalt vnd macht, iren nuz und frummen zu ſchaffen vnd ſudern, vvie ſy verlangt, haben, vnd damit dyſer vvil vnſſer myltigkait zvv evviger zeit vnuergevveltigt vnd vnzerprochen bey ſeinen kreffien pleibe, haben vvir ſolchs hye vnnden mit vnnſſer hand beueſtigt vnd vnterſchriben, Auch mit vnnſſers Rings auſdruckung zu ſygeln verſchaffi.*

Hand zaichen Herren Hludvvigs

des hochberümteſten Kunig in Bairn.

Ich Adalbold diacon an ſtat Gauzhald habe diſen Brieff vberſchaut vnd verfertigt. Geben am ſechſten tag des Weinmons im Neuntzehenden Iar des Kaiſerthumbs vnnſſers lieben Vaters vnd Herren Herren Hludvvig des allerdurchleuchtigiſten gevveichten Romiſchen Kaiſers.

Vnſers

(*) Iam *Erla* in Auſtria iuxta Pechlarn Ips et Mellicum.

Vnsers reichs im sibenden, der Kaiserlichen steur anlegum im XI. iare Geschehen zu Reginespurg in der stat In Gottes namen. Das vvol gerad Amen. Nach Christi Gepurt. 832.

LXIII.

Diploma eiusdem ex eiusdem Auentini versione apud Schilter. p. 427

IN dem namen vnnsers Herren IEsu Christi Gott des almechtigen. Hludvvig von Göttlicher gnade miltigkait König der Bairn, vvo vvir die stette zu Gotlichem dienste gevvydent, durch die lieb Gottes vnd dero, so im in solchen stetten dienen mit bequemlicher guthait miltigklich begaben, versehen vvir vnns den lon bey dem Herren in evviger Saligkait zu entpfahen. Darumb kunt sey allen vnsern getrevven, gegenvvirtigen vnnd künfftigen, das vvir, vmb unnsers lons merung vnd evviger vvidergeltung vvegen, zu sand Haymeran des fast vermerten Christi martrers münster, do dann er leibhafftig ruvvet, bestet haben ain kirchen mit leuten vnd gründen dazu gehörig, die dann ligt vor vnserm palast vnd konigklichen kamer, so genant vvirt Tingaluinga (*) *vvelche gevvesen ist eines königklichen dieners Antkar gehaissen, vnd also dyse kirchen (als vvir oben gemelt haben) mit sechs aygen leutten dabyn gehörig, vnd mitt heusern, gepevven, grunden, vnd allen so dyser kirchen zu gehört, gar vnd gennzlich bestetten vvir den vorgedachten sand Haymeran mönster evvigklich zu besizen, Nemlich diser gestalt, das von dem hevvtigen tage vnd zeyte nun mer kynfuran die regirer vnd diener des obgemelten mönsters, freyen vollen gevvalt vnd macht haben, in allen sachen, vvie sie dann verlust mit solcher kirchen iren nutz vnd frummen zü fudern, vnd damit, dyse vnserer myltigkait vnd bestetnuss ernstliche mainung zü evvigen zeytten vnvergevvaltigt vnd vnzerbrochen bey iren kresften beleybe. Haben vvir mit vnnser aygen handt solchs hie vnnden bestett, Auch mit vvnsers ringe auffdruckung zu besigeln verschafft.*

Handtzaichen Herrn Hludvvigs

HLDVVIS

 des

(*) Hodie Dingelfing.

des hochberômpteſten Kônigs in Bairn.

Ich Adelholdt diacon an ſtat Ganzbold, hab dyſen Brieff vberleſen vnnd verfertigt. Geben am XXVII. tag des Mayen, im XX. jar des Kayſertumbs vnnſers lieben Herrn vnd Vatters, Herrn Ludvvigs des allerdurchleuchtigſten Romiſchen Kayſers, Vnſers reichs jm Achten, vnnd der Kayſerlichen ſtevvr Anlegung jm XI. Iare. Geſchehen zü Regineſpurg in der ſtatt. In Gottes namen das glücklich ge. Amen. Nach Chriſti gepürdt 833.

LXIIII.

Diploma Caroli Craſſi, imperatoris apud Freher. *Orig. Palat. part. II. pag.* 64. *c.* 6. et Toelner. *Cod. dipl. Pal. num.* 13. *pag.* 11.

ANNO 884.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. Karolus diuina fauente clementia Imperator Auguſtus. Si locis Deo dicatis ex noſtris rebus pro Dei amore et remedio animae noſtrae et parentum noſtrorum aliquid conferimus, et neceſſitates ſeruorum Dei aſſidue ſibi famulantium noſtro ſublenamus iuuamine, id procul dubio et nobis ad aeternam vitam feliciter obtinendam et parentum noſtrorum animabus ad veniam conſequendam profuturum liquido credimus. Qua de cauſſa omnium ſanctae Dei eccleſiae fidelium noſtrorumque, praeſentium ſcilicet et futurorum comperiat manſuetudo, qualiter nos ob amorem Dei et remiſſionem peccatorum noſtrorum, atque pro remedio animarum piae recordationis genitoris noſtri HLVDOVVICI, *nec non Kariſſimi fratris noſtri* HLVDOVVICI, *glorioſiſſimorum Regum, ad monaſterium, quod vocatur Lauresham, vbi S. Nazarius corpore requieſcit, et praefati Reges humati habentur, exſpectantes diem reſurrectionis, vbi Gerhardus Abba et rector eiuſdem monaſterii eſſe videtur, quaſdam res iuris noſtri, in ius et proprietatem perpetuo poſſidendum conceſſimus, videlicet in comitatu Wormatienſi ad villam quae dicitur Alesheim, curtem indominicatam, ſicut ad Imperatorem pertinet, cum manſis, aedificiis, vtriuſque ſexus mancipiis, terris, pratis, vineis, ſyluis, cultis et incultis, paſcuis, aquis aquarumue decurſibus, viis et inuiis, et adiacentiis, finibus, et omnia ad ſe iure legitimo pertinentia. Eo ſcilicet rationis tenore, vt perpetuo monachis ibidem Deo famulantibus* in

in vſibus deputentur, atque indeficiens luminaria exinde in eccleſia, vbi praefati viri requieſcunt, habeatur, et nulli praefatae res in beneficium tradantur, ſed ita auxiliante Deo permaneant ad vſus fratrum et luminariam inextinctam, veluti praelibando ſtatuimus. Vnde et hoc noſtrae auctoritatis praeceptum fieri iuſſimus, per quod decernimus atque iubemus, vt nec noſtris, nec ſucceſſorum noſtrorum temporibus vllus habeat poteſtatem ex ſupra ſcriptis rebus aliquid minuere, ſubtrahere vel immutare: ſed ita inuiolabiliter permaneant, veluti praelibauimus. Et vt haec noſtrae conceſſionis auctoritas pleniorem in Dei nomine obtineat firmitatem, et per futura tempora verius a cunctis credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria ſubter eam firmauimus et annulo noſtrae impreſſionis iuſſimus ſigillari. Karolus Imperator Auguſtus. Segoinus notarius ad vicem Luitvvardi Archicancellarii recognoui et ſubſcripſi. Datae III. Id. Iun. Anno ab incarnatione Domini DCCCLXXXIIII. Indictione II. Anno vero regni Domini Karoli Auguſti VIII. Imperii autem IIII. Actum Wormatiae in Dei nomine feliciter, Amen.

LXV.

Diploma Ludouici Germanici ex archiuo eccleſiae Wormatienſis; id eſt, vt ego interpretor, ex apographo quodam depromtum a Schannato *Hiſt. Wormat.* in *codice probat. n. 6. pag. 6.*

ANN. 858.

I*N nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis.* HLVDOVVICVS *Diuina fauente clementia Rex.*

Si Eccleſias Dei noſtra Traditione et auctoritate, aliquatenus vt exaltentur, accommodauerimus, et cetera a praedeceſſoribus noſtris illuc tradita confirmamus, id procul dubio ad ſtatum praeſentis ſalutis et poteſtatis aeternique gaudii praemia capeſſenda nobis profuturum credimus. Idcirco omnibus Chriſtianae fidei cultoribus noſtriſque fidelibus praeſentibus ſcilicet et futuris notum fieri deſideramus: quia Nos Diuino compuncti amore quaſdam res iuris Regalis infra Wormatiam ciuitatem ad Eccleſiam Sancti Petri, Principis Apoſtolorum, quae ibi honorificenter conſtructa videtur, cui etiam SAMVEL *venerabilis Epiſcopus praeſidet, id eſt: monetam ad integrum, modium etiam Regis, quod vulgari nomine* STOVF-KARI *adpellatur, quidquid ad noſtrum vſum et ius pertinet, ob animae noſtrae remedium in proprietatem*

tem donamus et tradimus, et insuper omne telonium et vectigal, vel quidquid in dominicum fiscum de praedicta ciuitate infra vel extra, in vadiis, aut fredis, siue iustitiis legalibus redigi potest, seu ceteris vtensilibus, a praedecessoribus nostris, Regibus videlicet vel Imperatoribus illuc traditis, quae Regum Exactores in eorum vtilitatem vmquam poscere solebant, nostrae auctoritatis praeceptione denuo confirmamus. ad haec itaque ob petitionem praefati Samuelis, dignissimi pontificis; supra dictae Ecclesiae et locis illuc aspicientibus hac nostra auctoritate concedimus, interdicentes: vt nullus iudex publicus, nec quispiam ex iudiciaria potestate in mansionibus ibi dandis, aut telonio, vel fredo; de familiis ecclesiae vspiam poscendo, aut hominibus eidem ecclesiae subditis, tam ingenuis, quam etiam seruis distringendis, aliquod ius habeat, nec vllam iuris exactionem de colonis, liberis, seu de seruis repetere praesumat, quin potius aduocato praefatae ecclesiae, sicut Regio exactori totum quod legi debebant, omnino persoluant. Iussimus etiam praesentem nostrae auctoritatis titulum inde conscribi, Regali iussu praecipientes: vt iam facta Traditio et confirmatio nostra in ius praescriptae ecclesiae penitus reducta sub tuitione Pontificis superius nominati successorumque illius aut ceterae ad eamdem Ecclesiam pertinentes causae absque vllius personae obstaculo perhenniter maneant, quatinus parentum nostrorum nostrique Nominis memoria in Orationibus Deo ibi seruientium per succedentia saecula incessabiliter habeatur, et vt haec auctoritas nostrae traditionis et confirmationis perpetuum obtineat vigorem manu propria subtus eam notauimus et annulo nostro eam signari praecepimus.

Dat. XIII. Kalend. Februarii, Anno XXIIII. Regni HLVDOVVICI *serenissimi Regis in orientali Francia regnantis Indict. IIII. Actum* FRANCONOFVRT, *palatio Regio in Dei nomine feliciter, Amen.*

LXVI.

Diploma Ludouici Germanici Wormatiense, apud *eumdem ibid. n. 7. pag. 7.*

ANN. 858.

IN nomine Domini nostri Iesu Christi, HLVDOVVICVS *diuina prouidente Clementia Rex.*

Si petitiones iustas Sacerdotum Dei, quas ad nostram notitiam de necessitatibus Ecclesiarum sibi commissarum, pertulerint, ad effectum perduci-

perducimus, hoc nobis incunctanter ad temporalis regni statum, et ad aeternae beatitudinis incrementum profuturum confidimus: idcirco omnium Dei nostrique fidelium, praesentium videlicet et futurorum nouerit magnitudo, quia vir venerabilis SAMVEL, *Vangionum Vrbis Episcopus, Excellentiam nostram adiens querula voce retulit, quod Regiae potestatis Procuratores et Exactores frequens litigium facerent inter Rempublicam et suam ecclesiam de vtilitatibus, quae sunt in pago Lobedungovve, et de syluatico in syluis Otenvvalt, ac omnem vsum praedicti pagi vna cum syluatico in dominicum Fiscum redigere vellent: ob hanc ergo dissensionem nostris visibus obtulit Praeceptionem Domini aui nostri beatae memoriae* KAROLI *famosissimi Francorum Imperatoris, in quo scriptum reperimus, quomodo* DAGOBERTVS *Rex Francorum ad Basilicam Sancti Petri Apostoli in Wormatia Ciuitate constructam tradidit ciuitatem Lobenburg, in pago Lobedungovve suam, cum omnibus vtensilibus illuc aspicientibus, aedificiis, mancipiis, vineis, terris cultis et incultis, agris, pratis, campis, omni syluatico in syluis Otenvvalt, cum omni vtensilitate in pago Lobedungovve, telonium, mercatum, et quae dici aut nominari possunt, excepta stipe Regia, et Comitatu, illic omnia donauit, et cetera ad eamdem basilicam pertinentia sua praeceptione confirmauit: sed ne haec contentio vlterius procederet, precatus est nostram serenitatem, vt hoc interdiceremus, et nostra auctoritate denuo id ipsum confirmaremus, cuius precibus ob Diuini cultus augmentum acquiescentes hoc nostri Culminis praeceptum eidem Ecclesiae inde fieri decreuimus, per quod iubemus, vt nullus praefato Samueli Episcopo, aut Successoribus suis vllum impedimentum in praedictae Ecclesiae vtilitatibus vllo vmquam tempore facere praesumat, nisi sicut confirmatum est a praedecessoribus nostris, Regibus videlicet vel Imperatoribus Francorum, ita deinceps per hanc nostram auctoritatem praefatus Samuel Episcopus suique successores hoc sibi habeant concessum, atque indultum, nullo inquietante possidendum, et vt haec auctoritas nostrae confirmationis inuiolabilem teneat vigorem, manu propria subter eam notauimus, et nostri sigilli impressione insigniri iussimus.*

GODEBERTVS *Subdiaconus, ad vicem* BALDRICI *Abbatis recognoui.*

Dat. XIII. Kalend. Febr. Anno XXIIII. Regni LVDOVICI *Serenissimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indict. IIII. Actum* FRANCONOFVRT, *Palatio Regio in Dei nomine feliciter, Amen.*

LXVII.

Eiusdem diploma apud eumdem *num.* 8. *pag.* 8.

ANNO 858.

IN nomine Domni nostri Iesu Christi. HLVDOVVICVS, *Diuina prouidente Clementia Rex. Si petitiones sacerdotum Dei, quas ad nostram notitiam de necessitatibus Ecclesiarum sibi commissarum pertulerint, ad effectum perducimus, hoc nobis incunctanter et ad temporalis regni statum, et ad aeternae beatitudinis incrementa profuturum confidimus. Idcirco omnium Dei nostrique fidelium, praesentium videlicet et futurorum nouerit magnitudo, quia vir venerabilis* SAMVEL, *Vangionum vrbis Episcopus, Excellentiam nostram adiens, querula voce retulit, quod Regiae potestatis procuratores et exactores atque Comites frequens incommodum sibi facerent in rebus et locis ad Wimpinam respicientibus. Nos igitur diuino tacti amore pro aeternae mercedis augmento nostrique regni stabilitate, ad Basilicam Sancti Petri, principis Apostolorum, quae in Vangionum vrbe constructa est, per petitionem eiusdem praefati Samuelis Episcopi sub integra Emunitatis tuitione donauimus atque concessimus, vt nullus noster aut successorum nostrorum Comes, aut aliquis publicus index in rebus aut locis ad Wimpinam aspicientibus, quae certis nominibus et signis subnotantur, nec ad causas audiendas, nec homines ipsius ecclesiae, tam ingenuos quam et seruientes distringendos, placitum, vel aliquid incommodum audeat facere, siue aliquam deinceps potestatem in eisdem locis et rebus, nisi ad partem et vtilitatem Ecclesiae habeat; sed ipse Pontifex Samuel, et successores sui hoc habeant concessum atque indultum, quieto ordine possidere, atque dominari, quod partibus Fisci nostri fuit consuetudo retinendi. Quae emunitas in eo loco incipit, vbi ille fons in fluuium Neckar labitur, qui defluit de villa Iseinsheim, et sic sursum tendit vsque ad ortum eiusdem fontis, et ex ipso fonte tendit deorsum Kienbach, et de Kienbach pergit deorsum vsque per mediam villam Biberaha, et de Biberaha pergit vnam vallem vsque ad Quercum, quae sita est ad villam Eychusa, et de Eychuson tendit excelsam plateam vsque ad duos tumulos, et de tumulis tendit omnem viam vsque ad Kirichbach, et de Kirichbach pergit deorsum in villam Gruonbach, et de Gruonbach tendit deorsum vsque ad finem Dunberges, et de Dunberge vsque ad caminum calcis, et de Camino vsque ad villam Offensegal, et de Offensegal*

segal vsque ad Mittel-wisa, et de Mittel-vvisa ad Ruodelachesevve, et de Ruodelachesevve vsque ad illum locum, vbi Michelenbach cadit in Schvvartzaha, et de Schvvartzaha sursum vsque in Helmstat, et de Helmstat sursum vsque ad Wollenberge, et de Wollenberge ad Mulenbach, et de Mulenbach in medium fundi Neckaris, et omnem fluuium Neckaris vsque ad fontem, qui fluit per Ysenesheim in Neckar. Eamdem potestatem praefatae Ecclesiae concessimus in villis ex vtraque Neckaris, quae aut per totum, aut ex maxima parte ad Wimpinam pertinent. Similiter in his villis, vbi quatuor, vel tres, siue duas hobas habent, nihil Regiae potestatis aut Comes, vel iudex retineat, sed totum ad manus Episcopi, eiusque aduocati respiciat; Et vt haec emunitatis tuitio firma stabilisque sub perpetua defensione permaneat, manus nostrae subscriptione eam decreuimus roborari, nostrique anuli impressione sigillare iussimus.

Dat. XIII. Kalend. Septemb. Anno XXIIII. Regni HLVDOVVICI *serenissimi Regis in Orientali Franci regnantis. Indict. IIII. Actum* FRANCOFVRT, *palatio Regio, in Dei nomine feliciter. amen.*

LXVIII.

Diploma Ludouici Germanici ecclesiae Neuhausensi in dioecesi Wormatiensi datum apud eumdem *n. 9. pag. 9.*

ANN. 869.

IN nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis. HLVDOVVICVS *diuina fauente clementia Rex. Si liberalitatis nostrae munere locis Deo dicatis quiddam conferimus beneficii, et necessitates Ecclesiasticas nostro releuamus iuuamine, atque Regali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter transigendam, et ad aeternam feliciter obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium nostrorum, praesentium scilicet et futurorum sollertia, qualiter nos ob nostrae mercedis augmentum, et pro remedio animae domni Aui ac Genitoris nostri concessimus ad sanctum Cyriacum, in marcha ac villa Flaridesheim quasdam res proprietatis nostrae id est, hobas III. et dimidiam; et ad vnamquamque hobam pertinent jornales LX. et ad dimidiam XXX, et in tribus locis de vineis, vbi possunt colligere siclas XL. In marcha vel in villa Albolfesheim Aream I. et jornales XI. in*

marcha vel in villa Mouuenheim hobam I. et ad eam pertinent jornales LX. de pratis ad carradas XII. et in Nouale, qui dicitur prope Thoneresberg, inter cultum et incultum hobas III. de sylua inde pessunt pasci porci XX. cum mancipiis XII. his nominibus Siego. Herimout. Irminsuuind. Reginbert. Gerheit. Willigis. Engilsuuind. Sigimuot. Hildibirg. Item Gerheit. Liuthild. Benedicta. et Viscalgar, et filii eius. Has itaque praescriptas res, cum praenominatis mancipiis, totum et ad integrum ex iure et dominatione nostra in ius et dominationem sancti Cyriaci ad opus Fratrum ibidem Domino famulantium tradimus atque transfundimus, ea videlicet ratione: vt ab hodierna die et deinceps per hoc nostrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum, nullo inquietante, sed Deo auxiliante, perpetuis temporibus ad sanctum Cyriacum permaneant in vsus Fratrum ibidem Deo famulantium, et nullus Episcopus, neque vlla iudiciaria potestas eis inde quippiam auferre praesumat, vt eis libentius pro nostra ac carissimae coniugis, ac dilecta prole, salute, Domini clementiam exorare delectet. Et vt haec auctoritas largitionis nostrae deinceps firmior habeatur, et per futura tempora a Fidelibus nostris verius credatur, et diligentius obseruetur, manu propria subter confirmauimus, et anuli nostri impressione assignari iussimus.

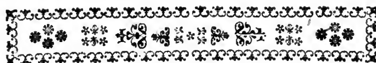
Signum HLVDOVICI *Serenissimi Regis.*

HEBEHARDVS *notarius ad vicem* GRIMALDI *archicapellani recognoui et subscripsi.*

Data VIII. Idus Iulii. Anno Christo propitio XXXV. Regni Domni HLVDOVVICI *serenissimi Regis in Orientali Francia regnantis, Indictione XV. Actum* FRANCONOFVRT, *in Dei nomine feliciter, amen.*

SYLLA-

SYLLABVS
HVIVS VNIVERSI OPERIS
TAM TOMORVM, QVAM LIBRORVM, CAPITVM SEV TITVLORVM ATQVE PARAGRAPHORVM, ADIECTIS SIMVL PAGINIS LOCIS PRINCIPALIORIBVS.

TOM. I.

HISTORIAM EDICTORVM, EDICTIQVE PERPETVI COMPLECTENS.

LIBER I.

DE HISTORIA EDICTORVM ANTE HADRIANVM,

IN QVA AGITVR

CAP. I. DE EDICTIS GENERATIM, ET QVIBVS ROMAE IVS EDICENDI FVERIT.

§. I. Hiſtoriam edictorum nondum ſatis eſſe illuſtratam. *pag.* 4. §. II. Edicta quid? *p.* 5. §. III. Ea Romae proponere ſolitos, qui exercitibus praeeſſent. *ibid.* §. IIII. Itemque ſacerdotes, pontifices, decemuiros ſacrorum, augures. 6. §. V. Maxime tamen

Cccccc 3 magi-

magiſtratus. EDICTVM aliquando pro lege accipi, LEGEM pro edicto. *pag.* 7. §. VI. Priuati quo ſenſu dicantur EDICERE? 8. §. VII. Diuulgatio per libellos, pittacia, picturas, praecones. *Marſyae* ſtatua, ex qua ſuſpenſi libelli famoſi. 10. §. VIII. An ius edicendi arceſſendum ſit ab imperio magiſtratuum. 10. §. VIIII. Sententia *Car. Sigonii* expenſa. 11. §. X. Quocumque ſenſu accipiatur imperium, ex eo deriuari non poſſe ius edicendi. Cur ipſa edicta aliquando vocentur IMPERIA? 12. §. XI. Ius reddendi edicta coniunctum fuiſſe cum HONORIBVS. Quinam HONORATI? 12. §. XII. Quid IVS HONORARIVM? 14.

CAP. II. DE VARIIS EDICTORVM GENERIBVS.

§. I. Variae edictorum diuiſiones. *pag.* 16. §. II. Magiſtratus ea vel per PRAECONES iuſſiſſe recitari, vel in SCRIPTVRAM redacta publice propoſuiſſe. 17. §. III. Formula edictalis: PALAM VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT. *ibid.* §. IIII. Edicta inſcripta ſaxis, aeri, tabulis linteis et ceruſſatis. 18. §. V. Eadem propoſita in ALBO. 19. §. VI. Quid ALBVM? 20. §. VII. Edicta alia TRALATITIA, alia NOVA. Cur tralatitium vocetur, quod vulgare ac perfunctorium eſt? 21. §. VIII. Formulae edictales: BONVM FACTVM. Itemque: NON PLACERE. 22. §. VIIII. Edicta alia PERPETVAE IVRISDICTIONIS CAVSSA propoſita, alia REPENTINA. 24. §. X. Quaedam ex his ad REI PVBLICAE adminiſtrationem pertinuiſſe: 25. §. XI. Quaedam ad NEGOTIA FORENSIA. 27. §. XII. Edicta MONITORIA et BREVIA. 28. §. XIII. *Guid. Panciroli* de iis ſententia expenſa. 29. §. XIIII. Coniecturae de edictis monitoriis et breuibus. 30.

CAP. III. DE ORIGINE EDICTORVM ET IVRIS EDICENDI.

§. I. Tranſitio ad edictorum originem. *p.* 32. §. II. Eam conſuetudinem fruſtra repeti ab aliis gentibus. Qualia Athenis fuerint edicta theſmothetarum? 33. §. III. Romae ab ipſis vrbis incunabulis reges edicta propoſuiſſe videri. 35. §. IIII. Deficiente iure ſcripto, pleraque edictis explicari debere. 36. *ſeq.* §. V. Quid MANVS REGIA? *l.* 2. §. 1. *D. de orig. iur.* 38. §. VI. Regum munia poſtea varios magiſtratus et ſacerdotes obiiſſe. Hinc ius edicendi,

di, regibus olim proprium, ad omnes fere magiſtratus et ſacerdotes eſſe deuolutum. *pag.* 39.

CAP. IIII. DE EDICTIS CONSVLVM, DICTATORUM, CENSORVM, TRIBVNORVM PLEBIS.

§. I. Errare, qui ſolos praetores, procoſſ. et aediles edicta propoſuiſſe ſtatuunt. *pag.* 41. *ſeq.* §. II. Etiam conſules edicta propoſuiſſe, et quidem non modo repentina. 42. §. III. Sed et ad perpetuam iuris dictionem pertinentia. 43. §. IIII. Hos non modo, creatis praetoribus, ſed et ſub imperatoribus, iuris dictione aliqua gauiſos. 44. *ſeq.* §. V. Edicta DICTATORVM. An vel a dictatoribus edicta nomen acceperint, vel dictatores ab edicendo dicti? An edictis ſuis ius nouum introduxerint? 46. *ſeq.* §. VI. Edicta CENSORVM tum repentina, tum perpetua. 47. *ſeq.* §. VII. Haec etiam LEGES CENSORIAS dicta eſſe. 48. *ſeq.* §. VIII. Edicta TRIBVNORVM PLEBIS. Ex edictis ſuis hos etiam ius dixiſſe. 49. §. VIIII. An praetores, ſcripturi edicta, ſemper in conſilium adhibuerint tribunos plebis? Locus Ciceronis explicatus. 50. *ſeq.* §. X. QVAESTORES et XXVIROS edicta reddidiſſe non videri. 51. *ſeq.* §. XI. Contra eam poteſtatem ſibi vſurpaſſe DECEMVIROS, TRIBVNOS MILITVM COS. POTESTATE, et TRIVMVIROS. 52.

CAP. V. DE EDICTIS PRAEFECTORIIS.

§. I. Tranſitio ad magiſtratus ſub principatu inuentos. PRAEFECTORVM PRAETORIO, VRBI, et AERARIO potentia et dignitas. *p.* 54. *ſeq.* §. II. Edicta PRAEFECTORVM PRAETORIO. 55. *ſeqq.* §. III. Quid τύποι γενικοί, formae generales ἐπαρχικῶν libri? 56. *ſeq.* §. IIII. Quamdiu illi edicta noua proponere conſueuerint? 57. *ſeq.* §. V. Edixiſſe etiam PRAEFECTOS VRBI. 58. *ſeqq.* §. VI. Elegans edictum L. Turcii Aproniani, praefecti vrbis, de venditione carnium. 61. *ſeqq.* §. VII. Variae ad illud obſeruationes. Quid MICARE? quid SVB EXAGIO VENDERE? quid SEVVM et SVBIVGVLARE? Officia praefecti vrbi. 63. *ſeqq.* §. VIII. Alterum Turcii Aproniani edictum de ſuariis et ordinibus, qui ſuariam faciunt. Quid titulus *canonis vinarii.* 67. *ſeqq.* §. VIIII. Edicta PRAEFECTI ANNONAE. An PATRICII etiam edixerint? Quid ῥωμαϊκὰ τοῦ μαγίστρου λεγόμενα apud Harme-

Harmenopulum? *pag*. 71. §. X. Edicta PRAEFECTORVM AERARII. Quid PENDERE SVB EDICTO. 72. *seqq*.

CAP. VI. DE EDICTIS PRAETORVM.

§. I. Praetores olim omnes magistratus dictos: non autem sacerdotes. An Ostiae fuerit PRAETOR SACRIS VVLCANI? Sacrarius Vulcani, aliorumque deorum dearumque 76. *seq*. §. II. Primus praetor quando creatus? 78. §. III. Obtentus patrum, sub quo praeturam impetrabant a plebe. Praetores collegae consulum. 79. §. IIII. Magistratus hic primum patriciorum proprius, postea cum plebe communicatus. 80. §. V. Primum vnum, nempe vrbanum, postea et peregrinum creatum. Praetorem vrbanum MAIOR dictum: an et HONORATVS? *ibid. seq*. §. VI. Numerum praetorum subinde auctum. 82. *seq*. §. VII. Praetores de FIDEIC. TVTELARES, LIBERALES, FISCALES, AERARII, an et CEREALES? 84. *seq*. §. VIII. Praetoris iuris dictionem constitisse in DANDO, 86. *seq*. §. VIIII. DICENDO 88. et §. X. in ADDICENDO. 89. *seq*. §. XI. Munera praetorum extraordinaria. 90. *seq*. §. XII. Omnes praetores de iuris dictione sua, rebusque curae suae demandatis edicta proposuisse. 91. *seq*. §. XIII. Eorum alia tralatitia, alia noua. 93. §. XIIII. Cur edicta quaedam, nataeque inde actiones praetoriae auctorum nomina retineant? 94. *seq*. §. XV. Edicere solebant praetores sub auspicium magistratus sui, praestito simul in leges iureiurando. 95. *seqq*. §. XVI. Edictum propositum in albo, quod duplex habuit praetor. 98. *seqq*. §. XVII. Quo loco illud probabiliter fuerit? 100. §. XVIII. Praetores indirecte sibi legislatoriam potestatem vindicasse, legesque euertisse edictis suis. 101. *seqq*. §. XVIIII. CORTII *Vindiciae praetoris Romani* expensae. 103. *seq*. §. XX. Status quaestionis. 105. *seq*. §. XXI. An praetores hanc sibi potestatem arrogantes impedire potuerit Romanorum religio circa leges? 107. *seq*. §. XXII. An cura circa scribenda edicta adhibita? 108. *seq*. §. XXIII. An iusiurandum in leges? 110. *seqq*. §. XXIIII. Edicta frequentissime mutata. 112. *seqq*. §. XXV. Praetor populo omnino illusit NOVIS VOCABVLIS. 114. §. XXVI. Itemque variis inuentis EXCEPTIONIBVS. 120. §. XXVII. Nec non promissis IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS. 121. *seq*. §. XXVIII. Denique FICTIONIBVS. 123. *seqq*. §. XXVIIII. Conclusio elenchi. 128. §. XXX. Elogia edicti praetorii, et quomodo illud sensim

sim iuris scripti auctoritatem in foro Romano sit consecutum? *pag.* 129. *seq.*

CAP. VII. DE EDICTIS AEDILITIIS. 130.

CAP. VIII. DE PROCONSULUM, ALIORVMQVE MAGISTRATVVM PROVINCIALIVM EDICTIS.

§. I. Varii magistratus prouinciales. 130. *seqq.* §. II. Prouinciae, quibus legibus vsae sint ante communicatam cum toto orbe Romano ciuitatem? 133. *seq.* §. III. Edicta prouincialia a quibus proposita? 136. §. IV. An praesidibus fuerit ius praetorium? *Panciroli* ea de re sententia. 137. §. V. Ea refellitur. 138. §. VI. Argumentaque Panciroli refutantur. 139. *seqq.* §. VII. Edicta prouincialia vel tralatitia vel noua. 141. *seqq.* §. VIII. Repentina etiam permulta proposita a praesidibus. 144.

CAP. VIIII. DE EDICTIS PRINCIPVM.

§. I. Principes Romani edicta reddiderunt iam ab ipsis Augusti temporibus. 144. *seq.* §. II. Quo iure id fecerint, quum tamen prae se ferrent initio, se non esse legislatores, sed populum. 146. *seqq.* §. III. Edicta principum saepe SCtis firmata, vel SCta edictis promulgata. 150. *seq.* §. IIII. Ab Hadriani temporibus nouae leges edictis principum conditae. 152. §. V. Edicta generalia, specialia, mandata. 153. *seqq.* §. VI. Eorum publicatio. 156.

LIBER II.

DE

HISTORIA EDICTI PERPETVI,

IN QVA AGITVR

CAP. I. DE PERPETVIS EDICTIS, QUALIA ANTE HADRIANVM IMP. FVERINT.

§. I. Quotuplici sensu EDICTVM dicatur PERPETVVM. 157. *seq.* §. II. Praetores aliique magistratus, olim edicta sua per ipsum

magistratus tempus pro lubitu mutabant. *pag.* 158. §. III. Senatusconsultum a. v. c. 585. factum, vt praetores ex edictis suis perpetuis ius dicerent. 159. *seqq.* §. IIII. Illud non valuisse videri, et cur? 164. §. V. Lex Cornelia de edictis perpetuis. 165. *seq.* §. VI. Varii scriptorum errores de lege illa Cornelia. 166. §. VII. Ius praetorium ex eo tempore paullo certius factum. Commentarii ad edictum scripti. 168. *seq.* §. VIII. An Ofilius edictum perpetuum scripserit auctoritate et iussu Iulii Caesaris? 170. *seq.* §. VIIII. Dodwelli sententia expensa. 171. *seq.*

CAP. II. DE TEMPORE CONDITI EDICTI PERPETVI, ET CVR ISTE LABOR SALVIO IVLIANO DEMANDATVS.

§. I. Edictum vere perpetuum conditum est sub Hadriano imp. 173. §. II. Hadrianus, Numae aemulus, nouarum legum conditor. 175. *seqq.* §. III. Genuina conditi edicti perpetui era figenda in a. erae Dionys. CXXXI. 176. §. IIII. Auctor edicti Saluius Iulianus. Eum tunc praetura functum videri. 177. *seq.* §. V. Et edictum composuisse auctoritate Hadriani. 178. §. VI. Iulianum ex variis aliis edictis collegisse edictum suum. 180. *seq.* §. VII. Quaedam tamen de suo addidisse, alia detraxisse atque immutasse. 181. *seq.* §. VIII. Immo et quaestiones, inter Proculeianos et Sabinianos agitatas, decidisse. 183. *seq.* §. VIIII. Illius auctoritas. 184. *seqq.* §. X. Quid iuris prudentia MEDIA? 187. *seqq.* §. XI. Auctoritatem suam edictum perpetuum conseruauit etiam sub insequentibus imperatoribus. Seueri imp. irritum consilium. 190. *seq.* §. XII. Plerique ICti post Hadrianum ad edictum illud se frequenter referunt. 192. §. XIII. Illud in scholis iuridicis ab antecessoribus explicatum. 193. *seq.* §. XIIII. An sectae iurisconsultorum plane cessauerint, condito edicto perpetuo? 194. *seqq.*

CAP. III. DE SALVIO IVLIANO IVRISCONSVLTO, EDICTI PERPETVI CONDITORE.

§. I. Vita Saluii Iuliani parum certa exploratatque est. 196. §. II. Patria eius non Mediolanum, sed, quod probabilius, Hadrumetum. 197. *seq.* §. III. Africa caussidicorum nutricula. 199. §. IIII. Maiores Iuliani incerti. 200. §. V. Ipse tamen fuit auctor illustrissimae prosapiae, quae describitur ex mente Spartiani et Isaaci Casauboni. 201. §. VI. Nec non ex sententia Reinesii et Ruperti. 202. *seq.* §. VII. Vtriusque stemmatis examen. 204. *seqq.* §. VIII. Quae Didii Iuliani mater? Quae pa-

ter-

terna eiusdem origo? *pag.* 207. *seqq.* §. VIIII. Iuliani iurisconsulti nomina. 210. §. X. Floruisse illum sub Hadriano. 211. §. XI. Itemque sub Antonino Pio et DD. fratribus. 212. §. XII. An fuerit μακρόβιος ille, de quo *l.* 20. *D. de fideic. libert.* 213. *seqq.* §. XIII. Studia Iuliani philologica. 215. *seqq.* §. XIIII. Peritia antiquitatum Romanarum. 218. *seqq.* §. XV. Eiusdem philosophia. 221. §. XVI. Varia scientiae philosophicae specimina. 222. *seq.* §. XVII. Iulianus Stoicus. 225. *seq.* §. XVIII. Doctrinae Stoicae in Iuliani fragmentis vestigia. 227. *seqq.* §. XVIIII. An et subtilitatum Stoicarum studiosus fuerit? 230. *seq.* §. XX. Eius iuris prudentia legislatoria. 232. *seq.* §. XXI. Itemque consultatoria. 234. *seqq.* §. XXII. Et iudicialis. 237. *seq.* §. XXIII. Iuliani inter iurisconsultos auctoritas. Iulianus Berytensium antecessor a nostro diuersus. 238. *seqq.* §. XXIIII. Praeceptor Iuliani Priscus Iauolenus. An is homo ineptus et stolidus? 240. *seqq.* §. XXV. Condiscipuli Iuliani, Aburnius Valens et Tuscianus. 242. *seq.* §. XXVI. Iuliani auditores. 244. *seq.* §. XXVII. Fuisse illum sectae Sabinianae antesignanum. 246. §. XXVIII. Quos honores in re publica gesserit? 247. *seqq.* §. XXVIIII. An et prouincias rexerit? 250. *seq.* §. XXX. Vitae finis et sepultura. 251. *seq.* §. XXXI. Scripta Iuliani, DIGESTA. 252. *seqq.* §. XXXII. Variorum ad illa Notae. 254. *seq.* §. XXXIII. Libri ad MINICIVM. 256. §. XXXIIII. Libri ad VRSEIVM FEROCEM. 257. §. XXXV. Liber de AMBIGVITATIBVS. 258. *seq.* §. XXXVI. An et *ad edictum*, et *de praedio dotali* scripserit? 260.

CAP. IIII. DE AVCTORITATE, ORDINE, ET MATERIA EDICTI PERPETVI, NEC NON DE COMMENTARIIS IVRISCONSVLTORVM AD EDICTVM PERPETVVM.

§. I. Auctoritatem et robur obtinuit edictum perpetuum a SCto illi praemisso. 261. *seq.* §. II. An orationem in senatu ipse Hadrianus recitarit? 262. *seqq.* §. III. De interna edicti perpetui forma, 265. *seq.* §. IIII. An in libros diuisum fuerit edictum perpetuum? 267. *seqq.* §. V. De materia edicti perpetui. 269. §. VI. De commentariis iurisconsultorum ad edictum perpetuum, primo SEX. POMPONII. 270. §. VII. CAII. 271. *seq.* §. VIII. VLPIANI. *pag.* 273. *seqq.* §. VIIII. IVLII PAVLLI. 275. *seq.* §. X. De CALLISTRATI edictis monitoriis, et de FVRII ANTHIANI libris ad edictum. 276. §. XI. De aliorum commentariis. 277. *seq.* §. XII. Ad ordinem seriemque edicti perpetui plerique iurisconsultorum libri scripti. *ibid. seqq.*

TOM. II.

EDICTI PERPETVI, ORDINI ET INTEGRITATI SVAE RESTITVTI

PARS I.

QVAE IN PANDECTIS ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ NOMINE VENIT.

Nomina ſcriptorum, de edicto teſtimonium perhibentium, ordine alphabetico poſita.

ALEXANDER imp. *pag.* 284. 285
ANTONINVS Pius. 283
- - A. 283. 284
AVRELIVS, 291
BLASTARES MATH. Hieromachus. 294
CALLISTRATVS. 283
CARACALLA ANTONINVS imp. 284. bis.
CARVS A. 288
DIOCLETIANVS A. 288. 289
EVSEBIVS. 291
EVTROPIVS. 292
FESTVS. 291
Fragmentum regularum veteris iuriſconſulti a Petro Pithoeo primum editum. 291
GALLIENVS A. 287
GELLIVS. 283
GORDIANVS imp. *pag.* 286. 287
HERMOGENIANVS. 287
IVSTINIANVS. 292. 293
LEO imp. 293
MAXIMIANVS A. 288. 289. 290. 291
MODESTINVS. 288
NVMERIANMS A. 287
PAEANIVS. 292
PAPINIANVS. 284
PAVLLVS. 285. 286
- - DIACONVS. 293
PHILIPPVS imp. 287
SCAEVOLA CERVIDIVS. 283
SEVERVS A. 283. 285
SPARTIANVS. 291
VALERIANVS A. 287
VICTOR AVRELIVS. 291
VLPIANVS. 285

SENATVSCONSVLTVM EDICTO PROOEMII LOCO PRAEMISSVM. *p.* 295

Tit. I. De actione danda. 303

TIT. II. De magiſtratuum municipalium poteſtate et officio. *pag.* 305
III. De modo iuris dictionis. 314
IIII. De vadimoniis. 315
V. De lite vindiciarum. 318
VI. De iudicis datione. 323
VII. De formula iuris dictionis, et albo corrupto. 327
VIII. Quod quiſque iuris in alterum ſtatuit, vt ipſe eodem iure vtatur. 331
VIIII. De edendo. 334
X. De pactis et conuentionibus. 339
XI. De in ius vocando. 343
XII. In ius vocati vt eant, aut ſatis vel cautum dent. 348
XIII. Si quis in ius vocatus non ierit. 350
XIIII. Qui neque ſequantur, neque ducantur. 351
XV. Ne quis eum, qui in ius vocabitur, vi eximat. 355
XVI. De poſtulando. 357
XVII. De his, qui notantur infamia. 362
XVIII. De plus petendo. 371
XVIIII. Si ex noxali cauſſa agitur, quemadmodum caueatur. 374
XX. De eo, per quem factum erit, quo minus quis in iudicio ſiſtat. 376
XXI. De cognitoribus. 377
XXII. De procuratoribus. 382
XXIII. Quod cuiuſcumque vniuerſitatis nomine, vel contra eam agetur. 391
XXIIII. De negotiis geſtis. 393
XXV. De calumniatoribus. 397
XXVI. De in integrum reſtitutionibus. 400
XXVII. De receptis [*arbitris*,] et qui arbitrium receperunt, vt ſententiam dicant. 426
XXVIII. Nautae, caupones, ſtabularii recepta vt reſtituant. 430
XXVIIII. De ſatiſdando. 432

EDICTI PERPETVI

PARS II.

QVAE IN PANDECTIS DE IVDICIIS INSCRIBITVR.

pag. 436

TIT. XXX. De iudiciis, et vbi quisque agere vel conueniri debeat. 437
XXXI. De inofficioso testamento. 444
XXXII. De hereditatis petitione. 449

DE SENATVSCONSVLTO HADRIANI TEMPORIBVS FACTO, quod exstat *l.* 20. §. 6. *Dig. de heredit. petit.*

Excursus.

I. Dies et Coss. quibus hoc SC. conditum. 452
II. An in eo coss. ordinariis iungantur suffecti? 453
III. Libellus huic SC. praemissus. 454
IIII. Ex eo libello quaedam fragmenta supersunt. 455
V. Occasio SC. ex hereditate caduca Rustici. Quis ille Rusticus? *ibid.*
(Eius stemma genealogicum exstat *p.* 456
VI. Proprie hoc SC. ad caduca et vacantia pertinuit: an ad sola? 457
VII. Primum SC. caput de vsuris pretii rerum hereditariarum venditarum non exigendis. 458
VIII. Caput secundum de pretio in locum rerum succedente. 459
VIIII. Quid si res apud emtorem deperierint, deminutaeue sint? 460
X. Tertium SC. caput de iis, qui dolo possidere desierint. *ibid.*
XI. Regulae huius sensus et origo. 461
XII. Bonae fidei possessor non restituit fructus perceptos, nisi quibus est locupletior factus. 462
XIII. A quo tempore hereditas fisco petita intelligatur? 463
XIIII. Conclusio dissertationis. 464
TIT. XXXIII. Si pars hereditatis petatur. *ibid.*
XXXIIII. De possessoria hereditatis petitione. 465
XXXV. De fideicommissaria hereditatis petitione. 466

Tit. XXXVI. De rei vindicatione. pag. 467
XXXVII. De Publiciana in rem actione. 472
XXXVIII. Si ager vectigalis petatur. 475
XXXVIIII. De vsufructu, operis seruorum, vsu et habitatione. 476
XXXX. De seruitutibus rusticorum atque vrbanorum praediorum. 480
XXXXI. Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. 487
XXXXII. De lege Aquillia. 489
XXXXIII. De noxalibus actionibus. 498
XXXXIIII. Finium regundorum. 500
XXXXV. Familiae erciscundae. 504
XXXXVI. Communi diuidundo. 507
XXXXVII. Quemadmodum actiones per inficiationem duplentur. 509
XXXXVIII. De beneficio diuisionis inter fideiussores. 515
XXXXVIIII. Si iudex litem suam fecisse dicatur. 516
L. De his, quae in fraudem creditorum fiunt. 517
LI. De interrogationibus in iure faciendis, et interrogatoriis actionibus. 519
LII. De iureiurando voluntario. 524
LIII. De his, qui effuderint vel deiecerint. 532
LIIII. De seruo corrupto. 536
LV. De aleatoribus. 540
LVI. Si mensor falsum modum dixerit. 542
LVII. Ad exhibendum. 545
LVIII. De religiosis et sumtibus funerum. 550
LVIIII. De sepulcro violato. 553

TOM. III.

LIBROS ALIQVOT VETERVM IVRECONSVLTORVM ORDINI SVO RESTITVTOS TRADENS.

SERIES

LIBRORVM LXXXX. DIGESTORVM SALVII IVLIANI.

PARS I.

AD EDICTVM

LIB. I. De ivris dictione. 567

Prae-

Praefatio *aduersus eos, qui quid aduersus edictum admiserint.* *pag.* 567
TIT. I. De actione danda vel deneganda a praetore. *ibid.*
II. *De magistratibus municipalibus, eorumque potestate et officio.*
III. *De modo iuris dictionis eorum.*
IIII. *De vadimonio.*
V. *De vindiciis secundum possessorem dandis.* 568
VI. De iuris dictione mandata, et iudice dando. *ibid.*
LIB. II. DE FORMVLA IVRISD. EDENDO ET PACTIS.
TIT. I. *De formula iuris dictionis, deque albo praetoris.*
II. *De edendo.*
III. *De pactis.*
IIII. De in ius vocando.
V. *Qui neque sequantur, neque ducantur.*
VI. *De postulando.*
VII. *De his, qui not. infamia.*
VIII. *De forma agendi.*
VIIII. *De plus petendo.*
X. De cautione iudicio sisti, et vadimonio deserto.
XI. *De dote, de muliere, abesse, amisisse.*
LIB. III. DE IIS, PER QVOS AGERE POSSVMVS.
TIT. I. *De cognitoribus.*
II. De procuratoribus.
III. *Quod vniuersitatis cuiusque nomine vel contra eam agitur.* 569
IIII. De negotiis gestis. *ibid.*
V. *De calumniatoribus.*
LIB. IIII. DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS ET RECEPTIS. *ib.*
TIT. I. De dolo malo.
II. De metu.
III. De minoribus XXV. annis.
IIII. *De capite minutis.*
V. *De eo, quod falso tutore gestum.*
VI. Ex quibus caussis maiores XXV. ann. in integr. restit.
VII. *De alienatione iudicii mutandi caussa facta.* 570
VIII. *De temporibus in integrum restitutionum.* *ibid.*
VIIII. De receptis, qui arbitrium receperunt.
X. *Nautae, caupones, stabularii, vt recepta restituant.*
XI. *De satis dando.*
LIB. V. DE IVDICIIS.
TIT. VII. De iudiciis.

LIB.

LIB. VI. De petitione hereditatis. *pag.* 571.

Tit. I. *De querela inofficiosi.* ibid.
II. De hereditatis petitione.

LIB. VII. De actionibvs ex dominio et servitvtibvs.

Tit. I. De rei vindicatione.
II. De Publiciana in rem actione.
III. *Si ager vectigalis petatur.*
V. De seruitutibus.
VI. De vsufructu, vsu, habitatione.

LIB. VIII. De ivdiciis dvplicibvs.

Tit. I. Finium regundorum.
II. Familiae erciscundae.
III. Communi diuidundo. 573.

LIB. VIIII. De damno dato, ivreivrando, actionibvs de servo corrvpto, aleatoribvs, adversvs mensorem, ad exhibendvm. *ibid.*

Tit. I. *De damno dato, et si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.*
II. De noxalibus actionibus.
III. *De iudice litem suam faciente.*
IIII. *De fraudatoriis actionibus.*
V. *De interrogationibus in iure faciendis.*
VI. De iureiurando.
VII. *De his, qui effuderunt vel deiecerunt.*
VIII. De seruo corrupto.
VIIII. *De aleatoribus.* 574.
X. *Si mensor falsum modum dixerit.* ibid.
XI. Ad exhibendum et de ventre inspiciendo.

LIB. X. De rebvs creditis et condictionibvs qvibvsdam.

Tit. I. De religiosis et sumtibus funerum.
II. De rebus creditis et certi condictione.
III. De iureiurando.
IIII. De condictione indebiti et similibus.
V. *De condictione furtiuā.* 575.
VI. *De condictione triticaria.* ibid.
VII. *De eo, quod certo loco.*

LIB. XI. DE CONSTITVTO, COMMODATO, PIGNORE, PRAESCRIPTIS VERBIS, EXERCITORIA ET INSTITORIA. *pag.* 575.

TIT. I. De conſtituta pecunia.
II. Commodati.
III. De pignoratitia actione.
IIII. De praeſcriptis verbis et in factum actionibus.
V. *De exercitoria actione.* 576.
VI. De inſtitoria actione. *ibid.*

LIB. XII. DE ALIIS ACTIONIBVS ADVERSVS EVM, QVI IN ALIENA POTESTATE EST, INSTITVENDIS.

TIT. I. De tributoria actione.
II. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur.*
III. De SC. Macedoniano.
IIII. Quod iuſſu.
V. *De in rem verſo.*
VI. De peculio.
VII. Ad SC. Velleianum. 577.

LIB. XIII. DE ACTIONIBVS EX NEGOTIIS PER ALIOS EXPLICATIS, COMPENSATIONE, PIGNORE, DEPOSITO. 578.

TIT. I. De actionibus ex negotiis per alios explicatis. *ibid.*
II. *De compenſatione.*
III. De pignoribus.
IIII. Depoſiti. 579.

LIB. XIIII. DE MANDATO ET SOCIETATE. *ibid.*

TIT. I. De mandati actione.
II. Pro ſocio.

LIB. XV. DE EMTIONE VENDITIONE, LOCATIONE CONDVCTIONE, AD LEG. RHODIAM, AESTIMATORIA.

TIT. I. De emtione venditione.
II. De locatione conductione. 580.
III. *Ad legem Rhodiam de iactu.* 581.
IIII. *De aeſtimatoria actione.* *ibid.*

LIB. XVI. De sponsalibvs, nvptiis, dote. pag. 581.

Tit. I. De ſponſalibus. ibid.
II. De nuptiis.
III. De iure dotium et pactis dotalibus.
IIII. De fundo dotali.

LIB. XVII. De variis dotis speciebvs et donatione inter virvm et vxor. 582.

Tit. I. De variis dotium ſpeciebus. ibid.
II. De donatione inter virum et vxorem.

LIB. XVIII. De divortiis et dotis repetitione. 583.

Tit. I. De diuortiis et repudiis. ibid.
II. Soluto matrimonio dos quemadmodum repetatur.
III. *De mora et retentionibus.*

LIB. XVIIII. De rervm amotarvm actione, ventre in possessionem misso et agnoscendis vel alendis liberis.

Tit. I. De actione rerum amotarum.
II. Si ventris nomine cet.
III. De agnoſcendis et alendis liberis. 584.

LIB. XX. De tvtelis. ibid.

Tit. I. De teſtamentaria tutela.
II. De legitima tutela.
III. *De tutela datiua.*

LIB. XXI. De officio tvtoris et actionibvs ex tvtela natis.

Tit. I. De confirmatione tutoris.
II. *De ſatiſdatione tutorum.*
III. *De excuſationibus.*
IIII. De adminiſtratione tutorum.
V. De auctoritate tutoris.
VI. De rebus eorum, qui ſub tutela ſunt, non alienandis. 585.

TIT. VII. De suspectis tutoribus. pag. 585.
VIII. De tutelae actionibus. *ibid.*
VIIII. De magistratibus conueniendis.
X. De curatore furiosi.

LIB. XXII. DE FVRTIS ET OPERIS LIBERTORVM.

TIT. I. De noxali furti actione, et furto generatim.
II. *De furto a seruo, qui testamento liber esse iussus est, facto.* 586.
III. De publicanis et furto a familia eorum facto. *ibid.*
IIII. De operis libertorum.

LIB. XXIII. DE BONORVM POSSESSIONIBVS CONTRA TABVLAS.

TIT. I. De bonorum possessionibus.
II. De bonorum possessione contra tabulas. 587.
III. De legatis praestandis. *ibid.*
IIII. De collatione bonorum et dotis.

LIB. XXIIII. DE BONORVM POSSESSIONE VENTRI, ET EX EDICTO CARBONIANO DATA.

TIT. I. *De coniungendis cum emancipato liberis.*
II. De ventre in possessionem mittendo.
III. De Carboniano edicto.

LIB. XXV. DE BONORVM POSSESSIONE SECVNDVM TABVLAS. 588.

TIT. I. De bonorum possessione secundum tabulas. *ibid.*

LIB. XXVI. DE IVRE ABSTINENDI ET BON. POSSESS. PATRONO DANDA.

TIT. I. De iure abstinendi.
II. De bonis libertorum.
III. Si quid in fraudem patroni.

LIB. XXVII. DE TESTAMENTIS ET LEGITIMIS SVCCESSIONIBVS.
TIT. I. De testamento militis.
II. De testamentis.
III. De legitimis successionibus. 589.
IIII. Si tabulae testamenti nullae exstabunt vnde liberi. *ibid.*

TIT.

TIT. V. Vnde legitimi. pag. 589.
VI. Vnde cognati. *ibid.*
VII. *Vnde vir et vxor.*

LIB. XXVIII. DE VACANTIBVS, EREPTITIIS, CADVCIS cet.

TIT. I. *De caducis.*
II. *De ereptitiis.*
III. *De vacantibus.*
IIII. Si quis aliquem testari prohibuerit.
V. *Vt ex legibus et SCtis bonorum possessio detur.*
VI. De tempore bon. possess.
VII. *Quis ordo in bonorum possessione obseruetur.*
VIII. *De successorio edicto.*

LIB. XXVIIII. DE HEREDVM QVALITATE ET DIFFERENTIA.

TIT. I. De liberis et postumis heredibus instituendis vel exheredandis.
II. De iniusto, rupto, irrito testamento. 590.

LIB. XXX. DE HERED. INSTIT. ET SVBSTITVTIONIBVS. *ibid.*

TIT. I. De heredibus instituendis.
II. De substitutionibus.
III. De conditionibus institutionum. 591.

LIB. XXXI. DE ADQVIR. VEL OMITT. HEREDITATE. *ibid.*

TIT. I. *Testamenta quemadm. aperiantur.*
II. De adquirenda vel omittenda hereditate.
III. Si quis omissa caussa testamenti cet.
IIII. *De SC. Sillaniano.*

LIB. XXXII. DE LEGATIS.

* * * * * * * * * * * *

AELII MARCIANI

INSTITVTIONVM

LIBRI SEDECIM,

ORDINI SVO RESTITVTI.

LIB. I. De prima personarvm divisione. *pag.* 592.

Tit. I. De iure nat. gent. et ciu. *ibid.*
II. De ſtatu hominum, vel iure perſonarum.
III. De ingenuis.
IIII. De libertinis.
V. *Quibus ex cauſſis manumittere non licet.*

LIB. II. De secvnda personarvm divisione.

Tit. I. De his, qui ſui vel alieni iuris ſunt. 593.
II. De patria poteſtate. *ibid.*
III. *De adoptionibus et emancipationibus.*
IIII. *De tutelis.*
V. De tutela teſtamentaria.
VI. De legitima agnatorum, patronorum, parentum tutela.
VII. De capitis deminutione.
VIII. *De Attiliano tutore, et eo, qui ex lege Iulia et Titia datur.*
VIIII. *De auctoritate tutorum.*
X. *Quibus modis tutela finitur.*
XI. *De curatoribus.*
XII. *De ſatis datione tutorum vel curatorum.*
XIII. De excuſationibus tutorum et curatorum.
XIIII. *De ſuſpectis tutoribus.*

LIB. III. De rervm divisione et adqvir. dom.

Tit. I. De rerum diuiſione et adquirendo earum dominio.
II. *De rebus corporalibus et incorporalibus.* 594.

Tit.

TIT. III. *De seruitutibus praediorum.* pag. 594.
IIII. De vsufructu, vsu, habitat. *ibid.*
V. De vsucapionibus.
VI. De donationibus.
VII. Quibus alienare licet vel non.
VIII. Per quas personas cuique adquiritur. 595.

LIB. IIII. DE TESTAMENTIS. *ibid.*

TIT. I. *De testamentis ordinandis.*
II. De militari testamento.
III. Quibus non est permissum facere testamentum.
IIII. *De exheredatione liberorum.*
V. De heredum institutione.
VI. De vulgari et pupillari substitutione.
VII. Quibus modis testamenta infirmantur.
VIII. De querela inofficiosi testamenti.
VIIII. De hereditatum qualitate et differentia.

LIB. V. DE SVCCESSIONIBVS AB INTESTATO ET ALIIS MODIS ADQVIRENDI VNIVERSALIBVS. 596.

TIT. I. *De hereditatibus, quae ab intestato deferuntur.* ibid.
II. De legitima agnatorum successione.
III. *De SCtis Tertulliano et Orphitiano.*
IIII. *De gradibus cognationis.*
V. *De seruili cognatione.*
VI. De successione libertorum.
VII. *De bonorum possessionibus.*
VIII. *De adsignatione libertorum.*
VIIII. *De adquisitione per arrogationem.*
X. *De eo, cui libertatis caussa bona addicuntur.*
XI. *De successione per bonorum venditionem et ex SC. Claudiano.*

LIB. VI. DE LEGATIS GENERATIM.

TIT. I. De legatis.
II. Quando dies legatorum cedat. 597.
III. De adimendis vel transferendis legatis. *ibid.*

LIB. VII. DE LEGATIS SPECIATIM.

TIT. I. De annuis legatis.

TIT. II. De vsufructu legato. pag. 597.
III. *De seruitute legata.* 598.
IIII. *De dote praelegata.* ibid.
V. *De optione vel electione legata.*
VI. *De tritico, vino, oleo legatis.*
VII. De instructo vel instrumento legat.
VIII. De peculio legato.
VIIII. *De penu legata.*
X. *De supellectile legata.*
XI. De alimentis vel cibariis legatis.
XII. *De auro, argento, mundo legatis.*
XIII. *De liberatione legata.*
XIIII. Vt legatorum seu fideic. caussa.
XV. Ad legem Falcidiam.
XVI. De codicillis. 599.

LIB. VIII. DE FIDEICOMMISSIS GENERATIM. *ibid.*

TIT. I. De fideicommissariis hereditatibus.
II. De rebus singulis per fideicommissum relictis.

LIB. VIIII. DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBVS, IN SPECIE ET MORTIS CAVSSA DONATION.

TIT. I. De fideicommissariis libertatibus.
II. De donationibus mortis caussa. 600.

LIB. X. DE NVPTIIS. *ibid.*

TIT. I. *De sponsalibus.*
II. De ritu nuptiarum.
III. *De iure dotium.*
IIII. *De pactis dotalibus.*
V. *De fundo dotali.*

LIB. XI.

(*Ex eo citatae* l. 3. de his, quae pro non script. *et* l. 2. de his, quae vt indign. *in mendo cubare videntur, ideoque hic omissae, cum probabilius sit, hoc libro continuatos fuisse titulos ad* IVRA CONNVBII *pertinentes, adeoque actum esse*)

TIT.

TIT. I. *De donationibus inter virum et vxorem.* pag. 600.
II. *De diuortiis et repudiis.* ibid.
III. *Soluto matr. dos quemadm. petatur.*

LIB. XII. itidem DE IVRIBVS CONNVBII ET CONCVBINATV.

TIT. I. *De impensis in res dotales factis.*
II. *De actione rerum amotarum.*
III. *De agnoscendis et alendis liberis.*
IIII. *De inspiciendo ventre, custodiendoque partu.*
V. *De concubinis.*

LIB. XIII. DE MANVMISSIONIBVS, IVRIBVS PATRONATVS, CONTRACTIBVS. 601.

TIT. I. De manumissionibus. *ibid.*
II. De iure patronatus.
III. *De obligationibus.*
IIII. *De contractibus, qui re ineuntur.*
V. De verborum obligationibus et fideiussionibus.
VI. De emtione venditione.
VII. De locatione conductione.
VIII. De societate.
VIIII. De mandato.
X. De contractibus innominatis.

LIB. XIIII. DE QVASI CONTRACTIBVS, CONTRACTVVM QVORVMDAM ADFECTIONIBVS, DELICTIS, CRIMINIBVS. 602.

TIT. I. De quasi contractibus. *ibid.*
II. De vsuris, fructibus, eoque, quod interest.
III. *Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.*
IIII. *Quibus modis tollitur obligatio.*
V. *De obligationibus ex delicto, maxime furto.*
VI. Vi bonorum raptorum.
VII. *De lege Aquillia, noxa, pauperie.*
VIII. De iniuriis.
VIIII. *De quasi delictis.*
X. De extraordinariis criminibus.

TIT. XI. De publicis iudiciis. *pag.* 602.
XII. *De accusationibus.* ibid.
XIII. Ad legem Iuliam maiestatis.
XIIII. *Ad legem Iuliam de adulteriis.* 603.
XV. Ad legem Iuliam de vi publica. *ibid.*
XVI. Ad legem Iuliam de vi priuata.
XVII. Ad legem Corneliam de sicariis et veneficis.
XVIII. Ad legem Pompeiam de parricidiis.
XVIIII. Ad legem Corneliam de falsis.
XX. De lege Iulia repetundarum.
XXI. *De lege Iulia de annona.*
XXII. De lege Iulia peculatus.
XXIII. *De lege Iulia de ambitu.*
XXIIII. *De lege Fabia de plagiariis.*
XXV. De quaestionibus, poenis, interdictis et restitutis.

LIB. XV. DE ACTIONIBVS, INTERDICTIS ET IVDICIIS.
et XVI. DE IVRISDICTIONE ET OFFICIO MAGISTRATVVM tractasse videntur.

* * * * * * * * * * * *

HERMOGENIANI

LIBRI SEX

EPITOMARVM IVRIS,

ORDINI SVO RESTITVTI.

LIB. I. 604.

Prooemium de iure naturali, gentium, et ciuili. *ibid.*

PARS I.

DE STATV HOM.

TIT. I. De iure personarum.
II. *De ingenuis.*

TIT.

TIT. III. De libertinis. *pag.* 604.
IIII. Qui et ex quibus caussis manumittere non possunt. 605.
V. De his, qui sui vel alieni iuris sunt. *ibid.*
VI. *De patria potestate, adoptionibus et emancipationibus.*
VII. De tutelis et curationibus.

PARS II.

AD EDICTI ORDINEM.

VIII. De actione danda vel deneganda a praetore.
VIIII. De magistratibus municipalibus, eorumque officio et iuris dictione.
X. *De formula iuris dictionis et albo corrupto.*
XI. *De edendo.*
XII. De pactis et transactionibus.
XIII. De in ius vocando.
XIIII. De postulando.
XV. *De his, qui notantur infamia.*
XVI. De cautionibus.
XVII. *De cognitoribus, procuratoribus, negotiorum gestoribus.*
XVIII. *De calumniatoribus.*
XVIIII. De in integrum restitutionibus.
XX. *De receptis et arbitris.*
XXI. *De nautis, cauponibus, stabulariis.*
XXII. *De iudiciis.*
XXIII. *De hereditatis petitione.*
XXIIII. *De rei vindicatione, et Publiciana.*
XXV. *De vsufructu et seruitutibus praedialibus.*
XXVI. *De damno dato.*
XXVII. *De iudiciis duplicibus, finium regundorum, famil. erciscundae, et communi diuidundo.*
XXVIII. *De iudice, qui litem suam fecit.*
XXVIIII. *De interrogationibus in iure faciendis.*
XXX. *De iureiurando.* 606.
XXXI. *De his, qui effuderunt, vel deiecerunt.* ibid.
XXXII. *De seruo corrupto.*
XXXIII. *De aleatoribus.*

TIT. XXXIIII. *Si menſor falſum modum dixerit.* pag. 606.
XXXV. *Ad exhibendum, et de ventre inſpiciendo.* ibid.
XXXVI. *De religioſis.*

LIB. II. 607.

TIT. I. *De rebus creditis et certi condictione.* bid.
II. *De iureiurando.*
III. De condictionibus indebiti et aliis.
IIII. *De eo, quod certo loco.*
V. *De pecunia conſtituta.*
VI. *Commodati.*
VII. *De pignoratitia actione.*
VIII. De praeſcriptis verbis et in factum actione.
VIIII. *De exercitoria.*
X. *De inſtitoria.*
XI. *De tributoria.*
XII. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt.*
XIII. De SC. Macedoniano.
XIIII. *Quod iuſſu.*
XV. *De in rem verſo.*
XVI. *De peculio.*
XVII. *Ad SC. Velleianum.*
XVIII. *De compoſitionibus.*
XVIIII. *De depoſito.*
XX. Mandati et contra.
XXI. *Pro ſocio.*
XXII. De emtione venditione et actionibus emti venditi.
XXIII. De locatione conductione. 608.
XXIIII. Ad legem Rhodiam de iactu. *ibid.*
XXV. De aeſtimatoria.
XXVI. De pignoribus.
XXVII. De nuptiis.
XXVIII. De iure dotium.
XXVIIII. De pactis dotalibus.
XXX. De fundo dotali.
XXXI. De diuortiis, et ſoluto matrimonio dos quemadmodum petatur.
XXXII. De donatione inter virum et vxorem. 609.
XXXIII. De actione rerum amotarum. *ibid.*

TIT.

TIT. XXXIIII. Si ventris nomine. pag. 609.
XXXV. De agnoſcendis et alendis liberis. ibid.
XXXVI. De tutelis et curatione.
XXXVII. De noxali furti actione.
XXXVIII. *De furto a ſeruo, qui teſtamento liber eſſe iuſſus eſt, facto.*
XXXVIIII. *De publicanis, et furto a familia eorum facto.* 610.
XXXX. De operis libertorum. ibid.

LIB. III.

TIT. I. *De bonorum poſſeſſionibus.*
II. De bonorum poſſeſſione contra tabulas.
III. De legatis praeſtandis.
IIII. *De collatione bonorum.*
V. *De collatione dotis.*
VI. *De coniungendis cum emancipato liberis.*
VII. De ventre in poſſeſſionem mittendo.
VIII. De Carboniano edicto.
VIIII. De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas.
X. De bonis libertorum.
XI. *Si tabulae teſtamenti nullae exſtabunt.*
XII. *Si quid in fraudem patroni.*
XIII. *De teſtamentis.*
XIIII. *De legitimis ſucceſſionibus.* 611.
XV. *Vnde liberi.* ibid.
XVI. Vnde legitimi.
XVII. *Vnde cognati.*
XVIII. Vnde vir et vxor.
XVIIII. De vacantibus, ereptitiis, caducis.
XX. *Si quis aliquem teſtari prohibuerit.*
XXI. *Vt ex legibus et SCtis bonorum poſſeſſio detur.*
XXII. *Quis ordo in bonor. poſſeſſ. ſeruetur.*
XXIII. *De ſucceſſorio edicto.*
XXIIII. De heredibus inſtituendis.
XXV. *De ſubſtitutionibus.*
XXVI. De conditionibus inſtitutionum.
XXVII. *Teſtamenta quemadmodum aperiantur.*
XXVIII. De adquirenda vel omittenda hereditate.

TIT. XXVIIII. Si quis omissa caussa testamenti ab int. *pag.* 611.
XXX. *De SC. Silaniano.* 612.

LIB. IIII. *ibid.*

TIT. I. De legatis et fideicommissis.
II. De conditionibus et demonstrationibus.
III. Ad legem Falcidiam.
IIII. Ad SC. Trebellianum.
V. Vt in possessionem legatorum caussa.
VI. De operis noui nunciatione.
VII. De damno infecto.
VIII. Aquae pluuiae arcendae.

LIB. V.

TIT. I. *De caussis status.*
II. De liberali caussa.
III. *De statu liberis.* 613.
IIII. De collusione detegenda. *ibid.*
V. De publicanis.
VI. De adquirenda possessione et de vsucapionibus.
VII. *Vi bonorum raptorum.*
VIII. *De incendio, furto, cet.*
VIIII. De iniuriis.
X. *De re iudicata et exsequutionibus.*
XI. *De confessis.*
XII. *De cessione bonorum.*
XIII. *Quibus ex caussis in possessionem eatur.*
XIIII. *De rebus auctoritate iudicis possidendis.*
XV. De priuilegiis creditorum.
XVI. *De bonorum venditione.* 614.
XVII. *De separationibus.* *ibid.*
XVIII. *De curatore bonis dando.*
XVIIII. De iure fisci in bonis damnatorum.

LIB. VI.

TIT. I. De his, qui in quantum facere possunt, condemnantur.
II. *De his, quae in fraudem creditorum.*
III. *De interdictis.*
IIII. *Quorum bonorum.*

TIT.

TIT. V. *Quod legatorum.* pag. 614.
VI. *De interdictis de rebus diuinis, publicis, vi publica, de mortuo inferendo, tabulis exhibendis.* ibid.
VII. *De interdictis super re priuata, retinendae vel recuperandae possessionis.*
VIII. *De superficiebus.*
VIIII. *De itinere actuque priuato.*
X. *De aqua quotidiana.*
XI. *De riuis.*
XII. *De fonte.*
XIII. *De operis noui nunciatione.*
XIIII. *De cloacis.*
XV. *Quod vi aut clam.*
XVI. *De remissionibus.*
XVII. *De precario.*
XVIII. *De arboribus.* 615.
XVIIII. *De glande legenda.* ibid.
XX. *De homine libero exhibendo.*
XXI. De liberis exhibendis.
XXII. *Vtrubi.*
XXIII. *Ne vis fiat ei, cet.*
XXIIII. *De interdicto Saluiano.*
XXV. *De migrando.*
XXVI. *De exceptionibus.*
XXVII. *De exceptione vadimonii deserti.*
XXVIII. *De exceptione rei iudicatae.*
XXVIIII. De doli mali exceptione.
XXX. De exceptione rei venditae non traditae.
XXXI. *De litigiosis.*
XXXII. De praescriptione.
XXXIII. Quarum rerum actio non detur.
XXXIIII. De exceptione iurisiurandi.
XXXV. *De his, quae onerandae libertatis.*
XXXVI. De stipulationibus.
XXXVII. *De stipulationibus praetoriis.* 616.
XXXVIII. *Iudicio sisti.* ibid.
XXXVIIII. *Iudicatum solui.*
XXXX. *De re defendenda.*
XXXXI. *De dolo malo.*

TIT. XXXXII. *Tutelae et testamenti.* pag. 616.
XXXXIII. *Legatorum nomine.* ibid.
XXXXIIII. *Si cui plus, quam per legem Falc. cet.*
XXXXV. *Rem pupilli saluam fore.*
XXXXVI. Ratam rem haberi.
XXXXVII. *Stipulatio de operis noui nunciatione.*
XXXXVIII. *De duplae stipulatione.*
XXXXVIIII. *De stipulatione ob nouum opus et damni infect.*

PARS III.

DE PVBLICIS IVDICIIS.

L. *De publicis iudiciis.*
LI. De accusationibus.
LII. *De custodia et exhibitione reorum.*
LIII. Ad legem Iuliam maiestatis. 617.
LIIII. *Ad legem Iuliam de adulteriis coërcendis.* ibid.
LV. *Ad legem Iul. de vi publica et priuata.*
LVI. *Ad legem Corneliam de sicariis et veneficis.*
LVII. *De lege Pompeia de parricidiis.*
LVIII. De lege Cornelia de falsis.
LVIIII. *De lege Iulia repetundarum.*
LX. *De lege Iulia de annona.*
LXI. *De lege Iulia peculatus.*
LXII. *De lege Iulia ambitus.*
LXIII. De lege Fabia de plagiariis.
LXIIII. *Ad SC. Turpillianum.*
LXV. *De requirendis vel absentibus damnandis.*
LXVI. *De quaestionibus.*
LXVII. *De poenis.*
LXVIII. De bonis damnatorum.
LXVIIII. *De bonis eorum, qui ante sententiam, cet.*
LXX. *De interdictis et relegatis.*
LXXI. *De cadaueribus punitorum.*

* * * * * * * * * * * * * * *

P. IVVENTII CELSI

DIGESTA

ORDINI SVO RESTITVTA.

PARS I.

AD EDICTVM.

LIB. I. De IVRIS DICTIONE. pag. 618.
Prooemium. ibid.

TIT. I. *De actione danda denegandaue.*
II. De magistratibus municipalibus, eorumque iuris dictione, potestate, officio.
III. *De vadimonio.*
IIII. *De vindiciis secundum possessorem dandis.*
V. *De formula iuris dictionis.*
VI. *De edendo.*
VII. De pactis.
VIII. De in ius vocando.
VIIII. *De postulando.* 619.
X. De his, qui notantur infamia. ibid.
XI. De cautione in iudicio sisti.
XII. De procuratoribus, cognitoribus, negotiorum gestoribus.
XIII. *De calumniatoribus.*

LIB. II. DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS.

TIT. I. *De dolo malo.*
II. *Quod metus caussa.*
III. De minoribus XXV. annis.
IIII. De capite minutis.
V. *De eo, quod falso tutore auctore gestum.*

Tit. VI. *Ex quibus caussis maiores XXV. annis in integrum restituuntur.* pag. 619.
VII. *De alienatione iudicii mutandi caussa facta.* ibid.
VIII. De temporibus in integrum restitutionis.
VIIII. De receptis, et qui in arbitrium receperunt. 620.
X. *Nautae, caupones, stabularii recepta vt restituant.* ibid.
XI. *De satisdationibus.*

LIB. III. De iudiciis et rerum vindicatione.

Tit. I. De iudiciis, et vbi quis conueniri debeat, deque officio iudicum.
II. De rei vindicatione.
III. *De Publiciana in rem actione.*
IIII. *Si ager vectigalis vel emphyteuticus petatur.*

LIB. IIII. De hereditatis petitione. 621.

Tit. I. *De inofficioso testamento.* ibid.
II. De hereditatis petitione.
III. *Si pars hereditatis petatur.*
IIII. *De possessoria hereditatis petitione.*
V. *De fideicommissaria hereditatis petitione.*

LIB. V. De servitutibus, damno, iudiciis divisoriis.
Tit. I. De seruitutibus.
II. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur.*
III. Ad legem Aquilliam.
IIII. De noxalibus actionibus. 622.
V. *Finium regundorum.* ibid.
VI. Familiae erciscundae.
VII. *Communi diuidundo.*
VIII. *De iudice litem suam faciente.*
VIIII. De interrogationibus in iudicio faciendis.
X. De his, qui effuderint, vel deiecerint.
XI. *De seruo corrupto.*
XII. *De aleatoribus.*
XIII. *Si mensor falsum modum dixerit.*
XIIII. Ad exhibendum.
XV. *De fugitiuis.* 623.
XVI. De religiosis et sumtibus funerum. *ibid.*

LIB. VI. De condictionibvs, constitvta pecvnia, commodato, pignore, et gestis cvm eo, qvi in aliena potestate est. *pag.* 623.

Tit. I. De rebus creditis, et ſi certum petatur. *ibid.*
II. De iureiurando, et de probationibus.
III. De condictione cauſſa data cauſſa non ſequuta.
IIII. De condictione ob turpem cauſſam.
V. De condictione indebiti.
VI. *De condictione ſine cauſſa.* 624.
VII. *De condictione furtiua.* *ibid.*
VIII. De condictione triticaria.
VIIII. *De eo, quod certo loco.*
X. De pecunia conſtituta.
XI. Commodati, vel contra.
XII. De pignoratitia actione.
XIII. *De praeſcriptis verbis.*
XIIII. *De actione exercitoria.*
XV. *De actione inſtitoria.*
XVI. *De actione tributoria.*
XVII. Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur.
XVIII. *De SC. Macedoniano.*
XVIIII. *Quod iuſſu.*
XX. *De in rem verſo.*
XXI. *De peculio.*
XXII. *Ad SC. Velleianum.* 625.

LIB. VII. De deposito, mandato, societate, precario. *ibid.*

Tit. I. Depoſiti vel contra.
II. Mandati vel contra.
III. Pro ſocio.
IIII. De precario.

LIB. VIII. De emtione, locatione, et contractv aestimat.

Tit. I. De emtione venditione.
II. De locatione conductione. 626.
III. De aeſtimatoria actione. *ibid.*

LIB. VIIII. DE SPONSALIBVS, NVPTIIS, DOTE, ET DONATIONIBVS INTER VIRVM ET VXOREM. 626.

TIT. I. *De sponsalibus.* ibid.
II. De nuptiis.
III. De iure dotium.
IIII. De pactis dotalibus.
V. De fundo dotali.
VI. De donatione inter virum et vxorem.

LIB. X. DE DIVORTIIS ET ACTIONIBVS SOLVTO MATRIMONIO COMPETENTIBVS.

TIT. I. *De diuortiis et repudiis.*
II. Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.
III. *De actione rerum amotarum.* 627.
IIII. *Si ventris nomine.* ibid.
V. *De agnoscendis et alendis liberis.*

LIB. XI. DE TVTELIS.

TIT. I. *De tutoribus testamentariis, legitimis, datiuis.*
II. *De satisdatione tutorum vel curatorum.*
III. *De excusationibus.*
IIII. De administratione tutorum.
V. *De rebus eorum, qui sub tutela sunt, non alienandis.*
VI. De suspectis tutoribus vel curatoribus.
VII. *De tutelae et rationibus distrahendis.*
VIII. De magistratibus conueniendis.
VIIII. De curatoribus.

LIB. XII. DE NOXALI FVRTI ACTIONE, OPERIS LIBERTORVM ET NOVI OPERIS NVNCIATIONE.

TIT. I. De furto et noxali furti actione.
II. *De furto a seruo, qui testamento manumissus, commisso.* 628.
III. *De publicanis, furtoque ab eorum familia facto.* ibid.
IIII. De operis libertorum.
V. De noui operis nunciatione.

LIB. XIII. DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

TIT. I. De bonorum possessionibus.

TIT. II. *De bonorum possessione contra tabulas.* pag. 628.
III. *De legatis praestandis.* ibid.
IIII. De collatione bonorum.
V. *De dotis collatione.*
VI. *De coniungendis cum emancipato liberis.* 629.
VII. *De ventre in possessionem mittendo.* ibid.
VIII. *De Carboniano edicto.*
VIIII. *De bonorum possessione secundum tabulas.*
X. *De bonis libertorum.*
XI. *Si tabulae nullae exstabunt.*
XII. *Si quid in fraudem patroni.*

LIB. XIIII. DE TESTAMENTIS LIB. I.

TIT. I. De testamentis militum.

LIB. XV. DE TESTAMENTIS LIB. II. ET SVCCESS. AB INTEST.

TIT. I. De testamentis.
II. De adquirenda vel omittenda hereditate.
III. De successionibus ab intestato.
IIII. Quis ordo in bonorum possessione seruetur, et de successorio edicto.

LIB. XVI. DE TESTAMENTIS LIB. III.

TIT. I. De heredibus instituendis.
II. De iniusto, rupto, irrito testamento. 630.
III. *De vulgari et pupillari substitutione.* ibid.
IIII. De conditionibus institutionum.
V. *Testamenta quemadmodum aperiantur.*
VI. Si quis omissa caussa testamenti ab intestato succedere velit.
VII. *De SC. Silaniano.*

LIB. XVII. DE LEGATIS LIB. I.

TIT. I. De legatis.
II. De legatis dubiis, pugnantibus prohibitis.

LIB. XVIII. DE LEGATIS LIB. II. 631.

TIT. I. *De annuis legatis.* ibid.

TIT. II. De vsufructu legato. pag. 631.
III. De vsu vel habitatione legatis. ibid.
IIII. De operis seruorum, ipsisque seruis legatis.
V. De seruitute legata.

LIB. XVIIII. DE LEGATIS LIB. III.

TIT. I. De dote praelegata.
II. De optione legata.
III. De tritico, vino, oleo legatis.
IIII. De instructo vel instrumento legato.
V. De peculio legato. 632.
VI. De suppellectile legata. ibid.
VII. De alimentis vel cibariis legatis.
VIII. De auro, argento, mundo legatis.
VIIII. De liberatione legata.

LIB. XX. DE LEGATIS LIB. IIII. ET FIDEICOMMISSIS LIB. I.

TIT. I. De codicillis.
II. De fideicommissis.
III. De falsa caussa, legatis vel fideicommissis adiecta.
IIII. De petitione legatorum et fideicommissorum.

LIB. XXI. DE LEGATIS LIB. V. ET DE FIDEICOMM. LIB. II. 633

TIT. I. Ad legem Falcidiam. ibid.
II. Ad SC. Trebellianum et Pegasianum.

LIB. XXII. DE LEGATIS LIB. VI. ET DE FIDEICOMM. LIB. III.

TIT. I. De adimendis vel transferendis legatis et fideicommissis.
II. De rebus dubiis.
III. *De his, quae pro non scriptis habentur.*
IIII. *De his, quae vt indignis auferuntur.*
V. De conditionibus et demonstrationibus.
VI. Quando dies legatorum vel fideicommissorum cedat.

LIB. XXIII. DE DAMNO INFECTO, CAVSSIS STATVS, POSSESSIONE, VSVCAPIONE, VI BONOR. RAPTOR. INIVRIIS.

TIT. I. De damno infecto.
II. De aqua et aqua pluuia arcenda. 634.

TIT. III. *De caussis status.* pag. 634.
IIII. *De liberalibus caussis.* ibid.
V. De statuliberis.
VI. De adquirenda possessione et de vsucapionibus.
VII. *Vi bonorum raptorum.*
VIII. De incendio, ruina, naufragio.
VIIII. De iniuriis.

LIB. XXIIII. DE RE IVDICATA, POSSESSIONE BONORVM ET CREDITORVM PRIVILEGIIS.

TIT. I. De re iudicata.
II. *De confessis.*
III. De cessione bonorum.
IIII. *De rebus auctoritate iudicis possidendis.*
V. De creditoribus in possessionem mittendis.
VI. *De priuilegiis creditorum.*
VII. *De bonorum venditione.*
VIII. *De separationibus.*
VIIII. De curatore bonis dando.
X. *Quae in fraudem creditorum.*

LIB. XXV. DE INTERDICTIS. 635.

TIT. I. De interdictis. *ibid.*
II. *Quorum bonorum.*
III. *Quod legatorum.*
IIII. *De tabulis exhibendis.*
V. De rebus sacris, religiosis, publicis.
VI. *De vi et vi armata.*
VII. *Vti possidetis.*
VIII. *De superficiebus.*
VIIII. De itinere actuque priuato.
X. *De aqua quotidiana.*
XI. *De riuis.*
XII. *De fonte.*
XIII. *De cloacis.*
XIIII. Quod vi aut clam.
XV. De precario.
XVI. De arboribus caedendis.

ARS II.

AD LEGES QVASDAM SPECIALES.

LIB. XXVIII. AD LEGEM CINCIAM ET IVNIAM VELLEIAM. p. 637.

TIT. I. Ad legem Cinciam de donis et muneribus. ibid.
II. Ad legem Iuniam et Velleiam.

LIB. XXVIIII. AD LEGES FVSIAM CANINIAM, AELIAM SENTIAM, ET IVNIAM NORBANAM. 638.

TIT. I. Ad legem Fusiam Caniniam. ibid.
II. Ad legem Aeliam Sentiam.
III. *Ad legem Iuliam Norbanam.*

LIB. XXX. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. I.

TIT. I. *Ad caput I. de senatorum nuptiis.*
II. Ad *caput II.* de ingenuorum reliquorum nuptiis.
III. Ad *caput III.* de sexagenariorum, quinquagenariarum, spadonum nuptiis.
IIII. *De concubinis.*
V. *De sponsalibus.*
VI. *Ad caput VI. de poenis iniustarum nuptiarum.*

LIB. XXXI. AD LEG. IVL. ET PAP. POPP. LIB. II.

TIT. I. *Ad caput VII. de priuilegiis maritorum et parentum in gerendis honoribus.*
II. *Ad caput VIII. de eorumdem priuilegiis in petendis honoribus.*
III. *De immunitate ob liberorum numerum.*
IIII. *Ad caput X. de iure Quiritium ob liberos consequendo.*
V. *Ad caput XI. de liberti liberatione ab operis ob numerum liberorum.*
VI. *Ad caput XII. de liberatione mulierum a tutela ob numerum liberorum.*
VII. *Ad caput XIII. de diuortio libertae prohibito.*
VIII. *Ad caput XIIII. de tutore dotis caussa dando.*

LIB. XXXII. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. III. 639.

TIT. I. Ad capita XV--XVIIII. seu leges decimarias. p. 639
II. *Ad capita XX--XXVIII. de solidi capacitate.* ibid
III. *Ad caput XXVIIII. de legato sub conditione caelibatus.*
IIII. *Ad caput XXX. de iureiurando libertis remittendo.*
V. *Ad caput XXXI. de iure adfinitatis.*
VI. *Ad caput XXXII. de priuilegiis absentium rei publicae caussa.*
VII. *Ad caput XXXIII. de indulgentia senatus.*
VIII. *Ad caput XXXIIII. de diuortii modo et poena.*
VIIII. *De cogendis parentibus, vt liberos elocent.*
X. *Ad caput XXXVI. de poenis caelibatus.*
XI. *Ad caput XXXVII. de poenis orbitatis.*
XII. *Ad caput XXXVIII. de liberta ob nuptias ab operis liberanda.*
XIII. *Ad capita XXXVIIII -- XXXXIIII. de iuribus patronatus.*

LIB. XXXIII. AD LEG. IVL. ET PAP. POPP. LIB. IIII.

TIT. I. *Ad caput I. legis caduciariae de aditione hereditatis.*
II. Ad *caput II.* de iis, quibus caduca iure antiquo deferuntur.
III. *Ad caput III. de iis, quae pro non scriptis habentur.*

LIB. XXXIIII. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. V.

TIT. I. Ad *caput IIII.* de caussa caduci.
II. *Ad caput V. de caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas mortuum.*

LIB. XXXV. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. VI. 640.

TIT. I. Ad *caput VI.* de caducis ob heredis vel legatarii incapacitatem. *ibid.*
II. *Ad caput VII de caducis ob legatarium vel heredem ante exsistentem conditionem mortuum.*
III. *De bonis ereptitiis.*
IIII. *Ad caput VIIII. de bonis vacantibus.*
V. *Ad caput X. de fraudibus aduersus hanc legem commissis.*
VI. Ad *caput XI.* de iure adcrescendi.
VII. *Ad caput XII. de transmissione legatorum.*

LIB. XXXVI. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. VII.

TIT.

Tit. I. Ad caput leg. cad. XIII. de tacitis fideicommissis. p.640.
II. *Ad caput XIIII. de praemiis delatorum.* ibid.
III. *Ad caput XV. de oneribus fisci.*

LIB. XXXVII. Ad leges de ivdiciis pvblicis.

Tit. I. De extraordinariis criminibus.
II. *De publicis iudiciis.*
III. *De accusationibus et inscriptionibus.*
IIII. De custodia et exhibitione reorum.
V. *Ad legem Iuliam maiestatis.*
VI. *Ad legem Iuliam de adulteriis.*
VII. *Ad legem Iuliam de vi publica et priuata.*
VIII. *Ad legem Corneliam de sicariis.*
VIIII. *Ad legem Pompeiam de parricidiis.*
X. *Ad legem Corneliam de falsis.*
XI. *Ad legem Iuliam repetundarum.*
XII. *Ad legem Iuliam de annona.*
XIII. *Ad legem Iuliam peculatus.*
XIIII. *Ad legem Iuliam ambitus.* 641.
XV. *Ad legem Fabiam de plagiariis.* ibid.
XVI. *De quaestionibus.*
XVII. *De poenis.*
XVIII. *De bonis damnatorum, eorumque, qui ante sententiam sibi manus intulerunt.*
XVIIII. *De interdictis et relegatis.*
XX. *De sententiam passis et restitutis.*
XXI. *De cadaueribus punitorum.*

PARS III.

IN QVA

TRACTATVS DE STIPVLATIONIBVS.

LIB. XXXVIII. De stipvlationibvs.

PARS IIII.

IN QVA

TRACTATVS DE FISCO ET RE MILITARI.

LIB. XXXVIIII. DE FISCO ET RE MILITARI. p. 641

TIT. I. De iure fisci.
II. De captiuis et postliminio.
III. De re militari.
IIII. De castrensi peculio.
V. *De veteranis.*

* * * * * * * * * * * *

VLPIANI LIBRI QVATVOR
AD LEGEM AELIAM SENTIAM
ORDINI SVO RESTITVTI. p. 642

LIB. I. DE MANVMITTENDORVM QVALITATIBVS.

CAP. I. De iis, qui manumissi deditii fiunt.
II. *De aetate manumittendorum per vindictam.*
III. *De aetate et conditione manumittendorum testamento.*
IIII. *De conditione liberorum, ex huius modi parentibus natorum.*

LIB. II. DE MANVMISSORIBVS.

CAP. V. De minore XX. annis manumittente.
VI. *De femina manumittente.*
VII. *De manumittentibus in fraudem creditorum.*
VIII. *De seruo herede necessario instituto.*
VIIII. *Si obaeratus in fraudem legis plures testamento manumiserit.*
X. *De seruo in fraudem foeneratorum manumisso.*

LIB.

LIB. III. De modis et conditionibvs manvmittendi. *p.* 642

Cap. XI. De mercede manumissionis.
XII. De iureiurando libertorum, ne liberos tollant.

LIB. IIII. De officiis liberti et patroni mvtvis.

Cap. XIII. *De eo, quod in fraudem patroni factum.*
XIIII. De libertis ingratis.
XV. *De patroni officio erga libertum inopem.*

* * * * * * * * * * * *

FRAGMENTA
EX PAVLLI LIBRIS III.
AD LEGEM AELIAM SENTIAM,
ORDINI SVO RESTITVTA. *p.* 643

LIB. I. De qvalitate manvmittendorvm et manvmittentivm.

Cap. I. *De iis, qui manumissi dedititii fiunt.*
II. *De aetate manumittendorum per vindictam.*
III. *De aetate et conditione testamento manumittendorum.*
IIII. *De conditione liberorum ex huius modi parentibus natorum.*
V. De minore XX. annis manumittente.
VI. De femina manumittente.
VII. *De manumissione in fraudem creditorum.*
VIII. *De seruo necessario herede instituto.*
VIIII. Si obaeratus in fraudem legis plures manumiserit.
X. *De seruo in fraudem foeneratorum manumisso.*

LIB. II. De conditionibvs et modo manvmittendi.

Cap. XI. *De mercede manumissionis.*

CAP. XII. De iureiurando libertorum, ne liberos tollant. p. 643
LIB. III. DE OFFICIIS LIBERTORVM ET PATRONORVM MVTVIS. 644
CAP. XIII. De eo, quod in fraudem patroni factum.
XIIII. *De libertis ingratis.*
XV. *De patroni officio erga libertum inopem.*

TOMVS IIII.

CONTINET

TOPOGRAPHIAM IVRIS ROMANI,

ORDINE ALPHABETICO COMPOSITAM. 645

TOMVS V.

VITAM ET RES GESTAS LVDOVICI GERMANICI

IMP. COMPREHENDENS. 693

AGIT

CAP. I. De Ludouici nomine, cognominibus, et titulis. 695
II. De Ludouici Germanici maioribus et natalibus. 711
III. De Ludouici pueritia et educatione ad a. 817. 728
IIII. De Ludouici regno Bauarico vsque ad turbas ex imperii diuisione ortas. 751
V. De turbis in Ludouici Pii familia ob diuisionem imperii ortis vsque ad mortem imperatoris. 812

CODEX DIPLOMATICVS

CONTINET

DIPLOMATA AB EO EDITA LXVIII. 857

INDEX

INDEX
RERVM ET VERBORVM,
Quae
in hoc Volumine *Opuſculor. Poſtumorum*
continentur;
Ordine alphabetico diſpoſitus.

A.

Actio *de ſeruo corrupto.* vid. *Damnum.*
de Actione *danda.* pag. 303
de Actione rerum amotarum, ventre in poſſeſſionem miſſo et agnoſc. vel al. lib. XVIIII. 583
——— *furti, operis libertorum et noui operis nunciatione.* 627
Actiones per inficiationem, quemadmodum duplentur. 509
de Actionibus *ex dominio & ſeruitutibus*, lib. VII. 571
de Actionibus noxalibus. 498
——— *aliis aduerſus eum, qui in aliena poteſtate eſt, inſtituendis.* lib. XII. 576
——— *ex negotiis per alios explicatis, compenſatione, pignore, depoſito.* lib. XIII. pag. 578
de Actionibus interdictis, lib. XV. 603
Ad exhibendum, *tit. LVII.* 545
Africa *cauſſidicorum nutricula.* §. III. 199
Ager *vectigalis ſi petatur.* 475
Album *quid?* §. VI. 20
Aleator. vid. *Damnum.*
de Aleatoribus. 540
Anthianus *Furius.* vid. *Edictum.*
de Arbitris *receptis, et qui arbitrium receperunt, vt ſententiam dicant.* 426

B.

de Beneficio *diuiſionis inter fideiuſſores.* 515
de Bonorum *poſſeſſionibus.* lib. XIII. 628

C.

C.

CAIVS. vid. *Edictum.*
CALLISTRATVS. vid. *Edictum.*
de Calumniatoribus. pag. 397
Caupones. vid. *Recepta.*
CELSI (P. Iuuentii) *Digesta ordini suo restituta.* 618
CICERONIS *locus explicatus.* §. VIIII. 50
Codex *diplomaticus, seu fasciculus Diplomatum*, LVDOVICI GERMANICI *historiam illustrans.* 857
de Cognitoribus. 377
Commodatum. vid. infra *Constitutum.*
de Communi *diuidundo.* 507
de Condictionibus *constituta pecunia, commodato, pignore et gestis cum eo, qui in aliena potestate est.* lib. VI. 623
de Constituto *commodato, pignore, praescr. verbis, exercitoria et institoria.* 575
Consules *iurisdictione aliqua gauisi sint, non modo creatis praetoribus, sed et sub imperatoribus.* §. IIII. 44
de Contractibus *quasi contractuum quorumdam affectionibus, delictis, criminibus.* lib. XIIII. 602
Contractus *aestimat.* vid. *Emtio.*
in Creditorum *fraudem, de his quae fiunt.* 517

D.

de DAmno *dato, iureiurando, actionibus, de seruo corrupto, aleatoribus, aduersus mensorem, ad exhibendum.* lib. VIIII. pag. 573
de Damno *infecto, caussis status, possessione, vsucapione, vi bon. rapt. iniuriis.* lib. XXIII. 633
Decemuiri. vid. *Edicta.*
de Deposito, *mandato, societate, precario.* lib. VII. 625
Diploma *apud* Guillimann. *Episcop. Argent.* 857
——— *Ludouici Germanici ex vetustissimo exemplo desumptum apud* Eccard. 859
——— *eiusd. apud* Aub. Miraeum. 860
——— *eiusd. Vltraiectinum, apud* Guil. Hedam. 861
——— *eiusd. apud* Calmet. 863
——— *Ludolphi ducis Saxoniae apud* Bodon. 864
——— *eiusd. apud eumdem.* 866
——— *Lud. German. ex authentico exscriptum a* Nic. Schatenio. 867
——— *alterum, eodem die datum Corbeiensibus apud* Schaten. 869
——— *Ludouici Germanici Corbeiense apud* Schaten. 871
——— *Corbeiensibus et Heriuordiensibus datum apud eumdem.* 872
——— *Corbeiensibus datum apud eund.* 875

Diploma

Diploma *Paderbornense apud* Schaten. pag. 876
—— *Heruordiense apud eund.* eund. 878
—— *Heruordiense apud* eund. 880. 881
—— *Herisiense apud eund.* 883
—— *Corbeiense apud eund.* 885
—— *Corbeiense eiusdem anni apud eund.* 887
—— *Germanice versum, et hinc inde suspectum apud* P. Ignatium Gropp. 888
—— *Lamspringense apud* Harenberg. 890
—— *Fuldense, inter traditiones Fuldenses ex autographo editum a* Schannat. 893
—— *Hattonis, abbatis Fuldensis, apud* Schaten. 894
—— *Fuldense, ex veteri apographo editum a* Schannato. 898
—— *Argentoratense ex archiuo Tabernensi erutum a* Ludou. Laguille. 901
—— *Ludouici Pii et Lotharii Imperatorum Cremisanense apud* Sam. Rettenpacher. 903
—— *Ludouici Germanici adhuc regis Baiuuariorum apud* Hundium. 904
—— *Lud. Germ. adhuc regis Boiariorum; apud eund.* 906
—— *Lud. Germ. regis Baiuuariorum, apud eund.* 907
—— *eiusdem apud eund.* 908. 909
—— *eiusdem apud* Marquard. Freher. pag 910
Diploma *Ludouici Germ. Tigurinum.* 911
—— *Ludouici Pii Tigurinum.* 913
—— *Ludou. Germ. apud* Hund. 915
—— *Ludou. Germ. monasterio S. Emmeranni Ratisponensi concessum.* 916
—— *Lud. Germ. Altahense apud* Hund. 917
—— *Altahense apud eund.* 919
—— *Altahense apud* Hund. 920 -- 922
—— *Rataldo, Argentoratensi Episcopo, datum apud Culpis.* 924. 926
—— *Germanice versum ab* Auentino. 930
—— *simile, eiusdem, apud* Schilterum, *ab* Auentino *Germanice versum.* 931
—— *eiusdem, ex Auentini versione apud* Schilter. 933
—— *Caroli Crassi, Imperatoris apud* Freher. 934
—— *Ludouici Germ. ex archiuo Ecclesiae Wormatiensis.* 935
—— *Wormatiense.* 936
—— *Godeberti subdiaconi.* 938
—— *Lud. Germ. ecclesiae Nauhausensi in diocesi Wormatiensi datum.* 939
de Diuortiis *et dotis repetitione. lib.* XVIII. 583
de Diuortiis *et actionibus soluto matrimonio competentibus.* lib. X. 626

Donatio *inter virum et uxorem.* vid. *Sponsalia.*
Dos. vid. *Sponsalia.*
de Dotis *variis speciebus, et donatione inter virum et uxorem.* lib. XVII. pag. 582

E.

de Edendo. 334
Edicendi *ius an arcessendum sit ab imperio magistratuum.* §. VIII. 10
—— *ius deriuari non potest ex imperio, quocumque sensu accipiatur.* §. X. 12
—— *ius olim regibus proprium, ad omnes fere sacerdotes et magistratus deuolutum, quod Regum munia postea varii magistratus et sacerdotes obiissent.* §. VI. 39
Edicere *quo sensu dicantur priuati.* §. VI. 8
Edicta *thesmothetarum qualia Athenis fuerint.* §. II. 33
—— *Ea reges ab ipsis vrbis incunabulis proposuisse videri.* §. III. 35
—— *quid?* §. II. 5
—— *ea Romae proponere solitos, qui exercitibus praeessent.* §. III. ibid.
—— *itemque sacerdotes, pontifices, decemuiros sacrorum, augures.* §. IIII. 6
—— *maxime tamen Magistratus.* §. V. 7
—— *ipsa cur aliquando vocentur imperia?* §. X. 12
—— *magistratus aliquando vel per praecones iussisse recitari, vel in scripturam redacta publice proposuisse.* §. II. pag. 17
Edicta *inscripta saxis, aeri, tabulis linteis et cerussatis.* §. IIII. 18
—— *proposita in albo.* §. V. 19
—— *alia tralatitia, alia noua.* §. VII. 21
—— *alia perpetuae iurisdictionis caussa proposita, alia repentina.* §. VIIII. 24
—— *quaedam ex his ad rei publicae administrationem pertinuisse.* §. X. 25
—— *quaedam ad negotia forensia.* §. XI. 27
—— *monitoria et breuia.* §. XII. 28
—— *Praetores solos, proconsules et aediles proposuisse, qui statuunt, errant.* §. I. 41
—— *etiam consules proposuisse, et non repentina.* §. II. 42
—— *solum ad perpetuam iurisdictionem pertinentia.* §. III. 43
—— *dictatorum.* §. V. 46
—— *an vel a dictatoribus nomen acceperint, vel dictatores ab edicendo dicti.* ib. ibid.
—— *censorum tum repentina, tum perpetua.* §. VI. 47
—— *haec etiam leges censorias dicta esse.* §. VII. 48
—— *Tribunorum plebis. Ex edictis suis hos etiam ius dixisse* §. VIII. 49
—— *Quaestores et XXuiros reddidisse non videri,* §. X. 51
—— *Praefectorum praetorio.* §. II. 55
—— *quamdiu illi proponere consueuerant,* §. IIII. 57
—— *praefecti annonae.* §. VIIII. 71

Edicta

Edicta *praefectorum aerarii.* §. X. pag. 72
——— *quaedam praetoria, cur authorum nomina retineant?* §. XIIII. 94
——— *accurate scripta an non.* §. XXII. 108
——— *frequentissime mutata.* §. XXIIII. 112
——— *prouincialia a quibus proposita.* §. III. 136
——— *vel tralatitia, vel noua.* §. VII. 141
——— *repentina etiam permulta proposita a praesidibus.* §. VIII. 144
——— *reddiderunt Principes Rom. iam ab Augusti temporibus.* §. I. ibid.
——— *quo iure reddiderint, quum tamen prae se ferrent initio se non esse legislatores, sed populum.* §. II. 145
——— *Principum saepe SCtis firmata.* §. III. 150
——— *generalia, specialia, mandata.* §. V. 153
Edictales *formulae:* bonum factum, *itemque* non placere. §. VIII. ibid.
Edictalis *formula palam vnde de plano recte legi possit.* §. III. 17
Edicti *praetorii elogia,* §. XXX. 129
——— *perpetui conditi genuina era figenda in a. er. Dionys.* 131. §. VIII. 176
Edicti *ordo.* vid. *Hermogenianus.*
de Edictis *Car.* Sigonii *sententia expensa.* §. VIIII. 11
de Edictis *Guid.* Panciroli *sententia expensa.* §. XIII. pag. 29
——— *monitoriis et breuibus coniecturae.* §. XIIII. 30
Edictis *suis an ius nouum introduxerint.* §. V. 46
de Edictis *Aedilitiis alio libello actorum auctor fidem facit.* §. XII. 130
de Edicto *monitorio Callistrati.* §. X. 276
Edicto *perpetuo condito an sectae ICtorum plane cessauerint.* §. XIIII. 194
Edicto *prooemii loco SCtum praemissum.* 295
Edictorum *historia nondum satis illustrata.* §. I. 4
——— *variae diuisiones.* §. I. 16
——— *ad originem transitio.* §. I. 32
——— *consuetudinem frustra repeti ab aliis gentibus.* § II. 33
——— *diuulgatio per libellos, pittaria picturas, praecones.* §. VII. 9
——— *reddendorum ius, aliquando coniunctum fuisse cum honoribus.* §. XI. 13
——— *generalium etc. publicatio.* §. VI. 156
Edictum *perpetuum in decem partes distribui posse, quarum prima dicatur τὰ πρῶτα, et prima; siue praeparatoria iudicii contineat.* 296
Edictum *aliquando pro lege accipi, legem pro edicto.* §. V. 7
——— *cur vocetur* tralatitium; *quod vulgare ac perfunctorium est.* §. VII. 22

Edictum *elegans L. Turcii Aproniani, Praefecti urbis, de venditione carnium.* §. VI. pag. 61
——— *alterum eiusdem, de suariis et ordinibus.* §. VIII. 67
——— *praetorium, quomodo sensim iuris scripti authoritatem in foro romano sit consequutum.* ibid. ibid.
——— *perpetuum quotuplici sensu dicatur.* §. I. 157
——— (*ad*) ——— *commentarii scripti.* §. VII. 168
——— *perpetuum an scripserit Ofilius auctoritate et iussu I. Caesaris.* §. VIII. 170
——— *de illo Doduelli sententia expensa.* §. VIIII. 171
——— *vere perpetuum conditum est sub Hadriano Imp.* §. I. 174
——— *perpetuum authoritatem suam conseruauit etiam sub insequentibus imperatoribus.* vid. *Iulianus* (Saluius) §. XI. 190
——— *in scholis iuridicis ab antecessoribus explicatum* §. XIII. 193
——— *perpetuum auctoritatem et robur obtinuit, a SC. illi praemisso.* §. I. 261
——— *de interna eius forma.* §. III. 265
——— *an in libros diuisum fuerit.* §. IIII. 267
——— (ad) *commentaria ICtorum.* §. VI. 270
——— *commentatus est Pomponius sex.* ibid. ibid.
——— *Caius.* §. VII. 271
——— *Vlpianus.* §. VIII. 273
——— *Paulus* (Iul.) §. VIIII. 275
ad Edictum *Furii Anthiani Libri* §. X. pag. 276
——— *de aliorum commentariis.* §. XI. 277
——— *ad ordinem seriemque plerique ICtorum libri scripti.* §. XII. ibid.
——— *veterum scriptorum testimonia.* 280
Edixisse *etiam Praefectos urbi.* §. V. 58
de Emtione *venditione, locatione conductione, ad L. Rhodiam, aestimatoria.* lib. XV. 579
——— *locatione, et contractu aestimat.* Lib. VIII. 625
de Eo *per quem factum erit; quo minus quis in iudicio sistat.* 376
Epistola *Episcopi ad Archipresbyterum de ieiunio a tribus fratribus, Ludov. Germ. filiis decreto.* 927
Epistolae *Episcopi Brixiensis ad Episcopum Germanum, pars.* 928
ad hanc Epistolam *responsio.* 929
de Exceptionibus *et stipulationibus.* lib. XXVI. 636
Exercitoria *et Institoria.* vid. *Constitutum.*

F.

de Familia *ercifcunda.* pag. 504
de Fideicommissariis *libertatibus in specie, et mortis caussa donation.* lib. VIIII. 599
de Fideicommissis *generatim.* lib. VIII. ibid.
de Finibus *regundis.* 500

de

de Fisco et re militari. lib. XXXVIIII. pag. 641
de Formula iurisdictionis, et albo corrupto. 327
de Furtis et operis Libertorum. lib. XXII. 585

H.

HADRIANVS vid. Lex. et Iulianus.
Hadrianus, an orationem in senatu ipse recitarit? §. II. 262
de Herede instituendo, et substitutionibus. lib. XXX. 590
de Hereditate adquirenda, vel omittenda. lib. XXXI. 591
de Hereditatis petitione. 449
Hereditatis pars si petatur. 464. 571 621
——— possessoria petitione. 465
——— fideicommissoria petitione. 466
de Heredum qualitate, et differentia. lib. XXVIIII. 589
Hermogeniani libri sex Epitomarum iuris ordini suo restituti. 604
——— lib. I. Pars I. de statu hominis. ibid.
——— pars 2. ad edicti ordinem. 605
——— 3. de publicis iudiciis. 616
——— Lib. II. 607
——— III. 610
——— IIII. 612
——— V. ibid.
——— VI. 614
de His qui effuderint, vel deiecerint. 532
Honorati quinam? 13

I.

IAvolenus priscus an stolidus et ineptus. §. XXIII. pag. 240
de Iis per quos agere possumus, lib. III. 568
Infamiâ quinam notantur? 362
de Interdictis lib. XXV. 635
de Interrogationibus in iure faciendis, et interrogatoriis actionibus. 519
si Iudex litem suam fecisse dicatur. 516
Iudicia publica. vid. Hermogenianus.
de Iudicis datione. 323
——— et vbi quisque agere vel conuenire debeat, 437
de Iudiciis. lib. V. 570
——— duplicibus, lib. VIII. 572
——— et rerum vindicatione. lib. III. 620
Iulianus (Salvius) edicti perpetui auctor, et tunc praeturam exercuisse videri. §. IIII. 177
——— illud composuit authoritate Hadriani. §. V. 178
——— ex variis aliis edictis collegisse. §. VI. 180
——— quaedam tamen de suo addidisse, alia detraxisse, atque immutasse: §. VII. 181
——— Immo, et quaestiones, inter Proculeianos et Sabinianos agitatas decidisse. §. VIII. 183
——— eius auctoritas. §. VIIII. 184
——— vita parum certa exploratataque est. §. I. 196
——— patria non Mediolanum, sed

sed quod probabilius, Hadrumetum. §. II. pag. 197
Iuliani *Maiores incerti.* §. IIII. 200
—— *fuit auctor illustrissimae prosapiae, quae describitur ex mente* Spartiani *et* Casauboni. §. V. 201
—— *nec non ex sententia* Reinesii *et* Ruperti. §. VI. 202
—— *utriusque stemmatis examen.* §. VII. 204
—— (Salvii) *nomina.* §. VIIII. 210
—— *floruisse illum sub Hadriano.* §. X. 211
—— *itemque sub Antonino Pio et divis fratribus.* §. XI. 212
—— *an fuerit μαχηςῆς ille, de quo* L. 20. *D. de fideicom. libertat.* §. XII. 213
—— *studia philologica.* §. XIII. 215
—— *Antiquitatum Romanarum peritia.* §. XIIII. 218
—— *Philosophia.* §. XV. 221
—— *Stoicismus.* §. XVII. 225
—— *fragmenta, in quibus vestigia doctrinae stoicae.* §. XVIII. 227
—— *an et subtilitatum Stoicarum curiosus fuerit?* §. XVIIII. 230
—— *Iurisprudentia legislatoria.* §. XX. 232
—— *itemque consultatoria.* XXI. 234
—— *et iudicialis.* §. XXII. 237
—— *inter iurisconsultos auctoritas.* §. XXIII. 238
—— *praeceptor priscus* Iauolenus. §. XXIIII. 240
—— *auditores.* §. XXVI. 244
—— *fuisse sectae Sabinianae antesignanum.* §. XXVII. 246
—— *quos honores in republica gesserit.* §. XXVIII. pag. 247
Iulianus (Salvius) *an prouincias rexerit.* §. XXVIIII. 250
—— *eius vitae finis et sepultura.* §. XXX. 251
—— *scripta; Digesta.* §. XXXI. 252
—— *ad digesta variorum notae.* §. XXXII. 254
—— *Libri ad Minicium,* §. XXXIII. 256
—— *ad Vrseium ferocem.* §. XXXIIII. 257
—— *de ambiguitatibus.* §. XXXV. 258
—— *an et ad edictum, et de praedio dotali scripserit.* §. XXXVI. 260
—— *eius series librorum LXXXX. digestorum.* 567
Iuliani (Didii) *quae mater eius?* §. VIII. 207
—— *quae paterna origo.* ib. ib.
Iulianus *Berytensium antecessor a nostro diversus.* §. XXIII. 238
de Iure *abstinendi, et bon. possess. patrono danda.* lib. XXVI. 583
de Iureiurando *voluntario.* 524
Iure *scripto deficiente, pleraque edictis explicari debere à Magistratibus.* §. IIII. 36
de Iuribus *connubii, et concubinatu* lib. XI. 600
—— *itidem* lib. XII. ibid.
Iurisconsulti *plerique post Hadrianum ad edictum perpetuum se frequenter referunt.* §. XII. 192
de Iurisdictione. lib. I. 567. 618
—— *et officio Magistratuum.* lib. XVI. 605

de Iuris-

de Iurisdictionis *formula, edendo et pactis.* lib. II. pag. 568
Iurisprudentia *media quid?* §. X. 187
Ius *honorarium quid?* § XII. 14
Iusiurandum *an in leges adhibitum.* §. XXIII. 110
—— vid. *Damnum.*

L.

de LEgatis lib. XXXII. 591
—— *generatim.* lib. VI. 596
—— *speciatim.* lib. VII. 597
—— lib. I. lib. XVII. 630
—— lib. II. lib. XVIII. 631
—— lib. III. lib. XVIIII. ibid.
—— lib. IIII. *et Fideicommissis* lib. I. lib. XX. 632
—— lib. V. *et Fideicommissis* lib. II. lib. XXI. 633
—— lib. VI. *et de fideicom.* lib. II. lib. XXI. ibid.
—— *Cincia et Iunia Velleia.* lib. XXVIII. 637
de Lege *Cornelia varii scriptorum errores.* §. VI. 166
de Lege *Aquillia.* 489
ad Legem *Iul. et Pap. Popp.* lib. I. lib. XXX. ibid.
—— lib. II - XXXI. ibid.
—— lib. III - XXXII. 639
—— lib. IIII - XXXIII. ibid.
—— lib. V - XXXIIII. ibid.
—— lib. VI - XXXV. 640
—— lib. VII - XXXVII. ibid.
Leges *prouinciarum ante communicatam cum toto orbe Romano ciuitatem.* II. 133
—— *nouae ad Hadriani temporibus edictis Principum conditae.* §. IIII. 152
ad Leges *Fusiam Caniniam, Aeliam Sentiam, et Iuliam Norbanam.* pag. 638
ad Leges *de iudiciis publicis* lib. XXXVII. ibid.
Legum *nouarum conditor Hadrianus Numae aemulus.* II. 174
Lex *Cornelia de edictis perpetuis.* V. 165
Libertorum *officia.* vid. *Officia.*
de Lite *vindiciarum.* 319
Locatio, vid. *Emtio.*
LVDOVICI Germanici *historia, et res gestae.* 695
—— *nomina, cognomina et tituli.* cap I. ibid.
—— *maiores, et natales.* cap. II. 711
—— *pueritia et educatio ad annum DCCCXVII.* cap. III. 728
—— *regnum Bavaricum vsque ad turbas ex imperii diuisione ortas.* cap. IIII. 751
—— *cap. V. vid.* turbae.
—— *Praeceptum Fuldense apud* Schannat. 895
—— *Praeceptum Fuldense ex vetere apographo editum ab eodem.* 896
—— *Fuldense, ex chartario editum a* Schannat. 897

M.

MAgistratus *varii provinciales.* I. 130
Magistratuum *municipalium potestas et officium.* 305
de Mandato *et Societate* lib. XIIII. 579

Mandatum. vid. *Depositum.*
Manumissionibus *Iuribus Patronatus, contractibus.* lib. XIII. pag. 601
de Manumissoribus. lib. II. 642
de Manumittendorum *qualitatibus.* lib. I. 642
de Manumittendorum *et manumittentium qualitate.* lib. I. 643
Manus *regia quid?* V. §. 38
Marciani (Aelii) libri XVI. *institutionum ordini suo restituti.* 592
Marsyae *statua ex qua suspensi libelli famosi* §. VII. 10
Mensor. *vid. Damnum.*
si Mensor *falsum modum dixerit?* 542
Micare *quid?* §. VII. 63
de Modis *et conditionibus manumittendi.* lib. III. ibid.
de Modo *et conditionibus manumittendi.* lib. II. ibid.
——— *iurisdictionis.* 314

N.

NAutae. vid. *Recepta.*
de Negotiis *gestis.* 393
de Nouationibus, *solutionibus, cautionibus.* lib. XXVII. 636
Nuptiae. vid. *Sponsalia.*
de Nuptiis. lib. X. 600

O.

Obseruationes *variae ad edictum L. Turcii Aproniani.* VII. 63
de Officiis *Libertorum, et Patronorum mutuis.* 644

P.

de PActis *et conuentionibus.* 339
PANCIROLI *sententia de iure Praetorio.* §. IIII. 137
Panciroli *sententia refellitur.* §. V. pag. 138
——— *argumenta refutantur.* §. VI. 139
Patricii *an edixerint.* §. VIIII. 71
Patronorum *officia.* vid. *Officium.*
PAVLVS (Iul.) *vid.* Edictum.
Paulli *fragmenta ex* libris III. *ad L. Ael. Sentiam, ordini suo restituta.* 643
Pendere *sub edicto quid?* §. X. 72
de Personarum *prima diuisione.* lib. I. 592
——— *secunda diuisione.* lib. II. ibid.
Philosophicae *scientiae specimina.* §. XVI. 222
Pignus. vid. *Constitutum.*
de Plus petendo. 371
Pomponii *Sent.* vid. *Edictum.*
de Possessione *bonorum, ventri, et ex edicto Carboniano data.* lib. XXIIII. 587
——— *bonorum, secundum tabulas.* lib. XXV. 588
de Possessionibus *bonorum contra tabulas.* lib. XXIII. 586
de Postulando. 357
Praefecti *vrbi officia* §. VII. 63
Praefer. *verbis.* vid. *Constitutum.*
Praetor *sacris Vulcani an ostiae fuerit?* §. I. 76
——— *primus quando creatus.* §. II. 78
——— *unus vrbanus primum creatus.* §. V. 80
——— *postea et peregrinus creatus.* ibid. ibid.
——— *vrbanus maior dictus.* ibid.
——— *an et honoratus?* ibid. ibid.

Praetor *populo omnino illusit nouis vocabulis.* §. XXV. pag. 114
—— *itemque variis inuentis exceptionibus.* §. XXVI. 120
—— *nec non promissis in integrum restitutionibus.* §. XXVII. 121
—— *denique fictionibus.* §. XXVIII. 123
Praetores *an scripturi edicta adhibuerint in Consilium tribunos plebis* §. VIIII. 50
—— *an adpulerint.* ibid.
—— *olim omnes Magistratus dictos, non autem sacerdotes.* §. I. 76
—— *collegae consulum.* §. III. 79
—— *Quandonam praeturam impetrabant a plebe?* ibid.
—— *de fidei commissis, tutelares, liberales, fiscales, aerarii.* §. VII. 84
—— *an et cereales?* ibid.
—— *omnes de iurisdictione sua, rebusque curae suae demandatis, edicta proposuisse.* §. XII. 91
—— *proposuerunt edicta alia tralatitia, alia noua.* §. XIII. 93
—— *edicere solebant sub auspicium magistratus sui, praestito simul in leges iureiurando.* §. XV. 96
—— *edicta proponebant in albo.* §. XVI. 98
—— *duplex habuerunt edictum.* ibid. ibid.
—— *indirecto sibi legislatoriam potestatem vindicasse, legesque euertisse edictis suis.* §. XVIII. pag. 101
Praetores *hanc sibi potestatem arrogantes, impedirene potuerit Romanorum religio circa leges.* §. XXI. 107
—— *aliique magistratus olim edicta sua per ipsum magistratus tempus pro lubitu mutabant.* §. II. 158
Praetoriae *actiones, cur authorum nomina retineant?* §. XIIII. 94
Praetoris *iurisdictionem constitisse in dando*, §. VIII. 86
—— *in dicendo*, §. VIIII. 88
—— *in addicendo.* §. X. 89
—— *extraordinaria munera.* §. XI. 90
—— *Cortii vindiciae expensae.* §. XVIIII. 103
Praetorium *ius fueritne praesidibus?* §. IIII. 137
—— *ex eo tempore paullo certius factum.* §. VII. 168
Praetorius *magistratus primum Patriciorum proprius, deinde cum plebe communicatus.* §. IIII. 80
Praetorum *numerum subinde auctum.* §. VI. 82
—— *duplex edictum, quo loco probabiliter fuerit.* §. XVII. 100
Precarium. vid. *Depositum.*
Principes. vid. *Edicta.*
—— vid. *Leges.*
de Procuratoribus. 382
de Publiciana *in rem actione.* 472

Q.

QUadrupes *pauperiem fecisse dicatur.* pag. 486
Quaestores. vid. *Edicta.*
Qui *neque sequantur, neque ducantur.* 351
Quod *quisque iuris in alterum statuit, vt ipse eodem iure vtatur.* 331
——— *cuiuscumque vniuersitatis nomine, vel contra eam agetur.* 391

R.

de REbus *creditis, et condictionibus quibusdam.* lib. X. 574
Recepta *ut restituant, nautae, caupones, stabularii.* 430
de Re *iudicata, possessione bonorum, et creditorum priuilegiis.* lib. XXIIII. 634
de Rei *vindicatione.* 467
de Religiosis. 550
de Rerum *diuisione, et adquirendo dominio.* lib. III. 593
de Restitutionibus *in integrum.* 400. *et* 619
——— *in integrum; et receptis.* lib. IIII. 569
Ῥωμαϊκὰ τῦ μαγιςρῦ λεγόμενα *apud Harmenopulum quid ?* §. VIIII. 71

S.

SAcrarius *Vulcani, aliorumque Deorum Dearumque.* §. I. 76
de Satisdando. 432. et 436
Senatus consulta *saepe edictis promulgata.* §. III. 150
SCtum *a. v. c.* 585. *factum; ut Praetores ex edictis suis perpetuis ius dicerent.* §. III. pag. 159
——— *Illud valuisse non videri, et cur ?* §. IIII. 164
——— *Hadriani temporibus factum.* 452
——— *quibus diebus, et Consulibus, conditum.* §. I. ibid.
——— *an in eo coss. ordinariis iungantur suffecti ?* §. II. 453
——— *huic SC. libellus praemissus.* §. III. 454
——— *ex eo libello quaedam fragmenta supersunt.* §. IIII. 455
——— *occasio ex hereditate caduca Rustici.* §. V. ibid.
——— *Rusticus ille quis ?* ib.
——— *proprie ad caduca et vacantia pertinuit: an ad sola ?* §. VI. 457
——— *primum caput de vsuris pretii rerum hereditariarum venditarum non exigendis.* §. VII. 458
——— *caput secundum de pretio in locum rerum succedente.* §. VIII. 459
——— *Quid si res apud emptorem deperierint, deminutaeue sint ?* §. VIIII. 460
——— *caput tertium de iis, qui dolo possidere desierint.* §. X. 460
——— *Regulae huius sensus et origo.* §. XI. 461
——— *Bonae fidei possessor non restituit fructus perceptos, nisi quibus est locupletior factus.* § XII. 462
——— *A quo tempore hereditas fisco petita intelligatur ?* §. XIII. 463

de

de Sepulchro *violato.* pag. 560
de Seruitutibus *rusticorum, atque vrbanorum praediorum.* 480.
—— *damno, iudiciis diuisoriis.* lib. V. 621
de Seruo *corrupto.* 536
de Seruorum *usufructu, operis, usu et habitatione.* 476
SEVERI *Imp. aduersus edictum perpetuum irritum consilium.* §. XI. 190
Seuum, *et subiugulare quid?* §. VII. 63
Societas. *vid.* Mandatum *et* Depositum.
de Sponsalibus, *nuptiis et dote.* lib. XVI. 581
—— *nuptiis, dote, et donationibus inter virum et vxorem.* lib. VIIII. 626
Stabularii. vid. *Recepta.*
Status *hominis.* vid. *Hermogenianus.*
de Stipulationibus. lib. XXXVIII. 641
Sub exagio vendere *quid?* §. VII. 63
Subscriptio *tabularum synodi Wormatiensis sub Ludouico Germanico habitae, apud* Schaten. 882
—— *tabularum Alfridi, Episcopi Hildesiensis, quibus monasterium Essendiense fundauit, apud eundem.* 884
—— *traditionis Cunibiltis apud* Pistor. 899
—— *Chartae alterius apud* Pistor. ibid.
—— *traditionis Elli, Ermanolti, et Baldi apud* Pistor. ibid.
Subscriptio *Chartae Alaman. LXIII. apud* Goldast. pag. 900
—— *Chartae LXIIII. apud* eund. ibid.
—— *Chartae LXXIIII. apud* eund. ibid.
—— *ex charta LXXXXIII. apud* eund. ibid.
—— *Traditionis Werthinensis apud* Leibnit. 902
—— *Diplomatis Caroli Crassi in Formulis Alsaticis.* 925
de Successionibus *ab intestato, et aliis modis adquirendi vniuersalibus.* lib. V. 596
de Sumtibus *funerum.* 550

T.

de TEstamento *inofficioso.* 444
de Testamentis *et legitimis successionibus.* lib. XXVII. 588
—— lib. IIII. 595. *et* 629
—— *et success. ab intestato.* lib. XV. ibid.
Titulus *canonis vitarii quid?* §. VIII. 67
Τόποι γενικοὶ *quid?* §. III. 56
Topographia *digestorum ordine alphabetico dispofita.* 647
de Turbis *in Ludouici Pii familia ob diuisionem imperii ortis, vsque ad mortem Imperatoris. cap. V.* 812
Tuscianus *Saluii Iuliani condiscipulus.* §. XXV. 242
de Tutelis. 584. 627
Tutoris *officia, et actiones ex tutela natae.* lib. XXI. ibid.

V.

de VAcantibus, *ereptitiis, caducis, cet.* lib. XXVIII. pag. 589
de Vadimoniis. 315
Valens *Ab. Saluii Iuliani condiscipulus.* §. XXV. 242
Vlpianus. *vid.* Edictum.
Vlpiani *libri quatuor ad L. Aeliam Sent. ordini suo restituti.* pag. 642
de Vocando *in ius.* 343
Vocati *in ius, vt eant, aut satis, vel cautum dent.* 348
Vocatum *in ius, ne quis vi eximat.* 355
Vocatus *quis in ius, si non ierit.* 350

FINIS.